



శ్రీమచ్చత ప్రకాశికాయు క్తశ్రీభాష్యమ్.

ప్రథమాధ్యాయే— తృతీయపాదః.

ద్యుభ్యాద్యధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ.

శ్లోకః ద్యుభ్యాద్యాయతనంస్వశబ్దాత్ ॥ శ్లోకః

అథర్వణికాఅధీయతే*యస్మిన్వైఃపుణివీచా న్రిక్ష మోతంమనసహప్రాణైశ్చసర్వైస్తేమైవైకంజా
 నధాత్వానమన్యావానోవిముఞ్చథలమృతస్యేషసేతురితి. తత్ర సంశయఃకిమయంద్యుపుధివ్యాదీనామాయత
 నత్వేనసూయమాణోజీవః - ఉతపరమాత్మేతి. కింయుక్తం. జీవఇతి. కుతః*అరాధివరథనాభాసంహతాయ
 త్రనాద్యస్సపిషో న్తశ్చరతేబహుధాజాయమానఇతిపరస్మిన్లోకేపూర్వవాక్యప్రస్తుతంద్యుపుధివ్యాద్యాయత
 నంయత్రేతిపునరపిస్తమ్యునైవరామృతస్యనాద్యాధారత్వముక్తాపునరపి*సపిషో న్తశ్చరతేబహుధాజా
 యమానఇతితస్యబహుధాజాయమానత్వంచోచ్యతే-నాడీసమ్మన్తోదేవాదిరూపేణబహుధాజాయమానత్వంచ
 జీవస్యైవధర్మః. అస్మిన్నపిన్లోకే* ఓతంమనసహప్రాణైశ్చసర్వైరితి ప్రాణపఞ్చకస్యమనసశ్చాత్రయ
 త్వముచ్యమానంజీవధర్మపవ. ఏవం జీవత్వేనిచ్చితేసతి ద్యుపుధివ్యాద్యాయతనత్వాదికంయథాకథంబోధ్యుక్తమ
 యితవ్యమితి.....

ఏవమన్వప్తజీవలిక్ష్ణకానివాక్యానిపరమాత్మపరత్వేననిర్వీతాని. అథన్వప్తజీవలిక్ష్ణకానిచార్యవ్రతనిపాదసజ్జతిః. పూర్వస్మిన్నధికరణే
 ద్యుపుధివ్యాదిసంబంధినఃపరమాత్మత్వముక్తం. ద్యుపుధివ్యాదిసంబంధిత్వంపరమాత్మత్వమితి త్రస్యద్యుభ్యాద్యధికరణమ్. తదన్వ
 ప్తజీవవాస్తవసంగతిః. యద్వా-అదృశ్యత్వాదిగుణకక్షత్వధికరణత్వైలోక్యశరీరత్వనపరమాత్మత్వేనానన్వేయత్వం
 విద్యత్యత ఇతిశక్తాయాంవైశ్వానరాధికరణం ప్రాచం-అథాస్మామేవోపనిషదికలపయవాక్యానాంపరమా
 మదృశ్యత్వాదిగుణకచిద్రసన్యాసమాప్తిబుద్ధ్యాత్మతీయపాదాద్యాధికరణారంభపూర్వకం ప్రారంభం
 త్వాదిపదధికరణమదృశ్యత్వాదిగుణకనిరూపణార్హకృత్యత్మతీయపాదేనివేళిం-పాదభేదస్యస్వభావం

౧॥ సూ. శ్లోకః ద్యుభ్యాద్యాయతనంస్వశబ్దాత్ ॥ శ్లోకః ద్యుభ్యాద్యాయతనమిత్యేతావతివ - స్వేపిష్య స్వేద్యుభ్యాద్యాయతనం
 అథరాశ్చేతికోటిద్వయాన్తరతాలోకాః- తత్ప్రదర్శనార్థాద్యుభ్యాద్యధికరణం విషయమాహ (అథర్వణికాదిని) (తత్రేతి) నిగ్రహ్యైర్వాద్యాయత
 సంజీవః- ఉతపరమాత్మేతిచార్య. తదన్తం*యస్మిన్లోకేద్యుభ్యాదివాక్యజాతంకిమదృశ్యత్వాదిగుణక ప్రకరణాద్విన్నం- ఉతాభిన్నం. తదన్తంమనః
 ప్రాణాదిసంబంధ్యకిముపకరణాచకరసిత్వలక్షణం- ఉతాథారాధేయభావలక్షణం. తదన్తంద్యుపుధివ్యాద్యాయతనత్వామృతనేతత్వాదిధర్మా కింకర
 శబాప్త్యవస్యసంభవ ని-ఉతలసశ్చత ఇతి. యదాకర్మఫలాత్పర్యవై-తదామనఃఆదిసంబంధస్యకరణద్వైతారూపతయాతస్యపర ప్రకరణవిచ్ఛేదకత్వేన
 ద్యుభ్యాద్యాయతనంజీవస్యాత్. యదామృతనేతత్వాదమోఽనశ్చలోపర్యా-తదామనఃఆదిసంబంధస్యలభారాధేయభావరూపత్వేనపరప్రకరణా
 విచ్ఛేదాద్యద్యుపుధివ్యాద్యాయతనంపరమాత్మేతిఫలితస్యాత్. అరాధివైత్వాదేన సరణ్లోకస్యద్యుభ్యాద్యాయతనవిషయత్వందర్శయణజీవలిక్ష్ణమాహ
 (పూర్వవాక్యేతి) నిజాన్తరమాహ (పునరపిపిష్యతి) తతఃకిమిత్యత్రాహ (నాడీసంబంధఇతి) నాడినామిన్ద్రియసంబంధిత్వేనజీవస్యజ్ఞానప్రసరహేతుత్వాత్.
 *తాభిః ప్రత్యవస్థప్రపురితతేతే*యోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్యజ్ఞానాకృత్రిమణేభవన్తీత్యాదిక్రుతిభిర్జీవస్యనాడీసంయోగప్రసిద్ధే, శ్చరత్వం
 బద్ధోజీవలిక్ష్ణమితిభావః, దేవాదిరూపేణబహుధాశబ్దివివరణం. అన్తరాదిత్యవిద్యాయామకర్మకృతస్యేచ్ఛాగృహీతవిషయి గ్రహయోగస్సమగ్ధిః- ననుదే
 వాదిసజాతీయరూపైర్బహుధాజాయమానత్వంబహుధాశబ్దారథిసూత్రకారేణనిరూపితం-అత న్నస్యజీవత్వశక్తాయత్రైభావః*యస్మిన్లోకేనిపూ
 ర్వశ్లోకేజీవధర్మందర్శయతి(అస్మిన్నపీతి)ననుకథంమనః ప్రాణసంబంధస్యజీవత్వసాధకతయోపన్యాసః- సహిపరస్యసంభవతీతి*సం
 శాదిత్యత్రాక్తం. సత్యం-తథాపిమనః ప్రాణైరుపకరణాచకరసిత్వలక్షణంసంబంధస్యస్వరసతః ప్రతీతే, నస్యచాపమాదాభివేసతిక
 త్తనిర్వాహయోగా, చ్చయ్యుక్తాశక్తా. అతోనాడీసంబంధబహుధాజాయమానత్వమనః ప్రాణాధారత్వజీవలిక్ష్ణేపూర్వపక్షే, య
 కేద్యుపుధివ్యాద్యాయతనత్వరూపపరమాత్మలిక్ష్ణంచదృశ్యతత్వత్రాహ (ఏవంజీవత్వేనిచ్చితఇతి) ద్వయోరజీవపరయోగిజ్ఞప్రతిభాసనంభావ
 న్యతరలిక్ష్ణజ్ఞేవశ్యమృణి - యల్లిజ్ఞస్యోత్తర శ్లోకప్రతిపత్తిర్నిర్వహ్యాయానుగుణ్యం - తల్లిజ్ఞానుసారిణ్యర్థనిర్ణయేక రవ్యేనతిత్యర్థః. (యథాక
 థంచిత్సంగమయితవ్యమితి) జీవస్యద్యుపుధివ్యాద్యధారత్వంస్వరూపేణవాకర్మద్వారావాముక్తావస్థాయాంవికనితేనజ్ఞానేనవాసంభవతీతి

౧౬॥ నూ. శ్రీమదాంధ్రప్రకరణాద్ ॥ శ్రీమదాంధ్రప్రకరణాద్ ॥ భాష్యమితి నూత్రస్య సాధ్యనిర్దేశాభావః ప్రకరణాభ్యుదయోఽత్యంతశ్చ త్పరిచయః.

కోధర్మకైత్యత్రైవప్రదర్శితం. నాడీసమ్బంధబహుధాజాయమానత్వమనః ప్రాణాధారత్వైశ్చప్రకరణవి
చ్ఛేదాశఙ్కామాత్రమత్రపర్యహోద్ధే.

౬॥ సూ. శ్లిత్యదనాభ్యాంచ॥ శ్లిత్యదనాభ్యాంచ॥ ద్వాసుపద్ధౌ సయజాసభాయాసమానంవృత్తంవరి
షస్యజాతేతయోరన్యోపిష్టలంస్వాద్వత్త్యనశ్చన్నన్యోఅభిహృతీత్యేకస్యకర్మఫలాదనమన్యస్యచకర్మఫల
మనశ్చతపవదీప్యమానతయాశరీరాస్తస్థితిమాత్రంప్రతిపాద్యతే- తత్రకర్మఫలమనశ్చస్తీప్యమానపవసర్వజ్ఞో
౨మృతసేతుస్సర్వాత్మాద్యుభాష్యాద్యయితనంభవితుమర్హతి- నపునఃకర్మఫలమదృశోచన్పూర్వకాత్మా.

భూసాధనేచసామర్థ్యాత్ పూర్వత్రా తత్ర చాన్వయోభవిత్వత్యుక్తిప్రాయనిర్దేశః - ఉత్తరసూత్రవ్యాఖ్యానేచమ్యభయమపిసాధ్యత్యేనన్ద్యక్షతే.
అదృశ్యత్వాదీత్యన్వీన్నధికరణే *నిశేషణభేదవ్యవధేశాభ్యాంచనేరరామిమాత్రవ్యాఖ్యానావసరేతథాహిత్యాదివోస సంహృతమిత్యనేన భాష్యణ
ప్రకరణస్యపరబ్రహ్మపరత్వంప్రతిపాదితమృత్యుః. పూర్వమేవాస్య ప్రకరణస్య పరమాత్మపరత్వంసాధారణేతి మేరపధికరణాన్వేషిత్యుక్త్యా
(నాడీసంబంధేతి) ప్రకరణస్మిత్యేనవాక్యపరిపూర్ణత్యుక్త్య. నాథ్యాధారత్వంతస్యాసంభవతీత్యాదినా భాష్యణాస్యాధికరణస్మిన్వాక్యభాషసమరచర
త్వంసాధ్యతం.

అనుక్రమప్రధానభూతంహేరుమాహ.

౭॥ సూ. శ్లిత్యదనాభ్యాంచ॥ శ్లిత్యదనాభ్యాంచ॥ అల్పాచరమితిశ్లిత్యస్యపూర్వనిపాతః : అభ్యుక్తతంపూర్వం ప్రమాదవ్యమితివా. అభ్య
ుక్తతత్వంపరమాత్మప్రత్యభిజ్ఞాపనేన ప్రకరణవిచ్ఛేదహేతుత్వాత్ శ్లిత్యే. భాష్యే శ్లిత్యమైత్యవ్యాఖ్యానం - నపునన్మూత్ర ప్రమాణ అస్తిన్మన్త్రేజీ
వస్యాపి ప్రస్తుతత్వాత్ - యస్మిన్ద్యోమిమన్తోపి తర్హితిపాదకస్యాన్వే - అత్రాదవశజ్ఞావాచ్యభోగోపరణమనః ప్రాణ సంబంధిర్యనాదివ్యత్రాహ
(తత్రకర్మఫలమితి) సర్వజ్ఞో౨మృతసేతుత్వాదివిశేషణాని ప్రకరణకరణాదాని. ఉభయోస్త్రస్తుత్యేపిసాధ్యజ్ఞాదిసమానా న్యయత్వాత్, స్వ
యంయోగ్యత్వా, న్మనఃప్రాణసంబంధాదేవరమాశ్చన్యముభ్యుత్పాదావా. వ్యవ్యుభాష్యాద్యయితనంపరమాత్మపరత్వంవ్యుక్త్య. జీవాన్వయోగ్యత్వ
మాహ (నపుననితి) కర్మఫలమనశ్చన్వితి, కర్మఫలమనశ్చన్వితి, చ సౌత్త్రహేచ్ఛమాహ. శోచన్మిత్యనేన భేదవ్యవధేశాదివోసా త్రహేతోమహన్వయా౨
భిప్రేతః. శోచతిముహ్యమానఇతిహితద్విషయవాక్యం తనపి నృత్యగార్యపరత్వప్రబుధేచద్వాదానరచాత పరత్వసాధారం- వ్యతిరేకస్యాన్వయతే
వత్వాదిభాష్య. అస్మిన్మన్త్రేవరమాత్మపరత్వంప్రత్యాసాధ్య - శ్లిత్యగా శ్లిత్యత్వంప్రతిపేక్షన్విధానసాధ్యభేదః. అపరాధితిగతస్యదీ
ప్యమా - శ్లిత్యతాత్పర్యమవగమ్యతే- జీవస్యాన్వయత్వంసాధారణతయా ప్రతీయతే ననుకరణం "ద్వాసుపద్ధౌ" ప్రస్థజీవపరమాత్మభేద
పరత్వం- అన్వేకరణజీవపరత్వయం ప్రతి-వైదిరహస్యప్రాహుఃసాన్వయః ప్రస్థజీవచావ్యాఖ్యానత్వాత్ తథాహ - తయోరన్యోపిష్టలంస్వాద్వ
త్తిత్యన్వయంఅనశ్చన్నన్యోఅభిచాకశీతిఅనశ్చన్నన్యోపిష్టలంస్వాద్వత్తిత్యాదౌ శ్లిత్యే ప్రబోధాదివ్యత్రా స్వాన్వయీత్యేతత్ ప్రస్థవాచ్యస్యచ త్వపరత్వం
అనశ్చన్విత్వాదేతే త్రజ్ఞపరత్వంవ ప్రతీయతే నచన త్వదేత్రజ్ఞాదానిపరమాత్మపరానివాచ్యం- రజాభ్యుదయార వ్యకరణజీవపరతయా
ప్రసిద్ధత్వాత్, రచేతత్వ త్వంయోనస్యత్వంచశ్యుతాభయోశారీరకసప్రకాశయే తజ్ఞితాతేతావ త్వదేత్రజ్ఞాదివ్యత్రా త్వదేత్రజ్ఞాదానివ్యత్రా
కరణజీవశ్చాభ్యాంచైత్యుక్తిప్రత్యవ్యాఖ్యానత్వాత్, వ్యవ్యుభాష్యంతీకరణత్వ ప్రతీత్యే త్వంహ్య న్మరణం-స్వత్వం ప్రకృత్యావ్యయే శ్లిత్యహేదవః
అరో౨యంమన్తో౨ ప్రకరణజీవపరత్వం. ఉచ్యతే-నతావజ్ఞేవపరమాత్మపరత్వమస్యచ ప్రస్థానమదిరుంశస్య రేఅనేనచైత్యియోగ్యానంయోగ్య
త్వజ్ఞానమానే *సమానేవృత్తేపురుషానిదుగ్ధత్వన వైరేమ ప్రేజీవపరమాత్మ ప్రతిపక్షత్వా, దస్యచ ప్రస్థజీవచైత్యాన్వయః *సమానంవృత్తంచరి
షస్యజాతే *సమానేవృత్తేపురుషానిదుగ్ధత్వనియోగ్యానం ప్రతీయతే. *సమానేవృత్తేపురుషానిదుగ్ధత్వం ప్రకరణస్యపురుషాన్వయా
చ్యత్వానావాత్, *శోచతిముహ్యమానః *శశ్యంతీతశోకఇతిపదానామస్వారస్యప్రసక్తా, చ్య. అన్యశ్చపరమాత్మా-తంశచోద్యత్వాత్, స్వనిషయ
జ్ఞానేననితశోకత్వహేతుత్వా, చ్య. నకేవలమన పరమత్వైకాభ్యాత్ "ద్వాసుపద్ధౌ" ప్రస్థజీవపరమాత్మపరత్వం-నిరుం స్వాద్వయిభాష్యత్వస్య
ఇతిభోక్తృత్వాభోక్తృత్వ శ్రవణాచ్యతదవనీయతే- చమ్యోక్తి త్రాదీనాం ప్రకృత్యశ్లిత్యత్వాదిపద ప్రకరణస్యాపిరణ్యాదేవభోక్తృత్వంహ
నసంభవతి, జీవస్యవద్యక్షణోక్తదేహపరివృజ్ఞదశాయామేవానశ్చత్వమపివోపపద్యతే. ర్హితైత్యుక్తిరేవోక్త్య. ఉచ్యతే- సత్త్వం- జగజ్జీవః. ౧ ప్ర
వ్యాసువ్య. సామేయత్య త్వమత్రీరుజన్మపిష్టిసామానుశాసనాజ్ఞానపరత్వావగత్యే. జన్మశ్చచేరనః * ప్రాణీతుచేరనోబిజన్మజన్మశరీరణ్యనివాహ
పారాత్. *వన్యాన్విసేష్యన్వివద్యనత్వానిప్రయోగాత్, *నతదన్విష్యధివ్యాంవాదిదేవేమనాపునః | సత్త్వంప్రకృతిజన్మత్వంయదేస్యాన్వి
త్రిభిర్గుణైరిదర్శనా, చ్య. తే త్రజ్ఞజ్ఞానాత్మపరమాత్మపరః- అథానరప్రసిద్ధాకాశప్రాణాదిశబ్దమధానుపపత్త్యాపరమాత్మపరత్వోపపత్తేః. * వి
జ్ఞోర్నామసహస్రంమత్త్యపక్రమ్య *తే త్రజ్ఞో౨క్షరవివచేతి ప్రయోగాత్, తే త్రంజానాతీత్యవయవాగ్భ్యుత్పన్నేనపుష్కలత్వా, చ్య. నా
క్షరత్వ *తతత్రైగుణ్యోనా వైపరమాత్మానమజ్ఞసాప్రవిశన్విజ్ఞత్రైక్షణే త్రజ్ఞనిర్గుణాత్మకం | సర్వావాసంవాసుదేవంయే త్రజ్ఞంవిధితత్వ

५५

ఐశ్వరిద్రిష్టప్రత్యగాత్మస్వరూపస్యసుఖరూపతాజ్ఞానముపదిశ్యతస్యచసుఖస్యవిపులతా *భూమా త్వేవవిజ్ఞా
సితవ్యగ్రత్యుపదిశ్యతే.త దేవంప్రత్యగాత్మనపవావిద్యావియుక్తంరూపంవిపులసుఖమిత్యుపదిష్టమితి *తరతిశోక
మాత్మేవిదిత్యుపక్రమావిరోధశ్చ. అతోభూమగుణవిశిష్టఃప్రత్యగాత్మా. యతపవంభూమగుణవిశిష్టఃప్రత్యగా
త్మా-అతపవాహమగ్ధేప్రత్యగాత్మని *అహమేవాధస్తాదహముపరిష్టాదిత్యారభ్య *అహమేవేదంసర్వమితిప్ర
త్యగాత్మనోవైభవముపదిశతి. ఏవంప్రత్యగాత్మత్వేనిశ్చితేసతితదనుగుణతయావాక్య శేషోనేతవ్యగ్రతి.....

ఏవంప్రాప్తైః భిక్షియ తే (భూమాసమ్మసాదాదధ్యుపదేశాత్) భూమగుణవిశిష్టోనప్రత్యగాత్మా-అ
పితుపరమాత్మా. కుతః. (సమ్మసాదాదధ్యుపదేశాత్) -సమ్మసాదః - ప్రత్యగాత్మా. *ఏషసమ్మసాదో
స్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యస్వేనఋషేణాభినిష్పద్యతఇత్యుపనిషత్ప్రసిద్ధః. సమ్మసాదా
త్-ప్రత్యగాత్మనోఽధికతయాభూమవిశిష్టస్యసత్యశబ్దాభిధేయస్యోపదేశాదిత్యర్థః. సత్యశబ్దాభిధేయంపరం
బ్రహ్మ. ఏతదుక్తంభవతి - యథానామాదిముప్రాణపర్యవైషుపూర్వపూర్వాధికతయోఽర్థోఽతరాభిధానా
త్పూర్వేభ్యఉత్తరేషామథాన్తరత్వం-ఏవంప్రాణజ్జనిష్టోత్ప్రత్యగాత్మనోఽధికతయానిష్ఠస్సత్యశబ్దాభిధే
యస్తస్మాదథాన్తరభూతఏవ-సత్యశబ్దనిష్ఠఏవభూమెతిసన్ధ్యాఖ్యంపరంబ్రహ్మేషామెత్యుపదిశ్యతఇతి. తదా
హవృత్తికారః*భూమాత్వేవేతిభూమాబ్రహ్మనామాదిపరంపరయాఆత్మనఙ్కర్థ్యమస్యోపదేశాదితి. ప్రాగశ
బ్దనిష్ఠోఽధికతయాసత్యస్యోపదేశఃకథమవగమ్యతఇతిచేత్. *సవాఏషఏవంపశ్యన్నైవంపనాన్వాసఏవంవిజాన
న్నతివాదిభవతీతిప్రాణవిదోఽతివాదిత్వముక్త్వా *ఏషతువాఅతివసన్యస్సత్యేనాతివసన్యస్సత్యవేదిత్వేనాతి
వాదినం - తుశబ్దైసపూర్వస్తాదతివాదినోన్యాయోవర్తయతి- అతఏవ * ఏషతువాఅతివసన్యస్సత్యేనాతివాది

హ (అవిద్యావియు క్షంరూపమితి) హిష ప్ర హే ఋతతోకమాంబునితతోకావిప్రప్రంబీషస్సప్రపక్షం- తత్కం విప్రంసుభ్యనిత్యత్రాహ (హిష ప్రహవిరోభశ్చేతి) బద్ధాహిసతోక- ముక్షస్వరూపందిపుంసుభ్యత్సర్వ- ఆహంస్త్విద్యోచంహేతుచాహ (యదపినిమితి) పశుహంసోన్మితోనా ప్రత్యగాత్మత్వసాధకభిత్త్యత్రాహ (ఆహంస్త్విద్యోచంహేతు) హమాన్తస్సప్రత్యగాత్మత్వాదిత్వశ్చ (తదహగుణతయే) స్వమిహమప్రసిగ్ధిత్యా దిచరాదివాక్యాన్యస్యోరస్సంధాజనీయసీత్సర్వః.

[illegible]

నోనప్రత్యభిజ్ఞా - అతో₂స్యాతివాదిత్వనిమిత్తంసత్యంపూర్వాదివాదిత్వనిమిత్తాత్ప్రణాదధికమితివిజ్ఞాయతే. ననుచప్రాణవేదనపవసత్వవదనమక్లత్వేనోపదిష్టం - అతఃప్రాణప్రకరణావిచ్ఛేదభిత్వత్తం. నైతద్యుక్తం - తుశ్చైవనప్రత్యభివాద్యేవాన్యఃప్రతీయతే - నతుతస్యైవాతివాదినస్సత్యవదనాక్లవిశిష్టతామాత్రం. *ఏషతువాఅగ్నిహోత్రీయస్సత్యంవదతీత్యాదిష్వగ్నిహోత్ర్యస్తరాప్రతీతేఃప్రతీతస్యైవాగ్నిహోత్రీణస్సత్యవదనాక్లవిధానమితిక్లిష్టాగతిరాశ్రీయతే - అత్రత్వతివాద్యస్తరత్వనిమిత్తంసత్యశబ్దాభిధేయంపరంబ్రహ్మప్రతీయతే. సత్యశబ్దశ్చ *సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మాత్యాదిమపరస్మిన్కన్బ్రహ్మణీప్రయుక్తః - అతస్తన్నిష్ఠస్యాతివాదినః పూర్వస్మాదధికత్వంసంస్ఫువతీతివాక్యస్వరసనిర్ధమన్యత్వంసంపాధితవ్యం. అతివాదిత్వంహివస్త్యస్తరాత్పురుషార్థతయో₂తిక్రాంతస్యోపాస్యవస్తువాదిత్వం. నామాద్యాశాపర్యవోపాస్యవస్త్యతిక్రాంతస్యోపాస్యప్రాణశబ్దనిర్దిష్టప్రత్యగాత్మవాదిత్వాత్ప్రణివిదో₂తివాదిత్వం - తస్యాపిసాతిశయపురుషార్థత్వాన్నిరతిశయపురుషార్థతయోపాస్య పరబ్రహ్మవాదినపవసాత్పాదతివాదిత్వమితి *ఏషతువాఅతివదతీయస్సత్యేనాతివదతీత్వత్తం. సత్యేనేతీత్యముఖ్యతలక్షణేత్యతీయా - సత్యేన - పరేణబ్రహ్మణోపాస్యేనాపలక్షితోయో₂తివదతీత్యర్థః. అతపవైవంశివ్యఃప్రార్థయతే *సోహంభగవస్సత్యేనాతివదానీతి. ఆచార్యశ్చ *సత్యంత్వేవవిజ్ఞాసితవ్య

పూర్వాతివాదినః ప్రత్యభిజ్ఞానా శ్రీత్యతివాద్యస్తరం ప్రతిపన్నమిత్యుక్తః అతివాద్యస్తరప్రతిపత్తిరస్తు తతః కిం సత్యస్య ప్రాణశబ్దవాచ్యాదధికత్వ ఇత్యత్రా
హ (అతో నేస్తి) తుశబ్దః పూర్వాతివాదినోఽతిశయితో హస్యాస్తరవిశిష్టమే వాతివాద్యస్తరం భిన్నై- సోహిహస్యవస్తువధికత్వం హృత్వివదసనిమి త్తం-అతః
ప్రాణాతివాదినోఽతివదసనిమిత్తాత్తదహస్యాత్ ప్రాణాదపితమత్తరవాక్యనిర్దిష్టస్య సత్యాతివాదినోఽతివదసనిమి త్తం తదుహస్యం సత్యమధికమిత్య
ర్థః అగ్నిమౌత్రి వాక్యదృష్టాన్తే- తుశబ్దస్యవృథాచారంబుద్ధిని ఛాయాఽతివాద్యస్తరా ప్రతిపత్తి మనుభేదచోదయతి (సమచేతి) విచారతి (నైతద్య
త్తమితి) అగ్నిమౌత్రి చైవమ్యం వక్ష్యంస్తు శబ్దస్వార్థస్య దలివాద్యస్తరప్రతిపత్తి మాహ (తుశబ్దనేతి) అగ్నిమౌత్రి వాక్యదృష్టాన్తాద్వాదైకస్య స
త్యాతివాదివాక్యస్యైవమ్యం వస్తుందృష్టాన్తే స్వార్థస్య హనిమాహ (ఏషత్సితి) (అగ్నిమౌత్రి త్వస్తరా ప్రతీతేరితి) అతివాదిస్థానీయాఽగ్నిమౌత్రి-
ఉహాససస్థానీయమ్ అగ్నిమౌత్రి-ద్రవ్యదేవతాస్థానీయము హస్యం. అత్ర అగ్నిమౌత్రి త్వస్తరా ప్రతీతి రగ్నిమౌత్రి త్వస్తరా ప్రతీతేః సాచ ద్రవ్య
దేవతా విశేషా ప్రతీతేః సాచ సత్యవచనశబ్దస్య దధ్యాది ద్రవ్యదేవతా విశేషపస్థాపనా సామర్థ్యాత్. ఏవమగ్ని- ఉహా-ద్రవ్య-దేవతా-స్థానీయ-
త్త తుశబ్దస్వార్థస్యంగమమిత్యుక్తః. ఇహాపితత్వస్థితివాద్యస్తరా ప్రతీతి రగ్నిమౌత్రి న్యాయాభవతి త్యత్రాహ (ఆత్మత్వద్వి- ఆత్మత్వవాక్యస్తర
త్వనిమి త్తము హాసనా స్తరంతర్ధృతుభూతము హస్యాస్తరంచ ప్రతీయతే- ఇహ తత్సమర్పణసమర్థస్య సత్యశబ్దస్య దధ్యా- తుశబ్దస్వాత్మత్వ-
అతః అతివాద్యస్తరం నిర్ధమిత్యుక్తః. కించ- సపరం ద్రవ్యదేవతోపస్థాపకశబ్దాభావాదగ్నిమౌత్రి త్వస్తరా ప్రతీతిః- ఉహ-ద్రవ్య-దేవతా-స్థానీయ-
వాద్య. సహజు మౌత్రి వాక్యనిచదా స్తరం శ్రూయతే. సచ శ్రూయమాణో వదతి శబ్దో జు మౌత్రి త్యుక్తః. అతశ్చాగ్నిమౌత్రి త్వస్తరా ప్రతీతిః- ఉహ-ద్రవ్య-దేవతా-
శబ్దస్య జాతీయవ్యక్తిమలభమానో ప్రకృతమేవాగ్నిమౌత్రి త్రమవలబ్ధతే- ఇహ తు సపరము హస్యాస్తరసమర్పణక్షమస్య- ఉహ-ద్రవ్య-దేవతా-స్థానీయ-
జ్ఞానీతవ్యమిత్యుహాసనా స్తరోపస్థాపకశబ్దశ్చ శ్రూయతే - అతః ఉహాసనా స్తరప్రతీతేరుహాసకా స్తరప్రతీతి రద్భావదతి వాదిశబ్ద ద్రవ్యపర్యాభవతుమ
ర్హతీతి తుశబ్దస్వార్థస్యం సభజ్ఞానీయం-అతః ప్రకరణవిచ్ఛేదఇతి చాభిప్రాయః. తుశబ్దస్య ఖర్తి భేదకత్వే నిర్ణేన సత్యశబ్దస్యోహస్యాస్తరసమర్పకత్వం-సత్యశ
బ్దస్యోహస్యాస్తరసమర్పకత్వే తుశబ్దస్య ఖర్తి భేదకత్వమిత్యనోన్యాయశాశ్చ- సత్యశబ్దస్యోహస్యాస్తరపరత్వప్రసిద్ధిందర్శయతి (సత్యశబ్దశ్చేతి)
తతః కిమిత్య పేక్షాయాం తుశబ్దస్వార్థస్య లితమర్థమాహ (అత ఇతి) సహ తుశబ్దస్య ఖర్తి భేదకత్వస్వార్థస్యం సత్యశబ్దా పేక్షం-సత్యశబ్దస్యోహస్యాస్తరసమర్ప
ణక్షమత్వం శ్రు తిసిద్ధం-స-తుశబ్దా పేక్షం. సత్యశబ్దస్య సజీవపరసాధారణ్యం-పరమైవ నిరుహాధిక సత్యత్వాత్. సాధారణ్యే విదితః. ఉహాస్య వాచకత్వమ
పి సంభవతి - రథాసతి సతుశబ్దస్వార్థస్య భజ్ఞః-అతోఽనోన్యాయసా పేక్షత్వాభావాన్నానోన్యాయ శ్రయ ఇత్యభిప్రాయేణ పూర్వస్మాదధికత్వం సమ్భవతీతి వా
క్యస్వార్థసన్నిధిమస్యత్వం సవాధితవ్యమిత్యుక్తం. ప్రాణోహాసకస్యాసాధారణమతివాదిత్వం నాతివాద్యస్తరం సహ తే-అతోఽతివాదిశబ్దస్వార్థస్యార్థం తుశ
బ్దస్వార్థస్య భజ్ఞ ఇత్యత్రాహ (అతివాదిత్వం హీతి) సహ ప్రాణాతివాది న్యేవాతివాదిశబ్దో రూఢః- * ప్రాణవయవశ్చ క్షేపలబ్ధే నాస్తి గ్ధావబోధనే సప్రాణవయవ
నామత్వం ప్రత్యాపక్షేహి నూత్ర కృదితి దర్శితాత్ * ప్రాక్షణీష్వర్థసంయోగాదిహి నూత్రి తాత్ ప్రాక్షణీసంయోదవయవశ్చ క్త్యాస్వాద్యభోధే సమ్భవతి రూ
ధికల్పనాఽయోగాత్. అతో సప్రాణాతివాది న్యేవాతివాదిశబ్దస్వార్థమిత్యుక్తః. అతి త్రా ప్రసోహిహస్యవస్తు వాదిత్వమతివాదిశబ్దప్రవృత్తినిమి త్రమితి మ
మర్థం ప్రాణాతివాదిని దర్శయతి (నామాదీతి) అస్య ప్రవృత్తినిమి త్రస్య పరమాత్మోహాసక వివపుష్టలత్వాత్త్వస్త్వే నైవ అతివాదిశబ్దో ముఖ్య ఇతి * యస్య న్యే
నాతివదతి తవదత ఆచార్యస్యాభిప్రాయ ఇత్యాహ (తస్యాపీతి) తుశబ్దస్వాతివాదిశబ్దస్యోభయస్యాశ్చ త్వత్వక్షేపస్వార్థస్య నిమితి భావః. సత్యము హాస్యం
చేత్ * సహాపి ఓషధి వంశశ్చ స్థితి వత్ సత్యం శశ్యన్త నివదతి తవ క్తవ్యం-సతు సత్యే నేతి తిశక్తాయాంత్యతీయా యా అర్థమాహ (సత్యే నేతి) సత్యవదన పక్షవివ
త్ప్రతీయానుపపత్తిః ఉపసర్గవై యర్థ్యం చేతి భావః. ఉహాస్యాస్తరత్వము హాపదయతి (అతపి నైవమితి) అతపి వ-సత్యశబ్దస్యోహస్యాస్తరపరత్వాదేవ. * సో
హం భగవస్య త్యేనాతివదానీతిశ్యః ప్రార్థయతే-సకు ప్రాణాతివాదానీతి త్యుక్తః (ఆచార్యశ్చేతి) * సత్యం త్యేవ విజ్ఞానీతవ్యమిత్యాహ- సతు ప్రాణవిచేతి

మాత్వేవవిజ్ఞాసితవ్యత్వపదిశ్యనిరతిశయవిపులసుఖరూపస్యబ్రహ్మణోలక్షణమిదముచ్యతే *యత్రనాన్యత్వశ్యతినాన్యచ్ఛ్రుణోతినాన్యద్విజానాతినభూమేతి. అయమర్థః- అనవధికాతిశయసుఖరూపే బ్రహ్మణ్యనుభూయమా నేతతోఽన్యత్కామపినవశ్యత్వనుభవితా - బ్రహ్మస్వరూపతద్విభూత్యన్తర్గతత్వాచ్చక్రత్సృష్టవస్తుజాతస్య. అత ఏశ్వర్యాపరపర్యాయవిభూతిగుణవిశిష్టం నిరతిశయసుఖరూపం బ్రహ్మేనుభవం స్తద్వ్యతిరిక్తస్యవస్తునోఽభావాదేవకీమప్యన్యన్నవశ్యతి, - అనుభావ్యస్యసర్వస్యనుభూరూపత్వాదేవమఃఖంచనవశ్యతి, తదేవహినుఖం - యదనుభూయమానంపురుషానుకూలంభవతి. ననుచేదమేవజగద్బ్రహ్మణోఽన్యతయాఽనుభూయమానం మఃఖరూపంపరిమితసుఖరూపంచభవతగ్రథమివ బ్రహ్మవిభూతిత్వేనతదాన్యకతయా ఽనుభూయమానంసుఖరూపమేవభవేత్. ఉచ్యతే-కర్మవశ్యానాంత్రేత్రజ్ఞానాంబ్రహ్మణోఽన్యత్వేనానుభూయమానంకృత్సంజగత్తత్తత్రగ్రానురూపంమఃఖంచపరిమితసుఖంచభవతి - అతోబ్రహ్మణోఽన్యతయాపరిమితసుఖత్వేనమఃఖత్వేనచ జగదనుభవస్యకర్మనిమిత్తత్వాత్కర్మరూపావిద్యావిముక్తస్యతదేవజగద్విభూతిగుణవిశిష్ట బ్రహ్మేనుభవాన్తర్గతంసుఖమేవభవతి- యథాపిత్వోపహతేనపీయమానంపయఃపి త్రతారతమ్యేనాల్పసుఖంవిపరితంచభవతి- తదేవ పయఃపిత్రానుపహతస్యనుభూయైవభవతి. యథైవరాజపుత్రస్యపితుగ్రీలోపకరణమతథాత్వేనానుసన్ధియమానంప్రియత్వమనుపగతంతథాత్వానుసన్ధానేప్రియతమంభవతి-తథానిరతిశయానన్దస్వరూపస్యబ్రహ్మణోఽనవధికాతిశయాసజ్ఞేయకల్యాణగుణాకరస్య లీలోపకరణంతదాత్మకంచానుసన్ధియమానంజగన్నిరతిశయప్రీతయేభవత్యేవ. అతోజగదైశ్వర్యవిశిష్టమనవధికాతిశయసుఖరూపంబ్రహ్మేనుభవం స్తతోన్యత్కామపినవశ్యతి,దుః

మేషరతిశయసుఖప్రాప్తిరుపపద్యతే. సత్యవ్యతిరిక్తవిషయాజిజ్ఞాసితవ్యపదానిసంపాద్యత్వవాచీని. *యత్రనాన్యదితివాక్యేఽన్యదర్శనశ్రవణాదినిషేధాత్ దృశ్యమిధ్యాత్వశక్త్యాస్యాదితద్యద్వాదాసాయతస్యవాక్యస్యార్థమాహ (అయమర్థః) అర్థస్థానావాదనుభూయమానవత్వభావరఃకృతః- సమాబ్రహ్మసద్భావాద్భూతానుభవస్త్యస్తరాదర్శనంభవతి. తతోన్యత్ - సుఖరూపాత్ బ్రహ్మణోఽన్యత్. సవశ్యతి-దుఃఖరూపంతద్వ్యతిరిక్తంచఽంచిన్నవశ్యతీత్యర్థః. *యోవై భూమాతత్సుఖమిత్యుక్తనిరతిశయసుఖరూప బ్రహ్మలక్షణపరత్వాద్వాక్యస్యత్ర దుఃఖదర్శనాభావహేతుమాహ (బ్రహ్మస్వరూపేతి) (కృత్సృష్టవస్తుజాతస్యేతి) స్వరూపాన్తర్గతాజ్ఞానాదిగుణాః-విభూత్యన్తర్గతంజగదఖిలమిత్యుక్తప్రాయః. అథిప్రేతహేతుసముచ్చయార్థశ్చక్షణిః. వసుయత్రేతిపదం బ్రహ్మచరం- సతువిభూతిచరం. సచతద్విషయంచదాన్తరమస్తి. అతో బ్రహ్మస్వరూపతద్విభూత్యన్తర్గతత్వాదిత్యయః. అస్తుతదాన్తరమితిభావః. తానన్యత్వశ్యతీత్యయః క్తం- విభూతిర్హి బ్రహ్మణోఽన్యేతిశక్త్యాయాముక్తంవివృణోతి (అతవశ్యర్యేతి) అతః- బ్రహ్మణస్సుఖరూపమానః. తస్మాద్విభూతేస్తదస్తరాపస్య, చప్రామాణికత్వాత్. విభూతివిషయోగుణఃవిభూతిగుణః- సవవశ్యర్యాపరపర్యాయనియమసం-తద్విషయే. తస్మాత్తవ్యజ్ఞానంవిదైశ్వర్యవిష్టానుభవసంభవః- నిరూపకేణవినిర్మాణానామోగాదితిభావః. యద్వా - అత్రైవోపపద్యతే. తస్మాద్విశిష్టత్యతిస్వేమహిమి ప్రతిష్ఠితత్వయదివాసమహిమితిగోఅశ్వమిహమహిమేత్యావత్. తేహ స్థిహిరణ్యం దాసభార్యంత్వే. త్రా - త్రాయసానిహాసం. సవీమ్యనోహ్యన్యస్సన్యస్యప్రతిష్ఠితత్వమిత్యుక్తప్రాయతే. అత్ర *స్వేమహిమి ప్రతిష్ఠితత్వత్వైవాస్త్యాదిసానియామ్యానాంమహిమశ్చైవాచ్యత్వాత్ తత్ప్రతిష్ఠితత్వశక్త్యాయాం *యదివాసమహిమితిహ స్థిహిరణ్యాదిమహిమన్యత్వంనిషిద్ధం-తదేవశక్త్యావీజముపన్యస్యవ్యవస్థతి *గోఅశ్వమిత్వాదిహ. *అస్యమహిమాసమితివీతశోకః *మితాంవిభూతింయోగంచఇత్యాది ప్రతిష్ఠాప్రతిష్ఠాపరమాత్మనేమహిమవత్త్వావగమాదిహసమహిమనిషేధః-అపివవిభూతిరూపమహిమ ప్రతిష్ఠితత్వనిషేధవ్యవస్థావ్యతే. అతోమహిమవిభూత్యాదిశబ్దాశ్చసస్వరూపమాత్రపరాః-విభూతిరూపైశ్వర్యమిత్యైశ్వర్యపర్యాయత్వాదిమహిమాపహ్నవశక్త్యావ్యదాసాన్తైశ్వర్యాపరపర్యాయేత్వక్తం. ఇదానీంవిభూతిరేవగుణః. గుణశబ్దోవిభూతేరపుధన్విధ్యభిప్రాయః. విభూత్యాగుణైశ్చేతివార్థః. (విభూతిగుణవిశిష్టేతి)యచ్చబ్ధివవిశిష్టబ్రహ్మచరఇతిభావః. పూర్వంవిభూత్యన్తర్గతత్వాదితిఅన్వయహేతురుక్తః-వ్యతిరేకరూపంహేతుమాహ (తద్వ్యతిరిక్తస్యేతి) విశిష్ట బ్రహ్మణోఽన్యదర్శనంనిషిద్ధతే-సత్యస్వదర్శనమిత్యర్థః. విభూతివిశిష్టం బ్రహ్మనుభూవ్యంచేద్విభూతేద్దుఃఖరూపత్వదర్శనాద్భూతాదర్శనమనుపపన్నమిత్యత్రాహ (అనుభావ్యస్యేతి) సర్వస్యసర్వవిభూతికస్యేత్యర్థః. పూర్వాభిప్రేతాదేవహేతోరేత్యేవకారాభిప్రాయః. సర్వస్యనుభూరూపత్వంకథం - ఆత్మగుణవిశేషహినుభూమిత్యత్రాహ (తదేవహినుభూమి) అనుకూలత్వంనామస్వతత్వత్వత్వం- తచ్చానిష్టనిష్టత్తిరూపతయేష్టసాధనతయాచవిసాపీష్టత్వం. అనుభవవిరోధేనచోదయతి (ననుచేతి) సహ్యాకమేకదైవసుఖదుఃఖాత్కవవిరుద్ధస్వభావాలిక్షితమితియన్యతే-సహినిష్టపత్రంకస్యచిత్తగురంభవతి, - సచసర్వకస్యచిదనుకూలబుద్ధిబోధోభవతి, సచజగత్కస్యండుఃఖరూపత్వమపహ్నాతుం-తస్యసర్వైరభ్యుపగస్తత్వాత్. ఇతరథాతజ్ఞహంసయా బ్రహ్మజ్ఞానానుపపత్తే. అతఃపరిశేషాత్ సుఖరూపత్వమేవత్యక్తమిత్యభిప్రాయః. స్వతోఽపరిచ్ఛిన్నసుఖరూపస్యావ్యసాధితోఽన్యభారూపసంభవాదవిరోధవ్యతిపరిహరతి (ఉచ్యతేఇతి)కర్తృతత్తిరోధానకృతమబ్రహ్మత్వతత్వజ్ఞానం,చోపాధిః. తతఃకీమిత్యత్రాహ(అతో బ్రహ్మణ్యతి) స్వతోమధురస్యాపిదోషసంబంధాదననుకూలత్వే, అనుకూలబుద్ధ్యవిషయస్యకేనచిత్తంబుద్ధిత్వజ్ఞానాదనుకూలత్వే, చదృష్టాన్తద్వయమాహ(పిత్వోపహతేనేతి) దాద్వాన్తికేపితాదృక్త్యమాహ(తథేతి)*యత్రనాన్యదితివాక్యస్యార్థంనిగమయతి(అత్యతి)పితత్ - ఔపాధికదుఃఖరూ

ఖంచనపశ్యతి. పతదేవోపపాదయతివాక్యశేషః *సవాపషపవంపశ్యన్నేవం మన్వానపవంవిజానన్నాత్మరతి
రాత్మశ్రీడతత్త్వమిధున ఆత్మనస్తస్యస్వరాడ్భవతతస్య సర్వేషులోకేషు కామచారోభవతిఅభయేన్యథాతావిదు
రన్యరాజానస్తేక్షయ్యలోకాభవన్తి తేషాంసర్వేషులోకేష్వకామచారోభవతీతి. స్వరాట్ - అకర్తవశ్యః. అ
న్యరాజానః - కర్తవశ్యః. తథా *సపశ్యోమృత్యుంపశ్యతిసరోగంనాతమఃఖతాం। సర్వంహపశ్యఃపశ్యతిసర్వ
మాప్నోతిసర్వశక్తి, చ. నిరతిశయసుఖరూపత్వంచబ్రహ్మణః*ఆనస్తమయోభ్యాసాదిత్యత్రప్రపజ్ఞితం. అతః
ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాత్ప్రత్యగాత్మనోఽథా నైరభూతస్యసత్యశబ్దాభిధేయస్యబ్రహ్మణోభూమెత్యపదేశాద్భూమా
వరంబ్రహ్మ.....

౮॥ సూ. శ్లో॥ ధర్మోపపత్తేశ్చ॥ శ్లో॥ అస్యభూమోయేథగ్జాతమామయనై-తేపిపరస్మిన్నే
వోపపద్యతై- *పతదమృతమితిస్వాభావికమమృతత్వం, * స్వేమహిమీత్యనన్యాధారత్వం, *సపవాధస్తాది
త్యాది*సపవేదంసర్వమితిసర్వాత్మకత్వం, *ఆత్మనఃప్రాణఇత్యాదిప్రాణప్రభృతిసర్వసోప్యాత్మకత్వం, మిత్యా
దయోహిధర్మాఃపరమాత్మనపవ. యత్త *అహమేవాధస్తాదిత్యాదిసర్వాత్మకత్వముపదిష్టం - తస్మాదుపవిశే
ష్టస్యబ్రహ్మణోఽహంకృహేణోపాసనముపదిశ్యతే - అథాతాహజ్ఞాతాదేశిత్యహంకృహేణాపదేశోపప్ర
మాత్. అహమర్థస్య ప్రత్యగాత్మనోపిహ్యోత్పాదపరమాత్మేత్యన్తర్యామిబ్రాహ్మణాదిమాత్తం. అతఃప్రత్యగర్థ
స్యపరమాత్మపర్యవసానాదహంకృత్పాపరమాత్మపర్యవసాయాతి ప్రత్యగాత్మశరీరకత్వేనపరమాత్మనుసన్ధానా
ద్ధౌయమహంకృహేణాపదేశఃపరమాత్మనస్సర్వశరీరతయాసర్వాత్మత్వాత్ప్రత్యగాత్మనోఽప్యాత్మకత్వపరమాత్మ
తదేవ* అథాతతత్తాదేశిత్యాదినా *ఆత్మేవేదంసర్వమితిన్యతే. పతదేవోపపాదయతుం ప్రత్యగాత్మ
నోప్యాత్మభూతాత్పరమాత్మనస్సర్వసోప్యత్వత్వచ్యతే *తస్యహవాపతస్యైవంపశ్యతపవంమన్వానస్యైవంవి
జానతతత్తనఃప్రాణతత్తనఃకాశఇత్యాదినా - ఉపాసకస్యన్తర్యామితయాఽవస్థితాత్పరమాత్మనస్సర్వసో
ప్యత్వత్వత్వత్వః. అతఃపరమాత్మనఃప్రత్యగాత్మశరీరకత్వజ్ఞానప్రతిస్థానమహంకృహేణాపాసనంకర్తవ్యం. తస్మా
ద్భూమవిశిష్టఃపరమాత్మేతిసిద్ధమ్.....

భూమాధికరణంసమాప్తమ్.

చతాయాస్తద్విగమేనవస్థానం. (సవాపషఇతి) రత్యాదిశబ్దానాం శ్రీతిపరత్వేవ్యభిరణంబు శ్రీతి - ఆదహుతివయపరత్వేసాత్మవ్యనుశ్రీతి. ఆత్మశబ్దోవిభూతిగుణవిభిన్నమృతపరః. రతి - ప్రకృతనాదిజన్యాశ్రీతి. శ్రీతా - ఉద్యానాదిజన్యా. మిథునం - శ్రీసంభవా. అనన్తః - విభూతిజ
న్యః. ఏవంసర్వవిభనుభూనుభవకత్తః. *స్వరాడ్భవతి * అన్యరాజానస్తేక్షయ్యలోకాభవచరమాత్మసృతీషు సృతీయతత్తాశక్త్యాహ (స్వ
రాడితి) అన్యరాజానఃస్వరాడితపద్యయేనఉపాధిత్వద్విగమాదస్మితౌ. మిథునాచరయా సృతిపన్నసాపిస్త్యతఃసుఖరూపత్వే సృతిమాహ (సవశ్యఇతి)
సర్వంపశ్యతి- సతత్రమఖతాంపశ్యతి- సుఖరూపతామేవపశ్యతీత్యర్థః. ఉదాహృతవాక్యేవిభూత్యాదివిస్తానస్తరూపత్వమస్యమితిరదైవశబ్దా
యాహ (నిరతిశయేతి) * తదాత్మానంస్వయమకుతుతస్మాత్తత్సకృతముచ్యరణియదైవతత్సకృతంసోక్తైఃసంసంహేయాదయంత్యానన్తీభవతి
*ఆనస్తా బ్రహ్మేతివ్యానాత్ఆనస్తాద్భేదవిభిన్నమానిభూతానిజాయంత్యితివవాక్యేషు తాద్యతారణావర్ణభూత్యాదివిస్తానస్తరూపత్వమితిసంబంధం
తరం. సూత్రార్థముచసంహారతి (అత ఇతి).....

౮॥ సూ. శ్లో॥ ధర్మోపపత్తేశ్చ॥ శ్లో॥ కస్యధర్మాఇత్యాకాణ్డంపూరయన్వాప్యచచ్ఛే (అన్యేతి) పూర్వపక్షయ్యుంపహరతి (య
త్వీతి) అహంకృహేణోపాసనం- అహమర్థశబ్దయోపరమాత్మపర్యవస్థాబ్ధిసాసనం. తర్క-స్వతస్సద్భూతిసాన్వితిత్యత్రాహ (అహమర్థస్యేతి) న
కేవలమన్తర్యామిబ్రాహ్మణాదిమలస్మిన్ప్రకరణేసర్వాత్మత్వముత్పత్తిపర్యవస్థానత్వేతిపాదకస్య*అథాత తత్తాదేశితవాక్యస్యాగ్రహహ
(పరమాత్మనఇతి) ఉపాసకాత్మనోప్యాత్మత్వంఘరితమితివ్యక్తం- అథకణ్డోత్పత్తిపర్యవస్థానంకణ్డోక్తిమద్వాక్యస్యాగ్రహహ (ఏతదేవేతి) విజానతఇతిచ
దస్యపశ్యన్తత్తజ్ఞాపనాయవాచకత్వే(ఉపాసకస్యేతి)పూర్వపక్షయ్యుంపహరన్తిగమయతి(అత ఇతి)అధికరణార్థముచసంహారతి (తస్మాదితి)

భూమాధికరణంసమాప్తమ్.

❀❀❀ అక్షరమమృరా నృధృతేః॥ ❀❀❀

ఇతి ప్రాప్తే ఉచ్యతే (అక్షరమమ్బరా నైపుతే) అక్షరంపరంబ్రహ్మః కుతః (అమ్బరా నైపుతే) అమ్బరస్య-
ఆకాశస్యప్రస్తాః- పారభూతం అవ్యాకృతమమ్బరా నైపుతే. తస్యైపుతే- తదాధారతయా² స్యాక్షరసోపదేశాది
తియావత్. అయమర్థః- *కస్మిన్సుఖిల్వాకాశః తత్ప్రాతశ్చైత్యత్రా³ కాశశబ్దనిర్దిష్టం న వాయుమదమ్బరం-అ
పితు తత్పారభూతమవ్యాకృతం- అతస్తస్యావ్యాకృతస్యావ్యాధారత్వేనోచ్యమానమక్షరం నావ్యాకృతంభవి
తుమర్హతీతి. నన్వాకాశశబ్దనిర్దిష్టోన వాయుమానితికథమవగమ్యతే. ఉచ్యతే- *యదూర్ధ్వం⁴ గార్ధిదివో⁵ యదర్వా
క్షృణివాయుదస్తరాద్యావాపుణివీధిమేయద్భూతంచభవచ్ఛభవిష్యచ్ఛేత్యాచక్షురేతాకాశపవతదోతంచప్రా
తంచేత్యుక్తైతై⁶ గ్రాల్యవర్తినోవికారజాతస్యాధారతయానిర్దిష్టతాశోన వాయుమదాకాశోభవితుమర్హతి - త
స్యాపివికారా నైర్దతత్వాత్. అతో⁷ త్రా⁸ కాశశబ్దనిర్దిష్టంభూతసూక్ష్మమితిప్రసీయతే. తతస్తస్యాపిభూతసూ
క్ష్మస్యాధారభూతంకిమితిపుచ్చ్యతే *కస్మిన్సుఖిల్వాకాశః తత్ప్రాతశ్చైతి-అతస్తదాధారతయానిర్దిశ్యమా

F || సూ. + శ్రిఃశ్రీః అక్షరమస్య రాస్త్యతే || శ్రిఃశ్రీః పురాధికరణే స్వేముహిష్వి ప్రతిష్ఠితత్వము క్తం - తత్తుపరమాన్వయా నానాప్ర
యత ఇతి శబ్దాయాసక్తిః. — వర్గావాషరమేశ్వరోవేదిచారఇతి చైవై ర్యమ క్తంతదయు క్తం-వర్గానామ ప్రాగ్యత్యాద్విచ్ఛిన్నానాం దృష్టే
జాతాహిత్యచ్చాయాది భర్తాప్రసక్తా, చే త్యభిప్రాయేణాచ్చాయ మిత్యస్తం విషయవాక్యముపా త్తం. ప్రసక్త భావోన్మే యతః
యథా * నా స్తోత్రేనదివీత్యన్నిచయనిషేధఇతిచేన్న - నిషేధస్య ప్రసక్తివిషయతాయావిష స్యతేప్రా ప్రత్యామ్. ఉదాహరణం :-
విషయత్వా శ్రయణం - నాస్యదా. — సంకయమాహ (తత్రేతి) అక్షరం ప్రధానంవా - జీవోవా-పరమాత్మా కేలిస్తుత్యం. ఉదాహరణం :-
క ప్రమాణవిషయే శాబ్దప్రతిత్వై ఫ్యుమ స్తి - నేతి. * కస్తిన్నఖిల్వా కాళటతప్ప ప్రా తచ్చేత్యలా కాళశబ్దనిర్దిష్ట కింభూతాశా
కృతాకాళఇతి. ధారణంచకింసత్రామాత్రేణ - ఉత ప్రశాసనేనేతి. చ. యదా ప్రతిత్వై ఫ్యుమ స్తి, ఆకాళశబ్దవాచ్యశ్చ భూతా కాళః, ధార
ణంచసత్తయాస్యాత్, తదాతద్ధారణస్య ప్రధానేసంభవా త్తద్ధారకమక్షరం ప్రధానం. యదా ఆకాళశబ్దవాచ్యోఽవ్యాకృతాకాళః, ధారణం
చసత్తామాత్రేణ, తదాజీవేపితత్వంభవా త్తద్ధారకమక్షరంజీవః. యదాశాబ్దప్రతిత్వై ఫ్యుమ స్తి సౌతిక ప్రమాణగోచరత్వమప్ర యోజకం, ఆకాళశ
బ్దవాచ్యశ్చావ్యాకృతాకాళః, ధారణంచ ప్రశాసనేన, తదాతస్యజీవెష్యసంభవా త్తదాధారభూతమక్షరంపరమాత్మేతిరాధ్ధావైఫల్యలిఖావః. సిద్ధాంతీశ
బ్దుతే (యయాతదక్షరమితి) అభవా-పార్వస్థచోద్యం. తదాపరస్మిన్నిత్యుపలుకుణం-జీవేపీతి ద్రవ్యవ్యం - * మాటట్లోక్షరఉచ్యత ఇత్యాదిదర్శనాత్.
పరిహరతి (సప్రమాణా స్తోత్రేతి) అనుమానస్య ప్రత్యక్షమాత్రాపేక్ష - శ్చ తేస్తుపునత్వత్వాదాఉభయాపేక్షే స్తి-అతఆనుమానికాదక్షరాచ్యుతిప్రతి
పన్నస్యవిశప్పు ఇతి లొకాలొకకాదొకకస్య ప్రసిద్ధి ప్రాథమ్యాత్పానిబల్యం - శ్చ తితిక్రందిష్యపిహితీ శ్చుధీ హేతుత్వాత్ ప్రా బల్యమితిభావః. సను * స
ర్వాజీవావా ఇమానిభూతాన్యా కాశాదేవనముత్పద్యస్త ఇత్యత్ర ఆకాళశబ్దస్యభూతాకాశే ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యేపి బ్రహ్మవిషయత్వందగ్నితం-అ త్రాప్యక్ష
రశబ్దతథాకింసస్యాదిత్యత్రాహ (ప్రతిత్వేతి) అక్షరశబ్దస్య ప్రధానేప్రయోగదర్శనా, దఘ్ణులత్వాద్యవ్యయాత్, పరబ్రహ్మణిప్రసిద్ధత్వేనత్యసిప్ర
మాణా స్తోత్ర ప్రసిద్ధ్యాప్రధమ ప్రతితస్యపరిగ్రహేవిరోధాభావా, దాకాళకారణ ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేనో వ్యమానత్వా, చ్చ ప్రధానపరత్వమిత్యర్థః. ...
రాధాప్రమాహ (అక్షరమిత్యాదినా) అమృతా స్తజ్జంకెచిద్భము వ్రీహితయావ్యాచక్షతే అమృతం - ఆకాళః అన్యః - అవసానంయేహంతేహం-
పుధివ్యాదీనాంభృతేతి హేత్వర్థఇతి. తత్ప్రధానవ్యతిరేక ప్రతిక్షాయామకించిత్కరమిత్యభిప్రాయేణఘట్టితత్వురుపంవ్యాచక్షే (అమృతస్యఆకాశ
స్యేతి) అన్యజ్ఞోఽవధివచనః. కార్యస్యామృతస్యదేశతఃకాలతశ్చావధిఃకారణం - నియతపూర్వభావినఃకారణత్వా, త్థార్యం ప్రతికారణతత్వానా
మావరణతయాబహిర్విద్యమానత్వా, చ్చ. అతిఽమృతా స్తజ్జంకెవ్యాకృతవాచీతిభావః. సహ్యత్రామృతా స్తవాచితజ్జన్మూయితఇత్యత్రాహ (అ
యమగ్గుఇతి) (సస్తితి) పునత్వ త్రివిధార్థలక్షనమయ క్తం-అపవాదాభావాదిత్యర్థః. పరిహరతి(ఉచ్యతఇతి) అర్థవిరోధాన్న వాయుమదమ్బర గ్రహణి

నమక్షరంనప్రధానంభవతుమర్హతి. యత్తుశ్రుతిప్రసిద్ధాత్ప్రమాణాన్తరప్రసిద్ధంప్రథమంప్రతీయతఇతి-తన్న-
అక్షరశబ్దస్యావయవశక్త్యాస్వార్థప్రతిపాదనేప్రమాణాన్తరానపేక్షణాత్. సమృద్ధిగ్రహణదశాయామర్థస్య
రూపయేనప్రమాణేనావగమ్యతే- సతత్ప్రతిపాదనదశాయామపేక్షణీయం.

ఏవంతర్వ్యాక్షరశబ్దనిర్ణయోజీవోస్తు - తస్యభూతసూక్ష్మవర్యస్తస్యకృత్సస్వాదిద్వస్తునాథారత్వోపప-
త్తేః, అష్టాలత్యాద్యుచ్యమానవిశేషణోపపత్తే, శ్చ. *అవ్యక్తమక్షరేలియతే *యస్యావ్యక్తంశరీరంయ-
స్యాక్షరంశరీరం *క్షరస్సర్వాణిభూతానికూటస్థోక్షరఉచ్యతఇత్యాదిషుప్రత్యగాత్మస్యవ్యక్షరశబ్దప్రయోగ-
దర్శనాదిత్యత్రోత్తరః.

౧౦॥ సూ. +శ్చిః+ సాచప్రశాసనాత్॥ శ్చిః+ సాచామృరాన్తధృతిరస్యాక్షరస్యప్రశాసనాదేవభవ-
తీత్యుపవిశ్యతే *ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్హిసూర్యాచన్ద్రముసావిధృతౌతిష్ఠతఃఏతస్యవా అక్షరస్యప్ర-
శాసనేగార్హిద్యావాపృథివ్యావిధృతౌతిష్ఠతః ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్హినిమేషాముహూర్తా అహలూ-
రాత్రాణ్యర్థమాసామాసాఽముతవస్సంవత్సరాఇతివిధృతౌస్థితిత్యాదినా. ప్రశాసనం-ప్రకృష్టంశాసనం.

త్యర్థః. సహిస్వయంవికారాన్తర్భూతశక్యత్వవికారజాలస్యాధారోభవతుమర్హతి. యత్త్విత్యాదినాపూర్వపక్షయ్యక్తిమనూద్యమహరతి (తన్నేతి)
రూఢిశక్త్యాఅవయవశక్త్యావాశబ్దేనస్వార్థప్రతిపాదనంసాఢ్యతే - రత్రవక్ష్యమాణపరిహరస్యపక్షద్వయసాధారణ్యేపి *ప్రప్రసవీష్వర్థసంయోగాదితి
న్యాయేనావయవశక్త్యాన్తర్గతప్రతిపాదనసంభవే సముదాయశక్తిరల్పనాన్యోగాత్ ఆయమక్షరశబ్దోనరూఢ్యావ రత్రవక్ష్యమాణప్రసవీష్వర్థసంయోగాదిత్యప-
క్షేపవిహరకవ్యతే. తత్రపుష్పత్వన్నానంపదావయవానాంసంహత్యస్వార్థప్రతిపాదనేకింప్రమాణాన్తరాపేక్షే- ఉతతత్త్వదావయవపుష్పత్వే
భాయామితివికల్పంభృదీనిథాయప్రధమేకత్వేపరిహరమాహ (అక్షరశబ్దస్యేతి) అవయవశక్తిరేవాగ్ధప్రతిపాదనమితిప్రమాణాన్తరమపేక్షితం-న
హిదణ్డిశబ్దస్సాన్వర్థప్రతిపాదనేదణ్డిదేవదత్తగ్రాహిప్రత్యయేవేక్ష్యః. ద్వితీయంపరిహరతి (సంబన్ధేతి) పదావయవానాంపుష్పత్వప్రమాణాన్తరా-
పేక్షేన్యైవ- ప్రతిపాదనదశాయాంతునలదపేక్షే- యథా చక్షురాదీనాంవిమిరాదిదోషావసయసస్యాపకాద్యవేక్ష్యేషిభిహిషిపరిత్రానభేద-
జగ్రాహిప్రమాణాపేక్షే. యథాచక్షుః *అర్థణోధేనవేక్ష్యత్వాత్మానాన్తరమనాదృతం | పుష్పత్వత్వసాయభూతంయన్తరచక్షుఃప్రవర్తిత్వేతి. పుష్ప-
త్వన్నానంపదావయవానాం ప్రతిపాదనకాలేపిపుష్పత్వత్వపేక్షితమానాన్తరాకాక్షాన్నిచేత్-దణ్డినమాహ్వయగామానయేత్వాదివాక్యానామసన్ని-
కృష్టార్థవిషయాణాంప్రత్యేక్ష్యసాచివ్యాభావేనస్వార్థప్రతిపాదకతయాగవాసయనాదిప్రవృత్తుశ్చేదప్రసక్తః, అథాచార్థప్రతిపత్వయవత్వా-
కాప్రవైయర్థ్యచక్షుః, శ్చ. అతోమానాన్తరాపేక్షేభావాత్త్విజన్తనమగ్ధప్రతిపత్తౌప్రాశమ్యచారమ్యరూపవైషమ్యంనాన్వీర్యర్థ్య. కించ - యోగి-
కానాంశబ్దానామవయవార్థయోగివస్ససామాన్యప్రతిపాదనేకింమానాన్తరాపేక్షే-ఉతవిశేషచర్యవసానఇతివికల్పేప్రభావేరనిహితోరక్షరశబ్దస్యే-
తిగ్రన్ధేనభిత్తే. ద్వితీయేతువిశేషపర్యవసానస్యప్రాకరణికలిక్తాద్యధీనత్వాన్నమానాన్తరాపేక్షేచివసంబన్ధేత్వాదిగ్రన్ధేన్వీర్యార్థ్య- సతత్ప్రతిపాదనద-
శాయామపేక్షణీయమితిహ్యుక్తం. విశేషచర్యవసానేనవిమిప్రతిపాదననిరాకాక్షాంభవతి. అత్రవరమాత్మలింగందర్శితం. అపిచ- అవయవాగ్ధపౌష్క-
ల్యంయత్ప్రసంభవతి- తదేవయాగికశబ్దేనస్వరసహస్రప్రతీయతే- యథేశ్వరశబ్దోలాకికపాణ్డివాదిషుసత్త్వపులాకికమీశ్వరంశిక్రంప్రత్యాయయతి-
అతశ్చక్షరత్వవయవశక్తిఃపరమాత్మానమేవశిష్టుముపస్థాపయతి. ఏతదక్షంభవతి. ప్రతిపాద్యస్యపాకికాతాకికప్రమాణగోచరత్వంశాబ్దప్రతి-
తివిశిష్టావిశిష్టయోరప్రయోజకం- భర్తాభర్తృత్వరాదిశబ్దైః శౌణ్యాదిభ్యఃపాణ్డివాదిభ్యోవ్యతాకికాభైఃప్రతిపత్తిశ్చక్రస్యవర్తనాత్. అతవివప్ర-
యోగప్రాచుర్యాద్యధీనంప్రసిద్ధితారతమ్యమేవతయోఃప్రయోజకం-యోగికశబ్దానాంచఅసజ్జులితవయవార్థగోచరత్వేన్వీర్యార్థ్యానాన్తరాపేక్షాప్రమాణగోచర-
వప్రసిద్ధ్యతిశయాత్ప్రతితిశ్చక్రమితి. నస్వవయవశక్త్యాన్తర్గతప్రతిపాదనేపిప్రశాసనానేకప్రమాణగమ్యతయాఅభ్యున్యాయస్త్రిప్రమాణగమ్య-
యథాగోశబ్దస్యసామాన్యనిమిత్తత్వేపిగోశబ్దోచ్చారణాత్స్వాభ్యస్తేయామేవగవిప్రమామేవప్రతీతిః. తదనత్ - ప్రశాసనానేకప్రమాణగమ్య-
త్వానభ్యుపగమాత్. సహిప్రత్యయేణజగత్తారణభూతంసూక్ష్మంవస్తునిరీక్ష్యతే. నాపిప్రతివిరోధినోన్యమానస్యతత్రప్రామాణ్యసంభవతీవవత్వ-
తే. తతశ్చక్రమిరేవతత్రాపిప్రమాణంవత్వం-తథాచక్రమిప్రసిద్ధాత్పరమాత్మసఃప్రమాణాన్తరప్రసిద్ధస్యప్రధానస్యప్రమాణప్రతిపత్తివత్వ-
సిద్ధం కించ-ప్రథమప్రతిపాద్యపిప్రధానస్యవిరోధేనత్యక్తవ్యతైవ. విరోధశ్చాత్ప్రస్తుప్తః- ఏకవైషవాధారాధయథావాసుపశ్యే.....

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (ఏవంతర్హితి) *అవ్యక్తమక్షర ఇత్యవ్యక్తస్యపుగుపా-
దానాదక్షరశబ్దోజీవపరః - సప్రధానపరఇతిజ్ఞాపనాయావ్యక్తముపాత్తం.

౧౦॥ సూ. +శ్చిః+ సాచప్రశాసనాత్॥ శ్చిః+ సాచామృరాన్తధృతీఃపరమాత్మప్రశాసనాధీనత్వంసాఢ్యమృతమితిశబ్దాంపరి-
జహిర్లకాకతిపయవస్తుశాసనస్యజీవేపిసంభవాత్తద్వ్యావృత్తించదర్శయిత్వా ప్రశాసనశబ్దంవ్యాపకే (ప్రకృష్టమితి) క్వచిదవ్యప్రతిపాతత్వేనవిష-

నచేద్యశంస్వశాసనాధీన సర్వవస్తువిధరణంబద్ధముక్తోభయావస్థస్యాపిప్రత్యగాత్మనస్సమ్భవతి- అతఃపురుషో
త్తమవప్రశాసిత్రక్షరం.

౧౧॥ సూ. అన్యభావవ్యావృత్త్యైశ్చ॥ అన్యభావః- అన్యత్వం. ప్రధానాదిభావః.
అన్యాక్షరస్యపరమపురుషాదన్యత్వంచాక్యశేషేవ్యావృత్త్యతే *తద్వాపతదక్షరంగార్థదృష్టం ద్రష్టృశ్రుతం
శ్రోత్రమతంమన్త్రవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతృనాన్యదతోస్తి ద్రష్టృనాన్యదతోస్తిశ్రోతృనాన్యదతోస్తిమన్తృనాన్యదతో
స్తివిజ్ఞాతృపతస్త్విన్నుఖల్వక్షరేగార్థ్యాకాశఃతత్ప్రప్రాతశ్చేతి. అత్రద్రష్టృత్వశ్రోతృత్వాద్యవదేశాదస్యాక్ష
రస్యాచేతనభూతప్రధానభావోవ్యావృత్త్యతే-సర్వైరదృష్టవ్యైవసతస్సర్వస్యద్రష్టృత్వా ద్యవదేశాచ్చప్ర
త్యగాత్మభావోవ్యావృత్త్యతే-అత ఇయమన్యభావవ్యావృత్తిరన్యాక్షరస్యపరమపురుషతాందృఢయతి. ఏవంవా
న్యభావవ్యావృత్తిః-అన్యస్యసద్భావవ్యావృత్తిరన్యభావవ్యావృత్తిః యథై తదక్షరమవ్యైరదృష్టం సదన్యేషాం

య ప్రకర్షాచ్చాసనస్య ప్రకర్షః- ప్రకర్షస్యనివారకాభావాచ్చాసనస్యామ్భరా న్నవిషయత్వమపిసిద్ధతీతిహృదయం. తతఃకిమిత్వపేక్షాయాం ప్రకృ
తేఃపరమాత్మశాసనకర్తృత్వేహేత్వ సరంచద్యోతయన్జీవవ్యావృత్తినిద్ధిందర్శయతి (నచేద్యశమితి) (స్వశాసనాధీనసర్వవస్తువిధరణమితి) అయమభిప్రా
యః - నకేవలంశాసన ప్రకర్షాదనపాదితాత్పక్యతేః ప్రశాసనకర్తృత్వసిద్ధిః-కింతు *సర్వస్యవశేసర్వస్యేశాసనసర్వస్యానిపతిస్సర్వమిదం ప్రశాస్తీత్వాది
శ్రుత్యవైరేషుశాసనకర్తృపథాపకసర్వశబ్దాసంజ్ఞోచాచ్చతస్సిద్ధిః. కించ- సత్యశబ్దనిర్వచనే *తానిహవావితానిత్రీణ్యక్షరాజినత్యమితీతద్యత్వ తదమృ
తంఅథయ త్రితన్త్ర్యం - అథయద్యంతేనోభేయవృత్తిమ ద్త్యశబ్దవాచ్యాచేతనస్యతస్మిన్యామ్యత్వంచ ప్రతీయతే. మ ద్త్యశబ్దోహ్యవయవశక్త్యా
పూర్వపూర్వావస్థాభ్యాచేతనేవ రుతే-సశరీరమాత్రే-ద్యావాపుణివాదీనాంతస్మిన్యామ్యత్వాభావ ప్రసజ్ఞాత్. కించ- *యస్యావ్యక్తంశరీరంయ
స్యాక్షరంశరీరం యస్యవృత్తుశ్శరీరమితి ప్రధానస్యచరశరీరత్వ శ్రవణాదత్య న్నియామ్యవ్యవేశరీరత్వాచ్చనియామ్యత్వసిద్ధిః. ఇహచ *కస్మిన్ను
ఖల్వాకాశఃతత్ప్రప్రాతశ్చేతిపృష్టే *ఏతద్వైతదక్షరంగార్థీత్యాదభ్య *ఏతస్మిన్నుఖల్వక్షరేగార్థ్యాకాశఃతత్ప్రప్రాతశ్చేత్యక్షరేణావ్యాకృతస్యధా
రణంశ్రూయతే. అతశ్శాసనస్య ప్రకర్షాచ్చుత్త్యవైరానుగ్రహేచ్ఛామ్భరా న్నభృతిరపి ప్రశాసనాధీనేతి. సౌత్రశ్చశబ్దోహ్యర్థతయాహేతువాచీత్యభి
ప్రాయేణాహు (అత ఇతి) అమ్భరా న్నభృతిః ప్రశాసనాదేవసిద్ధతీతియతః- తతపివెత్యర్థః. *ప్రశాసితారంసర్వేషాం *విద్యాతుపురుషంపరమితి
*ఉత్తమఃపురుష. న్నస్సన్యత్యాదివచనాభిప్రాయేణపురుషోత్తమవప్రశాసిత్రక్షరమిత్వ క్తమ్.

ఏవం ప్రధానపురుషవృత్తిరేకా సూత్రద్వయేనపురుషపాదితౌ. అథై
కసూత్రేణ ప్రాకరణిక చరమవాక్యవిషయేణోభయ వృత్తిరేకమాహ.

౧౧॥ సూ. అన్యభావవ్యావృత్త్యైశ్చ॥ వ్యావృత్త్యతే- నివ ర్త్యతే. నివ ర్తకధర్మః ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః. తతశ్చ సూత్రస్థవ్యా
వృత్తిశబ్దోవ్యావృత్త్య ర్తకధర్మపరఇతిదర్శితంస్యాత్ - తేనవిషయవాక్యానుగుణ్యంసూత్రస్యస్యాత్ -తత్రహ్యన్యనివ ర్తకధర్మోద్రష్టృత్వాదిరవగమ్యతే. ద్వి
తీయయోజనాయాఅపేక్షితత్వాత్ *నాన్యదతో స్తీత్యాదికముదాహృతం. అస్మిన్వాక్యే ప్రధానవ్యావృత్తినిద్ధిందర్శయతి (అత్రేతి) అత్ర-1 అదృష్టమి
తివాక్యే. ద్రష్టృదిశబ్దాఃపూర్వజ్ఞానభృతివాహ్యత్వేవిషయాణాంమన్త్రవ్యాధ్యవసేయాద్య న్నైకరణవిషయాణాంచసాక్షైశ్చ-ర్తృవాచకాః-శాసనస్య
శాసితవ్యవస్తుదర్శనసాక్షాత్వాత్, *సదృష్టేర్ద్రష్టారం *సశ్రుతేశ్చోతారం *సమతేర్నైరమిత్యాదినాపరస్య శ్రవణమననాదిక దృత్వనిషేధే
నతేషామయోగ్యత్వాత్, *సశ్యత్యవత్సుశ్యశ్యత్యకర్ణకర్ణిరూపాదిసాక్షైశ్చ-ర్తృత్వ శ్రవణా, చ్చ. జీవవ్యావృత్తిందర్శయతి (సర్వేషాం) సర్వైః-
యోగిభిః. (సర్వస్యేతి) రూపతదా శ్రయాదిష్యైకైకవర్తకార్ష్యపరస్సర్వశబ్దః- అన్యాసంజ్ఞుచితవృత్తియోద్రష్టృశబ్దసర్వసాక్షైశ్చారస్యా
భివృత్త్యేవసత్యాదిశబ్దోపాత్తశ్రోతృత్వాదీనాంనిర్విషయత్వప్రసజ్ఞాత్. సర్వైరదృష్టత్వాదిమాత్రం ప్రధానాదీనామపిసంభవతీతి తద్వాప్యవృత్త్యర్థ
మదృష్టవ్యైవసతస్సర్వస్యద్రష్టృత్వాద్యవదేశాచేత్వత్వత్వం. అదృష్టత్వాదివిశేషితం ద్రష్టృత్వాదికం ప్రత్యగాత్మవ్యావృత్త్య ర్తకమిత్యర్థః. ప్రత్యగా
త్మాసనస్వేప్రత్యేకంస్వస్వాహం ప్రత్యయవేద్యాఃపాదివిజ్ఞాతారశ్చ - పరస్తురూపాదిజ్ఞానవేదాయాంయోగిభిరపిస్వస్వరూపమద్రూపాదివచ్ఛన
జ్ఞాయతే. నిష్ఠానైఃపక్షైః తద్విషయ ప్రతిపత్తివేదాయాంపరమాత్మనోఽనవగతత్వంవివక్షితం. అశ్రుతం- శబ్దశ్రవణదశాయామజ్ఞాతం. అమతం-
స్థానిపురుషాదృఢచారదశాయాంతద్విషయవద ప్రతిపన్నం. అవిజ్ఞాతం- అభ్యవసాయదశాయాంఘటాదివత్స్వస్వరూపవచ్ఛనవగతం. అతపివ
హివిశేషితంద్రష్టృత్వాదికంపరమాత్మాసాధారణం. యద్వా-రూపశబ్దాదృఢవేదిభిస్సర్వైరవేద్యతేనవిశేషితంత తదర్థద్రష్టృత్వంసమచ్చిత్యచిద
చిద్వాన్యవ ర్తకమిత్యర్థః. *అన్యభావవ్యావృత్తిరేత్వక్రమేతోస్సాధ్యావిశిష్టత్వశక్త్యాంచశమయన్నిగమయతి (అత ఇతి) ఇయంవ్యావృత్త్య ర్తకధర్మాన్వయ
రూపావ్యావృత్తిఃపరమపురుషత్వంసాధయతి - అతస్సాధ్యావిశిష్టత్వభృత్యాసః. అస్యాంయోజనాయాం ప్రధానపురుషవ్యావృత్త్య ర్తకసంబధర్మవాచివా
క్యానివిషయాభూతానీతిచిదచిద్వాన్యవృత్తిఃకణ్ఠోక్తాస్యాత్. చశబ్దక క్తహేతుసముచ్చయే. ముఖా న్నరేణసూత్రంయోజయతి (ఏవంవేతి) అక్ష
రాక్షమాహ (అన్యస్యేతి) *నాన్యదిత్యాదివాక్యసూత్ర విషయత్వంబృదినిధాయతస్యార్థమాహ (యథై తదితి) యథా2స్మిన్సామేదేవద త్తపివపురు

ద్రష్టుచసత్వవ్యతిరిక్తస్య సమస్తస్యాధారభూతం - ఏవమనేనాదృష్టమేతస్యద్రష్టుచసదేతస్యాధారభూత మన్యన్నాస్తీతివదః * నాన్యదతోస్తీద్రష్టిత్యాదివాక్యశేషోన్యస్య సద్భావం వ్యావర్తయన్నస్యాక్షరస్య ప్రధానభావంప్రత్యగాత్మభావంచప్రతిషేధతి. కించ- *ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్థిదదతోమనుష్యాః ప్రశంసన్తి యజమానందేవాదర్శింపితరోన్వాయత్తా ఇతి శ్రోతంస్తార్థంచయాగదానహిమామాదికం స ర్వంకర్తయస్యాజ్ఞయాప్రవర్తతే - తదక్షరంపరబ్రహ్మభూతఃపురుషోత్తమపవేతి విజ్ఞాయతే. అపిచ- *యో వాసతదక్షరంగార్థ్యవిదిత్వాస్తిల్లోకేజహౌతియజతేతపస్తస్యతేబహూని వర్షసహస్రాణ్యస్తవదేవాస్య తద్భవతియోవాసతదక్షరంగార్థ్యవిదిత్వాస్తిల్లోకాత్ప్రేరితసకృపణఃఅథయసతదక్షరంగార్థివిదిత్వాస్తిల్లోకాత్ప్రేరితసబ్రహ్మణఇతి యదజ్ఞానాత్సంసారప్రాప్తి, ర్యజ్ఞానాచ్ఛామృతత్వప్రాప్తి, సదక్షరం పరంబ్రహ్మ వేతిసిద్ధమ్.

అక్షరాధికరణంసమాప్తమ్.

జ్ఞానాన్యఇత్యుక్తేపురుషమాత్రనిషేధః-అపిచప్రస్తుతతుల్యపురుషేనరనిషేధస్సాన్యో-పురుషేనరాణాంప్రమాణసిద్ధతయానిషేధమశక్యత్వాత్ - ఏవమిహాపిద్రష్టాద్యస్తరాణాంప్రమాణికత్వాత్ ప్రకృతతుల్యద్రష్టాదినిషేధపరమిదంవాక్యమిత్యభిప్రాయేణప్రకృతగుణవిశిష్టత్వముక్తం. (ఆధారభూతమితి)సమస్తస్యప్రశాసనేనాధారభూతమిత్యర్థః నిషేధవిషయందర్శయతి(ఏవమితి)ఏతస్య-అక్షరస్య-ఆధారభూతం-ప్రశాసనేనాధారకం. ఏవంపరమాత్మనోనియస్తృతయాఆధారభూతద్రష్టాస్తరాభావాదధికనిషేధపరమిదంవాక్యంవ్యాఖ్యాతం. ఏవంవా- ఏతస్యేవపంచవ్యతిరిక్తస్య సమస్తస్యేవపంచప్రకృతజగత్పరం. అక్షరాదస్యోసమస్తజగతఃప్రశాసనేనాధారకంతేనాదృష్టంద్రష్టనాస్తీత్యగ్గః. తదాసమనిషేధపరోవాక్యశేషస్సాన్యో. సను *నాన్యదతోస్తీద్రష్టితివాక్యంద్రష్టాణాంపురుషాణాంబ్రహ్మతాదాత్మ్యనలతదాత్మకత్వనిషేధపరంకింసన్యాత్. స- ఏకకృపానాన్యప్రకృతత్వాత్. ఏకకృపిశేషాహిభేదనిషేధః- వ్యతిరేకస్సాన్వయశేషత్వాత్. యదిర్షయిత్యవిధానానామేవిభేదనిషేధస్సంభవతి- తత్రతునిర్వాహాస్తరాసంభవాదభ్యుపగతవ్యయః-ఇహతుగత్యస్తరాసంభవాదైక్యవిభక్తావేభేదనిషేధపరత్వాత్ శ్రయణమయ్యుక్తం. కించ- *కన్యస్మిన్నుభివాక్వాశేషతత్వప్రాతశ్చేత్యుపక్రమ్యకన్యకన్యస్మిన్నుభివాక్వరేగార్థ్యాకాశేషతత్వప్రాతశ్చేత్యుపక్రమోపసంహారాభ్యాంప్రకరణస్యపరమాత్మనోవిశ్వధారకతాప్రతిపాదనపరత్వమవగమ్యతేనత్యైకపరత్వం. ధారకత్వేఅభిహితేనాన్యధారకాస్తరశఃప్రసాన్యో-లోకేధారకాణామపిధార్యత్వపర్యనాత్. యథాకారణానామోకార్యత్వదర్శనేనపరమాత్మనోపిజగత్తారణత్వేనాన్యకార్యత్వశక్త్యాంబ్రహ్మత్వవర్తనేనపరమారణ్యనిర్ణయే *సకారణంకరణాదిపాదిపానాన్యకన్యజ్ఞనితానచాదిపఇతికారణాస్తరనిషేధపరమకారణత్వాపేక్షితత్వాత్ క్రియతే - ఏవమిహాపిపరమాత్మనోపరమాధారత్వనిర్ణయే ధారకరూపద్రష్టాస్తరనిషేధోపేక్షితః. భేదనిషేధస్తుప్రకృతాధానపేక్షితః-అపేక్షితవిభేదనపేక్షితవిధానదౌర్బల్యమవిశితం. కించ- *నాన్యదతోస్తీద్రష్టనాన్యదతోస్తీత్రోతిద్రష్టాత్రోత్రాదీనాంపుకన్యకగ్భేదనిషేధశ్చనిఖలః-ద్రష్టరేవశ్రోతృత్వసంభవాత్. యథా*తదేవాగ్నిస్తద్వా యః *జ్యోతీంపివిజ్ఞుర్భువనానివిజ్ఞురిత్యాదిష్వగ్నివాయుజ్యోతిర్భువనపగిరిదిగావీనామనోవ్యసనిజాతీయతయాతేష్వనృతమస్యబ్రహ్మత్వకతోన్వపదేశేతదన్యస్యబ్రహ్మత్వకత్వానీధ్యాప్రత్యేకంబ్రహ్మత్వకతోన్వపదేశస్సఫలః - ఏవంద్రష్టశ్రోతృమన్త్రాదీనాంభిన్నజాతీయత్వాధావాత్పుకగ్భేదనిషేధవైయధ్యం. సచవాచ్యం*బ్రహ్మదాశాబ్రహ్మదాసాఇత్యాదౌదాశేషేష్వపదాసత్వసితవత్వాదిసంభవేసిపుగతాదాత్మ్యవదేశవదిహాపుష్పపద్యతఇతి. దాశేభ్యోభిన్నజాతీయానామపిదాసకీతవాదీనాంసంభవేనక్రమికాన్యకపదానాంతద్విషయతోన్వపవత్తే. అన్యథాతత్రాపివైయధ్యప్రసజ్ఞస్యదుర్వివారత్వాత్. అతఇదంవాక్యంప్రకృతతుల్యద్రష్టాస్తరనిషేధపరం. (అన్యస్యసద్భావంవ్యావర్తయన్తి)సూత్రస్థైర్యభావవ్యాప్తమిశజ్ఞైఃక్రమికాన్యకస్థాఅన్యదస్తీనేతిశబ్దః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యస్తఇతిభావః. వ్యావర్తయన్తిత్వేనాడురాగ్ధడక్రః. ఫలితమాహ(అస్యాక్షరస్యేవి)అస్యాంయోజనాయాంసూత్రాక్షరానురూప్యందర్శితం. నియస్తృతయాధారకాస్తరాహిత్యమేవకర్ణోక్తంభవతి - చిదచిద్వాన్యవ్యతిరేకనిర్ణాసాన్యో. చశబ్దఃపూర్వవన్యోక్తసముచ్చయపరః- ఆపిత్వం క్తసముచ్చయపరఇత్యభిప్రాయేణచశబ్దార్థమాహ (కించేతి)*అన్వాయత్తాఇతిపదందేవమనుష్యపితృసాధారణం. అన్వాయత్తాః- అనువశాఇత్యర్థః. ద్వితీయాస్తవదానాంప్రశంసస్తీత్యనేనాన్వయః. వాక్యప్రతిపన్నార్థస్యపరమాత్మలిక్ష్తతాందర్శయతి (శ్రుతంస్తార్థంచేతి) చశబ్దసముచ్చేతవ్యంహేత్వస్తరమాహ (అపిచేతి) ఉదాహృతవాక్యనిర్ణయహేతువదన్నధికరణార్థముపసంహరతి (యదజ్ఞానాదితి)

*నాన్యదతోస్తీద్రష్టితివాక్యస్యబ్రహ్మవ్యతిరిక్తద్రష్టమాత్రనిషేధపరత్వమయ్యుక్తం-తథాసమిహిబ్రహ్మేవద్రష్టనాన్యదిత్వయ్యుక్తంసాన్యో-తత్పరమతేవిరుద్ధం- బ్రహ్మణోద్రష్టత్వానభ్యుపగమాత్. తన్నతేనైతదక్షరంద్రష్టితిహివక్తవ్యం. యదిద్రష్టమిథ్యాత్వమాత్రపరం-తదాలతోన్యదితినిర్దేశవైయధ్యం- ద్రష్టనాస్తీత్యేతావతాతన్నిధ్యాత్వనిర్దేశః. సను బ్రహ్మేవద్రష్టిత్యర్థః- తతశ్చబ్రహ్మచిద్రష్టాణాంకన్యకత్వం నిధ్యతీతిచెన్న- అయమేవపురుషఃనాన్యోతోస్తీపురుషఇత్యుక్తేపురుషత్వమస్మిన్నుత్పత్తిమిత్యధాప్రతీతే. ఏతత్తుల్యపురుషేనరనిషేధోహిప్రతీయతే. అతోబ్రహ్మణోన్యోద్రష్టవర్ణమిథ్యత్వర్థఇతిచెన్న- *అదృష్టంద్రష్టితిపూర్వవాక్యేబ్రహ్మణవివద్రష్టత్వప్రతిపాదనాత్ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వేన

౧౨॥ సూ.

శ్రీమద్భక్త ప్రకాశికాయ క్తశ్రీభావ్యమ్—ప్ర-అ. తృ-పా.— ౪. ఈక్షతికర్తాధికరణమ్.

అథర్వణికాస్మత్యకామప్రశ్నే ధీయతే * యః పునరేతం త్రిమాత్రేణామిత్యనేనైవాక్షరేణవరంపురుష మభిధ్యాయితాతసతేజసి సూర్యే సమ్మన్వాయథాపాదోదరస్త్యచావినిర్మచ్యతేపవం హైవసపాష్టనా వినిర్మత్తస్ససామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకంసపతస్తాజ్ఞేవఘనాత్పరాత్పరంపురిశయంపురుషమీక్షతఇతి.— అత్ర ధ్యాయతీక్షతిశబ్దావేకవిషయా-ధ్యానఫలత్వాదీక్షణస్య *యథాక్రతురస్మిన్లోకేపురుషఇతి న్యాయేనధ్యానవిషయస్యైవప్రాప్యత్వాత్, *పరంపురుషమిత్యుభయత్రకర్తృభూతస్యాథస్యప్రత్యభిజ్ఞానా, చ్చ— తత్రసంశయ్యతేకిమిహ *పరంపురుషమినిర్దిష్టోజీవసమష్టిరూపాణ్ణాధిపతిశ్చతుర్ముఖః- ఉతసర్వేశ్వరఃపురుషోత్తమ ఇతి. కింయుక్తం సమష్టియేత్రజ్ఞఇతి. కుతః. *సయోహవైతద్భగవద్దనుష్యేషుప్రాచీనమోక్షారమభిధ్యాయితకతమంవావసతే నలోకంజయతీతి ప్రక్రమ్యైకమాత్రంప్రణవముపాసీ నస్యమనుష్యలోకప్రాప్తి మభిధాయద్విమాత్రముపాసీనస్యాన్తరిక్షలోకప్రాప్తిమభిధాయత్రిమాత్రముపాసీ నస్యప్రాప్యతయాభిధీయమానోబ్రహ్మలోకం-న్తరిక్షాత్పరోజీవసమష్టిరూపస్యచతుర్ముఖస్యలోకఇతివిజ్ఞాయతే - తద్గతేనచేత్య మాణస్తల్లోకాధిపతిశ్చతుర్ముఖపవ. *ఏతస్తాజ్ఞేవఘనాత్పరాత్పరమితిచదేహేద్వియాదిభ్యఃపరాద్దేహేద్వియాదిభిస్సహఘనీభూతాజ్ఞేవప్యప్తిపురుషాద్భ్రహ్మలోకవాసినస్సమష్టిపురుషస్యచతుర్ముఖస్యపరత్వేనాపవద్యతే- అతోన్త్రనిర్దిశ్యమానఃపరఃపురుషస్సమష్టిపురుషశ్చతుర్ముఖపవ. ఏవంచతుర్ముఖత్వేనిచ్చితేఅజరత్వాదయో ధా కథంబిన్నేతవ్యాః.

ద్రష్టృత్వమివప్రమయ్యతత్వాత్, ద్రష్టృమిధ్యాత్వే బ్రహ్మణోపిమిధ్యాత్వప్రసక్త్యా, తస్మిన్సరిజహి తేనతి *అదృష్టం ద్రష్టృతిపూర్వవాక్య ప్రతిపాద్యస్యా బ్రహ్మత్వప్రసక్త్యా, చ్చ. బ్రహ్మణో ద్రష్టృత్వేపి బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వాభావాన్మిధ్యాత్వమితిచేత్ - తస్మిన్పరమార్థతోజ్ఞాతృత్వమభ్యుపగతంస్యాత్— యత్తు భాస్కరేణోక్తం - ప్రధానవ్యాప్యత్తిరనేనసూత్రేణ క్రియతే - ప్రధానస్యకానితృత్వసంభవేపిద్రష్టృత్వాభావాత్ ప్రధానవ్యాప్యత్తిరితి- తదయుక్తం- ద్రష్టృవిశేషాహి ప్రశానీతా - శింశుపాత్వసంభవేపివృక్షత్వాసంభవత్ ప్రశానీతృత్వసంభవేపిద్రష్టృత్వా సంభవఃకథముచ్యతే. ప్రధానస్యేవసంభవేపిద్రష్టృత్వసంభవత్వత్వేనాప్రవీణి. అక్షరాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ. శ్రీమద్భక్త ప్రకాశికాయ క్తశ్రీభావ్యమ్—ప్ర-అ. తృ-పా.— ౪. ఈక్షతికర్తాధికరణమ్. అత్ర సజ్జతుర్విరస్మిన్నాదేసర్వాధికరణేససాభ్యప్రసక్త్యా— అథర్వణికాస్మత్యకామప్రశ్నే ధీయతే * యః పునరేతం త్రిమాత్రేణామిత్యనేనైవాక్షరేణవరంపురుష మభిధ్యాయితాతసతేజసి సూర్యే సమ్మన్వాయథాపాదోదరస్త్యచావినిర్మచ్యతేపవం హైవసపాష్టనా వినిర్మత్తస్ససామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకంసపతస్తాజ్ఞేవఘనాత్పరాత్పరమితిచదేహేద్వియాదిభ్యఃపరాద్దేహేద్వియాదిభిస్సహఘనీభూతాజ్ఞేవప్యప్తిపురుషాద్భ్రహ్మలోకవాసినస్సమష్టిపురుషస్యచతుర్ముఖస్యపరత్వేనాపవద్యతే- అతోన్త్రనిర్దిశ్యమానఃపరఃపురుషస్సమష్టిపురుషశ్చతుర్ముఖపవ. ఏవంచతుర్ముఖత్వేనిచ్చితేఅజరత్వాదయో ధా కథంబిన్నేతవ్యాః.

ఇతిప్రాప్తైప్రచక్షుహే (ఈక్షతికర్తవ్యపదేశాత్సః) ఈక్షతికర్తః-పరమాత్మా. కుతః(వ్యపదేశాత్)వ్యపదిశ్యతేహిక్షతికర్తపరమాత్మత్వేన.తథాహి-ఈక్షతికర్తవిషయతయోదాహృతేగ్లోకే*తమోక్షారణేవాయనేనాన్వేతివిద్వాన్యత్తచ్ఛాన్తమజరమమృతమభయంవరంచేతివరంశాన్తమజరమభయమమృతమిహివరమాత్మనపవైతగ్రూపం - *ఏతదమృతమేతదభయమేతద్భృహ్మత్వేనమాదిశ్రుతిభ్యః. *ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరమితిచపరమాత్మనపవవ్యపదేశః- నచతుర్ముఖస్య-తస్యాపిజీవఘనశబ్దగృహీతత్వాత్. యస్యహికర్తృనిమిత్తం దేహిత్యంసజీవఘనభిత్వచ్యతే - చతుర్ముఖస్యాపితచ్ఛాన్తయతే *యోబ్రహ్మణంవిదధాతిసూర్వమిత్యాదౌ. యత్పునరుక్తమస్తరిక్షలోకస్యోపరినిర్దిశ్యమానౌబ్రహ్మలోకశ్చతుర్ముఖలోకఇతిప్రతీయతే- అతస్తత్రస్థశ్చతుర్ముఖఇతి-తదయుక్తం-*యత్తచ్ఛాన్తమజరమమృతమభయమిత్యాదినేక్షతికర్తణఃపరమాత్మత్వేనిచ్చితేసతిఈక్షితుస్థానతయానిర్దిష్టౌబ్రహ్మలోకోనక్షయిణ్ణుశ్చతుర్ముఖలోకోభవితమర్హతి. కిచ్చ- *యథాపాదోదరస్తస్వనావినిర్ముచ్యతేపవంహౌవసపాప్తనా వినిర్ముక్తస్ససామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకమితిసర్వపాపవినిర్ముక్తస్యప్రాప్యతయోచ్యమానంనచతుర్ముఖస్థానం. అతపవచోదాహరణగ్లోకేఇమమేవబ్రహ్మలోకమధికృత్యశ్రూయతే *యత్తత్కవయోవేదయస్తఇతి. కవయః- సూరయః. సూరిభిర్వశ్యంచవైష్ణవంపదమేవ. *తద్విష్ణోఃపరఃపదంసదావశ్యస్తీసూరయఇత్యేవమాదిభ్యః. నచాస్తరిక్షాత్పరశ్చతుర్ముఖలోకః-మధ్యేస్వర్గలోకాదీనాంబహూనాంసద్భావాత్. అతః *ఏతదైవసత్యకామవరంచాపరంచబ్రహ్మయదోక్షారస్తస్మాద్విద్వానేతేనైవాయనైకతరమన్వేతీతిప్రతిపచనెయదవరంకార్యంబ్రహ్మనిర్దిష్టంతదైహికాముష్మికత్వేనద్విధావిభజ్యైక

వ్యాఖ్య) చిరకాలస్థాయిత్యాగ్నిప్రాప్యేణవాచతుర్ముఖవైష్ణవపరిశుద్ధావస్థస్వరూపపరత్వేనవానిర్వాహాభిభాష్య. ఆదివివాదప్రమే * పరంచాపరంచేతినిర్దేశశ్చకృతనిర్వాహః...

సిద్ధాంతే-(పరమాత్మనపవైతగ్రూపమితి) ఏతగ్రూపం-నపుంసకాంతశబ్దనిర్దిష్టంస్వరూపం. చతుర్ముఖాచరత్వోహిచ్ఛిక్తాన్తతాస్యాత్. యద్వా- ఏతగ్రూపం - ఏతద్వాక్యప్రతిపాదితంరూపం. ఏవమర్హద్యయోష్యమగుణంప్రత్యక్షరూపకృతమా (ఏతదమృతమితి) అనేససఇతిసౌత్రపదస్యప్రయోజనందర్శితంభవతి - అధికారాదేవసాధ్యప్రతిజ్ఞాసిద్ధస్తస్యప్రయోజనంవివక్ష్యం - యథాన్తమజరమమృతమభయమితివ్యపదేశస్యకథంబరమాత్మసాధకత్వమివ్యపదేయంశ్రుత్యస్తదేవపరమాత్మనతాదృశత్వస్యప్రసిద్ధేరితిక్తవ్యం-అతస్తథాగ్నేనశ్రుత్యస్తరప్రసిద్ధివ్యతనంసఇతివదస్యస్యయోజనమితి. వ్యపదేశశబ్దవివక్షితంహేత్వస్తరమాహ (ఏతస్మాదితి) కథంచతుర్ముఖైవత్వచేదాసంభవభిత్వత్రాహ (తస్యాపీతి) కథంసస్యజీవఘనశబ్దగృహీతత్వమివ్యత్రాహ (యస్యాపీతి) కర్తృకృతదేహందర్శయతి (చతుర్ముఖస్యాపీతి) సవరీరత్వాదేవచతుర్ముఖమితిభాష్య. ననుకథం *యోబ్రహ్మత్వాచతుర్ముఖదేహస్యకర్తృనిమిత్తత్వావగమః- నహ్యత్రకర్తృసంబంధఃశ్రూయతే. ఉచ్యతే- కారణవాక్యేషు *బ్రహ్మవాగ్దదమేకవివాదాన్నిరర్థః. యస్యస్యానిదేవక్షత్రాప్తిజ్ఞోమరుణస్సోమారుద్రపర్వస్యోయమోష్యుర్యురీశానభిత్వజ్యతయోశ్రుతానామిన్ద్రావరుణాసోమయోమాదీనాంకర్తృవశ్యత్వమవత్థతే- ఏవమేవచతుర్ముఖస్యాప్యచవాదశ్రుత్యభావాత్సృజ్యత్వేనస్వతఃప్రాచుర్యవశ్యత్వమవత్థతఇతి. ఆదిశబ్దేన *యోనైవేదాంశ్యప్రహీణౌతిత్సాగ్నిపాదోపివివక్షితః. తేనోపదేశసాపేక్షజ్ఞానప్రసరతయూసంజుచితజ్ఞానత్వంస్వతఃప్రాప్తం- ఇన్ద్రవిరోచనాదీనాముపదేశసాపేక్షతయూహిసంజుచితజ్ఞానత్వావగమః. భగవత్సాస్త్రిపనిశ్రుత్యతిగురూపదేశసాపేక్షత్వంలీలాత్వవచనైరపాదితత్వాన్నజ్ఞానసంజ్ఞోచసాధకం - ఇన్ద్రవిరోచనాదీనామివచతుర్ముఖస్యాప్యచవాదహితముపదేశసాపేక్షత్వంసంజుచితజ్ఞానత్వసాధకమితితేనాపిసంజ్ఞోచకకర్తృసంబంధసిద్ధిః. ఏవంసృజ్యత్వామపదేశసాపేక్షజ్ఞానప్రసరత్వాచ్చకర్తృవశ్యత్వాచ్చతుర్ముఖస్యజీవఘనశబ్దగృహీతత్వసిద్ధిః. యత్పునరీత్యనూదితంపూర్వపక్షహేతుంచరితతి (తదయుక్తమితి) పరమాత్మలోకత్వేహేతుప్రయమాహ (యస్తేదిత్యాదినా) (కషయస్సారయభి) కవయః- రాస్తదస్యిన్. అకర్తృవశ్యత్వాదసంజుచితజ్ఞానాః. సూరయశ్చజ్ఞానాధికాఃప్రసిద్ధాః. అతోగ్ధవశాత్సూరీప్రత్యగ్జ్ఞానమిద్యగ్ధః. తత్కీమివ్యత్రాహ (సూరిభిరితి) (ఏవమాదిభ్యఇతి) ఆదిశబ్దేన *తద్విష్ణుప్రాసోపపన్యవః *యత్తర్షయః ప్రభుమజాయేపురాణాః. *యత్ప్రాప్యేసాధ్యాస్సవిదేవాభిత్వాదివాక్యానివివక్షితాని. అజరత్వాదిభిర్నిచ్చితపరమాత్మభావస్యస్థానత్వాత్, సర్వకర్తృవినిర్ముక్తస్యప్రాప్యస్థానత్వాత్, సూరిభిర్వశ్యత్వప్రత్యగ్జ్ఞానా, చ్చనచతుర్ముఖలోకభిత్వగ్ధః. లోకక్రమప్రత్యగ్జ్ఞానభజ్యసాస్వత్వసత్వమాశ్చజ్ఞానా (నచేతి) అస్వారస్యంచుల్యమిత్వగ్ధః. ననునాస్మాకంవ్యవహితత్వాదస్వారస్యం- అస్తరిక్షజ్జస్యబ్రహ్మలోకాదర్వాచీనలోకానాంప్రదర్శనార్హత్వాత్. బ్రహ్మలోకశ్చప్రాకృతలోకజ్వలయసాహచర్యాత్ ప్రాకృతలోకవివస్యాదిత్యత్రాహ (అతఏతదైవసత్యకామేతి) అతః ఉదాహృతవిషయవాక్యస్వారస్యసగుణ్యాత్. *పరంచాపరంచబ్రహ్మయదోక్షారఇతిసామానాధికరణ్యంవాచ్యవాచకభావనిబద్ధనం. ఓక్షారవాచ్యంపరాపరరూపంబ్రహ్మతిమాపరాపరరూపంబ్రహ్మవాచకఓక్షారఇతివాగ్ధః- అనస్తరంపితేనఏకతరమితిపదాభ్యామోక్షారస్యబ్రహ్మణశ్చనిర్దేశాత్. ఆయనేన- ఉపాయభూతేన. ఏకతరం- కార్యకారణబ్రహ్మణోరన్యతరత్. (యదపరంకార్యంబ్రహ్మేతి) చతుర్ముఖలోకస్యాపరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వమేవయుక్తం-నతుపరబ్రహ్మలోకత్వం- *కార్యంపాదరిః *కార్యాత్వయే *పరంజైమినిరితస్యకార్యలోకత్వవ్యపదేశాత్, తతఃపృథగేవపరబ్రహ్మవ్యపదేశా, చేతిదర్శితంకార్యబ్రహ్మశబ్దేన, (విహికాముష్మికత్వేనద్విధావిభజ్యైతి)ఉపరి

మాత్రం ప్రణవము పాసీనా నా మైహికం మనుష్యలోకావాప్తిరూపం ఫలమభిధాయ ద్విమాత్రము పాసీనా నా
మాముష్మికమస్తరిక్షశబ్దోపలక్షితం ఫలం చాభిధాయ శ్రీమాత్రేణ పరబ్రహ్మవాచినా ప్రణవేన పరంపురుషం
ధ్యాయతాం పరమేవ బ్రహ్మప్రాప్యతయోవదిశతీతి సర్వం సమజ్ఞసం. అతః ఈక్షతికర్మపరమాత్మా.
ఈక్షతికర్మాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౩॥ సూ.

॥శ్లో॥ దహరక్షత్రరేభ్యః॥ ॥శ్లో॥

ఇదమామనన్తిచ్ఛన్తోగాః అథయదిదమస్మిన్ప్రహ్మపురేదహరంపుణ్డరీకం వెత్తదహరోస్మిన్నస్తర ఆకాశస్తస్మి
న్యదస్తస్తదన్వేష్టవ్యంతద్వావవిజిజ్ఞాసితమితి. తత్ర సద్వేహాకిమసాహృదయపుణ్డరీకమధ్యవత్తదహరాకాశో
మహాభూతవిశేషః-ఉతప్రత్యగాత్మా-అథపరమాత్మేతి. కింతావద్యుక్తం. మహాభూతవిశేషఇతి. కుతః. ఆకాశశ
బ్దస్యభూతాకాశే ప్రసిద్ధిప్రకర్షాత్, తస్మిన్యదస్తస్తదన్వేష్టవ్యమిత్యన్వేష్టవ్యాస్తరస్యాధారతయావ్రతీతేశ్చ.

పుణ్డరీకేనోక్తానాద్విభాగోఽభిప్రేతఇత్యర్థః. పరాపరశబ్దయోఃకార్యకారణపరత్వాత్కార్యలోకస్యప్రాకృతత్వంసద్భూతికారణబ్రహ్మలోకస్యా
ప్రాకృతత్వమకార్యత్వాదేవనిష్ఠం-అతఃప్రాకృతాప్రాకృతరూపేణప్రాప్యలోకవిభాగః, ప్రాకృతేవైహికాముష్మికరూపేణవిభాగః, శ్చశ్రుత్యభిప్రే
తః-ఉపనిషత్పుణ్డరీకేనోక్తానాద్విభాగోఽభిప్రేతఇత్యర్థః. క్రిష్ణప్రాకృతాప్రాకృతవిభాగస్యప్రదర్శనార్థత్వమాహ. (ఆముష్మికమితి) చతుర్ముఖ
లోకస్యాప్యస్తరిక్షశబ్దోపలక్ష్యత్వేన గ్రాహకమాముష్మికత్వమస్తి-చతుర్ముఖలోకవ్యతిరేకపలక్షణేనక్రొహకాకారోనాస్తీతివైషమ్యమభిప్రేతం.
(అస్తరిక్షశబ్దోపలక్షితమితి) ఉపలక్షణతయావ్యవధానపరిహరస్తుల్యః-సక్రొహకలాభోవ్యాధికఇతిభావః. (పరంపురుషంధ్యాయతామితి) * పరం
పురుషమధిధ్యాయితేతివాక్యంసార్వత్రికం. తేనచతుర్ముఖలోకప్రాప్తేస్తత్ప్రక్రమన్యాయవిరోధహ్నాచిత్తః. (పరమేవబ్రహ్మేతి) చతుర్ముఖలోకస్యప్రా
ప్యత్వే * పరాత్పరంపురిశయంపురుషమిక్షితఇతిఫలవచనస్థపురుషశబ్దవిరోధవివకారాభిప్రేతః. ఏవంకార్యబ్రహ్మస్తర్గతస్యచతుర్ముఖలోకస్యతః
పుణ్డరీకరణం, పరబ్రహ్మశబ్దావిషయస్యతస్యపరమాత్మప్రాప్తిఃప్రాప్యత్వాశ్రయణం, తత్ప్రక్రమన్యాయవిరోధః, ఫలవచనవిరోధశ్చేత్యనేకయు
క్తిభిఃప్రాకృతలోకద్వయసాహచర్యంనిరస్తం-ఆదావేవ * పరంచాపరంచేతిప్రాప్యవిభాగస్యాభిహితత్వాత్ప్రాకృతసాహచర్యయక్షిరుషక్రమో
న్మాతితాచేత్పుక్తంభవతి. (సర్వంసమజ్ఞసమితి) పరపక్షస్థానమపవత్తయస్యవక్ష్యేనసన్ని, ఉపలక్షణతయావ్యవధానపరిహరస్యమానః, * అజరమ
భయం * పరాత్పరంపురిశయంపురుషం * యథాపాదోదరస్తవచావిర్భుక్తః * యత్రత్మవయోవేదయస్తజ్జత్యాదీనిచవ్యాకృతస్యసర్వం
మ్యమిత్యర్థః. అధికరణార్థముపసంహరతి(అభిప్రేత)

ఈక్షతికర్మాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౩॥ సూ. ॥శ్లో॥ దహరక్షత్రరేభ్యః॥ ॥శ్లో॥ పూర్వాధికరణే * పరాత్పరంపురిశయం పురుషమిత్యుక్తస్య సర్వం

అత్ర పురిశయస్యాకాశశబ్దవాచ్యస్యాపరమాత్మత్వంనిరస్యతఇతిసజ్జతిః. పూర్వంబ్రహ్మలోకశబ్దస్యపరమాత్మస్థానపరత్వముక్తం-తస్మిన్
బ్రహ్మలోకశబ్దబ్రహ్మపురశబ్దయోస్థానపరత్వంస్యాదితిశబ్దాయాసజ్జతిః. పూర్వతాస్తరిక్షశబ్దస్యప్రసిద్ధాస్తరిక్షపరత్వంశ్రవ్యైత్యం-ఏవందహరా
కాశశబ్దస్యప్రసిద్ధాకాశాదన్యపరత్వముచ్యతఇతిసజ్జతిః. తస్మి * అక్షరమమృతాస్తభ్యతేత్యస్యానస్తరందహరాధికరణంప్రాప్తం-ఉభయత్రాకా
శశబ్దస్యవిషయవాక్యేషుశ్రుతత్వాత్. * ఈక్షతికర్మత్వధికరణందహరాధికరణానస్తర్గతమృతి-తత్రహ్యస్తరిక్షశబ్దస్మిన్యితే-నత్వాకాశశబ్దఇతి
చెన్న-అక్షరేక్షతికర్మాధికరణయోరాకాశాస్తరిక్షశబ్దవాచ్యాదధాస్తరస్యపరమాత్మత్వనిర్ణయేనపరస్పరసజ్జత్యిశయాత్. దహరాధికరణేత్వాకాశ
శబ్దవాచ్యన్వేష్టవ్యపరమాత్మత్వంవివక్షితమిత్యస్యపూర్వాధికరణద్వయానస్తరత్వంయుక్తం. విషయాదికందర్శయతి (ఇదమిత్యాదినా) పరస్మిన్నన్వేష్ట
ప్రవ్యాస్తరప్రతిత్వమపవత్తేఃపక్షేస్తరద్వయేపుష్కమానోపమేయభావాద్యమపవత్తేశ్చసంశయః. కిందహరాకాశోభూతాకాశః-ఉతజీవః-అథపర
మాత్మేతి. తదగ్రమన్వేష్టవ్యాస్తరనిర్వేషకిందహరాకాశస్యపరమాత్మత్వవిరోధః-ఉతన. * తస్మిన్యదస్తరిక్షినిర్వేషకిందహరాకాశస్యగుణజాతవిషయః-ఉ
తాధాస్తరపరః, * ఏవఽత్రైతివాక్యోక్తమపహతపాస్తత్వాదికంప్రజాపతివాక్యోక్తజీవధర్మః-ఉతన. జీవధర్మత్వేనపహతపాస్తత్వాదిశ్రుతిస్వార
స్యమస్తి-నేతి, విచారః. యదా * తస్మిన్యదస్తరిక్షినిర్వేషకిందహరాకాశస్తరపరః-తదాన్వేష్టవ్యశబ్దస్యగుణవిషయత్వాభావేనదహరాకాశస్యభూతాకాశత్వం
స్యాత్, యదా * ఏవఽత్రైతివాక్యోక్తగుణాజ్ఞకస్యప్రజాపతివాక్యోక్తజీవధర్మత్వేస్వారస్యమస్తి-తదానీం * ఏవఽత్రైతివాక్యస్యజీవవిషయతయా
దహరాకాశోజీవస్యాదితిపూర్వపక్షేఫలఫలిభావః. యదా * తస్మిన్యదస్తరిక్షినిర్వేషకిందహరాకాశస్తరగుణజాతవిషయోక్తిః-తదాన్వేష్టవ్యశబ్దస్యగుణజాతవిషయత్వాదహ
రాకాశోభూతాకాశాదిక్తజ్జతిస్యాత్, యదా * ఏవఽత్రైతివాక్యస్యప్రజాపతివాక్యోక్తజీవధర్మవిషయత్వేస్వారస్యంనాస్తి-తదాస్తరసతోగుణా
జ్ఞకవిజ్ఞపరమాత్మప్రతిపాదకతయాదహరాకాశఃపరమాత్మాస్య, దితిరాధాన్వేఫలఫలిభావః. ఆకాశశబ్దస్యచిత్తపరమాత్మపరత్వంవృష్టమితితద్వాన్య
వృత్త్యర్థంప్రసిద్ధిప్రకర్షాదిత్వం. * ఏవఽత్రైతివాక్యోక్తపహతపాస్తత్వాదిభిరస్యాకాశస్యపరమాత్మగుణేషుశ్రుయమాణేషుసత్తుకథంప్రసిద్ధిప్రా
ప్యోభూతాకాశత్వేనప్రత్యవస్థానమిత్యత్రాహ (తస్మిన్యదస్తరిక్షి) ఏతవోత్తరత్రాధస్యాదిత్యాదినావ్యక్తీభవిష్యతి.

ఇత్యేవం ప్రాప్తైర్భిధీయతే (దహరణ త్త రేభ్యః) దహరా కాశః పరంబ్రహ్మ. కుతః. ఉత్తరేభ్యోవాక్యగతే భ్యో హేతుభ్యః. *పషటత్వాపహతపాచ్ఛావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోపిపాససత్త్యకామసత్త్యసజ్జల్య ఇతినిరుపాధికాత్మత్వమపహతపాచ్ఛ త్వాదికం సత్త్యకామత్వం సత్త్యసజ్జల్యత్వం చేతిదహరా కాశే శ్చాయమా తాగుతాః దహరా కాశం పరంబ్రహ్మేతిజ్ఞాపయన్తి. *అథయ ఇహోత్తానమనువిద్య ప్రజన్యై తాంశ్చ సత్త్యానాగ్ర మాంస్తేషాం సర్వేషులోకేషు కామచారోభవతీత్యాది నామకామం కామయ తేసోస్య సజ్జల్య దేవసముత్తిష్ఠతి తేన సమున్నోమహీయత ఇత్యన్తేన దహరా కాశ వేదిన సత్త్యసజ్జల్యత్వప్రాప్తిశ్చోచ్య మానాదహరా కా శం పరంబ్రహ్మేత్యవగమయతి. *యావాన్వాఅయమా కాశస్తా వా నేహోత్తర్హృదయత కాశ ఇత్యుపమానోపమే యభావశ్చ దహరా కాశస్య భూతా కాశ త్వేనోపపద్యతే. హృదయావచ్ఛేదనిబద్ధన ఉపమానోపమేయభావ ఇతి చేత్ - తథా సతిహృదయావచ్ఛిన్నస్య ద్యావాపుథివ్యాది సర్వా శ్రయత్వం నోపపద్యతే. నను చ దహరా కాశస్య పరమాత్మత్వేపి బాహ్య కాశోపమేయత్వం న సమ్భవతి - *జ్యాయాన్పుథివ్యాజ్యాయాన న్తరిత్యాదిత్యాదౌ సర్వ స్వాజ్యాయ స్త్వశ్రవణాత్. నైవం - దహరా కాశస్య హృదయపుణ్డరీక మధ్యవర్తిత్వప్రాప్త్యా ల్యత్వనివృత్తి పరత్వా దస్యవాక్యస్య - యథాఅధికజవేపి సవితరి ఇమవద్గచ్ఛతి సవితేతివ ననంగతిమాన్ద్యనివృత్తి పరం. అథస్యాత్ - *ప షటత్వాపహతపాచ్ఛ త్యాది నాదహరా కాశో నన్నిశ్యతే - *దహరోస్త్వన్న న్తరత కాశ స్తస్మిన్యద స్తస్యద స్వేష్టవ్య మితిదహరా కాశాన్తర్వర్తినస్తతోస్యస్యా స్వేష్టవ్య త్వేన ప్రకృతత్వాది నామ పషటత్వాపహతపాచ్ఛ తి తస్యేవ స్వేష్టవ్యస్యనిర్దేష్టాయం క్తత్వాత్. స్యాదేతదేవం - యది శ్రుతి రేవ దహరా కాశంతద స్తర్వర్తినంచనవ్యభాక్ష్యే త్ - వ్యభాక్ష్యేత్తు సా. తథాహి - *అథయ దివమస్మిన్ప్రహ్మపు రెదహరంపుణ్డరీకం వేత్త్యదహరోస్త్వన్న న్తరత కాశ స్త స్మిన్యద స్తస్యద స్వేష్టవ్య మితి బ్రహ్మపుర శబ్దేనాపాస్యతయం సన్నిహితపర బ్రహ్మణః పుర త్వేనోపాసక శరీరం నిర్దిశ్య తన్మధ్యవర్తి చ తదవయవభూతంపుణ్డరీకాకారమల్పపరిమాణం హ్య దయం పరస్య బ్రహ్మణో వేత్త్యతయా భి ధాయ సర్వభిం సర్వశక్తి నూత్రితవా త్ప్రత్యైకజలధిముపాసకాను గ్రహాయతస్మి స్వేష్టేని సన్నిహితం సూక్ష్మత

రాధానూహ (ఏవం ప్రాప్తతి) సహిషరమాత్మభర్తా తాము తరత్వాభరత్వాదిరదున్తి - తస్మాన్దైతీరు తరత్వంవాత్సవ్యా రకమిత్యాహ (వా క్యగతేభ్యః) ఉత్తరేభ్యః ఇత్యుత్తరతుర్థ్య ద్దత్వశక్త్యా మాభూదిపద్యమిన్సు తీరరణాయ హేతుభ్యః ఇత్యుత్తర. *పషటి హేతు ప్రయోగ ఇతినియమః ప్ర యోజనతయా హేతుత్వవివక్షాయాం - సర్వదా - యథా *అల్పస్య హేతోర్భూతాహేతుమిచ్చన్తి. ఉత్తరవాక్యగత హేతు స్తర్వయతి (ఏవ ఇత్యాది నా) (అధికాత్మేత్వమితి) జీవస్యాపివ్యావ దనమపహతత్వమిత్త్యుత్తరైర్దేవినిరుపాధికశబ్దః. దేవాదికలపయశరీరవిశేషానవచ్ఛిన్నత్వంసరు పాధికత్వం. అపహతపాచ్ఛ త్వాదేరపినిరుపాధికత్వమితి ప్రేరం. యద్వా - ఆకాశస్యాపిస్వరార్థవ్యాప్తయోగిరతత్వశ్చక్షుశపన్న ఇతిశక్త్యా వ్యాప్త్యత్వ ర్థోనిరుపాధికశబ్దః. యోగితత్వా శ్రయణంచక్షుశం - స్వరశరీర ప్రలిసంబద్ధినియ స్తరూపవ్యాప్తిహేతుశ్చక్షుశ ప్రయోగ ఇతిభావః. అపహతపాచ్ఛ త్వాది కమిత్యాదిశబ్దేన సత్త్యకామత్వాది గ్రహణే శక్యేపి గుణానాం విధినిషేధరూపేణ ద్వైవిధ్యజ్ఞానసాయ సత్త్యకామత్వాదే స్తస్య గుహాదానం. (ఉపమానేతి) ఏకస్యైవోపమానోపమేయభావన సంఘటతత్వత్వః. ఉపమానోపమేయభావస్య హృదయావచ్ఛేదనిబద్ధనవ్యభావశక్యతాపహరతి (హృదయేత్వాది నా) అతపి వేదమహి నాశక్తినియం - *రామరావణయోర్బంధం రామరావణయోర్విమలపదపదమానశాన్యతాజ్ఞానపరంబ్రహ్మయి. యావద్భక్తానుప చత్తేఽంతశబ్దోక్తేశ్చ. న్యూనపరిమాణ స్వేవఅధికమనూణస్యాపి సమభ్యుపసమాహేన సాధర్యం యుక్తమితిచోదయతి (సమచేతి) అన్యూనమనూణ త్వమాత్రం సాధర్యమితిపహరతి (నైవమితి) (అథస్యాదితి) యద్యపి యవాన్వాఅయమా కాశ ఇతి మధ్యగతవాక్యస్థా కాశవివ ప్రభూనిర్దిష్ట త్వాదాసన్నత్వాచ్చవిషయితపామర్శనియః - తథాపుషరమే *తస్మిన్యద స్తస్యద స్వేష్టవ్య మిత్త్యస్వేష్టవ్యతయం ప్రాప్త్యా స్వేనావగతత్వాత్. *ఆత్మా వాలరే ద్రష్టవ్యః. *సో స్వేష్టవ్య ఇత్యాదిపాచ్ఛ త్వోన్వేష్టవ్యత్వనిశ్చయా, దిహాప్యస్వేష్టవ్యస్యతద స్తర్వర్తినాత్వచ త్వాచగత్యాత్. *పషటత్వేతితద స్త ర్వర్తినోన్వేష్టవ్యస్యాత్మసంపరామర్శః - అతతత్వాధికరణతయాన్వగతత్వేన తద్వర్తిని క్తత్వాన్యపద త్తస్యరోధేన యతా కాశవివాయం దహరా కాశ ఇత్యర్థః. పూర్వపక్షేన్వేష్టవ్యాన్తరస్యాధారతయా ప్రతితేశ్చేత్యనేన వాక్యేనాపి ప్రేతోన్వేష్టవ్యహేతుత్వాది నాచక్షోభావం. పహరతి (స్యాదేతదితి) బ్రహ్మపుర శబ్దార్థమాహ (ఉపాస్యతయేతి) సకేవలం బ్రహ్మణస్సర్వవ్యాపిత్యావచ్ఛరీరేణ సాధారణం సమృద్ధిమాత్రం - ఆచీతూపాసనస్థా నభూతహృదయాధారత్వాత్ సమృద్ధిశేషశ్చదిద్యతే. బ్రహ్మశబ్దశ్చ పరస్మిన్ముఖ్యః. అతో బ్రహ్మపురంశరీరమిత్త్యర్థః. — అత్రేదమవ్యర్థనిర్ణయం - దహరా కాశో జీవ ఇతి పూర్వపక్షస్య సాధకతయా బ్రహ్మపుర శబ్దనిర్దేశవైరుక్తః - తదయం క్తమితి. కథం. ఉచ్యతే - బ్రహ్మణస్సర్వవికారసాధారణ త్యా, దసాధారణేనవ్యవదేశస్యయం క్తత్వాత్, జీవస్యభోగోపకరణతయా సంబద్ధిశేషసద్భావా, జీవశరీరమేవ బ్రహ్మపురమితి తద్విదేయపురాధిపో జీవ ఇతి శక్తితం. తదయం క్తం - ముఖ్యాగ్రస్యస్యతో గ్రాహ్యత్వాత్, పరమాత్మన ఉపాస్యత్వాన్వయశరీరాన్తరవస్థానస్య నిచాయ్యత్వాదేవమిత్త్య త్ర దస్మితతయా సమృద్ధిశేషసద్భావా; చ్చ జీవసాధకత్వశక్త్యానుత్థానాదితి. — అల్పపరిమాణమిత్త్యనేన *దహరంపుణ్డరీకమిత్త్యత్ర దహరశబ్దా

వ్యాఖ్యానించుచును. సత్యకామత్వసత్యసమగ్రత్వస్థానితానాహ (స్వాభావకైతి) ననుఆకాశశబ్దవాచ్యస్యగుణితేనతస్యధ్యయత్వంవ క్రవ్యం - తే నవినాగుణధ్యానాయోగాత్. తచ్చబ్జస్యతద స్తర్వ ర్విపరత్వాన్నాకాశాభిధాయత్వం. గుణినోధ్యయత్వేకధితేగుణానాంధ్యేయత్వమగ్నిస్థంసాత్ - న తుగుణానాంధ్యేయత్వేకధితేగుణినోఽస్తర్వావః. అతోఽస్వేప్తవ్యమితిపదంగుణిపరం- సతుగుణపరమిత్యత్రాహ (అత్రేతి)తచ్చబ్జవిభోధయపరా మగ్నిత్వర్థః. ననుయచ్చబ్జనిర్దిష్టంహితచ్చబ్జైనపరామృశ్యతే. యచ్చబ్జస్తర్వస్తర్వ ర్విపరః - నాకాశపరః. తత్కృణుమభయపరామగ్నిత్వంతచ్చబ్జస్యేతిశ బ్ధాయామస్యవాక్యస్యసరోక్తార్థపరత్వంచపునస్యన్తచ్చబ్జస్యజ్జభయపరామగ్నిత్వమాహ (యదిదమస్మిన్నితి)——తస్మిన్దహరపుణ్డరీకవేత్తనీయ ద స్తర్వతందహరాకాశ్యాంవస్తుతదస్వేప్తవ్యమితిపరైరుచ్యతే. తస్యైదదస్యతి (యదిదమస్మిన్బ్రహ్మపురేదహరంపుణ్డరీకంవేత్తేత్యనూద్యేత్యాదిహ) అయమర్థః- యదిదందహరంపుణ్డరీకంవేత్తేతస్మిన్దహరాకాశజదిదహరాకాశస్యపుణ్డరీకవేత్తాధారత్వసోఽక్రత్యాత్ పునరపి *తస్మిన్దద స్తరిఅకాశ స్యపుణ్డరీకవేత్తాధారత్వకథనవైయర్థ్యంసాద్భితి. *తస్మిన్దద స్తరిగుణవిషయత్వేతునవైయర్థ్యం - పూర్వమనుక్రత్యాత్ - అతోఽపేక్షితవిధేరన పేక్షితవిధానందర్శయం. అత్రదూషణాస్తరాణ్యపృథితాని. అవ్యవహితదహరాకాశంవిషయవ్యవహితపుణ్డరీకవేత్తపరామగ్నిఽనుపపన్నః. ౩. జ్ఞ - పుణ్డ్రశబ్దనిర్దిష్టస్యదహరాకాశస్యయదితినపుంసక లిక్తాస్తవదేనపరామగ్నినుపపత్తిశ్చ. * తస్మిన్దద స్తరివాక్యందహరాకాశస్యపుణ్డరీకవే త్తాధారకత్వప్రతిపాదనపరంబేత్ - అనస్తరవాక్యస్యతదాక్షేపపరతయావ్యాఖ్యానంచానుపపన్నం. పరమాత్మనోఽస్తర్వ ర్వితత్తారణంమాత్మంకి మసినసంభవతీతి *కింతత్రవిద్యతఇతివాక్యేనాక్షిప్తద్యావాపృథివాద్వికార్యస్యతద స్తర్వ ర్వితయానమాధానమితిహిపరైర్వర్జ్యతే - దహరాకాశఃపు ణ్డరీకవేత్తేవర్తీత్యత్రైకిమత్రాక్షేప్యం. తథా *అస్మిన్నామాస్యమాహితాః *అభయజహత్వానమనువిద్యవ్రజస్త్రేతాంశ్చ సత్యాన్మామానితిగుణా నాంతద స్తర్వ ర్విత్వముక్త్యాగుణగుణినోరుభయోరపుసాసనతత్ఫలప్రతిపాదకోపరితనవాక్యస్సారస్యభజ్జచ్చవేత్. అతఃపరోక్తార్థోఽనుపపన్న ఇత్య భిప్రాంతః.—— *దహరోస్మిన్నితివాక్యంచాప్యే (తస్మిన్దహరేతి) పుణ్డ్రైయచ్చబ్జాధ్యాహరేణయోజనాయాయంచబ్జద్వయనిర్దిష్టముభయంచ తచ్చబ్జైనప్రతినిర్దిశ్యతఇత్యభిప్రాయేణయోదహరాకాశేయచ్చతద స్తర్వ ర్విగుణజాతంతదభయమితుక్తం. యద్వా - పుణ్డ్రైయచ్చబ్జానధ్యాహరేణ *దహరోస్మిన్నిత్యాదేరేకవాక్యత్వంమన్వానఆహ (తస్మిన్దహరేతి) శ్చుతివాక్యేఽస్తత్కర్తాఽస్తర్వ ర్విపరః. అస్మిన్దదహరోదహరాకాశస్తద స్తర్వ ర్విప యత్తదభయమస్వేప్తవ్యమితివాక్యస్సాగ్ధఇత్యర్థః. *త్యదాదీనిసర్వైర్విత్వమితిపుణ్డ్రనపుంసకలిక్తయోర్యచ్చబ్జయోరేకశేషః. *నపుంసకమనపుంసకే నైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామితినపుంసకాస్తత్వమేకవచనాస్తత్వంచ. తస్మాదాకాశతద స్తర్వతాస్వేప్తవ్యగుణపరం పున్నపుంసకాస్తయచ్చబ్జద్వయా ధ్ధవిషయంతదితపదమిత్యభిప్రాంతః. ఏవం *తదస్వేప్తవ్యమితిత్వదేనైవాత్మనోపున్క్రత్యాదస్వేప్తవ్యతయాప్రాధాన్యావగతిరస్వేప్తవ్యస్యాత్వత్వ ప్రసిద్ధిశోపపన్నేఇతిబోధ్యపరిహరసిద్ధిః. (దహరాకాశేతి) వివక్షితార్థస్యప్రామాణికత్వేసిద్ధిహిన్దిప్రసిద్ధిర్వాచ్యత్రయఉపపద్యతే-తస్మాద్దహరాకా శస్యపర బ్రహ్మత్వేతద స్తర్వ ర్విసోగుణజాతత్వేతయోరస్వేప్తవ్యత్వేచప్రమాణంచ క్రవ్యమిత్వర్థః. ప్రతిపక్షి (తదవహితేత్యాదిహ)—— *తదస్వే ప్తవ్యం *యావాన్వాఅయమాకాశఇతివాక్యయోర్నాధ్యే *కింతత్రవిద్యతఇతివాక్యంచప్రాయతే. పరమాత్మనోఽస్తర్వ ర్విసేకస్యచిదసంభవాత్ *కిం తదత్రవిద్యతఇతివాక్యమాక్షేపపరమిత్యాచుఃపరే. ప్రశ్నపరమిదంవాక్యమితుచితం. బుభుత్సాఖ్యాపనమాత్రంప్రశ్నః. అనుపపత్త్యర్థాటనేనాథా డేషపూర్వకంపరిహరబుభుత్సాఖ్యాపనంచోద్యం. అబుభుత్తితపరిహరేణవక్త్రాప్రతిషేధఃప్రతిక్షేపః-*కుతస్తుఖలుసోమ్యేతివత్. సప్రతిక్షేపపర మిదం- పరిహరస్యవక్ష్యమాణత్వాత్. సకేవలంప్రశ్నః- అనుపపత్త్యైర్విద్యమానత్వాత్. సర్వాస్తరస్యపరమాత్మనోహ్యస్తరభూతంతత్వాస్తరమసం భావితం. అనుపపత్త్యర్థాటనముఖేనాక్షేపసకంఠోక్త్యభావాన్నకేవలంచోద్యమిత్వపుచితం. అతోవినయంప్రకాశయతాశిష్యేణానుపపత్తిమభిప్రే త్యతామగ్నుటంబ్రువతాబుభుత్సాఖ్యాపనంక్రియతఇతి ప్రశ్నవాక్యతుల్యంఖలతశ్చోద్యపరమిదంవాక్యం. తచ్చబ్జనిర్దిష్టయోరాకాశతద స్తర్వ ర్విసో రస్తర్వ ర్విసేషనవగమాదుక్తానుపపత్తిగర్భస్తద స్తర్వ ర్వంశవిషయఃప్రశ్నః *కింతదత్రేతి.—— *స(బ్రూ)యాత్ - ఆచార్యోబ్రూ యాదిత్య ర్థః. ప్రాకరణికానామిదమేతచ్చబ్జానామాకాశపరామగ్నిపరత్వాగ్ధంతస్యావ్యవహితత్వజ్ఞాపనాగ్ధంశబ్దతోఽగ్ధతశ్చాకాశస్యప్రాధాన్యజ్ఞాపనాగ్ధంచ *యావాన్వాఅయమిత్యాదిప్రదర్శ్యతే. ఇదంవాక్యందహరాకాశస్యావ్యవహితత్వత్వత్వితరమిత్యభిప్రాయేణామిహతామితుక్తం (ప్రకృతమేవేతి)

జగదాధారత్వమభిధాయశ్చైవ స్యోహం స్తియచ్చనా స్తిసర్వంతదస్మింత్యమాహితమితిపునరప్యస్మిన్నితి తమే
వదహరాకాశంపరామృత్యతస్మిన్నస్యోపాసకశ్యోహంకేయద్భ్యోగ్యజాతమస్తియచ్చమనారథమాత్రగోచర
మహానా స్తిసర్వంతద్యోగ్యజాతమస్తిస్తహరాకాశేసమాహితమితినిరతిశయభోగ్యత్వం దహరాకాశస్యాభిధా
యతస్య దహరాకాశస్యదేహవయవభూతహృదయా న్నర్వర్తిత్వేపిదేహస్యజరాప్రధ్వంసాదౌసత్యపిపరమ
కారణతయాతిసూక్ష్మత్వేననిర్వికారత్వముక్త్యాతతపవైతత్వత్వంబ్రహ్మపురమితితమేవదహరాకాశంసత్య
భూతంబ్రహ్మభ్యంపురం నిఖిలజగదావాసభూతమితిపపాద్య *అస్మిన్నామాస్సమాహితాఇతిదహరాకా
శమస్మిన్నితినిర్దిశ్య కామ్యభూతాంశ్చగుణానామాఇతినిర్దిశ్య తేహందహరాకాశా న్నర్వర్తిత్వముక్త్యాతదేవద
హరాకాశస్యకామ్యభూతకల్యాణగుణవిశిష్టత్వం తస్యాత్మత్వంచ *ఏషఆత్మాపహతపాపై త్యాదినాసత్యస

అ నర్వర్త్యస్తేష్టవ్యంఆకాశజబ్జవ్యవహితత్వాన్నే దంశబ్జవిషయఇతిభావః. దహరాకాశస్యానుగత్యవిచ్ఛేదందర్శయతి (తమేవేతి) అస్యేతివ్యాఖ్యే
యం- ఉపాసక శ్యోతివాఖ్యానం. ఇదంశబ్జష్టవ్యవోబుద్ధిస్థపరఇత్యర్థః అస్వేషణవిజ్ఞానయోగిక ద్భ్రత్యేనఉపాసకోహిబుద్ధిస్థః. అస్యేహ స్తినా స్తితిఅ
స్తిత్వనా స్తిత్వయోగ్య ప్రతియోగికత్వావగమాదన నరంచోదయితురనుభావణవాక్యే * సర్వేచకామాఇత్యనుభావణాద్యచ్చన్దో భోగ్యజారపరఇత్యభి
ప్రాయః. ఫలితముగ్ధమాహ (నిరతిశయభోగ్యత్వమితి)యథాసముద్రే గోష్ఠ్యదపల్లవాదీనామ ప్రర్థావవచనాత్ సముద్రస్యానవధికజలౌఘత్వంసిద్ధ్యతి-
ఏవం సర్వంతదస్మిన్ సమాహితమిత్వనేననిరతిశయభోగ్యత్వసిద్ధిత్వర్థః. సనుకథమస్యవాక్యస్యాముఖ్యాగ్ధత్వమా శ్రీయతే-జీవభోగ్యవస్తూనామాధార
త్వముక్తంఽనస్యాత్. ఉచ్యతే- అస్యేతిపదంతావన్నబ్రహ్మపరం- యచ్చస్యనా స్తిసర్వమస్మిన్నమాహితమితివ్యాఖ్యాతాత్. సచజీవమాత్రపరం- జీ
వవిశేషస్యోపాసకస్యబుద్ధిస్థత్వాత్. ఉపాసకస్యస్వర్గవత్సాధికంసభోగ్యమితితదాధారత్వకథనమనుపపన్నం. తస్యచ బ్రహ్మేవ ప్రాప్యంతస్యాపరిచ్ఛి
న్నత్వమితిరథా న్నవ త్వంచేక్షేవాన నరముచ్యతే-అతోనిరతిశయభోగ్యతాపరత్వం. అస్యేవైవ్యతోపయ ఉత్వాచ్చనిరతిశయభోగ్యతాపరత్వంయ
క్తం. సన్యాసస్తత్వస్యస్వరూపరూపకభక్తతయాసర్వవిద్యానుయాయిత్యాదగ్ధసిద్ధినిరతిశయభోగ్యత్వంసప్రధాన్యత్వం. నైవం-స్వరూపనిరూపక
స్యసత్యత్వస్యా త్రప్రధగుక్తత్వాత్. అవేషీతేష్టాన్ధులను కస్యహ్యస్యతో గ్రాహ్యత్వం- సరూ క్రపరిత్యాగేనాస్యతో గ్రాహ్యత్వంయ క్తం. అతో
యథోక్తవివర్థః. *అథతంచేచ్ఛాయోత్యాదిచోద్యపరిహరణా క్యానామగ్ధంబౌద్ధినిభాయాహ(తస్యదహరాకాశశ్యోతి)*అస్మిన్శ్చయదిదం బ్రహ్మ
పురేనర్వంసమాహితంసర్వాభిభూతానిసర్వేచకామాఃయదైసంజరావాప్నోతిప్రధ్వంసలేవాకింతతోలిఃవ్యతఇతిచోద్యం- *కింతదత్రవిభృతఇతిప్ర
శ్నన్యప్రతివచనం *అస్మిన్దామాస్సమాహితాఇతివద్యతే. మధ్యేచోద్యా న్నరమిదముద్భితం-శరీరా న్నర్వర్తినిదహరాకాశేసర్వంద్యావాప్యధివాదికంస్థి
తంచేద్దేహ ప్రధ్వంసేతద న్నరతస్యాకాశస్యాపిపుత్సుబ్ధిరీకశ్యేతప్రధ్వంససంభవాత్ తస్యద్యావాప్యధివాద్వాన్త్రయత్వమనుపపన్నం-దేహ ప్రధ్వం
సేపిద్యావాప్యధివాద్వవస్తాన్దాత్-అగ్నిరత్వాదేవనిరతిశయభోగ్యత్వంచ అనుపపన్నమితి ఏవంచోద్యోత్థానబీజంసూచయతి (దేహవయవభూతహృద
యా న్నర్వర్తిత్వేపితి)*యదైసంజరావాప్నోతిత్వేతచ్ఛబ్జఃపూర్వ ప్రకృతంవ్యవహితమపి బ్రహ్మపురాఖ్యంశరీరంపరామృతం-జరాదిస్వర్వాభిభూతాన్త.
సతుతద న్నర్వర్తిపరామర్శి-తస్యసత్యత్వస్యవక్ష్యమాణత్వా దిత్యభిప్రాయేణదేహవయవేభ్యుక్తం. చోద్యపరే శ్రుతివాక్యే *సర్వంసమాహితమితిద్యా
వాప్యధివాద్వ్యపలక్షితభోగ్యభోగోచరణభోగస్థానాధారత్వమనూదితం-సర్వాభిభూతానితిసూర్యా వస్త్రమోసక్ష త్రా చలక్షితభోక్తృవర్ణాధారత్వ
మనూదితం-*సర్వేచకామాఇతినిరతిశయభోగ్యత్వమనూదితం-పురోవాదివాక్యానుగుత్వాదనువాదివాక్యస్య. సనుసర్వశబ్దసజ్ఞోచేనజీవభోగ్యాధా
రపరమిదంవాక్యం-ముఖ్యతోష్టపక్షేతి. నైవం అముఖ్యత్వంసోభవ్యం- ప్రథమశ్రుతసర్వశబ్దసజ్ఞోచసన్యాయుక్తత్వాత్, పురోవాద్యానురూప్యసి
ద్ధే, రుపాసకభవ్యనిరతిశయతయావక్ష్యమాణత్వానుగుత్వాత్, చ్చ. సచగుణాష్టకవిషయాయంచోద్యవాక్యస్థాకామశబ్దః- *అస్మిన్నామాఇతితస్య
వక్ష్యమాణస్యపూర్వముక్తత్వామోగా, మత్తానుభావణరూపత్వాచ్చస్యవాక్యస్య. అతః *సర్వేచకామాఇతినిరతిశయభోగ్యత్వానువాదః. *సజీర్వ
తినహస్యతఇత్యనేనప్రతివచనవాక్యేనార్థనిర్ధమాకారమాహ (పరమకారణతయాతిసూక్ష్మత్వేనేతి) కార్యాద్వాయాదేకారణమాకాశాదికంహి
సూక్ష్మం-తతపివవాయ్వాదివికారేష్యాకాశస్యసతాదృశవికారసంభవఇతి త తత్కారణత్వా న్నరాశ్యసోనిరతిశయసూక్ష్మత్వాన్నివోకారత్వమితిభా
వః. (తతపివేతి) శ్రుతివాక్యస్థసత్యశబ్దస్యనిర్వికారత్వమర్థఇతిభావః. షష్ఠీతత్పురుషవ్యాప్య త్త్యగ్ధమాహ (బ్రహ్మభ్యమితి)సత్యశబ్దసామానాధికరణ్యా
న్నప్రాకృతశరీరమితిభిప్రాయః. పురశబ్దవిషయత్వ హేతుంగుణమాహ (నిఖిలజగదితి) *సత్యం బ్రహ్మపురమిత్వ న్నమవా న్నరచోద్యపరిహరపరం-
*అస్మిన్నామాఇతిత ప్రథమచోద్యప్రతివచనం. (దహరాకాశమస్మిన్నితినిర్దిశ్యేతి) అవ్యవహితైతత్వత్వం బ్రహ్మపురమితివాదిశబ్దోపస్థాపితత్వాద
శ్యోతిభావః. గుణానాంకామశబ్దవాచ్యత్వముపపాదయతి (కామ్యభూతానితి) అవయవశక్త్యేత్వర్థః. సమాహితాఇతిపదస్యాగ్ధమాహ (దహరాకా
శా న్నర్వర్తిత్వమితి) ఏవందహరాకాశస్యకామవైశిష్ట్యముక్తం. (తదేవేతి) కోదహరాకాశః- సచత్రైకామైర్విశిష్టఇత్యేవేయోం *ఏషఆత్మేతివా
క్యంగుణవిశేషవిశిష్టభక్తివిశేషప్రతిపాదకమిత్వర్థః. *అపహతపాపై త్యాదివాక్యేసత్యకామశబ్దోసకామనాయాస్సత్యత్వపరః- అమామశత్యస్య
సత్యసంకల్పశబ్దనాసిద్ధత్వాత్. నాపిభోగానాంసత్యత్వపరః- ఇచ్ఛావిశేషవాచకతయాపుత్వన్నస్యకామశబ్దస్యభోగవాచిత్యాభావాత్. నాపికా
మ్యస్తఇతి పుత్వత్వ్యానుగుమాత్ర పరః-కతపయగుణా న్నరాణాంపుగ్ధగుక్తత్వా, దసఖ్యచితావయవార్థసమ్మవేగోబలీవద్దన్యామేనానుక్తగుణవిషయత

జగల్పిత్యనైసస్పటికృత్య *యథాహేహప్రజాలన్వావిశస్తీత్యారభ్య *తేహంసర్వేషులోకేష్వకామ
చారోభవతీత్యనైసతదిదంగుణాప్తకంతద్విశిష్టందహరాకాశశబ్దనిర్దిష్టమాత్మానం చావిదుమామెతద్వ్యతిరిక్తభో
గ్యసిద్ధయేచకర్మకుర్వతామస్తవత్ఫలావాప్తిమసత్సజగల్పత్వంచాభిధాన*అథయఇహోత్తానమనువిద్యప్ర
జన్యైతాంశ్చసత్త్వానామాంస్తేహం సర్వేషులోకేష్వకామచారోభవతీత్యాదిదాదహరాకాశశబ్దనిర్దిష్టమా
త్మానంతదన్తర్వర్తినశ్చకామ్యభూతానపహతపాప్తత్వాదికాన్లుణాన్విజానతాముదారగుణసాగరస్యతస్యపర
మపురుషస్యప్రసాదాదేవసర్వకామావాప్తిసత్సజగల్పతాచాచ్యతే - అతోదహరాకాశఃపరంబ్రహ్మ, త
దన్తర్వర్తించావహతపాప్తత్వాదికామ్యగుణజాతం, తదుభయమన్వేష్టవ్యంవిజిజ్ఞాసితవ్యమితి, చోచ్యతఇతినిశ్చి
యతే. తదేతద్వాక్యకారోపిస్ఫుష్టయతి*తస్మిన్యదన్తరితికామవ్యవదేశిత్యాదినా. అతపభ్యోహేతుభ్యోదహ
రాకాశఃపరమెవబ్రహ్మ.....

౧౮॥ సూ. +శ్శిః+గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిద్యప్తంలిక్లంచ॥ శ్శిః+గతిశబ్దదహరాకాశః పరంబ్ర
హ్మ * తద్యథాహిరణ్యనిధింనిహితమత్తేత్రజ్ఞా ఉపర్యుపరిసంక్చరన్తోనవిద్యేయరేవమేవేమాస్సర్వాః ప్రజా
అహరహర్గచ్ఛన్త్య ఏతం బ్రహ్మలోకం నవిన్దన్త్యన్తేనహిప్రత్యూధాఇతి ఏతమితి ప్రకృతందహరాకాశం
నిర్దిశ్యతత్రాహరహస్సర్వేషాం తేత్రజ్ఞానాంగమనం, గన్తవ్యస్యతస్య దహరాకాశస్య బ్రహ్మలోకశబ్ద ని
ర్దేశ, శ్చ దహరాకాశస్యపరబ్రహ్మతాంగమయతః. కథమనయోరస్య పరబ్రహ్మత్వ సాధకత్వ మిత్యత ఆహ

యాసజ్ఞోచాయోగా, చ్చ. అతోభ్యోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానరూపానిత్యాఃకామ్యఅస్యసన్తీర్థ్యచ్యతే. *తదక్షరేపరమేవ్యోమన్మిత్తుక్తనిత్యవిభూ
తివిశిష్టత్వంసత్వకామశబ్దార్థః. (స్ఫుటికృత్యేతి) అకాక్షి తగుణగుచివిశేష ప్రదర్శనంస్ఫుటికారః. గుణగుచినోరుభయోరపుపాస్యత్వం ఫలవాక్యేద
ర్శయిష్యన్మధ్యగతవాక్యానామర్థవదతి (యథాహేహవేతి) *యథాహేహప్రజాలన్వావిశస్తీయథానుశాసనంయంయమస్తమభికామాభవన్తి
యంజనపదంయంతేత్రభాగంతంతమేవోపజీవన్తీతద్యథేహకర్మచిత్తోలోకఇత్యాది. ప్రథమస్యయథాశబ్దస్యభోపజీవన్తీత్యన్వయః. ఇహలోకే
ప్రజాః యథానుశాసనం- రాజశాసనంయథాతథాఅన్వావిశస్తీ- లభాన్తే. కిమిత్యత్రాహయంయమస్తమితి. అన్తః- ఫలం. సాధనానుష్ఠానావసాన
భావిత్వాత్. యంయమన్తం- ఫలంతేత్రజనపదాదికంప్రతిఅభికామాః- అభ్యుక్తితోభవన్తితత్తత్ఫలంతథోపజీవన్తి తాకికరాజసేవాదిప్రవృత్త్యా
నౌకికఫలభోగాభుక్తౌ. తస్యక్షయిత్వమాహతద్యథేహకర్మచిత్తోలోకఇతి. అనౌకికఫలస్యాపితద్వత్త్వయిత్వమాహ * ఏవమేవాముత్రేతి. దహరాకాశ
తస్యజానుపాసకానామస్తవత్ఫలభాక్త్యమాహ * తద్యద్యహత్తానమననువిద్యేత్యాదివాక్యేన. అననువిద్య- అనుపాస్య. ప్రజ- చరలోకమితిశేషః.
భాష్యే (కర్మకుర్వతామితి) *తద్యథేహకర్మచిత్తఇత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః. అకామచారశబ్దార్థమాహ (అసత్వసంకల్పత్వంచేతి) అనాభిర్భూతగు
ణాప్తకత్వంవివక్షితం. (అథయఇహోత్తానమనువిద్యేతి) అత్రాత్మానమతాంశ్చసత్త్వానామానిదహరాకాశతదన్తర్వర్తినశ్చద్వాధానువాదః *కా
మచారోభవతీత్యసత్సజగల్పత్వపర్యన్తగుణాప్తకావిర్భూతవివక్షితః. *ఏతాంశ్చసత్త్వానామానితివాక్యేకామశబ్దోఽపహతపాప్తత్వాదిగుణాప్తక
పరః. సతుసత్వకామపదోక్తకామపరః*ఏతాంశ్చేత్యేతచ్ఛబ్దస్యప్రకృతగుణవిషయతయాకామశబ్దస్యకామ్యస్తవత్వవయవశక్త్యావృత్త్యపవత్యైః,
*అస్మిన్నామాన్యమాహితాఇతివాక్యస్థకామశబ్దైకార్థ్యా, చ్చ. సత్వశబ్దవిశేషితత్వం ప్రాప్తసన్నిధిశేషకామశబ్దార్థప్రత్యభిజ్ఞావిరోధి, సత్వకామ
పదవాచ్యప్రత్యభిజ్ఞాపకం, చేతిచెన్న-తతఃపూర్వంశ్రుతస్యేతచ్ఛబ్దస్యప్రకృతగుణపరామర్శక్షమతయాపశ్చాచ్ఛ్చుతస్యసత్వశబ్దస్యతదనువిధాయి
త్వాత్, *తద్యమసత్త్వాకామాఇతిప్రకృతానాంకామానాంసత్వశబ్దవిశేషితత్వా, చ్చ. అనేనశ్రుత్యర్థోపన్యాసేనపూర్వప్రస్తుతశక్త్యాఽయాఃపరిహృ
తత్వందర్శయతి (అతోదహరాకాశఇతి) ననుఉపక్రమానుగుణముపసంహరోవర్ణనీయః - తత్క్రమానుపసంహరానుగుణముపక్రమాగ్ధవర్ణనమితిచె
న్న-ఉపక్రమావగతస్యతదన్తర్వర్తినోఽన్వేష్టవ్యత్వస్యభాధావాత్. ఉపసంహరావగతస్యఅత్తనోప్యన్వేష్టవ్యత్వస్యఉపక్రమేవివక్షితత్వమాత్రం
ఘృతం - ననుఉపక్రమావగతప్రమాణం. ననుఉపక్రమవాక్యమన్తర్వర్తినవివలన్వేష్టవ్యత్వపరంస్యాత్ - అత్తనోఽన్వేష్టవ్యత్వంతుఉపసంహర
వాక్యాదేవఅవగతంస్యాత్ - కింక్షిప్తనిర్వాహేణేతిచెన్న-ఫలవాక్యకతోపాననానువాదస్యపురోవాదస్యచైకరూపతాయాలవశ్యాభ్యుపగస్తవ్యత్వాత్.
సహ్యప్రాప్తంగుణ్యపాసనమనువదితుంశక్యం. సచ *అథయఇహోత్తానమితివాక్యంవిశిష్టవిధిపరం- గుణాంశస్యప్రాప్తత్వాత్. నాపిగుణానువాదేన
గుణ్యపాసనవిధాయకం - ఉభయాయువాదేనఫలప్రతిపాదనపరత్వాత్. అతోఽప్రాప్తస్యానువాదాయోగాతో ఫలవాక్యానువాదితస్యగుణ్యపాసన
స్యగుణోపాసనస్యేవ*తదన్వేష్టవ్యమితివాక్యేనైవవిహితత్వమవశ్యాభ్యుపగస్తవ్యమితిదహరాకాశగుణాప్తకయోరుభయోరపుపాసనం *తదన్వేష్టవ్య
మితివిహితం. అథాన్తర్వర్తినఃకామత్వంసంప్రదాయతోద్యధయతి (తదేతదితి) సూత్రార్థముపసంహరతి (అతపితేభ్యఇతి).....

౧౮॥ సూ. +శ్శిః+గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిద్యప్తంలిక్లంచ॥ శ్శిః+గతిశబ్దదహరాకాశః పరంబ్రహ్మ * అహరహర్గచ్ఛన్త్యన్త్యితినుషుప్తాగమనంవివక్షితం- తచ్ఛచ్ఛబ్దకృతప
త్తివ్యవహరానర్వతయాధితి. నిర్దమనంపుభక్తృతిపత్త్యర్థతాపత్తిః. (కథమనయోరితి) కథం - శ్రుతిషుపరమాత్మభర్తత్వేనఅన్వయందర్శనాద్వాజీ

(తథాహిదృష్టమితి) పరస్మిన్ప్రస్తునిసర్వేషాం యేత్రజ్ఞానామహరహ స్సుషుప్తికాలేగమనమన్యత్రాభిధీయ మానందృష్టం *ఏవమేవఖలుసోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్మతీసమ్మద్యనవిదుస్మతీసమ్మత్యామహాభిసతఆగ మ్యనవిదుస్మతఆగచ్ఛామహాభితిచ, తథాబ్రహ్మలోకశబ్దశ్చపరస్మిన్ప్రస్తునిదృష్టః*ఏషబ్రహ్మలోకస్సమృడితి హివాచేతి, మాభూదన్యత్రబ్రహ్మణిగమనదర్శనం-ఏతదేవతుదహరాకాశేసర్వేషాంయేత్రజ్ఞానాంప్రళ యకాలభవనిరస్తనిఖలదుఃఖానాంసుషుప్తికాలేవస్థానంశ్రూయమాణమస్యపరబ్రహ్మత్వేపర్యాప్తంలింగం, - తథాబ్రహ్మలోకశబ్దశ్చసమానాధికరణవృత్త్యాఽస్మిన్దహరాకాశేప్రయుజ్యమానోఽస్యబ్రహ్మత్వేప్రయో గానైరనిరపేక్షంపర్యాప్తంలింగం, మిత్యాహ (లింగంచేతి) నిషాదస్థపతిన్యాయాచ్చషష్ఠీసమాసాత్సమానాధిక రణసమాసోన్యాయ్యః. అథవా- *అహరహర్గచ్ఛన్త్యభితిససుషుప్తివిషయంగమనముచ్యతే- అపిత్వన్తరాత్మ త్వేనసర్వదావర్తమానస్యదహరాకాశస్య పరమపురుషార్థభూతస్యోపర్యుపర్యహరహర్గచ్ఛన్త్యః - సర్వస్మి న్నా- లేవర్తమానాతమజానన్త్యస్తంనవిద్వన్తి-నలభన్తే. యథాహిరణ్యనిధినిహితంతత్థానమజానానాస్తదు పరిసర్వదావర్తమానాలపినలభన్తే-తద్వదిత్యర్థః. సేయమేవమన్తరాత్మత్వేనస్థితస్యదహరాకాశస్యోపరితన్ని యమితానాంసర్వాసాంప్రజానామజానతీనాంసర్వదాగతిరస్యదహరాకాశస్యపరబ్రహ్మతాంగమయతి. త థాహ్యన్యత్రపరస్యబ్రహ్మణోన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య స్వనియామ్యాభిస్సృష్టిన్వర్తమానాభిఃప్రజాభిరవే దనందృష్టం- యథాలన్తర్యామిబ్రాహ్మణే *యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోన్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం యఆత్మానమన్తరోయమయతి *అదృష్టోన్రప్తాత్రుతశ్చోతేతిచ. మాభూదన్యత్రదర్శనంస్వయమేవత్వియం నిధి దృష్టాన్తావగతపరమపురుషార్థభావస్యాస్య హృదయస్థస్యోపరితదాధారతయాఽహరహస్సర్వదా సర్వా సాంప్రజానామజానతీనాంగతిరస్యపరబ్రహ్మత్వేపర్యాప్తంలింగమ్.

వాది ప్రతిపాదకవాక్యేష్యదర్శనేనజీవాదిష్వసమ్భవితత్వాద్వాగతిశబ్దయోఃపరమాత్మసాధకత్వమిత్యర్థః. *తథాహిదృష్టమితిసూత్రఖిల్లంపరమాత్మ పరసపక్షభూతవాక్యేష్యస్వయదర్శనపరంవాచ్యవత్ప్తే (తథాహితి) గతేశ్చ్యుత్వన్తరప్రసిద్ధిందర్శయతి (పరస్మిన్నితి) శబ్దస్యాన్యత్రప్రసిద్ధిందర్శయతి (తథేతి) *లింగంచేతిసూత్రఖిల్లంజీవాదిప్రతిపాదకవిషయభూతవాక్యేష్యదర్శనరూపవ్యతిరేకాన్తశబ్దయోస్సాభ్యసాధకత్వపరంవాచ్యవత్ప్తే (మాభూది తి) తత్రగతేశ్చ్యుత్వన్తరేన్వయదర్శననైరపేక్ష్యేణసాధకత్వమాహ (ఏతదేవత్వమితి) (శ్రూయమాణమితి) నిధిదృష్టాన్తసంవిషయిభావః. *తద్యథ త్యాదేర్వాక్యస్యోదాహృతత్వా, దత్రనిధిదృష్టాన్తస్యశ్రుతత్వా, నిధిదృష్టాన్తావగతపరమపురుషార్థభావస్యేవియోజనాన్తరేనన్తరమేవాచ్యమాన త్వా, చ్చ. నిధిదృష్టాన్తస్యపరమపురుషార్థత్వజ్ఞాపకః-అతోదృష్టాన్తానుగృహీతమహరహర్గమసమేకంపర్యాప్తంలింగమిత్యర్థః. శబ్దస్యచన్యాయవిశేషాను గృహీతస్యశ్రుత్వన్తరేన్వయనిరపేక్షంసాధ్యసాధకత్వమాహ (తథాబ్రహ్మలోకేతి) సనుకథంబ్రహ్మలోకశబ్దస్యసమానాధికరణవృత్తిత్వావగమ్యః- వ్యధికరణవృత్తావశిషతదేవహిశబ్దరూపమితిశబ్దాయాంవివక్షితమనుగ్రాహకందర్శయతి (నిషాదేతి) *ఏవయూనిషాదస్థపతిన్యాజయేదిత్యత్రకర్మ ధారయపరిగ్రహేనిషాదహతీయస్యస్థపతేర్గ్నివిద్యయోగసమ్మవేసస్వతోనిరధికారత్వాత్, షష్ఠీసమాసపరిగ్రహేవత్రైవస్థికాన్తరూపతస్థపతికటా డేణాసినిషాదస్థపతిశబ్దనిర్వాహసంభవాత్, షష్ఠీసమాసపరిగ్రహేణావశాద్రాధికరణన్యాయానురోధోయ్యుక్తజ్ఞిప్రాప్తేఽభిహితం *స్థపతిన్విచా దస్యాన్యచ్చబ్దసామధ్యాయతి. అయమగ్గః- షష్ఠీసమాసపక్షేనిషాదసంబంధవిజ్ఞానాభిధేయః-కర్మధారయపక్షేనిషాదపక్షవిజ్ఞానః. తత్రషష్టాల్లలశ్రవణా నిషాదప్రాతిపదికేనవిభక్త్యర్థోల్లక్షణీయః. సచేదంయుక్తం- త్రాతార్థపరిగ్రహేవిరోధాభావాత్. సచాన్వివిద్యారాహిత్యంబోధః- ద్రవ్యవచేత దుపయోగ్యగ్నివిద్యయోగవియథాకథంచిదార్జనస్యవిభ్యునమతిసంభవాత్. తస్మాత్కర్మధారయవివన్యాన్యజతి. ఏతన్నాన్వియానుగృహీతోబ్రహ్మ లోకశబ్దఃశ్రుత్వన్తరేన్వయనిరపేక్షఃపరమాత్మత్వసాధకత్వార్థః. తస్మిన్ *ససామభిరున్నీయతేబ్రహ్మలోకమిత్యత్రకథంబ్రహ్మలోకశబ్దస్యన్తయ ధికరణ్యం. ఉచ్యతే- నయతిఃప్రాప్తివచనః. నిత్యప్రాప్తస్యబ్రహ్మణఃప్రాప్తిర్మానానుభవః- సచ *పరాత్పరంపురుషమిత్యత్యత్వత్వః- అతోబ్ర హ్మనుభవఃపునర్నవక్తవ్యతితి *సన్నీయత్యత్వత్వార్జనయతిరుపరిస్థితప్రాప్తివాచీ- సబుద్ధివాచీ- ప్రాప్త్యశ్చలోకభిత్తయధికరణ్యం. అత్రతుతా దృశానుపపత్త్యభావాత్ సామానాధికరణ్యమితి. — బ్రహ్మలోకశబ్దస్యచతుర్ముఖలోకపరత్వశక్త్యానివర్తకలిక్ష్మమహరహర్గమనం- సహప్రజాఃప్ర త్యహంచతుర్ముఖలోకంగచ్ఛన్తీతేదర్శనం * లింగంచేతిసూత్రఖిల్లమన్వైర్యావ్యాఖ్యాతం. తదానీంగశబ్దయోఃపరస్పరోపపాద్యోపపాదకభావేనస ముచ్చిత్యపరమాత్మత్వసాధకత్వంస్యాత్-నత్యేకకస్య. తతోపివరంప్రత్యేకంపర్యాప్తలిక్ష్మనిధిరిత్యభిప్రాయేణతదనాదృత్యేనంవాన్యాఖ్యాతం. — గతిశబ్దమాత్రస్యయోజనాన్తరమాహ (అథవేతి) పూర్వయోజనాయాందృష్టాన్తపివోపశిష్టాన్వయః-అత్రతుదార్జ్వాన్తికేపి. (దహరాకాశస్యోపరితి) ఖర్త్యైన్యాకృతిప్రాయేజైవముక్తం- అన్తరాత్మతయాన్ధితత్వేనహ్యధారః - సతుఉపాసకానుగ్రహతయాన్ధితత్వేన. (ఉపరితన్నియమితానామితి) అ స్మిన్ప్రకరణేసత్వశబ్దనిర్వచనావగతంహిచేతనాచేతనయోర్నియన్వృత్వంపరస్య, * యఆత్మానమన్తరోయమయతీత్యాదిశ్రుత్వన్తరప్రసిద్ధం, చే త్యనిప్రేతం, అస్యపరబ్రహ్మత్వేపర్యాప్తంలింగమితిభిమ్మిత్యనైవార్థః.

ఇ త శ్చ ద హ రా కా శః ప రం బ్ర హ్మ.

౧౫॥ సూ. +శ్లోః+ ధృతేశ్వమహిమోస్యాస్మిన్నపలభ్యః॥ శ్లోః+శ్లోః+ అథయతత్కేతిప్రకృతందహరాకాశంనిర్దిశ్య * స సేతుర్విధృతిరేహంలాకానామసమ్మేదాయేత్యస్తిష్ఠగద్విధరణంశ్రూయమాణందహరాకాశస్యపరబ్రహ్మతాంగమయతి - జగద్విధరణంహిపరస్య బ్రహ్మణోమహిమా- * ఏషసర్వైశ్వరపేషసర్వభూతాధిపతిరేషభూతపాలపేష సేతుర్విధరణపహంలాకానామసమ్మేదాయేతి- * ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్హిసూర్యాచక్ష్రుమసోవిధృతౌతిష్ఠతఇత్యాదిభ్యః. సచాయంతస్యపరస్యబ్రహ్మణోధృత్యాభ్యోమహిమా ౭స్మిన్దహరాకాశఉపలభ్యతే-అతోదహరాకాశః పరంబ్రహ్మ.

౧౬॥ సూ. +శ్లోః+ ప్రసిద్ధేశ్చ॥ శ్లోః+శ్లోః+ ఆకాశశబ్దశ్చపరస్మిన్ప్రసిద్ధిః * కొహ్యేవాన్యా త్కః ప్రాణ్యాత్ యదెవఆకాశఆనందోసన్యాత్ * సర్వాణిహవాఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంత ఇత్యాదిషు. అపహతపాశ్చత్వాదిగుణసనాథాప్రసిద్ధిర్భూతాకాశప్రసిద్ధేర్భూతీయసీత్యభిప్రాయః.

ఏవంతావద్దహరాకాశస్య భూతాకాశత్వంప్రతిక్షిప్తం. అథేదానీం

దహరాకాశస్య ప్రత్యగాత్మత్వమాశంభ్య నిరాకర్తముపక్రమతే.

౧౭॥ సూ. +శ్లోః+ ఇతరపరామర్శాత్సంతిచెన్నాసమ్భవాత్॥ శ్లోః+శ్లోః+ యదుక్తంవాక్యశేషవశాద్దహరాకాశఃపరంబ్రహ్మేతి-తదయుక్తం-వాక్యశేషపరస్మాదితరస్య-జీవస్యైవసాక్షాత్పరామర్శాత్ * అథయఏషసమ్మిసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యస్యేనహపేణాభినిష్పద్యతేఏష ఆత్మేతి హూవాచపతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేతి. యద్యపి దహరోష్మిన్నస్తరఆకాశఇతిహృదయపుణ్డరికమధ్యవర్తితయోపదిష్టస్యాకాశస్యోపమానోపమేయభావాద్యసమ్భవాద్యుతాకాశత్వంససమ్భవతి- తథాపివాక్యశేషవశాత్ప్రత్యగాత్మత్వంయుక్తమాశ్రయిషుం. ఆకాశశబ్దోపి ప్రకాశాదియోగాజ్జీవవవర్తిష్యత ఇతిచేత్. అత్రోత్తరం(నాసమ్భవాదితి) నాయంజీవః - సహ్యపహతపాశ్చత్వాదయోగుణాజీవేసమ్భవంతి.

౧౮॥ సూ. +శ్లోః+ ధృతేశ్వమహిమోస్యాస్మిన్నపలభ్యః॥ శ్లోః+శ్లోః+ అస్య- పరమాత్మనఃమహిమాదృతిః. తస్మాన్విత్ - దహరాకాశఉపలభ్యత్యర్థః. ధృతిః- విధృతిః. (అతోదహరాకాశఃపరంబ్రహ్మేతి) భూతాకాశాదన్యత్యేతాత్పర్యం- భూతాకాశత్వంప్రతిక్షిప్తమితిభావత్వతే. సపివ వస్తుగత్యాపరమాత్మేతిపరంబ్రహ్మేత్యుక్తమ్.

౧౯॥ సూ. +శ్లోః+ ప్రసిద్ధేశ్చ॥ శ్లోః+శ్లోః+ ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యంహిభూతాకాశఇత్యత్రాహ(అపహతేతి)

పూర్వసూత్రచతుష్టయకృత్యంవదన్నుత్తరేహంసూత్రాణాంకర్తవ్యమాహ (ఏవంతావదితి)పూర్వోక్తహేతునాం స్వరసతోజీవవాన్యవర్తనక్షమత్వేపివత్వమాణశక్తౌ ప్రతిక్షేపానస్తరమేవస్వారస్యస్యానపోద్యత్వసిద్ధిః-అతోభూతాకాశత్వపుష్కదసనేతాత్పర్యమితిభావః. తత్పరత్వేపుష్కదస్తేహేత్వస్తరేణజీవపరత్వమాశంభ్యోక్తహేతుభిరేవతన్నిరాసక్రియతే ౭నస్తరసూత్రేణ. ఉపక్రమతఇత్యనేనసస్తరసూత్రంసాధికరణాస్తరమితిసూచితం - అవిచ్ఛేదప్రతీతేః.

౨౦. సూ. +శ్లోః+ ఇతరపరామర్శాత్సంతిచెన్నాసమ్భవాత్. శ్లోః+శ్లోః+ ఇతరశబ్దస్యప్రతిసంబద్ధిసాపేక్షత్వాదాహ (పరస్మాదితి) (జీవస్యైవేతి) దహరాకాశస్యపరమాత్మత్వంవదతోపిఅస్యవాక్యస్యజీవపరత్వంసంప్రతిపన్నమితిపివకారాభిప్రాయః. (సాక్షాత్పరామర్శాదితి) సజీవవృద్ధిలిజ్జద్వారాపరామర్శః- కింతుతద్వాచకశబ్దేనపరామర్శః- తస్మాదిత్యర్థః. * అథయఏషఇత్యేతచ్ఛబ్దోహిప్రకృతపరామర్శి- అతఃపూర్వవాక్యద్వపిజీవపివప్రతిపాద్యతఇతిపరామర్శశబ్దాభిప్రాయః. జీవపరామర్శసహకారిణీతదస్తర్వర్త్యస్యేష్టవ్యాపారప్రతీతిశ్చజీవత్వహేతురనుసర్ధేయః. అణోర్జీవస్యవిపులతరప్రసిద్ధాకాశోపమేయత్వసర్వాధారత్వాద్యనుపపత్తైర్భూతాకాశప్రతిక్షేపయక్తిభిరేవజీవత్వశక్తౌపిప్రతిక్షేప్తేత్యత్రాహ(యద్యపితి) ఉపమానోపమేయభావాద్యస్వారస్యంవాక్యశేషవశాత్సోభవ్యమితిభావః. (సహ్యపహతేతి) పరామర్శాన్యథాసిద్ధేర్వత్వమాణత్వాదపహతపాశ్చత్వాదిశ్రుతిస్వారస్యమనపోదితమితిభావః.

౧౦॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్తశ్రీభాష్యమ్.—ప్ర-అ. తృ-పా.— ౫. దహరాధికరణమ్. జీవన్మయోవాపహతపాత్మత్వాదిగుణయోగోనిశ్చయత ఇతిచేత్. ఏతదుక్తంభవతి- ప్రజాపతివాక్యంజీవపరమే వ. తథాహి-అయతత్వాపహతపాత్మవిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘతోపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసజ్జల్పస్సా న్నేష్టవ్యస్సవిజిజ్ఞాసితవ్యస్ససర్వాంశ్చలూకానాపోతిసర్వాంశ్చకామాన్యస్తమాత్మానమనువిద్యవిజానాతీతి ప్రజాపతివచనమైతిహ్యరూపేణోపశ్రుత్యా న్నేష్టవ్యాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసయా ప్రజాపతిముపసేదుషేనుఘవ తేప్రజాపతిర్జ్ఞాగరితస్వప్నసుషుప్త్యవస్థంజీవాత్మానంసశరీరంక్రమేణశుశ్రూమయోగ్యతాపరిచి షీషయో పదిశ్యతత్రతత్రభోగ్యమపశ్యతేపరిశుద్ధాత్మస్వరూపోపదేశయోగ్యాంతస్యైషఘవతే అమఘవన్త్యర్థంవా ఇ దంశరీరమాత్మంమృత్యునాతదస్యామృతస్యాశరీరస్యాత్మనోఽధిష్ఠానమితిశరీరస్యాధిష్ఠా నతామాత్మనశ్చాధిష్ఠా తృతామశరీరస్యచతస్యా మృతత్వస్వరూపతాంచోక్త్వా అనహవైసశరీరస్యసతఃప్రియాప్రియయోరపహతి రస్తి. అశరీరంవావసంతంప్రియాప్రియేస్మృతత ఇతికర్తారభ్యశరీరయోగినస్తదనుగుణనుఖదుఃఖభాగిత్వరూ పానర్థంతద్విమోక్షేచతదభావమభిధాయఅవమేదైషసమ్ప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుప సమ్మద్యస్వీనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి జీవాత్మనస్వరూపమేవశరీరవియుక్తముపదిదేశ. అనఁడత్తమఃపురుషః

౧౦. సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్తశ్రీభాష్యమ్.—ప్ర-అ. తృ-పా.— ౫. దహరాధికరణమ్. సూత్రే శక్త్యాభిజ్ఞానాక్షరాగ్రమాహ (ఉత్తరాదితి) ఉత్తరవాక్యానుసారేణదహరావాక్యేజీవన్మయేనైతినిశ్చయత ఇత్యర్థః. కిమిదంప్రజాపతివాక్యం- తత్రాపహతపాత్మత్వాదిః స్రుతితోపి సరమాత్మనవివస్యాదిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) (జీవపరమేవేతి) అనఁడ తమఃపురుష ఇత్యనేపరమాత్మపరత్వంసజ్జల్పం-తమః క్రిస్తాసక్తికింభావః. (దుఃఖవత ఇతి)యన్యవిరోచనో పిప్రజాపతిముపసదత్-తథాపిచ్ఛాయాపురుషాగమమా త్రతృప్తతయాలపత్రాన్తాలితస్తదనుక్తిః. చంద్రవివాగ్ధతత్త్వబుభుత్వయాగ్నిత ఇతిసచ్చి చ్యత్వాత్మనిర్వణః. ఖడ్జుపచ్చకస్యార్థంసంతేజేహాహ (హగ్నితేతి) అనఁడమత్రభోగ్యంపశ్యామితిస్యాన్యార్థమాహ (తత్రత్రభోగ్యమపశ్యత ఇతి) అయతత్వేత్వాదిప్రజాపతివాక్యంపరిశుద్ధజీవస్వరూపానిస్థాయం. తచ్చుత్వాపశ్యామిపశ్యయోగ్యవిరోచనయోఽప్రజాపతిరుపదిశతి. యవిషా షీణిపురుషాద్యశ్యత ఇతి. సేహాషీపురుషంపరమాత్మా- ఏవత్వైవతేభాద్యాయవా్యాభ్యాస్యామిత్వపక్ష మ్యస్వస్మాద్యవస్థాభిధానాత్ సచేహజీవస్యా షీణిస్థిరుపదిశ్యతే- కింతుఅషీవికారావికారాభ్యాంజీవస్యస్థితిగర్హిణ్యైమేతే-అతోఽన్యోజీవస్థితిగలమాచకత్వాదషీణిదృశ్యత ఇత్యుక్తం - అస్మిన్కర్మణ్యస్ససామర్థ్యంధృష్టుమివత్. తతశ్చగృహేణిత్వానిర్గచ్ఛపురుషాయథాగృహదన్యః - ఏవంశరీరస్థితిగలమానాత్మాదేహాది క్షత్వయ్యుక్తంభవతి. అమృతమితినిరతిశయనుఖరూపత్వం అభయమితిదుఃఖాసంభిన్నత్వం అబ్రహ్మత్వసంస్థాపితజ్ఞానతయన్యసూత్ర్యంప్రమాత్మకర్మణోక్తం. ఏవం ప్రజాపతిహృదయానభిజ్ఞానేసచ్చాయాపురుషఉపదిష్ట ఇతిమత్వాపునఃపప్రచ్ఛయః. తతమవిష ఇత్యాదినా-సర్వస్వైతేషానేత్రాదిగ్గానేహపరిభాష్యా యతేకతమవిష ఇత్యర్థః. పునశ్చాత్మపదేహస్యానాత్మత్వమిద ప్రయాఽవభాసనాదన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంచదర్శయితుముదశరావప్రాయజేన కేవలదే హస్యవనాభరణాద్యలంకృతదేహస్యపచ్చాయాదర్శనేప్రజాపతియోగ ప్రయో సదృశనంచోక్తం. యథావనాభరణాదిరన్వయవ్యతిరేకాభ్యామ నాత్మా- ఏవంచాత్మపత్వాదిదక్షారగోచరత్వాచ్చదేహోనాత్మేతిప్రజాపతేరభిప్రాయః. విరోచనోఽపక్వకషాయత్వాత్తాపతాత్పరాజగామ. ఇన్ద్రీ యుప్రజాపతేరభిప్రాయ మజానన్మపిదేహస్యామృతత్వాభయత్వానుపపత్తింపుష్ట్యా అనఁడమత్రభోగ్యంపశ్యామితిపునఃపశనాద. ప్రజాపతిస్తుజా గ్రద్దకాయాంవసనాదీనామివ జీవాచ్ఛరీరస్యాపగమాభావాద్యతిరేకదుర్దృశ్యమిత్వాస్వాప్నదేహానిమాన ఆశస్సన్మయాసదేహవ్యతిరేకస్వప్నవగ మత్వాత్ స్వప్నావస్థాముపదిదేశ. తదనిస్థానానభిజ్ఞచంద్రీస్వప్నేమృతత్వాభయత్వానుపపత్తింజానన్ అనఁడమత్రభోగ్యంపశ్యామిత్వపాన దత్. బాహ్యభ్య ప్రదేవత్వమనుష్యత్వరాగద్వేషాద్యోపాధికారకాలుష్యవిరహేణస్వయంప్రకాశమాత్మానందర్శయితుంసుమ ప్త్యవస్థాముపా దిశత్. తదానీమస్వీప్రదభిస్థాయాజ్ఞానేనామృతత్వాభయత్వాద్యనుపపత్త్యా అనఁడమత్రభోగ్యంపశ్యామిత్వపశన్తోభూత్, ఏవమనన్సు టంగహనముపదిశతేప్రజాపతేస్తాత్పర్యముక్తంశుశ్రూమయోగ్యతాపరిచిషీషయతి. అమఘవన్త్యర్థంవా ఇదంశరీరమిత్వాదినా నిష్కృష్టాత్మస్వరూ పంస్సుటతరముపాదిత్. తమపదేశ ప్రకారమాహ (శరీరస్యాధిష్ఠానతామిత్వాదినా) అభయ క్త్యవస్థాపదేశందర్శయతి (ఏవమేదైషసంప్రసా ద ఇతి) ఏవమిత్వాదికముపాదదానస్యాయమని ప్రాయః- అస్మాచ్ఛరీరాదిత్వాదివాక్యస్యపరోక్షాగ్నిదాహ్మైకవాక్యాననుగుణత్వాదిబోధవిధ్యస్త ఇతి.----- తథాహి- శరీరాత్సముత్థానంనామ శ్రవణదుశసభ్యానాభ్యాసరూపవివేకః. స్వేదరూపేణాభిప్రాయైర్వామప్రపచ్చవిలాపకోవృత్తిరూ పసాక్షాత్కారః. తేనపరంజ్యోతిర్భవతి. అపశస్మద్యేతినిర్దేశోముఖంవ్యాదాయస్వపితీవదితికేచిద్వాప్యచక్షతే. తదయ్యుక్తం- సముత్థానశబ్దస్యవివేక వాచిత్వాభావత్. శరీరవిషయోవివేక ఇతిచేత్తృప్తిమీనఘటతే- తస్యద్వితియార్థత్వాభావత్. శరీరాదాత్మనోవివేకశ్చేదాత్మానమిత్యభ్యాహరణః, అత్ర యోగ్యమాయన్నమృతత్వమేతీత్యాది శ్రుత్యస్తైకార్థ్యప్రత్యభిజ్ఞావిరోధ, శ్చ. శరీరాభిమానాదుత్థానమితిచేత్- శరీరశబ్దస్యలక్షణా. శరీరాదాత్మన ఉత్థానంవిషయేతేనశరీరస్యతత్వంభవాన్మోక్షస్యచాశరీరతాలక్షణత్వా, దస్యవాక్యస్యమోక్షవిషయత్వంసన్యాదితిచేత్. అర్పిరాదిమార్గగమన సృసూక్ష్మదేహసాపేక్షత్వా, తేనగతవపివసవాససర్వహేయప్రహణా, చ్ఛముఖ్యాగ్ధపరత్వేనత్యేవముక్తివిషయతోష్టపపత్తేః. బృబద్ధపదస్యావివ

సతత్రవర్యేతిజక్షుః సీ-గ్రామమూణస్త్రీభిర్వాయానైర్వాజ్ఞాతిభిర్వానోపజనంస్తరన్నిదంశరీరమితిప్రాప్య
స్యపరస్యజ్యోతిషఃపురుషోత్తమత్వం, నివృత్తతిరోధానస్యపరంజ్యోతిరుపసమ్మన్నస్యప్రత్యగాత్మనోబ్రహ్మలా
కేయభేష్టభోగావాప్తిం, ప్రియాప్రియావియుక్తకర్మనిమిత్తశరీరాద్యపురుషార్థాననుసద్ధానం, చాభిధాయ
*సంయథాప్రయోగ్యతచరణయుక్తపవమస్తించ్ఛరీరప్రాణోయుక్తత్యతియథోక్తస్వరూపస్యైవసంసారదశా
యాంకర్తృతన్త్రంశరీరయోగంయ్యగ్యశకటయోగదృష్టానైనాభిధాయ *అథయతైగ్రితదాకాశమనువిషణ్మంచ
క్షుస్సచాక్షుషఃపురుషోదర్శనాయచక్షురధయోవేదేదంజిహ్వానీతిసత్యాగ్ధాయఘ్రాణమథయోవేదేదమ
భివ్యాహరాణీతిసత్యాభివ్యాహారాయవాగధయోవేదేదంశృణవానీతి సత్యాశ్రవణాయశ్రోత్రమథయో

క్షీతక్రమత్వంచక్షిష్టంగత్యభావద్యోతకం, *సంపద్యావిర్భావఇతిమాత్రవిరోధ, శ్చ-నహ్యవిర్భూయసంపత్తిరితమాత్రితం భేదప్రవిలయాతిరేకే
ణచరజ్యోతిర్భావాత్కాథాన్తరాసంభవాత్ - * పరంజ్యోతిరుపసంపద్యేతినిర్దేశవైయర్థ్యం, చ- పరజ్యోతిర్భావోనామసంభవార్థాన్తరం నిర్విశేషమస్తు
స్యత్వద్యతే, సచావిర్భవతి, ననుపరజ్యోతిర్భావోనామ-అద్వితీయత్వం. తేననివర్తజ్ఞానసద్వితీయత్వపుష్కాసతిచేన్న-సంపత్తిశబ్దస్యేతరనివృత్తివా
చిత్వాభావాత్. సహితుభవతీత్యుక్తేదర్శనక్రాదిద్వితీయనివృత్తిరూపాభవతి. ఉపసంపత్తేస్సకర్తృత్వప్రతిపాదకస్యవిరోధశ్చ, ఆస్యవాక్యస్యైవ
మర్థవత్త్వేదృష్టానోపస్థాపకపూర్వవాక్యవిరోధశ్చసాధ్యత్ - పూర్వంహి *అశరీరంవావసంతంప్రియాప్రియైస్సృతత్యత్వత్వా *అశరీరోవాయు
రశ్రంబిద్యుతే నైవయిత్తురితివాయాద్వీనాంకర్తృత్వతశరీరాభావేనప్రియాప్రియానస్యయందర్శయిత్వా *తద్యతైతాన్తముక్తాదాకాశాత్సము
త్థాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్యేనరూపేణాభిష్టద్యక్షత్వత్వం-సహివాయాద్వీనామాకాశాత్సముత్థానంనామవివేకజ్ఞానరూపం- అపితుస్థితివేళా
యాంస్యకార్యకరణాయోర్ద్వితేతేభివృద్ధిః. పరశబ్దోవాయాద్వీనాంకారణవస్తువాచీ. జ్యోతిశ్చక్షుస్తకారణానాంకార్యత్వాదసద్వారణతదభివృద్ధి
హేతుతయాప్రయుక్తః. వాయ్వాదీనిచస్వకారణద్రవ్యముపగమ్యకార్యావస్థాంహిత్యాకారణసద్వారణేనరూపేణవీక్షిష్టానిభవంతి- వాయ్వాద్యవహ
ప్రవహదిరూపేణసప్తవిధత్వంహిత్యావాయుత్వమాత్రేణావతిష్ఠతే-విద్యుచ్ఛవిద్యుత్త్వంహిత్యాతేజస్వైవ-అథ నైవయిత్తువాచాత్వాద్విప్రహణేనస్య
కారణభూతరూపేణ - ఏవంజీవశ్చమార్గవిశేషేణగత్యాపరంబ్రహ్మప్రాప్యసంసారవస్థాప్రహణేనపరమాత్మతుల్యరూపేణాభిష్టతీయేవమగ్నేసమిహి
దృష్టాన్తద్వాన్తికవాక్యసామజ్ఞానసంభవతి. ఆస్యవాక్యస్యసముద్భవిషయత్వేపుష్కరదూషణానతివృత్తిరనుసంజ్ఞయా. యతః*అస్మాచ్ఛరీరాదివివాక్యం
సముత్తస్యజీవస్యస్వరూపైక్యప్రతిపాదకం-అతఏవ- *నాసంభవాదితిమాత్రకారేణభేదనిర్దేశోనజీవపరయోర్వాస్తవభేదాభిప్రాయః-అపితుహ్యమ్ని
మాలిన్యాదికమిషపరస్మిన్ననిద్యాకల్పితజీవావమపసేతుంజీవస్వరూపజైలక్షణ్యాభిప్రాయఇతిదమపినిరస్తం. జైవంస్వరూపమపనిహిచ్ఛేదనిర్దేశకింభ
లం. యావద్భేదనిర్దేశేనఈశ్వరస్యాసంసారత్వమప్రతిపన్నం- నతావత్తదేక్యావత్తిపురుషార్థస్యాత్-అతస్తద్రూపావతైపురుషార్థత్వాయతస్యా
సంసారత్వప్రతిపత్తయేభేదనిర్దేశఇతిచేత్. తద్విషయాచ్చిక్షి తేనైక్యావబోధనేనతస్యసంసారతయాతదేక్యావత్తేరపురుషార్థత్వంకోవారయేత్. అవి
ద్యానివృత్తతత్త్వస్థితాపురుషార్థత్వంనివర్తత్యితిచేత్. పురుషార్థత్వప్రతిపత్తేర్వివక్షిణ్యప్రతిపత్తిమూలకత్వాదైవక్షిణ్యస్యానిద్యానివృత్తానివృ
త్తేపురుషార్థత్వప్రతిపత్తిరపినివర్తతే - అనభిరూపేఅభిరూపతాబుద్ధానివృత్తాయాంతస్సికృతహజీయతాబుద్ధినివృత్తివత్. తతశ్చతద్భావావత్తిర
పురుషార్థవివస్యాత్. కించ- విక్రముపదిదిక్షిచ్ఛేదవాదముఖేనసంసారత్వందర్శయతః ప్రతారకత్వంచస్యాత్. భేదవాదోఽనువాదరూపఃప్రతి
షేధార్థఃక్రియత్యతిదమత్వద్రవ్యముక్తం- జీవపరయోర్నియన్ప్రియామ్యతాదిలక్షణభేదస్యాలోకకత్వాత్. అతఃకృతీమాత్రాసామజ్ఞాన్యమేవ
మృషావాదినాంస్థితం. — సకీ త్రమఃపురుషఇతిశబ్దేనపరమాత్మపరత్వశక్తాయాంతత్పరిహారాయాహ (ప్రాప్యస్యపరస్యజ్యోతిషఃపురుషోత్తమ
త్వమితి) జీవస్యప్రాప్యతయాపురుషోత్తమప్రసక్తః- నకుప్రకరణప్రతిపాద్యతయేతిభావః. *సకీ త్రమఃపురుషఇతి- యదుపసంపద్యతేసకీపసద
సీయఃపురుషకీ త్రమితివృద్ధిః. *సతత్రచర్యేతి-సః-ఉపసంపత్తా. తత్ర-పరమాత్మని. పర్యేతి- తంపరితోఽనుభవతి. యద్వా-అనుసంచరితి.*కా
మరూప్యనుసంచరితి*యేనయేనథాతాగచ్ఛతీత్రత్యన్తరాత్. ననుయదుపసంపద్యాభినిష్పద్యతేసకీ త్రమఃపురుషఇతియుక్తం-తచ్ఛబ్దేనప్రథమా
నిర్దిష్టప్రకృతపరామర్శస్వరస్యాత్, *సతత్రచర్యేతిత్యనన్తరవాక్యస్థప్రథమా నైవచ్ఛబ్దేనైకార్థత్వప్రతీతే, శ్చ. నైవం - ఉపసంపత్తవ్యస్యాపిప్ర
కృతత్వాత్, ప్రథమానిర్దిష్టతరవిషయత్వేతచ్ఛబ్దస్వరస్యాభావేపుష్కరపురుషశబ్దమారుభయోరపిస్వరస్యా, చ్చ. నహ్య త్రమపురుషశబ్దోజీవేశ్వ
రసాధారణః- పురుషత్వమపిభగవత్వేవస్వరస్థిద్ధం- కేవలవికవచనాన్యపురుషశబ్దోపిభగవత్వేవస్వరస్థి- * మతఃకీ త్రమపురుషశబ్దః*ఉకీ త్రమః
పురుషత్వస్యఇతిస్సృత్యర్థస్యరుడితిప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ. ఏవంచతి *సతత్రేతిసప్రమ్యున్తతచ్ఛబ్దస్యావ్యవహితో త్రమపురుషపరామర్శత్వంచస్యాత్-
నతువ్యవహితపరజ్యోతిః పరామర్శస్వరస్యం. నను *సకీ త్రమఃపురుషఇతియుక్తస్యబ్రహ్మత్వత్వపరంస్యాత్-తదాతచ్ఛబ్దస్వరస్యంచస్యాత్-
ప్రకృతాప్రహణాత్. నైవం- *సతత్రేత్యనన్తరవాక్యేనఇతిపదస్యవైయధికరణ్యేనజీవపరామర్శేరితిభేదేనాస్వరస్యాసాతాత్. తదపిపదంసమా
గాధికరణమస్తితిచేన్న- తత్రేతిపరమాత్మనోవైయధికరణ్యేనోపాదానాత్. తత్రేతిపదస్యస్వస్థిత్వార్థోపిక్షిప్తః. అతోయథోక్తార్థవిషయం *సకీ
త్రమఃపురుషఇతివాక్యం. *సోపజనంస్తరన్నిత్యస్యాగ్ధమాహ (ప్రియాప్రియేతి)అనుభూతస్యహిష్కరణం- పూర్వంఅబ్రహ్మత్వతయాదుఃఖాత్కత్వే
నహ్యనుభూతం. సతథాన్తరతి-కృత్స్వస్యభగవదాత్మకత్వేన అనుభావ్యత్వాదిత్యర్థః. ప్రయోగ్యః-య్యగ్యః. ఆచరణం-శకటం.*అథ యతైతదిత్యా

వేదేదంమన్వాసీతిసతత్త్వామనోస్యదైవంచతురితిచతురాదీనాంకరణత్వం, రూపాదీనాంజ్ఞేయత్వం, మన్యచ
జ్ఞాతృత్వం, ప్రదర్శితతపవశరీరైర్వియేభ్యోఽస్యవ్యతిరేకముపపాద్య*సవాసషుపతేనదివ్యేనచతుమామనసై
తానామనాన్వశ్యమ్రమతేయపతేబ్రహ్మలోకఇతితస్యైవవిధూతకర్మనిమిత్తశరీరైర్వియస్యమనశ్శబ్దాభిహితే
నదివ్యేనస్వాభావికేనజ్ఞానేనసర్వకామానుభవముత్త్వా*తంవాసతందేవాతత్త్వానముపాసతేతస్మాత్తైషాంస
ర్వచలాకాతప్రాసృత్వచ కామాశ్చత్యేవవిధమాత్త్వానం జ్ఞానినోజానస్తీత్యభిధాయ *సర్వాంశ్చలూకానా
పోతిసర్వాంశ్చకామాన్యప్రమాత్త్వానమనువిద్యవిజానాతీతిహప్రజాపతిరువాచేత్యేవవిధమాత్త్వానం విదుష
స్సర్వలూకసర్వకామావాప్త్యుపలక్షితంబ్రహ్మేనుభవంఫలమభిధాయోవసంహృతం. అతస్త్రైపమాతపాస్తత్త్వా
దిగుణకజ్ఞాతవ్యతయాప్రత్రాన్తోజీవపవెత్యవగతం-అతాజీవస్యాపమాతపాస్తత్త్వాదయస్సమ్భవంతి-అతాదహ
రవాక్యశేషేస్త్రాయమాణస్యజీవస్యాపమాతపాస్తత్త్వాదిగుణసమ్భవాత్సవదహరాకాశఇతినిర్భేయతఇతిచేది
తి. తత్రాహ (అవిర్భూతస్వరూపస్త్వీతి) పూర్వమనృతతిరోహితాపమాతపాస్తత్త్వాదిగుణకస్వస్వరూపఃపశ్చా
ద్విముక్తకర్మబద్ధశరీరాత్సముద్భితఃపరంజ్యోతిరుపసమ్భవంతి-అవిర్భూతస్వరూపస్సన్నపమాతపాస్తత్త్వాదిగుణవిశే
ష్టస్త్రైప్రజాపతివాక్యేభిఃభీయతే- దహరవాక్యేత్వతిరోహితస్వభావాపమాతపాస్తత్త్వాదివిశిష్టపదహరా
కాశఃప్రతీయతే. అవిర్భూతస్వరూపస్యాపిజీవస్యాసమ్భావనీయాసేతుత్వసర్వలూకవిధరణత్వాదయస్సత్యశ
బ్దనిర్వచనావగతంచేతనాచేతనయోర్నియస్తృత్వం, దహరాకాశస్యపరబ్రహ్మతాంసాధయంతి. సేతుత్వసర్వ
లూకవిధరణత్వాదయఅవిర్భూతస్వరూపస్యాపిసమ్భవస్తీతి*జగద్వ్యాపారవద్జమిత్యత్రైపపాదయిష్యామః.

యద్యేవం-దహరవాక్యే*అథయపిషసమ్ప్రసాదఇత్యాదినాజీవప్రస్తావఃకిమగ్ధఇతిచేత్తత్రాహ.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ అన్యార్థశ్చపరామర్శః॥ శ్లో॥ దహరాకాశస్యైవాపమాతపాస్తత్వజగద్వి
ధరణత్వాదివస్తుక్తస్యతదుపసమ్ప్రత్యైవపమాతపాస్తత్వాదికల్యాణగుణవిశిష్టస్వాభావికరూపప్రాప్తికథనే
నతద్ధేతుత్వరూపంపరమపురుషాసాధారణంగుణముపదేష్టుంప్రజాపతివాక్యోక్తస్యజీవస్యాత్రపరామర్శః. ప్ర
జాపతివాక్యేచముక్తాత్వస్వరూపయాథాత్మ్యవిజ్ఞానందహరవిద్యోపయోగితయోక్తం- బ్రహ్మప్రేప్సోర్నిజీ
వాత్తనస్వస్వరూపంచజ్ఞాతవ్యమేవ- స్వయముపికల్యాణగుణవివసన్ననవధికాతిశయాసభ్యేయకల్యాణగుణ
గణంపరంబ్రహ్మేనుభవిష్యతీతిబ్రహ్మపాసనఫలాన్తగతత్వాత్స్వస్వరూపయాథాత్మ్యవిజ్ఞానస్య*స
ర్వాంశ్చలూకానాపోతిసర్వాంశ్చకామా* సతత్రైప్రవర్యేతిజక్షతీగ్రహ్నిత్యాదికంప్రజాపతివాక్యేకీర్త్య
మానం ఫలమపిదహరవిద్యాఫలమేవ.

దిక్కుతేరథమాహ (చతురాదీనామితి) ఆకాశం- ప్రకాశకంఆలోకాది- ప్రకాశమానంరూపంవా- ప్రకాశయతియస్మాచాదుషః- చతురుచకరణ
కః. తత్పరితమగ్ధమాహ (తతపివేతి) (ఇతిచేదితీతి) పితదుక్తంభవతీత్యనేనాన్వయః. *అవిర్భూతస్వరూపఇతిహప్రతిబంధిత్వాచచ్ఛే (ఆవిరితి) తు
శబ్దనిర్ధమగ్ధమాహ (అవిర్భూతస్వరూపస్యాపీతి) అవిర్భూతస్వరూపస్యప్రజాపతివాక్యోక్తత్వా, దహరాకాశస్యస్వరూపపమాతపాస్తత్వాదిప్రతి
పాదనా, త్రచ్చరీరాన్తస్త్వీత్యైవగుణాప్తకప్రతిపాదనా, ముక్తేష్యసంభావితసర్వలోకవిధరణాదిప్రతే, శ్చదహరాకాశఃపరంబ్రహ్మేర్వ్యర్థః.

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (యద్యేవమితి) (కిమగ్ధఇతి) దహరవాక్యేజీవప్రస్తావోసప్రప్యప్రపివక్తృభావేన-రథాప్రవ
ణాభావాత్. నాపృచ్ఛోపాసనవిషయతయా- దహరవిద్యాయాముపాసనవిధ్యస్తరాభావాత్. అత్యప్రకృతోపాసనకర్మత్వేనై
వజీవపరామర్శః- అన్యథాతత్ప్రతిపాదనవైయధ్యాత్. ప్రకృతోపాసనకర్మత్వేచదహరాకాశోజీవస్యాదిత్యభిప్రాయః.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ అన్యార్థశ్చపరామర్శః॥ శ్లో॥ దహరవిద్యేవమేవోపాయశ్చైర్మగ్ధంబీహాసనవిధిః, కథంచతస్యభలకథన, మిత్య
త్రాహ (ప్రజాపతివాక్యేచేతి) పరమాత్మాపాసనేపరస్వరూపంహివేద్యం-తత్కృమనుపాస్యజీవాత్మజ్ఞానోపయోగఇతిశక్తాయాంతకుపయో
గిత్యముపపాదయతి (బ్రహ్మప్రేప్సోర్నితి) బ్రహ్మణఃప్రేప్సీతవ్యత్వేజీవాత్మస్వరూపస్యకథితవ్యత్వమిత్యత్రాహ (స్వయమపీతి) ప్రాప్యోన్త
ర్వాపాత్రస్యజ్ఞాతవ్యత్వం- అతస్తద్జ్ఞానందహరవిద్యోపయోగిత్యర్థః. ననుతద్విశేషణతయోపాస్యత్వాజ్ఞేవస్యజ్ఞాతవ్యత్వేవక్తవ్యేప్రాప్యోన్తర్వాపాత్ర
జ్ఞాతవ్యతోక్తికింసేబద్ధనా. ఉచ్యతే- *ఆత్మేతిరూపగచ్ఛన్రీతివత్సమాణస్యజీవాత్మవేదనస్యప్రాప్యోన్తర్వాపనిబద్ధనత్వంహి*వ్యతిరేకస్తద్భావభావి
త్వాదిత్యత్రవత్సవే- తస్మాదితి. ననుజీవాత్మజ్ఞానందహరవిద్యాన్యంతేకథంవృథకథలకీర్తనం- *ఫలవత్సన్నిధావఫలంతదజ్ఞమితిహిన్యాయఇత్యత్రా
హ (సర్వాంశ్చేతి) అగ్నిసంఫలమేవాజ్ఞేకధితమిత్యర్థః.

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ అల్పశ్రు తేరితిచేత్తదు క్తం॥ శ్లో॥ *దహరోస్మిన్నిత్యల్పపరిమాణశ్రు తిరా రాగ్రాపమితస్యజీవన్యైవోపపద్యతే-నతుసర్వస్వాజ్ఞాయసాబ్రహ్మణ్యితే- తత్రయదుత్తరంవక్తవ్యం- తత్సర్వమెవోక్తం *నిచాయ్యత్వాదేవమిత్యనేన - అతోదహరాకాశోనాఘ్రతావిద్యాద్యశేషదోషగన్ధ స్వాభావికనిరతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజఃప్రభృత్యపరిమితోదారగుణసాగరఃపురుషోత్తమపవ - ప్ర జాపతివాక్య నిర్దిష్టస్తున్నుత్తీవై నంబిచ్ఛాదయస్తీత్యేవమాదిభిరవగతకర్తృనిమిత్తదేహ పరిగ్రహఃపశ్చాత్ప రంజ్యోతి రుపసంస్పృహ్యవిర్భూతాపహతపాత్మత్వాదిగుణక స్వస్వరూపభినిదహరాకాశః.

ఇ త శ్చై త దే వం.

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ అనుకృతేస్తస్యచ॥ శ్లో॥ తస్యదహరాకాశస్య పరస్యబ్రహ్మణోనుకా రాదయమపహతపాత్మత్వాదిగుణకోవిముక్తబన్ధఃప్రత్యగాత్మనదహరాకాశః. తదనుకారః - తత్సామ్యం. త థాహిప్రత్యగాత్మనావిముక్తస్యపరబ్రహ్మనుకారశ్శూన్యమే *యదాపశ్యఃపశ్యతేరుక్మవర్ణంకర్తారమీశంపు రుషంబ్రహ్మయోనిం తదావిద్యాన్మణ్యపాపేవిధూయనిరజ్జనఃపరమంసామ్యముపైతీతి. అతోనుకర్తాప్రజా పతివాక్యనిర్దిష్టః- అనుకార్యంబ్రహ్మదహరాకాశః.

౨౨॥ సూ. శ్లో॥ అపిస్త్యర్థతే॥ శ్లో॥ సంసారిణోపిముక్తావస్థాయాంపరమసామ్యాపత్తిలక్ష ణఃపరబ్రహ్మనుకారస్త్యర్థతే * ఇదంజ్ఞానమపాశ్రిత్యమమసాధర్మమాగతాః స ర్గేపి నోపజాయంతేప్రళయే నవ్యథన్తిచేతి. — కేచిత్ *అనుకృతేస్తస్యచ *అపిస్త్యర్థతభినిమిత్రద్వయమధికరణాన్తరం *తమేవభా న్తమనుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీత్యస్యాశ్శ్రుతీఃపరబ్రహ్మపరత్వనిర్ణయాయప్రవృత్తంవదన్తి-

అనేనమాత్రేణఉపసంహరగతహేతుఃప్రత్యుక్తః. అథోపక్రమగతంహేతుంప్రతివత్తి.

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ అల్పశ్రు తేరితిచేత్తదు క్తం॥ శ్లో॥ *అర్థకౌకస్తాదిత్యస్యసూత్రస్యవిషయవాక్యేనసర్వంఖల్విత్వాదౌ *అజీయా న్స్వీహేర్వాయవాద్యేతివాక్యంనోపక్రమస్థం - ఉపక్రమేహిత్ర సర్వాత్వత్వమవగతం ఆకాశాత్వత్వంచ - ఉపసంహరేచజ్ఞాయ స్త్యమవగతం- అతోఅల్పశ్రుతిస్తదనురోధనవర్ణితేతియ క్తం. దహరవిద్యాయాంభూతక్రమవివల్పత్వంశ్రుతమితితదనురోధన *యావాన్యాత్రయమిత్యాదికం నేయం- ఉపసంహరేచజీవచరామర్మస్తదత్తమ్భుకభిత్వధికాశక్తా. ఆకాశోపమానత్వసర్వాధారత్వనిరతిశయభోగ్యత్వనిరుపాధికగుణాష్టకగతిశబ్ది భరణత్వఫలవిశేషపరమహాకృత్యాసారస్యదర్శనా, జీవచరామర్మకోపసంహరణవివరమాత్మనిర్దేశమిశ్రత్యాచ్చ పరనిర్దేశమిశ్రోపసంహరణోత్తమ్భుక త్వాయోగా, మపక్రమమాత్రంమహావాక్యస్వారస్యవాధ్యమిత్యధికఃపరిహరః. ఉపసంహరేజీవచరామర్మాన్ పరమాత్మనిర్దేశమిశ్రతయాపరిహరా చ్చ *ప్రాణస్తథానుగమాదిత్యధికరణాద్వైషమ్యం. ఏవముపక్రమోపసంహరగతహేతునిరసనానన్తరంవత్సమాణయో సూత్రయోపరమప్రకృ తాన్తేనసజ్జతిః- నత్వవాన్తరార్థవిశేషేణిదర్శయితుంచరమప్రకృతదహరాకాశస్వార్థవిరోధేనజీవాదన్యత్వంస్ఫుటయతి (అతోదహరేతి)యద్వా- ఇహవాక్యశేషసహకృతాల్పత్వశ్రుతేర్లత్వంసాంఖ్యాభావికమిత్యధికాశక్తా- నహిశాబ్దిల్యవిద్యాయాంవాక్యశేషసహకృతాల్పత్వశ్రుతిః. ప్రకరణరూ పవాక్యశేషావేక్షయాపహతపాత్మత్వాదిర్జంప్రబలమిత్యధికఃపరిహరః. వస్తుసామర్థ్యందర్శయతి (అనాస్మాతేత్యాదిసా) అత్రజ్ఞానశక్త్యాద యస్సత్యసంకల్పత్వఫలితత్వాదుక్తాః.

ఏవ ముపక్రమోపసంహరనిర్వాహః ప్రమాణాన్తరేణపరమాత్మాత్మనోరపహతపాత్మత్వా దీనాం సాంఖ్యాభావికత్వాసాంఖ్యాభావికత్వేనీధేమ్యుపపద్యతే-అన్యథా *అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్యమితి న్యాయాద్దహరవాక్యేపిముక్తావస్థస్యగుణాష్టకాన్వయావివక్షితస్వాదితిశక్తాయామాహ.

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ అనుకృతేస్తస్యచ॥ శ్లో॥ అతథాభూతస్యతథాభావాభినయశక్తాప్రతిక్షేపార్థమాహ (తదనుకారస్త్యామ్యమితి) తద్వద్వృత్తిరిహనుకారోవివక్షితః- తేనతస్మాదభూతంగుణసామ్యమపిలక్షితంభవతి. సారేతు * స్వచ్ఛన్దవృత్తిరూపస్తదనుకారశ్శూన్యతభిత్వక్తిర్లు ణసామ్యాపత్తిశాధా.

౨౨॥ సూ. శ్లో॥ అపిస్త్యర్థతే॥ శ్లో॥ *సామ్యముపైతిత్వక్తేనధర్మిణాసామ్యమిత్యపేక్షాపూరణార్థం *మమసాధర్మమాగతాభి వచనముపాత్తం. — పరైఃకృతమధికరణభేదమనూద్యమాషయతి (కేచిదిత్యాదిసా)భారూపత్వశ్రవణాత్ ప్రాకృతజ్యోతిష్త్వశక్త్యాసేవ్యత్వర్థమధి

తత్తు *అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్మైకైః *మృఖ్యాద్యాయతనంస్వశబ్దాదిత్యధికరణద్వయేనతస్యప్రకరణస్యపర
బ్రహ్మవిషయత్వప్రతిపాదనాత్, *జ్యోతిశ్చరణాభిధానాదిత్యాదిషుపరస్యబ్రహ్మణోభాదూపత్వావగతే, శ్చ
పూర్వపక్షానుత్థానాదయుక్తం, -సూత్రాక్షరవైరూప్యం, చ.....
దహరాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. శ్లోకః శబ్దాదేవప్రమితః॥

కతవగ్గీమశ్రూయతే *అభ్యుప్తమాత్రఃపురుషోమధ్యఅత్తునితిత్వేతి. ఈశానోభూతభవ్యస్యసతతోవిజుగు
ప్రతేపతద్వైతత్ *అభ్యుప్తమాత్రఃపురుషోజ్యోతిరివాధూమకః। ఈశానోభూతభవ్యస్యసపవాద్యసఉశ్వః। ప
తద్వైతత్ *అభ్యుప్తమాత్రఃపురుషోస్తరాత్కాసదాజనానాంహృదయేసన్నిపిష్టః। తంస్వాచ్ఛరీరాత్ప్రప్యహే
స్తుజ్ఞాదివైషీకాంధేర్యేణ। తంవిద్యాచ్ఛక్రమమృతమితి.

కరణార్హ్యాయ కృత్యత్రాహ (జ్యోతిశ్చరణాభిధానాదిత్యాదిషు) ఏక స్ర కరణస్యానేకాధికరణనిరూప్యత్వంవ్యాధికాశక్త్యాంసత్యాముని
తం-అ త్రతదభావాదయుక్తమిత్యభిప్రాయః. హేత్వస్తరమాహ(సూత్రాక్షరేతి)అనుకృతిరనుభాసమిహిషతైరుక్తం. తదయుక్తం-కరోధాత్మోరే
కాగ్ధత్వాభావాత్. *తేస్యతేతి శ్రుతిప్రతికోపాదాసమిత్వం. తదప్యయుక్తం- *యదేవవిద్యయేతిహివదితికరణాభావాత్. తస్మానుకృతేత్యస్య
యేస్వారసీకేతితత్ప్రహేనేనార్థవర్తనంవక్షిప్తం. యాదవ ప్రకాశీయేతు *అనుకృతిః-అనుశబ్దస్యకరణమిత్వం. తదయుక్తం-యథా, స్వంరూపంశబ్ద
స్యాశబ్దసంజ్ఞేతిపరిభాషానిర్దంబాకరణశబ్దస్వరూపాపాదానం- ఏవమస్మిచ్ఛాస్త్రేపరిభాషాయాలభావా, శబ్దస్వరూపవివక్షాయామితికరణస్యబద్ధి
అత్వా, చ్చ. *అ నస్తద్ధర్మోపదేశాత్. *అకాశ స్తల్లిజ్ఞాదిత్యాదిషువ ప్రతిజ్ఞానిజ్ఞాభావం, చశబ్దవైయర్థ్యం, చేతిమాడుణద్వయంసర్వసాధారణమని ప్రేతం.

దహరాకాశో భూతాకాశః - రుద్ర స్వర్వ రీ జీవ ఇతి పూర్వపక్షం కృత్వాదహరాకాశః పరమాకాశః - తద స్వర్వ రీ పరమాత్మేతినిర్ధానితం.
తత్ర తావ త్సూర్యపక్షస్థితి రనుపపన్నా - భూతాకాశా స్వర్వ రీత్వస్య జీవాసాధారణత్వా భావాత్, * యస్య వాయు శ్వరీరం * యతాకాశే
ర్థిక్ * యస్యాకాశశ్వరీరమిత్యస్త్రాప్యి బ్రహ్మణోభూతాకాశా స్వర్వ రీః పరమాత్మత్వనిశ్చయార్, నిర్ధానేచ * కింతదత్రవిద్యతేయవగ్నే
ప్రవ్యంయద్వావవిజ్ఞానీతవ్యమితి ప్రశ్నస్యప్రతిపదససామజ్ఞాస్యసంభవతి. సతావత్ * ఉభేఅస్మిన్ద్యావాపుధివిజ్ఞాత్యాది వాకోక్తద్యావాపుధివా
దికంతద స్వర్వ రీతిప్రతిపదనంయుక్తం- తస్యవిజ్ఞాస్యత్వాభావాత్. సహ్య స్వర్వ రీమాత్ర విషయఃప్రశ్నః- కింతుఉపాస్యభూతా స్వర్వ రీవిషయః.
*అస్మిన్మామాస్సమాహితా ఇతిచనో త్రరం- అస్మిన్నితపదంతావత్ ప్రకృత బ్రహ్మపురవిషయం - * ఏతత్సత్వం బ్రహ్మపురమస్మిన్దామా స్సమాహి
తా ఇతిహి శ్రూయతే. పరమాకాశవివ బ్రహ్మణఃపురం - శరీరస్య బ్రహ్మపురత్వం తత్సమృద్ధాదౌ పచారికమితి షష్ఠీతత్పురుషంవదద్ధి ర్భృహ్మపు
రశక్తౌ దహరాకాశసంజ్ఞక పరమాకాశపరఇతివ్యాఖ్యాతం - తతశ్చాస్మిన్నితపరమాకాశనిర్దేశస్సార్థ్. ఏవంచసౌకామశబ్దః కిం పరమాత్మపరః-
ఉతతత్పురం - ఉతద్యావాపుధివాదిసరః. సప్రధమః - బహువచనా స్తత్వాత్, * అత్తానమనువిద్యవ్రజన్తేతాంశ్చ సత్యాన్మామానితిభేదని
ర్దేశా, చ్చ. సద్వీతీయః- పరమాత్మగుణాధారతయా ప్రతీయమానస్యపరమాత్మత్వాపత్వేఅన్వదీయపక్షపరిగ్రహస్సార్థ్- సహిపరమాత్మగుణానాం
భక్తిపరమాకాశః. సత్వతీయః-ఉపాస్యరూపతద స్వర్వ రీప్రశ్నస్యోత్తరత్వాయోగాత్. అ స్వర్వ రీప్రశ్నస్యోత్తరం *ఏవతత్తేతివాక్యమితిచెన్న-ఏ
కవచనా నైస్యేతచ్ఛబ్దస్య బ్రహ్మపురవిషయత్వేనతద స్వర్వ రీవిషయత్వాయోగాత్. పరమాకాశశరీరంపరమాత్మై నైతచ్ఛబ్దేనపరామృత్యశ్చత్యభిచేత్.
తదప్యయుక్తం- పరమాకాశా స్వర్వ రీవిషయ ప్రశ్నప్రతిపదసస్యపరమాకాశవిషయత్వాయోగాత్. సహ్య హవిరిష్టస్యగృహమధికరణం. ఏవ
ఇతిపదంప్రకృతవిషయం- కింతుబుద్ధిస్థవిషయమితిచేత్. ప్రకృతపరామృత్యస్వస్వరూపస్యభేదః. సచ ప్రకృతపరామృత్యస్వస్వరూపేననుపపన్నః *కిం
పద త్రేతివైయధికరణ్యేన ప్రశ్నస్య *ఏవతత్తా- పరమాకాశశరీరకలైతిసామానాధికరణ్యేనో త్రరం- తతశ్చలద స్వర్వ రీత్వంఘటితమితిచెన్న- నై
యధికరణ్యేన ప్రశ్నస్యవైయధికరణ్యేన ప్రతిపదసేసంభవతిసామానాధికరణ్యేన ప్రతిపదసకల్పనామోగాత్. అసమ్భవేహితథానిర్వాహఉపపద్య
తే. సకేవలంపరమాకాశశరీరస్యహృదయా స్వర్వ రీత్వంఏతత్ప్రకరణపర్యాలోచనవిరుద్ధం-సంవాది ప్రమాణా స్తరాభావవిధ్యస్తంచ. *యోవేదసహి
పమితివాక్యమన్యథానిర్దం- * సమేవోమకాసోఽన్నత్యత్యస్యయనమ్భవాత్. శాబ్దీభవిద్యాంయంద *అకాశాత్కా * ఏవతత్తా నైర్వృదయ ఇ
త్యాదివాన్తేయరాకాశవత్సూక్ష్మస్వచ్ఛవాపిస్వరూపస్యహృదివ ద్రమాసత్వముచ్యత్యత్యన్యథానిర్దం. అతో2నుపపన్నమిదం.
దహరాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. శ్లోకః శబ్దాదేవప్రమితః॥ *అల్పశ్రుతేరితచేదిత్యత్రాల్పపరిమాణీత్వంభగవత్యత్యక్తం. అథాల్పపరిమాణత్వవిశే
షఃపరమాత్మవ్యతిరేక్తస్యదృశ్యతత్కతిశక్త్యాంసంభవతి. — *శ్రుక్రమమృతమిత్వస్తంవిషయవాక్యముపాదదాసన్యాంయంభావః-అభ్యుప్తప్రమితత్వమా
త్రంశ్రుతం- సతుస్థానవిశేషః- సచోపాసనం-అతఃపరమాత్మపరత్వానాదరేణజీవవరత్వంశక్త్యత్యతిపూర్వపక్షంకేచిదాముః. తదయుక్తం *సదా
జనానాం హృదయేసన్నిపిష్టః *తంవిద్యాచ్ఛక్రమమృతమిత్యన స్తరవాక్యేస్థానోపాసనావగమాత్ తదసవగమస్యహేతుత్వకథనాయోగాదితి. —

తత్ర సద్విహ్యతేకిమయమభ్యుప్తమాత్రప్రమితః ప్రత్యగాత్మా- ఉతపరమాత్మేతి.కింయుక్తం. ప్రత్యగాత్మేతి. కు
తః. జీవస్యాస్యత్రాభ్యుప్తమాత్రత్వశ్చ తేః *ప్రాణాధిపస్సచ్చురతిస్వకర్మభిరభ్యుప్తమాత్రైరవితుల్యరూపః।
సజ్జల్యాహక్తారసమన్వితోయితినచాన్యత్రాపాసనార్థతయాపిపరమాత్మనోభ్యుప్తమాత్రత్వంప్రాయతే.
ఏవంనిశ్చితేజీవత్వేషానత్యంతశరీరేన్ద్రియభోగ్యభోగోపకరణాపేక్షయాపిభవిష్యతి.
ఇతిప్రాప్తేబ్రామః (శబ్దాదేవప్రమితః) అభ్యుప్తప్రమితఃపరమాత్మా.కుతః. *ఈశానోభూతభవ్యస్యే
తిశబ్దాదేవ. నచభూతభవ్యస్యసర్వస్యేతిత్వత్వంకర్మపరవశస్యజీవస్యోపపద్యతే.

కథంతర్హిపరమాత్మనోభ్యుప్తమాత్రత్వమిత్యత్రాహ.

౨౮॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్ ॥ శ్రిః+శ్రిః పరమాత్మనఉపాసనార్థము
పాసకహృదయేవర్తమానత్వాదుపాసకహృదయస్యాభ్యుప్తమాణత్వాత్తదపేక్షయేదమభ్యుప్తప్రమితత్వము
పపద్యతే. జీవస్యాస్యభ్యుప్తప్రమితత్వంహృదయాన్తర్వర్తిత్వాత్తదపేక్షమేవ-తస్యారాగ్రమాత్రత్వశ్చ తేః.
మనుష్యాణామేవోపాసకత్వసమ్భావనయాశాస్త్రస్యమనుష్యాధికారత్వాన్మనుష్యహృదయస్యచతత్తదభ్యుప్త
ప్రమితత్వాభిరతురగభుజగాదీనామనభ్యుప్తప్రమితత్వేపినకశ్చిద్యోషః. స్థితంతావమత్తరత్రసమాపయిష్యతే...

పరమాత్మనోభ్యుప్తపరిమితత్వానుపపత్తేర్జీవస్యసర్వేశానత్వానుపపత్తేశ్చనంశయః. అభ్యుప్తప్రమితఃకింప్రత్యగాత్మా- ఉతపరమాత్మేతి. తదర్థమీ
శానత్వంకిందేహేన్ద్రియాద్యపేక్షం- ఉతసర్వాపేక్షమితి. ఉపక్రమావగతం ప్రమితత్వంకిమిశానత్వలిజ్జస్వారస్యవిరోధ- ఉతఅవిరోధితి. తత్ప్రమిత
త్వం కింజీవేసమజ్ఞానం - ఉతోభయత్రాసమజ్ఞానమితి. యదా జీవేసమజ్ఞానం - తదానిం స్వసామజ్ఞానసిద్ధ్యర్థ ముపక్రమావగతంప్రమితత్వ
మిశానత్వలిజ్జస్వారస్యవిరోధితిశానత్వస్య దేహేన్ద్రియాద్యపేక్షత్వా దభ్యుప్తప్రమితోజీవఇతిపూర్వోపక్షః. యదోభయత్రప్రమితత్వమసమజ్ఞా
నం - తదాప్రత్యగాత్మనస్విసార్వస్వాసిద్ధేస్తదర్థమిశానత్వలిజ్జస్వారస్యనుపరోధకత్వాదీశానత్వంసర్వాపేక్షమితి అభ్యుప్తప్రమితఃపరమాత్మేతిరాధ్ధా
నైఫలభిభావః. కృత్వాచిన్ద్రయం - పరమాత్మనోభ్యుప్తప్రమితత్వశ్రవణాభావమభ్యుపగమ్యానేనైవవాక్యేనాభ్యుప్తప్రమితత్వం కింసిద్ధితి-
ఉతనేతివిచార్యతే. అన్యత్రాభ్యుప్తప్రమితత్వంభగవతఃప్రాయతే-శ్వేతాశ్వతరే *అభ్యుప్తమాత్రఃపురుషోస్త్రాత్మానదాజ్ఞానాంకృదయేసన్నివి
ష్టః।హృదామనీషామనసాభిక్తాన్ద్రయవిసంవిదురమృతానైభవస్తీతి,తైత్తిరియేచ *అభ్యుప్తమాత్రఃపురుషోజ్ఞుఃకంఠసమాశ్రితః।ఈశఃసర్వస్యజగతఃప్రభుః
ప్రీతాతివిశ్వభుగితి,అస్త్రాత్మత్వంమోక్షప్రదత్వంసర్వస్యజగత్ఈశత్వమపిహితత్రశ్చతం. యదాసర్వజగచ్ఛబ్దాదికమగ్నిష్టిప్తంకృత్వాతావపిమన్త్రా
వివాదాస్సదీకృతా-తదానింకృత్వాచిన్ద్రయం. ననుజీవస్యాప్యారాగ్రమాత్రస్యాభ్యుప్తమాత్రత్వముఖ్యం-అతఉపాసనార్థమినిర్వాహ్యం- తత్పర
మాత్మపరత్వేపిసంభవతి-ఉపాసనార్థమల్పపరిమాణత్వంపరస్యాపిహిత్రతం-తత్తదంజీవత్వశక్తేత్యత్రాహ(నచేతి)ప్రాణాధిపస్యకర్మవశ్యస్యాభ్యుప్తమా
త్రత్వముఖ్యమపిహిత్రతం-నతుపరమాత్మనః-అతోజీవస్యబుద్ధిస్థత్వాత్తస్యప్రతిపాద్యత్వశక్తేత్వార్థః. ఈశానత్వంకథమిత్యత్రాహ(ఏవంనిశ్చితఇతి)...

రాధ్ధానై- ననుభూతభవ్యస్యేశానఇతివాక్యం. తచ్చప్రమితత్వలిజ్జాద్వర్బలం. నైవం- ఈశానశబ్దేనైవశబ్దశబ్దేనవివక్షితత్వాత్. ఈశానశబ్ద
స్యదేహేన్ద్రియాద్యపేక్షయాసంకోచస్యఅనుపపత్తిస్థిరణార్థమిశానోభూతభవ్యస్యేతిశబ్దాదేవేతిభూతభవ్యశబ్దోపాదానం. కిమిశ్వరఃకింజీవఇతివి
చారేనేశ్వరసమృద్ధిలిజ్జాన్దిర్భయః - కింతీవత్వవాచిశబ్దాదేవేత్యేవకారాభిప్రాయః. యదా - పూర్వపక్ష్యభిప్రేతాయాఈశానశబ్దాన్యథాసిద్ధేః
ప్రతిక్షేపవకారాభిప్రేతః. తందర్శయతి(నచభూతభవ్యస్యేతి).....

ఉత్తరసూత్రస్యశక్తామాహ (కథంతర్హితి)

౨౮॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్ ॥ శ్రిః+శ్రిః వర్తమానత్వాదిత్యధ్యాహారేణయోజనా. యదా- *హృదివి
షయసప్రమీ - హృద్విషయాపేక్షయేతి. సూత్రార్థంవక్తుమగ్నిద్ధమగ్ధమాహ (వర్తమానత్వాదితి) యదపేక్షయాపరస్యాభ్యుప్తప్రమితత్వవ్యవహారః-
తస్యహృదయస్యతత్పరిమాణత్వమాహ (హృదయస్యేతి) అభ్యుప్తమాత్రత్వస్యాస్వారస్యముఖ్యం త్రతుల్యం- కోభేదఃపరమాత్మపరిగ్రహఇత్యత్రాహ
(జీవస్యాపితి)అభ్యుప్తప్రమితస్యజీవత్వపక్షేఅభ్యుప్తప్రమితేశానశబ్దయారుభయారవ్యస్వారస్యం-పరమాత్మత్వపక్షేఅభ్యుప్తప్రమితశబ్దేనైవకవైవ
స్వారస్యమితిభావః. ఖరతురగాదీనామనభ్యుప్తత్వేనతద్భదయానాంతత్తదభ్యుప్తప్రమితత్వాభావాదభ్యుప్తప్రమితత్వ మననుయాయాతిశక్తాయాం
*మనుష్యాధికారత్వాదితపదంవాదపక్షే(మనుష్యాణామేవేతి)—— అత్రాభ్యుప్తప్రమితస్యజీవత్వముఖ్యపక్షమైవజీవస్యపరమాత్మైకోపదేశపర
తయాచక్రణస్యపరమాత్మప్రతిపాదకత్వంయత్పరైరుక్తం- తదయంక్తం - జీవత్వేశ్వరత్వయారుభయారపికల్పితత్వాభ్యుపగమాత్ సర్వభూదశన
యారివకాల్పనికయో రథయో నైకోపదేశానుపపత్తేః, జీవత్వేశానత్వాద్యనాదరేణ వస్తుమాత్రైక్యపరత్వే ఈశానాదిశబ్దానాం లాక్షణికత్వ ప్రస
క్తాత్,—— ప్రాసక్తికార్థస్యనిరూపయిష్యమాణత్వంబుద్ధాహ (స్థితంతావతితి)

జౌస్యజతేత్యారభ్యసర్వమచేతనం తేజోఽబన్నప్రముఖావస్థావిశేషవద్వ్యాకృత్య *అనేనజీవేనాత్మనానుప్ర
విశ్వనామరూపేవ్యాకరవాణీతిసజ్జల్ప్యబ్రహ్మదిస్థావరాంతంచతుర్విధంభూతజాతంతత్తత్కర్మచితశరీరం
తదుచితనానుభాక్పాయమకరోదిత్యుక్తం. పవంసర్వత్రస్పృష్టివాక్యేషుదేవతిర్యజ్జనుష్యస్థావరాత్మనాచతుర్వి
ధాస్పృష్టిరామాయతే. దేవాదిభేదశ్చతత్తత్కర్మానుగుణబ్రహ్మలోకప్రభృతిచతుర్దశలోకస్థఫలభోగయో
గ్యదేహేంద్రియాదియోగాయత్యః- ఆత్మనాంస్వతోదేవాదిత్వాభానాత్. తథా *తద్గోభయేదేవాసురానను
బుబుధిరేతేహయాచుః ఇన్ద్రోహవైదేవానామభిప్రవప్రాజవిరోచనాసురాణాం తోహాసంవిదానావేసమి
త్వాణీప్రజావతిసకాశమాజగ్ముః తోహద్వాప్రింతంవద్దాణిబ్రహ్మచర్యమూషతుఃతోహప్రజావతిరువాచే
త్యాదినాస్పృష్టమేవశరీరేంద్రియవత్త్వందేవాదీనాంప్రతీయతే.కర్మవిధిశేషభూతమన్తాగ్ధవాదెవ్వపి*వబ్రహ్మ
స్తఃపురందరః *తేనేన్ద్రోవబ్రహ్మదయచ్ఛదిత్యాభిప్రతీయమానం విగ్రహాదిమత్త్వంప్రమాణాన్తరావిరుద్ధంత
త్ప్రమేయమేవ. నచానుష్ఠేయాథప్రకాశనస్తుతిపరత్వాభ్యాంప్రతీయమానాథాన్తరావితత్వాశక్యతేవత్తుంస్తు
త్యాద్యుపయోగిత్యా, తేనవినాస్తుత్యాద్యనుపపత్తైశ్చ. గుణకథనేనహిస్తుతిత్వం-గుణానామసద్భావెస్తుతిత్వ
మేవహీయేత. నచాసతాగుణేనకథితేన ప్రరోచనాజాయతే - అతఃకర్మప్రరోచయన్తాగుణసద్భావంబోధయ
న్యైవాధవాదాః. మన్తాగ్ధకర్మనువినియక్తాస్తత్రతత్రకిచ్చితకర్తవ్యానానుష్ఠేయమర్థంప్రకాశయన్తోదేవ
తాదిగతవిగ్రహాదిగుణవిశేషమభిదధతపవతత్రకిచ్చితుర్వన్తి-అన్యథేన్ద్రాగ్నిస్త్వత్వనుపపత్తేఃనచనిర్విశేషాదే

స్వప్రమాణసిద్ధత్వాన్నామరూపవ్యాకరణశ్చత్వైవదేవతావిగ్రహవత్త్వంసామాన్యేనసిద్ధమిత్యర్థః. *ఇన్ద్రోవరుణసోమారుద్రశక్త్యసోమ
మృత్యురీశాః *నారాయణాద్భ్రష్టజాయతఇత్యాదీనివిశేషక్రిమన్వివవాక్యాన్యభిప్రేతాని. చతుర్విధస్పృష్టిరామూతాభవతు - తతఃకిమిత్యత్రా
హ (దేవాదితి) ఉపాసనదశాయాంపరమకారణభూతసోహస్వస్థలక్షణత్వేన, ప్రాప్యదశాయాంప్రాప్యవిశేషణత్వేన, విగ్రహాదిమత్త్వంసిద్ధమి
త్యర్థః. ఉపాసనప్రకరణేషుదర్శయతి (తథేతి) కర్మవిధిశేషత్వేనాసిద్ధిభ్యతీత్యాహ (కర్మవిధిత్యాదినా) తత్త్రప్రథమమాత్రేసిద్ధవస్తునితాత్పర్యసంభ
వస్యఫలత్వేనసిద్ధిరుక్తా, అత్రస్తావకత్వప్రకాశకత్వహేతుతయా, *ఫలమతఃపవత్రేతిత్వత్ఫలసాధనత్వే, నేతిత్రిధావిభాగః. *అదిత్యోయావ
ఇత్యాదివ్యావృత్త్యర్థమాహ (ప్రమాణాన్తరావిరుద్ధమితి) అన్యపరత్వమనూద్యనిరస్యతి (నచేత్యాదినా) (స్తుత్యాద్యుపయోగిత్యాదితి) ఆదిశబ్దేనాను
ష్ఠేయాథప్రకాశనంమన్తకృత్యంగృహ్యతే. మన్తాగ్ధవాదేష్యమ్యదేవే, అనుష్ఠేయాథప్రకాశనస్తుతిపరత్వాభ్యామిత్యనూదేవే, చావగతక్రమో
త్రపరిత్యక్తః-తత్త్రకారణంమన్తైరసిక్వచిత్స్తుతిదర్శనేనస్తుతేర్వాప్యపకత్వం. దృశ్యతేహిమన్తైర్ముఖిః*సకిన్ద్రత్వమత్తరసజ్జాయాన్వివృత్రహా-
తథా *అర్హస్త్విభర్షిసాయకానిధన్యస్తర్హస్త్విష్కంయజతంవిశ్వరూపం! అర్హస్త్విదందయనేవిశ్వమబ్జువంసంవాఙ్జీయోరుద్రత్వదక్షిణత్యాదిభిః-అ
ర్హస్త్విభర్షిత్యాదిమన్తస్సస్తుతిపరత్వంప్రాప్యజేనైవావగమ్యతే- *అర్హస్త్విభర్షిసాయకానిధన్వేత్యాహస్తాత్వేనైవసేవేదతి. తేనవినా-ప్రతీయమా
నాధ్దేనవినా. తత్త్రస్తుత్యనుపపత్తివివృణోతి (గుణకథనేనీతి) వ్యతిరేకేణోపపదయతి (గుణానామితి) (స్తుతిత్వమేవహీయేతేతి) ప్రరోచకత్వ
మేవహీయేతేత్యర్థః. శేషభూతస్యశేషిణంప్రతికించిత్-కారోఽపేక్షితః- సనసిద్ధిభ్యతీతియావత్. సనుయదిగుణకథనేనస్తుతిత్వం- తథాసతిగుణకథనా
భావెస్తుతిత్వహేనిస్సాత్- సగుణానామసద్భావఇత్యత్రాహ (నచాసతేతి) అనేన *నాసతాస్తుతిరుపపద్యతఇతిద్రమిదభావ్యంసాచ్యతే. అర్థప్ర
కాశనానుపపత్తివివృణ్మన్తాన్త్రాణివిగ్రహాదిమత్త్వేప్రామాణ్యముపపదయతి (మన్తాగ్ధేత్యాదినా) ద్రవ్యదేవతేహికర్మనిరూపిత-విరద్వైవత్వమి
దంకర్మేతిప్రతిపత్తాదేవతావిశిష్టత్వేనహికర్మప్రతిపత్తిః. *యన్యైదేవతామైహవిగ్రహీతంసాత్తాంధ్యాయోద్వపట్కరిచ్ఛన్తితిదేవతాధ్యాయేవ్యతి
శ్రూయతే- దేవతాచేద్యశీత్యేవప్రతిపత్తవ్యా- నిర్విశేషవస్తునఃప్రతిపత్తుమశక్యత్వాత్. ఇన్ద్రిత్యాదికంచనశుద్ధాత్మస్వరూపస్యవిద్యతే. అతోవిగ్ర
హదౌవివక్షితత్వం. ప్రతీతేరాలమ్బనమాత్రమపేక్షితం- నాథసద్భావఇతిచేన్న - సహ్యతస్త్రింస్తద్భ్రష్టిఃఫలాయవిధీయతే - అపితుయావావశితకర
స్వరూపజోధనంహిక్రియతే. తస్మాదనుష్ఠేయాథప్రకాశకత్వసిద్ధ్యర్థంమన్తాన్త్రాణివిగ్రహాదిమత్త్వేచప్రామాణ్యమస్తేవేత్యర్థః. అర్థసద్భావాభావే
పిప్రరోచనాదృశ్యతఇతిచేన్న- ఇన్ద్రసాధనత్వాభావేవిబాలాతురాదిమిప్రమ్భవాక్యానాంప్రవృత్తిహేతుత్వందృశ్యతఇతివిధివాక్యస్యాప్యయథాగ్ధ
త్వప్రసక్తాత్. అపారుషేయతయానిర్దోషంవిధివాక్యంనిరూపకవిషయమితియాథార్థమితిచేత్-తస్మిన్మన్తాగ్ధవాదానామప్యపారుషేయతయాని
రూపకవిషయత్వా, దత్తస్త్రింస్తద్భ్రష్టివిధానపరత్వాభావా, చ్చస్వాగ్ధేప్రామాణ్యమస్తీతిభావః. వివమగ్ధగ్ధేప్రదర్శనేనప్రయోగప్రకారోఽగ్ధసిద్ధిః
విమతాఇన్ద్రాగ్ధిదశబ్దాఃస్వరూపాతిక్రవదాగ్ధప్రతీతిహేతవః - అపారిభాషితత్వేనవిబోధకత్వా, నిర్దోషవాక్యస్థత్వా, ద్విధిపదవత్. విమతాచతుర్థ
ప్రకృత్యతిర్క్తార్థస్థస్వార్థా- అపారిభాషితశబ్దస్థవిభక్తిత్వాత్ - *దత్తేతివిభక్తివత్. విమతాసంప్రదానకారకబుద్ధిశ్చబ్దాతిక్రవిషయా-కారకబు
ద్ధిత్వాత్ - కరణకారకబుద్ధివత్. విమతామన్తాగ్ధవాదాఃప్రతీయమానాగ్ధప్రామాణాని-సాధకబాధకాగోచరాగ్ధబోధకత్వాత్-విధివాక్యవత్. విమ
తశబ్దేన *అపోవైశానాః *అదిత్యోయావఇత్యాదివ్యావృత్తిః. విమతానిపదానిముఖ్యాగ్ధసంసర్గప్రామాణాని-సాధకబాధకాగోచరాగ్ధప్రతిపాదక
వాక్యస్థత్వాత్ - విధిపదవత్. విమతానిపదానిపరమార్థభూతప్రతీయమానాగ్ధసంసర్గాడి- సాధకబాధకాగోచరాగ్ధప్రతిపాదకవాక్యస్థత్వాత్ - విధి

వతాధియమధిరోహతి. తత్రప్రమాణాంతరాప్రాప్తాన్తాంత్వయమేవబోధయిత్వాతైకిర్నప్రరోచయన్తి-
గుణవిశిష్టంవాప్రకాశయన్తి - ప్రాప్తాంశ్చనూద్యతైఃప్రరోచనప్రకాశనేమర్వన్తి - విరుద్ధత్వేతుతద్వాచిభి
శ్చబైరవిరుద్ధాన్తాంతుయిత్వాకుర్వన్తి. కర్మవిధేశ్చదేవతాయావశ్యమపేక్షితమేవ- కామినఃకర్తవ్యత
యాకర్మవిధీయమానంస్వయంతుప్రధ్వంసికాలాంతరభావినఃఫలస్యస్వగ్ధాదేసాధికమపేక్షితే - మన్తాగ్రీ
వాదయోశ్చ*వాయుర్వైషేషిష్టాదేవతావాయుమేవస్వేనభాగభేదేనోపధావతి సమవైసంభూతింగమయతి
*యదనేనహవిషాశాస్తైతదశ్యాత్తద్యధ్యాత్తదస్తైదేవారాధనామిత్యాదిషుదేవతాయాఃకర్తవ్యణారాధితాయాః
ఫలదాయిత్యంతదనుగుణంస్తైశ్వర్యంప్రతీయమానమపేక్షితత్వేనవాక్యాధ్దేసమన్వీయతే. దేవపూజాభిధాయి
నాయజిధాతోశ్చయాగాఖ్యంకర్మస్వారాధ్యదేవతాప్రధానంప్రతీయతే. తదేవంకృత్సవక్యవర్యాలోచన
యావాక్యాదేవవిధ్యపేక్షితంసర్వమవగతమితిసామూహ్యాదికంపుష్పత్వేనమయానవగతంకర్మవిధివ్యభిధేయ
తయాకల్పితయావాక్రయితవ్యం. తథాసక్తీర్ణబ్రాహ్మణమన్తాగ్రీధవాదమూలేషుధర్మశాస్త్రేతిహాసపురా
ణేషుబ్రహ్మదీనాందేవాసురప్రభృతీనాంచదేహేన్ద్రియాదయస్స్వభావభేదాన్సామన్యభోగాఃకృత్యానిచేత్యే
వమాదయస్సవ్యక్తైఃప్రతిపాద్యతే.

పదవత్. సచార్థవాదానాంవాక్యత్వమసిద్ధం-ప్రసర్తకార్థానవబోధనాత్-అతఃపదశబ్దవాచ్యాఽర్థవాదాభివాచ్యం. అర్థవాదాఃసపదశబ్దవాచ్యాః-
ఏకోకారకపదసజ్ఞాతరూపత్వాత్ - విధివాక్యవత్. అర్థవాదాఃప్రమాణభూతవాక్యరూపాః - సాధకవాదాగోచరసంసర్గప్రత్యాయకజస్తకా
రకపదాత్మకత్వాత్ - విధివాక్యవత్. విమతామన్తాగ్రీధవాదాఃప్రతీయమానార్థసమయస్వితాః- సాధకవాదకాగోచరాగ్రత్యేనవిధివైకవాక్యత్వాత్-
ప్రయాజాదివాక్యవత్. సచప్రసర్తకవాక్యత్వముపాధిరివాచ్యం- సాధికారవిధివాక్యత్వేనతస్యాపిసోపాధికత్వప్రసక్త్యాత్. ప్రయాజాదివిధీనా
మవివక్షితార్థత్వేనసంప్రాసవిరోధాత్సాధికారవిధివాక్యత్వంసవవక్షితార్థత్వేప్రయోజకమితిచేత్. అనుష్ఠానస్యప్రామాణికతయాహిత్యప్రసానిప్ర
తా- ఏవమపవాదాభావేసతస్సప్రసిద్ధతఃప్రమాణభావస్యశక్తప్రసక్త్యాత్ప్రసర్తకవాక్యత్వముప్రయోజకం. తస్మాన్నిరూపాధిక్షోహేతుః. విగతాల
గ్ధవాదాఃపరమార్థస్వాగ్ధోపస్థాపకాః- నిరూపకపురుషప్రరోచకత్వాత్ - రసాయనాయుష్యతాప్రతిపాదకవాక్యవత్. తస్మాన్విదవాధకప్రత్య
యవిరహితత్వాద్వా- స్వగ్ధయంగయోసాధ్యసాధనభావప్రతిపాదకవాక్యవత్. విమతామన్తాగ్రీధవాదాఃప్రతీయమానార్థప్రసక్త్యాని-విధ్యపేక్షితార్థ
గ్ధసమర్పకత్వాత్ - *భాగస్యపపాయాఇతిమన్త్రవత్, రాత్రిసత్రాగ్ధవాదవ, చ్చ. విమతాప్రాశస్త్యబుద్ధిప్రాశస్త్యహేతుభూతార్థపరమార్థస్వని
స్తనా- నిరూపకపురుషాశ్రయప్రాశస్త్యబుద్ధిత్వాత్ - ఔషధవిషయప్రాశస్త్యబుద్ధిపదిత. *అపోవైశాన్తా *అదిత్యోయాపత్రాత్వాదిషుప్రమాణా
న్తరసిద్ధస్తత్త్విరుద్ధాస్యచామ్యవ్యమానత్వాన్నసర్వప్రప్రామాణ్యమితశ్చోయామాహ (తత్రప్రమాణాన్తరేతి) బోధయిత్వా- విధాయ. ప్రరో
చయన్తి- అర్థవాదాఃప్రరోచయన్తి. మన్తాగ్రీధప్రకాశయన్తి. (అక్షయితామర్వన్తి) ప్రరోచనప్రకాశనేమర్వన్తిత్వగ్ధః. సన విధ్యపేక్షితార్థా
హితాత్వర్యం- దేవతావిగ్రహదేవ్యపేక్షితత్వంకథమిత్వత్వాహ (కర్మవిధేశ్చేతి)*ఫలమతఉపపత్తైర్వ్యభిరణార్థోబుద్ధిసౌకర్యాగ్ధమత్రసజ్జమయ్య
కన్యతే - సవైతదధికరణాసాధారణార్థతయా. అసాధారణస్తావకత్వానుప్రయప్రకాశత్వసిద్ధ్యర్థంప్రతీయమానార్థప్రామాణ్యమస్తీత్యయమ
గ్ధః- సచపూర్వమేవోక్తః. కృష్యాదేరశ్శురాదిద్వారకత్వమివాచేతవద్వారకత్వంపర్యణస్వాదిత్యత్వాహ (వాయుర్వాఇతి) శ్చురహసమశ్రుతకల్ప
సంచానుపపన్నం- రాత్రిసత్రాదివిషేషిభావః. (వాక్యాగ్ధసమన్వీయతభి) అర్థవాదికార్థానాంప్రయమాణత్వాత్తద్విశిష్టేవార్యతాత్పర్యమి
నిచ్చితేసతిరక్తఃపటోభవతివదత్థాపితాకాక్షత్వేనవిధివైకవాక్యతయాసమన్వయోగ్ధవాదానామితిభావః. యత్రవాక్యశేషపరావపేక్షితదేవతాప్ర
తిద్వారకత్వంససిద్ధ్యతి-తత్రాపియజిసామర్థ్యాత్తత్త్విధ్యతిఅగ్ధవాదాభావేవిధిసామర్థ్యాత్సైత్తివేత్వాహ (దేవపూజాభిధాయింభి) సచ *య
జదేవపూజాసద్భిక్తరణదానేష్యమితికానాంస్తరణంబ్రాహ్మీయమితివాచ్యం-నిధ్యపేక్షితార్థసమర్పకతయాస్వాగ్ధప్రమాణభూతత్వాన్తాగ్రీధవా
దానాంఅస్యస్తరణస్యతస్మాన్తత్త్వే. విమతోవిధిప్రత్యయఃచేతనప్రీత్యుతిక్తభూసాధనకల్పననిరాకాక్షః- చేతనప్రీత్యుతిక్తభూసాధనవాచక
త్వకల్పననిరాకాక్షశ్చకృతిసాధ్యచేతనప్రీత్యవగమకవాక్యన్తత్వాత్-రాజాసంసేవేతేలివార్యన్తనిధిప్రత్యయవత్. విమరశజ్ఞైజుహుయాదిత్యాదివా
వృత్తిః. జుహుయాదిత్యాదిషువిధిప్రత్యయేషువిధిప్రత్యయత్వవిశేషపూర్వోక్తసాధ్యత్వయంసమగ్ధనీయం. (తదేవమితి)చృత్సన్తజ్ఞైసమన్తాగ్రీధవాదవిధ
యోవివక్షితాః. వాచ్యాపూర్వవాదపక్షేఅశ్రుతకల్పసంసాస్తీతిచెన్న-వాచ్యత్వస్యాపికల్పమనత్వాత్. కల్పాపూర్వవాదేఅపూర్వమేవకల్ప్యం-వా
చ్యపక్షేవాచ్యత్వమపికల్పమిత్వభిప్రాయేణపుత్యత్తిసమయానవగతమిత్వత్వం(తథేత్యాది)బ్రాహ్మణశజ్ఞైసద్భ్యుద్భేతగ్రహణం. విధ్యగ్ధవాదమన్త్ర
రూపేణవిభాగవతామన్తవాదిధిరసధీతాసులధీతాసుచశాఖాసుతతాప్యనృతరప్రకరణేషుప్రసక్తాదనుప్రవిష్టానాంభగవతావ్యాసేనవ్యవైష్యవ్య
స్తేషుచవేదభాగేషువిప్రకీర్ణానాంవాక్యనామర్థాఃఇతిహాసాదిషుసంకలయ్యకన్యన్తభిధావః. సంతీర్థశజ్ఞైసనిత్యానుమేయశ్రుతిహులతోవ్యవస్థాభా
మూలత్వపుష్పదాస-తదభయమపిహ్యనుపపన్నం. తత్రయస్తావన్నిత్యానుమేయతయా2భిమతోవర్ణనముదాయః-సకింవర్ణమాత్రసజ్ఞాతఃఉతానుపూ
ర్వీవిశేషవిధిః. ప్రథమేకచటతపాదివదర్థావబోధకత్వాభావేనవాక్యత్వాభావాద్వాక్యవిశేషత్వరూపవేదత్వానిధ్యేచ్ఛప్రతీనాంవేదములత్వంసస్యాత్.

అతీవిగ్రహాదిమత్త్వాద్దేవానామపృథికారోఽస్యైవ.

ద్వితీయేనిత్యానుమేయత్వంవ్యాకృతం-స్వతఃక్రమరహితానాంవర్ణానాముచ్ఛారణేనవినిశ్చయేనానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టత్వాదాగాత్. ఉచ్ఛారణయోగ్యతా స్తీ తిచెన్న-ఉచ్ఛారణయోగ్యతానామపటంతరవాగ్నిస్త్రియపురుషబుద్ధిస్థితిః-సాచయోగ్యతాకింవర్ణమాత్రగతా-ఉతానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టవర్గగతా. సప్రగ మః-వర్ణమాత్రస్యాథావబోధకతయా స్మృతేర్నిర్మూలత్వప్రసక్తాత్. సత్యామానుపూర్వాన్వృత్తిప్రతిపన్నాథావబోధనక్షమత్వంవర్ణప్రసక్తి తే-తేషీవవర్ణేషానుపూర్వీచరేసతిచైత్యవస్తనకర్తవ్యతాద్యర్థబోధనక్షమత్వమప్యస్తీతిబుద్ధన్వృతేరపివేదమూలత్వప్రసక్తః. వేదపాఠ్యాతరయాసం ప్రతిపన్నత్వాన్వృతస్యావేదమూలత్వానుమానశఙ్కోదయఇతిచేత్ - మేఘసన్దేశస్యవేదమూలత్వప్రసక్తః, ప్రవర్తకార్థపరత్వాభావాన్నవేదమూలత్వా నుమానమితిచేత్ - *కార్యానైకతలీనహంసమిధున, ప్రోతోవహమాలినితివాక్యస్యవేదమూలత్వప్రసక్తః. అనుపూర్వీవిశేషవిశిష్టవర్గగతాగాగ్యతేత్యప్య యుక్తం-పూర్వంకెనచిదుచ్ఛరతత్వాభావాదానుపూర్వీనిర్దేశః. తతశ్చానాద్యానుపూర్వీవిశిష్టతారూపవేదత్వందురోత్సారితం. అనుపూర్వీవిశేషాణా చ్ఛారణయోగ్యత్వంవర్ణానామనాదీతిచేత్-తదైచ్చత్యవస్తనప్రతిపాదనానుగుణానుపూర్వాఅపిమల్యం-అతస్తత్రాపివేదమూలత్వంస్యాత్. కర్తృసామా న్యాభావాన్నతత్రవేదమూలత్వానుమానం-శ్రుతిస్మృత్యర్థమోప్రల్యతయాకర్తృసామాన్యాత్ స్మృతేర్వేదమూలత్వానుమానమితిచేత్. మాభూత్త-ర్తృ సామాన్యం-తేనమన్వాదిన్వృతీనాంవేదమూలత్వేనమమితేతుల్యన్యాయతయాఅపతతంవేదమూలత్వంకోవారయేత్ - స్వావగతార్థప్రతిపాదనానుగుణా నుపూర్వీవిశేషాణానాదీనంబద్ధయోగ్యవర్ణాన్విత్వజ్ఞానంహిసర్వప్రమానం. తద్ధాననియమోబుద్ధాదీనాంగ్రన్థనిర్మాణదశాయాంనాస్తీతిచేత్ - తద్ధాన పూర్వకమేవదానింరథ్యాత్మజానిగయేత్ స్వర్గకామఇత్యుక్తస్యవాక్యస్యవేదమూలత్వప్రసక్తః. నన్వనేనైవస్మృత్యవగతార్థవిశేషాణాచ్ఛిన్నాను పూర్వీవిశిష్టానాంవర్ణానాంవేదత్వమితిచెన్న-మన్వాదివాక్యస్యాపిదధావచ్చిన్నానుపూర్వీవిశిష్టవర్గసముత్థాయాత్కతయావేదత్వప్రసక్తానామ యాన్తరాభావాన్నిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వానిర్దేశః. అతీనిత్యానుమేయశ్రుతిమూలత్వమనుపపన్నం. ఉత్పన్నకాభామూలత్వమేషేష్యధీయమాన శాఖాసేవప్రమాదాత్తతయవాక్యానాంక్వచిత్త్వచిద్దేశప్రలీనత్వాత్తన్మూలాఃస్మృతయఃప్రణీతాఇత్యప్యయుక్తం-పదవాక్యసభ్యానియమేనబహు భిరధ్యేతృభిరన్వలితమధీయమానత్వాత్ కతిపయవాక్యానాంప్రలీనత్వానుపపత్తేః. స్మృతీనాంమూలభూతశాఖాకార్తేన్వృన్కాచిత్తన్నా-తన్మూలాః స్మృతయఃఇత్యప్యయుక్తం. తథాహి-శాఖాయాఉత్సాదోనామకింకరితయదేశేషిద్దానీమధ్యేతృవిరహః-ఉత్సర్వదేశేష్యప్యధ్యేతృవిరహః. ప్రగమఃక ల్పాఽభ్యుపగరః. నద్వితీయః-తపఃప్రభావాధికతసార్వజ్ఞ్యాదీనాంవ్యాసాదీనాంతత్రచ్ఛాఖావిశేషాభిజ్ఞానాంతదధ్యయనపరిత్యాగేకారణాభావాత్ స్వశిష్యాధ్యాపనసంభవాచ్చ. నతేదానింతనశిష్యబుద్ధిమాన్వాదిదానింతదధ్యాపనాసంభవః - బహుశాఖాధ్యయనానామధ్యేష్యన్నదాదెవతత్రదేశకశా ఖాధ్యయనసమర్థశిష్యసంభవాత్. అతఃప్రాచీనపితృపితృపితృపితృ-అతఃస్మృతీనాంసంక్షిప్తవేదభాగమూలత్వమేవయ్యుక్తం. స్మృతిమూలభూతవేదభాగన ద్భావేస్మృతిప్రణయనవైయర్థ్యమితిచేన్న-తచ్ఛాఖాధ్యేతృపురుషవిరహితదేశేషు, తద్యుక్తదేశేష్యపిబహుశాఖాధ్యయనధారణతదగ్ధనిరూపణనిర్ణయా సమర్థపురుషేషు, చసఫలత్వాత్. అతఃస్మృతీనాంసంక్షిప్తవేదభాగమూలత్వంయుక్తం. కర్మవిధిశ్చేత్యాదౌభాష్యేఇదమర్థసిద్ధం-యదుక్తయాగాదా దానాదాచార్థనైరూప్యాశ్రయణాదర్థవైశసమితి-తదసత్-సర్వత్రాప్యపూర్వకల్పనానభ్యుపగమాత్. నచఫలసాధనతానుపపత్తిః-కర్మోపజనితప్రీతేః పరమాత్మనపితృత్వే, *వాసోదదాతసర్వవైవత్వంవైవాసఃసర్వాపివదేవతాఃప్రీతాతీత్యాదిధిర్దానాదీనామపిదేవతాప్రీతిహేతుత్వావగమా, చ్చ న చపరమాత్మప్రీత్యాఫలసంభవేదేవవైశ్వర్యానుపయోగే - ప్రభానావాన్తరాపూర్వకల్పనాన్యాయస్యాత్రాపీష్టత్వాత్. యథాహిపూర్వాపరభూ తానామక్యప్రధానరూపాణామనేకేషాంకర్మణాంయోగవద్యాభావాదవాన్తరాపూర్వద్వారాపరమాపూర్వనిష్పత్తిరగ్నేక్రియతే - విపశువతత్తత్క రుజనితప్రీత్యతిశయాధిదైవతాభిః పరమాత్మసన్యఖిజ్ఞైకప్రీతిజననమాతిష్ఠామహే. ఇదమేవదేవతాయాఃఫలదానానుగుణమైశ్వర్యం-యత్ఫలప్రదేపర మాత్మనిస్సప్రీతిద్వారాప్రీతిజననం-ఉక్తంహిభగవతా *యాయాయాయాయంతసుంభక్తశ్చిద్ధయాచ్చితుమిచ్ఛతీత్యారభ్యఃఫలభోజితతఃకామాన్తయై వవిహితాన్నితానిలి. తేనఫలశోభాగస్యానియతకాలత్వేనదోషః. నచైవంసతిప్రతిమాప్రతిమేయన్యాయేనదేవతాప్రీతిరనాన్ధేయా. *యస్యైదేవ తాయైహవిర్వహితంస్యాత్ తాంధ్యాయేద్వషట్కరిష్యత్ *సాహృదేవదేవతాఃప్రీతాతిశ్రుత్ప్రపివైసమిన్ద్రఃప్రజయాపశుభిస్తర్వయతి *తపిసంతృప్తా ఆయుషాతేజసావర్చసాశ్రియాయశసాబ్రహ్మవర్చసేనలన్నాద్యేనచతర్వయన్తి *యేవైవదేవాస్సాయంయూవానోయేచప్రాతర్యావాణఃతానే వోభయాంస్తర్వయతితపిసంతృప్తాఃప్రజయాపశుభిస్తర్వయేయరితిదేవతాత్వత్వైశ్చుత్తత్వాత్తత్ప్రహణానుపపత్తేః, *పితిప్రీతిహాపన్నేసర్వాస్తు ద్యన్విదేవతాఇతీన్యాయాత్ భృత్యప్రీతినేనభూభృత్ప్రీతినన్యాయాచ్చదేవతాప్రీతేఃపరమాత్మప్రీతిహేతుత్వోపపత్తేః, శ్చేతి. మాత్రాగ్ధముపసంహరతి (అతఇతి) ననుకథందేవతానాంబ్రహ్మవిద్యాధికారః-సహ్యత్రైవర్ణికానాంతేషాంఉపసంయనాభావేనఅధ్యయనసీద్ధస్యాధ్యాయలబ్ధిద్యత్వం. నచ తేషాంవిద్యాజ్ఞభూతకర్తానుష్ఠానయోగ్యత్వం-అగ్నినిష్పత్త్యనుపపత్తేః. *వననైబ్రాహ్మణోగ్నినాదధీతగ్నిష్టేరాజన్యలదధీతశరదివైశ్యలదధీతేతి త్రైవర్ణికవిషయాధానవిధిఃకథందేవానధికరోతి. అత్రాగ్నేయస్యచానధికారోఽధికరణనిర్దేశః-దేవానాందేవర్షిణాంచమూలభూతఋష్యస్తరాభావా దత్రాగ్నేయతయాచానధికారః. అగ్నిస్తాద్రిదీనామగ్నిస్తాద్రిదేవతాభావాదగ్నియజ్ఞేనేనఋషిఃప్రదేహానుపపత్తిశ్చేతి. ఉచ్యతేనతావదుపస యనాభావాత్వాజ్ఞవిద్యానధికారః - తస్యాధ్యయనాజ్ఞత్వాత్, యజ్ఞాధికర్తృబ్రహ్మపాసనయోరజ్ఞత్వాభావాత్, అధ్యయనాభావపిదేవతానాం

శ్రీమచ్చ తప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.—ప్ర-అ. త్త-వా.—పతర్దర్శ-2. దేవతాధికరణమ్.

౨౬॥ సూ.

[illegible][illegible]

౧౬॥ సూ.

విరోధకర్తృణిపచేన్నానేత్రపవిత్రైర్ననాత్ || విగ్రహాభ్యుపసేవయద్యాగవాదికేత్రాభ్యుపసేవాభ్యు

౨౭॥ సూ. శబ్దభివేదనాంతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షేనుమానాభ్యాం॥ శబ్దభివేదనాంతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షేనుమానాభ్యాం॥ విరోధభివేదనాంతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షేనుమానాభ్యాం॥
మాభూతుర్నావిరోధోఽనేకశరీరప్రతిపత్తయైః. శబ్దతువైదికేవిరోధఃప్రసజ్యతే - అనిత్యాధ్యసంయోగాత్. వి
గ్రహవత్త్వేహిసావయవత్వేనేద్యోదేర్థస్యానిత్యత్వమనివార్యం - తతోదేవదత్తాదిశబ్దవదిద్యోధ్యర్థజన్మనః
ప్రా, గ్వి నాశాదూర్ధ్వం,చేద్యోదిశబ్దానాంవైదికానామర్థశూన్యత్వమనిత్యత్వం వావేదస్యాదితిచేత్.

*తతఃపత్రేతేదిగ్రహహవిషరావృత్తిశ్చానుపపన్నా - కథంధేవైర్భవీతస్యావృత్తిః. ప్రత్యక్షేణదగ్ధస్యహవిషఃకథంధేవైర్భవీతమాణత్వంచయుక్తమితి.
ఉచ్యతే - *అవాధ్యవాణిసురభీనికృత్వాప్రాదాఇతి శ్రవణాదగ్నినాపరిణామ్యమాణస్యహవిషఃసూక్ష్మంరూపంకమపృథాకికంవిద్యత ఇత్యభ్యుపేత్వం-
శ్రేయస్సాధనత్వం. తచ్చదేవానామిచ్ఛావశాదలీలవద్ధతే-తథాహి ప్రాప్త్యాంకయైవైదేవాహవిష్టుష నైఅల్పమప్యేకామాచుతిమపివద్ధిరిమాత్రం
వద్ధయన్త ఇతి. అతోఽపరిమితత్వేనకించిద్భుజ్యతేకించిద్వియత ఇతిసర్వవాక్యానుగుణ్యేనకల్ప్యం. యద్వా - ఇహసన్నిధాయావిహవిర్బలహిత్యాత
త్వస్థానంగత్వాభ్యుత్థాం- కోపాధః. హవిషఃవిహవృత్తిర్నామతత్ఫలభూతవృష్ట్యాదేహసంభవఉపచారాదుక్తః. యద్వా- *ఇన్ద్రోఅగచ్ఛహరివ అ
గచ్ఛమేథాతిథే - అగ్నిమగ్నావహసామహమేతివేషిష్ట్యాదికర్తృసుదేవతాహ్వనవదాగమనేశ్రుతే- తేషేషవకర్తృస్యహగత్యహవిరదనం- అన్యత్ర
త్వగ్నిభిర్నవిషఉన్నయనమితిభాగః. *తేవాపితేఅచుతీమతేఉత్కృమిత ఇతివాక్యమపిహగ్నిహేమత్రాచుతివిషయం- సతత్ర దేవతాహ్వనాగ
మనే సమత్రాపిసాయంయవప్రాతర్యావసంజ్ఞానాందేవానామాగమనంశ్రూయతే * సాయంయావానశ్చవైదేవాః ప్రాతర్యావాణ్శ్చాగ్ని
హేమాత్రిణోగృహమాగచ్ఛన్తి. సత్యం- తేతునాగ్నిహేమాత్రాచుతిభోక్తారః- *సజ్జానైవైస్సాయంయావభిరిసాయంసంమృశతిసజ్జానైవైఃప్రా
తర్యావభిరిప్రాతఃయేవైవదేవాఃసాయంయావానోయేచప్రాతర్యావాణఃతానేవోభయాంస్తర్వయతీతినంమర్యనమాత్రత్యప్తిశ్రవణాత్తేషాం. చు
తహవిరోధీత్వత్వంతుసూర్యాదీనామేవ-సతత్ర సూర్యాదీనామాహ్వనం. అతోదేవతాహ్వనవత్కుర్తృస్యహగత్యహవిరదనంఅన్యత్రహవిషఉన్నయ
నమితిభాగఉపపన్నః. అతోఽగ్నేర్నవ్యవాహత్వశ్చుతిరాచుతోర్వరుత్క్రమణశ్రుతిః *అగ్నోప్రాస్తాచుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠత ఇతిశ్చుతిశ్చ
చరితాథా. అతోఽనేకశరీరప్రతిపత్తయైదేవానాంసన్నిధానాన్నకర్తృణివిరోధః. — ఇతరైస్తు *కతిదేవా ఇత్యుపక్రమ్య *త్రయశ్చప్రీతిచరణ
తాత్రయశ్చప్రీతసహస్రేతీతినిరుచ్య *తతమేత ఇత్యస్యాంపుచ్ఛాయం *మహిమాసపివైషామతేత్రయస్త్రింశత్తేవదేవా ఇతినిర్బుధిసీక్రమిరే
క్షైకదేవతాయాలనేకరూపతాయాంప్రమాణత్వేనోపన్యస్తా. అత్రత్రయస్త్రింశతాందేవానాం ప్రాధాన్యమితరేషాం తద్భుతాభావశ్చప్రతీయతే-
*మహిమాసపివైషామత ఇతిహిశ్రూయతే. మహిమశబ్దస్యశరీరవాచిత్యేనపుష్పత్వభావాత్ ఏత ఇతిచనశరీరమాత్రనిర్దేశః- అపితుశరీరచేతనవ్యవ
దేశః- *కతిదేవా ఇత్యుపక్రమ్యదేవశబ్దసామానాధికరణ్యాదేత ఇతిపదస్య- సహిదేవశబ్దోదేహమాత్రపరః. సచదేవశబ్దనిర్దిష్టాదేవాజీవాస్తరాణాంశరీర
భూతాః- శరీరలక్షణస్యసర్వధాఽనుపపత్తే. *కతమపికోదేవ ఇతిపుష్పత్వ *ప్రాణ ఇతిప్రతిపదనవాక్యేహిప్రాణజ్ఞోనప్రసిద్ధప్రాణపరః-అపితుప
రమాత్మపరః. అతోఽస్యాశ్చుతీరేక్షైకదేవతాయాలనేకరూపతా ప్రతిపాదకత్వానుపపత్తిమభిప్రేత్యఅత్రనైషాశ్రుతిరనుదావృతా. వ్యాఖ్యా
త్రస్తరైః *అనేకప్రతిపత్తేత్యస్యశబ్దస్యయుగపదనేకాథోపమ్యసామర్థ్యపరత్వేనవ్యాఖ్యాతత్వేపి * అగచ్ఛన్తిశ్రుత్యత్వరస్వారస్యానుగుణం
అనేకశరీరప్రాప్తిపరతయావ్యాఖ్యాతమ్.

౨౭॥ సూ. శబ్దభివేదనాంతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షేనుమానాభ్యాం॥ శబ్దభివేదనాంతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షేనుమానాభ్యాం॥ విరోధభివేదనాంతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షేనుమానాభ్యాం॥
(అనిత్యాధ్యసంయోగాదితి) హేత్వధ్యంవివృణోతి (విగ్రహవత్త్వేహితి) (అర్థశూన్యత్వమనిత్యత్వంవేతి) దేవదత్తాదివిదేవదత్తాదిశబ్దసేవ్యవాసర్థక
త్వం. అనిత్యత్వం- అనుచ్ఛార్యమాణత్వం. నిత్యత్వేనార్థశూన్యత్వం - విగ్రహేదమిద్యోధ్యర్థస్యయావచ్ఛబ్దభావత్వాభావాత్. అర్థవత్త్వేననిత్యత్వం
వా- శబ్దస్యయావదర్థభావత్వాదధానాంచానిత్యత్వాదిత్యర్థః. సమకథమర్థశూన్యత్వంశబ్దానాం- అతీతానాగతభూతభవిష్యదాయశ్చబ్దాభ్యుత్థసమ
కాలత్వాభావేష్యర్థవత్త్వం. సహితేషాంకదాచిదపృథగమకాలత్వసంభవః - సచతేషామర్థశూన్యత్వం. యథావిన్యస్థేనోచ్ఛారితోమరుశబ్దోదేశవి
ప్రకర్షేష్యర్థవాస్థవతి- ఏవమిద్యోధిశబ్దాశ్చేద్యోధివ్యక్తీనాంకాలవిప్రకర్షేష్యర్థవత్త్వంకర్తృత్వసంభవః - క్షుచితక్రదాచిదర్థస్య ప్రామాణికత్వంహిజ్ఞ
స్యార్థవత్త్వనిబద్ధనమితి. ఉచ్యతే- అసభిజ్ఞాభవస్తోభాష్యహృదయస్య- యపివంపరిచయన్తి. ఏతదపాకరణాయహిశబ్దేతువైదికభివేషితంసా
త్రంపదం- ఇహాపిద్యోధిశబ్దానాంవైదికానామిత్వం. అయమభిప్రాయః - *ఇన్ద్రోఅగచ్ఛహరివఅగచ్ఛేత్యాదికమృప్రజాతంవైదికకర్తృసువిని
యజ్యతే- తత్రపూర్వమేవేన్ద్రోవ్యక్తౌవిసమైయామిన్ద్రోశబ్దవాచ్యవ్యక్తేషాశ్చాత్యయజ్ఞకర్తృజ్ఞాగమనాభావాత్ *ఇన్ద్రోఅగచ్ఛేత్యాదిశబ్దానాముచ్ఛా
ర్యమాణానామర్థశూన్యత్వంఅనుచ్ఛార్యమాణత్వంవాస్యాదితి. ఇన్ద్రోవ్యక్త్యక్షరేణార్థవత్త్వమితిచేత్. తద్వ్యక్త్యక్షరేణపూర్వవ్యక్తినమానాకారాయ
భవరాక్రమవిభాతికంవా - సవా. ప్రభమమనుపపన్నం - ప్రప్రసాద్యత్వస్యానివార్యత్వాత్ సరూపస్పృష్టినియమానుపపత్తేః వైరూప్యసమ్మ
వాత్. తతశ్చాన్యకారవాచినా మిద్యోధిశబ్దానాం ప్రవృత్తావాకారాస్తరస్యనిమిత్తత్వాదేవాదర్థశూన్యత్వమవర్జనీయం. ద్వితీయేతు యావ్యక్తి
రిన్ద్రోశబ్దవిషయత్వేనాభివేషితాస్యాత్ - తస్యాంవ్యక్తేతచ్చబ్దప్రవృత్తినిమిత్తస్యకస్యచిదభావాదేవతదవాచకతయాఽర్థశూన్యత్వం. తథాపిప్రప్రసా
దుపబుద్ధ్యధీనసజ్జేతవశాత్ ప్రయోగశ్చేత్ - శబ్దసజ్జేతగోచరస్యార్థస్య సజ్జేతయిత్యుపబుద్ధ్యగోచరత్వేనసజ్జేతానుపపత్తేః దేవదత్తాదిశబ్దానా

తన్న- (అతఃప్రభవాత్) అస్మాద్విద్యోగిశబ్దాదేవపునఃపునరిద్యోగస్యప్రభవాత్. ఏతదుక్తంభవతి-నహిదే
వదత్తాదిశబ్దవిద్యోగిశబ్దావేదికావ్యక్తివిశేషమాత్రే సజ్జేతపూర్వకాఃప్రవృత్తాః-అపితుస్యభావతపవగవా
దిశబ్దవదాకృతివిశేషవాచిత్యేన. తత్త్వైకస్యామిద్యోగ్యక్తావినష్టాయామతపవదేదికాదిద్యోగ్యబ్దాన్తనసివిపరివర్త
మానాదవగతతద్వాచ్యభూతేద్యోగ్యధాకారోధాతాతదాకారమేవాపరమిన్ద్ర్యసృజతి-యథాకులాలాఘట
శబ్దాన్తనసివిపరివర్తమానాత్తదాకారమేవఘటమితి. కథమిదమవగమ్యతే. (ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం) శ్రుతిస్మృ
తిభ్యామిత్యర్థః. శ్రుతిస్తావత్ *వేదేనయాపేవ్యాకరోత్యతాసతీప్రజావతిరితి-తథా *సభూరితివ్యాహరత్ సభూ
మిమస్సుజతసభువభితివ్యాహరత్ సాన్తరిక్షమస్సుజతేత్యాది-వాచకశబ్దపూర్వకంతత్తదర్థసంస్థానంస్తరంస్త
త్తత్సంస్థానవిశిష్టంతంతమర్థంస్మష్టవానిత్యర్థః. స్మృతిరపి *అనాదినిధనాహ్యేమావాగుత్సృష్టాస్వయంభువా
ఆదౌవేదమయీదివ్యాయతస్సర్వాఃప్రసూతయభితి *సర్వేషాంతుసనామానికర్మాణిచపుకకృత్యధిక్. వేదశబ్ద
భ్యపవాదౌపుకకసంస్థాశ్చనిర్మమభితి-సంస్థాః-సంస్థానాని. చూపాణీతియావత్. తథా* నామరూపంచభూతా
నాంకృత్యానాంచప్రపజ్జనం. వేదశబ్దభ్యపవాదౌదేవాదీనాంచకారసభితి. అతోదేవాదీనాంవిగ్రహవత్త్వేష
వేదికశబ్దానామాసర్థక్యం, వేదస్యాదిమత్త్వం, చనప్రసభ్యతే.....

మిదేద్యోగిశబ్దానాం పురుషాన్తరబుద్ధిసాపేక్షప్రవృత్తిత్వాద్యేదస్యానపేక్షత్వలక్షణం ప్రామాణ్యంసన్యాత్. యది ప్రధానకాలపరమాత్మశబ్ద
దేతైకవ్యక్తివాచిత్యమిద్యోగిశబ్దానాంసన్యాత్- తదా సజ్జేతనైరపేక్ష్యణైరపేక్షత్వలక్షణం ప్రామాణ్యంసన్యాత్ - అత్యన్త్రాగ్దినాం ప్రధానాదీనా
మివనిత్యత్వాభావాత్తన్నాశేఽర్థభూత్యానుచ్ఛార్యమాణత్వయో రస్యతర ప్రసక్తోఽపూర్వారభితి. * నాతఃప్రభవాదిత్యేతద్వాచ్యవచ్చే. (తన్నే
త్వాదీనా) శబ్దాదర్థసోత్పత్తిః కథం - తత్సార్వభౌమస్యానిత్యత్వపరిహరః రభమిత్వప్రామా (ఏతదక్షమితి) ధాతాతదాకారమేవేతపదైః
* సూర్యావప్రమసాధాతాయథా పూర్వమకల్పయతిశ్రుతిః * యథర్తువ్యయిరలిక్షానినానారూపాశివర్యయే । దృశ్యస్తేతానితాన్యేవతథాథా
వాయుగాదిషిత్సృష్టిశ్చస్మార్కతే. భీష్మశబ్దస్యత్ర తదాకృతిస్తాన్తరతయోపేతుత్వం. తదేవదృష్టాన్తేనవికలయతి (యథేతి) సుససివిపరివర్త
మానత్వం - ఆలోచ్యమానత్వం. (శ్రుతిస్మృతిభ్యామితి) ప్రత్యక్షగ్రాహ్యావేషః ప్రత్యక్షశబ్దవాచ్యః - స్వామిరూపవేదానుమాదితా స్మృ
తిరసమానశబ్దవాచ్యేత్యర్థః. సతాసతీ- చిదచితిరూపేవ్యాకరోత్- వివిధమరరోదిత్యర్థః. — పదైస్తులనిత్యాచ్యబ్దాజ్జగత్ప్రభవానుపపద్యైరనిత్యవ
ర్ణాతిక్తానిత్యశబ్దసోఽఘటత్యేరదేమతేనోపస్యస్యతమ్యుదస్యవర్ణానానిత్యత్వం ప్రసాధ్యవర్ణానిత్యత్వేషిత్సర్వదాత్వానంద్యగ్రహణాదికంజగత్ప్ర
తఃప్రభవాదికంబోపపన్నమిత్వత్వం. తదయమత్వం- ఇహనుపయోగాద్విరోధాచ్చ. తథాహి- నతావచ్చట్టోజగదుపాదాసం- బ్రహ్మపాదానత్వా
భ్యుపగమాత్. నిమిత్తత్వంచనదట్టచక్రాదివత్కారకతయా- కింతుబుద్ధిస్థిత్యాన్తర్గత్యారకతయా. రత్రచ ధర్మాధర్మయోగనిత్యయోరపివిమజగదు
త్పత్తౌనిమిత్తత్వమభ్యుపగతం, దట్టచక్రాదీనాంచానిత్యానామసినిమిత్తత్వందృశ్యతే. కింకార్యమా తస్యలనిత్యామత్వ త్రిరసపపన్నా-ఉత్పజగ్రూ
పకార్యవిశేషస్య సప్రథమః-దట్టచక్రాదీనాంఘటాదికారణత్వదర్శనాత్. నద్వితీయః-ధర్మాధర్మయోగజగన్నిమిత్తత్వాభ్యుపగమాత్. వివంసత్తయో
పకారకాణామప్యనిత్యానాంకారణత్వంయదాసంభవతి - తదాన్తర్యమాణతయోపకారకాణాంశబ్దానామనిత్యత్వే పికారణత్వసంభవఃకింపునర్వాన్వి
యసిద్ధిః. అతోనిత్యత్వస్వానుపయోగాత్సాఫీటవాదోనప్రస్తోతవ్యః- చూరేతస్యనిరసనీయతా. వర్ణానాంచనిత్యత్వసమగ్ధనమతపివనిష్కలం. కించ-
నిత్యానామపివర్ణానాం నవర్ణత్వాకారేణాద్ధవాచిత్యం - కింత్యానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టపదవాచ్యరూపేణ. విభుతయానిత్యతయాచదేశతఃకాలతశ్చక్ర
మరహితానామానుపూర్వ్యాఉచ్చారణనిబద్ధనత్వాత్తస్యచక్షుఃభక్తురత్వాదర్థావబోధం ప్రయోజనమపేక్ష్యవర్ణనిత్యత్వసాధనంత్తతజాత్యవస్థానవ
చనందవిభలం-అర్థావబోధకరూపస్యానిత్యత్వస్థితే. యథోదకాహరణరూపం ప్రయోజనమపేక్ష్యపృథివీర్ధిరత్వసమగ్ధనంపుథివీత్వజాత్యవస్థానవచనం
చనోపయజ్యతే - పృథివ్యాఘటరూపేణఉదకాహరణసాధనత్వాత్పార్థివావయవరచనావిశేషలబ్ధరూపస్యఘటస్యచానిత్యత్వాత్. తద్వత్. కించ-
వర్ణానానిత్యత్వంనామకిమాప్రశయావస్థాయిత్యం- ఉతోభయావధిరాహిత్యం. ప్రథమేపుర్వోక్తంవైయధ్యంస్థితం - పృథివ్యాఅప్రశయావ
స్థాయిత్యసమగ్ధనస్యమతేనోదకాహరణేనుపయోగాత్. ద్వితీయేశబ్దగుణకాకాశస్పష్టిప్రశయశ్రుతివిరోధః. వర్ణానిత్యత్వేభ్యుపగమ్యమానేపితద్ద
తజాత్యభ్యుపగమశ్చవిరుద్ధః- కృత్స్నవ్యక్త్యనవస్థానేజాత్యవస్థానానుపపత్తే. మహాప్రయోగేకవినయవ్యక్త్యవస్థానంతుకారణవాక్యవిరుద్ధం- *సగ్ధే
వసోమ్యుదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితిశ్రుతిః. అవధారణద్వితీయనిషేధాకథంకతివయవ్యక్త్యవస్థానంజాత్యవస్థానంచసహేతే. కించ- వగ్ధ
నిత్యత్వాదికంకింబోధకతోపయోగితయానమగ్ధ్యతే- కింబాజగతః ప్రభవోపయోగితయా. ప్రథమేవర్ణనిత్యత్వాదికంసర్వమపి *అథాతోబ్రహ్మ
జిజ్ఞానేత్యత్రైవవక్తవ్యం - అనవబోధకత్వస్యశాస్త్రానారమ్భపేతుత్వాత్. ద్వితీయేచజన్మాదిమాత్రేతత్సర్వంసమగ్ధనీయం - లక్షణసిద్ధ్యపయోగి
త్వాత్. కించ-వగ్ధనిత్యత్వాదికంసర్వాధికరణేషు యథాకథంచితే ఘటయితుంశక్యతే- అతపివైతదధికరణాసాధారణాధానుపయోగాద్విరోధాచ్చాత్ర
వగ్ధనిత్యత్వాది ప్రపజ్జనమయమత్వం. * ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామితిసాత్రపదమస్యభావాభ్యాతం- ఘటాదినిర్మాణస్యశబ్దపూర్వకత్వస్యప్రత్యక్షసి

౨౮॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః అతపవచనిత్యత్వం॥ శ్రిః+శ్రిః యతపవేన్ద్రవసిస్థాదిశబ్దానాం దేవదీవాచినాంత
త్తదాకారవాచిత్యం, తత్తచ్చబైసతత్తదర్థస్యతిపూర్వకాచతత్తదర్థస్యస్థితి-తతపవశ్చమన్ద్రకృతోవృణోతేశ్చ
మయుషిభ్యోమన్ద్రకృద్భ్యః * అయంసోఅగ్నిరితివిశ్వామిత్రస్యసూక్తంభవతీత్యాదిభిర్వసిస్థాదీనాంమన్ద్ర
కృత్త్వకాణ్డకృత్త్వయుషిత్యాదౌప్రతీయమానేపివేదస్యనిత్యత్వముపపద్యతే. ఏభిరేవశ్చమన్ద్రకృతోవృణోతేత
త్యాదిభిర్వేదశబ్దైస్తత్తతా-ణ్డసూక్తమన్ద్రకృతామృషీణామాకృతిశక్త్యాదికంపరామృత్యతత్తదాకారాంస్త
త్తచ్చక్షియుక్తాంశ్చస్మష్టాప్రజాపతిస్తానేవతత్తన్నన్త్రాదికరణేనియుజే - తెపిప్రజాపతినాఅహితశక్తయస్త
త్తదనుగుణంతపస్తప్తానిత్యసిద్ధానుర్వపూర్వవసిస్థాదిదృష్టాంస్తానేవమన్త్రాదీననధీత్యైవస్వరతోవర్ణతశ్చ
ఫలితానుశ్యంతి - అతశ్చవేదానానిత్యత్వమేమాం చమన్ద్రకృత్త్వముపపద్యతే.

దృత్వాత్ జగత్సృష్టావ్యేతదనుమానాదితి. తథాసతినతయోగముచ్చిత్యహేతుత్వమేకసాధ్యేసిద్ధితి-జగత్సృష్టేశ్చబ్రహ్మకర్తే అనుమానమైవావ్య
వధానేనప్రవృత్తిః, ప్రత్యక్షస్యవ్యాప్తిగ్రహణావయికత్వేనతత్తేషభూతత్వాత్, తతశ్చ * ప్రత్యక్షేనుమానాభ్యామితిద్వితీయవచనంస్థిష్ఠంస్యాత్ -నహి
దణ్డపరశుభ్యాంప్రత్యక్షిద్యతేఇతివ్యవధిత్యే- దణ్డస్యపరశుపరకరణత్వాత్. అతః ప్రత్యక్షమూలానుమానాదినిర్దేష్టవ్యం- తథాచనన్దిష్టం. యదిక్వచి
దేవమసిద్ధ్యంత - తద్దర్శభావాత్సాత్ - ఇహచగత్యురసంభవాదయుక్తం. కల్పాదికాలీనస్పష్టేశబ్రహ్మకర్తవ్యంసృష్టిత్వాదనుమాతుంవచనకన్యం-
మూకకర్తృకఘటాదిసృష్టాహేతోరనైకాన్త్యాత్. అతోయథోక్తవివర్థః.

ఏవమర్థద్వారకమనిత్యత్వమాశక్యపరిహృతం-అథశబ్దద్వారకమనిత్యత్వంపరిహర్యతే.

౨౯॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః అతపవచనిత్యత్వం॥ శ్రిః+శ్రిః ఉక్తసంగతిర్మన్ద్రకృతోవృణోతేతత్యాదినాఅభిప్రేతా. (యతపవేతి) అర్థవాదానాం
ప్రతీయమానాధాతృత్వమస్తిచేత్ - మన్ద్రకృతత్యాదివాక్యేష్యపిమన్ద్రకృత్త్వతాత్పర్యసమ్భవాత్ అనిత్యత్వమితిశ్చ. ఇయమపీష్టాదిశబ్దా
నామాకృతివాచిత్యాత్తత్తచ్చబైసతత్తదర్థస్యతిపూర్వకతత్తదర్థస్యస్థితిపూర్వకతత్తదర్థస్యస్థితి-తతపవశ్చమన్ద్రకృతోవృణోతే
సూత్రవైయర్థ్యంస్ఫుటం. శక్త్యాఃపరిహృతత్వంస్పష్టయతి(ఏభిరవేతి)మన్ద్రకృత్త్వంనామానధీత్యైవమన్త్రాణామస్థితిక్రమస్వరవర్ణతయోద
ర్శనం- తతశ్చ తన్నన్త్రానితిపూర్వకంప్రజాపతినాయథాపూర్వంసృష్టేత్తన్నామరూపభాగ్యిప్రవాహపరంపరయాఆగతైర్వసిస్థాదిభిఃక్రియత
ఇతివేదనిత్యత్వమన్ద్రకృత్త్వాదిరోధిత్యర్థః. నియుజై-మన్ద్రదర్శనానుగుణంతపశ్చరతేనియుజైత్యర్థః. అష్టలితానుశ్యంతి- పూర్వకల్పాధీతవేదమ
న్ద్రత్వప్రత్యక్షిభాపూర్వకంపశ్యంతి- నత్విదంప్రధమతయేత్యర్థః. శ్రుతిరపియుషిజ్ఞానపూర్వకమేవమన్త్రాణామనుష్ఠానందర్శయతి *యోహవాఅని
దితార్థేయచ్చన్ద్రోదైవతేనమన్త్రేణయజ్ఞయాజయతివాక్యాపయతివాక్యాణాంపర్యంతిగర్తంవాచయతే ప్రవాహాయతేహపీయాన్నవతియాతయామా
నస్యస్వచ్ఛందాంసిద్ధవన్తి అథయోమన్త్రేమన్త్రేవేదసంస్వరమాయతేతి శ్రేయాంశ్చభవతిఅయాతయా మానస్యస్వచ్ఛందాంసిద్ధవన్తి తస్మాదేతానిమన్త్రేమ
న్త్రేవిద్యాదితి. కానకాదిశ్చన్ద్రతే *దాశత్రయోమధుచ్చన్ద్రభృతిర్దృష్టాఇతి. ఉక్తంచభగవతావ్యాసేనైవ *యుగాన్తేన్ద్రతాస్యేదాకా
నేతిహసాన్దహర్షయః| లేభిరేతపసాపూర్వమనుజ్ఞాతాఃస్వయంభవతి. ఏవమాదిచాత్రప్రమాణం ద్రష్టవ్యం. నన్వితిహసానామప్యపారుషేయత్వం
వేదస్యపాపారుషేయత్వంప్రసజేత్ - అస్మిన్వచనేవేదానామితిహససమాపాతేనతుల్యయాగజేమత్వాదితిచెన్న- ఇతిహసశబ్దేనవేదశబ్దాన్ద్రతానాం
పురావృత్తానాంవివక్షితత్వాత్. యథా *నాతరశనాహవా ఋషయశ్చమణాఃకర్ష్యమన్ధినోబభూవుః *పురువైన్ద్రోభిషిచ్యత *ఉశన్దవైవాజశ్ర
వసస్సర్వవేదసందదాదిత్యాదీనిపురావృత్తానిహి శూన్యన్తే- తతశ్చనేతిహసానిత్యనేనవేదానామర్థజ్ఞానేనసహలభ్యత్వముక్తంభవతి - అతోనప్రబద్ధ
విశేషవాచకోయమితిహసశబ్దః- అజ్ఞేషుభర్తృశాస్త్రాదిమచసత్వపీతిహసమాత్రోపాదానస్యప్రయోజనాభావాత్. తథాన్యత్ర *యుషిణాంనా
మథేయానియాశ్వవేదేషుదృష్టయః| శర్వర్యన్తేప్రమాతానాంతాన్యేవైభ్యోదదాత్యజివేదదర్శనప్రదానంచస్తర్యతే. కాతకాదిశబ్దశ్చకల్పాదా
వృషిభిప్రససాలబ్ధవేదభాగానాంప్రవర్తిత్యముక్త్యాతి. నతావత్ప్రతేనాదాప్రాక్తంకారకమితివేదపారుషేయత్వవాదినోప్యభీష్టం - ఈశ్వరప్ర
ణీతత్వవిరోధాత్. అథకాతకాదిసమాఖ్యాఃప్రవచననిమిత్తాః. న- ఇదానీంతనప్రవక్తృసంజ్ఞాభిశ్చవ్యవధేశప్రసక్త్యాత్, కతాదిభ్యఃపూర్వపురుష
సంజ్ఞాభిశ్చసమాఖ్యానప్రసక్త్యాత్, పూర్వేత్వనేకకాఖ్యాభ్యాయినః- కతాదయన్ద్రైకైకకాఖ్యాభ్యాయినఇతితన్నామ్నాసమాఖ్యానమితిసవాచ్యం-స
ర్వేషాంతత్పూర్వపురుషాణాంబహుశాఖాభ్యాయిత్యనియమసామానకత్వాత్, దృష్టవిపర్యయేణకల్పనానుపపత్తే, శ్చ. అథకల్పాదిమప్రధమప్రవ
చననిబద్ధనాకతాదినమాఖ్యాః. తన్నిబద్ధనత్వంచజగత్సృష్టిత్వమాదేననుపపన్నం- ప్రధమప్రవచనాసమ్భవాత్. అతఃకాతకాదిసమాఖ్యాన్యధాన్
నుపపత్తిశ్చమహద్విజాంతపసాదృష్టవేదభాగత్వేప్రమాణం. ఏవం *యోవైవేదాంశ్చప్రహిణోతి *బ్రహ్మస్వయంభ్యభ్యానర్హత్ ఇత్యారభ్య *తపి
తంబ్రహ్మయజ్ఞమచశ్యక్ *వాచావిరూపనిత్యయా *వేదేసరూపేవ్యాకరోత్ *అనాదినిధనాహేయ *యాశ్వవేదేషుదృష్టయః. *వేదశబ్దేభ్యపి
వాదో *యుగాన్తేన్ద్రతాస్యేదానిత్యాదివచనైః, ఆద్యేకల్పేప్రధమంవేదోచ్ఛారణంయథాపూర్వక్రమవిశేషవిశిష్టం- వేదోచ్ఛారణత్వాత్- ఇ
దానిన్ద్రవదిత్యాదిభిరనుమానై, రుపపత్తిశ్చ, వేదనిత్యత్వస్యాప్రకమ్నవత్వాత్తదనురోధాయమన్ద్రకృత్త్వాదిచదాన్యసాన్ద్రస్యేనవ్యాఖ్యాతాని...

అథస్యాత్ - నైమిత్తికప్రశయాదిప్సిన్వోద్యుత్పత్తౌవెదశబ్దభ్యఃపూర్వపూర్వైర్వాది
స్మరణేనప్రజాపతినాదేవాదిసృష్టిరుపపద్యతాంనామ - ప్రాకృతప్రశయేతుప్రజ్ఞఃప్రజాపతే,
ఝాతాద్యహక్తారపరిణామశబ్దస్య, చవినష్టత్వాత్సంప్రజాపతేశ్శబ్దపూర్వీకాసృష్టిరుపపద్య
తే, కథన్తరాంవినష్టస్యవేదస్యనిత్యత్వం, అతోవేదనిత్యత్వవాదినాదేవాదీనాంవిగ్రహవత్త్వా
భ్యుపగమేపిలాకవ్యవహారస్యప్రవాహానాదితాశ్రయణీయేతి. అత్రోత్తరంపఠతి.

౨౯॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీమతప్రకాశికాయాక్షరీభాష్యమ్.—ప్ర-అ. తృ-పా.—పతర్గర్హ-2. దేవతాధికరణమ్.
అస్మిన్సంహారేజగదుత్పత్త్యావృత్తావపిపూర్వోక్తాత్సమాననామరూపత్వాదేవనకశ్చిద్విరోధః. తథాహి-సభ
గవాన్సురుషోత్తమఃప్రశయావసానసమయేపూర్వసంస్థానంజగత్సర్వః*బహుస్యామిలిసజ్జ-ల్యుభోగ్యభో
క్తృజాతంస్వస్తింధత్తిమాత్రావ శేషంప్రలీనంవిభజ్యమహదాదిబ్రహ్మజ్ఞంహిరణ్యగర్భ వర్తంతంయథాపూ
ర్వంసృష్ట్యావేదాంశ్చపూర్వానుపూర్వీవిశేషసంస్థితానావిమలైత్యసహిరణ్యగర్భాయోపదిశ్యపూర్వవదేవదే
వాద్యాకారజగత్సర్వైతంనియుజ్యస్వయమపితదన్తరాశ్చతయావతస్థై-అత్యోయథోక్తంసర్వముపపన్నం. పత
దేవదేవదేవస్యాపారుషేయత్వంనిత్యత్వంచ- యత్పూర్వపూర్వోచ్ఛారణక్రమజలితసంసార-రణితమేవక్రమ
విశేషంస్తృత్వాతేనైవక్రమేణోచ్ఛార్యత్వం. తదస్మానుసర్వేశ్వరేపిసమానం. ఇయాంస్తువిశేషః-సంసార-

ఉత్తరసూత్రంశక్తియావతారయతి (అథస్యాదితి) మహాప్రశమేతత్తదగర్హస్థితి పూ
ర్వకప్రస్తుతంప్రదాయప్రవర్తకస్యప్రజాపతేస్తత్ప్రవర్తకస్యశబ్దస్యచాఖ్యాన్నశబ్దనిత్య
త్వమితిప్రశస్యప్రవాహనాదిత్వ మాశ్రయణీయమితిచోద్యపరిహారార్థమిదంసూత్రమిత్వర్థః.

౨౯॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీమతప్రకాశికాయాక్షరీభాష్యమ్.—ప్ర-అ. తృ-పా.—పతర్గర్హ-2. దేవతాధికరణమ్.
తేతి పూర్వసూత్రద్వయాక్రయాతత్తద్వదైతత్తదగర్హస్థితిపూర్వీకయాతత్తదాకృతివిశిష్టవస్తుసృష్ట్యాసమాననామరూపత్వము క్తమితిభవితం-అతఃపూ
ర్వోక్తాదిత్వక్తం. ఏవకారేణసూత్రస్థశబ్దోఽవధారణార్థజగముతే. సమాననామరూపత్వమనుపపన్నం-తత్తద్గర్హస్థితిపూర్వకత్తదగర్హస్థితి
వాదిత్యత్రాహ (తథాహితి) సభితిశ్చుత్తిప్రసిద్ధింబోధితయతి. భగవానితి జ్ఞానశక్త్యాదివైచిత్ర్యం. భగవత్సురుషోత్తమశబ్దాభ్యాం*సర్వవ్యాపీచభ
గవాన్*జుహుఃసృష్టేపురుషభిత్వాదిశ్వేతాశ్వతరవాక్యంసూరితం. (శక్తిమాత్రావశేషమితి)విభజ్యమానస్వైవభోగ్యభోక్తృవర్తనభోగ్యత్వాద్య
సుగుణశక్తిరస్తి- సమతత్కార్యం భోక్తృత్వాదికమితిభావః. చతుర్ముఖాదేవేనసృతస్త్రీప్రప్యత్వభ్రమనిరాసాయాహ (స్వయమపితదన్తరా
త్వామమచయచాస్యేదేహిసంజ్ఞితాః । సర్వేషాంసాక్షీభూతోసానగ్రాహ్యాః కేనచిత్క్వచిదితిచతుర్ముఖవచనం, *సృష్టింతర్లఃకరిణ్యమిత్వామా
విశ్వప్రజాపతేభితిభగవద్వచనం, *తదనుప్రవిశ్యేతిసామాన్యవిషయాంశ్చుత్తించప్రమాణమిప్రేత్యాహ (తదన్తరాత్మతయేతి) అనేనచతుర్ము
ఖపరమాత్మనోకత్వత్వవచసాక్షైకకర్తృత్వనిధిః (సర్వముపపన్నమితి)సమాననామరూపత్వతత్త్వతదనిత్యత్వతత్త్వగర్హస్థాన్యపపన్నాసీత్వర్థః. శ
బ్దసృష్టౌత్తివినాశాభ్యుపగమేపిభంవేదనిత్యత్వనిధిత్వత్రాహ (ఏతదేవదేతి) అక్షరాణాంపదానాంవానిత్యత్వంవేదనిత్యత్వంచేత్తాశిదాసాదివా
క్యానామనిత్యత్వప్రశస్థః. వర్ణానుపూర్వీనిత్యత్వంచేత్తదప్యనుపపన్నం- యుగపతర్గర్హస్థయమసభ్యుపగచ్ఛద్ధిః వర్ణానాంవిభక్త్యాభ్యుపగమాత్
నదేశతలనుపూర్వీసంభవతి- నిత్యత్వాభ్యుపగమాచ్చనకాలతః. తస్మాదుచ్ఛారణగతః క్రమజలితైరభ్యుపేత్యం- ఉచ్ఛారణస్తూత్తివినాశవదేవేతిక్ర
మనిత్యత్వమప్యనుపపన్నం. తస్మాత్పూర్వపూర్వోచ్ఛారణక్రమవిశేషయాద్యశఃతాదృశేదైవక్రమేణోత్తరోత్తరముచ్ఛార్యత్వంనిత్యత్వమిత్వన్నదభి
మతమేవతైరపిస్త్వీకర్తవ్యమిత్వనిప్రాయేతైతదేవేత్వక్తం. ననుపూర్వాన్తాభావపురుషకృతత్వాభావోవాస్యాదపారుషేయతా- ఉత్తరాన్తాభావఃఉభ
యాన్తవిరహవానిత్యతా- క్రమవిశేషేణోచ్ఛార్యత్వంతువేదస్యస్వరూపం- కథమేషామేకత్వం. సత్యం- ద్వివిధావధివైధుర్యరూపనిత్యత్వమేవవే
దేవపక్షితం- తథాహిపూర్వావధివిధూనసంప్రధాన్యేననిషేధయిషితం- స్వతస్త్రీపురుషవిశ్రాంత్యైరసనీయత్వాత్, తన్నిరసనేచప్రతికల్పంతథా
భావేనోత్తరావధివైధుర్యనిధ్యే, శ్చ. అతోవేదస్యనిత్యత్వమపారుషేయత్వంవైకమితిభవితం. తచ్చాపారుషేయత్వంనిత్యత్వంవా వేదక్రమవిశేషవిధి
జ్ఞాచ్ఛారణభావైవవనితం- అపూర్వక్రమవిశిష్టాచ్ఛారయిత్రపురుషపద్మావాలికేశేణానిత్యత్వపారుషేయత్వయారభావాత్, నిత్యత్వాపారుషే
యత్వయాన్తద్విపరీతరూపత్వా, చ్చ. యథా- తేనైవక్రమేణసర్వదోచ్ఛార్యమాణత్వమపారుషేయత్వనిత్యత్వయోస్సాధకమితిహేతుహేతుమద్వా
వాదభేదవ్యవదేశః. ఏవమేష్టభగవతాపుష్పార్చ్యమాణత్వాద్యుపగతోసర్వోత్పత్తిసంహారేపినిత్యత్వముపపన్నమిత్వనిప్రాయేణాహ (తదస్మాన్స్థితి) స
ర్వేశ్వరోపిపూర్వక్రమవిశేషంస్తృత్వోచ్ఛారయతిచేత్తత్సంసారోద్బోధాత్ పూర్వముజ్జత్వమున్యాధీనజ్ఞానత్వంచస్యాదిత్యత్రాహ (ఇయాం
స్థితి) అస్మాకంసోర్వోచ్ఛారణజనితసంసారాననేణోచ్ఛారణమథ్యాపయితృసాక్షేపం- అథ్యాపయితృనిరనేణోచ్ఛారణంసోర్వోచ్ఛారణజనితసంస్థా

రాసపేక్ష మెవస్వయమేవానుసంధ్యేపురుషోత్తమః. కుతభద్రంయథోక్తమవగమ్యత ఇతిచేత్తత్రాహ (దర్శనాత్పుతేశ్వ)దర్శనంతావత్ *యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వంయోవైవేదాంశ్చప్రహీణోతితస్మాదృతి. స్మృతి రపిమానవీ *ఆసీదిదంతమోభూతమిత్యారభ్య *సాభిధ్యాయశరీరాత్సాత్పితృకురువిధాఃప్రజాః. అపవన ససర్జాదౌతానువీర్యమపాస్మజత్. తదణ్ణమభవద్దైమంసహస్రాంశుసమప్రభం. తస్మిన్జ్ఞేస్వయంబ్రహ్మసర్వ లూకపితామహాభి-తథాపారాణికి *తత్రనుత్తస్యదేవస్యనాభోపద్మమజాయత. తస్మిన్దైమహాభాగవేదవేదాఙ్గపారగః. బ్రహ్మత్వన్నస్మతేనోక్తఃప్రజాస్సృజమహామతే-తథా *పరోనారాయణోదేవస్తస్మాజ్జాత శ్చతుర్ముఖఇతి-తథా *ఆదిసర్గమహంవక్ష్య్యిత్వారభ్యోచ్యతే*సృష్ట్యానారంతోయమస్తస్సితోహంయేనస్యా వైనామనారాయణేతి. కల్పేకల్పేతత్రశయామిభూయస్సుత్తస్యమేనాభిజంస్యాద్యధాజ్ఞం. ఏవంభూతస్యమే దేవినాభివద్యేచతుర్ముఖః. ఉత్పన్నస్మయాయాచోక్తఃప్రజాస్సృజమహామతఇతి.

రసాపేక్షం- ఏతదుభయంవ్యావర్తయతిసంస్తారసపేక్షంస్వయమేవేతి. స్వయమేవేత్యధ్యాపకోచ్చారణజనితసంస్తారాపేక్షావ్యావృత్తిః. యద్వా- సంస్కారాసపేక్షం- అధ్యాపకోచ్చారణస్వాచ్చారణజనితసంస్కారాసపేక్షమిత్యర్థః. స్వతస్త్రస్యేశ్వరస్యక్రమాన్తరాపరీకల్పనేనపూర్వక్రమేనై వాచ్చారణేనియామకఇత్యత్రాహ (స్వయమేవేతి) వేదాఖ్యంశబ్దరాశిం పూర్వపూర్వక్రమవిశిష్టమేవోచ్చారయేయం - నతు క్రమాన్తరంకల్ప యేయమితి *బహుస్యామితివత్ స్వసజ్జల్పాదేవక్రమాన్తరమపరీకల్పయన్యథాపూర్వమనుసన్ధ్యే- నత్వస్యపరతస్త్రతయేత్యర్థః. అనుసన్ధ్యే- జా నాతిత్యర్థః. పురణార్థత్వేసంస్కారాసపేక్షత్వవ్యాఖ్యాతాత్. నను *సంస్కారాదైభవస్యేదాఇతిన్యత్యావేదానామిశ్వరస్సృతివిషయత్వమవగమ్య తే. నైవం- సంస్కారశబ్దస్సృతివిషయవాచిత్యాభావాత్. స్మృతేస్సంస్కారకార్యతయాతద్విషయాలక్షితలక్షణయాప్రతిపాద్యత ఇతిచేత్ - త ర్హిప్రమాణవిరుద్ధలక్షణాయాఃప్రమాణానుసారీణీలక్షణాబలీయసీ - ఈశ్వరస్యచస్వతస్సర్వదాసమ్యక్సర్వార్థసాక్షాత్కారిత్యం * యస్సర్వజ్ఞస్సర్వ విత్ * పరాస్యశక్తిఃవిదైవశ్రూయతేస్యాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచేతిశ్రుతినిర్ధం. జ్ఞానస్సస్యాభావికత్వం - ఇన్ద్రియాదివైరపేక్ష్యం. వివిధత్వంవిష- యవైవిధ్యాత్. పరత్వం- యాథార్థ్యాపరీక్షత్వరూపప్రకర్షః. అతస్తదనుగుణయాలక్షణయాభవితవ్యం. తతశ్చసంస్కరాభి- సంస్కారబో ధ్యాః. యథాపూర్వంబుద్ధిస్థాఇత్యర్థః. యద్వా- సంస్కారవత్ స్వచ్ఛిన్నవస్థితాఇత్యర్థః. నన్వీశ్వరస్యసర్వజ్ఞతయాశబ్దానాంసర్వాఅప్యనుపూర్వజ్ఞః సదాబుద్ధిస్థాఇతిసర్వవాక్యానామనాద్యానుపూర్వీవిశిష్టతయావేదత్వంస్యాత్, పౌరుషేయాపౌరుషేయవిభాగశ్చనన్యాత్, నైవం- ఈశ్వరస్యసా ర్వజ్ఞ్యాదేవసర్వవిభాగసిద్ధేః. సర్వాసామానుపూర్వీణాంతబుద్ధిస్థతేషీయాదృశక్రమవిశిష్టశబ్దరాశేర్యాధాధ్యంస్వరాదినియమవత్త్వందేశకాలాదిని యమవత్త్వమేవోచ్చార్యత్వం-చ-తమేవశబ్దరాశింవేదాఖ్యంమనాన్వనస్తాదృశక్రమవిశిష్టంతమేవప్రతిబ్రహ్మసర్గంప్రమాణతయాప్రవర్తయతి- న త్వస్యచ్ఛబ్దజాతం. అతో యాథార్థ్యసనియమకోచ్చార్యత్వాభ్యాంవేదావేదవిభాగసిద్ధిః. సర్వదాపూర్వపూర్వక్రమపరామర్శసాపేక్షోచ్చారయితృ కత్వంతస్మిరపేక్షవక్ర్యకత్వంచేతిపౌరుషేయాపౌరుషేయవైషమ్యమితిసకాచిదనుపపత్తిరితి. *దర్శనాత్ స్మృతేశ్చేతి సాత్రపదద్వయన్యశఙ్కామా హ (కుతభి) యుగపత్సర్వసృష్టాభిగతతో యథాపూర్వవేదసమ్ప్రదాయప్రవర్తకత్వేచశ్రుతివృత్తిదర్శయతి (దర్శనంతావదిత్యాది) ఉదా హృతశ్రుతిస్మృతినాకృషుసర్వేషుచతుర్ముఖస్యభగవతాస్పష్టత్వందృశ్యతే- వెదోపదేశస్తుతేషుచిన్నదృశ్యతే- తత్ర * అనుక్రమస్యతోగ్రాహ్యమితి న్యాయాత్వేదోపదేశోపిసృష్ట్యుపయోగిత్యాత్ నిధ్యతీతిభావః. సమ్ప్రదాయప్రవర్తకసద్భావమాత్రేప్రమాణంవాస్యాత్తదవచనజాతం. ఉదాహృ తవచనజాతంప్రదర్శనార్థం-ఈదృశానివచనాన్తరాణ్యపిఅస్మిన్నగ్నేర్వజ్జవాని- యథా *పూర్వాచన్ద్రమసౌధాతాయథాపూర్వమకల్పయత్ దివం చపృథివీంచాన్ద్రక్షమథోనువః *యశ్చక్షుస్సృతిక్రొనినానారూపాశివర్యయే. దృశ్యవేదానితాన్యేవతథాభావాయుగాదిష్టితిశ్రుతిశ్చతోశ్చోర్వే దాన్తసారేదర్శితత్వాత్. *హింసాహింసేమృదుమాన్తేభర్తాభర్తావృతాస్తేతద్భావితాఃప్రపద్యంతేతస్మాత్తత్తస్యరోచతఇత్యనేనపూర్వసృష్టి సారూప్యంప్రతీయతే. కించ- *తథాభిమానినోనీతాస్తుల్యాపైసాంప్రతైరిహ. దేవాదేవైరతీతైర్నిరూపైర్నామభిరేవచ. *యస్మిన్యోయఃపురాక్షస్తా యస్మిందేశేయథాస్థితిః. తస్యతస్మానురూప్యేణప్రజాసర్గఃప్రవర్తతే. *ముషీణాన్నామథేయానియాశ్చవేదేషుద్వప్తయఃశర్వర్యనైప్రమాతానాం తాన్యేవైభ్యోదదాత్యజఇత్యాది. కించ- *అగ్నిర్వాఅకామయతలన్నాదోదేవానాంస్యామితిసవితమగ్నయేకృత్తికాభ్యుపురోడాశమష్టాకపాలంఽర వపతీతతోవైసోన్నాదోదేవానామభవత్ అగ్నిర్వైదేవానామన్నదః- తథా *ఇన్ద్రియాలకామయతజ్జైష్ఠ్యందేవానామభివయేయమితి సవితమి ద్రావియజ్యేష్ఠాయపురోడాశమేకాదశకపాలంఽనిరవపన్నహంప్రీషీణాం తతోవైసజ్జైష్ఠ్యందేవానామభ్యజయత్ ఇత్యాదినాపూర్వపూర్వాగ్నిద్రాది యజనేనపాశ్చాత్యాగ్నిద్రాదినామైశ్వర్యప్రాప్తిరిత్యవగమ్యతే - ప్రథమాగ్నాగ్నిదిశజ్ఞాయజమానంచేతసంసిషాధయితరూపేణనిర్దిశన్తి - ఇదా నీమిద్యఃపూర్వసాగ్నిద్రావియనిరవపదిత్యర్థః. అతఃపూర్వపూర్వాగ్నిద్రాదిసరూపతయాపి త్రరోత్తరాగ్నిద్రాదిసృష్టిరితినిశ్చయతే. కించ- కర్షవిభా సమిష్టప్రాప్త్యనిష్ఠనిష్ఠత్వత్తిథం - పురుషప్రవృత్తిశ్చసుఖలిప్సాదుఃఖలిహాసామూలా - రాగద్వేషాచదృష్టానుమితశ్రుతసుఖదుఃఖతత్సాధనభూతభో గ్యతమపకరణతత్త్వానవిషయా- సత్వప్రతిపన్నవిషయా. అతఃపూర్వకల్పవగత్ప్రాగ్నిపదకామనాసజ్జితభర్తృభలభోగానుగుణోత్తరోత్తరసృష్టిశ్చ పూర్వసృష్టిసజాతీయాభవతువర్షతి. అతోవేదనిత్యత్వంనామప్రత్యుచ్చారణంపూర్వపూర్వక్రమసుసదృశానుపూర్వీవిశిష్టతయోచ్చార్యమాణత్వం.

ఏవోపాస్యాదైషుతాసామధికారోస్తి - నేతి. కింప్రాప్తం. నాన్వ్యధికారదైషుమధ్యాదిష్టితిజైమినిర్వన్యతే. కుతః. (అసమ్భవాత్) నహ్యదిత్యవస్వాదిభిరుపాస్యాదిత్యవస్వాదయోన్యేసమ్భవంతి. - నచవస్వాదీనాం సతాంవస్వాదిత్వంప్రాప్యంభవతి, - ప్రాప్తత్వాత్. మధువిద్యాయామ్యగ్వేదాదిప్రతిపాద్యకర్మనిష్పేద్యస్యరక్షిద్వా రేణప్రాప్తస్యరసస్యాశ్రయతయాలబ్ధమధువ్యవదేశస్యాదిత్యస్యాంశానాంవస్వాదిభిర్భుజ్యమానానాముపాస్యత్వంవస్వాదిత్వంచప్రాప్యంశ్రూయతే *అసౌవాదిత్యోదేవమధ్యిత్వవక్రమ్య *తద్యత్ప్రథమమన్మతంతద్వసవఉపజీవస్తీత్యుక్త్వా *సయపతదేవమన్మతంవెదవసూనామేవైకౌభూత్వాగ్నినైవముఖేనైతదేవాన్మతందృష్ట్వాతృప్యతీత్యాదినా.

మధువిద్యాదిషుయాదేవతోపాస్యా- తాగుకింతస్యాదికారోస్తి - నేతిచిరం. తదర్థం *యఏతదేవమన్మతంవేదేతియచ్ఛబ్దకింఘోషేనవస్వాదివ్యతిక్రవిషయః- ఉతాసంకుచితవృత్తిరితి. కింతస్యాదేవతాయాన్వద్విద్యోవసంహరసామర్థ్యమస్తి - నేతి. కింమధువిద్యాయాంవస్వాదిదేవతామాత్రముపాస్యం- ఉతతదవస్థంబ్రహ్మేతి. కింవశుత్వమాత్రంమధువిద్యాఫలం-ఉతబ్రహ్మప్రాప్తివర్యస్తవశుత్వమితి. యదావశుత్వమాత్రంఫలం-తదావస్వాది దేవతామాత్రస్యోపాస్యత్వేన తస్యాదేవతాయాన్వద్విద్యోవసంహరసామర్థ్యాభావాత్ యచ్ఛబ్దస్యతద్యవ్యతిక్రవిషయత్వాత్ ప్రత్రానధికారఇతి. యదాబ్రహ్మప్రాప్తివర్యస్తవశుత్వంఫలం- తదాతవస్థంబ్రహ్మణఉపాస్యత్వేనతద్యిద్యోవసంహరసామర్థ్యాద్యచ్ఛబ్దస్యతద్యవ్యతిక్రవిషయత్వాభావాత్ తస్యాదేవతాయాన్వస్యాంవిద్యాయామన్వ్యధికారఇతి. ననుతవస్థంబ్రహ్మణఉపాస్యతయానిధాన్తశ్చేత్ - ప్రతర్జనవిద్యాన్యాయేనగతాగత్యాదారమ్భవైయధ్యం. నైవం- తత్రప్రతిపాద్యపిశేషవైవనిరూపితత్వాత్. సహిష్టస్యతస్యాంవిద్యాయామధికారోస్తి నేతినిరూపితం. అతోన్విధికారనిరూపణార్థమారమ్భణీయత్వమితి. కించ- తత్రాపక్రమమాత్రేజీవలిప్తం- అవయవినోమహవాక్యస్యపరమాత్మలిప్తభూయస్తాదవయవివిరోధేనవయవమాత్రస్యదుర్బలత్వాద్రాధాన్తఉక్తః. ఇహతూపసంహరమాత్రేపరమాత్మలిప్తం-సతుమహవాక్యరూపేనవయవిని- అతోన్విధికరణమారమ్భణీయం. సస్వేవంసత్వవక్రమాపేక్షయాపసంహరదౌర్బల్యాత్ రాధాన్తానుపపత్తేరనారమ్భణీయతాస్యాత్. నైవం- ఉపక్రమోపసంహరయోర్నిధోవిరోధేనోపక్రమవగతాగత్యాగేప్రాప్తేహి తత్ప్రాబల్యేనోపసంహరవాధః- ఇహతూపక్రమవగతాగత్యాగహేత్వభావాన్మోషసంహరవాధః. కథంతర్హినంకయోథానం. అర్థిత్యాద్యసంభవంబ్రహ్మోపనిషత్త్వశ్రవణాభ్యాంసంశయః. (అసంభవాదితి) అర్థిత్యసామర్థ్యయోగిశేషః. కర్తృకర్తృవిరోధాత్సామర్థ్యాభావఇత్యాహ (సహితి) ప్రాప్తఫలత్వాదర్థిత్యాభావఇత్యాహ (సచేతి) ఆదిత్యవస్వాదయిత్యాదికజైవమరుద్రుద్రసాఖ్యావినీతాః. వస్వాదిత్యమరుద్రుద్రసాఖ్యగణావైకంప్రతిదిశముపరివర్థిత్యాదిత్యంప్రధానమనుభవం. వస్వాదీనామేవోపాస్యత్వంవస్వాదిత్యవైవస్థాప్యత్వంవకింశ్రూయతఇత్యపేక్షాయాంకర్తృకర్తృవిరోధంప్రాప్తఫలత్వంచశ్రుత్యర్థిపన్యాసేనవిశదయతి (మధువిద్యాయామిత్యాదినా) (ఋగ్వేదాదితి) అగ్నిప్రాస్తాచుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతఇతివచనార్థోన్విషేతః. (ఆదిత్యస్యాంశానాంవస్వాదిభిర్భుజ్యమానానాముపాస్యత్వమితి) వస్వాదిభిర్భుక్తృభిస్సహతద్విగృహతాఃఆదిత్యాంశాఉపాస్యాఇత్యర్థః. సనుకథంకర్తృకర్తృవిరోధః- స్వాత్మవిషయమపిహ్యనుసన్ధానంనుకరం, భూమివిద్యాధీతాయాంప్రాణవిద్యాయాంవకర్తృకర్తృవిరోధాభావశ్చభవదభిమతః, ఉచ్యతే- సతావత్స్మృతిసంతతిమాత్రముపాసనం- ఘటాదిస్మృతినంతేరపుపాసనశబ్దవాచ్యత్వప్రసక్తాత్. అతఃప్రకృష్టవస్తువిషయస్మృతినంతతిరేవోపాసనం. నామాద్యాశాపర్యస్తోపాసనేమనామాదీనామస్తవభలప్రదానామపిప్రకర్షవత్త్వంవివక్షితం. వస్వాదీనాంతుస్వస్మాత్ప్రకృష్టత్వాభావాత్ స్వాపేక్షయాప్రకృష్టవిషయముపాసనంస్వస్తిన్ద్రుంసకళతే. ప్రాణవిద్యాయామప్యవస్థాభేదోపాస్యప్రకర్షస్సమ్భవతి- బద్ధావస్థఉపాసకః- నిరతిశయభోగ్యంముక్తావస్థస్వరూపం. చ్యుతాస్యం- తచ్చబద్ధాదతివప్రకృష్టం. ఉభయవిషయపరవిద్యాస్వపిస్వాత్మాంశేకర్తృకర్తృవిరోధోప్యవస్థాభేదేనైవపరిహృతః. మధువిద్యాయాంతువస్వాదీనామేవోపాస్యత్వం- సతుపరిమిద్ధావస్థానాం- అతోన్విధావస్థాభేదానాప్యవిరోధస్యదుర్వచత్వాత్కర్తృకర్తృవిరోధఇతి. యద్వా- స్వయమేవస్వాభీప్రసంప్రదానాశక్తేనఫలాధీనా పురుషేణోపాస్యాదేవతాస్యోపాసనప్రీతాఫలాధీనేఫలందిశతి- వస్వాదీనాంతుస్యోపాసనజనితస్వప్రీత్యాస్వస్యఫలప్రదత్వమయమక్రమితిఉపాసనప్రీతీనియత్వాకారేణకర్తృకర్తృవిరోధః. యద్వా- ఏకస్యైవఫలప్రదత్వఫలాధీకరరూపప్రకర్షాపకర్షరూపవిరోధగర్భిత్యాత్కర్తృకర్తృవిరోధఇతి స్థితేసామర్థ్యాభావః- అతశ్చక్రత్వాశక్తత్వవిశేషప్రీతీనియత్వప్రీతీనియత్వఫలప్రదత్వాధీత్వరూపవిరోధగర్భిత్యాత్కర్తృకర్తృవిరోధః. ఈదృశవిరోధఃప్రాణవిద్యాయామపిస్థితపాత్రవక్ష్యమాణన్యాయోపజీవనేనపరిహర్యఇతి. ప్రాణవిద్యాయాంబ్రహ్మత్వత్వేనోపాసనస్యావినీతత్వేనవతోజీవాన్ద్రూమిణఃపరస్యప్రీతిజననద్వారాస్వర్గార్థయజ్ఞాదేవఫలప్రదత్వమిత్యేతావతానైషమ్యం- ప్రకర్షాపకర్షగర్భకర్తృకర్తృవిరోధస్యబ్రహ్మత్వతయాపరిహరస్యసమాసః. అతః ప్రాణవిద్యాపైతన్వాయసాపేక్షేతితత్రవిరోధస్యాపరిహృతత్వాత్ తస్మిబద్ధసస్యసామర్థ్యాభావస్యాత్ప్రార్థపక్షహేతుతయోపన్యాసః. ఇత్యాదీనాయభోక్తార్థోక్తాయతేజ్యస్వయః.

3౧॥ సూ. త్విహి జ్యోతిషిభావాచ్చ॥ త్విహి * తందవాజ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతే
మృతమిజ్యోతిషి - పరస్మిన్మృత్యుణిడపాసనందేవానాం శ్రూయతే. దేవమనుష్యోభయసాధారణేవరబ్ర
హ్మపాసనేదేవానాముపాసకత్వకథనందేవానామితరోపాసననివృత్తిం వ్యోతయతి- అతపమువస్వాదీనా
మనధికారః.

ఇతి ప్రాప్తైర్భిధీయతే.

3౨॥ సూ. త్విహి భావంతుబాదరాయణోస్తిహి॥ త్విహి * ఆదిత్యవస్వాదీనామపి తేష్వధికార
భావంభగవాన్బాదరాయణోమన్యతే- అస్తిహ్యదిత్యవస్వాదీనామపిస్వావస్థబ్రహ్మపాసనేనవస్వాదిత్య
ప్రాప్తిసూర్యకబ్రహ్మప్రేక్షాసంఘ్నవః. ఇదాసీంవసూనామపిసతాంకల్పాన్తరేపివస్వాదిత్యప్రాప్తిశ్చ
పక్షితాభవతి. అత్రహికార్యకారణోభయావస్థబ్రహ్మపాసనంవిధీయతే- * అసౌవాఆదిత్యోదేవమధ్యిత్వా
రభ్య * అథతడోర్ధ్వఉదేతేత్యతః ప్రాగాదిత్యవస్వాదికార్యవిశేషావస్థంబ్రహ్మపాస్యముపదిశ్యతే- * అ
థతడోర్ధ్వఉదేతేత్యాదినాఆదిత్యాన్తరాంతరయాన్వస్థితంకారణావస్థమేవబ్రహ్మపాస్యముపదిశ్యతే. త
దేవంకార్యకారణోభయావస్థంబ్రహ్మపాసీనః కల్పాన్తరేవస్వాదిత్యం ప్రాప్యతదనైకారణం పరంబ్ర
హ్మేవాహ్నోతి. * నహవాఅస్మాఉదేతిననిమ్రోచతిసకృద్దివా హైవాస్యభవతియపతామేవం బ్రహ్మపనిషదం
వేదేతికృత్సాయామధువిద్యాయా బ్రహ్మపనిషత్త్వశ్రవణా, ద్భగ్విప్రాప్తిపర్యన్తవస్వాదిత్య ఫలస్య
శ్రవణా, చ్చవస్వాదిభ్యోగ్యభూతాదిత్యాంశస్యవిధీయమానముపాసనంతదవస్థేనైవబ్రహ్మణిత్యవగమ్యతే-
అతపవంవిధముపాసనమాదిత్యవస్వాదీనామపిసమ్భవతి. ఏవశ్చబ్రహ్మణపవాపాస్యత్వాత్ * తందేవాజ్యోతి
షాంజ్యోతిరిత్యవ్యుపపద్యతే. తదాహవృత్తికారః * అస్తిహిమధ్యాద్విషువమ్మవోబ్రహ్మణపవసర్వశ్రనిచాయ్య
త్వాదితి. మధ్వధికరణంసమాప్తమ్.

3౧॥ సూ. త్విహి జ్యోతిషిభావాచ్చ॥ త్విహి తత్కమిత్యత్రాహ (దేవమనుష్యేతి) దేవాపివజ్యోతిరుపాసతే-దేవాజ్యోతిరేవాపాసత
ఇతివావాక్యభక్తిసాధౌ- తత్రనప్రధమఃకల్పయ్యజ్యతే- మనుష్యాణామనధికారప్రసక్తౌ. తస్మాజ్యోతిరేవాపాస్యమిత్వగ్గః. ఆస్యధాదిశేషవచ
నవైయర్థ్యంస్యాదిత్యప్రాప్తయః.

3౨॥ సూ. త్విహి భావంతుబాదరాయణోస్తిహి॥ త్విహి అక్షరాధికారా (ఆదిత్యేత్వాదినా) అధిత్వసామర్థ్యాభావంపరిహరతి (అస్తి
హితి) స్యావస్థబ్రహ్మపాసనశబ్దేనకర్తృకర్తృవిరోధఃపరిహృతః. వస్వాదిత్యస్య ప్రాప్తత్వాన్వాధిత్వసంభవభిత్వత్రాహ (ఇదాసీమితి) ఉపాసనస్య
బ్రహ్మపర్యన్తేఫలస్య బ్రహ్మ ప్రాప్తిపర్యన్తేవ ప్రతిపాద్యసలిహికర్తృకర్తృవిరోధాభావః, ప్రాప్తఫలత్వాభావ, శ్చ- రత్కమిత్యత్రాహ (అ
త్రహితి) ఆదిత్యాదినామత ద్రాపనిష్ఠజీవశరీరకంబ్రహ్మకార్యావస్థం-తదపాసనంవిహితమిత్యాహ (అసౌవాజ్యత్వాదినా) ఇదాసీమాదిత్యాదినా
మరూపభాణోపిప్లవేః పూర్వమాదిత్యాదినామరూపరహితజీవమాత్రస్యాన్తర్యామి బ్రహ్మకారణావస్థం - తదుపాసనంవిధీయత్యత్వాహ (అథతత
డోర్ధ్వఉదేతేత్యాదినేతి) బ్రహ్మపాసనంవిహితంచేత్ కథంతద్విరుద్ధఫల శ్రవణమిత్యత్రాహ (తదేవమితి) ఉదాహృతవాక్యేకార్యకారణావస్థాది
త్యవ్యైహోపాసనం, వస్వాదిత్యమాత్రఫలప్రాప్తి, శ్చప్రతీయతే- నత్వాదిత్యాదిశరీరక బ్రహ్మపాసనం, తర్వాప్తి, శ్చేత్యత్రాహ (నహవాఇతి)
* బ్రహ్మపనిషదంవేద - బ్రహ్మవిద్యాంవేద. బ్రహ్మపాసనంకరోమిత్వగ్గః. ఓదనపాకంపచలీపర్. ఉపసంహరతి (అతపివమితి) అబ్ర
హ్మపాసనపరత్వేనైవర్యాభ్యాతం- తన్నతాదస్యప్రామాణికత్వందర్శయతి (తదాహవృత్తికారణం).

పరేన్యేద * మధ్యాద్విషువమ్మవాదిత్యాదినా త్రత్రయం * తదపర్యవసీత్వాదిభిన్నా త్రైకేకాధికరణంమన్వానాపివంవ్యావత్తే- బ్రహ్మవ్య
తిక్రమిషయేమధ్యాదివిద్యాదిశేషేమలగ్నిత్వాద్వ్యసమ్మపాత్సర్వాసువిద్యాస్వనధికారంజైమినిర్వన్యతే. కథంక్వచిదనధికారాదస్య త్రాప్తనధికా
రః- సహిరాజమాయానధికారిణోత్తామ్నాస్య బృహస్పతిసవానధికారిణితక్ష్ణాయామాదిత్యాదిజ్యోతిషమణ్డూద్యాకారత్వా, ద్రచేతనేహినిత్రా
దిశబ్రహ్మయోగసద్భావాత్, అగ్న్యోగీనాంచాచేతనత్వా, న్నన్త్రాధికారాదయోగసర్వపరత్వేన విగ్రహాదిమత్త్వాభావేనవ అధిత్వసామర్థ్యాభావా, న్నా
ధికారః. ఇతిసూత్రద్వయం వ్యాఖ్యాయ * భావంత్యితి తృతీయసూత్రేణమన్త్రాధికారాదయోగపిప్రతీయమానాన్తేప్రామాణ్యపాదనముఖేన అ
గ్నిత్వాదిసద్భావాద్విద్యాధికారోస్తీత్యుచ్యతేఇతి. తదయం క్తం- వృత్తికారానధిమతత్వా, దధ్యాహరసాపేక్షత్వా, దపేక్షితాథాపరిక్షణాయోగాత్,
కృతకర్తవ్యప్రసక్తౌ, దధికరణాన్తరవైరూప్యా, చ్చ. తత్ర వృత్తికారానధిమతిర్భాష్యకణ్ఠోక్త్యాదర్శితా - తత్ర హేతురితరహేతుజాతం. అసమ్మ

33॥ సూ.

శ్రీమత్ప్రకాశికాయ క్తశ్రీభాష్యమ్.—ప్ర.అ. తృ.పా.—పతన్ధర్మే-౧. అపసూద్రాధికరణమ్. 3౦౯

బ్రహ్మవిద్యాయాంసూద్రస్యావ్యధికారోఽస్తి-నవేతివిచార్యతే. కింయుక్తం. అస్తీతి. కుతః. అధిత్వసామర్థ్యప్రయుక్తత్వాదధికారస్య, సూద్రస్యాపితత్వమ్భవాత్. యద్యప్యగ్నివిద్యాసాధ్యేషు కర్తృస్వనగ్నివిద్యత్వాచ్ఛూద్రస్యానధికారః - తథాపిమనోవృత్తిమాత్రత్వాద్భృహస్పతిసంస్కృతత్రాధికారోఽస్యైవ. శాస్త్రీయక్రియాపేక్షితేష్వప్యపాసనస్య తత్త్వద్వన్తాశ్రమోచితక్రియాయాపవాపేక్షితత్వాచ్ఛూద్రస్యాపిస్వవర్ణోచితపూర్వవర్ణశుశ్రూషైవక్రియాభవిష్యతి. * తస్మాచ్ఛూద్రయజ్ఞైవవక్ష్తేప్రతిత్వప్యగ్నివిద్యాసాధ్య

హన్త్యాదిష్య నధికారంమన్యతఇతి అనధ్యాహరేణయోజనాసమ్భవేపిమత్వాదిష్యసమ్భవాత్ కుత్రానధికారఇత్వపేక్షాయాంసూద్రాసువిద్యాస్య ప్యనధికార ఇత్వధ్యాహరేణయోజనాఽనుపపన్నా. *సకృద్భివాక్తేవాస్యభవతియపితామేవంబ్రహ్మపనిషదంవేదేతిబ్రహ్మవిద్యాత్వంతదనుగుణఫలంచావగమ్యతే, నస్మాదీనాముపాస్యత్వంచప్రతీయతే, కథమిదంఘటతఇతిపుస్తకశబ్దస్యసంశయోభవతి - తస్మాదియమబ్రహ్మవిద్యావాప్ర, బ్రహ్మవిద్యావేదినిరూపణమపేక్షితం - తస్మానిరూపితత్వాత్ బుభుక్షితాపరిక్షణంస్యాత్. * తదుపర్యపీతిసూత్రేజ్ఞానమద్రాగ్ధవాదయోగ్యగ్రహణావశ్రామాణ్యస్యచిహ్నతత్వేన *జ్యోతిషీత్యాదిసూత్రద్వయస్యాన్యపరత్వశక్త్యాపరిహరపరత్వేనవ్యాఖ్యానస్యకృతకరత్వంచస్యాత్. *సమ్భవాదిత్వక్తృస్యాధిత్వాదిసమ్భవరూపస్యపేతోరసమ్భవశ్చదాసాధీనాత్మలాభత్వాదాద్యసూత్రేణ చిహ్నతత్వమవగమ్యతే. అనన్తరమేవయగవదనేకత్రసన్నిధివిరోధాదిచిహ్నబద్ధవిగ్రహాదినిద్దినిబద్ధనత్వాదన్యపరత్వస్యచిహ్నతత్వమవగమయతి. యద్యాద్యసూత్రేణాసమ్భవశక్త్యాపరిహరానవివక్షితో- తస్మాత్తద్భక్త్యాపరిహరపరేణ * జ్యోతిషీత్యాదిసూత్రద్వయేనాద్యసూత్రానన్తరేణభవితవ్యం- స్వపక్షసాధకోపన్యాసానన్తరమేవతద్దౌష్ఠ్యశక్త్యాపరిహరస్యాధికరణాన్తరేష్యపిదృశ్యమానత్వాత్- యథా *ఈక్షతేర్నాశబ్దం *గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్-యథా *జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ *భస్మోభిధానాన్మేలచేన్నతథాచేతోర్వనిగమదితి *అనుమానికమపేక్షేషామితిచేన్నశరీరరూపకవిస్వస్వగీతేర్దర్శయతిచ *సూక్ష్మంతుతదన్తత్వాదితిచ. తతోభిన్నాధికరణత్వంయుక్తం. — అధికరణభేదమభ్యుపగమ్యవస్తుసముదాయస్యోపాస్యత్వం-చితైకవసోరుపాసకత్వం-రుద్రాదిష్యపేషవంసముదాయప్రత్యేకభేదాదుపాసాపాసకభావః-ఉపాస్యత్వంచవస్వాదిభోగ్యాదిత్వాంశమాత్రస్య- నతుబ్రహ్మణః-ఫలంచవస్వాదిత్వమాత్రమితితైత్తిరుక్తం. తదవపగరూపఫలబ్రహ్మపనిషత్త్వశ్రవణవిరుద్ధత్వాత్ వృత్తికారస్యానభిమతమిత్వనాదరణీయం. — నను * తదుపర్యపి * మత్వాదిష్యసమ్భవాత్ ఇత్వధికరణద్వయేనకింప్రయోజనం. దేవానాందేవతావిశేషాణాంచార్థిత్వసామర్థ్యసమ్భవనిర్ణయాన్నమనుష్యాణాంప్రయోజనం- తేషానాప్యుపాసముపాసనోపపక్షే. నచ దేవానాంకిమపిప్రయోజనం - తేషాంస్వకీయపటుతరదేహాదిమత్యైర్ధిత్వసద్భావేచాధికరణన్యాయనిరపేక్షనిగ్రయకత్వాదితి. ఉచ్యతే-చరంబ్రహ్మసామాన్యేనదేవానామపుష్పాస్యంఫలప్రదంచ, దేవతావిశేషాణామపుష్పాసనచితేషైరుపాస్యంఫలవిశేషప్రదంచే, త్యేవంచితైశ్వర్యవిశిష్టత్వేనముపైర్విరుపాసతైర్భిహ్మణోఽనుసంధేయత్వాత్తదానుసంధానమేవప్రయోజనమితి.

మధ్యధికరణంసమాప్తమ్.

33॥ సూ. శ్రీమత్ప్రకాశికాయ క్తశ్రీభాష్యమ్.—ప్ర.అ. తృ.పా.—పతన్ధర్మే-౧. అపసూద్రాధికరణమ్. 3౦౯ మనుష్యవృత్తిరిక్షవస్వాదిదేవతావిశేషాణాన్యుత్పన్నానుభ్యసమ్భవాదధికారోఽస్తియుక్తం. అథాధిత్వసామర్థ్యయోగప్రయోజకత్వేషుమవ్యవిశేషాణాం సూద్రాణామపధికారస్యాదితిశబ్దాయాసంజ్ఞిరీత్యాహ (బ్రహ్మవిద్యాయామితి)కింబ్రహ్మవిద్యాయాంసూద్రస్యావ్యధికారోఽస్తి-నేతివిచార్యతే. తదన్తంతస్యతదపసంహరసామర్థ్యమస్తి-నేతి. కింబ్రహ్మవిద్యయమనోవృత్తిరూపాబ్రహ్మవిద్యాఽనధికరణేదస్యాపిసమ్భవతి-నేతి. కింవేదాదేవబ్రహ్మవగతిః-ఉతేతిహాసపురాణాభ్యామపిసమ్భవతి. కింతయోగ్యేదోపయంహణంకుర్వతోరేవబ్రహ్మవగతిహేతుత్వం - ఉతస్వాతస్యైవేతి. కింజానశ్రుతేషుచేత్వామస్త్రాణినిహాసపురాణయోగ్నిరపేక్షబ్రహ్మవబోధకత్వముపాసకత్వం-నేతి. కింతత్రశూద్రశబ్దోరూఢ్యాబాలిపరః-ఉతయోగికతయాశోకవత్సరభి. యదారూఢః-తదాశూద్రశబ్దస్యేతిహాసపురాణయోగైరపేక్ష్యత్వమతయాతయోస్యాతస్యైవబ్రహ్మవగతిహేతుత్వాత్ బ్రహ్మవిద్యయచ్చృతిసన్తరిరసధితేదస్యాపిసమ్భవతినిసాదీర్ఘ్యలాభాత్ సూద్రస్యావ్యధికారస్యమ్భవతిపూర్వఃపక్షః. యదాశూద్రశబ్దోయాగికః- తదాశూద్రేత్వామస్త్రాణిసంస్కృతిహాసపురాణయోగ్నిరపేక్షబ్రహ్మవబోధకత్వాభావాద్వేదాదేవబ్రహ్మవగతిత్వనధితేదస్యతదసమ్భవేనసామర్థ్యాభావాన్నబ్రహ్మపాసనాధికారఇతిరాధాన్తే. ననుకర్తృకాణ్డాపశూద్రాధికరణేశూద్రస్యవైదికసర్వకర్మస్వనధికారశబ్దః- తత్కర్మమత్రతత్వమ్భవతిత్వత్రాహ (యద్యపీతి) విద్యా- దేవవిద్యా. అభ్యయనం. అగ్నిః- ఆహుత్య. పరిహరతి (తథాపి) ననువిద్యాయాఃకర్మాజ్ఞకత్వంవత్స్యతే - తత్కర్మంసాక్షిబ్రహ్మవిద్యాయాంసామర్థ్యమిత్వత్రాహ (శాస్త్రీయేతి) నను * తస్మాచ్ఛూద్రయజ్ఞైవవక్ష్తేప్రతిత్వప్రయజ్ఞగ్రహణస్యోపక్షణార్థత్వాద్విద్యాయామప్యనధికారస్సిభ్యతి. సహ్యసావర్థః శ్రుత్యేకసమగిగమ్యః - యేనయావద్వచనతాస్యాత్ పరిసంఖ్యావా - కింతున్యాయసిద్ధిః. న్యాయశాస్త్రవిద్యాసాధ్యేషుగ్నివిద్యస్యాధికారానుపపత్తిరూపకర్మోపాసనసాధారణః- అతోఽనధికారఇత్వత్రాహ (తస్మాచ్ఛూద్రఇతి) సత్వమసావనువాదః- నైతావతాబ్రహ్మవిద్యానధికారః- అగ్నివిద్యాసాధ్యకర్తృవిషయత్వాన్నాయస్య. యజ్ఞాదికర్తృతామేవాగ్నివిద్యాసాధ్యత్వాత్ బ్రహ్మవిద్యా

పాసనోపాయత్వాచ్చుద్రస్యబ్రహ్మపాసనసామర్థ్యాసమ్భవః. ఇతిహాసపురాణేఅపివేదోపబృంహణంకు
ర్వతీపవాపాయభావమనుభవతః- నస్వాతన్త్రైయణ. శూద్రస్యేతిహాసపురాణశ్రవణానుజ్ఞానంపాపక్షయాది
ఫలార్థం-నోపాసనార్థం. విదురాదయస్తుభవాన్తరాధిగతజ్ఞానాప్రమోషాద్జ్ఞానవన్తఃప్రాబ్ధకర్మవశాచ్చేద్య
శజన్తయోగినఇతితేషాంబ్రహ్మనిష్ఠత్వం. యస్తు సంవర్గవిద్యాయాంశుశ్రూషోశ్శూద్రైఃసమ్బాధనంశూద్ర
స్వాధికారంసూచయతీతి- తన్నైత్యాహ (శుగస్యతదనాదరశ్రవణాత్తదాద్రవణాత్సూచ్యతేహి) శుశ్రూ
షోజ్ఞానశ్రుతేషాత్రాయణస్యబ్రహ్మజ్ఞానవైకత్యసహంసోక్తానాదరవాక్యశ్రవణా, తదైవబ్రహ్మవిదోరైక్వ
స్యసకాశంప్రత్యాద్రవణా, చ్చుగస్య సజ్ఞాతేతిహిసూచ్యతే- అతస్సుశూద్రైఃత్యామన్త్యైతే - నచతుర్థవర్ణ
త్వేన. శోచతీతిహిశూద్రః- *శుచేర్దశ్చేతిరప్రత్యయేధాతోశ్చదీర్ఘైఃచకారస్యచదశాశ్చరూద్రఇతిభవతి. అత
శ్శోచిత్వత్వమేవాస్యశూద్రశబ్దప్రయోగేనసూచ్యతే- నజాతియోగః. జానశ్రుతిః కిలపాత్రాయణోబహు
ద్రవ్యప్రదోబహ్వన్నప్రదశ్చబహువ. తస్య ధార్మికాగ్రసరస్యధర్మేణప్రీతయోగియోశ్చిన్తహాత్మనోరస్య
బ్రహ్మజ్ఞానామత్పిపాదయిషతోర్థంసరూపేణనిశాయామసాస్వివిమారేగచ్ఛతోరస్యతరఇతరమువాచ *భో
భోభగ్నాక్షభగ్నాక్షజానశ్రుతేషాత్రాయణస్యసమందివాజ్యోతిరాతతంతన్నాప్రసాక్షీస్తత్త్వామాప్రధాక్షీ
దితి. ఏవంజానశ్రుతిప్రశంసాపంపవాక్యముపశ్రుత్యవరోహంసఃప్రత్యువాచ * కష్టవసనమే తత్ప్రస్తుంస
యుక్త్వానమివరైక్వమాత్థేతి. కంసస్తమేనంజానశ్రుతిం సయుక్త్వానంరైక్వం బ్రహ్మజ్ఞ మివగుణశ్రేష్ఠమేత
దాథ - సబ్రహ్మజ్ఞైరైక్వపవలూకెగుణవత్తరః - మహతాధర్మేణసంయుక్తస్యాప్యస్యజానశ్రుతేరబ్రహ్మజ్ఞ
స్యకోగుణః-యద్గుణజనితంతేజోరైక్వతేజవమాందహేదిత్యర్థః. ఏవముక్తేనపరేణకోసారైక్వఇతిపుష్టః- లో
కేయతి-చిత్సాధ్వనుస్థితంకర్మ, యచ్ఛ సర్వచేతనగతంవిజ్ఞానం, తదుభయంయదీయజ్ఞానకర్మాన్తర్భూతం-
సరైక్వఇత్యాహ. తదేతద్దంసవాక్యం బ్రహ్మజ్ఞానవిధురతయాఆత్మనిద్రాగర్భంతద్వత్తయాచరైక్వప్రశంసా

మథావిరోధేనకులలిక్ససద్భావేభవతి- నత్వర్థవిరోధే- అతఏవహిగజ్ఞాయాంఘోషఇత్యత్తగజ్ఞాపదస్యలక్షణా. *రథకారోగ్నినాదధీత్యత్రా
పి * సాధనానఋభవశ్శూరవక్షసఇతిసాధనత్వముకులలిక్సంబృశ్యతే- బ్రహ్మణాదేశ్చశిల్పనిషేధోఽవగమ్యతే- అతోఽర్థవిరోధాచ్చుద్రశబ్ద
స్వరూఢిర్బల. అతోఽనధికారః. అయంచాధః *శుగస్యేతిసూత్రాధిప్రేతఇహప్రతిపత్తిసాకర్యామోక్షః. నసూక్తమిహసపురాణద్వారా
శూద్రస్యాపిబ్రహ్మజ్ఞానంసమ్భవతీత్యత్రాహ (ఇతిహాసేతి) ఉపబృంహణీయవేదజ్ఞానానధికారాదుపబృంహణమాత్రేణఉపాసనోపయోగిజ్ఞాన
పాష్కంససమ్భవతి- నహివాప్యేయానధికారిణోవాక్యానమాత్రేణపుష్కలజ్ఞానసమ్భవఇతిప్రసామర్శ్యవైకల్యం, - *ఇతిహాసపురాణాభ్యాం
వేద మాయోగే ఇతివేదాద్ధవిశదీకారహేతుతయైవ తదవగమవిధానాదజ్ఞతయావిహితస్య స్వతఃప్రతయోపాదానేతజ్జన్యజ్ఞానస్యపుస్తకపా
తాదలభ్యవేదాద్ధజ్ఞానస్యేవసాప్రవిరోధాదృప్తసామర్శ్యవైకల్యం, చ. అతస్తదవిరోధస్యన్యాయ్యత్వాచ్చివణవిధ్యవైయధ్యాచ్చశూద్రస్యశ్రవణా
నుజ్ఞానంపుణ్యకథాఽవగతిద్వారేణపాపక్షయఫలార్థం- సరూపాసనార్థమిత్యర్థః. యద్యేవంవేదవాక్యార్థజ్ఞానముపాసనాజ్ఞం- కథంతర్హివిమరాదీనా
ముపాసనసమ్భవఇత్యత్రాహ (విమరాదయస్త్వితి) తేషామపుపాసనేప్రథమప్రవృత్తిరూద్రజన్తని - అపితుపూర్వజన్తనిజ్ఞేవ-పాశ్చాత్యైతుజ
న్తనిప్రాక్తనజ్ఞానప్రమోషాభావాదవర్జనీయంతదనువృత్తిమాప్రమేవేత్యర్థః. — విమరాదీనామపీతిహాసపురాణ శ్రవణాన్జ్ఞానసిద్ధిరితియదితరై
రుచ్యతే-తదయంక్షం - *పర్వవ్యాధాదయోష్యస్యేపూర్వాభ్యాసాజ్ఞగుప్సితే. వర్ణావరత్వేనంప్రాప్రాసనసిద్ధింశ్రమణీయథాఇతిశాసకవచసవిరో
ధాత్. — ఏవమర్థసిద్ధిస్తుత్రకారాధిప్రేతోహేత్వస్తరపరిహరణిక్ష- అధప్రధానయంక్షిపరిహరచరంసూత్రమవతారితుమాహ(యత్త్వి
తి)శోచిత్వత్వంశూద్రశబ్దార్థః- తత్రశోకకారణంకోకకార్యంచహేతుత్వేనాహ (శుశ్రూషోరీత్యాదినా) అనాదరవాక్యశ్రవణంకోకకారణం - ఆ
ద్రవణంతత్కార్యం. శూద్రశబ్దస్యశోచిత్వత్వవాచకత్వంకథమిత్యత్రాహ (శుచేర్దశ్చేతీతి) రప్రత్యయః ప్రకరణసిద్ధశ్చకారాకృష్టః - *అమిత
మ్యాద్ధిర్ఘశ్చేతిసూత్రేద్ధిర్ఘశ్చేత్యంశోఽనువర్తతీతిభావః. — పరైర్నిరుక్తప్రక్రియయాఆద్రవణమప్యన్తర్భావ్యశూద్రశబ్దనిర్వాహంకృతః-ము
ఖ్యనిర్వాహేసమ్భవతిసోఽనువచసప్రతిభావః. పాణినీయనిర్వాహముఖ్యః-తదనస్తరమాణాదికః-తతోనైరుక్తః. తత్రేణాదికనిర్వాహస్యసమ్భవిత
త్వాత్సపివాత్రకృతః. అనాదరవాక్యశ్రవణస్యేవాద్రవణసాస్విశూద్రశబ్దవాచ్యత్వంసూత్రవివక్షితం-ఉపపాదకతయోపాదానస్యద్వయారపితు
ల్యత్వాత్. శుచిపవమ్యుపపాద్యత్వంప్రతీయతే- ప్రథమాన్తనిర్దేశాత్. శ్రవణాద్రవణశబ్దాహిషజ్ఞమ్యస్తై. తస్మాచ్ఛోభకపివశూద్రశబ్దప్రవృత్తినిమి
త్తం. — అనాదరవాక్యశ్రవణాదీనాంవైశద్యాధ్యముపస్యస్యతి (జానశ్రుతిఃకీలేతి) భగ్నాక్షః- హంసః. సమందివా- స్వర్ణైఃసమం. స్వర్ణైఃపితృజ్ఞః
ప్రస్తుతమిత్యర్థః. యద్వా- దివసేససమమిత్యర్థః నిశాయామిత్వక్తవాత్. మాప్రసాక్షీః-మాప్రసక్తస్యైః. మాప్రధాక్షీత్-త్వాంమాదహేది
త్యర్థః. (పరోహంసఇతి) శ్రుతౌపరశబ్దోహంసవాచీతిభావః. హంసాన్తరవాక్యస్యానాదరగర్భతాంవ్యనక్తి (కంసస్తమితి) సయుక్త్వానమిత్యస్యాధ్య
మాహ (గుణశ్రేష్ఠమితి) యద్వా- యుక్త్వా- శకటం. తద్వస్తమిత్యర్థః. గుణశ్రేష్ఠమితిప్రకరణసిద్ధార్థోక్తిః. * ఉపాస్యఇతిమధ్యమపురుషనిర్దేశా

రూపంజానశ్రుతిరువశ్రుత్య తక్షణాదేవక్షత్తారంరైక్వాన్వేషణాయప్రెష్యతస్మిన్విదిత్వా ఆగతేస్వయమపి
రైక్వముపసద్యగవాం షట్పుతంబిమ-మశ్వతరీరథంబరైక్వాయోపహృత్యరైక్వంప్రార్థయామాస *అనుమ
పతాంభగవోదేవతాంశాధియాందేవతాముపాస్మతి. త్వదుపాస్యాంపరాందేవతాంమమానుశాసిత్యర్థః స
చరైక్వస్వయోగమహిమవిదితలాకత్రయోజానశ్రుతేర్భృహజ్ఞానవిధురతానిమిత్రానాదరగర్భహంసనాక్య
శ్రవణేనశోకావిష్టతాంతదనస్తరమేవబ్రహ్మజిజ్ఞాసయోఽయోగంచవిదిత్వాఽస్యబ్రహ్మవిద్యాయోగ్యతామభి
జ్ఞాయదిరకాలసేచాంబినాన్రవ్యప్రదానేన శుశ్రూషమాణస్యాస్య యావచ్ఛక్తిప్రదానేనబ్రహ్మవిద్యాప్రతి
ష్ఠితాభవతీతిమత్వాతమనుగృహ్యంతస్తస్యశోకావిష్టతాముపదేశయోగ్యతాభ్యాపికాంశూగ్రశబ్దేనామస్త్రజేన
జ్ఞాపయన్నిదమాహ *అహహారేత్వాసూగ్రతవైవసహగోభిరస్త్వితి. సహగోభిరయంరథస్తవైవాప్త-నైతా
వతానుహ్యందతైనబ్రహ్మ జిజ్ఞాసయాశోకావిష్టస్య తవబ్రహ్మవిద్యాప్రతిష్ఠితాభవతీత్యర్థః సచ జానశ్రు
రూపయోపిస్వశక్త్యనుగుణమేవగవాదికంధనంకన్యాంచప్రదాయోపసాద. సరైక్వపునరపితస్యయోగ్య
తామేవభ్యాపయంచూగ్రశబ్దేనామన్యూహ * ఆజహారేమాన్యూహ్రానేనైవముఖేనాలాపయిష్యథాశ్చితి. ఇ
మానిధనానిశక్త్యనుగుణాన్యాజహర్థ- అనేనైవద్వా రేణచిరసేవయావినాపిమాంత్వదభిలషితంబ్రహ్మచారి
దేశరూపవాక్యమాలాపయిష్యసీతుక్త్వాతస్మాఉపదిదేశ. అత స్మూగ్రశబ్దేనవిద్యోపదేశయోగ్యతాభ్యాపనా
ర్థంశోకపవాస్యసూచితః- సచతుర్థవర్ణ్యత్వమ్.

3౮॥ సూ. శ్లో॥ ఊత్రియత్వగతేశ్చ॥ శ్లో॥ *బహుదాయాతిదానపతిత్వేన * బహుపాక్య
ఇత్యాదినాసర్వతపవమేతదన్నమత్యస్తీత్యనైవబహుచరవక్వాన్నప్రదాయశ్చప్రసీతేః, *సహసజ్ఞోహానపవ
క్షత్తారమువాచేతిక్షత్త్రప్రేషణా, ద్భవలగ్రామప్రదానావగతజనసదాధిపత్యా, చ్చాస్యజానశ్రుతేఃక్షత్రి
యత్వప్రతీతేశ్చనచతుర్థవర్ణ్యత్వమ్.

తదేవముపక్రమగతాభ్యాయికాయాంక్షత్రియత్వప్రతీతిరుక్తా. ఉపసం
హారగతాభ్యాయికాయామపి ఊత్రియత్వమస్య ప్రతీయత ఇత్యాహ.

3౯॥ సూ. శ్లో॥ ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిక్తాత్॥ శ్లో॥ అస్యజానశ్రుతేరుపదిశ్యమానాయా
మస్యామేవసంవర్ణవిద్యాయా ముత్తరత్రకీర్త్యమానెనాభిప్రతారి నామా చైత్రరథేనక్షత్రియేణాస్యక్షత్రి
యత్వంగమ్యతే. కథం. *అథహశౌనకంచకాపేయమభిప్రతారిణంచకాక్షసేనింపరివిష్యమాణౌబ్రహ్మచారిభి
భిక్షుభిత్వాదినా * బ్రహ్మచారి నైరముపాస్తహిత్యనైకాపేయాభిప్రతారిఃఖోర్భిక్షమాణస్య బ్రహ్మచారి

భిప్రాయంవృజ్ఞయన్నాహ (త్వదుపాస్యామితి) యజహాననాతనేవ్యశిప్రశస్తిర్దైతా- తంమే బ్రూహివ్యసాప్రాయశ్చత్వర్థః. (చిరకాలేతి) చరతా
ంసేవాయావచ్ఛక్తిప్రదానంవా బ్రహ్మవిద్యాప్రతిష్ఠాహేతురీత్యర్థః. తదునుగృహ్య- సమరూగావిర్యర్థః. (ఆజహారేతి) ఆజహారభవానీతిభవచ్ఛబ్దా
ధ్యాహారేణచ్ఛాస్తవస్యత్యయేనవాక్రతిమోజనేత్యభిప్రాయః. యస్యపిదశాక్త్యమేథానాజహారేత్యాదిష్వత్ పూర్వస్వహారతేరగ్రాహకవర్తనేననానాన్త
త్వసమ్భవాద్ధాతూనాం- ప్రతిగృహీతవాసస్మిత్వ్యజ్ఞమపురుషతయావ్యాఖ్యాతుంకత్యతే - తథాపి *అగ్నయేసమిభహాహగ్ం *అథామేధ్యేనోమ
ధ్యాజహారేతిదానార్థతయావైదికప్రయోగప్రచుర్యదర్శనాత్, *అనేనైవముఖేనాలాపయిష్యథాభ్యాపనహేతుతయాప్రతిసంధీయమాన
స్యాహరణస్యస్వరసతలాలాపనసమానకర్తృకతాప్రతీతే, శ్చమధ్యమపురుషశ్చేనద్యాఖ్యాతం.

3౮॥ సూ. శ్లో॥ ఊత్రియత్వగతేశ్చ॥ శ్లో॥ సూగ్రశబ్దస్యయాగికాధానుమాలహేతురుక్తః - అథయాధిసిద్ధార్థవిదుర్థహేతురుచ్యతే.
సంజిహానః- అసనముష్ణిక. ఉత్తిష్టన్నేవేత్యర్థః.

ఉత్తరమాత్రమవతారయతి(తదేవమితి)

3౯॥ సూ. శ్లో॥ ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిక్తాత్॥ శ్లో॥ (కథమితి)చైత్రరథఃక్షత్రియశ్చేజ్ఞానశ్రుతిరపిక్షత్రియస్యాదితసహియ
మభిత్వర్థః. ఉత్తరమాహ (అథహేతి) ఫరివిష్యమాణౌ- మాధేనభోజ్యమానౌ. బ్రహ్మచారిణాభిక్షణంకాషేయాభిప్రతారిణౌస్త్రైవర్ణికత్వవిజ్ఞమిత్య
ర్థసిద్ధం. ఏకత్రబ్రహ్మణక్షత్రియజాతిద్వయసంబద్ధితయావగతాయామస్యతాపి బ్రహ్మణసమ్మన్ధితయాసేర్థితాయాంతత్వమృద్ధిపురుషేస్త

ణశ్చసంవర్తవిద్యాసమ్బద్ధిత్వం ప్రతీయతే. తేషుచాభిప్రతారీక్షప్రియః- ఇతరౌ బ్రాహ్మణౌ - అతోఽస్యాం విద్యాయాం బ్రాహ్మణస్యతదితరేషుచక్షుప్రియవైవాన్వయోదృశ్యతే - నశూద్రస్య. అతోఽస్యాంవిద్యా యామన్వితాదైక్వా ద్బ్రాహ్మణాదన్యస్యజానశ్రుతేరపి క్షుప్రియత్వమేవయత్తం - నచతుర్థవర్ణత్వం. న స్వప్తిన్సృకరణేభిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వంక్షుప్రియత్వంచనశ్రుతం - తతః-ధమస్యాభిప్రతారిణశ్చైత్రర థత్వం- కథంవాక్షుప్రియత్వం. తత్రాహ (లిక్తాదితి) *అథహశౌనకంచకాపేయమభిప్రతారిణంచకాక్షు సే నిమిత్తభిప్రతారిణఃకాపేయసాహచర్యాన్నిక్తాదస్యాభిప్రతారిణఃకాపేయసమ్బద్ధఃప్రతీయతే- అన్యత్రచ*ప తేనవైచైత్రరథంకాపేయాఅయాజయన్నితికాపేయసమ్బద్ధినశ్చైత్రరథత్వంప్రాయతే. తథాచైత్రరథస్య క్షుప్రియత్వం *తస్మాదైత్రరథోనామైకఃక్షుతపతిర్జ్ఞాయతఇతి. అతోఽభిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వంక్షుప్రి యత్వంచగమ్యతే.

తదేవంన్యాయవిరోధినిశూద్రస్యాధికారేలిక్తంనౌపలభ్యతఇత్యుక్తం. ఇదా నిం న్యాయసిద్ధశూద్రస్యానధికార శ్శ్రుతిస్మృతిభి రనుగృహ్యత ఇత్యాహ. ౩౬॥ సూ. *శ్లో॥ సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాషాచ్చ॥ శ్లో॥ బ్రహ్మవిద్యోపదేశః ప్రదేశేషూపనయనసంస్కారఃపరామృశ్యతే * ఉపత్వానేష్యే *తంహేమాపనిన్యఇత్యాదిషు. శూద్రస్య చోపనయనాది సంస్కారాభావోభిలప్యతే * నశూద్రేపాతకంకింశ్చిన్నచసంస్కారమర్హతి *చతుర్థావర్ణ ఏకజాతిర్నచ సంస్కారమర్హతీత్యాదిషు.

౩౭॥ సూ. *శ్లో॥ తదభావనిర్ధారణేచప్రవృత్తేః॥ శ్లో॥ *నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తుమర్హతస మిథంసోమ్యాహరేతి శుశ్రూషోర్జ్ఞాబాలస్యశూద్రత్వాభావనిర్ధారణేసత్యేవవిద్యోపదేశప్రవృత్తేశ్చనశూద్ర స్యాధికారః.

౩౮॥ సూ. *శ్లో॥ శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్॥ శ్లో॥ శూద్రస్యవేదశ్రవణతదధ్యయన తదర్థానుష్ఠానానిప్రతిషేధ్యన్తే *పమ్యహవాపతచ్చ శానంయచ్ఛూద్రస్తస్తాచ్ఛూద్రసమీపేనాధ్యేతవ్యం*త స్మాచ్ఛూద్రోబహుపశురయజ్ఞీయఇతి.

రవిషయసత్తేహేసత్యగ్రహణాయన్యాయాత్తస్యపురుషస్యబ్రాహ్మణక్షుప్రియమారస్యతరత్వంపశేషేణక్షుప్రియత్వంచనిశ్చయతఇత్యర్థః. సా త్రంలిక్తాదితపదంవ్యాఖ్యాతుంచోద్యముఖేనాకాక్షాందర్శయతి (సన్నితి) అభిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వంతస్యక్షుప్రియత్వంచనావగతమిత్యర్థః. మత్రలిక్తంవివక్షితమిత్యత్రాహ (అథహేతి) కాపేయసాహచర్యాత్ - కాపేయసహపాఠాదిత్యర్థః. కాపేయసహపాఠవలేనకాపేయసమ్బద్ధస్య తేనతత్పరోహితకస్యచైత్రరథత్వంనిధం-తేనక్షుప్రియత్వమవగతమిత్యర్థః.

ఉత్తరశూద్రసజ్జతిమాహ (తదేవమితి) శూద్రశబ్దస్యరూఢినిర్ధారణవిరోధిలిక్తంయోగికాథానుగుణలిక్తంచేత్యుభయవిధం లిప్యమపిశూద్రానధికారజ్ఞాపకమిత్యర్థః. (ఇదానీమితి) అయమనధికారః శ్శ్రుతిస్మృతిభిరనుగృహ్యత ఇత్యాహేత్యర్థః. ౩౯॥ సూ. *శ్లో॥ సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాషాచ్చ॥ శ్లో॥ సంస్కారపరామృశ్యతాం- తతఃకిమిత్యత్రాహ (శూద్రస్యేతి) నశూద్రేపాతకంకించిత్ - సద్భావన్దనాద్యభావనిమిత్తంపాపంనాస్తీత్యర్థః. చతుర్థావర్ణ ఏకజాతిః - నతుద్విజాతిత్యర్థః.

౪౦॥ సూ. *శ్లో॥ తదభావనిర్ధారణేచప్రవృత్తేః॥ శ్లో॥ తచ్ఛబ్దస్యపూర్వసూత్రప్రకృతసంస్కారవాచితాయాంవితత్సూత్రవిషయ బాక్యానుగుణ్యాభావాత్తచ్ఛబ్దఃపరమప్రకృతపరామర్శీత్యాహ (శూద్రత్వాభావేతి)

౪౧॥ సూ. *శ్లో॥ శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్॥ శ్లో॥ అర్థశబ్దేనతదనుష్ఠానంవివక్షితం. పమ్య- జడ్జమం. సమీపోచ్చరణప్ర తిషేధాదేవశ్రవణాధ్యయనప్రతిషేధోఽర్థసిద్ధః. అర్థానుష్ఠానప్రతిషేధందర్శయతి(తస్మాచ్ఛూద్రఇతి)ననుతతపితార్థానుష్ఠాననిషేధోఽనిధః. స త్యం- సాక్షాదేవత్వసామ్రాయతే- తత్రక్లిప్తశ్రవణాధ్యయనజీవసేనేతిపృథగుచ్యతే. పశువాహుల్యవర్ణనాద్భిన్నత్వాపయికం- కథమసేనాయజ్ఞే

బహువశః- వశుసదృశశత్యర్థః. అనువశ్యణ్యతోఽధ్యయనతదర్థజ్ఞానతదర్థానుష్ఠానానిసమన్వయ - అతస్తాన్య
పిప్రతిషిద్ధాన్యేవ.

౩౯॥ సూ. శ్లో॥ స్మృతేశ్చ॥ శ్లో॥ స్మర్యతేచ శ్రవణాదినిషేధః *అథహాస్యవేదముపశ్యణ్య
తస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిసూరణముదాహరణేజహ్వచ్ఛేదోధారణేశరీరభేదభి- *నచాస్యోపదిశేద్ధర్మం
నచాస్యప్రతమాదిశేదితచ. అతశ్శూద్రస్యానధికారభిసంధ్యం- యేతు - నిర్విశేషవిన్నాత్రం బ్రహ్మవ
పరమాధ్య- అన్యత్సర్వం మిథ్యాభూతం- బద్ధశ్చాపారమాధ్యకః- సచవాక్యజన్యవస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానమాత్రని
వర్త్యః- తన్నివృత్తిరేవమోక్షాభివదన్తి - తైర్భక్తిజ్ఞానేషాద్రాజేరనధికారోవస్తుంనశక్యతే- అనువశిత
స్యానసీతవేదస్యాశ్రుతవేదాస్తవాక్యస్యాపియస్తాత్తాస్తాదినిర్విశేషవిన్నాత్రం బ్రహ్మవపరమాధ్యోఽన్యత్స
ర్వంతస్మిన్నరికల్పితం మిథ్యాభూతమితివాక్యాద్వస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానోత్పత్తిః, రావతైవబద్ధనివృత్తై, శ్చ. న
చ *తత్త్వమస్యాదివాక్యేనైవజ్ఞానోత్పత్తిఃకార్యా - నవాక్యాస్తరేణేతినియంతంశక్యం - జ్ఞానస్యాపురుషత
త్వత్వాత్. సత్యాం సామగ్ర్యామనిచ్ఛతోపిజ్ఞానోత్పత్తిః. నచవేదవాక్యాదేవవస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానేసం
బద్ధనివృత్తిర్భవతి శక్యంవస్తుం - యేనకేనాపివస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానేసతిభ్రాన్తినివృత్తిః. పౌరుషేయాదపిని
ర్విశేషవిన్నాత్రం బ్రహ్మపరమాధ్యోఽన్యత్సర్వం మిథ్యాభూతమితివాక్యాద్భానోత్పత్తిస్తాతైవభ్రమనివృత్తై,
శ్చ. యథాపౌరుషేయాదప్యాస్తవాక్యాచ్ఛక్తికారజితాదిభ్రాన్తిర్నాస్తిహస్యశూద్రాజేరపినివర్తతే తద్వ
దేవశూద్రస్యాపివేదవిత్సన్పాదాయాగతవాక్యాన్వస్తుయాధాత్మ్యజ్ఞానేనజగద్భ్రమనివృత్తిరపిభవిష్యతి. *న
చాస్యోపదిశేద్ధర్మమిత్వాదినావేదవిదశ్శూద్రాదిభ్యోనవదక్షిణచనశక్యంవస్తుం- *తత్త్వమస్యాదివాక్యావగత
బ్రహ్మత్వభావానాంవేదశిరసీవర్తమానతయాదద్ధాఖిలాధికారత్వేననిషేధశాస్త్రసిద్ధిరత్యాభావాత్. అతి
క్రాంతనిషేధైర్వాక్యైశ్చిదుక్తాద్వాక్యాచ్ఛాద్రాజేర్జ్ఞానముత్పద్యతేవ. నచవాచ్యంశక్తికారజితాదిభ్రమ
నివృత్తివత్పౌరుషేయవాక్యజన్యతత్త్వజ్ఞానసమనంతరంశూద్రస్యజగద్భ్రమోననివర్తతే. *తత్త్వమస్యా
దివాక్యశ్రవణసమనంతరం బ్రహ్మణస్యాపిజగద్భ్రమానివృత్తిః. నిదిధ్యాసనేనద్వైతవాసనాయాం నిరస్తా
యామేవ *తత్త్వమస్యాదివాక్యంనివర్తకజ్ఞానముత్పాదయతితిచేత్-పౌరుషేయమపివాచ్యంశూద్రాదేస్తా
వేతినకల్పిద్విశేషః. నిదిధ్యాసనంహినామబ్రహ్మత్వభావాభిధాయవాక్యంయదర్థప్రతిపాదనయోగ్యం- తదర్థ

యత్సనిధిరిత్యాశక్త్యావ్యాప్తత్వద్ధంబహుపశుశబ్దంవాచ్యవత్ (పశుసదృశశత్యర్థభి) ఈషదసమాప్తపశుత్వభివత్ కవ్యేసదృశశబ్దగ్రహణంఈషదస
మాప్తేనాసదృశపశుససాజ్ఞాపనార్థం. *విభాషానుపాదయత్ పురస్తాద్వితిపాదనియమాత్రేణేషదసమాప్త్యభివహన్ ప్రత్యయస్తస్యపురస్తాత్
ప్రయోగశ్చవిహితః. అధ్యయనాదినిషేధోఽర్థనిష్ఠాపీత్యాహ (అనువశ్యణ్యతభి) *శూద్రోనాథీయైతేవాక్యమప్యనుసంధేయం. అనేకయశ్లేషిశే
షనిషేధాదన్యత్రవైదికేకర్మవిశూద్రస్యాధికారశక్త్యాచసరస్తాభవతి.

౩౯॥ సూ. శ్లో॥ స్మృతేశ్చ॥ శ్లో॥ (అథహాత్వాది)అధ్యయనాదౌ స్థాయ్యైరవరణముపదేశనిషేధసంహారానాధికారజ్ఞానరత్నా
ప్రశుభయమపిస్త్యుతిశబ్దివచితమితిభావః. రథకారోగ్నినాదధీతేత్యాదిమరూధిర్వ్యగమహరతిన్యాయేసమాధాన్కన్వీర్వర్త-తదపవాదోఽగ్ధిరోధః
అనుహాలిజ్ఞసద్భావేవిరోధిజ్ఞాభావేచరూఢేఃప్రబల్యం-విరోధిజ్ఞసద్భావస్తదపవాదభివ్యక్తంభవతి. *రథకారోగ్నినాదధీతేత్యత్రాపిసాధనాన
యుభవత్సత్వసహాలిజ్ఞంహ్యుపలభ్యతే. — అస్మిన్నధికరణేపరేషామనవకాశంబర్హయతి (యేవిత్యాదినా) (అనువశితశ్లో)సహినాయంసర్వోర
జ్ఞరేషేతివాక్యాత్ భ్రమనివృత్తేరుపసంనాదిసంస్కారావేదేతిభావః. *తత్త్వమస్యాదివ్యతిక్రవాత్సన్జ్ఞానోత్పద్యతేత్యత్రాహ (సచేతి)అ
పురుషతత్త్వేహేతుమాహ (సత్యామితి) వ్యతిక్రవాత్సేవోత్పన్నమజ్ఞానంసనివర్తంభవతిత్వత్రాహ (సచేదేవవాక్యాదితి)యేనకేనాపిసామా
నేయార్థశరీరోక్షిః. పక్షమాహ (పౌరుషేయాదపీతి) భ్రమనివృత్తే- భ్రమనివృత్తేస్యాన్యత్వాదిత్వద్ధః. సపక్షమాహ (యథేతి) తత్కేతిత్వవేదా
యాంబృహస్పతిక్రమద్ధంపక్షేఽతిదిశతి (తద్వదితి) శక్త్యానరముక్త్యాపహరతి (సచేత్యాదినా) వేదవిరసి- వేదానై. నిష్కత్వాత్. యద్వా- వేదస్యాపి
విరసినిసాతచరణత్వాదితియవత్. నిషేధశాస్త్రసిద్ధిరత్యాభావాదిత్వనేన *దగ్ధాఖిలాధికారత్వాత్ బ్రహ్మజ్ఞానాగ్నినామునిః!వర్తమానశ్శ్రోత్రా
ర్థినివేదస్యాద్వేదసిద్ధిగత్యనైష్కర్మ్యసిద్ధిగతస్సార్వతే. ముఖాన్తరేణజ్ఞానోదయసమ్యవమాహ (అతిక్రాంతేతి) ప్రత్యక్షవిరోధమాశక్య్యుపరి
హరతి (సచేత్యాదినా) శూద్రస్యనిధిధ్యాసనేఽనధికారాన్నవాక్యార్థజ్ఞానోత్పత్త్యాబద్ధనివృత్తిత్వత్రాహ (నిదిధ్యాసనంహీతి) సహినదిధ్యాసనమ
దృష్టద్వాదాకించిత్కరోతి- నివర్త్యసత్యత్వప్రసక్త్యాత్, అపృష్టద్వాదాకిచ్ఛిత్కరత్వేసతిహియజ్ఞాదావహూద్రస్యానధికారః- సచతదస్మి. అతోనా

భావనా. నైవవివరితవాసనానివర్తయతీతిదృష్టాంత్యంనిదిధ్యాసనవిధేర్భూషే. వెదానువచనాదీన్యపివివిదిహో
త్పత్తావేవోపయుజ్యస్తథితీశూద్రస్యాపివివిదిహాయాంజాతాయాంపారుషేయవాక్యాన్నిదిధ్యాసనాదిభిర్విప
రీతవాసనాయాంనిరస్తాయాంజ్ఞానముత్పత్త్యే- తేనైవాపారమార్థికోబద్ధోనివర్తిష్యతే. అథవా-తత్తానుగృ
హీతాత్పర్యతౌదనుమానాచ్చనిర్విశేషస్యప్రకాశచిన్మాత్రప్రత్యగ్వస్తున్యజ్ఞానసాక్షిత్వంతత్రాతవివిధవివి
త్రజ్ఞాత్పజ్ఞేయవికల్పరూపంకృత్సంజగచ్ఛాధ్యస్తమితి నిశ్చిత్యైవమూఘతపరిశుద్ధప్రత్యగ్వస్తున్యనవరతభావన
యావివరితవాసనానిరస్యతదేవప్రత్యగ్వస్తుసాత్మాతగ్రత్యశూద్రాదయోపివిమోక్ష్యస్తథితీమిథ్యాభూతవి
చిత్రైశ్వర్యవిచిత్రసృష్ట్యాద్యతాకికానస్తవిశేషవలమ్బినావేదాస్తవాకేననకిజ్ఞీప్రయోజనమిహదృశ్యతథి
తిశూద్రాదీనామేవబ్రహ్మవిద్యాయామధికారస్సభిభవతి. అనేనైవన్యాయేనబ్రహ్మణాదీనామపిబ్రహ్మవేద
నసిద్ధేరుపనిషచ్చతపస్విసీదతజలాజ్ఞాలిస్సాన్యత్. నచవాచ్యంనైసర్గికలోకవ్యవహారేభావ్యతోఽస్యకేనచిద
యంతాకికవ్యవహారోభ్రామః-పరమార్థస్త్వైవమితిసమర్పితేనత్యేవప్రత్యతౌనుమానవృత్తబుభుత్సాజాయతథి
తితత్సమర్పికాశ్రుతిరప్యథేయేతి. యతోభవభయభీతానాంసాక్ష్యాదయవప్రత్యతౌనుమానాభ్యాంవస్తుని
రూపణంకుర్వంత్యప్రత్యతౌనుమానవృత్తబుభుత్సంజనయన్తి- బుభుత్సాయాంచజాతాయాంప్రత్యతౌనుమా
నాభ్యామేవవిచిత్తస్యభావాభ్యానిత్యశుద్ధస్యప్రకాశాద్వితీయకూటస్థచైతన్యమేవసత్-అన్యత్సర్వంతస్త్రిన్న
ధ్యస్తమితినువివేచంపవమూఘతేస్యప్రకాశేవస్తునిశ్చుతిసమధిగమ్యంవిశేషాన్తరంచనాభ్యుపగమ్యతే-అన్యస్తా
తద్రూపనివర్తినీహిశ్రుతిరపిత్యన్తతేనచసతతత్సనానన్దరూపతాజ్ఞానాయోపనిషదాప్రేయా-చిద్రూపతాయా
వీవసకలేతరాతద్రూపవ్యావృత్తాయానన్దరూపత్వాత్. యస్యతుమోక్షసాధనతయావేదాస్తవాక్యైర్విహి
తంజ్ఞానముపాసనరూపం, తచ్చపరబ్రహ్మభూతపరమపురుషప్రీణం, తచ్చశాస్త్రైశ్చసమధిగమ్యం, ఉపాసన
శాస్త్రించోపనయనాదిసంస్కృతాధీతస్వాధ్యాయజనితంజ్ఞానంవివేకవిమోక్షాదిసాధనానుగృహీతమేవస్వో
పాయతయాస్వీకరోతి, ఏవంరూపోపాసనప్రీతఃపురుషోత్తమఉపాసకంస్వాభావికాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానదానే
నకర్మజనితాజ్ఞానంనాశయన్బుద్ధాన్వోచయతీ, తివక్షః-తస్యయథోక్తయానీత్యాశూద్రాదెరనధికారఉపపద్యతే.

అపశూద్రాధికరణంసమాప్తమ్.

తదేవంప్రసక్తానుప్రసక్తాధికారకథాంపరిసమాప్యప్రకృతస్యాజ్ఞుష్టప్రమిత
స్యభూతభవ్యైశ్చిత్వత్వావగతపరబ్రహ్మభావోత్తమ్మనంహేత్వన్తరమాహ.

యంసర్వభూతాశ్చేనసర్వమిథ్యాత్వవాసనాయామివశూద్రాదేరపినిదిధ్యాసనేఽధికారోననిషేధ్యంశక్యతఃకథిభావః. శూద్రస్యయజ్ఞాదికర్మానధి
కారాత్తత్సావేదంవాక్యార్థజ్ఞానంసజాయతథ్యత్రాహ (వేదానువచనాదీన్యపీతి) శూద్రస్యాపిజన్మాన్తరానుష్ఠితయజ్ఞాదికర్మణస్సంజాతవివి
దిషస్యశూద్రజన్మనిదిధ్యాసనమాప్రమాణ్యావగతాద్యైతవిషయంకర్తుంశక్యమితిభావః. ముఖాన్తరేణజ్ఞానసమృద్ధవమాహ (అథవేతి) (తర్కానుగృ
హీతాదితి) త్వజుక్తానాంప్రమాణానుపపత్తిప్రమేయానుపపత్త్యాదీనాంతర్కాణావగమోహినశ్రుత్యవేక్ష్యతిభావః. (ఘోషానభితి) ఇతఃపూర్వ
మవిద్యమానమిశ్వరీశతత్వాదిభేదజ్ఞానంజనయన్దేదవాక్యంహిత్యాకేవలాద్యైతజ్ఞానజనకతర్కావలమ్బినామేవబ్రహ్మవిద్యాధికారస్సులభ్యత్యర్థః.
శ్రుతివైయర్థ్యమనుపపత్త్యన్తరమాహ (అనేనైవేతి) *అప్రాప్తేహిహస్తమర్థవత్ - అతఃప్రాప్తార్థత్వాత్భేదజ్ఞానజనకత్వాచ్చద్రాహ్మణాదేరపి
శ్రుతిరనాదరణీయేత్యర్థః. తపస్విని- శోచనీయా. దేశకాలప్రతాద్యనేకనియమవతీతిభావః. (నచేతి) నైసర్గికశబ్దోఽనాదిత్వపరః. ప్రసజ్ఞకత్వేన
శ్రుతిరవేక్షితేతిశక్త్యాగ్రహార్థః. మాదయతి (యతః) సాక్ష్యైరైరణ్యగర్భనైయాంకవైశేషికబాధార్హతాదిఖరేవప్రత్యతౌనుమానాదిముఖేనవ
స్తునిరూపణంప్రసక్తం- అతోనశ్రుత్యవేక్షేత్యర్థః. (ఘోషవేదమితి) త్వయైవహియైతయఉపస్యస్తాభిభావః. తర్కాగోచరవిశేషాన్తరసిద్ధ్యర్థంశ్రు
త్యవేక్షేత్యత్రాహ (ఏవంభూతభితి) శ్రుతేస్తాత్త్వికవిశేషానవబోధకత్వముపపాదయతి (అధ్యస్తేతి) అనన్తత్వజ్ఞానాయతదవేక్షేత్యత్రాహ (నచే
తి) అనుభవావృత్తిర్జ్ఞానస్తత్త్వం- తత్సకలేతరవావృత్తిసాధకయైవనీధ్యతీత్యర్థః. స్వపక్షేసర్వముపపన్నమిత్యాహ (యస్యత్త్వితి)

అపశూద్రాధికరణంసమాప్తమ్.

(తదేవమితి) దేవాదీనామధికారనిరూపణంప్రసక్తం - ఇతరాధికరణద్వయమనుప్రసక్తం. (పరబ్రహ్మభావోత్తమ్మనమితి)

* ఈశానోభూతభవ్యస్యేత్యవగతస్యనియమసృజగత్సర్వమేజతీతిసర్వవిషయత్యతార్కర్యకమనజ్ఞాననాదుత్తమ్మనం- ఈశానశబ్దస్యా
స్వరసనిర్వాహేచిక్షిత్వేనతస్యవిరోధీత్యర్థః. నన్వధికారనిరూపకం*తదపర్యవీత్యాద్యధికరణత్రయంతృతీయస్యచతుర్థపాదేనివేశ్యం.

౪౦॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః కమ్పనాత్ ॥ శ్రిఃశ్రిః *అగ్నిస్తమాత్రఃపురుషోమధ్యఅస్మనిత్తిస్తతి॥ అగ్నిస్తమా
త్రఃపురుషోస్తరాత్తేత్యనయోర్వాక్యయో ర్మధ్యే *యదిదంకింశ్చజగత్సర్వంప్రాణవిజతినిస్సృతం॥ మహద్భ్య
యంవజ్రముద్యతం యవతద్విదురమృతాస్తేభవత్॥ భయాదస్యాగ్నిస్తపతిభయాత్తపతీసూర్యః॥ భయాదిన్ద్ర
శ్చవాయుశ్చమృత్యుర్ధావతిపశ్చిమతి కృత్సస్యజగతోగ్నిసూర్యాదీనాంచాస్మిన్నగ్నిస్తమాత్రే పురుషే.
ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టేథితానాంసర్వేషాం తతో నిస్సృతానాంతస్తాత్సజ్ఞాతమహాభయనిమిత్తమేజనం - కమ్పనం
స్మాయతే. తచ్చాసనాతివృత్తౌ కింభవివ్యతీతిమహతోభయాద్వజ్రాదివోద్యతాతగ్రాత్యుజగత్సూర్యవృత్తి
త్యర్థః * భయాదస్యాగ్నిస్తపతీత్యనేనైకార్థ్యాత్. * మహద్భ్యయంవజ్రముద్యతమితిపశ్చిమ్యన్తేప్రసమా.

సత్యం- తథాపిసజ్జత్యతిశయాత్ సమస్వయాధ్యామేనివేశతం. మనుష్యానికారత్వప్రసజ్జేనతావత్ నక్రియస్థితా. కార్యభూతదేవాది
నాం ప్రామాణికత్వసమర్థనం బ్రహ్మణః పరమకారణత్వోపయోగి - కార్యకారణావస్థాదత్యాదిచేతనా నైర్వామిణిపాస్యత్వంమథాని
ద్యాయాముక్తం - అపహద్రాధికరణేనసంవర్తవిద్యాయాంపరమార్కవిషయత్వంజ్ఞాపితం-అర్కరారణ్యం. పైసోనిరూపణస్వసమస్వ
యలక్షణసజ్జత్యాత్మత్రాచ్యుస్మిన్నాదేమనుష్యానికారప్రస్తావాచ్యధికరణత్రయంనివేశితమితి.

౪౦॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః కమ్పనాత్ ॥ శ్రిఃశ్రిః — ఇదంసూత్రం : ప్రాణవిజతివాక్యవిషయమధికరణానైరయేజనయన్తే - తాన్ద్రో
షీచతి (అనయోర్వాక్యయోర్మధ్యతి) పరమాత్మపరత్వేనోపపాదితవాక్యద్వయమధ్యగతత్వాదస్యవాక్యస్య, అస్మిన్నేవమస్తే - యవతద్విదురమృ
తాస్తేభవస్తీత్యమృతత్వప్రాప్తిహేతుత్వావగమాత్, ప్రాణశబ్దస్యపరమాత్మవాదకత్వస్యానేకాధికరణన్యాసానిర్భత్వా, శ్చసూర్యవాయుమృత్యు
వః ప్రాణికమ్పనాదిత్య శ్రవణాత్ సూత్రాస్వారస్యశ్చ. నను ప్రకరణాత్ ప్రాణశబ్దస్యనిర్భవీయగీ. ధామలేఖాబలమగుర్పస్మిహారూపణసూత్రనా
పరిణతస్యవారణశనిరూపేణివ ర్తనాద్వజ్రశబ్దశ్రుతిశ్రుతిత్వాధికా-వాద్యనిమిత్తమేవమహాభయసంబంధముద్యత్యతిహ్యర్థః. అన్యులత్వ
హేతుత్వావోపపద్యతే- * వాయురేవవ్యష్టిర్వాాయుస్సమష్టిరవపునర్మృత్యుంజయతియవివంపేడేబి. శ్రి. అతోగ్నికరణానైరవార్యమితి. ఉచ్యతే-
పూర్వాపరపర్యాలోచనేనపరమాత్మపరయోనిర్దీతేషు ప్రకరణేషుముఖ్యప్రాణిక్షేత్రద్వాదకశబ్దేనర్యపిపరమాత్మసంబంధ ప్రతిపాద్యత్వం * ప్రాణజ
భానుగమాదిత్యత్వనిర్దీతం. అచేతనరూపప్రధానస్యాపిమాతృహేతుర్వాసుపపన్నం * తస్మిన్మహాభయోపదేశాదిత్యత్వత్వా-తత్త్వభంతత్వాదై
కదేశప్రాణజ్ఞానస్యమాతృహేతుత్వశక్తోదయః. వాదారణనిరారణత్వేపి ప్రాణశబ్దస్యవాచ్యుమాత్రవానిర్వాహవా, ప్రమాణ్యాగ్గస్యముఖ్యప్రాణ
స్యాగ్గశనికారణత్వాభావా, చ్యవజ్రశబ్దేనసపశ్చివృత్తిప్రాణశక్త్యాభవతి. ఉచ్యతేశక్తోపవ్యశనిశక్త్యాఽరోధీ- ఆగ్నిస్త్వనివృతి- అయంభవమహాభయతరంభ
వతి- యథా * లేనైర్దోషజముదయచ్చదితి. అతోగ్నికరణానైరవ్యమయ్యుక్తం. — నశ్వేవంపరమాత్మపరత్వనిశ్చయంతత్వమేపిసూత్రేనై
యగ్గమితిచెన్న-ఉక్తహేతుత్వమ్మనరూపప్రయోజనస్యదర్శితత్వాత్. సూత్రే-చశబ్దాభావోనైరవార్యాధికరణతేజత్వభూమిదయాగ్గ-స
త్వధికరణానైరత్వాత్. * ప్రాణఇతిసప్తమ్యస్తపదసామధ్యాత్ స్థితానామిత్యభ్యాహరః. కుతోనిస్సృతమిత్యేషోయాంప్రకృతస్యైవాపాదాదస్వ
మాహ(తత్యతి)కుతపిజతిత్యేషోయాంప్రకృతస్యైవభయనిమిత్తత్వమాహ(తస్మాదితి)భయం-అగామ్యనిష్టాచిన్ద్రానరూపశుభ్రం. విజనం-తత్కా
ర్యం. శ్రుతిసూత్రయోరగ్నిన్నైరవ్యంజ్ఞాపయతి (విజనంకమ్పనమితి)*విజృంభకమ్పనఇతిహిభారు. ప్రత్యవాయభయాత్ స్వస్వరాత్యేషుప్రస్ఫులిక
మ్పనం- తథేహోవ్యవగమ్యతే * భయాదస్యాగ్నిస్తపతీతి- తపనంహ్యగ్నివిత్వయోఃకార్యం. * భావతిశబ్దజ్ఞాదీనాంస్వస్వవ్యాపారపరః. భయంని
వృణ్మన్వాక్యార్థంయోజయతి (తచ్చాసనేతి) (మహతోభయాదితి) భయశక్తోసభయానకపరః- అయణాప్రసక్త్యాదివిభావః. (వజ్రానివోద్యతాది
తి) వజ్రశబ్దఆయుపపరః- నత్యశనిపరః - ఉచ్యతేశబ్దవిశేషతత్వాదిభావః. వజ్రాదివేతిభవశబ్దేన- శ్రుతివాక్యేవజ్రశబ్దఉచితారాద్యభిరుచ్యేవ
ర్తతే- అభ్యాహారాదపిగోణవృత్తిరుచితత్వాదివజ్రశబ్దస్యతత్త్వల్యాగ్గత్వంభవతోదర్శితం. రథంహేతుత్వానామభివృత్త్యా (భయాదస్యేతి)కని
ప్రభమాయాంపశ్చమృగ్గత్వమిత్యతపహ(మహద్భయంవజ్రముద్యతమితి)నవజ్రంభయచ్చస్తేన-చస్తేనదాద్ధాన్తేనైకల్యాత్. భయమవ్యవధానే
నకమ్పనహేతుః-వజ్రంతుభయద్వారాతధైతుః. అతోవజ్రంభయహేతుపృష్టాన్తం. ఉచ్యతాద్వజ్రాదివపరమపురుషాత్ సంజాతేనభయేనకృత్సంజ
గత్కమ్పత్యతిత్యర్థః-తస్మాత్సంజాతమహాభయనిమిత్తమేజనమితిపూర్వగృహ్యైకార్థ్యాత్. వివంత్యై ప్రథమాస్తపదసామానాధికరణస్వారస్యభజ్జివశ
బ్దాభ్యాహరశ్చస్యాత్-తదభయానాదరేణార్థవర్ణనంకింశ్చివసమిత్యత్రాహ(భయాదస్యేతి)అనైరవాక్యేభయాదస్యైవభయతధైతువాచిపదయో
రైయధికరణాదర్శనాత్, భయపదస్యపశ్చిమ్యస్తత్వదర్శనాత్, పూర్వాపరవాక్యయోరైకార్థ్యస్యన్యాసాంత్యా, ద్విప్రాస్తదాద్ధాన్తకసామజ్ఞాస్యా
చ్యేత్యర్థః. ననుభయశబ్దేనభయానకలక్షణాన్యాసా - గృహ్యదాదిషుప్రకృత్యంశేనప్రకృత్యన్తరార్థలక్షణాయాద్యుచ్యతాత్. ప్రథమాయాహే
త్వగ్గలక్షణాత్వయంతా- విభక్తీనాంవిభక్త్యన్తరార్థలక్షణాయాఅదర్శనాత్. తచ్చాసనశాసనవిరోధాత్. పాశాధికరణేపివివచితత్వావివక్షాత్రం-
నకువిభక్త్యన్తరార్థలక్షణా. అతో భయానకంవజ్రమివ బ్రహ్మయత్తస్మాత్ కృత్సంజగత్కమ్పత్యతిత్యేవహియోజనాయంతా. అతఃతా (మహద్భ
యంవజ్రముద్యతమితి) * సుపాంసులుగిత్యాదిమాత్రేణగర్భవిభక్తిషు ప్రథమాయాఃవిహితత్వాత్ ఇయంప్రథమాపశ్చిమ్యగ్గవాచిత్వగ్గః. న
చవ్యత్యయోవా. అయమపిప్రాయః-యోజనాద్వయేవిభవశబ్దాభ్యాహరోవజ్రశబ్దస్యాముఖ్యత్వంవాఽవశ్యంభవేత్. ప్రథమాప్రయోజనాయాం

అయంచపరస్యబ్రహ్మణస్యభావః- *పతస్యవాలక్షరస్యప్రశాసనేగార్థిసూర్యాచన్ద్రమసౌవిధ్యతౌ తిష్ఠతః
*భీమాస్తాద్వాతఃపవతేభీషోదేతిసూర్యః । భీమాస్తాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చమృత్యుధావతిపశ్చమభితిపరస్య బ్రహ్మణః
పురుషోత్తమాన్వైవంవిదైశ్వర్యావగతః.

ఇతశ్చాఙ్గుష్ఠప్రమితఃపురుషోత్తమః.

౮౧॥ సూ. *జ్యోతిర్జ్యోతిర్దర్శనాత్॥ తయోరేవాఙ్గుష్ఠప్రమితవిషయయోర్వాక్యయో
ర్మధ్యేపరబ్రహ్మసాధారణం సర్వతేజసాంఛాదకంసర్వతేజసాంకారణభూతమనుగ్రాహకంచాఙ్గుష్ఠప్రమిత
స్య జ్యోతిర్దర్శనతే *సతత్రసూర్యోభాతినచన్ద్రితారకం నేమావిద్యతోభాక్తికుతోయమగ్నిః । తమేవభాన్తమ
సుభాతిసర్వంతస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీతి.

ప్రధమావిభక్తిస్వారస్యంసామానాధికరణ్యస్వారస్యంచాభిగ్నంస్యాత్ - భయశబ్దస్యతద్దేతులక్షణాశ్రయణం, యత్రచ్యుత్వాధ్యాహరః, పక్షైకబా
క్యతాయాంసంభవన్త్యాంతర్ప్రవేశేనవాక్యైకవాక్యభావాక్షీకార, ఇతి త్రయోదోషః. యోజనానరేప్రధమాయాఃపశ్చమ్యధతా శ్రయణాస్వా
రస్యంసామానాధికరణ్యభక్తిశ్చద్వోదోషః- భయపదప్రాతిపదికముఖ్యత్వం, యత్రచ్యుత్వాసధ్యాహరః, పక్షైకవాక్యతా, *భయోదానస్యేత్వననరవా
క్యైకరూప్యంచేతివత్సారోగుణాః. అతో దోషభూయన్త్యగుణభావయన్త్యనిర్వాహదపిదోషలభువగుణభూయన్త్యయన్త్యనిర్వాహకమితి.
కృత్స్నజగద్భయూపహత్వలక్షణస్యప్రశాసనస్యపరమాత్మధర్మత్వంశ్రుత్యనరప్రసిద్ధ్యోపపాదయతి (అయంచేతి).....

౮౧॥ సూ. *జ్యోతిర్జ్యోతిర్దర్శనాత్॥ తయోరేవాఙ్గుష్ఠప్రమితవిషయయోర్వాక్యయో
ర్మధ్యేపరబ్రహ్మసాధారణం సర్వతేజసాంఛాదకమితి ఉత్తరాఙ్గస్యపూర్వపాదార్థమాహ (సర్వతేజసాంకారణభూతమితి) అనుభాసం-
పశ్చాద్భాసం. తేనకార్యకారణభావస్సద్భేదః- పార్వాపర్యనియమాహికార్యకారణభావభిభావః. చతుర్థపాదార్థమాహ (అనుగ్రాహకమితి) *య
స్మాదితోవ్యాఖ్యానముపయుజ్యభాతీత్యాది శ్రుతిశ్చానుగ్రాహకత్వేప్రమాణం. (జ్యోతిర్దర్శనతేజాతి) జ్యోతిః- దీప్తిః. *జ్యోతిష్కర్మాజమానంసామాన్య
దితిప్రయోగాత్. ననుకథంకారణత్వానుగ్రాహకత్వేనమృతవః-తద్ధిప్రాకృతతేజావిసజాతీయం. సజాతీయతేజాహితేజసాంకారణమనుగ్రాహకం
చదృష్టం-యథాదీపోదీపానరస్య, దీపాదిప్రభావచాక్షుషప్రభావః, ఇతి. ఉచ్యతే-నిమిత్తయాకారణతోషపత్తిః-ఉపాదాన్వైవమిసాజా
త్యాపేక్షా. ఆహారాధికరణ్యజాతీయస్యాపిచక్షుషనైజాన్త్రవ్యేణాప్యాయసంచదృష్టం. నిమిత్తత్వంచతేజఃకారణభూతవన్త్యనుగ్రాహకతయాభవతి.
యథాకాలస్యనిమిత్తత్వంకారణవన్త్యనుగ్రాహకతయా, యథావత్సలిలహనాతపాదీనాంసుతోత్పత్తౌనిమిత్తత్వంమృద్ధిప్రసంగేనతత్ర
జ్జిత్కరతయా, భవతి- ఏవమప్రాకృతతేజోపిప్రాకృతతేజస ఉత్పత్తౌతమపాదానప్రవృత్త్యానుగ్రాహకతయానిమిత్తంభవతిత్వభ్యుపగన్తవ్యం-
ప్రమాణబలాత్. ఉత్పన్నస్యాపితేజసస్యకార్యకరణసామర్థ్యస్యతత్త్వంబద్ధాపేక్షత్వాత్తదనుగ్రాహకం- యథాచాక్షుషరశ్చేచ్ఛన్ద్రాతపాది, య
థా శుక్లకణ్ఠస్యవాగ్ద్యవహరేపానీయాస్వాదసం, యథామనసోధారణగ్రహణనరణాదిపాటవేనమృగాహరః, ఉత్పలక్షణతరణత్వానుగ్రా
హకత్వాభిప్రాప్యేభగవతాపరాశరేణమూర్తబ్రహ్మశబ్దవాచ్యదివ్యగ్రహవిభిష్టత్వముక్త్యా *తతోజగజ్జగత్సర్వైకసగచ్ఛేలంమునేజిత్వచ్య
తే. సజగదిసామానాధికరణ్యంధారకత్వనిబన్ధనం. — అన్యవాక్యస్యపరోక్షార్థాన్యపపన్నః. తథాహ- సూర్యాదిభిరప్రకాశ్యత్వంసూర్యాగ్
స్యాగ్గః- భాతిశబ్దస్యన్దానవాచిత్యావాత్. సహాదీప్యగ్గః- *భాదీప్తివిహితాతుః. కించ- యదిభాసయిత్యత్వంనిషిధ్యతే- తదా బ్రహ్మవిషయజ్ఞా
నహేతుర్వనిషేధభివచన్తుంశక్యతే - ఇహచభానమేవనిషిధ్యతే - సభాసయిత్యత్వం. యదిజిజ్ఞాస్తార్థావసమిష్టం- తదాతత్రైతిప్రమానముతే-క
ర్మత్వనైవప్రాప్రత్యాత్. అతోర్థాన్తరానుపపత్తేః, *దివిసూర్యసహస్రస్యభవేమృగపమత్తితా । యదిభాసద్భీసాస్యాత్ భాసన్తస్యమహత్తనభి
తిస్యత్యానుగుణ్యా, చ్చ తదియదీప్తిసాక్షాత్కారసంభవేతేజోన్తరాణామభిభూతత్వమేవాత్ప్రతిపాద్యం. తృతీయపాదేచాధిష్ఠానస్ఫురణాధీనమధ్య
స్తస్ఫురణముచ్యతఇతిచాయన్తం- తమితిపున్దిజ్ఞాన్తస్యతచ్ఛబ్దస్యచిదచిద్వాన్తవర్తకానన్తగుణవిజ్ఞప్తపరమపురుషపరత్వాత్, తస్మిన్భాసమానేఽభ్యా
సానుపపత్తైరభ్యస్తమస్తస్ఫురణాయోగాత్. సర్వజ్ఞత్వాదిగుణకానిర్నిఃకారమపురుషోహిముద్భేదప్రకృతః- కవహ్లాంచాకర్మవశ్యోఽన్తమహిమాస
ర్వనియన్తాసర్వాధారోవిజ్ఞశబ్దవాచ్యస్సర్వస్మాత్పరఃసవపురుషఃప్రకృతః - శ్వేతాశ్వతరేచసహస్రశీర్షత్వసహస్రాక్షత్వాదిమాన్వాభావికపర
జ్ఞానశక్త్యాదిగుణకాన్తస్యప్రవర్తకమహపురుషఃప్రకృతః. సర్వజ్ఞత్వాదయశ్చగుణాస్సమన్వచిదచిద్వాన్తవర్తకాః- తైర్విజ్ఞప్తవివతచ్ఛబ్దైరపరామృ
త్యతే- నవస్తుమాత్రం- తచ్ఛబ్దస్యప్రకృతపరామర్శిత్వస్వారస్యభక్తో, పున్దిజ్ఞనిదైశస్యప్రకృతపురుషవిషయత్వజ్ఞాపకత్వా, చ్చ. అతః *తమేవ
భాన్తమితిద్దీప్తియోగస్యస్వాభావికత్వంనిత్యత్వమప్రతిహతత్వమితరతేజసాంతద్దేతుకత్వంచోన్తం- *తమేవభాన్తం-తంభాన్తమేవేతిహ్యన్వయః. తమేవే
త్వన్వయోసతివ్యవచ్ఛేద్యతేజాన్తరాసంభవాత్. తథాన్వయేపిసవిరోధః. యద్యధిష్ఠానస్ఫురణాధీనమధ్యస్తస్ఫురణమిత్వచ్యేత-తదా *తస్యభాసాసర్వ
మిదంవిభాతీతిపునరుక్తిశ్చస్యాత్. తస్యచ్యుత్తరూపజ్ఞానేనసర్వంభాతీత్యర్థభివచన్త-భాశ్చబ్దస్యచ్యుత్తరానవాచిత్యావాత్. అతోభగవత్తేజసస్సర్వతేజో

అయి మేవశ్లోక అథర్వణేపరంబ్రహ్మధిక్యత్యశ్రూయతే. పరజ్యోతిష్త్వంచసర్వత్రపరస్యబ్రహ్మణశ్శూరియతే
యథా * పరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యస్యేనయాపేణాభినిష్పద్యతే * తందేవాజ్యోతిషాంజ్యోతిరాయుర్హోషాసతే
హృతం * అథయదతఃపరోదివోజ్యోతిర్దీప్యతేతథ్యాదిమః. అతోగ్ధాష్టప్రమితఃపరంబ్రహ్మ.....
ప్రమితాధికరణంసమాక్షమ్.

౪౯॥ సూ.

ॐ॥ॐ॥ अकारोन्मात्रं त्वादिव्यपदेशात् ॥ ॐ॥ॐ॥

చాన్సోగ్గే, సూర్యులె *ఆకాశోహవై నామరూపయోర్నిర్వహితాయనర్తరాతన్యోన్మాతవస్తుతంస
అత్యైసి. తస్మాదంతయఃకిమయమాకాశశబ్దస్త్రిన్దిష్టోముక్తార్థాః- ఉత్తపరమాత్యైతి. కింయుక్తం. ముక్తాత్యైతి. కుతః.

[illegible]

౪౨॥ సూ. అజ్ఞానోఽకాశోర్ధ్వైరత్యాదివ్యవదేశాత్ ॥ ౧౬౭౫॥ పూర్వగదహరాకాశస్యపరబ్రహ్మత్వేసాధ్యమానేఅప్యక్రమేతిచెత్త

చక్షుమిహిత్రేణాల్పశ్రుతిశిషిహిత్రా - అల్పశ్రుతిప్రసజ్జనాజ్ఞాన్తప్రమితస్యపరత్వంసాధితం - తత్ప్రసజ్జనానికరణత్రయముక్షం. ఆహు
ర్వప్రకృతదహరవిద్యాయాబుద్ధిభవేనతదనందరభూతస్య * ఆకాశోహవైనామేవాదిప్రకరణస్యజీవపరత్వమాశక్యంవిచిత్రాయత ఇతిసజ్జతిః.
ముక్షస్యప్రకృతత్వాన్ముక్తాత్మపరమాత్మవిషయసంశయనూహ (కిమయమితి)----- చక్షుస్సభూతాకాశఃపూర్వపక్షీతః. తథాచ సత్త్వనారహ్మణీ

* అశ్వత్థవరౌ నూజివిధాయ పాపంచస్త్రీభవరాజౌ హిర్నుభాత్ప్రముచ్యతే | ధూత్వా శరీరమకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమభిసంభవ్యానీతి ముక్తస్యానంతరప్రకృతత్వాత్, * తేయదస్తరేతి చ నామ రూపవినిర్ముక్తస్య తస్యాభిధానాత్, * నామ రూపయోర్నిర్వహితేతి చ సమసూర్యా వస్థయోపలిలక్ష్యుషితః - సమసహజేవాదిరూపాణి నామనిచ పూర్వమభిభ్రత్. తస్యైవ నామ రూప వినిర్ముక్తా సామప్రతికృతస్థా * తద్భగ్నతదమృతమిత్యుచ్యతే. ఆకాశశబ్దశ్చ తస్మిన్నప్య సభ్రుచితప్రకాశయోగాదుపపద్యతే. నను దహరవాక్యశేషత్వాదస్య సమవదహరాకాశో యమితప్రతీయతే - తస్య చ పరమాత్మత్వం నిర్ణీతం. మైవం - ప్రజాపతివాక్యవ్యవధానాత్. ప్రజాపతివాక్యే చ ప్రత్యగాత్మనో ముక్త్యవస్థాంతరూపమభిహితం - అనంతరంచ * విధూయ పాపమితీ సమముక్తావస్థః ప్రస్తుతః. అతో ౭ ప్రకాశో ముక్తాత్మా.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే (ఆకాశో ధా నరత్వాదివ్యపదేశాదితి) ఆకాశః పరంబ్రహ్మ. కుతః. (అథా నరత్వాదివ్యపదేశాత్) అథా నరత్వవ్యపదేశస్తావత్ * ఆకాశో హ వై నామ రూపయోర్నిర్వహితేతి. నామ రూపయోర్నిర్వహ్యత్వం బద్ధముక్తభయోవస్థాత్ప్రత్యగాత్మనో ౭ ధా నరత్వమాకాశస్యోపపదయతి. బద్ధావస్థస్వయంకర్తృవశానామరూపేభ్యజమానో నామరూపే నిర్వోధుం శక్నుయాత్ - ముక్తావస్థస్య జగద్వ్యాపారాసన్నవాన్న నితరాం నామరూపనిర్వోధ్యత్వం. ఈశ్వరస్య తు సకలజగన్నిర్మాణధురన్ధరస్య నామరూపయోర్నిర్వోధ్యత్వం ప్రత్యేవ ప్రతిపన్నం * అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి * యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిద్యసృజ్ఞః

యతైవ స్యాత్ - ఆకాశస్తత్త్వోద్భవస్యేవ చ తాదృశత్వాత్. తత్ర హి * అస్య లోకస్య కాగతిరీత్యా కాశబ్దిపరూపాణీత్యా కాశశ్రుత్యా గూఢాకాశపరత్వమాశక్యస్య సర్వభూతకారణత్వ జ్ఞాయ స్త్వరాయణత్వాదీనాం భూతాకాశే అస్వయానర్వత్వాత్ జనుశ్చ ఆకాశశబ్దాభ్యాసేన త్యపిచ ద్వాభేదపరమాత్మపరత్వం నిర్ణీతం. ఇహాపి నామరూపయాః నిర్వోధ్యత్వబ్రహ్మశబ్దామృతత్వాదిభిరాకాశస్య బ్రహ్మత్వం నిశ్చీయత ఇతి న నైష య్యం. దహరాకాశస్య తద నరత్వ ర్వస్వేష్యవ్యానర ప్రతీతేరస్వేష్యవ్యవైవత్య త్రత్వం పరమాత్మలింగం - నతు దహరాకాశస్యైతి శబ్దావిశేషసంభవాద్దహరాధికరణాత్థానం యుక్తం - ఇహ తు న తథా శబ్దావ్యవ్యతే నన్వవకాశ ప్రదానద్వారా నామరూపనిర్వహణ హేతుత్వమాకాశస్వయంజ్యతే - అతః స్వవాక్యే పరమాత్మలింగభావో వైషమ్యమితి. ఉచ్యతే - కిమత్ర స్వవాక్యే పరమాత్మలింగభావః స్వరసార్థస్యే కాలేవ ర్వతే - ఉతక్లిష్టార్థకల్పనయా. న ప్రసహః - స్వయమప్యనేన నిర్వాహ్య నామరూపస్యాకాశస్య సర్వనామరూపనిర్వోధ్యత్వానుపపత్తిః, తస్య చ పరమాత్మలింగభూతస్య స్వవాక్యస్థితేన * పర్వాజిహవాజ్ఞాత్యాదివాక్యాదవిశేషాత్. న ద్వితీయః - అవకాశ ప్రదానద్వారా నర్వభూతాత్మ త్రికారణత్వస్యాప్యాకాశే సంభావితత్వయా స్వవాక్యే పరమాత్మాసాధారణధర్మాభావస్య తత్ర చాత్ర చావిశేషాత్. — అపరైస్తు బ్రహ్మశబ్దస్య ముక్తాత్మ పరత్వం వదద్ధిరేవాకాశశబ్దస్య భూతాకాశపరత్వం పూర్వపక్షితం - తత్రాప్యాకాశవిషయనిరూపణస్య కృతకరత్వం తుల్యం. అతః పరపక్షే పూర్వపక్షే నుదయతి. — అతః పరమాత్మలింగానాం భూతాకాశేన స్వయానర్వతయా ఆకాశశబ్దస్య యోగికాన్ధే గ్రాహ్యేన త్వన నరపూర్వవాక్యే ముక్తాత్మనః ప్రకృతత్వాన్నిమరూపనిర్వోధ్యత్వాదిలింగాచ్ఛముక్తాత్మ పరమాత్మవిషయత్వేన సంజయోద్ధానం యుక్తమిత్యభిప్రాయేణ ముక్తాత్మ పరమాత్మ విషయత్వేన సంశయందర్శయతి (తత్రేతి) కిమాకాశశబ్దనిర్దిష్టః క్షయః క్ష-ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. తదర్థం * భూత్వా శరీరమితి ముక్తస్యానంతరప్రకృతత్వమాకాశశబ్దస్య ముక్తపరతామపగమయతి - నేతి. కిం ముక్తస్య నామరూపనిర్వోధ్యత్వం సంభవతి - నేతి. కిమత్ర నామరూపనిర్వోధ్యత్వం నామరూపభాత్వయా - ఉత నామరూపవాక్యకర్తృతమేతి. కిం * తేయదస్తరేతి నిర్దేశక కర్తృతయా నిర్వోధ్యత్వముపపదయతి - నేతి. యదానోపపదయతి - తదా నామరూపభాత్వమేవ తన్నిర్వోధ్యత్వమిత్యసృజీవే బద్ధదశాయాం సమ్మేవేన ముక్తాత్మనః ప్రకృతత్వమాకాశశబ్దస్య ముక్తపరత్వావగమకమిత్యాకాశో ముక్తాత్మేతి పూర్వః పక్షః. యదా * తేయదస్తరేతి నిర్దేశక కర్తృతయా నామరూపనిర్వోధ్యత్వముపపదయతి - తదా నామరూపనిర్వోధ్యత్వం నామతత్కర్తృత్వరూపమిత్యసృజీవే సంభవాన్ముక్తాత్మనః పూర్వప్రకృతత్వేష్యస్మిన్వాక్యే ముక్తాత్మనో ౭ వగత్యనుపపత్తేరాకాశశబ్దనిర్దిష్టే పరమాత్మేతి రాధాస్తః. (తేయదస్తరేతి) ఉభయోర్వ్యభిప్రాయోద్భవస్య తదస్యైచ్ఛత్వం ఫలితం - మధ్యస్థస్యాన్యతరపక్షపాతాభావాత్. తేన పూర్వోక్తముక్తప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః. ముక్తస్య నామరూపనిర్వోధ్యత్వం కథమిత్వ త్రాహ (నామరూపేతి) నామరూపయోర్నిర్వహితేతి శ్రుత్యనువాదః - నత్వద్ధానువాదః. ఉపలక్ష్యణతయా ౭ భిమతం నిర్వోధ్యత్వం పూర్వావస్థాయామపి నాస్తీత్యత్రాహ (సమవహితేతి) నామరూపనిర్వోధ్యత్వం నామరూపకర్తృత్వం - ఆపి నామరూపభాత్వం - వహసంహితాత్వార్థః - ఉపసర్గాణాం నానార్థత్వసమ్మనానో నితరాం వాక్యత్వం నిర్వోధ్యశబ్దార్థస్యానిధిపూర్వపక్షిణో ౭ భిప్రాయః. తద్వికధమమృతత్వాదికమిత్యత్రాహ (తస్యైవేతి) (సాంప్రతికీతి) నామరూపవిషయానో నరకాలభావిస్యవస్థాతస్య కాలస్య ప్రకృతత్వాత్ సాంప్రతికీత్యుచ్యతే.

రాధాస్తే - (వ్యపదేశస్తావదితి) ప్రదర్శయతి ఇతి శేషః. యద్వా - నామరూపయోర్నిర్వహితేతి వ్యపదేశ ఇత్యన్వయః. * అథా నరత్వశబ్దస్తదుపపాదకం ధర్మం లక్ష్యయతి - అథా నరత్వమాకాశస్యోపపదయతితి చ ముక్త్యుక్తం. భేదకధర్మవ్యపదేశాదిత్యర్థః. (నామరూపయోర్నిర్వోధ్యత్వం చ స్పష్టభేదకధర్మః - అవయవశక్త్యా నిర్వోధ్యశబ్దస్య వహసమాత్రపరత్వాదపి రూఢిర్వోగమపహరతీతి న్యాయాత్ కర్తృపరత్వం యుక్తమితి భాష్యః.

నమయంతపః! తస్మాదేతద్భక్త్యానామరూపమన్నంచజాయతే! *సర్వాణిరూపాణివిచిత్ర్యధీరోనామానికృత్వా
 ౭భివదన్యదాస్త్రత్యాదిమ్. అతోనిర్వాహ్యానామరూపాత్ప్రత్యగాత్మనో నామరూపయోర్నిర్వోధాయమా
 కాశోద్ధాన్తరభూతఃపరమేవబ్రహ్మ. తదేవోపపాదయతి *తేయదన్తరేతి. యస్మాదయమాకాశోనామరూపేఅ
 న్తరా-తాభ్యామస్పృష్టో౭ద్ధాన్తరభూతః-తస్మాత్తయోర్నిర్వోధా-అపహతపాస్తత్వాత్ప్రత్యసజ్జల్పత్వాచ్చ
 నిర్వహితేత్యర్థః. ఆదిశబ్దేనబ్రహ్మత్వాత్త్వామృతత్వానిగృహ్యంతే. నిరుపాధికబృహత్త్వాదయోహిపరమా
 త్తనవవసంఖ్యవక్తి- తేనాత్రా కాశఃపరమేవబ్రహ్మ. యత్పునరుక్తం- *సూత్యాశరీరమితిముక్తౌ౭నన్తరప్రకృత
 ఇతి. తన్న- *బ్రహ్మలోకమభిసంఖ్యవాసీతిపరవ్యైవబ్రహ్మణో౭నన్తరప్రకృతత్వాత్. యద్యవ్యభిసంఖ్యవిశున్న
 క్తస్యాభిసంఖ్యవ్యతయాపరంబ్రహ్మనిర్దిష్టం- తథావ్యభిసంఖ్యవిశున్నక్తస్యనామరూపనిర్వోధృత్వాద్యసంఖ్య
 నాదభిసంఖ్యవ్యతయపరమేవబ్రహ్మతత్ప్రత్యేతవ్యం. కింఞ్చ. ఆకాశశబ్దేనప్రకృతస్యచహరాకాశస్యాత్రప్రత్య
 భిజ్ఞానా, త్ప్రజాపతి వాక్యస్యాప్యపాసక స్వరూపకథనార్థత్వా, దుపాస్యవచనచహరాకాశః ప్రాప్యతయో
 హమాపసంప్రీయతఇతియుక్తం. ఆకాశశబ్దశ్చప్రత్యగాత్మనికవ్యవిదృష్టచరః. అతో౭త్రాకాశఃపరంబ్రహ్మ.

అథస్యాత్ - ప్రత్యగాత్మనో౭ద్ధాన్తరభూతమాత్మాన్తరమేవనాస్తి-వికోపదేశాత్ ద్వైతప్రతిపే
 థాచ్చ. శుద్ధావస్థవహిప్రత్యగాత్మాపరమాత్మాపరంబ్రహ్మపరమేశ్వరఇతిచవ్యవదిత్యే-అతఃప్రకృ
 తాన్ముక్తాత్మనో౭భిసంఖ్యవిశున్నాద్ధాన్తరమభిసంఖ్యవ్యోబ్రహ్మలూకః. అతోనామరూపయోర్నిర్వహి
 తా ఆకాశోపిసంపదభవితుమర్హతీతి. అతః త్తరంపతతి.

౪౩॥ సూ. శ్లో॥ సుమప్త్యుత్థాన్వోర్భేదేన॥ వ్యవధేశాదివర్తతే. సుమప్త్యుత్థా-౧

నస్వేవంసః *తేయదన్తరేతికథంముక్తస్యానన్తరమభిధానమిత్యత్రాహ (తదేవోపపాదయతితేయదన్తరేతి) కర్తృకృతనామరూపభాత్వాధావాత్త
 యోఃస్వేచ్ఛయానిర్వోధాపరమాత్మా - సహికర్తృపరాధీనచేష్టితస్యబద్ధస్యజగద్వ్యాపారానుగుణసంకల్పాదిరహితస్య ముక్తస్యచనామరూపనిర్వోధృ
 త్వంసంభవతిత్వర్థః. నిర్వహితేతిక్రొత్తస్థపదానుకారః. ఆదిశబ్దానామ (ఆదిశబ్దేన) నిరుపాధికత్యో౭సవద్విన్నపవచః - ఉపాధిన్యవచ్చేద్య
 జీవస్యజ్ఞానతోబ్రహ్మత్వం- తచ్చపరమాత్మప్రసాదాయత్వం. (బ్రహ్మాత్వాదయఇతి) భద్రాఇతిశేషః. (ధూత్వేత్వాది) ౧ హైవలోహో౭ప్రచులో
 కః. ప్రధమానిర్దిష్టస్యాభిసంఖ్యవిశున్నాధాన్యేనప్రాకరణికత్వస్యానన్యేపిబద్ధలూత్ ప్రాకరణికత్వస్యానన్యభక్తోయైతిభక్తిప్రాప్యేణాహ (య
 ద్యపీతి) అనాన్తరప్రకరణేనపూర్వవాక్యస్యజీవస్వరూపపరత్వమభ్యుపేత్యవచిత్వతం - వస్తుబద్ధప్రచులోకప్రత్యనుగృహీతయహప్రకరణబద్ధ
 పూర్వవాక్యమపిసంపదచరం- కింతుతస్యపరమప్రాప్యభూతపరబ్రహ్మపరత్వమేవేత్యాహ (కించాకాశేతి) ప్రజాపతివాక్యస్యవ్యవధాయకత్వ
 జ్ఞావాప్యత్వర్థమాహ (ప్రజాపతివాక్యస్యేతి) హేత్వన్తరయపాహ (ఆకాశశబ్దశ్చేతి).....

ఉత్తరసూత్రమతారయితుంశక్తామాహ (అథస్యాదితి) సనుకథమాత్మాన్తరమేవనాస్తిత్వవ్యతే - మ్రాపాదీహ్యస్యయోగవ్యవధే
 దపరా-ప్రథమపాదవిచిత్ర్యత్యేవస్తుసద్భావస్సమన్వితః. ఉచ్యతే-సిద్ధిప్రాప్తయభయవిధా-సాధకప్రమాణసంభవాధీనా, బాధకప్ర
 మాణపుదాసాధీనా, చ. బాధకప్రమాణపుదాసేనసాధకసత్తాయత్రాసిద్ధిఃస్థేయనిభవతి-తదభావేనాధకయాత్రాధీనాసిద్ధిరస్థరా. అస్తి
 రంచాసత్త్వం. అత్రప్రథమపాదేనాధకసద్భావాధీనసిద్ధౌదర్శితాయామన్యైకోపదేశభేదనిషేధరూపబాధకపునససస్యసూత్ర
 తానైరితఃపూర్వమకృతత్వాత్, సాధకాధీనసిద్ధేరర్థప్రాయత్వాన్నాస్తిత్వం. ప్రత్యగాత్మనో౭ద్ధాన్తరభూతమాత్మాన్తరంభృత
 మాణిన్ద్రంభవతిత్వర్థః. చతుర్థపాదేపీద్యవ్యవధేశో౭త్తాద్ధానిప్రాయావేదితవ్యః. యద్వా- మ్రాపాద్యాఅన్యయోగవ్యవచ్చేదపరత్వం
 ప్రాచుర్యనిబద్ధనమిహానుపపత్తిః. (వికోపదేశాత్ దైవప్రతిపేథాచ్చేతి)ముక్తప్రాప్యతయోక్తస్యబ్రహ్మలోకశబ్దనిర్వాచ్యతయా
 బ్రహ్మదారణ్యకేప్రత్యభిజ్ఞాయమానస్య *వికతైవానుబ్రహ్మవ్యం *సవాచిషమహానజలత్వామాయంవిజ్ఞానమయః *నేహనానాస్తికి
 భృనేతిభీవేనైక్యప్రతిపాదనాత్ భేదనిషేధాచ్చేత్వర్థః. తత్రహి *విషబ్రహ్మలోకస్యప్రాదితిపాలావాచేతిప్రకరణాపసానేతస్య
 రమాత్మనోబ్రహ్మలోకశబ్దనిర్వో౭వగమ్యతే. చశబ్దస్యముచ్చయే- వికోపదేశభేదనిషేధయోఃప్రత్యేకంభేదనిర్వాచిత్యాత్. ఇతరేర
 రయోగేవాచశబ్దః- వికృత్యాముఖ్యత్వశ్చానివారకత్వాత్ భేదనిషేధస్య. నామరూపయోర్నిర్వహితేపూర్వవద్యథాశ్చుత్తమవాచః-
 అతవిషయానామరూపయోర్నిర్వోధృత్వమితిస్వగ్రహేనిష్ఠం. ఆపాతతో౭ద్ధాన్తరత్వేప్రతీతేపితత్త్విద్ధాన్తీకర్తవ్యమితిశ్చాగ్రథస్యాత్.

౪౩॥ సూ. శ్లో॥ సుమప్త్యుత్థాన్వోర్భేదేన॥ సూత్రస్యాకాక్షాంపూరయతి (వ్యవధేశాదివర్తతే) యథా *ఆకాశజ్ఞా
 నుశాసనమిత్వత్ర *కేహంశబ్దానామిత్వత్తేనమన్తస్యాప్యనుశాసనపదస్యవిభాగనానుబంధః- తథాహాపీతిభావః. సూత్రే *సుమప్త్యుత్థాన్వోర్భేదేన

యత్తత్తతిఃసర్వంఖల్విదంబ్రహ్మతజ్జలానిత్యాదిభిర్వాక్యైఃప్రతిపాద్యత ఇతిపూర్వమేవసమర్థితం. ద్వైతప్రతిపేదశ్చ తతపివేత్త్యనవద్యమ్.

అథాన్తరత్వాదివ్యవదేశాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

—శ్లోకము—

కుజీవేష్వరై కృనిదస్తనభ్యర్థం. తదవీచ- కార్యకారణై క్యావేవ. బిర్యోపదేశశేషత్వాల్ భేదనిషేధశ్చ తిశ్చకుతర్కసిద్ధకార్యకారణభేదప్రతిపేదపరేష్వర్యై. అత్రభేదనిషేధస్యప్రకారైశ్చకృనిదస్తనభ్యర్థసిద్ధం- ప్రకారప్రకారీభావస్యజగత్కారణత్వనిర్వాహకత్వాత్. తత్రాత్మమృత్యావరణకార్యకారణైకత్వసమర్థనంశ్రాతం- తేనైకోపదేశశ్చముఖ్యత్వమాధ్యం. సామానాధికరణ్యస్యశరీరశరీరిభావనిర్దేశనత్వం *అవస్థితేతితికాశకృత్సృజిషత్వై- తత్రాత్మనిరయగోచరతయాముఖ్యత్వసమర్థనంచిద్విషయమిద్విషయం చ *అంశోనానావ్యవదేశాత్ - ఉభయవ్యవదేశాదిత్యధికరణద్వయేనకృతం. వివంపద్యమాణోముఖ్యనిర్వాహకమాస్మారిః. పాదద్వయోక్తమర్థమగిప్రేత్యాహ (ఇత్యనవద్యమితి)

సర్వే సు *సుమత్యుత్తాప్త్యోర్నిత్యాదిసూత్రద్వయంబృహదారణ్యకే *కరతమతత్తాయోయంవిజ్ఞానమయ్యత్యాదిప్రకరణవిచయముగోచరణాక్షరంవ్యాఖ్యాతం. తత్రచోదక్రమే *యోయంవిజ్ఞానమయ్యప్రాణేష్వతికారీరలిజ్జదర్శనా, జననంహరణః *సవావిషమహానజలత్తాయోయంవిజ్ఞానమయ్యప్రాణేష్వతికారీరలిజ్జదర్శనా, న్యధేద*సుమత్యుత్తాప్త్యాదిసాంసారికతత్తదవస్థాప్రతిపాదనా, దత్తసంసారిస్వరూపంప్రతిపాద్యమితిపూర్వపదంకృత్వాసుమత్యుత్తాప్త్యోర్నిత్యాదిప్రాణాద్భేదవ్యవదేశేనతత్తదవస్థాప్రతిపాదనాప్రతిపాద్యమితినిర్ధానకీర్తితః. ఉపక్రమాదిమతావలలిజ్జకథనమనువాదరూపంరస్యచరణబ్రహ్మకైశ్చోపదేశాధ్యంకృతం. *యోయంవిజ్ఞానమయ్యః *సవావిషమహానజలత్తేతిసరమేష్వరేజ్జకత్వముపదిశ్యతే. *అతఃకథ్యంవిమోక్షయేవబ్రాహ్మణీలదేవదేవప్రకృత్, *అనన్యగతనైసభవత్సంజ్ఞోహ్యయంపురుషఇతిపదేపదేభ్యోనానన్యగతత్వాదికథనరూపప్రతిపాదనా, చ్చఅసంసారిస్వరూప్రతిపాదనపరత్వనిర్ధారితాలిలిజ్జదర్శనపరిహారశ్చోక్తిః వివమధికరణభేదవర్ణనమయ్యక్తం-ద్విలియత్యతియపాదాన్తరరాధికరణాన్తరసూత్రవైరూప్యాత్సరూపణీయాభావాచ్చ. సహ్యత్రసూత్రద్వయేప్రతినిధావాక్యంప్రాయతే - వివక్షితరత్తత్యకరణసభ్యిర్వాదిశబ్దాభావాత్, ప్రతిపేద్యత్వప్రదానకశబ్దాభావాచ్చ. *కుడుతేర్వాశబ్దం *అనన్తనుయోగ్యానాత్ - అనన్తర్థరూపదేవాదివిమాత్రైశ్చ-అతిత్రతధాభావాభావాదధ్యాహరణస్యోత్ - సచానధ్యాహరణనిర్వాహేనంభవత్వనుచపన్నః. ఇహచపూర్వప్రకృతసాధ్యహేతునమగ్ధత్వేనధ్యాహరణోపసేవీతః. చతుర్థపాదేధికరణాన్తరారమ్యేషుభర్తివాచిపదాశ్రవణంసహాయః- తస్యప్రధానాదేప్రతిపాద్యత్వప్రదానపరత్వాద్భర్తివాచిపదనైరపేక్ష్యేత్ - అనుమానికమప్యేకేమిమితిచెన్నేతి *ససంజ్ఞోపసంజ్ఞిహదపీచిపుదనసప్రతిజ్ఞాప్రాయతే. నేవేవసంజ్ఞోత్తరత్రఅనుచ, జ్ఞేపిసదోషః. ప్రధానాదిపరత్వప్రదానస్యపరమాత్మపరత్వోపపాదనశేషత్వాత్, పరమాత్మపరత్వస్యప్రధానేనప్రతిపాదయిషితతయాసర్వత్రతద్విషయేయంప్రతిజ్ఞావాక్యశ్రవణాత్, ద్వచిదధ్యాహరణదర్శనేగిత్వప్రకరణాద్భావేనంభవత్వభావభవనిర్వాహాననుచపన్నః. అతఃపరమాత్మపరత్వసమర్థనపరాధికరణవైరూప్యాదయ్యక్తం. నిరూపణీయాభావాచ్చఅధికరణాన్తరత్వమయ్యక్తం - సందిగ్ధేహిన్యాయప్రవృత్తిః. యత్రైకస్మిన్వాక్యేప్రకరణేవాపరస్పరవిరుద్ధార్థద్వయంప్రధానప్రతిపాద్యతయాప్రతీయతే- తత్రసందేహేసతిన్యాయావతారః - ఇహచతాదృశసంశయవిచయోగవ్యతే. తథాహి- జాగత్స్వప్నావ్యవస్థాప్రతిపాదకవాక్యానాంజీవవిషయత్వంసంశయపదం, సచతదపాకర్తుంశక్యం, అతస్తన్నిరూపణపరత్వమధికరణస్యాయ్యక్తం. *అసంజ్ఞోహ్యయంపురుషఇతివాక్యానాంశుద్ధస్వరూపపరత్వమపిసందేహపదం - నిరవధికానన్తనిరర్థుకైశ్చర్వప్రతిపాదకానాం *సవికోబ్రహ్మలోకానన్తః *సర్వస్యవశీసర్వస్యేకానన్త్యాదివాక్యానాంపరమాత్మపరత్వేపిసందేహః-అతపితత్వమగ్ధనమనపేక్షితం. సమానాధికరణవాక్యానాం బ్రహ్మత్వకర్తవ్యోపదేశపరత్వేపిసంశయభవితత్వమగ్ధనాగ్ధమధికరణారమ్భాయ్యక్తిః. జీవస్వరూపకథనంబ్రహ్మత్వకత్వవిధానాయానువాదభిత్తయమగ్ధోనిరూపణీయభిత్తయ- ప్రాప్తాధానాంవాక్యానామనువాదకత్వస్యప్రప్రాప్తానాంవిధాయకత్వస్యచస్వతపివస్వప్రత్యాత్. సఖిలు *అగ్నిర్నిమగ్నశేషజమిత్యస్యవాక్యస్యానువాదకత్వం *స్వర్వకామాయజేతేతివాక్యస్యవిధిత్వంచాత్రనిరూపణీయం. అతిజీవస్వరూపకథనేప్రాప్తవిశేషణోక్తైరనువాదత్వంసమగ్ధనీయం - అప్రాప్తభర్తప్రతిపాదనస్యవిధిత్వంచసాధ్యం. విహితభర్తనిషేధేనస్వరూపైక్యప్రతిపాదనంచానుపపన్నం. సూత్రాత్మరప్రాతిహిల్యాచ్చనేదంసూత్రద్వయంబ్రహ్మత్వకర్తవ్యోపదేశసమర్థనపరం-భేదసమర్థనపరత్వంహ్యత్వరస్వారస్యాదవగమ్యతే. సచమృషావాద్యభిమతంబ్రహ్మత్వకత్వమన్వీకరణేవ్యతే - *సవావిషమహానజలత్తాయోయంవిజ్ఞానమయ్యఃసవిషాన్తర్భృదయతాశస్త్యంతింశ్చేతేసర్వస్యవశీసర్వస్యేకానన్తస్యస్యాధిపతితీర్వరతాదాత్మ్యావదేశపరత్వావగమాత్. తన్నతేధిష్టానతాదాత్మ్యంమువ్యవదేశ్యం. సహిశ్వరోదేశేవజగదధ్యాసాధిష్టానం- ఈశ్వరస్యాశీసన్తాత్రవస్తునికల్పితత్వాత్. సహిరజ్జుకల్పితస్సర్వస్తత్కల్పితభూదభనామ్బుధారాధిష్టానం.

కించ- ఈశ్వరాధ్యస్తజీవదర్శనం నేశ్వరకర్తృకం- ఈశ్వరస్వసర్వజ్ఞతయాస్వారోపితాకారవిషయభ్రమానుపపత్తేః. సచాన్యకర్తృకం- అధిష్టానభూతేశ్వరస్వసంసార్యగోచరత్వాత్. సహృదిష్టానానవభానేఽధ్యస్తప్రతీతిరుపపద్యతే. ఘటస్సృజౌపటస్సన్నితస్సత్త్రమేవాధిష్టానతయాఽనువత్తమవభాసత ఇతిచరదీయప్రక్రియా- నతీశ్వరోఽధిష్టానతయాప్రతీయత ఇతి. అతస్సర్వభూదశనయోరన్యోన్యతాదాత్మ్యాపదేశవత్ జీవేశ్వరతాదాత్మ్యాపదేశోఽనుపపన్నః. ఈశ్వరధర్మాశ్చ అవివక్షితా ఇతిచేత్-పదానాం లక్షణా. కించ- అప్రాప్తానాం ధర్మాణామనువాదాసంభవా, ద్విహితస్సనిషేధామోగాత్, *విషనర్వేశ్వరవిషభూతాధిపతిరేషభూతపాల ఇతి తత్పర్యలిజ్జదర్శనా, చృతేషాం ధర్మాణామవివక్షితత్వం దుర్వచం. సిద్ధాన్తస్యోమతంఘతాదాత్మ్యంతమపాసనంచోత్తరత్రనిరూపయిష్యతే అతస్మాత్ప్రాక్షరప్రాతిహాళ్యాత్, సంశయవిషయాభావాత్, స్వాభిమతార్థశరీరస్యానుపపన్నత్వాత్, ప్రామాణికతాదాత్మ్యనిరూపణస్యాస్య త్రక్రియమాణత్వా, చ్చాకాశశబ్దనిర్దిష్టస్య పరమాత్మతోవ్యవహరకంసూత్రద్వయమితిసిద్ధం. — యాదవప్రకాశపక్షే సినిరూపణీయాభావాదనారమ్భణీయత్వోపేక్షితః. పూర్వపక్షసిద్ధాన్తవర్తనప్రకారశ్చానుపపన్నః. పరిష్కృజ్ఞాన్వారోహధ్యాం ప్రాజ్ఞస్యాత్మనశ్చారీరాద్భేదఃస్థిత ఇతివిషయశోధకమాద్యంసూత్రం వ్యాఖ్యాయస్ ప్రాజ్ఞఃకింభోత్రావిద్యాకర్తృత్వయిలక్ష్యశ్వరోజీవః- ఉతపర ఇతిశయేభోమృషిజ్ఞానమయస్య ప్రకరణస్థతయావశిత్వేనానత్వాదీనాం విద్యాకర్తృలబ్ధతయా జీవత్వముక్త్యాపత్యాదిశబ్దానాం శాఖాన్తరేపరమాత్మవిషయత్వదర్శనాదస్య త్ర సుముప్రాపరమాత్మనిసంపత్తిశ్రవణాచ్చపరమాత్మత్వంసాధితం. తత్ర తావదాద్యసూత్రవ్యాఖ్యానమయిత్తం- విషయశోధకత్వమాప్రేసూత్రవైయర్థ్యాత్. పూర్వపక్షపరత్వేనాద్యస్య హేతోర్విరుద్ధత్వాత్, భోక్తృప్రకృతతయాకర్తృభీనైశ్వర్యత్వస్య పూర్వపక్షహేతోరబ్బత్వా, చృతచ్ఛబ్దాభ్యుదగనాసమర్థభేదానుభాషణే ప్రయోజనాభావాత్ సూత్రవైయర్థ్యం. కిచ్చ- శారీరాత్ భేదకౌపరిష్కృజ్ఞాన్వారోహాప్రాజ్ఞకర్తృకృత్రామేతే, ప్రాజ్ఞత్వంచస్వాభావికం- పతిత్వాదయశ్చస్వాభావికావిపాత్రప్రతిపాద్యతే- ఉపాధ్యనుక్తే, తత్రైవ * సనసాధునాకర్తృణాభూయానిత్యపాధినిషేధా, చృ. అతస్తదనాదృత్యపత్యాదిశబ్దానాం శాఖాన్తరప్రసిద్ధ్యాపరమాత్మసాధకత్వోక్తిరచతురా. సద్విద్యాసంవాదస్తుయద్యపి ప్రాజ్ఞస్య జగత్కారణత్వావగమకః-తథాపికారణస్యచిదచిదైవక్షణ్యేతుసంవాదనిరపేక్షహేతుః ప్రాజ్ఞత్వంనిరుపాధితైశ్వర్యవత్త్వంచ. యద్యుకర్తృహేతుకం నిరఙ్కుశైశ్వర్యమపి శ్రుత్యన్తరసంవాదసాపేక్షం-తర్హి శ్రుత్యన్తరేషుకథమాశ్వాసః- తత్రాపి సంవాదాన్తరాపేక్షణేఽనవస్థాస్యాత్. ఏతచ్ఛ్రుత్యపేక్షణేఽన్యోన్యాశ్రయస్సాస్యత్. అతోఽధికరణాన్తరకల్పనంతన్నిర్వహణంచానుపపన్నం. అతస్మాత్ ప్రత్యయమేకాధికరణమ్.

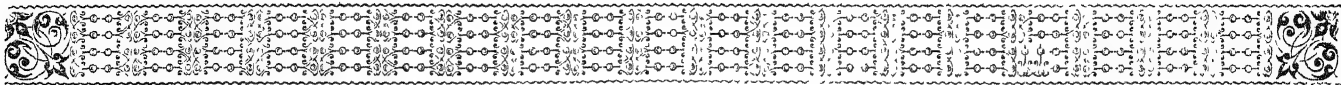
అర్థాంతరత్వాదివ్యపదేశాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితతులలికవాగ్విజయిసూనునా శ్రీరజ్జరాజదివ్యాజ్ఞాల్పబద్ధవేదవ్యాసాపరనామభేదేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమర్థిత భగవద్రామానుజవిరచిత శారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన
శ్రీసుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

—*శ్లోకః*

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.





శ్రీ మతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

ప్రథమాధ్యాయే— చతుర్థపాదః.

ఆనుమానికాధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ. శ్లోకః ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్నశరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేర్దర్శయతిచ ॥

ఉక్తంపరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధనతయాజిజ్ఞాస్యంజగజ్జన్మాదికారణంబ్రహ్మవిద్వస్తునఃప్రధానాదేచ్ఛేతవాచ్చబద్ధముక్తభయావస్థాద్విలక్షణం నిరస్తసమస్తహేయగర్భంసర్వజ్ఞంసర్వశక్తీసత్యసక్తల్యం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకం సర్వాస్తరాత్మభూతం నిరభూతైశ్వర్యమితి. ఇదానీంకాపిలతన్త్రీసిద్ధాబ్రహ్మేశ్వకప్రధానపురుషాదిప్రతిపాదనముఖేన ప్రధానకారణత్వప్రతిపాదనచ్ఛాయానుసారీణ్యపికానివిద్యాక్యానికానుచిచ్ఛాఖానుసంతీత్యాశక్యబ్రహ్మైకకారణత్వస్థేమే తన్నిరాక్రియతే. కతవల్లీష్వామాయతే *ఇద్రియేభ్యఃపరాహ్యథా అధేభ్యశ్చపరంమనః! మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మాసుహాస్పరః! మహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషఃపరః! పురుషాన్నపరంకిచ్ఛిత్సాకాష్టాసాపరాగతిరితి. తత్త్రసన్దేహాకింకాపిలతన్త్రీసిద్ధమబ్రహ్మత్వకంప్రధానమిహవ్యక్తశబ్దేనోచ్యతే-ఉతనేతి. కింయుక్తం. ప్రధానమితి. కుతః. *సుహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తా

౧॥ సూ. శ్లోకః ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్నశరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేర్దర్శయతిచ ॥ ప్రథమాదర్శనవిద్విలక్షణకారణత్వాద్యోగవ్యవచ్ఛేదపరః- అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదపరాయాంప్రసాద్యామస్మత్సప్తజీవాదిలక్ష్మకవాక్యవిషయాద్విత్తీయత్వతీయా- స్పష్టతరణీవాదిప్రతిపాదకవాక్యవిషయశ్చతుర్థప్రతిపాదసగ్గతిద్వితీయపాదారమ్భేకథితా. సూత్రకారైస్తుఅన్యయోగవ్యవచ్ఛేదస్యప్రసాదీకృత్యర్థంచతుర్థపాదారమ్భేకథితం- *ఆనుమానికమప్యేకేషామితిహ్యుక్తం. అతోభాష్యకారశ్చతుర్థపాదారమ్భేప్రసాద్యగ్గన్తీకరణముఖేనసగ్గతింపితక్షాప్రథమపాదాధానుభావణపూర్వకంద్వితీయత్వతీయయోగార్థంవ్యత్తందర్శయతి (ఉక్తమితి) ప్రధానాదేచ్ఛాదిశబ్దేన సాక్షాత్కారాదుగ్రహణం. విలక్షణమిత్యనేనప్రథమపాదార్థః క్తః. వైలక్షణ్యంనోభయలిక్ష్తతయేతదర్శయన్- ద్వితీయత్వతీయయోగార్థంవ్యత్తందర్శయతి (నిరస్తేత్యాపత్యై) సమస్తశక్తేనచిచ్ఛతమచిచ్ఛతంచహేయంవివక్షితం. గర్భశబ్దేనముక్తవ్యావృత్తిః. సమస్తకల్యాణగుణాత్మకమితిపదంభక్తిస్వరూపపరం. సర్వజ్ఞమిత్యాదిపత్యైద్వితీయపాదార్థస్సానితః- *యస్సర్వజ్ఞః *భారూపస్సత్యసక్తల్యఇత్యాదివాక్యజాతంహితద్విషయః. అన్తర్యామివైశ్వానరమృత్యాచ్యుతరణస్థిమగ్ధమాహ (సర్వాస్తరాత్మభూతమితి) *విషసర్వభూతాన్తరాత్మేతిసుపాలోపనిపద్యన్తర్యామివిషయతయా శ్రూయమాణత్వాత్. *పద్మాన్యంపుగ్ధిపిహేయంసర్వభూతాన్తరాత్మేతిముక్త్యోపనిపద్యాక్యస్యసహజేష్వసాత్తత్పమగ్ధనాత్, చ. నిరభూతైశ్వర్యమితిత్వతీయపాదార్థసూచనం - *చిత్తస్యవాఆదీరస్యప్రధానసేగార్థి *ఈశానోభూతభవస్యస్య * సర్వస్యవశీసర్వసేవకఇత్యాదివాక్యజాతంహితద్విషయః. వత్తద్యమాణమాహ (ఇదానీమితి) (ప్రధానకారణత్వప్రతిపాదనచ్ఛాయానుసారీణీతి) నకేవలంలిక్ష్తప్రతిపాదకాని- కింతులిక్ష్ణిహేమప్రధానాదీనాం జగత్కారణత్వప్రతిపాదనశక్త్యోస్సదానీతి. అతోజీవాదివిషయతాయాఃస్పష్టతరత్వమితిభావః. (ప్రధానపురుషాదిప్రతిపాదనముఖేనప్రధానకారణత్వప్రతిపాదనచ్ఛాయానుసారీణీతి) ప్రధానపురుషాదిస్వరూపప్రతిపాదనప్రకారఃతస్మాగ్గత్యర్థజ్ఞాపకః- తేనప్రధానకారణత్వప్రతిపాదనంభవితమిత్యుక్తః. బ్రహ్మైకకారణత్వస్థేమైత్యత్యత్ర ఏకశబ్దేనప్రతిపాద్యాఅన్యయోగవ్యవచ్ఛేదపరత్వంసూచితం. స్థేమైత్యనేనచతుర్థపాదార్థస్సానితః- పూర్వపాదవ్యయప్రతిపన్నస్యాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదస్యస్థైర్యమస్మిన్నాదే ప్రధానాదికారణత్వప్రతిపాదనపురుషసేవకేతేహిభవతి. అత్రాసన్తరపూర్వాధికరణీముక్తాదపివైలక్షణ్యముక్తం- తదయుక్తం- ప్రత్యగత్వసంపరస్పనిషేధాదితజ్కల్యాణాలవాన్తరసగ్గతినిచార్థసిద్ధం- బద్ధముక్తాభయావస్థాద్విలక్షణమితిహ్యుక్తం. విషయమాహ (కతవల్లీష్వతి) తన్త్రీసిద్ధతత్వక్రమప్రత్యభిజ్ఞాభాసజనకానివాక్యానివిషయః. తన్త్రీసిద్ధక్రమతద్విషయప్రతీతిభ్యాంసంశయః. సిద్ధాన్తేఅవ్యక్తశబ్దస్యప్రధానవాచకత్వాభావాత్ ఉతనేతిసంశయఃసోన్తరంకృతం - అన్యథాఉతబ్రహ్మత్వకంప్రధానమితిహిశిరోన్తరంవక్తవ్యం. కతవల్లీమబ్రహ్మత్వకప్రధానకారణత్వప్రతిపత్తిరస్తి-నవేతిప్రథమవిచారోఽభిప్రేతః. తదర్థం *ఇద్రియేభ్యఃపరాఇత్యత్రావ్యక్తశబ్దంబ్రహ్మత్వత్వకప్రధానపరః- ఉతనేతివిచారః. తదర్థం కిమస్మిన్త్రేతన్త్రీసిద్ధతత్వగణనక్రమప్రత్యభిజ్ఞానమస్తి - నేతి. తదర్థమవ్యక్తాత్పూర్వాపరనిర్దిష్టమహత్పురుషశబ్దాభ్యాంమహజ్జీవతత్వేన్దిశ్యతే- ఉతజీవచరాచితి. కిమిహేన్ద్రియాదిశబ్దైఃపూర్వవాక్యస్థరూపకరూపితేన్ద్రియాదిప్రతిపత్తిరస్తి- నేతి. కిమత్రపరత్వంకారణభావేన- ఉతవశీకార్యతయేతి. యథాకారణభావేన - తదారూపితేన్ద్రియాదిప్రతిపత్త్యభావేనసహత్పురుషశబ్దయోగ్గజ్జీవత

త్పురుషఃపరభితితన్త్రసిద్ధతత్వప్రక్రియాప్రత్యభిజ్ఞానేనతస్యైవప్రతీతేః, *పురుషాన్నపరం కిచ్చిత్సాకాష్టా సాపరాగతిరితిపఞ్చవింశకపురుషాతిరిక్తతత్వనిషేధా, చ్చ. అతోఽవ్యక్తం కారణమితిప్రాప్తం. తదిదముక్తం (ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేదితి) ఏకేషాంశాఖనాం శాఖాస్వానుమానికం ప్రధానమపికారణమా మ్నాయతఇతిచేత్....

అత్రోక్తరం (నేతి) నావ్యక్తశబ్దేనాబ్రహ్మత్వకం ప్రధానమహాభిధీయతే. కుతః. (శరీరరూపకవిన్యస్త గృహీతేః) శరీరాఖ్యరూపకవిన్యస్తస్యావ్యక్తశబ్దేనగృహీతేః. అత్తశరీరబుద్ధిమనఃఇన్ద్రియవిషయేషురథిరథాది భావేనరూపితేషురథరూపజేనవిన్యస్తస్యశరీరస్యాత్రావ్యక్తశబ్దేనగ్రహణాదిత్యర్థః. ఏతదుక్తంభవతి-పూర్వ త్రహి *ఆత్మానందధిసంవిద్ధిశరీరందధమేవచ. బుద్ధింతుసారధివిద్ధిమనఃప్రగ్రహమేవచ. ఇన్ద్రియాణిహయా నాహుర్విషయాంస్తేషుగోచరానిత్యాదినా *సోధ్యనఃపారమాప్నోతితద్విష్టోః పరమంపదమిత్యస్తేనసంసారా ధ్యనఃపారంవైష్ణవంపదంప్రేష్టస్తముపాసకంరథిత్యేన తచ్ఛరీరాదినిచరధరధాన్త్యేనరూపయిత్యావ్యై తేరథాదయోవశేతస్యై - సపవాధ్యనఃపారం వైష్ణవంపదమాప్నోతిత్యుక్త్వా తేషురథాదిరూపితశరీరాదిషు యానియేభ్యోవశీకార్యతాయాంప్రధానాని - తాన్యచ్యస్తే *ఇన్ద్రియేభ్యఃపరాభిత్వాదినా. తత్రహయత్యే నరూపితేభ్యఃఇన్ద్రియేభ్యోగోచరత్యేనరూపితావిషయాఃవశీకార్యత్యేవరాః - వశ్యేన్ద్రియస్యాపివిషయసన్ని

త్వసమర్పకతయాతాన్త్రికప్రక్రియాప్రత్యభిజ్ఞానాత్ అవ్యక్తశబ్దేనాబ్రహ్మత్వకం ప్రధానముచ్యతఇతితస్యైవకారణత్వంప్రతీయతఇతిపూర్వః పక్షః. సిద్ధాంతేతుయదావశీకార్యసయాపరత్వంవివక్షితం - తదాపూర్వరూపితేన్ద్రియాదిప్రతిపత్త్యా మహత్పురుషశబ్దమార్జితపరమాత్మచరత్యేనత స్త్రసిద్ధప్రక్రియాప్రత్యభిజ్ఞానాభావాదవ్యక్తశబ్దేనాబ్రహ్మత్వకం ప్రధానపరభితితస్యాత్రకారణత్వప్రతీతిరితిఫలభిజ్ఞానః. శబ్దాయా ఆను మాన్యత్వత్వమాహ (తదిదముక్తమితి) శబ్దానువాదసంసారాభిజ్ఞానాద్వాచక్ష్మే (ఏకేషామితిత్యాదినా) ...

పరిహరఖట్టంవ్యాచక్ష్మే(శరీరాభ్యేతి) శరీరమేవరూపకవిన్యస్తం- రూప్యతేఽనేనేతిరూపకం- దృష్టాంతః. రూపకత్వేనవిన్యస్తం - రూపితమిత్య ర్థః. శరీరంహిరథత్యేనరూపితం *శరీరందధమేవచేతి. సమరూపకవిన్యస్తశరీరగృహీతేఽపివక్తవ్యం- విశేషణస్యపూర్వనిపాతిత్వాదితిశబ్దాపరిహారాయ శరీరాభ్యేత్యుక్తం. అన్మిన్వాన్యేరూపకవిన్యస్తంవస్తుప్రాధాన్యేనవివక్షితం- విశేషణావేషయావిశేష్యంప్రధానం - అతోరూపకవిన్యస్తపదంవిశే ష్యసమర్పకం. కీదృశం తదిత్యపేక్షాయాం శరీరాఖ్యం రూపకవిన్యస్తమితిశరీరశబ్దేనతద్విశేష్యతే- యథాఖట్టశబ్దేనగో- అతోరూపకవిన్యస్తప్రా ధాన్యాభిప్రాయః శరీరశబ్దపూర్వనిపాత ఇత్యభిప్రాయః. కానికథంరూపితానీత్యత్రాహ (ఆత్మేతి) రూపకాభిధాయవాక్యంకిం - రధిరథాదిభా వేనరూపితానామత్రగ్రహణం, తత్రావ్యవ్యక్తశబ్దేనశరీరస్యగ్రహణ, మితివ కథమవగమ్యతే - రధ్యాదిత్యేనరూపితానా మన్మిన్వాన్యేకీర్తనం కిమ ర్థమిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) * ఆత్మానందధివిత్వాదికం రూపకాభిధాయవాక్యం. తేషామత్రగ్రహణంవశీకార్యతాయాం ప్రాధాన్యజ్ఞాప నార్థం. స్వశబ్దేనప్రత్యభిజ్ఞానాదధిరథాదిభావేన రూపితానామత్రగ్రహణమితిజ్ఞాతం. పారిశేష్యదవ్యక్తశబ్దేన శరీరగ్రహణమితిద మర్థజా తముచ్యతే (పూర్వత్రహీత్యాదినా) రూపణస్యప్రయోజనమాహ (యవ్యైతఇతి) వశీకార్యత్వజ్ఞాపనాయ రధిరథాదిభావేన రూపణమిత్య ర్థః. రూపకరూపితానామితిగ్రహణం వశీకార్యతాయాం ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యజ్ఞాపనార్థ మిత్యాహ (యానియేభ్యఃఇత్యాదినా) సమవశీ కార్యతాయాం ప్రాధాన్యస్య వివక్షితత్వం కథమవగమ్యతే. ఉచ్యతే - * ఇన్ద్రియేభ్యఃపరా ఇత్యాదిమవ్రే పరశబ్దస్తావన్నాస్య వచనః - అథే భ్య ఇన్ద్రియాదీనాంభేదస్య లోకసిద్ధత్యేన ఉపదేశవైయధ్యాత్. అతః పరశబ్దః ప్రకర్షపరః. ప్రకర్షస్య తావత్కారణత్వ నిబద్ధనః - అథా నామిన్ద్రియకారణత్వావాత్. ఇన్ద్రియాణాం విషయసిద్ధ్యర్థతయాతచ్ఛేషత్వాత్ సాధ్యత్వలక్షణః ప్రకర్షఇతిచనవాచ్యం - తథాసత్యధాపే డయూ మనసః పరత్వామోగాత్. సచాస్తరజ్యత్వలక్షణః ప్రకర్షః - ఇన్ద్రియమనోబుద్ధీనాం తత్సమ్మవేపి ఇన్ద్రియావేషయా బాహ్యనామథా నాంపరత్వామోగాత్. అతఃపారిశేష్య, ద్రధిరథాదిభావరూపజేనఉపాసనోపకరణత్వావగమాత్, తత్రైవ *యస్తవిజ్ఞానవాన్యవత్యయైకైకమ ససాసహ. తస్యేన్ద్రియాణ్యవశ్యానిమప్తాశ్చాభవసారథేః | యస్తవిజ్ఞానవాన్యవతియైకైకమససాసహ | తస్యేన్ద్రియాణివశ్యాని సదశ్చాభవసారథేః | యస్తవిజ్ఞానవాన్యవత్యయైకైకమససాసహ. ససతత్పదమాప్నోతిసంసారంచాక్షిచ్ఛతి | యస్తవిజ్ఞానవాన్యవతియైకైకమససాసహ. ససతత్పదమా ప్నోతియస్తాద్భూతానామోతేభిన్ద్రియాదివశీకారావశీకారయోరధానార్థదర్శనాత్, *యచ్ఛేష్యాజ్ఞానసీప్రాజ్ఞభిన్ద్రియాదీనాంవశీకారప్రకా రదర్శనా, చ్చఅస్మిన్మనైవశీకార్యతాయాం ప్రాధాన్యంపరశబ్దేనవివక్షితమిత్యవగమ్యతే. తత్రాథాదీనామిన్ద్రియాదిభ్యఃపరత్వముపాదయతి(త త్రేతి) సను *అస్తాగ్రహః అస్తావతిగ్రహఃఇతిప్రాణజిహ్వవాక్చక్షుశ్శ్రోత్రమనోహస్తత్వగిన్ద్రియాణాం గ్రహత్వం, గర్ధరసనామరూపశబ్దకామ కర్మస్పర్శాభ్యానాంవిషయాణామతిగ్రహత్వంచ శ్రుతం- తస్మాద్భ్రహ్మేభ్యఃఇన్ద్రియేభ్యఃఅతిగ్రహశబ్దోక్తానామథానాంపరత్వంకింసస్యాత్. ఉచ్య తే- యదిగ్రహేభ్యోఽతిగ్రహణాంపరత్వమిహవివక్షితం- తదాఅథ్కభ్యోమనసఃపరత్వకథనమయ్యుక్తం- మనసోగ్రహస్తరతత్వాత్, అథానామతిగ్ర హశబ్దోక్తత్వా, చ్చ. అతస్యసన్నిధావిన్ద్రియాణాందుర్నిగ్రహత్వాపాదనమేవలథానాంవశీకార్యత్యేచరత్వం. తద్వశీకరణంచఅస్మిన్ప్రాపనం, హే

ధావిద్వియాణాం మరిగ్రహత్వాత్. తేభ్యోపివరంప్రగ్రహరూపితంమనః-మనసివిషయప్రవణేవిషయాస
న్నిధానస్యాప్యకింజీతరత్వాత్. తస్మాదపిసారథిత్వరూపితాబుద్ధిఃపరా-అధ్యవసాయాభావేమనసోప్యకింజీ
తరత్వాత్. తస్మాదపిరథిత్వరూపితాత్మకత్వత్వేనప్రాధాన్యాత్పరః. సర్వస్యచాస్యాత్మైచ్ఛాయత్తత్వా
దాత్మైవమహానితచవిశేష్యతే. తస్మాదపిరథరూపితంశరీరంపరం. తదాయత్తత్వాజ్ఞేవాత్సనస్సకలపురుషార్థసా
ధనప్రవృత్తీనాం. తస్మాదపివరస్సర్వాన్తరాత్మభూతోన్తర్యామ్యధ్వనఃపారభూతఃపరమపురుషః - యథోక్త
స్యాత్పరస్యన్తస్యసమస్తస్యతత్పజ్జ-ల్పాయత్తప్రవృత్తీత్వాత్. సఖల్వన్తర్యామితయోపాసనస్యాపినిర్వర్త
కః - * పరాత్తుతచ్ఛ్చుతేరితిహిజీవాత్సనఃకర్తృత్వంపరమపురుషాయత్తమితివత్స్యతే. వశీకార్యోపాసనసర్వస్య
త్వైపాయకాష్టాభూతఃపరమప్రాప్యశ్చసమ. తదిదముచ్యతే*పురుషాన్వపరంకింజీత్వాకాష్టాసాపరాగతిరితి.
తథాచాన్తర్యామిబ్రాహ్మణే. *యతస్సనిత్యస్థిత్వాదిభిస్సర్వం సాక్షాత్తు-ర్వంతర్వంనియమయతీత్యుక్త్వా
*నాన్యోతోష్టిద్రష్టేతినియన్త్రీన్తరంనిషిధ్యతే. భగవద్గీతానుచ *అధిస్థానంతథాకర్తృకరణంచపుథగ్విధంవి
విధాచపుథకేష్టేష్టాదైవంచైవాశ్రపశ్చమమితి. దైవమశ్రుపురుషోత్తమమ- *సర్వస్యచాహంహృదిస్సన్నివిష్టో
మత్తస్సృతిర్జ్ఞానమహానంచేతివచనాత్. తస్యచవశీకరణంతచ్ఛరణాగతిరేవ-యథాహ *శుశ్వురస్సర్వభూ
తానాంహృదైశేర్జ్ఞనతిష్ఠతి- భ్రామయంతర్వభూతానియన్త్రీహంధానిమాయయా. తమేవశరణంగచ్ఛేతి.

యవయాజ్ఞావనం, వ. (తేభ్యోపి)స్వానధానాభావవిషయాసన్నిధేరచించిర్కరత్వహేతుకంపరసఃప్రాధాన్యం. తస్యవశీకరణంనామతస్యముహూ
న్మహ్యాయదోషదిన్తనతేభ్యోనివర్తనంశరీరం - * అధ్యాసేనచకాన్తేయదైవాగ్యేణచగృహ్యతేఇతిహ్యుక్తం. (తస్మాదపి) బుద్ధిశబ్దః. భ్యవసా
ంపరమజ్ఞానవిశేషపరం. సత్త్వన్తరణపరం. *యదాకర్తృగుణవేతాబుద్ధిగ్గననివర్తతే. వ్యవసాయగుణవేతాతదానంచవ్యతిమనభిత్వాదిమబుద్ధి
శబ్దస్యాన్తరణపరత్వంప్రకార్యభూతవ్యవసాయస్యప్రభక్తికాదిగ్రహణీయతే- ఇహతుబుద్ధిశబ్దస్యభావాధ్యస్వస్వరస్యాత్తదపవాదాభావాద్యవ్యవసా
యపరత్వమితిఅధ్యవసాయాభావశబ్దంప్రయజ్ఞానస్యానిప్రాయం. యద్వా- బుద్ధిశబ్దః. ప్రకరణపరం. ఇదానివభ్యవసాయాభావభిత్వసేనప్రకార
త్వభూతాభ్యవసాయాభావభిత్వకరస్యాత్. అన్యధిరత్వమస్సార్థత్వం. తత్త్వాదిదోషపర్యసేవవిషయాణాంహేయత్వాభ్యవసాయోభ్యవ
సాయశబ్దేనవివక్షితం. తదభావేభ్యస్యప్రవ్యాసజ్ఞాదివాక్యవిద్వియప్రావణ్యరూపమవిమనకదాచిత్తప్రవణమవిసాన్యత్ - అతోబుద్ధేఃపరత్వం త
స్యాశ్చవశీకరణంనామవిషయదోషపరత్వసంశ్చిలసేనచద్వగీకరణరూపంమనసేనగ్రహణావాచకం. (అథాకర్తృత్వేనప్రాధాన్యాత్పరభి) క
ర్తృత్వేన- అధ్యవసాయస్యాశ్రయత్వేన. బుద్ధిశబ్దస్యాన్తరణపరత్వవేతాచాచర్యవేత్వసేవ్యగ్ని. అతోరాత్వసంభవమాద్యుద్ధిశబ్దేద్యత్వేన
త్రాహ (సర్వస్యచేతి) అస్యసర్వస్య- ఇద్వియాచేరభ్యవసాయపరస్యన్తస్య. ఇద్వియాచిశేరవాని-సమ్యగ్గమిదమోభ్యవసాయస్సంపాద్యభిత్వే
వంరూపేచ్ఛాయత్తత్వాదిత్యగ్గ. అసేనాత్మనోవశీకరణంనామత్వస్వరూపయాభావాత్వాభ్యవసాయప్రావణ్యరూపేచ్ఛాసావశమేతివశతిరం. (త
స్మాదపిరథరూపితంశరీరంపరమి) శరీరస్యపరత్వంనామస్వగగుణాన్వేషమగుణమాత్మగజ్ఞానాపాదపరత్వం. రణస్తమానుదయస్త్వస్మాచుర్యకరప
రికుఢాహారేణసత్త్వద్విక్రతాపాదనంశరీరస్యవశీకరణమివ్యగ్గ. — జీవభేదస్యావిద్యాకల్మిషత్వాత్అవిద్యాసంజ్ఞమస్యకంజీవాత్పరం- తత్కార్య
త్వావభరీరస్యసర్వముపదర్శితఇతిత్వేగ్నిదుక్తం- తదయంక్తం - కారణంపరత్వస్యరాత్మేకపదరసేనాస్వరస్యానావో, జీవభేదస్యావిద్యాకల్మిష
త్వాభావా, చ్చ— అత్తపరస్యన్తస్య-స్వావశీకరస్య. యద్వా- జీవపరస్యన్తస్యన్తస్య. నాస్మిన్వాక్యేవశీకార్యతయాపరత్వేనైర్విద్యుక్తమేవివక్షితః-
కింతూపకరణితయాప్రాధాన్యం- అతపివహి* ఆత్మానంరచిసంబద్ధితరీరాయ్పరస్వన్తస్య. ఉపాసనోపకరణోద్భవేశచరస్యకథం - అప్యక్తాత్
పరస్యపురుషత్వమాత్రంశ్రుతం- సపరమత్వం- తత్కథమశ్రుతపరమశబ్దార్థశరీరభిత్వత్వాచ (సఖల్వ) ఉపాసనసర్వభూతత్వాత్వశీకార్య
త్వమిత్వగ్గ. * సాకాష్టేతిశ్రుతివాక్యఖండంవాచప్తే (వశీకార్యోపాసనసే)వశీకార్యశబ్దపాయవిశేష్యత. రూపితేచ్ఛగ్గమపారత్వేనరూపితస్యపది
స్యాత్కథనాద్వద్యమణమశేషానిద్దిశక్తాంపరిహరం *సాపరాగతిత్వసేనైవపారత్వరూపితపదస్యాపిశ్రుతిపాదితత్వమాహ (పరసేతి) *పురుషా
న్వపరంకించిదిత్యుపాయకోటికాష్టాభూతమస్మాత్పరంపదిద్యతేఇతివ్యతికక్ష-క్షః- *సాకాష్టేత్యసేనఅయమహిపాయకాష్టాభూతభిత్వస్యయఉక్తః-
ఇద్వియాదీనామపుష్పాయభూతత్వమాత్రమశ్రీతితద్వాన్యత్వత్వగ్గ *పరాగతిప్రాప్యత్వముచ్యతేఇత్యగ్గ. * యస్మాత్పరంనాపరమస్తీత్వాది
శ్రుత్వేకార్థావగమత్ స్వస్మాత్పరాన్తరహితస్యపరమాత్మత్వమగ్గనిర్ణయించానిప్రాయం. సర్వనియామకాదస్మాత్పరస్యాభావేన ఉపాయకా
ష్టాతోష్టపాదనార్థమన్తర్యామిబ్రాహ్మణముపాదీయతే (తథేతి) దైవమితికగ్గవాచర్యార్థాభ్యుద్ధాదికంవాచివక్షితంస్యాత్ఇత్యత్వాచ (దైవమ
త్రేతి) *సదైవంకేశవాత్పరం *శ్రుతయతాంపరమందైవమితిశ్చేయంమయపిచ. నారాయణపురుషావిశ్వరూపామహావ్యతిః *నారాయణస్య
చాక్షానిసర్వదైవానిచాభవత్ *అన్యనిసర్వదైవానితస్యాక్షానిమహత్తనభిత్వాదిప్రయోగాదిత్యగ్నిప్రాయం. పరమపురుషస్యాపుష్పాసననిర్వర్తకత్వ
ముచ్య- కథంసర్వస్మాత్పరస్యఅనిశ్చరేణసంసారిణావశీకరణంశక్యత్వం- శక్యశ్చేత్తత్ప్రకారోపిక్వచిచ్ఛాన్యేత- సచశ్రుతయతే- *యచ్ఛేద్యాజ్ఞసనీ
ప్రాజ్ఞత్యాదావనుపభేత్యత్వాచ (తస్యచేతి)*యచ్ఛేద్యాజ్ఞసనీఇత్యాదిదాతస్యవశీకార్యత్వశ్రవణందర్శయిష్యతే. కథమస్యక్షకజ్ఞేనశరీరాభ్య

తదేవం *ఆత్మానందానందాద్భిత్వాది నారథ్యాదిరూపకవిన్యస్తా ఇన్ద్రియాదయః *ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యథా ఇత్స్య
త్రస్వశబ్దైరేవ ప్రత్యభిజ్ఞాయంతే - సరథరూపితం శరీరమితి పరిశేషాత్తదవ్యక్తశబ్దో చ్యత ఇతి నిశ్చయతే. అతః కా
పిలతస్త్రస్థస్య ప్రధానస్య ప్రసజ్జపవనాన్తి. నచాత్ర తత్తస్థస్థప్రక్రియా ప్రత్యభిజ్ఞా - *ఇన్ద్రియేభ్యః పరా
హ్యథా ఇతీన్ద్రియేభ్యోఽథా నాంశబ్దాదీనాం పరత్వకీర్తనాత్. సహితబ్దాదయ ఇన్ద్రియాణాం కారణభూతాస్తద్ద
ర్శనః. *అర్థేభ్యశ్చ పరం మన ఇత్స్య పిత తత్తస్థస్థతం - అకారణత్వాదేవ. *తథా బుద్ధేరాత్మానుమానస్పర ఇత్స్య
సజ్జతం - బుద్ధిశబ్దేన మహత్తత్త్వాస్యాభిధానాభ్యుపగమాత్. సహిమహతోమహాస్పరస్సమ్భవతి. మహత ఆత్మశబ్దే
న విశేషణంచనసగ్ధచ్చతే. అతోరూపకవిన్యస్తానామేవ గ్రహణం. (దర్శయతి చ) తదేవ - *విషసర్వేషుభూతే
మగూఢోత్తానప్రకాశతే దృశ్యతేత్వస్య యాబుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః । యచ్ఛేద్వాఽన్తసీప్రాజ్ఞ
స్తద్యచ్ఛేద్వాన ఆత్మని । జ్ఞానమాత్మని మహతిని యచ్ఛేత్తద్యచ్ఛేచ్ఛాన్త ఆత్మనీతి. అజితవాహ్యభ్యస్తరకరజ్జేర
స్య పరమపురుషస్య దుర్దర్శత్వమభిధాయ హయాదిరూపితానా మిన్ద్రియాదీనాం వశీకారప్రకారో యముచ్యతే.
*యచ్ఛేద్వాఽన్తసీ - వాచం మనసినియచ్ఛేత్. వాక్పూర్వకాణిక ద్వేన్ద్రియాణిజ్ఞానేన్ద్రియాణిచ మనసి నియ
చ్ఛేదిత్యర్థః. వాక్పజ్జేద్వితీయా యాః *సుపాంసులుగితి లుక్. మనసి ఇతి సప్తమ్యా శ్చాన్తసాదీర్ఘ్యః. *తద్యచ్ఛే

రూపకవిన్యస్తానిధానం - రూపకవిన్యస్తానానిధానం కిం స్యాదితి శక్త్యా మవ్యక్తశబ్దేన శరీరస్యాభిధానం పారిశేష్యేదిత్యాహ (తదేవమాత్మానమితి)
ప్రధానప్రతిపాదకత్వమజీకృత్యతస్య బ్రహ్మత్వకత్వా బ్రహ్మత్వకత్వవివాదోపి క్షించిద స్తీతి తద్వాప్య త్వస్థం ప్రసజ్జపవనా స్తీత్యుక్తం. వశీకార్యతయా
పరత్వముపపాదితం - కారణత్వేన పరత్వస్యానుపపత్తిమాహ (నచాత్మేతి) ప్రత్యభిజ్ఞానాభావముపపాదయతి (ఇన్ద్రియేభ్య ఇతి) తదేవ వివృణోతి (సహితి)
(అకారణత్వాదేవేతి) *ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యథా ఇత్స్య త్ర తస్త్రిప్రక్రియా ప్రత్యభిజ్ఞానపురాన హేతోరేవేత్యర్థః. అహక్తారద్వారాబుద్ధేః పరః కార
ణత్వసంభవాత్ *మనసస్సుచరాబుద్ధిరేత్యేతి ష్టగత్యానిర్వోధుం శక్యమితి తదనాదరేణ *బుద్ధేరాత్మేత్యత్రానుపపత్తిమాహ (తథేతి) బుద్ధిశబ్దేన మహత్త
త్వమభిధీయతాం - తతః కిమిత్యత్రాహ (సహితి) సమష్టివృష్టివిభాగేన పరతోన్వపపత్తిరిత్యేన్న - తత్కల్పనేన నిర్వాహస్యాన్వరసత్వాత్, ఇన్ద్రియాది
మచాధాన్తరేషు సమష్టివృష్టివిభాగాదర్శనాత్, రూపకవాక్యే పృథక్విధైశ్చాభావా, చ్చ. అనుపపత్త్యస్తరమాహ (మహత ఆత్మశబ్దేనేతి) ఆత్మశబ్దేః స్వత
శ్చేతనైకాన్తః - అగత్యాక్వచిత్తస్యాతత్పరత్వాశ్రయణం. అవయవశక్త్యాస్య కార్యవ్యాప్తిపరత్వేపి మహత్తత్వాదపి ప్రధానవివాదయవాధ్యప్రక
ర్వాత్ మహత ఆత్మశబ్దవిశేష్యత్వమయమక్రమిత్యర్థః. నను ః ఉద్భవత్వాత్తనత్వైవ మనస్సదసదాత్మకం మనసశ్చాప్యహక్తారమభిమతారమిశ్వరం మహాన్త
మేవచాత్మానం సర్వాన్తి త్రిగుణానితేన్ద్రియీన్ద్రియప్రక్రియా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్మనాచ్చట్టోమహత్తత్వపరః - సత్వాత్మవిశేషక ఇతిచేత్. స - శ్రుతావి
న్ద్రియార్థమనోబుద్ధిమహతాం పరత్వస్య హేత్వత్వాదహక్తారస్యానుక్తత్వాత్ స్మృతౌ మనోహక్తారమహతామేవోక్తత్వాదిన్ద్రియార్థబుద్ధీనాం పరత్వ
స్యచానుక్తత్వాత్ శ్రుతాన్త్యైవ తస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాభావా, న్ననసోఽహక్తారముద్భవద్వైత్యస్య తస్త్రిప్రక్రియావిరోధప్రతీతేః పూర్వపక్షేనైవం పరి
చోదనస్యామ్యుక్తత్వా, చ్చ. నను మహచ్ఛబ్దస్యాత్మవిశేషణత్వేన *మహతః పరమితి నిర్దైఖ్యమయమక్రం - అపిత్యాత్మన ఇత్యేవ నిర్దైఖ్యమితిచేన్న - వి
శేషణవాచిపదేనాపి ప్రకృతవిశేష్యేభిధానదర్శనాత్ బేదతదావృజ్జదత్తశ్శీఘ్రగతిర్వోయమశ్చార్వాధః - అశ్చార్వాధాద్విష్ణుమిత్ర, ఇతి - అవృద్ధసే
వీపురుషోమూఢః - మూఢాదమూఢ ఆదరణీయ, ఇత్యాదౌ. రూపకవిన్యస్తానామేవ గ్రహణమిత్యేతద్వాప్యమేతదుక్తం భవతిత్వసేనాన్వితం. ఇతి శ
బ్దాప్రయోగోఽతివిప్రకర్షాత్. దర్శయతిచేతి సూత్రఖండోపాదానం. తదేవ - వశీకార్యత్వేన పరత్వమేవ. ఏష ఇత్యాది శ్రుతిః. *నప్రకాశత ఇత్స్య కై
మేమిత్వపేక్షయాం *యన్ద్రివిజ్ఞానవాక్ భవత్వయమైన మనసాసహిత ద్వేన్ద్రియాణ్యవశ్యానిదుష్టాశ్చ ఇవసారథేః *యన్ద్రివిజ్ఞానవాక్ భవత్వ
మనస్సుః సదాకుచిః । ససత్త్వదమాప్నోతి సంసారంచాధిగచ్ఛతీతి ప్రాకరణికవాక్యోపజీవనేన సప్రకాశత ఇత్స్యస్యార్థమాహ (అజితవాహ్యేతి) వాక్ప
జ్జః సర్వేన్ద్రియోపలక్షణార్థ ఇత్యాహ (వాక్పూర్వకాణీతి) నన్విదమయథాక్షరమివ వ్యాఖ్యాతం - సహ్యత్ర వాక్పట్టోద్వితీయాన్తో మనశ్శబ్దశ్చ సప్రమ్యస్త
శ్చార్వోయత ఇత్స్యత్రాహ (వాక్పబ్ర ఇతి) నను వాక్పజ్జాత్పరస్యాద్విత్వీయా యాః *సుపాంసులుగిత్వనుశాసనేన స్వాదేశాశ్రయజేన ద్వితీయాన్తత్వం
కిం స్యాత్. స - స్వాదేశేపి *హల్వాబ్ధ్యోద్ధాత్ను తిస్యపుక్తం హతిమీనా త్రేణ వాక్పజ్జస్య హలంతయానులోపస్యప్రాప్తత్వాత్ స్వాదేశాక్షీకారేపి
లుకిపర్యవసానం స్యాత్ - తత్తద్విత్వీయానానే స్వాదేశమాన్త్యతస్య లోపకల్పనాద్వరంద్వితీయా యాపివలుగా శ్రయణమితి. సప్రమ్యేకవచనాన్త
స్య మనశ్శబ్దస్య ద్విధాన్తత్వం కథమిత్యత్రాహ (మనసి ఇతి సప్తమ్యాః చ్చాన్తసాదీర్ఘ ఇతి) *ఈమాతౌ చ సప్తమ్యర్థ ఇతి ప్రకృతివద్భావవర్ణననిబద్ధనో మనసి
ఇతి నిర్దేశః. నను *ఇయాడియాజీకారాణాముపసంఖ్యానమిత్వం సుపసంఖ్యానవశాదీకారాన్తత్వసంభవేకథంచాన్తసత్వాశ్రయణమితిచేత్. ఉపసం
ఖ్యానేన నిర్వాహసంభవాది (బ్రా)మః. సహి *వాక్తనసీ ఇత్స్య త్ర వాక్పమనశ్చేత్యర్థస్సంభవతి - *అచతురవిచతురేత్యాదిన్తరజేనాజిన్తతయావాక్తన
సే ఇతి ప్రాప్తత్వాత్. అభతత్రాపిచాన్తసత్వబలేన సమాసానోదాదియతే - తథా సతియథోక్తనిర్వాహేకః ప్రద్యేషః. సచ నిర్వాహద్వయతుల్యతా -
పూర్వోక్తస్య ప్రకరణానుగుణ్యాదేకవచనోపపత్తేశ్చ. *యచ్ఛేదిత్యుక్తస్య నియమసస్య సప్తమ్యపేక్షాప్రకరణసిద్ధా - *తద్యచ్ఛేత్ జ్ఞాన ఆత్మని, జ్ఞానమా
త్మని మహతినియచ్ఛేత్ తద్యచ్ఛేచ్ఛాన్త ఆత్మనీతిహి శ్రుయతే. వాక్పమనశ్చేత్యర్థాఽభిమతశ్చేత్ తదితి పునః పరామర్శశ్చ సఘటతే. తే ఇతి ద్వివచనాన్తత

జ్ఞానాత్మని - తత్త్వనోబుద్ధానియచ్చేత్. జ్ఞానశబ్దేనాత్రసూర్యోక్తాబుద్ధిరభిధీయతే. *జ్ఞానాత్మనీతివ్యధికరణేన
ప్రమాణ్య. ఆత్మనివర్తమానేజ్ఞానేనియచ్చేదిత్యర్థః. *జ్ఞానమాత్మనిమహతినియచ్చేత్ - బుద్ధింకర్తరిమహత్యా
త్మనియచ్చేత్. *తద్యచ్చేచ్ఛాస్తాత్మని- తంకర్తారం పరస్మిన్ప్రమాణిసర్వాన్తర్యామిణినియచ్చేత్. వ్యత్య
యేనతదితినపుంసకలిగ్ధతా. ఏవముఖ్యతేనరథినావైష్ణవంపదంగస్తవ్యమిత్యర్థః.

అవ్యక్తశబ్దైకకథంవ్యక్తస్యశరీరస్యాభిధానం. తత్ప్రామా

౨॥ సూ. శ్రీమద్భక్తప్రకాశికాయామశ్రీభాష్యమ్. — ప్ర. అ. చ. పా. — ౧. అనుమానికాధికరణమ్.
మాపన్నంశరీరంభవతి-తదవ్యాకృతమిహశరీరావస్థమవ్యక్తశబ్దేనోచ్యతే- (తదర్హిత్యాత్) తస్యావ్యాకృత

యాహనిర్దైప్త్యం. అతః క్షనిర్వాహవిహాపశస్త్యః. *తద్యచ్చేద్ధానాత్మనీతివాక్యంమనసోఽహజ్ఞానేయమనపరంకేచిద్వాన్వితమతే. తదనుపపన్నం
మన్వానాహ (తస్మానోబుద్ధానియచ్చేదితి) అహజ్ఞానపరత్వమస్వరసం- బుద్ధిపరత్వంతుస్వరసమిన్యగ్రామైశాహ (జ్ఞానశబ్దేనైతి) పూర్వోక్తాబు
ద్ధిః- అనాత్మాత్మవిషయహేయోపాదేయతాభ్యవసాయః జ్ఞానసామాన్యవాచిత్వస్వజ్ఞానవిశేషవాచిత్యముఖ్యమితిభావః. ఆత్మశబ్దసామాన్యకరణ
జ్ఞానశబ్దస్యబుద్ధిపరత్వమయ్యుక్తమిత్యత్రాహ (జ్ఞానాత్మనీతి) ఆత్మశబ్దస్యస్వతత్వేతనైకావత్వా, దశరూపకస్యాత్మశబ్దస్యావ్యవేరూపాధ్యత్వే
స్వారస్యా, చ్చసామాన్యకరణమాత్రస్వారస్యమువేద్యమిత్యభిప్రాయః. తైయకరణ్యకలిరహా (ఆత్మనివర్తమానైతి) సప్రవృత్తస్యస్ఫుటికర
ణాయనర్తమానదమధ్యాకృతం. — జ్ఞానశబ్దస్యాహజ్ఞానపరత్వాశ్రయణం-చింత్యస్వారస్యా-ఉత్పాదకత్వాత్. సప్రవృత్త-చ-గౌతరత్వాత్.
నాపిద్వితీయః-అథసామర్థ్యాదర్శనాత్. మనోమహతోన్మధ్యగతత్వమధ్యసామర్థ్యమిచ్చేత్. యదిచ-ప్రప్రత్యగ్జ్ఞానాగ్రాహేజ్ఞానశబ్దోమనోమహతోన్మ
ధ్యగతత్వరూపాధ్యసామర్థ్యాదహజ్ఞానపర-త్వీతుస్యానియత్వాత్ *మనసప్రపరాబుద్ధిర్యత్రాపిబుద్ధిశబ్దాహజ్ఞానపరత్వంస్యార్. తదవ్యవస్థితి
నవాచ్యం- స్వగ్రహణోక్తాత్ *అథబుద్ధిశబ్దేనాహజ్ఞానం-ప్రాయుభావిత-ప్రసిద్ధస్యాహజ్ఞానస్వప్రత్యగ్జ్ఞానోపపద్యతేబుద్ధిశబ్దైకవ్యవహారాధా
వాత్ మహచ్చసత-ప్రసిద్ధమిహ ప్రత్యగ్జ్ఞాయతేఆత్మశబ్దేనసామాన్యకరణ్యాదివిధి-నిమగ్నాప్రవ్యాభ్యాసేనైవ- అభోచ్యేత- తత్రయద్యపిమ
నోమహతోన్మధ్యగతోబుద్ధిశబ్దః- తథాపినాహజ్ఞానపర- మహచ్చస్యాత్మశబ్దోపపదపీఠిత్యేనమహచ్చత్వాభిధానకత్వాదావాది. తస్యైత్రాపి
సప్రవృత్తమహచ్చస్యాపిఆత్మశబ్దోపపదపీఠిత్యేనమహచ్చత్వాసాధకత్వాదావాన్మనోమహతోన్మధ్యగతత్వగూఢమగ్ధసామర్థ్యంసచిన్యతే. యద్య
త్రాపచయంనపీడకం - తస్మిత్త్రాపీడనాసామర్థ్యాత్ *మనసప్రపరాబుద్ధిర్యత్రాపిబుద్ధిశబ్దాహజ్ఞానపరత్వంస్యార్. తదర్హితరణ-ప్రయాసకైయకృతావ
స్యాత్ - త-ప్రప్రక్రియాధిరత్వసిద్ధిర్యత్యుపనేన. — జ్ఞానమాత్మనీతి *స్వాత్మమాహ (బుద్ధిమితి) నానోమనసినియమనం - మనోమనగుణప్ర
వృత్తితైముఖ్యాపాదనం. మనసోబుద్ధానియమనం- అధ్యవసాయానుగుణ-ప్రవృత్తితాపాదనం. బుద్ధి- అగ్రాహహేయతాభ్యవసాయరూపా. తస్యా
బుద్ధౌరాత్మనినియమనంనామ- సవిహేదేయతయాసామర్థ్యాద్యత్యేతదవ్యవస్థాసాచనం. తానై- స్వతఃకర్మకర్తృప్రభుః. తానైత్యాత్మనిమ
హతాత్మనోజీవస్యనియమనంనామ- తచ్ఛేషతాప్రతిపత్తిః. వైవరస్యాపివశికరణంభవతి. నతదినిర్దైప్త్యం - అర్హశబ్దస్యపున్దిత్యాప్రవృత్తిస్య
చాత్మశబ్దరామ్యత్వాదిత్యత్రాహ (వ్యత్యయేనతదితి) (సపుంసకలిగ్ధతేతి) అర్హతదివ్యాభ్యేయపదం. : సుప్రసిద్ధ-గ్రహణిజనరాణాంకాలపాతవ్యవ
రకర్తృయశాంత, వ్యత్యయమిచ్చతికా-ప్రకృతేషాంసోపపద్యతే చాహుశకేనభిజ్ఞానైర్వ్యవస్థిత్యేనతదిసపుంసకలిగ్ధతేత్వద్ధ. సస్వసిన్మత్రే)
రూపకరూపితానాం వశికరణ-ప్రకారకచ్యుతభ్యుక్తం - తదయ్యుక్తం - విషయాశాంతరీప్యత్ర అప్రనియతానామ-తైవశస్త- తన్నియమనస్యా
ద్ధిర్భిద్ధత్వాత్. విషయాశాంతియమనంహినామ- తదసన్నిధానం. శరీరస్యనియమనంనామ- సాత్త్వికాహారణచోదనం. సదీయారతోఽనుజ్ఞిత
విషయస్యమస్తాహరణేవామలిసమనసబ్ధియాదినియమనంసంభవతి - అతోఽర్హసిద్ధస్యేహకర్తృత్వభావః. తన్నిమి-తదిమవిషయసన్నిధిపరివర్తనం
సాత్త్వికాహరణేవసంచయోగాద్యత్వాదనకాలేసంపాద్యం- తదాసంపాద్యతరాదితర్కజ్ఞానేప్రియాణాంనావ్యవస్థాపారంభిభిః. అర్హప్రసిద్ధ-
స్తుయోగకాలపితకర్తవ్యః. అతోయోగకాలపితకర్తవ్యస్యనియమనస్యాస్మిన్మనైవిధానాత్ *ఇన్ద్రియైశ్యత్యసిన్మనైవిషికార్యత్వే చరత్వంవివక్షి
తమిత-ప్రసిద్ధకార్యకారణత-త్వప్రత్యగ్జ్ఞానాభావాత్ రూపకరూపితేమపరివర్తనశరీరమవ్యవస్థితోచ్యతేచ్యుతభిర్నితమ్.

ఉత్తరసూత్రశబ్దాహ (అవ్యక్తేతి) పారిశేష్యాచ్చరీరావ్యక్తశబ్దయోగైకాగ్ధ్యైవశ్యంభావినిసలికపక్రమాధికరణస్యా
యేనకపక్రమస్థశరీరశబ్దానుగుణమవ్యక్తశబ్దేనేతత్ప్రావ్యక్తశబ్దస్యన్యత్వికధమిత్యేతయోమాహేత్యభిప్రాయః.

౨॥ సూ. శ్రీమద్భక్తప్రకాశికాయామశ్రీభాష్యమ్. — ప్ర. అ. చ. పా. — ౧. అనుమానికాధికరణమ్.
కారణభూతావ్యక్తకార్యవాచిశరీరశబ్దోపచారఃకింసస్యాదిత్యత్రాహ (తదర్హిత్యాది) వ్యాఖ్యాయస్సాత్రతద్యచ్చిన్ద్రేయస్యస్థినిర్దిష్ఠః. సూక్ష్మత్వం
స్వశబ్దేనోపస్థాపితం- స్థూలవశ్యంశరీరమవ్యక్తశబ్దవిషయతయాబుద్ధిన్. అత-ప్రథావిధాచిద్భివ్యవహారభృత్యభావః. అవస్థాద్వయానుగతవస్తులక్ష

స్వాదిద్యస్తునపవవికారాపన్నస్యరథవత్పురుషార్థసాధనప్రవృత్త్యర్హత్వాత్.

యదిభూతసూక్ష్మమవ్యాకృతమభ్యుపగమ్యతే - కాపిలతన్త్రసిద్ధౌపాదానే

కఃప్రద్యేషః-తత్రాపిభూతకారణమేవావ్యక్తమిత్యుచ్యతే. తత్రాహ.

౩॥ సూ. శ్రీశ్రీ తదధీనత్వాదర్థవత్ ॥ శ్రీశ్రీ పరమకారణభూత పరమపురుషాధీనత్వాత్ప్ర

యోజనవద్యాతసూక్ష్మం. ఏతదుక్తంభవతి - నవయమవ్యక్తంతత్పరిణామవిశేషాంశ్చ స్వరూపేణనాభ్యుపగ
చ్ఛామః- అపీతుపరమపురుషశరీరతయాతదాత్మకత్వవిరహేణ- తదాత్మకత్వేనైవహి ప్రకృత్యాదయస్సప్ర
యోజనంసాధయన్తి. అన్యథా స్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేదానైహంనన్యః. తథానభ్యుపగమాదేవతన్త్రసిద్ధప్ర
క్రియానిరసనమితి. శ్రీశ్రీస్మృత్యోర్హిజగుత్పత్తిప్రశయవాదేషుపరమపురుషమహిమవాదేషుచప్రకృతివికృ
తిపురుషస్తదాత్మకాస్సజీర్ణ్యతే- యథా *పృథివ్యపులీయత ఇత్యాదభ్య *తన్మాత్రాభూతాదౌలీయన్తై

జానిమిత్తచాకారమాహ (అచిదవస్తునైతి) జ్ఞానసంహృతవికాసరూపవికారాపత్తిబద్ధమనోభృతీ- తద్వాన్యవృత్త్యర్థమచిదవస్తునపవవికారాపన్నస్య
త్వం. అర్హత్వంకార్యావేక్షం- తద్విశేషం ప్రకరణసిద్ధమభిప్రేత్యాహ (పురుషార్థైతి) ఔషచారికత్వావిశేషేషపురుషార్థప్రవృత్త్యర్హతారూ
పార్థవిరోధాత్, తతవివాద్యక్తస్యవశికార్యత్వాద్యోగా, చ్చనకారణకార్యోపచారాచ్ఛరీరశబ్దోభూతసూక్ష్మపరత్వేనవ్యాఖ్యాతఇత్యర్థః. — యం
దవప్రకాశీయాస్తు- సూక్ష్మంశరీరమిహగృహ్యతే- తస్యావ్యక్తశబ్దార్థత్వాత్. పూర్వత్రాపిరదేవరథత్వేనరూపిలం- లోకాన్తరప్రాప్తైరపివివక్షితత్వా
దితివ్యాచక్షతే. తదయంక్తం- ఉపక్రమస్థశరీరశబ్దస్యస్వరసంస్థూలశరీరప్రతిపత్తిహేతుత్వాత్, యద్యేద్వాజ్ఞససీప్రాజ్ఞఇత్యాదినాపురుషార్థసా
ధనప్రవృత్తివిశేషప్రతిపాదనేనపురుషార్థసాధనప్రవృత్త్యర్థత్వవివక్షాయోగంరథత్వేనరూపణమిత్యవగమా, చ్చ. పురుషార్థసాధనప్రవృత్త్యర్హత్వం
హిస్థూలశరీరస్య- లోకాన్తరప్రాప్తిభూనుభవార్థైతత్సాధనస్యసూక్ష్మదేహస్యనోపాయానుష్ఠానార్హతా. అతోఽవ్యక్తశబ్దమాత్రస్సారస్యాదపివివక్ష
క్రమస్థశరీరశబ్దస్వరసాస్యా, దుపాయదకాయాముపయోగప్రతిపాదనసాస్యా, చ్చయథోక్తవివక్షాత్పర్యంతాద్యేతదభిప్రాయేణాహ (రథవత్పురుషార్థ
సాధనప్రవృత్త్యర్హత్వాదితి)

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ(యదితి) (భూతకారణమేతి) త్వయాపియదభ్యుపేతంభూతకారణత్వేన-తదేవేతిభావః.

౩॥ సూ. శ్రీశ్రీ తదధీనత్వాదర్థవత్ ॥ శ్రీశ్రీ సమాప్రయోజనవత్ప్రాప్రయోజనవత్త్వేనోదితే- ప్రధానాన్తీకారః ప్రధానవాదమాహ

ణంవవ్యాహతమితిమన్యత్వం- తత్కర్తృదంపరహృతంభవతిత్వత్వాహ (ఏతదుక్తమితి) (తదాత్మకత్వవిరహేణ)నాభ్యుపగచ్ఛామఇత్యన్వయః. తదధీనశ
బ్దస్యప్రవృత్తిమాత్రేతాదధీన్యపరత్వశక్త్యావ్యావృత్త్యర్థంపరమపురుషశరీరతయాతదాత్మకత్వేనైత్యుక్తం. తేనప్రవృత్తౌపాధీనత్వేపిస్తాస్థితోవ్యః
కులాలాసవేక్షదణ్ణచక్రాదివ్యావృత్తిః. స్వాతంత్ర్యేణింనాభ్యుపగమ్యతఇత్యవేయేయామర్థస్థితిమాహ (తదాత్మకత్వేనైవహి) హిశబ్దః ప్రమాణప్ర
సిద్ధిద్యోరకః. స్వప్రయోజనం- స్వకార్యం. ప్రకృతేకార్యంహిమహానేవ- మహాదాదీనామపితత్తత్కార్యమేవప్రయోజనం. పురుషస్యభోగాపవర్త
రూపంవా. ఉక్తమర్థముపపాదయతి (అన్యథైతి) అన్యథా- తదాత్మకత్వవిరహే. (స్వరూపస్థితిప్రవృత్తిభేదాఃతేహంనన్యుదితి) *నతదస్మిన్నాయ
త్వాత్*మయిసర్వమిదంప్రాతం *మత్తస్వర్వంప్రవృత్తేఇత్యాదిః*స్వరూపస్థితిప్రవృత్తితాదధీన్యసిద్ధిః. స్వరూపం-వ్యవహారార్హత్వం. మానసం
బద్ధార్హత్వంవా. తస్యకాలాన్తరావచ్చిన్నాకారవిరహాస్థితిః. ప్రవృత్తిః-కార్యోత్పత్త్యర్థమగుణవ్యాపారః. స్వరూపస్థితీనస్యాతాం-తరస్యప్రవృత్త్యభా
వఃకైముత్యన్యాయసిద్ధః- యథాశరీరస్యాత్మవిశ్లేషేఇత్యర్థః. సూత్రేఅర్థవచ్ఛబ్దస్తదయంతార్థతాదధీన్యస్యాపిప్రదర్శనార్థః- ఆర్థోపయోగిత్వాత్
ప్రవృత్తేః, ప్రవృత్త్యవయోగిత్వాచ్చస్వరూపస్థితోవ్య, రిత్యభిప్రాయః. పూర్వోక్తవ్యాఖ్యాతస్యపరిహృతత్వందర్శయతి (తథానభ్యుపగమాదేవేతి)
అబ్రహ్మత్వకప్రధానవాదవివదమాహ్యః- బ్రహ్మత్వకంప్రధానంస్వీకృతమితివ్యాహతిత్వభిప్రాయేణప్రక్రియానిరసనమిత్వం. హిశబ్దాభిప్రే
తంతదాత్మకత్వేప్రమాణందర్శయతి(స్మృతిస్మృత్యోన్మీతి) ప్రశయశ్రుతిః *పృథివ్యపులీయతఇత్యాదిః. మహిమవాదశ్రుతిః *యస్యప్రథివీశరీ
రమిత్వాదిః. ప్రశయశ్రుతేరపి *తమపికిభవతిత్వేతదన్తత్వాత్తదాత్మకత్వసిద్ధిః. *తన్మాత్తమస్సంజాయతఇత్యుత్పత్తివాక్యంద్రచ్చవ్యం. అన్యయ
పూర్వకత్వాత్సృష్టేః- ప్రశయశ్రుత్యుపాదానంసృష్టివాక్యప్రదర్శనార్థం. — శరీరస్యజీవాత్మావేక్షయాచరత్వంకథమితిశక్త్యాయాంజీవస్య
శరీరాధీనప్రవృత్తిత్వాజ్ఞేనావేక్షయాశరీరస్యపరత్వం-యథాస్థియేభ్యోఽర్థానాంపరత్వమితిపరిహారపరమిదంసూత్రమితదైర్వాన్యభ్యాతం. తదయం
క్తం- అపేక్షితవిధరసపేక్షితవిధానదౌర్బల్యాత్. నహివేదాన్తిభిఃప్రకృతిఃస్వరూపేణనాభ్యుపగమ్యతే- అతస్తదభ్యుపగమతన్నిరాసయోర్వాన్యభూతః
మహాద్రవ్యఇతితత్పరిహారోవేక్షణంఅపేక్షితాకరణంస్యాత్. ననుశరీరస్యజీవాత్పరత్వానుపపత్తిశక్త్యాచమహాద్రవ్యా- అతోనాసపేక్షితవిధానంస్యా
దితిచేత్-ఏవంతస్త్విన్ద్రియేభ్యఃకథమర్థానాంపరత్వమితిశక్త్యాయాశ్చపరిహారవ్యత్యాత్తేతత్పరిహారాయసూత్రాన్తరంప్రణేయంస్యాత్. సాచ *అర్థవ
దిత్యనేనపరిజిహ్వితేచేత్ - తన్ని *అర్థవదితిచ్చస్తాన్తతయోక్తిర్నఘటతే, అర్థభ్యోమనసఃపరత్వంకథమితిశక్త్యాపరిహారాయసూత్రాన్తరంకత్వంచ

భూతాదిర్మహతిలీయతేమహానవ్యక్తలీయతేఅవ్యక్తమక్షరేలీయతేఅక్షరంతమసీలీయతేతమఃపరేదేవ ఏకీభవ
తి-తథాఃస్యపృథివీశరీరంయస్యావశ్యరీరం యస్యతేజశ్శరీరంయస్యవాయు శ్శరీరంయస్యాకాశశ్శరీరం య
స్యాహక్లారశ్శరీరంయస్యబుద్ధిశ్శరీరంయస్యావ్యక్తం శరీరంయస్యాక్షరంశరీరంయస్యమృత్యుశ్శరీరంపషుసర్వ
భూతాస్తరాత్మాపహతపాప్కాదివ్యోదేవ ఏకోనారాయణః-తథాఃసూమిరాసోనాగోవాయుఃఖంమనోబుద్ధిరై
వచఃఅహఃకారభూతీయంమేభిన్నాప్రకృతిరష్టకాఃఅపరేయమితస్తస్యన్యాంప్రకృతింవిద్ధిమేపరాంజీవఃసూతాంహ
హాబాహూయయేదంధార్యతేజగత్. ఏతన్యోనీనిభూతానిసర్వాణీత్యుపధారయఃఅహంకృత్స్వస్యజగతఃప్ర
భవఃప్రళయస్తథామత్తఃపరతరంనాన్యత్-ఇద్దస్తిననజ్జయః మయిసర్వమిదంప్రాతంసూత్రైమణిగణాభిజే
తి- *వ్యక్తంవిష్ణుస్తథావ్యక్తంపురుషఃకాలపవచెతి *ప్రకృతిర్భూమయాఖ్యాతావ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీపురుష
శ్చాపురుషావేతాలీయేతేపరమాత్మనః పరమాత్మాచసర్వేషామాధారఃపరమేశ్వరః విష్ణునామాసవేదేషువేదా
న్యైషుచగీయత్యతిచ.....

౪॥ సూ. శ్లోకః శ్లోయత్వావచనాచ్చ॥ శ్లోకః యదితస్త్రసిద్ధిమహావ్యక్తమవివక్షిష్యత్ - త
దాస్య శ్లోయత్వమవివక్షిష్యత్ - వ్యక్తావ్యక్తజ్ఞవిజ్ఞానాద్విత్తుంపదద్భిస్తాద్భిక్తైస్తైహసర్వేషాంశ్లోయత్వా
భ్యుపగమాత్. సహస్యశ్లోయత్వముచ్యతే- అతానతస్త్రసిద్ధిస్యేహగ్రహణమ్.....

౫॥ సూ. శ్లోకః వదతీతచెన్నప్రాజ్ఞోహిప్రకరణాత్॥ శ్లోకః *అశబ్దమస్పర్శ మరూ పహవ్య
యంతథారసంనిత్యమగధవచ్చయత్. అనాద్యనస్తంమహతఃపరంధ్రువంనిదాయ్యతం హృత్పుముఖాత్ప్రముచ్య
తతిత్యవ్యక్తస్యశ్లోయత్వమనస్తరమేవవదతీయంప్రకీరితచెత్. తన్న-ప్రాజ్ఞః-పరమపురుషపవహ్యత్రజ్ఞోశ్చ
చాయ్యత్యేనప్రతిపాద్యతే- * విజ్ఞానసారధిర్యమనఃప్రగ్రహవాన్నరః సాధ్వనఃపారమాహ్నతీతద్విష్టోః
పరమంపదం ఏషుసర్వేషుభూతేషుగూఢోత్మానప్రకాశతే. దృశ్యతేత్వద్రవ్యబుద్ధ్యాసూక్ష్మయా సూక్ష్మ
దర్శిభిరితిప్రాజ్ఞస్యైవప్రకృతత్వాత్. అతపః*పురుషాన్నపరంకీర్ణదీనపజ్ఞావింశతపురుషాతిరిక్తతత్త్వనిషే
ధః తస్యచపరమపురుషస్యాశబ్దత్వాదయోధగ్గాః * యత్తద్రైశ్వర్యగ్రాహ్యమిత్యాదిప్రతిప్రసిద్ధాః *హ
హతఃపరమిత్యపి * బుద్ధేరాత్మానుహాస్పరభి పూర్వప్రకృతాజ్ఞేవాత్మనఃపరత్వమేవోచ్యతే.....

సాక్షి. అర్థమనోబుద్ధ్యాదీనాంపరత్వంయథాకథంచితవ్యమహారేప్రాధాన్యాదివివక్షయా నిరూహ్యరత్యతనత్రహహగవ్యమితచేత్ - ఆవ్యక్తస్య
పరత్వమపియథాకథంచిన్నిరూహ్యరత్యతననూత్రావేయై. కేనయ్యైవలెనయథాకథంచిన్నిరూహ్యరత్యతచేత్-అర్థమనోబుద్ధ్యాదీనాంయథాకథంచిత్ర
త్వనిరూహఃకేనయ్యైవలెన. ప్రకరణపాదీకేష్యాభ్యామాద్యనూప్రవివక్షితాభ్యామవ్యక్తశబ్దస్యరూపరవిస్య ప్రశంసపదయస్వేచ్ఛయదలెనేతిచేత్ - తే
నైవాయమపినిరూహాద్యనూత్రేదైవసిద్ధిత్యనవేక్షిరనిధానంస్యాదేవ. అతఃకైతాధ్వరమేవేదంసూత్రం.....

౬॥ సూ. శ్లోకః శ్లోయత్వావచనాచ్చ॥ శ్లోకః వ్యక్తావ్యక్తజ్ఞవిజ్ఞానాదినిర్భయస్థవివస్వవాప్యనివేద్యః.....

౭॥ సూ. శ్లోకః వదతీతచెన్నప్రాజ్ఞోహిప్రకరణాత్॥ శ్లోకః (ఆవ్యక్తస్యశ్లోయత్వమితి) వ్యక్తధర్మభూతశబ్దానిషేధానామవ్యక్తస
ర్వసానస్యన్యాయ్యత్వాత్, మహతఃపరత్వాత్, శ్చ సామాన్యేనయత్తచ్చబుద్ధిబుద్ధుపీకారణమవ్యక్తమితిభావః. (విజ్ఞానసారధితి) అనేనశ్లోయస్య
ప్రాజ్ఞస్యపరమపురుషసాధారణవిష్ణుశబ్దేనప్రకృతత్వందర్శితం. (ఏషుసర్వేషితి) *నిచాయ్యేత్యుక్తస్యజ్ఞానస్య * దృశ్యత్యతిపదేనప్రాజ్ఞవిజ్ఞ
యంతయాప్రకృతత్వందర్శితం. అవాస్తరహోద్యపరిహరపరేఽస్మిక్వాసూత్రేపరమప్రకృతపూర్వపక్షయ్యైనిరాస్యాధ్వినిధ్యత్యాహ (అతపివేతి)
వ్యక్తధర్మనిషేధానామవ్యక్తపర్యవసానచోద్యస్యాదృశ్యత్వాద్యకరణేపరిహృతత్వమాహ (తస్యచేతి) మహతఃపరత్వాదవ్యక్తమిహవివక్షితమితిత్యత్రా
హ (మహత్యతి) ఇన్ద్రియాదిపరికరవత్త్వలక్షణప్రాధాన్యవివక్షితీయాత్ మహచ్చబ్దేనఅత్మనిర్దేశః.....

ప్రకరణస్య ప్రాజ్ఞైకపరత్వంగానై- ప్రధానస్యాపిప్రతిపాద్యమానత్వాత్.
తస్మాత్ప్రాజ్ఞపరత్వంప్రధానపరత్వవిరోధీత్యత్రాహమాత్రకారః.

౬॥ సూ. శ్రీయోనామైవమైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ॥ అస్మిన్ప్రకరణేహ్యపా
యోపేయోపేత్యాణాం శ్రయోనామైవమైవముపన్యాసః - జ్ఞేయత్వేనోపన్యాసః తద్విషయశ్చప్రశ్నోద్భవశ్చ
తే- నాన్యస్యావ్యక్తాదేః తథాహి- నచి కేతాముముతుస్సన్మృత్యుప్రత్యేవరత్రయేప్రథమేనవరేణాత్మనఃపురు
షార్థయోగ్యతాపాదినీమాత్మనిపితుస్సమనసః-తాంప్రతిభవ్యద్వితీయేనవరేణమోక్షోపాయభూతాంనాచి కే
తాగ్నివిద్యాంవమై *సత్వమగ్నింస్వర్గమధ్యేషిమృత్యోప్రబ్రూహితంశ్రద్ధధానాయమహ్యం । స్వర్గలూ
కాఅమృతత్వంభజస్తవత్త్వతీయేనవృణేవరేణేతి. స్వర్గశబ్దేనాత్రపరమపురుషార్థలక్షణోమోక్షోద్భవతీ
*అమృతత్వంభజస్తవతీతత్రస్థస్యజననమరణాభావశ్రవణా, మత్తరత్రక్షయిఫలకర్మనిష్ఠాదర్శనా, చ్ఛ*నితా
చికెతస్త్రిభిరేత్యసన్నిత్రకత్వత్తరతిజన్మమృత్యుభిచప్రతిపచనాత్, తృతీయేనవరేణమోక్షస్వరూపస్ర
శ్చద్వారేణోపేయస్వరూపముపేత్యస్వరూపముపాయభూతకర్మానుగృహీతోపాసనస్వరూపంచపృష్టం
*యేయంప్రేతేవిచితానుషేషే అస్తీత్యేకేనాయమస్తీతినైకే । ఏతద్విద్యామనుశిష్టస్త్వయాహంవరాణా
మేవవరస్తృతీయభితి. ఏవం మోక్షేపృష్టేతదవదేశయోగ్యతాంపరీక్ష్యోపదిదేశ *తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్ర
విష్టం గుహాహితం గహ్వరేస్థంపురాణం । అధ్యాత్మయోగాధిగమేనదేవం మత్వాధీరోహర్షశోకాజహాతీతి.

౬॥ సూ. శ్రీయోనామైవమైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ॥ ప్రథమవశట్టోపేతుసముచ్చయే. ద్వితీయశ్చశబ్దః ప్రశ్నోప
న్యాసయోగ్యముచ్చయే - కథమత్రత్రయాణాముపన్యాసః - ప్రశ్నవాక్యంహిముక్తమాత్రవిషయమిశక్త్యాం ప్రతిపచనప్రకారేణ ప్ర
శ్నార్థస్యజ్ఞేయత్వాత్ ప్రశ్నవాక్యేపిత్రయమపిషష్టంభవతిత్యభిప్రాయేణ ప్రశ్నస్యశ్చాదుక్తిః (అస్మిన్విత్వాది) * త్రయాణామిషదమ
గ్నిజీవపరమాత్మపరంపరైర్వాగ్యాతమితితద్వాప్యవృత్త్యర్థమాహ (ఉపాయేతి) ఏవముపన్యాసఇతివ్యాఖ్యేయంపదం ఏవంపదంవ్యాచక్షే (జ్ఞేయ
త్వేనేతి) * జ్ఞేయత్వావచనాచ్చేతిపూర్వసూత్రశ్చజ్ఞేయత్వమేవంశబ్దేనపరామృత్యవృత్త్యర్థః. తదవచనంపదయతి (తథాహితి) (నచికేతాద్యత్వాది) ప్ర
థమవరవరణంద్వితీయపాదే *అతాచరాచరగ్రహణాదిత్యధికరణేవిస్తృతత్వాదిహప్రతిభవ్యేత్యనైసంక్షిప్తం. తత్ర సంక్షిప్తత్వాద్ద్వితీయవరవర
ణంవిస్తరేణదర్శయతి (ద్వితీయేనేతి) (మోక్షోపాయభూతామితి) నాచికేతాగ్నివిద్యాం- మోక్షోపాయత్వమగ్నివిద్యారాభవతి-తచ్చతస్యాఃపరమా
త్మాత్మకస్యాత్మానుసంధానగర్భత్వాత్-తథాహితమభయంప్రాయతే *లోకాదిమగ్నింతముపాచతన్నాద్యత్వపక్రమ్య * బ్రహ్మజ్ఞానందేవమీద్యం
విదిత్వానిచాయేమాంశాన్నిమత్ప్రవ్రేమతి * త్రిణాచికెతస్త్రియమేతద్విదిత్వాద్యవివందిత్వాచినుతేనాచికెతం సమృత్యుపాకాత్పురతః ప్రణోద్యుశో
కాతిగోమాదతేస్వర్గలోకేఇతివాక్యేన పరమాత్మతదాత్మకస్యాత్మతదనుసంధానగర్భాగ్నివిద్యాజ్ఞానపూర్వకంచినాన్యసస్యశోకాతిగర్హముక్తం, * యో
వాపితాంబ్రహ్మజ్ఞాత్మభూతాంచించివిదిత్వాచినుతేనాచికెతం । సఏవభూత్వాబ్రహ్మజ్ఞాత్మభూతఃకరోతితద్వేనపునర్నజాయతేఇతివాక్యేన బ్ర
హ్మత్వకచేతనవృద్ధివాతాద్యశబ్దేవతాధిష్ఠితవేనవా2నుసంధానపూర్వకమగ్నించినాన్యసస్యాపునర్నవహేతుభూత బ్రహ్మసాసనద్వారామోక్షప్రా
ప్తిస్తుతా, తృతీయవరవరణోక్తాగ్నివిద్యారూపయికతయాద్వితీయవరవరణోక్తముపాదాయత ప్రవ్యాఖ్యాయస్యస్వర్గశబ్దస్యప్రకృత్యంశంవ్యా
చక్షే (స్వరేతి) మోక్షశబ్దోమోక్షస్థానపరః - లోకశబ్దసామాన్యధికరణ్యాత్, భాష్యేతత్రస్థస్థితివక్ష్యమాణత్వా, చ్ఛ, స్వర్గశబ్దస్యమోక్షవాచిత్వో
పపాదకఃపరమపురుషార్థలక్షణశబ్దః. స్వర్గశబ్దస్యప్రకృష్టనుభూపలక్షణత్వాత్, మోక్షస్యనిరవధికానన్దరూపత్వా, చ్ఛస్వర్గశబ్దవాచ్యత్వమితిభావః.
ప్రసిద్ధస్వర్గపరత్వంకింసాద్వితిత్యతహా (అమృతత్వమితి) (తత్రస్థస్థితి) *స్వర్గలోకాదితిబహువ్రీహిః- నిరతిశయఃసంఖరూపపరమవ్యోమస్థాఇతి
భావః. మోక్షవాచిత్వోపేత్యవరమాహ (ఉత్తరత్రేతి) తృతీయవరవరణప్రశ్న *శ్లో2భావామర్చ్యస్యయదస్తతేతే సర్వేన్ద్రియాణాంబరయ
న్రేజః। అపిసర్వంజీవితమృతమేవేతి- తథా *జీవిష్యామాయావదీష్యసిత్వంవరస్తమేవరజీయస్సవివేచనచికెతనైవక్షయిఫలస్యనిర్దితత్వాత్క్షయ
ఫలవిముఖేననచికెతసాక్షయిఫలసాధనప్రశ్నానుపపత్తేత్యర్థః. ద్వితీయవరవరణప్రతిపచనావగతంపేత్వవరమాహ (త్రిణాచికెతఇతి) * త్రిణాచికె
తః *అయంవావయఃపవతేఇత్యాద్యనువాకత్రయాధ్యాయా. త్రికర్మకృత్-యజ్ఞనాధ్యయనదాకృత్. పాకయజ్ఞపావిర్యజ్ఞసోమయజ్ఞకృత్వా.
త్రిభిః- అగ్నిభిర్వాతుభిః. సన్ని- పరమాత్మాపాసనసంబంధం. ప్రాప్యజన్మమృత్యుతరతిత్యర్థః - *కరోతితద్వేనపునర్నజాయతేఇత్యనేనైకాధ్యాత్.
(తృతీయేనేతి) *యేయంప్రేతఇతిమస్త్రీస్యదేహాతిరిక్తజీవస్వరూపమాత్రప్రశ్నపరత్వపునాసాయాహ (మోక్షేతి) అత్రాపాయోవేయప్రశ్నో
గర్భితఇతిభావః. ప్రతిపచనప్రకారేణ ప్రశ్నార్థస్యాగతవ్యత్వాత్. *ప్రేతే- పరిత్యక్తచరమశరీరేఇత్యర్థః- *సప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీతిప్రయోగాత్.
అన్యథాపూర్వవరద్వయవరణానుపపత్తిత్వేనపూర్వముక్తత్వాదిహనకణ్ఠోక్తః. ఇదంచవిస్తరేణాపపాదయిష్యామః. అస్మిన్ప్రకరణే *నచికేతోమర
ణంమానుప్రాక్షీరితిమరణశబ్దశ్చరమశరీరవిద్యాగపరః- ఉక్తహేతోరేవ. *పశ్చాదంశిత త్వజ్జఃపరమాత్మాభవేన్మృతః। సముక్తస్తత్వసన్దానాత్
చరేణసమతాంప్రజేత్ ఇతిపరమాత్మసామ్యాపన్నేముక్తమృతశబ్దస్యకపిలాసురిసంవాదేప్రయుక్తత్వాత్. *దేవైరత్రాపిచికిత్సితంపురేత్యారభ్య
*పుత్యాధీరోనచికేతోత్యప్రాక్షీరిత్యనైసోచ్యమానందురవగమత్వవిభక్తప్రలోభనప్రశ్నప్రతిషేధాదికముఖిప్రేత్యాహ (తదవదేశయోగ్యతాంప
రీక్ష్యేతి) *దుర్దర్శం- ద్రష్టుమశక్యం. కుతః. గూఢం- గుణత్రయతిరోహితత్వాత్. అనుప్రవిష్టం- శరీరానుప్రవిష్టం. తత్రాపి- గుహాహితం- హృ
దయగుహాగతం. గహ్వరేస్థం-తదస్తరతేవస్తునిస్థితం. జీవాన్తస్థితమితిత్యర్థః. జహాతీత్యుపదిదేశేత్యన్వయః. *యేయంప్రేతఇత్యాదివాక్యస్యజీవమాత్ర

తదేవంసామాన్యేనాపదిష్టేనవికేతాఃప్రీతస్థాః*దేవంమత్వేత్యుపాస్యతయానిర్దిష్టస్యప్రాప్యభూతస్యదేవ
స్య,*అథ్యాత్మయోగాధికమేనేతివేదితవ్యతయానిర్దిష్టస్యప్రాప్తఃప్రత్యగాత్మన, శ్చ*మత్వాధీరోహణశో
కాజహాతీనిర్దిష్టస్యబ్రహ్మపాసనస్య,చస్వరూపవిశోధనాయపునఃప్రచ్ఛ*అన్యత్రధర్మాదన్యత్రాధర్మా
దన్యత్రాస్తాత్మతాకృతాత్. అన్యత్రభూతాద్భవ్యాచ్చయత్తత్వశ్యసితద్వదతి. ఏవంసకలెతరాతీతానాగ
తవర్తమానసాధ్యసాధనసాధకవిలక్షణేత్రయేష్యష్టేప్రథమంప్రణవంప్రశస్యతద్వాచ్యంప్రాప్యస్వరూపం,త
దస్త్యతంచప్రాప్త్యస్వరూపం,వాచకరూపంచాపాయంపునరపిసామాన్యేనఖ్యాపయన్ప్రణవంతావనుపదిదేశ
*సర్వేవేదాయత్పదమామనైతపాంసిసర్వాణిచయద్వదన్తి।యదిచ్చన్తోబ్రహ్మచర్యంచరత్తతత్వేవంసగ్గ
హేణబ్రవీమ్యామిత్యేతదతి. ఏవముపదిశ్యపునరపిప్రణవంప్రశస్యప్రథమంరావర్వాల్లిఃప్రత్యగాత్మనస్య

ప్రశ్నపరత్వేషరూపవిషయంప్రతివచనైగుట్టంసాధిత్యనిప్రాయః. ఆస్మిన్వాక్యేస్వాత్మకదర్శనైత్యమపిశబ్దయతి (తదేవమితి) *అ
థ్యాత్మయోగశబ్దఃప్రాప్త్యస్వరూపవిషయయోగపరభిర్యనిప్రయన్మాహ (వేదితవ్యత్రయేతి) తంబద్ధర్మగౌరవప్రేరణిత్రయమపున్వత్తేత్ ప్రత
వ్యాఖ్యానార్థపునఃపశ్యానుపపత్తితిశక్తావనోబనాయప్రశ్నాకాక్షాప్రయోజనేదప్పితే (సామాన్యేనైతి) (స్వరూపవిశోధనాయపునఃప్రచ్ఛే
తి,చ) పునఃప్రచ్ఛేతిపాఠః. ఉపాయావేయోవేర్హణాంత్రయాణామపిసామాన్యేనోపదిష్టత్వాత్ స్వరూపవిశోధనాకాక్షాపిసన్యసాధారణీ - తత్క
థం *అన్యత్రధర్మాదిమనైఃపరమాత్మమాత్రవిషయప్రశ్నాతిశక్తాయాం ప్రశ్నస్యత్రితయవిషయస్వయంసామాన్యజ్ఞేష్యత్యయంతరభక్త
రమస్త్రీసాపిత్రితయవిషయత్వమాహ (ఏవంసకలెతరేతి) కాలత్రయసంబద్ధిత్వంహివద్యమాణత్రితయస్యాచ్చన్తి - తత్కథంబిలక్షణగౌరవప్రేరణ
పునఃసాధ్యతరశబ్దః. వర్తమానశబ్దేనకృతాకృతశక్త్యావ్యాఖ్యాతం- ప్రార్థనాసమాప్తంవిషయద్రవ్యభూతం. *సన్యత్రేనైలక్షణగౌరవప్రేరణ
రూః- ఉపాయః. ధర్మాదన్యత్ర- ప్రసిద్ధాపాయవిలక్షణకాపాయభిత్వత్. అభర్క- భక్తేతర. ఉపేయ. అభిరూపస్యర్క- ప్రసిద్ధసాధ్యవిలక్షణం
భవిమిత్యర్క. అస్మాదిబుద్ధిస్తత్వాధికారివదీర. సవివేకేతా సమాప్రసిద్ధావేర్హణాధికారివదీర. సాభికావ్యాయాదిపరభూతనిర్దిష్టత్వే, ఇతర
జాయామామిర్భాగగుణాదుకవిషయస్వరూపత్వా, ద్భ. కృతాకృతాదిభిర్యాదీనాంవికేతయం- త్రాత్యతాద్యరూపేష్వరూపంయతి. భూతాద్భవ్యా
చ్చధర్మాదేష్విలక్షణంయ, దిర్వగ్గ. యద్వా- ధర్మాధర్మార్థాద్భవ్యత్రయవిత్వసాసనప్రశ్న- పునఃపునఃసాధనసాధకవిలక్షణగౌరవప్రేరణ
కృతాకృతాహ్యతాత్థవ్యాచ్యస్యత్రితయదికాంపరిచ్ఛిన్నముపయంపున్వత్. ఉపేయరవేతనస్యస్వత్వాత్ ప్రశ్నాన్తర్భవాద్భవవిషయస్యా
పితప్రేరణప్రశ్నః. తదస్త్యతంచప్రాప్త్యస్వరూపవిషయవిషయే (త్రయైర్వ) యదప్రశ్నాత్రితయసంబద్ధిగమి. --- సమభిరూపాధర్మాసా
భ్యత్రికాలవైవిధ్యపరమాత్మవిషయాయంమస్త్రీంసస్యాత్. ఉపవేతే ధర్మాసన్యత్రేత్యుత్తేవసాభ్యవ్యంసన్యత్రేతి - సమాప్రసిద్ధావేర్హణ
ద్వయిత్యుత్తేసన్యత్రేసాభ్యత్వంచ్యస్యప్రతీయతే. ధర్మాధర్మాదివిలక్షణబ్రహ్మవిషయప్రశ్నస్యానిరవేష్ట- ప్రయోగసాధారణ. పృతాకృతా
హ్యతాద్భవ్యాచ్యస్యత్రేత్యనేనకాలపరిచ్ఛిన్నాద్భవవిషయంపప్రప్త్యుత్తేసన్యత్ర- తత్సభర్మాధర్మజైవిలక్షణప్రశ్నోనిభవివ - ధర్మాధర్మవికారవికార
పరిచ్ఛిన్నవస్త్యస్త్యతత్వాత్ అరభిరూపావేయోవేర్హణవిలక్షణత్రయప్రశ్నపరత్వముపపన్నం. --- (ప్రణవంప్రశస్యేతి) *సన్యతేదాభి
త్యాదిపాదత్రయోక్తపరబ్రహ్మప్రతిపాదకతయాప్రశస్యేత్వగ్గ. * తదేవంసకప్రహేణబ్రవీమ్యామితి. ప్రణవేనబ్రహ్మగౌరవసంబంధస్యతే.
(ప్రాప్యస్వరూపమితి)పదశబ్దపద్యత్యతిపున్వత్ప్రాప్త్యవాచిభావః. రవస్త్యతంచ- ప్రణవవాచ్యాస్త్యతంచ. ప్రణవవాచ్యేనదే. ప్రణవేకదే
వాచ్యోమ్యుతేతాదీనః. యద్వా- ప్రాప్త్యేప్రణవవాచ్యేపరమాత్మనిప్రకారయోదస్త్యమిర్వగ్గ. పరిచ్ఛిన్నేష్యప్రాప్త్యస్తర్వాపాత్పద్యవా
చ్యాస్త్రూపతత్వమితిభావః. (వాచకరూపంచాపాయమితి) ఉపాయాపాయయోప్రణవస్యోపాయత్వం. ఉపేయవిధ్యానం- వాచకభిత్వవా
చ్యస్తరశోపాయః- ఓమిత్యేకాదురంబ్రహ్మవాహరణామనుభవం *ఓమిత్యాత్మానంభాయః. ఓమిత్యనేనవాచకవికారమనుభవభిత్వా
యాతేతిథ్యానోపాయత్వంహిప్రణవస్యావగమ్యతే. *తహానిజ్ఞానప్రధానాదుభిగాం సమరత్తేదవంబ్రహ్మిని. ప్రాప్యస్వరూపపరత్వంహిప్ర
తీయతే- తత్కథంత్రితయఖ్యాపనేతాత్వర్యం. కథంబ్రహ్మణోజ్ఞానస్యత్వేప్రతిభాతేరబదుష్కణం జ్ఞానస్యనిర్దిష్ట. రవయంబ్రత్వా, కుత్తర
త్రనిరూప్యమాత్యా, చ్చఅర్థతఃప్రతిజ్ఞాతవ్యనిర్ధౌతేత - ఇహపిబ్రహ్మవేదనోపయోగిత్వాత్. ఉత్తరభ్యుత్తరకావ్యమానత్వా, చ్చఉపాయావే
త్రాపిప్రతిపాద్యత్వం. నకేవముపయోగాదిమాత్రాత్ - నిరుపపద్యవాచ్యాస్తర్వావశ్యత్వం. *పిత్యస్యవాచకంప్రహేణ్యాదిపాత్యానిప్రా
యేణాహ (పునరపిప్రణవంప్రశస్యేతి) *సజాయతేమియతేవావిపృథిత్యాదిమస్త్రీద్యయస్య పరమాత్మపరత్వానుపపత్తింబున్వాననతహ (ప్రా
ప్త్యేప్రత్యగాత్మనైతి) --- కాపునరనుపపత్తిఃఉపవేతే-ఇదంమస్త్రీద్యయంరావదేకవిషయం- *సహస్యతేహాన్యమానేకవిద్యేతద్వివరణరూ
పత్వాద్దిష్టియమస్త్రీస్య. *హస్తాచేదిమస్త్రీశ్చజీవవిషయవివ - లోకస్యపరమాత్మనిహస్తహస్తస్యగౌరవప్రతిపత్త్యాపార్తరప్రతిపేధానుప
పత్తే. పరమాత్మాహిప్రత్యక్షగోచరః- కథంతస్మిన్సభ్యతాదిప్రతిపత్తిః. అహమేనంహన్తి - అయమ్యాంహంతుమాగద్భవీవభ్యుగముకభావానిహానో
హిజీవవిషయవివదేహానంభవతి. సను *నాస్యజరమైతజ్జీర్వతేనవధేనాస్యహస్యత్యభివత్తరమాత్మస్యపిహాననప్రతిపేధకపద్యతే. సత్త్వం- తత్రద
హరాకాశస్యదేహస్తస్మిన్త్యాశక్తితవికారానిషేధకపద్యతే. ఇహతులూకప్రాచిరసూద్యప్రతిపత్తిః *హస్తాచేత్తస్యతేహంతుమాతశ్చేత్తస్య

రూపమాహ*నజాయతేమియతేవావిపశ్చిదిత్యాదినా. ప్రాప్యస్యపగస్యబ్రహ్మణోవిష్ణోస్సర్వరూపం*అణోరణీయానిత్యాదినా * కథిత్థావేదయత్రసథిత్యనైనోపదిశత్సభ్యే * నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతేనేత్యాదినోపాయభూతస్యోపాసనస్యభక్తిరూపతామప్యహ*ఋతంపిబన్తావితచోపాస్యస్యోపాసకేనసహోవస్థానాత్సూపాసతాముక్త్వా * ఆత్మానంరథినంవిధీత్యాదినా * మర్తంపథస్తత్రావయోవదస్తీత్యనైనోపాసనప్రకార, ముపాసీనస్యచవైష్ణవపరమపదప్రాప్తి, సుభిధాయ * అశబ్దమస్పర్శమిత్యాదినోపసంహృతం. అతస్త్రయంశామెవాత్రజ్ఞేయత్వేనోపన్యాసఃప్రశస్త్య - తస్మాన్నేహతాత్త్రికస్యావ్యక్తస్యగ్రహణమ్.

తేహతంశిభాతౌనవిజానీతఇతి. పరమాత్మనివధ్యభూతుక భ్రాన్తిర్నకస్యచిదప్యసి-అ తోఽనువాదనిఁ. ధావనుపపన్నా. * నజాయతేఇతిమన్త్రశ్చలేనైకార్థః. అతోమన్త్రద్యయమిజీవవిషయం. — * అణోరణీయానిత్యాదేరథమాహ (ప్రాప్యస్మేతి) * నజాయతేమియతఇత్యాదినా * అణోరణీయానిత్యాదినావజీవపరమోస్సర్వరూపేకథితే * ఋతంపిబన్తావితమన్త్రైణతయోః ప్రతిపాదనవైయర్థశక్త్యాపరిహారాయాహ (సూపాసతాముక్త్వేతి) ఏతద్వాక్యస్యోపాదానంపరకృతవ్యాఖ్యాననిరసఫలకతయేతివత్సయే. (ఉచసంహృతమితి) ప్రకృతోపసంహరస్యాప్యేతత్వా, దధాక్షరపరత్వస్యాసజ్జతత్వా, చేతిధావః సూత్రార్థసంగమయతి (అతస్త్రయంశామితి) సూత్రార్థంపరమప్రకృత్యానఘటయతి (తస్మాన్నేహేతి) — * నను * త్రయంశామితిపదమిజీవపరమాత్మపరంకింసస్యాత్ - తేషాంహిప్రశ్నోపన్యాసాదృశ్యేతే. * సత్త్వమగ్నింస్వరస్యమధ్యేషిమృతోప్రప్రాహి * యేయం ప్రేతే * అన్యత్ర ధర్మాదితీత్రయంశాంక్రమేణప్రశస్త్యః, * లోకాదిమగ్నింతముపాచతస్మైయాఇష్టకాః * హస్తతదంప్రవత్సయిగుహ్యంబ్రహ్మసనాతనం. యథాహిమరణంప్రాశ్యతా భవతగౌరవమ్. నజాయతేమియతేవావిపశ్చిదితీతిప్రతివచనం. నచ జీవవిషయప్రశస్త్యపరమాత్మవిషయప్రతివచనవైఘట్యం- వికృత్యవివక్షితత్వాదుచపత్రేతి. ఉచ్యతే-అత్రానతివిరోధేపిభాష్యకారోక్తాంభవిషయక్షతరః. తథాహి- జీవస్తావమపేతా. పరమాత్మాచోపేయః. అగ్నివిద్యావప్రచుర్వాపాసనాగ్నేన ఉపాయాద్రుభతా - తదస్త్రావశ్యప్రాకరణికవాక్యైర్నిర్నితః. అగ్నేరపిపృథగవవివక్షితత్వేఅగ్నిజీవపరమాత్మతదపాసనానాంచుద్ధాంప్రతిపాద్యత్వదర్శనాత్ * త్రయంశామేత్యవధారణమయం - అతోఽగ్నేరప్రసూయాస్త్రావవివక్షితకరవా తథాసత్త్వపాయాపేయోపేత్యణామేవవ్యాఖ్యానంయంక్షతరం. ఉపాసనోపదేశశ్చాత్రస్ఫుటతరముపలభ్యతే-నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యః * నావిరతోదుశ్చౌతాదిత్యాదినాకేవలశ్రవణాదివిలక్షణ్యపరమాత్మవరణీయతాహేతుభూతః ప్రకృష్టజ్ఞానవిశేషాహిఉపాయతయాఽభిధీయతే. అవధారణంప్రధాన్యవ్యాప్త్యైవపరం-ఉపాయస్యోపేయప్రాప్త్యర్థరయం-పరమాత్మస్వస్త్రావాత్-ఽ. త్వావిరోధఇతిచేత్-అన్తిత్రయంశాముపన్యాసఃప్రధానస్యాప్రతిపాద్యత్వేహేతురేవసంభవితమర్థమి-అథానరాస్త్రావసహత్వాత్. ప్రశ్నోపన్యాససముచ్ఛయస్త్రయంశామేవ- సముపాయస్యప్రశ్నోపన్యతే. అతోఽవధారణోపపత్తిరిచెన్న - ఆస్మిన్ప్రకరణేప్రశ్నోపన్యాససముచ్ఛయస్యప్రతిపాద్యత్వేహేతుత్వాభావాత్తదభావేనప్రతిపాద్యత్వాభావస్యదుర్బవత్వాత్. ఉపాయాభ్యాప్తవివోచస్యస్తః. సోప్యర్థతఃప్రకృతిప్రశ్నోపన్యాససముచ్ఛయాఽస్మిక్ ప్రకరణేప్రతిపాద్యత్వేహేతురితిచేత్- తస్మాదతుర్థామివ క్రవ్యం-శబ్దతోఽర్థతశ్చచతుర్థాంప్రశ్నోపన్యాససముచ్ఛయా. యదికణ్ఠోక్తైవప్రశ్నోపన్యాససముచ్ఛయావివక్షితే-తస్యప్రతిపాద్యత్వేప్రయోజకత్వాభావస్యప్రతిపాద్యమానోపాసనవిషయతయాసముచ్ఛయభావస్యాప్రతిపాద్యత్వేహేతుత్వాదాగాత్. కిం- * యేయం ప్రేతఇత్యస్యదేహతి క్తజీవసద్భావాసద్భావప్రశ్నవిషయత్వంచానుపపన్నం-దేహతిక్రాత్తనద్భావనిశ్చయరహితస్యపితృసౌమనస్సాగ్నివిద్యావరణయోరనుపపత్తే. అగ్నిప్రశ్నవాక్యవివ * స్వర్గలోకాలమృతత్వంభజనైఇందేహతిక్రాత్తజ్ఞానవత్త్వమవగమ్యతే. తత్ప్రతివచనవివ * త్రికర్మకృత్తరతిజన్మన్యూయ * కరోతితద్యేనటనర్మజాయతేఇత్యపద్యరూపపురుషార్థాపయోగిత్యమగ్నివిద్యాయాలవగతం- మతోదేహతిక్రాత్తసందేహసమ్భవః. తస్మాదపవర్గప్రకారవిశేషవివసద్దేశానమ్భవః-అరస్తప్రకారవిశేషప్రశ్నపరత్వం * యేయం ప్రేతఇత్యాదివాక్యస్యయంక్షం. యదీదందేహతిక్రాత్తసద్భావాసద్భావప్రశ్నపరం-అన్యత్రందుర్లభమితిపరమాత్మవిషయప్రతివచనంచనఘటతే. జీవపరమోక్తకృష్ణాపనాథంతథాప్రతివచనమితిచెన్న-పరమాత్మవిషయప్రతివచనవివ * ఋతంపిబన్తావితమన్త్రశ్చతస్యలాకఇతిజీవపరమోక్తేదప్రతిపాదనేనతద్విరుద్ధాధానిప్రాయకల్పనానుపపత్తే. నచభేదానువాదః-సర్వజ్ఞతాద్యాకారేణజీవనైలక్షణ్యస్యౌకికప్రమాణాగౌచరత్వాత్, విహితస్యనిఁ. ధాయోగా, చ. నచబుద్ధిజీవపరయమ్మన్త్రః- * గుహంప్రవిష్టావిత్వత్రాస్యమద్రస్యబుద్ధిజీవపరత్వంపూర్వపక్షీకృత్యజీవపరమాత్మపరత్వస్యభవద్విరేవాస్యగౌర్వితీయఇతిన్యాయేనసిద్ధానిరత్వాత్. * యదేవేహతదముత్రయదముత్రతదస్యహేతిహృదయాంపనఁపాస్యతయాస్థితస్యపరమపురుషస్యాదిత్యమణ్డలాద్రర్షిత్వముచ్యతఇతి నజీవపరమోక్తావ్యప్రతితిః. * మృతోస్సమృత్యమాహ్నితీపాకృముచసంహరగతమేతదవేక్షయాదుర్బలం, భేదసామాన్యనిఁ. ధరూపత్వాద్విహితభేదవిశేషవ్యతిరక్తవిషయః, ఇ. అతశ్చృతభేదవిరుద్ధానిప్రాయకల్పనాఽయోగాగౌప్రతివచనవైఘట్యమేవ. కిం- * యేయం ప్రేతఇతిప్రథమఖిల్లంప్రశ్నంప్రతిప్రశ్నాద్రవ్యహితస్యపశ్చమఖిల్లస్థస్య * హస్తతదంప్రవత్సయిమితివాక్యస్యప్రతివచనత్వంచాయంక్షం. అర్థక్రమోపాతక్రమాత్-భిలియానితీనేనద్భావ ఇతిచెన్న - మధ్యేజీవవిషయవాక్యస్యసద్భా

౭॥ సూ. శ్రిమద్భుతప్రకాశికాయంత్రీభాష్యమ్. యథా *బుద్ధేరాత్మామహాస్వర ఇత్యత్రాత్మశబ్దసామా
నాధికరణ్యాన్నతస్త్రిసిద్ధంమహత్తత్త్వంగృహ్యతే - ఏవమవ్యక్తమప్యత్మనఃపరత్వేనాభిధానాన్నకాపిలత
స్త్రిసిద్ధంగృహ్యతఇతిస్థితమ్.....

అనుమానికాధికరణంసమాప్తమ్.

౮॥ సూ.

శ్రిమద్భుతప్రకాశికాయంత్రీభాష్యమ్. చమసవదవిశేషాత్॥

అత్రాపితస్త్రిసిద్ధప్రక్రియానిరస్యతే-నప్రవృత్తకానాంప్రకృతిమహాదహజ్ఞారాదీనాంస్వరూపం
శ్రుతిస్మృతిభ్యాంబ్రహ్మేత్వకానాంతేషాంప్రతిపాదనాత్. యథా అభర్వణికాఅధీయతే * వికారజనసమజ్ఞా
నఃప్రమాపామజాంధ్రువాం. *ధ్యాయతేధ్యాసితాతేనతస్యతేప్రేర్యతేపునః। సూయతేపురుషార్థంచతేనైవా
ధిష్ఠతాజగత్. *గౌరనాద్యస్తవతీసాజనిశ్రీభూతభావిః। సితాసితాచరక్తాచసర్వకామదుమావిభోః। పిబన్యై
నామపిషనూమవిజ్ఞాతాఃకుమారకాః। ఏకస్తుపివతేదెవఃస్వచ్ఛన్దోత్రవశానుగాం। ధ్యానక్రియాభ్యాంభగవా
న్సుజ్ఞేసౌప్రసభంవిభుః। సర్వసాధారణీందోష్ఠింపీడ్యమానాంతుయజ్వభిః। *చతుర్వింశతిసంఖ్యాతమవ్యక్తం
వ్యక్తముచ్యతఇతి. అత్రప్రకృత్యాదీనాంస్వరూపమభిహితం. యదాత్మకాశ్చైతేప్రకృత్యాదయః-సపరమపు

వాత్. తచ్చద్యోతం. కింశ్చ-యన్యయంబజగచ్ఛ్రీహ్నాభ్యాదాదియదా శ్రుతివచనావ్యవహితాంప్రకృతిప్రకృత్యవహితానిచ శ్రుతివచనాని
స్మృతి-తదాక్రమకోపఉచనద్యతే-కోదేవచత్త-దన్తీ. కోయజగద్రజ-మణిని కోయనిర్మల-చదుర్బలమనిలమిదేవైకప్రకృత్యైవచరంతప్రవృత్తి
చదనుర్భూతాయజగత్తప్రశ్నోత్తరస్యదేవదత్తప్రశ్నోత్తరత్వకల్పదమర్తమకోపరసమిదేవైకప్రకృత్యైవచరంతప్రవృత్తి
సద్భావమాత్రప్రశ్నోత్తరత్వైవచరంతప్రవృత్తి-యేయంప్రేర్యతేపునః। సూయతేపురుషార్థంచతేనైవా
ధిష్ఠతాజగత్. *గౌరనాద్యస్తవతీసాజనిశ్రీభూతభావిః। సితాసితాచరక్తాచసర్వకామదుమావిభోః। పిబన్యై
నామపిషనూమవిజ్ఞాతాఃకుమారకాః। ఏకస్తుపివతేదెవఃస్వచ్ఛన్దోత్రవశానుగాం। ధ్యానక్రియాభ్యాంభగవా
న్సుజ్ఞేసౌప్రసభంవిభుః। సర్వసాధారణీందోష్ఠింపీడ్యమానాంతుయజ్వభిః। *చతుర్వింశతిసంఖ్యాతమవ్యక్తం
వ్యక్తముచ్యతఇతి. అత్రప్రకృత్యాదీనాంస్వరూపమభిహితం. యదాత్మకాశ్చైతేప్రకృత్యాదయః-సపరమపు

౭॥ సూ. శ్రిమద్భుతప్రకాశికాయంత్రీభాష్యమ్. రస్త్రిసిద్ధంమహత్తత్త్వంగృహ్యతే-ఏవమవ్యక్తమప్యత్మనఃపరత్వేనాభిధానాన్నకాపిలత
స్త్రిసిద్ధంగృహ్యతఇతిస్థితమ్.....
అనుమానికాధికరణంసమాప్తమ్.

౮॥ సూ. శ్రిమద్భుతప్రకాశికాయంత్రీభాష్యమ్. కార్యకరణాదునానాభేదాత్ ప్రవహంతవస్యైవచరంతప్రవృత్తి-యేయంప్రేర్యతేపునః। సూయతేపురుషార్థంచతేనైవా
ధిష్ఠతాజగత్. *గౌరనాద్యస్తవతీసాజనిశ్రీభూతభావిః। సితాసితాచరక్తాచసర్వకామదుమావిభోః। పిబన్యై
నామపిషనూమవిజ్ఞాతాఃకుమారకాః। ఏకస్తుపివతేదెవఃస్వచ్ఛన్దోత్రవశానుగాం। ధ్యానక్రియాభ్యాంభగవా
న్సుజ్ఞేసౌప్రసభంవిభుః। సర్వసాధారణీందోష్ఠింపీడ్యమానాంతుయజ్వభిః। *చతుర్వింశతిసంఖ్యాతమవ్యక్తం
వ్యక్తముచ్యతఇతి. అత్రప్రకృత్యాదీనాంస్వరూపమభిహితం. యదాత్మకాశ్చైతేప్రకృత్యాదయః-సపరమపు

రుపోపి *తంషడ్వింశతకమిత్యాహుస్సప్తవింశమథాపరైపురుషం నిర్గుణంసాఘ్యమధర్వశిరసావిమరితిప్రతిపాద్యతే. అపరేచాధర్వణికాః*అష్టైప్రకృతయశ్శోడశవికారాభివ్యక్తీయతే. శ్వేతాశ్వతరాశ్చైవంప్రకృతిపురుషేశ్వరస్వరూపమామనన్తి *సంయుక్తమేతన్మృతమక్షరంచవ్యక్తావ్యక్తంభరతేవిశ్వమీశః|అనీశశ్చైవభ్యతేభోక్తృభావాద్జ్ఞాత్వాదేవంయుచ్యతేసర్వపాపైః*జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశావజాహ్యోకాభోక్తృభోగార్థయుక్తా|అనన్తశ్చైవవిశ్వరూపోహ్యకర్తాత్రయంయదావిద్యతేబ్రహ్మచైతత్*క్షరంప్రధానమమృతాక్షరంహరఃక్షరాత్కానావీశతేదేవమీశః|తస్మాద్భిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావామ్భుయశ్చైవైవిశ్వమాయానివృత్తిరితి. తథా*ధద్వాంసీయజ్ఞాఃక్రతవోప్రతానిభూతంభవ్యంయచ్ఛవేదావదన్తు|అస్మాన్తాయాస్సృజతేవిశ్వమేతత్తస్మిన్శ్చన్యోమాయయాసన్నిర్గుః| మాయాంతుప్రకృతివిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరం|తస్మాదయవభూతైస్తువ్యాప్తంసర్వమిదంజగదితి. తథోత్తరత్రాపి*ప్రధానయేత్రజ్ఞవత్సద్గుణేశసంసారమోక్షస్థితిబద్ధహేతురితి. స్మృతిరపి*ప్రకృతింపురుషంచైవవిద్యనాదీఉభావపివికారాంశ్చగుణాంశ్చైవవిద్ధిప్రకృతిసమ్భవాత్|కార్యకారణకర్తృత్వేహేతుఃప్రకృతిరుచ్యతే|పురుషస్సుఖదుఃఖానాంభోక్తృత్వేహేతురుచ్యతే|పురుషఃప్రకృతిస్థోపిభుక్తేప్రకృతిజాగ్రుణాత్|కారణంగుణసద్గోస్యసదసద్యోనిజన్మను*సత్త్వంరజస్తమభిగుణాఃప్రకృతిసమ్భవాః|విభక్తిన్మిహోబాహుయాదేహిదేహినమవ్యయం|| తథా *సర్వభూతానికాన్తైప్రకృతింయోన్తిమామికాం|కల్పక్షయేపునస్తానికల్పాదౌవిస్మజామ్యహం| ప్రకృతింస్వామవప్తభ్యవిస్మజామిపునఃపునః| భూతగ్రామమిమంకృత్స్నమవశంప్రకృతేర్వశాత్*మయాధ్యక్షేణప్రకృతిస్సూయతేసచరాచరం|హేతునానేనకాన్తైజగద్ధిపరివర్తత్యతి.— తస్మాదబ్రహ్మత్వకత్వేనకాపిలతన్తస్మిన్దాః ప్రకృత్యాదయోనిరస్యన్తే. శ్వేతాశ్వతరోపనిషదశ్రూయతే*అజామెకాంలూహితక్షక్తృస్థాంబహ్వీఃప్రజాస్సృజమానాంసరూపాః|అజోహ్యోకోబుషమాణోనుశేతేజహత్యేనాంభుక్తృభోగామజౌన్యతి. తస్మాదేహాఃకిమస్మిన్తన్త్రైకేవలాతన్తస్మిన్దాప్రకృతిరభిధీయతే— ఉతబ్రహ్మత్వీకేతి.కింయుక్తం. కేవలేతి. కుతః. *అజామెకామిత్యస్యాఃప్రకృతేరకార్యత్వశ్రవణాత్*బహ్వీఃప్రజాస్సృజమానాంసరూపాభిస్త్వాతన్త్రైవిణసరూపాణాంబహ్వీనాంప్రజానాంప్రప్యత్వశ్రవణా, ఛేత్తి. ఏవంప్రాప్తైభిధీయతే(చమసవదవిశేషాత్)నజాయత్యత్యజేత్యజాత్వమాత్రప్రతిపాదనాత్తన్తస్మిన్దాబ్రహ్మత్వకాజాగ్రహణేవిశేషాప్రతీతేః(చమసవత్)యథా*అర్వాగ్నిలచ్చమసఉర్ధ్వబుధ్యత్యస్మిన్తన్త్రైచమస

త్వకాభి) షడ్వింశతత్వంకాలస్యనిశేషణత్యేనప్రకృతితద్వికారేష్వన్తర్భావాత్. సప్తవింశత్వంకాలస్యతదనన్తర్భావవిషయాయా. షడ్వింశతేష్యవలభ్యైశ్వర్యకల్పిమక్తః షడ్వింశకస్తత్వర్థమివ్యవసాసిద్ధిశ్వరప్రతిపాదనస్యవత్తుమశక్యా - సజ్ఞాత్వశ్చపృష్టిదైశాదిత్యభిప్రాయః. ప్రకృతేః సామాచికల్పమాత్రప్రదర్శనార్థముక్తమష్టైప్రకృతయతి. అత్రాపివాక్యాన్తరైకాధ్యాయే బ్రహ్మత్వకత్వంసిద్ధమితిభావః. వితత్ప్రయంయదావిస్తతేతదాబ్రహ్మభవతి-ముక్తాభవతిత్వర్థః. అభిధ్యానం- ఆలంబ్యసంశీలనం. దూషణం- దూగః. తత్త్వభావః - తత్త్వావిర్భావః. సాక్షాత్కారః. అవయవభూతైః- అంశభూతైః. శరీరభూతైరిత్వర్థః. స్మృతిందర్శయతి (స్మృతిరపితి) ఏవంప్రధానస్యసామాచికత్వాదతత్పరత్వేనవ్యాఖ్యానమనుపపన్నమిత్యుక్తం. — తతః కిమిత్యత్రాహ (తస్మాదితి) ప్రకృత్యాదయభివ్యక్తాదేశజైసమహదాదిరభిప్రేతః. విషయాదికందర్శయతి (శ్వేతేతి) ప్రకృతేరేవకర్తృత్వప్రతిజనకవాక్యజాతంవిషయః. అచేతనత్వస్యజమానపదస్వారస్యాభ్యాంసంశయః. శ్వేతాశ్వతరే *అజామెకామిమన్త్రైలజాశబ్దోయాగికిమిబ్రహ్మత్వకప్రకృతిపరః—ఉతబ్రహ్మత్వకప్రకృతిపరఇతిచారః. అజాశబ్దస్యజమానాశబ్దాకిమజాయాస్సాన్తన్త్రైవిణస్ప్రప్యత్వమవగమయతః- నేతి. తైత్తిరీయకే *అజామెకామిమన్త్రైప్రతిపన్నాయాలజాయాకింజ్యోతిరుపక్రమాత్వమస్తి- నేతి. కిమజాత్వజ్యోతిరుపక్రమాత్వేవిరుధ్యతే- నేతి. యదావిరుధ్యతే-తదాతైత్తిరీయకమన్త్రైసిద్ధాయాలజాయాజ్యోతిరుపక్రమాత్వాభావేనతన్త్రైకాధ్యాయే అజాంస్యజమానామితిపదయోస్సాన్తన్త్రైవిణస్ప్రప్యత్వావగమకత్వాత్ శ్వేతాశ్వతరమన్త్రైభావాశబ్దోపిబ్రహ్మత్వకత్వశాస్యప్రకృతిపరః. యదాపివిరుధ్యతే-తదాతైత్తిరీయకమన్త్రైప్రసిద్ధాయాలజాయాజ్యోతిరుపక్రమాత్వేనతన్త్రైకాధ్యాయాంస్యజమానామితిపదయోఃస్వతన్త్రైప్రప్యత్వావగమకత్వాభావాత్ శ్వేతాశ్వతరమన్త్రైస్థోఽజాశబ్దోపిబ్రహ్మత్వకప్రకృతిపరఇతి. (అజామితి) బ్రహ్మత్వకత్వపక్షేఅజాత్వంసంసమ్భవతి- తత్కార్యత్వాభ్యుపగమాదిత్వర్థః. (సాన్తన్త్రైవిణేతి) *స్యజమానామితికర్తరికానత్. స్వతన్త్రైకకర్తా. అతోసబ్రహ్మచరతన్త్రైత్వమిత్యర్థః.

(ఏవంప్రాప్త్యతి)అత్రాపికాపిలతన్త్రైసిద్ధప్రక్రియానిరస్యత్యత్యవక్రమస్థంప్రతిజ్ఞావాక్యమనుషజ్యుత్యతిమత్వాహేతుమాహ(నజాయత్యతి)అభవా-నజాయత్యతిత్వాదిగాహేతుపదంవిప్రణ్వ*చమసవదితస్మాత్తంపదంప్రతిజ్ఞాపరంమన్యమానోతేనహేతుపదస్యాన్వయందర్శయతి (చమసవదితి) విశేషాప్రతీతేరిత్యన్తంహేతుపదవ్యాఖ్యానం. అవయవశక్త్యాన్తజాత్వమాత్రప్రతిపాదనేనవిశేషాప్రతీతేశ్చమవదన్త్యవతి-వాక్యాన్తరమన్తరేణవిశేషతోనిర్వేతుమశక్యభవతిత్వర్థః. తదేవవివృణోతి(యథాద్వాగితి) అస్యయథాశబ్దస్యతథాత్రాపీతిభాష్యణాన్వయః. చమసశబ్దార్థంవి

స్వభావసాధనత్వమాత్రం చమసశబ్దేనప్రతీయతఇతినతావన్నాత్రేణచమసవిశేషప్రతీతిః - యాగికశబ్దానా-
మర్థప్రకరణాదిభిర్విచిత్రవిశేషనిశ్చయాయోగాత్. తత్ర * యథేదంతద్భిరఃపషహ్యర్వాగ్నిలశ్చమసఠా-
ర్థబుధ్విత్వాదినా వాక్యశేషేణశిరసశ్చమసత్వనిశ్చయః - తథా ౭త్రాప్యర్థప్రకరణాదిభిరేవాజాన్యైత-
వ్యా. నచాత్రతన్త్రసిద్ధాజాగ్రహణహేతవో ౭ర్థప్రకరణాదయోద్యత్యై. నచాస్యాస్వాతన్త్రైవిణ ప్రతి-
త్వంప్రతీయతే - *బహిష్కారప్రజాస్సృజమానామితిప్రత్యుత్తమాత్రప్రతీతేః. అతో ౭నేనమన్త్రేణనాబ్రహ్మ్య-
కా ౭జా ౭భిధీయతే.

బ్రహ్మత్వకాజాగ్రహణవవవిశేషహేతురస్తేత్యాహ.

౯॥ సూ. *జ్యోతిరుపక్రమాతుతథాహ్యధీయతపితే॥ తుశబ్దో ౭వధారణాన్యః. జ్యో-
తిరుపక్రమైవైషా ౭జా. జ్యోతిః - బ్రహ్మ. *తందేవాజ్యోతిషాంజ్యోతిః *అథయదతఃపరాదివాజ్యోతిర్నిష్పత్య-
త్వాదిశ్రుతిప్రసిద్ధః. (జ్యోతిరుపక్రమా) బ్రహ్మకారణకేత్యర్థః. (తథాహ్యధీయతపితే)హేతిహేతౌ. యస్మా-
న్సాఅజాయాబ్రహ్మకారణకత్వమేకేనాభిసన్తైర్దీప్తీయా అధీయతే. *అహోరణీయాన్తహతోమసీయా నా-
త్మాగుహాయాంనిహితోస్యజన్తోరితిపృథయగుహాయాముపాస్యత్యేనసన్నిహితంబ్రహ్మేభిధాయ *సప్తప్రా-
ణాఃప్రభవన్తి తస్మాదిత్వాదినాసర్వేషాంలోకానాంబ్రహ్మదీనాంచ తతఉత్పత్తిమభిధాయ సర్వకారణభూ-
తా ౭జాతతఉత్పన్నా ౭భిధీయతే*అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాంబహిష్కాంప్రజాంబనయస్తీంసరూపాంఅజో-
హ్యోకోజుషమాణోనుశేతేజహత్యేనాంభుక్తభోగామజోన్యత్తమ. సర్వస్యచచ్ఛ్యతి క్తస్యవస్తుజాతస్యతతఉత్ప-
త్త్యాతదాత్మకత్వోపదేశేప్రక్రియమాణే ౭భిధీయమానత్వాత్ప్రాసముగ్రవర్షతాదినదేహవ్యజాబహిష్కానాం

శబదంత(భావసాధనత్వమాత్రమితి)చమ్యతే ౭నేనేచమసశబ్దప్రస-
ర్థావాదిత్యర్థః. విశేషప్రతీతిః - తత్రాప్యర్థప్రకరణాదిభిరేవాజాన్యైత-
వ్యా. నచాత్రతన్త్రసిద్ధాజాగ్రహణహేతవో ౭ర్థప్రకరణాదయోద్యత్యై. నచాస్యాస్వాతన్త్రైవిణ ప్రతి-
త్వంప్రతీయతే - *బహిష్కారప్రజాస్సృజమానామితిప్రత్యుత్తమాత్రప్రతీతేః. అతో ౭నేనమన్త్రేణనాబ్రహ్మ్య-
కా ౭జా ౭భిధీయతే.

ఉత్తరసూత్రపవతారయతి (బ్రహ్మత్వేన)

౯॥ సూ. *జ్యోతిరుపక్రమాతుతథాహ్యధీయతపితే॥ తుశబ్దో ౭వధారణాన్యః. జ్యో-
తిరుపక్రమైవైషా ౭జా. జ్యోతిః - బ్రహ్మ. *తందేవాజ్యోతిషాంజ్యోతిః *అథయదతఃపరాదివాజ్యోతిర్నిష్పత్య-
త్వాదిశ్రుతిప్రసిద్ధః. (జ్యోతిరుపక్రమా) బ్రహ్మకారణకేత్యర్థః. (తథాహ్యధీయతపితే)హేతిహేతౌ. యస్మా-
న్సాఅజాయాబ్రహ్మకారణకత్వమేకేనాభిసన్తైర్దీప్తీయా అధీయతే. *అహోరణీయాన్తహతోమసీయా నా-
త్మాగుహాయాంనిహితోస్యజన్తోరితిపృథయగుహాయాముపాస్యత్యేనసన్నిహితంబ్రహ్మేభిధాయ *సప్తప్రా-
ణాఃప్రభవన్తి తస్మాదిత్వాదినాసర్వేషాంలోకానాంబ్రహ్మదీనాంచ తతఉత్పత్తిమభిధాయ సర్వకారణభూ-
తా ౭జాతతఉత్పన్నా ౭భిధీయతే*అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాంబహిష్కాంప్రజాంబనయస్తీంసరూపాంఅజో-
హ్యోకోజుషమాణోనుశేతేజహత్యేనాంభుక్తభోగామజోన్యత్తమ. సర్వస్యచచ్ఛ్యతి క్తస్యవస్తుజాతస్యతతఉత్ప-
త్త్యాతదాత్మకత్వోపదేశేప్రక్రియమాణే ౭భిధీయమానత్వాత్ప్రాసముగ్రవర్షతాదినదేహవ్యజాబహిష్కానాం

సహపాణాం ప్రజానాం ప్రక్షీకర్తృవశ్యేనాత్మనాభుజ్యమానా అన్యేనవిమోక్షనాత్మజ్యమానా చ బ్రహ్మణః త్వన్నాబ్రహ్మజ్ఞి కావగస్తవ్యేత్యర్థః. అతోవాక్యశేషాచ్చమసవిశేషవచ్ఛాఖాన్తరీయాదేతత్సహపాత్పత్రిత్యభిజ్ఞాయమానాద్ధాన్వాత్వాన్నియమితాజాబ్రహ్మజ్ఞి కేతినిశ్చయతే. ఇహాపి ప్రకరణోపక్రమే * కింకారణం బ్రహ్మ త్యాదభ్యుతేధ్యానయోగానుగతాలపశ్యదేవాత్మశక్తింస్వగుణైర్నిరూఢామితివరబ్రహ్మశక్తిరూపాయాలజాయాలవగతేః, ఉపరిష్టాచ్చ * అస్మాన్మాయాసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః! మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమహేశ్వరం * యోయోనిర్యోనిసఃఫితిష్ఠత్యేకఇతిచతస్యాపవప్రతీతే, రాస్మిన్నస్త్రైతస్త్రైసిద్ధస్వతస్త్రైప్రకృతిప్రతిపత్తిగర్భః.

కథంతర్హి జ్యోతిరుపక్రమా యాలోహితశుక్లకృష్ణరూపాయాలస్యాః ప్రకృతేరజాత్వం - అజాయావాకథం జ్యోతిరుపక్రమాత్వమిత్యత్రాహ.

౧౦|| సూ. +శ్రిః+ కల్పనోపదేశాచ్చమధ్వాదివదవిరోధః || (ప్రసక్తైః) ప్రసక్తాశ్చానివృత్తిర్థశ్చశబ్దః. అస్యాః ప్రకృతేరజాత్వం జ్యోతిరుపక్రమాత్వంచనవిరుద్ధతే. కుతః. (కల్పనోపదేశాత్) కల్పనం - క్షిప్తిః. సృష్టిః. జగత్సృష్ట్యుపదేశాదిత్యర్థః - యథా * సూర్యాచస్త్రగుసాధాతాయథాపూర్వమకల్పయదితికల్పనంసృష్టిః. అత్రాపిఅస్మాన్మాయాసృజతేవిశ్వమేతదితిజగత్సృష్టిరుపదిత్యతే - స్వేనావిభక్తాదస్మాత్సృష్ట్యావస్థాశ్చారణాన్మాయాసర్వేశ్వరస్వర్వంజగత్సృజతీత్యర్థః. అనేనకల్పనోపదేశేనాస్యాః ప్రకృతేః కార్యకారణరూపేణావస్థాద్వయాన్వయోవగమ్యతే. సాహిప్రయవేళాయాంబ్రహ్మతాపన్నా అవిభక్తనామరూపాసూక్ష్మరూపేణావస్థితే - సృష్టివేళాయాంతూర్వాతసర్వాదిగుణావిభక్తనామరూపావ్యక్తాదిశబ్దవాచ్యాతేజోబ్రహ్మదిరూపేణచపరిణతాలోహితశుక్లకృష్ణకారాచావస్థితే - అతఃకారణావస్థాజా - కార్యావస్థాజ్యోతిరుపక్రమేతివదిరోధః. (మధ్వాదివత్)యథేవరేణాదిత్యస్యకారణావస్థాయామేకస్యైవావస్థితస్యకార్యావస్థాయామృగ్యజుస్సామాధర్వప్రతిపాద్యకర్తృనిష్పాద్యరసాశ్రయతయావస్వాదిదేవతాభోగ్యత్వా యమాధుత్వకల్పనముదయాస్తమయకల్పనంచనవిరుద్ధతే. తదుక్తంమధువిద్యాయాం * అసావాఆదిత్యోదేవమద్విత్యాదభ్యుతే

నేత్వత్తరత్రాసిస్సప్త్యనువృత్తైరిచాగ్నిధిం - సర్వస్వతద్వ్యతిక్రమ్యవస్తుబాహస్వతతత్త్వత్యారదాత్మకత్వోపదేశే ప్రక్రియమాణ ఇతిహ్యుక్తం. ముక్తాత్మకీర్తనమేతద్విశేషణత్వేన - గతుస్సప్తప్రకరణవిచ్ఛేదాత్ - యథాబద్ధాత్మకీర్తనమిత్యభిప్రేత్యాహ (కర్తృవశ్యేనాత్మనాభుజ్యమానాన్యేనవిమోక్షనాత్మజ్యమానాచేతి) వివంతస్త్రైసిద్ధాజాన్మవిరోధాశ్చయియక్రమాత్వంసాఖాన్తరేదర్శనం. అథ * సృజమానామితిపదప్రతిరస్తావత్స్త్రైవిరోధిబ్రహ్మత్వకత్వంస్వప్రకరణేదర్శయి (ఇహాపి) శక్తిరూపాయా - అప్రభక్తిద్వయేషణరూపాయా. కార్యోపమాగృహ్యధక్తిర్భవిశేషణంహేశ్. యోనిం - జగద్యోనిరూపాం ప్రకృతిమిత్యర్థః. తస్యాపివ - బ్రహ్మజ్ఞికాయాపివ. (స్వతస్త్రైప్రకృతిప్రతిపత్తిగర్భతి) నకేవలంసాఖాన్తరేకాధ్యాయస్వప్రకరణాచ్చబ్రహ్మత్వకత్వావగమాదిభావః.

ఉత్తరసూత్రశ్చామహ (కథంతర్హి) లోహితశుక్లకృష్ణకార్యంహి కార్యావస్థాయాముపపద్యతే - తదానీంజ్యోతిరుపక్రమాత్వాగ్నేకారేఅజాత్వానుపపత్తిః - అజాత్వేజ్యోతిరుపక్రమాత్వానుపపత్తిరిత్యర్థః.

౧౦|| సూ. +శ్రిః+ కల్పనోపదేశాచ్చమధ్వాదివదవిరోధః || (ప్రసక్తైః) చస్త్యర్థభిత్యర్థః. అవిరోధశబ్దార్థమాహ (అస్యా ఇతి) అతస్మిన్ తద్భావారోపణపరత్వప్రదానాయకల్పనశబ్దస్య సృష్టివాచిత్వం ధాతోస్సృష్టివాచిత్యేన దర్శయతి (కల్పనంక్షిప్తిరి) క్షిప్తిశబ్దం విశదయతి (సృష్టిరితి) క్షిప్తిభిక్షిత్యాదిప్రయోగోలోకనీధర్మమత్వాక్రతప్రయోగందర్శయతి (యథేతి) * సాకల్పయన్యోభవనాని సక్తేత్యానిప్రతిప్రయోగశ్చ ప్రసిద్ధః. అతో జ్యోతిఃకల్పనశబ్దో వైదికశబ్దనిర్దేశానుసారేణ. తథా నిర్దేశశ్చమునిసూక్తిః - * సంప్రసాదాదభ్యుపదేశాత్ * సమానోజ్యోతిషేత్యాదిషు దర్శనాత్. అజాత్వజ్యోతిరుపక్రమాత్వమారవిరోధసిద్ధిం దర్శయతి (అనేనేతి) ఆవస్థాద్వయందివ్యణాతి (సాహితి) బ్రహ్మతాపన్నా - కారణావస్థాబ్రహ్మతాపన్నా. సనుకథంప్రకృతేర్భృహ్మతాపత్తిః - సహ్యసగ్ధ్యవ్యం ప్రవ్యాన్తరంభవతి. సత్యం - నాత్ర కేవలప్రకృతేర్భృహ్మతాపత్తిర్నివశీతా - కిన్తు ప్రకృతిశరీరకబ్రహ్మణఃకారణావస్థాప్రాప్తిః. భాష్యే ప్రకృత్యుపస్థాపకంసేవచదంహిబ్రహ్మపర్యవం - కారణావస్థంబ్రహ్మప్రకృతిశబ్దేనాభిధీయతే బ్రహ్మవ్యతిక్రమస్త్యన్తరాభావాదితి ప్రకృత్యధికరణేవత్వమాణత్వాత్. (కార్యావస్థాజ్యోతిరుపక్రమేతి) కార్యావస్థాజాశరీరకంబ్రహ్మకార్యం - కారణావస్థాజాశరీరకంబ్రహ్మకారణమిత్యర్థః. సూత్రఖండంవ్యాపశ్చే (మద్వితి) ఉదయస్తమయమధుత్వకల్పనానితదభావశ్చాదిత్యస్యావస్థాద్వయేనయథోపపద్యతే. తథాజాత్వజ్యోతిరుపక్రమాత్వేఅవస్థాభేదేనప్ర

భతతః ధర్మః ఉదేత్య నైవాదేతానాస్తమైకలపవమధ్యేష్ఠాతేత్యనేన. ఏకలః - ఏకస్యభావః. అతోనేనమ
నేనాబ్రహ్మశ్చిక్తికాజైవాభిధీయతే- నకాపిలతస్తస్మిన్ధృతిసిద్ధం. — అన్యేత్వస్మిన్త్యనేతేజోబన్నలక్షణా
జైవాభిధీయతేఇతిబ్రువతే. తెప్రక్ష్యవ్యాః- కింతేజోబన్నాన్యేవతేజోబన్నాన్యికాజైవా- ఉతతేజో
బన్నరూపంబ్రహ్మైవ- కింవాతేజోబన్నకారణభూతాకాచిదితి. ప్రథమేకత్వేతేజోబన్నానామనేకత్వాత్
*అజామేకామితివిరుధ్యతే.నచవాచ్యంతేజోబన్నానామనేకత్వేపిత్రివృత్తారణేనైకతాపత్తిరితి. త్రివృత్తా
రణేపిబహుత్వానపగమాత్. *ఇమాస్మిన్ప్రదేవతాః*తాసాంత్రివృతంత్రీవృతమేవైకాంకరవాణీతిప్రత్యేకంత్రి
వృత్తారణోపదేశాత్. ద్వితీయఃకల్పవికల్ప్యఃకింతేజోబన్నరూపేణవికృతంబ్రహ్మైవాజైవా-కింవాస్వరూ
పేతావస్థితమవికృతమితి. ప్రథమఃకల్పబహుత్వానపాయాదేవనిరస్తః. ద్వితీయేపి *అహితశుక్లకృష్ణామితివి
రుధ్యతే. స్వరూపేణావస్థితంబ్రహ్మతేజోబన్నలక్షణమితివస్తుపపినశక్యతే. తృతీయేకత్వేవ్యజ్ఞానజ్ఞేనతేజో
బన్నానిర్దిశ్యతేస్తత్తారణావస్థోపస్థాపనీయేత్యాశ్లేయం - తతోవరమజ్ఞానజ్ఞేనతేజోబన్నకారణావస్థాయా
శ్శుక్లసిద్ధాయాపవాధిధానం. యత్సునరస్యాఃప్రకృతేరజ్ఞానజ్ఞేనచ్ఛాగత్వపరికల్పనముపదిశ్యతేఇతి-తదవ్యసన్య
తం-నిష్ప్రియోజనత్వాత్. యథా *ఆత్మానంరగినంవిధీత్యాదిమబ్రహ్మప్రాప్త్యపాయతాభ్యావనాయశరీరా
దిమరథాదిరూపణంక్రియతే, యథాచాదిత్యేవస్వాదీనాంభోగ్యత్వభ్యావనాయమభుత్వకల్పనంక్రియతే, - త
ద్వదస్యాంప్రకృతాచ్ఛాగత్వపరికల్పనంకోవయజ్యతే. సకేవలముపయోగాభావపవ - విరోధశ్చ. కృత్స్నజ
గతా-రణభూతాయాఃస్వస్మిన్ననాదికాలసమృద్ధానాం సర్వేషామేవచేతనానాంనిఖిలసుఖదుఃఖోపసోగా
పవర్గసాధనభూతాయాః అచేతనాయాః అత్యల్పప్రబాసర్గకరాగస్త్రికస్యసంజేతన విశేషైకరూపాత్యల్పప్ర
యోజనసాధన స్వపరిత్యాగాహేతుభూత స్వసంబద్ధిపరిత్యాగ సమర్థచేతనవిశేషరూపచ్ఛాగస్వభావభ్యావ
నాయ తద్రూపత్వకల్పనంవిరుద్ధమేవ. *అజామేకాం *అజోహ్యోకః *అజోన్యభిత్వప్రాజతేబ్జస్యవిరూపార్థ
కల్పనంచ నశోభనం. సర్వప్రచ్ఛాగత్వం పరికల్ప్యతేఇతిచేత్ - * జహోత్యేనాం భక్తభోగామజోన్యభి

శ్చత్వాత్త్వైకభక్తిభ్యవిరుద్ధేభ్యర్థః. ఏకస్య - ఈశ్వరైకత్వస్య. అనితాక్షనామిగోపనీయత్వస్య. — శ్చోలిరుచ్యమేత్యాదిమూత్రద్యుయస్యసరోక్తచ
గ్ధంనిరాచరీస్తత్రప్రథమస్యమూత్రస్యాగ్ధంమాచయతి (అన్యేత్వైతి) గూఢయయంవిరుద్ధయతి (నిర)నిరాచరీత్వేనచ బ్రహ్మమానంసమ్యక్తేనా
బన్నాన్యేవేత్యర్థః. అజాత్వైకత్వసిద్ధ్యర్థంబ్రహ్మకారణవాదానుగుణ్యాగ్ధంబ్రహ్మమబ్రహ్మేవమప్రమాణంబ్రహ్మైవ- దేవాన్వర్తమానం-తేజోబ
న్నావస్థంబ్రహ్మకిమేకచ్ఛాగత్వేనకల్ప్యతేఇత్యర్థః (తేజోబన్నకారణభూతాకాచిదితి)తేజోబన్నవాచి-స్వరూపేతాత్పూరణభూతాకాచిదేకా
నాన్యేననిరూప్యతేఇత్యర్థః. ప్రథమంకోమాచయతి (ప్రథమభి)ఏకత్వవిరోధపరమభూతానా (నచవాచ్యం)సంబద్ధ్యరాహ (త్రివృత్త
రణేతి) నిహుత్వానపగమముపపాదయతి (ఇమాభి) ససముదాత్మైకత్వం- అమిమసముదాయ త్రయసావేత్వ్య. స్వరీయంభిరేకత్వయతి (కిం
చ) తేజోబన్నరూపాబ్రహ్మణోవికారాకిమదాశ్చేదోచ్యతే - ఉరస్వరూపమిదికల్పగ్ధార్థః. ప్రథమేరిసలచగ్ధంబ్రహ్మదేకత్వవిరోధమా
హ (ప్రథమభి) సమ్యమేరిసిద్ధిత్వీయకల్పంమాచయతి (ద్వివియేషితి) బ్రహ్మస్వరూపేతానామకల్పకృత్వాభావాత్ ప్రాప్తస్వాగస్యమిత్వర్థః.
తేజోబన్నాదినర్వాత్కస్యబ్రహ్మణఃకింకోపపద్యతేఇత్యప్రాహ (స్వరూపేతి) యదా- మాత్రాస్వాగస్యమప్యహ (స్వరూపేతి) *అహ్యోతి
గుచక్రమేతిసాత్రంపదం - జ్యోతిరుచక్రమశ్చైవేదంబన్నవాచిదిత్యైర్వాభ్యాసం సహ బ్రహ్మస్వరూపంతేజోబన్నకల్పవాచ్యం - ఆత
న్యత్రాస్వాగస్యమిత్వర్థః. తేజోబన్నావస్థావిరుద్ధంబ్రహ్మ అజాశ్చదాచ్యంనిరసదేహిమగ్ధాదిభ్యంసద్వాదకం- అదాదకంవా. అదాదక
త్వేభోహిరకుక్లకృత్వత్వదిరోధః- * అరసమభోహిరమితిప్రతే. సద్వారత్వేనకల్పమివసంప్రసారస్వాత్ ఇతికల్పసంకరమాస్వభూతావ్యక్త
త్వాత్. ప్రథమవికల్పితరస్త్రయేత్వీయంభిరూచయతి (ప్రతీయభి)అహితశుక్లకృష్ణత్వాబ్రహ్మైకత్వసిద్ధ్యర్థమయదడశ్చక్లేత. తత్రగూఢ
ణముచ్యతే (అజాశ్చేదేతి) తేజోబన్నానామచరస్యఅజాశ్చదాచ్యతేజోబన్నచరస్వమాలోప్యతేనతత్కారణస్య- దేవయోపస్థాపనాదేముఖ్య
మృత్యాకారణప్రతిపాదనచరత్వాశ్చయణంయమిత్వర్థః. కల్పవిరోధదేశాదిమూత్రస్యసరోక్తమగ్ధంమాచయతి (యత్సనరస్యాభి) సర్వత్రరూ
గితో-వయవశక్త్యావా ప్రతిపాద్యమానముఖ్యాగ్ధంప్రహస్యర్థః. ప్రాప్తం- గౌణాగ్ధంప్రహస్తుముఖ్యాగ్ధానుపపత్వాక్రియతే. తత్రాచిత్యాది
శయయాభో-నేకపదముఖ్యాగ్ధత్వసిద్ధిశ్చప్రయోజనం. తత్రముఖ్యాగ్ధానుపపత్వత్వభావప్రబృతః- అజాత్వజ్యోతిరుచక్రకూత్వయోరవస్థాభేదేనా
నిరొధస్యోక్తత్వాత్. అతో-ధౌచిత్యలాభరూపప్రయోజనాభావంమాచయమాహ (నిష్ప్రియోజనత్వాది)ప్రయోజనానానస్యరూపణప్రభావనా
యరల్పసస్యప్రయోజనసిద్ధ్యర్థతాందర్భయతి (యథాత్మానమితి) విరోధంబర్కయతి (కృత్సేతి) (ఏకరూపేతి) జుగ్ధాదివప్రయోజనమిత్వర్థః.
అచేతనాయాభిత్వసేనస్వసమృద్ధిపరిత్యాగాసామర్థ్యంసిద్ధమితితత్ప్రతీకాకారమాహ (స్వసమృద్ధి) చనిరతకార్యకరత్వానిరత్రవిరోధఉక్తిః.
మాపణావరమాహ (అజామితి) అర్థైకరూప్యంశక్తితే (సర్వత్రేతి) తత్రవిరోధావరమాహ (జహేతి)ఏవమర్థాచిత్యం భరూపప్రయోజనాభా

విమలత్యక్తకప్రకృతిపరిత్యాగం కుర్వతోఽనేనవాఽన్యేనవాపునరపి సమృద్ధయోగ్యచ్ఛాగత్వపరికల్పనమత్వ
న్తవిరుద్ధమ్.

చమసాధికరణంసమాస్తమ్.

౧౧॥ సూ.

ససంఖ్యోపసంక్రమణిహదపినానాభావాదతిరేకాచ్చ॥

వాజసనేయసంసమామనన్తి యస్మిన్పృథ్వీపృథ్వీజనాతికాశశ్చప్రతిష్ఠితః॥ తమేవమ్మన్యత్రాత్మానంవిద్వా
న్ప్రేక్ష్యమృతోమృతమితి. కిమయంమన్త్రః కపిలతన్త్రస్థితత్వప్రతిపాదనపరః - ఉతనేతిసద్విహ్యతే. కిం
యన్తం. తన్త్రస్థితత్వప్రతిపాదనపరఇతి. కుతః. పృథ్వీశ్చవిశేషితాత్మజనశబ్దౌ త్వజ్జవంశతిత్వప్ర.

వోద్యతః. సర్వత్రచ్ఛాగత్వపరికల్పనశక్తోఽన్యనేనవానేకపదాన్తరముఖ్యార్థత్వసిద్ధిరూపప్రయోజనాభావశ్చఫలితః. ఏవంహేత్వగావాత్ప్రయో
జనాభావాచ్చచ్ఛాగత్వపరికల్పనంభుదన్తం. నను సార్థవిరోధః-కార్యకారిత్యప్రయోజనసాధనత్వచేతనస్థాదిమాత్రస్యవివక్షితత్వాత్. సహిచ్ఛాన్త
గతసర్వధర్మాణాంనివర్తేనియమాన్తి - తథాసతిసర్వత్రదృష్టాన్తోఽన్యసంఖ్యప్రస్థాత్. * గౌరనాద్యన్తవతి * అత్తానంరథినందిగ్ధిత్యాదిమన
ప్రకృత్యాదేర్హిత్యాదిపరికల్పనందృశ్యతే-తచ్చసర్వధర్మాసాధర్మ్యవివర్తయోనంఘటతఇతి. ఉచ్యతే - * అత్తానం రథినందిగ్ధిత్యత్రస్థాగోపరూప్య
రూపకవాచిపదశ్రవణాత్ రూపకానజ్ఞీకారేరూపకవాచిపదవైయర్థ్యప్రస్థాత్ యేనాకారేణ సాధర్మ్యంయోగ్యంసామృతపాఠాదిరూపం-
తదాకారమాత్రం తత్ర వివక్షితమితినిశ్చితం ప్రయుక్తపదవైయర్థ్యపరిహారార్థం. * అజామేకామితివాక్యేతు రూప్యరూపకవాచి పదవ్యయా
శ్రవణాత్ అర్థాచిత్వంనావగమ్యతే - తేనగౌణవృత్తినజ్ఞీకారేనవైయర్థ్యం. * గౌరనాద్యన్తవతిత్యత్రరూప్యవాచిపదాశ్రవణాత్, అజాశబ్ద
వచ్చిశబ్దస్యావయవశక్త్యాప్రకృత్యుపస్థాపనాసామర్థ్యా, చ్చగత్యధావాడ్వేష్యత్విరాగితా- * అనాద్యన్తవతి * సర్వకామమఘేత్యాద్యచితవిశే
షణశ్రవణాదర్థాచిత్వమవగమ్యతే. అజాశబ్దేతునతథాగత్యన్తరాభావః - ఉచితావయవార్థసమృతాత్. ఉచితవిశేషణంచ రూఢిసిద్ధాజావాక్యసర్వకం
సమ్రాయతే, పులిగ్జాజశబ్దయోగ్యాముఖ్యత్వం, * బహిష్ఠఃప్రజాకత్వాదిపదానాంసంఖ్యోపసంక్రమణి, అతః ప్రయుక్తపదవైయర్థ్యపరిహరణదా
న్తరస్యానస్యాన్ధాచిత్వసద్భావాసద్భావరూపవైషమ్యాత్ * అత్తానం రథినందిగ్ధిత్యాదిపదానాంపరత్వమయన్తం. కార్యకారిత్యాద్యర్థమాత్రనివ
ర్తేయూమర్థవిరోధాభావోయఉక్తః-సచేన్మఖ్యయైవవృత్త్యాంభ్యతే-తదాగౌణవృత్తిపరిగ్రహానిష్ఫలత్వాదనుపపన్నః. ఏవంపరోక్షస్య జ్యోతిరు
పక్రసేత్వాదిసూత్రార్థస్యఏకశబ్దాదవిరోధఉక్తః- * ఉక్తానోపదేహాదినిసూత్రస్యాజాశబ్దానాన్వారస్యంమాషణతయోక్తం. యద్యపిజ్యోతిరుపక్రమా
శబ్దేనతేజఃప్రముఖత్వం, కల్పనశబ్దేనాతస్మిన్తద్భావారోపణం, చపరోక్షం సూత్రాక్షరానుగుణమివప్రతీయతే-తథాప్యనుపపత్తిచరాహతం.
అన్యమత్రార్థమైదికనిర్దేశసమాధిసాన్వరసంపదపన్నతేచిభిదా. * చమసంపదమశేషేదితిసూత్రంపరస్యాన్వరసం-చమసంపదసంఖ్యయాగతత్వాత్రూపార్థ
సంఖ్యశరత్వాభావాచ్చ.

చమసాధికరణంసమాస్తమ్.

౧౧॥ సూ. ససంఖ్యోపసంక్రమణిహదపినానాభావాదతిరేకాచ్చ॥ అజాశబ్దస్యస్వతఃస్వప్రకృత్యుపస్థాపకత్వేవిశేషాభావా
ద్వాక్యాన్తరానురోధనప్రకృతేర్బ్రహ్మత్వత్వంసాధితం-తదత్రానువచన్తం - పరమాత్మపరత్వేసంఖ్యాధిక్యాత్, పరమాత్మనావిసంఖ్యాపూరణే
నానిష్కర్మికాప్రకృతినివేషేష్యయసమ్భవా, ధితశబ్దయాసంఖ్యః. విషయాదికమాహ(వాజేతి)పృథ్వీవింశతిసంఖ్యాన్వయతత్త్వాధిక్యాదిప్రతి
తిజనకమిదంవాక్యం - ఏవంజాతీయకవాక్యానిసన్నితేత్రాన్యపివిషయః. పృథ్వీవింశతిసంఖ్యాన్వయతత్త్వాధిక్యప్రతీతిభ్యాంసంశయః. * యస్మిన్స
జ్జవజనాభిమన్త్రః కింకపిలతన్త్రస్థితత్వపరః-ఉతనేతి. కింపృథ్వీజనశబ్దేనపృథ్వీవింశతిత్వప్రతీతిరస్తి - నేతి. కింకాశస్యపృథ్వీ
రైశోఽవాన్తరసంఖ్యాన్వయనిమిత్తవిరోధః- ఉతనేతి. కింవాక్యశేషేణపృథ్వీజనశబ్దస్యసాక్షాదివిషయత్వనిశ్చయశక్యః - ఉతనేతి. చ. యదానవి
రోధి, యదాచస్మిన్సంఖ్యః, - తదాఽవాన్తరసంఖ్యాన్వయనిమిత్తపృథ్వీవేసమాసస్యసమాహరణియతయాపృథ్వీజనశబ్దేనపృథ్వీకా
న్యవ్యవైదికపృథ్వీవింశతిత్వప్రతీతేయంమన్త్రస్థితత్వప్రతిపాదనపరఇతిపూర్వఃపక్షః. యదా ఆకాశస్యపృథ్వీరైశోఽవాన్తరసం
ఖ్యాన్వయనిమిత్తవిరోధి, వాక్యశేషేణసాక్షాదివిషయత్వనిశ్చయశక్యః, - తదాఽవాన్తరసంఖ్యాన్వయనిమిత్తాభావేనసమాసస్యసంజ్ఞావిషయ
తయా పృథ్వీజనశబ్దేనపృథ్వీపదార్థాఉచ్యతఇతిపృథ్వీవింశతిత్వప్రతీతేయం మన్త్రోన్త్రస్థితత్వప్రతిపాదనపరఇతిరాధాన్తః. యద్య
పి * శబ్దేభిరుమాంసః పృథ్వీజనాభి మనుష్యనామతయాపరితస్య సముద్రాన్తర్వినిచదానవవిశేషప్రయుక్తస్యపృథ్వీజనశబ్దస్యసంఖ్యాపూర్వస
మాసత్వంనాస్తి - సప్రక్షిణామేతైకస్యసప్రస్థస్యతమభావవత్ మనుష్యణాం దానవవిశేషస్యచపృథ్వీస్యతమత్వాభావేన సంఖ్యాన్వయప్రతీతిను
పపత్తేః సమాససామర్థ్యాభావః - తథాప్యన్యతుపృథ్వీజనశబ్దస్యసంఖ్యాప్రతీతిసాన్వరస్యానురోధేసమ్భవతి తత్పరిత్యాగామూగాత్ సంఖ్యాపూర్వసమా
సత్వం యన్తమిత్వకప్రత్యాహ (పృథ్వీశబ్దవిశేషితాది) నను కథమిదమవసీయతేపృథ్వీజనాభిత్వేకంపదం-సమపృథ్వీ-పృథ్వీ-జనాభితి. తదాహి

తీతే. ఏతదుక్తంభవతి- *పశ్చజనాఇతిసమాససమాహారవిషయః. పశ్చనాంజనానాంసమాహారిపశ్చజనాః - పశ్చపూర్వభవత్. పశ్చజనాఇతివిద్యత్యయశ్చైవసః. తేచసమాహారికతీత్యపేతాయాం పశ్చజనశబ్దవిశేషణేన ప్రథమేనపశ్చజనైససమాహారిః పశ్చేతిప్రతీయతే - యథాపశ్చపశ్చపూర్వభవతి. అతః *పశ్చపశ్చజనాఇతిపశ్చవింశతిపాదాద్ధావగతౌతేకతమ ఇత్యపేతాయాంమోక్షాధికారాన్ముముఖభిద్ధాతవ్యతయాస్త్యుతిప్రసిద్ధఃప్రకృత్యాదయపవజ్ఞాయస్తే-ములప్రకృతిరవికృతిర్నహదాద్యాఃప్రకృతివికృతయస్తే! షోడశకశ్చవికారిసప్రకృతిర్వికృతిఃపురుషఇతిహి కాపిలానాంప్రసిద్ధిః. అతస్తస్త్రిన్ధతత్త్వప్రతిపాదనపరః.

ఇతిప్రాప్తైప్రచక్షుహే (నసఖ్యోపసక్తహాదపీతి) *పశ్చపశ్చజనాఇతి పశ్చవింశతీసఖ్యోపసక్తహాదపితస్త్రిన్ధతత్త్వప్రతీతిః. కుతః. (నానాభావాత్) ఏహంపశ్చసఖ్యోవిశేషితానాంపశ్చజనానాంతస్త్రిన్ధేభ్యస్తత్త్వభ్యోపుథగ్భవాత్. *యస్మిన్పశ్చపశ్చజనాఆకాశశ్చప్రతిష్ఠితఇత్యేతేషాంయచ్ఛబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మశ్రయతయా బ్రహ్మత్వకత్వంహిప్రతీయతే- *తమేవస్మన్యతత్త్వనంవిద్వా స్త్రిన్ధోమృతోమృతమిత్యత్రతమితి పరామర్శేనయచ్ఛబ్దనిర్దిష్టం బ్రహ్మత్వవగమ్యతే - అతస్తేభ్యోపుథగ్భవాత్. పశ్చజనాఇతి నతస్త్రిన్ధావతే. (అతిరేకాచ్చ) తస్త్రిన్ధేభ్యస్తత్త్వేభ్యోఽత్రతత్త్వాతిరేకోపిభవతి- యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టతత్త్వాఆకాశశ్చాత్రాతిరిచ్యతే - అతః *తంపద్వింశకమిత్యాహస్సప్తవింశతమథాపరఇతి స్తుతిప్రసిద్ధసర్వతత్త్వాశ్రయభూతస్సర్వేశ్వరఃపరమపురుషోత్రాభిధీయతే. *నసఖ్యోపసక్తహాదపీత్యపిశబ్దస్య *పశ్చపశ్చజనాఇత్యత్రపశ్చవింశతితత్త్వప్రతిపత్తిరేవసమ్యవతీత్యభిప్రాయః. కథం. పశ్చభిరారబ్ధసమూహపశ్చకా సమ్యవాత్. నహితస్త్రిన్ధతత్త్వేషుపశ్చసుపశ్చస్వనుగతంతత్త్వానివేశనిమిత్తంజాత్యాద్యస్తి. నవవాచ్యంపశ్చకర్తేన్ద్రియాణః, పశ్చజ్ఞానేన్ద్రియాణి, పశ్చమహాభూతాని, పశ్చతన్మాత్రాణ్య, వశిష్టానిపశ్చే, త్యవాస్త

వశత్వమావద్యత. యదాచసమస్తః పశ్చజనశబ్దః - తదాపికథంతస్త్రిన్ధతత్త్వప్రతిపత్తిః. పశ్చజనశబ్దేన పశ్చసఖ్యోతయా సుతిపన్నాధ్యసమనంపశ్చతయావిశేషణే పశ్చవింశతితత్త్వప్రతిపత్తిరేవ - సుసరుప్రసక్తాత్. విద్యసమ్యవతీత్యాదౌపరీక్షితే. కింవిశేష్యస్య- ఉతవిశేషణస్య- ఆహూస్విదుభయస్య. సతావద్విశేష్యస్య - తత్రపశ్చత్వసఖ్యోపసక్తయస్య శబ్దానైరనిర్భయం. సుసరుక్తత్వాత్, సఖ్యోపసక్తేనైభిరుతే షడసఖ్యోప్రతీతే, శ్చ. నాపివిశేషణస్య- విశేష్యపర్యంతశబ్దోపస్థాపితమితివిశేషణస్యపునఃస్వరూపప్రజాతీయవిశేషణాన్వయాదాగాత్. సహాగౌరారితిగోర్వంగోత్వేషవిశేష్యం. సహోభయస్య- అంశేపానరుప్త్యా, దంశేచసఖ్యోపసక్తయాయాగృత్వాత్. నవద్యేవేన్ద్రియాణినిర్దిష్టతత్త్వంయంక్రంతానానైరనిర్వచనీయమైతేపాధ్యభావేనసమాప్తాన్వాసిద్ధిః. ఏతగ్రామస్థిత్యాహుపాసహశతపశ్చసమమహాప్రకృత్యం- తస్మిన్సమస్తేష్యకత్వద్విత్వాదినాపునర్విశేషణసమ్యవః-అన్యథావిహూనామేకత్వద్విత్వాద్యసమ్యవాత్. అతోనసఖ్యోపసక్త్యధిగచ్ఛి. నిర్ధావసివత్ప్రత్యక్షత్వనిశ్చయః- నిశ్చయకాభావాదిత్యాశక్తాయామాహ (ఏతదుక్తమితి) (సమాససమాహారవిషయఇతి) *పశ్చనాంత్యాపశ్చజనామిత్వత్రపశ్చజనశబ్దస్య సమస్తయావికపద్యదర్శనాత్, ఇహాప్యచిత్తతస్త్రిన్ధతత్త్వే, ద్వితియపశ్చశబ్దసమగ్భవాహారసత్తరపశ్చశబ్దస్యసఖ్యోపసక్తప్రతీతే, సమాహారసమాసత్వంస్త్రిన్ధయత్రఇతిభావః. తర్థలమాహ (పశ్చనామితి) (భావనదల) బ్రహ్మహనికట్టవత్ స్త్రిన్ధేభ్యస్తేతరపాదాభావాత్ భావనత్వమితిభావః. భూతత్వజ్ఞానేన్ద్రియత్వాదికమానానైరనిర్వచనీయమైతేతస్త్రిన్ధప్రకృత్యనిర్వచనీయమైతేతస్త్రిన్ధేభ్యస్తేతరపాదాభావాత్ భావనత్వమితిభావః. (తేతేతి) ఏవంపశ్చవింశతసఖ్యోనిర్ధావస్యమస్త్రస్యమోక్షాధికారానాన్వయతత్త్వసర్వసిద్ధిమాహ (తేతేతి) ఆకాశేన *యస్మిన్ద్రియస్థేనాత్మనాచసప్తవింశతితత్త్వప్రతిపత్తిరపిసమిరుద్ధా- సత్త్వరసప్తసంపత్త్యైర్ద్రవ్యత్వాహుప. మాత్ ఆత్మాకాశాభ్యాంవిహూనపశ్చవింశతిసఖ్యోనిర్ధేః. గుణత్రయమహదహక్తారాపశ్చ-వాయుతేజోజలపృథివీభూతాపశ్చ- రనాత్రాచిపశ్చ- జహ్వదిజ్ఞానేన్ద్రియాణిచత్వారిమనఇతిపశ్చ-కర్తేన్ద్రియాణిపశ్చేతిపశ్చవింశతిసఖ్యోపసక్తయనిర్దిష్ఠితి. యద్వా-అత్యసఃస్వనిర్వచనీయత్వాత్, ఆకాశస్యాదలభాయాంకీర్తనాత్, అవిరోధఇతి. పశ్చవింశతిపదార్థాస్తదస్తూతఆత్మనిప్రతిష్ఠితాః- కిమపస్తే- తదస్తత్రఆకాశోపిత్వప్రతిష్ఠితత్వాదరాతిశయానుక్షిప్తసమ్యవతి. ...

రాధాస్తమారభతే (నసఖ్యోపసక్త) (నానాభావాదితి) నానాభావా- పృథక్త్వం. అన్యత్వంవివక్షితం-సమయమర్థం. *విహూనానామిరుక్తప్రకృతివైఖిణికాః. తస్త్రిన్ధతత్త్వేభ్యోపుథగ్భవాత్- అన్యత్వం. బ్రహ్మత్వకత్వం *యస్మిన్ద్రియప్రమ్యగ్భమగ్భిన్త్యాహ (యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మశ్రయతయేతి) యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టస్యబ్రహ్మత్వముపపాదయతి (తమేవమితి) నానాభావావ్యాభావతే. అథావిరేకంవ్యావృత్తి (తస్త్రిన్ధ) అతిరేకః- సఖ్యోపసక్త్యం (అతస్తంపద్వింశకమితి) కాలస్యప్రకృతివికారాణాంవిశేషణతయానైర్భావాత్పద్వింశకత్వం. 'కాలస్యస్వతస్త్రిన్ధతత్త్వాభిప్రాయేనసప్తవింశకత్వమిత్వం. సాఖ్యోప్రసిద్ధాదపీతిప్రసిద్ధం గ్రాహ్యం- అస్తరజ్ఞత్వాదిభావనానాహ (స్తుతిప్రసిద్ధి) ఆపిశబ్దాభిప్రాయార్థమాహ (నసఖ్యోపసక్త) (పశ్చభిరారబ్ధసమూహపశ్చకాభావాదితి) అనేనపశ్చస్వనుగతోపాధ్యభావాదిత్యుక్తంభవతి - ఏవోపాధ్యోహితత్వంహిసమాహత్యం. పశ్చస్వనుగతానుపాధీనాశక్త్యాహ (నవవాచ్యమితి) ఆకాశస్యపుథకరణాత్ ప్రాణపశ్చమేషువాయూదిషుసమపశ్చమేషురసనాదిషు

రసభ్యానివేశనిమిత్తమస్త్యేవేతి. ఆకాశస్యపుటబిద్దేశేన పశ్చాద్ధిరారబ్ధమహాభూతసమూహసిద్ధేః. అతః * పశ్చాజనాభివృద్ధయం సమాసానసమాహరవిషయః - అయంతు * వికృత్యైవసంజ్ఞాయామితిసంజ్ఞావిషయః. అన్యథా * పశ్చాజనాభివృద్ధయత్వం. పశ్చాజనానామకేచిత్సన్తి - తేచపశ్చాసభ్యయావిశేష్యతై * పశ్చాపశ్చాజనాభితి - సప్తసప్తయతివత్.....

కేపునస్తేపశ్చానాభివృద్ధయతః.

౧౨॥ సూ. శ్లో॥ ప్రాణాదయోవాక్యశేషాత్ ॥ శ్లో॥ * ప్రాణస్యప్రాణముతచతుషశ్చ యుక్తోత్త్రస్యోత్త్రమన్నస్యాన్నంమనసోమనోయేవిచరితివాక్యశేషాద్భృగశ్చోత్త్రయాఃప్రాణాదయపవశ్చాపశ్చాజనాభివిజ్ఞాయతై.....

గుణప్రయమాదహక్తాశేషచానుగతోపాధ్యభావాదిత్యర్థః. భూరసమాహాసిద్ధిరేత్యుచుక్షణం. సప్తవజ్రమసాంగుణత్యేన శ్రుతిన్నులిసిద్ధానాం ప్రవృత్త్యాధావత్ అథాకాశాభ్యాంసప్తవింశతిత్వప్రతిపదిపరస్యానుపపన్నా. కిచ్చ - * సాత్వికోరాజసత్త్వైవతామసత్త్వేతియోమహా. ౧౨॥ త్రివిధాయమాహ్లాలోమహత్తత్త్వాదజాయతేతిమహాహక్తాం హెశ్వలివిభత్వాపగమాత్ వికృత్యైవసంజ్ఞాత్వంతత్త్వానాంప్రసజేత్ - అతత్త్వేతన్తన్త్రప్రతిపన్నతత్త్వసభ్యావిరోధః. అతస్సత్త్వరజమసాంప్రవృత్తయోదహుత్యేనగర్వాహూఽనుపపన్నః. * యస్మిన్నితిసద్దేశస్య : న్యేమహిమ్నోపవత్సర్వాహూఽనుపపన్నః - సప్తమ్యస్తస్యవాచివదాశ్రవణేనస్య ప్రతిపత్త్యర్థమనాఽయోగాత్. ఆకాశస్యాదరాతిశయాత్ పృథగుద్దిత్యప్యయక్తం - తతోపిరత్తారణతత్త్వానాంవైపుల్యేసరితదనాదరేణాకాశస్యపృథగుక్త్యనుపపత్తే. సాక్షాన్నిర్వాహమాహ (అయన్వితి) సంజ్ఞావిషయత్వోపపాదనాయసమాహరవిషయత్వేకాబ్ధిమామహమాహ (అన్యథేతి) లింగవృత్తయశ్చక్షేప్తవృత్త్యర్థః. లభదామణంహిసమాహాసిద్ధిరేత్యుచుక్షణం. పశ్చాజనశ్చివ్యతప్రసిద్ధాభవిషయత్వేవ్యుపపత్తేఅర్థానరసద్భావమాహ (పశ్చాజనానామేతి) పశ్చాశ్చివ్యతవేత్వర్థవత్త్వమాహ (తేచేతి) నమసంజ్ఞాత్వేవ్యుజహదవయవాగ్నైవ పశ్చాజనశ్చివ్యతప్రతి. అన్యథానిరర్థకతయా సభ్యావాచిత్యాభావేనసమాససామర్థ్యాభావత్ సహ నిరర్థకశ్చివ్య సమాససామర్థ్యం. తతశ్చసభ్యావికృత్యప్రతిపత్తేపునస్సభ్యయా విశేషణమనుపపన్నమితిశక్త్యాంనిరాచిత్తురాహ (సప్తసప్తయతివిచరితి) * సప్తసప్తయతిచూమలాభితిశ్చివ్యత్వవపురాణప్రయోగోఽభిప్రేతః. అత్రాయమభిసన్ధిః - సంజ్ఞిపవప్రతిపన్నాసభ్యాభావావనుచుక్షణభూతాసంజ్ఞప్రతిపత్త్యర్థా - నమసంజ్ఞినిజ్ఞాపేయవిషయయాఽనర్మాతా. అతోయథాగచ్ఛతితివృత్తతావపిగమనస్యతటస్థత్వాత్ తాత్పర్యావిషయవియాచాక్యాభావస్యైవత్వాభావేనగౌర్వతిగౌర్వత్యైవప్రతిపత్త్యర్థమనాఽయోగాత్ - రటస్సాస్యవాక్యాభావస్యైవవిషయతేతత్ప్రతిపాదనస్యాకాక్షి తత్వాత్సగచ్ఛనీతిపునరుక్తిః. అయవోపాధిపిత్యగమనస్యావిషయతత్వాత్సమ్యక్తీతివ్యాఖ్యాతః. - వివం సంజ్ఞిపవప్రతిపన్నసభ్యాయా పునత్ప్రతిసమయేతటస్థత్వేనావగతాయాస్తాత్పర్యావిషయత్వాత్ పునర్వాక్యాభావస్యైవత్వాభావనాయపశ్చాశ్చేనసభ్యాయావిశేషణత్వజ్ఞాపనంయక్తం. పవద్యయస్య సామర్థ్యంజేదమేవ - యద్విగృహవాక్యైర్ధానిధానశః. అతస్సమాసకవపన్నః. అతోఽర్థసావిషయతత్వాత్ పునప్రయాసభ్యాయావిశేషణంసంభవమితి. — అత్యైవ * నానాభావాదిపవదంతికారోపాధ్యభావోసమాహాసిద్ధిపరంవ్యాఖ్యాతం - తదానీంశ్చసాస్యభావఃస్ఫుటతరః. అపిశ్చివ్యత్వయర్థంచస్యాత్ - అపిశ్చోహపశ్చావింశతిత్వప్రతిపత్త్యర్థమనాఽయోగాత్ ఇతివిచార్యమాణం. అతఃపశ్చానిరర్థకసమాహపశ్చాకాసమ్భవం పశ్చావింశతితత్త్వాప్రతిపత్తిహేతుమభిప్రేత్య పునప్రవృత్త్యుపగమేవ సప్తసప్తయతిత్వపరత్వంయథావృద సంభవత తథాభావే దర్శితైవమోజనాయకాశ్చానురోధినీచ.

ఉత్తరసూత్రస్యాకాక్షాంబర్యయతి (కేపునరితి) సభ్యా పూర్వసమాసత్వమయక్తం-అస్మిన్వాక్యేసభ్యైవయవిశేషాప్రతిపత్తేర్యర్థః.

౧౨॥ సూ. శ్లో॥ ప్రాణాదయోవాక్యశేషాత్ ॥ శ్లో॥ నమకిమనేనసూత్రేణ - కర్మమిమాంసాయాం * సన్నిగ్ధతువాక్యశేషాదివాక్యశేషాత్సంజ్ఞానిరాసస్యకర్తవ్యత్వంహినిర్ణీతం. శాస్త్రైక్యంచాభిమతం - అరవివహిన్యత్యగికరణాదిఋకర్మచిచాగోక్తన్యాయైః కృతకర్తవ్యమాణాభ్యాభావ్యపరిపూరియతఇతి. నైవం-వాక్యశేషాత్ సంజ్ఞావృద్ధాసఃకార్యజిత్యేతావత్సవజీవ్యేపివాక్యశేషయోరేవ నిర్దితార్థత్వాసగ్ధితార్థరూపవైషమ్యాత్. * తిజోనైపులమితివాక్యస్యపుతసమర్థకత్వేహిససప్తేహి - ఇహత్వనిర్ణీయవాచిప్రాణాన్నశ్చివ్యమభివ్యాహారాత్ వాక్యశేషస్యేన్ద్రియపరత్వేనసజ్ఞాసంపగమాత్, ప్రాణాదిమపశ్చాసభ్యానివేశనిమిత్తేకోపాధ్యభావోప్రాణాదీనామపశ్చాజనశ్చివ్యవాచ్యత్వానుపపత్తే, ద్వివియత్వరూపైకోపాధిభ్యుపపాదనేనవాక్యశేషార్థనిర్ణయాయూత్రప్రణయసంప్రయోజనవత్. సజ్ఞేహపుదాసకత్తాత్రాగ్ర్యప్రాయన్యాదోఽభిప్రేతః - ప్రాణాన్నశ్చివ్యత్వాద్ - చతుశ్శ్రీత్రమనశ్చివ్యత్వయః - అతస్తదనుగుణతయాప్రాణాన్నశ్చివ్యత్వోరపిన్ద్రియపరత్వాత్ ప్రాణాదయఃపదార్థాద్భిన్ద్రియాశీతితపిచపశ్చాజనాభివృద్ధిః.

అథస్యాత్ - కాణ్వనాంమాధ్యక్షినానాంచ యస్మిన్పశ్యపశ్యజనాభివ్యయంఘ
స్త్రీస్సమానః*ప్రాణస్యప్రాణమిత్యాది వాక్యశేషేకాణ్వనామన్నస్యపాఠా
నవిద్యతే - తేషాంపశ్యపశ్యజనాఃప్రాణాదయభిసశక్యం వత్తుమిత్యత్రోత్తరం.

౧౩॥ సూ. *శ్రిశ్రి జ్యోతిషైకేషామసత్యమ్॥ శ్రిశ్రిశ్రి పశేషాం- కాణ్వనాంపాతేలసత్యమ్
జ్యోతిషాపశ్యజనాభిగ్రియాణీతిజ్ఞాయతే. తేషాంవాక్యశేషఃప్రసర్జనాధః. ఏతదుక్తంభవతి - యస్మిన్పశ్య
పశ్యజనాభివ్యస్తాత్పూర్వస్తిన్నస్త్రీ*తందేవాజ్యోతిషాంజ్యోతిరాయుర్నోపాసతేమృతమిజ్యోతిషాంజ్యో
తిష్టేవప్రప్త్యాభిధీయమానై బ్రహ్మధీనస్యకార్యాణీకానివిజ్యోతీంషప్రతీపనాని - తానిచవిషయాణాం
ప్రకాశకానీగ్రియాణీతి యస్మిన్పశ్యపశ్యజనాభివ్యస్థానితవిశేషానైశేనావగమ్యత్యభి. *ప్రాణస్యేతి
ప్రాణశబ్దేనస్పర్శనేన్ద్రియంగృహ్యతే- వాయుసప్తభిర్వాత్సవర్షనేన్ద్రియస్య. ముఖ్యప్రాణస్యజ్యోతిశ్శబ్దేన
ప్రదర్శనాయోగాత్. చతుషభిచతుర్ద్రియం. శ్రీశ్రీస్యేతిశ్రోత్రద్రియం.

అసత్తరసూత్రస్యశక్తాహూత (అథస్యాదితి) (పశ్యపశ్యజనాఃప్రాణాదయభిసశక్యంవత్తుమి) కాణ్వనామన్నపాతనైక
తేనప్రాణాదిమపశ్యసత్త్వానివేశానుపపత్తేపశ్యజనత్వమయం కమితిధావ. సనుసర్వశాఖాచర్యయన్యాయేనమాధ్యక్షింపాతస్యకా
ణ్వపారేఖ్యపజీవ్యత్వాత్ పశ్యసత్త్వోపపత్తేనసూత్రాస్తరావేద్య. సత్యం - మాధూచ్యభానరీయంవాక్యమిత్యత్వాస్వప్రకరణ
నైవప్రాణాదీనాం పశ్యసత్త్వోపపత్త్యాపశ్యజనత్వగీతి ప్రతిపాదనార్థంసూత్రం అగ్రస్యప్రాణస్యాయచిరస్థావరానుచితత్వస్తర
శక్తాపరిహారశ్చార్థాత్సత్యం. సర్వశాఖాచర్యయన్యాయేనఅనుక్తస్సప్రపాతస్సాన్యతో హానిపత్తేభిద్దమభిప్రాణాదీనామిన్ద్రియ
త్వనిశ్చయదౌఢ్యేనపశ్యసత్త్వానివేశనిమిత్తాభావాత్ పశ్యజనత్వమనుపపత్తుమిత్యశ్చావధియతే - ప్రాణాదీనామిన్ద్రియత్వేహిప్రా
ణాస్తజ్జిహ్వాఅస్వాదస్పృహయంస్యాత్, ప్రాణశబ్దోచ్చక్రమస్థానభిజ్ఞానియం, అన్నశబ్దస్యచక్షుఃజ్ఞానధ్వయంపరత్వంభగ్యం - అ
తోఽగ్రస్యప్రాణస్యాయస్యానేకహేత్వభిధానస్యాకించీకరణయాప్రాణాదీనామిన్ద్రియత్వమభివ్యక్తం. అతఃకాణ్వపాతే
పిమాధ్యక్షిసాధీతాన్నపాతావశేషనమనపేక్షితంస్యాత్ - ప్రాణాదీనామిన్ద్రియత్వానిశ్చయాత్. తన్నిశ్చయేనవిహ్యదున్ద్రేయగ్రహ
ణావేద్య. ఏవమిన్ద్రియత్వానిశ్చయేన పశ్యసత్త్వానివేశనిమిత్తేకోపాధ్యభావాత్, త్వదిస్మాన్సతయాచపశ్యసత్త్వానివేశాదాగాత్,
సప్రాణాదీనాంపశ్యజనత్వమిత్యశ్చాపరిహారార్థంసూత్రం. స్వస్త్రియత్వానిశ్చయహేతవశశ్చాగ్రస్థైరనుచితా. సత్యం- ఉత్తరత్ర
పరిహారాదిహానిప్రేతత్వమవగమ్యతే- యథాస్తరాదిత్యాద్యధికరణేనాన్తరపరిహారవర్జనాత్ పూర్వపక్షేపృథివీప్రేతత్వమవగమ్య.

౧౩॥ సూ. *శ్రిశ్రి జ్యోతిషైకేషామసత్యమ్॥ శ్రిశ్రిశ్రి జ్యోతిషా- చర్యయన్యాయేనమాధ్యక్షింపాతస్యకా
పాధః - శ్రుతివాక్యస్వారస్యసిద్ధ్యాపయితత్వాత్ సూత్రస్థానితశ్చప్రాస్వారస్యం సోభవ్యమితిభావః. — సత్త్వం * తందేవాజ్యోతిషాం జ్యో
తిరితి ద్వితీయాస్తజ్యోతిశ్చద్విత్ప్రప్త్యాచా పశ్యసత్త్వోభిధియతా - తదానిశ్చిత్సత్యమస్త్రీస్సత్యశాఖాత్వయగ్రస్య ఏకాగ్రత్వ ప్రత్యక్షానభజ్జేన
ప్రప్త్యా పశ్యమతయాఽన్నపశ్యమతయాచ పశ్యజనత్వనిర్వాహకాస్వారస్య మన్వనీయంస్యాత్. చిద - * యస్మిన్ప్రాణాధారయా బ్రహ్మణో
సిద్ధిస్తేనప్రాణాదిమపశ్యమస్యాపిప్రాణాదిచతుష్టయవద్భిహవ్యతిక్షత్వప్రతీతేచ బ్రహ్మణపశ్యమత్వమయం వత్. * నేషామిన్ద్రియప్రతీతి
భివద్విస్వరూపాభివేక్ష - సప్రమాప్రతీతితశబ్దయన్మఖ్యైరైవపశ్యమత్వమన్వనీయమితివాదాదాగాత్. అపి పశ్యజనత్వ సప్రమాదిభిప్రతీతిత
శబ్దానామర్థవైరూప్యాస్వారస్యప్రకారాత్ జ్యోతిషపశ్యమత్వపరత్వమనుపపత్తుమితి నన్వనీయభగవతాః పశ్యకారణత్వేనజ్యోతిశ్చద్విత్ప్రపాత
రతయాజ్యోతిషేతిపదంవ్యాఖ్యాతం. — ఇన్ద్రియాగీతిజ్ఞాయతేనోరసంపాద్యతే చిదవత్తయతీగ్రసమత్వత్రాహ (తేషామితి) జ్యోతిశ్చద్విత్
కోఽగ్రః- తేనైన్ద్రియాగీతికథంజ్ఞాయతే - తతఃకిమన్నపాతకైర్వ్యవహర్యస్యేత్వప్రాహ (చిదమితి) బ్రహ్మధీనస్యకార్యాణీత్యనేన * ప్రాణ
స్యప్రాణాభివ్యక్తేరథాక్షః *పవిత్రాణాంపవిత్రమితివదిధావ. జ్యోతిఃపిత్వసేనప్రకాశకత్వమితిప్రేరం. రుక్మరూపైన్ద్రియాదివ్యాప్తిలిక్ష్ణిః-
తేషాంప్రకాశకత్వాభావాత్ (తానిదితి) అదిత్యాదిశ్చాతీంష- సపేతసంపదేవతేషానిధారణాకాక్షానిశ్చీరితిధావ. తరః చిదిత్యత్రాహ (తానిచే
ది) అనిరారితవిశేషనిదేశేనైవ సత్త్వయవిశేషాపకావాక్యస్తరసాపేక్షత్వంబోధిరం. తతశ్చ పత్రక్రతపశ్యసత్త్వానివేశితత్వాత్, పశ్యస
త్త్వాకజ్యోతిరస్తరప్రసిద్ధభావా, చ్చపరిశేషేన్ద్రియత్వావగమి. ఏవం శాక్యేషసామ్యమక్రమగుతేనచరస్పరసాకాక్షేనమత్తద్వియేనైన్ద్రి
యాణాంప్రతిపాదితత్వాత్, మమ్యస్తజ్యోతిశ్చద్విత్తానాంతేషాం*చతుష్టయోత్రస్యమనసభివ్యవ్యస్తైవనైవప్రత్యక్షానాయమానత్వా, చ్చపా
క్యశేషస్యేన్ద్రియపరత్వమభివేత్తప్రాణబంధ్యాచక్షే. (ప్రాణస్యేతి) వాయుసంబంధీత్వాత్-వాయుస్యాపిత్వత్వాత్. ప్రసిద్ధిప్రాణికస్తా
స్త్రీస్సత్త్వత్యత్యతాహ (ముఖ్యప్రాణస్యజ్యోతిశ్చద్విత్ప్రదర్శనాయోగాదితి)జ్యోతిశ్చద్విత్- *జ్యోతిషాంజ్యోతిత్వత్రమథ్యస్తజ్యోతిశ్చద్విత్సత్యధః.
అనేనముఖ్యస్వస్యచజ్యోతిశ్చద్విత్ప్రదర్శనాయోగోవివక్షితః. స్పష్టాధానామవిచతుర్శ్చోత్రాదిపదానాంవ్యాఖ్యానంకిమర్థం. మన్వస్తజ్యోతిశ్చ
జ్ఞానిహితానామధానాంమన్వస్తవదైరేకశబ్దవ్యమానత్వజ్ఞాపసార్థం- తేనహిపూర్వసూత్రాభిప్రేతస్యాగ్రస్యప్రాణస్యాయస్యహేత్వస్తరాభిధా

అన్నస్యేతి ప్రాణరసనయోస్తద్రేణోపాదానం. అన్నశబ్దాదితపుణివీసవృద్ధిత్వాద్వాక్యేన్ద్రియమనేనగృహ్యతే-అద్యతే నేనేత్యన్నమితరసనైన్ద్రియమపిగృహ్యతే. మనసభితిమనః. ప్రాణరసనయోస్తద్రేణోపాదానమితిపశ్యత్వమప్యవిరుద్ధం. ప్రకాశకానిమనఃపర్యవ్రాసీన్ద్రియాణిపశ్యజనశబ్దనిర్దిష్టాని - తదవిరోధాయప్రాణరసనయోస్తద్రేణోపాదానం. తదేవం ఋషిస్సృష్టపశ్యజనాఅకాశశ్చప్రతిస్థితభితిపశ్యజనశబ్దనిర్దిష్టాన్ద్రియాణ్యాకాశశబ్దప్రదర్శితానిమనోభూతాని, చబ్రహ్మణిప్రతిస్థితానితసర్వతత్త్వానాం బ్రహ్మశ్రయత్వప్రతిపాదనాన్న తస్మిన్ద్రవ్యజ్ఞాపింశతితత్త్వప్రసక్తః. అతస్సర్వప్రవేదాన్తేసఖ్యోపసక్తగ్రహే తదభావేవాసకాపిలతస్మిన్ద్రవ్యతత్త్వప్రతితిరితిసిద్ధమ్. సఖ్యోపసక్తగ్రహాధికరణంసమాప్తమ్.

తస్యపూర్వమస్తద్వయసాహచర్యోత్తమితత్వేనభదానం ప్రాబల్యంజ్ఞాయతే. ఏవంవసతి స్రాణశబ్దస్యఉపక్రమస్తత్వమకించిత్కరం - తస్మాత్సవక్రమభూతమస్తద్వయప్రాబల్యతే. అతోనప్రాణాన్నశబ్దముఖ్యాధానుగుణమితరపదానివ్యాఖ్యేయాని-పదత్రయస్వారస్యానుగుణంపదద్వయస్యవ్యాఖ్యేయత్వాత్. సహ్యనేకపదస్వారస్యభజ్జపిచితభితిభి స్రామేణచక్షుశ్చోత్తమనానీత్రీణ్యపిస్వశబ్దేనైవవ్యాఖ్యాతాని. ఏవముపక్రమైకార్థాత్ ప్రాణాదీనామిన్ద్రియత్వే నిర్భిత్తేసత్వమక్షేన్ద్రియస్వీకారస్యవేషీకత్వాత్ సర్వకాఖ్యాప్రత్యయన్యాయేనకాణ్యపారేష్యన్నపారస్పిద్భితికాభయసాధారణమన్నశబ్దంవ్యావప్తే (అన్నస్యేతి) సమ ఋషిస్సన్ద్రియాదిమన్ద్రేపశ్యసఖ్యోపసఖ్యాభితిమిన్ద్రియత్వమప్యవసితం - అతోవాక్యశేషస్యేన్ద్రియపరత్వనిశ్చయకపక్రమమస్త్రసాపేక్షః - మస్త్రశ్చవిశేషకీర్తనాయవాక్యశేషసాపేక్షజ్యేష్ఠోన్యాయాశ్రయభితి. నైవం-ఉపక్రమస్థమస్తద్వయస్యేన్ద్రియపరత్వనిశ్చయేవాక్యశేషనాకాక్షాత్వాత్. వాక్యశేషస్యేన్ద్రియపరత్వనిశ్చయఏవవ్యావప్త్యమసాకాక్షః. ఏవముపక్రమాదేన్ద్రియత్వేవగతే ప్రత్యేకీర్తనంవాక్యశేషస్థమితపతావతాన్యోన్యాయాశ్రయభితి. అన్నశబ్దంవ్యావప్తే (అన్నస్యేతి) అన్నశబ్దస్యప్రాణరసనోపసాహకత్వంకర్మనిత్యవేదేయామన్నశబ్దస్యప్రాణవాచిత్వందర్శయతి (అన్నశబ్దాదితేతి) పృథివీసవృద్ధిత్వాత్-పృథివాప్యాపయితత్వాత్. లక్షణయేత్వగ్నః. రసనావాచిత్వముపపాదయతి (అద్యతేభితి) లక్షణయాబోధకత్వందర్శయించుఅన్నశబ్దవాచ్యభోగ్యవస్తువినియోగే కరణతయాసమృద్ధః ప్రదర్శయతే(అద్యతేనేనేతి)అద్యతేనేనేత్యేవంపాపమృద్ధాదన్నమితరసనైన్ద్రియంగృహ్యతే-అన్నశబ్దేనరసనైన్ద్రియంలక్షితభితిగ్నః. అనేనప్రాణస్య ప్యాపయితయాసమృద్ధః- తద్వినియోగకరణతయారసనాయాః-అతో2న్నసమృద్ధివస్త్రలక్షణయచాలన్నశబ్దేనప్రాణరసనయోరైకవ్యాపారేణలక్షణాసమృద్ధపతీభావః. నతస్త్విష్యత్వనిర్దిశి-మనసఃపద్యత్వాదిత్యత్రాహ (ప్రాణరసనయోరైతి) (పశ్యత్వమప్యవిరుద్ధమితి)పశ్యత్వంసనిర్దేశ్యాపేక్షయాకిన్దునిర్దేశ్యాపేక్షయేత్వగ్నః. తస్మైణాపాదానకల్పకంకిమిత్యత్రాహ(ప్రకాశకానితి)ప్రకాశకత్వం, పశ్యసఖ్యావిజ్ఞత్వం, మనఃపర్యవ్రమిన్ద్రియాణాముక్తత్వేనపాశేష్యం, చప్రాణరసనయోస్తద్రేణోపాదానకల్పకం - ప్రాణరసనసముదాయగతమేకత్వంపశ్యజనవిషయభూతాయాః పశ్యసఖ్యాయాఅవాస్తరసఖ్యాత్వేనవివక్షితమిత్యగ్నః. అవయవకత్వత్వానాదరేణసముదాయగతైకత్వవివక్షయాపశ్యసఖ్యాన్విర్యేకశ్చశ్చుతిసమాధి-యథా ఋద్వాదశమాసాఃపశ్యర్థవభితి. ఋతుషుక్మేసర్వపిహేమస్తరిరసముదాయగతైకత్వవివక్షయాహితత్రపశ్యసఖ్యావ్యవధేశః. ఋషస్తమృతూనాం శ్రీజామిగ్మిష్కమృతూనాం శ్రీజామిత్యాదిసాసర్వాక ఋతూక ప్రత్యేకనిర్దిశ్య ఋహేమస్తరిరావృతూనాం శ్రీజామితిసహవ్యవధేశాద్దేమస్తరిరసముదాయగతైకత్వం ఋషస్త్రవభితిత్రవివక్షితమిజ్ఞాయతే. ఏవమన్న్యాన్యేభితితమగ్గమాహ (తదేవమితి) పశ్యజనశబ్దనిర్దిష్టాని-ప్రదర్శితానిత్యగ్నః. అతఏవహేన్ద్రియాణీత్యుక్తం - నతుజ్ఞానేన్ద్రియాణీతి. మహాభూతశబ్దేన భూతతనాత్వాన్యసివివక్షితాని - సర్వతత్త్వానాం బ్రహ్మశ్రయత్వప్రతిపాదనాదిత్యుక్తే. ఏవంసఖ్యోభ్యుపగమా తదసఖ్యుపగమాచ్యద్విధాపనిహృతం. ఏవంపరిహరద్వయకళసాస్పిప్రయోజనంవదన్ముపసంహరతి (అతభితి)——(సర్వప్రవేదాన్తేసఖ్యోపసక్తగ్రహేతదభావేవేతి) అనేనగ్నైనానస్తరసా త్రస్యయాదవప్రకాశమతయోజనాభ్యుదాలోహేలయాకృతోభవతి. సఖిలు *కారణత్వేనేత్యాదినా త్రంతమ త్రరసా త్రాత్ పృథగధికరణత్వేనవర్తయక* ఋషవాఏషపురుషఃపశ్యథాపశ్యాత్ప్రేతివాక్యంవిషయముదాహరత్. తదయంక్రం- కృతకరత్వాదిత్యనేనదర్శితంభవతి-పశ్యసఖ్యానివేళనిమిత్రైకాకారానిర్ద్యాసమాహాపశ్యతానిర్దేశ్యపశ్యవింశతితత్త్వస్మిన్ద్రవిపాదనాహాగస్తావత్స్థితః. ఋషస్త్రైతిమృదాత్మాఘటభివత్ అర్థో2నుపపన్నః-పురుషస్యప్రకృతిప్రాకృతతత్త్వేస్వస్యరూపైక్యానాగాత్. తతశ్చప్రత్యేకంపశ్యథాభూతపశ్యత్వత్వసఖ్యతానామాత్మేత్వగ్నస్సాన్విత - తథాసతి పశ్యవింశతితత్త్వానిక్రాత్వాపరమపురుషస్సాన్విత - పశ్యవింశతితత్త్వానాంతదాత్మకత్వాద బ్రహ్మత్వకేభ్యస్తస్మిన్ద్రవ్యైభివిలక్షణత్వంచస్యాత్. ఇదంచాభ్యుపగమ్యాక్రం-వస్తుతఃపితైకశశ్శిరఃపయోదిరూపేణపశ్యవిధాన్మయం ప్రాణమయాదిరూపతయాసద్వారకమద్వారకంవపశ్యప్రకారత్వముపభృతభితిపూర్వాధికరణసమగ్ధితాదధాత్ సకళ్యద్విశేషః. తస్మాదధికరణాస్తరవైయగ్ధ్యమితి.—— ఏవమన్యత్రాపిసఖ్యాసంభవేతథావర్తనీయం - అసంభవేచసఖ్యానాదరేణనిర్వాహ్యమిజ్ఞాపనంప్రయోజనమిత్యగ్నః.

౧౮॥ సూ. శ్లోకః కారణత్వేనచాకాశాదిమయథావ్యవధిష్టతైః॥

పునఃప్రధానకారణవాదీప్రత్యవతిష్ఠతే - నవేదాన్తేష్యకస్మాత్సృష్టిరామాయతత్పరిణామోబ్రహ్మైక

కారణత్వంనయజ్యతేవత్తుం. తథాహి- * సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీదితినత్పూర్వకాసృష్టిరామాయతే, * అ
సద్వా ఇదమగ్రాసీదిత్యసత్పూర్వకా, చ - అస్యత్ర * అసదేవేదమగ్రాసీత్తత్సదాసీత్తత్సమభవదితి, చ.
అతోవేదాన్తేషుప్రజ్ఞురవ్యవస్థితేర్జగతోబ్రహ్మైకకారణత్వంసనిశ్చేతుంశక్యం. ప్రత్యుతప్రధానకారణత్వమే
వనిశ్చేతుంశక్యతే- * తద్దేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీదిత్యవ్యాకృతేప్రధానైజగతఃప్రళయమభిధాయ * తన్నా
మరూపాభ్యాంవ్యాక్రియతే త్యవ్యాకృతాదేవజగతస్సృష్టిశ్చాభిధీయతే - అవ్యాకృతంహ్యవ్యక్తం- నామ
రూపాభ్యాంసవ్యాక్రియతే- నవ్యజ్యతత్తత్సర్వః. అవ్యక్తంప్రధానమేవ. అస్యచస్వరూపనిత్యత్యేనపరిణామా
శ్రయత్యేనచజగత్కారణవాదివాక్యగతో సదసచ్చక్షోబ్రహ్మణీవాప్తిస్సవిరోధ్యేతే. పవమవ్యాకృతకార
ణత్వేనిశ్చితేనతీక్షణాదయఃకారణగతాస్సృష్ట్యాస్సృజ్యాభిప్రాయేణయోజయితవ్యాః. బ్రహ్మత్వశ్చైవాపిబి
హత్త్వవ్యాపిత్యాభ్యాంప్రధానపవతైతే. అతస్త్వతిన్యాయప్రసిద్ధంప్రధానమేవజగత్కారణం వేదాన్తవా
క్యైఃప్రతిపాద్యతే.

౧౮॥ సూ. శ్లోకః కారణత్వేనచాకాశాదిమయథావ్యవధిష్టతైః॥ సర్వతత్త్వానాం *యస్మిన్నితిబ్రహ్మైకయస్వప్రతీత్వా
స్వాతంత్య్రేణప్రధానస్యకారణత్వంసం. అథ స్వాతంత్య్రేణకారణత్వంప్రతీయతే- బ్రహ్మైకయత్వాప్రతీతేతిశబ్దాయాసన్నిధి. తామహ
(పునః) అవర్జనీయాదివిద్వాన్తామహర్షభూషితకారణవాద్యసముదాయావయవై. వ్యాకులత్వాదేవసంశయః. కంఠాంత్రాణుచయవేదా
ప్రవాక్యప్రతిపాద్యమవ్యక్తం- ఉత బ్రహ్మైతి. కిం * అసద్వా ఇదమగ్రాసీత్ * ఉత దేవంపర్వవ్యాకృతహాసీదిత్యత్ర, అసదవ్యాకృతశ్చైవావ్యాకృత
నామరూపావస్థబ్రహ్మచర- ఉతావ్యక్తపరావతి. తదగ్ధంకిం * రుదేష్యేష్యతోభవత్పిసాక్షిత్వేనసద్వైకేనసర్వస్య సత్త్వంబ్రహ్మచరతామవగమయ
తి- నైతి. * సమపక్షాప్రనిర్దేశతిప్రతానిరురసుకర్షణవ్యాకృతశబ్దస్య బ్రహ్మచరతామవగమయతి- నేతిసంశయోఽస్మిన్. యదా * సమపక్షావ్య
సుకర్షణావ్యాకృతశచిరబ్రహ్మచరతామవగమయతి, యదాచ * రుదేష్యేష్యతోభవత్పిసాక్షిత్వేనసర్వస్య సత్త్వంబ్రహ్మచరతామవగమయతి, - రుదాసీమస
దవ్యాకృతశబ్దయోరవ్యాకృతనామరూపావస్థబ్రహ్మచరత్యాభావకారణవాక్యప్రతిపాద్యమవ్యక్తమితి ప్రాప్నోతి యదా * సమపక్షావ్యవధిష్టతైః
సర్వబ్రహ్మబ్రహ్మచరతామవగమయతి, యదాచ * సమపక్షావ్యవధిష్టతైఃసర్వస్య సత్త్వంబ్రహ్మచరతామవగమయతి, - రుదాసీమస
వ్యాకృతశబ్దయోరవ్యాకృతనామరూపావస్థబ్రహ్మచరత్యాభావకారణవాక్యప్రతిపాద్యమవ్యక్తమితి ప్రాప్నోతి. వేదాన్తేషు కారణవాక్యనైకత్యస్యహి
బ్రహ్మకారణత్వముక్తం- తదనుపపన్నం- వికరణ్యాభావాదిత్యాహ (నవేదాన్తేష్యైతి) విరహాత్- విరూపాత్కారణాత్. సర్వరచ్యవ్యతే- బ్ర
హ్మకారణవాదేష్యైకకారణస్వావ్యవస్థితేర్వ్యక్తి. ప్రధానకారణవాదేనామజ్యేష్ఠసూత్రా (ప్రయుతే) సర్వవ్యాక్తిరాత్ సృష్టిప్రతీయతే- నప్ర
ధానాదిత్యత్రాహ (అవ్యాకృతంహితి) అవ్యాకృతత్వంనామరూపవిషయయాఽసర్వస్య కర్తృమత్తు - సర్వవిద్యత్రాహ (అవ్యక్తంప్రధానమేవ
తి) పరస్పరప్రతిక్షేపకారణవిషయయాస్సదసచ్ఛయోఽధంప్రధానవిషయత్వోపపత్తిర్యత్రాహ (అస్యచేతి) బ్రహ్మణీవేతిభేదః. సృష్టిస్తాచక్షి
సను * రుదేష్యమితి ప్రకరణవివ * పశ్యత్కచక్షుప్రద్యౌశ్రోత్రయిత్యవ్యాకృతశ్చైవావ్యవస్థితేనసర్వచక్షుఃశ్రవణే- అసచ్ఛస్వావ్యవస్థితేనసర్వసా
దాగత్యేమత్వాత్తేనతపవిషయస్యహవతి. ప్రకరణాన్తరేషుతేషుచంప్రాయతే పరబ్రహ్మైకస్యచేదవిషయత్వంప్రతిప్రసిద్ధం. అసచ్ఛస్థితే
నైకాన్తఃకృతశ్చాయామూక్షణధర్మయోగం ప్రవివృత్తి (విమితి) విసంశయేనకారణవాక్యసదసదాదితత్త్వానాంపరమానన్యసావజ్ఞానంప్రధానేనా
మజ్యేష్ఠసృష్టిపూర్వోక్తత్వాత్పరావృత్తతే. ఉత్పాదయత్యాదిత్యైన * సమహితస్య * సమసర్వమస్యనిత్యాదివాక్యప్రతిపాద్యపూర్వాకార
పర్యాలోచనాప్రయత్నోవివక్షితా. (కారణగతా ఇతి) అవ్యాకృతశబ్దేన సమసమపాదేనసర్వప్రతిపాద్యపూర్వత్వాదేవ. ఉపశ్యత్కచక్షుఃత్వా
దివాకోక్తంచేతయిత్యవ్యవస్థానాన్యభాషిప్రాయం. విసంప్రకరణాన్తరేషుచిత్తేషుకైర్వ్యాదానిపదపర్యవృత్తపూర్వకత్వాత్, భా
వాచిపదానాంసర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేనావ్యాకృతశబ్దబ్రహ్మత్వాత్, తత్తలాఉత్పాదయత్యుక్త్యాసృజ్యాభిప్రాయా ఇత్యర్థః. యదా-
(కారణగతా ఇతి) బ్రహ్మకారణవాదిసాపి ప్రధానం, తస్మాదాదితయాపరమపరణత్వం, చానుమరం - తస్యవేదాన్తవాక్యప్రసిద్ధత్వాత్. అతః
చిదచిత్త్వసముదాయస్యకారణత్వాదీక్షణస్యాంశేముఖ్యత్వశ్చక్షిన్వైకార్యం- తత్త్వానిబిరుద్ధవస్తునివేదాన్తవాక్యనాంసామజ్యస్యాభావేనామాన
తయానైకత్యభావేనసర్వత్రైక్షణంగౌణమాన్వేయమితిప్రాయః. ధూయసాంబలియన్వశ్చక్షాపిలనేనరహ- సర్వకారణవాక్యేష్యవిశేషణ
స్యాంశేగౌణతయాఅర్థజరతియప్రహేనగౌణత్వావశ్యంభావాత్. బ్రహ్మైకశబ్దయోగప్రధానపరత్వముపపాదయతి (బ్రహ్మత్యేతి) అసేనేషు
త్యధికరణాత్వేవశ్చలితః. అధికయుక్త్యవ్రతమాహ (న్యూనిన్యామేతి) సర్వయోగవ్యవచ్ఛేదనిశేధేనోన్మితస్యాధికరణస్వత్వం. తిపాద్యాంసర్వైః - అ
స్యాంసర్వతస్యవాకభమయోగవ్యవచ్ఛేదప్రతిక్షేపేణోక్తానం. కిచ్చ-నచాప్రసిరూపణీయమై-పూర్వాపరవాక్యేషుసమాకర్షణేహిఅగ్లోనిష్కృత్య
తేదేదాన్తే. పూర్వాపరవర్జనంచాసచ్ఛస్వావస్థానన్తమయాధికరణేకత్వం- అతస్సంశయోక్తానాభావోఅనారబ్ధ్యణీయత్వంచేతి. కైవలం - ప్రధానప్రతి

ఇతి ప్రాప్తై ప్రచక్షు హే (కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యవధిప్రోక్తైః) చశబ్దస్తుశబ్దాథే. సర్వజ్ఞాత్వైశ్చ శ్వరాత్సత్వసజ్జల్యానిర్వరస్థినిలదోషగణ్ధా త్వరస్సాద్యస్మాణపవజగమత్పద్యతఇతి నిశ్చేతుంశక్యతే. కుతః. ఆకాశాదిషు కారణత్వేనయథావ్యవధిప్రసక్తైః - సర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్టత్వేన *జన్మాద్యస్యతదైత్యేవమాదిషు ప్రతిపాదితం బ్రహ్మయథావ్యవధిప్రమితుచ్యతే- తస్యైకస్యైవాకాశాదిషు కారణత్వేనోక్తైః. *తస్మాద్వాప తస్మాద్వాత్సరసకాశస్సమూహః *తత్తైజోసృజతేత్యాదిషు సర్వజ్ఞం బ్రహ్మైవకారణత్వేనోచ్యతే. తథాహి- *సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ *సాశ్చ తేసర్వాన్తామాంత్రహబ్రహ్మణా వివశ్చి తేతిప్రకృతంవివశ్చి దేవబ్రహ్మ * తస్మాద్వాపతస్మాదితిపరామృశ్యతే, తథా *తదైక్షతబహుస్యామితినిర్దిష్టంసర్వజ్ఞం బ్రహ్మైవ *తత్తైజో సృజతేతిపరామృశ్యతే. ఏవంసర్వత్ర సృష్టివాక్యేషుద్రష్టవ్యం. అతో బ్రహ్మైకకారణంజగదినిశ్చీయతే....

పాదసచ్చాయానుసారివాక్యవిషయత్వాత్. సచానందమయాధికరణేనచితార్థతా-అనప్పజ్ఞస్యప్రధానపరత్వశక్తాయాస్తత్రానపాకృతత్వాత్. పూర్వాపరనాక్యానాంపరవిషయత్వేనిరూపితేప్రకరణాచ్చులేర్బలీయస్తాత్ అసచ్ఛబ్దస్యబ్రహ్మపరత్వంహిమరవగమం. తస్మి * అస్మిన్నవ్యవధోగంశాస్తీతిహాత్రస్యానందరమేవానన్విత్యప్రాప్తినిమిత్తవ్యవస్తునోఽసచ్ఛబ్దవాచ్యతయాప్రధానత్వ మాశ్చ్యుతత్రైవినిరాకరణం కర్తవ్యమితిచెన్న-ప్రధానప్రతిపాదసచ్చాయానుసారివాక్యవిచారస్యపాదసజ్జత్యథావాత్. అతోఽత్రైవినిరాకృత్యేనమి పూర్వపక్షయ్యైవకాదయోగవ్యవశ్యేదని షేధఃఫలితః - కారణవాక్యానాం బ్రహ్మపరత్వేఅనుపపన్నేనమి, పూర్వపక్షిణాపి వేదప్రామాణ్యమభ్యుపగచ్ఛతాతేషామానర్థక్య పరిహారాయకస్య చిదగ్రస్య ప్రతిపాదకత్వే అవశ్యాభ్యుపగస్తవ్యే సతి, ప్రధానపరత్వేచసమన్వితే, అర్థజరతీయ ప్రసజ్జ పరిహారాయ ఈక్షణాద్యముఖ్యత్వేచ న్యాయ్యేనమి, ప్రధానాని కారణసద్భావానుపపత్తేః. అతః ప్రతిపాద్యారమ్భేతస్యాఅన్యయోగవ్యవశ్యేదచరత్వాధిధానం ప్రాయికత్వాధిప్రాయం మద్రవ్యమితి.

(ఇతి ప్రాప్తై) త్వదైవచశబ్దైశ్చలితాం ప్రతిజ్ఞామాహ (సర్వజ్ఞాదిత) పరస్సాద్యస్మాణపవజగమత్పద్యతఇతి ప్రధానప్రతిజ్ఞావహుచితః. యథావ్యవధిప్రమితుచ్యతే. త్వత్వపదిప్రమితిశక్త్యావ్యావృత్త్యర్థమాహ (జన్మాద్యస్యతదైత్యేవమాదిష్యతి) — అత్రాయమభిసంజ్ఞి-పరైస్తు యథావ్యవధిప్రమితివదేవమన్వయాభ్యాతం - యథాశ్చ త్వదైవమవ్యవధిప్రమితేషాంపుష్కైరితి. తదయుక్తం - శ్చుత్వదైవమపి ప్రధానమేవోక్తంసా్యో ఇత్యుక్తేముత్తరం. తేషాపరబ్రహ్మణిపరమకారణత్వేనప్రతిపాదితత్వం ప్రాచీనన్యామై సమర్థమితివక్తవ్యం. తస్మి పూర్వప్రతిపాదితప్రకారస్యకారణస్యేవమితి ప్రతిపాదితత్వం హేతుతయావర్జనీయం - అతఃకష్ట్యై నరసాపేక్షయ్యై ప్రతిపాదకత్వాదపినిరపేక్ష హేతుప్రతిపాదకత్వస్యసముచితత్వాదితి. — ఆకాశాదిషుకారణత్వేన- ఆకాశాదీనాంకారణత్వేనైత్యర్థః. అర్థస్సార్థస్యేనాత్రవ్యాభ్యాతం. దీపేతుసప్రమాస్యా రస్యేన * ఆకాశాదిషుచిహ్నైవేషువాక్యేష్యితుక్తం. (తస్మాద్వాదైతి) స్వతశ్చేతనై కానాశ్చశబ్దోపేతప్రకరణస్సారణార్థం * ఆకాశాదిష్యుక్తమితిశావ్యః. సత్త్వసచ్ఛబ్దాపేతప్రకరణంవివక్షితం- తస్యైతరమాత్రవివక్షితం. భూయసాంబలీయ స్వమేవాస్మింహ్యూ త్రే హేతుతయావివక్షితం- అతవహిసద్విద్యావాక్యముపాదియతే * తత్తైజోసృజతేతి. ఆదిశబ్దైశ్చముక్త్యాపనిషదాదివివక్షితం. భర్తృవాచినోఽవ్యాకృతాదిపదస్యప్రథమశ్చుతత్వాచ్చరమావగతమిక్షణాదికంతదానుగుణ్యేనగౌణమిత్వక్తమితిశక్త్యా యాంతేషుప్రకరణేషుసర్వజ్ఞత్వాదిగుణకన్తై స్వకారణత్వేనప్రతిపాదితత్వముపపాదయతి (తథామిలి) కారణత్వప్రతిపాదనాత్ ప్రాగేవకారణత్వభర్తృణాం ప్రథమరవివచేతనత్వప్రతిపాదనందర్శయతి (సత్యంజ్ఞానమితి) * సంతభూతైశ్చస్మిన్ప్రతిపాదనాత్పూర్వమేవప్రయ్యక్షస్వతశ్చేతనై కాన్తత్త్వశబ్దః ప్రబలతరః - తతఃపూర్వమేవతస్యకారణస్యవిభిన్నత్వప్రతిపాదనాదాత్మశబ్దస్యస్థినిర్వాహశక్త్యాహారోత్సారితేత్యధిప్రామేజాహ (ప్రకృతంవివశ్చిదేవేతి) (తథేతి) * తత్తైజోసృజతేతికారణత్వప్రతిపాదనాత్ పూర్వమేవ * తదైక్షతేతిఈక్షితత్వప్రతిపాదనాత్ ఈక్షణానుగుణంకారణత్వంసేయం - సతుకారణత్వానుగుణమిక్షితత్వంసేయమిత్వర్థః. అతః పూర్వనిర్దిష్టంసదితపదంతుసాధారణత్వాన్వప్రధానపరతయావ్యతఃప్రతీయతే- ఈక్షణదర్శనాత్ ప్రధానవిలక్షణంకారణంనిశ్చీయతఇతిసోపక్రమవిరోధః. సచ్ఛబ్దస్యఇదంశబ్దసామానాధికరణ్యంతుసమ్భవతీర్థయపర్థః * ఈక్షణేర్వాశబ్దమిత్యప్రసమగ్ధితత్వభిప్రాయః. (ఏవంసర్వత్రేతి) * అత్యావాఇదమేకవిహగ్ర ఆసీత్ సతఃకృతలోకాస్సుస్థజాఇతిసంజ్ఞాల్లాకానస్థజత * యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ యస్యజ్ఞానమయంతతః. తస్మాదేతద్భిహ్మనామరూపమన్తందజాయతే * ఏకోహవై నారాయణ ఆసీత్ ఇత్యారభ్య * సనికాశీరమతస్సోస్యంకామంమనసాధ్యాంతతద్భిరణ్డయమణ్డమభవత్ తత్ర బ్రహ్మచతుర్ముఖోజాయత * అథ పురుషోహవై నారాయణోకామయత ప్రజాస్సృజేయమితి * నారాయణాద్భిహ్మజాయతే ఇత్యాదిమధ్యక్ష్యైః పూర్వమేవపరమచేతనతదసాధారణేక్షణాదికమవగద్రవ్యమిత్వర్థః. ఉపక్రమస్థబహుశ్చుతివిరోధాత్ అవ్యాకృతశ్చుతిమాత్రదౌర్బల్యమగ్రసిద్ధమ్.

నను * అసద్వాగ్దమగ్రుఁసీచిత్వసదేవకారణత్వేన వ్యవచిత్తే - తత్కథమి

వసర్యజ్ఞస్యసత్యసజ్జ-ల్పస్య బ్రహ్మణవవకారణత్వం నిశ్చయతథ్యత ఆహ.

౧౨॥ సూ. శ్రీమహాకర్పూరమ్ ॥ ❀❀❀ *అసద్వాగ్ధిదమగ్రతసిదిత్యత్రాపి వివశ్చిదానందమ

యంసత్యసజ్జాల్పంబ్రుచ్చైవసమాకృప్యతే. కథం. *తస్మాద్వాపితస్మాద్విజ్ఞానమయాదన్యోచరతత్త్వానందమ

యః *సోకాపః యతః పశుస్యాంప్రజాయేయేతి *ఇదం సర్వమనుజతయదిదంతిం చ తత్సృష్టౌ తదేవాను ప్రా

విశత్ తదనుప్రవిశ్యసచ్చత్యచ్ఛాభవదిత్యాదినా బ్రాహ్మణేనానందహయంబ్రహ్మసత్యసజ్జాం సర్వస్యప్ర

[illegible]

బ్రహ్మసూక్తం, సుగంధసూక్తం, శాన్తతాపత్యసూక్తం, యానతాపత్యసూక్తం, చిత్తీయసూక్తం - ఆత్మోపనిషత్ సూక్తం

యవచ. తదానీం నామరూపవిభాగాభావేన తత్సమ్యక్తతయాఽపి తాభావాన్మృగైశ్చ వాసచ్చజ్జీవోచ్యతే. *అ

సచేపేదమగ్రాసీదిత్యతా, వ్యయమేవనిర్యాహః. యదుత్తం * తద్దేదంతర్వ్యవ్యాప్తతమాసీదిప్రధానమేవ

జగత్కారణమేనాభిధీయతద్వై. నేమ్యచ్యుతే-తత్రా ప్యవ్యాకృతశబ్దేనావ్యాకృతశరీరంబ్రహ్మవాభిధీయతే-

*సమీపభవప్రవిష్టతనఖాగ్రభ్యుపశయం శ్చతుశ్శుభ్రం చోచ్చిత్రం మన్వానోమనతైత్వేనోపాసితేత్యత్ర

[illegible]

ప్రతిపక్షాః *ఆదేశనజీబ్ హాష్మీ నాను ప్రతిపక్షనామరూపే బ్యాకరవాణీతి ప్రజ్ఞాసర్వజ్ఞ సృషరసృష్ట హ్మణఃకా

[illegible]

(బ) హృ: శ్చతన్మామరూపాభ్యాంపాత్రియతేతి - తదేవావిభక్తనామరూపం బ్రహ్మసర్వజ్ఞం సత్త్వసజ్జ-ల్లం

స్వచ్ఛైవవిభక్తనామరూపం స్వయమేవవ్యాక్రియతేత్సుచ్యతే. ఏవంచసతీక్షణాదయోముఖ్యాపవభవన్తి.

బ్రహ్మత్యేకదైవావపిరతిశయబృహత్స్వనియమనాథవ్యాపిత్యాభావేన ప్రధానైకతంచదుపపద్యేతే. అతోబ్ర

హైదరాబాద్ కారణంజగదత్తిస్థితమ్. కారణత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

[illegible]

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ(నన్వితి)

౧౫॥ సూ. శ్రీమదాంబకర్పూర్ణః || శ్రీమద్భక్త్యో ఆనంద్యాత్మాదిహసహజ్జగత్ప్రతిష్ఠాత్మః * ప్రహ్వణావిషయితా * అన్యోవరతాన

సమయః *సోకామయతేతివాక్యాన్యధిప్రప్యవిష్యత్వాదికముక్తం. ప్రతిజ్ఞాతార్థవిషయవాక్యముభుత్వాంధర్వయతి (కథమితి) *కస్తాత్వాది

తామ్రశబ్దేన కారణవిషయేణ నిష్టస్వభిప్రాయానన్వయః * సహజమైష్ట్యా త్తశబ్దేన, సర్వసజ్జల్పాదిగుణానన్య * త్వత్వేన ఇతి వచ్చబ్దేన, చ సమా

[illegible][illegible]

మిథివాళ్ళకు కారణవిషయం నచ్చబోకాల్సిందే. సత్యసభ్యుల తాపదీక్షలను వ్యతిరేకిస్తూ, అలాగే సత్యసభ్యులకు తత్వవాదీల తప్పుబట్టాలను

చట్టప్రతిపదితా సారణినిజన్మం- సచ్చబ్రహ్మహతుచ్ఛవావర్తకం- నత్వవిద్యావర్తకం. "కారణావస్థాయామసద్వాస్తవ్య తద్ధౌరముఖాభికరణావసే

యా. *తద్ధేదమిత్యాది శ్రుతావపి నుకర్షం దర్శయతి (యద క్తమితి) *తద్ధేదమితి శ్చుర్యుతాను ప్రవేశనామరూపవ్యాకరణదోషరహిత్యభ్యుత్పే

స.ప్ర.సిద్ధిమాత (తత్సంజ్ఞాతి) ప్రధానసాహిత్యకార్యకర్త ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మత్యాగ్రాహం (బ్రహ్మసంజ్ఞాతి) శివశ్యామలకృష్ణాశ్రమి

[illegible]

ప్రభావము తగ్గితడనప్పటికీ, అనేకవార్షికతత్వజ్ఞాతననూనం * అనూమరూపాభ్యాంబ్యాః యతేతావత్కథాభిముఖాదాయవ్యాపర్యే

(తదేనైతి) అసచ్ఛబ్దోక్తకారణవిషయేన సమతాత్వానన్వయమకురుతవ్యత్వసైకాధ్యాయదిద్ధావః. అసదవ్యాకృతాదిశబ్దాసాంగ్యమాభ్యాసఃటమాస

తే.స.చ.రా.వి.తా.నా.ము.ప.ప.న్.తో.తా. ఆ.భే.జ.జ.దీ.నా.ం.బ్ర.క్.మ.జ్యో.హో.ప.ప.త్వం, ప్ర.హ.సే.ను.ప.ప.త్వం, చా.హ. (వి.స.చే.స.స.ద.వా.క్య.తా.ది

[illegible]

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರದ ಆದೇಶ

౧౬॥ సూ.

శ్రీభాష్య జగద్వాచిత్యం ॥ శ్లో॥

పునరపిసాక్ష్యఃప్రత్యవతిష్ఠతే-యద్యపివేదాంతవాక్యానిచేతనంజగత్కారణత్వేనప్రతిపాదయన్తి-తథా
పితన్త్రసిద్ధప్రధానపురుషాతిరిక్తంవస్తుజగత్కారణంవేద్యతయానతేభ్యఃప్రతీయతే. తథాహి-భోక్తారమేవపు
రుషంకారణంవేద్యతయా_ధీయతేకాషీతకినోబాలాక్యజాతశత్రుసంవాదే*బ్రహ్మతేబ్రహ్మణీత్యుపక్ర
మ్య*యోవైబాలాకపతేషాంపురుషాణాంకర్తాయస్యవైతత్కర్తృసవైవేదితవ్యథితి. ఉపక్రమేవక్తవ్యతయా
బాలాకినోపక్షిప్తంబ్రహ్మజానతేతస్మాదవాజాతశత్రుణా*సవైవేదితవ్యథితిబ్రహ్మపాదశ్యతే-*యస్య
వైతత్కర్తృతికర్తృసమ్బద్ధాత్మకృత్యధ్యతోభోక్తాపురుషోవేదితవ్యతయోపదిష్టంబ్రహ్మేతినిశ్చయతే. నాథా
న్తరం-తస్యకర్తృసమ్బద్ధానభ్యుపగమాత్. కర్తృచపుణ్యాపుణ్యలక్షణంయేత్రజ్ఞస్యైవసమ్ముపతి. నచవాచ్యం-
క్రియతథాతికర్తృతిపుణ్యత్వాప్రత్యయోదిప్రమాణోపస్థాపితంజగదేతత్కర్తృనిర్దిశ్యతే-యస్యైతత్కర్తృత్వం
జగత్కర్తృసవేదితవ్యథితిత్రజ్ఞాదధాన్తరమేవప్రతీయతథితి. *యోవైబాలాకపతేషాంపురుషాణాంకర్తాయ
స్యవైతత్కర్తృతిపుణ్యదైశ్వర్యైవైయధ్యాత్, కర్తృశబ్దస్యచ లూకవేదయోఃపుణ్యపాపరూపపవకర్తృనిప్రసిద్ధేః.
తత్తద్భోక్తృకర్తృనిమిత్రత్వాజ్జగదుత్పత్తేరేతేషాంపురుషాణాంకర్తృతిచభోక్తృరేవోపపద్యతే. తదయమర్థః-
ఏతేషామాదిత్యమణ్డలాద్యధికరణానాంయేత్రజ్ఞభోగ్యభోగోపకరణభూతానాంపురుషాణాంయఃకారణభూ
తః-ఏతత్కారణభావహేతుభూతంపుణ్యాపుణ్యలక్షణంచకర్తృయస్య-సవైవేదితవ్యః-తత్త్వరూపంప్రకృతే
ర్వివిక్తంవేదితవ్యమితి. తథోత్తరత్ర*తౌహసుప్తంపురుషమాజగ్ముఃతంయస్మినాచియేపేతిసుప్తపురుషాగ
మనయస్మిమాతోథావనాదీనిచభోక్తృప్రతిపాదనఏవలిక్లాని. తథోపరిష్టాదపిభోక్తృప్రతిపాద్యతే*తద్య
థాశ్రేష్ఠీస్వైర్భుజ్జేయథావాస్వాశ్రేష్ఠీనంభుజ్జన్వేనమేవైషప్రజ్ఞాత్వేతైరాత్మభిర్భుజ్జేవమేవైతతత్కర్తృ
సంభుజ్జన్వీతి. తథా*క్వేషవతద్బాలాకేపురుషోశయిష్టత్వవాసతదభూతు-తపతదాగాదిపుష్కమగ్ధమజాన
తేతస్మైస్వయమేవాజాతశత్రురువాచ*హితానామనాడ్యస్తాసుతదాభవతియదాసుప్తస్వప్నంనకథంచనప
శ్యత్యథాస్మిన్నానివైకథాభవతితదైనంవాక్సర్వైర్నామభిససహోపేతిమనస్సర్వైర్ధానైససహోపేతిస
యదాప్రతిబుధ్యతేయథాగ్నేర్జ్వలతస్సర్వాదిభోవిస్ఫులిక్లావిప్రతిష్ఠేరన్నేవమేవైతస్మాదాత్మనఃప్రాణా

౧౭॥ సూ. శ్రీభాష్య జగద్వాచిత్యం ॥ శ్లో॥ సజ్జతిమాహ(యద్యపితి)*సవైవేదితవ్యథిత్యన్తంవిషయవాక్యందర్శితం. కారణవాక్యప్రతి

పాద్యంకింప్రకృత్యధిష్ఠాతాపురుషః-ఉతపరమాత్మేతిసంశయస్వరూపమర్థసిద్ధం. తదన్తంబాలాక్యజాతశత్రుసంవాదేవేదితవ్యతయాఉపదిష్టంబ్రహ్మ
కింజీవః-ఉతపరమాత్మేతి. కిం*ఏతేషాంపురుషాణాంకర్తృతినిర్దిష్టఃకర్తృజీవః-ఉతపరమాత్మేతి. *యస్యవైతత్కర్తృశబ్దకింపుణ్యాపుణ్యవాచీ-ఉతజగ
ద్వాచీతి. కిమేతచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యేనకర్తృశబ్దస్యజగద్వాచిత్యంయన్తం-ఉత*ఏతేషాంపురుషాణాంకర్తృతిపుణ్యదైశ్వర్యైవైయధ్యాయపుణ్యాపుణ్య
వాచిత్యంయన్తం. *తౌహసుప్తంపురుషమిత్వాద్యవగతేజీవముఖ్యస్తానిలిక్షేపుణ్యాపుణ్యవాచితాముపోద్బలయతః-నేతి. కిమేతేలిక్షేజీవబోధనార్థ-
ఉత*క్వవాచిత్యాదిప్రశ్నప్రతిపదనాథ్యాంజీవాతిరిక్తబ్రహ్మబోధనపరే. యదాజీవబోధనార్థ - తదాతయోఃపుణ్యాపుణ్యవాచిత్యోత్తముకత్వేన
శుభక్షిరైశానైయధ్యాయకర్తృశబ్దపుణ్యాపుణ్యవాచితోపపత్తేస్తత్సంబద్ధికర్తృపురుషఇతిబాలాక్యజాతశత్రుసంవాదస్యజీవపరత్వాత్ సర్వవేదా
న్తవేదోభోక్తాపురుషఇతిఫలితంస్యాత్. యదాబ్రహ్మప్రతిబోధనపరే-తదాతయోఃపుణ్యాపుణ్యవాచిత్యోత్తముకత్వాథావాచీతచ్ఛబ్దసా
మానాధికరణ్యేనేహకర్తృశబ్దస్యజగద్వాచిత్యాత్తత్కర్తృజీవవిలక్షణఇతిబాలాక్యజాతశత్రుసంవాదస్యపరమాత్మవిషయతయాసర్వవేదాన్తవేద్యఃపర
మాత్మేతినిధ్యతి. ఇతివిశయేర్ధనిర్ధేసతిపూర్వపక్షమాహ(ఉపక్రమణి)ప్రతిపదనస్యఉపక్రమస్థబ్రహ్మవిషయత్వేనబ్రహ్మణో_స్వస్వజీవవ్యకర్తృస
మ్బద్ధపరత్వశక్తానిరస్తా. తతఃకిమిత్వత్తాహ(యస్యేతి)నాథాన్తరం-ప్రకృతివస్వేత్సరోపీత్యర్థః. యజ్ఞాదికంకర్తృయస్యపీ, ఇనమిత్యేతద్ధృవరత్వపు
దాసాయాహ(కర్తృచేతి)కర్తృశబ్దో_సమ్మించితవ్యత్రిపాపమపివక్తీతికర్తృరాధ్యపరత్వమయన్తమితిభావః. అత్తానన్తమయాధికరణాచేషఃఫలితః. పా
దసజ్జతిపూర్వపద్ధౌక్రపురుషప్రతిపాదనచ్ఛాయానుసారివాక్యవిషయత్వాత్. కర్తృత్వస్వజీవైషమ్మువరూపపూర్వపక్షహేతువశాదయోగవ్యవచ్ఛే
దాక్షేపఃఫలితః. సిద్ధాన్తమాశక్త్యాహ(నచేతి)పానరుక్త్యాసాదనేనపరిహరతి(యోవాచితి)హేత్వన్తరమాహ(కర్తృశబ్దస్యచేతి)రూఢి_యోగాత్_బ
లియసీత్యర్థః. సర్వకర్తృత్వంకథమిత్వత్తాహ(తత్తదితి)ఇహనిర్దిష్టానాంభోక్త్యానామనిర్దిష్టానాన్పుతత్వజాతీయానాంజ్ఞాతతయానోపదేశ్యవ్యవస్థం,
నచవేదితవ్యత్వమిత్వత్తాహ(తదయమర్థఇతి)కర్తృత్వేహేతుఃకథ్యతేయేయాం*యస్యవైతత్కర్తృతికర్తృత్వోపపాదనం-శుద్ధస్వరూపంవాచితి-
కర్తృసమ్మన్తస్థూపలక్షణమిత్వర్థః. ఏవంకర్తృనిమిత్రభోక్తృత్వాత్ జీవత్వమయన్తం-తదేవయస్మిన్మాతోథావనాత్, శ్రేష్ఠీదృష్టానాత్, సమప్రబోధాదియో
గా, బోధపాదయతి(తథోత్తరత్రేత్వాదినా)నుమత్తిస్తానంనాడ్యః-సపరమాత్మేతిప్రాయేణ*హితానామనాడ్యఇతివాక్యముదాహృతం. తదానింత
దాశబ్దస్సుమప్తివేలాపరస్యాత్.(సర్వైర్నామభిసర్వైర్ధానై, నిమిత్రత్వత్తరణముపరత్వస్వస్వవాపరమిత్వర్థః.(ఏతస్మాదాత్మనఃప్రాణాఇతి)ప్రాణ

యథాయతనం విప్రతిష్ఠనై ప్రాణేభ్యో దేవాదేవేభ్యో లోకా ఇతి. సుషుప్త్యాధారతయా స్వప్నసుషుప్తిజాగరితా
వస్థాసువర్తమానం వా గాదికరణాప్యయోగ్యమస్థానమనమేవ జీవాత్మానం * అథాస్మిన్ ప్రాణం వై కథాభవతి
త్యుక్తవాక్. అస్మిన్-జీవాత్మాని. ప్రాణభృత్త్వనిబద్ధనోయం ప్రాణశబ్దః-సయదా ప్రతిబుద్ధ్యత ఇతి ప్రాణశబ్దనిర్ది
ష్టస్య ప్రబోధశ్రవణాత్, ముఖ్యప్రాణస్యేవ స్యచ సుషుప్తిప్రబోధయోరసమ్భవాత్, అథవా - * అస్మి
న్ప్రాణభవత్యధికరణేన వత్సా. అస్మిన్నాత్మనివర్తమానై ప్రాణం వై కథాభవతి వా గాదికరణగ్రామ ఇతి ప్రా
ణశబ్దస్య ముఖ్యప్రాణపరత్వేపి జీవపవాస్త్విన్నగిరణే ప్రతిపాద్యతే - స్వతః ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వాత్.
అతోవక్తవ్యతయోపక్రందం బ్రహ్మపురుషం వెతితద్వ్యతిరక్తైశ్చరాసిద్ధిః. కారణగతా శ్చేక్షణాదయశ్చేతనధ
ర్మా అస్మిన్నైవోపపద్యత ఇతి తేదధిస్థితం ప్రధానమేవ జగత్కారణం.

ఇతి ప్రాప్తే ప్రచక్షుః హే (జగద్వాచిత్యాత్) అత్ర పుణ్యాపుణ్య పరవశః తుల్యః తే. శ్రద్ధాస్వ
ప్తిన్ ప్రకృతి ధర్మాభ్యాసేన తత్పరిణామహేతుభూతః పురుషో నాభిధీయతే - అపితు నిరస్తసమస్తావిద్యా
దిదోషగర్భో ౭నవధికాతిశయా సజ్జేయ కల్యాణగుణగణనిధి ర్నిఖిలజగదేకకారణభూతః పురుషో త్తమో
౭భిధీయతే. కుతః * యస్య వై తతోర్మే త్యత్రై తచ్ఛబ్దాన్వితస్య కర్తృశబ్దస్య పరమపురుష కార్యభూ
త జగద్వాచిత్యాత్. ఏతచ్ఛబ్దో హ్యర్థప్రకరణాదిభిరసమగ్రచిత వృత్తిరవిశేషేణ

శబ్దోపభాష్యతి ప్రాణపర ఇతి పూర్వపక్షీమన్యతే. దేవాః-ఇన్ద్రియాణి. లోకాః-జ్ఞానం. విషయోవా. సుషుప్త్యాధారతా-సుషుప్తిమత్త్వం. సుషుప్త్యాధా
రతయోక్తవానిత్యన్వయః. ప్రాణశబ్దస్య ప్రమాతృత్వశక్తౌం ముఖ్యప్రాణపరమాత్మపరత్వశక్తౌం నిరాకర్తుం వ్యాచక్షే (అస్మిన్ జీవాత్మాని) తదపవాదయ
౯(సయదే) ప్రబోధశ్చాయితాం-తత్తః కిమిద్యత్రాహ (ముఖ్యప్రాణస్యేతి) ప్రథమావత్త్వాన్వయో ౭తి ప్రసిద్ధ ఇతి శక్త్యోక్తః-తదాహః ఏకథాభవతి
త్యనేన వా గాదికరణానామివనిత్యత్ర వ్యాపారయో ౭వస్థానం యా క్తం స్యాత్-తచ్ఛవిరుద్ధం-స్వాపేషి ప్రాణవ్యాపారోపపద్యే. అవధారణానుపపత్తిశ్చ-
వాగాద్యపరతేః ప్రతిపాద్యమానత్వాత్. సదవాచ్యం ప్రాణం వానుపరవ్యాపారవికరూపస్థిత ఇతి గత్యతి. ప్రత్యక్షనిర్ధారణస్య ప్రతిపాదనవైయధ్యాత్.
ప్రాణస్య స్యాదీనిన్ద్రియస్థితి ప్రవృత్తిర్వరూపం ప్రాణాన్వయమితి రూపేత- తత్తునర్వదాభవతి తస్మాదపవాదయోం ౭వప్రతిపాదనమసజ్జతం స్యాత్.
అతస్య ప్రమ్యస్తత్వమజ్జీకృత్య జీవపరత్వముపపాదితం. అస్యాన్వయజనాన్వయం ప్రమ్యస్తపదయోస్సామానాధికరణ్యస్వారస్యేషి ప్రాణశబ్దస్య లాఙ్ఘనీ
త్వం. తద్వాన్వయత్వర్థంయోజనా నరమాహ (అథవేతి) ఏకథాభవతి త్యత్రాహ (వాగాదికరణగ్రామ ఇతి) ప్రాణాధికరణాచిరయోవ్యధికరణస్య * అ
స్మిన్ద్రియపదస్య పరమాత్మపరత్వమాశక్త్యాహ (ప్రాణశబ్దస్యేతి) కుత ఇత్యత్రాహ (స్వత ఇతి) ధర్మాస్తరాణామపి జీవేన వ్యవహర్యం యథా పూర్వపక్షమున
సంహరతి (అభిప్రాయం) — అస్మిన్నధికరణే ప్రాణజీవపరమాత్మవిషయతయా త్రివిధస్మిన్ విచారభర్తృత్వం-రత్రే హవేదివ్యవహారాద్యుపపద్య
ప్రాణనామనిరామస్త్రావణాది నామ ముఖ్యప్రాణవైలక్షణ్యస్య స్ఫుటత్వాత్ ద్వితీయస్మిన్ విచారఉపపద్యత్యై ప్రాయోగజీవపరత్వమేవ పూర్వప
క్షీకృతం. నను సమస్తాత్మానిరణ్యగర్భః ప్రాణశబ్దవిషయత్వేన శబ్దేతి త్రివిధస్త్వం యం క్తం విచారస్య. స - చుస్పష్టతః. ఇకర్తృశబ్దస్య స్వహే
తురయోపన్యాసానుపపత్తే. చుస్పష్టాత్ కంకర్తృహి ముఖ్యప్రాణభర్తృతయా ప్రసిద్ధం- నతు హిరణ్యగర్భభర్తృతయా. ప్రాణసమస్తస్య హిరణ్యగర్భ
ణ్యగర్భస్య ప్రాణభర్తృణకర్తృణాదిశేష్యత్వం యం క్తమితి వేత్. హిరణ్యగర్భః కింభవత్త్వే తే త్రాహ ౭నిమతః- ఉత్తేవ్యర ఇతి. ఈశ్వరత్వహిరణ్యగర్భప
రత్వం సిద్ధాంతిక రవ్యం- అతోన పూర్వపక్షతాదుర్హి. * పరమేశ్వరవిషయమేతేషాం పురుషాణాం రైస్యాదివిషయతాం నిర్ధాన్త ప్రతిజ్ఞా. యది యే
త్రాహ ౭నిమతః - తస్మాజీవపరత్వం ప్రతిపాదేవ తత్పరత్వం ప్రతిష్ఠి యంభవతి ప్రాణోన సృష్ట్యాచార్యః. కింజీవమాత్రపరః- ఉపజీవమశేషచర ఇతి
సన్దేహాయ క్త ఇతి చేన్న- ఏకస్మిన్ ప్రకరణే సామాన్యశబ్దాగర్భప్రతిపాదనేపి శేషోపస్థాపకే సత్యత్యత్యవసానస్య న్యాయతయా హిరణ్యగర్భహ-
పరమాత్మావేదిత్వనిర్మలవిషయస్యాత్. నను జీవముఖ్యప్రాణిన్ద్రియాన్వేతి చేదిని నాత్రే ప్రాణపరత్వపక్షద్వయభ్యోతనాద్వ్యక్తం విచారత్రయ
మితి చేన్న- జీవసాధకత్వేన ముఖ్యప్రాణిన్ద్రియశక్తితత్వాత్. జీవాపకరణాదగమోహి జీవసాధకః. అతో ముఖ్యప్రాణవైలక్షణ్యస్య స్ఫుటత్వాత్,
ప్రాణశబ్దస్య హిరణ్యగర్భవాచిత్యేన స్వారస్యాభావా, చ్చ జీవవిషయః పూర్వపక్షఉపపద్యత్యై.

రాధానమాహ (ఇతి ప్రాణ ఇతి) పూర్వపక్షే కర్తృదిశబ్దానామ స్వారస్యం స్వయతే స్వారస్యంచాభిప్రేత్య తదుపపాదకం జీవపరయోస్వభావవిశే
షం వదన్ ప్రతిజానీతే (అత్రేత్యాది నా) ప్రకృతి ధర్మాభ్యాసేన-స్వస్థిస్థితి కృతిగతకర్తృత్వాభ్యాసేనేత్యర్థః. నేతి పదానుబంధజ్ఞాన్ధాగ్ధాక్షానాభిధీయత
ఇత్యన్వేన. సౌ త్ర హేతుబలసిద్ధం ప్రతిజ్ఞాంశమాహ (అపిత్వేతి) యాదృశస్య కర్తృశబ్దస్య జగద్వాచిత్యం యం క్తం-తాదృశత్వం నూత్ర కారాభిప్రేతమితి
మన్వానోకర్తృశబ్దవినిర్దేహి (ఏతచ్ఛబ్దాన్వితస్యేతి) న స్వేతచ్ఛబ్దః ప్రకృతపరామర్శి- తత్కథమప్రకృతజగత్పరామర్శ ఇత్యత్రాహ (ఏతచ్ఛబ్దోహితి)
(అర్థప్రకరణాదిభిః) అగత్యన్వయవాక్యప్రపదాస్తరాన్వయమోగ్యత్వం వివక్షితం. ప్రాణీనవాక్యనిచయః ప్రకరణం. ఆదిశబ్దోపనితనవాక్యాని వివ
క్షితాని. యద్వా-పూర్వాపరవాక్యజాతం ప్రకరణం. ఆదిశబ్దస్తాత్పర్యనిర్ధాని వివక్షితాని. (అసజ్జుచితవృత్తిరితి) లిజ్జవచనవిరోధాత్ పురుషపరా
మర్శో ౭నుపపత్తః. పుణ్యపాపరూపం కర్తృత్వతం. అప్రకృతమపి కర్తృత్వకారణతయా పరికల్ప్యగీర్ణత్వాపాదనమత్యవైదిమ్యతం. పురుష

ప్రత్యక్షాదిప్రమాణోపస్తాపితనిఖలవిదచిన్మిశ్రజగద్విషయః. నచపుణ్యాపుణ్యలక్షణంకర్మాత్మకర్మశబ్దాభిధేయం - * బ్రహ్మతే బ్రహ్మణీతువక్త్రమ్యబ్రహ్మత్వేనబాలాకినానిద్విష్టానామాదిత్యమణ్డలాద్యధికరణానాంపురుషాణామబ్రహ్మత్వేన * మృషావై ఖిలమాసంవాదయిస్తా ఇతితమబ్రహ్మవాదినమపోద్యతేనా విదితబ్రహ్మజ్ఞాపనాయాజాతశత్రుణేదంవాక్యమవతారితం * యోవై బాలాక ఇత్యాది - పుణ్యాపుణ్యలక్షణకర్మసమ్మన్విత ఆదిత్యాద్యధికరణాస్తత్సజాతీయాశ్చ పురుషస్తేనైవవిదితా ఇతి తదవిదిత పురుషవిశేషజ్ఞాపన పరోయంకర్మశబ్దానపుణ్యాపుణ్యమాత్రవాచి - క్రియామాత్రవాచీవా - అపితుకృత్సస్యజగతః కార్యత్వవాచీ. ఏవమేవ ఖిల్విదితో ౭ర్థఉపదిష్టోభవతి. పురుషస్య కర్మసమ్మన్వోపలక్షిత స్వాభావికస్వరూప స్యాజ్ఞాతస్యవేదితవ్యత్వోపదేశేచలక్షణాః - కర్మసమ్మన్వితమాత్రవైవ వేదితవ్య స్వరూపలక్షణత్వాద్యస్య కర్మసవేదితవ్య ఇత్యేతావత్రైవతత్పరః * యస్యవైతత్కర్మైత్యేతచ్ఛబ్దవైయర్థ్యం, చ. యపతేహంకర్తాయస్యవైతత్కర్మైతిపృథక్చైర్దేశస్యచాయమభిప్రాయః - యేత్వయాబ్రహ్మత్వేననిర్దిష్టాఃపురుషాఃతేహంయఃకర్తా - తేయాత్యర్థభూతాః - కింవిశిష్యాభిధీయతే - కృత్సంజగద్యస్యకార్యం - ఉత్కృష్టాఅపకృష్టాశ్చేతనా అచేతనాశ్చసర్వేపదాగ్ధాయత్యర్థత్వేతుల్యః - సపరమకారణభూతఃపోపురుషత్తమోవేదితవ్యఇతి. జగదుత్పత్తేర్జీవకర్మనిబద్ధనత్వేపినజీవస్వభోగ్యభోగోపకరణాదేస్వయముత్పాదకః - అపియస్యకర్తానుగుణ్యేనేశ్వరసృష్టంసర్వంభుక్తే - అతోసతస్యపురుషాన్పురితకర్మత్వముపపద్యతే. అతస్సర్వవేదాన్తేమపరమకారణతయాప్రసిద్ధంపరం బ్రహ్మేవాత్ర వేదితవ్యతయోపదిశ్యతే.

నిర్మాణరూపవ్యాపారం * ఏతత్కర్మైతినిర్దిశ్య * యస్యేతితత్సమ్మన్వేదితవత్తేపునరుక్తిస్సార్వత్ - నిర్మాణవ్యాపారాశ్రయత్వస్యకర్మశబ్దజ్ఞానవాచిచత్వాత్. అతస్సన్వోచకాభావాత్ అసమ్మన్వితవత్త్వీతిభావః. తద్వ్యప్రకృతంజగత్కర్మముపస్తాప్యేతేత్యత్రాహ (ప్రత్యక్షాదితి) ఏతచ్ఛబ్దస్సన్నిహితపరామర్శి - సన్నిశ్చిన్మిన్మి - సాచ ప్రకరణతోవాప్రకృతాధానరసంబద్ధిత్వేనవాప్రసిద్ధితోవాభవతి. తత్ర ప్రకరణాదిగా నన్వోచానుపపత్తేఃపరిమేషప్రసిద్ధాధానపరామర్శిత్వేనతత్రాప్రసిద్ధోచకాభావాత్ నిఖలవిదచిన్మిశ్ర జగద్విషయఇత్యర్థః. (చిదచిన్మిశ్రాతి) జగదేకదేశభూతస్యాదిత్యాదేః ప్రకృతత్వాత్ ఏకదేశేచజగత్త్వద్వారాబుద్ధిం - అతస్సజగత్పరామర్శీయుక్తఇతిభావః. రూఢేర్వ్యాగార్ ప్రాబల్య, మేతచ్ఛబ్దస్సార్వస్యం, చతుర్భుం - తత్కర్మానుసారాపొర్థనిశ్చయఇత్యవేదేయామాహ (సచపుణ్యేతి) తుల్యత్వనివారకబలీయస్తస్థిర్థయేహేత్వ సరమాహ (బ్రహ్మలక్షణం) తతఃకిమిద్యత్రాహ (పుణ్యాపుణ్యేతి) క్రియామాత్రవాచీవేద్యప్రాప్తతయోక్తం. యథావేదితవ్యతయాప్రకృతస్యప్రాణనామభిరామస్త్రీణాశ్రవణాదిగాప్రాణలక్షణస్వస్వప్రత్యాత్, ప్రకరణస్యబాలాకవిదితపురుషవిశేషజ్ఞాపనప్రవృత్తత్వా, చ్చముఖ్యప్రాణస్యలోకవిదితత్వా, చ్చకర్మశబ్దోపముఖ్యప్రాణవ్యాపారభూత్క్రియాయాత్రవాచీ - ఏవమేవపుణ్యాపుణ్యమాత్రవాచీసభవతిత్యర్థః. (ఆదిత్యమణ్డలాద్యధికరణానాంపురుషాణామితి) అస్యవాక్యస్య * యఃకర్తాఇత్యనూద్యవేదితవ్యవిధిపరత్వాత్ * చక్షోఃసూక్ష్మోఅజాయత * నాభ్యాఅసీదన్త్యక్షం * జూహూర్వాచప్రమసాధాతాయథాపూర్వమకల్పయత్ దివంచపుధివీంచేత్వాది ప్రాపకవాక్యేనుఆదిత్యాదిపురుషాణాంమృత్యుధివ్యాదిజగత్సృష్టభక్త్యన్వితప్రతిపాదనాదిహాసిపుణోవాదానురోధేనాదిత్యాదినిస్సహజస్త్వైతాశ్రయణంయుక్తమితిభావః. క్రియత్యత్వవయవాగ్ధస్యప్రవృత్తినిమిత్తత్వజ్ఞాపనాయజగతః కార్యత్వనాచీత్వం. కార్యభూతజగద్వాచీత్యర్థః. జగద్వాచీత్వేనత్యవిదితార్థోపదేశపరత్వోపపత్తిమాహ (ఏవమేవేతి) అనేకహేత్వవేక్షయాఏకోహేతుర్బుధ్యే - అతస్సన్వోచరహితైతచ్ఛబ్దస్సార్వస్య, దునితపురుషవిశేషపదేశోపక్రమా, చ్చపురోవాదానురోధా, చ్చకర్మశబ్దస్యజగద్వాచీత్వంయుక్తమిత్యర్థః. అవిదితత్వంకర్మసమ్మన్వితపరామర్శిపురుషస్యపురుషస్యభవతీత్యత్రాహ (పురుషస్యేతి) కర్మసమ్మన్వితాచిపదస్యకర్మరహితోపస్తాపకత్వముఖ్యం, సచావస్థాద్వయసాధారణాత్మశబ్దోపిస్రయంక్తః - యస్యకర్మసవేదితవ్యఇతినిర్దేశః. అతోలక్షణేత్యర్థః. ఏతచ్ఛబ్దస్యతమత్కర్మపరత్వేనైర్విద్యమాహ (యస్యకర్మైతి) తస్యతేపినైర్విద్యంతుభ్యుమిత్యత్రాహ (యపి తేహమితి) యపి తేహంపురుషాణాంకర్మైతి నిర్దేశోబాలాకినోక్తానాంకార్యత్వేనాబ్రహ్మత్వజ్ఞాపనాగ్ధం. తేహంకర్తాప్రతిపాదనమాత్రైతదుక్తాదిత్యాదిభ్యోపిఆధికారిణ్యగర్భాదిదేవతావిశేషసమన్వితకృత్సజగత్కారణత్వంసనిభ్యతీతి * యస్యైతత్కర్మైత్యర్థః. జగత్కర్మైత్యర్థస్సన్నిహితవిషయతయా ౭వచ్చిన్నత్వవ్యాప్త్యర్థమేతేహం కర్మైత్యర్థమిత్యర్థః. విపక్షేమానుషా సరమాహ (జగదుత్పత్తేతి) (స్వకర్తానుగుణ్యేనేశ్వరసృష్టంసర్వంభుక్తఇతి) సహిషూహిక కర్మత్వంవినియోగాదృష్టవతఃపురుషస్య - అపియమలస్యేతిభావః. ముక్తపరత్వేకర్మాచిపదలక్షణా, ఏతచ్ఛబ్దవైయర్థ్యం, కర్మశబ్దాస్వార్థస్యంబో, క్తం - చరమంహేతుద్వయంబద్ధపరత్వేపితుల్యం. (అతస్సర్వవేదాన్తేమపరమకారణతయాప్రసిద్ధమితి) ఏతేహంయఃకర్తాయస్యైతత్కర్మైతియచ్ఛబ్దేనానువాదరూపత్వప్రతిపత్తేః * యతోవాఙ్మనానిత్యాదిష్యవసర్వవేదాన్తప్రసిద్ధపరమపురుషవివాత్ర కారణమనూద్యత్యితిభావః.

౧౭॥ సూ. జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్ణా నైతికే తద్వ్యాఖ్యాతం॥ అథయదుక్తం - జీవలి
క్ష్ణాన్ముఖ్యప్రాణస జ్జీర్ణనాచ్యలిక్ష్ణాద్భివృద్ధివాప్తిస్సక్రతేనప్రతిపాద్యతే- సవరమాజ్ఞేతి- (తద్వ్యాఖ్యాతం)
తస్యనిర్వాహః ప్రతర్దనవిద్యాయావఃభిహితః. ఏతదుక్తంభవతి-యశ్రోపక్రమోపసంహారపర్యాలోచనయా
బ్రహ్మపరంవాక్యమితిస్ఫిటం- తత్రాస్యలిక్ష్ణానితదనురోధేనవర్ణనీయానీతితత్రప్రతిపాదితం. అత్రాప్యపక్ర
మే జబ్రహ్మతేస్త్రివాణీతిబ్రహ్మపక్షిస్తం- మధ్యేచ జయస్యవై తతరైతినిర్దిష్టంసపురుషమాత్రం - అ
పేతునిఖిలజగదేకకారణంబ్రహ్మైవేత్యుక్తం - ఉపసంహారేచ జసర్వాన్వాప్తురోపమాత్యసర్వేషాంచభూతా
నాంతైస్త్వంస్వారాజ్యమాధిపత్యం పర్యేతియపవంవేదేతిబ్రహ్మపాసనైకాస్తంసర్వపాపాపమాతిపూ
ర్వకంస్వారాజ్యంచఫలంశ్రుతం - అతోఽస్యవాక్యస్య బ్రహ్మపరత్వనిశ్చయేనజీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్ణాస్యపిత
త్పరతయావర్ణనీయానీతి. ప్రాతర్దనేహ్యుపాసాంతైస్త్రిభ్యోనజీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్ణానాంబ్రహ్మపరత్వముక్తం-
అత్రాపి జలథాస్త్రిన్వానిబంధైకభావవీతి సామానాధికరణ్యసమ్భవేవైయధికరణ్య సమాశ్రయణాయో
గా,ద్భుక్తిజ్యేష్ఠప్రాణశబ్దప్రయోగనిశ్చయేన, చప్రాణశరీరకబ్రహ్మపాసనార్థంప్రాణసగీర్తనం
లిక్తంయుజ్యతే.

జీవవిజ్ఞానాంపునఃకథంబ్రహ్మపరత్వమిత్యత్రాహ

౧౮॥ మా. ॥ అన్యార్థంతుజైమినిఃప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామపిచైవమేకే॥ తుశబ్దౌ

ఏపం ప్రభుమహాకృగతహేతుంపిహృతః. అథోమతసవాప్యగతహేతుమసూద్యపచరతి.

౧౭౧॥ మా. శ్లోకములు ప్రాణలిక్ష్మీనైచే తద్వ్యాఖ్యాతం॥ (జీవలిక్ష్మీనైచే తద్వ్యాఖ్యాతం) సహసా నర్త
తా జీవముఖ్య ప్రాణయోగియస్య సమస్తసహజా న్యవిజయః- అత్యజీవస్థితి త్వేన సమస్తస్థి- ముఖ్య ప్రాణస్య వాచ్యతయా సంబంధిత్యర్థకథాతో నీ
భృతీతిభావః, యద్వా- లిక్ష్మ- జ్ఞాపరం. ఉభయోరపి వాచ్యతయా జ్ఞాపరేన సమస్తస్థితిభావః. జీవస్థితిజ్ఞాపరం- ముఖ్య ప్రాణస్య సగ్గీర్ణసంజ్ఞా
పరం-ముఖ్య ప్రాణసగ్గీర్ణనాచ్చ లిక్ష్మీదిగ్మయం. తర్వాత్ సమస్తస్థితిగూఢక్రియావాచిత్యాదుపద్యై పరిచేతాత్మీర్ణసమేవ ప్రాణలిక్ష్మీనైచేత్యభిప్రాయః. ఉపకరణభూతముఖ్య ప్రాణజ్ఞాపకతత్మీర్ణ సమవిరూపరవివోజీవస్థితిపాద్యద్వైహేతుత్యభిప్రాయేనా త్రేముఖ్య ప్రాణలిక్ష్మీముపా
త్తం- నతు ప్రాణాన్వేనముఖ్య ప్రాణస్య ప్రతిపాద్యత్వసాధకతయోత్తం- రత్వప్రతిపాదకకర్తృమథానస్య సర్వసర్వత్వాత్. నిర్వాహా- పరిహరః. ప్ర
త్యసనిద్యాయంకంపంపకృతం. తత్ప్రాణిజీవ్యాంశకః. సహాశ్రకభంకులరత్వత్వాహ (విరూక్షమితి) రుచులభేన సన్నిహిత్యజ్ఞేనా
తిజీవ్యాంశకత్వే. సతూహసనాధ్యత్వమప్యతిజీవ్యమితిభావః. రస్యాప్రసంగమిరత్వం బర్హయతి (అత్యుత్తమకర్తృమణి) (బ్రహ్మకృతీ మి
తి) బ్రహ్మకృత్యవరస్యేదేవముఖ్యత్వాత్తత్వరత్వంస్వతః ప్రాప్త, ముపకర్తృమణరత్వాత్ ప్రబలం, చేతిభావః. (అప్తావేత్వమితి) మధ్యత
వాక్యస్య పరమాత్మ పరత్వస్సోపపాదితత్వాత్ మధ్యేపి పరమాత్మ పరత్వం ప్రతిపన్నమిరత్వత్వ. (ఉపసంహారేతి) (సర్వపాపహతిపూర్వకం స్వారాజ్య
మితి) అనేన ప్రాప్త్యానివృత్త్యయోగ్యా స్వారాజ్యవిశేషణత్వమేవ- ననుపుగర్హవాచిత్వం- చక్షరాధావాదిర్యప్రేరం. *సర్వాన్నాభ్యసోపహత్యేత్య
నేనాపహతపాత్రత్వాదిగుణాద్రుక్తముత్తం- జరాదీనామపివాన్తా నర్తరత్వాత్ ఉత్తంచ వాక్యకారైః సమ్యగ్సాన్తానకాలబరాదుర్యతో కావయస్స
భ్యంతత్వాది. స్వారాజ్యం- స్వాధీనత్వం. అతస్సత్వకామత్వం సత్వసమృద్ధిర్వంబోత్తంభవః రత్వాస్వారాజ్యం సంసారిభ్యోఽస్యత్రైప్యరూపమాధిప
త్యం. అధిపతిః- పరమాత్మా. *సర్వాస్వాధిపతితి శ్రుతే. తత్సమృద్ధ్యాధిపత్వం. గుణాత్మకం బ్రహ్మ సంబంధితయో బ్రహ్మముచ్యతే ప్రాప్త్యానిజైవి
నితి అతో బ్రహ్మసమృద్ధితయా తత్వాధిపత్యరూపం సంసారిభ్యశ్చైర్జ్యరూపం స్వారాజ్యమితి శ్రుతేర్గత్యభిప్రాయః. ————— అనేన గ్రన్థేనకలి
శేషతీర్ణసమస్తపరమాత్మ పరత్వే హేతుతోపన్యాసో బ్రహ్మజ్ఞానాది నామనుపపన్న ఇత్యర్థాద్వ్యతీ భావః- అవిద్యానిష్ఠ ప్రతిరీతకేణ స్వారాజ్యశబ్దాచార్య
భావాత్. ముఖ్యాభావాప్రాప్తయత్వేతిజ్ఞా. సగుణప్రాప్తిరయం వాక్యమితిచేత్. నత్యం- నిర్గుణ ప్రాప్తేరప్రామాణికత్వాత్ విశేషణవైయర్థ్యమేవ.
సహితతఃపరం ప్రాప్త్యావరముత్తం- ఉపనిషదస్య మాత్రత్వాత్. ————— స్వారాజ్యంశలం ప్రాయతే- తతఃపిమిర్య త్రాహ (అతో స్థేతి) అత్ర నిర్వాహ
ప్రకారం దర్శయితుంత త్రాత్తం విశేషమాహ (ప్రాతర్గనేహితి) ప్రైవిధ్యేనేతిహేతౌత్పతీయా. ప్రయోజనతయా వహేతుత్వం. ఉపాసాత్ప్రైవిధ్య
నిర్వ్యక్తమిరత్వత్వ. తస్మిన్నిర్వాహేత్త్ర సమ్యుపదంశమాహ (అత్రాపీతి) ప్రార్థనోపాసనన్యాదేన ప్రాణలిక్ష్మీస్య బ్రహ్మపరత్వము క్తమిరత్వత్వః.....

జీవలిక్ష్మస్యతు ప్రకారాంతరేణనిర్వాహ ప్రతిపాదకమనంతరమాత్రమవ

తారయితుం జీవలిజ్జ నిర్వహణాకాక్షాం దర్శయతి (జీవలిజ్జానామితి)

[illegible]

జీవసజ్జీర్తనేనవాక్యస్యతత్పరత్వసమ్భవనావాప్యత్వ్యర్థః. (అన్యార్థం) జీవసజ్జీర్తనంజీవాతిరిక్తబ్రహ్మస్వరూపప్రతిబోధనాధమితిజైమినిరాచార్యోమన్యతే. కుతః. (ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యాం) ప్రశ్నస్తావత్ *తౌహసుప్తంపురుషమాజగత్తురిత్యాదినాసుప్తస్యప్రబుద్ధప్రాణస్యైవప్రాణనామభిరామస్త్రీణాశ్రవణయష్టిమాతోఽథాపనాభ్యాంప్రాణాదివ్యతిరిక్తంజీవంప్రతిబోధ్యపునర్జీవవ్యతిరిక్తబ్రహ్మప్రతిబోధనపరోద్దేశ్యతే *త్వైషపతద్బాలాకపురుషోఽయిష్టక్వవాసితదభూతుకృతపతదాగాదితి. వ్యాఖ్యానమపి *యదాసుప్తస్యప్తంనకథంబునపశ్యత్యథాస్మిన్నాగిషవైకథాభవతిపతస్మాదాత్మనఃప్రాణాయథాయతనం విప్రతిష్ఠనైప్రాణేభ్యోదేవాదేవేభ్యోలోకాభిజీవాదధాన్తరభూతపరమాత్మపరమేవ. సుషుప్తస్యహిజీవస్యయత్రోషితస్యజాగరితస్వప్నదశాసమ్మన్దివిచిత్రసుఖదుఃఖానుభవకాలువ్యవరహేణసంప్రసన్నస్యస్వస్థతావత్తి-పునరవ్యస్యస్యాద్యోగాయనిమగ్రిమణం- సోయంపరమాత్మా. తథాహి - *సతాసోమ్యతదాసమ్మన్నోభవతి *ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్మరిష్వక్తనబాహ్యంకింశ్చనవేదనాన్తరమితిసుషుప్త్యాధారతయాప్రసిద్ధోజీవాదధాన్తరభూతఃప్రాజ్ఞఃపరమాత్మా. అతఃప్రశ్నప్రతిపదనాభ్యాంజీవసజ్జీర్తనంజీవాదధాన్తరభూతపరమాత్మప్రతిపాదనాధమితినిశ్చయతే. యదుక్తంప్రశ్నవ్యాఖ్యానేజీవపరే- సుషుప్తిస్థానంచనాడ్యవ- కరణగ్రామశ్చప్రాణతబ్బనిర్దిష్టజీవపతేకథాభవతి- తదయంక్తం- నాడీనాంస్వప్నస్థానత్వాత్,

ర్థః. వ్యాఖ్యేయంపదంసవిశేషమాహ (అన్యార్థమితి) అన్యఃకః. తదర్థత్వంకథమిత్యత్రాహ (జీవాతిరిక్తైరి) ప్రబుద్ధప్రాణస్యైవ-అనుపరతవాపారప్రాణవత్తత్వర్థః. (ప్రాణనామభిరి) ప్రాణనామశబ్దేనబృహత్సాన్తరవాసస్సోమరాజశబ్దావితీతాః- తౌహసుప్తంపురుషమియతుఃతంహజాతశ్రురామస్త్రీయాంచత్రైబుహన్వాన్తరవాసస్సోమరాజస్మితిహితుః. *ప్రాణోవాచజ్యేష్ఠశ్చత్రైష్టశ్చేతజ్యేష్ఠత్రైష్ట్యగుణబృహత్వాన్తేబృహన్మిత్యామస్త్రీణం. పాన్తరవాసస్త్యన్యప్రాణధర్మః-కింహేవాసభితిప్రాణేనశ్చేతాసోవాసభితిపాంప్రాణవాసస్త్యైకే, *యచ్ఛక్తంతదహమిత్యపాంశుక్లవర్గశ్రవణా, చ్చ. సప్తస్మదాత్మతే *అథైతస్యప్రాణస్యాపశ్యరీరంజ్యాతీరూపమసౌచస్త్రీజితవస్త్రీజ్యాతీరూపత్వదర్శనా చ్చస్త్రీసమ్మన్తేనసోమేత్వామస్త్రీణంబిత్తయా. *ప్రాణోవై సమాదీపరంబ్రహ్మతిసమాత్వశ్రవణాత్ రాజస్మిత్యామస్త్రీతే. అతఃప్రాణనామభిత్వక్తంసనుకథమామస్త్రీణస్యప్రాణవిషయత్వనిశ్చయః-తన్నిశ్చయేసతిహేవసంనిర్వాహభితి. యోగ్యతాసహకృతాత్ పరిశేష్యోప్రాణవిషయత్వనిశ్చయఇతిబ్రూమః. స్వాపదశాయాంకాత్కల్పత్వాత్ దేహస్యానాత్త్వంస్ఫుటం, ఇన్ద్రియాణామస్తాన్తరవాసస్త్యాదికమనుపపన్నం, - అతస్త్వాపేష్యనుపరతవాపారస్యప్రాణస్యాచేతనత్వేగానాత్త్వభ్యాపనమపేక్షితం, - పాన్తరవాసస్త్యాదీనాంతద్విశేషణత్వంశ్రుతిసమాధియోగ్యం, చ- అతోయథోక్తవివర్ధభి. సన్యత్రైవకాలాకృతజాతశ్రుతంవాదే *సహావాచయవివాసాచస్త్రీపురుషభితిప్రకాశేవస్త్రీపర్యాయే *బృహత్వాన్తరవాసాస్సోమరాజేచస్త్రీవిషయతయాశ్రుతానాంబిషాంప్రాణవిషయత్వంకథం. ఉచ్యతే-సుషుప్తపురుషంగత్వాచస్త్రీయమస్త్రీణస్యాగుటమాశత్వాత్, వాక్యస్యదేహతిత్తాబోధనపరత్వావగమాత్, అథాన్తరేణుపదానామసన్వయాత్, ప్రాణేన్వయార్థత్వాచ్చతద్విషయత్వమితి. కేచిత్తు-చితానిచస్త్రీనామాస్యేవ- పాన్తరైరంశుభిర్జగచ్ఛాదకత్వాత్ పాన్తరవాసస్త్యం. *మనోధ్యాత్వంమనవ్యభిభూతంచస్త్రోధిజైవతమితి మనసశ్చస్త్రీజైవత్యత్వాత్ లక్షణయాఇన్ద్రియవర్గశ్రుతానామసహజమస్త్రీణం- తచ్చేన్ద్రియాతిరిక్తత్వప్రతిబోధనాధమిత్యాము. తత్రాపిసోమ్య. తదానింశాపేప్రాణనామభిత్వత్ప్రాణిజ్జిన్ద్రియవిషయోమోచనీయః. సహముఖ్యప్రాణనామభిత్వక్తం- అతఃప్రాణనామభితినిర్దేశస్యన్ద్రియాభిప్రాయత్వంఘటతే. జీవవ్యతిరిక్తబ్రహ్మప్రతిబోధనపరఃప్రశ్నోద్దేశ్యత్యత్యర్థస్యయః. *త్వైషపతద్బాలాకపురుషోఽయిష్టక్వవాసితదభూతుకృతపతదాగాదితి. వ్యాఖ్యానం- ప్రతిపదనం. సప్తస్యస్త్రీప్రాణతబ్బఃప్రాణశరీరకపరచూత్మవాచి- ప్రాణాః- జీవాః- దేవాః- ఇన్ద్రియాః. లోకాః- లోకనాని. జ్ఞానాని. జీవాదధాన్తరపరమాత్మపరత్వందర్శయతి (సుషుప్తస్యహితి) సుషుప్తిస్థానత్వనిష్క్రమణాపాదానత్వాభ్యాంపరమాత్మత్వంకథమిత్యపేక్షాయాంశ్రుత్యన్తరేణతదపాదయతి (తథాహితి) సద్విద్యావాక్యస్యపరమాత్మపరత్వవైశద్యాయసుషుప్తివిషయంశ్రుత్యన్తరముపాదత్తే (ప్రాజ్ఞేనేతి) జీవకీర్తనస్యతదతిరిక్తబోధనాధమితినిగమయతి (అతభితి) అనేననిర్వాహవైషమ్యప్రదర్శనేనాతిదేశనూత్రస్యఅధికశక్త్యాపరిహారాచదస్మితోభవతః. ప్రతర్దనవిద్యాయాముపక్రమేజీవలిక్తావగమః - మహావాక్యస్యానార్యంతుపరమాత్మపరత్వే. ఇహతూపక్రమోపసంహరమథ్యేజీవలిక్తావగమాత్, అతవివరమాత్సన్యసిద్ధివిధినిష్కతాపరత్వాభావేనపాసాత్త్రైవిధ్యాప్రతిపత్తే, ప్రతర్దనన్యాయావకాశిత్యధికాశక్త్యా. త్రివిధోపాసనాధావేజీవాతిరిక్తబ్రహ్మబోధనరూపప్రయోజనాన్తరసమ్మవాత్ అన్యవకాశిత్యనన్తరమాత్రేవివక్షితోఽధికఃపరిహరఇతివ్యావగమ్యతే. అథప్రతిపదనవాక్యస్యపూర్వపక్షీతమర్థంయదుక్తమిత్యాదినాన్మాద్యూహయతి(తదయంక్తమితి) (నాడీనాంస్వప్నస్థానత్వాదితి) *తాసుతదాభవతీత్యత్రతదాశబ్దస్వప్నస్థానస్థానః - *యదాసుప్తస్వప్నంనకథంచనపశ్యతి అథాస్మిన్నాగిషవైకథాభవతీత్యనన్తరవాక్యేఅధికత్వేనతదాశబ్దనిర్దిష్టవస్థాయాసుషుప్త్యావస్థాన్తరత్వావగమా, దుత్తరవాక్యేస్వప్నప్రతిపేదనపూర్వవాక్యస్యస్వప్నప్రసజ్జకత

ఉక్తరీత్యాబ్రహ్మణపవనుషు ప్రిస్తానత్వా, చృ- ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టేబ్రహ్మణ్యేవజీవస్యతమవకరణభూతవాగాది
కరణగ్రామస్యచైకతాపత్తివిభాగవచనా, చృ. (అపిచైవమేకే) వాజసనేయినోఽస్మిన్నేవబాలాక్యజాతశ
శ్రుసంవాదేసుషుప్తాద్విజ్ఞానమయాద్భేదేనతదాశ్రయభూతంపరమాత్మానమామనన్తి *యపవవిజ్ఞానమయః
పురుషఃత్వైషతదాభూతు-తపతదాగాత్ యత్రైషపతత్సుప్తాభూద్యపవవిజ్ఞానమయః పురుషస్తదైతేషాం
ప్రాణానాం విజ్ఞానెనవిజ్ఞానమాదాయయపహస్తర్మదయతకాశస్తస్మిచ్ఛేతఇతి. ఆకాశశబ్దశ్చపరమాత్మని
ప్రసిద్ధః *దహరోష్టిన్నస్తరతకాశఇతి. అతోఽత్రజీవసజ్జీర్తనంతస్మాదధ్ధాస్తరభూతస్యప్రాజ్ఞస్యపరస్య
బ్రహ్మణః ప్రతిబోధనార్థమిత్యవగమ్యతే.

యా తద్విషయత్వావగమా, చేతిభావః నను యదాస్వప్నం నపశ్యతి తదాతానునాడీమభవతి - రచనస్తరమేవాస్మిక్ ప్రాణవివైకభావవతిక
రణగ్రామభిత్తంకిన్నస్యాత్. నైవం - అభశబ్దాస్వారస్యప్రసక్తాత్, ప్రశ్నప్రతివచనవైఖట్యప్రసక్తా, చృ. యదాస్వప్నంనపశ్యతి - తదా
తానుభవతి - అథాస్మిన్నేకభావవతికరణగ్రామభిత్తవైస్వప్నాభావావచ్చిన్నకాలాదనస్తరంకరణగ్రామోపరమభిత్తప్రతీయతే-తథాసతిప్రబో
ధవశాయాంకరణగ్రామభ్యయపి క్తస్యాత్. తదనుపపన్నం. సుషుప్తిప్రభవత్కణాదనస్తరంకరణగ్రామభ్యయభిత్తచేత్ - తదానీంతదాశబ్దస్య
క్లిష్టతాస్యాత్ - యదానపశ్యతిరదేత్యుక్తేస్వప్నాభావావచ్చిన్నకృత్కాలపరత్వంతదాశబ్దస్యప్రతీయతే నహి తత్రస్వాపారమ్యువాచిశబ్దస్యా
యతే. అతః *తదాభవతి * యదానుప్రభవతప్రతివచనవాక్యద్వయం స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాద్వయపరం. కిచ్చి - *కవ్వవాచితదభూత్ ఇతిప్రశ్న
స్యకరణగ్రామపరత్వమయం క్తం-చితచ్ఛబ్దస్యప్రకృతపరామర్శిత్వాత్, కరణగ్రామస్యచాప్రకృతత్వాత్, *పురుషశ్చయిష్టేచిపురుషస్యప్రకృ
తత్వాత్ చితచ్ఛబ్దఃపురుషవిషయః. లిఖ్యత్వయస్తనపురుషపరత్వవిరోధీ - ప్రాలిపతికస్యప్రధానస్యప్రకృతపరామర్శిత్వాత్, విభక్తేరప్రధాన
త్వా, చృ. రస్తాత్ / క్తైషచిత్ - క్వవాచితదిప్రశ్నయోపురుషవిషయత్వేనప్రతివచనవాక్యేస్వప్నతదభావయోఃప్రతిపాద్యమానత్వాత్ ప్ర
శ్నయోస్వప్నసుషుప్తివిషయత్వంయం క్తం. అస్యథా సుషుప్తిమాప్రప్రశ్నస్వప్నసుషుప్తివిషయప్రతివచనస్యచవైఖట్యంస్యాత్ - ఆపుష్ట
స్యప్రతివచనాదాగాత్. ప్రతివచనస్యావస్థాద్వయవిషయత్వ ముపపాదితం. అపుష్టకరణగ్రామభ్యయః కథముచ్యతఇతిచెన్న - తస్యపుష్ట
కృత్వానపేక్షత్వాత్. సుషుప్తైకకలపావశ్యత్వైకరణోపరంపరాపరయా సుషుప్త్యస్తర్మాతత్వాత్తస్య. అతవివకరణగ్రామస్యసుషుప్తివశ్యయో
నామవ్యాపారోపరతిరేవ - నతుస్వరూపసాశః. తరణగ్రామభ్యయోక్తిశ్చజీవవైస్వకభావావపాదనయాపత్వాత్ కృతా - తత్రత్కరణద్వారపనా
నానిభజ్జానప్రసరాభావోహి తస్యైకభావాః. అతో నాడీనాంస్వప్నస్థానత్వం. సుషుప్త్యధారస్యప్రాణశబ్దోక్తస్యపరమాత్మత్వే హేతుమాహ
(ఉక్తరీత్యేతి) ఉదాహృతశ్రుత్యస్తైకార్థ్యలక్షణయేత్వగ్గో. నను ప్రాణశబ్దః ప్రభవాదోజీవవిషయోముఖ్యస్యాణవిషయోవాకిన్నస్యాత్. ఉ
చ్యతే. జీవవిషయత్వేలక్షణాస్యాత్ - ప్రాణశబ్దస్యతత్సహచారివృత్తే. పరమాత్మనరత్వేతుసలక్షణా - శరీరవాచిశబ్దస్యశరీరపరత్వప్రతాయాముఖ్య
త్వాత్. నస్వేకభావవనస్యకర్తృభ్యాహార్యఇతిచెన్న - స్వప్నంయదానపశ్యతి - తదాచితభావవతిత్యైవబోధిత్యసమ్మేధేనప్రత్యాసత్వైతిశయా
దేకవాక్యతుల్యత్వాత్ సుషుప్తస్త్యైకైకభావవనకర్తృత్వవిధిః. *అస్మిన్నితిపదస్యచేద్యంచాకాక్షితం - అతస్యప్రమ్యస్తత్వంయం క్తం. అస్యథా
*అస్మిన్నితిపదమాసన్నజీవవరంస్యాత్ - తదాచివస్వస్వస్వయమేవధారణత్వంతంస్యాత్. తదయం క్తం - శ్రుత్యస్తరంపిథాత్. త్క్లిముఖ్యస్యా
ణస్యాధారోఽస్మిత్విచెన్న - తస్యసుషుప్తివేకభావావస్యప్రత్యక్షవిరుద్ధత్వాత్, *సయదాప్రతిబుద్ధత ఇత్యనస్తరోక్తప్రబోధస్యైకభావవనస
మానకర్తృకత్వస్వారస్యాత్, సుషుప్తస్యైవప్రబోధసమ్మవాత్ముఖ్యస్యాణస్యస్వాపాదా, చృ. తచ్ఛబ్దోహిస్వతఃప్రభవానిర్విప్రపదాఽర్హీ-సతు
తదనాదరేణాధికరణపరామర్శీ. ముఖ్యస్యాణప్రభమాప్రప్రాణశబ్దోక్తత్వే - *ప్రాణవివేత్యవధారణానుపపత్తిశ్చ - వాగాద్యప్రయేపిప్రతిపా
ద్యమానేకభవవధారణంఘటతే. అతవివప్రభమాప్రత్వే ప్రాణశబ్దస్యకరణగ్రామవిషయత్వమవ్యయం క్తం - తస్యప్రబోధకర్తృత్వాదాగాత్.
అతవివపూర్వపక్షిణోక్తం *అస్మిన్నితిపదవ్యజీవవరత్వంతస్త్యైకైకరణ్యేనప్రాణశబ్దస్యాపివప్రమ్యస్తరమైవకరణగ్రామభ్యయాధారత్వమపినిర
స్తం - వైయధికరణ్యేస్వతఃప్రాప్రసామానాధికరణ్యస్వారస్యభక్తాత్, ఏకభావవనకర్తృత్వేనకరణగ్రామభిత్తధ్యాహారప్రసక్తాత్, *సయదా
ప్రతిబుద్ధతఇత్యుక్తప్రబోధస్యఏకభావవనస్యచ సమానకర్తృకత్వప్రతిపాదకత్వస్వారస్యభక్తాభావాత్ సామానాధికరణ్యేప్రాణశబ్దస్యలక్ష
ణాపూర్వోక్తా. అతోప్రాణశరీరకతయంతచ్ఛబ్దవాచ్యైబ్రహ్మచిసుషుప్తాజీవావస్థితిపరం *అథాస్మిన్ప్రాణవివైకభావవతివాక్యమిత్థ్యేనప్రాప్రయేణా
హ (ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టేబ్రహ్మణ్యేవేతి) సూత్రఖండంవాచకత్వే (అపిచైవమేకే) త్వైషతదాభూత్ - క్వసుప్రభిత్త్యర్థః. ప్రాణానాంవిజ్ఞానేనవిజ్ఞా
నమాదాయ - ప్రాణశబ్దవాక్యేద్వియజస్యంజ్ఞానంమనసాసహదాయేత్వగ్గో. ఉపరతవ్యాపారంమనభిత్త్యగ్గో. అనెనభిద్వియాణామపివ్యాపారోపరతిః
భలితా - తేషాంమనస్సాపేక్షత్వాత్. *యపిషుస్తర్మదయతకాశఇత్యత్రాకాశశబ్దస్యభూతాకాశవ్యాప్యత్తిస్సమానప్రకరణజ్ఞప్రాణశబ్దశ్రవ
ణనిర్ధా. ప్రాణశబ్దస్యవముఖ్యప్రాణవ్యాప్యత్తిరాకాశశబ్దేనసాధ్యేతిసాన్యోన్యాశ్రయణం. జీవవిజ్ఞనిర్వాహముపసంహరతి (అతఇతి) పరమాత్మగు
ణాస్వయస్యపరమాత్మశబ్దసామానాధికరణ్యస్యవాశ్రవణేసతి తద్విశిష్టపాసనార్థత్వనిర్ణయః - అతోఽత్ర పరమాత్మధర్మాస్వయశ్రవణాభావాత్,
వైయధికరణ్యనిర్ధా, చాన్యథానిర్ధత్వానోపాసనార్థత్వంజీవవిజ్ఞస్య - అపితుభేదజ్ఞాపనార్థత్వమిత్త్యగ్గో. కృత్స్నవేదాస్తస్యపురుషప్రధానపరత్వా

తస్మాదన్విన్యా క్యేపురుషాదధాన్తరభూతస్యనిఖలజగతా-రణస్యవరవ్యవేదబ్రహ్మణోవేదితవ్యతయా ౨భిధానాన్నతస్త్రాసిద్ధస్య పురుషస్యతదధిష్ఠితస్యవాప్రధానస్యకారణత్వం క్వచిదపివేదానైప్రతీయతఇతిసిద్ధం. జగద్వాచిత్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ.

॥శ్లో॥ వాక్యాన్వయాత్ ॥ ॥శ్లో॥

అత్రాపికాపిలతస్త్రాసిద్ధపురుషతత్త్వావేదనపరంవాక్యంక్వచిద్వశ్యతఇతితదతిరిక్తశ్చశ్వరోనామనకశ్చిత్సమ్భవతీత్యాశంకానిరాకరోతి. బృహదారణ్యకేమైత్రేయీబ్రహ్మణేప్రాయతే నవాఅరేపత్యుఃకామాయవతిఃప్రియోభవత్యాత్మనస్తుకామాయవతిఃప్రియోభవతీత్యావభ్యసనవాఅరేసర్వస్యకామాయసర్వంప్రియంభవత్యాత్మనస్తుకామాయసర్వంప్రియంభవత్యాత్మావాలరేత్రప్రవ్యశ్చోతవ్యోనుస్తవ్యోనిధిధ్యాసితవ్యఃమైత్రేయ్యాత్మనిఖల్యరేవప్రేత్రతేమతేవిజ్ఞాతేఇతంసర్వంవిదితమితి. తత్రసంశయఃకిమస్మిన్వాక్యేత్రప్రవ్యతయోపదిశ్యమానస్తస్త్రాసిద్ధపురుషవ - అథవా సర్వజ్ఞస్సత్యసజ్జల్పస్సర్వైశ్వరఇతి. కింయుక్తం. పురుషఇతి. కుతః. ఆదిమధ్యావసానేషు పురుషవ్యవేదప్రతీతేః ఉపక్రమేతావత్పరిజాయాపుత్రవిత్తపశ్యాదిప్రియత్వయోగాజ్జీవాత్వేవప్రతీయతే, మధ్యేపి విజ్ఞానఘనపవైతేభ్యోఘాతేభ్య స్సముత్థాయతాన్యేవానువినశ్యతినప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీత్యుత్పత్తివివాదయోగాత్సపవావగమ్యతే, తథా౨నైచవిజ్ఞాతారమరేకేనవిజానీయాదితిసపవజ్ఞాతాత్మేత్రజ్ఞవప్రతీయతే, - నెశ్వరః- అతస్తస్త్రాసిద్ధపురుషప్రతిపాదనపరమిదంవాక్యమితి నిశ్చయతే. నను అమృతత్వస్యతునాశాస్తివిత్తేనైత్యుపక్రమాదమృతత్వప్రాప్త్యపాయోపదేశపరమిదంవాక్యమిత్యవగమ్యతే- తత్రాథం పురుషప్రతిపాదనపరత్వమస్యవాక్యస్య. తదుచ్యతే - అతపవన్యాత్రపురుషప్రతిపాదనం. తస్త్రేహ్యచిద్ధర్మాధ్యాసవియుక్తపురుషస్యరూపయాథాస్యవిజ్ఞానమేవామృతత్వహేతుత్వేనోచ్యతే- అతోజీవాన్యనఃప్రకృతివియుక్తంస్వరూపమిహామృతత్వాయ అత్యావాలరేత్రప్రవ్య ఇత్యాదిసోపదిశ్య

నిధిముపసంహరతి (తస్మాదితి) ఇహ ప్రధానోపాదానంజీవస్యతేనాకారణత్వానుపపత్త్యనిప్రాయకృతం. యద్వా- అనైవాధికరణద్వయేనఃకర్తృత్వానన్వయయాధికరణాత్మేపద్వయస్యపరీహృతత్వజ్ఞాపనార్హమ్.

జగద్వాచిత్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. ॥శ్లో॥ వాక్యాన్వయాత్ ॥ ॥శ్లో॥ బ్రహ్మసాధారణేనకర్తృసమ్భవనావివాదేనకర్తృరహితకుద్ధస్వరూపప్రతిపాదనంలాఙ్గి కనుజీవచరత్వంసరితం. అత్రతుబద్ధముక్తసాధారణాత్మశబ్దనిర్దేశాత్ముక్తలిప్తిశ్రవణాచ్చకుద్ధస్వరూపపరత్వంయుక్తమితిశబ్దాయాసజ్ఞిః. యద్వా- కర్తృశబ్దస్యక్రియతదభిప్రాయత్వానకరణస్యబ్రహ్మచరత్వముక్తం. కర్తృఫలభూతభోక్తృత్వశ్రవణాత్అస్యతథాభిప్రాయత్వనిశ్చేషప్రదర్శనాసమ్భవాత్ తస్త్రాసిద్ధపురుషపరత్వమితిశబ్దాయాసజ్ఞిః. ఉత్తరాధికరణేషానేశ్వరసాక్ష్య ప్రత్యవస్థానం - తస్మాదిదమపినిరీశ్వరసాక్ష్యనిరాకరణ పరమిత్వనిప్రాయేణాప్రాప్తియుక్తం. (బృహదిత్యాది) కర్తృఫలభోక్తృత్వకర్తృత్వముఖూపాస్యత్వాదిబ్రహ్మలిప్తివద్వాక్యంవిషయః. పరిజాయాదిప్రియసమ్భవప్రతిపాదకోపక్రమమైత్రేయీబ్రహ్మణంచతుర్థైశ్చాధ్యామేప్రాయతే- తదభయమపిమైత్రేయీబ్రహ్మణశబ్దేనవిషయవాక్యతయాచివక్షీరం- యథా అనస్తద్భవోపదేశాదిత్యత్ర అయవిజ్ఞేనరూపిణ్యే అయవిజ్ఞేనరూపిణ్యేవాక్యత్వం. సర్వజ్ఞ స్సత్యసజ్జల్ప ఇతిసిద్ధానానుగుణవిశేషణం. జీవకర్తృవిశేషాగ్నిస్తత్ఫలదానశక్తఇతిభావః. కింజగత్కారణవాదివేదానప్రతిపాద్యంపురుషాధిష్ఠితంప్రధానం- ఉతబ్రహ్మాలిప్తమవిచారః. తదగ్ధంబృహదారణ్యకేమైత్రేయీబ్రహ్మణేద్రష్టవ్యతయోకత్యాకింపఞ్చవింశకః- ఉతపరమాత్మేతి. కిముపక్రమేపరిజాయాపుత్రాదిప్రియసమ్భవప్రత్యశబ్దస్యవచ్చివింశపురుషపరతామగమయతి- సేతి. కింవాక్యావయవానాంసర్వేషాంపరమాత్మస్యన్వయాసామజ్ఞస్యం-ఉతపఞ్చవింశఇతి. యదా పరమాత్మస్యన్వయాసామజ్ఞస్యం-తదాపరిజాయాదిప్రియసమ్భవేనాత్మశబ్దస్యపురుషపరత్వావగమాద్ద్రష్టవ్యతయోక్తఃపఞ్చవింశకఇతితదధిష్ఠితంప్రధానంవేదానవేద్యమితిస్యాత్. యదాపఞ్చవింశవాక్యావయవానాంసమన్వయాసామజ్ఞస్యం-తదాపరిజాయాదిప్రియసమ్భవదాత్మశబ్దస్యపఞ్చవింశపరత్వావగమాన్వేత్రేయీబ్రహ్మణేద్రష్టవ్యతయోక్తః పఞ్చవింశాతిరీత్యితికారణవాక్యానాంపరమాత్మపరత్వంస్యాదితి. (తథానైదేతి) ఆదిమధ్యగతజీవహేతున్యగ్రహీతోవిజ్ఞాతృశబ్దస్తత్పరఇతిభావః. (సన్నితి) పరిజాయాదిప్రియసమ్భవప్రతిపాదకవాక్యాత్ పూర్వమేవామృతత్వప్రాప్త్యపాయపరత్వమగమ్యతఇత్యర్థః. పరిహరతి (తదుచ్యతఇతి) అతపవ- అమృతత్వప్రాప్త్యపాయోపదేశపరత్వాదేవేత్యర్థః. విశ్వోపదేశఫలభూతమేకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంజీవప్రతిపాదనపరత్వేనకథంఘటతే- బహువోహిజీవాః, నచవిభజ్యకార్యకారణ

తే. సర్వేషామాత్మనాంప్రకృతివియుక్తంస్వరూపమేకరూపమితిప్రకృతివియుక్తస్వాత్మయాభావ్యవిజ్ఞానేన సర్వపవాత్తానావిదితాభవస్త్రీత్యాత్మవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానముపపన్నం. దేవాదిస్థావరా నైషుసర్వేషుభూతేషాత్మస్వరూపస్యజ్ఞానైకప్రకారత్వాత్*ఇనంసర్వంయదయమాత్మైత్యైకాత్మ్యైవదేశః. దేవాద్యాకారాణామనాత్మాకారత్వాత్*సర్వంతంపరాదాదిత్యాదినాన్యత్వనిషేధశ్చ. *యత్రహివైత్వమివభవతీతిచ నానాత్వనిషేధేనైకస్వరూపేహ్యత్వనిదేవాదిప్రకృతిపరిణామభేదేననానాత్వంమిద్యైత్యుచ్యతే. *తస్యహవాపతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదిత్యాద్యపిప్రకృతేరధిష్ఠాత్యత్యేనపురుషనిమిత్తత్వాజ్జగదుత్పత్తైరుపపద్యతే. ఏవమస్మిన్వాచ్యేపురుషపరేన్నితేసతితదైకాధ్యాత్మ్యైవేదాన్తాన్తస్మిన్సంపురుషమేవాభిదధతీతదధిష్ఠితాప్రకృతిరేవజగదుపాదానం- నేశ్వరఇతి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుషే (వాక్యాన్వయాదితీ) సర్వేశ్వరపవాస్త్విన్వాచ్యప్రతీయతే. కుతః. ఏవమేవహి వాక్యావయవానామనోన్యాన్వయస్సమజ్ఞసోభవతి. *అమృతత్వస్యతునాశాస్తివిశ్రేణేతియాజ్ఞవల్క్యేనాభిహితే *యేనాహంనామృతాస్యాంకిమహంతేనకుర్యాంయదేవభగవాన్వేదతదేవమబ్రూహీత్యమృతత్వానుపాయతయావిత్రాద్యనాదరేణామృతత్వప్రాప్తృపాయమేవప్రాధ్యయమానాయైవైత్యైవైత్వతమపాయతయాన్రప్తవ్యత్వేనోపదిష్టోయమాన్తాపరమాత్మైవ - *తమేవంవిదిత్యాతిమృత్యుమేలి *తమేవంవిద్వానమృతభూభవతినాన్యఃపథాత్యాదిభిరమృతత్వస్యపరమపురుషవేదనైకాపాయతయాప్రతిపాదనాత్. పరమపురుషవిభూతిభూతస్యప్రాప్తృరాత్మసస్వరూపయాభావ్యమవవర్గసాధనపరమపురుషవేదనోపయోగితయాన్వగన్తవ్యం-సస్వతపవోపాయత్వేన. అతోన్రపరమాత్మైవామృతత్వోపాయతయా*న్రప్తవ్యిత్యాదినోపదిశ్యతే. తథా *తస్యహవాపతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదిత్యాదినాకృత్సస్యజగతఃకారణత్వముచ్యమానంపరమపురుషాదస్యస్యకర్తృపరవశస్యముక్తస్యనిర్వాహారస్యచపురుషమాత్రస్యనసమ్భవతి. తథా *అత్తనోవాఅరెదర్శనేనేత్యాదినాఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానమభిధీయమానం సర్వాత్మభూతేపరమాత్మన్యేవానకల్పతే. యత్యైతదేకరూపత్వాగాత్తనామేకాత్మవిజ్ఞానేనసర్వాత్మవిజ్ఞానముచ్యతేఇతి - తదయుక్తం-అచేతనప్రపంచజ్ఞానాభావేనసర్వవిజ్ఞానాభావాత్. ప్రతిజ్ఞోపపాదనాయచ *ఇదంబ్రహ్మేదంక్షత్రమిత్యుపత్రమ్య*ఇనంసర్వంయదయమాత్మైతిప్రత్యక్షాదిసిద్ధంచగచ్ఛిశ్రంప్రపంచమిదమిన్నిద్యైతదయమాత్మైత్యై

భూతా, శ్చేత్యాశ్చిద్విప్రకారైక్యాదుపద్యత్యత్యాహ (సర్వేషామిత్యాదినా) ఏకోపదేశశ్చతస్మిబన్ధసలత్యాహ (దేవాదిస్థావరాన్తస్మితి) ఐక్యనిధిశ్చేదభూతభేదనిషేధంప్రతిపత్తుకౌభేదదర్శనేనానర్హప్రతిపాదకవాక్యస్యాగ్రహణా (దేవాద్యాకారాణామితి)దేవాద్యాకారస్యానాత్మాకారత్వాత్సర్వతదనన్యత్వముక్తం - తస్మాదాత్మనోన్యత్వదర్శనంనామనిష్క్రూప్యస్వరూపవస్యతిక్రదేవాద్యాకారదర్శనమితి తస్మాన్రథహేతుత్వముచ్యతేఇత్వర్థః. ప్రబుద్ధస్యభేదనిషేధంప్రతిపదతి (యత్రహీతి) అనాత్మాకారాణాందేవత్వాదీనాంబహుత్వాత్ ఏకాకారత్వనిదేవత్వాదీనసస్త్రినిపిభ్యత్యిత్వర్థః. ఏవమనర్థహేతుతయాకదాన్నివృత్తిహేతుమన్యయాచ ప్రతిపన్నంభేదదర్శనందేవాదిభేదదర్శనమేవేత్యుక్తంభవతి. కారణత్వంకనిత్యత్వాహ (తస్యహవాఇతి) జీవాధిష్ఠితప్రధానాత్ ఆకాశగుణశబ్దాత్సత్త్రితియుగ్వేదాదికారణత్వముచపద్యత్యిత్వర్థః. ఏవంపూర్వపక్షయుక్తవకాతేఫలితమయోగవ్యవచ్ఛేదప్రతిక్షేపందర్శయతి (ఏవమస్మిన్నితి) పాదసజ్జత్యాదికంపూర్వవత్.

రాధానే- సమజ్ఞసోభవతి- స్వారణికోభవతిత్వర్థః. అస్వరసాన్వయోహివరైరుచ్యతే. శ్రుతేస్సార్వరస్యంనామసజాతీయశ్రుత్యావికార్యం- సమచాహ్యస్సృత్యైకార్థ్యమిత్వనిప్రాయేణాహ (తమేవంవిదిత్యేతి) శ్రుతావపిప్రజాపతివాక్యాదిషుజీవస్వరూపస్యప్రతిపాద్యమానత్వాత్తదైకాధ్యాత్మస్వారస్యమిత్వత్వాహ (పరమపురుషేతి) ప్రధానభూతోపాయపరమాత్మైకార్థ్యంస్వారణికోభవతిత్వర్థః. శ్రుత్యన్రైకాధ్యాత్మ్యహ్వేదసస్త్రివామృతత్వోపాయత్వమిత్యుపపాదితముపసంహరతి (అతోన్రేలి) ఏవముచక్రమవాక్యసామజ్ఞాన్యందర్శితం. వాక్యాన్రరాణామప్యన్వయస్వారస్యందర్శయింకారణత్వంస్వపక్షోపపాదకమేవసత్పరపక్షప్రతిక్షేపకంచేత్యాహ (తథాతస్మేతి) బద్ధస్యసర్వజ్ఞత్వాద్యయోగాత్, ముక్తస్య జగద్వాప్యపారశాస్యత్వా, చక్రత్వజగత్కారణత్వంసంభవతిత్వర్థః. పురుషమాత్రస్య- జీవమాత్రస్య. అభ్యుక్తిత్వంమాత్రచాన్రప్రేత్రం. యదాద్వా- కర్తృపరవశస్యముక్తస్మేతిపదాభ్యాంస్వపక్షేసర్వావస్థస్యజీవస్యజగత్కారణత్వానుపపత్తిరుక్తా. సాజ్ఞ్యమతేపిరదనుపపత్తిమాహ (నిర్వాప్యపారస్యచపురుషమాత్రస్మేతి) సిమింతాపాదాసభావానుగుణసజ్జల్యుక్తియోగాభావాదిభావః. కారణత్వఫలభూతమేకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానమపిరాధానోపపాదకమిత్యాహ (తథాత్వనైతి) ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞాననిర్వాహంశరోక్తంయత్యైతదిత్యాదినాన్సూద్యతదయుక్తమిత్యాదినాదూషయతి. ఏకాత్మ్యోపదేశానుపపత్తిమాహ (ప్రతిజ్ఞోపపాదనాయేతి) శ్రుతిస్థేదంశబ్దస్యస్థానేపితచ్ఛబ్దోభావ్యస్వవాక్యత్వజ్ఞాననాయప్రయుక్తః. ఇ

కాత్మ్యోపదేశశ్చ పరమాత్మనవవోపపద్యతే - సహిదంశబ్దవాచ్యంచ దచిన్నిశ్రంజగత్పురుషేణాచిత్తంస్మృత్యైవ సత
ద్వియుక్తైస్సకూపేణవాఽవస్థితైస్సకైక్యముపగచ్ఛతి. అతపవ *సర్వంతంపరాదాద్యోన్యత్రాత్మనస్సర్వంవే
దెతివ్యతిరిక్తత్వేనసర్వవేదననిద్రాఽచ. తథాప్రథమేచమైత్రేయీబ్రాహ్మణే *మహద్భూతమనస్తమపారమితి
శ్రుతామహత్త్వాదయోగుణాః పరమాత్మనవసమ్భవత్తి - అతస్సపవాత్రప్రతిపాద్యతే. యత్తాక్తంపతిజా
యాపుత్రవిత్తపశ్వాదిప్రియాన్వయినోజీవాత్మనఉపక్రమేత్వన్యైష్టవ్యతయా ప్రతిపాదనాత్తద్విషయమేవే
దంవాక్యమితి - తదయంక్తం - *ఆత్మనస్తుకామాయేత్యాత్మశబ్దేనజీవాత్మసంశబ్దనైతస్య *ఆత్మావాలరేద్రష్ట
వ్యభివ్యసేనానన్వయప్రసక్తాత్. *ఆత్మావాలరేద్రష్టవ్యభివ్యత్తనోద్రష్టవ్యత్వోపయోగితయా *ఆత్మనస్తు
కామాయేత్యుపదిష్టమితిప్రతీయతే. *ఆత్మనస్తుకామాయ - ఆత్మనఃకామసమ్భవత్యై. కామ్యస్త్యభివ్యత్తకామాః. ఆ
త్మనభిష్టసమ్మత్యైవభివ్యత్తయతియావత్. నచజీవాత్మనభిష్టసమ్మత్యైవత్యాదయఃప్రియాభవన్తీత్యుక్తైస్సతస్యజీవ
స్యస్వరూపమన్వైష్టవ్యంభవతి-ప్రియమేవహ్యన్వైష్టవ్యం- నతుప్రియంప్రతిశేషిణః ప్రియవియుక్తంస్వరూ
పం. యస్మాదాత్మనభిష్టసమ్మత్యైవత్యాదయఃప్రియాభవన్తి- తస్మాత్పత్యాదిప్రియంపరిత్యజ్యతద్వియుక్త
మాత్మస్వరూపమన్వైష్టవ్యమిత్యసంభవతి. ప్రత్యుతపత్యాదిశేషతయాపత్యాదీనాం ప్రియత్వం - అపి
త్వాత్మనశేషతయాపత్యాదీనాం ప్రియత్వమిత్యుక్తైస్సశేషతయాతపవోపాదేయాస్సయః. *ఆత్మనస్తుకామా
యసర్వంప్రియంభవతీత్యస్యపరేణానన్వయేవాక్యభేదఃప్రసజ్యతే. అభ్యుపగమ్యమానాపివాక్యభేదేపూర్వ
వాక్యస్యనకిచ్చత్ప్రయోజనందృశ్యతే. అతఃపత్యాదిసర్వంప్రియంపరిత్యజ్యాత్మనసవాన్వైష్టవ్యత్వంయథా
ప్రతీయతే- తథావాక్యాగ్ధోవర్ణనీయః సోయముచ్యతే. *అమృతత్వస్యతునాశాస్తివిత్తైనెతివిత్తాదీనాంనిత్య
నిద్రిషనిరతిశయానన్దరూపామృతత్వప్రాప్త్యనుపాయతాముక్త్యావిత్తపుత్రపతిజాయాదీనాం సాతిశయదుః
ఖమిశ్రకాదాచిత్రప్రియత్వమనుభూయమానంపత్యాదిస్వరూపప్రయంక్తం- అపితునిరతిశయానన్దస్వభా
వపరమాత్మప్రయంక్తం- అత్యవసంభవంనిరతిశయానన్దస్సన్నన్యేషామపిప్రియత్వలేశాస్పదత్వమాపాద
యతి- సపరమాత్మైవద్రష్టవ్యభివ్యత్తపదిశ్యతే. తదయమర్థః- *నవాలరేపత్యుఃకామాయపతిఃప్రియోభవతి-

దమయమాత్మైతికార్యస్యకారణతాదాత్మ్యోపదేశః. జీవస్యతదనుపపత్తిముపపాదయతి(సహితి)కార్యస్యకారణేనహిస్వరూపైక్యసమ్భవః. సూక్ష్మస్థూ
లనిదచిచ్ఛరీరకఃపరమాత్మైతికార్యేణజగత్కైక్యంత్యైవహిసమ్భవతి- నతుబద్ధస్యవాముక్తస్యవాజీవస్యాకారణభూతస్యసమ్భవతీత్యర్థః. (అతపివేతి)స
ర్వస్యపరమాత్మాత్మకత్వాదేవాతదాత్మకత్వానుసంధానసీషేధః-నతుదేవాదిదృష్టిసీషేధః-ప్రాగుక్తహేతునిబద్ధనత్వాత్భేదనిషేధస్యేత్యర్థః. (ప్రభావ
చేతి) మైత్రేయీబ్రాహ్మణానామనేకత్వాత్ప్రథమభివ్యత్తేషితం. ఉత్తరమైత్రేయీబ్రాహ్మణే *మహద్భూతమనస్తమపారమితివిశేషణాశ్ర
వణిపిఅనుక్రమస్యలోగాహ్యమితిస్యాయాత్మమా త్వభూతత్వాదికమపునఃక్రంభవతితివావః. పతిజాయాదిభోగ్యత్వవాచినాక్యస్యాప్యన్వయస్వార్థ
స్యంహిసూత్రాభిప్రేతం- వాక్యావయవేషుప్రధానభూతోపక్రమావయవస్యవాక్యశబ్దేనావవశీతత్వానుపపత్తిః. తస్మాత్తదపాదయతుంపరో
క్తార్థంయత్తాక్మిత్వాదీనాంనూద్యమామయతి (తదయంక్మిత్వాదీనాం) అనన్వయస్యానిష్ఠత్వంకథం. తస్యప్రసక్తోవాకధమిత్యత్రాహ (ఆత్మా
వాఇతి) *ఆత్మనస్తుకామాయసర్వంప్రియంభవతిఆత్మావాలరేద్రష్టవ్యభివ్యత్తై *ఆత్మనస్తుకామాయేత్యుక్తస్యవాక్యస్యాత్మనోద్రష్టవ్యతోపయో
గిత్వంహిస్వరసత్యప్రతీయత్యభివ్యత్తై. అతోనూభూదన్వయభివ్యత్తవాచ్యమితిదర్శితం. అభజీవపరత్వేనసన్వయముపపాదయతి(ఆత్మనస్త్రిత్యాదివా)
ఇద్దసంపత్తయే- సుఖాదిసంపత్తయే. రతఃజీవసన్వయస్యేత్యత్రాహ (సచేతి) నేత్యస్యాన్వైష్టవ్యంభవతీత్యుత్తరత్రాన్వయః. కథమన్వైష్టవ్యత్వా
నిద్రిత్యత్రాహ (ప్రియమేవహితి) పత్యాదీనామాత్మనఃప్రియత్వేతేషామన్వైష్టవ్యత్వంస్యాత్ - ప్రియనైవ్యవపురుషార్థత్వాదిత్యర్థః. ఏవకారాభి
ప్రేతమాహ (సద్వీతి) ప్రియవియుక్తం- పుత్రపత్యాదివియుక్తం. తద్వివృణోతి (యస్మాదితి) సకేవలంస్యాభిమతార్థాసద్వీతి - అనభిమతార్థసద్వీ
తిశ్చేత్యాహ (ప్రత్యుతేతి) (తపివోపాదేయాస్మ్యుతి) సకలేతరత్యాగపూర్వకమాత్మనోద్రష్టవ్యత్వస్యవిరోధవివస్యాదిత్యర్థః. జీవపరత్వేనసన్వ
యస్యేన్నాభూదన్వయభివ్యత్తత్రాహ (పరేణి) పరేణ- *ఆత్మావాలరేద్రష్టవ్యభివ్యత్తపరేణవాక్యేన. వాక్యభేదః- మహావాక్యభేదః. ఏవవాక్యత్వేన
నిర్వాహేనుకకేషివాక్యభేదోనుపపత్తిః- *సమ్భవత్యేకవాక్యత్వేవాక్యభేదస్సనేద్యతేఇతిస్యాయాదిత్యర్థః. వాక్యభేదాభ్యుపగమేపిప్రయోజనా
భావాచానన్వయోనుపపత్తిభివ్యత్తత్రాహ (అభ్యుపగమ్యమానేషితి) ఏవంపరతేనుపపత్తిఃపరిశేషదేవార్థాద్రపరత్వంనిద్రిమత్యాహ (అతభితి) ఉపపత్తి
ర్థకభివ్యత్తత్రాహ (సోయముచ్యత్యభి) (స్వయంనిరతిశయానన్దస్సన్నన్యేషామపిప్రియత్వలేశాస్పదత్వమాపాదయతి) అన్యేషామానన్దోయదధీ
నస్తస్యానన్దోననభివ్యత్తర్థనిద్రిం- యథాన్యేషామిద్వాంభనంవాదదతఃపురుషస్యజ్ఞానాధికత్వంభనాధికత్వంచార్థనిద్రిం. *సపికోబ్రహ్మణాన
న్దః *యతోవాచోనివర్తన్తై *రసంహేవాయంలబ్ధానన్దీభవతీత్యాదిశ్రుత్యస్తరేషుతత్స్వప్తమభిహితంచేత్తుశిప్రా
శ్రుతేస్తత్పర్యర్థఃక్తః. అస్యాగ్ధస్యజ్ఞవాచ్యత్వంకథమిత్యత్రాహ (తదయమర్థభి) పరమాత్మనస్స్వార్థాధికాభిమతదానన్వైష్టవ్యంభివ్యత్త

సహి పతిజాయాపుత్రవిత్తాదయోమత్ప్రియోజనాయాహమస్యప్రియస్సాస్యమితి స్వసజ్జల్యాత్ప్రియాభవ
త్తి- అపిత్యాత్మనఃకామాయ- పరమాత్మనస్సారాధకప్రియప్రతిలమ్బనరూపేత్వనిర్వృత్తయతిత్వర్థః. పరమా
త్మాధికర్తృభిరాధితస్తత్తత్కర్తృనుగుణప్రతినియతదేశకాలస్వరూపపరిమాణమారాధకానాంతత్తద్వస్తు
గణంప్రియత్వమాపాదయతి- *సషహ్యేనానన్దయాతీతిశ్రుతేః. నతుతత్తద్వస్తుస్వరూపేణప్రియమప్రియం
వా- యథోక్తం *తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే. తదేవకోపాయయతః ప్రసాదాయచజాయ
తే. తస్మాన్దుఃఖాత్కంనాస్తినచకిచ్ఛేత్సుఖాత్కమితి. *ఆత్మనస్తుకామాయేత్వస్యజీవాత్మపరత్వేపి *ఆత్మావా
అరేద్రష్టవ్యితితుపరమాత్మవిషయమేవ. తత్ప్రాయమర్థః - యస్మాత్పత్యాదీనామిష్టసమ్మత్తయేతత్పరవశేన
వత్సాదయఃప్రియత్వేనసోపాదీయంతే - అపిత్యాత్మేష్టసమ్మత్తయే స్వతస్త్రిణస్వప్రియత్వేనోపాదీయంతే.
తస్మాద్ద్యపవాత్సానిరుపాధికనిర్దోషనిరవధికప్రియఃపరమాత్మా- సపవహిద్రష్టవ్యః - నమఃఖమిశ్రాబ్దుసఖ
దుఃఖోదరాఃపరాయత్తతత్తత్స్వభావాః పతిజాయాపుత్రవిత్తాదయోవిషయాదితి. అస్మిన్సుప్రకరణేజీవా
త్మవాచిత్యేనాపిపరమాత్మనపవాభిధానాత్*ఆత్మనస్తుకామాయ*ఆత్మావాలరేద్రష్టవ్యితిపూర్వోక్తప్రక్రి
యయోభయత్రాత్మశబ్దావేకవిషయా.....

మతాన్తరేణాపిజీవశబ్దేనపరమాత్మాభిధానోపపాదనాయాహ.

(పరమాత్మాహితి) (ప్రతినియతేతి) స్వరూపనియమోనామ- స్రక్ష్మనాదిమతస్సేదమవభోగ్యంనాస్యదిత్తినియమః. పరిమాణనియమః-భోగ్యత్వపరిమా
ణనియమః. సహిమమమ్యభోగ్యస్యనగాదేవేవభోగ్యనగాదితుభ్యభోగ్యత్వమస్తి. ఆత్మతప్రియప్రతిలమ్బకత్వేనుతిహూహ (ఏవహ్యేవేతి) (తదే
వప్రీతయతి) కస్యచిద్వస్తునఃప్రియత్వంతత్స్వరూపప్రయంతోచేత్ - సర్వదాసర్వేషాంప్రియత్వంస్యాత్ - నచతదస్తి. కంచిత్ప్రతికదాచిత్
ప్రియత్వమప్రియత్వంచపరమత్వాన్నిధీనమిర్వ్యగః. సస * ఆత్మనస్తుకామాయసర్వంప్రియంభవతి ఆత్మావాలరేద్రష్టవ్యితివాక్యమోః జీవపర
త్వేపిఅస్యస్వమ్యనతి. తథాహి- సహితత్వరూప్తోభోక్తాభుజ్జే-అపితుస్వాతన్త్ర్యేణరత్నీకారచరిత్యాగ్మమః. తస్మాత్ప్రకృప్తానన్దరూపేనిష్క్ర
ష్టతత్సానితేనైవస్వాతన్త్ర్యేణ ప్రవత్యైతేతిశబ్దాయాం *ఆత్మనస్తుకామాయేత్వస్యజీవపరత్వాభ్యుపగమసి *ఆత్మావాలరేద్రష్టవ్యితివాక్యస్య
పరమాత్మపరత్వపివస్వాతస్యముపపాదయతి (ఆత్మనస్తుకామాయేత్వస్యేతి)యేనస్వాతన్త్ర్యేణ సాత్త్వదర్శనేనప్రవత్యైతేనైవఅనవధికారిశయాస
ద్దరూపపరమత్వప్రాప్తప్రవత్యే- రన్త్యేవస్వాధాదికనిరవధియానన్దయోగాదిత్యర్థః. స్రక్ష్మనాన్త్ర్యేణప్రేక్షితవ్యతారూపార్థానిత్యాదిశయా
దాత్తశబ్దాద్దేనరూపంసోధవ్యం-ముద్దోషనిషది. తదసాచీయతేప్రమానసాదేవత్వప్రేక్షితవాక్యద్వయధర్మప్రమాణ్యైదేనరూపవదిభాషః. ఏవంత
ర్వయమేవనిర్వాహస్వాదివిశిష్టాయాంఅస్మాదప్యర్థాత్ పూర్వోక్తాగ్మశబ్దపన్వయ- అత్తశబ్దనైరూప్యాభావాదిత్యభిప్రాయేణాహ (అస్మిన్సుప్రకర
ణితి) వత్సవ్యానసూత్రాక్షప్రకారేణజీవవాచిత్యేనాంపరమాత్మపరత్వనైరూప్యాభిధానాయముపజీవోక్తంచరమాత్మనపివాభిధానాదితి. అయమర్థః-
*మహమ్భూతమనన్దమపారంవిజ్ఞానమనపివైతేభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్త్యేవానువిశ్యతిత్వత్రవిజ్ఞానమనశభ్యోజీవవిషయః- భూతానువిశాశిత్వా
వగమాత్. అలామృతత్వసామృత్యపాయత్వసర్వజగత్కారణత్వసర్వజ్ఞత్వరతేకవిజ్ఞాననిబద్ధససర్వవిజ్ఞానవ్యతిక్రమేదననిర్వాదిభిః. ప్రకరణస్యపరమా
త్మపరత్వదాధ్యావగమాత్. * మహమ్భూతమనన్దమపారమితిపదైస్సామానాధికరణ్యా, చ్యజీవవాచినోపసృజిజ్ఞానమనశభ్యసృజితమాత్మపరత్వమవస్థానీ
యం. తస్మాత్ జీవవాచిత్యసానిపరమాత్మపరత్వనిశ్చయానుగుణబహువాక్యస్వాతస్యభజ్జేనాస్యతరాత్మశబ్దసాన్త్యకచనాత్, ఆత్మశబ్దద్వయస్యాన్త్యక
రూపవర్తనా, దశితాదృశవిషయవాక్యస్వాతస్యనుగుణంచరమాత్మపరత్వం. * ఆత్మనస్తుకామాయ * ఆత్మావాఇతివాక్యద్వయస్థాత్మశబ్దరూపకరూ
పవర్తనంయంక్రమితి. — * స్రక్ష్మనాన్త్ర్యేణాదిసూత్రత్రయం * ఆత్మనస్తుకామాయపతిఃప్రియోభవతీత్యారభ్య * ఏతేభ్యోభూతేభ్యస్సము
త్థాయతాన్త్యేవానువిశ్యతిజీవాపక్రమనిర్వాహదరంపదైర్వాన్యభ్యామితి. తదయంక్రం- పూర్వసూత్రేణశబ్దసమస్యకృతనిర్వాహత్వాత్-వాక్యా
న్వయోనామ- వాక్యాన్వయవానాంమిథోఽన్వయః. సకువాక్యాన్తరేణాన్వయః- సూత్రస్యైకప్రకరణవిషయత్వాత్, సప్రకరణస్యమహావాక్యరూ
పత్వాత్. ఉపక్రమశ్చవాక్యాన్వయవేషుప్రధానభూతః - సకథంవాక్యాన్వయవానామన్వయంచరమాత్మవిషయతయైవప్రతిపాదయతాసూత్రే
ణావచితస్యాత్.

అతోజీవశబ్దేనపరమాత్మాభిధాననిర్వాహపరముత్తరసూత్రత్రయంమన్వానస్తత్ప్రాపిపరమసూత్రస్యైవసూత్రకారాభిమ
తనిర్వాహపరత్వంహృదినిధాయతతోపూర్వస్యసూత్రద్వయస్యమతాన్తరపరత్వంవదంత్యాత్తత్రయమవతారయతి (మతాన్త
రేణాపితి) మతాన్తరేణ- సూత్రకారాభిమతేనేత్యర్థః. అనేనయాదవప్రకాశోక్తయోజనావ్యాప్యత్తి. (జీవశబ్దేనపరమా
త్మాభిధానోపపాదనాయేతి) అనేనసర్వవ్యాఖ్యాత్రభిమతనిర్వాహవాన్వయిర్దర్శితా. జీవశబ్దేన- ఉపరితనవాక్యగతేనేత్యర్థః.

స్వయేహ్యపాధిబ్రహ్మవ్యతిరేకేణవస్తవైరాభావా, నిరవయవస్యబ్రహ్మణపాధినాచ్చేదాద్యసమ్భవా
 చ్చోపాధికతవభేదభిప్రాయతా-గ్రస్తేః ప్రాగపిబ్రహ్మైవ. ఔపాధికస్యభేదస్యాపారమాధికత్వేకస్యాము
 తా-గ్రస్తాబ్రహ్మభావభివక్తవ్యం. బ్రహ్మణపాదవిద్యోపాధితిరోహితస్వస్వరూపస్యేతిచెన్న - నిత్యముక్త
 స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూపస్యావిద్యోపాధితిరోధానాసమ్భవాత్. తిరోధానంనామవస్తుస్వరూపేవిద్యమానేత
 త్ప్రకాశనివృత్తిః. ప్రకాశవవస్తుస్వరూపమిత్యగ్గీకారేతిరోధానాభావస్వరూపనాశోవాస్యాత్. అతోని
 త్యావిహ్యతస్వస్వరూపత్వాత్తస్యోతా-గ్రస్తాబ్రహ్మభావేనకల్పిద్విశేషభితిః ఉత్త-గ్రమిష్యత ఇతివిశేషణం
 వ్యర్థమేవ. *అస్మాచ్ఛరీరాత్సముఖాయేతిపూర్వమనేవరూపస్యనతదాసీంబ్రహ్మతాపస్త్రీమాహ - అపితుపూ
 ర్వసిద్ధస్వరూపస్యావిర్భావం. తథాహివత్సతే *సమ్మద్యావిర్భావస్సేనశబ్దాదిత్యాదిభిః. అతః *అనెనజీవే
 నాత్మనానుప్రవిశ్య *యతత్సనిత్యనాత్మనోస్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం యతత్సానుస్తరోయ
 మయతినతతత్వాన్తర్యామ్యమృతః * యోతురమస్తరేసజ్జరన్యస్యాతురంశరీరంయమతురంనవేదపషసర్వ
 భూతాన్తరాత్మాపహతపాపాద్వివ్యోదేవపకోనారాయణః * అన్తఃప్రవిష్టశ్శస్తాజనానాంసర్వాత్మైతిస్వశరీ
 రభూతేజీవాత్మన్యాత్మతయావస్థితేజీవశజ్జనబ్రహ్మప్రతిపాదనమిలికాశకృత్సృజితార్యోమన్యతేన్మ. జీవశబ్ద
 శ్చజీవస్యపరమాత్మపర్యవైవేచనాచకోనజీవమాత్రస్యేతిపూర్వమేవోక్తం * నామరూపేవ్యాకరవాణీత్య
 త్ర. ఏవమాత్మశరీరభావేనతాదాత్మ్యోపపాదనెవరస్యబ్రహ్మణోపహతపాపత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగోచరా, జీవ
 స్యావిమషశ్శోచతోబ్రహ్మహృదపాసనాన్మోక్షవాదినోజగత్సృష్టిప్రళయాభిధాయిశ్శోజగతోబ్రహ్మతాదా
 త్మ్యోపదేశపరా, శ్చసర్వాత్మ్యుత్తయస్సమ్యగుపపాదితాభవస్తీతికాశకృత్సృజయమేవమతంసూత్రకారస్సీకృ

యామయతి) (ఔపాధికస్యేతి) తిరోధానాసమ్భవకథమిత్యత్రాహ (తిరోధానంనామేతి) తిరోధానంనామవివరితమస్తు - తతఃకిమిత్యత్రాహ
 (ప్రకాశనివృత్తి) తిరోధానంసమ్భవతచేత్ నిత్యావిర్భావంస్యాత్ - తతఃకిమిత్యత్రాహ (అతదృతి) నను *ఉత్త-గ్రమిష్యతభిప్రాయతాత్పర్యం- స
 ర్వదాబ్రహ్మభావోవిశిష్టః - అర్థ ఉపాధేః పారమాధ్యాయపరమాధ్యయక్షమక్షయేషివోషభిచెన్న - పూర్వం భద్రాభావేబ్రహ్మవిప్రయోజనస్య శా
 స్త్రస్యానారమ్భణీయత్వప్రసక్త్యాత్. ఔపాధికహేయప్రమాణాద్యమరమ్భణీయతేతిచెన్న - ఔపాధికహేయస్య బ్రహ్మణ్యచ్చేద్యేసమ్భవ్యత్వాదేక
 త్వప్రతిష్ఠానేనజీవేశ్వరవిభాగాభావప్రసక్త్యాత్. ప్రదేశభేదాదప్రతిస్థానంచేత్ - ఏకస్యోపాధాగచ్ఛత్వేకస్యాపిప్రతిస్థానంసంస్థాదిత్యాది
 మామణజాతం ప్రదేశాన్తరోక్తత్వాదిహసప్రదర్శితం. అపరమాధ్యాపాధికత భేదవాదేన * ఉత్త-గ్రమిష్యతభిప్రాయపరమవిశిష్టతం కృత్వాసర్వదా
 బ్రహ్మభావావిర్భావాభ్యుపగమేతథ్యానానుపపత్తి - తిరోధానాభావత్. నహ్యుర్విహితస్వరూపే తత్త్వతోభాసనాసేలధ్యానసంభవః. తిరోధా
 నాభ్యుపగమేచమామణందర్శితం. అతిరోహితస్వరూపస్యావిభేదదర్శనంసంస్థాపరీచితే - ఆచ్ఛాదకావిద్యాకల్పనవైయర్థ్యం. ముక్తావశిష్టేదదర్శన
 ప్రసక్త, శ్చ- స్వరూపయాధాత్మ్యవభాసస్యభ్రమవిరోధిత్వాభావాత్. నివర్తకజ్ఞానేనహేషస్యనివృత్తత్వాత్ సభేదదర్శనమితిచెన్న - నివర్తకజ్ఞా
 నస్యాపిపూర్వమవభాసమానాత్ స్వరూపాదనరీతి క్తవిషయకత్వేన భ్రమనివర్తకత్వానుపపత్తి-సహజమిత్యతశోవిశదతరముపజాయమానమజ్ఞానం
 జతభ్రమనివర్తయతీత్యాదికముపపత్తిశతంపూర్వోక్తత్వాదిహలేశతోదర్శితం. తద్వి *అస్మాచ్ఛరీరాదిత్యాదిక్రమేతోగ్రభిత్త్యత్రాహ(అస్మా
 దితి) తద్వికథమనిష్ఠమైతిప్రతిత్వత్రాహ (భద్రాహివత్సతతతి) అథనూత్రంవాచస్తే. (అతదృతి) అతః- మతాన్తరేణిర్యాహనుపపత్తిరీత్యర్థః. అ
 విశిష్టశబ్దస్యస్వతోగ్రభిరణమాకాక్షి తం. కుత్రై- సతు కింభావేనేతి. కథమపగ్గానమిత్యాకాక్షాక్షితిచేత్ - సాతూత్వాప్య- సమస్తతః. కిమ్భావేనే
 త్యాకాక్షాసక్త్యచిదప్యప్తి. అతస్మాత్తస్మాద్రస్వానుగుణంవాక్యమాదత్తై (యతత్సేవీతి) అచిదన్తః ప్రవేశస్యస్వప్రత్యావీతద్ధాననాథం, జీవసామా
 నాధికరణ్యస్యస్ఫుటతార్యక్రత్యక్షైకాధ్యైసశరీరశరీరభావనిజనత్వజ్ఞాననాథం, చ *అనేనజీవేనాత్మనేతవాక్యంప్రభమముపాత్తం. కారణావ
 స్థాయామపిశరీరత్వజ్ఞాననాథం, దేవతావిశేషనిర్వయాధం, చోదాహరతి (యోతురమస్తరేసంవరన్మితి) అన్తస్సన్నియమనదారనుప్రవేశప్రశాస
 నశబ్దాభ్యాంప్రత్యభిజ్ఞాతరయావికారత్వాత్, సర్వాత్మ్యవివరణరూపత్వా, చోపాదత్తై (అన్తఃప్రవిష్టభితి) సప్రమ్యుత్తపదైకుత్రైత్యాకాక్షా
 శమితా. నియన్త్రత్వాదిభిఃకథమిత్యాకాక్షాశమితా. తత్తదవేద్యత్వేననియన్త్రత్వేననిర్వోద్యేనచలేద్వవస్థానమిత్యర్థః. నన్వవస్థిరస్తు - తతఃకథం
 జీవశబ్దస్యబ్రహ్మవాచిత్వమిత్యత్రాహ (జీవశబ్దశ్చేతి) శరీరవాచిత్యైవైవ్యక్తినియమతారస్యమధిత్యత్యర్థః. కస్మిన్ప్రదేశభిత్త్యత్రాహ(నామేతి)నూ
 త్రాగ్గోవాభ్యామృతః. అన్యనూత్రస్యాశ్చరధ్యమలోమితోత్తైపూర్వమనివేతత్వాత్, అతఃపరంమతాన్తరానుపన్యాసా, చ్చకాశకృత్సృజయమేనని
 ర్యాహస్యనూత్రకారాభివత్తవమవగమ్యతే-అన్యనూత్రకారాభిమరత్వేహేతుభూతంపూర్వోక్తమతద్వయాన్వైషమ్యమాహ(ఏవమాత్మేతి)అపహతపా
 పత్వేనసర్వజ్ఞత్వశబ్దాహియతిజ్ఞత్వప్రదర్శనార్థా. ఆదిశబ్దోవిజరత్వసర్వశక్తిత్వాదిపరః. మోక్షవాదస్యభిత్త్యనేనభేదశ్రుతయోగివత్తీలాః. అభేదశ్రుత్య
 భిప్రాయేణాహ (జగత్సృష్టితి) (సమ్యగితి)ప్రత్యక్షాదివిరోధఃపరస్పరవిరోధశ్చయథాసభవతి-తథేత్యర్థః. సకలశ్రుత్యవిరోధముఖ్యాన్వత్వానుగుణ్య
 మేతన్నిర్యాహస్యీకారహేతురీత్యర్థః. అభేదనిర్దేశస్యావస్థినివిధనత్వంసూత్రకారేజైవభగవతావ్యాసేనమోక్షభక్త్యచయజ్ఞచ్ఛాన్త్రజగతసంపాదేస్వప్న

భ్యాదివృష్టానైశ్చోపాసనోపకరణ భూతమనఃప్రభృతికరణనియమనం, చసామాన్యేనాభిధాయ * స
యథాద్వైధాగ్నోర్త్యాదినా, * సయథాసర్వాసామపాం సముద్రపకాయన మిత్యాదినా, చోపాస్య
భూతస్యపరస్య బ్రహ్మణోనిఖలజగదేక కారణత్వం, సకలవిషయ ప్రవృత్తిమూలకరణ గ్రామనియమ
నం, చవిస్తీర్ణముపదిత్య * సయథా సైద్ధవఘన ఇత్యాదినా ౭ మృతతోపాయప్రవృత్తిస్రాతాహనా
య చవాత్సన్యధాపేణావస్థితస్యపరమాత్మనో ౭ పరిచ్ఛిన్న జ్ఞానైకాకారతాముపపాద్య తస్యైవాపరి
చ్ఛిన్న జ్ఞానైకాకారస్య సంసారదశాయాం భూతపరిణామానువృత్తిం * విజ్ఞానఘనపవై తేభ్యోభూ
తభ్యో సమసాధాయతాన్యేవానువినశ్యతీ త్యభిధాయ * నప్రత్య సంజ్ఞాస్తీతి

వాన్వినియోగమునకుఁగోచరింపబడియోగింపబడరాదానప్రతిపాదకమిదంవాక్యంవాక్యాభ్యంతం. తదనువవత్సం - ముఖ్యాన్వయస్థుఁబలికపరితనయోద్ధున్ద్రునిశబ్దయో
ద్ధాదయోద్ధానరద్యాదయోగాత్. అయితాయాంచ * మన్దభేదస్యమానసేతిపూర్వవాక్యం యద్యద - సహిగక్రాయామిలిపదేనైవహాలెషితేగభి
రామయాగక్రాయామిలివాక్యంసఖలం. తథా * మన్దభేదస్యగ్రహణేనేత్యేతావతా౭లం- తేనైవమన్దభేదస్యసామాన్యగ్రహణస్యప్రతిపన్నత్వాత్ ఆ
నూతశ్చగ్రహణ ప్రయోజనం. వాచ్యనైయధ్యంశ. — అతఃపదయోజనీయం- మన్దభేదస్యగ్రహణం. గ్రహణశబ్దవినిర్భవః - ఉపాదాన
నిర్భయారవివాదకత్వాత్-యథాగ్రహితానిపుష్పానిగ్రహితశ్చరణితి. యథామన్దభావాస్యమానేలలోపహింసాస్పరతశ్చద్వాకాననిర్భయంశక్తుయాత్
కథంతస్విరుణ్ణీత్యత్రాచమన్దభేదీయితి. పరేణోపాదీయమాన మన్దభినిరోధేనతదాహ నృపురుషనిరోధేనవాశ్చానిరుభ్యతే - ఏవమిన్ద్రియేషువాన్వ
ప్రియమాణేషువాహ్యర్థజ్ఞానంఋర్నిరోధం- తస్మాద్విన్ద్రియనిరోధేనతత్ప్రతిప్రతిమూలస్యమనసోనిరోధేనచరమాత్మసాక్షాత్కారవిరోధి వాహ్యర్థజ్ఞానంని
రుభ్యతఇతి. ఏవంజ్ఞానీత్యాప్యప్రాప్తోచన్యాసశ్చయోజనీయః. వీణాశబ్దస్థావతుభీషణ్యధా- పూర్వవాక్యవ్యవహారాద్ధాత్. అతో మన్దభ్యాదివృష్టానైత్ర
యోపన్యాసవాక్యప్రయో - ప్రవృత్తిభిరుక్తపరోపాసనోపకరణభూతకరణ గ్రామనియమనముద్రయితి. (మనఃప్రభృతీతి) మన్దభినిరోధస్థానీయం
చక్షురాదినియమనం- తదాహన్యప్రయమనిరోధస్థానీయమనోనియమనమితిభావః. (సామాన్యేనాభిధాయేతి) నిమిత్తసాధానరూపభిగానభిధా
నాత్, కార్యవిశేషసాధనానా, చక్షుసాస్యలక్షణభూతంకారణత్వంసామాన్యేనోక్తం-చక్షురాదికరణవిశేషాణానియమన ప్రకారవిశేషానభిధా
నాత్ కరణనియమనంచసామాన్యేనోక్తమిత్యర్థః. (సయథేతి) తృతీయా నైయోగిత్యాదిశబ్దయోద్ధానిత్యాదిపదవ్యయేనయథామోక్షమన్వయః. ఏభ
శబ్ద౭కారానైర్భేదవాచీ. ఆద్యైర్భగన్విగ్రహణనిమిత్తపాదానయోద్ధానసాధనం-అగ్నిధూమోత్పత్తేనిమిత్తం- ఇన్ద్రునముపాదానం. * ఋగ్వే
దోయజుర్వేదజత్యాదినాదాదకస్మష్టిమాత్రముద్రంప్రసముత్రయోప్రాప్త్యాచే- ఉత్తరేతు * ఇన్ద్రంఘృతమానితంపాయితమయంచలోకఃపరశ్చ
లోకస్సర్వాణిచభూతానిఅస్యైవైరానిసర్వాణిశివసీతానినిశాధనసాధ్యభోగ్యభోగస్థానభోక్తృవర్తమానవాచ్యజగత్సప్తవిన్ద్రుకా- అనుక్తస్యాన్యతో
గ్రాహ్యత్వాత్ ప్రథమేచాచ్యుప్రప్తిరుక్తాభవతీత్యని సాచేవాహ (నిఖలజగదేక కారణత్వమితి) నిఖిలశబ్దోవాచ్యవాచకభోగ్యభోగస్థానాదిపరః. ఏ
కశబ్దోనిమిత్తపాదానైకత్వపరః. * సయథాసర్వాసామపామిత్యాదినాక్యానామర్థమనిప్రయన్నాహ (సకలవిషయేతి) యథాసర్వాసామపాంసముద్ర
ఏకాయనం- ఏవంసర్వేషాంస్సర్వానాంత్యకేకాయనం- సర్వేషాంరసానాం-సర్వేషాంగదానామితి తత్తద్విన్ద్రియాణాం తత్తద్విషయాయనత్వము
క్తం. వృష్టానైవదాద్భాగ్నోర్త్యోరనువృత్తమయనత్వంనామతత్తరుపాదాత్ప్రవృత్తం. తేనైకైకరణస్యఏకైకజాతీయస్సర్వాద్యవా నైకవిశేషమవృత్తివిశేషా
బహోదర్శితాభవతి-1. సర్వేషాంస్సర్వానామితి శ్రవణాత్. అస్యవృత్తివిశేషప్రదర్శనస్యకింప్రయోజనమిత్త్యపేక్షాయాంఉపదేశస్యనైయథాయో
గాత్, * ఆత్మావాలరే ప్రవృత్తిభిరతత్సాక్షాత్కారస్యప్రకృతత్వాత్, బుద్ధభ్యాదివృష్టానైసామాన్యేనకరణనియమనసోక్తత్వాత్, తన్నియమనవిశే
షకభసాన్యవేషితత్వా, మత్తరవాక్యేనపూర్వవాక్యవివరణనైవృత్తప్రకరణవృత్తత్వా, చక్రరణవృత్తివిశేషప్రదర్శనంబద్ధవృత్తివిశేషనిరోధేనాత్సా
క్షాత్కారనిష్పేదసాధ్యమిత్యనిప్రాయః (విస్తీర్ణమితి) కారణత్వంనిమిత్తపాదానవిభాగకథనాత్ కార్యదాముశ్య ప్రదర్శనాచ్యపప్రతం-కరణనియమనం
తుకరణవిశేషాణానిరోధవృత్తివిశేషప్రదర్శనేనవిస్తీర్ణమిత్యర్థః. (ఉపదిశ్యేతి) సహింద్రియాణానోపదేశస్సన్బవతీతిభావః. * సయథా సైద్ధవఘన
ఇతివాక్యోపాదానం * సయథా సైద్ధవఘనభిరుక్తవాక్యస్యాపి ప్రదర్శనార్థం. (ప్రాప్త్యాచానాయేతి) ఆత్మాభిమానవిషయదేహాస్యదౌర్జన్యాదిదర్శనేపిఆ
త్మాభిమానవిషయత్వాదేహతత్వంస్థారవిషయేప్రవర్తతే- తస్మైవిహృద్భగ్యస్యస్వరూపస్యైవప్రాప్త్యేవైవగతేమాప్రవృత్త్యాధిక్యంజాయతఇత్యర్థః.
విజ్ఞానఘనశబ్దస్య*మహద్భూతమనస్తమపారమితిసామానాధికరణ్యం ప్రథమమైత్రయోప్రాప్త్యాచ ప్రతిపన్నముపజీవ్యోక్తంజీవాత్స్వరూపేణావస్థి
తస్యేతి. భగవాన్ప్రసిద్ధశ్శేషతః, ప్రాప్త్యాచ్యతుర్వేదాభిజ్ఞాగౌర, ఇత్యుక్తైవైత్యాదివత్ ఏవేణదావారాచరమిదేవ్యవిశేషణంజ్ఞానైకాకారత్వమి
త్యర్థః. అనేకపూర్వోక్తస్యజీవవాచికభైరపరమాత్మాభిధాననిర్వాహస్యాపరమాగచ్ఛలంవిజ్ఞానఘనశబ్దభిదగ్గితం. తత్పర్యవృత్తయైవనిర్వాహ్యత్వేహేతుః
పరమాత్మధర్మాచిమహద్భూతానైవారణ్యసామానాధికరణ్యమిత్యర్థనిర్ధారం. సచావ్యవధానేనపరమాత్మపరోవిజ్ఞానఘనశబ్దః- * ఉత్థాయినశ్యతి * ప్ర
త్యేతి శ్రవణాత్. సర్వాసామాన్యవిజవన్వరూపస్యపరమాత్మస్థితయాసావత్ప్రత్యాభివాజ్ఞాపనంజీవభైరపరత్వస్యప్రసిద్ధేశస్యప్రయోజనమిలికలితం. ఉప
పాద్య-వృష్టానైవదాద్భాగ్నోర్త్యోరనువృత్తమయనత్వంప్రయన్నాహ (భూతపరిణామానువృత్తిమితి) భూతేషునశ్యత్వేషునశ్యతీత్యర్థః. వినాశోనా
మాత్యవృజ్ఞానసంకోచః * అపినాశీవాలరేయమాత్మేత్యనైవారణ్యకావ్యిరోధాత్. ఆత్మప్రత్యక్షజన్మపూర్వోక్తవినాశానువాదశబ్దావ్యాప్త్యర్థమాహ

మోక్షదశాయాం స్వాభావికాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానసంజోగచాభావేన భూతసంజ్ఞాతేనైకీకృత్యాత్మని దేవాదిరూపజ్ఞానాభావముత్పాదనరపి * యత్రహిదైవతమివభవతీత్యాదినా అబ్రహ్మత్వకత్వేన నానాభూతవస్తుదర్శనమజ్ఞానకృతమితినిరస్తనిఖిలాజ్ఞానస్యబ్రహ్మత్వకంకృత్సం జగదనుభవతోబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తవస్తరాభావేన భేదదర్శనంనిరస్య * యోనేదంసర్వంవిజానాతితం కేనవిజానీయాదితిచ-జీవాత్మాస్వాత్మతయా ౨వస్థితేనయేన పరమాత్మనా ఆహితజ్ఞానస్సన్నిధంసర్వంవిజానాతి - అయంతంకేనవిజానీయాత్ - నకేనాపీతిపరమాత్మనో దురవగమత్వముపపాద్య * సపషనేతి నేతీత్యాదినా ౨యం సర్వేశ్వర స్వేతర సమస్తవిదవిద్వస్తువిలక్షణస్వరూపవ సర్వశరీరసర్వస్వాత్మతయా ౨వస్థిత ఇతి స్వశరీరభూతవిదవిద్వస్తుగత్యోమైర్న సంస్పృశ్యత ఇత్యభిధాయ * విజ్ఞాతారనురేకేనవిజానీయా దిత్వక్తానుశాసనాని మైత్రేయ్యేతావదరేఖల్పమృతత్వమితి

(మోక్షదశాయామితి)*సప్రేత్యసంజ్ఞాస్థితినదేవాదిమదశాయాంజ్ఞాననిషేధః-దేవాదిమదశాయామజ్ఞానస్య : తాస్యేవానువినశ్యతీత్యుక్తత్వాత్. నాపిలోకాన్తరేజ్ఞాననిషేధః-కర్మఫలభోగావగమకకాప్రాప్తరవిరోధాత్. నాపిస్థమితికప్రాకృతప్రళయయోరజ్ఞానముచ్యతే-తయోరప్రస్తుతత్వాత్. అతఃపారితేష్యాత్ ప్రేత్యశబ్దఃచరమదేహావసానపరః-: నోపజనంస్తర్నిదంశరీరమితిశ్రుత్యస్తరాధ్యప్రత్యభిజ్ఞానాత్. అత్రాపి * ఏతావదేవఖల్వలేఽమృతత్వమిత్వమృతత్వస్యోక్తవ్యవచనాచ్చమోక్షవిషయస్త్వంయమిత్వమిత్వనిప్రాయః. పూర్వాపరవాక్యానుగుణమర్థమాహ(స్వాభావికేతి)స్వరూపస్యజ్ఞానాత్మకత్వం * సయథానైర్ధవసున ఇత్యాదినోక్తం-అతస్సాన్వభావికత్వంఘటితం. అనన్తరశబ్దేనబహిరజ్ఞానాత్మకత్వస్యోక్తత్వాత్ భర్తృభూతజ్ఞానవత్త్వంనిర్ధం- తస్యచాపరిచ్ఛిన్నత్వం * సర్వంహవశ్యఃపశ్యతీతిశ్రుత్యన్తరస్థిమిత్వభిప్రేత్యస్వాభావికాపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానసంజోగచాభావేనేత్యుక్తం. సమిత్త్యేకీకారఇత్యభిప్రాయేణాహ (ఏకీకృత్యేతి) కేనేత్యపేక్షాయాం * ఏతేభ్యోభూతేభ్యఇతిపూర్వవాక్యముపజీవ్యాహ (భూతసంఘాతేనేతి) (దేవాదిరూపజ్ఞానాభావముత్పాద్య) * నోపజనంస్తర్నిదంప్రకరణపివ * మననైతాకామాకాపశ్యన్మతేయపితేబ్రహ్మలాకఇతిజ్ఞానవికాసప్రతిపాదనాత్, * సప్రేత్యసంజ్ఞాస్థితవాక్యంశ్రుత్వా * సహవాఅహమిమంజానామితిమైత్రేయ్యాపుష్టే * అవినాశీవాఅరేయమాత్మాఇత్యాత్మస్వరూపనిత్యత్వముత్పాదనమిచ్చితిభగవైతిజ్ఞాననిత్యత్వవచనా, చేతిభావః. ముక్తజ్ఞానంనాస్తిచేత్జ్ఞానైకాకారత్వంపూర్వోక్తంవిరుధ్యేతేతిమైత్రేయీవాక్యాభిప్రాయః. * అనుచ్ఛిత్తిభగవైతిజ్ఞాననిత్యత్వవచనా, చేతిభావః. ముక్తజ్ఞానంనాస్తిచేత్జ్ఞానైకాకారత్వంపూర్వోక్తంవిరుధ్యేతేతిమైత్రేయీవాక్యాభిప్రాయః. * అనుచ్ఛిత్తిభగవైతిజ్ఞాననిత్యత్వంయజ్ఞావల్క్యఃప్రత్యభాషీత్. సహోచ్ఛిత్త్యభావపివాస్యభర్తృఇత్వచ్యతే-: అవినాశీతిస్వరూపనిత్యత్వస్యోక్తత్వాత్, అవినాశపదాభావేపిభర్తృశబ్దవైయర్థ్యప్రసక్త్యా, చ్చ. దీపాదాప్రతిక్షణవినిశసంతతివినిశయోర్భృష్టత్వాత్ తదుభయపుష్టదాసాయపదద్వయమివశక్త్యనీయం-అవినాశశబ్దేనైవాసంజోగచాభావయినాశాభావనిష్ఠే, భర్తృశబ్దవైయర్థ్యప్రసక్త్యా, చ్చ. అవ్యయఇతివత్ అనుచ్ఛిత్తిరిత్యేతావతాపిస్వరూపానుచ్ఛిత్తినిష్ఠః. (పునరపీతి) భాన్తిర్ద్వివిధాలనాత్మనిదేహబుద్ధిః, అబ్రహ్మత్వకతయాస్వాతన్యైబుద్ధిః, శ్చేతి. తత్ర * సప్రేత్యసంజ్ఞాస్థిత్యనేనబద్ధదశామవృత్తదేహత్వభ్రమనివృత్తిరుక్తా-అభస్వనిష్ఠతా భ్రమనివృత్తిరుచ్యతఇత్యర్థః. * యత్ర-యస్యామవస్థాయాం. నైవ్యతమివభవతః-పరమాత్మనఃపునర్త్వం- స్వనిష్ఠతయాపునర్త్వం- భవతి. ఇవశబ్దస్సాన్వితన్యైస్యాప్రామాణికత్వద్యోతకః. తత్-తదా. ఇతరః- పరమాత్మనఇతరః. పునర్భూతః. ఇతరం - స్వనిష్ఠం. చ. చ. ఇతరేణ- స్వనిష్ఠదర్శనసాధనై. పశ్యతీతిస్వనిష్ఠభ్రమానువాదః. ముక్తతన్మివృత్తిమాహయత్రత్వితి. యత్ర-యస్యాంయుక్తిదశాయాం. సర్వమాత్మైవాభూత్- పరమాత్మాత్మకత్వేనప్రకాశతే. తత్- తదా కః- చెతనః. కేన- కరణేన. కం- స్వనిష్ఠమగ్ధం. పశ్యేత్. అబ్రహ్మత్వకంస్వనిష్ఠతయాధానమానవస్తుతదర్శనసాధనంతద్ద్రష్టావముక్తిదశాయాంనాస్తిత్వగ్ధః. తదిదంవాక్యంహృదినిధాయాహ (అబ్రహ్మత్వకత్వేనేతి) నానాత్వనిషేధస్సహితనానాత్వవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్స్వనిష్ఠనానాత్వంనిషేధమిత్వభిప్రాయః. (నానాభూతవస్తుదర్శనమజ్ఞానకృతమితి) నతప్రద్యుస్తుదర్శనమాత్రమజ్ఞానకృతం - కింతుస్వనిష్ఠదర్శనమేవతదపాధికమితిభావః. (అజ్ఞానకృతమితి) స్వనిష్ఠవస్తుదర్శనస్యాపాధికత్వాదుపాధినివృత్తాత్సన్మత్తిరుక్తైతిభావః ఉపాధ్యభావేపిబ్రహ్మస్వరూపానవశానెస్వనిష్ఠాధాన్తరదర్శనంస్యాదిత్యత్రాహ (అబ్రహ్మత్వకంకృత్సంజగదనుభవతః) * యత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్ ఇతిసభవనమత్రవిషయేతం-అబ్రహ్మత్వకత్వస్యనిత్యత్వేనయత్రేత్యవస్థావిశేషాన్వయోక్త్యనుపపద్యే. అతో * బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీత్యాదాదివాదిర్వాచాప్రాయకంవాక్యమిత్వభిప్రాయః. కృత్వానుభవేపి బ్రహ్మణోజగత్సృష్టృభగనుభవఃకింసస్యాదిత్యత్రాహ (బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తవస్తరాభావేనేతి) అప్రామాణికజ్ఞానంహిదోషాదుత్పద్యతే- దోషాభావేతువస్తుసద్భావంవినాదర్శనంనోపపశ్యతఇత్యర్థః (యేనేదమితి) * కథంబేదయత్రసంభవత్ పరమాత్మప్రసాదాద్యతేతస్యదురవబోధత్వమత్రాచ్యతే- అన్యథా * ఆత్మావాఅరేప్రద్యువృత్తిత్వపప్రమావగతప్రద్యువృత్తివిరోధాత్, * తమక్రతుంపశ్యతివీతశోకాథామ్యప్రసాదాన్మహిమానమిశమితితత్ప్రసాదేనతత్దర్శనస్యశ్రుత్యన్తరస్థిత్యా, చేతిభావః. (స్వేతరసమస్తవిదవిద్వస్తువిలక్షణస్వరూపవేతి) విదచిగతప్రకారాణాంప్రమాణాన్తరస్థిత్యాదితిశబ్దయేనచిగ్ధతోచిగ్ధతప్రకారోపుగదస్యతే- విహితప్రకారస్యనిషేధాయోగాత్, * అగ్రాపెయ్యసగృహ్యతేఅశీర్వాసహీర్యతేఅసంజ్యోనహినజ్యతేఇదిచిచిగ్ధతప్రకారవిశేషనిషేధతద్వివరణా, చేతిభావః. * అగ్రాహ్యః-చతురాదినాగ్రహణార్హః. అతోసగృహ్యతే. ఏవమశీర్వాదిత్యాదియోజనీయం. అసజ్యఇత్యాదినాజీవభర్తృనిషేధఃసహ్యచిత్సంస్వరూపాతిరోధాసకృద్భవతి. సహసజ్యతఇత్యాదాభుక్తే- సజ్జాదియోగ్యస్యాపిదురస్థతయాతదభావఇతిశజ్జావాన్యత్వర్థమసజ్యత్వమితి. అసజ్యః- సజ్యవిరోధీ. సజ్జాసర్వత్వమర్థనిర్ధం- తేనసజ్జాద్యభావః. సదేశకాలవిప్రకర్షాత్ సజ్జాద్యభావః-కిన్తుస్వ

సమస్తవస్తువిసజాతీయం నిఖిలజగదేకకారణభూతం సర్వస్య విజ్ఞాతారంపురుషోత్తమము క్తప్రకారాదుపాస
నాద్యతేకేన విజానీయాదితీదమేవోపాసనమమృతత్వోపాయః— బ్రహ్మప్రాప్తిరేవచామృతత్వ మభిధీయత
ఇత్యుక్తవాన్. అతఃపరం బ్రహ్మేవాస్మిన్వాక్యే ప్రతిపాద్యత ఇతిపరమేవబ్రహ్మజగత్కారణం - సపురుషస్తద
ధిస్తీతాచక్రకృతిరితిస్థితమ్.

వాక్యాన్వయాధికరణంసమాప్తమ్.

భావవిప్రకరణాదిత్యగ్భః పూర్వవాక్యోక్తాసజ్ఞాదిభిలమహా (సమస్తవస్తువిసజాతీయమితి) (నిఖిలజగదేకకారణభూతం సర్వస్య విజ్ఞాతారమితి) ప్రక
రణోపక్రమేనాదితకారణ్యవ్యాప్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణప్రదర్శకోవిజ్ఞాతృత్వేతిభావః. * సమస్తవస్తువిసజాతీయమితిపూర్వవాక్యేనపునరుక్తజ్ఞాపంహరా
యాహ (ఉక్తప్రకారాదితి) పరమాత్మప్రసాదాదృతేనసమస్తవస్తువరంపురూపాకర్యం - తత్ప్రసాదనోపాయశ్చాత్మాభిహితముపాసనమేవేతి
'కేవలయజ్ఞాదానాద్యపాయా' నరనిష్ఠపరమిదంవాక్యమిత్యగ్భః. విశ్వసంపన్నస్యాదితాశక్తిసీయం - * బ్రహ్మవ్యక్తిత్వపక్రమావగతజ్ఞానేనైవనిగ
మనస్వయం కత్వాత్. సహజరవదోభతయానిగమనంవ్యాప్తం - ఉన్మత్తమిదోధాత్. * సీతావదిత్యస్యార్థమాహ (బ్రహ్మప్రాప్తిరేవచేతి) ఉపా
యా నరపురుషసముఖేన ఉక్తపాయనిగమనపరం * విజ్ఞాతారమితివాక్యం - * సీతావదిత్యాదివాక్యమువేయనిగమనపరమిత్యగ్భః. అధికరణార్థముప
సంహారం (అతఃపరం)

ఇతరైస్సత్త్వస్సాత్మత్రయవ్యాఖ్యానమన్యధాకృతం-తత్తుపరిజాయాదినంబస్థేనజీవత్వశక్త్యానిరాసస్యానుపయోగాద్విరుద్ధత్వాచ్చానుపపన్న
విద్యునుసంధేయం. తత్త్రయమిధావేదా విభిన్న + ప్రతిజ్ఞానిధిభిర్యాదినూత్రత్రయంజ్యేభావ్యాఖ్యాతం. తత్ప్రభవం : బిదంసర్వంయదయమా
తైర్వ్యభేదవ్యవధేశస్యకార్యకారణభావనిలస్థనత్వపరమాద్యంసూత్రం - ఉత్క్రమిష్యతోబ్రహ్మభావాచత్రిహేతుకత్వ పరంద్వితీయం - బ్రహ్మణవి
వాపిత్వసర్వవిజ్ఞానాత్మభావేనావస్థానమూలత్వపరంత్వతీయమిత్యుక్తం ఏవంవదతో2భిప్రాప్తయోగ్యోభసీయః - యనికార్యకారణభావంవదతా అ
క్షరత్వేన బ్రహ్మపరిణామోజీవో2భిమతః, పూర్వమనేవంభావశ్చదులోమృగిభుత, ఇతి సూత్రద్వయాన్యఃపూర్వపక్షీర్వతః - ఏతావదస్తావమవి
రుద్ధం. అథ కార్యకారణభావానామ- అధ్యాససూత్రః, ఉత్క్రమిష్యతవివంభావశ్చ - అభ్యస్తాకారనిష్టైర్విరూపః, బ్రహ్మణవివజీవభావారోప
తన్నివృత్తిమత్త్వాభ్యామభేదవ్యవధేశపరంసూత్రద్వయగితిమతం - పదానీంసిద్ధా నరయూ2భిమతాత్ కాశక్తృత్వమతాద్యేదాభావేనసూత్రద్వయవై
యర్థ్యంసాత్. భవత్వేహి బ్రహ్మణవివవిజ్ఞానాత్మభావేనావస్థానంకాశక్తృత్వమతం - జీవ బ్రహ్మణైర్వ్యభివ్యక్తగర్భరక్షకాశక్తృత్వస్వజీవ
భావస్యాభ్యస్తత్వంనివ ర్త్యత్వంచాధిమతమేవేతాశక్తృత్వ మతాద్వికేపాభావేనసూత్రద్వయవైయర్థ్యస్థితం. కాశక్తృత్వమరవైవచార్యాచర
ద్వయాధిమత్యాస్థిరీకరణార్థంసూత్రద్వయమితిచేత్ - వ్యతిరిక్తసర్వాచార్యానభిమతర్వశక్త్యాపునాసాగ్ధం అచార్యభూయస్తయాసూత్రసహస్రా
ణిప్రచేతవ్యానిస్సుభః. విస్తరభయాదాచార్యద్వయో2భిప్రవర్తనాగ్ధిచేత్ - కాశక్తృత్వబీజసన్దైవససర్వాచార్యప్రదర్శనార్థత్వసంభవాత్ సూత్ర
ద్వయవైయర్థ్యమేవసాత్. అన్యన్మతేతుపరిణామాధ్యాసపక్షద్వయపూర్వపక్షీకరణార్థత్వాత్ సాభివ్యంస్ఫుటపరం. పునరైచ్ఛవయోజితంసూత్ర
త్రయం * విజ్ఞానభునవివైతేభ్యోధాతేభ్యస్సముత్థాయేత్వ క్తంమహలోభాచస్య బ్రహ్మణోభూతేభ్యస్సముత్థాసంకార్యకారణావ్యతిరేక ప్రతిజ్ఞానీ
ద్విసూచకం- * తాన్యేవానువినశ్యతీత్వ క్తంవికేషవిజ్ఞానోచ్ఛేదనూపమభేదానిధానంఉత్క్రమిష్యత. పరేణాత్మనై క్యసంభవాత్, బ్రహ్మణవివవిజ్ఞా
నాత్మభావేనావస్థానా, బోధీపపన్నమితి. ఇదమప్యయం క్తం - ప్రకృతానుపయోగాత్ బ్రహ్మవ్యవయోపదిప్తస్యాగ్ధనపరమాత్మత్వంహిసాగ్ధం - జీ
వోత్పత్తిప్రళయవాదోప్రకరణస్యపరమాత్మపరత్వంసనివారయతి. సహజృధివ్యాఖ్యత్వప్రళయవాదా ప్రత్యర్థికరణానాంపరమాత్మపరత్వంచా
రయని- అతోజీవోత్పత్తిప్రళయనిస్తనంప్రకృతసానుపయం క్తం, అరవివసాదాసప్తరం, చ ఇదంబిజీవసత్వత్వాబత్వాది ప్రత్యనిరోధేన * నా
త్మానుతేతత్వత్రకరిష్యతే - భవద్విరపీదమేవవాక్యముపాదాయకసాగ్ధత్వప్రళయానిప్రయమితిరత్తైవవ్యాఖ్యాతం - అతఃసృష్టకృత్యత్వ
వైయర్థ్యం, చ. తత్ప్రాపజీవ్యత్వాయాత్ర ప్రసజ్ఞాచ్చి నితమితిచెన్న- ఇహమాత్మస్యసూత్రద్వయార్థస్యభావిసాధ్యానుపయోగాత్. ప్రతిజ్ఞానిధి
సూచకత్వం, ప్రళయే బ్రహ్మతాపతివచనం, చఉత్పత్తిప్రళయమూర్మగౌత్యసాధకం - తేజఃప్రభృత్యుత్పత్తిప్రళయమూరపిగౌత్యప్రస
జ్ఞాత్ అవికృతస్త్వప బ్రహ్మణవిజ్ఞానాత్మభావేనావస్థానమపిగౌత్యసాధకం - అవికృతస్త్వప బ్రహ్మణో2భ్యస్తతేజో2బిన్నరూపేణావస్థితత్వే
నతమత్వత్వాదేరపిగౌత్యప్రసజ్ఞాత్. అస్త్వితిచేత్ - తేజో2బిన్నానుత్పత్తి తేజోవాత్వ వైవ్యవస్యసమర్థతత్వాత్ ప్రయాసవైయర్థ్యమేవసాగ్ధితి.
అతఃప్రకృతానుపయోగాదిభిరనుపన్నత్వాత్ జీవోత్పత్త్యాదినిర్వాహపరత్వమనాదృతంభావ్యకా2భి. అభేదవ్యవధేశనిర్వాహ స్వత్వస్తావేషీతః- బ్ర
హ్మస్యాత్మనోజీవవాచిజ్ఞనిర్దేశకృతాయాఃఅపరమాత్మత్వశక్త్యానిరాకరణీయత్వాత్. — యదవప్రకారైస్సుఖోక్తబ్రహ్మణో2కార్యతే
సర్వస్య బ్రహ్మతాదాత్మ్యప్రతిజ్ఞానానిర్దేశజీవోపక్రమేజీవ బ్రహ్మణారభేదేన ప్రతినిర్ద్యగ్ధత్యాద్యసూత్రాద్ధివ్యతి- అత్రసామాన్యేనబ్ర
హ్మజైక్యజ్ఞాపనంప్రయోజనముక్తంభవతి. ఉత్థాన్త బ్రహ్మజీవీనతయాతేనైక్యాత్ జీవోపక్రమైక్యేతదర్థపరం * ఉత్క్రమిష్యతవివంభావాదితి
సూత్రంవ్యాఖ్యాతం. బ్రహ్మణస్సర్వత్రత్వేనకణాదావపిపూర్ణత్వేనావస్థానాద్యేనకేనచిత్తృణాదివాచకశబ్దేనాపుపక్రమే బ్రహ్మపరత్వంయం క్తమి

౨౩ || సూ.

ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టానానువరోధాత్ || పంచవింశత్యధికరణానామప్రకృత్యవతిష్ఠతే-

తిత్వతీయసూత్రార్థః క్తః. తత్తతావదాద్యసూత్రద్వయస్యసూత్రకారాభిమతనిర్వాహపరత్వమయం క్తం-ముక్తిదశాయాఽచూడులోమ్యునిమతస్యబ్రహ్మతాదాత్మ్యస్యముక్తిపాదే నిలితత్వాత్రైతీయదాత్మకత్వాదిత్యోడులోమిరితసూత్రోపన్యస్తస్యసూత్రకారైరెవపూర్వపక్షీకృతత్వాత్, తథానైర్వాహితత్వాత్, చ. స్వప్రకాశనత్వాత్, త్రమేవస్వరూపం-గుణాద్భవోన్మిగుణానాంశక్తిరూపత్వాత్, శక్తీనాంచభేదాభేదాదివికల్పయోగ్యత్వాత్, గుణశక్తియంత్రసత్త్వాత్, త్రస్వరూపాభిప్రాయా-క్తితాజ్ఞానాద్యపన్యాసప్రతిపరోదుఃఖాభావాభిప్రాయాత్మోడులోమిమతముపన్యస్య, ఏవమప్రపన్యాసాత్ పూర్వపాదవిరోధం దాదరాయ ఇతి సూత్రేణ తత్ప్రతిపక్షీకృతత్వం- శక్తిమాత్రస్యనపురుషార్థత్వం- సహిగానమ్యునిమతః శ్రవణసామర్థ్యమాత్రంపురుషార్థః. అతః * నాచమత్రభోగ్యంపశ్యమీతు క్తవతోమథోనానాపురుషార్థజ్ఞాననాదౌపదిశ్యమానంగుణాద్భవంశక్తిమాత్రాభిప్రాయం- అతశ్శక్తిమాత్రోపన్యాసస్యవైయాధ్యాత్మీయాదికం బ్రహ్మభూతస్యముక్త్యేవైర్వరస్యేవాభ్యుపగమవ్యవహితానిధానితం. అతోయాదృశం బ్రహ్మతాదాత్మ్యమాదులోమ్యునిమతముక్తిపాదే పూర్వపక్షీకృతం-తాదృశమేవ బ్రహ్మతాదాత్మ్యమిహపుష్పస్యస్తంసాన్విత- సహ్యకపివాభానాపురుషస్వాభిమతవిరుద్ధమర్థం దాచిదజ్ఞీకరోతి. అరణ్య తరత్రనిరాకరిష్యమాణస్యపక్షస్యేహ ప్రసజ్ఞాదుపన్యస్తస్యాస్మిన్మీకారోవాగ్మాత ఇతి ప్రతిపక్షతయైవాదులోమిమతోపన్యాసభివ్యభివ్యపగమవ్యం- ఇహాపన్యస్తతాదాత్మ్యస్యనిరాకరిష్యమాణత్వాత్, నైషమ్యస్యగమర్థవత్వాత్, అతస్తత్సాహచర్యాదాత్మరథ్యమతమపి ప్రతిపక్షేవైర్వరస్యస్తంసాన్వితః. స్వరూపపంచామస్యనకలదిశేషభూత్య బ్రహ్మతాదాత్మ్యస్యచసకలప్రమాణస్యావిరుద్ధత్వాచ్చప్రతిపక్షేవైర్వరస్యంబుద్ధివారం. అతశ్చరమంసూత్రమేవస్వాభిమతనిర్వాహపరం. తత్తత * అవస్థితేరితపదంసర్వత్రఘటపటకృతాదౌ బ్రహ్మణః పూర్వతయాఽవస్థానాదివివాధానం - పూర్వతయాఽవస్థానంచసత్త్వాత్, రూపేణేతివిషయే- యథోక్తం - అస్తిత్వం బ్రహ్మణోరూపంసర్వవికల్పప్రత్యాభానాత్ సచాస్తిత్వంఘటపటచక్షుర్జీవంత్రతేజఃతయ త్రాపిక్రత్వాన్మిస్తిత్వదర్శనాది. తదయం క్తం. తథాపి- సతావదిదం బ్రహ్మస్వరూపభూతమస్తిత్వంసామాన్యరూపం వ్యవహారార్హత్వమానార్హత్వాద్యపాధిరూపంపాధివిరుద్ధమితి- తస్యలోకసిద్ధత్వేన * ఇదంపూర్వమదఃపూర్వమిత్యాదిశాస్త్రవైయాధ్యప్రసజ్ఞాత్, తస్యైర్వరస్యైకత్వేన * అత్రైశ్వమగ్రహ్యమిత్యాదిశ్రుతివిరోధాత్, ద్రవ్యాశ్రయస్యతస్యస్వేమమిమ్మిస్థితత్వాదాగాత్, జగదాధారత్వాదాగాత్, జడస్యజ్ఞానస్వరూపత్వాదాగాత్, ద్రవ్యనిష్ఠగర్భతయాతదధీనాత్మలాభస్యతస్యజగద్రూపేణపరిణామాయాగాత్, సార్వజ్ఞస్వరూపత్వాదిగుణాశ్రయత్వాదాగాత్, సజ్జల్పాశ్రయత్వాభావేననిమిత్తత్వాదాగాత్, కారణత్వాభావేనైవలభ్యేయత్వేన ప్రాప్యత్వాదాగాత్, భవద్భిరసభ్యుపగతత్వాచ్చ. అతస్సద్భివ్యమేవపితైకసిద్ధతాదౌ పూర్వమితిభవతాంమతం. సచాస్తిత్వంఘటపటచక్షుర్జీవంత్రతేజఃతయ త్రాపిక్రత్వాన్మిస్తిత్వదర్శనాదిభవద్భిరుత్తత్వాత్ప్రతిప్రతీయమానం ద్రవ్యమేవ బ్రహ్మస్వరూపమితి * అత్రైశ్వమగ్రహ్యమిత్యాదిశ్రుతివిరోధాదుద్భవకరః. కించ- ఘటపటస్యస్వరూపార్థత్వాన్మమనసంభవతి - సజాతీయవిజాతీయఘటపటాద్యనైవదార్థరూపేణసద్భివ్యస్యవిభక్తత్వాత్. ఘటత్వాదిభిరవచ్ఛిన్నంసత్త్వాన్మమితిచచ్ఛిన్న-అవచ్ఛిన్నత్వదర్శనాదేవానవచ్ఛేదానిధ్యైః ఘటత్వావచ్ఛిన్నస్యనతఃపటత్వాద్యవచ్ఛిన్నాంశాస్త్రైర్భిన్నత్వంపూర్వత్వమితిచేత్- రస్థిపిక్రత్వానావస్థితస్యాంశస్యస్థానానరావచ్ఛిన్నాంశైర్భిన్నత్వేనపూర్వత్వవత్ ఘటావచ్ఛిన్నస్యసద్భివ్యస్యపూర్వత్వమంశాస్త్రసాపేక్షమితిక్తంసాన్విత. తతశ్చఘటమాత్రరూపస్యసద్భివ్యస్యాపూర్వత్వమేవ క్తంభవతి. కథంతర్విభవత్ప్రత్యేకరీరభూతేషుచిదచిద్వస్తుషుపరమాత్మనఃపూర్వత్వం. అణుమాత్రేపివస్తునిష్ఠితస్యనిరవధికపాద్యునివిజ్ఞతయా ప్రతిపక్షేయోగ్యత్వమితి బ్రూమః. తచ్చ శాస్త్రబలాదభ్యుపేతం- సచుప్రత్యక్షాదిసేవినకాచిదనుపపత్తిః. కించ- పరమాత్మనస్త్రణాదావపిసహ్యైరేవపూర్వత్వప్రతిపాదనప్రయానశ్చతత్త్రభవతాంవిభలః- యేనకేనచిత్ప్రణాదివాచకశబ్దేనాపుష్పత్రమే బ్రహ్మపరత్వోపపాదనార్థంహిపూర్వత్వకగనం. తత్తునసిద్ధి-అస్తిత్వస్యతత్తచ్చబ్రవాచ్యత్వాభావాత్. అస్తిత్వస్యాపిఘటాదిశబ్దవాచ్యత్వేఘటోస్తిఘటోనాస్తిప్రయోగస్యపునరుక్తివ్యాఖ్యాతౌ ప్రసజ్యేయాతాం. సనుఘటాదిశబ్దానాంవిజ్ఞవాచిత్వంపాధిమతం. తత్త్రవిశేష్యర్థవ్యంసదితిచేత్. సత్యం- తథాపి ఘటాదయశ్చబ్రాఘటత్వాద్యాశ్రయరూపేణవిశేష్యంవదన్తి - సతుసత్తారూపేణ ద్రవ్యత్వరూపేణవా-అతోనాన్వత్ప్రత్యేకపునరుక్తివ్యాఖ్యాతాదిదోషప్రసజ్ఞః. అతఃపూర్వస్యాపూర్వస్యాసద్భివ్యస్యశబ్దవాచ్యత్వాభావాత్ పూర్వతయాఽవస్థానకథనంపరమాత్మ్యాపక్రమత్వానుపయోగితునాత్ర త్రయస్యయథోక్తార్థపరత్వంసిద్ధమ్. వాక్యాన్వయాధికరణంసమాప్తమ్.....

౨౩ || సూ. ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టానానువరోధాత్ || పంచవింశత్యధికరణానామప్రకృత్యవతిష్ఠతే- వేటికాసజ్జతిమాహ (ఏవమితి) ఏవంశబ్దేనాతీతాధికరణత్రయాత్మకవేటికాద్వయ్యతనిరసనప్రకారోవివక్షితః. ఆధ్యాధికరణత్రయేణానాన్వేత్సజ్జతేనవికల్పేనపురుషాధిష్ఠితప్రకృతేర్జగత్కారణత్వంనిరస్తం. ద్వితీయేననుపాదాసజ్జతేనాపి ప్రసజ్జసామైసనియమేనకారణత్వంప్రతిష్ఠితం. తత్తచ్చాయానుసారివాక్యవిషయతయాపాదసజ్జతేష్వి అయోగవ్యవచ్ఛేదప్రతిపక్షేవేణాభివ్యభివ్యతేనాకారేణప్రసజ్జితత్వమపివిద్యతే. ఏవంవికల్పేననియమేనచకారణత్వేప్రతిష్ఠితైసముచ్చయేన కారణత్వంప్రతిష్ఠితవ్యత్యతిసానజ్జతిర్యథః. స్వనిష్ఠవస్తుద్వయస్యనిమిత్తభావేనోపాదానభావేనాన్వేయసాపేక్షతయాపిక్రత్వాన్మిస్తిత్వర్యేఽన్వయోహి పుష్పస్యతేనిధానైపుజ్ఞానాదివదుపాదానభూతస్యబ్రహ్మణః ప్రకృతిర్విశేషణం- తస్యస్వరూపత్వాదితిసముచ్చయనిరాసవిరోధః. అతపివావాస్త్రసజ్జతిర్యథః

యద్యపీక్షణాది గుణయోగాత్సర్వజ్ఞమీశ్వరంజగత్కారణత్వేనవేదాంతాః ప్రతిపాదయంతి- తథాపివేదాంతైరే
వజగదుపాదానతయాప్రధానమేవప్రతిపాద్యత ఇతిప్రతీయతే. నహివేదాంతాస్సర్వజ్ఞస్యాపరిణామినోఽధిష్ఠా
తురీశ్వరస్యాధిష్ఠాయేనాచేతనేనపరిణామినాప్రధానేనవినిజగతఃకారణత్వమవగమయంతి. తథాహ్యపరిణామి
నమేనం, ప్రకృతించైతదధిష్ఠితాంపరిణామినీ, మధీయతేఽనిమగ్న-శంఖిమగ్న-గ్రయంశాంతంనిరవద్యంనిరజ్ఞానం *స
వాపషమహానజలత్కారజరోఽమరః*వికారజననిమజ్ఞామజ్జనూపామజాంఘ్రవాం *ధ్యాయతేధ్యాసితా తేన
తస్యతేప్రేర్యతేపునః*సూయతేపురుషార్థంచతేనైవాధిష్ఠితాజగత్ *గౌరవాద్యస్తవతీసాజనిశ్రీగూతభావినీ
తి. తథాప్రకృతిముపాదానభూతామధిష్ఠాయైవేశ్వరోవిశ్వంజగత్సృజతీతిశ్రూయతే* అస్తాన్తాయీసృజతే వి
శ్వమేతత్ * మాయాంతుప్రకృతివిద్యాన్తాయినంతుమహేశ్వరమితి. పృథివీ * మయాధ్యక్షేణప్రకృతి
స్సూయతే సచరాచరమితి. ఏవమశ్రుతేపిప్రధానోపాదానత్వేబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వశ్రుత్యన్యథానుప
పత్త్యైవ-ప్రధానస్వరూపం, తస్యేశ్వరాధిష్ఠితస్యజగదుపాదానత్వం, చనిధ్యతి. ఏవమేవహిలోకేనిమిత్తోపా
దానయోరత్యంతభేదోద్భవ్యతే-మృత్యువగ్నాదేరచేతనస్యకుటకటకాద్యుపాదానత్వం, చేతనస్యకుటాలవనర్ణ
కారాదేర్నిమిత్తత్వం, చనియతముపలభ్యతే. కార్యనిష్పత్తిశ్చనియమేనానేకకారకసవ్యపేక్షాదృష్టా. ఏవంనిమి
త్తోపాదానయోర్భేదనియమంకార్యనిష్పత్తైరనేకకారకసవ్యపేక్షత్వనియమంచాతిక్రమ్యైకమేవబ్రహ్మ
పాదానంనిమిత్తంచప్రతిపాదయతుంప్రభవంతివేదాంతవాక్యాని-అతోబ్రహ్మనిమిత్తకారణమేవ- నోపాదా
నం. ఉపాదానంతుతదధిష్ఠితంప్రధానమేవేతి.

ప్రతి- సైత్రేయీ బ్రాహ్మణేహిపరబ్రహ్మణివసర్వవిధకారణత్వము క్తంవికవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానాదిభిః. తదయుక్తం- పరబ్రహ్మణోనిమి
త్తమాత్రత్వాత్. ఉపాదానంతుప్రధానమితీకన్యాయాశ్చానప్రతీతే. కింబ్రహ్మనిమిత్తమాత్రం - ఉతోపాదానమపీతి. కింకారణవాక్యంబ్ర
హ్మణినిమిత్తత్వమాత్రం ప్రతిపాదయతి- ఉతోపాదానతామపీతి. ప్రతిజ్ఞాదృష్టానైకింసార్వస్వేననేయా - ఉతస్త్వయోనేయా నిమిత్తత్రా
పాదాన నిమిత్తభేదనియమో, నిర్దోషత్వక్రమిః, నిమిత్తాపాదానభేదక్రమిః, త్సప్రతిజ్ఞాదృష్టానైకోపరోధకాభవన్తి- నేతి. యదాఉపరోధకాభవన్తి-
తదాప్రతిజ్ఞాదృష్టానైకింసార్వస్వత్వాత్ నిమిత్తత్వమాత్రంవేదాంతాః ప్రతిపాదయన్తితి బ్రహ్మనిమిత్తమాత్రమితి పూర్వోపక్షస్సాన్తిత్.
యదానోపరోధకాభవన్తి- తదాప్రతిజ్ఞాదృష్టానైకింసార్వస్వత్వోనేయత్వాత్ ఉపాదానత్వమపివేదాంతాః ప్రతిపాదయన్తితిఉపాదానమపి బ్రహ్మ
ణే రాధాస్తేభలభిభావః. ఈక్షత్వానన్తమయాద్యధికరణనిర్ధానాత్ పరిపూర్ణముభేదపరబ్రహ్మకారణత్వేనమగ్నతేకధంపునస్సాన్తిస్సాన్తిస్థానమితిశ
క్లామనువదన్మార్గపక్షీస్సమత్తం ప్రతిజానీతే (యద్యపీతి) ఈక్షణాదిత్యాదిశబ్దజన్మదావరః. వేదాంతైరేవ- బ్రహ్మకారణత్వపరతయాత్వదగ్ధమై
రేవేతిభావః. ప్రతిజ్ఞాతముపపాదయతి (నహితి) ఈశ్వరస్యచేతనత్వాదపరిణామిత్వేనఅధిష్ఠాతృత్వేన, చప్రధానస్యాచేతనతయాపరిణామిత్వేనఆధి
ష్ఠేయత్వేన, చవేదాంతప్రతిపాదితత్వం ప్రతిజ్ఞాతాన్తే హేతుత్వద్భః. హేతునిర్దింబర్వయతి (తథాహితి) నిమిత్తశమిత్యాదివాక్యవిశ్వరస్యాపరి
ణామిత్వవిషయం. నికారజననిమిత్తప్రకృత్యైకాధిష్ఠానీయత్వవిషయం. జనిత్రీ- సమస్తీపుష్టికరీ. భూతభావినీ- వృష్టిపుష్టికరీ. ప్రధాన
ప్రతిపాదకేవాత్యేతద్విశేషణతయాఈశ్వరస్యాధిష్ఠాతృత్వందర్శితం - ఈశ్వరప్రతిపాదకేవాత్యేతస్యప్రధానాధిష్ఠాతృతయోఉపాదానభూతాత్ర
స్మాత్ భేదంబర్వయతి (తథేతి) మహేశ్వరశక్తైసమాయితృద్విప్రస్థనిమిత్తకారణస్యమాయాం ప్రతిశ్రేయత్వంవిషయేతిభావః. శ్రుతేరుక్తాన్తపర
త్వంస్మృతీసంపాదేదృఢయతి (స్మృతిరపీతి) శ్రుతిమప్రధానప్రతిపాదనాధావమభ్యుపగమ్యతస్యోపాదానత్వంసమర్థయతి (ఏవమశ్రుతేపీతి)
(బ్రహ్మణితి) సత్వజ్ఞానాదిలక్షణత్వాత్ అపరిణామిన ఇతిభావః. (ప్రధానస్వరూపంసైశ్వరాధిష్ఠితస్యజగదుపాదానత్వంచేతి) సమన్తప్రభు
నిర్మాణానుగుణమచేతనస్వరూపం, తస్యచాచేతనత్వాదేవతదధిష్ఠితత్వంచనిధ్యతిత్వద్భః. కారణత్వశ్రుతేరన్యథానుపపన్యవయోనీంవాన్తిండు
యతి (ఏవమేవహితి) అత్యంతభేదః- శరీరతయాతత్వనిష్ఠత్వమపిఅసహమానోభేదః. యద్వా- తర్కమపిపృథక్సాధనత్వేనాహ (ఏవమేవహితి)
పూర్వోక్తశ్రుత్యర్థావత్తుపపాదకత్వేహిశబ్దస్వరూపః. సమయత్రనిమిత్తాపాదానయోరుభయోరప్యవేక్షితత్రయోర్భవమభేదః- యథావృత్తిరో
వృత్తిరోత్వాదనేగోమయానపేక్షః, యథాచన్యైసాధ్యేజ్ఞాతిప్రకృత్యాదర్శపూర్వమాననిరపేక్షః, ఏవంనిమిత్తమాత్రేణకార్యంనిధ్యతేచేత్కించప్రధా
నకారణత్వాశ్చయశేనేత్యత్రాహ (కార్యనిష్పత్తిశ్చేతి) ఏవమేవహిత్యాదిభాష్యంయదాపుధక్వాభనత్వేనతర్కప్రతిపాదకం-తదానీమచేతనస్యే
త్యాదిపదైర్భేదాన్తేతాన్యైః. ఈశ్వరోనద్రవ్యంప్రత్యుపాదానం - చేతనత్వాత్- జీవవత్. విమతముపాదానంస్వకార్యనిమిత్తాద్విప్రసం-
ఉపాదానత్వాత్- మృత్పిణ్డవత్. విమతంకార్యమనేకకారకసాపేక్షం- కార్యత్వాత్-పటవదితిప్రయోగః. * ఏకమేవాద్వితీయం * బ్రహ్మవసం
బ్రహ్మసవ్యత్వతీనీదిత్యాదిశ్రుతిబలాన్నిమిత్తాపాదానైక్యమభ్యుపగన్తవ్యమిత్యత్రాహ (ఏవన్నిమిత్తాపాదానయోరితి) (ఏవమితి) పూర్వోక్తశ్రు
తిశ్రుత్యర్థావత్త్వానుగుణ్యేన. తర్కసహచరితశ్రుతిశ్రుత్యర్థావత్త్వానంప్రబలత్వాత్ కేవలశ్రుతిమాత్రం ప్రతీయమానమపిసార్వధంయూపాదిత్యై
క్యమివప్రతిపాదయతుంశక్నోతిత్వద్భః. (ఏకమేవబ్రహ్మపాదానంనిమిత్తంచేతి) పరిణామిత్యాపరిణామిత్వయోజ్ఞేతనత్వాచేతనత్వయోజ్ఞేరన్య

ఏవంప్రాప్తైభిధీయతే(ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాదితి) (ప్రకృతిశ్చ)ఉపాదానంచ. ననిమిత్తకారణమాత్రంబ్రహ్మ-ఉపాదానకారణంచబ్రహ్మవైత్యర్థః. కుతః(ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్)ఏవమేవహిప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధ్యేతే. ప్రతిజ్ఞాతావత్ *స్తబ్ధోస్యతతమాదేశమప్రాప్త్యయేనాశ్రుతంశ్రుతంభవత్యమతంమతమవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతమిత్యేకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానవిషయా. దృష్టాంతశ్చ*యథాసోమ్యైకేనమృత్తిజ్ఞేనసర్వంమృన్మయంవిజ్ఞాతంస్యాత్ *యథాసోమ్యైకేనలోహమణినా*యథాసోమ్యైకేనసఖనికృత్తనేనేతీకారణవిజ్ఞానాత్తార్కవిజ్ఞానవిషయః. యదినిమిత్తకారణమేవజగతోబ్రహ్మ-తదాతద్విజ్ఞానాన్నసమస్తంజగద్విజ్ఞాతంస్యాత్ - నహికులాలాదివిజ్ఞానేనఘటాదిర్విజ్ఞాయతే. అతఃప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతయోర్బాధప. బ్రహ్మణపహిపాదానత్వేఉపాదానభూతమృత్తిజ్ఞలోహమణినఖనికృత్తనవిజ్ఞానేనఘటమణికకటకమకుటవాసీపరశ్వధాదితత్తార్కవిజ్ఞానవన్నిఖిలజగదుపాదానభూతేబ్రహ్మణవిజ్ఞాతేతత్తార్కం నిఖిలంజగద్విజ్ఞాతంస్యాత్. కారణమేవావస్థాంతరాపన్నంకార్యం - నన్రవ్యాన్తరమితికార్యకారణరూపేణావస్థితమృత్తద్వికారాదినిర్గుణేనప్రతిజ్ఞానమర్థనాద్భృహ్మజగదుపాదానంచెతినిశ్చయతే. యత్తునిమిత్తోపాదానయోర్భేదశ్చుత్తైవప్రతీయతఇతి-తదసత్-నిమిత్తోపాదానయోరైక్యప్రతీతేః *ఉతతమాదేశమప్రాప్త్యయేనాశ్రుతంశ్రుతంభవతీతి. ఆదిశ్యతే- ప్రశిష్యతే- నేనేత్యాదేశః. *ఏతస్యవాలక్షరస్యప్రశాసనేగార్హిత్యాదిశ్చుతేః. సాధకతమత్వేనకర్తావపక్షితః. తమాదేశ్చారమప్రాప్త్యః- యేనాశ్రుతంశ్రుతంభవతి- యేనాదేష్ట్యాధిష్టాత్రాశ్రుతేనాశ్రుతమపిశ్రుతంభవతీతి నిమిత్తోపాదానయోరైక్యంప్రతీయతే. *సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీదేకమేవేతిప్రాకృప్తైరేకత్వావధారణా, దద్వితీయపదేనాధిష్టాన్తరనివారణా, చ్చునన్వేవంసతి* వికారజననీం* గౌరనాద్యస్తవతీత్యాదిభిః ప్రకృతేరా

త్వప్రేరకత్వయోశ్చ ఏకస్మిన్వ్యాపకత్వాచ్చ అయోగ్యంనిమిత్తాపాదానైక్యంన వేదాంతాః ప్రతిపాదయతుంశక్తువ స్తీత్యభిప్రాయః. సోపాదానం- సోపాదానమపీత్యర్థః. ననిమిత్తంనోపాదానంవేతివశయేఉపాదానత్వంనిషిధ్యతే- కింతూభయాత్కతత్వంహిప్రతిపక్ష్యం.

(ఏవంప్రాప్తైభి) స్వభావముల ప్రకృతివ్యాప్త త్వర్థం ప్రకృతిశబ్దంవ్యాపకే (ఉపాదానంచేతి) సూత్రస్థవశబ్దంవివృణ్వన్వాక్యార్థంయోజయతి (ననిమిత్తేతి) కాప్రతిజ్ఞా. కోదృష్టాంతః. తయారనుపరోధఃకథమిత్యత్రాహ(ఏవమేవహి)బహుదృష్టాంతోపాదానంతాత్పర్యజ్ఞానసార్థం. అనుపరోధంవివృణోతి (యదీతి) ఉక్తముపపాదయతి (నహితి) ఏవంవివర్ణయే2నుపపత్తిరుక్తా- అథోక్తార్థోపపత్తిమాహ (బ్రహ్మణపవేతి) ఏవంసూత్రంహేతువాచిపదంవ్యాఖ్యాతం. వైశేషికమతేనబుద్ధిశక్తాన్తరాదిభిఃకారణాత్తార్కవిజ్ఞానార్థమేనప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపపత్తి మాశంక్యైతాంపరిహరణంసహేతుకంవాక్యార్థమాహ (కారణమేవేతి) ఏవం *వాచారమ్మణిమిత్తోపాదానకార్యకర్తః - తత్రహికార్యకారణైక్యంప్రతిపాద్యతే. నన్రవ్యక్తజ్జవాచ్యవాస్థాయామేవబ్రహ్మణఉపాదానత్వేసర్వోపాదానత్వాభావాత్ ప్రతిజ్ఞాపరోధః - ఘటాద్యవస్థాప్యపిబ్రహ్మణఉపాదానత్వేవృదడిపాదానత్వాభావాత్ దృష్టాన్తవిరోధఇతి తత్రనప్రథమంవిరః - అనన్యపగమూతతే. ద్వితీయేమృదాద్యవస్థ ద్రవ్యశరీరకవైవబ్రహ్మణఉపాదానత్వాదవిరోధః. విశేషణభూతమృద్భృవ్యమాత్రస్యకార్యకారణభావలోక ప్రసిద్ధత్వాదృష్టాన్తీకృతః - తత్తదవస్థ ద్రవ్యశరీరకవైవబ్రహ్మణకార్యకారణభావస్తులోక ప్రసిద్ధత్వాభావాద్వాన్తీకృతప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధః. బ్రహ్మణఉపాదానత్వేనిమిత్తాన్తరంస్యాత్ ఇతిశ్శ్లోచరిహరివ్యక్తపరోక్షాంశుత్వేననిమిత్తోపాదానభేదసిద్ధిమనుషదతి (యత్త్వీతి) తత్ - నిమిత్తోపాదానభేదప్రతిపాదనమసదిత్యర్థః. నిమిత్తోపాదానైక్యేశ్రుతిమాహ (ఉతతమాదేశమితి) ప్రత్యయార్థకర్త- ప్రకృత్యర్థకపదేశః-ఉపదేశ్యమిత్యర్థః - ఇత్యాదేశశబ్దఃపరైవ్యాఖ్యాతః. తద్వాన్త్యప్రత్యర్థంవ్యాపకే (ఆదిశ్యతఇత్యాదినా) ప్రశిష్యతఇతిప్రకృత్యర్థవ్యాఖ్యానం - అనేనేతిప్రత్యయార్థవ్యాఖ్యానం. *అకర్తరచకారకేసంజ్ఞాయామితిఘటాకర్తృవ్యతిక్రమవిషయత్వాత్ ఆదిశతీత్యాదేశఇత్యనుక్తిః - అతఆదిశ్యతేప్రశిష్యతే2నేనేత్యేవాక్తం. ప్రశాసితృత్వేబ్రహ్మణస్సిద్ధేహిపవంవర్గనీయమిత్యత్రాహ (ఏతస్యవాఇతి) అకర్తృగ్రప్రత్యయాన్తస్యకథంశాసితృవాచిత్యమిత్యత్రాహ (సాధకతమత్వేనేతి) అవ్యవహితసాధనత్వంసాధకతమత్వం - తథాత్వేనకర్తావపక్షితః- ఏవయేతఃకారకానిభవ స్తీతిన్యాయాత్ ఇతిభావః. పరేషాంప్రత్యయార్థస్వార్థస్యం- అత్రుత్పప్రకృత్యర్థస్వార్థస్యం. అన్యత్రాస్వార్థస్యమభయత్రావిశిష్టమితిచేన్న - ప్రకృత్యర్థస్వార్థస్యమర్థాచిత్యంచేతిహేతుద్వయసిద్ధేః. ప్రశాసితృత్వేకధితేహిబ్రహ్మణో2సాధారణగర్తృఉక్తస్యాత్ - ఉపదేశ్యత్వంహిసాధారణం. ఉపదేశ్యవదేశ్యవస్త్రసాధారణాకారణమన్యంయజ్జుతే- నహిగవయేబుభుత్వితేచతుష్పద్దవయఇత్యుపదేశోయ్యుక్తః. తస్మాత్ప్రకృత్యర్థస్వార్థస్యమర్థాచిత్యంచాభ్యధికమితివైషమ్యం. ఏవం ప్రశాసితృత్వేనసర్వవిజ్ఞానోక్త్యానిమిత్తోపాదానైక్యంసిద్ధమిత్యాహ (యేనేతి) కారణవాక్యేనిమిత్తోపాదానైక్యందర్శయతి (నదేవేతి) ప్రాకృప్తైరేకత్వావధారణానిమిత్తోపాదానభేదేనఘటతే- అతఏకత్వావధారణంచహేతుః- అధిష్టాన్తరనివారణంచహేతురిత్యర్థః. (నన్వేవమితి) ఏవంసతి- బ్రహ్మణవివజగదుపాదానత్వేనాపిత్వర్థః. ప్రకృతేగ్గదుపాదానత్వత్వవణిబ్రహ్మణోజగదుపాదానత్వంయ్యుక్తం. ప్రకృతేరపిబ్రహ్మణోపాదానకత్వాదిత్యత్రా

వ్యవహారహేతుత్వత్వంజగదుపాదానత్వంచశ్రూయమాణంకథముపపద్యతే. తదుచ్యతే-తత్రాప్యవిభక్తనా
మరూపంకారణావస్థంబ్రహ్మేవప్రకృతిశబ్దేనాభిధీయతే-బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవత్త్వవైరాభావాత్. తథాహిశ్రుత
యః*సర్వంతంపరాదాద్యోన్యత్రాత్మనస్సర్వంవేద*యత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్తే-నకంపశ్యేదిత్యా
ద్యాః*సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ*వితదాత్మ్యమిదంసర్వమితికార్యావస్థంకారణావస్థంచసర్వంజగద్భ్రష్టత్వక
మితశ్రవణాచ్చ. ఏతదుక్తంభవతి- *యఃపుథివీమస్తరేసంజ్ఞారస్యస్యపుథివీశరీరంయంపుథివీనవేదేత్యారభ్య
*యోవ్యక్తమస్తరేసంజ్ఞారస్యస్యావ్యక్తంశరీరంయమవ్యక్తంనవేదయోతురమస్తరే సంజ్ఞారస్యస్యాతురం శరీ
రంయమతురంనవేద *యఃపుథివ్యాంతిష్ఠన్పుథివ్యాంతిస్తరోయంపుథివీనవేదయస్యపుథివీశరీరంయః పుథివీమ
స్తరోయమయతీత్యారభ్య *యతత్పరిత్యజ్యాత్మనోస్తరోయమాత్మనవేదయస్యాత్మాశరీరం యతత్త్వనమస్త
రోయమయతీతతత్త్వాన్తర్యామ్యమృతఇతిసర్వచిదచిద్వస్తుశరీరతయాసర్వదాసర్వాత్మభూతం పరంబ్రహ్మ
కదాచిద్విభక్తనామరూపం- కదాచిచ్ఛావిభక్తనామరూపం. యదావిభక్తనామరూపంతదాతదేవబహుత్వేన
కార్యత్వేనచోచ్యతే-యదాచావిభక్తనామరూపంతదైకమద్వితీయంకారణమితిచ.ఏవంసర్వదాచిదచిద్వస్తుశ
రీరస్యపరస్యబ్రహ్మోఽవిభక్తనామరూపాయాకారణావస్థాసా*గౌరనాద్యన్తవతీ *వికారజననీమజ్ఞాం *అ
జామేకామిత్యాదిభిరభిధీయతఇతి. ననుచ*మహానవ్యక్తేలీయతే అవ్యక్తమక్షరేలీయతఇతిప్రశయశ్రుతేరవ్య
క్తస్యోత్పత్తిప్రశయాప్రతీయతే - తథాచమహాభారతే *తస్మాదవ్యక్తముత్పన్నంత్రిగుణంద్విజసత్తమ *అ
వ్యక్తంపురుషేబ్రహ్మన్నిఘ్నోయోసమ్మగ్నీయతఇతి. నైషదోషః - అచిద్వస్తుశరీరస్యబ్రహ్మోఽవ్యక్తశబ్ద
వాచ్యాయాస్త్రీగుణావస్థాయాఃకార్యత్వాత్. *యదాతమస్తన్నదివానరాత్రితికృత్సప్రశయదశాయా
మపిబ్రహ్మత్వకస్యాతి సూక్ష్మస్యాచిద్వస్తుసస్థిత్యభిధానాజ్ఞగతా-రణస్యపరస్యబ్రహ్మణఃప్రకారభూతమితి
సూక్ష్మంచాచిద్వస్తునిత్యమేవేతితత్ ప్రకారంబ్రహ్మేవ *గౌరనాద్యన్తవతీత్యాదివ్యభిధీయతే. అతఏవచ *అ
తురంతమసిలీయతేతమఃపరేదేవఏకీభవతీతితమ సఏకీభావమాత్రమేవశ్రూయతే- నతులయః. ఏకీభావఇతి-త

పా (అద్యక్షరహేతుత్వమితి) ప్రకృతేర్భ్రహ్మసాదానకత్వమయంక్తం - తస్మాస్తునిత్యత్వశ్రవణాత్. అతస్మైహిపాదానమితిబ్రహ్మని
మిత్తమేవేత్యాశయః. (తదుచ్యతఇతి) ప్రకృతిశబ్దేన - ప్రకృతివాచకశబ్దేనేత్యర్థః. బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవత్త్వవైరాభావాత్ - యతనిర్ణవస్త్య
వైరాభావాదిత్యర్థః. కేనకంపశ్యేత్- కేన-అబ్రహ్మత్వకస్యనిష్ఠదర్శనసాధనేన. ౪౦- స్వనిష్ఠమర్థం. కః- చేతనః. షష్ఠేత్. స్వనిష్ఠాగ్ధదర్శనసాధనం,
స్వనిష్ఠంవృత్తం, తద్ద్రష్టా, చనాక్షీత్యర్థః. నద్రష్టువృత్త్యేనభజనాప్రతిపాద్యః - *యత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్ఇతిస్వాత్మైకదేశేన * స
ర్వంకాపశ్యఃపశ్యతీత్యాదివాక్యాన్తరేణచ బ్రహ్మత్వకత్వేనసర్వానుభవస్యవిహితత్వాత్. స్వనిష్ఠవత్త్వవైరాభావే శ్రుతిరుక్తా- అభసర్వస్యతదాత్మ
కత్వే శ్రుతిమహా (సర్వంఖల్వితి) ఏవంవ్యతిరేకోఽన్వయశ్చోక్తః. బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవత్త్వవైరాభావేనప్రకృతిశబ్దవాచ్యంబ్రహ్మేవచేత్ వికారాపు
రుషార్థరూపాదోషబ్రహ్మణఏవస్థురిత్యత్రాహ (వీతమక్తమితి) ప్రకృతిపురుషకాలపిషిష్టమేవకారణంచేత్ కారణావస్థా, తస్మాన్వైకత్వం, కా
ర్యావస్థా, తస్మాన్చలముత్వం, బ్రహ్మణఃకారణత్వంచదనితోకార్యత్వం, చకథంఘటతఇత్యాశక్త్యాహ (కదాచిద్విభక్తే) కదాచిత్-సిస్సతో
వైరకాలం. కదాచిత్- సంజ్ఞాక్షేత్రకాలం. ఏకమద్వితీయమితినిష్ఠాకోనిమిత్తాపాదానయోవైక్యవిషయశ్రుతిస్మారణార్థః - తత్తఃకిం *గౌరనాద్య
స్వవతీత్యాదేఃప్రస్తుతవాక్యస్యేత్యత్రాహ (ఏవంసర్వదే) యాకారణావస్థాసాఽభిధీయతఇతి - నావస్థానిత్యత్వవివక్షయోచ్యతే - కిన్తకారణావ
స్థాపరితీత ప్రవృత్త్యత్వమభిధీయతఇత్యర్థః. అవ్యక్తశబ్దవాచ్యాయాఅవస్థాయాఃపరమకారణావస్థయైక్యంమన్వానఃపార్శ్వస్థశ్చోదయతి (ననుచేతి)
అవిభక్తనామరూపప్రధానవిశిష్టబ్రహ్మణఃకారణత్వమనుపపన్నం - అవిభక్తనామరూపస్యసూక్ష్మవస్థస్యావ్యక్తశబ్దవాచ్యస్యావృత్తప్రచయ
ప్రవణాదిత్యర్థః. (నైషదీతి) అచిద్వస్తునోఽవ్యక్తావస్థాయాఅపిసూక్ష్మవస్థాసంభవాత్తదవస్థాచిద్విభిష్టంబ్రహ్మవ్యక్తకారణమిత్యర్థః. తత్రప్రమా
ణమహా (యదాతమఇతి) (అతఏవేతి) అతఏవ - తదానిమపితమశ్చబ్రహ్మవ్యస్యబ్రహ్మప్రకారస్యాచిత్తత్వస్యసద్భావాదేవేత్యర్థః. శబ్దవై
జాత్యమర్థవైజాత్యనిబద్ధనం- అర్థవైజాత్యంచసకలశ్రుత్యనుసారేణభవతీతిభావః. అర్థవైజాత్యమేవవివక్షణీతి (ఏకీభావఇతితి) *పుథివ్యపులీయ
తఇత్యాదిఘటయశబ్దేనపూర్వపూర్వావస్థస్యద్రవ్యసృష్టాపూర్వావస్థాప్రహణేనోత్తరోత్తరావస్థత్వమభిహితం- పుథివ్యేవహ్యమ్మృతవస్థాభూత్. పు
థివీత్వంఏవమయపుథివ్యమృథివీకద్రవ్యంయథాభూత్ - ఏవంతమశ్చబ్రహ్మవ్యమపివస్తుతమస్తావస్థాప్రహణేనపరమాత్మద్రవ్యంభవతిచేత్ లయశబ్దః
ప్రయోక్తవ్యః. సతథాశ్రూయతే- అతఃపరమాత్మనీతమోఽవస్థితమిత్యర్థః. తత్రపుథివీత్వప్రహణేనయద్వస్తుసలిలమభూత్ - తత్సలిలత్వాప్రహణేన
పూర్వమవస్థితేనామ్నసైకీభవతి, యథాచత్యక్తజలత్వావస్థజలద్రవ్యంయత్రేజోఽభూత్ - తత్రైజస్వాప్రహణేనప్రాగవస్థితేజవైకీభవతి, ఏవంవిభక్తం
తమఃతమస్తావస్థామజహదేవకార్యానుపయంక్తస్వనజాతీయతమనైకీభవతి. తత్రపరమాత్మనస్సర్వరూపేణతమస్తావస్థాగాత్, *యస్యపుత్యుశ్శరీర
మితిస్థానప్రమాణేనమృత్యుసంజ్ఞతయాఽవగతస్యతమఃపరశరీరత్వశ్రవణా, చ్చకార్యానుపయంక్తమశ్శరీరపరమాత్మనా ఏకీభవతి. ఏకీభావశ్చ

మోఽభిధానాతిసూక్ష్మచిత్ప్రకారస్య బ్రహ్మణోఽవిభక్తనామరూపతయాఽవస్థానమభిధీయతే. *తమఅసీ
త్తమసాగూఢమగ్రేప్రకేతంతమసస్తన్మహినాజాయతైకమిత్యాద్యప్యేతదేవవదతి. తథాచమానవంచః*ఆ
సీదిదంతమోఘాతమప్రజ్ఞాతమలక్షణం। అప్రతర్కమవిజ్ఞేయంప్రస్తుప్తమివసర్వతత్త్వేతి. *అస్మాన్మాయాస్య
జతేవిశ్వమేతదిత్యా, ద్యనస్తరమేవోపపాదయిష్యతే- బ్రహ్మణోఽపరిణామిత్యశ్రుతయ, శ్చ. యత్త్యేకస్యని
మిత్యత్వముపాదానత్వం, చనసంభవతి - ఏకకారకనిష్పద్యత్వంచకార్యస్య, - లోకేతథానియమదర్శనాత్. అ
తోఽగ్నినాసిజ్ఞేదితివద్యేదాస్తవాక్యాన్యేకస్మాదేవోత్పత్తింప్రతిపాదయితుంసప్రభవస్తీతి. అత్రోచ్యతే-
సకలేతరవిలక్షణస్యపరస్యబ్రహ్మణసర్వశక్తేసర్వజ్ఞవైకవ్యవస్థానముపపద్యతే. మృదాదేరచేతనస్యజ్ఞా
నాభావేనాధిష్ఠాత్మత్వాయోగా, దధిష్ఠాతుఃకులాలాదేర్విచిత్రపరిణామశక్తివిరహోదసత్యసజ్జల్యతయా, చ
తథాదర్శననియమః. అతోబ్రహ్మైవజగతోనిమిత్యముపాదానంచ.

౨౪॥ సూ. +శ్రిఃశ్రిః అభిధోవదేశాచ్చ॥ శ్రిఃశ్రిః ఇతశ్చోభయంబ్రహ్మైవ-సోకామయతబహు
స్యాంప్రజాయేయేతి * తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతిప్రస్తుర్బ్రహ్మణస్సవైకవ్యవస్థానముపపద్యతే- అ
పదేశాత్. విచిత్రచిదచిద్రూపేణాహమేవబహుస్యాంతథాప్రజాయేయేతి సజ్జల్యపూర్వికాహిస్సృష్టిరుప
దిశ్యతే.

తమస్వేచ్ఛితవివేకతోఽపరిణామత్వతాపత్తిః. సహిపూర్వంభిన్నతంతమఃపశ్చాదేకీభవతి- కింతవస్థానైషమ్యేన- అవస్థానైషమ్యంహివిభాగః. అతోఽన
తిప్రకృష్టసూక్ష్మత్వవిభాగః. అవిభాగశ్చ- నిరతిశయసూక్ష్మతాపత్తిః. వస్తుస్వరూపైక్యాభావపితదస్తర్భావమాత్రేణవికళబ్ధప్రయోగోద్భవ్య-యథా
మధనాత్ పూర్వమనుభూతాగ్నిదారుణ్యేకశబ్దః, యథావాఅహితమాత్రగర్భాయాంయోషాయాంపితేయమితిప్రయోగః, తత్రహితేతనవ్యయ
మప్రితథాప్యస్యస్యతరాస్తర్భావాదేకశబ్దప్రయోగవిషయత్వం. యథావాఽనేకక్రిమీకీటాదిజన్మసంవృతవపుషిపురుషవికళబ్ధప్రయోగః, తథే
త్యర్థః. (అసీదిదమితి) లయశబ్దార్థోఽవస్థాస్తరాపత్తిరేవ- సకుద్రవ్యవిభాగశబ్దమివవిభవదయతి-తమోఘాతమితి-తమోఽవస్థామిత్యర్థః. అగ్న్య
వస్థేచసలిలేవాన్యవస్థేచలేజనీవచనాత్. తద్వ్యవసరభ్యం- ఉపలబ్ధిభావాత్సన్నాస్తీత్యత్రాహలప్రజ్ఞాతమితి- ప్రకృష్టం- స్వత్వం. జ్ఞానం- అప
రోక్షజ్ఞానం. తద్విషయమిత్యర్థః. కుత్యత్యత్రాహలక్షణం-రూపాదిరహితత్వాదిత్యర్థః. కారణగుణప్రకృమేణకార్యగుణారమ్భాన్నిత్యాయాత్
రూపాదిమత్కారణమహిరూపాదిమత్స్వీకృత్యత్రాహలప్రతర్కం- అతర్కగోచరం. ఏవం విభక్తావస్థంతమఉక్తం. అవిభక్తంతమ అహ అవిజ్ఞే
యం- విచిద్య- విభజ్య. జ్ఞాతుమశక్యమిత్యర్థః. ప్రగుప్రమివ- యథాగుమప్తావరమాత్మనిలీనస్యచేతనస్వలయోనపరమాత్మత్వాపత్తిః- అపితునామ
రూపప్రహణేనప్రతామాత్రమేవ- తథామహాప్రళయేచిదచిత్తోఽపుశ్చామరూపప్రహణమేవ- సప్రతాహనిత్యర్థః. విశేషమాహాసర్వతత్త్వేతి- గు
మప్తావేకదేశలయః- అత్రకుసర్వలయిత్యర్థః. యద్వా - అవిజ్ఞేయమిత్యనైసచిదంశలయఉక్తః- ప్రగుప్రమివేతిచిదంశలయః. తత్రాపిస
త్రాహణిః- యథాగుమప్తావిత్యర్థః. ఏవంప్రమాణవివసర్వవిభకారణత్వంప్రమాణికమిత్యుక్తం. తద్విపూర్వోక్తశ్రుతిశ్రుత్యథాపత్తినిర్వాహాకథ
మిత్యత్రాహ (అస్మాన్మాయాతి) అపరిణామిత్యశ్రుతయశ్చ- ఉపపాదయిష్యత్యర్థః. శ్రుత్యథాపత్తిఃపరిహరిష్యత్యర్థః. శ్రుత్యను
గ్రాహకతయాపరాధిమతంతర్కమనుభాషతే (యత్త్యేకస్యేతి) పరాధిమతతర్కాణాంసోపాధికత్వంవస్తుముపాధీనామజ్ఞత్వాదీనాంపత్తేబ్రహ్మణ్యవి
ద్యమానతాందర్యంతి (సకలేతరేతి) పరిణామితర్కానుగృహీతశ్రుతిప్రాబల్యముక్తం- తత్రశరీరశరీరీభావశ్రుతిభిరేవఉపాదానత్వనిర్వికారత్వాది
శ్రుతీనామవిరోధస్యనిరూహ్యమాణత్వాత్ ద్వారద్వారీభావేనసర్వశ్రుత్యైకాగ్నేయమ్భవత్వవిరోధారోపణేనమిత్రోపాదానైకత్వపరానేకశ్రుతి
వాక్యవాదకల్పనస్యాన్యత్వత్వాత్- సర్వవాక్యానామైకార్థ్యమభ్యుపగమ్యంతథాసతితద్విరుద్ధస్తర్కకేవలతర్కానిత్యసర్వలత్వాత్ రాధాన్త
ర్నిరతరత్యర్థిప్రయస్సోపాధికత్వమాహ (మృదాదేతి) ఉపాదానస్యమృదాదేరిమిత్యంత్యంత్యత్వాత్- నిమిత్యస్యకులాలాదేరనుపాదానత్వంస్వ
శరీరేణతథాపరిణామశక్తిరహితత్వాత్- తస్మానేకకారకసాక్షేత్వంచాసత్యసజ్జల్యత్వాదితిపరోక్షతర్కాస్సోపాధికాః. అతోమృత్తిష్టకులాలాది
విపరీతస్వభావస్యబ్రహ్మణసర్వముపపన్నమిత్యర్థిప్రాయః.

౨౪॥ సూ. +శ్రిఃశ్రిః అభిధోవదేశాచ్చ॥ శ్రిఃశ్రిః ఇతశ్చోభయంబ్రహ్మైతి పూర్వమాత్రస్థప్రతిజ్ఞావాక్యేనాస్యహేతోరస్వయిత్యర్థ
ర్థః. సజ్జల్యపదేశాదిత్యనైససూత్రాక్షరార్థఉక్తః. బహుభవనం రామకృష్ణాదివచ్చసమ్మనతీతద్వాప్యత్వర్థమాహ (విచిత్రచిదచిద్రూపేదేతి)
*తత్తేజోస్వజతేతితేజఃప్రభృతిస్పష్టేఅనస్తరోక్షత్వాచ్చిదచిద్రూపేణబహుత్వస్యవివక్షితత్వమిత్యర్థః. స్వవైకవ్యముపపద్యతే ఉపాదానత్వం, బ
హుభవనస్యసజ్జల్యసామానాధికరణ్యాన్నిమిత్యర్థమితిభావః.

౧౫॥ సూ. శ్లో॥ సాక్షాచ్ఛోభయామ్నాత్ ॥ శ్లో॥ నకెవలంప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తాభిధోప
 జేశాదిభిరయమర్థానిశ్చీయతే-బ్రహ్మణవనిమిత్తత్వముపాదానత్వంచసాక్షాదామ్నాయతే *కింస్విద్వసంక
 ఊసవృక్షఆసీద్యతోద్యావాప్యధివీనిష్టతతుః॥ మనీషిణోమనసాపృచ్ఛతేదుతద్యదధ్యతిష్ఠద్భువనానిధారయన్॥
 బ్రహ్మవనంబ్రహ్మసవృక్ష ఆసీద్యతోద్యావాప్యధివీనిష్టతతుః ॥ మనీషిణోమనసావిబ్రవీమివోబ్రహ్మధ్యతిష్ఠ
 ద్భువనానిధారయన్నితి. అత్రహిప్రప్తుర్భ్రహ్మణఃకిముపాదానంకానిచోపకరణానీతిలోకదృష్ట్యేపుష్టైసకలేత
 రవిలక్షణస్యబ్రహ్మణస్సర్వశక్తియోగోనవిరుద్ధతిబ్రహ్మోపాదానముపకరణానిచేతిపరిహృతం - అతశ్చో
 భయంబ్రహ్మ.....

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ అత్తకృతేః॥ శ్లో॥ *సాకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతిసిస్మృతుత్వే
 నప్రకృతస్యబ్రహ్మణః *తదాత్మానంస్వయమకురుతేతిస్మష్టేఃకర్తృత్వంకర్తృత్వంచప్రతీయతఇత్యాత్మనపవ
 బహుత్వకరణాత్తస్యైవనిమిత్తత్వముపాదానత్వంచప్రతీయతే. అవిభక్తనామరూపఆత్మాకగ్తా - సపవవిభ
 క్తనామరూపఃకార్యమితికర్తృత్వకర్తృత్వయోర్నవిరోధః. స్వయమేవాత్మానంతథాకురుతేతినిమిత్తముపా
 దానంచ.....

సత్యంజ్ఞానమనంత్రబ్రహ్మ *ఆనందోబ్రహ్మ *అపహతపాపావిజరోవిమృశ్యుర్విశోకో
 విజిఘ్నోపిపాసః * నిమగ్నంనిమగ్రియంశాంతంనిరవద్యంనిరంజనం *సవాపమమహానజ
 ఆత్మాజరోమరణతిస్వభావతోనిరస్తంమస్తచేతనాచేతనవర్తిదోషగర్భస్య నిరతిశయజ్ఞా
 నానందైకతానస్యపరస్యబ్రహ్మణోవిచిత్రానంతాపురుషార్థాస్పదవిదచిద్విశ్రప్రపఞ్చరూపే
 ణాత్మనో బహుభవనసజ్జల్పసూర్వకంబహుత్వకరణంకథముపపద్యతఇత్యాశక్త్యాహ.

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ సాక్షాచ్ఛోభయామ్నాత్ ॥ శ్లో॥ ఆదిశబ్దైవవక్ష్యమాణాత్తత్వత్ప్రభృతయోవివక్షితాః. *కింస్విద్వసం - పూ
 ర్వంకుత్రణ్ణితభిభావః. కఉసవృక్షఆసీత్-కిముపాదానమిత్వర్థః. యదధ్యతిష్ఠద్భువనానిధారయన్-భువనానిధారయతాచుశ్వరేణాధిష్ఠేయముపకర
 ణాదికంకిమిత్వర్థః. ప్రతివచనేపి *బ్రహ్మవనం- అధికరణం. బ్రహ్మసవృక్షః-ఉపాదానం. నిష్ఠతతురితిబహుత్వమునివక్షితం- *సూర్యాచన్ద్రమసౌ
 ధాతాయథాపూర్వమకల్పయత్దివంపచ్చద్ధివీంచేతిద్యావాప్యధివ్యాధీనామకకర్తృకత్వశ్రవణేనకర్తృకచుత్వాసంభవాత్. ననుబ్రహ్మశబ్దఃప్ర
 కృతివచనః- భువనానిధారయతేశ్వరేణాధిష్ఠితత్వశ్రవణాత్. *ధారయన్నితిపుల్లభతయాబ్రహ్మశబ్దసామానాధికరణ్యాయోగాత్ అధిష్ఠానైహిబ్ర
 హ్మకర్తృభూతమితి. న- బ్రహ్మశబ్దముఖ్యార్థమగ్రహస్యస్వతఃప్రాప్తత్వా, దుపక్రమస్థానైకబ్రహ్మశబ్దబాధాయోగాత్, విచదుక్తంభవతి- *బ్ర
 హ్మధ్యతిష్ఠత్ భువనానిధారయన్నితి- భువనానిధారయన్నిశ్వరోబ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్వాత్మానమేవఅధ్యతిష్ఠత్. అధిష్ఠేయముపకరణాదికముపిప్రహ్మేవే
 త్యర్థః. అత్రప్రశ్నప్రతివచనరూపేణకథనస్యప్రయోజనం-లోకదృష్ట్యాకృతంచోద్యంసర్వవిలక్షణేబ్రహ్మచిన్తవీతిజ్ఞానమిత్యాహ (అత్ర
 హితి)—— ఉభయశబ్దస్సప్రశంయపరఃపరైర్వ్యాఖ్యాతః. తదయుక్తం- నిమిత్తాపాదానభేదేపిరమోరస్యతరస్యసర్వప్రశంయకారణత్వానిరో
 ధాత్తతైక్యసాధకత్వాభావత్, * ఆకాశాదేవసముత్పద్యస్తేత్యవధారణస్యజగతోజమూపాదానకర్తృత్వబహుకర్తృత్వయోరస్యతరశక్త్యావ్యావర్త
 నసంభవేననిమిత్తాపాదానభేదనివారకత్వాభావా, చ్చ.—— సనూభయామ్నానమితివిరుద్ధతే-అధికరణస్య, ఉపాదానకారణస్య, కర్తృ, తైక్యకత్వ
 ప్రతీతేతి. వైవం- అధిష్ఠేయ, మధిష్ఠాతే, తికోటిద్వయాన్తర్భావాత్కారకాణాం. ఉపాదానాధికరణోపకరణానిహ్యధిష్ఠేయకోటినివిస్తాని - *య
 దధ్యతిష్ఠత్ * బ్రహ్మధ్యతిష్ఠత్ భువనానిధారయన్నితిహిక్రూయతే, అతఉభయామ్నానమితియుక్తమ్.....

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ అత్తకృతేః॥ శ్లో॥ ఆత్మానంప్రతిస్వస్యైవకర్తృత్వమనుపపన్నం-కార్యంహిసాధ్యం-కర్తాహినిర్ణయత్యేకస్యసిద్ధ్య
 సిద్ధివిరోధాదిత్యత్రాహ (అవిభక్తేతి) ఆకారభేదాత్సిద్ధ్యసిద్ధ్యోరవిరోధత్యర్థః. ఆకారైక్యాన్నిమిత్తాపాదానైక్యమిత్యాహ (స్వయమేవేతి).....

ఉత్తరమూత్రశక్త్యాహ (సత్యంజ్ఞానమితి)పూర్వమాత్రవిషయవాక్యసాననన్దవర్జితత్వాత్ తత్ప్రకరణభూత్వాపరవాక్యేషు
 నిర్దోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వవిరోధస్యరూఢితి ప్రతిపన్నత్వాత్ ప్రథమం *సత్యంజ్ఞానమిత్యాదివాక్యద్వయముపాత్రం. సత్యశబ్దో
 హివికారరాహిత్యపరః. నిర్దోషత్వాదిస్ఫుటీకరణాయవాక్యాన్తరాఖ్యపాదతే (అపహతేత్వాది) పూర్వపక్షేహినిమిత్తాపాదానభేద
 శ్రుతిర్నిరోపశ్రుత్యస్యభానుపపత్తిశ్చపేతుతయాఉపసృజ్యే. రాధావేతు *ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానువరోధాత్ *అభిధోపదేశాచ్ఛేతి

నిర్దానసాధకతయోక్తృత్వద్ధావలీభవ్యమందశితం. సాక్షాదేవ్యభయమునాచిత్యాదిసూత్రద్వయేనఃకానిచ్చహిగీయతఇత్యనేపథ్యే
సేద్ధానసాధకక్రతయోగ్యతాః. ఋషిబాహుదినిసూత్రంచూర్యవత్సవ్యసస్యప్రకృతిక్రవ్యద్ధావలీభవహరపరమిత్యర్థః. శక్త్యాగ్రజ్ఞే
నిగోపత్వమత్యుపన్యాసేనక్రవ్యద్ధావలీభూర్వీక్తానమదితాభవతి. నిమిత్తోపాదానభేదక్రత్యుపన్యాసకృత్ప్రేతః - ఆచారా
మస్తకామస్య స్పృహ్యమచూరియాహినిమిత్తభావవిరోధినీక్రవ్యద్ధావలీభూనిప్రేతా-ఉత్తరత్రరత్పరిహరస్యచవత్సమాణత్వాత్. ని
తీయసాక్షాదేవ్యభయపరిణామసమగ్నియమగ్నాణంబుద్యత్తుక్తుక్తకారముపలీకవ్యక్తిగృత్వద్ధావలీభవహరపరమిదంసూత్రం.

[illegible]

గద్రూపోఽభవదితి *తదేవానుస్రావిశ త్తదను ప్రవిశ్యేతి-కారణావస్థాయామాత్మతయాఽవస్థితః పరమాత్మైవకా
ర్యరూపేణ విక్రియమాణద్రవ్యస్యాప్యాయత్తతయాఽవస్థాయత త్తదభవదిత్యుచ్యతే. ఏవం పరమాత్మచిదచిత్సమ్మే
తరూపజగదాకారపరిణామే పరమాత్మశరీరభూతచిదంశగతాస్సర్వపవాపురుషార్థాః - తథా భూతాచిదంశగ
తాశ్చ సర్వైవికారాః. పరమాత్మనికార్యత్వం- తదవస్థయోస్తయోర్నియస్తృత్యేనాత్మత్వం. పరమాత్మాత్మ
తయోస్సర్వశరీరభూతయోర్నియస్తృతయాత్మభూత స్తన్ తాపురుషార్థైర్వికారైశ్చ సస్పృశ్యతే, అపరిచ్ఛిన్న
జ్ఞానానన్దమయస్సర్వదైకరూపపవజగత్పరివర్తనలీలయాఽవతిష్ఠతే, - తదేతదాహ *సత్యంచాన్యతంచ సత్యమ
భవదితి-విచిత్రచిదచిన్మాపేణ విక్రియమాణమపి బ్రహ్మసత్యమేవాభవత్ - నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధమపరిచ్ఛిన్న
జ్ఞానానన్దమైకరూపమేవాభవదిత్యర్థః. సర్వాణిచిదచిద్వస్తూనిసూక్ష్మదశాపన్నాన్ధూలదశాపన్నానీచపరస్య
బ్రహ్మణోలీలోపకరణాని- సృష్ట్యాదయశ్చలీలేతిభగవద్వైపాయనపరాశరాదిభిరుక్తం *అవ్యక్తాదివిశేషాన్తం
పరిణామగ్నిసంయుతం । శ్రీరాహురేదిదంసర్వంక్షరమిత్యుపధార్యతాం *శ్రీడతోబాలకస్యేవచేష్టాంతస్యని
శామయ *బాలఃశ్రీడనకైరివేత్వాదిభిః. వత్స్యతిచ *లోకవత్తులీలాకైవల్యమితి. *అస్మాన్మాయాస్సజతేవి
శ్వమేతత్తస్మిన్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధతి బ్రహ్మణిజగద్రూపతయావిక్రియమాణేపి తత్ప్రకారభూతా
చిదంశగతాస్సర్వైవికారా, తత్ప్రకారభూతయేత్రజ్జగతాశ్చాపురుషార్థా, ఇతివివేక్షంప్రకృతిపురుషయో
ర్బ్రహ్మశరీరభూతయోస్తదానీంతథానిదైశానన్దాతిసూక్ష్మనశాపత్వ్యా బ్రహ్మణైకీభూతయోరపిభేదేనవ్యపదే
శః- *తదాత్మానం స్వయమకురుతేత్వాదిభిరైకార్థ్యాత్. తథాచమానవంచః *సోభిధ్యాయశరీరాత్సాన్యత్పి
సృత్యుర్వివిధాఃప్రజాః!అపవనసగ్ధాదాతాసువీర్యమపాస్సృజదితి. అతపవబ్రహ్మణోనిర్దోషత్వ నిర్వికారత్వ
శ్రుతయశ్చోపపన్నాః. అతోబ్రహ్మైవజగతోనిమిత్తముపాదానంచ.

అ. సూ. *శ్రీశ్రీ యోనిశ్చహిగీయతే॥ శ్రీఃశ్రీః ఇతశ్చజగతోనిమిత్తముపాదానంచ బ్రహ్మ-

త్తరౌ తతత త్వకారణం. తత్తచ్చరీరకంపరిణమయ్యేత్యనైసమష్టిసృష్టిరుక్తా. పునరితివ్యప్తిసృష్టిః. ననుఅనుప్రవేశస్య సృష్టయ నరభావిత్వశ్రవ
ణాత్ కారణావస్థాయాంచిదచిచ్ఛరీరకత్వంసేన్యేదితిశక్తాయాముదాహృత ప్రకరణస్థవాక్యేమఘటకస్యవాక్యవిశేషసాగ్ధమాహ (తదేవేతి) (వి
క్రియమాణద్రవ్యసాగ్ధేతి) *తత్సృష్ట్యాతదేవానుస్రావిశత్తదనుప్రవిశ్యసచ్చత్యచ్యభవత్ *అనుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీవచోభ్యాం
సృష్ట్యనుప్రవేశయాఃపార్యపర్యనియమోపిసవితీతః- అనుప్రవేశపూర్వకసృష్టివచనాత్, సృష్టిపూర్వకానుప్రవేశవచనా, చ్చ. తస్మాత్సమకా
లీనత్వమేవవితీతం-వక్త్రంవ్యాదాయస్వపితీవత్. తథా *తస్యత్వప్తావిదధద్రూపమతీతిచ్యుత్యతత్తత్సృష్టిప్రాయః. యదా- సృష్టిపూర్వకాను
ప్రవేశస్థితిహేతురిత్యభిప్రాయః. తదానిమిహాక్షమనుప్రవేశస్యసామానాధికరణ్యహేతుత్వం, శ్రుత్యనరసిద్ధమవ్యక్తాక్షరతమఃప్రభృత్యస్తరా
త్వత్వం, చోపజీవాహ (విక్రియమాణద్రవ్యసాగ్ధేతి) ప్రకృతివిరోధఃకథంపరిహృతభిత్వత్తాహ (ఏవమితి) తస్మిన్కథంబ్రహ్మణఃకార్యత్వమిత్య
త్తాహ (పరమాత్మనీతి) తస్సంసర్గప్రయుక్తదోషస్యాదిత్యత్తాహ (పరమాత్మాత్మితి) ఉక్తదోషసంస్పృష్టత్వంప్రాకరణికవాక్యేనదర్శయతి(త
దేతదాహేతి) *సత్యంచేత్వాదివాక్యసాగ్ధమాహ (విచిత్రేతి) పూర్వసృత్యశ్చోఽన్యతశ్చబ్రహ్మసాహచర్యాత్ కార్యచేతనపరః- ఉత్తరస్థవిశేష్యాకాక్షా
యామగ్నిక్రియమాణత్వాత్ బ్రహ్మణస్తద్విషయవాక్యోక్తవ్యప్త్యవస్థచిదచిచ్ఛరీరకత్వానువాదేనసత్యత్వంవిధత్తభిత్వర్థః. ఏవముపాదానభావవిరోధినీ
శ్రుత్యధానత్రిపరీహృతా- నద్వారకత్వేనపరిణామస్యనిర్వికారత్వశ్రుత్యవిరోధాత్. అథావా ప్రసమస్తకామస్యవాపారానుపపత్తిరూపానిమిత్త
భావవిరోధినీశ్రుత్యధానత్రిపక్షమణాధికరణార్థోపజీవనేనపరిజహిర్క్షాఅవాప్రసమస్తకామస్యాపిలీలయాస్సృష్టిసంభవప్రమాణమాహ (సర్వాణీ
తి) నిమిత్తమాత్రత్వేపరోక్షాయాః *అస్మాన్మాయాస్సజతేతిశ్రుతేరగ్ధమాహ (అస్మాదితి) *అస్మాత్ - స్వశరీరభూతాదిత్యర్థః. శ్రుత్యస్తవైకా
ర్థ్యాత్. *అస్మాన్మాయాత్భేదవ్యపదేశప్రయోజనంస్వభావాసంకరజ్ఞాపనం. నిమిత్తభూతత్వేనబ్రహ్మణఃపాదానభావతస్మిన్బద్ధనజగత్సామానాధి
కరణ్యానుబంధిబహునుపపత్తి పరిహారపరాసేకాధికరణార్థజాతస్య ఏతదధికరణార్థోపపాదకత్వేనస్మారణచరమిదంసూత్రం-— ఇదం సూత్రం
బ్రహ్మజ్ఞానపక్షవిరుద్ధం- నహివివర్తాదితిసూత్రం. భేదాభేదపక్షేసిభోగ్యాంశేనపరిణామభివక్ష్యంత- అత్రమవిశేషణాంశేనపరిణామఉచ్యతే- ఆ
తోఽంశతఃపరిణామవరతయాసజ్ఞోచాస్వారస్యంతుల్యం. శ్రుత్యస్తరోపపత్త్యానుగుణ్యమనన్తత్యతివైషమ్యం. — ఇదంసూత్రంపూర్వసూత్రే
దైకికృత్యనిర్దన్యకర్తృసాగ్ధ్యత్వమపస్థాభేదాదుపపన్నమిత్యేవంపరమవైస్వార్వాణ్యతం. తదయంక్రం-పూర్వపక్ష్యక్రమశ్రుతిశ్రుత్యధానత్రిపరిహారసాగ్ధ
వేషీతసాగ్ధకథనేన అనవేషీతవిధానాయోగాత్. ఏకస్యకార్యత్వకారణత్వావిరోధోఽవస్థాభేదోపపన్నఇతిహార్థసిద్ధమ్.

అ. సూ. *శ్రీశ్రీ యోనిశ్చహిగీయతే॥ శ్రీఃశ్రీః అస్థుచమాత్రస్యనిమిత్తోపాదానైకస్యాధికత్వమాహ (నిమిత్తముపాదానంచేతి) *క

యస్తద్వోని త్వే నావ్యభిధీయతే *కర్తారమిశంపురుషంబ్రహ్మయోనిమితి, *యన్భూతయోనిపరిపశ్యద్భిధీరా
ఇలి, చ. యోనిశబ్దోచ్చాదానవాచకఇతి *యథోన్మనాభిస్సృజతేగృహ్ణతేచేతివాక్యశేషాదవగమ్యతే. ...
ప్రకృత్యధికరణంసమాప్తమ్.

ధారమితి, విషయవాక్యహిక్రుతం- తతసావీయతే బ్రహ్మ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవీతి ఇలి, చ. *శాస్త్రయోనిత్వాత్ *యోనిప్రతినిషదేఅకారీత్వా
దిష్టివల్ల బ్రహ్మయోనిశబ్దస్య కారణమాత్ర పరత్వవ్యాప్త్యర్థం చ సృజతే (యోనిశబ్దశ్చేతి) ఇయంసూత్రసజ్జతిః- సృజిష్యాదృష్టానాభ్యాంనిమిత్తో
పాదానైకత్వముపపాదితంఆద్యమాత్రే. తతఃపరిపశ్యదాద్యస్థ హేతుపరంద్వితీయమాత్రం. ఏవంక్రుత్యద్రావత్త్విద్యయముక్తం. అథక్రుతిప్రదర్శ
కంతృతీయం. *బ్రహ్మవనమిత్యాదివాక్యస్సాన్యుటత్వాత్ *స్ఫుటార్థవాక్యోపస్థాపకంచతుర్థం. ఆత్మకృతిప్రతిపాదకవాక్యస్సాన్యుటార్థయావా
క్యానరసరవేత్సేర్థనిశ్చయత్వాద్ధేతోత్పైరవేత్సేర్థనిశ్చయశ్చకృతప్రయోగః. తత్ప్రకరణస్థూర్వాపరవాక్యవిరోధఃపశ్యమేనపరిహృతః *కర్తా
రమిశంపురుషంబ్రహ్మయోనిమితివాక్యంజగత్కారణోపాసనఫలపరం- *భూతయోనిమితివాక్యంతుఉపాదానత్వమాత్రప్రతిపాదకం- తస్మైవనిమి
త్తత్వం *యస్సర్వజ్ఞఇత్యాద్యపరితనవాక్యపర్యాలోచనయావిశిష్టేనావగమ్యతే- ఏవమస్యపరత్వవిశిష్టాన్వితవాక్యద్వయవిషయత్వాత్ *యోని
శ్చహిగీయతఇతిసూత్రముభయప్రతిపాదకవాక్యవిషయమపి *నామైచ్ఛేభయామ్నానాదితనాత్రాననరంసనివేరితం. అనన్యపరస్సప్తార్థవాక్యే
లభ్యతేదేకార్థతయానిశ్చితవాక్యద్వయవిషయత్వాత్ *యోనిశ్చహిగీయతఇతిసూత్రంచరమమభూదితి.

ఉపాదానత్వం బ్రహ్మజ్ఞానపక్షేనసజ్జతే-లక్షణాదాగాత్. యద్భూతాదేననాయస్సగృహ్యతే-తత్తస్యోపాదానమిత్యయముక్తం-అతీంద్రియం
లిక్కినప్రతిలిక్కినోపాదానత్వప్రసక్తాత్. సహిపుణ్యాపుణ్యయోన్సుఖదుఃఖాఉపాదానై. నావ్యసవ్యత్తంవ్యాప్త తస్యోపాదానం-గురుత్వం ప్రతిరూప
స్యఉపాదానత్వప్రసక్తాత్. రూపంహితేజోఽదిస్మేద్వయవ్యత్తం- గురుత్వవ్యతీతస్యోవ్యాప్తత్వం. భూమాధిస్థానత్వముపాదానత్వమితిచేత్-శుక్తిరూ
ప్యంప్రతిదేవదత్తస్యోపాదానత్వప్రసక్తః. సహిత్రానిజ్ఞానాన్యైః. అభ్యస్తాధిస్థానత్వమభ్యస్తంప్రత్యుపాదానత్వమితిచేత్-అధిస్థానశబ్దస్యకోఽర్థః.
యదధికరణతయాఽభ్యస్తంప్రతీయతే-తత్తస్యాధిస్థానమితిచేత్-తర్హిరజితస్య శుక్తిరూపాదానంసాన్యో-తదధికరణత్వేనరజితప్రతిత్యభావాత్. ఇదం
రజితమితిహిప్రతీతిః-సత్వస్త్రినజితమితి. అభ్యస్తంయత్వామానాధికరణ్యేనప్రతీయతే-తత్తస్యోపాదానమితిచేత్-తర్హిపీతశ్శబ్దాత్తత్వప్రతీతిమ్నశ్శబ్దఉపా
దానంసాన్యో. సహిపీతమాశ్శబ్దఇతిసామానాధికరణ్యేనప్రతీతిః-అపిరుపీతమయంశ్శబ్దాభిహింసప్రతీతిః. ప్రవ్యానరవాచిశబ్దసమానాధికరణఃపీతశబ్దో
హిపీతమగుణాన్వితేవత్తే. పీతశబ్దస్యశబ్దాస్తరేణసామానాధికరణ్యాద్యుక్తంలక్షణమితిచెన్న-పీతమమాత్రస్యైవదాధదర్శనాత్, శబ్దస్యాదాధితత్వాత్,
తదుభయవ్యతిరేకేణవాక్యశబ్దానరరల్పనా? యోగాత్. కించ-ద్రావచస్త్రావిత్వత్తద్విత్తియచస్త్రస్యప్రథమచస్త్రఉపాదానంసాన్యో-సహిద్వాఘటా
దిత్తుక్తేఘటయోస్సామానాధికరణ్యం- దితేద్యభేదాత్ ద్విత్వమాత్రమభ్యస్యతఇతిచేత్-తతోపిలక్షణావ్యాప్తిః-ద్విత్వస్యపితేషణతయాప్రతీతిః,
ఏతేషణవిశేష్యయోనైక్యాప్రసక్తే, శ్చ. సహిదన్తినోపురుషదిత్తుక్తేదన్తేవ్యతోఽర్థం. కించ-ఆత్మానంప్రతిదేహస్యోపాదానత్వంప్రసజేత్-ఆత్మ
నోదేహేఅధిస్థానేఽభ్యస్తత్వాత్. ఆత్మనిదేహాభ్యాసఇంచేత్-దేహేపాప్యత్వాభ్యాసోభవభిమత్యాస్త్రనిర్ధర్శ. *ఆత్మత్వత్వయగోచరేవిషయసిచి
దాత్మకేయమత్వత్వత్వయగోచరస్యవిషయస్యర్థరల్పాణాంచాభ్యాసత్వద్విత్వయేణవిషయిణస్తద్దర్శాణాంచవిషయేఽభ్యాసోమిత్యేతిభివతుంయు
క్తమితి, *అన్యోన్యస్త్రిన్మన్యోన్యాశ్చకతాంఅన్యోన్యభర్తృభర్తృభ్యశ్చేతి. చవిషయేయమదగ్ధదేహేవిషయిణోఽస్యవర్ధస్యభ్యాభ్యాసఉక్తిః-*పశ్య
భూతాత్మకేదేహేదేహిమోహతమోహతంఅహంమదైవరతిత్తులైపురుషేటుమనిర్మమితి, *ఆకాశవాన్యస్త్రిజలప్రధిభిఃపృథగ్గీతే. ఆత్మన్యాత్మ
మయంభావంకకరోతకేవలేదేలి, చ. అతోఽతివ్యాప్తిః. సకలంపరాభిమర్శలవివాన్యాప్త్యతివ్యాప్తిః- కించశుక్తిచ్ఛృతిలొకప్రసిద్ధిమాదాహర
ణేష-అవ్యాప్తిశ్చ- మృత్విజ్ఞిలోహమచిసఖనిర్వస్తనరక్కారాదిభ్యస్తేవేదసోద్యః- కటకమకుటాదిభ్యస్తేవస్త్రినిర్ధః-తేష్వవ్యాప్తితత్కారాన్
ణామ్నిభ్యాత్మాభావాత్. తన్నిభ్యాత్వంవిషయీకమితిచేత్. యథేప్రసిద్ధివసుపన్యాసోసఘటతే- అశ్రులనేదాస్తస్యత్వేతతోర్హటాదిమిభ్యాత్వా
నీర్ధేః. తన్నిభ్యాత్వంయంక్రియపపాదఇష్యాదుఇతిచెన్న-కుయన్తీనాంప్రబలంమన్విరనత్వాత్. చచ్చచ్చ్యతంబర్హయష్యామశ్చ. అతవిపలాకని
ర్ధేష్వవ్యాప్తిస్సిద్ధా. ఆస్త్రవామిభ్యాత్వంఘటాదీనాం-తథాపితేఽధిస్థానత్వంసోపాదానశ్చప్రవృత్తినిమిత్తం- తద్విషయతయాపున్యత్వత్వభావాత్ ప్ర
యోగాభావాత్. యద్యద్యస్త్రనిధిద్యతే-సతత్సర్వశబ్దవాక్యం-సహ్యయం ప్రాప్తః ఇత్యుక్తేతత్తతసుఖదుఃఖాదికమపిప్రాప్తః ఇత్యభావవ్యం. యదా
కారవిషయతయాశబ్దాపున్యత్వస్త్రి-సతస్యప్రవృత్తినిమిత్తం. సహోపాదానశబ్దోఽభ్యస్తాధిస్థానవిషయతయాపున్యత్వస్త్రి, సవతద్విషయయాప్రయ
జ్యతే, తస్మాదవ్యాప్తిరితి. — యస్మాపి-ఈశ్వరవివల్ల-తేనస్త్వతవివల్లన్మానిన్నాప్రకృతిరివదతి- తన్నతేవిజగదుపాదానత్వంబ్రహ్మణోఽను
పపన్నం-చేతనాంశస్యానాదిత్వాదేవ. జీవత్వావస్థాసర్వాభూర్వంసాన్వితీచేత్-జీవస్యాతిమత్త్వం, తత్ప్రయిక్తాదోషాశ్చస్య. ఘటత్వావస్థాయాః
పూర్వమభావాదేవహిఘటస్యాదిమత్త్వం. జీవత్వం ప్రాగప్యస్థితీచేత్-తదుపాదానత్వానుసరత్తి. దేవమనుష్యాదినామరూపాభిమానిత్వావస్థానువేత్తో
పాదానత్వమితిచెన్న-కార్యకారణదోరసస్యత్వసృజరుపపాదత్వాత్. అనన్యత్వంవదతాహికార్యేకారణసాధారణాకారస్యపరమకారణాకార
స్యవాఽనుశ్చత్తిర్వక్తవ్యా- యథా కుణ్డలేతత్కారణస్యస్వర్థత్వాకారేణానువృత్తిః, యథావశ్యకేతత్కారణస్యపుధివీత్వాకారేణానువృత్తిః,

తత్ర బ్రహ్మణః కారణా నైవాభావాత్ ద్విలీయకల్పానోపపద్యతే. ప్రథమే చ తత్ర కేనా కారణజీవ బ్రహ్మణో నైక్యం. సతావచ్ఛేయ ప్రత్యక్షీకనీత్యా విర్భూతజ్ఞానానందాదిరూపేణ జీవేతదసంభవాత్. గాపిజీవవ్యూహేణ-కారణేషు బ్రహ్మణీశ్వరేతదభావాత్. యది సత్త్వ దృఢ్యత్వచేతనత్వాదిరూపేణ తద్విత్తతృణదానించేవాద్యవస్థాజీవాః కారణావస్థాంతరాంతరే ద్రవ్యభూతాశ్చేతనావ్యక్త్యంతంభవతి. నైశేషికాదియతేష్యతావత్సంప్రతిపన్నం-చ తస్య బ్రహ్మకార్యత్వోపదేశేనైవైర్భవం - సహిపూర్వంజీవాతచేతనాల ద్రవ్యభూతా ఇతికశ్యనస్యతే. అతఃశక్యరాసాధారణాకారానువృత్త్యభావాత్ బ్రహ్మసాదానకత్వంసనిభ్యేత్ - సహిభుతే ద్రవ్యత్వానువృత్త్యాతమాపాదానకత్వంసనిభ్యేత్ - తస్యతత్కారణకార్యాసతూలాద్యసాధారణాకారాననువృత్తేరనన్యత్వాభావాత్. అసేనైవన్యాయేనసహదాదికం ప్రతి బ్రహ్మసాదానకత్వంచసరస్వం. — యావత్ ప్రకాశీయేతుః ప్రకృత్యేతి- మూలప్రకృతిశ్చ బ్రహ్మేతివాగ్భావం. తదయుక్తం. తథాహి- ప్రతిజ్ఞాద్యప్రామాణ్యగమపాదానత్వసాధకం - కథం బ్రహ్మణివమూలప్రకృతిత్వసాధకం. * గౌరవాద్యప్రవృత్తిత్వాదిహక్యావైరేణసహదా ప్రవృత్త్యప్రకృతికార్యత్వప్రతిపాదనాత్ తదేకత్వాభావే బ్రహ్మణశ్చపాదానత్వానువృత్త్యాప్రతిజ్ఞాద్యప్రామాణ్యోపరోధప్రసక్తాదితే - సాత్ర హేతుపదస్యావ్యవహారసాధ్యేనాన్యాయేసంభవంజీవసహితసాధ్యాన్యాయేక్షిప్తత్వమేవభవం. సనుప్రకృతేర్భృహ్మవృత్తి క్తత్వముపాదానత్వోపయోగి. సత్యం- అవ్యవహితం ప్రధానసాధ్యంచవక్తవ్యం- బ్రహ్మవ్యంగికనిర్వాహ్యముపాదానత్వంహి ప్రధానసాధ్యం. తదాగ్రహ్య స్త్వితిచేన్న-అవ్యవహితస్య ప్రధానసాధ్యస్య త్రాతత్వైసతమపయోగ్యధానరస్యాగ్భ్యేత్యోపపత్తిః. తస్య పయోగి బ్రహ్మత్వకత్వంతునిర్వాచ్యత్వ కృత్యవిరోధేనఅన్యత్ర సమ్యక్సీరూపియమహద్భగ్నిభ్యమితి ప్రకృతిశబ్దస్యఉపాదానపరత్వంయుక్తం. ఏవంసతిచకన్తి శ్చార్థవాక్-నిమిత్తభూతమేవోపాదానంచేతిహ్యగ్భిః. మూలప్రకృతిత్వే-చకన్తిస్యన ప్రయోజనం. బహుభవససమానకర్తృకాభ్యోపదేశశ్చనిమిత్తభూతస్యేవోపాదానభావం ప్రభమమవగమయతి. తృతీయసూత్రార్థః పూర్వమేవశీతః. * పరిణామాదిత్యస్యవ్యాఖ్యానావసరేచయమితి క్తం * నిమిత్తస్యాం ప్రజాయేయేతి- బహుస్యామితి ప్రకృతిపురుషేశ్వరభావేనసంభాగందర్శయతి- ప్రజాయేయేతిమహదాదిరూపేణవిక్రియామితి. తత్ప్రకల్ప మాణాపవత్తివిరుద్ధం- ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం నిత్యత్వానాదిత్వ కృతివిరోధాత్, అకృతాభ్యాగమదిప్రసక్తాత్, జీవస్యాప్యప్రవత్త్యేనమోక్షకాస్తానర్థక్యప్రసక్తాత్, చ్యవశ్యేనాపేణావస్థానాన్నిత్యత్వాదికమితిచేత్. యదిశక్తిజ్జీవైవద్రవ్యత్వాదనసామర్థ్యవాచీ-తదాభుటాదితుల్యత్వం. యదివివిధశక్తిమద్యైవ్యవహరణీతం- తదాస్యశక్తిభేదేన ప్రశయదశాయామపి ద్రవ్యత్రయంవిలక్షణంస్థితమితి ప్రకృతిపురుషేశ్వరభావేనబహుస్యామితిసజ్జల్పంనైవచపన్నః. కించ-సజ్జల్పమాత్రమేవానుపపన్నం- ఉత్పరాంతస్యవిభాగోనామజ్ఞానాదిగుఃకార్యభిః - సచుఖజ్ఞేతత్వం - ప్రశయేనియన్త్రింశస్యాపిశక్తిమాత్రావశ్యతయాతదాసీంసార్వజ్ఞావ్యవధ్యవాభావాత్. యదిసార్వజ్ఞాదికముహ్యతం- తదాసీమిశ్వరస్యామితిసజ్జల్పంనైవచపన్నః- ఉహ్యత సర్వస్య త్వాదిగుణకత్వమేవశ్వరత్వం. చైతన్యశక్తియోగార్థసజ్జల్పంపపత్తిరిచేన్న- ఘటరూపేణపరిణామశక్తియోగేపిఘటత్వాదుదయేసలిహారణాదికార్యానుపపత్తివత్ జ్ఞానాదిగుణానుభవేనకార్యసజ్జల్పవిశేషానుపపత్తిః. అతస్సంకల్పాదిశ్వరత్వవిభాగః - ఉత్పరాంత్యవిభాగసజ్జల్ప-ఇత్యనోన్యాయశ్రయః. పూర్వంజగదపసానేత్రయన్తంకాలంస్వస్యామి - తతః ప్రబోధాహమితిసజ్జల్పబలాత్ ప్రబుధస్సజ్జల్పయతీతే - తస్మాి ఉత్పరాంతస్య ప్రబుధత్వమేవవిభాగేతి ప్రబుధస్య ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపేణవిభక్తస్యామితిసజ్జల్పంనైవచపన్నః. త్రిభావిభాగవిషయః * నిమిత్తస్యామితి సజ్జల్పః పూర్వజగత్సంహారసముత్పత్తిచేన్న - * సదేవసోమేదమగ్రాసీదేకమేవేతి శ్రుతివిరోధాత్. సహి ప్రశయాత్పూర్వమేకత్వాపత్తిః. అతఃపరాక్రమ్యంనైవచపన్నః. * యోనిశ్చగోయత్యత్యత్రాపి * బ్రహ్మయోనిమితిచపన్యబ్రహ్మణః- అవ్యక్తస్యోపాదానమితి వ్యాఖ్యానమప్యనుపపన్నం- బ్రహ్మశబ్దస్యముఖ్యాగ్రదానకాభావాత్, సమానేపినిమేదస్థపదన్యాయేనపక్షిసమాసాత్ కర్తృధారయస్య ప్రసంగత్వా, దలుప్రవిభక్తికత్వేనద్విలీయగ్భ్యేనంభవతిల ప్రవిభక్తిత్వా శ్రయణేనాప్రతవిభక్త్యస్థలక్షణారోహాగ్, అస్తిన్వరకణే యేనాక్షరంపురుషంవేదసత్వంప్రావదతాంత్త్యతో బ్రహ్మవిద్యామితిపురుషశబ్దాసన్న బ్రహ్మశబ్దస్యపురుషవిషయత్వదర్శనేనపురుషం బ్రహ్మయోనిమితి బ్రహ్మశబ్దస్యాపిపురుషశబ్దసమావయవ్యత్యోపపత్తిః. కించ-స్వాభావికభేదాభేదపక్షే బ్రహ్మణశ్చపాదానత్వమపికుర్వటం. భోక్తృభోగ్యనియన్త్రాణామంతానామనాదిత్వాత్తేనైవ బ్రహ్మసాదానకత్వముపపన్నం. ఉత్పరాంతి క్తస్యాంశిశక్త్యనిచ ప్రామాణికత్వంచవత్స్యతే. త్రయాణామప్యంతానాంశక్తిరూపేణానాదిత్వముప్యనుపపన్నం- వికల్పాసహత్వాత్. కింతదత్వాదనసామర్థ్యంశక్తిః-ఉత్తతపివాంశాన్ముత్సరూపాః. ప్రభమేనాదిత్వంససాధ్యే-సహిభుతకరకశరావోత్వాదనసామర్థ్యంమృత్రికాయామస్తీతిభుటాదీనామనాదిత్వం. ద్వితీయేచసూక్ష్మరూపాస్తపివకారణమితితేషామేవ బ్రహ్మలక్షణయోగిత్వాత్, కారణాది క్త బ్రహ్మణామానశాన్యత్వాత్, తేషామిభ్యః ప్రకారిప్రకారభావాసభ్యుపగమా, చ్యబ్రహ్మబహుత్వంసాధ్యే. కించ-కింభోగ్యభోక్తృనియన్తరఃప్రత్యేకంబ్రహ్మ - ఉతాంశ త్రయసముదాయో బ్రహ్మ - ఉతతేష్వనుగతంజైభిన్నాభిన్నస్వరూపంసన్మాత్రం బ్రహ్మ. ప్రథమే ప్రకృతిరెవమహదాద్యపాదానత్వంసాధ్యే. సద్వితీయః- సముదాయరూపస్య బ్రహ్మణశ్చపాదానత్వేనభోక్తృనియన్తరీచమహదాద్యవస్థాస్యప్రసక్తాత్. తృతీయేజగదపాదానవస్తువాచినశ్చబ్దస్యకిం ప్రవృత్తినిమిత్తం. కింసత్తాసామాన్యం - ఉతమానార్హత్వవ్యవహారార్హత్వరూపఉపాధిః- ఉతద్రవ్యత్వం- ఉతార్థాన్తరం. తత్ర సామాన్యంభవద్విరసభ్యుపగతం. అభ్యుపగమేచతుర్వషిశిరస్సుకాస్త్రైవైర్భవం - సామాన్యస్యజైశేషికాదిభిరభ్యుపగమాత్, ప్రామాణికంవ్యవహారార్హద్రవ్యంజగత్కారణమితిస్యాగ్భ్యప్రధానపరమాణుకారణవాదినామవిగతత్వా, చ్య. సహ్యప్రవ్యమవ్యవహార్యంమానశాన్యంజగదపాదానమితితైరభివృత్తం. అథాన్తరంచేత్ - తచ్చిన్ద్రాపత్వంవాత్రివిధశక్తిమత్త్వంవానిరతిశయబృహత్త్వంవాయత్కించిద్భవతు. తత్కించ్యత్సముదాయేవనత్వవదంశ త్రయసముదాయేవర్తతే- ఉతసముదాయేవైకత్విక్. ప్రథమేలంశ త్రయసముదాయో

బ్రహ్మసాన్యత్, ఏకత్వంచసమూహైక్యమేవభవేత్, - సతుసమూహస్తగతత్రవైక్యం. తతశ్చయథాసహకారభలానాంసవగతకృత్సృష్టత్వము
దాయకపాదానం- ఆపితుసహకారపవ- ఏవంమహదాదీనాం ప్రకృతిరేవోపాదానంసాన్యత్ - సతుసమూదాయః. ద్విత్వియేచతత్ప్రవృత్తినిమిత్తంకిం
గోత్యాదివత్సాధారణం- ఉతఖిణ్ణత్వాదివదసాధారణం. ప్రథమేత్రయాణమైకత్వంనామైకజాతీయత్వమేవభవేత్. తతశ్చప్రకృతిరేవమహదా
ద్యపాదానంసాన్యత్ - యథాఖిణ్ణగతరోహాంఖిణ్ణపివోపాదానం-సముద్భవః, యథాచ ద్రవ్యత్వేనైకజాతీయత్వేపిఘటస్యమృత్పిణ్ణపివోపాదానం-సకు
లాలాదిద్రవ్యమాత్రం,- రద్వత్. త్రయాణాంమిథోభిన్నత్వేపిసన్నాతరూపేణాభిన్నత్వాత్ సన్నాత్రనైకసాన్యంతోబ్రహ్మణఉపాదానత్వంయ
క్తమితిచేన్న - ఖిణ్ణముణ్ణాదీనాంవ్యక్తీనాంమిథోభిన్నత్వేపితాసాం ద్రవ్యత్వగోత్యాద్యాకారణాభిన్నత్వాదంశికస్య గోద్రవ్యమాత్రస్యశృణ్ణలో
మాద్యపాదానత్వవచనత్యుత్వాత్. ద్విత్వియేచకనైకసాన్యంశసాన్యసాధారణః. యది ప్రకృత్యంశస్య- తదా ప్రకృతిరేవోపాదానమిత్య క్తంసాన్యత్.
బుతరాంశయోరన్యతరాసాధారణత్వే ప్రకృతేరబ్రహ్మత్వాత్ మహదాదికంబ్రహ్మపాదానకంసాన్యత్. యథావృక్షత్వంస్పృశ్య ప్రకాణ్ణాఖా
ద్యసేకాంశానాంఅంశభూతైకద్రవ్యవృత్తి- ఏవంసచ్చబ్రహ్మి త్రమపి త్రయాణామంశానామంశభూతైకద్రవ్యవృత్తిమితిచేన్న- తథాసతేసన్నాత్రస్యత
దంశభూతేషువస్తుపురర్థవృత్తిత్వానుపపత్తేః. సహివృక్ష్యాఖాపత్రపుష్పాదిషు ప్రత్యేకంపూర్ణః - తత్సమూదాయోపాధర్మవృక్షః. యది బహ్వంశే
షు ప్రత్యేకంసత్త్వంపూర్ణవృత్తి- తదాజాతిరేవసాన్యత్ - మిథోవిరుద్ధాకారణబహుషు ప్రత్యేకంపూర్ణవృత్తిరాకారోపాజాతిః - యథా గోత్వం. త
తశ్చబ్రహ్మైకత్వంనామజాత్యైక్యంసాన్యత్ ఆకారత్వేనబ్రహ్మణోజాతిత్వప్రసక్తః. యదివృక్షత్వవత్సంహతేత్వంశేషువరతే - తదాబ్రహ్మైక
త్వంనామసమూహైకత్వంసాన్యత్. సన్యేకజాతీయానాంసమూహభావముపగతానామపిత్రాణామేవవృత్తేనన్యత్వవత్ప్రయాణామైకద్రవ్యానన్య
త్వముపపద్యతఇతిచేత్ - తర్హినీరధ్యసమ్మన్ధవిశేషేనైకత్వంసాన్యత్ - భేదకాకారవతాంజమూనాంనిర్భిద్రసంశ్లేషవిశేషణవిన్యైకత్వానుపపత్తేః. త
త్రవనస్యవృక్షస్యైతావాన్యేదః- పరస్పరంనిరనరసంశ్లేషరహితవృక్షసమూహలూపసం - నిరనరసంసర్గవిశేషయ క్తపదార్థసమ్మితోవృక్షఇతి. త
త్రదవయవానాంసాన్యవయవసజాతీయవత్త్వసాధారణకార్యత్వాదనానుగుణస్సంస్కృతిశేషశబ్దేనవివక్షితః - తేనభిన్నానాంవృత్తేవయవానాంమి
థస్సంస్కర్యావృత్తిః. ఉత్తక్షణసంబద్ధవిశేషవివృక్షనైకత్వప్రతీతివ్యవహరకేతుః-తదభావాత్త్రయభేదజాన్యత్సన్నవృత్తేనాంవృత్తేనరాణాం
చాన్యోన్యైకత్వవ్యవహారభావః. తత్రకేచిత్పదార్థాభేదకాకారప్రహణేనైకత్వంభజన్తే-యథావీలీనాఃకటకమకుటాదయఃపిణ్ణత్వం కేచిచ్ఛేద
కాకారాప్రహణేనైకత్వంభజన్తే-యథాఇష్టకాణ్ణకాత్వాప్రహణేనభిత్తిత్వం. తత్రభేదకాకారప్రహణాప్రహణేయథాప్రమాణమభ్యుపగన్త
వ్యేతత్రభోక్తృభోగ్యనియన్త్యాణామసజ్జీర్ణస్వభావత్వస్యతదసాధారణక్షయోగస్యనిత్యత్వాభ్యుపగమాత్ సాన్యసాధారణకారాప్రహణేనైవబ్ర
హ్మత్వనైకత్వంవర్ధనియం. తత్రభేదకాకారస్యయథాప్రమాణమజ్జీకార్యత్వేసత్త్వనియన్త్రంశసాన్యత్త్రయత్వమితరాంశద్వయస్య తదాక్రీతత్వం
చభవతి- *ఏతస్యపాలక్షరస్యప్రశాసనేగార్హిసర్వమిదంవిద్యతంతిత్వతీత్యాదిశ్చుతేః. తథాచసతిఃశ్వరం ప్రతిచిదచితోశ్వరీరత్వమర్థసిద్ధం- చేతనేన
ధార్యద్రవ్యవిశేషానిశరీరం. వృక్షేతు ప్రకాణ్ణాఖాంశోఽచేతనత్వాచ్చాఖాదీనాంసతచ్ఛరీరత్వం - ఈశ్వరస్యతుచేతనత్వాదంశానరస్యతథా
ర్యత్వేనశరీరత్వంభవతి. ఏతదుక్తంభవతి- సన్నాత్రస్యబ్రహ్మణోమృత్పిణ్ణవదేకత్వేత్రయాణాంనిత్యత్వానాదిత్వశ్చుతివిరోధః. స్వతోభిన్నేత్వంశే
షు ప్రత్యేకంపూర్ణవృత్తిసత్త్వాకారేనైకత్వేజాత్యైక్యం. సత్త్వంసంహతేషువరతేచేత్ సమూహైక్యం. అతోనిమిత్తాపాదానభేదపివభవేత్-ధర్మై
క్యాభావాత్. సంహతేషువరతేచేదనాదిభేదాప్రహణేనసహతత్వాత్, ఆశ్రయాశ్రయిభావాదిలక్షణస్యభేదస్యప్రామాణికత్వా, చ్చిదచితోశ్వ
రీరత్వమర్థసిద్ధమిచిదచిచ్ఛరీరకం బ్రహ్మసచ్చబ్రహ్మచ్యముపాదానంసాన్యత్. తతశ్చాన్యతీయఃపక్షఃపరిగృహీతస్సాన్యత్. ఆశ్రయాశ్రయిభావాసభ్యు
పగమేజాత్యైక్యంవాసమూహైక్యంవాసాన్యత్-తతశ్చనిమిత్తాపాదానైక్యానీధిరితి. కించ *బహున్యామితిసజ్జల్పశ్చఘటస్సాన్యమితికులాలసజ్జల్పక
ల్పస్సాన్యత్ - సజ్జల్పస్యసచ్చైక్యదేశగతత్వాత్, పరిణామస్యతదేకదేశానరగతత్వా, చ్చ. సామానాధికరణ్యైక్యోపదేశా స్సర్వేషుముఖ్యాస్సస్వ
రితిప్రథమసూత్రేప్రమ్యగుపపాదితం. సన్నాత్రంబ్రహ్మకింసాన్యంశగతఃసరకాదిదఃఖంస్యగతత్వేనజానాతి- సచా. సచేదజ్జత్వమేవ. స్యగతత్వేనజానా
తిచేద్యభిత్వంసాన్యత్. జీవాంశస్యభిన్నత్వాదదోషఇతిచేన్న- భేదసత్వపుభేదాభిమానసాన్యధరోక్షస్యవిద్యమానతయాదుఃఖిత్వమేవసాన్యత్. పాణిపా
దాదీనాంపురుషాంశతయాభేదసత్వపిఅభిన్నత్వప్రతిపత్త్యాపిషన్గదజ్జపాదస్యపురుషసాన్యజ్ఞానలేషుప్రదాపేలాభవతి, సాణాసంజాతవ్రణస్యక
రణానరపాటవంచశిధిభవతి, హృదినిహితహరిచన్ద్రనబిన్దోః సర్వాజ్ఞాప్యాయసంభవతి, - భిన్నాయామశ్చుశోచన్ద్రనిప్తాయాంజ్వలనజ్వలితాయాం
చసుఖదుఃఖేపురుషస్యసభవతః- స్యగతత్వేనజ్ఞానాభావాత్. అతస్స్యగతత్వేనజ్ఞానవత్త్వేబ్రహ్మణోదుఃఖిత్వంసాన్యత్ - తతశ్చ *బహుసాన్యమితిదుః
ఖాకరబహుభవససజ్జల్పస్సర్వజ్ఞస్యసాన్యత్. కించ *తదరూపమనామయమిత్యాదయోఽపురుషార్థనిషేధశ్చుతయోనిర్విషయాః. కించ- నిర్వికా
రత్వశ్చుతయశ్చనిష్కలాః. సన్దనియన్త్రంశవిషయానిర్వికారత్వశ్చుతయః- బ్రహ్మవిషయావికారీత్వశ్చుతయఇతిసవిషయత్వం. నైతదుపపద్య
తే- యత్తచ్చాన్యమజరమమృతం *ఏతదమృతమేతదభయమేవత్ బ్రహ్మ *సత్త్వంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ *యతోవాదమానిభూతానిజాయన్తే-తద్భృ
హ్మ*సర్వంఖిణ్ణదంబ్రహ్మతజ్జ్ఞానితిబ్రహ్మణవివచితకారతదభావశ్రవణాత్, *నితోన్యీత్యానాం *జ్ఞాజ్ఞాద్వా *సవాపిషమహానజలత్వాజరోమరః
*సవాపిషమహానజలత్వాల్లాన్నాదోవసుదానః *సతలత్వాన్తర్యామ్యమృతః *సకారణంకరణాధిపాదివః *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ - తన్నాదేతద్భృ
హ్మనామరూపమన్నంచజాయతే *ధాతుఃప్రసాదాన్తహిమానమీశం- సప్రప్రాణాఃప్రభవన్తితస్మాత్ *సహస్రశీర్షాపురుషః - తస్మాద్విరాడజా
యతవిరాజాలాదిపురుషఇతిశ్వరనైకవచికారతదభావశ్రవణా, చ్చ. తథాన్యమిత్వపి *తద్భృహ్మపరమంనిత్యమజమక్షరమవ్యయం|ఏకస్వరూపంచ

సదా హేయభావాచ్చనిర్మలం - కారణంకాలగగనేయథాసన్నిధిమాత్రతః | అవికారతయా బ్రహ్మతథాస్మష్టేర్తహియత ఇతి * సకాశాదాత్మనస్త
ద్వదాత్మానః స్రుభవ నిహిత బ్రహ్మణివవికారిత్యావికారత్వవర్జితాత్, * సన్నిధానాద్యథాకాశకాలాద్యాః కారణంతరీ | తద్వైపావినామన
విశ్వస్యభగవాన్ హరిః * కటకమకుటకస్థికాదిభేదైః కనకమనేకమపీష్యతేయథైకం | సురపశుమనుజాదికల్పనాభిర్వర్జితభిలాభిరుదీర్యతే తథైకైతి ఈశ్వ
రేపివికారతదభావవర్జితా, చ్చ. వికారవాక్యేషీశ్వరవాచిశబ్దాః బ్రహ్మపరాః - అవికారత్వవాక్యేషు బ్రహ్మవాచిశబ్దా ఈశ్వరవిషయాభిచేన్స-
సార్వజ్ఞ్యాదిగుణవిశిష్టేశ్వరవాచినాం ద్రవ్యమాత్రవాచిత్యస్యాముఖ్యత్వాత్, పత్రమాత్రేవృక్షశబ్దాత్ బ్రహ్మైకదేశే బ్రహ్మవాచిశబ్దానామము
ఖ్యత్వాత్, చ్చ. ఈశ్వరాతి క్రస్యకారణస్యాప్రామాణికత్వస్యవక్ష్యమాణత్వాత్, చ్చ. అతోనిమిత్రిపాదానయోః మృత్యుగ్రాలయోరిత్యేక్యానుపప
తే, రపురుషార్థాన్వయ ప్రసక్తాత్, వికారవిధినిషేధవిరోధానుపపత్తి, శ్చస్వాభావికభేదాభేదపక్షే ఉపాదానత్వమనుపపన్నం. — ననుక
థం తద్విభవత్వే సవికారత్వం నిర్వికారత్వంచేశ్వరస్యోపపద్యత ఇతిచేత్. శరీరభూత ప్రకృతిద్వారకోవికారాన్వయః - నిర్వికారత్వంచావ్యవధా
నేనఘటత ఇత్యవిరోధః. సనుతర్జ్యపాదానత్వముఖ్యంస్యాత్ - దేవాదినామరూపాభిమానానుగుణజ్ఞాన ప్రసరస్యమహదాద్యవస్థాయాశ్చ ఈశ్వర
గతత్వాభావాత్. భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగోపయ్యపాదానత్వం. అవస్థావిశేషశబ్దస్సూలవస్థాపరః - తేనాప్రతీనజగత్తః శ్రయోవస్థామ
పేక్ష్యఉపాదానత్వపున్దరాః. ఉచ్యతే - చిదచిచ్ఛరీరకం బ్రహ్మమహదాదికార్యం ప్రతిముఖ్యపాదానం - ఉపాదానలక్షణయోగిత్యాత్ - మకుటం
ప్రతికనకవత్. నన్వసిద్ధా హేతుః - మహదాద్యవస్థానాం బ్రహ్మగతత్వాభావాత్. స - బ్రహ్మణ్యచిచ్ఛరీరకతయా ప్రకృతేర్బ్రహ్మస్వరూపాస్త
ర్గతత్వాత్ ప్రకృత్యవస్థానాం బ్రహ్మవస్థాత్వాత్. సహివిశేష్యమాత్రంకన్యచిత్స్వరూపం - విశిష్టస్యవస్తునోవిశిష్టమేవహిస్వరూపం. సహిఘటస్యమృ
త్తాత్రంస్వరూపం - కింతుఘటత్వవిశిష్టం. సనుయదివిశేషణమపిస్వరూపాస్తర్భూతం - తద్విదజ్ఞాదయస్సంయోగాదయశ్చస్వరూపంస్యః. స-యావద్వి
శేష్యభావినామపుభస్థిప్రకారాణామేవస్వరూపాస్తర్భూతాత్. కింఘటాదివస్తునఉదకాహరణాదితత్తదసాధారణకార్యయోగ్యమేవస్వరూపం -
సమృత్తాత్రం - పిష్టేష్టకాదీనామపిఘటస్వరూపత్వప్రసక్తాత్. ఘటస్యోదకాహరణం ప్రతియోగ్యతానామ-అచ్ఛిద్రఘటత్వమేవ. యవ్యవస్తునోయ
త్కార్యంయదాకారాన్వయవృత్తిరేకానువిధాయి - సచికారస్తస్యవస్తునస్తత్కార్యం ప్రతియోగ్యతా - యథాలగ్నేరుష్ణత్వంసోఫటజననే, యథా
చపరశోర్మైత్వంచేదనే, యథాచమృదోమృత్త్వంఘటాదిరూపపరిణామైశ్చైర్మైత్వేర్భూతావ, శ్చ. ఏవంప్రకృతిపురుషకాలాశ్చజగద్రావేణగుణభవ
నేపరమాత్మనోయోగ్యతాస్థానియాః అయితనిద్రప్రకారాః. అతపిపహిక్వచిచ్ఛైశ్చైవజగదభిధీయతే - కార్యోపయోగ్యపుభస్థిద్ధివేషణంహిజగత్తే.
సాచయోగ్యతాయోగ్యవస్తునస్వరూపాస్తర్భూతా-అతోమహదాద్యవస్థాన్చిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మస్వరూపగతాభిచేత్యేషీశ్వరత్వం. అతోవిశిష్టం బ్రహ్మస్వరూ
పం - అతపిపహి * తద్యధారథస్యాసేమనేమిరర్పితానాభావరాత్రిత్యాః ఏవమేవైతాభూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్సర్వతాః ప్రజ్ఞామాత్రాః పా
ణేలర్పితాభిత్వరసాభిప్రాయేనఉపస్యస్యతే. సహినాభిమాత్రంరథవక్రం - కింతునాభివదరసేమిఅపిహిస్వరూపాస్తర్భూతే. తథా * అఘృష్టమాత్రేపురుషో
స్తరాత్మాసదాజనానాంహృదయేసన్నివిష్టః | తంస్వావచ్ఛరీరత్ ప్రవృహేనుజ్ఞాదివేషీకామితిముజ్ఞాషీకాద్యప్రైశ్చుత్తః సహిషీకామాత్రంముజ్ఞః -
కింతుపాహ్యదశవిశిష్టేషీకాహిముజ్ఞస్వరూపం. విశేష్యాంశస్యప్రైశ్చుత్తఃషీకా. తథా * యథాహికదళీనాన్యాత్వక్వత్రాన్నాభజాయతే | ఏవంవిశ్వ
స్యనాన్యత్వంత్యంచాపీశ్వరదృశ్యసగతిత్వక్వత్రకదళీదృప్తైవశ్చచిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మస్వరూపమవగమయతి. సహిపాహ్యత్వక్వత్రేణినాకాణ్డమా
త్రంకదళీ - అపితుత్వక్వత్రవిశిష్టకాణ్డస్వరూపా ఏవంవిశ్వవిశిష్టంయత్స్వరూపం - తత్రవిశేష్యభూతత్వంవిశేషణంశవిలక్షణశ్చదృశ్యసగతిత్వర్థః. ఇ
యాన్కాభేదః - నాభీషీకాకాణ్డనామరసేమిపాహ్యత్వక్వత్రాణాంచాచేతతయామిధోనియస్త్రునియామ్యభావాదినాశరీరాత్మభావసంభవాత్ శరీరవాచిశబ్దాః బ్రహ్మపర్యవైతి. అతోమహ
వనేమ్యాదిశబ్దాశ్చసవిశేష్యవాచకాః. ఇహతునియస్త్రునియామ్యభావాదినాశరీరాత్మభావసంభవాత్ శరీరవాచిశబ్దాః బ్రహ్మపర్యవైతి. అతోమహ
దాద్యవస్థానాంవిశిష్టబ్రహ్మస్వరూపగతత్వాత్ ఉపాదానత్వంముఖ్యం. కిచ్ఛ - మాభూత్ప్రకృతిపురుషయోఃస్వరూపాస్తర్భూతాః - తథాపిముఖ్యత్వంయ
క్తిం - సహిశరీరదవ్వరకం బ్రహ్మణోమహదాద్యపాదానత్వముఖ్యం - ముఖ్యనిర్వాహకవ్యవహితత్వాత్ - జ్వాలావ్యవహితస్యకాష్టస్యకరణత్వవత్. స
చావ్యవహితత్వముపాధి - దర్శితపక్షేనృత్యభావేనసాధ్యసమవ్యాప్త్యభావాత్. సనుమృద్భ్రష్టవ్యవహితకులాలస్యాపిఘటం ప్రత్యుపాదానత్వంస్యాత్.
స-నిర్వాహకవ్యవహితత్వాభావాత్. తదభావశ్చస్వనిష్ఠస్యమృత్త్విస్థస్యఘటం ప్రత్యుపాదానత్వనిర్వాహకత్వాయోగాత్. కరణకారకస్యస్వనిష్ఠత్వా
త్తస్త్విజ్వాలాయాస్తస్త్విర్వాహకత్వంయక్రం. ఆశ్రయనిష్ఠామవస్థాం ప్రతిఆశ్రయభావస్యస్వనిష్ఠస్యనిర్వాహకత్వంహినఘటతే. సన్వవస్థాతద్వ
తోర్వ్యవహితత్వాదాశ్రయోశ్రయభావాభావాదుపాదానత్వముఖ్యమితి. కిముపాదానవివాయనిర్భరః - ఉతకర్తృదికారకాస్తరేష్యత్. సప్ర
థము - దర్శితసపక్షేనాదరేణపక్షపాతస్యనిర్విబంధనత్వేనాకించిత్కరత్వాత్. ద్వితీయేకులాలస్యఘటం ప్రతికర్తృత్వంసనిధ్యేత్ - తద్వ్యాపకహేతు
త్వానీధ్యే - వృక్షత్వనివృత్తీంకుపాత్వనివృత్తివత్. హేతుత్వానిధిశ్చహేతుహేతుమతోపురుషఘటయోః పాణివ్యాపారదణ్డప్రకృతిహేత్వస్తరవ్య
వహితత్వాత్. * యథాప్రకాశయత్వేకకృత్స్వంలాకమిమంరవిత్వత్తరవేః ప్రకాశకత్వంసముఖ్యంసిధ్యేత్ - కిరణవ్యవహితత్వాత్. జగతః ప్ర
కాశమానత్వేరవిః కిరణవ్యవహితోహేతుః. తథా జలంవహతీత్యత్రజలస్యకర్తృత్వంసనిధ్యేత్ - ఘటవ్యవహితత్వాత్. పాకేకాష్టస్యకరణత్వంసని
ధ్యేత్ - జ్వాలావ్యవహితత్వాత్. * గవాయజేత అరుణయాశ్రీణాతితి జాతిగుణయోః యాగక్రయసాధనత్వం ద్రవ్యద్వారకత్వాదముఖ్యం
స్యాత్. యజ్ఞాయపశవఇత్యత్రపశునాంయజ్ఞతాదర్శ్యంసస్యాత్ - తేషాం హవిరర్థతయాతద్వ్యవహితత్వాత్. * ఆదిత్యాజ్ఞాయతేవృష్టిర్వృష్టిర
న్నంతతః ప్రజాఇత్యత్రాదిత్యాదీనాం వృష్ట్యాద్యపాదానత్వంపనసిధ్యేత్ - కిరణమేఘాదివ్యవహితత్వాత్. * ఇష్ట్యమాణామియం భూమిత్వాదౌ

స్వస్వాతంత్ర్యలక్షణసంబంధోపనిధేయే - కరదానాంరాజ్యామవా నరస్వాతంత్ర్యవ్యవహారత్వాత్. పర్యజ్ఞేతేతద్విచార్యజ్ఞాన్యాధికరణత్వంసంస్థాత్ - ఆ నరణవ్యవహారత్వాత్. సర్వేషాం వ్యవహారోపముఖ్యుణ్మిదేన్న - ముఖ్యత్వే సమ్యవత్యనేక వ్యవహారముఖ్యతా శ్రయణానుపపత్తేః. ఉక్తంసాని రాష్ట్రాకావ్యవహారసంసముఖ్యత్వదిరోధి. కిచ్చ - వ్యవహారస్యకార్యంప్రతిహేతుత్వే - కోవిరోధః. లక్షణాభావణ్మిదేన్న - నియతపూర్వధావిత్యస్య లక్షణస్యసంభవాత్. నియతాన నరపూర్వధావిత్యంలక్షణమితిచెన్న - తద్దినామగ్రాసీవ - సహేతుమాత్రస్య - అన్యథాకృత్యాదివ్యవహారపృష్టినదీ పూరాదే స్సుగృహితాహేతుత్వం సస్యాత్. తద్దేతుత్వంహివ్యవహారే. కాష్టాదీనాం కరణత్వాదికంచసస్యాత్. అపూర్వస్య కృతీసాధ్యత్వంచన స్యాత్ - భావార్థవ్యవహారత్వాత్. నను వ్యవహారస్యాహేతుత్వేతి ప్రసక్తస్యాదితిచేత్ - తద్వ్యవహారస్యాహేతుత్వేరాసభావావతి ప్రసక్త స్యాత్. స-అన్వయవృత్తికాభ్యామి ప్రసక్తస్యనివార్యమాణత్వాదితిచేత్ - తుల్యం. అవ్యాప్తిప్రభవహోఽధికా. సజాతీయవ్యవహారస్యకారణత్వ మితిచేత్ కింయేనకేనాప్యాకారేణసజాతీయత్వం-ఉతహేతుత్వాకారేణ-ఉతహేతుత్వావాస్తరాకారేణ. సప్రసము-వ్యవహారపత్రవేధేపురుషస్యా హేతుత్వప్రసక్తాత్. నద్వితీయః-కులాలస్యఘటంప్రత్యహేతుత్వప్రసక్తాత్. సత్యతీయః-శరవ్యవహారస్యభనుషణ్వియసాధనత్వాగ్రావప్రసక్తాత్. వ్యవహారహేతురస్యధానిర్భత్వాత్ నవ్యవహారకార్యంప్రతిహేతుమిదేత్. వ్యవహారస్యాస్యధానిర్భికింతస్యస్వత్యపికార్యానుదయాత్ - ఉతాసత్యపికార్యోదయాత్ - ఉతకార్యానరనిష్పత్త్యర్థత్వాత్ - ఉతవ్యవహారకార్యంప్రతికించిత్కారయోగాత్ - ఉతవ్యవహారత్వాదేవ. సప్రభమః-అవ్యవహారేబీజాదాహేతుసత్యపికదాచిదఘటరావ్యనుదయేనబీజాదేరహేతుత్వప్రసక్తాత్. సామగ్రివైకల్యాదనుదయః- నాహేతుత్వాదితిచేత్ - ఇహాపిస్వకార్యస్యసామగ్రివైకల్యాదనుదయః- సత్యహేతుత్వాదితితుల్యం. నద్వితీయః- వృష్టినదీపూరాద్యభావేసస్యానుదయాత్. సత్యతీయః- గమనాదికార్యానరహేతునాంకులాలాదిశరీరాణాంఘటాదికార్యానరీత్వప్రతిహేతుత్వాత్. సచతుర్థః- కర్తుఃకార్యంప్రతిరణప్రేరణరూపకించిత్కారవత్, కాష్టస్యాదనంప్రతిజ్ఞానలాత్వాదనరూపకించిత్కారవత్, తన్నిష్పాదకకార్యనిష్పాదనరూపకించిత్కారసద్భావాత్. వ్యవహారస్యాసారస్యాపికించిత్కారరూపత్వేతి ప్రసక్తః-పరిహృతః. సఙ్గమేకింవ్యవహారత్వంఅవ్యవహారకారణత్వంవారయః-ఉతవ్యవహారకారణత్వం. ప్రభమమిష్టం. ద్వితియేతుకథమిదమహేతుత్వసాధకం. వ్యవహారానామశనిసాతాదీనాంసంస్థావ్యహేతుత్వదర్శనాదితిచేత్ - అవ్యవహారాసభాదేరపృహేతుత్వాత్. అగ్నిదేరపిహామదిహేతుత్వంసంస్థాత్. సన్నికర్షమనాదృత్యాన్వయవృత్తికాభ్యాం హేతుత్వసృయేవ్యవహారసమ్యనాదృత్యాన్వయవృత్తిరేకాభ్యాంహేతుత్వనిష్పయ్యభిహేతుసపన్నః- అన్యథాకులాలాదేర్భూదిహేతుత్వాభావప్రసక్తాత్. ఏవంహేతుమాత్రస్యసద్భారకత్వోపపత్తేఃతదవా నరనిశేషస్యనిది త్రవ్వవమపాదానత్వమపిసద్భారకంచముఖ్యం. సనూపాదానస్యకార్యావస్థాశ్రయత్వంవాచ్యం- కథంవ్యవహారస్యావస్థావిశేషాశ్రయత్వం. ఉచ్యతే - కుమ్భాదరసంభృతమమ్భిః ప్రతిపురుషస్యేవ పరమాత్మనోమహదావ్యవస్థాశ్రయత్వముపపన్నమితి. కుమ్భవ్యవహారస్యామ్భసోపురుషేనాశేయస్యాపిస్యాధారధారకాయ తస్మిన్తస్యంపివ్యవస్థాత్. సచవాచ్యంపరమాధారస్యాశేయధారణోపక్షేణః-సతువ్యవహారధారణపరణ్మి. పురుషస్యసలిధారణభలాన్వయచర్యనాత్. సహనిరుదకస్యేవఉపకపూర్వస్యఘటస్యధారణేగురుత్వాదికన్యనిరుదనశ్రమావిశయోనభవతి. యదిఘటపివపురుషేణధార్యతే- నజలం- తస్మినిరవ్యక్తమమ్భధారణజవశ్రమావిశయోనస్యాత్ - కుమ్భమాత్రధారణస్యాపిశేషాత్. జలస్యఘటసంసర్గమాత్రాత్ శ్రమవిశయః - సధార్యత్వాదితిచెన్న - అన్యేనభృతస్యసోదకఘటస్య పాచిస్సర్వమాత్రేణ శ్రమప్రసక్తాత్. ఏమతం దేవదత్తధార్యం-తదపరిభాగస్థత్వేనతచ్ఛ్రమహేతుత్వాత్ - తుల్యగౌరవసంప్రతిపన్నపదార్థవత్. ఉదకవిఘటఘటోధార్యజ్ఞానశ్రమావిశయోపపత్తిః, వ్యవహారధారణంచనస్యాదితిచేత్. తత్రవిశేషణాంశస్యధార్యత్వమస్తివా- నవా. సచేచ్ఛ్రమవిశయోనస్యాత్. అస్తిచేత్-తద్వదేవమహదాద్యవస్థావిఘటమచీద్ధ్రవ్యంపరమాత్మధార్యమితివిశేషణభూతమహదాద్యవస్థాపిశేషస్యాపిపరమాత్మాయత్తస్మిత్వాత్తస్యతదాశ్రయత్వముపపన్నం. కిచ్చ - అవ్యవహారాదపివ్యవహారత్వేనాశ్రయత్వంచముఖ్యందృశ్యతే-యథాఆ నరణాంకుకాదపిపర్యజ్ఞాన్వయ, యథాదర్శభృగ్యధారలస్య. అవ్యవహారమహిహార్యంకుకంసపురుషస్యధారకం- అసామర్థ్యాత్. శ్వభ్రముఖ్యధారయకంవిస్తీర్ణమంకుకంహిసపదన్యాసంధారయతుంప్రభవతి, మాహచ్ఛాదకాహిదర్భాస్తత్రనిహితపదంపురుషంసంధారయన్తి. తస్మాదంకుకస్యగర్భాణాంచధారణాసామర్థ్యాత్ పర్యజ్ఞభూతలయోరేవహాధారణసామర్థ్యాన్ముఖ్యమాశ్రయత్వం. పర్యజ్ఞభూతలన్యయోరా నరణదర్భయోరపి ధారణసామర్థ్యకల్పనేగౌరవంస్యాత్. అతస్మాన్నరణదర్భాణాం సంయోగమాత్రేణవ్యవహారయకత్వం. ఏవంమహదాద్యవస్థామపేక్ష్యప్రకృతేరాశ్రయత్వాసంభవేనపరమాత్మసన్నర్వశక్తైస్తదాశ్రయత్వంచముఖ్యం- వ్యవహారయకసద్భావస్తువ్యవహారయోర్నాశ్రయాశ్రయభావవిరోధి. ఏమతంవ్యవహారయకంస్వసమ్పత్తిసోర్వ్యవహారయోర్నాశ్రయాశ్రయభావవిరోధి- స్వధారణసమర్థనస్తునిష్ఠవ్యవహారయకత్వాత్ - ఆ నరణవత్ దర్భవచ్చ, ఏవంమహదాద్యవస్థాంప్రతిచిదచిచ్ఛరీరకస్యపరబ్రహ్మణఃఆశ్రయత్వోపపత్తేర్జగదపాదానత్వంచముఖ్యం. ననుయద్యేవంశరీరశరీరిభావమాశ్రయోపాదానత్వముచ్యతే- నైశేషికాదిపక్షేకోభవత్వత్వస్యభేదః - నియామ్యవిశేషహిశరీరమభిమతం-చిదచిశరీరత్వరేవత్వంహితత్వతేవస్తి. ఆపరామహత్తరీయంపరమయోగః- నైశేషికాదయశ్చేదప్రామాణికమేవ బ్రూయః- తదుక్తంశేదనాదరణీయమిసంసప్రతిజ్ఞా. అన్యదుక్తార్థస్తదభ్యుపగతశ్చేత్ - ప్రామాణికోఽర్థోఽజ్ఞీకృతస్యాత్ - కావ్యతేతి. కించ-సామ్యమపిమరుపహదం-కాలదిగాకాశాద్యచేతనస్యఈశ్వరధార్యత్వానభ్యుపగమాత్. శబ్దాదిగుణోత్పత్తావేవాకాశాదీనాంతద్భిక్తపురుషాద్యప్రేరణముఖేనేశ్వరావేయే- సత్వాకాశాదిస్వరూపస్య, చేతనానామపృథ్వుణ్మగుణదేహేన్ద్రియసంయోజనముఖేనగుణఃఖజ్ఞానాదిహేతురీశ్వరత్వేతావతాతత్త్వేర్వ్యవహారయకత్వం-సతుస్వరూపస్థితోతదశేయే, ముక్త్యవస్థాయాంతసకదాచిదపితదశేయే. పశ్చాద్భ్యుపగమ్యసంయోగాయతదశేయేతిచెన్న-పుణ్యపాపయోరాత్యన్తి

౨౯॥ సూ.

ఋషిః పతేనసర్వేవ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాః॥ ఋషిః

(పతేన) పాదచతుష్టయోక్తన్యాయకలాపేన. సర్వవేదానైషు జగత్కారణ ప్రతిపాదనపరాస్పర్యే - వాక్యవిశేషాశ్చేతనాచేతనవిలక్షణసర్వజ్ఞసర్వశక్తిబ్రహ్మప్రతిపాదన పరావ్యాఖ్యాతాః.

కవిశ్చేదాదేవతత్విధైః, ప్రధ్వంసస్థాననతయతనైర్మరసేద్యైః చ. అదృష్టాభావేపిఃఖాత్వాదనక్షమశంశ్వరః-అతస్తదనుదయాయతదవేక్షితచన్ద్ర-అపార్థివత్సేపితేపుష్పంజనయితమిశ్వరఃక్షమభితిపుష్పానుదయాయభిన్నేశ్వరావేక్షితచన్ద్రమిదం - ఉభయోరప్యయోగ్యత్వావిశేషాత్. అతోధారణావ్యసగుణమసద్బుచితమిశనంపన్నతేనాస్త్రీయవద్రవ్యభావితయోచన్ద్రయోమ్యత్వభార్యత్వాద్యభావాత్పరాభిమతేనాన్వదభిమతేనవాలక్షణేనకథంచిదపిచిదనితోశ్వరీరశరీరభావానుపపత్తైర్జగదుపాదానత్వంతన్నలెదురుపపదం. అతోభాష్యేక్తప్రకారమేవపరమాత్మనోజగదుపాదానత్వమితిస్థితమ్.

ప్రకృత్యధికరణంసమాప్తమ్.

౩౦॥ సూ.

ఋషిః పతేనసర్వేవ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాః॥ ఋషిః

కృత్యాధికరణన్యాయాది దేశయాపత్వాత్సద్భిః. ప్రథమసూ

ప్రస్థ సమన్వయసూత్రస్యచ సిద్ధపరాస్పర్యే వెదాన్తావిషయాః - వాక్యవిశేషా ఇతరేష్యధికరణేషువిషయాః - విషయదుదాహృతవాక్యవిశేషా సర్వేష్యస్య శబ్దాత్రింశస్య విషయాః. పూర్వాధికరణే ప్రియవచిరాన్వేషిణ్యైః, అనుదాహృతాః కారణవాదివాక్యవిశేషాః కిముక్తలక్షణ చిదచిద్విలక్షణ బ్రహ్మపరాః - ఉతనేతి విచారః. తదర్థంతే కిముక్తన్యాయా నామవిషయాః - ఉత విషయాభిరి. విషయర్థంసంభవతి - నేతి, యదా ససంభవతి - తదా తదవిషయత్వాదుక్తలక్షణబ్రహ్మపరత్వాభావః. యదా సప్యవతి - తదా ఉక్తన్యాయవిషయత్వాదుక్తలక్షణబ్రహ్మపరా ఇతి భుభువిభావః. * వితేనేతి పదస్య * వితేనయోగో ప్రత్యుక్తః * వితేన శిష్టాపరిగ్రహణి సూత్రస్తై తచ్చవదననరపూర్వప్రకృతా గ్భవిషయతయా ప్రకృత్యధికరణ న్యాయసూత్ర పరామర్శిత్వ పుష్పాసాయన్యాచప్త (పాదచతుష్టయోక్తై) ఉపాసన తత్ఫలాది ప్రతిపాదక వాక్యానాం నిరూపయిష్యమాణానాం వ్యవచ్ఛేదాయాహ (జగత్కారణప్రతిపాదనపరాభి) ఇదంపదం హేతుగర్భం - కారణవిషయత్వ మేవభ్యుక్తాశక్తాయాః పరిహరహేతుః. నిరూపితవాక్య వ్యవచ్ఛేదాయ వాక్యవిశేషా ఇత్యుక్తం. పూర్వమనుదాహృతా అనిశ్చితాథా ఇత్యర్థః యథైతేషు త్రయవివ యజ్ఞాన ఇత్యుక్తే అన్యేషామయజ్ఞత్వం వ్యాఖ్యాతంభవతి - వివముదాహృతవాక్యానాం చిదచిద్విలక్షణ బ్రహ్మపరత్వ ప్రతిపాదనేనాన్యేషాంఅతత్పరత్వేనవ్యాఖ్యాతత్వశక్త్యాంవ్యావ ర్తయతుమాహ (చేతనాచేతనవిలక్షణై) వైలక్షణ్యహేతుభూతగుణప్రదర్శనార్థం తేషుప్రధానంగుణద్వయమాహ (సర్వజ్ఞసర్వశక్తిశక్త్యాభ్యాం) సర్వజ్ఞసర్వశక్తిత్వేహినిమిత్తోపాదానతోపయోగిని. కాపునరత్రాధికాశక్త్యా. ఉచ్యతే-జగత్కారణత్వవాక్యవిశేషమేవేతన్నసాధారణశబ్దేనకారణనిర్దేశకపరాః-యథా *సదేవసోమ్యైత్యాదయఃసద్భిప్రకృతశబ్దైః. కేచిచ్ఛే తనమాత్రాసాధారణశబ్దాన్వితాః-యథా *తావేతోసత్త్వయేత్రజ్ఞాతిమైశ్చి శ్రుతిఃత్రైత్రజ్ఞశబ్దేన. కేచిదచిన్మాత్రాసాధారణశబ్దాన్వితాః-యథా *గౌరనాద్యస్తవతి *అజామేకామిత్యాది. కేచిజ్జీవేశ్వరసాధారణశబ్దాన్వితాః-యథా *అత్తనలకాశఇతి *పురిశయంపురుషమితి. కేచి చ్చిదచిద్విశేషాసాధారణశబ్దాః-యథానైశ్వానరశబ్దవతిశ్రుతిః. కేచిచ్ఛాచిద్విశేషాసాధారణశబ్దాః-యథా *అకాకాదేవసముత్పద్వస్తఇతి. కేచిచ్ఛేతనవిశేషాసాధారణశబ్దాః-యథేంద్ర్యశబ్దవతిప్రదర్శనోపాసనశ్రుతిః. కేచిత్తుపరమపురుషాసాధారణశబ్దాః-యథాలక్షరాదిర్భవిద్వాశ్రుతిః,యథాచపురుషసూక్తం. వివందిధేష్వవవాక్యేషుకేచిత్వాదేవకారణత్వప్రతిపాదకాః-కేచిచ్ఛకారణత్వవ్యాప్తవేదితవ్యత్వసరితయేషిషియోగాది పరాభివిభాగోయథాసప్యవం ద్రప్యస్యః. ఉక్తకోటిష్వనస్తర్భూతం కారణవిషయంవాక్యంగవచిత్సంభవతి. తత్రచిదచిత్వాగతైర్జిజ్ఞశబ్దాదిభిఃపూర్వపక్షే సూత్రేచిదచిద్వాప్తవర్తనక్షమైర్విలక్షణవిశేషానస్తవిశేషసర్వప్రశానిత్యసమస్తహేయప్రత్యనికత్వసర్వచిదచిద్ధారకత్వపరిత్యాగ్తరాత్మత్వయుక్తసూత్రవ్యాఖ్యాదిగ్ధర్మవిశేషేస్తేసాంవాక్యానాంచిదచిద్విలక్షణజగదేకకారణభూతదేవతావిశేషప్రతిపాదకత్వంసమగ్ధితం. ఉక్తకోటిస్తర్భూతేష్వ పియేష్యనుదాహృతవాక్యవిశేషేషుజగత్కారణత్వమాప్రంశ్రుతం - సత్వీక్షణవిశేషాదయశ్చిదచిద్వాప్తవర్తకాః పరమపురుషాసాధారణభర్తాశ్చ శ్రుతాః - తేషుయథాప్రతిపన్నవస్త్యభ్యుపగమేవిరోధాభావాన్నపరమాత్మపరత్వమిత్వమయాయస్యధికాశక్త్యా.అభ్యుచ్చయహేరవశ్యయథాసంభవంతత్రత్రద్రష్టవ్యాః. ఈక్షణవిశేషాదిభర్తాస్తరాశ్రవణేజగత్కారణత్వస్యఈక్షణవిశేషాదివత్పరమపురుషాసాధారణ్యస్యద్వాత్రింశదని కరణశ్శాయనిర్భితత్వాత్ జగత్కారణత్వమేవ చిదచిద్విలక్షణసర్వవిధకారణభూతపర బ్రహ్మశబ్దవాచ్యదేవతావిశేషపరత్వ సాధకమిత్యధికానుయాయపరిహరః. పరిహరేచాభ్యుచ్చయయుక్తయత్రత్రత్రద్రష్టవ్యాః. ననుజగత్కారణత్వంపరమాత్మలింగస్యాత్ - కథంపరమాత్మసోదేవతావిశేషత్వసాధకం. *జన్మాద్యస్యయతఇత్యాదీనామధికరణానాంసర్వేషాందేవతావిశేషనిర్ణయపర్యస్తత్వాదితి బ్రూమః. తథాహి - బ్రహ్మశబ్దస్యభగవచ్ఛబ్దబిరుద్యత్వంప్రథమసూత్రేప్రతిపాదితం. *యతఇలియచ్ఛబ్దస్యానువాదరూపతయా సాచకవాక్యానురోధిత్వాత్, తేషుచసదాదిశబ్దానాందేవతా విశేషపర్యస్తత్వావగమాత్, సూత్రేచ *యతఇలిజనికర్తృః ప్రకృతోనశశ్చమీ- కింతుహేతావితిసమగ్ధనేనసారాయణాదిరిక్తనిమిత్తవిరోధిత్వా, చ్చ జన్మాద్యధికరణందేవతావిశేషనిష్ఠమెవలక్షణంస్థాపయతి. తృతీయంతుసామాన్యేనోపయుక్తం. చతుర్థందేవతావిశేషనిష్ఠంపరమప్రయోజనత్వందర్శ

యః-ఆనన్దోబ్రహ్మః సరసోవైసృజత్యాదివాక్యానామానన్దవల్లీకృత్యాత్, తస్యాశ్చ నరాదిత్యవిద్యైకాధ్యాత్, ఈక్షత్సృజకరణేమగతిసామాన్య
స్యోక్త్యాత్ సాధారణస్య చక్షుస్య దేవతావిశేషస్వత్వమేవదస్మితం. ఆనన్దవల్లాస్తు సోమశ్చాయంపురుషేయశ్చ సావాదిత్యత్యనరాదిత్యవి
ద్యైకాధ్యావగమత్, సోమోనరరాత్మాననమయఇతిల నరరాత్మశబ్దేనసూచ్యమనన్దవల్లీకృత్యానా, దుశక్రమస్థస్యానన్దశబ్దస్య రూపివత్త్వాగే
హేత్వభావా, చక్షుర్ధంభగవత్సరస్వం. అ నరరాదిత్యవిద్యాయాంతు పుణ్డరీకాక్షత్వ ప్రతిపాదనాత్, పురుషశబ్దేనహిరణ్మయత్వవిశేషణచపురుషసూ
క్తప్రత్యభిజ్ఞానాత్, సర్వసామ్యభ్యుపగమేన స విషసర్వభూతా నరరాత్మాపహతపాప్మాదివ్యోదేవవికోనారాయణఇతిసూచ్యమనన్దైకాధ్యావగ
మా, చక్షుర్ధంభరమపురుషచరత్వ ఇతరాధికరణచతుష్టయస్యలకాశసాణజ్యాలినిద్రాదిశబ్దానామపిపురుషసూక్త ప్రతిపాద్యపరమపురుషవిషయ
చరాయానమస్థనచరత్వం ప్రత్యస్ఫుటం. మనోమయస్వభూతమనన్దప్రత్యభిజ్ఞాపిత్యైవ్యుద్వర్గమారణ్మయపురుషచరైః సహదామనీయమనసాభి
స్య సోమ్యత్యేపురుషాభిః సోమస్త్వయంపురుషోమనోమయఃఅమృతోహిరణ్మయఇతిత్యాదిగైకాధ్యాత్కాడ్మిల్యవిద్యాదేవతావిశేషవిషయా. కథ
వల్లీభగవత్సరస్వం- అప్యసంహితభూతవైష్ణవపరమపదవిషయత్వాత్ పస్యాత్. అత్యనరపరమపురుషః- పురుషశబ్దవాచ్యత్వాదమృతత్వాచ్చ
ః తస్మిన్మయమితివాక్యప్రత్యభిజ్ఞానాత్. అ నరరాదివిద్యానారాయణవిషయేపిస్ఫుటం-సూచ్యమనన్దైకాధ్యాత్. ముణ్డోపనిషదాఃకాడ్మిల్య
సరవశ్చపురుషవిషయత్వం, బ్రహ్మక్షరశబ్దమోక్షపురుషశబ్దసమానాగత్యం, చదస్మితం. తత్ప్రత్యుతరూపవిశేషాన్యాయాదేవవైష్ణవసర్వవిద్యాతదేవ
విషయాః- పురుషమపివైసమధీయరణ్మచక్షుటటుక్తం. ద్యుభ్యాద్యధికరణంముణ్డోపనిషద్విషయత్వాదేవపరమపురుషచరం. భూమవిద్యాతునిర
తిశయసూఖరూపమస్తువిషయత్వాత్ ఆనన్దవల్లీకృత్యవిషయా. అన్పురా ప్రధారకమక్షరంసూర్యచన్ద్రాది ప్రశాంత్యత్వాదానన్దవల్లీకృత్యానా, ద
క్షరశబ్దవాచ్యతయాముణ్డోపనిషత్ప్రత్యభిజ్ఞానా, చక్షురూపారణ్యకైల నరరాదివిద్యానరరాత్మకప్రతిపాద్యత్వాచ్చ పరమపురుషః- ఈక్షతికర్త
సరమపురుషవివశ్చుత్య. భూరాధికరణతువ్యోమాతీరమరప్రత్యసీకత్వాత్, సోమశబ్దమేపురుషఇతిపరమపురుషవిషయత్వా, చ్చ దేవతావిశేషసా
భావం ప్రమితశ్చపురుషవివశ్చుత్య. దేవతాధికరణమభివ్యేహిరణ్యగచ్ఛేన్ద్రాదీనామసిగుణవిషయభావప్రదర్శనేన, ఆదిత్యానరరాదివిషయత్వేన,
చక్షుగమతోమనోమయమప్రతిపాదితే. స ఆకాశోహవైసామేతివాక్యంపురుషసూక్తప్రత్యభిజ్ఞానాత్ పరమపురుషవిషయం. చతుర్థాద్యేతు సపురు
షాన్మపరంకించితిసమర్థితం అనన్దచాధికరణలజాయాః పరమపురుషాత్కర్తవ్యంస్థితం-తైచిలీయకేలజావాక్యచిహ్నితానువాకే యస్మాత్సరమి
తివాక్యస్యాధీతత్వాత్ సోమస్త్వస్య వశ్చజనానివాక్యంచక్షుగవత్సరం- అమృతాత్మబ్రహ్మశబ్దనిద్రాత్- సోమ సరసిజిపురుషాద్యశ్చైవిషయ
త్వేతిహివాచాపనివదన్తృతమేరదభయమేతద్య్మిత్త సోమృతోహిరణ్మయః- సతతత్వానరరాత్మకమృతఇతివాక్యైకాధ్యంహితస్య ప్రతీయతే-య
శ్చక్షుషితిత్వస్యైత్యద్యనరరాది బ్రాహ్మణైకాధ్యసశ్చజనసంజ్ఞానామిన్ద్రియాణాంభగవదగీనత్వమపిహ్యవగమ్యతే. స కారణత్వేనచేత్యత్రానన్ద
వల్లీవాక్యస్యవిషయత్వాత్ సర్వపరమపురుషస్వరూపరణం. బాలాక్యజాత్యత్ర సంచాదేవవేదిరవ్యరణాక్షిపరమపురుషః- సోమస్యేత్యనువాదస్య
ప్రాశకసామేక్షత్వా, ద్వైతవ్యవస్థస్యచ సోమమందిద్యానిత్యాదివాక్యైకాధ్యజ్ఞాపకత్వా, చ్చ. అవస్థితేలినా త్రస్యానరరాది బ్రాహ్మణవి
షయత్వాత్ మైత్రేయీ బ్రాహ్మణదజీవసమానాధికరణవాక్యానాంనారాయణపరత్వంస్థితం. ప్రత్యధికరణస్యనుసమిత్రాపాదానభేదనాది పా
శచరప్రక్రియానిరోధిత్వాత్, రుక్మపర్ణపురుషస్యయోగిన్ద్రికభనా, చ్చపరమపురుషవిషయత్వంస్పృశం. ఏరమక్తంభవతి- కేచిద్వాక్యవిశేషా అను
వాదగుపరయాప్రాశకసాకాక్ష్యాః- యతోవాచ్యమాని స యోనైబాలాకవిలేపంపురుషాణాంకక్షేత్యేవమాదయః. కేచిత్సాధారణశబ్దచిహ్ని
తత్వాద్విశేషకాక్ష్యాః- యథాఃసదేవత్వాదయః. కేచిచ్ఛాన్ద్యాన్మసార్వజయఃయోగ్యవిశేషకాక్ష్యాః- యథాలకాశప్రాణాదిశబ్దచిహ్నితాః. కే
చిచ్ఛాన్ద్యాన్మవిశేషప్రత్యభిజ్ఞాపకవిశేషణావస్థాపకాః- యథాఃసర్వవ్యాపీసర్వభూతానరరాత్మైత్యాదయః- సర్వవ్యాపిత్యంసర్వభూతానరరాత్మత్వ
మసినారాయణ ప్రత్యభిజ్ఞాపకం- సోమ్యసూనారాయణస్థితః- సర్వభూతానరరాత్మాలపహతపాప్మాదివ్యోదేవవికోనారాయణఇతిసూయభాణ
త్వాత్. కేచిచ్ఛాన్ద్యాన్మవిశేషాపస్థాపకాః- సోమిరణ్మయపురుషః సోమస్యయథాకస్యాసంపుణ్డంకమేవమక్షిణీ స సహస్రశీర్షాపురుషః సోమోభ్య
సంహరమాప్నోతితద్విజ్ఞాపరమంపదం సోమరాత్మరంపురుషమునైతి- పరమపురుషమభిధ్యాయీత స దివ్యోదేవవికోనారాయణఇతిత్యాదయః. అ
లోయోగ్యవిశేషచరేణవాక్యవిశేషమేతదీతరరోపిదతుష్టయవిద్యవాక్యవిశేషావర్యపస్యన్తి-అన్యథానిరాకాక్ష్యాత్వాయాగాదితి. అలోజగదేకకార
ణనిదచిద్విలక్షణదేవతావిశేషకారణవాక్యానాంసమాన్యయోగ్యాన్యప్రతిపాద్యఇతిస్థితం. అతోఽధికాశక్త్యాన్దానామనుదాహృత వాక్యవిశే
షాణామసినారాయణపరత్వమేవదరమాధికరణసూత్రకారైరుపపాదయసితిమితిస్థితం. ఏవంపాదచతుష్టయేపివిషయత్వేనోదాహృతానాం వాక్యా
నామైకకణ్డ్యంస్థితం. అనుదాహృతవాక్యవిశేషాణాంతుసకన్ద్విబద్ధవికకణ్డ్యంప్రతీయతే- అతస్తేష్వైకేకంసీరూపమజేషు సీరూపితచరాణాం
భూయసాంవాక్యానాంబలీయస్త్యాత్ వితైకస్యవాక్యస్యతదనుగుణత్వంయ్య క్తమితిచస్థితం. కేచునస్తేవాక్యవిశేషాః- యేషా క్తన్యాయాదిదేశః. ఉ
చ్యతే- అనుదాహృతవాక్యానామానన్దాన్నకాడ్మిల్యనతత్ప్రదర్శనశక్త్యం-అతఃకేమచిద్వాక్యేమదిన్ద్రాత్రం ప్రదర్శ్యతే....

బృహదారణ్యకేశ్రాయతే స బ్రహ్మవాచ్యదమగ్ర ఆసీదేకమేవేత్వాది. అత్ర సవరంబ్రహ్మప్రతిపాద్యం- తదసాధారణేక్షణవిశేషాద్యభా
వాత్. అత్రబ్రహ్మశబ్దోబ్రాహ్మణజాతిపరః- తదభిమాన్యగ్నిదేవతాపరోవా- తదధిష్ఠిత బ్రాహ్మణజాతిపరోవా. సలత్యస్యజతత్వమితిక్షత్రియ
స్యప్రవ్రవణాత్, సోమస్త్యాబ్బ్రాహ్మణక్షత్రియమథస్తామపాస్తేరాజనూయఇతిక్షత్రియశంసనవాక్యేబ్రాహ్మణశబ్దేననిద్రానాత్, సయవినంహినస్త
స్వాంయోనిమృచ్ఛతినపాపీయాన్వవతీతి బ్రాహ్మణహింసాయాం ప్రత్యవాయకభనాత్, పరస్యహింసాప్రసక్త్యాభావాత్, సోమవిశమస్యజతసశే

ద్రవ్యమస్మజితేన ఇతి పులిక్షేన శబ్దేన బ్రాహ్మణం పరామృత్యై శ్యమూద్రయోరపితత్వబ్రహ్మత్వకథనాత్, అతదేతద్బ్రహ్మక్షత్రం విటూద్ర ఇతి వర్ణనచతుష్టయనిగమనా, చ్చ బ్రహ్మశబ్దో బ్రాహ్మణవర్ణః. తదభిమాన్యగ్నిపరోవా-తదధిష్ఠిత బ్రాహ్మణవర్ణపరోవా-అతగ్నేయోవై బ్రాహ్మణఇతి శ్రుత్యస్తరా, దిహపి అగ్నినై వదేవేషు బ్రహ్మభవత్ బ్రాహ్మణోమనుష్యేష్యితి నిర్దేశేన బ్రాహ్మణవర్ణ స్యాగ్నిసమ్బంధప్రతిపత్తే, శ్చేతి.—తదేతత్ప్రయనుపపన్నం-సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీదిత్యాదివాక్యసారూప్యభజ్ఞామోగాత్, కారణస్వస్వపరమాత్మాసాధారణ్యస్వసమర్థత్వా, చ్చ. కింబ్రహ్మణోమనుష్యేష్యితి బ్రహ్మభవత్ బ్రహ్మణ్యోమనుష్యేష్యితి ప్రసక్తం. వర్ణమాత్రస్యాగ్నిసంజ్ఞాదేవతాయా సుదధిష్ఠితవర్ణస్యచేన్ద్రీయరణాసోమదినమస్తదేవతా ప్రక్షుల్భావోద్యోగశ్చ. బ్రాహ్మణోమనుష్యేష్యితి అపద్భాగ్యంశాన్తః అముఖాదిన్యాగ్నిశ్చేతి బ్రాహ్మణస్యేన్ద్రాగ్నిచేన్ద్రీయపరమపురుషస్యబ్రహ్మత్వప్రవేశేన్ద్రాగ్నిదినామగ్నిస్యప్రత్యామోగశ్చ. అస్యాభ్యుత్తేర్యస్తరసంభవేనకల్పభేదేన సృష్టిభేదపరత్వకల్పసంచానుపపన్నం. తదగ్నినై వదేవేషు బ్రహ్మభవత్ బ్రాహ్మణోమనుష్యేష్యితి తద్బ్రహ్మపరామృత్యప్రకృత బ్రహ్మణోఽగ్ని బ్రాహ్మణాస్యత్వంచ ప్రతీయతే. తస్మాదగ్నివేదవేషులోకమిచ్ఛన్తో బ్రాహ్మణేమనుష్యేష్యేతాన్యాంహిరూపాభ్యాం బ్రహ్మభవదిత్యగ్ని బ్రాహ్మణయోవై యధికరణ్యేన బ్రహ్మరూపత్వనిర్దేశేన తాన్యాంహిరూపిణో బ్రహ్మణాది లక్షణత్వంచ ప్రతీతం. ఏవమిద్వాగ్నిద్రుప్యత్యాత్మోన్యగ్నివర్ణవదేవాచ్ఛ బ్రహ్మశబ్దస్యాగ్నివర్ణ బ్రహ్మపరత్వంచ వ్యుదస్తం. సహ్యాగ్నిరూపాద్బ్రహ్మణ ఇద్వాగ్నివర్ణత్వం-అతోఽగ్నివిజ్ఞులోకపాపనకల్పనవైయర్థ్యం. అతాబ్రత్వంచ-సహితేవ బ్రహ్మశబ్దోఽగ్నివర్ణవర్ణపరమాత్మవాచీ. ప్రకమ బ్రహ్మశబ్దోఽగ్నివర్ణ బ్రహ్మపరత్వే అతదగ్నినై వేద ప్రకృతపరామర్శినస్తద్బ్రహ్మనైయధికరణ్యమనుపపన్నం. అగ్నివర్ణస్య బ్రహ్మణోఽగ్నినాదివిష్టత్వంచాయుక్తం-ఏకస్తేవాగ్నేర్విశేషణత్వవిశేష్యత్వానుపపత్తే, అగ్నివర్ణకల్పనేచత్స్యాగ్నివర్ణం ప్రతిరూపత్వానుపపత్తే, శ్చ. సస్విద్వాగ్నిది సృష్టిరవివక్షితా-తద్వివక్షితాయాంహిరూపాద్బ్రాహ్మణపరత్వానుపపత్తిః-కింతు తద్దేవతాధిష్ఠీయత్యత్రాదిసృష్టిరవివక్షితా. అతదగ్నినై వదేవేషు బ్రహ్మభవత్ బ్రాహ్మణోమనుష్యేష్యమి తాన్యాంహిరూపాభ్యాం బ్రహ్మభవదిత్యవ్యాకృత్యద్వయం బ్రాహ్మణవర్ణస్యైవదేవమనుష్యవిభాగేనైర్వవిభ్యపరమితి. ఉచ్యతే-సతావదిద్వాగ్నిసృష్టవివక్షితాచ్యా-అతదేతద్బ్రహ్మక్షత్రం విటూద్ర ఇతి చాతుర్వర్ణనిగమనే-కథంచాతుర్వర్ణ్యం-క్షత్రాదివర్ణశ్రయసృష్టిర్బ్రహ్మకైత్యవేదోదయం-అతదగ్నినై వదేవేషు బ్రహ్మభవత్ ఇత్యగ్నినాదేవేషు పశుస్సహ్యాపూరణాత్. అగ్నిశ్చ మృత్యుసంజ్ఞామాయైచిచ్ఛరీరకపరమాత్మసృష్టతయా ప్రాగుర్యః-అతస్య శాస్త్రస్య తస్య తేజోరసోనిరవర్తమాగ్నిరితి. శాస్త్రశబ్దః కారణలక్షణయాయత్నపరః-కృతసంకల్పస్యేత్యర్థః. తస్యస్య-అతః ఆలోచన-స్మజ్యవర్ణపర్యాలోచనవత్ ఇత్యర్థః. ఏవంతత్త్వాగ్నిదేవసృష్టతయా శ్రుతః-సతు తదధిష్ఠితో బ్రాహ్మణవర్ణః. భహపితేన పశుస్సహ్యాపూరణాత్ అగ్నిప్రాయస్యాయేనక్షత్రాదివిభాగవత్ తదభిమాన్యాగ్నిదిసృష్టిరవివక్షితేత్యవగమ్యతే-సతు తదధిష్ఠితవర్ణమాత్ర సృష్టిః. అతదగ్నినై వదేవేషు బ్రహ్మభవత్ బ్రాహ్మణోమనుష్యేష్యమ్యైవేపూర్వం బ్రాహ్మణవర్ణస్య బ్రహ్మశబ్దాను క్తతాంజ్ఞాపయతి-పూర్వోక్తానామిన్ద్రీయత్రియాదిసామనయంపశవస్యక్త్యాపునరను క్తత్వాత్. సహిక్షత్రవర్ణోదేవేష్యిన్ద్రీయక్షత్రమభవత్ మనుష్యేష్యుక్షత్రియేదేవవాక్యం శ్రాయతి. అసఏవాగ్నేరపి బ్రహ్మశబ్దాను క్తత్వం నిర్దేశం-సహిన్ద్రీయేష్యిన్ద్రీయరూపేణక్షత్రమభవత్ మనుష్యేష్యుక్షత్రియేదేవవాక్యమస్తి. సనుక్షుక్షత్రియేణక్షత్రియోవై శ్యేనవై శ్యోహదేణహస్త ఇతి శ్రుయైవైచిత్తే-అతః కిం. వర్ణావర్ణపరివర్ణవిధ్యం ప్రతీయత ఇతిచేన్న-అతదగ్నినై వేత్వాదివాక్యవైరూప్యాత్. సహిక్షత్రవర్ణోదేవేష్యిన్ద్రీయరూపేణక్షత్రియోధూత్ మనుష్యేష్యుక్షత్రియేదేవశ్రుతం. తథాపి వర్ణావర్ణపరివర్ణవిధ్యపరత్వేఽధ్యాహారవాచుశ్యప్రసక్తః. తర్వాన్యాః శ్రుతీకోర్థః. ఉచ్యతే-బ్రాహ్మణాభిమాన్యగ్నిసృష్టేపూర్వము క్తత్వాత్ క్షత్రాద్యభిమాన్యాగ్నిసృష్టిమిహాత్మాప్రతిస్థాపిస్తాన్దితా అతదగ్నినై వేదేవాక్యేన. అగ్నిసత్తీర్థంభావేర్వేదీయం. అగ్నినాదివిష్టతత్పరా బ్రహ్మదేవేషు బ్రహ్మభవత్-అగ్నిద్వారా బ్రాహ్మణాభిమాన్యభవదిత్యర్థః. అనేనేన్ద్రాగ్నిద్వారాపర బ్రహ్మణవివక్షితాద్యభిమాన్యవివక్షితస్థిర్దం. వర్ణాభిమాన్యదేవతానాంచతపోవిశేషాత్ బ్రాహ్మణ్యదివిభాగోస్తీతివా బ్రహ్మక్షత్రాదివ్యవహరః-అబ్రహ్మణ్యహస్యతిక్షితమిన్ద్రీయమిత్థాదేవానాం విశేషత్వాది శ్రుతేః. తదాసీమగ్నిద్వారాపర బ్రహ్మణవివక్షితా బ్రాహ్మణత్వాది విభాగక్షత్రాన్యై-అబ్రహ్మసాన్యమితి సర్వవిభవమత్వంహిరక్షత్రాద్రా బ్రహ్మగతం. ఏవం వర్ణాభిమాన్యదేవతాసృష్టిర్బ్రహ్మ-అభాభిమాన్యవివక్షితాత బ్రాహ్మణాదిసృష్టిం-అబ్రాహ్మణోమనుష్యేష్యమాత్ బ్రాహ్మణాజన్యకృత ఇత్యాది శ్రుతి ప్రసిద్ధాముపజీవ్యతద్వారా తత్పరభూతమానుషవర్ణవిభాగభాక్త్యంచరమాత్మనక్షత్రైః-అబ్రాహ్మణోమనుష్యేష్యితి. తత్పరం బ్రహ్మమనుష్యేష్యు బ్రాహ్మణరూపభాక్త తద్వారా బ్రహ్మభవత్-క్షత్రియేణాదివిష్టం సత్తద్బ్రహ్మతద్వారాక్షత్రియవర్ణవదభూత్-యథాభూమిద్వారాకారస్యవదభూత్ తద్వదిత్యర్థః-శ్రుతపదానుషజ్ఞేణ నిర్వాహేసంభవతివాక్యాధ్యాహారేణయోజనానుపపత్తిః. మధ్యేల్పబ్రాహ్మణయోః ప్రశంసా-అతస్మాదగ్నివేదవేషులోకమిచ్ఛన్తో బ్రాహ్మణేమనుష్యేష్యితి. తత్త్వాగ్నిశస్త్రహేతుమాహ-అతాన్యాంహిరూపాభ్యాం బ్రహ్మభవదితి-అగ్ని బ్రాహ్మణరూపాభ్యాంపరం బ్రహ్మవిజ్ఞమభవదిత్యర్థః. ఇన్ద్రీయ త్రాదీనాంచపరమాత్మరూపత్వాదిశేషేఽపి అగ్ని బ్రాహ్మణయోః ద్రూపత్వకథనంతప్రశంసాయావివక్షితత్వాత్. అపి తాభ్యాంహిరూపాదివాక్యస్యవర్ణదైవవిధ్యపరత్వం ప్రయోజనాభావాదయం-సహివర్ణదైవవిధ్యమాత్రకథనముక్తరూపభవతి. ఇదంచవాక్యముక్తరూపపాదకమితి-హిశబ్దేనజ్ఞాయతే. బ్రహ్మశబ్దార్థవైరూప్యంతు అతపసాచీయతే బ్రహ్మ అతస్మాదేతద్బ్రహ్మైతి ముఖ్యోపనిషదీపఘటతే-ముఖ్యాధ్యాసంభవేలాక్షణికార్థస్యేకారస్యతత్వంభవేష్యముఖ్యాగ్నేస్యేకారహేతుత్వాభాత్. వక్ష్యతేహి-స్యాచ్యైకస్య బ్రహ్మశబ్దవదితి. పూర్వపక్షహేతుషుక్షత్రవిటూద్ర సృష్ట్యుక్తైరస్యథాగ్నిధిరుక్తా. కించ-క్షత్రాదివర్ణశ్రయసృష్టిశ్రవణేన-అబ్రహ్మవాదమితివాక్యస్య కారణవాక్యసారూప్యనిబర్ధనంపరమాత్మపరత్వంభక్త్యా బ్రహ్మశబ్దస్య ప్రభువర్ణతదభిమాన్యదేవతావివక్షితత్వాశ్రయణమయం-అతః-అసదేవేత్వాదివాక్యేవిశేషోఽబన్దస్సృష్టిర్వక్ష్యమాణత్వేనసద్బ్రహ్మసాన్యాదియతదభిమాన్యదేవతావివక్షితత్వం

యత్ప్రసక్తాత్. *సవిశమస్యజతఇతిపుల్లిజ్జనిదైశస్తాత్తశబ్దాభిప్రాయః-వితద్భాగిష్టాణాపక్రమేహి *ఆత్మైవేదమగ్రాసీదితిప్రాయతే. అతస్సభినిరైకోనక్షత్రప్రశంసార్థః ప్రస్తుతప్రామ్నాశబ్దాభిప్రాయః. వ్యవహితశబ్దాదుగుణలిజ్జభాక్త్యంసర్వనామపదస్యప్రతిషుద్యతే- యథా ముక్త్యాపనీషది *యస్సర్వజ్ఞసర్వవిత్ యస్మైషమహిమాభువి. దివ్యే బ్రహ్మపురే హ్యేషవ్యోమన్యాత్మా ప్రతిష్ఠితః|మనోమయః| ప్రాణశరీరనేతా ప్రతిష్ఠితోఽస్తర్జ్వలదయంసన్నిధాయ| తద్విజ్ఞానేనహిషశ్యన్తిధీరాః|ఆనందరూపమమృతంయద్విభావితం-అత్రాత్మశబ్దే సన్నిహితేషి బ్రహ్మ-రల్లక్షణము చ్యుతఇతివ్యవహిత బ్రహ్మశబ్దాభిప్రాయేణామృతంయత్తదినిర్దిశ్యతే- నతు *సతతత్వాన్తర్యామృత్యుతఇతివత్-పుల్లిజ్జత్వేన. నన్వస్మిన్నేవప్రామ్నాశే : తదానురృద్ధిక్మాదిద్యయాసర్వం భవిష్యన్తోమనుష్యామస్యక్షేమముతద్బ్రహ్మజైత్ యస్మాత్సర్వమభవదితిస్పష్టే *తదాత్మానమేవావైదమాం బ్రహ్మస్మీతితస్మాత్తత్సర్వమభవత్ తద్యోదేవానాం ప్రత్యుభయతసపితదభవత్ తథాన్తిజాంతథామనుష్యాణామితి బ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్యావిద్యాతిరోహితస్యాహం బ్రహ్మస్మీతిజ్ఞానేనసర్వాత్మభావాపత్రిశ్రవణాత్, పరబ్రహ్మణోఽవిద్యాతిరోహానాసంభవాత్, ప్రామ్నాణాదిమతత్సద్భవాత్, ఉపక్రమస్స బ్రహ్మశబ్దాప్రామ్నాణవర్గపరఇతిఅత్రాపితదనురోధేనప్రామ్నాణవర్గపరత్వం బ్రహ్మశబ్దసోపపన్నమితి. వైవం - ఉపక్రమేషి బ్రహ్మశబ్దస్యపరమాత్మపరత్వాత్. తత్రచనావిద్యాతిరోహానం శూన్యతే- తద్వాచకశబ్దాభావాత్. తథాహి- *బ్రహ్మవిద్యయాసర్వంభవిష్యన్తి - సర్వశబ్దవాచ్యపరమాత్మపర్యవైదిర్బావకామాః. మనుష్యామస్యనై - కిముతద్బ్రహ్మజైత్ యస్మాత్తత్సర్వమభవదితి - తద్బ్రహ్మకింవేద్యంవస్త్యన్తరమనైత్- యస్మాద్వేదనా తత్సర్వమభవదితి బ్రహ్మణోపిపరంతపాస్యంవస్త్యస్మిన్వేతిబుభుతోన్యథాపితా. ఉపాస్యాన్తరమాస్యమిత్యన్తరమాహః * తదాత్మానమేవావైతహంబ్రహ్మస్మీతితస్మాత్తత్సర్వమభవదితి. ఆత్మానమేవావైత్ - సత్వస్యహంసత్వం- తస్మాత్తత్సర్వమభవదిత్యర్థః. అస్యవేదనసోపాయతాని షేఖతాత్పర్యం-సతస్యవేదనసోపాయత్వమిథానే. యథా * సకారణంకరణాధిపాధిపానచాస్యకృజ్జనితానచాధిపఇతికారణాన్తరనిషేధేన పరమకారణత్వసిద్ధిః- ఏవముపాస్యాన్తరనిషేధేన బ్రహ్మణోపరమోపాస్యత్వమిహవివక్షితం. కారణాన్తరాభావఫలముపాస్యాన్తరాభావః-కారణస్యేవవిశేష్యత్యంత్యం. ఏవముపాస్యాన్తరమాస్యం బ్రహ్మజానంత్యఫలమాహ- చద్యోయఇతి. అతఃఉపక్రమైకార్థ్యంచపరమాత్మపరత్వసాధకం. తస్మాత్ *బ్రహ్మవాక్యదమగ్రాసీదేవేమేవేత్యాదివాక్యస్యపరమపురుషపరత్వంసిద్ధం.

తథాబ్రహ్మదారణ్యకవిషఃఆత్మైవేదమగ్రాసీత్ పురుషవిధసోస్మీక్షాగాన్యదాత్మనోపశ్యదిత్యాదిప్రాయతే. ఇహాత్మశబ్దాదీక్షాచ్యచేతనస్యప్రతిషుద్యత్యేషినపరమాత్మా-సహనిరతిశయానన్యః-ఇహచ *సోవిభేదతస్మాదేకాక్షిహవిభేదిససహాయమాత్మంచక్రఇతిభయాన్వయోఽవగతః. పరమాత్మాసానభయా శ్రయః- కింభయహేతుః- *భిషాస్తాద్వాత్సవపరఇత్యాదిశ్రుతితితి. —ఉచ్యతే- అయం పరమాత్మా-కారణవాక్యసారూప్యాత్ అస్యవాక్యస్య. *అగ్రాసీదితికారణవాక్యత్వంహిప్రతీయతే. అస్మాత్సర్వపురుషవిధత్వంచానన్తమయత్వంజ్ఞాపయతి- *ఆత్మనలకాశస్యం భూతఇత్యుపక్రమ్య *అన్యోన్తరతత్వానన్తమయఇత్యుక్త్యాప్రసక్తపురుషవిధత్వప్రతిపాదనాత్. * సయభూర్విష్ణోఽనర్వస్తాత్ సర్వాన్నాష సహిషత్ తస్మాత్ పురుషఇతిసర్వపాశ్చప్రదాహకత్వపురుషశబ్దవాచ్యత్వావగమాచ్చపరవివ. భయాన్వయస్తునపరమాత్మనః-కింతుతత్కార్యభూతపురుషస్య- *సోహమస్మీత్యగ్రేవ్యాహరత్ తతోహన్నామాభవత్ ఇతితత్త్వైచమ్యక్తం ఆహమితిహిరణ్యగర్భనామ- ఆహమభిమానా శ్రయవ్యప్తిపురుషాణాంప్రథమత్వాద్ధిరణ్యగర్భస్య. తథామోక్షధర్మచతుర్ముఖస్యాహక్టారసంజ్ఞత్వమవగమ్యతే*మయాస్మప్తుపురా బ్రహ్మమద్భజ్జమయజత్వన్యం|తతస్తస్మైవరాస్మిలోదదావహమనుత్తమామ్| మమృతత్వంచకల్పదౌలోకాభ్యత్వత్వమేవచ| అహక్టారకృతంచైవతథాపర్యాయవాచకమితి. తత్త్వైవ భృగుభరద్వాజసంవాదే *తస్మాత్సర్వాత్సమభవద్బ్రహ్మవేదమయోవిధి|అహక్టారఇతిభ్యాతస్సర్వభూతాత్మభూతకృత్| బ్రహ్మజై సుమహాతేజాయపితేషభ్యధాతవఇత్యుక్తత్వాత్. తస్మాదయమధ్యః*అహమస్మి-అహంస్యాం. చతుర్ముఖఃస్యాం. ఇతిసభ్యల్పవాక్యంవ్యాహరత్ - తతోఽహన్నామా చతుర్ముఖోఽభవదిత్యర్థః. అత శ్చచతుర్ముఖరూపస్యపరమాత్మనఃప్రకృతత్వాత్తస్య సర్వపాశ్చప్రదాహకత్వంసాక్షేద్విశేషణముక్తం- తన్మూలభూతశ్చతుర్ముఖః *సోవిభేదితిభయా శ్రయతమోచ్యతఇతి. అత ఆత్మాచరమాత్మేతిస్థితం.

తథాతత్త్వైవబ్రహ్మదారణ్యకేప్రాయతే *నైవేహకించనాగ్రాసీన్నృశ్మ్యనైవేదమామృతమాసీత్ అశనాయాహిమృత్యుస్తన్మనోకురుతేత్యాది. అత్రమృత్యుసంజ్ఞోనపరమాత్మా- తదసాధారణధర్మా శ్రవణాత్, తస్మాత్సనాయానిషిద్ధత్వాచ్చ. *అవిజిఘతోపిపాసఇతిహిపరశ్శూన్యతే. *సోర్చన్నచరదితస్సార్చనాదికర్తృకర్తృత్వం శూన్యతే- పరశ్చాకర్తృవశ్యః- *సపిషసర్వేభ్యోపామృభ్యఃఉదితః *అపహతపాపైతి శ్రవణాత్. అతపివ అస్త్యస్యస్త్యానారాయణఇతిచనశశ్చ్యం- *అపహతపాపాద్విద్యాదేవవికోనారాయణఇతితస్యాపహరపాపత్వత్వాత్. అతః సగ్రిధ్యమృత్యుగిహవివక్షితః. సూర్యోవా- *చరదగ్రస్యార్గత్వమిత్యుక్తత్వాత్. — ఉచ్యతే - *అగ్రఇతికారణావస్థత్వాదయంమృత్యుసంజ్ఞోఽచిచ్ఛరీరకఃపరమాత్మా- *యస్యమృత్యుశ్చరీరంసద్విద్యాదేవవికోనారాయణఇతిశ్రుతిః. అశనాయానామ - జగత్సజ్జిహ్వా. తద్వత్తయాఅశనాయాశబ్దోత్పన్నీయ్యుక్తః. *తత్సనోకురుతేతిమనస్తారశ్చపరత్వసాధకః. *అర్చస్మితిపదస్యాయమగ్ధః-అర్చనం-ప్రీణనం. కర్మకారకంచస్వయమేవ-అశ్రుతాధ్యాహారాదపిప్రకృతస్యైవకర్మత్వోపపత్తే. *అక్షణహేతోవ్యక్రియాయాఇతిశత్రుత్వతయాజగద్వాప్యపారలీలయాస్యాత్మానం ప్రీణయతుమచరదిత్యర్థః. అహంస్యప్తిశ్చనన్త్రుర్నారాయణత్వేతిద్ధం - *ఏవికోహనారాయణఅసీదిత్యుపక్రమ్య *తాఇమాఅపఇతిశ్రుతే. ఆర్కశబ్దశ్చపరస్మిన్ ప్రీణనగుణయోగాద్వర్తతే. అతపివహిమభగ్నామనహస్నేచత్యతే *అరోగ్వాజససశ్చ్యజ్జీతి. *అపాంశః- సారాంశః. *తత్సమహానత్యసామృధివ్యభవదితి బ్రహ్మజ్ఞిస్సప్తిరుచ్యతే- *తాఇమాఅపితద్ధిరణ్యయమగ్ధమభవత్ ఇతిమహిమపిషదైకార్థ్యాత్. అతోమృత్యుశరీరానారాయణఇహప్రతిపాద్యః.

నువాలోపనిషది తదాహుః కింతదానీత్ తస్మై నహూవాచ సన్నాసన్నదసదితస్తా త్రమస్సంజాయత ఇతి శ్రూయతే. అత్ర ఈక్షణాదికం నావగమ్యతే, భక్తివాచిశబ్దశ్చ సప్రభావిర్నామైవ క్రియతే. అతస్సదసదనిర్వచనీయంకారణం ప్రతీయతే. ఉత్తరత్ర ప్రతిపాద్యమానోనారాయణ వివరపరమకారణం - తమః ప్రభృతిస్సప్తిముక్త్యా తదంత్యం సమభవతి అజ్ఞాత్వ త్రిమిథిభావం మధ్యేపురుషాదివ్యస్సహ స్రీహృద్యపురుషభృతస్యకార్యాస్తర్వతీత్వ ప్రతిపాదనాత్. మృత్యుర్వైవరదేవవికీభవతి పరస్తాన్నసన్నాసన్నదసదితస్తా సమభవతి అజ్ఞాత్వ దేవాత్వరత్వంచావగమ్యతే - నైవం. ఉచ్యతే- కారణత్వాదేవనారాయణపరత్వం నిర్ధం. అస్మాముపనిషది నారాయణస్యైవ భూమిభూయః ప్రతిపాదనం చ తాత్పర్యలింగం. యోగం విజ్ఞానభునక్షత్రామకాన కేనకతరద్వాస్తా సముత్పన్నజ్యోత్స్నామతితస్మై నహూవాచేభ్యుపక్రమ్య ఆపునర్వాయకోశంభిన తీత్యారభ్య - అచ రంభిత్వామృత్యుంభిన త్రిమృత్యుర్వైవరదేవవికీభవతి పరస్తాన్నసన్నాసన్నదసదితస్తా తోవ్యేవరదేవవికీభవతి స్మరియతే. గృత్యుశ్చలమః - స్థాన ప్రమాణాత్. తద్భక్తురాత్ పరంక్రూరం అనన్తమస్సంజ్ఞమృత్యోకారణం సదసమభవతి అజ్ఞాత్వ దేవాత్వరత్వంచావగమ్యతే - విభాగానాదానన్యైవ అపి భాగస్థానత్వాత్. పరోదేవశ్చ నారాయణః - ఋదివ్యాదేవవికీభవతి నారాయణభక్తు క్తత్వాత్. సదదేవాత్వరం సదసమభవతి అజ్ఞాత్వం. కింతు దేవవివ- మృత్యుసంజ్ఞతమోఽపాదానానిభాగస్థానయోరేకత్వాత్ అతన్తమోఽపాదానత్వాదిభాగస్థానత్వాభ్యాం దేవత్వావగమాత్, దేవస్యనారాయణత్వా. మృత ప్రాప్త్యత్వా, చ నారాయణవివరపరమభవతి అజ్ఞాత్వం. కేనాచేతనా, దచేతనా, నిర్గుణతదభవతి రూపవృత్తిభ్యశ్చ విలక్షణభవయో నారాయణో సన్నసన్నాసన్నదసదిత్యుచ్యతే. మధ్యేపురుషాదివ్యభృతవాక్యంతస్యాన్తమధ్యేస్సప్తద్రుతుగు ఖియాపేణావస్థానందర్శయతి. కేనాచేతనా మశబ్దశ్చతుర్ముఖదరః-తచ్ఛరీరకః పరమాత్మా సహ స్రీహృద్యపురుషభృత్యుచ్యతే. సోగ్రభూతానాం మృత్యుమస్మజదితి త్రిశిరస్సమృత్యుస్సప్తిశ్చతుర్ముఖియాపధరపరమాత్మక ర్తృకా-అతపివహితస్య బ్రహ్మభీతభృత్యనన్తరముచ్యతే. అతః సన్నసన్నాసన్నదసదిత్యుక్తం జగత్కారణం నారాయణభృతీతం ...

అసావాదిత్యో బ్రహ్మలి బ్రహ్మససప్రభావేవ్యవస్థానీయవివరం వేదతమ క్తమృషి తాసూర్యత్యాజగతన్తమృషే త్యాదివ్యవస్థానావాదిత్యుచ్యతే. రోక్షనిర్మాణాపాదకచిదచిద్వాన్తవ ర్తరథర్కానరా శ్రవణాత్ ప్రసిద్ధాదిత్యోముముఖావాస్యతత్వా. ఇతి సశబ్దానీయం - జగదన్తరాత్మత్వస్య, బ్రహ్మసామ్యుపలిఖార్యక బ్రహ్మప్రప్తిరూపమోహోపాయభూతవేదసవిషయత్వస్య, చ పరమకారణత్వాత్. కారణత్వస్య సదసమభవతి తస్మాదాభివ్యక్త్యాత్, అవయవశక్త్యా అచర్యనసానాద్వాసూర్యాదిశబ్దవాచ్యపరమపురుషవిషయం సూర్యతత్వాదివాక్యం. ...

తథా ప్రశ్నోపనిషది తమ తోహవా ఇమాః ప్రజాభాయ నైవ తస్మై నహూవాచ ప్రజాకామోహనై ప్రజాపతస్య తపోవృత్తతరయిం చ ప్రాణం చేత్యే తోమే బహుధా స్రవాకం ద్య నైవ తితి తోహవై ప్రాణో రయి రేవ చన్ద్రమా ఇత్వాది శ్రూయతే. ఇహ పీషణి శేషశిరశ్చ యోగస్థానైః వణాన్. సురపోతవ్యతేతి కర్మాభీనస్మయ్యవగమా, చ్చవతుర్ముఖవివ. ఇతి నాశబ్దానీయం - కింతు చన్ద్రాదిత్యాదిస్సప్తైర్జ్ఞాన్తర్వైవ విషయా యాశ్చతుగుభ ర్తృకత్వసమృద్ధివేదతన్తర్యామిపరమపురుషవివ ప్రజాపత్యవాచ్యః- అచర్యనసానాదవయవశక్త్యా వాతస్యైవ వాచ్యత్వం స్యాత్. అస్మిన్నేవ ఖండై పర బ్రహ్మప్రప్తి ర్తేవ క్తత్వాత్. తపనా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా వివ్యయా ఆత్మాసమ్యక్ప్రేక్ష్యాదిత్యముః జాయత ఇతి త్వాత్వా ఋషిస్తా స్మపున రావన్తనైవ త్విర్విరాదిగత్యానావృత్తి ప్రతిపాదనాత్. యేషాంతపో బ్రహ్మచర్యం యేషు సత్త్వం ప్రతిష్ఠితం తేషామసౌదిరణో బ్రహ్మలోక ఇతి నిర్దేశపరమాత్మలాభవదనా, చ్చ బ్రహ్మవలోకో బ్రహ్మలోకః- విరజశ్చైవ సునిధి బ్రహ్మలోకవ్యాప్తైః. అతః పరమాత్మ పరత్వం హి ప్రతీయతే. ఉత్తరభక్తుశుచి విషయ ప్రస్తావనా తాత్పర్యం తే త్యాది నా స్రవ్యకాత్మాగోభ్యతే- తతక్చోపస్తైత్. పరంపురుషమభిధ్యానాయ త సరాత్మరంపురశయం పురుషమీక్షత ఇతి పరమపురుషాసనంతత్వాప్తిరూపమంత శ్రూయతే. అతః ఉచ్యతే మే ప్రజాపత్యవాచ్యో మహావాక్యస్సానంద స్యాత్ పరమపురుషభృతీతం. ...

హిరణ్యగర్భస్య మవ రతా గ్ర ఇత్యతా పి ప్రసిద్ధహిరణ్యగర్భవివకారణత్వేన వివక్షితః - తద్వాన్తవ ర్తకభర్తృశ్రవణాత్. నవ్యత్ర సమస్తకార్యోత్పత్త్యనుగుహ్యేణ వివేచనా సకానన్తాకర్మవశ్యత్వాదయోఽనగమ్యతే. పునిన్యాదిధారకత్వం తు సవ్యావ ర్తకం - అజ్ఞాన్తర్వేదాన్తాధారణాదేరి జ్ఞానీతే సంభవాత్. అమృతమృత్యుశబ్దాచ దేవభోగ్య సాణాపహ ర్మవిషయాదితద్యోతన్తయోమ్యత్వం. పునిన్యాద్యాధారత్వాదీనాంచినని ద్వాన్తవ ర్తకత్వేన పరమపురుషానాధారణత్వాభావో ప్రసిద్ధహిరణ్యగర్భపరత్వం. ఇతి శబ్దాయాముచ్యతే- హిరణ్యగర్భశబ్దోభగవత్పరః- అగ్రసమవ ర్తకేన కారణత్వ శ్రవణాత్. అనవచ్ఛిన్నంచితత్వంచ భగవదసాధారణం- ఋషిం విశ్వస్యేతి నారాయణానువాకే శ్రవణాత్. రస్యచానన్య పరత్వం వచ్చ్యతే. మృత్యుధివ్యాదిధారణంచ తదసాధారణం- ఋషునాచిభృతేభూమి త్కృతే. కారణ స్రవణాన్తావమృతమృత్యుశబ్దాము క్తబద్ధపదావి తిబద్ధమోహోపాయత్వంచ తదసాధారణం- తమేవం విద్వాన్తమృతభూభవీనాన్యైవ స్థా ఇతి శ్రుతిః. ఋషుని విశ్వకాపా శతే ప్రశస్తం యస్య దేవాం యత్రానిసూరకాదితో వ్యేతీ ప్రతిపాదితం ఆదిత్యాదిసర్వదేవతానియమనం దతత్ప్రతిభిజ్ఞాపకం- ఋశీషాస్తాద్వాన్తపదతేభీదేతీ సూర్యః. యతడి త్యేతి ష్టక ఋషుస్సర్వేషాదేవేషునిత్వన్త్యాది శ్రుతి ప్రసిద్ధిః. కిం- ఋషునన్తమృతైకవదోమయన్తి ఋషిమృతేపురుషాచ భీతముక్తాన్తర్వైవ ద్విమృత్యుర్గపురుష ప్రతిపాదకేన అమృతస్య హిరణ్యగర్భానువాకేన, లక్ష్మీపతిత్వప్రతిపాదకేనో త్తరనారాయణేన, అస్మాపర్వస్య నికత్వాచ్చ నారాయణ పరత్వం- అమృతస్సంభూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యప్తావితి మ్యుచ్యతే. శ్రీవిష్ణుస్సతాచ భగవత్పూరాభనే హిరణ్యగర్భస్య మవ రతా గ్ర ఇత్యప్తాభిగ్న విద్వివేదయేదిహ విద్వివేదనేని యోగాదస్యాత్మరస్య భగవత్ప్రతిపాదకత్వమవగమ్యతే. అతపివ హిరణ్యగర్భశ్చ త్రుఘ్న ఇతి భగవన్నామ సహ స్రేష త్యతే. అతోఽత్ర హిరణ్యగర్భశబ్దవాచ్యో నారాయణభృతీతం. ...

అతనివ * సూర్యాచంద్రమసౌధాతాయథాపూర్వమకల్పయదిత్యత్ర ధాతృశబ్దశ్చపరమపురుషవిషయోన్మితః- ఇదంహివాక్యం - అజస్యసా
రత్యసంపాకస్థం. — నన్యత్రాప్యప్రకృతే * ప్రజాపతిశ్చరథిగర్భేతి ప్రజాపతిశ్చక్రతః. ప్రజాపతిశ్చహిరణ్యగర్భఃసమద్రశాయిత్యలిజ
సంపపురుషశబ్దక్రమేణైవ క్రమోపసంహరన్తప్రజాపతిధాతృశబ్దరూపశ్రుతిద్వయపరావ్రత్యాది. — స - ఉపక్రమస్థప్రజాపతిశబ్దస్యహిర
ణ్యగర్భపరత్వానుపపత్తిః. * యదేవాగ్నిస్తద్వాయం సత్సూర్యస్తదుచస్త్రీమాతదేవకుక్రమమృతంలభ్యహృతదావస్సప్రజాపతిఃఇత్యగ్నివాయోదీ
గామివప్రజాపతేరితికారణభూం. ప్రజాపతిఃభూమియాతద్యతిశేకోహ్యవగమ్యతే- యథా :: యమిన్ద్రమాచుర్వరుణంయమాచుర్యమింద్రమా
చుర్యముసర్వమాచుః | యోదేవానాం దేవసమస్తమోజాస్తస్మాద్విద్రాగ్యసురమాజుపాహిమిత్యత్ర ఇన్ద్రశబ్దవాచ్యస్యప్రసిద్ధేర్నివృత్తిరీకత్వావగ
మి అగ్నిః * సూర్యాచంద్రమసౌధాతేత్యత్ర ధాతృశబ్దస్తవశ్చబ్దేన పూర్వప్రస్తుతపరమాత్మపరః.

అతనివ * ధాతృః ప్రసాదాన్మహిమాసమీశమిత్యత్ర ధాతృశబ్దోపివ్యాఖ్యాతః- ముముక్షూపాస్యత్వస్యకారణత్వవ్యావ్రత్యాత్, - అజస్యసా
దావభ్యేకమగ్నిరంయస్మిన్మహిశ్వంభువనమధిశ్రితంవిశ్వకర్మాహ్యస్మిదేవః - సప్రజాపతిశేకఃపుష్కరపద్మసమభవత్ * యన్నాభిపద్మాదభ
వత్సప్రజాపతిశ్చత్వస్త్విశ్వరూపః * తత్రబ్రహ్మచతుర్ముఖోఽహాయత * సారాయణాద్భిహజాయతే * యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వ
మిత్యాదిశ్రుతుర్ముఖస్యభగవదాగ్నిశబ్దస్యైవవగమాత్ కార్యభూతేపస్మిన్సంభవేనకుముక్షూపాస్యత్వస్యభగవదసాధారణత్వాత్, ఉపక్రమ
గోతే - అజస్యసాపరత్వంబునచాతే - యనిసంవిషరమృతావైభవశ్రీభగవతపివామృతత్వేనాప్రస్తుతాయతా ప్రతిపాదనస్యసరోద్భవత్వాత్, ఉప
సమభ్యధాతృశబ్దేనాప్యస్యన్యాయత్వాత్, నుత్తరచాసవాతేచతుర్ముఖవిషయోన్మిత్యవన్నారాయణనిభూతిత్వప్రతిపాదనాత్, అస్మిన్మహిమవాతే
యస్సార్చరంసాపరమిమిన్ద్రేణాదరమపురుషవైభవసర్వసాత్వరత్వప్రతిపాదనాత్. బ్రహ్మకార్యవర్తప్రతిపాదనప్రకరణే * బ్రహ్మదేవానాంప
రివశినామిమిన్ద్రేణాగ్రాహ్యముద్రాసీనామివచతుర్ముఖస్యకార్యత్వావగమాత్, చ. సమ - సప్రజాతాః ప్రభవశ్రీభగవత్త్వేన్ద్రాప్రాయతే. స-
మహిమశ్చనామివచతుర్ముఖేప్రకరణస్మిత్యాత్, రన్యబాధరాధావా, చ. సమ * యస్మాత్పరమిత్యతఃపూర్వమేవ * విశ్వాధీకారుక్రమహర్షిరితి
శ్చిజనాత్, - యఃపరస్యమహేశ్వరకర్తృప్రసంహరన్తతత్వాత్, చ. ధాతృశబ్దస్యాపిరుద్రపరత్వంన్యాయ్యమితి. ఉచ్యతే - ఉపక్రమస్థప్రజాపతి
శబ్దధాతృశబ్దస్యరూపిత్వాగోతేహిమః - ఉపసంహారోహిమర్చలః. రుద్రమహేశ్వరశబ్దరూపశ్రుతిద్వయమితిచేత్. రథాగినబాధకత్వం - తుల్య
యత్వాత్. ధాతృపదశ్రుతిరేకాపిషేషక్రమస్థాయీఅనుగ్రహితా- రుద్రమహేశ్వరశ్రుత్యోరనేకత్వేత్వస్యక్రమవిరోధాద్భర్తృత్వం- తస్మాత్తుల్య
యతా. కించ- * యోదేవానాం ప్రభుమంశురస్తాత్ - యదపరస్యమహేశ్వరభిత్త్యనువాదసూచనవాక్యతత్వాచ్చదౌర్బల్యమధికం. అతోధాతృరుద్రమ
హేశ్వరకర్తానామనోన్యవిరోధా, దనోన్యస్యగాభ్యబాధకభావానుపపత్తిః. శ్వాగ్గనిశ్చాయకత్వేననుపపన్నేనసప్రమాణాన్తరాయతోఽర్థసృష్టయః.
రిత్రధాతృశబ్దస్యభగవత్పరత్వముపపాదితం తదుపపాదకహేతుభిఃధాతృశబ్దరూపిత్వాగోతాగ్నిప్రాయన్యాయాచ్చరుద్రమహేశ్వరశబ్దయోరహిమభి
ర్యాగస్యన్యాయత్వాత్ * యోదేవానాం - యఃపరభిత్త్యనువాదస్యాస్యసాపేక్షత్వాత్, * అభిరిక్తామిన్ద్రాప్రత్యాబ్రహ్మణోఽకారవాచ్యత్వా
మహుత్, బ్రహ్మణచ్చురీకారగత్కారణత్వమితికారణవాక్యప్రతిపాదనసారాయణస్యాకారవాచ్యత్వావగమాత్, రస్యతాకప్రసిద్ధత్వాత్, * అ
కారేణాచ్యతేన్దురిత్యత్యన్తరా, చ. సారాయణస్యాకారవాచ్యత్వనిర్దేశ్యరుద్రమహేశ్వరకర్తారోదయతి-మహానీశ్వరభిత్త్యవయవశక్త్యాభగవత్ప
రాదిలియుక్తం. నారాయణస్యైవయద్యబ్జానూతితత్వాత్ తస్యైవమహేశ్వరత్వరూపగుణవిధానంయజ్ఞతే- సహిజామహానూద్యవిధీయమానం
పగమయ్యంకపాలస్యభవతి. అతోధాతృరుద్రమహేశ్వరశబ్దవాచ్యోనారాయణఇతిస్థితం

అతనివశ్వేతాశ్వరరోషుషదిచ * విశ్వాధీకారుద్రోమహర్షిహిరణ్యగర్భంజనయామాసపూర్వమితివాక్యంవవ్యాఖ్యాతం - అనువాదరూపత
యాపూర్వోదాహృతప్రమాణాన్తరసాపేక్షత్వాత్. రథాగి- బహ్మచశతపథగుపాలమపరాపనిషత్సామవనాదిభిరణ్యగర్భజన్యత్వే, శ్వేతా
శ్వతరవాక్యేనహిరణ్యగర్భజనకత్వే, చరుద్రస్యావగమ్యమాసేవయోరవిరోధేనిర్వాహంసంభవేప్రాబల్యదౌర్బల్యవిస్తాయత్వా. అవిరోధశ్చవస్త్యేక్యై
సహ- కల్పభేదేనా- జన్మనోఽవతారరూపతయావా - సంభవేత్. రత్రతావద్వస్త్యైవమహానావిరోధనిర్వాహాక్షమంభవేత్ - యీరాద్భు- దద్భుక్షీర
మిలివదనయోరివావస్థాద్వయపార్యావర్యవిపర్యాసవిరోధస్యదుపహరత్వాత్. కల్పభేదాదవిరోధకల్పసంసూర్యాకాశప్రాణాదిద్వపిప్రసజేత్. స
న్యశ్రుతస్యకల్పభేదస్యకల్పసమనస్యభాసిద్ధేనకల్పకేసన్యాత్ - సూర్యాకాశాదివిషయవాక్యనాంపరమాత్మపరతయాపునఃపత్రైసతత్కల్పనమితిచేత్ -
ఇహామికుబ్ధం. ఆవతారపక్షోపిన్ద్రాదిప్రకరణేష్యవహిరణ్యగర్భరుద్రప్రకరణేష్యసితస్యాశ్రుతత్వాత్, ఇన్ద్రాగ్నినామివకర్తవశ్యత్వం ప్రతిపాదయన్న్యా
మార్పత్తిశ్రుతోపిపృన్యామన్యతరోప్యత్రైవతారరూపత్వకల్పనాదోగాత్, అనుపపన్నః. రుద్రస్యాసహితపాక్షత్వంనశతపథేఽవగతం - అస
పహతపాక్షావాఅహమస్మీతిరుద్రపక్షః. అతనినైకవివేశ్వరకదావిధిరణ్యగర్భావస్థాత్ స్వస్మాదుదరూపోఽవతరతి- కదాచిదుద్రావస్థాత్ స్వ
స్మాత్ హిరణ్యగర్భరూపోఽవతరతితికల్పనమప్యనుపపన్నం, గౌరవనిరస్తం, చ- వస్త్యైవకల్పంద్వయోరుత్పత్తోరవతారరూపత్వమపిహి కల్ప్యం. వస్త్యై
కల్పకల్పభేదజన్మద్వయావతారరూపత్వపక్షేనుద్రోత్పత్త్యుద్భవాదిమతంచనజీవతి. వివంశిరోధన్యదుపహరత్వేనతి హిరణ్యగర్భరుద్రశబ్దయోరన్యతర
పదప్రసిద్ధినాదరణినిర్వాహస్యాత్ - యథాకాశాదిపదానాం. రత్రహిరణ్యగర్భశబ్దస్యప్రసిద్ధినాదరేణస్మద్వాద్యత్వత్తిరుక్తాస్యాత్ - తతశ్చ
రుద్రస్యపరమకారణత్వంసనిశ్చేత్ - చతుర్ముఖకార్యత్వస్యశ్రుత్యన్తరావగతస్యాసహితత్వాత్. తతోపిరుద్రశబ్దస్యైవప్రసిద్ధినాదరోన్యాయ్యః-
ప్రసిద్ధేతరాధ్యగ్రహస్యమానాన్తరాగీనత్వాత్, మానాన్తరప్రసిద్ధిబ్యోతకస్యయద్వత్తస్యరుద్రసామానాధికరణ్యాచ్చరుద్రశబ్దస్యమానాన్తరా

సగుణైర్భేదైశ్చ తేతావతైవదిరోభస్యపరిహృతత్వేనహిరణ్యగర్భశబ్దప్రసిద్ధనాదరేకారణాభావాత్. తథాచ శ్రుతయోరు ద్రస్యకార్యత్వంహిరణ్యగర్భ
స్య ప్రస్తుత్యం చావగమయ ౨ - బహ్వవేతావత్ * తదిదానభువనమ జ్యేష్ఠంయతోజ్జ్ఞా గ్రన్తేషస్యమృగసంఖ్యజ్ఞానోసరణాశక్త్యానితి.
సచాస్యనుప్రసవః : ఉదగాదితి బ్రాహ్మణానురోధేనా దిత్వపిషయత్వం శబ్దసీయం - భూతపతిత్వ సద్యోజాతత్వాత్వా ముగ్రశబ్దరూఢిబలాచ్చ
రు ద్రవీషయత్వ నిర్దేశుచియలిజ్జస్య జర్వలత్వాత్, * ఉదగాదితిపదస్య తవత్వ త్విదర్శనయోరన్యతరపరత్వేపి ముఖ్యపు త్తిభజ్జాభావా, ద్విరోధిశా
త్వనిరాభావా, చ్చ. తథా శుచాలోపనిషది : అపానాన్నిషాదా యక్షరాక్షసగర్భరాక్షసాశ్చిభ్యః పర్యతాలామభ్య ఓషధిగన్తతయో లూటా
త్క్రోధజా రుద్రో ఒజాయతే. మహూపనిషది * అథ పునరేవ నారాయణస్యే యంత్రంకామం మనసాధ్యాయాత త్ర్యక్షశూలపానిః పురు
షోఒజాయత. నారాయణోపనిషది * నారాయణా ద్రుప్రాజాయతఇతి. బృహదారణ్యకే * బ్రహ్మవా ఇమమగ్రాసీత్ తదేకం సన్నవ్యభ
వత్ - యాస్యేతానిదేవతా త్రాచి జ్యోతి వరుణ స్సోమోరుద్రః పక్ష్యవ్యోయమో మృత్యు రీశాన ఇతి. శతసఖే చాష్టమూ ౨ బ్రాహ్మణి * ల
భాద్యా ఇమమ ప్రతిష్ఠేత్యారభ్య - భూతానాం చ ప్రజాపతిః సంవత్సరాయాదిక్షతభూతానాం పతిర్వహపరాసీదుషాః పత్నీత్వాదితము
త్వా * భూతానాంసం సంవత్సర ఉదసింహోనిశ్చిన్త సంవత్సరే కుమారోజాయతసోరోదీ త్తంప్రజాపతిర బ్రహ్మ కుమారికిరోదిషి యచ్చ
మా ప్రసో ౨ జ్ఞాతోసింహా బ్రహ్మ అనపూరసాష్టానా అహమనాహిరణ్యమానామమేధేహిషాత్సనోఒపహత్యా ఇతి తంప్రజాపతిర బ్రహ్మ రు
ద్రోసింహదస్యతస్మాదాహిరణ్యం ప్రస్తావమభవత్ అగ్నిరైవమద్రోయదరోదీ త్తస్మాద్రుద్రఃసో బ్రహ్మ జ్యాయాన్వాఅహమస్మి ధేహ్యేవమేనామే
తితంప్రజాపతిర బ్రహ్మ ధినిశీతశర్వోనీతిఃకాగోసింహపతిరసీతిక్షా గ్రా నీతిహిమసీతిమహాదేవోసిం. అత్ర * ప్రజాపతిస్సంవత్సరోమహాగ్న ఇతి
సంవత్సరశబ్దావ్యయి సృష్టిచతుర్ముఖసృష్టత్వాత్ అనపూరసాష్టత్వతద్వత్తసంజ్ఞామూ ర్వజ్జకోరుద్రఃప్రతీయతే. శైలాని బ్రాహ్మణేచతుర్ము
ఖాన్ప్రొత్తవైఖ్యాయతే. సాన్నిచిదుహపాద్యేయదత్తాక్షయే బ్రహ్మణఃపుత్రాయజ్యేష్ఠాయత్రేష్ఠాయామోక్షాయకర్తృభవతయైతి బ్రహ్మపుత్ర
త్వంరుద్రస్యప్రతీయతే చతుర్ముఖస్యనారాయణాత్మకత్వాత్ రుద్ర సృనారాయణసృష్టత్వమతిశ్చావిరుద్ధా కర్తమానుసీద్యతీతిరుద్ర ఇత్యబ్రువకా
గుద్రోవై బ్రాహ్మణోస్యస్మింసో బ్రహ్మ వరంప్రదా అహమేవమహామహిపతిరసాసీతితస్మాద్రుద్రఃపహామహిపతిరోదేవతావరదాసంజ్ఞపహపతిభావా
ప్రతిపాద్యతే. అథా * అస్యదేవస్యమీశుజ్ఞావాపనిష్ఠై రేతస్యప్రభుదేహవిద్వివిధేహిరుద్ర యంమహిత్వమిత్వనేనచ పూర్వోదాహృతవచనానుగ్ర
హోస్వారస్యాచ్చ భగవదాధానబలబద్ధమహిమత్వంరుద్రస్యావగమ్యతే. అతశ్చతుర్ముఖసృష్ట్యభ్యసృజగవత్సమరాధనబద్ధమహిమోరుద్ర సృవతుర్ముఖ
సృష్టత్వంయం తం సమపరమకారణత్వంశివశబ్దవాచ్యమైన త్రాయతే * యదాతమ ప్రన్నదివానరా త్రిర్నసన్నచాసచ్చివవినకేవలఇతి. న- తస్యభగ
వదసాధారణ్యస్యబహుపనిషద్వా రైర్నాయానుగృహీతైర్నిశ్చితత్వాత్. కించ- నారాయణమహాపురుషాదిశబ్దానామసాధారణత్వాత్ బహుప
నిషత్సత్వాత్ విరోధనిషద్వత్వత్వాత్ సాధారణానామేకోపనిషత్సాంశివాదిశబ్దానాంతదనురోధేనవర్కసీయత్వాదిహావ్యుపక్రమోదసంహారాది
శర్యాలోచనాయాంభగవత్ప్రతిభిజ్ఞాపకంమయి శేషబద్ధనా, ద్విశేషతేపురుషమాత్రైకాధ్యావగమా, చ్చశివరుద్రాదిశబ్దానామపిషదుపురుషపర
త్వనిష్ఠైః * సుప్రోబహునిరాబధ్యసింహివతిరుద్రశబ్దఃప్రయుక్తః. అగ్నోచ * రుద్రోభూత్వాగ్నిరసూత్రాయాభ్యరుద్రంవయంజమానంవహన్యాదితి
ప్రయుక్తః * శివస్యనామవిరోధివానాం * శివానైసమప్రసానః * శివమస్మితి. విశేషతో భగవతిచ * శాశ్వతంశివమమృతమితిశివశబ్దః ప్రయుక్తః.
* పుల్లిజైకవచనాన్తస్యసాధారణితిచేత్ - తక్కిప్రాలిపదికసాధారణ్యమనుజ్ఞాతంభవతి. పుల్లిజైకవచనానోపిఅసాధారణోనభవతి - తాదృశస్యాప్య
ర్థాన్తరపరత్వకక్యనచగమాత్ - అరుణః కపిలఇతిశబ్దవత్. సహితోరవిసారథిమునివిశేషసాధారణ్యాత్ అథాన్తర ప్రత్యాయనశక్తిభురౌభవ
తః. శైవం నారాయణమహాపురుషాదిశబ్దా అస్యత్రప్రయుక్తాః * మహాదేవంవామహాపురుషంవార్చయేదితి దేవతావిశేషవిషయోహిప్రయోగః.
పురుషశబ్దాపి స్వతోభగవ ద్విషయః. * పురుషువైరుద్ర ఇత్యప్యస్తీతిచేత్. సత్యం- సచ భగవద్విషయవచ- * సర్వోవైరుద్ర ఇత్యస్యాపవాద
నాయరుద్రస్యపురుషాత్మకత్వపరత్వాత్ నాన్యస్య * సర్వగత్వాదస సత్యసవివాహమితివత్. అతో హిరణ్యగర్భకార్యతయా శ్రుత్యన్తరసిద్ధస్య
తజ్జనకత్వాయోగః. కించ - సకేవల మనువాదరూపత్వాదస్మిన్వాక్యే రుద్రశబ్దస్యభగవత్పరత్వనిశ్చయః - కింతు హిరణ్యగర్భజనకత్వ విశేషితత్వా
చ్చ తస్య భగవద్విషయత్వ నిశ్చయః - తజ్జనకత్వస్య నారాయణవిహ్నత్వాత్. యథా * సర్వాణి రూపాణి విచిత్యధీరః నామానికృత్వా ఒకేవద
స్యదా ప్రతిపరమపురుషస్యనామరూపనిర్వోధ్యత్వ ప్రవణాత్ * ఆకాశోహవై నామరూపయోర్నిర్వహితేత్యత్ర ఆకాశశబ్దస్యభగవద్విషయత్వనిశ్చ
యః- తద్వత్. సచానయేన శ్రుత్యాహిరణ్యగర్భజనకత్వంరుద్రచిహ్నమితి శబ్దసీయం- హిరణ్యగర్భజనకతాయారుద్రచిహ్నతానిశ్చయస్యహిరణ్య
గర్భజస్యత్వ శ్రుతిప్రబద్ధత్వాత్, భగవతోహిరణ్యగర్భజస్యత్వశ్రుత్యభావేన తజ్జనకతాయాన్తచ్చిహ్నతా నిశ్చయస్యానపవాదత్వా, చ్చ. అస్య
వాక్యస్యరుద్ర పరత్వనిశ్చయేసహిరణ్యగర్భజనకత్వస్యరుద్రచిహ్నత్వనిశ్చయః- తన్నిశ్చయేసహిరణ్యవాక్యస్య రుద్ర పరత్వనిశ్చయఇతి అన్యోన్యా
శ్రయశ్చ. అనువాదరూపత్వాచ్చరుద్ర పరత్వానిశ్చయఇత్యుక్తం. కించ- కార్యభూతస్యవిశ్వాధికత్వాయోగాత్ విశ్వాధికత్వవిశేషితరుద్ర శబ్దస్య-
విశోకతోష్ఠపలక్షితశత్యకామత్వాదివిశేషితస్య * తత్రాపిద్రుంగగంపిశోకః * దహరోస్మిన్నన్తరఆకాశఇత్యాదివాక్యస్యగగనాదిశబ్దస్యేవప్రసి
ద్ధార్థపరత్వాభావేనభగవత్పరత్వంసిద్ధం. సన్నివమిద్దురుద్రశబ్దస్యకార్యవచ్యేదేనకారణరుద్ర పరత్వం. సత్యం - సతుపరమపురుషవచ- తన్వైవప
రమకారణత్వాత్. సనురుద్ర వివకారణావధ్యః ప్రతిపాద్యతఇతిచేత్ - ఇన్ద్రవివవాఆకాశవివవాకారణావధ్యతత్తద్వాక్యప్రతిపాద్యఃకింసాసో. ఇ
న్ద్రోదే ప్రసిద్ధమైవపరమకారణావధ్యసద్భావేనానాన్తరాభావాదితిచేత్ - తథాపివాప్రాప్తిప్రసిద్ధమైవపరమకారణత్వాసిద్ధిరితిత్యుక్తం. శివాదిశబ్దా

నాందిశేషపథాపనామత్వము క్తం- అతోఽస్యవాక్యసృజనవిషయత్వంనిర్ధం. యద్యపికల్పభేదేనహరణ్యగర్భజనకత్వేపిరుద్రస్య-సభగవతఃపర
మకారణత్వవిరోధః- తథాపిన్యాయపర్యాలోచనాయాంనారాయణపరత్వంరుద్రశబ్దస్యయజ్ఞతత్వప్రతీయతే. కించ- అస్మామపుష్పపరిషత్ ప్ర
భవద్విత్తీయఖిణ్ణదాః *దేవాత్మకక్షిం *ప్రేరితారంఛమత్వా*వ్యక్తావ్యక్తంభరతేవిశ్వమీశః *యదాత్మతత్వేనతుబ్రహ్మతత్వందీపోపమేనేహ
యైక్తిప్రచక్షేత్ *జ్ఞాత్వాదేవం * ఏకోహిదేవః ప్రదిశోసుసర్వాభిదేవాత్మప్రేరితీశబ్రహ్మశబ్దైఃపరమాత్మానిర్విజ్ఞః- లేవ *విద్యాదేవనికోనా
రాయణః *విశ్వంనారాయణందేవమక్షరంపరమం ప్రభం *అత్తానారాయణఃపరః *అట్టామహా ప్రేపురుషజ్ఞుస్థంఛసమాన్రితఃకేశస్సర్వస్యజ
గతః *యేనాక్షరంపురుషంజేవసత్త్వంప్రవాచతాంతత్వతోబ్రహ్మవిద్యామిత్యాదివాక్యప్రతిపన్ననారాయణప్రత్యభిజ్ఞాపకాః. అత్రేశశబ్దశ్చ
సరూఢఃప్రయుక్తః- కింతుయోగాత్- *అనీశశ్చాత్మా ద్వావజావీశనీశా *ఈశఃసర్వస్యేనిగైశస్యసప్రతిసంబద్ధితయాఅవయవార్థవివక్ష్యాప
కత్వాత్. *అనప్రకృత్యావిశ్వరూపోహృతకైత్యత్రానస్తజ్జస్తుయోగరూఢః- రూఢ్యవివక్షేనిమిత్తప్రతియోగకర్తృత్వాత్. ధృతీయేచ *య
ఏవద్విషురమృతానైశవస్తీత్యనేన *అమృత్యుపారభిత్వనవాకః ప్రత్యభిజ్ఞావ్యతే- సహిచరమపురుషవిషయం. ఏవముపక్రమోభగవత్పరః. ఏకోహి
దుద్రభిత్వస్యానస్తరం *విశ్వతశ్చక్షురుతవిశ్వతోముఖభిత్వాదిమస్త్రశ్చభగవత్ప్రత్యభిజ్ఞాపకః- తస్యవిషయద్వర్తపురుషవిషయత్వాత్. *ద్యావాప్య
భవీజనయన్మిత *గ్నిర్ద్యౌస్సమవత్రపద్భ్యాంభూమిరితవాక్యప్రత్యభిజ్ఞాపకం. *యోదేవానామితివాక్యమనువాదరూపమితిస్ఫుటం- కార్యస్య
పరమకారణత్వాదోగాత్రుద్రశబ్దస్యకార్యరుద్రవ్యతిక్రమియత్వేనవివాక్యస్యానువాదరూపతయాదోగాన్యర్థస్యాపకవాక్యస్యగుణమత్రత్య
భగవదసాధారణవిశేషజానుగుణంపభగవద్విషయత్వవిశ్వయః. *యాలేరుద్రశివాతనూరిత్యతోఽనస్తరం *తతోపరంబ్రహ్మపరంబ్రహ్మనమితివా
క్యంచ *నారాయణఃపరంబ్రహ్మేతిమహిమపరిపత్వప్రత్యభిజ్ఞాపకం. *ఈశంతంజ్ఞాత్వాఅమృతాభవస్తీత్యత్రఈశశబ్దఃపూర్వవద్యోగికః- జైరూ
ప్యాదోగాత్. *జేదాహమేతమిత్యనస్తరవాక్యస్తేతద్భిత్వపూర్వరుద్రశబ్దవాచ్యస్యమహాపురుషలామవగమయతి- ప్రకృతపరామర్శిత్వాత్. *త
తోయః పరతరమితివాక్యంతు *పరమతస్యేనాన్యనేత్యత్రఉపపాదయిష్యతే సర్వాననగిర్గీవత్వంచపుంసూక్తాన్యన్యకం. సర్వవ్యాపిపదం
తు *సర్వంవ్యాప్యనారాయణః స్థితభిత్వేరత్వా రయతి. భగవద్భిత్వం *భగవాన్విత్తంవాసుదేవపరిత్రం *భగవాన్వాసుదేవపరాప్రకృ
తిః *పరంపరిత్రంభగవాన్వాసుదేవః *యేభగవద్దంవాసుదేవమేవమితివాసుదేవాసాధారణః. అరవిమోన్సర్వతే *ఏవమేవమహాశక్త్యోస్థై
త్రేయభగవానితిపరమబ్రహ్మభూతస్యవాసుదేవస్యవాన్యగతి. సత్త్వప్రపరకత్వంభగవతత్వవిస్ఫుటం- *యోహాఖిలువాచస్యసాత్త్వికంకస్సో
స్థాబ్రహ్మచారిణోయోయవిష్టురితిహైత్రాయజీయశ్రుతే. అస్తాత్మత్వంచతథా-నువాలోపనిషత్ ప్రత్యభిజ్ఞాపకత్వాత్. *హృదామసీపేతితు
ఏద్యద్వర్తపురుషస్సారకం. అథ *సమాప్రశీలైత్యాదిమస్త్రీద్యయమేవాధీతం. ఈశానపదంతుసపుంసకత్వాద్యోగికమేవ- సరురూఢం- పుష్టితా
ప్రసక్తాత్. *సర్వస్యశరణంసుహృది *మాతాపితౄతానివాసశరణంసుహృద్భిర్నారాయణభిత్తమిప్రత్యభిజ్ఞాపకం. *సమామరగ్ర్యం
పురుషంమహాన్మమిమహాపురుషవిపస్యప్తముక్తి. ధాతృశబ్దమపిమహాపురుషశబ్దైకార్థయతి *అణారణీయానితి. చతుశ్చేచ *ద్వాసుపగ్ర్యాది
మస్త్రీద్యయంముద్ధాపనిషత్తాత్థ్యాత్ పరమపురుషపరత్వజ్ఞాపకం. అతః *మాంసంతుమహేశ్వరమిమహేశ్వరశిష్టోమాయా ప్రేరకత్వపరః- స
ర్వలోకమహేశ్వరం *క్షీరోదస్యోత్తిరంతీరంజగ్ముర్లోకహితాద్ధిసఃభిత్సద్వారమిత్యారభ్య*వాక్యంఖిలమహేశ్వరవిశ్వాదిమయాగిరిమహేశ్వరశ
క్త్యాభివత్రయుక్తః. *యస్మిన్నిదంసంచవిజైతసర్వమితిప్రకృతస్యసర్వస్యనియస్త్రయమీశానశబ్దేనోచ్యతే- పూర్వం *అట్టామహా ప్రేపురుషాన్త
రాత్మేత్యుక్తత్వాత్, తత్ర *ఈశానోభూతభవ్యస్యేతిఈశశబ్దస్యప్రసంబద్ధ్యభిధానేనరూఢివిరహవగ్దోగాత్, భూతభవ్యశబ్దనిర్విజ్ఞస్య జ్ఞానసర్వశబ్దేన
ప్రతిపన్నత్వా, చ. *యఃఈశోస్యద్విషదశ్చతుష్పదకస్తేదేవాయహవిపావిశేమేత్యనేన *హిరణ్యగర్భఇత్యాద్యద్వర్తపురుషవిషయత్వం ప్రతీయతే-
రచ్చభగవత్పరమిత్వపాదితం. ఏవంభగవత్పరానేకోపనిషత్తకార్థ్యప్రతీతే *జ్ఞాత్వాదివం *ఏవమేవకేవలభిత్వశబ్దద్వయంతర్వరణం. యుహుర
భ్యస్యమానస్యాపివశజ్జనరూఢార్థత్వాగ్రకాశశబ్దస్యేవఉపపన్నః- *అకాశభిత్తమహాచసర్వాణిహవాఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యంతే
అకాశంప్రత్యస్తయన్రితకాశోహ్యైభ్యోజ్యాయానాకాశఃపరాయణమితిహ్యకాశశబ్దోఽభ్యస్తః. కించ- *సర్వవ్యాపిపభగవాన్కాతస్మాత్ సర్వ
గతస్మిన్భిత్వయంతివశజ్జనాకరణికశివశబ్దానాంమాజ్ఞాన్యానిస్యాయత్వమేవదర్శయతి-సర్వగతత్వేపిభగవచ్ఛబ్దవాచ్యత్వాత్ నిర్దోషభిహితస్యాన్యః-అ
స్యధాసర్వవ్యాపిసర్వగతశబ్దయోపునరుక్తిప్రసక్తాత్. *తదక్షరంతత్వవితుర్వరణ్యంధ్రువమిత్యనేన *అక్షరంపరమం ప్రభం*ఏవితత్వవితుర్వరణ్యం
ధ్రువమదలమపురందిష్టుసంజ్ఞం సర్వాధారంధామేతిశ్రుతిద్వయైకార్థ్యమవగమ్యతే. *హృదామసీపేతివాక్యం *నైసమాన్యమిత్యాదిమస్త్రీద్య
యంచమధ్యగతవాక్యస్థావశజ్జనసరమపురుషవిషయతాంజ్ఞాపయతి- తద్భివాక్యత్రయంసముద్రాన్తర్వరణిమద్వర్తపురుషవిషయం. అతః *మాన
స్తోపజితిమస్త్రీధ్రురద్రశబ్దోపయవశక్త్యాఅపర్యవసానాద్వాభగవద్విషయః. అతఃపశ్య మేపి *భావాభావకరంజిమితివివక్ష్యాన్యాఖ్యాతః. షట్కే
పికాలస్యాపిపరిచ్ఛేదకఃకాల ఉక్తః. *భగేశం- విశ్వరూపిణాం చక్షామీశం. విశ్వరూపినిర్వాహకత్వస్యనిరజ్ఞుశబ్దమేవోక్తం * తమోశ్వరా
ణాంపరమంమహేశ్వరమితి. మహేశ్వరమితియాగికనిర్దేశః- సతు రూఢార్థపరః- వాక్యస్యైశ్వర్యపారమ్యప్రతిపాదకత్వాత్, * ఈశ్వరాణామి
ప్రతిసంబద్ధినిర్దేశా, చ - జైవతానాంపరమంజైవతంపతినాంపరమంపతిమిత్యనస్తరనిర్దేశవత్. తద్భివాక్యంజైవతత్వపత్తిపారమ్యపరం- తత్రజై
వతపతిశబ్దానకస్యవిదేవతావిశేషరూఢా- మహేశ్వరశబ్దశ్చతత్త్వానీయభితిస్ఫుటం. * సతత్వమశ్చ *పరాస్యశక్తిత్యాదిభిశ్చతత్త్వారమోపపాదనం.
*ఏకోదేవభిత్వాదివాక్యస్థవిశేషజానిచనారాయణప్రత్యభిజ్ఞాపకాని-*గూఢోత్తానప్రకాశతే *వ్యాప్యనారాయణస్థితః*సర్వభూతాన్తరాత్మా

౭. పహతపాపాదిహ్యోదేవపికానారాయణఇత్యాదైవకార్థాత్. *నతత్రసూర్యోభాతీతిమత్త్యశ్చముణ్డకౌషనిషత్కృతవల్లభీతత్వాత్విష్ణుఃప్రత్యభి
జ్ఞాపకః. *నాన్యఃపథా ఇతిపుంసూక్తంసూరయతి. ఈశాదిశబ్దానాంయాగితత్వమిశనస్యనిరుపాధికత్వంచదర్శయతి. *సఈశోన్యేతి. *యోబ్రహ్మ
ణంవిదధాతిపూర్వంయోవైవేదాంశ్చ. ప్రహిణోలితస్మైతంహశరణమహంప్రపద్యేఅమృతస్యపరంనేతుమితినిర్దేశాశ్చనారాయణపరత్వసాధకాః-య
ఇత్యనువాదరూపత్వాత్, బ్రహ్మణోభగవన్నాభిసంభవత్వశ్చుత్తేర్ధ్వతత్వాత్, *నివాసస్సుహృద్భిర్నారాయణఇతిశ్రుతత్వాత్, *ఆమృతస్యైవ
నేతుమిముణ్డకౌషనిషదిశ్రుతత్వాత్, చ్చ. *యదాచర్తవదితివాక్యముపాయాస్తరాభావపరం. *నాన్యఃపథాఇత్యుక్తాగ్ధదివరణరూపం. ఏవముపక్ర
మోపసంహారాదిర్భగవత్పరత్వావగమాత్ అస్యాఉపపదోభగవత్పరత్వంసన్ధం. ననుమహాపురుషాదిశబ్దానాం శివాదిశబ్దసమభివ్యాప్యతానాంశివ
పరత్వంస్యాత్. సత్యం-యద్యేకవిషయత్వమిష్టంశబ్దానాం-ఇష్టమేవతత్-తేహిశబ్దావికవిషయాః. యదిపరమపురుషేతరవిషయత్వం-న-సాధా
రణస్యాదోగ్యాన్యస్యచశబ్దస్యోగ్యాధాసాధారణబహుపనిషత్పట్టోపస్థాపితవిశేషపరస్పరాసంహిత్యుక్తిమితిధా. సహిచ్చాగశబ్దపశుమాత్రై
ర్యవస్యతి, నచపరమాత్మాదిశబ్దఃప్రసిద్ధాకాశేపర్యవస్యతి, యోగ్యత్వాదోగ్యత్వజైషమ్యంతువిశదయిష్యతే౭నస్తరమేవ. అతః పరమపురుషవిష
యత్వముపపద్యన్తితం. ఏవమిష్టరమహేశ్వరపురుషమహాపురుషాదిశబ్దానాంభగవద్విషయత్వాత్ ప్రపదసోపదేశరసస్మాత్వాచ్చ అస్యా ఉపని
షదో భగవద్భిత్తేకార్థ్యం స్ఫుటంకరం. యత్తు కైశ్చిజ్జివితం- సోపపద నిరుపపదపురుషశబ్దవాచ్యాత్తథావిధేశ్వరశబ్దవాచ్యస్యప్రకర్షఇతి. తత్తు
చ్ఛం-తథాసోపపదనిరుపపదేస్త్యశబ్దవాచ్యస్యాత్వప్రకర్షప్రసక్తాత్. *ఇదిపరమైశ్వర్యఇతిథాతోన్యోన్యోన్యోన్యైర్విష్ణుః. *ఇన్ద్రోమహేంద్రోస్సు
రనాయకోవేహిప్రసిద్ధిః. శ్రుత్వాదివిరోధేసమాఖ్యాదౌర్బలాత్ సృజ్యతయాసంహర్యతయాచావగతస్యేంద్రస్య సర్వస్మాత్పరత్వముపపన్నమితి
చేత్-శుల్కం. కించ-జీవవిషయపురుషశబ్దానికృష్టావిషయఇతిపరమాత్మనఃపురుషశబ్దవాచ్యత్వంసంసృజయభవతి-నహ్యత్వశబ్దోజీవేషిప్రయుక్త
ఇతిపరమాత్మనాత్మశబ్దవాచ్యతయానికర్షస్యాత్. సహిచ్చాగశబ్దోమద్భూతవాచీతి హరిశబ్దవాచ్యతయానిష్టాస్యమద్భూతసామ్యమింద్రోస్యాదిత్యస్యతా
తమభయసామ్యంభగవతోవాత్తే స్యామ్యంభవతీతి.

అధర్వణిఖానుంచ *కారణంతుధ్యేయస్యైవైశ్వర్యసంపన్నః సర్వేశ్వరశ్చముఖాకాశమధ్యధ్యేయఇతి ప్రతిపాద్యమాసంధ్యేయత్వం
పరమపురుషాసాధారణ భర్తాస్తరాశ్రవణాత్ ప్రసిద్ధశ్చముచిషయం. — ఇతి సశక్చిన్దీయ-కారణత్వస్య తదసాధారణ్యాదేవ తదావ్యైష్ట
స్యముముక్షుధ్యేయత్వస్యాపితదసాధారణత్వాత్. కించ-అస్యప్రకరణస్య *కశ్చధ్యేయఇత్యుపక్రమ్య *కారణంతుధ్యేయఇత్యనేనకారణత్వమ
నూద్యధ్యేయత్వదిగి పరత్వావగమాత్ పురుషసూక్తాది ప్రతిపన్నైవైవ పరమాత్మనోధ్యేయత్వవిధానపరమిదలవాక్యం. నచ శమ్ముఃకారణమితివా
క్యవృత్తిః-కించు కారణంశమ్ముః ధ్యేయఇతి-అన్యథా *కశ్చధ్యేయఇత్యుపక్రమ్యైవైశ్వర్యయోగాత్. శమ్ముశబ్దస్యాసాధారణ్యేపి ఆకాశప్రాణాది
శబ్దవత్ పరమాత్మపరత్వంస్యాన్యం-నచాయమసాధారణః *శమ్ముఃస్వయంభూర్భూమిణిఇతిహామపాతాత్. తథానారదీయపురాణేరుక్తాజ్ఞదచరి
తేబ్రహ్మణంప్రతియమవచనే *శ్రుణుమేవచనంశమ్భుపితామహుపితామహా మరణాదధికందేవయస్సితాపన్యఖణ్డనమితి, అత్రైవ *తమేవదేవతా
శ్రేష్ఠసంప్రాప్తేహివాసరే । యదిచాలయనేదైర్వాత్తతోహంతవకిచ్చిరః । సమేశ త్తుర్మహస్యమ్భాతేనలు ధ్వజదోమమేతి, ద్రుహిణవిషయభ
యూప్రయుక్తత్వాత్ *విశ్వాక్షంవిశ్వశమ్మువమితిభగవత్వపిశ్రౌతప్రయోగాచ్చ. *బ్రహ్మవిష్ణురుద్రైర్వాగైస్సర్వసంప్రసూయైవైశ్వర్యత్వ
త్రివాదశ్చానువాదరూపత్వాత్ ప్రపక వాక్యానురోధిభగవదుత్పత్తిరవతారరూపా౭నూద్యతే. భగవతాసూత్రకారేణైవాధర్వణిఖావాక్యస్థశ
మ్ముశబ్దస్యభగవద్విషయత్వముత్పత్తిరవతారరూపత్వంచఉపబృంహితం *ఇతినారాయణశ్చమ్ముఃభగవాన్ జగతఃప్రభుః । ఆదిశ్యదిబుధాన్సర్వాన్
అజాయతయగోకులేఇతి. అవతారవచనేశమ్ముశబ్దస్యనారాయణవిషయత్వదర్శనాత్ పూర్వవాక్యప్రతిపన్నస్యభగవజ్జన్మనో౭వతారరూపత్వం,
శమ్ముశబ్దస్యభగవద్విషయత్వం, చహిదర్శితం. ఈశానశబ్దశ్చయాగితఃకారణవిశేషణం-సర్వస్యేతానైవైశ్వర్యేనప్రతియోగికనిర్దేశా, దిహిపిత
త్పృత్యభిజ్ఞానాత్, ప్రయోగసాధారణ్యా, చ్చ. మోక్షధర్మహి *తస్మాత్ప్రసూతోయఃకర్తాకార్యంకారణమేవచ । సోనిరుద్ధస్య ఈశానఃవ్యక్తిస్సా
సర్వకర్తృస్త్విభగవతిప్రయుజ్యతే, తత్ర భగవద్వచనేచ *నిత్యంహి నాక్షిజగతిభూతంస్థావరజ్జమం । ఋతేమామేకమీశానంపురుషంలొకజీవసమి
తిచప్రయుక్తః, ననుకారణంవిశేష్యం-కిన్తుశమ్మురేవ. కారణశబ్దస్తుతద్విశేషణం-అన్యథా *కారణంతుధ్యేయఇతిభిజ్ఞానుపపత్తేః. సత్యం-
శమ్ముశబ్దోవిశేష్యసమర్పకః-తతఃకిం. ప్రసిద్ధశమ్భుధ్యేయత్వసిద్ధితిచేత్. న-కారణశబ్దస్యకార్యశమ్మువ్యావర్తకత్వాత్. నచకారణత్వాదితేహ
తుగర్భతాకల్పా-కార్యత్వస్యశ్రుతిసిద్ధత్వాత్. భగవతః *ప్రసూయైవైశ్వర్యత్వస్మత్వైశ్వర్యస్యవాక్యస్యానువాదరూపత్వాత్, అనువాదస్య ప్రాపకా
నురోధిత్వాత్, ఉత్పత్తిప్రాపకవాక్యేషుచా కర్మహేతుకత్వేన అతత్ఫలార్థత్వేనచ విలక్షణతయాభగవజ్జన్మనః స్వేచ్ఛాకృతస్యనిర్భుతైశ్వర్యావిరోధి
త్వాత్, అజహత్స్యభావతయాచిత్తైశ్వర్యోద్దీపకత్వాత్, చ్చపరమకారణత్వాప్రచ్యుతేః. స్వపారతంత్ర్యవహకర్తృస్తరాభావోహిపరమకారణత్వం.
*నచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిగతిమిశ్రుతిః. అవతారవైలక్షణ్యంచ *అజాయమాసోబహుధావిజాయతఇతిప్రతిపాద్యతే. అజాయమాసఇతిసాం
సారికవజ్జన్మనిక్షేధః-నస్వరూపనిత్యత్వపరః-నాపిజన్మమిథ్యాత్వపరః-అన్తదాదేరపిస్వరూపనిత్యత్వాదేరవిజిచ్ఛతయా *తస్యధీరాపిబిజానన్దియోని
మితివాక్యస్యనిర్భుతత్వప్రసక్తాత్. ఇదం చస్పష్టముచ్యతే *యేన సూర్యస్తపతితేజస్సద్భవితాపుత్రేణపితృమానోన్వియోనౌ । నావేదవన్మనతేతంబృ
హస్తంసర్వానుభూమాత్మానంసంపరాయే । ఏషనితోమహిమాప్రాహ్మణస్సనకర్తృణావర్ధతేనోకనీయాన్ । తస్యైవాత్మాపదవి త్రంవిదిత్వానకర్తృణా
లిప్యతేపాపకేనేతి. *యోనియోనావిత్యనేన *పరిజానన్దియోనిమితిశ్రుతిఃప్రత్యభిజ్ఞాయతే. *యేనసూర్యస్తపతిత్యనేన *తస్యధాసాసర్వమిదందిభాతి

తిమ్మిణ్ణోపనిషత్ - సాహిపరమపురుషపరా. *నావేదవిత్తమతేతంబృహ న్మమిత్యనేన *వేదాహమేతమితి *ధీరాఃపరిజానన్తితి శ్రుతిః. *పదవిదితపదశబ్దైః *తత్రైతదంసంగ్రహేణ బ్రవీమ్యమితి *తద్విష్ణోఃపరమంపదమితికర శ్రుతిః. *సకర్తజేత్యనేన *అపహతపాష్టాదివ్యాదేవవికోనారాయణ ఇతివాక్యంచ. అత ఇదంవాక్యంభగవద్విషయం. పుత్రేణ- స్వకార్యభూతేనదశరథాదినాపితృమత్త్వం, తస్మావేదవిదవేద్యత్వం, తదవతారస్వాకర్తములత్వం, తద్ధానవతాం భవభయభ్యంస, శ్చ హ్యత్ర ప్రతిపాద్యతే. ఈదృశజన్మానువాదశ్చ ధ్యానవిధ్యుపయోగీ - ఇతరస్సజ్యసజాతీయతయాఅపత్తిగ్గస్య ఉపాసకసౌలభ్యజ్ఞాపనార్థత్వాత్. ఏవమర్చప్రతిపన్నభగవజ్జన్మనః స్వేచ్ఛావతారరూపత్వాదేవ హియదోఃకులేజాయమానోనారాయణ శ్చముఖ్యశబ్దేనమహాభారతేవిశేష్యతే. సన్యేవంసరి బ్రహ్మాదీనామవిజన్మస్వేచ్ఛావతారరూపంకింసస్మాత్. స- ప్రాచకవాక్యానురోధిత్వాత్ అనువాదస్య. కురైతేపంజననకర్తములత్వావగమః. ఉత్పత్తిశ్రుతేరేవ. ఉత్పత్తిశ్చైత్ కర్మమూలేత్యైర్వర్గికం భగవత్ స్వవతార శ్రుత్యాతదపాదితం. అపవాదాభావేపృథక్కర్మములత్వా శ్రయణేనప్రొదిజన్మనోపవతారత్వస్యసంశ్చ- బ్రహ్మాదీనామిన్ద్రాదీనాంచ ఇన్ద్రనిపితేషాశ్రవణాత్, ఉత్పత్తివచస్యత్రాపిక్వచిన్యగవత్కవ అకర్తవశ్యత్వా శ్రవణా, చ్చ. *హిరణ్మయఃపురుషః - ఏవహిసర్వేభ్యోపాశ్చభ్యఉదితః *అపహతపాష్టాదికర్తజేవ ఏకోనారాయణః *అపహతపాష్టా - సజ్జతమఃపురుషఇతిహి భగవతో ౭కర్తవశ్యత్వం శ్రూయతే. తదైక్యాత్ బ్రహ్మాదీనామకర్తవశ్యమితిచెన్న - ఇన్ద్రాదీనామపి తథాత్వప్రసక్తాత్. విశ్వేనత్యకర్తవశ్యత్వం - కర్తవశ్యత్వరూపభేదక భూతావేసత్వైక్య మిత్యన్యోన్యాశ్రయశ్చ భగవతో ౭కర్తవశ్యత్వంచ స్వప్రకరణసీద్ధమితి నాన్యోన్యాశ్రయః. ఏవమత్పత్తిప్రాచకవాక్యగీర్ణం భగవతో ౭జాయమానస్యజాయమానత్వరూపం బ్రహ్మదిభ్యోబైలక్షణ్యదుత్తైవోచ్యతే *సకారణంకారణానామితి. స ప్రమాదైర్బలి విభక్తివిచిత్రామేనానుషజ్ఞః. కారణానాంకారాన్యభగవతోసప్రహ్మదివదుర్బలిత్యర్థః *ఏవవికోధ్యేయఇత్యత్రాపిపితశబ్దోప్రాధాన్యపరః - *కిమేకంధైవతమితివత్. సహ్యకర్తవ్యసంఖ్యాశ్రయదేవతాప్రశ్నః ప్రశ్నదైయధ్యాత్. తస్మాత్ *కాశ్యపంపిమితివత్ సమాభ్యగిరహిత్యిదివోవిశేష్యతే- తేన ప్రసిద్ధివవ్యాప్యత్తి. అతో ౭గర్వభిఘాయామపిభగవంపివధ్యేయత్వం ప్రతిపాదితం. యతోహిరణ్యగర్భప్రజాపతిధాతృస్వయంధ్యాదయఃఉపాసకమురు గ్రమహదేవమహేశ్వర పరమేశ్వరాదయశ్చకారణవిషయాశ్చబైలవయవశక్త్యావాలపర్యపసానాద్వానారాయణపరాఇలయ క్తం - అతపివహిభగవాన్సుత్రకారపితభగవతాన్నజ్ఞామహాభారతే ప్రాయజ్ఞ. యథా *హిరణ్యగర్భశ్చ తు ఘ్నాన్యాస్తేవాంసురభోరుణఇతి. కృష్ణం ప్రతిద్రావదీ *పుష్పప్రజానిసత్త్వామామూలేకం ప్రజాపతిమితి. మోక్షధర్మ *విక సత్వేదభగవాన్ధాతానారాయణస్వయమితి. అశ్వమేగితే *విష్ణురేవాదిసర్వేకుస్వయమ్మాంబుర్భవతి ప్రభుఃఇతిచ. స్వయమ్మాంబుర్విష్ణురేవచతుర్ముఖాత్వత్వే ప్రాచీనత్రవ్యసృష్టాప్రభుర్భవతి- సచతుర్ముఖాదిత్యర్థః. *సోనిరుద్ధస్స ఉపాసోవ్యక్తిస్సానర్వకర్తస్యితి. *ఇతిసారాయణశ్చమ్భుర్భగవాన్జగత్ ప్రభుః ఆదిశ్యానిభాన్సర్వాన్ అజాయతయదోఃకులఇతి. *రుద్రోపమగిరాబధ్రః. తథా *సమశ్చకారమస్తాత్పరమంపరమేశ్వరం జగాదజగతాం ప్రస్తాపరమంపరభర్తవిత్తార్థశ్చ *వాన్మదేవతేత త్రేయూగీతంయథాతథమితి. *బయవిశ్వమహదేవజయలాకహిలేతతత్త్వార్థశ్చ *నారాయణసుమహ్నరజయకర్తృగనుర్భవేతి *భోక్తారంబురతసాంసర్వలోకమహేశ్వరం *యోమామజననాదించవేత్రిలోకమహేశ్వరమితిచ. *తత పైవిబుధాస్సన్వే బ్రహ్మలేవమహర్తయః వెదబృహ్మసవిధినాబైష్యవం క్రతుమారభన్తిత్వార్థశ్చ *తేకాద్రయగధర్మాణోపాగాఃపరమసర్వతాః | ప్రాపురాదిత్యవర్తంతంపురుషంతమసఃపరం | బృహ న్సంసర్వగండేవమాకానంపరచంప్రభుః తతోఽకరణోదేవస్తాన్సర్వానమరాన్ధీతాన్ | అగిరీరంభాపే. పంచాక్యంభిస్తామహేశ్వరఇతిచ.

అధర్మగిరీచరు ద్రవ్యైవసర్వాత్మభావాదయఉచ్యంతే- పరమపురుషసాధారణలిక్ష్ణాభావాత్. సర్వాత్మభావాదయస్తుసమ ప్రచిదచిద్వాన్వితకాలపితృతదసాధారణాః- అతోరు ద్రవ్యేతేసంభవన్తి. అతపివా త్ర ప్రచర్యసవిద్యాన్యాయాఃపి నావరం- ప్రసిద్ధేవ్రస్యేతే త్రజ్జన్యచిదచిద్వాన్వితకభర్తాన్వయానాగాత్ తత్ర తచ్చరీరకపరమాత్మోపాసకపరత్వము క్తం- సమపరమపురుషసాధారణభర్తాసంభవాత్. ఇన్ద్రాదీనామపిసంహారాదికారణస్యరు ద్రస్యచిదచిద్వాన్వితకభర్తాన్వయస్సంభవచీపివ ప్రతిపాద్యతఇతినతచ్చరీరకార్థానరపరత్వం. — ఇతిశక్త్యాంగముచ్యతే- కారణత్వవ్యాప్త్యైక్యాదపిచిదచిద్వాన్వితకభర్తః పరమపురుషసాధారణఇతిస్థితత్వాత్ రు ద్రస్యతదసంభవేనతచ్చరీరక పరమాత్మపరత్వమున్ధేయం. కించ- రు ద్రస్యసృజ్యత్వాది శ్రవణాత్ పరమకారణత్వాభావశ్చదర్శితః. సంహార్యత్వంచ *స బ్రహ్మనేశానఇతి. ఉపబృంహితాచేయం శ్రుతిః శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే : బ్రహ్మశమ్భుస్తథైవార్కచిన్ద్రమాశ్చశత క్రతుః | ఏవమాద్యాస్తథైవాన్యేయైశ్చవైష్యవేదజనాః జగత్కార్యావసానేతువియజ్యవైష్యవేదజనావిదేజసశ్చ తేనర్వేషజ్యత్వముపయాన్తివై ఇతి. అతఃకార్యకోటినివిష్టస్యసర్వాత్మభావాద్యసమ్మివాత్ ప్రతర్దనోపాసనన్యాయేనతచ్చరీరకపరమాత్మపరతమైవనిర్వాహయాయ క్తః. సచాత్రన్యాయాపేక్షా- పరమాత్మాను ప్రవేశస్యకణ్ఠోక్తేః. తథాహి- *దేవాహవైస్సర్గంలాకమగమకేదేదేవారు ద్రమప్యచ్ఛకోభవానితిసో బ్రవీత్ అహమేకః ప్రథమమాసంవరామిచభవిమ్యమిచనాన్యఃకశ్చిన్తతోవ్యతిరిక్తఇతి సో నరాదనరంప్రావిశత్విశశ్చానరంసప్రావిశత్ సోహంనితోస్వినితోస్వి బ్రహ్మహం ప్రాజ్ఞఃప్రత్యజ్ఞోహందక్షిణాజ్ఞోదజ్ఞోహంధశ్చీర్ధ్వంహంధిశశ్చవిదిశశ్చాహం పుమానహమపుమాన్ స్త్రీయక్షశ్చాహంసావిత్త్ర్యహంగాయ త్ర్యహంత్రిక్షువజగత్సనుక్షుప్తాహమిత్యాది. తత్ర సర్వాత్మభావమనుసందభతోరు ద్రస్యబుద్ధిస్థపరమాత్మాసఇతిపరామ్యశ్చతే. సఃఅన్నమయాదేర నరాత్తనోబుద్ధ్యవశ్కారరూపా న్దేశకరణవర్గాత్ అ నరం-జీవాత్మానంసః- పరమాత్మాప్రావిశత్, దిక్పటోపలక్షితవాక్యతేతనానామ నరంచజీవంసః- పరమాత్మాప్రావిశ, దితిరదనుప్రవేశకణ్ఠోక్తేః. సను *సా నరదిత్యాదికం శ్రుతివాక్యం- సతురు ద్రవాక్యం- తస్యేతికరణేనసమా ప్రత్యాత్ ఇతి. స- *సోహంనితోస్వినిత్యఇత్యాదీనారు ద్రవాక్యానామనుగతిదర్శనేనరు ద్రవాక్యప

రిగమూక్షేః తథాసతిసో బ్రవీదితివాక్యాన్తరాధ్యాహరప్రసక్తిః- సచానధ్యాహరేసంభవతినోపపద్యతే. తదయమర్థః - డేవతాత్వేనసాజాత్యేసిప్ర
భావాతిశయదర్శనేనసంబంధేవాఅపృచ్ఛత్ *కోభవానితి. కిమన్తదాదిపద్యతామాత్రం- ఉత పరమకారణభూతఇతిప్రశ్నాభిప్రాయః. *ఆహ
మేకఅసమితికారణత్వము క్తం *ప్రథమమాసంవర్తామిచభవిష్యామితిసర్వాత్మభావఉక్తిః. అన్వయముభేనో క్తంసర్వాత్మభావంవ్యతిరేకణోపపా
దయతి *నాన్వయితి. ఇతిద్వైతౌ. మద్వ్యతిరిక్తాభావాదిత్యర్థః. అయంసర్వాత్మభావవ్యవదేశకీంపరమార్కత్వాత్ - ఉదాహరణార్హత్వాత్కత్వాదివిశిష్టా
యాంపరమాత్మానుప్రవేశనిబద్ధసత్తాహ *సో నరాదితి. స్వస్తిన్సరమాత్మానుప్రవేశస్వప్రస్తానాభిప్రాయేణేదమము క్తం *విశిష్టాన్సరమితి. య
ద్వా- *నాన్వయికశ్చిన్త్రోవ్యతిరిక్తకర్తుకైసర్వాత్మవ్యవదేశకీవ్యవదేశాత్తాత్కాయామాహఇతి. ఇతిః ప్రకారే. ఇన్ద్రవిత్వర్థః. వివక్షితంసర్వాత్మత్వ
ప్రకారమాహ *సో నరాదితి. యద్వా-ఇతిశబ్దసోత్తరత్రాన్వయః *విశిష్టాన్సరంసప్రావిశదితీతి. యస్మాత్పరమాత్మాప్రాదిశితోతస్మాదన్యచ్ఛరీ
రకపరమాత్మనోన్యన్నాస్తీత్యర్థః. అధ్యాహరదాపి శ్రుతపదస్యాన్వయవిశేషకల్పనంన్యాయ్యం అస్తువాఅయమితిశబ్దస్సమాన్వయః- ఉత్తరత్రచసో
బ్రవీదితిఅధ్యాహరస్సహ్యతాం- తదానీమప్యయమర్థః- సః- రుద్రఃదేహేన్ద్రియాదేరనరాత్-జీవాదనరం-చరమాత్మానంబుధ్యాప్రావిశదితి. య
థా *యస్యయస్యయోభావనేనతేనహితంసరంఅనుప్రవిశ్యమేధావీషీప్రమాత్మవశంసయేదితి. వివం*మాముపాస్వ*పద్మైరత*శశ్యన్మృషీర్వా
మదేవ్యప్రతివేదేఅహంమసురభవంసూర్యశ్చ *సర్వగత్వాదనత్వస్యసవివాహమవస్థితః। మత్తస్సర్వమహంసర్వం మయిసర్వంసనాతనే। ఆహమేవా
వ్యయోనిప్యఃపరమాత్మైత్యని నయదివిజ్ఞప్రవామదేవప్రహ్లాదాదీనామివస్వాన్తర్యామిపరమాత్మబుద్ధ్యారుద్రస్యసర్వాత్మభావోదేశేచబ్యక్తంభవతి. త
థామన్యశబ్దంహింపవాకాసూత్రకారస్త్రీపురవిజయో*విష్ణురాత్మాభగవతోభవస్యామితలేజసః- బ్రహ్మరుద్రసంవాగే *యచ నరాత్మామమచయేచా
స్యేదేహిసంజ్ఞితాః। సర్వేషాంసాక్షిభూతోసానగ్రాహ్యఃకేనచిత్క్వచిదితచ. *సోహమిత్యాదినాసర్వాత్మభావప్రపంచనం. ద్విరీయఖణ్డోరుద్ర
వాక్యానువాదేనస్తువిపరత్వాత్తదన్తర్యామిపరమాత్మవిషయః. *యోవైరుద్రస్సభగవానితి- యోరుద్రాన్తర్యామిసహాసేదేవభక్త్యర్థః- భగవచ్ఛబ్ద
స్యవాసుదేవాసాధారణత్వాత్. తచ్ఛబ్దస్థితం. *యోవైరుద్రస్సభగవాన్యశ్చవిష్ణురిత్యన్తర్యామిణవివావతారరూపవిరూప్తత్వము క్తం. తృతీయేరుపర
మాత్మనోబైభవం. తద్వాచకస్యబీజారస్యనామధేయానిచతుర్థే. తన్నిర్వచనంపంచమే. షష్ఠేతు*తదేతదుపానితవ్యంనిచాంచ్యరంశాన్తిమేతీలిరుద్ర
శరీరకపరమాత్మోపాసనంసాజ్ఞము క్తం. * నతమేతత్వాశుపతమితి- శుపతరూపపరమాత్మోపాసనాశ్చతయాశుపతసంబద్ధంపాశుపతం - సతుపా
శుపతాగమప్రతిపాద్యం- తద్భిరవ్యయకల్పకాభావాత్. సమన్త్రకభవితస్సర్వసంతుప్రకరణగృహీతత్వాత్ ననర్వత్ప్రాప్తో-దర్శనూర్థమాసప్ర
కరణగృహీతప్రయాజవత్, సాత్రామణిప్రకరణగృహీతసురాగ్రహవత్, చ. తస్మాదధర్వారేనిరుద్రాన్తర్యానారాయణవివప్రతిపాద్యః-
యథాప్రతర్జనవిద్యాయామిష్టాన్తర్యామి.

*ఇన్ద్రోమాయాఃపురుషాచఈయతే *మాముపాస్వ * ఇన్ద్రంనిచిత్వఃపరమేవ్యామన్నితికారణతోపాస్వత్వప్రాప్యత్వానీప్రీతిషయాని
యథాప్రసిద్ధన్త్రవ్యతిరిక్తవిషయానివ్యాఖ్యాతాని- తత్త్రవాన్యత్రామిరుద్రవిషయానికారణత్వాదిపరాణివాక్యానినేతవ్యాని - *నబ్రహ్మచరవస్సే
న్ద్రైకలితస్సేన్ద్రైకలితయాభగవద్విభూతిత్వాత్. సను *హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్ర *వికోహవై నారాయణఆసీత్ * ససన్నచాసన్నివవకేవలజ
తి*విరాజోఅభిపురుషః * ఇన్ద్రోవరుణఃసోమోరుద్రఃపర్జన్యోయమౌమృత్యురీశానః * బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాన్ద్రైసర్వేసంప్రసాయన్ద్రైకత్రియా
ణామపికారణత్వైకార్యత్వేచావిశేషశ్రుతేనారాయణాదిశబ్దానాంరూఢిమాత్మహిరణ్యగర్భాదిశబ్దానాంప్రసిద్ధార్థత్వాగేకోహేతుః. *ఆకాశాదే
వసముత్పద్యతై * ప్రాణమహాభిసంవిశన్తిప్రాణమభ్యుజ్జీవాతే * ఇన్ద్రోమాయాఃపురుషాచఈయతే * ఆత్మనాకాశస్సంభూతః * వితస్మాజ్ఞాయ
తేప్రాణః * ఇన్ద్రోవరుణైత్యాకాశప్రాణేన్ద్రియీనాంచకార్యత్వకారణత్వశ్రవణావిశేషేషి ఆకాశాదిశబ్దానాంరూఢిత్వాగేకోహేతుః. కార్యత
యాఽవగతానాం పరమకారణత్వాద్యోగ్యత్వమితిచేత్- తుల్యం. సను సకారణవిషయయోర్నిరణ్యగర్భరుద్రశబ్దయోఃప్రసిద్ధార్థాద్యోగ్యతా- కా
ర్యత్వేనతిహ్యయోగ్యత్వం- కారణవిషయరుద్రాదిశబ్దాః ప్రసిద్ధరావిన-కార్యవిషయాస్తుప్రసిద్ధేతరవిషయాఃస్యుః. స- కారణవిషయాణాంరు
ద్రాదిశబ్దానాంప్రసిద్ధార్థపరత్వేనత్యేకకారణత్వానుపపత్తే. తదనుపపత్తిశ్చరుద్రాదిశబ్దానామేకవ్యక్తివిషయత్వేనప్రత్యక్షత్వత్వభావాత్. కార
ణైకత్వంచావర్జనీయం- అన్యథా అద్వితీయత్వప్రతిజ్ఞాద్యప్రాస్తనమాభ్యధికినిషేధాద్యనుపపత్తే. అతః కారణవిషయాణాంరూఢిత్వాగేప్రాప్తేస
త్వయోగ్యాధానామేవరూఢినాదరణీయా- సమయోగ్యస్వాధానామపి. ఇథంహిరణ్యగర్భాదిశబ్దానాంప్రసిద్ధార్థాద్యోగ్యత్వం, నారాయణాదిశబ్దా
నాంయోగ్యాధ్యత్వం, చ దర్శితం. అతోఽన్యత్రామిరుద్రహిరణ్యగర్భాదివిషయాణివాక్యన్యేవమున్నేయాని... ..

వివందిత్వాత్తందర్శితం. అసన్తాఃకారణపరవాక్యవిశేషవివంద్యాభ్యేయాః. యతో అనువాదరూపతయా, సాధారణతయా, యోగ్యేతరా
ర్థతయా, యోగ్యాధ్యప్రత్యభిజ్ఞాపకభర్తృపరతయా, చ ప్రాపకాసాధారణయోగ్యాధ్యతద్ధర్మప్రత్యభిజ్ఞాపకవస్తువిశేషవిషయవాక్యసాక్షాత్సర్వేవా
క్యవిశేషాతత్తదధికరణస్వాయీనుగృహీతానారాయణపరాః - అతవివహ్యుక్తంభగవతావేదవ్యాసేనసూత్రకారేణ *తత్త్వంజిజ్ఞాసమానానాం
హేతుభిస్సర్వతోముఖైః। తత్త్వమేకోమహాయోగీహారిర్నారాయణఃపరజ్ఞి, హేతుభిః- సమన్వయలక్షణోక్తవ్యాప్తైః. సర్వతోముఖైః- తత్తత్త్వభిభే
దభిన్నైర్విత్వర్థః. తథాసర్వవిద్యోపాస్యశ్చసవివేత్సుక్తం *ఆలోద్యసర్వశాస్త్రాగ్రహిచార్యచపునఃపునః। ఇదమేకంసునిష్పన్నంధ్యయోనారాయణ
స్వదాఇతి. ఆలోద్యేత్యనేనప్రమాణపర్యాలోచనము క్తం. విచార్యేత్యనేనాన్వృతఃపరీక్షణము క్తం. సునిష్పన్నం- బాహ్యకుద్భవ్యవిచార్యంనిచ్చి
తమిత్వర్థః. తస్మాదయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదేనారాయణస్యకారణత్వంపాదపతుష్టయేనప్రతిపాదితమితినిర్ధం.

జనాప్యనుపపన్నా. ప్రకృతేః బ్రహ్మత్వసమర్థనేన సర్వే-మహదాదయోపి బ్రహ్మత్వేన వ్యాఖ్యాతా ఇతి హితవ్యోజనా. * ప్రకృతిశ్చైతీమా త్రే, ప్రకృతిశ్చ బ్రహ్మపాదానపరః- సత్త్వవ్యక్తపరఇతి సమర్థనేన సామ్యుదస్తాభవతి. కించ- ప్రకృతేర్బ్రహ్మసత్త్వేన బ్రహ్మణః పాదానత్వే ప్రతిపాదితే మహదాదీనాం బ్రహ్మత్వం సప్యధక్మమర్థనీయం- తేషాం ప్రకృతికార్యతయా తద్వైవాసన్యత్వాత్. కార్యకారణయోరసన్యత్వం సమర్థనీయమితి యేన్న- తస్యారమ్భజాధికరణకృత్యాత్. మహాశఃపరమిత్యాదివాక్యానాం జ్ఞానమహదాదీతత్త్వప్రతిపాదకత్వంచతుర్థాద్యవిరుద్ధం. సచచతుర్థాద్యేనైభవవాదః- ఇహ త్వర్థతత్త్వోక్తిరితి కల్ప్యం- అస్యమాత్రస్యగత్యస్తరసంభవేన కల్పకాభావాత్, మహదాదీతత్త్వప్రతిపాదనపరత్వే ఖిమమన్వపరంకించదితివాక్యస్య ప్రకృతిపురుషాంతైశ్చైవరనిషేధకత్వప్రసక్తౌ, చ్చ. — ఏలేన- ప్రధానకారణనిరాసేన సర్వే-పరమాణ్యాదికారణవాదాహేయతయా వ్యాఖ్యాతా ఇతి భాగ్యుక్తః. తదప్యయం క్తం- తత్త్వరూపప్రతిక్షేపస్య తర్కపాదకృత్యాత్ పూర్వమకృతత్వాచ్చ. తేషాం శ్రుతినిర్దత్తం ప్రతిక్షేప్యమితిచేత్- ఉదాహృతవాక్యా నామతత్త్వరత్వం తన్నిరూపణాదేవ నిర్ణయమితి సప్యధక్మ క్తవ్యం. అనుదాహృతవాక్యానామతత్త్వరత్వం వివక్షితంచేత్- తన్నిలేషాం ప్రధానకారణతా ప్రతిపాదకత్వంచ ప్రతిక్షేప్యం. తదానీమయమధః- అనుదాహృతవాక్యేష్యపి ప్రధానపరమాణుకారణవాదాదయోనిరస్తా ఇతి. తదానీం ఏతేనేతిపదస్య ప్రధానకారణవాదనిరాకరణేనేతి వ్యాఖ్యానమయం క్తం- పరబ్రహ్మపరత్వసమర్థనేనేతివ క్తవ్యం. తస్మాద్భిష్య క్తయోజనైవ సామజ్ఞ్యవతి. — పాదచతుష్టయవిభాగమేవంవర్తయన్తి కేచిదాచార్యాః- ప్రథమపాదే పరమకారణభూతచిదచిద్విలక్షణపురుషవిశేషనిర్ణయః. ద్వితీయే జగద్భరీరకత్వం. తృతీయే సర్వాత్మకత్వప్రకారః. చతుర్థే తత్త్వత్కార్యతద్భరిరాతదాత్మకవస్తవసంభవః ప్రతిపాద్యత ఇతి. తేషు ద్వితీయాద్యే సర్వజగద్భరీరకత్వం * సర్వంభవీదం బ్రహ్మత్వత్ర దర్శితం. తత్ర చ సాభివత్ జ్ఞానాధిష్టితశరీరకత్వం- కింతు స్వరూపేణ సర్వశరీరేషు గుహప్రవిష్ట స్థితద్భరీరకత్వమితి క్తం ద్వితీయే. సకేవలమిద్రియాశ్రయశరీరాణామేవ- ఇద్రియాణామపితద్భరీరకత్వము క్తంతృతీయే. చతుర్థే తు సకేవలమిద్రియాణాం- కింతు సర్వతత్త్వానామపితద్భరీరకత్వం ప్రత్యేకము క్తం. షడ్భిమేతుసముదాయరూపేణ చ శరీరకత్వము క్తం ఖిమమన్వపరమితి సాదితి. తస్యముముఖ్యపాస్యత్వం ప్రశస్యితం షడ్భిష్యద్విత్వీయపాదార్థః. తృతీయే తు ఖిమత్వదనాశ్వాంతేతి సర్వహేయాన్ప్రవిష్టత్వము క్తంతాద్యే. సతావన్మాత్రం- నిరతిశయానస్తక్షాద్విత్వీయే ఖిమమన్వపరమతత్త్వమితి. సముక్తస్యేవానస్తమాత్రం- కింతు ప్రకాశితత్వము క్తంతృతీయే. భయానకత్వమాత్రవ్యావృత్త్యర్థం ముక్తస్రాప్యత్వంచతుర్థే. ప్రాప్యన్యైవ నిరతిశయభోగ్యం గుణాత్మకము క్తం షడ్భిమే. తస్యమాత్రవదవిజుగుప్సనం, పితృవచ్ఛిడకతయా భయహేతుత్వము క్తంతాద్యే. త్రితయం ప్రాసక్తికం. సుఖస్వాదిసర్వావస్థాస్య ప్రపణము క్తంచరమే. ఏవమాత్మత్వప్రకారస్త్రీయపాదార్థః శరీరగతః పాస్వప్రత్యాయాస్వాసాధారణరూపాస్యభావాభావేన చ స్థితస్య సర్వావస్థానుశరీరధారకస్య హ్యత్వత్వం- ఖిమమన్వ కంజానభాత్వానమితి వ్యాఖ్యానాధికరణవిషయవాక్యం. చతుర్థపాదే సత్తదభీనత్వం జగతాద్యేపుదంతం. అతత్కార్యత్వం ద్వితీయే. అతదాత్మకత్వం తృతీయే- ఖిమమన్వపరమితి హివాక్యం. అసదవ్యాకృతాదినాయేన కేనాపి శబ్దేన ప్రవిష్టస్యాపి వస్తుసోఽతదాత్మకత్వంచతుర్థే. విశేషతత్త్వే తనస్యాతదాత్మకత్వం షడ్భిమమన్వపరమితి. సేవస్వరసాఙ్ఘోక్త మతదాత్మకత్వంపుదంతం సప్రమే. సమర్థితస్యార్థస్య సార్వత్రికత్వము క్తమప్రమే. ఏవం జగతస్తదభీనత్వతత్కార్యత్వాది ప్రతిపాదనము ఖేన అతాదభీన్యాతత్కార్యత్వాదిపుదాసాత్ బ్రహ్మకారణత్వం నిరీకృతంచతుర్థపాదేనేతి. ఆయంచ విభాగస్యం ప్రదాయ సిద్ధత్వామపపన్నశ్చానుసంధేయః. ...

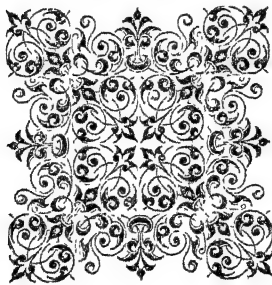
సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీ హరితమలలికావాగ్విజయసూనునా శ్రీ రజరాజవిష్ణుజ్ఞానబ్రహ్మసాపరనామధేయేన శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమర్థిత భగవద్రామానుజవిరచిత శారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన శ్రీ సుదర్శనసూరిణా విలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

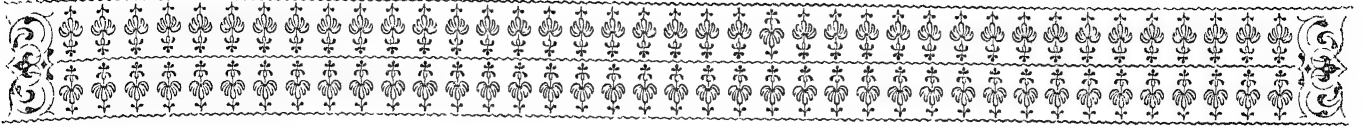
సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

— ❦ —



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౩౫. — సముదితసూత్రసంఖ్య- ౧౩౮.



శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయ క్రీభాష్యమ్.

ద్వితీయాధ్యాయే— ప్రథమపాదః.

స్మృత్యధికరణమ్.

— శ్లోకః —

౧॥ సూ. శ్లోకః స్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్త్యతిచేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్తౌ ॥ శ్లోకః

ప్రథమే_ధ్యాయేప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరాదచేతనాత్తత్సంస్మృతౌత్తద్వియుక్తాచ్చచేతనాదథాన్తరభూతంనిరస్తనిఖిలావిద్యాద్యపురుషార్థగర్భమనస్తజ్జ్ఞానానైకతానమపరిమితో దారగుణసాగరంనిఖిలజగదేకకారణంసర్వాన్తరాత్మభూతం వరంబ్రహ్మవేదాన్తవేద్యమిత్యుక్తం. అనన్తరమస్యార్థస్యసమాఖ్య వసీయసమస్తప్రకారదుర్ధర్షణత్వప్రతిపాదనాయద్వితీయో_ధ్యాయఆరభ్యతే. ప్రథమంతావత్కపిలస్మృతివిరోధాద్వేదాన్తానామతత్పరత్వమాశక్యతన్నిరాక్రియతే. కథంస్మృతివిరోధాచ్ఛ్రుతేరన్యపరత్వం- ఉక్తంహి *విరోధేత్వనపేక్ష్యంస్యాదితిశ్రుతివిరుద్ధాయాస్మృతేరనాదరణీయత్వం. సత్యం- *బౌదుమృరింస్మృత్వోద్ధామేది

౧॥ సూ. శ్లోకః స్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్త్యతిచేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్తౌ ॥ శ్లోకః ప్రథమద్వితీయాధ్యాయయోగసక్తిజ్ఞాపనార్థం, ప్రథమాధ్యాయపాదచతుష్టయార్థస్యసక్తిహేతజ్ఞాపనార్థంచప్రథమాధ్యాయార్థంసక్తిహేతాహ (ప్రథమాధ్యాయఇత్యాది) ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరాదిత్యనేనేక్ష్యాన్తస్వయంధికరణయోగపార్యావర్త్యహేతువ్యవహితః. ఆదిశబ్దాన్తమనానవరః. ప్రత్యక్షపుధివ్యాధీనామసురూపంకారణంహ్యనుమియతే - తస్మాదచేతనస్యప్రథమంబుద్ధిస్థతయాతన్నిరాసక్తిత్యర్థః. అథాన్తరత్వముపపాదయతి (నిరస్తేతి) ముక్తవాప్యత్వార్థంనిరస్తనిఖిలావిద్యాద్యపురుషార్థగర్భమిత్యుక్తం. ధర్మస్వరూపమాహ (అనన్తేతి) సాగరశబ్దేనసమామూలవహితః. ఆపరిమితః ఉదారగుణసాగరోయస్యేతిబహువ్రీహిః. నిఖిలజగదేకకారణం- ఆకాశాదేరపికారణం, నిమిత్తోపాదానరూపేభ్యంవిభక్తకారణం, చేత్యర్థః. జగత్కారణత్వేపూర్వోక్తహేయప్రత్యక్షీకత్వానుపపత్తిమాశక్యమా (సర్వాన్తరాత్మభూతమితి) పివంప్రథమాధ్యాయార్థముక్త్యాద్వితీయాధ్యాయార్థమాహ (అనన్తరమితి) ప్రసక్తవిరోధాపరిహార్యః-అతోవిరోధప్రసక్తమాహ (సంభావనీయేతి) సమస్తప్రకారశబ్దేనపాదచతుష్టయేషేషేవిరోధావతరణముఖ్యభేదాః- తేషవహితాః. ప్రథమే_ధ్యాయే_యోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదముఖేనవేదాన్తవాక్యానాంబ్రహ్మైకకారణతాపరత్వంవాక్యతాత్పర్యపర్యాలోచనయాసమర్థితం- ఆధర్మద్వితీయే_ధ్యాయేవాక్యతర్కవిరోధపరిహారఉచ్యతఇత్యర్థః. పాదార్థాద్వితీయపాదసక్తిత్యర్థంవక్యతే-తస్మాత్ప్రగమాధికరణకృత్యమాహ (ప్రథమంతావదితి) ప్రథమాధ్యాయనిరూపితంకారణత్వంవిషయః. కపిలమన్వాదిన్స్మృతివిప్రతిపత్తేస్సంశయః. ఆత్మైవంవిచారః- కింబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వంచాలయతుంశక్యతే - నవేతి. తదర్థంకింవేదాన్తవాక్యానిబ్రహ్మకారణత్వపరాధి - ఉత్తాన్యపరాధీతి. తదర్థంసాక్ష్యత్వవిరోధోవేదాన్తవాక్యనామతత్పరత్వమాపాదయతి - నేతి. తదర్థంసాక్ష్యత్వత్వావేదాన్తోపబృంహణంకార్యం - ఉతమన్వాదిన్స్మృత్యేతి. తదర్థం సాక్ష్యత్వమితి కింత్రాన్తిమూలా- ఉతనేతి. యదాన్త్రాన్తిమూలా - తదాతయావేదాన్తానాముపబృంహణీయత్వేనతద్విరోధేతేషామన్యపరత్వాద్భృహ్మకారణత్వంచాలయతుంశక్యమితి. యదాన్త్రాన్తిమూలా- తదాతయా తేషామనుపబృంహణీయత్వాత్తద్విరోధేతేషామన్యపరత్వాధావాద్భృహ్మకారణత్వమవిచాల్యమితి. అధికరణారమ్భమాహిపతి (కథమితి) కథంశబ్దఃకేవే. హేతుమాహ (ఉక్తమితి) హిగ్దౌతౌ. *విరోధేత్వనపేక్ష్యంస్యాదసంహృతమానమితిసూత్రం. ప్రత్యక్షశ్రుతివిరుద్ధంస్మృతివచనంఅనపేక్ష్యం-అనాదరణీయం. స్మృతేరపిశ్రుతిమూలత్వానుమానాదాదరణీయత్వమిత్వత్వాహ అసంహృతమానమితి- అసతి ప్రత్యక్షశ్రుతివిరోధేహిన్స్మృతిమూలశ్రుత్యనుమానమిత్వర్థః. తదేతదనిప్రత్యాహ (ఉక్తంహితి) పరిహరతి (సత్యమితి) సత్యం- తత్రశ్రుతివిరోధాత్స్మృతేరనాదరణీయత్వముక్తమేవ- అత్రతువిరోధాత్సత్యత్వర్థః. (బౌదుమృరిమిత్యాది) *బౌదుమృరింస్మృత్వోద్ధామేదితిశ్రుతిః. *బౌదుమృరిసర్వావేష్టయితవ్యేతిన్స్మృతిః. అత్రాయంవివహితోభేదః- *బౌదుమృరిమిత్యాదిమప్రత్యక్షశ్రుతేరథానానాశిరస్కు- అపిత్వైకరూపవిప్రతిపత్తే-అతస్తత్రప్రత్యక్షశ్రుతేరవ్యాకులత్వేనస్మృత్యాన్యనిరపేక్షంస్వతపివాక్థానిశ్చేతుంశక్యతే-తత్తవిరుద్ధాన్స్మృతిరుపేక్ష్య. వేదాన్తవాక్యేనానాశిరస్కుతయా_ర్థఃప్రతీయతే-అతోవ్యాకులత్వాద్వేదాన్తవాక్యార్థఃస్మృత్యాన్యాన్యనిరపేక్షంస్వతోనిశ్చేతుంశక్యతే. శ్రుతేరయదుర్ధఙ్గినిశ్చితేనహితద్విరోధాత్స్మృతేరనాదరణీయత్వం - సచస్వతోదుర్ధఙ్గయ్యతితదర్థంస్మృత్యవేత్త. ప్రథమాధ్యాయాత్తత్తర్కైరథానిశ్చితఇతిచెన్న- వచనవిరోధేన్యాన్యసదుర్బలత్వాత్. అతఃస్మృత్యేవాధైనిశ్చితేతద్విరుద్ధస్తర్కః

త్యాదిమన్వంతవాధనిశ్చయసమ్మవా తద్విరుద్ధాన్యతిరనాదరణీయైవ - ఇహతువేదాన్తవేద్యతత్త్వస్యదుర
వబోధత్యేనపరమన్ని ప్రణీతస్మృతివిరోధేనత్యయమర్థవినిశ్చయామోగాత్స్మృత్యాశ్రుతేరతత్పరత్వోపపా
దనమవిరుద్ధం. ఏతదుక్తంభవతి- ప్రాచీనభాగోదితనిఖిలాభ్యుదయసాధనభూతాగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమా
సంజ్యోతిష్టోమాదికగ్వాణియథావదభ్యుపగచ్ఛతాశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణేషు *ముంషింప్రసూతంకపిలమి
త్యాదివావ్యైరాప్తత్యేనసజ్జీర్ణితేనపరమన్నిణాకపిలేనపరమనిశ్రేయసతత్సాధనావబోధిత్యేనోప నిబద్ధస్మృ
త్యుపబంహణేనవినా అల్పశ్రుతైర్నవమతిభిర్వేదాన్తార్థనిశ్చయామోగా, ద్యథా శ్రుతార్థగ్రహణేచాప్తప్ర
ణీతాయాసాన్విభ్యుత్పత్తేస్సుకలాయాపవానవకాశప్రసక్తా, చ్చస్మృతిప్రసిద్ధపార్థోవేదాన్తవేద్య ఇతిబలాద
భ్యుపగమనీయమితి. నచవాచ్యంనున్వాదిస్తృతీనాంబ్రహ్మైకకారణత్వవాదినామేవంసత్య నవకాశత్వదోష
ప్రసక్తఇతి. ధర్మప్రతిపాదనపరప్రాచీనభాగోపబంహణపవానవకాశత్వాత్. అస్యాస్త్రుకృత్యానయాన్తత్త్వ
ప్రతిపాదనపరత్వాత్తథానభ్యుపగమేనవకాశత్వమేవస్యాత్. తదిదమాశఙ్క- తే(స్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్త
ఇతిచేదితి)

తత్రోత్తరం (నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్తాదితి) అన్యాహిమన్వాదిస్తృతయోబ్రహ్మైకకారణ
తాంవదన్తి-యథాహమనుః *ఆసీదిదంతమోభూతమిత్వారభ్య*తతస్త్వయమ్భార్భగవానవ్యక్తవ్యజ్ఞయన్తి

భాసస్యాత్-అతఃస్మృతివచనవిరుద్ధస్యాయేన శ్రుత్యర్థోసనిరైతన్యః-స్మృతివచనేనైవమనిశ్చయవ్యజ్ఞతీయమర్థమనిశ్రేత్యాహ (స్మృతపివాధనిశ్చయసంభ
వా, ద్వేదాన్తవేద్యతత్త్వస్యదురవబోధత్యేనైతి) కపిలస్యపరమన్ని త్వేంప్రమాణం రథాసత్వసితాద్యశబ్దాన్యత్యాద్యక్రలోకాయతాదివదనాదర
ణీయం. శ్రుతేన్యత్యేవేదానాన్తి- న్యాయేనైవనిరవేక్ష్యాదిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) జ్యోతిష్టోమాదికగ్వాణియథావదభ్యుపగచ్ఛతేత్యనేన
లోకాయతవ్యాప్తమిరుక్తా. *ముంషింప్రసూతంకపిలమితిసాన్విప్రత్యేప్రమాణముక్తం. పరమనిశ్రేయసైత్యాదినాన్తస్యపరత్వముక్తం. స్మృత్యుప
బంహణేన-స్మృతిరూపోపబంహణేన. అల్పశ్రుతైర్నవమతిభిరసేనస్మృతిసావేక్ష్యముక్తం- అనన్తకాఖ్యానుగతస్యవాక్యార్థసైన్యకదేశజ్ఞైర్దురవబోధ
త్వాదిభావః. అన్యథాన్తీక్షమాహ (యథాశ్రుతే) నకలాయాజ్ఞాతిసూచితమర్థంశబ్దోత్తరముఖేనవివృణోతి (సవేతి) సహిమన్వాదిస్తృతీకర్తృప
రత్వాత్సాకత్యేనఅనవకాశత్వం- సాక్ష్యస్మృతేర్నిరవకాశత్వంసహ్యం - ఆప్తమత్వేనశ్రుతిగతత్వా, పనన్తకాఖ్యానుగతవాక్యార్థస్యనురోధత్యేన
అపేక్షితత్వాచ్చేతిగ్రహానిప్రాయః. పూర్వపక్షస్యానుత్పత్త్యమాహ (తదిదమితి)

పరిహరఖణ్యమతారయతి (తత్రోత్తరమితి) కా.పునరన్యాస్మృతయః. కథంతాసామనవకాశత్వమిత్వత్రాహ (అన్యాహితి) స్మృతి
వచనందర్శయతి (యథాహమనుతి) ప్రశయావస్థాజ్ఞాపనార్థమాహ (ఆసీదిదంతమోభూతమిత్వారభ్యేతి) భాష్య*తతస్త్వయంభూః *సో
భిభ్యాయేతిజ్ఞోకద్యయముపాత్తం- తయోర్ధవైశద్యాయ *ఆసీదిదమిత్వారభ్యసప్రజ్ఞోకీవ్యాఖ్యాయతే- తద్రమేజ్ఞోకాః - *ఆసీదిదంతమోభూతమ
ప్రజ్ఞాతమలక్షణం| అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయంప్రశుప్తమివసర్వతః||తతస్త్వయంభూర్భగవానవ్యక్తవ్యజ్ఞయన్తిదం| మహాభూతాదీన్యత్యేజాఃప్రా
రాసీత్తమోనుదః|| యోసావతీర్ణియగ్రాహ్యస్సున్ద్వైన్యక్తస్సనాచనః| సర్వభూతమయోచిన్యస్సవిషస్వయముద్భవా || సోభిభ్యాయశరీరా
త్వాన్విన్విశ్చుత్తుర్విధాః ప్రజాః| అపవిత్రసర్వాదాతానువీర్యమసాన్యజిత|| తదన్యమభవత్తైమంసహస్రాంశుపమప్రభం| తస్మిన్జ్ఞైస్త్వయంబ్రహ్మ
సర్వలోకపితౄమహః|| అసోనారాఇతిప్రోక్తాఅసోనైనరసూనవః| తాయదస్యాయనంపుంసపైసనారాయణస్త్వతః|| యత్తత్కారణమవ్యక్తంని
త్యంసదసదాత్మకం| తద్విస్మృప్తస్సపురుషలోకేబ్రహ్మైకీర్త్యతయతి. *ధర్మానోన్మివక్తుచక్షునీతిమునిభిఃపృష్టోభగవాన్మనుర్ధర్మాన్వవత్క్షా భగవదారా
ధనరూపస్యవర్ణాశ్రమధర్మస్వారాధ్యజ్ఞానసావేక్షత్వాత్ ప్రథమమారాధ్యస్వరూపమాహఆసీదిదమిత్వాభిజ్ఞోక్తైః. తత్రపరమకారణభూతస్యైవస
ర్వతాదాత్మ్యసంభవాదగ్నిహోదిసర్వదేవతాతాదాత్మ్యవపత్వ్యర్థం *యతోవాఇహానీత్యాద్యనుసారేణలక్షణంచవివత్క్షాభగవతఃపరమకారణ
త్వంవక్తుంవేదానేషుశ్రుష్టేప్రశయపూర్వకత్యేనప్రతిపాదితత్వాత్ ప్రథమంప్రశయదశామాహఆసీదితి. అప్రశుభాలాపనిషదర్థోభగవతామ
నునాన్తనునన్ధియతే- అతస్సుబాలాపనిషదుక్తప్రకారణాత్ప్రశయఉచ్యతే. తత్రహి *సృగివ్యపుప్రలీయతఇత్యాదినాపృథివాధిక్రమేణత
మఃపర్యస్తప్రశయఉక్తః- తమాహఇదంతమోభూతమాసీదితి. తత్రపృథివాధీనాంస్వకారణేములయోవైయధికరణ్యేనప్రతిపాదితః- *తదేతదక్షయం
నిత్యంజగన్మునివరాభిలం| ఆవిర్భావతిరోధావజన్తనాశవికల్పవదితిప్రక్రియయాసత్కార్యవాదకాస్థామభిప్రేత్యసామానాధికరణ్యేనఇదంతమోభూ
తమిత్వముక్తం. తమోభూతం-తమాభావవత్. తమాన్తవత్సమాసీదిత్యర్థః. *తమసీలీయతఇతినిరైకసాయమర్థవిత్వభిప్రాయ. యథాహభగవాన్బాదరా
యణపితౄపరాశరః*అగ్న్యవన్దేచసలిలేవాయ్యవన్దేచతేజసీతి. తమాన్తవత్సకారణస్యయోగ్యానుపలభినిరన్తత్వశబ్దావ్యాప్త్యర్థమాహఅప్రజ్ఞా
తమితి. ప్రకృత్తంజ్ఞానం- అపరోక్షజ్ఞానం. తేనవిషయోకర్తృమత్యమిత్యర్థః. ఆయోగ్యత్వాదనుపలభిః- తస్మాన్నయోగ్యానుపలభిత్వభిప్రాయః. అ
యోగ్యత్వముపపాదయతిఅలక్షణమితి. *శబ్దస్సర్వవిహీనంతద్రూపాదిభిరసంహితమిత్వముక్తప్రకారేణరూపాదిలక్షణరహితత్వాత్ప్రత్యక్షయితమయో

దం । మహాభూతాదివృత్తైః జాః ప్రాచురాసీత్తమోనుదః * సోభిధ్యాయశరీరాత్పాత్సిస్మృత్యుర్విధాః ప్ర

గ్యమిత్యర్థః. కార్యేషు రూపాదిమత్త్వదర్శనాత్కారణేనాపి రూపాదివిశేషగుణవతాభావ్యం- అతోనయథోక్తకారణముచపద్యత ఇత్యత్రాహ అ ప్ర
తర్క్యమితి. ప్రతర్క్యః-వాప్యతర్క్యః. తదగోచరభూతం. తేతద్భావకాలాత్ప్రయాపదిప్రాబలిభావః. యద్వా-అ ప్రజ్ఞాతమితి ప్రత్యక్షగోచరత్వసాగ్న్య
క్తత్వాదప్రతర్క్యమిత్యనుమానాగోచరత్వము క్తంస్యాత్. *తమవికీభవతీతివాక్యోక్తమవిభాగావస్థత్వం తమసాదర్శయతిఅవిజ్ఞేయమితి. విజ్ఞానం-
విభాగేనజ్ఞానం. పరస్పాద్భృహ్మణఃపుభగ్వ్యవదేశానర్హావస్థాంక్షీరేనమివ ప్రాప్తమిత్యర్థః. స్వరూపైక్యాశజ్ఞాపరిహారార్థమాహ ప్ర సుప్రమివసర్వ
త ఇతి. యథానుమప్రాజీవసస్య- పరమాత్మసంపుభగ్వ్యవహారానర్హావస్థాంతరేవ- సమస్వరూపైక్యం-ఏవంచదివిదాత్తకస్యజగతో బ్రహ్మణిపుభగ్వ్య
వహారానర్హసంసర్గవివ- సస్వరూపైక్యమిత్యర్థః. సుమప్రాసర్వథాసామ్యవ్యాప్యత్వేర్థంసర్వత ఇతిచదం. యద్వా- పూర్వమవిదంశ ప్రశయ ప్రకార
ఉక్తః-ప్ర సుప్రమివసర్వత ఇతితుచిదంశ ప్రశయ ప్రకారఉక్తః. తత ఇతి. తతః-సర్వకాలే ప్రాప్త ఇత్యర్థః- *సం ప్రాప్తేనర్వకాలవ్యయావ్యయాదితి
వత్. భగవతఃకారణా ద్దరసద్భావకృతోత్పత్తి ప్రశయవ్యాప్యత్వేర్థమాహస్వయంభూతి. పరమకారణవియోహిస్వయంభూతాత్ప్రవయవాగ్ధపృష్ఠ
ల్యాన్నారాయణపరోద్భుజః- యథాసభాపర్వణి *అవ్యక్తోఽవ్యక్తలిజ్జన్తాయపిషభగవాన్ప్రళోః । పురానారాయణాదేవఃస్వయంభూఃప్రపితామ
హ ఇత్యారభ్య *తతస్సభగవాంస్తేయే బ్రహ్మణమస్మజత్స్వయమితి. మోక్షధర్మచ *నారాయణోజగన్మూర్తిత్యారభ్య *తత సేజామయందివ్యం
పద్మంస్మృత్యంస్వయంభూత్. తస్మాత్పద్మాత్సమభవత్ బ్రహ్మవేదమయోనిధితి, ఆశ్వమేధికేవ *విష్ణురేవాదిసర్వేషుస్వయంభూర్భవతి ప్రభుతిచ. అ
తోఽయంస్వయంభూశబ్దోనారాయణవియోహి- చతుర్ముఖస్రస్థి ప్రయ క్తత్వాత్, ప్రబద్ధానరవచనై తత్ప్రకరణానుగుణ్యాత్, భగవత్పద్మసామా
నాధికరణ్యా, చ. దేవతావిశేషసర్గయార్థం, కారణతోవయోగిగుణపామృత్యజ్ఞాపనార్థం, చాహభగవానితి. *తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాస
మన్వితః। శబ్దాయంనోపచారేణావస్య ప్రచ్యుపచారత ఇతిచనాత్. ఇదంవ్యజ్ఞయం- వ్యష్టిరూపకార్యజాతంవ్యజ్ఞయితుం. *అక్షణహేతోఽస్తి
యాయాబలిశత్రు ప్రత్యయః. మహాభూతాదివృత్తైః జాః - వ్యష్టికారణానిపుధివ్యాధీనిమహాభూతాని. అదిశబ్దేనతత్కారణభూతమహదహజ్కారా
గ్యహేతే. తేషుప్రవృత్తసంజ్ఞల్యాజ్ఞానరూపతేజాః. తదగ్ధమవ్యక్తః ప్రాచురాసీత్. అర్కఆద్యజన్తత్వాత్ పుష్టిజ్ఞతా. అత్రాక్షరావస్థాపృథగ్నిధా- *మ
హానవ్యక్తేలియతే అవ్యక్తమక్షరేలియతే అక్షరంచమనీలియత ఇతిహిక్రమః. పూర్వమవిభక్తతమశ్శరీరకోభగవాన్వ్యష్టిపుష్టి హేతుభూతతన్నాత్రా
హజ్కారస్మద్యర్థం స్వసంజ్ఞల్యాద్యభక్తతమశ్శరీరకోఽక్షరావస్థా ప్రాప్తిపూర్వక మవ్యక్తావస్థ ప్రకృతిశరీరకోఽభూదిత్యర్థః. అవ్యక్తజ్జమపి వి
వృణ్విక సమష్టివ్యష్టిపుష్టిమన నరవ ద్విని సంక్షేపేణాహయాసావితి. అత్తిద్రియ గ్రాహ్యః - ఇద్రియమతీత్యవ ద్దమానేన కాస్త్రేజైవ గ్రాహ్యః.
యద్వా - ఇద్రియ గ్రాహ్యతీత్యవ ద్దమానః. ఇద్రియ గ్రాహ్యతీత్యవ ద్దమానత్వం తుచ్ఛసావ్యప్తీతి తద్వాస్యవృత్త్యర్థమాహ సూక్ష్మ ఇతి. అత
ఏవ అవ్యక్తః- సమృత్యతయేత్యర్థః. ననాతనః- అవ్యక్తశరీరకత్వేపి స్వయమప్ర మృతస్సభావ ఇత్యర్థః. సపిష ఇతి కార్యకారణయారేక ద్రవ్యత్వం
సూచితం. స్వయమేవకారణంకార్యంచేన్నిమిత్తాత్తరావేక్షాస్వాదిత్యత్రాహస్వయమితి. మృత్యులా లాదోనిమిత్తోపాదానమోర్భేదదర్శనాదేకవై
వనిమిత్తోపాదానత్వేఅనుపపన్నే ఇత్యత్రాహ అచి న్ద్ర ఇతి. బాహ్యతర్కాః శ్రుతినిర ప్రాబలిభావః. సర్వభూతమయఉద్భభౌ - సర్వసమష్టివ్యష్టిరూ
పఉద్భభౌ. కార్యకారణయారేక ద్రవ్యత్వే కార్యకారణజైషమ్యంకిమిత్యత్రాహఉద్భభావమితి. సూక్ష్మః ఉద్భభావమిషదాధ్యాంసూక్ష్మత్వస్థూలత్వేపి
వకార్యకారణవికానైషమ్యం- సమ ద్రవ్యభేద ఇత్యుక్తంభవతి. ఏవం సంక్షేపేణసమష్టివ్యష్టిపుష్టిముక్త్యాసమష్టిపుష్టిం పుభగాహసోభిధ్యాయేతి.
అభిధ్యానం- సజ్జల్పః. స్వరూపేజైవసమష్టివ్యష్టిరూపేణపరిణతశ్చేత్-భగవత్పద్మాన్తర్నిర్దోషత్వాదివిరోధ ఇత్యత్రాహశరీరాత్పాద్విదితి. శరీరశబ్దేనత
మోఽవ్యక్తావస్థంచిత్యంస్మద్యమచిద్వస్తూవ్యతే సిస్మృత్యుర్విధాః ప్రజాః- వ్యష్టిసిస్మృత్యయేత్యర్థః. అపిషససర్వాదౌ - అపృష్టాఽన్యకారణసమస్తత
త్వప్రదర్శనార్థః. పుధివీమయస్సాన్తస్యాన న్దరకారణంహ్యపః- అతోఽపృష్టనిదైశః. అప ఇతివ్యాఖ్యేయ శ్రుతిగతాపృష్టఃసార్వతః *తా ఇమా అప
న్దర్ధిరన్త్యయమన్తమభవదితిహిక్రమః. అపృష్టాగ్ధశ్చ పూర్వమేవమహాభూతాదివృత్తైః జా ఇత్యాదినావ్యాఖ్యాతః. ఏవకారేణ త్రివృత్తరణంవ్యావ ద్ద్యం.
అ త్రివృత్త్రుతా అప ఇత్యర్థః. తానువీర్యమపాస్పజత్-వీర్యం- త్రివృత్తరణజనితామజ్ఞోత్పాదనశక్తింతాస్వజనయదిత్యర్థః. అత్ర *నానావీర్యాః
పుభగ్నూతాః - సాశక్తువర్నిత్యాద్యనుసంధేయం. ఏవంసమష్టిపుష్టిముక్త్యాఅభవ్యష్టిపుష్టిమాహతదన్తమితి. తత్- అన్త కారణతత్త్వజాతం. ఇతర
హేమవ్యాప్యత్వేర్థమాహసహ సాంకుసమప్రభమితి. తత్ర చతుర్ముఖపుష్టిమాహతస్మిన్నితి. సర్వలోకపితామహ ఇత్యనేన- దేవమనుష్యాదీనాందక్ష
దయః ప్రస్తారః- తేషాం ప్రస్తావతుర్ముఖ ఇతిభగవతోఽన్తాన్ద్రతపస్త్రసర్వస్వాదరక ఇత్యుక్తంభవతి. స్వయం- భగవాన్నారాయణఃపరమకారణభూ
తఃస్వయమేవచతుర్ముఖశరీరకోఽభవదిత్యర్థః. *విష్ణుర్భృహ్మ స్వరూపేణస్వయమేవవ్యవస్థిత ఇతిచనాత్. సుబాలోపనిషది *అజపికోనిత్య ఇతిని
ర్వికారత్వంజగత్కారణత్వంజగద స్తరాత్త్వంచోక్త్యానారాయణశబ్దోఽసకృదావ ర్తితః- అతోజగత్కారణత్వాదికం త్రితయమపినారాయణశబ్దస్యా
వయవాగ్ధ ఇతి శ్రుతేర్ధి ప్రాయ ఇతిమత్యాజగత్కారణత్వాదిప్రవృత్తినిమి త్తకంనారాయణజన్మం పరమకారణస్యవాచకత్వేనాహ అపితోనారా ఇతి. చి
త్సంస్మృత్యసన్త్య కారణతత్త్వాన్యాపః. తాసాంనారత్వముపపాదయతిఅపితేనరసూనవ ఇతి. *రీక్షాయ ఇత్యస్తాధాతోః డ ప్రత్యయేటిలోపేచకృతే
ర ఇతిభవతి. సర్వః- అక్షయః. నిర్వికార ఇత్యర్థః. *జహన్మూర్నారాయణోనర ఇతిచనాన్మర ఇతిభగవన్నామ. తస్మాజ్జాతా ఇత్యన్విత్ప్రయేకృతేనారా ఇ
తిభవతి. నారాఖ్యా అపితేయసమన్వేతినారాయణః. ఏవంసర్వజ్ఞేననిర్వికారత్వం, నారశబ్దేనజగత్కారణత్వం, మయనశబ్దేనజగద స్తరాత్త్వం, చేత్య

జాః! అపవనససర్వాదౌతానువీర్యమపాస్యజదితి. భగవద్గీతానుచ* అహంకృత్సస్యజగతఃప్రభవఃప్రళయస్తథా* అహంసర్వస్యప్రభవో మత్తస్సర్వంప్రవర్తత్యతిచ. మహాభారతే *కుతస్సృష్టమిదంసర్వంజగత్సావరజన్తమం । ప్రళయేచకమభ్యేతితస్మైబ్రాహ్మిపితామహేతివృష్టాహ * నారాయణోజగన్తర్కిరనన్తాత్మసనాతనఇతి. తథా *తస్మాదవ్యక్తమత్పన్నంత్రిగుణంద్విజసత్తమేతి *అవ్యక్తంపురుషేబ్రహ్మన్నిషేగ్రయేసమ్ప్రసీయత్యతిచ. అహచభగవాన్పరాశరః*విష్ణోస్సకాశామద్భూతంజగత్తత్రైవచస్థితం! స్థితీసంయమకర్తాసౌజతోస్యజగచ్ఛసృతి. అహచావస్తమ్యః *హఃప్రాణినస్సర్వఏవగుహాశయస్యఅహస్యమానస్యవికల్మషస్యేత్యారభ్య * తస్మాత్కాయాఃప్రభవత్సర్వేసమూలంశాశ్వతికస్సనిత్యఇతి. యదికపిలస్మృత్యావేగాన్తవాక్యాధ్యవస్థాస్యాత్-తదైతాసాంసర్వాసాంస్మృతీనామనవకాశత్వరూపోమహాద్వోషఃప్రసజ్యేత. అయమర్థః - యద్యపివేదాన్తవాక్యానామతిక్రాన్తప్రత్యక్షాదిసకలేతరప్రమాణసమ్భవనాభూమిభూతాన్ధప్రతిపాదనపరత్వాత్తదన్ధవైశద్యాబ్జాల్పశ్రుతానాంప్రతిపత్త్యాణాంతదుపబృంహణమపేక్షితం - తథాపి తదన్ధానుసారిణీనామాప్రతమప్రణీతానాంబహ్విదాం స్మృతీనాం తదుపబృంహణాయప్రవృత్తానామనవకాశత్వంమాప్రసాక్షీ దితిశ్రుతివిరుద్ధాధాకపిలస్మృతీరుపేక్షణీయా. ఉపబృంహణంచశ్రుతిప్రతిపన్నాన్ధవిశేషికరణం - తచ్చవిరుద్ధాన్ధయాస్మృత్యానశక్యతేకర్తుం. నచైతాసాం స్మృతీనాంప్రాచీనభాగోదితధర్మాశ్శవిశేషికరణేనసావకాశత్వం- పరబ్రహ్మభూతపరమపురుషారాధనత్వేనధర్మాన్నిదధతీనామేతాసామారాధ్యభూతపర

ర్వత్రయము క్తంభవతి. తస్మిన్దేశేస్వయంబ్రహ్మతిభగవతపివ ప్రస్తుతత్వాత్సవితాత్రాన్యేతిసర్వనామశబ్దైరపరామృశ్యతేఇతివ్యవహితపరామర్శిత్వబోషః. యత్ప్రవ్యాఖ్యాత్రవైతైః- సర్వనామశబ్దఃప్రధానపరామర్శీ- శాబ్దప్రాధాన్యంచప్రథమానిర్దిష్టస్యచతుర్ముఖస్యేతిసవినారాయణసంజ్ఞా ఇత్యాశబ్దబ్రహ్మముశ్రుతివచనవిరోధా, చుచుచతుర్ముఖస్యభగవద్విస్మృతావచనా. చృభగవతపివనారాయణసంజ్ఞైశచిహ్నుతం- తచ్ఛావిరుద్ధం. అధచతుర్ముఖస్యనారాయణసంజ్ఞాత్వవ్యాప్యత్వర్థ, మితరచేవానాం ద్రుహిణస్సప్తానాంపరత్వశక్త్యాదూరోత్సారజాగ్రంచవతుర్ముఖస్య భగవద్విస్మృతామహాయత్రదితి. యత్రదిత్యనువాదరూపత్వాత్ప్రభగవానత్రానుద్యతే. అవ్యక్తస్యచిదచిత్తముదాయరూపత్వాదవ్యక్తశరీరకంబ్రహ్మనదనచ్చరీరకంభవతి. తద్విస్మృత్యః- తేనవిశేషేణ- జీవబుద్ధ్యవ్యవధానేనభగవతైవస్మప్రసంబ్రహ్మతికీర్త్యత్యర్థః. అస్మిన్సృజితైవసానేపి ప్రకాశితారమిత్యాదినాభగవాన్సీర్దిత్య. మధ్యేచ * బ్రహ్మవిద్భ్యైత్యాదినాభగవద్ధానవిదాకిర్దితాః. వివంభిగవతామనునాపురుషసూక్తనారాయణానువాకప్రతిపాద్యస్యపరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యస్యభగవతస్సమారాధనరూపాశి కర్మాణివిత్తతాభగవత్స్వరూపముచదిప్తం - వివంస్మృత్యన్తరైశుచద్రప్తవ్యం. కాన్యైస్సృజితత్వపరాకామపిన్స్మృతీనామనవకాశత్వంసాధిత్యభిప్రాప్తేణాహ (భగవద్గీతాసుచేతి) ఆపస్తమ్బాక్షిమాహ (ఆహేతి) అధ్యాత్మఖడ్గదాోప్రథమేఖడ్గైః*హఃప్రాణినఇతివాక్యం- ద్వితీయేఖడ్గైః*తస్మాత్కాయాఇతివాక్యం. *తస్మాదిత్యుక్తేకస్మాదిత్యపేక్షేపూరణార్థం, కాయశబ్దస్యభగవచ్చరీరపరత్వదర్శనార్థం, చ *హఃప్రాణినఇతివాక్యముపాత్రం. పూః- పురం. శరీరమిత్యర్థః. యథాభట్టహాలాయథః *అజ్ఞంపపుర్వద్వపురంప్రతీకమితి. సతావదుపబృంహణానైరపేక్ష్యేతేకపిలస్మృతీరుపేక్ష్యత్వంసువచం, మన్వాదిన్స్మృతేస్సావకాశత్వంబోక్తం, కపిలస్మాత్తత్వేప్రమాణంబోక్తం- కపిలస్మృతింవిహాయస్మృత్యన్తరేణోపబృంహణచకోహేతుమిత్యక్తాయామాహ (అయమర్థఇతి) (సంభావనాభూమిభూతేతి) ధూతశబ్దస్సీద్ధపరః- సిద్ధార్థప్రతిపాదనపరత్వాత్. అయమర్థః- కార్యపరత్వేతుల్యదికల్పత్వేనాధికారిభేదేనసాన్ధవిరోధస్సుపరిహారః. సిద్ధపస్తుపరత్వైశ్చతరస్మృత్యనుగుణంవేదార్థోనేయః- సబూభయానుగుణమితి. తథాపి త్యాదినాకపిలస్మృతింవిహాయమన్వాదిన్స్మృతిభిరేవఉపబృంహణీయత్వేనైవమ్యమాహ. ఆప్రతమశబ్దప్రాయంధావః- యథావస్థితవస్తుదర్శిత్యం, యథాదృష్టార్థవాదిత్వం, చేతిద్వివిధాఆక్షిః. తత్ర *ఋషింప్రసూతంకపిలమితికపిలస్యమహర్షిత్వముచ్యమానంమన్త్రద్రష్టుత్వాత్ప్రియానేకార్థద్రష్టుత్వాదినాప్యవశవ్యతే- సతుసార్వత్రికంయథావస్థితార్థదర్శిత్యమపేక్షతే. మన్వాదీనాంతుః*యదైక్యంచనమనరవదత్ *సహౌవాచవ్యాసఃపారాశర్యఇత్యాదిభిస్సార్వత్రికయథావస్థిత దర్శనపూర్వకయథాదృష్టార్థవాదిత్వముక్తం- తస్మాదాప్రతమామన్వాదయః- కపిలస్యత్వాప్రిమాత్రమితి. శ్రుతివిరుద్ధార్థా- న్యాయానుగృహీతశ్రుతివిరుద్ధాన్ధేతిభావః. అత్రాయమర్థః-పరేణసహచనవిరోధేన్యాయఃప్రవర్తత్యిన్యాయానుగృహీతశ్రుతేరసిన్స్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిఃప్రబలా, ఋషిమాత్రప్రణీతస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతేరస్యాప్రతమప్రాక్తస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిఃప్రబలా, ఏకస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతేరపివశుస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిఃప్రబలే, తి. ఆప్రతమప్రణీతన్యాయానుగృహీతానేకస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతిరాప్రమాత్రోక్తన్యాయవిరుద్ధైకస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతేరసిప్రబలేతిసంజ్ఞాపూర్తిః. దూషణాన్తరమాహ (ఉపబృంహణంచేతి) విరుద్ధార్థయా- న్యాయానుగుణస్మృత్యనుగృహీతశ్రుతివిరుద్ధార్థయా. ఉపబృంహణానుపపత్తిర్దూషణమిత్యర్థః. సావకాశత్వంప్రతిపదతి (నచైతాసామితి) అస్థిరాణాంకాలాన్తరభావిఫలప్రదత్వంపద్వారకమేవ. తత్రకృష్ణాదేరజ్ఞురాదిద్వారకత్వవత్కేవచేతనద్వారకత్వం- ఉతరాజసేవాదేవచేతనద్వారకత్వమిత్యపేక్షేయాంచేతనద్వారకత్వంశ్రుతిరేవాహేతిశ్రుతహేనాశ్రుతకల్పనానుపపత్త్యాపరబ్రహ్మణితాసాం తాత్ప

మపురుషప్రతిపాదనాభావేన తదాధాన భూతధర్మప్రతిపాదనాసమ్మవాత్. తథాహి పరమపురుషారాధనయావతాసర్వేషాం కర్మణాం స్మర్యతే *యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదంతతం. సర్వకర్మణామభ్యర్చ్యసిద్ధిం విద్ధిమానవః *ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం సానాదిషుచకర్మసు. బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి నచేహవర్తతేపునః *యైస్సర్వకర్మపరైర్నాథనరైరారాధితోభవాత్. తేతరన్యఖిలామేతాం మాయామాన్యవిముక్తయశ్చితి. నచైహికాముష్మికసాంసారికఫలసాధనకర్మప్రతిపాదనేనైతాసాంసావకాశత్వం-యతస్తేషామపికర్మణాం పరమపురుషారాధనత్వమేవస్వరూపం. యథోక్తం *యేష్యన్యదేవతాభక్తాయజన్తే శ్రద్ధయాన్వితాః. తేపిమామేవకాన్తైరయజన్త్యవిధిపూర్వకం అహంహి సర్వయజ్ఞానాంభోక్తాచప్రభురేవచ. నతుమామభిజానన్తి తత్త్వేనాతశ్చ్యవంతిశ్చితి, తథా *యజ్ఞైస్త్యమిజ్యసేనిత్యం సర్వదేవమయాచ్యుత. హవ్యకవ్యభుగేకస్త్యంపితృదేవస్వరూపధృగితి. యదుక్తం *యుషింప్రసూతంకపిలమితికపిలస్యాప్తతయాసజ్జీర్తనాస్తత్ప్రత్యసుసారేణవేదాన్తార్థవ్యవస్థాపనం న్యాయ్యమితి-తదసత్-బృహస్పతేశ్శ్రుతిస్మృతిమసర్వేషామతిశయితజ్ఞానానాం నిదర్శనత్వేనసజ్జీర్తనాస్తత్ప్రత్యసీతేనలోకాయతేనశ్రుత్యధవ్యవస్థాపనప్రసక్తేరితి.

అథస్యాత్ - కపిలస్యస్వయోగమహిమూవస్తుయాధాత్మ్యోపలభ్యేస్తత్ప్రత్యసుసారేణ వేదాన్తార్థోవ్యవస్థాపయితవ్యశ్చితి. అత ఉత్తరంపఠతి.

౨॥ సూ. శ్రీశ్రీ ఇతరేషాం చానుపలభ్యేః శ్రీశ్రీ చశబ్దస్తుశబ్దార్థశ్చోదితాశ్చాన్యనివృత్త్యర్థః. ఇతరేషాం- మన్వాదీనాంబహునాంస్వయోగమహిమసాక్షాత్కృతపరావరతత్వయాధాత్మ్యానాంనిఖిలజగద్భేషజభూతస్యవాక్యతయా *యద్వైశిష్ట్యనమనురవదత్తద్భేషజమితీశ్రుతిప్రసిద్ధానాంకపిలదృష్టప్రకారేణతత్త్వానుపలభ్యేశ్శ్రుతివిరుద్ధాకపిలోపలభిర్భాగ్యములేతినతయాయథోక్తోవేదాన్తార్థశ్చాలయతుంశక్యశ్చితిసిద్ధమ్.....

స్త్రుత్యధికరణంసమాప్తమ్.

౩॥ సూ.

శ్రీశ్రీ ఏతేనయోగః ప్రత్యుక్తః॥ శ్రీశ్రీ

ర్షమస్తీత్యర్థః. కర్మణాంభగవదారాధనరూపత్వే ప్రమాణమాహ (తథాహితి) *యతః ప్రవృత్తిరితిభగవద్గీతా. *ధ్యాయేన్నారాయణం దేవమితిదక్షస్మృతిః. *యైస్సర్వకర్మైతజ్జైవేపురాణే. అత్రాయనుభిప్రాయః- పూర్వభాగోపబృంహణపరాణామపిష్టతీనాంకర్మారాధ్యభగవతి తాత్పర్యమన్వేష- ఉచనిచద్భాగోపబృంహణపరాణామతపివాన్యత్రనిరవకాశానామితిహంసపురాణానామతీవతాత్పర్యమస్తి. ఇతిహంసపురాణదాహికర్మకీర్తనంభగవదుపాసనాజ్ఞత్వేన- ధర్మశాస్త్రేషుబ్రహ్మకీర్తనంకర్మారాధ్యత్వేనేతి. అనభిసంహితఫలకర్మణాంహిభగవదారాధనరూపతా- ఫలప్రదానాంతుకర్మణాంతదారాధనరూపత్వాభావాన్నతత్ప్రతిపాదకకాప్రస్యబ్రహ్మణితాత్పర్యమిత్యాశక్యపరిహరతి (నచైహికేత్యాదినా) (యదుక్తమిత్యాది) సనుసలోకాయతేనశ్రుత్యధవ్యవస్థాపనప్రసక్తః- సహిలోకాయతేన్గిహేమాత్రాద్యభ్యుపేతం. కపిలస్యతదభ్యుపగతౌతద్వాక్యేనశ్రుత్యధవ్యవస్థాపనంయదుక్తమితిచేన్న- బృహస్పతిప్రణీతస్యాపిలోకాయతస్యపరిత్యాగోయద్దైత్యకః- సశ్రుత్యధవిరోధోఽత్రాపివిద్యతేచేత్- తద్వదేవకపిలస్త్రుతిరపివిరుద్ధాంశేత్యాజ్ఞా. తథాచ * ఔదుమ్బరీసర్వావెష్టయితవ్యేత్యత్రచనిర్ణీతం- తద్వదితిచరిహంసః.....

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (అథస్యాదితి) మన్వాదీనాంధర్మప్రవర్తనాదిష్యస్యపరత్వాన్నయోగావసరః- కపిలస్వయోగసాక్షాత్కృతార్థతత్వఇతితత్త్వైతిరాదరణీయేత్యర్థః.

౨॥ సూ. శ్రీశ్రీ ఇతరేషాం చానుపలభ్యేః శ్రీశ్రీ వ్యావస్తే (చశబ్దఇతి) యదికపిలస్యస్వస్మృతిప్రకారేణాపలభిరస్తీసాబహునాం స్మర్తృణాంతత్వోపలభివిరోధాత్ ప్రానిరిత్యర్థః. సచతేషాంధర్మానుష్ఠానేనస్వపరత్వాద్యోగానవసరః-అనభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానస్వయోగాజ్ఞతయాఽత్యన్తానుకూలత్వాత్. తద్రహితస్వయోగోనసమీచినః- సరజప్రమస్కృత్యాత్.

స్త్రుత్యధికరణంసమాప్తమ్.

౩॥ సూ.

శ్రీశ్రీ ఏతేనయోగః ప్రత్యుక్తః॥ శ్రీశ్రీ అత్రవిషయసంశయహేతుపూర్వవత్, బ్రహ్మకారణత్వవిచార్యం- ఉతనేతి

విచారః. తదర్థమీశ్వరాధిష్ఠితంప్రధానంకారణం- ఉతబ్రహ్మైతి. కింయోగస్త్యుతివిరోధేనవేదాన్తానామన్యపరత్వమాపాద్యం- ఉతనేతి. కింతయా

ఏతేనకాపిలస్త్వతినిరాకరణేనయోగస్త్వతిరపిప్రత్యుక్తా. కాపునరత్రాధికాశజ్ఞా-యన్నిరాకరణాయన్యా
యాతిదేశః. యోగస్త్వతావశీశ్వరాభ్యుపగమా, న్నీతసాధనతయావేదాన్తవిహితయోగస్యచాభిధానా, ద్వ
త్వత్వీరణ్యగర్భస్యసర్వవేదాన్తప్రవర్తనాధిక్రమత్వా, చ్చతత్త్వత్యావేదాన్తోపబంధానన్యాయ్యమితి.

పరిహారస్త్వబ్రహ్మత్వకప్రధానకారణవాదా, నిమిత్తకారణమాత్రేశ్వరాభ్యుపగమా, ద్వానాత్మకస్య
యోగస్యధ్యేయైకనిరూపణీయస్యధ్యేయభూతయోరాత్మేశ్వరయోర్బ్రహ్మత్వకత్వజగదుపాదానతాదిసర్వక
ల్యాణగుణాత్మకత్వవిరహేణావైదికత్వా, ద్వత్వత్వీరణ్యగర్భస్యాపితృజ్ఞభూతస్యకదాచిద్రజస్తమోఽభి
భవసమ్భవా, చ్చయోగస్త్వతిరపితత్ప్రణీతరజస్తమోమూలపురాణవద్ద్వానిమూలేతినతయావేదాన్తోపబం
ధానన్యాయ్యమితి.

యోగప్రత్యుక్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

వేదాన్తోపబంధానకార్యం- ఉతనేతి. కింసా భా నిమూలా- ఉతనేతి. కింహిరణ్యగర్భస్య భ మన్సంభవతి-నేతి. యదానసంభవతి- తదాతదుపబం
ధానీయతయావేదాన్తానాంతద్విరోధేనసర్వపరత్వాదీశ్వరాధిష్ఠితం ప్రధానంకారణమితి బ్రహ్మకారణత్వంవిచాల్యమితి. యదా భ మన్సంభవతి- త
దాతయావబంధానీయత్వాభావాద్వేదాన్తవాక్యానాంతద్విరోధేనసర్వపరత్వాభావాదీశ్వరాధిష్ఠితం ప్రధానస్య జగత్కారణత్వాభావాద్బ్రహ్మకా
రణత్వమవిచాల్యమితి. సూత్రస్యాక్షరార్థమాహ (ఏతేనేతి) వైదికతత్త్వాభ్యుపగమముపాదానాభ్యుపగమంచాహ (ఈశ్వరాభ్యుపగమా, షోఽగస్యచా
భిధానాదితి)

పరిహారతత్త్వవైషమ్యమాహ (అబ్రహ్మత్వకేతి) అనుష్ఠానవైషమ్యంచాహ (ధ్యానాత్మకస్యేతి) సహధ్యానస్యధ్యానత్వాన్తోషీపాయత్వం-
గర్భభాన్యానాదిమవ్యభిచారాత్. తస్మాద్ధ్యేయవిశేషవిషయమవధ్యానంమోక్షసాధనమితిధ్యేయవైషమ్యాత్తదేకనిరూపణీయధ్యానవైషమ్యాదిత్యర్థః.
(అత్రేశ్వరయోగితి) బ్రహ్మత్వకత్వంజీవస్య- జగదుపాదానతాది కల్యాణగుణయోగఈశ్వరస్య. (తే త్రజ్ఞభూతస్యేతి) యోబ్రహ్మణంవిదధాతీతి
శ్రుజ్యత్వశ్రుతిరవతారశ్రుత్యసంపాదితాబ్రహ్మణఃతే త్రజ్ఞత్వే ప్రమాణం- యథేంద్రవరుణాదీనాం కర్మకృతనామరూపాభ్యాంయోజనీయత్వంహిచేత
నస్యశ్రుజ్యత్వమితిభావః (కదాచిద్రజస్తమోభవసంభవాదితి) కల్పవిశేషమగుణవిశేషాన్వేషవిషయపురాణవచనార్థోఽభిప్రేతః. సను శానక
నైవ బ్రహ్మణోభగవదంశత్వంభగవద్వచనేనైవ సదర్శ్యతే * త్వమప్య త్ర మహాభాగవదంశఃకమలూదరాత్. మన్నాభిసంభవాజ్ఞాతః ప్రజాసృష్టిక
రఃపరత్వతి. తస్మాత్ * ఆ బ్రహ్మస్తమ్భ పర్యవ్రాజినిభిర్వివక్షితః - కిన్తుమర్యాదేతి. నైవం- న్నమ్మస్యాప్యకర్మవశ్యత్వప్రసక్తో. స్థావరదేహస్య
కర్మనిబద్ధతత్వంచత్వరతే * పుమాన్మదేవాననరోసపశుర్నరపాదపః. శరీరాకృతిభేదాన్తథావై తేకర్మయోగయతి. భగవదంశత్వవ్యవధేశస్తుతదనుప్ర
వేశనిబద్ధతత్వతత్త్వేనా కం- *యదితేను గ్రహకృతామయిబుద్ధిగ్నాదన | తస్మాంభ క్తతిజ్ఞాత్వాకథయాత్మానమమృతేతి బ్రహ్మణః ప్రాగవిదితభగవ
త్స్వరూపజ్ఞానయా ప్రార్థనము క్తం. అను గ్రహకృతా - అను గ్రహరూపేణకృతా. అను గ్రహాయకృతావా. * కథయామితవాత్మానమనాభ్యా
గోచరంపరంనవాచాంవిషయోయోసావవిశేషస్వలక్షణః. ప్రసాదగుముఖస్సోహమిమంయచ్చామితేవరం|అనాభ్యాతస్వరూపంమాంభవాజ్ఞాస్య
సియోగతః| భక్తోమాంత త్వతోవే త్రిమయిభ త్తిశ్చతేపరా|జిహ్వాసాపరమా బ్రహ్మం ద్వేనజాతామతి న్నవ|వివము క్తత్వతో బ్రహ్మవిష్ణునాప్రభవిష్ణునా|వి
ష్ణుస్వరూపజిహ్వాసుర్యయోజాత్మానమాత్మనా| సదదర్శ్యానిసాక్ష్యాణాంసూక్ష్మంజ్యోతిరజం ప్రభం| నిమేషార్థమా త్రేణవ్యాస్తాశేషచరాచరం|ఆ
త్మానమింద్రియ ద్రార్కచంద్రాద్వివసుమారుతా|భాదీనపితృహ్విద్య శేషచతన్మయానిభ క్తిప్రీతభగవత్ప్రసాదబిభృయోగేన బ్రహ్మణాయగప
ట్వస్యావ్యాపీభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారః, త త్ర భగవత్స్వరూపేచేంద్రవివాదిజీవవదాకాశాద్యచేతనవచ్చసాత్త్వనోరు ద్రస్యచదర్శనం, చో క్తం. త
త్రావతారప్రశ్నన వరంభగవతా * పుత్రాణాంసాధూనామిత్యారభ్య * పూర్వోత్పన్నేమహాతేమవృదేవాదిమచాప్యహం | అనుప్రవిశ్యభర్త
స్యకరోమిపిపాలనం| ప్రవిశ్యచతథాపూర్వాంతసంభర్తృభృతాంవర | జగతోస్యజగత్కృత్సన్మరోమిపిపాలనమిత్యవతారవైవిధ్యముక్త్యా * య
వైవిధ్యోపకారాయంచ్చదప్తనిబద్ధం | చరితంమానుషాదీనాం తవైవిజానీష్వమత్కృతమిత్యనేనఅనుప్రవేశావతారేషు సాన్వనుప్రవిష్టజీవగత
ప్రకృష్టచేష్టితానామవస్థచేష్టితత్వం- సనికృష్టచేష్టితానామితి ప్రతిపాద్య * ఉత్పాద్యప్రధివీంసమృక్ స్థాపయిత్వాంధాపురా|నృప్తింతతఃకరిష్యా
మిత్యావచిశ్య ప్రజాపతిమితవత్తుభిశ్చభగవదంశత్వమునుప్రవేశకృతమితిసుస్పష్టము క్తం. త త్ర బ్రహ్మణోయక్తావస్థాయామింద్రిస్యేవరు ద్రస్య
భగవదాత్మకత్వదర్శనసోపక్రమావగతతయా * సంకర్మణాత్కత్వేవకల్పాన్వేచరసాతలూత్ | సముత్పన్నేస్థితదారు ద్రఃకాలాగ్నిరితి శ్రుతతిచ
సద్గుర్జణానుప్రవేశేనరు ద్రస్యభగవదాత్మకతాయాః ప్రతిపాదితత్వాత్, * సృత్యత్వజ్నేచయ ద్రూపమితిరూపతయో క్తత్వాత్, * తవా న్దరాత్మామ
దుచేతిభగవదత్తర్యామికత్వవచనా, చ్చరు ద్రస్యాపిభగవదంశత్వమునుప్రవేశకృతం. తథా శ్రీ విష్ణుధర్మోత్తరే * బ్రహ్మశమ్ము వ్రథై వార్కచచ్చమా
శ్చకత క్రతుః| వివమాద్యావ్రథై వాన్యేయక్తావ్రథైవతేజసా | జగత్కార్యావసానేతువియజ్యవైవతేజసా | వితేజసశ్చ తేనర్వేపశ్చత్వముపయా ద్వి
చేతి బ్రహ్మదీనాంభగవత్తేజావిద్యాగేన ప్రళయ ప్రతిపాదనాచ్చఅనుప్రవేశస్సీద్ధః. తథామోక్షభర్త * నారాయణోమహాదోగిశుభాశుభవివర్జితః | స

౪॥ సూ.

నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచశబ్దాత్ ॥
పునరపిప్రతివిరోధవాదీతరగ్రమవలన్బమానఃప్రత్యవత్తితే-

సర్వనాభిజంపుత్రంబ్రహ్మణమమితప్రభం తతస్య సామరథవత్ అథై నంవాక్యమ బ్రవీత్ | మమత్వంనాభితోజాతః ప్రజాసర్గకరః ప్రభుః సృజప్ర
జాన్వంబివిధాబ్రహ్మసృజడవత్తేతాః | సవీవముద్దోవిముఖ్యన్తావ్వా కులమానసః | ప్రణమ్యవరదందేవమువాచహరిమిశ్వరం | కాశక్తిర్మమదేవేశ
ప్రజాః సమ్రంసమోస్తుతే | అప్రజ్ఞావాసహ౯దేవవిభత్స్వయంవన నరం | సవీవముద్దోభగవాన్ బభూవాన్వత్తత నతః | చిన్తయామాసవిశ్వోబంధిం
బుద్ధిమతాంవరః | స్వరూపిణీతతోబుద్ధిరుపతస్థేహరిం ప్రభం | యోగేనతై నాంసంయోజ్యసస్వయంయుయుజేతదా | సతామైశ్వర్యయోగస్థాంబుద్ధింశ
క్తిమతీంసతీం | ఉవాచవచనందేవోబుద్ధింవై ప్రభురవ్యయః | బ్రహ్మణంప్రవిశన్వేలిలోకస్పృహ్యగ్గనిద్వయైతదగ్గమాశ్వరాదిస్తాబుద్ధిఃక్షీప్రంవివేశసా |
అథై నంబుద్ధినంయుక్తంపున నందవ్యతేహరిః | భూయశ్చై సంవచః | సాహస్యజేమావిధాః ప్రజాః | బాధమిత్యేవజ గ్రాహయథాజ్ఞాం విరసాహరేః |
తథాకరోచ్చధర్మాత్పా బ్రహ్మలోకపితామహాభిభగవదను ప్రుప్తయోరదామితశక్త్యాబుద్ధ్యానైను ప్రవిప్రత్వాత్ సృష్టిసామర్థ్యం బ్రహ్మణః క్తం
* సస్వయంయుయుజఇతి బుద్ధేరప్రసూప్రవేశోఽన్యైః - అథా నైరానుపపత్తేః | అతశ్చకుర్ముఖస్యభగవదవతారవ్యవస్థాప్రవేశకృతం. తస్మాత్
* ఆ బ్రహ్మ-నస్సువర్యన్తాభివ్యభిధిరవవవక్షిరః.... ..

పరైస్తావ్యేద్విత్తీయంసూత్రమేవంవ్యాఖ్యాతం- ఇతరేషాం-అహాశ్చారాదీనాంతత్వానాం శ్రుతావనుపలభ్యే- అతః-కార్యస్యైర్వసుపశత్వా
చకారణస్యైత్వసుపశ చిన్తాత్పర్యాగ్గతి. తదయుక్తం- శ్రుతావేషాపలభ్యేః తస్మాత్ప్రాచిభూతాదాలీయనైగుతాదిర్కహాలీయతే మహాసవ్యతై
యతేఅవ్యక్తమక్షరాలీయతేఅక్షరంపమనీలీయతేఇతి-తథా * బుద్ధిరధ్యాత్వంబోధ్యమనిభూతం బ్రహ్మతత్త్వాధివతమితి * అహాశ్చారోధ్యాత్వం అ
హాక్షరైవ్యసంగిభూతంబ్రహ్మతత్త్వాధివతమితి- తథా * యస్మాహాశ్చారశ్చరీరంయస్యబుద్ధిఃశరీరంయస్మావ్యక్తం శరీరమితి- తథా * మనోభిత్వా
భూతాదింభిస విభూతాదింభిత్వామహా స్తంగిస త్రిమహా స్తంభిత్వాన్వక్తంభిస త్రితి. ఏమవాక్యేనుబుద్ధిశ్చోమహా తత్త్వవ్యాపారవరః- * మహాన్వైబుద్ధి
లక్షణఇతిశ్రుతే. అతోన్వక్తమహాహంకారాశ్రుతాపునలభ్యతే. స్వర్యవై * యత్తత్కారణమవ్యక్తమిత్వ్యక్తకృతమ్య * త్రివిధోయమహా
శ్చారోమహా తత్త్వాదజాయతే. అరణ్యైర్వసుపశంహితా శ్రుతిర్మహాదాదా ప్రమాణం. సూత్రకారైస్తు * మహాతఃపరమవ్యక్తమిత్యాదేకతవత్తీపా
క్యనైర్వమహాదాదితత్త్వపరత్వం ప్రతిక్షిప్తం - ఆగ్ధవిరోధాత్. సుబాలాపనిషద్వాక్యానాంతువిరోధాభావాన్న ప్రతిక్షిప్తం. అతశ్చశ్రుతావనుప
లభ్యేతివ్యాఖ్యానమయుక్తం. ఆ బ్రహ్మైకానాం మహాదాదీనాం శ్రుతావనుపలభ్యేతివేదేతే - అ బ్రహ్మత్వకప్రధానమపి శ్రుతివ్యవసరబుద్ధివి
ప్రధానాదితరేషాంలోకేవేదేవఅనుపలభ్యేతివాఖ్యానమనుపపన్నం. * ఏతేనయోగఃప్రత్యక్షఇత్యత్రాధికశక్త్యాపరిహారోపైరేవముక్తాః - * త్రిరు
న్నతంస్థాప్యసమంశరీరం * తాంయోగమితిమన్వనైస్థిరామిద్రియధారణాం * విద్యామేతాంయోగవిధింపశ్యత్సామిత్వాదిషు శ్రుతిమయోగస్యైత్వ
ర్గస్యపగ్మహితత్వాద్యోగస్యైస్సామాన్యశక్తౌ. ఏకదేశసంప్రతిపత్తావస్థేకదేశాన్తరవిప్రతిపత్తైరప్రామాణ్యమితిపరిహరఇతి. తత్రతావదధిక
శక్తోర్విరుపపన్నా- అధిక్యాభావాచ్చక్షాయాః. శ్రుతిపరిగ్రహానిసాక్ష్యస్యైతేపితుల్యః * తత్కారణంసాక్ష్యయోగాగోగమ్యంజ్ఞాత్వాదేవం
ముచ్యతేసర్వసాక్షైః * పునరునిర్వణంసాక్ష్యసుభర్వవిరసోవిమరితి. శ్రుత్యవిరుద్ధాంశస్యశ్రుత్యాపరిగ్రహఇతినిర్వాహశ్చద్వయోరపితుల్యః. అతఃశ
క్త్యాఅధికత్వాభావాత్పరిహరశ్చనధికః - ఏకదేశసంప్రతిపత్తావస్థేకదేశాన్తరవిప్రతిపత్తైరప్రామాణ్యమపిద్వయోరుల్యం. అతశ్చశక్త్యాపరిహారావను
పపన్నా. —యాదవ ప్రకాశైస్తుద్విత్తీయంసూత్రమేవంవ్యాఖ్యాతం- కార్యమనుభవఃఖమాహదర్శనేనకథంచిత్ప్రధానానుమానేపికుర్వా
దౌస్వర్గాదేవకాశ్చైవసుపశ్చానాంపురుషమహదహాశ్చారాదీనాంతత్వాన్తరత్వేనపరికల్పనమయుక్తం - పృథివ్యాదీనామేవకల్పదంశోహృదయాది
స్థానస్థఃపురుషోమహదహాశ్చారాదయశ్చస్ఫురిత్యుపగమేవాధాధాదాది - అతఃకార్యస్యైర్వసుపశతైశ్చకారణస్యైర్వసుపశతితి, * ఏతేనే
సూత్రంచకపిలాదిస్యైతిసామేవయోగిప్రత్యక్షమూలత్వంస్యైత్వవకాశ దోషనిరాకరణేనప్రత్యక్షమిన్వ్యాఖ్యాతం. తత్రతావత్ * ఇతరేషామి
తిసూత్రయోజనాన్వసంపన్నా - భోక్తృత్వాభ్యవసాయానిభూనాదికార్యోపలబ్ధ్యాత్. తానికార్యాణిపుధివ్యాదీనా మంశవిశేషేష్యేవస్ఫురితి
చేత్ - సుఖదుఃఖమోహదయశ్చతేష్యే వస్ఫురితిప్రసక్తసావిధిక్షత్వాత్ప్రధానకల్పనమనుమత్వపురుషమహదాదిప్రధానోన్నిబద్ధసః. తస్మాపిప్ర
ధానోన్విమతతేష్యే * ఇతరేషామితిపదవైయధ్యం- తదానిసర్వేషాంచానుపలభ్యేతివక్తవ్యం. తథాచమచ్ఛలం - యుక్తినిత్యైవసానాంతర్గ
పాదేనిరసిద్ధనాణత్వాత్. అతఃకపిలస్యైతేర్వోగిప్రత్యక్షమూలత్వపురుషమేక్షితమితితదేవవివక్షితం. * ఏతేనేసూత్రేణతద్వ్యవస్థవత్తే
న్న - సాక్ష్యస్యైతేవయోగస్యైతే శ్రుతివిరుద్ధాంశపురుషస్యాపేక్షితత్వా, తస్యచశబ్దానుమాలత్వా, దేవేక్షితసేద్యస్యగుణనిర్వాహేసంభవత
దసనుగుణనిర్వాహ శ్రయణస్యానుపపన్నత్వాత్. స్మృత్యవకాశసూత్రేణైవయోగస్యైతిపురుషోపనిధిః- తుల్యన్వాయత్వాదిచేన్న - అధికశ
క్త్యాఅనుష్ఠవాత్. అతోయోగస్యైతివిషయమేదేశాధికరణం * ఏతేనేసూత్రేతిమితియుక్తమ్.

యోగప్రత్యక్షాధికరణంసమాప్తమ్.

యత్సాక్ష్యేష్యునిరాకరణేనజగతోబ్రహ్మకార్యత్వము క్తం-తనోపవన్యతే-అస్య-ప్రత్యతాదిభిరచేతనత్వే
నానుభవేనానీవ్యరత్వేనమఃశాస్త్రకత్వేనచోపలభ్యమానస్యజివవిదాత్మకస్యజగతఃభవదభ్యుపేతాత్సర్వజ్ఞా
న్యత్వేనైవరాధేయప్రత్యధికారానదైకతానాన్యత్వాతోవిలక్షణత్వాత్. నకేవలంప్రత్యతాదిభిరేవజగతోపై
లక్షణ్యమపలభ్యతే-శబ్దాచ్చతథాత్వం-విలక్షణత్వముపలభ్యతే-ఃజ్ఞానంచాజ్ఞానంచ*ఏవమేవైతాభూ
తమాప్రాప్త్యామాప్రాప్త్యర్థితాఃప్రజ్ఞానూప్రాప్త్యాజేలర్పితాః*సమానేవత్వేపురుషోనిగుగ్నోఅనిశయా
శోచరిమహ్యమానః*అనిశచ్ఛాన్దాబ్యతేభోక్తృభావాదిల్యాదిభిఃకార్యస్యహిజగతోచేతనత్వదుఃఖత్వా
దయోనిర్దిశ్యదైయద్ధియతా-ర్థం--తస్తస్మాదవిలక్షణం-యథాపృథ్వునన్దాదికార్యంఘటరుచకాది. అతోబ్ర
హ్మవిలక్షణస్యాస్యజగత్తత్తా-ర్థత్వంనసస్పృహతీసాఖ్యేస్త్యుత్సృజ్యసరోధేనకార్యసలక్షణంప్రధానమేవకా
రణంభవిమసుర్వలి. అవశ్యంచశాస్త్రస్యానన్యాపేక్షాస్యాప్రస్థియాధిగోచరత్వేపితరో-నుసరణీయః-య
దస్యత్వేషాంప్రమాణానాంక్వచితత్వవిద్విషయేతదా-నుగృహీతానామేవాధ్యనిశ్చయహేతుత్వం. తరో-హి
నామఅర్థస్యభావవిషయేణదాసామగ్రివిషయేణవానిటాపణేనార్థవిశేషేప్రమాణంవ్యవస్థాపయత్తదితీకర్తవ్య
తారూపకూహంపరవర్తయంజ్ఞానం. తదపేక్షాచనత్వేషాంప్రమాణానాంసమానా. శాస్త్రస్యతువిశేషే
ణాకాక్షాసన్నియోగ్యతాజ్ఞానాశీనప్రమాణభావస్యసర్వవైశిష్యతానుప్రహాపేక్షా. ఉక్తంచమనునా
*యస్తప్రే-కానుసర్ధతైసధర్మంచేదనేతరఇతి. తదేవహితరా-నుగృహీతశాస్త్రార్థప్రసిద్ధావనంప్రత్యాచమ
త్వవ్యతిరేకత్వతే. అథోచ్యేత-ప్రత్యాజగరోబ్రహ్మకారణత్వేనిశ్చితేసతితరా-ర్థస్యాపిజగత్తైవతన్యా
నుప్రతిరభ్యుపగమ్యతే. యథాచేతనస్యనుష్ఠాప్తిమూర్త్యాదిషుచైరన్యానుపలబ్ధిః-తథానుటాదిషుపిసదేవ
చైతన్యమనుభూతం. అతపవచేతనాచేతనవిభాగఇతి. చైతనుపవప్యతే-యతోనిత్యానుపలబ్ధిరసద్భావమేవ
సాధయతి. అతపవచైతన్యశక్తియోగోపితేషునిరస్తః-యస్యహిక్వచిత-దాచిదపియతా-ర్థానుపలబ్ధిః-త

క్తం-మన్వాదిచ్చత్రయస్తరస్మిరుద్ధాః-సాక్ష్యేనైవైవత్తానుగృహీతా-అపస్తదూచబ్రహ్మణంచార్యమితిప్రత్యవస్థానాత్పరిత్యక్తం. ప్రధమవి
చార్యత్వార్హత్. రచర్థంకించేతనాద్భిహ్మాతోచేతనజగత్తత్వతిశంభవ-నేతివిచారః. రచర్థంకించాచార్యజగత్త్వాత్కాన్యానుమితేహేతుర
మైకానిక-నేతి. యదానానైకానిక-తదాచేతనాద్భిహ్మాతోచేతనజగత్తత్వతిశంభవాద్భిహ్మకారణవాదదృష్ట్యా. యదాత్వనైకానికః-
తదాచార్యత్వోవిలక్షణత్వతిశంభవాత్-బ్రహ్మకారణత్వమిచాన్యమితి. సాప్రంనేతిచదంవాచకత్వే (యదితి) అన్యేతివాక్యభేదం. త
ద్వాచకత్వే (ప్రత్యుదాహరితి) అన్యేతిపదంకానికప్రమాణనిర్ధాకారవిషయరామర్పితిగావ. విలక్షణత్వాదిపదంవాచకత్వే (భవదభ్యుపే
తాదితి) అదేనత్వేనేత్యాదివిశేషణంతుద్దయప్రయోగిత్యేనసర్వజ్ఞాదిత్వాదివిశేషణంతుద్దయముక్తం. ౧. రథాత్వమిత్యాదికంసూత్రఖర్జుం
వాచకత్వే (సకలమితి) రథాత్వపదవాక్యభ్యాసంవిలక్షణత్వమితి. విలక్షణత్వోపలబ్ధిపంశ్చమందాహరతి (విజ్ఞానమితి) తత్కేమిత్వత్రా
హ (యథేవమితి) అపాయపియస్యశాస్త్రస్యమానానరాగోచరాధివయత్వాత్ప్రత్యుదాహర్యవ్యాప్తిమాలస్తరశ్శాస్త్రానిర్ధ
మగ్ధంసగోచరయతిత్వత్రాహ (ఆవశ్యంచేతి) అనన్యాపేక్షాస్య-ప్రమాణానరాగోచర్య. ప్రమాణానరాగైరవేక్ష్యేపిప్రమాణాభిహత
స్త్రోచేతనసరసియత్వస్య. తుతత్వత్రాహ (యత్యితి) క్వచిత్త్వవిద్విషయ-స్వలపివాస్తవ్యా. ప్రమాణ్యస్వవరాసేక్షత్వంనామప్రమి
ర్యస్తరస్తరవేక్ష్యం-సద్వితికర్తవ్యతానైరవేక్ష్యమిత్వనిష్ప్రాయః. తత్తేనప్రమాణస్యకించిహారందర్శయతి (అర్థహినామేతి) యస్మిన్సానీ
రూపత్వానచాక్షుషత్వముప్యతే-తదగ్గస్వభావవిషయనిరూపణేనాగ్ధవిశేషేప్రమాణవ్యవస్థాపనం. వైభహింసాయాశ్చేన్యస్మరత్వప్రమితి
జనకవాక్యనిరూపణ-సహింసామితివాక్యస్యవైభహింసావ్యతిక్రమిషయస్వంయమప్యతే-తత్తామగ్నివిషయనిరూపణేనాగ్ధవిశేషేప్రమాణ
వ్యవస్థాపనం. ప్రత్యుదాహర్యత్వకర్తవ్యవిషయంనా-జ్ఞాతోర్వేనిరూపణేనతత్త్వరూపమాత్రవిషయత్వనిర్ణయ, శ్చ. యదా-అర్థస్వభావ
విషయనిరూపణంనామచాక్షుత్వాదాధ్యత్వనిరూపణం. కారణబోధస్యవాదకప్రత్యయస్యవాభావాభావనిరూపణేనప్రమాణస్యవిషయవిశేషమ
చేద్యదత్వనిశ్చయోదివత్వతః. (శాస్త్రస్యితి) తుశబ్దఃసాధ్యైషమ్యంబోధ్యవయతి. విశేషేణేతిశబ్దస్సాధనవైషమ్యం. అకాక్షాసన్నియోగ్య
తాసాక్షేక్ష్యంసాధనవైషమ్యం-తేనసర్వత్రత్రసాక్షేక్ష్యంసాధ్యవైషమ్యమిత్వనిష్ప్రాయః. యాదవప్రకాశమతేనబోధ్యంశబ్దతే- (అనేతి)-చై
తన్యానుపలబ్ధిరభివ్యతాహ (యథాచేతనస్యేతి) వెదానిర్దిశ్యసాన్యత్వరూపావధానరూపస్యచైతన్యస్యవిద్యమానస్యాపిసుఖస్తాసుఖతరో
మయాభావాభ్యుపగమాతంప్రతిపాదకత్వపరిహరణకై. సర్వత్రచైతన్యసద్భావేచేతనాచేతనవ్యవస్థాకథమిత్వత్రాహ (అతపివైతి) పరిహరతి
(చైతదితి) ఇతరవాదిభిస్తుపాచైతన్యోత్పత్తిశక్తియోగస్యాభ్యుపగతత్వాత్తత్ప్రతిపాదకారణఘటాదీనాంచచైతన్యానుపలబ్ధిపిచైతన్యశక్తి
యోగాగ్ధారణసాలక్షణ్యనిర్దిత్యాశక్త్యాహ (అతపివచైతన్యేతి) వెదాస్తప్రమాణ్యమభ్యుపగచ్ఛతాత్వయాప్యేవమజ్ఞేరార్యమిత్యాశక్త్యాహ

స్యతత్కార్యశక్తింబ్రవాణోవధ్యాసుతసమితిషు తజ్జననీనాంప్రజననశక్తింబ్రాతాం. కిచ్చ-వేదాన్తైర్జగతో
బ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదనశ్చయేసతిఘటాదీనాంవైతస్యశక్తే, శ్చేతస్యస్యవా2నుద్భూతస్య, సద్భూ
వనిశ్చయః-తన్నిశ్చయేసతివేదాన్తైర్జగతోబ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదనశ్చయైతీతరేతరాశ్రయత్వం-
విలక్షణయోగ్నికార్యకారణభావఃప్రతిపాదయితుమేవనశక్యతే. కింపునఃప్రకృతివికార యోగ్యసృజ్యమాభి
ప్రేతం- యదభావాజ్జగతోబ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదనాసంస్థాపనంబ్రాపే. నతావత్సర్వభర్తసారూ
ప్యం- కార్యకారణభావానుపపత్తేః. సహిష్యత్విజ్ఞకార్యేషుఘటశరావాదిషుపిజ్ఞత్వాద్యసంప్రద్యోగ్యతే. అభ
యేననేనవిజ్ఞత్వేనసారూప్యం- తజ్జగద్భ్రూహోరపిసత్తాదిలక్షణంసంస్థాపనం. తదుచ్యతే- యేనస్వభావేనకార
ణభూతంవత్సర్వైర్జగదాద్వాప్యత్వం - తస్యస్వభావస్యతత్కార్యేవ్యనుప్రకార్యకారణసాలక్షణ్యం-
యేనహ్యేకాతేణ్యుదాభ్యోహిరణ్యంవ్యావర్తతే - తదాకారానుప్రతిస్తతా- ర్యేషుకుణ్డలాదిషుచ్యతే. అభ
ుద్భూతహేయప్రత్యసేకజ్ఞానానన్తైర్వర్తస్వభావం- జగచ్ఛతత్ప్రత్యసేకస్వభావమితినతదుపాదానం. ననుచ
దైలక్షణ్యేపికార్యకారణభావోద్యతే- యథాచేతనాత్పురుషాదచేతనానికేతనభద్రలూమానిజాయంతే, య
థాచాచేతనాగ్లోమయాచ్ఛేతనోవృత్తికోజాయతే, చేతనాచ్ఛేదనాభేరచేతనస్తన్తః, నైతదేవం- యతస్త
త్రాప్యచేతనాంశ ఏవకార్యకారణభావః.

అభిప్రాయే - అచేతనత్వేనాభిమతానావశిజైతస్యయోగ్యుత్పత్తౌవ్యతే *తంపుథివ్యబ్ర
హ్మ*అనోపాలకామయన్త *తేహేమేప్రాణాలహంక్రేయసేవపదమానాబ్రహ్మణంజగ్దురితి, నది
సముద్రపర్వదాదీనామపిచేతనత్వంపారాణికాలిన్తనై, - అతోనవైలక్షణ్యమితి. అతడు తరంపతతి.

౨॥ సూ. అభిమానివ్యవదేశస్తవిశేషానుగతిభ్యాం॥ తుశబ్దశ్చేదితాశజ్ఞానివ్య
త్త్యర్థః. పృథివ్యావ్యభిమానోదేవతాః*తంపుథివ్యలవీద్యాదిషుపృథివ్యాదిశబ్దైర్వ్యవదిశ్యంతే. కుతః(విశే
షానుగతిభ్యాం) విశేషః- విశేషణం. దేవతాశబ్దేనవిశేష్యపృథివ్యానయో2భిధీయన్తే. *హస్తాహమిమాస్మి
ప్రదేవతాభిరతేజో2 బన్నానిదేవతాశబ్దేనవిశేష్యన్తే, *సర్వాహవైదేవతాలహంక్రేయసేవపదమానాః
*తేదేవాఃప్రాణైశ్రేయసంవిదిన్వేలి, చ. అనుగతిః-అనుప్రవేశః. *అగ్నిర్వాస్థుత్వాముఖంప్రావిశత్ ఆ
దిత్యర్థేతుర్భూత్వా2 త్రిణీప్రావిశత్ వాయుఃప్రాణోభూత్వానాసికేప్రావిశ దిత్యాదినా వాగాద్యభిమా
నిత్వేనాగ్నాదీనామనుప్రవేశభూయిన్తే. అతోజగతో2చేతనత్వేనవిలక్షణత్వాద్భ్రూహకార్యత్వానుపపత్తే
స్తరానుగృహీతస్త్యత్యనురోధేనజగతఃప్రధానోపాదానత్వంవేదాన్తైఃప్రతిపాద్యతే.
ఇతిప్రాప్తే2భిదీయతే.

౩॥ సూ. తుశబ్దాత్పురోవిపరివర్తతే. యదుక్తంజగతోబ్రహ్మవిల

(కించే) బ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదనశ్చకఘటాదిషువైతస్యస్వయసావేత్సర్వమిత్యత్రాహ (విలక్షణయోగ్నితి) సహి2అదిత్యోయా
పక్ష్యాదివార్తసమూహ్యాన్తప్రతిపాదనమం - తస్మాత్స్వత్వస్యస్వయేసతిబ్రహ్మపాదానతాప్రతిపాదనసంభవత్వస్యోన్మాశ్రయైత్యర్థః.
సిద్ధాన్తిచ్యాయోబోధయ (కింపునః) సత్తాదిత్యాదిశబ్దేనద్రవ్యత్వంవివక్షితం. పరిహరం (అనుచ్యతే) సాలక్షణ్యమేవంస్యాత్ - తత్కేమి
త్యత్రాహ (బ్రహ్మచే) బ్రహ్మహోజగత్స్వద్రవ్యత్వావాదరజాతివేషసాలక్షణ్యమితిఫలితం. తచ్చాశ్రయేనతత్వం - లేనచసాలక్షణ్యంనాస్తి
త్యర్థః. ఏవంవైతమత్యస్యానిర్ధారాశబ్ద్యపహృతా- అథానైకాన్త్యమాశబ్ద్యపరిహరం (సనుచేతి).....

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (అభిప్రాయే)

౪. సూ. అభిమానివ్యవదేశస్తవిశేషానుగతిభ్యాం॥ తుశబ్దస్యపూర్వపక్ష్యావ్యవత్త్యర్థతామాభుదితివాచకే (తుశబ్ద
లి) *హస్తాహమిమాస్మిత్వాదివాక్యేపృథివ్యాదీనామస్వత్వత్వాదాహ (తేజో2బన్నానీతి)

౫॥ సూ. అభిప్రాయే దృశ్యతేతు॥ కింయోనకేసవిదాకారణకార్యకారణయోగ్యసృజ్యమాభివక్షితం- తదన్తత్వక్షేప్యన్తి. సర్వభర్త
సావ్యవహరే - పృథ్విలాదిపదవిదాన్తి, ప్రవృత్త్యావాదరచేతనత్వజాత్యనుప్రతిశ్చేత్ - బ్రహ్మకారణత్వవాదిబహుశ్రుతిప్రతినిధిరోధాద్భూత్య

క్షణ త్వేన బ్రహ్మసాదానత్వం ససమ్మవతీతి-తదయుక్తం-విలక్షణయోరపికార్యకారణభావదర్శనాత్. దృశ్యతేహిమాక్షికాదేర్విలక్షణస్యక్రిమ్యాదేస్తస్మామత్పత్తిః. ననూక్తమచేతనాంశ పవకార్యకారణభావాత్తత్సాలక్షణ్యం. సత్యముక్తం - నతావతాకార్యకారణయోర్భవదభిమతసాలక్షణ్యసిద్ధిః. యథా కథంబితానలక్షణ్యే సర్వస్య సర్వసాలక్షణ్యేన సర్వస్మాత్సర్వోత్పత్తిప్రసజ్జభయా ద్వస్తునోవస్త్యస్తరాద్వాప్యప్తీహేతుః సాతస్యకారస్యానువృత్తిసాలక్షణ్యంభవతాభ్యుపేతం- సతునియమోమాక్షికాదిభ్యఃక్రిమ్యాద్యత్పత్తౌనదృశ్యత ఇతి బ్రహ్మవిలక్షణస్యాపిజగతోబ్రహ్మకార్యత్వంనానుపపన్నం. నహిమృద్ధిరణ్యఘటమకుటాదిష్యే. వవస్త్యస్తరాద్వాప్యప్తీహేతుః సాధారణకారానువృత్తిర్మాక్షికగోమయక్రిమివృత్తికాదిషుదృశ్యతే....

2॥ సూ. శ్లో॥ అసదితచెన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ ॥ శ్లో॥ యదికార్య భూతాజ్జగతఃకారణభూతంబ్రహ్మవిలక్షణం- తస్మింకార్యకారణయోద్గ్రీవ్యాస్తరత్వేనకారణేపరస్తిన్నప్రమాణికార్యంజగన్నవిద్యత ఇత్యసతపవజగతఉత్పత్తిఃప్రసజ్యత ఇతిచేత్. నైతదేవం- కార్యకారణయోస్సాలక్షణ్యనియమప్రతిషేధమాత్రమేవహిపూర్వసూత్రైభిప్రేతం- నతుకారణాతాకార్యస్యద్రవ్యాస్తరత్వం. కారణభూతంబ్రహ్మవస్వస్మాద్విలక్షణజగదాకారణపరిణమత ఇత్యేతన్తనపరిత్యక్తం- క్రిమిమాక్షికయోరపిహిసతిచవైలక్షణ్యేకుణ్డలహిరణ్యయోరివద్రవ్యైకమస్త్యేవ.....

అత్రచోదయతి.

౩॥ సూ. శ్లో॥ అపీతాతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసం॥ శ్లో॥ అపీతావిత్వపీతి పూర్వకస్పృష్ట్యాదేప్రదర్శనార్థం- *సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీత్ *అత్తావాఇదమేకపవాగ్రాసీదిత్యాదిస్వప్యయావస్థోపదేశపూర్వకత్వదర్శనాత్సృష్ట్యాదే. యదికార్యకారణయోద్గ్రీవ్యైకమభ్యుపేతం- తదాకార్యస్యజగతోబ్రహ్మణ్యప్యస్పృష్ట్యాదిమసత్సుబ్రహ్మణపవతస్తదవస్థాన్వయ ఇతికార్యగతాస్సర్వపవాపురుషాథాబ్రహ్మణీప్రసజ్యేరన్- సువర్ణఇవకుణ్డలగతావిశేషాః. తతశ్చవేదాస్తవాక్యంసర్వమసమజ్ఞసంసాల్యత్ - *యస్సర్వజ్ఞ సర్వవిత్ *అపహతపాచ్ఛావిజరోవిమృత్యుః*నతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతేనతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే*తయోరన్యకేషిషులంస్వాద్వత్తి*అనిశశ్చాత్మాబధ్యతేభోక్తృభావాత్ *అనిశయాశోచతిముహ్యమాన ఇత్యేకస్మిన్నేవవస్తుస్యేషాంపరస్పరవిరుద్ధానాంప్రసక్తేః అభోచ్యేత-విదవిద్యస్తశరీరకస్యపరవ్యైవబ్రహ్మణఃకార్యకారణభావాచ్ఛరీరభూతవిదవిద్యస్తగతత్వాచ్ఛదోషాణాం, నశరీరిణీబ్రహ్మణకార్యావస్థేకారణావస్థేచప్రసజ్యితి. తదయుక్తం-జగద్బ్రహ్మశోశ్శరీరశరీరభావవ్యైవాసమ్మవాత్, సమ్మవేదబ్రహ్మశోశరీరసమ్మథనిబద్ధనదోషా

స్త్రగతి *తర్హప్రతిష్ఠానాదినిత్రైణపరిహరిష్యతే. చెతనత్వానువృత్తిరప్యస్తి- విశిష్టస్యకారణత్వాత్. కార్యప్యచిదంశేఅచేతనత్వానువృత్తివచ్చిదంశేచేతనత్వానువృత్తిరపివిద్యతేఇతిసాక్షాత్పరిహరణపరిహారకరణమవశ్యతే. కారణంయనాకారణవస్త్యస్తరాద్వాప్యప్తం-తేహాకారణకార్యస్యసాలక్షణ్యంచేత్- తస్యవ్యభిచారోన్స్మిన్నుత్రైవివక్షితః. మాక్షికస్యవస్త్యస్తరాద్వాప్యవస్త్రకాకారోమాక్షికత్వం- తత్త్వే, మృదానాక్షీత్వం. నదృశ్యత ఇత్యేతద్వివృణోతి (నహితి).....

2. సూ. శ్లో॥ అసదితచెన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ ॥ శ్లో॥ ఆరమ్భణాధికరణాగ్ధప్రసక్తాదనేనసూత్రైణస్సారితః. (యదీతి) విలక్షణత్వకథనేనద్రవ్యాస్తరత్వముక్తంభవతి - తతోన్సత్కార్యవాదస్సాదిభూర్వపక్షీహిన్భిప్రాయః. (నైతదేవమిత్యాది) కార్యకారణయోః సజాతీయత్వమేవ. అన్యేదమితిప్రత్యభిజ్ఞానార్థావాస్తరజాత్యాసాలక్షణ్యనియమప్రతిషిద్ధః- నత్వేకద్రవ్యత్వమిత్యగ్ధః.....

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (అత్రైతి)

౩. సూ. శ్లో॥ అపీతాతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసం॥ శ్లో॥ (స్పృష్ట్యాదేతి) ఆదిశబ్దేనస్థితిరుచ్యతే. అపీతేస్పృష్ట్యాదిప్రదర్శనార్థత్వంకథమిత్యత్రాహ (సదేవేతి) సువర్ణకుణ్డలాదిదృష్టాస్తస్యబుద్ధిసత్త్వాత్ *తద్విద్యుక్తం. యద్వా- బహుజగద్వదపురుషాద్విప్రసజాదిత్యగ్ధః. యద్వా- *తద్విద్యుక్తమిత్యగ్ధీయప్రత్యయః. జగద్దత్తాపురుషాద్విమత్త్యప్రసజాదిత్యగ్ధః. అసమజ్ఞసత్త్వందర్శయతి (యస్సర్వజ్ఞ ఇత్యాదినా) పరస్పరవిరుద్ధానాం- విరుద్ధాద్ధానాంవాక్యానామిత్యగ్ధః. నిర్ధాతృశ్చ-తే (అభోచ్యతేతి) (శరీరసమ్మథనిబద్ధనదోషాణామితి) రుమాగతవస్త్యస్తరాణాంలవ

ణానునివార్యత్వాత్, సహాదితదివ్యస్తునోర్భిన్నానశ్శరీరత్వం సచ్చవల-శరీరంహి నామకర్తృఫలరూపసుఖదుఃఖభోగసాధనభూతేన్ద్రియాప్రయః, పశ్చివృత్తాణానధారణః, పృథివ్యాదిభూతసంక్షేపవిశేషః, - తథా విధివైవలూకచేదయోశ్శరీరత్వప్రసిద్ధేః. పరమాత్మనశ్చ *అపమాతపాప్తావిజరః *అనశ్చన్నన్యోఅభిచాకశీతి *అపానిపాదోజవనోన్యసారాపశ్యత్యచతుస్సశ్చనోత్త్యకర్ణః *అప్రణోహ్యనానాభ్యాదిభిఃకర్తృశఫలభోగయోరభావా, దిప్తియాననభోగత్వాభావా, త్పావిత్ర్యాభావా, చ్చనతం ప్రతిచేతనాచేతనయోశ్శరీరత్వం. నచాచేతనవృత్తీరూపతృణకాష్టాదీనాంసహస్త్రియపశ్యభూతసూక్ష్మస్యశ్చైన్ద్రియాప్రయత్వాదిసమ్భవతి. భూతసూక్ష్మస్యపృథివ్యాదిసంక్షేపత్వంచనవిద్యతే.చేతనస్యతుజ్ఞానైకాకారస్యసర్వమేతన్న సమ్భవతీతరాంశరీరత్వసమ్భవః. నచభోగాయతనత్వంశరీరత్వమితిశరీరత్వసమ్భవః-భోగాయతనేషువేత్తాదిషుశరీరత్వాప్రసిద్ధేః. యద్రూపగ్రహానవైవసనుఖదుఃఖోపభోగః. తదేవభోగాయతనమితచెన్న - పరకాయప్రచేశజన్మనుఖదుఃఖోపభోగాయతనస్య పరకాయస్యప్రతిష్ఠశరీరత్వాప్రసిద్ధేః. ఈశ్వరస్యతుస్వతస్సిద్ధ నిత్యనిరతిశయానన్వస్యభోగంప్రతీదిదచితోరాయతనత్వనియమోససమ్భవతి. ఏతేనభోగసాధనమాప్రస్యశరీరత్వంప్రత్యుక్తం. అథమతం- యదిచ్ఛాదీనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తియత్ - తత్తస్యశరీరమితి-సర్వస్వేశ్వరేచ్ఛాదీనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిత్వేనేవ్వరశరీరత్వంసమ్భవతీతి. తదపినసాధయః - శరీరతయాప్రసిద్ధిషుతత్తచ్చైతనేచ్ఛాయత్త స్వరూపత్వాభావా, ప్రకృతశరీరస్యతదిచ్ఛాదీనప్రవృత్తిత్వాభావా, స్మృతశరీరస్యతదాయత్తస్థితిత్వాభావా, చ్చ-సాలభజ్జీకాదిషుచేతనేచ్ఛాదీనస్వరూపస్థితిప్రవృత్తిషుతచ్ఛరీరత్వాప్రసిద్ధే, శ్చ. చేతనస్య నిత్యస్వేశ్వరేచ్ఛాయత్తస్వరూపత్వాభావాచ్ఛనతచ్ఛరీరత్వసమ్భవః. నచయద్యదేకనియామ్యం, యదేకధార్యం, యవైవకశేషభూతం, తత్తస్యశరీరమితివాచ్యం-క్రియాదిషువ్యభిచారాత్. *అశరీరంశరీరేషు*అపానిపాదోజవనోన్యసారాపశ్యత్యశ్శరీరభావఃప్రతిపాద్యతే - అతోజగద్భ్రష్మాణోశ్శరీరశరీరభావస్యాసమ్భవా, తత్సమ్భవేచబ్రహ్మణిదోషప్రసక్తా,ద్భ్రష్మాకారణవాదేవేదాన్తవాక్యానామసామజ్ఞాస్యమితి.

అ త్రో త్త రం.

౯॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః* నమదృష్టాన్తభావాత్॥ శ్రిఃశ్రిః నైవమసామజ్ఞాస్యం ఏకవైవవావస్థాద్వయాన్వయేపిగుణదోషవ్యవస్థితేదృష్టాన్తస్యవిద్యమానత్వాత్. తుశబ్దోత్త్రహేయసమ్మన్దగన్ధస్యాసమ్భావనీయతాం ద్యోతయతి. ఏతదుక్తంభవతి- చిదచిద్యస్తుశరీరతయాతదాత్మభూతస్యపరస్యబ్రహ్మణస్సజ్జోచవికాసాత్తుకకా

ణత్వాపచిద్రుత్యతే, *కర్మయోగీ* వశ్యాపాద్యత్యుత్యతే, చేత్యునిప్రాయః. శరీరత్వాసంభవముచపాదయితుంశరీరస్వభావమాహ (శరీరంహితి) వ్యాపకనివృత్త్యాన్యాయశరీరత్వేవృత్తింపర్యయితుంశరీరత్వవ్యాపకాకారాదర్శయతి (కర్మభలేతి) అత్రచరాక్షరంక్షణమిచ్చనరతం. సుఖదుఃఖభోగాశ్రయత్వేన్ద్రియాశ్రయత్వోక్తిః. కర్మశ్శలభోగసాధనత్వము కైవర్వశరీరస్థేన్ద్రియవ్యావరకం పశ్చివృత్తిచెష్టాశ్రయత్వోక్తిః. రచః కిమిత్యపేద్యాయాంశరీరతయా2భిమతపరమాత్మస్వగ్రాహపర్యాలోచనయాశరీరత్వాసంభవమాహ (చరమాత్మనశ్చేతి) కర్మసంబధరాహిత్యమాహ (అచహతితి) తత్ఫలాభావమాహ (అనశ్చన్ద్రి) ద్ద్రియానపేక్షతామాహ (అపానితి) చేష్టాశ్రయత్వాభావమాహ (అప్రాణితి) శరీరతయా2భిమతానాంశరీరతయావిరుద్ధస్వభావతాందర్యయతి (సచాచేతనేతి) భోగాయతనత్వంపుష్కమాపయతి (సచేతి) చేష్టాశ్రయత్వేన్ద్రియాశ్రయత్వయోగపూర్వోక్తంరూపణమేవ. భోగాయతనం-భోగసాధనవిశేషః. అతపివహిభోగసాధనమాత్రస్థేతుక్తం. సిద్ధాన్తస్యభిమతలక్షణంరూపయతి (ఆధిమతమిత్యాదినా) అవ్యాప్తిమాహ (శరీరతయేతి) అతివ్యాప్తిమాహ (సాలభజ్జీకాదిష్చితి) అసంభవమాహ (చేతనస్వేతి) (సచేత్యాది) ఆదికదైవగుణోవివక్షితః. తద్వైవిధ్యాద్యహుపచనం. ఏవంపరమాత్మసత్త్వచిత్తోశ్చస్వభావాలోచనయాశరీరత్వంప్రతిష్ఠితం- అథపరస్యశరీరప్రతిష్ఠేధాచ్యుతస్యనిత్యంప్రతిశరీరత్వాసంభవమాహ (అశరీరమితి) *అపానిత్యాదివాక్యనిర్ద్రియాభావజ్ఞాపనాయపూర్వముపాక్షం- ఇదాసీన్ద్రియాగచ్ఛానావయవసూషిధముఖనశరీరాధావజ్ఞాపనాగ్ధమ్.

౯॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః* నమదృష్టాన్తభావాత్॥ శ్రిఃశ్రిః అక్షరార్థమాహ (నైవమితి) నేతిపదేనైవపూర్వపక్షేవ్యావరతితేమిశుశబ్దశరీరశరీరభావసంభవజ్ఞాపనాగ్ధః. (తుశబ్దోత్త్ర) శరీరాత్మత్వసంభవాదిత్యునిప్రాయః. హేయసంబద్ధస్యాసంభావనీయత్వేదృష్టాన్తకచిత్యత్రాచ(ఏతదుక్తమితి)

ర్యకారణభావావస్థాద్వయాన్వయేపినకశ్చిద్విరోధః- యతస్సజ్ఞోచవికాసాపరబ్రహ్మశరీరభూతచిదచిద్వస్తుగ
తా. శరీరగతాస్తుదోషానాత్మనిప్రసజ్యంతే - ఆత్మగతాశ్చగుణానశరీరే - యథాదేవమనుష్యాదీనాంసశరీరా
ణాంత్రేత్రజ్ఞానాం శరీరగతాబాలత్వయువత్వస్థవీరత్వాదయోనాత్మనిసంబద్ధం- ఆత్మగతాశ్చజ్ఞానసుఖాద
యోనశరీరే, అథచదేవోజాతో మనుష్యోజాతః - తథాసపవనబాలాయువాస్థవీరశ్చేతి వ్యవదేశశ్చముఖ్యః.
ఘాతసూక్ష్మశరీరస్యైవత్రేత్రజ్ఞానస్యదేవమనుష్యాదిభావఇతి *తదస్తరప్రతిపత్తావితవత్వత ఇతి. యత్పునరుక్తం
చిదచిదాత్మకస్యజగత్స్థూలస్యసూక్ష్మస్యచపరమాత్మానంప్రతిశరీరభావోనోపపద్యత ఇతి- తదనాకలితసమ్య
జ్ఞాయానుగృహీతవేదాస్తవాక్యగణస్యస్వమతిపరికల్పితమతర-విజృంభితం - సర్వపవహివేదాస్తాస్థూల
స్యసూక్ష్మస్యచైతనస్యాచైతనస్యసమస్తస్యచపరమాత్మానంప్రతిశరీరత్వంశ్రావయంతి. వాజసనేయకేతావ
తా-ఋషాభాయాంమాధ్యస్తిసశాభాయాంచాస్తర్యామిబ్రహ్మణే *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్ *యస్యపృథివీశరీ
రమిత్యారభ్యపృథివ్యాదిసమస్తమచిద్వస్తు, *యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్ *యస్యవిజ్ఞానంశరీరం*యత్యనితిష్ఠన్ *య
స్యాత్మాశరీరమితిచైతనం,చపుథక్పృథగ్నిర్విశ్వతస్యతస్యపరమాత్మశరీరత్వమభిధీయతే. సుబాలోపనిషదిచయః
పృథివీమస్తరైశ్చరస్యస్యపృథివీశరీరమిత్యారభ్యతద్వదేవచిదచితోస్సర్వావస్థయోః పరమాత్మశరీరత్వమభి
ధాయ *ఏషసర్వభూతాస్తరాత్మాపహతపాప్తాదివ్యోదేవవకోనారాయణఇతితస్యసర్వభూతానిప్రత్యా
త్మత్వమభిధీయతే. స్మరంతిచ *జగత్సర్వంశరీరంతే *యదమ్బువైష్ణవఃకాయః *తత్సర్వంవైహరేస్తనుః*తా
నిసర్వాణితద్వపుః *సోభిధ్యాయశరీరాత్పాదిత్యాది. భూతసూక్ష్మాత్వాచ్చరీరాదిత్యర్థః. లోకేశశరీర
శబ్దాఘటాదిశబ్దవదేకాకారప్రవ్యనియతవృత్తిమనాసాదితః క్రిమికీటపతజ్జసర్పనరపశుప్రభృతిష్యత్యస్త వి
లక్షణాకారేషుప్రవ్యేష్వగౌణఃప్రయుజ్యమానోదృశ్యతే- తేనతస్యప్రవృత్తినిమిత్తవ్యవస్థాపనంసర్వప్రయో
గానుగుణ్యేనైవకార్యం. త్వదుక్తంచక్రఫలభోగహేతురిత్యాదికంప్రవృత్తినిమిత్తలక్షణంసర్వప్రయోగా
నుగుణం- యథోక్తేష్వీశ్వరశరీరతయాభిహితేషుపృథివ్యాదివ్యవ్యాప్తేః కించ - ఈశ్వరస్యేచ్ఛావిగ్రహే
షు, ముక్తానాంచ *సపకథాభవతీత్యాదివాక్యావగతేషువిగ్రహేషు, తల్లక్షణమవ్యాప్తం. కర్మఫలభోగనిమి
త్తత్వాభావాత్తేదం. పరమపురుషేచ్ఛావిగ్రహశ్చనపృథివ్యాదిభూతసజ్ఞాతవిశేషాః-సభూతస్యసంస్థానో
దేహియాస్యపరమాత్మన ఇతిస్మృతేః. అతోభూతసజ్ఞాతరూపత్వంచశరీరస్యావ్యాప్తం. పశ్చివృత్తిప్రాణాధీన

అముఖ్యత్వమాశ్చాహ (అథనేతి) *పశ్చిమామూహుతావాపఃపురుషవచసోభవనీత్యపామేవదేవత్వాదిధర్మాః - సపురుషస్యేత్యత్రాహ (భూత
సూక్ష్మశరీరస్యేతి) యద్వా - జీవస్యశరీరత్వత్వైఃప్రాగప్యచిత్సంబద్ధసతిహిబ్రహ్మణఃకార్యకారణభయవస్థాయామపిచిదచిద్విశిష్టస్యతద్గతదోష
రాహిత్యేదృష్టాస్తస్యమిత్యత్రాహ (భూతసూక్ష్మేతి) -సరిక్తంశరీరత్వాసంభవమనునవదతి (యత్పునరితి) సమ్యక్జ్ఞాయః- ప్రమాణానుగుణ్యా
యః, కుతర్హః- ప్రమాణవిరుద్ధత్వః. సర్వప్రవ్యాప్తంలక్షణంవివక్ష్యుదచితోర్భిహ్మశరీరత్వేనవేదేప్రయోగందర్శయతి (సర్వపవహితి) *సోభి
ధ్యాయశరీరాత్పాదిత్యప్రచిదచితోశరీరత్వమస్పష్టమితిత్వాద్యచక్షే (భూతసూక్ష్మేతి) *అసీదిదంతమోభూతమితి ప్రకృతమేవశరీరత్వేనోచ్యత ఇ
త్యర్థః (లోకేశేత్యాది) (ఘటాదిశబ్దవత్)యథాఘటాదిశబ్దాఃఏకాకారవస్తుముఖ్యాః ప్రయుజ్యంతే-సతథాశరీరశబ్దః-అపిత్వనేకాకారవస్తుము
ఖ్యఃప్రయుక్తః. అతోఽనుగతత్వాయహిక్రిమికీటాదివ్యాపకం లక్షణముక్తం- తస్మాత్ప్రవ్యాప్తత్వాత్సర్వత్రికంలక్షణాస్తరంసీద్వికార్యమితిభావః.
(అగౌణఃప్రయుజ్యమానోదృశ్యత ఇతి)అస్యాయమభిప్రాయః-ద్విపాత్వంమనుష్యత్వంప్రాహ్మణ్యంవాశరీరలక్షణత్వేనకమితిసోచ్యతే అన్యత్రా
పిముఖ్యప్రయోగదర్శనాదిచేత్. తస్మిలోకవేదయోర్యత్రయత్రప్రయోగోదృశ్యతే-తదనుయాయలక్షణంవాచ్యం-సత్వసనుయాయలక్షణముక్త్యా
అన్యత్రగౌణర్వంకల్పసియమితి. తతఃకిమిత్యత్రాహ (తేనతస్యేతి)అనుగుణంనిమిత్తంమ్యక్తమిత్యత్రాహ (త్వదుక్తంచేతి) (ప్రవృత్తినిమిత్తలక్షణ
మితి) ప్రవృత్తినిమిత్తం-సముదాయశక్తినిమిత్తం. వాచ్యభూతం. తచ్చతల్లక్షణం. తేనప్రవృత్తినిమిత్తభూతస్యోపలక్షణభూతస్యచలక్షణస్యవ్యాప్త
త్వే. గోశబ్దస్యగుణాత్సర్వోభ్యుత్పత్తినిమిత్తం-పుథివీశబ్దవాచ్యస్యపుథివీత్వస్యోపలక్షణభూతంగర్భవత్త్వం-తదభయమపిసప్రవృత్తినిమిత్తం. ఆయ
మర్థః- శరీరదేహాదిప్రవృత్తినిమిత్తభూతావిశరణోపచయాదయోనానుగతాః- గన్తోపలక్ష్యపుథివీత్వవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతముపలక్షణాస్తరోప
లక్ష్యంబాత్వాదికమపిసద్దృశ్యతే- అతోలక్షణతయాభిమతమిదమేవప్రవృత్తినిమిత్తమేచ్ఛవ్యం- తచ్ఛాయాత్వం - అననుగతత్వాదితి. పాణిపాదాది
మచ్ఛరీరేవ్వవ్యాప్తిమాహ (కించేతి) (తల్లక్షణమితి) ప్రధమాపాత్వం కర్మఫలభోగహేతుత్వంవివక్షితం. భూతసజ్ఞాతరూపత్వస్యావ్యాప్తిందర్శ
యతుమాహ (పరమపురుషేచ్ఛేతి) (పశ్చివృత్తి) ప్రాణసద్భావమాత్రవివక్షేయం-చేతనేష్యవ్యక్తాదిషుచేశ్వరశరీరభూతేష్యవ్యాప్తిరభిప్రేతా.

ధారణత్వంచస్థావరశరీరేష్యవ్యాప్తం - స్థావరేషుహిప్రాణసద్భావేపితస్యపశ్చధాలవస్థాయశరీరస్యధారకత్వేనావస్థానంనాస్తి. అహల్యాదీనాంకర్తృనిమిత్తశిలాకాష్టాదిశరీరేష్యిన్ద్రియాశ్రయత్వం సుఖదుఃఖహేతుత్వంచావ్యాప్తం. అతోయస్యచేతనస్యయద్భ్రవ్యంసర్వాత్మనాస్వాధైనియన్తుం, ధారయితుం, చశక్యం- తచ్చేషతైకస్వరూపం, చ- తత్తస్యశరీరమితిశరీరలక్షణమాస్థేయం. రుగ్లశరీరాదిషునియమనాద్యదర్శనంవిద్యమానాయావనియమనశక్తైఃప్రతిబద్ధకృతం-అగ్నిదేశ్యక్షీప్రతిబద్ధాదౌష్ట్యవ్యదర్శనవత్. మృతశరీరంచచేతనవియోగసమయపవిత్రమితిమారబ్ధం- తుణాన్తరేచవిశీర్యతే. పూర్వంశరీరతయాపరిష్టేప్రసక్తౌతైకదేశత్వేనచ తత్తశరీరత్వవ్యవహారః. అతస్సర్వంపరమపురుషేణసర్వాత్మనాస్వాధైనియామ్యం, ధార్యం, తచ్చేషతైకస్వరూప, మితిసర్వంచేతనాచేతనంతస్యశరీరం. *అశరీరంశరీరేష్యిత్యాదిచకర్తృనిమిత్తశరీరప్రతిషేధపరం-యథోక్తసర్వశరీరత్వప్రవణాత్. ఉపరితనాధికరణేషుచైతమపపాదయిష్యతే. *అపీతాతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసం *నతుద్భుష్టాన్తభావాదితిసూత్రద్వయేన *ఇతరవ్యవదేశాదిత్యధికరణసిద్ధోఽర్థస్సానితః.

౧౦॥ సూ. *శ్రీశ్రీ స్వపక్షదోషాచ్చ॥ శ్రీశ్రీ నకేవలంబ్రహ్మకారణవాదస్య నిర్దోషతయైతత్సమాశ్రయణం - ప్రధానకారణవాదస్యదుష్టత్వాచ్చతత్పరిత్యజ్యైతదేవసమాశ్రయణీయం. ప్రధానకారణవాదేహిజగత్ప్రపృత్తిరోపపద్యతే - తత్తహినిర్వికారస్యచిన్మాత్రైకరసస్యపురుషస్యప్రకృతిసన్నిధానేనప్రకృతిధర్మాభ్యాసనిబద్ధనాజగత్ప్రపృత్తిః నిర్వికారస్యచిన్మాత్రరూపస్యప్రకృతిధర్మాభ్యాసహేతుభూతంప్రకృతిసన్నిధానంకింఝాపమితివివేచనీయం. కింప్రకృతేస్సద్భావపవ- ఉతతద్గతకశ్చిద్వికారః- అభపురుషగతపవకశ్చిద్వికారః. నతావత్పురుషగతః- అనభ్యుపగమాత్. నాపిప్రకృతేర్వికారః-తస్యాభ్యాసకార్యతయాఽభ్యుపేతస్యాభ్యాసహేతుత్వాసమ్భవాత్. సద్భావమాత్రస్యసన్నిధానత్వేముక్తస్యాభ్యాసప్రసక్తృతిత్వత్పక్షేజగత్ప్రపృత్తిరోపపద్యతే. అయమర్థస్సాన్త్యభ్యవక్ష్యమాప్రతిక్షేపసమయే * అభ్యుపగమేష్యథాభావాదిత్యాదినాప్రపశ్చయిష్యతే.

(అహల్యాదీనామితి) ఇన్ద్రియాశ్రయత్వం- జ్ఞానప్రవృత్తిజననపటుతేన్ద్రియాశ్రయత్వం. ఇన్ద్రియసద్భావమాత్రవివక్షేయాంపూర్వవదవ్యాప్తిరభిప్రేతా. (అత ఇతి) అతః- అసయానిలోలక్షణత్వా, త్వదుక్తస్యచాననుయాయిత్యా, దిత్వగ్ధః. *చేషీన్ద్రియాధాశ్రయశరీరమితిస్వాంసూత్రైశరీరస్యలక్షణశ్రయముక్తం - *చేష్టాభోగేన్ద్రియాశ్రయఇతిహిన్యాయవిదః. అస్యలక్షణశ్రయస్యావ్యాప్తత్వాద్వ్యాపిలక్షణశ్రయమాహ (యస్యేత్యాదినా) యస్యచేతనస్యయద్భ్రవ్యంసర్వాత్మనాస్వాధైనియన్తుంశక్యం- తత్తస్యశరీరం. యస్యచేతనస్యయద్భ్రవ్యంసర్వాత్మనాస్వాధైనియన్తుంశక్యం- తత్తస్యశరీరం. యస్యచేతనస్యయద్భ్రవ్యంశేషతైకస్వరూపం-తత్తస్యశరీరమితిలక్షణశ్రయం. (తచ్చేషతైకస్వరూపమితి) అత్రఏకశబ్దప్రయోగఃసర్వాత్మనేతిపదస్యస్థానేద్రచ్చవ్యః. సర్వాత్మనేతిపదేనయావద్భ్రవ్యభావిత్యంవివక్షితం. తచ్చేషతైకస్వరూపమితిపురుగుఃస్వాగ్ధకక్యశబ్దప్రయోగాగపేక్షణాత్. యస్యేతిపదేనశరీరస్యసంబంధపటాదిపదప్రతియోగిపదార్థత్వం- అపితుపిత్వపుత్రాదివత్సప్రతియోగిపదార్థత్వమితిదర్శితం. సప్రతియోగిపత్రాదీనాంశరీరత్వవ్యాప్తత్వార్థంనియామ్యమిత్యుక్తం. నియామ్యమిత్యుక్తైభ్యత్యాదీనామశరీరత్వంస్యాదితదవ్యాప్తవృత్తిర్థంసర్వాత్మనేతిపదం. యావద్భ్రవ్యభావీత్యగ్ధః. క్రియాగుణాదివ్యాప్తవృత్తిర్థంద్రవ్యమిత్యుక్తం. అకాశాదిప్రదేశగమనాదిష్యశక్తేష్యధైశుశరీరస్యనియమనాసంభవాత్తద్వ్యాప్తవృత్తిర్థంస్వార్థభేదమిత్యుక్తం. స్వవిషయఇత్యగ్ధః- * అర్థస్వాధిషయేమోక్ష ఇత్యభిధానవిదః. స్వశబ్దఃశరీరపరః. తత్తచ్ఛరీరసంపాద్యేషుకార్యేష్యితియావత్. రుగ్లశరీరేషువ్యభిచారోమాభూదితిశక్యమిత్యుక్తం. తత్తశక్తైఃప్రతిబద్ధపవ- నతుశక్త్యధావః- అగ్నిదావాష్ట్యాదిపత్. జ్ఞానవ్యాప్తవృత్తిర్థంచేతనస్యేత్యుక్తం. సహజ్ఞానం జ్ఞానవిశిష్టేననియామ్యం - అపితుస్వాశయేణ - తనాచేతననియామ్యత్వాభావేనతత్రాన్తైకాన్త్యం. ఏవం లక్షణాన్తరద్వయేపివ్యావర్తముచ్యతే - యస్య, సర్వాత్మనా, ద్రవ్యం, శక్య, మితిపదానాంపూర్వవదవ్యాప్తవృత్తిః. చేతనస్యేతిపదేనప్రభావ్యావృత్తిః. శరీరత్వప్రయుక్తదోషాదిశక్త్యావృత్తిర్థమాహ (ఉపరితనాధికరణేష్యితి)

౧౦॥ సూ. *శ్రీశ్రీ స్వపక్షదోషాచ్చ॥ శ్రీశ్రీ యాతుపరేణపూర్వనిర్దోషత్వజగదుపాదానత్వాదివ్యాపతిరుక్తా - నైవవ్యాపతిరనేనమాత్రేణపరస్యాపాదితా. (అనభ్యుపగమాత్) నిత్యనిర్వికారత్వాదిభావః.

౧౧॥ సూ. *శ్లో॥ తర్కప్రతిష్ఠానాదపి॥ శ్లో॥ తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాదపి శ్రుతిమూలా
బ్రహ్మకారణవాదపసమాశ్రయణీయః- సప్రధానకారణవాదః. శాశ్వతలూక్యాత్ పాదక్షపణకపిలపతజ్జలి
తర్కాణామన్యోన్యవ్యాఘాతాత్ తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వంగమ్యతే.

౧౨॥ సూ. *శ్లో॥ అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్వేత్ ప్రసజ్ఞః॥ శ్లో॥ ఇదాసీవిద్యమానా
నాంశాక్యాదీనాం తర్కానుగూహ్యన్యథా- ప్రధానకారణవాదమతిక్రాంతతమపదర్శితదూషణత్వేనానుమా
స్యామహాభిచేత్. ఏవమపిపురుషబుద్ధిమూలతలైకకావలన్బునస్యతవదేశాన్తరకాలాన్తరేషుత్పదధికకుత
ర్కకుశలపురుషోత్పేక్షితతర్కదూష్యత్వసమ్భావనయా తర్కప్రతిష్ఠానదోషాదనిర్వేత్ మర్వారః. అతో
ఽతీర్ణియేఽథైశాన్త్రమేవప్రమాణం- తదుపబృంహణాయైవతర్కఉపాదేయః. తథాచాహ *అన్వంధర్మోపదే
శంచవేదశాస్త్రావిరోధినా। యస్తరేణానుసంధ్యే సుధర్మంచేదనేతరభితి. వెదాభ్యశాస్త్రావిరోధినేత్యర్థః.
అతోవేదవిరోధిత్వేనవేదార్థవిశదీకరణరూపవేదోపబృంహణతర్కపాదానాయసాంఖ్యవ్యతిరేకదరణీయా.
విలక్షణత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౧॥ సూ. *శ్లో॥ తర్కప్రతిష్ఠానాదపి॥ శ్లో॥ (తర్కస్యేతి) కేవలతర్కస్యేత్యర్థః.....

౧౨॥ సూ. *శ్లో॥ అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్వేత్ ప్రసజ్ఞః॥ శ్లో॥ — *తర్కప్రతిష్ఠానాదిత్యాధికం *అనిర్వేత్
ప్రసజ్జిత్యన్తరైకంనూత్రం- సూత్రకారణేనీవిరోధాత్. ప్రయుక్తహేతుకైర్నిర్వాహకాపిహారాహిసూత్రాన్తరకృతౌదృష్టా-యథా *ఈక్ష
రేర్నాశబ్దం *గౌణశ్చేన్నాశబ్దాత్, *అనన్తమయోగ్యాసాత్ *వికారశబ్దాన్నేతిచెన్నప్రాచుర్యాత్, *జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ *వదతీతిచెన్నప్రా
జ్ఞాహిప్రకరణాదితి, చ. *సను *వ్యవదేశాచ్చక్రియాయాంన చైన్దిదైశవివర్యయభివ్యక్తకథంసూత్రైక్యం. ఉక్తహేతుకౌన్యోగ్యాపిహారపర
త్వాభావాత్. సాధ్యాభావేఽనిచ్చప్రసజ్జనముఖేనహేతుదాన్యపరోహి *నచేదిత్యాధికమన్యత్రాంశః- నతూక్తహేతుకౌన్యోగ్యాపిహారపరః. —
(ఇదాసీవిద్యమాది) భూతతర్కస్యధూతతర్కాన్తరప్రతిహతివత్ భావితర్కస్యావిభావితర్కాన్తరప్రతిహతిస్సంభవతీత్యర్థః. *వేదశాస్త్రావిరోధినేత్యన్త్ర
వేదశాస్త్రశబ్దయోర్వైయన్తరయ్యే సాంఖ్యశాస్త్రసామ్యసంభావనాదితద్వాన్యత్వస్థానవ్యాచక్షే (వేదేతి) యథా *పితృదేవమనుష్యాణాంవేద
శ్చతుస్సనాతసంఽతర్కస్యంచాప్రమేయంవేదశాస్త్రమితిస్మితిరితి. అతర్కస్యం-వాదకాగోచరభూతం. అప్రమేయం-సాధకానియభూతం....

*అపీతాదిత్యాదిసూత్రప్రయంపరైస్త్వేవంవ్యాఖ్యాతం - అపీతౌలీయమానంకార్యంస్వాకారేణకారణందూషయేత్ - లవణమివమధురోద
కం-తతశ్చస్థాభ్యసావయవత్వాచేతనత్వపరిచ్ఛిత్వాదిభర్తృకత్వంబ్రహ్మణస్సాన్యేత్. సమస్తస్యబ్రహ్మణ్యవిభాగేనతినియామకాభావాత్ పునర్నికృతౌ
విభాగస్తేషాంభోగ్యనియమశ్చానుపపన్నః. సుశమేపి బ్రహ్మసిద్ధిభ క్తంచేదపీతిరవసంభవతి. బ్రహ్మణిస్రుతీనానాంపునరుత్పత్తౌముక్తానామపున్యత్వ
త్తిప్రసజ్జిత్యసామన్యస్యపరం *అపీతాదిసూత్రం. తతదృష్టానైవపిహారతి *సతుదృష్టానైతి. ఘటశరావాదయశ్చాచాసన్నోపిస్యాకారప్ర
హణేనప్రతీనత్వానోచ్చావచాకారేణకారణందూషయన్తి- నివంజగదపిఘటతత్వాద్యాకారప్రహణేనతీనత్వాదవిభాగదహాయామసినబ్రహ్మహుష
యతి. స్వప్నద్యౌచపురుషస్వరూపయోగస్సృశ్యతే. సుప్తప్రబుద్ధపురుషాణామివపునర్విభాగేనస్క్రియణోపపత్తిః - మిథ్యాజ్ఞానస్యానపాదిత
త్వాత్. తస్యాపాదితత్వాదేవముక్తానాంపునరుత్పత్తిః జగతోబ్రహ్మసిద్ధిభాగేనస్థిత్యభావాదప్యయోపపత్తిరితి. శబ్దాదీహిసాత్ ప్రధానాత్తద్యక్షవి
లక్షణకార్యోదయానుపపత్తిఃసర్వవికారస్యశర్యేపునస్సృష్టావదమసోపాదానం-సత్త్విదమితినియామకాభావాద్బోక్తాణాంభోగ్యావ్యవస్థితిః, ని
యామకాభావేనియమాభ్యుపగమేకారణాభావసామ్యాన్యత్రానాంపునర్భస్థప్రసజ్జి, కతిపయవిభాగస్థితేషాంప్రధానకార్యత్వాభావ, ఇతి
దోషసాధారణ్యాపాదనం *స్వపక్షదోషాచేతీతిసూత్రమితి. తదిదమనుపపన్నం. తథాహి- ఘటత్వప్రస్వత్వాద్యాకారేపిత్యతేపిజడత్వాన్య
తత్వపిత్యాగావా, దవిద్యాక్తవాసనాప్రహణాభావా, చ్చ బ్రహ్మణ్యవిభక్తంజగతేనాకారేణబ్రహ్మదూషయేత్. యదిజడత్వాన్యతత్వకర్మ
వాసనాదిప్రహణేనప్రవృత్తయః- తద్వ్యవిద్యాతత్త్వతజీవభేదశ్చనివృత్తీస్యాత్ - సహజడత్వాన్యతత్వవిరహేనస్వభావాయాఅవిద్యాయా-అ
వస్థాసముపపత్తే, సవాసనకర్మప్రహణాన్తర్ములావిద్యానివృత్త్యాచజీవాశ్చముక్తాస్సృజ్యః- తతశ్చపునస్సగతుత్పత్తిర్నసంభవేత్. అవిద్యాన్తరణ
సర్వసంభవేతస్యాన్తర్త్వవిరజీవానంచాదిమత్త్వంస్యాత్, నైషమన్యైర్ఘ్నాదిచప్రసజేత్. మోక్షోపాయనిష్ఠాదనయన్యధ్యం, చ- ప్రాకృ
తస్యోపాదేవావిద్యానివృత్తే, తస్యాన్యదాదియత్ననిరపేక్షత్వా, చ్చ. అతోఽప్యయదశాయామపిజడత్వాన్యతత్వాదిప్రహణాభావాత్తైనాకా
రేణబ్రహ్మణోదూష్యత్వంబ్రహ్మం. జడత్వాద్యాకారోఽపరమాధిభిత్ - తద్వ్యపరమార్థత్వంబ్రహ్మప్రతినిహయకీదుర్గంస్వాకారప్రహణః

ర్షలయస్థిగ్రహణే ప్రయత్నతే. అపరమాధత్వాపాశ్రయణమపివిఫలం- మిథ్యాత్వమపిప్రచక్షాణకారః. సహిమిథ్యాత్వస్యమిథ్యాత్వం - అతోస
మిథ్యాత్వప్రహణమిమిథ్యాభూతం జగదుభిక్షంసావకారేణమిథ్యాత్వేన బ్రహ్మహుయత్యేవ, మిథ్యాభూతేనాపిజడత్వాత్వాకారేణచమాడు
గతుః, ననుసమిథ్యాత్వసమిథ్యాభూతజడత్వాదిసాచమాపిత్యప్రసక్తిః-శుక్తిరూప్యమిథ్యాత్వేపిమిథ్యాత్వేసమిథ్యాభూతరజరాకారేణదశుత్త
ర్హపితత్వాభావాదిచేన్దు- శుక్తరేపిత్వన్యతేమిథ్యాత్వాత్, సాచకిసంసర్గైణపురుషస్వరూపంసర్వేణరద్ధవచస్తునశ్చమిథ్యాభూతవాచకిత్వోవణత్వా
కారావత్వాదూపిత్యవర్కనా, ఛ- పాచకిరుమాదహాహిపదాన్తస్యనేమిథ్యాభూతాః. తెజోవ్యావహఃకసత్వత్వాదూపకర్త్యమిత్యేత్ - తస్మా
జగత్తత్వవ్యావహారికసత్వత్వాత్ బ్రహ్మవిభక్తంజగద్దూపకంసాన్యత్. స్వస్వద్భుక్తురుహాయయానస్పృశ్యవర్జితదమపి-రూపశీలం. అస్పృశ్యతా
వదక్షానస్యపురుషానాత్రిత్యం- ఆరోప్యగ్రాహిపురుషాశ్రయత్వాత్తత్త్వ-బ్రహ్మజ్ఞానస్య, నాప్యకార్యకార్యం-చాశ్చిస్తాదికార్యకల్పకత్వాత్.
నాచికార్యస్యదేశవిప్రకర్షః- చాశ్చిస్తాదిదేరుప్రకర్షాత్. నాచికార్యస్యపురుషార్థత్వవిరహః- స్వప్నేభయశోకవృధాదర్శనాత్. నాపిజగత్సా
వరమాగ్ధత్వం- శస్తాదిమఃఖసేతోవచుఃఖస్యప్రబోధేదాదాభావాత్, అపరమాగ్ధసాస్యాపిరస్యరసనియతయపురుషం ప్రత్యవభావమాన
త్వాత్, జాగ్రద్దాయామపిస్వగతత్వేనమఃఖసాక్షోత్కర్ష్యత్వమేవమాదుఃఖిత్వం. అవభాసప్రసంబద్ధిత్వమప్యపరమాగ్ధభిచేత్ - బాధకప్రత్య
యాభావాత్. చాశ్చిస్తాదివిషయనైవప్రబోధేవాః- సమశస్తాదిక్షానస్యభయదేశ్య. భోక్తృభేదానియమప్రసక్తిసాధ్యేవక్షేతుల్య
త్వాపాదకమప్యయ- అత్కనాంస్యతోభిన్నత్వాత్తత్వక్షేత్వత్వవికారప్రణయేతితేనాంలక్ష్యరాసుగుణభోగ్యవిశేషేపునరపిభోక్తృత్వవృత్త
పపత్తి, త్వన్యతేత్వాత్కథేదస్యాన్తరణభేదకల్పితత్వాన్యోమిధ్యహక్తారాణాంప్రశయేవ్యయశ్రవణాదార్కభేదాభావేన పునస్సృష్టవశ్యే
నాన్తరణఃసోపహిరస్యాత్సవదమవృత్తమిదంశరీరమిదంభోగ్యమితినియమానుపపత్తి, శ్చ. ప్రశయేవ్యన్తరణభివృత్త్యుపగమేతేనామన్తరణానా
మనాదితయా బ్రహ్మకార్యత్వంసాన్యత్. సాధ్యేవక్షేతుతేనాంప్రభావకార్యత్వహని- అన్తరణప్రణయేపి స్వతంత్రభేదసద్భావేనాన్తరణ
భిరేతరవేక్షితత్వాత్. ఆత్మభేదస్యతత్త్వర్కవిశేషాణాంచసద్భావాన్నియమకసేవ్యభావసామ్యంబుద్ధవం. సాధ్యేవక్షేముక్తానాం పునర్వృత్త
ప్రసక్తోపిదుర్వచః- యస్యసమ్యక్జ్ఞానేననిశ్చేదకర్తృత్వయః- తస్యహేత్వభావేనపునశ్చరీరయోగాభావా, దక్షిణకర్తృణాంపునర్వృత్తభివృత్తహనంబద్ధో
పపత్తి, శ్చ. త్వన్యతేనూలభాతావిద్యాయోమికత్వా, దాక్షిణ్యమికత్వా, దిదానిమపిబద్ధానువృత్తి, శ్చేతఃపూర్వంసకల్పిచ్చక్షేపమృతతే. అస్తిచేత్స
వివాత్సాపునరపిదేహయోగమనుభవతిమిముక్తస్యపునరుత్పత్తిప్రసక్తోదుర్వారః, వర్తమానావిద్యాయాఆదిమత్త్వంచభావేత్, జీవాన్మానకమస్యభవ
ద్భిరేవమాపితత్వాత్తదవస్థమేనబద్ధమోక్షవ్యవస్థానిరయతా. తత్త్రాపిముక్తానాంపునరుత్పత్తిప్రసక్తోదుర్వారః- అభ్యంతరీయవస్థావస్థావ్యాబ్ర
హ్మకతాపత్త్రిమోక్షః. రత్త్రాపివ్యవస్థావస్థావోయమంశోముక్తః- అభ్యంతరీయవస్థావస్థావోయమంశాన్తరంతుదేహభాగ్యవతితనవత్సంశక్యం- బ్రహ్మణస్స్వ
తోనిరంశత్వాత్. అతోబ్రహ్మకతాపన్నానామేవపునరుత్పత్తిస్సాన్యత్ - ఉపహితాంశభేదాభావాత్. నన్వంశభేదస్యాపికాల్పనికతయాన్యధా
గమాన్యోక్తదోషభిచేత్. ముక్తానివ్యవస్థావస్థావోయమంశోకాల్పనికభేదోన్యేవా - నవా. అస్తిచేత్సత్వవివససాన్యత్. నచేర్మాన్యోక్తదోషఃసాన్యత్.
నివృత్తోపాధిత్వమేవభేదభిచేత్. ఉపాధినివృత్తిస్వరూపాలిక్తా-నవా. నచేత్ - తత్స్వరూపమేవజీవావేనపునరపిసంసరతమ్యుక్తదోష్యశ్చిత్తే. అతి
క్తత్వేననివృత్తిరూపవిశేషంకృత్త్వబ్రహ్మవృత్తిః - ఉతబ్రహ్మకదేశవృత్తిః. అద్యేమాన్యోక్తదోషః. ద్వితీయేత్వేకదేశస్యాంశాన్తరాద్భేదోవక్త
వ్యః. భేదకాన్తరయోగేనచేత్. తస్యభేదోపాధేసారమాగ్ధైఅస్త్వైవహని. అపారమాగ్ధముక్తాంశస్వైవబద్ధత్వంసాన్యత్-అపరమాగ్ధోపాధిసంబద్ధో
హిత్వన్యతేబద్ధః. నభేదకాన్తరయోగావేత్ - అపియాపాధివిరహవిభేదభిచేత్. సకింబాధ్యః-ఉతాబాధ్యః. ఉపాధివిరహస్యబాధ్యత్వేతదవచ్చిన్నం
శస్యపునరుపాధిసంబద్ధత్వాన్యోక్తసాన్యత్. అంశభేదస్యాబాధ్యత్వేతస్యభేదస్యాభేదవతోపరమాగ్ధత్వాద్భేదాభేదమపివాక్తీకృతసాన్యత్. అభతత్వ
రిసారాయపరమాగ్ధతోన్యధేదోనాభ్యవగతః - తస్మాముక్తస్యపునరుత్పత్తిరవస్థానియాసాన్యత్. — యతపివంశరావాదినాంపుద్గివ్యామివస్థూల
త్వాదిస్వాకారప్రహణేన బ్రహ్మణ్యధిభాగాపన్నప్రజగత్తదదూపకత్వాభావః ప్రతిక్షిప్తః- అతపివ ఖగతుద్భూతాన్త్రవాదాదినిమాత్రస్యభాస్మరోక్త
యోజనాపిపునరస్తాభవతి. తస్యాపరమాగ్ధత్వానాశ్రయశేషేణమాత్రమప్యపరణమశక్యమితివిశేషః. — యాదవమిక్తాస్త్రి * అవదిచేదితిహ
త్రమేకమధికరణాన్తరం ఖనావదాసిదిత్వాదివిషయంవగ్ధయై- సత్త్వాన్తత్త్వనిశేధోనచరస్వరప్రతిషేధనిధిరూపా - వ్యాఖ్యాతాత్. అతోన్య
భయాత్కంనిస్స్వభావంసూన్యప్రతియరభిపూర్వపక్షీకృత్యలోకతః సాప్రస్యప్రతిషేధ్యత్వాల్లాకెచకార్యావస్థాయామేవసుఖసంస్థానాదివ్యా
ప్తిరూపసత్త్వం, తదగ్రావరూపకపాలత్వాదివ్యాప్తిలక్షణంసత్త్వంచోపలభ్యతఇతికారణదశాయాంతమభయంనిషిధ్యతే- * ఆనీదవాతమితివాక్యశే
షవిరోధాచ్చ. అతోనస్వరూపసత్త్వనిషేధః-అహస్వమద్భిన్నవ్యోమేతివత్. సహ్యత్రపరస్వరప్రతిషేధవిధిః, నానిస్వభావతోన్యైః- తద్భవినిసి
ద్ధానితం. * అపీతావిత్వాదిచాధికరణాన్తరమాముః. తత్త్రావాదావరూపసర్వావస్థాప్రతిషేధోన్యపపన్నః - వినాశహేతువైయ్యధ్యప్రసక్తాత్.
వినాశహేతునానకారణమేవమిహ్యద్భం - తస్యస్రాగపివత్త్వాత్. నాపికార్యాన్తరం - ప్రశయేసర్వకార్యధిభావానుపపత్తిప్రసక్తాత్. అతోన్య
స్థాన్తరోత్పద్యప్రశయః. అతఃపూర్వాధికరణానిద్ధాన్తానుపపత్తేనాన్యంతత్త్వమిత్వాక్షిప్తసుఖతత్వకపాలత్వాదిస్థానియభావాభావరూపవికల్పశబ్దవా
చ్యస్థూలావస్థానిషేధేషిక్షిమాత్రావశేషసూక్ష్మవస్థాభ్యవగతాత్తత్త్వస్థాన్త్రవాదాన్తదవత్త్వేనకాదసామజ్ఞస్యమితిసిద్ధానితం. దృష్టాన్తశ్చతప్ర
లోహసమావృతంజలం-తద్భిజలంజలరూపేణానుపలభ్యం-సత్త్వపిష్టాన్తైర్భిహేతుజలవత్. ఖడ్గధారాద్యైర్భిహేతుసూక్ష్మరూపేణపునర్జలవరణామకత్త
యంత్రంలోహదవస్థాన్తద్భవిషయస్త్వితీయ్యుక్త. తత్త్రావత్ * అసనిచేదితిహత్రవ్యాఖ్యానమయంక్తం- సూత్రాక్షరానుగుణ్యాభావాత్.

౧౩॥ పూ.



శిష్టాః-పరిశిష్టాః. నవిద్యతే వేదపరిగ్రహణాయేషామిత్యపరిగ్రహః. శిష్టాశ్చాపరిగ్రహశ్చశిష్టాపరిగ్రహః. ఏతేనవేదాపరిగ్రహేతస్మాభ్యుపక్షాదుపక్షేనపరిశిష్టాశ్చ వేదాపరిగ్రహేతాఃకణభద్రాక్షపాదక్షపణకభిరుపక్షాఃక్షుపితావెదితవ్యాః. పరమాణుకారణవాదేషీషాంసర్వేషాంసంవాదాల్లారణవస్తువిషయస్యతర్రుస్యాప్రతిష్ఠితత్వంనశక్యతేవత్తుమిత్యధికాశక్తా.

సదసత్వరస్యరకకోటిసాచకోఽసచ్ఛబ్దకథంకోటిద్వయోత్తీర్ణతాముపస్థాపయేత్. అస్యతరకోటిసమర్పకతయాహిసచ్ఛబ్దస్యానుభయోత్తకత్వానుప
స్థాపకత్వం. సిరూపవీయూధావాచ్యతదయుక్తం. *నానదానీన్సోదానీత్తదానీమిత్వప్రశ్నయదకాయాంనిషేధ్యమానంసచ్ఛబ్దవాచ్యంకార్యావ
న్దంకిమపీనిచ్ఛం. సహప్రయోగాన్నతోసమాససామర్థ్యాచ్చఅసచ్ఛబ్దవాచ్యమపిసద్వ్యుత్పత్తిమితసర్వసమ్మతం. తదభయంకిమిత్యపేక్షాయాం *తత్సప్ర
స్థావతేవాసుప్రావిశత్తదనుప్రవిశ్యసచ్ఛబ్దవాచ్యమే *జ్ఞానంచావిజ్ఞానంచేతివాక్యేనచేతనమచేతనంచేతిజ్ఞాయతే. ఇదంచగతిసామాన్యసయ
స్థానప్రమాణాద్వాంశీచ్ఛమిలసపూర్వపక్షోత్థానం. కించ- యద్యథాస్తరపరత్వంశక్యంనీయం- తస్మిన్సదసదాత్మకత్వంకింశక్యం. ఏకస్యతథాత్వం
విరుద్ధమిచ్ఛేత్. ఏకస్యానుభయోత్తకత్వమపివిరుద్ధం- అచర్యనాత్. అహస్యమదీప్యంవ్యోమేతివదనుభయోత్తకత్వమవిరుద్ధమిచ్ఛేత్ - దశాశ్శుశం
చతురశ్శుకాపేక్షయాదీర్ఘం, ద్వాదశాశ్శుకాపేక్షయాహ్రస్వ, మితి వదంరోధాదుభయోత్తకత్వమపిశక్యంనీయం. సదసప్రూపేణోభయోత్తకత్వం
విరుద్ధమిచ్ఛేత్ - తదభయవైలక్షణ్యరూపమనుభయోత్తకత్వమపివిరుద్ధత్వాన్నశక్యం. ఆహతరశ్శక్యైత్యప్యయంక్తం - ఉభయోత్తకత్వేపాపా
తరశ్శక్యాయానివారకాథానాత్. కించ - ఉత్తరత్ర * అసద్వ్యపదేశాన్మేతిచెన్నధర్మాస్తరేణేతిశక్యోపహరయోరథానామోగాచ్చనైవమధికరణ
ద్వయంకల్పనీయం. తత్రహికార్యస్యాసత్త్వాత్ కారణాదభేదోఽనుపపన్నఇత్యావ్యతీప్యభావవికారరూపాస్తరత్రనామరూపసంయోగలక్షణం
త్వాదధాస్తరేణశక్తిమాత్రావశేషమస్తుమాత్రత్వరూపేణధర్మాస్తరేణాసద్వ్యపదేశః- నతుస్వరూపసత్త్వాథావేనేతిభవద్విర్వాణ్యాస్యతే. ఇహచవి
కల్పసంజ్ఞికభావాథావాతకస్తూలరూపనామసంయోగలక్షణంసత్త్వంప్రశ్నయదకాయాంనిషేధ్యం - నతుస్వరూపసత్త్వమిత్వధికరణద్వయేననిర్ధీయ
తే- కథమసద్వ్యపదేశఃస్వరూపాసత్త్వశక్త్యామృతమేత్. నస్యత్రసత్త్వాసత్త్వయోరుభయోరపిప్రతిషేధోనిరూపితః - తత్రయతేవలూసత్త్వ
విచ్ఛిరూపత్యభితిచెన్న- *అపీతావిత్వధికరణేప్రశ్నయదకాయాంనిషేధ్యంసత్త్వంస్థూలావస్థాయోగలక్షణం- శక్తిమాత్రావశేషమస్తుమాత్రరూపేణ
సత్త్వంతుసనిషేధ్యమితిశీతత్వాదసచ్ఛబ్దస్యసత్త్వప్రతిషేధకత్వా, తదభావస్యశక్తిమాత్రావశేషమాక్ష్మదశారూపత్వాదసచ్ఛబ్దస్యతదవసథమస్తు
మాత్రోపస్థాపకత్వనిర్ధరణికాశక్త్యాఽభావాచ్చ. పరస్పరప్రతిపక్షకారద్వయనిషేధేనవ్యాకులత్వాభావవిన *అసద్వాఇదమితివాక్యస్సనైవమన్యం-
తత్ప్రభంజీతార్థకైశ్చిలశక్త్యాంజనయేత్. తస్మాత్సామీకణ్యనియమనిషేధానస్తరమసతకార్యత్వశక్త్యానిరాసదం*అసదిచ్ఛేదితినూత్రం-కా
ర్యకారణమోరసస్యత్వేకారణస్యబ్రహ్మణఃపరిణామాదిదోషశక్త్యావ్యుదాసకం *అపీతావిత్వాదినూత్రద్వయమిత్యేపాంసూత్రాణాంపరమప్రకృ
తసామీకణ్యనియమభజానుబిత్వానైకాధికరణ్యాయంక్తం.

విలక్షితత్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౩॥ నూ. శిష్టాశ్చర్యే నిత్యశిష్టాపరిగ్రహాపివ్యాఖ్యాతాః॥ శిష్టాశ్చర్యే కింబ్రహ్మకారణత్వవిచార్యం- ఉతనేతి. కింవేదాననవాక్యానాంక
తాదాక్షపాదాదితర్కవిరోధోన్యపరత్వమాపదయతి- నేతి. కింబహువాదినస్తుతపరమాణుకారణవాదసగననేతర్కప్రతిష్ఠానహేతుఃప్రభవతి.
నేతి. యదానప్రభవతి- తదాకణాదాద్యతర్కవిరోధేనశ్రుతినా మన్యపరత్వాద్భిహ్మకారణత్వవిచార్యంభవతి. యదాప్రభవతి- తదాతమ
త్వవిరోధస్యశ్రుతినామన్యపరతాహేతుత్వాదాద్భిహ్మకారణత్వమవిచార్యంభవతి. శిష్టశబ్దమపరిగ్రహశబ్దంసమాసంచవ్యావచ్ఛే (శిష్టాజ్ఞత్యాది
నా)—— అనేశిష్టరపరిగ్రహీతాజ్ఞవిరోక్తవ్యాఖ్యానవ్యాప్యత్తి - తదాసహిప్రధానకారణవాదస్యాపివిష్టరపరిగ్రహీతత్వాగేర్ధి. సనుకథం
మాక్షధర్మాదిమపరిగ్రహీతస్యసాక్ష్యస్యశిష్టాపరిగ్రహీతత్వం. కథంధర్మశాస్త్రపరిగ్రహీతస్యన్యాయవైశేషికాదిపక్షస్యశిష్టాపరిగ్రహీతత్వం. స్వర్యతే
హి శిష్టానివేదాశ్చత్వారోమహంసాన్యాయవిస్తరఃపురాణంధర్మశాస్త్రంచవిద్యాపేయతాశ్చతుర్దశేతి శిష్టానిచతురోవేదామిహంసాన్యాయ
విస్తరః! పురాణంధర్మశాస్త్రంచవిద్యాపేయతాశ్చతుర్దశేతిపరాశరః. తత్ప్రణీతాప్రమాణప్రయోగవ్యవహరమర్యాదాసర్వాజ్ఞీకార్యా. వేదప్రామా
ణ్య, మిశ్వరః, తమపాసనాన్మోక్ష, ఇత్యాదిచత్వైరభ్యుపేతం. తత్ప్రధంతస్యాపరిగ్రహః. నైయాయికోవైశేషికశ్చేతిసాత్వికభేదజ్ఞి. కారణతత్త్వ
స్యప్రధానప్రతిపాద్యత్వాత్, పరమాణుకారణవాదస్యాపనిషదబ్రహ్మకారణత్వవిరోధా, ద్విరుద్ధాంశస్యాపరిగ్రహీతత్వా, త్తదనిప్రాయోవైశేషి
కాదీనాంశిష్టాపరిగ్రహవ్యవదేశజ్ఞిచేత్. స్వతస్త్రిప్రధానకారణవాదస్యాపిబ్రహ్మకారణవాదవిరుద్ధత్వా, దుపనిషద్విరుద్ధేప్రధానప్రతిపాద్యే
పరిగ్రహభావా, చ్చ సాక్ష్యపక్షస్యాపి శిష్టాపరిగ్రహవ్యవదేశస్తుల్యతయాప్రాప్తః - ఏకదేశావిరోధేప్రధానప్రతిపాద్యాంశవిరోధస్యాపిశిష్ట
త్వాత్.—— సూత్రాభిప్రేతాగ్ధమాహ (పరమాణ్వత్వాదినా)... ..

తావన్నాత్రసంవాదేపితర్గములత్వావిశేషా, త్వరమాణుస్వరూపేపిశూన్యాత్కత్వా శూన్యాత్కత్వజ్ఞానాత్కత్వాధాత్కత్వక్షణికత్వనిత్యత్వైకాంతత్వానేకాంతత్వసత్యాసత్యాత్కత్వాదివి సంవాదదర్శనా, చ్చప్రతిష్ఠితత్వమేవేతిపరిహారః.

శిష్టాపరిగ్రహాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౮. సూ.

॥ శ్లో॥ భోక్తాప్రతైరవిభాగశ్చైతన్యజ్ఞాకవత్ ॥

పునరవిసాక్ష్యఃప్రత్యవతిష్ఠతే- యదుక్తంస్థూలసూక్ష్మచిదవిద్యస్తశరీరస్యపరస్యబ్రహ్మణఃకార్యకారణరూపత్వాజ్ఞేవబ్రహ్మణోస్వభావవిభాగఉపపద్యతేఇతి- సతువిభాగోనసమ్భవతి-బ్రహ్మణస్సశరీరత్వేతస్య భోక్తృత్వాపత్తేః. సశరీరత్వేజీవస్యవత్సరస్యాపి సశరీరత్వప్రయుక్తసుఖదుఃఖయోర్భోక్తృత్వస్యావర్జనీయత్వాత్. ననుచ*సమ్భాగప్రాప్తిరితిచెన్నవై శేష్యాదిత్యలైశ్వరస్యభోగప్రసక్తపరిహరణఉక్తః. నైవంతత్రహ్యుపాస్యతయాహృదయాయతనేసన్నిహితస్యశరీరాంతర్వర్తిత్వమాత్రేణ భోగప్రసక్తోనవిద్యతేఇత్యుక్తం- ఇహతుజీవవద్బ్రహ్మణోపిసశరీరత్వేతద్వదేవసుఖదుఃఖయోర్భోక్తృత్వప్రసక్తోదుర్వారత్యుచ్యతే. దృశ్యతేహిసశరీరాణాంజీవానాంశరీరగతబాలత్వస్థవిరత్వాదివికారాసమ్భవేపి శరీరథాతుసామ్యవైషమ్యనిమిత్తసుఖదుఃఖయోగః. శ్రుతిశ్చ*నహవైసశరీరస్యసతః ప్రియాప్రియయోరపమాతిరస్తి అశరీరంవావసంతంప్రియాప్రియేస్పృశతేఇతి. అతస్సశరీరబ్రహ్మకారణవాదేజీవేశ్వరస్వభావవిభాగాసమ్భవా, తేగ్రవలబ్రహ్మకారణవాదేమృత్యువణ్ణాదివజ్జగదాపురుషార్థాదిసర్వవిశేషాశ్రయత్వప్రసక్తా, చ్చప్రధానకారణవాదపవజ్ఞాయానితిచేత్.

మాధ్యమికమతంశూన్యాత్కత్వం. యోగాచారమతంజ్ఞానాత్కత్వం. డీనికత్వంబాద్ధత్రయాభిమతం. ఏకాంతత్వమార్హతవ్యతిరక్తానామభిమతం. సప్యత్వంవైశేషికాదిమతం. అసప్యత్వంయోగాచారమతం. ఆదిశబ్దేనైకవిధ్యవత్సర్వధత్వంవివక్షితం. ఏకవిధత్వమార్హతమతే.

పరైస్తుసౌగతవైశేషికాదీనాంతర్గమశలతాప్రసిద్ధరధికాశక్త్యా- తర్గములత్వావిశేషాత్పరిహరణత్వం. తర్గములత్వావిశేషాపిపరమాణుకారణవాదేసర్వసంవాదాత్ ప్రతిష్ఠితత్వమితిశక్త్యాత్వవతిష్ఠతే- అస్యాంతుపరిహృతాయాం తార్కికత్వప్రసిద్ధికించిత్కరీ- అతఃప్రబలశక్త్యాపరిహరావేషసూత్రానిప్రేతానితియుక్తమ్.

శిష్టాపరిగ్రహాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౮॥ సూ. ॥ శ్లో॥ భోక్తాప్రతైరవిభాగశ్చైతన్యజ్ఞాకవత్ ॥ సద్భిమాహ (పునరపి) : సతుదృష్టాన్తభావాదిత్యత్రశరీరగతవా

లత్వయువత్వాదిధర్మాణాంశరీరస్యససద్భిదృష్టాన్తీకృత్యపరమాత్మనిశరీరభూతచిదచిద్రహోమప్రసక్తిరుక్తాఅత్రశరీరసంసర్గప్రయుక్తభోక్తృత్వప్రసక్త్యాపరిహారయతే. పూర్వవదేవప్రథమోచారః. ఉదర్ధంకింభోక్తృజీవశరీరకస్యబ్రహ్మణఃస్వశరీరభూతాత్ జీవాన్నిరతిశయానస్తస్వభావతయావిలంబితత్వమస్తి- నేతి. తదర్ధంకింబ్రహ్మణఃసశరీరత్వేజీవవత్సుఖదుఃఖభోక్తృత్వంప్రసక్త్యతే- ఉతనేతి. దుఃఖాదిభోక్తృత్వంకింశరీరప్రయుక్తంఉతాస్యప్రయుక్తమితి. *నహవైసశరీరస్యేతిశ్రుతాశరీరశబ్దకింశరీరమాత్రపరఃఉతపుణ్యాపుణ్యనిమిత్తశరీరపరఇతి. అత్రచరమోచారఃప్రస్తుతోపమోగేనబుద్ధిస్థతయాకృతః- సత్వసాధారణతయాకర్తవ్యత్వాత్. యదాశరీరమాత్రపరః- తదాదుఃఖాదిభోగస్యశరీరత్వప్రయుక్తత్వాద్భ్రహ్మణోపిరహోగప్రసక్తేసశరీరభూతా జీవాన్నిరతిశయానస్తతయా విలంబితత్వంనాస్తీతిస్యాత్. యదా తస్మిన్వాక్యేశరీరశబ్దః కర్తృకృతశరీరపరః- తదాదుఃఖాదిభోగస్యశరీరత్వప్రయుక్తత్వాభావాత్ బ్రహ్మణస్తద్భాగాప్రసక్తేసశరీరభూతాజీవాన్నిరతిశయానస్తతయావైలంబితత్వమస్తీతిస్థితి. కథంశరీరత్వేభోక్తృత్వమితిశక్త్యాయాంవివక్షణితి (సశరీరత్వఇతి) అధికరణారమ్భమాక్షిపతి (ననుచేతి) పరిహరణి (నైవమతి) (శరీరాంతర్వర్తిత్వమాత్రేణ) మాత్రశబ్దేనశరీరంప్రతిస్వామ్యవ్యాప్యితి. జీవవత్సశరీరత్వఇత్యనేనశరీరస్వామ్యమభిప్రేతం. ఏవంశక్త్యాయాముఖభేదోద్విత్తః. యథాకార్యవశాత్పరగృహంప్రవిష్టస్యగృహసన్నిధిమాత్రేణగృహపతిత్వప్రయుక్తానర్థాభ్యుదయభాత్వంసంభవతి - తథోపాస్యత్వాదయవృద్ధస్యశరీరసన్నిధిమాత్రేణశరీరత్వప్రయుక్తభోక్తృత్వాపత్తిర్నాస్తీతి *సంభోగప్రాప్తిరిత్యేదేవత్వతోక్తం. అత్రతుశరీరస్వామిత్వప్రయుక్తభోక్తృత్వమాశక్త్యమితిభేదఇత్యర్థః. తథాపిపరిహరణాచ్ఛాన్దయఇతిసవాచ్యం - అత్రైవ క్తవ్యందుఃఖాదేఃకర్మపాధికత్వముపజీవ్యసన్నిధిమాత్రప్రసక్తాయాఃభోక్తృత్వశక్త్యానాత్రపరిహృతత్వాత్. సూత్రభేదస్తుభోక్తృత్వశక్త్యాద్వారభేదనిబద్ధనః. (అసంభావేపితి) అనేన*సతుదృష్టాన్తభావాదిత్యత్రపరిహృతాంశఉక్తః. అపరిహృతాంశమాహ (అత్యితి)....

అత్రోత్తరం (స్వాహ్లాకవదితి) స్యాదేవవిభాగోజీవేశ్వరస్వభావయోః-సహజీవస్యశరీరధాతుసామ్యవైషమ్యనిమిత్తంసుఖదుఃఖయోర్భోక్తృత్వంసశరీరత్వకృతం-అపిశుభ్రణ్యపాపరూపకర్మకృతం. *నహవైసశరీరస్యేత్యపికర్మార్థజేహవిషయం-*సపకథాభవతిత్రిధాభవతి *సయదిపితృలోకకామోభవతి *సతత్రప్రర్యేణ జక్షతీ-గ్రహన్రమమాణశ్చితకర్మబద్ధవినిష్క్రస్తస్యవిరూపస్యసశరీరస్యైవాపురుషార్థగన్ధాభావాత్. అవహతపాప్తనస్తపరమాత్మనస్థులసూక్ష్మరూపకృత్సంజగచ్ఛరీరత్వేపికర్మసంబద్ధగన్ధోనాస్తీతినతరామపురుషార్థగన్ధప్రసక్తిః. (లోకవత్) యథాలోకేరాజశాసనానువర్తినాంతదతివర్తినాంచరాజానుగ్రహనిగ్రహకృతసుఖదుఃఖయోగేపినశరీరత్వమాత్రేణశాసకేరాజ్యపిశాసనానువృత్త్యతివృత్తినిమిత్తంసుఖదుఃఖయోర్భోక్తృత్వప్రసక్తిః. యథాహన్రమిదభావ్యకారః *యథాలోకేరాజాన్రచురదన్తరూకేఘోరేనగ్ధ సజ్జాతేపిప్రజేశేవర్తమానోవ్యజనాద్యవధాతజేహయాదోమైర్మస్పృశ్యతే అభిప్రేతాంశ్చలోకాన్పరిపాలయిష్యతి భోగాంశ్చగన్ధాదీనవిశ్వజనోపభోగ్యాన్ధారయతి తథాసాలోకేశ్వరోభ్రమత్స్వసామర్థ్యచామరోదోమైర్మస్పృశ్యతేరక్షతిచలోకాన్సృష్ట్యాలోకాదీన్భోగాంశ్చవిశ్వజనోపభోగ్యాన్ధారయతి. మృత్సవన్ణాదివద్భృష్టస్వరూపపరిణామస్తునైవాభ్యవగమ్యతే-అవికారత్వనిగ్దోషత్వాదిశ్రుతేః. — యత్తు పరైర్భృష్టకారణవాదేభోక్తృభోగ్యవిభాగాభావమాశక్యస్యసముద్రఫేనతరగ్ధృష్టానైనవిభాగప్రతిపాదనపరంసూత్రం వ్యాఖ్యాతం - తదయం క్తం - అన్తర్భావితశక్త్యవిద్యోపాధికాద్భృష్టాణస్సృష్టిమభ్యవగచ్ఛతామేవమాత్మేషపరిహారయోరసక్తత్వాత్. కారణాన్తర్గతశక్త్యవిద్యోపాధ్యుపహితస్యభోక్తృత్వాదుపాధేశ్చభోగ్యత్వాత్. విలక్షణయోస్తయోఃపరస్పరభావాపత్తిర్నిసంఘవతి. స్వరూపపరిణామస్తుతైరపినాభ్యుపేయతే- *నకర్మావిభాగాదితినాదినాదిత్వాదిత్యేత్రజ్ఞానాంతర్గతకర్మణాంచనాదిత్వప్రతిపాదనాత్. స్వరూపపరిణామాభ్యవగమేపిభోక్తృభోగ్యావిభాగాశ్చక్తాశక్త్యచిదపినజాయతే - మృత్సవన్ణాదిపరిణామరూపఘటశరావకటకమకుటాదివిభాగవదోభోక్తృభోగ్యవిభాగోపపద్యతే. స్వరూపపరిణామేచబ్రహ్మణవభోక్తృభోగ్యత్వాపత్తిరితి పునరప్యసామజ్ఞస్యమేవ.

భోక్తాప్రత్యధికరణంసమాప్తమ్.

పరిహరతి (అత్రోత్తరమితి) అత్రభృత్యాద్యన్యాయందర్శయతి (అపిత్వైతి) (నహవైసశరీరస్యేత్యపి) ముక్తిపాదేవక్ష్యమాణమర్థముచ జీవ్యత్రనిర్వాహాచ్యుతః- నత్వత్వైవనిర్వాహ్యత్వాచ్చుత్తేః. (వ్యజనాదీతి) ఆదిశబ్దేనతత్తదనిచ్చనివారణసాధనానివివక్షీతాని. (భ్రమత్స్వసామర్థ్యచామరణితి) అత్ర చామరగ్రహణమనిచ్చనివారణానురూపవస్తూనాముపలక్షణం. సశరీరబ్రహ్మకారణత్వేజీవేశ్వరవిభాగాభావఃపరిహృతః - కేవలబ్రహ్మకారణవాదేపూర్వోక్తజగత్తాపురుషార్థాదిప్రసక్తమనభ్యవగమేపరిహరతి (మృత్సవన్ణాదీతి). — అస్యమాత్రస్వపరైకృతమస్యధావ్యాఖ్యానమనువదతి (యత్త్వైతి) భోక్తృశబ్దోభోక్తృత్వపరణితైరభ్యుక్తం. భోగ్యస్యభోక్తృత్వాపత్తింభోమైర్భోగ్యత్వాపత్తించాశక్యవైషమిహృతం. తద్దూషయతి (తదయం క్తమితి) ఆదేవపరిహారయోరసక్తతత్వముపపదయతి (కారణాన్తర్గతే) (ఉపాధేశ్చభోగ్యత్వాదితి) అత్ర ఉపాధిశబ్దోశక్త్యవిద్యోపాధీనాంభ్రయాణామపివాచకః- యథా వాదశబ్దోకథాసామాన్యవాచికథావిశేషవాచీచ- రద్ద్యత్. యద్వా - ఉపాధిశబ్దేనాచిదంశోవివక్షీతః. ఉపహితబ్రహ్మణోభోక్తృత్వం, ఉపాధేర్భోగ్యత్వం, చాస్తు- తథాపితయోరుపాధిబ్రహ్మణోరవిభాగ ఆశక్యపరిహరణితితత్వత్రాహ (విలక్షణయోగితి) స్వరూపవైషవపరిణామేశక్తాపరిహారాపుపపద్యేతేత్యత్రాహ (స్వరూపేతి) కుత ఇత్యత్రాహ (నకర్మైతి) తేత్రజ్ఞానాదిత్వాభ్యవగమే ఉపహితస్వబ్రహ్మణః తేత్రజ్ఞత్వేన, ఉపాధేశ్చభోగ్యత్వరూపేణ, నిత్యత్వాభ్యవగమాత్ నిత్యత్వేనాభ్యవగతయోస్తయోరవిభాగాభావస్సిద్ధపివెత్యర్థః. అభ్యవగమ్యదూషణమాహ (స్వరూపపరిణామాభ్యవగమేపి) దృష్టాన్తమాహ (మృత్సవన్ణాదీతి) కటకమకుటాదీనాంకాలభేదేనఅవిభాగఉపపద్యతేతిచేత్ - తథేనతరగ్ధృష్టానైసమానం. యస్తువిభాగఃఫేనతరగ్ధృష్టానైసాభ్యతే-స్వరూపపరిణామాభ్యవగమేపిస్వయమేవసిద్ధమితిభావః. స్వరూపపరిణామాభ్యవగమే- *అపీతౌతద్వత్ప్రసక్తాదనమజ్ఞానం *నతుదృష్టాన్తభావాదితివికారాపురుషార్థాపాతాన్నిగ్దికారత్వాదిశ్రుతీనాదుసామజ్ఞస్యముక్తం, పరిహృతం, - తచ్చదూషణమపరిహృతంస్యాదిత్వాహ (స్వరూపపరిణామేతి).....

భోక్తాప్రత్యధికరణంసమాప్తమ్.

❦❦❦ తదనన్యత్వమారవృణశబ్దాదిభ్యః॥ ❦❦❦

[illegible]

తత్ర కాణాదాః ప్రాచుః - నకారణాత్కార్యస్యానన్యత్వం సమ్భవతి-విలక్షణబుద్ధిబోధ్యత్వాత్, నఖలు తన్తు
పటమృత్పిణ్డఘటాదిమకార్యకారణవిషయాబుద్ధిరేకరూపా. శబ్దభేదా, చ్చ. సహిత నైవఃపటభిత్త్యుచ్యతే-పటో
వాత నైవభిత్తి. కార్యభేదా, చ్చ. సహిమృత్పిణ్డేనోదకమాప్రియతే-ఘటేనవాకుడ్యం నిర్మీయతే. కాలభేదా, చ్చ.
పూర్వకాలంచకారణం - అపరకాలంచకార్యం. ఆకారభేదా, చ్చ. పిణ్డాకారంకారణం - కార్యంచపృథుబు
ధోదరాకారం. తథాసత్యామేవమృదిఘటోనష్టభిత్తివ్యవప్రియతే. సజ్ఞ్యాభేదశ్చదృశ్యతే, - బహవస్తవ
వః - ఏకశ్చపటః. కారకవ్యాపారవైయర్థ్యం, చ - కారణమేవచెత్కార్యంకింకారకవ్యాపారసాధ్యంస్యా
త్. సత్యపికార్యేకార్యోపయోగితయా కారకవ్యాపారేణభవితవ్యంచెత్ - సర్వదాకారకవ్యాపారేణనోప
రస్తవ్యం. సర్వస్యసర్వదాసత్త్వేనసత్యానిత్యవిభాగశ్చసన్యాత్. అథ కార్యంసదేవపూర్వమనభివ్యక్తంకా
కరవ్యాపారేణాభివ్యజ్యతే - అతఃకారకవ్యాపారార్థవత్త్వంనిత్యానిత్యవిభాగశ్చోచ్యతే. తదసత్ -

చేత్ ప్రతీయేత-కాల్పనికానామర్థానాంప్రతీయమానతయైవహిసత్త్వం. సనుకల్పితాకారోపహితమధిష్ఠానంకార్యంత్రాధిష్ఠానస్వరూపంప్రాజ్ఞా
ప్రచేత్-సత్రకార్యకల్పనాభవతీతసూత్రార్థభిచేత్ - తత్తునిరధిష్ఠానభూమాసంభవనిరాకరణేనదత్తోక్షరంభవతి. యదుక్తం కారణస్యసత్త్వంప్రా
మాణికం- కార్యంచసదేవావభాసతే-తత్రసత్త్వద్వయూపలక్ష్యాత్సన్యాత్రాతిర్క్తఃకార్యాకారోమిధ్యేతి-తదయంక్తం- సామాన్యరూపముపాధిరూ
పమసద్వ్యవృత్తిరూపంవాసత్త్వం విశేషణవిశేష్యయోస్యాధారణంబృహ్మనితీతావతావిశేషణవిధ్యాత్వానిర్దేశః. సహిదశ్చిన్సన్దమానేస్సన్దమానత్వ
మేకందృష్టమిదంబ్రదేవతమోరకసన్యత్వం. అతోమృపావాద్యభివతమనన్యత్వమనుపపన్నం. — ఔపాధికభేదాభేదవాదేపరిణామాస్పదసోపా
ధేశ్చబ్రహ్మణశ్చనిర్మాణిస్తతయంఽనన్యత్వంవాచ్యం- తత్రఖణ్డగలశ్చజ్ఞలోమాదీనాంఖణ్డాదభిన్నేనముజ్జేనానన్యత్వవత్ జగదృహ్మణోరనన్యత్వమ
ముఖ్యం. ననునకేవలంఖణ్డఃఖణ్డయోరివభిన్నాభిన్నత్వమాత్రమచిదృహ్మణః- కింతుబ్రహ్మణశ్చక్షిరూపత్వాదుపాధే-యథాఅగ్నిరొష్ఠ్యాదిః. అత
శ్చక్షిశక్తిమద్రూపేణోపాధిబ్రహ్మణఃభిన్నాభిన్నత్వాజ్ఞతోబ్రహ్మణసన్యత్వమితి. ఉచ్యతే-శక్తిర్నామకింసామర్థ్యపర్యాయోబ్రహ్మధర్మవిశేషః-ఉత
సూక్ష్మేనస్థాప్రకృతిరేవ. ఆద్యేబ్రహ్మణోనిర్వికారత్వశ్చుతిరిరోధః- బ్రహ్మణామృత్పిణ్డనిర్విశేషత్వాత్. మృత్పిణ్డోహిఘటాదిపరిణామశక్తియక్తా
వికారీత్యుచ్యతే. ద్వితీయేతుఖణ్డకార్యవ్యవృత్తాదేర్ముజ్జాదనన్యత్వవదముఖ్యత్వం. అతస్తదనుపపన్నం. — యాదవప్రకాశమతేషోక్తృభోగ్య
నియన్త్రణంబ్రహ్మంశత్వాభ్యుపగమాన్మహదాదికార్యాణాంభోక్తృనియన్త్రభ్యామనన్యత్వమయఃకార్యస్వరూపస్యస్వరూపజాభ్యామివఅనుప
పన్నం. మహదాదీనాంప్రకృతేరనన్యత్వేబ్రహ్మకారణవాదానిధిః - సన్యాత్రబ్రహ్మణోఽనన్యత్వంసచ్చబ్రవృత్తినిమిత్తవిశేషనిరూపణాచ్చిధి
భవతి-అవాధ్యత్వాదికంహిప్రవృత్తినిమిత్తత్వేనవర్తతే- జగత్సతోఽనన్యదిత్యుక్తేజగదవాధ్యమిత్యుక్తంభవతి- తతశ్చబ్రహ్మణసన్యత్వమనుక్తంస్యాత్.
యస్య భావవిషయమపద్ధిస్తత్తస్యకారణం - తదవస్థతన్వాదిభావవిషయప్రావరణాదికార్యదర్శనాత్తన్వాదికం ప్రావరణాదేకారణం. విషంతత్కా
రణభూతేతన్వాపి న ద్రవ్యానరం కారణమితి- ద్రవ్యానరకల్పకతయా పరాభిమతస్యకార్యభేదస్యాన్యధానిధిపరంద్వితీయసూత్రంవ్యాఖ్యాతం.
తదయంక్తం - పూర్వపక్షయంత్రీనామస్యధానిధిరాద్యసూత్రవిషవవక్షితత్వాత్ తద్విషయభూతేవాక్త్రైకదేశవిషయకారణామధేయయోర్యావూర్వ
కసర్వవ్యవహరసిద్ధ్యంతోపపదనాత్. అతస్తత్రాన్యత్వహేత్వస్యధానిధావుక్తాయామనన్యత్వనియామకహేతుపరత్వంద్వితీయస్యయంక్తం. ఇదం
సత్ ఇదంసదితకార్యస్యసర్వస్యసత్త్వవిషయప్రతీతిఃసర్వైవిభజ్యమానంసన్యాత్రముపాధిపయతి- తదేవసన్యాత్రంబ్రహ్మ- అతోబ్రహ్మణసన్య
త్వమితిప్రత్యక్షాదేవానన్యతోపపదనపరం * సత్త్వాచ్చాచరన్యేతిసూత్రంవ్యాఖ్యాతం. తదత్యనానుపపన్నం- * నచక్షుషాగృహ్యతేనాపివాచా
నాన్యైరైవై * సహైవసంసరిజానన్తిదేవాః * నసంద్యతేతిష్ఠతిరూపమస్య * హృదామనీషామససాభిక్ష్ప్రాయ విసంవిదరమృతా సైభవన్తి * కక్షిణ్ణా
వేదయత్రసః * తందర్శన్యంగూఢమనుప్రవిష్టం * అథ్యాతయోగాధిగమనదేవంమత్వేత్వాదిశ్చుతిభిఃప్రత్యక్షేద్యగోచరత్వాభిధానాద్యోగైకదృశ్య
త్వాభిధానాచ్చ. ఆదృశ్యత్వాదివిషయంశాస్త్రమీశ్వరవిషయం- సతుసన్యాత్రబ్రహ్మవిషయమితిచెన్న- * యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యం * యదాభి
తయోనింపరిపశ్యన్తిధీరాః * తపసాచీయతే బ్రహ్మతతోన్నమభిజాయతఇతికృత్సోపాదానస్యబ్రహ్మణవిషయదృశ్యత్వాద్యభిధానా, దీప్యరాతిరిక్త
బ్రహ్మణో నిష్పురూణకత్వా, తాగ్రణవాక్యానాంనిర్విషయత్వప్రసజ్ఞా, చ్చ. సద్భవ్యంహిప్రత్యక్షసిద్ధం, అవస్థావిశేషాచ్చద్రవ్యానన్యత్వంచ
అనన్యత్వసాధకయంత్రీస్సిద్ధం, - కిమతవేదానక్రత్యం. అతఃసూత్రాణాంవత్సమాణవివార్థఉపపన్నః. కాణాదాః- వైశేషికాః. విలక్షణబుద్ధిబో
ధ్యత్వం, శబ్దభేదః, కార్యభేదః, కాలభేదః, ఆకారభేదః, పరిణామభేదః, భావాభావవిరోధః, సజ్ఞ్యాభేదః, కారకవ్యాపారవైయర్థ్యం, నిత్యానిత్య
విభాగానుపపత్తి, శ్చేతిహేతవఉచ్యతే. (నకారణాదిత్వాదీనా) నఖల్పిత్యాదిభిస్తత్తద్భేతునిర్దేశానన్దరభాష్యగ్రన్థైర్నైవసిద్ధిశ్చోక్త్యావృత్తిఃక్రియతే.
(సత్త్వేతి) కార్యోపయోగితయా - ఉదకాకారణాదికార్యోపయోగితయేత్వం. కార్యోపయోగస్సామర్థ్యత్వాదనద్వారేణవా- సాదేవా. తత్ర
వైశేషికైశ్చక్త్యనభ్యుపగమాత్సాదేవపయోగిపరిపశ్యతఇతితత్రమాషణముక్తం. (తదసదిత్వాది) కిమభివ్యక్తిరుత్పద్యతే- ఉతాభివ్యజ్యతే- ఉతా

అభివ్యక్తేరభివ్యక్త్యన్తరాపేక్ష త్వేఅనవస్థానా, దనపేక్ష త్వేకార్యస్యనిత్యోపలభిప్రసక్తా, త్తదుత్పత్త్యభ్యుపగ
మేచాసతాగ్ర్యవాదప్రసక్తాత్, కిచ్చ-కారకవ్యాపారస్యాభివ్యక్తక త్వేఘటాన్తేనకారకవ్యాపారేణకరకా
దేరవ్యభివ్యక్తిఃప్రసజ్యతే-సమ్ప్రతిపన్నాభివ్యక్తకథావేషుదీపాదివ్యభివ్యక్త్యవిశేషనియమాదర్శనాత్. సహి
ఘటార్థమారోపితః ప్రదీపః కరకాదీన్నాభివ్యక్తః. అతోఽసతః కార్యస్యోత్పత్తిహేతుత్వేనైవ కారకవ్యా
పారార్థవత్త్వం - అతశ్చసతాగ్ర్యవాదాసిద్ధిః. నచనియతకారణోపాదానంసతపవకార్యత్వంసాధయతి -
కారణశక్తినియమాదేవతదుపపత్తేః. నన్యసతాగ్ర్యవాదినోపికారకవ్యాపారోనోపపద్యతే-ప్రాగుత్పత్తేఃకా
ర్యస్యాసత్త్వాత్కార్యాదన్యత్రకారకవ్యాపారేణభవితవ్యం- తత్రాన్యత్వావిశేషాత్తన్తగతకారకవ్యాపా
రేణఘటోత్పత్తిరపిప్రసజ్యతే. నైవం - యతాగ్ర్యోత్పాదనశక్తంయతాగ్రణం - తద్గతకారకవ్యాపారేణ
తతాగ్ర్యోత్పత్తిసిద్ధిః. — అత్రాపః - కారణాదన్యతాగ్ర్యం. సహిపరమార్థతఃకారణవ్యతిరక్తంకా
ర్యంనామవస్తస్తి - అవిద్యానిబద్ధనత్వాత్సకలకార్యతద్వ్యవహారయోః. అతోయథాకారణభూతాన్తద్ద్ర
వ్యాన్తటాదిషువికారేషూపలభ్యమానాద్వ్యతిరక్తంఘటశరావాదికార్యవ్యవహారమాత్రాలమ్భనంమిథ్యా -
కారణభూతంమృద్రివ్యమేవసత్యం - తథానిర్విశేషసన్యాత్రాతాగ్రణభూతాద్భిష్కానోఽన్యోఽహజాగ్ర-
రాదివ్యవహారాలమ్భనఃకృత్సక్తిప్రసజ్యోమిథ్యా - కారణభూతంసన్యాత్రంబ్రహ్మేవసత్యం. తస్మాతాగ్రణ
వ్యతిరక్తంకార్యంనాస్తీతికారణాదన్యతాగ్ర్యం.నచవాచ్యంశుక్తికారజతాదీనామివఘటాదికార్యాణామస
త్యత్వాప్రసిద్ధేర్దృష్టానానుపపత్తిరితి. యతస్తత్రాపియక్త్యామృద్రివ్యమాత్రమేవసత్యతయావ్యవస్థాప్యతే-త
దతిరక్తంశుయుక్త్యాబాధ్యతే. కాపునరత్రయుక్తిః. మృద్రివ్యమాత్రస్యానువర్తమానత్వం, తదతిరక్తస్యచ
వ్యావర్తమానత్వం. రజ్జుసర్పాదిషుహ్యనువర్తమానస్యాధిష్ఠానభూతస్యరజ్జ్వాదేసత్యతా, వ్యావర్తమాన
స్యచ సర్పభూదశనామ్బుధారాదేరసత్యతా, దృష్టే - తథానువర్తమానమధిష్ఠానభూతం మృద్రివ్యమేవస
త్యం- వ్యావర్తమానాన్తఘటశరావాదయోఽసత్యభూతాః. కిచ్చ- సతతత్త్వనోపనాశాభావా, దసతశ్చ శ
శవిషాణాదేరుపలభ్యభావా, దుపలభివినాశయోగికార్యంసదసద్భ్యామనిర్వచనీయమితిగమ్యతే - అనిర్వచనీ
యంచశుక్తికారజితాదివత్ప్రపైవ. తస్యచానిర్వచనీయత్వంప్రతీతిబాధాభ్యాంసిద్ధం. కిచ్చ- కార్యముత్పాద
యన్తృదాదికారణద్రవ్యంకిమవికృతమేవకార్యముత్పాదయతి-ఉతకచ్చనవిశేషమాపన్నం. సతావదవికృతము
త్పాదయతి. సర్వదోత్పాదకత్వప్రసక్తాత్. నాపివిశేషాన్తరమాపన్నం- విశేషాన్తరాపత్తైరపివిశేషాన్తరాప
త్తిపూర్వకత్వేనభవితవ్యం- తస్యాలపి తథేత్యనవస్థానాత్. అవికృతమేవదేశకాలనిమిత్తవిశేషసమ్బద్ధంకా
ర్యముత్పాదయతీతిచెన్న - దేశాదివిశేషసమ్బద్ధోపిహ్యవికృతస్యవిశేషాన్తరమాపన్నస్యచపూర్వవన్నసమ్భవ

భివ్యక్త్యనవేద్యైరత్యేవికల్పాభిప్రామేణదూషయతి (అభివ్యక్తేరత్వాదినా) దూషణాన్తరమాహ (కించేతి) (సచేతి) వృత్తిష్టేఘటోపనిద్యతేచేత్ -
అసత్త్వావిశేషాత్తన్తరపిఘటచిత్తేర్లుణాపాదీయేత- సచతధాక్రియతే - అతఃకారణవిశేషాపాదాననియమానుపపత్త్యాకార్యంసదేవేత్యర్థః. పరిహరతి
(కారణం) ఘటోమృత్తిష్టేపనిద్యతే - సతస్తస్త్వినియమః కథం. తదేవ తత్పద్మావయోగ్యమితిచేత్ - తదుత్పాదనయోగ్యం తదేవేతత్సైవోపా
దాననియమో యుక్తత్యర్థః. ఏవముపాదానకారణనియమానుపపత్తిరూపంచోద్యంపరిహృతం. అథ కారకవ్యాపారానుపపత్తిముఖేనచోద
యతి (సన్నితి) పరిహరతి (నైవమితి) అసత్యత్వశ్చతీనామముఖ్యత్వమభివృత్తం. అస్మిన్ప్రక్షేపాన్త్యైకదేశముఖేనోత్తరమాహ (అత్రాపరితి)
* వాచారమ్భణమిత్యాదివాక్యస్యాగమభిప్రత్యాహ (అతోయథేతి) (వికారేషూపలభ్యమానాదితి) అసేనానువర్తమానత్వహేతుర్నివచ్యతే. * ఏక
మేవాద్వితీయమిద్యస్యాగమహ (తథేతి) అహజ్జారాదివ్యవహారాలమ్భనః- * అహమితిప్రథమాధ్యాసభిహితేమంగ్లః. ఆదిశబ్దేనైవయము
చ్యతే. బ్రహ్మవ్యతిరక్తపరమాగ్ధభూత కార్యాభావస్తదసత్యత్వశ్చైర్దాగ్ధభిభావః. దృష్టేస్తస్యసాధ్యవికలతాంశజ్జుతే (సచవాచ్యమిత్యాదినా) పరి
హరతి (యతభి) యథా జ్వాలావత్క్షిప్తమిద్యుక్తజ్వాలాభేదస్యాప్రత్యక్షత్వేనసతత్రసాధ్యవైకల్యం- తద్వదిత్యర్థః. (కాపునరిత్యాది) సదసద్వి
లక్షణత్వంనామమిథ్యాత్వేహేత్వ నరమాహ (కించేతి) కార్యస్యసదసద్విలక్షణత్వేవ్యతిరేణంహేతుమాహ (సతతత్త్వనిత్యి) సదసద్విలక్షణత్వంమి
థ్యాత్వేఽన్యైహేతురిదర్శయతి (అనిర్వచనీయంచేతి) సచక్షస్యశుక్తిరజతాదేఃఅనిర్వచనీయత్వందర్శయతి (తస్యచేతి) వ్యావర్తమానత్వహే
తోరుపాధిశక్తాపరిహారాయకార్యస్యదుర్నిరూపతామనుగ్రహకతర్కరూపేణాహ (కించేతి) సత్యంచెత్సనిరూపంసాధిత్వార్థః. (నాపీతి) విశేషా
న్తరాపత్తికింకితస్య- ఉతన. నోచేత్సర్వదావిశేషాన్తరాపత్తిప్రసక్తిః. విశేషాన్తరాపత్తిపూర్వకత్వేతస్యాపివిశేషాన్తరాపత్తిపూర్వకత్వం- తస్యా
పితథేత్యనవస్థేత్యర్థః. (అవికృతమేవేత్యాది) విశేషశబ్దోదేశకాలనిమిత్తైఃప్రత్యేకంసంబధ్యతే.అవికృతస్యచేత్సర్వదాదేశకాలాదిసమవధానంస్యాత్ -

తి, నచవాచ్యం మృత్యువర్ణదుద్ధాదిభ్యోఘటరుచకదధ్యాదీనాముత్పత్తిర్వశ్యతే- శుక్తికారణతాదినదైశకాలా
దిప్రతిపన్నోపాధౌబాధశ్చనదృశ్యతే - అతఃప్రతీతిశరణానాం కారణాత్కార్యోత్పత్తిరవశ్యాశ్రయణీయేతి.
వికల్పాసహత్వాత్. కిం హేమాదిమాత్రమేవ స్వస్తికాదేరారమ్భకం - ఉతరుచకాది- అథ రుచకాద్యా
శ్రయోహేమాది. సతావధైమాదిమాత్రమారమ్భకం - హేమవ్యతిరిక్తస్య కార్యస్యాభావాత్, స్వాత్మా
నంప్రత్యాత్మన ఆరమ్భకత్వాసమ్భవా, చ్చ. హేమవ్యతిరిక్తంస్వస్తికందృశ్యత ఇతిచేత్. సహేమవ్యతిరిక్తం
తత్ - హేమప్రత్యభిజ్ఞానా తదతిరిక్తవ స్వస్వరానుపలభ్యేచ్ఛ. బుద్ధిశబ్దా న్తరాదిభిర్వస్వస్వరత్వంసాధితమి
తిచేన్న- అనిరూపితవ స్వవలమ్బునానాంబుద్ధిశబ్దా న్తరాదీనాంశుక్తికారణతశ్చబుద్ధ్యాదివద్ధ్యాన్తిమూలత్వే
నవ స్వస్వరసద్భావస్యాసాధకత్వాత్. నాపిరుచకాదిస్వస్తికాదేరారమ్భకం- స్వస్తికేహీరుచకంపటభవత
స్తవోభవతాపి నోపలభ్యతే. నాపిరుచకాశ్రయభూతంహేమ- రుచకాశ్రయాకారేణహేమస్వస్తికేను
పలభ్యే. అతోమృదాదికారణాతిరిక్తస్యకార్యస్యాసత్యత్వదర్శనాద్భిహ్నావ్యతిరిక్తంకృత్సంజగత్కార్యత్వే
సమిథ్యాభూతం. తదిదంబ్రహ్మవ్యతిరిక్తమిథ్యాత్వసుఖప్రతిపత్తయేకాల్పనికమృదాదిసత్యత్వమాశ్రిత్యకార్య
స్యాసత్యత్వంప్రతిపాదితం. పరమార్థతస్తుమృత్యువద్ధాదికారణమపిఘటరుచకాదికార్యవత్ప్రత్యాభూతం- బ్ర
హ్మకార్యత్వావిశేషాత్. *వితదాత్మ్యమిదంసర్వంతత్వత్వం *నేహనానాస్తికిచ్చనమృత్యోస్సమృత్యుమా
హ్నోతియ ఇహనా నేవపశ్యతి*యత్రహి ద్వైతమివభవతితదితర ఇతరంపశ్యతియత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్త
తేనకంపశ్యేత్ *ఇద్దోమాయాభిఃపురుషాపశుయతేఇత్యేవమాదిభిశ్శ్రుతిభిశ్చబ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యమిథ్యా
త్వమవగమ్యతే. సచాగమావగతాథస్యప్రత్యక్షవిరోధశ్శఙ్కనీయః- యథోక్తప్రకారేణకార్యస్యసర్వస్యమి
థ్యాత్వావగమాత్, ప్రత్యక్షస్యసత్తాత్రవిషయత్వా, చ్చ- విరోధేసత్యవ్యసమ్భావితదోషస్యచరమభావిన
స్వరూపసద్భావాదాప్రత్యక్షాద్యపేక్ష త్వేపిప్రమితానిరాకాక్ష్యస్యనిరవకాశస్యశాస్త్రస్యబలీయస్తాత్.
అతఃకారణభూతాద్భిహ్నోన్యత్సర్వంమిథ్యా. సచప్రపచ్చమిథ్యా త్వేనజీవమిథ్యాత్వమాశఙ్కనీయం- బ్ర
హ్మణివజీవభావాత్. బ్రహ్మైవహి సర్వశరీరేషుజీవభావమనుభవతి- *అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య*ఏకోదేవ
స్సర్వభూతేషుగూఢః *ఏకోదేవోబహుధానివిష్టః*ఏషసర్వేషుభూతేషుగూఢోత్తానప్రకాశతే*నాన్యోన్యో
స్తిర్రష్టే త్వేవమాదిభ్యః. సన్నేకమేవబ్రహ్మసర్వశరీరేషుజీవభావమనుభవతిచేత్ - పాదేమేవేదనాశిరసిమేసు
ఖమితివత్సర్వశరీరేషునుఖమఃఖప్రతిసన్ధానంస్యాత్, జీవేశ్వరబద్ధముక్తశిష్యాచార్యజ్ఞత్వాజ్ఞత్వాదివ్యవస్థాచ

వికృతస్యచేదనసంస్థిత్యర్థః. ఉత్తరగ్రన్యప్రత్యక్షవిరోధమాశక్యాహ (సచవాచ్యమితి) పరిహరతి (వికల్పాసహత్వాదితి) కిం ద్రవ్యమాత్రంకారణం-
ఉతాకారమాత్రం- ఉతాకారవిష్టం ద్రవ్యమితివికల్పాః. తేషుప్రభవంగిరోధాపయతి (సతావదిత్యాదినా) సమవాయికారణాంశవిషయంప్ర
త్యభిజ్ఞానమిత్యాశక్యాహ (తదతిరిక్తై) తద్దిత్యత్రవ్యక్తిద్వయముపలభ్యేత- సతథోపలభితిత్యర్థః. ద్విత్వీయంగిరోధాపయతి (నాస్తితి) కార్యేసమవా
యికారణానువృత్తాత్పటపలభ్యేచరేణాభ్యుపగమ్యతే- తత్రపతేత న్నవఇవస్వస్తికేరుచకముపలభ్యేతేత్యర్థః. త్వత్వీయంగిరోధాపయతి (నాస్తితి) రుచ
కాకారవిష్టంకారణంచేత్- స్వస్తికేరుచకాకారవిష్టహేమోపలమ్బుప్రసజ్యత్యర్థః. ఏవమత్రకేవలప్రమాణాత్తర్కానుగృహీతంప్రమాణంప్ర
బలమితిప్రత్యక్షవిరోధపరిహరణిత్వక్రంభవతి. (అత ఇతి) కారణాతిరిక్తవ స్వనుపలభ్యానప్రత్యక్షబాధఇత్యర్థః. తతవివససోపాధికత్వం- పక్షేషిసా
ధితత్వేనోపాధిత్యాభావాదితిభావః. బ్రహ్మవ్యతిరిక్తకృత్స్వమిథ్యాత్వేమృత్తికాదీనాంసత్యత్వంవ్యాహతమిత్వత్వాహ (తదిదమితి) సమృత్తికాసత్య
త్వేతాత్పర్యం- అపితు బ్రహ్మవ్యతిరిక్తమిథ్యాత్వవివతాత్పర్యనిత్యర్థః. సకేవలంబ్రహ్మకార్యత్వేనజగతోమిథ్యాత్వంసేభ్యతి- కణ్ణోక్తమపీత్యాహ (ఏ
తదాత్మ్యమితి)*వితదాత్మ్యమిదంసర్వమితివాక్యాన్ధాసామాన్యాధికరణ్యమితిభావః. *అదిత్యోయాప ఇత్యాదిషు ప్రత్యక్షేణబాధమభిప్రత్యిహాపితమా
శక్యాహ (సచాగమావగతే) పరిహరతి (యథోక్తై) *అదిత్యోయాప ఇత్యాదివాక్యమస్యపరం- అత్రరూపక్రమోపసంసారాదిలిజ్జేస్తాత్ప
ర్యమస్త్యేవేనప్రత్యక్షేణబాధఇత్యభిప్రాయః. అవిరోధమాహ (ప్రత్యక్షస్యేతి) యద్వా - కింశబ్దతఃప్రతీత్యభావాత్- ప్రత్యక్షవిరోధాద్వా
న్యపరత్వంశబ్దేత్యభిప్రత్యక్షజ్ఞతఃప్రతిపత్త్యభావంపరిహరతి (యథోక్తై) ప్రత్యక్షవిరోధంపరిహరతి (ప్రత్యక్షస్యేతి) విరోధమభ్యుపగ
మాహ (విరోధేసత్యస్థితి) భేదవాసనామూలత్వంసంభావితదోషత్వం. అపచ్ఛేదన్యాయాభిప్రాయేణాహ (చరమభావిన ఇతి) (స్వరూపేతి) ఆది
శబ్దైసప్రత్యక్షత్వైరప్రేతా. (ప్రమితానిరాకాక్ష్య స్యేతి) ప్రమితా- ప్రమితహేతుత్వే, అర్థనిష్పాయకత్వఇత్యర్థః. శాస్త్రస్యశబ్దస్వరూపగ్రహణ
పుష్పత్వాదిషుప్రత్యక్షేద్యపేక్షైన్తి- తథాపిశాస్త్రజ్ఞానంశ్చుత్తిజ్ఞానవత్ స్వాగ్ధవిషయజ్ఞానా న్తరానుభూతత్వేనసస్వవిషయందర్శయతి- అపిత్వన
స్యగోచరమేవదర్శయతిత్యర్థః. (సస్వత్వాది) పాదేమేవేదనేత్యాదిసాజీవేశ్వరత్వాదిసావలౌకికవైదికవ్యవస్థానుపపత్తిర్నైతా. ————— వితద్వ్యవస్థానీ

సస్యాత్, — అత్ర కేచిదద్వితీయత్వం బ్రహ్మణోఽభ్యుపయంతవైవంసమాదధతే- ఏకస్యైవ బ్రహ్మణః ప్రతిబిమ్బభూతానాం జీవానాం సుఖత్వదుఃఖత్వాదయఏకస్యైవముఖస్యప్రతిబిమ్బానాం మణికుపాణదర్పణాదిమూపలభ్యమానానామల్పత్వ మహత్త్వమలినత్వవిమలత్వాదివత్తత్తదుపాధిపశాద్వ్యవస్థాప్యతే. నను *అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేత్యాదిశ్రుతేర్జజీవాబ్రహ్మణోభిద్యస్తఇత్యుక్తం. సత్యం-పరమార్థతః. కాల్పనికంతుభేదమాశ్రిత్యేయంవ్యవస్థోచ్యతే. కస్యపునఃకల్పనా. నతావచ్ఛ్రహ్మణః-తస్యపరిశుద్ధజ్ఞానాత్మనఃకల్పనా శూన్యత్వాత్. నాసిజీవానాం- ఇతరేతరాశ్రయత్వప్రసక్తాత్ - కల్పనాధీనోహిజీవభావః- జీవాశ్రయాచకల్పనేతి. నైతదేవం-అవిద్యాజీవభావయోర్బిజాబురన్యాయేనానాదిత్వాత్. కిం-ప్రాసాదనిగరణాదివదనుపపన్నతైకవేషాయామవస్తుభూతాయామవిద్యాయాం నేతరేతరాశ్రయత్వాదయోవస్తుదోషా అనవస్థాప్తిమావహంతి. వస్తుతోబ్రహ్మవ్యతిరిక్తానాం జీవానాం స్వతోవిశుద్ధత్వేపికుపాణాదిగతముఖ ప్రతిబిమ్బశ్యామతాదివదోపాధికాశుద్ధిసమ్భవాదవిద్యాశ్రయత్వోపపత్తిః కాల్పనికత్వోపపత్తిః. ప్రతిబిమ్బగతశ్యామతాదివజ్జీవగతాశుద్ధిరపిప్రాప్తిరేవ - అన్యథా నిర్విశుత్వప్రసక్తాత్. జీవానాం బ్రహ్మస్యప్రవాహోనాదిత్వాన్నతద్ధేతురన్వేషణీయఇతి. — తదేతదవిదితాద్వైతయాథాత్మ్యానాం భేదవాదశ్రద్ధాభుజసంబహుమానావలోకనలిప్సావిజృమ్భితం. తథాహి - జీవస్యాకల్పితస్వాభావికరూపేణావిద్యాశ్రయత్వేబ్రహ్మణ ఏవావిద్యాశ్రయత్వముక్తంస్యాత్. తదతిరిక్తేనతత్త్విన్-త్వితేనాకారేణావిద్యాశ్రయత్వే జడస్యావిద్యాశ్రయత్వముక్తంస్యాత్ - నఖల్వద్వైతవాదినస్తదుభయవ్యతిరిక్తమాకారమభ్యుపగచ్ఛంతి. కల్పితాకారవిశిష్టేన స్వరూపేణైవావిద్యాశ్రయత్వమితిచేత్. తన్న - స్వరూపస్యాఖణ్డైకరసస్యావిద్యామంతరేణ విశిష్టరూపత్వాసిద్ధేః. అవిద్యాశ్రయాకారపవహిరూప్యతే. కిం - బద్ధమోక్షాదివ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థంహి జీవాజ్ఞానవాదాశ్రయణం - సాతు వ్యవస్థాజీవాజ్ఞానపక్షేపిససిద్ధ్యతి. అవిద్యావినాశ ఏవహిమోక్షః - తత్రైకస్త్రిన్ముక్తే అవిద్యావినాశాదితరేపి విముచ్ఛేరన్. అన్యస్యా ముక్తత్వాదవిద్యాతిష్ఠతీతిచేత్. తద్వైకస్యాప్య ముక్తిస్సాన్యత్ - అవిద్యాయా అవినష్టత్వాత్. ప్రతిజీవ మవిద్యాభేదః కల్పితే - తత్ర యస్యావిద్యా వినష్టా సమోక్ష్యతే - యస్య త్వవినష్టాసంబత్సృత ఇతిచేత్. తన్న - ప్రతిజీవమితి జీవభేదమాశ్రిత్యబ్రూషే - సజీవభేదః

ధ్యర్థంజీవాజ్ఞానవాదపక్షముపన్యస్యతి (అత్ర కేచిదితి) (సన్దిత్యాది) సత్యంపరమార్థతః - చరమార్థతోసభిద్యస్తఇతిసత్యం. వయంత్యాపాధికభేదమాశ్రిత్యబ్రూమ్యత్వత్వత్వః. (కస్యేత్యాది)అత్రా క్షమితరేతరాశ్రయంచుహరతి (నైతదేవమితి) ముఖాన్తరణాపిపరిహరతి (కించెతి) అవస్తుభూతాయాం- అపరచూర్ణభూతాయాం. అనవస్థాప్తిః- అసిద్ధిః. యథా బ్రహ్మణఃస్వతత్త్వద్వేననావిద్యా శ్రయత్వం - తథా బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యాపిజీవస్య స్వతత్త్వద్వేనఅవిద్యా శ్రయత్వానుపపత్త్యాత్తార్థజన్యజరామరణాది భూమానుపపత్తిరిత్యత్రాహ (వస్తుతో బ్రహ్మేతి)యథాబోపాధికాశుద్ధిర్వస్తుతోముఖావ్యతిరిక్తత్వేపిముఖ ప్రతిబిమ్బేసమ్భవతి- తథావస్తుతో బ్రహ్మవ్యతిరిక్తత్వేనస్వతత్త్వద్వేనసత్యపాధికాశుద్ధిసంభవాద విద్యా శ్రయత్వేనకాల్పనికత్వమిత్వత్వః. అశుద్ధిర్నామస్వతత్త్వద్వేనప్రతియోగ్యాకారః- అవిద్యాసంబద్ధయోగ్యతేత్వత్వః. కాల్పనికత్వోపపత్తిః- జన్మజరామరణాదేకాల్పనికత్వోపపత్తిరిత్వత్వః. బోపాధికాశుద్ధిరపిజ్ఞానానివర్త్యత్వంస్యాదిత్యత్రాహ (ప్రతిబిమ్బగతేతి) అశుద్ధివిషయ భ్రమణో తరోత్తరావిద్యా శ్రయత్వం- అవిద్యా శ్రయత్వేనోత్తరోత్తరాశుద్ధివిషయ భ్రమణ్యత్వోన్యస్యా శ్రయత్వమాశ్చక్యాహ (జీవానాం భ్రమస్యేతి) జీవాజ్ఞానపక్షసమాప్తిద్యోతనార్థమితికరణం. — దూషయతి (తదేతదితి) అవిదితాద్వైతయాథాత్మ్యానాం- అద్వైతానిపుణానాం. శ్రద్ధాభుజజ్ఞేనభేదవాదేష్యకాశలనివక్షితం. ఉభయతోపి భ్రష్టేరేవముక్తమితిభావః. కిమకల్పితస్వాభావికరూపేణావిద్యా శ్రయత్వం - ఉత్కల్పితాకారణ - ఆభకల్పితాకారవిజ్ఞరూపేణేతివికల్ప త్రయమభిప్రేత్యప్రథమంకిరూషయతి (జీవస్యేతి) ద్వితీయందూషయతి (తదతిరిక్తేనేతి) కథం జడస్యావిద్యాశ్రయత్వముక్తంస్యాత్- జీవోహ్యవిద్యా శ్రయత్వత్వత్వత్వ (నఖల్వీతి) బ్రహ్మచిద్రూపం - కల్పితంతుజడం - తదుభయాతిరిక్తాసభ్యుపగమాత్కల్పితాకారేణావిద్యా శ్రయత్వేజడస్యైవావిద్యా శ్రయత్వముక్తంస్యాదిత్వత్వః. తృతీయంకిరశ్చిత్తతే (కల్పితేతి) దూషయతి (తన్నేతి) తతఃకిమిత్వత్వత్వ (అవిద్యా శ్రయాకారఇతి) అవిద్యా శ్రయత్వేనవిశిష్టత్వం- విశిష్టాకారపవహిరవిద్యా శ్రయత్వత్వాత్ శ్రయణమిత్వత్వః. (కించెత్యాది) అవిద్యాకిమేకా- ఉతబహిష్కరికల్పమభిప్రేత్యవికత్వపక్షేదూషణమాహ (తత్రైకస్త్రిన్ముక్తి) తత్రాపికిమవిద్యానశ్యతి - ఉతససత్యతీతివికల్పమభిప్రేత్యనాశపక్షేదూషణముక్తంతత్రేతి. అవినాశపక్షందూషయతి (అన్యస్యేతి) అథావిద్యాబహుత్వపక్షమనువదతి (ప్రతిజీవమితి) బహ్యతే- బహిఃకవిద్యుతిత్వత్వః. దూషయతి (తన్నేతి) అత్రాపివికల్పయతి (సజీవభేదఇతి) అసభ్యుపగమాత్ - అద్వైతహాని ప్రసక్తేనాసభ్యుపగమాత్. ద్వితి

కింస్వాభావికః-ఉతావిద్యాకల్పితః. నతావత్స్విభావికః - అనభ్యుపగమాత్, భేదసిద్ధ్యర్థస్యచావిద్యాకల్పన
స్యవ్యర్థత్వాత్. అథావిద్యాకల్పితః - త త్రేయంజీవభేదకల్పికా విద్యాకింబ్రహ్మణః - ఉతజీవానాం. బ్ర
హ్మణ్యతిచేత్ - ఆగతోసిమదీయంమార్గం. అథజీవానాం- కిమస్వాజీవభేదక్ష్పిసిద్ధ్యర్థతాంవిష్కరసి. అథప్ర
తిజీవం బద్ధము క్తవ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థంయాఅవిద్యాకల్ప్యనై - తాభి రేవజీవభేదోపేతిమనుషే - జీవభేదసిద్ధ్యాతాస్సి
ధ్యై- తాసుసిద్ధాసుజీవభేదసిద్ధిరితీత రేతరాశ్రయత్వం. నచాత్రబీజాఙ్గురన్యాయస్సిధ్యతి- బీజాఙ్గురేషు
హ్యన్యదన్యద్బీజమన్యస్యాన్యస్యాఙ్గురసోఽత్యాదకం- ఇహతుయాభిరవిద్యాభి ర్యేజీవాఃకల్ప్యనై- తానేవా
శ్రిత్యతాసాంసిద్ధిరిత్యశకసియతా. అథబీజాఙ్గురన్యాయేనపూర్వపూర్వజీవాశ్రయాభిరవిద్యాభిరు త్తరోత్తర
జీవకల్పనాంమన్యసే- తథాసతిజీవానాంభక్తురత్వ, మకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాదిప్రసక్త, శ్చ. అతపవ
బ్రహ్మణఃపూర్వపూర్వజీవాశ్రయాభిరవిద్యాభిరు త్తరోత్తరజీవభావకల్పనమిత్యపినిరస్తం - అవిద్యాప్రవా
హేభ్యుపగమ్యమా నేతత్కల్పితజీవభావస్యాపితద్వత్ప్రవాహోనాదితాస్యాత్ - నధ్రువరూపతా. ఆమోక్షా
చ్చజీవస్యద్రు వత్వమిష్టంనసిద్ధ్యేత్. యచ్ఛోక్తమవిద్యాయాలవత్ప్రరూపత్వేనానుపపన్నతైకవేషాయానేతరే
తరాశ్రయత్వాదయోవస్తుదోషాఅనవక్ష్పిమావహస్తీతి-తథాసతిముక్తాన్మరంచబ్రహ్మశ్రయేదవిద్యా. శుద్ధవి
ద్యాస్వరూపత్వాదశుద్ధిరూపానతత్రప్రసజతీతిచేత్. కిముపపత్త్యనువర్తన్యవిద్యా- ఏవంతద్వ్యక్తాభిరుపపత్తి
భిర్జీవానాంనాశ్రయేత్. కిఞ్చ- జీవాశ్రయాయాలవిద్యాయాస్తత్త్వజ్ఞానోదయాన్నాశేసతిజీవోనశ్యేద్వా-
నవా. యదినశ్యేత్-స్వరూపోచ్ఛిలక్షణోమోక్షస్యాత్. నోచేదవిద్యానాశేవ్యనిర్మూః - బ్రహ్మస్వరూ
పవ్యతిరిక్తజీవత్వావస్థానాత్. యచ్ఛోక్తంమణిక్యపాణదర్పణాదిమాపలభ్యమానముఖమలినత్వవిమలత్వాదివ
చ్ఛుద్ధ్యశుద్ధ్యాదివ్యవస్థోపపత్తిరితి-తత్రేదంవిమగ్ననీయం- అల్పత్వమలినత్వాదయభౌపాధికాదోషాఃకదానశ్యే
యిరితి. కృపాణాద్యుపాధ్యపగమ్యతిచేత్. కింతదాల్పత్వాద్యాశ్రయఃప్రతిబిమ్బంతిష్ఠతివా- నవా. తిష్ఠతి
చేత్ - తథానీయస్యజీవస్యాపిస్థితత్వాదనిర్మూ. ప్రసక్తః. నశ్యతిచేత్ - తద్వదేవజీవనాశాత్స్వరూపోచ్ఛి
లక్షణోమోక్షస్యాత్. కిఞ్చ- యస్యహ్యపురుషార్థరూపదోషప్రతిభాసః-తస్యతదుచ్ఛేదఃపురుషార్థః. తత్ర
కిమాపాధికదోషప్రతిభా సోబిమ్బస్థానీయస్యబ్రహ్మణః - ఉతప్రతిబిమ్బస్థానీయస్యజీవస్య - ఉతాన్యస్యక
స్యచిత్. ఆద్యయోఃకల్పయోర్బృహత్తాన్యోనంసంసంగచ్ఛతే- ముఖస్యముఖప్రతిబిమ్బస్యచాల్పత్వాదిదోషప్రతి
భాసశూన్యత్వాత్. నహిముఖంతత్ప్రతిబిమ్బంవాచేతయతే.

యంగిరోవికల్పయతి (కిమితి) ప్రధమపక్షస్యోత్తరమాహ (బ్రహ్మణ్యతిచేదితి) ద్వితీయంగిరూపయతి (అథేతి) (కిమస్వాజీవభేదక్ష్పిసిద్ధ్యర్థ
తాంవిష్కరసీతి) జీవభేదకల్పికా విద్యాజీవకల్పనాత్పాగోవనజీవానాశ్రయితుంక్షమా- జీవాసిద్ధిరిత్యర్థః. యాజీవభేదకల్పికావిద్యా-తావీవజీ
వాశ్రయఃబద్ధముక్తాదివ్యవస్థాహేతవత్పితృమనుష్యదూషయతి (అథప్రతిజీవమితి) బీజాఙ్గురన్యాయేనపరిహరస్యానుపపత్తిమాహ (నతేతి)
బీజాఙ్గురేషుత్వాదకల్పిస్తాన్యద్యాఙ్గురాపేక్షానాస్తి- ఉత్పాదకాఙ్గురమన్యత్ - ఉత్పాద్యంచాన్యత్ - అత్రతు జీవభేదకల్పికావిద్యాయాఃకల్ప
నీయజీవాశ్రయాపేక్షాన్య- కల్పికావిద్యాశ్రయోజీవఃసమీపకల్ప్యశ్చేతివైషమ్యం. అశకనీయతా-సాధయతుమశక్యతేత్యర్థః. ఉత్పాద్యోత్పాద
కాఙ్గురవ్యక్తిభేదవత్కల్పికావిద్యాశ్రయకల్ప్యజీవవ్యక్తిభేదార్థంప్రవాహనాదిత్వాభ్యుపగమేదూషణమాహ (అథేతి) అకృతాభ్యాగమకృతనాశః
శ్రుత్యర్థాపత్తిః. ఆదిశబ్దేనజీవస్వరూపనిత్యత్వాది శ్రుతివిరోధోవివక్షితః. ఏవంజీవాభ్యుధర్మిణఃప్రవాహనాదిత్వకల్పనేదూషణముక్తం. జీవత్వధర్మత
త్కల్పికావిద్యయోః ప్రవాహనాదిత్వేవ్యుక్తందూషణమిదిశతి (అతఏవేతి) పూర్వపూర్వజీవాశ్రయావిద్యయోత్తరోత్తర జీవభావకల్పనం- త
త్తదాశ్రయావిద్యయాతమ త్తరోత్తరజీవభావకల్పనమిత్యర్థః. అస్యపక్షస్యనిరస్తతాంవివృణోతి (అవిద్యాప్రవాహజతి) ధర్మిధర్మకల్పనపక్షయో
రుపయోరపితుల్యందూషణమాహ (ఆమోక్షేచ్ఛేతి) జీవస్య- జీవభావవిశిష్టస్యేత్యర్థః. అవిద్యాయాఃదుర్బటత్వేనపరిహరందూషయతి (యచ్ఛోక్త
మితి) శుద్ధవిద్యాస్వరూపత్వాత్ - శుద్ధజ్ఞాన్విరూపత్వాత్. ఉక్తాభిరుపపత్తిభిః - అన్యోన్యాశ్రయాదిభిః. మోక్షేనుపపత్త్యాదూషయతి (కించేతి)
(నోచేదితి) అవిద్యాకార్యస్యజీవత్వస్యావస్థానాదనిర్మూ. ఇత్యర్థః. దార్ఢ్యాన్తికపర్యాలోచనయాదూషణముక్తం - అథవృష్టాంతాలోచనయాదూష
యతి (యచ్ఛోక్తమితి) అపురుషార్థప్రతిభాసానుపపత్తిముఖేనదూషయన్యక్తాదోషప్రతిభాసస్యావశ్యమ్భూవితామాహ (కించయస్యహీతి) అపురు
షార్థదోషప్రతిభాసస్యనిరసనీయత్వాత్తన్నిరాసాయహివేదానారమ్భః- బిమ్బప్రతిబిమ్బస్థానీయయోజ్జీవబ్రహ్మణోర్దోషప్రతిభాసాదాగాత్ త
న్నిరాసాగోవేదానోనారభ్యతిరూపదర్శయతుం యస్యహీత్యాద్యుక్తం. దృష్టాన్తముఖతత్ప్రతిబిమ్బత్వద్వ్యతిక్రమేతన సద్భావాత్తదభిప్రా
యేణవికల్పయతి (ఉతాన్యస్యకస్యచిదితి) (నహిముఖంతత్ప్రతిబిమ్బంవాచేతయతేతి) రూపవదచేతనవిశేషవైవస్వప్రతిబిమ్బందృష్టం- తస్మా

బ్రహ్మణోదోషప్రతిభాసేబ్రహ్మవిద్యాప్రసక్తశ్చ. తృతీయోపికలాప్సేనకల్పతే- జీవబ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యప్రప్తౌ రభావాత్. కిచ్చ- అవిద్యాకల్పస్యజీవస్యకల్పకఃకథినిరూపణీయం. నతావదవిద్యా- అచేతనత్వాత్. నా పిజీవః - ఆత్మశ్రయదోషప్రసక్తాత్, శుక్తికారజతాదివదవిద్యాకల్పత్వాచ్చజీవభావస్య. బ్రహ్మైవకల్ప కమితీచేత్ - బ్రహ్మజ్ఞానమేవాయాతం. కిచ్చ- బ్రహ్మజ్ఞానానభ్యుపగమేకింబ్రహ్మజీవాన్మశ్యతివా-నవా. నపశ్య తిచేత్ - ఈతౌపూర్వకావిచిత్రస్పష్టిర్నామరూపవ్యాకరణమిత్యాదిబ్రహ్మణోనన్యాత్. అథపశ్యతి- అఖణ్డై కరసంబ్రహ్మనావిద్యామంతరేణజీవాన్మశ్యతీతిబ్రహ్మజ్ఞానప్రసక్తః. అతపవమాయావిద్యావిభాగవాదోపి నిరస్తః - అజ్ఞానమంతరేణహిమాయినోపిబ్రహ్మణోజీవదర్శిత్వంనన్యాత్. నచమాయావీపరానదృష్ట్యామో హయితుమలం. నాపిమాయామాయావిసోదర్శనసాధనం - దృష్టేషుపరేషుతన్మోహనసాధనమాత్రత్వాత్త స్యాః. అథబ్రహ్మణోమాయాతస్యజీవదర్శిత్వంకుర్వతీజీవమోహనస్యహేతురితిమన్యసే- తర్హిపరిశుద్ధస్యాఖ ణ్డైకరసస్యప్రకాశస్యబ్రహ్మణఃపరదర్శనంకుర్వతీమాయా - మాయాపరపర్యాయాఅవిద్యైవన్యాత్. అథ మతం - విపరీతదర్శనహేతురవిద్యా - మాయాతుమిథ్యాభూతంబ్రహ్మవ్యతిరిక్తమిథ్యాత్వేనదర్శయస్తీనబ్ర హ్మణోవిపరీతదర్శనహేతుః - అతస్తస్యానావిద్యాత్వమితి. నైవం - చంద్రైకత్వేజ్ఞాయమానేద్విచంద్రదర్శన హేతోరప్యవిద్యాత్వాత్. యదిచబ్రహ్మమిథ్యాత్వేనైవస్యవ్యతిరిక్తంజానాతి- నతర్హితన్మోహయతి-నహ్య నున్నత్రోమిథ్యాత్వేనజ్ఞాతాన్మోహయితుమీహతే. అథా పురుషార్థాపరమార్థదర్శనహేతురవిద్యా - మాయా తుబ్రహ్మణోనాపురుషార్థదర్శనహేతుః - అతోస్తస్యానావిద్యాత్వమితిమతం. తన్న - ద్విచంద్రజ్ఞానస్యదుఃఖ హేతుత్వాభావేనాపురుషార్థత్వాభావేపితథేతురవిద్యైవ, - తన్నిరసనేచప్రయస్యతి. యదిచనాపురుషా ర్థదర్శనకరీమాయా-తర్హినుచ్ఛేద్యతయానిత్యాబ్రహ్మస్వరూపానుబంధినీన్యాత్. అస్తుకోదోషకమితీచేత్ - ద్వై తదర్శనమేవదోషః. *యత్రహిద్యైతమివభవతి *యత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్తతే-నకంపశ్చేదిత్యా ద్యద్యైతశ్రుతయఃప్రకుప్యేయః. పరమార్థవిషయాఅద్యైతశ్రుతయః- మాయాయాస్త్వపరమార్థత్వాదవి రోధకమితీచేత్ - అపరిచ్ఛిన్నానందైకస్వరూపస్యబ్రహ్మణోపరమార్థభూతమాయాదర్శనంతద్వత్తాచావిద్యామంతరేణనాపవద్యతే. కిచ్చ - అపరమార్థభూతయానిత్యయా మాయయాకింప్రయోజనంబ్రహ్మణః. జీవమో హనమితిచేత్. అపురుషార్థేనమోహనేనకింప్రయోజనం. శ్రీడేతిచేత్. అపరిచ్ఛిన్నానందస్యకింశ్రీడయా. పరిపూర్ణభోగానామేవశ్రీడాపురుషార్థత్వేనలోకేదృష్టేతిచేత్. నైవమిహూపవద్యతే - నహ్యపరమార్థ భూతైఃశ్రీడోపకరణైరపరమార్థతయాప్రతిభాసమానైర్నిష్పన్నయాపరమార్థభూతయాశ్రీడయాపరమా

దృష్టజీవయోగిన్మప్రతిబిమ్బభావాభ్యుపగమతయారచేతనత్వమావతతీతిభావః. బ్రహ్మణోదోషప్రతిభాసవత్కేదంకంధూషణమాహ (బ్రహ్మణాది) అన్యస్యేతిపక్షంధూషయతి (తృతీయోపితి) పూర్వమవిద్యాశ్రయానుపపత్తిరుక్తా- ఇదానీమవిద్యాకార్యభ్రమాశ్రయోనిరూప్యతే (కించేతి) కఃకల్పకః- కొభ్రమాశ్రయఇత్యర్థః. (నాపిజీవఇతి) కల్పకత్వాత్పిద్ధిః, కల్పస్యత్వాదసిద్ధిః, కృత్రిమసిద్ధిఃసాక్షి- జీవవిషయభ్రమాశ్రయేసిద్ధిహిజీవస్థితి. జీవసిద్ధిఃస్థితివిషయభ్రమాశ్రయభూతేనస్యేనైవసామక్షత్వాదాత్మాశ్రయత్వమిత్యర్థః. అనుపపత్త్యంతరమాహ (శుక్తికేతి) కల్పస్యత్వాచ్చభ్రమాశ్రయత్వమనుపపన్నం-నహిదోషకల్పవంశతమర్థాంతరవిషయభ్రమాశ్రయఇత్యర్థః. (కించేత్వాది) (అథపశ్యతీతి) అపరమార్థజీవప్రతీతిరవిద్యయావిద్యాసంభవతీత్యర్థః. అతపివ-ఈతౌపూర్వకస్యప్రాయోద్యర్థం, బ్రహ్మణోపరమార్థజీవదర్శనార్థం, చఅవిద్యాన్వయాభ్యుపగమాదేవేత్యర్థః. మాయాపరభ్రమహేతుః- అవిద్యాన్వభ్రమహేతురితిహితన్నతం. *మాయానంతుమహేత్వరమితిశ్రుతిరేతద్విభాగహేతుః. అపరమార్థజీవదర్శనమజ్ఞానేనైవపశ్యవతీత్యేతదేవాపాదయతి (అజ్ఞానమిత్యాదివా) కిమవిద్యయావిద్యాజీవదర్శిత్వం - ఉతజీవదర్శనేనవిద్యాతన్మోహనమితిపక్షయోఃప్రథమంధూషితం అజ్ఞానమితి. అనంతరం శిరోధూషయతి (నచేతి) మాయాజీవదర్శనహేతు రిత్యత్రాహ (నాపితి) నహిపరమోహనహేతురేవమాయామోహయితుర్మోహనీయదర్శనహేతుః. అస్యాస్తుమాయాయా అయివిశేషఇత్యాశ్చక్కతే (అథేతి) ప్రతిపదతి (తస్మితి) నామవివాదఆవయోగిత్యర్థః. శబ్దతే. (అథేతి) పరిహరతి (నైవమితి) నకేవలంపశ్యత్వేన దర్శనహేతురేవదోషః - అపరమార్థప్రతిభాసమాత్రహేతుర్దోషఇత్యభిప్రాయేణాహ (చంద్రైకత్వఇతి) అపురుషార్థదర్శనహేతుత్వతదభావరూపంబైషమ్యంశబ్దతే (అథేతి) పరిహరతి (తస్మితి) (అపరిచ్ఛిన్నేతి) స్వరూపత్వైవాపరిచ్ఛిన్నానందత్వాదిచ్ఛయా మాయాదర్శనమనుపపన్నం - తస్మాత్పాపరమార్థత్వాదవిద్యాకృతమేవతద్దర్శనమిత్యర్థః. తద్వత్తా-తత్సమ్మత్తః. (కించేతి) అపురుషార్థత్వాభావేననిరసనీయత్వాభావాభిప్రాయేణాహ (నిత్యయేతి) ఆశ్రయవిభాగానుపపత్త్యాచమాయావిద్యా

ర్థభూతేనచతత్ప్రతిభాసేనా, నున్నతానాంశ్రీధారసోనిష్పద్యతే. మాయాశ్రయతయా ౭భిమతబ్రహ్మవ్యతిరేకణావిద్యాశ్రయస్య జీవస్యకల్పనా ౭సమ్భవశ్చపూర్వవదేవద్రష్టవ్యః. అతో బ్రహ్మైవానాద్యవిద్యాశబళంస్వగతనానాత్వంపశ్యతీత్యద్వితీయత్వంబ్రహ్మణో ౭భ్యుపయద్భిరభ్యుపేత్యం. యత్తుబద్ధమోక్షవ్యవస్థానోపపద్యతేఇతి - సతద్భ్రహ్మజ్ఞానవాదినశ్చోద్యం - ఏకవైవబ్రహ్మణో ౭జ్ఞస్యస్వాజ్ఞాననివృత్త్యామోక్ష్యమాణత్వాద్బద్ధముక్తాదివ్యవస్థాయాపవాభావాత్, వ్యవప్రాయమాణాయాశ్చబద్ధముక్తశిష్యాచార్యాదివ్యవస్థాయాఃకాల్పనికత్వాత్, స్వప్నదర్శనభవచైకవైవవిద్యయాసర్వకల్పనోపపత్తేః, స్వప్నదృశాహ్యేనేనదృష్టాశ్చిష్యాచార్యాదయస్తదవిద్యాకల్పితాపవ. అతపవబహ్వావిద్యాకల్పనమపినయంతీమత్. పారమార్థికీబద్ధమోక్షవ్యవస్థాస్వపరవ్యవస్థాచజీవాజ్ఞానవాదినాపినాభ్యుపేయతే - అపారమార్థికీత్వేకవైవవిద్యయోపపద్యతే. ప్రయోగశ్చ - బద్ధమోక్షవ్యవస్థాస్వపరవ్యవస్థాశ్చస్వావిద్యాకల్పితాః - అపారమార్థికత్వాత్ - స్వప్నదృష్టవ్యవస్థావదితి. శరీరాంతరాణ్యపిమయైవాత్మవస్తి - శరీరత్వాత్ - ఏతచ్ఛరీరవత్. శరీరాంతరాణ్యపిమదవిద్యాకల్పితాని - శరీరత్వాత్ - కార్యత్వాత్ - జడత్వాత్ - కల్పితత్వాద్వా - ఏతచ్ఛరీరవత్. వివాదాధ్యాసితంచెతనజాతమహమేవ - చెతనత్వాత్ - యదనహం - తదచెతనందృష్టం - యథాఘటః. అతస్స్వపరవిభాగో, బద్ధముక్తశిష్యాచార్యాదివ్యవస్థా, త్చైకస్యావిద్యాకల్పితాః. ద్వైతవాదినాపిబద్ధముక్తవ్యవస్థాదురుపపాదా - అతీతానాంకల్పనామానన్త్యాదేకైకస్మిన్ - లేపకైకముక్తావపిసర్వేషాంమోక్షసమ్భవాదముక్తానుపపత్తేః. అనన్తత్వాదాత్మనామముక్తాశ్చసంతీచెత్. కిమిదమనన్తత్వం. అసంఖ్యేయత్వమితిచెన్న - భూయస్త్యాదల్పజ్ఞైరసంఖ్యేయత్వేపిశ్వరస్యసర్వజ్ఞస్యసంఖ్యేయాపవ. తస్యావ్యశక్యత్వేసర్వజ్ఞత్వంసాన్యత్. ఆత్మనాంనిస్సంఖ్యత్వాదీశ్వరస్యావిద్యమానసంఖ్యావేదనాభావోనాసార్వజ్ఞ్యమావహతీతిచెత్. భిన్నత్వే సఖ్యావిధురత్వంనోపపద్యతే. ఆత్మానసంఖ్యావస్తాః - భిన్నత్వాత్ - మాషసర్వపఘటపటాదివత్. భిన్నత్వేచాత్మనాంఘటాదివజ్జడత్వమనాత్మత్వం, త్మయిత్వం, చప్రసజ్యతే. బ్రహ్మణశ్చానన్తత్వంసాన్యత్ - అనన్తత్వంనామపరిచ్ఛేదరహితత్వం. భేదవాదేచవస్త్యస్తరాద్విలక్షణత్వేనబ్రహ్మణోవస్తుతఃపరిచ్ఛేదరహితత్వంసంశక్యతేవత్తు - వస్త్యస్తరభావపవహివస్తుతఃపరిచ్ఛేదః. వస్తుతఃపరిచ్ఛిన్నస్యదేశతఃకాలతశ్చపరిచ్ఛిన్నత్వంచనయుజ్యతే. వస్త్యస్తరాద్విలక్షణత్వేనవస్తుతఃపరిచ్ఛిన్నాపవఘటాదయోదేశతఃకాలతశ్చపరిచ్ఛిన్నాహిదృష్టాః - తథాసర్వేచెతనాఃబ్రహ్మచవస్తుతఃపరిచ్ఛిన్నాఃదేశకాలాభ్యామపిపరిచ్ఛిద్యంతే.

విభాగానుపపత్తిహా (మాయాశ్రయతయే) (పూర్వవదేవేతి) అన్యోన్యశ్రయాదిభిర్నాషణైరిత్యర్థః. మాయా ౭విద్యావిభాగానుపపత్త్యాబ్రహ్మణవివాదిద్యాశ్రయత్వముపసంహరతి (అత ఇతి) బద్ధమోక్షాదివ్యవస్థానుపపత్తిం జీవాజ్ఞానకల్పనహేతుభూతాం పూర్వోక్తామనూద్యపరిచారతి (యత్తితి) సేదంబోద్యమనిష్ఠమిత్యర్థః. తస్మిబద్ధముక్తాదివ్యవహారః కథమిత్యత్రాహ (వ్యవప్రాయమాణాయాశ్చేతి) వక్ష్యమాణానుమానగర్భకూహ (కాల్పనికత్వాదితి) స్వాప్నవ్యవస్థాఃకాల్పనికత్వాద్యధైకావిద్యయోపపద్యంతే - తథాసర్వాసాంవ్యవస్థానాంకాల్పనికత్వాదేకావిద్యయైవ తత్కల్పనోపపత్తిరిత్యర్థః. (సర్వకల్పనోపపత్తేరితి) అన్యథా ౭నుపపన్నంహికల్పకం - అన్యథోపపన్నత్వాన్నావిద్యాభేదస్త్రిర్యాద్యోత్యర్థః. దృష్టాంతంక్షయతి (స్వప్నదృశాహితి) అతపవ - ఆశ్రయైకత్వేపిసర్వవ్యవస్థాపపత్తిర్యేన హేతునానిధాతేనైవకాల్పనికత్వేనహేతునా ౭విద్యాబహుత్వకల్పనమపినయంత మిత్యర్థః. పరమార్థకార్యాణాంహిబహుహేత్వవేదే - అపరమారానాం త్వేకేనైవాలమిత్యభిప్రాయేణాహ (పారమార్థికీతి) తతః కిమిత్యత్రాహ (అపారమార్థికీత్వితి) (ప్రయోగశ్చేతి) జీవాజ్ఞానవాదినంప్రతిప్రథమతృతీయే అనుమానే ఉచ్యతే. తంచభేదవాదినంచ ప్రతిద్వితీయహేతుః ప్రయుజ్యతే. తృతీయః ప్రత్యేకనిరపేక్షహేతుచతుష్టయగర్భః. తురీయం వ్యతిరేక్యనుమానం. వ్యవస్థానుపపత్తిపరచరముపసంహరతి (అత ఇతి) కాణాదపడేపిస్వపడే క్షంబోషమాపదయతి (ద్వైతవాదినాపిత్వాది) (అసంఖ్యేయత్వమితిచేదితి) దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేదసాన్యత సవశీతత్వవ్యాప్తత్యర్థమసంఖ్యేయత్వమిత్యత్తు. భిన్నత్వేన సఖ్యావత్త్వంసాధయతి (ఆత్మాన ఇతి) (మాషసర్వపఘటపటాదివదితి) సఖ్యావత్తారతమ్యేపి సఖ్యావత్త్వమితిజ్ఞేమితిభావః. భిన్నత్వే దూషణాస్తరంచాహ (భిన్నత్వేచేతి) అత్రవ్యతిరేకీత్రయంచితవశీతం - ఆత్మానభిన్నః - ఆత్మత్వాత్ - యద్భిన్నంసతదాత్మా - యథాఘటాది. ఆత్మానభిన్నః - అజడత్వాత్ - యద్భిన్నంసతదజడం - యథాఘటాది. ఆత్మానభిన్నః - అక్షయత్వాత్ - యద్భిన్నంసతదక్షయ - యథాఘటాదిరితి. దూషణాస్తరమాహ (బ్రహ్మణశ్చేతి) అనన్తత్వంనామకించవ్యభేదవాదే ౭నుపపన్నత్వంకథమిత్యత్రాహ (అనన్తత్వంనామేతి) (వస్త్యస్తరభావ ఇతి) వస్త్యస్తరవత్త్వంవస్తుతఃపరిచ్ఛేద ఇత్యర్థః. వస్తుతః పరిచ్ఛేదవ్యాప్తంచేశకాలపరిచ్ఛిన్నత్వమప్యాపతతీత్యాహ (వస్తుత ఇతి) వ్యాప్తిందర్శయతి (వస్త్యస్తరాదితి) అసాన్యకస్యానిష్ఠ

ఏవశ్చ *సత్యంజ్ఞానమనస్తమి త్యాదిభిస్సర్వప్రకారపరిచ్ఛేదరహితత్వం వదద్భిర్విరోధః. ఉష్ణత్రివిదాశాదయశ్చజీవానాం బ్రహ్మణశ్చప్రసజ్యేరక- కాలపరిచ్ఛేదపవహ్యుత్పత్తివినాశభాగిత్వం. అతపకప్యైవాపరిచ్ఛిన్నస్య బ్రహ్మణో విద్యావిజృంభితం బ్రహ్మదిస్తవ్యపర్యంతకృత్సంజగత్. సుఖదుఃఖప్రతిసన్ధానవ్యవస్థాదయోపిస్వాప్నవ్యవస్థావదవిద్యాస్వాభావ్యాదుపపద్యంతే. తస్మాదేకమేవనిత్యముక్తస్వప్రకాశస్వభావమనాన్యవిద్యావశాజ్జగదాకారేణవివర్తత ఇతివరమార్థతో బ్రహ్మవ్యతిరిక్తాభావాత్తదనన్యత్వంజగత ఇతి. — అత్ర చ్యుతే-నిర్విశేషస్వప్రకాశమాత్రం బ్రహ్మనాన్యవిద్యాతిరోహితస్వస్వరూపంస్వగతనానాత్వంపశ్యతీత్యేతత్ - ప్రకాశస్వరూపస్యనిరంశస్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానేస్వరూపనాశప్రసజ్జేన తిరోధానాసమ్భవాదిభ్యస్సకలప్రమాణవిరుద్ధంస్వవచనవిరుద్ధంచేతిపూర్వమేవోక్తం. యత్పునరుక్తంకారణవ్యతిరిక్తంకార్యంయక్తిబాధితత్వేనశుక్తికారజతాదివద్భ్రమి ఇతి - తదయుక్తం - యుక్తైరభావాత్. యత్స్వస్వవర్తమానస్యకారణమాత్రస్యసత్యత్వం - వ్యావర్తమానానాంఘటశరావాదికార్యాణామసత్యత్వమితి - తదప్యన్యత్రదృష్టస్యాన్యత్రవ్యావర్తమానతానబాధికేత్యాదిభిఃపూర్వమేవపరిహృతం. యచ్ఛోపలభ్యమానత్వవినాశిత్యాభ్యాంసదసదిర్వచనీయత్వేనకార్యస్యమృషాత్వమితి - తదసత్ - ఉపలభ్యవినాశయోగోపి నమిథ్యాత్వంసాధయతి. కిన్త్వనిత్యత్వం - యదైశకాలసమ్బంధితయాదుపలబ్ధం - తదైశకాలసమ్బంధితయాబాధితత్వమేవహితస్యమిథ్యాత్వేహేతుః. దేశాన్తరకాలాన్తరసమ్బంధితయోపలబ్ధస్యాన్యదేశకాలసమ్బంధితేనబాధితత్వందేశాన్తరకాలాన్తరావ్యాప్తిమాత్రంసాధయతి. నతుమిథ్యాత్వం. ప్రతిప్రయోగశ్చ - ఘటాదికార్యంసత్యం - దేశకాలాదిప్రతిపన్నోపాధావబాధితత్వాత్ - అత్వవత్. యచ్ఛోక్తంకారణస్వరూపాదవికృతాద్వికృతాచ్చకార్యోత్పత్తిర్నసమ్భవతీతి - తదసత్ - దేశకాలాదిసహకారిసమవహితాత్కారణాత్కార్యోత్పత్తిసమ్భవాత్. తత్సమవధానంచవికృతస్యావికృతస్యచనసమ్భవతీతియదుక్తం - తదయుక్తం - పూర్వమపికృతస్యైవకాలాదిసమవధానసమ్భవాత్. అవికృతత్వావిశేషాత్ పూర్వమపిదేశకాలాదిసమవధానంప్రసజ్యత ఇతిచెన్న - దేశకాలాదిసమవధానస్యకారణాన్తరాయత్వస్యేతదాయత్వత్వాభావాత్. అతోదేశకాలాదిసమవధానరూప

త్వందర్శయతి (ఏవంచేతి) నిరుపపదమనస్తపదమసమ్మచిత్వత్తిత్తివిధపరిచ్ఛేదరహిత్యమాహేతిభావః. ఏవమపరిచ్ఛిన్నస్యపరిచ్ఛిన్నత్వప్రసజ్జేక్ష- ఆధావికారస్యసవికారత్వప్రసజ్జమాహ (ఉత్పత్తితి) అవికారత్వశ్చతివిరోధశ్చేత్యర్థః. ఏకస్యానిద్యయాసర్వవ్యవస్థాపవత్తిముపసంహరతి (అత ఇతి) బ్రహ్మజ్ఞానవాదపక్షముపసంహరతి (తస్మాదితి) వివర్తతే-అధ్యాసాధిష్ఠానంభవతి. నతుపరిణమిత్యర్థః. (బ్రహ్మవ్యతిరిక్తాభావాత్తదనన్యత్వంజగత ఇతి) బ్రహ్మణఃపరమార్థభూతమన్యన్మజగదిత్యర్థః. — బ్రహ్మజ్ఞానవాదినంనైశేషికః ప్రతిపదతి (అత్రోచ్యత ఇతి) తిరోధానేపిత్రహితాంశస్త్రిక్తతీతనవత్వంయక్తం-నిరంశత్వాదిత్యభిప్రాయేణనిరంశస్యేత్వం. (స్వరూపనాశప్రసజ్జేనేతి) తిరోధానంనామప్రకాశనివృత్తిః తత్రజడస్యప్రకాశవ్యతిరిక్తత్వాత్ప్రకాశనివృత్తావపితస్యస్థితిరుపపద్యతే-ప్రకాశైకరూపస్యబ్రహ్మణఃప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానంనామస్వరూపనివృత్తిరేవేత్యర్థః. (స్వవచనవిరుద్ధంచేతి) నిత్యత్వాదిసాధకవచనవిరుద్ధంనిర్విశేషత్వం-జ్ఞప్తిత్వవిరుద్ధమనస్త్యైత్యయగోచరత్వమిత్యర్థః. పూర్వమేవోక్తం-అస్మిన్ప్రబంధేనిర్వాచితోక్తమిత్యర్థః. (యత్పరతితి) సాపాధికత్వకాలాత్యయాపదిక్షత్వవచనవ్యాపాతిభిర్నైకాన్త్యాదిభిశ్చపూర్వమేవపరిహృతమిత్యర్థః. మిథ్యాత్వానిత్యత్వహార్షదందర్శయతి (యదైశకాలేతి) యద్యనిత్యత్వమేవమిథ్యాత్వముచ్యతే - తస్మిన్విధిసాధనమిథ్యాత్వానుమానం. యద్యనిత్యత్వవిలక్షణమిథ్యాత్వంసాధ్యతే-తస్మిన్సాపాధికత్వాదిమాషణానిస్ఫురితిభావః. ప్రత్యనుమానమాహ (ప్రతిప్రయోగశ్చేతి) ననుమిథ్యాత్వానుమానంసాపాధికం-ఉపాధేరభావాత్. ప్రతిపన్నదేశకాలోపాధౌబాధోనసాధ్యసమవ్యాప్తః-దేశకాలభ్రమేషుప్రతిపన్నోపాధౌబాధాభావాత్. నహిదేశకాలభ్రమస్యదేశకాలాన్తరోపాధిప్రతిపత్తిః-తస్మాన్నసాధ్యసమవ్యాప్తిః. యదిపాదమాత్రమేవహేతుః-తన్న-పక్షేపివిద్యమానత్వాత్. శుద్ధేష్వవిద్యమానస్సర్వసపక్షానుయాయామ్యుపాధిః. తస్మాన్నసాపాధికత్వమితి. అత్రాయంపరిహరః-దేశకాలభ్రమేష్వపిప్రతిపన్నోపాధౌబాధోస్తి-నహిదేశకాలావేవసర్వత్రోపాధిః. తేతుదేశకాలవ్యతిరిక్తవిషయభ్రమేషు. దేశకాలవిషయభ్రమేష్వస్యేవదాధాఉపాధయః-యథాదుర్దినేనాయంకాలభ్రమాన్వితఃపురుషః వశ్చాదాదిత్యదర్శనాత్ప్రబుద్ధఃఏవంమన్యతే-యదాహంసద్భ్యాముపానీతవాన్-నతదానాయమితి, యదాహంబుద్ధః-నతదానంప్రభాతమితి, చ - యత్రాహంసుప్తః-నాయంసదేశఇత్యాది, కించ-దేశభ్రమేకాలఉపాధిస్యాత్-కాలభ్రమేదేశఉపాధిస్యాత్. నచాన్వేష్యాశ్రయః-భ్రమవ్యక్తిభేదాత్. తస్మాత్ప్రతిపన్నోపాధౌబాధస్యసాధ్యసమవ్యాప్తిరస్యేవ. ఇమమగమనిప్రేత్యదేశకాలాదిప్రతిపన్నోపాధావబాధితత్వాదిత్యత్రాదిజ్ఞప్తయ్యుక్తః. దేశకాలాదిప్రతిపన్నోపాధౌబాధార్హత్వమిథ్యాత్వం - తత్కార్యభూతఃప్రతిపన్నోపాధౌబాధోమిథ్యాత్వసాధకః-యథా2గ్నేర్దాహర్హస్యదాహకార్యందాహర్హత్వేలిక్షం-తద్వత్-అతస్సాధ్యావిశిషత్వబోధ్యమపాస్తం. సమవహితాత్-సమన్వితాత్. కారణాన్తరం-కర్తృఈశ్వరసంకల్ప, ఇత్యాది. ఏతదాయత్వత్వాభావాత్, వికారాయత్వత్వాభావాత్. ఏవమనుగ్రాహకస్త

విశేషమాపన్నంకారణంకార్యముత్పదయతీతినకిచ్చిదవహీనం. కారణస్యచకార్యంప్రత్యారమ్భకత్వమబాధితందృశ్యమానంనకేనాపిప్రకారేణాపహూయతుంశక్యతే. యత్తుహేమాదిమాత్రస్య, రుచకాదికార్యస్యైవ, తదాశ్రయస్యవాహేమాదే, రారమ్భకత్వంసమ్భవతీతి- తదయుక్తం - హేమాదిమాత్రస్యైవయథోక్తవరికరయుక్తస్యారమ్భకత్వంసమ్భవాత్. సచారమ్భకహేమవ్యతిరిక్తంకార్యంనదృశ్యతత్వతీతి- తదయుక్తం - హేమాదిమాత్రస్యస్వస్తికస్యదర్శనాత్, బుద్ధిశబ్దాస్తరాదిభిర్వస్తస్వస్తరస్యసాధితత్వా, చ్చ. సచాయంశుక్తికారజతాదివద్భృమః - ఉత్పత్తివివాశయోరస్తరాశఉపలభ్యమానస్యతద్దేశకాలసమ్బంధితయాబాధాదర్శనాత్. సచాస్యాఉపలభ్యేర్బాధికాకాచిదపియుక్తిర్దృశ్యతే. ప్రాగనుపలభ్యస్వస్తికోపలబ్ధివేళాయామపిహేమప్రత్యభిజ్ఞాస్వస్తికాశ్రయతయాహేమోప్యనువృత్తిరవిరుద్ధా. శ్రుతిభిస్తుప్రపఞ్చమిథ్యాత్వసాధనంశూర్వమేవనిరస్తం. యచ్చాన్యదత్రప్రత్యక్షావిరోధాదిప్రతిపక్షవ్యం- తదపిసర్వంపూర్వమేవసూక్తం. యచ్ఛ్రోక్తమేకేనాత్మనాసర్వాణిశరీరాణ్యాత్మవక్తీతి- తదసత్ - ఏకస్యైవసర్వశరీరప్రయుక్తసుఖదుఃఖప్రతిసన్ధానప్రసక్తాత్. సాభరిప్రభృతిమహ్యైకైకత్వేనానేకశరీరప్రయుక్తసుఖాదిప్రతిసన్ధానమేకస్యదృశ్యతే. సచాహమర్థస్యజ్ఞాతృత్వాత్తద్భేదాత్ప్రతిసన్ధానాభావోనాత్మభేదాదితవక్తృంశక్యం- ఆత్మాజ్ఞాతైవ- సచాహమర్థపవ- అన్యకరణభూతస్వహజ్ఞారోజడత్వాత్-రణత్వాచ్ఛరీరేంద్రియాదివన్నజ్ఞాతేత్వపపాదితత్వాత్. యచ్ఛరీరత్వజడత్వకార్యత్వకల్పితత్వేసర్వశరీరాణామేకస్యావిద్యాకల్పితత్వముక్తం- తదపిసర్వశరీరాణామవిద్యాకల్పితత్వస్యైవాభావాదయుక్తం. తదభావశ్చబాధితస్యసత్యత్వోపపాదనాత్. యచ్ఛేతనాదన్యస్యజడత్వదర్శనాత్సర్వశేతనానామసన్యత్వముక్తం - తదపిసుఖదుఃఖవ్యవస్థయాభేదోపపాదనాదేవనిరస్తం. యత్తుమయైవాత్మవత్త్రిమదవిద్యాకల్పితాన్య, హమేవసర్వంచేతనజాత, మిత్యహమర్థస్యైక్యముపపాదితం-తదజ్ఞాతస్వసిద్ధాస్తస్యభ్రాంతిజల్పితం - అహంత్యమాద్యర్థవిలక్షణంచిన్మాత్రంహ్యేన్యాత్వన్నతే. కిచ్చ - నిర్విశేషచిన్మా

౪౯౬ క్తః - అథానుగ్రహ్యంప్రమాణమాహ (కారణస్యచేతి) పూర్వపక్షీణాకార్యకారణభావమిథ్యాత్వగ్రాహిప్రమాణానుగ్రహకత్వేన హితర్కఉక్తః. తథా౨త్రాప్యనుగ్రహకతర్కపూర్వకంప్రమాణముక్తం. పరోక్షతర్కశ్చజాత్యుక్తిః స్వన్యాహతాత్. కార్యకారణభావభజ్జవాచికాన్యంకింపరస్యకార్యకారణభావభజ్జవిషయప్రమితేకారణం - తస్మిన్కార్యకారణభావభజ్జః. ఉత్ప- తతోపితద్భజ్జః. సాప్రతీతిర్నిత్యావేత్ - తతోపితభజ్జః- బాధబాధేపూర్వబాధితస్యసత్యత్వాత్. ఏవంకార్యకారణభావస్యప్రమాణికత్వాత్తద్విరుద్ధవాచ్యతర్కానుదయఏవేతిస్థితం. (యత్ప్రతి) హేమమాత్రస్య, రుచకాదికార్యమాత్రస్య, కార్యాశ్రితద్రవ్యమాత్రస్య, చారమ్భకత్వంసంభవతీత్యుక్తమిత్యర్థః. యథోక్తపరికరః- దేశకాలాదిః. అనిరూపితవస్తవలబ్ధసంబుద్ధిశబ్దాదీనాంఅసాధకత్వంపూర్వపక్షీణాక్తంప్రతిషేధతి (సచాయమితి) (ఉత్పత్తివివాశయోరస్తరాశఉపలభ్యమానస్యేతి) అనిత్యత్వేసాధ్యేనీధనాభవత్వం. ప్రతిపక్షపాదాబాధశ్చేత్ - తదనుపలబ్ధాదేవనిరస్తమితిభావః. హేమప్రత్యభిజ్ఞాకథంఘటతత్వత్వాహ (ప్రాగితి) (శ్రుతిభిస్త్వేతి) సిద్ధాన్తినానిరస్తమిత్యర్థః. (యచ్చాన్యదితి) ప్రత్యక్షంసన్మాత్రగ్రాహి- విరోధేసత్యపితాన్త్రంబియ్యత్యాదికం. త్వుక్తంకూర్వమేవానేనగ్రన్థకారేణనిరస్తమిత్యర్థః. తదుక్తమనుమానగణంమాషయతి (యచ్ఛ్రోక్తమితి) వ్యాప్తివిరోధమాహ (ఏకస్యైవేతి) యత్సంప్రతిపన్నైకాత్మకంశరీరం - తత్రహినుఖాదిప్రతిసన్ధానందృష్టమితిభావః. ప్రతిసన్ధానాభావశ్చరీరభేదనిబద్ధనభిత్వత్వాహ (సాభరిప్రభృతిస్త్వేతి) విలక్షణజ్ఞానానాంకేమచిచ్ఛరీరభేదేపిపూర్వజన్మనుఖాదిప్రత్యభిజ్ఞానాదిప్రభృతిశబ్దస్యభావః. కించ - కిమేకశరీరవర్తమానఏకత్వంసాధ్యతే - ఉత్పానేకశరీరవత్త్వః. ప్రథమకల్పేనీధనాభవత్వం. ద్వితీయేధర్మగ్రాహకప్రమాణభావః - పరశరీరేతచ్ఛేష్టేదిధిరాత్మాహ్యనుమితే - తచ్చానుమానంస్వస్వాదన్యత్వేనైవైనందర్శయతి. స్వాత్మాహ్యహమిత్యపరోక్షమవభాసతే - సహిపరశరీరగతత్వాఅపరోక్షత్వేతి. అన్యకరణభేదాత్ ప్రతిసన్ధానాభావత్యాత్మకత్వముక్తయతి (సచేతి) అన్యకరణస్యజ్ఞాతృత్వేపిపూర్వపూర్వకల్పేమాత్వన్నవిసష్టేన్యకరణావామసిసకాదీనాంతత్ప్రతిసన్ధానసంభవాన్నాన్యకరణభేదః ప్రతిసన్ధానాభావహేతుః. అన్యకరణస్యజ్ఞాతృత్వమేవనాస్తి - తత్త్వాత్తనభిత్వత్వాహ (ఆత్మాజ్ఞాతైవేతి) (యచ్ఛేతి) శరీరాణామవిద్యాకల్పితత్వేనీధ్యేకావిద్యాకల్పితత్వనిధిః-తదేవనాస్తితిసమభూతశరీరస్యావిద్యాకల్పితత్వాభావాద్దృష్టాన్తస్యసాధ్యవికలత్వం, ముక్తంభవతి. కల్పితత్వహేతోరన్యతరాసిద్ధి, శ్చ. కల్పితత్వాభావముపపాదయతి (తదభావశ్చేతి) సర్వంచేతనజాతమహమేవ-చేతనత్వాదితియద్వ్యతిరేకిపూర్వముక్తం-తదగతఉదాహృతంభవతియచ్ఛేతి. దూషయతి (తదపీతి) కాలాత్వయాపదిష్టత్వందూషణముక్తంభవతి. ఏవమనుమానేమాక్షిమాషయమాహ (యత్ప్రతి) ఇద్దముక్తాదివ్యవస్థానామేకావిద్యాకల్పితత్వంయథుక్తం- తత్రాప్యపారకూర్ధకత్వహేతోరసిద్ధిసాధకత్వంచానుసంధేయం. (కించేతి) అవిద్యాకార్యత్వాదిత్వాదిహేతుగజైరనిష్ఠప్రసభ్యమాహ.

త్రాతిరేకిసర్వంమిశ్యేతివదతోమోక్షార్థశ్రవణాదిప్రయతోనిష్ఫలః-అవిద్యాకార్యత్వాత్ - శుక్తికారజతా
దిమరజతాద్యపాదానాది ప్రయత్నవత్. మోక్షార్థప్రయతోవ్యర్థః - కల్పితాచార్యా యత్తజ్ఞానకార్య
త్వాత్ - శుకప్రస్తోదవామదేవాదిప్రయత్నవత్. తత్త్వమస్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానంనబద్ధనివర్తకం- అవిద్యాక
ల్పితవాక్యజన్యత్వాత్ - స్వయమవిద్యాత్మకత్వాత్ - అవిద్యాకల్పితజ్ఞాత్రాశ్రయత్వాత్ - కల్పితాచార్యా
యత్తశ్రవణజన్యత్వాద్వా - స్వాప్నబద్ధనివర్తనవాక్యజన్యజ్ఞానవత్. కించ-నిర్విశేషచిన్మాత్రంబ్రహ్మసిద్ధ్యా-
అవిద్యాకార్యజ్ఞానగమ్యత్వాత్ - అవిద్యాకల్పితజ్ఞాత్రాశ్రయజ్ఞానగమ్యత్వాత్ - అవిద్యాత్మకజ్ఞానగమ్యత్వా
ద్వా - యదేవంతత్తథా - యథాస్వాప్నగర్భర్వగరాదిః. నచనిర్విశేషచిన్మాత్రంబ్రహ్మస్వయంప్రకాశతే-
యేననప్రమాణాన్తరమపేక్షతే. యత్త్వాత్సాక్షికంస్వయంప్రకాశజ్ఞానందృశ్యతే - తత్తుజ్ఞేయవిశేషసిద్ధిరూ
పంజ్ఞాతృగతమేవదృశ్యత ఇతిపూర్వమేవోక్తం. యానిచతస్యనిర్విశేషత్వసాధకానియాక్తికానిజ్ఞానాన్యపన్య
స్తాని - తానిచానంతరోక్తరవిద్యాకార్యత్వాదిత్యాదిభిరనుమానైర్నిరస్తాని. నచనిర్విశేషస్యచిన్మాత్రస్యాజ్ఞా
నసాక్షిత్వమహజ్ఞానాదిజగద్భ్యుచ్ఛేదపద్యతే - సాక్షిత్వప్రమాదయోపిహిజ్ఞాతృవిశేషగతాదృష్టాః- సజ్ఞ
ప్రిమాత్రగతాః. నచతస్యప్రకాశత్వంస్వాంతప్రకాశతావాసిద్ధ్యతి - ప్రకాశోహికస్యచిత్పురుషస్యకంచ
నాథవిశేషంప్రతిసిద్ధిరూపోదృశ్యతే. తతపవహితస్యస్వయంప్రకాశతోపపాద్యతేభవద్భిరపి. నచాతాదృశస్య
నిర్విశేషస్యప్రకాశతాసమ్భవతి. యఃపునఃస్వగోష్ఠీష్వపరమాథ్వాదపిపరమార్థకార్యందృశ్యత ఇత్యుద్దోషః- సో
పి- తానికార్యాణసర్వాణ్యబాధితకల్పనివ్యావహారికసత్త్వానివస్తుతస్త్వవిద్యాత్మకాన్యేవేతిస్వాభ్యుపగమా
దేవనిరస్తః. అస్మాభిరపిసర్వత్ర పరమాథ్వాదేవకారణాత్సర్వకార్యోత్పత్తిముపపాదయద్విఃపూర్వమేవనిరస్తః.
నచత్వయోపామనుమానానాంశ్రుతివిరోధోవస్తుంశక్యతే - శ్రుతేరప్యవిద్యాకార్యత్వేనావిద్యాత్మకత్వేనచో
క్తదృష్టాన్తైభ్యోవిశేషాభావాత్. యత్తుబ్రహ్మణోపారమార్థికజ్ఞానగమ్యత్వేపిచశ్చాత్తనబాధాదర్శనాద్భ్యు
చ్ఛాసత్యమేవేతి - తదనత్ - దుష్టకారణజన్యజ్ఞానగమ్యత్వేనిచ్చితేసతిపశ్చాత్తనబాధాదర్శనస్యాకించిత-ర
త్వాత్. యథాశూన్యమేవతత్త్వమితివాక్యజన్యజ్ఞానస్యపశ్చాత్తనబాధాదర్శనేపిదోషమూలత్వనిచ్చయాదేవ
తదర్థస్యాసత్యత్వం. కించ- *నేహనానాప్రికించన *విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేతివిజ్ఞానమాత్రాతిరిక్తస్యకృత్సృ
స్యవస్తుజాతస్యనిషేధకత్వేనసర్వస్మాత్పరత్వాత్పశ్చాత్తనబాధాదర్శనముచ్యతే - శూన్యమేవతత్త్వమితిత
స్యాప్యభావంవదతస్తస్మాత్పరత్వేనపశ్చాత్తనబాధోదృశ్యతే. సర్వశూన్యత్వాతిరేకినిషేధాసమ్భవాత్తస్యై
వపశ్చాత్తనబాధాదర్శనం. దోషమూలత్వంతుప్రత్యక్షాదీనాంవేదాన్తజన్మనస్సర్వశూన్యజ్ఞానస్యాప్యవిశేషం.
అతస్సర్వంవిజ్ఞానజాతంపారమార్థికజ్ఞాతృగతం-స్వయంచపరమార్థభూతమర్థవిశేషసిద్ధిరూపం, తత్రకించిత-
జ్ఞానందోషమూలం, దోషశ్చపరమార్థః, కించిచ్చ నిర్విషపారమార్థికసామగ్రిజన్య, మితియావన్నాభ్యుపే

(తత్త్వమస్యాదీతి) అవిద్యామూలత్వాత్ప్రయతేతత్త్వమస్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానస్యానివర్తకత్వప్రసజ్జితత్వర్థః. యథాసంవిన్సిద్ధా *అభావిన్యేవసాప
శ్చాద్భావినీతు్యపదిశ్యతాంసన్నిహిస్వప్నదృష్టానిదృష్టాన్తవచనానిత ఇతి. సా-ముక్తిః. మృషావాదినాందిధా ప్రక్రియా-బ్రహ్మనవేదాన్తైఃప్రతిపాద్య
తే - అపితుభేదనిషేధపక్షియత ఇతి, స్వరూపపరవాన్త్యైఃప్రతిపాద్యత ఇతి, చ. తత్ర స్వరూపపరవాక్యప్రతిపాద్యత్వపక్షేనిష్ఠం ప్రసజ్జయతి
(కించనిర్విశేష-తి) (నచెత్వాది)జ్ఞేయవిశేషసిద్ధిరూపం-జ్ఞేయవిశేషవ్యవహారానురూపమిత్వర్థః. (యానిచెతి) అనుమానైః-తత్త్వైః. తత్త్వస్యానుమానశ
బ్ధనావ్యత్వంవ్యాప్తిసాపేక్షత్వాత్. *ఉహ సర్వోనుమానోక్తిరిహాలాయథః. (నిరస్తానీతి) అవిద్యాకార్యత్వాదిహేతుస్వాభిసాధకత్వంనిర
స్తమిత్వర్థః. (ఉపపాద్యతేభవద్భిరితి) స్వసంబధాదధాన్తరేతద్ధర్మవ్యవహారహేతుత్వాదిహేతోరిత్వర్థః. (నచెతి) అతాదృశస్య- నిర్విశేషత్వాత్కర్తృక
ర్తృహితస్యత్వర్థః. తాదృశస్యేతిపాతేయమర్థః-తాదృశస్యకర్తృకర్తృసహితోయఃప్రకాశతేతస్యనిర్విశేషత్వేనభిమతేసానసిద్ధ్యతి. పూర్వమ
పరమార్థహేతోశ్చుక్తిరజతాద్యపాదానాది ప్రయత్నవన్నిష్ఫలత్వముక్తంతన్న-అపరమాథ్వాదపిపరమార్థోత్పత్తిరైతిశక్తే. (యఃపునరితి) కిమియమపర
మార్థాత్పరమార్థోత్పత్తిర్భవత్వజ్ఞానస్యతే-ఉతాస్తత్వజ్ఞేతేతివికల్పభూమిప్రైత్యఅద్యపక్షేతదసిద్ధిమాహ (సోఽహితి) ద్వితియపక్షేదూషణమాహ (అ
స్మాదిరితి) (విశేషాభావాత్) ప్రబలవిరోధేహిదౌర్బల్యమితిభావః. బాధాదర్శనాభ్యుపగమేనదూషయతి (దుష్టకారణేతి) తదపభ్యుపగమేనదూషయతి
(కించెతి) - ప్రత్యక్షేతి ప్రమాణంవేదేసిధవిశేషపరవాక్యజాతంచవిషయనిషేధపరవాక్యప్రాబల్యంహిత్యముక్తం. తత్రవిధిరూపత్వాత్ పూర్వేషాం
దౌర్బల్యం-నిషేధరూపత్వాచ్ఛక్త్యా తస్యప్రాబల్యం- తచ్ఛసర్వశూన్యవాదినపివైత్యర్థః. (అతస్సర్వమితి) అత ఇత్యసన్వేతస్యతీత్యన్వయః. లోకవ్య

యతే - సతావత్సత్యమిథ్యాత్వ వ్యవస్థాలోకవ్యవహారశ్చ సత్త్వతి. లోకవ్యవహారోహి పారమాధికో భ్రా
 ద్విరూపశ్చ పారమాధికజ్ఞాత్వగతాధివిశేషసిద్ధిరూపప్రకాశపూర్వకః - నిర్విశేషసత్త్వత్రస్యతు పారమాధిక
 స్యాపారమాధికస్య చ ప్రతిభాసాదేహేతుత్వాసమ్భవాల్లోకవ్యవహారో నసమ్భవతి. యచ్ఛతైర్ని రధిస్తాన
 భ్రమాసమ్భవాత్సర్వాధ్యాసాధిస్తానస్యసత్త్వత్రస్యపారమాధికత్వముక్తం - తదపిదోషదోషాశ్రయత్వజ్ఞా
 త్వత్వజ్ఞానానామపారమాధ్యేపి భ్రమోపపత్తివదధిస్తానాపారమాధ్యేపి భ్రమోపపత్తేర్నిరస్తం. అథాధి
 స్థానాపారమాధ్యే-నక్వచిద్భ్రమోదృష్టతీతిసత్త్వత్రస్య పారమాధికత్వమవశ్యాశ్రయణీయమితి మన్యసే-
 హస్తత్త్వదోషదోషాశ్రయత్వజ్ఞాత్వత్వజ్ఞానానామపారమాధ్యేపి నక్వచిద్భ్రమోదృష్టతీతిదర్శనానుగుణ్యేన
 తేషామపి పారమాధ్యమవశ్యాశ్రయణీయమితి నకచ్చిద్విశేషోఽన్యత్రతత్సంరమ్భాత్. యత్తు భేదపక్షేష్యతీ
 తకల్పనామానన్త్యాత్సర్వేషామాత్మనాంముక్తత్వేనబద్ధాసమ్భవాద్భేదముక్తవ్యవస్థానసమ్భవతీతి - తదాత్మా
 శస్త్రేనపరిహృతం. యత్త్వాత్మనాంభిన్నత్వే మాషసర్వ పఘటపటాదివత్సత్త్వవత్త్వమవర్జనీయమితి - తత్రఘ
 టాదీనామవ్యనస్తత్వాద్భిష్టాస్తసాధ్యవికలస్యాత్. దశఘటాసుహస్రంమాషాశ్చిత్తస్థావత్త్వందృశ్యత ఇ
 తిచెత్. సత్యం- తత్తునఘటాదిస్వరూపగతం - అపితుదేశకాలాద్యపాధిమగ్నటాదిగతం. తాదృశంతుసత్త్వా
 వత్త్వమాత్మనామభ్యుపగచ్ఛామః. నచ తావతాసర్వముక్తిప్రసక్తః- ఆత్మస్వరూపానన్త్యాత్ యత్త్వాత్మనాం
 భిన్నత్వే ఘటాదివజ్జడత్వానాత్మత్వక్షయిత్వ ప్రసక్తఇతి - తదయుక్తం - ఏకజాతీయానాం భేదస్యతజ్జాతీ
 యానాం జాత్యన్తరీయత్వానాపాదకత్వాత్. నహిఘటానాంభేదస్తేషాంపటత్వమాపదయతి. యత్తుభిన్న
 త్వేనస్తతఃపరిచ్ఛేదాదేశకాలాభ్యామపిపరిచ్ఛేదోబ్రహ్మణః ప్రసజ్యతఇత్యనన్తత్వం బ్రహ్మణోనసిద్ధ్యతీతి-

వహరస్యాసిద్ధిముపపాదయిష్యన్నాహ (లోకేతి) తాముపపాదయతి (లోకవ్యవహారోహితి) తతఃకిమిత్వత్తాహ (నిర్విశేషేతి) నిర్విశేషజ్ఞానస్య
 జ్ఞాతృత్వాభావాన్నప్రతిభాసహేతుత్వం. జ్ఞాతైవహ్యశ్రయతయా ప్రతిభాసహేతుర్దృష్టిః. జ్ఞాతృగతజ్ఞానత్వాసాచ్యనవ్యవహారహేతుత్వం.-
 జ్ఞాతృగతజ్ఞానంహిస్వరూపవ్యవహారహేతుతయాదృష్టమిత్వత్వం. యద్వా - నిర్విశేషజ్ఞానస్యజ్ఞాతృత్వాభావాత్ప్రతిభాసస్యాశ్రయతయాహేతుత్వం,
 నాన్తి- నిర్విశేషత్వాదేవకారణతయాహేతుత్వం, మపి నాస్తీత్యర్థః. పారమాధికాపారమాధికశబ్దాపరమాధికపరమాధికవిషయత్వపరా. ప్రతిభాసాదే
 రిత్వత్రాదిశబ్దోవ్యవహారపరః. (యచ్ఛేత్వాది) (నకచ్చిద్విశేషాన్యత్రతత్సంరమ్భాదితి) అత్రాయమభిప్రాయః- అధిస్తానస్యాపారమాధ్యేతస్యా
 పృథిస్తానాస్తరాపేక్షయాఽనవస్థేతిచేన్న- దోషస్యాపారమాధ్యేతస్యాపిదోషాదైరమిత్వనవస్థాస్యాత్. తత్ర స్వరూపానాదిత్వేనపరిహరస్తుప్యః. ప్ర
 వాహనాదిత్వేనపరిహరశ్చేత్- సోపితుల్యః. దుర్బటత్వేనపరిహరశ్చేత్- సోపితుల్యః. పరమార్థత్వప్రయుక్తావపత్తి, రపరమార్థత్వప్రయుక్తావపత్తి,
 రితిద్విధా- తత్ర పరమార్థత్వప్రయుక్తావపత్తినిరపేక్షత్వందుర్బటత్వం- ఇయంచాపరమార్థత్వప్రయుక్తావపత్తిరిత్యపితుల్యమితి. (యత్త్విత్వాది) (తదాత్మానన్త్యేనపరిహృతం) యథామాషసర్వపాదిష్యేకైకజా
 తీయావివాచనైః, సముదితాశ్చాననైః, తథాబద్ధాశ్చాననైః, ముక్తాశ్చాననైః, సముదితాశ్చసర్వచేతనాలననైః, ఇత్యర్థః. సర్వేషామాత్మనా
 మేకత్వసత్త్వప్రత్యేకమనైవ - అతో ససత్త్వవత్త్వమాత్రంసిద్ధ్యతే - ద్విత్వాదిసత్త్వాయా అవధిరేవసిద్ధ్యతే. అతీత కల్పనామానన్త్యాదే
 కస్త్రిన్మల్ల ఏకఘటసద్భావేపి ఘటానామానన్త్యంసిద్ధమితి సాధ్యవికలతాదృష్టాన్యత్ర. కిం దేశకాలకర్మాద్యపాధ్యవచ్చిన్నా ఘటాసుపక్షీకృతాః-
 ఉతకృత్స్నఘటాః. తత్రానన్తరపక్షేసాధ్యవికలతా. ఆద్యేపి దేశాద్యవచ్ఛేదప్రయుక్తత్వాతోపాధికత్వం. సపక్షదర్శనానుగుణ్యేనపక్షేపి సా
 ధ్యధర్మస్య వత్త్వత్వాదుపాధ్యవచ్చిన్న చేతనానాంసత్త్వవత్త్వంసాధ్యంసాధ్యత్- తదాసిద్ధసాధ్యతా. కిమేతదజ్ఞాన్తర్వర్తినాం చేతనానామవధిమత్స
 త్త్వవత్త్వం సాధ్యం - ఉతసర్వేషాం. ప్రథమేసిద్ధసాధ్యతా - అన్యత్రధర్మగ్రహక ప్రమాణవాదః- అతీతజ్ఞానం, తదన్తర్వర్తినాం చేతనా
 నాం, చసద్భావప్రమాణంవత్త్వం - నోచేదాశ్రయైకదేశాసిద్ధిప్రసక్తాత్. ప్రమాణంచశాస్త్రం. తచ్ఛతానన్తత్వేనప్రతిపాదయతీతితద్విరు
 ద్ధత్వాత్తాలాత్యయాపదిష్టత్వత్వత్వః. విగతఃకాలఃసావధిః- కాలత్వాత్- మానసంవత్సరాదివదివత్సంశక్యత్వేష్యతీతకల్పనామానన్త్యంహిశాస్త్రబలా
 దధ్యుపగతం - తథా సత్త్వవత్త్వసాధకహేతోః శాస్త్రబాధాచేతనానన్త్యమభ్యుపగ నవ్యమిత్వత్వః. దృష్టాన్తస్యసాధ్యవికలత్వంకణోక్తం - విక
 ల్పముఖేనసోపాధికత్వకాలాత్యయాపదేశసిద్ధసాధనతా అభిప్రేతాః. ఘటసర్వపాదివ్యక్తిబాముఖ్యానాం పరస్పరంసత్త్వవచ్చిన్నాసాధికభావేసత్వ
 పితథాత్వేనతేషామానన్త్యందర్శయితుం దశఘటాసుహస్రంమాషాశ్చిత్తముక్తం. (దేశకాలాద్యపాధిమితి) అత్రాదిశబ్దేనకర్మాద్యవిషయః - విత
 త్కులాలనిశ్చితాఘటాదేశేత్వపితత్వంశక్యత్వాత్. (ఆత్మస్వరూపానన్త్యాదితి) దేశాద్యపాధిరాహిత్యేఆత్మస్వరూపమాత్రస్యాసత్త్వేయత్వాదిత్వ
 ధః. యత్త్విత్వాదినాభిన్నత్వేనఅనాత్మత్వాదిప్రసజ్యమనూదితంపరిహరతి (తదయుక్తమితి) (నహితి) ఘటానన్త్యః - ఘటత్వాత్ - యద్భిన్నం-
 సతస్థటః - యథా పటఇత్యుక్తేయథాకాలాత్యయాపదిష్టత్వం - తథాత్వముక్తవ్యుచితేకామపి కాలాత్యయాపదిష్టత్వమిత్వత్వః. వస్తుతః పరిచ్ఛే
 త్వేదేశకాలపరిచ్ఛేదప్రసక్తంధూషయతి (యత్త్వీతి) (భిన్నత్వేనస్తుతఃపరిచ్ఛేదాదితి) ఇదమిదంసత్యవతీతిసామానాధికరణ్యానన్త్యత్వంవస్తుతః పరిచ్ఛే

తదయుక్తం-వస్తుతఃపరిచ్ఛిన్నానామపిదేశకాలపరిచ్ఛేదస్యన్యూనాధికభావేనానియమదర్శనాత్. దేశకాలసమ్బంధేయతాయాఃప్రమాణాన్తరాయత్తనిర్ణయత్వేనబ్రహ్మణస్సర్వదేశకాలసమ్బంధస్యాపిప్రమాణాన్తరాదాపతతోవిరోధాభావాత్. వస్తుతఃపరిచ్ఛేదమాత్రాదపిసర్వప్రకారపరిచ్ఛేదరహితత్వాభావాదానన్త్యాసిద్ధిరితిచెత్-తద్భవతోఽప్యవిద్యావిలక్షణత్వంబ్రహ్మణోఽభ్యుపేయతస్సమానం. అతస్సతోఽవిద్యావిలక్షణత్వాభ్యుపగమాద్భ్రహ్మణోపిభిన్నత్వేనభేదప్రయుక్తాదోషాస్సర్వేతవాపిప్రసజ్యేరన్. యద్యవిద్యావిలక్షణత్వంనాభ్యుపేయతే-తర్హ్యవిద్యాత్వకమేవబ్రహ్మస్యాత్. *సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మైతిలక్షణవాక్యమపి తతపవాపార్థకంస్యాత్. భేదతత్త్వానభ్యుపగమేహిస్సపక్షపరపక్షసాధనదూషణాదివికేకాభావాత్సర్వమసమజ్ఞానంస్యాత్. ఆనన్త్యప్రసిద్ధిశ్చదేశకాలపరిచ్ఛేదరహితత్వమాత్రేణ-నవస్తుతోపిపరిచ్ఛేదరహితత్వేన-తథావిధస్యశశవిషాణాయమానస్యానుపలభ్యః. భేదవాదినస్తుసర్వచిదచిద్వస్తుశరీరత్వేనబ్రహ్మణస్సర్వప్రకారత్వాత్వతఃపరతోపిపరిచ్ఛేదోనవిద్యతే. తదేవంకారణాద్భిన్నస్యకార్యస్యసత్యత్వాద్భ్రహ్మకార్యంకృత్సంజగద్భ్రహ్మణోఽన్యదేవ.

దత్తతి మృషావాద్యభిమతిమిహాపితం. సిద్ధాన్త్యభిమతిః ప్రకారాన్తరేణ వస్తుపరిచ్ఛేదస్యమృషావాద్యభిమతిః - తద్విపరీతరూపస్యాపరిచ్ఛేదస్య నిర్విశేషత్వవిరోధాత్. అతోమృషావాదినాన్వాభిమతవస్తుపరిచ్ఛేదస్య దేశకాలపరిచ్ఛేదప్రయోజకత్వాభిమానేన దేశకాలపరిచ్ఛేదప్రసజ్యతే. తోమాదయతి (తదయుక్తమితి) కుత ఇత్యపేక్షయామప్రయోజకత్వంవస్తుంతకుపయోగినమర్థమాహ (వస్తుత ఇతి) తతః కిమిత్యత్రాహ (దేశకాలేతి) (ప్రమాణాన్తరాయత్తనిర్ణయత్వేనేతి) వస్తుపరిచ్ఛేదోఽప్రయోజకఇతిభావః. ప్రతిబద్ధ్యగిప్రాప్యైతైవముక్తం. అయమర్థః- దేశకాలపరిచ్ఛేదమోర్నూనాధికభావోద్భవ్యతే - పరాభిమతస్యవస్తుపరిచ్ఛేదస్యతుససాన్తి. తథాపిపరిచ్ఛేదత్వాతోపి న్యూనాధికభావవానితిప్రసజ్యనస్య ప్రమాణవాదాధితత్వేనపరిచ్ఛేదత్వంయథాన్యూనాధికభావవత్త్వస్యాప్రయోజకం - తథావస్తుతఃపరిచ్ఛిన్నత్వమపి దేశకాలపరిచ్ఛేదదారప్రయోజకం - ప్రమాణవాదాదితి. యద్యా- యథావస్తుతఃపరిచ్ఛేదో ముఖ్యుర్వావధికకాలపరిచ్ఛేదవిశేషమాహ త్రావధికదేశపరిచ్ఛేదవిశేషేనప్రయోజకఇత్యభ్యుపగమయముక్తం- తయోర్నూనాధికభావగ్రాహిప్రమాణేనవాధాత్ - ఏవందేశకాలపరిచ్ఛేదావాన్తరవిశేషస్యేవదేశకాలపరిచ్ఛేదమాత్రస్యాపిప్రమాణవాదాద్వస్తుపరిచ్ఛేదోనప్రయోజకఇతిభావః. అథవా- ప్రయోజ్యాకారతారతమ్యం ప్రయోజకాకారతారతమ్యనిబంధనం- యథావతనతారతమ్యంగురుత్వతారతమ్యనిబంధనం, యథావాగతిశ్చక్ర్యతారతమ్యంవేగతారతమ్యనిబంధనం, అతస్తారతమ్యవతిప్రయోజ్యధర్మైప్రయోజకధర్మైతారతమ్యవతాభావ్యం- అతోవస్తుపరిచ్ఛేదస్యదేశకాలపరిచ్ఛేదప్రయోజకత్వేనన్యూనాధికభావవత్త్వప్రసజ్యతే. నచవస్తుపరిచ్ఛేదోన్యూనాధికభావవాన్భవ్యతే- తస్మాద్దేశకాలపరిచ్ఛేదప్రయోజకత్వంతస్యానుపపన్నం. అతోవస్తుతఃపరిచ్ఛిన్నస్యాపిబ్రహ్మణోదేశకాలపరిచ్ఛేదాభావఉపపన్నఇత్యర్థః. భాష్యేన్యూనాధికభావేనానియమదర్శనాదితి, ప్రమాణాన్తరాయత్తనిర్ణయత్వేనచేతి, నిర్దేశేనాయమగ్ధావివక్షితఇతిస్ఫుటమవగమ్యతే. అథానన్త్యక్రమేసక్తోవంశజ్ఞుతే (వస్తుతఃపరిచ్ఛేదమాత్రాదపీతి) సంకోచస్యపరవక్షేపిత్యుతాందర్యయతి (తద్భవతోపీతి) తతఃకిమిత్యత్రాహ (అతస్సతోవిద్యేతి) ప్రసజ్యదాధ్యాయప్రసజ్యకస్యవివర్యయేఽనిష్ఠమాహ (యద్యవిద్యేతి) తతోపికిమిత్యత్రాహ (సత్యంజ్ఞానమితి) పరమాధాదన్యత్వంవస్తుపరిచ్ఛేదః- సకుబ్రహ్మణోనాస్థితిచేత్. తదయుక్తం- పరమాధాదన్యత్వంహిమిథ్యాత్వం-తచ్చవాద్యత్వం-వాదఫలంచకదాచిన్నివృత్తిరితస్యకాలపరిచ్ఛేదాన్తరాభావత్. అతోవిలక్షణత్వమాత్రంవస్తుపరిచ్ఛేదఇతిత్వయావత్త్వం, ఉక్తం, చ- అతోఽవిద్యావిలక్షణబ్రహ్మణోవస్తుపరిచ్ఛేదప్రసక్తోదుర్వారః. పూర్వస్థిన్క్లిప్తావిద్యాబ్రహ్మణోర్భేదానభ్యుపగమేదూషణముక్తం- అథసామాన్యేనభేదోనామకల్పితస్తీత్యనభ్యుపగమేదూషణమాహ (భేదతత్త్వేతి) స్వపక్షోనిర్దూషణఃప్రబలి-పరపక్షస్సదూషణోదుర్బలఇతిభేదకిమిహస్తివా- నవా, అస్తిచేద్దేవాక్ష్టికారః. నచేత్పరపక్షవివప్రబలస్యాత్, స్వేనాపిసవిభాభ్యుపగతస్యాత్, సభేదోఽపరమార్థఇతిచేత్- తతోపిపరపక్షప్రాబల్యంస్యాదిత్యర్థః. బ్రహ్మజ్ఞానపక్షంఖణ్డయన్తైశేషికఃస్వాభిమతనిర్వాహమాహ (ఆనన్త్యప్రసిద్ధిశ్చేతి) సాక్షాత్సిద్ధాన్తపక్షేవవస్తుపరిచ్ఛేదఉపపన్నఇత్యాహ (భేదవాదినన్త్యితి) బ్రహ్మణస్సర్వప్రకారత్వాదిత్యనేనసర్వవస్తుసామానాధికరణార్హత్వంవస్తుపరిచ్ఛేదఇతిభాష్యకారాభిప్రాయఇత్యవగమ్యతే. ఇదమిదంసంభవతీతిహివస్తుపరిచ్ఛేదః-ఇదమిదంభవతీతినిర్దేశయోగ్యత్వంవస్తుపరిచ్ఛేదః. సర్వవస్తుసామానాధికరణార్హత్వమిత్యర్థః. అనేకవిశేషణాసామేకవిశేష్యపర్యస్తతాభిధానంహిసామానాధికరణ్యత్వం- తచ్చవస్తునస్తథావిధత్వాత్. యద్యా- వస్తుపరిచ్ఛేదోనామవస్తుగతస్వభావవిశేషాదేశకాలపరిచ్ఛేదవిలక్షణః-యథాదేశకాలపరిచ్ఛేదసామ్యేషిషడ్వర్గస్సర్వస్వదశవర్ణాత్ స్వధాత్పరిచ్ఛేదోదేశకాలపరిచ్ఛేదవిలక్షణాద్యత్యతే. షడ్వర్గతయాపరిచ్ఛేదోదశవర్గస్వస్వనాన్తి- తథాబ్రహ్మణాపివస్తుపరిచ్ఛేదోనామస్వభావతోఽపరిచ్ఛేదః. గుణానన్త్యమితిఫలితం. ఉక్తంప్రకారద్వయంసాధీయః. వస్తుప్రకారప్రతిహతిర్వస్తుపరిచ్ఛేదఇతికేచిత్- ఆలోకాద్వి. సర్వదేశసంబంధయోగ్యేపిప్రతిహత్యతే- సత్యేత్యర్థః. కేచిదేవమామః - వస్తుపరిచ్ఛేదోవస్తునఃపరిమితత్వం- తదభావోవస్తుపరిచ్ఛేదః. దేశాపరిచ్ఛేదస్తత్కార్యః- వస్తునఃపరిమితత్వాభావాద్విసగలదేశసంబంధఇతి. ఇతోపిపూర్వోక్తపక్షద్వయంవరం (స్వతఃపరతోపిపరిచ్ఛేదోనవిద్యతఇతి) స్వతఇతిఘటాదివాన్యవృత్తిః. ఘటాదయోహిన్యతఃపరిచ్ఛిన్నాన్తి. పరతఇతిఘర్మభూతజ్ఞానవాన్యవృత్తిః- తద్విపరాధీనసక్తోచం. ఏవందేశకాలపరిచ్ఛేదాభావఉక్తః. యద్యా- స్వతఇతి స్వతఃపరిమితత్వాభావఉక్తః - అయంవస్తుపరిచ్ఛేదః. తత్కార్యపరిమితదేశకాలసమ్బంధాభావఉక్తఃపరతఇతి. అథవైశేషికపక్షముపసంహరకేనాత్రమవతారయతి (తదేవమితి)

ఇతి ప్రాప్తే ప్రచక్షుః హే (తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః) తస్మాత్ - పరమకారణాద్భిన్నాణః అనన్యత్వం జగతః ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యః తదుపపాదయద్భ్యోఽవగమ్యతే. ఆరమ్భణశబ్దాది ర్యేషాం వాక్యానాం - తాన్యారమ్భణశబ్దాని *వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యవసత్వం * సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీదేకమే. వాద్వితీయంతదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తైజోస్సృజత * అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య * సన్మూలాసోమ్యేమాస్సుర్వాః ప్రజాస్సుదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాః ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వంతత్సత్వం స ఆత్మాతత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇత్యేతాని. ప్రకరణాంతరస్థాన్యప్యేవం జాతీయకాన్యత్రాభిప్రేతాని. ఏతాని హి వాక్యాని దిదవిదాత్మకస్య జగతః పరస్మాన్భిన్నాణోఽనన్యత్వముపపాదయన్తి. తథాహి - * సృజోన్మృతతమాదేశమప్రాప్యోయేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమితి కృత్సస్య జగతో బ్రహ్మైకకారణత్వం, కారణాత్కార్యస్యానన్యత్వం, చ హృదినిధాయకారణభూతబ్రహ్మవిజ్ఞానేన కార్యభూతస్య సర్వస్య విజ్ఞానే ప్రతిజ్ఞాతేన తిక్రత్సస్య బ్రహ్మైకకారణతామజానతాశిష్యేణ * కథం నుభగవస్స ఆదేశిత్య స్యజ్ఞానేనాన్యజ్ఞాతతాఽసమ్భవంచోదితో జగతో బ్రహ్మైకకారణతామపదేక్ష్యకాలోకికప్రతీతిసిద్ధం కారణాత్కార్యస్యానన్యత్వంతావత్ * యథా సోమ్యైకైకమృత్తిజేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాదితి దర్శయతి. యతైకమృత్తిజ్ఞాతరథానాం ఘటశరావాదీనాంతస్మాదనతిరిక్తద్రవ్యతయా తద్జ్ఞానేన జ్ఞాతతేత్యర్థః. అత్ర కాణాదవాదేన కారణాత్కార్యస్య ద్రవ్యాంతరత్వమాశంక్య లోకప్రతీత్యైవ కారణాత్కార్యస్యానన్యతామపపాదయతి * వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి. ఆరభ్యతే - ఆలభ్యతే - స్పృశ్యత ఇత్యారమ్భణం. * కృత్యల్పబహుళమితి కర్తృణిల్పత్. వాచా - వాక్పూర్వకేణ వ్యవహారేణ హేతునేత్యర్థః. ఘటేనోదకమాహరేత్యాదివాక్పూర్వకోపయదకాహరణాదివ్యవహారః. తస్య వ్యవహారస్య సిద్ధయేతేనైవ మృద్భివ్యేణ పృథుబుధోదరత్వాదిలక్షణోవికారః - సంస్థానవిశేషః, తత్ప్రయుక్తంచఘట ఇత్యాది నామధేయం, స్పృశ్యతే. ఉదకాహరణాదివ్యవహారః

(తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః) కస్యకస్మాదనన్యత్వమిత్యత్రాహ (తస్మాదితి) పూర్వవాక్యఖణ్డానుపాదానేనారమ్భణశబ్దోపాదానస్య హేతుమాహ (తదుపపాదయద్భ్యః ఇతి) పూర్వవాక్యే ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాతం, - తత్ర దృష్టాంతశ్చోక్తిః, ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతవాక్యద్వయం ప్రకృత్యధికరణపాత్రం. ఉత్తరప్రాంతేషివై శేషికమతేన కారణాత్కార్యస్యానన్యత్వాదేకవిజ్ఞానేన సర్వజ్ఞానానుపపత్తిమాశంక్య తదుపపాదయతి * వాచారమ్భణమిత్యాదివాక్యం - ఆతస్తదదం వాక్యమనేన సూత్రేణోపాత్తమిత్యర్థః. తర్హి * ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యః ఇతి కిమర్థముక్తం - నతు వాచాదిభ్యః ఇతి. ఉచ్యతే - కేచిత్ * వాచారమ్భణమిత్యేకం పదం వ్యాచక్షతే వాగాలమ్భనమితి - * యథా వాచాదిశాని శేతివచనాత్. తద్వాన్యవృత్త్యర్థం * వాచేతి చాంతరం - * ఆరమ్భణమిత్యపిచాంతరమితి దర్శయితుం * ఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యః ఇత్యుక్తం. సమాసస్య పశ్చీతత్వరుషత్వవ్యాప్యత్వ్యర్థం వ్యాచక్షే (ఆరమ్భణేతి) ఆదిశబ్దోపాత్తాని వాక్యాన్యాహ (సదేవేతి) ఏతదభిప్రేతాన్యాహ (ప్రకరణాంతరేతి) ఏషాం వాక్యనామసన్యత్వబోధకతామపపాదయతి (తథాహేతి) ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞానతోఽని ప్రాయమాహ (కృత్సస్యేతి) దృష్టాంతవాక్యం వ్యాచక్షే (యథేతి) * మృణ్మయమితి పదం వ్యాచక్షే (మృత్తిజ్ఞాతరథానామితి) వాక్యాభిప్రేతార్థమాహ (తస్మాదనతిరిక్తద్రవ్యతయా తద్జ్ఞానేనేతి) * కస్మిన్నుభగవోవిజ్ఞానే సర్వమిదం విజ్ఞాతం భవతి - ఆత్మనిఖిల్వరేదృష్టే శ్రుతేమతే విజ్ఞాతవిదం సర్వం విదితమిత్యాది శ్రుత్యంతరానుగుణ్యాద్బ్రహ్మస్తానసామధ్యద్వంద్వైకసామధ్యాయచ్యుతద్జ్ఞానేనేతి వ్యాఖ్యాతం. నహి మృత్తిజ్జస్య త్రయః ఘటశరావాదిజ్ఞాతం భవతి, నహి పరబ్రహ్మసద్భావాత్సర్వం జగద్విజ్ఞాతంచ భవతి, * వాచారమ్భణమిత్యాదివాక్యస్య శబ్దామాహ (అత్యేతి) కార్యమిథ్యాత్వపక్షే ప్రతీతిమాత్రేణ సతః కార్యస్య వాగర్థత్వాభావాత్ వాచః పూర్వమపి ప్రతీయమానత్వాత్, పరిణామపక్షే చ బ్రహ్మకార్యస్య జగతః శబ్దపరిణామత్వాభావా, చ్చారమ్భణశబ్దసోపాదానార్థత్వమయ్యుక్తం (ఆరభ్యతే ఆలభ్యతే స్పృశ్యత ఇత్యారమ్భణమితి) * ఆలమ్భస్సర్వహింసయోరితి నిఖిల్వకారాః. నామధేయస్య మృదార్థత్వాభావాద్వికారనామధేయయోరుభయోరపార్థక్యారమ్భణశబ్దాచ్యుత్యన్తసిద్ధయేస్సర్వార్థత్వేన వ్యాఖ్యాతం. * ఏత్రాజమానస్మరస్య మధ్యాదిత్యత్రయథాసరిరశబ్దేన సలిలముచ్యతే - తద్వదారభ్యత ఇత్యత్రాపిరయోరభేదోవివక్షిత ఇతిభావః. * వాచేతి త్రతీయాంతం పదం. ఆజహల్లక్షణేయం. వికారో నామధేయయోరుభయోరపి హేతుత్వాన్యవాక్పూర్వకేణ వ్యవహారేణ హేతునేతి వ్యాఖ్యాతం. హేతుత్వంచ ప్రయోజనతయా - నతు సాధనతయా హేతుత్వమిత్యర్థః. తదాహ (తస్య వ్యవహారస్స సిద్ధయ ఇతి) కేన స్పృశ్యత ఇత్యతే యోం పూర్వవాక్యప్రస్తుతైకమృద్భివ్యేణ త్యాహ (తేనైవేతి) ధర్మపరత్వవ్యాప్యత్వ్యర్థం వికారశబ్దం వ్యాచక్షే (సంస్థానవిశేష ఇతి) స్పృశ్యతద్వార్థం విప్రణ్వస్తృక్తమర్థం సజ్జిహేణాహ (ఉదకాహరణాదితి) వ్యాహరణపూర్వకవ్యవహారసిద్ధ్యర్థం కారణద్రవ్యమేవావస్థాంతరనామాంతరభాగ్యవతీత్యుక్తం. అస్తే శేత ఇత్యాదివ్యవస్థాంతరేణాపిబుద్ధిశబ్దాంతరాదయోదృశ్యతై, ఘటఃపట ఇత్యాదిమతస్తస్యంతరేణాపిబుద్ధిశబ్దాంతరాదయోదృశ్యతై, - అత్ర త్వవస్థాంతరనిబ

రవిశేషసిద్ధ్యర్థం ముద్గ్రహ్యమేవ సంస్థానాంతరనామభేద్యాంతరభాగ్యవతి - అతో ఘటాద్యపిమ్మత్తికత్వేవసత్వం - మృత్తికాప్రవ్యమిత్యేవసత్వం - ప్రమాణేనోపలభ్యత ఇత్యర్థః - నతు ప్రవ్యాంతరత్వేన. అతస్తస్యైవమృద్ధిరణ్యాదేర్గ్రహ్యస్య సంస్థానాంతరభాక్త్యమాత్రేణబుద్ధిశబ్దాంతరాదయఃకావ్యవిశేషాశ్చదృశ్యతే. యదుక్తంసత్యామేవ మృదిఘటోన్మత్తఇతివ్యవహారాత్కారణాదన్యతాగ్రహ్యమితి - తదుత్పత్తివినాశాదీనాంకారణభూతస్యైవప్రవ్యస్యావస్థావిశేషత్వాభ్యుపగమాదేవపరిమృతం. తత్తదవస్థస్యైకస్యైవప్రవ్యస్యతేతేశబ్దాస్తానితానిచకార్యాణీతియుక్తం. ప్రవ్యస్యతత్తదవస్థత్వంకారకవ్యాపారాయత్తమితితస్యార్థవత్త్వం. అభివ్యక్త్యనుబద్ధీనిచాద్యానితస్యాఅనభ్యుపగమాదేవపరిమృతాని. ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేపిసతాగ్రహ్యవాదోనవిరుద్ధతే-సతపవోత్పత్తేః. విప్రతిషిద్ధమిదమభిధీయతే- పూర్వమేవసత్ - తదుత్పద్యతేచేతి. అజ్ఞాతోత్పత్తివినాశయాథాత్మ్యస్వేదంచోద్యం. ప్రవ్యస్యోత్తరోత్తరసంస్థానయోగఃపూర్వపూర్వసంస్థానసంస్థితస్యవినాశః - స్వావస్థస్యచూత్పత్తిః. అతస్సుర్వావస్థస్యప్రవ్యస్యసత్త్వాత్సతాగ్రహ్యవాదోనవిరుద్ధతే. సంస్థానస్యాసత ఉత్పత్తావసతాగ్రహ్యవాదప్రసక్తఇతిచేత్. అసతాగ్రహ్యవాదినోపుత్పత్తేరనుత్పత్తిమత్త్యై సతాగ్రహ్యవాదప్రసక్తః. ఉత్పత్తిమత్త్యైచానవస్థా. అస్మాకంత్వవస్థానాంపుకక్ప్రతిపత్తికార్యయోగానర్హత్వాదవస్థావతపవోత్పత్త్యాదికంసర్వమితినిరవద్యం. కపాలత్వచూర్ణత్వపిణ్డత్వావస్థాప్రహణేనఘటత్వావస్థావదేకత్వావస్థాప్రహణేనబహుత్వావస్థా, తత్ప్రహణేనైకత్వావస్థాచేతినకశ్చిద్విరోధః. తథా *సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి - సదేవేదం - ఇదానీంవిభక్తనామరూపత్వేననానారూపంజగత్ అగ్రేనామరూపవిభాగాభావేనైకమేవాసీత్, సర్వశక్తిత్వేనాధిష్టాత్రస్తరాసహతయా అద్వితీయం, చెత్యనస్యత్వమేవోపపాదితం. తథా * తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతిప్రత్యమాణతేజఃప్రభృతివివిధవిచిత్రస్థిరత్రసరూపజగత్త్వేనాత్మనోబహుభవనంసజ్గ-

స్తవత్వేకింశ్చాయకమిత్యవేషాయాం ప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షమితిప్రతిరాహిత్యాహ (అతోఘటాద్యపీతి) సత్యశబ్దంవ్యాచక్షే (ప్రమాణేనోపలభ్యత ఇతి) ఏవకారంవ్యాచక్షే (నతు ప్రవ్యాంతరత్వేనేతి) వికారాసత్యత్వంవివక్షితంచేత్ - ఇతికరణవైయర్థ్యంసాధ్యత్. ప్రవ్యాంతరత్వసాధకతయాచోక్తానాంబుద్ధిశబ్దాంతరాదీనాంసామాన్యేనాన్యథానిధిమాహ (అత ఇతి) దృష్టాంతమాహ (యథైకస్యేతి) బాలయవశరీరాణామపివస్త్యంతరత్వంవైశేషితైరుచ్యత ఇతిదృష్టాద్యోవిప్రతిపన్న ఇతిచేన్న - బాలయవాదిశబ్దాశ్చరీరద్వారాశరీరణమభిదధతే - తస్యచసర్వరత్వాభావాచ్యేతనపర్యస్తబుద్ధిశబ్దాంతరాదయోఽవస్థానిబద్ధనాపివేతి. యద్వా - అనైశేతేతిష్ఠతిగచ్ఛతిత్వాదివచ్ఛుద్ధిశబ్దాంతరాదీనామవస్థాభేదనిబద్ధనతోపపత్తైర్బాలయవాదిశరీరస్యావాధితప్రత్యభిజ్ఞాగోచరస్యాభిజ్ఞరత్వసిద్ధవత్తారణదృష్టాంతయోపన్యాసః. భావాభావవిరోధంపుకక్ప్రతిహరతి (యదుక్తమితి) తస్యపరిమృతత్వందర్శయంతకార్యభేదంపరిహరతి (తత్తదవస్థస్యతస్యేవేతి) కారకవ్యాపారవైయర్థ్యంపరిహరతి (ప్రవ్యస్యేతి) అభివ్యక్తిపక్షచోద్యాద్యనభ్యుపగమాత్ పరిహరతి (అభివ్యక్త్యనుబద్ధీనీతి) అభివ్యక్తిరనభ్యుపేతాచేదుత్పత్తిఃస్వీకృతాస్యాత్ - తదానీమసత్తాగ్రహ్యవాదస్సాధ్యత్య త్రాహ (ఉత్పత్త్యభ్యుపగమ ఇతి) అనిత్యధర్మోఽవస్థా. చోద్యంశక్తతే (సంస్థానస్యేతి) పరిహరతి (అసత్తాగ్రహ్యమితి) అయమర్థః - యథోత్పత్తేరుత్పత్తిచోద్యంధర్మాంతరారోపణేననిత్యసమావజ్ఞాత్యుక్తిః. తథాఽవస్థాయాముత్పత్తిచోద్యమపిజాత్యుక్తిః. నమత త్రోత్పత్తేరుత్పత్తిచోద్యంజాత్యుక్తిర్భవతి - నత్వవస్థాయాఉత్పత్తికథంజాత్యుక్తిరితిచేన్న - అవస్థైవాత్పత్తిరిత్యభ్యుపగమాదవస్థాయాఉత్పత్తిమత్త్వచోదనంఉత్పత్తేరుత్పత్తిమత్త్వచోదనమేవేతిజాత్యుక్తిరితి. తదేతదభిప్రత్యప్రతిబద్ధముఖేనోక్తముత్పత్తేరనుత్పత్తిమత్త్వ ఇతి. (అస్మాకంత్వమితి) అపుకక్స్సిద్ధధర్మతయాపుకక్ప్రతిపత్తికార్యానర్హవ్యతిక్రానాముత్పత్త్యాదికంపుకగపేక్షతే-పుకక్ప్రతిపత్తికార్యానర్హధర్మాపృథగుత్పత్తినిరపేక్షః. అతపివహ్యుత్పత్తేరుత్పత్త్యాదినిరపేక్ష్యం. తస్మాదపుకక్స్సిద్ధధర్మాస్తుస్వయంధర్మిణ ఉత్పత్త్యాద్యవస్థాభూతా ఇత్యర్థః. అవస్థైవమస్తున ఉత్పత్తిః - నత్వవస్థాయాఉత్పత్తిర్నామాస్తీతిస్వపక్షవైషమ్యబోధనార్థస్తుశబ్దః. సత్త్వాభేదంపరిహరతి (కపాలత్వేతి) సద్వారకత్వాదవిరోధః. కాలభేదాచ్చావిరోధ ఇత్యర్థః. ఏవం *నాచారమ్మణమిత్యాదివాక్యస్సార్థఉక్తిః - అధనూత్రస్థాదిశబ్దోపాత్రేణనాచ్యేమ *సదేవత్వాదికందార్పణైకవాక్యంవ్యాచక్షే (తథేతి) తథాఅనస్యత్వమేవాపపాదితమిత్యన్వయః. సచ్ఛబ్దఃప్రమాణసంబద్ధార్హతాంవదతి. యద్వా - బ్రహ్మవదతి. అస్యతరాథత్వేష్యసస్యపదార్థత్వంనిధ్యతి. *సదేవేత్యవధారణేనకదాచిదసత్యత్వంవ్యాచక్షిత్. *ఏకమేవేతినామరూపవిభాగాభావఉక్తిః. అద్వితీయపదేనాధిష్టాత్రస్తరనిషేధ ఇత్యర్థః. *సదేవేత్వాదివాక్యస్థమిదంశబ్దంవ్యాచక్షే (విభక్తనామరూపత్వేనేతి) ఇదంజగత్పదేవతే - కథంస్యప్రాయోగ్యపవతిత్య త్రాహ (అగ్ర ఇతి) అద్వితీయపదంవ్యాచక్షే (సర్వశక్తిత్వేనేతి) ఏషాంపదానాముక్తార్థపరత్వమేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాపపాదనార్థత్వాదేవావగమ్యతే - నహిసజాతీయవిజాతీయాదివ్యావృత్త్యాప్రతిజ్ఞోపపాదనోపయోగః. ఏషాంపదానాముక్తార్థకపరత్వముపరితనవాత్వైరప్రపాదయతి (తథా తదైక్షతేతి) (తేజఃప్రభృతితి) సజ్గుల్వానస్తరంతేజఃప్రభృతిస్సప్తిప్రతిపాదనాత్ *బహుస్యా

బ్రహ్మజగత్సర్వాభిధానాత్కార్యభూతస్యజగతఃపరమకారణాత్మరస్మాద్భూతానన్యత్వముపసీయతే. సచ్చ
బ్రహ్మచ్యస్యపరస్యబ్రహ్మణస్సర్వజ్ఞస్యసత్యసజ్జల్యస్యనిరవద్యస్త్యేవసదేవేదమితినిర్దేశార్హజగత్త్వం, సచ్చ
బ్రహ్మచ్యస్త్యేవజగతోనామరూపవిభాగాభావేనైకత్వం, మధిష్ఠాత్రస్తరనిరపేక్షత్వం, పునరపితస్త్యేవవిచిత్రస్థిర
త్రసరూపజగత్త్వేనబహుభవనసజ్జల్యగూపేక్షణం, యథాసజ్జల్యంసర్గ, శ్చకథముపపద్యతఇత్యాశక్త్యా
హాసేయం దేవతైక్షతహస్తాహమిమాన్ప్రీత్యదేవతాఃఅనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతి
తాసాంత్రివృతంత్రివృతమిత్యాది. * తిస్త్రీదేవతాఇతికృత్సమచిద్వస్తునిర్దిశ్య స్వాత్మకజీవానుప్రవేశేనైత
ద్విచిత్రనామరూపభాకరవాణీత్వక్తం. అనేనజీవేనాత్మనా-మదాత్మకజీవెనఆత్మతయానుప్రవిశ్యైతద్విచి
త్రనామరూపభాకరవాణీత్వర్థః. స్వాత్మనోజీవస్యచాత్మతయానుప్రవేశకృతంనామరూపభాత్వమిత్వక్తం
భవతి. * తత్ప్రస్తావితదేవానుప్రావితత్తదనుప్రవిశ్యసచ్చత్యచ్ఛాభవదితిశ్రుత్యస్తరేణస్పృష్టం-సజీవంజగత్ప్ర
ణబ్రహ్మణాఆత్మతయానుప్రవిష్టమితి. తదేతత్తార్యావస్థస్యచకారణావస్థస్యచచిదచిద్వస్తుసకలస్యస్థూలస్య
సూక్ష్మస్యచపరబ్రహ్మశరీరత్వం, పరస్యచబ్రహ్మణాఆత్మత్వం, మస్తర్యామిబ్రహ్మణాదిమసిద్ధంస్మారితం. అనేనపూ
ర్వోక్తాశక్త్యానిరస్తా- అచిద్వస్తునిసజీవేబ్రహ్మణ్యాత్మతయానుప్రవేశితేనామరూపవ్యాకరణవచనాచ్చిదచిద్వస్తుశ
రీరకంబ్రహ్మైవజగచ్ఛబ్దవాచ్యమితి * సదేవేదమగ్రపకమేవాసీదిత్యాదిసర్వముపపన్నతరం, శరీరభూతచిదచి
ద్వస్తుగతాస్సర్వై వికారాశ్చపురుషార్థాశ్చైతిబ్రహ్మణోనిరవద్యత్వంకల్యాణగుణాకరత్వంచనుస్థితం. తదే
తత్ * అధికంతుభేదనిర్దేశాదిత్యనస్తరమేవవత్సతి. తథా * వితదాత్మ్యమిదంసర్వమితికృత్సమచేతనాచేత
నస్యబ్రహ్మతాదాత్మ్యముపదిశతి- తదేవచ * తత్త్వమసీతినిగమయతి. తథాప్రకరణాస్తరస్థేష్టపివాక్యేషు*స
ర్వంభిర్విదంబ్రహ్మ * ఆత్మనిభిర్నరేదృష్టైశ్రుతేమతేవిజ్ఞాతఇదంసర్వంవిదితం * ఇదంసర్వంయదయమాత్మా
* బ్రహ్మైవేదంసర్వం * ఆత్మైవేదంసర్వమిత్యనన్యత్వంప్రతీయతే, తథాసర్వత్వంచనిషిధ్యతే * సర్వంతంప
రాదావ్యోన్యత్రాత్మనస్సర్వంవేద * నేహనానాస్తికించన * మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియితిహనానైవపశ్య
తీతి, తథా * యత్రహిద్యైతమివభవతితదితరఇతరంపశ్యతియత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్తతే-నకంపశ్యే
దిత్యవిదుషోద్యైతదర్శనంవిదుషశ్చై ద్యైతదర్శనంప్రతిపాదయదనన్యత్వమేవతాత్త్వికమితిప్రతిపాదయతి.
తదేవమారంభాధికరణాధిభ్యోజగతఃపరమకారణాత్మరస్మాద్భూతానన్యత్వముపపాద్యతే. అత్రేదంతత్త్వం-
చిదచిద్వస్తుశరీరతయాతత్ప్రకారంబ్రహ్మైవ సర్వదా సర్వశబ్దాభిధేయం. తత్ర-దాచిత్వస్మాత్త్వశరీరత

మితిబహుశబ్దఃతేజఃప్రభృతిరూపేణబహుత్వచరణత్వర్థః. బహుశబ్దాత్తనామరూపవిభాగాభావవికళబ్దోక్తఇతిగమ్యతే. * విక్షతేత్వనేనాదివీయచద
స్యాధిష్ఠాత్రస్తరనివారకత్వంక్షాతం. * కథమసతస్సజ్ఞాయేతేత్వనేన * సదేవేత్వవధారణస్యకదాచిదసత్త్వవ్యాప్యత్తిచరత్వమవగతం. కారణభూత
స్త్యేవబ్రహ్మణోబహుభవనసజ్జల్యభిధానాత్కారణమారనన్యత్వంచలబ్ధమిత్యాహ (తథాతదైక్షతేతి) వ్యప్తిస్సప్తిసజ్జల్యవాక్యస్యశక్త్యావిశే
షప్రవాహకత్వాత్తద్వ్యవహరీయాంశక్త్యామాహ (సచ్చబ్రహ్మచ్యస్త్యేతి) సచ్చబ్రహ్మచ్యస్యబ్రహ్మచరత్వేఇదంశబ్దవాచ్యజగత్త్వామాధికరణ్యమునుపపన్న
మిత్వభిప్రాయేణాహ (సచ్చబ్రహ్మచ్యస్త్యేతి) సచ్చబ్రహ్మజగత్పరత్వై తదైక్షతేత్యాదిభిఃవిరోధఇత్యభిప్రాయేణాహ (సచ్చబ్రహ్మచ్యస్త్యేవజగతఇతి)
చెతనాంశస్త్యేక్యానుపపత్తిమభిప్రేత్యాహ (నామరూపవిభాగాభావేనైకత్వమితి) నెయమిత్యాద్యుదాహృతవాక్యసముదాయస్యాన్తోఽన్యత్రా
త్వః. తత్రవాత్వైకదేవేనోక్తార్థవిరోధశక్త్యాంపరిహర్యన్నుదాహృతవాక్యసముదాయప్రతిపన్నమగ్రంసాధారణ్యేనవదతి (తిస్త్రీత్యతి) అస్మిన్వాక్యే
స్వాత్మకజీవాచిదచందర్శయన్నుప్రవేశవస్థగనాదివాప్యత్వర్థంనియస్తృతయానుప్రవేశంచదర్శయతి (అనేనేతి) స్వాత్మకజీవేనేత్యుక్తై
మృదాత్మకఇతివత్స్యాదితి శక్త్యాంబివక్షితార్థవిశేషమాహ (స్వాత్మనోజీవస్యచైతి) * సిహ్యసభూత్వాబహుమయాత్తాఇతివజ్జీవేనాత్మనేత్య
స్యార్థఇతిభావః. ఇమమగ్రంశ్రుత్యస్తరేణస్పృష్టయతి (తత్ప్రస్తేతి) ఆత్మతయానుప్రవిష్టమితిశ్రుత్యస్తరేణస్పృష్టమిత్వన్వయః. బహుత్వేనతిహ్య
నుప్రవేశః- సమకారణావస్థాయామేకత్వాన్నోపపద్యతఇత్యత్రాహ (తదేతదితి) తతఃకిమిత్వత్రాహ (అనేనేతి) పూర్వోక్తాశక్త్యా- ఇదంశబ్దసా
మాధానికరణ్యేనబ్రహ్మజిజగద్దత్తదోషాశక్త్యైర్థః. తదపహదయతి (అచిద్వస్తునిత్యాదినానస్తరవాక్యేన) ఉపపన్నతరం- ముఖ్యమేవేతిభావః. అ
ధప్రకరణాస్తరస్థవాక్యానామపేతత్వాత్ప్రత్యాత్మైరసన్యత్వముపపాదయతి (తథాప్రకరణాస్తరస్థేష్టితి) ద్యైతదర్శనస్యాతాత్త్వికత్వం
కదాచిన్నివృత్తివచనేనాపిసేదమిత్యాహ (యత్రత్వస్త్యేతి) (తదేవమిత్యాది) బ్రహ్మణ్యచిదితోరుత్పత్తిశ్రయశ్రవణాత్, కారణాత్కార్యస్యాన
న్యత్వా, కారణావస్థాయాంబహుత్వాభావా, చ్చరీరశరీరభావస్యానుపపన్నత్వేనస్వభావవ్యవస్థానస్యాదిత్యత్రాహ. యద్వా - * భేదవ్యవదేశాది
త్యాదిభిఃసూత్రైర్వేదాపహదనేదేదమనన్యతోష్టపపాదనంవ్యాహతమిత్యత్రాహ (అత్రేదంతత్త్వమితి) విజ్ఞాతృరణాద్విశిష్టంకార్యంజాయతఇతి

యాపిపుణ్యగ్వపదేశానర్హసూక్ష్మదశాపన్న చిదచిద్వస్తుశరీరం- తత్తా-రణావస్థంబ్రహ్మ. కదాచిచ్ఛవిభక్త
నామరూపవ్యవహారాద్వస్థూలదశాపన్నచిదచిద్వస్తుశరీరం- తచ్చ కార్యావస్థమితికారణాత్పరస్మాద్భ్రహ్మణఃకా
ర్యరూపంజగదనన్యత్. శరీరభూతచిదచిద్వస్తునఃశరీరణోబ్రహ్మణశ్చకారణావస్థాయాంకార్యావస్థాయాంచ
శ్రుతిశతసిద్ధయాస్వభావవ్యవస్థయాగుణదోషవ్యవస్థాచ *నతుదృష్టేద్రభావాదిత్యత్రోక్తా.—— యేతుకా
ర్యకారణయోరనన్యత్వంకార్యస్యమిథ్యాత్వాశ్రయణేనవర్ణయన్తి - నతేషాంకార్యకారణయోరనన్యత్వంసి
ద్ధృతి- సత్యమిథ్యాగ్ధయోరైక్యానుపపత్తేఃతథాసతిబ్రహ్మణోమిథ్యాత్వంజగత్సత్యత్వంవాస్యాత్.——
యేచ - కార్యమపిపారమాధికమభ్యుపయన్తవజీవబ్రహ్మణోరౌపాధికమన్యత్వం, స్వాభావికంచానన్య
త్వం,- అచిద్భ్రహ్మణోస్తుద్వయమపిస్వాభావికమితివదన్తి - తేషాముపాధిబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్త్యన్తరా
భావా, నిరవయవస్వాఖణ్డేతస్యబ్రహ్మణమవోపాధిసమ్బంధా, ద్భ్రహ్మస్వరూపవ్యైవ హేయాకారపరిణా
మా, చ్చక్షిపరిణామాభ్యుపగమేశక్తిబ్రహ్మణోరనన్యత్వా, చ్చజీవబ్రహ్మణోః కర్మవశ్యత్వాపహతపాష్ట
త్వాదివ్యవస్థావాదినోఽచిద్భ్రహ్మణోశ్చపరిణామాపరిణామవాదిన్య శ్శ్రుతయోవ్యాకుప్యేయః.——
యేపునః- నిరస్తనిఖలభోక్తృత్వాదివికల్పవిప్లవంసర్వశక్తియంత్రంసన్యాత్రప్రవ్యమేవకారణంబ్రహ్మ-తచ్చ
ప్రళయవేళాయాంశాంతాశేషసుఖదుఃఖాను భవవిశేషంస్వప్రకాశమపిసుషుప్తాత్మవదచిదవిలక్షణమవస్థితం-
సృష్టివేళాయాంమృత్తికాప్రవ్యమివఘటశరావాదిరూపం, సముద్రభవచఫేనతరణబుద్బుదాదిరూపో,భోక్తృ
భోగ్యనియన్త్రరూపేణాంశత్రయావస్థమవతిష్ఠతే-అతోభోక్తృభోగ్యనియన్త్రత్వానితత్ప్రయిక్తాశ్చగుణదో
షాఃశరావత్వఘటత్వముణికత్వవత్తద్రతకార్యభేదవచ్చవ్యవతిష్ఠనై, భోక్తృభోగ్యనియన్త్రాణాంసదాత్మనైక
త్వంచఘటశరావముణికాదీనాంమృదాత్మనైకత్వవదుపపద్యతే,-అతస్సన్యాత్రప్రవ్యమేవసర్వావస్థావస్థితమితి
బ్రహ్మణోఽనన్యజ్జగదాతిష్ఠనై- తేషాంసకలశ్రుతిస్తృప్తితిహాసపురాణన్యాయవిరోధః. సర్వాహిత్రుతయఃస
ప్రృతితిహాసపురాణాస్సర్వేశ్వరేశ్వరంసదైవసర్వజ్ఞంసర్వశక్తింసత్యసజ్జల్పనిరవద్యం దేశకాలానవచ్ఛి
న్నానవధికాతిశయానందంపరమకారణంబ్రహ్మప్రతిపాదయన్తి - సపునరీశ్వరాదపిపరమీశ్వరాంశిసన్యాత్రం.
తథాహి-సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీదేకమేవాద్వితీయంతదైక్షుతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి*బ్రహ్మవాగ్దమ
గ్రాసీదేకమేవతదేకంసన్నవ్యభవత్ తచ్ఛ్రేయోరూపమత్యస్సృజతక్షత్రంయాన్యేతానిదేవక్షత్రాణీన్ద్రోవ
రుణసోమోరుద్రఃపర్జన్యోయమోమృత్యురీశానభితి *ఆత్మావాగ్దమేకపవాగ్రాసీత్ నాన్యతి-ంచనమిషత్
సవిక్షతలాకానుసృజాభితి *ఏకోహవైనారాయణాసీత్ నబ్రహ్మనేశానోనేమద్వావాపుధివీననక్షత్రా
ణినాపానాగ్నిర్నసామోనసూర్యఃసపకాకీనరమేతతస్యధ్యానాన్తస్థస్యేత్యాదిభిఃపరమకారణంసర్వేశ్వరేశ్వ
రోనారాయణమేత్యవగమ్యతే- సద్భ్రహ్మాత్మశబ్దాహితుల్యప్రకరణస్థాస్తత్తుల్యప్రకరణస్థేనారాయణశబ్దేనవి
శేషితాస్తమేవావగమయన్తి*తమీశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరం *సకారణంకరణాధిపాధిసోనచాన్యకశ్చి
జ్జనితానచాధిపభిత్వరస్యైవకారణత్వంశ్రుయతే. స్తుతిరపిమానవీ *తతస్త్వయమ్భార్గవానితిప్రకృత్య
*సోభిధ్యానశరీరాత్సృష్టిసృక్షుర్వివిధాఃప్రజాః। అపవససన్జ్ఞాదాతాసువీర్యమపాస్సృజతి. భితిహాసపు
రాణాన్యపిపురుషోత్తమమేవపరమకారణమభిదధతి *నారాయణోజగన్మూర్తిరన్తాత్మాసనాతః। ససిస్సృక్షు
స్సహస్రాంశాదస్సృజత్పురుషాద్విధా*విష్ణోస్సకాశాచుచ్ఛ్వాతంజగత్తత్రైవిచస్థితమిత్వాదిషు. నచేశ్వరస్స

శరీరశరీరీభావాదిరుపపద్యత్యత్వం.—— బ్రహ్మజ్ఞానవాదిరస్యసూత్రసోక్తమథంజూషయతి (యేషితి)—— భాస్కరమతంజూషయతి
(యేచెతి) నిరవయవత్వాదివిశేషణంబ్రహ్మణిదోషసమ్బంధజ్ఞాపనాయ. (శక్తిచరిణామాభ్యుపగమభితి) శక్తైర్భ్రహ్మసస్యత్వాభ్యుపగమాత్తేనాపివ్యా
కులమేవేత్యర్థః.—— యాదవప్రకాశమతంనిరస్యతి (యేపునీతి) విప్లవః- వికారః. (తేషామిత్వాది) (సదైవసర్వజ్ఞమితి) అనేనకారణావ
స్థాయామపిసర్వజ్ఞత్వాదికంచితక్షీతం- *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్సజ్ఞానమయంతపఃతస్మాదేతద్భ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయత్యతిహిత్రుతిః. మ
హేవాసనిషద్యేవనారాయణకారణత్వంశ్రుయతే- అన్యత్రతుసద్భ్రహ్మాత్వాదీనాంతత్కథం సర్వోపనిషత్త్విశ్వరస్యకారణత్వంశ్రుయత్యత్వ
త్రాహ (సద్భ్రహ్మేతి) సద్భ్రహ్మశబ్దాదృష్టానాథా. యథాసద్భ్రహ్మశబ్దాసామాన్యవిశేషశబ్దావేకార్థతయాస్వీకృతా-తద్వదితిభావః. (తమీశ్వ
రాణామిత్వాది) ఈశ్వరస్యైవేత్యేవకారణ *సచాన్యకశ్చిదిత్యుక్తనిషేధోవివక్షీతః. (తతఃస్త్వయంభూరితి) అత్రభగవచ్ఛబ్దేశ్వరవాచితిభావః.

స్వాత్మమేవేతివక్తుంశక్యం- తస్యతదంశత్వాభ్యుపగమాత్సవిశేషత్వాచ్చ. నచతస్యజ్ఞానానన్దాద్యనన్తకల్యాణగుణయోగఃకాదాచిత్త-ఇతివక్తుంశక్యతే- తేషాంస్వాభావికత్వేనచాతనత్వాత్. *పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాదిభ్యః. జ్ఞానానన్దాదిశక్తియోగసంవాద్యస్వాభావికఇతిమావాచః-శక్తిఃస్వాభావికీ, జ్ఞానబలక్రియాచస్వాభావికీ, తిప్పభస్మదైశాల్లతానాప్రసక్తాచ్చ. నచపాచకాదివత్ *సర్వజ్ఞఇత్యాదిషుశక్తిమాత్రేకృత్ప్రత్యయఇతివక్తుంశక్యం-కృత్ప్రత్యయమాత్రస్యశక్తౌవస్తరణాత్, *శక్తౌహస్తికవాటయోరిత్యాదిషుకేషాంచిదేవకృత్ప్రత్యయానాంశక్తివిషయత్వస్తరణాత్, *పాచకాదిషుత్వగత్యాలక్షణాసమాశ్రీయతే. కించ-ఈశ్వరస్యతదంశవిశేషత్వాత్తస్యచాంశీత్వేతరజ్ఞాతృముద్రస్యేవాంశాదంశీనో_ధికత్వాత్ *తమీశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరం *నతత్సమశ్చభృథికశ్చదృశ్యతథత్వాదీనీశ్వరవిషయాణిపరశ్చతానివచాంసేబాధ్యేరణ్. కించ- సన్యాత్రస్యసర్వాత్మకత్వే_ంశీత్వేచేశ్వరస్యతదంశవిశేషత్వాత్తస్య సర్వాత్మకత్వాంశీత్వోపదేశావ్యాహార్యేరణ్ - నహిమణికాత్మకత్వంతదంశత్వంవాఘటశరావాదేః. స్వాంశేషుసర్వేషుసన్యాత్రస్యపూర్ణత్వేనేవ్వరాంశేపితస్యపూర్ణత్వాత్తదాత్మకానితదంశాత్వేతరాణివస్తూనీతిచెన్న- ఘటేపిసన్యాత్రస్యపూర్ణత్వాదీశ్వరస్యాపిఘటాత్మకత్వ తదంశత్వప్రసక్తాత్. నచసన్యాత్రస్యఘటో_స్తిపటో_స్తితివస్తథర్కతయా_వగతస్యద్రవ్యత్వంకారణత్వం_వోపపద్యతే-వ్యవహారయోగ్యతాహిసత్త్వం. విరోధివ్యవహారయోగ్యతాతద్వ్యవహారయోగ్యస్యాసత్త్వం. ద్రవ్యమేవసదిత్యభ్యుపగమేక్రియాదీనామసత్త్వప్రసక్తః- క్రియాదిషుకాశకుశాలమృనేనాపిసర్వత్రైకరూపాసత్తామరుపపాదా. సదాత్మనాచసర్వస్యాభిన్నత్వేసర్వజ్ఞత్వేనసర్వస్వభావప్రతిసన్ధానాత్సర్వగుణదోషసజ్జరప్రసక్తశ్చ పూర్వమేవో_క్తః. అతో_యథో_క్తప్రకారమేవానన్యత్వమ్.

అథో_చ్యేత-ఏకస్యైవావస్థాన్తరయోగేపిబుద్ధిశబ్దాన్తరాదయోబాలత్వయువత్వాది
ముద్రశ్య_నై-మృదూదుహిరణ్యాదిషుద్రవ్యాన్తరత్వేపిదృశ్య_నై- తత్రమృద్దుటాదిషుకా
ర్యకారణేషుబుద్ధిశబ్దాన్తరాదయో_వస్థానిబద్ధనాపవేతిమతో_నిగ్గీయతఇతి. తతో_న్తరం
౧౬॥ సూ. శ్లో॥ భావేనో_పలభ్యః॥ శ్లో॥ కుణ్డలాదికార్యసద్భావేచకారణభూతహిరణ్యస్యా
పలభ్యః-ఇదంకుణ్డలంహిరణ్యమితిహిరణ్యత్వేనప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః. నచైవంహిరణ్యాదిషుద్రవ్యాన్తరేషుమృ
దాదయ ఉపలభ్య_నై - అతో_బాలయువాదివత్కారణభూతమేవద్రవ్యమవస్థాన్తరావస్థాన్తరమితిగీయతే.

న్యాయవిరోధమా (నచేతి) సవిశేషత్వాచ్చ - నియన్తత్వరూపవిశేషవత్వాత్. సన్యాత్రంహినియన్తత్వాదివిశేషరహితం. (శక్తిఃస్వాభావికీత్యాది) శక్తివిశేష-అఘటితఘటనాసామగ్ధ్యరూపే, శక్తిశబ్దో_వ_ర్తతే- జ్ఞానాదికార్యకర్తే, చ. తతో_భంయమపునఃస్థానితంశక్తిశబ్దేనో_చ్యతే. తత్సక్తో_చెనప్రభక్తిదైకై_యధ్యమాశక్త్యాహ (అక్షణాప్రసక్తాచ్చేతి) జ్ఞానాదిశబ్దై_తత్సక్తిః ప్రతిపాద్యాచెల్లక్షణా- శక్తిశబ్దస్యసంకాచో_ప్యస్యరసః- అసంకోచేప్రభక్తిదైకై_యధ్యమిత్వర్థః. నలక్షణా-శక్తిమాత్రే_ప్రత్యయవిధానాదిత్యత్రా_హ(నచేతి)(శక్తౌ_హ_స్తికవాటయోరిత్యాదిష్టితి)
అత్రాదిశబ్దేన *శక్తిలి_జ్ఞేత్యాదిషుత్రంబివక్షితం. *శక్తిలి_జ్ఞేత్యత్ర_చ_శబ్దాత్_ప్రత్యయ_న్తరాణామపి_శక్తౌ_విధానం_సూచితం - తత్ర_విశేష_విధానా_భావే_పాచ_కాది_షు_శక్తౌ_ద_న్తరే_న_ప్రయోగ_దర్శనాత్_కతి_పయ_విధాన_ము_ప_ల_క్ష_ణ_మి_తి_చె_న్న- వి_శే_ష_ప_ద_నా_న్య_భా_ను_ప_ప_త్వా_కృ_న్యా_త్ర_స్య_శ_క్త_స్థా_ను_ప_ప_త్తే_రి_త్వ_ర్థః. శక్తివిషయ_ప్రత్యయా_భా_వే_పాచ_కా_ది_షు_శ_క్త_ర్థ_త్వ_ందృ_శ్య_త_థ_త్య_త్రా_హ (పాచ_కా_ది_ష్టితి) (సచ_స_న్యా_త్ర_స్యే_తి) అ_ను_ప_ర_మా_న_స_న్యా_త్ర_ం_కి_ం_వ_స్తు_భ_ర్కః- ఉ_త_ద్ర_వ్య_మి_తి_వి_క_ల్ప_మ_భి_ప్ర_త్య_భ_ర్క_ప_క్షే_ద_మా_ద_మా_హ (నచేతి) స_త్త్వ_ప్ర_స_క్త_ద_స_త్త్వ_ం_శి_క్ష_య_తి (వి_రో_ధీ_తి) ద్ర_వ్య_మ_క్షే_ద_మా_ద_మా_హ (ద్ర_వ్య_మే_వే_తి) (క్రి_యా_ది_ష్టితి) కా_శ_స్య_కు_శ_త్వే_న_కు_శ_స్థా_నే_2_వ_ల_మృ_న_ం_కా_శ_కు_శ_వ_ల_మృ_న_ం. అ_ము_ఖ్య_మి_త్వ_ర్థః. ద్ర_వ్య_స_మృ_భ_ర్కః_క్రి_యా_దే_స్స_త్త్వ_ం_చే_త్- ఏ_క_ం_ప్ర_యో_జ_క_ం_స_సా_ది_త్వ_ర్థః. సో_2_త్_వై_వ_సూ_త్ర_ార్థ_త్వ_ము_ప_స_ం_హ_ర_తి (అ_త_ఇ_తి)

*మృ_త్తి_కే_త్వే_వ_స_త్వ_మి_తి_వా_క్యో_క్త_ప్ర_త్య_భి_జ్ఞా_ప్ర_త్య_క్ష_ని_ధా_న_స్య_త్వ_ం_వ_ద_త_ఉ_త్త_ర_నూ_త్ర_స్య_శ_జ్ఞా_మా_హ_అ_థో_చ్యే_తే_తి)
౧౬॥ సూ. శ్లో॥ భావేనో_పలభ్యః॥ శ్లో॥ కస్యభావేకస్యా_ప_ల_భ్యే_రి_త్వ_త్రా_హ (కు_ణ్డ_లా_దీ_తి) ఇ_ద_ం_కు_ణ్డ_ల_ం_హి_ర_ణ్య_మి_తి_సా_మా_నా_ధి_క_ర_జ్యే_న_ప్ర_త్య_భి_జ్ఞా_న_మ_ప్ర_తి_ప్ర_త_ం - స_మ_వా_య_క_ార_ణ_న_వ_త్రి_ం_వ_ద_తో_2_స_త్కార్య_వా_ది_నో_ప్య_భి_మ_తాయ_వై_య_ధి_క_ర_జ్యే_న_ప్ర_త్య_భి_జ్ఞా_యా_ః_స్వ_ప

ద్రవ్యాంతరవాదినామభ్యుపేతేనావస్థాంతరయోగేనబుద్ధిశబ్దాంతరాదిఘాతపన్నేష్యనుపలబ్ధద్రవ్యాంతరకల్పనానువవత్తేష్య. సచజాతినిబద్ధనేయంప్రత్యభిజ్ఞా-జాత్యాశ్రయభూతద్రవ్యాంతరానుపలబ్ధేః. ఏకమేవహేమజాతీయంద్రవ్యంకార్యకారణోభయావస్థందృశ్యతే. సచ ద్రవ్యభేదేసమవాయికారణానువృత్త్యాకార్యేప్రతిసన్ధానమితివక్తుంశక్యం- ద్రవ్యాంతరత్వేసత్యాశ్రయానువృత్తిమాత్రేణతదాగ్రితద్రవ్యాంతరేప్రతిసన్ధానానువవత్తేః. గోమయాదికార్యేవృత్తికాదాగోమయాదిప్రతిసన్ధానందృశ్యతఇతిచెన్న- తత్రాప్రత్యక్షకారణభూతపృథివీద్రవ్యప్రత్యభిజ్ఞానాత్. అగ్నికార్యేధామేఅగ్నిప్రత్యభిజ్ఞానందృశ్యతఇతిచేత్. భవతునతత్రప్రత్యభిజ్ఞానం - తథాపినదోషః- అగ్నేర్నిమిత్తకారణమాత్రత్వాత్. అగ్నిసంయుక్తాగ్నేర్నినాద్ధిధామోజాయతే. గద్దైక్యాచ్చాగ్నేర్నినకార్యమేవధామః. అతఃకార్యభావేచత దేవేదమిత్యుపలబ్ధే ర్బుద్ధిశబ్దాంతరాదయో2వస్థాభేదమాత్రనిబద్ధనాశ్చత్యవగమ్యతే. తస్మాత్కారణాదనన్యతా-ర్యమ్.

ఇతశ్చ.

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ సత్త్వాచ్చాపరస్య॥ శ్లో॥ అపరస్య - కార్యస్యకారణేసత్త్వాచ్చకారణాత్కార్యస్యానన్యత్వం. లోకవేదయోర్నికార్యమేవకారణతయావ్యపదిశ్యతే- యథాలాకేసర్వమిదంఘటశరావాదికంపూర్వాన్యైస్తుత్తికైవాసీదితి, వేదేచ *సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీదితి.....

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచెన్నధర్మాంతరేణవాక్యశేషాద్యుక్తేష్యబ్దాంతరాచ్చ॥ శ్లో॥ యదుక్తుంకారణేకార్యస్యసత్త్వంలోకవేదాభ్యామవగమ్యతేఇతి-తదయుక్తం(అసద్వ్యపదేశాత్)*అసదేవేదమగ్రాసీత్*అసద్వాఇదమగ్రాసీత్*ఇదంవాఅగ్రేనైవకంచనాసీదితి,లోకేచసర్వమిదంఘటశరావాదికంపూర్వాన్యైవాసీదితి. అతాయథోక్తంనోపపద్యతఇతిచేత్. తన్న- ధర్మాంతరేణతథావ్యపదేశాత్. సఖిల్వసద్వ్యపదేశస్తస్యైవకార్యద్రవ్యస్యపూర్వకాలేధర్మాంతరేణ-సంస్థానాంతరేణ.నభవదభిప్రేతేనతుచ్చత్వేన-సత్త్వా

దేశాధికత్వాత్. తథాఃబుద్ధిశబ్దాంతరాదిభిర్వస్తాంతరత్వంకల్ప్యతఇత్యత్రాహ (ద్రవ్యాంతరవాదినేతి) అభ్యుపేతేన - అసమవాయికారణత్వేనాభ్యుపేతేనేత్యర్థః. అసన్యథానిర్దంహికల్పకం - బుద్ధిశబ్దాంతరాదినామన్యథానిర్దత్వాన్నకల్పకత్వమిత్యర్థః. (నచేతి) సోయంగౌరిత్యాదిఘజాతినిబద్ధసంప్రత్యభిజ్ఞానందృష్టం- తథాత్రాపిజాతినిబద్ధసమిత్యర్థః. పరిహరతి (జాత్యాశ్రయేతి) తత్రహివ్యక్తిద్వయాపలభిరస్తి- అత్రతునతథావ్యక్త్యంతరముపలభ్యతఇత్యర్థః. కథముపలభ్యతఇత్యత్రాహ (ఏకమేవేతి) పునశ్చక్కుతే (నచేతి) పరిహరతి (ద్రవ్యాంతరత్వేసతీతి) సహిఘటస్థేజలెఘటోఽమితిసామానాధికరణ్యేనప్రత్యభిజ్ఞానంభవతీత్యర్థః. చోద్యంశక్కుతే (గోమయేతి) పరిహరతి (నైతి) అయమర్థః - సమవాయికారణానువృత్తివదతాత్వయాపి ప్రతిసన్ధానాభావచోద్యంపరిహరణీయం. తత్రాదికారణపుథివీ ప్రత్యభిజ్ఞానమస్తీవదనిచేత్ - తదస్మాకమపితుల్యమితి. పునరప్యాపాతప్రతినిబద్ధసంచోద్యంశక్కుతే (అగ్నికార్యఇతి) పరిహరతి (భవత్వితి) నిమిత్తకారణాప్రత్యభిజ్ఞానందోషః - ఉపాదానమేవప్రత్యభిజ్ఞాతవ్యం- తచ్చధామగద్ధవత్త్వాత్పుథిత్వంప్రత్యభిజ్ఞాయతపివెత్యర్థః. సూత్రార్థముచసంహరతి (అతఇతి) అధికరణార్థేనసూత్రస్యాన్వితత్వమాహ (తస్మాదితి).....

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ సత్త్వాచ్చాపరస్య॥ శ్లో॥ కారణేసత్త్వాత్-కారణావస్థాయాంసత్త్వాత్. కేచిదనయోస్మాత్ప్రయోచిమాంభిదామాముః- సోయమితిజ్ఞానంప్రత్యభిజ్ఞా- సాపూర్వోక్తా. అయంసత్త్వజ్ఞానమభిజ్ఞా- సాత్రోచ్యతఇతి. అధవా- పూర్వత్రఏకద్రవ్యతావిషయబుద్ధిరుక్తా- అత్రతునతథావ్యపదేశాచవ్యతఇతిధిదా. అతపివచ్యుత్తరసూత్రే *అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచేదిత్యుక్తం. ఏతదభిప్రాయేభాష్యేపికార్యమేవకారణతయావ్యపదిశ్యతఇత్యుక్తం. శ్రుతినిర్దంప్రత్యభిజ్ఞానంపూర్వముక్తం- లోకవేదయోరుభయత్రాపివ్యపదేశస్తస్మాత్త్రోక్తే. అత్రకార్యకారణవ్యపదేశోసకధితః - కారణేకార్యవ్యపదేశాక్షతః - తత్రహేతుస్సదేవదమగ్రఏకమేవేతిశ్రుత్యనుసారః. ససమదయంఘటఇతిప్రత్యభిజ్ఞానంజ్వాలాప్రత్యభిజ్ఞానవద్భాగ్నిస్తంస్యాత్ - బుద్ధిశబ్దాంతరాదిభిర్వస్తాంతరస్యసాధితత్వాత్. వైవం-జ్వాలాయాంహ్యసన్యథానిర్దహేతునాభేదసిద్ధేఃప్రత్యభిజ్ఞానస్యత్రాంతత్వనిర్ణయః - అత్రబుద్ధిశబ్దాంతరాదయో2వ్యథానిర్దాః- జ్ఞానంతుస్సత్యఃప్రమాణమితియథోక్తపివాగ్ధః.....

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచెన్నధర్మాంతరేణవాక్యశేషాద్యుక్తేష్యబ్దాంతరాచ్చ॥ శ్లో॥ (యదుక్తమితి) (సత్త్వాసత్త్వేహి

త్వేహి ద్రవ్యధర్మావిత్వ్యుక్తం. తత్ర సత్త్వధర్మాధర్మాన్తరమసత్త్వం. ఇదంశబ్దనిర్దిష్టస్య జగత్సత్త్వధర్మై నామరూపే - అసత్త్వధర్మస్తుతద్విరోధినీమాత్మైవస్థా. అతో జగతోనామరూపయోక్తస్య తద్విరోధినీమాత్మైవస్థాపత్తిరసత్త్వం. కథమిదమవగమ్యతే. (వాక్యశేషాద్యుక్తైశ్శబ్దాన్తరాచ్చ) వాక్యశేషస్తావత్ *ఇదంవాఅగ్రైవకేంచనాసీదిత్యత్ర *తదసదేవసన్మనోకురుతస్యామితీతి. అనేనవాక్యశేషగతేనమనస్సా-రలిక్లేనాసచ్ఛబ్దార్థేతుచ్చాతిరిక్తైనిశ్చితేతదైకాధ్యాత్ *అసదేవేదమిత్యాదిష్వప్యసచ్ఛబ్దస్యాయమేవార్థఇతినిశ్చితయతే. యుక్తైశ్చాసత్త్వస్యధర్మాన్తరత్వమవగమ్యతే- యుక్తిర్ని సత్త్వాసత్త్వైవదార్థగ్భావవగమయతి. మృద్భివ్యస్యపురుషుభో దరాకారయోగోఘటోఽస్తీతి వ్యవహారహేతుః- తస్యైవతద్విరోధ్యవస్థాన్తరయోగోఘటోనాస్తీతివ్యవహారహేతుః. తత్రకపాలాద్యవస్థాయాన్తద్విరోధిత్యేననైవఘటావస్థస్యనాస్తీతివ్యవహారహేతుః. నచతద్వ్యతిరిక్తోఘటాభావోనామకశ్చిదుపలభ్యతే. నచకల్ప్యతే-తావతైవాభావవ్యవహారోపపత్తే. తథాశబ్దాన్తరాచ్చపూర్వకాలేధర్మాన్తరయోగవీవావగమ్యతే. శబ్దాన్తరంచపూర్వోదాహృతం * సదేవసామ్యేదమగ్రాసీదిత్యాదికం-తత్రహి *కుతస్తుఖలుసోమ్యైవంస్యాదితిచ్చత్వమాక్షిప్య *సదేవసామ్యేదమగ్రాసీదితిస్థాపితం. * తద్దేదంతద్వ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాక్రియతేతిసుస్పష్టముక్తమ్. ...

ఇదానీంకార్యస్యకారణాదనన్యత్వేనిదర్శనద్వయంద్వాభ్యాంసూత్రాభ్యాందర్శయతి.

౧౯॥ సూ. +శ్రిః+ పటవచ్చ॥ శ్రిః+ యథాతన్తవపవవ్యతిషక్లవిశేషభాజః పటఇతినామరూపకార్యాన్తరాదికంభజస్తై- తద్వద్భివచ్ఛపి.

ద్రవ్యధర్మావిత్వ్యుక్తమితి)వ్యవహారయోగ్యతాసత్త్వం- విరోధివ్యవహారయోగ్యతాతద్వ్యవహారయోగ్యస్యాసత్త్వమిత్వ్యుక్తమి సృజ్యతే. *ధర్మాన్తరేణేత్యత్రాన్తరశబ్దస్యాధ్యమాహ (తత్రైతి)సత్త్వాసత్త్వయారాపేక్షికత్వముఖ్యేత్యాహ (ఇదంశబ్దనిర్దిష్టస్యేతి) (వాక్యశేషాదితి) *అసద్వాన్తరమగ్రాసీదిత్యత్ర. *తదాత్మానంస్వయంకురుతేతివాక్యశేషః. అస్మత్వాక్యశేషేషుప్రదేశేషునిర్వాహమాహ(తదైకాధ్యాదితి)(యుక్తైశ్చేతి)పిండత్వకపాలత్వావస్థయాస్సాధారణమాహ(తస్యైవతద్విరోధ్యవస్థాన్తరయోగోఘటోనాస్తీతివ్యవహారహేతురితి) ఏతద్వివృణోతి (తత్రైతి) (నచతద్వ్యతిరిక్తఇతి) అభావాన్తరవాదినాఽపూర్వాభావాభావోభావఇత్యభ్యుపగతః- అన్యథాఅనవస్థాప్రసక్తాత్. తద్వత్సర్వత్రాభావవ్యవహారస్యవిరోధ్యవస్థాన్తరేణైవాపసన్నత్వాన్తరత్వ్యతిరిక్తస్యకల్పనమిత్యర్థః. పిండత్వకపాలత్వేఘటస్య ప్రాకృప్యంసాభావా. ఘటత్వమేవపటాదన్యోన్యాభావః. కాలవిశేషవిషయదేశవిశేషత్వంసంస్కరాభావః- యథామధ్యాహ్నవిశేషితప్రాజ్ఞానత్వం. యద్వా - ఘటస్యాల్పత్వవిశేషితదేశాన్తరసంస్కర్షిత్వకపాలత్వేష్వన్యతమస్తద్దేశాపేక్షయాసంస్కరాభావః.....

ఉత్తరసూత్రద్వయకృత్యమాహ (ఇదానీమితి) నిదర్శనత్వేనవక్ష్యమాణస్యపటాదెరపివిప్రతిపన్నత్వాన్తరత్వప్రాప్తత్వముపపద్యతఇతిశక్త్యాప్యదాసార్థమిదానీమిత్వ్యుక్తం. పూర్వసూత్రైరనన్యత్వేనానితేనతీత్యర్థః. (నిదర్శనద్వయమితి) తాకికంవైదికమితినిదర్శనయోగ్యాభావః. బహునామకావధత్వేపికన్యబహుత్వావస్థత్వేచదృష్టాన్తర ఇతివాదిభావః.

౧౯॥ సూ. +శ్రిః+ పటవచ్చ॥ శ్రిః+ ఇదాబహునామకావధత్వేనాకికదృష్టాన్తరత్వః. వ్యతిషక్లః - మిథస్సంస్కరః. సమతన్తరబహుత్వాన్తరహేతేనపైకత్వద్వర్జనాత్ ద్రవ్యభేదాభావాచ్చఏకత్వేనద్రవ్యయగపద్భహుత్వైకత్వేనైతేఇతిభిన్నాభిన్నత్వమభ్యుపగతంస్యాత్. ఉచ్యతే- బహుభిన్నాభిన్నత్వాదివేకనిబద్ధనమిదంపరిచోదనం. నహిభిన్నాభిన్నశబ్దవాచ్యంసర్వంబూహ్యం-అపితుయత్రభావాభావవిరోధః-తదేవభిన్నాభిన్నత్వంబూహ్యం. తచ్చధర్మధర్మిణోర్ధ్వద్వయస్యవిమిథస్తాదాత్మ్యతదభావలక్షణం- యథాభావతిర్వ్యక్తిర్భవతి- సభవతిచేతి, యథాఖణ్డోముఖ్టోభవతి-సభవతిచేతి, సచైవంతస్తుపటేషుభావాభావవిరోధః - తస్తుభ్యుపలబ్ధాభిన్నవివాభ్యుపగతః- సతుభిన్నః. తన్తవశ్యమిహోభిన్నావివాభ్యుపగతాః- సత్సభిన్నాః. తేషాంచపటాదభిన్నత్వన్నామతస్యపరస్పరసంస్పృశ్యేభ్యుదైశ్చైవ సన్యత్వం- సచతేషామన్యోన్యాభేదః. యద్యభేదోనామవికన్యతవైస్తద్వస్తరాసతిరేకః-త్వద్విత్వీయతన్తస్యపటమ్ముప్రసక్తః,పరిమాణాధిక్యంచనస్యాత్, యదిసంస్కరవివాభేదః-నామ్నివివాదస్యాత్. యద్యేకత్వంసంస్కారేత్వత్వః-సాత్మాన్తా-పటత్వావస్థాప్రాప్తావేదైకత్వోత్పత్త్యభ్యుపగమాత్. తస్మాభేదాభేదాభ్యుపగమఇతిచేన్న - తస్యభేదప్రతిక్షేపకత్వాభావాత్. యథావిశిష్టేననునిశ్చేద్యక్యంసచిశేషణభేదప్రతిక్షేపకం - తద్వత్. కథంతత్తుల్యత్వం. ఉచ్యతే-తన్తమతన్తత్వస్యైవపటత్వస్యప్రత్యేకతన్తపరిసమాప్తత్వాభావాత్కృత్సత్తన్తమృతినాపటత్వేన తన్తపరికకార్యతాంభజస్తై. పృథగవస్థానదశాయాం కన్యచిదసంశభూతాపితన్తవఃపటత్వావస్థా

౨౦॥ సూ. ఋషిః యథాచ ప్రాణాదిః॥ ఋషిః యథాచ వాయురేక ఏవశరీరేవృత్తి విశేషంభజ మానఃప్రాణాపానాదినామరూపకార్యాస్తరాణిభజతే- తద్వద్భ్రష్టాకమేవవిచిత్రస్థిత్ర సరూపంజగద్భవ తీతిపరమకారణాత్పరస్తాద్భ్రష్టానోఽనన్యత్వంజగతస్సిద్ధమ్..... అ ఆరమ్భణాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౧॥ సూ. ఋషిః ఇతరవ్యపదేశాధికరణాదిదోషప్రసక్తిః॥ ఋషిః జగతోబ్రహ్మనన్యత్వంప్రతిపాదయద్భిః *తత్త్వమసి *అయమాత్మాబ్రహ్మత్యాదిభిర్జీవస్యాపి బ్రహ్మ నన్యత్వంవ్యపదిశ్యత ఇత్యుక్తం-తత్రైదంబోద్యతే-యదీతరస్య-జీవస్యబ్రహ్మభావోఽపీభిర్వాక్యైర్వ్యపదిశ్య తే- తదాబ్రహ్మణఃసార్వజ్ఞ్యసత్యసజ్జల్పత్వాదియైక్యస్యాత్మనోహితరూపజగదకరణమహితరూపజగత్కర

యాంసంఘాతావేక్షయాఽంశత్వంభజతే. అతస్తదగతాశ్చ సంస్థానవర్ణపరిమాణాదయఃపటస్య ప్రాదేశికవిశేషణాభివత్తి-గగనస్యదుస్తుభ్యాదిశబ్ద వత్-భేదకాకారేణినాంశభేదస్యప్రతిపత్తుంవస్తుంచాశక్యత్వాత్. అంశభేదోనామనిశేషణభేదః-అంశనవికత్వంచవిశేష్యత్వమితిభవతి. ఇయాన్విశేషః-కేచిత్ప్రాదేశికధర్మాయావచ్చివ్యభావినః-కేచిదయావచ్చివ్యభావినశ్చేతి. యతోనభినీ ప్రాదేశికవిశేషాఃకాదాచిత్తాః-అతఏవతత్రస్వాభావికాంశభేదవాదోపినిరస్తః. సనుగగనంఘటాద్యపాధిభిఃకాత్వైస్సగనసంబధ్యతేచేత్-గగనస్యాల్పత్వంఘటస్యవిభత్వంవాస్యాత్. గగనాంశభేదేన చేత్. సోఽంశభేదఃకిముపాధికృతః-తదానీంతస్యాపుష్పాభిఃకాత్వైస్సగన సంబధ్ధాయాగాదంశభేదేనసంబధ్ధార్థముపాధ్యస్తరావేక్షయా మనవస్థాస్యాత్. అతోఘటాదినంయైక్యగగనాంశభేదఃస్వాభావికఇత్యభ్యుపగ నవ్యుః. నైవం-గగనాదివ్యాపకపదార్థానాంతత్తత్త్వాత్తరహిషభ్యన్వితాత్వత్వాం శభేదానాం స్వాభావికత్వేపరమాణుపుష్పాత్మకత్వప్రసక్త్యాత్, ఊచితత్వప్రసక్త్యాత్, చ- గగనాదీనాంపరిణామవిశేషాఃక్షణికాః, ఊచితసంయోగాద య, శ్చ గగనాదిభిఃకింకాలానవచ్చినైస్సంబధ్యతే-ఉతకాలభేదావచ్చినైః. ఊహపాథయశ్చకింకాలానవచ్చినైస్సంబధ్యతే-ఉతావచ్చినైః. అద్యేగగనాదీనాం ఊహకాలవర్తిత్వం - పరిణామవిశేషసంయోగాదీనాం నిత్యత్వాదికంవాస్యాత్. ద్వితీయచఅవచ్చేదకోపాధీనాం పూర్వవదనవచ్చి స్సగగనాదినాసంబధ్ధాయాగేనవచ్చినైస్సంబధ్ధనిర్భ్యర్థమవచ్చేదకోపాధ్యస్తరావేక్షయాఽనవస్థాస్యాదితితత్పరిహారాయగగనాదేఃప్రతిక్షణభేదస్య స్వాభావికత్వముపగ నవ్యమితిగగనాదీనాంక్షణికత్వంస్యాత్. ఏవంబ్రహ్మపర్యవ్రాణాంవ్యాపకపదార్థానాంక్షణికత్వంపరమాణుపుష్పాత్మకత్వంస్యాత్. త్వయాచభిన్నాభిన్నత్వమభ్యుపగతం- అతోభిన్నాభిన్నస్వభావక్షణికపరమాణుపుష్పకారణకంజగదితి బ్రహ్మకారణవాదఃపరిత్యక్తస్యాత్. అతోగగనాదిమప్రదేశభేదబోపాధికోభ్యుపగ నవ్యుః. ఉపాధిశ్చనకృత్స్నాకాశేనసంబధ్యతే- పరిమితత్వాత్. నాపిస్వతోభిన్నాంతేన- స్వతోఽంశభేదేపూర్వోక్తదూషణస్యచ నరత్వాత్. నాపుష్పాభ్యస్తరభిన్నేన- తన్నైరపేక్ష్యేత్. తన్నైరపేక్ష్యంచోపాధిత్వాదేవ-స్వతస్తదాకారరహితేవస్తునితదాకారనిష్పాదనసమర్థోఽయమపాధిః. స్వతోసిద్ధుఃఖోద్యత్కన్యపాధిఃపాపాతుః - సహిసపూర్వమేవాత్మనిసహజమిభా న్నరయోగమపేక్షతే. అతఉపాధిఃకశ్చిత్కల్పాన్వికారకల్ప సేవహజతజ్ఞాతీయయోగంనాపేక్షతే. కించ- ఉపాధిసంబధ్ధివగగనస్యభేదః- అథా నైరదర్శనాత్, తావతాభేదవ్యవహారమ్భవ త్యథా నైరకల్పనాయోగా, శ్చ. ఉపాధిసంబధ్ధరూపాభేదశ్చస్వావచ్చేద్యవ స్త్వవచ్చేదేభేదా నైరనిరపేక్షః- భేదత్వాత్ - స్వతస్సిద్ధభేదవత్. సహిదేహత్వనోచ్చేదుస్వాశ్రయావచ్చేదేభేదా నైరమపేక్షతే. అతోనస్వతోనభినీభిన్నాంశత్వం. పటస్యాంశభేదేసత్యపిభావాభావవిరోధగర్భభిన్నాభిన్నత్వం నాస్తీతిద్యుతం, తత్రాంశభేదశ్చవిశేషణభేదపర్యవస్థుతిత్వక్తం, - అతోనిర్దోషస్య త్కార్యవాదః.

౨౦॥ సూ. ఋషిః యథాచ ప్రాణాదిః॥ ఋషిః ఏకస్య బహుత్వావస్థత్వేవైదికప్రప్తానోఽత్రప్రదర్శ్యతే. అధికరణార్థముపసంహరతి (ఇతితి) ఆరమ్భణాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౧॥ సూ. ఋషిః ఇతరవ్యపదేశాధికరణాదిదోషప్రసక్తిః॥ ఋషిః కింబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వంసమ్భవతి - ఉతనేతి. కింబ్రహ్మణోజగత్సృష్టితేహితాకరణాదిదోషప్రసక్త్యతే- నేతి. కింబ్రహ్మణః * తత్త్వమనీత్వాదిసామానాధికరణ్యావగతంతాదాత్మ్యైక్యలక్షణం- ఉతాత్మశరీరభావలక్షణమితి. కిమాత్మశరీరరూపతాదాత్మ్యఏవభేదక్రమసామజ్ఞాస్యం- ఉతైక్యలక్షణేపితి. యదాస్వరూపైక్యలక్షణతాదాత్మ్యపిభేదక్రమసామజ్ఞాస్యం- తదా * తత్త్వమస్మాదివాక్యానాంస్వరూపైక్యపరత్వేహితాకరణాదిదోషప్రసక్త్యాత్ బ్రహ్మకారణత్వాసమ్భవఇతిఫలం. యదాఅత్మశరీరభావఏవభేదక్రమసామజ్ఞాస్యం-తదా* తత్త్వమస్మాదివాక్యానాంశరీరాత్మభావపరతయాహితాకరణాదిదోషప్రసక్త్యాభావాత్ బ్రహ్మకారణత్వసమ్భవఇతినిష్ఠతి. అవా నైరసస్థిమాహ (జగతభిః) (సార్వజ్ఞ్యసత్యసజ్జల్పత్వాదియైక్యస్యేతి) హితానభిజ్ఞశ్చేత్ - అహితజగత్కారణ

ఋమిత్యాదయోదోషః ప్రసజ్యేరక. అథ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికానన్తదుఃఖాకరంచేదంజగత్ - నచేద్యశేస్వా
నర్థేస్వాధీనోబుద్ధిమాప్రవర్తతే. జీవాద్భ్రష్టాణోభేదవాదిన్యశ్శ్రుతయోజగద్భ్రష్టాణోరనన్యత్వంవదతాత్వ
యైవపరిత్యక్తాః - భేదేనత్యనన్యత్వాసిద్ధేః.— ఔపాధికభేదవిషయాభేదశ్రుతయః-స్వాభావికాభేదవిషయా
శ్చభేదశ్రుతయైతిచేత్. తత్రేదంవక్తవ్యం-స్వభావతఃస్వస్మాదభిన్నంజీవంకిమనుషహితంజగత్కారణంబ్ర
హ్మజానాతివా-నవా. నజానాతిచేత్-సర్వజ్ఞత్వహీనిః. జానాతిచేత్-స్వస్మాదభిన్నస్యజీవస్యదుఃఖంస్వదుః
ఖమిజానతోబ్రహ్మణోహితాకరణాహితకరణాదిదోషప్రసక్తిరనివార్యా.— జీవబ్రహ్మణోరజ్ఞానకృతో
భేదః-తద్విషయాభేదశ్రుతిరితిచేత్. తత్రాపిజీవాజ్ఞానమతేపూర్వోక్తావికల్పస్తత్ఫలంచతదవస్థం. బ్రహ్మజ్ఞా
నమతేస్వప్రకాశస్వరూపస్యబ్రహ్మణోజ్ఞానసాక్షిత్వంతత్రాత్రజగత్సృష్టిశ్చనసమ్భవతి- అజ్ఞానేనప్రకాశ
స్తిరోహితశ్చేత్ - తిరోధానస్యప్రకాశనివృత్తికరత్వేన ప్రకాశవైవ స్వరూపత్వాత్స్వరూప నివృత్తిరేవేతి
స్వరూపనాశాదిదోషసమాప్తంప్రాగేవోదీరితం. అత ఇదమసక్లతంబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వమ్.....

ఇతిప్రాప్తైభిర్యతే.

౨౨॥ సూ. శ్లో॥ అధికస్తభేదనిర్దేశాత్॥ శ్లో॥ తుశబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి. అథ్యాత్మికాదిదుః
ఖయోగార్హాత్ప్రత్యగాత్మనఃఅధికం-అథాన్తరభూతంబ్రహ్మ. కుతః. (భేదనిర్దేశాత్) ప్రత్యగాత్మనోహిభేదే
నన్దిశ్యలేపరంబ్రహ్మ *యతిత్వనిష్ఠనాత్మనోద్దరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరంయతిత్వానమద్దరో
యమయతిసతతల్లాన్తర్యామ్యమృతః *మృగగాత్మానంప్రేరితారంచమత్వాజుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి*స
కారణంకరణాధిపాధిపః *తయోరన్యఃపిష్టలంస్వాద్వత్తిలనశ్చన్యోఅభిచాకరీతి*జ్ఞాజ్ఞోద్వావజావీశశిశౌ
*ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్మరిష్వక్తః *ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వయాథః *అస్మాన్వాయాస్మజతేవిశ్వమేతత్ తస్మింశ్చ
న్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః *ప్రధానతేత్రజ్ఞవత్త్రిణేశః * నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామెకోబహూ
నాంయోఏదథాతికామా * యోవ్యక్తమన్తరేసంచరన్యస్యావ్యక్తం శరీరంయమవ్యక్తంనవేదయోక్షర
మన్తరేసంచరన్యస్యాక్షరం శరీరంయమక్షరం నవేదపషసర్వభూతాన్తరాత్మావహత పాష్పాదివ్యోదేవ
ఏకోనారాయణ ఇత్యాదిభిః.....

౨౩॥ సూ. శ్లో॥ అశ్వాదివచ్చతదనుపపత్తిః॥ శ్లో॥ అశ్వకాస్తలాప్తత్యణాదీనామత్యన్తహే
యానాంసతతవికారాస్పదానామచిద్విశేషాణాంనిరవద్యనిర్వికారనిఖిలహేయప్రత్యసీకకల్యాణైకతానస్వే
తరసమస్తవస్తువిలక్షణానన్తజ్ఞానానందైక స్వరూపనానావిధానన్తమహావిభూతిబ్రహ్మస్వరూపైక్యంయథానా
వపద్యతే-తథాచేతనస్యావ్యనన్తదుఃఖయోగార్హాస్యభిద్యోతకల్పస్య *అపహతపామైత్యాదివాక్యావగతసక
లహేయ ప్రత్యసీకానవధికాతిశయాసజ్ఞేయ కల్యాణగుణాకరబ్రహ్మభావానుపపత్తిః. సామానాధికరణ్యని
ర్దేశః *యస్యాత్మాశరీరమిత్యాదిశ్రుతేర్జీవస్యబ్రహ్మశరీరత్వాద్భ్రష్టాణోజీవశరీరతయాతదాత్మత్వేనావస్థి
తేర్జీవప్రకార బ్రహ్మప్రతిపాదనపరశ్చైతదవిరోధీ, ప్రత్యుతైతస్యార్థస్యోపపాదక, శ్చేతి *అవస్థితేరితికాశ

త్వముపపద్యతే. తన్న-సర్వజ్ఞత్వాత్. హితజ్ఞాస్యాపిసత్యసజ్జత్వాభావాదహితజగత్కారణత్వమిదనవాచ్యం-సత్యసజ్జత్వాదితిభావః. భేదశ్రు
తినిర్దీపవిలక్షణత్వప్రతిపాదనాన్నదోషైతివదన్తంసిద్ధాన్తమాశ్చ్యూహ (జీవాద్భ్రష్టాణి) - భాస్కరమతమనూద్యహషయతి (ఔపాధికేతి)
(అహితకరణాదితి) అదిశబ్దసముఖదుఃఖభోక్తృత్వంవివక్షితం.— బ్రహ్మజ్ఞానవాదినోఽస్మిన్ననికరణేనప్రకాశత్వమాహ (జీవబ్రహ్మణోరితి)...

౨౪॥ సూ. శ్లో॥ అధికస్తభేదనిర్దేశాత్॥ శ్లో॥ (దుఃఖయోగార్హాదితి) అత్రాన్వశబ్దోముక్తవ్యాప్తతిచరః.....

ఏవంశ్రుతిదర్శితా - అథశ్రుత్యధావతిరుచ్యతే.

౨౫॥ సూ. శ్లో॥ అశ్వాదివచ్చతదనుపపత్తిః॥ శ్లో॥ చిదచిద్వాచకశబ్దేస్సామానాధికరణ్యేతుల్యేషియాథాబ్రహ్మణోజడస్యచస్వరూ
పైక్యాసమ్భవాత్ వ్యాప్తతిరభ్యుతేతాబ్రహ్మజ్ఞానవాదినా- తథాచేతనస్యాపీత్యభిప్రాయేణాహ (అశ్వకాష్టాతి) తస్మిజీవసామానాధికరణ్యంకథమి
త్యత్రాహ (సామానాధికరణ్యేతి) *అవస్థితేరితి కాశకృత్సృతిమాత్రమేతదధికరణశేషమితిభిప్రాయేణాహ (అవస్థితేరితి) అదిశబ్దేన *నతుద్య

కృత్సత్తాత్పరసకృదుపపాదితం. అతస్సర్వావస్థంబ్రహ్మచిదవిద్యస్తు శరీరమితిసూక్ష్మచిదవిద్యస్తు శరీరం బ్రహ్మకారణం - తదేవబ్రహ్మస్థూలచిదవిద్యస్తుశరీరంజగదాభ్యంకార్యమితి జగద్బ్రహ్మణోసామానాధికరణ్యోపపత్తిః, జగతో బ్రహ్మకార్యత్వం, బ్రహ్మణోఽనన్యత్వం, అచిద్యస్తునోజీవస్యచ బ్రహ్మణశ్చపరిణామిత్వదుఃఖత్వకల్యాణగుణాకరత్వస్యభావానఙ్కర, స్సర్వశ్రుత్యవిరోధ, శ్చభవతి. *సదేవసోమ్యేదమగ్రాసేదేకమేవేత్యవిభాగావస్థాయా మప్యచిద్యుక్తజీవస్యబ్రహ్మశరీరతయాసూక్ష్మరూపేణావస్థానమవశ్యాభ్యుపగస్తవ్యం- *వైషమ్యైర్ద్వైత్యేనసాపేక్షత్వాత్ * నకర్తృవిభాగాదితినానాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యపలభ్యతేచేతిసూత్రద్వయోదితత్వాత్తదానీమపిసూక్ష్మరూపేణావస్థానస్య. అవిభాగస్తునామరూపవిభాగాభావాదుపపద్యతే. అతో బ్రహ్మకారణత్వంసంఘవత్తేవ. - - - - - యేషునగస్త్యైవజీవస్యావిద్యావియుక్తావస్థామభిప్రేత్యేమంభేదంవర్ణయన్తి- తేషామిదంసర్వమసృజతంస్యాత్ - నహితదవస్థస్యసర్వజ్ఞత్వంసర్వేశ్వరత్వంసమస్తకారణత్వంసర్వాత్మత్వం సర్వనియంతృత్వమిత్యాదీనిసన్తి. అనేనైవరూపేణహ్యభిః శ్రుతిభిః ప్రత్యగాత్మనోభేదఃప్రతిపాద్యతే. తస్యసర్వస్యావిద్యాపరికల్పితత్వాత్. తత్సర్వంహ్యవిద్యాపరికల్పితంత్వన్తతే. నచావిద్యాపరికల్పితస్యావిద్యావస్థాయాంశుక్తికారజతాదిభేదవత్పరస్పరభేదోత్రసూత్రకారణ*అధికస్తభేదనిగ్దేశాదిత్యాదిమప్రతిపాద్యతే - బ్రహ్మజ్ఞానాకర్తవ్యేతిజ్ఞానస్యతయాప్రకృతస్యబ్రహ్మణోజగజ్జన్మాదికారణస్యవేదాస్తవేద్యత్వం, తస్యచస్త్రుతిన్యాయవిరోధపరిహార, శ్చక్రియతే. - - - - -

స్తోత్రభావాత్ *ఉభయేషామిభేదేనైవమధీయతఇత్యాదికంవివక్షితం. *ఉభయేషీత్యాదిసూత్రంభేదజ్ఞాననాగ్ధమపిఘటకవాక్యవిషయం. ఇథంనేతనసామానాధికరణ్యనిర్వాహకత్వం- చిదచిదాత్మకజగత్సామానాధికరణ్యనిర్వాహకమాహ (అతస్సర్వేతి) కారణావస్థాయామేకత్వావధారణాత్ చిదచిచ్ఛరీరకత్వానావేనగుణవీచ్యవ్యవస్థానోపపద్యతఇత్యత్రాహ (సదేవేతి)అవిభాగకథమిత్యత్రాహ(అవిభాగ స్వీతి) - అనయోన్మాత్రయోపరోక్తమర్థంనూచయతి (యేషునగితి) జీవాదవిద్యావియుక్తస్యబ్రహ్మణఃకింభేదఉచ్యతే-ఉతావిద్యాసంస్పృష్టస్యేశ్వరస్యేతివికల్పమధిప్రేత్యప్రథమంపక్షంనూచయతి(తేషామితి)తతఃకిమిత్త్యత్రాహ(అనేనైవేతి)తేషాంతదానీమభావకథమిత్యత్రాహ(తత్సర్వమితి)తస్యసర్వస్యావిద్యాపరికల్పితత్వాదితాతేఅసృజతంస్యాదితిపూర్వేణాన్వయః. తత్సర్వంహ్యవిద్యాపరికల్పితంత్వన్తతేఇతిచహతోన్తి. అవిద్యాపరికల్పితస్యేశ్వరస్యభేదఉచ్యతఇతిపక్షంనూచయతి(నచావిద్యేతి)కల్పితభేదోనప్రతిపాద్యతే-అకల్పితజీవస్వరూపజ్ఞానస్యప్రకృతత్వాదిత్యర్థః. వేదాస్తవేద్యత్వమితిసమన్వయాధ్యాయార్థః. స్మృతిన్యామివిరోధపరిహరణిద్విత్వియాధ్యాయార్థః. కించ- *తత్త్వమస్మాదివాక్యార్థప్రతిబోధనాత్ప్రాగీశ్వరస్యభేదేనప్రతిపద్యమానస్యమిద్యాభ్యుదైర్దీవగతదోష్టైరాత్మనోలేపాభావంపశ్యలేఉదాసీనవృత్తైస్తాకరణాద్యప్రసక్తిః- వికల్పజ్ఞానోదయాత్పశ్చజ్ఞాత్ప్రేక్ష్యత్వందుఃఖాదిభోక్తృత్వంచనాస్థినిసహితకరణాదిప్రసక్తిరితచపతైరుచ్యతే. తదయంక్రం- వక్తృణాంస్వవాక్యవిషయాదధికవిషయజ్ఞానవత్త్వాత్ సమప్రకాస్తయోనిభూతస్యేశ్వరస్యబ్రహ్మణశ్చైర్భ్యోప్యధికవిషయజ్ఞానతయాసర్వజ్ఞత్వంహి *తాన్త్రయోనిత్వాత్ ఇత్యత్రపరైస్సమర్థితం-అతశ్చాస్త్రాగ్రపక్షాకాధానిజ్ఞస్యేశ్వరస్య *తత్త్వమస్మాదివాక్యార్థానవబోధాద్భేదేనప్రతిపతైరహితకరణాదిదోషపరిహారోఽనుపపన్నః. *అహమాత్మాగుడాకేశసర్వభూతాశయస్థితః! *తేత్రజ్ఞంచామిహాంవిధీత్యర్జునాదీనాంతత్త్వముపదిశతఈశ్వరస్యైక్యజ్ఞానాభావోఽనుపపన్నః. వికల్పజ్ఞానేజాతేనతిస్త్వత్వభోక్తృత్వాద్యభావాదహితకరణాద్యప్రసక్తిస్థాయితా - గీతోపదేశాత్పశ్చాదవీశ్వరేణసంసారస్యప్రవర్తమానత్వాత్. నచవాచ్యమిదానీంసంసారప్రవృత్తిర్వైశ్వరస్యాధీనా- కిన్తుచక్రభ్రమణవద్వాసనయాఽనువర్తతే. *అహంసర్వస్యప్రభవోమతస్సర్వంప్రవర్తతే *తానహంద్విషతః ప్రారాధ్యంసారేషుసారాధమాకాగ్రీపామ్యజస్రమశుభానాసురిష్యేవయోనిమితిసంసారప్రవర్తనస్యస్వేచ్ఛాధీనత్వాభిధానాత్, *మత్ప్రసాదాత్తరిష్యసీతిభవిష్యతేసంసారతరణస్యస్త్వప్రసాదాధీనత్వాభిధానాచ్చ. సహచక్రభ్రమనివృత్తైఃపూర్వవేగోపరమనిబన్ధనాయాఃపురుషవిశేషప్రసాదామేక్షత్వం. బాధితానువృత్తిశ్చఅనుపపన్నే త్యుక్తం. కించ- వాసనాధీనాసంసారానువృత్తికిమవధిమతి-ఉతావధిమధురా. ప్రథమే *అనాదిర్భగవాన్కాలానాన్తోస్యద్విజుదిద్యతే! అత్యుచ్చిన్నాస్త్రవైద్యతేనగర్భిత్యస్తసంయమాఇతిశాస్త్రవిరోధః. ద్విత్వియేవాక్యార్థజ్ఞానవైయర్థ్యప్రసక్తిఃవాక్యార్థజ్ఞానోదయేపిబన్ధభ్రమానువృత్తిరవసానాభావాత్, అగామినాంస్వగ్గరకాదిసర్గాణామీశ్వరసంజ్ఞాధీనత్వాదహితకరణదోషస్వరూపారత్వాత్. స్వప్నప్రకృత్యావానాంవైచిత్ర్యవజ్జీవప్రాజ్ఞపుణ్యక్షోపపత్తిరిదోషపరిహరణానుపపన్నః - స్వప్నప్రజ్ఞాపురుషస్యస్వాప్నపురుషానరస్యచపరస్పరైక్యజ్ఞానాభావాత్ పరస్పరదుఃఖాపాదసంసారహితకరణదోషావహం. స్వప్నేనర్వ్యాహుదిధిఃపిద్యమానస్యపరవశతయాస్వాహితకరణంసంసారో - వికల్పజ్ఞానవతఃస్వతస్త్వేనైశ్వరస్యసరకాదిసర్గ సాహితకరణాదిప్రసక్తోదయపరిహరః. - - - - - పుణ్యపాపాణత్వాద్యవిశేషేషివజ్రవైదుర్యమార్యకాన్తాదీనైచిత్ర్యవ, దేకస్త్రిన్మివృక్షేచక్రపుష్పఫలాదివ, చ్చబ్రహ్మసస్యత్వేపిజీవప్రాజ్ఞపుణ్యక్షప్రతిపాదకం * ఆశ్వాదివదితిసూత్రమితరైర్వాక్యభ్యంతంసర్వైరపి. తదయంక్రం- ఈశ్వరస్యమృషాపరమార్థతోవాసార్వజ్ఞస్యస్వకృతస్యసర్వాభ్యుపగతత్వాత్. సావనస్యతయాఽస్త్వంజానతఈశ్వరస్య

*అపీతాతద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞసం * నతుదృష్టాస్తభావాదితినూత్రద్వయమేతదధికరణసిద్ధమనువదతి. తత్ర
హివిలక్షణయోఃకార్యకారణభావసమ్భవమవాధికరణార్థః*అసదితిచెన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాదితచపూర్వా
ధికరణస్థమనువదతి. ఇతరవ్యపదేశాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౮॥ సూ.

ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచెన్నక్షీరవద్ధి॥

పరస్యబ్రహ్మణస్సర్వజ్ఞస్యసత్యసజ్జుల్యస్యస్థూలసూత్రైవస్థస్సర్వచేతనాచేతనవస్తుశరీరతయాసర్వ
ప్రకారత్వేనసర్వాత్మత్వంసకలేతరవిలక్షణత్వంచావిరుద్ధమితిస్థాపితం - ఇదానీంసత్యసజ్జుల్యస్యపరస్యబ్ర
హ్మణస్సజ్జుల్యమాత్రేణవిచిత్రజగత్సృష్టియోగోనవిరుద్ధమితిస్థాప్యతే. ననుచపరిమితశక్తీనాంకారకకలాపోప
సంహారసాపేక్షత్వదర్శనేనసర్వశక్తైర్బ్రహ్మణఃకారకకలాపానుపసంహారేణజగత్కారణత్వవిరోధఃకథమాశ
జ్యతే. ఉచ్యతే- లూకతతత్తత్కార్యజననశక్తియై క్తస్యాపితత్వదుపకరణాపేక్షిత్యదర్శనాత్సర్వశక్తియై క్త
స్యపరస్య బ్రహ్మణోపితత్వదుపకరణవిరహిణఃసృష్టృత్వంనోపపద్యతఇతి కస్య చిన్నస్తథియశ్చక్షాణాయత ఇతి
సానిరాక్రియతే. ఘటపటాది కారణభూతానాంకులాలకువిదాదీనాం తజ్జననసామర్థ్యేసత్యపికాని చిదుపకర
ణాన్యుపసంహృత్యైవజనయిత్వత్వందృశ్యతే. తజ్జననాశక్తాఃకారకకలాపోపసంహారేవిజనయితుంసశక్తునన్తి-
శక్తాః పునఃకారకకలాపోపసంహారేజనయన్తీత్యేతావానేవవిశేషః. బ్రహ్మణోపి సర్వశక్తాః సర్వస్యజనయ
త్వత్వం తదుపకరణానామనుపసంహారేనోపపద్యతే, ప్రాకృప్తేశ్చాసహాయత్వం * సచేవసోమ్యేదమగ్ర

సరకస్రప్తిపాచకరణతత్ఫలప్రదానాదిషు స్వాహితకరణప్రసక్తసానివార్యత్వాత్. ఆహితకరణస్యదోషత్వంహిఖలభోక్తుః స్వాసన్యత్వజ్ఞాననిబద్ధనం.
సత్వవైచిత్ర్యకృతం- పాచిపాచయశ్చోత్తాదీనామాకారవైచిత్ర్యేసత్యపిన్వషైవాప్రబోధేవాదుఃఖితమాత్మాసంస్థానస్యత్వేన జానతోదుఃఖం
సాదృశ్యుర్వ్యతశ్చేరసస్యస్వహస్తాదిచ్ఛేదసంహితకరణమేవభవతి. ననుస్వశరీరగతత్వేనదుఃఖంజానతతశ్చర్వరస్యాపిస్వాహితకరణంస్యాత్. స-శ
రీరగతత్వేన దుఃఖజ్ఞానస్యకృచిదప్యపురుషార్థత్వదర్శనాభావాత్. అత్యంతమిదుఃఖంజీవానాం - సశరీరగతం. స్వశరీరగతత్వేనచ్ఛేదసభేదనదహనా
దికంజానరస్యాత్మనిదుఃఖదర్శనాత్ శరీరభూతజగత్సంహారాదివ్యాపారపరమాత్మస్యాహితకరణంస్యాత్. వైవం- భేదనాచ్ఛేదఃఖపేతుతాయాశ
రీరమాత్రాస్వయప్రయ క్తత్వాభావాత్. స్వశక్త్యభోగాధశరీరప్రతికూలత్వంహిచ్ఛేదనాదీనాం దుఃఖావహత్వేప్రయోజకం. ఏవం కర్మారణ్యేనక
ర్మవశ్యేనవావస్తునానస్యత్వంజానతతశ్చర్వరసర్వశక్తేఃస్వాహితకరణాదిదోష. ప్రసక్తోహ్యపరేషాంసర్వేషామవర్జనీయః. మృషావాదినస్తుచేశ్వర
త్వంతదనుబద్ధగుణజాతంచావిద్యాకల్పితమివదతః *సతశ్చోస్యజగతోనిత్యమేవనానోహేతుర్విద్యతతశ్చనాయ *పరాస్యశక్తిర్విచిత్రైవశ్చనాయతే
స్వాభావీజ్ఞానబలక్రియావైత్యాదిక్రూతివిరోధోహ్యధికఇతివైషమ్యం. — వైలక్షణ్యం *అపీతాచిత్వాదినానధికరణాన్తరోక్తమిత్యత్రాహ (అ
పీతాచిత్వాది) స*అపీతాచిత్వాదిసూత్రద్వయంత్రసజ్జతం- అపీతాచిత్వాదిసూత్రమస్మిన్నధికరణేపూర్వపక్షసూత్రేణసజ్జతం- తథాపహరణ
త్రంచసేధాన్తసూత్రేణసజ్జతం. *అపీతాచిత్వాదిసూత్రద్వయేబ్రహ్మణ్యచిన్తతోపశక్తాపరిహారఃకృతః - *ఇతరవ్యపదేశాదిత్వాదాచిన్తతోపశ
క్తాపరిహరః. ఏవంవిలక్షణత్వేనిధేసామాధికరణ్యనిర్వాహార్థం * అవస్థితేరితాశక్తత్వఇతిసూత్రమిత్రైవసజ్జతం. ఏవంసూత్రత్రయమేతదిక
రణశేషమిత్యర్థః. అధికరణసిద్ధమనువదతి- తస్యశేషత్వేనవదతిత్వర్థః. తస్యాధికరణస్యాంశుధానప్రతిపాద్యశ్చేత-తత్రకోగ్ధఃప్రతిపాద్యతఇత్యత్రా
హ (తత్రహితి) తత్రాసత్కార్యవాదనిరాకరణందృశ్యతఇతివిలక్షణయోఃకార్యకారణభావసంభవమివకథంప్రతిపాద్యతఇత్యత్రాహ (అసదితిచె
దితి) ప్రసక్తాదాకర్మణాధికరణార్థానువాదస్తస్మిన్నధికరణే. అభేదశ్చత్వవిరోధేనభేదశ్చతీనాంముఖ్యార్థప్రతిపాదనమిత్రైవక్రియరత్వత్వర్థః...
ఇతరవ్యపదేశాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౮॥ సూ.

ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచెన్నక్షీరవద్ధి॥ అనాచరసజ్జతిమాహ (పరస్మైతి) సత్యసజ్జుల్యత్వాదిభిర్వై
లక్షణ్యంప్రతిపాదితం-తత్రసజ్జుల్యమాత్రపరికరత్వమనుపపన్నమితిసత్యసత్యసజ్జుల్యత్వస్యసజ్జుచితవృత్తిత్వశబ్దాత్థానాత్ సజ్జతిత్వర్థః. స
ర్వాత్మత్వం - సర్వభావఇత్యర్థః. కింబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వంసమ్భవతి - నేతి. కిం కార్యజననసమర్థస్యకార్యజనకత్వం నియమేనసహకార్యస్త
రాపేక్షం - ఉతనేతివిచారః. యదా అపేక్షేనియమః - తదా సహకారీహాస్యస్యకారణత్వాసమ్భవః. యదా ససహకార్యపేక్షేనియమః - తదా
కారణత్వసమ్భవఇతిసిద్ధం. పూర్వపక్షోత్థానమాషీపతి (ననుచేతి) సర్వశక్తైరుపకరణవిరహఃకారణత్వవిరోధీతిశజ్జేవనజాయతే- సర్వశక్తిత్వాది
లిహోదితం. ఉపకరణసాపేక్షత్వనిరపేక్షత్వరూపంసశక్తాశక్తయోర్వైషమ్యం - శక్తఃపరికరసంపత్కారోతి- అశక్తస్తుపరికరసంపత్కారోతి సకరాతితి
తయోర్వైషమ్యం- తస్మాద్బ్రహ్మణస్సజ్జుల్యమాత్రపరికరత్వమయై క్తమిత్యనుత్థానచోద్యపరిహరంసజ్జిహేణాహ (ఉచ్యతఇత్యాదినా) ఇమమ
గ్ధంవివృణ్వత్-పూర్వపక్షమాహ (ఘటపటాదితి) తతఃకిమిత్యత్రాహ (ప్రాకృప్తేశ్చేతి) సూత్రేచోద్యభిజ్ఞోవ్యాఖ్యాతః.

ఆసీత్ * ఏకోహవైనారాయణఆసీదిత్యాదిషుప్రతీయతే, - అతస్సృష్టృత్వంనోపపద్యత ఇత్యేవంప్రాప్తం. తదిదమాశజు-తే (ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేదితి)

పరిహరతి (నక్షీరవద్ధీతి) నసర్వేషాంకార్యజననశక్తానాముపసంహారసాపేక్షత్వమస్తి - యథాక్షీరజలా దేర్షధిహిమజననశక్తస్యతజ్జననే- ఏవంబ్రహ్మణోపిస్వయమేవసర్వజననశక్తైస్సర్వస్యజనయితృత్వముపపద్యతే. హీతిప్రసిద్ధసన్నిదైశశ్చోద్యస్య మద్వతాఖ్యాసనాయ. క్షీరాదిష్వాతఞ్చనాద్యపేక్షానదధ్యాదిభావాయ- అపితువైఘ్ర్యార్థంరసవిశేషార్థంచ.

౨౫॥ సూ. *శ్లో॥ దేవాదివదపిలోకే॥ యథా దేవాదయఃస్వేస్వేలోకేసజుల్పమా ప్రణస్వాపేక్షితానిసృజతి- తథాసౌపురుషోత్తమఃకృత్సంజగత్సంకల్పమాప్రణస్యజతి. దేవాదీనాం వేదావగతశక్తీనాం దృష్టాంతతయోపాదానం - బ్రహ్మణోవేదావగతశక్తైఃసుఖగ్రహణాయేతి ప్రతిపత్తవ్యం. ఉపసంహారదర్శనాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౬॥ సూ. *శ్లో॥ కృత్సంప్రసక్తిరిరవయవత్వశబ్దకోపోవా॥ యథా దేవాదయఃస్వేస్వేలోకేసజుల్పమా ప్రణస్వాపేక్షితానిసృజతి- తథాసౌపురుషోత్తమఃకృత్సంజగత్సంకల్పమాప్రణస్యజతి. దేవాదీనాం వేదావగతశక్తీనాం దృష్టాంతతయోపాదానం - బ్రహ్మణోవేదావగతశక్తైఃసుఖగ్రహణాయేతి ప్రతిపత్తవ్యం. ఉపసంహారదర్శనాధికరణంసమాప్తమ్.

పరిహరతి (నక్షీరవద్ధీతి) జలంస్వయమేవమామరూపేణపరిణమతి- రవికిరణాస్తతచత్సగ్రమాప్రహేతవఇతిభావః. క్షీరసృతఞ్చనా ద్వాతావైఘ్ర్యార్థంరసవిశేషార్థం.

అభవైదికంబృహస్పతిమాహ.

౨౭॥ సూ. *శ్లో॥ దేవాదివదపిలోకే॥ దృష్టాంతతయోపాదానం - బ్రహ్మణోవేదావగతశక్తైఃసుఖగ్రహణాయేతి ప్రతిపత్తవ్యం. ఉపసంహారదర్శనాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౮॥ సూ. *శ్లో॥ కృత్సంప్రసక్తిరిరవయవత్వశబ్దకోపోవా॥ దృష్టాంతతయోపాదానం - బ్రహ్మణోవేదావగతశక్తైఃసుఖగ్రహణాయేతి ప్రతిపత్తవ్యం. ఉపసంహారదర్శనాధికరణంసమాప్తమ్.

అభవిదంశఃత్రైత్రజ్జవిభాగవిభక్తిః, అవిదంశశ్చాకాశాదివిభాగవిభక్తిః, ఇత్యుచ్యతే-తదా *సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీత్ ఏకమేవాద్వితీయం- బ్రహ్మైకమేవ-ఆత్మైకమేవైత్యేవమాదయః కారణభూతస్య బ్రహ్మణోనిరవయవత్వవాదిశబ్దాఃకుప్యేయః- బాధితాభవేయః. యద్యపిసూక్ష్మవిదచిద్వస్తుశరీరంబ్రహ్మకారణం- స్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరంబ్రహ్మకార్యమిత్యభ్యుపగమ్యతే - తథాపిశరీర్యంశస్యాపికార్యత్వాభ్యుపగమాదుక్తదోషోదుర్వారః. తస్యనిరవయవస్యబహుభవనంచనోపపద్యతే, కార్యత్వానుపయుక్తాంశస్థితిశ్చనోపపద్యతే, - తస్మాదసమష్టసమివాభాతి - అతోబ్రహ్మకారణత్వంచోపపద్యతే.

ఇత్యాక్షిప్తేసమాధతై.

౨౭॥ సూ. *శ్లో॥ శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్ ॥ శ్లో॥ తుశబ్ద ఉక్తదోషంవ్యావర్తయతి. నైవ సామజ్ఞాన్యం. కుతః. (శ్రుతైః) శ్రుతిస్తావన్నిరవయవత్వంబ్రహ్మణ, స్తోవీచిత్రసర్గం, చాహ. శ్రౌతే ౭ థైయాధా శ్రుతిప్రతిపత్తవ్యమిత్యర్థః. నను చ శ్రుతిరపి అగ్నినాసిద్ధేదితివత్పరస్పరాన్వయాద్యోగ్యమర్థం ప్రతిపాదయితుంసమర్థా. అతః (శబ్దమూలత్వాదితి) శబ్దైకప్రమాణకత్వేనసకరేతరవస్తువిసజాతీయత్వాదస్యాన్వయవిచిత్రశక్తియోగోపవిరుద్ధ్యత్యతిసామాన్యతోద్భవంసాధనందూషణంవా ౭ర్హతిబ్రహ్మ.

౨౮॥ సూ. *శ్లో॥ అత్తనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి॥ శ్లో॥ కించ- ఏవం-వస్తువైరసంబద్ధినోధర్మస్యవస్తువైరచారోపణేసతి - అచేతనేఘటాదౌదృష్టాధర్మాస్తద్విసజాతీయేచేతనేనిత్యే ఆత్మన్యపిప్రసజ్యతై. తదప్రసక్తిశ్చభావస్వభావవైచిత్ర్యాదిత్యాహ (విచిత్రాశ్చహితి) యథాగ్నిజలాదీనామన్యోన్యవిసజాతీయానామాన్యోన్యవిశక్తయశ్చవిసజాతీయాదృశ్యతై - తద్వల్లొకదృష్టవిసజాతీయేపరేబ్రహ్మణితత్రత్రాదృష్టాస్సహస్రశశక్తయస్సస్థితినికించిదనుపపన్నం. యథోక్తంభగవతాపరాశరేణ * నిర్గుణస్యాప్రమేయస్య శుద్ధస్యాప్యమలాత్మనః । కథంసగ్గాదికర్తృత్వంబ్రహ్మణోభ్యుపగమ్యతేఇతిసామాన్యదృష్ట్యాపరిచోద్య *శక్తయస్సర్వభావానామచిత్త్యజ్ఞానగోచరాః। యతోతో బ్రహ్మణస్తాస్తుసగ్గాద్యాభావశక్తయః । భవంతి తపతాం శ్రేష్ఠపావకస్యయథోష్ఠతేతి. శ్రుతిశ్చ *కింస్విద్వనంకడసవృక్షఆసీద్యతోద్యావావృథివీనిష్ఠతతుః। మనీషిణోమనసాస్యచ్చతేదుతద్యదధ్యతీష్ఠచ్చువనానిధారయన్। బ్రహ్మవనంబ్రహ్మసవృక్షఆసీద్యతోద్యావావృథివీనిష్ఠతతుః। మనీషిణోమనసావిబ్రవీమివోబ్రహ్మధ్యతిష్ఠచ్చువనానిధారయన్। సామాన్యతోద్భవంచోద్యంసర్వవస్తువిలక్షణేపరేబ్రహ్మణినావతరలీత్యర్థః.

సమహారశబ్దతే (అథేతి) సౌత్రంపదమాఖ్యాతరూపేణవర్ణయతి (కుప్యేయితి) ముఖ్యాధ్యాయోగాద్వాచపప్తే (బాధితాభవేయితి) బాధసహారకోపశబ్దేనబాధఉపచరిత్యతిభావః. (యద్యపితి) ఏకశరీరేశరీర్యంశావసమాప్రతినివాన్యప్రస్యాదిత్యర్థః.

౨౯॥ సూ. *శ్లో॥ శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్ ॥ శ్లో॥ *శ్రుతే స్థితినిమాత్రఖండంవ్యావర్తయే (మశబ్దైకత్వాదినా) ఖణ్డానరంశచ్ఛయః ౭వతారయతి (సమచేతి) (శబ్దమూలత్వాదితి) అగ్నినాసిద్ధేదిత్యాదిమనేచసాధనతానర్హత్వంధర్మిణః ప్రత్యక్షసిద్ధం-అతోసతదర్శత్వంచాక్యం ప్రతిపాదయతి. ప్రమాణాన్తరాగోచరస్యకుధర్మిణా విలక్షణత్వంకాస్త్రేణప్రతిపన్నమితి విలక్షణధర్మిణోవిలక్షణధర్మయోగోపవిరుద్ధత్యర్థః. (సామాన్యతోద్భవమితి) లోకేద్రవ్యత్వాదగ్నిరసుష్ణజైవదేవకేచిదాకారేణయస్యకస్యచిత్వాహచర్యమాత్రదర్శనేనతత్త్వామాన్యోన్యత్వాధనంబహుళంవాక్రియతే- సతదర్శనీత్యర్థః.

౩౦॥ సూ. *శ్లో॥ అత్తనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి॥ శ్లో॥ తదప్రసక్తిశ్చైత్యభావారేణవ్యాఖ్యాతం. ఉక్తస్ఫుటీకరణాయాహ (యథోక్తమితి) పురాణవచనస్యస్ఫుటార్థత్వాత్ పూర్వోపాదానం. వచనద్వయమధ్యగతస్యపరిచోద్యేతిపదస్యయథోక్తమితిపూర్వజాన్వయః. పురాణశ్రుతివచనయోరర్థమాహ (సామాన్యత్యతి).

ఇతశ్చ.

౨౯॥ సూ. శ్లో॥ స్వపక్షదోషాచ్చ॥ శ్లో॥ స్వపక్షే-ప్రధానాదికారణవాదేలోకికవస్తువిస
జాతీయత్వాభావేనప్రధానాదేః లోకదృష్టాదోషస్తత్రభవేయరితినకలేతరవిలక్షణంబ్రహ్మవకారణమభ్యు
పగస్తవ్యం. ప్రధానంచనిరవయవం - తస్యనిరవయవస్యకథమివమహదాదివిచిత్రజగదారమ్భుడవవ్యతే. స
త్త్వరజస్తమితితస్యవయవావిద్యస్తతిచేత్ - తత్రేదంవివేచనీయం. కిం సత్త్వరజస్తమసాంసమూహాః
ప్రధానం-ఉతసత్త్వరజస్తమోభిరారబ్ధంప్రధానం. అనస్తరేకత్వేప్రధానంకారణమితిస్వాభ్యుపగమవిరోధః,
స్వాభ్యుపేతసత్త్వవిరోధ, శ్చ - తేషామపినిరవయవానాంకార్యారమ్భవిరోధ, శ్చ. సమూహవత్తేచతేషాం
నిరవయవత్వేనప్రదేశభేదమనపేక్ష్య సంయుజ్యమానానాంసంస్థాలవ్యవస్థాకత్వసిద్ధిః. పరమాణుకారణ
వాదేపితదైవనిరంశానిష్ప్రదేశభేదమనపేక్ష్యపరస్పరసంయుజ్యమానాలపిసంస్థాలకార్య
రమ్భాయప్రభవేయః.

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్॥ శ్లో॥ సకలేతరవస్తువిసజాతీయాపరాదేవతా
సర్వశక్త్యుపేతాచ- తథేవపరాదేవతాందర్శయన్తిహిశ్రుతయః *పరాస్యశక్తిర్విచిత్రవస్త్త్రాయతే స్వా
భావికీజ్ఞానబలక్రియాచ. తథా *అపహతపాప్తావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోపిపాసఇతి సకలేతరవిస
జాతీయతాంపరస్యాదేవతాయాఃప్రతిపాద్య *సత్యకామస్సత్యసజ్జల్పఇతిసర్వశక్తియోగం ప్రతిపాదయ
న్తి, తథా *మనోమయఃప్రాణశరీరోభావాపస్సత్యసజ్జల్పఆకాశాత్సర్వకర్తాసర్వకామస్సర్వగత్తస్స
ర్వరసఃసర్వమిదమభ్యాత్రివాక్యనాదరఇతి, చ.

౩౧॥ సూ. శ్లో॥ వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తం॥ శ్లో॥ యద్యప్యేకమేవబ్రహ్మసకలేతరవిల
క్షణంసర్వశక్తి- తథాపి * నతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతఇతి కరణవిరహేణస్తస్యనకార్యారమ్భస్సమ్భవతీతి
చేత్. తత్రోత్తరం *శబ్దమూలత్వాత్ *విచిత్రాశ్చహీత్యుక్తం. శబ్దైకప్రమాణకంసకలేతరవిలక్షణంత
త్కరణవిరహేణాపితస్తత్కార్యసమర్థమిత్యర్థః. తథాచశ్రుతిః *వశ్యత్యచతుస్సశృణోత్యకర్ణః అపాణిపా
దోజవనోగృహీతాఇత్యేవమాద్యా.

కృత్స ప్రసక్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౯॥ సూ. శ్లో॥ స్వపక్షదోషాచ్చ॥ శ్లో॥ దర్శనానుగుణమనుమిత్యవలోకనృప్తప్రసక్త్యధికరణమ్. స్వాభ్యుపగమవిరోధః-
ప్రధానస్వపరమకారణత్వానిర్దేశ. సత్త్వవిరోధః- చతుర్వింశతీతత్త్వాధికార్యత్. (ప్రదేశభేదమనపేక్ష్యసంయుజ్యమానానామితి) అసంయుక్తప్ర
దేశభేదరహితసంయోగవతామిత్యర్థః. లోకేహిచ్ఛ కాదయఃపూర్వపూర్వాసంయుక్తైః ప్రదేశైఃసంయుజ్యమానాఃపురుకార్యారమ్భకాదృష్టాఇత్యర్థః.

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్॥ శ్లో॥ శ్రుత్యానిరవయవత్వకార్యత్వప్రతిపాదనాత్తదనుగుణశక్తియోగంకల్ప్యం, ధ
ర్మివైజాత్వంచకల్ప్య, మిత్యుక్తం- ఇదానీంధర్మివైలక్షణ్యవిలక్షణధర్మయోగకర్ణోక్తిః ప్రధర్మితీభేదః. అపహతపాప్త్యాదిగాధర్మివైలక్షణ్యసిద్ధిః. ఏ
వంధర్మివైలక్షణ్యోత్ ధర్మవైలక్షణ్యకల్పనాదపిసర్వశక్తిత్వకార్యేణసత్యసజ్జల్పత్వేనవిలక్షణశక్తిప్రతిపాదనాన్నేత్యభిప్రాయేణాహ (సత్యకామస్స
త్యసజ్జల్పఇతి)

౩౧॥ సూ. శ్లో॥ వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తం॥ శ్లో॥ *ఉపసంహారదర్శనాదినిత్యే పరికరాభావేసింజ్జల్పమాత్రేణవృజ్యుపప
త్తిరుక్తా - అత్రతుదజ్జచక్రాదిపరికరనిరపేక్షస్వాపికరణకళేబరావేద్యప్రేతిశక్త్యాపరిమితఇతివిశేషః. *నతస్యేతివాక్యేకార్యశబ్దనశరీరము
చ్యతే. కరణం- ఇన్ద్రియం. సూత్రేభాష్యేచకరణశబ్దఃకార్యసృజరీరస్యాప్రపలక్షణార్థః.

అశ్రమమేవాదినామయః- సరవయవం బ్రహ్మవికదేశేనకార్యోపయ క్తంచేతివ్యాహతం- అతస్తమభయంసశాస్త్రేణశక్యప్రతిపాదనం- శబ్ద
స్యాకాక్షాన్మనోగతావేత్తాప్రతిపాదనాత్. అభిపరమాధరూపేణిరవయవస్యసావయవత్వమవిద్యాకల్పితరూపభేదేనేతివాచ్యం- సహివస్య
ద్విత్వానావేదనోబహుధావిభజ్యతేతి. అత్రోచ్యతే- తత్రతావత్ శబ్దమూలత్వాదివిహితాననుగుణత్వం-తదావిద్యాత్వాదివిహితత్వం.
ప్రపజ్ఞమిద్యాగోచరశబ్దావయవీకరణచెన్న- *నాత్మాత్మతే శబ్దవిశేషాత్ *అనావృత్తిశబ్దాదివిదత్రాపిమిద్యావిషయత్వాప్రతీతిః, ప్ర
పజ్ఞమిద్యాగోచరవిషయస్యకస్యచిదపివాక్యస్యాభావా, చ్చ, కిచ్చ-అవిద్యాకల్పితరూపేణసావయవం బ్రహ్మనిననూ క్తంభవద్భిః. అవిద్యాకింబ్రహ్మ
కదేశా శ్చయోచేకదేశేకార్యంకల్పయ-ఉతకృత్సౌ బ్రహ్మణి. ఆద్యేసావయవత్వప్రసక్తిః. ద్వితీయేఅవిద్యానిర్ముక్తబ్రహ్మసమ్భవః. తతశ్చను
మప్రాసన్నమితి, దత్తవ్యత్వ, మిద్రియాగోచరత్వం, *అతోజ్ఞాయానిత్యాదికమనుపన్నంస్యాత్-వికృతేనబ్రహ్మజానిత్యసమ్భవత్వాత్, త
న్యైర్వియికత్వాత్, అతోజ్ఞాయస్తావావా, చేతిభవద్భిరేవోక్తం. యదేవ బ్రహ్మకాల్పనికరూపేణకారణం-తదేవపరమాధతోఽవిద్యానిర్ముక్తవి
రిచేత్. పరమాధతోఽవిద్యానిర్ముక్తత్వం నామకింనివృత్తావిద్యత్వం-ఉతానివృత్తస్యాప్యవిద్యాసంసర్గస్యాపరమాధత్వం. ప్రభవేచకింబ్రహ్మస్వరూ
పేకల్పవిద్యానిరహః - ఉతసర్వత్ర. ఆద్యేసావయవత్వం. ఇతరత్రసంసారభ్రమానవభాసప్రసక్తిః. ప్రథమవికల్పేద్వితీయేనిరసాపరమాధభా
తోఽవిద్యాసంసర్గకింబ్రహ్మణికల్పాచిత్తః-ఉతసార్వత్రికః. ఆద్యేసావయవత్వం. ద్వితీయేకృత్సౌప్రసక్తికీకృతాస్యాత్-కృత్సౌప్రసక్తిబ్రహ్మణో
ఽవిద్యానిరోహితత్వాత్. పరమాధభాతోఽవిద్యాయోగోనాస్తీచేత్, సతావతాఽవిద్యానిర్ముక్తబ్రహ్మసిద్ధిః-అవిద్యాయోగోయాద్యశోఽభివృత్తిః-
తాదృశస్యానివృత్తత్వాత్. యథాస్వప్నద్రష్టాపరమాధపజ్ఞసంసర్గాభాసేనజాగ్రద్దాయామ్ పరమాధపజ్ఞలిప్తసలిప్తసభవతి. కించ-కిమవిద్యాకల్ప
తరూపమిద్యవిద్యావిషయం బ్రహ్మనివక్షీరం- ఉతతమపలక్షితం-ఉతత్రిగుణాత్మకం ప్రధానంఅవిద్యాకల్పితరూపమితివక్షీరం. ఆద్యేవిశేషజాంశస్యై
వవిశేష్యాంశస్యాపిసావయవత్వంస్యాత్. ద్వితీయేవిశేష్యాంశస్యైవసావయవత్వంస్యాత్. తృతీయేచ ప్రధానంసావయవంపరిణమతేచేత్- బ్రహ్మణః
కథంకారణత్వం. ప్రకృతేర్భక్త్యశ్చయత్వేనైతిచేత్-తద్వ్యనాదేరవాధితాయాస్తస్యాఅవిద్యాకల్పితత్వాభావేనప్రకృతిశరీరకంబ్రహ్మవాస్తవప్ర
పజ్ఞకారణమిద్యభ్యుపగమావరం- సకలప్రమాణన్యాయానుసరోఽత్వాత్. సనుప్రకృతివిద్యస్యకారణత్వేవిశేష్యాంశస్యాపిసావయవత్వంత్వన. తే
పిస్యాత్. వైవం-విద్యతాజ్ఞీకారేవిశేషణవిశేష్యయాఃస్వభావవ్యవస్థాదర్శనాత్. శరీరసంపన్నప్రవృత్తిహేతుత్వేషిశరీరాత్మనోఃస్వభావవ్యవస్థాహిద్య
శ్యతే. విశిష్టకారణత్వమేవమ్యభ్యుపగతం-సమసావయవత్వం. తత్తువిశేషజాంశస్యైవ-అతోనకన్యాయః ఆర్యనిష్పన్నదృశ్యనిష్పరూపానుపమై
సవివిధస్థిప్త, నాయావినోహస్తాదిస్థిప్త, చ్చబ్రహ్మస్వరూపానుపమైవఅనేకాకారస్థితిః *ఆత్మనివైవమితిసూత్రన్యాభ్యానమప్యయ క్తం-
స్వప్నస్థిప్తవాక్యస్యపరమాత్మవిషయత్వాత్. *సహకారాత్పక్షిణలోకాన్తితాత్తితాత్తిహివాక్యశేషః. తతశ్చపరమాత్మకారణత్వమితోతదేవప్రస్తావ్యేన
వత్తుమయ క్తం. మన్త్రాదిభాదిభిస్సృజతోమాయావినశ్చహస్తాదికార్యం ప్రత్యుపాదానత్వాభావాత్ సావయవత్వావ్యుపకారావాదికం ప్రతికు
లాతాదేవకర్తృత్వమాత్మమితిసరవయవస్యాకృత్సౌప్రసక్తౌదృష్టావృత్తమనుపన్నం. — యాదవమిశ్రాస్తభోక్తభోగ్యనియత్రవ్యస్యర
మాంశేకృత్సౌప్రసమావైరితరాంశద్వయాసంభవతిపురస్కంకృత్యాస్వతోనిరవయవమపిసర్వశ్చైయోగాత్ పుణామససావయవం బహుభవతి
లసిద్ధాద్యైతి. తదయ క్తం- వికస్యబీజస్యశక్తిమత్, పరిణామసశాఖాపత్రపుష్పాదిరూపేణపర్యత్యాదిరూపేణబహుభవనేప్రకృతి పురుషిష్వరా
జాంఅనాదిత్వదిత్యశ్చత్తివిరోధస్యావర్జనీయత్వాత్. సప్రవృత్తమాత్రానాదితయాతేషామనాదిత్వేషాఖాపత్రపుష్పాదీనామపితథా 2నాదిత్వాత్
నైరవిశేషప్రసక్తిః. పుణామాసపేషానాద్యంశభేదేన్యతోనిరవయవత్వంసస్యాత్. నిరవయవత్వశ్చుచిశ్వరాంశవిషయేచేత్- తద్విజగదుపాదానస్య
బ్రహ్మణ్యకృత్సౌప్రసక్తిసరవయవత్వవిరోధోఽచుప్యతఃస్యాత్- నిరంశస్యోపాదానత్వాభావాత్. ఏవంజీవానామపిప్రత్యేకంనిరవయవత్వేదో
షస్యమాణః - భోక్త్రంశస్యాపుష్పాదానత్వాభావాత్. ప్రకృత్యంశస్యతమభయంవిరోధచుప్యతఃప్రధానకారణవాదచోద్యంచుప్యతంస్యాత్ - స
తుబ్రహ్మకారణవాదే. కించ- నిరవయవత్వాకృత్సౌప్రసమాగవిషయశ్చుచిబాద్భిహ్మణోవిలక్షణత్వేపినిరవయవత్వమాకారూపరసాదీనాంనిరవ
యవత్వాదవిలక్షణంసావయవతయాపరిణామప్రతిభటుమిత్వ క్తదోషప్రసక్తిత్యాశ్చక్రస్యనిరవయవత్వమపిశబ్దమూలత్వాదపూర్వంబ్రహ్మణస్యా
వయవతయాపరిణామార్హత్వానివారకమితివాఖ్యాతం. తదప్యయ క్తం- భక్తివైలక్షణ్యేసతివిలక్షణభర్తాసమ్భవశ్చానుదయాత్. భర్తవైలక్షణ్యా
భావేహిద్యవైలక్షణ్యమేవసస్యాత్. తస్మాద్విలక్షణభర్తయోగే *ప్రతేరితిప్రతిపాదితతదసమ్భవశ్చాయాంతత్వమ్భవాయ శబ్దమూలత్వాదివిధ
ర్మివైలక్షణ్యప్రతిపాదనమేవయ క్తం. తథా *సర్వోపేతేర్వ్యధికరణాన్తరంచవ్యతం- *అశబ్దమస్వర్యం *సర్వకర్తాసర్వకామః *విమలస్యాం
*అనీనోదారం ప్రజితీయానోయాతిసర్వతః *అనైజితేకర్తసతోదవీయస్తద్భావతోన్యానత్యేతిత్తక్ *పశ్యత్యరతుంత్వాది విరుద్ధకార్యాణాం
త్రాన్విశిష్టత్వంపూర్వపక్షీకృత్య - అంశభేదేనోపపన్నానితానిత్యాని - తేషాంచకార్యాణాంచతుశ్శ్చిప్రపాదిపాదాదిసావేషత్వవ్యాప్తిభజ్జేనస
ర్వశ్చైయోగోపపత్తిరితిధ్యానితం. తత్రాధికరణభేదోఽనుపపన్నః - *సర్వోపేతావేదవశజ్జేనపూర్వమాప్రసాధ్యవైవహిపాదకత్వా పగమాత్,
ప్రకృతసాధ్యంప్రత్యుపకాంతయాపాశ్చాత్త్యనూత్రద్వయాధ్యస్తాదధ్యసమ్భవా, చ్చ, తత్సంభవశ్చఫలభిభావేదర్శితః. సర్వనామరూపోపే
తత్వంచసర్వోపేతశబ్దార్థకక్షః- భాష్యేతుతదనుక్తిస్తస్యోపపాదకత్వాభావాత్. నిరవయవస్యాపిసర్వకారణత్వేసర్వశ్చక్త్యస్యవివచయపపాదకః-
నామరూపోపేతత్వంచూపపాద్యకోటిఘటకం. శ్రుతివాక్యంతు *శ్రుతేస్త్విత్వజ్జీవవివక్షితమతదభావదనుపాదానమ్.....

౩౨॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ తప్రయోజనవత్త్వాత్॥ యద్యపిశ్వరః ప్రాకస్యప్రేరేకపవనశ్చ సక
లేతరవిలక్షణత్వేనసర్వార్థశక్తియుక్తఃస్వయమేవవిచిత్రంజగత్సృష్టంత్యక్తోతి - తథాపీశ్వరకారణత్వంనస
మ్భవతి- ప్రయోజనవత్త్వాద్విచిత్రస్యప్రేరేకః, ఈశ్వరస్యచప్రయోజనాభావాత్, బుద్ధిపూర్వకారిణామార
మ్భేద్వివిధంహిప్రయోజనం-సార్థఃపరార్థోవా. నహిచరస్యబ్రహ్మణస్వభావతపీవావాప్తసమస్తకామస్య
జగత్సర్వైకీంచనప్రయోజనమనవాప్తమవాప్యతే. నాపిపరార్థః - అవాప్తకామస్యపరార్థతాహిపరానుగ్ర
హేణభవతి - నచదృశగర్భజన్మజరామరణసరకాదినానావిధానప్రముఖబహుళంజగత్-రుణావాత్ సృజతి-
ప్రత్యుత్తమమైకతానమేవజనయేజ్జగత్-రుణయాసృజత్. అతః ప్రయోజనాభావాద్బ్రహ్మణః కారణత్వంనో
పపద్యతేఇతి.

ఏవం ప్రాప్తే ప్రచక్షుహే.

౩౩॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ లోకవత్తులీలాకైవల్యం॥ అవాప్తసమస్తకామస్యపరిపూర్ణస్యస్వ
సజ్జుల్పవికార్యవివిధవిచిత్రవిదవిత్తిశ్రజగత్సృష్టేలీలైవకేవలాప్రయోజనం - (లోకవత్) యథాలోకేనప్త
ద్విపామేవమేదిసిమధితితత స్సంపూర్ణశౌర్యవీర్యవరాక్రమస్యాపిమహారాజస్య కేవలలీలైకప్రయోజనాఃక
న్తుకాద్యారమ్భాదృశ్యై-తథైవపరస్యాపిబ్రహ్మణఃస్వసజ్జుల్పమాత్రావక్ష్తజగజ్జన్మస్థితిభ్యంసాదేగ్గీలైవప్ర
యోజనమితినిరవద్యమ్.

౩౪॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి॥ యద్యపిపర
మపురుషస్యసకలేతరవిదవిత్తిప్రవిలక్షణస్యాచిద్ర్యశక్తియోగాత్రాప్రకస్యప్రేరేకస్యనిరవయవస్యాపి విచిత్ర
విదవిత్తిశ్రజగత్సృష్టిస్సంభావ్యేత - తథాపిదేవతిర్యక్తునుష్యస్థావరాత్తువోత్కృష్టమధ్యమాపకృష్టస్పృష్టౌపక్ష
పాతఃప్రసజ్యేత, అతిఘోరదుఃఖయోగకరణానైర్ఘృణ్యంచావర్జనీయ, మితి. తత్ప్రేక్షరం (నసాపేక్షత్వా
దితి) నప్రసజ్యేయాతాంవైషమ్యనైర్ఘృణ్యే. కుతః. (సాపేక్షత్వాత్) సృజ్యమానదేవాదిత్యేత్రజ్ఞకర్తృసా
పేక్షత్వాద్విషమస్యప్రేరేకః. దేవాదీనాంత్యేత్రజ్ఞానాందేవాదిశరీరయోగంతత్తత్కర్తృసాపేక్షందర్శయన్తీహి
శ్రుతిస్మృతయః *సాధుకారీసాధుర్భవతిపాపకారిపాపాభవతి*పుణ్యఃపుణ్యేనకర్తృణాభవతిపాపఃపాపేనకర్తృ
ణా- తథాభగవతాపరాశరేణాపిదేవాదివైచిత్ర్యహేతుఃసృజ్యమానానాం త్యేత్రజ్ఞానాంప్రాచీనకర్తృశక్తిరే
వేత్యుక్తం * నిమిత్తమాత్రమేవాసాసృజ్యానాంసర్గకర్తృణి, ప్రధానకారణీభూతాయతోవై సృజ్యశక్తయఃని

౩౨॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ తప్రయోజనవత్త్వాత్॥ సజ్జతిఃస్వప్తా. కారణత్వంసమ్భవతి-నేతిచిచారః. తదర్థమవాప్తసమస్తకామస్యలీ
లాప్రయోజనం- నేతి, లీలాయాంవైషమ్యనైర్ఘృణ్యేప్రసజ్యేతే - నేతి, చ. యదాప్రసజ్యేతే, యదాచలీలానప్రయోజనం,- తదాలీలారూప
వ్యాపారాసమ్భవాత్ కారణత్వాసమ్భవః. యదానవైషమ్యాదిప్రసజ్యే, యదాచ లీలాప్రయోజనం,- తదాలవాప్తసమస్తకామస్యలీలారూపవ్యా
పారసమ్భవాత్కారణత్వసమ్భవఇతినిభ్యతి. ప్రయోజనవత్త్వంకస్యేత్యపేక్షంపూరయతి (విచిత్రస్యప్రేరేకీతి) తస్య *నేతిపదేనాన్వయస్యవిరుద్ధత్వా
దభిప్రేతమాహ (ఈశ్వరస్యనేతి) తదేవవివక్షాతి (బుద్ధిపూర్వీతి)

౩౩॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ లోకవత్తులీలాకైవల్యం॥ (లీలైవకేవలైతి) పరిపూర్ణపూర్వకమ్యాతాదివ్యాప్త్యర్థఃకేవలశబ్దః. ప్రయోజనా
నరానుజ్ఞేనేనప్రవృత్త్యేవియదృచ్ఛాపనతప్రయోజనస్యాధ్యాత్మిభ్యుద్ధాసార్థవికారః. ననుకన్తుకాద్యారమ్భస్యలీలాత్వంయ్యుక్తం- యత్నగౌర
వాభావాత్. జగద్వ్యాపారస్యచలీలాత్వమనుపపన్నం- మహాయాసరూపత్వాదితిశక్త్యానివృత్త్యర్థమాహ (స్వసంకల్పమాత్రావక్ష్తేతి)

౩౪॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి॥ వైషమ్యశబ్దఃపక్షపాతశ్చదైనవ్యాఖ్యాతః. కస్యకిమపే
క్షమిత్యత్రాహ (సృజ్యమానేతి) ఈశ్వరశ్చేన్నస్పృష్టాకర్తృసాపేక్షః- కింతువైషమ్యాంశవివతదపేక్ష- అతోవిషమస్యప్రేరేకీత్యభ్యావృత్తం. (నిమిత్త
మాత్రమేవాసాదితి) అప్రధానకారణంనిమిత్తశబ్దవివక్షితం- *ప్రధానకారణీభూతాఇతితత్త్వేనన్విశాత్. యథా *నిమిత్తమాత్రంభవసమ్మసా

మిశ్రమాత్రంముత్తైవనాన్యతి-ంచదపేక్షతే । నీయతేతపతాంశ్రేష్ఠస్వశక్త్యావస్తువస్తుతామితి. స్వశక్త్యా-
స్వకర్మణైవదేవాదివస్తుతాప్రాప్తిరితి.

౩౫॥ సూ. శ్లో॥ సకర్మావిభాగాదితిచేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యపలభ్యతేచ॥ శ్లో॥ ప్రా
క్స్మృష్టేః త్రైత్రజ్ఞానామనసన్తి. కుతః. అవిభాగశ్రవణాత్ * సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీత్ ఇతి. అతస్తదానీం
తదభావాత్తత్కర్మనవిద్యతే- కథతదపేక్షంసృష్టివైషమ్యమిత్యవ్యత్యతిచేత్. న-అనాదిత్వాత్-త్రైత్రజ్ఞా
నాంతత్కర్మప్రవాహాణాంచ. తదనాదిత్వేవ్యవిభాగఉపపద్యతేచ-యతస్తత్త్రైత్రజ్ఞవస్తుపరిత్యక్తనామరూ
పంబ్రహ్మశరీరతయాపిపుణ్యగ్వ్యవదేశానర్హమతీసూక్ష్మం. తథానభ్యుపగమేఅకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశ
ప్రసక్త్య. ఉపలభ్యతేచ- తేషామనాదిత్వం *నజాయతేన్రియతేవావిపశ్చిదితి. సృష్టిప్రవాహానాదిత్వంచ
*సూర్యాచన్ద్రముసౌధాతాయధాసూర్యమకల్పయదిత్యాదౌ. *తద్దేదంతర్వ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపా
భ్యాంవ్యాక్రియతేతి నామరూపవ్యాకరణమాత్రశ్రవణాత్ త్రైత్రజ్ఞానాం స్వరూపానాదిత్వంసిద్ధం. పృథా
వపి *ప్రకృతింపురుషంచైవవిధ్యనాదిఉభావపీతి. అతస్సర్వవిలక్షణత్వా, త్వర్వశక్తిత్వా, నీలైకప్రయోజన
త్వాత్, త్రైత్రజ్ఞకర్మానుగుణ్యేన వివిద్రసృష్టియోగా, ధృష్ట్యావజగత్కారణమ్.....

౩౬॥ సూ. శ్లో॥ సర్వభర్తృపవతైశ్చ॥ శ్లో॥ ప్రధానపరమాత్వాదీనాం కారణత్వేయధగ్న
వైకల్యముక్తం వత్సమాణంచ - తస్యసర్వస్యభర్తృజాతస్యకారణత్వాపవాదినో బ్రహ్మణ్యుపపత్యైశ్చ బ్ర
హ్మేన జగత్కారణమితిస్థితమ్.....

ప్రయోజనవత్త్వాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శారీరకమీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

శ్లో॥

చిన్తితి- తద్వత్. ప్రాధాన్యంచఅసాధారణకారణత్వం. సాధారణకారణత్వమప్రాధాన్యం. యథాక్షేత్రసలిలాదికంసర్వసస్యసాధారణకార
ణం- తత్తద్విజశక్తివిశేషాఙ్గురవిశేషత్వతావసాధారణకారణం- తథేశ్వరస్యసాధారణకారణత్వాన్నిమిత్తమాత్రత్వం - కర్మణాంవిషమస్పృహ
సాధారణకారణత్వాత్ ప్రాధాన్యమిత్వార్థః.

౩౭॥ సూ. శ్లో॥ సకర్మావిభాగాదితిచేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యపలభ్యతేచ॥ శ్లో॥ అపరబ్రహ్మచక్షే (తదనాదిత్వేపీతి)
* ఉపపద్యతేత్యత్రచశబ్దాభిప్రేతార్థమాహ (అకృతాభ్యాగమేతి) స్వరూపానాదిత్వేనత్యపిసృష్టిప్రవాహానాదిత్వేనసహకర్మప్రవాహానాదిత్వసి
న్ధి- అర్చసృష్టిప్రవాహానాదిత్వందర్శయతి (సూర్యాచన్ద్రముసౌమితి) ప్రలికల్పమథీతస్యాస్యవాక్యస్యాభవత్త్వాత్సృష్టేరనాదిత్వసిద్ధిః. తత్తర్వా
ప్రతానర్థాన్యథా క్రమంచదన్వధికరణార్థముపసంహరతి (అత్యతి)

౩౮॥ సూ. శ్లో॥ సర్వభర్తృపవతైశ్చ॥ శ్లో॥ ఇదంసూత్రంసర్వాధికరణకేదం. కేధరా- కన్యిస్తుచపత్తిః - కింవ్యవచ్ఛేద్యమిత్వ
కేదేయంవాచ్యమి (ప్రధానేతి) పశ్యమాన్వలన్వయందర్శయతి (బ్రహ్మవేతి) పరమప్రకృతసాధ్యేనాన్వయజ్యత్వార్థః. ...

ఇదమధికరణంబ్రహ్మజ్ఞానపతీనసజ్జన్మతే-జగద్వ్యాపారస్యవిప్రయోజనపరయ-చోదితేతీలాప్యేనపరిహారాత్. ప్రపశ్యన్యత్రాన్నిపకల్పి
తిత్వేత్రాప్రకృత్యస్యవిప్రయోజనత్వంసహజ్యతివాచకత్వం. సహజుక్తిరూచ్యచన్ద్రద్విత్వాధ్యాసాదికం ప్రయోజనాయప్రవర్తతే, నచజితోపహ
త్యప్రయోజనాకాక్షయోపబంధిత- గృహంచదహతి, సహిష్వన్నదర్శిప్రయోజనాపేక్షయాస్వగిరశ్చేదంపశ్యతి. నమత్రాన్తస్యాపిహిక్రీడాసం
భవ- అతస్తదుక్తిరితేన్న- కేహంచద్వివ్యాపారాణాంక్రీడాభ్యుత్పేదిస్వగిరఃప్రహారాదీనామివత్రాన్తస్యాపారత్వాదేవతేహంచక్రీడాత్వానుపప
త్యై. కించ- *విచుస్యామితిసంకల్పేనహిశ్వరోస్పృహ్యధికరోతి- తదయుక్తం- సహికల్పిద్భాన్తస్యామితిసంకల్ప్యత్రాన్యతి. కించ- ఈశ్వరోసర్వ

జ్ఞశ్చేత్ - స్వానర్థరూపసంసారప్రవర్తనంక్రీడతినమన్యతే. అజ్ఞశ్చేత్ - సర్వజ్ఞత్వక్రమవిరోధః. వివేకజ్ఞాననిష్ఠాదనేనస్వానర్థపరిహారాయజగత్సృజితీచేత్ - తథాపిలీలాత్వమనుపపన్నం - సహి వ్యాఖ్యచహతస్య బౌద్ధధానయనప్రవృత్తిర్లీలాభవతి. స్వయంప్రయోజన రూపవ్యాపారోహిలీలా. ఋగ్వేదాదిప్రవర్తకస్యకాస్త్రాదధికవిషయజ్ఞానవత ఈశ్వరస్వజగత్సృష్టినిష్ఠాద్యంవివేకజ్ఞానంసంభవతి - * యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్ - తస్మాదే తద్భ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతఇతిహిక్రుతిః. యదీశ్వరః స్వబిన్ద్రభ్రమనివర్తనాయజగత్సృజతి - తస్మి బిన్దచేదనౌపయికాసేనాధాకస్సజతు - కిమగ్గం బిన్దనర్థకానర్థకామాదీక్షస్సజతి. కించ - కిం త్రాన్తిహేతుర్లీలా- ఉత త్రాన్తికార్యా- ఉత త్రాన్తిరవ. నాన్యః - లీలయాస్యభ్రమసంపాదనానుపపత్తేః. సద్విత్తీయః - ప్రభమసంకల్పస్యలీలాత్వానుపపత్తేః, తద్వదేహ తరత్రాపిలీలాచస్తరేణభ్రమౌపపత్తే, శ్చ. నాపితృతీయః - ద్విచన్ద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వాప్రసిద్ధేః. స్వయమత్రామ్యన్తీశ్వరోలీలయా పరాన్మోహయతిచెన్న - త్వన్నతే త్రాన్త్యాగ్నినా పరజర్మనా యోగాత్, పరదర్శనేనమృతతేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానా, చ్చ. నిర్విశేషసాత్త్వస్య బ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వాదేవలీలావమ్భదః - ఈశ్వరస్వరూపస్వజ్ఞత్వేనసంసారమూతత్వేన, జీవాన్ స్వానన్యత్వేన, చ జానతో బిన్దజరామరణాదినిర్వర్తనరకపాతనాదివ్యాపారోసలీలాభవిరున్ముర్తి. అత ఇదమధికరణం బ్రహ్మజ్ఞానవాదినాంవిరుద్ధం. * బైషమ్యేత్వాదిమాత్రాచిచాధికరణానరంసంవైర్వర్తితం. సచతద్యుక్తం - ఫలఫలిభావేన ప్రకృతసాధ్యేనతేషామన్వితార్థత్వాత్. ఫలఫలిభావశ్చదర్శితః. కర్మసాపేక్షతయావైషమ్యవైర్భృణ్యపరిహరశ్చత్తాన్తబ్రహ్మవాదినాం సఘటతే- పితృపహతోమి శుభాశుభాసపేక్షః కంచితస్తాం, సాన్వవాదినమపి కంచినీన్ద్రతి, కాంక్షిదమృతానిజ్ఞాతి. కాంక్షిన్ద్రసలనహన్తి, సచ తస్మిన్వైషమ్యవైర్భృణ్యయో ర్దోషరూపతా - సచయంత్రాపరిహరవ్యవస్థం. * సాపేక్షత్వాదితి పదంచవిషమస్పష్టాసమ్మన్దమర్థాని - సహిశ్వరశ్చేత్ కర్మసాపేక్షః - తస్యస్వరప్రత్యాత్. సృష్టిశ్చేన్న కర్మసాపేక్ష - సమస్తేతత్వస్పష్టనర్వశ్చైతయేశ్వరస్వనిరపేక్షత్వాత్. యస్మిన్నంశే బైషమ్యవైర్భృణ్యప్రసక్తః - తత్రైహికరణోపపత్తే. అతః ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేనవైషమ్యాంశస్యకర్మసాపేక్షత్వాద్విషమస్పష్టేరిత్యుక్తం. * ఉపపద్యతఇతిచానాదిత్వముపపద్యతఇతివ్యాఖ్యాతం- రదానిం * అవిధాగాదిచిక్కితహేతురపరివృతసాత్త్వత్. అతః త్రైజ్ఞానామనాదిత్వేవ్యధిభాగఉపపద్యతఇతివ్యాఖ్యాతం. ఉత్తలక్షణసాన్నిధాగస్యతథాతోష్టపపాదకత్వేనాకృతాభ్యాగమాదిప్రసక్తరూపవర్గోపిమాత్రాభిప్రేతోభవతిత్వభిప్రాయేణాహ(రథానభ్యుపగమఇతి) అకృతాభ్యాగమశబ్దేనముత్రానామపుత్యత్వత్ప్రసక్తో2భిప్రేతః. ఏవం * ఉపపద్యతే * ఉపపద్యతఇతిద్వయంయథాక్రమమవిధాగానాదిత్వయోగినుర్ధనపరం. : సర్వధర్మోపపత్తేశ్చేతిమాత్రంనిర్విశేషమాదే2త్వప్రమఘటితమితిపరపక్షావం. బ్రహ్మణోమహామాయత్వాత్తస్మిన్మాయాకల్పితధర్మోపపత్తిరితతు శ్రద్ధామాత్రం-అశాబ్ధత్వాత్, * పరాస్యశక్తివిధైవశ్రూయతేస్వాభావిజ్ఞానబలక్రియాచేతిక్రుతివిరోధా, చ్చ. - యాదమమిన్ద్రానుసారిణ్యః * సర్వధర్మోపపత్తేశ్చేతిమాత్రమధ్యధికరణానరమాచుః - తత్ర శైతన్యశక్తిక్రియాశక్తిపరిణామశక్తిరూపాస్సర్వేభర్తాః బ్రహ్మణిసోపపద్యతై- నిర్వసన్దాదిప్రవృత్తిప్రసక్తాత్. సచేచ్ఛయానిత్యప్రసక్తపరిహరః. ఇచ్ఛాయానిత్యత్వేనిత్యప్రసక్తాత్, అనిత్యత్వేపి హేతుసాపేక్షత్వాగ్ధేరోచ్ఛమాసకత్వాత్. కథం ధైవత్వేష్వజేతస్వాపినిత్యానిత్యవికల్పేపూర్వోక్తదోషప్రసక్తాదిచ్ఛయాన్యవస్థానుపపత్తిర్నిస్సర్గప్రసక్తః. అతో బ్రహ్మణిసర్వేభర్తాసోపపద్యతఇతిపూర్వోపపత్త్యేకతః. ఇచ్ఛాయాః ప్రళయకాలాత్వయజ్ఞానజన్యత్వాత్, తస్మానస్య-ప్రళయాదౌకంచిచ్ఛాలంస్వస్వామి-రతః ప్రబోధా హేతినిజ్ఞాన్వస్వస్వత్వేపితదామితనిశేషప్రబోధశక్త్యాప్రళయకాలాత్వయేజన్యత్వాత్, ప్రళయకాలస్యప్రకృతిపరిణామరూపత్వా, దన్వస్వపరిణామస్వనిత్యప్రసక్తాభావా, దిచ్ఛాయాఃకాదాచిత్తతోష్టపపత్తిర్వత్వేనప్రసక్తాభావాత్ బ్రహ్మణిజ్ఞానక్రియాపరిణామశక్తిరూపసర్వధర్మోపపత్తిరిరాగ్ధానితం. తత్ర తావదధికరణానరత్వమయ్యుక్తం- సన్యాత్రస్వామిబ్రహ్మణిప్రకృత్యంశేనమహదాబ్యుపాదానత్వా, తస్మిన్జానశక్తిమతోపిప్రకృత్యంశస్వానర్యామి బ్రహ్మణాదిష్టిశ్వరనియామ్యతయా2వగతస్యస్వాతత్త్వేనోపపత్తామోగాత్, * సచేవసోమేదమగ్గ ఆసీత్తదైత్యతపముస్వాం : సోకామయతేతిజగత్సృజాదివిషయస్యేశ్వరసర్వస్వస్యకాదాచిత్తత్వావగమా, చ్చ నిత్యసర్వాదిప్రవృత్తిప్రసక్తేనపూర్వోపపత్త్యానాసమ్మవాత్. ఆదిష్టరాధికాలభావిసదృశతరమాత్మపరిణామపరమ్పరాస్వన్వస్వపరిణామలక్షణస్యప్రళయకాలాత్వయస్యజ్ఞానసంస్కృత్యోహేతుః. తత్రయ్యుక్తం- సుమ ప్రస్యేశ్వరస్వపూర్వవజ్జల్పాహితవిశేషప్రబోధశక్తిః ప్రళయకాలాత్వయసహకృతాప్రబోధంజనయతి- తేన ప్రళయార్థయంజ్ఞాత్వాసర్వస్వయతీతి-తదయ్యుక్తం-స్వతస్సర్వజ్ఞస్యజ్ఞానసక్తోచకకర్మపారవశ్యరహితస్యేశ్వరస్వస్వాపయోగాత్. స్వేచ్ఛయాస్వాపఇతిచెన్న- ఇచ్ఛానుపపత్తేః, అజ్ఞాతాంశేజ్ఞానమేవహిసర్వేవాభ్యున్వనతుజ్ఞానలాపం. నిద్రాయాఅభిమతత్వంచ్యతఇతిచేత్. అహ రాజరణిత్రామయఃఖుపరిశ్రమతమోగుణాభిభూతానాంతత్వనిష్ఠశమనాయనిద్రాకాక్షా-లఘుశరీరస్యవ్యాధ్యాదిరహితస్యప్రసన్నమనోహిన్ద్రమగిమతంవిషయమవలోకయతోహినిద్రా2నభిమతైవభవతి. అత ఉక్తిషట్కాంతిగస్వానామయస్యసర్వశక్తేస్తమనఃపరస్యేశ్వరస్యకథంజ్ఞానలాపో2భిమతఃస్యాత్. ప్రబోధశక్తేపూర్వవజ్జల్పాహితవిశేషత్వమప్యయ్యుక్తం- విశేషస్యప్రబోధజననయోగ్యతా లక్షణత్వా, జ్యోగ్యతానరూపపత్తేః, ద్రవ్యవైశవస్వవిధయోగ్యతాపాదనదర్శనా, చ్చ. సచయోగ్యతా లక్షణవిశేషః కిం ప్రళయకాలాత్వయజ్ఞానాత్ప్రబోధమీశ్వరజనయతి-ఉతాజ్ఞానాత్. సప్రభమః-యోగ్యతాయశ్చైతన్యాభావాత్. ద్వితీయేసయోగ్యతారూపవిశేషస్తదానిమీశ్వరాధిష్టితః-సహ. సప్రభమః-అప్రబుద్ధస్యాస్థితత్వాయోగాత్. ద్వితీయేచానధిష్టితస్యవిశేషస్యయథాప్రబోధకార్యకరత్వం- ఏవమీశ్వరానధిష్టితస్యప్రకృత్యంశవైష్వజగజ్జనసమ్మవాత్ ప్రబోధపరికల్పనంవిఫలం. తద్ధికల్పం - అక్రుతత్వాత్. ప్రబోధాననరభావితయాత్వదభిమతస్సర్వస్వపి

మూఢాః ప్రకృతిపురుషసన్నిధిమాత్రేణ పురుషస్యచైతన్యం ప్రకృతావధ్యస్య, ప్రకృతేశ్చకర్తృత్వం స్ఫు
టికమణావివజపాకుసుమస్యారుణిమానం పురుషేఽధ్యస్యాహంకర్తాభోక్తృతిమన్యతే. ఏవమజ్ఞానాద్భోగః-త
త్త్వజ్ఞానాచ్ఛాపవర్తః. తదేతత్ప్రత్యక్షానుమానాగమైస్సాధయన్తి. తత్ప్రత్యక్షసిద్ధేషుపదాన్తేషునాతీవవివాద
పదమస్తి. అగమోపికపిలాదిసర్వజ్ఞానమూలత్వతి-సోపి ప్రథమేకాణ్డప్రమాణలక్షణేనిరస్తప్రాచ్యః. యదిదం
ప్రధానమేవజగత్కారణమిత్యనుమానం-తన్నిరసనేతత్త్వతంసర్వంనిరస్తంభవతీతితదేవనిరస్యతే. తేచైవంవ
ర్ణయన్తి-కృత్స్నస్యజగతపకమూలత్వమవశ్యాభ్యుపగమనీయం-అనేకేభ్యఃకార్యోత్పత్త్యభ్యుపగమేకాగణానవ
స్థానాత్. తస్తుప్రభృతయోహ్యవయవాఃస్వాంశభూతైష్షడ్భిఃపార్శ్వైఃపరస్పరంసంయుజ్యమానాలవయవిన
ముత్పాదయన్తి- తేచతత్త్వాదయఃస్వావయవైస్తథాభూతైరుత్పాద్యంతే-తేచతథాభూతైఃస్వావయవైరితిపర
మాణుభిరపిస్వకీయైష్షడ్భిఃపార్శ్వైఃసంయుజ్యమానైరెవస్యకార్యోత్పాదనమభ్యుపేతవ్యం-అన్యథాప్రథిమా
నుపపత్తైః. పరమాణవోఽప్యంశితేనస్వాంశైస్తతైవోత్పాద్యంతే - తేచస్వాంశైరితిన క్వచిత్కారణవ్యవస్థితిః.
అతఃకారణవ్యవస్థాసన్నిధ్యర్థమేకరవ్యంవివిధవిచిత్రపరిణామశక్తియుక్తంస్వయమప్రచ్యుతస్వరూపమేవమహా
దాద్యనవ్రావస్థాశ్రయఃకారణమాశ్రయణీయం. తచ్చైకంకారణంగుణత్రయసామ్యరూపంప్రధానమితీతల్-
ల్యనేహేతానుపన్యస్యన్తి * భేదానాంపరిమాణాత్సమన్వయాచ్ఛక్తితఃప్రవృత్తైశ్చ. కారణకార్యవిభాగాదవి
భాగాద్వైశ్వరూప్యస్య. కారణమస్త్యవ్యక్తమితి. అయమర్థః- విశ్వరూపమేవవైశ్వరూప్యం-విచిత్రసన్నివేశం
తనుభవసాదికృత్స్నంజగత్. తచ్చజగద్విచిత్రసన్నివేశతేనకార్యభూతంతత్సరూపావ్యక్తకారణకం. కుతః.
కార్యత్వాత్. కార్యస్యహిసర్వస్య తత్సరూపాత్కారణవిశేషాద్విభాగ, స్తస్మిన్నేనావిభాగ, శ్చదృశ్యతే-
యథాఘటమకుటాదేఃకార్యస్యతత్సరూపాన్తృప్తువర్ణాదేఃకారణాద్విభాగ, స్తస్మిన్నేవచావిభాగః, అతోవిశ్వ
రూపస్యజగతస్తత్సరూపాత్ప్రథానాచుత్పత్తి, స్తస్మిన్నేవలయ, శ్చేతిప్రధానకారణకమేవజగత్. గుణత్రయ
సామ్యరూపంప్రధానమేవజగత్సరూపంకారణం- సత్త్వరజస్తమోమయసుఖదుఃఖమోహోత్సక్త్యాజ్జగతః-య
థామృదాత్మనోఘటస్యమృద్భ్రవ్యమేవకారణం. తదేవహితదుత్పత్త్యాభ్యుప్రవృత్తిశక్తిమత్-తథాదర్శనాత్.
అవ్యక్తస్యగుణసామ్యరూపస్యదేశతఃకాలతచ్ఛాపరిమితస్యైవకారణత్వం- భేదానాం- మహదహఙ్కారతన్మా
త్రాదీనాంపరిమితత్వాదవగమ్యతే. మహదాదీనిచఘటాదివత్పరిమితానికృత్స్నజగదుత్పత్తౌనప్రభవన్తి- అ
తస్మింగుణంజగద్గుణత్రయసామ్యరూపప్రధానైకకారణమితినిశ్చయతే.

(తదేతదిత్యాది) (నాతీవవివాదపదమస్థితి) సత్కార్యవాదసమవాయాసభ్యుపగమాదిభిర్నివాదఇత్సర్థః. అభివ్యక్తవస్థావైషమ్యాదికమభిప్రేత్య
నాతీవేత్యుక్తం. (నిరస్తప్రాచ్యత్వతి) అగమోపికపిలా ప్రాక్షః- ఉతవేదః. తత్త్రవేదస్యప్రధానాదిపరత్వవ్యాప్తిప్రథమాభ్యాసేదర్శితా. కపిలా
గమస్యమనిరాసోఽధర్మవిచారారమ్భేనతతత్సర్థః. అనుమానమేకంస్థితం- తస్మిన్నిరస్తేసర్వంనిరస్తంభవతీత్యాహ (యదిదమితి) అనుమానపురానా
యప్రథమవిషయశుద్ధికరణితి (తేనైవమిత్యాదిగా) అనేకేభ్యఃకార్యోత్పత్తౌకారణానవస్థానముపపాదయతి(తస్తుప్రభృతయత్వతి) అసంయుక్త
ప్రదేశేనసంయుక్తైరేవపుథ్యాదికార్యోత్పాదనంభ్యుత్పత్తే-యద్యసంయుక్తప్రదేశభేదమనవేద్యైకత్రసంయుజ్యంతే-తస్యైకస్మాత్పరమాణురణితి
5 క్తప్రదేశతయాపుథ్యాదికార్యంనోత్పద్యతే. ప్రదేశభేదఃపరమాణుర స్థితిచేత్-సాంశత్వాత్ప్రస్యాప్యారమ్భకాపేక్షయాఽనవస్థైత్సర్థః. (అతత్వతి)
ఏకస్మిన్కార్యోత్పత్త్యసృకారణస్యనిరవశేషస్వయవ్యాప్త్యర్థమాహ (స్వయమప్రచ్యుతేతి) ఏవంపరమాణువ్యాప్తిత్రిస్థిథా. ఆధిబ్రహ్మవ్యాప్త
త్వర్థమాహ (తచ్చైకమితి) * భేదానామిత్యాదిశ్లోకంవ్యాచక్షే (అయమర్థత్వతి) వైశ్వరూప్యపదంవ్యాచక్షే (విశ్వరూపమిత్యాదిగా) * కార
ణకార్యవిభాగాదిత్యేతద్వాద్యచక్షే (కార్యస్యహితి) వ్యాప్తిప్రదర్శనమిత్యర్థః. వ్యాప్తిస్థలమాహ (యథేతి) శుక్లధర్మతాబలాత్పిద్ధమర్థమాహ (అ
తోవిశ్వరూపస్యేతి) కార్యంసరూపకారణకమస్తు- తత్కథంప్రధానకారణత్వనిర్ధారితశ్చాఽయాంసమన్వయూదితపదంవ్యాచక్షే (సత్త్వరజస్తమో
మయేతి) శక్తితఃప్రవృత్తైశ్చేత్యేతద్వాద్యచక్షే (తదేవహితి) సరూపత్వంమహదాదీనామప్యస్థితితేషాంకారణత్వశ్చాఽయాం * భేదానాంపరిమాణాది
త్యేతద్వాద్యచక్షే (అవ్యక్తస్యేతి) నిగమయతి (అతత్వతి) జగద్విచిత్రసన్నివేశత్యాత్-కార్యం- రథాదివత్. జగత్స్వసమాసరూపకారణకం-కార్య
త్వాత్ - యత్కార్యంతత్స్వసమాసరూపకారణకందృష్టం - యథాఘటాదిత్యనుమానశరీరం. అత్ర సత్త్వరజస్తమోమయసుఖదుఃఖమోహానాం
కార్యేఽస్వయదర్శనాత్ తమత్పాదనశక్తం సత్త్వరజస్తమోమయమేవకారణం - తస్యపరిమితత్వేకృత్స్నకారణత్వానుపపత్త్యాత్సాపి కారణా
పేక్షయాఽనవస్థానాచ్ఛాపరిచ్ఛిన్నం వస్తుకారణంభవతీతిపక్షధర్మతాబలాత్పిద్ధం- యథాకార్యత్వాత్సకర్తృకత్వేఽనుమీయమానేపక్షధర్మతాబ
లాదిశ్వరనిర్ధి. తద్వత్. తత్త్రనిమిత్తం- అత్రోపాదానమితివిశేషః.

అ త్రోచ్యతే (రచనానుపపత్త్యేనానుమానంప్రవృత్త్యే) అనుమీయతఇత్యనుమానం. నభవమక్తంప్ర
ధానం విచిత్రజగద్రచనానుపపత్త్యే- అచేతనత్వేనతితత్వభావాభిజ్ఞానధిష్ఠితత్వాత్- యదేవంతత్తథా- య
థారథప్రాసాదాదినిర్వాణేకేవలదార్వాదికం. దార్వాదేరచేతనస్యతజ్ఞానధిష్ఠితస్యకార్యారమ్భానుపపత్త్యే
ర్భూతాత్, తజ్ఞానధిష్ఠితస్యకార్యారమ్భప్రవృత్తేర్దర్శనా, చ్చనప్రాజ్ఞానధిష్ఠితంప్రధానంకారణమిత్యుక్తంభవతి.
చకారాదన్వయస్యానైకాన్వయంసముచ్చినోతి- సహ్యన్వితం శౌక్ల్యగోత్వాదికారణత్వవ్యాప్తం. సచవాచ్యం
మాభూదన్వితానామపిశౌక్ల్యాదిధర్మాణాంకారణత్వం- ద్రవ్యస్యతుహేమాదేకార్యేన్వితస్యకారణత్వవ్యా
ప్తిరన్వేయ- సత్త్వాదీన్వయేద్రవ్యాణికార్యేన్వితానికారణత్వవ్యాప్తానీతి. యతస్సత్త్వాదయోద్రవ్యధర్మాః-
సతుద్రవ్యస్వరూపం. సత్త్వాదయోహిపృథివ్యాదిద్రవ్యగతలఘుత్వప్రకాశాదిహేతుభూతాస్తత్త్వభావవిశే
షావన - సతుమృద్ధిరణ్యాదివద్ద్రవ్యతయాకార్యన్వితాఉపలభ్యతే. గుణాభివ్యేవచసత్త్వాదీనాంప్రసిద్ధిః.
యచ్చకారణవ్యవస్థాసిద్ధయేజగతఃపకమూలత్వముక్తం- తదపిసత్త్వాదీనామనేకత్వాన్నోపపద్యతే. అతపకకా
రణవ్యవస్థాచనసిద్ధతి- సామ్యావస్థాస్సత్త్వాదయపవహిప్రధానమితిత్వవ్యతం- అతఃకారణబహుత్వాదనవస్థా
తదవస్థేవ. సచతేషామపరిమితత్వేనవ్యవస్థాసిద్ధిః- అపరిమితత్వేహిప్రయాణామపి సర్వగతత్వేనన్యూనాధిక
భావాభావాద్విషమ్యాసిద్ధిఃకార్యారమ్భాసమ్భవాత్కార్యారమ్భయేవపరిమితత్వమవశ్యాశ్రయణీయమ్.

యత్రరథాదిమస్సుప్త్యంచేతనాధిష్ఠితత్వందృష్టం - తద్వ్యతిరిక్తంసర్వంపక్షీకృతమిత్యాహ.

౨॥ సూ. పశ్యేత్ పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ పశ్యేత్ పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ యదుక్తంప్రధానస్యప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్యవి
చిత్రజగద్రచనానుపపత్తిరితి-తన్న - యతఃపయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ యదుక్తంప్రధానస్యప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్యవి
చిత్రజగద్రచనానుపపత్తిరితి-తన్న - యతఃపయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ యదుక్తంప్రధానస్యప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్యవి
చిత్రజగద్రచనానుపపత్తిరితి-తన్న - యతఃపయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ యదుక్తంప్రధానస్యప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్యవి

(అత్రావృత్తత్యాది) అనుమానశబ్దస్యానుమితిపరత్వేకస్యేత్యవేషాయాంప్రధానస్యేతిభర్తృవాచిష్యత్వప్రపదాధ్యాహరప్రసక్తత్వనిరూప
నిర్వాహేసమ్భవతితస్యైవన్యాయత్వాదాహ (అనుమీయతఇతి) ప్రత్యనుమానోపయోగినివ్యాప్తింశిక్షయతి (సభవమక్తమిత్యాది) అతేషీ
తాన్వయవ్యతిరేకాదృష్టాన్వేద్యయకాసూత్రస్యకార్యధర్మాహ (దార్వాదేత్యాది) ప్రథమస్యచశబ్దస్యాథర్మాహ (చకారాది) కార్యేన్విత
తస్యప్రధానేకారణత్వందృశ్యతే-తథాసత్త్వాదిమయసుఖదుఃఖాదేకార్యేన్వయ్యాత్కార్యేసత్త్వాద్యన్వయసిద్ధితీనాంకారణత్వమితి
మ్యుక్తం- తస్యశౌక్ల్యాదిష్టవైకాన్వయిత్యర్థః. కార్యేసమన్వితద్రవ్యత్వాదితే- ద్రవ్యత్వమసిద్ధమిత్యాహ (మాభూదిత్యాది) (సత్త్వాద
యోహితి) లఘుత్వాదికార్యద్వారాసత్త్వాదీనాంసుఖదుఃఖాదిహేతుత్వమితిమన్వయం. (గుణాభివ్యేవచేతి) సత్త్వాదీనాం ద్రవ్యత్వస్యాప్రామాణిక
భయోగుణశబ్దస్యాసార్వస్యమయమితిభావః. జగత్ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితాచేతనకారణకంసభవతి- కార్యత్వాత్ - యత్కార్యం - తత్త్వాభిజ్ఞానధిష్ఠితా
చేతనోపాదానకంసభవతి- యథాసుఖాదికంచేతనాధిష్ఠితకారణకందృష్టం- యత్ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితాచేతనోపాదానకంసభవతి- తత్కార్యమసిద్ధమితి- య
ధానిత్వం- తుచ్చంవేతిప్రత్యనుమానశరీరం. యద్వా - నాత్రప్రత్యనుమానంవివక్షితం-ఈశ్వరానుమానఇవవిశేషవిరోధావవక్షితిః. అచేతనత్వం
ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితత్వంసాధయేదితమపయోగినివ్యాప్తిర్నితా. (యచ్చేతి) సత్త్వాదీనామనేకత్వాదేకమూలత్వంనాస్తీత్యర్థః. (అతపివేతి) అనేకత్వాదే
వకారణవ్యవస్థాచనాస్తీత్యర్థః. అనేకత్వాభ్యుపగమందర్శయతి (సామ్యావస్థా ఇతి) తతఃకిమిత్వత్తాహ (అతఇతి) బహునాంకారణానాంవిష
మావస్థేన్వైవకారణత్వదర్శనా, త్వరిమితానామేవనైషమ్యదర్శనా, చ్చవిషమావస్థానాంపరిమితానాంపార్శ్వవిశేషైస్సంయుక్తానామేవపృథుకా
ర్యారమ్భకత్వంస్యాత్ - తేషామపివిషమత్వాత్పరిమితత్వాచ్చకార్యత్వాత్కారణాన్తరాపేక్షత్వంస్యాత్ - తేషామపిసార్వార్థమయవిషమత్వాత్పరిమి
తత్వాచ్చసకారణత్వమిత్యనవస్థేత్యర్థః. అపరిమితత్వాన్నానవస్థేత్యత్తాహ (అపరిమితత్వేహితి) (కార్యారమ్భయేవపరిమితత్వమవశ్యాశ్రయ
ణీయమితి) కార్యారమ్భసిద్ధ్యర్థైషమ్యసిద్ధ్యర్థంపరిమితత్వమాశ్రయణీయం - తథాసతితేషామపిసకారణత్వమిత్యనవస్థేత్యర్థః.

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (యత్రేతి) క్షీరాదిదృష్టాన్వేనప్రాజ్ఞానధిష్ఠితత్వంసాధ

యామఇతిచేత్ - తత్పక్షీకృతం- తత్రాపిప్రాజ్ఞానధిష్ఠితత్వంసాధయితిమిత్యర్థః.

౨॥ సూ. పశ్యేత్ పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ పశ్యేత్ పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ (ఆద్యపరిస్థితి) చక్రప్రమపరిణామాదివ్యాప్తత్యర్థమాద్యశబ్దః పరిభాషితో

మేనావస్థితస్య సగ్రావస్థాయాంగుణవైషమ్యనిమిత్తవిప్రవర్తనామఉపపద్యతే. యథోక్తం*పరిణామతస్సలింగ
వత్ప్రతిప్రతిగుణాశ్రయవిశేషాదితి. తదేవమవ్యక్తమనన్యాపేక్షంప్రవర్తత ఇతిచేత్. అతఉత్తరం(తత్రాపీతి)
యత్ పీఠజలాదిదృష్టాంతయోగిదర్శితం-తత్రాపిప్రాజ్ఞానధిస్తానేప్రవృత్తిరోపపద్యతే. తదపిపూర్వత్రపక్షీ
కృతమిత్యభిప్రాయః. *ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్నక్షీరవధీత్యత్రదృష్టపరికరాంతరరహితస్యాపిస్వాసాధా
రణపరిణామఉపపద్యత ఇత్యేతావదుక్తం - నప్రాజ్ఞానస్థితత్వంపరాకృతం- *యోపునిష్ఠనిత్యాదిశ్రుతేః.

౩॥ సూ. *శ్లో॥ వ్యతిరేకానవస్థితేచ్ఛానపేక్షత్వాత్ ॥ శ్లో॥ ఇతశ్చ. సత్యసజ్జ-మౌళ్యరాధి
స్తానానపేక్షపరిణామిత్వే సర్గవ్యతిరేకానప్రతిసగ్రావస్థాయాన్వస్థితప్రసక్తాచ్చనప్రాజ్ఞానధిష్ఠితం ప్రధానం
కారణం. ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితత్వేతస్య సత్యసజ్జ-మౌళ్యే సర్గప్రతిసర్గవిచిత్రసృష్టివ్యవస్థాసిద్ధిః. సచవాచ్యంప్రా
జ్ఞానధిష్ఠితత్వేపితస్యావాప్తసమస్తకామస్యపరిపూర్ణస్యానవధికాతిశయానన్తస్యనిరవద్యస్యనిరజ్జనస్య సర్గప్ర
తిసర్గవ్యవస్థాహేత్వభావా, ద్విషమస్సృష్టేనిర్వయత్వప్రసక్తా, చ్ఛసమానోఽయందోషఇతి. పరిపూర్ణస్యాపి
లీలార్థప్రవృత్తిసమ్భవాత్, సర్వజ్ఞస్యతస్యపరిణామవిశేషాపన్నప్రకృతిదర్శనరూపసర్గప్రతిసర్గవిశేషహే
తోస్సమ్భవాత్, యేత్రజ్ఞకర్తృణామేవవిషమసృష్టివ్యవస్థాపకత్వా, చ్ఛ. నన్వేవంయేత్రజ్ఞపుణ్యాపుణ్యరూప
కర్తృభిరేవసర్వావ్యవస్థాసిద్ధ్యస్తీతికృతమీశ్వరేణాధిష్టాతా - పుణ్యాపుణ్యరూపానుష్ఠితకర్మసంస్కృతాశ్చ
కృతిరేవపురుషార్థానురూపంతథాతథావ్యవస్థయాపరిణంస్యతే - యథావిషాదిచూషితానామన్నపానాదీనా
నూషధవిశేషాప్యాయితానాంచనుఖదుఃఖహేతుభూతాఃపరిణామవిశేషోదేశకాలవ్యవస్థయాదృశ్యతే- అతస్స
ర్గప్రతిసర్గవ్యవస్థాదేవాదివిషమసృష్టిః కైవల్యవ్యవస్థాచసర్వప్రకారపరిణామశక్తియుక్తస్య ప్రధానస్యైవా
వపద్యత ఇతి. అనభిజ్ఞోభవాః పుణ్యాపుణ్యకర్మస్వరూపయోః పుణ్యాపుణ్యస్వరూపేహిశాస్త్రైక సమధిగమ్యే-
శాస్త్రంచానాదినిధనావిబ్ధన్నపాఠసమ్ప్రదాయానామూత ప్రమాదాదిదోషగన్త వేదాభ్యాక్షరరాశిః. త
చ్చపరమపురుషారాధనతద్విపర్యయరూపేకర్తృపుణ్యాపుణ్యై, తదనుగ్రహనిగ్రహాయతైచతత్ప్రలేసుఖదుఃఖే,
ఇతివదతి. తథాహస్రమిదాచార్యః *ఫలసంబిభత్సయాహికర్తృభిరాత్మానంపిప్రీష్యప్రీతోలంఫలాయేతి
శాస్త్రమర్యాదేతి. తథాచశ్రుతిః *ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానంవిశ్వంబిభర్తి భవనస్యనాభిరి

దైవాన్యథాధాహ్వానోవివక్షితః- సతుచలనం. (యథోక్తమితి) (ప్రతిప్రతితి) ఎముమప్రత్యేకంగుణానామజ్ఞానీఖావెనావస్థానరూపవైషమ్యాత్
సలివత్ స్వతఃపరిణామాత్ ఇత్యప్రతిశ్చేతననిరపేక్షోపపద్యత ఇత్యర్థః. రచనానుపపత్త్యధికరణమైనప్రతిపూర్వమైనప్రసక్తాచ్ఛసామర్థ్యానురూపాదిహోష్యమ
పపత్త్యధికరణంపన్నఇత్యభిప్రాయానోపపద్యత ఇత్యుక్తం. విరోధమాశ్చక్యపరిహరతి (ఉపసంహారేతి) శరీరవ్యతిరేకదృష్టతాదిస్థానీ
యాచిద్రూపపరికరాంతరైరపేక్ష్యముక్తమిత్యవిరోధాత్వర్థః.

౩॥ సూ. *శ్లో॥ వ్యతిరేకానవస్థితేచ్ఛానపేక్షత్వాత్ ॥ శ్లో॥ ఇతశ్చైతివాక్యభేదః. వ్యతిరేకశబ్దంబ్యాచచ్ఛే (సర్వే) (ప్రతిసర్గవ్యవ
స్థాయానవస్థితప్రసక్తాచ్చేతి) ప్రతిసర్గవ్యవస్థాపలీలావస్థానాభావప్రసక్తాచ్చేత్యర్థః (సచేత్యాది) అవాప్తసమస్తకామస్య- అభ్యుదయవత్ ఆపధా
రణగర్భమిదం. అవాప్తాపివసమస్తాఃకామాదేన-సోఽవాప్తసమస్తకామః. అవాప్తవ్యంనాస్తీత్యర్థః. మత ఇత్యత్రాహ (పరిపూర్ణస్య) గుణవిభూతిభిః
పరిపూర్ణత్వాదవాప్తవ్యం నాస్తీత్యర్థః. విభూత్యాదేరసమూలత్వేష్యవాప్తసమస్తకామర్వంనాస్తీత్యత్రాహ. యద్వా- తిష్ఠన్తగుణవిభూతయశ్చ-
తథాపిస్వేనైవావాప్తసమస్తకామత్వమాహ (అనవధికాతిశయానన్తస్యేతి) నిరవద్యస్య- అకర్మవశ్యస్య. నిరజ్జనస్య- అగుణవశ్యస్య. సర్గస్థితప్రశ
యాదృశస్య త్వతమఃకార్యః - గుణవశ్యత్వంపకర్తవశ్యస్య - అకర్మవశ్యస్యేశ్వరస్యగుణవశ్యత్వాభావాన్యజ్ఞానగుణేష్యయాసగ్రాదివ్యాపారోసస
చ్ఛపతీతిభావః. ఇతినవచాచ్యమిత్యన్వయః. (సర్వజ్ఞస్యేత్యాది) సర్వప్రతిసర్గవ్యవస్థాహేతురీశ్వరేణానుసంధియమానాప్రకృతేఃపరిణామవిశేషాపత్తిః.
సచతయాస్వాతస్త్రిహఃనిః- ప్రత్యుతస్వాతస్త్రిహ- పరిణామవిశేషాపత్తౌసత్యామెవసగ్రాదివ్యాపారస్యతత్త్వజ్ఞాన్వాయతత్వాత్. య
థానంకల్పమనుష్ఠానంహిస్వాతస్త్రిమితిభావః. (సన్నిత్యాది) కాలాదివ్యవస్థాయాన్వస్థితమాహ (యథేతి) ఉక్తవర్జితేతవర్జితేవాచరమానస్యప
క్షాధ్యాపద్యవిభాగోదేశవ్యవస్థా. కైవల్యవ్యవస్థా- మోక్షవ్యవస్థా. పరిహరతి (అనభిజ్ఞ ఇత్యాదినా) కపిలాగమాదివ్యాప్తత్యర్థమాహ (శాస్త్రించేతి) త
పేక్ష్యమిత్యత్రాహ (తచ్ఛేతి) శాస్త్రజ్ఞైరేవముక్తమిత్యాహ (తథాహేతి) * ఇష్టాపూర్త-శాతస్సార్తకర్తృణీ. దాహువిధ్యం దేవతాఫలాదిభేదేన. భు
లాదీశ్వరేణాభిః- * తద్యథారథస్యారేమసేమిరసితా ఇత్యాది శ్రుతిప్రక్రియయా స్తర్యామిరూపేణసర్వాధారభూత ఇత్యర్థః. బిభర్తి - ఆరాధనతయా

తి. తథాచభగవతాస్వయమేవోక్తం *యతఃప్రవృత్తిర్భూతానాంయేనసర్వమిదంతతం! స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్యసిద్ధింవిస్తతిమానవత్తితి,* తానహంద్విషతఃక్రూరాఃసంసారేషునరాధమాః। ఓపామ్యజస్రమశుభానానురీష్యేవయోనిష్యతి, చ. సభగవాన్పురుషోత్తమోవాప్తసమస్తకామసుర్వజ్ఞసుర్వేశ్వరస్సత్యసజ్జల్మః స్వమాహాత్మ్యానుగుణలీలాప్రవృత్తఃపతానికర్మాణిసమీచీనాన్యేతాన్యసమీచీనానీతికర్తృత్వైవిధ్యం సంవిధాయతమపాదానోచితదేహేన్ద్రియాదికంతన్నియమనశక్తించసర్వేషాంక్షేత్రజ్ఞానాంసామాన్యేనప్రదిశ్యస్వశాసనావబోధితాన్త్రుంచప్రదర్శితమపసంహారార్థంచాన్తరాత్మతయానుప్రవిశ్యానుమన్వృతయాచనియచ్ఛంప్రిష్ఠతి. క్షేత్రజ్ఞాన్తతదాహితత్వయస్తత్ప్రదిష్టకరణ కలేబరాదికాన్తదాధారాశ్చ స్వయమేవస్వేచ్ఛానుగుణ్యేనపుణ్యాపుణ్యరూపైకర్మణీఉపాదదతే - తతశ్చపుణ్యరూపకర్మకారిణం స్వశాసనానువర్తినంజ్ఞాత్వాధర్మార్థకామమోక్షైర్వర్ధయతే, శాసనాతివర్తినంచతద్విపర్యయైర్వోజయతి,- అతఃసాన్వితస్త్వాదివైకల్యనోద్యానినావకాశంలభతై.

స్వీకరోతి. పాపస్యతదవతాధరూపత్వజ్ఞానాగ్ధంచభగవద్గీతావచనందర్శయతి (తథాచేతి) *తేషాంసతతయంత్రానామితివచనస్యవక్ష్యమాణత్వాదప్రసోహత్వం. విభర్తవశైః ప్రస్తుతబాధ్యస్యకముక్తంభవతి- దయాశుశ్ర్వాసంసారిణోఽహితరూపకర్మణికథం ప్రవర్తయతి- కర్మసాపేక్షానిగ్రహానుగ్రహత్వేనాత్మప్రసాహః- తస్యస్వతస్ప్రత్యేజీవానాంభవాన్వయానుపపత్తిరిత్యత్రాహ (సభగవానితి) నిర్దోషత్వంమజ్జగత్యంతంచభగవచ్ఛ్రావ్యార్థః. తాభ్యాంబైలక్షణ్యంపురుషోత్తమశబ్దార్థః. వివిధఫలప్రదానసర్వార్థమయోగివిశేషజానిసర్వజ్ఞత్వాదీని. సర్వాదేహాయాసరూపత్వాన్నలీలాత్వమిత్యత్రాహ (స్వమాహాత్మ్యేతి) సర్వంతదిచ్ఛాధీనంచేత్ - బోధిష్ఠిచూడెః పుణ్యత్వంబ్రహ్మహత్యాదేఃపాపత్వంచవివర్యయేణస్యాతామిత్యత్రాహ (ఏతానికర్మాణీత్యాది) అనాదిపుణ్యపాపవృత్తాచతదీయానాదిస్వాతస్త్వనిబన్ధనేత్యర్థః. సర్వప్రవృత్తైస్తదిచ్ఛాధీనత్వాత్క్షేత్రజ్ఞానాంసుఖాదిభోక్తృత్వంసన్యాత్; తస్యనిర్వయత్వాదిప్రసజ్జ, శ్చేత్యత్రాహ (తమపాదానోచితేతి) యథాపితృభ్యాముత్పాద్యవధితశ్శిక్షితోఽర్హగృహేత్రదానాదినోపకృతఃపుత్రఃపితృదత్తైరేవాధాదిభిర్జ్ఞాదికంవాకరోతి- విషయచాపలంపానువర్తతే- సతత్రపితౄర్దోషః, తదధీనవైభవత్వంచపుత్రస్యసహాయతే, తద్వదితిభావః. (సామాన్యేనప్రదిశ్యేతి) దేహేన్ద్రియాదికంసర్వేషాందదాతి- సమకస్యచిత్తత్వాకస్యచిత్తదదాతి- దేహేన్ద్రియాదివైషమ్యదుక్తకర్మతమిత్యభిప్రేత్యాహ (దేహేన్ద్రియాదికమిత్యాది) పరమాత్మనశ్చక్తస్యాస్యనివారణంబోషణమిచ్ఛేన్న-ఉపేక్షకత్వంప్రయోజయిత్వత్వమనుమన్వృత్వంచేతిత్రయమస్తి. తత్రప్రయోజయిత్వత్వం - అప్రవృత్తస్యప్రవర్తకత్వం. తచ్ఛాజ్ఞాపయిత్వత్వమగ్నయత్వత్వముపదేష్టత్వంచేతిత్రిధా. అనుమన్వృత్వం - ప్రవృత్తస్యప్రవర్తకత్వం. ఉపేక్షకత్వం - ఔదాసీన్యం. తత్రభగవతఃపుణ్యపాపయోః ప్రయోజయిత్వత్వంనాస్తి. ప్రథమముపేక్షమాణవివాదే. పశ్చాదనుమన్వృత్వమస్త్యేవ. అభిమతేప్రవృత్తం కేనచిద్విష్టుననివృత్తమవిష్టుంప్రవర్తయతి, పశ్చాత్ఫలంచదదాతి, అజ్ఞాతిలబ్ధసప్రవృత్తత్వైసకుపితత్వాద్భగవాననుమనాభవతి. అనుమతిః ఫలదానముఖయమపిదణ్డప్రకారవచ - తథాచవృశ్యనై - రాజానోహిస్వకాసనాతివృత్తప్రవృత్తింజ్ఞాత్వాకోపాత్తథాకరోత్విత్వమనునన్యనై - అనుమతిశ్చకోపకృతోదణ్డివిశేషవచ. అతీవాసుమాన్యప్రాతికూల్యసప్రవృత్తయోరుత్తరోత్తరమాతాహితకర్మగుప్రయోజయితాచభవతిభగవాన్. అహితప్రవృత్తవిషయేఉపేక్షకత్వేనుమన్వృత్వేప్రయోజయిత్వత్వచతస్యనిర్వయత్వాదిప్రసజ్జతిచేత్. తతఃకిం. దయాదేవీగుణః - నిగ్రహశ్చేద్దోషభిసనియమాస్తి- లోకేఅస్థానదయాయాస్థాననిగ్రహస్యగుణత్వబోషత్వదర్శనాభావాత్. రాజాదీనాందణ్డ్యాదణ్డాదేర్దోషత్వంకాన్త్రవశ్యక్షేత్రజ్ఞత్వప్రయుక్తమితిచేత్. తస్మైతేషామనుగ్రహదేర్గుణత్వమపిక్షేత్రజ్ఞత్వప్రయుక్తంసన్యాత్ - తత్రైవనిగ్రహానుగ్రహదేర్దోషత్వగుణత్వదర్శనాత్. అతోనిర్వయత్వపేతురనైకాన్తికః. శక్తస్యాపీశ్వరస్యకథముపేక్షకత్వం. నోపేక్షణం- శాన్తప్రవర్తనముఖేన సామాన్యేనాహితప్రవృత్తినివారణస్యకృతత్వాత్. ప్రవృత్తికాలేతువిశేషతానివారకత్వాభావరూపముపేక్షకత్వంసన్యాతన్యాత్. తచ్ఛాన్యాతస్త్వంబోషణమిచ్ఛేత్ - తత్రకింప్రమాణం. ఈశ్వరస్యాప్రత్యక్షత్వాన్నతస్త్రిమాణం. యద్యనుమానం - తత్రేదంవక్తవ్యం. కిమిశ్వరాఖ్యం భక్తిణంకాన్త్రైకసమగ్నిమ్య మభ్యుపగమ్యతత్వాత్తస్యస్యబోషత్వమనుమాయతే - ఉతానభ్యుపగమ్య. అనభ్యుపగమేపేతోరాశ్రయానిధిః. అభ్యుపగమేభక్తిగ్రాహకప్రమాణేనకాన్త్రైకతస్య గుణత్వేనప్రతిపన్నత్వాజ్ఞాలాత్యయాపదిష్టత్వమితి. ఏతదభిప్రేత్యాహ (అనుమన్వృతయాచనియచ్ఛంప్రిష్ఠతి) (క్షేత్రజ్ఞాన్తితి) అనుమన్వృతయానియన్వృత్వాత్, ధారకత్వాత్, త్యామాన్యేనదేహేన్ద్రియాదిప్రదత్వాత్, చ సర్వంతదధీనమిత్యభిప్రాయేణ తదాహితశక్తయజ్ఞత్వాదికం విశేషణముక్తం. పుణ్యాపుణ్యయోఃప్రవృత్తస్యప్రవృత్తిస్తదనుగుణేచ్ఛయా - తదనుగుణజ్ఞానంచ క్షేత్రజ్ఞాధీనమేవ- భగవతఉపేక్షకత్వాత్. తత్రోపేక్షకత్వమపిసాన్యాతస్త్రివిశేషవైత్యభిప్రాయేణాహ (స్వయమేవస్వేచ్ఛానుగుణ్యేనేతి) కర్మానుగుణఫలప్రదత్వేనాత్మత్వైకత్వం - నోచేన్ద్రియత్వాదిప్రసజ్జతిత్యత్రాహ (అతఃచేతి) సాన్వితస్త్వాదివైకల్యశబ్దేన దయావైకల్యం సర్వేషుసమత్వవైకల్యంజీవానాం ఫలాన్వయరాహిత్యంచవివక్షితం. ఏతత్కర్మకారిణే ఏతత్ఫలందాస్యామీతితస్య సజ్జల్మః - తత్రయథాసజ్జల్మంకుర్వతస్తస్యసాన్వితస్త్రిపాపకల్య మేవేతిభావః. అపరాధినందణ్డయతో

దయాహినామస్వాధినిరపేక్షాపరమఃఖాసహిష్ణుతా. పాచస్వశాసనాతివృత్తివ్యవసాయస్యపివర్తమానానగుణాయావకల్పతే-ప్రశ్నతాపుంస్త్యమేవావహతి. తన్నిగ్రహపవతత్రగుణః-అన్యథాశ్రునిగ్రహాదీనామగుణత్వప్రసక్తాత్. స్వశాసనాతివృత్తివ్యవసాయనివృత్తిమాత్రేణానాద్యనైకలౌపిపచితదుర్వివహానంతాపరాధానైకారేణనిరతిశయసుఖసంవృద్ధయోస్వయమేవప్రయతతే. యథోక్తం * తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం। దదామిబుద్ధియోగంతయోనమాముపయాన్తితే। తేషామేవానుకమ్పార్థమహామజ్జానజంతమః। నాశయామ్యాప్తభావస్థోజ్ఞానదీపనభాస్వతేతి. అతఃప్రాజ్ఞానధిష్ఠితంప్రధానంనకారణమ్.....

అభిస్యాత్ - యద్యపిప్రాజ్ఞానధిష్ఠితాయాఃప్రకృతేః పరిస్పర్శప్రవృత్తిరపిససమ్భవతీత్యుక్తం-తథాప్యనపేక్షాయావపరిణామప్రవృత్తిస్సమ్భవతి- తథాదర్శనాత్. ధేన్వాదిసంపయుక్తంహి త్యుతోదకాదిస్వయమేవక్షీరాద్యాకారేణపరిణామమానంద్యశ్యతే. అతఃప్రకృతిరపిస్వయమేవజగదాకారేణపరిణంస్యతఇతి. తత్రాహ.

౪॥ సూ. శ్లో॥ అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్॥ శ్లో॥ నైతదుపపద్యతే- తృణాదేఃప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్యపరిణామాభావాద్బ్రహ్మైవాసిద్ధేః కథమసిద్ధిః. (అన్యత్రాభావాత్) యదిహిత్యుతోదకాదికమనమహాద్యపయుక్తంప్రహీణంవాక్షీరాకారేణవర్ణంస్యత- తతఃప్రాజ్ఞానధిష్ఠితమేవపరిణామతత్త్వేనవత్సమశక్యత- సచైతదస్తి - అతోధేన్వాద్యపయుక్తంప్రాజ్ఞానపక్షీరీకరోతి. *పయోమ్భువచ్ఛేత్త్రాపీత్యుక్తమేవాత్రప్రపశ్యితంతత్రైవవ్యభిచారప్రదర్శనాయ.

౫॥ సూ. శ్లో॥ పురుషాత్మవదితేత్రధాపి॥ శ్లో॥ అభోచ్యేత - యద్యపిచైతన్యమాత్రవపుః పురుషోనిష్క్రియః- ప్రధానమపిదృక్చక్షుఃకలికం- తథాపిపురుషసన్నిధానాదచేతనంప్రధానంప్రవర్తతే- తథాదర్శనాత్. గమనశక్తివికలదృక్చక్షుఃకలికంప్రజ్ఞాసన్నిధానాత్తచ్చైతన్యోపకృతోదృక్చక్షుఃకలికః ప్రవృత్తిశక్తిఃప్రవర్తతే, అయస్థాంతాత్సన్నిధానాచ్ఛాయఃప్రవర్తతే, ఏవంప్రకృతిపురుషసంయోగకృతోజగత్సర్గః ప్రవర్తతే. యథోక్తం * పురుషస్యదర్శనార్థంవైవల్యార్థంతథాప్రధానస్యప్రగ్భవస్థవమభయోరపిసంయోగస్తత్రాత్సర్గఇతి. పురుషస్యప్రధానోపభోగార్థంవైవల్యార్థంచపురుషసన్నిధానాత్ప్రధానం సగ్ధాహప్రవ

౨నపరాధినమదృశ్యరాజ్ఞానహింసాతద్యైవైకత్వం- తద్వదితి. తన్నినిర్దయత్వమితిశక్తాయాందయాస్వరూపంశిక్షయతి (దయాహీతి) ఉపజీవిణాముపజీవ్యాపదియద్భుతాసహిష్ణుత్వం- తద్వాన్యవృత్తిర్ధమాహ (స్వాధినిరపేక్షేతి) తన్నిదయాంసానవకాశత్వప్రసక్తఇత్యత్రాహ (స్వశాసనాతివృత్తి) (యథోక్తమితి) అత్రప్రీతిపూర్వకందదామిత్యన్వయః. *సతతయుక్తానామిత్యత్రాశంసార్థేన *అశంసాయాంక్షణిసూత్రవిహితేనత్రైవోపాసకప్రీతేరుక్తత్వాత్. తస్మాశంసార్థత్వమవివక్షితంచేత్ - *సతతయుక్తానాంభజతామితిపానరుక్త్య, మనఃకీతకథనమపేక్షితాకథనం, వస్యాతాం, తస్మాదయమర్హః. సూత్రార్థముపసంహరతి (అత ఇతి) ఈశ్వరస్యస్వాతద్యైవైకత్వాదిప్రసక్తాభావేనకర్తృణాం తదారాధనరూపతయైవప్రదత్వాత్ సర్వప్రతిసర్వాదివ్యవస్థానిర్ధర్మంబ్రహ్మకారణత్వం సిద్ధమిత్యర్థః.

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (అభిస్యాదితి) (ధేన్వాదినేతి) కేవలదాన్వాదివాప్యవృత్తిర్ధంచిత్యన్నిధిమాత్రమేవోపగతవ్యం - సతుసక్కుల్పవిశేషవత్పురుషాధిష్ఠితత్వం - గవిసుప్తాయామపి తదుపయుక్తతృణాదేఃక్షీరాదిభావదర్శనాత్. సచతదపిషక్షీకార్యం - తావతాకార్యేసమ్భవత్యధికకల్పనామోగాదిభావః.

౪॥ సూ. శ్లో॥ అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్॥ శ్లో॥ కేవలాచిన్మాత్రస్యపరిణామద్వైతత్వంవివక్షితంచేత్ - తద్వాపితంప్రహీణంవేతి. చిత్యన్నిధిమాత్రేణపరిణామాదూపితఃఅనదుపహాద్యపయుక్తమితి. సక్కుల్పవిశేషాన్వితచేతనవిశేషాద్భేదానేనపరిణామిత్యంతుపరస్యానిష్ఠమిత్యభిప్రేతం. (ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితమితి)ఏవంవికల్పత్రయమత్రాభిప్రేతం. అదృష్టవిశేషవదాత్సంయోగాద్దేహాపయోక్తతృణాదేఃక్షీరభావఇతిచెన్న- అదృష్టస్యాపనదుపహాద్యపయుక్తప్రహీణత్యుపలబ్ధయోగక్షేమతయాతస్యాపికార్యకర్తవ్యేప్రాజ్ఞానిస్థానమపేక్షితమిత్యేతత్సర్వమధికశక్తాపరిహారరూపమర్థజాతమిహాపాదితం. సూత్రప్రయోజనమాహ (ప్రపశ్యితమితి)ఉత్తశక్తావిశేషపరిహారరూపంప్రపశ్యనం. తత్రైవ-చయోద్వైతప్రపివేత్యర్థః.

౫॥ సూ. శ్లో॥ పురుషాత్మవదితేత్రధాపి॥ శ్లో॥ ఉదాహృతామార్యాంవ్యాచక్షే (పురుషస్యేతి) ఉపభోగశబ్దేనదర్శనశబ్దోవ్యా

ర్తతత్త్వార్థః. అత్రోత్తరం (తథాపీతి) ఏవమపిప్రధానస్యప్రవృత్త్యసమ్భవస్తదవస్థపవ. వజ్రోర్ధమనశక్తివికల
స్వాపిమార్గదర్శనతదుపదేశాదయఃకాదాచిత్తావిశేషాః సహస్రశస్సన్తి - అన్తోపిచేతనస్సంస్తమపదేశాద్య
వగమేనప్రవర్తతే,- తథాలయసాగ్ర-స్తమణేరప్యస్సమీపాగమనాదయస్సన్తి,- పురుషస్యతు నిష్క్రియస్య
నతాదృశావికారాస్సమ్భవన్తి. సన్నిధానమాత్రస్యనిత్యత్వేననిత్యసర్వప్రసక్తోనిత్యముక్తత్వేనబద్ధాభావోఽప
వర్గాభావశ్చ.

౬॥ సూ. +శ్లోః+ అజ్ఞిత్యానుపపత్తైశ్చ॥ శ్లోః+ గుణానామతగ్ననికర్షనిబద్ధనాజ్ఞాజ్ఞీభావాద్విజగత్ప్ర
వృత్తిః *ప్రతిప్రతిగుణాశ్రయవిశేషాదితివదద్భిర్భవద్భిరభ్యుపగమ్యతే- ప్రతిసర్వావస్థాయాంతుసామ్యవస్థా
నాంసత్త్వరజస్తమసామన్యోన్యాధిక్యన్యూనత్వాభావాదజ్ఞాజ్ఞీభావానుపపత్తైర్విజగత్సర్వరూపవద్యతే. తథా
పివైషమ్యాభ్యుపగమేనిత్యసర్వప్రసక్తః. అతశ్చనప్రాజ్ఞానధిష్ఠితంప్రధానంకారణం.

౭॥ సూ. +శ్లోః+ అన్యథానుమితౌచక్షశక్తివియోగాత్॥ శ్లోః+ దూషితప్రకారాతిరిక్తప్రకా
రాంతరేణప్రధానానుమితౌచప్రధానస్యజ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాత్తపవదోషాఃప్రాదుష్యః- అతోనకథంచద
ప్యనుమానేనప్రధానసిద్ధిః.

౮॥ సూ. +శ్లోః+ అభ్యుపగమేష్యధాభావాత్॥ శ్లోః+ అనుమానేనప్రధానసిద్ధ్యభ్యుపగమే
పిప్రధానేనప్రయోజనాభావాన్నతదనుమాతవ్యం - *పురుషస్యదర్శనార్థంకైవల్యార్థంతథా ప్రధానస్యేతి
ప్రధానస్యప్రయోజనంపురుషభోగావగ్రావభిమతౌ - తౌచనసమ్భవతః. పురుషస్యచైతన్యమాత్రవపుషోని
ష్క్రియస్యనిర్వికారస్యనిర్మలస్యతతపవనిత్యముక్తస్వరూపస్యప్రకృతిదర్శనరూపాభోగ, స్తద్వియోగరూపా
ఽపవర్గ, శ్చనసమ్భవతి. ఏవంరూపస్యైవప్రకృతిసన్నిధానాత్తత్పరిణామవిశేషసుఖదుఃఖదర్శన రూపభోగస
మ్భావనాయాంప్రకృతిసన్నిధానస్య నిత్యత్వేనకదాచిదప్యవర్గానసేత్స్యతి.

౯॥ సూ. +శ్లోః+ విప్రతిషేధాచ్చాసమజ్ఞాసం॥ శ్లోః+ విప్రతిషేధంచేదం సాక్ష్యానాంద
ర్శనం. తథాపి - ప్రకృతేః పరార్థత్వేన దృశ్యత్వేన భోగ్యత్వేనచ ప్రకృతే రిష్టేతార మధిష్ఠాతారం

భూతః. *తథాపీతిసూత్రఖండంవాచచ్చ (ఏవమపీతి) ప్రవృత్త్యసమ్భవస్తదవస్థతిపూర్వాపరసూత్రస్థానుపపత్త్యజ్ఞానరోచేన అధ్యాహారికృ
తః. నిత్యనిర్వికారస్యపురుషస్యచక్తోర్నాదర్శనోపదేశాదివన్నతాదాచిత్తవిశేషాన్తి - అన్తస్యతదుపదేశావగతివన్నప్రకృతేర్విశేషాన్తి. అయస్కా
న్తస్యసమీపాగమనాదివత్పురుషస్యవికారసమ్భవః. విభుత్వాత్సమీపాగమనాపేక్షానచేత్-నిత్యసర్వప్రసక్తత్వార్థః.

౬॥ సూ. +శ్లోః+ అజ్ఞిత్యానుపపత్తైశ్చ॥ శ్లోః+ ఏవం పరోక్తానుమానస్య ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వప్రసక్తముఖేన విషమావస్థత్వప్రసక్తముఖే
నచవిశేషవిరోధఉక్తః.

అనుమానాస్తరేభ్యుక్త దూషణమతిశతి.

౭॥ సూ. +శ్లోః+ అన్యథానుమితౌచక్షశక్తివియోగాత్॥ శ్లోః+ జ్ఞాతృత్వేననిష్క్రియనిబద్ధనికర్షితస్తదనిరవేక్షప్రవృత్త్యుపపత్తిః-త
చ్చనాన్తి - తస్మాన్నిత్యసర్వాదిప్రసక్తత్వార్థః. అచేతనత్వాదప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వంప్రసజేతిభావః. ఇదంచవిషమావస్థత్వప్రసక్తస్వాపిప్రదర్శనా
ర్థముక్తమ్.

౮॥ సూ. +శ్లోః+ అభ్యుపగమేష్యధాభావాత్॥ శ్లోః+ కస్యాభ్యుపగమభిత్వపేక్షాయాంపూర్వసూత్రప్రత్యాసత్త్వా అనుమితైవాగ్ధ
తోబుద్ధిభేద్యనిప్రాయేణాహ (అనుమానేనేతి) ప్రవృత్తిస్త్యనేకసూత్రవ్యవహితత్వాన్నసాన్తనుబద్ధమర్హతీతిభావః.

నిత్యనిర్వికారస్వాపిభోగావగ్రాభ్యుపగమశక్తాయామనస్తరసూత్రం.

౯॥ సూ. +శ్లోః+ విప్రతిషేధాచ్చాసమజ్ఞాసం॥ శ్లోః+ పరార్థత్వప్రతియోగితేనాహ (అధిష్ఠాతారమితి) అధిష్ఠాతా-స్వతస్త్వేన సా

ప్రప్తారంసాక్షిణంచపురుషమభ్యుపగమ్యప్రకృత్యైవసాధనభూతయాతస్యకైవల్యమపిప్రాప్యంవదంతపతస్య
 నిత్యనిర్వికారచైతన్యమాత్రస్వరూపతయాఅకర్తృత్వంకైవల్యంచస్వరూపమేవాహుః, తతపవబద్ధమోక్షసా
 ధనానుష్ఠానంమోక్షంచప్రకృతేరేవేత్యాహుః, ఏవంభూతనిర్వికారోదాసీనపురుషసన్నిధానాత్ప్రకృతేరితరే
 తరాధ్యాసేనసగ్గాదిప్రవృత్తిపురుషభోగాపవర్గాధ్యంతాహుః, *సజ్జాతపరాధర్మాత్త్రిగుణాదివిపర్యయా
 దనిష్ఠానాత్. పురుషోస్తిభోక్తృభావాత్కైవల్యాధ్యంతవృత్తేషుతస్మాచ్ఛవిపర్యాసాత్సన్నిధంసాక్షిత్వమస్యపురుష
 స్య. కైవల్యంచాధ్యస్థ్యంప్రప్తృత్వమకర్తృభావశ్చేతి - *పురుషవిమోక్షనిమిత్తంతథాప్రవృత్తిఃప్రధానస్యే
 త్యుద్వేషమాహుః *తస్మాన్నబధ్యతేనాపిముచ్యతేనాపిసంసరతికల్పిత్. సంసరతిబధ్యతేముచ్యతేచనానా
 శ్రయాప్రకృతిరితి - తథా *తస్మాత్తత్సంయోగాదచేతనంచేతనావదివలిక్లం. గుణకర్తృత్వేచతథాకర్తృవభ
 వత్యుదాసీనః. పురుషస్యదర్శనార్థంకైవల్యాధ్యంతథాప్రధానస్య. పశ్యన్లవదుభయోరపి సంయోగస్తత్రాత
 సుర్గభిః. సాక్షిత్వప్రప్తృత్వభోక్తృత్వాదయోనిత్యనిర్వికారస్యాకర్తృదాసీనస్యకైవల్యేకస్వరూపస్యన
 సమ్భవంతి, ఏవంరూపస్యతస్యాధ్యాసమూలభ్రమోపిసంసమ్భవతి, - అధ్యాసభ్రమయోరపివికారత్వాత్.
 ప్రకృతేశ్చతానసమ్భవతః - తయోశ్చేతనధర్మత్వాత్. అధ్యాసోహినామచేతనస్యాన్యస్తిన్నస్యధర్మానుసంధా
 నం-సచచేతనధర్మవికారశ్చ. నచపురుషస్యప్రకృతిసన్నిధిమాత్రేణాధ్యాసాదయస్సమ్భవంతి. నిర్వికారత్వా
 దేవసమ్భవంతిచేత్ - నిత్యంప్రసజ్యేరక. సన్నిధేరకించిత్కరత్వంచ *నవిలక్షణత్వాదిత్యస్రప్రతిపాది
 తం. ప్రకృతేరేవసంసరతిబధ్యతేముచ్యతేచేత్ - కథంనిత్యముక్తస్యపురుషస్యోపకారిణీసేత్యుచ్యతే - వద
 ంతిహి *నానావిదైరుపాయైరుపకారిణ్యనుపకారిణఃపుంసః. గుణవత్పురుషస్యసతస్తస్యాధ్యమపాధకంచరతీతి.
 తథాప్రకృతిర్యేనపురుషేణయథాస్వభావాదృప్తా - తస్మాత్పురుషాత్తదాసీమేవనివర్తత్యితిచాహుః*రజస్వద
 ర్మయిత్వానివర్తతేనర్తకీయథాన్యత్వాత్. పురుషస్యతథాత్వానంప్రకాశ్యవినివర్తతేప్రకృతిః. ప్రకృతేనుకుమా
 రతరంసకించదస్తీతిమేమతిర్భవతి. యాదృప్తాస్తీతిపునర్నదర్శనముపైతిపురుషస్యేతి. తదవ్యసక్లతం-పురుషోహి
 నిత్యముక్తత్వానిర్వికారత్వాన్నతాంకదాచిదపివశ్యతి, నాధ్యస్యతి, చ. స్వయంచస్వాత్మానంనవశ్యతి-అచేత
 నత్వాత్. పురుషస్యస్వాత్మదర్శనంస్వదర్శనమితి నాధ్యస్యతిచ - స్వయమచేతనత్వాత్, పురుషస్యచదర్శన
 రూపవికారాసమ్భవాత్, అథసన్నిధిమాత్రమేవదర్శనమితిత్యుచ్యతే. సన్నిధేర్నిత్యత్వేననిత్యదర్శనప్రసక్తభి
 త్యుక్తం. స్వరూపాతిరిక్తకాదాచితగ్-సన్నిధిరపినిత్యనిర్వికారస్యనోపపద్యతే. కించ- మోక్షహేతుస్తుస్వస
 న్నిధానరూపమేవదర్శనంచేత్ - బద్ధహేతురపితదేవేతినిత్యవద్భవోమోక్షశ్చస్యాతాం. అయథాదర్శనంబద్ధ
 హేతుః- యథావత్స్వరూపదర్శనంమోక్షహేతురితిచేత్ - ఉభయవిధస్యాపిదర్శనస్యసన్నిధానరూపతానతి
 రేకాత్సదోభయప్రసక్తపవ. సన్నిధేరనిత్యత్వేతస్యహేతురస్వేషణీయః- తస్మాపీత్యనవస్థా. అక్తైతద్దోషవరి
 జిహీర్షయాస్వరూపసద్భావపవసన్నిధిరితి - తదాస్వరూపస్యనిత్యత్వేననిత్యవద్భవమోక్షో. అతపవమాదేర్వి
 ప్రతిషేధాత్సాన్ధ్యానాందర్శనమసముజ్జసం. — యేపికుటస్థనిత్యనిర్వికారేషస్వప్రకాశవిన్యాత్రంబ్రహ్మేవి
 ద్యాసాక్షిత్వేనాపారమార్థికబద్ధమోక్షభాగితివదంతి-తేషామప్యుక్తసీత్యా2విద్యాసాక్షిత్వాధ్యాసాద్యసమ్భ
 వాదసామజ్ఞస్యమేవ. ఇయాంస్తువిశేషః - సాక్ష్యాఃజననమరణప్రతినియమాదివ్యవస్థాసిద్ధ్యర్థం పురుషబహు
 త్వమిచ్ఛంతి - తేతుతదపినేచ్ఛస్తీతిసుతరామసామజ్ఞస్యం. యస్తుప్రకృతేపారమార్థ్యాపారమార్థ్యవిభాగే
 నవైవమ్యముక్తం- తదయుక్తం - పారమార్థికత్వేవ్యపారమార్థికత్వేపినిత్యనిర్వికారస్వప్రకృతౌకరసవిన్యా
 త్రస్యస్వవ్యతిరిక్తసాక్షిత్వాద్యనుపపత్తేః. అపారమార్థికత్వేతుతస్యాఃదృశ్యత్వబాధ్యత్వాభ్యుపగమాత్సుత

క్షీ- స్వరూపేణానుసంధాతా. ప్రప్తా- ఇన్ద్రియాదిభిర్ప్రప్తా. ఉక్తార్థవిషయంతద్యధ్యమాహ (సజ్జాతేతి) (త్రిగుణాదివిపర్యయాత్) ఆదిశబ్దఃకార్య
 పరః. త్రిగుణతత్కార్యంజడం- జడస్యాధిష్ఠాతృత్వాదయోగాత్తదవ్యో2ధిష్ఠాతేత్యర్థః. (అధిష్ఠానాదితి) అధిష్ఠాయాత్ త్రిగుణాదేరధిష్ఠాతుస్విలక్షణ
 త్వాత్. కర్తృకర్తృవిరోధాదిత్యర్థః. (కైవల్యాధ్యంతవృత్తేషు) సహిత్యాజ్యమేవత్యాగకర్తృత్యర్థః. ఉక్తార్థానాంవిప్రతిషేధందర్శయతి (సాక్షిత్వేతి)
 (చేరసభర్తృవికారశ్చేతి) ఛేతసభర్తృత్వాన్నప్రధానస్యసమ్భవతి- వికారరూపత్వాన్నాత్మనస్సమ్భవతీత్యర్థః. ప్రథమభ్రమో2ధ్యాసః. తస్మాల్లా
 అస్యేత్రమశబ్దవాచ్యాః. ప్రకృతిదర్శనంపురుషకర్తృకం, స్వాత్మకర్తృకం, చానుపపన్నమిత్యాహ (పురుషోహిత్యాదినా) సన్నిధేః స్వరూపానతి
 రిక్తత్వేచదుషణమాహ (అశేత్యాదినా) — అస్మిన్నాన్యధాపక్షనిరాసేమాయావాదినామనవకాశత్వమాహ (యేపీతి) నిర్వికారస్యావిద్యానుభ
 వాధ్యాసాదయోగాదిత్యర్థః. అధికందూషణమాహ (ఇయాంస్తుతి) (దృశ్యత్వబాధ్యత్వాభ్యుపగమాదితి) యదవిద్యావిరోధి - తదేవతత్సాక్షివచ

రామ సజ్జతం. — బౌపాధిక భేదా భేదవాదేపిడపాధి సమ్బద్ధినో బ్రహ్మణో యమేవస్వ భావభిత్తుపాధి సమ్బద్ధాద్యనుపపత్తైరసామజ్ఞ స్యంపూర్వమేవా క్తమ్. రచనానుపపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

ననుసజ్జతమిత్యర్థః యద్యా- అదిద్యానుభవరూపదర్శనం, తద్వాదభవదర్శన, మపివికారః- సమన్వితకారస్యనోపపద్యతఇత్యర్థః. — (అయ మేవస్వభావభిత్తి) నిత్యనిర్వికారత్వనిర్దోషత్వాదిస్వభావభిత్త్యర్థః. హేయ ప్రత్యనికత్వకల్యాణైకతానత్వశ్చ తివిరోధోఽభిక్షేతః.

సర్వైరపిచరైః * ప్రవృత్తేలిసూత్రా న్నరంకృతం. తత్ర జగద్రచనానిర్ద్యద్ధా ప్రకృతేరాద్యాగుణసామ్య ప్రచ్యుతివ్యాపారరూపా ప్రవృత్తిః - సాపిప్రధానస్యస్వరస్రత్యేననుపపన్నా - వృద్ధాదిపద్మదర్శనాదితత్కర్మరథాన్మరాభ్యాం, రథశకటాదిపద్మదర్శనాదియోదవమిత్యై, శ్చ వ్యాఖ్యాతం. తదయం క్తం - చేతనాస్థితి నైవచేతనస్యకారకత్వదర్శనరూపయం కైర్వేదాభావాత్, జగద్రచనానురూపవ్యాపారస్యతదర్శనా ద్యవ్యాపారస్యచతుర్వన్యాయనిషయతయాతుల్యాధానాంవిషయవాక్యానామివసూత్ర భేదప్రణయనే ప్రయోజనాభావా, చ్చ, అతోఽన్వయవ్యతిరేకరూపేణోభయవ్యాప్తి ప్రదర్శకమేకసూత్రం. పయసోవత్సవివృద్ధయే ప్రవృత్తివ, దమ్మునోలోకోపకారాయస్యన్తన ప్రవృత్తివ, చ్చప్రధానస్య స్వతఃపవపురుషార్థానుగుణ ప్రవృత్తిరితి *చయోమ్మువదిత్వంకోవ్యాఖ్యాతః. తతోపి దధ్యాదిచరిణామె, నానికేభాదిరసాత్మనా పరిణామే, జగద్రవృత్తివదితివ్యాఖ్యానంయం క్తం- కారణావస్థస్య ప్రధానస్యకార్యజగద్రూపేణపరిణతోచేతనాధిష్ఠాననిరపేక్షత్వంవదతాపూర్వపక్షిణాచేతనసమ్బద్ధానపేక్షతయా ప్రతిపన్నపరిణామస్య ప్రదర్శయితుంయం క్తత్వాత్పురుషార్థనిర్ద్యద్ధగుణత్వసూచకస్య *అభ్యుపగమేపృథ్వాభావాదివక్ష్యమాణతయం ౭ త్రతర్వభగవత్స్వేకత్వాత్, కార్యం ప్రతిపురుషస్యభిత్తిమేవనిమిత్తత్వం- అతోనాన్విష్టానాపేక్షేతిశక్త్యాచపహి ౭ వ్యేతిచెన్న- భలిత్వస్యపురుషసన్నిధితుభ్యయోగిత్వేమతయం * అస్య త్రాభావాచనత్యజాదివదితి న్యాయేనార్థతఃపరిహృతత్వాత్. పురుషస్యభలిత్వమాత్రేణకార్యం ప్రతినిమిత్తత్వేనచదుహ్యపయం క్తంకృతాదికమపిక్షీరభవేదితితర్కఃసమాసః. అమ్మునోస్యన్తనేచనిమ్ముభూమ్యపేక్షేనీతిపరిహరశ్చనసాధీయా-చేతనసాపేక్షత్వాపాదనేనిమ్ముభూమ్యపేక్షేణసానుపయోగాత్. *ఉపసంహారదర్శనాన్వేతిచెన్నక్షీరవద్ధితిసూత్రేణాస్యసూత్రస్యవ్యాపారిచరిహరశ్చలోకదృష్టితా ప్రదృష్టిభేదాదిత్వం క్తం. తస్మిన్మధికరణేవాహ్యనిమిత్తనిరపేక్షతాయాంలొకదృష్ట్యాదృతస్యదృష్టానస్య త్రప్రతిపన్నయాశా ప్రదృష్ట్యా స్వపక్షేణసాధ్యనైకత్వేపరిహరితేనిరుత్తరత్వాపత్తిఃతదయం క్తం. అతోదజ్జవక్రాదివదుపకరణా న్నరనైరపేక్ష్యంత త్రాభిక్షేతమిత్వేవపరిహరవ్యం. * అస్య త్రాభావాచనత్యజాదివదిత్యన్యాయేన న్నరం * అభ్యుపగమేపృథ్వాభావాదితిసూత్రంవ్యాఖ్యాతం. భాష్యేత్వద్వయసూత్రా చూర్వంనివేశితం- తత్ర హేతుర్వృత్త్యనురోధభిత్తిజ్ఞాతవ్యం. అధాసజ్జలిత్యాన్యథాస్యాత్ - సాజ్ఞనైవక్షీరభావనిమిత్తత్వేనభిహితేపక్షిణాచేతనాన్వయస్సువచభిత్తిజ్ఞాయాంపరిహరపరం *పురుషేశ్వవదితిసూత్రంసజ్జచ్ఛా-అభ్యుపగమేపృథ్వాభావాదితిభోగావగర్హరూపప్రయోజనాభావాద్దుపి తే *పురుషేశ్వనదితేదితిపక్ష్యధాయస్కా-నలోహదృష్టానైవిబద్ధనశక్త్యా యోగధంసజ్జతిః. ప్రవృత్తువచతోహిపక్ష్యధాదిదృష్టానైః- నపురుషార్థోపపత్తో - అయస్సా న్నలోహయోః ప్రయోజనభాక్త్యాభావాత్. వ్యాప్తినిబద్ధనకృత్వానుపపత్తిమాత్రానుచాభ్యుపగమేనపరిహరొక్తిర్బలతే. ఏకం కారణం- త్రివిధాని. సప్రేప్రియాని- తాస్యేకాదశ. మహతస్తస్మాత్సర్వ-అహక్ష్టారాదివి ప్రతిషేధాద్యిత్యాజ్ఞాపి. అస్తర్భావానస్తర్భావాభ్యాంవివక్ష్యమాణాత్, సద్వాదకాద్వాదకభావా, చ్చతాదృశవి ప్రతిషేధస్యసుపరిహరత్వాత్ భాష్యేరదనాదరః. వేదా న్నవిరోధాదితిభాన్మరః. అసామజ్ఞస్యప్రతిజ్ఞానస్యవరస్యరవ్యాపారినిబద్ధనత్వేచిత్వాత్తద్వాచిత్వస్వరస్యోచ్చభాష్యేతదనాదరః. వేదా న్నవిరోధాదివివక్షితంచేత్-ఆద్యసూత్రప్రధానకారణత్వప్రతిష్ఠేచనివసాధ్యతయాన్వయతఇతి ప్రతిజ్ఞానరమనపేక్షితంస్యాత్-అతోఽవా న్నరప్రతిజ్ఞానరాసాధారణహేతుపరతయావి ప్రతిషేధవ్యాఖ్యానం భాష్యే. తేనపరమసాధ్య ప్రధానకారణవాదనిషేధస్సిద్ధ్యతి. నిర్విశేషజ్ఞాపిమాత్రస్య ప్రవర్తకత్వానుపపత్తిఃపురుషాదిసామకీతుల్యా. స్వరూపవ్యపాశ్రయమాదాసీన్యం- మాయావ్యపాశ్రయం ప్రవర్తకత్వమిత్వవిరోధశ్చానుపపత్తిః- మాయాయాశ్చ బ్రహ్మతీసర్వవిధకార్యాభ్యాసజనప్రవృత్తౌస్వతస్రత్యేతద్వత్వాజ్ఞానిమిత ప్రధానస్యాపి ప్రవృత్తువచత్వే. తస్మాత్కశ్వరాధీనత్వేమాయా ప్రవృత్తేర్విశ్వరాధ్యాసః- అభ్యస్తేశ్వరవశాన్మా యాప్రవృత్తిరిత్యన్వోన్యాశ్రయః. తదధ్యానస్యానాదిత్వే ప్రధానస్యాపిపురుషేస్వభర్తామనాద్యధ్యానముఖేనజగత్ప్రవృత్తిహేతుత్వమితితుల్యం. నిత్యసర్వప్రసజ్జశ్చతుర్వ్య-ప్రధానస్యేవాదిద్యాయాస్సన్నిహితత్వాత్. అభ్యస్తేశ్వరేచ్ఛయాననిత్యసర్వప్రసజ్జభిచెన్న-ఈశ్వరేచ్ఛాయాఅధ్యాసనిబద్ధనత్వాదధ్యాసహితోఃమాయాయాస్సదాసన్నిహితత్వాత్, యేత్రజ్ఞేచ్ఛాయావిమర్శజగత్తావ్యవస్థాపయితుమవశ్యత్వా, చ్చనిత్యేచ్ఛాప్రసజ్ఞాత్. — యాదవాదైవ్య * ప్రవృత్తేశ్చేతిపదంరగశకటాదీనాంస్పద్యత్క ప్రవృత్తేశ్చేతనసాపేక్షత్వదర్శనాదితివ్యాఖ్యాతం- తత్రచపూర్వోక్తమేవ త్తరమనుసద్ధేయం. అధానరంబతైరభిహితం - స్వభూయ ప్రవృత్తాశ్చకునాదయఃస్వభూయ ప్రవృత్తానాంమనుష్యేణాంకుభాగుభేనాచయన్తి- తత్రచశకునికర్మపురుషప్రవర్తకం, పురుషకర్మచనశకుని ప్రవర్తకం- అతఉభయకర్తాభిజ్ఞేశ్వరేణనర్వశక్తినాశకునిచేష్టితపురుషఫలాదికంసర్వంసజ్జమయితవ్యమితి. తదపిమన్దం- శకునిసన్నిధానస్యపురుషవ్యాపారద్వారాపురుషఫలోపయోగితయాతదపయోగివ్యప్త్యాదేవతదోపయితశకునసన్నిధానాదీనామపితత్ఫలభోక్తృపురుషకర్మనిబద్ధనతోవచత్వే. పరిన్వర్తప్రవృత్తేశ్చేతనసాపేక్షత్వేపరిణామ ప్రవృత్తే న్నైవైరపేక్ష్యంయం క్తమితిశక్త్యాపరిహ

౧౦॥ సూ.

శ్లో॥ మహాద్వీపవద్వాప్రస్థపరిమణ్డలాభ్యాం॥ శ్లో॥

ప్రధానకారణవాదస్యయక్త్యాభాసమూలతయావిప్రతిషిద్ధత్వాచ్చ సామజ్ఞ్యస్యముక్తం-సమ్మతిపర
మాణుకారణవాదస్యాప్యసామజ్ఞ్యస్యప్రతిసాద్యతే (మహాద్వీపవద్వాప్రస్థపరిమణ్డలాభ్యామితి) అసమజ్ఞ
సమితివత్తతే. వాశబ్దశ్చాధై. ప్రాస్థపరిమణ్డలాభ్యాం - ద్వ్యణుకపరమాణుభ్యాంమహాద్వీపవత్ - త్ర్యణు
కోత్పత్తివాదవత్ అన్యచ్ఛతదభ్యుపగతంసర్వమసమజ్ఞసం. పరమాణుభ్యోద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగదుత్పత్తి
వాదవదన్యదప్య సమజ్ఞసమిత్యర్థః. తథాపి - తస్తు ప్రభృతయోహ్యవయవాః స్యాంశైష్షడ్భిః పార్శ్వై
స్సంయుజ్యమానాఅవయవినముత్పాదయన్తి - పరమాణువోపిస్వకీయైఃషడ్భిఃపార్శ్వైస్సంయుజ్యమానా పవ
ద్వ్యణుకాదీనాముత్పాదకాభవేయః - అన్యథాపరమాణునాంప్రదేశభేదాభావేనతిసహస్రపరమాణుసం
యోగేష్యేకస్తాత్పరమాణోరనతిరిక్తపరిమాణతయాలిఖ్యత్వాప్రస్థత్వమహత్త్వద్విర్భూత్వాద్య సిద్ధిసాన్యత్.
ప్రదేశభేదాభ్యుపగమేపరమాణువోపిసాంశాఃస్వకీయైరంశైః-తేచస్వకీయైరంశైరిత్యనవస్థా. నచవాచ్యంఅవ
యవాల్పత్వ మహత్త్వాభ్యాంహిసర్వపమహీధరయోఃవైషమ్యం- పరమాణోరప్యనన్తవయవత్వే అవయవా
నన్త్యసామ్యాత్సర్వపమహీధరయోఃవైషమ్యాసిద్ధేః అవయవాపతర్వాకాష్టావశ్యాభ్యుపగమనీయేతి. పరమా
ణునాం ప్రదేశభేదాభావే సత్యేకపరమాణుపరిమాణాతిరేకిప్రధిమానజాయతేతిసర్వపమహీధరయోరేవా

రచరం *అన్యత్రాభావాచ్యేర్థ్యాదిసూత్రంవ్యాఖ్యాతం. తచ్చ *పయోమ్మువచ్చేతినూత్రస్యైవపరిణామప్రవృత్తౌనైరవేక్ష్యపరిహారపరత్వోపపాద
నావయముక్తం. అర్థః. *పయోమ్మువచ్చేతినూత్రస్యైవప్రపజ్జనమిదం. *అభ్యుపగమేపృథాభావాదితి-ప్రకృతేఃప్రతిసర్వాదివన్యస్థాగ్నిధ్వంసంసహకా
రికారణాభ్యుపగమేతాదృశసహకారియాపాథాభావాన్నిత్యసర్వాదిప్రవృత్తినిత్యతదభావప్రసక్తిపరిహారోన్మపపన్యజ్జితచవ్యాఖ్యాతం. సాక్ష్యే
ప్రకృతిపరిణామసజ్ఞ్యావిశేషవ్యతిరేకేణప్రతిసర్వాదివన్యస్థానిమిత్రసూతాధిపివేషానభ్యుపగమాచ్ఛక్తాపరిహారాభావపిన్షతో. *విప్రతిషేధా
దివిసూత్రమేవమపిన్యాచక్షతే- *హేతుమదనిత్యమన్యస్థిన్క్రియమనేకమాగ్రతంలిజ్జం సావయవంపరతన్త్రంవ్యక్తంవిపరీతమన్యక్తమితిప్రకృతే
ర్వ్యక్తవిపరీతత్వమభ్యుపగమ్యతే- తద్విప్రతిషిద్ధం- వ్యక్తవత్సేతుమత్వానిత్యత్వాభ్యుపగమేష్యనుమానప్రవృత్తిసమ్మతా - వృషస్యపరిణామచరం
పరాంప్రాప్తసాన్యవృత్తిపత్తిగుణాత్తకప్రధానస్యాపిపరిణామపరంపరయావైగుణ్యాతిక్రమేణావస్థానరంతర్మూలంస్యాత్ - తస్యాపి ప్రహణేన
తతోత్పన్నస్థానరమితికృచ్ఛిచిసితత్వస్థిస్తా, ప్రధానస్యానిత్యత్వం, సహేతుకత్వం, తత్త్వసజ్ఞానియమాసిద్ధి, శ్చ-అతోన్సమజ్ఞసమితి. ఇదమన్య
సుచిరం- అనిత్యత్వప్రసక్తాదీనాంవిప్రతిషేధశబ్దవాచ్ఛక్త్యాభావాత్. మిథోవిరుద్ధాగ్గభాషణంహివిప్రతిషిద్ధాభిధానమ్.
రచనానుపపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ మహాద్వీపవద్వాప్రస్థపరిమణ్డలాభ్యాం॥ శ్లో॥ సజ్జతమాహ (ప్రధానేతి) ప్రధానకారణవాదస్యాసన్నత్యేనధీన్
త్వా తద్వ్యాపితం - అనుమానికప్రధానకారణత్వేనిరస్తేఅనుమానికపరమాణుకారణత్వంస్యాదితిప్రస్తావాత్ సజ్జతిరిత్యర్థః. ప్రధానకారణవాదసా
మోషితైవమతస్యపశ్యాన్నిరాససూచామ్యత్వా ధిక్యాత్వేదభావ్యమరాన నరస్యస్యముక్తత్వాత్. కింవిపక్షజీవాదృష్టసవిద్యాపరమాణవోజగత్కార
ణం- ఉత్పత్త. పరమాణునాంసంయోగద్వారాఅవయవ్యావృత్తకత్వేకారణావేషితార్యప్రధిమాసిద్ధ్యానన్యతరప్రసక్తిరవర్జనీయా- నేతి. యదాన
ప్రసక్తిః- తదాపరమాణునాంజగదావృత్తకత్వోపపత్తిర్బ్రహ్మకారణవాదస్యశ్రద్ధైయతమత్వహాని. యదాప్రసక్తిరవర్జనీయా- తదాపరమాణు
కారణవాదానుపపత్తిర్బ్రహ్మకారణవాదస్యశ్రద్ధైయతమత్వం. వాశబ్దశ్చాధై- సముచ్చయఇత్యర్థః. దూష్యసముచ్చయో2భిప్రేతః. ప్రాస్థం
ద్వ్యణుకం. పరిమణ్డలం- పరమాణు. మహాద్వీపం- త్ర్యణుకం. తచ్చ ద్వ్యణుకత్రయారభం. త్ర్యణుకస్య ద్వ్యణుకత్రయారభత్వేపి సూత్రే
ద్వ్యణుకేన పరమాణునాచారభత్వం ప్రతీయతఇవేవ తద్వాన్యవృత్తిర్థ, మన్యచ్ఛ తదభ్యుపగత మిత్యుక్తస్య ఘటాది కార్యావరవాన్యవృత్తిర్థం,
చాహ (పరమాణుభ్యుత్పత్తి) భావ్యన్త త్ర్యణుకశబ్దపిత కార్యావరసౌక్యపలక్షణం. పరమాణుభ్యోద్వ్యణుకాది కార్యోత్పత్తివాదవత్ గగననిత్య
త్వాదికమన్య తదభ్యుపగతమసజ్జాన మిత్యర్థః. సూత్రే ప్రాస్థ పరిమణ్డల శబ్దాభ్యాం కారణద్వయముక్తం. మహాద్వీపశబ్దోన్మ ప్రాస్థస్య
ద్వ్యణుకస్యా వ్యుపలక్షణం. ద్వ్యణుకపరమాణుభ్యాం త్ర్యణుకద్వ్యణుకాది కార్యవదన్యచ్ఛాసమజ్ఞస మిత్యర్థః. కార్యద్వయోపలక్షణత్వ ము
త్తరక్రమత్వతే. మహాద్వీపశబ్దాభావప్రధానౌ. మహాత్వం దీర్ఘత్వంచ. అత స్సామానాధికరణ్యాభావాత్ * అన్యతాత ఇత్యాదినా మహచ్ఛ
ష్టసాన్యత్వాభావః. వివం భావప్రధానాభ్యాం మహాద్వీపశబ్దాభ్యాం - తద్గణకం త్ర్యణుకం లక్ష్యతే. పరమాణుభ్యోద్వ్యణుకా ద్యుత్పత్త్యనుపప
త్తికధమిత్యత్రాహ (తథాహితి) అనిత్యప్రాస్థత్వేద్వ్యణుకస్యగర్భా. మహాత్వద్విర్భూత్వేత్త్యణుకస్య (నచవాచ్యమిత్యాది) సర్వపమహీధరవైష
మ్యసిద్ధ్యర్థంపరమాణునాంనిరవయవత్వమాస్థేయం-అన్యథా2వయవానన్త్యసామ్యా త్రయోర్వైషమ్యానిర్ధారిత్యర్థః. పరిహరతి(పరమాణునామితి)ని
రవయవత్వేనసహస్రపరమాణుసంయోగేష్యేకపరమాణువనతిరిక్తపరిమాణతయాసర్వపమహీధరాభ్యుపగమనీయేతిపరమాణునాంసాంశత్వమాస్థేయమిత్వ

సిద్ధిః. కింకుర్త్యతిచేత్ - వైదికఃపక్షఃపరిగృహ్యతాం.— యత్తుపరైఃబ్రహ్మకారణవాదదూషణపరిహారపరమిదంసూత్రంవ్యాఖ్యాతం- తదసజ్జతంపునరుక్తంచ- బ్రహ్మకారణవాదేపరోక్తా దోషాఃపూర్వస్యైవాదేపరిహృత్యపరపక్షప్రతిక్షేపోహ్యస్యైవాదేక్రియతే. చేతనాద్భ్రహ్మణోజగదుత్పత్తిసమ్భవశ్చ * నవిలక్షణత్వాదిత్యజైవప్రపశ్చిత్తః. అతోహ్రస్వపరిమణ్యలాభ్యాంమహాద్వీధ్వానుహ్రస్వోత్పత్తివదన్యచ్చతదభ్యుపగతంసర్వమసమజ్ఞసమిత్వేవసూత్రార్థః.

కిమత్రాన్యదసమజ్ఞసమిత్వతాహ.

౧౧॥ సూ. +శ్రిః+ ఉభయధాపినకర్తృతస్తదభావః॥ +శ్రిః+ పరమాణుకారణవాదేహిపరమాణుగతకర్తృజనితత్వంయోగపూర్వకద్వ్యణుకాదిక్రమేణజగదుత్పత్తిరిష్యతే. తత్రనిఖిలజగదుత్పత్తికారణభూతపరమాణుగతమాద్యంకర్తృదృష్టకారితమిత్వభ్యుపగమ్యతే * అగ్నేరూర్ధ్వజ్వలనంవాయోస్తిర్యగమనమణుమనసోశ్చాద్యంకర్తృత్యదృష్టకారితానీతి. తదిదంపరమాణుగతంకర్తృస్వగతాదృష్టకారితం- ఆత్మగతాదృష్టకారితంవా. ఉభయధాపినసమ్భవతి - యేత్రజ్ఞపుణ్యపాపానుష్ఠానజనితస్యాదృష్టస్యపరమాణుగతత్వాసంభవాత్. సంభవేచసదోత్పాదకత్వప్రసక్తః. ఆత్మగతస్యచాదృష్టస్య పరమాణుగతకర్తృత్వత్తిహేతుత్వంసమ్భవతి. అథాదృష్టవదాత్మసంయోగాదణుమకర్తృత్వత్తి. తదాతస్యాదృష్టప్రవాహస్యనిత్యత్వేనసత్వసర్వప్రసక్తః. నన్వదృష్టంవిపాకాపేక్షంఫలాయాలం. కానివిదదృష్టానితదాసీమేవవివచ్యనై - కానివిజ్ఞాన్తరే - కానివిత్కల్పాస్తరే. అతోవిపాకాపేక్షత్వాన్నసర్వదోత్పాదకత్వప్రసక్త్యతి. నైతత్ - అనన్తైరాత్మభిరసజ్జేతపూర్వకమయ్యగపదనుష్ఠితానేకవిధకర్తృజనితానామదృష్టానామేకస్మికాకాలేపకరూపవిపాకస్యాప్రామాణికత్వాత్. అతపవయ్యగపత్సర్వసంహారో,ద్విపరార్థకాలమవిపాకేనావస్థానం, చనసజ్జచ్చతే. నచేశ్వరేచ్ఛాహితవిశేషాదృష్టసంయోగాదణుమకర్తృ-ఆనుమానికేశ్వరాసిద్ధిః * శాస్త్రయోనిత్వాదిత్యత్రోపపాదితత్వాత్. అతోజగదుత్పత్తేరణుగతకర్తృపూర్వకత్వాభావః.....

౧౨॥ సూ. +శ్రిః+ సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితే॥ +శ్రిః+ సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసమజ్ఞసం. కుతః. (సామ్యాదనవస్థితే) సమవాయస్యాప్యవయవిజాతిగుణవదుపపాదకాన్తరాపే

ర్థః. ఏవంవైషమ్యాభ్యుపగమనిర్ధ్యుత్థంనిరవయవత్వము క్తం- నన్వ షమహీధరాభ్యుపగమనిర్ధ్యుత్థంసావయవత్వము క్తం. (కింకుర్త్యతిచేదితి) సావయవత్వేవైషమ్యాసిద్ధిః- నిరవయవత్వేధర్మసిద్ధిఃకిమిదమిత్వభ్యుత్థం. (వైదికఃపక్షఃపరిగృహ్యతాం) యత్తివాథాగోచరశాస్త్రైకసమగమ్యాభ్యుత్థిస్త్రీయతాం. తత్రహిసహ్యత్వేనవిపులసోత్పత్తిః- దశగుణంబృహతోబ్రహ్మణీకారణాదల్పస్యకార్యత్వంహిప్రతిపాద్యతే - తత్తునయ్యత్తివాథగోచరమిత్వభ్యః.— అస్యసూత్రస్వరూపకైనిర్వాహమనూద్యదూషయతి (యత్తిత్వాదినా) అసజ్జతం-పాదసజ్జతిర్వాస్తీ. పునరుక్తంచ- అనపేక్షితంచేత్సర్థః. తత్రాసజ్జతిముపపాదయతి (బ్రహ్మకారణేతి) పునరుక్తిముపపాదయతి (చేతనాదితి) ఏవంహిపరైర్వాద్యాభ్యాతం- యథావిలక్షణాభ్యాంపరమాణుద్వ్యణుకాభ్యాంవిలక్షణంద్వ్యణుకాదికార్యముత్పద్యతే-తథావిలక్షణాద్భ్రహ్మణోవిలక్షణంజగదుత్పద్యతేఇతి. తదిదమసజ్జతిపునరుక్తిభ్యామనుపస్పృమిత్వభ్యః. (అత ఇతి) అత్రకారణద్వయోపాదానంకార్యద్వయోపాదానంవస్పృష్టము క్తం- హ్రస్వపరిమణ్యలాభ్యాంమహాద్వీధ్వానుహ్రస్వోత్పత్తివదిత్యుక్తే. ద్వ్యణుకాత్వస్యైకకోత్పత్తిః, పరమాణుద్వ్యణుకోత్పత్తి, రిత్వభ్యః.

ఉత్తరసూత్రశ్లోకామహ (కిమత్రేతి)

౧౧॥ సూ. +శ్రిః+ ఉభయధాపినకర్తృతస్తదభావః॥ +శ్రిః+ (ఆత్మగతస్యచేతి) వ్యధికరణత్వాదిత్యభ్యః. విపాకః- ఫలార్థదత్తా. (నచేతి) సంయోగశబ్దఃపరమ్యరయాసమ్మన్దపరః. ఈశ్వరాహితవిశేషాదృష్టవదాత్మసంయోగాదిత్యభ్యః. దూషయతి (ఆనుమానికేతి) సిద్ధిపీఠ్యతేతస్యనిత్యేచ్ఛాయోపరాభ్యుపగమాన్నిత్యసర్వప్రసక్తస్యపూర్వోక్తయాదికాన్ముటత్వాత్తదనుక్తిః.

౧౨॥ సూ. +శ్రిః+ సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితే॥ +శ్రిః+ ప్రథమపశ్యమ్యస్తపదస్యచరమసాధ్యేనాన్వయందర్శయన్వాచచ్ఛే (సమవాచేతి) సమవాయాభ్యుపగమసోసామజ్ఞస్యహేతుత్వోపపాదికాన్వసజ్జతిరిత్యభిప్రాయేణాహ (కుత ఇతి) అనవస్థిత్యుపపాదకంసామ్యవదమిత్వభిప్రాయేణసామ్యాదనవస్థితేరిత్యుపాదానం. తత్రసామ్యంకేనాకారేణేత్యత్రాహ (అవయవిజాతిగుణవదుపపాదకాన్తరాపేక్షేనా

తాసామ్యాదుపపాదకా నైరస్యాపితథేత్యనవస్థితైరసమజ్ఞసమేవ. ఏతదుక్తంభవతి - అయితసిద్ధానామాధా
రాధేయభూతానామిహప్రత్యయహేతుర్యసమన్వయః - ససమవాయితీసమవాయోభ్యుపగమ్యతే. అపృథక్
స్థితుపలభీనాంజాత్యాదీనాంతథాభావస్యనిర్వాహకత్వేనచేత్యమవాయోభ్యుపగమ్యతే- సమవాయస్యాపి
తత్సామ్యాత్తథాభావహేతురన్వేషణీయః- తస్యాపితథేత్యనవస్థితిః. సమవాయస్యతదవృత్తిస్థితిస్సభా
వభివృద్ధిరకల్పితే- జాతిగుణానామేవైషస్వభావఃపరికల్పనీయః- ననునరదృష్టచరంసమవాయమభ్యుపగ
మ్యతస్యైషస్వభావభివృద్ధిరకల్పితమితి.....

సమవాయస్యనిత్యత్వేననిత్యత్వేచాయం దోషస్సమానః - నిత్యత్వేదోషా నైరంతరంపాహ.
౧౩॥ సూ. *శ్లో॥ నిత్యమేవచభావాత్ ॥ శ్లో॥ సమవాయస్యసమన్వయత్వా త్సమన్వయస్యనిత్య
త్వేనసమన్వయోజితత్వనిత్యమేవభావాదసమజ్ఞసం.....

౧౪॥ సూ. *శ్లో॥ రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయోదర్శనాత్ ॥ శ్లో॥ పరమాణూనాంపార్థివా
ప్యజైఃసవాయవీయానాంచతుర్విధానాంపరస్పర్శస్పర్శవత్త్వాభ్యుపగమాదభిమతనిత్యత్వ సూక్ష్మత్వనిర
వయవత్వాదివిపర్యయేనానిత్యత్వస్థూలత్వసావయవత్వాదిప్రసజ్యతే-

మ్యాదితి) — అత్యంతభేదసామ్యాదితపరే. తదయం క్తం- భిన్నయోర్ధటయోస్సమవాయాభావాత్, భేదస్యసమవాయకల్పకత్వేనవైశేషికైరనుక్త
త్వా, చ్చ. — ఇహ ప్రత్యయసామ్యాదిత్యనే. తచ్చాయం క్తం. కుట్టబదరయోస్సమవాయాభావాత్. తస్మా దిహ ప్రత్యయవిశేషస్యనిర్వాహకా
నైరసాపేక్షత్వంసామ్యామిత్యర్థః. — అవయవిజాతిగుణాముపపాదకా నైరసాపేక్షత్వం- సమవాయస్యతదవేషసామ్యంవాకథం- తత్ర స్వపరని
ర్వాహకత్వంవాస్యాదిత్యాశక్త్యాహ (ఏతదుక్తమితి) అయితసిద్ధిః- అపృథక్స్థితిః. పృథక్స్థితానామాధారాధేయభావాపపాదకస్సంయోగః- అపృథక్స్థి
తానాంతుతదపపాదకస్సమవాయభివృద్ధిః. తథాభావస్య- అపృథక్స్థితుపలభిత్వేనైత్యర్థః. సంయోగస్తుప్రత్యక్షసిద్ధిః - అనుపల్బ్యంసమవాయంకల్ప
యిత్యాతస్యాపితపాదకా నైరనైరపేక్షకల్పనాదపి ప్రత్యక్షసిద్ధిస్యాత్పృథక్స్థితిస్తాదా రాధేయభావపై యవస్థాస్యాపితపాదకా నైరనైరపేక్షకల్పనం
యం క్తం - భక్తికల్పనాతోపరంభర్తకల్పనేతిన్యాయాదిత్యర్థః.

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (సమవాయస్థితి) సమవాయస్యానిత్యత్వంబహుత్వంచ సూత్ర
కరాభ్యుపేతం- నైశేషికైరకత్వంనిత్యత్వంచాభ్యుపేతమితత్వ యేనూత్ర మిదముచ్యతే.

౧౩॥ సూ. *శ్లో॥ నిత్యమేవచభావాత్ ॥ శ్లో॥ (సమవాయస్యసమన్వయత్వాదితి) సమన్వయినాశవినాశత్వంసంయోగేదృష్టమితిసమవా
యస్యాపిసమన్వయత్వేనసమన్వయినాశవినాశత్వోపపత్తే నైత్యత్వత్వాదసమన్వయినాశత్వంసంయోగే - తతశ్చ జగత్కారణతయాపరమాణ్వశ్వరత్వై
రయంకైత్యర్థః. దిక్పాలాది ద్రవ్యతద్రూపజ్ఞాపరిమాణాదినిత్యసమన్వయినాశత్వాన్నిత్యత్వోపపత్తిరిత్యేన- ఘటాద్యనిత్యసమన్వయినాశ ప్రయత్నాని
త్యర్థస్యావర్జనీయత్వాత్. నిత్యత్వవిరోధాదనిత్యత్వంసంయోగిచేత్ - అనిత్యత్వవిరోధాన్నిత్యత్వమేవసంయోగే ఉభయాత్కత్వంవిరుద్ధమితిచేత్ -
లన్వీనిత్యత్వానిత్యత్వరూపవిరుద్ధాకారయోగాయసమవాయానేకత్వమభ్యుపగమ్యం. కించ - సమవాయస్యఘటత్వజాదీక ప్రతిసమన్వయైక
త్వంస్వరూపం- నవా. స్వరూపంచేత్ - ఘటాదివిశేషస్వరూపభావాదనిత్యత్వం. సచేత్ - స్వరూపస్వరూపిరూపతయాసమవాయస్యతుచ్ఛత్వమే
వసంయోగే. పదార్థత్వాద్యాకారేణగునిరూపమితిచేత్ - తస్య ద్రవ్యాదివ్యాప్యత్రత్వాభావాత్. అవ్యాప్యత్రత్వేహి ద్రవ్యాన్తర్భావేనతదతిక్రమసమవా
యస్యతుచ్ఛత్వేనస్యాదితపదార్థకల్పనాదోహిత. తస్మాదయంతసిద్ధసమన్వయినః ప్రతిసమన్వయైకత్వమేవ సమవాయస్య ద్రవ్యాదివ్యాప్యత్రంస్య
రూపమితిఘటత్వజాదీక ప్రతిసమన్వయైకత్వంస్వరూపం ఘటాదివిశేషాన్నాస్తిత్వనిత్యత్వందుర్వారం. నిత్యసమన్వయినోస్సమన్వయైకత్వంస్వరూప
మస్తితిచేత్ - అనిత్యసమన్వయినో సమన్వయైకత్వంస్వరూపంనాస్తిత్వనిత్యత్వేనసంయోగే. అయితసిద్ధయోగసమన్వయైకత్వమాత్రంస్వరూపమితిచేత్ -
తథాపినిత్యానిత్యరూపసమన్వయిన్దైవిభ్యోనోభయప్రసక్తిర్నివారా. అత నైవభయవిరోధపరిహారాయఘటాదినిత్యత్వంవాసమవాయానేకత్వంవా
భ్యుపగమ్యంసంయోగే. తత్ర ఘటాదినిత్యత్వేప్రత్యక్షవిరోధః, పరమాణ్వశ్వరత్వస్వరూపత్తి, శ్చసంయోగే. సమవాయానేకత్వేతుపూర్వసూత్రే.
క్తప్రకారేణసమవాయపైకల్పనీయత్వా త్తదేకత్వంనూరోత్సారితమ్.

౧౪॥ సూ. *శ్లో॥ రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయోదర్శనాత్ ॥ శ్లో॥ ప్రసజ్జకాకారస్యపరాభ్యుపగమమాహ (పరమాణూనామితి)
విపర్యయశబ్దస్య పరాభ్యుపగతార్థవిపర్యయపరత్వాత్తద్వైకత్వాదయపరాభ్యుపగమప్రకారం దర్శయతి (అభిమతనిత్యత్వేతి.) * దర్శనాదితీసా

८३४

౧౭॥ సూ.

శ్రీశ్రీ సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రాప్తిః॥ శ్రీశ్రీ

పరమాణుకారణవాదినోనై శేషికానిరస్తాః- సాగతాశ్చ జగతఃపరమాణుకారణత్వమభ్యుపగచ్ఛన్తీత్య నస్తరంతత్వతేపిజగదుత్పత్తితద్వ్యవహారాదికంనోపపద్యతఇత్యుచ్యతే. తేచతుర్విధాః- కేచిత్పాఠ్యావృత్తైః సవాయవీయపరమాణుసంక్షేపరూపాకాశాతభౌతికాకాశాహ్యంశ్చిత్తవైత్తరూపాంశ్చాభ్యంతరానర్థాకప్ర త్యక్షానుమానసిద్ధానభ్యుపయన్తి. అన్యేతుబాహ్యధానసర్వాపృథివ్యాదీన్నిజ్ఞానానుమేయాన్యదన్తి. అప రేత్వగ్ధానృన్విజ్ఞానమేవపరమార్థసత్- బాహ్యధానుస్వాపార్థకలబ్ధిత్వాహుః. త్రయోప్యేతేస్వాభ్యు పగతంవస్తుక్షణికమాచక్షుతే- ఉత్తభూతభౌతికచిత్తవైత్తవ్యతిరిక్తమాత్మకాశాదికం స్వరూపేణైవనానుమ న్నతే. అన్యేతుసర్వభూన్యత్వమేవసగ్గిరన్తే. తత్రయేబాహ్యధానిత్వవాదినః- తేతావన్నిరస్యన్తే. తేచైవం సుస్యన్తే-రూపరసస్పర్శగన్ధస్వభావాఃపార్థివాఃపరమాణవః, రూపరసస్పర్శస్వభావాశ్చాప్యాః, రూపస్పర్శ స్వభావాశ్చజైవజాః, స్పర్శస్వభావాశ్చవాయవీయాః, పృథివ్యపైజోవాయురూషేణసంహన్యన్తే - తేభ్య శ్చపృథివ్యాదిభ్యఃశరీరేద్భిరివిషయరూపసంక్షేపాభవన్తి. తత్రచశరీరాస్తర్వగ్రాహకాభిమానారూఢో విజ్ఞానసన్తానసవాత్సత్వేనావతిష్ఠతే - తతపవసరోష్టిలాకికోవ్యవహారః ప్రవర్తతఇతి.

తత్రాభిధీయతే (సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రాప్తిః) యోయమణుహేతుకఃపృథివ్యాదిభూ తాత్మకస్సముదాయః, యశ్చపృథివ్యాదిహేతుకశరీరేద్భిరివిషయరూపస్సముదాయః, తస్మిన్నుభయహే

ర్వసమ్బుధితత్వాత్. తస్మాదాత్మగతమణుగతంవైత్తేవచిత్వ ఉపపద్యతే. నను ప్రత్యాత్మనియతభోగసాధనస్యాదృశస్యాణుగతత్వశ్చానభవతుమ ౭-౭ గంకిల్పజ్జిత్తవన్-అప్యప్యస్యకారణత్వేనానీకారణత్వస్యసామాన్యరూపత్వా, దృష్టస్యచసమవాయితయాకారణత్వాసమ్భవా,దసమవా యిత్వనిమిత్తత్వశ్చోపపత్తిః. * నిత్యమివదధావాదిత్వప్రశయేష్యదృష్టసంభవాదునునిత్యకరోత్పత్తిప్రసక్తజ్జిత్తాగ్నితం. తదప్యయంక్షం- * ఉభయభావినకత్వైనిమాత్రవివాదృష్టవదాక్షరంయోగస్య కారణత్వేనశ్చాసమ్భవాత్ పరిహారస్యాపితత్వైవవివక్షితత్వోపపత్తిః. తత్రాపేక్షిత మన్యోకసూత్రకణ్ఠోక్తమితిచెన్న- తథాసత్యస్యసూత్రస్యతవన నరభావిత్యానన్తేః. ఇదంహిసమవాయుచ్యదాససూత్రవ్యవహితం-అత సైవవ్యవహిత త్వా, దనేనావ్యవహితత్వా, చ్చసమవాయుస్యచై శేషికానిమతేసత్యత్వపక్షవివదాదుగవరత్వంయంక్షం. * ఉభయభావదోషాదిత్వత్రాపిచార్వకభే దేనసంయోగే, ఏకభాగేనైవవర్తయస్సంయోగే, చదోషఇత్యుక్తం. తథాత్వేతు * మహద్భిర్జవత్వేతిసూత్రేణైవద్వ్యుక్తాదిక్రమేణకార్యోత్పత్త్య సామజ్ఞాస్యంప్రస్తాదీకుర్వతాచరమాణానాంపార్వభేదాభేదప్రయంక్షమాదజ్జావంభిప్రేతమితిహతదుః? ఇవరూప్స్యాన్తి. తస్యచసూత్రస్య చరానితాత్మకత్వానుపపత్తిశ్చదర్శితా. అతఇదంసూత్రంపరమాణానాంరూపాదిమత్వభవతద్విరహేదోషప్రతిపాదకమితియంక్షమ్.

మహద్భిర్జాతకరణంసమాప్తమ్.

౧౭॥ సూ శ్రీశ్రీ సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రాప్తిః॥ శ్రీశ్రీ సజ్జలిమాహ (పరమాన్విత) అనత్రార్కవాదసామ్యాత్ కార్యవి శేషేశరీరేషికత్వాభ్యుపగమసామ్యాద్వాక్యీధరయూనై శేషికమతనిరాసానస్తరంబాద్ధనిరాసఇతికేచిత్. పరమాణానామేకా నత్వచాత్మ్యధ్యాభ్యు పగమసామ్యాగ్నిధరయూనైవమతనిరాసేతిసన్తతి. అన్యతమతేస్థిరత్వాస్థిరత్వాదిభిరన్తే కాన్త్యమైకవిభ్యంచపరమాణానాంహిన్వికృతం. నహిసన్త్య రపిహద్వైపరమాణుకారణత్వమగ్నీకృతమిత్యత్రాహ(తేచతుర్విధాఇతి)వైధామికసూత్రానికయోఃపరమాణుకారణవాదాభ్యుపగమేనప్రస్తావేనతిబా ధ్యత్వసాజాత్యాద్యోగాచారమాభ్యుమికయోరపిరాసక్రియచఇత్యర్థః. కింతుజిక్వాపరమాణవోజగదారమ్భకాః-నేతి. దుఃశికానాంలేషాంకింసంక్షేపకా రణత్వంసమ్భవతి-నేతి. అస్థిరాదిఘస్థిరత్వాదిరూపావిద్యాపరమాణానాంపృథివ్యాదిసంక్షేపహేతుత్వముపపాదయతి-నేతి. యదోపపాదయతి-తదా సన్ధాతహేతుత్వోపపత్తేఃపరమాణానాంక్షణికానాంకారణత్వంస్యాత్. యదానోపపాదయతి-తదాసన్ధాతహేతుత్వానుపపత్తిఃక్షణికానాంపరమా ణానాంజగదారమ్భకత్వంసన్త్యాత్. వైఖాషికాదీనామభ్యుపగమప్రకారంయథాక్రమమాహ (కేచిత్పాఠ్యాని) (చిత్తవైత్తరూపాని)చిత్తంక్షాన సన్తానః చైత్తం-రాగాదికం. రూపవిజ్ఞానవేదనాసంక్షాసంస్కారాచచ్ఛన్తాః. భూతేద్భిరివిషయరూపస్సన్తః. తత్తద్విషయగ్రాహకత్వేనా హుతిత్వభిమానారూఢాన్తైరేవవిజ్ఞానస్సన్తః. ప్రియాప్రియానుభయానుభవజన్యసుఖదుఃఖోపయోగకన్తిత్వస్యావస్థానిశేషవేదనాస్సన్తః. సంక్షా స్సన్తఃసలికకఃప్రత్యయః. సంస్కారస్సన్తోరాగద్వేషమోహదయః. కాయస్థత్వాదాస్తరచిత్తవిషయత్వాద్వాహసన్తోపిచిత్తవైత్తాస్తర ఇతివాచస్యత్వాదయశ్చక్లరభాష్యంచ. రూపస్సన్తవ్యతిరిక్తస్సన్తచతుష్టయంచిత్రవైత్తాస్తరతమితిభాస్కరభాష్యే. తదిదమాహ (చిత్తవైత్తరూ పాంశ్చాభ్యంతరానర్థానితి) (అగ్నేత్వైతి) పృథివ్యాదివిషయజ్ఞానేనతత్తద్విషయానుమానమిత్యర్థః. (తత్రచేతి) అహంజానామిగ్రాహకత్వేనాభి మానోగ్రాహకాభిమానః. తమరూఢఇత్యర్థః.

కుశేపిసముదాయేతత్ప్రాప్తిరోపపద్యతే- జగదాత్మకసముదాయోత్పత్తిరోపపద్యత ఇత్యర్థః. పరమాణూనాం పృథివ్యాదిభూతానాంచక్షుణ్ణికత్వాభ్యుపగమాత్. తుణ్యంసినసపరమాణవోభూతానిచ కదాసంహతౌవ్యాప్రియ నై, కదావాసంహస్య నై, కదావిజ్ఞానవిషయభూతాః, కదాచహనోపాదానాదివ్యవహారాస్పదతాంభజ నై, కోవావిజ్ఞానాత్మాకంచవిషయంస్పృశతి, కశ్చక్షణానాత్మాకమర్థంకదావేదయతే, కంవావిదితమర్థంకశ్చకదోపాదతే, స్పృష్టాహినప్తః, స్పృష్టశ్చనప్తః, తథావేదితావిదితశ్చనప్తః, కథంచాన్యేనస్పృష్టమన్యోవేదయతే, కథంచాన్యేనవిదితమర్థమన్యఉపాదతే, సంతానానామేకత్వేపి సంతానిభ్యస్తేషాంవస్తుతోవత్స్వస్తరత్వా నభ్యుపగమాన్నతన్నిబద్ధసం వ్యవహారాదిక ముపపద్యతే. అహమర్థపవాత్కా, సచజ్ఞాతైః, తిచోపపాదితంపురస్తాత్.

౧౮॥ సూ. త్విత్తతరతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితిచేన్నసంజ్ఞాతభావానిమిత్రత్వాత్॥ అవిద్యాదీనామితరతరహేతుత్వేనోపపన్నంసంజ్ఞాతభావాదికమితిచేత్. ఏతదుక్తంభవతి-యద్యపిక్షుణ్ణికాసృగ్వేభావాః- తథాప్యవిద్యయైతత్సర్వముపపద్యతే- అవిద్యాహి నామవిపరీతబుద్ధిఃక్షుణ్ణికాదిషు స్థిరత్వాదిగోచరా. తయాసంస్తారాఖ్యాఃరాగద్వేషాదయోజాయ నై. తతశ్చిత్తాభిజ్ఞులనరూపంవిజ్ఞానం. తతశ్చనామాఖ్యాశ్చిత్తవైతాఃపృథివ్యాదికంచరూపివ్రవ్యం. తతష్షడాయతనాఖ్యమిన్ద్రియమట్రం. తతఃస్వర్గాఖ్యాఃకాయః. తతోవేదనాదయః. తతశ్చపునరప్యవిద్యాదయోయథోక్తాఇత్యనాదిరియమవిద్యాదికాన్యోన్యమూలా చక్రపరివృత్తిః. ఏతచ్చసర్వంపృథివ్యాదిభూతభౌతికసంజ్ఞాతమన్తరణనోపపద్యతే - అతస్సంజ్ఞాతభావాదికముపపన్న

తత్ప్రాప్తిః - సముదాయత్వప్రాప్తిర్యర్థః. తుణ్ణికత్వమున్ను - తేనకథంసముదాయత్వాప్రాప్తిర్యత్రాచ (తుణ్యంసినసపరమాణవోభూతానిచ) (సచజ్ఞాతౌవ్యాప్రియ ప్రతి) వ్యాపారః - చలనం. కింశబ్దఃక్షేపే. విషయంస్పృశతి - ఇన్ద్రియేణసంబద్ధంకరోతి. ఇన్ద్రియవ్యాపారో, జ్ఞానం, హనోపాదానాది, చనోపపద్యతఇత్యర్థః. కదా - సకదానిదితిభావః ఉపపాదయతి (స్పృష్టాహితి) తతః కిమిత్యత్రాచ (కథమితి) ఏకసంతానత్వాదుపపద్యతఇత్యత్రాచ (సంతానానామితి) స్థిరత్వేనానుయాయిత్యేనసంతానస్యవత్స్వస్తరత్వానభ్యుపగమాదిత్యర్థః. విజ్ఞానస్యచాత్మత్వమయం క్తమిత్యాచ (ఆహమర్థపవేతి) - ఆహమర్థమేకభూతభౌతికసంజ్ఞాతః, పశ్యస్మన్తైరారభిః పశ్యస్మన్స్థిరూపసంజ్ఞాత, శోభయశేతుక సముదాయఇతి పదైర్వాన్యభూతం. తతస్సంజ్ఞానానుచపన్నత్వేతత్సముదాయాత్మాపశ్యస్మన్స్థిరమవ్యతీతి - సున్దానామెవనిరాచిక్షీత్తత్వే తథైతుకసముదాయశబ్దేనతేషాముపస్థాపనచిక్షిప్తం. - సముదాయోగర్భరూపః - మత్పథకైహారకర్తృవతథైతురితి తన్నిరాసఃకరయాదవప్రకాశైర్వాన్యభూతం. తదవ్యయం క్తం - గర్భారంభమూడకాదపిజగదారంభమూడణస్య ప్రాధాన్యేన చాస్మిన్నాచేప్రకాశత్వాత్. అతస్సముదాయశబ్దవైకమర్థఃప్రతిపాదితః.

౧౯॥ సూ. త్విత్తతరతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితిచేన్నసంజ్ఞాతభావానిమిత్రత్వాత్॥ అయమెవాకృత్రిమోవృత్తివిధఃపారః. (అవిద్యాదీనామితి) ప్రత్యయశబ్దాహేతువాచీ. (సంజ్ఞాతభావాదికమితి) అదిశబ్దేనవిజ్ఞానవిషయత్వంవ్యవహారాస్పదత్వంచవివక్షితం. అవిద్యాదయఃకే- కథంలేషామన్యోన్యహేతుత్వం-తేనసంజ్ఞాతభావోపపత్తిఃకథమిత్యత్రాచ (ఏతదుక్తంభవతి) అవిద్యాంవివృణోతి.(క్షుణ్ణికాదిష్వితి) ఆదిశబ్దవ్యయంకార్యచ్యునిత్యత్వాదినిధినిధాకారఃకరం. ద్విచికార్యదుఃఖసూన్యస్వభావేషుపదాదైషుస్థాయినిత్యసుఖవస్తుత్వబుద్ధిత్వార్థః. తస్యాఃరాగాపిహేతుత్వంస్ఫుటం. రాగాదయస్సంస్కారాః. తేన గ్రాహకాభిమానరూపస్యసూక్ష్మచిత్తసంతానస్యప్రదేశానరంసియమానస్యప్రతిక్షణముపజాయమానస్యదీపసంతానస్యేవమాత్రమక్షిప్రవేశహేతవః. గర్భగతస్యతదనంతరభావినీవిషయజ్ఞాన్విజ్ఞానం. తదిదమాహ (తతశ్చిత్తాభిజ్ఞులనరూపమితి) (తతశ్చేతి) తదుత్తరౌత్తరవిషయజ్ఞాన్విత్వం-తేనసహజన్మనాశభాజఃస్వర్ణవేదనాసంజ్ఞాచేతనావితర్కచారప్రీతిరేకాగ్రతాశ్రద్ధావీర్యశృతిలిప్రజ్ఞాదయఃకుశలాకుశలరూపాభిర్యాః. ఏతేచిత్తవైతానామాఖ్యాః (తతశ్చపృథివ్యాదికంచరూపివ్రవ్యమితి) కాలాతిక్రమేణభుజ్జీభావగీర్ధిత్వార్థః. తతఇన్ద్రియమట్రనిష్పత్తిమాహ (తతఇతి) అతస్సర్వశబ్దవైత్రకుశలర్కాన్తగ్రతస్పర్శాదధానరపరః- కాయవాచిత్వాత్. (తతోవేదనాదయఇతి) వేదనా- సుఖదుఃఖాదిబుద్ధిః. అదిశబ్దేనతత్ప్రజ్ఞాపాదానభవజాతిజరామరణశోకమోవేదనదుఃఖదౌర్జన్యానిఉపక్షేపరూపమదమానాదయఃఉపవాసాశ్చగృహ్యంతే. అత్రతృప్తా- వాక్కాయచేస్తా. భవశబ్దాధర్మాధర్మవాచీ. తతఃస్మన్ప్రసాదార్పణోజాతిః. మానసదుఃఖందౌర్జన్యస్యం. అవిద్యాదిధిర్వేదనాదయః - వేదనాదిధిరవిద్యాదయః. అవిద్యాదిధిర్జన్మజరాదయః - తైరవిద్యాదయఇతివాస్యాదితరతరప్రత్యయత్వం. ఉభయభాషిసార్థభేదః- వేదనాదిషుజన్మజరాదీనామన్తరతత్వాత్ (ఏతచ్చేతి) అవిద్యాదిధిస్సంజ్ఞాతః - సంజ్ఞాతాదవిద్యాదిక మిత్యుపలభ్యమానంచ క్రకమవిద్యాదిహే

మితి. తత్రోత్తరం (ససంఖ్యతభావానిమిత్తత్వాదితి) నైతమపపద్యతే- ఏషామవిద్యాదీనాంపృథివ్యాదిభూత
భౌతికసంఖ్యతభావప్రత్యనిమిత్తత్వాత్. సఖ్యస్థిరాదిమస్థిరత్వాదిబుద్ధ్యాన్వికృతవిద్యాతన్నిమిత్తా రాగజ్ఞే
మాదయోవా ౨ధాన్తరస్యక్షణికస్యసంహతిహేతుతాంప్రతిపద్యతే. శుక్తికారజతాదిబుద్ధిన్నినశుక్త్యాద్యధ
సంహతిహేతుర్భవతి. కించ- యస్యక్షణికేస్థిరత్వబుద్ధిః- సతదైవనష్టఇతికస్యరాగాదయఉత్పద్యతే. సంస్తా
రాశ్రయంస్థిరమేకంప్రవృత్తసంభవ్యపగచ్ఛతాంసంస్తా- రానువృత్తిరపినశక్యాకల్పయితుం.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ ఉత్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్॥ శ్లో॥ ఇతశ్చక్షుణికత్వ పక్షేజగదుత్ప
త్తిరోసపద్యతే- ఉత్తరక్షణోత్పత్తివేళాయాంపూర్వక్షణస్యవినష్టత్వాత్ తస్యోత్తరక్షణంప్రతిహేతుత్వా
నుపపద్యతే. అభావస్యహేతుత్వేసర్వంసర్వప్రసర్వదోత్పద్యతే. అథపూర్వక్షణవత్త్వమేవహేతుత్వమిత్య
చ్యతే- ఏవంతర్హితశ్చిదేవఘటక్షణప్రదుత్తరకాలభావినాంసర్వేషామేవగోమహిషశ్వకుడ్యపాషాణాదీనాం
త్రైలోక్యవర్తినాంహేతుస్సాన్విత్. అదైకజాతీయవైవపూర్వక్షణవర్తినోహేతుత్వమిష్యతే- తథాపిసర్వ
దేశవర్తినాముత్తరక్షణభావినాంఘటానామేకఏవపూర్వక్షణవర్తిఘటోహేతుస్సాన్విత్. అదైకవైవహేతు
రైకఇతిమనుషే- తథాపికవైవస్యకోహేతురితిసజ్జాయతే. అథయస్మిన్దేశేయోఘటక్షణస్థితః - తద్దేశస
మృద్ధినివవోత్తరఘటక్షణస్యసహేతురితి- కిందేశస్యస్థిరత్వంమనుషే. కించ-చతురాదిసమ్ప్రయుక్తస్యాధ
స్యజ్ఞానోత్పత్తికాలేనవస్థితత్వాన్నకస్యవిదర్థస్యజ్ఞానవిషయత్వంసమ్భవతి.

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ అసతిప్రతిజ్ఞాపరోధోయాగపద్యమన్యథా॥ శ్లో॥ అసత్యపిహేతాకార్య
ముత్పద్యతేచేత్- సర్వంసర్వప్రసర్వదోత్పద్యతేత్యుక్తం. నకేవలమున్నెత్తివిరోధవ - ప్రతిజ్ఞాచభవతా
ముపరుద్యేత. అధిపతిసహకార్యాలమ్బనసమనస్తరప్రత్యయాశ్చత్వారోవిజ్ఞానోత్పత్తిహేతవఇతివఃప్రతిజ్ఞా.
అధిపతిః- ఇన్ద్రియం. అథప్రతిజ్ఞానుపరోధాయఘటక్షణేస్థితవఘటక్షణాన్తరోత్పత్తిరిష్యతే - తథాచసతిద్వ
యోఃకార్యకారణయోర్లుటక్షణయోర్యోగపద్యోనాపల్భిఃప్రసజ్యేత. నచతథోపలభ్యతే. క్షణికత్వప్రతిజ్ఞా
నైవంహీయేత. క్షణికత్వంస్థితమేవేతిచేత్- ఇన్ద్రియసంప్రయోగజ్ఞానయోర్యోగపద్యంప్రసజ్యేత.

మిగుతసంఖ్యతాసంభవ్యపగమతునోపపద్యతేఇత్యర్థః. అవిద్యాదీనాంస్వరూపేణకార్యకరత్వానుపపత్తిమాహ (శుక్తికెతి) సహిశుక్తికాదౌరజతాదిప్ర
మేసతిశుక్తికాద్వయంసంహతంభవతీత్యర్థః. యద్వా- సశుక్తిరస్థితీయకాదికార్యకరీభవతీత్యర్థః. సూత్రాభిప్రేతంసహకారివైకల్యమాహ (కించే
తి) సంస్కారేణిచేత్తత్రాహ (సంస్కారాశ్రయమితి) సంస్కారశ్చతదాశ్రయశ్చసజ్జిత్యర్థః.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ ఉత్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్॥ శ్లో॥ క్షణశబ్దక్షణికపదార్థవాచీ. కిందేశస్యేత్యాదిభాష్యానస్తరమిదమపిపద
కపర్వాభిప్రేతం- యదైశసన్తానస్థితోయోఘటస్సతదైశసన్తానసమ్భవినఉత్తరఘటక్షణస్యహేతురిత్యేన్న - దేశాన్తరంసీయమానస్యతస్యావ్యుత్తరో
త్తరంసీయమానస్యదేశాన్తరసమ్భవినస్తానదర్శనాదితి. ఉక్తందూషణంనవస్తున్నేవ- జ్ఞానేపితుల్యమిత్వభిప్రాయేణాహ (కించేతి)

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ అసతిప్రతిజ్ఞాపరోధోయాగపద్యమన్యథా॥ శ్లో॥ సహకారి- ఆలోకాది. ఆలమ్బనం- విషయః. సమనస్తరప్ర
త్యయః- అనస్తరపూర్వక్షణప్రత్యయః. అనుపరోధంశబ్దతే (అథేతి) పూర్వక్షణస్యోత్తరక్షణానువృత్తాయోగపదుపల్భిప్రసజ్యే, క్షణికత్వహేతి,
శ్చేతిదూషణద్వయమాహ (తథాచేత్యాది) శబ్దతే (క్షణికత్వమితి) (క్షణికత్వంస్థితమేవేతిచేదితి) ఉత్తరక్షణఃపూర్వక్షణవర్తించేదిత్యర్థః. నూ
నయతి (ఇన్ద్రియసంప్రయోగజ్ఞానయోర్యోగపద్యంప్రసజ్యేతేతి) తతఃకార్యకారణభావాభావప్రసజ్జిత్యర్థః. యోగపదుపల్భిప్రసజ్జిత్యర్థః
ర్థః. జ్ఞానతత్కారణయోగపద్యప్రసజ్యేప్రదర్శనార్థః- అర్థేషుపికారణభూతఘటక్షణకార్యభూతఘటక్షణయోర్యోగపద్యప్రసజ్జిత్యర్థఃప్రాయః...

౨౧॥ సూ. ప్రతిసంఖ్యప్రతిసంఖ్యనిరోధప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ ॥ పంచతావదస
తడత్పత్తిర్నిరస్తా- సతోనిరన్వయవినాశోపివోపపద్యత్యత్సచ్యతే. తుణికత్వవాదిభిస్తున్నరాభిఘాతాద్యనై
రభావితయోపలబ్ధియోగ్యస్సదృశసంతానావసానహంకారాః, సదృశసంతానేప్రతిక్షణభావీచోపలబ్ధిన
ర్నాసూక్ష్మత్వయోనిరన్వయోవినాశః, ప్రతిసంఖ్యప్రతిసంఖ్యనిరోధశబ్దాభ్యామభిసేయతే. తానసంఖ్యవత్య
త్యర్థః. కుతః. (అవిచ్ఛేదాత్) సతోనిరన్వయవిచ్ఛేదాసంఖ్యవాత్. అసంఖ్యవత్ - సతడత్పత్తివినాశౌనా
మావస్థాన్తరాపత్తిరేవ-అవస్థాయోగితుప్రవ్యమేకమేవస్థిరమితికారణాదనన్యత్వంతార్యసోపపాదయ్యురస్తా
భిః *తదనన్యత్వమిత్యత్రప్రతిపాదితః. నిర్వాణస్యదీపస్యనిరన్వయవినాశదర్శనాదన్యత్రాపి వినాశోనిరన్వ
యోనుమీయత్యతిచేన్న- ఘటశరావాదౌమృదాదిప్రవ్యానువృత్త్యపలభ్యాసతోప్రవ్యస్యావస్థాన్తరాపత్తిరే
వవినాశత్యతినిశ్చితేసతిప్రదీపాదౌసూక్ష్మదశాపత్త్యాప్యనుపలబ్ధౌపపత్తితత్రాప్యవస్థాన్తరాపత్తికల్పనస్యైవ
యుక్తత్వాత్.

౧౧॥ సూ. ఊహయథాచదోషాత్ ॥ తుణీకత్వవాదిభిరభ్యుపేతాతుచ్ఛాదుత్పత్తి,
 రుత్పన్నస్యతుచ్ఛతాపత్తి, శ్చససమ్భవతీత్యుక్తం. తదుభయప్రకారాభ్యుపగతాదోషశ్చభవతి - తుచ్ఛాదు
 త్పత్తేతుచ్ఛాత్మకమేవకార్యంస్యాత్. యద్భియస్కాదుత్పద్యతే-తత్తదాత్మకందృష్టం-యథామృత్యువన్ణాదేరుత్ప
 న్నంమణికమకుటాదిమృత్యువన్ణాద్యాత్మకందృష్టం. నచజగత్తుచ్ఛాత్మకంభవద్భిరభ్యుపగమ్యతే, నచప్రతీయతే.
 సతోనిరన్వయవినాశేనత్యేకక్షణాదూర్ధ్వంకృత్సస్యజగత్తుచ్ఛతాపత్తిరేవస్యాత్-పశ్చాత్తుచ్ఛాజ్జగదుత్ప
 త్తాలనస్తరోక్తంతుచ్ఛాత్మకత్వమేవస్యాత్. అతఃఉభయథాపిదోషాన్నభవదుక్తప్రకారావత్పత్తినిరోధా....

౨౩ || సూ. ఆకాశేచావిశేషాత్ || బాహ్యభ్యంతరవస్తుసంస్థితప్రతిపాదనాయ ప్రతిసంఖ్యాప్రతిసంఖ్యానిరోధయోస్తుచ్చరూపతానిరాశృతా - తత్ప్రసక్తేనతాభ్యాంసహతుచ్చత్వేనసాగతైః పరిగణితస్యాకాశస్యాపితుచ్చతాప్రతిషేష్యతే. ఆకాశేచనిరుపాఖ్యతానయుక్తా - భావరూపత్వేనాభ్యవగత పృథివ్యాదివదాకాశస్యాపిఅపాధితప్రతీతిసిద్ధత్వావిశేషాత్. ప్రతీయతేహ్యకాశోఽత్ర శ్యేనఃపతత్యత్రగృహ ఇతిశ్యేనాదిపతనదేశత్వేన. నచపృథివ్యాద్యభావమాత్రమాకాశఇతివస్తుసంశక్యం - వికల్పాసహత్వాత్. పృథి వ్యాదేఃప్రాగభావః - ప్రధ్వంసాభావః - ఇతరేతరాభావః - అత్యంతాభావోవాఆకాశః - సర్వథావ్యాకాశ ప్రతీత్యనుపపత్తిఃస్యాత్. ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావయోరాకాశత్వేపృథివ్యాదిషువర్తమానేషుఆకాశప్రతీ త్యయోగాత్నిరాకాశంజగత్స్యాత్. ఇతరేతరాభావస్యాకాశత్వేపిఇతరేతరాభావస్యతత్త్వద్వస్తుగతత్వేన తేషామంతరాభేదకాశప్రతీతిర్నస్యాత్. అత్యంతాభావస్తుపృథివ్యాదీనాంససంస్థితః. అభావస్యవిద్యమానప దార్థావస్థావిశేషత్వోపపాదనాచ్చాకాశస్యాభావరూపత్వేపిసనిరుపాఖ్యత్వం. అణ్డాంతర్వర్తినఆకాశస్యప్రి వృత్తరణోపదేశప్రచర్చితపక్షీకరణేనరూపవత్త్వాచ్చాయుషత్వేష్యవిరోధః.

అం॥ సూ. ప్రతిసంఖ్యప్రతిసంఖ్యనిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ ॥ (తదసంఖ్యమిత్యత్రప్రతిపాదిత ఇతి) వర్జ్యసూ.
 నుపలభే, రుద్ధిశ్చైవనాదీనామనృకాపవతై, శ్చైత్యర్థః. (నిర్వాణసౌతి) అపాధితప్రత్యనిష్ఠాయామృదనువృత్తానత్యాంసతదవమ్నోయ్యతః. ధృ
 ష్టేనాదృష్టతల్యనంహియ్యక్రం- నతుద్భవహానమిత్యర్థః.

౨౦॥ నూ, ంభ్యోఃశ్చ ఉభయథాచదోషాత్॥ శ్లో॥ సప్రతీయతి-నకుచ్చత్వేన ప్రతీయత్యుత్పర్ధః.....

౨౩॥ సూ. అజ్ఞానాంతర్యామి అకాశచాచితేషుః॥ అజ్ఞానాంతర్యామి (వాస్వదేవ) తదవత్పరమానందాయ శ్రద్ధాభావాత్ ప్రసక్తాన్తత్త్వత్యర్థః.
(చాక్షుషత్వేషునిరంశ్యతి) అనేనానందాయత్వమనుమతమితిగమ్యతే. యద్వా- చాక్షుషానంద- లభ్యాపితత్వేయశ్రుతిరీధానాన్తత్త్వః.

౨౮॥ సూ. +శ్రిః+ అనుస్మృతేశ్చ॥ శ్రిః+ పూర్వప్రస్తుతం వస్తునఃస్థితత్వమేవోపపాద్యతే. అనుస్మరణం - పూర్వానుభూతవస్తువిషయంజ్ఞానం. ప్రత్యభిజ్ఞానమిత్యర్థః. తదేవేదమతినర్వం వస్తుజాతమతీతకాలానుభూతం ప్రత్యభిజ్ఞాయతే. సచభవద్భిద్భావాదిష్యవసాదృశ్యనిబంధనోయమేకత్వవ్యామోహాభివత్తంశక్యం- న్యాముహ్యతోజ్ఞాతురేకస్యానభ్యవగమాత్. సహ్యాన్యానుభూతేనైకత్వంసాదృశ్యం వాస్వానుభూతస్యావ్యోనుసంధతే - అతోభిన్నకాలవస్తాశ్రయసాదృశ్యానుభవనిబంధనమేకత్వవ్యామోహంవదద్భిద్భాతురేకత్వమవశ్యాశ్రయణీయం. సచజ్ఞేయేష్యపిఘటాదిషు జ్వాలాదిష్యవభేదసాధనప్రమాణముపలభామహే- యేనసాదృశ్యనిబంధనాం ప్రత్యభిజ్ఞాంకల్పయేమ. యదపిచేదముచ్యతే- ప్రత్యత్రానుమానాభ్యాంఘటాజేః క్షణికత్వంసిద్ధతి- ప్రత్యక్షంతావద్వర్తమానార్థవిషయమువర్తమానాద్వస్తునోవ్యావృత్తంస్వ విషయమువగమయతి- నీలమివపీతాత్ - ఏవంచభూతభవిష్యద్భ్యాంవర్తమానస్యవస్తవైరత్వమువగతంభవతి. అనుమానమపి- అర్థక్రియాకారిత్యాత్మత్వాచ్చఘటాదిక్షణికః- యదక్షణికంశశవిషాణాది- తదనర్థక్రియాకార్యసచ్చ. తథాఅన్యఘటక్షణసత్త్వాత్పూర్వఘటక్షణసత్త్వానివినాశీని- ఘటక్షణసత్త్వాత్ - అన్యఘటక్షణసత్త్వవిదితి. తచ్చకార్యకారణభావానుపపత్త్వాదిభిఃసూర్వమేవనిరస్తం. కించ - ప్రత్యక్షగమ్యావర్తమానస్యావర్తమానాద్వ్యావృత్తిర్నవర్తమానస్యవస్తవైరత్వమువగమయతి- అపితువర్తమానకాలయోగితామాత్రం. సచతావతావస్తవైరత్వంసిద్ధతి- తస్యైవకాలాన్తరయోగసమ్భవాత్. యత్తుసత్త్వాదర్థక్రియాకారిత్యాచ్యేతక్షణికత్వేహేతుద్వయముక్తం- తదభిమతవిరేతసాధనత్వాద్విరుద్ధం- సత్త్వాదర్థక్రియాకారిత్యాద్వాఘటాదిస్థాను- యదస్థాను- తదనర్థక్రియాకారిచ- యథాశశవిషాణమిత్యపిహేవక్తుంశక్యం. కించ-అర్థక్రియాకారిత్యమక్షణికత్వమేవసాధయేత్ - క్షణద్వంసినోహివ్యాపారాసమ్భవాదర్థక్రియాకారిత్యంససమ్భవతీత్యుక్తం. తథా2న్యఘటక్షణస్యహేతుతానాశదర్శనాదితరేపిఘటక్షణాహేత్యపేక్షవినాశాస్మృతిత్యాముగ్ధరాదిహేతుపనిసాతాత్ స్థానుత్వమేవ. సచవాచ్యంసముగ్ధరాదయోవినాశహేతవః - అపితుకపాలాదినిసదృశసన్తానోత్పత్తిహేతవభితి. కపాలత్వావస్థాపత్తిరేవఘటాదీనాంవినాశభిత్వపపాదితత్వాత్. కపాలాత్పత్తివ్యతిరీక్తత్వాభ్యవగమేపివినాశస్య- వినాశహేతుత్వమేవముగ్ధరాదేరానన్తర్యాద్యుక్తం. అతః ప్రత్యభిజ్ఞయాస్థితత్వమవగమ్యామానంనకేనాపిప్రకారేణాపహ్నూతుంశక్యం. పూర్వాపరకాలసమ్బంధ్యధైర్యవిషయాంః ప్రత్యభిజ్ఞాయాఅన్యవిషయత్వంబ్రవన్నీలాదిజ్ఞానానామపినిలాదేర్థాన్తరవిషయత్వంబ్రాయాత్. కించ-ప్రమాతృప్రమేయయోఃక్షణికత్వంవదద్భిర్వాప్త్యవధారణతత్త్వరణపూర్వకానుమానాభ్యవగమోపిచుశ్శక్యః. తథాభిదంక్షణికమిత్యాదిప్రతిజ్ఞాపూర్వకహేతుపన్యాసాదికమపినోపపద్యతేభవతాం- ప్రతిజ్ఞోపక్రమక్షణపవవత్తునప్రత్వాత్. సహ్యాన్యేనోపక్రాంతమజానద్భిరన్వైస్సమాపయితుంశక్యమ్. . .

౨౮॥ సూ. +శ్రిః+ అనుస్మృతేశ్చ॥ శ్రిః+ ప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః. స్మృతిసాదృశ్యాదనుస్మృతిశబ్దేనాభిధానం(ఘటాదిషుజ్వాలాదిష్యవేతి) ఉత్పత్తివినాశసామగ్ర్యనువృత్త్యాభివాదిత్యర్థః. (తచ్చకార్యకారణేతి) తర్కానుగృహీతప్రత్యభిజ్ఞాప్రత్యక్షేణతర్కవిరుద్ధమనుమానంబాధితమిత్యర్థః. కార్యకారణభావానుపపత్త్వాదిభిరితి ప్రత్యత్రానుమానసాధారణందూషణముక్తం. అథప్రత్యక్షస్వరూపికవిషయత్వందూషయతి(కించేతి) (తస్యైవేతి) యథావస్తునోనిలత్వాత్పలత్వయోగోసవస్తవైరత్వసాధకః- తథాకాలద్వయయోగోపిసమ్భవతీత్యర్థః. అనుమానద్వయమపిదూషయతి (యత్త్వేతి) తదభిమతవిరేతసాధనత్వాత్ - విచర్యయేణాపివ్యాప్తిసద్భావాత్. విరుద్ధం - విపరీతస్యాపిసాధకమిత్యర్థః. విపరీతవ్యాప్తిందర్శయతి (సత్త్వాదితి) ప్రకరణసమత్వముక్తం. అర్థక్రియాకారిత్యస్యహేతోరభిమతవిరుద్ధస్యవసాధకత్వమాహ (కించేతి) వ్యాపారాసమ్భవాత్-వ్యాపారస్యహేతుత్వమాశ్రయత్వంచససమ్భవతి-ఉత్పత్త్యనన్తరక్షణవివక్షితత్వాత్. అతోనాభిమతకార్యకరత్వమిత్యర్థః. సమీహితవిచర్యయసాధనోనిరుద్ధభితివిరుద్ధక్షణం. ఘటక్షణసత్త్వస్యహేతోస్సాధికత్వమాహ (తథాన్వేతి) (ఆనన్తర్యాద్యుక్తమితి) సహిఘటేష్ఠితకపాలాత్పత్తిః- అపితువినాశాదనన్తరమేవోత్పత్తిః- ముగ్ధరాభిసాతాద్యనన్తరభావీపాశభిత్వనన్తరభావినంప్రతిహేతుత్వంయుక్తం- సతువ్యవహితంప్రతిభిప్రాయః. (పూర్వేతి) జ్ఞానంయథాస్వవిషయందర్శయతి- తస్యతథాత్వమేవ- అన్యథాఅతిప్రసక్తిభిత్వార్థః. (కించేత్వాది) ప్రమాతృప్రమేయయోరీత్యాదిసాన్వాహానుమానస్యదుర్వపత్వముక్తం- తథేత్వాదిసాపరాధానుమానానుపపత్తిరుక్తా. సచప్రత్యభిజ్ఞాయాస్సామగ్ర్యనుపపత్తిరుక్తుంశక్యతే-సం

౨౫॥ సూ. శ్లోకః నాసతోదృష్టత్వాత్॥ శ్లోకః పవంతావద్వైభాషికసాత్రాన్తికయోర్బాహ్యోగ్ధాస్తిత్వవాదినోస్సాధారణానిమాషణాన్యక్తాని. తత్రయదుక్తంసమ్మియక్తస్యాథస్యజ్ఞానోత్పత్తికాలే ౭నవస్థితత్వాన్నకస్యవిదగ్ధస్యజ్ఞానవిషయత్వంసమ్భవతీతి - తత్రసాత్రాన్తికఃప్రత్యవతిష్ఠతే - నజ్ఞానకాలే ౭నవస్థానమర్థస్యజ్ఞానావిషయత్వహేతుఃజ్ఞానోత్పత్తిహేతుత్వమేవహిజ్ఞానవిషయత్వం. నచైతావతావత్సురాదేర్జ్ఞానవిషయత్వప్రసక్తః- స్వాకారసమర్పణేనజ్ఞానహేతోరేవజ్ఞానవిషయత్వాభ్యుపగమాత్. జ్ఞానేస్వాకారంసమర్పయినట్లేవ్యథాజ్ఞానగతేననీలాద్యాకారేణానుమీయతే. నచపూర్వపూర్వజ్ఞానేనోత్తరోత్తరజ్ఞానాకారసిద్ధిః - నీలజ్ఞానసంతృప్తీతజ్ఞానానుత్పత్తిప్రసక్తాత్. అతోర్ధకృతమేవజ్ఞానవైచిత్ర్యమితి. అత్రాచ్యుతే (నాసతోదృష్టత్వాదితి) యోయంజ్ఞానేనీలాదిరాకారఉపలభ్యతే- సవినష్టస్యాసతోర్ధస్యాకారోభవితుంనార్హతి. కుతః. (అదృష్టత్వాత్) నఖలుధర్మిణీవినష్టేతద్ధర్మస్యాథాస్తరేసజగ్రముణందృష్టం. ప్రతివిమ్బాదికమపిస్థిరవ్యవభవతి- తత్రాపినధర్మమాత్రస్య. అతోర్ధవైచిత్ర్యకృతంజ్ఞానవైచిత్ర్యమర్థస్యజ్ఞానకాలే ౭వస్థానాదేవభవతి.....

పునరపిసాధారణంమాషణమాహ.

౨౬॥ సూ. శ్లోకః ఉదాసీనానామపిచైవంసిద్ధిః॥ శ్లోకః పవంతుణిక్త్వాసదుత్పత్త్యహేతుకవినాశాద్యభ్యుపగమేఉదాసీనానాం-అనుమ్యజ్ఞానానామపిసర్వాధిసిద్ధిసాన్యత్. ఇష్టప్రాప్తిరనిష్టనివృత్తిగ్వాప్రయత్నాదిభిస్సాధ్యతే-క్షణభ్యంసేహిసర్వేషాంభావానాం-పూర్వపూర్వంవస్తుతంతోవావిశేషఃసంస్తారాదికోవిద్యాదిర్వా ఉత్తరత్రనకచ్ఛిదనువర్తతఇతిప్రయత్నాదిసాధ్యంనకించదస్తి. పవంసత్యహేతుసాధ్యత్వాత్సర్వాసిద్ధీనాముదాసీనానామప్యైహికాముష్మికఫలంమోక్షశ్చసిద్ధ్యేత్.

సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. శ్లోకః నాభావఉపలభ్యః॥ శ్లోకః విజ్ఞానమాత్రాస్తిత్వవాదినోయోగాచారాఃప్రత్యవతిష్ఠంతై- యదుక్తమర్థవైచిత్ర్యకృతంజ్ఞానవైచిత్ర్యమితి - తనోపపద్యతే - అర్థవత్ జ్ఞానానామేవసాకా

స్కారసచివైచియసంప్రయోగస్య సామగ్రిత్వాత్. లికుచస్య కర్పూరసాహచర్యాద్విలక్షణకార్యకరత్వం దృష్టం- తద్వత్. అతీతవిషయైశ్చృతిత్వాత్, సన్నిహితవిషయైశ్చభవత్వాత్, ప్రత్యభిజ్ఞాస్వరూపంచర్లటమితిచెన్న - ఏకజ్ఞానతయైవావభాసమాసత్వాత్. సంప్రతిపన్నైకజ్ఞానవదేకత్వంహిప్రతీయతే. నాపివిషయానుపపత్తిః- ఏకస్యవస్తుసకాలద్వయసమ్భవవిషయత్వాత్ కాలవిస్తారకారేకాలానరాస్వయవరత్వాభావాత్...

౨౮॥ సూ. శ్లోకః నాసతోదృష్టత్వాత్॥ శ్లోకః సాత్రాన్తికస్యప్రత్యవస్థానావసరందర్శయతి (తత్రయదుక్తమితి)*ఉత్తరోత్పాదేచేత్వాదిసూత్రపట్నందృష్టముఖేనమాషణపరం - అతోదృష్టానుబద్ధిమాషణానస్తరంసాత్రాన్తికావసరదృష్టానుబద్ధిమాషణపరిహారార్థః. యోగాచారమతమాశక్యమాషయతి (నచపూర్వేతి) విసప్తస్యాకారఃప్రతివిమ్బితఇత్యత్రాహ (ప్రతివిమ్బాదికమితి) ఆదిశబ్దేనస్ఫటికేజపాకుసుమస్యచ్ఛాయావత్త్రివీక్షితా. (తత్రాపీతి) నకేవలంధర్మమాత్రస్యప్రతివిమ్బాదృష్టః - ధర్మిణివతుదృష్టఇత్యర్థః.

౨౯॥ సూ. శ్లోకః ఉదాసీనానామపిచైవంసిద్ధిః॥ శ్లోకః ఉదాసీనానామధిసిద్ధేరనిష్ఠత్వమాహ (ఇచ్ఛేతి) ప్రయత్నసాధ్యత్వానమ్భవమాహ (క్షణభ్యంసేహితి) స్వరాదిహేతుభూతవిశేషస్సంస్కారాః. మోక్షహేతుభూతవిశేషవిద్యాదిః..... సముదాయాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౦॥ సూ. శ్లోకః నాభావఉపలభ్యః॥ శ్లోకః కిమర్థసాధ్యజ్ఞానవాదేజగదుత్పత్తిస్సంభవతి- నేతి. సపక్షస్సమీచినయక్తిమూలః - నేతి. ఘటాద్యాకారోజ్ఞానాకారః- ఉత్పాదాకారఇతి. కిమర్థసాధారణ్యంనామతత్తదగ్ధసారూప్యం- ఉత్పాదసమృద్ధిఇతి. కింఘటాద్యాకారాతిరేకేజార్థవ్యవహారానుగుణ్యంనామజ్ఞానాకారోభాసతే- నవేతి. యదాత్రాకారాస్తరంభాసతే, యదాచార్థసారూప్యలక్షణమర్థసాధారణ్యం- తదఘటాద్యాకారోవిజ్ఞానాకారఇతివిజ్ఞానమాత్రవాదస్యసమ్యక్తిమూలత్వాత్ తద్రజగదుత్పత్తిః. యదాజ్ఞానస్యతత్తదగ్ధవ్యవహారానుగుణ్యమాకా

రాణాంస్వయమేవవిచిత్రత్వాత్. తచ్చస్వరూపవైచిత్ర్యంవాసనావశాదేవోపపద్యతే. వాసనాచవిలక్షణ ప్రత్యయప్రవాహపవ.యద్వటాకారజ్ఞానంకసాలాకారజ్ఞానస్యోత్పాదకం-తస్యతథావిధస్యోత్పాదకంతత్సూ ర్వఘటజ్ఞానం- తస్యచ తథావిధస్యోత్పాదకంతతఃపూర్వఘటజ్ఞానమిత్యేవం రూపఃప్రవాహపవవాసనేత్యు చ్యతే. కథంబహిష్టసర్వ పమహీధరాదేరాకారత న్తరస్యజ్ఞానస్యేత్యుచ్యతే. ఇథం- అథస్యాపివ్యవహారయో గ్యత్వంజ్ఞానప్రకాశాయత్తం- అన్యథాన్యపరవేద్యయోరనతిశయప్రసక్తాత్. ప్రకాశమానస్యచజ్ఞానస్యసా కారత్వమవశ్యోశ్రయణీయం - నిరాకారస్యప్రకాశయోగాత్. ఏకశ్చాయమాకారఉపలబ్ధమానోజ్ఞాన న్యైవ. తస్యచబహిర్వదవభాసోపిశ్రమకృతః. జ్ఞానార్థయోగసహజాపలమ్భనియమాచ్యజ్ఞానాదవ్యతిరిక్తో ౭ధః. కించ - బాహ్యమర్థమభ్యుపేయద్భిరపిఘటపటాదివిజ్ఞానేషు జ్ఞానస్యతత్తదగ్ధాసాధారణ్యంతత్తదగ్ధసా రూప్యమన్తరేణనోపపద్యతేఇత్యవశ్యంజ్ఞానే౭ధసరూపంరూపమాస్థేయం - తావతైవసర్వవ్యవహారోపపత్తైః తద్వ్యతిరిక్తార్థకల్పనానిష్పామాణికా. అతోవిజ్ఞానమాత్రమేవతత్త్వం - నబాహ్యోగ్ధౌస్తీతి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుహే (నాభావఉపలబ్ధిరితి) జ్ఞానాతిరిక్తస్యాథస్యాభావోపక్షంసక్యతే. కుతః. (ఉ పలబ్ధేః) జ్ఞాతురాత్మనో౭ధవిశేషవ్యవహారయోగ్యతాపాదనరూపేణజ్ఞానస్యోపలబ్ధేః. ఏవమేవహిసర్వేలాకి కాఃప్రతియన్తి-ఘటమహంజానామీతి. ఏవంరూపేణసకర్తృకణసకర్తృకేనజ్ఞాథాత్వధైససర్వలోకసాక్షికమ పరోక్షమవభాసమానెనైవ జ్ఞానమాత్రమేవపరమార్థఇతిసాధయన్తస్సర్వలోకోపహాసోపకరణంభవస్తీతివేద వాదచ్చన్ద్రప్రచ్ఛన్నబౌద్ధనిరాకరణేనిపుణతరంప్రపశ్యితం. యత్త * సహజాపలమ్భనియమాదభేదోనీలతద్ధి యోరితి- తత్త్వవచనపర్యం- సాహిత్యస్యాథభేదహేతుకత్వాత్. తదర్థవ్యవహారయోగ్యతైకస్వరూపస్య జ్ఞానస్యతేనసహజాపలమ్భనియమన్తస్మాదవైలక్షణ్యసాధనమితిచహాస్యం. నిరన్వయవివాశినాంజ్ఞానానా మనువర్తమానస్థిరాకారవిరహోద్వాసనాచమరుపపాదా - వినస్టేనపూర్వజ్ఞానేనానుత్పన్నముత్తరజ్ఞానంక థంవాస్యతే. అతోజ్ఞానవైచిత్ర్యమప్యర్థవైచిత్ర్యకృతమేవ. తత్తదర్థవ్యవహారయోగ్యతాపాదనరూపతయా సాత్మాత్పశీయమానస్యజ్ఞానస్యతత్తదగ్ధసమ్బద్ధాయత్తంతత్తదసాధారణ్యం. సమ్బద్ధశ్చసంయోగలక్షణః- జ్ఞానమపిహిన్రవ్యమేవ. ప్రభాన్రవ్యస్యప్రదీపగుణభూతస్యేవజ్ఞానస్యాప్యత్పగుణభూతస్యన్రవ్యత్వమవిరు ధ్దమిత్యుక్తం. అతోనబాహ్యోగ్ధాభావః.....

రాన్తరంభాసతే, యదాచాధాసాధారణ్యంతత్సమ్బద్ధతాతః, - తదా ఘటాద్యాకారస్య జ్ఞానాకారత్వాభావాద్యోగాచారమతస్య యన్తీశూన్యత యుతత్ప్రక్షేపజగదుత్పత్తిసమ్భవః. వైచిత్ర్యంకథమిత్యత్రాహ (స్వరూపేతి) విజాతీయజ్ఞానోత్పత్తికథమిత్యత్రాహ (యద్వటాకారేతి) సజా తీయజ్ఞానసన్తానేషుచరమజ్ఞానంవిజాతీయోత్పాదనశక్తిమిత్యర్థః. యథా౭ధాభ్యుపగమేవిజాతీయఘటాదేష్యజాతీయకపాలాద్యుత్పాదకత్వం- త థేతిభావః. (జ్ఞానార్థయోగితి) ద్విచన్ద్రజ్ఞానేచన్ద్రద్వయసహజాపలమ్భనియమాద్దిద్వితీయచన్ద్రస్యచన్ద్రాదవ్యతిరిక్తత్వం- తద్వదితిభావః. (కించ త్యాది) జ్ఞానానామేవవాసనావశాద్యైచిత్ర్యపవత్రే, శ్చరమజ్ఞానన్యైవార్థవద్విజాతీయోత్పాదనశక్త్యా, చ్చజ్ఞానానాంసాకారతయైవప్రకాశ మానత్వేనఆకారద్వయానుపలబ్ధ్యాజ్ఞానన్యైవతత్తదాకారభాక్త్యా, చ్చసహజాపలమ్భనియమా, చ్చబాహ్యధాభ్యుపగమేజ్ఞానస్యతత్తదగ్ధాసాధారణ్యస్యతత్తదగ్ధసారూప్యనిబద్ధనత్వా, చ్చతావతైవసర్వవ్యవహారోపపత్తై, శ్చజ్ఞానమాత్రమేవతత్త్వమిత్యర్థః.

(ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుహి) (జ్ఞాతురాత్మనో౭ధవిశేషవ్యవహారయోగ్యతాపాదనరూపేణ) అనేననిరాకారస్యప్రకాశయోగాదితిహేతుఃప్రత్యు క్తః-ననీయాదిజ్ఞానాకారః-తత్త్వస్మిన్ద్యర్థవ్యవహారానుగుణ్యమేవజ్ఞానస్యాకారఇత్యస్యాథస్యాత్కత్వాత్. ఉపలబ్ధిందర్శయతి (ఏవమేవహితి) (ఏవం రూపేణేతి) జ్ఞానంసకర్తృకంసకర్తృకమేవభాసతే-తత్ప్రజ్ఞానమాత్రమైవపరమార్థ్యంకిమనేనైవజ్ఞానేనసాధ్యతే-ఉతజ్ఞానాన్తరేణ, చరమఃపక్షో౭ను పలభినిన్తః. ప్రథమచసకర్తృకేచసకర్తృకజ్ఞానే౭పరంభాసమానేతత్త్రకస్యచిదంశస్యాపరమాధ్యైతదన్యస్యాప్యపరమార్థ్యప్రసక్తః. తస్మాదపరోక్షసిద్ధాసర్వంజ్ఞానవత్సత్యమిత్యర్థః. (యన్తితి) సాహిత్యంద్వయోరవేతితద్దేదసాధకం. ఉపలమ్భనియమోభిన్నేష్యభిన్నేష్యపి నాస్తీత్యసా ధారణానైకానికత్వం. కించ - భేదహేతోర్నియమేభేదన్యైవసాధకఇత్యభిప్రాయేణోక్తంతదగ్ధత్యాది. తత్తదసాధారణ్యస్యతత్త్వారూప్యని బద్ధత్వంపరిహరతి (తత్తదగ్ధేతి) (సమ్బద్ధశ్చేతి) సాత్మాత్సమ్బద్ధస్సంయోగఇత్యర్థః. సంయోగోహిన్రవ్యయోరిత్యత్రాహ (జ్ఞానమపిహితి) ధ్రవ్య స్యన్రవ్యాన్తరగర్భతైకస్వరూపత్వంకథమితిశ్చజ్ఞాయాంప్రదీపద్యస్తాన్తేనపరిహరతి (ప్రభాన్రవ్యస్యేతి).....

యత్పరైఃస్వప్నజ్ఞానదృష్టానైరజాగరితజ్ఞానానామపినిరాలమృతత్వము క్తం- తత్రాహ.

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ వైధర్మ్యచృనస్వపాదవత్॥ శ్లో॥ స్వప్నజ్ఞానవైధర్మ్యజ్ఞాగరితజ్ఞానానామధర్మశూన్యత్వంనయంజ్యతేవక్తం. స్వప్నజ్ఞానానిహినిద్రాదిదోషదుష్టకరణజన్యానిబాధితానిచ - జాగరితజ్ఞానానితుతద్విపరీతానీతితేషాంసతత్వాన్యం. సర్వేషాంచజ్ఞానానామధర్మశూన్యత్వేభవద్విస్సాధోఽప్యధోనసిధ్యతి- నిరాలమృతానుమానస్యాప్యధర్మశూన్యత్వాత్. తస్మాద్ధర్మత్యైజ్ఞానత్వస్యానైకావ్యాప్తుతరామధర్మశూన్యత్వాసిద్ధిః.

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ నభావోనుపలభ్యే॥ శ్లో॥ నకేవలస్యాధర్మశూన్యస్యజ్ఞానస్యభావస్సమ్భవతి. కుతః. క్వచిదప్యనుపలభ్యే. నహ్యకర్తృకస్యాకర్తృకస్యవాజ్ఞానస్యత్వచిదుపలభ్యిః. స్వప్నజ్ఞానాదిష్వపినాధర్మశూన్యత్వమితిభ్యామినిరూపణేప్రతిపాదితమ్.

ఉపలబ్ధ్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ సర్వభానుపపత్తేశ్చ॥ శ్లో॥

అత్ర సర్వశూన్యవాదీమాధ్యమికఃప్రత్యవతిష్ఠతే- శూన్యవాదపవహిసుగతమతకాష్ఠా- శిష్యబుద్ధియోగ్యతానుగుణ్యేనాథాభ్యుపగమాదినాక్షణికత్వాదయఉక్తాః- విజ్ఞానంబాహ్యధాత్మసర్వేనసన్తి, శూన్యమేవతత్త్వం, అభావాపత్తిరేవచమోక్ష, ఇత్యేవబుద్ధస్యాభిప్రాయః. తదేవహియ క్తం-శూన్యస్యాహేతుసాధ్యతయాస్వతస్సిద్ధిః. సతపవహిహేతురన్వేషణీయః. తచ్చసద్భావాదభావాచ్చనోత్పద్యతే. భావాత్తావన్నకస్యచిదుత్పత్తిర్దృష్టా- నహిఘటాదిరనుపమృదితేపిష్టాదికేజాయతే. నాప్యభావాదుత్పత్తిస్సమ్భవతి - నస్తేపిష్టాదికేహ్యభావాదుత్పద్యమానం ఘటాదికమభావాత్కమేవస్యాత్. తథాస్వతఃపరతశోత్పత్తిర్నసమ్భవతి. స్వతఃస్వాత్పత్తావాత్కాశ్రయదోషప్రసక్తాత్ప్రయోజనాభావాచ్చ. పరతఃపరోత్పత్తౌపరత్వావిశేషాత్సర్వేషాంసర్వేభ్యఉత్పత్తిప్రసక్తః. జన్మాభావాదేవవినాశస్యాప్యభావః- అతఃశూన్యమేవతత్త్వం. అతోజన్మవినాశసదసదాదయోబ్రాహ్మిమాత్రం.----- నచనిరధిష్ఠానబ్రహ్మసమ్భవాద్భ్రూమాధిష్ఠానంకించితృపరమార్థికంతత్త్వమాశ్రయితవ్యం - దోషదోషాశ్రయత్వజ్ఞాతృత్వాద్యపారమార్థ్యేపిభ్రమోపపత్తివదధిష్ఠానాపారమార్థ్యేపిభ్రమోపపత్తేః----- అతఃశూన్యమేవతత్త్వం.

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (యత్పరైరితి)

౨౨॥ సూ. శ్లో॥ వైధర్మ్యచృనస్వపాదవత్॥ శ్లో॥ సోపాధికత్వంస్వపాదేర్నిధ్యాత్వాభ్యుపగమేనోక్తం సూత్రకారైః - తదేవనాప్రీతివత్వతే.

౨౩॥ సూ. శ్లో॥ నభావోనుపలభ్యే॥ శ్లో॥ (క్వచిదపీతి) అస్యాయమభిప్రాయః- సుషుప్తాకేవలక్తిస్వరూపస్ఫురణమేవ- సధర్మశూన్యానస్యేతి. కథంక్వచిదనుపలభ్యిః- స్వప్నేహ్యధర్మశూన్యజ్ఞానమిత్యత్రాహ (స్వప్నజ్ఞానాదిష్వపీతి)

ఉపలబ్ధ్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ సర్వభానుపపత్తేశ్చ॥ శ్లో॥ కింమాధ్యమికేనోక్తఃసర్వశూన్యవాదఃసమ్భవతి- నేతి. కింసర్వంకార్యంభావరూపంచ-ఉతాభావరూపమితి. సర్వకార్యేష్వపిభావవివకారణం-ఉతాభావఇతి. కింభావాస్తరమభావరూపంచ-ఉతతుచ్చంనామాథాస్తరం. యదా2తుచ్చనామాథాస్తరమభావః-తదాసర్వకార్యేష్వభావవివకారణమితికార్యస్యాప్యభావాత్కతయాశూన్యవాదఉపపత్తిస్సాన్యత్. యదాభావాస్తరమభావః-తదాసర్వకార్యేష్వభావవివకారణమితికార్యస్యాపిభావరూపత్వాత్ సర్వశూన్యవాదో2నుపపత్తిస్సాన్యత్. (అహేతునాధ్యతయేతి)సతోహేతుభావాదేవశూన్యసిద్ధిః-సతుసాధకహేత్వస్తరావేక్షయేత్సర్వః. కథంసతోహేతుభావఇత్యత్రాహ (తచ్ఛేతి) (నహీతి) వినాశాదేవజాయతేఇత్యర్థః (ప్రయోజనాభావాచ్ఛేతి) స్వయంవిద్యమానత్వాదుత్పత్తిస్తరవేక్ష్యంప్రయోజనాభావః. స్వసత్తాచ్యుత్పత్తేఃప్రయోజనం- పూర్వమేవసత్త్వానోత్పత్తౌప్రయోజనం. కింసతఉత్పత్తిః-ఉతాసతః. సచ్ఛేత్ - నోత్పత్త్యేవేతా. అసచ్ఛేత్ - శకవిమణవనోత్పత్తిరితిభావః.----- సచేత్వాదిబ్రహ్మజ్ఞానవాదిచోద్యనిరాకరణం.----- పూర్వపక్షముపసంహరతి (అత ఇతి)

శ్రీమచ్ఛ్రీ

ఇతి సాప్తకచ్యుతే (సర్వధానుపపత్తే శ్చేతి) సర్వధానుపపత్తే సర్వసూన్యత్వంచ భవదభిప్రేతం సమ్భవతి. కింభవాన్ సర్వం సదితివాప్రతిజానీతే - అసదితివా - అన్యధావా. సర్వధాతవాభిప్రేతంతుచ్చ త్వంససమ్భవతి- లోకేభావాభావశబ్దయో స్తత్ప్రతీత్యోశ్చ విద్యమానస్యైవ వస్తునోఽవస్థావిశేష. గోచరత్వ స్యప్రతిపాదితత్వాత్. అతస్సర్వంసూన్యమితిప్రతిజానతా సర్వంసదితిప్రతిజానతేవసర్వస్యవిద్యమానస్య వస్థావిశేషయోగితైవప్రతిజ్ఞాతాభవతీతిభవదభిమతాతుచ్చతానకుతశ్చిదపిసిద్ధతి. కించ - కుతశ్చిత్ప్రమాణా చ్ఛూన్యత్వముపలభ్యసూన్యత్వంసిషాధయిషతాతస్యప్రమాణస్యసత్యత్వమభ్యుపేత్యం - తస్యసత్యత్వే సర్వంసత్యంస్యాదితిసర్వధాసర్వసూన్యత్వంచానుపపన్నమ్.....

సర్వభానుపపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

✽ సర్వభావజ్ఞైః ప్రమాణవికల్పానుపపత్తిః ప్రమేయవికల్పానుపపత్తిశ్చవిషయేతా. తత్ర ప్రమేయవికల్పయతి (కింభవానతి) (అన్యథా
వా)కిముఖయాత్మకత్వేన-ఉతానుభయాత్మకత్వేనైత్యర్థః. ఉభయాత్మకత్వేనభయాత్మకత్వేనలభనాన్తరాపత్తిరేవోక్తాన్యాత్-లోక ప్రతీత్యా
పరాభ్యుపగమ ప్రకారేణవాసత్త్వానత్వమారవస్థావిశేషరూపత్వాత్. సహిశూన్యవాదినఉభయ ప్రకారాలిరేకేణసాధనమూషణవ్యవహరసమ్భవః.
ఘటత్వంస్వావేక్షయ్యాసత్-కపాలావేక్షయా అసదిత్యుభయాత్మకత్వం. ఘటఃస్వావేక్షయ్యానాన౯-కపాలావేక్షయ్యాఅసత్-అత్యేనభయా
త్మకత్వమప్యవస్థావిశేషఇతి. (సదితి ప్రవిజానతేవేతి)కింసదితివికల్పోవృప్తాన్తాద్భిత్వక్తంభవతి. ప్రమాణానుపపత్తిమహా (కించెతి)ప్రమాణశబ్దఃప్ర
మలేరశ్చుపలత కార్థః కింసర్వంశూన్యమితి ప్రమితివత్కారణంవాసత్వం-ఉత్పత్తసత్వం. సత్యంచేత్- ససర్వశూన్యత్వం. అసత్యంచేత్-నితరామిత్యర్థః

అధికరణ త్రయార్థకోబాధమతనిరాసః. ఆమ హేతుకోభూతధౌతికసంహతిరూపః, సున్నతహేతుకశ్చపశ్చసున్నధీరూప, ఇత్యుభయహేతుకస్స ముదాయఇతివర. చి త్తతైతహేతుకశ్చస్యస్తరో, బాహ్యశ్చభూతభౌతికసజ్ఞాతఇత్యవరే. త త్రపశ్చసున్నధీరూపసముదాయానాదరహేతుఃపూర్వో క్తః. *ఉభయథాచదోషాదిత్యత్రఅవిద్యారాగాదీనాంవిశాశస్సపరికరాత్సమ్యక్తానాచ్చేత్ - విశాశస్సనిష్ఠాతుకత్వప్రతిజ్ఞాభజ్ఞః. స్వయమేవా విద్యావిశాశశ్చేత్ - సర్వముక్తిప్రసక్తః, మోక్షమార్గోపదేశాసర్థక్యం, చేలవరే. తదయం క్తం-ఉపదానీనానామపిజైవంగీర్థినిమాత్రేవిహికాముష్మికభసాభసప్రవృత్తియర్థస్యవక్ష్యమాణతయాపునరుక్తిప్రసక్తాత్. *నాసతోదృష్టత్వాదిత్యత్రఅభావాత్భావాత్ప్రతిరుపదన్నా - అనతశ్శశ్చ విపాకాదేసకస్త్యత్వదర్శనాత్. అభావాదస్త్యత్వభ్యుపగమేశశవిపాకాదిభ్యోవ్యభురారయోబాయెరన్నితివరే. తచ్ఛాన్యం క్తం-ఉపత్తరోత్పాదే చపూర్వనిరోధాదిత్యత్రైనాభావాద్భావోత్పాదాదుషస్యదృశితత్వాత్. తత్రైవహికార్యోత్పత్తిదశాయాం ఓణికస్య తారణస్యావస్థానాభావనిబంధనంమాషణందృశితం. మాషణభేదాన్పునరుక్తినిచెన్న - మాషణభేదాభావాత్. కథంచిద్మాషణభేదోత్ప్రేక్షజేష్యభావాద్భావస్త్యవబ్ధితయాస ర్వస్యమాషణవైర్వికసూత్రాభిప్రేతత్వసమ్మవాత్, శబ్దినిరోధాభావాత్, పూర్వనిరోధాదితిహిశబ్దః. సహ్యత్రేందమాషణంవివక్షితం- సత్వస్యద్వివక్షితమివవృంశకశ్చేత్ - నిరోధస్యశబ్దత్వా, తదనుబద్ధిమాషణస్యఅభిప్రేతత్వా, చ్చ. అనిప్రాయికత్వేహీయదేవాభిప్రేతవ్యం - నాన్యదితికోనివారకః. పృథగ్గోకరణమెవనివారకమితిచెన్న - తస్యాధాన్తరపరత్వేనప్రయోజనవత్తరత్వాత్. ఓణికత్వప్రాయక్తమాషణస్యసాధారణత్వాదసాధారణమాషణేనసూత్రానికనిరసనంహిప్రయోజనవత్తరం- అపేక్షితస్యశబ్దత్వసమ్మవతి కథంతమపేక్షణేనాన్యధానిధానపేక్షితార్థాన్తరపరత్వాశ్రయణంయం క్తం. నీలాదిరాకారఇతిపదద్వయాధ్యావారస్తదాస్యాదితిచేత్ - తవాపితుల్యం- భావసోన్నత్వతితిపదద్వయాధ్యావారేణహిభవవ్యోజనా.న గ్వేవంతి *ఉపదానీనానామిత్వనన్తరసూత్రకథంసాధారణమాషణోక్తిః. స - పరపక్షేష్యసాధారణమాషణాన్వితేషుసాధారణమాషణమప్యనుసంధేయమితిప్రదర్శనార్థత్వాత్తమక్తే. *నైర్ధర్మాచ్చేత్వాదిసూత్రవ్యాఖ్యానంపరేషాంస్వపక్షవిరుద్ధం - కృత్స్నప్రపశ్చమిథ్యాత్వనిరాసకత్వాత్తస్యసూత్రస్య. ననుసవిరోధః- జ్ఞానార్థమారభేదోయోగాచారాభిమతః- వయంతుభేదమజ్జీకృత్యఅర్థమిథ్యాత్వంబ్రామఇతిచేత్. అర్థమిథ్యాత్వవ్యవహారాచారాభిమతత్వాత్ - అన్యథాజ్ఞాసమిథ్యాత్వాన్తస్యత్వయోరన్యతరప్రసక్తాత్. నన్నర్థకుచ్ఛత్వంతదభిమతం- వయంతుభేదానిరాసేనానిర్వాచ్యత్వంబ్రామఇతిచేత్. తుచ్ఛత్వమితికమప్రతితత్వంవివక్షితం-ఉత్ప్రతితత్వేపిచాధార్మ్యత్వం. సతావదప్రతితత్వంయోగాచారాభిమతం-సహజాపబుద్ధినియమస్యతైరుచ్యమానత్వాత్. ద్వితియేతుశబ్దవైషమ్యమేవతేషాంయంషాకం - ప్రతితత్వసతిచాధార్మ్యత్వస్యఉభయాభిమతత్వాచ్ఛ. అస్తువాకించిదైవమ్యంభవతాంగ్రన్థేష్యస్యగ్రన్థాత్ - తదానీమహిసూత్రంవిరుద్ధం-కారణదోషబాధకప్రత్యయయోరనిర్వాచ్యపక్షేపుసాధితోపపత్తైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవాసనానుపలబ్ధిశ్చ. అర్థోపలబ్ధినిబద్ధనాస్థిరాశ్రయనిష్ఠాహివాసనేతివ్యాఖ్యాతం. తత్రార్థాభావేహిస్సత్త్వమభవజన్యాపేక్షాత్వస్సన్నితహేతుభూతావాసనాజాతైరవిషత్వాత్. సహ్యనిర్వాచ్యపక్షేస్సృజ్యమపాషిమాత్రితీవ్యాఖ్యాతశ్చ - అతోవిరుద్ధత్వంస్థితం *సభావానుపలబ్ధిరితి - ఉత్తరోత్తరజ్ఞానజైచిత్త్యహేతుతయానుగతాభిమతానామనాదివాసనానాంసభావ-అర్థానుపలబ్ధిః. యద్వా-అర్థానాశ్రయేణవిసాధితైచిత్త్యహేతుభూతవా

౩౧॥ సూ.

శ్రీమచ్ఛ్రీమదప్రకాశికాయా కృతీభాష్యమ్.—ద్వి-అ. ద్వి-పా.—౬. ఏకస్మిన్నసమ్మవాధికరణమ్.

నిరస్తాస్యగతాః- జై నాఅపిపరమాణుకారణత్వాదికంజగతోవదస్తీత్యనస్తరంజై నపక్షః ప్రతిక్షిప్యతే.

వాసనానామా శ్రయ్యానుపలభ్యేహపుష్కలభగవదపేక్షితం- అనుస్మతేశ్వేతిమాత్రేతదవగమాత్. పూర్వానుభవజనితసంస్కారాశ్రయస్యస్థిరస్యాభావే ప్రతిసద్ధానానుపపత్తిస్తావగతా. *సర్వధానుపపత్తిశ్వేతిమాత్రమపినుగతమాత్రవిషయం- నతుశూన్యవాచప్రతిక్షేపచరం- తస్యతు సర్వప్రమాణవిరుద్ధత్వాన్నిరసనానాదరణిపరే. తదయం క్తం- నాన్దిక్యకాష్టాగతస్యాసత్తర్కాకరస్యతస్యావశ్యంనిరసనీయత్వాత్. యదిసర్వప్రమాణవిరోధేనదుర్బలతయానతన్నిరాసః- రన్నిపక్షస్తరాణామపితత్తర్కాత్మనీక ప్రమాణవిరుద్ధతయాదుర్బలత్వాత్తన్నిరాసస్యానాదరణీయతాకింసస్యాత్. వస్తుతోదుర్బలత్వేపాపాతత్వప్రాబల్యప్రతీతిర్నిరసనీయత్వమితిచేత్- తచ్ఛూన్యవాదేపితుల్యం. పక్షస్తరాణాంతిపయ ప్రమాణానుగుణ్యాత్ప్రాబల్యావధానః-శూన్యవాదస్యతుసర్వప్రమాణవిరోధాన్నప్రాబల్యావధానఇతిచేత్. పక్షస్తరాణాం ప్రమాణానుగుణాంశస్యనిరసనమశక్యం-విరుద్ధాంశస్యప్రాబల్యావధానాభావాత్నిరసనేన. విరుద్ధాంశస్యప్రమాణవిరోధనిమిత్తదౌర్బల్యస్యాపాతతో ౭నవధానాత్తద్ధావమపేక్షితమితిచేత్- శూన్యవాదస్యాపికార్త్యైగ్గసప్రమాణవిరోధస్యజ్ఞాపృథ్వాత్తన్నిరసనమపేక్షితం. యదివిరుద్ధకదేశమపిమతంనిరస్యతే-తన్నికార్త్యైగ్గసవిరుద్ధస్యనిరసనీయత్వంకింపునర్హ్యయనిధ్యం. కించ- యద్యపి ప్రమాణవిరోధో౭భాసతే-తథాపితమక్తమతర్కాణాం ప్రబలత్వభ్రమనిరాకరణీయః-అస్యథాబ్దాలాభేదయంత్రాతదైక్యజ్ఞానస్యేవ ప్రమాణజ్ఞానానామపిత్రానిత్యశక్తా ప్రసజ్ఞాత్. అతో౭పేక్షితత్వాచ్చబ్ధానురోధాచ్చశూన్యవాదప్రతిక్షేపచరమిదంసూత్రమితియం క్తం. — అస్యేత్వేవంవర్ణయన్తి - మాతృశరీరం ప్రాస్తాత్కర్మణః ప్రధమంబుదయవస్తు, స్త్రీన్ద్రియపురుషేన్ద్రియయోరన్యతరసచివో౭ప్యద్రవ్యకలాప, నదనస్తరంచిత్త, మపుష్పద్యతే-తస్మాచ్చిత్తా, తూర్వస్యాచ్చకలాపా, న్మాతృభుక్తాహారా, చ్చయథాయథమక్షద్రవ్యకలాప, ఉత్పద్యతేచదురాధిని, వ. కర్మశబ్దశ్చపూర్వకర్మవానితవిలక్షణచిత్తసనానపరః. ఏవముభయహేతుకే - కర్మమాతృభుక్తాహారహేతుకేసిగర్భసముదాయస్యాప్రాప్తిః- సంయోజయితుం స్థిరస్యప్రశానితుశివ్వరస్యానభ్యుపగమాదితి. తదయం క్తం - పరపక్షేషుజగత్తారణానుపపత్తిర్వక్తవ్యత్వాత్, సంయోజకేష్వరానభ్యుపగమరూపహేతోఃకృత్సృజగమత్ప్రతిప్రతిక్షేపకస్యగర్భస్థదేహమాత్రవిషయతయాసజ్ఞోచానుపపత్తిః, *ఉభయథాచదోపాదిత్యత్రనిరోధస్యసహేతుకత్వేనిర్మేతుకత్వప్రతిజ్ఞావిరోధః- అహేతుకత్వేనిత్యనిరోధః ప్రసజ్యేత-హేత్వభావానిశేషాదిత్యుక్తం. తదవ్యయం క్తం - ఈదృశానామసేషామపి ప్రధ్వం సవిషయనూషణానాం ప్రతిసజ్ఞాప్రతిసజ్ఞానిరోధప్రతిక్షేపకమాత్రఏవవివక్షిరతోపపత్తిః, కార్యకారణచ్యుతావిషయనూషణస్యాత్తవివక్షితోపపత్తిః, శ్చ. *నాసతోదృష్టత్వాదిమాత్రంశూన్యవాదిరాసచరంవ్యాఖ్యాతం, *నభావోనుపలభ్యేత్యాదిమాత్రద్వయంచబాహ్యధానుమేయతాప్రసదానపరంవర్తితం. తదయం క్తం- స్థావరక క్రమాభావాత్. ప్రత్యక్షేడినాస్థితయోపలభ్యాబాహ్యధ్యాక్షణికాః-క్షణికాశ్చానుమేయాః-ఉభయవిధాశ్చాధ్యామిథ్యాభూతాః-తద్విషయజ్ఞానమపివిధ్యేహిలోకబుద్ధ్యవతరణక్రమః. వైభాషికసౌత్రాన్దికయోర్బాహ్యధ్యాస్థితత్వాభ్యుపగమాచ్చసజ్జతిరుక్తా-నతువైభాషికమాధ్యమికయోః. బాహ్యధ్యానభ్యుపగమాద్యోగాచారమాధ్యమికయోస్సజ్జతత్వేబుద్ధ్యవతరణక్రమాన్మాధ్యమికస్యపాశ్చత్వత్వంయం క్తం. నతుయోగాచారసౌత్రాన్దికయోపార్వాచర్యంయం క్తం- ఉక్తసజ్జత్యభావాత్. జ్ఞానాన్దిత్వసామ్యాత్సజ్జతిరితిచేత్. తన్నిపార్వాచర్యవిపర్యయాయం క్తః- జ్ఞానాన్దిత్వసామ్యస్యాగ్గసద్భావప్రతిషేధరూపేణనైషమ్యస్యచానుగుణతయాసజ్జతేర్వక్తవ్యత్వాత్. కించ- శబ్దానాచిత్తమపిభవతి- నాసత్సదుత్పత్తిర్నస్థా, నాపిస్వయమసదితియం క్తం- అసతఃకేనాపిప్రమాణేనాదృష్టత్వాదిహితదోషజనా. తత్ర *అనతఇతిపదస్యవ్యవర్తేప్రథమంప్రతిజ్ఞావాక్యమథ్యాహర్యంస్యాత్. పశ్యమ్యస్తత్వేద్వితియంప్రతిజ్ఞావాక్యమథ్యాహర్యంస్యాత్. అస్మాకంతునవాక్యాథ్యాహరః - ననిలాదిరసత ఆకారఇతిపదద్వయాథ్యాహరవివ. ఏతావాంశ్చాథ్యాహరఃసర్వేషామవర్ణనీయః. *నభావోనుపలభ్యేతి- నతాదృశస్యాప్రత్యక్షస్యభావః- అనుపలభ్యే- అనుపలభ్యమానస్యవ్యాప్తిగ్రహణయోగాదితవర్తితం. తదయం క్తం - నిత్యాన్ద్రియ్యాణామిన్ద్రియాదీనామనుమానాభావప్రసజ్ఞాత్. తేషుకల్పకమనస్యధానిధ్యం - ఇహేతుబాహ్యర్థకల్పకంజ్ఞానవైచిత్ర్యదున్యధానిధ్యం- సంస్కారేణతత్సంభవాదితిచేత్. న - ఉత్సాహప్రత్యాభ్యంతోః. ననుసర్వేషుహేతుస్సూత్రేషుకాబ్జః- అభిప్రేతహేతుభిరాకాజ్ఞాపూరణస్య సర్వవ్యాఖ్యాతృనమ్మతత్వాదితిచేత్. సత్యం- నిర్దిష్టహేతువైర్భువపాదవైర్నినాసగ్ధిరీభవతి - తేషామభిప్రేతత్వంయం క్తం - నిర్దిష్టహేతురూపయోగిత్వాత్. కణ్ఠోక్తహేతుదౌర్భ్యనతత్పరిహారానుపయోగిహేత్వస్తరస్యాభిప్రేతత్వకల్పనమనుపపన్నం - నహిసమ్యక్సంహేతుంవాచకేనవర్తమశక్తువం సస్యాభిప్రేతతాన్దిధ్యర్థంబుద్ధంహేతుంసూత్రకారోపదతితియం క్తం. శశ్వదనుపలభ్యస్యాశక్త్యానుమానత్వంహిమబ్ధం - కల్పకహేత్వస్యధానిధిరేవహిసమ్యగ్యుక్తిః. *సర్వధానుపపత్తిశ్వేతినిర్వేశశ్చవికల్పితనిరోధేదేష్వనుపపత్తిర్వేవక్షితత్వమవగమయతి - సత్వేకరూపస్యైవార్థస్యబహునుపపత్తియం క్తర్వం-ఉభయథాచదోపాదితవత్. అతోరూపాదీనామనుమేయత్వేప్రత్యక్షేనుభవనిరోధాద్యనేకేషుత్తిపరతయావ్యాఖ్యానమయం క్తం. తత్రచార్థసజ్జతివశాచ్చబ్ధానురోధాచ్చసర్వశూన్యవాదనిరాసపరత్వంయం క్తమ్.

సర్వధానుపపత్తినికరణంసమాప్తమ్.

తేజలమన్యవై- జీవాజీవాత్మకంజగదేతన్నిరీశ్వరం. తచ్చషడ్వ్రవ్యాత్మకం. తానిచద్రవ్యాణిజీవధర్మాధర్మపు
 న్దలకాలాకాశాఖ్యాని. తత్రజీవాః - బద్ధాయోగసిద్ధాయుక్తాశ్చేతిత్రివిధాః. ధర్మనామగతిమతాంగతిహేతు
 భూతోద్రవ్యవిశేషోజగద్వ్యాపీ. అధర్మశ్చస్థితిహేతుభూతోవ్యాపీ. పున్దలనామవర్ణగన్ధరసస్పర్శవద్రవ్యం.
 తచ్చద్వివిధం- పరమాణురూపం, తత్సజ్జుతరూపంచపవనజ్వలనసలిలధరణీతనుభవనాదికం, కాలస్తుఅభూద
 స్తిభవిష్యతీతివ్యవహారహేతురణురూపోద్రవ్యవిశేషః. ఆకాశోఽప్యేకో౭నస్తప్రదేశశ్చ. తేషుచాణువ్యతిరిక్త
 ద్రవ్యాణిపంచాస్తికాయాఇతిచసంగృహ్యతై- జీవాస్తికాయోధర్మాస్తికాయో౭ధర్మాస్తికాయఃపున్దలాస్తి
 కాయఃఆకాశాస్తికాయఇతి. అనేకదేశవర్తినిప్రవ్యే౭స్తికాయశబ్దఃప్రయుజ్యతే. జీవానాంమోక్షోపయోగి
 నమపరమసింహగ్రహంకుర్వంతి- జీవాజీవాన్రవబద్ధనిర్దరసంపరమోక్షాంతి. మోక్షసంగ్రహేణమోక్షోపా
 యశ్చగ్రహీతః. సచసమ్యక్జ్ఞానదర్శనచారిత్రరూపః. తత్రజీవస్తుజ్ఞానదర్శనసుఖవీర్యగుణః. అజీవశ్చజీవభోగ్య
 వస్తుజాతం. ఆస్రవః - తద్యోగోపకరణభూతమిన్ద్రియాదికం. బద్ధశ్చాప్తవిధః - ఘాతీకర్తృచతుష్టయమఘాతీక
 ర్తృచతుష్టయంచేతి. తత్రాద్యంజీవగుణానాంస్వాభావికానాంజ్ఞానదర్శనవీర్యసుఖానాంప్రతిఘాతకరం. అప
 రంశరీరసంస్థానతదభిమానతస్థితితత్ప్రియుక్తసుఖదుఃఖోపేక్షాహేతుభూతం. నిర్దరం - మోక్షసాధనమర్హ
 దుపదేశావగతంతః. సంపరోనామేన్ద్రియనిరోధః - సమాధిరూపః. మోక్షస్తునివృత్తరాగాదిక్షేపస్య స్వా
 భావికాత్మస్వరూపావిర్భావః. పృథివ్యాదిహేతుభూతాశ్చాణవోవై శేషికాదీనామివనచతుర్విధాః- అపిత్వే
 కస్యభావాః. పృథివ్యాదిభేదస్తుపరిణామకృతః. సర్వంచవస్తుజాతంసత్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వభిన్నత్వా
 భిన్నత్వాదిభిరనైకాన్తికమిచ్ఛంతి-స్యాదస్తి-స్యాన్నాస్తి-స్యాదస్తిచనాస్తిచ-స్యాదవక్తవ్యం- స్యాదస్తిచా
 వక్తవ్యంచ- స్యాన్నాస్తిచావక్తవ్యంచ-స్యాదస్తిచనాస్తిచావక్తవ్యంచేతిసర్వత్రసప్రభజ్ఞీనయావతారాత్.
 సర్వం వస్తుజాతంద్రవ్యపర్యాయాత్మకమితిద్రవ్యాత్మనాసత్త్వేకత్వనిత్యత్వాయుపపాదయన్తి - పర్యాయా
 త్మనాచతద్విపరీతం. పర్యాయాశ్చద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః. తేషాంచభావాభావరూపత్వాత్సత్త్వాసత్త్వాదికం
 సర్వముపపన్నమితి.

అత్రాభిధీయతే (నైకస్మిన్నసమ్భవాదితి) నైతదుపపన్నతే. కుతః. (ఏకస్మిన్నసమ్భవాత్) ఏకస్మి
 న్నస్తునిలస్తిత్వనాస్తిత్వాదేర్విరుద్ధస్యచ్చాయాతపవద్యుగపదసమ్భవాత్. ఏతదుక్తంభవతి- ద్రవ్యస్యతద్వి
 శేషణభూతపర్యాయశబ్దాభిధేయావస్థావిశేషస్యచ పృథక్పదార్థత్వానైకస్మిన్విరుద్ధధర్మసమావేశసంభవ
 తీతి. తథాపి- ఏకేనాస్తిత్వాదినా౭వస్థావిశేషేణవిశిష్టస్యతదానీమేవనతద్విపరీతనాస్తిత్వాదివిశిష్టత్వంసం
 భవతి. ఉత్పత్తివినాశాఖ్యపరిణామవిశేషాస్పదత్వంచద్రవ్యస్యానిత్యత్వం, తద్విపరీతంచనిత్యత్వం, తస్మిన్క
 థంసమవైతి. విరోధిధర్మాశ్రయత్వంచభిన్నత్వం, తద్విపరీతంచాభిన్నత్వం, కథంవాతస్మిన్సమవైతి. యథా

రమాణుచాతుర్విధ్యసామ్యత్వస్మిన్సాసజ్జతో- బాధాననరమార్గతమతనిరాసఃప్రాప్తః. కిమేకాన్తబ్రహ్మకారణవాదోవిచాల్యః - ఉతనేతి - కిం
 జై నమతంసమాచీనయన్తిమూలం-ఉతనేతి. కిమేకస్యవస్తుసత్త్వాసత్త్వభిన్నత్వనిత్యత్వానిత్యత్వాద్యనేకస్వభావత్వంసమ్భవతి- నేతి. కింప
 ర్యాయస్వభావాఖ్యామేకస్యవస్తునో౭నేకస్వభావత్వముపపాదయితుంశక్యతే- నేతి. యదాశక్యతే - తదైకస్యవస్తునో౭నేకస్వభావత్వంసమ్భవాజ్జై
 నమతస్యసమాచీనయన్తిమూలతయాబ్రహ్మకారణవాదస్యశ్రద్ధయతాస్యాత్. యదాతుంశక్యతే- తదావస్తునో౭నేకస్వభావత్వాసమ్భవేనజై న
 మతస్యకుతర్కమూలతయాబ్రహ్మకారణవాదస్యశ్రద్ధయతమత్వం. (తేకిలేత్యాది) స్థితిహేతుభూతః-స్థావరత్వాదిహేతుః. అప్రవృత్తిహేతు
 రిత్త్యర్థః. సజ్జాలరూపమేవవివృణోతి (పవనేతి) (అపరమితి) శరీరసంస్థానం, తదభిమానః, తస్మిన్, తత్ప్రియుక్తసుఖదుఃఖోపేక్షా, ఇత్యేషాంహే
 తురీత్యర్థః. అన్యథాచతుష్టయామోగాత్. పర్యాయః-అవస్థా. అవస్థావిశేషజాంభావాభావరూపత్వాత్ ద్రవ్యస్యసత్త్వాదికముపపన్నమిత్వర్థః.

దూషయతి (అత్రాభిధీయతఇత్యాది) ఆకారభేదాదవిరోధఇత్యత్రాహ (ఏతదుక్తంభవతీతి) కింద్రవ్యాసస్థిభిన్నే - ఉతాభిన్నే - ఉత
 భిన్నాభిన్నే - ఇతివికల్పమభిప్రేత్యభేదపక్షేదూషణమాహ (ద్రవ్యస్యేతి) అభిన్నత్వపక్షేపినాకారభేదాదవిరోధః- భిన్నాభిన్నత్వపక్షేపితదవిరోధని
 ర్వాహకాకారాన్తరాభావాన్నావిరోధఇతీదంపూర్వముక్తత్వాన్నాన్తరకణ్ఠోక్తం. పూర్వప్రస్తుతాస్తిత్వాదేకథంవిరోధఇత్యత్రాహ (తథాహితి)
 సత్త్వాసత్త్వాదివిరోధోనాకారభేదేనపరిప్రాయితే- అపితుద్రవ్యనైవోచ్యతఇతిపూర్వంప్రస్తుతం - తదనుపపన్నమిత్యాహ (తథాహితి) ఆకారభే
 దాభ్యుపగమేఆకారేనాస్తిత్వాదిధర్మః- ద్రవ్యేత్వస్తిత్వాదిధర్మః. అసభ్యుపగమేతుద్రవ్యమివోధయధర్మీయవిరోధః- సత్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వభి

౨ శ్వత్వమహిషత్వయోర్యగపదేకస్మిన్నసమ్మవః. అయమర్థఃపూర్వమేవభేదాభేదవాదిరసనసమయే *తత్తుసమన్వయాదిత్యత్రప్రపశ్యతః. కాలస్యపదార్థవిశేషణతయైవప్రతీతేస్తస్యపుష్కగస్తిత్వనాస్తిత్వాదయోనవక్తవ్యాః, నచపరిహర్తవ్యాః. కాలా౨స్తి నాస్తిత్వవహారోవ్యవహర్తృణాంజాత్యాద్యస్తిత్వనాస్తిత్వవ్యవహారతుల్యః- జాత్యాదయోహిన్రవ్యవిశేషణతయైవప్రతీయంత్యతిపూర్వమేవోక్తం. కథంపునరైకమేవబ్రహ్మసర్వాత్మకమిత్యోక్తియైరుచ్యతే. సర్వచేతనాచేతనశరీరత్వాత్సర్వజ్ఞస్యసర్వశక్తే స్సత్వసజ్జుస్యపురుషోత్తమస్యేత్యుక్తం. శరీరశరీరిణోస్తద్ధర్మాణాంచాత్వంతవైలక్షణ్యమప్యుక్తం. కించ - జీవాదీనాంషణ్ణాం ద్రవ్యాణామేకద్రవ్యపర్యాయత్వాభావాత్తైషుద్రవ్యైకత్వేనపర్యాయాత్మనాచైకత్వానేకత్వాదయోదురుపపాదాః. అథోచ్యేత- షడేతానిద్రవ్యాణిస్వకీయైఃపర్యాయైఃస్వేనస్వేనచాత్మనాతథాభవన్తీతి. ఏవమపిసర్వమనైకాన్తికమిత్యభ్యుపగమవిరోధః- అన్యోన్యతాదాత్మ్యాభావాత్. అతానయంక్తమిదంజైనమాతం. ఈశ్వరానధిష్ఠితపరమాణుకారణవాదేపూర్వోక్తాదోషస్తథైవావత్యంతే.....

౩౨॥ సూ. +శ్లోః+ ఏవంచాత్మాకార్త్యం॥ ధోః+ ఏవం - భవదభ్యుపగమేసతి అన్వనశ్చకార్త్యంప్రసజ్యతే. జీవో౨సఖ్యతప్రదేశోదేహపరిమాణఇతిహిభవతాంస్థితిః- తత్రహస్త్యాదిశరీరైవస్థితస్యాత్మనస్తతోన్యూనపరిమాణేపిపీలికాదిశరీరైప్రవిశతో౨ల్పదేశవ్యాపిత్యేనాకార్త్యంప్రసజ్యతే- అపరిపూర్ణతాప్రసజ్యతభ్యర్థః.

అథసంక్షోచవికాసధర్మతయాత్మనః పర్యాయశబ్దాభిధేయావ
స్థాస్తరాపత్త్యావిరోధః పరిస్పృయతభ్యుచ్యేత. తత్రాహ.

౩౩॥ సూ. +శ్లోః+ నచపర్యాయాదప్యవిరోధోవికారాదిభ్యః॥ ధోః+ నచసంక్షోచవికాసరూపావస్థాస్తరాపత్త్యావిరోధఃపరిహర్తుంశక్యతే- వికారతత్ప్రయుక్తానిత్యత్వాదిదోషప్రసక్తైర్లుటాదియల్యత్వప్రసక్తాత్.

స్తత్వాభిన్నత్వవిరోధఃక్రమేణాపపాదితః. (కాలస్యేతి) (పదార్థవిశేషణతయైవతి) అనేకకాలస్యాబుత్పనిరాకరణంభవితం. అనేకకాలకల్పనమయంక్తం- ఏకస్మిన్కాలే౨నేకపదార్థాస్సస్థిత్యైవప్రతీతేః. కాలస్యద్రవ్యవిశేషణతయా౨స్తిత్వంప్రతిపన్నం- తతస్తస్యనాస్తిత్వశ్చానిరవకాశేత్యర్థః. కథమిత్యాదినాపరిహోద్యపరిహరతి (సర్వేతి) శరీరాణామన్యోన్యంబ్రహ్మణశ్చభేదః- శరీరిణాబ్రహ్మణఏకత్వమిత్యర్థః. సర్వజ్ఞస్యేత్వాదివిశేషణమేకస్యసర్వచిదచిన్నియస్తత్వాద్యసంభావితత్వశ్చావ్యావృత్త్యర్థం. శరీరదోషాణాంశరీరిణ్యస్పర్శముపపాదయతి (శరీరశరీరిణోరితి) అనేకాస్తత్వస్యవ్యవచారమాహ (కించేతి)

౩౨॥ సూ. +శ్లోః+ ఏవంచాత్మాకార్త్యం॥ ధోః+ ఏవంశబ్దంవ్యాచక్షే (భవదితి) బుద్ధివృద్ధభ్యుపగమప్రకారపివంశబ్దా క్షయార్థః. —యథాపూర్వోక్తదోషఃఏవందోషాస్తరమితిపరే. అన్యత్రాపిదూషణాస్తరవివక్షితేపూర్వోక్తదూషణస్యదృష్టాన్తికరణాదర్శనాత్ప్రయోజనాభావాచ్ఛేదప్రకారపరత్వేనవ్యాఖ్యాతం- తత్రాపిదూష్యంజీవస్వదేహపరిమాణత్వమస్తర్గతముపస్థాపితంస్యాత్. —అసఖ్యతప్రదేశః- ఏకరూపసఖ్యహిన్ప్రదేశః. అనియతప్రదేశఇత్యర్థః.

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (అథేతి)

౩౩॥ సూ. +శ్లోః+ నచపర్యాయాదప్యవిరోధోవికారాదిభ్యః॥ ధోః+ —అవస్థాభేదాదవిరోధవర్గనేవికారత్వమయవోపగమాపగమాభ్యాముపపాదయన్నివరేసర్వే. తపనాతపరత్వాలోకాదీనాం సఖ్యోచవికాసభాజామశీర్ణావయవత్వస్యపూర్వముపపాదితత్వాత్సఖ్యోచవికాసమోరవయవాపగమోపగమాభ్యాంవిహిన్సమ్మవాత్తదనుక్తిః. అతపివహిన్సఖ్యోచవికాసరూపత్వవస్థావిశేషితా - తేనవృత్తాదిగతవృద్ధిక్షయాదివ్యావృత్తిః. వికారః - ఉత్పత్తిర్వినాశశ్చ. అనిత్యత్వం - పరిమితకాలవర్తిత్వం. యద్యా - వికారః - జన్మాది. అనిత్యత్వం - వివాశః. ఆదిశబ్దఃపరాత్వజైతన్యానాశ్రయత్వపరః. నమత్వంతేభర్తృభూతజ్ఞానస్యసంక్షోచవికాసాభ్యుపగమకథనిత్యత్వాది. స్వరూపేణనిత్యస్యవస్తునోనిరుపా

౩౮॥ సూ. *శ్లో॥ అన్యైవస్థితే శ్చ భయనిత్యత్వాదవిశేషః॥ జీవస్యయదన్త్యంపరిమాణం మోక్షావస్థాగతం- తస్యవశ్యాదేహాన్తరపరిగ్రహభావాదవస్థితత్వాదాత్మనశ్చ మోక్షావస్థస్య తత్పరిమాణస్యచోభయోర్నిత్యత్వాత్తదేవాత్మనఃస్వాభావికంపరిమాణమితీపూర్వమపితస్మాదవిశేషఃస్యాత్. అతోదేహపరిమాణత్వమాత్మనోసస్వాదిత్యసజ్జతమేవేదమార్హతమతం..... ఏకస్మిన్నసమ్భవాధికరణంసమాప్తమ్.

ధికభర్తత్వాదివిబ్రామః. భర్తభూతజ్ఞానస్య పరాత్వంచైతన్యనాశ్రయత్వంచేష్టం. తవతు జీవస్వరూపమేవసహజోచవికాసభాగితస్యాల్లాకస్యేవానిత్యత్వవరాత్వచైతన్యనాశ్రయత్వప్రసక్తోదుర్వారః.....

౩౮॥ సూ. *శ్లో॥ అన్యైవస్థితే శ్చ భయనిత్యత్వాదవిశేషః॥ జీవస్యతావద్గణాదేరివాపరిమాణత్వమనభ్యుపగతం, విభుత్వంచానిష్ఠం, దేహపరిమాణవాదేణుత్వంచాసంభావితం, అణుపరిమాణదేహభావాత్. ఏవంచయథాస్వరూపం మోక్షావస్థాస్థితంనిత్యతయాపూర్వమపిసతీ- తథా౭న్త్యపరిమాణంమోక్షావస్థాస్థితమదేహాపాధికంనిత్యతయాపూర్వమపితత్వాత్. తతఆత్మనోదేహపరిమాణత్వవశోనిత్యత్వః.

*అన్యైవస్థితే శ్చ-అన్త్యపరిమాణస్యనిత్యత్వేతస్యాభూతత్వాభివత్వానుపపత్తేః ప్రాగపితదస్తీతితద్విరుద్ధపరిమాణావరోధాదాగాదాద్యంమధ్యమంచపరిమాణంతదేవేత్యాద్యమధ్యమపరిమాణయోరపినిత్యత్వాదవిశేషః- ఏకపరిమాణశరీరతారూపస్యాదివిచరే, ఉభయోః-ఆద్యమధ్యమావస్థయోరన్త్యపరిమాణస్యనిత్యత్వాదవిశేషః-సర్వదా౭ణుత్వమేకరూపమహత్త్వంవాస్యాదివిచరే, చాపరేచయోజనానరమాణుః, తన్నరోచతే-ఆత్మనో౭నాదిత్వాన్తదృతపరిమాణేష్యవస్థాన్తరేషువాకస్యచిదాద్యత్వానుపపత్తేః, ఆద్యాధావాచ్యకస్యచిన్నభ్యమత్వానుపపత్తే, శ్చ, సచాద్యశబ్దేనాణుత్వవివక్షోపపన్నా- అణుపరిమాణశరీరాసమ్భవేనదేహపరిమాణస్యాత్మనో౭ణుత్వానుపపత్తేః ఆద్యమధ్యమయోరభావేకథమన్త్యవశదేశజితీయే- అన్త్యశబ్దస్యావసానవాచిత్వా, దనాదేరప్యసానసమ్భవా, చ్చ, ఉభయేషామపిభిన్నాభిన్నత్వవాదినామిదమధికరణంవిరుద్ధం- ఏకస్మిన్నిన్నాభిన్నత్వాద్యసమ్భవస్యోక్తత్వాత్. భిన్నాభిన్నత్వయోశ్చపరస్పరప్రతిక్షేపకత్వంబద్ధతం. సనుసతయోర్విధిః ప్రతిక్షేపకత్వం-మృదాదిద్రవ్యరూపేణాభేదస్య, ఘటాద్యవస్థారూపేణాభేదస్య, చదర్శనాదివిచరే- తర్హిసాధారణాకారస్యాసాధారణాకారస్యచభేదాభేదజితీయమహత్తంకృతంస్యాత్. తతశ్చభేదవివాతిష్ఠేత- ఆసాధారణభర్తస్యస్వవిరోధిభర్తాశ్రయోత్సాశ్రయవాప్యవరకత్వాత్. సస్యభేదోపువస్థితేన్నస్యాత్- సాధారణాకారస్యస్యాశ్రయైక్యనిర్వాహకత్వదర్శనాదివిచరే- సాధారణాకారస్యభేదసహస్యైక్యనిర్వాహకత్వాభావాత్, ఆసాధారణాకారస్యాభేదాసహత్వా, చ్చ, ఏకస్యవస్తుసస్యాధారణ్యంవిబలుప్రతియోగికం. విరోధిభర్తానాశ్రయతాలక్షణత్వాదభేదస్య- విరోధిభర్తాసంసర్గస్తంప్రతిక్షేపతి, అతోఘటత్వాద్యవస్థావిశేషస్యాభావరూపైర్వాన్యాభావావివాధూతైర్వాశరావత్పశిష్టత్వాదిభిన్నైరాక్రాంతాన్తద్రీవాత్ స్వాశ్రయద్రవ్యంభిన్నత్రయదాసభిన్నత- తదాఘటత్వాదిరాకారఃస్వయంసస్యాత్- అభేదస్యస్యాభావరూపత్వాత్ స్వాభావావినాధావాద్వా అతోభిన్నాభిన్నత్వయోఃఏకస్మిన్నసమ్భవోదుర్వారః. ద్రవ్యపర్యాయాత్కనాభిన్నత్వాభిన్నత్వేపివస్తునివదతోవివసనాత్మింజైషమ్యంయవయోః. పర్యాయాససపేక్షమాణస్యద్రవ్యస్యపర్యాయాణాంచనిత్యత్వానిత్యత్వసత్యత్వాసత్యత్వభిన్నత్వాభిన్నత్వాదికంసబ్రూతే- వయంతుసతథేతిచెన్న- అవస్థాతద్వతోరప్యవస్థాన్తరమసపేక్ష్యభిన్నాభిన్నత్వాభ్యుపగమాత్. యథైకస్యద్రవ్యస్యస్వరూపేణనిత్యత్వానిత్యత్వాదికమసహజమసపేక్ష్యనశక్యతేవత్తం-తథా౭వస్థాతద్వతోఃస్వరూపేణాభిన్నత్వేకథమసహజమసపేక్ష్యభిన్నత్వమాశ్రీయతే, స్వరూపేణబయోర్భిన్నత్వేకథంఘటమకుటయారివావస్థాన్తరమసపేక్ష్యభిన్నత్వమాశ్రీయతే, అవస్థాయాఃస్వపరిర్వాహకత్వాదవస్థాన్తరనిరపేక్షత్వమితిచేత్- తర్హిద్రవ్యస్యావస్థాన్తరసాపేక్షత్వాచభయాలిరిక్రమవస్థాన్తరమాశ్రయశీయం. యయా౭వస్థయాద్రవ్యస్యభేదాభేదా- తామేవద్రవ్యంతర్నిర్వహణాయాపేక్షతే-నావస్థాన్తరమితిచేత్. స- వికల్పసహత్వాత్. సాయద్యభేదనిర్వాహికా- తర్హిభేదర్శనమాణాయావస్థాన్తరమస్వేష్యవ్యం. సాయదిభేదనిర్వాహికా-అభేదర్శనమాణాయావస్థాన్తరమస్వేష్యవ్యం. ఉభయనిర్వాహకత్వమేకస్యాఅవస్థాయావిరుద్ధం- నిర్వాహ్యద్యయవిరోధాత్. సహ్యాగ్నిగతంజైజ్యముష్యత్వశీతత్వయోర్నిర్వాహకంభవతి. సనుసనిర్వాహ్యద్యయంవిద్యతే-భిన్నత్వమభిన్నత్వంచనైషఘటావస్థితీచేత్- తర్హినామ్నివివాదః. తస్మాదవస్థాతద్వతోభిన్నాభిన్నత్వం నైవోక్తంస్యాత్- యథాపటస్యఘటత్వంకుడ్యత్వంచపటత్వమేవేత్యుక్తేపటేఘటత్వకుడ్యత్వానుక్తిరేవస్యాత్- తద్వత్. ఏవమవస్థాన్తరమసపేక్ష్యవస్థాతద్వతోభిన్నాభిన్నత్వంవదతామర్హతోసజైషమ్యం. అతఏవసూత్రయోజనాపిసమ్భవతి- సత్త్వాసత్త్వాదేరేకస్మిన్కథ్యైక్యసమ్భవాదితి- కథమేకోభావా౭స్సినాస్తిచేతిభాగ్నురః. సహేయకస్మిన్ప్రేయోనన్మాత్రరూపేనరేగగుణవర్యాయాస్యమ్భవని-తస్మిన్తర్హినేష్యైకత్వాభ్యుపగమాత్. యద్యేకంసన్మాత్రరూపమసన్త్యపర్యాయమద్వివియమభ్యుపగమ్యతే- తతోయమక్రమిదందర్శనం. సచైతదభ్యుపగమంజైష్యకత్వం-తేషాంప్రమాణాభావాదియోదవార్యః. అత్రకించిచ్ఛ్చిమః-కిమేకస్మిన్నిన్నాభిన్నత్వాద్యసమ్భవమాత్రంసూత్రకారేణాభిప్రేతం-ఉచితరమతేతదవమ్భవః. ఆద్యేస్వపక్షవ్యాఖ్యాతకత్వంస్యాద్ధేతోః ద్వితియేజైషమ్యంవక్రవ్యం. షడ్ద్రీవాభ్యుపగమస్తస్యజైషమ్యమితిచేత్- తతఃకిం. ష.జ్ఞాంభిన్నస్వభావానాంపరస్పరంద్రవ్యపర్యాయాత్కనాభిన్నాభిన్నత్వాభావాత్స

౩౫॥ సూ. పశుపత్య పశురసామజ్ఞస్యాత్ ॥ కపిలకణాదనుగతార్హతమతానామసామజ్ఞస్యాద్వేదబాహ్యత్వాచ్చనిశ్రేయసార్థిభిరనాదరణీయత్వముక్తం - ఇదానీంపశుపతిమతస్యవేదవిరోధాదసామజ్ఞస్యాచ్చఅనాదరణీయతోచ్యతే. తన్మతానుసారిణశ్చతుర్విధాః - కాపాలాఃకాళాముఖాఃపాశుపతాఃశైవాశ్చేతి. సర్వేవైవేదవిరుద్ధాంతత్వప్రక్రియా, మైహికాముష్మికనిశ్రేయససాధనకల్పనా, శ్చకల్పయన్తినిమిత్తోపాదానయోర్ధేదంనిమిత్తకారణంచపశుపతి, మాచక్షుతే - తథానిశ్రేయససాధనమపిముక్తికాషటగ్రధారణాదికం, యథాహుఃకాపాలాఃఃముక్తికాషటగ్రతత్వజ్ఞఃపరముగ్రావిశారదఃభగంససస్థమాగ్మానంధ్యాత్వానిర్వాణమృచ్ఛతి. కణ్ఠికారుచక్రంచైవకుణ్డలంచశిఖామణిః । భస్మయజ్ఞోపవీతంచముగ్రాషటగ్రంప్రచక్షుతే । అభిర్ముక్తితదేవస్తునభూయభహజాయతభిత్వాదికం. తథాకాళాముఖాలపికపాలపాత్రభోజనశవభస్మసానతత్ప్రాసనగుడధారణసురాకుమ్భస్థాపనతదాధారదేవపూజాదికమైహికాముష్మికసకలఫలసాధనమభిదధతి - ఋగ్రాక్షకజగణంహస్తేజటావైకాచమస్తకే । కపాలంభస్మనాసానమిత్వాదిచప్రసిద్ధం శైవాగమేషు. తథాకేనదిగ్రియావిశేషేణవిజాతీయానామపిబ్రాహ్మణ్యప్రాప్తిమత్రమాశ్రమప్రాప్తించాహుఃఃఽదీతౌప్రవేశమాత్రేణబ్రాహ్మణోభవతిక్షణాత్ । కాపాలంప్రతమాస్థాయయతిర్భవతిమానవభితి. ...

తత్రైదముచ్యతే (పశురసామజ్ఞస్యాదితి) *నైకస్త్రిన్నసంభవాదిత్యతోనేత్యనువర్తతే. పశుః-పశుపతేఃమతంనాదరణీయం. కుతః. అసామజ్ఞస్యాత్. అసామజ్ఞస్యంచాన్యోన్యవ్యాఘాతాత్ వేదవిరోధాచ్చముక్తికాషటగ్రధారణభగంససస్థాశ్చధ్యానసురాకుమ్భస్థాపనతత్ప్రదేవతార్చనగూఢాచారశ్చశాసభస్మసానప్రణవపూర్వాభిధ్యానాన్యన్యవిరుద్ధాని. వేదవిరుద్ధంచేదంతత్వపరికల్పనముపాసనమాచారశ్చ-వేదాఃఖలువరం

ర్వానేకాస్తత్వచానిరితే. తస్మిన్వేదానినామేవసర్వానైకాస్త్యవాదోఘటతే - సత్వార్హతస్యేతిసూత్రకారనిర్దేశశ్చహృదిప్రతిష్ఠాపాయత. తచ్చాయముక్తం - క్షణికవాదజ్ఞేయమిధ్యాత్వసర్వశాన్యవాదనిరకరణేషువరపక్షేష్యనుపపన్నానాంతేషాంస్వపక్షేనామజ్ఞస్యాభ్యుపగమాభావాత్. తేషాంశ్రుతివిరోధాదసభ్యుపగమశ్చేత్ - అనేకాస్తవాదేషిశ్రుతివిరోధస్తుల్కః - శ్రుతిభిర్భిహ్మణోవైలక్షణ్యప్రతిపాదనాత్. తాదాత్మ్యశ్రుతయస్సప్రీతిచేత్ - తాసాంసర్వాఃపూర్వసకృదంతతినతాసామనేకాస్తవైప్రమాణత్వం. కిచ్చ-అణుభిశ్చమహద్భిశ్చఃఽయస్సప్రియస్సఃఽవిజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచసర్వంచాన్యతంచఃఽనేహనానాస్తి*నేతినేతీత్యాదీనాంపరమాణుత్వణుకక్షణికవాదజ్ఞేయమిధ్యాత్వసర్వమిధ్యాత్వపరత్వమాపాతప్రతిపన్నమాశ్రుత్యపూర్వాధికరణేష్యపివరపక్షేష్యసామజ్ఞస్యంస్వపక్షేతత్సామజ్ఞస్యంచోద్యతభిసకస్మాద్వాస్థ్యానైతే. తేషాంపూర్వాఽరవాక్యవిరోధాత్ బహ్వనుపపత్తిర్ధ్వస్తత్వాచ్చతథానిర్వహణమయ్యుక్తమితిచేత్ - తదనేకాస్తవాదేషితుల్యం. యథాసత్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వాదయవికలైకత్రవికస్యస్వరూపేణససమ్భవస్తి - వివంఘటస్యఘటత్వావస్థాయామేవమృదవ్రేణభిన్నత్వమభిన్నత్వంచససమ్భవతి, అపస్తాతద్వతోశ్చతదభయంససమ్భవతి. విరోధస్యపూర్వమేవోపపాదితత్వాత్. అతోవేదాస్తమవలమ్బ్యభిన్నాభిన్నత్వవాదినామిదమధికరణంవిరుద్ధం. ః అన్త్యావస్థితేరిత్యస్యజగదూర్ధ్వవ్యవస్థాయయోర్విత్వత్వాదవిశేషః. అనిత్యాఃపర్యాయాః - ద్రవ్యనిత్యమితివిభాగోనస్యాదిలియాదవార్యః. తదనాదరహేతుత్వాహేతుమతోరవిచ్ఛేద్యం. నిత్యానిత్యవిభాగాభావాద్యుభయోర్నిత్యత్వమేవ. సమససాధ్యసాధనదోరవైచ్ఛ్యం - అనిత్యాఃపర్యాయాః - ద్రవ్యనిత్యమితిస్యాభ్యుపగమేవిరోధస్సాధ్యభిచెన్న - అశాబ్దత్వాత్. అవిశేషశబ్దాహితదైవమ్యాభావవాచీ - సత్వభ్యుపగమవిరోధవాచీ. అశాబ్దత్వేష్యనిత్యత్వేకోవిరోధభిచేత్. సవిరోధః - కింకూక్రాంతశస్యమాషణతయాపర్యవసానంనాస్తిచేత్ - మాషణపర్యవసానాయకయ్యేస్తరస్యాభిప్రేతత్వంకల్పనీయం. అవిశేషశబ్దేనయేపూర్వావస్థాయామప్యత్తనోదేహసురూపపరిమాణతారతమ్యాభావఃప్రసజ్జితః - తదాతరఃకిమిత్యాకాక్షానుదయాద్మాషణంపర్యవస్యతి. అతోహేతుహేతుమతోరవైచ్ఛ్యకయ్యేస్తరకల్పనోపేతాదపినిర్వాహేద్వరంతదుభయనిర్మకైనిర్వాహాః.

వికస్త్రిన్నసంభవాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౫॥ సూ. పశుపత్య పశురసామజ్ఞస్యాత్ ॥ సజ్జతిమాహ (కపిలేతి) ప్రధానకారణత్వాభ్యుపగమసామ్యోత్సాహ్యనిరాసానస్తరభావిత్యేపాశుపతనిరాసస్యప్రాప్తేషిసాగతార్హతమతనిరాసానస్తరంతత్ప్రీతిచేపస్తస్యాత్వస్తవేదబాహ్యత్వజ్ఞాపనాయకృతః. పశుపతిమతంనిశ్రేయసార్థిభిరపాదేయం - నేతి. కిమస్యశ్రుతివిరోధోఽస్తి - నేతి. యదానశ్రుతివిరోధః - తదానీముపాదేయతా. యదాతువిరోధః - తదాఽనుపాదేయతా. తత్త్వవిచర్యయమాహ (నిమిత్తేతి) అనుష్ఠానవిచర్యయమాహ (తథేతి) ... (తత్రైదముచ్యత్యభి) వ్యాఘాతమాహ (ముక్తికేతి)వికత్వోక్తార్థస్త్రాస్త్రైరేణదూషితభిత్వన్యోన్యవ్యాఘాతాదుపహతం-సకేవలంవేదవిరోధాదిత్యధ్య. ముక్తికాషటగ్రధారణాదయోబహుమతస్త్రేమాత్మాఃక్రమేణపరిగణితాః-సత్వేకత్ర. వైదికచక్షుశ్చతద్వైషమ్యమాహ (వేదాఃఖిల్వితి)

బ్రహ్మనారాయణమేవజగన్నిమిత్తముపాదానంచవదన్తి*నారాయణపరంబ్రహ్మతత్త్వం నారాయణఃపరఃనా
 రాయణపరౌజ్యోతిరాత్మానారాయణఃపరః*తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి*సోకామయతబహుస్యాంప్ర
 జాయేయేతి *తదాత్మానంస్వయమకురు తేత్యాదయః, - పరబ్రహ్మభూతపరమపురుషవేదనమేవచమోక్షసాధ
 నముపాసనంవదన్తి*వేదాహమేతంపురుషంమహోన్తమాదిత్యవర్ణంతమసస్తుపారే*తమేవంవిద్వానమృతభిహ
 భవతినాన్యఃపథాఅయనాయవిద్యతభి త్యాది నైకతాంగతాస్సుర్వేవేదాన్తాః,-తదితికర్తవ్యతాభూతంకర్తృచవేద
 విహితవణ్ణాశ్రమసమ్బన్ధియజ్ఞాదికమేవవదన్తి *తమేతంవేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషన్తి యజ్ఞేనదానేనత
 పసానాశకేన *ఏతమేవలోకమిచ్ఛన్తఃప్రవ్రాజినఃప్రవ్రజన్తీత్యాదయః, కేవలపరతత్త్వప్రతిపాదనపరనా
 రాయణానువాకసిద్ధతత్త్వపరాఃకేమచిదుపాసనాదివిధిపరేషువాక్యేషుశ్రుతాఃప్రజావతిశివేన్ద్రాకాశస్రాణా
 దిశబ్దాభితి *శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశోవామదేవవదిత్యత్రప్రతిపాదితం,- తథా *ఏకోహవైనారాయణఆసీన్న
 బ్రహ్మనేశానభిత్వారభ్య*సపకాశీనరమేతేతిస్మప్తివాణ్యోదితంప్రప్తారంనారాయణమేవసమానప్రకరణస్థాః
 *సదేవసోమ్యేదమగ్రభిత్వాదిమసాధారణాస్సుద్భవ్యోదితబ్దాఃప్రతిపాదయన్తీతి *జన్మాద్యస్వయతభిత్వత్ర
 ప్రతిపాదితం, అతోవేదవిరుద్ధతత్త్వోపాసనానుష్ఠానాభిధానాత్పశుపతిమతమనాదరణీయమేవ.....

౩౬॥ సూ. +శ్లో॥ అధిష్ఠానానుపపత్తైశ్చ॥ ధీఃఃఃః వేదబాహ్యనామనుమానాద్ధికేవలనిమిత్తైశ్చ
 రకల్పనా-తథాసతిదృష్టానుసారేణకులాలాదివదధిష్ఠానంకర్తవ్యం. నచకులాలాదేర్మదాద్యధిష్ఠానవత్పశుపతే
 ర్నిమిత్తభూతస్యప్రధానాధిష్ఠానముపపద్యతే - అశరీరత్వాత్. సశరీరాణామేవహికులాలాదీనామధిష్ఠాన
 శక్తిర్దృష్టా. నచేశ్వరస్యసశరీరత్వమభ్యుపగత్తవ్యం-తచ్ఛరీరస్యసావయవస్యనిత్యత్వేనైత్యత్యేచ *శాస్త్ర
 యోనిత్వాదిత్యత్రవోషసోక్తత్వాత్.....

౩౭॥ సూ. +శ్లో॥ కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః ధీఃఃః యథా భోక్తుర్ద్వివస్యకరణకలైబరాద్యధి
 ష్ఠానమశరీరస్యైవదృశ్యతే - తద్వన్తహేశ్వరస్యాప్యశరీరస్యచప్రధానాధిష్ఠానముపపద్యతభిచేత్. న- (భో

(ఏకతాంగతాః)సర్వశాఖాప్రత్యయనయాదిభావః. సద్భ్రహ్మత్వశమ్భుశివాదిశబ్దనిర్వాహకర్థమాహ (కేవలపరతి)నారాయణానువాకానుగుణము
 పనిషదస్తరాగ్ధికభంబిద్వైయభిత్వత్రాహ (కేవలీతి)యథా *జుహ్వజుహూతివాక్యస్యజుహూమసాధనత్వమాత్రపరత్వేన ద్రవ్యవిశేషనిర్ణయేనతా
 త్వర్యం-*యస్యపక్షమయీజుహూతితేతద్వాక్యస్య ద్రవ్యవిశేషనిర్ణయపరత్వేనతదనుగుణార్థత్వం *జుహ్వజుహూతివాక్యస్యభవతి-తథా*శమ్భు
 రాకాశమధ్యేధ్యేయభిత్వాదీనాంవాక్యనామపాసనవిధిపరత్వానోపాస్యవిశేషనిర్ణయపరత్వం-నారాయణానువాకస్యతూపాసనవిధ్యాద్యన్యపర
 త్వాభావాదుపాస్యవిశేషనిర్ణయకపరత్వమస్తి- అతస్తదనుగుణార్థత్వం *శమ్భురాకాశేత్యాదివాక్యనామభ్యుపగత్తవ్యమిత్యర్థః. కారణవాక్యేషుదే
 వతానరప్రతీతిరస్తీత్యత్రాహ(ఏకోహవాఇతి)సద్భ్రహ్మత్వశబ్దేషుపూర్వపూర్వేషు త్రోక్షరశబ్దంప్రతిసామాన్యశబ్దాః-ఏవంపూర్వపూర్వంప్రత్య
 త్రోక్షరశబ్దవిశేషశబ్దాః. ఏవంనారాయణశబ్దంప్రతిశమ్భుశివాదయఃసామాన్యశబ్దాః-శమ్భుస్వయమ్భూర్భుహిణః *సుశ్రేయసంశంభద్రం
 *విశ్వాక్షంవిశ్వశమ్భువం *శాశ్వతంశివమచ్యుతం *శివశ్శివానామశివానామిత్వాదిష్వనేకాధైకుప్రయోగదర్శనా, నారాయణశబ్దస్యతథా౭
 ధాన్తరేప్రయోగాభావాచ్చ, తస్మాత్ *పశునాయజేత *ఛాగోవామస్త్రవర్ణాదిత్యానాత్ సామాన్యశబ్దానాంవిశేషపర్యవసానాత్ బ్రహ్మదిసా
 మాన్యశబ్దానాం నారాయణవిశేషపర్యవసాయిత్వంయం క్తమిత్యర్థః. (జన్మాద్యస్వయతభిత్వత్రప్రతిపాదితమితి) *యతోవాఇమానీత్యాదివా
 క్యైఅస్యాగ్ధసాధిప్రేతత్వాత్సూత్రకారణాపితథా౭భిప్రేతమిత్యర్థః. జన్మాదిసూత్రభాష్యణపరస్తాత్పంసభిత్వనైసలయమర్థస్సచిత్తః.

౩౮॥ సూ. +శ్లో॥ అధిష్ఠానానుపపత్తైశ్చ॥ ధీఃఃఃః పారుషేయవాక్యస్యప్రమాణమూలత్వేబుభుత్సి తేసత్సత్తీర్ణియాధైశ్రుతిమూలత్వమ
 నుమానమూలత్వంసాంభవేత్ - తత్ర శ్రుతిమూలత్వం శ్రుతివిరుద్ధపరావరతత్వప్రతిపాదనప్రదర్శనాదపాస్తమిత్యనుమానమూలత్వనిరాసపరంసూ
 త్రత్రయం. శాస్త్రయోగ్యధికరణవివాధిప్రతానాంమాషణానామత్రాప్యపేక్షితత్వాత్కృత్కృతాః- తేషాంపక్ష్యమాణత్వబుద్ధ్యాశాస్త్రయోగ్య
 ధికరణకృత్కృతావః. పక్ష్యమాణమాషణస్యస్వస్థిత్వాయాహ (వేదబాహ్యనామితి)

౩౯॥ సూ. +శ్లో॥ కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః ధీఃఃః కింశరీరత్వేనజగదధిష్ఠతి- ఉతతద్వ్యతిరిక్తత్వేన, శరీరత్వేనచేత్ - భోగాదిప్ర

గాదిభ్యః) పుణ్యపాపరూపకర్మఫలభోగార్థంపుణ్యపాపరూపాదృష్టకారితంహితదధిస్తానం- తద్వత్పశుపతేరపి పుణ్యపాపరూపాదృష్టవత్తయాతత్ఫలభోగాదిసర్వంప్రసజ్యేత. అతోనాధిస్తానసంభవః.

౩౮॥ సూ. +శ్లో॥ అస్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతావా॥ +శ్లో॥ వాశబ్దశ్చాన్యే. పశుపతేఃపుణ్యపాపరూపాదృష్టవత్త్వేజీవవదస్తవత్త్వం - సృష్టిసంహారాద్యాస్పదత్వమసర్వజ్ఞతాచస్యాదిత్యనాదరణీయమేవేదం మతం. *విరోధేత్వనపేక్ష్యంస్యాదిత్యాదినావేదవిరుద్ధస్యానాదరణీయత్వేసిద్ధేపి పశుపతిమతస్యవేదవిరుద్ధతాఖ్యాపనార్థం *పశురసామజ్ఞస్యాదిత్యపునరారంభః. యద్యపిపాశుపతశ్చైవయోర్వేదావిరోధనభవశేచనధర్మాః ప్రతీయంతే- తథాపివేదవిరుద్ధమిహోపాదానభేదకల్పనాపరావరతత్త్వవ్యత్యయకల్పనామూలత్వాత్ సర్వసంజ్ఞాసమేవేత్యసామజ్ఞస్యాదిత్యుక్తమ్.

పశుపత్యధికరణంసమాప్తమ్.

సజ్జి నోచేత్ - శరీరాస్తరసాపేక్షత్వంస్యాదిత్యర్థః. శరీరనిరపేక్షాధిస్తానంశరీరేదృష్టమితిషెష - శరీరత్వప్రయుక్తంబదియ్యుక్తంభవతి. తదాజగతశ్చరీరత్వేభోగాదిప్రసజ్యతి. అయమశరీరత్వాభ్యుపగమేనపరిహర్య-అశరీరత్వానభ్యుపగమేనపరిహర్య-అగమస్తామాజ్యేఉక్తః*శరీరమపిశరీరేనైవాధిస్థీయతేశరీరంహ్యన్యాధిస్తానేకరణభూతంస్వాధిస్తానేకరణంకర్తృచయథాదీపోఽన్యప్రకాశహేతుఃస్యప్రకాశేస్వయమేవహేతుఃసదిహస్తరసాపేక్షీయథాచమనోయగపదనేకజ్ఞానానుత్పత్తిశ్చైవానుమీయమానంస్వానుమానేకరణభూతంకర్తృచతథేతి. ఏవంస్వపరనిర్వాహకత్వేనపరిహర్యః...

౩౯॥ సూ. +శ్లో॥ అస్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతావా॥ +శ్లో॥ (వేదావిరోధనవేది) అత్రేవశబ్దోవిప్రలబ్ధకత్వద్యోతకః. ననువేదవిరుద్ధత్వఖ్యాపనార్థత్వమధికరణస్వామ్యం క్తం- తాన్వికగ్రన్థైరేవాద్ధవిరోధప్రతీతేః. విరోధప్రతిపన్నేవిరోధాధికరణస్వామ్యాద్యేదవిరుద్ధస్వామ్యప్రామాణ్యసిద్ధేశ్చాస్వాధికరణస్యకృతకరత్వప్రసజ్యః. నైవం- విరోధస్యాపాతప్రతిపన్నత్వబుద్ధ్యాన్యాయానావిరోధేనిసితేపితస్యాతివిరుద్ధేషు కర్తృసుప్రతీయమానేసుతత్త్వార్థస్యజ్ఞాతే శ్చుత్వస్తరేచానుపలభ్యమానేకథంబాధవికల్పసముచ్చయసహోక్తైః ప్రత్యక్షశ్చుతయోనేతుంశక్యస్తేఇతిప్రతిపాదనార్థత్వాదస్య. ననుప్రత్యాపిప్రతిసహోచోద్యశ్యతే- *సహింస్యాదినిషేధోహిప్రాధికల్పస్థమాంసవిధానేనసజ్జతే. నైవం- మాంసేనాపిత్రార్థంకర్తృమిత్యవశ్యం ప్రార్థకర్తృత్వాతివాదరూపత్వాత్తాదృశవచనానాం. అతఏవహితథాఽననుష్ఠానం. యద్వా - బహుధ్వనిరోధః ప్రధానప్రతిపాద్యవిరోధోవాచానుసరవిద్యేతే- తాస్మ్యతయః శ్చుతింసహోచయన్తి - ననువేదవిరోధబహుళాః ప్రధానార్థవిరుద్ధాశ్చ. విరోధబాహుళ్యంతత్రతత్రద్రుప్తవ్యం, దగ్ధతప్తాయం, చ. యద్యపిప్రతిరోధమాశక్యః. ప్రధానప్రతిపాద్యవిరోధంభావ్యకారవివాహతథాపీతి. నచాకాశప్రాణేస్త్రాదిశబ్దానామివతస్త్రస్థానాదిశబ్దానాం పరమాత్మపరతాశ్చయజేనపరావరతత్త్వవ్యత్యయః పరిహర్యంకర్తృచతథేతి. ప్రతర్జనవిద్యాదిషునారాయణాదిశబ్దవాచ్యస్యపరతత్త్వస్యేస్త్రాదిశబ్దవాచ్యాపేక్షయాఽపకృప్తత్వేనవ్యవధేశాభావోఽన్యైర్వాదిశబ్దానామింద్రియార్థద్వారాకారణతత్తదస్త్రామిథాతఃపరమాత్మపరత్యాశ్చయణంనపూర్వాపరవాక్యశ్చుత్వస్తరవిరుద్ధం. సహింస్యనారాయణాత్పరత్వంకల్పచిచ్ఛ్చుతం. పాశుపతాదిషుపరత్వేనోక్తంబుద్ధం ప్రత్యవరత్వేనోక్తస్యతత్త్వస్య కారణత్వాస్త్రామిత్వస్వాసాత్ప్రదశివాదిశబ్దానాంనారాయణపరత్వేననిర్వాహేనానుపపన్నః. వేదాస్త్రవాక్యేషుద్వైతాద్వైతమోరేవహి వ్యాఖ్యాతృణాంవిప్రతిపత్తిః- నారాయణస్యబ్రహ్మశివాదీనాంచద్వైతంవాఽద్వైతంవాభవతు - సర్వభాషినారాయణస్యాపరత్వంతస్మాత్ప్రసజ్య చిత్తత్త్వస్యపరత్వంమోక్షప్రదత్వంచశ్చుతివిరుద్ధమితిసర్వావిగీతం. పరమపురుషాదన్యస్యపరత్వేనోపాసనంచమోక్షహేతుమితిశ్చుతివిరుద్ధం - *నాన్యఃపథాఇతిపరమపురుషాదన్యస్యమోక్షప్రదత్వనిషేధాత్. ననుమోక్షప్రదజగత్కారణవిషయాస్త్రైక్యశివాదిశబ్దాఃవస్తుమాత్రవిషయాస్మ్యుః - భగవద్విషయావా. కార్యవిషయానారాయణాదిశబ్దాభివతోఽర్థాస్తరపరాస్మ్యుః. అతోనాన్యోధితిచేన్న - అతిప్రసజ్జాత్. సర్వశబ్దానామముఖ్యార్థపరతయావిరోధకమనేనుగతాగమాదయోపిహ్యవిరోధేననేతుంశక్యస్తే- త్సజికశబ్దఃకణిపణిణామిత్వపరః. చిత్తసస్త్రైక్యోపిచిత్తస్యావిచ్ఛేదపరః- నిత్యజ్ఞానరూపతత్వేత్వర్థః. వేదానప్రమాణమితి- ఉక్తప్రమాణవిలక్షణాభివ్యక్తః. తేషాంపారుషేయత్వంచపురుషైరధీరత్వం. అర్థాస్తరాదితువ్యాఖ్యాతృబుద్ధిదోషమూలాని-నతునుగతాభిమతానీతిమితిసర్వాఖ్యామితే. అతోఽనుష్ఠానవిరోధస్తత్త్వవిరోధశ్చరుష్పరిహర్యః. సనుకథంమోహనార్థత్వంపాశుపతస్య-ఉక్తంహిభగవత్ప్రసీతతత్త్వమితిపాదకతయాసాత్త్వికేశ్రీమతిహారాహేపురాణేపాశుపతస్త్రస్యానుగ్రహమూలత్వేన వేదానుగత్యాచ్యస్త్రైక్యపరగార్థత్వం, రుద్రరూపస్యభగవతస్తదుక్తమగ్రైకపురాణసీయత్వం, తస్మాత్స్తరాణాంవిప్రలిప్సమూలత్వేనసరకఫలత్వం, చ. తత్రయథామహేశ్వరవచః *ఏవమభ్యుధితస్త్రైక్యపురాహంద్విజనత్తమాః । వేదశ్రీయాసమామృతాంకృతవాసప్తిసంహితాం । నిశ్వాసాఖ్యాంతతస్తస్యాంలీనావాక్రవ్యశాణ్డిలాః । అల్పవరాధాఇత్యేవశేషాదైలాలికాభవత్ । మధైవమోహితా

సైహిభవిష్యజ్ఞానతాద్విజాతితి, తత్ర నిశ్వాససంహితాయాహిలక్షమాత్రాప్రమాణతః । సైవపాశుపతీద్యయోగోపాశుపతశ్చసః । ఏతస్మాద్దేవమూర్త్యాద్వియదస్యదిహజాయతే । తచ్ఛూర్కకర్మవిజ్ఞేయంరౌద్రంశాచవివర్జితం । యేరుద్రముపజీవ నికలౌవైలాలికానరాః । ఉచ్ఛిష్టరుద్రానైజ్ఞేయానాహంతేషువ్యవస్థితతి, తథా *తేమంగౌతమశాపాధిభవిష్యన్యన్యయేద్విజాతిప్రకన్య *తేమంమధ్యేనదాచారాయేతేమచ్ఛాసేరతాః । తేస్వర్మపవర్యంచయాన్యైవఖిలునిశ్చయః । వైలాలికాయేయాస్య నిమమన నతిమాషకాః । ప్రాగ్గౌతమాగ్నినిర్వహాఃపునర్మద్యచనాద్విజాః । నరకంతుగమిష్యన్విసాత్రకార్యావిచారతేతి, తత్రాప్యష్టితమఃవిష్టురూపేణయాజ్ఞాహంసర్వదేవైర్విజాత్రమ । సాత్త్వికీసాసమాఖ్యాతావృత్తియమునిపుష్పః । జటామకుటధారీవనాగభూతైస్సమావృతః । సిద్ధాన్తనయచూర్మస్థైరహంరుద్రేతిపూజితః । రాజసీమ్మతుతాంవృత్తింజానీహిద్విజన త్రమైన్సిద్ధాన్తనయచూర్మశ్చపాశుపరవిషయః-నతువైవాదితస్తాన్తరవిషయః-తథార్హద్యుద్భిక్షూణాంవైలాలికవృత్తికైరహం । తమోతిరైర్మద్యవృత్తిం నమస్యేవపాతయేతిత్యననరగన్ధే వైలాలికప్రతికశభేనతస్తాన్తరనిష్ఠానారాజసీభ్యః సిద్ధాన్తనయచూర్మభ్యః తామసతయాశ్చగుత్తైః సచవైలాలికప్రతికశద్వోహద్వాదిషయః - అస్మిన్నేవ గ్రన్థేతిశఃపృథగుత్తైః సచేతరమస్తాశయమాత్రవిషయః - *వైలాలికాయేయాస్య నిమమన నతిమాషకాతిరుద్ర సమృద్ధిత్వావగమాత్. సచ పాశుపరవిషయః- సైవపాశుపతీద్యయోగోపాశుపతశ్చసః । ఏతస్మాద్దేవమూర్త్యాద్వియదస్యదిహజాయతే । తచ్ఛూర్కకర్మవిజ్ఞేయంరౌద్రంశాచవివర్జితం । యేరుద్రముపజీవ నికలౌవైలాలికానరాగ్నిపాశుపతనిష్ఠేభ్యఃపుణ్యవదేశకాత్. అతఃపాశుపతేతరతస్త్రినిష్ఠానారాజైలాలికశబ్దోత్తరయామశేషా, తామసిభ్యఃతస్తాన్తరేభ్యఃసిద్ధాన్తనయచూర్మస్య రాజసత్వరూపవైభవ్యయోగా, చ్చసిద్ధాన్తనయశబ్దోపాశుపరవిషయః. రౌద్ర తేస్వర్మల్యునివైలాలికేభ్యఃపూర్వనిర్విడతయాస్థానప్రమాణా, చ్చసిద్ధాన్తనయశబ్దోపాశుపరవిషయః- సైవపాశుపరవిషయోగోపాశుపతశ్చసత్త్వత్వత్వాః । యేరుద్రముపజీవ నికలౌవైలాలికానరాగ్నిత్యత్రవైలాలికేభ్యః పూర్వమేహిపాశుపరమార్గకీర్త్యతే. తథా *వైదియాసహాయుక్తాంకృతవాసన్నిసంహితాం । నిశ్వాసాఖ్యాంతత స్సన్యాసలీనావాభ్రవృత్తాన్తిహః । అల్పపరాధాగ్నిత్యవశేషావైలాలికాగవకాగ్నిత్యప్రసిద్ధిలాలికేభ్యః పూర్వమేహినిశ్వాసాఖ్యాపాశుపరవిషయసంహితావ్యవధిశ్యతే. నిశ్వాసాఖ్యాంయోపాశుపరగోచరత్వంతత్రైవస్సప్తం నిశ్వాససంహితాయాహిలక్షమాత్రాప్రమాణతః । సైవపాశుపతీద్యయోగోపాశుపతశ్చసః, తస్తాన్తరేభ్యఃవైభవ్యవదేశా, తస్తాన్తరేభ్యఃవైభవ్యవదేశా, స్థానప్రమాణా, చ్చసిద్ధాన్తనయశబ్దోపాశుపరవిషయః. అతః పాశుపతాగమ ప్రమఃపతనహేతుభ్యఃతస్తాన్తరేభ్యఃవిలక్షణా భగవద్రూపకరః స్వరూపవర్గహేతుశ్చావగమ్యతే అతోఽనుగ్రహమూలత్వవేదానుసారిత్యభగవద్వీణసత్త్వస్యర్థావసరార్థత్వాత్తామససమ్మాహనార్థకర్తృ నిమిత్తతామసతస్తాన్తరేభ్యఃవిలక్షణస్యపాశుపరస్యకథమవైదికత్వమితి. నైవం- తస్తాన్తరేభ్యఃవిలక్షితస్యవైషమ్యస్యఅల్పతరత్వాత్. పాశుపతస్య త్రయీవాహ్యధికారత్వమోహనార్థత్వతమోమిశ్రరజోమూలత్వైః, స్త్రినిష్ఠానారాజగవచ్ఛాససపరాజ్ఞుభిర్వైత్వైః, చపశ్చరాత్ర స్వేవవేదతుల్యప్రామాణ్యప్రతిపాదనపరస్వహినా తావగమ్యతే- తథాహ్యష్టష్టితమః *పారుషంసూక్ష్మాస్థాయయేయజన్విద్విజాన్తమాంసంహితాజపమాస్థాయతేమాం ప్రాశ్నన్తి ప్రాశ్నాణాః । అలాభేవేదమస్తాన్తాంపశ్చరాత్రోదితేసహి. మార్గేణాం ప్రవృత్తైవైతేమాం ప్రాశ్నన్తి నిమానవాః । బ్రాహ్మణ్యత్రియనిశాంపశ్చరాత్రంధిరీయతే శూద్రాదీనాంసవచ్చోత్రపదవీముపయాస్యతి । ఏవంమయాక్తంవిప్రేన్ద్రపురాకల్పేపురాతనం । పశ్చరాత్రంసహస్రాణాంయదికర్షిద్రహిష్యతి । కర్మక్షయేచమాంకర్షిద్యదిశక్తాశవిష్యతి । తస్యవేదాఃపశ్చరాత్రనిత్యంవృదివసిష్యతి । వేదేనపశ్చరాత్రేణభక్త్యాంయజ్ఞేనచద్విజాః । ప్రాప్తోహంసాస్యధాప్రాప్తోవర్షలక్ష్యేరక్షిద్విజేతపశ్చరాత్రస్యవేదతుల్యవికల్పభాక్త్యానుగుణం ప్రామాణ్యమభిహతం. తథా పాశుపతనిష్ఠానారౌద్రతస్తాన్తరనిష్ఠానామివభగవచ్ఛాససపరాజ్ఞుభిర్వైత్వంతామసయుగానువగ్నిత్వంచతత్రోక్తం *ఇతరరాజనైర్వాజైస్తామనైశ్చ సమావృతాః । భవిష్యన్ద్విజ శ్రేష్ఠమచ్ఛాససపరాజ్ఞుభాః । కృతంత్రేతాద్వాపరశ్చయ్యగానిత్రీణినారదాసత్త్వస్థామాంసమేవ్యై నికలౌరజనమోధికాగ్నితి. రాజనైర్వాజైర్వాజ-భావశబ్దశ్చేష్టాపరః । రాజసీవృత్తిర్విషయీతా. సాచపాశుపతీ : రాజసీమ్మతుతాంవృత్తింజానీహినిష్ఠాన్తనయచూర్మవత్తేర్నిరాజసత్త్వంపూర్వముక్తం. సిద్ధాన్తనయశబ్దోపాశుపరవిషయఃపుణ్యవదేశవైభవ్యస్థానప్రమాణైఃపూర్వమేహిపాదవిచారం. తామనైర్వాజైర్వాజైర్వాజశబ్దారౌద్రానరసౌగతావృత్తయఉచ్యతే- *తథార్హద్యుద్భిక్షూణాంవైలాలికవృత్తికైరహం మోతిరైర్మద్యవృత్తివిషయముక్తం. భిక్షూణామితి-త్రతీయాధ్యక్షి. యద్యవృత్తియజనరూపతోక్తిస్తదభిప్రాయేణ-అన్యథా *తాం ప్రమస్యేవపాతయేతివిరోధాత్. అహంయద్యవృత్తియక్షిర్వస్తుతస్సర్వస్యస్వాత్మకత్వాత్- నతుతదభిప్రాయేణ- తామసశాస్త్రేజగతోభగవదాత్మకత్వానభ్యుపగమాత్. ఏవంరాజసత్త్వతామసత్త్వయోగకమస్యచ త్రత్యభిజ్ఞానాదనేనతామసతస్తాన్తరనిష్ఠానామివరాజసపాశుపతనిష్ఠానాంభగవచ్ఛాససాతిల్లిత్యమచ్యతే- తథా *యేవేదచూర్మనిర్వృత్తానైసాంమోహోర్ధమేవ । సంయసిద్ధాన్తసంజ్ఞంహిమయాశాస్త్రంతుదర్శితం । పాశోయంపశుభావస్తునయదాపితోభవేత్ । తదాపాశుపతంశాస్త్రంజాయతేవేదసంజ్ఞితమితిసంయసిద్ధాన్తసంజ్ఞస్యపాశుపతస్యమోహనాయప్రవర్తిత్వంవేదానధికారిణాం తత్రైవవేదముద్ధామోహితత్వచోక్తం. తథారాజసన్యాసిపాశుపతస్యతామసానామితరతస్తాన్తాంచాసాత్త్వికత్వమవిశిష్టంప్రతీయతే- *రాజసీంవృత్తిం *తమోతిరైర్వాజైర్వాజముక్తం. రాజసీమిత్యనేనతమోమిశ్రరజోమూలత్వంవివక్షితం. రజఃప్రామర్యోత్పాశుపతస్యరాజసత్త్వనిర్దేశః. తథా ద్విసప్తతితమః *యత్త్వత్వంసహిర్దైవోయాహరిస్తత్పరంపదం । యేసత్త్వరజసీసోపి బ్రహ్మణఃకామసమృద్ధః । యోబ్రహ్మవైవేదస్తుయోవేదస్సక్రతుర్భుధాః । యద్రజస్తమసోవేతంసోహంనాన్యత్రసంశయః । సత్త్వంరజస్తమస్తేవత్రితయంతైతకుచ్యతే । సత్త్వసముచ్యతేజస్తస్యత్త్వంనారాయణాత్మకం । రజసానత్త్వయుక్తేనభేద్యాభిమాన్యకోధికః । తచ్చవైతామహంవృత్తం సర్వశాస్త్రేకుపత్యతే । యద్యేదపాహ్యంకర్మస్యాన్తాముద్దిశ్యోపసేవ్యతే । తద్రౌద్రమితిభిఖ్యాతం కనిష్ఠగతిదంశ్యణం । త

దైవపాశుపతం నామకన్యసం సాహసం నృణామితి చ పాతః । యద్ధీనం రాజసాకర్షణేవలం తామసంతుయత్ । తద్వర్తంత్రదంస్త్వాణామిహలోకేషర
 త్రచేతి సాత్త్వికరాజసంవైతామహంభృతముక్తం, కేవలం తామసందుగ్రతప్రదముక్తం, తచ్చబౌద్ధార్థతవైలాలికవృత్తం-వైలాలికవృత్తికైస్త
 సాత్త్వికైరితిహ్యుక్తం. తదభయంతి క్రమభ్యుత్థానోక్తం కర్మరాజసతామసమిత్యవగమ్యతే - కేవలతామసమిత్యుత్తరత్రవిశేషితత్వాత్, * య
 ప్రజస్తమసోపేతం సోహమిర్భుక్తత్వా, చృతమోమిశ్రరజోమయత్వమవగమ్యతే. నను * యద్దేవబాహ్యమితి శ్లోకోవైలాలికవిషయః - * యద్ధీన
 మితిబౌద్ధార్థతవిషయం. వైవం - బౌద్ధార్థతవైలాలికానామకకోటినిబ్దుతయోక్తత్వాత్ పృథక్రణసామ్యమితి తత్వాత్. తమః పతనం తేషాంతుల్య
 మవగతం * తథార్థభృద్భిర్మూఢాంవైలాలవృత్తికైరహం । తమోతి కైర్వప్రవృత్తాం ప్రవృత్తేన పాతయేత్తితి అత ఇహ నిమగ్నోకేమగ్నరుచ్యమానా
 బౌద్ధార్థతవైలాలికానాంనమానాభవతుమర్హతి-అతో మధ్యగతశ్లోకః పాశుపతవిషయః. * తద్దైవపాశుపతం నామేతిపారే పాశుపతవిషయస్వంగీకర్తం.
 తతశ్చతస్య రజోమిశ్రతమోమూలత్వంసాత్త్వికరాజసప్రబుధాత్మనిష్ఠత్వం దస్థితం, వేదబాహ్యత్వంచస్థితం, మోహనాయ ప్రవృత్తత్వంచత్రా
 క్తంపాశుపతస్య-యథా ॥ ద్విసప్తతితమేహంవిష్టోర్వ్యతి క్తయే బ్రహ్మణంచద్విజోత్తమ । యజనైపాపకర్మాణస్తేయాన్విసరకంసరాః । యేవే
 దమాగ్నీర్ముక్తానైషాంమోహార్థమేవ । నయస్థిద్ధాన్సంజ్ఞంహిమయాశాన్ప్రంతుదర్శితం । పాశోయంపశుభావస్సంయదాపతిభవేత్ । తదాపా
 శుపతంతాన్ప్రంజాయతేవేదసంస్థాతిమితి. నచనయస్థిద్ధాన్సమార్గోసపాశుపతః-కిన్రువైలాలికశబ్దవాచ్యతైవాదిమార్గఇతివాచ్యం-అబ్దుపితిమేవైలాలిక
 వృత్తిరేకేణసంబద్ధాన్సమార్గస్యోక్తత్వాత్. తత్రహిస్థిద్ధాన్సయమార్గస్యరాజసత్వేనవైలాలికమార్గస్యతామసత్వేనచభేదోద్యోత్యే. కించ-తత్రరుద్ర
 వచః + దేవదేవజనస్సర్వోముక్తిమార్గేవ్యవస్థితఃకథంసృష్టిః ప్రభవితానరకేషుచకావేత్ । ఏవముక్తస్తతోదైవైర్మామువాచజనార్దనః। యుగాని శ్రీ
 శివసామాముపేక్ష్యన్విమానవాః । అన్వేయగైప్రవిరళాభవిష్యన్విమదాశ్రయాః। ఏవమోహంసృజామ్యాశుదోజనంమోహయిష్యతి । త్వంచరు
 ద్రమహావామోహాశాస్త్రాదీకారయ। అల్పాయాసందర్శయిత్వా ఫలంధీగ్ధం ప్రదర్శయితుమాకాన్తిన్ప్రజాలానిపిదృధాచరణానిచ। దర్శయిత్వా
 జనంసర్వంమోహయాశుమహేశ్వర । ఏవముక్తస్తదాతేనదేవేనపరమేష్ఠిన। ఆత్మాతుగోపితస్సవ్యః ప్రకాశోహంకృతస్తతిఃతస్మాదారభ్యకాలాత్తుమ
 త్ప్రణీతేషుప్రతమ। శాస్త్రైర్విష్టభిరతోలోకోబాహుత్వేనవేదతమితిమోహనార్థత్వం, మసాత్త్వికయగప్రవృత్తత్వం, తదాభగవతక్షిరోధానం, రుద్రస్య
 ప్రకాశితత్వం, చోక్తం. పాశుపతేవభగవత్ప్రకాశనాశావాత్ తస్యాపుష్కలక్షణమోహనార్థగ్రన్థాత్పాపస్సీధః- సిద్ధాన్సయసంజ్ఞస్యమోహనార్థ
 తోక్తై, స్తస్యచతస్త్రిసరవృత్తిరేకస్యోపపాదితతయాపాశుపతత్వసిద్ధే, శ్చ. తథాగౌతమశాపోపహతత్రయాపాహ్యజనాధికారత్వంచపాశుపతస్యత
 స్త్రిసరాణామప్యవిశేషేణ ప్రతీయతే-యథాత్రిసప్తతితమే * మోహనార్థంతులోకానాంత్యయాశాన్ప్రంపృథక్ప్రతంత్రదాహేమనాకేనకృ
 తందేవవదస్యనభిప్రేక్ష్యే * మన్విత్వైవోతమేనరక్షితైరనమతైర్జిగిముఖభిర్మునిభిర్నాతమాతస్థానముక్త్యాఽభిహితం * ఏవముక్తస్తదాతైస్తుగౌతమః
 కిమిదంత్సితి। గోవధ్యాకారణంముహ్యంస్తావత్సత్యతియోగవత్ । ఋషీణాంమాయయాసర్వమిదంజాతంచిచిన్వతై। శశాపతాంస్తదాభన్దమిథ్యాభసా
 తపరాంస్తథా। భవిష్యద్రాయాపాహ్యవేదకర్మవిమక్చుతాః । తచ్చుత్త్వామారవచనంగౌతమస్యమహామనేః । ఊచుస్సప్తర్షయోవైవంసర్వ
 కాలంద్విజోత్తమాః। భవిష్యత్ప్రతేవాక్యమోమోహంనాత్రిసంశయః। త్వద్వాక్యవహ్నినిర్దధాస్సదాకలియగేద్విజాః । భవిష్యన్త్రియాహీనాస్సర్వ
 వేదబహిష్కృతా ఇతిగౌతమశాపం, తల్లఘూకరణాయకతాజన, తదనుగ్రహయతద్గౌతమస్తత్వైస్సప్రముఖిభిఃమహేశ్వరస్యాభ్యర్థనం, చో
 క్త్యా * ఏవమభ్యుత్థితస్తేస్తుపురాహంద్విజసప్తమాః। వేదక్రియాసమాయక్తాంకృతవాసస్సీసంహితాం । నిశ్వాసాభ్యాంసతస్తస్యాంలీనాపాభవ్యశా
 ద్విలాః। అల్పపరాధాజితేవశేషావైలాలికాభవత్ । మద్వైవమోహితాస్తేభుభవిష్యజ్ఞానతాద్విజాః - తత్ర * నిశ్వాససంహితాయాహిత్క్షమాత్రా
 ప్రమాణతః। వైవపాశుపతీదీయోగఃపాశుపతశ్చసః। ఏతస్మాద్దేవమార్గాద్విదదస్యదిత్యాది, * తేషాంగౌతమశాపాద్ధీత్యాది, చోక్తం. తస్యాపరాధ
 తారతమ్యేపిశాపోపహతత్రయాపాహ్యధికారత్వంపాశుపతస్యతస్త్రిసరాణాంచావిజ్ఞం. నన్వేవంతస్త్రిపాశుపతస్యవేదక్రియాసమాయక్తత్వస్వ
 గ్రాహకప్రాప్తిహేతుత్వంకథంఘటతే. ఉచ్యతే- త్రయాపాహ్యధికారత్వస్యవస్థితత్వాదల్పపరాధత్వాచ్చపాభవ్యాదీనాంసామైదేవవైదికక
 ర్మాన్వయే, ౭త్వస్త్రయావిరుద్ధాచారాన్వయే, చానుపపన్నేసతివేదార్థవ్యామిశ్రావైదికార్థపరతయానాతివిరుద్ధంపాశుపతతస్త్రిప్రణీతమిత్యే
 తావద్దైవమ్యమితి. * వేదక్రియాసమాయక్తామితినిరైకోహివైదికావైదికాగ్గర్భరమవగమయతి. ననుకథంతర్హిమోహనార్థత్వం. ఉచ్యతే- ము
 నిభిరభ్యుత్థితేనత్రయాపాహ్యతానిమిత్తశాపావిరోధతస్త్రితుకామేనమహేశ్వరేణాభ్యర్థిరోభిహితం సోపాసనతదభ్యుత్థానాభివృద్ధిరంతస్త్రిప్ర
 ప్రణీతం. అభ్యర్థిరశ్చప్రత్యసవిద్యాన్యాయాత్పరమాత్మాత్మకరుద్రోపాసనపరమితిస్థితం. తథాసతివిపులాపరాధానాంత్రశ్చద్ధాయాంసత్వా
 మపివేదరహస్యాప్రకాశనార్థంపాశుపతేరుద్రేణస్వస్యరాంజాత్మకత్వంసాధిహితం - అపిత్వగ్ధవాదరూపేణస్వప్రకర్షణోక్తే. బాహ్యవాద
 యస్తుశాపవశాదవ్యవధానేన శ్రుతినిర్దేశవదుపాసనార్థాపిస్వల్పపరాధతయావేదవిరుద్ధాకైమధ్ధవాదం జ్ఞాత్వాఅభ్యర్థిరోభిప్రాయానురోధేన
 పాశుపతావగతంరుద్రంసారాయజాత్మకముపాస్యనిస్తీర్థాః. అన్వేకుపాపప్రాచుర్యాదభ్యర్థిరోహృదయాసభిజ్ఞతయాభగవదాత్మకత్వంరుద్రస్యా
 జానన్తఃపాశుపతానుప్రవిష్టాపి సమ్యగ్జ్ఞానాభావాత్ తమనిశ్రామ్యన్తీతితస్మాత్సహసంఫలకత్వాత్ * తేషాంమోహార్థమేవదేతిమహేశ్వరవచనంఘటతే.
 అతఏవహితత్రోచ్యతేస్సప్తతరం * మాంవిష్టోర్వ్యతి క్తయే బ్రహ్మణంచద్విజోత్తమాః । యజనైపాపకర్మాణస్తేయాన్విసరకంసరాః। యేవేదమార్గ
 నిర్ముక్తానైషాంమోహార్థమేవ। నయస్థిద్ధాన్సంజ్ఞంహిమయాశాన్ప్రంతుదర్శితమితిచ. నయస్థిద్ధాన్సంజ్ఞస్యనిశ్వాసాభ్యుత్థాపాశుపతతస్త్రివిషయఇతిదర్శితం.

౩౯॥ సూ.

శ్రీః శ్రీః ఉత్పత్త్యసమ్మవాత్ ॥ శ్రీః శ్రీః

కపిలాదితన్త్రసామాన్యా ధృగవదభిహితపరమనిశ్రేయససాధనావబోధిని పశ్చరాత్రతన్త్రైవ్యప్రామాణ్యమాశంక్యనిరాక్రియతే. తత్త్రైవమాశంక్యతే- * పరమకారణాత్పరబ్రహ్మణాతాద్వాసుదేవాత్సజగర్షణోనామజీవోజాయతే సంకర్షణాత్ప్రమ్యముసంజ్ఞం మనోజాయతే తస్మాదనిరుద్ధసంజ్ఞోహక్తారోజాయతఇతిహిభాగవతప్రక్రియా - అన్తజీవన్యోత్పత్తిః శ్రుతివిరుద్ధాప్రతీయతే. శ్రుతయోహిజీవన్యోనాదిత్వంవదన్తి *నజాయతేమ్రయతేవావిపశ్చిదిత్యాద్యాః.

౪౦॥ సూ. శ్రీః శ్రీః నచకర్తుఃకరణం॥ శ్రీః శ్రీః *సజగర్షణాత్ప్రమ్యముసంజ్ఞం మనోజాయతఇతికర్తుః - జీవాత్కరణస్య - మనసఉత్పత్తిరసమ్భవతి - *సతస్సజ్ఞాయతేప్రాణోమనససర్వైర్ద్వియాణిచేతిపరస్మాదేవబ్రహ్మణోమనసోప్యుత్పత్తిశ్రుతేః. అతఃశ్రుతివిరుద్ధార్థప్రతిపాదనాదస్యాపి తన్త్రస్యప్రామాణ్యంప్రతిపీధ్యతఇతి.

మతబ్రహ్మణాప్యనిత్యత్వప్రసక్తస్యాత్. తైర్నిత్యతయాఽభిమతజాతౌవ్యభిచారాదప్రసక్తిశ్చేత్ - తైర్నిత్యతయాఽభిమతదిక్ఖాలాదిషువ్యభిచారాత్సంఖ్యోవత్త్వోపనిత్యత్వాప్రసక్తిః. తేషామపిపక్షీకారాఙ్ఘోషఇతిచేత్ - నిత్యతయాభిమతజాతేరపిత్వయాపక్షీకార్యత్వాదవ్యభిచారంసంఖ్యశాన్యత్వేఅనిత్యత్వంక్రియాదేవబ్రహ్మణఃప్రసక్యేత. అతఃప్రసక్తకవివర్యయేపిప్రసక్తానీయానిచ్చథర్వాపత్రితక్షణప్రతితర్కపరాస్తత్వాచ్చతర్థాభాసతా. అత్తానన్త్యస్యపూర్వముపపాదితత్వాదేతైకస్మిన్ప్రతికముక్తావపిసర్వమోక్షప్రసక్తోసస్యాదితిప్రధానపురుషయోరీశ్వరాధిశ్ఠేయత్వసమ్మవాన్నతద్ధానశక్త్యోర్నిర్విషయత్వం. సర్వమోక్షాభ్యుపగమేపినిర్విషయత్వం - ప్రధానస్వజ్ఞానవాద్యత్వాభావేనసర్వముక్తిదశాయామప్యవస్థితిసమ్మవా,న్ముక్తానామపీశ్వరసాక్షాత్కార్యత్వనియామ్యత్వోపపత్తే, శ్చ. కదాచిత్సర్వమోక్షమిచ్ఛతాం పక్షేతదాసీమిశ్వరేచ్ఛాప్రయత్నాదీనాం నిర్విషయత్వంచనానిష్ఠమితి తత్ప్రసక్తానియం. — అన్యేపరమణూనాంపురుషణంచసంఖ్యాయా అన్తమిశ్వరోగచ్ఛతిచేత్ - సర్వపురుషమోక్షాదీశ్వరస్యేకమవిషయంస్యాత్. అన్తంసగచ్ఛతిచేత్ అసర్వజ్ఞతేత్యసూత్రసార్థమాచుః. తత్రాపి నైశేషికాదిషుకదాచిత్సర్వమోక్షమిచ్ఛతాంనాయమనిష్ఠప్రసక్తస్యాత్. తదాసీమపిసార్వజ్ఞస్యనిర్విషయత్వం - ముక్తానాంపరమణూనాంచనిత్యతయాసాక్షాత్కార్యత్వా, దతీతాగామినామపిసాక్షాత్కారసమ్మవా, చ్చ. సర్వముక్తిమిచ్ఛతాంపక్షేత్వముక్తాత్మనిషయమిశానంసమ్భవతీనతస్యనిర్విషయత్వప్రసక్తః. సర్వమోక్షాభావశ్చాత్మానన్త్యాదుపపద్యతఇత్వత్వం. నన్యేకోపాధిగృహీతానాంభిన్నానాంఘటాదీనాంసజ్జేయత్వదర్శనాత్తద్విపరీతమానన్త్యంశ్రుతిమనశ్చక్షుతర్కమాత్రైకకల్పయితుమశక్యమితిచేన్న - అనాదీనానిమేషకాష్టాకలాముహూర్తోపాధీనామసజ్జేయత్వస్య సర్వాభ్యుపగస్తవ్యత్వేనతేషేకోపాధిగృహీతత్వేనసమిన్త్యస్యవ్యభిచారాదితి.

పశుపత్యధికరణంసమాప్తమ్.

౩౯॥ సూ. శ్రీః శ్రీః ఉత్పత్త్యసమ్మవాత్ ॥ శ్రీః శ్రీః అమాన్తరసక్తిమాహ (కపిలాదీతి) అశక్త్యేతిపూర్వపక్షసూత్రద్వయార్థః - నిరాక్రియతఇతినిర్ధానసూత్రద్వయార్థఇతివిభాగః. పశ్చరాత్రంకింసాంఖ్యాదివత్కవచిత్ప్రమాణం- ఉతకాత్సైన్యప్రమాణం. కిమస్యకవచిచ్ఛ్రితివిరోధోఽస్తి-ఉతకవచిదపినాస్తీతి. కిమత్రజీవోత్పత్త్యాదికంవివక్షితం-ఉతనేతి. సజ్గర్షణప్రమ్యమూదిశబ్దాఃకింజీవాదిశబ్దవిశేషణతయానిర్దిష్టాః-ఉతజీవాదిశబ్దాఃసజ్గర్షణాదిశబ్దవిశేషణతయానిర్దిష్టాఇతి. సజ్గర్షణాదిశబ్దానాంజీవాదిశబ్దవిశేషణత్వే - జీవోత్పత్త్యాదికంవివక్షితమితిశ్రుతివిరోధసద్భావాదవిరుద్ధాంశేప్రామాణ్యోత్తదేకదేశస్యోపాదేయత్వం. జీవాదిశబ్దానాంసజ్గర్షణాదిశబ్దవిశేషణత్వేజీవోత్పత్త్యాదేరవివక్షితత్వేన కవచిదపిశ్రుతివిరోధానాస్తీతికాత్సైన్యప్రమాణత్వాత్సైన్యనిశ్రేయసాధిభిరుపాదేయత్వంసేధ్యేత్. కథమాశక్త్యేతత్వత్వాహ (తత్త్రైవమితి) *పరమకారణాదిత్యాదిఃపశ్చరాత్రగర్హః.

౪౦॥ సూ. శ్రీః శ్రీః నచకర్తుఃకరణం॥ శ్రీః శ్రీః కర్తా - జీవః.

ఏవంప్రాప్తై ప్రచక్షుషే.

౪౧॥ సూ. +శ్చిః+ విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధః॥ +శ్చిః+ వాశబ్దాత్ప్రయోవిపరివర్తతే. విజ్ఞానంచాదిచేతనరబ్రహ్మవిజ్ఞానాది. సజ్జర్షణప్రచక్షుమానిరుద్ధానామపిపరబ్రహ్మభావేసతితత్ప్రతిపాదనపరస్యశాస్త్రస్యప్రామాణ్యంనప్రతిషేధ్యతే. ఏతదుక్తంభవతి - భాగవతప్రక్రియామజానతామిదంహోద్యంయజ్ఞేవోత్పత్తిర్విరుద్ధాభిహితేతి. వాసుదేవాఖ్యంపరంబ్రహ్మైవాశ్రితవత్సలంస్వాశ్రిత సమాశ్రయశీయత్వాయస్వేచ్ఛయాచతుర్థావతిష్ఠత ఇతిహితత్ప్రక్రియాం. యథా పాషురసంహితాయాం *కర్తవ్యత్వేనవైయత్రచాతురాత్యముపాస్యతే. క్రమాగతైస్సస్వసంజ్ఞాభిః బ్రాహ్మణైరాగమంతుతదిత్యాది. తచ్చచాతురాత్మ్యేపాసనంవాసుదేవాఖ్యపరంబ్రహ్మైవాపాసనమితిసాత్వతసంహితాయాముక్తం *బ్రాహ్మణానాంహిసన్న్యస్తావాసుదేవాఖ్యయాజినాం. వివేకచంపరంశాస్త్రంబ్రహ్మైవాపనిషదంమహాదితి. తద్దివాసుదేవాఖ్యంపరంబ్రహ్మసముద్భవోపాన్యవపుఃసూక్ష్మపూహవిభవభేదభిన్నంయథాధికారంభక్తైర్జ్ఞానపూర్వైణకర్తృణాభ్యర్చితంసమ్యక్ప్రాప్యతే-విభవార్చనాద్వ్యాహంప్రాప్యప్యాహార్చనాత్పరంబ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యంసూక్ష్మంప్రాప్యత ఇతివదన్తి. విభవోహినామరామకృష్ణాదిప్రాచుర్భావగణః. పూర్వహివాసుదేవసజ్జర్షణప్రచక్షుమానిరుద్ధరూపశ్చతుర్వ్యాహః. సూక్ష్మంతుకేవలపాన్యవ్యవిగ్రహంవాసుదేవాఖ్యంపరంబ్రహ్మ. యథాపాషురే *యస్మాత్సమ్యక్పరంబ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యమవ్యయం. అస్మాదవాప్యతేశాస్త్రాత్ జ్ఞానపూర్వైణకర్తృణేత్యాది. అతస్సజ్జర్షణాదీనామపిపరస్యైవబ్రహ్మణః స్వేచ్ఛావిగ్రహరూపత్వాత్ * అజాయమానోబహుధావిజాయత ఇతిశ్రుతసిద్ధస్యైవాశ్రితవాత్సల్యనిమిత్తస్వేచ్ఛావిగ్రహసజ్జగ్రహరూపజన్మనోభిధానాత్తదభిధాయశాస్త్రప్రామాణ్యస్యాప్రతిషేధఇతి. తత్రజీవమనోహజ్జగత్త్వానామధిస్తాతారఃసజ్జర్షణప్రచక్షుమానిరుద్ధాభిహితేషామేవజీవాదిశబ్దైరభిధానమవిరుద్ధం-యథాఆకాశప్రాణాదిశబ్దైః బ్రహ్మణోభిధానమ్.

౪౧॥ సూ. +శ్చిః+ విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధః॥ +శ్చిః+ నిర్ధానసూత్రతాందర్శయతి (వాశబ్దాదితి) *అపివాకర్తృసామాన్యాత్ *ఏకంవాసంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాదితవదితిభావః (విజ్ఞానంచాదిచేతీతి) *చైతన్యస్వరూపిణఇతిమన్త్రలిక్ఖాత్, *భగవాన్వాసుదేవః పరాశక్రతిరివచనా, చ్చవాసుదేవస్యజ్ఞానస్వరూపత్వపరమకారణత్వే ప్రతిపాదితే- తస్మాద్విజ్ఞానాదిశబ్దైరభగవాన్వాసుదేవఃస్మారితఇతిభావః. విజ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణసద్భావఇతియోజనాయాంతేషాం సజ్జర్షణాదీనాంవాసుదేవత్వమాధంస్యాత్ - తతోపిశాబ్దత్వానుగుణయోజనావరం. *సత్సంజ్ఞానమనస్త్రబ్రహ్మ *తస్మాద్వాసితస్మాదాత్మన ఆకాశసమ్భూతః * యతోవాగ్మమానిభూతానిజాయంతేఇతిజ్ఞానస్వరూపస్యబ్రహ్మణః పరమకారణత్వప్రతిపాదకవేదానైకకణ్ఠ్యద్యోతనార్థంచవిజ్ఞానంచాదిచేతివ్యాఖ్యాతం. సజ్జర్షణేత్యాదినాసూత్రస్యవాక్యార్థఉక్తిః. కేళుసస్సజ్జర్షణాదయః- తేషాంపరంబ్రహ్మభావకథం- తథాబ్రహ్మణఃత్వత్త్విర్యాకథం- శాస్త్రప్రామాణ్యంవాకథమిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తంభవతి) (భాగవతేత్యాది) *కర్తవ్యత్వేనేత్యాదివచనమాగమశబ్దనిర్వచనపరం. స్వసంజ్ఞాభిః-సమశ్చబ్రాహ్మ్యవేత్తైస్తత్త్వద్వ్యాహనామభిరీత్యర్థః. క్రమాగతైరుపాస్యవస్తుప్రతిపాదనాచ్చాస్త్రస్యాగమత్వమిట్లోకార్థః. *చాతురాత్మ్యముపాస్యతేఇత్యనేనసజ్జర్షణాదిచాతుర్వ్యంసమాశ్రయశీయత్వాయేతిదర్శితం. సజ్జర్షణాదీనాంపరంబ్రహ్మభావకథమిత్యత్రాహ (తత్రైతి) చాతురాత్మ్యేపాసనపరశాస్త్రస్యవాసుదేవాఖ్యపరంబ్రహ్మైవాపాసనపరత్వదర్శనాచ్చాతుర్వ్యంవాసుదేవస్యేతిర్థం. సజ్జర్షణాద్యర్చనంకిమర్థం- వాసుదేవార్చనంహిమోక్షప్రదం- నకేవలంచాతురాత్మ్యేపాసనమేవప్రతిపాద్యతే- విభవార్చాదికమపిప్రతిపాద్యత ఇతిశక్తాయామయోగవ్యవచ్ఛేదజ్ఞాననార్థంచాతురాత్మ్యవివరణార్థంచాహ (తద్ధీతి) సూక్ష్మం- పరమిత్యేకార్థంపదద్వయం. విభవాదయఃక ఇత్యత్రాహ (విభవాహీతి) చతుర్వ్యాహః- చతుర్విభాగః. ఉక్తార్థేప్రమాణమాహ (యథాపాషురఇతి) *యస్మాదిత్యాదివచనేనపరస్యబ్రహ్మణోవాసుదేవాఖ్యస్యప్రాప్యత్వందర్శితం. ఆదిశబ్దోపాత్తైమతత్ప్రకరణప్రవచనేమపూహవిభవార్చనతత్ఫలాదిర్ద్రవ్యమిత్యర్థః. నకేవలంప్రతివిరోధాభావః - తదానుగుణ్యమేవాస్తీతిదర్శయితుం *అజాయమానఇత్యాదివాక్యముపాత్తం. జీవాదిసామాన్యాధికరణ్యనిర్వాహమాహ (తత్రైతి).....

జీవాదిశబ్దైః సజ్జర్షణాదీనాం విశేష్యత్వేననుకూలలిజ్జముక్తం.
సజ్జర్షణాదిశబ్దైః జీవాదీనాంవిశేష్యత్వేననుకూలలిజ్జముచ్యతే.

౮౨॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ విప్రతిషేధాచ్చ॥ శ్రీమచ్ఛ్రీ విప్రతిషేధాహిజీవోత్పత్తిస్తస్మిన్నపితదై- య
 ధో క్తంపరమసంహితాయాం *అచేతనాపరాధాచనిత్యాసతతవిక్రియా। శ్రీగుణాకర్మిణాంయేత్రంప్రకృతే
 రూపముచ్యతే। వ్యాప్తిరూపేణసమ్మన్తస్తస్యాశ్చపురుషస్యచ। సహ్యానాదిరనంతశ్చపరమాధైనిశ్చితఇతి. ఏవం
 సర్వాస్వపిసంహితానుజీవస్యనిత్యత్వవచనా జీవస్వరూపోత్పత్తిఃపశ్చరాత్రతదైప్రతిషేధైః జన్మమరణా
 దివ్యవహరస్తులోకవేదయోర్జీవస్యయథోపపద్యతే- తథా *నాత్మాశ్రుతేరిత్యత్రవక్ష్యతే. అతోజీవస్యోత్పత్తి
 స్తత్రాపిప్రతిషేధైవేతిజీవోత్పత్తివాదనిమిత్తా ప్రామాణ్యశక్తాదూరోత్సరితా.— యశ్చైష కేహంచదుష్టో
 షః- *సాక్షేషువేదేషునిష్ఠా మలభమానః శాణ్డిల్యఃపశ్చరాత్రశాస్త్రమధీతవానితి-సాక్షేషువేదేషుపురుషార్థనిష్ఠా
 నలభైతివచనాద్వేదవిరుద్ధంతస్త్రిమితి - సోప్యనామ్రాతవేదవచసామనాకలితతదుపబృంహణన్యాయకలాపా
 నాంశ్రద్ధామాత్రవిజృంభితః- యథా * ప్రాతఃప్రాతరన్తతంతేవదక్షిపురోదయాజ్ఞాహ్వాతియేగ్నిహూత్రమి
 తి అనుదితహేమనిద్వాఉదితహేమప్రశంసార్థేష్యక్తం, యథాచభూమవిద్యాప్రక్రమేనారణేన *యు
 గ్వేదంభగవోధ్యేమియజుర్వేదంసామవేదమాధర్వణంచతుర్థమిహోసపురాణం పశ్చమమిత్యారభ్యసర్వంవి
 ద్యాస్థానమభిధాయ *సోహంభగవోమన్త్రవిదేవాస్మినాన్త్యవిదితిభూమవిద్యావ్యతిరిక్తాసుసర్వాసువిద్యాస్వా
 త్త్వవేదనాలాభవచనంవక్ష్యమాణభూమవిద్యాప్రశంసార్థంకృతం. అథవా-అస్యనారదస్యసాక్షేషువేదేషుయ
 త్పరతత్త్వంప్రతిపాద్యతే - తదలాభనిమిత్తోఽయంచాదః- ఏవమేవశాణ్డిల్యస్యేతిపశ్చాద్వేదాన్తవేద్యవాసు
 దేవాఖ్యపరబ్రహ్మతత్త్వాభిధానాదవగమ్యతే. తథావేదార్థస్యదుష్టానతయాసుఖావబోధార్థశ్శాస్త్రైరమ్భఃప
 రమసంహితాయాముచ్యతే *అథీతాభగవన్ వేదాస్సాక్షోపాక్షాస్సవిస్తరాః। శ్రుతానిచమయాక్షానివాకో
 వాక్యాయతానిచ। నచైతేషుసమస్తైషుసంశయేనవివాద్యచిత్। శ్రేయోమాగ్గంప్రపశ్యామియేనసిద్ధిర్భవిష్యతి
 తి, *వేదాన్తైషుయథాసారంసంగృహ్యభగవాహరిః । భక్తానుకమ్పయావిద్యాకసంచితేపయథాసుఖమి
 తి, చ. అతస్సుభగవాన్వేదైకవేద్యఃపరబ్రహ్మభిధానోవాసుదేవోనిఖలహేయప్రత్యేకకల్యాణైకతానానన్త

౮౨॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ విప్రతిషేధాచ్చ॥ శ్రీమచ్ఛ్రీ విప్రతిషేధః- విప్రతిషేధప్రతిషేధః, వివిధప్రతిషేధోవా. యథా *శ్రుతివిప్రతిష
 స్నేత్యత్రాస్త్రతశ్చవజేనవిశేషతః ప్రతిపన్నేత్యర్థః- తద్వత్. యథా *బుద్ధేషుప్రాపణంతచ్చస్త్రైర్విప్రతిషేధమిత్యత్రవిప్రతిషేధశబ్దః- త
 థా౨యమపినిషేధపరభిధానః. యద్వా- విప్రతిషేధః- వ్యాఖ్యతః. జీవోత్పత్తిప్రతిషేధప్రతిపాదకశాస్త్రేణజీవోత్పత్తివచనస్యవ్యాఖ్యారంభః
 ప్రేత్యవ్యాఖ్యతహేతుభూతజీవోత్పత్తినిషేధమాహ (విప్రతిషేధాహితి) (సర్వాస్వపిసంహితాన్వీతి) అనేనవిప్రతిషేధశబ్దవిశద్యార్థోవివక్షితః. జీ
 వోత్పత్తికథ్యతాంనామ-తథాపిన్ శ్రుతివిరోధః- శ్రుతావశీహిత్యత్తిదర్శనాదిత్యాహ (జన్మమరణాదీతి) తద్విశస్యనిర్వాహకకమిత్యత్రాహ (వక్ష్య
 తఇతి) కరణాద్వాశ్చయశరీరసంయోగకృతజ్ఞానవికాససంక్షోచలక్షణాభివ్యక్తినిశాశావితవ్యత్యత్యర్థః. ఉపసంహరతి (అత్యంతి)—— యైవో
 త్పత్త్యాదిప్రతిపాదనేనశాస్త్రస్యాప్రామాణ్యనిర్ధానితం - తైరేతచ్చాస్త్రానివక్షితమర్థంవివక్షితత్వేనారోప్యాప్రామాణ్యముక్తంస్యాత్ - అతో౨
 ప్రామాణ్యంపూర్వపక్షీకార్యం- సరిధాన్తికర్తవ్యం. తస్మాత్త్వరైరుక్తంసూత్రానభిప్రేతాప్రామాణ్యహేతుందూషయితుమనువదతి(యశ్చైషఇతి)
 సోపిత్యాదినిష్ఠామలభమానఇత్యసృపరోక్తార్థాభ్యుపగమేనపరిహరణీకృత్. అథాన్యథా౨ర్థంవక్ష్యం ప్రమర్థందృష్టానైక్షయతి (అథవేతి)తమేవదా
 ర్థాన్తికేప్యాహ (ఏవమితి)కథమిదమవగమ్యతఇత్యత్రాహ(పశ్చాద్వేదాన్తవేద్యేతి) శ్రీపశ్చరాత్రస్యవేదార్థవిశదీకరణరూపతామాహ(తథేతి)తథా-ఉ
 త్తానుగుణమేవేత్యర్థః(సంశయేనవివాద్యచిదితి) సంశయః-అసంశయశాఖానుశ్రుతార్థవిరోధో౨క్తి-నవేత్యేవంరూపః. యద్వా- ప్రతిపన్నేత్యర్థమయ
 శ్చేయః-తన్నజానామిత్యర్థః. *అథీతాభగవన్వేదాన్త్యాదిశ్లోకానాముత్తరశ్లోకోయం *వేదాన్తైషుయథాసారంసంగృహ్యభగవాన్వైరిభక్తానుక
 మ్పయ్యావిద్యాకసంచితేపయథాసుఖమితి. మోక్షధర్మైశ్చయంవాకేష్వనువాకేషునిషత్సూచనముచ్యతే। సమస్తభూతాముగాద్యాన్తైశ్చభూతాస్తథా
 మునేఇత్యాదిద్రష్టవ్యం. బౌద్ధాదుషదేశవదిదమపివిప్రలహ్మయకృతంకింసన్యాత్-వేదార్థఉచ్యతేచేత్-అతఏవవేదాలభ్యాపయితవాన్యః- కిం గ్రన్థ
 నిర్వాణేనేత్యాశక్త్యాంపరిజహిర్ముః *వేదాన్తైషుయథాసారమిత్యాదివచనార్థంచాప్రయన్నాహ (అతస్సుభగవానితి) అతః - వేదార్థస్యకురవబోధ
 త్యాత్. భగవానిత్యాదివిశేషణాని భ్రమవిప్రలహ్మదినమ్మవశక్త్యావ్యాప్త్యర్థాని. భగవచ్ఛబ్దేనహేయప్రత్యేకకల్యాణైకతానత్వేవివక్షితే. కింప్ర
 మాణమిత్యత్రాహ (వేదైకవేద్యఇతి) పురుషత్వాత్పదోషఇత్యాద్యనుమానస్పదర్మిగ్రాహకప్రమాణబాధమభిప్రేత్యైకకల్యాణైకతానత్వేవివక్షితే. తద్దిబ్రహ్మ-
 నవాసుదేవఇత్యత్రాహ (పరబ్రహ్మభిధానఇతి) భగవచ్ఛబ్దసమాఖ్యాప్రమాణసిద్ధమర్థమాహ (నిఖిలహేయేతి) వక్ష్యమాణవ్యవస్థానుగుణవిశేషణ

జ్ఞానానందాద్యపరిమితోదారగుణసాగరస్సత్యసజ్జల్ప శ్చతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయా^౨ వస్థితా^౩ ధర్మార్థకామమోక్షాభ్యుపరమార్థాభిముఖాన్ భక్తానవలోక్యాపారకారుణ్య సాశీల్యవాత్సల్యదార్యమహిమా దధిఃస్వస్వరూపస్వవిభూతిస్వారాధనతత్ఫలయాథాత్మ్యావబోధినోవేదాన్సృగ్యజుస్సామాధర్మ భేదభిన్నా నపరిమితశాఖాన్విధ్యగ్ధవాదసున్త్రీరూపాన్ స్వేతరసకలసురసరమరవగాహంశ్చవధార్యతదర్థయాథాత్మ్యా వబోధివజ్ఞరాత్రశాస్త్రంస్వయమేవనిరమిమీతేతినిరవద్యం. యత్తుపరైస్సూత్రచతుష్టయంకస్యచిద్విరుద్ధాం శస్యప్రామాణ్యనిషేధపరంవ్యాఖ్యాతం-తత్సూత్రాక్షరాననుగుణం, సూత్రకారాభిప్రాయవిరుద్ధం, చ. తథా సీ-సూత్రకారేణవేదాన్తన్యాయాభిధాయానిసూత్రాణ్యభిధాయవేదోపబృంహణాయచభారతసంహితాం శతసహస్రికాంకుర్వతామోక్షధర్మైజ్ఞానకాణ్డే^౨ భిహితం *గృహస్థోబ్రహ్మచారీచవానప్రస్థోధర్మియుకః|యథా చేత్సిద్ధిమాస్థాతుం దేవతాంకాంయజేతసథిత్యాభ్యుపగమతాప్రబద్ధైపజ్ఞరాత్రశాస్త్రప్రక్రియాంప్రతి పాద్య *ఇదంశతసహస్రార్థభారతాఖ్యానవిస్తరాత్ | ఆవిధ్యమతిమన్థానంవధో^౩ స్మృతమివోద్ధృతం|నవసీతం యథాదధో^౪ద్విపదాంబ్రహ్మణోయథా| ఆరణ్యకంచవేదేభ్యఃఓషధీభ్యోయథామృతం| ఇదంమహిమాపని వదంచతుర్వేదసమన్వితం| సాఖ్యయోగకృతానైపజ్ఞరాత్రానుశబ్దితం|ఇదంశ్రేయశ్చిదంబ్రహ్మశ్చిదంహిత మనుత్తమం| ఋగ్యజుస్సామభిర్బ్రహ్మకర్మాగ్నిరస్మైస్తథా| భవిష్యతిప్రమాణంవాపితదేవానుశాసనమితి. సా ఖ్యయోగశబ్దాభ్యాంజ్ఞానయోగకర్మయోగావభిహితం- యథోక్తం *జ్ఞానయోగేనసాఖ్యానాంకర్మయోగేన యోగినామితి. భిక్షుపర్వణ్యపి *బ్రాహ్మణైఃక్షత్రియైర్వైశ్యైఃశూద్రైశ్చకృతలక్షణైః|అర్చనీయశ్చసేవ్యశ్చ పూజనీయశ్చమాధవః| సాక్ష్యతంవిధిమాస్థాయగీతసజ్జల్పణేనయథితి. కథమేవంబ్రహ్మణోబాదరాయణో వేదవిదగ్రేసరోవేదాన్తవేద్యపరబ్రహ్మభూతవాసుదేవోపాసనార్చనాదిప్రతిపాదనపరస్య సాక్ష్యతశాస్త్ర స్యాప్రామాణ్యంబ్రూయాత్. ననుచ *సాఖ్యంయోగఃపజ్ఞరాత్రంవేదాఃపాశుపతంతథా| కిమేతాన్యేకని

మాహ (సత్యసజ్జల్ప ఇతి) (భక్తా^౩) *కున్దభావంగతోభక్త్యాశాస్త్రాద్విజ్ఞానార్జనమితివచనాత్ భక్తిస్సమ్యక్సాస్త్రజ్ఞానహేతుః సాత్త్వికజనసం రక్షణాయ. వెదాహ శ్రయేణ^౪పమన్వనకావణామసురాణాంనిరసనాయకృతంబుద్ధాదిశాస్త్రమితితత్సరక్షణోపయుక్తం - అతోభక్తరక్షణార్థం కృతే^౫స్సన్ప్రబిన్దోషగ్ధఇతిభావః. విప్రలబ్ధసమ్మవాధమాహ (అపారేతి) వెదైరివాలం- కింపజ్ఞరాత్రేణేత్యత్రాహ (ఋగ్యజుస్సామాధర్మ భేదభిన్నానపరిమితశాఖానితి) (విధ్యగ్ధవాదసున్త్రీరూపానితి) తత్త్వవిషయంయద త్రాచ్యతే- తత్సర్వమగ్ధవాదాదిషుప్రతిపాదితమితిభావః. విలక్షణ జ్ఞానైర్జ్ఞానయతనివ - కిమనేనేత్యత్రాహ (స్వేతరేతి) (నిరవద్యం) పాగుపతాదిషుయదవద్యం - తన్నాస్త్యత్రేతిభావః ననుబాధార్థతాదయోభగ వత్ప్రణీతాః- తద్వదిదంకింసస్మాత్. ఉచ్యతే- అవతారప్రయోజనంహిదుష్కృద్వినిశసంసాధుపరిత్రాణంచ. తత్ర దుష్కృద్వినిశాయబాధా దిప్రణీతిః- ఇదంతునారదశాస్త్రిలాగ్నిసాధుపరిత్రాణాయేవైషమ్యమితి. నారదాదయోహ్యత్రశ్రోతారః. నారదాదిశ్రోతృత్వకథనంవిప్రలబ్ధి గ్ధమితిచెన్న- సర్వత్రానిశ్వాసప్రసక్తాత్. సర్వశక్తినిభగవతావేదానామపాపక్షయత్యాదిఖ్యాపనంవిప్రలిప్సయాకృతమితిశక్తాకర్తుంహిశక్యతే. కించ - వెదోదితాపివాధాస్సర్వత్రసహస్రశోశ్రీపజ్ఞరాత్రే, శ్రూయనై-బాధాదిషుహివేదప్రామాణ్యనిరాకరణాదికంద్యశ్యతే. కించ-ప్రమాణభూ తేషుప్రబద్ధేషుద్ధాగమాదీనాం శ్రుతివిరోధాత్సర్వత్యాజ్యత్వంశ్రూయతే- సతథాశ్రీపజ్ఞరాత్రస్య- ప్రత్యుత శ్రుతిసారాద్భవిశదీకరణరూపత్వమే వద్యశ్యతే. ఏవంనారదశాస్త్రిలాగ్నిసాత్త్వికసంరక్షణాయప్రవృత్తత్వా, ద్వేదవిహితానేకార్థప్రతిపాదకత్వా, ద్వేదాధావగమసౌకర్యాయప్రవృ త్తత్వేనప్రమాణభూతప్రబద్ధేషుశ్రూయమాణత్వా, ద్వేదాధావిశదీకరణరూపత్వానుగుణంవేదానైర్ధస్యప్రతిపాదనదర్శనా, దతిశక్తాయాంవేదేభ్య నాశ్వాసప్రసక్తా, చ్చనుష్కృద్వినిశాధిప్రవృత్త, శ్రుతివిరుద్ధార్థప్రతిపాదక, ప్రమాణభూతప్రబద్ధానరసిద్ధిత, బుద్ధాగమాదిసామ్యబుద్ధిశ్రీప జ్ఞరాత్రశాస్త్రసమీపంనాసాదయతీత్యర్థః. ఏవంపరోక్తాప్రామాణ్యహేతుర్నిరాకృతః - అథపరోక్తంసూత్రార్థమసూద్యమాషయతి (యత్త్వితే) (సూత్రచతుష్టయమితి) ససూత్రద్వయమిత్యర్థః. (సూత్రాక్షరాననుగుణం) వాశబ్దతదప్రతిషేధాదిఃసూత్రపదాననుగుణమిత్యర్థః. *అపివాక ర్తృసామాన్యాత్ప్రమాణమనుమానంసస్మాత్. *ఏకంవాసంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాదిత్యాదిషువాశబ్దఃపక్షవిపరీత్యత్తిపరోదృష్టః. విప్రతిషేధ శబ్దాపితదప్రతిషేధవాశబ్దసాహచర్యాన్నిషేధార్థపితేతిభావః. సూత్రకారాభిప్రాయవిరోధముపపాదయతి (తథాహితి) సూత్రకారేణసూత్రే అయమగ్ధ ఉక్తశ్చేత్ - కిమగ్ధంమహాభారతేకథనమితీశక్తాయాంప్రయోజనభేదందర్శయతి (వేదాన్తన్యాయాభిధాయానీతి), (వేదోపబృంహణా యచేతి), అధీతశాఖాగ్ధస్యసంశయవిపర్యయాదినిరాసకోన్యాయః. అనధీతశాఖాగ్ధైకకణ్డేనాధీతశాఖాగ్ధజ్ఞాపనముపబృంహణమిత్యర్థః. (గృహస్థఇ త్యాది) మహతాప్రబద్ధసేవీస్తరేణ. ఇదంశ్రేయః- ఏతచ్ఛాస్త్రోక్తమేవసాంసారికఫలసాధనం. ఇదంబ్రహ్మ-ఏతద క్తమేవపరమప్రాప్యంబ్రహ్మ. ఇదమనుత్తమహితం- అవపగ్ధసాధనమిత్యర్థః. అథర్వాగ్నిరస్మై- అథర్వణ 2 గ్నిరసావద్యుష్మరభర్వవేదప్రదేక్షైః. ఋగాదిశబ్దైస్తత్తదగ్ధా^౨భిప్రై తః. సాఖ్యయోగశబ్దావ్యాచప్తే (సాఖ్యేతి) కర్మజ్ఞానయోగోవేతమిత్యర్థః. మహాభారతప్రశస్తత్వహేతోరనైకాస్త్యమాహ (ననుచేతి) పరిహర

స్థానిపృథక్స్థానివాము నేత్రత్యాది నా సాఙ్ఖ్యోదీనామప్రాయదరణీయతోచ్యతే - శారీర కేతుసాఙ్ఖ్యోదీనిప్రతిషిధ్యంతై-అతదవమపితన్త్రంతత్తుల్యం. నేత్యుచ్యతే-యతస్తత్రాపీమమేవశారీరకోక్తం న్యాయమవతారయతి. *కిమేలాన్యేకనిష్ఠానిపృథక్స్థానివేతిప్రశ్నస్యాయమర్థః-కింసాఙ్ఖ్యయోగపాశుపతవేదపఞ్చరాత్రాణ్యేకతత్త్వప్రతిపాదనపరాణి-పుథక్తత్త్వప్రతిపాదనపరాణివా. యదైకతత్త్వప్రతిపాదనపరాణి-కింతదేకంతత్త్వం. యదాతు పృథక్తత్త్వప్రతిపాదనపరాణి-తదైహంపరస్పరంవిరుద్ధార్థప్రతిపాదనపరత్వాద్వస్తునివికల్పసమ్మవాద్యైకమేవప్రమాణమగ్నేకరణీయం-కింతదేకమితి. అస్యోత్తరంబ్రవన్ *జ్ఞానాన్యేతానిరాజదైవిధి నానామతానివై | సాఙ్ఖ్యస్యవక్తాకపిలత్యాద్యసాఙ్ఖ్యయోగపాశుపతానాంకపిలహిరణ్యగర్భపశుపతికృతత్వేనసారుషేయత్వం ప్రతిపాద్య *అవాస్తరతసానామవేదాచార్యసృజచ్యత ఇతి-వేదానామపారుషేయత్వపరిధాయ *పఞ్చరాత్రస్యకృత్సృవక్తానారాయణస్వయమితి-పఞ్చరాత్రతస్రస్యవక్తానారాయణఃస్వయమేవేత్యుక్తవాక్. ఏవంవదతచ్చాయమాశయః-పారుషేయాణాంహితన్త్రాణాంపరస్పరవిరుద్ధవస్తువాదితయా, అపారుషేయత్వేననిరస్తప్రమాదాదినిఖలదోషగన్ధవేదవేద్యవస్తువిరుద్ధాభిధాయత్వా, చ్చయధావస్థితవస్తునిప్రామాణ్యందుగ్ధభం-వేదవేద్యశ్చపరబ్రహ్మభూతోనారాయణః-అతస్తత్తత్త్వన్త్రాభిహితప్రధానపురుషపశుపతిప్రభృతితత్త్వస్యవేదాన్తవేద్యపరబ్రహ్మభూతనారాయణాత్మకతయైవవస్తుత్వమభ్యవగమనీయమితి. తదిదమాహచ *సర్వేషుచన్యవశ్రేష్ఠజ్ఞానేష్యేతేషుదృశ్యతే | యథాగమంయథాన్యాయంనిష్ఠానారాయణఃప్రభురితి. *యథాగమంయథాన్యాయమితి - న్యాయానుగృహీతతత్తదాగమోక్తంవస్తుపరామృశతోనారాయణపవసర్వస్యవస్తువోన్స్థేతిదృశ్యతే-అబ్రహ్మత్వకతయాతత్తత్త్వన్త్రాభిహితానాంతత్త్వానాం * సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ *విత్స్వంసారాయణత్యాదినాసర్వస్యబ్రహ్మత్వకతామనుసందధానస్యనారాయణపవసర్వేతిప్రతీయత ఇత్యర్థః. అతోవేదాన్తవేద్యఃపరబ్రహ్మభూతోనారాయణఃస్వయమేవపఞ్చరాత్రస్యకృత్సృవక్తే, తత్త్వరూపతమసాసనాభిధాయితత్త్వన్త్రమితి, చతస్త్రిన్వితరతన్త్రసామాన్యంనకనవిదుద్భావయితుంశక్యం. అతస్తత్త్రేవేదముచ్యతే *ఏవమేకంసాఙ్ఖ్యయోగంవేదారణ్యకమేవచ | పరస్పరాజ్ఞాన్యేతానిపఞ్చరాత్రంతుకథ్యత ఇతి. సాఙ్ఖ్యంచయోగశ్చసాఙ్ఖ్యయోగం. వేదాశ్చారణ్యకానిచవేదారణ్యకం. పరస్పరాజ్ఞాన్యేతాని-ఏకతత్త్వప్రతిపాదనపరతయైకీభూతానిఏకంపఞ్చరాత్రమితీకథ్యతే. ఏతదుక్తంభవతి-సాఙ్ఖ్యోక్తానిపఞ్చవింశతితత్త్వాని, యోగోక్తంచయమనియమాద్యాత్మకంయోగం, వేదోదితకర్మస్వరూపా, ణ్యగ్నేకృత్యతత్త్వానాంబ్రహ్మత్వకత్వం, యోగస్యచబ్రహ్మపాసనప్రకారత్వం, కర్మణాంచతదారాధనరూపతా, మభిదధతిబ్రహ్మస్వరూపంప్రతిపాదయన్త్యారణ్యకాని - ఏతదేవపరేణబ్రహ్మణానారాయణేనస్వయమేవపఞ్చరాత్రతన్త్రేవిశేషికృతమితి. శారీరకేచసాఙ్ఖ్యోక్తతత్త్వానామబ్రహ్మత్వకతామాత్రంనిరాకృతం-సస్వరూపం. యోగపాశుపతయోశ్చేత్వరస్యకేవ

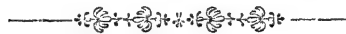
తి (నేతితి) (యతస్తత్రాపీతి) సాఙ్ఖ్యోదీనాంవేదావిరుద్ధాంకేప్రామాణ్యం-కృత్సావిరుద్ధస్యశ్రీపఞ్చరాత్రస్యకాన్తైస్సప్రమాణ్యమితిన్యాయమవతారయతీత్యర్థః. తదుపపాదయతి (కిమేతానీతి) ఏకతత్త్వప్రతిపాదనపరత్వేప్రమేయవిశేషబుభుత్వా - పృథక్తత్త్వప్రతిపాదనపరత్వేప్రమాణ్యవిశేషబుభుత్వా. *అతిరాత్రేషుడశిసంగృహ్యతి * నాతిరాత్రేషుడశిసంగృహ్యతి, *ఉదితేజుఃపూతి *అనుదితేజుఃపూతి, *వీహిగిర్వజేత *యదైర్వజేత, ఇత్యాదిష్వధికారిభేదేనకాలభేదేనఫలభేదేనవికల్పస్సమ్భవత్యనుష్ఠానే-సిద్ధవస్తునితువికల్పసమ్భవేనవిరోధాదేకమేవప్రమాణంస్యాదిత్యర్థః. (అస్యోత్తరమితి) ప్రజ్ఞురభిప్రాయంవికల్పస్యోత్తరమాహేతిభావః. (జ్ఞానాన్యేతానీతి) కింత్వయూతత్తద్రీప్తకారాభిప్రాయఃపుష్టః-ఉత్తాగ్గతిఃపుష్టా. తత్తద్రీప్తకారాభిప్రాయశ్చేత్ - పృథక్స్థానాన్యేవమతానీత్యాహ (జ్ఞానాన్యేతానీతి) *సాఙ్ఖ్యస్యవక్తాకపిలచరమర్షిసృజచ్యతేహిరణ్యగర్భయోగస్యవక్తానాన్యేపురాతనః| ఉమాపతిఃపశుపతిః| శ్రీకణ్ఠోబ్రహ్మణస్సుతః| ఉక్తపానిదమవ్యగ్రంజ్ఞానంపాశుపతం| వజ్రేత్యానివచనాన్యారభ్యశఙ్గోపాత్తాని. *పఞ్చరాత్రస్యకృత్సృవక్తానారాయణస్వయమితివక్తవ్యవక్తృవిశేషణద్వయంప్రాయతే. ఏభిఃఫలితమాహ (ఏవంవదత ఇతి) న్యాయానుగృహీతవస్తుపరామర్శస్వరూపమాహ (అబ్రహ్మత్వకతయైతి) వచనాన్తరేణవిశదయతి (అత ఇతి) *పరస్పరాజ్ఞాని-ఏకమితీవదద్వయం వ్యావర్జ్యై- (ఏకీభూతానీత్యత్రై) ఏకంపఞ్చరాత్రమితి ఆర్థమేకత్వముక్తం- ఏకవచనాన్తత్వాత్. యదా- వికీభూతానీత్యనేనాజ్ఞాన్యేభావభుతాగ్గఉక్తః- ఏకంపఞ్చరాత్రమితి ఏకపదవ్యాఖ్యానం. అత్రకిమగ్ని- తస్యకిమపేక్షితంప్రతిపాదయన్త్యజ్ఞానిభవన్తి- తేషుకల్పిన్మంశే2వేదే-తత్సర్వంపఞ్చరాత్రమేకమేకభూతీదీత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) తద్విశారీరకేతన్నిరాకరణంకథమిత్యత్రాహ (శారీరకేతేతి) సర్వేషాంసాఙ్ఖ్యోదీనాంప్రా

అనిమిత్తకారణతా, పరావరతత్వవివరితకల్పనా, వెదబహిష్కృతాచారో, నిరాకృతః - నయోగస్వరూపం, పశుపతిస్వరూపం, చ. అతః *సాంఖ్యంయోగఃపశ్చరాత్రంవేదాఃపాశుపతంతథా| ఆత్మప్రమాణాన్యేతానినహస్తవ్యానిహేతుభిరితి - తత్తదభిహితతత్తత్స్వరూపమాత్రమస్థీకార్యం-జినసుగతాభిహితతత్త్వవత్సర్వంనబహిష్కార్యమితిచ్యుతే- *యథాగమంయథాన్యాయంనిస్తానారాయణఃప్రభురిత్యనేనైకాధ్యాయే.

ఉత్పత్త్యసమ్భవాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యద్వితీయఃపాదః.



మాణ్యంప్రతిపాదయదివకిమివచనందృశ్యతత్త్వతద్భిన్నమివ త్వర్థంతస్యాధమాహ (అత ఇతి) ఉక్తార్థేహేతుమాహ (అనేనైకాధ్యాదితి) నకేవలం తత్తదాగమమాత్రపరామర్శః - న్యాయపరామర్శపిహ్యత్రోక్తః : యథా న్యాయమితి - *సాంఖ్యంయోగఃత్యాదివచనస్యాన్యథా ౭ర్థశ్చేత్ - జేదవిరుద్ధాశేషప్రమాణ్యాభిధాయాదంవచనం *విరోధేత్వనవేత్వంస్యాదితిన్యాయాదప్రమాణంస్యాత్-అగ్నిజూమియహింసాదీనామధర్మత్వస్వసాక్ష్యేప్రతిపాదనాదిభావః. ఏవం విరుద్ధార్థప్రబద్ధప్రమాణ్యప్రతిపాదకత్వేలాస్యాపివచనస్యాప్రమాణ్యప్రసక్తాత్, *నిస్తానారాయణఇత్యాద్యైకాధ్యా, చ్చ *సాంఖ్యంయోగఃత్యాదివచనస్యోక్తపివార్థః. బాధాదిగ్రన్తేష్వప్యవిరుద్ధార్థసమ్భవాత్త్వీకారప్రసక్తఇతిచేన్న - తత్రవేదాప్రమాణ్యతద్విరుద్ధార్థప్రతిపాదనంకృతం- సాంఖ్యాదిమతువేదాగ్నికారవిహితీతేష్వవిరుద్ధాంశస్వీకారఇతియథోక్తపివార్థః.

అత్రభాష్యకైస్తుత్రకారాభిప్రాయానుగుణ్యేత్, కార్తైర్నైవేదావిరోధాత్, సూత్రాదురసామజ్ఞాన్యా, చుతన్త్రాన్తరసామ్యంప్యవస్తం. అత్రసూత్రకారాభిప్రాయామితిధర్మవచనైరవగమ్యతే. తథాహి- తత్రశ్రీపశ్చరాత్రస్వరూపముఖంప్రమాణ్యంప్రసక్తతం- తత్ర *సూశంమాంప్రశ్నదిద్రాజకపుచ్చసేత్వమిహసంఘసహేషతర్కయాశక్యంవక్తుంవర్షశతైరపిఋతేదేవప్రసాదాన్వైరాజకజ్ఞానాగమేనవా| గుహసంహేతరాఖ్యానమాఖ్యాతవ్యంలవారిహన్నితి. *అవాచ్యమేతద్వక్తవ్యమాత్మగుహ్యంసనాతనమితి, చ- పృష్టార్థస్వరూపరూపస్వత్వం, సురవలోభత్వ, మయోగ్యేష్వవక్తవ్యత్వం, చదర్శితం *తేనైవప్రతిభాబ్రహ్మచర్యాదాలోకభావినీతి-లోకహితాయప్రవృత్తయాపాహ్యగమవ్యావృత్తిర్నిరాలా *తత్రప్రశాంతోరాజ్యంభర్తాణామిత్రభూతిసః| నాన్యతావాక్యమభవన్మనోదుష్టంచనాభవత్| సంస్థితేతుప్రవేతస్త్రికాశాన్త్రమేతత్సనాతనం| అన్తర్ధాస్యతితత్సర్వమేతద్వ్యవధిరంమయేతి- యోగ్యజనభూయిష్టకాలేప్రవృత్తిః, కాలాన్తరేతిథానం, చెతివైలక్షణ్యముక్తం. తత్రాస్యావిర్భావలిఖావకధనాదర్శకరీరస్యవేదార్థవదనాదిత్వందర్శితం. తతశ్చపాహ్యగమవ్యావృత్తిః *ఉత్పద్యనైవ్యధివైచయాన్యతోన్యానికానిచిత్| తాన్యర్వాక్కాలికతయానిష్ఫలాన్యతానిచేతి- బాహ్యగమనామర్వాక్కాలికత్వన్తరణాత్. *వేదైశ్చతుర్విస్సమితంకృతంమేరామహాగిరావతి - సర్వమర్వాధాస్థావకముజనభూయిష్టమేరాప్రవృత్తతయాదేశతోపివైలక్షణ్యముక్తం. *ఏకాగ్రమనసోదానాఋషయస్సంయమేరతాఇతి, *దివ్యంవర్షసహస్రంవైసప్తేమీమనయస్సమితి, నారాయణానుగ్రహాహితదాదేవీసరస్వతి| ఏవేశతాన్యసీకాసర్వాలోకానాంహితకామ్యమేతి, *తైరేకమలిఖిర్భూత్వాయతోప్రీతంశాస్త్రముత్తమమితి, చ- ప్రవర్తకానామృషీణామత్రగుణవత్త్వం, తపోమహిమవత్త్వం, భగవత్ప్రసాదలబ్ధసరస్వతీకత్వం, బహునామైకమత్యం, చదర్శితం. *ఉశనాబృహస్పతిశ్చైవయదోత్పన్నౌభవిష్యతః| తదాప్రవత్యతశ్చాస్త్రంయుష్మన్మతిభిరుద్ధృతమితి, *యుష్మత్క్రృతమిదంశాస్త్రంప్రజాపాలోవసువ్రతః| బృహస్పతేస్సకాశాద్వైప్రాప్యతేద్విజనత్రమాఃఇతి, - ప్రకృష్టదేవర్షిపరిగ్రహః, ప్రకృష్టశిష్యాగమ, శ్చదర్శితః *వేదైశ్చతుర్విస్సమితం *ఇదంమహిమపనిషదం *అత్రభర్తార్థకామాహిమోక్షపశ్చాచ్ఛిక్తిత ఇతి- సర్వవేదవేదాన్తసారత్వం, గుడబివ్యాకాన్యాయైస్త్రివర్గప్రతిపాదకత్వం, మోక్షైకపరత్వ, మనుత్తమహితత్వం, చోక్తం. *సర్వేప్రమాణంహితథాయథైతచ్ఛాస్త్రముత్తమం| భవిష్యతిప్రమాణంవేదితసద్గుణశాసనం| అస్మాత్ప్రవత్యతేభర్తాకామసుస్త్వయమ్భవస్త్వయమితి- మన్వాదిభిరపుష్పజీవ్యత్వ, మితరప్రబద్ధప్రామాణ్యేదృష్టాన్తరూతత్వ, మవ్యవధానేనభగవదనుశాసనరూపత్వం, భవిష్యతిప్రమాణమితిభగవతానియమితత్వం, చదర్శితం. *తస్యయజ్ఞోమహానాసీదశ్వమేధోమహాత్మనః| బృహస్పతిరుపాధ్యాయస్తస్యహితాభిభావహేతి- పశ్చరాత్రనిష్ఠస్యోపరిచరస్యాశ్వమేధకర్తృత్వవచనాత్ వైదికపశ్చరాత్రకర్తృణాంకర్తృసామాన్యందర్శితం. *ప్రీతస్తతోహభగవాదేవదేవఃపురాతనః| సాక్షాత్తందర్శయామాసఅదృశ్యోన్యైకేనచిదితి- వెదపశ్చరాత్రాక్తకర్తృణామవ్యవధానేనఆరాధ్యపరదేవతాసామాన్యంచదర్శితం. అదృశ్యేనహృతోభాగోదేవసహామేధనేతి - భగవత్సర్వదేవతాసాక్షాత్కారిబృహస్పత్యదృశ్యతాయా, ఉపరిచరేదృష్టతాయా, శ్చక్రత్యాదధికారివైలక్షణ్యందర్శితం. ఏకతద్విత్త్రిత్యత్రానముఖేనార్థవాదరూపంతాత్పర్యలిజ్జందర్శితం. మేరోరుత్తరభాగతుక్షీరోదస్యానుకూలతః| సదేశోయత్రనస్తత్తంతపశుపరమదారుణమితి, *ఏకానినస్తేపురుషాఃశ్వేతద్వివనివాసినః| గచ్ఛన్తం

తత్రమునయన్తత్రత్వామే ప్రకాశితఇతి, *తతోనోదృష్టివిషయతదా ప్రతిహతోభవదితి, *వ్రతావసానేస్యశుభాన్మరాదదృశిమావయమితి, *బలికిలోపప్రాయితేతస్యదేవస్యతైర్నైర్నైవయంతతేజసాతస్యసహసానప్తదేవసత్వతి, *పురుషాణాంసహస్రేషుతేషువైశుద్ధయోనిషుఅన్తాన్నకృత్సావక్షుషుమవాప్యపూజయదితి, -భగవద్ధర్మనిష్ఠపురుషాభ్యుపితదేశస్యప్రాప్యత్వం, తస్యబహుతపోభ్యత్వం, భర్తాస్తరస్మైస్తద్ధర్మనిష్ఠానాంకర్తృత్వం, తేషాంబహుతపోభ్యత్వం, తేషామితరాధికారిష్వనాదరత్వం, తన్నుఖేనేతరాధికారిణాంసృక్పక్షత్వం, భగవద్ధర్మనిష్ఠానాంప్రకృష్టత్వం, చ-భగవతాగ్నియమాగత్వదర్శనప్రదానాచ్చతేషాంసహత్వం, దర్శితం. *వికళశబ్దావిరతః శ్రుతోన్మాఖిరుదీరతః ఆకాశంపూరయన్ నర్వంశిక్షోక్షరసమన్వితఇతి - భగవతోన్మిత్రవణసాంపితపస్సాభ్యతయాభగవద్ధర్మప్రకర్షోజ్ఞాపితః. *దుష్టప్రవేశపురుషాశ్వేతాఃపజ్ఞేన్ద్రియవివర్జితాః, దృష్టేభవదేవేశవిధిష్టప్రైద్విజాత్రమాఇతి- భగవద్ధర్మనతుల్యత్వం తేషాందర్శనస్యప్రతిపాదితం. *ప్రాప్యశ్వేతంమహాద్విపంనారదోభగవాన్మహిమదర్శితానేవసరాస్వేతాంశ్చద్వైప్రభాన్మభాక్ ప్రాజయఃమాసరసామససాతైస్సుపూజితఇతి, *సశ్వాతదృష్టిక్వాణాప్రాప్తమిదృశంమమదర్శనమితి, చ-భగవద్ధర్మనిష్ఠానాందేవర్షివద్వత్వం, బ్రహ్మదిభ్యోపిమహత్త్వం, చదర్శితం. *ఉవాచమధురంభూయోగచ్ఛనారదమాచిరం బ్రహ్మహునిద్రియాహరామద్భక్తాశ్చద్వైవర్చసః ఏకాగ్రాశ్చిన్తయేయూర్నాంతేషాంవిఘ్నోపవేదితచోక్తం-నారదసమ్మృషణసాంపిఘ్నూరాపతాకధనేననారదాదపితేషామాసన్నతరత్వందర్శితం. *అహుహిమదర్శనస్మయోమాక్షభర్తృసనాతసః యంహిత్యాదేవతాస్సర్వాహవ్యకవ్యభుజోభవన్ నూనమేకానిభర్త్యయం శ్రేష్ఠానారాయణప్రియః ఏకానినోహిపురుషాగచ్ఛనివరమేవదేయద్యేకానిభారకీర్ణంజగత్సాన్త్యైర్భురునన్దనభవేత్ప్రతయుః ప్రాప్తిరితి, *ఏకాన్తభావసగతాస్తేభక్తాఃపురుషాత్తమం తేసమాప్తార్చిషందేవం ప్రవిశన్నిననాతసమితి, చ-కృతయుగైకాన్తస్యభగవద్ధర్మస్యపరమమాక్షప్రదత్వం, తన్నుఖేనాధికారివైలక్షణ్యం, చదర్శితం. తథా*మయాసృష్టేపురాబ్రహ్మమద్యజ్ఞమయజత్వన్యం తతస్తస్మైవరాకప్రీతోదదావహమనుతమాక్ మమన్మత్త్వంచకల్పదౌలోకాభ్యుత్పత్త్యమేవచ ఏవమాతాపితావైవయుష్టాకంచపితామహః మయానుశిష్టభవితాసర్వభూతవరప్రదః అన్యైవచానుజోరుద్రోలలాటాద్యస్యముత్థితః బ్రహ్మనుశిష్టభవితాసోపిసర్వవరప్రదఇతి, *సబ్రహ్మకాస్సరుద్రాశ్చసేన్ద్రాదేవాస్సహస్విః ఆర్చయన్నిసురశ్రేష్ఠందేవంనారాయణం ప్రభుంక్షత్యాదిభిః- వేదాస్తవేద్యపరదేవతాయాః పవనర్వస్తాత్పరత్వేనాత్మప్రతిపాద్యత్వందర్శితం *వేదైశ్చతుర్భిన్నమితమితుశుచక్రమః *జగదంమహూపనిషదమితుశుచసంహరః అభ్యాసాదిలిక్ష్ణానిదర్శితాని. ఏవమాశయగోషవిరహ, దేశ, కాల, ప్రవర్తక, వక్తృ, శ్రోతృ, ప్రబంధ, తను కర్తృ, ఉత్కర్తృ, తత్ఫల, తత్ప్రదాయిదేవతా, వైలక్షణ్యప్రతిపాదనముఖేనభగవచ్ఛాస్త్రవైలక్షణ్యస్యబహుముఖం ప్రవక్ష్యనమగ్నేత్యమహతాప్రబంధేనేత్యుక్తం. తథాభగవత్ప్రణీతేతత్ప్రతిపాదకతయాసాత్త్వికే శ్రీవారాహేచపురాదేమాక్షభర్తానురౌఢేనపశ్చరాత్మస్వవేదతుల్యప్రామాణ్యప్రతిపాదనముఖేనపాశుచతాదైవైలక్షణ్యందృశ్యతే- యథాఅక్షుషష్టితమ్ *పారుషంసూక్ష్మాస్థాయయేయజన్ద్విజాన్తమాం సహితాజపమాస్థాయతేమాంపశ్యన్ద్రిప్రాహ్మణాః ఆలాభేవేదమన్త్రాణాంపశ్చరాత్రోదితేనహి మారేణమాం ప్రవద్యన్తేతేమాంపశ్యన్ద్రిమానహి బ్రాహ్మణక్షత్రియశిశాంపశ్చరాత్మంవిధీయతే ఈద్రాదీనాంసతచోర్భీత్రపదమిమపయాస్యతి ఏవంమయోక్తంవిశ్వేష్టపురాకల్పపురాతనం పశ్చరాత్మంసహస్రాణాంయదికశ్చిద్గ్రహిష్యతి కర్మక్షయేవమాంకశ్చిద్బదిభక్తభవిష్యతి తస్యవేదాఃపశ్చరాత్మంనిత్యంహృదివసిష్యతి వేదేనపశ్చరాత్రేణభక్త్యాన్యజ్ఞేనతుద్విజాః ప్రాప్యోహంనాన్యథాప్రాప్యోవర్షలక్ష్యైరపిద్విజేతి అత్రవేదపశ్చరాత్మయోగ్వికల్పాభిధానాద్వేదతుల్యత్వం, వేదాధిక్యత్రేవర్షికాధికారత్వం, మితరాద్యాగృత్యం, వేదపశ్చరాత్మయోగ్యముచ్చిత్యమాక్షసాధనత్వం, చోక్తం. త్వంచరుద్రమహాహమోమోహశాస్త్రాఃకారయేత్వాదిభిరతరాగమానాంమోహనాథత్వంచోక్తం. తత్రచోద్యపరిహరాశ్చపూర్వమేవప్రపక్ష్యనకృతాః అతశ్చపశ్చరాత్మసేతరాగమవైలక్షణ్యంనిర్ధం. — సనుకథంకారైర్నైవవేదాచిరద్ధత్వం- త్రయీభర్తృపరిత్యాగస్యతత్రోక్తత్వాత్. కథంమన్వాదిస్తృతిసాంవేదానురోధిత్వం- తేషుత్రయీచోదితాగ్నిహేమాత్రాదిపరిత్యాగముఖేనచతుర్థాశ్రమధర్మస్యప్రతిపాద్యమానత్వాత్. *యదహరేవవీరత్వేదహరేవప్రవ్రవేదిత్యాదిభిః ప్రత్యక్షశ్రుతిభిరేవచతుర్థాశ్రమవిధానాత్తస్మాదానాంస్త్వత్సాంవేదవిరద్ధత్వమితిచేత్. *కింభోస్త్రయీభర్తృణాంసంయుక్తవిదంధర్మంజిజ్ఞాసితాంభోజిజ్ఞాసితేత్వాదిప్రత్యక్షశ్రుతిసిద్ధత్వాత్త్రయీచోదితధర్మవిశేషత్యాగస్యతస్మాదతయాపశ్చరాత్మవచసాం నవేదవిరద్ధత్వం. సనుకథమదాహృతవాక్యానాంవేదత్వం. కథం *యదహరేవత్యాదివాక్యానాంవేదత్వం. జాబాలశ్రుత్యాదీనాందేశాన్తరేవ్వధీయమానత్వామేతద్భగవాన్యమితి శ్రవణాచ్చయుగ్యేదాదివద్వేదత్వసిద్ధిః యుగ్యేదాదేపుగ్రహణాదవేదత్వమితిచేన్న- బ్రహ్మవిద్యాయాఇవ బ్రాహ్మణపరివ్రాజకన్యాదేనతైస్త్రిస్త్వైర్భగవదానోపపత్తిః బ్రహ్మవిద్యాశబ్దోఽప్యుపనిషద్భాగవరః-సతుజ్ఞానపరః-నాత్మవిదిత్యుక్తే. ఏకాయనశబ్దస్యప్రసిద్ధినాదరేణాధాన్తరపరత్వకల్పనమయుక్తం-ప్రసిద్ధ్యపవాదకాభావత్. యథా *యంవాకేష్యసువాకేషునిషత్సాపనిషత్సచగృహస్థసత్వంసత్వేషుసామన్విదిభారతవచనాచ్చశ్రుతిత్యమనగమ్యతే తథాభగవచ్ఛాస్త్రేషుచాస్యవేదత్వంబహుశోఽవగమ్యతే-యథాశ్రీకాలోత్తరః*యుగ్యేదంపూర్వదిగ్భాగేయజుర్వేదంతుదక్షిణే పశ్చిమేసామవేదంసాధాధర్మంచోత్తరభవేత్ ఏకాయసీయశాఖాభ్యమన్త్రాగ్రాసర్వానుదిత్తుచ పా

యేచ్ఛావనాన్వశ్చద్విసంసౌరమారభేది. తథాతత్రైవః చితః ప్రీతమనానాథస్సాయేత్ బ్రహ్మసంజ్ఞితం | వెదమేకాయసంబ్రహ్మవ్యాకర్తుమ
కుతోభయం | వ్యాజహరససద్బ్రహ్మమయం ప్రణమమాదితః | తత్కారణత్వాద్వేదానాం మూలసంజ్ఞాసనాత్ | తతోన్యాన్యసిద్ధివ్యానివ్యాపకాన్యూప
దిష్టవాని | ఏవంసంహితా నైరవ్యపిబహూనివచనాని | తానివి నైరభయాన్నలిఖ్యన్తే | తథేవహసపురాణకచనైరుపబృంహిత ప్రవేశవిశేషతాచ శ్రుతి
త్వేహేతుః - * ద్వేవిద్యేవేదిరవ్యే యత్తద ద్రెశ్యమ గ్రాహ్యమగోత్ర మవర్తమచక్షుశ్రోత్రం తదహాచిపాదం నిత్యం విభుంసర్వగతం సుమాక్షమిత్యా
దీనాం శ్రుతిత్వేన సమ్ప్రతిపన్నానాం * ద్వే బ్రహ్మణీవేదితవ్యే శబ్ద బ్రహ్మచరంచయత్ | శబ్ద బ్రహ్మచరిస్తాతః పరం బ్రహ్మగిగచ్ఛతి | యత్తదవ్యగ్రమ
జరమచి న్ద్రుసజమవ్యయం | అనిద్రేశ్యమరూపంచపాచిపాదాద్యసంయుతం | విభుంసర్వగతం నిత్యం భూతయోనిమికారణం | వ్యాప్తం వ్యాప్యం య
తస్సర్వం యద్యైవశ్యత్రిసారయ ఇత్యాదిభిరుపబృంహితత్వ దర్శనాదుపబృంహితత్వం హి శ్రుతిత్వం స్థాపయతి. ఏకాయసకాఖావచనాని చ బహూ
న్యూపబ్రహ్మతైవైరాతేహాసవచనైః - * సర్వజ్ఞ సర్వదర్శి సర్వేశ్వర సర్వశక్తిః సమృద్ధిమానేవావధిరన్యూస ఆబోధవశీస్వాధీనోనాదిరనోవ్య
పగతనిత్రాభయక్రొధ తద్విర్వ్యపగతేచ్ఛాతమః క్షమవ్యాధిర్నిర్దోష నిరభ్యంతిరవదవ్యఇతి శ్రుతిర్వగవతాపరాశరేణోపబృంహితా * సర్వజ్ఞ సర్వ
సర్వశక్తిశక్తిర్ధానబలధిమాత్ | అన్యూసక్యాప్యవధిశ్చస్వాధీనోనాదిమాన్వశీ | క్షమతద్వీరభయక్రోధకామాదిభిరసంయుతః | నిరవదవ్యపరః స్త్రాత్వేన్దిరభి
ష్టాక్షర క్రమఇతి. * ఏవమేషమహాశబ్దోమైత్రేయభగవానితి | పరమబ్రహ్మభూతస్యవాసుదేవస్యనాన్యగః | జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజాంస్యతేష
తః | భగవచ్చైవాచ్యానినా హేయైర్బ్రహ్మభిభిత్వనేన * సర్వజ్ఞ సర్వదర్శి సర్వేశ్వర సర్వశక్తిః సమృద్ధిమానేవనిర్దోషానిరభిష్టానిరవదవ్యేయభగవ న్దంవా
సుదేవమేవంవిదు ప్రవివరంవిచరితవాక్యంవ్యుపహితంజ్ఞాయతే - హేయ ప్రత్యనీకత్వకల్యాణగుణకత్వనిమి త్తస్యభగవచ్ఛబ్దస్య వాసుదేవానా
ధారణత్వ ప్రతీర్థ్యభయత్ర ప్రతీయతే. తథా * నాసిద్ధస్యకృతమ ప్రిహకించినాసంయతేషిద్ధియేషేషసిద్ధిః | ససంయమో న్ద్రుపతిజ్యకా
మానామత్యాగోనా నరేణా ప్రమాదం | అప్రమాదోజ్ఞానమయోజ్ఞానం ప్రకృతిసంహితం | ప్రకృతౌకర్తృసందధ్యాత్తదానిత్యంకృతంభవేదితి - ఇ
యంచ శ్రుతిరుద్యోగపర్యణ్యుపబృంహితా * నాకృతాత్మాకృతాత్మానంజాతువిద్యాజ్ఞానార్థం | ఆత్మనస్త్రిమోపాదానాన్యత్రైద్రియనిగ్రహత్ |
ఇద్రియాణాముద్ధానాంకామత్యాగో ప్రమాదతః | అప్రమాదోమైత్రేనజ్ఞానయోనిరసంశయమితి. ఏవంవిరుద్ధతయా ౭భిమతానామధానాం ప్ర
త్యక్ష శ్రుతిమూలత్వాత్ శ్రీచక్చరాత్రస్యకాత్మైస్సన శ్రుత్యవిరుద్ధతరూపంసాక్ష్యాగమాదిభ్యోవైలక్షణ్యంసిద్ధం. అతఏవ గ్రథనిర్మాణానుప్రవిష్ట
పురుషేశయదోషనిర్భనావిరుద్ధార్థ ప్రతీతిత్యవ్యయం క్తం. అతోవిరుద్ధాంత ద్వజ్యత ఇతిసిద్ధాంతో ౭నుపపన్నః. సాక్ష్యాద్యాగమానాంచావా నరగ్ర
స్తకర్తృబుద్ధిరోపేద్విరుద్ధార్థాన్వయః - చతుర్థామప్యాగమానామాదివ క్తృప్రతీతానాంసంక్షయచిదపివేదవిరోధఇతిసామ్యంచానుపసన్నం - * ప్రత్యక్ష
హేతవోనాగాసాక్ష్యాశ్చాప్రవినిశ్చయాఇతి, - * తుల్యంకౌవంతయోర్య క్తందయాభూతేషుచానఘ | ప్రతానాం భారణంతుల్యందర్శనంసంసమంత
యోనితి, చమోదోపాయే, * బహుహపురుషరాజకాస్థ్యయోగవిచారిణః | నైత ఇచ్చన్తిపురుషమేకంకురుకులోద్వహేతిరత్వై, చపరస్పరవైషమ్య
స్య శ్రుత్యర్థతైరాప్యస్యచభగవతావ్యాసేనో క్తత్వాత్. అత్రహిసాక్షాత్కారానోక్షః - కాన్త్రజస్యదివేకానోక్షః ఇత్యుపాయవైషమ్యం దృ
శ్యతే, పరమాత్మనడిపాదానత్వానభ్యుపగమశ్చ వేదానానైషమ్యం ప్రతీయతే, సహ్యర్వానీన గ్రన్థకారమతంవ్యాసేనోచ్యతే. ననుమాక్షభక్తై
* ఏవం తత్త్వమిదంకృత్వం సాక్ష్యానాంవిదితాత్మనాం | యదు క్తంయతిభిర్ముత్తైః కపిలాదిభిరీశ్వరైః | యస్మిన్నవి భ్రమాః కేచిత్ దృశ్యనైమను
జక్షభ | గుణాశ్చ యస్మిన్సహజోదహరణశ్చ కేవలేతికపిలాదిమతస్య విభ్రమాదిదోషరాహిత్యం సాధ్యణ్యంచోక్తం, తథా * నిష్టానారాయణ
ఇత్యుక్త్వా * తమేవం కాన్త్రకర్తారః ప్రవచన్తి మనీషిణఇతి కపిలాదిభి ర్నారాయణస్య శ్రుతిపాదితత్వ ము క్తం, - అతః శ్రుత్యర్థతైరాప్యమవా
నర వ క్తృదోషకృతమితిచెన్న - తత్రతత్ర భగవతావ్యాసేన భిష్కవాక్యముఖేన స్వమతేనసిద్ధా న్తస్యోక్తత్వాత్. విరోధస్యావా నర వ క్తృమూ
లకత్వే కపిలాద్యాది వ క్తృమతే నైవ సిద్ధాంతోవాచ్యః. * ప్రత్యక్ష హేతవోనాగా సాక్ష్యాశ్చాప్రవినిశ్చయాఇతి తత్తదభిమతస్యైకైకసోపా
యత్వముక్త్వా * ఉభేచైతేమతే జ్ఞానేస్యపతేజిష్టసమ్మతే | అన్యస్థితే యథా కాన్త్రంసంయేతాం పరమాజ్ఞిమితి సముచ్చిత్యానుస్థితాశ్చా ముఖా
శ్చాం పురుషార్థఇతి సిద్ధాంతం. తథా * నైత ఇచ్చన్తి సీతిసాక్ష్యానాం యోగానాంచ పరమాత్మన డిపాదానత్వానభ్యుపగమముక్త్వా * బహూనాం
పురుషాణాం యథై కామోనిరుచ్యతే | తథా తంపురుషం విశ్వమాఖ్యాస్యామిగుణాతిగమిత్యారభ్య * సమాసతస్తుయద్వాద్యసః పురుషైకాత్మ్య
ముక్తవానితిస్వమతేన సిద్ధా న్తః క్తః - నతు కపిలహిరణ్యగర్భాదిమతేన. పురుషాణామై కాత్మ్యం - ఏకేనాత్మనాయు క్తత్వం. అనేన జగచ్ఛరీరకః
పరమాత్మాహి సర్వోపాదానమిత్యుక్తం భవతి - * తవా నరరాత్మామచయేచాస్యేదేహిసంజ్ఞితాః | సర్వేషాం సాక్షిభూతోసాన గ్రాహ్యః కేన
చిత్క్వచిదితిపురుషైకాత్మ్యశబ్దవివక్షితస్యస్వేనైవవ్యాఖ్యాతత్వాత్, బహూనాంపురుషాణామితిపూర్వముక్తత్వా, చ. ఏవం సిద్ధా న్దదశాయాం
కపిలాద్యభిమతత్వవర్ణనాభావా తత్తదాగమ్యర్థతైరాప్యమవర్ణనీయం. తస్మి కపిలాదీనాంకాన్త్రకర్తృణాం భ్రమరాహిత్యవచనంనారాయణ శ్రుతి
పాదకత్వవచనంచకథంఘటతఇతిచేత్. ఉచ్యతే - కథమవా నరకర్తృణాం భ్రమరాహిత్యవచనంఘటతే - * కపిలాదిభిర్యాదిశబ్దైసహ్యవా నరవక్తార
ఉచ్యతే. ఆదిశబ్దాహిరణ్యగర్భాదిపరఇతిచెన్న - * ఏవంత త్వమిదంకృత్వంసాక్ష్యానాంవిదితాత్మనాం * యదు క్తంకపిలాదిభిః * యస్మిన్నవి భ్రమాః
కేచిదితియచ్ఛబ్దస్యప్రకృతసాక్ష్యమతపరామర్శిత్యాత్. అత ఆసురిపశ్చాభిహానామపి భ్రమాభావసోపాక్తత్వాత్ అవా నరవ క్తృష్యపిత్రాన్త్యోరో
పో ౭నుపపన్నః. * నైత ఇచ్చన్తి తత్త్వద్యతనతార్కికావివక్షితాఇతిచెన్న * ఇచ్చన్తి తివ ద్దమాననిదైశవిరోధాత్. తదాత్వేపి కుతార్కికాస్స సీతిచెన్న -
* సాక్ష్యయోగవిచారిణామితినిదైశ్యమతార్కికవిషయత్వానుపపత్తే, ఏతచ్ఛబ్దైసహిసాక్ష్యయోగవిచారిణఃపరామర్శిత్యై. యది * సైచ్ఛ సీతిత్వక్రీకు

తార్కికవిషయా- తదాసిద్ధాన్తేనిమిత్తాపాదానైక్యంకపిలరణ్యగర్భోక్తమిలవక్తవం- సచతథోక్తం-అతో౭వా నరవక్తప్రసికల్పనయా౭ర్థభేద నిర్వాహేనా౭నుపపన్నః. నను *రమేవశాస్త్రకర్తారాప్రవదంతీతి యస్మిన్నవిభ్రమాకేచిదితాన్త్రైజాదివక్త్రుభ్రమేప్రతిష్ఠా, మతభేదస్యా వా నరవక్త్రమూలత్వేచానుపపన్నే, అగ్ధవిరోధస్సా త్రకారణత్వనిరసనంచకథంఘటత్యుచితే. వయమపికథంఘటత్యుచి బ్రాహ్మః- ఉభయేషామ ప్యనుపపత్త్యేవహరణీయత్వావీశేషాత్. యస్యచైత- భ్రూమాదిదోషరహితానామపివక్త్రాణాంతదాస్యవివక్షితావధికార్థానరారగ్గసం, వివక్షితే౭దై ప్రరోచనార్థా౭తిపాద, శ్వసమ్మవతః- యథానిర్దోషస్యాపివేదస్య. సహివేహోదర్శపూర్ణమాసప్రకరణేవాజపేయంప్రశంసతి, నాపికర్మప్రకరణే ప్రహృప్రతిపాదయతి, అతివదతిచప్రతిపాదయిషితమగ్ధం, *ఆక్షయ్యంహవైచాచుక్తస్యయాజనస్సుకృతంభవతి *సకిన్త్యస్యచ ప్రోసజ్యా యానస్తీవృత్తహన్నిత్యాదినా - నచైతావతావేదస్యకర్తాస్తరం తత్వాస్తరంచాసభిమతిమ్యతే- అస్యత్రవేదేనైవకర్తాస్తరతత్వాస్తరప్రతిపాద నాత్. ఏవంకపిలాదయోస్యవివక్షితాదధికంతదానీంసవదన్తి, వివక్షితమవదన్తి, చ. సాఘ్యశాస్త్రేప్రకృతిప్రాకృతపురుషతత్త్వవివేకమాత్రస్య వివక్షితత్వాదధికాప్రతిపాదనం, నాస్మాత్పరంకించిదిత్యతిపాద, శ్వభవతి- తాగేచయమసయమాద్యజ్ఞకస్యసమాధివర్తస్తస్యయోగస్య, తత్రభ్యే యభూతస్యేత్విరస్యజ్ఞకర్తాదిదోషాస్పర్శస్య, చప్రతిపాదయిషితత్వాదుపాదానత్వానుక్తిః నచైతావతావద్యక్త్రాణామిశ్వర, ప్రసోపాదా నత్వం, చాసభిమతంభవతి-అస్యత్రకపిలాసురినంపాదబ్రహ్మరుద్రసంవాదాదిమకపిలరణ్యగర్భాదిభిరేవేవ్వరస్య, ఉస్థుజగదుపాదాసభావస్య, చ ప్రతిపాదితత్వాత్. సచతదన్తిమాత్రేణాతిపాదదర్శనాచ్చసాఘ్యయోగయోగనాదరణీయతాచభవతి- తయారుపజీవభూయిష్యత్వా, ద్వేచాస్తాగ్ధ ప్రతిపత్త్యనుష్ఠానయోస్తదాకాక్షాసమ్మవాత్, విప్రలిపాదిదోషవిరహదశాయాంప్రజీతత్వా, చ్చ. సహిజజ్ఞానశాసనేకర్మకలాపబ్రహ్మవిద్య యోగప్రతిపాదనాత్తదనాదరణీయత్వం-తద్వత్. ఏవమపిమమశ్రుత్యేనతద్వక్త్రాణాంబృదయమజానస్తాపాతప్రతిపన్నమేవాగ్ధంతాత్త్వికముప పన్నంమన్యదానాస్తార్కికంమన్యాద్యైప్రత్యవత్తిత్యనైషాముపదేశవశికార్యత్వాధావాత్ సాఘ్యద్యాగమాగామాపాతప్రతిపన్నార్థమాత్రపరస్య మన్యారుహ్యసూత్రకాలైస్తస్మిరసంయుక్తం- మిమాంసాశాస్త్రస్యన్యాయనిబద్ధనత్వాత్. ఇతిహాసపురాణానాంపదేశప్రధానత్వాత్తర్కకా ర్మశ్చంవిహయకపిలాదీనాంప్రబద్ధాస్తరేషు బ్రహ్మజగదుపాదానత్వాదిప్రతిపాదనావిరోధేనసాఘ్యయోగార్థప్రతిపాదనమపియుక్తం. * తమేవశా స్త్రకర్తారాప్రవదన్తిమనీషిణఇతివచనంప్రబద్ధాస్తరేషుకపిలాదిభిరపరమాత్మసద్భావజగదుపాదానత్వాదిప్రతిపాదనంనిస్సానిరయస్య హేతుత్వేన వదతి. భ్రమాభావశ్చాతివదనాతిరిక్తతత్త్వవిషయఇతిసర్వంసజ్జతం. ఏవం సాఘ్యయోగపాశుపతానామకదేశాప్రామాణ్యేనానిర్దాంతేప్రమాణ త్వంతుల్యమితి. ఏవంతద్వ్యతివదనస్యవివక్షేనూలత్వా, ద్వివక్షేనశేషహేతుమనోవృత్తేశ్వగుణత్రయమూలత్వా, దవేవదనస్యోపేక్ష్యత్వా, చ్చకారణ దోషవాచకప్రత్యయాపుక్తేస్యాతాం. వేదేతువక్తురభావాత్ ప్రబలతరతదిరిక్తవచనాభావాచ్చతదుభయాసమ్మవః. పశ్చరాత్రేచనాగ్ధచాద రూపమపివేదవిరుద్ధంవచనందృశ్యతే - అతస్సాఘ్యయోగపాశుపతపశ్చరాత్రాణాంచవైషమ్యంమరచహ్నవం. తత్రముముక్షీరుపజీవభూయిష్య త్వాభావాత్, పరావరతత్త్వవిచర్యాసనిషిద్ధానుష్ఠానమిత్రతాయాపప్రధానప్రతిపాద్యనిరోధస్యదుష్పరిహరత్వా, చ్చపాశుపతమతస్యక్వచిదవిరో ధపినాత్వంతాదరణీయత్వం. సాఘ్యయోగయోగకపిలయాగ్ధానుకైస్తాజ్యతాహేతుత్వాభావా, దాపాతతోవేదవిరోధభ్రమహేతుభూతాతివాదాం శపఃత్యాగేనాదరణీయత్వా, దెకదేశాప్రామాణ్యేనప్రమాణత్వం - పశ్చరాత్రేత్త్వనుక్తాంశాధావాత్, వేదవిరోధభ్రమహేతుభూతాతి వాదాభా వా, ద్విరుద్ధతయాభాతానామద్ధానాంచాదీయమానశ్రుతిమూలత్వసమగ్ధనా, చ్చకాత్సైన్యసవేదావిరోధాత్ సాకల్పేనవేదవత్ప్రమాణత్వనిలి.

అతోభాష్యకారోక్తవివాధికరణనిష్కర్షణశుభ్రతరః.

పరేతు- * విజ్ఞానాదీతి- విజ్ఞానైశ్వర్యశక్త్యాదిగుణసద్భావేన సర్వపివాసుదేవాఇతిచేత్ - ఏవ మపుత్యత్త్వసమ్మవాప్రతిషేధః. కథం వాసుదేవాదీనాం చతుర్థాంపరస్పరభిన్నత్వమయుక్తం - అనేకైశ్వరకల్పనాసగ్ధత్వాత్. ఏకస్యచత్వారోహ్యహాఇతిచేత్ - తదుత్పత్త్యసమ్మవః- పూర్వమేద్యుణ్యతయాసర్వేషాంతుల్యత్వాభ్యుపగమాత్, అసత్యతిశయే కార్యకారణభావానవక్తైః. చతుస్సజ్జ్యత్వనియమశ్చానుపపన్నః- బ్రహ్మ, దిస్తప్తపర్యస్తస్యసమస్తస్యజగతోభగవద్యావృతత్వావగమాత్. * విప్రలిషేధాచ్యేతి- *జ్ఞానబలైశ్వర్యశక్తివీర్యబిజ్ఞాంసిగుణైః, *ఆత్మానపిస్తే తే భగవంతావాసుదేవా, ఇతిగుణగుపిర్వకల్పనాదిలక్షణవిప్రతిషేధాత్ శ్రుతివిప్రతిషేధాచ్చాసజ్జతేషాకల్పనేత్యాముః. తత్రవిజ్ఞానాదిశబ్దస్యగా ష్యక్తనిర్వాహకాచిత్తంపూర్వమెవదర్శితం. *ఏకంవాసంయోగరూపచూదనాభ్యావిశేషాదిత్యాదిష్యవవాశబ్దస్సనిర్దానద్యోతకత్వాత్తదప్రతిషేధక బిసోత్పత్త్యసమ్మవాప్రతిషేధవాచిత్వమయుక్తం. ననుతదృజ్ఞోహప్రకృతపరామర్శి- ఉత్పత్త్యసమ్మవఃప్రకృతః - ననుప్రామాణ్యమితిచేన్న- ఆద్యసూత్రద్వయస్యాప్రామాణ్యపరత్వేషక్షవివర్యాసద్యోతకేనవాశజ్ఞైనప్రామాణ్యసోపస్థాపితతయాధీనస్యతస్యతచ్ఛబ్దైరసపరామర్శిపపత్తైః యద్యా- పరిక్ష్యమాణంపశ్చరాత్రశాస్త్రంతావద్బుద్ధిధం- అబుద్ధిధస్యపరీక్షణాయోగాత్. అతోబుద్ధిధంశాస్త్రంకచ్ఛబ్దైరసపరామర్శ్యతస్యాప్రతిషే ధఇత్యక్తేప్రామాణ్యప్రతిషేధఇతిఫలితంస్యాత్. అతఃఫలితార్థపరంభాష్యమితికిచ్చిదవ్యసార్వస్యం. చతుర్థామత్యస్తభేదోనాభిమతః. ఏకపూర్వ హత్వేకార్యకారణయోగతీతయాభావాదుత్పత్త్యసమ్మవఇతిచాయుక్తం - తత్తద్విగ్రహసంస్థానవిశేషకార్యవిశేషరూపాలిశయసమ్మవాత్. యది త్వయాకార్యకారణత్వతదసాధారణార్థక్రియారూపాలిశయో౭వశ్యంభావితయా౭భిమతః-తద్విసో౭స్త్యేవ. యదితదతిరిక్తాలిశయః- సతుమృగ్ధట సువర్ణకుణ్డలాదిష్యపినాస్తీతివాస్తీతిసత్యతయాతథాభాసతా. సర్వేషాంపూర్వమేద్యుణ్యత్వేకార్యవ్యవస్థాయోగోహేతుమితిచేత్-ఈశ్వరస్యాతస్త్ర్యి మేవేతిబ్రాహ్మః. సదాసర్వజ్ఞస్యసర్వశక్తేరీశ్వరస్యకాలవిశేషే సృష్టిసంహారాదివ్యవస్థాహింసాతస్త్ర్యికృతా- తద్వత్. సమస్తజగతీశ్వరపూర్వహ

త్వావగమాచ్యుతుస్సభ్యత్వనియమహనిరిచాసంగతం - కర్మవశ్యానాంతే త్రజ్ఞానాంతకరవశ్యేశ్వరప్రభావత్యానుపపత్తేః. సృజిత్వామనాదిభిః సభ్యత్వనియమభజ్యతేన- తేషాంవిభవకోట్యనుప్రవేశాత్. యదాభగవదంత్యత్వంప్రభావశబ్దేనవివక్షితం- తదాచతుస్సభ్యత్వనియమోపసగిమత్యతి సాధ్యః. యదాకార్యవిశేషావచ్ఛిన్నాంశవిశేషరోప్రభావశబ్దః - తదాచతుస్సభ్యత్వనియమఉపపద్యతేతత్త్రానియమప్రసజ్జగంకాన్త్ర) శ్రీప్రభావశబ్దాద్భజ్యత్వకృతం. గుణగుణిత్యకల్పనానుపపత్తిప్రతిషేధోపిసాజ్ఞానవిజ్ఞమిభ్యుతః- తత్త్రాస్త్రేగుణగుణిత్యానభ్యుపగమాత్. యదిర్వచిత్తానాదిశబ్దేనానుదేవాదిసామానాధికరణ్యందృష్టం- సతత్రావిదోషః - శ్రుతిమహరబ్రహ్మసమానాధికరణజ్ఞానానాదిశబ్దానామివతస్య తస్మాద్రావ్యవృత్తపపత్తేః. అన్యథా - యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్. సర్వంజ్ఞానమిత్యాదిశ్రుతిమహర్వప్రమాణ్యంప్రసజేత్- అచతతోవిప్రతిషేధప్రతి పదిసామాన్యాత్. వెదనిర్వాదిశబ్దాననిహారస్తుదృశ్యతః- అతఃశ్రుతిప్రతిషేధానిధిః. అతఃపరోక్తార్థోఽనుపపన్నః. — అన్యేత్వేవంవర్గయన్- త్వాద్యాదీకరణేవాదిసాంతర్వాప్తమహర్వచిత్తానామివతావశ్యగమాశ్చనిరస్తాః. అత్రశిష్టపరిగృహీతాపిసాజ్ఞానయోగపాశుపరపశ్చరాత్రాగమాశ్చత్వా ర్తపరిష్కృతే. * అథావేదమన్త్రాణాం పశ్చరాత్రోదితేనహిత్యాదివచనా, న్యహభారతేనిష్ఠానిర్వయాధ్యాయా, చ్చశిష్టపరిగృహీతత్వంచతుర్థాంసీ ధ్ధం- తత్రస్వప్రసర్వజ్ఞవైదికత్వరాంశభూతత్వాద్భిరణ్యగర్వాదీనాం- ఈశ్వరజ్ఞానమాలయసాజ్ఞానయోగాధ్యాగమాః వెదవిరోధేపిప్రమాణమితి ప్రార్థవపచ్యత్వాతేషామిశ్వరాణాంసర్వజ్ఞత్వేషితేషాంతత్వార్థోపదేక్ష్యత్వేషిగన్తనిర్వాణేపుషాన్తరాణామప్యనుప్రవేశా, తేషామజ్ఞానరాగద్వేషాదిచ్యుతేనసావకాశత్వా, ద్వేషాదిరుద్ధాంశోప్రమాణం-విరుద్ధాంశస్త్యప్రమాణమితిచామయి. తత్తదతుర్థామపివేదానుసారిత్యనిశ్చయస్యప్రద ర్శనార్థంపశ్చరాత్రమవలంబ్యసూత్రకారణచిన్తయితుమ్యత్తం. సూత్రయోజనాయాంచ * విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధఇత్యత్- విజ్ఞానాదిషా ధ్యుఃస్యచ్యుతానుష్ఠవభేదేనవిభాగమాత్రంసర్వజ్ఞత్వాదీనాం-సమముఖ్యంజన్మ, జీవమనోహక్తారాధిస్తాతారశ్చత్యతిచేత్. ఉచ్యతే- ఏవంతస్మిన్వైతత్వం ప్రతిషేధ్యతే-విరోధాగమాత్- శ్రుతివిరుద్ధంప్రతిషేధ్యతే. * విప్రతిషేధాచ్యేతి-సర్వనిర్వాణైర్వేదోఽనుసరణీయః-అన్యథాచతుర్థాంశరసర్వప్ర ౦చ-ధాదిమ్యత్తం. అత్రోచ్యతే- * విప్రతిషేధాచ్యేతిసూత్రస్యతదప్రతిషేధశబ్దోక్తపశ్చరాత్రాప్రతిషేధోపపాదకత్వేనత్యేవాన్యాయస్సార్వస్యం. సన్వేస్తిత్వానైర్వేదోఽనుసరణీయఇతిస్వమివపరికల్పితప్రతిజ్ఞావాక్యాన్తరాధ్యాహరస్తుగర్భశయ్యామార్జవేనానుసన్తథానానాంసంధియమధిరోహతి. అర్థశరీరంచరూపం- స్మృతిపాదపిత * నాన్యస్కృత్యనకకాశదోషప్రసక్తాదిమిహ్నాది స్మృతివిరోధేసాజ్ఞానస్మృతిదౌర్భవ్యప్రతిపాదితేకథం సా జ్ఞానిస్త్రుతీనాంశ్రుతివిరోధేపిప్రమాణ్యశక్తోత్థాతుమలం. చతుర్థామాగమానాంప్రదర్శనార్థంపశ్చరాత్రమధికృత్యనిరూపితమితిచానుపపన్నం- సా జ్ఞానిశ్చైవేషికగుణతాదిమతానామపి ప్రదర్శనార్థంత్వేవస్యతమపక్షమాత్రప్రతిషేషస్యాకృతత్వాత్. తత్త్రానిరసనీయయ్యక్తిభేదాన్నిరాసకభేదా చ్చాధికరణభేదకృతః-ఏవంజీవాద్యత్వత్రైరాగమాన్తరేష్వనవగతత్వాత్తదవమ్భవేన తత్ప్రామాణ్యప్రతిషేషాపిసమమ్భవతి. శ్రుతిప్రతిషేధయ త్వాగర్వంప్రతిషేషప్రతిజ్ఞానాంత్యత్వం- * విప్రతిషేధాదితదవ్య * తదప్రతిషేధఇత్యనేనాన్వయాత్సర్వాగమప్రాబల్యప్రతిషేషకత్వానిధిః. కించ-వి రోధాధికరణన్యాయేనశ్రుతివిరుద్ధస్మృతిప్రామాణ్యస్యవిధ్యత్వత్వాదిచాన్త్రైరాసవైయర్థ్యంచ. అసాధారణమాషణప్రదర్శనార్థోయమారమ్భఇతిచేత్- తస్మిన్పశ్చరాత్రైతరాగమానామప్యసాధారణమాషణజ్ఞాననాయకిమిత్యధికరణాన్తరత్రయంసంబద్ధం. తత్త్వమాలయ్యక్తిరాసాదేవతమ్మలాగమ ప్రతిషేషస్యాపిచేద్ధేతిచేత్. కించత్వారోహ్యాగమాపికయ్యక్తిమాలాః- ఉత్పత్తయ్యక్తిమాలాః. సప్రథమః- విరుద్ధానాంతుల్యయ్యక్తిమాలత్వాను పపత్తేః. అనేకయ్యక్తిమాలత్వే త్వధికరణాన్తరారమ్భప్రసజ్జః. ఏకనిరాసా త్వర్వనిరాసః కృతస్సాన్వదితిచేన్న - జీవాత్పత్వాదీనాం తేష్వభావేనో త్వత్వసమ్మవాదినా నిరాసాయోగాత్. అతః ప్రదర్శనార్థత్వమయ్యత్తం. శిష్టపరిగృహసామ్యంచ సభవతి - * అలాభేవేదమన్త్రాణాం పశ్చరా త్రాదితేన వైదికత్వ పాశుపతతన్త్రాప్రసజ్జే. మహాభారతే మోక్షసర్వే పాశుపతతన్త్రోక్తతత్వప్రక్రియాయా, స్మిష్టాప్రకారస్య, చ సాదౌద్వాప్రణాద్యావతస్య మోక్షోపయోగస్య, చ సంక్షేపేణ విస్తరేణాన్వేషసాదేవసతుల్యతయాపరిగృహః. వైరాగ్యజననద్వారాసా దౌత్తార నిష్పాదనద్వారాచమోక్షోపయోగః సాజ్ఞానయోగయోగ్యతః- * ఇదం మహాపనిషదం చతుర్వేదసమన్వితం | సాజ్ఞానయోగకృతాన్తేన్యే తిక్రత్సన్య పశ్చరాత్రస్య వేదవేదాన్తసారత్వం తదవిరుద్ధ సాజ్ఞానయోగాధ్యానితత్వంచోక్తం. సాజ్ఞానయోగయోగ్య తత్వాన్తర్భావ సన్తర్భా వాన్యామవిరోధానిత్యా * ప్రత్యక్షహేతవో యోగాస్సాజ్ఞాన్యాన్త్రవినిశ్చయా ఇత్యుపాయాంతేవైషమ్యందర్శయిత్వాన్తర్భావ సన్తర్భావా యాంతత్వసభ్యత్వానాధికభావవిరోధమపిదర్శయిత్వా * బహవఃపురుషారాజ్ఞానాజ్ఞానయోగవిచారిణాం | నైత్యచ్చ నిపురుషమేకంకురుకులోద్వ హేలితయోరాపనిషదనిర్వాణైషమ్యంచదర్శయిత్వా * నారాయణపరంసాజ్ఞానయోగోనారాయణాత్మకఇతి తయోర్నారాయణనిష్ఠత్వంచవద తాభగవతాన్యాసేనవిరుద్ధాంశాసనాదృశ్యతయోరాపనిషదమార్గనిష్ఠిరుపజీవ్యత్వందర్శితమితివిరుద్ధాంశేప్రామాణ్యముపజీవ్యార్థభూయిష్ఠత్వంచో క్తం. అతఃపశ్చరాత్ర సాజ్ఞానయోగపాశుపతానాంకాన్వేష్యప్రమాణ్యత్వంవిరుద్ధాంశప్రవేశేనోపజీవ్యత్వముపజీవ్యార్థభూయిష్ఠత్వా భావంచప శ్చతాంకథంతుల్యతయాపరిగృహశబ్దాధియమధిరోహేత్. నిష్ఠానిర్వయస్తువస్తుస్థితిప్రాయోగకృతః- * జ్ఞానాన్యేతానిరాజ్ఞానిద్వినిరానామతానివైదితి హితత్త్రైవోక్తం. కించ- తత్రాపినారాయణవైవనిష్ఠాత్మకథం సాజ్ఞానయోగపాశుపతేభ్యఃపశ్చరాత్రస్యవైషమ్యందోష్యతయతి- తదనురోధేన సాజ్ఞానయోగమానానిష్ఠాయానిర్ణీతతయాపశ్చరాత్రస్యసాజ్ఞానయోగమైరనుసరణీయత్వప్రతీతేః. తుల్యత్వేనైకార్థత్వేవివక్షితే సచ్చిద్రూపవస్తు మాత్రనిష్ఠత్వంపిసర్వాగమానాంవత్తవ్యం - సపతథాకృతం. యథాతన్త్రాన్తరానుసారేణవిశేషనిర్వయాకరణాత్ సతన్త్రాన్తరప్రధానతావగమాః- ఏవంవస్తుమాత్రనిష్ఠత్వాప్రతిపాదనాత్తుల్యత్వమపిదూరతానిరస్తం. అతః పశ్చరాత్రస్యతన్త్రాన్తరరనువిధేయతయాతేభ్యోవైషమ్యం వెదతుల

త్వంచనీర్థమితిసరిగ్రహతుల్యతా. *నహన్తవ్యానిహేతుభిరితివచనంతుగుగతాగమాదివ్యావృత్తిపరం - నతుపరిగణితానామపిషడ్భానాంసామ్యపరం-
నిరపేక్షసామ్యనువిధేయస్యవేదస్య, సాపేక్షజానునువిధాయినామితరాగమానాం, చసామ్యానుపపత్తైః. ప్రమాణతామాత్రేణసామ్యమితిచేన్న - కా
దైన్యేనప్రమాణస్యవేదస్యా, విరుద్ధాంతే ప్రమాణానాంసాక్ష్యాగమాదీనాం, చసామ్యానుపపత్తైః. క్వచిత్ప్రమితిజననాయోగవ్యవచేదేన సామ్య
మితిచేన్న- గుగతాగమాదేరపితుల్యత్వాత్. గుగతాగమాదిష్టవిరుద్ధాంతోవిప్రతిష్ఠయానివేతఇతి కారణదోషాత్తత్రాపినమానత్వం - సాక్ష్యాగ
మాదిషుత్వవిరుద్ధాంతస్యకారణదోషభావాత్ ప్రామాణ్యమభిహితంచేత్ - తర్హస్యేనైవకారణేనగుగతాగమాదివ్యావృత్తిరూపసామ్యమేవత్వయా
౭భిహితమిత్యాగతోస్యవ్యతిరేకమార్గం. అన్యథా౭నువిధేయానువిధాయినాంతుల్యప్రామాణ్యపరత్వేనతదమేవవచనంభ్రాన్తిమాంసాన్యాత్.అ
తోస్యవాక్యస్యగుగతాదిమతవ్యావృత్తిపరత్వాన్నపశ్యరాత్రవైలక్షణ్యవిరోధిత్వం. యతఃపశ్యరాత్రస్యవేదవేదాస్తతదవిరుద్ధప్రతిస్థానరాగ్రప్ర
తిపాదకతయాకాదైన్యేనప్రమాణత్వం- అతపివపశ్యరాత్రేపివిరుద్ధాంతస్యాజ్యభిసేధానోపపనుపపన్నః.....

ఉత్పత్త్యసమ్మవాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితకులలికవాగ్విజయసూనునా శ్రీరజ్జరాజదివ్యాజ్ఞాలభి వేదవ్యాసాపరనామభేయేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదనేవాసమధికత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమిమాంసాభాష్యహృదయేన
శ్రీసుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాంద్వితీయస్యాధ్యాయస్యద్వితీయఃపాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౫౩. సముదితసూత్రసంఖ్య- ౨౧౬.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

ద్వితీయాధ్యాయే— తృతీయఃపాదః.

వియదధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ.

శ్లోకః నవియదగ్రతే॥ శ్లోకః

సాక్ష్యాదివేదబాహ్యతన్త్రాణాన్యాయాభాసమూలతయావిప్రతిపేదాచ్ఛాసామజ్ఞాన్యముక్తం- ఇదా
సంస్వపక్షస్యవిప్రతిపేదాదిదోషగన్ధాభావఖ్యాపనాయబ్రహ్మకార్యతయాభిమతవిదవిదాత్మకప్రపజ్ఞాన్య
కార్యతాప్రకారోవిశోధ్యతే. తత్రవియదుత్పద్యతే- నవేతిసంశయ్యతే. కింయుక్తం. నవియదుత్పద్యతే
కుతః. (అగ్రతే) సమ్భావితస్యహిశ్రవణసమ్భవః-అసమ్భావితస్యతుగగనకుసుమవియదుత్పత్త్యాదేశబ్దా
భిదేయత్వంసమ్భవతి. నఖలునిరవయవస్యసర్వగతస్యాకాశస్యాత్మనభివోత్పత్తిర్నిరూపయితుంశక్యతే. అత
ఏవవోత్పత్త్యసమ్భవాత్ చాన్దోగ్యేసృష్టిప్రకరణేతేజఃప్రభృతీనామేవోత్పత్తిరామ్నాయతే*తదైక్షుతబ
హుస్యాప్రజాయేయేతితత్రైజోస్పృజతేతి. తైత్తిరీయకాథర్వణాదిషు*తస్మాద్వాపతస్మాద్వాత్సనఆకాశస్స
మ్భూతః*ఏతస్మాజ్ఞాయతేప్రాణోమనస్సర్వేన్ద్రియాణిచ। ఖంబాయుర్ద్వ్యతిరాపిత్యాదిషుశ్రూయమా
ణావియదుత్పత్తిరర్థవిరోధాద్బాధ్యతేతి.

ఏవం ప్రాప్తైభిర్యతే.

౨॥ సూ. శ్లోకః అస్తితు॥ శ్లోకః అస్తిత్వాకాశస్యోత్పత్తిః-అతీన్ద్రియార్థవిషయాహిశ్రుతిః

౧॥ సూ. శ్లోకః నవియదగ్రతే॥ శ్లోకః పాదసర్వతీమాహ (సాక్ష్యాదీతి) అయమర్థః-ద్వితీయాధ్యాయస్యప్రథమపాదేకారణవిష
యేవరోక్తదోషఃపరిహృతాః-అత్రతృతీయేకార్యవిషయేవరోక్తదోషఃపరిహరయన్తే. తస్మాత్తృతీయఃపాదఃప్రథమసంజ్ఞతః-ద్వితీయస్తుపరపక్ష
ప్రతిక్షేపపరత్వాచ్చరమభావీతిచేత్. కారణవిషయేవరోక్తదోషపరిహరపరపక్షప్రతిక్షేపాసగ్గతా-అనన్తరంకార్యవిషయపరోక్తదోషపరిహారో
య్యుక్తఇతిసజ్జతీతి. ఇమమర్థమభిప్రత్యబ్రహ్మకార్యతయాభిమతేత్వం. తత్రచిదచిదస్తువోకార్యత్వంకిమేకరూపం-ఉతభిన్నరూపమితిసం
శయితేనతేకరూపమితిపూర్వపక్షః-భిన్నరూపమితినిర్ధానశ్చపాదద్వయేనక్రియతఇతిమమర్థమభిప్రత్యచిదచిదత్వకప్రపజ్ఞాన్యేత్వం. తత్రప్ర
థమాభివరణస్యసంశయమాహ (తత్రైతి)కింవియదుత్పద్యతే-నవేతిసంశయ్య. తదర్థం*ఆత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇతివాక్యంవియదుత్పత్తిప్రతి
సాదయతి-నేతి. సమ్భూతశబ్దోముఖ్యాత్వనిపరః-ఉతగౌణఇతి. అన్యత్రనిరవయవద్రవ్యస్యఉత్పత్త్యదర్శనమాకాశస్యోత్పత్త్యదర్శనతామవగమయ
తి-నేతి. యదా-ఎవగమయతి-తదాసమ్భూతశబ్దస్యగౌణత్వాద్వాక్యస్యోత్పత్తిప్రతిపాదనాసామర్థ్యాన్నవియదుత్పత్త్యతఃఉతిభవతి. యదోత్ప
త్త్యనర్హతాంనావగమయతి-తదాసమ్భూతశబ్దస్యముఖ్యత్వనితయావాక్యస్యోత్పత్తిప్రతిపాదకత్వాద్వియదుత్పత్త్యతఃఉతిభవతి. శ్రుతిః-శ్రవణం.
కథమశ్రుతిః*ఆత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇతిహిశ్రుతితిశబ్దాన్యాయమశ్రుతేరసిద్ధిపరిహారాయశ్రుతిశబ్దార్థమాహ (శ్రవణసమ్భవతి) శ్రవణం-
శబ్దజన్యప్రమితిః. యథా*శ్రోతవ్యఇత్యాదిషు. శబ్దజన్యప్రమితివిషయత్వాసమ్భవాదిత్యర్థః. సహిత్యా-ఎవగమయతి-ప్రమితిజననశక్తః*ఆదిత్యోన్
యూపఇత్యాదిష్వదర్శనాదితిభావః. యద్వా-ఉత్పత్తిప్రతిపాదనసమర్థశ్రుతివాక్యాభావావివక్షితః*అశ్రుతేతి. సమ్భావితస్యహిశ్రవణస
మ్భవఇతిమాత్రాభిప్రాయవివరణం. ఏవంసతి*గౌణీత్యనన్తరంశ్రుతినిర్దేశస్వార్థసంసృజత్. గగనకుసుమపాదానంబ్రహ్మత్వేనకృతం. అసమ్భా
వితత్వముపసాదయతి (నఖితి) నిరవయవద్రవ్యత్వాత్ సర్వగతత్వాచ్చేతిహేతుద్వయంవివక్షితం. కేవలతర్కస్యకాలాత్యయావదేశసమ్భవాత్త
ద్వాన్యత్వత్వంశ్రుత్యర్థాపత్తిమాహ (అతఏవచేతి) తేజస్సృష్టిప్రాథమ్యంశ్రుత్యర్థాపత్తిః. (తైత్తిరీయకేతి) తర్కవిరుద్ధశ్రుతేరపితర్కానుగృ
హితశ్రుతిఃప్రబలేతిభావః.

౨॥ సూ. శ్లోకః అస్తితు॥ శ్లోకః తుశబ్దాభిప్రతంహేతుమాహ (అతీన్ద్రియేతి) (శ్రుతిరితి) ఏతత్త్వాత్ప్రాన్యథాసిద్ధిపరేనన్తరమా
త్రై*గౌణీతిస్త్రీలింగనిర్దేశన*అస్తితిశ్రుతిస్సాధకతయావివక్షితేతిభావః. కింప్రమాణాన్తరాగోచరత్వమయోగ్యతా-ఉతప్రమాణాన్తరబాధితత్వం.

ప్రమాణాంతరాప్రతీతామపివియచుత్పత్తింప్రతిపాదయతుంసమర్థైవ. నచశ్రుతిప్రతిపన్నేనైతద్విరోధినిరవ
యవత్వాదిహేతుకమనుత్పత్త్యనుమానముదేతుమలం. ఆత్మనోప్యనుత్పత్తిఃసనిరవయవత్వప్రయుక్తైవత్వ్యతే.

పు న శ్చో ద య తి.

౩॥ సూ. శ్రీః శ్రీః గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్ఛ॥ శ్రీః శ్రీః *తస్మాద్వాపతస్మాదాత్మనాకాశస్సమ్భూ
తఇత్యాదివియచుత్పత్తిశ్రుతిర్గౌణీకల్పయతుంయుక్తం- * తత్తేజోస్యజతేతిసిస్మృతోర్భృష్మాణఃప్రథమంతేజ
ఉత్పద్యతఇతితేజఉత్పత్తిప్రాథమ్యేనవియచుత్పత్తిప్రతిపాదనాసమ్భవాత్, *వాయుశ్చాంతరిక్షంచైతదమృ
తమితివియచోఽమృతత్వశబ్దాచ్ఛ.

కథమేకస్య సమ్భూతశబ్దస్యా కాశాపేక్షయాగౌణత్వ,

మాగ్న్యద్యపేక్షయాముఖ్యత్వ, మితిచేత్. తత్రాహ

౪॥ సూ. శ్రీః శ్రీః స్యాచైకస్యబ్రహ్మశబ్దవత్॥ శ్రీః శ్రీః ఏకస్యైవ *తస్మాద్వాపతస్మాదాత్మన
ఆకాశస్సమ్భూతఇత్యాకాశేముఖ్యత్వాసమ్భవాత్ గౌణతయాప్రయుక్తస్యసమ్భూతశబ్దస్య *వాయోరగ్ని
రిత్యాదిష్వసుషక్తస్యముఖ్యత్వంస్యాదేవ- (బ్రహ్మశబ్దవత్) యథాబ్రహ్మశబ్దః *తస్మాదేతద్భృష్మానామరూ
పమన్తంచజాయతఇత్యత్రప్రథానేగౌణతయాప్రయుక్తస్తస్మిన్నేవప్రకరణే *తపసాచీయతేబ్రహ్మతతోన్న
మభిజాయతఇతిబ్రహ్మణిముఖ్యతయాప్రయుజ్యతే- తద్వత్. అనుషక్లేచశ్రవణావృత్తావివాభిధానావృత్తిర్వి
ద్యతపవేత్యర్థః.

ప్రమాణాంతరాగోచరత్వంచేత్- తదుత్పత్తిప్రమితిజననహేతురేవ- అత్యిన్ద్రియార్థవిషయత్వాచ్ఛతే. ద్వితీయేపక్షేదాధికప్రమాణంకవ్యం- త
చ్చనాస్తి. ధర్మిణఃప్రత్యక్షనిర్ధత్వమాత్రేణాగమావగతధర్మబాధశ్చేత్ - యాగాదేక్రియాత్వాత్స్వర్గసాధనత్వంసన్యాత్. యత్రానన్యథానిర్ణ
ప్రత్యక్షనిర్ధగధర్మవిరుద్ధధర్మఆగమేనప్రతీతః-తత్ర యాపాదిత్యైక్యవచ్చాస్త్రాంతాధితంసన్యాత్- ప్రత్యక్షస్యపూర్వభావిత్వాత్. నాత్రతథావిరుద్ధ
ర్హిషలభిః- ధర్మిగ్రాహకప్రమాణంప్రత్యక్షమనుమానంవా- తమభయచుపినిత్యత్వానిత్యత్వసాధారణమితితద్బాధః. అనుమానాంతరంచేత్- కా
లాత్యయాపదిష్టత్వం- కాలవిశేషావచ్ఛిన్నవైవహికభసఉత్పత్తిరుచ్యతే. నేదానింకాలవిశేషావచ్ఛిన్నంసభోసఃప్రత్యయేడిగోచరం- యత్రాస్త్రైకసమ
ధిగమ్యం. అతోధర్మిగ్రాహకమానబాధః. నిరవయవద్రవ్యత్వహేతోర్మహదాదిష్వనైకాన్త్యం. విశేషణానిధి, శ్చ- వియదేకదేశోపాదానేపభ్య
కరణవచనాత్. *ఆకాశనాయుతేజానిసలిలంపృథివీతథా। శబ్దాదిభిర్బుధైర్భృష్మాకొసంయుక్తాన్యత్తరోత్తరైరితిసంయోగవిశేషవచనాచ్చసర్వగత
ద్రవ్యత్వహేతోరపివిశేషణానిధిశ్చసన్యాత్. మహదాదీనాంసద్బావకాస్త్రామాణ్యవాదిభిరభ్యుపగద్రవ్యభిత్వర్థః. (సచేతి) అత్రకాలార్యయాప
దేశోఽభిప్రేత్య. కింతవ్యాత్మనోఽమృతమత్వంసన్యాత్- నిరవయవద్రవ్యత్వసన్యాసాధకత్వాదిత్యత్రాహ (ఆత్మనోపితి)

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (పునరితి)

౩॥ సూ. శ్రీః శ్రీః గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్ఛ॥ శ్రీః శ్రీః గౌణ్యతైశ్శబ్దధర్మత్వాత్తత్రాపిస్త్రీలింగాస్తత్వా, చ్చశ్రుతిర్విశేష్యా. ప్రస్తుతా
ర్థవశాచ్ఛ్రుతివిశేషావగమభిత్వనిప్రాయేణాహ (తస్మాదితి) తేజఃప్రభృతేషశ్చన్నవియచుత్పత్తిసమ్భవతి - పూర్వమపి స- తెజఃప్రాథమ్యాదిత్యర్థః.
* ఆకాశవత్సర్వగతశ్చనిత్యభిత్వత్రవ్యాప్తిమాత్రేణసామ్యవిషయోపాసనమ్భవాత్, * ఆకాశశరీరంబ్రహ్మాత్వాదేసూక్ష్మనిర్మలస్వరూపత్వాభి
ప్రాయేణనిర్వాహసమ్భవా, చ్చపూర్వపక్షసాధకత్వేనానుపన్యాసః. పూర్వపక్షే ౭వాంతరసాధ్యవిషయహేతుద్యయరూపత్వాదసమ్భవశబ్దయారే
కసూత్రప్రతిపాద్యతా - అతోనసూత్రభేదోయుక్తః.

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (కథమితి)

౪॥ సూ. శ్రీః శ్రీః స్యాచైకస్యబ్రహ్మశబ్దవత్॥ శ్రీః శ్రీః *తపసాబ్రహ్మవిజ్ఞానస్వతపోబ్రహ్మాత్వాదిప్రయోగోఽనుసంధేయః-అన్తం
బ్రహ్మ * ఆనందోబ్రహ్మేతిప్రయోగానుదాహరణంతస్యముఖ్యాముఖ్యవిషయత్వాభావాత్. అన్నాదిష్వపిబ్రహ్మబుద్ధ్యాహిబ్రహ్మశబ్దప్రయోగః.
బ్రహ్మశబ్దాన్తస్త్వికరణేద్విఃప్రయుక్తః-అత్రత్వనుషజ్ఞః-తత్ప్రథమేకస్యముఖ్యత్వగౌణత్వవిభాగభిత్వత్రాహ (అనుషక్లేచేతి) అనుషక్లేశ్రవణావృ
౧౪౨

పరిహరతి.

౫॥ సూ. +శ్రిః+ప్రతిజ్ఞాహనిరవ్యతిరేకాత్॥ ధీః+శ్రిః+ ఛాన్దోగ్యశ్రుత్యనుసారేణాన్యాసాంవియ
 దుత్పత్తివాదినాంశ్రుతీనాంగౌణత్వంకల్పయితుంనయ్యజ్యతే - యతఃఛాన్దోగ్యశ్రుత్యైవవియదుత్పత్తిరక్షీకృ
 తా- *యేనాశ్రుతంశ్రుతమిత్యాదినాబ్రహ్మవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానాత్. తస్మాహిప్రతిజ్ఞాయాఃఅహం
 నిరాకాశస్యాపిబ్రహ్మకార్యత్వేనతదవ్యతిరేకాదేవభవతి.

౬॥ సూ. +శ్రిః+శబ్దభ్యః॥ ధీః+శ్రిః+ ఇతశ్చవియదుత్పత్తిఃఛాన్దోగ్యేప్రతీయతే- *సదేవసోమ్యే
 నమగ్రఅసిదేకమేవాద్వితీయమితిప్రాకస్యప్తేరేకత్వావధారణశబ్దాత్, *వితదాత్మ్యమిదంసర్వమిత్యేవమా
 దిశబ్దభ్యః, శ్చకార్యత్వేనబ్రహ్మణోవ్యతిరేకప్రతీతేః. నచ*తత్రైజోస్సృజతేతితేజసఉత్పత్తిశ్రుతిర్వియదుత్ప
 త్తీంవారయతి - వియదుత్పత్త్యవచనమాత్రేణతేజసఃప్రతీయమానంప్రాథమ్యంశ్రుత్యంతరప్రతిపన్నాంవి
 యదుత్పత్తీంసనివారయితుమిలమ్.

౭॥ సూ. +శ్రిః+యావద్వికారంతువిభాగోలోకవత్॥ ధీః+శ్రిః+ తుశబ్దశ్చైకైః*వితదాత్మ్యమిదంసర్వమి
 త్యాదిభిరాకాశస్యవికారత్వవచనేనతస్యాకాశస్యబ్రహ్మణోవిభాగఃఉత్పత్తిరప్యక్తైవ-(లోకవత్) యథా
 లోకేవతేనర్వేదేవదత్తపుత్రాఇత్యభిధాయతేషుకేషాంఽత్తతఉత్పత్తివచనేనసర్వేషాముత్పత్తిరుక్తాస్యాత్ -
 తద్వత్. ఏవంచసతి*వాయుశ్చాంతరిక్షంఽతదవ్యతిరేకమితిసురాణామివచికాలస్థాయిత్యాభిప్రాయమ్. ...

త్వోఽఖమనిధానావృత్తిరేవ. అనిధానశబ్దేనాత్రముఖ్యాముఖ్యసాధారణశబ్దవ్యాపారమాత్రంవివక్షితం. బోధనార్థంహ్యనుషజ్ఞః-నహ్యకస్మిన్వాక్యే
 ౭.నుషజ్ఞాపేక్ష-ప్రయత్నత్వాత్. అతో౭నుషజ్ఞోవాక్యాంతరే,వాక్యాంతరస్థశబ్దస్యగౌణత్వం, చయత్నం-బోధనవ్యాపారభేదాత్. సకృత్ప్ర
 యత్నస్యహిముఖ్యత్వగౌణత్వవిరోధః - వ్యాపారత్వాత్. సహ్యకబోధనవ్యాపారస్యముఖ్యత్వగౌణత్వేసమ్మనతః. ప్రయోగభేదేష్యవిరోధోవ్యా
 పారభేదాత్ - అతో౭నుషజ్ఞేపివ్యాపారభేదాన్ముఖ్యత్వగౌణత్వావిరోధః. తస్మాదర్థాచిత్యాదౌభయత్రాపిసమాధిభిఃకార్యఇతి.....

రాధాప్రసూత్రమవతారయతి (పరిహరతీతి)

౮॥ సూ. +శ్రిః+ప్రతిజ్ఞాహనిరవ్యతిరేకాత్॥ ధీః+శ్రిః+ కార్యకారణవాభావేవిత్వనిర్ధముక్తాత్మనామవ్యతిరేకోబ్రహ్మశరీరత్వేనభవ
 త్రితరద్వావృత్త్యర్థంబ్రహ్మకార్యత్వేనతదవ్యతిరేకాదిత్యుక్తం. మృత్పిణ్డకార్యాదిదృష్టానవశాత్కార్యతస్యైవావ్యతిరేకోవివక్షితఇతిభావః.....

౯॥ సూ. +శ్రిః+శబ్దభ్యః॥ ధీః+శ్రిః+ *వితదాత్మ్యమితివాక్యంకార్యభూతంకృత్సంకారణభూతబ్రహ్మత్వకమిత్యేతదర్థపరత్వాదుపా
 త్రం. ఆత్మశబ్దో౭నకార్యమితిమాహ. వితదృష్టానకారణత్వంపూర్వప్రస్తుతంవివక్షితం యఃకారణావస్థస్యాత్మా-సపివకార్యావస్థస్యాపిజగతౌత్వే
 ర్భః. అదిశబ్దేన*సన్నులాసోమ్యేమాః*సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మత్వాదివివక్షితం(నచేతి)సహుకుటోత్పత్తివచనంకటోత్పత్తింవారయతిత్వర్థః. ప్రాథ
 మ్యంవారయతీత్యత్రాహ(వియదుత్పత్తీతి)ప్రాథమ్యంనామకింస్వకార్యాపేక్షయాపూర్వత్వం - ఉతకార్యాంతరపూర్వకత్వాభావః. ఆద్యేవి
 యదుత్పత్తిరవాధితాస్యాత్. సద్వితీయః - పూర్వభావికార్యాంతరనిషేధాశ్రవణాత్. తేజసఉత్పత్తిమాత్రంహిశ్రుతం - నాన్యానుత్పత్తిః - అ
 తఃప్రాథమ్యంసశ్రుతం. అతో౭శ్రుతేనశ్రుతప్రహేణమయత్నం-శ్రుతేనాశ్రుతకల్పసంహియత్నం. కించ-అన్యానుత్పత్త్యశ్రవణేపిప్రాథ
 మ్యంకెనావగతం. అన్యోత్పత్త్యవచనాదిచేత్ - తత్త్వాగ్నేనప్రాథమ్యేనశ్రుతోత్పత్తివాదనమనుపపన్నం. కించ-కుత్రచిత్కస్యచిదవచనమ
 స్యత్రాపితత్ప్రతిపత్తింవారయితేత్ - సర్వశాఖాప్రత్యయసయోగిన్విషయస్సాన్విదితిభావః. సిద్ధాన్తేపివరమసాధ్యహేతుత్వే సత్యసమస్తపదోపా
 త్తత్వాత్*శబ్దభ్యఇతిసూత్రభేదః. అవాంతరసాధ్యవిషయహేతుభేదానాం, పరమసాధ్యేసిసమస్తపదోపాత్తహేతునా, మపిహ్యేకసూత్రప్రతి
 పాద్యత్వంబృహత్.

౧౦॥ సూ. +శ్రిః+యావద్వికారంతువిభాగోలోకవత్॥ ధీః+శ్రిః+ వికారత్వం-కార్యత్వం. * (వితదాత్మ్యమిదంసర్వమిత్యాదిభిరితి) అ
 త్రాదిశబ్దేనపికత్వావధారణాదివివక్షితం. (ఏవంచసతీతి) అసంభూచితార్థత్వేవాదౌరహ్యసత్వత్తిప్రసజ్జఇతిభావః.

౮॥ సూ. *శ్లో॥ పతేనమాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః॥ శ్లో॥ అనేనైవహేతునామాతరిశ్వనోవా
యోరపుష్పత్తిర్వాఖ్యాతా. వియన్మాతరిశ్వనోపుభగ్యోగకరణం. * తేజోతస్తథాహ్యహేతిమాతరిశ్వన
రామర్పార్థం.

౯॥ సూ. *శ్లో॥ అసమ్భవస్తుసతోనుపపత్తైః॥ శ్లో॥ తుశబ్దోఽవధారణార్థః. అసమ్భవః - అ
నుత్పత్తిఃసతః- బ్రహ్మణవ. తద్వ్యతిరిక్తస్యకస్యవిదవ్యనుత్పత్తిర్నసమ్భవతి - అనుపపత్తైః. ఏతదుక్తంభవ
తి- వియన్మాతరిశ్వనోరుత్పత్తిప్రతిపాదనముదాహరణార్థం. ఉత్పత్త్యసమ్భవస్తుసతః - పరమకారణస్యపర
వ్యైవబ్రహ్మణః. తద్వ్యతిరిక్తస్యకృత్సంస్థావ్యక్తమహదమాజ్ఞాతన్మాత్రేన్ద్రియవియత్నవనాదికస్యప్రప
చ్ఛవ్యైకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాదిభిరవగతకార్యభావస్యానుత్పత్తిరోపపద్యతేతి.
వియదధికరణంసమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. *శ్లో॥ పతేనమాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః॥ శ్లో॥ నేదమతిదేశసూత్రం- అతోనాధికశక్తేత్యభిప్రాయాహ (పృథగితి)వియన్మా
తరిశ్వనోరుభయోరపుష్పత్తిర్వక్తవా- తత్రైకసూత్రేణమత్తంశక్త్యేకసూత్రపృథక్కరణముత్తరత్రపరామర్పార్థమత్యర్థః. యోగః- సూత్రం.

౧౧॥ సూ. *శ్లో॥ అసమ్భవస్తుసతోనుపపత్తైః॥ శ్లో॥ సనునబ్రహ్మణోఽనుత్పత్తిర్వక్తవా- బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవియదాదేరుత్పత్తిరుక్తా-
పునరనుత్పత్త్యసమ్భవఃకేమముచ్యతే - అనుపపత్తిశ్చకస్యేత్యత్రాహ (ఏతదుక్తంభవతీతి) మహదాదీనామనుత్పత్తిర్నిషిధ్యతే. అనుపపత్తిరేకవి
జ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాఽహానేత్యర్థః. ఆదిశబ్దేనైకత్వావధారణాదిర్వివక్షితః.

పరేతువియమత్తేరనుత్పత్తేశ్చశ్రుతినిధితాన్యచ్యుతయోవిప్రతిపాద్యతిపూర్వపక్షః- అనుత్పత్తిరేవేతనిప్రతిపక్షభిన్నాన్యైకదేశ- ఉ
త్పత్తిరేవేతనిప్రతిపక్షభిన్నాదేన్ద్రియానినభిన్నాధికరణశరీరంవర్తయన్తి. తత్రబ్రాహ్మణ-విప్రతిపక్షమాత్రస్యపూర్వపక్షత్వయ్యుక్తం- తస్యపర
మసాధ్యత్వాభావాత్. యథా * కారణత్వేనచాకాశాదిష్విత్యధికరణస్యప్రతిపక్షభావత్సంశయమూలత్వేపిప్రతిపక్షభేనహేతునాబ్రహ్మకారణ
వాదానాదరణప్రధానకారణవాదస్యవ్యయన్వైవర్యవసితేపూర్వపక్షః. అతోవిప్రతిపక్షమాత్రస్యపూర్వపక్షీకరణమయ్యుక్తం. ఆతవివహి
నాత్వాశ్రుతేరీత్యస్యచశ్రుతివైవిధ్యాత్సంశయమూలత్వేపిప్రతిపక్షమాత్రంపూర్వపక్షీకరణం- అపిమాత్పత్తింసేధాన్యైకదేశమతంకృత్యాఅనుత్పత్తి
స్సిద్ధాన్తితా. అతోవిప్రతిపక్షస్యకృత్సంస్థావ్యక్తమహదమాజ్ఞాతన్మాత్రేన్ద్రియవియత్నవనాదికస్యప్రపచ్ఛవ్యైకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాదిభిరవగతకార్యభావస్యానుత్పత్తిరోపపద్యతేతి.
స్యబ్రహ్మకారణవాదేమితుల్యత్వాత్, నాప్యసర్వపరత్వం- అన్యభావాత్. * బ్రహ్మవిదాప్రతిపక్షకృతంబ్రహ్మవేదనంబ్రహ్మణస్సర్వకారణత్వో
క్తిముఖేనస్తూయతే-అతోఽన్యపరత్వమితిచేత్. న- * కారణంతుధ్యేయభివేద్యబ్రహ్మణః కారణత్వలక్షణకత్వాల్లక్షణవిప్రతిపక్షేధేవ్యబ్రహ్మ
వేదనస్యాసమ్భవాత్స్తుత్యనుపపత్తైః. నాపివేదాప్రామాణ్యం- ప్రథమకాణ్డతత్వాప్రామాణ్యస్యసమ్మతత్వాత్. అతఃపర్యవసానస్థలాభావేనవిప్రతిపక్ష
భమాత్రస్యపూర్వపక్షీకరణాదాదాననుత్పత్తిం పూర్వపక్షీకృత్యుక్తత్వత్తిద్ధాన్తీకరణంయ్యుక్తం. సూత్రయోజనాచానుపపన్నా- * అశ్రుతే-భా
న్దోగ్యేవియమత్తత్వశ్రవణాత్. * అస్తితు - తైత్తిరియకేవియమత్తత్వత్తిర్నీతివ్యాఖ్యాతం. వియమత్తత్వోక్తాయమాణాయామిక్ష్విచిచ్ఛ్రవణాభా
వస్యహేతుతయోచన్యాసోఽనుపపన్నః. అనధీతశాఖాన్తరపురుషాభిప్రాయేణహేతుత్తితిచేత్ - తర్హస్యనధీతపక్షప్రపాఠకపురుషాభిప్రాయేణపృథి
వ్యాద్యనుత్పత్తిరపుష్పపస్యసూత్రకారణనిరసనీయత్వంప్రసజేత్. మహిమహిభరాదీనాంయ్యుగవత్సర్వప్రయోహితేషాంచినపభిమతౌ. * అస్తిత్వి
తినూత్రస్యవిప్రతిపక్షసమర్థనాయుక్తత్వత్తిసద్భావపరతయాపూర్వపక్షవిషయత్వమప్యయ్యుక్తం-సేధాన్తప్రతిజ్ఞాయాలభ్యాహర్యత్వప్రసక్తౌత్, అస
ధ్యాహరసమ్భవేతదయోగా, చ్చ. * గాణ్యసమ్భవాదిత్యాదేశ్యసూత్రస్యసేధాన్యైకదేశమతవిషయత్వంతుపరోక్తాధికరణశరీరప్రతిపక్షేవేదవ్యు
దస్తంభవతి. * యావద్వికారంత్వితిసూత్రంవిభక్తత్వహేతునానుబాధివన్నభాసకార్యత్వానుమానపరంవర్తితం. తదయ్యుక్తం- హేత్వనుపపత్తైః. వి
భక్తత్వం నామయద్యేకస్మాత్కార్యతయావిభక్తత్వం - తదాసాధ్యావిజ్ఞానేహేతుః. యదిభిన్నత్వం - ప్రాగభావేభావరూపజ్ఞానేచవ్యభిచారః. త
దుభయవ్యతిక్రమేనభిన్నత్వమాత్మనివ్యభిచరతి - ఆత్మాహ్యవిద్యాతత్కార్యేభ్యోభిన్నప్రాగభావావిద్యావ్యతిక్రమే. ఉక్తేభ్యోఽతిక్ర
మేనతిభిన్నత్వంవ్యభిచరణేష్యం - వ్యవచ్ఛేద్యాభావాత్. ప్రాగభావావిద్యాబ్రహ్మస్యత్వం కార్యత్వేహేతుమితిచేత్ - సూత్రే విభాగపదవిరోధ
స్సోత్. విభక్తత్వంహిసాత్ప్రహేతుస్తద్వ్యభిజనాయాం. విభాగశబ్దేనాపిహోర్వైకాత్త్రికాదస్యత్వంవివక్షితమితిచేన్న - ఆకాశసహితాచ్చతు
ష్టయాదస్యత్వముపాధిస్సోత్. నవైతావతాపక్షేతరత్యోపాధినాసర్వానుమానోచ్ఛేదః - చతుష్టయస్యాపిషడత్వాభావేనతదస్యత్వస్యపక్షేతర
త్వాభావాత్. * ఏతేనమాతరిశ్వేతిసూత్రమతిదేశాధికరణమిత్వం. తదయ్యుక్తం - అధికశక్తాయాలభావాత్. సర్వగతప్రవృత్త్యాదిహేతుప్రసక్త

రహస్యజ్ఞానూపదేశ. * సైమాన ప్రమితాదేవతాయద్వా యతి శ్రుత్యా ౭ ధికశక్తేతిచేన్న - * వాయుశ్చా న్రిక్షంజైతదస్య తమిర్యమృతత్వ శ్రవణ
స్వనియన్తా పరిశ్వాసోస్తుతయోపరిహరస్య రుద్రత్వాత్, ఆన ప్రమితశబ్దస్యామృతశబ్దత్వాద్భూతయాపృథక్పరిహరణీయత్వాభావా, చ్య. బ్రహ్మణా
పికారణత్వాదేవగగనాదివత్తార్యత్వమాశక్యతన్నీరాసపరం * అసమ్భవభిత్వాదిసూత్ర మధికరణా నరమాచూః కార్యత్వశక్త్యానిరాసః కింయత్వా-
ఉత్తరస్య నాద్యః - యతైరభావాత్. ననుకార్యత్వానుపపత్తిరవయః - సహ్యసత్సదత్వత్తి - * కథమసత్సజ్జాయేతేతస్యాః పునః ప్ర
త్వాత్. సతావత్సద్విశేషాత్సన్యాత్రోత్పత్తి - విశేషభ్యస్యామావోత్పత్త్యదర్శనాత్. సామాన్యేభ్యోహిపశ్యేత్సద్విద్యుద్ధా. నాపిసన్యాత్రాత్స
న్యాత్రోత్పత్తి - అసత్సత్తియై ప్రకృతిపికారభావానుపపత్తిరితిచేన్న - పూర్వకాలాత్పత్యపాశ్చాత్త్యసదత్వత్ప్రపంచత్తే. పూర్వాపరభావాలి క్తవి
శేషానానశ్యవేషీకరః సదృశపరిణామసరమ్పరాయాశాస్త్రీ సామాన్యవాదిభిరభ్యుపగతత్వాత్, పూర్వోత్తరభ్యాం సుసదృశీమపార్యపర్యతిరి
తాదర్శనా, చ్య. అతోయి క్తిర్భూతతేతిసతయాశక్త్యానిరాసః. యది శ్రుత్యా - త్వికృతరత్వ ప్రసజ్యః. * అదృశ్యత్వాదిగుణకోభ్యోకైరిత్యాదిమ
* నిర్వివిధం సర్వకరం సుమాత్మం * సహజాభ్యుత్పత్తిర్రోహ్యజగతిర్యత్వాజ్జాత్వాదిభర్తృకవైష్ణవ బ్రహ్మణోభూతయోనిశబ్దేనపరమకారణతయా నిర్ది
ష్టస్యపరమాత్మర్వవిర్భూతాత్తద్విరుద్ధాశక్తోత్థాంహివోపపద్యతే. — అపరేతుశబ్దాదిగుణానాం దిక్పాలాదీనాంచ సృష్ట్య శ్రవణా నిర్వృత్తమాశ
క్యత్యాదివిధీయ శ్రుత్యనుపపత్త్యాత్పనిరాసకమధికరణా నరంవర్ణయన్తి. తదప్యయ క్తం - శబ్దాదీనాం ద్రవ్యావస్థారూపాణాముత్పత్త్యనరనైరవే
త్యస్యసత్తార్యవాదసమర్థసేనాపృథగీధత్వాత్, * పద్భ్యాంభూమిద్విశోశ్చోత్రాత్ * సర్వనిమేషజ్జిరేవిమృతః పురుషాదధి * కలామూఢూర్వాకా
ష్టాశ్చ అమూరా త్రాశ్చ సర్వశః అర్థమాసామాసాబుతవస్సంవత్సరాశ్చ కల్పనామితిక్పాలాత్పత్తి శ్రవణేనచనిత్యత్వాశక్త్యానుదయాత్, తర్కమా
త్రా వస్తుప్రపరవాదివి ప్రతిపత్తిరాసార్థోయహరమ్పృథితిచేన్న - తస్యతర్కపాదసాధ్యత్వై సేవసజ్జతత్వాత్. నచసభోభాగమాత్రం దిశః, సూర్యాదిగ
తివిశేషకాల, ఇతిచయ క్తం - * నాభ్యాసీద న్రిక్షంశీర్ణోద్వ్యాస్సమవ ద్రత * దిశః శ్రోత్రాదితి, * సూర్యాచస్త్రీమసాధాతాయధాపూర్వమకల్పయత్
ఇతి, పృథగుత్పత్తి శ్రవణాత్. అతవివోత్పత్తిర్దిక్పాలావచ్ఛేదకవిషయైశక్త్యాచనిరస్తాభవతి. నాపుత్పత్తిశ్రుతిర్దిక్పాలాదివేవతామాత్రవిషయేతివాచ్యం -
అధిష్టయభేదావావేదికస్థాప్తదేవతాభేదానుపపత్తిః. అదిత్యాదిగుణిశేషవివకాలశ్చేత్ - * అగ్రభిసూర్యాదిసృష్టేః పాగేవకాలదర్శనం, * య
పా నరంబద్విజకాలసంజ్ఞమితి ప్రధానపురుషాతి క్తకాలపరణంచవిరుభ్యతే. అతస్తస్యతమస్యనుపపన్నం. — ప్రథమాధ్యాయశేషః పాదద్వ
యోనావసితభ్యున్యే. రదయ క్తం - పాదపతుష్టయస్యాపి ప్రథమాధ్యాయశేషత్వాత్. వేదాన్తానాం బ్రహ్మైకకారణతాపరత్వంహి ప్రథమాధ్య
యాధ్యః తత్ర సామేషపయోగో ౭ సేకా న్నవాదనిరాసాదీనామపినాస్తి - ప్రణాద్యోపయోగవృత్తీయచతుర్థయారవ్యస్తి - కార్యదౌష్ఠ్యస్యకారణ
దౌష్ట్యాపాదకత్వా, తత్పరిహరస్యతత్త్విరీకారహేతుత్వా, చ్య. అన్యేషాంపక్షేపాద్భయోస్సుత్రయోర్వాతరిశ్చవిషయసూత్రస్యచయోజనావైష
మ్యంపూర్వవద్భూతరంజేతివ్యం. గౌణ్యసమ్భవాదితి - శ్రుత్యనరవిరోధాదసమ్భవః. శ్రుత్యనరంచ * ఖంపురాణంపాయఃఖిమిహస్మాహేతి,
త్రిరాత్రంఖమేతత్ పుష్పా న్నమితి, చ. పురాణమెకంఖం - అపరంఖంపుష్పవద్వివాశేషవ్యతే. ఏవంసలిగగనద్వయానమ్భవాత్ ఘోరిత్వత్రాస్య
టాకాశస్యేవ బ్రహ్మణ్యత్వత్వాతదవచ్చిన్నాకాశసోత్పత్తిరుపచర్యతే. అతోసవ్యోహ్నామూఢ్యోత్పత్తిరిత్యాశయః. వ్యోమ్నవికత్వేవ్యోమశబ్దస్యకృ
త్సన్యోమవిషయత్వాత్ పురాణమిత్యాదివిశేషణస్యవ్యవచ్ఛేద్యాసమ్భవఃపరిహారేత్తి * స్యావైకస్యేతి - బ్రహ్మణవికత్వేపి * ఏతవై స్వతస్యకామ
పరంపాపరంచేతి బ్రహ్మశబ్దస్య బ్రహ్మైకదేశోపలక్షణతయావికదేశా నరంయధావ్యవచ్ఛేద్యంతద్వ్యోమశబ్దస్యాపుష్పపత్తిరిత్యాశయః. * ప్రతిజ్ఞే
తి * శబ్దభ్యుత్పత్త్యమేకంసూత్రం - గగనాకార్యత్వై ప్రతిజ్ఞాహనిమాశక్యత్యాకార్యత్వేవిభోక్త్యవర్గస్యేవనభసేపి బ్రహ్మవ్యతిరక్తత్వాత్ప్రతిజ్ఞా
యాఅహాని - అవ్యతిరేకశ్చ - ఆత్మేవేదంసర్వమిత్యాదిశబ్దేభ్యస్సీద్ధత్యాశయః. ఎవం గౌణీత్యాది * శబ్దేభ్యుత్పత్త్యనంపూర్వపక్షవిషయం. * యా
పదితి - యావన్తోమహదాదయోదికారాః - తావన్తోవిధా గా. సూత్రేశ్చ క్తిరూపాస్సమితిమత్ర ప్రధా బ్రహ్మణస్స ని-తాకిపురుషాణామివేవ్వరస్యాపికార్య
కారణవన్తోవ్యవహారాః శ్రూయన్తే - అతస్మాత్ప్రమాకాశంపరమంవ్యోమ - తస్మాదస్యతువ్యోమ్నఉత్పత్తిర స్తిత్యాశయః. తత్రతావత్ * ఖంపురాణమి
తి శ్రుతివిరోధాదత్వత్వసమ్భవాత్ గౌణీత్యయ క్తం - * శబ్దాచేత్త్యసేనపునర్నిప్రసక్తాత్. * వాయుశ్చా న్రిక్షంజైతదమృతమిత్యమృతత్వ శ్రుతేః
పురాణత్వ స్రుతేశ్చకోభేదః. యతఃపురాణత్వ శ్రుతివిరోధాదసమ్భవాసవివక్షితః - అతవివపురాణత్వాదివిశేషణస్యవ్యవచ్ఛేద్యాసమ్భవపరిహరపర
త్వం * స్యావైకస్యేతిసూత్రస్యావ్యయ క్తం. * ప్రతిజ్ఞాహనిరిసూత్రస్యచపూర్వపక్షవిషయతద్వైవతత్ర శక్త్యావిశేషపరిహరపరత్వమయ క్తం - త
ధానత్యధికరణనిర్ధానసాధకయైతరసు క్తిప్రసక్తాత్. * యావద్వికారమితిసూత్రం నిర్ధానసాధకయై క్తిపరం - తత్ర హితుశబ్దః శ్రుత్యతిచేన్న - తస్య
పరాపరవ్యోమభేదేనపురాణత్వోత్పత్తిమత్త్యవిరోధపరిహరపరత్వేనవ్యాఖ్యాతత్వాత్. పరిహరశ్చసాధకయై క్త్యనరకపస్యన్తేయజ్యతే - అన్యథా
వ్యోమ్నవికత్వాత్ పురాణత్వ శ్రవణాచ్చఉత్పత్తిర్గౌణీకవదతా ౭ వ్యోన్యాశ్రయోద్ధాటనస్యసుకరత్వాత్. ఉత్పత్తిరగౌణీత్యే తతఃపురాణవ్యోమ్నా
౭స్యత్వం - తస్యానత్యాదత్వత్వేరగౌణీత్యమితి, ననుగగనభేదే ప్రమాణోపస్థాపకంసూత్రమితిచేత్. యదితయోర్వ్యోమ్నార్కృత్త్యనుత్పత్తిభ్యాంభేద
ఉపస్థాప్యతే - తదానిమాపాధికభేదమాశ్రయగౌణీత్యత్వత్వాప్రమాణనిర్వాహాఉపపద్యతే. యద్యాకారా నరణవ్యోమ్నాభేదభృతిః - తద్భృత్వత్తైర్గౌ
ణీత్యేపిసఉపపద్యతే - ఉత్పత్తిరగౌణీత్యే హేతోన్నుతితత్వాభావాత్. కించ - అవ్యక్తాత్పరమక్షరంపరంవ్యోమేతిభవతాంమతం. తస్యచపురాణత్వ
మయ క్తం - * అక్షరంతమనిలియతఇతిలయ శ్రవణాత్. ఆవేషికంపురాణత్వమ స్తితిచేత్ - తద్వివ్యోమభేదాభావేపిఘటాకాశ బ్రహ్మణ్యవచ్చిన్నాకాశ
యోనివపురాణత్వాపురాణత్వయోరవిరోధస్సువచ్యత్యత్వత్తిర్గౌణీస్యాత్. అతవివ ప్రశయశ్చతత్రగౌణస్యాత్. యదా * ప్రతిజ్ఞాహనిరిసూ

౧౦॥ సూ.

శ్రీః శ్రీః తేజోతస్తథాహ్యహ॥ శ్రీః శ్రీః

బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యకృత్సస్యబ్రహ్మకార్యత్వము క్తం - ఇదానీంవ్యవహితకార్యాణాంకింకేవలాస్తస్తదనంతరకారణభూతాద్వస్తనఉత్పత్తిః-ఆహూస్విత్తత్రూపాద్భ్రహ్మణ్యతీవ్యతే. కింయుక్తం. కేవలాస్తత్తద్వస్తనభితి. కుతః. తేజస్తావత్ అతః-మాతరిశ్వనపవోత్పద్యతే- *వాయోరగ్నిరిహ్యహ.

౧౧॥ సూ. శ్రీః శ్రీః ఆపః॥ శ్రీః శ్రీః ఆపోపితతః - తేజసపవోత్పద్యతే - *అగ్నేరాపః *తదపోసృజతేరిహ్యహ.....

౧౨॥ సూ. శ్రీః శ్రీః పృథివీ॥ శ్రీః శ్రీః పృథివిఅధ్యుడత్పద్యతే - *అధ్యుఃపృథివీ *తాలన్నమసృజనైరిహ్యహ.

నన్వన్నశబ్దైకకథంపృథివ్యభిధీయతే. అతః.

౧౩॥ సూ. శ్రీః శ్రీః అధికారరూపశబ్దాస్తరేభ్యః॥ శ్రీః శ్రీః మహాభూతసృష్ట్యధికారాత్పృథివ్యేవాన్నశబ్దేనోక్తైప్రతీయతే. అదనీయస్యసర్వస్యపృథివికారత్వాత్తారణేకార్యశబ్దః. తథావాక్యశేషేభూతానాంరూపసంశబ్దేన *యదగ్నేరోహితంరూపం తేజసస్త్రూపంయచ్ఛక్లంతదపాంయత్సృష్టంతదన్నస్యేత్యప్తేజసోస్సజాతీయమేవాన్నశబ్దవాచ్యంప్రతీయతే. శబ్దాంతరంచసమానప్రకరణే *అగ్నేరాపఃఅధ్యుఃపృథివీ

త్రంసిధాస్తసాధకంతదానీంభవదుక్తశక్తామారోత్సారితాస్యాత్. తచ్చపూర్వంబృతం. ఛాన్దోగ్యేగ్గనోత్పత్త్యవచనేపి తత్పిత్తిప్రతిపాదనంచాపేక్షితమైమిమాత్రైకృతంస్యాత్. అతఏవతత్రతు శబ్దోపిచార్థోద్రవ్యవ్యుత్పత్త్యా- అన్యథాఽనుపపత్తైర్బృతత్వాత్.
వియదధికరణంసమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. శ్రీః శ్రీః తేజోతస్తథాహ్యహ॥ శ్రీః శ్రీః అవాంతరసజ్జతిమాహ (బ్రహ్మతి) మహదాదీనాంతత్వానాంకింకేవలాత్పూర్వపూర్వతత్వమాత్రావత్పత్తిః - ఉత్తతత్త్రూపాద్భ్రహ్మణ్యతీ. కిం *ఆకాశాద్వాయురిత్యాదిష్వాకాశాదిశబ్దాఃఆకాశాదిమాత్రపరాః - ఉత్తదవస్థబ్రహ్మపరాభితి. కిం *తేజవిత్తేత్యాదిష్వాధ్యానలిక్తంతేజఃప్రభృతిశబ్దానాంతదవస్థబ్రహ్మపరతామవగమయతి- నేతి. కింతేజఃప్రభృతిశబ్దానాంతదవస్థపరత్వేలక్షణాస్యాత్- నేతి. కింతేజఃప్రభృతిశబ్దానామపర్యవసానవృత్త్యాబ్రహ్మభిధానేభ్యుత్పత్తివిరోధాదిబోధాభవతి- నేతి. యదాభవతి- తదానీమపర్యవసానేన బ్రహ్మభిధానాసమ్భవేనలక్షణాప్రసక్తాదభిధ్యానలిక్తస్య తేజఃప్రభృతిశబ్దానాంబ్రహ్మపరతావగమకత్వాభావాదాకాశాదిశబ్దానామాకాశాదిమాత్రపరత్వేనకేవలాకాశాదేవేవాయ్యాద్యుత్పత్తిరిభవతి. యదాభ్యుత్పత్తిశబ్దాదిబోధాభవతి- తదానీమపర్యవసానేన బ్రహ్మభిధానసమ్భవేన లక్షణాప్రసక్తాభావాదభిధ్యానలిక్తస్య తేజఃప్రభృతిశబ్దానాం బ్రహ్మపరతావగమకత్వాదాకాశాదిశబ్దాస్తదవస్థబ్రహ్మపరా ఇత్యాకాశాద్యవస్థాత్ బ్రహ్మణవివాయ్యాద్యుత్పత్తిరిభిభ్యతి. ననుప్రకృత్యధికరణకృత్సస్యబ్రహ్మపాదానకత్వనిశ్చయాత్, *అవస్థితేరిత్యాదిషుజగద్భ్రహ్మణోశ్శరీరాత్మభావనిధే, స్తత్రచాత్తర్యామి బ్రహ్మణేసర్వతత్త్వానాంవిశేషశ్శరీరత్వావగమాచ్చ కేవలాత్తత్తద్వస్తవోవాయ్యాద్యుత్పత్తిరితిపూర్వపక్షేనుత్థానాదనారమ్భచీయత్వం. నైవం - ఏకస్యకార్యస్యబ్రహ్మప్రసూతత్వకథనాత్, శక్నోత్తత్తత్తారణవ్యవహితతత్త్వస్థితిక్రమనిర్దేశబలా, చ్చతేషాంతత్వానాంపరమాత్మశరీరత్వశ్రవణంసృష్ట్యనంతరానుప్రవేశకృతమాపచారికం- *తత్సృష్టేతదేవానుప్రవిశదితృతే. అభిధ్యానంచగౌణం. సర్వస్యబ్రహ్మజత్వక్రమిశ్చపారమ్పర్యానిప్రాయెతిపూర్వపక్షోత్థానాత్.

౧౧॥ సూ. శ్రీః శ్రీః ఆపః॥ శ్రీః శ్రీః అతస్తథాహ్యహేత్యనుషక్తః.

౧౨॥ సూ. శ్రీః శ్రీః పృథివీ॥ శ్రీః శ్రీః అత్రాప్యనుషక్తః.

ఉత్తరసూత్రశక్తామహ (సన్నితి)

౧౩॥ సూ. శ్రీః శ్రీః అధికారరూపశబ్దాస్తరేభ్యః॥ శ్రీః శ్రీః అధికారః- ప్రస్తావః. అన్నశబ్దస్యపృథివిచకత్వప్రకారమాహ (అదనీ

తిశ్రూయతే, అతఃపృథివ్యేవాన్నశబ్దేనోచ్యత ఇత్యధ్యక్ష్యపవపృథివీజాయతే. ఉదాహృతాదైజఃప్రభృతయఃప్రదర్శనార్థాః - మహదాదయోపిస్వానంతరవస్తునపవోత్పద్యంతే-యథాశ్రుత్యభ్యుపగమావిరోధాత్. *ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణోమనస్సర్వేన్ద్రియాణిచ. ఖంవాయుర్జ్యోతిరాపఃపృథివీశ్వస్యధారణీ *తస్మాదేతద్భిన్నానామరూపమన్నంచజాయతే * తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భుతః * తత్రైజోస్సుజతేత్యాదయోబ్రహ్మణః పరమపరయారాకారణ త్వే పుష్పపద్యంతఇతి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుషే.

౧౪॥ సూ. తదభిధ్యానాదేవతుత్పత్తిశ్చాత్మః॥ తుశబ్దాత్పర్యవ్యాప్త్యః. మహదాకార్యాణామపితత్తదనంతరవస్తుశరీరకస్సపవపురుషోత్తమఃకారణం. కుతః. తదభిధ్యానరూపాత్పత్తిశ్చాత్. అభిధ్యానం - *బహుస్యామిలిసజ్జల్పః *తత్రైజవిక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి *తాఅపవిక్షతబహ్వస్యస్యామః ప్రజాయేమహీత్యాత్మనోబహుభవనసజ్జల్పరూపేక్షణశ్రవణాన్తహదహక్ష్ణారాకాశాదీనామపికారణానాంతథావిధేయోపూర్వైవస్వకార్యసృష్టిరితిగమ్యతే. తథావిధంచేక్షణంతత్తచ్ఛరీరకస్యపరస్యైవబ్రహ్మణఉపపద్యతే. శ్రూయతేచసర్వశరీరకత్వేనసర్వాత్మకత్వంపరస్యబ్రహ్మణోన్తర్యామిబ్రాహ్మణే *యః పృథివ్యాంతిష్ఠ *యోపుతిష్ఠ *యస్తేజసితిష్ఠ *యోవాయాతిష్ఠన్ *యఆకాశేతిస్థన్ఇత్యాది, - సుఖాలోపనిషదిచ *యస్యపృథివీశరీరమిత్యారభ్య *యస్యాహక్ష్ణారశరీరంయస్యబుద్ధిశరీరంయస్యావ్యక్తంశరీరంఇత్యాది,

యచ్ఛక్తం *ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణోమనస్సర్వేన్ద్రియాణిచేత్యాదిషుశ్రూయమాణాబ్రహ్మణఃప్రాణాదిసృష్టిః పరమపరయపుష్పపద్యంతఇతి - అత్రోచ్యతే.

౧౫॥ సూ. తదభిధ్యానమోతఉపపద్యతే॥ తుశబ్దోఽవధారణార్థః. అవ్యక్తమహదహక్ష్ణారాకాశాదిక్రమాద్విపర్యయేణయస్సర్వేషాంకార్యాణాంబ్రహ్మేనంతర్యూపఃక్రమః*ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణఇత్యాదిషుప్రతీయతే - సచక్రమస్తత్త్రూపాద్భిగ్మణస్తత్తతాంర్యోత్పత్తైరేవోపపద్యతే. పరమపరయారాకారణత్వేహ్యనంతర్యశ్రవణముపరుద్ధేత - అతః *ఏతస్మాజ్జాయతేఇత్యాదికమపిసర్వస్యబ్రహ్మణఃసాత్మాత్సమ్భవోత్తమ్భనమ్.

యస్యేతి) కారణకార్యోపచారత్యర్థః. ప్రకృతంపూర్వపక్షమాహ (ఉదాహృతాఇతి) బ్రహ్మణస్సాదేవతేషాముత్పత్తిశ్రవణంకథమిత్యత్రాహ (ఏతస్మాదితి)

౧౬॥ సూ. తదభిధ్యానాదేవతుత్పత్తిశ్చాత్మః॥ తదభిధ్యానం- బహుభవనవిషయాభిధ్యానం తల్లిజం-పరమాత్మలిజం. తేజఃప్రభృలిష్టిక్షణశ్రవణాత్ సర్వకాఖ్యాప్రత్యయన్యాయేనమహదాదీనామపిపరమాత్మశరీరతయాతుల్యన్యాయతయాతేవ్వపీతేపూర్వీకాసృష్టిరిత్యర్థః. తతఃకిమిత్యత్రాహ (తథావిధంచేతి) సకేవలమితేపూర్వకస్సహ్యపరమాత్మనస్తచ్ఛరీరకస్యకారణత్వంగమ్యతే- అపితుతచ్ఛరీరకత్వంతాతమిత్యాహ (శ్రూయతేచేతి) ఈక్షణశ్రవణంహితేజఃప్రభృతీనాం- సతుమహదాదీనాం- అతస్సైషామపీక్షణపూర్వకస్సృష్టినిర్ణయేతత్తారణానామపిపరమపురుషశరీరత్వమాహ (సుదాలోపనిషదితి)

ఉత్తరసూత్రశక్లామాహ(యచ్ఛక్తమితి)

౧౭॥ సూ. తదభిధ్యానమోతఉపపద్యతే॥ తుశబ్దోఽవధారణార్థః. *స్మృతేవతుపునర్నైవేత్యవధారణవాచినఇతిహినైఖిబ్రాహ్మణః. నివర్యయేణక్రమంవ్యాచక్షే (అవ్యక్తైతి) పరోక్తక్రమవిపర్యయేణేత్యర్థః. అతశ్శబ్దంవ్యాచక్షే (సతేతి) *ఏతస్మాజ్జాయతేఇత్యత్రబ్రహ్మేనంతర్యప్రతీతిఃస్వారస్యసిద్ధా. వివంవాక్యస్వారస్యేనబ్రహ్మేనంతర్యూపక్రమప్రతిపత్తేర్భిన్నాణివితత్తత్కార్యోత్పత్తిరిత్యర్థః. ఉత్పత్త్యనం- జ్ఞాపకం. ఏతస్మాత్ప్రాణోజాయతే- ఏతస్మాన్మనోజాయతేఇత్యన్వయాభిప్రాయేనైవముక్తం.

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ అస్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లిక్ష్ణాదితినైవవిశేషాత్ ॥ విజ్ఞానసాధనత్వాద్విద్వియాణివిజ్ఞానమిత్యచ్యతే. యదుక్తం *ఏతస్మాజ్ఞాయతత్తత్వాదినాసర్వస్యబ్రహ్మణోఽనంతరకార్యత్వంశ్రవ్యతే - అతశ్చ నేనవాక్యేనసర్వస్య సాత్వాద్భ్రష్మాణత్వత్తిరభిధానలిక్ష్ణావగతోత్తభ్యతత్తితనోపపద్యతే - క్రమవిశేషపరత్వాదస్యవాక్యస్య. అత్రాపిసర్వేషాంక్రమప్రతీతేః. ఖాదిమతావచ్ఛ్రిత్యస్తరసిద్ధిక్రమోఽత్రాపిప్రతీయతే - తైస్సహపాఠలిక్ష్ణామ్భుతప్రాణయోరంతరా లేవిజ్ఞానమనసీఅపిక్రమేణోత్పద్యేతేతిప్రతీయతే - అతస్సర్వస్యసాత్వాద్భ్రష్మాణపవనమ్భవస్యోత్తమ్భనమిదంవాక్యంనభవతీతిచేత్. తన్న- (అవిశేషాత్) *ఏతస్మాజ్ఞాయతేప్రాణత్యనేనావిశేషాత్ విజ్ఞానమనసోఃఖాదీనాంచ.* ఏతస్మాజ్ఞాయతత్తత్వనేనసాత్వాత్సమ్భవరూపసమ్భవస్యాభిధేయస్యసర్వేషాంప్రాణాదిపుణ్యవైకానామవిశిష్టత్వాత్సవవిధేయః- నక్రమః. శ్రుత్యస్తరసిద్ధక్రమవిరోధాచ్చనేదంక్రమపరం - *పుణ్యపుష్పప్రలీయతత్తత్వారభ్య* తమపకీభవతీత్యనైకమాంతరప్రతీతేః. అతోఽవ్యక్తాదిశరీరకాత్పరస్మాద్భ్రష్మాణపవసర్వకార్యాణాముత్పత్తిః. తేజఃప్రభృతయశ్చశబ్దాస్తదాత్మభూతంబ్రహ్మేవాభిదధతి.

నన్వేవంసర్వశబ్దానాం బ్రహ్మనాచిత్వేనతితైస్తేశ్శబ్దైః
తత్తద్వస్తువ్యపదేశోవ్యుత్పత్తినిర్దేశపరుఢ్యేతతప్రాహ.

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ చరాచరవ్యపాశ్రయస్తుస్యాత్తద్వ్యపదేశోభాక్తస్తద్భావభావిత్యాత్ ॥ శబ్దశోచితాశఙ్కా-నివృత్త్యర్థః. నిఖలజగముఖావరవ్యపాశ్రయస్తత్తద్భవ్యవ్యపదేశఃభాక్తః - వాచ్యైకదేశేభజ్యతత్తత్వర్థః. సమస్తవస్తుప్రకారిణో బ్రహ్మణఃప్రకారభూతవస్తుగ్రాహిప్రత్యక్షాదిప్రమాణావిషయత్వాద్వేదాంతప్రవణాత్పూర్వకార్యప్రతీతేః, ప్రకారిప్రతీతిభావభావిత్యాచ్చతత్పర్యవసానస్య, లోకేతత్తద్వస్తుమాత్రేవాచ్యైకదేశేతేతేజఃభజ్యభజ్యవ్యపదిశ్యతే. అథవా- తేజఃప్రభృతిభిశ్శబ్దైస్తత్తద్వస్తుమాత్రవాచితయావ్యుత్పన్నైర్భ్రష్మాణోవ్యపదేశోభాక్తస్సాన్యత్-అముఖ్యస్సాన్యత్ ఇత్యాశఙ్కా *చరాచరవ్యపాశ్రయస్త్విత్యాచ్యచ్యతే. చరాచరవ్యపాశ్రయఃతద్వ్యపదేశఃతద్వాచిత్యభిః. చరాచరవాచిత్యబ్రహ్మణ్యభాక్తః-ముఖ్యపవ. కుతః. బ్రహ్మభావభావిత్యాత్సర్వశబ్దానాంవాచకభావస్య.

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ అస్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లిక్ష్ణాదితినైవవిశేషాత్ ॥ విజ్ఞానసాధనత్వాద్విద్వియాణివిజ్ఞానమిత్యచ్యతే. యదుక్తం *ఏతస్మాజ్ఞాయతత్తత్వాదినాసర్వస్యబ్రహ్మణోఽనంతరకార్యత్వంశ్రవ్యతే - అతశ్చ నేనవాక్యేనసర్వస్య సాత్వాద్భ్రష్మాణత్వత్తిరభిధానలిక్ష్ణావగతోత్తభ్యతత్తితనోపపద్యతే - క్రమవిశేషపరత్వాదస్యవాక్యస్య. అత్రాపిసర్వేషాంక్రమప్రతీతేః. ఖాదిమతావచ్ఛ్రిత్యస్తరసిద్ధిక్రమోఽత్రాపిప్రతీయతే - తైస్సహపాఠలిక్ష్ణామ్భుతప్రాణయోరంతరా లేవిజ్ఞానమనసీఅపిక్రమేణోత్పద్యేతేతిప్రతీయతే - అతస్సర్వస్యసాత్వాద్భ్రష్మాణపవనమ్భవస్యోత్తమ్భనమిదంవాక్యంనభవతీతిచేత్. తన్న- (అవిశేషాత్) *ఏతస్మాజ్ఞాయతేప్రాణత్యనేనావిశేషాత్ విజ్ఞానమనసోఃఖాదీనాంచ.* ఏతస్మాజ్ఞాయతత్తత్వనేనసాత్వాత్సమ్భవరూపసమ్భవస్యాభిధేయస్యసర్వేషాంప్రాణాదిపుణ్యవైకానామవిశిష్టత్వాత్సవవిధేయః- నక్రమః. శ్రుత్యస్తరసిద్ధక్రమవిరోధాచ్చనేదంక్రమపరం - *పుణ్యపుష్పప్రలీయతత్తత్వారభ్య* తమపకీభవతీత్యనైకమాంతరప్రతీతేః. అతోఽవ్యక్తాదిశరీరకాత్పరస్మాద్భ్రష్మాణపవసర్వకార్యాణాముత్పత్తిః. తేజఃప్రభృతయశ్చశబ్దాస్తదాత్మభూతంబ్రహ్మేవాభిదధతి.

అనంతరసూత్రంచోద్యపురస్సరమవతారయతి (నన్వీతి) యత్రశబ్దస్యవాచకత్వశ్చైః - తత్ర
పుష్పత్తిరస్తి - అతో బ్రహ్మవాచకత్వేన పుష్పత్త్యభావాన్నశబ్దస్యతద్వాచకత్వశ్చైతిత్యర్థః.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ చరాచరవ్యపాశ్రయస్తుస్యాత్తద్వ్యపదేశోభాక్తస్తద్భావభావిత్యాత్ ॥ శబ్దశోచితాశఙ్కా-నివృత్త్యర్థః. నిఖలజగముఖావరవ్యపాశ్రయస్తత్తద్భవ్యవ్యపదేశఃభాక్తః - వాచ్యైకదేశేభజ్యతత్తత్వర్థః. సమస్తవస్తుప్రకారిణో బ్రహ్మణఃప్రకారభూతవస్తుగ్రాహిప్రత్యక్షాదిప్రమాణావిషయత్వాద్వేదాంతప్రవణాత్పూర్వకార్యప్రతీతేః, ప్రకారిప్రతీతిభావభావిత్యాచ్చతత్పర్యవసానస్య, లోకేతత్తద్వస్తుమాత్రేవాచ్యైకదేశేతేతేజఃభజ్యభజ్యవ్యపదిశ్యతే. అథవా- తేజఃప్రభృతిభిశ్శబ్దైస్తత్తద్వస్తుమాత్రవాచితయావ్యుత్పన్నైర్భ్రష్మాణోవ్యపదేశోభాక్తస్సాన్యత్-అముఖ్యస్సాన్యత్ ఇత్యాశఙ్కా *చరాచరవ్యపాశ్రయస్త్విత్యాచ్యచ్యతే. చరాచరవ్యపాశ్రయఃతద్వ్యపదేశఃతద్వాచిత్యభిః. చరాచరవాచిత్యబ్రహ్మణ్యభాక్తః-ముఖ్యపవ. కుతః. బ్రహ్మభావభావిత్యాత్సర్వశబ్దానాంవాచకభావస్య.

నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యాహితధావగతమ్.
తేజోధికరణంసమాప్తమ్.

ప్రవిశిష్టత్వాన్సర్వస్య బ్రహ్మప్రసూతత్వ శ్రవణంముఖ్యం, సర్వతత్త్వానాయావద్భివ్యసతాకవిశేషణతయా బ్రహ్మశరీరత్వంముఖ్యం, అభిధానం చాతపివముఖ్యం, - అతస్సర్వశ్రుతిముఖ్యత్వంసిద్ధాంతకేతవతః.

పఠేతు * ఆకాశాద్వాయునితి - ఆకాశాదననరం వాయురుత్పన్నః - వాయోరననర మగ్నిరుత్పన్న ఇతి నిర్వాహసమ్భవాత్, * తజ్జలానితి - ఏవస్మాజ్జాయతే ప్రాణః * సతతవక్షేపదం సర్వమస్మజతేత్వాది శ్రుతిభిరవిశేషేణ సర్వస్య బ్రహ్మజత్వావగమా, చాన్దోగ్యశ్రుత్యనుసారేణ తేజసో బ్రహ్మయోనిత్వం పూర్వపక్షీకృత్య అత్సనస్సమ్భూతః * పృథివ్యా ఓషధయఇతి పూర్వాపరపఞ్చమ్యా రుపాదానవిషయత్వ దర్శనా, న్నద్యపాతిన్యాఅపి తథాత్వా, ద్వాయుయోనిత్వం తెజసః - బ్రహ్మజత్వంతువాయుభావాపన్న బ్రహ్మణోజాతతయా పారమ్పర్యేణాపుష్పవద్యతఇతిసిద్ధాంతయన్తి. తచ్చి న్ననియం. సిద్ధాంతేకింనిరసనియం. యదిబ్రహ్మయోనిత్వమాత్రం- తదాకృత్సస్యబ్రహ్మృపాదానకత్వానుపపత్తిః. యది వాయువస్థానాపన్న బ్రహ్మయోనిత్వంనిరసనియం - తదయుక్తం - త్వన్తతే అభ్యాసాధిస్తానత్వ స్వోపాదాన లక్షణత్వాత్, ఘటస్కాన్-మృదయం ఘటఇతి మృదవస్సదాత్మకతయా ఘటప్రతీతివత్ తేజో ౭ స్తి - అపస్సస్తితి సద్రూపేణ ప్రతీయమానస్య తేజసో ౭ సాంచవాయుస్తేజః - తేజోజలమివామోస్తేజోరూపతయా ప్రతీయమానత్వాభావాత్, అనవభాతస్యాధిస్తానత్వామోగా, చ్చవాయుభావాద్యనాపన్ననైవసన్నాశ్రస్యతేజఃప్రభృత్యుపాదానతోపపత్తిః. సహిరజ్జస్సర్వాత్మనాభూదశనాదేరుపాదానం- భూదశనాభ్యాసదశాయాంసర్వాత్మనా ౭నవభాతత్వాత్. యద్యనవభాతమపృథిస్తానంస్యాత్ - సర్వంసర్వస్యాధిస్తానంస్యాత్ - అనవభాతత్వావిశేషాత్. గోమయత్వానవభానెపిగోమయస్య వృద్ధికోపాదానత్వముపపన్నమితిచెన్న - పృణామానభృషగమాత్. అనవభాతస్యపృణామఉపపద్యతే - నత్వభ్యాసా శ్రయత్వం - దర్శనస్యనియామకత్వాత్. సహిపురోవ ద్విభాస్వరద్రవ్యే ౭నవభాతేరజతాభ్యాసః- అనవభాతమపిజమమ్మూరాదిపృణామంభజతే. వాయ్వాదికంతేజో ౭భ్యాసేసత్తయోపకారకమితిచెన్న-దిక్పాలావృష్టేచ్ఛ్రియతద్దోషవ్యతిక్రస్యత్రానైగురుత్వాదేవసత్తయోపకారకత్వాభావాత్. అతస్సద్రూపేణ ప్రతీతే, ర్వాయాదిరూపేణాప్రతీతే, శ్వసన్నాశ్రయైవోపాదానతోపపత్తిఃతర్కాపేతశ్రుతేరపితర్కానుగృహీతశ్రుతేప్రబలత్వాత్ చాన్దోగ్యశ్రుత్యనుసారేణసద్యోనిత్వమేవసిద్ధాంతీకర్తవ్యం, * ఆకాశాద్వాయుఃవాయోర్గ్నిరిత్యాదిమ్యైకాశాదిశబ్దానాంలక్షణయాసన్నాశ్రవరత్వంచాశ్రయణీయం, లక్షణైవదోషఇతిచేత్. అమోభవతాంలక్షణాభీరుత్వం - యెసత్వజ్ఞానాననతత్వమాదిపదానివ్యాచక్షతే. అననరకదాభ్యాహరేణాత్మనోవాయుస్సమ్భూతఇతియాజనాపివరం-తర్కానుగృహీతశ్రుత్యనైతకాధ్యాత్, ఉపక్రమావగతసర్వాత్మమాత్రాత్మవ్యవస్యప్రబలత్వా, దభ్యాహరపఞ్చమియైరూప్యమారనాదరణీయత్వాత్. కించ- బ్రహ్మయోనిత్వాకాశయోనిత్వచిద్రాకస్మాద్వాయానకృతా. సన్నాతత్వ శ్రవణరూపపూర్వపక్షలిప్తస్యతత్రాభావాదిచెన్న- * ఏవస్మాజ్జాయతే - ఖంబాయుర్జ్విరాపఇతిపరమాత్మములత్వావగతే. అతోనపూర్వపక్షలిప్తంతేజసిచిన్దాయాంహేతుః - కింతు * తదైక్షతేత్యభిధానరూపసిద్ధాంతలిప్తవత్త్వం. అతపివ * తేజోతదైత్యాదినూత్రాణాంపూర్వపక్షవిషయత్వమవగమ్యతే. అతపివ * పృథివ్యధికారరూపశబ్దానైరభ్యుత్థిరాధికరణానరం - కింతు * పృథివీతిపుథున్నాత్రమమ్మాత్రాత్పృథివ్యుత్పత్తిపరం - పూర్వపక్షవిషయత్వోపపాదనాత్. సిద్ధాంతం వస్తుం విషయశుద్ధిపరం * అధికారరూపశబ్దానైరభ్యుత్థిరాధికరణానరం - అన్నస్య పృథివీత్వేసిద్ధాంతాకారణవిశేషచిన్దాప్రాప్తిః. సూత్రానరత్వంవహేతోః పూర్వసాధ్యే ౭నస్వయాదవగమ్యతే. పూర్వపక్షసిద్ధాంతసూత్రయోర్భ్యపాతిత్వాన్నపృథగధికరణత్వంన్యాయ్యం. తేజసిచిన్దస్య సిద్ధాంతయ్యైవత్వనిబద్ధనత్వాదేవఅపరేషామపిచక్షే వ్యాఖ్యానైషమ్యం ప్రత్యుక్తం. వియదాదిభూతానాం * ఆకాశాద్వాయుః * తదహస్యజతేనిస్సాతన్త్ర్యైస్సకార్యేప్రవృత్తిప్రతిషేధకమధికరణానరం * తదభిధానాదినిసూత్రమాచూః. తదయుక్తం - * రచనానుపపత్తేరిత్యత్ర అచేతనస్య సాతన్త్ర్యైస్స ప్రవృత్తిప్రతిషేధాత్. తథాపి * తత్రైజ విక్షతేతిచేతనత్వ శ్రవణాత్సంశయ ఇతిచెన్న - * అభిమానివ్యవదేశ స్త్విత్యత్రాచేతనగతేక్షణాదినా ముఖిమానిచేతనానుప్రవేశనిబద్ధనత్వస్యోక్తత్వాత్. తత్పూర్వపక్షసూత్రమితిచేత్ - తథాపితస్య సూత్రకారేణాప్రత్యాఖ్యాతత్వాత్ కృతకరత్వం. అతపివ భవద్భిరపివరమేశ్వరావేశాదీక్షణశ్రవణమిత్వం. సాతన్త్ర్యైప్రతీతిశ్చ * చమనవదవిశేషాదిత్యత్రదంతోత్తరా - తత్ర * బహిః ప్రజాః సృజమానామితి సాతన్త్ర్యై ప్రతీతేషి ప్రకరణాదినా బ్రహ్మత్వకత్వావగమేనహి సాతన్త్ర్యై నివారితం. * నస్యతస్మాత్కాచిత్సృతిః ప్రధానం నామాజామస్త్రేణామ్నయతఇతి శక్యతేవస్తుం ప్రకరణాత్సాదైవీశక్తి రితిమ్యుక్తం భవద్భిః. ఇహపి తిప్రదేవతా అనుప్రవిశ్యేప్రకరణే అనుప్రవేశోజ్ఞాయతే - అతః కృతకరత్వం. * విచర్యయేణిత్వితి - ప్రశయక్రమనిరూపణ పరమధికరణానరంపరైరుక్తం - అనియతక్రమత్వం సర్వక్రమతుల్యత్వంచ పూర్వపక్షీకృత్యప్రశయస్య సర్వప్రతిలోమక్రమత్వం సిద్ధాంతితం - స్వకారణవృత్తిక్రమేణకార్యాప్యయాదాగః, కార్యేచ్ఛ్రియమాణే కారణాప్యయాదాగః, శ్చహేతురుక్తిః. తత్ర తావదధికరణాన్తరారమ్భా ౭నుపపన్నః-ప్రశయక్రమవైవిధ్యా శ్రవణేసంశయానుపపత్తిః. * పృథివ్యుప్రవీయతేఅపద్యేజసిచిన్ద్యేజిత్యేకరూపవివక్షాప్రశయః సూయతే. * సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్ * ఇదంచాలగ్రైవైవకించనాసీన్నయ్యరాసీన్నపృథివీనాన్తరీక్షమితిక్రమానుక్త్యా, ద్యుపృథివ్యాదిక్రమాన్తరోక్త్యా, చసంశయ

ఇతిచెన్న - అను క్రస్యాస్యతో గ్రాహ్యతయాను క్తేసంశయః పాతుత్వామోగాత్, * ఇదంబాలై ఇత్యత్ర శ్రాతక్రమాభావాత్, చారక్రమస్య శ్రాతక్రమవిరోధేదర్శనత్వాత్, చ్చ. అయమర్థోఽప్యధికరణేభ్యుత్పన్న ఇతిచెన్న - భవద్భిః * నద్యోరాసీదిత్యాదిపారక్రమస్య పూర్వపక్షితత్వాభావాత్. క్రమానియమసగ్రక్రమాహిపూర్వపక్షితా. * నద్యోరాసీదిత్యుత్పత్తిస్తవ్యైస్తవ్యర్థాధికరణమహాపర్వలోక ప్రశయపరా-సత్వజ్ఞానమ్భ కతత్వప్రశయపరేత్యవగమ్యతే- దివాఽన్తరిక్షస్యచపురగుపాదానాత్. అతోనక్రమానరప్రతీతిః-అతోఽనారమ్భణీయత్వేనస్యాత్. సచకార్యస్థితిదశాయాంకారణప్రశయానుపపత్తిః - భన్యవృత్తికస్థితిదశాయాంతస్తుగోమయదినాశచర్యనాత్. సచస్వకారణమతిక్రమ్యకారణకారణేప్రశయశ్చానుపపన్నః - భన్యవృత్తికయోస్తస్తుగోమయాతిక్రమేదస్థితివాం ప్రశయాత్. పురివ్యేవభన్యవృత్తికయోపాదానం - సతస్తుగోమయై ఇతిచెన్న - విలక్షణాదపాదానాద్విలక్షణకార్యోత్పత్తౌభవద్భిరెవస్థితిపాదే * దృశ్యతేవినిసూత్రవ్యాఖ్యానేగోమయవృత్తికాదిదృష్టాన్తోపస్యానాత్, ఇన్ద్రకాదిదాహేభస్తత్వత్వదర్శనేనపునీమాత్రస్యభన్యవితేజఃపాదానత్వాదోగేనరూపామేవభన్యదితేజఃపాదానర్వస్వాభ్యుపగతిత్వాత్, చ్చ. * అన్తరావిజ్ఞానేతిసూత్రమపి * ఆత్మనాకాశఇతిశ్రాతక్రమభజ్యపరిహారం * ఏతస్మాన్జ్ఞాయత్యత్వాదిమన్త్రస్యఉత్పత్తిక్రమే వివక్షారాహిత్యప్రతిపాదకంవ్యాఖ్యాతం. తదయుక్తం - * పురివ్యుత్పత్తీయత ఇత్యాకాశాదూర్ధ్వం : తన్నాత్రాది భూతాదౌలీయతై భూతాదిర్లహతిలీయతేమహాసవ్యత్రేలీయత ఇత్యాదిక్రమ్యైవసేధస్య క్రమభక్తస్యచమరీహరత్వాత్. భూతానామాత్మనశ్చాన్తరాశ్చిద్వ్యాఖ్యానమప్యయుక్తం - * విజ్ఞానమనీ ఇత్యన్తరాశావస్థితవస్తుద్విత్వానుసంపత్తిః. విజ్ఞానశబ్దాహివిజ్ఞాయతేఽనేనేతివ్యుత్పత్త్యా ఇన్ద్రియవర్గచరః - ప్రాణమన ఇన్ద్రియవర్గాణాం త్రయాణాం నిర్దేశపి ప్రాణమనావృత్త్య * విజ్ఞానమనీఇతివ్యవదేశఃకథముపపద్యతే. ప్రాణోపియథాకథంచినవయవకత్వాదిజ్ఞానశబ్దేనవివక్షితఇతిచెన్న - మనసిచావయవాధ్యసమ్మవతి మధ్యగతం మనోబహిష్కృత్యవ్యవహితయోః ప్రాణేన్ద్రియవర్గయోరేకశబ్దేనవివక్షితత్వే కారణాభావాత్. అతః * విజ్ఞానమనీఇతివ్యవదేశోభూతప్రాణయోరన్తరాశ్చిద్వ్యాఖ్యానస్య యుక్తతాంసూచయతి. * చరాచరవ్యసాక్రయస్థితిసూత్రమపిదేవదత్తోజాతోమృత ఇతి లోకికాసాంజన్మమరణవ్యవదేశా, చేతనస్యజాతకర్తాదిభానా, చ్చ జీవస్యజన్మప్రశయావాశబ్ద్యాన్త్రాస్త్రీయకర్మఫలభోగానుపపత్త్యా, * జీవాపేతంనావకిలేదం మ్రియతేనజీవా మ్రియత ఇతి శ్రుత్వా, చతోనవస్తతఃస్తః - శరీరప్రాదుర్భావతిరోభావయోర్లభ్యమరణశబ్దసద్భావాత్ ఫావరజజ్జమశరీరవిషయాజన్మమరణశబ్దాబీవాత్సన్యూపచరితో - జాతకర్తాదికంచదేహప్రాదుర్భావాద్యపేక్షమిత్యేవమగ్ధపరంవ్యాఖ్యాతం. తదయుక్తం. కిమిదమధికరణంజీవస్యస్వరూపేశ్వర్వత్త్వనివారకం - ఉతదేహూత్పత్త్యాదేరాత్మనినివారకం. నాన్యః- జీవస్యోత్పత్తిప్రశయనిషేధస్య * నాత్మా శ్రుతేత్వనన్తరాధికరణాధ్యతయఃపూర్వోత్తరయోరధికరణయోరన్యతరస్యపునరుత్పత్త్యనన్తాత్. అత్రదేహశ్రయాజన్మప్రశయాజీవేనిషిద్ధౌ - తత్రవియదాదివత్పరస్పాదాత్మనన్తస్యోత్పత్తిః * నాత్మా శ్రుతేత్వనిషిధ్యత ఇతిచెన్న - దేహత్వభేదానిధౌతయోస్త్రప్రతిషేధాభావాత్, తద్భేదనిధౌగృహీత్వత్త్వినాశయోద్భవదత్తభవశరీరజన్మమరణయోర్భేదగత్యన్తరాయాననవయా, దారమ్భానుపపత్తిః దేహగతోత్పత్త్యాదేరాత్మని ప్రతిషేధాయదేహత్వభేదఇహానిషేధయిషితఇతిచెన్న - అన్యత్పక్షే ప్రథమకాణ్డవివదేహత్వభేదస్యనిధత్వాత్, తస్యయావత్ఫలస్థాయిత్యన్తరాయిత్యత్వమాత్రస్యసమగ్ధీయత్వాత్, త్వత్పక్షే చ * ఏకఆత్మనశ్చరీరభావాదిత్యధికరణస్యదేహత్వభేదసాధకతయావ్యాఖ్యాతత్వాత్, చ్చపునరుత్తరవర్జనీయత్వాత్. సనుతత్రలోకాయతికనిరసనేతాత్పర్యం - ఇహచుశాస్త్రీయకర్మవైయధ్యానుపపత్త్యాదేహతిక్రత్వంనిషేధయిషితమితిచెన్న - వైషమ్యనైర్భృణ్యాధికరణవివలక్యతాభ్యాగమకృతమిప్రణాశప్రసక్తముఖేనజీవతగ్గర్వప్రవాహనాదిత్వసాధనేనదేహలోకనిర్దేశకృతకరత్వప్రసక్తాత్. కృతమిప్రణాశపరిహారోహిణాన్ప్రవైఖలపరిహరః. సనుతవాపి * నాత్మా శ్రుతేత్వధికరణవైఖల్యంస్యాత్ - తత ఏవజీవానాదిత్వనిధేతిచెన్న - ఏకత్వావధారణప్రతిష్ఠాదృష్టానాదిభిః ప్రాప్తాయాజీవాత్వత్వైతత్రపరిహృతత్వాత్, శ్రుతిమూలాయాఉత్పత్తిశక్తాయాస్త్రాపహృతత్వేనతదగ్ధమారమ్భణీయత్వాత్. కించ- జన్మమరణశబ్దయోద్దేహప్రాదుర్భావతిరోభావానువిధాయిత్యేపి దేహత్వభేదానిధౌభాక్రత్వానిధిః- ఘటవిషయయారుత్పత్తినివాశశబ్దయోరభాక్రత్వంహితత్రార్థభేదాభావాత్. దేహత్వభేదేనిధేవిరుద్ధస్వభావతయాఽన్యగతార్థద్వయవిషయైక్యవ్యవదేశస్యాగ్నిర్వాణవక ఇత్యాది వ్యవదేశస్యేవభాక్రత్వం నీన్యతిసపుంభక్తమగ్ధనీయత్వం. అత స్సుత్రవైయధ్యం. జాతకర్తాదిధిపరిహారపరత్వమప్యయుక్తం - శక్తాయాః పరిహారస్యవా కణ్ఠోక్త్యభావేతయో రుపేతత్వకల్పనాఽయోగాత్. కణ్ఠోక్తార్థోపయుక్తతయా తదభిప్రేతత్వకల్పన మితిచేత్ - కణ్ఠోక్తతయాభవ దభిమతార్థస్యసాధ్యత్వానుపపత్తేర్దర్శితత్వాత్తదపయోగితయాఽభిప్రేతత్వకల్పనానుపపత్తిః. — అన్యేతు * తేజాత ఇత్యాదిసూత్రజాతమేవంవ్యాచక్షతే- తేజఃఆత్మః- బ్రహ్మణవివోత్పద్యతే - నవాదాః - ఛాన్దోగ్యవాదాః తదత్వత్వశ్రవణాత్, * వాయోగ్నిరితి శ్రుతేర్బ్రహ్మధ్యానజన్యవాయునాఽగ్నిత్వత్వప్రవృత్త్యవదకతయోపపత్తే, రితి పూర్వపక్షంకృత్యావికస్య సమూఘతశబ్దస్య క్వచిత్ప్రతిపాదకస్య క్వచిదనువాదకత్వామోగాత్, పరమృతయా బ్రహ్మజతోష్వపపత్తే, శ్చవాదోరపితేజ ఉత్పద్యత ఇతినిర్ధానితం. క్వచిదవచసనిమిత్తశక్తాయాఆధ్యాధికరణేభవద్భిఃపరిహృతత్వాత్, తత్రాప్యవచసమాత్రస్యహేతుత్వానుపపత్తేర్నిర్దర్శితత్వాత్, చ్చ పూర్వపక్షేఞ్ఞానంసంఘటితే. శ్రుతేర్బ్రహ్మణాయానాజ్విలనోత్పత్త్యనువాదకత్వమధికశక్తాన్సదమితిచెన్న- * ఆకాశాద్వాయునితి శ్రుతేరపిముఖావచ్చిన్నాకాశాద్వాయాత్పత్తేరనువాదకత్వస్యశక్తాన్సదత్వాభావాత్. తత్రాపిశక్తాపరిహారావభిప్రేతాదిచెన్న- కారణభూతేవాయాకణ్ఠోక్తయోస్తయోఃకార్యభూతేతేజస్యభిప్రేతతాయావివాచితత్వాత్. క్వచిదవచసస్యహేతుత్వానుపపత్తేర్దర్శితత్వాదేవతదప్యసపేక్షితం. ఛాన్దోగ్యవాదోద్దేహఉత్పత్త్యకథనమేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానానుపయోగాదిత్యప్యయుక్తం - తేజసోఽపాముత్పత్తేరప్యకథనీయత్వప్రసక్తాత్. తేజోరూపస్యబ్రహ్మణవివకారణత్వాత్ ప్రతి

౧౮॥ సూ.

శ్లో॥ నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః॥

వియదాదేకత్వస్వపరస్వాద్యప్రమాణఉత్పత్తిరుక్తా - ఇదానీంజీవస్వాప్యత్వత్తిరస్తి - నేతిసంశయ్యతే. కింయుక్తం. అస్తితి. కుతః. ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపత్తేః, ప్రాప్నోమ్యైరేకత్వావధారణా, చ్యుతియదాదేరివజీవస్వాప్యత్వత్తివాదిన్యఃశ్రుతయచ్చసన్తి*యతః ప్రసూతాజగతః ప్రసూతితోయేనజీవాన్ విసగర్జభూమ్యాం *ప్రజాపతిః ప్రజాలస్యజత *సన్మూలాసోమ్యేమాస్సుర్వాః ప్రజాస్యదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాః *యతోవా ఇమానిభూతానిజాయంతృతి. ఏవంసచేతనస్యజగతఉత్పత్తివచనాత్ జీవస్వాప్యత్వత్తిః ప్రతీయతే. ———నచవాచ్యంబ్రహ్మణోనిత్యత్వాత్ *తత్త్వమస్యాదిభిశ్చజీవస్యబ్రహ్మత్వా, వగమా, జీవస్యని

సంహార్యం, సచేన్ద్రియకార్యత్వంభాదీనాం, *సర్వేన్ద్రియాచిచేతివశ్యాభిన్నక్రమః - సర్వేన్ద్రియాచిభాదీనిచమనః - అహాహ్లాదాత్ జాతానీత్యర్థః. *అస్తరేతి - నను ప్రాణశబ్దవాచ్యస్యమహతేభావ్యధానాంచా న్తరాశేన్ద్రియవర్గంమనఃపకరణమయతే - అస్యత్ర మనశ్చబుద్ధిశ్చ - అతోవిరోధః. నచమనశ్చబుద్ధివాచ్యైరహాహ్లాదపివబుద్ధిశ్చబాధితేయః - *బుద్ధింతుసారధింపిద్ధిమనః ప్రగ్రహమేవచ *విజ్ఞానసారధిర్బుద్ధిమనః ప్రగ్రహవానితక్రమేతద్వ్యవధేశలిక్లాత్. తత్త్వావ్యక్తమహద్విజ్ఞానాహాహ్లాదసన్మాత్రాచీత్యచిత్తత్వేషేవసవప్రకృతయఃస్ఫురితచేత్. న- అవిశేషాత్ - బుద్ధిమహతోరవిశేషాత్ - బుద్ధిరేవమనఃకా - జ్ఞానక్రియాశ్చైభేదేన ద్విధావ్యవధేశః. పరత్వంబనకారణత్వేన - ఆకారాస్తరేణ పరత్వస్యాపిసాధారణత్వాత్పరశబ్దస్య. బుద్ధిమనసోరవిశేషవా - భూతాదిత్వేన్ద్రియాదిత్వేనచావస్థితాహాహ్లాదవిషయవ్యసమ్మవా న్ననోబుద్ధిశబ్దణాః. యద్వా - ఇన్ద్రియమేవమనః. విజ్ఞానం - అహాహ్లాదః. స్థానప్రమాణాత్. మహాకా - మహానేవ. యద్వా - మహానాత్మైతి ప్రాణకరీరోహిణ్యగర్భఉచ్యతే - *ప్రజాపతిస్సంపత్సరోమహానితి ప్రసిద్ధః. అతస్తత్త్వసర్వక్రమఉపపన్నృతి. తదిదమనుపపన్నం - *ఇన్ద్రియేభ్యఃపరాత్పరాదివాక్యస్యకారణక్రమపరత్వే *ఆదుమహానిమ్యేకేమమిత్యధికరణిరోధాత్. నచప్రత్యక్షభవాదః - అస్యత్రాపివైభవాదఃకింస్యాదితపర్యుదాగానతివ్యతైకారణవాక్యేమసర్వేమమాత్రకారనిష్కర్మైరేనాశ్వాసప్రసజ్ఞాత్, *బుద్ధేరాత్మామహాస్వరతిత్యత్రోచిత్యభజ్జప్రసజ్ఞాత్, తద్రహితనిర్వాహేగమ్యవతితదయాగా, చ్యు. అర్థవిరోధాత్ ప్రకరణవాదోయోక్తఇతిచెన్న - సౌచిత్యభజ్జేనమహాచ్యుత్త్యత్వదుక్తార్థపరత్వాదర్థవిరోధాదౌచిత్యభజ్జేనత్వదుక్తార్థపరత్వమితిచక్రకప్రసజ్ఞాత్. మనశ్చబుద్ధిస్వరసనిర్వాహేసమ్మవత్ప్రమాణైరపరత్వంచాయుక్తం. మనఃఇన్ద్రియత్వమాత్మిత్యవిజ్ఞానశబ్దస్యాహాహ్లాదపరత్వమతపివనోపపద్యతే - విజ్ఞానశబ్దస్యాహాహ్లాదేస్వరస్యాహాహ్లాత్, తత్త్వాసర్వస్యబుద్ధిశబ్దస్యాపితత్త్వాద్ధత్వేషేషత్వా, దక్షిణార్థత్వేస్థానప్రమాణవిరోధా, చ్యు. కించ - విజ్ఞానశబ్దస్యవామనఃశబ్దస్యవాహాహ్లాదపరత్వే *విజ్ఞానసారధిర్బుద్ధిః *బుద్ధింతుసారధింపిద్ధిమనః ప్రగ్రహమేవచేతివాక్యవిరోధశ్చ - సహాయత్వేనరూపితేన్ద్రియసంయమనస్యాహాహ్లాదోహేతుః. మహాచ్యుత్త్యహిణ్యగర్భపరత్వమప్యయుక్తం - హిణ్యగర్భస్యబుద్ధిసంజ్ఞమహాత్వత్త్వపాదానత్వాభావాత్. అవ్యక్తమేవహితమపాదానం. కారణతయాపరత్వస్యావివక్షితత్వే ప్రకరణస్వరస్యభజ్జ. ఏతద్యుక్తంభవతి - ప్రాచీనాధికరణిన్ద్రియవిరోధా, న్ననోప్రాణశబ్దయోగముఖ్యత్వా, చ్యుక్రకాపత్తి, న్ననోబుద్ధివిజ్ఞానశబ్దావామనస్వరస్యాత్. బుద్ధివిజ్ఞానశబ్దయోగభేదేస్థానవిరోధా, దహాహ్లాదస్యేన్ద్రియవిషయోపాయత్వానుపపత్తి, శ్చతయోర్వాక్యయోః కార్యకారణక్రమపరత్వా యోగాత్మనబాలాపనిషత్ప్రతిపగ్నాచ్చ్యయక్రమస్యవిరోధాభావేనసంశయానుభానాచ్యస్య సూత్రద్వయస్యాన్వయైరుక్తప్రకారేణాధికరణా న్తరత్వమయ్యుక్తం. * చరాచరైతి - * సచాయంపురుషజాయమానశ్వరీరమభిసమ్మద్యమానఇతి, * సఉత్త్రామక మ్రియమాణఇతి, దేహసందాగదియోగాతిరేకేణాత్మనోజన్మమరణశ్రవణాదుత్పత్తివినాశాన్తఇతిపూర్వపక్షంకృత్వా * నజీవా మ్రియతఇత్యాదిశ్చుతేః, *అభిసమ్మద్యమానఇత్యస్య జన్మవిమరణరూపత్వ సమ్మవాత్, జన్మమరణయోగశ్వరీరగతయోరాత్మన్యూపచరితత్వా, చ్యునోత్పత్తివినిశాదినిష్ఠాన్తితం. తదయ్యుక్తం - పూర్వమనాదిత్వస్యోక్తత్వాత్, నిత్యత్వశ్రుత్యాదినాజన్మవిరహస్యానన్తరమేవవత్సమాణత్వా, త్విద్ధేదేహత్వభేదతద్ధర్మవ్యవధేశస్యాత్మనిమాణవకైర్నిభావస్యేహాపచరితత్వసిద్ధే, శ్చ.

తేజోధికరణంసమాద్రమ్.

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చతాభ్యః॥ శ్లో॥ అవాస్తరసజ్జతిమాహ (వియదాదేరితి) (ఉత్పత్తిరస్తినేతితి) వియదాదివదుత్పత్తిరస్తి - నా స్తిసంశయ్యతఇత్యర్థః. కింజీవఉత్పద్యతే - నేతి. *తోయేనజీవానిత్యాదిశ్రుతిఃకిముత్పత్తింప్రతిపాదయతి - ఉతభోక్తృత్వానుగుణజ్ఞానసంక్రాంతిచాకాశమితి. *సజాయతే మ్రియతఇత్యాదికంజీవాత్పత్తివచనస్యజ్ఞానసంక్రాంతిచాకాశపరతామవగమయతి - నేతి. కిమత్రనిత్యత్వవచనమాకాశామృతత్వవచనవత్ గౌణం - ఉతముఖ్యమితి. ముఖ్యత్వానర్జీకారైకృతాభ్యాగమాదికం ప్రసజ్యతే - నేతి. యదానప్రసజ్యతే - తదానిత్యత్వవచనస్యగౌణతయా *సజాయతఇత్యాదేశ్వజీవాత్పత్తిత్వేనానవికాశరూపతానవగమకత్వాత్ *తోయేనజీవానిత్యాదిశ్రుతేశ్వజీవాత్పత్తిప్రతిపాదకత్వాజీవఉత్పద్యతఇతిభవతి. యదాతులకృతాభ్యాగమాది ప్రసజ్యతే - తదానిత్యత్వవచనస్యముఖ్యత్వాత్ * సజాయతఇత్యాదిశ్రుతేశ్వజీవాత్పత్తిత్వేనానసంక్రాంతిచాకాశరూపత్వావగమకత్వాత్ *తోయేనజీవానిత్యాదిశ్రుతిరపితాద్యగుత్పత్తిపరేతిజీవాదియదాదివద్నోత్పత్త్యత్యతిసిద్ధమితి. శ్రుత్యర్థాపత్తిమాహ (ఏకవిజ్ఞానేతినేతి) శ్రుతిమాహ (వియదాదేరితి)

త్యత్వమితి. *వితదాత్మ్యమిదంసర్వం *సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మత్యేవమాదిభిర్వియదాదేరపిబ్రహ్మత్వావగమా
డేస్యాపినిత్యత్వప్రసక్తేః. — అతోజీవోపివియదాదివచుత్పద్యత ఇతి.

ఏవంసాప్తైభిధీయతే (నాత్మాశ్రుతేరితి) నాత్మేత్పద్యతే. కుతః. శ్రుతేః. *సజాయతేమ్రయతేవావి
పశ్యేత్ *జ్ఞాజ్ఞాద్వావజావిత్యాదిభిర్జీవసోత్పత్తిప్రతిషేధోహిశ్రుయతే. ఆత్మనోనిత్యత్వంచతాభ్యః-శ్రుతి
భ్యవవావగమ్యతే*నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామేకోబహునానాయోవిదధాతికామా*అజీనిత్యశ్చ
శ్చతోయంపురాణోనహస్యతేహస్యమానేశరీరత్యాదిభ్యః. అతశ్చనాత్మేత్పద్యతే. కథంతస్యేకవిజ్ఞానేనసర్వ
విజ్ఞానప్రతిజ్ఞోపపద్యతే. ఇత్థముపపద్యతే-జీవస్యాపికార్యత్వా, త్కార్యకారణయోరనన్యత్వా, చ్చ. ఏవంతస్మి
వియదాదివచుత్పత్తిమత్త్వమక్లేకృతంసాన్యత్. నేతుచ్యతే-కార్యత్వంహినామైకస్యద్రవ్యస్యావస్థాన్తరాప
త్తిః-తజ్జీవస్యావ్యవస్థే. ఇయాంస్తువిశేషః-వియదాదేరచేతనస్యయాదృశోన్యథాభావోనతాదృశోజీవ
స్య-జ్ఞానసజ్జోచవికాసలక్షణోజీవస్యాన్యథాభావః-వియదాదేస్తుస్వరూపాన్యథాభావలక్షణః. సేయం
స్వరూపాన్యథాభావలక్షణోత్పత్తిరీవేప్రతిషేధ్యతే. ఏతదుక్తంభవతి-భోగ్యభోక్తృనియన్తవా*వివిక్తస్వ
భావా*ప్రతిసాద్యభోగ్యగతముత్పత్త్యాదికంభోక్తృప్రతిషేధ్యతస్య నిత్యతాంచప్రతిపాద్యభోగ్యగతముత్ప
త్త్యాదికం, భోక్తృగతంచాపురుషార్థాశ్రయత్వం. నియన్తరిప్రతిషేధ్యతస్యనిత్యత్వంనిరవద్యత్వంసర్వదాస
ర్వజ్ఞత్వంసత్యసజ్జల్యత్వంకరణాధిపాధిపత్వంవిశ్వస్యపతిత్వం చప్రతిపాద్యసర్వావస్థయోశ్చిదచితోస్తం
ప్రతిశరీరత్వం, తస్యచాత్మత్వం, ప్రతిపాదితం-అతస్సర్వదాచిదచిద్వస్తుశరీరతయాతత్ప్రకారంబ్రహ్మ. త
త్కదాచిత్వస్యాద్విభక్తవ్యవదేశో నష్టాతినూత్నదశాపన్నచిదచిద్వస్తుశరీరంతిష్ఠతి - తత్కారణావస్థంబ్ర
హ్మ. కదాచిచ్ఛవిభక్తనామరూపస్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరం - తచ్చకార్యావస్థం. తత్రకారణావస్థస్యకార్యావ
స్థాపత్రావచిదంశస్యకారణావస్థాయాంశబ్దాదివిహీనస్యభోగ్యత్వాయశబ్దాదిమత్తయాస్వరూపాన్యథాభావ
రూపవికారోభవతి - చిదంశస్యచకర్తృఫలవిశేషభోక్తృత్వాయతదనురూపజ్ఞానవికాసరూపవికారోభవతి - ఉ
భయప్రకారవిశిష్టేనియన్త్రంశేతదవస్థతదుభయవిశిష్టతారూపవికారోభవతి. కారణావస్థాయాలవస్థాన్తరా
పత్తిరూపావికారఃప్రకారద్వయేప్రకారిణిచసమానః. అతపవైకస్యావస్థాన్తరాపత్తిరూపవికారాపేక్షయా
*యేనాశ్రుతంశ్రుతమిత్యేకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంప్రతిజ్ఞాయమృదాదిదృష్టానో *యథాసోవ్యైకేనేత్యాదినా
నిదర్శితః. ఉద్యశజ్ఞానసజ్జోచవికాసకరతత్త్వేహసమృద్ధవియోగాభిప్రాయఃజీవసోత్పత్తి మరణవాది
న్యః *ప్రజాపతిఃప్రజాలస్మజతేత్యాద్యాఃశ్రుతయః- అచిదంశవత్స్వరూపాన్యథాత్వాభావాభిప్రాయాఉ
త్పత్తిప్రతిషేధవాదిన్యోనిత్యత్వవాదిన్యశ్చ *సజాయతేమ్రయతేత్యాద్యాః *నిత్యోనిత్యానామిత్యాద్యాశ్చ
శ్రుతయః-స్వరూపాన్యథాత్వజ్ఞానసజ్జోచవికాసరూపాభయవిధానిష్ఠవికారాభావాభిప్రాయః *సవా

రాధా నమాహ (ఏవంసాప్తైభి) శ్రుతిమాహ (సజాయతేతి) శ్రుత్యధాన విమాహ (ఆత్మనోనిత్యత్వంచేతి)తాభ్యః-శ్రుతిభ్యోవగమ్య
మానోనిత్యత్వాచేతిసాతాత్మ్య. చోదయతి (కథమితి) పరిహరతి (ఇత్థమితి) పునశ్చోదయతి (ఏవంబర్హితి) పరిహరతి (నేతుచ్యత ఇతి) జీవస్య
కార్యత్వం, వియదాదివచుత్పత్త్యనజీకారశ్చవ్యాహతామితశ్చజ్ఞాయాంచిదచితోరనుయాయకార్యలక్షణమాహ (కార్యత్వంహితి)తర్హికావిశేష
త్యత్రాహ (ఇయాంస్త్వితి) వియదాదేస్వరూపాన్యథాభావలక్షణః-జీవస్యజ్ఞానసజ్జోచవికాసలక్షణఇతిభాగేకిం ప్రమాణం-జీవస్యాపిస్వరూపా
న్యథాభావలక్షణంకార్యత్వంకేన్విసాన్యత్-బ్రహ్మణాపికార్యత్వాభ్యవగమాత్ స్వరూపాన్యథాభావాభ్యవగమేనిర్వికారత్వహనిః-ధర్మాన్యథాభావా
భ్యవగమేనసజ్జోచస్యకర్తృనిమిత్తత్వాత్కర్తృవశ్యత్వప్రసక్తత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) భోగ్యగతముత్పత్త్యాదికంభోక్తృప్రతిషేధ్యతే-న
తుస్యాసాధారణమిత్వం. కరణాధిపాధిపత్త్యై శ్రుతయఃసాన్యత్వాః. ఘటక శ్రుత్యధమాహ (సర్వావస్థయోరితి) ఆకృత్యధికరణన్యాయంస్మర
యతి (అతస్సర్వదేతి) సర్వదాచిదచిద్వస్తుశరీరంచేత్ - కార్యకారణభావభేదఃకథమిత్వత్రాహ (తత్కదాచితి) నామరూపవిభాగానర్హసూ
త్నదశాపత్తిరూపంకారణత్వం, తదవస్థూలదశాపత్తిరూపంకార్యత్వం, చతుర్థంచేత్ - కథమశ్రవక్ష్యమాణ విధినిషేధవిషయ భూతమవాన్తర
వైషమ్యముచ్యత ఇత్యత్రాహ (తత్రేతి) అచితఃస్వరూపాన్యథాభావరూప పరిణామిత్వేహేతుమాహ (భోగ్యత్వాయేతి) చితోజ్ఞానసజ్జోచ
వికాసరూపకార్యత్వేహేతుమాహ (భోక్తృత్వాయేతి) పరమాత్మనస్తత్త్వవస్థచిదచిన్నియమనరూపవికారాస్పదత్వమాహ (ఉభయేత్యాదినా)
కార్యత్వం బహుళకథమిత్వత్రాహ (కారణావస్థాయాఇతి) విశిష్టంకారణంచేత్ - మృత్విణ్ణదృష్టాన్తఃకథంఘటత ఇత్యత్రాహ (అతపివేతి)
యథామృత్విణ్ణదృష్టాన్తేవాగ్నివత్వాదితేనత్యాదికంనాపేక్షితం - తథాచిదచిద్విశిష్టత్వం, స్వరూపాన్యథాభావలక్షణవికారాభావం, చబ్రహ్మణిసాధ
తేమృత్విణ్ణలోహమణ్యాదిదృష్టాన్తః- అపిత్వనేకవిశేషణవిశిష్టేకద్రవ్యావస్థాన్తరయోగమాత్రేనదృష్టాన్తః-రూపాదిమత్త్వాన్మృత్విణ్ణాదేరిత్యర్థః. ఉ
త్పత్త్యనుత్పత్త్యాదిచరాణాంశ్రుతీనాంవిషయవిభాగమాహ (ఉద్యశేతి) (అనిష్ఠవికారాభావాభిప్రాయాఇతి) అనిష్ఠశబ్దేన *సోకామయతదచు

ఏవమహానజలత్వాఽజరోఽమరోఽమృతోబ్రహ్మః *నిత్యోనిత్యానామిత్యాద్యాః పరవిషయాః శ్రుతయాః పవంస
ర్వదాచిదవిద్యస్తువిశిష్టస్య బ్రహ్మణః ప్రాకృత్యే రేకత్వావధారణంచ నామరూపవిభాగాభావాదుపపద్యతే-
*తద్దేదంతర్వ్యవ్యాకృతమాసిత్యన్తాః సరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతిహినామరూపవిభాగాభావాభావాభ్యాంనా
నాత్వైకత్వేనవక్ష్యతి. — యేత్వవిద్యోపాధికంజీవత్వంవద్య, యేచపారమార్థికోపాధికృతం, యేచసన్నాత్ర
స్వరూపంబ్రహ్మస్వయమేవభోక్తృభోగ్యనియంత్రరూపేణప్రిధావస్థితంవద్య, - సర్వేష్యేతేతివిద్యాశక్తై
రుపాధిశక్తైర్భోక్తృభోగ్యనియంత్రశక్తీనాంచప్రళయకాలేవస్థానేపితదానిమేకత్వావధారణంనామరూప
విభాగాభావాదేవోపపద్యతే, *నైషవ్యనైర్మృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్ *నకర్తావిభాగాదితీచేన్నానాదిత్వా
దుపపద్యతేచాప్యపలభ్యతేచేతిసూత్రాభ్యాం జీవభేదస్యతతరర్థప్రవాహస్యచానాదిత్వాభ్యుపగమా, చ్యు-
త్యయాన్నిశేషః - ఏకస్యానాద్యవిద్యయాబ్రహ్మస్వయమేవముహ్యతి. అన్యస్యపారమార్థికానాద్యుపాధినా
బ్రహ్మస్వరూపమేవబధ్యతే - ఉపాధిబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవత్త్వవైరాభావాత్. అపరస్యబ్రహ్మైవవిచిత్రాకారే
ణపరిణమతే, కర్తృసలానిచానిష్టానిభుజ్జే, నియంత్రంశస్యభోక్తృత్వాభావేపిసర్వజ్ఞత్వాత్త్వస్సాదృశిన్నంభో
క్తారమనుసందధాతీతిస్వయమేవభుజ్జే. అస్మాకన్తస్థూలసూక్ష్మైవస్థాచిదవిద్యస్తుశరీరంబ్రహ్మకార్యకారణోభ
యావస్థావస్థితమపిసర్వదానిరస్తనిఖిలదోషగర్భంసత్యసజ్జలత్వా ద్యపరిమితోదారగుణసాగరమవతిష్ఠతే-
సృకారభూతచిదవిద్యస్తుగతాః అపురుషాగ్ధాః స్వరూపాన్యథాభావాశ్చేతిసర్వంసమజ్ఞానమ్.
ఆత్మాధికరణంసమాప్తమ్.

స్వామిత్యాద్యుక్తేషువికారావ్యావృత్తాః. సర్వదాచిదవిద్యిష్టంబ్రహ్మచేత్ - ఏకత్వావధారణంకథమిత్యత్రాహ (ఏవమితి) శ్రుత్యానామరూపవి
భాగతదవాభ్యాంనానాత్వైకత్వవచనాదిత్యర్థః. — (యైతి) సూక్ష్మోక్తత్వాత్, పరైరపితచక్రభృచగమా, దితిహేతువ్యయముక్తంభవతి త
ద్విపరేషంపక్షవివక్షీకార్యభిత్తత్రాహ (ఇయానితి) నియంత్రంశస్యభోక్తృత్వమిత్యత్రాహ (నియంత్రంశస్యేతి)
సర్వేషివరేతు *అశ్రుతేతిపదంభిన్నై. తదయముక్తం- *యథానుదీప్తై *తోయేనజీవానిత్యాదిశ్రుతిమూలపురస్వత్యేప్రాప్తేనతి. అ
శ్రుతేతిహేతోరసిద్ధత్వాత్, క్వచిదశ్రవణస్యపూర్వపక్షహేతుతాయాభ్యుదయవత్త్వాచ్చ, శ్రుతేతిపదస్యోక్తృత్రానుషద్గదర్శనా, చ్యు. *ఉక్త్యా
ద్వికత్వాగతీనామిత్యత్ర *శ్రుతేతిహేతుమష్యతే. శ్రవణాదిత్యధ్యాహరణయోజనశీలైశ్చ- అనుషద్గదర్శనవేద్యాహారానుషవత్తై. కించ - బ్ర
హ్మణవివాదికృతస్యజీవాత్సనాఽచక్షితత్వాత్, బ్రహ్మణశ్చానుత్పత్తికత్వాత్, తదసస్యజీవస్యచానుత్పత్తిరితిచానుషవత్సం- *సర్వంభిన్నదంబ్ర
హ్మ *బ్రహ్మైవేదంసర్వం * పురుషవివేదంసర్వమితి * తదేవశక్రమమృతం తచ్చృహ్యతదావస్థ ప్రజాపతేతి * జ్యోతీంపివిజ్ఞుర్భువనానివిజ్ఞురి
త్యాదిభిః పృథివ్యదాదీనామపి బ్రహ్మసస్యత్వేనహేతోర్వ్యభిచారాత్. సస్యచిత్సామానాధికరణ్యం బాధాధమితిచేత్ - జీవసామానాధికరణ్యమపి త
థాకింసస్యాత్. తథాసతిజీవస్వరూపనివృత్త్యానాద్రస్య ప్రయోజనపర్యవసానంసంసాదిత్యేన్న - సామానాధికరణ్యస్యవస్తుమాత్రోపలక్షణత్వేష్య
హమగ్ధ నివృత్త్యాతస్యా పురుషార్థవిశ్రాంతిర్భువనిహరా. అతః పృథివ్యాదివ్యావర్తకం బ్రహ్మసస్యత్వం జీవస్యాసిద్ధం. బ్రహ్మైవాదికృతం జీవా
ల్లనాఽవతిష్ఠతే- చిక్రతంబ్రహ్మపృథివ్యాద్యాత్సనాఽవతిష్ఠతేఇతిచేన్న-జీవస్యజ్ఞాతృత్వాత్, తచ్చజ్ఞాతృత్వంవిక్రియాత్కమితిభవదభ్యుపగమా చ్య
చిక్రతత్వాచిక్రతత్వరూపవైషమ్యాభావాత్. సవికారాఽపరమార్థభిన్నే- పృథివ్యాదివికారోష్వపరమార్థభిన్నపృథివ్యాదేదప్యనుత్పత్తిశీవాత్తత్తిర్వా
స్యాత్. సనుపృథివ్యాదిభర్తృణవివభాధ్యాః-జీవత్వమాత్రమిహబాధ్యం-అతస్సరూపనిత్యత్వమితిచేన్న-పృథివ్యస్తీత్యాదితత్త్వపృథివ్యాదిసమానాధిక
రణత్వాత్సన్నాత్రస్య-పృథివీత్వాదిభర్తృమాత్రవైస్వాపారమాధ్యాన్నపృథివీస్వరూపదాధితవత్తుంశక్యత్వాత్. అహమస్మిఘటోఽస్తీతిజీవస్యఘటా
దేశ్యసదవ్యతిరేకోహ్యవిశేషేణప్రతీయతే. కించ- సతావత్పరిశుద్ధంజీవసంజ్ఞం-అగభ్యుపగమాత్. తత్రకిమన్తంకరణవిభిన్నంచైతన్యంజీవః-ఉతతమప
లక్షితం. ప్రథమేన్తంకరణస్యప్రప్తిసంహారవిషయత్వేనతద్విశేషరూపస్యాప్యాదిమత్తయాజీవస్యోత్పత్తిప్రతిషేధోఽనుచనన్యః. ద్వితీయశాఖాగ్ర
సారసాభ్యాంసహవస్థితేదారయోవివక్ష్యతిప్రసక్తాభావాత్, బ్రహ్మణోనిత్యత్వస్యాన్యత్రసిద్ధత్వా, చ్యాధికరణాత్థానంసస్యాత్. శ్రుతివైచిధ్యప
రిహారార్థమారమ్భభిన్నే- కథంపరిహారః. ఉపాధ్యుత్పత్తిప్రళయావాత్తన్యపవర్యతేఇతిచేత్. ఉపాధిశబ్దాయదిదేహపరః-తదాదేహూత్పత్తిప్ర
ళయయోరాత్తన్యపవర్యత్వం *చరాచరవృత్తాశ్రయభిత్తత్రోక్తమితికృతకరత్వంసస్యాత్. అన్తఃకరణపరశ్చేత్ - అన్తఃకరణస్యాద్యుద్భవత్వాత్,
కర్తృత్వభోక్తృత్వయోరన్తఃకరణభర్తృత్వాభ్యుపగమా, దన్తఃకరణప్రళయేబ్రహ్మణానుపమాతత్వా, తత్రప్రవాససాసమృద్ధాయోగాత్, పునరకృతా
భ్యాగమాదిప్రసక్తోదుర్వారః. అనుపమాతస్వరూపేసర్వవాసనాసమృద్ధేభోగసజ్జలత్వస్యాత్. కర్తృభోక్తృత్వస్యాదిమత్త్వంసర్వథాదుష్పరిహారంచ
స్యాత్-అనుపమాతస్వరూపేకర్తృత్వభోక్తృత్వాభావా, దుపాధ్యుపమాతస్వరూపస్యాదిమత్త్వా, చ్యు. — ఔపాధికభేదాభేదవాదేష్యన్తఃకరణోపమాత

౧౯॥ సూ.

శ్లో॥ జ్ఞాతవమ్॥ శ్లో॥

వియదాదివజ్జీవోనోత్పద్యతేత్యుక్తం - తత్ప్రసక్తేనజీవస్వరూపనిరూప్యతే. కిం సుగతకపిలాభిమతపి
 న్నాత్రమేవాత్మనఃస్వరూపం - ఉతకణభుగభిమతపామాణకల్పస్వరూపమచిత్త్వభావమేవాగన్తుకచైతన్యగుణ
 కం - అథజ్ఞాతృత్వమేవాస్యస్వరూపమితి. కింయత్తం. చిన్మాత్రమితి. కుతః. తథాశ్రుతేః. అన్తర్యామిబ్రా
 హ్మణేహి *యతస్త్వనిత్యనిత్యమాధ్యక్షియవర్యాయస్యస్థానే *యోవిజ్ఞానేతిత్యనిత్యకాన్వాఅధీయతే, తథా
 *విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతేకర్మాణితనుతేపితేకర్తురాత్మనోవిజ్ఞానమేవస్వరూపంబ్రూయతే. పృథిమచ *జ్ఞా
 నస్వరూపమత్యన్తనిర్మలంపరమాధ్యత్యదిష్వాత్మనోజ్ఞానస్వరూపత్వంప్రతీయతే. — అపరస్తుజీవాత్మ
 నోజ్ఞానత్వేజ్ఞాతృత్వచస్వాభావికేభ్యుపగమ్యమానేతస్యసర్వగతస్యసర్వదాసర్వప్రేషలభిప్రసక్తాత్, క

బ్రహ్మణవివక్తృతయాభోత్పతయాజీవరూపేణాధిరత్వా, దుశహితాకారస్యాదిమత్వా, చ్చకర్తురోస్తురాదిమత్వమవర్జనీయం. ఉపాధీనాంగత్వ
 కతయాచేత్యుదాహరణమితి. ప్రతిస్థానానియమకర్తృసక్తరాదయశ్చ స్యుః — అన్యేషాంపక్షేపి * అన్యతేతి పదకల్పనంపూర్వపద్యుద
 యం. సద్ధానికారేణజీవస్వస్థిప్రశయామూనాభావపరమక్రుతిపదంవ్యాఖ్యాతం. తచ్ఛాపయత్తం - *యస్మిన్నిదంసంపదితైత్యుపక్రమ్య *స
 ర్వేషిషేషజ్ఞాతృత్యుపాధ్యక్షం * యతః ప్రసూతాజగతః ప్రసూతీతోయేనజీవాన్విసర్వభూమ్యామితి శ్రుతేః. ఉత్పత్తిప్రశయసిద్ధిప్రతీనాం
 విషయభాగకృత్యుపపన్నః - హిమకరకన్యైస్థవాదీనాంజలత్వప్రత్యనిజ్ఞానాయోగ్యావస్థావరాచ త్రి - తరజ్జబుచ్చదాదీనాంజలత్వప్రత్యనిజ్ఞానయోగ్య
 త్వేషిసంస్థానావరాచ త్రి - విభక్తజలస్థవిభాగవ - సతుభూయిష్టవికారః. తత్తకరకాదిస్థానీయామహదాయః - బ్రహ్మధర్మవిజ్ఞానాద్యనను
 వృత్తిః తరజ్జస్థానీయాః జీవాః - జ్ఞానానన్దాదీనామూర్వానువృత్తిః. విభక్తజలస్థానీయాః శ్వరచూహః - జ్ఞానాద్యనువృత్తిఃపూర్వత్వాత్. ప్రశయేపి
 పృథివాదీనాంసవిభాగశక్తిస్థితి - కింతుచరిణామశక్తిరేవ - జీవానాంతువిభాగశక్తిరవత్యతే. ఉద్యతవిశేషేణజీవస్వనిత్యత్వాదినాశిత్వాజర్వవాదా
 ఇతిమన్యత్తం. తత్తబ్రూమః - కింవిభాగశబ్దేననామరూపవిభాగం వివక్షిత్వానామరూపవిభాగాభిమానార్హతావిభాగశక్తిరీత్యుచ్యతే - ఉతజీవానాం
 స్వరూపభేదప్రమాణేన పశ్యాద్భేదప్రాప్త్యర్హతావివక్షితా. ఆద్యుపక్షస్సాధ్యుపక్తమః. ద్వితీయే కటకమకుటాదీనామివజీవానామాదిమత్వంసాగ్రాత్.
 కటకమకుటాదీనాం ప్రథమసేవిభాగశక్తిర్వాసి - జీవానాంతుసాప్రశయేన స్థితిచెన్న - కటకాదీనామపి విభాగశక్తిమత్వేనానైషమన్యత్. అతవ
 హిహేమపిజ్ఞాత్మస్వభాగః కటకాదీనాంభవతి. సనుపూర్వంకటకోపయక్తాంశఃపశ్యాదపికటకవివక్షియజ్యతే - సతుమకుటఇతి నియమానర్హత్వా
 ద్విభాగశక్త్యభావః - జీవానాంతు ప్రతినియతకర్తృభోగానుగుణనియమవత్త్వాద్విభాగశక్తిరవత్యతే. ఇతిచేత్. సమస్తభేదశూన్యానాం పునర్భదావత్రాస
 పివాంయంపుణ్యకృన్మాన్య ఇతినియమానుపపత్తేస్వేతర సమస్తవ్యావరకాకారాననుగతేదేవదత్తైర్జడతత్ప్రత్యనిజ్ఞానవత్ సపివాంయమితి ప్ర
 త్యయస్య భాగ్విరాచతాసాగ్రాత్. కర్తృశక్తయవినభేదఇతిచెన్న - సర్వాసాంకర్తృశక్తీనాంసన్మాప్రవృత్తీనైస్వేయంకర్తృశక్తిర్వాస్యస్థేనినియమా
 నుపపత్తే. అతః స్వాభావికస్వరూపభేదేస్థితిపివా విభాగావత్త్వస్థితియా - అన్యథాఅకృతాభ్యాగమాదిప్రసక్తాత్. అతో విభాగశక్తిరవత్యతే - స
 స్వరూపభేద ఇత్యనుపపన్నం. అత స్వరూపభేదేనైవత్యుత్పత్త్యనుత్పత్తి శ్రుత్యోర్విషయవ్యవస్థాకార్యా.

ఆత్మాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ జ్ఞాతవమ్॥ శ్లో॥ అహంనరసజ్జతిమాహ (వియదాదివదితి) జీవస్వరూపస్వనిరూపణీయత్వమన్వేన - తథాపికార్య
 తా ప్రకారనిరూపణత్వాభావాన్నపాదేనసాధ్యత్వజ్ఞః - అతోవత్సమానాధికరణవత్ప్రయస్య ప్రసక్తాత్సజ్జతిత్వర్థః. తత్రాస్వాధికరణస్యముఖా
 నరేణసజ్జతిరప్యసి - జీవస్వభర్తాస్యభావావలక్షణావికారోససమ్భవతి - స్వరూపాతిరేకేణజ్ఞానాఖ్యధర్మాభావాత్. జ్ఞానమేవహిస్వరూపమిత్యుక్తా
 డేవేణాన్తానాత్. నేయంసజ్జతిరధిగ్ధేత్యభిప్రేత్యనకణ్ఠాక్తా (కిమిత్వాది) కింజీవశ్చైతన్యమాత్రవపుః - ఉతజడస్వరూపవివాగన్తుకచైతన్యః - ఉ
 తస్యతోజ్ఞాతేతి. కింజ్ఞానమాత్రమపుష్పేజ్ఞానస్వరూపత్వతద్ధర్మకత్వపరసర్వక్రుతిసామన్యస్యం-ఉతాగన్తుకచైతన్యజడస్వరూపత్వే - ఉతస్యతోజ్ఞా
 తృత్వైకరూపత్వ ఇతి. జ్ఞాతృత్వస్వస్వరూపత్వేసర్వత్రోపలభిః ప్రసజ్యతే-నేతి. తదధంకింజీవఃసర్వగతః - ఉతామితి. అమత్వేవి ప్రకృష్టార్థగ్రహ
 ణాగ్రహణేసమ్భవతః-నేతి. ఏకజాతీయద్రవ్యయోగ్నియతధర్మభక్తిభావఉపపద్యతే - నేతి. యదానోపపద్యతే - తదావిప్రకృష్టార్థగ్రహణాగ్రహ
 ణాసమ్భవేన సర్వగతత్వాత్సర్వత్రోపలభిః ప్రసక్తేన జ్ఞాతృత్వస్వస్వరూపత్వేసర్వక్రుతిసామన్యస్యాభావాత్ పక్షేనరయోరగతరత్వీకార్యంసాగ్రాత్.
 యదాధర్మభక్తిభావఉపపద్యతే - తదావిప్రకృష్టార్థగ్రహణాగ్రహణసమ్భవేనామత్వేనీధేసర్వత్రోపలభ్యాప్రసక్తాత్ సర్వక్రుతిసామన్యస్వేనజ్ఞాతృ
 త్వస్వరూపత్యైతినిత్యతి. (చిన్మాత్రమితి) మాత్రచాజ్ఞాతృత్వాదివ్యాప్తత్తిః. చిన్మాత్రమితిభావప్రధాననిర్దేశః. జ్ఞానత్వమిత్వర్థః. (జ్ఞాతృత్వమేవా
 స్వస్వరూపమితి) జ్ఞాతృత్వం - స్వస్వపరస్వచావభాసప్రతిసమ్భుత్వం. భాసమానంసప్తయన్మేభాతి - సహిజ్ఞాతా - తథాత్వంజ్ఞాతృత్వం. అహంస్వమి
 త్యర్థః. స్వరూపం - స్వాభావికాకారః. * జ్ఞానంయథాసత్వమిత్యాదిచపూర్వపక్షే ననుసన్ధేయం. — అపరస్తు - కణాదమతానుసారీత్యర్థః.

రణానాంచవైయథ్యాత్, సుషుప్తిమూర్ఛాదిసుసతోప్యాత్మన శ్చైతన్యానుపలభ్యే, త్వాగ్రతస్సమగ్ర్యంస త్యాంజ్ఞానోత్పత్తిదర్శనా, దస్యనజ్ఞానంస్వరూపం - నాపిజ్ఞాతృత్వం. ఆగన్తుకమేవచైతన్యం. సర్వగతత్వం చాత్మనోఽవశ్యాభ్యుపేత్యం- సర్వత్రకార్యోపలభ్యే సర్వత్రాత్మనస్సన్నిధానాభ్యుపగమా, చ్ఛరీరగమనేనై వకార్యసమ్భవేసతిగతికల్పనాయాం ప్రమాణాభావా, చ్ఛ. శ్రుతిరపిసుషుప్తివేళాయాంజ్ఞానాభావందర్శయ తి *నాహంఖల్వయమేవంసమ్ప్రత్యాత్మానంజానాత్యయమహమస్మితితో ఏవేమానిభూతానీతి. తథా మోక్షదశాయాంజ్ఞానాభావందర్శయతి *నప్రేత్యసంజ్ఞాస్తితి. జ్ఞానస్వరూపమిత్యాదిప్రయోగస్తుజ్ఞానస్యతదసాధారణగుణత్వేనలాక్షణికఇతి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుహే (జ్ఞోతవ) జ్ఞవవ- అయమాత్మాజ్ఞాతృస్వరూపవ. నజ్ఞానమాత్రం, నాపిజడస్వరూపః. కుతః. (అతవ) శ్రుతేరేవేత్యర్థః. *నాత్మాశ్రుతేరితిప్రకృతాశ్రుతిః *అతఇతిశబ్దేనపరామృశ్యతే. తథాచాన్దోగ్యేప్రజావతివాక్యేముక్తాముక్తాత్మస్వరూపకథనే *అథయోవేదేదంజిహ్వాశీతసతత్వా *మనసైవైతాకామాన్వశ్యప్రమతేయపతేబ్రహ్మలోకే *సత్యకామసత్యసజ్జల్పః *నోపజనంస్తరన్నిదంశరీరం. అన్యత్రాపి *నవశ్యోమృత్యుంపశ్యతి. తథావాజసనేయకే *కతమత్యైశిష్యష్ట్యై *యోయంవిజ్ఞానమయఃప్రాణేషుహృద్యంతర్జ్యోతిఃపురుషఇతి, తథా *విజ్ఞాతారమరేకేనవిజానీయాత్ *జానాత్యేవాయంపురుషః- తథా *ఏషహిద్రష్టాశ్రోతామ్రతారసయితామంతాబోధాకర్తావిజ్ఞానాత్మాపురుషః *ఏవమేవాస్యపరివ్రజ్ఞురిమాక్షోడశకలాఇతి.

యత్తాక్తంజ్ఞాతృత్వేస్వాభావికేసతి సర్వగతస్యతస్య
సర్వదా సర్వత్రోపలభ్యఃప్రసజ్యతఇతి - తత్రోచ్యతే.

౨౦॥ సూ. +శ్రిః+ఽఽఽ ఉత్తాగ్రైగత్యాగతీనాం॥ ఙ్ఞః+ఞ్ఞః నాయంసర్వగతః- అపిత్యణురేవాయమాత్మా. కుతః. ఉత్తాగ్రైగత్యాగతీనాంశ్రుతేః. ఉత్తాగ్రైన్దిస్తవచ్ఛ్చాయితే *తేనప్రద్యోతేనైషతత్వా నిషాగ్రమితిచతుషోవామూర్ధ్నవాఽన్యేభ్యోవాశరీరదేశేభ్యఇతిగతిరపి *యేవైకేచాస్మాగ్లాకాత్మ్యయన్దిచన్ద్రసుసమేవతేసర్వేగచ్ఛస్తీతి. ఆగతిరపి * తస్మాగ్లాకాత్మనరేత్యస్తైలోకాయకర్తృణఇతి. విభుత్వేహ్యతాఉత్తాగ్రైన్యాదయోనోపపద్యేరన్.

౨౧॥ సూ. +శ్రిః+ఽఽఽ స్వాత్మనానోత్తరయోః॥ ఙ్ఞః+ఞ్ఞః చశబ్దోఽవధారణే. యద్యపిశరీరవియోగ

(సర్వత్రకార్యోపలభ్యే) బుద్ధిసుఖదుఃఖాద్యుపలభ్యే. దేశాన్తరేభ్యోవస్తూత్పత్తిశ్చవిభుత్వహేతుః-తదత్పత్తిరదృష్టనమ్బద్ధాదేవభవతి-నిరాశ్రయస్య భర్తాదేశతత్రసమ్బద్ధోఽనుపపన్నఇతివిభుత్వమభ్యుపేత్యం. (గతికల్పనాయాం ప్రమాణాభావాచ్ఛేతి) గతికల్పనపక్షేఽణుత్వంగతిశ్చోభయంకల్ప్యం - ఇతరపక్షే విభుత్వమేవకల్ప్యమితికల్పనాలాఘవాద్విభుత్వమివోపపన్నమితివిభుత్వసమ్బవాదసన్యధానీధంగతేః కల్పకంనాస్తీతిభావః. శ్రుతిమాహ (శ్రుతిరపీతి)

రాధానమాహ (ఏవంప్రాప్తఇతి) (జ్ఞవవేత్యాది) (అతఇతి) శ్రుతివ్యక్తిభేదపృతశ్చబ్దోఽర్థవకాదపేక్షితంవాక్యవిశేషముపస్థాపయతి- ఏతచ్ఛబ్దఃప్రకృతజాతీయపరామర్శ్యత్వర్థః. *మనసైతాన్తామాన్వశ్యకరమతే * సవశ్యోమృత్యుంపశ్యతిత్యాదయోముక్తాత్మవిషయాః. * అన్యోస్తరత్రావిజ్ఞానమయః *నవిజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలాపావిద్యతఇత్యాద్యసంస్థేయమ్.

అనస్తరసూత్రశబ్దామాహ (యత్తాక్తమితి).

౨౦॥ సూ. +శ్రిః+ఽఽఽ ఉత్తాగ్రైగత్యాగతీనాం॥ ఙ్ఞః+ఞ్ఞః (యేవైకేచేతి) ఉత్తాగ్రైన్దిశబ్దానస్తరగతిశబ్దః ఉత్తాగ్రైన్ద్యనస్తరభావిగతిపరఇతిభావః. అస్మిన్నాత్రే శ్రుత్యర్థాపత్తిర్నితా.....

౨౧॥ సూ. +శ్రిః+ఽఽఽ స్వాత్మనానోత్తరయోః॥ ఙ్ఞః+ఞ్ఞః కథంచిచ్ఛబ్దేనతత్రాప్యస్వార్థస్యంమాచితం. అణుత్వగత్యుపాధియోరపి కల్ప్య

జూపత్వేనోత్తాగ్రస్థిఃస్థితస్యాప్యాత్మనఃకథంచదుపపద్యతే- గత్యాగతీతునకథంచదుపపద్యతే - అతస్సైస్వాత్మనైవసమ్పాద్యే.

౨౨॥ సూ. శ్లోః॥ నాణురతచ్ఛ్రీతేరితిచేన్నేతరాధికారాత్॥ శ్లోః॥ *యోయంవిజ్ఞానమయః ప్రాణేష్వితిజీవంప్రస్తుత్య *సవాపష మహానజఆత్మేతిమహత్త్వస్మ తేనాణుర్జీవితీచేన్న - (ఇతరాధికారాత్) జీవాదితరస్యప్రాజ్ఞాస్యతత్రాధికారాత్. యద్యపుపక్రమేజీవఃప్రస్తుతః - తథాపి *యస్యానువిత్తఃప్రతిబుద్ధఆత్మేతిమధ్యేపరఃప్రతిపాద్యతఇతితత్సమ్బద్ధీదంమహత్త్వం- నజీవస్య.....

౨౩॥ సూ. శ్లోః॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ॥ శ్లోః॥ సాత్మాదణుశబ్దపవశ్రూయతే *పహోణురాత్మాచేతసావేదితవ్యోయస్త్వికప్రాణఃపఞ్చధాసంవివేశేతి. ఉద్భృత్యమానమున్మానం. అణుసదృశంవస్తూద్భృత్యతన్మానత్వంజీవస్యశ్రూయతే *వాలాగ్రశతభాగస్యశతభాకల్పితస్యచ । భాగోజీవస్సవిజ్ఞేయఇతి, *ఆరాగ్రమాత్రోహ్యవరోపిదృష్టఇతి, చ. అతోఽణురేవాయమాత్మా.....

అథస్యాత్ - ఆత్మనోఽణుత్వే సకలశరీరవ్యాపి నీవేద
నానోపపద్యతఇతి. తత్రమతాంతరేణపరిహారమాహ.

౨౪॥ సూ. శ్లోః॥ అవిరోధశ్చన్దనవత్॥ శ్లోః॥ యథా హరిచన్దనవిన్దుదైహైకదేశవర్త్యపి సకలదేహవ్యాపినమాన్లందంజనయతి - తద్వదాత్మాపిదేహైకదేశవర్తీసకలదేశవర్తీనం వేదనామనుభవతి.

౨౫॥ సూ. శ్లోః॥ అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్భృదిహి॥ శ్లోః॥ హరిచన్దనవిన్ద్వాదేదేహదేశవిశేషావస్థితివిశేషాత్తథాభావః - ఆత్మనస్తుతన్నవిద్యతఇతిచేన్న - ఆత్మనోపి దేహదేశవిశేషేష్ఠిత్యభ్యుపగమాత్. హృదయదేశేహ్యత్మనఃస్థితిఃశ్రూయతే *హృదిహ్యయమాత్మాతత్రైకశతంనాడీనామితి, తథా *కతమఆత్మేతిప్రకృత్య *యోయంవిజ్ఞానమయఃప్రాణేమహద్వత్త్వోద్భ్యోతిరితి, ఆత్మనో దేశవిశేషస్థితిఖ్యాపనాయచన్దనదృష్టాంతః ప్రదర్శితః - నతు చన్దనస్యదేశవిశేషాపేక్షా.

త్వాత్పరేణకృపాగౌరవము క్తం - తత్రగమనస్యశ్రుతిసిద్ధత్వేనకల్పవ్యత్యంనాస్తి - అతోఽణుత్వమేవకల్పవ్యమితిసగౌరవం. తత్రవిభుత్వకల్పనం శ్రుతివిరుద్ధం- అణుత్వకల్పనంతస్వివిరుద్ధమితిభిదేత్సర్థః.

౨౬॥ సూ. శ్లోః॥ నాణురతచ్ఛ్రీతేరితిచేన్నేతరాధికారాత్॥ శ్లోః॥ అధికారః ప్రస్తావః. *యస్యానువిత్తః- యస్య- జీవస్య. అనువిత్తః- *విదహ్లానే- ఉపాస్యతృగ్ధః. యద్వా- *విదిగ్లాభే- ప్రాప్యః. ప్రతిబుద్ధఆత్మా- ప్రజ్ఞాఆత్మా.....

౨౭॥ సూ. శ్లోః॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ॥ శ్లోః॥ *స్వశబ్దః- అణుశబ్దః. సత్త్వణుత్వాక్షేపకశబ్దఇతిభావః. అణుత్వంగతిశ్చోభయం శ్రౌతమతాసకల్పనాగౌరవం. ఆస్యతరశ్రౌతత్వేచనకల్పనాగౌరవమిత్యుక్తం. *ఉత్తాగ్రైగత్యాగతీనామిత్యాదిభిః శ్రుత్యథాపత్తిర్దర్శితా- *స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచేతిశ్రుతిద్వితీయా. *బుద్ధేరాత్మామహాస్వరఇత్యత్రబహుశ్రుత్యథాపత్తివిరోధాత్పూజావాచిత్యాచ్యమహచ్ఛబ్దః ప్రాధాన్యపరః.

అనన్తరసూత్రశక్తామాహ (అథస్యాదితి) వెదనా-దుఃఖానుభవః. సుఖానుభవస్యాప్ర్యపలక్షణమిదం.

౨౮॥ సూ. శ్లోః॥ అవిరోధశ్చన్దనవత్॥ శ్లోః॥ (వెదనామనుభవతి) ఓదనపాకంపచతీవత్. యద్వా- దుఃఖమనుభవతీత్సర్థః.

౨౯॥ సూ. శ్లోః॥ అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్భృదిహి॥ శ్లోః॥ (తత్రైకశతంనాడీనామితి) అనేకపదేశశబ్దస్యసకలశరీరవ్యాపికార్యకరత్వప్రకారాదర్శితః. (నత్స్థితి) హరిచన్దనస్యహృన్మాసీకానయనశ్రోత్రాది మర్మప్రదేశేషుస్థిత్యాకార్యకరత్వం- నతుహృన్మాత్రఇత్యభిప్రాయేణనతుచన్దనస్యేత్యుక్తమ్,

ఏకదేశవర్తినస్సకలదేహవ్యాపికార్యకరత్వప్రకారంస్వమతేనాహ.

౨౬ సూ. శ్లోకః గుణాద్వాలోకవత్ || శ్లోకః వాశబ్దోమతాన్తరవ్యావృత్త్యర్థః. అత్తాస్య గుణేనజ్ఞానేనస్సకలదేహంవ్యాప్యావస్థితః. (అలోకవత్) యథామణిద్యుమణిప్రభృతీనామేకదేశవర్తినామా లోకోన్తేకదేశవ్యాపీదృశ్యతే- తద్వద్భద్రయస్థస్యాత్మనోజ్ఞానంస్కలదేహంవ్యాప్యవర్తతే. జ్ఞాతుఃప్రబాధాని యస్యజ్ఞానస్యస్వాత్రయాదస్యత్రవృత్తిర్నస్థానభావమపవద్యత్యితిప్రథమసూత్రేస్థాపితమ్.

ననూక్తంజ్ఞానమాత్రమేవాత్మైతి- తతః-థంజ్ఞానస్యస్వరూపవ్యతిరిక్తగుణత్వముచ్యతే. తత్రాహ
౨౭|| సూ. శ్లోకః వ్యతిరేకోగర్థవత్తథాచదర్శయతి శ్లోకః యథాపృథివ్యాః గర్భస్యగుణత్వేనో పలభ్యమానస్యతతోవ్యతిరేకః - తథా జానామీతిజ్ఞాతృగుణత్వేన ప్రతీయమానస్య జ్ఞానస్యాత్మనోవ్యతిరేక స్సిద్ధిః. దర్శయతిచశ్రుతిః *జానాత్యేవాయంపురుషఇతి.

౨౮|| సూ. శ్లోకః పృథగుపదేశాత్ || శ్లోకః స్వశబ్దేనైవవిజ్ఞానంవిజ్ఞాతుఃపుథగుపదిశ్యతే *న విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపోవిద్యత్యితి.

యత్తూక్తం *యోవిజ్ఞానేతిష్ఠత్ *విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతే *జ్ఞానస్వరూ పమత్యన్తర్మలమిత్యాదిషుజ్ఞానమేవాత్మైతివ్యపదిశ్యత్యితి - తత్రాహ
౨౯|| సూ. శ్లోకః తద్గుణసారత్వాత్తుతద్వ్యవదేశఃప్రాజ్ఞవత్ || శ్లోకః తుశబ్దశ్చోద్యంవ్యావ ర్తయతి. (తద్గుణసారత్వాత్) విజ్ఞానగుణసారత్వాత్ ఆత్మనోవిజ్ఞానమితివ్యవదేశః. విజ్ఞానమేవాస్యసారభూ తోగుణః. యథాప్రాజ్ఞస్యానన్తస్సారభూతోగుణఇతిప్రాజ్ఞానన్తశబ్దేనవ్యవదిశ్యతే *యదేషకాశఆనన్దోన స్యాత్ *ఆనన్దోబ్రహ్మైతివ్యజానాదితి, - ప్రాజ్ఞస్యహ్యోనన్తస్సారభూతోగుణః*సపికోబ్రహ్మణఆనన్దః*ఆనన్దంబ్ర హ్మణోవిద్వాక్సవిభేదితతత్త్వనేతి. యథావా*సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మైతివిపశ్చితఃప్రాజ్ఞస్యజ్ఞానశబ్దేనవ్య వదేశః, *సహబ్రహ్మణావిపశ్చితా *యస్సర్వజ్ఞత్వాదిషుప్రాజ్ఞస్యజ్ఞానంసారభూతోగుణఇతివిజ్ఞాయతే.

అనన్తరసూత్రావతారాయాహ (స్వమతేనేతి) యద్యప్యేకస్మిన్స్వయవినిదేశవి శేషస్థిత్యాసర్వప్రకార్యకరత్వం- తథాపిసాధర్యాదీనాంబహుముదేహకయనిష్వణారా త్మనోదేశవిశేషస్థిత్యాకార్యకరత్వంసంభవ్యమితిప్రాచ్యైరితిభావః.

౩౦|| సూ. శ్లోకః గుణాద్వాలోకవత్ || శ్లోకః అయురసిద్ధవిశేషణస్యకథందేశాన్తరేవృత్తిత్వత్రాహ (జ్ఞాతురితి)

అనన్తరసూత్రమవతారయతి (నన్వీతి)

౩౧|| సూ. శ్లోకః వ్యతిరేకోగర్థవత్తథాచదర్శయతి || శ్లోకః జానామీతిగర్భభక్తిణోః ప్రకృతిప్రత్యయవాచ్యయోర్భేదానుభవాద ర్శితః. *తథాచేతినూత్రఖిణ్డంవ్యాచక్షే (దర్శయతిచేతి)

౩౨|| సూ. శ్లోకః పృథగుపదేశాత్ || శ్లోకః పూర్వసూత్రే సురగికుసుమమివద్విశిష్టవాచినాశబ్దేనవిశేష్యాద్విశేషణతయావ్యతిరేక ఉక్తః- అత్రతువిశేషణవిశేషయోఃపుథకభేదాభిధానమితిభావా.

అనన్తరసూత్రశబ్దామాహ (యత్త్వీతి)

౩౩|| సూ. శ్లోకః తద్గుణసారత్వాత్తుతద్వ్యవదేశఃప్రాజ్ఞవత్ || శ్లోకః సారశబ్దేనప్రధానత్వంవివక్షితం. తచ్చయావదాత్మభావత్వం. అనన్తజ్ఞానయోగ్యత్వప్రదర్శనార్థం *సపికోబ్రహ్మణఆనన్దః *యస్సర్వజ్ఞః *విపశ్చితేత్వాదిక్రుతిరుదాహృతా.

3౦॥ సూ. శ్లోః యావదాత్మభావిత్యాచ్యనదోషస్తద్దర్శనాత్ ॥ శ్లోః విజ్ఞానస్యయావదాత్మభావిధర్మత్వాత్తైనతద్వ్యవదేశోనదోషః- తథాచఖణ్డాదయోయావత్స్వరూపభావిగోత్వాదిధర్మశబ్దైసగౌరితి వ్యవదిశ్యమానాద్యశ్యై- స్వరూపనిరూపణధర్మత్వాదిత్యర్థః. చకారాత్ జ్ఞానవదాత్మనోపిస్వప్రకాశత్యేనవిజ్ఞానమితి వ్యవదేశేనదోషఇతి సముచ్చినోతి.

యచ్ఛక్తంసుమప్త్యాదిమజ్ఞానాభావాత్ జ్ఞానస్యనస్వరూపానుబద్ధిధర్మత్వమితి- తత్రాహ
 3౧॥ సూ. శ్లోః పుంస్త్యాదివత్త్వస్యసతోభివ్యక్తియోగాత్ ॥ శ్లోః తుశబ్దశ్చోదితాశక్తానివృత్త్యర్థః. అస్య-జ్ఞానస్యసుమప్త్యాదివ్యపివిద్యమానస్యజాగర్యాదివ్యభివ్యక్తైస్సమృద్ధావత్ స్వరూపానుబద్ధిధర్మత్వోపపత్తిః. (పుంస్త్యాదివత్) యథాపుంస్త్యాద్యసాధారణస్యథాతోర్భిల్యావస్థాయాంసతోవ్యవభివ్యక్తస్య యువత్వేభివ్యక్తాపుంసస్తద్వత్తానకాదాచిత్-భవతి. సప్తథాతుమయత్వంహిశరీరస్యస్వరూపానుబద్ధి-తత్సప్తథాతుమైసులంబ్వియోనిచతుర్విధాహారమయంతరీరమితశరీరస్వరూపవ్యవదేశాత్. సుమప్త్యాదివ్యవ్యహారముఃప్రకాశతఇతి. ప్రాగేవోక్తం. తస్యవిద్యమానస్యజ్ఞానస్యవిషయగోచరత్వంజాగర్యాదావృపలభ్యతే. ఏతేచాత్మనోజ్ఞాతృత్వాదయోధర్మాః. ప్రాగేవోపపాదితాః. అతోజ్ఞాతృత్వమేవజీవాత్మనఃస్వరూపం. సచాయమాత్మాబుపరిమాణః. *నప్రైత్యసంజ్ఞాస్తీత్యపినముక్తస్యజ్ఞానాభావఉచ్యతే- అపితు *ఏతేభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్యేవానువినశ్యతీతిసంసారదశాయాంయమ్భూతానువిధాయిత్యప్రయుక్తంజన్మ నాశాదిదర్శనం- తస్మక్తస్యనవిద్యతే- * నవశోమృత్యుంపశ్యతినరోగంనోతదుఃఖతాంసర్వంహవశ్యఃపశ్యతినర్వమాస్మృతిసర్వశః *నోపజనంస్తరన్నిదంశరీరం *మనసైతాకామాకావశ్యప్రమతేఇత్యాదిశ్రుత్యైకార్థాత్.

సమృద్ధిజ్ఞానాత్మనాదేతస్యసర్వగతత్యేదూషణమాహ.

3౨॥ సూ. శ్లోః నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసక్తోన్యతరనియమోవాన్యథా ॥ శ్లోః అన్యథా-సర్వగతత్వపత్యేతస్య జ్ఞానమాత్రత్వపత్యేచనిత్య ముపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిసహైవప్రసజ్యేయాతాం. (అన్యతరనియమోవా) ఉపలబ్ధిరేవవానిత్యంస్యాత్ - అనుపలబ్ధిరేవవా. ఏతదుక్తంభవతి - లోకేతావద్వర్తమానయోరా

గుణవాచిత్యేనగుణ్యభిధానంలాక్షణికమిర్వత్రాహ.

3౩॥ సూ. శ్లోః యావదాత్మభావిత్యాచ్యనదోషస్తద్దర్శనాత్ ॥ శ్లోః సహిగోత్వాదయోయావదాత్మభావినత్యత్రాహ (స్వరూపనిరూపణేతి) అనుత్వాదయోపిహియావదాత్మభావినత్యతదావృత్త్య త్యర్థంచస్వరూపనిరూపణధర్మత్వాదిత్యర్థం. స్వరూపం- భక్తిస్వరూపం. ఆగ్రశబ్దస్వరూపపరత్యర్థః. చకారార్థమాహ (చకారాదితి)

అనంతరసూత్రశక్తామాహ (యచ్ఛక్తమితి)

3౪॥ సూ. శ్లోః పుంస్త్యాదివత్త్వస్యసతోభివ్యక్తియోగాత్ ॥ శ్లోః (జాగర్యాదిప్వీతి) అత్రాదిశబ్దైసస్వప్నదశావివక్షితా. పుంస్త్యశబ్దైస థాతుగ్గతీరః. ఆదిశబ్దైసమాపితోప్యచలక్షణమిగమ్యతే. వాల్మీకీసూక్తిశక్తాయామాహ (సప్తథాతుమయత్వంహితి) జ్ఞానస్యోపలబ్ధివ్యవసమృద్ధసావేషేత్యుక్తంభవతి. విద్యమానస్యాసభివ్యక్తస్యకదాచిదభివ్యక్తిమాత్రేవప్రాప్త్యయం. విషయసమృద్ధార్హత్వంప్రకాశార్హత్వంచకదానీమప్యస్తీతసస్వయంప్రకాశత్వహిని. విచంస్వయంప్రకాశస్వరూపజ్ఞానోపలబ్ధివ్యవసమృద్ధసావేషేత్యేవహమర్హస్యాపితథాత్వంస్యాదిత్యాశక్త్యాహ (సుమప్త్యాదివ్యపీతి) (తస్యేతి) విషయసమృద్ధఉపలబ్ధిశ్చజాగర్యాదావిత్యర్థః, ఆహంప్రత్యయగోచరత్వేజడత్వాది ప్రసజ్జమాశక్త్యాహ (ఏతేచాత్మనఃఇతి) నిత్యోపలబ్ధ్యాద్యప్రసక్తార్థమాహ (సచాయమితి) (నప్రేత్యేతి) దేహత్మాభిమానశ్రమోనాస్తీత్యర్థః.

(సమృద్ధితి) జ్ఞానాత్మనాదేవిభుత్వపత్యేదూషణం, జడాత్మనాదేవిభుత్వేవదూషణ, ముఖయం

సూత్రవివక్షితం - వ్యాఖ్యాస్యతేవ. తత్రప్రథమేపత్యేదూషణంప్రతిజానీతే (సమృద్ధితి)

౩౫ సూ. శ్లోః నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసక్తోన్యతరనియమోవాన్యథా ॥ శ్లోః నిత్యోపలబ్ధిః ప్రసజ్యతాం - కథంసిత్యానుపలబ్ధిప్రసజ్జః- ఉభయప్రసక్తోవాకథమిర్వత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) వికల్పశిరస్త్రయాభిప్రాయేదూషణత్రయముచ్యతత్యర్థః. (లోకేతావదితి)అత్మా

అన్యేపలభ్యనుపలభ్యారయంజ్ఞానాత్మాసర్వగతోహేతుస్సాన్యత్ - ఉపలభ్యేరేవవా-అనుపలభ్యేరేవవా. ఉభయ హేతుత్వేసర్వదాసర్వత్రభయంప్రసజ్యేత. యద్యుపలభ్యేరేవ - సర్వస్యసర్వదాసర్వత్రానుపలభ్యో నస్యాత్. అథానుపలభ్యేరేవ - సర్వదాసర్వత్రోపలభిర్నస్యాదితి. అస్మాకంశరీరస్యాన్తరేవావస్థితత్వాదా జ్ఞాన ప్రత్యేగోపలభిర్నా న్యత్రైతివ్యవస్థాసిద్ధిః. కరణాయత్నోపలభ్యేరపిసర్వేషామాత్మనాం సర్వగతత్వేనస ద్వైకరణైస్సర్వదాసంయుక్తత్వా, దదృష్టాదేరవ్యనియమానుక్తదోషస్సమానః..... జ్ఞాధికరణంసమాప్తమ్.

కుత్రచిదపలభ్యతే- సగతాతిరాదిమూపలభ్యతే. ఏవంవిద్యమానయోరుపలభ్యనుపలభ్యోరుభయోరపిహేతుస్సాన్యత్వేకంశరీరః. (ఉపలభ్యేరేవవా, అను పలభ్యేరేవవే, తి) అత్రాపిహేతుస్సాన్యత్వమనంతరే. ఏవంశరీరస్యయంవివక్షితం. కిముపలభ్యేరేవస్వరూపం - ఉతానుపలభ్యేరేవ - ఉతోభయమిత్యు ర్ధః. హేతుశబ్దప్రయోగోహేత్వన్తరనైరవేద్యైర్ధః. ఉత్తమాపణస్యస్వతంత్రస్సర్వత్వమాహ (అస్మాకమితి) జడాత్మచక్షేవిభుత్వేదాపణమాహ (క రణాయత్నైతి) (అదృష్టాదేరవ్యనియమాదితి) తత్తత్కర్మానుష్ఠానహేతుభూతశరీరాణాంసర్వాత్మసాధారణత్వాదవృష్టానియమభిప్రాయః. (ఉత్త దోషస్సమానః) కరణాదికంకిముపలభ్యేరేతుః- ఉతానుపలభ్యే- ఉతోభయోపితివికల్పవృత్తార్థవహుషణంవ్యక్తమితిధావః.

పరేషాంసూత్రాత్మాసార్వస్యం- ద్రక్ష్యశబ్దస్యేవజ్ఞానజ్ఞానజ్ఞానప్రవాచిత్యాభావాత్. *ధీరోమనీషీజ్ఞానాజ్ఞానైత్యభిధానవిదః. *అతపివ- అ నుత్పన్నత్వేనావికృతబ్రహ్మణవివోపాధినాజీవభావేనావస్థానా, తస్యచైతన్యస్వరూపత్వాదితివ్యాఖ్యానమిక్కించు. ఏతచ్ఛబ్దేనసాధ్యతయాప్ర కృతానుత్పత్తిపరామర్శేతస్సాన్యాతేదేవజ్ఞానస్వరూపత్వసాధకత్వాభావాత్తదపపాదకబ్రహ్మణస్యత్వం, తేనబ్రహ్మప్రతిపాదకవాక్యజాతం, తేనత స్యజ్ఞానస్వరూపత్వం, చలత్వయిత్యాదేనపరమసాధ్యస్యోపపాదనియత్వాత్. సాధకతయాప్రకృతశ్రుతిపరామర్శిత్వంతుయ్యుక్తం- ప్రకృతత్వాది విశేషేపిపూర్వసూత్రస్థపశ్యమీతుల్యాధౌనప్రత్యయేనసాధకవిషయస్వప్రకృత్యర్థసామ్యస్యచజ్ఞాప్యమానతయామోగ్యతావశ్యాచ్యుతవిశేషేప్ర తిపన్నేతస్సాన్యవ్యవధానేనజ్ఞానస్వరూపతాప్రతిపాదనేవిశిష్టప్రయాభావాత్. జ్ఞానమాత్రస్వరూపత్వేనాభ్యేజ్ఞాతృత్వవాదినీనాం, ధర్మధర్మభేదని ర్దేశపరాణాం, ధర్మనిత్యత్వవాదినీనాం, *జానాత్మేవాయం *అవినాశివాచరేయమాత్మానుచ్ఛిత్తిభర్తృత్వేవమాదీనాంశ్రుతీనాంబాధోదుస్తరిః. అ త్రనానుచ్ఛిత్తిరేవధర్మతయావివక్షితా- *అవినాశిత్వనేనపునర్నికృత్యుక్తాత్. అతఉచ్చేదరహితజ్ఞానధర్మకత్వంవివక్షితం. — అపరైస్సు * అతపివే తిపదంతాభ్యఃశ్రుతిభ్యఃఇతివ్యాఖ్యాతం. తదవ్యవిరుద్ధం. శ్రుతేరితివ్యాఖ్యానంతతోపుచితం-ఉత్తరసూత్రస్థాయాఃషష్ఠాఅన్వయసామర్థ్యేనశ్రు తేరితిపదానుషజ్ఞస్థూత్రకృతా ౭భిప్రేతత్వావగమాత్. సమ్యుక్తాన్త్రైవిగత్యాగతీనాం తాభ్యఃఇత్యన్వయాఘటతే. శ్రుతిభ్యఃఇత్యభ్యాహరేతుఘ టతే - అథ్యాహరసాకాక్షపదానుషజ్ఞాదపినిరవేక్షపదానుషజ్ఞోహియమభ్యతే. * అశ్రుతేరితిపదస్యానుపపత్తికృత్యుక్తమేవద్యుతా. — అన్యే తు- యతపివం నాత్వైకీకాశ్రయేజీవస్య- కింతువిభాగశక్త్యవశేషపివ- అతపివజ్ఞత్వమపినిధం- తస్మామవస్థాయాం *యదైవతంసవశ్యతి పశ్యదైవతంసవశ్యతితిజ్ఞత్వాదినాశిత్వవచనమస్థితివ్యాచక్షతే. తదపివజ్ఞత్వన్తరసాకాక్షహేతుపస్థాపకత్వాదపి తద్విశిష్టానవేక్షహేతుపస్థాప కత్వస్యన్యాన్యతయాప్రత్యుక్తం. ప్రయేవిభాగశక్త్యవశేషావస్థానంహిసాన్యాదేవజ్ఞానస్వరూపత్వసాధకం - కింతు ప్రయవిషయశ్రుత్యవస్థా పనద్వారేణ. కించ- జ్ఞాననిత్యత్వంచైవముపపాదయన్తి - సర్వాస్సంవిదోఽక్టారాదన్విషభవనవీతపిజ్ఞాతోఘృతవిషపురుషాద్విభజ్యన్తే, తేనసంయమ జ్యన్తే, చ- అతోజ్ఞాననిత్యత్వే- సకారకవైయర్థ్యమితి. తత్రకించిద్విమర్శనీయం- కింసవనీతపిజ్ఞాన్యైవాత్మనః స్వరూపైకదేశపివవిభజ్యమానోవిషయే సుప్రసర్వనిశ్చయతపి- ఉతతదపృథగ్నిధ్యంజ్ఞానతయాతత్ప్రజాతీయం ద్రవ్యాన్తరమితి. యదిప్రథమఃపక్షఃపరిగృహ్యతే- తత్రబ్రాహ్మః- ఆణుత్వం తావచ్ఛవదభిమతం - తత్స్వరూపాద్విభక్త్యన్త్రాదిమప్రస్ఫుటఃకిమాత్మైకదేశః- ఉతకృత్సాన్యత్వాత్. కృత్సాన్యత్వాచేత్ - చన్ద్రగ్రహణవేళాయాం శరీరంనిరాత్మకంస్యాత్. యద్యేకదేశఃప్రస్ఫుటః- సచేదభిజ్ఞతఃప్రస్ఫుటఃసపునరేతి, అత్తాపిశరీరాద్భూహిరాకృష్టస్సాన్యాదితిశరీరం నిరాత్మకంస్యాత్. యదిభిజ్ఞతాఽపసర్వేత్ - మృత్పిణ్డవిశిర్షధూళీపటలవన్నపునరేయాత్. తదానీమాత్మైకదేశహనిస్సాన్యత్. ఏవంత్రిచతురవస్థయైరాత్మాచ్ఛిత్తి స్సాన్యత్- అనుచ్ఛేదేవాబ్జ్వాలాయాభవప్రతిక్షణోత్పత్తిరాత్మనస్సాన్యత్. యద్యభిజ్ఞతీవప్రస్ఫుటపునస్సజ్ఞతపి- పటగ్రహణదశాయాంఘటగ్ర హణాయపూర్వప్రస్ఫుటపాంశఃప్రసర్వతి- ఉత సాక్ ప్రస్ఫుటాంశేశరీరస్థేపూర్వంశరీరస్థాంశఃపశ్యాత్ప్రసర్వతి. ద్వితీయేపక్షేధర్మధర్మికావాన్య వస్థానా, చృరీరస్థస్యధర్మిణాఽహంప్రత్యయవేద్యస్యాత్మత్వాద్ధర్మిత్వాత్, విషయసమృద్ధిజ్ఞానానామిచ్ఛాదీనామివస్వస్థైభావమానత్వాభావా, చృ ప్రత్యక్షాప్రత్యక్షధర్మధర్మిత్వాదీనామంశభేదనానియతత్వాదాత్మాంశస్యకదాచిదనాత్మత్వం, ప్రత్యగంశస్యకదాచిత్పరాత్వం, ధర్మణవివకదా చిత్స్యధర్మత్వం, చస్యాత్. తతశ్చకటకమకుటాదీనామివఅహమర్థస్యకర్తుర్భుక్తురాదిమత్వంస్యాత్- అహమర్థప్రేవకర్తృత్వభోక్తృత్వయోగాత్, అహమృతస్యవాత్సన్యనియతప్రదేశవృత్తిత్వా, చృ. యదిప్రథమఃపక్షోరీవతే - తర్హిప్రసర్వణాప్రసర్వణరూపవిరుద్ధస్యభావభాత్వాద్ధర్మధర్మి ణ్యాన్త్రవ్యవస్థం, అన్యధర్మజ్ఞానస్యఅన్వయప్రతిధర్మత్వాభావాదపృథగ్నిధ్యధర్మత్వం, తస్యచృచ్ఛోచవికాసభాత్వం, చాభ్యుపగన్తవ్యం. తథాసతి ధర్మాన్యభావావరూపావస్థాపత్తిరుత్పత్త్యాది - స్వరూపాన్యభావాభావాన్నిత్యత్వమిత్యచిద్వైషమ్యమాధేయం. — *ఉత్కాన్తీత్యాదిసూ

ప్ర. గణమకరణా నరంపరేవ్యాచక్షతే. తదయుక్తం- జ్ఞత్వచిద్రోపయోగిత్యాత్ పరిమాణచిద్రసస్య. ఉపయోగశ్చఫలఫలిభావేద్యతః. తత్ర పరే ౭లు
వ్యంభూర్వపక్షీకృత్యవిభుత్వమనన్విధానయన్తి. తత్రనతావదియంపరబ్రహ్మవిషయాచిద్రా - బద్విభుత్వస్యబహుధికరణసిద్ధత్వాత్, అల్పపరిమాణ
శ్రుతినాంచ నిచాయ్యత్వాదేవమిత్యనేనకృతనిర్వాహత్వా, చృశక్త్యానుత్థానాత్. జీవవిషయే ౭లుత్వస్యపూర్వపక్షీకరణమయ్యుక్తం-అణుత్వశ్రుతి
నాంసరవకాశ్యప్రసక్తాత్. ధౌపాధికాకారవిషయత్వంతాసామితిచేత్. కిమణుత్వంయోగజ్ఞేవభావమవర్ణితే-ఉత్పన్నప్రథమయోగవత్త్విరభావభావి
నోమాభ్యుత్పన్నైవయోగవత్త్వభావినో ౭లుత్వస్యాపాధికత్వమయ్యుక్తం. ద్విత్వియే జీవభావస్యామోక్షస్థాయిత్వంసనిశ్చేత్. తత్తత్తవేదానానామనారమ్భ
స్యాత్. జీవభావనివృత్తిచరేహంమోక్షః. అవచ్ఛేదకోపాధ్యపగమే బ్రహ్మతావన్నస్యపునరుపాధ్యవైరేణజీవభావాపత్తోఘటాగమాపాయితయా
ఘటచ్ఛిద్రస్యేవాదిమత్వంజీవస్యప్రసజేత్. ననూపాననాధ్యమపరిమాణవ్యంభూర్వంనిరూపితం-అత్ర బ్రహ్మణోజీవభావేనాణుత్వస్యస్యాపాధికత్వ
నిరాకరణమకరణకృత్యమితిచేన్న- ఉపాధ్యసమ్భవాత్. నతావదవిద్యా- తస్మాదణుత్వాభావేనతదవచ్ఛిన్నస్యాపృణత్వానుపపత్తిః. యద్యధ్యవసా
యాదివృత్తిభేదేనబుద్ధ్యాదితదృశావ్యవసరః- బుద్ధ్యాఖ్యంమహత్త్వంపాధి-తర్హి * ఏతస్మాజ్ఞాయతే ప్రాణామనః + మహానవ్యత్రేలీయతదృశ్యాది
ప్రత్యక్షగతాననాదిసర్వారూపస్వంజీవభావాభావజీవస్యాదిమత్వంసన్యాత్. ననుయథాత్వన్యతేజీవాత్కథంభూతస్యజ్ఞానస్యవిభోరపికర్తృణా ౭
త్వస్తస్యక్తోవ్యప్రత్యయవకాయామపునఃపత్యతే-తథాకృత్ప్రత్యయవకాయామస్తకరణాద్యభావేపికర్తృకృతమణుత్వంజీవస్యసమ్భవతీతిచేత్. న-
అవచ్ఛేదకాభావనావ్యవసరః-చసద్భావప్రతిబద్ధ్యాపరిహారానాగాత్. స్వతోవిశాసశక్తియ్యుక్తస్యధర్మభూతస్యజ్ఞానస్యవిశాసప్రతిబద్ధకం
కర్తృభ్యుపగమ్యతే- నతువికసితస్యైకదేశావచ్ఛేదకమిష్యతే. త్వన్యతేతుసర్వగతస్యైవసతో బ్రహ్మణఃక్వచిత్ప్రదేశే ౭లుత్వమవచ్ఛేదకపరిమితద్రవ్య
సాక్షేపంవిశాసప్రతిబద్ధతేనకర్తృణానసంపత్త్యతే. అతతమోక్షస్థాయిసఃకస్యచిదుపాధేరసమ్భవాజ్జీవాణుత్వస్యాపాధికత్వమయ్యుక్తం. కించ- * విహేణురా
గ్రశతభాగస్య-అరాగమాత్రదృశ్యాదిష్యణుత్వశ్రుతిమాపాధిర్నశ్చాయతే-యథాపరమాత్మనోవిభుత్వశ్రుతిమతస్యచాణుత్వముపాధి. పూర్వకము
చ్యతే. * ఏవచిత్యాస్తత్త్వదయే ౭ణీయాన్ ప్రాణాంత్యాదిషు, అతఉపాధ్యమత్వైపరమాత్మవిభుత్వవజ్జీవాణుత్వమనోపాధికృతం. కించ- * విహేణురా
త్వాచేతసావేదితవ్యతిత్యణుపరిమాణస్యముముక్షువేదితవ్యత్వశ్రవణాచ్చాణుత్వంసన్యాపాధికం. నహస్యాపాధికాకారోజీవస్యస్థూలత్వాదివచ్ఛేకమో
క్షాదివచ్ఛముముక్షోరనుసంధేయః. * తేనప్రద్యోతేనచలత్వానిస్తామితీవ్యతాత్మశబ్దస్యనిష్క్రమస్తాత్మవిషయత్వా, తస్యనిష్క్రమజ్ఞానత్వావగ
మా, చ్యాణుత్వంసన్యాపాధికం. నహస్యశబ్దఉపాధిసంస్పృష్టపర-అక్షణాప్రసజ్ఞాత్. ఉపాధిసాంజీవస్యచపుథక్సృగగుత్త్రముణశ్రవణాచ్చాణుత్వంని
రుపాధికం. * తముత్తామిమన్దప్రాణానూత్తామితిప్రాణమనూత్తామిమన్దంసర్వేప్రాణాలనూత్తామిమన్దీహిశ్చాయతే. మనశ్చప్రాణశబ్దాచ్యేష్య
నరూపం- * వశేషేపురుషేప్రాణాత్యైకాదశఇతిశ్రుతిః. మనోవ్యతిరక్తాబుద్ధిరణుతోపాధితిచేత్. బుద్ధిర్వా ౭న్యద్వాయత్కించుసాధిత్వేనోచ్య
తాంచత్కించునోవృత్తిరూపం - ఉత్తతత్త్వానరం. ఆద్యేమనఃసృష్టగుత్తాన్నిశ్రవణాజ్జీవస్యకర్తృత్వైతోపిష్టగుత్తాన్నిశిద్ధా. తత్త్వానరత్వే
చసమస్తిరూపస్యతస్యాణుత్వాభావానోపాధిత్వం. వ్యష్టిరూపత్వేచదేహసంఖ్యారతదాశ్రయతదాశ్రితేష్యస్యరమేనభవితవ్యం. సజ్ఞాతరూపత్వేతస్యా
ణుత్వాభావాదనుపాధిత్వం. దేహశ్రయతయాజీవోపకరణత్వముఖ్యప్రాణానరూపాత్తతేపుథగుత్తాన్నిశిద్ధిః. దేహాంతయాజీవోపకరణత్వేప్రాణ
శబ్దవాచ్యేష్యనరూపాత్తతేపుథగుత్త్రముణానిర్ధం. కించ-నకేవలముపాధ్యమత్వైరేవాణుత్వస్యస్యాపాధికత్వావగమః-కింతునిరుపాధికస్వరూపస్యాణు
త్వవైవిధ్యైవగమాచ్యతదవగమః. * విహేణురాత్మేత్యాత్మాహ్యణుత్వేవవిష్యతే-నతువిద్యః-అత్తశబ్దాహ్యత్వమాత్రవాచీనతూపాధిసంస్పృష్టవాచీ. నను
* సచానన్వాయకల్పతదృతిశ్రుతిరణుత్వస్యాపాధికత్వమవగమయితీతిచేత్. న- * ససత్తత్వణుత్వవిషయజీవంపరామృత్యవిధీయమానస్యానన్వయతదవి
రోధేనవర్జనీయత్వాత్. వస్తుమాత్రపరత్వేహి తచ్చబ్రహ్మప్రకృతపరామృత్యంసన్యాత్ - నహిఘటేప్రస్తుతేమృత్తాత్రంపరామర్శమర్హతి. విశేష
ణప్రహావేషిస్తానస్యంసన్యాత్. యోజాలః నయవేత్సృక్తయథాకాలభేదాదవిరోధః - ఏవంయఃపూర్వమణుః సుహృదానన్వాయకల్పతదృత్త్యధి
చేన్న - ఉపప్రమావగతస్యాణుత్వస్యచరమావగతేనాస్యధానిధేనానన్వేనసక్తోచాయోగాత్. చాల్యయావనయోక్తమభావస్యప్రత్యక్షసిద్ధత్వా
దిత్వాబాలశబ్దస్యక్తోచితః- ఇహతుగత్యనరసర్వావాత్తదనుపపన్నం. గత్యనరంచాత్రైవవత్సేమః. స్వరూపేణానన్వయదుర్నిరూపత్వాచ్చాణు
త్వశ్రుతిసంక్షోబహిషణుః. తథాపి - పూర్వమణుస్వరూపస్యజీవస్యానన్వయమామలనైన బ్రహ్మజ్ఞేక్యావచ్ఛిన్న-స్వరూపత్వైదిత్యేనమృత్పిణ్డస్యేవ
ప్రసర్పణంవా- పటవద్వేషితస్యస్వరూపస్యప్రసారిత్వంవా - సమ్భవ్యతే. ప్రథమంతావదశబ్దత్వాదనుపపన్నం. నహి దేవత్వాయకల్పతదృత్త్య
త్వేదేవైరన్వేషితైకముక్తంసన్యాత్ - అపితుస్యస్యదేవత్వజాతియోగవివ, అరోగత్వాయకల్పతదృత్త్యత్వేనైతరనిరామయపురుషాన్తరైకస్యంసనిశ్చేత్ - కిం
యస్యస్యారోగ్యగుణయోగవివ, - ఏవమానన్వయజ్ఞోపిప్రకృత్యర్థభూతవిశేషణాన్వయంభక్తిణోదర్శయతి - నతువత్సనరంతేనైక్యావచ్ఛింతిభేదనివృ
త్తింవా- ప్రకృత్యంశస్యప్రత్యయాంశస్యతాతద్వాదిత్వాభావాత్. * ససంయక్తమతత్క్షరమక్షరంచ నితోన్వినిత్యానామితిభ్యత్వాక్షరత్వప్రతిబి
రోధాత్ స్వరూపత్వైదిత్యేనప్రసర్పణమనుపపన్నం. ఆత్మన్యపచయాపచయవిరహస్యప్రామాణికత్వాత్ స్వరూపవృద్ధిరపునుపపన్నా. వేషితస్యప్ర
సరణమపిగాశజ్ఞునీయం- ఏకస్మిన్కారీకృత్స్వబ్రహ్మణోవెష్టితత్వేనశరీరానరస్యజీవహాస్యత్వప్రసక్తాత్. బ్రహ్మణవివహ్యుపాధిసాంజీవభా
వాభవద్విరభ్యుపగమ్యతే. జీవవిషయమిదృశామపృశుతవేక్షనకల్పనేగౌరవంప్రసజ్యేత. నన్వనస్యధానిధైకల్పకేగౌరవమవివోదః. సత్యం- ఇహ
తుతదస్యధానిధైకల్పనమయ్యుక్తం. అణుత్వోపాధ్యవచ్ఛిన్నస్యైవదేహస్తరావస్థితవ్యజీవస్యాభ్యుత్థపరిమాణత్వంశ్చాయతే * ప్రాణాధిపస్యంచరతిస్వ
కర్తృభిర్బుద్ధమాత్రోరవితుల్యరూపఇతి, తథా * అస్యసోమ్యమహతోవృక్షస్యమూలేహాన్యాదివృక్షశబ్దైనశరీరంప్రస్తుత్య * సవిషజీవనానుభూతఇ

౩౩॥ సూ.

శ్రీకృష్ణకర్తృశాస్త్రార్థవత్త్వాత్ ॥ ధీఃఃఃఃః

అయమాత్మాజ్ఞాతా - సచాణపరిమాణభిత్వక్తం. ఇదానీంకింసపవకర్తా - ఉతస్వయముకరైవసన్నచే
తనానాంగుణానాంకర్తృత్వమాత్మన్యధ్యస్యతీతిచిన్వృతే. కిమత్రయ్యుక్తం. అకరైవాత్మైతి. కుతః. ఆత్మనోహ్యక
ర్తృత్వం, గుణానామేవచకర్తృత్వం, మధ్యాత్మశాస్త్రైముశ్రుయతే. తథాహి - కతవల్లీముజీవస్య *సజాయ
తేమియత ఇత్యాది నాజన్మజరామరణాదికంసర్వం ప్రకృతిభగ్నంప్రతిషిధ్యహసనాదిషుక్రియానుకర్తృత్వమ
పిప్రతిషిధ్యతే *హస్తాచేత్సన్యతేహస్తంహతశ్చేత్సన్యతేహతం. ఉభౌతానవిజానీతోనాయంహస్తినహస్యత
ఇతి. హస్తారమాత్మానంజానన్నజానాత్వాత్మానమిత్యర్థః. తథాచభగవతా స్వయమేవజీవస్యాకర్తృత్వంస్వ
యాపం - కర్తృత్వాభిమానస్తువ్యామోహభిత్వచ్యతే *ప్రకృతేఃక్రియమాణానిగుణైఃకర్మాణీసర్వశః. అహ
ణ్కారవిమూఢాత్మాకర్తృహమితివన్యతే *నాన్యంగుణేభ్యఃకర్తారంయదాప్రప్రానుపశ్యతి *కార్యకారణకర్తృ
త్వేహేతుఃప్రకృతిరుచ్యతే. పురుషస్సుఖదుఃఖానాంభోక్తృత్వేహేతురుచ్యతఇతిచ. అతఃపురుషస్యభోక్తృ
త్వమేవ - ప్రకృతేరేవతుకర్తృత్వం.

ఏవంప్రాప్తప్రచక్షుహే (కర్తృశాస్త్రార్థవత్త్వాది) ఆత్మైవకర్తృ-సగుణాఃకర్తృత్. (శాస్త్రార్థవత్త్వాత్)
శాస్త్రాగ్రహీయజేతస్వర్గకామః, ముముక్షుర్బ్రహ్మచారిపాసీతే, త్యేవమాదీనిస్వర్గమోక్షాదిఫలస్యభోక్తార
మేవకర్తృత్వేనియుజ్జతే. సహ్యజేతసస్యకర్తృత్వేన్యోనియుజ్యతే. శాసనాచ్చశాస్త్రం - శాసనంచప్రవర్త
నం. శాస్త్రస్యచప్రవర్తకత్వంబోధజననద్వారేణ. అచేతనంచప్రధానంసంబోధయితుంశక్యం-అతఃశాస్త్రాణామ
ర్థవత్త్వంభోక్తృత్వేతనస్యైవకర్తృత్వేభవేత్. తదుక్తం *శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరీతి. యదుక్తం *హస్తాచేత్స
న్యత ఇత్యాది నాహసనక్రియాయామకర్తృత్వమాత్మనఃశ్రుయతఇతి - తదాత్మనోనిత్యత్వేనహస్తవ్యత్వాభా
వాదుచ్యతే. యచ్చ *ప్రకృతేఃక్రియమాణానీత్యాది నాగుణానామేవకర్తృత్వంస్త్యర్థత ఇతి - తత్సంసారిక
ప్రవృత్తిష్వస్యకర్తృతాసత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా - నస్వరూపప్రయత్నైతిప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేనగు
ణానామేవకర్తృతేతుచ్యతే. తథాచతత్రైలోచ్యతే *కారణంగుణసద్గోస్యసదసద్గోనిజన్మస్వీతి. తథాత
త్రైవాత్మనశ్చకర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే *తత్రైవంసతికర్తారమాత్మానంకెవలంతుయః. పశ్యత్యకృతబుద్ధి
న్వాన్నసంపశ్యతిదుర్మతిరీతి - *అధిష్ఠానంతథాకర్తృకరణంచపుంగ్విధం. వివిధాచపుంగ్చేష్టాదైవంచైవాశ్రయ

౩౩॥ సూ. శ్రీకృష్ణకర్తృశాస్త్రార్థవత్త్వాత్ ॥ ధీఃఃఃఃః అహస్తరసజ్జిమాహ (అయమాత్మైతి) జ్ఞాతృత్వాధికర్తృత్వం - అతఃకర్తృ
త్వోపయుక్తజ్ఞాతృత్వనిరూపణానస్తరంకర్తృత్వనిరూపణాదిహసజ్జతితిభావః. కిమత్యైవకర్తృ. ఉతప్రధానమితి. కిమాత్మనఃకర్తృత్వం ఏవజ్ఞాతిజ్ఞా
మాదిశాస్త్రాణామర్థవత్త్వం- ఉతప్రధానస్యకర్తృత్వవిత్. కర్తృత్వనిషేధః కిమాత్మనఃకర్తృత్వేసమ్భవతి- నేతి, చ. యదాప్రధానస్యకర్తృత్వే
శాస్త్రాణామర్థవత్త్వం, యదాచాత్మనఃకర్తృత్వేకర్తృత్వనిషేధశ్చసమ్భవతి, - తదాప్రధానంకర్తృత్వాత్. యదా అత్మనఃఏవకర్తృత్వేశాస్త్రా
ణామర్థవత్త్వం, కర్తృత్వనిషేధశ్చవిషయవాంత్యాత్, - తదానీమాత్మైవకర్తృత్వాత్. *హస్తాచేత్సన్యతేహస్తమిత్వప్రహస్తుమితిపదముదస్తద్వితీయా
స్తం- నేతుం, జన్మ, మితివత్. హస్తారమిత్యర్థః. ఆత్మానమిత్యభ్యాహర్తవ్యమిత్వాహ (హస్తారమితి) అస్మిన్వాక్యేహసనక్రియాయామేవకర్తృత్వ
నిషేధఃప్రతీయతే- నాన్యక్రియాయామిత్వత్వాహ (తథాచేతి) ఉపబంహవాక్యేసర్వక్రియాకర్తృత్వనిషేధాత్ *హస్తాచేదిత్యత్రోక్తం
హసనముపలక్షణార్థమిత్యర్థః.

(ఏవంప్రాప్తఇత్యాది) శాస్త్రార్థవత్త్వాత్-శాస్త్రాణామర్థవత్త్వాదేత్యర్థః. ప్రయోజనతయాహేతుత్వం. శాస్త్రశబ్దస్యావయవాధైసత్తన
ఏవకర్తృత్వముపపాదయతి (శాసనాచేతి) భోక్తృరేవకర్తృత్వా, చేతనస్యైవభోక్తృత్వా, చ్ఛాస్త్రస్యబోధజననద్వారాప్రవర్తకత్వా, దచేతనే
బోధజననాదాగా, చ్చచేతనఃకర్తృత్వర్థః. (తదుక్తమితి) కర్తృచిచారిత్యర్థః. పరోక్షశ్రుతివాక్యాధ్యక్షమాహ (యదుక్తమితి) ఆత్మనోహస్తవ్యత్వాభా
వాదస్యహస్తత్వంనాస్తీత్యర్థః. స్మృతివచనస్యార్థమాహ (యచ్చేతి) ప్రకృతేత్యాదినాబోధ్యానువాదః. తస్యాపి ప్రతార్థమాహ (తత్సంసారి
కేత్యాది) గుణానామేవకర్తృతేతితస్మిన్స్వచనేప్రతీయమానాధ్యానువాదః. (ప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేన) అస్వయవ్యతిరెకనిరూపణేత్యర్థః. గుణానా
మేవకర్తృతేతివచనస్యేదంతాత్పర్యం - సాంసారికప్రవృత్తిష్వస్యకర్తృత్వమస్వయవ్యతిరెకవశాత్పత్త్వరజస్తమస్సంసర్గకృతమితి. సంసారదశా
యాంప్రవృత్తిస్సంసారికప్రవృత్తిః. గుణసజ్జకృతత్వంస్పష్టయతి (తథాచేతి) (తథేతి) కెవలం- అధిష్ఠానాదిరహితమిత్యర్థః. *తత్రైవమిత్వాదివ
చనస్యాప్యాత్మనఃకర్తృత్వనిషేధపరత్వశ్రుమవ్యాప్యత్వగ్ధంఏవంసతి, కెవల, మితిపదార్థవైశద్యాధ్యక్షమాహ (అధిష్ఠానమితి) అధిష్ఠానం - శరీరం. చే

జ్ఞానుమిత్యధిష్ఠానాదిదైవపర్యంతసాపేక్షే సత్యాత్మనఃకర్తృత్వేయతత్త్వనమెవకేవలం కర్తారంమన్యతేనసపశ్యతీత్యర్థః.

౩౪॥ సూ. శ్లో॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ॥ శ్లో॥ *సయథామహారాజఇతిప్రకృత్య *పవమేవైషపతాన్ప్రాణాన్గృహీత్వా స్వేశరీరే యథాకామంపరివర్తతఇతిప్రాణానాముపాదానేహారేచకర్తృత్వముపదిశ్యతే.

౩౫॥ సూ. శ్లో॥ వ్యపదేశాచ్చక్రియాయాంనచెన్నిదైశవిపర్యయః॥ శ్లో॥ *విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతేకర్తాశితనుతేపితేతితాకికవైదికక్రియానుకర్తృత్వవ్యపదేశాచ్చకర్తా. విజ్ఞానశబ్దేననాత్మనోవ్యపదేశః-అపిత్యంతఃకరణస్యబుద్ధిరిత్యేత- ఏవంసత్నిదైశవిపర్యయఃస్యాత్-బుద్ధేఃకరణత్వాద్విజ్ఞానేనేతికరణవిభక్తినిదైశఃస్యాత్.

౩౬॥ సూ. శ్లో॥ ఉపలబ్ధివదనియమః॥ శ్లో॥ ఆత్మనోకర్తృత్వేదోషఉచ్యతే - యథాత్మనోవిభుత్వే *నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసక్తఇత్యాదినోపలబ్ధేరనియమఉక్తః- తద్వదాత్మనోకర్తృత్వేప్రకృతేశ్చకర్తృత్వేతస్యోస్పర్శపురుషసాధారణత్వాత్సర్వాణికర్మాణిసర్వేషాంభోగాయస్యః - నైవవాకస్యచిత్. ఆత్మనోవిభుత్వాభ్యుపగమాత్సన్నిధానమపిసర్వేషామవిశిష్టం. అతపవచాంతఃకరణాదీనామపినియమోనోపపద్యతే- యదాయత్తావ్యవస్థాస్యాత్.

౩౭॥ సూ. శ్లో॥ శక్తివిపర్యయాత్॥ శ్లో॥ బుద్ధేఃకర్తృత్వేకర్తృరస్యస్యభోక్తృత్వా నుపపత్తైర్భోక్తృత్వశక్తిరపితస్యాపవస్యాదిత్యాత్మనోభోక్తృత్వశక్తిర్నియేత- భోక్తృత్వంచబుద్ధేరేవసమ్పద్యతఇతిఆత్మసద్భావేప్రమాణాభావశ్చస్యాత్. *పురుషోస్తిభోక్తృభావాదితిహితేషామభ్యుపగమః.

౩౮॥ సూ. శ్లో॥ సమాధ్యభావాచ్చ॥ శ్లో॥ బుద్ధేఃకర్తృత్వే మోక్షసాధనభూతసమాధావపిపైవకర్తృస్యాత్, - సచసమాధిఃప్రకృతేరన్యోస్తిత్వేవంయమః-సచప్రకృతేరన్యోస్తితిప్రకృతిస్సమాధాతుమలం, అతోప్యాత్మైవకర్తా.

ప్రాశబ్దేనపశ్యవృత్తిప్రాణాలద్యతే. సాపేక్షే సతీత్యంతేన *ఏవంసతీత్యస్యవ్యాఖ్యానం. * శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్తృప్రారభతేనః । న్యాయ్యం వావిపరీతంవాచక్ష్వా తేతస్యహేతవఇత్యస్యవచనస్యానంతరంహ *తత్రైవంసతీత్యాదితివచనమ్.

౩౯॥ సూ. శ్లో॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ॥ శ్లో॥ *గృహీత్వేత్యుపాదానముక్తం- *పరివర్తతఇతివిహారఉక్తః. ఇన్ద్రియత్రైలోకశరీరత్రైలోకచకర్తృత్వముక్తమిత్యర్థః.

౪౦॥ సూ. శ్లో॥ వ్యపదేశాచ్చక్రియాయాంనచెన్నిదైశవిపర్యయః॥ శ్లో॥ *యజ్ఞంతనుతేకర్తాశితనుతఇతితాకికవైదికక్రియాకర్తృత్వముక్తం. (విజ్ఞానేనేతి) తత్రాప్రవచితత్వేనతిసవదోషఇతిభావః.

౪౧॥ సూ. శ్లో॥ ఉపలబ్ధివదనియమః॥ శ్లో॥ యోయదంతఃకరణాయత్కర్తృచక్రే - తదంతఃకరణైవతేనానుభావమిత్యత్రాహ (అతపవచేతి)

౪౨॥ సూ. శ్లో॥ శక్తివిపర్యయాత్॥ శ్లో॥ తతఃకిమిత్యత్రాహ(భోక్తృత్వంచేతి) కథంప్రమాణాభావఇత్యత్రాహ(పురుషోస్తితి)

౪౩॥ సూ. శ్లో॥ సమాధ్యభావాచ్చ॥ శ్లో॥ అచైతనత్వాదపిప్రకృతేస్సమాధిర్నోపపద్యతే, ప్రకృతేరన్యోస్తిత్వేవంయావత్వాచ్చనోపపద్యత, ఇత్యర్థః.

సన్వాత్సనక ర్తృత్వేభ్యవగమ్యమా నేసర్వదాక ర్తృత్వంనోపరమేతేత్యత్రాహ.

౩౯॥ సూ. యథాచతత్తోభయథా॥ యథాచతత్తోభయథా॥ వాగాదికరణ సమ్మన్వపాప్యత్తాయదేచ్ఛతి తదాకరోతి- యదాతు నేచ్ఛతితదానకరోతి - యథాచతత్తోవాశ్యాదికరణసన్నిధా నేపిత్తిచ్చానుగుణ్యేనకరోతిస కరోతిచ. బుద్ధేస్త్యచేతనాయాఃక ర్తృత్వేతస్యాఃభోగ వాఙ్మాదినియమకారణాభావాత్సర్వదాక ర్తృత్వమేవ స్యాత్.

అన సరసూత్ర శక్త్యామాహ (నన్వతి)

౩౯॥ సూ. యథాచతత్తోభయథా॥ యథాచతత్తోభయథా॥ ఉక్తమావణం త్వత్వక్షపితప్రసవితీత్యాహ (బుద్ధేస్త్యతి) ...

చలేచాపదేవ సమాభ్యుదానాదిర్య నంసూత్ర జాతమాత్మనఃక ర్తృత్వసమర్థనపరమధికరణంవర్ణయిత్వా + యథాచతత్తోభయథేనసూ త్రం క ర్తృత్వసౌపాధికత్వప్రతిపాదకమధికరణా నరంబర్తయన్తి. త త్రాచ్యతే- *కర్తాశాస్త్రీత్య త్రక ర్తృత్వస్ససాధావికరయూపారమార్థ్యంకిం ప్ర తిపిపాదయిషిరం- ఉతాపాధికత్వేనలపారమార్థ్యం- ఉతక ర్తృత్వమా త్రం. ప్రధమేననరాధికరణవిరోధః ద్వితీయేనననరేణపునరుక్తిః- తత్ర పశ్యాపాధికత్వంసమర్థనయంతుతం. తృతీయేసంశయాభావాదనారమ్భణీయతా. దేహస్యవాతవతి క్తస్యవాకస్యచిదాత్మతయాభిమతస్యక ర్తృత్వం హిసర్వజనంతుతం-అహమిదంకరోమిహిసర్వేషాంప్రతిపత్తిః ననుప్రకృతిలేవక ర్తృత్వసాక్ష్యపక్షనిరాసార్థరమ్భిత్వచెన్న- ప్రకృతిగతస్యవాన న్తకరణగతస్యవాక ర్తృత్వసాక్ష్యత్వస్యప్రత్యాభ్యుపగమస్యయవయోరవిచ్ఛేద్యాత్. ననుప్రకృతిలేవక ర్తృత్వతత్వః- అచస్తన్నిరాసేనబుద్ధ్యపమాత ఆత్మాక ర్తృత్వసమర్థనాసమధికరణమిచ్ఛేత్. కింబుద్ధ్యపధానేనక ర్తృత్వంపరమాత్మనచ్యతే-ఉతజీవాత్మానం. నావ్యః-అ న్తకరణస్యప్రేమబుద్ధ్యపధానే నవినాక ర్తృత్వసాక్ష్యసగ నవ్యత్వాత్, అన్యథాబుద్ధ్యపధానాత్క ర్తృత్వం-క ర్తృత్వాబుద్ధ్యపధానమిత్యనోన్యాయ ప్రసక్త్యాత్, ప్రశయా వస్థాయామ న్తకరణా నరాభ్యుపగమేపిత్వావధారణవిరోధా, చ్చ. నాపిద్వితీయః-త్వస్యచేమబుద్ధ్యపధానాత్పరంజీవపరమాత్మవిభాగాభావేనజీవగ తక ర్తృత్వంబుద్ధ్యపధాననిబన్ధనమితివక్తుమశక్యత్వాత్. జీవత్వంక ర్తృత్వంచబుద్ధ్యపమాతస్యబ్రహ్మణ్యిచ్ఛన్న- బుద్ధేరనాదిత్వేనమహతోలయ శ్చ తివిరోధాత్, ఆదిమత్వేజీవానామాదిమత్వప్రసక్త్యాత్, బుద్ధిస్యప్రేమనోన్యాయాశ్రయస్యపూర్వోక్తస్యచ నరత్వా, చ్చ. *విజ్ఞానంయజ్ఞమిత్యాదివా క్యవిషయస్య*వ్యవదేశాచ్ఛక్తియాయామితిసూ త్రస్యవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యజీవస్యక ర్తృత్వప్రతిపాదకత్వాత్, తథాభవద్భిర్యాద్యాభ్యావత్త్వా, చ్చ. బుద్ధా నశబ్దస్యబుద్ధిమా త్రవిషయత్వనిర్భన్ధశ్చానుపపన్నః. సహిదంసూత్రంపూర్వపక్షవిషయంవ్యాఖ్యాతం- తథాసం *యథాచతత్తోభయథా ననూత్రం స్యాత్, తత్రకర్తృత్వస్యభగధికరణత్వానుపపత్తిః విజ్ఞానశబ్దవిషయేన కర్తృత్వంసర్వమాననయూధికరణేఉ క్తం. జీవానాంబ్రహ్మత్వత్యోపదేశశ్చనక ర్తృత్వోపాధికత్వసాధకః- అ న్తకరణస్యప్రేమపధానేనవినాబ్రహ్మణఃక ర్తృత్వసాక్ష్యపాప్యభ్యుపేయత్వాత్. ఆత్మాక ర్తాచేత్ - హితమేవనియతం కుర్యాదితిశక్తాయామిప్రేమిజ్ఞానంబుద్ధేశానాద్యప్రేమిజ్ఞానాదనియమేనహితాహితకారిత్యోపపత్తిః త్యేరదరదరం * ఉపలబ్ధవదనియమిచ్ఛిమాత్రం వ్యాఖ్యాతం. తదయం క్తం-శక్త్యానంతా నేనపరిహ ర్తవ్యాభావాత్. హితమిచ్ఛేవహిసర్వంచేతనకరోతి. వస్తుత స్తస్మిరమిచ్ఛేత్-త్వితన్నక ర్తృత్వేచో ద్యం- కింతుసార్వజ్ఞమావణమహితేహిరబుద్ధిత్వం. సచాత్ర సంసరతోజీవససార్వజ్ఞ్యంకెనాపివత్షిరం. అతోక ర్తృత్వేయావణా నరపరత్వమేవ సూత్రస్యయం క్తం. *శక్తిపర్యయూదితి- బుద్ధేక ర్తృత్వకరణశక్తిర్నియత-క ర్తృశక్తిశ్చస్యాత్- అతఃకరణా నరంకల్ప్యం-కరణవ్యతిరేకక ర్తృస ద్భావాత్ నాన్నివివాదవత్కృతం. తదప్రయం క్తం-బుద్ధేక ర్తృత్వేపిమనసకరణత్వసమ్భవాత్ జీవస్యక ర్తృత్వాగ్నిదైః. మనసవస్య త్విశేషాద్బుద్ధిశబ్ద వాచ్యమిచ్ఛెన్న-బుద్ధిశబ్దవాచ్యమమాత్రార్యాశాస్త్రారకార్యత్వాన్మనసః. సరాశరాదయోహితథాన్తర ని. వృత్తిశేషమాత్రంచేచ్ఛద్భిః-తదాచిత్రమన సోపివ స కృతినికృతిభావాపదేశోనస్యాత్. *భూమిరాపోనలా వాయుఃఖంబునాబుద్ధిలేవచ|అహాక్షారత్వతీంద్రమిచ్ఛన్నాప్రకృతిరస్తథేభిభావ్యవాదీనా మివమనోబుద్ధ్యోరపిప్రకృత్యంప్రతిపాద్యతే. *సమాభ్యుదానాచ్ఛేతిసూత్రమపి *పిమిత్యాత్మానంధ్యాయం + ఆత్మాచాలే ప్రస్తుత్యతిసమాధివిధిపి సమాధాక ర్తృత్వమాత్మనోనవగమయతివివ్యాఖ్యాతం. తత్తు *కర్తాశాస్త్రీగ్రవత్త్వాదిత్యస్తాదవిశిష్టార్థం-అతఃప్రకృతేనస్యత్వేనసమాధిభానమేవవివ షీతం. *యథాచతత్తో. తత్రక ర్తృత్వసౌపాధికత్వంనామకింసంసారవశాయాందేహేచ్ఛియాదిసాపేక్షత్వం-ఉతముద్రావసనుగతత్వం. ప్రధమే ౭ధికరణానుత్థానం-దేహాదిసాపేక్షత్వస్యలూకనిర్ధతయానిరపేక్షత్వశక్త్యానుదయాత్. ద్వితీయే శ్చతివిరోధః-పరంజ్యోతిరుపసమ్మన్నస్య *జఙ్ఘత్రి డనమమాణ్యతిజ్ఙ్ఘాణాదివ్యాపారదర్శనాత్, *సజ్జల్పాదేవాస్యపితరస్సము త్పన్నై * సపితకథాభవతి త్ర ధాభవతీతిచ్చామాత్రే శాఖిలపితనిష్ఠా దకత్వశ్రవణా, చ్చ. క ర్తృత్వస్యకరణరూపత్వాత్. తస్యసాక్ష్యాధికత్వేచదుఃఖాదనిర్మిత్తత్వచాయం క్తం- ప్రచ్ఛన్ననామ్యపయోగేక ర్తృత్వస్యదుఃఖ రూపత్వాభావాత్. ననునదుఃఖరూపత్వంవివక్షితం- కింతుదుఃఖానుషణ్ణవాప్తత్వమిచ్ఛేత్. తర్హ్యక ర్తృత్వసపిదుఃఖానుష క్తమితి దుఃఖాదనిర్మిత్త స్యాత్ - తస్యనిష్ఠత్వంహిదుఃఖపేక్షుర్దృశ్యతే, కాస్త్రీయకర్తృత్వంక ర్తృత్వంచసరకాదిపేక్షుఃశూన్యతే. కించ- ఆత్మావశాసస్యదుఃఖవ్యాప్తి ర్దృష్టేతిముక్తావాత్తానవభానదుఃఖానుభవయోరన్యతర ప్రసక్తిః, అగమవిరోధాద్వ్యాప్తిశక్త్యేచ్ఛేత్ - క ర్తృత్వేపిదుఃఖవ్యాప్తిరభ్యుతాం. *విజ్ఞానం యజ్ఞమితివాక్యస్యబుద్ధివిషయత్వం. *వ్యవదేశాచ్ఛేతిసూత్రస్యపూర్వపక్షవిషయత్వాభావాదయం క్తమిత్య క్తం. బ్రహ్మత్వత్యోపదేశస్యచాక ర్తృ

౪౦॥ సూ.

శ్లో॥ పరాత్తుతచ్చురేతి॥

ఇదం జీవస్యకర్తృత్వంకింస్వాతంత్ర్యేణ- ఉతపరమాత్మాయత్తమితి. కింప్రాప్తం. స్వాతంత్ర్యేణేతి. పరమాత్మాయత్తత్వేహివిధినిషేధశాస్త్రాన్తర్గత్యంప్రసజ్యతే. యోహిస్వబుద్ధ్యాప్రవృత్తినివృత్త్యావర్జితత్వః- సపవనియోజ్యోభవతి. అతఃస్వాతంత్ర్యేణాస్యకర్తృత్వం.

ఇతిప్రాప్తైభిరీయతే (పరాత్త్వేతి) తుశబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి. తత్-కర్తృత్వహస్యపరాత్-పరమాత్మనసపహేతోర్భవతి. కుతః. శ్రుతేః *అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్త్రజనానాంసర్వాన్మా *యతత్కరిత్యన్నాత్మకోస్త రోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం యతత్మానమన్తరోయమయతిసతతత్మాన్తర్యామ్యమృతఇతి. స్మృతిరపి * సర్వస్యచాహంహృదిసన్నివిష్టోమజ్ఞఃస్మృతిద్వానమపాహనంచ * ఈశ్వరసర్వభూతానాం హృదైశ్శేష్ఠన తిష్ఠతి । భ్రామయన్ సర్వభూతానియన్త్రీరూఢానిమాయయేతి.

నన్వేవంవిధినిషేధశాస్త్రాన్తర్గత్యం ప్రసజ్యతేత్యుక్తం. తత్రాహ

౪౦॥ సూ. శ్లో॥ కృతప్రయత్నాపేక్షస్తువిహితప్రతిషిద్ధావైయథ్యాదిభ్యః॥ సర్వాసుక్తి

యానుపురుషేణకృతంప్రయత్నం- ఉద్యోగమపేక్ష్యోన్తర్యామీపరమాత్మాతదనుమతిదానేనప్రవర్తయతి-ప రమాత్మానుమతిమన్తరేణాస్యప్రవృత్తిరోపపద్యతఇత్యర్థః. కుతపతత్ (విహితప్రతిషిద్ధావైయథ్యాదిభ్యః) ఆదిశబ్దేనానుగ్రహనిగ్రహోదయోగ్యవ్యవై. యథాద్వయోసాధారణేధనేపరస్వత్వాపాదనమన్యతరానుమ తిమన్తరేణోపపద్యతే- అథాపీతరానుమతిః స్వేనైవకృతేతితత్ఫలంస్వస్వైవభవతి. పాపకర్తృనునివర్తనశక్త

త్వసాధకత్వంపునదన్తం.— అన్వేష *యథాచేతసాత్తంపూర్వమాత్మైరేకాధికరణమేవావర్తయన్- తేచాస్యసూత్రస్యకర్తృత్వాకర్తృ త్వవచనానాంవిషయవ్యవస్థాపనార్థత్వమాచుః. తతోపికర్తృత్వానుపరతిప్రసజ్యపరిహారాధత్వంయన్తం - తస్యపరిహరణీయత్వాత్, కర్తృత్వని షేధవచనానాంవిషయవిభాగస్యావ్యసూత్రైభిప్రత్యా, దస్యథా *శాస్త్రఫలంప్రయోక్తంసేన్దిగ్ధకర్తృభావే *కర్తాశాస్త్రోపపత్త్యాదిసూత్రవై యర్థ్యప్రసక్తాత్, తత్కృతానైవ *ప్రకృతిక్రియమాజానిత్యాదివచనస్యవ్యవహారతయాతత్పరిహరస్యానిప్రాయికత్వస్యాభ్యుపేక్ష్యత్వాత్, అనుపరతిప్రసజ్యపరిహరణత్వేవ్యన్తంసూత్రైవిషయవిభాగస్యాన్దిగ్ధత్వవర్జనోపపత్తే, శ్చ.....

కర్తృధికరణంసమాప్తమ్.

౪౦॥ సూ. శ్లో॥ పరాత్తుతచ్చురేతి॥ జీవస్యకర్తృత్వంకింపరమాత్మాయత్తం- ఉతస్వాతంత్ర్యమితి. కింపరమాత్మాయత్తత్వే విధినిషేధశాస్త్రాన్తర్గత్యంస్యాత్- నేతి. యదాస్యాత్- తదాస్వాతంత్ర్యం. యదాస్యాత్- తదాపరమాత్మాయత్తమితినిర్ణయతి.

తదితివ్యాఖ్యేయంపదం - కర్తృత్వమితివ్యాఖ్యానమ్.....

అనన్తరసూత్రశక్తామాహ (నన్వీతి)

౪౦॥ సూ. శ్లో॥ కృతప్రయత్నాపేక్షస్తువిహితప్రతిషిద్ధావైయథ్యాదిభ్యః॥ (ఉద్యోగమపేక్ష్యేతి) అనేనప్రథమప్రవృ త్తినశాయాంపరస్యాదాసీనత్వందర్శితం. ప్రవృత్తస్యప్రవర్తనంహ్యనుమతిః. జీవఃస్వయమేవోద్యుక్తశ్చేత్ - కిమనుమతిదానేనేత్యత్రాహ (పర మాత్మానుమతిమితి) ఉత్తరప్రవృత్తిరేతదనుమతిదానేనైవోపపద్యతఇత్యర్థః. విహితప్రతిషిద్ధశబ్దేనవిధినిషేధాభిప్రేతే. ఆదిశబ్దంవ్యాచక్షే (ఆది శబ్దేనేతి) నిగ్రహనుగ్రహ - కోపప్రసాదా. భాష్యస్థాదిశబ్దేనతత్తత్ఫలదానమభిప్రేతం. పరానుమతిసాపేక్షత్వేవిధినిషేధవిషయత్వానుపపత్తి రిశక్తాయాంపరానుమతిదానేనైవప్రవృత్త్యవసత్తా, తత్రాపిప్రథమప్రవృత్తస్యైవఫలకత్వే, చద్యమైనమాహ (యథేతి) సాధారణేద్రవ్యేపరా నుమత్యాస్వాంశమాదాయరాజ్ఞఃఉపాయనేదతైతత్ప్రసాదహేతుకకళహన్యయః ప్రథమప్రవృత్తస్యైవదృశ్యతే- నత్వనుమన్తః- తథేదమిర్వర్థః. అం శేపారతన్త్ర్యాద్విధినిషేధాగోచరత్వమితిశక్తా - అంశేస్వాతన్త్ర్యాద్విధినిషేధగోచరత్వాపపత్తిరితిపరిహరః. అన్యసాపేక్షత్వేపిరథాకర్తృజాదిమిధిని షేధగోచరత్వందృష్టం. (పాపకర్తృన్విత్యాది) అన్యత్రదయాంయాస్యవిషయత్వాదిత్యర్థః. ఏతదుక్తంభవతి- యథాద్వయోపుత్రయోఃపిత్రాదివి భక్తదత్తవిత్తత్రాదిమత్వైవరత్వాపేక్షత్వేపికస్యచిదపథప్రవృత్తిః, కస్యచిత్సుపథప్రవృత్తిః, శ్చతయోరేవఫలాయభవతి - తద్వదిహంపిసర్వజీవా నాంసామాన్యేనచిచ్ఛక్తిప్రవృత్తిశక్త్యోకరణకథేబరరూపపరికరలాభస్యచపరమాత్మాధీనత్వాత్కర్తృత్వమాత్రంపరాయత్తం- విశేషకర్తృత్వంచ పరానుమతిసాపేక్షత్వాత్పరాయత్తం. అంశేస్వాతన్త్ర్యాజ్జీవస్యవిధినిషేధవిషయత్వం. స్వాతన్త్ర్యంచస్వేచ్ఛానుగుణప్రవృత్తిసామన్యేనత్యని

స్వాప్యనుమత్తృత్వంననిర్దయత్వమావహతీతిసాంఖ్యసమయనిరూపణేప్రతిపాదితం. నన్వేషం *ఏషహ్యోవసా
 ఘోరకారయతితంయమేభ్యోలాకేభ్యఉన్నినీషతిఏషపచిసాధుకర్తృకారయతితం యమధోనినీషతీత్యున్నినీష
 యా_ధోనినీషయాచస్వయమేవసాధ్వసాధునీకర్తృణీకారయతీత్యేతన్నోపపద్యతే. ఉచ్యతే— ఏతన్నసర్వసా
 ధారణం. యస్త్వలిమాత్రపరమపురుషానుకూల్యేవ్యవస్థితఃప్రవర్తతే - తమసుగృహ్ణాన్ భగవాన్ స్వయమేవ
 స్వప్రాప్త్యైవాపాయేష్వతికల్యాణేషుకర్తృస్వేవరుచింజనయతి. యశ్చాతిమాత్రప్రాతికూల్యేవ్యవస్థితఃప్రవర్త
 తే - తంస్వప్రాప్తివిరోధిష్వధోగతిసాధనేషుకర్తృసురుచింజనయతి. యథోక్తంభగవదాస్వయమేవ *అహం
 సర్వస్యప్రభవోమత్తసర్వంప్రవర్తతే. ఇతిమత్వాభజనైమాంబుధాభావసమన్వితాఇత్యారభ్య *తేషాం
 సతతయుక్తానాం భజతాంప్రీతిపూర్వకం! దదామిబుద్ధియోగంతంయేనమాముపయాన్తితే! తేషామేవానుక
 మ్పార్థమహామజ్జానజంతమః! నాశయామ్యాత్మభావభోజ్ఞానదీపేనభాస్వలేతి. తథా *అసత్యమప్రతిష్ఠం తేజ
 గదాహురగ్నిశ్వరమిత్యాది *మామాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషన్తోభ్యసూయాకాఃఇత్యన్తముక్త్వా *తానహంది
 షతఃశూరాంతస్సంసారేషుసరాధమాన్! ఓపామ్యజస్రమగుభానాసురీష్వేవయోనిష్విత్యుక్తమ్.
 పరాయత్తాధికరణంసమాప్తమ్.

వార్తత్వం. ఇతరసాపేక్షత్వేవివిధినిషేధనిషయస్వంభూతత్వంచరధాకర్తృణాదిషువృత్తం. ఇతరసాపేక్షత్వేనప్రథమప్రవృత్తినైవ ఫలాన్వయేచ
 దృష్టాన్తోద్యుక్తః. అనుమన్తపరస్పరీయవృత్త్యాన్వృత్తిగ్రాహకపాధాచ్యనభూస్వయః- కింతుజీవన్మైవ. లోకేష్వనుమన్తభూస్వయోనానుమన్త
 త్వప్రయః కః- అపితుప్రవశ్యత్వప్రయః కః. నివర్తనమసాంప్రద్యమన్తవృత్త్యంసంబోధః- ప్రథమప్రవృత్తిఫలదానరూపత్వాత్తస్య. అల్పాను
 కూల్యేవపిపూర్వకారణసాత్వాత్ప్రయోగిగుణానాంసమయత్వమితి. అత్రచోదయతి (సన్నితి) కథమనుమన్తవృత్త్యం - అప్రవృత్తప్రవర్తనరూపం
 ప్రయోజయిత్వంభూత్యసృజ్యతే- అనుమన్తవృత్త్యసంబంధమపివ్యత్యభ్యుక్తః విషయవ్యవస్థయాపరిహరతి (ఉచ్యతేఇతి) న్యాయకృతంవిష
 యవిభాగంసంవాదకోపబృంహణవచనేవ్యభ్యుక్తం (యథోద్వేషి) ప్రథమప్రవృత్త్యానుమన్తవృత్త్యనవ్యవస్థానకాలప్రతిపాలయోప్రయోజయి
 త్వమసిఘ్నదాకల్పం. తత్రచహేతుస్వాతంత్ర్యం. విషంప్రథమముపేక్షకత్వం, సర్వాదనుమన్తవృత్త్యం, క్షయిద్విషయే ప్రయోజకత్వం, చప్రతి
 హాదితం. విషంప్రయోచాంబోధరూపత్వ సాధనమాత్రయానిధిత్వగ్రాహకపాధాభ్యాం పూర్వమెవసరం. ననుచేతనస్య ప్రాథమికేచ్ఛాప్ర
 యర్పణానుబృతౌపరమాత్మనేకారణత్వమివా- నవా. సచేత- సర్వకారణత్వభిజ్ఞప్రసక్తిః, కించ- పుణ్యపాపప్రవృత్త్యనుగుణేచ్ఛాదీనామపిపూ
 ర్వకర్తృఫలరూపత్వాత్ప్రతిచ్ఛాదిషుకారణత్వాభావేపరస్పరస్వకర్తృఫలప్రదత్వంసంభంగ్యంస్యాత్, - అతః ప్రాథమికేచ్ఛాప్రయత్నయోరపికారణత్వమి
 త్వరస్యాభ్యుపగచ్ఛత్యం. తతశ్చతయోరీశ్వరస్వసంకల్పత్వకారణంస్యాత్. ఆయమిచ్ఛేత్- ఆయం ప్రయతేతేత్యేమోఘసంకల్పస్యతస్య సంకల్ప
 చరత్రప్రయోజీవస్వస్వావస్థానిభావాత్ కర్తృగుకర్తృత్వంతన్నిబద్ధసంభోత్వత్వంచస్యాత్, పరమాత్మనబోధానీన్యానుమన్తవృత్త్యప్రయోజ
 యిచ్ఛత్వానస్థానాంవైషమ్యంచసయాత్, ప్రవృత్త్యప్రవర్తకోహ్యనుమన్త-అప్రవృత్త్యప్రవర్తకప్రయోజయితా. పరమాత్మనేప్రవర్తక
 త్వంచనాయాదకాచిత్యేరితేన- అపిత్విచ్ఛాజననద్వారేణ. ప్రథమప్రవృత్తిష్విచ్ఛాజనకత్వమస్తిచేత్- ఉపేక్షకత్వంచసయాత్- ప్రయోజయి
 త్వత్వానస్థాయైషమ్యాభావాత్. ఉచ్యతే- వైతేదోషఃప్రసక్త్యైర్క- సాధారణోపకారవిశేషోపకారవైషమ్యేణసర్వాసామనుషపత్తినాంపరి
 హృదిత్యాత్. ఆదావేవకరణకేవలసర్వతత్ప్రధానరూపోపకారశ్చేతనానాంసర్వకార్యసాధారణః, సర్వాదపికరణకేవలవ్యాప్తితద్ధారణతత్వాను
 భ్యాపాదనరూపఉపకారసర్వదా, భవతితత్త్వభేదప్రాథమికేచ్ఛాదావపికారణత్వాన్నపరమాత్మనేసర్వకారణత్వహస్తిః. తతఃపరసర్వఫలప్రదత్వ
 హస్తిశ్చ. తత్రదైహికమృత్యావృత్తవశాదేవగుణత్రయోద్భవాభివరూపవిశేషవాసనావిశేషాన్వేష్యజన్మకాలవివర్తితా. విషయవిశేషసన్నిధిశ్చభోగా
 దృష్టప్రవాహకారితః- కర్తృభూతుభవస్యతత్వాపేక్షత్వాత్. తథాహిగుణవిశేషస్యరుచివిశేషహేతుత్వం *అహంసాన్నిత్యికప్రియాః *అహం
 రాజసస్యేష్టాఃఇత్యాదిభిరవగమ్యతే. మనుష్యవశుక్రిమికీలాదీనామోదనశేషమృతాయాదిషురుచివిశేషదేష్టతదభావానాంవాసనావిశేషాధీనత్వమన్వ
 యవృత్తిరేకనీధం. విషంగుణత్రయతారతమ్య, వాసనావిశేషాబోధ, వస్తుస్వభావవిశేష, రూపసాధారణకారణవచితైః సాధారణకారణైః ప్రాధ
 మికేచ్ఛానిష్ఠులి, నతపిచప్రయత్నశ్చేతితయోర్విశేషోపకారాభావాదీశ్వరస్యాదానీన్యంయత్వం. ననుతత్తద్బోగాదృష్టస్యావీశ్వరవిషఫలప్రదత్వ
 విషయసన్నిధానాదేరవీశ్వరకారితత్వాత్కథంతస్యతత్రోదానీన్యం. అభిసన్నివిశేషాభావాదిబ్రూమః. ఈశ్వరః ప్రాచీనాదృష్టఫలభూతసుఖదుఃఖప్ర
 దానేచ్ఛయావిషయసన్నిధానాదికం ప్రథమమపాదయతి- నతునాథనాన్తరానుష్ఠాననేచ్ఛయా. అన్యాభిప్రాయేణసమ్మతితస్యవస్తునః పురుషాస్త
 రాభిమతకార్యాన్తరోపయోగేనత్యపిపూర్వం తన్నిష్ఠాదకపురుషస్యాదానీన్యంహిదృశ్యతే - ఘటనిర్మితాయప్రదీపమారోపయోగిపురుషఃపటా
 ధిపురుషాన్తరప్రవృత్తాపుదానీనవివ - తత్రతస్యప్రవర్తకత్వనివర్తకత్వయోరుభయారభ్యధావాత్. వివహిశ్వరస్యప్రథమతబోధానీన్యముభవన్నం.

౪౨॥ సూ. అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథాచాపిదాశకితవాదిత్వముధీయతపి కే॥

జీవస్యకర్తృత్వంపరమపురుషాయ త్తమిత్వక్తం. ఇదానీంకిమయంజీవఃపరస్మాదత్యంతభిన్నః- ఉతపరమేవబ్రహ్మభ్రాంతం- ఉతబ్రహ్మవోపాధ్యవచ్చిన్నం- అథబ్రహ్మంశఇతిసంశయ్యతే. శ్రుతివిప్రతిపదైస్సం

అతఏవజీవస్యస్వాతంత్ర్యమపియం క్తం - ఇచ్ఛాశక్తిమత్వేనవార్యవ్యవహారస్వాతంత్ర్యం. నను పూర్వవాసనాతదభీనేచ్ఛాపరవశత్వాద్వాయాదకాది ప్రేరితస్యే వసజీవస్యస్వాతంత్ర్యం. నైవం - ఇచ్ఛోత్పత్తేః ప్రవృత్తిసామర్థ్యవినియోగత్వాదాత్. ఏద సేచ్ఛాయాంసత్వామపిప్రవృత్తిసంబంధే ప్రవృత్తివిజ్ఞానేసంబంధియమేచ్ఛానివారణసామర్థ్యంపితసప్రవృత్తతే, - కాష్ఠవిచారయతో మహానిలభోపాయ జ్ఞానేసంబంధే కాష్ఠసంబంధసేచ్ఛానివారణయం ప్రభవతి. ఏవం ప్రవృత్తవాంఛస్యవా ౭తివయిరభూ నరస్యవాజ్ఞానేసతిచ్ఛాంతరనివారణసామర్థ్యవర్తనేన పురుషస్య స్వాతంత్ర్యోపపత్తేః కర్తృత్వంయజ్యతే - ఇచ్ఛతమేషు ప్రవర్తకవాసనావదన్వీమనివర్తకవాసనామిహస్యవిద్యతే. అతః కృత్యాకరణాకృత్యకరణేష్యచ్ఛానివారణక్షమోపిప్రవృత్తవాంఛానావరణేస్యచ్ఛాంసనివారణయిత్యేష. ఏవాపరాధాజీవస్యవర్త్యత్వేహేతుః. కాస్త్రీయప్రవృత్తవాంఛానిజ్ఞానసామర్థ్యాభావాత్తిరస్కామకాన్తవశ్యత్వం. ఏవం ప్రభవేచ్ఛాప్రయస్సమోరవ్యవహారస్వాతంత్ర్యోజీవః. పరమాత్మావతయోరుదానీనః - తత్రాభిసంధిహితత్వాత్. ద్వితీయేచ్ఛాప్రయత్వాదిమపరమాత్మాఅభిసంధిసానేహేచ్ఛాంతరసన్నిధాపితమపివిషయంబుద్ధౌసన్నిధాపయతి. తత్సన్నిధాపనమేవవిశేషకారకం. సదప్రభవప్రవృత్తిఫలదానరూపం. తదానీమపిపరజీవస్యస్వేచ్ఛానివారణాదిసామర్థ్యంసంశయం - అతస్తస్యస్వాతంత్ర్యం. ఈదృశంవిశేషకారం పురుషతవితేషుచిత్వకరణితి - తత్రప్రయోజయితృత్వమిత్యవస్థాప్రయవైషమ్యం. సన్వేవంసాధారణకారణైరెవవాసనానిశేషాదిసహకృతైఃచ్ఛాంత్యైస్సమ్మనన్త్యాంకిమగ్ధమీశ్వరస్యానుమత్ప్రత్యాదికమభ్యుపగమ్యతే. ఉచ్యతే-యదివయమనుమత్ప్రత్యాదికంకల్పయామః-తదాసమేవంబోధనీయం. సతుకల్ప్యతే-కింతు ఖిలస్తోప్రవిష్ట్యాస్తాజ్ఞానాం అభ్యక్ష్యానుమనాచ ఖిలవిషయాభ్యుపగమకారయతిత్వాదిశ్రుతిబలాదభ్యుపగమ్యతే- అతోనరభిద్ధియతి. తత్రయం క్తం- నియమకృతిసహకృతః ప్రసజేత్ - ప్రభవమువేక్షకత్వాది-సతదనిష్ఠప్రసజ్ఞం- నియంతృత్వక్రతేస్తావాసనోచోహ్యభిమతః- యావతావిధినిషేధశాస్త్రాగ్రధర్మకృత్యంపరిపూరితే. తతఃపరంసక్తోచపితత్వనిష్ఠః- సవసో౭భ్యుపగతః. కించ-చిచ్ఛంప్రవృత్తిశక్తించవత్వాశక్తిమత్వేనవార్యవర్త్యత్వత్వంసాతంత్ర్యంజీవస్యాపాద్యప్రభవప్రవృత్తౌత్పత్తింభావః-ఈశ్వరస్యస్వాతంత్ర్యంకల్పావహః- కింతుతదతిశయావహావీవ- యథా అమాత్యాదీనాం పరికరవత్త్వం సాతంత్ర్యంచదత్వాస్వయమవ్యాసృతస్యరాజ్ఞః-తదవత్. సచస్వాతంత్ర్యంపరాధీనత్వంచేత్వాన్యూహః-అమాత్యస్వాతంత్ర్యేతదభావాత్. తదభావశ్చరాజ్ఞాతృప్రవృత్తిరనివారణాత్. — అత్రయంసక్తిహః- వైయర్థ్యంయవతాసన్యాద్విధానప్రతిషేధయాః నియంతృత్వక్రతేస్తావాసనోచోసత్వతఃపరః! వాక్యైర్నకరణవ్యాప్తితచ్ఛక్త్యాధానధారణైః సాధారణోపకారైస్సాన్యాదిచ్ఛాద్యేకారణంపరః! శోగావృట్టసనితార్థస్యభావాద్వాసనాన్వితాత్. ఇచ్ఛాద్యేకసోత్పత్తౌయవైదానీనతావిభోః అభిసన్యంతరప్రాప్తేవస్తుస్యస్వత్రతేనచిత్. ఉపయంత్రేపుదానైవతస్యప్రాపయితాపుమాత్. సామర్థ్యసత్యవార్యత్వాత్వతస్త్రోజీవపిత్యతే. సపాద్యదనేమిషజ్ఞానాత్వేచ్ఛామఃనియచ్చతి. సన్నిధాపకవైభవ్యేవర్థంబుద్ధిస్థతాంసంయత్. ప్రయోజకానుమనాచభవతిశస్తదాచదా. పూర్వప్రవృత్తిఫలమనుమత్వాదికంభవేత్. దయాదీనాంగుణానాంచసంబంధవిషయాంతరంఅమాత్యస్యస్వతంత్ర్యేరాజ్ఞస్తన్నావహియతే. ఏవమేవపరస్యాపిపితస్వాతంత్ర్యదాయినః! సస్వాతంత్ర్యంపరాధీనస్వరూపాత్ప్రచ్యుతంభవేత్. సాతంత్ర్యదాయినాపుంసాతంత్ర్యవృత్తనివారణాత్. — అతోజీవానాంసాతంత్ర్యం, విధినిషేధశాస్త్రసాఫల్యం, పరమాత్మసంస్కారకారణత్వం, సర్వఫలప్రదత్వం, నిరబుక్తస్వాతంత్ర్యం. అవస్థాప్రయవైషమ్యం, దయాదీగుణానాంవిషయవత్త్వం, వైషమ్యవైర్భూత్యచిహ్నః, శ్చేతిసర్వముపపన్నం.

జీవస్యరూపైకమభ్యుపగచ్ఛతాంసర్వేషాంసర్వజ్ఞతయా సాన్వసన్వత్వేన జీవాణామతత్త్వసర్వస్వప్రవృత్తివ్యవస్థామన్త్రోహితాకరణానితకరణదోషప్రసక్తినివార్యా-అతఃపరమకరణంవిరుద్ధం. ననుజగత్ఈశ్వరశరీరత్వపక్షేపితాకరణాదిదోషఃప్రసజేత్. స- శరీరగతదోషాణాంశరీరణ్యప్రసజ్జీవజీవగతదోషానాంపరమాత్మస్వప్రసజ్జేత్.

పరాయతాధికరణంసమాప్తమ్.

౪౨॥ సూ. అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథాచాపిదాశకితవాదిత్వముధీయతపి కే॥ అవాంతరసక్తిమహా (జీవస్వేతి) స్వబుద్ధ్యాప్రవృత్తివృత్తాగమ్యక్షమోజీవకృతప్రయత్నావేక్షేణపరేణానుమతిదానేనప్రవర్త్యతఇత్వక్తం- తద్విరాజభృత్యాదివదత్యస్తభేదోజీవపరయోస్యాత్ - తస్మాదభేదక్రతయోనరపతిశేవసర్వలోకఇతివదోపచారిక్యఇతిశక్త్యాంసక్తిః. (అథబ్రహ్మంశఇతి) కింవిశేష్యేకదేశరూపంశః- కింవిశేష్యేకదేశరూపవిశేషణాంశఇతివికల్పార్థియః. సమవత్త్యతే. జీవకింపరమాత్మనో౭త్యస్తభిన్నః-ఉతాజ్ఞఃపరమాత్మైవ - ఉతోపాధికభేదభిన్నః- ఉతస్వతోభిన్నాభిన్నః-ఉతపరమాత్మనోవిశేషణతయాంశఇతి. తదర్థంకస్మిన్నతేభిన్నత్వాభిన్నత్వాదివిషయసర్వక్రతిముఖ్యత్వముపపద్యతే- కస్మిన్నేతి. యదాపత్యంతరేషుతమపపత్తి- తదాతేష్యస్వతమఃపరిగ్రహ్యః. యదావిశేషణతయాంశత్వేతదపపత్తి- తదాతదేవపరిగ్రహ్యమితి. కస్యంశయఃపేతురీత్యత్రాహ (శ్రుతితి) వాదివిప్రతిపదైశ్శ్రుతివిప్రతిపత్తిమూలత్వాన్ముఖివిప్రతిపత్తిరేవాత్రహేతుతయోక్తా. అధికరణస్య

శయః. నను*తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః*అధికంతుభేదనిర్దేశాదిత్యత్రైవాయమర్థానిర్ణీతః. సత్యం- స
ఏవనానాత్వైకత్వశ్రుతివిప్రతిపత్త్యాఆక్షిప్యజీవస్య బ్రహ్మంశత్వోపపాదనేనవిశేషతోనిర్ణీయతే. యావద్విజీ
వస్యబ్రహ్మంశత్వంసనిర్ణీతం - తావజ్జీవస్యబ్రహ్మణోఽనన్యత్వం, బ్రహ్మణస్తస్మాదధికత్వం, చనప్రతితిష్ఠతి.
కింతావత్ప్రాప్తం. అత్యంతభిన్నఇతి. కుతః. * జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశావిత్యాది భేదనిర్దేశాత్. జ్ఞాజ్ఞయోర
భేదశ్రుతయస్త్యగ్నినాసిజ్ఞేదితివద్విరుద్ధార్థప్రతిపాదనాదౌపచారిక్యః.— బ్రహ్మణోఽంశోజీవఇత్యపి
సాధియః - ఏకవత్స్వైకదేశవాచీహ్యంశశబ్దః - జీవస్యబ్రహ్మైకదేశత్వేతన్తతాదోషాబ్రహ్మణిభవేయః. నచ
బ్రహ్మజ్ఞిజ్ఞోజీవఇత్యంశత్వోపపత్తిః- ఖణ్డనానర్హత్వాద్బ్రహ్మణః, ప్రాగుక్తదోషప్రసక్తా, చ్చ. తస్మాదత్య
ంతభిన్నస్యచతదంశత్వంచురుపపాదం.—యద్వా-భ్రాంతంబ్రహ్మైవజీవః. కుతః.*తత్త్వమసి*అయమాత్మా
బ్రహ్మత్యాదిబ్రహ్మత్వభావోపదేశాత్. నానాత్వవాదిన్యస్తప్రత్యత్యాది సిద్ధాంతానువాదిత్వాదనన్యథాసిద్ధా
త్వైతోపదేశపరాభిఃశ్రుతిభిఃప్రత్యత్యాదయ ఇవావిద్యావర్గతాఃఖ్యాప్యదై.—అథవా-బ్రహ్మేవానాద్యు
పాధ్యవచ్ఛిన్నంజీవః. కుతః. తతఏవబ్రహ్మత్వభావోపదేశాత్. నచాయముపాధిర్భాగ్యైపరికల్పితఇతివక్తుం
శక్యం- బద్ధమోత్యాదివ్యవస్థానుపపత్తేరితి.

ఏవంప్రాప్తైభిధీయతేబ్రహ్మంశఇతి. కుతః. నానావ్యవదేశా,దన్యథాచ-ఏకత్వేనవ్యవదేశాత్, ఉభయ
థాహివ్యవదేశోద్వృశ్యతే. నానాత్వవ్యవదేశస్తావత్ప్రప్రృత్వసృజ్యత్వనియంతృత్వనియామ్యత్వసర్వజ్ఞత్వాజ్ఞ
త్వస్వాధీనత్వపరాధీనత్వశుద్ధత్వాశుద్ధత్వకల్యాణగుణాకరత్వతద్విపరీతత్వపతిత్వశేషత్వాదిభిర్దృశ్యతే, అన్య
థాచ- అభేదేనవ్యవదేశోపి *తత్త్వమసి *అయమాత్మాబ్రహ్మత్యాదిభిర్దృశ్యతే. (అపిదాశకితవాదిత్వమసీ
యతఏకే) *బ్రహ్మదాశాబ్రహ్మదాసాబ్రహ్మేమేకితవాఇత్యా ధర్వణికాబ్రహ్మణోదాశకిత వాదిత్వమవ్యసీ
యతే. తతశ్చసర్వజీవవ్యాపిత్యేనాభేదోవ్యవదిశ్యతఇత్యర్థః. ఏవముభయవ్యవదేశముఖ్యత్వసిద్ధయేజీవోయం
బ్రహ్మణోంశఇత్యభ్యుపగంతవ్యః.— నచభేదవ్యవదేశానాంప్రత్యత్యాదిప్రసిద్ధార్థత్వేనాన్యథాసిద్ధత్వం-బ్ర
హ్మసృజ్యత్వతన్నియామ్యత్వతచ్ఛరీరత్వతచ్ఛేషత్వతదాధారత్వతత్పాల్యత్వతత్సం హార్యత్వతదుపాసకత్వ
తత్ప్రసాదలభ్య ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థభాక్త్యాదయ, స్తత్రుతశ్చ జీవబ్రహ్మణోర్భేదః, ప్రత్య
త్యాద్యగోచరత్వేనానన్యథాసిద్ధః. అతోనజగత్సృష్ట్యాదివాదినీనాంప్రమాణాన్తరసిద్ధభేదానువాదేనమిథ్యాగ్ధో
పదేశపరత్వం. నచాఖణ్డైకరసచిన్మాత్రస్వరూపేణబ్రహ్మణాఅత్మనోఽతద్భావానుసంధానం, బహుభవనసంజు
ల్పసూర్యకవియదాదిసృష్టిం, జీవభావేనతత్ప్రవేశం, విచిత్రనామరూపవ్యాకరణం, తత్ప్రతానస్తవిషయా
నుభవనిమిత్తసుఖదుఃఖభాగిత్వ, మభోక్తృత్వేనతత్త్రస్థిత్యాతన్నియమనేనాన్తర్యామిత్వం, జీవభూతస్యస్వ
స్యకారణబ్రహ్మత్వభావానుసంధానం, సంసారమోక్షం, తమపదేశశాస్త్రం, చ కుర్వాణేనభ్రమితవ్యమిత్వ

పానరుక్త్యంశచ్చైతే (సన్నితి) పరిహరతి (సత్యమితి) పూర్వంహిరరవాచిశబ్దస్యశరీరపర్యవ్రాభిధానమిత్వనిర్ణయతా-రేణజగద్బ్రహ్మణఃశరీరశరీరిభా
వేనోభయవ్యవదేశముఖ్యత్వముపపాదితం. తత్రశరీరవాచిశబ్దస్యశరీరపర్యవ్రాభిధానమయంక్తం- ఆకృత్యధికరణన్యాయావిషయత్వాదిత్యాక్షిప్యాం
శత్వోపపాదనముఖేనశరీరవాచిశబ్దస్యశరీరపర్యవ్రాభిధానముపపాద్య-తతఃఉభయవ్యవదేశముఖ్యత్వమిహనిర్ణీయతఇత్యర్థః. కిముభయవ్యవదేశముఖ్య
త్వ, మనన్యత్వవిలక్షణత్వనిశ్చయ, శ్చాంత్యనిర్ణయసాక్షేషత్వత్రాహ (యావద్దితి) అపృథక్సిద్ధప్రకారత్వ నిర్ణయేనోభయవ్యవదేశముఖ్యత్వం,
ప్రభాప్రభావతోరివాపుధక్సిద్ధాంశాంత్యనిర్ణయేనజగద్బ్రహ్మణోరనన్యత్వనిర్ణీయతే. విశేషణతయాంశత్వనిర్ణయేనవిలక్షణత్వనిర్ణీయతే, రితిభావః. (కింతావది
త్యాది) —అంశవాదిసమత్వస్తభేదవాదీనూపయతి (బ్రహ్మణోంశఇతి) విశేష్యైకదేశరూపాంశపక్షేనూపయతి. —(యద్యేతి) అద్యై
తేషద్యైథతాత్పర్యలిజ్జసమ్మవాత్వైతాన్యథాసిద్ధేచ్ఛబ్రహ్మైవజీవఇత్యర్థః. —(అథనేతి) ప్రమాణప్రమేయవ్యవస్థానుపపత్తిశ్చగర్భితా. ...

రాధా ప్రమాహ (ఏవమితి) సాత్త్వికజ్ఞానేదాతాత్పర్యంబోధితయతి. (తతశ్చేతి) ఉక్తౌష్టైస్సామానాధికరణ్యేఅభేదస్యాపచారికత్వశ
క్త్యాస్యై- ఇహతుదాశకితవాదినికృష్టసామానాధికరణ్యమభేదస్యతాత్త్వికత్వంబోధితయతీత్యర్థః. —పరాత్కాన్యథాసిద్ధిమనూద్యదూపయతి (న
చేతి) ప్రమాణాన్తరసిద్ధంభ్రమముపదిశతీతిచేత్రత్రాహ (నచాఖణ్డైకరనేతి) బ్రహ్మణాభ్రమితవ్యమిత్వస్వయార్థః. ప్రమాణాన్తరాగోచరాగ్ధో
పదేశోహిచరస్యభోధనార్థః - అతఃప్రమాణాన్తరాగోచరంవదన్తివేదత్వమేవంబిధితిబోధయతి- తస్మాదచరమార్గభ్రమముపదిశతావేదేనబ్రహ్మణా

పదిశ్యతే- తథాసత్కున్త్యప్రసరితత్వాపాతాత్. — ఉపాధ్యవచ్చిన్నం బ్రహ్మజీవిత్యపినసాధ్యః- పూర్వనిర్దిష్టనియంత్రత్వనియామ్యత్వాదివ్యపదేశబాధాదేవ. నహిదేవదత్తాదేరేకస్యైవగృహీమ్యపాధిభేదాన్నియంత్రనియామ్యభావాదిసిద్ధిః. అతఉభయవ్యపదేశోపపత్తయేజీవోయంబ్రహ్మణోఽంతర్భిత్త్యభ్యపేత్యం....

౪౩॥ సూ. శ్లో॥ మన్త్రవర్ణాత్॥ శ్లో॥ *పాదోస్యవిశ్వాభూతానిప్రపాదస్యామృతంచీవిమన్త్రవర్ణాచ్చబ్రహ్మాంశోజీవః - అంశవాచీహిపాదశబ్దః. *విశ్వాభూతానీతిజీవానాంబహుత్వాద్బహువచనంమన్త్రే. సూత్రేపి *అంశభిత్త్యేకవచనంజాత్యభిప్రాయం - *నాత్మాశ్రుతేరిత్యత్రాప్యేకవచనంజాత్యభిప్రాయం - *నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానాంపరీబహునాంయోవిదధాతికామానిత్యాదిశ్రుతిభ్యశ్చశ్వరాజ్ఞేదస్యా, త్నానాంబహుత్వనిత్యత్వయో, శ్చాభిధీయమానత్వాత్. ఏవంనిత్యానామాత్మనాంబహుత్వేప్రమాణికేనతిజ్ఞానస్వరూపత్వేనసర్వేషామేకరూపత్వే పిభేదకాకారః ఆత్మయాథాత్మ్యవేదనక్షమైరవగమ్యతే. *అసన్తతేశ్చావ్యతికరభిత్త్యనన్తరమేవచాత్మబహుత్వంవత్సృతి.

౪౪॥ సూ. శ్లో॥ అపిన్సర్యతే॥ శ్లో॥ *మమైవాంశోజీవలోకే జీవభూతస్సనాతనభితి జీవస్య పురుషోత్తమాంశత్వంస్సర్యతే- అతశ్చాయమంశః.

అంశత్వేపిజీవస్యబ్రహ్మైకదేశత్వేన జీవగతాదోమాబ్రహ్మణపవేత్యాశఙ్కాహ

౪౫॥ సూ. శ్లో॥ ప్రకాశాదివత్తునైవంపరః॥ శ్లో॥ తుశ్చబ్రహ్మైవ్యంవ్యావర్తయతి. ప్రకాశాదివజ్జీవఃపరమాత్మనోఽంశః - యథాఽగ్నివిత్వాదేర్భాస్వతోభారూపఃప్రకాశోఽంశోభవతి, యథాగవాశ్వశుక్లకృష్ణాదీనాంగోత్వాదివిశిష్టానాంవస్తానాంగోత్వాదినిశేషణాన్యంశః, యథావాదేహినోదేవమను

శ్రమితవ్యమిత్యక్తంభవతి- సచతద్యుక్తమిత్వర్థః. కుతభిత్త్యత్రాహ (తథాసతీతి) శ్రమనివృత్త్యాలోకోజ్ఞీవనప్రవృత్తేనవేదనాధికశ్రమాన్తరాపాదనంవ్యాపాతమిత్వర్థః. అభేదస్యాప్యన్యథాసిద్ధిస్తుత్యా - సోయం దేవదత్తభిత్త్యాదిముతస్ససిద్ధత్వాత్. నజీవబ్రహ్మణోరభేదః ప్రత్యక్షసిద్ధభిచేత్ - తస్మి జీవబ్రహ్మణోర్నియామ్యత్వ నియంత్రత్వాదిలక్షణభేదోపి ప్రత్యయగోచరభిత్త్యనన్యథాసిద్ధిః. తథాప్యభేదశ్రుతివిరోధాత్ భేదశ్రుతిర్భాధ్యతభిచేత్ - భేదశ్రుతివిరోధాదభేదశ్రుతిర్భాధ్యతే. అపచ్ఛేదనయాత్ భేదశ్రుతివాదశ్చేన్న - అనియతవిరోధపార్యపర్యవిషయోఽపచ్ఛేదస్యామోనియతవిరోధపార్యపర్యేషునహి ప్రవర్తతే - విరోధాధికరణస్యాయాత్ పూర్వమేవప్రబలమితి పురస్తాదేవోక్తమితిభావః. సత్యోపాధ్యవచ్చిన్నబ్రహ్మజీవపక్షంమాపయతి, ఉపాధ్యవచ్చిన్నమిత్వాదినా.

౪౬॥ సూ. శ్లో॥ మన్త్రవర్ణాత్॥ శ్లో॥ ఉభయవ్యపదేశముఖ్యత్వసిద్ధిరూపశ్రుత్యభావత్వాఽంత్యంకల్పితంపూర్వసూత్రే- ఆంశత్వంకణ్ఠాక్షమిత్యత్రాచ్యతే. (అంశవాచీత్వాది) *నిత్యోనిత్యానామిత్వాదిశ్రుతిః. *యవాగ్నేయోష్ఠాకపాలఇతివద్విశిష్టవిధిసరా *తస్యజాన్తవిధీయరస్స విభాగాద్విభాగాధైవదేవస్యేనాప్తాభినిత్యాయాత్. జీవానాంపరస్పరభేదస్యలోకసిద్ధత్వాన్న తచ్చాప్రప్రతిపాద్యమితిచేత్. భేదస్యస్వాభావికత్వమతాకికం- తస్మాన్నిత్యానామేవబహుత్వంకాన్తైకసమగమ్యమితిజీవానాంస్వాభావికభేదఃకాన్తప్రప్రతిపాద్యమివేతి *నిత్యోనిత్యానామితివాక్యస్యాన్తంహేతుతయాహ (ఈశ్వరాదితి) ఏవంభేదనిత్యత్వముక్తాదేవాదిభేదకాకారాభావాత్ కథంభేదోజ్ఞాయతభిత్త్యత్రాహ (ఏవంనిత్యానామితి) (జ్ఞానస్వరూపత్వేనసర్వేషామేకరూపత్వేపీతి) అనేనజీవాన్తైతవరవాక్యానామాకాన్తైక్యపరత్వందృశ్యతం. ప్రత్యక్షైవసరాత్వైవచభేదోగృహ్యతభిత్త్యర్థః. అయమర్థస్స త్రైత్విత్వాహ (అసన్తతేతి)

౪౭॥ సూ. శ్లో॥ అపిన్సర్యతే॥ శ్లో॥ తత్రైవాసన్తరోక్తంపురుషత్తమశ్చస్వనిర్వచనం, తేనక్షరాక్షరవైలక్షణ్యమంశశబ్దార్థస్యతదనురోధేనవక్తవ్యత్వం, చాపిప్రత్యపురుషత్తమాంశత్వమిత్యుక్తమ్.

అసన్తరసూత్రశక్తామాహ (అంశత్వేపీతి)

౪౮॥ సూ. శ్లో॥ ప్రకాశాదివత్తునైవంపరః॥ శ్లో॥ ఆదిశబ్దోపాత్తమాహ (గవాశ్వేతి) ద్రవ్యయోగపృథక్సిద్ధవిశేషణవిశేష్యభూతయోగంశాంత్యంవదతాద్రవ్యయోగ్యరీరాత్మనోరప్యంశాంత్యముక్తంభవతీత్యభిప్రాయేణాహ (యథావాదేహినభితి) ప్రకాశాదీనా మంశత్వంక

ష్యాదిదైహికాఽంశః - తద్వత్. ఏకవస్తైకదేశత్వంహ్యంశత్వం- విశిష్టవైకస్యవస్తునోవిశేషణమంశపవ. తథాచవివేచకాఃవిశిష్టేవస్తునివిశేషణాంశోయం-విశేష్యాంశోయమితివ్యవహితే. విశేషణవిశేష్యయారంశాం శిత్వేపిస్వభావవైలక్షణ్యందృశ్యతే - ఏవంజీవపరయోర్విశేషణవిశేష్యయారంశాంశిత్వంస్వభావభేదశోచప పద్యతే. తదిదముచ్యతే (నైవంపరత్వతి) యథాభూతోజీవః - నతథాభూతఃపరః. యత్తేవహిప్రభాయాఃప్ర భావానన్యథాభూతః - తథాప్రభాఫానీయాత్వాంశాజ్జీవాదంశీవరోప్యథా నైరభూతత్వత్వత్వః. ఏవంజీవపర యోర్విశేషణవిశేష్యత్వకృతంస్వభావవైలక్షణ్యమాశ్రిత్యభేదనిదైశాఃప్రవర్తంతే- అభేదనిదైశాస్తుపృథక్సీద్ధ్య న్నర్హవిశేషణానాంవిశేష్యపర్యస్తత్వమాశ్రిత్యముఖ్యత్వే నోపపద్యతే. *తత్త్వమసి *అయమాత్మప్రప్యై త్యాదిషుతచ్ఛబ్దబ్రహ్మశబ్దవత్త్వమయమాత్మైతిశబ్దాలపి- జీవశరీరకబ్రహ్మవాచకత్వేనైకాథాభిధాయిత్యాది త్యయమర్థఃప్రాగేవప్రపశ్యతే.

౪౬॥ సూ. +శ్రిః+ప్రర్థయచ॥ శ్రిః+శ్రిః+ ఏవంప్రభాప్రభావయాపేణశక్తిశక్తిమన్త్రాపేణశరీ రాత్మభావేనచాంశాంశిభావంజగద్బ్రహ్మణోఃపరాశరాదయఃప్రర్థయి *ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్సావిస్తారి ణీయథా । పరస్యబ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలంజగత్ *యతిగించత్సృజ్యతేయేనసత్త్వజాతేనవైద్విజ। తస్య సృజ్యస్యసమూఘతౌతత్సర్వంవైహరేస్తనురిత్యాదినా-చకారాచ్ఛ్రితయోపి *యస్యాత్మాశరీరమిత్యాదినా ఆత్మశరీరభావేనాంశాంశిత్వంవదస్తీత్యుచ్యతే.

ఏవంబ్రహ్మణో ౭ంశత్వేబ్రహ్మప్రవర్త్యత్వేజ్ఞత్వేచ సర్వేషాంసమానేకేషాంచి ద్వేదాధ్యయనతదథానుసానాద్యనుజ్ఞా - కేషాంచిత్తత్పరిహారః, కేషాంచిద్దర్శనస్పర్శ నాద్యనుజ్ఞా - కేషాంచిత్తత్పరిహార, శ్చశాస్త్రేషుకథముపపద్యతఇత్యాశఙ్కాహ

౪౭॥ సూ. +శ్రిః+ప్రర్థయచ॥ అనుజ్ఞాపరిహారాదేహసమృద్ధ్యాజ్ఞ్యోతిరాదివత్॥ శ్రిః+శ్రిః+ సర్వేషాంబ్రహ్మంశ త్వజ్ఞత్వాదివైకరూపత్వేసత్యపిబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాదిరూపశుచ్యశుచిదేహసమృద్ధినిబద్ధనావనుజ్ఞా పరిహారానుపపద్యతే- (జ్యోతిరాదివత్) యథా౭గ్నేర్గ్నిత్వేనైకరూపత్వేపిశ్రోత్రియాగారాదగ్నిరాప్రి యతే-త్వశానాదేస్తుపరిప్రియతే, యథాచానాదిశ్రోత్రియాదేర్నుజ్ఞాయతే-అభిశస్తాదేస్తుపరిప్రియతే.

ఇమితిశక్తాయామంశస్వరూపంక్షయతి (ఏకవ స్త్వీతి) తాదృశాంశత్వంవిశేషణవిశేష్యయారవిశేషణస్యాస్తీత్యాహ (విశిష్టవైకస్యేతి) తదేవ వృద్ధవ్యవహారేణదృఢయతి (తథాచేతి) తతఃకింప్రస్తుతహోషస్సర్వశక్తాయాఇత్వ త్రాహ (విశేషణవిశేష్యయారీతి) బహుశత్వసంఖ్యచితత్వవిరళత్వ విస్తృతత్వాదిస్వభావవైలక్షణ్యందృశ్యతత్వత్వత్వః. దృష్టా నైశిక్షితంవైలక్షణ్యందాదృ నైకేదర్శయతి (ఏవమితి) ఉక్తార్థపరత్వేనసూత్రఖిద్ధముపతార యతి (తదిదమితి) వాచకత్వప్రకారమాహ (యథాభూతత్వతి) తదేవవివక్ష్యమానసూత్రస్యవాక్యార్థమాహ (యథైవహీతి) తేనోశయవ్యవదేశ ముఖ్యత్వసిద్ధిమాహ (ఏవమితి) ప్రకాశాదివ్యపివిశేష్యపర్యవైభాగానందృశ్యతే - యథాభానుః భానుమాన్, జ్యోతిః జ్యోతిష్మాన్, తేజః తేజ స్వీ, త్యాది. తదేవపక్షేదర్శయతి (తత్త్వమసితి) తత్త్వమసిత్వార్థవ్యవయమాత్మైతిశబ్దాలపీత్యంతప్రతిజ్ఞావాక్యం. త్వమయమాత్మైతిశబ్దాలపి తచ్ఛబ్దబ్రహ్మశబ్దవత్-తచ్ఛబ్దబ్రహ్మశబ్దతుల్యార్థాఇత్వత్వః. జీవశరీరకేత్వాదినాహేతురుచ్యతే. (ప్రాగేవ ప్రపశ్యతే) అత్రైవ కవ్యంసూత్రా భిప్రతంసర్వంపూర్వము క్తమిత్వత్వః.

౪౮॥ సూ. +శ్రిః+ప్రర్థయచ॥ శ్రిః+శ్రిః+ * అసిన్ద్యతఇతిసూత్రే౭ంశత్వమాత్రేస్మృతివచనము క్తం- ఆస్మిన్సూత్రేవిశిష్టకదేశవిశే షణరూపాంశత్వేపిస్మృతివచనముచ్యతఇతిభిదా. తదేతదభిప్రత్యాహ (ఏవమితి) చార్థమాహ (చకారాదితి) స్మృతిస్మృతివచనయోర్ద్వయోరపి వక్తవ్యత్వేసమిదృష్టాదోపాదానముభేదవిశదీకారాతిశయాత్ స్మృతివచనంసూత్రేకణ్ఠోక్తమ్.

అనన్తరసూత్రశక్తామాహ (ఏవమితి) అంశత్వత్వేతదధికరణార్థః. బ్రహ్మ ప్రవర్త్యత్వత్వత్వత్వార్థాధికరణార్థః. జ్ఞత్వత్వత్వత్వత్వార్థాధికరణార్థోచ్చక్తః.

౪౯॥ సూ. +శ్రిః+ప్రర్థయచ॥ అనుజ్ఞాపరిహారాదేహసమృద్ధ్యాజ్ఞ్యోతిరాదివత్॥ శ్రిః+శ్రిః+ ఆదిశబ్దార్థమాహ (యథాచేతి).....

౪౮॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అసంతాప్తవ్యతికరః॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ బ్రహ్మాంశత్వాదినైకరూపత్వేనత్యపిజీవానామనోన్యభేదా, దణుత్వేనప్రతిశరీరంభిన్నత్వా, చ్చభోగవ్యతికరోపినభవతి. బ్రాహ్మబ్రహ్మజీవనాదేచోపహితబ్రహ్మజీవనాదేచ జీవపరయోర్జీవానాంచభోగవ్యతికరాదయ సుర్వేదోమాస్సస్తీత్యభిప్రాయేణ స్వపక్షేభోగవ్యతికరాభావఉక్తః.

నను బ్రాహ్మబ్రహ్మజీవనాదేవ్యవిద్యాకృతోపాధిభేదాద్భోగవ్యవస్థాదయఉపపద్యతే. అతఆహ

౪౯॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ ఆభాసపవచ॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అఖణ్డైకరసప్రకాశమాత్రస్వరూపస్య స్వరూపతిరోధానపూర్వకోపాధిభేదోపపాదనహేతురాభాసపవ. ప్రకాశైకస్వరూపస్యప్రకాశతిరోధానంప్రకాశనాశపవేతిప్రాగేవోపపాదితం. *ఆభాసాపవేతివాపాఠః-తథాసహితపాతవఆభాసాః. చకారాత్ *పృథగాత్మానంప్రేరితాపంచమత్వా *జ్ఞాజ్ఞాద్వా *తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వస్తీత్యాదిప్రతివిరోధశ్చ. అవిద్యాపరికల్పితోపాధిభేదేపిసర్వోపాధిభిరుపహితస్వరూపస్యైకత్వాభ్యుపగమాత్ భోగవ్యతికరస్తదవస్థపవ.

పారమార్థికోపాధ్యుపహితబ్రహ్మజీవనాదేవ్యపాధిభేదహే

తుభూతానాద్యదృష్టవశాద్వ్యవస్థాభివిష్యతీత్యాశంకాహ

౫౦॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అదృష్టానియమాత్॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ ఉపాధిపరమ్పరాహేతుభూతస్యాదృష్టస్యాపి బ్రహ్మస్వరూపాత్రయత్వేననియమహేత్వభావాదవ్యవస్థైవ - ఉపాధిభిరదృష్టైశ్చస్వసమ్బంధేనబ్రహ్మస్వరూపచ్ఛేదాసమ్భవాత్.

౫౧॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవం॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అదృష్టహేతుభూతాభిసన్ధ్యాదిష్వప్యత్రాదేవహేతోరనియమపవ.

౪౮॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అసంతాప్తవ్యతికరః॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ సమనాత్మతఃసంతతిః- విభుత్వం. తదభావోఽసంతతిః- అణుత్వం. ఆనోన్యభేదాదిచశబ్దసముచ్చితోహేతుర్నితః. సూత్రాభిప్రాయమాహ (బ్రాహ్మబ్రహ్మతి) పరపక్షేభోగవ్యవస్థానుపపత్తిరభిప్రేతేత్యర్థః. అవిద్యాదేరాశ్రయభేదాభావాత్తదనుపపత్తిః. *నానాత్వానోన్యవస్థాతత్త్వత్వానియమాత్రం. కింఘాదీనాంస్వరూపభేదోన్యవస్థా- ఉతాశ్రయభేదః. నప్రథమః- ఆశ్రయభేదానాపాదకత్వాత్. నద్వితీయః- హేతోస్సాన్ధ్యాదిష్వత్వాదితిశ్చైవచ్యతే. తన్న- ప్రతిసన్ధానాభావరూపావ్యవస్థేత్యభిప్రేతత్వాత్. తిరస్కారకాభావేనప్రతిసన్ధానమాత్మైక్యవ్యాపకం- తిరస్కారకాభావేష్యప్రతిసన్ధానాదాత్మైక్యనివృత్తిరిత్యర్థః.

అసంతరసూత్రశక్తామాహ(సన్నితి)

౪౯॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ ఆభాసపవచ॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ ఉపాధిభేదాద్వ్యవస్థైత్యత్రాహ (అవిద్యేతి) తిరోధానాద్యవనోపపద్యతే - ఉపపన్నేపివ్యవస్థానోపపద్యతేత్యర్థః.

అసంతరసూత్రశక్తామాహ (పారమార్థికేతి) ఇదమప్యశక్త్యాహేత్యపిశబ్దార్థః.

౫౦॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అదృష్టానియమాత్॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ ప్రదేశభేదోఽస్తీత్యత్రాహ (ఉపాధిరితి) ఉపాధ్యాశ్రయస్వైకత్వా, తస్యచాచ్ఛేద్యత్వా, ద్వ్యవస్థానుపపత్తిరిత్యర్థః.

౫౧॥ సూ. $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవం॥ $\text{॥} \text{ॐ} \text{॥}$ చశబ్దోఽవధారణే. ఏవమేత్యర్థః. అభిసన్ధిః- సజ్కల్పః. ఆదిశబ్దాదుద్యోగానుష్ఠానాదికంవివక్షితం. (ఉక్తాదేవేతి) ఆచ్ఛేద్యత్వాత్సర్వప్రదేశానాంబ్రహ్మస్వరూపభూతప్రదేశత్వాదేవేత్యర్థః.

౫౭॥ సూ. *ప్రదేశభేదాదితేనాన్తర్భావత్॥ యద్యప్యేకమేవబ్రహ్మస్య
కూపం - తచ్చేదానర్థంనానావిధోపాధిభిన్నమృత్యుతే - తథాప్యపాధిసమ్భిన్నబ్రహ్మప్రదేశభేదాదుపపద్యత
ఏవభోగవ్యవస్థేతీతేత్. తన్న-ఉపాధీనాంతత్రతత్రగమనాత్సర్వప్రదేశానాంసర్వోపాధ్యంతర్భావాద్వ్యతి
కరస్తదవస్థపవ. ప్రదేశభేదేనసమ్భిన్నేపిసర్వస్యబ్రహ్మప్రదేశత్వాత్తత్త్వప్రదేశసమ్భిన్నదుఃఖంబ్రహ్మణపవ
స్యాత్. — పూర్వత్ర * నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసక్తోన్యతర నియమోవాన్యథా * ఉపలబ్ధివదనియమృ
త్యాభ్యాం సూత్రాభ్యాంవేదబాహ్యేనాం సర్వగతజీవవాదినాం దోషఉక్తః-అత్రతు* ఆభాసపవచేత్యా
దిభిస్సూత్రైర్వేదావలంబినామాత్మైకత్వవాదినాందోషఉచ్యతే.
అంశాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

—*॥*॥*॥*॥*॥—

౫౮॥ సూ. *ప్రదేశభేదాదితేనాన్తర్భావత్॥ జీవానామనోవ్యభేదవ్యతికరమాహ (ఉపాధీనామితి) ఏతేషాంభోగా
దయోబ్రహ్మచిస్సుభిత్వాహ (ప్రదేశభేదేనేతి) జీవేశ్వరవ్యతికరఉక్తోభవతి. * అసన్తతేచేత్యాదినూత్రాణాంసాక్ష్యాదివృద్ధాపరత్వంచరొక్తం
పాసరుత్వేనమామయి (పూర్వత్రేత్యాదినా)
చరెతుపూర్వాధికరణకారయితృప్త్యశ్చ త్యాదిభిన్నస్వపరాయ తృప్త్యతిత్వేనైకజీవేశ్వరసమ్మత్త నిరూపణపరమధికరణంవర్తయన్తి. తన్నతే
అంశాంశభావానుపపన్నః - జీవేశ్వరయోరుభయోరపిసన్తాత్రబ్రహ్మణ్యవిద్యాకల్పితత్వాత్తరజ్జుకల్పితయోస్సర్వభూదశరయోరవిమిధోఽంశాంశభా
వానుపపన్నైః. తయోర్మహేన్తల్లబ్ధిపాధిపరికల్పితత్వేపిబృహదల్పఘటయోరివాంశాంశభావోసఘటతే. అతపివః పాదోన్యేతిక్రుతిః * మమైవాంశ
ఇతిస్మృతిశ్చనసభ్యతే - తయోస్సహస్రశీర్షత్వాదిగుణకమహాపురుషవిషయత్వాత్. * అస్య * మమైవదయోర్నిర్విశేషపరత్వేనైకజా. నిర్విశేషచి
న్తాత్రసాసినజీవంప్రత్యంగిత్వంయన్తం-స్థానావధ్యస్తంపురుషంప్రతిస్థానోరంత్యప్రసిద్ధ్యభావాత్. గ్రన్థవిరోధశ్చ-జీవేశ్వరసమ్మత్తనిరూపణపర
త్వాభ్యుపగమాత్. క్రుతిస్మృతీనూత్రస్వార్థస్యవిరోధశ్చ. అంశఇవాంశఇతివిషయీతత్వాదంశశబ్దోఽప్యముఖ్యుత్పత్తిమేవ
దోషః. నానాత్వైకత్వవ్యవదేశాభ్యాంసమన్తనియమంశత్వంచకస్య. సతావదుపాధేః-తస్యసార్వత్వాధికన్యైక్యాయోగాత్. సహాపాధ్యుపలబ్ధితేబ్రహ్మ
ణః- తస్యాభిన్నతయానానాత్వాభావాత్. నాప్యపాధివిస్తస్య - తస్యసార్వత్వానంప్రత్యంశత్వానుపపత్తేః. నాప్యనుపహితస్వరూపంప్రతిఉపహిత
స్వరూపస్యాంశత్వం- వస్తునిస్వతోఽంశభేదాభావేనఉపహితానుపహితవిభాగానుపపత్తేః. కృత్స్నముచహితమనుపహితంవాస్యాత్. సచాధిస్థానంప్ర
త్యభ్యస్తస్యాంశత్వం-అధిస్థానమాత్రస్యాంశత్వంస్థానోవానుపపన్నమితివ్యుక్తం. జీవేశ్వరయోర్వస్తుతోభేదాభావేనజీవగతజీవేనేశ్వరస్యదుఃఖిత్వ
మాశక్త్యస్మాప్రకాశాదివదితినూత్రమూలోకాకాశరవిమణ్డలేష్యభృశిఘటకరకతరజ్జాదిగ్రన్థైస్సత్వమహత్వగమనాగమనకమాదిభిరస్మృత్యత్వవజ్జీ
వదుఃఖైశ్వరస్యాస్పర్శఇతిపరిహరపరంవ్యాఖ్యాతం. తచ్చాయన్తం-ఈశ్వరస్యసర్వజ్ఞత్వాభ్యుపగమాత్ సర్వాన్జీవానాత్మనోఽసస్యత్వేనజానతస్తస్య
జీవగతజీవాకారేణదుఃఖితాయాదుర్నివారత్వాత్. స్వగతత్వేనదుఃఖితుత్తర్జ్యత్వంహిదుఃఖిత్వం. దుఃఖంమిధ్యాభూతమితిచేత్ - జీవస్యాపిత్వ
భేదేనజీవతుల్యత్వంస్యాత్. ఈశ్వరోమిధ్యాత్వేనజానాతీతిచేత్ - క్రుతవేదాస్తస్యముముక్షోర్వాధితానుప్రత్యావిద్యస్వరూపదాదివదిత్యర్థః. ఖమవర్ణ
నీయంస్యాత్. అనుజ్ఞాపరిహారావహంమమైవవిద్యాకృతాభిమానప్రయత్నై - ఏకత్వదర్శినోఽభిమానరహితస్యసకాస్త్రనియోజ్యత్వమితిచానుపప
న్నం-ఏవిప్రాకృతివిచేష్టితం*సతాంమాన్యమదామయన్తి త్యాదిభిరాదిభరతపరాశరవసిష్టాదీనాంశాస్త్రానుసారితత్వదర్శనాత్. * సఖిలైవంవర్తయన్యావ
దాయుషంబ్రహ్మలోకమభిసమ్మద్యతేనపపునరావర్తతఇతిబ్రహ్మవిదవినయావచ్ఛరీరావసానంశాస్త్రవశ్యత్వావగమా, చ్చ- అయన్తావస్థాయాం
తుదాదిపరిహారాగ్ధమోదనాదోవ్యాప్తియమాణస్యశాస్త్రీయమస్తానావసరేఽభిమానవిరహదనన్వయస్యవత్తుమశక్యత్వా, చ్చ- * అసన్తతేచేత్యావ్యతిక
రఇతి- ఉపాధీనాంసర్వత్రసత్తత్వాభావాన్నతత్త్వఖాదివ్యతికరఇత్తుక్తం. తచ్చాయన్తం- సౌభరిప్రభృతీనామివాత్మైకత్వేనుఖాదివ్యతికరప్రస
క్తోత్. సౌభరిశరీరమనాన్తఃకరణభేదఇతిచెన్న-అణోరన్తఃకరణస్వయంగపద్మముశరీరసంసర్గానుపపత్తేః. సనుపచ్ఛిన్నత్వేనత్యనుపలభ్యమానత్వమ
యత్వం- తత్యైకఽకశరీరస్యేవానేకశరీరసమ్మత్తినఏకస్యోపపన్నమితిచెన్న-తథాసతిజీవగతస్యారాగ్రమాత్రపరిమాణరూపస్యానుత్పత్తిస్తాన్తఃకరణో
పాధికత్వానుపపత్తేః. * ఆభాసఇతి-పరమాత్మనఆభాసః- ప్రతిబిమ్బభూతోజీవఇత్తుక్తం-తదస్యచాక్షుషాణాంప్రతిబిమ్బభావా, దారమ్భకాధికరణద
ర్శితైర్దూషణాన్తరైశ్చానుపపన్నం.— అపరేషాంపక్షేఽపి * ప్రకాశాదివత్ * అసన్తతేచేతీతిసూత్రద్వయస్య జీవేశ్వరవ్యతికరభోగవ్యతికరపరిహర
పరత్వంసఘటతే-ఈశ్వరస్యసార్వజ్ఞ్యాభ్యుపగమా, దన్తఃకరణభేదేపిసౌభరిశరీరేష్యత్వైక్యభోగవ్యతికరదర్శనా, చ్చ- * ప్రదేశభేదాదితేదితి-ఏకశరీ

రావచ్చినాత్మప్రదేశే దృష్టసమవాయాత్ సుఖాదివ్యవస్థాచాయుక్తా - ఏకశరీరే సర్వాత్మనాం విభూనామస్తర్వావాదిపరేషాం సోపేక్షమాషణం
స్వస్యాపి ప్రాసోతి-ఉపాధీనాం గృహ్యతమైకైకాపాధిమసర్వాత్మప్రదేశాస్తర్వావాత్, అదృష్టస్యాప్యనియతత్వేన సుఖాదివ్యవస్థానుపపత్తేః. బ్రహ్మ
ప్రదేశానాముపాధీనాభిన్నత్వేన తదభావేన సమస్వయాధికరణాత్ క్షాదోపానుసంధేయాః- ఇహావహితేనా త్ర తాదైవివ్యతాః. భాష్యకాలైస్తు ప్రస
క్తా తత్ర దర్శితాః- అత ఇహ తేషామనుపన్యాసః. * అసంతతే శ్చేత్యాదిసూత్రాని సాక్ష్యాదిప్రదానపరత్వేన పరైకపరైశ్చ వ్యాఖ్యాతాని. తదయుక్తం-
* నిత్యోపలబ్ధిత్యాదినా పునరుక్తిప్రసక్తాదిత్వం. * నిత్యోపలబ్ధిత్యాదినా తద్వయస్యాన్యధార్థవర్ధనానుపపత్తిః ప్రాగవద్యతా-అతస్తయోర్యథో
క్తార్థపరత్వమవర్జనీయం- తథాసతి పునరుక్తిపరిహారాయ * అసంతతే శ్చేత్యాదిసూత్రాణాం మద్యప్రప్రదానకత్వమాస్థేయం. — అన్యేషామపీఠమధి
కరణం సఘటతే- నానాత్వైకత్వవ్యవదేశసాధ్యత్వాదంశాంశిభావస్య. కిం సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణోఽంశోజీవః - ఉత్తేశ్వరస్య. ప్రథమేభేదవ్యవదేశ
హేతుర్నిధ్యతి- సన్మాత్రాజ్ఞేవస్యభేదవ్యవదేశాభావాత్. ఈశ్వరాదేవహితేదవ్యవధిశ్చ నిశ్చయః. సన్మాత్రాదస్యత్వేజీవానామసత్త్వంచ
ప్రసజేత్. శ్రుతిస్మృతిస్సారస్యభిద్యత - * సహస్రశీర్షాపురుషః * ఉతామృతత్వస్యేతాసః * సాదోస్యవిశ్వాభూతాని * మమైవాంశోజీవలూకేజీవ
భూతస్సనాతనఇతి శ్వరాంతత్వం హి స్వరసతః ప్రతీయతే. ద్వితీయైకత్వభావదభ్యుపగమవిరోధః- బ్రహ్మణోఽంశిత్వంభోక్తృభోగ్యనియత్యజామం
శర్వమపిహిభవదధిమతం- సమతేషాం పరస్పరాంశాంశిభావః. సనీశ్వరాంశస్యబ్రహ్మాదంశిత్వవ్యవహారోపపత్తిః- బ్రహ్మతమృతికాంతేఽంశిత్వవ్య
వహరదర్శనాదిచేన్న - బ్రహ్మతిఘటేత్తు ద్రఘటం ప్రత్యంశిత్వవ్యవహారాదర్శనాత్, తత్సదృశతచ్ఛబ్దస్య గౌణతయాబ్రహ్మత్వసాధ్యైశ్చాంశిత్వ
స్యాముఖ్యత్వా, చ. గౌణాప్యంశిత్వవ్యవహారోబ్రహ్మత్యుపాదానద్రవ్యైవస్థానరానాపన్నవివభవతి - నత్వవస్థానరప్రాప్తే. బ్రహ్మతమృత్విజ్ఞాంతే
ఘటత్వాద్యనాపన్నవివభావంశిత్వవ్యవహరః- నతుఘటత్వేనోపయుక్తేషి- ఏవంబ్రహ్మసన్న్యుంశఃసన్మాత్రరూపశ్చేత్ - అంశిత్వవ్యవహారోఘటతే - స
తునియత్వత్వరూపావస్థాపన్నఇతి నత్ర గౌణాప్యంశిత్వవ్యవహారోఘటతే. * ప్రకాశాదివదితి- సారచాన్ద్రాగ్రిప్రకాశమణిమత్రైకపాదీనాందా
మాకత్వశక్తిసద్భావాసద్భావాదిస్వభావవ్యవస్థావద్భుజిత్యుద్భుజిత్యాదివ్యవస్థాపపత్తిర్జీవేశ్వరయోగితివ్యాఖ్యాతం. తథాసతిస్వభావవ్యవస్థామాత్రేదృ
ష్టాప్రతిపత్త్యస్తస్యాన్యత్ - నత్వంశాంశిన్స్వభావవ్యవస్థాయాందృష్టాప్రతిపత్త్యస్తాన్యత్. తతోవరమంశాంశిభావేన్దివసస్వభావవ్యవస్థాయాందృష్టాన్యో
పన్యాసః- అంశాంశిభావనిబర్ధనశక్త్యాపరిహరపరత్వాత్సూత్రస్య. సముదాయైకదేశత్వమేవాంశశబ్దనిమిత్తం. అతపివహిదాయవిభాగేగోమహిషభూ
హిరణ్యాదిష్వయంమహంశః- అయమస్యాంశిభావవ్యవహరః. విశేష్యాంశిభావవ్యవహరదర్శనాదీశ్వరస్యాప్యంశత్వంత్వత్వే ప్రసజ్యతఇతిచేన్న- విశి
ష్టాపేక్షయాచిశేష్యేష్యంశశబ్దవ్యవహారేపివిశేషణం ప్రతిప్రధానతయాంశిత్వవ్యవహారోపపత్తేః, అప్రధానవిశేషణం ప్రత్యంశత్వవ్యవహారాను
పపత్తేః, తథావ్యవహారభావశ్చ ప్రధాన్యాదేవ. అతపివదేవదత్తాదేరోమహిషాద్యపేక్షయాఽంశిత్వవ్యవహరః. యదాసముదాయే ప్రధాన్యవి
వదే- తదాతస్యాంశత్వం- యదాతదేకదేశాస్తరప్రధాన్యవివదే-తదాతదేకదేశాస్తరస్యాంశిత్వవ్యవహరః. సముదాయస్యప్రధాన్యంపాశ్చ
ల్యుత్పత్తయః. దేవదత్తాదేవశేషిత్వలక్షణం. విశేష్యస్యత్వాధారత్వాదిలక్షణం. సంయోగలక్షణసమ్మత్యైకత్వపీ ప్రధాన్యావివక్షయాహిభూతలస్యగోమ
హిష-హేమాద్యంశిత్వవ్యవహారభావః. అతస్సర్వజీవైరగిన్నత్వంస్వస్వజానత ఈశ్వరస్యాంశభేదేనత్యపిదుఃఖిత్వంభవేత్ - యథాసాభరః. సర్వాన్తి
వాశరీరత్వైకజానత ఈశ్వరస్యత్వన్నతేపిదుఃఖిత్వంస్యాదిత్యేన్న - సపక్ష్యాభావాత్. శరీరగతదుఃఖంశరీరణదేవదత్తాదేవ్యైకత్వైకత్వేన్న - దుఃఖిన్య
శరీరగతత్వాభావాత్. కిం వజాదికమేవదుఃఖం- ఉతతద్ధానం. ప్రథమేవ సస్యాత్సన్యభావాన్నశరీరగతస్యశరీరగతత్వం. ద్వితీయేశరీరస్యప్రణా
నాభావాన్నతద్దుఃఖస్యాత్సన్యతత్వమిత్యభయభావిదృష్టాన్యసాధ్యవికలతా. అతో నేశ్వరస్యాన్నతేదుఃఖిత్వాదిప్రసజ్యతే.

అంశాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితమలలికవాగ్విజయనూననా శ్రీరఙ్గరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమధిగత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన
శ్రీసుదర్శనసూరిశావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యత్యతీయఃపాదః.

— ❦ —

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౬౦. సముదితసూత్రసంఖ్య- ౨౬౮.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

ద్వితీయాధ్యాయే— చతుర్థఃపాదః.

ప్రాణోత్పత్త్యధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ. తథాప్రాణాః॥ బ్రహ్మవ్యతిరక్తస్యవియదాదేశకృత్సస్యకార్యత్వే
నోత్పత్తావృత్తాయాంజీవస్యకార్యత్వేపిస్వరూపాన్యధాభావలక్షణోత్పత్తిరపోదితా. తత్ప్రసక్తేనజీవస్వరూ
పంశోధితం-సప్రతిజీవోపకరణానామిన్ద్రియాణాంప్రాణస్య చోత్పత్త్యాదిప్రకారోవిశోధ్యతే. తత్ప్రతిమిన్ద్రి
యాణాంకార్యత్వంజీవవత్ - ఉతవియదాదివదితిచిన్త్యతే. కింయుక్తం. జీవవదేవేత్యాహపూర్వపక్షీ (తథా
ప్రాణాఇతి) ప్రాణాః- ఇన్ద్రియాణి. యథాజీవోనోత్పద్యతే- తథేన్ద్రియాణ్యపి నోత్పద్యంతే. కుతః. శ్రుతేః-
యథాజీవస్యానుత్పత్తిః శ్రుతేరవగమ్యతే- తథాప్రాణానామప్యనుత్పత్తిః శ్రుతేరేవావగమ్యతే. *తథాప్రా
ణాఇతిప్రమాణమప్యతిదిశ్యతే. కాపునరత్రుత్తిః. *అసద్వాఇదమగ్రాసీత్ తదాహుఃకింతదాసీదితి యిష
యోవావతే అగ్రాసదాసీత్ తదాహుఃకేతే ఋషయఇతి ప్రాణావావ ఋషయఇతిజగదుత్పత్తేః ప్రాగి
న్ద్రియాణాంసద్భావఃశ్రూయతే. ప్రాణశబ్దబహువచనాద్విన్ద్రియాణ్యేవేతినిశ్చయతే. నచేయం శ్రుతిః*వా
యుశ్చోన్మరితుంచైతదమృతం * సైషానస్తమితాదేవతాయద్వాయురితివచ్చిరకాలావస్థాయీ త్వేనపరిణేతుంశ
క్యా- *అసద్వాఇదమగ్రాసీదితికృత్సప్రపశ్చప్రశయవేళాయామప్యవస్థితత్వప్రవణాత్. ఉత్పత్తివాదస్య
స్తు జీవోత్పత్తివాదస్య ఇవనేతవ్యాఇతి.

ఏవం ప్రాప్తైభిధీయతే-వియదాదివదేవప్రాణాశ్చోత్పద్యంతే. కుతః. *సదేవసోమ్యేదమగ్రాసీత్
* ఆత్మవాఇదమేకపవాగ్రాసీదిత్యాదిమప్రాకృత్యైవేక త్వావధారణాత్, * ఏతస్మాజ్ఞాయతేప్రాణో
మనస్సుర్వేన్ద్రియాణిచేతీన్ద్రియాణాముత్పత్తిశ్రవణా, చ్చప్రాగవస్థానాసమ్భవాత్. నచాత్మోత్పత్తివాద

౧॥ సూ. తథాప్రాణాః॥ పాదసజ్జతిమాహ (బ్రహ్మవ్యతిరక్తస్యేతి) జ్ఞాతృత్వాదికంసహజంపరమధికరణంప్రసక్త్యా
సజ్జతం - తస్మాత్తత్సాధ్యధికరణేనపాదసజ్జతిత్వర్థః. జీవాత్పత్తినిరూపణానంతరం జీవాపకరణానాముత్పత్తిప్రకారోవిశోధ్యతేసజ్జతిః. సస్వవ
ధారణప్రతిజ్ఞానాభిస్సద్ధాశ్చేత్ - వియదాదిన్యాసేనకృతత్వాదనారమ్భశీయతా. నైవం- * ప్రాణావావఋషయఇతిశ్రుతేరకృతనిర్వాహ
త్వాత్ అతఏవహిన్ద్రియాణ్యయంప్రాగుక్తమభిప్రేత్యత్రప్రథమాన్తమనిబద్ధౌప్రాణవిషయశ్రుతినిర్వాహమేవసూత్రకారోస్యభిన్నాత్. కి
న్ద్రియాణిజీవవన్తోత్పద్యంతే- ఉతవియదాదివదేవత్పద్యంతేఇతి. కిం *ఏతస్మాజ్ఞాయతేతత్వాదివాక్యంతేషాముత్పత్తింప్రతిపాదయతి- నేతి. * అ
సద్వాఇదమిత్యాదివాక్యంపుష్టేప్రాగిన్ద్రియసద్భావమవగమయతి- నేతి. కింప్రాణశబ్దాన్ద్రియపరః- ఉతపరమాత్మపరః. * ప్రాణావావఋషయ
ఇతియుషిశబ్దప్రాణశబ్దస్యపరమాత్మపరతామవగమయతి- నేతి. యదానావగమయతి- తదాప్రాణశబ్దస్యేన్ద్రియపరత్వేన * అసద్వాఇదమిత్యాదివా
క్యస్యప్రాగిన్ద్రియసద్భావావగమకత్వాత్ * ఏతస్మాదితివాక్యస్యతదత్పత్తిప్రతిపాదనాసామర్థ్యాద్విన్ద్రియాణిజీవవన్తోత్పద్యంతే ఇతిపూర్వపక్షః.
యదా2వగమయతి- తదాప్రాణశబ్దస్యపరమాత్మపరత్వేన * అసద్వాఇదమిత్యాదివాక్యస్యపుష్టేప్రాగిన్ద్రియసద్భావావగమకత్వాత్ * ఏత
స్మాదితివాక్యస్యతదత్పత్తిప్రతిపాదనాసామర్థ్యేనవియదాదివదేవత్పద్యంతేఇతినిర్ధానః. శ్రుత్యవగతత్వంకథంసూత్రితం- సహశ్రుతేరితిసూ
త్రైపత్యతే- తత్ప్రథమముచ్యతేతత్ప్రతాహ (తథాప్రాణాఇతి) ప్రమాణమపితివివక్షితశ్రుతేరప్రప్తత్వాదాహ (కాపునరితి) * అతఏవ ప్రా
ణాఇతిప్రమాణమప్యతిదిశ్యతే (ప్రాణశబ్దబహువచనాదితి)

(ఏవం ప్రాప్తైభి) అనేక కారణవాక్యకైకత్వావధారణస్వరస్యా, దృషిశబ్దస్యరూపినిస్వరస్యేనదర్శనకరణస్వరస్యాభావా, చ్చ * ఏత
స్మాజ్ఞాయతేఇతివాక్యేభాదీనాంముఖ్యాన్ధేనజనితాతనాప్రాణసోత్పత్తివచనస్వరస్యా, దుత్పత్త్యాదినిషేధనిత్యత్వవచనాభావాత్, ప్రాణశబ్దస్యప
రమాత్మనిప్రయోగసద్భావా, చ్చపరమాత్మైవాచ్యతేఇత్యర్థః. అనంతరసూత్రస్యబహువచనమాత్రనిర్వాహపరత్వేనఅన్యత్సిద్ధాంత యక్షిజాతమర్థసిద్ధ
మితిసూత్రకారాభిప్రాయఇతితదభిప్రేతంసర్వస్వంమహాకర్తావా (వియదాదిత్యాదిసూ).....

వదిద్వియోత్పత్తివాదాఃపరిణేతుంశక్యాః- ఆత్మవదుత్పత్తిప్రతిషేధశ్రుతీనాంనిత్యత్వశ్రుతీనాంచాదర్శనాత్. *అసద్వాదమగ్ర ఆసీదిత్యాదివాక్యేపిప్రాణశబ్దేనపరమాత్మైవనిర్దిశ్యతే - *సర్వాణిహవాఇమానిభూతానిప్రాణమేవాభిసంవిశన్తిప్రాణమభ్యుజ్జహతఇతిప్రాణశబ్దస్యపరమాత్మన్యపిప్రసిద్ధేః. ప్రాణావావయుషయఇతియుషిశబ్దశ్చసర్వజ్ఞైతస్మిన్నేవయుజ్యతే- నత్వచేతనేష్యద్వియేషు.....

యుషయః*ప్రాణాఇతిచబహువచనశ్రుతిఃకథముపపద్యతఇతిచేత్. తత్రాహ.

౨॥ సూ. *ఋగ్వేదే గౌణ్యసమ్భవాత్తత్త్వాక్కుప్రేక్ష్య|| ఋగ్వేదే బహువచనశ్రుతిర్గాణీ - బహ్వధాసమ్భవాత్. తస్యైవపరమాత్మనఃసృష్టేఃప్రాగవస్థానశ్రుతేరేవ.

౩॥ సూ. *ఋగ్వేదే తత్పూర్వకత్వాద్వాచః|| ఋగ్వేదే ఇతశ్చప్రాణశబ్దఃపరమాత్మవచనః-వాచః- పరమాత్మన్యతిరిక్తవిషయస్యనామధేయస్యవాగ్విషయభూతవియదాదిసృష్టిపూర్వకత్వాత్.*తద్ధేదంతర్వ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాప్రియతేతినా మరూపభాజామభావాత్ తదానీంవాగాద్వియకార్యాభావాచ్చతానిససత్త్వర్థః.

ప్రాణోత్పత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

అన నరసూత్రశక్థామాహ (యుషయఇతి)

౨॥ సూ. *ఋగ్వేదే గౌణ్యసమ్భవాత్తత్త్వాక్కుప్రేక్ష్య|| ఋగ్వేదే బహ్వధాసమ్భవముపపదయతి (తస్యైవేతి) ఏవకారేణసూత్రశ్చ శబ్దావ్యాఖ్యాతః.....

౩॥ సూ. *ఋగ్వేదే తత్పూర్వకత్వాద్వాచః|| ఋగ్వేదే ఆత్మాహ్యదృప్తసంస్థారస్థితీకార్యదర్శనాత్తదానీంకల్ప్యతే - ఏవమిన్ద్రియకార్యం తదాదృశ్యతేచేత్ - ఇన్ద్రియాణ్యపికల్పేర్వరః - సచరదిత్యాహ (ఇతశ్చేత్వాది) ఉక్తార్థశ్రుతివాక్యందర్శయతాఫలితమగ్రమాహ (తద్ధేదమితి) వాక్యార్థముచ్చరణం. శ్రోత్రకార్యంశ్రవణం. ఏవంతతత్త్వర్థజ్ఞానేన్ద్రియవిషయాభావాత్ తత్తద్వియకార్యంనోపపద్యతఇతితదానీంకార్యకల్పానీన్ద్రియాణీత్యర్థః.

పరైస్తుపూర్వాధికరణోక్తస్యసర్వకథబహ్వత్వవాదదోషస్యజీవంప్రత్యనియమస్యతథాశబ్దేనాతిదేశేదేశానియమేనప్రాణనియమస్యాపి సిద్ధత్వేనకృతకరత్వా, జీవవదమత్పత్త్యతిదేశనిర్ధానవిరోధా, దస్యపూర్వపక్షసూత్రత్వేతద్వ్యవచ్ఛేదేనసిద్ధాంతద్యోతకసూత్రాంతరాభావా, చ్యవ్యవహితస్యాపివియదధికరణోక్తస్యసమ్భవస్యాపిదేశః, *అస్మాదాత్మనఃసర్వేప్రాణాఃసర్వేలోకాఇతిపూర్వాధికరణవిషయవాక్యస్థలోకాదిదృష్టాంతకరణప్రాణైశ్చతథాశబ్దేనతద్ధర్మాదిదేశ, ఇతిచవ్యాఖ్యాతం. తతాప్యవ్యవహితజీవానుత్పత్త్యతిదేశేనపూర్వపక్షసూత్రత్వంసావరణికం. ప్రాసక్తికాధికరణానరచ్యవధిస్తునదోషః. సచసిద్ధాంతసూత్రాంతరాభావాదాద్యవైసనిర్ధానసూత్రత్వమాశ్రయజీయం - బాధకపరిహారసూత్రస్యసిద్ధాంతసాధకత్వాత్. సిద్ధాంతసాధకయైతరసూత్రితత్వంతు పూర్వోక్తాదేవసూత్రప్రణయననైరవేత్యైత్. బాధకపరిహారస్యత్వంక్తత్వాత్తస్యైవ సూత్రితత్వంయైక్తమిత్యుక్తం. తుశబ్దార్థసచశబ్దేనసిద్ధాంతద్యోతనమిత్యుక్తందీప. *గౌణ్యసమ్భవాత్తత్త్వాక్కుప్రేక్ష్యేత్వేకసూత్రత్వంచాతవివయ్యుక్తం. సచాసౌచశబ్దఃసముచ్చయార్థః- సాధకసాధకత్వేనసముచ్చయవాచినైరవేత్యైత్. గౌణ్యాజన్మశ్రుతేరసమ్భవాదియోజనాచక్లిష్ట, *గౌణ్యసమ్భవాచ్చబ్రాచ్చేతిపూర్వపాదావగతసూత్రైవీవిరుద్ధా, చ. అక్షిప్తరీత్యవిరుద్ధనిర్వాహేసమ్భవతితద్విచరేతనిర్వాహశ్చాయుక్తః. *తత్త్వాక్కుప్రేక్ష్యే- ఖాదిష్యుషుక్తస్యజన్మశబ్దస్యతతఃప్రాక్కుప్రేక్ష్యే, ఖాదిషుచతస్యముఖ్యతాయఃస్థాపితత్వాత్, ప్రాణోత్పత్తిర్ముఖ్యేతివ్యాఖ్యాతం. తస్మైయ-గ్ధం. తతోష్యనేయార్థవ్యాఖ్యానంవరం- తచ్చబ్రహ్మఖాదిష్యుషుక్తజన్మశబ్దవాచిత్యాదపిపరమాత్మపరత్వంసావరణికం, చ- ప్రాణశబ్దస్థబహువచననిర్వాహశ్చావేషీతః, జన్మశబ్దానుషజ్జరూపయ్యుక్తిరప్యవేషీతేతిచేత్. సత్యం- సాత్వేకత్వావధారణప్రతిజ్ఞానాదివద్వియదధికరణోక్తతయా2భిప్రాయత్యసిద్ధేతిప్రాణశబ్దనిర్వాహవివకణోక్త్యాజ్ఞాప్యః. క్వచిదుక్తస్యాభిప్రాయితత్వంక్వచిదప్యనుక్తస్యకణోక్తత్వమపిహియ్యుక్తం - సక్వచిదుక్తస్యపునశ్చోక్తత్వం, క్వచిదప్యనుక్తస్యాభిప్రాయితత్వం, చ. *తత్పూర్వకత్వాద్వాచఇతి. *అన్నమయంహిసోమ్యమనఃఆపోమయఃప్రాణస్తేజోమయీవాగితివాక్యానిమనసాంతేజా2బిన్నపూర్వకత్వాచ్చప్రాణస్యకార్యత్వమిత్యుక్తం. తదయ్యుక్తం - ఆహజ్ఞారికస్యమనసోవాగ్నియస్యచపుధిరీతేజఃకార్యత్వాయోగా, ద్వాయువిశేషస్యప్రాణస్యామ్భుకార్యత్వాభావా, చ. అతఃప్రాయసమాశ్రమత్రవివక్షితం - తావతాచనోత్పత్తినీధ్య

౪॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ సప్తగత్యేషేతత్వాచ్చ॥ శ్రీమచ్ఛ్రీ తాన్ద్రియాణికింసప్తైవస్యః-అథవై కాద
 శేతిచిన్త్యతే. శ్రుతివిప్రతివత్తైస్సంశయః. కింప్రాప్తం. సప్తైతి. కుతః. (గత్యేషేతత్వాచ్చ) గతిస్తావజ్ఞా
 యమానేనమ్రయమాణేనచజీవే నసహలోకేషుసంక్చరణరూపాసప్తానామేవశ్రూయతే *సప్తైషమేలోకా
 యేషుచరన్తిప్రాణాగుహశయానిహితాస్సప్తసప్తైతి. వీష్ణుపురుషభేదాభిప్రాయా. విశేషితాశ్చ తేగతిమ
 న్తఃప్రాణాఃస్వరూపతః *యదాపశ్చావతిత్తనైజ్ఞానానిమనసాసహ. బుద్ధిశ్చనవిచేష్టేతతామాహుః పరమాం
 గతిమితి. శరీరాన్తస్సంక్చరణంవిహాయ మోక్షార్థగమనంపరమాగతిః. ఏవంజీవేనసహజన్మమరణయోగస్సప్తానా
 మేవగతి శ్రవణాత్, యోగదశాయాం జ్ఞానానీతివిశేషితత్వాచ్చ జీవస్యకరణాని శ్రీతత్త్వకృత్యుద్బిహ్వ
 శ్రూణబుద్ధిమనాంసింసప్తైవేతిగమ్యతే. యానిద్వితరాణివిషయాణాం గ్రాహకత్వేన *అట్టేగ్రహః *సప్తవై
 శీర్షణ్యాఃప్రాణాఃద్వావవాఞ్చావిత్యాదిషు చతుర్దశపర్యవ్రాన్తిప్రాణప్రతిపాదకవాక్యేషువాక్పాణిపాదపా
 యూపస్థాహజ్ఞా-రచిత్రాఖ్యాన్ద్రియాణిప్రతీయన్తై - తేషాంజీవేనసహగతిశ్రవణాభావాజ్జీవస్యాల్పాలాప్సప
 కారకత్వమాప్రణౌపచారికఃప్రాణవ్యవచేశః.....

ఇతిపాస్తైప్రచక్షుహే.

౫॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ హస్తాదయస్తస్థితేతోనైవం॥ శ్రీమచ్ఛ్రీ ససప్తై
 వేద్రియాణి- అపిత్యేకాదశ- హస్తాదీనామపిశరీరేస్థితేజీవే

౧. — అన్యేత్ద్రియసమన్విత్యతైఃపూర్వమేననిర్ధతాంమత్వావ్యవస్థితైర్ద్రియాణాంజీవస్వస్వాపప్రబోధయారుత్తైర్నిజన్మనోశ్చవిలయోత్పత్తిభ
 వభః - ఉత్పత్త్యవత్యతిచారయన్తి. తదయం క్తం- సమస్తేద్రియాత్పత్తిప్రయయారంభనిరూపితత్వాత్, *అట్టేప్రకృతయఃషోడశవికారాః * ఇ
 ద్రియాణితన్నాత్రేకుతన్నాత్రాణిభూతాదాలీయ ప్రతిత్వాదిభిఃతత్రతత్రోదాహృతశ్రుతిభిన్వత్తిద్ధితిచేత్. తస్మి *తముత్త్రామన్తంప్రాణోనూ
 త్త్రామిప్రాణమనూత్త్రామన్తంసర్వైప్రాణా అనూత్త్రామన్తి *అగ్నిదేవాశ్చగిర్ధాంజుహ్వతీతిపూర్వాపరపాదయారుదాహృతతత్త్వద్వాన్తైర్వస్వ
 స్థిద్రియాణామపస్తాననిర్ధేయచారానిర్విషయస్యాత్. వాక్యన్తరేషాత్పత్తిప్రయాయగమాత్సంశయఇతిచేత్. తత్సమస్తేద్రియాణామపిరుల్పం-
 *అసద్వాక్త్యాదివాక్యనాం శ్రూయమాణత్వాత్. పునరుక్తిశ్చభవేత్- *వాజ్ఞసనిదర్శనాదిత్యధికరణేఉత్త్రాన్తైప్రాణానాంలయైశ్రుతేపితేషాం
 సద్భావనిశ్చితః. ఉక్తంహిభవద్ధిరేవ *ఇహాలయోగసాగ్నేద్వివక్ష్యతే కింతువృత్తివిలాపాయమనసినంశ్లేషమాత్రమితి. ఉత్త్రాన్తైలయాభావాత్జన్మ
 న్యుత్పత్తిశ్చసాగ్నే. నుషుప్తిప్రబోధయార్థయోత్పత్త్యభావశ్చకింపునర్నాయనిర్భః. అతః *తథాప్రాణాభిత్వాదిసూత్రాణాంసమస్తేవిషయత్వమే
 షయంక్తం. తథాశబ్దేననుషుప్త్యైర్నిప్రబోధజన్మనువియదాదివత్ప్రాణాఉత్పత్త్యవత్యపివ్యవహితాధికరణన్యాయాతిదేశోఽస్వరసః. *అస
 ద్వాక్త్యాదిమత్వాదిశ్రుతిశ్చ *సదేవత్వాదివాక్యవక్తృత్వప్రయదశావిషయతయాప్రతీయతే-అతోఽనాపరప్రయేవాజన్మనఃపూర్వకాలే
 వాఇన్ద్రియసద్భావవిషయత్వాశ్రయజేనతస్యవాక్యస్య *తత్ప్రాకృతేత్యస్యవిషయతయోదాహరణమయంక్తం *తత్సూర్యకత్వాదితి-భోక్తారం
 పురస్కృత్యవాజ్ఞసనిది ప్రవృత్తిః- అతస్సుషుప్తేవాగాదివ్యాపారోపరమాద ప్రయయవ్యవచేశఇత్యుక్తం. తదవ్యయంక్తం-పునరుక్తేర్దర్శితత్వాత్.

ప్రాణోత్పత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

౪॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ సప్తగత్యేషేతత్వాచ్చ॥ శ్రీమచ్ఛ్రీ కిమిద్రియాణి సప్తైవ- కిమేకాదశ. కింసప్తానాంగతి శ్రవణమిద్రియాణాంసప్తస
 ణ్డ్యత్వమవగమయతి- నేతి- తదర్థంగతి శ్రవణాభావేహస్తాదీనామిద్రియత్వముపపద్యతే-నేతి. దశేమేపురుషఇత్వాదిశ్రుతికిమిద్రియాణామేకా
 దశత్వేప్రమాణం- నేతి. చ. యదానప్రమాణం, యదాహస్తాదీనామిద్రియత్వానుపపత్తిః- తదాగతిశ్రుతేస్సప్తసంఖ్యవ్యవస్థాపకత్వాత్సప్తైతి
 స్యాత్. యదాసాశ్రుతిరేకాదశత్వేప్రమాణం, యదాహస్తాదీనామిద్రియత్వోపపత్తిః- తదాగతి శ్రవణస్యసప్తసంఖ్యవ్యవస్థాపకత్వా భావాదే
 కాదశేతిస్థితి. (శ్రుతివిప్రతివత్తైస్సంశయః) నవాదివిప్రతివత్తైర్వ్యధి. (వీష్ణుపురుషభేదాభిప్రాయైతి) *సప్తప్రాణాఃప్రభవన్తీతిపూర్వంసప్తానా
 ముత్పత్తిశ్రవణాదిభావః. స్వరూపతోవిశేషితాః - నతుకార్యాదిభిర్వ్యధి. (పరమాగతి) మోక్షార్థగమనరూపత్వాత్పరమాగతిర్యాగిత్యర్థః.
 (జ్ఞానానీతివిశేషితత్వాచ్చేతి) జ్ఞాయతేఽనేనేతిపుత్వత్వైర్జ్ఞానానీత్యర్థః. అధికసంఖ్యైశ్రవణస్యనిర్వాహమాహ (యానిత్వితి) (చతుర్దశపర్యవ్రాన్తి)
 పూర్వైస్సప్తభిస్సహచతుర్దశపర్యవ్రాన్తివాక్పాణిపాదపాయూపస్థాహజ్ఞారచిత్రాఖ్యాన్ద్రియాణిత్వితరాణిప్రతీయన్తైర్వ్యధి.

౫॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రీ హస్తాదయస్తస్థితేతోనైవం॥ శ్రీమచ్ఛ్రీ అధికరణవిశేష్యయారభ్యాహారేణ *స్థిత్యతిపదంవ్యాచక్షే (శరీరఇతి) అత

తస్యభోగోపకరణ త్వాత్ కార్యభేదాచ్చ. దృశ్యతేహిత్రాదీనామహస్తాదీనా మపికార్యభేదతదానా
దిః - అతనైసిసన్యైవ. (అతోనైవం) అతోహస్తాదయోనసస్త్రిత్యేవంనమస్తప్యమిత్యర్థః. అభ్యవసాయాభిమా
నచిన్తావృత్తిభేదాన్తనవబుద్ధ్యహజ్జా-రచిత్తశబ్దైర్వ్యవదిశ్యత ఇత్యేకాదశేన్ద్రియాణి. అతః *సశేమేపురుషే
ప్రాణాః ఆత్మైకాదశఇతి, ఆత్మశబ్దేనమనోభిధీయతే. *ఇన్ద్రియాణిదశైకంచపచ్చచేన్ద్రియగోచరాః *తైజసా
నీన్ద్రియాణ్యాహుదైవావై కారికాదశ. ఏకాదశంమనశ్చాత్మైకాదిశుత్పత్తినిదేన్ద్రియసంఖ్యాస్థితా. అధికస
ఖ్యావాదాః మనోవృత్తిభేదాభిప్రాయాః-న్యూనవ్యవదేశాస్తుతత్రతత్రవివక్షితగమనాదికార్యవిశేషప్రయుక్తాః.
సప్తగత్యధికరణంసమాప్తమ్.

శ్చబ్ధార్థమాహ (భోగోపకరణత్వాది) ఉపకరణాన్తరాపేదనాస్తి- చక్షురాదిధిచేవభోగనిష్ఠైరితశక్త్యావృత్త్యర్థమాహ (కార్యభేదాచ్చేతి) అతో
నైవమితివ్యాఖ్యాయాపాదానం. అత్రాతశ్చబ్దః కాకాక్షీన్యామేనాస్తితః. తద్వ్యాచక్షే (అత ఇతి) చక్షుర్దశసఖ్యానిర్వాహమాహ (అభ్యవసాయే
తి) మహదనుగృహీతంమనోభ్యవసాయ, మహత్తారానుగృహీతంమనోభిమానం, పూర్వసంస్థాపితేషానుగృహీతంమనస్త్వైతం, కరోతి- తత్తదా
సింబుద్ధ్యాదిశబ్దైర్వ్యవదిశ్యత్యర్థః. *హస్తాదయ స్త్రిత్యేతావతాసాభ్యేనీధే. *అతోనైవమితిస్తాత్రభిజ్ఞైకిమగ్ధమితిశక్త్యాంప్రమాణదార్ధ్యసూ
చనాగ్ధమిత్యభిప్రాయేణాహ (అత ఇతి) అతః ఇన్ద్రియసంఖ్యావ్యవస్థితేత్వత్తరత్రాన్వయః. ఉదాహృతవాక్యస్థమాత్మశబ్దంవ్యాచక్షే (అత్మశబ్దేనేతి)...
పరేతు *గతేః - *సప్తప్రాణాః ప్రభవన్తిశ్రుతిసాక్ష్యాదవగతేః, *సప్తనైర్దక్ష్యాః ప్రాణా ఇతివిశేషితత్వాచ్చేతివ్యాచక్షతే. తదయంక్రం-

వ్యభిచారిణాహేతుత్వాభావాత్. *అష్టాగ్రహః *దశేమేపురుషఇత్యాదిభిఃసంఖ్యాన్తరాణ్యపిహి శ్రుతేరవగమ్యతే. *సప్తనైర్దక్ష్యా ఇతివిశేషితత్వ
మప్యయంక్రం- సప్తత్వసాధకత్వాభావాత్. *ద్వావవాక్యానితినవసంఖ్యాహిప్రతీయతే. *హస్తాదయఇతి - హస్తాదయశ్చక్రాయనై - అతస్సప్త
త్వాతిరక్తేనైతేఅతః- అధికసంఖ్యాగ్రహణేన్యూనసంఖ్యాన్యూనాన్తరాభిప్రాయేషవత్తేన్యైవం- యథాపూర్వపక్షంసమస్తవ్యమిత్వంక్రం. తత్సప్తత్వాతి
రక ఇతిస్థితశబ్దవిశేష్యంనాథ్యాహర్దవ్యం - అనువాదేప్రయోజనాభావాత్. అధికశ్రవణాదేవహసప్తత్వాతిరేకోఽవగతోభవతి. జీవేనీతేఇత్యుక్త్యా
హృతేయంక్రీర్ద్యతాభవతి- జీవంప్రతిహస్తాదీనాం చక్షురాదివచుపకరణత్వసామ్యవగతేః. ఏవం న్యూనవ్యవచ్ఛేదస్య హేతుత్వాదే మనోవృత్తిశేబైర
ధికప్రతిత్వన్యధానిర్ధిరతశ్చబ్దేనవత్తంయన్యతే. అధికసంఖ్యాగ్రహణేన్యూనసంఖ్యాన్తరాభివరత్వమతశ్చబ్దసన్వయజ్యతే - తథాసత్యేకాదశభ్యోఽతి
రిక్తస్యాపిగ్రాహ్యత్వప్రసక్తౌ. *నైవమితిభూయోవచనంచోక్తయంక్రమగ్రాహ్యశ్రుత్యభిప్రాయంభవతుమర్హతి - అన్యథా *హస్తాదయఇ
త్యేతావతావర్యాప్తత్వాత్. నహినర్వాధికరణేమయథాపూర్వపక్షంసమస్తవ్యమిత్వంచ్యతే. — అన్యేతుంబుద్ధ్యాసహద్యాదశేన్ద్రియాణి - ఉత్త్రా
నై *సర్వేప్రాణా అభిసమాయన్తి శ్రవణేనసర్వేషాంప్రాణానాముత్త్రాన్తి- అతనైషాంనాత్వనికనాశః ఇతిపూర్వపక్షంకృత్వాగతిశ్రవణాదినాస
స్తానామవగతిః- తేషామేవనాత్వనికనాశః - ఇతరేషాంత్యాత్వనికనాశః- తత్తత్రచభోగాయజన్యవేళాయాంస్వకారణాదుత్పత్తివిశిష్టాన్వయ
న్తి. తదయంక్రం- *సర్వేప్రాణా అభిసమాయన్తి *సర్వేప్రాణా అనూత్త్రాన్తిమన్తీసర్వప్రాణానాముత్త్రాన్తి శ్రవణాత్, సర్వశబ్దసంఖ్యోచాభావాత్.
సప్తానాంగతిశ్రవణస్యభావోన్యేభూతత్రయస్సప్తిశ్రవణన్యేవామాగవ్యవచ్ఛేదపరత్వేనాపుపపత్తే, శ్చ. *సప్తానామితిశ్రవణనైయర్థ్యపరిహారా
యసప్తానామేవేత్యవధారణకల్పనాదపిసర్వశబ్దనైయర్థ్యపరిహారాయసప్తశ్రవణస్యప్రదర్శనార్థత్వకల్పనైవోపపన్నా - అన్యథాహ్యశ్రుతావధార
ణకల్పనం, హస్తాదీనాంప్రశయకల్పన, ముత్పత్తికల్పనం, చేతిగౌరవంస్యాత్. *యదావై పురుషః స్వపితిప్రాణం తస్మిన్వాగప్యేతిప్రాణంచక్షుః ప్రా
ణంశ్రోత్రమితి, యదాప్రబుద్ధ్యతేప్రాణాదేవాధిపునర్జాయప్రతితి, వాచఃచక్షురాదీనాంచావిశేషేణాప్యయేసమ్మవేచక్రాయమాణవాచఆత్మ
నికనాశః - చక్షురాదీనాంవృత్తిలిలాః- వాచఃస్వరూపోత్పత్తిః- చక్షురాదీనాంవృత్తిలాభఇత్యవ్యయసమ్మవశ్రవణస్యనైరూప్యకల్పనంచప్రస
జేత్. సప్తానాంశ్రవణంతుజ్ఞానసాధనత్వరూపప్రాధాన్యవివక్షయాపుపపన్నం. ఆదిసద్దేశరైన్ద్రియసమక్షుత్పత్తిర్నాస్తి- మనునాసప్తానామవస్థ
స్తిప్రతిపాదనాదిచాయంక్రం- పరాశరాధిర్యాగాదీనామపి *దేవావై కారికాదశ. ఏకాదశంమనశ్చాత్మదేవావై కారికాః స్మృతా ఇతిప్రతిపా
దనాత్, క్వచిదుక్తస్యక్వచిదనుక్తరభావసాధకత్వాభావా, చ్చ. శ్రుతిదిరోధశ్చభవేత్ - అష్టాప్రకృతయః షడశవికారాశ్చతుర్వింశతిసంఖ్యాతంవ్యక్త
మవ్యక్తముచ్యత ఇతిహిక్రాయతే. హస్తాదీనాంతత్వానాంసమస్తీస్సప్తిదశాయామభావే కథంషడశవికారానిధి, శ్చ. తుర్వింశతితత్త్వనిధి, శ్చ. యది
ప్రతిమరణముత్పద్యమానైర్వింశత్యధిశ్చతత్త్వైః షడశవికారానినిధిః- తర్హిఘటపటాదిభిరధికసంఖ్యావ్యవహారమతోనస్యాత్. కించ- ఆకాశమిన్ద్రియ
మిన్ద్రియాణితన్నాత్రిమతన్నాత్రినిభూతాదాలీయత్తేభూతాదిర్భూతాలీయతేమహాసవ్యత్వేలియత ఇత్యత్ర ఇన్ద్రియశబ్దాసంఖ్యోచాత్సర్వేన్ద్రియా
ణామవిశేషేణమహాదాదిప్రశయవేశాయాంప్రశయఃక్రాయతే- అతస్సర్వేన్ద్రియాణాంతుల్యకాలత్వమవగమ్యతే- అతఃకాలభేదకల్పనమప్ర
మాణకం. ద్వాదశప్రాణా ఇతిచాయంక్రం- *దశేమేపురుషేప్రాణా ఆత్మైకాదశః *ఇన్ద్రియాణిదశైకంచేత్వాదిశ్రుతిస్మృతిభిః ప్రాణానామేకాద
శసంఖ్యాశ్రవణాత్.....

సప్తగత్యధికరణంసమాప్తమ్.

౬॥ సూ.

శ్రీశ్రీ అణవశ్చ॥ శ్రీశ్రీ

*తపతేసర్వపవనమాఃసర్వేనవ్రాత్యానన్యశ్రవణాద్విభుత్వంప్రాణానాం. ...
 ఇతిప్రాప్తైభిధీయతేప్రాణమనూతాగ్రమన్తంసర్వేప్రాణానూతాగ్రమస్త్యుతాగ్రన్యాదిశ్రవణాత్పరిమితత్వేసిద్ధేనత్యుతాగ్రన్యాదిమపార్శ్వస్థైరనుపలభ్యమానత్వాదణవశ్చప్రాణాః. ఆనన్యశ్రుతిస్తు
 *అథయోస్తేతాననన్తానుపాస్త్యుత్యుపాసనశ్రవణాదుపాస్యప్రాణవిశేషణభూతకార్యబాహుళ్యేభి
 ప్రాయా.

౭॥ సూ. శ్రీశ్రీ శ్రేష్ఠశ్చ॥ శ్రీశ్రీ ప్రాణసంవాదేశరీరస్థితిహేతుత్వేనశ్రేష్ఠతయానిర్ణీతోము
 జ్యప్రాణః *అనీదవాతంస్వధయాతదేకమితిమహాస్రవణసమయేస్వకార్యభూతప్రాణససద్భవశ్రవణాత్,
 *సతస్సజ్జాయతఇతిజన్మశ్రవణస్యజీవజన్మశ్రవణవమపవత్రైర్వత్పద్యతఇత్యాశఙ్క్యాప్రాకన్పట్టేరేకత్వావ
 ధారణాదివిరోధాత్, *సతస్సజ్జాయతేప్రాణఇతిపృథివ్యాదితుల్యోత్పత్తిశ్రవణా, మత్పత్తినిషేధాభావా, చ్చ
 జాయతపవశ్రేష్ఠశ్చప్రాణఇత్యుచ్యతే. *అనీదవాతమితితునజైవంశ్రేష్ఠంప్రాణమభిప్రేతోచ్యతే-అపితుపర
 స్యబ్రహ్మణ్యపకవైవదిద్యమానత్వముచ్యతే- *అవాతమితితత్రైవశ్రవణాత్. పూర్వేణైవతుల్యన్యాయత్వే
 పివృథగోగకరణముత్తరచిన్తార్థమ్.
 ప్రాణాణత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౬॥ సూ. శ్రీశ్రీ అణవశ్చ॥ శ్రీశ్రీ కిమిన్ద్రియాజీసర్వగతాని- ఉతాణుపరిమాణకాని. ఆనన్యశ్రవణముపాసనార్థం- ఉతనేతి. ఉ
 త్తాగ్రీశ్రవణంకిమిలుత్వమవగమయతి- నేతి. అణుత్వావగమకత్వాభావేతదానన్యశ్రవణస్యఉపాసనార్థత్వాభావాత్సర్వగతాని. ఉత్తాగ్రీశ్రవణ
 సామ్యుత్పన్నమకత్వేన౭ ఆనన్యశ్రుతిరుపాసనార్థత్వాదురూపాచి.
 *ప్రాణమనూత్మామనమితి అణుత్వంనామపరిచ్ఛిన్నత్వేనమృతలబ్ధిర్నాస్థులతారాహిత్యమత్రవిషయేతం- నతుజీవాత్స్వరూపవదత్యన్తా
 ల్పత్వం. తత్ర *వాగ్రశతభాగస్యేత్యాదివాక్యేనాత్మత్వాత్స సోక్తత్వాత్తథాభ్యుపగమః- అత్రచూత్తప్రకారమణుత్వంపరిచ్ఛిన్నత్వేనత్యతి
 స్వచ్ఛత్వం. ఉత్తాగ్రన్యాదిపరిచ్ఛిన్నత్వహేతుః- పార్శ్వస్థైరనుపలభ్యమానత్వంస్వచ్ఛత్వహేతుః. ఏవం విశిష్టమణుత్వముపపాదితంభవతి. పరిమాణా
 వాస్తవభేదేనమృత్యుస్థితిస్యసూక్ష్మశరీరవ్యాపీదృశమణుత్వమన్వేష. *సతతేసర్వవిపరమాత్మితనమత్వశ్చుతికార్యకరత్వవిషయా. ఆనన్యశ్రుతి
 నిర్వాహమాహ (ఆనన్వేతి) కార్యబాహుళ్యమానన్వయం. కార్యబాహుళ్యవిశేషణవిష్టతయా ఉపాసనార్థమానన్యకథనమిత్వార్థః.----- ఆనన్య
 శ్రవణంజైవప్రాణవిషయమిత్వస్యే తదయమత్తం- దేవశరీరస్వప్నమీషామేవప్రాణానామితఉత్తాగ్రన్యానాంవిద్యమానత్వా, తదతిక్రేతైవప్రాణవి
 షయరయా తదభిమతశ్రుతేర్థాత్తరపరత్వసృష్టార్థమేవాపపాదితత్వాదైవప్రాణానిర్దేశః, * అనన్తానుపాస్త్యతి శ్రుత్యురోధేనోపాసనార్థయా
 నిర్వాహసోపపన్నత్వా, చ్చ.

౭॥ సూ. శ్రీశ్రీ శ్రేష్ఠశ్చ॥ శ్రీశ్రీ ప్రాణస్యశ్రేష్ఠత్వాచ్యుత్వేహేతుంవదమాప్రంవ్యాచచ్ఛే (ప్రాణేతి) ప్రాణసంవాదోనామ
 వాదోగృహ్యకరణవిశేషః. ఆస్యశరీరస్థితిహేతుత్వేనశ్రేష్ఠ్యం. (ఉత్పత్తినిషేధాభావాదితి) అనేనజీవజన్మతుల్యత్వంవ్యావర్తితం- తస్యమృత్యుత్వ
 ప్తిషిద్ధా. (అనీదవాతమితి) *అనీత్- *అనప్రాణనఇతిధాతోర్గుణే. జైవం- జీవసమృద్ధి. సిద్ధానై * స్వధయేత్యనేన * స్వధాత్వంలోకభావినిత్యుప
 ప్తంమాణాఽస్మీదిశిస్తత్వముచ్యతే. ఆధికశక్త్యాపరిహారాభావాన్నేదంనూత్రమధికరణాన్తరం. శ్రుతివాక్యంహిపూర్వపక్షేవలబ్ధసం- తత్తుపూర్వాధిక
 రణేన్విన్నత్రైచసమాసం.

*శ్రేష్ఠత్వేత్యధికరణాన్తరత్వంపరైరుక్తమయమత్తం- ప్రతిజ్ఞాదృష్టానావధారణాదిభిశ్చ త్యాచోత్పత్తౌప్రతిపన్నాయామనుత్వత్వవగమో
 ౭న్యథానిర్వాహ్యత్యస్సాధికశక్త్యాపరిహారాభావాత్.----- అన్యేతుముఖ్యప్రాణఉత్తాగ్రన్యావత్వన్తలీయతే- దేహాన్తరేన్యోముఖ్యప్రాణఉ
 త్పద్యతఇతి పూర్వపక్షంకృత్వా ఉత్తాగ్రీశ్రవణాదుత్పత్తివాదస్య వృత్తుత్పత్తివిషయతయానాత్మస్తనాశఇతిసిద్ధాన్తయన్తి. తదవ్యయమత్తం- త
 స్యతానురోధేవ్యధికశక్త్యాపరిహారాభావాత్. * ఉత్పత్తిమాయానిష్ఠానంవిభుత్వంజైవసమృద్ధిధా | అధ్యాత్మంజైవప్రాణస్యవిజ్ఞాయామృతమశ్చుతఇత్యు
 త్పత్తిశ్రవణాత్దేహాన్తరేన్యోప్రాణఉత్పత్త్యత్యధికశక్తేతిచేత్. ఉత్తాగ్రీశ్రవణానురోధేనోత్పత్తిశ్రుతిస్వల్పలిఖాభిప్రాయేత్యసన్యాస
 స్థేన్ద్రియోపేక్షసన్నిధత్వాత్. చతుర్థేతదే *తస్మాదప్రాణఉత్తరాత్ *సౌఖ్యేతమపగమాదిభ్యుత్పత్తిప్రాణస్యజీవసంక్షేపమాత్రస్యనిరూపితత్వా
 దిహిత్యస్తనాశశక్త్యాప్రసక్త్యాభావాదేవోత్కాగ్రీవిషయత్వమప్యధికరణస్యాన్యమత్తమ్.
 ప్రాణాణత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౮॥ సూ.

అశ్విన్యో నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్ ॥

సాయంశ్రేష్ఠః ప్రాణః కిం మహాభూతద్వితీయవాయుమాత్రం - తస్య వాస్పస్తరూపక్రియా - అథవా వాయురేవకంచనవిశేషమాపన్న ఇతి విశయే వాయురేవేతి ప్రాప్తం - యః ప్రాణస్స వాయురితి వ్యవదేశాత్. — యద్వా - వాయుమాత్రే ప్రాణత్వప్రసిద్ధ్యభావా, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాదివాయుక్రియాయాం ప్రాణశబ్దప్రసిద్ధే, శ్చ. తత్త్రిమైవ.

ఇతి ప్రాప్తేన వాయుమాత్రం - నచ తత్త్రిమైత్వవ్యతే. కుతః. (పృథగుపదేశాత్) *ఏతస్మాజ్ఞాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చ ఖం వాయురితి. తతపి వపృథగుపదేశాత్ వాయుక్రియాపి నభవతి ప్రాణః - నహి తేజఃప్రభృతీనాం క్రియాతైస్సహపృథగ్వివృతయోపదిశ్యతే. * యః ప్రాణస్స వాయురితి తు వాయురేవావస్థాన్తరమాపన్నః ప్రాణః - నతేజఃప్రభృతివత్త్వాన్తరమితి జ్ఞానాన్ధం. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాదావపి ప్రాణః స్పృత ఇతి క్రియావతి ద్రవ్యవప్రాణశబ్దప్రసిద్ధిః - న క్రియామాత్రే.

కిమయం ప్రాణో వాయోర్వికారస్సన్నగ్నివహ్నితాన్తరం. నేత్యాహ.

౯॥ సూ. అశ్విన్యో చతురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః ॥

నాయం భూతవిశేషః - అపి తు చతురాదివజ్జీవోపకరణవిశేషః. తచ్చోపకరణత్వముపకరణభూతైరిన్ద్రియైస్సహశిష్ట్యాదిభ్యోఽవగమ్యతే. చతురాదిభిస్సహాయం ప్రాణశ్శిష్యతే ప్రాణసంవాదాదిషు. తత్సజాతీయత్వేహి తైస్సహశాసనం యజ్యతే. ప్రాణశబ్దపరిగృహీతే ముకరణే వ్యస్యవి శిష్యాభిధానమాదిశబ్దైరన్యవ్యతే - *అథహయపవాయం ముఖ్యః ప్రాణః *యోయం మధ్యమః ప్రాణ ఇత్యాదిషు విశిష్యాభిధానాత్.

చతురాదివదస్యాపికరణత్వే తద్విదస్యాపిజీవం ప్రత్యుపకారవిశేషరూపక్రియయాభ

వితవ్యం - సాతునదృశ్యతే - అతో నాయంచతురాదివద్భువితుమర్హతీతిచేత్. తత్రాహ

౧౦॥ సూ. అశ్విన్యో అకరణత్వాచ్చనదోషస్తథాహిదర్శయతి ॥

(అకరణత్వాత్) కరణం - క్రియా. అక్రియత్వాత్. అస్య ప్రాణస్యజీవం ప్రత్యుపకారవిశేష రూపక్రియారహితత్వాచ్చయోదోషఉద్భా

౮॥ సూ. అశ్విన్యో నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్ ॥ కిం ముఖ్యః ప్రాణో వాయుమాత్రం - ఉత వాయుక్రియా - ఉతావస్థావిశేషావనో వాయురితి. శ్రుతిలక ప్రసిద్ధిపృథగుపదేశతత్త్వసత్త్వాప్రసిద్ధీనాంకస్తిన్నతే సామజ్ఞస్యమితి. వాయుమాత్రత్వపక్షే వాయుక్రియాత్వపక్షే వా సామజ్ఞస్యమస్తిచేత్ - తదూరస్యతరస్యసిద్ధిః. అవస్థావిశేషావన్న వాయుపక్షే సామజ్ఞస్యంచేత్ - సపివసిద్ధాన్తః.

*పృథగుపదేశాదితీనా త్ర ఖిణ్డే పృథగుపదేశందర్శయతి (ఏతన్నాదితి) * ఖం వాయురితి పృథగుపదేశాన్న వాయుమాత్రమిత్యర్థః. తతపి వేతి క్రియాత్వప్రతిషేధః. (తైస్సహపృథగ్వివృతయోపదిశ్యత ఇతి) ద్రవ్యోత్పత్తిప్రకరణత్వాత్ - తేజఃప్రభృతీనాం క్రియాః పృథగుపదిశ్యంతేచేత్ - ద్రవ్యతయోపదిశ్యతే. నచరద్యత్వం. అతః క్రియాయా అద్రవ్యత్వేన పృథగుపదేశాస్సమ్యవాత్ పృథగుపదిష్టః ప్రాణోన వాయుక్రియేత్వర్థః.

ఉత్తరసూత్ర మవతారయతి (కిమయమితి) అవస్థావిశేషావనో వాయుః ప్రాణ ఇత్యు

త్తం - అవస్థాన్తరాపత్తిశ్చ గ్నాదేరివ వాయుత్వప్రహణేనైవస్యాదితి శక్త్యాస్యాత్.

౯॥ సూ. అశ్విన్యో చతురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః ॥ అనేన బహు శ్రుతిమశిష్ట్యాదివివక్షితం. శ్రుతిభేదేన సహశిష్టయోఽవహ్నిం, విశిష్యాభిధానాని చ బహూనీ, తిసూత్ర బహువచనతాత్పర్యమిత్యభిప్రాయేణోత్తం (ప్రాణసంవాదాద్వితి), (మధ్యమః ప్రాణ ఇత్యాదిష్టితి, చ) ఆనన్తరసూత్ర వివరిత్యమాణకరణతుల్యోపకారసూచనార్థం బాహుమవచనం. అగ్ర్యప్రాయస్కాయమభిప్రత్యాహ (తత్సజాతీయత్వేహితి) (ప్రాణతి) ఏష్యయం ముఖ్య ఇత్యుక్తే ముఖ్యస్య సతత్సజాతీయత్వం హి ప్రతీయతే. యథా భూతత్వాప్రహణేనైవశరీరత్వావస్థాభవతి - తథా వాయుత్వాప్రహణే వ్యవస్థాన్తరం జీవోపకరణత్వలక్షణందర్శితం. జీవోపకరణత్వావస్థాయా వాయుత్వాప్రహణపూర్వకత్వం * యః ప్రాణః స వాయురితి శ్రుత్యాఽవగమ్యతే.

ఆనన్తరసూత్ర శక్త్యామాహ (చతురాదివదితి)

౧౦॥ సూ. అశ్విన్యో అకరణత్వాచ్చనదోషస్తథాహిదర్శయతి ॥ అకరణత్వాదిపూర్వపక్షహేతుః.

వ్యతే- సనాస్తి- యతఃపకారవిశేషమాపాంశరీరేంద్రియధారణాదిరూపాంక్రియాందర్శయతిశ్రుతిః - *యస్మిన్నతాగ్రైశ్చదంశరీరంపాపిష్ఠతరమివదృశ్యతేసపవశ్రేష్ఠత్యుక్త్యావాగాద్యతగ్రముజేపిశరీరస్యేంద్రియాస్తరాణాంచస్థితందర్శయిత్వాప్రాణోత్తగ్రముజేశరీరేంద్రియైధిల్యాభిధానాత్. అతఃప్రాణాపానవ్యానాదానసమానాకారేణపశ్చిధావస్థితోయంప్రాణఃశరీరేంద్రియధారణాదినాజీవసోపకరోతీతి చక్షురాదివతగ్రరణత్వమ్.

నన్వేవంనామభేదాతాగ్ర్యభేదాచ్చప్రాణాపానాదయస్తత్త్వాన్తరాణిస్యఃతత్రాహ
౧౧॥ సూ. *శ్చిహిఃశ్చిహిః పశ్చిన్నత్తిర్ననోవద్వ్యపదిశ్యతే॥ శ్చిహిఃశ్చిహిః యథాకామాదివృత్తిభేదేతాగ్ర్యభేదేపినకామాదికంమనసస్తత్త్వాన్తరం- *కామస్సుజగల్పవిచికిత్సాశ్రద్ధాశ్రద్ధాభృతిరభృత్స్త్రిధీర్ధీరిత్యేతత్సర్వంమనసవేతివచనాత్ - ఏవం*ప్రాణోపానోవ్యానఉదానస్సమానఇత్యేతత్సర్వంప్రాణసవేతివచనాత్ అపానాదయోపిప్రాణస్యైవవృత్తివిశేషః-తతత్త్వాన్తరమిత్యవగమ్యతే.
వాయుక్రియాధికరణంసమాప్తమ్.

తైధిల్యాభిధానాత్ శ్రుతిః క్రియాందర్శయతిత్వస్యయః.

అనన్తరసూత్రశక్త్యామాహ (నన్వేవమితి)

౧౧॥ సూ. *శ్చిహిఃశ్చిహిః పశ్చిన్నత్తిర్ననోవద్వ్యపదిశ్యతే॥ శ్చిహిఃశ్చిహిః దృష్టాన్తద్వాన్తైకద్వయముపివేదసిద్ధం. (కామఇత్యాది) కామః- ఇచ్ఛా. విచికిత్సా- సందేహః. శ్రద్ధా- త్వరా. ధీః- చింతా. కామాదయోజ్ఞానావస్థావిశేషః-తత్తదవస్థజ్ఞానహేతుర్ననాతీతదంతైశ్చజ్ఞైరుచ్యతే. తత్తత్తత్తత్వం చనోఽవస్థా.

పరేతు *సవాయుక్రియైశ్చత్యత్రక్రియాశబ్దేనసర్వకరణసామాన్యవృత్తిప్రాణఇతిపక్షఉచ్యతఇత్యాహుః. తదయుక్తం - కరణవ్యాపారోపరంకాలేపిప్రాణవృత్తిర్ననోవద్వ్యపదిశ్యతే, వాగాదీనాంప్రాణంప్రతిగుణభావశ్రవణా, చ్చ. ప్రాణస్యాపిజీవవత్ స్వాతంత్ర్యప్రసక్తపరిహరపరం *చక్షురాదివదితిసూత్రంవర్ణయన్తి. తతోఽప్యగ్నివహ్నితాన్తరత్వశక్త్యాపరిహరపరత్వముచితం - స్వాతంత్ర్యైశ్చుదన్తైపి తస్మాత్సక్త్యా యోగిభిత్వాత్, కరణత్వేనతస్మాంపరిపూతాయాంస్వాతంత్ర్యశక్త్యా యామారోత్సారితత్వాత్. అదిశబ్దస్యచాచేతనత్వాదిగ్రాహకత్వాదపివివిషాంశిభానపరత్వముచితం- శ్రుతిసిద్ధహేతోస్సహజప్రతాపాజాత్యేనరుచితిధీస్తత్త్వా, దవేతనత్వాదికస్యహేతోర్భూతాన్తరశక్త్యానివారణాసామర్థ్యా, చ్చ. ప్రాణస్యచక్షురాదివత్కరణత్వేనూపాదివత్ప్రతీతివిషయాన్తరప్రసక్తపరిహరపరం *అకరణత్వాదితిసూత్రమాహుః-విషయాన్తరప్రసక్తభావనాస్తి-చక్షురాదివద్విషయపరిచ్ఛేదేనకరణత్వాభావాత్. ప్రమాణాన్తరేష్వసమ్భవితంకార్యంహి శ్రుతిర్నర్యయతీతి. తదయుక్తం-పరిహరవ్యాపకత్వోదయాభావాత్. పరిచ్ఛేద్యవిషయాన్తరప్రసక్తోనశక్త్యః-కరణత్వేపివాగాదీనాంతదభావాత్. వాగాదీనాంవక్తవ్యదాతవ్యగ్రన్వ్యాదివదవచ్ఛేద్యవిషయాన్తరశక్త్యమితిచెన్న-తస్యనిరసనియత్వాభావాత్. దేహేన్ద్రియాదికంహిభార్యత్వేనతదవచ్ఛేద్యవిషయః. సతువక్తవ్యఇతిచేత్-తదానిముపకారవిశేషాకాక్షాయాంసూత్రావతరణముక్తంభవతీతిసిద్ధంసన్మహితం. అవచ్ఛేద్యవిషయాభావేనాకరణత్వాదిత్యభ్యాహరదోషశ్చ. *పశ్చిన్నత్తిరితిసూత్రస్యకార్యవిశేషసమర్పణముఖేనోపకారకత్వపరత్వాదపిశక్త్యావిశేషపరిహరపరత్వంయుక్తం-తథాసతుపకారవిశేషస్యార్థగర్భత్వాత్,*తథాహిదర్శయతీతి పూర్వసూత్రాంశేనోపకారవర్గస్యసంగృహీతత్వాత్, ఏకస్యనానావృత్తిత్వేనోద్భవస్తః. పశ్చిన్నత్తిత్వేదృష్టాన్తరైశ్చనిర్బంధోనుసపన్నః- శ్రోత్రాద్యనురోధమనపేక్ష్యభూతభవిష్యదాదివృత్తిసమ్భావనయావృత్తిపశ్చికాతిరేకాత్. ప్రమాణవిచర్యయ వికల్పనిత్రాప్తతయోవృత్తయ ఇతిచాయుక్తం - సక్తల్పస్యాతిరిక్తత్వాత్. అతఃపాచిత్యాత్ శ్రాతేఽధై శ్రాతదృష్టాన్తపివ సక్త్యానాదరేణీక ద్రవ్యః- సక్త్యావిశేషనిర్బంధస్యసాధ్యమపయోగాచ్చ. — అన్యేతు ప్రథమజన్యమహత్తత్త్వస్యరాజసోభాగఃప్రాణః - సవాయుధిష్టానక ఉచ్ఛాసాదిరూపేణతత్ప్రేరకఇతిసిద్ధాన్తయన్తి. తదయుక్తం- మహత్తత్త్వరాజసాంశస్యప్రాణత్వే ప్రమాణాభావాత్, *యఃప్రాణస్స వాయుమిశ్రుతివిరోధా, చ్చ. అత్రయన్మకుటంతత్సవర్ణమితివద్వాయుకార్యత్వంహి ప్రతీయతే. ప్రాణస్యవాయుధిష్టానకత్వంతత్రాచ్యతఇతిచెన్న- అశాబ్దత్వాత్, ముఖ్యాగ్రస్యభజ్జకప్రమాణాభావా, చ్చ. సుఖమైప్రాణవాయువృద్ధహేతుత్వేనతత్కల్పనంహ్యన్యథాసిద్ధం- పరమాత్మాయత్తత్వశ్రుతిః. క్వచిద్వాక్పానిమనసాంతేజాఽబన్వాప్యాయితత్వవత్త్వాస్యమహత్తత్త్వాస్యాయితత్వముచ్యతఇత్యన్యథాసిద్ధత్వాత్తద్వచనంశ్రుతిస్వార్థస్యభజ్జకం. అతావాయువికారభావస్యస్థితత్వాదేవభూతాన్తరత్వప్రతిక్షేపకముత్తరసూత్రం-నతుక్రియాత్వప్రతిక్షేపపరం-సవాయుక్రియైశ్చత్యాద్యసూత్రేజైవక్రియాత్వస్యాపిప్రతిక్షేపత్వాత్. చేతనవర్గభూతవర్గకరణవర్గచానన్తర్భావాత్ క్రియాత్వశక్త్యేతిచెన్న- తెజఃప్రభృతీనామివచక్షురాదీనామపి క్రియాయాః

౧౨॥ సూ.

అణుశ్చయః॥

అణుశ్చయం- పూర్వవచనాత్ గ్రన్థాదిశ్రవణాత్ *తము తాగ్రనుస్తంప్రాణోనూతాగ్రమతీత్యాదిషు. అధికాశజ్ఞాతు *సమపభిస్త్రిభిర్నైస్సమోనేనసర్వేణ *ప్రాణేనర్వంప్రతిష్ఠితం *సర్వంహీదం ప్రాణేనావృతమిత్యాదిశ్రవణాత్ మహాపరిమాణఇతి.

పరిహారస్తు ఉతాగ్రన్థాదిశ్రవణాత్పరిచ్ఛిన్నత్వేనిశ్చితే సర్వస్యప్రాణిజాతస్యప్రాణాయత్తస్థితత్వేనవైభవవాదోపపత్తిరితి.

శ్రేష్ఠాణుత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౩॥ సూ.

జ్యోతిరాద్యధిస్తానంతుతదామననాత్పావతాశబ్దాత్॥

సశ్రేష్ఠానాం ప్రాణానాంబ్రహ్మణఉత్పత్తియత్రాపరిమాణంచోక్తం. తేషాంప్రాణానామగ్నాదిదేవతాధిష్ఠితత్వంచపూర్వమేవ *అభిమానివ్యవదేశస్తువిశేషానుగతిభ్యామిత్యనేనసూత్రేణప్రసక్తాదుపపాదితం. జీవస్యచస్వభోగసాధనానామేషామధిస్తాత్వత్వంలాకసిద్ధం, *పవమేవైషవతాప్రాణాగృహీత్వాస్వేశగిరేయథాకామంపరివర్తత్యిత్యాదిప్రతిసిద్ధం, చ.తదిదంజీవస్యాగ్నాదిదేవతానాంచప్రాణవిషయమధిస్తానంకింస్వాయత్తం- ఉతపరమాత్మాయత్తమితివిశయేనైరపేక్ష్యాత్వాస్వాయత్తం.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (జ్యోతిరాద్యధిస్తానమితి) ప్రాణవతా - జీవేనసహజ్యోతిరాదీనామగ్నాదిదేవతానాం ప్రాణవిషయమధిస్తానంతదామననాత్ - తస్యపరమాత్మనఃఆమననాద్భవతి. ఆమననం- అభిముఖ్యేనమననం. పరమాత్మనస్సజ్జగల్పాదేవభవతీత్యర్థః. కుతపతత్. (శబ్దాత్) ఇద్విగ్రయాణాంసాభిమానిదేవతానాంజీవాత్మనశ్చస్వకార్యేషుపరమపురుషమననాయత్తత్వశాస్త్రాత్. యథాస్తర్యామిబ్రాహ్మణాదిషు *యోగైతిత్వన్నగ్నైర

పురుగుత్వప్రతిపాదనానుపపత్తేః. ప్రతిక్షేపకయ్యక్త్యాదరణశబ్దోదయేనాయమాత్మశక్త్యాకాయాకపువస్తానాత్వద్విషయేణాపిసూత్రాన్తరణభవితవ్యం. నచక్రియాత్వప్రతిక్షేపకయ్యక్త్యాద్యసూత్రైరసాధ్యతత్వం - *నవాయక్రియేఇతిప్రతిష్ఠాయాహితోఽన్యసత్త్వప్రసక్తాత్. *పశ్చిమ్యైరివిసూత్రమపివత్వస్తరామోగేనకరణవృత్తిప్రతిక్షేపకమిత్యుచ్యయత్తం- క్రియాత్వస్య నిరస్తత్వాత్. అతః ప్రాణాదీనాం తత్త్వాన్తరస్యశక్త్యాపరిహరణతత్వం యుక్తమ్.

వాయుక్రియాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ.

కిమయంప్రాణస్సర్వగతః- ఉతామితి. కిం * సమపభిస్త్రిభిర్నైస్సత్యానన్యవ్యవదేశోవిభుత్వంగమయతి - నేతి. ఉత్థాన్త్రిశ్రవణమానన్యస్యగౌణతామవగమయతి - నేతి. యదానావగమయతి- తదానన్యవ్యవదేశస్యవిభుత్వగమకత్వాత్ సర్వగతః. యదాగౌణత్వంగమయతి - తదాప్రసవ్యోక్తైర్గౌణత్వాదణుతి. * సమపభిత్వాదివాక్యానినైకత్రక్రమపఠితాని.

* శ్రేష్ఠశ్రేణీనూత్రే కృత్యాపూర్వపక్షోత్థానేపరిహరణపూర్వాధికరణతుల్యః - ఏకత్వావధారణాదిభిరుత్పత్తిమత్వేనిశ్చేష్టప్రేక్షేః ప్రాగవస్తానవాదివాక్యస్యబ్రహ్మచరత్వాపపాదనాత్. * అణవశ్చేత్వత్రానన్యక్రమేరుసాసనార్థతయానిర్వాహఃకృతః- నతథాస్యవాక్యస్యనిర్వాహాఇతిదమధికరణాన్తరం.

ఇదేరానన్యక్రమేసమష్టివిషయతయాహిరణ్యగర్భనిషయతయావృత్తివిషయతయాచనిర్వాహఃకృతః. హిరణ్యగర్భస్యతచ్ఛరీరపచ్చిన్నప్రాణసమష్టిశ్చవృత్తేశ్వశరీరావచ్చిన్నత్వాదేవవిభుత్వామోగాత్ ప్రభావోత్కర్షచరత్వేననిర్వాహఃపపన్నః.

శ్రేష్ఠాణుత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౩॥ సూ.

జ్యోతిరాద్యధిస్తానంతుతదామననాత్ ప్రాణవతాశబ్దాత్॥ అనాన్తరసజ్జితంవదక విషయంకోభయతి (సశ్రేష్ఠానామితి) ఇయత్రా- సజ్జిత. పరిమాణం- సజ్జితానాంప్రత్యేకంపరిమితిః. జీవస్యాగ్నాదిదేవతానాంచప్రాణవిషయమధిస్తానంకింస్వాయత్తం- ఉతపరమాత్మాయత్తం. తేషాంత్రనైరపేక్ష్యప్రతిష్ఠాసమీచినా - ఉతభ్రాన్తిమూలేతి. సమీచినత్వేస్వాయత్తతా. భ్రాన్తిమూలత్వేపరమాత్మాధీనతా. (నైరపేక్ష్యత్) జీవస్యాపూర్వాభ్యత్వాత్ ప్రస్థాభిమతఫలప్రదత్వా, దితిభావః.

స్తరోయమగ్నిర్నవేదయస్యాగ్నిశ్శరీరంయోగ్నిమస్తరోయమయతసతతత్వాస్త్ర్యావ్యమృతః *యోవాయా
తిష్ఠ *యతిదిత్యేతిష్ఠ *యతిస్యనితిష్ఠ *యశ్చతుషితిష్ఠనిత్యాది, యథాచ *భీమాస్తాద్వాతఃపవతేభీ
మాదేతిసూర్యః! భీమాస్తాదగ్నిశ్చేద్యైశ్చమృత్యుధావతిపశ్చమితి, తథా *వతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగా
న్సూర్యాచ్యైమసా విధృతోఽస్థితఇత్యాది,

౧౮॥ సూ. *శ్లో॥ తస్యచనిత్యత్వాత్॥ *శ్లో॥ సర్వేషాంపరమాత్మాధిష్ఠితత్వస్యనిత్యత్వాత్ -
స్వరూపానుబద్ధేత్వేననిత్యత ల్వాచ్యతత్సజ్జ్-ల్పాదేవైషామధిష్ఠాతృ త్వమవర్జనీయం. *తత్సృష్టౌతదేవాను
ప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్యసచ్యత్యచ్ఛాభవదిత్యాదినాపరమపురుషస్యనిత్యత్వేనసర్వవిదచిద్వస్త్యనుప్రవే
శశస్వరూపానుబద్ధిత్వాయతే. స్వర్యతేచ *విష్టభ్యాహమిదంకృత్స మేకాం శేనస్థితోజగదితి.....
జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. *శ్లో॥ తద్విన్ద్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్రశ్రేష్ఠాత్॥ *శ్లో॥
కింసర్వేప్రాణజన్ద్రిష్టాగ్నియాణి-ఉతశ్రేష్ఠప్రాణవ్యతిరిక్తాపదేతివిశయేప్రాణజన్ద్రవాచ్యత్వాత్-
రణత్వాచ్యసర్వపదేన్ద్రియాణి.
ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే-శ్రేష్ఠవ్యతిరిక్తాపవప్రాణాగ్నియాణి. కుతః. శ్రేష్ఠాగన్యేష్యేవప్రాణేషుతద్వ్య
పదేశాత్. *విన్ద్రియాణిదవైకంచపశ్చచేన్ద్రియగోచరాగ్నిత్యాదిభిర్నిచతురాదిషుసమనస్తే ష్యేవగ్నియశ
న్ద్రివ్యపదిత్యతే.

* పరాత్మతత్త్వమేతద్విధికరణజీవస్వపరాయ త్తకర్తృత్వేనీదృశ్యత్రప్రాణవచ్ఛబైసజీవసోపాదాసంబృహత్తతయేతిమన్వయం.

౧౯॥ సూ. *శ్లో॥ తస్యచనిత్యత్వాత్॥ *శ్లో॥ అదిశజ్జేన *సచశాస్యజగతోనిత్యమెవేత్వాదివివక్షితం. అగ్నాద్విహం దేవతానాం
స్వరూపేన్ద్రియేన్ద్రియాద్యధిష్ఠానమాత్రమేవపరాయత్తమితిసకళ్యతే- అపితుతేహంసత్తాపిపరమాత్మాయతా - కింపునర్ద్రియాద్యధిష్ఠానస్వప
రాయత్తత్వమిత్యర్థః. (విష్టభ్యాహమితి) అవిశేషేణకృత్సంజగదశ్చభేదేతివచనాజ్ఞగత్వప్రయుక్తంభగవదాయత్తత్వమితినిర్ధం.
సర్వేషాంపరమాత్మాధిష్ఠితత్వస్యనిత్యత్వాత్-సర్వేషాంప్రాణాఃఅగ్నాద్విధిరసగ్నితాఃకార్యకరాః- స్వమహిమైవకార్యకరత్వోపపత్తేః. అన్యథా
అగ్నాద్విహామేవభోక్తృత్వప్రసక్తాదిపూర్వపక్షంకృత్వాచ్యుతివశాత్తదగ్నితాఃకార్యకరాగ్నినిర్ధానయన్తి. * ప్రాణవతాశబ్దాదిసూత్రాన్త
రంఅగ్నాద్విహంభోక్తృత్వప్రసక్తపరిహారపరంవాచ్యతే- వాగాదీనాంప్రాణవతాసమృద్ధః- * అధమోవేదేదంజిహ్రూణీత్యాదిశబ్దాదితి. తస్యజీ
వస్యకరీరేభోక్తృత్వేననిత్యత్వం- అగ్నాద్విహంతుస్సాపాదావేపక్రమణాదితచరమంసూత్రంవర్తయన్తి. తదయంత్తం- *అభిమానివ్యపదేశస్తువిశే
షానుగతిభ్యామిత్యత్రాగ్నాద్విధిగ్నితాసోక్త్యాత్, తస్యతత్రాసపాకృతత్వా, చ్చ. సాలక్షణ్యనియమవివహితత్రనిరస్తః. జీవస్వతదగ్నిత్య
త్వంచ *ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్యెత్వత్తం. అగ్నాద్విహంభోక్తృత్వప్రసక్త్యపహ రవ్యభిచేన్న- వాగాదీనామగ్నాద్విదహాన్త్యాభావేన
వైస్తానాంభోక్తృత్వాప్రసక్త్యాత్, స్వదేహాన్ద్రియాణాంహిభోగసాధనత్వం. ఇహతత్పరిహారాశ్రవణా, చ్చ. తత్పరిహారోవివక్షితఇతిచేన్న- ఇహ
తత్పరిహారేకాన్త్యాభావాయూత్రాక్షరాణాం. ఇహాపిప్రతయవర్తితస్యపరిహారస్య *అభిమానివ్యపదేశసూత్రేజైవాభిప్రత్యోపపత్తేః, పర
మాత్మాగ్నితస్యత్రుతిసద్భవస్య నిరూపణీయత్వా, చ్చ తద్విషయత్వమేవయంత్తం. తథాచసతి *ప్రాణవతాశబ్దాదిత్యసృష్టృత్వాభావా
న్రహితాదేవతతి.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. *శ్లో॥ తద్విన్ద్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్రశ్రేష్ఠాత్॥ *శ్లో॥ కింసర్వేప్రాణాగ్నియాణి- ఉతముఖ్యప్రాణవ్యతిరిక్తాగ్ని
తి కింశ్రోత్రాదిముఖ్యప్రాణేచప్రాణజన్ద్రవికనిమిత్రేనవర్తతే- ఉతనిమిత్రభేదేనేతి. యదైకనిమిత్రేన- తదాసర్వేప్రాణాగ్నియాణి. యదానిమిత్ర
భేదేన- తదాముఖ్యప్రాణవ్యతిరిక్తాగ్నియాణి.....

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ భేదశ్రుతేర్ద్వైలక్షణ్యాచ్చ॥ షోః పతస్సజ్జాయతేప్రాణో మనస్సర్వే
ద్రియాణిచేత్యాదిష్యన్ద్రియేభ్యఃప్రాణస్యపుష్కరవణాత్ప్రాణవ్యతిరిక్తానామేవద్రియత్వమవగన్యతే. మ
నసఃపుష్కరవణపితస్యాన్యత్రైన్ద్రియాన్తర్భవత్తః * మనస్సప్తాన్ద్రియాణీత్యాదౌ. వైలక్షణ్యంచచతు
రాదిభ్యఃశ్రేష్ఠప్రాణస్యోపలభ్యతే- సుషుప్తాహిప్రాణస్యవృద్ధిరుపలభ్యతే- చతురాదీనాంతువృద్ధిరోపల
భ్యతే, - కార్యంచచతురాదీనాంసమనసానాంజ్ఞానకర్తృసాధనత్వం - ప్రాణస్యతుశరీరెన్ద్రియధారణం.
ప్రాణాధీనధారణత్వాన్ద్రియేషుప్రాణశబ్దవ్యపదేశః. తథాచశ్రుతిః *తపతస్సైవసర్వైశుపమభవత్త
స్సాదేతపతేనాఖ్యాయప్రకృతిః * రూపమభవత్- శరీరమభవత్. తదధీనప్రవృత్తయోభవన్నిత్యర్థః.....
ద్రియాంధికరణంసమాప్తమ్.

2॥ సూ. శ్లో॥ సంజ్ఞామూర్తిన్ పిస్తుశ్చివృత్తుర్వతఉపదేశాత్ ॥ శ్లో॥
 భూతేన్ద్రియాదీనాం సమష్టిసృష్టి, ద్వీవానాంకర్తృత్వం, చపరస్యాద్భిహ్వాణత్వక్తంపురస్తాత్. జీవానాం
 స్వేన్ద్రియాధిష్ఠానంచపరాయత్తమితిచానన్తరంధ్రికరణాయస్సారితం. యాత్వీయంనామరూపవ్యాకరణాన్తి
 కావ్రవత్సృష్టిసృష్టిః-సాకింసమష్టిజీవరూపస్యహిరణ్యగర్భవ్యైవకర్తృ- ఉతతేజఃప్రభృతిశరీరకస్యవరస్యా
 బాదిసృష్టివద్ధిరణ్యగర్భశరీరకస్యవరస్యప్రహ్లాణతీదాసించిన్త్యతే. కింయుక్తం. సమష్టిజీవస్యతి. కుతః. అనేన

౧౬॥ సూ. + శ్రిః+శ్రీః ఖేదశ్రు తేర్వైలక్షణ్యాచ్చ॥ శ్రిః+శ్రీః * (మనస్సు స్థానీద్వియానేతి) లత్రాదిశబ్దైః ఇన్ద్రియానివత్తైకంపంచభ్య
చెట్టియగోచరాంత్యాదివిషయితం. సుమప్తావృత్తుఫలమ్మునైలక్షణ్యం, శరీరేంద్రియధారణసూచకార్యవైలక్షణ్యం, ప్రాణశబ్దవృత్తినిమిత్తవైలక్ష
ణ్యం, చేత్సక్తః చక్షురాదినాం ప్రాణశబ్దబోధ్యత్వంలాక్షణికం- ముఖ్యప్రాణస్వతుముఖ్యం. + ఖేదశ్రు తేర్వైలక్షణ్యాచ్చ త్వేకంసూత్రమితియత్కం-
వైలక్షణ్యానుగృహీతశ్రుతేరవచీతుత్వాత్. హేతుభేదహిసూత్రభేదోపపత్తిః. మనసఇగోబలీవర్జన్యాయేనభేదగుర్వైశసమ్మునాత్తద్వాద్యవర్తకా
కారాదురేణవైలక్షణ్యేనిష్టహిభేదశ్రుతిశ్చేంద్రియానీనానాత్.

పలేతు శ్రీ త్రా దీప్తియాసికింముఖ్యప్రాణస్వప్రతిభేదాః- ఉత్తతత్త్వైరద్రాణీఃవిచారయ ॥- *వితన్వైవనన్వేరూపమభవన్నితీశ్రత్యాపూ
ర్వపక్షంపద ॥ తత్రైవపరస్పరసంపాదనిష్క్రమణాదుప్రపాదకపూర్వాపరవాత్యైర్వప్రతిభేదకక్షాత్యుచాసాత్తదపర్యా లోచనేనోచ్యమానః
పూర్వపక్షోమధ్యః- అన్యేతుకతపయెష్యపినేన్ద్రియత్వం- ఏకప్రవృత్తినిమిత్తాభావాదిత్యూర్వపక్షవివక్షితా ద్వరంతప్తయ ॥ తచ్చాత్మికుద్వం-
ఇన్ద్రియకబ్జస్పందికయత్వప్రసక్తాత్. అతఃకనాపినిమిత్రేనభివత్సమితిశ్రత్యాతస్యసార్వత్రికత్వా సార్వత్రికత్వాభ్యాంపూర్వపక్షనిర్ధానవర్తనం
న్యాయ్యం. పురుషాధీనకరణత్వమిన్ద్రియత్వం- బుద్ధిప్రాణయో ద్దదధీనత్వాభావాత్కర్తృప్రర్థవ్యతిచాహుః. తదవ్యయ క్తం - ఉత్పత్తిస్థితినితే
మచేత్ పురుషాధీనత్వాభావః- సవాగాదిష్యపితుల్యః. ప్రవృత్తాచేత్ - కతిపయప్రవృత్తిశుపురుషాధీనత్వాభావామనఆదీనామప్యవిచ్ఛేదః- భయనాదన్య
త్వాదనేపురుషాధీనత్వాభావాత్. అతో మనఆదీనామపికర్తృకానివేశప్రసక్తః. పురుషాధీనకతిపయప్రవృత్తిత్వంతేషామస్తీతిచేత్ - ప్రాణసం
యమనాదిప్రవృత్తిశుపురుషాధీనత్వంబుద్ధిప్రాణయోశ్చాన్తి - అతానకర్తృప్రర్థావః. దేహధారకత్వంప్రాణత్వమిత్యవ్యయ క్తం - చక్షుశ్శ్రోత్రా
దీనాందేహధారకత్వాభావాత్. చక్షురాదీనామపికదాచిచ్ఛేదదర్శనా, త్తదుపరతాదేహమత్యానా, చ్చ దేహధారకత్వమితిచేన్న - స్వస్థవిషయేష్టు
వ్యాపారభూయ ద్వవిబద్ధస్వశ్రమప్రదేహధారణిబద్ధత్యాభావాత్. నిద్రారోగపరిశ్రమాదిభిరాత్మనోదేహాత్థావనశత్రైర్నమిత్తప్రాణపేర
ణశత్రైర్వాప్రతిబద్ధత్యాద్యహనుత్థానం- నతువాగాదీనాందేహధారణత్రాప్రత్వాత్.
ఇన్ద్రియాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౭॥ నూ. + శ్రిః + సంగ్గామూర్తిః + ప్రభుత్వత్వతదేశాత్ ॥ శ్రిః + వేటికాసజ్జతిమాహ (భూతస్త్రియాదీనామితి) పురస్తాత్ - తృతీయోపాదే. అనంతరం - అస్మిన్నాదేభూర్వాస్తాదపిపూర్వాధికరణే. (స్థితికరణాయస్సారితం) దేవానామపిపరాయత్రప్రవృత్తిత్వనిర్ణయేనజీవానాం పరాయత్రకర్తృత్వంస్థితికరణవతి- తదగ్ధంతదేవదృష్టాంతయాస్సారితమిత్యర్థః. తృతీయపాదాదారభ్యేతఃపూర్వమేకాపేటికా. తత్రభూతేన్ద్రియసమష్టిసృష్టినిరూపణం - అథవ్యష్టిసృష్టినిరూపణమితిపేటికాసజ్జతిః. వ్యష్టేశ్వజీవాపకరణరూపత్వాత్తత్సృష్టినిరూపణమితిపాదసజ్జతిః. పూర్వాధికరణేభేదశ్చతేన్ద్రియజ్ఞాన్యేతిమాత్రస్యవిషయవాక్యే శిఖంవా యుర్ద్వ్యతిరేత్యాదౌసమష్టిసృష్టేఃపరమాత్మకర్తృకత్వముక్తం - అథవ్యష్టిసృష్టిఃజీవకర్తృకతయాప్రతీయతఇతిశబ్దాయానంతరసజ్జతిః. జీవాపకరణానామిన్ద్రియప్రాణానామత్వత్వాధికంనిరూపితం - తైరిన్ద్రియాదిభిర్జీవస్వసంయోగకరణంహివ్యష్టిసృష్టినిరూపణమితిత్వమిత్యంతం. పూర్వపాదోత్తసమష్టిసృష్టినిరూపణేనవ్యష్టిసృష్టినిరూపణస్వసజ్జతిః - అన్యాసస్థానికరణానిత్యప్ర

జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతిజీవకర్తృకత్వవ్రణాత్. నసాపరాదేవతాస్వేనరూపేణ నామరూపేవ్యాకరవాణీవ్యైకుత- అపితుస్వాంతభూతేనజీవరూపేణ- *అనేనజీవేనాత్మనేతివచనాత్. నన్వేవంచారేణానుప్రవిశ్యపరబలంసంజలయానీతివత్ *వ్యాకరవాణీత్వత్వమపురుషః కర్తృస్థక్రియశ్చప్రవిశతిగ్దాక్షణికస్సాన్యత్. నైవం- తత్రరాజచారయోఃస్వరూపభేదాల్లాక్షణికత్వం- ఇహతుజీవస్వాపిస్వాంతత్వేనస్వరూపత్వాత్తేనరూపేణప్రవేశోవ్యాకరణంచాత్మనసవెతినలాక్షణికత్వప్రసక్తః. నచసహయోగలక్షణేయంత్యేయం- కారకవిభక్తాసమ్భవన్త్యాముపపదవిభక్తైరన్యాయ్యత్వాత్. నచకరణేత్యతీయా-బ్రహ్మకర్తృకయోఃప్రవేశవ్యాకరణయోర్జీవస్వసాధకతమత్వాభావాత్. నచజీవస్యకర్తృత్వంప్రవేశమాప్రేవర్తవస్యతి- నామరూపవ్యాకరణంతుబ్రహ్మణపవేతిశక్యంవత్తు- క్త్వాప్రత్యయససమానకర్తృకత్వప్రతీతేః. జీవస్వస్వాంతత్వేనస్వరూపత్వేపిపరస్వరూపవ్యావృత్త్యర్థః *అనేనజీవేనేతిపరాక్త్యేనపరామర్శః. అతోహిరణ్యగర్భకర్తృకేయంనామరూపవ్యాక్రియా. అతఏవచత్ప్రతిమచతుర్ముఖకర్తృకసృష్టిప్రకరణేనామరూపవ్యాకరణంసంజ్ఞేత్వతే*నామరూపంచభూతానాంకృత్యానాంచప్రపజ్చనం. వెదశబ్దభ్యంవాదోదేవాదీనాంచకారసభిత్యాది.

ఏవంప్రాప్తైభిశ్చీయతే (సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్) తుశబ్దఃపక్షంచావద్యయతి. (సంజ్ఞామూర్తిప్రతిభాకరణమ్) నామరూపవ్యాకరణం. తత్త్రివృత్తుర్వతఃపరస్వైవబ్రహ్మణః- తస్యైవనామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్. త్రి

సహస్రప్రసక్తికాయానిరూపితానీత్యేతత్కణ్ఠోక్తం. బ్రహ్మణస్సాక్షాత్సర్వకారణత్వంశ్చతముపపద్యతే- ఉతనేతిసంశయః. తదర్థంచ్యప్తి నామరూపవ్యాకరణంహిరణ్యగర్భమాత్రకర్తృకం- ఉతతదవత్సబ్రహ్మకర్తృకమితి. తదర్థం *అనేనజీవేనేతిజీవసామాన్యకర్తృకత్వశ్చ. తికింజీవసమష్ట్యాశ్రయకేవహిరణ్యగర్భకర్తృకత్వమవగమయతి- ఉతజీవమాత్రవిశిష్టపరమాత్మకర్తృకత్వమితి. తదర్థంకేవహిరణ్యగర్భకర్తృకత్వేతివృత్తరణనామరూపవ్యాకరణయోః శ్రూయమాణయోరెకకర్తృకత్వంఘటితం - నేతి. తదర్థంత్రివృత్తరణేహిరణ్యగర్భస్యకర్తృత్వంసమ్భవతి- నేతి. తదర్థంత్రివృత్తరణంహిరణ్యగర్భస్యత్తిస్థానభూతాణ్యస్మిన్చతురకాలీనంనా-పూర్వకాలీనంవెతి. తదర్థం *నామరూపేవ్యాకరణో*త్రివృతంత్రివృతమనైకామకరోచిపాతక్రమో, ౭ణ్ణానర్వత్త్రివృత్తరణప్రదర్శన, మన్నాదీనాంత్రివృత్తరణశ్రుతి, శ్చత్రివృత్తరణస్యాణ్యస్మిన్చతురకాలీనచారపదమయతి - నేతి. కిమతేత్రయోహేతవఃప్రబలాః - ఉతపర్వలాభితి. తేషాంప్రాబల్యే- త్రివృత్తరణస్యాణ్యస్మిన్చతురకాలీనతావగమకతయాచస్యహిరణ్యగర్భకర్తృకత్వసమ్భవేనత్రివృత్తరణనామరూపవ్యాకరణయోఃకర్తృకత్వశ్రుత్యుపపత్తిః *అనేనజీవేనేతినిర్దేశస్యహిరణ్యగర్భమాత్రకర్తృకత్వజ్ఞాపకతయావ్యప్తి నామరూపవ్యాకరణంహిరణ్యగర్భమాత్రకర్తృకమితిపరబ్రహ్మణః సాక్షాత్సర్వకారణత్వంసంసాగ్తే. పాతక్రమాదీనాంకర్తృకత్వే- త్రివృత్తరణస్యాణ్యస్మిన్చతురకాలీనత్వానీధైఃత్రహిరణ్యగర్భస్యకర్తృత్వాసమ్భవేనత్రివృత్తరణనామరూపవ్యాకరణయోఃకర్తృకత్వాదేకాగ్రాంతమపపత్త్యర్థం *అనేనజీవేనేతినిర్దేశస్యజీవసమష్టిశరీరకపరమాత్మకర్తృకత్వావగమకతయావ్యప్తినామరూపవ్యాకరణంహిరణ్యగర్భశరీరకపరమాత్మకర్తృకమితిపరబ్రహ్మణః సాక్షాత్సర్వకారణత్వముపపన్నమితిసీధ్యతి. నన్నితరైవజీవమాత్రకర్తృకత్వవిషయవిచారంకింశక్యతః- హిరణ్యగర్భమాత్రకర్తృకత్వంపూర్వపక్షీకృత్యహిరణ్యగర్భవత్సబ్రహ్మకర్తృకత్వంయదిస్థితాస్త్యతే - తస్మిన్జీవశబ్దస్యహిరణ్యగర్భవిషయత్వేనగవాదిశబ్దానాంతత్తచ్ఛరీరకజీవద్వారాపరమాత్మపర్యస్తత్వేనామరూపవ్యాకరణశ్రుతిర్నప్రమాణంస్యాత్, సర్వశరీరేషుచతుర్ముఖస్యజీవవయా-౭వస్థానేపికజీవవాదశ్చస్యాత్ - బహునాంజీవానాంహిరణ్యగర్భాభ్యుజీవవ్యావృత్త్యంవాస్యాత్. నైవం- *అనేనజీవేనేతిజీవశబ్దస్యజీవసమష్టివిషయత్వాత్జీవసమష్టికృత్సనామరూపవ్యాకర్తృకత్వశ్చానుపపత్తిఃసంశయాస్యథానుపపత్త్యాద్యోగ్యావశాత్ జీవనిశేషనిష్ఠావిచారస్యాప్రాప్తిప్రేరేషితథావిచారోద్యతః. సవతావతాసర్వశరీరేషుహిరణ్యగర్భస్యజీవవత్త్వంనాతత్తజ్జీవవ్యావృత్త్యంవాప్రసజేత్ - పరమాత్మనోజీవసమష్టిద్వారేణాచిదనుప్రవేశస్యప్రతిపాద్యత్వాత్. *వ్యాకరవాణీతిబ్రహ్మణపికర్తృత్వంప్రతీయతఇత్యత్రాహ (సహిపరాదేవతేతి) (కర్తృస్థక్రియః) వ్యాకరణకర్తృస్థక్రియఇతిపక్షయోగసమానకర్తృకత్వత్వార్థః. లాక్షణికత్వంపరిహరతి (నైవమిత్యాదినా) వస్తుతోజీవస్వపరమాత్మాంతర్యామీతస్యకర్తృకత్వంపరమాత్మసంపదవిభక్తి- తస్మాన్మృత్యుకోటిత్వార్థః - క్షిప్తనిర్వాహత్వాత్. యథాప్రాధాకరైర్గవాదిశబ్దానాంవ్యక్తిర్ముఖ్యకోటిమతం- తద్వత్. తృతీయాయోగసహాయోగాద్యధానరపరత్వేపరమాత్మనేవకర్తృత్వంస్యాదిత్యావశ్యాహ (సవసహయోగేతి) *కర్తృకరణయోస్త్రతీయోద్యాదిభిఃపదానరయోగమనపేక్ష్యవిహితానిభక్తిః కారకవిభక్తిః. పదానరసాహచర్యేవిహితాఉపపదవిభక్తిః. (అన్యాయ్యత్వాదితి) పదానరపరామర్శసాపేక్షతయావిలంబితవృత్తిత్వాదన్యాయ్యత్వమగ్నిప్రేతం. సమకరణేవిహితాతృతీయానోపపదవిభక్తిరిత్యత్రాహ (సవకరణితి) తస్మిద్వయారంభికర్తృత్వా, త్వమానకర్తృకత్వావగమా, ద్వస్తుతోసస్యత్వా, చ్చతదవత్సపరమాత్మకర్తృత్వంస్యాదిత్యత్రాహ (జీవస్యేతి) హేత్వనరమాహ (అతఏవనేతి)

రాధానరమాహ (ఏవంప్రాప్తైభి) త్రివృత్తరణంచతుర్ముఖకర్తృకంస్యాదిత్యత్రాహ

వృత్త-రణంకుర్వతపవహీనామరూపవ్యాకరణముపదిశ్యతే- * సేయం దేవతైతహవాహమిమా స్తిస్త్రో దేవతా అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరణాణీతాసాంత్రివృతంత్రివృతమేకై కాంకరవాణీతిసమానకర్తృకత్వప్రతీతేః. త్రివృత్త-రణంతుచతుర్ముఖస్యాణ్డాన్తర్వర్తివోనసమ్భవతి-త్రివృత్త-వైస్తేజోఽబన్నైర్వ్యాణ్ణముత్పద్యతే, చతుర్ముఖస్యచాణ్డేసమ్భవఃస్తర్యతే *తస్మిన్నణ్డేభవద్భ్యస్తే సర్వలోకపితామహాభి, అతస్త్రివృత్త-రణంపరస్యైవబ్రహ్మణః- తత్సమానకర్తృకంనామరూపవ్యాకరణంచతస్యైవేతివిజ్ఞాయతే. కథంతర్హి*అనేనజీవేనేతిసంగచ్ఛతే. అత్తనాజీవేనేతిసామానాధికరణ్యాత్ జీవశరీరకంపరంబ్రహ్మైవజీవశబ్దేనాభిధీయతే-యథా *తత్తైజవిత్తుత-తదసృజత *తాఅపవిత్తుత- తాఅన్నసృజనైతితేజఃప్రభృతిశరీరకంపరమేవబ్రహ్మభిధీయతే. అతోజీవసమష్టిభూతహిరణ్యగర్భశరీరక స్యపరస్యైవబ్రహ్మణఃకర్తృనామరూపవ్యాకరణం. ఏవంచ *ప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరణాణీతిప్రవిశతిరుత్తమపురుషశ్చక్షిప్తౌముఖ్యాగ్ధావేవభవతః. ప్రవేశవ్యాకరణయోగ్యమానకర్తృకత్వమప్యవపద్యతే. చతుర్ముఖశరీరకస్యపరస్యైవబ్రహ్మణఃకర్తృదేవాదివిచిత్రసృష్టిరితిచతుర్ముఖకర్తృకసృష్టిప్రకరణేనామరూపవ్యాక్రియోపదేశశోచపపద్యతే. అతః *సేయం దేవతేత్యాదివాక్యస్యాయమర్థః- ఇమాః- తేజోఽబన్నరూపాస్తిస్త్రో దేవతాః అనేనజీవేన-జీవసమష్టివిశిష్టేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరణాణీ-దేవాదివిచిత్రసృష్టింతన్నామధేయానిచకరవాణీ- తదర్థమన్యోన్యసంస్పర్గమప్రాప్తానామేషాంతేజోఽబన్నానాంవిశేషసృష్ట్యసమగ్ధానాంతత్సమగ్ధాయైకై కాం త్రివృతంత్రివృతంకరవాణీతి. అతఃపరస్యైవబ్రహ్మణఃకర్తృదంనామరూపవ్యాకరణమ్.

అథస్యాత్ నామరూపవ్యాకరణస్యత్రివృత్త-రణేనైకకర్తృకత్వాత్పరమాత్మకర్తృకమితిశక్యతేవత్తుం-త్రివృత్త-రణస్యాపిజీవకర్తృకత్వసమ్భవాత్. అణ్డసృష్ట్యైర్తరకాలంహిచతుర్ముఖసృష్టజీవేషుత్రివృత్త-రణప్రకారఉపదిశ్యతే *యథాతుఖలుసోమ్యేమాస్తిస్త్రో దేవతాః పురుషంప్రాప్యత్రివృత్తిప్రదేకై కాభవతితన్నైవిజానీహీతిఅన్నమశితం త్రైధావిధీయతేతస్య యఃస్థవిష్టోభాగస్తత్పరీషంభవతియోమధ్యమస్తన్నాం సంయోజిత్వః తన్నగత్యాదినా, తథా సూర్వస్మిన్నపివాక్యే *యదగ్నేరోహితంరూపం తేజసస్త్రూపం యచ్ఛుక్లం తదపాయతృష్ణంతదన్నస్యేత్యాదినా చతుర్ముఖసృష్టోగ్నాదిత్యచన్ద్రవిమ్యత్సు త్రివృత్త-రణంప్రదర్శ్యతే, నామరూప వ్యాకరణోత్తరకాలంచత్రివృత్త-రణంశ్రూయతే *సేయం దేవతేమాస్తిస్త్రో దేవతాః అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరణోత్తాసాంత్రివృతంత్రివృతమేకై కామకరోదితి, తత్రాహ

౧౮॥ సూ. *శ్లో॥ మారసాదిభామంయథాశబ్దమితరయోశ్చ॥ శ్లో॥ యదుక్తమణ్డసృష్ట్యైర్తరకాలంచతుర్ముఖసృష్టదేవతాదివిషయాయం *తాసాంత్రివృతంత్రివృతమేకై కామకరోదితిత్రివృత్త-రణోపదేశఇతి- తన్నోపపద్యతే- *అన్నమశితం త్రైధావిధీయతఇత్యత్రమాంసమనసోః పురీషదణుత్వేనాణీయస్తేనచవ్యవదిష్టయోః కారణానువిధాయిత్వేనాప్యతైజసత్వప్రసక్తాత్, *ఆపఃపీతాఇత్యత్రాపిమూత్రప్రాణ

(త్రివృత్త-రణంత్వీతి) కుతఇత్యత్రాహ (త్రివృత్త-రణేతి) అణ్డసృష్ట్యైర్గత్వాత్త్రివృత్త-రణస్యేత్వర్థః. తతఃకిమిత్వత్రాహ (చతుర్ముఖస్యేతి) చతుర్ముఖకర్తృకసృష్టిప్రకరణనామరూపవ్యాకరణవచననిర్వాహమాహ (చతుర్ముఖేతి) త్రివృత్త-రణంనామకిం - తస్మాణ్డసృష్ట్యైర్గత్వంకథం- *అనేనజీవేనేతివాక్యాత్తేజోఽబన్నప్రతీతికథం- నామరూపవ్యాకరణంచకిమిత్వత్రాహ (అతస్యేయమితి).....

అథస్తరసూత్రశక్లామాహ (అథస్యాదితి) అణ్డసృష్ట్యైఃపశ్యాచ్చతుర్ముఖసృష్టేషు పురుషేషుత్రివృత్త-రణోపదేశా, తత్సృష్టోగ్నాదిత్యాదిత్రివృత్త-రణప్రదర్శనా, న్నామరూపవ్యాకరణోత్తరకాలంత్రివృత్త-రణశ్రవణా, చ్చత్రివృత్త-రణస్యాణ్డసృష్ట్యైర్గత్వంసమగ్ధమితి- అతఃత్రివృత్త-రణంచతుర్ముఖకర్తృకమితితదేకకర్తృకంనామరూపవ్యాకరణంచతుర్ముఖకర్తృకమిత్వర్థః.

౧౯॥ సూ. *శ్లో॥ మారసాదిభామంయథాశబ్దమితరయోశ్చ॥ శ్లో॥ (అన్నమశితమిత్యాది) (కారణానువిధాయిత్వేన)త్రివృత్త-రణానామపిపృథివ్యతైజసాంఘాలత్వాణుత్వాణీ యస్తాస్త్రివృత్త-రణేష్వపితత్తద్భూతాంశానాంస్వకారణానుగుణఘాలత్వాణుత్వాణీయ

యోఃస్థవిష్టానోయసోఃపాస్థివత్సవైజసత్వప్రసక్తాః, చ్ఛసచైవమిష్యతే - మాంసాదిహిభావమిష్యతే-పురీషవ
న్మాంసమససేఅపిభామే-పార్థివైశిష్యేతే-అన్నమశితం-త్రైధేతిప్రకృమాత్. (యథాశబ్దమితరయోశ్చ) ఇతర
యోరపి-అపఃపీతాః-అజోశితమివర్యాయయోర్యథాశబ్దంవికారాఇవ్యనై-అపఃపీతాస్తేధావిధీయస్తభి
త్యపామేవత్రైధాపరిణామఃశబ్దాన్పుక్తియతే, తథా-అజోశితం-త్రైధావిధీయతభిత్వపితేజసపవత్రైధాపరిణా
మఃశబ్దాన్పుక్తియతే, - అతఃపురీషమాంసమనాంసేవ్యధివీకారాః-మూత్రలోహితప్రాణాఃఅవిష్కారాః- అ
స్థిఃశబ్దావాచస్తేజోవికారాఇతిప్రతిపత్తవ్యం. *అన్నమయంహిసోమ్యమనః-అసోమయఃప్రాణస్తేజోమయీ
వాగితివాక్యశేషాఽరోధాచ్చ. అతః-తాసాంప్రివృతంప్రివృతమేకైకామకరోదిత్వక్తస్త్రివృత-రణప్రకారః
*అన్నమశితమిత్యాదినానప్రదర్శ్యతే-తథాసలిమనః-ప్రాణవాచాంత్రయాణామప్యణీయస్తేనవైజసత్వాత్
* అన్నమయంహిసోమ్యమనఃఇత్యాదిర్విరుద్ధ్యతే. ప్రాగేవప్రివృత్తౌతానాం పృథివ్యాదీనాంపురుషంప్రా
ప్తానాం *అన్నమశితమిత్యాదినైకైకస్యత్రైధాపరిణామఉచ్యతే. అణ్డస్పృష్టేఃప్రాగేవచతేజోబిన్నానాం
ప్రివృత్త-రణేనభవితవ్యం. అప్రివృత్తౌతానాంతేషాంకార్యారమ్భసామర్థ్యాత్. అన్యోన్యసంయుక్తానా
మేవహికార్యారమ్భసామర్థ్యం. తనేవచప్రివృత్త-రణం. తథాచస్తర్వతే-నానావీర్యాఃపుథగ్నూతాస్తతస్తే
సంహతింబినా. నాశక్తునన్ప్రజాస్సృష్టమసమాగమ్యకృత్సృశః । సమేత్యాన్యోన్యసంయోగంపరస్పరస
మాశ్రయాః! మహదాద్యాదిశేషాంతాహ్యణ్డముత్పదయ్యతభి. అతపవచ *అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య
నామయాపేవ్యాకరోత్ తాసాంప్రివృతంప్రివృతమేకైకామకరోదితిపాఠక్రమోర్ధక్రమేణబాధ్యతే. అణ్డా
స్తర్వర్తిష్వగ్నాదిత్యాదిమప్రివృత్త-రణప్రదర్శనంశ్వేతకేతోశ్శుశ్రూషోరణ్డాస్తర్వర్తిత్వేన. తస్యబహిష్టవ
స్తుమప్రివృత్త-రణప్రదర్శనాయోగాత్ ప్రివృత్తౌతానాంకార్యేషుఅగ్న్యాదిత్యాదిమక్రియతే.

ప్రస్థానాంతరం - తస్మాత్ *అన్నమితమిత్యాదివాక్యే త్రివృత్తరణం ప్రదర్శ్యతేచేత్ - ధృవ్యంపురిషంపాఢివ, మనుమాంసమావ్య, మణియామనశ్చ
లైజనం, స్థావర, నరభోజపద్యతే-మాంసమనసోఃపాఢివత్వాత్. పాఠవత్వంచ *అన్నమితమితి ప్రకృమాదవగతమిత్యర్థః. ఏవమితరచర్యాయద్వయేపి. న
జ్ఞానమిష్యత్యర్థేన ప్రకృద్విధియచర్యాయయోగసంబంధతంత-ప్రతీయేతునప్రసక్తం-రత్రాయంభావః-ప్రతిచర్యాయంచరమాపాత్రేష్యనిష్ఠస్యప్రస
జ్ఞానీయత్వాత్ప్రదీయచర్యాయేచరమే ప్రసజ్ఞానీయస్యానిష్ఠత్వాభావాన్నతత్ప్రసజ్ఞానీయమితి. తృతీయేపృథ్విజ్ఞాపాఢివాప్యత్వానిష్ఠతావశ్యాద్వ్యవస్థితే
(మాంసాపివ) మాంసమనసోరాప్యలైజనత్వేఅనిష్టే. ద్వితీయేమాత్రంపాఠికం, లోహపమావ్యం, ప్రాణజైవస, స్థావరే - తత్రమాత్ర
ప్రాణాపాఢివలైజనత్వేఅనిష్టే. *అన్నమితం *అపవీతాభిచ ప్రకృమేణమాంసమనసోఃపాఢివత్వా, స్వాత్రప్రాణయోరాప్యత్వాత్.
*అన్నమయంహసామ్యుచనఃఅపామయః. ప్రాణైవివాక్యతేషాచ్చ. తృతీయేపృథ్విపాఢివత్వం, మజ్జాయాఅప్యత్వం, వాచజ్ఞేజనత్వం, చస్థావర-
తత్రాగ్నిమజ్జనాపాఢివాప్యత్వేఅనిష్టే. *లేజోఽనితి ప్రకృమాత్, *లేజోమయావాగితివాక్యతేషా, చ్చ. తస్మాన్న త్రివృత్తరణం ప్రదర్శ్య
తే - అతివ్యవస్థాదిరాం ప్రత్యేకం త్రైధాపజ్ఞామకవ్యత్యత్యర్థః. *అనేనజీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరోత్తానాం త్రివృతం త్రివృత
మేతైకామకరోతిపారక్రమాన్నామరూపవ్యాకరణస్యచక్రాత్త్రివృత్తరణం ప్రతీయత్యత్యత్రాహ (అ త్రివృత్త-త్రానామితి) అన్యోన్యసం
యుక్తానాంకార్యారంభసామర్థ్యంచేత్ - కథం త్రివృత్తరణావేద్యేత్యత్రాహ (తదేవచేతి) అన్యోన్యసంయుక్తత్వమేవ త్రివృత్త-తత్వమిత్యర్థః.
ఏదమిహేవయతి (విధాచక్రత్యత్యల) పారక్రమకథమిత్యత్రాహ (అతఏవచేతి) ఉత్పత్తౌ సాధనస్యపూర్వభావిత్యే, ఫలస్యచక్రాద్భావిత్యే, సత్త్వసి
క్కుత్వఫలమేవపూర్వభావి- స్వర్గకామాయత్యత్యత్యాదిమరథాదర్శనాత్. అస్మిన్నీకరణేపి బహుస్యాం ప్రజాయేయేతిసాధ్యస్యబహుభవనస్యపూ
ర్వభావిత్యంచదృష్టం. ఉచ్యంహనేచతద్విశదీకృతం. తస్మాత్ *నామరూపేవ్యాకరణాది *త్రివృతం త్రివృతమేతైకాంకరణాణీతిసంజ్ఞల్పవాక్యే త్రి
వృత్తరణఫలస్యనామరూపవ్యాకరణస్యపూర్వప్రతిపత్తౌ త్రివృత్తరణస్యపూర్వభావిత్యంచనిష్ఠం. *అగ్నిహూత్రంబుహూతి *యవాగూంపచతి
త్యాదిష్యర్థక్రమేణపారక్రమపాధదర్శనాత్, సంజ్ఞల్పవాక్యస్యానావాత్, సాకరపికసంజ్ఞల్పవాక్యేనరేవచక్రాద్భావినఃఫలస్య పూర్వభావదర్శ
నా, మచ్యంహణవచనస్వరస్యా, చ్చ *నామరూపేవ్యాకరోత్ *త్రివృతం త్రివృతమేతైకామకరోతిపారక్రమాదర్థక్రమేణవాక్యత్యత్యర్థః.
తద్యగ్నాద్విధిత్యాదిమ త్రివృత్తరణ ప్రదర్శనంకిమర్థమిత్యత్రాహ (అజ్ఞానర్వద్విషితి) అగ్నాద్విధిత్యాదివిషితిద్విఃక్రూయతే - తథాపారశ్చేత్ -
అయమర్థః- అగ్నాద్విధిత్యాదిమ త్రివృత్త-తత్వభూతకార్యేమనత్సు త్రివృత్త-తత్వభూతకార్యత్వాదేవతేష్యగ్నాద్విధిమ త్రివృత్తరణ ప్రదర్శనంక్రి
యత్యతి. యద్వా-అజ్ఞానర్వద్విషిసేత్యన్తమేకంవాక్యం. కథమస్య హేతుత్వమిత్యత్రాహ (తస్యేతి) క్రియతే- త్రివృత్తరణ ప్రదర్శనమితిశేషః...

స్యాదేతత్ *అన్నసుశితం * ఆపఃపీతాః*తేజోశితమితి త్రివృత్తౌ తానామన్నాదీనామేకైకస్య తేజో
౭బన్నాత్మకత్వేన త్రియాపస్యకథమన్నమావస్తేజిత్యేకైకరూపేణ వ్యవదేశఉపపద్యత ఇతి. తత్రాహ

౧౯॥ సూ. +శ్చిః+వై శేష్యాత్తుతద్వాదస్తద్వాదః॥ +శ్చిః+ వై శేష్యం-విశేషభావః. త్రివృత్తౌ
రణేన త్రినూపేష్యేకైక స్తిన్నన్నాద్యాధిక్యా తత్రతత్రాన్నాదివాదః. ద్వీరుక్తిరభ్యాస సమాప్తిం ద్యోత
యతి.....

సంజ్ఞామూర్తిక్షప్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

—+శ్చిః+శ్చిః+శ్చిః+శ్చిః—

సమాప్తశ్చాధ్యాయః.



అనంతరసూత్రం శక్తాయామవతారయతి (స్వాదేతదితి)

౧౯॥ సూ. +శ్చిః+వై శేష్యాత్తుతద్వాదస్తద్వాదః॥ +శ్చిః+ విశేషశబ్దావికారశబ్దవద్ధర్మచరోధర్మచరశ్చ. అత్ర తుభ్యుపదః. విశేషభా
వోవై శేష్యం- అధిక్యరూపం.

పరేతుజీవస్యానుప్రవేశక ర్మత్వం- నామరూపవ్యాకరణకర్తృత్వపరమేశ్వరభిక్షాత్మకః. తన్న తే శ్రుతివిరోధః- *తత్త్వప్రక్ష్యాతదేవానుప్రావి
శత్ తదనుప్రవిశ్యసచ్చత్వచ్ఛాభవదితినామరూపవ్యాకరణసమభివ్యాప్త్యానుప్రవేశస్యపరమాత్మక ర్మకత్వావగమాత్. సమానక ర్మకత్వంచన
ఘటతే. జీవస్యాపీశ్వరాద్వస్తుతో౭నస్యత్వేనయ క్తంసమానక ర్మకత్వమితిచేన్న- జీవేశ్వరయోరుభయోర్భిన్నాభిక్తిత్వత్ కులాలకువిజ్ఞక ర్మ
కయోర్భటపటయోరివతదనుపపత్తే. అధిష్ఠానైక్యాత్ తదపపత్తిరితిచేన్న- స్వాత్మకులాలకువిజ్ఞయోఃసన్నాత కల్పితత్వేపితన్నిమి త్రఘటపటయోరేకక
ర్మకత్వాభావాత్. కించ- క్ ర్మత్వముపాధిగతం- తద్విశిష్టగతం- తదుపలక్షితవస్తుగతంవా. ఆద్యైకత్వైక్యాగిధిః - జీవేశ్వరావచ్ఛేదకానాముపాధి
నాంభిన్నత్వాత్. ద్వితీయేపితకత్వైక్యం- విశిష్టరూపభేదాత్. యథాకులాలకువిజ్ఞక ర్మకయోర్భటపటయోః, తృతీయేతుసన్నాతవస్తునిస్సత్యక ర్మ
త్వాభావాదేవనకత్వైక్యం. శరీరభేదేనకృతానాంసాభివ్యాపారాణామైకక ర్మకత్వోపపత్తిరితిచేన్న- తచ్ఛరీరవ్యాపారమూలభూతప్రయత్న
స్వేవజీవేశ్వరవ్యాపారభూతానుప్రవేశవ్యాకరణమూలప్రయత్నస్యతత్తచ్ఛరీరకైకాత్మగతత్వానుపపత్తే. సనుచ్ఛాయయాఅదర్శమనుప్రవిశ్యతి
అకంఠచయామితివత్ సమానక ర్మకత్వోపపత్తిరితిచేన్న- సత్యావృతయోర్భిన్నప్రతిభిన్నయోరేకక ర్మకత్వాభావేనదృష్టానస్య సాధ్యవికలత్వాత్,
చ్ఛాయయాఅదర్శభాసమానతాతిరేకేణానుప్రవేశాభావా, చ్చ. సహిమా ర్తరవ్యప్రతిభాతిరోదర్శనస్యానుప్రవేశయోగ్యత్వం. తృతీయమాత్రే
ణానుపపత్తిరితివచనంయ త్రివృత్తవనా ర్తరోపవ్యాసపరంద్వితీయసూత్రమిత్యవ్యయ క్తం - మన్దప్రయోజనత్వాత్, ప్రయోజనవత్తరనిర్వా
హస్యదృశ్యత్వా, చ్చ. మనసాహజ్ఞాంకత్వనిత్యత్వయోఃసాక్ష్యవైశేషికాభిమతయోఃప్రయోగానేనాన్నమయత్వసమర్థనార్థంద్వితీయంసూత్రమితిచేన్న-
ఆహజ్ఞాంకత్వస్యశ్రుతినిర్ధత్వాత్, సర్వేంద్రియాణాంభూతాదిశబ్దోపలక్షితేఅహజ్ఞారేప్రయశ్రవణాత్, మనసోవాచశ్చపృథవీతేజఃకార్యత్వేభూ
తప్రశయోత్తరకాలమవస్థానానుపపత్తే, పాశ్చాత్యప్రయశ్రవణాయోగా, చ్చ. — అపరేషామపిపక్షే౭నుప్రవేశస్యజీవక ర్మకత్వం వ
క్తుమయ క్తం - నామరూపవ్యాకరణసమభివ్యాప్త్యానుప్రవేశస్యపరమాత్మక ర్మకత్వశ్రవణాత్. జీవస్వేశ్వరాదభిన్నత్వాత్తత్క ర్మకత్వేష్యను
ప్రవేశస్యపరమాత్మక ర్మకత్వోపపత్తిరితిచేత్ - తస్మినామరూపవ్యాకరణస్వాపిజీవక ర్మకతయాపరమాత్మక ర్మకత్వంస్యాత్. సమస్తనామరూప
వ్యాకరణంజీవస్యాశక్యమితిచేత్ - సర్వానుప్రవేశశ్చశక్యః. నన్వచిన్నాత్ర౭నుప్రవేశఉపపద్యతే- *తిస్రేదేవతాఅనుప్రవిశ్యేతిహి శ్రూయ
త ఇతిచేన్న- సమానప్రకరణ *విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచసత్వంచాస్యతంచేతిజీవస్యనుప్రవేశశ్రవణాత్. — అన్యేషాంమతేషిసమానక ర్మకత్వ
మనుపపన్నం - జీవేశ్వరయోర్భిన్నత్వంశత్యావగమాత్తదంశభూతయోశ్చతయో ర్వయోర్జీవయోరితైకక ర్మకత్వానుపపత్తే. అంశిసవికత్వాత్కత్వై
క్యమితిచేన్న- రాజచారయోరపి బ్రహ్మంశత్వేనైకక ర్మత్వప్రసక్త్యాత్. అన్వీతిచేత్ - అనమానక ర్మకవ్యాపారాభావాత్ *సమానక ర్మకయోరి

౬౧౨ శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయాం శ్రీభాష్యమ్.—ద్వి-అ. చ-పా.—౮. సంజ్ఞామూర్తిస్త్వధికరణమ్.

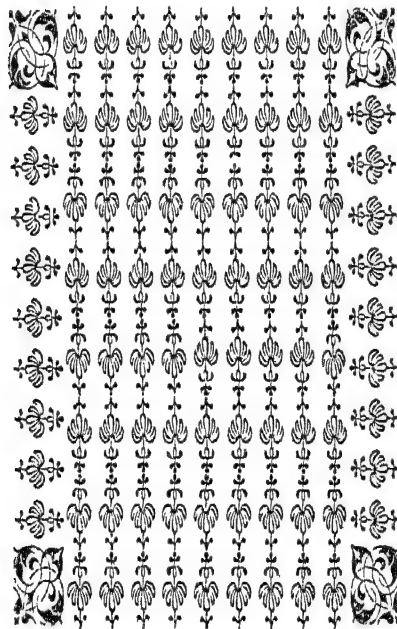
త్యనుశాసనవైయర్థ్యంస్యాత్. ఉచరితసమాత్రద్వయస్యాధికరణాన్తరత్వచుప్యయంతం - సూత్రాణామవ్యవహితత్వేనతిఖలఖలిభావేనాస్తితార్థప్రతిపాదకత్వాత్.....

సంజ్ఞామూర్తిస్త్వధికరణంసమాప్తమ్.

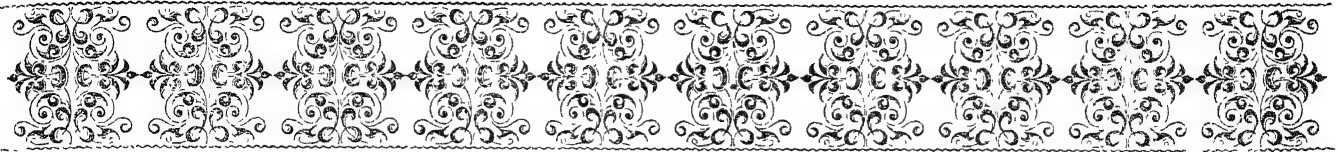
ఇతి శ్రీహరితకులతిలకవాగ్విజయినూననా శ్రీరఙ్గరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసావరణామధేయేన శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమగత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన శ్రీగుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

—శ్రీః—

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౬౮. సముదితసూత్రసంఖ్య- ౨౮౭.



శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమచ్చ తప్ర కాళికాయుక్త శ్రీభాష్యమ్.

తృతీయాధ్యాయే— ప్రథమఃపాదః.

తదంతరప్రతిపత్త్యధికరణమ్.

— శ్లోకః—

౧॥ సూ. శ్లోకః తదంతరప్రతిపత్తౌరంహతిసంపరిష్కృతఃప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం॥ శ్లోకః

అతిక్రాంత్యాధ్యాయద్వయేననిఖలజగదేకకారణనిరస్తనిఖలదోషగన్ధమపరిమితోదారగుణసాగరంసకలేతరవిలక్షణం పరంబ్రహ్మముముతుభిరుపాస్యతయా వేదాంతాఃప్రతిపాదయతీత్యయమగ్ధఃస్మృతిన్యాయవిరోధపరిహార, పరపక్షప్రతిక్షేప, వేదాంతవాక్యవరస్పరవిరోధపరిహారూపకార్యస్వరూపసంశోధనై, స్తద్ధర్మణత్వహేతుభిస్సహస్థాపితః - అతోఽధ్యాయద్వయేనబ్రహ్మస్వరూపం ప్రతిపాదితం. ఉత్తరేశేదానంతత్ప్రతిపత్తిపాద్యై సహస్థాప్తిప్రకారశ్చింతయితుమిష్యతే. తత్ర తృతీయాధ్యాయే ఉపాయభూతోపాసనవిషయాచింతావర్తతే. ఉపాసనారమ్భభ్యర్థితోపాయశ్చ ప్రాప్యవస్తువ్యతిరక్తవైత్యజ్ఞ్యం ప్రాప్యత్యజ్ఞాచేతితత్త్విధ్యర్థంజీవస్య లోకాంతరేషుసజ్జురతో జాగ్రత్స్వపతస్సుషుప్తస్యమూర్ఛతశ్చదోషాః, పరస్యచబ్రహ్మణస్తద్రూపితతాకల్యాణగుణాకరత్వం, చప్రథమద్వితీయయోఃపాదయోఃప్రతిపాద్యతే. తత్ర దేహోద్దేహోంతరంగచ్ఛన్నయం జీవోదేహోంతరారమ్భహేతుభిర్భూత సూక్ష్మైస్సమపరిష్కృతపవగచ్ఛతి - ఉతనేతిచింతాయాంయశ్రయత్రజీవోయాతి - తత్రతత్రభూతసూక్ష్మైశ్చాంసులభత్వాదసమ్పరిష్కృత్యాతీతిప్రాప్తం. పశ్చాదపిసూర్వపక్షబీజాన్యవస్యస్యనిరసిష్యతి.

౧॥ సూ. శ్లోకః తదంతరప్రతిపత్తౌరంహతి సమ్పరిష్కృతఃప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం॥ శ్లోకః ఉత్తరద్వికసజ్యత్వర్థంపూర్వద్వికార్థమాహ (అతిక్రాంత్యాది) ఇత్యయమగ్ధత్యస్మాత్పూర్వం ప్రథమాధ్యాయార్థస్సంక్షిప్తః. నిఖిలేత్యాదివిశేషణానాంపూర్వవదగ్ధః. ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యప్రథమద్వితీయపాదార్థంసంక్షిప్తపతి (స్మృతిన్యాయైతి) తత్రవేదాంత్యాదిసామ్యతీయచురీయపాదార్థస్సంక్షిప్తః. ఏవంకించిద్విత్తరేశాభ్యాంయద్వయార్థఉక్తః. ప్రథమద్వికసజ్యహేతానుగతమగ్ధమాహ (అత్యతి) ఉత్తరద్వికార్థంసంక్షిప్తపతి (ఉత్తరేశేతి) ఇదానీం- విషయైర్నిధ్యత్వగ్ధః ప్రథమద్వికైస్సిద్ధపస్పరూపవిషయచింతాకృతా - ద్వితీయేషుసాధ్యరూపవిషయచింతాక్రియతత్వగ్ధః. తృతీయచతుర్థయోస్సాధనఫలవిషయతయాశ్రమమభిప్రయకృతీయాధ్యాయార్థమాహ (తత్రైతి) ప్రథమద్వితీయపాదయోర్మహ్యుపాసనంచిన్వత్యత్వత్రాహ (ఉపాసనారమ్భేతి) అభ్యర్థితం-అంతరంగం. అత్రపరమాత్మనియోగకోపరమాత్మనీత్యస్యార్థోఽభిప్రేతః. లోకాంతరేషుసంచరతోదోషాన్చిన్వస్తే-తత్రజాగరాద్యవస్థస్యదోషాఃఫలితాః. ప్రథమాధికరణస్యసంశయమాహ (తత్రైతి) కిందేహోంతరంగచ్ఛన్నభూతమాత్మైస్సమపరిష్కృతోరంహతి- ఉతాసమ్పరిష్కృత్యతి. * వేత్థయథాపశ్చమ్యామాచుతావాచఃపురుషవచసోభవన్తి * ఇతితుపశ్చమ్యామాచుతావాచః పురుషవచసభిప్రశ్నప్రతిపచనేకింసమ్పరిష్కృతస్యరంహణంగమయతః- నేతి. కింశ్రద్ధాదిశబ్దైర్భూతాప్రసిద్ధిస్యాధాఉచ్యతే- ఉతభూతమాత్మచిష్కృతజీవఇతి. పితృయాజేనపథానివర్తనే * ఏషసోమారాజేతిసోమశబ్దస్యసోమదేహజీవపరత్వంకిం * తస్యాఅచుతేస్సోమారాజాసమ్భవతీతిసోమశబ్దస్యసోమదేహజీవపరతామవగమయతి-నేతి. * తందేవాభక్షయన్తిప్రతిపన్నంభక్షణం * ఏషసోమారాజేతిసోమశబ్దస్యసోమదేహజీవపరత్వవిరోధి- ఉతావిరోధీతి. యదావిరోధి- తదానీం* ఏషసోమారాజేతిసోమశబ్దస్యజీవవిషయత్వాభావేనతస్యాఅచుతేస్సోమారాజేతిసోమశబ్దస్యజీవవిషయత్వాభావేన * శ్రద్ధాదిశబ్దానామపిప్రసిద్ధార్థపరతయాప్రశ్నప్రతిపచనయోఃపరిష్కృతావగమకత్వాభావాదసమ్పరిష్కృతోరంహతీతి పూర్వపక్షః. యదా భక్షణంజీవపరత్వావిరోధి - తదాతత్పూర్వవాక్యేస్సోమశబ్దస్యజీవపరతయాశ్రద్ధాచుత్యనంతరవాక్యేస్సోమశబ్దస్యాప్యపాదిద్రవ్యసంస్పృష్టజీవపరత్వేనప్రశ్నప్రతిపచనమార్జితస్యభూతమాత్మచిష్కృతావగమకత్వాత్ సమ్పరిష్కృతోరంహతీతిసిద్ధాంతః.

తత్రసిద్ధాంతమాహా (తదంతరప్రతిపత్తైరంహతిసమ్పరిష్కృతైః) * సంజ్ఞామూర్తిస్థిరితిమూర్తిశబ్దనదే
హఃప్రస్తుతః- సతచ్ఛబ్దనసరామృత్యతే. తదంతరప్రతిపత్తై-దేహోంతరగమనేభూతసూక్ష్మేస్సమ్పరిష్కృతేజీవో
రంహతి-గచ్ఛతీత్యర్థః. కుతః. (ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం) ప్రశ్నప్రతిపదనాభ్యాం. పశ్యాన్నిపద్యాయామేవంప్ర
శ్నప్రతిపదనేఆహ్నుయేతే - శ్వేతకేతుంకిలారుణేయంపాశ్చాలఃప్రవాహణఃకర్మణాంగస్తవ్యదేశం, పునరా
వృత్తిప్రకారం, దేవయానపితృయాణపభవ్యావర్తనే, అముష్యలోకస్యాప్రాప్తారం, చవేణ్ధేఃపృష్ఠేషుదమపి
పప్రచ్ఛ- * వేణ్ధేయభాషణ్మ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తీతి. తతఃకమంపశ్చిమంప్రశ్నంప్రతిబ్రు
వంశ్చద్యులోకమగ్నిత్యేనరూపయిత్వా * తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నోదేహః శ్రద్ధాంజుహ్వతితస్యా ఆహుతేనసీ
మోరాజాసమ్భవతీత్యాదితా, - దేవాభ్యాఃజీవస్యప్రాణాఃఅగ్నిత్యేనరూపితేద్యులోకేశ్రద్ధాఖ్యంవస్తుప్రక్షి
పత్తి- సాచశ్రద్ధాసోమరాజాభ్యామృతమయదేహరూపేణపరిణమతే - తంచామృతమయందేహంతపవప్రా
ణాఃపబ్ధస్యేగ్నిత్యేనరూపితేప్రక్షిపత్తి - సచదేహస్తప్రప్రక్షిప్తావర్షంభవతి- తచ్చవర్షంతపవప్రాణాఃపుథి
వ్యామగ్నిత్వరూపితాయాంప్రక్షిపత్తి - తచ్చతత్రప్రక్షిప్తమగ్నంభవతి- తచ్చాగ్నంతపవపురుషేగ్నిత్వరూ
పితేప్రక్షిపత్తి- తత్రతచ్చకేతోభవతి - తచ్చతపవయోషాయామగ్నిత్వరూపితాయాంప్రక్షిపత్తి - తచ్చత
త్రప్రక్షిప్తంగర్భోభవతీత్యుక్త్యాఆహ * ఇతితుపశ్చిమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తీతి. ఏవంపశ్చ
మ్యామాహుతాపలతాయామూపఃపురుషశబ్దాభిలష్యాభవన్తీత్యర్థః. ఏవముక్తేపూర్వాస్వప్యామృతిష్వనువ
ర్తమానానామేవాపాంసూక్ష్మరూపాణామిదానీంపురుషాకారత్వంభవతీత్యుక్తంభవతి. అతపవంప్రశ్నప్రతి
పదనాభ్యాందేహహేతుభూతైర్భూతసూక్ష్మేస్సహతత్రతత్రయాతీతిగమ్యతే.....

నను *తి*పఃపురుషవచనశిష్యశ్చైతిపాంపురుషాకారపరణామప్రతితేర్గచ్ఛతాజీవేన తానా

మేవపరివ్యక్తః ప్రతీయతే - అతఃకథంసర్వేషాంభూతసూక్ష్మేణాంపరివ్యక్తఇతి. తత్రాహ

౨॥ సూ. శ్లో॥ త్రాత్యత్కత్వాత్తుభూయస్తాత్ ॥ తుశబ్దోచ్చద్యంవ్యాపర్యయతి. దేహం
రస్సుకాణామపాంకేవలానాంనదేహంరస్సుసమ్భవః-దేహద్యారమ్భాయహి * తాసాంత్రిపుతంత్రిపుతమే
తైకామితిత్రిపుత-రణం.

(త త్రసీద్ధా ప్రమిత్యాది) తచ్చద్ధాన్తంవ్యావట్టే (సంజ్ఞాత్వాదినా) (ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామితి) సహస్రశ్చనందంభూతసూక్ష్మపరిష్కర్ణః
 కంప్రతివచనంవృత్త్యత్యతిశక్తాయామద్ధాన్తరవ్యవధానశక్త్యానివృత్తిర్ధం అనేకప్రశ్నతత్ప్రతివచన క్రమరూపతాంప్రకరణస్యదర్శయతి (ఇహ్వా
 గ్నీత్వాదినా) (దేవయానపితృయాణంభవ్యావ ర్తనేఇతి) వ్యావ ర్తకాకారావిత్యర్థః. (సమ్భవతీత్వాదినేతి) అస్యఉత్వాహేత్వ్యక్షర త్రానన్వయః.
 శ్రద్ధాశబ్దేనభూతసూక్ష్మపరిష్కారీ శేషఉచ్యతే. సోమరాజశబ్దవ్యాఖ్యానమమృతమయదేహశబ్దః. స్రాణాః - ముఖ్యప్రాణాజన్మియానిచ. యదాస్-
 ాహణశబ్దోముఖ్యప్రాణమాత్రపరః- గమనస్సప్రాణాదీనత్యాత్. స్రాణాదీనఃప్రయేషోచ్యమామత్వేనోపవరితఇత్యభిప్రాయేష ప్రక్షిపన్తిత్యుక్తం. ఇతి
 త్వీత్వాదిశ్రితవాక్యం. తస్యార్థమహా (ఏవమితి) * పురుషవచనఇతిబహువ్రీహిసమానేనసమ్మన్దమాత్రంప్రతీతం. తత్రపురుషశబ్దస్వరూపపరః-
 సచశబ్దోవాచకపరః - అతస్సమాసప్రతిపన్నస్సమ్మన్తోవాచ్యవాచకభావాఖ్యవి శేషరూపఇతిదర్శయితుంపురుషశబ్దాభిలష్యాఇత్యుక్తం. అనేనకథం
 రంహతోజీవస్యభూతసూక్ష్మపరిష్కర్ణావగమఇత్యత్రాహ (ఏవముక్తేఇతి) ప్రశ్నప్రతివచనవాక్యయోదుభయోరపి * ఇహ్వామూహుతావాపఃపు
 రుషవచనఇత్యుక్తేహేమాతవ్యద్రవ్యాకాక్షాయాంస్వవాక్యస్థతయాసన్నిహితాఆపవనహూమ్యత్వేనస్వరసతఃప్రతీతాః-వాక్యాన్తరస్థాశ్రద్ధాసో
 మరాజనూవేణపరిణామస్యాయోగ్యా- అతస్మాద్యపామెవజ్ఞాపికా,- ఏవంప్రశ్నప్రతివచనవాక్యస్వాన్వరస్యాత్, ప్రసిద్ధశ్రద్ధాయాలియోగ్యత్వాన్,
 చ్చఇహ్వాస్యామలిష్వపాంహేమామ్యత్వేనానువృత్తిరస్మీతాసామేవపురుషవచన్వమిత్వార్థః. తత్కీమిత్యత్రాహ (అతఇతి)—— అన్వైస్తుపహ్వా
 గ్నీవిద్యాపితృయాణవిషయప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామితివ్యాఖ్యాతం. పితృయాణవిషయవాక్యంతు * అశ్రుతత్వాదిచేత్ నేష్టాదికారిణాంప్రతి
 తేర్యత్వోదాహరణీయత్వాదాద్యంనూత్రంపహ్వాగ్నీవిద్యాప్రతివచనవిషయమవేతిభాష్యకారాభిప్రాయః.

అనంతరమాత్రశక్త్యామాహ (నన్వాపజ్జతి)

౧॥ సూ. శ్రీకృష్ణాత్మకత్వాత్పరమాయస్యైవ ॥ శ్రీకృష్ణః ప్రథమస్యచక్రమ్యస్తవదస్యనమ్యునిష్యక్తోరథహతీత్యన్యయాదగ్నితః శక్టా

కేవలనామపాంశ్రవణంతు తాసాంభూయస్త్యైత్. దేహేచలోహితాదిభూయస్త్యై నారహ్నుకేష్వపాంశ్రూయస్త్యంగమ్యతే.

3|| సూ. శ్రీఃప్రణామతేశ్చ|| శ్రీః ఇతశ్చభూతసూక్ష్మపరిష్కృతస్యగమనమితిగమ్యతే - ఉతాగ్రముజీవేప్రణానాంతదనుగతిఃస్మాయతే *తముతాగ్రముప్రప్రాణోనూతాగ్రం మతిప్రాణమనూతాగ్రమున్తంసర్వేప్రణాననూతాగ్రముస్తీతి-స్వర్యతేచ*మనష్టస్థానీన్ద్రియాణీప్రకృతిస్థానకర్షణః శరీరంయదవాహ్నితయిచ్చాప్యతాగ్రముతీశ్వరః | గృహీత్వైతానిసంయాతివాయుర్గన్ధానివాశయాదితి. నచనిరాశ్రయాణాంగతిరుపపద్యతఇతితదాశ్రయభూతానాంభూతసూక్ష్మైతామపిగతిరభ్యవగన్తవ్యా.

౪|| సూ. శ్రీఃప్రణామతేశ్చ|| శ్రీః *యత్రాస్యపురుషస్యమృతస్యాగ్నింవాగప్యేతివాతంప్రాణశ్చక్షురాదిత్యమిత్యాదినాప్రణానాంజీవమరణకాలేఅగ్న్యదిష్వప్యయశ్రవణాన్నతేహంజీవేనసహగమనమితిగతిశ్రుతిరన్యథానేయేతిచేత్. న-భాక్తత్వాత్-అగ్న్యదిష్వప్యయశ్రవణస్య. కథంభాక్తత్వం. *ఓషధీర్లోమానివనస్పతీన్ కేశాఇత్యనపీయద్భిర్లోమాదిభిస్సహశ్రవణాత్. అతశ్చక్షురాద్యప్యయశ్రుతిరధిష్ఠాత్మదేవతాపక్రమణవరా.

౫|| సూ. శ్రీఃప్రణామతేశ్చ|| శ్రీః *యదుక్త మద్భిస్సూక్ష్మైభిర్భూతాన్తరసంస్పృష్టాభిఃపరిష్కృతజీవోగచ్ఛతీతిప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామవగమ్యతఇతి-తన్నోపపద్యతే-ద్యులోకాగ్నివిషయేప్రథమేఘామేఅపాంఘామ్యత్వాశ్రవణాత్.*తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నోదేవాశ్రద్ధాంజుహ్వతీతి శ్రద్ధైవఘామ్యతేనశ్రుతా. శ్రద్ధానామజీవస్యమనోవృత్తివిశేషత్వేనప్రసిద్ధా. అతోనాపస్త్రఘామ్యాఇతిచేత్. న-యతఃతాః-అపవత్రద్ధాశబ్దేనతత్రాభిధీయంతే. కుతః. ప్రశ్నప్రతివచనోపపత్తయః. *వేథేయథాపఞ్చమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవస్తీతిప్రశ్నస్యప్రతివచనోపక్రమేహిశ్రద్ధాద్యులోకాగ్నోఘామ్యతేనశ్రుతా-తత్రయదిశ్రద్ధాశబ్దేనాహోనోచ్యేరన్-తతోఽన్యథాప్రశ్నోఽన్యథాప్రతివచనమిత్యసంశయోన్యతే. *ఇతితువఞ్చమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసఇతి ప్రతివచననిగమనంచశ్రద్ధాయాలప్త్యమేవసూచయతి- *వేథేయథేతిహిప్రశ్నగతఃప్రకారః * ఇతితువఞ్చమ్యామితీతిశబ్దేనపరిహారేనిగమ్యతే. శ్రద్ధాసోమరాజవద్వాన్నరేతోగర్భరూపేణాపాంపరిణామముక్త్వాహ్యవమాపఃపురుషవచసఇతినిగమ్యతే. శ్రద్ధాశబ్దస్యచాపువైదికప్రయోగోద్యత్యతే *అపఃప్రణయతిశ్రద్ధావాఅపఇతి. * శ్రద్ధాంజుహ్వతీతస్యాఅపా

గ్రన్థపరిష్కృతజ్ఞేన. ద్వితీయపఞ్చమ్యస్తవదస్య ప్రతిజ్ఞావాక్యంసామధ్యాయధ్యాహృతం (కేవలనామపాంశ్రవణంత్వీతి) * నైకేష్యత్వీతి సూత్రే త్రివక్త్రుతేష్వప్యేకైకస్యాధిక్యాత్ తన్నిబద్ధస్తద్వ్యవహరఇత్యుక్తం- అత్రతుతదాధిక్యమపామస్తీతిదర్శయితుంసూత్రారహ్నః.

3|| సూ. శ్రీఃప్రణామతేశ్చ|| శ్రీః అవాన్తరసాధ్యాన్వయవ్యాప్త్యర్థమాహ (ఇతశ్చభూతసూక్ష్మైతి) ప్రాణానామనుగంధస్యాత్- తతఃకిమిత్తత్రాహ (సచేతి)

౪|| సూ. శ్రీఃప్రణామతేశ్చ|| శ్రీః *యత్రేత్యాదిశ్రుతిః. అనపీయద్భిః-ఓషధీవనస్పతిమచాప్యయరహితైః. తత్రహికేశాదేరప్యయశ్రుతిస్తద్దైవతాపక్రమణవరా-తథేదమిత్యర్థః. ఓషధీర్లోమాని-లోమాభిమానిదేవతాః ఓషధ్యభిమానిదేవతామప్యేతీతి-లోమాభిమానిత్వంపరిహరయకేవలమోషధ్యభిమానినీభవతీత్యర్థః. * అగ్నింవాగప్యేతీతి-వాగభిమానినీవహ్నిభిమానినీమప్యేతి-వాగభిమానిత్వరూపవిహరయకేవలాగ్నివతీత్యర్థః.

౫|| సూ. శ్రీఃప్రణామతేశ్చ|| శ్రీః *కథమస్త్యంసూచయతీత్యత్రాహ. (వేథేతి) ప్రశ్నగతప్ర

లేస్సోమోరాజాసమ్భవతీతిసోమాకారేణపరిణామశ్చాపామేవోపపద్యతే. అతో భూతాన్తరసంస్కృష్టాభిరద్భి
స్సమ్మరిష్వక్రోజీవోరంహతీత్యుపపన్నమ్.

౬॥ సూ. శ్లో॥ అశ్రుతత్వాదిచిచ్ఛేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః॥ యత్పునరుక్తమద్భిస్స
మ్మరిష్వక్రోజీవోయాతీత్యయమర్థ ఏతస్మాద్వాక్యాదవగమ్యత ఇతి- తన్నోపపద్యతే - అస్మిన్వాక్యేజీవస్యాశ్ర
వణాత్. అత్రహి శ్రద్ధాదయపవామ్భువస్థావిశేషాచూలమ్యత్వేనశ్రుతాః- సతుజీవస్తత్పరిష్వక్త ఇతిచేత్.
తన్న - (ఇష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః) అస్మిన్నేవవాక్యే హ్యంతరత్వప్రమాణానవిధురేష్టాపూర్తిదత్తకారిణో
ద్యులోకంప్రాప్యసోమరాజానోభవన్తి- పుణ్యకర్తృవసానేచపునరాగత్యగర్భం ప్రాప్నువన్తిత్యుచ్యతే *అ
థయథిమెగ్రామే ఇష్టాపూర్తిదత్తమిత్యపాసతేలేనామమభిసమ్భవన్తీత్యారభ్య * పితౄలోకాదాకాశమా
కాశాచ్ఛన్ద్రీమసమేష సోమోరాజాతద్దేవానామన్నం తందేవాభక్షయన్తితస్మిన్వావత్సమావతముషిత్యాదై
తమేవాధ్యానం పునర్నివర్తన్తేయోయోహ్యన్నమన్తియోయో రేతస్సిజ్జితహృదయపవభవతీతి- అత్రా
పిద్యులోకాగ్నాశ్రద్ధాంజహ్వతి- తస్యాఆసులతేస్సోమోరాజాసమ్భవతీతి- తదేకార్థత్వాచ్ఛ్రద్ధావస్థదేహ
విశిష్టస్సోమరూపదేహవిశిష్టోభవతీత్యుక్తమితిగమ్యతే. దేహస్యజీవవిశేషణతైకస్వరూపస్యవాచకః శబ్దావిశే
ష్యేజీవపవర్యవస్యతి. అతస్సమ్మరిష్వక్రోజీవోయాతీత్యుపపద్యతే.....

సనుచ * తందేవాభక్షయన్తీతిచేనైర్భక్త్యమాణత్వవచనాత్ * సో
మోరాజేతి నజీవ ఉచ్యతే - జీవస్యానదనీయత్వాత్. తత్రాహ.

౭॥ సూ. శ్లో॥ భాక్తంవానాత్మపితౄత్వాత్తథాహిదర్శయతి॥ వాశబ్దశ్చోద్యంవ్యావర్త
యతి. ఇష్టాదికారిణోనాత్మపితౄత్వాత్సదేవానాం భోగోపకరణత్వే నేహోముత్రచవర్తతే. ఇహేష్టాదినాత
దారాధనంకర్వన్తుపకరోతి- ఆరాధనప్రీతైర్దైవైర్దత్తమముంలొకంప్రాప్యతత్రతత్సమానభోగస్తదుపకరణం
భవతి. * యథాపశురేవంసదేవానామిత్యనాత్మపిదోదేవానాముపకరణత్వందర్శయతిశ్రుతిః. స్మృతిరప్యత్మ
విదాంబ్రహ్మప్రాప్తి, మనాత్మవిదాంచ దేవభోగ్యత్వం, దర్శయతి * దేవాఃదేవయజ్ఞాయాన్తి. మద్భక్తా
యాన్తిమామపీతి.అతోజీవస్యదేవానాంభోగోపకరణత్వాభిప్రాయమన్నత్యేనభక్త్యత్వవచనం- అతస్తద్భా
క్తం. తేనతృప్తిరేవచదేవానాంభక్షణమితిశ్రూయతే * నహవైదేవాఅశన్తిసపిబన్తితదేవామృతందృష్ట్వా
తృప్యన్తీతి. తస్మాన్భూతసూక్ష్మేస్సమ్మరిష్వక్రోజీవోరంహతీతిసిద్ధమ్.
తదన్తరప్రతిపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

కారస్యప్రతివచనానైరిగమనాన్తథ్యేపితప్రకారవివేచపాదిత్యస్యాదిత్యర్థః. (అపామేవోపపద్యతే) సతుమవోపత్తివిశేషస్య - తస్యసోమాచారప
రిణామంప్రత్యుపాదానత్వాదాగాదిత్యభిప్రాయః.

౮॥ సూ. శ్లో॥ అశ్రుతత్వాదిచిచ్ఛేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః॥ (అస్మిన్నేవవాక్యే) మహావాక్యఇత్యర్థః. సోమరాజానః-
దివ్యదేహః. కస్మిన్వాక్యేయమర్థఇత్యత్రాహ (అథయథిమెగ్రామే) * పూర్తం- భూతాదికర్తృ. ఇష్టాపూర్తిదత్తంపద్యమపాసతే - ఉక్తప్రకారే
ణానుతిష్ఠన్తి. భవతిప్రాప్తివాచీ. పరస్మైపదత్వంతుచ్ఛాన్తసం. యద్వా- సత్తార్థోభవతిరేవఉపసగ్రహణాత్ ప్రాప్త్యర్థః. యావత్సమ్మలమితి- సమ్మత
శబ్దసకర్తృభిర్దీయతే- సమ్మతత్వనేనస్వర్గమితిపుత్యత్వా. తహ్యాయపవభవతి - తద్యోగీభవతీత్యర్థః. (అత్రాపీతి) ఉభయత్రసోమరాజశబ్దేన
ప్రత్యుపాదానాదైకార్థ్యం. అస్సుటజీవసమ్మత్సమీకరణకృత్యస్సుటజీవసమ్మత్తేనో త్రరవాక్యేనైకార్థ్యాదుక్తవివార్థఇత్యర్థః. శ్రద్ధాసోమదిశ
బైన్తత్తదవస్థదేహాదిహవచనంలాక్షణికమిత్యత్రాహ (దేహాసేతి).....

అనన్తరసూత్రశబ్దామాహ (సనుచేతి)

౯॥ సూ. శ్లో॥ భాక్తంవానాత్మపితౄత్వాత్తథాహిదర్శయతి॥ ఇహాచాముత్రచభోగోపకరణత్వంవివక్షణాతి (ఇహేతి) అముత్ర
తత్సేవకత్వాత్తద్యోగోపకరణత్వం. నేవమానస్యదర్శనమేవతేషాంభోగః - * ఏతదేవామృతందృష్ట్వాతృప్యన్తినిన్ద్యాయాత్. అధికరణాగ్ధముపసం
హరతి (తస్మాదితి)

పరేతుజీవస్యాద్భిస్సహగమనంవదన్తపితాసామపామగ్నితేనాత్రాహుతిరూపత్వంవదన్తి - అహుతినాంక్షీరాదిద్రవద్రవ్యభూయస్త్వాత్, శ్రద్ధాపూర్వకానుష్ఠేయతయా శ్రద్ధాశబ్దవాచ్యత్వోపపత్తేః, తథావాజసనేయకేఽట్పుశ్చబ్రాహ్మణేః శ్రేణావితేపశుతిహులేకత్వాక్రమతస్తై ౭. న్దరిక్షమావిశతస్తై ౭. న్దరిక్షమాహవానీయంకుర్వాతేవాంయంసమిధంమరీచీమేవశక్రామాహుతింతే ౭. న్దరిక్షంతర్వయరస్తేతతత్త్వామతస్తైదివమావిశతస్తేదివమాహవానీయంకుర్వాతేఅదిత్యంసమిధంచస్త్రమసమేవశక్రామాహుతింతేదివంతర్వయరస్తేతతత్త్వామతస్తేతేదివమాహవానీయంకుర్వాతేఇత్యాద్యభ్యంతేపురుషమావిశతః-తేస్త్రియమావిశతః-యతిస్తతఃపుత్రాజాయతఇత్యాదితైకాధ్యా, చేపి. తదిదమౌషణం-శబ్దతో ౭. ద్దతశ్చప్రత్యభిజ్ఞానాభావాత్. సహిశ్రద్ధాశబ్దాద్భుజ్జయారస్యతరస్మిన్దేశః. సచమృతస్త్వన్యాదిక్రమః-అన్దరిక్షమృతస్త్వన్యాదిక్రమప్రతీతిః కించ-దేవతావిగ్రహరూపాదగమనాదీనాందేవతాధికరణేస్సితత్వాత్ఆగ్నిభిరూధానాందేవతాభిరుపభుక్తానాంక్షీరాదీనాముత్తాప్రజపపరిష్కృష్టకర్తవ్యమయ్యుక్తం. అత్రచ *అన్దరిక్షంతర్వయతః*దివంతర్వయతఇత్యాహుత్యోరూర్ధ్వలోకవినినాంత్వస్తిహేతుత్వావగమాచ్చ పూర్వరూపేణజీవపరిష్కృష్టకర్తవ్యంసోపపద్యతే. సనుఆహుత్యోరేకదేశదేవతాభిర్భుజ్యతే-తదేకదేశోగీవాపరిష్కృజ్జే-దేవతోపకరణభూతజీవశరీరరూపపరిణామద్వారాదేవతాత్వస్తిహేతుతయా *తర్వయతఇత్యేతదుపపద్యతఇతి. వైచం-ఆశ్రుతవిభాగకల్పనాప్రసక్తాత్, తథా-కల్పితవిభాగవైకదేశస్యజీవద్రక్షాయాంప్రక్షిప్తస్యయావత్తరణమవస్థానకల్పనప్రసక్తాత్, తథా-స్వరూపేణదేవతాత్వస్తిహేతుత్వేనమృతవతిజీవశరీరద్వారకర్తవ్యస్యకల్పనానుపపత్తే, శ్చ-పత్యేకదేశపటశబ్దస్యేవాహుత్యేకదేశఆహుతిశబ్దస్యాముఖ్యత్వా, చ్చ.అన్వైస్తుచస్త్రత్వాపత్తిదేవతాభిర్భుజ్యత్వయాస్యరూపేణానుపపన్నత్వాదభిస్సహారంహతితిపూర్వపక్షంకృత్యాప్రాప్యస్యచస్త్రస్యసోమరాజత్వప్రతిపాదనా, దన్తత్వస్యభాక్తత్వా, చ్చ పుగగచ్ఛత్తిగిద్ధాన్తఃకృతః-అన్వయమాత్మవ్యవహారికానిసూత్రానిపూర్వపక్షపరాధివాఖ్యాతాని-ఆపశ్చాహుతిరూపేణజీవస్యభూతసూక్ష్మమయదేహావ్యయికాకానిమతాః. అసామపాంఘట్పిశ్చబ్రాహ్మణాత్రాహుతిరూపత్వంతావత్శబ్దతో ౭. ధృతశ్చప్రత్యభిజ్ఞానాభావాదయ్యుక్తం. ఘట్పిశ్చబ్రాహ్మణాని*తర్వయతఇతిదేవతాత్వస్తిహేతుత్వేనశ్రుతానామాహుతీనాం వర్ణాదిపురుషవదన్తస్వరూపావస్థా విశేషానుపపత్తేశ్చాయ్యుక్తం. ఆహుతశబ్దస్యచదేశదేశవాచిత్యమశ్రుతవిభాగకల్పనాన్ముఖ్యత్వాభ్యామయ్యుక్తమిత్యుక్తం. అతోదేవతాత్వస్తిముఖేనభుజ్యతరజన్తహేతుత్వపర్యవాయమానైవభావానుసంధానంతత్రప్రతిపాద్యతే-సతుదేహరమ్భికాఅవభిలియ్యుక్తమభ్యుపగమ్యం. భవతువావిభాగఆహుతీనాం, దేహరమ్భికాఅపశ్చాహుత్యేకదేశరూపాస్సన్తు, తథాపిజీవస్యతాగ్నిహారంహణిషేధానస్థాపితకర్తవ్యః-*పుధివీవావగౌతమాగ్నిరిత్యారభ్యః*రస్మిస్తేతస్మిన్మగ్నోదేవావర్షంజుహ్వలితస్యాఆహుతేరన్నంసమృతమృత*తస్యాఆహుతేరేతస్సమృతవతితస్యధివాద్యగ్నిత్రయవిషయాణాంతిస్యాణాం వర్ణాన్మరేతిరూపాహుతీనామిహశ్రుతత్వా, చ్చాహుతిమేఘవర్షవీహ్వదిషుసానుశయజీవసంసర్గస్యఉపాతసంబహ్వధికరణేషుభవన్తతేసిద్ధత్వేనఆహుతిత్రయస్య జీవసంసర్గత్వాత్, శ్రద్ధాసోమహ్వయాహుతిద్వయేపిజీవస్యవియ్యుక్తత్వేతదనన్తరమపుతస్యసంసర్గచప్రమాణాభావా, త్రుడుభయంకల్పనేగౌరవాత్, కల్పకస్యచరస్యచిదభావా, దగ్ధ్యవ్రాయన్యాయేనాద్యాహుతిద్వయేపిజీవసంసర్గకల్పనవైవయ్యుక్తత్వా, చ్చ కించ-*ఆహుతిపురుషవచసఇతిపురుషవదన్తమపాంశ్రాయతే, *తస్యాఆహుతేరగ్భస్సమృతవతితస్యమృతవతితస్యమృతవశ్చశ్రాయతే. సమానప్రకరణేతస్యాహుత్యేవపురుషస్సమృతవతితీశ్రాయతే, పురుషశబ్దశ్చనశరీరమాత్రపరః-కింతుశరీరేణచేతనేస్వరసఇత్యవగీతం, వర్ణాద్యాహుతిత్రయచేతనసంసర్గభవదభిహిత, శ్చ *ఆహుతిపురుషవచసఇత్యుక్తైసతిఅచ్ఛబ్దశ్చపురుషశబ్దసమానాధికరణఃప్రతీయతే-అయందేవదత్తసంజ్ఞాఇత్యుక్తైదంశబ్దదేవదత్తశబ్దయోస్సామానాధికరణ్యంహిప్రతీయతేఅయందేవదత్తఇతి-ఏవంచాచ్ఛబ్దపురుషశబ్దయోస్సామానాధికరణ్యంచాచ్ఛబ్దస్యచేతనోపస్థాపకత్వేనీధ్యేత్-భిన్నవిశేష్యనిష్ఠయోఃపదయోఃసహదేవదత్తశబ్దయోవసామానాధికరణ్యానుపపత్తేః-సహిగృహదేవదత్తవచసఇతివత్తుం న్యాయం-తస్మాదచ్ఛబ్దవాచ్యంవస్తుయత్రయత్రచేతనవ్యవస్థితం-తత్రతత్రయయాకయాచిద్వ్యత్యాజీవస్యోపస్థాపితత్వమకామేనాపిస్త్వీకరణేయం-సామానాధికరణ్యప్రతీతిప్రాబల్యాత్. యదాత్వచ్ఛబ్దవివక్షితశరీరభూతభూతసూక్ష్మపరః-తదాత్వస్యదేవమనుష్యాదిశబ్దవచ్చేతనవిషయత్వంస్వరసతరం. అతోజీవదేహభూతానామపాంజీవస్యచపృథగ్మనమయ్యుక్తం. ఏవంసహగమనేసతప్రాణోత్క్రమణవిషయశ్రుత్యన్తరానుగ్రహశ్చస్యాత్, సోమరాజశబ్దప్రత్యభిజ్ఞానంచఘట్తే, యదుక్తం *ఆకాశాచస్త్రమసమేవసామారాజైప్రాప్యస్యసోమరాజత్వముచ్యతే-సతుప్రాప్తృతి-తదయ్యుక్తం-వాక్యవైయర్థ్యప్రసక్తాత్. ప్రసిద్ధేనచస్త్రమశ్చజైవపూర్వనిర్విచ్యుతసత్త్వరాయాభ్యాంసోమరాజశబ్దాభ్యాంనిర్దేశేకింఫలం. పూర్వనిర్విచ్యుతస్యభిజ్ఞానేతుప్రయోజనవత్త్వంస్ఫుటం-శ్రద్ధాహుతిసమ్మాతస్యసోమరాజశబ్దవాచ్యత్వంచస్త్రప్రాప్తిదశాయామిత్యస్యాగ్ధస్యజ్ఞాపృత్యాత్. కించ-చస్త్రమనమభిసమ్భవస్తీత్యభిసమ్భవక్రియాకర్తృతయాప్రథమానిష్ఠిప్రాప్తజీవః *ఏదఇతిసర్వనామపదేసపరామర్శమర్హతి-చస్త్రమన్తద్విలీయానిర్విచ్యుతసరామర్శోనన్తరసః. సను *తేహామమభిసమ్భవస్తీతిబహువచసనిర్దిష్టానాంప్రాప్త్యాణాం ఏదఇతిఏకవచనేసపరామర్శో ౭. నునుపపన్నః-చస్త్రమసమ్మాపపన్నఇతిచేన్న-కృత్వైవాక్యవైయర్థ్యాదవివిధక్రియాత్మసిద్ధిస్తథాశ్రయణేనజాత్యగిప్రాప్త్యమాత్రకల్పనోపపత్తేః, ప్రకరణవిభక్త్యగ్భిర్భగ్ధాభావదర్శనా, చ్చ-తద్దేవానామన్నంతందేవాభిక్షయస్తీతిబహువచసనిర్దిష్టా ౭. భిసమ్భవితాపునరేకవచనేసనిర్దిశ్యతే. సన్తేతదపివాక్యంచస్త్రవిషయం-*తేచస్త్రంప్రాప్యన్నంభవస్తీతివాజసనేయకైప్రాప్తరన్నత్వాదిభానాత్. తథా-*జ్వాయయూర్భత్వాధూమోభవతిధూమోభూత్వాభ్రంభవతిత్యేకవచనేసనిర్దిశ్య*తఇహాహిషియవాఃపిషణినన్తయస్తీతిహామజాయన్తఇత్యుక్త్యా *మోయోహ్యస్త్వమత్రియోయోరేతస్సిజ్జితదహ్మయఏవభవతిత్యేకవచనేసనిర్దిశ్యతే-అతోవిభక్త్యనాదరేణవాక్యవైయర్థ్యచుహరోన్యాయ్యః. సను పశ్చాన్నివిద్యాయామపిసోమరాజశబ్దశ్చస్త్రవిషయఇతిచేత్. స- *తస్యాఆహుతేసామారాజాసమ్భవతిత్వత్వత్తీశ్రవణాత్. కలావృద్ధిరేవోత్పత్తితిచేన్న-అస్వరసత్వాత్, సమ్భవశబ్దస్యాప్యాయనవాచి

సూ. ॥

ఏవంప్రాప్తైః భిక్షియతే అనుశయవాక్ ప్రత్యవరోహతీతి. కుతః. (దృష్టస్మృతిభ్యాం) శ్రుతిస్మృతిభ్యామి

తదనరపతివత్సభికరణంసమాప్తమ్.

(ఏకం ప్రాచీనత్యాది) దృష్టశబ్దేన ప్రత్యక్షక్రమిర్వివక్షితా. *అభ్యాసశబ్దాదపిదం దిశఃక్రమితే ప్రథమాబివ్యవచనం. అభ్యాసస్య రూపే * ఆహా

(ఏకం ప్రాచ్యత్యాది) దృష్టశబ్దేన ప్రత్యక్షమితి వాచ్యతా. * ఆభ్యాసశబ్దేన దంధితమితి వాచ్యతా. ప్రథమాబిమానవచనం. ఆభ్యాసశబ్దార్థాత్ * ఆహా

త్యర్థః. శ్రుతిస్తావత్ * తద్యథహరమణీయచరణాలభ్యాశోహయైరమణీయాంయోనిమాపద్యైరకాదౌష్ట్య
ణయోనింక్షు త్రియయోనింవైశ్యయోనింవాఅథయథహకపూయచరణాలభ్యా శోహయైకపూయాంయోని
మాపద్యైరకాశ్వయోనింవాసూకరయోనింవాచణ్డాలయోనింవేతిప్రత్యవరూథాప్రతిస్రూయతే. అముష్టా
గ్లోకాత్ప్రత్యవరూథేషురమణీయకర్మాణోరమణీయాంబ్రాహ్మణాదియోనింప్రతిపద్యంతే- కపూయచరణాః-
కుత్సితకర్మాణః కుత్సితాంశ్వ సూకరచణ్డాలాదియోనింప్రతిపద్యంత ఇతి ప్రత్యవరూథానాం పుణ్యపాపకర్మ
యోగందర్శయతి. స్మృతిరపి * వణ్డాత్రమాశ్వస్వకర్మనిష్ఠాః ప్రత్యకర్మఫలమనుభూయతతః శేషేణవిశిష్టదే
శజాతికులరూపాయశ్శ్రుతివత్తవత్తసుఖమేధసోహిజన్మప్రతిపద్యంతేవిష్వజ్ఞోవిపరీతానశ్యస్తీతి, తథా*తతః
పరివృత్తైకకర్మఫలశేషేణజాతింరూపంవర్ణంబలంమేధాంప్రజ్ఞాంద్రవ్యాణిధర్మాసుష్టానమితిప్రతిపద్యంతేతచ్చక్ర
వదుభయోగ్లోకయోస్సుఖపవనర్తత్యతి, *యావత్సమ్మాతమితిఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయం. *యతిః-
చేహకరోత్యయమితీదమపి తద్విషయమేవ. అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాంచకర్మణాంకర్మాన్తరఫ
లానుభవాన్నాశోప్యనుపపన్నః. అతో_ముంలాంకంగతాస్సానుశయాపవయథేతమనేవంచపునర్నివర్తంతే- ఆ
రోహణప్రకారేణప్రకారాన్తరేణచపునర్నివర్తంత్యత్యర్థః. ఆరోహణంహిధామరాత్ర్యపరపక్షదక్షిణాయన
షణ్డాసపితృలోకాకాశచంద్రాక్రమేణ- అవరోహణంతుచంద్రామసఃస్థానాదాకాశవాయుధామాబ్రమేఘక్ర
మేణ. తత్రాకాశవరోహణాద్యథేతం - వాయ్వాదిప్రాప్తేఃపితృలోకాద్యప్రాప్తేశ్చనేవమ్.....

౯॥ సూ. +శ్రిఃశ్రిః చరణాదితీచెన్నతదుపలక్షణాద్ధైతికార్హజినిః॥ శ్రిఃశ్రిః *రమణీయచరణాః *క
పూయచరణాభినిచరణశబ్దైపుణ్యపాపరూపకర్మాభిధీయతే- చరణశబ్దస్యలోకవేదయోరాచారేప్రసిద్ధేః.
తాకికాఃఖలుచరణమాచారఃశీలంవృత్తమితిపర్యాయానభిమన్యంతే, - వేదేచ *యాన్యనవద్యానికర్మాణితానిస
వితవ్యాని *యాన్యస్మాకంసుచరితానితానిత్వయోపాప్యానీతిచరణకర్మణీభేదేనవ్యపదిశ్యేతే. అతఃచరణాత్-
శీలాత్యోనివిశేషప్రాప్తిః- నానుశయాదితీచేత్. తన్న-చరణశ్రుతికర్మఫలక్షణాద్ధైతిహికార్హజినిరాచా
ర్యామన్యతే. కేవలాదాచారాత్సుఖదుఃఖప్రాప్త్యసమ్భవాత్. సుఖదుఃఖేహిపుణ్యపాపరూపకర్మఫలే. ...

వ్యాస్తావిలిఖాతోరేవంరూపంభవతి. యద్యహాభ్యాశః- అభ్యాగస్తారః- తేరమణీయచరణాయత్ - సాధుకర్మకారణాయది - తేరమణీయాంయోనిమా
పద్యైరనిత్యర్థః. ఏవము తరత్రన్తవ్యం. *అభ్యాశఇతిపదంప్రత్యవరూథవాచీ. (స్మృతిరపితి) గౌతమాపస్తమ్మవచసముదాహృతం. (యావత్స
మ్మాతమితిఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయమితి) అత్రకింస్వర్గకామసయా_నుష్ఠితవైకకర్మణఃఏకదేశఫలదానాప్రవృత్తోఽస్మిన్సానుశయ
ఇతిఫలదానప్రవృత్తశబ్దేనద్వ్యవచ్ఛేదః - ఉత్సర్వార్థకర్మవ్యతిరక్తమైహికఫలంకర్మాన్తరమప్రవృత్తఫలమనుశయఇతిద్వ్యవచ్ఛేదోవివక్షితః. ఉ
చ్యతే- కర్మాన్తరమనుశయః- నతుస్వర్గార్థకర్మణికదేశఇతి. ఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయమితిహిభాష్యం- నతుకర్మాంశవిషయమితి, వక్ష్యతి
చఇన్ద్రాదేకకర్మణఃస్వర్గోపభోగాదేవసమాప్తత్వాదితి. స్వర్గార్థకర్మైకదేశస్యత్రాభుక్తత్వంచ * స్వర్గకామాయజేతేతి శ్రుతిస్సారస్యవిరుద్ధం. య
త్రతుస్వర్గనరకాద్యపభుక్తకర్మశేషేణయోగ్యన్తరప్రాప్తిర్వచసేధా - తత్రానేకశరీరారమ్భఫలకత్వమైకస్యకర్మణిఇతివచసబలాదవగన్తవ్యం. త
స్మాదాముష్మికైకర్మజాతఉపభుక్తేఅవశిష్టమైహికఫలంకర్మాన్తరజాతమనుశయః-తద్వన్తో_వరోహస్తీతి. శ్రుత్యథాపత్తిమాహ (అభుక్తేతి) పుణ్య
కర్మాణోముముక్ష్యవేషయాపాపస్థానీయస్యప్రాయశ్చిత్తంబ్రహ్మవిద్యా. యథేతం - యథాగతం. * ఇణగతావిలిఖాతుః. * యథేతమనేవమితి
పదద్వయస్సార్థమాహ (ఆరోహణేతి) నను *యథేతమితివ్యాహతం- ఆరోహణవరోహణాఃక్రమవైపరీత్యాత్. ప్రతిలోమక్రమే *యథేతమితి
వివక్షితేపి *అనేవమితివ్యాహతమిత్వత్రాహ (ఆరోహణంహితి).....

౯॥ సూ. +శ్రిఃశ్రిః చరణాదితీచెన్నతదుపలక్షణాద్ధైతికార్హజినిః॥ శ్రిఃశ్రిః (వేదేచేతి) పృథగ్నిదేశోభిగ్నార్థత్వకృత్యత్యర్థః. *అనవద్యా
నికర్మాణీతియాగాద్యుచ్యతే- *యాన్యస్మాకంసుచరితానీత్యాచారఉచ్యత్యితిపూర్వపక్షీణో_భిప్రాయః. (పుణ్యపాపరూపకర్మఫలఇతి) ఆచా
రాజ్యకానుష్ఠితపుణ్యఫలేత్యర్థః.....

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్ ॥ శ్లో॥ ఏవంతర్హ్యఫలత్వాదాచారస్య
స్తృతివిహితస్యానర్థక్యమేవేతిచేత్. తన్న- తదపేక్షత్వాత్పుణ్యస్యకర్తృణః. ఆచారవతపవపుణ్యకర్తృస్వధికా
రః- *సద్భ్యాహీనోశుచిర్నిత్యమనర్థస్సర్వకర్తృసు *ఆచారహీనంనపునన్తివేదాఇత్యాదివచనేభ్యః. అతశ్చర
ణశ్రుతిఃకర్తోపలక్షణాద్ధైకత్వాజినేరభిప్రాయః.

౧౧॥ సూ. శ్లో॥ సుకృతమగ్రతేపవేతితుబాదరిః॥ శ్లో॥ పుణ్యంకర్మాచరతిపాపంకర్మాచ
రతీతికర్తృణీచరతేప్రయోగా, తృణజ్విదైశస్యచప్రత్యక్షశ్రుతిసిద్ధాచారానుమితశ్రుతిసిద్ధవిషయత్వేనగోబ
లీవద్దన్యాయోనోపపత్తేః, ముఖ్యేనవృత్తవతిసలక్షణాన్యాయ్యేతిసుకృతమగ్రతేపవచరణశబ్దాభిధేయై ఇతిబాద
రిరాచార్యోవన్యతే. అత్రబాదరిమతమేవస్వమతం. ఆచారానుమితశ్రుతివిహితసద్భ్యావద్దనాదేకర్మాన్తరా
ధికారసమ్పాదనంఫలమితితుస్వీకృతం. అతస్మానుశయావప్రత్యవరోహః.
కృతాత్మయాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ. శ్లో॥ అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతం॥ శ్లో॥
కేవలేష్టాపూర్తదక్షకారిణశ్చన్ద్రుసుసంగత్వాసానుశయావనివర్తస్తథిత్వక్తం- ఇదానీమనిష్టాదికారి
ణోపిచన్ద్రుసుసంగచ్ఛన్తి, - నేతిచిన్ద్రుతే. యేవిహితంనకుర్వన్తి, -నిషిద్ధంచకుర్వన్తి, -తఉభయేపిపాపకర్మాణో
2నిష్టాదికారిణః. కింయుక్తం. తేపిచన్ద్రుసుసంగచ్ఛన్తీతి. కుతః. తేషామపిహితద్దనుసంశ్రుతం- *యేవైకేచా
స్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి - చన్ద్రుసుసమేవతేసర్వేగచ్ఛన్తీత్యవిశేషేణసర్వేషామేవగత్రవణాత్.

౧౩॥ సూ. శ్లో॥ ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్ ॥ శ్లో॥ ఏతస్మాత్ప్రార్థంపూర్వసూత్రాన్ధనశ్చమయతి (ఆత ఇతి).....
౧౪॥ సూ. శ్లో॥ సుకృతమగ్రతేపవేతితుబాదరిః॥ శ్లో॥ ఆచారశబ్దస్యసాధారణ్యందర్శయతి (కర్తృణీతి) కర్తృణీచరతేప్ర
యోగాత్ - కర్మానుష్ఠానేప్రయోగాదిత్యర్థః. పృథజ్విదైశస్యాస్యధానిధిమాహ (పృథజ్విదైశస్యచేతి) *అనవద్యానికర్మాణీతిప్రత్యక్షశ్రుతిసిద్ధంక
ర్మాత్తం- *అస్మాకంసువరితానిత్యాచారానుమితశ్రుతిసిద్ధంకర్తృత్వమిచ్చర్థః. కార్థాజనిమతాద్వైషమ్యమాహ (ముఖ్య ఇతి) కార్థాజనిమతేస్వీ
కృతాంశమాహ (ఆచారానుమితేతి) అధికరణార్థముచసంహరతి (అత ఇతి)
కృతాత్మయాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౫॥ సూ. శ్లో॥ అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతం॥ శ్లో॥ అనాధరసజ్జతిమాహ (కేవలైతి) ప్రకృతిసమృద్ధతశ్చైతత్కర్తృసమృద్ధమోర
వర్జనీయత్వముక్తం- తత్రకర్తృసమృద్ధేపిసాధుకర్తృసమృద్ధనియమోనాస్తీత్యుచ్యత ఇతిసజ్జతివిభావః. కిమనిష్టాదికారిణాయమయాతనామనుభూయ
చన్ద్రుసుసంగత్వానివర్తనే- ఉతనేతి. *యేవైకేచేతివాక్యంతేషాంచన్ద్రుప్రాప్తిమవగమయతి- నేతి. కిమత్రసర్వశబ్దః ప్రమాత్రవిషయః - ఉతఇ
ష్టాదికారిప్రేతవిషయఇతి. కింపితృయాణగమనమనిష్టాదికారిణామపి- ఉతేష్టాదికారిణామేవేతి. కిం *అభయశ్చమే గ్రామ ఇత్యుపక్రమఃపితృయా
ణస్వేష్టాదికారివిషయతామవగమయతి- నేతి. కిమనిష్టాదికారిణాంపశ్చమామతిమన్తరేణపురుషత్వసమ్మతిరస్తి- నేతి. కింతృతీయస్థానముపస్యస్వో
ర్థ్వలాకాసమ్పూరణవచసంతృతీయస్థానస్యపశ్చమామత్వసపేక్షతాంపురుషత్వనిష్పత్తైరవగమయతి- నేతి. యదానావగమయతి - తదాపురుషత్వ
సమ్మత్యైషపశ్చమామతిసాపేక్షత్వేన *య ఇమే గ్రామ ఇత్యుపక్రమస్యపితృయాణస్వేష్టాదికారివిషయత్వానవగమకతయాపితృయాణస్య సర్వ
సాధారణత్వాదనిష్టాదికారిణామపిప్రాప్తత్వాత్ *నర్వేగచ్ఛన్తిసర్వశబ్దస్యప్రేతమాత్రవిషయతయా *యేవైకేచేత్యాదివాక్యేనసర్వేషాంచన్ద్రు
ప్రాప్త్యవగమాత్ అనిష్టాదికారిణోపియాతనానుభవాదనన్దరంచన్ద్రుసుసంగత్వానివర్తస్తజ్జతి. యదాపరలోకాసమ్పూరణవాక్యంతృతీయస్థానస్యప
శ్చమామత్వసపేక్షతాందేహనిష్పత్తైరవగమయతి- తదాపురుషత్వసమ్మత్యైషపశ్చమామత్వసపేక్షతయా *య ఇమే గ్రామ ఇత్యుపక్రమస్యాపిపి
తృయాణస్వేష్టాదికారివిషయత్వావగమకతయాపితృయాణస్యసర్వసాధారణత్వాభావాత్ అనిష్టాదికారిణామప్రాప్తత్వాత్ *నర్వేగచ్ఛన్తిసర్వశ
బ్దస్యఇష్టాదికారివిషయతయా *యేవైకేచేత్యాదివాక్యేనసర్వేషాంచన్ద్రుప్రాప్త్యవగమాదనిష్టాదికారిణాంపచన్ద్రుసుసంగచ్ఛన్తినిశ్చయి. ఇష్టాదిశబ్ద
న ఇష్టాపూర్తఉచ్యతే. అత్రదేహరమృత్యుపశ్చమామత్వపేక్షరూపశ్రుత్యధావత్తికాబ్ధిప్రతా.

ఏవంతస్మినుకృతదుష్కృతకారణోరుభయోరప్యవిశిష్టైవగతిఃస్యాత్. నేత్యాహ.

౧౩॥ సూ. శ్లో॥ సంయమనేత్వనుభూయేతరేషామారోహణవరహౌతగ్గతిదర్శనాత్॥ శ్లో॥ తు శబ్దశబ్దాంవ్యావర్తయతి. ఇతరేషాం - అనిష్టాదికారణాంచన్ద్రోహవరహౌసంయమనే - యమశాసనే తత్ప్రయుక్తయాతనాఅనుభూయేవ. నాన్యథా. కుతః. (తగ్గతిదర్శనాత్) దృశ్యతేహిపాపకర్మణాంయమవశ్య తయాతగ్గమనం *అయం లోకోనా స్తినపరఇతిమానీపునఃపునర్వశమాపద్యతేమే * దైవస్వతంసంయమనంజ నానాంయమంరాజానమిత్యాదిషు.....

౧౪॥ సూ. శ్లో॥ స్మరన్తిచ॥ శ్లో॥ స్మరన్తిచసర్వేషాంయమవశ్యతాంపరాశరాదయః *సర్వే చైతేవశంయాన్తియమస్యభగవన్సితేత్యాదిషు.....

౧౫॥ సూ. శ్లో॥ అపిసప్త॥ శ్లో॥ పాపకర్మణాంగస్తవ్యత్వేనరౌరవాదీనాంస్తనరకానపిస్తరన్తి.

సనుసప్తసులోకేషుగచ్ఛతాంకథంయమసదనప్రాప్తిః. అతఆహ

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ తత్రాపితద్వ్యాపారాదవిరోధః॥ శ్లో॥ తేష్వపిసప్తసుయమాజ్ఞయైవగమ నాదవిరోధః. అతో_అనిష్టాదికారణామపియమలోకంప్రాప్యస్వకగ్మానుచూపం యాలనాశ్చానుభూయపశ్చా చ్చన్ద్రోహవరహౌస్తః.....

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే.

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ విద్యాకర్తృణోరితిప్రకృతత్వాత్॥ శ్లో॥ తుశబ్దఃపక్షవ్యాప్త్యర్థః. అ నిష్టాదికారణామపిచన్ద్రప్రాప్తిరస్తీత్యేతన్నొపపద్యతే. కుతః. (విద్యాకర్తృణోరితి) విద్యాకర్తృణోఃఫలభోగా ర్థత్వాదైవయానపిత్యయాగయోః. ఏతదుక్తంభవతి - అనిష్టాదికారణాంయథావిద్యావిధురత్వాదైవయానేన పథాగమనంసంసమ్భవతి - తద్వదేవేష్టాపూర్తదత్తవిధురత్వాత్ప్రత్యయాణేనచన్ద్రగమనమపిసంసమ్భవతీతి. దేవ

అనస్తరసూత్రమవతారయతి (ఏవంతస్మితి) (అవిశిష్టైవగతిస్సాదితి) పాపస్యనిష్ఫలత్వంసాదిత్యర్థః.

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ సంయమనేత్వనుభూయేతరేషామారోహణవరహౌతగ్గతిదర్శనాత్॥ శ్లో॥ *సంయమనేఇతిమిత్తసప్తమి. యమా జ్ఞయేత్వర్థః. *అయం లోకోనా స్తినపరఇతి- అత్రాముత్రచసుఖంనాస్తీత్యర్థః.....

*తగ్గతిదర్శనాదిత్య త్రాదాహృతేవాక్యేపాపఫలానుభవాశ్రవణాచోద్వంతదవస్థమితీశజ్ఞాయామాహ.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ స్మరన్తిచ॥ శ్లో॥ పూర్వసూత్రేప్రకృతేష్వారోహణిమసంపాదకస్త్యతివిషయాంశందర్శయతి(యమవశ్యతామితి)...

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ అపిసప్త॥ శ్లో॥ సరకవిషయవచనానాంప్రసిద్ధతిశయాదనుపాదానం.....

అనస్తరసూత్రశక్తామాహ (సన్వితి) .(సప్తసులోకేషు) స్థానేష్విత్య

ర్థః. యమసదనప్రాప్తివచనానిపురాణాదిషుచత్యనై-తస్మిన్విధిసేయంశజ్ఞా.

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ తత్రాపితద్వ్యాపారాదవిరోధః॥ శ్లో॥ వ్యాపారఃప్రశాసనరూపఇతిదర్శయతి (యమాజ్ఞయేతి) యమసదనసర కప్రాప్త్యోక్తమాదవిరోధఇత్యర్థః. పూర్వపక్షముపసంహరతి (అతఇతి).....

౨౨॥ సూ. శ్లో॥ విద్యాకర్తృణోరితిప్రకృతత్వాత్॥ శ్లో॥ (ఫలభోగార్థత్వాదితి) సమృద్ధసామాన్య విషయాషష్ఠీతాదర్శ్య పర్యవసాయిసి, తాదర్శ్యంచతత్ఫలభోగార్థత్వం. ఇతిశ్చహేతావిత్యర్థః. విద్యాప్రసక్తిఃకర్మకర్తృత్వాహ (ఏతదుక్తమితి) దృష్టాంతయేత్యర్థః.

యానపితృయాణయోః విద్యావిషయత్వంపుణ్యకర్తృవిషయత్వంచకథమవ గమ్యత ఇతిచేత్. ప్రకృతత్వాత్త
యోః. ప్రకృతాహిదేవయానేవిద్యాపితృయాణేచకర్తృ*తద్యధిభంవిదుర్యేచేమేరణ్యేశ్రద్ధాంతపితృపాస
తఇత్యుక్త్వా *తేర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిపోహరిత్యాదినాదేవయానవచనాత్,*అథయఇమే గ్రామఇష్టాపూ
ర్తేన త్తమిత్వపాసతఇత్యుక్త్వా *తేధామమభిసమ్భవన్తీత్యాదినాపితృయాణవచనా, చ్చ. *యేవైకేచాస్మా
న్గోకాత్పరియక్తచన్ద్రమసమేవతే సర్వేగచ్ఛన్తీత్యేతదపివచనం- యఇష్టాదికారిణః- తేసర్వఇతిపరిణేయమ్.

ననుపాపకర్తృణాంచన్ద్రగమనాభావేపశ్చమాహుత్యసమ్భవాచ్ఛరీరారమ్భపవనోపపద్యతే. *పశ్చ
మ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తీతిహిశరీరారమ్భః శ్రూయతే-సాచాహుతిశ్చన్ద్రప్రాప్తిపూ
ర్వితేదిర్భూతం. అతశ్శరీరారమ్భమైవతేషామపిచన్ద్రాహోహవరోహవవశ్యాభ్యుపేత్యావిత్యతతహ.

౧౮॥ సూ. +శ్చిః+ నతృతీయేతథోపలభ్యః॥ శ్చిః+ తృతీయస్థానస్యశరీరారమ్భాయనపశ్చమా
హుత్యపేత్వా. కుతః. (తథోపలభ్యః) తృతీయస్థానశబ్దేనకేవలపాపకర్తృణామచ్యవై-తేషాందేహారమ్భేపశ్చమా
హుత్యనపేక్షత్వముపలభ్యతే. *వేథయథాకేనాసాలాకోససమ్మూర్యతఇత్యస్యప్రశ్నస్యప్రతివచనే *అ
త్తేతయోఃపథోర్నకతరేణచ తానీమానితు ద్రాణ్యసకృదావర్తీనిభూతానిభవన్తిజాయన్త్యమియస్వేత్యేత
త్తృతీయంస్థానం తేనాసాలాకోససమ్మూర్యతఇతితృతీయస్థానస్యమ్యలోకారోహవరోహభావేనద్యలోకాస
మ్మూర్తీవచనాదస్యతృతీయస్థానస్యశరీరారమ్భాయనపశ్చమాహుత్యపేత్వా. *పశ్చమ్యామాహుతావితచా
పాంపశ్చమాగ్నిసమ్భవస్యపురుషవచన్ద్రహేతుత్వమాత్రంప్రతిపాదయతి- నాన్యన్నివారయతి- అవధార
ణాశ్రవణాత్.

౧౯॥ సూ. +శ్చిః+ స్మర్యతేపిచలోకే॥ శ్చిః+ పుణ్యకర్తృణామపికేషాంచితృష్ణమాహుత్యనపే
క్షయాదేహారమ్భాలోకేష్మర్యతేద్రావదీధృష్టమ్యమ్ప్రభృతీనామ్.

౨౦॥ సూ. +శ్చిః+ దర్శనాచ్చ॥ శ్చిః+ శ్రుతావపిదృశ్యతేకేషాంచితృష్ణమాహుత్యనపేక్ష
యాదేహారమ్భః*తేషాంఖల్వేషాంభూతానాంశ్రీణ్యేవవీజానిభవన్తిఅజ్జజంజీవజముద్భిజ్జమితి.ఎమాద్భిజ్జస్వే
దజయోఃభూతయోఃపశ్చమాహుతిమన్తరేణోత్పత్తిర్దృశ్యతే.

(విద్యావిషయత్వంపుణ్యకర్తృవిషయత్వంచేతి) విషయశబ్దేనఫలంవివక్షితం. విశింషన్తివిషయః. పరిణేయం- నిర్వాహ్యమ్.

అనంతరసూత్రమవతారయతి (సన్నితి)

౧౮॥ సూ. +శ్చిః+ నతృతీయేతథోపలభ్యః॥ శ్చిః+ (వేథేత్యాది) *సమ్మూర్యతే- ప్రాప్యతఇత్యర్థః. సకతరేణచ- సకేచదిత్యర్థః. జా
యన్త్యమియస్వేతి- ఈశ్వరశాసనానువర్తీత్యర్థః. జాయన్త్యమియన్తఇతివార్థః- వేదస్వాతన్యైత్. జజ్జమమై ఇతిభూతార్థతావా- *పురీమవ
స్సన్ద్రునీహినన్ద్రమిత్వాదివత్. కర్తృభూతుభవాశ్రయతయాస్థానశబ్దవాచ్యత్వం. (పశ్చమ్యామితి) అత్యంతాయోగవ్యవచ్ఛేదవచనాన్యాయోగవ్యవ
చ్ఛేదఇత్యర్థః. కుతఇత్యత్రాహ (అవధారణాశ్రవణాదితి)

౧౯॥ సూ. +శ్చిః+ స్మర్యతేపిచలోకే॥ శ్చిః+ అపిశబ్దసూచితమాహ (పుణ్యకర్తృణామితి) పుణ్యకర్తృస్వప్రయంనియమోభజ్యతే - కిం
పునఃపాపకర్తృస్త్విభావః. సూత్రార్థసముచ్చయపరశ్చశబ్దఇతిస్ఫుటత్వాదనుక్తిః. లోకశబ్దఃప్రసిద్ధ్యతిశయద్యోతనార్థః.

౨౦॥ సూ. +శ్చిః+ దర్శనాచ్చ॥ శ్చిః+ వీజత్రైవిధ్యంతత్రార్థభూతత్రైవిధ్యేనశ్రుతిర్వివృణోతి *అజ్జజమితి. జీవజం - జరాయజం.
ఉద్భిజ్జశబ్దార్థవివక్ష్యమాణసూత్రానురోధేనవృత్తః (ఉద్భిజ్జస్వేదజయోరితి)

నను స్వేదజానామ త్రనసంకీర్తనమస్తి- * శ్రీశైవవీజానీతవచనాత్. తత్రాహ

౨౧॥ సూ. +శ్చిః+శ్చిః తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య॥శ్చిః+శ్చిః సంశోకజస్య-స్వేదజస్యాపి *అ
జ్జజంజీవజముద్భిజమిత్యత్రతృతీయేనోద్భిజ్జశబ్దేనావరోధః - సన్ధి-హలవిద్యతభిత్వర్థః. అతఃకేవలపాపకర్మ
ణాంచస్త్రీప్రాప్తిర్నసమ్భవతి.

అనిష్టాదికార్యధికరణంసమాప్తమ్.

ఆస నరసూత్రమవతారయతి (సన్నితి)

౨౧॥ సూ. +శ్చిః+శ్చిః తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య॥శ్చిః+శ్చిః ఉద్భిజస్యపశ్యమాచుతినిరపేక్షత్వసమ్ప్రతిపత్తేః, పృథివ్యాక్షుజత్వా
యోనిజత్వపాపో త్రరత్వసామ్యా, చృతృతీయశబ్దేనసన్ధిహః- నకు ప్రథమేనద్వితీయేనచేతిభావః. అధికరణార్థముపసంహరతి (అరభతి)

పరేతు *సంయమనేత్విత్వాదీనిధావ్రసూత్రాణివర్తయన్తి - తుశబ్దానురోధాత్, యమవశ్యతాన్తరణసప్తనరకన్తరణపరయోన్ముత్రయో
శ్చసాఫల్యాత్, తేహిచస్త్రీప్రాప్తిప్రతిషేధనమధే. పూర్వపక్షవిషయత్వేతుతయోన్ముత్రయోర్నాకరించిత్యయోజనం. రారవాదికుచిత్రగుప్తాదీనామ
నిష్టాత్వత్వంనర్వచూణం యమాజ్ఞామూలమిత్యనిష్టాత్వద్వయావరోధపరం * తత్రాపితద్వాపారాదవిరోధభితి సూత్రంచవ్యాఖ్యాతం. ఆ త్రో
చ్యుతే- *విద్యాకర్మణిరితిసూత్రస్థకుశబ్దస్యసిద్ధావ్రద్యోతకత్వాభావే ప్రయోజనాభావాత్, ద్వితీయసూత్రస్థకుశబ్దస్యశక్లావిశేషవ్యావరకతయాపి
సఫలత్వాత్, సూత్రపశ్యకంపూర్వపక్షవిషయంభవితుమర్హతి. *విద్యాకర్మణిరిత్యత్రతుశబ్దశ్చక్లామాత్రవ్యవచ్ఛేదకభితిచేన్న-తదసమ్భవాత్. విద్య
యాదేవయానేకర్మణాపితృయాణేవపద్ధ్యనధికృతానాంత్వతీయస్థానసమ్మన్ధప్రతిపాదనాచ్చఅనిష్టాదికారిణాంచస్త్రీప్రాప్తిభావభితిహి సూత్రార్థో
వ్యాఖ్యాతః- నహిత్రపుద్గసనీయాకాచిచ్ఛక్లాసమ్భవతి. శ్రుత్యానర్వేషంచస్త్రీప్రాప్తిశక్లాపుద్గసనీయేతిచేత్ - తద్విపూర్వపక్షపిత్రతుశబ్ద
పుద్గసనీయభిత్వక్తంస్యాత్. ద్వితీయసూత్రేతుపుద్గసనీయశబ్దోపస్యస్తా. కించ- ఆరోహవరోహశబ్దాసావరస్యంస్ఫుటం-నరకేషుయామీర్యాత
నాఅనుభూయాన్మిత్రలోకేజాయమానానామున్నతస్థానప్రాప్తే, నతో2వరోహణస్య,చాధావాత్. పూర్వంయమాలయమారోహతి-తతోనరకప్రా
ప్తిః- పునర్జన్మావధికోవ్యాపారో2వరోహభితిచేన్న- *అనుభూయేతిల్పబద్ధనిర్దేశసారోహవరోహయోరపిపశ్యాద్భూమిత్యావగమాత్. నరకానుభవాన
న్తరంయమాలయమారుహ్యతతో2వరోహస్తీతిచేన్న- అశ్రుతత్వాత్, కల్పకాభావా, చృ- భవతాంగ్రన్ధేమతథా2నుక్తత్వా, చృ. యమప్రాప్తివా
క్యేపాపకూనుభవాశ్రవణేపాపవైయర్థ్యచోద్భ్యసృతదవన్ధత్వశక్లాపరిహారార్థతయా *న్తరనిచ *అపిసత్వేతిసూత్రయోస్సాఫల్యమిత్యుక్తం. * త
త్రాపితద్వాపారాదవిరోధభిత్వత్వకస్యావిరోధభిత్వత్వాకాజ్ఞాయానరకగమనావిరోధభిత్వయ్యుక్తం - పూర్వసూత్రోత్థాపితత్వాత్తద్విరోధస్య, చి
త్రగుప్తాద్యనిష్టానస్యాప్రకృతత్వా, చృ. అన్యేతు *నతృతీయభిత్వత్వఃపూర్వమేవాధికరణసమాప్తిమిచ్ఛత్తఃపివంవర్తయన్తి - అనిష్టాదికారిణో
2ముంలొకంధూమాదినామార్జణగచ్ఛన్తి- నేతివిశయేతత్రపాపఫలభోగాభావాత్, కర్మణావినాభోగసమ్మతేనాన్త్రీవైయర్థ్యా, చృనగచ్ఛన్తిపూ
ర్వపక్షః *ద్వైపుతీఅశృణవంపితృణామహందేవానాముతమర్త్యానాం తాభ్యామిదంవిశ్వమేజత్వమేతియదన్తరాపితరంకూతరంచేతిశ్రుతేరాపిత్రలో
కాతైనైవమార్జణగమనమితిసిద్ధావ్రజతి. భోగాభావపుష్కానరంద్వితీయంసూత్రమామూః. * అపిసత్వేతిసూత్రంచమత్రాభీతాయానిజనా ఇత్యాది
మృత్యుగీతశ్లోకసప్తకవిషయం. తెమపుణ్యకర్మఫలస్యాపియమాధీనత్వామ్నావిరోధః- పుణ్యకర్మస్యపిపురుషేషుయమవ్యాపారాభ్యుపగమాది *త
త్రాపిత్యాదిసూత్రస్యాగ్ధభిత్వముః. యద్వా- ఆరోగభ్రాజాదిసూర్యసప్తకవిషయం *అపిసత్వేతిసూత్రం- *కశ్యపాదుదితాన్ముర్యాఃపాపాన్ని
ఘ్నన్నినర్వదేహపశ్యతాయాతయిత్యశ్రవణాత్. * సప్తసూర్యాదివముప్రవిష్టాఃతానస్వేతిపధిభిర్మక్షీణానానితేషాంపుణ్యకృత్వాప్రపత్వా
విరోధశ్చ-పుణ్యకృత్వపితద్వాపారాభ్యుపగమాదితదనన్తరసూత్రార్థభియోజనాన్తరంకృతం సూత్రద్వయస్య. * అశ్చైతయాఃపథోఃనకతరేణ
చతానీమానిషుద్రాణ్య సకృదావరీనీతిమార్గద్వయభ్రష్టానాంత్వతీయస్థానప్రాప్తివచనాత్అనిష్టాదికృతాంపితృయాణాంప్రాప్తిర్నాస్తీతిశక్లాపరిహ
రపరం *విద్యాకర్మణిరితిసూత్రం. *పితయాఃపథోఃపిపధిశబ్దానమార్గద్వయపరః-తత్పరత్వేహిమార్గసమ్మన్ధోనిషిద్ధోభవేత్. కింతుతత్ప్రాప్తిసాధ
నవిద్యాకర్మపరః- తయాఃప్రకృతత్వాత్. మార్గయోశ్చప్రకృతత్వేసత్వపితాభ్యాం గమనస్యాపురుషతద్రస్యవిధాతుమశక్యతయాతత్సాధనవైవవి
ధేయత్వాత్. విద్యాకర్మపరిభ్రంశావరాధేనదుర్గతిప్రదర్శనపరాశ్రుతిరితిసూత్రమార్గద్వయసమ్మన్ధనిషేధః. అతఃపితృయాణేనానిష్టాదికారిణాంయ
మప్రాప్తిరివర్జితం. *నతృతీయభిత్వాదికమధికరణాన్తరం - తృతీయస్థానమృతానాంచస్త్రీవిషయసర్వగమనశ్రవణ, దేహరమ్భకపశ్యమాచుత్యపే
యేభ్యాం, పితృయాణాంప్రాప్తింపూర్వపక్షీకృత్య *జాయస్వమియస్వేతివిశేషవచనానుపపత్త్యాదిభిఃపితృయాణామనంనాస్తీతిసిద్ధావ్రజతం. తత్రా
వత్పూర్వాధికరణస్యపూర్వపక్షరాధానావనపపత్నో- రాధావ్రస్యప్రమాణవిరోధాత్. యథావిద్యదధికారస్యదేవయానస్యావిద్యద్విషయత్వమ
య్యుక్తం- తథా *అథయజ్ఞమగ్రామజ్ఞానాపూర్వేదతమిత్యపాసతేతేధామమభిసమ్మవస్తీతిపుణ్యకృదధికారతయా ప్రతిపాదితస్యపితృయాణస్యాపు
ణ్యకృత్యేవ్యత్వంవ్యానుపపన్నం. *తాభ్యామిదంవిశ్వమేజత్వమేతిశ్రుతివిలాదుపపన్నమితిచేత్ - తద్వ్యతపితృతీయస్థానమృతానామపితృయాణేన
ప్రాప్తిస్యాత్ - విశ్వశబ్దాసక్తోచాత్. *జాయస్వమియస్వత్వాదివాక్యవశాత్ సక్తోచభితిచేత్ - తద్విపుణ్యకృదధికారతయా ప్రతిపాదితస్యపితృ

౨౨॥ సూ. తత్సాధ్యభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః॥

ఇష్టాదికారణోభూతసూక్ష్మపరిష్కృతాస్సనుశయాశ్చన్ద్రసుసౌవరోహాస్తీత్యుక్తం. అవరోహాప్రకారశ్చ *అత్తేతమేవాధ్యానం పునర్నివర్తనైయథేతమాకాశం ఆకాశాద్వాయుః వాయుర్భూత్వాఘామోభవతిఘామో భూత్వాభ్రంభవత్యభ్రంభూత్వామేఘోభవతిమేఘోభూత్వాప్రవర్షతీతివచనాత్ *యథేతమనేవంచేత్యుక్తం. తత్రాస్యాకాశాదిప్రతిపత్తోదేవమనుష్యాదిభావవదాకాశాదిభావః - ఉతతత్సాధ్యభావ్యాపత్తిమాత్రమితి విశయే శ్రద్ధావస్థస్యసోమభావవదవిశేషాదాకాశాదిభావః.....

ఇతిప్రాప్తేతత్సాధ్యభావ్యాపత్తిరేవేత్యుచ్యతే. తత్సాధ్యభావ్యాపత్తిః-తత్సాధ్యభావ్యాపత్తిరిత్యర్థః. కుతపతత్. (ఉపపత్తేః) సోమభావమనుష్యభావాదౌషాసుఖదుఃఖోపభోగాయతద్భావః- అత్రత్వాకాశాదౌసుఖదుఃఖోపభోగాభావాత్తద్భావానుపపత్తేస్తదాపత్తివచనంతత్సంసర్గకృత తత్సాధ్యభావ్యాపత్త్యభిప్రాయమ్.

తత్సాధ్యభావ్యాపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

యాణ్యపుణ్యకృత్యేవ్యత్సవాత్సవిలాదపుణ్యకృత్యేవ్యపిన్దోచఆశ్రీయతాం. యమసదనస్యపితౄలౌకైకదేశత్వాత్పితౄలౌకప్రాప్త్యస్యధానుపపత్త్యాఘామాదిప్రాప్తిరపుణ్యకృతాంకల్పేతిచేత్- తత్తిత్వతీయస్థానమృతానాంశరీరగ్రహజాన్యధానుపపత్త్యాచన్ద్రసర్వస్తభామాదిమార్గప్రాప్తికల్పితాం తత్రవచనవిరోధాత్-దేహగ్రహణ్యుపశ్చమామునినైరవేక్ష్యంతే- పుణ్యకృత్యకారవచనవిరోధాదేవయమసదనప్రాప్తేర్థామాదిమార్గనైరవేక్ష్యంకల్పితాం. గస్త్యైక్యేపిగన్త్రభేదేనమార్గానియమశ్చసమ్భవతి-యథాచన్ద్రప్రాప్తివిషయందేవయానాపేక్షా-అవిషయంతస్మిరపేక్షా-ఏవంయమసదనప్రాప్తిరపిపుణ్యకృతాంభామాదిసాపేక్షా-అపుణ్యకృతాంతుత్సర్వపేక్షేతియజ్యతే. అతఏవపూర్వపక్షవర్తనంచాలిమన్తం. అతఏవ*సంయమసేద్విత్వాదిసూత్రాదినభోగాభావపుష్పదాసవరాణి-కింతుపూర్వపక్షేపుణ్యపుణ్యకృతాంగత్యవిశేషశక్తౌపుష్పదాసవరాణిభవతుమక్ష్మన్తి. అతఏవ*అపిసతేనసూత్రస్యమృగీతక్షోకసప్రకవిషయత్వమయం క్తం-కర్తవ్యత్వానాంమనుష్యాణాంయమనశ్యత్వేనసంశయాభావాత్. పాపినాందుఃఖభోక్తృత్వేనసంశయాభావాదారోగప్రాబాదిసప్రసూర్యవిషయత్వంచాయం క్తం. అతఃపుణ్యపుణ్యకృతాంస్థానతొపిఫలవైషమ్యపరత్వమేవయం క్తం. *అథైతయోఃపథోరితివాక్యేచపథికశబ్దస్యవిద్యాకర్తృవిషయత్వాదపిదేవయానాపిత్వయాణవిషయత్వంయం క్తం-ముఖ్యత్వాత్. మార్గవాచిశబ్దస్యానుష్ఠానవిశేషవిషయత్వంహిగౌణం-ముఖ్యేనమ్భవతిచతదన్వాయం. పురుషతన్ద్రత్వాద్విద్యాకర్తృణీవివిధేయైశ్చింతే. సత్యంతయోఃపురుషతన్ద్రత్వంతద్విధానపరత్వంపథికశబ్దస్య ముఖ్యత్వేపుష్పదావద్యతే - విద్యాకర్తృఫలభూతమార్గప్రాప్తానాంబుద్ధిసజ్జీర్ణసస్య విద్యాకర్తృవిధానాపయికత్వాత్. యతః * విద్యాకర్తృణోరితిత్విదిసూత్రేణాపుణ్యకృతాంభామాదిప్రాప్తినివారితా-అతఏవతత్వతీయస్థానమృతానాంచన్ద్రప్రాప్తిశక్త్యామారాపాస్తేనిసాధికరణంపురుషగర్హణీయం. అతఏవ *సత్యతీయత్వాదిసూత్రాణాంపూర్వప్రకృతసాధ్యోపపాదకతయైకాధికరణ్యమేవయం క్తమితి.

అనిష్టాదికార్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. తత్సాధ్యభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః॥ మార్గవిషయవిచారకృతేతదేకదేశవిచారవిషయతయాపేషికా భేదేనసజ్జిత్యధమనువదతి (ఇష్టాదీతి) ఆపోవిభక్తిత్యభ్రం *మిహనేచనఇతిథాతోరే ఘట్టతిరూపం. జలధారణావస్థావర్హిసంభావస్థాచవివక్షితా. ఆకాశాదిభావః- ఆకాశాదిశరీరకత్వం. సాధ్యభావ్యాపత్తిః- ఆకాశాత్ప్రధజ్విద్యానగ్నతత్సంసర్గః. కిమాకాశాదిభావోదేవమనుష్యాదిభావవదాకాశాదిశరీరత్వాపత్తిః- ఉతతత్సాధ్యభావ్యాపత్తిమాత్రమితి. కిమత సామానాధికరణ్యంముఖ్యం- ఉతగౌణమితి. ముఖ్యత్వాపవాదో2 స్తి-నేతి. అపవాదాభావేముఖ్యత్వాదాకాశాదిదేహత్వంస్యాత్. అపవాదసద్భావేసామానాధికరణ్యస్యాముఖ్యత్వాదాకాశాదిసాధ్యభావ్యాపత్తిమాత్రమితిభవతి. అవిశేషాత్ - ప్రకరణధర్మావిశేషాత్.

(తత్సంసర్గకృతతత్సాధ్యభావ్యాపత్త్యభిప్రాయమితి) తత్సంసర్గమేతుకథేదకస్థూలాకారాభావపరమిత్వగ్ధః.

పరతువ్యవదేశస్యముఖ్యత్వాదాకాశాదిస్వరూపావత్తిపూర్వపక్షీకుర్వన్తి. తదయం క్తం-నిత్యత్వజ్ఞత్వాదిధిరాకాశాదివైలక్షణ్యస్యస్థితత్వాత్ శక్తానుపపత్తేః. — అన్యేతుసర్వస్యవస్తునో బహునన్యతయాసర్వవిధపరిణామశక్తియోగాదాకాశాద్యవస్థాపత్తిరితిపూర్వపక్షయన్తి. తదపున్తన్యాయాదయం క్తం. పూర్వసీద్ధాథాతేపేణాధికరణముద్భవమితిచేత్. గత్యభావేహితథావత్తవ్యం- ఉక్తానాతేవేణసమ్భవతిపూర్వపక్షన్యాయేస ఏవనిరసనీయః.

తత్సాధ్యభావ్యాపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ

శ్లో॥ నాతిచిరేణవిశేషాత్ ॥

అకాశప్రాప్తిప్రభృతీయావద్విహ్యదిప్రాప్తికింతత్రతనాతిచిరంతిష్ఠతి - ఉతానియమితి విశయే నియమహేత్వభావాదనియమః.

ఇతిప్రాప్తేఉచ్యతే (నాతిచిరేణేతి) కుతః. (విశేషాత్) ఉత్తరత్రప్రహ్యదిప్రాప్తాః * అతోవైఖలుమర్పిష్పృపతరమితివిశేష్యకృతానిమగ్రానితాద్వాభిధానాత్ పూర్వత్రహ్యకాశాదిప్రాప్తావచిరం నిమగ్రాణః గమ్యతే. *దుర్పిష్పృపతరమితి- ఛాన్దసస్తతబ్జలోపః. దుర్పిష్పృపతరం- యఃఖనిమగ్రానితరమిత్యర్థః... నాతిచిరాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౪॥ సూ.

శ్లో॥ అన్యధిష్ఠితేపూర్వవదభిలాషాత్ ॥

అవరోహన్తోజీవాఃప్రీహ్యదిభావేన జాయంత్యతిశ్రుయతే *మేఘాభూత్వాప్రవర్తతేతదహప్రీహియవాఃపథినస్సతయస్థిలమాషాజాయంత్యతి. తేకమవ్యైర్భక్తృభిర్విహ్యదిశరీరైరధిష్ఠితాన్విహ్యదీనాన్విష్యంతి- ఉతతేభోక్తారోప్రీహ్యదిశరీరాజాయంత్యతివిశయే *జాయంత్యతివచనాన్వేషణానాత్- మనుష్యజాయంత్యతివద్విహ్యదిశరీరావ. ...

ఇతిప్రాప్తేఉచ్యతే (అన్యధిష్ఠితేతి) జీవాన్తరేణాధిష్ఠితేప్రీహ్యదిశరీరే తేషాంసంక్షేపమాత్రమేవ. కుతః. (పూర్వవదభిలాషాత్) అకాశాదిమేఘపర్యవతేనలతద్భావాభిలాషాత్. యద్రహిభోక్తృత్వమభిప్రేతం - తత్రతత్సాధనసూతంకర్తృభిలప్యతే *రమణీయచరణాః *కపూయచరణాభి. ఇహచాకాశాదివన్నాభిలప్యతేకర్తృ- ఫలప్రదానేప్రవృత్తస్యస్వగౌపభోగ్యఫలస్యేష్టాదేః కర్తృణఃస్వగౌపభోగాదేవసమాప్తత్వాత్, అనారభ్యస్య *రమణీయచరణాః *కపూయచరణాభిలప్యత్యమాణత్వాత్, మధ్యేకర్తృవైరాభావా, చ్చ. అతఃకాశాదిభావవచనవద్విహ్యదిభావేనజన్యవచనమాపచారికమ్. ...

౨౫॥ సూ. శ్లో॥ అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్ ॥ నైతదస్తి - యదన్యధిష్ఠితేప్రీహ్యదిశరీరేసంక్షేపమాత్రం- భోక్తృత్వహేత్వభావాన్నప్రీహ్యదిభావేనజన్యేతి. భోక్తృత్వహేతుసద్భావాత్. స్వ

౨౬॥ సూ. శ్లో॥ నాతిచిరేణవిశేషాత్ ॥ అకాశప్రాప్తీత్వాదినాసక్తిసూచనం. అకాశాదిమకంవిత్కాలంతిష్ఠతి- ఉతానిచిరేణానిష్క్రమితి. ప్రీహ్యదిభావేనస్పృపతరత్వాభిధానం కిమస్య త్రనాతిచిరనిష్క్రమణమవగమయతి- నేతి. అవగమకత్వేనియమాభావః. అవగమకత్వేనాతిచిరనియమః. ...

నాతిచిరజ్జీవకాశాదాకించిద్విశమ్నా, ప్రీహ్యదావదిత్యు, శ్చద్యోతిత్. ... నాతిచిరాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. శ్లో॥ అన్యధిష్ఠితేపూర్వవదభిలాషాత్ ॥ సజ్జతించిషయంచదర్శయతి (అవరోహన్త్యతి) అవరోహతాంజీవానాం ప్రీహియనాదిభావకించేవమనుష్యాదిభావవత్తద్ధరీరకర్తృ- ఉతప్రీహియనాదిసంక్షేపమాత్రమితి. * కపూయచరణాభిత్వాదివత్కర్మనిష్టాభావకించేవమనుష్యాదిభావవత్తద్ధరీరకర్తృ- ఉతప్రీహియనాదిసంక్షేపమాత్రమితి. అవగమకత్వేనియమాభావః. అవగమకత్వేసంక్షేపమాత్రమితి. ...

కేవలశబ్దాభిప్రేతమధమాహ (యద్రహితి) ఇష్టాదికర్మకృతంహీవ్యతాహ (ఫలప్రదానకృతి) (సమాప్తత్వాత్) *యావత్సమ్యక్మనుషిత్వేనివచనం. మధ్యే- ప్రకరణమధ్యే కర్తృవైరాభావాత్- కర్తృవైరాభావాత్. యద్వా- అకాశాదిప్రాప్తేమనుష్యజన్యవత్సమ్యక్మనుష్యత్వగ్నః. ననుప్రీహ్యదిప్రాప్తేరహేతుకత్వమయిక్తం- తత్కర్తృకర్తృభావః. సత్త్వం- మనుష్యాదిజన్యనిమిత్తంకర్తృవత్కృతమీత్యాద్విహ్యదిప్రాప్తిహేతుః- నతుకర్తృవైరాభావాత్. ప్రీహ్యదిశరీరాకాశజీవాన్తలవచనకాయామేవచక్రామన్తి- అవరోహణవేషణవచనాభ్యవహారాద్యవస్థాస్వనువర్తమానత్వంసతద్ధరీరాణాం జీవానాం- కింతుతత్సంక్షేపనామేవేతి. ...

౨౮॥ సూ. శ్లో॥ అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్ ॥ అశుద్ధశబ్దస్యాశుద్ధియుక్తవాచిత్వాత్, పాపస్యాశుద్ధిరూపత్వా, చ్చపాపమిశ్ర

స్తోత్రభోగ్యఫలమిష్టాదికర్తౌవాశుధం- పాపమిశ్రం. అగ్నిహోమీయాదిహింసాయుక్తత్వాత్. హింసాచ *నహిం
 స్యాత్సర్వాభూతానీతినిష్ఠత్వాత్వాపవేదవ. నచాశ్రపదాహవనీయాదివదుత్సర్గావపాదభావస్సంభవతి-భిన్నవి
 షయత్వాత్. అగ్నిహోమీయహింసావిధిన్నింసాయాః క్రతూపకారకత్వంబోధయతి- *నహింస్యాదితుహింసా
 యాః ప్రత్యవాయఫలత్వం. అథోచ్యేత-అగ్నిహోమీయాదిమవిధితః ప్రవృత్తైర్నతద్విషయంనిషేధవిధిరాసృజ్ఞ
 ః-రాగప్రాప్తవిషయత్వాత్తస్యేతి. నైవం-ఇహాపిరాగప్రాప్తైరవిశిష్టత్వాత్. *స్వర్గకామోయజేతేత్యేవమా
 దౌహికామినకర్తవ్యతయాయాగాద్యపదేశాద్యాగాదేఃస్వర్గాదిసాధనత్వమవగమ్యఫలరాగతవయయాగా
 దౌప్రవర్తతే-అగ్నిహోమీయాదిష్వపి తేషాం ఫలసాధనభూతస్యయాగాదేరుపకారకత్వం శాస్త్రాదవగమ్యరా
 గాదేవప్రవర్తతే. లాకిక్యానుపిహింసాయాం కేనవిత్ప్రమాణేనహింసాయాః స్వసమీహితసాధనత్వమవగమ్య
 రాగాత్ప్రవర్తతేఇతిసంశయశేషః. తథానిత్యేష్వపికర్తృసు *సర్వవర్ణానాంస్వధర్మానుష్ఠానేపరమపరిమితం
 సుఖమిత్యాదివచనాత్ఫలసాధనత్వమవగమ్యరాగాదేవప్రవృత్తిరితితేషామవ్యశుద్ధియుక్తత్వం. అత ఇష్టాదీనాం
 పాపమిశ్రత్వేనాశుద్ధియుక్తానాంస్వర్గైర్ననుభావ్యంఫలంస్వర్గైర్ననుభూయహింసాంశస్యఫలంప్రీత్యాదిస్థావర
 భావేనానుభూయతే. స్థావరభావంచపాపఫలంస్తరత్తి *శరీరజైఃకర్మదోషైర్యాతిస్థావరతాంసరత్తి. అతో
 ప్రీత్యాదిభావేనభోగాయానుశయినోజాయంతిఇతిచేత్. తన్న. కుతః. (శబ్దాత్) అగ్నిహోమీయాదేస్సంజ్ఞపన
 స్వస్వర్గలోకప్రాప్తిహేతుతయాహింసాత్వాభావశబ్దాత్. పశోర్హిసంజ్ఞపననిమిత్తాంస్వర్గలోకప్రాప్తింవ
 రంతంబిమామనత్తి *హిరణ్యశరీరఊర్ధ్వఃస్వర్గంలోకమేతీత్యాదికం. అతిశయితాభ్యుదయసాధనభూతోవ్యా
 పారోల్పదుఃఖదోషసహింసా - ప్రత్యుత్తరక్షణమేవ. తథాచమస్త్రవర్ణః *నవాఉపతన్వీయసేనరిష్యసిదే
 వాః ఇదేషిపథిభిస్సగేభిః। యత్రయత్నిసుకృతోనాపిదుష్కృతస్తత్రత్వాదేవస్సవితాదధాత్వితి. చికిత్సకంచ
 తాదాత్వికాల్పదుఃఖకారిణమపిరక్షకమేవవదన్తిసూజయన్తిచతర్జ్జాః.

మిత్యుక్తం. భాట్టాక్షంప్రపాదాధిశ్చతదనురోధాచవస్యస్తముత్సర్గావపాదన్యాయమనూద్యమాచయతి (నచాత్రేత్యాదిసా) (భిన్నవిషయత్వా
 దితి) *అహవనియోజుఃకౌమీతివాక్యేనకౌమమత్వాదాహవనీయస్యస్థానత్వంప్రాప్తం - విషమకౌమమవిషయవాక్యద్వయైర్నత్యరసస్థానగ
 ర్భిర్నత్యరసగ్రహవిరోధోన్యైవ - అతస్తయారుత్సర్గావపాదభావసమ్మవః - అత్రతుభిన్నవిషయత్వాద్విరోధాభావేనోత్సర్గావపాదభావఇ
 త్యాహ (అగ్నిహోమీయేతి) క్రతూపకారకత్వవిషయమేకంవాక్యం- అసత్ప్రత్యవాయఫలవిషయం- అతోనవిరోధః- యథాక్షీరంపిత్తాపహత
 స్ఫురక్షకం, ప్రమేహాపహతస్యభాధకమితివాక్యే- నవిరోధః-తద్వత్. యదిప్రత్యవాయఫలత్వతదభావపరంవాక్యద్వయం-తదావిరోధస్సాన్యోత్-
 సతవన్తి- అతోనాయముత్సర్గావపాదన్యాయవిషయఇత్యర్థః. నన్వేవంసోమపానేప్రసృజ్యప్రదోషస్సాన్యోత్ - సోమపానవిధ్యుచ్చిష్టనిషేధయాః క్రతూ
 పకారకత్వప్రత్యవాయకరత్వవిషయతయావిరోధాభావాత్. నైవం- *సోమనోచ్చిష్టాభవన్తితుచ్చిష్టతాయావివసిషిద్ధత్వాత్ ఉచ్చిష్టదోషతద
 భావపరకాస్త్రద్వయవిరోధస్థానర్జనీయత్వేనతిఉత్సర్గావపాదన్యాయవిరోధవచనప్రాబల్యాన్నిరోపత్వనిధేః. ప్రాభాకరోక్తంపరిహరంసాక్ష్యశృంఖ
 లే (అథోచ్యేతేత్యాదిసా) దూషయతి (నైవమితి) యాగాదౌప్రవృత్తిఃఫలరాగాదస్త- కథంహింసాయారాగప్రాప్తమిత్యత్రాహ (అగ్నిహోమీ
 యాదిష్వపీతి) హింసాన్విత్యర్థః. తద్నికోవిశేషారోకనైదికహింసయారిత్వత్రాహ (లాకిక్యామపీతి) ఫలసాధనభావగ్రాహిప్రమాణవైషమ్యమేవ-
 రాగప్రాప్తిస్తుతుల్యేత్యర్థః. ఫలరాగాద్యతేపికేషు చిత్కర్తృసుప్రవృత్తిర్వ్యతీత్యత్రాహ (తథానిత్యేష్వపీతి) *సర్వవర్ణానామిత్యాద్యావస్తమ్మ
 సూత్రం. శ్రీవిష్ణుపురాణచతత్రదాశ్రమధర్మానుష్ఠాయినాంఫలనిషేధాఉక్తాః. యద్వా - ప్రత్యవాయపరిహరఫలత్వంసాన్యోత్ - తథాపిరాగాదేవ
 ప్రవృత్తిరిభావః. తేషామప్యశుద్ధియుక్తత్వం- నిత్యకర్మాదీనామపిసంవత్సరపశ్చాత్తపాదిభిరశుద్ధియుక్తత్వమిత్యర్థః. నిర్ధానమాహ (తన్నేతి) దుఃఖ
 హేతుస్సంజ్ఞపనం హింసాస్యాదిత్వత్రాహ (అతిశయితేతి) (తథాచమస్త్రవర్ణఇతి) సకేవలం స్వర్గలోకగమనేనాహింసాత్వకల్పనం - కింతు
 ఆహింసాత్వం కణ్ఠోక్తంచేతిభావః. అస్యాధస్యలోకనీధత్వమాహ (చికిత్సకంచేతి) హింసాత్వేనతి హ్యుక్తదోషసమ్మవః - హింసాత్వాభావాదేవ
 దూరోత్సారితోదోషః. అయమేవసమాచీనోదుష్ప్రభర్షణఃపరిహరః. అతః శ్యేనాగ్నిహోమీయవైషమ్యంచేదమేవ. అల్పదుఃఖదోష్యతిశయితా
 భ్యుదయసాధకావ్యాపారోక్షణం - అనర్థోదర్శన్యాపారోహింసేత్యర్థః. — అన్యేతు యత్కించదహికార్యం నియోగాదేవకుర్వతాంసప్ర
 త్యవాయః - యథారాజశాసనాత్ప్రవృత్తానాం. శ్యేనాదివాక్యంతుపరహింసాయాం స్వతఃప్రవృత్తస్యతదపాయబోధనమాత్రపరమితి నైషమ్య
 మాహుః. తదయుక్తం- ప్రాయశ్చిత్తకామ్యపశ్చాత్తపానాంప్రత్యవాయకరత్వప్రసక్తాత్. *అతుర్వన్విహితంకర్మనిధితంచసమాచరక। ప్రసజం

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ రేతస్సిగ్యోగోధ॥ శ్లో॥ ఇతశ్చైవచారికంప్రీహ్యదిజన్మవచనం- ప్రీహ్యదిభావవచనానంతరం * యోయోహ్యన్నమత్తియోయోరేతస్సిగ్భృతద్భూయపవభవతీతరేతస్సిగ్భృవోనుశయినాంశ్రూయమాణోయథాతద్యోగమాత్రంప్రతిపాదయతి- తద్వద్వీహ్యదిభావోపీత్యర్థః.

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ యోనేశ్వరీరం॥ శ్లో॥ యోనిప్రాప్తైఃపశ్చదేవానుశయినాంశరీరప్రాప్తిః- తత్రైవసుఖదుఃఖోపభోగసద్భావాత్. తతఃప్రాగాకాశాదిప్రాప్తిప్రభృతితద్యోగమాత్రమేవేత్యర్థః. అన్యధిష్ఠితాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే
తృతీయస్యాధ్యాయస్యప్రథమఃపాదః.

— శ్లో॥ శ్లో॥ శ్లో॥ శ్లో॥ —

శ్చేద్వియాధేమప్రాయశ్చిత్తీభవేన్నరజత్యాదిశాస్త్రాద్విహితాకరణాదినిమిత్తప్రత్యవాయభీతోహ్యస్తికః ప్రాయశ్చిత్తకూకాజ్ఞాతి- కామీచపుత్రపశ్వాత్పూత్యాదిసాధనేప్రవర్తితుమిచ్ఛతి - తతశ్చశాస్త్రస్యోపాయబోధనమాత్రపరత్వంస్యాదిలిశ్యేనసామ్యంబుష్పరిహరమ్.....

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ రేతస్సిగ్యోగోధ॥ శ్లో॥ అనంతరమిత్యనైవాభశజ్ఞోన్యాయాత్. *తద్భూయపవభవతి-సజిత్యధ్యాహరకః. ధూయః-పశ్చాత్తదభవతి- రేతస్సిగ్భృవతి. రేతస్సిగ్యోగీభవతీత్యర్థః. తత్తద్భావస్యావచారికప్రకరణమవిచ్ఛిన్నమితిభావః.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ యోనేశ్వరీరం॥ శ్లో॥ యోనిప్రాప్తిః- యోషిద్యోనిప్రాప్తిః. (తత్రైవేతి) సంసారిజీవశరీరంచెత్- భోగార్థమేవ- నచెద్భోగార్థం- తర్హినతత్సంసారిశరీరమితిభావః.

అన్యధిష్ఠితాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితకులతిలకవాగ్విజయసూనునా శ్రీరఙ్గరాజదివ్యాజ్ఞాలభ్యవేదవ్యాసాపరనామభేయేన శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమధికత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన శ్రీసుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం తృతీయస్యాధ్యాయస్యప్రథమఃపాదః.

— శ్లో॥ శ్లో॥ —

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.





శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

తృతీయాధ్యాయే— ద్వితీయఃపాదః.

సన్ధ్యాధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ.

శ్లోకః సన్ధ్యసృష్టిరామాహి॥ శ్లోకః

ఏవంకర్మానురూపగమనాగమనజన్మాదియోగేనజాగ్రతజీవస్యదుఃఖత్వంభ్యాపితం- ఇదానీమస్యస్వ
పావస్థాపరిత్యజే. స్వప్నమధికృత్యమ్రాయతే * సతత్రధానరథయోగానపథానాభవన్తి అథరథాకరథ
యోగాకావధస్య జతేనతత్రానద్వాముదఃప్రముదోభవన్తి అథానద్వాన్ముదః * ప్రముదః సృజతేనతత్రవేశ
వ్తాఃపుష్కరిణ్యఃప్రవన్యోభవన్తిఅథవేశవ్తాఃపుష్కరిణ్యఃప్రవన్యఃసృజతేసహికరైతి. తత్రసంశయః- కి
మియంరథాదిసృష్టిర్జీవేనైవక్రియతే- ఆహుయాస్విదీప్తరేణేతి. కింయుక్తం. సన్ధ్యసృష్టిర్జీవేనేతి. కుతః. సన్ధ్యం-
స్వప్నస్థానముచ్యతే. * సన్ధ్యంతృతీయంస్వప్నస్థానమితివచనాత్. సాతుజీవేనైవక్రియతే- * సృజతేసహిక
రైత్యాహుః. స్వప్నదృష్టివసవతత్రప్రతీయతే.....

౨॥ సూ. శ్లోకః నిర్మాతారంచైకేపుత్రాదయశ్చ॥ శ్లోకః కించ-ఏనంజీవంస్వప్నేకామానాం

నిర్మాతారమేకేశాఖినోద్ధీయతే*యఏషుసుప్తేషుజాగర్తికామంకామంపురుషోనిర్నిమాణఃఇతి. పుత్రాదయశ్చ
తత్రకామ్యమానతయాకామశబ్దేననిర్దిశ్యతే- నేచ్ఛామాత్రం - పూర్వత్రహి * సర్వాన్కామాకావంతఃప్రా
ర్థయస్వతతాయుషఃపుత్రపౌత్రాన్వశీష్టేతిపుత్రాదయఏవకామాఃప్రకృతాః. అత్రోరథాదీకజీవఃస్వప్నే
సృజతి. జీవస్యచసత్యసజ్జల్పత్వం ప్రజాపతివాక్యేత్రుతం - అతఉపకరణాద్యభావేపి సృష్టిరుపపద్యతే.

ఇతిప్రాప్తేభిధీయతే.

౩॥ సూ. శ్లోకః మాయామాత్రంతుకారైర్నినానభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్॥ శ్లోకః తుశబ్దః

౧॥ సూ. శ్లోకః సన్ధ్యసృష్టిరామాహి॥ శ్లోకః ఏవమిత్వాదినాపాదసభిరుచ్యతే. (జన్మాదితి) అత్రాదిశబ్దేనసుఖదుఃఖానుభవోవివ
క్షితః (దుఃఖత్వంభ్యాపితమితి) సుఖానుభవేపి * స్వప్నేపాతభీతస్యక్షయిష్టార్థాప్తినిర్వృత్తిలిపితచనేనదుఃఖప్రాచుర్యాత్ తత్రాపిదుఃఖత్వమేవేతిచా
వః. వక్ష్యమాణవిషయవాక్యస్థనతత్రపదస్యవ్యాఖ్యానాయాహ (స్వప్నమధికృత్యేతి) * స్వప్నంపశ్యతీతిప్రకృతం. అనుహించియజాప్రీతి
రాసన్ధ్యః స్వకీయత్వబుద్ధిజాప్రీతిర్ముత్. తద్వినియోగజాప్రీతిః ప్రముత్. (తత్రైతి) కింస్వాపార్థస్సప్టిజీవకర్తృకా- ఉతపరమాత్మకర్తృకా. * స
హికరైతికింజీవఃపరామృశ్యతే-ఉతపరః. ప్రజాపతివాక్యోదితసత్యసజ్జల్పత్వంజీవస్యప్రక్షల్పత్వముపపాదయతి-నేతి. స్వాపార్థమాత్రే ఖజీవస్యస
జ్జల్పావిర్భావకల్పనముపపద్యతే- నేతి. యదోపపద్యతే-చదాతన్యైవప్రక్షల్పత్వోపపత్తే * సహిజీవపరామర్శాత్ జీవకర్తృకత్వంస్యాత్. య
దావిర్భావకల్పనమనుపపన్నం- తదాప్రక్షల్పత్వానుపపత్తౌ * సజ్జతీజీవపరామర్శాయోగాత్ పరమాత్మకర్తృకమితిభవతి. ఆహుయాస్విదీప్తం
వ్యాచక్ష (పుజతఇతి) * స్వప్నంపశ్యతీతి ప్రకృతజీవఃసత్యవ్యతఇతిభావః.....

౨॥ సూ. శ్లోకః నిర్మాతారంచైకేపుత్రాదయశ్చ॥ శ్లోకః శ్రుత్యంతరపరమాత్మకర్తృకత్వంప్రాయస ఇత్యాశక్తాయామిదంసూ
త్రం. అత్రాపాత్రవాక్యేజీవలిప్తందర్శయతి (పుత్రాదయశ్చైతి) అపకరస్యజీవస్యకథంసృష్టిరిత్యత్రాహ (జీవస్యచైతి) ఏతత్సూత్రద్వ
యంపూర్వపక్షవిషయమ్.....

౩॥ సూ. శ్లోకః మాయామాత్రంతుకారైర్నినానభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్॥ శ్లోకః మాయామాత్రం - ఆశ్చర్యరూపమేవ. అనా

పక్షంవ్యావర్తయతి. స్వప్నైరథపుషురిణ్యాద్యర్థజాతంమాయామాత్రం. పరమపురుషసృష్టమిత్యర్థః. మాయాశబ్దోహ్యత్చర్యవాచీ-జనకస్యకులేజాతాదేవమాయేవనిర్మితేత్వాదిమతథాచర్యనాత్. అత్రాపిజనత్రరథానరథయోగానపక్షానః- సకలేతరపురుషానుభావ్యతయానభవస్తీత్యర్థః. *అథరథాప్రథయోగాన్నభఃసృజతే-స్వప్నద్వగనుభావ్యతయాతతా-లమాత్రావసానాన్ సృజత ఇత్యాశ్చర్యరూపత్వ మేవాహ. ఏవంవిధాశ్చర్యరూపాసృష్టిసృత్యసజుల్పస్యపరమపురుషవైవోపపద్యతే-నజీవస్యతస్యసత్యసజుల్పత్వాదియుక్తస్యాపిసంసారదశాయాంతా రైస్త్వినానభివ్యక్తస్వరూపత్వాన్నజీవస్యతథావిధాశ్చర్యసృష్టిరుపపద్యతే. *కామంకామంపురుషోనిర్మిమాణఇతిచపరమపురుషమేవనిర్మాతారమాహ. *యఏషునుప్తేషుజాగర్తి- *తదేవశుక్రంతద్భ్రష్మాతదేవామృతముచ్యతే. తస్మిన్లోకాశ్శ్రీతాస్సర్వేతదనాత్మేతికశ్చనేత్యుపక్రమోపసంహారయోః పరమపురుషాసాధారణస్వభావప్రతీతేః. *అథవేశంతాకపుషురిణ్యఃప్రవన్త్యః సృజతేసహికరైతిచతయాశ్రుత్యైకాథ్యా త్పరమపురుషమేవకర్తారమాహ.

స్వాభావికంచెజీవస్వాపహతపాశ్చత్వాదికం- కుతస్తన్నాభివ్యజ్యత ఇత్యత ఆహ.

౪॥ సూ. *జీవోవరాధిధ్యానాత్తుతిరోహితంతతోహ్యస్యబద్ధవిపర్యయా॥ జీవోజీవ తుశబ్దశ్చజ్ఞావ్యావృత్త్యర్థః. వరాధిధ్యానాత్ - పరమపురుషసజుల్పాత్ అస్య- జీవస్యస్వాభావికంయోపంతిరోహితం. అనాదికర్తృపరమృరయాకృతాపరాధస్యహ్యస్యస్వాభావికంకల్యాణరూపంపరమపురుషస్త్రివిధాపయతి- తతః- తత్సజుల్పాదేవహ్యస్య- జీవస్యబద్ధమోతౌశ్రుతౌ *యదాహ్యేవైషవతస్త్రిన్నదృశ్యేనాన్యైనిరుక్తైనిలయనేభయంప్రతిష్ఠాంవిష్టతే అథసోభయంగతోభవతియదాహ్యేవైషవతస్త్రిన్నదరమస్తరంకురుతే అథతస్యభయంభవతి *ఏషహ్యేవానన్దయాతి *భిషాన్తాద్వాతఃపవత ఇత్యాదిమ.

౫॥ సూ. *జీవోదేహయోగాద్వాసోపి॥ జీవోజీవ సోపి-తిరోభావోదేహయోగాద్వారేణవాభవతి. సూత్రైచిచ్ఛక్తియోగద్వారేణవా. సృష్టికాలేదేహోపస్థేనాచిదన్తనాసంయోగాద్భవతి- ప్రళయకాలనామరూపవిభాగానర్హాతిసూత్రైచిదన్తయోగాత్. అతోనభివ్యక్తస్వరూపత్వా త్వస్పేజీవీనరథాదీక సజుల్పమాత్రేణప్రప్టుంశక్తోతి. * తస్మిన్లోకాః శ్రీతాస్సర్వేతదనాత్మేతికశ్చనేతిసర్వేషునుప్తేషు

శ్చర్యరూపంనకించదస్తీత్యర్థః. పరమపురుషసృష్టమితి- తుశబ్దసిద్ధాంతాదీకం. మిథ్యావ్యావృత్త్యర్థంమాయాశబ్దంచక్షే (మాయాశబ్దోహితి) (జనకస్యేతి) దేవస్యాశ్చర్యరూపాశక్తిర్నూర్తిమతీవేత్యర్థః- *సభవస్తీతిశ్రుతౌమిథ్యాత్వంప్రతీయత ఇత్యత్రాహ (అత్రాపితి) స్వాప్నార్థానాంపూర్వకాలీనాభావోమిథ్యాత్వంచలకనిధిమితితదభయపరత్వే * సభవస్తీతివాక్యస్యవైయర్థ్యం, మిథ్యాత్వపరత్వేసృజతాత్వస్వరస్యం, చస్యాత్ ప్రసిద్ధరథాద్యనుభవస్యప్రతిషేధేపివాక్యవైయర్థ్యంస్యాత్-స్వప్నేతేషామననుభూతత్వస్యలోకనిధత్వాత్. స్వప్నద్వప్తానాంహిజాగర్తృత్వేభ్యోఽన్యత్వంలొకనిధ్యం. అతస్తత్పరిహారాయప్రసిద్ధరథాదిభావప్రతిషేధేనవిజాతీయవిచిత్రాక్షస్సప్తిపరత్వంపాక్యస్యావర్జనీయం-కథాసతతవైజాత్యమర్థవశాత్సకలేతరాననుభావ్యత్వతత్తాలమాత్రావస్థాయత్వరూపమితిమాయాశబ్దావ్యాఖ్యాతః. తేనగమాప్రతిజ్ఞాభిజ్ఞార్థమాహ (ఏవంవిధేతి) షేతుఖండ్యంవ్యాచక్షే (తస్యేతి) పూర్వపక్షయ్యంతిపరిహరతి (కామంకామమితి) *కామంకామమితిణములన్రంపదం. సజుల్పైత్యర్థః.....

౬॥ సూ. *జీవోవరాధిధ్యానాత్తుతిరోహితంతతోహ్యస్యబద్ధవిపర్యయా॥ జీవోజీవ పరస్యనైర్ధృత్యాదిప్రసజ్యపరిహరమాహ (అనాదికర్తృతి) (తత ఇత్యాది) తత ఇతివ్యాఖ్యేయంపదం. బద్ధస్యతత్సజుల్పాయత్రత్వేతదన్తరతస్త్రిరోభావశ్చతత్సజుల్పకృతఇతినిధిమిత్యర్థః.

కథంభగవత్సజుల్పస్యతిరోధాయకత్వం- ప్రకృలేకర్తృణాంచహితిరోధాయకత్వమిత్యత్రాహ.

౭॥ సూ. *జీవోదేహయోగాద్వాసోపి॥ జీవోజీవ భగవత్సజుల్పస్యద్వారభూతంప్రకృత్యాదికమిత్యర్థః. వాశబ్దోనతుల్యవికల్పవాచీ-అపితువ్యవస్థితవికల్పవాచీత్యభిప్రాయేణాహ (సృష్టికాల ఇతి) (సూత్రైచిచ్ఛక్తియోగేతి) అత్రశక్తిశబ్దైభగవదపుభక్తిద్భవిశేషణత్వంవివక్షితం. ఏవమవాస్తరసాధ్యసాధనమోఃపరమసాధ్యేనాన్వయందర్శయతి (అతోనభివ్యక్తత్వాదినా) * మాయామాత్రమితిసూత్రభాష్యపరమపురుషసా

జాగరణం సర్వలోకాశ్రయత్వ మిత్యాదయోహి పరమపురుషస్యైవసమ్భవన్తి - అతోజీవానా మల్పాల్పక
ర్మానుగుణఫలానుభవార్థం తావన్నాత్ర కాలావసానాం స్తదేకానుభావ్యానన్ధానుత్పాదయతి.

౬॥ సూ. +శ్లోః+ సూచకశ్చహి శ్రుతేరాచక్షతేచతద్విదః॥ శ్లోః+ ఇతశ్చస్వాపా అథానజీ
వసజల్పపూర్వకాః- యతఃస్వప్నోభ్యుదయానభ్యుదయయోస్సూచకఃశ్రుతేరవగమ్యతే *యదాకర్మసు
కామ్యేషు స్త్రియంస్వప్నేషుపశ్యతి. సమ్మద్ధింత్రజానీయాత్తస్మిన్స్వప్ననిదర్శనఇతి.*అథస్వప్నెపురుషం
కృష్ణంకృష్ణదంతంపశ్యతిసపనంహస్తీత్యాదే, శ్చ. స్వప్నాధ్యాయవిదశ్చస్వప్నంశుభాశుభయోస్సూచకమా
చక్షతే. సూచకత్వంచస్వసజల్పాయ తస్యనొపపద్యతే- తథాచాశుభస్యానిష్ఠత్వాచ్ఛుభస్యసూచకమేవ
సృష్ట్యాపశ్యేత్. అతః స్వప్నెసృష్టిరీశ్వరేణైవకృతా.
సన్ధ్యాధికరణంసమాప్తమ్.

భారణస్వభావ తీతేరిసజ్జీహీణా త్తం- అత్రసర్వేషు సుకైషజాగరణమిత్యాదిసాన్యభావశబ్దార్థోవివృతః. ఈశ్వరేణక్రియతేచేత్ - విమర్శమగ్ని
రరథాదిసృష్టిరిత్యత్రాహ (అత ఇతి) అల్పాల్పకర్మఫలానుభవార్థమగ్నిరత తద్వస్తుసృష్టిరిత్యర్థః.....

౬॥ సూ. +శ్లోః+ సూచకశ్చహి శ్రుతేరాచక్షతేచతద్విదః॥ శ్లోః+ జీవస్వస్వాపసృష్టిమాత్రా పయోగిసత్యసజ్జల్పత్వాద్యావిర్భావ
ప్రదానీంస్యాదితశ్చావాప్య త్వర్థమిదంసూత్రం. స్వప్నాధ్యాయవిదః- స్వప్నవాచితేదవాకృతివిదః. అత ఇత్యధికరణార్థోపసంహరః. ...
పరేతుస్వాపాధానామిశ్వరస్యప్రత్యయావియదాదివత్పారమార్థ్యంపూర్వపక్షీకృత్యదేశకాలనిమిత్తైర్ద్వైరూపతయమిథ్యాత్వంసిద్ధాన్తయ
న్తి విషయచరణకర్తృకత్వమేవ *సృజత ఇత్యుచ్యతే. తచ్చాపచారకం- సుఖదుఃఖదర్శననిమిత్తమకృతమకృతకర్తృత్వనిబద్ధనఃపాపచారికఃస్వా
పార్థక కర్తృత్వవ్యవదేశః. *బహిష్టులాయాదమృతశ్చరిత్యేతిస్వాపస్వచిక్షయా శ్రుతిశ్చ బహిరివచరిత్యేత్యేవంపరా. తస్మిన్ప్రకరణేఈశ్వరప్రతిపాదనం
జీవస్యతదసన్యతోపదేశార్థం. సుఖదుఃఖసూచకత్వకృతపారమార్థ్యశక్త్యాపరిహరపరం*సూచకశ్చహితిసూత్రం. తచ్చద్వితీయం. సూచనీయపారమా
ర్థ్యపిసూచకంస్త్రీదర్శనాదికంమిథ్యేతిసూత్రాభిప్రాయః. ఈశ్వరాదసన్యత్యేనజీవస్యసత్యసజ్జల్పతయా ప్రక్షుప్తశక్త్యాంప్రదసన్యతి *పరాభి
ధ్యానాత్వితి- జీవస్యజ్ఞానైశ్వర్యశక్త్యాదిసర్వమవిద్యాతిరోహితం- తిరోహాననివృత్తిఃపరమాత్మాభిధ్యానాత్ - అస్యబద్ధమాఘోహిపరమాత్మాధీనా-
సచతిరోభావస్మాత్కృష్ణులదేశాదయోగాదితియోజయన్తి. తత్రతావత్పాదానుగతాత్మత్వజ్ఞాతినుపపన్నే- జీవత్వావస్థానిరూపణంచేత్పాదకృత్యం-
*సలమచ ఇత్యధికరణాసన్యతి. సచేశ్వరోజీవావస్థా- తస్య బ్రహ్మణికల్పితస్యజీవాభ్యస్తత్వాభావాత్. పరమాత్మనిరూపణంపాదకృత్యంచేత్- స్వాపా
ధానాంజీవకర్తృకతయామిథ్యాత్వోక్తిరిహసంసంగచ్ఛతే. పూర్వపక్ష్యానుపపన్నః- మిథ్యాత్వస్యసిద్ధాంతీకరణాయోగాత్. మిథ్యాత్వంహ్యరమృణా
ధికరణేకృత్స్వప్రపజ్ఞాసృసమ్మితం. యదావియదాదేరమిథ్యాత్వసిద్ధిః- తదాకై ముత్యసిద్ధంస్వాపార్థమిథ్యాత్వమిత్వధికరణవైయర్థ్యం.వియదా
దీనాంవ్యావహారికసత్యత్వమస్తి- స్వప్నాధానాంతదపినాస్తి- వ్యవహారికసంవాదాదితివియదాదివైలక్షణ్యప్రతిపాదనార్థోయమారమృణితేన్న-వ్య
వహారికసంవాదస్యప్రబాధసమయేసర్వలోకసమ్ప్రతిపన్నత్వాత్, *చైధర్మ్యాచనస్వప్నాదివదిత్యత్రతద్వైషమ్యస్యోక్తత్వాచ్చ. శ్రుతివాక్య
సృతసత్యత్వశక్త్యాప్రదసన్యాధికరణాభ్యుదయార్థాదరమృణితేన్న- సూత్రశ్రుతివాక్యాసామజ్ఞానాత్. తథాహి - మిథ్యాత్వంసమర్థనీయంచేత్ - సర్వలోకాశ్రయ
త్వాదిభిఃస్వరసప్రతిపన్నమిశ్వరసృష్టత్వంసాధితవ్యం- ఈశ్వరస్యప్రత్యవ్యవహారికసత్యత్వనివృత్తవిరోధాత్, ఉపాసనవిశేషశ్రీతపరావరదే
వతాప్రసాదలభానాం స్వప్నానాంబ్రహ్మదత్తోపాదివృష్టానామపివ్యావహారికసత్యత్వనివృత్తైస్తద్విష్టత్వాత్, వ్యావహారిక సత్యత్వాభావ స్వాధ్య
శ్నేత్ - జీవకర్తృత్వాశ్రయణమపిరుద్ధం - జీవకర్తృకఘటాదీనామివవ్యావహారికసత్యత్వప్రసక్త్యాత్, జీవప్రక్షుప్తస్వాప్రమిసూత్రద్వయ
పుష్టస్తత్వా, చ్చ. జీవస్యముఖ్యం ప్రక్షుప్త్యం పుష్టదంతం - సుఖాద్యవభాసమూలాద్యక్షకర్తృత్వాదోపచారికం కర్తృత్వమితిసవిరోధఇతిచేత్- జీ
వాద్యక్షమూలానాం దేశేన్ద్రియసగ్రాదీనామివవ్యావహారికసత్యత్వప్రసక్త్యాత్. జీవాద్యక్షమూలత్వేపి దేశసగ్రాదీనామిశ్వరాధీనత్వమస్తిచేత్-
తాదృశమిశ్వరాధీనత్వంస్వాపాధానామప్యస్తి - తదీశసస్యాసమ్మతతత్వాత్, తాదీశస్యస్యభవదనుమతత్వా, చ్చ. సర్వదేశసర్వకాలవర్తిసర్వజ
న్రుదృష్ట స్వాపస్వప్రపజ్ఞానాం జాగ్రత్ప్రపజ్ఞాదపిమహాత్మరతయా తేషామన్యాధీనత్వే పారమైశ్వర్యమిశ్వరస్య సన్యాత్ - ఉభయవిధప్రప
జ్ఞాస్యాపిహిప్రతీతి సత్త్వమవిశిష్టం - దాదస్యాశుతరత్వవిశిష్ట్యానైషమ్యం. ఏవంజీవానాం సాక్షాత్స్వప్నార్థకర్తృత్వాభావస్య మిథ్యాత్వాను
పయుక్తస్య సూత్రతత్వాదేవసూత్రకారణ మిథ్యాత్వస్యసిపాదయపి తత్వాభావోఽవగమ్యతే. * సూచకశ్చేతివిరుద్ధసూత్రప్రణయనాచ్చ వి
రుద్ధత్వంవద్యేమః. అతోయస్మిన్నాధ్యేనూత్రాణ్యవయుక్తానిస్యః - సత్త్వసవయుక్తవిరుద్ధాని - తదేవసాధ్యంభవితుమర్హతి. ఈశ్వరస్యప్రత్యత్వం

పూర్వపక్షయన్త్యే- * పుత్రాదయశ్చేతిసూత్రాంతోనిష్ఠం - పుత్రాదిప్రజ్ఞుత్వస్య జీవేషుసమ్భవతః ఈశ్వరసాధకత్వాదాగౌ. సూ
యాశబ్దస్య మిథ్యావాచిత్యాభావాచ్చ అక్షరాసనుగుణత్వం. * సూచకశ్చేతిసూత్రంవిరుద్ధం - మిథ్యాత్వవిరోధిత్యాదర్శక్రియాయాం. సూచ్య
వైస్వపారమార్థ్యం - సమాచకశ్చేత్యభిప్రాయఇతిచెన్న - అశాబ్దత్వాత్, ఉత్సూత్రాభిప్రాయకల్పనేచ శ్రుతివిరుద్ధకల్పనా ౭యోగాత్.
పరాభిధానా త్తిరోధాసనివృత్తిరితియోజనాయాం అధ్యాహరణ్యుక్త్యామాన్వయా స్ఫుటతరా. * సోపీతితిరోధావపరామర్శో ౭యన్త్యే - తి
రోధావ శబ్దస్యాప్రకృతత్వాత్, * తిరోహితమితి నిర్దిష్టే తిరోధాస రూపభావ్యర్థ మాత్రస్య తదితి పరామర్శార్హస్య సజతి పరామర్శా యోగ్య
త్వా, చ్చ. పుష్టిజ్ఞపదేషుప్రయుక్తేషు కస్య చిదర్థఉచితఃపరామర్శనీయః. శ్రుతివాక్యంచసరూప్యం - సభవ నీతిశ్రుతిర్ముఖ్యా - తదనురోధేనస్య
జతిర్భాక్తఇతిహిభవతానిర్యాహః. సృజతేర్భాక్తత్వంస్థితం - పూర్వవాక్యమపివిభలం - లోకప్రసిద్ధత్వాత్ స్వాప్న మిథ్యాత్వస్య, అప్రాప్తేహ
శాస్త్రవిరుద్ధవత్. అతో వైయర్థ్యభాక్తత్వాభ్యాం వాక్యద్వయమపివిభలం. మిథ్యాభూతం స్వాప్నార్థజాత మసూద్యభాక్తైస్సృజితినా జీవాదృష్ట
మూలత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి వాక్యైకత్వమితిచెన్న - ఉద్దేశ్య విశేషణభూత మిథ్యాత్వానురోధే నోపాదేయ వచనస్వారస్య భజ్యస్య న్యాయవి
దామనభిమతత్వాత్, ఉభయముఖ్యత్వసమ్భవే ౭న్యతరా ముఖ్యత్వా శ్రయణానుపపత్తే, శ్చ. సచ సభవ నీతి జాగరితా నుభూతార్థాభావపరః-
ప్రబోధేదృశ్యానాంరథాదీనాం స్వప్నసమయేవిద్యమానత్వాత్. సచ స్వప్నార్థానాం ప్రాక్కాలీనాభావపరః - స్వప్నకల్పితానాం పూర్వమ
భావస్యలోకసిద్ధత్వాత్. సచ సభవ నీతిస్వాప్నజాగ్రద్భృష్టానా మసోన్యాభావాత్తి - లోకప్రసిద్ధత్వాదేవ. అతః స్వాప్నార్థానాంప్రసిద్ధరథా
దిభావప్రతిపేదేనతద్వైజాత్యం ప్రతిపాద్యతే-తేనతదేకానుభావ్యత్వత తత్కాలావసాయిత్యరూపవైలక్షణ్యము క్తంస్యాత్. అతోవైలక్షణ్యవినిష్ఠ
మిశ్వరసృష్టత్వం ప్రతిపాదయిషితమితివాక్యైకత్వమవైయర్థ్యమభాక్తత్వంన్యాయావిరోధశ్చభవతి. * వివిధ్యులాయాదమృతశ్చరిత్యేతిచముఖ్యం
స్యాత్, - తపోబలస్సృష్టేదైహేనైస్సృజతేరేవేశ్వరసృష్టదేహేనైరేణ్జానాభిష్టితేనబహిర్వృత్తుపపత్తే. తస్మింశ్చ దేహేనైరేచక్షురాదీనాంవిద్యమాన
త్వాన్నదుర్నిరూపమితిత్వం. తేహంచక్షురాదీనాంస్వాప్నార్థమాత్రగ్రహణయోగ్యత్వాత్దేశాన్తరగతవిశేషాన్తరప్రశ్నేప్రతివచనాభావోపపత్తిః.
దేశకాలవిపర్యాసశ్చఘటతే-స్వప్నేఈశ్వరసృష్టేనైవేకానుభావైయరాదిత్యగత్యామ్యసాధిశేక్షేరవచ్చిన్నానాందిక్కాలానాంత తత్త్వస్వప్నప్రజ్ఞు
పురుషావేక్షయాతథాభావోపపత్తే. జాగరితావస్థాయామపిహి ప్రాచ్యాయం ప్రాతరాదయశ్చదేశకాలవిశేషాపేక్షికాభవన్తి. సమయత్రప్ర
బోధసమయేరథోద్యత్యే- తత్రైవస్వప్నేకథంగజావస్థాసంమిథ్యాత్వేనవిహఘటతఇతిచెన్న - స్వాప్నార్థానాంజాగ్రద్భృత్వదాద్వైప్రతిఘాతాస
ర్హత్వాత్. అనిర్వాచ్యస్యగజాదేరపితథాత్వంవక్తవ్యం- తస్మిన్వాచ్యపక్షేసిసమాసం. కథంమూర్తద్వయస్యమిథో ౭ప్రతిఘాతకత్వమితిచేత్ - వయ
మప్యనిర్వచనీయవాదినంత్యామేవపుచ్చామకథమితి. అథాభావానుపపన్నమితిచేత్ - అవిషయఖ్యాతిఃస్యాత్, అచస్థితాస్త, శ్చ - దోషవశాదనిర్వచ
నీయమర్థాన్తరంజాతమితిహిభవతాంప్రక్రియా. అతశ్చేద్యపరిహారోపమానా. అనిర్వచనీయత్వాదుపపన్నమితిచేత్-నిర్వచనీయత్వాన్నమాప్యపప
త్తిః. అనిర్వచనీయనిర్వచనీయమార్కిభ్యప్రతిఘాతకత్వాభావశః క్షిరజాదిమద్యశ్చతఇతిచేత్-నిర్వచనీయయోగమిథ్యప్రతిఘాతకత్వాభావావాయ్యా
కాశాదిమద్యప్త్యః. సూక్ష్మత్వాదప్రతిఘాతఇతిచేత్ - స్వాప్నార్థానామపిసూక్ష్మత్వసమ్భవాదప్రతిఘాతః. మూర్తంచేన్నార్థాన్తరప్రతిఘాతార్హమితి
చాయన్తం- మూర్తత్వమసర్వగతత్వంచేత్-గుణాదిమవ్యభిచారః. సహిరూపరసాదికంపరస్పరణవాద్రవ్యేణవాప్రతిహాసతే. అసర్వగతద్రవ్యత్వం
మూర్తత్వంచేత్-గగనేవ్యభిచారః. సహిగగనంఘటాదిభ్యఃప్రతిహాసతే-గగనంచాసర్వగతంవేదాన్తినాం-అద్యన్తవత్త్వాత్, దశగుణావరణాన్తరపరిచ్ఛి
న్నత్వా, చ్చ. స్పర్శవత్త్వంమూర్తత్వమితిచేత్ - తదానీమసిప్రతిహాన్తవత్త్వనియమః - గగనేసంఘటస్యాప్రతిఘాతాత్. స్పర్శవద్ద్వయంమిథ్యప్ర
తిఘాతీతచెన్న- వాయ్వాలోకయోర్వ్యభిచారాత్. రూపిద్వయంమిథ్యప్రతిఘాతీతచెన్న- సలిలాలోకయోర్వ్యభిచారాత్. ఆలోకోవ్యగాఢస్వచ్ఛజ
లనాప్రతిఘాతాత్తదవర్తతాన్నదాధాన్స్వయమన్తర్థఃప్రకాశయతి. నవ్యలూకమనవేక్ష్యజలగతంవస్తుద్రస్తుంశక్యం-తమనీతద్భర్తనాభావాత్.
నచాప్యవయవానాంవిరళత్వాదాలాకఇవాలోకప్రవేశః-ఉద్ధ్యాధరభావేనదక్షిణోత్తరాదిభావేనచసంయుక్తానాంద్రవ్యాణాంజలావయవానాం
నిమ్నపాతితయానిరుభ్యమానతయాద్రవతయాచసచ్చిద్రత్వానుపపత్తే. అతోరూపిద్వయస్యమిథ్యప్రతిఘాతనియమాభావాత్ స్వాప్నజాదీనాంప్రతి
ఘాతాసర్వత్వసమ్భవాన్నదుర్నిరూపత్వం. అతశ్చృత్తిన్యాయసూత్రాక్షరసామన్వయమన్తత్వక్షివివోపపన్నం.— అపరేపీశ్వరసృష్టత్వాత్సత్యత్వం
పూర్వపక్షీకృత్యదేశాదిభిరభివ్యక్తతయామిథ్యాత్వమామం. తత్రాపిసూత్రాస్వారస్యంపరేషామివస్యాత్ * మాయామాత్రజ్ఞోనిరాలమృతజ్ఞాన
వాచిత్యవ్యయన్తం- శ్రుతిస్థరథాదిశబ్దానాంరథాదిజ్ఞానవాచిత్యాభావాత్. దుఃఖప్రతిఘాతాత్ స్వాప్నసృష్టిజీవస్యేతిచాసజ్ఞతం- జాగ్రద్భృష్టపుధి
వ్యాదధృగ్ధానాంచదుఃఖహేతుత్వదర్శనేనజీవస్యత్వప్రసక్త్యాత్. ఈశ్వరసృష్టత్వశ్రుతిస్వారస్యంతుస్వాప్నార్థేష్యవేషుల్యం.— అస్మేతు * సృజ
తఇతిస్వాతంత్ర్యేణజీవస్యకర్తృత్వావగమాత్, స్వస్యస్వయమేవమాయయామోహనాయోగా, జీవస్యసత్యసజ్జల్పత్వా, చ్చ సత్యాసృష్టిరితిపూ
ర్వపక్షీకృత్యాస్వాత్ప్రత్యేకదేశస్యభానిర్ధానవాదరూపత్వాత్, సజ్జల్పనావిర్భావాత్, సూచకత్వాదిభిః, పురుషశబ్దా, చ్చపరోమాయారూపే
ణసృజతి- జీవఃప్రేక్షకః- మాయారూపేణసృష్టిశ్చవిషయశాస్త్రప్రతిభాసమాత్రస్సృష్టిరితివదన్తి- తత్ర * పరాభిధానాదిత్యాదిసూత్రద్వయయోజ
నాయామస్వారస్యంపూర్వవదనుసంధేయం. శ్రుతౌచలనుపయోగవిరోధాభావేషి మాయాశబ్దస్యమన్త్రైషధాదిషుప్రయుక్తస్య నిర్విషయజ్ఞానవా
చిత్యాభావాత్, శ్రుతివాక్యగతరథాదిశబ్దానాంరథాదిప్రతిభాసవాచిత్యాభావా, చ్చతన్తతమనుపపన్నం. సూత్రక్రమశ్చయథాభావ్యమేవసము

౭॥ సూ.

శ్లో॥ తదభావో నాడీమతచ్ఛ్రీతే రాత్ననిచ॥ శ్లో॥

ఇదానింసుమ ప్రిస్థానం పరీక్ష్యతే. ఇదమామాయతే *అథయత్రైతత్సుప్తస్సమస్తస్సంప్రసన్నఃస్వ
 ప్నంసరిజానాతి అనుతదానాడీమసుప్తాభవతీతి, తథా- *అథయదాసుమస్తాభవతి. యదానకస్యచనవేదసీతా
 నామనాడ్యోద్వాసప్రతిసహస్రాణిహృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠనైతాభిఃప్రత్యవస్మవ్యపురీతతిశేతఇతి, త
 థా- *యత్రైతత్సురుషఃస్వపితినామసతాసోమ్యతదాసమ్మనోభవతీతి. ఏవంనాడ్యః పురీతద్భృష్టాచసు
 మప్రిస్థానత్వేనస్మయనై. కిమేషాంవికల్పః - సముచ్చయోవేతివిశయేనిరపేక్షత్వప్రతీతేః, యుగపదనేక
 స్థానవృత్త్యసమ్భవా, చ్చ వికల్పః.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (తదభావఇతి) తదభావః- స్వప్నాభావః- సుమప్తిః- నాడీమపురీతత్వాత్ననిచభ
 వతి - ఏషాంస్థానానాంసముచ్చయఇత్యర్థః. కుతః (తచ్ఛ్రీతే) త్రయాణాంస్థానత్వప్రతీతిః. నచకార్య
 భేదేనసముచ్చయే సమ్భవతిపాక్షికబాధగర్భవికల్పాన్యాయ్యః. సమ్భవతిచప్రాసాదఖట్వాపర్యజగవన్నా
 డ్యాదీనాంకార్యభేదః. తత్రనాడీపురీతతాప్రాసాదఖట్వాస్థానీయా- బ్రహ్మతుపర్యజగస్థానీయం. అతోబ్ర
 హ్మవసాక్షాత్సుమప్రిస్థానమ్.

౮॥ సూ. శ్లో॥ అతఃప్రబోధోస్తాత్॥ శ్లో॥ యతోబ్రహ్మవసాక్షాత్సుమప్రిస్థానం - అతః
 అస్తాత్ - బ్రహ్మణఃఏషాంజీవానాంప్రబోధఃస్మయమాణఉపపద్యతే *సతతగమ్యనవిదుఃసతతగచ్ఛామ
 హాఇత్యాదిషు.

తదభావాధికరణంసమాప్తమ్.

నితః-మిథ్యాత్వసమర్థనపరత్వేననుపపన్నే, అసభివ్యక్తస్వరూపత్వశబ్దస్యాపిజీవస్వతిరోహితస్వరూపతాపరత్వేనైతే, తిరోధానవిషయసూత్రద్వయ
 స్యతదాసత్వేరుపపన్నత్వా, ధైత్వవైరాభిధాయినిః *సూచకశ్చేతిసూత్రస్యతద్వ్యవధాయకత్వాదపిచరమభావితోష్టపవై, శ్చ.
 సద్భాధికరణంసమాప్తమ్.

౭॥ సూ. శ్లో॥ తదభావో నాడీమతచ్ఛ్రీతే రాత్ననిచ॥ శ్లో॥ ఇదానిమిత్యాదిసాగ్ధతిరుక్తాభవతి. నాడీపురీతద్భృష్టాణికింజీవస్వస
 మస్తావికల్పేనస్థానాని- ఉత్పన్నముచ్చయేన. కిమేషాంప్రాసాదఖట్వాపర్యజగవత్కార్యభేదోస్తి- నేతి. *సతతగచ్ఛామహాఇతిబ్రహ్మణఃప్రబోధ
 శ్రవణంబ్రహ్మణఃపర్యజగస్థానీయతామవగమయత్కింకార్యభేదమవగమయతి- నేతి. అనవగమకత్వేతుల్యకార్యతయాముగపదనేకస్థానవృత్త్య
 యోగాచ్చవికల్పస్యాత్. కార్యభేదావగమకత్వేతుప్రాసాదఖట్వాపర్యజగనామివకార్యభేదాత్సముచ్చయస్యాత్. తతశ్చపరమాత్మసస్సుమస్తా
 జీవశ్రమస్థానత్వరూపగుణనియమిద్ధిః. (యుగపదనేకస్థానవృత్త్యసమ్భవాదితి) అణుత్వాదితిధావః.

(తదభావఇతి) *యదాసుప్తః స్వప్నంసకథంచనపశ్యతితిత్రైత్యనుసారాత్ *తదభావఇతివ్యవదేశః. సూత్రస్థచశబ్దాత్ పురీతద్వివక్షీ
 తం. పూర్వపక్షయ్యైవ్యుదాసార్థమాహ (నచేతి) (పాక్షికేతి) *వికల్పశ్చాప్తదోషదుష్టఇతిశాబరభాష్యం. ఏతైకవిరసితత్వారోదోషాఇతి
 శిరోష్టయైష్యస్తాదోషాః. దోషాశ్చపాధరూపాః. ప్రథమంఫలసాధనతాప్రతిపత్తిపాధః, అనుష్ఠానపాధః, ఆపూర్వోత్పత్తిపాధః, ఫలపాధః, శ్చేత్యే
 తైకవిరసితోషాః. అత్రతుయథాసమ్భవంపాధః- నచతుర్విధాపీత్యేతదభిప్రత్యపాక్షికబాధగర్భవికల్పఇతిసామాన్యనిర్దేశకృతః. కార్యభేదకథమి
 త్యత్రాహ (సమ్భవతిచేతి) సుమస్తానాడ్యాహృదయాన్నిష్క్రమ్యపురీతతిశయనం- *ప్రత్యవస్మవ్యేతిశ్రుతే.

౮॥ సూ. శ్లో॥ అతఃప్రబోధోస్తాత్॥ శ్లో॥ అతః, అస్తా, దితిపదద్వయంవ్యాఖ్యేయం.

నాడ్యాదీనామేకార్థత్వాత్ప్రీహియవాదీనామివవికల్పఇతిపూర్వపక్షయ్యక్రింపరేవదన్తి. పరమృదయైకప్రయోజనత్వేనముచ్చయః స్వాదితిని
 రపేక్షత్వప్రతీతిరేవవివక్షితేతితైరపివక్తవ్యం. *తానుతదాభవతి *యదాసుప్తస్వప్నంసకథంచనపశ్యతితిథాస్త్విన్యాసేనైకభావవతి *తా
 నిఃప్రత్యవస్మవ్యపురీతతిశేతఇతినాడ్యాదిసముచ్చయశ్చశ్రుత్యాప్రదర్శితఇతినిర్ధానయ్యక్రియతా. తత్రనాడీనాంప్రత్యవస్మవ్యమార్గత్వమాత్రం
 ప్రతిపన్నమితితాసాంసుమప్రిస్థానత్వేనముచ్చయప్రతీతేతదనాదరః. నాడీపురీతతోష్టివాధారత్వవ్యవదేశస్తదుపాధ్యాధారతయా- బ్రహ్మధా
 రత్వంనామబ్రహ్మత్వకత్వమవేతిచాయత్తం- *సుమప్త్యత్తాన్వోర్భేదేనేతిసూత్రితత్వాత్, వైయధికరణ్యశ్రుతీనామస్వరస్యా, చ్చ. నను *య

౯॥ సూ.

శ్రీమద్భక్తప్రకాశికాయ క్తశ్రీభాష్యమ్. — తృ-అ. ద్వి-పా. — 3. కర్మానుష్ఠితశబ్దవిధ్యధికరణమ్.

కింనుమ ప్రపవప్రబోధసమయే ఉత్పత్తి- ఉతాన్యతాసంశయే అస్య సకలోపాధివినిర్ముక్తస్య బ్రహ్మణి సమస్తస్యముక్తాదవిలక్షణ త్వేన ప్రాచీనశరీరేంద్రియాదిసమస్తాభావాదన్యః.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే (సవత్పత్తి) తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. సవతో ఉత్పత్తి. కుతః. (కర్మానుష్ఠితశబ్దవిధ్యః) కర్మతావత్ - సుమ ప్రాప్తార్వకృతం పుణ్యపాపరూపంత త్వజ్ఞానాత్ప్రాప్తవభోక్తవ్యం. అనుష్ఠితరపి - యవ హామంసు ప్తః - సవప్రబుద్ధస్థితి. శగ్నోపి సుమ ప్రబుద్ధస్థివేతి దర్శయతి. తతః ఇహ వ్యాఖ్యానావాసే హి యోగ్యా వాచ్యకోవావరాహియా వాకీటో వాపత్యో వాదంబో వామశకో వాయద్యద్భవ క్రితథాభవత్తితి. ఓధయశ్చ మోక్షార్థాస్సముక్తస్యముక్త త్వేనార్థకాన్యః. నచాసాసర్వోపాధివినిర్ముక్తః ఆవిర్భూతస్వరూపః. తద్యతైతత్సముక్త ఇతి సుమ ప్రకృత్య నాహంబల్యయమేవం సప్రత్యాక్షానంజానాత్యయహహస్థితి నోపవేషానిభూతానినాశమేవాపీతోభవతినాహమత్రభోగ్యం పశ్యామీతివచనాత్. ముక్తస్యచ నవరంజ్యోతిరుపసమద్యస్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతే నతత్రవర్తేతిజతుత్క్రితప్రచుమాణః. నసర్వరాఘవతితస్యసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతి. సర్వంహవశ్యఃపశ్యతీసర్వమాప్నోతిసర్వశఇతి సర్వజ్ఞత్వాదిప్రాయతే. అతస్సుమ ప్రస్సంసరన్నేవ ఆయస్తసర్వకరణోజ్ఞానభోగాద్యశక్తివిశ్రమణానం పరమాత్మానముపసమద్యాశ్వస్తఃపునర్భోగాయో ఉత్పత్తి.

కర్మానుష్ఠితశబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్.

త్రైపవితత్సప్తాభూతయవవిజ్ఞానమయః పురుషస్తైహం ప్రాణానాంవిజ్ఞానేనవిజ్ఞానమాదాయయవహే ప్రకృతయతకాశస్తస్మింఽచేతతఃపురీతతశేత ఇతిచక్రత్యోకధమవిరోధః. అత్ర ఆకాశే - పరమాత్మనీతివర్తే. తథాపి న చ్ఛాదయఇతివచఃపురీతచ్యయనేనవిరుద్ధం. అత ఆకాశశబ్దవాచ్యపురీతదాఖ్యధర్మ్యాత్ అవిరోధఇతివాచ్యం. హృదయవెదనహంసంపురీతత్ - తచ్చహృదయ-ధారః - అతోనవిరోధఇత్యసే. తచ్చాయుక్తం - హృదయాన్నాడీః ప్రత్యవస్థుప్యపురీతతయసస్వకృదియసస్వచవిరోధాత్. — అన్యేతుస్వప్నేసాన్తర్యామికః పరమాత్మానముపైతితివచన్తి. తచ్చాయుక్తం - అన్తర్యామిణ-ఈశ్వరాద్వ్యతిక్రమ్యపరమాత్మనో ౭ ప్రామాణికత్వాత్, న ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమవిష్వక్త ఇతి శ్రుతివిరోధా, చ్చ. అన్యత్సర్వంతుల్యమ్.

తదభావాధికరణం సమాప్తమ్.

౯॥ సూ. శ్రీమద్భక్తప్రకాశికాయ క్తశ్రీభాష్యమ్. — తృ-అ. ద్వి-పా. — 3. కర్మానుష్ఠితశబ్దవిధ్యధికరణమ్. కింనుమ ప్రపవప్రబోధసమయే ఉత్పత్తి- ఉతాన్యతాసంశయే అస్య సకలోపాధివినిర్ముక్తస్య బ్రహ్మణి సమస్తస్యముక్తాదవిలక్షణ త్వేన ప్రాచీనశరీరేంద్రియాదిసమస్తాభావాదన్యః.

(యద్యద్భవనితథాభవత్తితి) పూర్వంయేయథాభవన్తి - తేతథాభవన్తిత్యర్థః. (నచాసావితి) అత్ర నాశమేవాపీతోభవతీతివాక్యేజ్ఞానసంజ్ఞాచోవివక్షితః. ఎతద్వచనాత్ సుమ ప్రస్థానర్వోపాధివినిర్ముక్తాభావకథమిత్యత్రాహ (ముక్తస్యేతి) సుమప్రేసర్వప్రవృత్తికాశ్యత్వానసంజ్ఞోచావధిగతా - ముక్తస్యతుతకుభయంవిపరీతమిత్యర్థః. నకంచనపాప్తానంస్మృశతీతిశ్రుతేకొధఇత్యత్రాహ (అత ఇతి) (జ్ఞానభోగాద్యశక్త ఇతి) ఆదిశబ్దానుష్ఠానముక్తం. నకంచనపాప్తానంస్మృశతీతిత్యత్రానుష్ఠానాశక్తివివక్షితా. సుఖదుఃఖానుభవాదికాలుష్యరాహిత్యం, విశ్రాంత్యంపరమాత్మనిసమృత్తిః, కర్మానుష్ఠానవైధుర్యం, చాభిహితం-సతుసర్వోపాధివినిర్ముక్తపూర్వకబ్రహ్మప్రాప్తిరీత్యర్థః. సత్సమృత్తిర్నామశరీరేంద్రియాధిష్ఠాతృత్వాదివ్యాపారాద్రరరాహిత్యేన బ్రహ్మజిగ్ధిమాత్రంవివక్షితం - సదాసతిసమస్తత్వాదాత్మస్వరూపవ్య.

పూర్వేద్యః ప్రకృత్యసర్వకారణం పరిసమాప్తస్యాపరీమ్యరసస్థానాత్పవితకర్మశబ్దంపరేసర్వవ్యావృత్తతే. తదయంక్తం - అన్యేనోపక్రాంత్యసర్వధనిర్మాణదేవతాప్రతిష్ఠాపనాదేరన్యైస్సమాపనదర్శనాత్. మయేదం ప్రకృత్యమితి ప్రత్యభిజ్ఞాపూర్వకసమాపనంవివక్షితంచేత్ - ఆస్యానుష్ఠితేకోశేదః. అథాద్రప్రత్యభిజ్ఞాధారత్వం, స్థవిషయప్రత్యభిజ్ఞానం, చేతనైషమ్యమితిచేత్. న- అనుష్ఠితశబ్దేనైవాభయవిధప్రతిసన్ధానస్యవత్తుంశక్యత్వాత్. నచగోబీదర్శనాయోగసంజ్ఞోచః - అథాద్రప్రత్యభిజ్ఞానాసన్ధానిద్ధత్వాత్, అనన్యథానిద్ధంబిసంజ్ఞోచకం. ననుకర్మవిధయోవి

౧౦॥ సూ.

శ్లో॥ ముద్గేర్ధసంస్కృతిః పరిశేషాత్ ॥ శ్లో॥

ముద్గమధికృత్యచిన్త్యతే. కిమియం మూర్ఖా సుమప్త్యాదివ్యవృత్తమావస్థా - ఉతావస్థాన్తరమివిశయం సుమప్త్యాదీనామన్యతమావస్థాయామేవమూర్ఖాస్ససిద్ధ్యవపత్తే, రవస్థాన్తరకల్పనేప్రమాణాభావా, దన్యతమావస్థా.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (ముద్గేర్ధసంస్కృతిరితి) ముద్గేర్ధమేయాతస్యావస్థా-సామరణాయార్ధసంస్కృతిః కుతః. (పరిశేషాత్) నతావత్స్వప్నజాగరౌ - జ్ఞానాభావాత్. నిమిత్తవైరూప్యాదాకారవైరూప్యాచ్చనసుమప్తిమరణే. నిమిత్తంహిమూర్ఖాయాలభిసూతాదిః. పారిశేష్యాన్తరణాయార్ధసంస్కృతిర్ముర్ఖా. మరణం హిసర్వప్రాణదేహసంస్కృతోపరతిః- సూక్ష్మప్రాణదేహసంస్కృత్యావస్థితిర్ముర్ఖా.
ముద్గాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ.

శ్లో॥ సన్ధానతోపివరస్యోభయలిక్ష్ణంసర్వత్రహి ॥ శ్లో॥

దోషవర్జనాద్వైరాగ్యోదయాంజీవన్యావస్థావిశేషానిరూపితాః - ఇదాసంబ్రహ్మప్రాప్తితృప్తజననాయప్రాప్త్యస్యబ్రహ్మణోనిర్దోషత్వకల్యాణగుణాత్మకత్వప్రతిపాదనాయారభతే. తత్రజాగరస్వప్నసుమప్తిముగ్ధ్యత్థాన్విముక్తానేషు తత్తత్సానప్రయుక్తాజీవన్యయేదోషాః- తేతదన్తర్యామిణఃపరస్యబ్రహ్మణోపి

ద్యావిభయశ్చవిభిశ్చైవవత్తుంశక్యాః- అతస్తత్సంక్షోభేతవాపిత్వం కదోషఇతిచెన్న- కర్తృశబ్దస్యతత్ఫలభోగతత్త్వజ్ఞానాభ్యాంవిశాకర్తృత్వయైనాశస్య నిర్మలకర్తృప్రసక్తాభిప్రాయత్వా, తస్యవవిభిశ్చైవాభిభాతుమశక్యత్వాత్, వివంసతికర్తృవిభిచైయర్థమప్యర్థోపేతుస్సాన్-అతోవిభిశ్చిహా విశేష్యాదిద్యావిభివియభితియుక్తం. — ఇదంనిరూపణంమరణేపిమితిఅస్యేవదన్తి. తదయుక్తం- శక్తాపేత్వభావాత్. *యత్రత్వస్యవర్జనాత్తైవత్యాదివాక్యస్యబ్రహ్మణవవియత్వాన్నతేనశక్తా. అనుస్మరేన్నీధానపేతుకయాసూత్రితత్వా, ద్వామృతజాతానాంప్రత్యభిసన్ధానాభావా, చ్చమరణవియత్వానుపపత్తే.

కర్తృనుష్ఠృతిశబ్దవిభిశ్చాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ ముద్గేర్ధసంస్కృతిః పరిశేషాత్ ॥ శ్లో॥ కిమూర్ఖానామజాగ్రత్స్వప్నసుమప్తినామన్యతమావస్థా- ఉతావస్థాన్తరం. కింపణతోభేదోఽభ్యవసితంశక్యతే-నేలి. అశక్యత్యేతాస్యన్యతమత్వం. శక్యత్యేఽవస్థాన్తరత్వం. (సుమప్త్యాదీనామితి) ఆదిశబ్దేనజాగరస్వప్నమరణావస్థాగృహ్యతే. ప్రసిద్ధ్యవపత్తే- మూర్ఖాశబ్దప్రయోగోపపత్తేరిత్యర్థః. ఉపపత్తిశ్చజ్ఞానలోపస్యావిశేషాత్.

నిమిత్తవైరూప్యంవివృణోతి (నిమిత్తంహితి) ఆదిశబ్దేనాత్మనానిష్ఠత్వవణాదభివ్రేతం. తద్విమరణాన్తర్యతేతిశక్తాయామాకారవైరూప్యంవివృణోతి (మరణంహితి) నిమిత్తవైరూప్యాత్ సుమప్తివ్యాప్తిః - ఆకారవైరూప్యాన్తరణవ్యాప్తిః. ససుమప్తిమరణేతిత్వత్రైరాసన్నతయాసుమప్తిమరణయోర్ధీనత్వాత్ పారిశేష్యముక్తవాక్ - పశ్చాన్తరణాన్తర్వాపశ్చక్తాయామాకారవైరూప్యంవివృతం. సుమప్తాప్రాణోభూయిష్ఠముపలభ్యతే- మూర్ఖాయామప్యేకించదుపలభ్యతే-మృతౌసంచిదపి. జాహ్మనాయనాభూయిష్ఠమాప్యయితస్సుమప్తా-మూర్ఖాయాంకించదాప్యయితః-అనాప్యయితస్యప్రాణస్యాపలమృగర్హత్వాత్.

అస్యేతుమూర్ఖతేకింమరణాయపరమాత్మానమభిసంస్మన్నః- ఉతస్వాప్నైతస్మిన్నితే- ఉతప్రకారాన్తరగతఇతివిచారమాచక్షతే. జాగ్రదాదివ్యవృత్తమేత్యేకవిచారాన్తర్భావాత్, పృథక్కరణఫలభావా, ద్వైధావిచారఉచితః. విచారస్యపరమాత్మపర్యన్తత్వంచవిభలం- పారిశేష్యపేతోపరమాత్మపర్యన్తత్వేతితత్పర్యన్తత్వేచావిశేషాత్.

ముద్గాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౧॥ సూ. శ్లో॥ సన్ధానతోపివరస్యోభయలిక్ష్ణంసర్వత్రహి ॥ శ్లో॥ సజ్జతిమాహ (దోషేతి) ప్రథమపాదప్రతిపాద్యంజీవన్యవదోషత్వం- ద్వితీయపాదప్రతిపాద్యంపరమాత్మనోనిర్దోషకల్యాణగుణాకరత్వే - తత్ప్రళంఘ్యపాద్యవస్థాస్త్రిన్నాదనిరూప్యతఇతిచెత్. ఉచ్యతే - స్వప్నసుమప్తినిరూపణేనపరమాత్మసంస్థాప్నవించితార్థప్రక్షృత్వం, సుమప్తిస్థానత్వం, చాకారద్వయంప్రతిపాదితంభవతీతిపరమాత్మగుణసిద్ధిరస్త్రిన్నాదేననిరూపణం. మూర్ఖాదినిరూపణంతుపూర్వపాదేనిరవతాతత్వాత్ సుమప్తినిరూపణసాపేక్షత్వాచ్చాత్మకృతం. (అరభతఇతి) సూత్రకారఇతిశేషః. (ముగ్ధ్యత్థాన్) నిముక్తానేషు అవస్థాన్విత్యర్థః. సుమప్త్యాదిస్థానేషుస్థితస్యజీవశరీరకస్యపరమజీవగతాపురుషార్థాకిం ప్రసజ్యతే- నేతిచిన్త్యతే.

తత్రతత్రావస్థితస్య సత్త్వ-నేతివిచార్యతే. కింయుక్తం. సన్తీతి. కుతః. తత్తదవస్థశరీరే వస్థానాత్. నను *స మోఘగప్రాప్తిరితిచేన్నవై శేష్యాత్ *స్థిత్యదనాభ్యాం చేత్యాదిమపరస్యాకర్మవశ్యత్వేనదోషాభావఉక్తిః- త త్స-ధమకర్మవశ్యస్యపరస్యబ్రహ్మణస్తత్తత్సానసమ్బంధాద్దోషఉచ్యతే. ఇథముచ్యతే- కర్మాణ్యపి దేహసమ్బంధమాపాదయన్త్యపురుషార్థజననానిభవన్తీతి- *దేహయోగాద్వేత్సత్రోక్తం. తచ్చదేహసమ్బంధస్యాపురుషార్థత్వేనభవతి- ఇతరథాకర్మాణ్యేవమఃఖంజనయిష్యన్తి-కించేహసమ్బంధేన. అతోఽకర్మవశ్యత్వే సత్యపినానావిధాశుచిదేహసమ్బంధోఽపురుషార్థపవ. అతస్తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయాతత్ప్రవేశేవ్యపురుషార్థసమ్బంధోఽపర్జనీయః- పూయశోణితాదిమజ్జనంహి స్వేచ్ఛాకారితమవ్యపురుషార్థపవ. అత్యాయద్యపిజగదేకకారణంసర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరంచబ్రహ్మ- తథాపి *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠా *యఃఆత్మనిష్ఠా *యశ్చక్షుషిష్ఠా *యోరేతసితిష్ఠన్తి త్యాదివచనాత్, తత్రతత్రావస్థితస్య తత్తత్సమ్బంధరూపాపురుషార్థాస్సన్తీతి....

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుషే (నస్థానతాపిపరస్యేతి) నపృథివ్యాత్పాదిస్థానతాపిపరస్య- బ్రహ్మణఃఅపురుషార్థగర్భస్సమ్భవతి. కుతః. (ఉభయలిక్ష్ణంసర్వత్రహి) యతఃసర్వత్ర-శ్రుతిస్మృతిమపరంబ్రహ్మఉభయలిక్ష్ణం - ఉభయలక్షణమభిధీయతే. నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వలక్షణోపేతమిత్యర్థః. *అపహతపాష్టావిజరౌవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోపి పాససత్వకామసత్వసజ్జల్పః *సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసౌస్వశక్తిలేశాద్భృతభూతవర్గః * తెజోబలైశ్వర్యమహావబోధనువీర్యశక్త్యాదిగుణైకరాశిః ! పరఃపరాణాం

దేహాదిసమ్బంధస్యాపురుషార్థహేతుత్వంకింతద్వస్తుస్వభావప్రయుక్తం-ఉతకర్మవిశేషకృతమితి. కింపరమాత్మవిషయోభయలిక్ష్ణత్వశ్చుతిరపురుషార్థస్యనస్తుస్వభావప్రయుక్తతాంభుదన్యకర్మనిర్దన్తతామవగమయితుం ప్రభవతి-నేతి. పరస్యాభయలిక్ష్ణత్వశ్చుతిఃకిమన్యథానిర్ధానేతి. పరస్యాభయలిక్ష్ణత్వంజీవవదవస్థాభేదేనవాఅతాత్వికత్వేనవానిర్వోధుంశక్యం-నేతి. తత్రావస్థాభేదేననిర్వహణార్థంచిన్త్యతే-పరస్యాభయలిక్ష్ణత్వంకింతిరోధానార్హం-నేతి. నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యవగతం బ్రహ్మణాదిశబ్దానాం బ్రహ్మపర్యవ్రత్యంకింపరస్యకర్మవశ్యతామవగమయతి-నేతి. అతాత్వికత్వేననిర్వాహణార్థమిథ్యంత్రేధాచిన్త్యతే-జలసూర్యాదిదృష్టాన్తఃపరస్యావిద్యాదోషసంసర్గజ్ఞాపకః, యదావనేతినేతినిష్ఠాః, ప్రకృతసర్వాకారవిషయః-ఉతసంజ్ఞుచితఇతి, చ. జ్ఞానానస్తస్వరూపత్వవ్యవచేతః, కింపరస్యసార్వజ్ఞత్వసత్వసజ్జల్పత్వాదిగుణాశ్రయత్వం ప్రతిషేచతి-నేతి, తిచ. యదా బ్రహ్మణాదిశబ్దానాం బ్రహ్మపర్యవ్రత్యంపరస్యకర్మవశ్యతామవగమయతి - తదాపరస్యాభయలిక్ష్ణత్వంకింతిరోధానార్హమస్థాభేదేననిర్వాహ్యంస్యాత్, యదాజలసూర్యాదిదృష్టాన్తఃపరస్యావిద్యాదోషసంసర్గజ్ఞాపకః, యదావనేతినేతినిష్ఠాః, ప్రకృతసర్వాకారవిషయః, యదావజ్ఞానానస్తస్వరూపత్వవ్యవచేతస్సార్వజ్ఞ్యాదిప్రతిషేచకః, తదోభయలిక్ష్ణత్వమతాత్వికత్వేననిర్వోధుంశక్యంస్యాత్, ఏవముభయథానిర్వాహణమ్భూతాత్ ఉభయలిక్ష్ణత్వశ్చుతిరన్యథానిర్దేయపురుషార్థస్యవస్తుస్వభావప్రయుక్తతాంభుదన్యకర్మకృతత్వంవ్యవస్థాపయితుంసానప్రభవతీత్యకర్మవశ్యత్వేపిచరస్యదేహాదిసమ్బంధాదపురుషార్థాస్వయస్యాత్. యదాతు బ్రహ్మణాదిశబ్దానాం బ్రహ్మపర్యవ్రత్యంసపరస్యకర్మవశ్యత్వమవగమయతి- తదాపరస్యాభయలిక్ష్ణత్వంకింతిరోధానార్హతయాఽవస్థాభేదేననిర్వోధుమశక్యంస్యాత్, యదాజలసూర్యాదిదృష్టాన్తఃపరస్యావిద్యాదోషసంసర్గంసర్గజ్ఞాపయతి, యదావ*నేతినేతినిష్ఠాః, సజ్ఞుచితవిషయః, యదావజ్ఞానానస్తస్వరూపత్వవ్యవచేతజ్ఞాతృత్వాదిగుణాశ్రయత్వంసప్రతిషేచతి, తదాఽతాత్వికత్వేననిర్వోధుమశక్యంస్యాత్. అతఉభయలిక్ష్ణత్వశ్చుతేభయథావ్యసృథానిర్దేయావాత్ అపురుషార్థస్యవస్తుస్వభావప్రయుక్తతాంభుదన్యకర్మవిశేషప్రయుక్తత్వంసావ్యవస్థాపయితుం ప్రభవతీత్యకర్మవశ్యస్యపరమాత్మనోదేహాదిష్వవస్థితస్యాసినాపురుషార్థాదిదోషాన్వయప్రసజ్జఇతి. (తత్తదవస్థశరీరఇతి) తచ్చట్టాజాగరాదిపరః. జాగరాదిహేతుతాశరీరస్యావస్థా. పాసరుక్త్యంశబ్దతే (నస్తితి) పరిహరతి (ఇత్థమితి) కర్మణాంబుజాపహర్షం దేహద్వారకమస్తు- తతఃకిమిత్యత్రాహ (తచ్ఛేతి) ద్వారభూతస్యసాక్షాదపురుషార్థహేతుత్వంభవతి- యథారాజకౌపస్యవధాదిహేతుత్వేపితస్యఖడ్గప్రహారాదిద్వారకత్వాత్ ద్వారభూతఖడ్గప్రహరస్యవధంప్రతిపాద్యేతుత్వం- తథేహసీతి. ఇమమర్థమభిప్రాయాహ (అపురుషార్థత్వేనభవతీతి) తదుపపాదయతి (ఇతరథేతి) తస్మాద్ద్వారభూతదేహసమ్బంధోఽపురుషార్థఇత్యాహ (అతఇతి) కర్మవశ్యత్వాదృతేస్వేచ్ఛయాప్రవేశేవ్యపురుషార్థసమ్బంధోవస్తుస్వభావాయత్తత్వాదవర్జనీయః- యదాఽనన్యాశీనస్యస్వయమేవాసినాస్వచ్ఛన్దతోపిశరశ్చేదోఽపురుషార్థపవ- తద్వదిత్యాహ (అతస్తదితి) దృష్టాన్తమాహ (పూయేతి) అకర్మవశ్యత్వేపివస్తుస్వభావాయత్రాపురుషార్థసమ్బంధస్యాదేవతి పూర్వపక్షోత్థానమిత్యర్థః.

రాధాన్తమాహ (ఏవంప్రాప్తఇతి) (నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వలక్షణోపేతమిత్యర్థఇతి) నిర్దోషత్వశ్చుతివత్కల్యాణగుణాకరత్వశ్చుతిరవిదోషశబ్దానిరాసోపయోగినీ- కల్యాణగుణానాందోషప్రతిపక్షరూపత్వాదితిధావః.

సకలానయత్ర క్షణేదయస్స స్థిరరావరేశె *సమస్తహేయరహితంవిష్ణ్వఖ్యంపరమంపదమిత్యాదిశ్రుతిస్త్యు
తిభ్యః ఉభయలక్షణంహి బ్రహ్మవగతమ్.

౧౨॥ సూ. *శ్లో॥ భేదాదితేనప్రత్యేకమతద్వచనాత్॥ *యథాజీవస్యప్రజాపతివా
క్యావగతాపహతపాస్తత్వాద్యభయలిగ్నస్యాపిదేవాదిదేహయోగరూపావస్థాభేదాదపురుషార్థయోగః-తథా
౨స్తర్యామిణఃపరస్యాపిస్వతో౨పహతపాస్తత్వాద్యభయలిగ్నస్యతత్తద్దేవాదిశరీరయోగరూపావస్థాభేదాద
పురుషార్థయోగో౨వర్జనీయఇతిచేత్. తన్న- (ప్రత్యేకమతద్వచనాత్) *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠః*యతస్సనిత్య
నిత్యాదిషుప్రతిపర్యాయం *సతతత్తాస్తర్యామ్యుతతత్తస్తర్యామిణో౨మృతత్వవచనేన తత్రతత్రస్యే
చ్ఛయానియమనంకుర్వ తస్తత్తత్సమ్బంధప్రయుక్తపురుషార్థప్రతిషేధాత్. జీవస్యతుతత్సర్వరూపంతిరోహిత
మితీ *పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితమిత్యత్రాక్రం. ననుస్వేచ్ఛయాకుర్వతోపితత్తద్వస్తుస్వభావాయత్తా పురు
షార్థసమ్బంధో౨వర్జనీయఇత్యుక్తం. నైతమ్యుక్తం- నహ్యవిద్వస్తస్విస్వభావతో౨పురుషార్థస్వరూపం. కర్తవ
శ్యోనాంతుకర్తస్వభావానుగుణ్యేనపరమపురుషసంజ్ఞాల్పాదేకమేవవస్తుకాలభేదేనపురుషభేదేనచనుఖాయదుః
ఖాయచభవతి.వస్తుస్వరూపప్రయుక్తతతాక్రూప్యేసర్వంసర్వదాసర్వస్యసుఖాయైవదుఃఖాయైవవాస్యాత్-
నచైవంవృశ్యతే. తథాచోక్తం *నరకస్వర్గసంజ్ఞేనైపాపపుణ్యేద్విజోత్తమ । వస్త్యైకమేవదుఃఖాయసుఖాయై
వ్యాగమాయచకౌపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్యాత్కంకుతః।తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే।
తదేవకోపాయయతఃప్రసాదాయచజాయతే।తస్మాద్దుఃఖాత్కంనాస్తిచకించతుఖాత్కమితి. అతోజీవస్యక
ర్తవశ్యత్వాత్తత్రోక్తానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసమ్బంధపాపురుషార్థస్యాత్- పరస్యతుబ్రహ్మణఃస్వాధీనస్య
సవససమ్బంధస్తత్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్.

౧౩॥ సూ. *శ్లో॥ అపినైవమేకే॥ *అపిచ- ఎక-శాఖనఃఎకస్మిన్నేవదేహసంయోగేజీవస్యా
పురుషార్థంపరస్యతుతదభావనియమనరూపైశ్వర్యాయతదీ ప్రియోగంచస్వశబ్దేనాధీయతే *ద్వాసుపన్యాస
యుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే । తయోరన్యేపిపులంస్వాద్వత్త్యనశ్చన్నన్యోఅభిచాకశీతితి.

౧౨॥ సూ. *శ్లో॥ భేదాదితేనప్రత్యేకమతద్వచనాత్॥ *యథాజీవస్యప్రజాపతివాక్యావగతాపహతపాస్తత్వాద్యభయలిగ్నస్యాపిదేవాదిదేహయోగరూపావస్థాభేదాదపురుషార్థయోగః-తథా
౨స్తర్యామిణఃపరస్యాపిస్వతో౨పహతపాస్తత్వాద్యభయలిగ్నస్యతత్తద్దేవాదిశరీరయోగరూపావస్థాభేదాద
పురుషార్థయోగో౨వర్జనీయఇతిచేత్. తన్న- (ప్రత్యేకమతద్వచనాత్) *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠః*యతస్సనిత్య
నిత్యాదిషుప్రతిపర్యాయం *సతతత్తాస్తర్యామ్యుతతత్తస్తర్యామిణో౨మృతత్వవచనేన తత్రతత్రస్యే
చ్ఛయానియమనంకుర్వ తస్తత్తత్సమ్బంధప్రయుక్తపురుషార్థప్రతిషేధాత్. జీవస్యతుతత్సర్వరూపంతిరోహిత
మితీ *పరాభిధ్యానాత్తుతిరోహితమిత్యత్రాక్రం. ననుస్వేచ్ఛయాకుర్వతోపితత్తద్వస్తుస్వభావాయత్తా పురు
షార్థసమ్బంధో౨వర్జనీయఇత్యుక్తం. నైతమ్యుక్తం- నహ్యవిద్వస్తస్విస్వభావతో౨పురుషార్థస్వరూపం. కర్తవ
శ్యోనాంతుకర్తస్వభావానుగుణ్యేనపరమపురుషసంజ్ఞాల్పాదేకమేవవస్తుకాలభేదేనపురుషభేదేనచనుఖాయదుః
ఖాయచభవతి.వస్తుస్వరూపప్రయుక్తతతాక్రూప్యేసర్వంసర్వదాసర్వస్యసుఖాయైవదుఃఖాయైవవాస్యాత్-
నచైవంవృశ్యతే. తథాచోక్తం *నరకస్వర్గసంజ్ఞేనైపాపపుణ్యేద్విజోత్తమ । వస్త్యైకమేవదుఃఖాయసుఖాయై
వ్యాగమాయచకౌపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్యాత్కంకుతః।తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే।
తదేవకోపాయయతఃప్రసాదాయచజాయతే।తస్మాద్దుఃఖాత్కంనాస్తిచకించతుఖాత్కమితి. అతోజీవస్యక
ర్తవశ్యత్వాత్తత్రోక్తానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసమ్బంధపాపురుషార్థస్యాత్- పరస్యతుబ్రహ్మణఃస్వాధీనస్య
సవససమ్బంధస్తత్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్.

౧౩॥ సూ. *శ్లో॥ అపినైవమేకే॥ *అపిచ- ఎక-శాఖనఃఎకస్మిన్నేవదేహసంయోగేజీవస్యా
పురుషార్థంపరస్యతుతదభావనియమనరూపైశ్వర్యాయతదీ ప్రియోగంచస్వశబ్దేనాధీయతే *ద్వాసుపన్యాస
యుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే । తయోరన్యేపిపులంస్వాద్వత్త్యనశ్చన్నన్యోఅభిచాకశీతితి.

అథస్యాత్ - *అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతిబ్రహ్మ
త్వకజీవానుప్రవేశసూర్వకం నామరూపవ్యాకరణమితి బ్రహ్మణోపితదాత్మభూత
స్యదేవమనుష్యాదిరూపత్వంతన్నామభాక్త్వంచాస్తి-తతశ్చ * బ్రాహ్మణోయజే
తేత్యాదివిధినిషేధశాస్త్రగోచరత్వేన కర్మవశ్యత్వమవస్థనీయమితి. తత్రాహ.

౧౮॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః అరూపదేవహితత్ప్రధానత్వాత్॥ శ్రిఃశ్రిః జీవాదిశరీరానుప్రవేశేనేనతే
నరూపేణయుక్తమవ్యరూపవదేవతత్ - బ్రహ్మ-రూపరహితతుల్యమేవ. జీవవచ్ఛరీరిత్యనిబద్ధసంకర్మవశ్యత్వము
స్యనవిద్యతత్వత్యర్థః. కుతః. నిర్వాహకత్వేనప్రధానత్వాత్.*ఆకాశోహవై నామరూపయోర్నిర్వహితాతేయ
దంతరాతద్యుష్మేతిసర్వానుప్రవేశేపినామరూపకార్యాస్మయేననామరూపయోర్నిర్వోధ్యత్వమేవ బ్రహ్మణః
ప్రతిపాదయతి. ననుతచ్ఛరీరకత్వేనతదంతర్యామిత్యేకథమరూపవదితిరూపసవచ్చిన్ధరహితతుల్యత్వముచ్యతే. ఇ
థం- యథాజీవస్యతత్త్వజన్యసుఖదుఃఖభాక్త్వేనతత్త్రాప్రపసమ్బంధః- తథాతదభావాత్పరస్పారూపవత్త్వం.వి
ధినిషేధశాస్త్రాగ్రహింకర్మవశ్యమేవాధికుర్వతి. తస్మాదరూపతుల్యమేవవరంబ్రహ్మ. తతశ్చాంతర్యామిరూపే
ణావస్థితమపిబ్రహ్మనిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వరూపోభయలిక్ష్ణమేవ.

ననుచ*సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మత్యాదిభిర్నిర్విశేషప్రకాశైకస్వరూపంబ్రహ్మేవ
గమ్యతే-అన్యత్తుసర్వజ్ఞత్వసత్యసజ్జుత్వజగత్కారణత్వసర్వాంతరాత్మత్వసత్యకామ
త్వాదికం *నేతినేతీత్యాదిభిఃప్రతిషిధ్యమానత్వేనమిథ్యాభూతమివగత్యవ్యంతత-
థంకల్యాణగుణాకరత్వనిరస్తనిఖిలదోషత్వరూపోభయలిక్ష్ణత్వంబ్రహ్మణ్యతి. అతఆహ

౧౯॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః ప్రకాశవచ్చవైయధ్యాత్॥ శ్రిఃశ్రిః యథా*సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మత్యా
దివాక్యవైయధ్యాత్ప్రకాశస్వరూపత్వం బ్రహ్మణోభ్యుపగమ్యతే - తథాసత్యసజ్జుత్వసర్వజ్ఞత్వజ
గత్కారణత్వసర్వాత్మకత్వనిరస్తనిఖిలావిద్యాదిదోషత్వాద్యభిధాయవాక్యవైయధ్యాదుభయలిక్ష్ణమేవబ్రహ్మ.

అనస్తరనూత్రమువతారయతి (అథస్యాదితి) అపురుషార్థసమ్మేళకర్తాధీనోస్తు- కర్మవశ్యత్వంపరమాత్మనోపిసమ్మేళితత్వర్థః.

౧౮॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః అరూపదేవహితత్ప్రధానత్వాత్॥ శ్రిఃశ్రిః కేనాకారేణామరూపతుల్యత్వమిర్వత్రాహ (జీవవదితి) వత్సమాణగు
త్యభిప్రాయేణాహ (నిర్వాహకత్వేనప్రధానత్వాదితి) *లేయదంతర్యస్సార్థమాహ (నామరూపేతి) కార్యవిశేషబుభుత్సయాచోదయతి (నన్వి
తి) శరీరిత్యేనానుప్రవేశోపాత్పన్నియమనాదికార్యార్థవివ- తత్త్వంకార్యాస్పర్శఇత్యర్థః. యద్వా - తత్త్వబుద్ధిశబ్దపర్యవసానంహితత్వదనుప్రవేశ
కార్యం- బుద్ధిశబ్దవిషయత్వేనకర్మవశ్యత్వంచావశ్యంభావి- తత్త్వంకార్యాస్పర్శఇత్యర్థః. పరిహరతి (ఇథమితి) సుఖదుఃఖాదికార్యవిశేషస్సాస్పర్శ
ఉచ్యతే- సచునియమనాదేత్యర్థః. తస్మి * బ్రాహ్మణాయజేతేత్వేనమాదీనాంకోర్థఇత్యత్రాహ (విధినిషేధేతి) యథాశుక్లశబ్దస్యగుహిపర్యవసానాభిధా
నస్వారస్యేపిపటస్యశుక్లఇతివాక్యైర్ధానుపపత్త్యాశుక్లశబ్దాధర్మమాత్రపరః- తథా * బ్రాహ్మణాయజేతేత్యాదిష్వప్యధానుపపత్త్యా జీవమాత్రప
ర్యైత్యమాశ్రీయత్యర్థః. తథాచ*యస్యపుణికిరమిత్యాదిమృచ్ఛమితిభావః. యద్వా- బ్రాహ్మణాదిశబ్దానాంబ్రహ్మపర్యవత్వేపిబ్రాహ్మణ
శుక్లఇతిపద్మిశేషగుణభూతజీవమాత్రైకర్మవశ్యత్వాన్వయాత్ బ్రహ్మణస్సద్వారకంకర్మవశ్యత్వమితి. (అధికుర్వతి) అధికారః- తాదర్శ్యబోధసం.
తస్మాదితిసూత్రార్థముపసంహరతి. పరమప్రకృతాధానస్వయమాహ (తతశ్చేతి)

అనస్తరనూత్రంచోద్యేనావతారయతి (ననుచేతి) * సత్యంజ్ఞానమిత్యాధర్మగుణనిషేధః- జ్ఞానమాత్రస్య

సజ్జుల్పాద్యాశ్రయత్వాయోగాత్. జ్ఞాతురేవహితదాశ్రయత్వం. త్రాతనిషేధమాహ (నేతినేతీతి)

౧౯॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః ప్రకాశవచ్చవైయధ్యాత్॥ శ్రిఃశ్రిః జ్ఞానస్యసర్వజ్ఞత్వాద్యయోగకింబ్యాప్తిర్నిధీయతే - తస్మిజ్ఞానంకస్యనిత్
గుణభూతందృష్టమితిబ్రహ్మసికస్యచిద్గుణభూతంస్యాత్. ప్రధాన్యేనక్రమిప్రతిపన్నత్వాత్సగుణభూతమితిచేత్ - తస్మిక్రమిప్రతిపన్నత్వాదేవస
ర్వజ్ఞత్వాదయోగిన్స్వక్రియంతాం. వ్యాప్తివిరోధోపినాస్తి- గుణభూతజ్ఞానవైస్వజ్ఞానాద్యనాశ్రయత్వదర్శనాత్. అతస్సర్వముపపన్నమితిభావః. ...

౧౬॥ సూ. అహచతన్మాత్రం॥ కించ- * సత్యంజ్ఞానమనన్తమిత్యాదివాక్యంబ్ర
హ్మణః ప్రకాశస్వరూపతామాత్రం ప్రతిపాదయతి - నాన్యత్సత్యసజ్జల్పత్వాదికంపాక్యాన్తరావగతం నిషే
ధతః * నేతి నేతితచ నిషేధస్యవిషయోనన్తరమేవవత్స్యతే.

౧౭॥ సూ. దర్శయతిచాథోఅపిస్త్యతే॥ దర్శయతిచ వేదాన్తగణః కల్యాణగు
ణాకరత్వం నిరస్తనిఖిలదోషత్వంచ * తమిశ్వరాణాం పరమంమహేశ్వరం తందైవతానాం పరమంచదైవ
తం । సకారణంకరణానిపాధిహా నచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపః । సతస్యకార్యంకరణంచవిద్యతేనతత్సమశ్చా
భ్యధికశ్చదృశ్యతే। పరాస్యశక్తిర్విచిత్రైవశ్రూయ తేనాస్వభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ * యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్
యస్యజ్ఞానమయంతపః * భీమాస్తాద్వాతఃపవతేభీషోదేలిసూర్యః * సవకోబ్రహ్మణఆనందః *యతోవానోని
వర్తతైఅప్రాప్యమనసాసహ। ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్వాన్అనివిభేతకుతశ్చనేతి * నిమగ్నంనిమగ్రియంశాన్తం
నిరవద్యంనిరజ్ఞానమిత్యాది. స్త్యతేచ *యోమామజమనాదించవెత్తిలోకమహేశ్వరం *విష్ణుభ్యామమిదంకృ
త్సమేకాంశేనస్థితోజగత్ * మయాధ్యతేణప్రకృతి స్సూయతేసచరాచరం । హేతునానేనకాన్తైయజగద్ధి
పరివర్తతే *ఉత్తమఃపురుషస్త్యన్యఃపరమాత్మైత్యుదాహృతః। యోలోకత్రయమావిశ్యవిభర్త్యవ్యయశ్చశ్వ
రః * సర్వజ్ఞస్సర్వకృత్సర్వశక్తిర్జ్ఞానబలధిమాన్। అన్యూనశ్చాప్యవృద్ధిశ్చస్వాధీనోనాదిమాన్వశీ। క్షమతస్త్రి
భయక్రంధకా మాదిభిరసంయుతః। నిరవద్యఃపరఃప్రాప్తైర్నిరధిష్టోతురక్రమభిత్వాది. అతస్సర్వత్రావస్థిత
స్వాపిబ్రహ్మణఉభయలిక్ష్ణత్వాత్తత్త్వానప్రయుక్తాదోషానపరంబ్రహ్మస్మృశన్తి.....

౧౮॥ సూ. అతపవచోపమాసూర్యకాదివత్॥ యతోనానావిధేషుస్థానేషుస్థిత
స్వాపిపరస్యబ్రహ్మణోనతత్త్రియుక్తదోషభాక్త్వం-అతపవజలదర్పణాదిప్రతిబింబితసూర్యాదివత్పరమాత్మా
తత్రతత్రావస్థితాపినిర్దోషతాత్రాప్రమాపమాక్రియతే *ఆకాశమేకంహియథాఘటాదిషుపృథగ్భవేత్। తథా
త్రైకోవ్యానేకస్థోజలాథారేష్వివాంశుమాన్। ఏకపవహేభూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః । ఏకథాబహుధా
దైవవృత్త్యతేజలచర్చ్యవదిత్యాదిషు.

అత్రచోదయతి.

౧౯॥ సూ. అమృతవదగ్రహణాత్సతథాత్వం॥ తుశబ్దశోద్ధ్యంద్యోతయతి. అమృత
దిశ- సప్తమ్యన్తాత్వతిః. అమృతదర్పణాదిషుయథాసూర్యముఖాదయోగ్యమ్యనై - సతథాపృథివ్యాదిషుస్థా

౧౬॥ సూ. అహచతన్మాత్రం॥ మత్రశబ్దవివక్షితమాహ (నాన్యదితి) ఇతరనిషేధవ్యవచ్ఛేదచరోమాత్రశబ్దభివ్యర్థః...

వివంసూత్రద్వయేనాగ్ధనిషేధఃపరిహృతః-అథ శ్రాతనిషేధమపిపరిహరన్నాగ్ధనిషేధపరిహారోపయోగి ప్రమాణముపన్యసృతి.

౧౭॥ సూ. దర్శయతిచాథోఅపిస్త్యతే॥ వెదాన్తగణఇతిచేదాథోశబ్దార్థః క్త. ఆథోశబ్దఃకాన్తస్సర్వచరభివ్యర్థః.
* నిష్క్రమ్యగ్నిస్క్రియంనిరవద్యమిత్యాద్యపాదానేనక్రాంతనిషేధఃపరిహృతః- గుణవిశేషవిధానేనలిసామాన్యనిషేధస్యవిహితవ్యతిరక్తవిషయత్వాత్,
గుణవిశేషనిషేధేనలిసామాన్యనిషేధస్యతత్పర్యవసాయిత్వాద్భు.....

౧౮॥ సూ. అతపవచోపమాసూర్యకాదివత్॥ తథాత్మైకభివ్యర్థఃకేవలసైక్యకస్వభావభివ్యర్థః.

అనన్తరసూత్రమవతారయతి (అత్రచోదయతీతి)

౧౯॥ సూ. అమృతవదగ్రహణాత్సతథాత్వం॥ పృథివ్యాదిషుపరమాథతఃస్థితభృశపగమేదాద్వానికస్య పరమాత్మనోద్య
మైవతత్పర్యవసాయిత్వాత్ తుల్యత్వేర్ధ్యధంపృథివ్యాదిషుస్థితేరపరమాథత్వమభ్యుపేత్య మితితాత్పర్యమ్.

నేను పరమాత్మాగృహ్యతే. అమ్బుద్విషుహిసూర్యాదయోభాన్యతత్రస్థాశివగృహ్యతే-నపరమార్థతస్తత్ర
స్థాః. ఇహతు *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠ్ *యోఘ్నతిష్ఠ్ *యత్యనితిష్ఠన్నిత్యేవమాదినాపరమార్థతపవరమా
త్మాపృథివ్యాదిషుస్థితోగృహ్యతే. అతస్సూర్యాదేరమ్బుదర్పణాది ప్రయ క్తదోషాననుషక్తస్తత్రత్రస్థిత్యా
వాదేవ- అతోనతథాత్వం- దాక్షాక్షకస్యనదృష్టౌచతుల్యత్వమిత్యర్థః.

పరిహరతి.

౨౦॥ సూ. *శ్చిహ్నోవృద్ధిప్రసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామజ్ఞస్యాదేవందర్శనాచ్చ॥ శ్చిహ్నో పృ
థివ్యాదిస్థానాన్తర్భావాన్తస్సనినః పరస్యబ్రహ్మణఃస్వరూపతోగుణతశ్చ పృథివ్యాదిస్థానగతవృద్ధిప్రసాదిదో
షభాక్త్వమాత్రంసూర్యాదిదృష్టానైసనివర్త్యతే. కథమిదమవగమ్యతే (ఉభయసామజ్ఞస్యాదేవం) ఉభ
యదృష్టాన్తసామజ్ఞస్యాదేవమితినిశ్చయతే. *ఆకాశమేకంహియథాఘటాదిషుపుథగ్భవేత్ *జలాధారేష్వి
వాంశుమానిదోషవత్స్వనేకేషువస్తుషు వస్తుతోఽవస్థితస్యాకాశస్య, వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమత, శోభ
యస్యదృష్టాన్తస్యాపాదానంహిపరమాత్మనఃపృథివ్యాది గతదోషభాక్త్వనివర్తనమాత్రేప్రతిపాద్యేసమజ్ఞసం
భవతి. ఘటకరకాదిషు యథావృద్ధిప్రసభాక్త్వపుథపుథకసంయుజ్యమానమప్యాకాశంవృద్ధిప్రసాదిదోషైర్న
స్పృశ్యతే, యథాచజలాధారేషువిషమేషుదృశ్యమానోఽంశుమాన్స్తద్గతవృద్ధిప్రసాదిభిర్నస్పృశ్యతే, తథా
ఽయంపరమాత్మాపృథివ్యాదిషు నానాకారేష్వచేతనేషుచేతనేషుచస్థితస్తత్తద్గతవృద్ధిప్రసాదిదోషైరసం
స్పృతైస్సర్వత్రవర్తమనోఽప్యేకపవాన్స్పృష్టదోషగన్ధఃకల్యాణగుణాకరపవ. ఏతదుక్తంభవతి-యథాజలాదిషు
వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమతోహేత్వభావాజ్జలాదిదోషానభిష్వజః - తథాపృథివ్యాదిష్వవస్థితస్యాపి పరమా
త్మనాదోషప్రత్యనికాకారతయా దోషహేత్వభావాన్నదోషసమ్బుద్ధితి. (దర్శనాచ్చ) దృశ్యతేచైవం స
ర్వాత్మనాసాధర్మ్యాభావేవివక్షితాంశసాధర్మ్యాదృష్టాన్తోపాదానం సిమ్మశివమాణవకథిత్యాదౌ. అతఃస్వ
భావతోనిరస్తనిఖలాజ్ఞానాదిదోషగన్ధస్యసమస్తకల్యాణగుణాకరస్యపృథివ్యాదిస్థానతోపినదోషసమ్భవః....

అథస్యాత్ - * ద్వేవావబ్రహ్మణోదూపేమూర్తంచామూర్తమేవచేతి ప్రకృత్యసమస్తం
స్థూలసూక్ష్మగూఢప్రపంచబ్రహ్మణోరూపత్వేనపరామృశ్య *తస్యహవాపతస్యపురుషస్య
రూపంయథామహారజనంవాసఇత్యాదినాఆకారవిశేషంచాభిధాయ *అథాతతదేశోనేతినేతిన
హ్యేతస్మాదితినేత్యన్యత్పరమస్తీతిసర్వంప్రకృతంబ్రహ్మణః ప్రకారమితిశబ్దేనపరామృశ్యతత్స
ర్వంప్రతిషిధ్యసర్వవిశేషాధిష్ఠానం సన్మాత్రమేవబ్రహ్మ- విశేషాస్త్యేవంవిధంస్వస్వరూపమ
జానతాబ్రహ్మణాకల్పితాఇతి దర్శయతి- అతఃకథమభయలిగ్గత్వంబ్రహ్మణఇత్యత్రాహ.

సిద్ధాన్తసూత్రమవతారయతి (పరిహరణీతి)

౨౦॥ సూ. *శ్చిహ్నోవృద్ధిప్రసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామజ్ఞస్యాదేవందర్శనాచ్చ॥ శ్చిహ్నో సర్వత్రస్థితేరపరమార్థత్వేనత్యాకాశ
దృష్టాన్తోనఘటతే- పారమార్థ్యేతు-జలసూర్యాదిదృష్టాన్తోనఘటతే - తస్మాదుభయదృష్టాన్తానుయాయ్యాకారోవృద్ధిప్రసాదిదోషభావఃస్వీకార్యఇ
త్యర్థః *ఏవమిత్యన్తంసూత్రాంశంసమజ్ఞసంభవతీత్యన్తేనభాష్యణ యోజయిత్వాస్మృతివచసస్సార్థంయోజయతి (ఘటకరకాదిష్విత్వాదినా) తర్హి
జలసూర్యాదిదృష్టాన్తేకిమర్థః- దోషాననుషక్తేపరమార్థాపరమార్థయోరుభయత్రాప్యనుయాయీహేతుఃకథిత్యవేషాయామాహ (ఏతదుక్తంభవతీతి)
దేశవిప్రకర్షః, కాలవిప్రకర్షః, స్వభావవిప్రకర్షః, శ్చేతితిధావిప్రకర్షః. అత్రైకైకవిప్రకర్షోపిదోషాస్సర్వస్యహేతుః. తత్రదేశవిప్రకర్షస్యో
దాహరణంజలసూర్యాది. స్వభావవిప్రకర్షస్యాదాహరణమాకాశః. తత్రదేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షోపిదోషాస్సర్వహేతురితిదర్శయితుంవృ
ష్టాన్తద్వయోపాదానమిత్యర్థః. దృష్టాన్తద్వయోపి దేశకాలస్వభావసన్నికర్షత్రయసముదాయాభావోదోషాస్సర్వే అనుయాయీహేతుః. సన్నికర్షత్ర
యసముదాయాదోషసంస్సర్గహేతుః. వ్యాఖ్యయసూత్రఖండ్యావప్తే (దృశ్యతేచేతి)

అనన్తరసూత్రశక్తామాహ (అథస్యాదితి) (మహారజనమితి) మహారజనం- కుసుమ్యః.

౨౦॥ సూ. +శ్లో॥ ప్రకృతై తావత్త్వంహి ప్రతిషేధతి తతో బ్రవీతి చ భూయః॥ శ్లో॥ నైతదు పవద్యతే- యద్భ్రష్టాణః ప్రకృతవిశేషవత్త్వం * నేతి నేతీతి ప్రతిషేధ్యత ఇతి- తథాసతి భ్రాంతజల్పితాయమా నత్వాత్. నహి బ్రహ్మణో విశేషణ తయా ప్రమాణాంతరాప్రజ్ఞాతం సర్వంతద్విశేషణ త్వే నోపదిశ్యపునస్తదే వానున్నత్వః ప్రతిషేధతి. యద్విపినిర్దిశ్యమా నేషు కేచనపదాధాః ప్రమాణా వైరప్రసిద్ధాః - తథాపి తేషాం బ్ర హ్మణః ప్రకారత్వమప్రజ్ఞాతమేవ- ఇతరేషాంతుస్వరూపం బ్రహ్మణః ప్రకారత్వంచాజ్ఞాతం. అతస్తేషామనువా దాసమ్మవాదవైరోపదిశ్యతే- అతస్తన్నిషేధోనోపపద్యతే. యస్మాదేవంతస్మాత్ప్రకృతై తావత్త్వం బ్రహ్మ ణః ప్రతిషేధతీదం వాక్యం- యె బ్రహ్మణో విశేషాః ప్రకృతాః - తద్విశిష్టతయా బ్రహ్మణః ప్రతీయమా నేయత్తా * నేతి నేతీతి ప్రతిషేధ్యతే. * నేతి నేతి- నైవం నైవం. ఉక్తప్రకారమాత్రవిశిష్టంనభవతి బ్రహ్మ. ఉక్తప్రకారవిశి ష్టతయాయా బ్రహ్మణ ఇయత్తా ప్రకృతా- సాశ్రేణిశబ్దేనపరామృశ్యత ఇత్యర్థః. యతశ్చనిషేధానంతరం బ్రహ్మ ణోభూయోగుణజాతం బ్రవీతి-అతశ్చప్రకృతవిశేషణయోగిత్వమాత్రం బ్రహ్మణః ప్రతిషేధతి. బ్రవీతిహిభూ యోగుణజాతం * నహేతస్మాదితి నేత్యన్య త్పరమస్త్యథనామధేయం సత్యస్య సత్యమితి ప్రాణావై సత్యం తే షామేష సత్యమితి. అయమర్థః- ఇతి నేతియద్భ్రష్టాప్రతిపాదితం-తస్మాదేతస్మాదన్యద్వస్తుపరంనహ్యత్తి. బ్ర హ్మణోఽన్యత్స్వరూపతో గుణతశ్చోత్కృష్టంనాస్తీత్యర్థః. తస్యచ బ్రహ్మణః సత్యస్య సత్యమితి నామధేయం. తస్యచనిర్వచనం * ప్రాణావై సత్యం తేషామేష సత్యమితి. ప్రాణశబ్దేన ప్రాణసాహచర్యాజ్ఞేవాః పరామృ శ్యస్తే. తేతావత్సత్యం-వియదాదివత్స్వరూపాన్యధాభావరూపపరిణామాభావాత్. తేషామేష సత్యం-తేభ్యో ప్యేషపరమపురుష సత్యం. జీవానాంకర్మానుగుణ్యేనజ్ఞానసంక్లోచవికాసావిద్యేతే- పరమపురుష సత్యపహత పాస్తనస్తానవిద్యేతే - అతస్తేభ్యోప్యేష సత్యం. అతశ్చైవం వాక్య శేషోదితగుణజాతయోగాత్ * నేతి నేతీతి బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వంనప్రతిషేధ్యతే-అపితుపూర్వప్రకృతేయత్తామాత్రం. అతఉభయలిక్ష్ణ మేవపరంబ్రహ్మ.

బ్రహ్మణః ప్రమాణాంతరాగోచరత్వేన తత్సమ్బద్ధితయా మూర్తా మూర్తాదిరూపానువాదేన తన్ని షేధాసమ్మవాత్ప్రకృతేయత్తా ప్రతిషేధఉక్తః- తదేవ ప్రమాణాంతరాగోచరత్వందృఢయతి.

౨౧॥ సూ. +శ్లో॥ తదవ్యక్తమాహహి॥ శ్లో॥ తత్-బ్రహ్మ ప్రమాణాంతరేణ నవ్యజ్యతే-అహహి శాస్త్రం * నసందృశేతిష్ఠతిరూపమస్యనచతుమాపశ్యతిశ్చనైనం * నచతుమాగృహ్యతేనాపివాచేత్యాది....

హేత్వంతరంచాహ.

౨౧॥ సూ. +శ్లో॥ ప్రకృతై తావత్త్వంహి ప్రతిషేధతి తతో బ్రవీతి చ భూయః॥ శ్లో॥ భేదస్య లాకసిద్ధత్వేనానుదితత్వాత్, తన్నిషే ధాన భ్రాంతజల్పితాయత ఇత్యత్రాహ (నహి బ్రహ్మణ ఇతి) అతస్తన్నిషేధోనోపపద్యత ఇత్యనైసూత్రస్థహిశబ్దాభిప్రేతార్థఉక్తః. * ప్రకృతేత్యా దిసూత్రంవ్యాచక్షే (యె బ్రహ్మణ ఇతి) ఇతిశబ్దాహి ప్రకృత ప్రకారపరామర్శి-తత్కథమియత్తానిషేధ ఇత్యత్రాహ (నేతి నేతీనైవం నైవమితి) ఉ క్తప్రకారమాత్రవిశిష్టతయా బ్రహ్మణ ఇయత్తా ప్రకృతా- సాపిప్రకారవివేచిసా ఇతిశబ్దేనపరామృశ్యత ఇత్యర్థః. — యేతు ప్రకారనిషేధం సూత్రార్థమాహుః- తత్ప్రతీర్థ ప్రత్యయోసఘటతే - వితానదిత్యేవవత్త్వం. — సూత్రఖండాంతరంవ్యాచక్షే (యతశ్చేతి) అనంతరశబ్దేనతత్స బ్ధోవ్యాఖ్యాతః. భూయశ్చబ్దేనభూయిష్యత్వముచ్యతే. సార్థసజ్జిహంవాక్యముపాదత్తే (బ్రవీతిహి) తస్యార్థమాహ (అయమర్థఇతి) * నహేతస్మా దిత్వత్రనిషేధపరత్వం, ప్రతీయతే - నగుణపరత్వం - స్వరూపస్యసత్యత్వమాత్రం, చేతిశక్త్యావ్యాప్త్యర్థమయమర్థజ్ఞత్యారమ్భః. (స్వరూపతో గుణలక్ష్మోత్కృష్టమితి) అనేనఅచేతనజీవవ్యాప్తిః. ఉత్కర్షణగుణంనామధేయమాహ (తస్యచేతి) సూత్రార్థముచసంహరతి (అత ఇతి).....

అనంతరసూత్రమవతారయకొసజ్జిహమా (బ్రహ్మణః ప్రమాణాంతరేత్యాదినా.)

౨౨. సూ. +శ్లో॥ తదవ్యక్తమాహహి॥ శ్లో॥ ప్రధానపరత్వవ్యాప్త్యర్థమవ్యక్తశబ్దంవ్యాచక్షే (తదితి)

౨౩॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః అపిసంరాధనేప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం॥ శ్రిః+శ్రిః అపిచ- సంరాధనే - స
మ్యక్ప్రీతిసేభక్తిరూపాపన్నేనిదిధ్యాసనపవాస్యసాక్షాత్కారః - నాన్యత్రైతిశ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే.
* నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతేన । యమేనైషవృణుతేతేనలభ్యస్తవ్యైష ఆ
త్మా వివృణుతేతనూంసాం * జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వస్తతస్తతంపశ్యతి నిమగ్నంధ్యాయమానఇతిశ్రు
తిః. స్మృతిరపి * నాహంవెదైర్మతపసానదానేనసచేద్యయా * భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవంవిధోష్ఠన
జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వైనప్రవేష్టుంచపరంతపేతి. భక్తిరూపాపన్నమేవోపాసనంసంసంగాధనం-తస్యప్రీతినమితి
పూర్వమేవోక్తం. అతానిదిధ్యాసనాయబ్రహ్మస్వరూపముపదిశత్ * ద్వేవావబ్రహ్మణఇత్యాదిశాస్త్రంబ్ర
హ్మణోమూర్తామూర్తరూపవ్యయాదివిశిష్టతాంప్రాగసిద్ధాంనానువదితుంక్షమం.....

౨౪॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యంప్రకాశశ్చకర్తృణ్యభ్యాసాత్॥ శ్రిః+శ్రిః ఇతశ్చ
ప్రకృతైతావత్త్వమేవప్రతిషేధతి-సమూర్తామూర్తాదివిశిష్టత్వం - యతస్సాక్షాత్కృతపరబ్రహ్మస్వరూపా
ణాంవామదేవాదీనాందర్శనేప్రకాశాదివత్ - జ్ఞానానద్వాదిస్వరూపవన్ముగ్ధామూర్తాదిప్రపంచవిశిష్టతాయా
అపిబ్రహ్మగుణత్వావైశేష్యంప్రతీయతే *తద్దైత్యశ్యస్పృహిర్వామదేవఃప్రతిపేదేఅహంమనరభవంసూర్య
శ్చేత్యాది.బ్రహ్మస్వరూపభూతప్రకాశానద్వాదిశ్చతేహంవామదేవాదీనాంసంరాధనాత్మకైకర్తృణ్యభ్యాసాదు
వలభ్యతే- తద్వచ్చభ్యస్తసంరాధనానాంతేహంమూర్తామూర్తాదివిశిష్టత్వమప్యపిశేషేణప్రతీయతఇత్యర్థః.

ఉక్తంబ్రహ్మణఉభయలిక్లత్వముపసంహరతి.

౨౫॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః అతోననైతథాహిలిక్లం॥ శ్రిః+శ్రిః అతః - ఉక్తైర్వైతుభిర్భ్రహ్మణః అననైన
కల్యాణగుణగణేనవిశిష్టత్వంసిద్ధం- తథాహిసత్యభయలిక్లంబ్రహ్మోపపన్నంభవతి.....
ఉభయలిక్లాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౬॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుజ్జలవత్॥ శ్రిః+శ్రిః
మూర్తామూర్తాత్మకస్యాచిత్ప్రపంచస్యబ్రహ్మణోరూపత్వం * ద్వేవావబ్రహ్మణోరూపేఇత్యాదినోపదిశ్య

౨౭॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః అపిసంరాధనేప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం॥ శ్రిః+శ్రిః భక్త్యాసాక్షాత్కారోస్తు- తతఃకింసంరాధనేసాక్షాత్కారస్యేవ
త్రాహ (భక్తిరూపేతి)

౨౮॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యంప్రకాశశ్చకర్తృణ్యభ్యాసాత్॥ శ్రిః+శ్రిః మూర్తామూర్తాదిప్రపంచవిశిష్టప్రతిపత్తి
రితిశక్త్యాంసూత్రస్యోత్తరఖండంవ్యాచక్షే (బ్రహ్మస్వరూపభూతేతి) ఉపాసనేసాక్షాత్కృతత్వాదేవహిప్రకాశానద్వాదేపారమార్థ్యం- న
తుప్రాప్తినిచ్ఛత్వం- తద్ముగ్ధామూర్తప్రపంచ విశిష్టతాదేరభ్యుపాసనేసాక్షాత్కృతత్వాత్ పారమార్థ్యమిత్యర్థః.....

అనన్తరసూత్రమవతారయతి. (ఉక్తమితి)

౨౯॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః అతోననైతథాహిలిక్లం॥ శ్రిః+శ్రిః అస్మిన్నధికరణే అవాన్తరశక్తౌత్పరిహరణాచమత్సాత్ సాధ్యప్రతిపత్తి
వ్యాకులతాస్యాదితిహరణసాధ్యపసంహారేణతన్నివృత్త్యర్థంసూత్రమఖిప్రయన్వాసచక్షే (అతఇతి) (తథాహిసతీతి) ఇయత్రానిషేధపరత్వేన
తినకేవలముఖయలిక్లత్వాదాధః- అపిచూభయలిక్లత్వముపపాదితంభవతిహిత్వార్థః.
యేచూభయలిక్లత్వంపూర్వపక్షీకుర్వన్తి- తన్నతఇదంసూత్రంసంఘటతే- ఉభయలిక్లత్వసమర్థనేనోపసంహారాత్.....
ఉభయలిక్లాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౦॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుజ్జలవత్॥ శ్రిః+శ్రిః అవాన్తరసక్తమహా (మూర్తామూర్తైతి) (అచిత్ప్రపంచస్య) చిదచి
దాత్మకప్రపంచకథనేఅచిత్ప్రపంచోపేక్షధితఃస్వాదిత్యర్థః. సత్సన్యయాగవ్యవచ్ఛేదః. సక్తత్వవయాగిత్వేనాచిత్ప్రపంచోపాదానంకృతం. సహిరూప

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ ప్రకాశాశ్రయవద్వాతేజస్త్యత్ ॥ శ్లో॥ వాశబ్దఃపక్షవాప్యత్యర్థః ॥ బ్రహ్మస్వరూపస్యైవాచిక్రాపేణావస్థానేభేదశ్రుతయో, బ్రహ్మణోఽపరిణామిత్యవాదిన్యో, సిద్ధాంతాభివేదయః- అత్యోయథాతేజస్త్యైనప్రభాతదాశ్రయయోర్భిన్నయోరపేతాదాత్మ్యం- ఏవమచిత్తస్యబ్రహ్మణోరూపత్వమిత్యర్థః.

విశ్లేషణ - కిరీటనిషేషాధ్యక్షమనువాదబ్రహ్మతామ (అధాతత్త్వ) తథాప్రధానతేత్రజ్ఞేత్వాదిగారూపబృందవృత్తంతంభవతి - ఈశ్వరత్వాదికధనాన్ని యూమ్నవృత్తంతంభవతినిర్వహేమరూపవృత్తినిరూపవృత్తినిచేదికారాత్. (అనిమిష్టలన్యాయేన) ఏకప్రవ్యాకృత్యానిశేషేతత్వర్థః. ఏకజాతియోగస్యభిజ్ఞాపివృత్తజ్ఞేనవృత్తిప్రభాప్రధానవృత్తజ్ఞోపాదానంగుణప్రధానభావానిప్రాయోగః. *అంతోనానాప్రపదోపాదిత్యత్రజీవబ్రహ్మణారణ్యాంశభావః. *అంతః - ఆత్రక్యవిచ్ఛిన్నహృణోరితివిచ్ఛిన్నప్రాయోగజీవస్యేవతత్వర్థం. పానరుక్త్యశ్చానిరాసాక్షమాహ (ప్రమాణాప్యమానమితి) ఉభయవ్యవదేశాత్ తిసుచిచ్ఛిన్నజోబ్రహ్మరూపవృత్తిమితిష్టలన్యాయేన - ఉతప్రభాతదాశ్రయయోగివైకజాంతయోగేన - ఉతవిశేషణవిశేష్యభావనావేజాంత్యాంశేవ్యసే. *మహానకజితైత్వాదివిష్టప్రహ్మణ్యవిచ్ఛిన్నప్రతిపేదః, శృతోహివాదానతాదిప్రతిపాదనం, చవిశేషణవిశేష్యభావనాబ్రహ్మరూపవృత్తిప్రపక్షాన్యాయజనుయతి - సేతి. సచేతి - పూర్వోక్తపక్షవ్యయసిద్ధిః. అవగమయతిచేత్ - తృతీయపక్షసిద్ధిః. అన్యవృత్తాధికరణత్వేనీదానంత్రోతవ్యం, *ప్రత్యతైతాజత్రవైవిధ్యాదేవపూర్వాధికరణానుప్రవిష్టత్వేహేతుశ్చశ్రోతవ్యం, *అతః *భూయఃఇతిపదయోగార్థశ్చశ్రోతవ్యం,.....

అ॥ నూ. శ్లో॥ ప్రకాశాశ్రయపద్మాజ్జ్వలతో ॥ శ్లో॥

అం॥ సూ. శ్లోకము? పూర్వపదా|| శ్లో॥ *పూర్వపదిత్యుక్తప్రథమపక్షచరిగ్రహశక్త్యాస్యాదితరద్వాన్యపుత్త్యర్థంపక్షద్వయవ్యాప్తు
త్త్యర్థఇత్యుక్తం. ఉత్తరదోషాల్ - అపరిణామిత్యభేదశ్రుతివాధాదిత్యర్థః. (అథేత్యాది) చిదచిత్వరేఖబ్రహ్మణివబ్రహ్మత్వంనామజాతిఃసినుసువర్త
తే- ఉత్తరబ్రహ్మజాతిత్విదచిదీశ్వరేష్వసువర్తత ఇతివక్యం. ప్రథమపక్షేఈశ్వరరాచిపదైర్లగత్సామానాధికరణ్యంసస్యాత్ - జాతిరాచిపదైర్నిసా
మానాధికరణ్యం-సప్రక్షిపాచిభిః- సహఖండోగారితివత్ ఖండోముట్టజితినామానాధికరణ్యం. ద్వితీయేజగత్కారణత్వతదాధారత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణా
శ్రయత్వాదినోపపద్దుత్తత్యర్థః. (సకలశ్రుతిస్మృతివ్యవహరవిరోధఇతి) అనేకశిరోద్వయేపిమాషణద్వయంవివక్షితం. బ్రహ్మజాతియోగమాత్ర

పూర్వవదేవ - *అంగోనానావ్యపదేశాత్* ప్రకాశాదివత్తునైవంపరతతిజీవవత్ప్రథస్థిధ్యనర్హవిశేషణత్వే
నాచిద్వస్తునాబ్రహ్మంతత్వం. విశిష్టవత్త్వేదేశత్వేనాభేదవ్యవహారోముఖ్యః. విశేషణవిశేష్యయోఃస్వరూప
స్వభావభేదేనభేదవ్యవహారోముఖ్యః. బ్రహ్మణోనిర్దోషత్వంచరక్షితం. తదేవంప్రకాశజాతిగుణరీరాణాం
మణివ్యక్తిగుణ్యాత్మనఃప్రత్యప్రథస్థిధిలక్షణవిశేషణతయాయథాంతత్వం - తథేహజీవస్యాచిద్వస్తునశ్చబ్రహ్మ
ప్రత్యంతత్వమ్.

౨౯. సూ. శ్లోకః ప్రతిషేధాచ్చ॥ శ్లోకః సవాపిషమహానజలత్వాజరోమరః *నాస్యజరయైతజ్జీ
ర్యతథిత్యాదిభిః బ్రహ్మణోఽచిద్ధర్మప్రతిషేధాచ్చవిశేషణవిశేష్యత్వేనైవాంశాంశిభావత్యర్థః. అతస్మాత్త్వచి
దచిద్వస్తువిశిష్టంకారణభూతం బ్రహ్మ- స్థూలచిదచిద్వస్తువిశిష్టంకార్యభూతం బ్రహ్మైతికారణాత్కార్యస్యాన
న్యత్వం, కారణభూతబ్రహ్మవిజ్ఞానేనకార్యస్యజ్ఞాతతేత్యాది, సర్వముపపన్నం. బ్రహ్మణోనిర్దోషత్వంచరక్షి
తం. బ్రహ్మణోనిర్దోషత్వేనకల్యాణగుణాకరత్వేనచోభయలిగ్గత్వమపిసిద్ధమ్.
అహిమంజులాధికరణంసమాప్తమ్.

మిలిపారే బ్రహ్మత్వజాతిరితికల్పశిరోఽభిప్రేతంస్యాత్ - బ్రహ్మత్వజాతియోగమాత్రమితిపాతేరొఽన్తరమభిప్రేతంస్యాత్, బ్రహ్మజీవ్యత్రభా
వప్రధానోనిర్దేశఃస్యాత్, పాతానిరీక్ష్యః. (పూర్వవదేవత్యాది) ఆపృథక్స్థిధిశేషణతయాఽశత్వంకింద్రక్షమిత్వప్రాహ (తదేవమితి)

౩౦॥ సూ. శ్లోకః ప్రతిషేధాచ్చ॥ శ్లోకః స్వరూపపరిణామాభావేకథంకారణాత్ కార్యస్యానన్యత్వమిత్వాదయశిషపద్యనైకత్వత్రా
హ (అతస్మాత్త్వచి) (జ్ఞాతతేత్యాది) ఆదిశబ్దేనసమానాధికరణశబ్దాద్వివక్షితః.

పరేతు *ససానతథిత్యాదినూత్రానివ్యాచయేత్వాఃఏవమధికరణంవర్తయన్తి- కాశ్చిత్* సర్వకరాసర్వకామ ఇత్యాదిశ్రుతయస్సపశేష
లిక్తాః- *అస్థూలమిత్వాదయశ్చ నిర్విశేషలిక్తాః- తానుకిముఖయలిక్తం బ్రహ్మప్రతిపత్తవ్యం - ఉతాన్యతరలిక్తం. అన్యతరపరిగ్రహేచకింసది
శేషం- ఉతనిర్విశేషమితిచిచారః. శ్రుతిబలాదుభయలిక్తే ప్రాక్షేరోధాత్ స్వతస్సావత్తరుభయలిక్తత్వమయ్యుక్తం. పృథివ్యాదిస్థానరూపాదుపాధితో
పినోభయరూపత్వం - స్వతోనిర్విశేషస్యాగ్నిసమ్మర్శాదైహిత్వవత్ సవిశేషతోవ్యత్రా నిర్వికారత్వశ్రుతికోపాత్. సాకారత్వంప్రతిపాత్రనిర్ధ
మితిసోభయలిక్తత్వం. అన్యతరలిక్తపరిగ్రహేనిర్విశేషమేవప్రతిపత్తవ్యం-సర్వత్ర- *అశబ్దమస్సర్వమిత్వాదిషు నిర్విశేషంహి బ్రహ్మైషదిశ్యతే.
*భేదాదిచేదితి- సనుప్రతిపద్యం బ్రహ్మణశ్చతుష్పాత్వవామనిత్వభామనిత్వ త్రైలోక్యరూపవత్కార్యకారణోపదేశాత్ ఉభయలిక్తత్వమిరు
ద్ధమభ్యుపగతవ్యం- అన్యథాసవిశేషత్వ శ్రుతేర్నిర్విషయత్వప్రసక్తాదితచేన్న - మధువిద్యాయాం *యశ్చాయమస్యాం పృథివ్యాంతేహోమయో
మృతమయః పురుషఃయశ్చాయమభ్యాత్మశరీరఃతేజోమయోమృతమయః పురుషఃయమేవమయమయమాత్మేతి ప్రత్యుపాధిభేదమభేదవచనాత్. అపి
చ- ఏవమేకేశాభినోభేదస్తాపూర్వకమభేదమామనన్తి *సేహనానాస్తికించసమృతోస్సమృత్యమాప్నోతీత్యాదిషివ్యతి. సాకారనిరాకారశ్రుత్యాః
కౌచిశేషః - యేననిరాకారమేవ బ్రహ్మజ్ఞీకార్యం. తత్రాహ *అరూపవదితి - రూపాదిరహితమేవ బ్రహ్మ- *అస్థూలమిత్వాదివాక్యానాంనిష్ప్రప
ణ్ణబ్రహ్మతత్త్వప్రధానత్వాత్. సవిరోధేతత్ప్రధానాన్యతత్ప్రధానేభ్యోపివలీయాంసీతి. తస్మిన్సాకారశ్రుత్యేకాగతిః. అత్రాహ *ప్రకాశవ
చ్చేతి-వ్యాపకంపిసూర్యాది ప్రకాశోఽభ్యుదయపాదినమ్మద్యాదృజావక్రాదిభావమాపద్యతే-ఏవం బ్రహ్మప్రకాశినాసవిశేషమివభవతి. తదుపదేశస్త
ధోపాసనార్థతీతీసాకారశ్రుత్యైవైయర్థ్యం. తస్మిన్నిష్ప్రపణ్ణంబ్రహ్మజీవ్యతం. తత్రాహ *అహచేతి- *సయథానైర్భవసునైకత్వాదిశ్రుతిశ్చైతన్య
మాత్రం బ్రహ్మనిర్విశేషమాహ. *దర్శయలిచేతి- *అథాతఆదేశోనేతిసేతి *అన్యదేవతద్విదితాత్ *ససత్తన్నాసదుచ్యతేఇతిఅన్యవ్యాప్యత్రిముఖసంబో
ధసంనిర్విశేషత్వగమకం- అన్యథాస్వగతవిశేషప్రతిపాదనోపపత్తావితరవ్యాప్యత్వసామజ్ఞాన్యంస్యాత్. విశిష్టదృష్టానోపాదానాచ్చనిర్విశేషత్వము
చ్యతే *అతఏవచోపసేతి. *అహుపవదితి- మూర్తత్వని ప్రకృష్టదేశత్వాభావాత్ ససూర్యాదితుల్యత్వమితి శక్తా *వృద్ధిహ్రాసభాత్వమితి - సర్వసా
రూపైవదృష్టాన్తదార్థ్యానికభావోచ్ఛేదః- అతఏపాధ్యన్తర్భావాత్వృద్ధిహ్రాసాదీనూర్యాదివత్ బ్రహ్మభవతే-అతోద్భూతదార్థ్యానికయోస్సామజ్ఞాన్య
మితి. *దర్శనాచ్చేతిపుథక్సూత్రం- ఉపాధివ్యవస్థయాదన్తర్భావందర్శయతి *పురశ్చక్రేద్విపదఃపురశ్చక్రేచతుష్పదః | పురస్సపక్షీభూత్వాపరఃపు
రుషఃఅవిశదిశ్రుతిః- అతోసోభయలిక్తం, సచసవిశేషలిక్త, మితి. *ప్రకృతైతావత్త్వమిత్వాది *ప్రతిషేధాచ్చేత్వనమేకమధికరణాన్తరంవర్తయ
న్తి- *ద్యేవావబ్రహ్మణిత్యాదిశ్రుతిర్విషయః. రూపద్వయంరూపవత్ బ్రహ్మచప్రకృతత్వావిశేషాన్నిషేధతీతి - యద్వా- బ్రహ్మేవనిషేధతీ- త
స్యానుపలభ్యమాసస్యనిషేధేప్రమాణావిరోధాదితిప్రాప్తై- ప్రకృతంరూపద్వయంనిషిధ్యతే-అన్యథామహతాప్రబంధేనప్రతిపాదితస్యబ్రహ్మణా

నిషేధాదాగాత్. * ప్రత్యేకనాధిపక్షస్యనూరాదస్వర్గసంపరం. సహనేనైవన్యాయేనరూపవ్యయనిషేధానుపపత్తిః - ప్రతిషేధార్థంలాకసిక్త
స్యానుదితత్వాత్. అతో బ్రహ్మపరిశిష్యతే. బ్రవీతిచధూయః * సహ్యేతస్మాదితేత్యనత్వమస్తీతిఅన్యస్యనాస్తీత్వం. నేతినేతితివాక్యస్య బ్రహ్మ
వ్యతిరక్తనాస్తీతాపరత్వైవన్యాభ్యాసరూపమిదంవాక్యం. యద్వా- నిషేధరూపాదాదేవాదస్యదాదేశసంనాస్తీత్వర్థః. తదాభూయా బ్రవీతితి సూత్ర
ఖండిం * అధనామధేయమితివాక్యవిషయం. అస్తీతేత్ బ్రహ్మ- కస్తాన్నగృహ్యతే. అత్రాహ * తదవ్యక్తమాహాతి. * సచక్షుషాగృహ్యతఇ
త్యాదివాక్యవిషయమిదం. గృహ్యతేతేత్యాహ * అపిసంరాధకఇతి- సంరాధకం- భక్తిభ్యానాది. 1 తదస్తుతంపశ్యతినిష్కలంభాన్యాయసూత్రః * యోగి
ననం ప్రపశ్యస్తీత్యాదివిషయః. సంరాధకసంరాధకభావేనజీవబ్రహ్మభేదప్రసక్తపురుషానం. 1 ప్రకాశాదివదితసూత్రం- కర్తృశబ్దఃఆజ్ఞాత్వావ్య
పాధిపరః. తేననూర్యాదిప్రకాశఃసరిశేషఇవభాతి- నతువస్తుతస్తథాభూతః. బ్రహ్మణోపిసూర్యప్రకాశాదవ్యవైశ్యం-తత్త్వబ్యత్వం. జీవప్రాజ్ఞయో
రభేదస్యాభ్యాసేనప్రతిపాదనాత్. * అతరతి- అభేదస్యస్వాభావికత్వాత్ భేదస్యావిద్యుకత్వాదనన్తేన- ప్రాజ్ఞేనైకతాంగచ్ఛబిజీవః- తదాహి * బ్ర
హ్మేదభవతీత్యాదిప్రతి. అస్తిన్నేవసంరాధకసంరాధకభావమతాత్వరంస్యమతవిశుద్ధ్యర్థముపన్యస్యతి * ఉభయవ్యవదేశాదివి- అవస్థాభేదాదంశ
భేదాచ్చఅవిరోధస్య త్రవ్యయోక్షః. * పూర్వోద్దేవి- 1 ప్రకాశాదివచ్చావైశ్యమితిసూత్రాగ్రసామ్యదుర్భ. ఉద్ధవారమాధ్యైజ్ఞానానివర్త్యతయా-మో
క్షకాప్రచైయధ్యాత్ భేదస్తులోకసిద్ధా-నూదిపరతాత్పర్యం. * ప్రతిషేధాచ్చ-అథాతతచేదోనేతినేతిత్యాదిభిఃప్రపశ్యప్రతిషేధాచ్చనిష్కృపశ్చ
బ్రహ్మసూత్రప్రతిషేషణాద్యథాక్షస్సిద్ధానైకతి. అత్రబ్రూమః- సకలవిశేషమిధ్యాత్వమారమ్భణాధికరణసిద్ధంభవతాం. యదిశ్రుతివిప్రతిపత్తికమ
నాధకమారమ్భః- సోపిత్వమదాహ్యతవాక్యేషుసంశయాభావాదనుపపన్నః. సహి * సర్వకర్తృసర్వకామః * ఆస్థూలమనఃస్వీత్యాదివినిషేధానాంవి
షయభేదేనావిరోధాత్ ప్రాబల్యదౌర్బల్యసంశయః. యది * నిర్గుణమిత్వాదివాక్యైర్విరోధః- తస్మిన్నామాన్యనిషేధస్యనిమిత్తేరవిషయత్వాదపశ్యే
దన్యాయావిషయత్వాచ్చన బ్రహ్మగుణమిధ్యాత్వమితిప్రాగ్భావపాదితత్వాత్ సిద్ధాన్తోఽనుపపన్నః. * సర్వగత్సర్వరసః * అగ్రమరసమిత్వాదిష్య
వ్యేక్తస్యైకత్వవినిషేధవిషయత్వాదాగాదేవవిశేషతయానిషేధ్యతయాచప్రతిపన్నానాంగగ్రథరసాదీనామధాన్తరత్వమజ్ఞీకార్యం. నచనిషేధార్థం
గుణానువాదః-గ్రథరసాదీనాం పరమాత్మధర్మత్వేనలోకప్రసిద్ధ్యభావాత్. సహోపాసనాధకారోప-సార్వజ్ఞ్యాదీనాంస్వరూపపరవాక్యసిద్ధత్వాత్, ఉ
పాసనప్రకరణానధీతానామపురాసనార్థత్వేజీవబ్రహ్మైవస్యాపురాసనార్థత్వప్రసక్తాత్, ప్రకరణాధీతానామపి ప్రకరణసతామాత్రేణఉపాసనశే
షత్వేనత్రైవ్యస్యాపి * ఆత్మైవోపాసితేతుపాసనప్రకరణస్యమిధ్యాత్వప్రసక్తా, చ. కించ-మిధ్యాత్వపక్షే శ్రుతివిరోధశ్చనశమితస్సాన్యోత్-
కింతువిరోధాదన్యతరాప్రామాణ్యమేవాత్తంస్యాత్- యథార్థవిషయత్వాభావాత్. కించ- సూత్రజైలీదిరుద్దశ్చసిద్ధాంతః- * అదృశ్యత్వాదిగుణకః
* సుఖవిష్టాభిధానాదేవతేతిఅదృశ్యత్వాదీనామపిగుణత్వం, సుఖాదివాచికాన్తానాంతద్విశిష్టవిషయత్వంచవదక-సూత్రకారః కథంనిర్విశేషత్వంసి
ద్ధాన్తయేత్. కించ- * ధర్మకైః*సర్వధర్మోపపత్తేశ్చేతిధర్మవిశేషేస్సార్వజ్ఞ్యాదిభిఃపరమాత్మత్వం ప్రసాధ్యకథంసాధకధర్మాణామిధ్యాత్వంవదేత్.
సహిధూమాభావేఽగ్నివత్సకాభావేసాధ్యంనిర్ద్యేత్. కించ- సూత్రయోజనాపిష్టత్వరా- లిక్తశబ్దప్రావర్తజ్ఞాప్యస్వరూపాతిరక్తజ్ఞాపకపరఃప్రసిద్ధః-
నిర్విశేషత్వధర్మానభ్యుపగమాత్ తస్యలిక్తశబ్దవాచ్యాన్తరత్వమయ్యుక్తం. కించ- ఉభయలిక్తంనేత్యేతావదుక్తం- అన్యతరపరిగ్రహేసరిశేషంసంభవ
తీతత్వకాబ్ధిం, * సర్వత్రహీతుకైర్నిర్విశేషత్వప్రతిపాదనాదిచాధ్యాహర్తవ్యం, సరిశేషత్వప్రతిపాదనాదిచాధ్యాహరేకోనివారకః. ప్రతిజ్ఞా
నుగుణ్యాభావఇతిచేత్. స- అన్యతరపరిగ్రహేసరిశేషమితిప్రతిజ్ఞాయాఅధ్యాహర్తంశక్యత్వాత్. హేత్వానుగుణ్యాభావాన్నేతిచేన్న-అన్యోన్యాశ్ర
యస్యస్ఫుటత్వాత్. ఉపరితససూత్రానుగుణ్యంసంభవత్పక్షఇతిచిత్త్యేమః. అథస్యాత్- సాకారత్వమేకంలిక్తం- సాకారనిరాకారత్వమేకమితిత
దభయముభయశబ్దవాచ్యం- అతోనద్వితీయప్రతిజ్ఞాధ్యాహరః, ప్రతిజ్ఞానుగుణహేతునిర్దేహనాన్యోన్యాశ్రయ, ఇతి. తదయ్యుక్తం- సూత్రా
స్వారస్యాత్, సాకారనిరాకారత్వయోఃపరస్పరవిరుద్ధతాంకత్వేననిర్దేశస్తావత్ప్రతిజ్ఞః. ద్వయారస్యతరంవదేయయానియామకవిశేషాశ్రవణవిద్వేష
యాకస్యచిద్వివక్షితత్వకథనమిక్లిప్తం. ప్రతుపాధిభేదమతద్దర్శనత్వంచతదదాహ్యతశ్చతానాస్తీ-తేజావయోమృతమయఃపురుషఇతితేజస్వీత్వని
ర్వికారత్వానన్తరూపత్వాదివచువిశేషప్రతిజ్ఞే. ఆత్మశబ్దశ్చదేహప్రతిపత్తినిర్వివాదినియన్తరిధారకేషేషిరూపఇతిసోపినిర్విశేషత్వవిరోధీ. యతో
నిర్విశేషత్వప్రతిపాదనమయ్యుక్తం- అతఏవ * అపివైవమేకఇతిసూత్రంచనభేదపురుషానకశ్రుతివిషయం. శ్రుతిమదనప్రామాణికభేదపురుషానఇతి
క్తం-అరూపవదిత్యత్రవచ్చువైయధ్యం. అతప్రతిభానేభ్యస్తప్రతిభానప్రాబల్యనయోప్యత్రనిర్విషయః-సాకారశ్రుతినామతప్రతిభానత్వాభావాత్.
తాసాంచతప్రతిభానత్వమనువాదతోపాసనార్థత్వపురుషాత్ తాత్పర్యలిక్తావగమచ్చస్థితం. ఉపాసనశేషత్వపురుషాదేవ * ప్రకాశవదితసూ
త్రేభవదుక్తవైయధ్యమస్యయ్యుక్తం. ప్రకాశస్యోపాధికాకారయోగేదృష్టాన్తత్వాదవైయధ్య సమగ్రసేదృష్టాన్తతయాఽన్యయోగఘటతే. ప్ర
కాశశబ్దంబ్రహ్మ- అతస్సాకారశ్రుతిరాపాధికాకారోపాసనార్థా- తస్మాదవైయధ్యమితివాక్యభేదోఽధ్యాహరశ్చ. * అహదేతిసూత్రంచననిర్వి
శేషసమర్పణక్షమం- విషయవాక్యైజ్ఞానసంపత్వావధారణస్యరసంపత్వావధారణవత్ ప్రామాణికవిశేషాన్తరప్రతిజ్ఞేపాసమగ్రత్వాత్. నిర్విశేషత్వ
ప్రతిపాదనయాగాదేవ * దర్శయతిచేతిసూత్రంచననిర్విశేషార్థశ్రుతివిషయం. శ్రుతోచాన్యవ్యాప్యతిముఖేనప్రతిపాదనంసనిర్విశేషత్వంగమ
యేత్- వ్యాప్యతిమాత్రస్యశాబ్దత్వాత్. స్వగతవిశేషప్రతిపాదనేసమ్భవత్యపి * నేతినేతిత్యన్యవ్యాప్యతికథనంనిర్విశేషానిప్రాయమితిచేన్న- వ్యావ
ర్త్యభూతాన్యగతవిశేషవిరోధానిప్రాయతయాతదపపత్తౌ ప్రామాణికవిశేషబాధకత్వకల్పనాదాగాత్. అతఏవసూర్యాదిదృష్టాన్తోపాన్యాసోపినిర్విశేష

తయోపద్యమానోన సా మాణికవిశేషబాధకః. * అమృతవిత్తాదిసూత్రద్వయస్పద్యస్తానద్వాదైకతా సర్వధాసారూప్యకణ్ణాతద్వయదాసూత్ర
త్రపరత్వమతిమన్దం - తయోస్సర్వధాసారూప్యవిరహస్యాప్రీత్యాలం ప్రసిద్ధత్వాత్. అవశ్యనిరసనీయకణ్ణానరత్వవిరహరత్వస్యాస్వరీకత్వాచ్చ
పరోక్తాధరత్వమయ్యుక్తం. * దర్శనాచ్యేతిపృథక్సూత్రంకృత్యావస్థానాభ్యంతరానుప్రవేశదర్శనాదివివాదాభ్యానమపృథక్ - వ్యాపకస్యస
రమాత్మనస్సర్వత్రానస్థానే * గుహంప్రవిష్టాదిత్యాదిబహుశక్తైవిప్రతిపత్త్యభావాత్. * ప్రకృతైతావత్త్వమిత్వాదేవభాగికరణత్వమప
య్యుక్తం - తాదర్థ్యావ్యవధానాభ్యాంతదనుపపత్తిః, హిశబ్దేనపూర్వప్రతిజ్ఞోపపాదకత్వావగమాత్, * ఉభయలింగసర్వత్రహి * తథాహిలింగమిస్య
తస్య, త్రాణామేకోపక్రమోపసంహరత్వప్రతీతే, శ్చ, నిఘోషోపస్థాపకస్యేతిశబ్దస్యప్రకారవాచిత్యాత్ ప్రకాశోబ్రహ్మణోనిషేధ్యత్వశ్చ
చనోదేతి. తతశ్చరూపద్వయంప్రతిషేధ్యంచేత్ - త్వప్రత్యయవైయర్థ్యం, యస్తుబ్రహ్మప్రతిషేధపాదకత్వేన * ప్రయోజనాద్విజ్ఞప్తేనైవన్యాయ
ఉక్తః - సూరూపద్వయప్రతిషేధమపిరుణ్ది, రూపాన్విష్టోకసిద్ధానువాదవ్యతిరేకవిత్వవిదురుక్తం - ప్రపంచస్యబ్రహ్మకార్యత్వతద్వ్యవ్యత్యతస్మి
యామ్యత్వతద్ధార్యత్వాదిముఖేన బ్రహ్మరూపతాయాః ప్రమాణానరప్రసిద్ధ్యభావేనానువాద్యత్వాదాగాత్. అతస్తద్వయక్షన్యాయవైవదాధికః.
* సహ్యోతస్మాదితీత్యన్యత్వరమశ్రీతివాక్యంచనబ్రహ్మవ్యతిరక్తనిషేధతి, నాపిప్రతిషేధరూపాదేశాదన్యదాదేశసంప్రతిషేధతి, - పరాన్యకజ్ఞయో
రన్యతరస్యవైయర్థ్యాత్, అప్రతిషేధరూపాణాంబహురూపుపదేశదర్శనా, చ, అతఃకృత్యైవత్రనిషేధస్తస్యాన్వయః, వ్యవ్యత్యమనభ్యుపగచ్ఛతా
౭న నరసూత్రద్వయస్యాగ్రాహ్యత్వగ్రాహ్యత్వపరస్యావిరోధోదర్శనః, యతోజీవబ్రహ్మణోర్వాప్యవ్యాపకత్వాదిపక్షణో౭న్యోన్యభేదశ్చాన్వయై
కగమ్యానప్రతిషేధ్యః, అతఏవ, చ * ప్రకాశాదివచ్చేతిసూత్రస్యచసంరాధ్యసంరాధకభావనిమిత్తభేదవ్యవధానకత్వమయ్యుక్తం. అక్షరాణా
గుణత్వా, చ - కర్తృశబ్దసామ్యభ్యామ్యపాధివాచిత్యం, కర్తృభ్యాసాదిత్యన్వయస్వారస్యంచత్వం. అభ్యాసేనాసక్తజీవప్రాజ్ఞయోరభేదః
ప్రతిపాద్యతఇతినిరర్థశాభ్యాసహరసామ్రాజ్యం, వాక్యభేద, శ్చ, తదుభయరూపనిర్వాహేనమృతతదభయోక్తయణమయ్యుక్తం. యతఃపూర్వ
సూత్రాణాంత్యదుక్తాధరత్వానుపపత్తిః - అతఏవ * అతోనైవేతిసూత్రంచనబ్రహ్మణాజీవైక్యాపత్తివిషయం. విజ్ఞశబ్దస్యకృతివాచిత్యంచాయ్యు
క్తం. * ప్రత్యయేనూనాభ్యామితిప్రత్యేప్రత్యక్షశబ్దనిష్పత్త్యాత్, విజ్ఞశబ్దస్యచిహ్నపర్యాయత్వా, చ, * ఉభయవ్యవధేశాదిసూత్రద్వయస్యసం
రాధ్యసంరాధకభావేమతాన్తరోపన్యాసపరత్వమప్యయ్యుక్తం - * ప్రకాశాదివచ్చేతిసూత్రస్యతత్ప్రయోజనభేదవ్యవధానకత్వాభావాత్. * ప్రకా
శాక్తయవద్వేతిసూత్రంనబ్రహ్మైకదేశత్వపరం - * తేజస్త్యాదివిజ్ఞానోగ్యహేతుతయాప్రతిపాదనాత్. * ప్రకాశాదివచ్చేతిసూత్రస్యపరోక్తా
ర్థపరత్వాభావాదేన * పూర్వవద్వేతిసూత్రంచనతదర్థాదిదేశపరం. నను * అంశోనానేతిసూత్రస్యపాదానరన్ధ్రతయాచిప్రకర్తౌనతత్పరామర్శ్యత
చేన్న - ఉభయవ్యవధేశనిర్వహణార్థాదిదేశసూత్రే, ఉభయనిర్వాహరసూత్రార్థస్యప్రత్యగిజ్ఞాపితత్వాత్. * అబ్రహ్మతేరితేత్రమక్రమిత్యనేన
పాదానరన్ధ్రమపిహి * అర్చకాకస్త్యాదిసూత్రంప్రత్యగిజ్ఞాప్యతే. ఏవంనిర్విశేషప్రతిపాదనానుపపత్తేరవ * ప్రతిషేధాచ్యేతిసూత్రమపినభేదనిషే
ధపరం - కింతుబ్రహ్మణ్యచిద్ధర్మప్రతిషేధవాక్యవిషయమితియ్యుక్తం. — అపరేతు * ప్రతిషేధాచ్యేత్యన్తంసూత్రగణనాకాధికరణంకర్మని
ర్గుణవిద్యాసుకింకారణాత్మనానిరాకారంకార్యప్రపంచరూపేణసాకారంచబ్రహ్మరూపాస్యం - ఉతనిరాకారమేవేతిచార్య - నోభయలింగముపా
స్యం - * అస్థూలమిత్రప్రపంచాకారస్యనివర్తితత్వాత్, సృష్టివాక్యానానిరాకారప్రతిపత్తావైదంపర్యా, దితిసిద్ధాన్తయన్తి. * సర్వాణిచహితాస
ర్వవివాత్సానస్సమప్సితాఇతిసాధిస్థానీయేబ్రహ్మజీవానామరస్థానీయతాశ్రవణేనభేదమాశక్యపరిహరతి * భేదాదిచేతితి. కారణాత్మకంస
క్షణమేవబ్రహ్మరూపాస్యంచేత్ - నవోధలక్షణముపాస్యంసావిధిత్వాశక్త్యాహ * ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాదితి - ప్రకాశః - అవభాసః. సో౭స్యాన్తి
ప్రకాశవత్. సర్వజ్ఞానాదివాక్యవైయర్థ్యాత్. భేదస్యాపాధికత్వేవప్రాప్తః * సూర్యకాదివచ్చేతి, ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యమివతదవ్యత్యతఇతియో
జయన్తి. తదయ్యుక్తం - పాదసభ్యత్వభావాత్. విద్యావిశేషేషాపాస్యాకారనిరూపణంహిత్యతీయపాదకృత్వం. నోభయలింగనిర్గుణవిద్యాసూపాస్య
మిత్యభ్యాసహరబాహుళ్యంచ తత్రాన్యోన్యాశ్రయాదీన్యనుపపత్త్యన్తరాచిపూర్వవత్. * భేదశబ్దస్యసాధారణత్వేసిస్వాపాద్యవస్థానాంప్రకృత
త్వాదవస్థాభేదాదివివాదానముచితం. సబ్రహ్మణమేవోపాస్యమిత్యసమర్థితత్వాదేవనవోధలక్షణమితిశక్త్యా౭నుచితా. * ఆనందయః ప్రధాన
స్యేతిజ్ఞానానందాదీనాం సర్వబ్రహ్మవిద్యాస్వనువృత్తైర్వక్ష్యమాణత్వాచ్చనాత్రవక్తవ్యతా. ప్రాప్యదర్శవచనమపిహిపునరుక్రమిణితివిదుః. —
అన్యేతు * సస్థానతత్త్వార్థస్య * ప్రతిషేధాచ్యేత్యేవమన్తమధికరణచతుష్టయం వర్ణయన్తి - కార్యావస్థానిరూపితాః - కారణావస్థానిరూ
ప్యవై. ఉభయలింగం - నామరూపాత్మకం. రూపం - భిద్ధత్వాది. నామ - శబ్దప్రవృత్తిహేతుర్భోత్వాది. అభ్యాత్మమధిజ్ఞేవంచాసక్త్యేషు స్థా
నేషు అక్షరకణేషువిశిష్టస్థిత్యేవ్వరస్యస్థానతః స్వరూపపరిణామేననా స్వరూపభేదో౭న్తి - నేతివిచారః. * యవిషాన్తరాదిత్యై * య
విషాన్తరక్షిణీతిస్థానభేదాత్, * తావన్యోన్యంప్రతిష్ఠితావితిసమ్మన్ధామననాత్, * వితాన్యప్రావాయతనాన్యప్రాలోకా అష్టాదేవా అష్టాపురు
షా స్సయస్తాః పురుషాః నిరూహ్యప్రత్యూహ్యత్వక్రామత్ తంత్యోపనిషదం పురుషంపుచ్చామితి సమ్మన్ధామననాత్, * రూపంరూపం ప్రతి
రూపాంబభూవేత్వాదిశ్రవణాత్, ప్రళయకాలేజీవానామివసూక్ష్మభేదోపపత్తిః, * భోక్తాభోగ్యంప్రైతితారమివత్ * ఏకస్తథాసర్వభూతాన్త
రాత్కైత్యాదిష్టోకత్వవ్యవధేశస్యజాత్యభిప్రాయతోపపత్తిః, శ్చ, ఉత్సరస్యస్థానినస్వరూపభేదో౭న్తిప్రాప్తై - నేత్యన్యతే - సర్వత్రహిబ్రహ్మనుకృ
ప్యప్రతిపాద్యతే * ఏతంసేవబహ్మచామహత్వక్షేమాహంసన్దేవితమగ్నావద్వర్తవపతంమహాన్తతేచ్యవోగావితమస్యామెతదివైతంవాయానె

౩౦॥ సూ.

శ్లో॥ పరమతస్సేతూన్మానసమృద్ధభేదవ్యవదేశేభ్యః॥

ఇదానీమస్తాత్పరస్తాజ్జగన్నిమిత్రాపాదానసూపరమకారణాత్పరబ్రహ్మణఃసరమపికించితత్వహస్తేః
తైశ్చిదైత్వాభాసైరాశజ్యనిరాక్రియతేఅస్యోపాస్యస్యనిస్సౌత్వానవధికావేశయాసజ్జ్యయకల్యాణసూ
కరత్వస్థేమే. తత్రైయమాశజ్య-యదిదంపరంబ్రహ్మాసయలిక్తం-ఏతస్తాన్నిభలజగత్కారణాత్మనః
పికించితత్వమస్తి. కథం*అథయతత్వాససేతుర్విధృతిరిత్యస్యపరస్యసేతుత్వన్యవదేశాత్, సేతుశబ్దస్యచ
కేమాలాదరప్రాప్తిహేతౌప్రసిద్ధేరిత్యాద్యదనేనప్రాప్త్యమస్తీతిగమ్యతే. తథా*ఏతంసేతుంతైత్వాభాసస్స
ద్దోభవణీతితదవ్యతాచాస్యాభిధీయతే - అతశ్చాస్యత్వాస్యమస్తి. ఉన్మానవ్యవదేశాన్మ- ఉన్మితం- పరిమ
ణంఇదంపరంబ్రహ్మ- *చతుష్పాద్భృమ్మజోదశకలమిన్ద్రానానవ్యవదేశాత్. సనాయమున్మానవ్యవదేశస్తేనసే
తునాప్రాప్త్యస్యానున్మితస్యాస్తితాంద్యోతయతి. తథాసమృద్ధవ్యవదేశశబ్దసేతుసేతుమలోఃప్రాప్తకత్వప్రా
ప్త్యత్వలక్షణోద్భవ్యతే *అమృతస్యపరంసేతుందృఢేధనమివానలం *అమృతమైవసేతురితి. అతశ్చపరాత్మ
రమస్తి. భేదేనచపరాత్పరంవ్యవదిత్యతే *పరాత్పరంపురుషమువైతి *పరాత్పరంయన్తహతామహాద్వమితి, చ-
తథా *తేనేదంపూర్ణంపురుషేణసర్వం తత్రాయదుత్తరతరంతదమాపమనాయమితి, అతపభ్యోహేతుభ్యః
పరస్తాన్మృత్కణః పరమపికించిత స్తీతిగమ్యతఇతి.

ఏవంప్రాప్తైభిధీయతే.

౩౧॥ సూ. శ్లో॥ నామాన్యాన్మ॥ శ్లో॥ తుశబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి. యత్రాపమక్తంసేతుస్య
పదేశాత్పరాత్పరమస్తీతి-తనోపపద్యతే-నహ్యయమత్రకించిత్యాస్యప్రతిసేతురుచ్యతే- *ఏవంఅంకానా
సంసమ్మేదాయేతిసేతుసామాన్యేనసర్వలోకాసజ్జ-రకరత్వప్రతేః. సినోతి-బద్ధాతిస్వస్తికాసర్వంవిచిత్త
స్తుజాతమసజ్జ-ర్ణమితిసేతురుచ్యతే. * ఏతంసేతుంతైత్వతితరతిచ్చప్రాప్తివచనః- యథావేదాన్తంతతే.

ఇన్యత్రాహ *తేజస్తాదితి *భానుమరీచ్యో వైజవైసేవత్వ ప్రవృత్తాదినాపరమాత్మనోజగత్తైత్వత్వమితి. అహికుణ్ణలపదస్యాప్రత్యేత్యత్వా
యాహ *పూర్వవద్యేతి- అహికుణ్ణలన్యాయేనాత్యంతాభేదోబ్రహ్మ, వేదయాజగతోఽభ్యుపగతః- యశ్చరస్యతుస్వికారభావోతస్యజగత్తమపిప్ర
భామోవిజగత్తివిత్సేవరూపేనైవకార్యకారణభావఇతిసిద్ధాన్తమాచుః. రదిదమసమృద్ధం- బ్రహ్మణఃకృత్వరాతిత్వేనప్రమాణావాత్, నకలప్రమా
ణస్యాదపిరోధా, చ్చ. విశ్వాభ్యాసేరావేదత్వాచ్చనుభవమూప్రస్య- సూత్రకారావిషయీతోఽయమగ్ధఇత్యవగమ్యతే.
అహికుణ్ణలాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ పరమతస్సేతూన్మానసమృద్ధభేదవ్యవదేశేభ్యః॥ శ్లో॥ అవాదరసజ్జతిమాహ (ఇదానీమితి) అస్తాదితి *అతశ్చ
స్యవ్యాఖ్యానం. ప్రకృతశ్చ * సన్ధానతోపిపరస్యేతిసూత్రేపరశబ్దనిర్దిష్టఇతిజ్ఞాపయితుంపరస్తాదిత్యుక్తం. పరమకారణత్వప్రయక్తోత్కర్షవాసవ
రబ్రహ్మణఇత్యత్రపరశబ్దః. యద్వా- పరస్తాదితిపదేనప్రాప్త్యతయాపరత్వంవివక్షితం. పరబ్రహ్మణఇత్యత్రస్వకార్యా వేదయాపరత్వముచ్య
తే. పరమకారణాదికారణాదరరాహిత్యం. (అస్యాపాస్యస్యేతి) ఉభయలిక్తత్వస్థేమృద్ధిత్వార్థః. అన్యథాప్రాప్త్యత్వతదుపమాభ్యోగ్యగుణజాతవై
కల్యేసంసగమ్యభయలిక్తత్వపామృత్యసిద్ధితిభావః. పూర్వాధికరణేఉభయలిక్తత్వస్థేమృద్ధిత్వవిషయనిరూపణంకృతం - అత్రతుకల్యాణగుణా
స్వదత్వవిషయనిరూపణమిత్యుక్తంభవతి. ఉభయలిక్తో బ్రహ్మణఃపరంకిమస్తి- సేతి. అన్యపరత్వేసేతూన్మానాదివ్యవదేశాఉపన్యాసవేతి. అను
చపన్నత్వేపరాదరమస్తి. ఉపపన్నత్వేపరాదరంనాస్తీతిభివ్యతి. (తత్రైయమిత్యాది) అసజ్జరకరత్వాభిప్రాయస్సేతువ్యవదేశస్యాదితిశక్త్యా
యామాహ (తథావితంసేతుమితి) (సమృద్ధవ్యవదేశఇత్యాది) పూర్వంకేవలసేతుశబ్దః- అత్రప్రతిసమృద్ధినిర్దేశసహితసేతుశబ్దనిర్దేశః. (భేద
నచేతి) పరాత్ - జగత్కారణాత్. శ్రుతావపిష్యాన్యన్తపరశబ్దకారణవిషయఇతిపూర్వపక్షీణోహృదయమ్.

రాధాస్తమాత్రముపాదతే.

౩౧॥ సూ. శ్లో॥ నామాన్యాన్మ॥ శ్లో॥ అవయవాద్ధానసంజ్ఞ-రకరత్వందర్శయతి (సినోతిబద్ధాతితి) *ఏతంసేతుంతైత్వత్వస్య
కోఽర్థఇత్యత్రాహ (ఏతంసేతుమితి)

౩౨॥ సూ. +శ్లిః+ బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్॥ శ్లిః+ యోయం*చతుష్పద్భిర్మాషోడశకలం*పాదోన్యవిశ్వాభూతానీత్యున్మానవ్యపదేశః-సబుద్ధ్యర్థః-ఉపాసనార్థః. *సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మత్యాదిభిర్జగత్కారణస్యబ్రహ్మణోఽపరిచ్ఛిన్నత్వావగమాత్స్వత ఉన్మితత్వాసమ్భవాత్. జగత్కారణత్వంహితస్యైవశ్రూయతే *తస్మాద్వాసితస్మాదాత్మనాకాశస్సమ్భుతః *సోకామయతబహుస్యాంప్రజా యేయేతీతి. అతోయథా *వాక్పాదఃప్రాణఃపాదఃచతుఃపాదోమనఃపాద ఇత్యాదినాబ్రహ్మణోవాగాదిపాదవ్యపదేశఉపాసనార్థః-ఏవమయమపి.....

స్వయమనున్మితస్యకథముపాసనార్థతయాప్యున్మానసమ్భవః. తత్రాహ
౩౩॥ సూ. +శ్లిః+ స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్॥ శ్లిః+ ప్రతిపన్నవాగాదిస్థానవిశేషరూపాపాదభేదాత్తత్సమ్బుద్ధితయోన్మితత్వానుసంధానంసమ్భవతి - యథాప్రకాశాదేర్విత్తతస్యవాతాయనఘటాదిస్థానభేదైఃపరిచ్ఛిద్యానుసంధానసమ్భవఇత్యర్థః.

౩౪॥ సూ. +శ్లిః+ ఉపపత్తేశ్చ॥ శ్లిః+ యదుక్తం*అమృతస్యైవసేతురితిప్రాప్యప్రాపకసమ్బంధవ్యపదేశాత్ప్రాప్రకాత్పరంప్రాప్యమస్తీతి-తన్న-ప్రాప్యస్యపరమపురుషస్యస్వప్రాప్తాస్వస్యైవోపాయత్వోపపత్తేః. *నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయానబహునాశ్రు లేన। యమేవైషవృణుతేతేనలభ్యస్తస్యైవ ఆత్మావివృణుతేతనూంస్వామిత్యనన్యోపాయత్వశ్రవణాత్.

౩౫॥ సూ. +శ్లిః+ తథాన్యప్రతిషేధాత్॥ శ్లిః+ యత్పునరుక్తం*తతోయదుత్తరతరం*పరాత్పరంపురుషం*అక్షరాత్పరతఃపరఇత్యాదిభేదవ్యపదేశాత్పరాత్పరమస్తీతి-తనోఽపవద్యతే-తత్రైవతతోఽన్యస్యపరస్యప్రతిషేధాత్ *యస్మాత్పరంనా పరమస్తీకించిద్యస్మాన్నాణీయోనజ్యాయోస్తికశ్చిదితి. యస్మాదపరంపరంనాస్తీకించిత్-నకేనాపిప్రకారేణపరమస్తీత్యర్థః. తథాన్యత్రాపి *నహ్యేతస్మాదితినేత్యన్యత్పరమస్తీతి. ఇతి నేతినిర్దిష్టాదేతస్మాద్భిర్మాణోఽన్యత్పరంసహ్యస్తీత్యర్థః. తథా*నతస్యేశేకశ్చనతస్యనామమహద్వ్యశ ఇతి. తద్దిగదుపాదానకారణతయానంతరముక్తం *సర్వేనిమేషజజ్ఞిరేవిద్యుతఃపురుషాదధిసంప్రదు ఘే

౩౬॥ సూ. +శ్లిః+ బుద్ధ్యర్థఃపాదవత్॥ శ్లిః+ అపరిచ్ఛేదనాక్యంసజగత్కారణవిషయం. కింతుతదతి క్తతత్త్వవిషయమిత్యత్రాహ (జగత్కారణత్వంహీతి) *పాదవదితీయాత్రఖణ్డంవ్యాచక్షే (అతోయథేతి) సహినిఖిలజగత్కారణస్యేశ్వరస్యవాక్ప్రాణచక్షురాదికలిపయవస్తు పరిచ్ఛిన్నత్వంసమ్భవతి - అతస్తస్యోపాసనార్థత్వంసమప్రితపన్నమితిభావః.

అనంతరసూత్రశ్లాఘాహ (స్వయమనున్మితస్యేతి)

౩౭॥ సూ. +శ్లిః+ స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్॥ శ్లిః+ దృష్టాన్తభూతవాగాదివిషయమిదంసూత్రమ్.....

౩౮॥ సూ. +శ్లిః+ ఉపపత్తేశ్చ॥ శ్లిః+ (అనన్యోపాయత్వశ్రవణాత్) ప్రాప్యస్యైవోపాయత్వశ్రవణాదిత్యర్థః *వివృణుతేతసూంస్వామిత్యనేనప్రాపకత్వంప్రాప్యత్వంచగమ్యతే.....

౩౯॥ సూ. +శ్లిః+ తథాన్యప్రతిషేధాత్॥ శ్లిః+ దూష్యాంశంవ్యజ్ఞయన్వావచక్షే (యత్పునరిత్యాదినా) తత్రేవ- శ్వేతాశ్వతరోఽనిషది. ఉపాత్తవాక్యస్యాన్వయమాహ (యస్మాదపరమితి) తస్యార్థమాహ (సకేనాపీతి) *యస్మాదితిపశ్చమ్యస్తపదేనాపరశబ్దస్యాన్వయేనతిసహాధికనిషేధకృతస్సాన్యత్. పరశబ్దస్యాన్వయేనతిసమనిషేధోనకృతస్సాన్యత్- తచ్చానిష్ఠం- తథాసతిపరమపురుషవేదనస్యైకత్వైవాపవర్గోపాయత్వంపూర్వోక్తంసనిధ్యతి, సమాఖ్యధికనిషేధపరశ్చత్వత్తరవిరోధశ్చ. అపరశబ్దవైయర్థ్యం, చస్యాత్-పరత్వేనవివక్షితరుద్రవ్యమితి క్తవిషయాన్యచపరశబ్దఇతిచెన్న- కాన్వైయినపరత్వనిషేధస్వతఃప్రాప్తేతస్యానన్యథానిర్ధనజ్ఞోచకాభావాత్. *తతోయదుత్తరతరమిత్యాదివాక్యంహేత్వత్వైవ అన్యథానిర్ధమితిభావః. *నతస్యేశఇతివాక్యంజగత్కారణాతి క్తవిషయంస్యాదిత్యత్రాహ (తద్దీతి) *హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే *ప్రజాపతిః

ఉభేభి మేభి త్యాదినా. *అద్భుతసమూహితోహిరణ్యగర్భ ఇత్యస్తావితి వజగర్భారణంపురుష మేనంప్రశ్నభిజ్ఞాపయ
తి. *తతోయమ త్తరతరమితికిముచ్యత ఇతిచేత్. పూర్వ శ్ర*వేదాహ మేతంపురుషం సహా నైమాదిత్యవర్ణం త
మసఃపరస్తాత్ *తమేవంవిద్వానమృతఇహాభవతినాన్యఃపథావిద్యతేయ నాయోతిపరస్యప్రచ్ఛానో హహాపురు
షస్య వేదనమేవామృతత్వ సాధనం-నాన్యోఽమృతత్వస్యపథాఇమ్యుపదిత్యతదుపపాదనాయ *యస్మాత్పరంనా
పరమ స్తికించిద్యస్తాన్నానోయోనజ్యాయో స్తికశ్చిత్. వృక్షఇవ స్వభూదిపిష్టత్యైకస్తేనేదంపూర్ణంపురుషేణ
సర్వమితిపురుషస్యవరత్వం, తద్వ్యతిరక్తస్యపరత్వాసమ్భవం, చప్రతిపాద్య *తతోయమ త్తరతరంతరజూ
వము నామయం యవతద్విదురమృతాస్తేభవ స్త్యుభేతరేదుఃఖమేవాపియస్తీలిపూర్వోఽస్తమగ్ధం హేతుతోనిగం
యతి. యమ త్తరతరంపురుషతత్త్వం- తదేవారూపమ సాహాయంయతః- తతోయవతమృతమతత్త్వంవిదుః-త
వవామృతాభవత్తి- అభేతరేదుఃఖమేవాపియస్తీతి. అన్యథోపక్రమణరోధోఽనంతరోక్తిరొధశ్చ. *పరాత్ప
రంపురుషముపైతిదివ్యమితి-సూర్వశ్ర *అక్షరాత్పరతఃపరఇతి- అక్షరాత్ - అవ్యాకృతాత్ యఃపరః- సహ
స్తిపురుషః - తస్మాత్పరోయోఽదృశ్యత్వాదిగుణకస్సర్వజ్ఞఃపరమాపురుషః - సవవేహాపి *పరాత్పరఇతిసహ
స్తిపురుషాత్పరత్వేనోచ్యతే.....

౩౬॥ సూ. *శ్రిశ్శ్రీ అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః॥ శ్రిశ్శ్రీ అనేన - బ్రహ్మణాసర్వ
గతత్వం- సర్వస్యజగతోవ్యాప్తత్వంతయామశబ్దాదిభ్యః - సర్వవ్యాప్తివాచిత్యేభ్యోఽవగమ్యమానమస్తా
త్పరంనాస్తీత్యవగమయతి. ఆయామశబ్దస్తావత్ *తేనేనంపూర్ణంపురుషేణసర్వం *యచ్చకించిజ్జగత్ప్రశ్నిక
దృశ్యతేస్రూయతేపివా అస్తర్భహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణఃస్థిః *నిత్యంవిభుంసర్వగతంసూక్ష్మం
యమృతయోనింపరిపశ్యన్తిధీరాః. ఆదిశబ్దాత్ *బ్రహ్మైవేదంసర్వం *అత్యైవేదంసర్వమిత్యాదయోగ్యహ్య
తై. అతఇదంపరంబ్రహ్మైవసర్వస్తాత్పరమ్.....

పరాధికరణంసమాప్తమ్.

సృజాలస్పృశత *ధాతాయథాపూర్వమకల్పయదిత్వాద్విర్భూతస్యకారణత్వప్రతిపాదనాత్ సద్భ్రహ్మాత్వాది శబ్దైరపిసవితకారణవయోచ్యతే-
*శమ్భురాకాశమధ్యక్షత్వాదిరపిసవితోచ్యతే- *శమ్భుస్వయమ్భుప్రహిణఇతితైత్తిరియశ్శ్లోకాయమాహ (అద్భుతసమూహితఇతి) అత్యై
వ *విద్యుత్తఃపురుషాదధీపురుషశబ్దా, ద్విదుష్వర్ణత్వా, దతిదిష్టేషు అద్భుతసమూహితత్వాదివాక్యేములక్షీ. చుప్త్య శ్రవణాత్, *యమనస్సకలు
త్రైకవయోవయస్తీలిసముద్రశాయిత్య శ్రవణాత్, *రవక్షరేపరమేవామృతమితిపరమమృతమసమ్భూతా, చావగతపరమపురుషధావజగత్పారణప్ర
పాదకప్రకరణైకప్రకరణం *హిరణ్యగర్భస్యమవత్రాగ్ర ఇత్వాదివాక్యమపిపరమపురుషస్యవజగత్పారణత్వమాహేత్యర్థః. అన్యథాప్రచ్ఛాన
యోస్సృజ్యత్వసంహార్యత్వశ్చ లివిరోధశ్చ. (తతోయమ త్తరతరమితికిముచ్యత ఇతి) *యస్మాత్పరమిత్యాదివాక్యస్యసజ్ఞోచకత్వేన పరోక్షమిదం
వాక్యంఅన్యథాసిద్ధమితిమద్ధంహృద్విధాయతస్యాన్యథాసిద్ధిఃకథమిత్యాహ (కిముచ్యత ఇతి) *తస్మాత్సర్వగతత్యవగత్యస్యపూర్వవతితం :తేనేదం
పూర్ణంపురుషేణేవవాక్యం. తతఃపశ్యాత్ *మహాస్వభుత్వేపురుషఇతివాక్యం. తమభయానురోధేన, సర్వాసనగిర్వత్వగుహశయస్య భగవద్భ
ద్రాద్యనురోధేన, చవర్ణనీయం. సర్వాసనగిర్వత్వాదికంహి *నహా స్రగ్ధంధేమమిత్యాదినుపురుషోత్తమాసాధారణత్వేనావగతమిత్యర్థః. *తతః-
తస్మాద్భేతోరిత్యర్థః. అరూపమనామయం- కర్తృత్వదేహతత్త్వతమఃఖురిధి. తాపత్రయప్రతిభుమిత్యర్థః. ఉపక్రమవిరోధః- *నాన్యఃపథాది
తివాక్యవిరోధః. *యవినంవిదురితివాక్యస్యపరమపురుషేతరవేదనపరత్వంహి *నాన్యఃపథా ఇత్యనేనవిరుద్ధం. (అనంతరోక్తివిరోధశ్చ) *యస్మాత్ప
రంనాపరమిత్యాదివాక్యవిరోధశ్చేత్యర్థః. (పరాత్పరమిత్యాది) పరాత్పరమిత్యాదివాక్యేసిసమష్టిపురుషాత్పరత్వేన పరమపురుషఉచ్యత ఇతిప్రతి
జ్ఞా- పూర్వవాక్యేసమష్టిపురుషులక్షణతయాప్రతిపాద్యత్వేననిశ్చితస్యావృత్తత్వాదిగుణకస్యపరాత్పరశబ్దేనాత్రప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః.....

౩౭॥ సూ. *శ్రిశ్శ్రీ అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః॥ శ్రిశ్శ్రీ పూర్వసూత్రైరధికవస్తువాదేమాదణముక్తం - ఉహస్వపత్యేప్ర
మాణముచ్యతే. నియన్తృత్వేనవ్యాప్తిజ్ఞాపనార్థం *నిత్యంవిభుమిత్యుతిరుపాతా. విభుం- ప్రభుం. ఇయం శ్రుతిపురుషవిషయా- *పరాత్పరంపు
రుషముపైతిదివ్యం *దివిహ్యమాన్యఃపురుషఇతిపురుషవిషయప్రకరణశబ్దాత్. సూత్రస్థమాదిశబ్దంవ్యాపకే (ఆదిశబ్దాది) (ఇత్యాదయోగ్య
హ్యైవఇతి) ఆదిశబ్దేనవ్యతిరక్తత్వనిఃసేధపరవాక్యాని, ధారకత్వనియన్తృత్వాదిపూర్వకవ్యాప్తిపరవాక్యాని, సమానాధికరణవాక్యాని, చవివక్షి

౩౭॥ సూ.

శ్లో॥ ఫలమతఉపపత్తైః॥ శ్లో॥

ఉక్తముపాసినీషోపజననాథంజీవస్యసర్వావస్థాసుసదోపత్వం, ప్రాప్యస్యచపరమ పురుషస్యనిర్దోష
త్వంకల్యాణగుణాకరత్వంసర్వస్మాత్పరత్వం, చ - అతఃపరముపాసనంవివక్షున్నపాసినానాం పరస్మాదేవా
స్మాత్పురుషాత్తద్వాస్త్రీయమపవర్త్యాఖ్యంఫలమితీనమ్ప్రతిబ్రూతే. తుల్యన్యాయతయాశాస్త్రీయమైహికా

తాని సర్వవిద్యోహాగ్నౌచేదని కంఠఃపరసాంయజ్ఞానువాకేయస్త్వరీయావ్యాప్తిః అనర్బహిశ్చేత్యాదినా, భారకత్వం అతద్విశ్వముపజీవతీతి, శాపిత్వం అపరిచ్ఛేద్యతే, చోక్తం-నియమనార్థవ్యాపనభారణశేషిత్వైఃకృత్వప్రశాన్తిశరీరకత్వం బ్రహ్మణస్సిద్ధం. ఏవమీశ్వరస్యకృత్వప్రశాన్తిశరీరకత్వవిధ్యావచనకరత్వంనా స్తీర్వశక్తిత్వాభావే ప్రమాణముక్తంసాన్తే - తత్త్వానరసద్భావసత్తికృత్వశరీరకత్వాద్యోగాత్. కింఽ ఇది శ్వరపరమనిత్యం అనర్బహిశ్చేత్యర్థంవ్యాప్య అశ్వమేవేవంపురుషఇతి త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యముక్తం, తథాచసహస్రశీర్షత్వాదివిషయపురుషస్త్వరీయావచనకరత్వంనా చపురుషసారాంతరే యద్భూతంయచ్చభవ్యం అసభూమింవిశ్వతోవృత్వా అపురుషవివేదనస్యమితి త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యముక్తం, - తత్త్వానికమస్తునిషేధాన్తిః- అధికమస్తుసద్భావసంపద్యేదాభావాద్యోగాత్. అతః ఈదృశానివాక్యాన్యససన్ధేయఃసీలిభావః. ...

పక్షస్తుపశ్యస్తవ్యవదేహోనామ అసతాసోమ్యురదాసమ్మన్ముః అసాక్షైవాత్మనాసమ్మన్ముః కథితిదర్శితః. భేదవ్యవదేశశ్చ యవిషయస్తరాదిత్యే హిరణ్యంపురుషః యవిషయస్తరక్షిణిపురుషఇతిదర్శితః. సాసరిశేషాదిత్యాదిసూత్రాదిసమ్మన్ముఃభేదవ్యవదేశపరిహారపరాజివ్యాఖ్యాతాని- ఉపాధిభేదాదేక్షయాభేదవ్యవదేశసంస్కరూపం భేదోపశమవివసద్భేదేదృశస్సమ్మన్ముఃకథితిదర్శితే-అస్వమపీతఇతిస్వరూపసమ్మన్ముఃశ్రవణాత్. అసర్వంతం పరాదాదిత్యాదిరస్యప్రతిషేధః. అనేన-సేత్వాదివ్యవదేశనిరాకరణసర్వగతత్వంసిద్ధంభవతి-అన్యథావస్తవస్తరాద్వాప్యత్రేవనాశ్చనేపరిచ్ఛేదస్సాన్తే. సర్వగతత్వంచాస్మాద్యంమతాద్యదిద్వాయవైదివ్యాచక్షతే తత్రసతావజ్ఞకర్తారణాత్ బ్రహ్మణోవిలక్షణవస్తుమాత్రమిహనిషేధ్యం-కింతు విలక్షణవస్తవత్వానరం ప్రామాణికస్యప్రధానతేవేశ్వరైలక్షణ్యస్వానిషేధ్యత్వాత్, కార్యకారణభేదనిషేధస్యచారమ్మణాధికరణకృతత్వాత్, సేచాన్తానవ్యవదేశాదివాంకార్యకారణభేదసాధకత్వాభావాత్, చ సహకారణమపస్యకార్యప్రాప్త్యేగేరుంఠినియమః. సర్వగతత్వస్యసీద్ధాస్త్రీయతామోక్షత్వాచ్యనాన్యరూప్రంప్రతిషేధ్యం- తస్యభేదసాధకత్వాత్. వ్యాప్తివ్యాప్యవ్యాపకభేదమవగమయతి. అతఉత్కల్యతత్త్వనిషేధార్థత్వేనవిలక్షణస్యోద్దేశముక్తివాక్యప్రతిపక్షస్సమ్మన్ముఃసహకార్యపక్షవీణంభవతి- కారణాద్భ్రహ్మణముచస్తస్యోత్కల్యభావాత్. అతవివాదిత్యాదిరూపస్థానకృతభేదశ్చకల్యపక్షమయ్యి. అతవివ అస్థానవిశేషాదినిసూత్రంసంస్మన్ముఃభేదవ్యవదేశపరిహారం. అతమత్యైతి-యాయంవిజ్ఞానమయఇత్యానిచక్రకణేషుమన్యుక్త్యాన్తిస్యేభేదవ్యవదేశాత్ పరమేశ్వరోపపక్షిరభిసమర్థితత్వాత్ తస్మిన్సాసాన్తానుచనన్ముః-అతథాన్యప్రతిషేధాదినిసూత్రంపరిచ్ఛేద్యత్వరూపిత్వాదివాక్యవిషయం- సతు అసర్వంతంపరాదాదిత్యాదివాక్యవిషయం- ఉత్కల్యస్తాన్యనిషేధవైదికరణకృత్యత్వాత్. అనేన-సేత్వాదివ్యవదేశనిరాకరణసంస్కరూప్రతిషేధాన్త్రయశ్చనసర్వగతత్వంసిద్ధ్యతి - తచ్చాయామతాద్యిన్సిద్ధ్యతీయోజనాయాంవాక్యభేద, స్తచ్చద్వాఖ్యానర, శ్చ సర్వగతత్వ-వభేదసాధకత్వాత్ భవతాంవిరుద్ధం. సచభేదసమయతఃపరిచ్ఛేదస్సాన్తే- తస్యభేదరూపత్వాభావాత్. —అస్యేతు సమ్మన్ముఃభేదవ్యవదేశావయవివర్తయన్తవివ : స్థానవిశేషాదినిసూత్రమపియోపపక్షపరమమయః - వికారవర్తినో బ్రహ్మణోవిలక్షణకారమవస్థితం బ్రహ్మప్రతిసెకత్వం - తతోయం త్రైతరమివపరమాకాశవర్తినఃకేశ్వరస్యవికారస్థాదిశ్వరాత్ భేదవ్యవదేశఇతిసంస్కరూపభేదఇతి. ఉపపద్యతే చనం- అన్యభేదవ్యవదేశప్రసక్తాత్. తస్మాత్సర్వగత్యావభివ్యక్తంసర్వగతత్వం అనేన- సేత్వాదివ్యవదేశనిర్వాహేణాపపాదితంభవతి- తచ్చద్వాయాన్తస్యవిద్యాన్త్యాన్తిరాద్యామతాద్యిన్సిద్ధ్యతి. తదపిససాధీయః- అసచవిన్నబ్రహ్మణుభవస్య బ్రహ్మసాసనలభ్యత్వకాస్త్రీయదేశచేదాదేక్షుగేచిత్తరూపాద్యం-సర్వంపాపశ్యవశ్యం : ఇమాన్తోకాన్కాచూన్తితామరూప్యససచ్చరన్తిహి త్రాయతే వికారావస్థాదిశ్వరాత్ పరమాకాశస్థాన్తరత్వమినిర్వాహకృత్యయ్యక్తః. అన్యత్కథన వ్యవధివిత్త్యేకస్తేనేదంపుర్ణంపురుషేణసర్వంతతాయదుత్తరలరమితిపరమాకాశసాత్పురుషాదుత్తరస్యప్రతీతిః. అనేన- సేత్వాదివ్యవదేశాన్యపరత్వకథనేన అస్మాత్సర్వగత్యావభివ్యక్తత్రవ్యాకృత్యసర్వగతత్వముపపాదితంభవతిత్వయ్యక్తం-పుర్ణపక్షవ్యవధిపుర్ణవ్యాకృత్యాత్ కారణపురుషాత్ పరత్వేపుర్ణత్రవ్యాకృత్యప్రతిపాద్యస్యసర్వగతత్వేవిరోధాభావాత్. అతోవాక్యానరసిద్ధాయాఃకారణవస్తునోవ్యాకృతసజ్జోచవివతతఉత్కల్యస్తాన్తావేహేతుత్వేనవివక్షితః.....

పరాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౭॥ సూ. శ్లో॥ ఫలమతఉపపత్తైః॥ శ్లో॥ నిర్ధానోపక్రమమిదమధికరణం. అవాన్తరసజ్జత్వర్థమనువదతి. (ఉక్తమితి) సర్వస్మాత్సర్వత్వం- ప్రాప్యత్వం. తత్కల్యాణగుణాకరత్వాన్తర్భూతమపిసృధాధికరణనిరూపితత్వాత్ పృథగుక్తం. సూత్రేముక్తినిసర్విధ్యం - అపితు అపలమినిసాభారణనిర్దేశకృతః- అతస్తస్యప్రయోజనమాహ (తుల్యన్యాయతయేతి) త్రివర్గప్రదకర్తారాధ్యత్వఫలప్రదత్వయోరపిముముక్షోరనుసన్ధేయత్వాత్ప్రదప్యత్రనిరూపితం అతఃపాసనోపయోగ్యధిచారానన్తరంతమపయోగ్యధాన్తరనిరూప్యతఇతిసజ్జతిత్వర్థః. ఫలత్వముక్తం- ఫలప్రదత్వంనిరూప్యతఇతిచసజ్జతి. తచ్చకల్యాణగుణఇతిపాదాన్తర్భావః. పూర్వమిహంసాయామపూర్వాధికరణేద్వారమాత్మనిరూపితం-అత్రతుద్వారవిశేషః

ముష్టికమపిఫలంతవ - పరస్మాత్పురుషాద్భవతీతిసామాన్యేన *ఫలమత్యత్సృజ్యతే. కుతపతత్. (ఉపప
తైః) సవపహి సర్వజ్ఞసర్వశక్తిర్మహిమాదామో యాగదానమహిమాదిభిరుపాసనేనచారాధిత విహితా
ముష్టికభోగజాతం, స్వస్వరూపావాప్తిరూపమవగ్రం, చదాతుమిష్టే. నహ్యచేతనంకర్మక్షణధ్వంసికాలా
స్తరభావిఫలసాధనంభవితమర్హతి.

౩౮॥ సూ. శ్లో॥ శ్రుతత్వాచ్చ॥ శ్లో॥ *సవాపషమహానజఅత్తాన్నాదోవసుదానః *ఏష
హ్యేవానన్దయాతీతి భోగావగ్రరూపంఫలమయమేవదదాతీతిహి శ్రుయతే.

సమ్ప్రతిపూర్వపక్షమాహ

౩౯॥ సూ. శ్లో॥ ధర్మంజైమినిరతపవ॥ శ్లో॥ అతఏవ - ఉపపతైః శాస్త్రాన్త్యయాగదాన
మహిమోపాసనరూపధర్మమేవఫలప్రదంజైమినిరాచార్యోమన్యతే. లోకేహిక్యవ్యాదికర్త, దానాదికంచక
ర్త, సాక్షాద్వాపరస్పరయావాస్వయమేవఫలసాధనంధృష్టం - ఎవంవేదేపియాగదానమహిమాదీనాంసా
క్షాత్ఫలసాధనత్వాభావేపిపరస్పరయాలపూర్వద్వారేణఫలసాధనత్వముపపద్యతే. తథా *యజేతస్వర్గకా
మిత్యాదిశాస్త్రముపిసాధయిషితస్వర్గస్యకర్తవ్యతయాయాగాద్యభిదధన్యథానుపపత్త్యా అపూర్వద్వా
రేణ ఫలసాధనత్వమవగమయతి.

౪౦॥ సూ. శ్లో॥ పూర్వంతుబాదరాయణోహేతువ్యవదేశాత్॥ శ్లో॥ తుశబ్దఃపక్షవ్యాన్య
జ్యధః॥ పూర్వోక్తంపరమపురుషస్యైవఫలప్రదత్వంభగవాన్బాదరాయణోమన్యతే. కుతః. (హేతువ్యవదే
శాత్) *యజదేవపూజాయామితిదేవతారాధనభూతయాగాద్యారాధ్యభూతాగ్నివాయాదిదేవతానామే
వతత్తత్ఫలహేతుతయాణస్త్రికాతస్త్రిస్సపివాక్యేవ్యవదేశాత్ *వాయవ్యంశ్వేతమాలభేతఘాతికామోవాయు
ర్వైత్వేపిస్తాదేవతానాయుమేవస్వేనభాగధేయోనోపధావతిసంవై నంభూతింగమయతీత్యాదిషు, కాలినస్సిషా
ధయిషితఫలసాధనత్వప్రకారోపదేశోపవిధ్యపేక్షితవేతినాతత్పరత్వశక్తాయుక్తా. ఎవమపేక్షితేపిఫలసాధన

సీమాపృథక్భిధిదా. కింసాపూర్వాత్కర్తృపాసనాత్ స్వరావర్తకభూత్వత్తి-ఉచకర్తృపాసనారాధితాద్వాన్వాదిదేవతారూపాత్ కేవలాచ్చ బ్రహ్మ
ణ్యం కిం *సవివైసంభూతింగమయతి *యమేవైవప్రణుతేనలభ్యత్యాదివాక్యకేషావాన్వాదిరూపస్యకేవలస్యచ బ్రహ్మణఃఫలప్రదత్వమవగమ
యతి-నేతి. కింసాక్యకేషాయథాప్రతితార్థకర్త-ఉతాత్పరభి అతత్పరత్వేతత్తద్దేవతారూపస్యకేవలస్యచ బ్రహ్మణఃఫలప్రదత్వాభావాత్ సాపూర్వా
త్కర్తృపాసనాత్ ఫలనిధిస్సాన్త. అనన్యపరత్వేతుదేవతారూపస్యకేవలస్యచేత్వరస్యఫలప్రదత్వావగమకర్తృత్వసాసనారాధితాత్ తత్తద్దేవతా
రూపాత్ కేవలాచ్చ బ్రహ్మణఃఫలనిధిః సర్వజ్ఞత్వమగ్నిమాపేక్షితతద్విరోధిత్వన్నిరాసాదిజ్ఞానోపయోగి. సర్వశక్తిత్వంభోగ్యభోగోపకరణాదినిష్పదనప్ర
తిష్ఠాననోపయోగి ద్వయమపిబ్రహ్మకించిత్రమిమపహేదాదాత్వోక్తిః ఈశ్వరస్యయోగ్యత్వము క్తంకర్తృణ స్వయోగ్యత్వమాహ(సహితి)...

౪౧॥ సూ. శ్లో॥ శ్రుతత్వాచ్చ॥ శ్లో॥ కేవలకర్మణోయోగ్యత్వాభావా, దీక్షరన్యైవయోగ్యత్వా, త్రస్యైవఫలప్రదత్వం కల్పవిమి
త్యుక్తం- తత్కర్మణ్యుక్తంచేత్యస్యసూత్రస్యార్థః. అన్నాదః- అన్నదః.....

అనన్తరసూత్రంపూర్వపక్షపరమిత్యాహ (సమ్ప్రతితి)

౪౨॥ సూ. శ్లో॥ ధర్మంజైమినిరతపవ॥ శ్లో॥ ఉపపత్తిందర్శయతి (లోకచేతి) శాస్త్రంబర్శయతి (ఏవంవేదేపితి) * స్వర్గకామో
యజేతేత్యత్రఫలసాధనత్వం శ్రుతమేవతత్ర సద్వారకత్వంకల్పవిమితినవిరోధః. సిద్ధాన్తసూత్రమాదత్తే.

౪౩॥ సూ. శ్లో॥ పూర్వంతుబాదరాయణోహేతువ్యవదేశాత్॥ శ్లో॥ (యజదేవేత్వాది) తథావ్యవదేశందర్శయతి (పాయవ్యమి
తి) మన్తార్థవాదయోరనుష్ఠీయార్థప్రకాశనస్తుతోరన్యపరత్వాన్నస్వాధైప్రామాణ్యమిత్యత్రాహ (విధ్యపేక్షితపేతి) మన్తార్థవాదయోరప్రతి
యమానాన్తతాత్పర్యాభావే రాత్రిసత్రప్రతిష్ఠా, ౭పగోరణశతయోతనా సాధ్యసాధనభావ, శర్కరాజ్జనద్రవ్య, చతువిశేషా, దిరర్థవాదాద్యక్తా
చ్యుర్భోవిధ్యపేక్షితతయాభవద్భిదేవస్వీకృతత్యతిభావః. దేవతానామపిఫలప్రదత్వమన్త-లభఃకిమపూర్వస్యఫలప్రదత్వానన్యపగమిత్యత్రాహ(ఏవమితి)



శ్రీ మతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

తృతీయాధ్యాయే—తృతీయఃపాదః.

సర్వవేదాంతప్రత్యయాధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ. శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్ ॥

ఉక్తంబ్రహ్మచారిపాసినిషోపననాయనావత్ప్రవృత్త్యాఽపలదాయితాపర్యంతం - ఇదాసీంబ్రహ్మచారిపాసనానాంగుణోపసంహారవికల్పనిర్ణయవిద్యాభేదాభేదవిస్తాప్రస్తూయతే. ప్రథమంతావదేకస్యావైశ్వానరవిద్యాదికాయాః అనేకశాఖానుశ్రూయమాణాయాః కిమేకవిద్యాత్వం-ఉతవిద్యాభేదభేదానిత్యతే. అవిశేషసృజనసృజనప్రకరణాంతరస్యచభేదకత్వా, చాఖ్యాంతరచోభయోరవర్జనీయత్వా, ద్వివిద్యాభేదభేదానిప్రాప్తం. అతపవ*తేదామేనైతాంబ్రహ్మవిద్యాంవదేతశిరోవ్రతవిధివద్యైస్తుచీగ్లమితీశిరోవ్రతవతామాభర్వణికానామేవవిద్యోపదేశనియమఉపపద్యతే. విద్యైక్యహివిద్యాన్యశిరోవ్రతస్యాన్యేషామపిశాఖానాంప్రాప్తైర్నియమోనోపపద్యతే. ...

ఏవంప్రాప్తఉచ్యతేసర్వవేదాంతప్రత్యయమేకముపాసనమితి. కుతః. (చోదనాద్యవిశేషాత్) చోదనాతావనుపాసితవిద్యాదిత్యేవంజాతీయకోధాత్వర్థవిశేషవిధిః. అవిశేషైస*ఏకంవాసంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాదికర్తృకాణ్ణశాఖాంతరాధికరణసూత్రోక్తాసంయోగరూపాఖ్యాగృహ్యతై. ఏషాంచోదనాదీనామవిశేషాత్సైవేయంవిద్యేతిశాఖాంతరేప్రత్యభిజ్ఞాయతే. తథాహి- ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోః*వైశ్వానరముపాప్రతిచోదనాతావదేకరూపా,-

౧॥ సూ. శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్ ॥ పాదసర్వత్వర్థమనువదతి (ఉక్తమితి) అస్యక్రొశయోగాగ్గం స్వీకారఃఉపసంహరః. తత్రతత్ప్రాక్తస్యతత్రతత్ప్రేక్షివోపయోగోవికల్పః. తస్మాద్విద్యానామభేదఉపసంహరః - భేదవికల్పః. ప్రథమాధికరణకృత్యమాహ (ప్రథమంతావది) (అనేకశాఖానుశ్రూయమాణాయాః) ఏకసంజ్ఞకత్వే, నైకఫలత్వేన, శ్రూయమాణాయాఃకృత్యర్థః. పూర్వమీమాంసాయాంశాఖాంతరాధికరణే*శాఖాంతరకర్తృభేదభిధిమాత్రేణపూర్వపక్షముక్త్యా*ఏకంవాసంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాదితిధిద్ధానితం-అత్ర, తుశాఖాంతరాధికరణాంతర్యామోవేదాంతవాక్యేషుప్రవర్తతే-ఉతనేపిసంశయ్యప్రవర్తతేఇతినిర్ణయతే నానాశాఖాన్ముతాయాఃవైశ్వానరవిద్యాదికాయాఃకింప్రతిశాఖంభేదః - ఉతైకత్వమితి. కింశాఖాంతరేప్రత్యభిజ్ఞానమైక్యమవగమయతి - నేతి. కింశిరోవ్రతవతామాభర్వణికానాం*విద్యోపదేశనియమోవేదాంతవిధివిద్యానుశాఖాంతరాధికరణన్యాయావతారంనిరుణ్ణి - నేతి. కింశిరోవ్రతవిద్యాగ్గం-ఉతఅభ్యయనాంగమితి. విద్యాజ్ఞత్వేశాఖాంతరసయావతారప్రతిబంధకత్వాత్ప్రత్యభిజ్ఞానవైశ్వాన్యవగమకచయోవిద్యాభేదః. అభ్యయనాజ్ఞత్వేగోవ్రతస్యవిద్యానుశాఖాంతరసయాప్రతిబంధకతయాప్రత్యభిజ్ఞానవైశ్వాన్యవగమకత్వాద్విద్యైకత్వమితి. తత్రపూర్వపక్షయ్యుక్తిమాహ (అవిశేషేతి)*అగ్నిహోత్రంబ్రహ్మచారి*దధ్వాజుహోతీత్యాదిషుజుహోతిపదస్యపునశ్చివణేపిదధ్వేతివిశేషశ్చ్యాయతే - తద్వాన్యప్రత్యర్థములేషపునశ్చివణస్యేత్యుక్తం. *ఇతి*యజురి*బహ్విర్యజురి. *తనూనహరంయజుతీత్యాదిషుయజుతీశబ్దాదేపునశ్చివణంభేదకందృశ్యతే. ఏకస్యామపిశాఖాయామనయోఃభేదహేతుత్వమను- తపఃకిమిత్వత్తాహ (శాఖాంతరేచేతి) శాఖాంతరత్వాదేవశాఖాంతరాధికరణయాసీద్ధాంతయ్యుక్తిః - సైవాత్రాసిన్యాదితితద్రూపాలమితీశజ్ఞాయామధికాంపూర్వపక్షయ్యుక్తిమాహ (అతపివేతి) అతపివ- విద్యాభేదాదేవేత్యర్థః. కథమన్యథానియమానుపపత్తిర్యతాహ (విద్యైక్యభితి) బ్రహ్మవిద్యాన్యశిరోవ్రతస్యాన్యేషామపి శాఖానాంప్రాప్తిరనిష్టా. విద్యైక్యపదస్యశిరోవ్రతస్యాన్యేషామపిప్రాప్తైర్నియమోపపత్తిః- తస్మాత్సవిద్యైక్యమిత్యర్థః. ...

రాధాప్రకారభతే (ఏవంప్రాప్తమితి) సూత్రేప్రతిజ్ఞాఖండంసమూహకపదముపాదత్తై (సర్వేతి) సర్వవేదాంతప్రత్యయం- సర్వేషువేదానైశుప్రతీయమానమిత్యర్థః. కర్తృకాణ్ణసూత్రస్వారణపరత్వాత్తత్రన్యమేకమితిపదమధ్యాహృతం. విక్యహేతుశుసంయోగనిర్దేశస్యప్రాథమ్యేచోదనాయాఃప్రాధాన్యాత్*చోదనాద్యవిశేషాదిత్యుక్తం. కర్తృవాన్యత్తోపాసనవాచిధాత్వభిప్రాయేణధాత్వర్థనిశేషేత్యుక్తం. ఏకస్యాంశాఖాయాంచి

వేదైకనిరూపణీయ స్వరూపస్యవిదివగ్యాయస్యోపాసేర్వేద్యభూత వైశ్వానరైక్యానూపమప్యవిశిష్టం, ఆ
ఖ్యాచవైశ్వానరవిద్యేత్యవిశిష్టా, ఫలసంయోగోఽభ్యుభయత్రాపిబ్రహ్మప్రాప్తిరూపోఽవిశిష్టః, అతపభిఃప్ర
త్యభిజ్ఞానా చాఽఖ్యాంతరేపివిద్యైక్యమ్.

యత్తా క్తమవిశేషపునశ్శ్రవణాత్ప్రకరణాంతరాచ్ఛవిధే
యభేదప్రతీతేర్నవిద్యైక్యమితి- తదనుభాష్యపరిహరతి.

౨॥ సూ. శ్లోకః శేదాన్మేలిచేదేకస్యామపి॥ శ్లోకః అపిశేషపునశ్శ్రుత్యాప్రకరణాంతరాచ్ఛవి
ధేయభేదాన్మవిద్యైక్యమితిచేత్. ఏకస్యామపివిద్యాయాంప్రతిపత్త్యభేదాత్పునశ్శ్రుతిః ప్రకరణాంతరంచోప
పన్యతే. యత్ప్రహ్యైకస్మిన్ప్రతిపత్తుపునశ్శ్రుతిఃప్రకరణాంతరంచవిద్యతే - తత్రాన్యథానుపపత్త్యావిధేయభే
దాద్విద్యాభేదః-ప్రతిపత్త్యభేదతుతత్ప్రతిపత్త్యర్థతయాపునశ్శ్రుత్యాద్యుపపత్తైస్తత్ప్రసవిధేయాంతరసమ్భవః.

యన్చోక్తంశిరోవ్రతవతామాధర్వణికానామేవవిద్యోప
దేశనియమదర్శనాద్విద్యాభేదఃప్రతీయతఇతి- తత్రాహ

౩॥ సూ. శ్లోకః స్వాధ్యాయస్యతథాత్వేహిసమాచారేధికారాచ్ఛసవచ్చతన్నియమః॥ శ్లోకః నై
తద్వస్తి - శిరోవ్రతోపదేశనియమదర్శనంవిద్యాభేదంచోక్తయతీతి. శిరోవ్రతస్యవిద్యాజ్ఞత్వాభావాత్. స్వా
ధ్యాయస్యతథాత్వేహితన్నియమః- స్వాధ్యాయస్యతథాత్వసిద్ధ్యర్థం- తజ్జన్యసంసారభాక్త్యసిద్ధ్యర్థంహి
శిరోవ్రతోపదేశనియమః- నవిద్యాయాః కుతపతత్. * నైతదవీర్ణవ్రతోధీయాతేతితస్యాధ్యయనసంయో
గాత్, (సమాచారేధికారాచ్ఛ) సమాచారాభ్యేగ్రథే * ఇదమపివేదవ్రతేనవ్యాఖ్యాతమిత్యతిదేశాత్, *
* తేహమేవైతాంబ్రహ్మవిద్యాంవదేత - వేదవిద్యామిత్యర్థః (సవచ్చతన్నియమః) యథాహిసవహూ
మాస్సప్తసూర్యాదయశ్శతోదనపర్యంతా ఆధర్వణికైకాగ్నిసమ్బద్ధినస్తత్రైవభవన్తి - నత్రైతాగ్నిమ్. ...

ద్వాది, కాఖ్యాంతరపాసీతేతి, విధిపదసలిత త్రావైక్యసిద్ధిర్నిత్యనిప్రామేయవిదివగ్యాయస్యోపాసేరిత్యుక్తం. ద్రవ్యవేవతేకర్తృణోరూపం. విద్యా
యాన్మూపాద్యైక్యరూపణీయత్వాత్తదేవరూపమ్.....

అనంతరసూత్రమవతారయతి (యత్తా క్తమితి)

౨॥ సూ. శ్లోకః శేదాన్మేలిచేదేకస్యామపి శ్లోకః కాఖ్యాంతరాధికరణనిధానసాధకశేతుస్సంక్షిప్తప్రధమనూత్రే- తత్తత్పూర్వపక్ష
శ్చాచూహరస్సంక్షిప్తాద్విత్తియే. (విధేయభేదాన్మవిద్యైక్యమితి) విధేయంసామాన్యం - విధేయవిశేషఉపాసనం. (ప్రతిపత్త్యభేదాదితి) ప్రక
రణభేదాభ్యుపగమేప్రతిపత్త్యభేదాత్పరిహరః. ప్రకరణభేదోనాసీతిచపరిహర్యం. ప్రతిపత్త్యభేదాదుపపత్తింవ్యతిరేకపూర్వకముపపాదయతి
(యత్ప్రహిత) (అన్యథానుపపత్త్యేతి) ప్రతిపత్త్యభేదాభావఅపిశేషపునశ్శ్రవణప్రకరణభేదయోవైస్వయర్థరూపాన్మపపత్తిః.....

అనంతరసూత్రంశక్తాముఖేనావతారయతి (యన్చోక్తమితి)

౩॥ సూ. శ్లోకః స్వాధ్యాయస్యతథాత్వేహిసమాచారేధికారాచ్ఛసవచ్చతన్నియమః॥ శ్లోకః శిరోవ్రతస్య విద్యాజ్ఞత్వేనతేహివి
తైక్యత్వత్పూర్వకానినాంశిరోవ్రతప్రాప్తిః- విద్యాజ్ఞత్వమేవనాన్తి- అధ్యయనాజ్ఞత్వాదిత్యర్థః. (ఇదమపివేదవ్రతేనవ్యాఖ్యాతమితి) వేదవ్రతేన- శి
రోవ్రతేనజ్జడమపివ్యాఖ్యాతమిత్యర్థః. శిరోవ్రతేపుష్కలాంశదేశంకృత్యావ్రతాంతరం ప్రస్తుత్యతత్రశిరోవ్రతోక్తమమతిదిశద్వాక్యంశిరోవ్ర
తంవేదవ్రతశ్చైవనిర్విదేశ. శిరోవ్రతం అధ్యయనాజ్ఞంచేత్- * తేహమేవైతాంబ్రహ్మవిద్యాంవదేతేత్యస్యకొఽర్థఇత్యత్రాహ (తేహమితి) అధ్య
యనాజ్ఞంశిరోవ్రతంతేహమేవేతికథనియమఇత్యత్రాహ (సవచ్చతన్ని) కస్యచిత్కర్మవిశేషస్యకాఖ్యావిశేషవతామసాధారణత్వంయన్మిత్త్యర్థః.
సప్తసూర్యా-ఆరోగోద్రాజఃపటరఃపతఃస్వర్గోజ్యోతిషీమాన్దిభాసఇతి. ఉక్త సప్తసూర్యదేవతాకంకర్త. శతౌదనాఖ్యంపకర్త. సప్తసూర్యోపక్ర
మాశ్శతోదనపర్యంతాహేమామా ఆధర్వణికానామైకస్మిన్నగ్నౌవేవక్రియక్షే- నత్రైతాగ్నిమ్- తద్వస్తియమితిత్యర్థః.....

౪॥ సూ. +శ్రిః+ దర్శయతిచ॥ దర్శయతిచ శ్రుతిరుపాసనస్య సర్వవేదాంతప్రత్యయత్వం. తథాహి- ఛాన్దోగ్యే * తస్మిన్యదంతస్తదన్వేష్టవ్యమిత్యక్త్వా. * కింత్రవిద్యతేయదన్వేష్టవ్యమితి ప్రశ్నపూర్వకం అపహతపాష్టత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టః పరమాత్మాతస్మిన్నపాస్యతిత్వం- తైత్తిరీయకేతుః ఛాన్దోగ్యస్థం ప్రతినిదైశముపజీవ్య * తత్రాపిదహంగనంవిశోకస్తస్మిన్యదంతస్తమపాసితవ్యమితి గుణాష్టకవిశిష్టస్య పరమాత్మన ఉపాసనముచ్యతే- తమభయత్రవిద్యైకత్వేన గుణోపసంహారాదేవోపపద్యతే.

తదేవంశాఖాంతరాధికరణన్యాయసిద్ధంవిద్యైక్యంస్థిరీకృత్యతత్ప్రయోజనమాహ

౫॥ సూ. +శ్రిః+ ఉపసంహారోర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ॥ ఏవంసర్వవేదాంతేషు సమానేసత్వపాసనేవేదాంతాంతరాత్మానాంగుణానాంవేదాంతాంతరఉపసంహారః కర్తవ్యః. కుతః. విధిశేషవదర్థాభేదాత్ - యథైకస్మిన్వేదాంతే శ్రుతోవైశ్వానరచహరాదివిధిశేషోగుణస్తద్విద్యాసంబృద్ధాత్మచుపకారరూపప్రయోజనసిద్ధ్యర్థమనుష్ఠీయతే - తథావేదాంతాంతరీదితాపితద్విద్యాసంబృద్ధిత్వేన తచుపకారావిశేషాచుపసంహారకర్తవ్యత్వార్థః. చశబ్దోఽవధారణే.

సర్వవేదాంతప్రత్యయాధికరణంసమాప్తమ్.

౪॥ సూ. +శ్రిః+ దర్శయతిచ॥ తైత్తిరీయకే ౨ వేక్షితాకథనాచ్చాన్దోగ్యేక్తార్థాపజీవనంసిద్ధం - తచ్చవిద్యానాంసర్వవేదాంతప్రత్యయన్యాయవిషయత్వంబోధయతిత్వార్థః.

అనంతరసూత్రసంక్షిప్తమాహ (తదేవమితి)

౫॥ సూ. +శ్రిః+ ఉపసంహారోర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ॥ (సమానేసత్వపాసనే) ఏకసంజ్ఞకేచిత్కథనోపాసనేసమానత్వార్థః. గుణశబ్దేనాజ్ఞముచ్యతే. స్వశాఖాంతగుణస్తద్విద్యాసంకారకత్వాదేవహ్యక్తిక్రియతే - తథాశాఖాంతరీకోపిగుణస్తద్విద్యాసంకారకత్వాదజ్ఞేకార్యత్వార్థః.

పరేతుఆఖ్యాభేదంరూపభేదంభూమిభోజనాదివచ్ఛిరోవ్రతాదిధర్మభేదం పునశ్శ్రుతినిర్దేశక్రియమాప్తివచనప్రాయశ్చిత్తాద్యధర్మసానితాఖాంతరసంజ్ఞాప్రక్రియశ్చపూర్వపక్షహేతుతయావర్తయన్తి- తైత్తిరీయకంబాజసనేయకంశాఖ్యాయనకమిత్యాఖ్యాభేదాశ్చప్రదర్శితాః. * భేదాన్నేతిచేదితి- గుణభేదాన్నేతిచేదితివ్యాచక్షతే- వాజినఃపఞ్చగ్నివిద్యాయాంపక్షమప్యగ్నిమామనన్తి, ప్రాణనంవాదేచపాకృత్యుక్త్యే త్రమసోభ్యః ఛాన్దోగ్యసిద్ధ్యావతుర్భ్యః ప్రాణేభ్యోఽధికంపఞ్చమం * రేతోహవై ప్రజాపతిరిత్యాదినాఅమనన్తి, అతిగుణభేదః, సామ్యాదికాన్యనిప్రాయాపజ్ఞసంజ్ఞాపక్షమప్యన్దోవైరపుష్పసంహార్యః ప్రాణసంవాదేచాధికసోపసంహారోనవిరుద్ధఇతిపరిహరన్తి. * దర్శయతిచేతిసూత్రమపి * సర్వవేదాయత్వదమామనన్తివేద్యబ్రహ్మకర్తవ్యవదేశాత్, * మహద్భయంవజ్రముద్యతమితికాతకే క్తవ్యంహేతుత్వస్య * అథతస్యభయంభవతీతితైత్తిరీయకేభేదనిష్ఠైవవరామర్యా, ద్వాజసనేయోక్తస్యవైశ్వానరస్య * యద్యైతమేవంప్రాదేశమాత్రమితిఛాన్దోగ్యేసిద్ధవదుపాదానా, చ్చవేదోఽగ్ర్యప్రాయన్యాయోనోపాసనానామపిసర్వవేదాంతప్రత్యయత్వసిద్ధింధర్మయతితివ్యాచక్షతే. * విధిశేషవదితి- విధిశేషకబ్జత్వాన్నిమూత్రాదిధర్మపరత్వేనవ్యాఖ్యాతః. తత్రతావత్ప్రాప్త్యేనాయంపాదోబ్రహ్మజ్ఞానపక్షేనసజ్జచ్ఛతే- ప్రతుతతద్విరుద్ధపివ-శాస్త్రస్యనిర్విశేషవస్తునితాత్పర్యాభుష్పకమాత్, గుణోపసంహారస్యచతద్విరుద్ధత్వాత్, గుణానామతాత్వికత్వాన్నాసజ్జతితిచేత్- అతపివహ్యసజ్జతిః. సహితత్వప్రధానశాస్త్రసామత్యాత్వికగుణప్రతిపదనపరత్వంయం క్తం. క్రమముక్త్యపాయత్వాత్ ఉచితమితిచేత్. క్రమముక్తిర్మామకింసగుణప్రాప్తిపూర్వకానిర్గుణబ్రహ్మప్రాప్తిః- తదయం క్తం- ప్రమాణాభావాత్. గుణవిశిష్టదహరోపాసనేనపరజ్యోతిః ప్రాప్తిః, తత్త్వాప్తిప్రస్థనిరజ్ఞతైశ్వర్యం, చక్రుతం. సహిపరజ్యోతిః ప్రాప్తేరన్యోమోక్షోఽస్తి. సగుణాపాసనేనిర్గుణవిద్యోత్పత్త్యాముక్తిః క్రమముక్తిరితిచెన్న- సగుణోపాసనస్యవివర్తమాసనాజనకత్వేననిర్గుణవిద్యాత్వాదనప్రత్యసీకత్వాత్. అదృష్టద్వారానిర్గుణవిద్యోత్పాదకత్వమితిచెన్న- సగుణాపాసనస్యైవపరబ్రహ్మప్రాప్తిప్రత్యవ్యవహితోపాయత్వప్రతిపాదకప్రమాణవిరోధాత్, అనన్తాదీనాంసర్వత్రానువృత్తీర్నిర్గుణవిద్యాయాఅభావా, చ్చ. అతఃపాదోఽయంతత్వయోనుపయోగవిరుద్ధశ్చ. ఆద్యేతుశాఖాంతరీయగుణోపసంహారఫలసమర్పకప్రయోజనసూత్రవశాత్ చింతాయాసర్వవిద్యాసాధారణతావగతేత్రపూర్వపక్షస్యశాఖాంతరీయసర్వవిద్యాసాధారణతయాతథేతునాసిసాధారణజనభవిత్తుంయం క్తం- అతిఽవిశేషపునశ్శ్రుతిప్రకరణాంతరంచేత్వభయమపిభాష్యేనిర్దిష్టం. సత్వాఖ్యాయపభేదాదయః- తేషాంవిద్యావిశేషసాధారణత్వాత్ సాధారణపూర్వపక్షేనుపయోగాత్. అతపివ * భేదాదితేదితిసూత్రేపితాఖ్యామేవభేదకృత్తితః- సతుగుణభేదాత్- గుణభేదాద్యధీనభేదవి

౬॥ సూ. శ్లో॥ అన్యథాత్వంశబ్దాదితేనావిశేషాత్ ॥

ఏవంచోదనాద్యవిశేషాద్విద్యైకత్వం-ఏకత్వేచగుణోపసంహారక ర్తవ్యత్వత్వం. అతఃపరంకాశ్చనవిద్యా
అధిక్యత్యప్రత్యభిజ్ఞాహేతుభూతచోదనాద్యవిశేషోఽస్తి - నెతినిరూప్యనిగ్ధీయతే. అన్యుగ్ధీధవిద్యావాజినాంఘ
ర్నోగానాంచ. వాజినాంతావత్ *ద్వయాహప్రాజాపత్యాదేవాశ్చసురాశ్చేత్యారభ్య *తేహదేవాఃః
హస్తాసురాన్యజ్ఞఃఉగ్రీధేనాత్యయామేతుగ్ధీధేనాసురవిధ్వంసనంప్రతిజ్ఞాయోగ్ధీధేవాగాదిమనఃపర్యవృత్త్యైవ
సుతైరభిభవముక్త్వా *అథహేమమాసన్యంప్రాణమూచురిత్యాదినాఉగ్రీధేప్రాణదృష్ట్యాఅను రపరాభవము
క్త్వా *భవత్యాత్మనాపరాన్యద్విషన్ భ్రాతృవ్యోభవతియఏవంవేదేతితత్ప్రసరాజయఫలాయోగ్ధీధేప్రాణదృ
ష్ట్యిర్విహితా. ఏవంఘర్నోగానానుపి *దేవాసురాహవైయస్రసం యేతిరథిత్యారభ్య *తథదేవా ఉగ్రీధమాజ
స్మర నేనై నానభిహనిష్యామిత్వగ్ధీధే నాసురపరాభవంప్రతిజ్ఞాయతద్వదేవోగ్ధీధేవాగాది దృష్టాదోషమభి
ధాయ *అథహాయపవాయంముఖ్యఃప్రాణస్తముగ్ధీధముపాసాశ్చక్రిరేతిత్యాదినాఉగ్రీధేప్రాణదృష్ట్యాఅనుర
పరాభవముక్త్వా * యథాశ్చైవనమాఖణస్మత్వావిధ్వంసతేవంహైవసవిధ్వం సతేయఏవంవిదిపాపంకామ

స్తాయాఉపపితనాధికరణకార్యత్వాత్. ఛాప్యేద్విత్తీయసూత్రస్థపూర్వపక్షహేతోరాద్యసూత్రేఉపన్యాసఃప్రతిపత్తిసాకర్యాఃపూర్వపక్షయ్యై
ప్రతిపత్త్యనన్తరంసిద్ధాంతయ్యైప్రతిపత్తిగోకురా. కించ- తైత్తిరీయకం-వాజసనేయకమిత్యాదిరాఖ్యాభేదఃపరైర్వర్గిలః-నతుఛాప్య-వైశ్వానరవి
ద్యా-చహరవిద్యేతివ తైత్తిరీయకవిద్యా-వాజసనేయకవిద్యేతివ తత్వపి ప్రవచననిమి త్తనామథేయానాంవిద్యానామత్వేనప్రసిద్ధ్యభావాత్, ప్రసిద్ధ్య
భ్యుపగమేపిప్రవచననిమి త్తనామథేయానాంవిద్యాభేదాభేదయోగ్రదూజకత్వా, చ్చ. తైత్తిరీయాస్తీ ప్రవచననిమి త్తేనంజ్ఞాభేదేహిదహరోపాసనమ
భిన్నం, తైత్తిరీయకమితిహస్తవికత్వేపిపురుషవిద్యాచహరవిద్యయోర్భేదశ్చదృశ్యతే, వెదాస్తానాంబ్రహ్మవిద్యాప్రధానత్వాత్సాదాద్యేసాధారణే
౭ధికరణవైశ్వానరాదివిద్యోదాహృతా- నతుప్రాణవిద్యాః *పర్యయంచేత్యత్రసర్వవేదాస్తప్రత్యయత్వేవేద్యబ్రహ్మైకత్వాపదేహోహేతుత్వేన
వక్తుమయ్యుక్తః- చహరవైశ్వానరాదిజ్ఞానానామప్రభిన్నత్వప్రసక్తాత్. కాతకతైత్తిరీయకశూర్యయహేతుత్వస్యగుణస్యాపన్యాసశ్చ నవిద్యైక్యసా
ధకః- కాతకతేషాన్యరస్యనియన్త్రత్వప్రతిపాదనాత్, *అథతస్యభయంభవతిత్వసాసనవిచ్ఛేదస్యభయహేతుత్వప్రతిపాదనా, చ్చవాక్యయోగ్ధి
నాన్యత్వాత్. *భిషాస్మాదిత్యాదుత్రైభయహేతుత్వేవివక్షితేతైత్తిరీయకకరవన్తీవాక్యయోగ్ధీధసన్యా కాక్ష్మత్వవిరహేణోపజీవకభావాభావేన
తత్ప్రైకైక్యభావనస్యవిఫలత్వా, చ్చ. వైశ్వానరవిద్యాయాంచ *యత్వేవమితివాజసనేయకోక్తానువాదః- స్వశాఖావాక్యనివపూర్వప్రతిపాది
తస్యానువాదేనఫలసమర్పకత్వసమ్భవాత్తస్యవాక్యస్య. అగః క్వచిదపుష్కలోపదేశకాఖ్యానరసాకాక్ష్మతయాతదేకవాక్యత్వేలిక్ష్మమితి సూత్రార్థో
య్యుక్తః. విభిదేషశబ్దస్యస్వశాఖాసమన్వితవేద్యగుణపరత్వంయ్యుక్తం-ఉపకారకత్వకా తాదశితద్విద్యోపకారకత్వేదృష్టాస్తస్యాచిత్వాతిరేకాత్.-
అన్యేతు ప్రయోజనసూత్రంపుణగధికరణభూమయః - శ్రుతిముకస్యచిదజ్ఞస్యానైకైరజ్ఞానమూలత్వామోగా, దుపదేశేనతికార్యస్యావశ్యంభావేనకా
ర్యానావామోగా, చ్చ పరిశేషాత్ క్వచిదపుష్కైః స్వరూపాభావనిర్దేశత్వాత్, అనన్తానాం ధర్మాణాముపసంహారయోగ్యత్వా, చ్చసత్యవిద్యైక
త్వేనాన్యత్ర, శ్రుతాధర్మాఅన్యత్రోపసంహార్యాజితపూర్వపక్షంకృత్వా- రచ్యాభిసూత్రాజ్ఞనదక్షాన్తరమప్యధాభేదాదుపసంహర్యం- క్వచిదవచన
మస్యశాఖాన్తరీయాచోపసంహరస్యైకత్వకత్వసూచనార్థం- శ్రుతికల్పంసమానేపికర్మనిప్రయోగభేదదర్శనాత్. తలవకారాదపిత్వాత్తైక౭ధికమణి
శిషాదిమదిక్షిదిసహృదనంపురుషవిద్యాయాంకృతం- తవ శ్రీ దాహరణమితివర్ణయన్తి. కర్తైకత్వేన్దిత్యేత్యజ్ఞానాముపసంహారవత్వంశాఖాన్తరా
ధికరణవివక్షిద్ధుమితత్కరణమాత్రస్యకృతత్వాత్, పూర్వపక్షోద్ధానహేత్యానిక్కాభావా, చ్చప్రభగధికరణత్వమయ్యుక్తం. ఆనన్త్యాధికమపిహితత్రా
పివత్తుంశక్యతే. తత నిర్దమప్యత్రోపజీవ్యత్వాత్సాకర్యానిని న్తరీయమితిచేన్న - శ్రుతివిజ్ఞాదిస్వరూపస్యాపిచిన్తనీయత్వప్రసక్తాత్. నచశాఖా
న్తరోక్తానాంసర్వేషాంకల్పః- కింతుకుల్యోపకారాణామేవ. తలవకారతాత్త్వికపురుషవిద్యామాత్రమిహనోదాహర్యం - సర్వవిద్యాసాధారణ
త్వాభావాత్. ప్రవర్తనాగ్ధముదాహృతమితిచేత్- ఉదాహరణతాం- సంశయాభావాత్పుణ్యగ్నిచారోసయ్యుక్తఇతి.

సర్వవేదాస్తప్రత్యయాధికరణంసమాన్తమ్.

౬. సూ. శ్లో॥ అన్యథాత్వంశబ్దాదితేనావిశేషాత్ ॥ అవాన్తరసగ్ధిమాహ(ఏవమితి)సామాన్యేనోపాసనశాస్త్రేమసర్వశాఖా
ప్రత్యయన్యాయస్యావతిర్గత్వముక్తం-తత్రభేదాభేదహేతుసద్భావాసద్భావావిద్యావిశేషమనిరూప్యేతేతిసగ్ధితి. వైశ్వానరవిద్యాదికాయాశ్చో
దనాద్యవిశేషాద్విద్యైక్యముక్తం- అత్రాపితధాస్యాదితిశబ్దాయాన్తరాన్తరసగ్ధితి. (అస్తీత్యాది) *ద్వయాః-ద్వివిధాః. ఉగ్రీధేనాత్యయామ- ఉ
గ్రీధేనజయామెత్యర్థః. ఆసన్యం- ఆసన్నం. ముఖ్యమిత్యర్థః. భవత్యాత్మనేతి- అన్యద్విషక్తాత్ప్రత్యయః అరాతిఃపరాభవతీత్యర్థః. *సంయోగిరే- య
ద్దంభక్రుః. యథాశ్చానమిత్యాది- ఆఖ్యసత్యత్యాఖ్యణం- మృత్విణ్ణి. యథామృత్విణ్ణి౭శ్చానంస్యాప్యవిధ్వంసతేతిత్యర్థః. నాత్రవేదసవిధిశ్చాయ

యత ఇతి శ్రుప గాభ వాయ ఉద్గీ ఢే ప్రాణదృష్టిర్విహితా. వేదనవిషయవిధి ప్రత్యయాశ్రవణేవిఫలసాధనత్వశ్ర
వణాద్వేదనవిషయోవిధిఃకల్ప్యతే. ఉద్గీఢవిద్యాయాః క్రత్వర్థత్వేనక్రతుసాక్షణ్యఫలత్వేప్యార్థవాదికముపిఫ
లంతదవిరుద్ధం గ్రహ్యమేవేతిదేవతానికరణేప్రతిపాదితం. తల్లసంశయ్యతే- కేహప్రవిద్యైక్యం-ఉత్తనేతి. కిం
యుక్తం. విద్యైక్యమితి. కుతః. ఉభయప్రాదీభవ్యైవాభ్యస్తప్రాణభావస్యోపాస్యత్వశ్రవణాచ్చేదనాద్యవిశే
షాత్. ఫలసంయోగస్తావచ్చశ్రుపరిభవరూపోనవిశిష్యతే, - రూపవప్యభ్యస్తప్రాణభావోద్గీఢాభ్యోపాస్య
క్యాదవిశిష్టం, - చోదనావవిదిధాత్వర్థగతాఽవిశిష్టా, ఆఖ్యాచోద్గీఢవిద్యేత్యవిశిష్టా. అన్తరాధ్యాత్మిచాప్తయయా
పరిచోద్యపరిహరతి (అన్యథాత్వంశబ్దాదితిచెన్నావిశేషాదితి) యదుక్తంవిద్యైక్యమితి- తన్నోపపద్యతే- రూ
పభేదాత్. రూపాన్యథాత్వంహిశబ్దాదేవప్రతీయతే. వాజసనేయకేహి * అథహేమమాసన్యంప్రాణమూచు
స్త్యంనఉగ్రాయేతి తథేతితేభ్యపషప్రాణ ఉదగాయదిత్యుగ్ధానస్యకర్తరిప్రాణదృష్ట్యా 2 సురపరాభవముత్త్వా
* యపవంవెదేతికర్తర్వేవప్రాణదృష్టిరేవంశబ్దాదవగమ్యతే. ఛాన్దోగ్యే * అథహాయపవాయంముఖ్యఃప్రాణస్త
ముద్గీఢముపాసాఞ్చక్రీరగత్యుగ్ధానస్యకర్తృఖ్యుద్గీఢేప్రాణదృష్ట్యాఅసురపరాభవముత్త్వా * యపవందిదిపాపంకా
మయతగత్యేవంశబ్దాత-ర్తణ్యేవోద్గీఢేప్రాణదృష్టిర్విహితా-అతఏకత్రకర్తరిప్రాణదృష్టిశబ్దా, దన్యక్రకర్తృణీ
ప్రాణదృష్టిశబ్దా, చ్చరూపాన్యథాత్వంస్పష్టం. రూపాన్యథాత్వేచవిధేయభేదేసతికేవలచోదనాద్యవిశేషాఽ
కిందిత-రగతివిద్యాభేదగతిచేత్. తన్న- (అవిశేషాత్) అవిశేషేణహ్యభయప్రఉద్గీఢసాధనకపరపరిభవఉప
క్రమేప్రతీయతే- వాజసనేయకే * తేహదేవాఉచుర్లన్తాసురాన్యజ్ఞఉద్గీఢేనాత్యయామేత్యుపక్రమేస్మా
యతే- ఛాన్దోగ్యేపి * తద్దదేవాఉద్గీఢమాజస్రూరనైనైనానభిహనిష్యావగతి. అతఉపక్రమావిరోధాయ * తే
భ్యపషప్రాణఉదగాయదిత్యుభ్యస్తప్రాణభావ ఉద్గీఢఉద్గానకర్తృభూత పవపాకాదిష్యేదనాదివత్సౌకర్యాతిశ
యవివక్షయాకర్తృత్వేవోచ్యతే - అన్యథోపక్రమగతఉద్గీఢశబ్దఃకర్తరిలాక్షణికఃస్యాత్. అతో విద్యైక్యమ్.

ఇతి ప్రాప్తై ప్రచక్షుహే.

౭॥ సూ. +శ్చి+నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్యాదివత్॥ +శ్చి+ నవేతిపక్షంన్యావర్తయతి.
 నచైతదస్తి-యద్విద్యైక్యమితి. కుతః. (ప్రకరణభేదాత్) *ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీఢముపాసీతేతిప్రకృతముద్గీఢా
 వయవంప్రణవంప్రస్తత్య *ఏతస్యవాఅక్షరస్యోపన్యాఖ్యానంభవతిఽదేవాసురాహవైయత్ర సంయోతిర ఇత్యా
 రభ్యః *అథహయవవాయంముఖ్యః ప్రాణస్తముద్గీఢముపాపాంచక్రిరభ్యుద్గీఢావయవభూత ప్రణవవిషయ

తత్వత్రాచ (వేదసవిషయేతి) ఫలసాధనత్వ శ్రవణేనహివిధికిల్పనం - ఫలసాధనత్వమేవనాస్తి - ఉద్గ్రీధవిద్యాయాః క్రతుసాధ్యవ్యమేవసం
మిత్యర్థవాదోక్తశస్త్రపరాధవాదోత్పర్యభావాదిత్యత్రాచ (ఉద్గ్రీధవిద్యాయాఃఇతి) అర్థవాదోహిస్తావకత్వేనగువిజనకః - అసతాగుణేనగువిర్వ
జాయతఇతిత్రాచిభాత్పర్యమన్వైవేతి *తమపర్యసిదాదాయఇత్యత్రప్రతిపాదితమిత్యర్థః. ఏవంవిషయశుద్ధిక్రతా-అధసంశయమాచ (తత్త్రే
తి) కిముఖయత్రవిద్యైక్యం- ఉతవిద్యాభేదః కిముఖయత్రవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞాయతే- నేతి. కిముఖయత్రోద్గ్రీధన్వైవచిపాస్యత్వం- ఉతత్వచిదగ్గీ
ధావయవ్యప్రణవః, క్షుచిమద్రాతా, చోపాస్యా. *ఏమిత్వేతదక్షరముద్గ్రీధముపాసీత *తేభ్యవిషప్రాణఉదగాయదితివాక్యద్వయంకిముఖయత్ర
విహితస్యోపాసనస్యాగ్రిధావయవవిషయతా ముద్రాత్పవిషయతాచలవగమయతి - నేతి. యదానావగమయతి- తదోభయత్రోద్గ్రీధన్వైవోపాస్య
త్వేనవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాద్విద్యైక్యత్వంస్యాత్. యదాతువాక్యద్వయముద్గ్రీధావయవవ్యప్రణవస్యోద్రాతుశ్చోపాస్యతామవగమయతి - తదానూప
భేదసంఘాతోగ్యవాజసనేయకేచవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాభావాద్విద్యాభేదస్సౌవిది. సూత్రమవతారయతి(అత్రేతి) *త్వంసంఉద్రామేతితేభ్యసపప్రా
ణఉదగాయదితి- ఉద్రాతేప్రాణదృష్టింకృతవనైత్యర్థః. *ఏవంవేద * ఏవంవిదీత్యత్రఏవంశబ్దాభ్యాంకర్తృప్రాణదృష్టిః, కర్తృప్రాణదృష్టి, శ్చ
కర్తృతత్వత్యర్థః. (కేవలబోధనాద్యవిశేషః2కించిత్రకతి) బోధనాద్యవిశేషగుచ్ఛయవివైకేప్రమాణం- శబ్దాదరాదివ్యవృతమంభేదకమిత్యర్థః.
పూర్వపక్షీనిద్రాన్విచ్ఛాయయాకృతంచోద్యంపరహరతి (తస్మేతి) ఉపక్రమావిరోధాయోపసంహారగతకర్తృవాచిశబ్దబోధచారికస్సౌవిదిత్యర్థః...

2॥ సూ. శ్రీకృష్ణ సనా ప్రకరణ భేదాత్ పరోపరియస్తాదివత్ ॥ ష్టోః శ్లోః ఉద్గ్రీహ్యస్యకృత్ సో ద్గ్రీహదత్వం * ఓమిత్యేతదత్వ సేనవాసవి
తం. పశ్య భాగస్యహిసామౌద్వితీయభాగఉద్గ్రీహః. ప్రప్రాణోద్గ్రీహ ప్రతిహరోషద్రవనిధనాభ్యాం పశ్య భాగాః. తేషుద్వితీయస్థానోద్గ్రీహస్యావయవభాగం.

ముపాసనంశస్తోగాలీయతే- వాజినస్తుతాదృశప్రాచీనప్రకరణాభావాత్ * హస్తాసురాన్యజ్ఞఉగ్రీధేనాత్య
యామేతికృత్సముద్గీధంప్రస్తుత్య*అథహేమమాసన్యంప్రాణమూచుస్త్వంనడగ్దాయేత్యాదికృత్సోద్గీధవి
షయమధీయతే - అతః ప్రకరణభేదేనవిధేయభేదః. విధేయభేదేచరూపభేదఇతినవిద్యైక్యం. కించ- *అథహ
యపవాయంముఖ్యః ప్రాణస్తముద్గీధముచాసాఞ్చక్రీరభిప్రార్థ ప్రకృతఉగ్రీధావయవభూతః ప్రణవపవాద్య
స్తప్రాణభావశ్చస్తోగానాముపాస్యః - వాజినాంతుకృత్సోద్గీధస్యకర్తృగ్దాతాప్రాణదృష్ట్యోపాస్యఇతి
*అథహేమమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్వంనడగ్దాయేతి తథేతి తేభ్యఃపషప్రాణఉదగాయదిత్యుగ్దాతరిప్రా
ణాధ్యాసంనిశ్చయ *యపవంవేదెత్యుగ్దాతైవాద్యస్తప్రాణభావఉపాసోవిధీయతే - అతశ్చరూపభేదః. నచ
గ్దాతయపాస్యేవిహితే *ఉగ్రీధేనాత్యయామేత్యాఖ్యాయికోపక్రమవిరోధశ్శంఖ్యః- ఉగ్దాతురుపాసనే
ఉగ్రీధసోద్గీధానకర్తృభూతస్యావశ్యాపేక్షితత్వాత్తస్యాపి పరపరిభవాఖ్యంఫలంప్రతిహేతుత్వాత్. అతరూప
భేదాద్విద్యాభేదఇతిచాదనాద్యవిశేషేనవిద్యైక్యం. (పరోవరీయస్తాదివత్) యథైకస్యామపిశాఖాయా
ముద్గీధావయవభూతేప్రణవే పరమాత్మదృష్టివిధానసామ్యేపి హిరణ్మయపురుషదృష్టివిధానాత్పరోవరీయస్తా
దిగుణవిశిష్టదృష్టివిధానమథ్ధాతరభూతమ్.

౮॥ సూ. *శ్లో॥ సంజ్ఞాతశ్చైతదుక్తమస్తితుతదపి॥ శ్లో॥ ఉగ్రీధవిద్యైకసంజ్ఞైక్యాత్తత్-వి
ద్యైక్యముక్తంచేత్- తత్- సంజ్ఞైక్యంవిధేయభేదేవ్యవస్థైవ- యథాఅగ్నిహోత్రసంజ్ఞానిత్యాగ్నిహోత్ర
త్రై, కుంభపాయినామయనాగ్నిహోత్రై, చ- యథాచోద్గీధవిద్యైకాన్వోగ్యేప్రథమ ప్రపాతకోదితాసుబ
హ్విషువిద్యాను,

౯॥ సూ. *శ్లో॥ వ్యాప్తైశ్చసమజ్ఞసం॥ శ్లో॥ ఛాన్దోగ్యేప్రథమప్రపాతకేఉత్తరాస్వపివిద్యా
సూగ్రీధావయవస్యప్రణవస్యప్రథమప్రస్తుతసోపాస్యత్వేనవ్యాప్తైశ్చతన్మగతస్య *తద్ధదేవాఉగ్రీధమాజ

తః ప్రణవః. తస్మాద్విధిశబ్దాభిధానంస్వరూపేషానిధ్యర్థం. (తాదృశప్రాచీనప్రకరణాభావాదితి) ఉగ్రీధావయవభూతప్రణవైవోద్గీధశబ్దేనాభి
ధానంప్రకృతంవాజసనేయకే-ఘటమిత్యేతదక్షరముద్గీధముపాసీతేతివృశవాక్యాశ్రవణాత్. ఉగ్రీధశబ్దస్యస్వతో ౭సభూచిరవృత్తిత్వాత్కృత్సో
ద్గీధపరస్వం. ఉగ్రీధసమృద్ధిత్యే ౭భ్యస్తప్రాణభావత్వేచసమానేషిఉగ్రీధావయవకృత్సోద్గీధవిషయస్వభేదాద్విద్యాభేదః. (అతః ప్రకరణభేదేనీతి)
ప్రకరణం-విధేయార్థప్రతిపాదకప్రదేశవిశేషః. తద్భేదేనవిధేయభేదః (విధేయభేదేచరూపభేదఇతి) విధేయభేదేరూపభేదఃఫలితత్వర్థః. *సే
త్యేతావతా పూర్వపక్షవ్యాప్తత్వినీధావపివాశబ్దప్రయోగాభిప్రేతమగ్రమాహ (కించేతి) యత్తుపూర్వపక్షజాలశబ్దప్రసహ్యతం- సోపినిధాన్తహే
రురేతేత్యర్థః. అభ్యస్తప్రాణభావసోద్గీధాతురుపాస్యత్వేఉపక్రమవిరోధఇత్యత్రాహ (నచేతి) నమ్యుపక్రమాధికరణేఉపక్రమానవగతముపసంహ
రావగతంత్యాజ్యమిత్యుక్తం - అపితుఉపక్రమావగతస్యసంభజ్ఞికార్యఇతి - అత్రరూపక్రమావగతంతదధికంచస్వీక్రియతే. * ఉగ్రీధేనాత్యయా
మేత్యసోద్గీధాత్మగీయమానోగ్రీధేతాత్పర్యమిథావః. పరోవరీయస్తాదివదితాత్రంపవం. ఉపాన్వైకత్వేదృష్టివిశేషజైకత్వేచసత్యపి దృష్టివిశేషణ
భూతపరమాత్మనో హిరణ్మయత్వపరోవరీయస్తాదిధర్మభేదమాత్రాద్విద్యాభేదఃకృతః - కించుసరుపాస్యభేదేనతీత్యర్థః. * పరోవరీయస్తాదివది
యా- వరీయసాంపరీ, తస్యభావః- పరోవరీయస్తవం. ఏవంకర్తృకర్తృవైషమ్యముక్తమ్.

౧౦॥ సూ. *శ్లో॥ సంజ్ఞాతశ్చైతదుక్తమస్తితుతదపి॥ శ్లో॥ కుంభపాయినామయనాగ్నిహోత్రం మాసమాత్రహోత్రమసమాక్షికం.
జ్యోతిష్మేనయజేత * వాజమేయేనయజేతేతివత్విద్యానామధేయానాంస్వవాక్యస్థత్వాభావేపిఅవిచ్ఛిన్నసమ్ప్రదాయక్రమపివవిద్యానాంతత్ర
న్నామత్యేప్రమాణమ్.

ప్రణవమాత్రసోద్గీధశబ్దాభిధానంపూర్వమేవపర్యవసితం-అత్రరూ
ద్గీధశబ్దస్యకృత్సోద్గీధవిషయత్వాత్ విద్యైక్యమితిశబ్దాయామాహ.

౧౧॥ సూ. *శ్లో॥ వ్యాప్తైశ్చసమజ్ఞసం॥ శ్లో॥ (ఉత్తరాస్వపీతి) *ఘటమిత్యేతదక్షరముద్గీధముపాసీతేత్యారభ్య*తదైతిత్వోద్గీధాముచసా
మ్నాయజుషస్వరమేవప్రావిశక్తయదావాముచమాప్నోతిఘటమిత్యేవాతిస్వరతీతి, తథా*అసావాఅదిత్యఉగ్రీధవిషప్రణవమితిహేయస్వరస్వేతి

స్మరిత్యుద్గీర్ణశబ్దస్య ప్రణవవిషయత్వమేవ సమజ్ఞాసం. అవయవేచ సముదాయశబ్దః పటోద్గత్యాదిషుద్ధ్యశ్చ
తే. అతశ్చోద్గీర్ణావయవభూతః ప్రణవవిషయోద్గీర్ణశబ్దనిష్ఠత్వతః సపరాణదృష్టోపాస్యశ్చాన్వోగ్యే ప్రతీత త్రవ్యః-
వాజసనేయకేతుకృత్సోద్గీర్ణవిషయఉద్గీర్ణశబ్దతత్వత్సోద్గీర్ణస్యకర్తృత్వాప్రాణదృష్టోపాస్యత్యవిద్యా
నానాత్వం సిద్ధమ్.

అన్యథాత్వాధికరణం సమాప్తమ్.

లి, తథా * అథాధ్యాత్వం యచిచాయంముఖ్యః సాణ నముద్గీర్ణముపాసీత ఏమితి హ్యపస్వరస్తేతి, త్యాదిషూద్గీర్ణశబ్దస్య ప్రణవవిషయత్వం స్ఫు
టం. అవయవమాత్రే సముదాయవాచిశబ్ద ప్రయోగః కథమిత్త్యత్రాహ (అవయవేచేతి) (పటోద్గత్యతి) ఇదముదాయరణం వ్యాకరణోక్తం.
పటేకదేశేదగ్ధపిహిపటోద్గత్యతి ప్రయోగః. హేతుం సంక్షిప్తమితి (అత్యతి)

పరైస్తుపూర్వపక్షే విద్యానామ అభేదం వదన్తి రేవ ఛాన్దోగ్యపుష్కీర్ణశబ్దేనకర్తృత్వం ఉక్తమితి రూపభేదః పరిహృతః. నిర్ధానైచకర్తృపరత్వం ఉక్త
ణయానిరస్తం. ఛాన్దోగ్యేతునాజిభిరుక్తంకర్తృత్వం సౌకర్యాని సామ్రాజ్యే పచారికమితి పూర్వపక్షే రూపైక్యమభిహితం. తస్మాన్మనోజ్ఞం - ఛందోగ్యేచవప
క్రమగతా సేకోద్గీర్ణశబ్దస్వరస్యాపరిత్యాగాత్. పరస్యచ్యుద్గీర్ణశబ్దస్యయమస్వరసం-తచ్ఛేష క్రమస్థం, ఉద్గీర్ణస్యఫలసాధనత్వనిర్దేశాస్వరస్యం, చ.
అతోభాష్యాక్షేపూర్వపక్షః ఉభయత్ర ఉద్గీర్ణసాధనః ప్రబలిః. ప్రబలస్యపూర్వపక్షస్యనిరాసశ్చ నిర్ధానద్రుధిమైస్సాత్ - సతుమన్తస్య - రస్మిన్నిరస్తే
పిహితత్వాత్ కదోపాహిత్యాత్ ప్రబలపూర్వపక్షః ఉదేతీతి. * వ్యాప్తేశ్వసమజ్ఞాసమితి సూత్రమధికరణా నరమామః - * ఏమితి త్వేతదక్షరముద్గీర్ణ
ముపాసీతేతివాక్యం విషయః. అథాసాపవాదైకత్వవిశేషణపక్షేమ అన్యతమనిధారణకారణాభావాదనిధారణమితి పూర్వపక్షః. త్రయోజనామా
ద్యపక్షేణాంసావద్యత్వా, ద్విశేషణపక్షస్యతదభావా, చ్యుప్సవిహేదేయత్వేతిర్ధాన్తః. అథాసైన్యతరబుద్ధ్యానాన్యతరబుద్ధినివృత్తిః-తదానీమోక్షా
రముద్గీర్ణాధ్యాసవిశిష్టముపాసీతేతివాక్యస్యాధ్య. అపవాదేత్వన్యతరబుద్ధ్యాన్యతరధీమిత్యత్యతిభిదా - యథాసర్వంరజ్ఞంజానీయాదిత్యుక్తేసర్వధీని
వృత్తిః. ద్రాక్షణోభూమిదేవత్వవిషయతీత్యాద్యత్యేకత్వం. విశేషణత్వంనామసామాన్యరూపేణ ప్రతిపన్నస్యాధ్యస్యవిశేషణావచ్చిన్నతయాసమర్ప
ణం- యథోత్పలస్యనీలమితివిశేషణం. ఓక్టారశ్వసర్వవేదవాప్తి- తస్మాద్గీర్ణశబ్దేనవిశేషణంనామఉద్గీర్ణావయవభూతస్యతస్యతథాత్వస్యతలక్షణయాస
మర్పణం. తత్రాధ్యాసపక్షోఽనుపపన్నః- లక్షణాప్రసక్తాత్. ఉద్గీర్ణశబ్దోపాస్యగ్రాహణాదీక- ఉద్గీర్ణాధ్యాసవిశిష్టతాయాఉద్గీర్ణశబ్దార్థత్వాభా
వాత్. ఎవమోక్టారశబ్దశ్చోద్గీర్ణలాక్షణికః. ఫలంచకల్ప్యం. * అపయితాహవై కామానామితి ఫలంచాస్త్యది- దృష్టిఫలమితి తద్రేఫలం. అపవాదేషి
లాభావస్తుల్యః. సచమధ్యాజ్ఞాసనివృత్తిఫలం-అత్సనిభమనివృత్తివత్ పురుషేషరూపత్వాభావాత్. అశక్యశ్చాపవాదః-ఓక్టారోద్గీర్ణబుద్ధ్యాన్యతరస్యా
అనివృత్తేః. అనివృత్తిశ్చపూర్వమేతరారణ్యోన్యాధ్యాసాభావాత్ - రజ్ఞాసర్వత్రా నిమత్యపురుషస్యహిసర్వంరజ్ఞంజానీయాదిత్యుక్తేసర్వధీనివృత్తిః. ఏ
కత్వపక్షోఽపి నయః క్షః ఏకైకశబ్దేనవిషయీత్యాద్యనిర్ధానా నరమైయధ్యాత్. సద్దేశాద్యభావావృత్తికోకిలత్వవిషయప్రయోజనతా. కించ-ఉద్గీర్ణశబ్దేక
త్వద్విత్వియభక్తివిషయత్వాదాక్షారాతిక్రమ్యత్తి - ఓక్టారశబ్దోపుష్కీర్ణావయవవృత్తిరక్ర ప్రణవేవ ర్తమానత్వాదుద్గీర్ణాతిక్రమ్యత్తిరితిక్రమ్యత్వపక్షో
పిన్యాన్యః. అతఃపాశేష్యాత్సార్వత్రికమోక్షారముద్గీర్ణశబ్దోఽవయవలక్షణయా విశిష్టేతియక్తం. సచాధ్యాసవిశేషణపక్షయోగ్యక్షణాల్పవృత్తి
మస్తవా- అథా నరైర్ధాన్తరబుద్ధిసమర్పణం ప్రకృప్తం - అవయవివాచకశబ్దేనావయవసమర్పణం సన్నికృప్తమితి- యథాపటాదిశబ్దానాంపటా
ద్యేకదేశసమర్పణమితిర్ద్రుహ్యత్. అతః * వ్యాప్తేః - ప్రణవస్యసార్వత్రికత్వాద్ధైతి ద్విశేషణత్వం సమజ్ఞాసమితిభక్త్యవయవోయః ప్రణవతము
పాసీతేతివిశేషణత్వంయక్తమి. ఏతత్సర్వంఅపరేషాంజననాయామపిప్రాయేణతుల్యం. అత్రబ్రామః-వ్యాప్తేశ్వనిచకల్పస్వరస్యాత్పూర్వా
ధికరణశేషత్వం ప్రతీయతే. తచ్ఛాపేక్షితం- తదాకృత్సోద్గీర్ణతదేకదేశవిషయస్యతలక్షణరూపభేదస్యానేనమాత్రేణాపాసానిధేః. కించ - ప్రణవ
స్యాద్గీర్ణశబ్దవిశేష్యతాయాం హేతుః ఓక్టారశబ్దస్యాద్గీర్ణావయవవృత్తిరక్రమ్యత్తిత్వంవ్యాప్తిశబ్దవిషయేతమితిదమసినసాధియః - ఉత్పలాతిరక్రమ్యత్తిత్వేపి
నీలశబ్దస్యవిశేష్యసమర్పకత్వాప్రసిద్ధేః. ఉత్పలవిశేషణత్వం హి ప్రసిద్ధం. తతశ్చోత్పలస్యనీలవిశేష్యత్వవదుద్గీర్ణస్య ప్రణవవిశేష్యత్వమప్యవిరుద్ధం
స్యాత్. అతడక్షరబుద్ధ్యాస్వనుగమవిహిద్గీర్ణశబ్దస్య ప్రణవవిషయత్వే సమజ్ఞాసోహేతుః. అతస్మాత్తస్యయథోక్తార్థపరత్వంపూర్వాధికరణశేషత్వంచ
యక్తం. — అన్యేషామై కాధికరణ్యమేవాభిమతం. యోజనామాత్రేవైషమ్యం - * అన్యథాత్వం - విద్యాభేదః ఇతి వ్యాఖ్యాతం. తదయక్తం - అ
న్యత్వమిత్త్యుక్తే. శబ్దభేదాదిపాతభేదంకృత్వా * త్వంనఉద్గాయస్య * ఉద్గీర్ణముపాసాంచక్రిరేతి ప్రథమాద్విత్వియా విభక్తిభేదాది విద్యాఖ్యా
తం, - నావిశేషాదివిభక్తిభేదేష్యభావిశేషాదిత్యుక్తం. తచ్ఛాన్యక్తం - రూపభేదాద్విద్యాభేదస్యశక్తానూత్రవిషయేతత్వేసమ్యవతివిభక్తిభేదాది
శక్తాయా అభావాత్తద్విషయవ్యాఖ్యానస్యమన్తత్వాత్, అర్థైకత్వేపి * తముపాసీత - నక్షాస్యఇతివిభక్తిభేదసమ్యవస్యస్ఫుటత్వాత్, * ఉపదేశ
భేదాన్వేతిచెన్నోభయస్మిన్నస్య విరోధాదివిభక్తిభేదకృతశక్తాయాః పూర్వమేవపరిహృతత్వా, చ్య. అతో రూపభేదప్రతిపాదకవాక్యాదివిద్యా
ఖ్యానముచితం * ప్రకరణభేదాత్ - ప్రకరణభేదాత్ ఇతిచాతీవాస్వరసం- ప్రకరణశబ్దరూపిభిర్భాత్ భేదశబ్దాధ్యాహారచ్చ.

౧౦॥ సూ.

శ్రీభాష్యే సర్వాభేదాదన్యత్రైమే॥

ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోఃప్రాణవిద్యాఅహ్మయతే *యోహవై జ్యేష్ఠంచత్రైష్ఠంచవేదజ్యేష్ఠశ్చ హవైశ్రేష్ఠశ్చభవతి ప్రాణోహవావజ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చేత్వాది. తత్రజ్యేష్ఠ్యైశ్రేష్ఠ్యగుణకంప్రాణముపాస్యంప్రతిపాద్య-వాక్చతుశ్చోత్తమనస్సువసిష్ఠత్వప్రతిష్ఠాత్వసమత్వాయతనత్వాభ్యాకాగుణాకప్రతిపాద్య-వాగాదీనాందేహస్యచప్రాణాయత్తస్థితిత్వేనతదాయత్తతత్తత్కార్యత్వేనచప్రాణస్యశ్రేష్ఠ్యంప్రతిపాద్య-వాగాదిసమృద్ధితయాగ్రుతాన్వసిష్ఠత్వాదీకాగుణాంశ్చప్రాణసమృద్ధితయాప్రతిపాదయతి. ఏవంఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయో జ్యేష్ఠ్యత్రైష్ఠ్యగుణకోవసిష్ఠత్వాదిగుణకశ్చప్రాణఉపాస్యఃప్రతిపాద్యతే. కాషీతకీనాంతుప్రాణవిద్యాయాం తథేవజ్యేష్ఠ్యైశ్రేష్ఠ్యగుణకఃప్రాణఉపాస్యఃప్రతిపాదితః - నపునర్వసిష్ఠత్వాదయోవాగాదిసమృద్ధిసాగుణాఃప్రాణసమృద్ధితయాప్రతిపాదితాః. తత్రసంశయః- కిముక్తవిద్యాభిద్యతే- ఉతనేతి. కింయుక్తం. భిద్యతఇతి. కుతః. యపభేదాత్. యద్యపుభయత్రప్రాణఏవజ్యేష్ఠ్యైశ్రేష్ఠ్యగుణఉపాస్యః- తథాప్యేకత్రవసిష్ఠత్వాదిభిరపిగుణైర్భుక్తఃప్రాణఉపాస్యఃప్రతీయతే- ఇతరత్రతుతద్విధురభిత్తుపాస్యరూపభేదాద్విద్యాభేదః.

ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః (సర్వాభేదాదన్యత్రైమే) నాత్రవిద్యాభేదః- అన్యత్ర- కాషీతకీనాంప్రాణవిద్యాయామపిఇమే - వసిష్ఠత్వాదయోగుణాఉపాస్యాస్మన్తి. కుతః. (సర్వాభేదాత్) ప్రతిజ్ఞాతప్రాణజ్యేష్ఠ్యైశ్రేష్ఠ్యపపాదనప్రకారస్యసర్వస్యతత్రాప్యభేదాత్. తథాహి - ఛన్దోగ్యవాజసనేయనాంప్రాణవిద్యాయాం *ఏతాహవై దేవతాఅహంశ్రేయసేపూర్విరే * అహంశ్రేయసేవివదమానాఇతిచాపత్రవ్యవాగాద్యైకైకాపత్రమణే అన్యేహంసప్రాణానామిన్ద్రియాణాంశరీరస్యచస్థితంతత్కార్యంచావికలంప్రతిపాద్య-ప్రాణోత-గ్రమణేసర్వేహంవిశరణముకార్యకరత్వంచాభిధాయసర్వేహంప్రాణాధీనస్థితిత్వతదధీనకార్యత్వాభ్యాంప్రాణస్యజ్యేష్ఠ్యముపపాదితం. ఏవముపపాదితంవాగాదికార్యస్యప్రాణాధీనత్వం *అథహేనంవాగువాచయదహంవసిష్ఠాస్మిత్వం తద్వసిష్ఠోసీత్వాదినావాగాదిభిరనూద్యతే. కాషీతకీనాంప్రాణవిద్యాయామపిప్రాణజ్యేష్ఠ్యైశ్రేష్ఠ్యప్రతిపాదనాయవాగాదిమవసిష్ఠత్వాదయఃప్రతిపాదితాః. *అథసేమాదేవతాః ప్రజాపతింపితరమేత్యాబ్రువకొవైనఃశ్రేష్ఠభిత్వాదినావాగాదికాగుణావాగాదయశ్చదేహశ్చప్రాణాధీనాఇతిప్రాణస్యజ్యేష్ఠ్యముపపాదితం- వాగాదిభిఃస్వస్వగుణానాంవసిష్ఠత్వాదీనాంప్రాణాధీనత్వానువాదమాత్రంతునకృతం. నైతావతారూపభేదః- వాగాదీనాంవసిష్ఠత్వాదిగుణాన్వితానాంప్రాణాధీనకార్యత్వోపపాదనేనైవప్రాణస్యవాగాదివసిష్ఠత్వాదిగుణహేతుత్వస్యసిద్ధత్వాత్. తదేవహిప్రాణస్యవసిష్ఠత్వాదిగుణయోగిత్వం- యద్వాగాదివసిష్ఠత్వాదిహేతుత్వం. అతోఽత్రాపివసిష్ఠత్వాదిగుణయోగాత్పాప్రసాదోజ్యేష్ఠఃప్రతిపన్నఇతినాస్తివిద్యాభేదః.

సర్వాభేదాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. శ్రీభాష్యే సర్వాభేదాదన్యత్రైమే॥ పూర్వాధికరణేదృష్టివిశేషణతయాప్రాణప్రస్తుతః- తద్విషయస్వతంత్రోపాస సంసూచ్యతఇతిసంభవః. ఛాన్దోగ్యేత్వాదినావిషయశ్చోద్యతే. *ప్రశస్యస్యత్రఇతిప్రశస్యశ్చస్త్రాదేఖాత్త్రైష్ఠ్యం- ప్రశస్యత్వం. * జ్యేష్ఠేఽప్రశస్యశ్చస్త్రాదేఖాత్. * వృద్ధస్యచేతసాత్రేణవృద్ధశ్చస్త్రాదేఖాత్. - తస్మాదత్రజ్యేష్ఠ్యం- ప్రవృద్ధత్వం. వసిష్ఠప్రతిష్ఠాసమృత్తాయతనశ్చైర్వాక్చతుశ్చోత్తమనసాం యథాక్రమంతత్కార్యససామధ్యానివివక్షితాని. కింకాషీతకీప్రాణవిద్యాఛాన్దోగ్యవాజసనేయకోక్తప్రాణవిద్యాతోభిద్యతే-నవేతి. కిముభయత్రవేద్యత్వం-ఉతనేతి. కిముభయత్రవసిష్ఠత్వాదిగుణకముపాసనం- ఉతకాషీతకీనాంతద్విధురభితి. * యదహంవసిష్ఠాస్మిత్వంతద్వసిష్ఠోసీత్వమవాదాభావేవివాగాదీనాంప్రాణాధీనత్వాభిధానంవసిష్ఠత్వాదిప్రాప్తింప్రాణస్యగమయతి- నేతి. నచేత్-కాషీతకీప్రాణవిద్యాయాంవసిష్ఠత్వాద్యప్రాప్తేరుపాససామధ్యానతద్విషయత్వాత్తద్విషయతద్విషయయోద్విద్యయార్థేదః. గమయచేత్ - కాషీతకీనామవివక్షితత్వాదిప్రాప్తేరుపాససమృత్తత్వయత్వేనరూపభేదాభావాదైక్యమితి. (ఇతరత్రతుతద్విధురభిత్తు) స్వత్రకరణస్థగుణేననైకాకాక్ష్యాదితిభావః.

పూర్విరభితిఛాన్దోగ్యభావః. *వివదమానాఇతివాజినాంపాతః. పూర్విర-వివాదంచక్ర. *యదహంవసిష్ఠాస్మిత్వంతద్వసిష్ఠోసీతి - ఆహంయత్స్వకార్యకరణసమధ్యాని- తస్యత్వదధీనత్వాత్తత్రైవతత్కార్యసామర్థ్యమిత్త్యర్థః.

ప్రాణవిద్యాజ్ఞవిషయమన్యదపి నిరూపణమనంతరమేవకరిష్యతే. యథా ప్రాణస్యవసిష్టత్వాద్యనుసంధానేనవిద్యాజ్ఞైర్విద్యానుసంధానానుపపత్తైరనుక్తానామపివసిష్టత్వాదీనాంకాపీతకీప్రాణవిద్యాయాంప్రాప్తిః - తథాబ్రహ్మస్వరూపానుసంధానంయైర్విద్యైర్విద్యానోపపద్యతే-తేబ్రహ్మవిద్యానుసంధానస్వప్యనుసంధేయాశ్చత్యయమర్థఃప్రతిపాద్యతే.

౧౦|| సూ. *జ్యోతిః ఆనందాయఃప్రధానస్య|| క్షోణిః*

అబ్రహ్మస్వరూపగుణానాంసర్వానుపరవిద్యాసూపసంహారోఽస్తి - నేవిచార్యతే. అప్రకరణాభితానాముపసంహారేప్రమాణాభావాత్ప్రకరణమైతానామేవోపసంహరణి.

ఏవం ప్రాప్తేబ్రూహః (ఆనందాయఃప్రధానస్య) అభేదాదివర్తతే. ప్రధానస్య-గుణినోబ్రహ్మణస్సర్వేషాంపాసనేష్వభేదాత్, గుణ్యపృథగ్భావాన్యథానాం, సర్వత్రానందాయస్తత్త్వణాడసంహర్తవ్యాః.

పఠతువాగాదిగతగుణావస్థిత్యాదయః ఇమేవసిష్టత్వాదయోగుణాఃఅస్యత్రాభవన్తి-సర్వజ్ఞానానుప్రాణవిజ్ఞానస్యాభేదాత్. అథేవశ్చప్రాణసంహారాదిసారూప్యాదిత్వాదవత్. నచ శ్రుతిహానిరశ్చతకల్పనావా-స్వదేతే ప్రసిద్ధాదేవతత్త్వగుణాదేవాత్తరేపిహ్యుక్త్యాగిశేషాత్ ప్రసిద్ధాభవనీతిచపరిహృతం తత్రవిజ్ఞానస్యాభేదశ్చాబ్ధిశ్చేత్ - తదుపపాదకసారూప్యకణ్ణోర్నిర్వాణాత్. అభేదకజ్ఞేనసారూప్యవయోయాంసర్వప్రకారసారూప్యంవిషయితంచేత్ - విజ్ఞానసారూప్యంజ్ఞేయసారూప్యనిర్ధారణం- తత్సారూప్యంవసనసిష్టత్వాద్యనస్వయైకభృతీతిహేర్వాసిద్ధిస్సాన్వితః - అతస్తత్ప్రేమాంశాన్యముపపాదనప్రకారస్ససర్వస్యాభేదాదిత్వాభ్యానసంసారకాక్షిత్వాన్విసంశయత్వాద్య ఆర్థప్రముచితం. దేవదత్తగుణప్రసిద్ధిప్రస్తావనామిప్రసక్తాదనార్హః. — సర్వత్రప్రాణవిజ్ఞానస్యజ్ఞైర్విజ్ఞతైర్విజ్ఞగుణయః కస్యచిత్ప్రతిజ్ఞానాదిత్యపఠ. తతోఽప్యవపాదనసారూప్యాదిత్యుచితం - తత్రవసిష్టత్వాదిప్రాప్తవసాధారణహేతుత్వాత్. *సదైకంప్రతివ్యత్యతిత్యాద్యైర్అత్రత్వపరిచిత్కరమితిచోక్తం. తత్సర్వసాధారణత్వాతోపాదాద్యాధికరణానిప్రతిమిత్యత్రానుక్తిః. — అనేయభుభేదాద్విద్యాభేదభిన్నార్థపక్షంవర్తయన్తి- ఏకత్రహి *జ్యేష్ఠశ్చమాతైశ్చైశ్చభవతిశ్రుతం - అన్యత్రతు *తత్రైవైవేదిత్వాత్ సర్వపాంఘాతానాం ప్రాణమేవప్రత్యాత్మానమన్యతమగ్నిసమ్భూయసత్రైస్సర్వైరస్మాల్లాకాయత్థా)మరిసవాయప్రతిపదకాశాత్పాస్వరితీసద్భవతి యత్రైవదైవాస్తత్ప్రాప్తపదమృతోభవతియదమృతాదేవాభిప్రతం. ఉభయత్రప్రాణదేవతానుసాయజ్యైస్త్వేనప్రధానభుత్వాత్ జ్యేష్ఠశ్చైర్విజ్ఞగుణసమృద్ధభలస్యప్రధానభుతైస్తత్త్వాత్ విద్యైక్యం-ఆతోగుణావస్థిత్యాదయఃఉపసంహార్యాభిప్రదితాస్తయన్తి. భుభేదాద్విద్యాభేదవర్తకమేవయం క్తం- నచవసిష్టత్వాదిగుణావస్థయాత్ - గుణావసంహారాదుపసంహారాహివిద్యాభేదాభేదభుభుతో- నచుభేదాభేదోపపాదకాదితి. అత్రబ్రూహః- అత్ర *స్వరేతిసత్యవర్తితస్వర్గాభిప్రత్యముక్తం- సర్వాన్విమళవదివత్. స్వర్గాభిప్రత్యంజ్యైస్త్వైస్త్వైస్త్వం. అమృతత్వంచితకాన్తిహిమతయాజ్యైస్త్వైర్వర్తకం- వృద్ధతమత్వయాజ్యైర్విజ్ఞయం. ఇదంచ *ఆపరాదలోపః. *ఉపశ్చితేతస్తద్భవనాదిత్యుప్రవక్ష్యమాణాన్యాదయసిద్ధం - తత్రహిజమ్మేదీనాంసత్యసజ్జల్పత్వరూపభూత్రాప్తావోపక్ష్యంభవి. తేన న్యాయేనభూత్రాప్తవస్మజేనభుభేదాప్రతీతిర్భాగ్యేతదుపన్యాసాభావః. * ఉపశ్చితేత్యతిసూత్రస్యయోజనానరంతుతత్త్వేననిరసిష్యతే. అపకృతకరత్వస్యావర్జనీయత్వాదిహభుభేదావర్జనతత్ప్రేమాంశరానుక్తిశ్చ.....

సర్వాభేదాధికరణంసమాప్తమ్.

మధ్యేనజ్ఞివిశేషేణప్రస్తుతమగికరణానరంభ్యాచిఖ్యానుఃప్రాణవిద్యాజ్ఞవిషయనిరూపణస్యచక్వాత్పరివ్యూహాణ్యమాహ (ప్రాణవిద్యాజ్ఞై) అనంతరాధికరణసక్తిమాహ (యథా ప్రాణస్యేతి) (అనుక్తానామపీ) *త్వంతద్విసిష్టత్వాత్ప్రాణావస్థిత్యైవేద్యశవచనవ్యక్త్యానంత్రానామిత్యర్థః.

౧౧|| సూ. *జ్యోతిః ఆనందాయఃప్రధానస్య|| క్షోణిః* స్వరూపగుణానాం- స్వరూపప్రతిత్వమబ్ధిగుణానామిత్యర్థః. కిమానందాయోగుణాసర్వానువిద్యాసూపసంహార్యాః- ఉభయత్రప్రాణయతైతత్త్వేనైతి. కిమానందాదీనామైశ్వర్యాదివత్ గుణ్యపృథగ్భితిమాత్రం - ఉభయబ్రహ్మస్వరూపవత్ ప్రతిత్వమబ్ధిత్వమితి. ఫలభుభావోన్ముటః (అప్రకరణే) స్వప్రకరణేనమానప్రకరణేనానధీతానాముపసంహారేతిప్రసక్తాదివిభావః. (అభేదాదివర్తత్యతి) *సర్వాభేదాదన్యత్రేమభిసూత్రస్థాభేదశబ్దోఽత్రానువర్తత్యత్యర్థః. * సర్వాభేదాదిసమస్తస్యాప్యభేదశబ్దస్యానువర్తముపపద్యతే - బుద్ధ్యాతావతోఽంశస్యసిక్కుప్రవచరామర్కాత్. యథా *అభశబ్దానుశాసనంకేషాంశబ్దానామిత్యత్రానుశాసనశబ్దస్యేతిభావః. సాత్రంప్రధానశబ్దంవ్యావృప్తే (గుసేనభి) అభేదాత్ - విక్యాత్, అభేదాదిత్యనేనభుభుతమాహ (గుణ్యపృథగ్భి) గుణానామితిసాధారణశబ్దనిర్దేశకత్వరసూత్రశబ్దోక్తానాన్యః. ఆనందాయః- ఆనందత్వాదయః. *జ్యేష్ఠికయోరితివత్ భావప్రధానోనిర్దేశః.

ఏవంతస్మిగుణ్య పృథగ్భవాదే వానందాదివస్త్రియశిరస్తాదయోపి *తస్యప్రి
యమేవశిరఃప్రత్యాదౌబ్రహ్మగుణత్వేనత్రతాస్సర్వత్రప్రసజ్యేరక. నేత్యాహ

౧౨॥ సూ. *శ్లో॥ ప్రియశిరస్తాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయాహిభేదే॥ శ్లో॥ బ్రహ్మస్వరూ
పగుణానాంప్రాప్తావృత్యమానాయాంప్రియశిరస్తాదీనామప్రాప్తిః- తేషామబ్రహ్మగుణత్వాత్. బ్రహ్మణఃపు
రుషవిభత్వరూపణమాత్రాన్తర్గతత్వాప్రియశిరస్తాదీనాం. అన్యథాశిరఃపక్షపుచ్చాద్యవయవభేదేనతిబ్రహ్మ
ణోఽప్యపచయాపచయాప్రసజ్యేయాతాం-తథాచసతి * సత్యంజ్ఞానమనంత్రంబ్రహ్మత్వాదివిరుద్ధతే. . .

నన్వేవమేవబ్రహ్మసవృద్ధినామేవైశ్వర్యగాఘ్నిర్యోదార్య కారుణ్యాదీనాం
గుణానామనన్తానాం గుణ్యపుథక్స్థితత్వమాత్రేణతత్రతానామపుష్పసం
హారేసర్వేసర్వత్రప్రసజ్యేరన్, ఆనంద్యాదుపసంహారాశక్తిశ్చ. తత్రాహ

౧౩॥ సూ. *శ్లో॥ ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్॥ శ్లో॥ తుశబ్దశ్చేద్యంవ్యావర్తయతి. ఇతరేశు-
ఆనందాయఃఅర్థసామాన్యాత్సర్వత్రానువర్తనై-యేత్వర్థసమానాః- అర్థస్వరూపనిరూపణధర్మత్వేనార్థప్రతి
త్యనుబద్ధినః- తేర్థస్వరూపవత్సర్వత్రానువర్తనై. తేచగుణాస్సత్యజ్ఞానానందామలత్వానన్తత్వాని-*యతో
వాఇమాన్సిత్యాదినాదగత్యా- రణతయోపలక్షితంబ్రహ్మ *సత్యంజ్ఞానమనంత్రంబ్రహ్మ *ఆనందోబ్రహ్మత్వాన

ఆనందరూప్రసృతశ్చామాహ (ఏవంతస్మితి)

౧౨॥ సూ. *శ్లో॥ ప్రియశిరస్తాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయాహిభేదే॥ శ్లో॥ బ్రహ్మగుణత్వాత్ - బ్రహ్మగుణత్వాభావాత్.
ఏదేవోపచయః (బ్రహ్మణః) భేదపదంబ్యాచక్షే (అన్యథే) తతఃకిమిత్త్యత్రాహ (తథాచేతి) ఆదిశబ్దాత్ *అస్థూలమనద్విత్వాదివా
క్వాసిగృహ్యతే. నను అస్థూలయోజనాయాంవిగ్రహవిశేషనిర్వృత్త్యాభ్యుపగమోదీరుర్యతే - శిరఃపక్షాద్యవయవభేదేనత్యుపచయాపచయప్రసజ్యో
క్తైః. అతోవ్యాఖ్యాత్రస్తరకృతంయోజనాస్తరమేవవరం. నైవం-యోజనాస్తరానుపపత్తైర్వ్యూహాణత్వాత్, అస్థూలయోజనాయాంకస్యచిదపివిరో
ధస్యాభావా, చ్చ. తథాహి- నాత్రకాలభేదేనవృద్ధిఃసంపరాభుపచయాపచయశబ్దా - కింత్వాపేక్షితప్రచితత్వాప్రచితత్వతారతమ్యసరావితిస
ర్వవ్యాఖ్యాతృసంమతమిదం. అతఃకాలభేదానపేక్షాప్రకృష్టాభ్యుత్థిరివసీనత్వకృతస్వరూపాభుపచయాపచయాసూత్రేణప్రసజ్యనీయతయా వివ
శీతౌ. ప్రకృష్టాభ్యుత్థాదయోహ్యవయవాఃపీనాఃకృతాశ్చోపలభ్యంతే - నచతేషాంస్థూలత్వకృతేకాలభేదాయతై. కాలభేదాధీనవృద్ధిహ్యసమీకృ
యంవినిర్వృత్తీరోధః కించ - నతావదన్తత్వంసాదౌదేవసూత్రేప్రసజ్యనీయతయావివక్షితం - ఉపచయాపచయశబ్దయోన్తద్వాచిత్యాభా
వాత్, శిరఃపక్షాదిమత్త్వస్యాన్తత్వైప్రయోజకత్వాభావా, చ్చ. ఈశ్వరసంజిహ్వావిషయత్వాదికంహితత్వప్రయోజకం. నాప్యవయవప్రవేశ
నిర్లక్షాప్రసజ్యనీయా- నిర్వచి గ్రహేపితయోచ్చత్వాత్. పరమవ్యోమనిలయోహిభగవద్విగ్రహేతదంశభూతపూర్వావిభవాదివిగ్రహప్రవేశ నిర్లక్షా
హిప్రామాణికౌ. ఏవమపిపరిమాణతారతమ్యప్రసజ్యోవిగ్రహస్వరూపానంతర్యంత- వికల్పానహత్వాత్. కింకాలభేదాయత్తంపరిమాణతారతమ్యం
వివక్షితం- ఉపస్థేచ్ఛాయత్తం. సప్రథమః- హిరణ్యగర్భససకసనద్వనాదీహేష్వాప్రశయాదేకరూపేషువృత్తిచారాత్. ద్వితీయేషిమిచ్చయాపరి
మాణతారతమ్యార్థత్వంప్రసజ్యనీయం- తద్వైష్ట్యప్రసజ్యస్యాత్ - తదంశభూతేషువిగ్రహేషుబాల్యయావసవామనత్వమీయన్త్యాదిదర్శనాత్. య
ఏదేవతేషామపిచిన్నస్యేశ్వరవిగ్రహవిశేషస్యతత్రారతమ్యం- తద్వాప్రత్యభావాదనుపపన్నం. అతఃస్థూలత్వకృతత్వరూపంప్రదేశభేదేనయగపద్భ్యా
వివచితాణతారతమ్యమస్థూలత్వాదిశ్రుతివిరుద్ధంస్వరూపేప్రసజ్యనీయతయావివక్షితమితిసకన్యద్విరోధః. . .

ఆనందరూప్రసృతశ్చామాహ (నన్వితి) ఏవమేవైవకారఃఏవమేవప్రసజ్యేరన్నిత్యత్రత్రాన్వయాత్ ప్రసజ్యస్యావర్జనీయ
త్వపరః (బ్రహ్మసమృద్ధినామేవేతి) అత్రైవకారోబ్రహ్మసమృద్ధదాధ్యాగ్ధి. తతశ్చవిశ్వరూపీనాంవాన్తత్వసిద్ధిర్వివక్షితాభవతి.

౧౩॥ సూ. *శ్లో॥ ఇతరేత్వర్థసామాన్యాత్॥ శ్లో॥ (అర్థస్వరూపనిరూపణధర్మత్వేనార్థప్రతిత్యనుబద్ధినః) అర్థస్వరూపశబ్దేనధ
ర్మస్వరూపమవ్యతే. *అర్థస్వరూపపద్భృతసమాధిసాధియత ఇతిహితకవచనం. అర్థప్రతితికాలైప్రతియమానత్వనియమాసామాన్య శబ్దాభిహి
తంసామ్యమిత్వర్థః. తేషామానన్త్యాదసమ్యవాశ్చాంపరిహరకశక్యోపసంహారతాందర్యయతి (తేచేతి) తేషామర్థప్రతిత్యనుబద్ధత్వంశ్రుత్యాదర్యయ
తి (యతోవాఇతి) (జగత్కారణతయోపలక్షితమితి) కేషుచిదుపాసనేషుజగత్కారణత్వమనుసంధేయం *తజ్జలానిత్యాన్తఉపాసీతేత్యాదివాక్యవిహి
తేషు. కేషుచిన్న. ఏవంచసతియత్రానుసంధేయం- తత్రజ్ఞాప్యాన్తర్గతత్వాత్ జగత్కారణత్వంవిశేషణం. యత్రతునానుసంధేయం-తత్రోపలక్షణం-
జ్ఞాప్యాన్తర్గతత్వాత్. అతఏవహిజన్మాదిసూత్రభాష్యఉపలక్షితత్వంవిశేషణత్వమపికారణత్వస్యాజ్ఞీకృతం. ప్రకృతిపురుషకాలవిజ్ఞప్యలక్షణంజ

ద్వాదిభిర్నిస్వరూపతోనిరూప్యతే. అతథాపాస్యబ్రహ్మస్వరూపావగమాయసర్వా సువిద్యాస్వానన్దాదయోఽనువర్తంతే- యేతునిరూపితస్వరూపస్యబ్రహ్మణః కారుణ్యాదయోగుణాఃప్రతిపన్నాః- తేషాంగుణ్యపుష్కళింభితత్వేపిప్రతీత్యనుబద్ధిత్వాభావాత్ యేయత్రత్రుతాః- తేతత్ప్రపసంహార్యాఇతినిరవద్యమ్.

యమ్యపచయాపచయప్రసక్తా త్ప్రియశిరస్తాదయోబ్రహ్మణః పురుషవిభత్వరూపణమాత్రాధాః- సతుబ్రహ్మగుణాః- తర్హ్యతథాపాస్యబ్రహ్మణస్తథా త్వేనరూపణంకిమర్థంక్రియతే. అతథాభూతస్యహితథాత్వరూపణేకేనవిత్ప్రియోజనేనభవితవ్యం - యథా * ఆత్మానం రథినంవిద్ధిత్వాదినోపాసకస్యతదపకరణానాంచ రథిరథాదిత్వరూపణంఉపాసనోపకరణభూతశరీరేద్భియాదివశీకరణార్థంక్రియతఇత్యుక్తం. సచేహతథావిధంకించిత్ప్రియోజనందృశ్యతఇతిబలాద్యుక్తగుణత్వం ప్రియశిరస్తాదీనామభ్యుపేత్యం. తత్రాహ

౧౮॥ సూ. *శ్లో॥ ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్॥ శ్లో॥ ప్రయోజనాన్తరాభావాదాధ్యానాయాయంరూపణోపదేశఃక్రియతే. ఆధ్యానం- అనువిన్తనం. ఉపాసనముచ్యతే. * బ్రహ్మవిదాసౌఘాఃపరమిత్యత్రోపదిష్టాధ్యానరూప వేదనసిద్ధయే హ్యనన్దమయబ్రహ్మప్రతిపత్త్యర్థంఆనన్దమయం బ్రహ్మప్రియమోదాదిరూపేణవిభజ్యశిరఃపతాదిత్వేనరూపయితోపదిశ్యతే. యథాఽన్నమయఃపురుషః-అయందేహాశిరఃపతాదిభిః * తస్యేదమేవశిరఃత్యాదినాబుద్ధావారోప్యతే, యథాచప్రాణమయ మనోమయవిజ్ఞానమయాః * తస్యప్రాణవివశిరఃత్యాదినాప్రాణాద్యవయవైర్బుద్ధావారోప్యతే, ఏవమేభ్యోఽథాన్తరభూతస్తదన్తరాత్మాఆనన్దమయోపిప్రియమోదాదిరేకదేహైఃశిరఃప్రభృతిత్వేనరూపితైరాధ్యానాయబుద్ధావారోప్యతే. ఏవమానన్దమయోపలక్షణత్వాత్ప్రియశిరస్తాదీనాంసర్వదాఆనన్దమయప్రతీతావనువర్తంతే.

౧౯॥ సూ. *శ్లో॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ॥ శ్లో॥ *అన్యోన్తరఆత్మానన్దమయఇత్యాత్మశబ్దేననిర్దేశా,దాత్మశబ్దశిరఃపక్షపుచ్చాసమ్భవా, త్ప్రియశిరస్తాదయస్తస్యసఖప్రతిపత్త్యర్థంరూపణమాత్రమితిగమ్యతే.

నను *అన్యోన్తరఆత్మాప్రాణమయః*అన్యోన్తరఆత్మామనోమయ ఇత్యాత్మశబ్దస్యానాత్మస్వపిసూర్వంప్రయుక్తత్వాత్ *అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయఇత్యాత్మశబ్దస్యాత్మవిషయత్వంకథంశీయతే.తత్రాహ.

గత్యారణ్యం- తత్రవిశేష్యాంశస్యలక్షణమానన్దాదయః, తత్రవిశేష్యానుసంధానేకారణ్యమనుసంధాయం- సతువిశేష్యానుసంధానఇత్యుక్తిప్రా యోణోపలక్షితమిత్యుక్తం. ఆమలత్వశ్చుతిః *నిష్కలంనిష్క్రియం *అపహతపామైత్యాదిద్రచ్చిత్వా. స్వరూపతః- అసాధారణాకారేణ.....

ఆనన్తరసూత్రశక్తామాహ (యదీతి) అతథాభూతస్యతథాత్వరూపణేప్రయోజనందృష్టం- అత్రతుప్రయోజనాభావాత్ ప్రియశిరస్తాదికంసరూపణమాత్రం - అపితుగుణవివేచ్యర్థః.

౧౮॥ సూ. *శ్లో॥ ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్॥ శ్లో॥ (ఆధ్యానమనుచిన్తనమితి) *స్వాచ్చిన్తాస్మృతిరాధ్యానమితిహివైఖిల్లుకాః. ఉపాసనోపయోగితాన్త్రజన్యజ్ఞానసిద్ధ్యర్థమిత్యర్థః. పరోక్షార్థస్యబుద్ధావారోపణంఋషిపతాదిరూపణాదేవహితవతి. (ప్రియమోదాదిరేకదేశైఃపి) అతిశయితగుణానామపి బ్రహ్మగుణైకదేశత్వేనబ్రహ్మణోఽపరిచ్ఛిన్నగుణత్వముక్తంభవతీతిభావః. (సనన్దదేతి) శాస్త్రేణప్రతిపత్తైబుద్ధ్యారోహణాయప్రియశిరస్తాదిప్రతిపత్తవ్యం- ఏవమపరిచ్ఛిన్నానన్దేప్రతిపత్తేనసత్కుపాస్తాప్రియశిరస్తాదికంనానుసంధేయమిత్యర్థః.

౧౯॥ సూ. *శ్లో॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ॥ శ్లో॥ ఆత్మనోనిరవయవత్వప్రసిద్ధిముపజీవ్యప్రవృత్తమిదంసూత్రమిత్యుక్తిప్రాయోజనాహ (ఆత్మశబ్దేతి)

౧౬॥ సూ. ఆత్మోఽస్మి ఆత్మగృహీతిరవదుత్తరాత్ ॥ ఆత్మోఽస్మి అన్యోస్తరతః శాస్త్రానన్యమయిత్యత్రా
త్తశబ్దేనపరమాత్మనపవగ్రహణంభవత్ - యథేతరత్ర * ఆత్మావాదమేకపవాగ్రాసీత్ సశుభ్రతలోకా
స్సస్పృశాభ్యాదిష్యాత్తశబ్దేనపరమాత్మనపవగ్రహణం - తద్వత్. కుతపతత్. (ఉత్తరాత్) * సాకామయత
బహుస్యాంప్రజాయెయత్యానన్దనువిషయాదుత్తరాద్వాక్యాత్.

౧౭॥ సూ. ఆత్మోఽస్మి అన్వయాదితీతేన్యాదవధారణాత్ ॥ ఆత్మోఽస్మి పూర్వత్రప్రాణమయాదిష్య
నాత్మస్వాత్మశబ్దాన్వయదర్శనానోత్తరాన్నిశ్చేతుంశక్యతీతే. (న్యాదవధారణాత్) న్యాదేవనిశ్చయః.
కుతః. అవధారణాత్ - పూర్వత్రాపి * తస్మాద్వాపితస్మాద్వాత్సరతః సముద్భూతభేదానాన్వయమబుద్ధ్యా
విధారితత్వాత్. అన్వయయాదన్తరేప్రాణమయేప్రభమంపరమాత్మబుద్ధిరవతీణ్ణా - తదనన్తరంచప్రాణమ
యాదన్తరేమనామయే - తతోవిజ్ఞానమయే - తత ఆనన్దమయేప్రక్రాంతాపరమాత్మబుద్ధిస్తదన్తరాభావా, చు
త్తరాచ్చ * సాకామయతేతివాక్యా, త్పరిశ్రీతేత్యపక్రమేష్యపరమాత్మనిపరమాత్మబుద్ధ్యాత్మశబ్దాన్వయభి
తిరిరవద్యమ్.

ఆనందాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౧౮॥ సూ. ఆత్మోఽస్మి ఆత్మగృహీతిరవదుత్తరాత్ ॥ ఆత్మోఽస్మి (ఇరవదితి) * ఆత్మావాదమిత్వాదిష్యపిఉత్తరాత్ * నకుతతేత్యా
దివాక్యాత్పరమాత్మనపవగ్రహణమిచ్ఛన్తి.

౧౯॥ సూ. ఆత్మోఽస్మి అన్వయాదితీతేన్యాదవధారణాత్ ॥ ఆత్మోఽస్మి (పూర్వత్రేత్యాది) ఉపక్రమాధికరణన్యాయేనపూర్వానుగుణము
న్తరంజేయం - తస్మాదుత్తరవాక్యాత్ పూర్వస్వాత్మవిషయత్వంసనిశ్చేయమిచ్ఛన్తి. (న్యాదిత్యాది) పరమాత్మనపవబుద్ధ్యావధారితత్వాత్ - విషయా
త్వతత్వాత్. విషయపక్రమోపక్రమేపరమాత్మనపినాత్మబుద్ధిశబ్దవిషయత్వానోత్తరవాక్యసౌభాగ్యక్రమశాసితత్వం. తస్మిన్మధ్యేత్వపరమాత్మనిపరమా
త్మవాచీకర్తృభవమిచ్ఛత్రాహ (అన్వయయాదితి) ప్రాణమయాదిష్యస్వాత్మశబ్దాన్వయపరమాత్మబుద్ధ్యాసచారతోనప్రయుక్తః - అపితుపరమాత్మబు
ద్ధ్యేషప్రయుక్తః. అన్యోప్రవిష్ట్యాస్తాబానామితి తదన్తః ప్రవేశేననియన్త్రత్వంహ్యత్వత్వం. తత్రప్రాణమయాన్వయయాదన్తరత్వమాత్రే
ణపరమాత్మబుద్ధితా. తస్మాత్సన్తరదర్శనేనత్రాపి పరమాత్మబుద్ధితా - పూర్వత్రమనివృత్తా ఉత్తరోత్తరేతత్తదన్తరేచాత్మశబ్దః ప్రయుక్తః.
యస్మాత్సన్తరంగాః, ఈక్షణాదికంచశుభం - తస్మిన్పరమాత్మబుద్ధిరాత్మశబ్దశ్చప్రతిస్థితౌ. ఏవంపూర్వత్రాపిపరమాత్మబుద్ధివిషయపవాత్మశ
బ్దప్రయోగావయమిచ్ఛత్వశబ్దఃపరమాత్మవిషయపవేతి నాత్రాపక్రమభాద్యత్వం.

సరేచానన్దరూపవ్యవిధానభువన్తస్సగతత్వసత్వత్వసర్వాత్మత్వభర్తాణాంసర్వవిద్యాననుగతత్వంపూర్వపక్షీకృత్యసర్వాభేదాత్ - సర్వత్ర
ప్రచూణవికత్వాత్ఏవంసార్వత్రికత్వమాహుః. తత్రకాశ్యేతుసర్వాత్మత్వసర్వగతత్వహేతుగనుక్తిరానన్తరాన్తరావాత్. * సర్వాభేదాదిత్య
త్రాభేదశబ్దమాత్రమవృత్తిమృతా - ఆధశదానురాసంకేతాంశద్దానామితి. సర్వస్వాభేదాత్ - సర్వత్రాభేదాదిసమాసరూపుప్రసజ్ఞాత్
సర్వశబ్దానవృత్తిః. పూర్వాధికరణేనప్రమాసమాసభిచేన్ - తదనుపపత్తైరుక్తత్వాత్. * ప్రియశిరస్వేతి - ప్రియంమోదః ప్రమోదభిషరస్స
రావేక్షయాభోక్తృప్రరావేక్షయావోపచయావచయాస్తః - అతస్సజాతీయస్వగతభేదహితేబ్రహ్మణిసప్రియశిరస్త్వదయః. తేకుశభర్తాః - త
థాపిబ్రహ్మగుణత్వాభ్యుపగమేనన్యాయప్రదర్శితఃసంయద్యామత్వాదీనామసార్వత్రికత్వాద్యైత్యాహుః తత్రకొశభర్తత్వంప్రాగేవనిరన్తరం. బ్ర
హ్మణోనిర్భేదత్వంచప్రచూణిరుద్ధమితిహుశక్షం. బ్రహ్మగుణానాంభోక్తృన్తరగతమోదాద్యవేక్షయానాపవయః, సతేమంవృద్ధిరూపశోచచ
క్షా, ౭౬ - కింరుసర్వేభ్యోఽతిశయః సచైకరూపః. సచపరస్పరావేక్షయాప్రకర్షాపకర్షా - సర్వేషాంస్వరూపతోవిషయతశ్చనిరతిశయత్వాత్.
అతక్షాపచయావచయప్రసజ్ఞాన్మనిషేభః - కింశిరసితిభేదేసంస్థానత్వకృతత్వాన్వయప్రసజ్ఞాదేవాబ్రహ్మగుణత్వంప్రియశిరస్త్వాదీనామితియ
త్వం. అన్యధాశిరశ్చైవైవ్యంసార్వత్రికత్వం - ప్రియమోదాద్యప్రాప్తితితదావక్తవ్యం. * ఇతరేత్వేతి - అర్థస్య - బ్రహ్మణఃవికత్వాదిత్యతోఽపితుల్య
త్వాదితిచుస్వరసం. ఆనన్దజ్ఞానాదిశబ్దాఃఆనన్దత్వాదిసామాన్యముఖేనప్రవృత్తాస్సార్వభౌమతీత్యజ్ఞాన్తంవస్తులక్షయన్తి - అతఃఆనన్దాదయఃసర్వేషిపదా
ద్ధాతృసంహర్తవ్యాభివ్యక్తయత్వం - శబ్దప్రమాణకేవలస్థియధాశబ్దంగుణభృతృపరమస్వయంక్తత్వాత్, గుణావిషయఃమేకేతీరశబ్దవైయధ్యాత్,
అతద్వాగ్వివృత్తిముఖేనప్రతిపత్తైరుద్ధాపవాదాభావేనాయత్కత్వా, చ. శక్తితాత్పరవాదాఃసాగేవసమృతాః. * ఆధ్యానాయత్వధికరణ
న్తరంవృత్తం - ఇన్ద్రియభ్యుపగమ్యాధ్యాదిత్వవిషయః. ఇన్ద్రియాదిభ్యోఽధ్యాదీనాంప్రత్యేకంపరత్వంప్రతిపాద్యం - తథాప్రతిపన్నత్వాత్. వా

తైత్తికత్వాసమ్మవాత్ వాక్యభేదోనదోషఇతిపూర్వపక్షంకృత్వావాతైత్తికత్వాసమ్మవాత్ పురుషస్వస్వస్మాత్పరత్వం ప్రతిపాద్యం- ప్రత్యేకంపరత్వం ప్రతిపాదనే ప్రయోజనాభావాత్, *దశమస్వస్తరాణీహతిష్ఠన్ద్రియచిక్షాఃఇత్యాదిస్తా రథలానామిహ శృతత్వాత్, వాతైత్తికత్వాసమ్మవతితత్త్వం ప్రసేనవాక్యభేదాయోగాత్, పరప్రతిషేధకాస్తాభేదాదిభిఃపురుషప్రతిపత్త్యర్థత్వతాత్పర్యావగమాత్, *ఆత్మశబ్దాచ్చ- *నూనోత్తానప్రకాశతత్వమిదం రవగమతయోక్తస్యాత్మనః ప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్, చేతివర్తయన్తి. *ఆధ్యానశబ్దస్య ధ్యానపూర్వకసమ్మగ్ధస్వరూపతత్వం. తదయం క్తం-కృతకరత్వాత్. అవాస్తవవాక్యభేదాదురపక్షావః- మహావాత్యైకత్వేనపరమపురుషపరత్వంచాధికరణద్వయేనసమన్వయాధ్యాయేచిత్రితం. నచబహూనాంతతస్త్రోపరత్వం ప్రతిపాదనస్యమహావాక్యభేదకత్వమిహపక్షాస్తవ్యం - బహూనాంప్రాణయయాదీనాం తదస్త్రోపరత్వం ప్రతిపాదన, న్యనుష్యంగధర్మావస్థాదీనాం పూర్వపూర్వానన్వాధికత్వప్రతిపాదన, చ మహావాత్యైకత్వావిరోధస్యస్ఫుటతరత్వాత్. * ఆత్మగృహీయిత్యాదిచాధికరణా నరంవర్జితం - *ఆత్మావాదమేకవివేచ్యాదిష్ఠియః, *సంజమాన్లోకానస్థజితేలకస్మిన్ శ్రవణా, తస్మాత్ప్రజాపతికర్తృత్వప్రసీధేః, పరమాత్మవివక్షాయాంమహాభూతాదిస్థుష్టేర్వత్వత్వాత్, దిహతదశ్రవణాత్, *ఆత్మైవేదమగ్రానీత్ పురుషవిభక్త్యాదిష్టత్వశబ్దస్య సకలేహరణ్యగర్భేషిప్రయోగవిరూపాత్, *తాభ్యోగామానయత్ *తాభ్యోక్త్యమానయదిత్యాదివాపరా, చ్చపరమాత్మవ్యతిరక్తశ్చిదిపూర్వపక్షీకృత్య *ఆత్మనాకాశజ్ఞాతివదహాపిపరమాత్మగృహీతిః- ఆత్మత్వాద్యుభ్యుత్వాచ్చ- ఉత్తరాత్ - *సకృత్తేతే శ్రవణాత్. లోకస్మిన్ప్రతిపాదకవాక్యాన్వయదర్శనాన్నపరభిచిన్నస్యాదేవపరః- ఏకత్వావధారణాత్. లోకస్మిన్ప్రమహాభూతస్వప్నస్వస్తరాభావీతివాచకత్వే. వర్తకాస్తరంచకృతం - వాజసనేయకే. మోయంచిజ్ఞానమయభిత్వాది, ఛాన్దోగ్యోపదేవేత్యాది, చవిషయః. ఆహూననైషమాదమల్యార్థత్వం- క్వచిదార్థశబ్దేషశ్రమః-అన్యత్తస్యచ్యుత్తేనీపూర్వపక్షముత్వాసద్విద్యాయామప్యాత్మగృహీతిః- యథావాజసనేయనాం- ఉత్తరాత్ - తాదాత్మ్యాపదేశాత్. ఉపక్రమేణాన్వయా, తత్రచాత్మశబ్దాశ్రవణాత్, నేతిచేత్. స్వాదేవాత్మగృహీతిః- ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానావధారణాత్. అన్యథాసద్విజ్ఞానేనఆత్మానజ్ఞాతస్యాత్. సామాన్యస్యసచ్చబ్దస్యవివేచికాజ్ఞాస్యవివేచనిష్ఠతయాకుల్యార్థత్వంయం క్తమితి. ఉభయధాప్యధికరణంసాదాసజ్జతం - విద్యాభేదాభేదచారాత్కతాన్వాభావాత్. ఆద్యేవర్గతేనమన్వయాధ్యాయవివాయంవిచారః ప్రాప్తః - కారణవిషయత్వాత్. కృతకరత్వంచ - యదాసతోషీక్షణాదిసాపరమాత్మత్వమీక్షణస్వచారౌణత్వ, మార్తశబ్దేనసాధితం- తదాత్మవిషయే ఈక్షణాదియత్రేవాత్యైకస్యంశయః. అరవిషద్విత్తీయవర్గకమప్యనక్షేపం- ఈక్షణత్వధికరణేనద్వబ్దస్యప్రధానవిషయే బ్రహ్మపరత్వంహినిరూపితం. యదాన్తర్ధాస్తరూపానామాకాశాదిశబ్దానామవికారణవాక్యస్థానాంపరమాత్మవిషయత్వంస్థాపితం- తదాసాధారణస్యసచ్చబ్దస్వపరమాత్మవిషయత్వేకస్యంశయః. ఉదాహరణమప్యయం క్తం- *మోయంచిజ్ఞానమయభిత్వాత్వాసస్వజీవవిషయత్వాత్, ప్రకరణజీవవాచికత్వానాంక్వచిత్తరూపత్వసామాన్యాధికరణ్యస్యకృతనిర్వాహత్వాత్, చ్చ-— పూర్వమేవవర్గకమపరైరాద్యతం. అధికరణభేదేనాత్రయోజనాభేదేచయన్తూషణజాతముక్తం-తత్పర్యమపరేషాంపక్షేపిసమానం. — అన్యేతుఆనన్వయానైశ్వర్యతేజశ్శక్త్యాదయోబ్రహ్మద్వారేణసన్నిధానోపపత్తేస్సర్వత్రోపసంహార్యాః-సత్యకామత్వాదీనాంతేమగుదేమయథామోగమస్తర్వాపభిత్వాత్ముః. భాష్యేత్వైశ్వర్యశక్త్యాదీనాంపుభగగుక్తిరాసన్నేనైస్తర్వావాత్. తేహవత్త్వపచ్చేదావయికాః. గుణతోపానన్వయమనన్వయేనవివక్షితమితిభాష్యవిదాంస్సుటం. *ప్రియరస్వైతి- ప్రియమోదప్రమోదాదీనాముపచయాపచయాత్మకత్వాదంశభేదేనతీతేసమ్మవన్తి-నబ్రహ్మమాత్రే-తస్యనిరస్తమస్తవికల్పత్వాత్. ఆనన్వజ్ఞానాదయోపుష్పచయాపచయరూపతయానసార్వత్రికాఃఇతిశక్త్యాయామాహ *ఇతరేష్వైతి- విశ్వర్వాదయోన్యసామాన్యాత్- శక్తిరూపత్వాన్నోపచయాపచయాత్మకాః- అతస్సార్వత్రికాః. ఏతదుక్తంభవతి-అదిత్యాదిస్థానభేదాత్అనిష్ఠేయభేదాద్విషయభేదాద్విశ్వర్యజ్ఞానానన్వాదీనాముపచయాపచయాత్మకతయాతదవచ్చిన్నతయా బ్రహ్మణోన్యశభేదస్సార్వత్. యైవచయాపచయాత్మకైర్బ్రహ్మజ్ఞేనభిభేద-సతేసార్వత్రికా-యై బ్రహ్మమాత్రసమ్మన్దిసశక్తిమాత్రరూపగుణాన్తేసర్వత్రోపసంహార్యాఃఇతి. తదయం క్తం-అర్థసామాన్యశబ్దస్యశక్తివాచిత్యాభావాత్, బ్రహ్మగుణానాంసర్వదాసర్వత్రస్వరూపతోవిషయతత్త్వానవచ్చిన్నత్వాత్, జ్ఞానైశ్వర్యాదిశబ్దానాంశక్తివాచిత్యాభావాత్, అయేపితదష్టప్రకృత్యాదీనాంబ్రహ్మనియామ్యత్వధారత్వాదేః *యస్యమృత్యుశ్చరీరమిత్యాదిశరీరభావక్రమిసిద్ధత్వాత్, చ్చ. అతఃఉపచయాపచయరూపత్వాభావాన్యజ్ఞానాం- అనిష్ఠేయాదిభేదేనాంశభేదః. తథాభవద్భిరేవ *నస్థానతత్త్వత్ర *తస్మాన్నాధ్యాత్మాదిస్థానభేదేనభేదఇతివదద్భిరుపపాదితంచ. కించ- ఈశ్వరస్వైవవ్యాధిష్ఠేయభేదాత్భేదః- తస్యతత్త్వతాంశభేదాభావేన్నిహితేసమిదబ్రహ్మత్వస్యాత్- బ్రహ్మజినిర్బదత్వాభ్యుపగమాత్, తస్యచేశ్వరేదృష్టత్వాత్, తతశ్చగుణిభేదకగుణప్రాప్త్యనుపపత్తేఃశక్తిమాత్రరూపగుణానుప్రతిత్వనుపపన్నం *ఆధ్యానాయేతిచాధికరణా నరమాహుః - కతవల్ల్యాం *యచ్చేద్వాజ్ఞానసీద్ధిత్వాదుక్తేనియసంయమసంశయపక్షపుచ్చాదికల్పనంచవిషయః. ధ్యానవిభ్యసన్నిధానాత్తత్త్వప్రతిపత్త్యర్థమితిపూర్వపక్షః. *తమేకసేమాత్వాదౌచక్రత్వపరికల్పనస్యతత్త్వానాంబ్రహ్మవయవత్త్వజ్ఞానపవత్ప్రయోజనాస్తరాభావాత్, *జ్ఞానఆత్మని *అన్యోస్తరఆత్మేత్యాత్మవ్యవదేశస్యధ్యానార్థతయాసజ్జతత్వాత్, *బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం *దృశ్యతేత్వగ్రయైతిధ్యానవిభేదస్సహితత్వాత్, అసన్నిధానేపుత్రస్థాస్వయోపపత్తేః, ధ్యానార్థమితిధ్యానితం. తత్తావత్సర్వవల్ల్యామయం క్తం-ఇన్ద్రియసంయమసరూపప్రయోజనస్యవిద్యమానత్వాత్. శక్తిప్రతిసర్వక్రమస్యప్రతీయమానస్యావివక్షితప్రసక్తిభిచిన్న- ప్రతిసర్వక్రమప్రతిత్వనుపపత్తేః. సాచస్సాగవద్యుతా. తైత్తిరీయకేచ *యేన్నంబ్రహ్మోపాసతే *యేప్రాణంబ్రహ్మోపాసతభిత్తుపానైరర్వాచీనఫలానాంచక్రతత్వేనసంశయవివక్షాన్తి. శిరఃపక్షేద్యవయవోపాసనస్యబ్రహ్మోపాసనాజ్ఞత్వముపపాద్యమితిచెన్న- తస్యాశక్త్యాపపాదనత్వాత్. తచ్చతత్త్వప్రతిపత్తిరూపదృష్టఫలేనమ్మవత్యదృష్టకల్పనానుపపత్తేః.

౧౮॥ సూ.

శ్రీభాష్యే కార్యాఖ్యానాదపూర్వం॥

పూర్వప్రస్తుతప్రాణవిద్యాశేషభూతమిదానీంచిత్యతే. ఛాందోగ్యవాజసనేయకయోజ్యైష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ ప్రాణముపాస్యముక్త్యాప్రాణస్యవాసస్త్యేనాసోభిధీయతే. ఛాందోగ్యేతావత్ *సహివాచకిం మేవా నాభవిష్యత్ ర్యావతిహివాచుస్తస్మాద్వాపతదశిష్యస్తకిపురస్తాచ్చిపరిష్టాచ్చాద్ధిఃపరిదధతిలమ్ముకోహవాసో భవత్యనగ్నోభవతి. వాజసనేయకే *కింమేవాసతిప్రాణేనపృష్టవా గాదయడఃచుః *ఆహోవాసతిలద్వి ద్వాంసశ్శ్రీత్రయా అశిష్యస్తలచామస్త్యశిత్వాచాచామస్త్యతమేవతదనమనగ్నంకురుతగతి. తత్రసంశయః-కిమత్రాచమనందిధి యతే-ఉతాపాంప్రాణవాసస్త్యేనుసన్ధానమితి. *అశిష్యస్తాచామేదశిత్వాచాచామేదిత్వాచమనేవిధిప్రత్య

ప్రతిపద్యాయం కృతానాముపాసనానాం బ్రహ్మధ్యానానజ్యేష్ఠాకృత్యభేదభేదాత్ ౩౩౩౩౩౩ అవా నరవాక్యభేదోభవతాపిఋశహ్నావం ఆనన్దమ యవంతిక్తాపాసనానాం బ్రహ్మజ్యేష్ఠానానమపాసనమిదం బ్రహ్మధ్యానార్థకయముహవాక్యైకత్వంబ్రహ్మజవద్యతే అతస్స బ్రహ్మధ్యానానజ్యేష్ఠ మితితత్సమగ్ననాగ్నవరణభేదకల్పనమనుపపన్నం. *అత్యగ్నిహితత్వాదికంబాధికరణా నరవర్ణయన్తి - ఐరవేయకే అత్తావాఇదం, వాజసనే యకే *తైహికించనాగ్ర ఆసీ నమృత్యునైవేదమావృతమాసీదితి, చవిషయః. ఏకత్ర, *ఇచ్ఛముక్తమితిప్రజావదస్తీత్యావభ్య * ప్రజావతేతతో దేవః * అహిచ్ఛమిత్వేహ ద్యాదిమహా వ్రతసమ్మన్యకవిషయోపాగోగమ్నత్వం. ప్రాణశరీరోన్మర్యామి ప్రతీయతే- వాజసనేయకేచుః *హివాఅశ్వ స్యమేష్యస్యశరీరయస్సర్వభిత్వమేధోహసీసగ్నస్థిరయఃపురుషః ప్రతీయతే. అతఃకథయత్రార్థప్రత్యుజ్ఞానాభావాదగ్నభేదభిప్రాయపక్షంకృ త్యాన్యత్కృతనాశ్రమితిః ఇతరవత్- * అత్తావాఇతివత్- ఉత్తరాత్- *తననోకురుతేత్వాత్సస్వీస్యామితివాక్యాత్, * సభమాల్లోకాసృజ తేవత్- సామగ్నివ్యభవదిలోకస్థస్థిప్రతీతివాక్యా, చ్య. వాజసనేయకైశ్వమేధాన్వయాత్, *అశనాయః *హిమృత్యురీత్యశనాయఃమృత్యుశ చ్ఛాన్వయా, చ్యార్థభేదభిప్రాయః- *అత్తావాఇదం *నైవేహింబనేమృత్యునిత్రావధారణాదన్తైకత్వప్రతీతిః. అశనాయఃమృత్యుశ్చజ్ఞానత్వంబి హిర్వాంసు క్షరమాత్మవత్. ఉపాసన ప్రకరణముఖయ వ్రతసమాప్తం. ఆనమాప్తవపుసాస్యాత్కైకత్వంసీధ్యతి- ఇహాసీద్ధతత్తా పూర్వత్రాపుపా స్వరయాసమ్నత్వత్వాము. వర్తకా నరంచకృతం- అత్తావాఇదమిత్వైతరేయకవాక్యం, * అత్తేవేదమగ్ర ఆసీత్ పురుషవిభక్త్యాదివిభావదార గ్నకవాక్యం, చవిషయః. ఏకత్రాశరీరతత్వాప్రతిపత్త్యః. అస్యత్ర తుపురుషవిభక్తః - సశరీరః *సానిభేదిభయారత్యాజ్యవేదశ్చేదివాక్యయోగర్థ భేదభిప్రాయపక్షంకృత్యాఏకత్ర *సకాక్షతలోకాన్నుసృజాత్యాదినా, న్యత్ర * సముఖాచ్యమోనేక్షస్తాభ్యాంహ్నిమసృజతేత్యాదినా, చోత్త రవాక్యేనోభయప్రదేవతాస్సప్తామనాత్. శరీరభయాద్యన్వయాదగ్నభేదభిప్రాయః- * అత్తేవేదమిర్వవధారణానపరత్వావగమాత్. అశరీరస్యా సీదరస్యవిరణ్గరూపాశరీరగ్రహణంభయోన్వయశ్చఘటతే. ఉత్తరపూర్వహామేవబ్రహ్మాదినాంసృజ్యత్వం, * యోవైవేదాంశ్చ ప్రహిణోతి నిర్వాణానిహితిప్రవృత్తి, శ్చేదిహియాపా. సంసారభక్త్యంశరీరభక్త్యంశరీర ప్రవృత్తిమిశ్వరోనిగోధంక్షమః-నాస్యభిభిదేవర్ణయన్తి. అత్రబ్రాహ్మణి యశ్చోపాసనయోచితత్వంసీదేధయిషితం - ఉతకారణవాక్యయోగేకార్థత్వం. ప్రధమస్తుభవద్భిరేవగిరస్తః * సహింయముపాసనయోచితత్వం బ్రాహ్మణ్యవదద్భిః. ఉపాసనాదీతం తద్విద్యయోరశ్వమేధమహా వ్రతోక్తవిషయత్వాత్. ద్వితీయైర్వభ్యాంయాసన్యతిః - కారణవిచారస్యసమన్వయా చ్ఛాయాకృత్యత్వాత్. కృతకత్వంచ- ఏకత్వావధారణసజ్జల్పపూర్వక ప్రవృత్తిసాధానిఃపరమాత్మపరత్వనిర్ణయస్యపూర్వమేకకృతత్వాదధికశక్త్యా యః ఆశావా, చ్య. అశనాయఃమృత్యుశ్చజ్ఞానానంశయభిచేత్, * యస్య బ్రహ్మచక్షత్రంచోభేభవతేదదనభివాక్యకృత్యత్వాదస్యవాక్యస్య, * అత్రాచరావరగ్రహణాద్యనేనాత్మపరమాత్మనోమృత్యుశ్చవాచ్యతోపపత్తే, శ్చ. ఆకాశప్రాణాదిశబ్దాత్ మృత్యుశ్చస్యోపపత్తేః. కృతకరత్వా వేదద్వియంవరకమనిరస్తం. తత్రచదేవతాస్సప్తైకత్వావధారణాదినాహిన్ద్రాస్తః. సంసారిచేదనాచిద్ధర్మాన్వయస్తుప్రకృతిపురుషరూపేణావస్థి త్ బ్రహ్మణస్సద్భవనీతి *అవస్థితేతికాశకృత్సృజత్యాదిదూషచాదితం. భవద్భిశ్చ *సర్వభర్తాపపత్తేశ్చేత్వత్ర సర్వమిదందర్శిపమితికృతకరత్వమవ గ్నసీయం. విరణ్గగర్భస్యవిద్యాధిగమాదయోలీలాభితుసయ్యుక్తం- లీలార్థకల్పకాథావాత్. *తస్మిన్జ్యేష్ఠయం బ్రహ్మేతితువచసంపరమాత్మసంసర్వ శరీరకత్వాన్వయం. విరణ్గగర్భస్యేత్రజ్యేష్ఠంచాసపోదితసృజ్యత్వక్రత్యాదిభిన్దం, మోక్షధర్మప్రభృతిమచోపబృంహదేమస్ఫుటతర, మితిహి త్రప్రవృత్తితే. అతః ఆనన్దాచయభిత్తార్థభ్యసహనానూత్రాణామధికరణత్వైధికత్వసమయ్యుక్తమ్.

ఆనన్దాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౧౮॥ సూ. శ్రీభాష్యే కార్యాఖ్యానాదపూర్వం॥ శ్రీభాష్యే ఏకాన్తరిత పూర్వాధికరణేనాస్యసజ్జతిః. * లమ్ముకోహవాసోభవతి - వాసో లభ్యవాన్మవతి. * ఆనం- ప్రాణం. అత్రకింప్రాణవిద్యాభూతమనమస్యద్విధీయతే - ఉతాచమనీయానామపాంప్రాణవాసస్త్యేనుసన్ధానం కిం వెదనేవిధిప్రత్యయా శ్రవణేపి *కింమేవాసః*ఆహోవాసః ఇత్యాద్యవక్రమాదిపర్యాయాచనయావాసోద్భవ్విపరత్వంప్రతీయతే- నేతి. సచేత్-ఆ

యశ్రవణాత్, *ఏత మేవతదనమనగ్నంకురుత ఇతివేద నేవిధిప్రత్యయాభావా, దనగ్నతాసజ్జీర్ణనస్యస్తుత్యర్థ తయాన్వయోపపత్తే, శ్చ భోజనాగ్నస్యాచమనస్య స్మృత్యాచారప్రాప్తత్వేనవిధిప్రత్యయబలా త్పరిణా ద్యాగ్నమాచమనాన్తరంవిధీయతే.

ఇతిప్రాప్తేఽనుః ఆచమనీయానామపాంప్రాణస్య వాసస్తానుసంధానమేవేహ పూర్వపాప్రాప్తంవిధీయతే- (కార్యాఖ్యానాత్) అప్రాప్తాఖ్యానాత్. అప్రాప్తాఖ్యానే శబ్దస్యార్థవత్త్వాదివ్యర్థః. ఏవ ముక్తంభవతి- *కింమేవాసః * ఆపోవాసః * అద్భిఃపరిదధతి * ఏతమేవ తదనమనగ్నం కురుత ఇత్యుపప్రామోపసంహారయోర్వాక్యస్యాపాంప్రాణవాసోద్బష్టిపరత్వప్రతీతే, రాచమనస్యస్మృత్యాచారప్రాప్తత్వాదాచమనమనూద్యాచమనీయా స్మృత్ప్రాణవాసస్తానుసంధానంవిధీయత ఇతి. అత ఏవఞ్చాన్వోగ్యే * తస్మాద్వాఏతదలిప్యంతేపురస్తాచ్చోపరిష్టాచ్చాద్భిఃపరిదధతీత్యద్భిఃపరిధానమేవోక్తం- నాచమనమ్.
కార్యాఖ్యానాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః సమానపవంచాభేదాత్॥ శ్రిఃశ్రిః

నాజసనేయకేలగ్నరహస్యే శాణ్డిల్యవిద్యామూతా *సత్యంబ్రహ్మత్యుపాసితలభ ఖలుక్రతుమయో

చమనాన్తరవిధిస్సాన్తే. ప్రతీయతేచేత - ఆచమనీయాస్వపువాసోద్బష్టిస్సాన్తే. (స్తుత్యర్థతయాన్వయోపపత్తేశ్చేతి) నాజసన్తానాగ్నయైత్యర్థః.

రాధాప్రమాణ (ఇతిప్రాప్త ఇతి) అపూర్వపదవ్యాఖ్యానమప్రాప్తపదం. ఇహవిధీయత ఇతి- ఇహశబ్దః ప్రకరణపరః. దృష్టివిధ్యన్తరోవేదత్వం నివసీతం. * యదిదవంకించ ఆశ్చ్యభ్యుత్పత్తిమితి- తత్తత్త్వాన్విదనీయేవపుని ప్రాణాప్యాయకభూతే ప్రాణాత్వద్దృష్టిర్ని త్పితేతత్తాహచర్యాదపివాస స్వద్బష్టివిధిర్ముక్త ఇతిభావః. ప్రాణవాసస్తానుసంధానమప్రాప్తంవిధీయతే అప్రాప్తాఖ్యానాదిభ్యుక్తే హేతోసాఖ్యా విధిప్రత్యేకస్యాదితస్మిన్వత్త్వర్థమాహ (అప్రాప్తాఖ్యానేశబ్దస్యేతి) సహజాతజ్ఞాపనేప్రయోజనం. ప్రాణవాసస్తానుసంధానస్యాప్రాప్తత్వేనాచమనేవిధిప్రత్యయ శ్రవణాత్ ద్విత్వీయాచమనస్యాప్రాప్తత్వాత్ తదేవవిధీయత ఇత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) ఏవంవిధాచామేదితి- *సాన్తాన్త్యభ్యుత్పత్తేతి వత్. ప్రతిపన్నస్యేవాప్రాప్తత్వాత్, అప్రతిపన్నాప్రాప్తాధాన్తరకల్పనాయోగా, మపక్రమోపసంహారతాత్పర్యలిప్తోవేతత్వా, చ్చాఖ్యాన్వయాస యాయిత్యా, చ్చ ప్రాణవాసస్తానుసంధానమేవవిధేయం- స్మృత్యాచారాఖ్యాంప్రాప్తత్వాత్, తాత్పర్యలిప్తాభావా, దప్రాప్తాధాన్తరసమ్భవా, దేక శాఖామాత్రప్రతిపన్నత్వా, చ్చ నాచమనంవిధేయమిత్యర్థః.

పస్తాన్తాచమనంవాసస్తానుసంధానముఖయంకింవిధేయం- ఉతాచమనం- ఉతవాసోద్బష్టిరితి ప్రధానిచారకృతం. భాష్యేతాభయనిధానప టేవాక్యభేదస్యస్ఫుటత్వాదనాదృతః. అపువాసఃకార్యపరిధానాఖ్యానాత్ అపాంవాసస్త్యకల్పనంవిధేయమితిచయోజయన్తి. పరిధానాఖ్యాన స్యుహేతుత్వాయోగా త్తదనాదరః. అప్రాప్తత్వమేవహిహేతుః. — ఆచమనీయాస్వపువాసోదర్శనంవిధేయం - ఆహరణీక రవ్యస్యచాచమన స్యసజ్జీర్ణనాదిత్వపరేయోగయోజనా, ఏవంసతివాసోదర్శనస్యవిధేయత్వే హేతుఃకణ్ఠాకొనస్యాత్ - కింత్వాచమనీయాస్వపుక రవ్యతాయాహేతురు క్తస్సాన్తే. అత స్తదనాదరః. — ఆస్యేతుఆచమనాన్తరంప్రాణవిద్యాగ్నంవిధేయం- ఆచామేదితివిధిప్రత్యయ శ్రవణాత్. అనగ్నతాసజ్జీర్ణననస్యత్వ ధ్విమితిధాన్తయన్తి. అభవా- *ఆపోవాస ఇతివాసోద్బష్టిర్నిహితా. 'కాస్వపువాసోద్బష్టిరేవేదేయం *ఆచామేదిత్యాచమనాన్తరవిధి. అథా దాచమనీయాస్వపువాసోద్బష్టిర్నియమ్యతే. *అనగ్నంకురుత ఇత్యర్థవాదశ్చ విహితవాసోద్బష్టిమనువదతీతిచసేధా నయన్తి. తదయంక్తం- *కింమే వాసః- ఆప ఇతి హేతుః; అద్భిఃపరిదధతి, *ఆపోవాసః *అనగ్నంకురుత, ఇత్యుభయత్రోపక్రమోపసంహారపర్యాలోచనయావాసోద్బష్టివిధా నేతాత్పర్యావగమాత్ ఛాన్వోద్యైకార్థ్యాచ్చ. సహిత త్రాచామేదితివిధి. రత్రానుక్రమప్యాచమనంవివక్షితం- అనుక్రస్యాన్యతో గ్రాహ్యత్వాదితి చేత్. అన్యత్రాప్యనుక్తత్వాత్. సమాక్తం *ఆచామేదితిచెన్న - *తస్మాదేవంవిదగిష్యన్నాచామేదితివాక్యే *ప్రాజ్ఞుభూభుజ్జేతేతి ప్రాజ్ఞుభిత్వ వత్సేదనస్యవిధేయత్వ ప్రతీతే. యదిహ్యచమనంవిధేయం- తదా *ఏవంవిదిత్యనర్థకంసాన్తే - * అనగ్నంకురుత ఇత్యర్థవాద శ్రవణాదేవతదర్శనాన స్యసిద్ధత్వాత్. సహిదిభ్యన్తరేష్వార్థవాదికార్థజ్ఞానమేవంవిదిత్యుచ్యతే. యతో2స్యవాక్యస్యాచమనాన్తరవిధిపరత్వమయంక్తం- అతఏవవాసోద్బష్టి నువాదేనాచమనాన్తరవిధిరితిపట్టిష్యనుపపన్నః.

కార్యాఖ్యానాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః సమానపవంచాభేదాత్॥ శ్రిఃశ్రిః పూర్వాధికరణంప్రాణవిద్యాశేషత్వేనప్రసక్తం. తత్పూర్వాధికరణస్వరూప ప్రతీత్యన్తర్భూతానాంగుణానాముపసంహార్యత్వమయంక్తం - ఏవంసత్యసజ్జీర్ణనస్య స్తర్భూతవశత్వాదిగుణానాముపసంహార్యత్వముచ్యత ఇతిసజ్జీతి.

యంపురుషభిత్వార్థ్యః *సత్యసమాసీతమనోమయంప్రాణశరీరంభారూపంసత్యసజ్జల్పమూత్తాశాత్మా
 నమితి. తథా తస్మిన్నేవబృహదారణ్యకేపునరసిఞ్జీల్వవిద్యామూయతే *మనోమయోయంపురుషోభాస్య
 త్యంతస్మిన్నస్తర్ల్యదయేయథాప్రీహిర్వాయవోవాసపషసర్వస్యవశీసర్వస్యేశా నస్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమి
 దంప్రశాస్త్రీయదిదంకించేతి. తత్రసంశయః - కిమత్రవిద్యాభిద్యతే - ఉతనేతి. సంయోగచోదనాఖ్యానామ
 విశేషేషివశిత్వామ్యపాస్య గుణభేదేనరూపభేదాద్విద్యాభేదః.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (సమానపవమితి) యథాగ్నిరహస్యేమనోమయప్రాణశరీరభారూపసత్యసజ్జల్ప
 త్వగుణగణఃశ్రుతః- ఏవంబృహదారణ్యకేపిమనోమయత్వాదికే సమానేసత్యధికస్యవశిత్వాదేశ్వసత్యస
 జ్జల్పత్వగుణాభేదాన్నరూపభేదః. అతోవిద్యైక్యమ్.
 సమానాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౦॥ సూ. శ్లోకః సమ్బుద్ధాదేవమన్యత్రాపి॥ శ్లోకః

బృహదారణ్యకేస్మయతే *సత్యంబ్రహ్మైత్యపక్రమ్య*తద్యత్సత్యమసౌ సత్యత్యోయపషపతస్త్రికా
 మణ్డలేపురుషోయశ్చాయం దక్షిణేక్షిన్నిత్యపక్రమ్యఆదిత్యమణ్డలేక్షిణీచసత్యస్యబ్రహ్మణోవ్యాహృతిశరీర
 త్వేనోపాస్యత్వముక్త్వా *తస్యోపనిషదహరిత్యధిదైవతం *తస్యోపనిషదహమిత్యధ్యాత్వమితద్వేఉపనిషదా-ర
 హస్యనామనీఉపాసనశేషతయామూయతే. తేకింయథాగ్రుతస్థానవిశేషనియతత్వేనవ్యవస్థితే-ఉతోభయ

కిమత్రవిద్యాభిద్యతే - నేతి. కిముభయత్రరూపభేదోఽస్తి - నేతి. కిమగ్నిరహస్యేవశిత్వాదిప్రాప్తిరస్తి - నేతి. కింమనోమయభారూపసత్యసజ్జల్ప
 త్వమున్నపేషగుణిప్రత్యభిజ్ఞాయావశిత్వాదిప్రాప్తింగమయతి - నేతి. నగమయతిచేత్ - వశిత్వాద్యప్రాప్త్యరూపభేదాద్విద్యాభేదః. గమయతిచేత్ -
 వశిత్వాదిప్రాప్త్యరూపభేదాద్విద్యైక్యం.

బృహదారణ్యకేయద్యుత్వాదికమధికముక్తం, యచ్చవాజసనేయకేసత్యసజ్జల్పత్వమధికముక్తం- తమభయమపితుల్యార్థమితిసరూపభేదః-
 సత్యసజ్జల్పత్వకార్యత్వాద్వశిత్వాదేః. అధిపతిశబ్దాక్తంశేషిత్వంససత్యసజ్జల్పత్వాన్తర్భూతమితిచెన్న-శేషిత్వస్యనియమానానశ్లోచహేతుత్వాత్.
 అన్యదీయోస్యతత్రైవవస్తునినియమసస్యహికదాచిద్విహతిశక్తాభవతి- అతస్తదభావాదసజ్జల్పతమైశ్వర్యంసత్యసజ్జల్పత్వాన్తర్గతం.

పరత్వేకస్యాంశాఖ్యాంపునరుక్తైఃప్రతిపత్తౌభేదసహితుమశక్యత్వాత్పశ్యత్వోపాస్యసాత్ ప్రయాజభేదవద్విద్యాభేదంపూర్వప
 షీకృత్యమనోమయత్వాదిగుణోపాస్యభేదా, దగ్నిరహస్యేవిద్యాంవిధాయసపవబృహదారణ్యకేవశిత్వాది గుణవిధానాయపత్యత్యతిగుణవిధానా
 యపునస్మిన్ప్రపంచత్వే, ప్రాప్తిహితమనోమయత్వాది గుణోపన్యాసస్యవిహితవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానార్థత్వోపపత్తే, ద్విద్యైక్యంసిద్ధాంతయన్తి. ఆప
 రేషామపీదంబుత్వం. అస్యేవభ్యాసన్యాయేనవిద్యాభేదంపూర్వపషీకృత్యపునఃపాతస్య- సత్యసజ్జల్పత్వరూపైశ్వర్యస్యసాతిశయత్వసమ్భవాన్నిరతి
 శయత్వప్రతిపాదనార్థమైశ్వర్యవిశేషరూపవశిత్వాద్యనేకగుణవిధానాయానువాదరూపత్వోపపత్తేద్విద్యైక్యమామః. తత్ర *ప్రాప్తైకర్మణినానే
 యవిధాతుంశక్యతేగుణజ్ఞానీనానేకగుణవిధానానుపపత్తిమశక్యత్వసజ్జల్పత్వరూపైశ్వర్యస్యనిరజ్ఞుశత్వసిద్ధ్యర్థంసపివైశ్వర్యగుణోపానా
 నిధివిహితజ్ఞాపహరన్తి. తత్రసర్వేషాంపూర్వపషీత్థానానమ్భవః - బృహదారణ్యకే *సర్వస్యవశిత్వాదేహ్యాయమాణత్వాదాపాతప్రతీతిదశా
 యామేవపశేషావగమాదవిశేషపునశ్చ్రవణనిమిత్తవిద్యాభేదశక్తానుపపత్తే. అతోరూపభేదాతే పూర్వపక్షఉచితః. యేషుమగ్నిరహస్యేఆనుక్రాగు
 ణ్యాహదారణ్యకేవిధేయస్తదేవత్వః- తేషాం *ప్రాప్తైకర్మణినానేకోవిధాతుంశక్యతేగుణజ్ఞానీనానేకగుణవిధానాప్రాప్తాయాంవిద్యాయామనేకగుణవిధానే
 వాక్యభేదఃప్రసజ్జేత్. విశ్వర్యగుణవికావిధేయత్యత్యస్యేచహరన్తి. గుణాన్తరత్వేసిద్ధిహితధానిర్వాహఉపపద్యతే - గుణవిశేషాన్తర్భావసమ్భవా
 న్నుధాన్వేతదనాపరః.

సమానాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౦॥ సూ. శ్లోకః సమ్బుద్ధాదేవమన్యత్రాపి॥ శ్లోకః యథామనోమయత్వాదిగుణకవైశ్వరోపాస్యత్వేనవిద్యైక్యం- ఏవమత్యైదిత్యస
 మ్బుద్ధివోవ్యాహృతిశరీరకవైశ్వరోపాస్యత్వేనవిద్యైక్యమితిశక్తాయాసజ్జతి. *దక్షిణేక్షిణీ- దక్షిణేక్షిణీ. ఉపనిషదావిత్యాభ్యేయపదం- రహస్యనా
 మనీజివివ్యాఖ్యానం. కిమతేనామనీయథాగ్రుతస్థానవ్యవస్థితే-ఉతఉభయత్రావ్యవస్థయోపసంహార్యేజ్ఞతి. కిమత్రవిద్యైక్యం - ఉతనేతి. కింవ్యాహృ
 తిశరీరస్యోపాస్యత్వముభయత్రవిద్యైక్యంగమయతి - నేతి. కిముపాస్యగుణైక్యమాత్రమభేదహేతుః - ఉతస్థానైక్యమసీతి. స్థానంకిముపాస్యన్తర్గ
 తం- ఉతనేతి. నచేత్ - ఉపాస్యగుణాభేదమాత్రమభేదహేతురివ్యాహృతిశరీరత్వస్యవిద్యైక్యగమకత్వాత్ తదభేదసనామ్నోర్వికల్పేనోపసంహరః.

త్రోభే అనియమే నేతిసంశయే సత్యస్య వ్యాహృతిశరీరమైవోపాస్యస్య బ్రహ్మణోద్వయోః స్థానయో స్సమ్బద్ధాదుపాప్యైక్యేనరూపాభేదా త్వంయోగాద్యభేదాచ్చవిద్యైక్యాదనియమే నేతిప్రాప్తం. తదిదముచ్యతే (సమ్బద్ధాదేవమన్యత్రాపీతి) యథామనోమయత్యాది గుణవిశిష్టమైక్యత్వాదుపాప్యైక్యేనరూపాభేదాద్విద్యైక్యాన్వణోపసంహారః- ఏవమన్యత్రాత్వాదిత్యసమ్బద్ధిచోబ్రహ్మణఃసత్యమైక్యత్వేనవిద్యైక్యాదుభయోరుభయత్రోపసంహారః.....

ఇత్యేవంప్రాప్తైప్రచక్షుహే

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ నవావిశేషాత్॥ శ్లో॥ నవైతదస్తి-యద్విద్యైక్యాదుపసంహరణితి. కుతః. (విశేషాత్) ఉపాస్యరూపవిశేషాత్. బ్రహ్మణపకత్వేప్యేకత్రాదిత్యవజ్జలస్థతయాఉపాస్యత్వం-ఇతరత్రాత్వాధారతయోపాస్యత్వమితిస్థానసమ్బద్ధిత్వభేదేనరూపభేదాద్విద్యాభేదః. నైవం శాష్టిల్యవిద్యాయాఃఉపాస్యస్థానంభిద్యతే- ఉభయత్రహృదయాధారత్వేనోపాస్యత్వాత్. అతోవ్యవస్థితేఇతి.

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ దర్శయతిచ॥ శ్లో॥ దర్శయతిచాత్వాధారాదిత్యాధారయోగ్గుణానుపసంహారం *తస్యైతస్యతదేవరూపంయదముచ్యరూపమిత్యాదినాయాపాద్యతిదేశేన. స్వతోహ్యప్రాప్తావతిదేశేనప్రాప్త్యపేక్షా.

సమ్బద్ధాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. శ్లో॥ సమ్మత్తిద్యువ్యాప్త్యపిచాతః॥ శ్లో॥

తైత్తిరీయకేనారాయణీయానాం ఖలేషుచ *బ్రహ్మజ్యేష్ఠాంవీర్యాసమ్మత్తా నిబ్రహ్మగ్రేజ్యేష్ఠందివమాతతాన! బ్రహ్మణూతానాంప్రథమోతజజ్ఞేతేనార్హతిబ్రహ్మణాస్సద్ధితుంకఃఇతి-బ్రహ్మణీజ్యేష్ఠానాంవీర్యాణాం సమ్మత్తిద్యువ్యాప్తిశ్చేత్యాదిగుణజాతమామాత్రం. తేషాముపాసనవిశేషమనారభ్యాధీతానాం గుణానాంసర్వాసువిద్యాసూపసంహారేప్రాప్తఉచ్యతే.

(సమ్మత్తిద్యువ్యాప్త్యపీతి) సమ్మత్తిద్యువ్యాప్తీతి- సమాహరద్వద్వత్వాదేకవద్భావః. సమ్మత్తిత్యాదికమనారభ్యాధీతమపితపవ- స్థానభేదాద్వ్యవస్థాప్యం- నసర్వత్రోపసంహారవ్యం. కథమనారభ్యాధీతానాంస్థానవిశేషనియతత్వం. స్వసామర్థ్యాదితిబ్రూమః. ద్యువ్యాప్తిస్తావద్భదయాద్యల్పస్థానగోచరాసువి

స్థానస్యాపాస్యావర్తనాపేక్షానైక్యమప్యభేదపేక్షాతురితి వ్యాహృతిశరీరత్వమాత్రేణవిద్యైక్యానవగమేనవిద్యాభేదాన్నామౌర్వ్యవస్థితత్వమితి. పూర్వపక్షస్యానుత్సాహత్యమాహ (తదిదమితి) సూత్రస్యవాక్యాధికమాహ (యథేతి)

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ నవావిశేషాత్॥ శ్లో॥ (అతోవ్యవస్థితేఇతి) నామ్నిఇత్యర్థః.....

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ దర్శయతిచ॥ శ్లో॥ విద్యైక్యేనస్వతః ప్రాప్తాయాపాదీనాంనాతిదేశాపేక్షా- తస్మాదతిదేశోవిద్యాభేదనిబన్ధనః - తస్మాద్గుణానుపసంహరణిత్యర్థః.....

సమ్మత్తాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. శ్లో॥ సమ్మత్తిద్యువ్యాప్త్యపిచాతః॥ శ్లో॥ పూర్వాధికరణేనామ్నిస్థానభేదాద్వ్యవస్థాకృతా - తథానారభ్యాధీతసమ్మత్తిత్యాదికస్యాపిస్థానభేదాద్వ్యవస్థేతినన్యతి. (ఉపాసనవిశేషమనారభ్య) అప్రస్తుత్యేత్యర్థః. కింసమ్మత్తిత్యాదిగుణానాంసర్వాసూపసంహారః- ఉతకాసుచిత్. కిమనారభ్యాధీతానాంకాసుచిద్వినియోగః- ఉతసర్వాసు. కింసామర్థ్యంకాసుచిదేవవినియోజ్యే- నేతి. సచేత్- క్వచిద్వినియోగాభావాత్సర్వాసూపసంహరణః. సామర్థ్యంక్వచిద్వినియోజకంచేత్- వినియోగలాభాత్ కాసుచిదేవోపసంహరణః.

సమ్మత్తిద్యువ్యాప్తిఇతివక్తవ్యమిత్యాశక్యాహ (సమాహారేతి) హృదయస్థస్యద్యువ్యాప్తిత్యాదికమనుపసంహారేత్ - కథందహరవిద్యాదిష్వర్భకౌ

ద్యానునోపసంహస్తుంశక్యా - సమృద్ధ్యాదయోపితత్సహచారిణస్తత్తుల్యదేశా ఇత్యల్పస్థానవిషయాను వి
ద్యాస్వసుపసంహార్యాః శాణ్డీల్యదహరాదివిద్యాస్వల్పస్థానవిషయాను * జ్యాయాన్ పృథివ్యాః * యావా
న్వా లయమాకాశస్తావా నేషోస్తర్హృదయతకాశిత్యాదయస్త్రతత్రాశక్యోపసంహారాః మనోమయ
త్వాపహతపాస్తత్వాదివిశిష్టస్యోపాస్యస్యమాహత్వ్యప్రతిపాదనపరాః.
సమృద్ధ్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౪॥ సూ. శ్లో॥ పురుషవిద్యాయామపిచేతరేషామనామ్నానాత్ ॥

తైత్తిరీయకేపురుషవిద్యామాయతే *తనైవ్వంవిదుషోయజ్ఞస్యాత్కాయజమానశ్శ్రద్ధాపత్నీశరీరమిక్ష
మురోవేదిగ్లోమానిబద్ధిరిత్యాదికా. ఛాన్దోగ్యేపిపురుషవిద్యామాయతే *పురుషోవావయజ్ఞస్తస్యయానిచతు
ర్వింశతివద్వాణీత్యాదికా. తత్రసంశయః - కిమత్రవిద్యాభిద్యతే - ఉతనేతి. పురుషవిద్యేతి నామైక్యా, త్పురు
షావయవేషుయజ్ఞావయవకల్పనసామ్యేనూపైక్యా, తైత్తిరీయకేఫలసంయోగాశ్రవణాత్ *ప్రహషోడశవ
ర్షశ్శతంజీవతీతిఛాన్దోగ్యేశ్రుతస్యైవపురుషవిద్యాఫలత్వాత్ఫలసంయోగస్యాప్యవిశేషా, ద్విదైక్యం. ...

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే-ఉభయత్రాత్మాత్మయోర్విద్యయోఃపురుషవిద్యాత్వేపివిద్యాభేదోఽస్యైవ. కుతః.
(ఇతరేషామనామ్నానాత్) ఏకస్యాంశాఖాయామామ్నాతానాంగుణానామన్యత్రానామ్నానాత్. తథా
హి- *యత్సయంప్రాతర్భవ్యద్దినంచతానిసవనానీత్యాదయస్తైత్తిరీయకేఆత్మాతాః ఛాన్దోగ్యేసవనత్వేన
నామ్నాయస్తై. శ్రేధావిభక్తంపురుషాయుషం ఛాన్దోగ్యేసవనత్వేనకల్ప్యతే. ఛాన్దోగ్యేశ్రుతానామశిశిమాదీ
నాందీక్షాదిత్వకల్పనంతైత్తిరీయకేనకృతం, -యజమానవత్త్వాదిపరికల్పనంచాన్యథా, అతీరుపముభయత్ర

కసోపిజ్యాయస్వాద్యక్రిత్యత్రాహ (కాద్దిల్యేతి) (మాహత్వ్యప్రతిపాదనపరా) స్వతోఽనస్తత్వరూపమాహత్వ్యప్రతిపాదనపరాఇత్యర్థః. న
త్వేతద్విద్యాయాఉపాస్యాకారపరాఇత్యర్థః. అల్పస్థానవిషయదహరాదివిద్యాదిషుమ్యవ్యాప్త్యాదేరనుపసంహరశ్చేత్ - కథంసర్వవిద్యానుయాయీష్వ
నస్తాపిష్వస్తర్హృతస్యానస్తస్యానుసంధేయత్వం. ఇథం- ఔపాధికాల్పత్వవతో బ్రహ్మణస్తస్మిన్నేవస్థానఔపాధికమహత్వ్వంవిరుద్ధమితి తదనుపసం
హరణక్షే, ఆనస్తాద్యస్తర్హృతమానస్తస్యాస్వాధికమితిసవిరోధః. ఔపాధికాల్పత్వానుసంధానంస్వాధావికమహత్వానుసంధానంచావిరుద్ధం - స్వతో
ఽపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మన్దనుగ్రహయాపాధికాల్పత్వవత్ స్థితమితిహ్యనుసంధాతుంశక్యం. అల్పత్వమహత్వ్వయో రౌపాధికయోర్యుగపదేకత్రాన్వ
యో విరుద్ధఇత్యర్థః.

ఉభయత్రసమానమనోమయత్వాదిగుణవత్ సమృద్ధ్యాదీనాముపాన్యప్రత్యభిజ్ఞాపనాత్మమత్వాదాధి దైవిక్యసమృద్ధ్యాదయోనాథ్యా
త్వంభవనీతిపరైరుచ్యతే. తద్గుణవిభిన్నతాభేదాదప్రత్యభిజ్ఞాపనంచేత్ - క్వచిదపిగుణాపసంహారోపస్యాత్. అతీవిరుద్ధగుణవిభిన్నబ్రహ్మవిషయవి
ద్యానునోపసంహరణిత్వేవయం క్తమ్.

సమృద్ధ్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౪॥ సూ. శ్లో॥ పురుషవిద్యాయామపిచేతరేషామనామ్నానాత్ ॥ ద్యవ్యాప్తిసన్నిధిసమామ్నాతస్యసమృద్ధ్యాదేస్తత్సమాన
స్థానానుప్రవేశాదేకద్యాన్వయఉక్తిః-ఏవంబ్రహ్మవిద్యాసన్నిధిసమామ్నాతపురుషవిద్యాయాస్తత్సేవత్వమితిసంజ్ఞితిః. కిముభయత్రవిద్యైక్యం-
ఉతవిద్యాభేదఇతి. కిముభయత్రరూపసంయోగాభేదః - ఉతనేతి. కిముభయత్ర *ప్రహషోడశవర్షశ్శతంజీవతీత్యాన్యః ప్రాప్తిరేవఫలం - ఉత
తైత్తిరీయకవిద్యాయాం బ్రహ్మప్రాప్తిఃఫలం. కింతైత్తిరీయకపురుషవిద్యాప్రకృతబ్రహ్మవిద్యాజ్ఞం - ఉతనేతి. కిం *తనైవ్వంవిదుషఇతినిర్దేశోబ్ర
హ్మవిద్యాజ్ఞత్వంగమయతి- నేతి. సచేత్ - బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వాభావేన బ్రహ్మప్రాప్తిఫలత్వాభావాత్ ఆయుఃప్రాప్తిరేవఫలమితిఫలాభేదాద్రూపా
భేదాచ్చవిద్యైక్యంసంభవ్యత్. యదా *తనైవ్వమితినిర్దేశోబ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వంగమయతి- తదాతైత్తిరీయకపురుషవిద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞత్వేన బ్ర
హ్మప్రాప్తిఫలకతయాఫలభేదాద్రూపాభేదాచ్చవిద్యాభేదః. (ఫలసంయోగాశ్రవణాదితి) విరోధిఫలశ్రవణేసంసంయోగాభేదస్యాత్-విరోధిఫలాశ్ర
వణేఆఖ్యాయావహారభేదేనప్రత్యభిజ్ఞానాదనుక్రమసిఫలమన్యత్రస్వీకార్యమిత్వర్థః. కథంఫలాశ్రవణం-పురుషవిద్యాయాఉపరిష్టాత్ *బ్రహ్మణో
మహిమాసమాప్నోతీతిహిఫలం శ్రూయతే. తస్మిన్-కేవలపురుషవిద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాత్వాభావాత్ బ్రహ్మప్రాప్తిరూపంఫలమయోగ్యత్వాత్ పురుషవి
ద్యాసమృద్ధమనవాప్యపూర్వానువాకోక్తబ్రహ్మవిద్యయాఽన్వితంభవతీత్యనిప్రాయోణ ఫలసంయోగాశ్రవణాదిత్వక్తం. యథా *ద్వాదశాహిన
స్యేతివాక్యంసత్రప్రకరణేఽధీతమవితత్రసంబద్ధమయోగ్యత్వాత్ తతఉత్ప్రప్యహినప్రకరణేసంబద్ధతేతద్వత్. *ప్రహషోడశవర్షశ్శతంజీవతీ
త్యత్రప్రజీవతీత్యన్వయః.

భిద్యతే. తథాఫలసంయోగోపిభిద్యతే-తైత్తిరీయకేహిపూర్వానువాకే *బ్రహ్మణోత్పాదమహాసఃమిత్యాత్మా సంయుజ్జీతేతిబ్రహ్మ విద్యామభిధాయతత్ఫలత్వేన *బ్రహ్మణోమహిమానమాపోఽతీత్యుక్త్వా. *తస్యైవంవిదుషభిత్వాదినా అమాతాపురుషవిద్యాఽన్యైవ బ్రహ్మవిదుషోయజ్ఞత్వకల్పనమితిగమ్యతే. అతాబ్రహ్మవిద్యాఞ్ త్యాద్భిష్కాప్రాప్తిరేవాత్రఫలం. *ఫలవత్సన్నిధావఫలంతదజ్ఞమితిన్యాయాత్తైత్తిరీయకామాతా పురుష విద్యాబ్రహ్మవిద్యాఞ్మితిగమ్యతే. ఛాన్దోగ్యేత్వాయుఃప్రాప్తిఫలాపురుషవిద్యేత్యుక్తం. అతో యావసంయో గయోర్భేదాద్విద్యాభేదభిత్వేకత్వాత్మానాం గుణానామితరత్వానువసంహారః. పురుషవిద్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౫॥ సూ.

॥ శ్లో॥ వేదాద్యర్థభేదాత్ ॥

ఆధర్వణికాఉపనిషదారమ్భే *శుక్రంప్రవిధ్యహృదయంప్రవిధ్యేత్వాదీన్నన్త్రాగ్రాసఃసే. సామగాశ్చ రహస్యబ్రాహ్మణారమ్భే * దేవసవితఃప్రసవయజ్ఞంప్రసవేత్వాద్యామనన్తి. కాతకాన్తైత్తిరీయకాశ్చ *శ న్నోమిత్రశృంపరుణభిత్వాదికం. శాట్యాయనిశ్చ *శ్వేతోశ్వోహరిసిలోసీత్వాదికం. వితరేయిణస్తుమహావ్ర తబ్రాహ్మణమధీయతే *ఇన్ద్రోహవైవృత్రంహత్వా మహానభవదిత్వాది. కాషీతకినాపిమహావ్రతబ్రాహ్మ ణమేవ *ప్రజాపతిర్వైసంవత్సరస్తస్యైష ఆత్మాయన్మహావ్రతమితి. వాజసనేయినస్తుప్రవర్గ్య బ్రాహ్మణం *దేవాహవైసత్రంనిషేదురిత్వాది. తత్రసంశయః- కిముపనిషదారమ్భేష్వధీతాః *శుక్రంప్రవిధ్య *శన్నో మిత్రభిత్వాదయోమన్తాః ప్రవర్గ్యాదీనిచకర్మాణివిద్యాఞ్ - ఉతనేతి. కింయుక్తం. విద్యాఞ్మితి. కుతః. స నిధిసమామానాత్ విద్యాఞ్త్వప్రతీతేః. యద్యపి *శుక్రంప్రవిధ్యేత్వాదీనాంమన్తాగ్రాంప్రవర్గ్యాదేశ్చక ర్మాణః శ్రుతిలిక్ష్ణవాన్వైర్భులవద్భిర్భూతాయథంకర్తృసువినియోగోఽవగమ్యతే - తథాపి *శన్నోమిత్రః *సహ నావవత్విత్వాదేర్మన్తస్యాన్యత్రవినియోగాభావాద్విద్యాధికారాచ్చవిద్యాఞ్త్వమవర్జనీయమితి సర్వాసువి ద్యాసుభిమేమన్తాః ఉపసంహర్తవ్యాః.

ఏవంప్రాప్తేప్రచక్షుషే (వేదాద్యర్థభేదాత్) *శుక్రంప్రవిధ్యహృదయంప్రవిధ్య *యుతంవదిష్యామిస త్యంవదిష్యామి *యుతమవాదిషంసత్యమవాదిషం * తేజస్వి నావధీతమస్తుమావిద్విషావహాభిత్వాదిభిర్నిక్షేర భిచారాధ్యయనాదిష్యేషాంవినియోగావగమాత్ నవిద్యాఞ్త్వం. ఏతదుక్తంభవతి- యథా *హృదయంప్రవి

(అతభిత్వాది) బ్రహ్మవిద్యాఞ్త్వంకథమిత్వేత్వాహ (ఫలవత్సన్నిధావతి) అఫలత్వంచపూర్వముక్తం. పూర్వానువాకే *బ్రహ్మణోమహి మానమాపోఽతీతిబ్రహ్మసాక్షిత్వస్యైతే - ఉత్తరానువాకేపి *బ్రహ్మణోమహిమానమాపోఽతీతిప్రాయతే - తత్రపురుషవిద్యాయాలఫలత్వే *బ్రహ్మణోమహిమానమాపోఽతీతివాక్యత్వయంపునరుక్తమితిచేన్న - పూర్వానువాకేప్రాయమాణాబ్రహ్మసాక్షిస్త్వైర్గతామచదవదధికారివితే షణం. బ్రహ్మసాక్షికామవివంకుర్యాదిత్యర్థః. ఉత్తరానువాకేతదజ్ఞభూతం పురుషవయవేషుయజ్ఞచరితృత్వసంవిధాయపివం సాజ్ఞమభిహితాయా బ్రహ్మవిద్యాయాఃఫలంబ్రహ్మసాక్షిరితి *బ్రహ్మణోమహిమానమాపోఽతీతినిగమయతితి.

పురుషవిద్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౫॥ సూ.

॥ శ్లో॥ వేదాద్యర్థభేదాత్ ॥

బ్రహ్మవిద్యాసన్నిధిసమాహృతాయాఃపురుషవిద్యాయాస్తదజ్ఞత్వముక్తం- ఏవంసన్నిధిసమాహృతానాంశంనోమిత్రాదిమన్తాగ్రాంబ్రహ్మవిద్యాఞ్త్వంసాద్విదితజ్ఞాయాసజ్ఞభిః. (ప్రవర్గ్యాదీనిచేతి) ఆదిశబ్దసమహవ్రతాదికం గృహ్యతే. ప్రవర్గ్యాదేస్సంశయవిషయత్వాభావేష్యాతప్రతీత్యనుగుణస్సంశయఉక్తః. కిం *శుక్రంప్రవిధ్యేత్వాదిమన్తాఃప్రవర్గ్యాదీనిచక ర్మాణివిద్యాఞ్ - నేతి. కిమేషాయథాయథం శ్రుతిలిక్ష్ణవాన్వైఃకర్తృసువినియోగః- ఉత బ్రహ్మవిద్యాయాంప్రకరణాద్వినియోగః. కిమేషాంప్రక రణపాతోఽజ్ఞత్వాయ- ఉతదివాకీర్త్యారణ్యేఽనువాక్యతాన్యై. యదాఽజ్ఞత్వాయ- తదాప్రకరణాద్వినియోగభివిద్యాఞ్త్వం. యదాదివాకీర్త్యారణ్యేఽనువాక్యతాన్యై- తదాయథాయథం శ్రుత్వాదిభిఃకర్తృసువినియోగాన్నవిద్యాఞ్త్వం. విద్యాధికారాత్-విద్యాప్రస్తావాత్.

(ఏవంప్రాప్తభి) (వేదాదీతి) ఆదిశబ్దసముత్పదసాధికంగృహ్యతే. బ్రహ్మవిద్యాఞ్త్వాభావః *శుక్రంప్రవిధ్యేత్వాదీనాంస్వప్తః- తత్క ణసూత్రేవేదాధ్యక్షణోక్తిర్యత్రాహ (ఏతదుక్తంభవతితి) దృష్టాన్తతయేత్యర్థః. మన్తస్యామర్థాత్- మన్తావగతవస్తుసామర్థ్యాత్. లిక్ష్ణాదిత్యర్థః. త

ధ్యేత్యాదిమన్త్రసామధ్యాత్ *శుక్రంప్రవిధ్యేత్యాదీనామభిచారాదిశేషత్వమవగమ్యతే-పవమెవ*యుతం
వదిష్యామి *తేజస్వి నావధీతమస్త్విత్యాదిమన్త్రసామధ్యాదేవస్వాధ్యాయశేషత్వం *శన్నోమి త్రైత్యాది
మన్త్రాణామవగమ్యతే- అతోనతేషాంవిద్యాజ్ఞత్వమితి. * శుక్రంప్రవిధ్యేత్యాదీనాంప్రవర్గాదిబ్రాహ్మణా
నాంచేహపాదోదివాకిర్వత్వార్ణ్యేనువాక్యత్వకృతః.

వేదాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౬॥ సూ. శ్లో॥ హానూపాయనశబ్దశేషత్వాత్ శాచ్చస్తస్తుత్యపగానవత్తదుక్తం॥

ఛస్తోగామనన్తి *అశ్వత్థవరోమాణివిధూయపాపంచస్త్రైశ్చరాహూన్రుఖాత్పముచ్య| ధూత్వాశరీర
మకృతంకృతాత్పబ్రహ్మలోకమభిసమ్భవానీతి. ఆఖర్వణికాశ్చ *తథాపిద్వాపుణ్యపాపేవిధూయనిర్జ్ఞానః
పరమంసామ్యముపైతీతి. శాట్యాయనినస్తు *తస్యపుత్రాదాయముపయస్తిసుహృదస్సాధుకృత్యాంద్విషన్తఃపా
పకృత్యామిత్యాది. కాపీతకినస్తు *తత్సుకృతదుష్కృతేధానుతేతస్యప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృతముపయస్తిఅప్రి
యానుష్కృతమితి. ఏవంకృతవిత్పుణ్యపాపయోర్ద్వైవిధ్యః, క్వచిత్ప్రియాప్రియేషుతత్ప్రియః, క్వచిదుభయం, చ
శ్రుతం. తదుభయమేకైకవిద్యాయాం శ్రుతమపిసర్వవిద్యాజ్ఞమాస్థేయం - సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠస్యాపీబ్ర
హ్మప్రాపున్వతః పుణ్యపాపప్రహణస్యావశ్యంభావిత్యాత్, సహీణవిషయత్వాచ్చోపాయనస్య, తచ్చిన్త
నంచవిధీయమానంసర్వవిద్యాజ్ఞంభవితుమర్హతి. తత్రైదంవిచార్యతే- హానిచిన్తనముపాయనచిన్తనముభయ
చిన్తనంచవికల్పేర్వర- ఉపసంహ్రియేరన్వా. కింయుక్తం. వికల్పేరన్నితి. కుతః. పృథగామూనసామధ్యాత్.
సముచ్చయేహిసర్వత్రాభయానుసంధానంస్యాత్ - తచ్చకాపీతకివాక్యేనైవసిద్ధమిత్యన్యత్రామూనమనర్థ
కమేవస్యాత్. అతోనేకత్రామూనస్యవికల్పపప్రయోజనం. నచాధ్యేత్యభేదేనపరిహర్తుంశక్యమనేకత్రా
మూనం- అవిశేషపునశ్చృణంహ్యాధ్యేత్యభేదపరిహార్యం- అత్రతుహానిరేవద్వయోశ్శాఖయోః- ఉపాయన
మేవచైకస్యాం. నచవిద్యాభేదేనవ్యవస్థాపయితుంశక్యం- సర్వశేషభూతమిదమనుసంధానమిత్యుక్తత్వాత్.

న్దితేషాంకరణముపనిషద్విస్సహపాతద్యత్వాహ (శుక్రమితి) ఆరణ్యేనువాక్యత్వం - అలుక్. సర్వరణ్యేనువాక్యత్వంరహస్యత్వాత్ - తచ్చవి
ద్యాసమ్మన్తాదివిద్యాజ్ఞత్వమితిచేన్న- తస్యాన్యథానిర్ధత్వాత్. అనువసితస్త్రైవిద్యశ్రవణార్థమదృష్టేర్థంవాతత్వాత్ - యథా *ఎతదారణ్యం
సర్వంనావ్రతీక్రతుమర్హతి.

సనుసక్రకరణాద్విద్యాజ్ఞత్వం- ప్రకరణవత్వాత్సర్వరణ్యకన్యాపిన్యాకస్యాస్పిద్విద్యాయాఅభావాత్. సన్నిధిమాత్రమకించిత్రం- అన్య
థాదర్శపూర్వసాదీనామవ్యన్యశేషత్వప్రసక్తాదితీతార్థపక్షేచరిచోద్యతరణ్యకామూయచిగ్రహానవిసాకారణేనభవతి. కారణమరణ్యేనువా
క్యత్వమితిచేత్ - తదవిద్యాసమ్మన్తనిర్ణనాద్రహస్యత్వాదిత్యన్యేచరిచరి. తదవ్యరణ్యేనువాక్యత్వస్యపూర్వోక్తాన్యథానిర్ధేయప్రతిషేధంభవతి.

వేదాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. శ్లో॥ హానూపాయనశబ్దశేషత్వాత్ శాచ్చస్తస్తుత్యపగానవత్తదుక్తం॥ సన్నిధిసమామూతానాం *శుక్రం
ప్రవిధ్యేత్యాదీనామతదజ్ఞత్వముక్తం - తథాసన్నిధిసమామూతహనోపాయనచిన్తనస్తరంప్రాప్తేతిసజ్ఞతిః. (సర్వవిద్యాజ్ఞమాస్థేయమితి) అజ్ఞశబ్దే
నాపేక్షితముచ్యతే. (సహీణవిషయత్వాచ్చోపాయనస్యేతి) సహీణవిషయశబ్దేనసహీణసమ్మన్తఉచ్యతే. ఉపాయనం - అన్యత్రప్రవేశః.
*శుక్రతముపయస్తిశ్రుత్యనుసారాదుపాయనమిత్యుక్తం. సహీణసమ్మన్తత్వాదుపాయనస్య - సహీణస్యకర్తృణఃకర్వచిత్ప్రవేశోహ్యవశ్యంభావీ
త్యర్థః (తచ్చిన్తనంచవిధీయమానమితి) తత్క్రతున్యాయాత్ *ఏతమితీత్రైత్యానిసమ్మన్తాస్త్రియస్యస్వాదృశ్యతీతకరణశ్రవణాత్ అభిసమ్భవా
మిత్యనుసంధానస్యత్రైత్యాచవిధీయమానత్వంసేధం. (సర్వవిద్యాజ్ఞం) హనోపాయనచిన్తనస్యతత్త్విధ్యర్థత్వాత్తచ్చిన్తనంసర్వవిద్యాజ్ఞమిత్యర్థః. ఏ
వంవిషయశ్చోద్ధితః. సంశయమాహ (తత్రైతి) వికల్పేర్వర- వికల్పనతిశ్చేయమిత్యర్థః. వికల్పేరన్నితిచపాఠోన్యై. హానోపాయనస్యఉభయస్య
చచిన్తనానివిహితానివికల్పేర్వర- ఉతసముచ్చయేర్వర. కిముపాయనంహానిశేషతయావిద్యాజ్ఞం- ఉతస్యతస్త్రైతయేతి. కిముపాయనవాక్యంశా
ఖాన్తరాధీతమపిహానివాక్యశేషం- ఉతస్యతస్త్రైతయేతి. కింకాపీతకినాముఖయామూనముపాయనవాక్యస్యహానివాక్యశేషతారోధి- నేతి. విరోధిత్వేఉ
పాయనవాక్యస్యస్వాతంత్ర్యాదుపాయనంస్వాతంత్ర్యాదివిద్యాజ్ఞమితితచ్చిన్తనానాంవికల్పః. ఉభయామూనంశేషత్వాదిరోధితే - ఉపాయనవా
క్యస్యహానివాక్యశేషత్వేనఉపాయనస్యహానిశేషతయా విద్యాజ్ఞత్వమితిచిన్తనానాంసముచ్చయః.

హాన్యధికరణంసమాప్తమ్.

పరేతుహనోహాయనచిహ్నాచికల్పసముచ్చయవిషయంవిచారమనిచ్చన్తేవస్తువిషయంవిచారమాచక్షతే. ఉభయామ్నానేనసన్దేహః. ఉపాయ
సామ్నానేహనిరాధికీ. కెవలహన్యామ్నానేవిచయః- కింసుహృద్వర్జ్యభిఃఉపాయసంహావ్యాసన్నిపతేత్-ఉతనేతి. ఆశ్రుతత్వా, దన్యకర్తృకహానె-
న్యకర్తృకోపాయసన్యాపవ్యంభావాభావాత్, విద్యాద్రురతేపతయాశ్రుతసన్యాసప్రతిత్వయాగా, చ్చనోపాయసంస్మృతతీతిపూర్వపక్షంకృత్యా
ఉపాయసన్యకాపీతిహాత్యేహసతేపతయాసమధికృతత్వాన్సన్నిపతతి. ఆసమీయాపసంహారన్యైవవిద్యోకత్వాపేయ-నతుస్తుత్తర్థయాతీర్తితస్య. త

౨౭॥ సూ. శ్లో॥ సామ్యరాయేతర్థవ్యాఖ్యానాత్తథాహ్యన్యే॥ శ్లో॥

సుకృతమహ్యైతయోర్ధానముచాయనంచ సర్వాసువిద్యాసువిద్యనీయమిత్యుక్తం. తద్ధానంకించేహవి
యోగకాలే, దేహాదుక్రైస్తస్యాధ్వని, చ-ఉతదేహవియోగకాలపవేతివిశయేఉభయలైతియుక్తం-ఉభయథా
ప్రత్యర్థాత్. ఏవంహికాపీతకినస్సమామనన్తి *సపతంచేవయానంపథానమాపద్యాగ్నిలోకంగచ్ఛతీత్యుపక్ర
మ్య *సప్తగచ్ఛవిజాంసదీంతంమనసా త్యేతితత్సుకృతమహ్యై తేనూ నుతఇతి. అత్రవాక్యేఅధ్వనిసుకృతమ
హ్యైతహానిప్రబీయతే. తాన్దీనస్తు *అశ్వభవరోమాణివిఘాయపాపంచన్ద్రీభవరాహూర్ముఖాత్ప్రముచ్య
గూర్వాభిరేరమకృతంకృతాత్మాబ్రహ్మలోకమభిసంభవనీతి. అత్రతుదేహవియోగకాలభిప్రతీయతే. శా
ట్యాయనరేపి *తస్యపుత్రాదాయముపయన్తీసుహృదసానిధుకృత్యాంద్విషున్దఃపాపకృత్యామితిపుత్రేషుదా

స్వభూషణంహోవిద్యావ్రతేయమితి. అథవాదానరస్యగ్ధవాదానరావేద్యస్తా- *ఏకవింశోవాఇతరోనావాదిత్యుత్పత్తినాదః *ద్వాదశమా
సావేష్యవ్రతయశ్చమలోకాభ్యర్థవాదనాకాష్ట్య, *త్రిపుటాభవతస్యేద్వియత్వాయైత్యయమపి *ఇన్ద్రియంవైత్రిక్షువిశ్వాదిసావేద్యక్షుః,
అతోవిద్యాస్తుప్రకర్తానాపాయనంసన్నిపరతి. శాఖావ్రతేశ్రుసస్యాన్యత్రావేద్యయాంధ్యస్తాన్తాకుకాదయః గుణోపసంహరచిన్తాయాన్తత్వ
వసంహరచిన్తాప్రసక్తిః. విచారానరంజకుర్వతే- విహాసనంనామకింహసం- ఉతాథానరం, అమూర్తప్రవేషుకమ్మనాయోగాచ్చలనవద్దుగరం
కార్యానరప్రవివక్షంబక్షణదావ్యవధిపూర్వపక్షంకృత్యావత్తణాయామసిస్సహితోపాయనపదానుసారేణ ప్రహణలక్షణోచితా. శాఖానరస్థ
స్వరాఖానరేపిసన్నిధౌదృష్టాన్తాకుకాదయః. ఉపాయనశేషత్వాదివక్తవ్యే *శబ్దశేషత్వాదినిదైకోఽన్యగలసుకృతమహ్యైతయోరన్యత్రప్రవే
శాన్త్యువేనస్తుపరత్వాప్రాయశ్చిచాముః, అచరేమమతితుల్యం. అన్యేతుస్తుత్పత్త్యుపనాద్యత్వహనోపాయనయోగ్యోగా నైచిన్యత్వమిచ్చున్దచిన్తా
వికల్పసుమిచ్చందనిర్ధారణాయ- కేవలహనోపాయనోపసంహర- ప్రాప్తస్యావననేకారణానరభావాదివిపూర్వపక్షంకృత్యాఅనారభ్యాభీతసర్వ
విద్యాసాధారణకాపీతకినాన్త్యైకదేశశ్రుతిపన్నోపాయనస్యసర్వహనవాక్యానాంశేషత్వాత్ కేవలహన శ్రవణేపున్దసంహరవ్యమిత్వాముః. అత్ర
బ్రాహ్మః- అత్రసామ్యైత్యుత్పత్త్యావనైరేవాభ్యువేరీ. తస్యాన్యస్థవన్త్యాన్ప్రాసక్తికవిచారవత్వమయుక్తం. సనూపరితనాధికరణద్వయంతరాపి
ప్రాసక్తికమిచ్ఛేత్. సర్వం- సోన్మాకంయుజ్యతే- సతుభవతః- అధికరణవిశేషశ్చాద్భావనియామకాధాత్. ప్రాసక్తికేనహిచారేణ ప్రసజ్జకా
ననరగానినాభావ్యం. గుణోపసంహరప్రసజ్జకశ్చేత్- సుమ్యవసంహరచిన్తయాద్వితీయాదననరంవాపదానైవాభివతవ్యం- సతుమధ్యే- విశేష
హేత్వభావాత్. అన్మాకంకుహన్యాదిచారేసామ్యైత్యుత్పత్తేన హన్యాదేస్వమయవిశేషాదిన్తాయా నదననరభావిత్వంహియుజ్యతే అతస్సజ్జత్యన్య
ధానుపపత్త్యాహన్యాదిన్తావిషయోచిచారోభవితుమర్హం. కేవలహనాప్రసాయనంసన్నిపతేత్- సవేతిచారోసంబంధే- సకలకర్మప్రహణసర్వబ్ర
హ్మవిద్యానుపస్థాపనామధ్యస్థిత్యాత్, బ్రహ్మవేదనావ్యాపిచారవత్కర్మప్రహణప్రత్యభిజ్ఞాపనేనవిహితత్వాదుపాయనస్య- క్రత్వన్యభిచారిబా
హూప్రత్యభిజ్ఞాపనేనవిహితకర్తాయాభివసర్వాసువిద్యాసుసన్నిపాతాపపత్తేర్వాయానరనిరవేక్షత్వాత్, విద్యానరగోచరార్థాదసాధ్య
వాదానరేణసన్నిపాతోపపత్తిరపిమర్హచ- ఏకవింశత్యర్థవాదాదివత్సాకాష్ట్యాత్వాభావాత్. ఏకవింశత్యన్యావేక్షికత్వాత్తత్రావేక్షణీయశ్రుతిప
త్తిరాకాక్షిణా- నైవంభిహాననశ్రుతేరుపాయనమవేక్షితం- సహివట్టుపటహద్వనిభిఃపూర్ణనిద్రాభివత్తేనిద్రాయా అన్యైరుపాయనమవేక్షితం.
తథాపిక్రపటన్యాదేనోద్ధాపితాకాష్టం సన్నిపతీతిచెన్న- అతిప్రసజ్జాత్. పునశ్చకింప్రభావాదిద్యేత్యన్యాకాష్టాముత్థాప్య *భాతిచతపతిచ కీ
ర్త్యాయకసాబ్రహ్మవర్చసేయవివంవేద *నాన్యాబ్రహ్మవిత్తు-లేఖవతిత్వాదయో ౭ర్థవాదాఃకన్యాన్యాకృష్యేరన్. పురుషానరగతసుకృతమ
హ్యైరయోపురుషానరగజ్జగ్రుణానుపపత్త్యాప్రతిమాత్రమితిచెన్న- క్రియోత్తీర్ణయోకర్తృవిషయయోరీశ్వరనిగ్రహసగ్రహయోపురుషానరే
భుదానానుగృహ్యేక్షణపజ్జగ్రుణానుపపత్తేః. సనూపాయనస్యసర్వవిద్యాశేషత్వేచ్ఛిన్ద్రసప్తసార్వత్రికత్వంస్వయమేవనిధ్యతీత్యనారమ్భణీయతా
స్యాదితిచెన్న- పృథగామూనసామగ్ధ్యస్యపూర్వపక్షహేతోన్ధితత్వాదారమ్భాపపత్తేః.

హన్యధికరణంసూత్రమ్.

౨౭॥ సూ. శ్లో॥ సామ్యరాయేతర్థవ్యాఖ్యానాత్తథాహ్యన్యే॥ శ్లో॥ సజ్జత్యర్థమనువదతి (సుకృతేతి) తాత్పర్యః- ఛన్దోగాః. కింవి
చుచస్సుకృతమహ్యైతహానంచేహవియోగకాలేఅధ్వనిచ- ఉతదేహవియోగకాలపవ. కిమభయత్రహనిశ్రవణం- ఉతదేహవియోగకాలపవ. కిం
*సుకృతమహ్యైతేనూనుతఇతివాక్యవయవస్య *సపతంచేవయానంపథానమాపద్యాగ్నిలోకంగచ్ఛతీత్యుపక్రమ్య *సప్తగచ్ఛవిజాంసదీంతంమనసా త్యేతితత్సుకృతమహ్యై తేనూ నుతఇతి. అత్రవాక్యేఅధ్వనిసుకృతమ
హ్యైతహానిప్రబీయతే. తాన్దీనస్తు *అశ్వభవరోమాణివిఘాయపాపంచన్ద్రీభవరాహూర్ముఖాత్ప్రముచ్య
గూర్వాభిరేరమకృతంకృతాత్మాబ్రహ్మలోకమభిసంభవనీతి. అత్రతుదేహవియోగకాలభిప్రతీయతే. శా
ట్యాయనరేపి *తస్యపుత్రాదాయముపయన్తీసుహృదసానిధుకృత్యాంద్విషున్దఃపాపకృత్యామితిపుత్రేషుదా

యసాగ్రాస్తమకాలంసుకృతమగ్రతసజగ్రాణంశ్రూయమాణం దేహవియోగకాలఇతిగమ్యతే. అతస్సుకృతమగ్రతయోరేకదేశోదేహవియోగకాలేహీయతే - శేషస్తవ్యధ్వని.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (సామ్యరాయేఇతి) సామ్యరాయే-దేహాత్మాత్మకాలపవవిదుషసుకృతమగ్రతేనిరవశేషంహీయతే. కుతః. (తర్తవ్యాభావాత్) విదుషోదేహవియోగాత్పశ్యాత్సుకృతమగ్రతాభ్యాంతరితవ్యభోగాభావాత్. విద్యాఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణహినుకృతమగ్రతాభ్యాంభోక్తివ్యేసుఖదుఃఖేనవిద్యేతే. తథాహ్యన్యేదేహవియోగాదూర్ధ్వంబ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేక్తసుఖదుఃఖోపభోగాభావమధీయతే *అశరీరంవావసంతంప్రియాప్రియేస్పృశతః *పషసమ్ప్రసాదోస్తాచ్చరీరాత్సముత్థాయవరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే*తస్య తావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యైథసమ్మత్స్యఇతి....

౨౮॥ సూ. శ్లో॥ ఛన్దతఉభయావిరోధాత్ ॥ శ్లో॥ పవమర్థస్వాభావ్యాత్సుకృతమగ్రతహానికాలేవద్యతేసత్కుభయావిరోధేన- శ్రుతేరర్థస్వభావస్యచావిరోధేనఛన్దతః - యథేష్టంపదానామన్వయోవర్ణనీయః. కాపీతకీవాక్యే *తత్సుకృతమగ్రతేహానుతఇతిచరమశ్రుతోవాక్యవయవః *ఏతందేవయానంపథానమాపద్యేతిప్రథమశ్రుతావయవాత్పాగనుగమయితవ్యఇత్యర్థః.....

అత్రపూర్వపక్షీప్రత్యవతిష్ఠతే.

౨౯॥ సూ. శ్లో॥ గతేరర్థవత్త్వముభయధాన్యథాహివిరోధః ॥ శ్లో॥ సుకృతమగ్రతయోరేకదేశస్యదేహవియోగకాలేహానిః- శేషస్యచపశ్చాదిఉభయధాకర్తృతయేసత్యేవగతేరర్థవత్త్వం - దేవయానగతిశ్రుతేరర్థవత్త్వమిత్యర్థః. (అన్యథాహివిరోధః) దేహవియోగకాలపవసర్వకర్తృతయే సూక్ష్మశరీరస్యాపివివాశఃస్యాత్ - తథాసతికెవలస్యాత్మనోగమనంనోపపద్యతే. అత ఉత్పాగ్రాస్తమయేవిదుషోనిశ్చేషకర్తృతయోనోపపన్నః.

అత్రోత్తరం.

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ ఉపపన్నస్తలక్షణార్థోపలభ్యేగ్లోకవత్ ॥ శ్లో॥ ఉపపన్నపవోత్పాగ్రాస్తీకా

ధ్వనివెతిసంశయమాహుః. తవయు క్తం- వాక్యద్వయోభేదాత్సంశయస్య. సహికాపీతకీవాక్యమత్రేణసంశయోజాయతే. — దాయసక్రాన్తి సమకాలత్వమపిదేహవియోగకాలపవ ప్రహణస్యాధాపతిః. ఉభయశ్రుత్యవైయర్థ్యంపూర్వపక్షపేతుః.

(ఇతి ప్రాప్తఇత్యాది) (తర్తవ్యాభావాదితి) అత్రతరతిప్రాప్తివచనః. (అశరీరంవావసంతమితి) శరీరవియోగాననరమేవేతిభావః.

౩౧॥ సూ. శ్లో॥ ఛన్దతఉభయావిరోధాత్ ॥ శ్లో॥ (అర్థస్వాభావాదితి) శ్రుతివాక్యేసత్యపి *తర్తవ్యాభావాదితిసూత్రోక్తత్వాదగ్రస్వాభావమేవాత్రపేతురుక్తః. (శ్రుతేరర్థస్వభావస్యచావిరోధేనీతి) శ్రుతేః - దేహవియోగపవ ప్రహణచరమతే. (సదానామితి) మహావాక్యపేక్షయాపదస్థానీయనాంవాక్యవయవానామిత్యర్థః. (ఛన్దతఇతి) యథేష్టమిత్యుక్తేమత్రకేమమిత్యన్వయస్యాస్ఫుటత్వాత్ అనుపపన్నాన్వయోమాభాదితదర్థమాహ (కాపీతకీతి) యథా *అగ్నిపేసూత్రంజాహూతి *యవాగూంపవతీతివాక్యయోరర్థక్రమేణతక్రమోబాధ్యతే- తద్వదిహాపి. *తత్సుకృతమగ్రతేహానుతే *సపితందేవయానంపథానమాపద్యతేఇత్యర్థక్రమఇత్యర్థః.....

అనన్తరసూత్రమవతారయతి (అత్రేతి)

౩౨॥ సూ. శ్లో॥ గతేరర్థవత్త్వముభయధాన్యథాహివిరోధః ॥ శ్లో॥ కెవలస్యాత్మనోగమనంనోపపద్యతేఇతికథం- ఆణుత్వాద్యమనం యుజ్యతేఇతిచెన్న- కరణకశేచరహితస్యప్రవృత్త్యకత్వాత్, సత్యసజ్జల్పత్వాదేరనావిర్భూతత్వా, చ. *ఉపపన్నఇత్యుత్తర సూత్రారమ్భత్వాత్ తత్సంఘటనార్థమనుపపన్నఇతిపూర్వసూత్రవ్యాఖ్యానంసమాపితమ్.

ఉత్తరసూత్రమవతారయతి (అత్రోత్తరమితి)

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ ఉపపన్నస్తలక్షణార్థోపలభ్యేగ్లోకవత్ ॥ శ్లో॥ లక్షణశబ్దస్వరూపవాచీ. అకర్తృపేతుకదేహసమ్మర్థరూపప్రమేయో

లేసర్వకర్తృత్వయః కథం. (తల్లక్షణార్థోపలభ్యైః) క్షీణకర్తృణోప్యావిర్భూతస్వరూపస్య దేహసమ్బంధలక్షణార్థోపలభ్యైః * పరంజ్యోతిరుపసమ్బద్ధ్య స్వేనయాపేణాభినివృద్ధ్య తే * సతత్రవర్తేతిజతుతీర్ద్రుమమాణః * సః స్వరాజ్యవతితస్య సర్వేషులోకేషుకామచారోభవతి * సపకథాభవతిత్రిధాభవతీత్యాదిషుదేహసమ్బద్ధాభ్యోఽర్థోహ్యుపలభ్యతే. అతః క్షీణకర్తృణోపిసూక్ష్మశరీరయ క్తస్యదేవయానేనగమనముపపద్యతే. కథం సూక్ష్మశరీరమప్యారమ్భకకర్తృవినాశేఽవతిష్ఠత్యితిచేత్. విద్యామాహత్వాదిబ్రాహ్మః. విద్యాహిస్వయంసూక్ష్మశరీరస్యానారమ్భికాపి ప్రాకృతసుఖదుఃఖోపభోగసాధనస్థూలశరీరస్య సర్వకర్తృణాంచనిరవశేషక్షయేపిస్వఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్తిప్రదానాయదేవయానేనపక్షేనంగమయితుంసూక్ష్మశరీరంస్థాపయతి. (లోకవత్) యథాలోకసన్యాదిసమృద్ధ్యర్థమారబ్ధతటాకాదికతద్దేతుషుతదిచ్ఛాదిషువినప్తేష్వపితదేవతటాకాదికంఅశిధిలం కుర్వంతస్తత్రపానీయపానాదికుర్వంతి- తద్వత్.

అథస్యాత్ - జ్ఞానినాంసాత్మాత్మతపరతత్త్వానాం దేహపాతసమయేకర్తృణోనిరవశేషక్షయాద్దేహపాతాదూర్ధ్వంసూక్ష్మశరీరమాత్రంగత్యర్థమనువర్తతే - సుఖదుఃఖానుభవోనవిద్యత్యితియదుక్తం - తన్నోపపద్యతే-వసిష్ఠావాస్తవతపఃప్రభృతీనాంసాత్మాత్మతపరతత్త్వానాం దేహపాతాదూర్ధ్వందేహస్తరసగ్రమః, పుత్రజన్మవిపత్త్వాదినిమిత్తసుఖదుఃఖానుభవ, శ్చదృశ్యత్యితి. అతః స్తరంపతతి.

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణాం॥ వసిష్ఠాభిస్సర్వేషాంజ్ఞానినాందేహపాతసమయేసుకృతదుష్కృతయోర్వినిశ్చయః - అపితుయేషాంజ్ఞానినాందేహపాతానస్తరమర్చిరాదికాగతిఃప్రాప్తా - తేషాందేహపాతసమయేసుకృతదుష్కృతహానిరుక్తా. వసిష్ఠాదీనాంత్యాధికారికాణాంనదేహపాతానస్తరమర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః - ప్రార్థన్యాధికారస్యాసమాప్తత్వాత్. తేషాంకర్తృవిశేషేణాధికారివిశేషంప్రాప్తానాం యావదధికారసమాప్తితదారమ్భకంకర్తృనక్షీయతే - ప్రార్థనస్యహికర్తృణోభోగాదేవక్షయః. అత ఆధికారికాణాంతదారమ్భకంకర్తృయావదధికారమవతిష్ఠతే - అతస్తేషాంనదేహపాతాదనస్తరమర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః.

సామృతాయాధికరణంసమాప్తమ్.

పలదైర్ఘ్యం. తదుపలభ్యేతివక్తవ్యేకిమర్థం * తల్లక్షణార్థోపలభ్యేతిశబ్దభూయస్త్వమితిచేత్. ఉచ్యతే - సహ్యవిర్భూతస్వరూపస్యకర్తృతప్రాకృతదేహసమ్బద్ధోఽస్తి - తస్మాద్ధరీరత్వాకారేణ సజాతీయదేహసమ్బద్ధమాత్రమేవ - సత్త్వయమేవ కర్తృకృతః ప్రాకృతదేహఇత్యభిప్రాయేణ * తల్లక్షణార్థోపలభ్యేతిక్తుక్తం * లోకవదితిసాత్రమంశమవతారయితుమాహ (కథమితి) విద్యామాహత్వముపపదయతి (విద్యాహితి) పాపంయథాస్వఫలభూతదుఃఖభోగాయనిరయప్రాప్తిహేతుంవపుర్విశతి, యథాపుణ్యంస్వఫలభూతసుఖభోగాయస్సర్గప్రాప్తిహేతుంవపుర్విశతి, - తథాబ్రహ్మవిద్యాపిస్వఫలబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుంశరీరంస్థాపయతిత్యర్థః. * లోకవదితిసాత్రఖణ్డంవ్యాచక్షే (యథేతి) అన్యహేతుకతయోత్పన్నస్యహేతుభావేపికార్యావరాధంభితౌవృష్టావృక్షతః.

అనస్తరసూత్రశబ్దామాహ (ఆధస్యాదితి)

౩౦॥ సూ. శ్లో॥ యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణాం॥ వసిష్ఠాదీనామర్చిరాదిగత్యనానత్రిముపపదయతి (ప్రార్థనసేతి) ఆధికారిః - పదం. తతఃకిమిత్యత్రాహ (తేషామితి) దేహపాతానస్తరప్రాప్తార్చిరాదిగతీనామేవవిదుషాందేహపాతసమకాలేసుకృతదుష్కృతక్షయః - సత్త్వసేషం. వసిష్ఠాదీనామసమాప్తాధికారికాణాంతద్దేతోరనుభవైకవిశిష్టసృకర్తృణోవిద్యమానతయాసార్చిరాదిగతిరాసన్నా - అతోనదేహపాతసమకాలికర్తృక్షయఇతిసదోపపద్యత్యర్థః.

అత్రతుద్వితీయసూత్రస్యపరైర్వర్తకాస్తరంచకృతం - కర్తృక్షయహేతోర్యమనియమాదివిద్యాభ్యసనస్యదేహపాతాత్ శశ్చాదశకృతయోతద్దేతుకర్తృక్షయస్యానుపపత్తేదేహపాతార్పర్వమేవ * శబ్దతః - ఇచ్ఛతోఽనుష్ఠానం, తత్పూర్వకంసుకృతదుష్కృతహానం, చస్యాత్ - ఏవంచసతినిమిత్తనైమిత్తికయోరవిరోధఇతి. అథ్యాహరణామశ్లోత్, కౌషీతకీనాంపాతస్యపరిహారశ్చవక్తవ్యత్వాత్, చృతదనాదరః. దేవయానమభ్యేఽనుష్ఠానానుపపత్తేప్రహానుపపత్తితిహాసాధకావస్థాయామేవవృద్ధతోఽనుష్ఠానం, తత్పూర్వకంచసుకృతదుష్కృతహాన, మితివాఽథ్యాహరణకార్యః.

၇၂၀

౩౨॥ సూ. +శ్రిః+ అనియమస్స ర్వేషామవిరోధశ్చబ్దానుమానాభ్యాం॥ శ్రిః+అని

ఉత్సంసలాదిమయేమాపాసనేష్వర్చిరాదిగతిః శ్రూయతే-కింతన్నిష్ఠానామేవతయాబ్రహ్మప్రాప్తిః-
ఉత్సంసలాదిమయేమాపాసనేష్వర్చిరాదిగతిః శ్రూయతే-కింతన్నిష్ఠానామేవతయాబ్రహ్మప్రాప్తిః-
పాసనే *శ్రద్ధాంసత్యముపాసనేతితరసకలబ్రహ్మవిద్యోపస్థాపకత్వేప్రమాణాభావా, చ్చత్నిష్ఠానామేవ.

ఇతిప్రాప్తైభినీయతే (అనియమితి) సర్వేషాం- సర్వేషాంసత్యముపాసనంతయైవగత్యవ్యత్యాసే తన్ని-
ష్ఠానామేవేతినియమోనాస్తి. సర్వేషాం తయైవగమనేహిసతి శబ్దానుమానాభ్యాం- శ్రుతిస్త్రుతిభ్యామవిరో-
ధః. అన్యథావిరోధపేత్యర్థః. శ్రుతిస్తావత్ ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోఃపఞ్చాగ్నివిద్యాయామర్చిరాదిమా-
ర్గేణ సర్వబ్రహ్మపాసననిష్ఠానాంగమనమాహ * యఏవమేతద్విదుర్వేచామీ అరణ్యేశ్రద్ధాంసత్యముపా-
సనేతేర్చిషమభిసమ్భవస్తీతివాజసనేయకే, * తద్యగ్భంవిదుర్వేచేమేరణ్యేశ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసనేతేర్చిష-
మభిసమ్భవస్తీతి ఛాన్దోగ్యే, యగ్భం విదురితిపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠాక, యేచేమ ఇత్యాదినా శ్రద్ధాపూర్వకం
బ్రహ్మపాసనాం, శ్చేద్యైర్చిరాదికాగతిరపదిశ్యతే. * సత్యంజ్ఞానమనంత్రబ్రహ్మ * సత్యంత్వేవవి-
జ్ఞాసితవ్యమితిసత్యశబ్దస్య బ్రహ్మణీప్రసిద్ధేః, తపశ్శబ్దస్యాపి తేనైకాధ్యా, తృత్యతపశ్శబ్దాభ్యాం బ్రహ్మైవా-
భినీయతే. శ్రద్ధాపూర్వకంబ్రహ్మపాసనంచాన్యత్రత్రతం * సత్యంత్వేవవిజ్ఞాసితవ్యమితిపత్రమ్య
*శ్రద్ధాత్వేవవిజ్ఞాసితవ్యేతి. స్మృతిరపి *అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లఃషణ్డాసాఉత్తరాయణం । తత్రప్రయాతాగ-
చ్ఛబ్దిబ్రహ్మబ్రహ్మవిదోజనాఇతిసర్వేషాం బ్రహ్మవిదామనేనైవమార్గేణగమనమిత్యాహ. ఏవంజాతీయకాః

ఇత్యాదిసూత్రార్థోపపత్తయః- మార్గవి ననస్సర్వభూతాయత్వానుపపత్తయః. సహిచిరానుభూతోరాజమార్గఃఉత్కృతైస్తాప్తంశక్యతే. అతో-
యథాభాష్యమేవాగ్రహణ్యం.....

సామ్యరాయాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౨॥ సూ. +శ్రిః+ అనియమస్స ర్వేషామవిరోధశ్చబ్దానుమానాభ్యాం॥ శ్రిః+అని రాదిగతేః ప్రస్తుతత్వాత్ తన్నియమానియమచిత్తేత్య-
వా నరసప్తతిః. కిమర్చిరాదిగతి ప్రస్తున్నిధనమాహ్నతోపాసననిష్ఠానామేవ- ఉత్సంసలాదిమయేమాపాసనేష్వర్చిరాదిగతిః శ్రూయతే-కింతన్నిష్ఠానాం. కింఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోః * తద్యగ్భంవి-
దుః * యఏవమేతద్విదురితాకృత్యాపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠానామేవతర్చిరాదిగతి శ్రవణం- ఉత్సంసలాదిమయేమాపాసనేష్వర్చిరాదిగతిః శ్రూయతే-కింతన్నిష్ఠానాం. * యేచేమేరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యు-
పాసనే * యేచామీఅరణ్యేశ్రద్ధాంసత్యముపాసనేతితరసకలబ్రహ్మవిద్యోపస్థాపకత్వేప్రమాణాభావా, చ్చత్నిష్ఠానామేవ-
శ్చేద్యైర్చిరాదిమయేమాపాసనేష్వర్చిరాదిగతిః శ్రూయతే-కింతన్నిష్ఠానాం. కింఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోః * తద్యగ్భంవి-
దుః * యేచామీఅరణ్యేశ్రద్ధాంసత్యముపాసనేతితరసకలబ్రహ్మవిద్యోపస్థాపకత్వేప్రమాణాభావా, చ్చత్నిష్ఠానామేవ-
నా నరసప్తతిః త్రిముఖోద్భవయతి - నేతి. కిమహోసలవిద్యాయాం * ఆచార్యస్తుతేగతింవక్తృగత్యనువాదఃఉపాస-
నా నరసప్తతిః త్రిముఖోద్భవయతి - నేతి. యదానోబోద్ధవయతి- తదాబ్రహ్మపాసనాపముఖేనఉపాసనా నరసప్తతిః ఇతరోపాసకానామ-
సద్విష్టత్వాత్ పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠానేవోద్దిశ్యగతిభానాచ్చనోగ్యాదౌపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠవ్యతిక్రేతానామర్చిరాదిగతి శ్రవణాభావాత్ సర్వబ్రహ్మవి-
ద్యానిష్ఠానామితిస్యాత్. యదోబోద్ధవయతి - తదాబ్రహ్మపాసనాపముఖేనోపాసనా నరసప్తతిః తైరితరాసప్తతిశ్చవిహితత్వేనఛాన్దోగ్యాదౌ ప-
ఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠవ్యతిక్రేతానా మప్యర్చిరాదిశ్రవణాత్ సర్వబ్రహ్మనిష్ఠానా మప్యర్చిరాదిగతిస్సాదితి. సిద్ధాన్త్యభిమతపాకృత్య నిర్వాహమాహ
(యేచేమేతద్వి) (ప్రమాణాభావాదితి) సత్యతపశ్శబ్దయోః బ్రహ్మవాచకత్వేకారణాభావాదభిప్రేతః.

(ఇతిప్రాప్తతి) (గమనేహిసతి) హిసతిశబ్దఃసూత్రయోజనాశేషః. (అవిరోధితి) శ్రుతిస్త్రుతిభ్యామసాన్యధానిష్ఠావిరోధితిత్యర్థః. ఉదా-
హృతవాక్యేసర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానామర్చిరాదిగతిమత్వప్రతిపాదనందర్శయతి (ఛాన్దోగ్యభిప్రేతవిదితి) సత్యశబ్దస్య బ్రహ్మవాచకత్వందర్శ-
యకౌతన్త్యుఖేనతపశ్శబ్దస్యాపిపద్యాచిత్వందర్శయతి (సత్యంజ్ఞానమితి) తపశ్శబ్దస్యాపి *చరమందోమహత్తపఇత్యాదిమద్రుప్తవ్యం. — చరమ-
విద్యామనరణ్యేకేవశ్రద్ధాతపోభ్యాంఅర్చిరాదిగతిభాసమ్భవస్య * విద్యయాతదారోహనియత్రకామాఃపరాగతాః। సతత్రదక్షిణాయానిసా-
విద్యాంసప్రసన్నైర్యత్యాదిశ్రుతినిర్దేశాత్ శ్రద్ధాతపోవరాయణానాంవిద్యానిష్ఠత్వమార్థమితిక్తం. తదవిరుద్ధం. ఆగ్ధత్వాదపిశాబ్దత్వం సమ్భవమ్య-
క్తతమం. — * సహనాన్భ్రహ్మగమయతితి బ్రహ్మప్రాప్తిఫలత్వాత్, ఫలస్యచయథోపాసనభావిత్వాత్, తత్రోపాసతయాప్రతితంసత్యతపశ్శ-
బ్రహ్మవ్యంబ్రహ్మైవేతిచిన్తనం. శ్రద్ధాపూర్వకంబ్రహ్మపాసనస్యశ్రుత్యప్రసన్నైర్దత్తాందర్శయతి (శ్రద్ధాపూర్వకమితి) స్మృతివచనై * బ్రహ్మ-
బ్రహ్మవిదోజనాఇత్యత్రతాత్పర్యం. సవిద్యావిశేషఉక్తః. (ఏవంజాతీయకాంతి) * తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి * సూర్యద్వారేణ తేవీరజాః
ప్రయాన్తి *అథోత్తరేణతపసాబ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయావిద్యయావాహ్వానమన్విష్టాదిత్యమేవాభియాన్తిత్యాదయశ్శ్రితయః, * సహ్యశ్ర-
ద్విజ్ఞాస్యస్మనైరైవమేవతు। ద్రుప్తవ్యత్వంసమస్తవ్యశ్చోత్తవ్యశ్చద్విజాతిభిః। యఏవమేనంజాననియచారణ్యకమాగ్రితాః। ఉపాసనేతపసత్వం

అనియమాధికరణంసమాప్తమ్.

బృహదారణ్యకే సూర్యతేజఃపత్యైతదక్షరంగార్థి బ్రాహ్మణాభివదంతి స్థూలమనన్వప్రాప్తవదీర్ఘమ
లోహితమస్నేహమచ్ఛాయమతమో వాయునాకాశమసజ్జమరసమగన్ధమచతుష్కమశ్రోత్రమవాగమనో
తేజస్కమప్రాణమసుఖమమాత్రమనంతరమబాహ్యంనతదశ్చాతికించనతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్థి
సూర్యాచన్ద్రీమసౌవిధృతౌతిస్థతఇతి. తథాఅథర్వణే * అథపరాయయాతదక్షరమధిగమ్యతేయజ్జదద్రైశ్యమ
గ్రాహ్యమగోత్రమవర్ణమచతుశ్శ్రితంతదపాణిపాదమితి. తత్త్రసంశయః-కిమిమేఅక్షరశబ్దనిష్ఠప్రహ్లాస
వృద్ధితయాశ్రుతాఃఅస్థూలత్యాదయఃప్రపజ్ఞప్రత్యసేకతాస్యరూపాస్సర్వామబ్రహ్మవిద్వాన్యనుసన్దేయాః-

శ్రద్ధయాపరయాయతాః | క్రూతైస్పృశన్త్యర్చిరహస్యక్షంతభోక్తరం | అయసందేవలోకంచసవితారంసవైజ్యతం | తత్రతత్పురుషాద్విహూనా
నహిబ్రహ్మలోకేకాః | కరోతిపునరావృత్తిన్దేమిహసవిద్యతత్యాదికాన్ప్రతయ, శ్చవివక్షితాః | సర్వవిద్యాస్వర్చిరాదిగతిః | స్వాస్తావేత్ - ఛాన్దో
గ్యప్రదేశవద్వయైర్చిరాదిగతిః | ద్విరక్షింకమిత్యత్రాహ (వివంగచ్ఛేతి) పూర్వపక్షే * తద్యదక్షంబిమితిత్యాదివాక్యస్య సక్షోహోఽనువాదత్వం
చ - నిర్ధానైతుసతత్సక్షోచః - అస్యేషాదునువాదత్వమాత్రమేవ. ఇదమధికరణమర్చిరాదిగతిచిత్తససృతత్విద్ధ్యర్థత్వాత్. అర్చిరాదిగతేస్సర్వవిద్యాసుచి
చ్ఛనియతయాత్మతం - తద్యన్తీకవిద్యుతి.

ఇతరేనర్వేపి *యూవదధికారమితిసూత్ర మతఃపరస్తాత్ పరిత్యాపాధికరణా న్నరమామః. త ప్రపరతువిదుషస్తద్దేహపాతాన న్నరందేహ న్నరము త్పద్యతే- నవేతిసంశయ్యబ్రహ్మవిదామపివసిష్టాదీనామితిహసపురాణేషదేహ న్నరీత్వ త్వవగనూద్విద్యాయాఃపాక్షికంమోక్షహేతుత్వం - అహేతు త్వంవేతిపూర్వపక్షంకృత్యావ ర్తమాన బ్రహ్మవిదాం ప్రారబ్ధభోగక్షయఇవాధికారికపురుషాణామపి ప్రారబ్ధాధికారహేతుకర్మక్షయేనాక్షయితినపాక్షిక హేతుత్వాహేతుత్వేషినిద్ధా న్నయన్తి. తదయం క్తం - ప్రత్యక్షయాశ్రుత్యావిద్యాయాఃపరగ్రహేతుత్వేశ్రుతేతద్విరుద్ధేతిహసపురాణవచసామ ప్రమాణతయావిద్యాయాఃపరగ్రహాధనత్వేసంశయానుత్థానాత్. కించ- *యూవదధికారమవస్థితిత్వకైకధమహేతుత్వపరిహరః. యూవదధికార మవస్థానేనవ ర్తమానదేహన న్నరమప్యచవర్తాభావస్యనిద్ధత్వాదహేతుత్వమేవసమర్థితంభవతి. సస్వధికారస్యప్రారబ్ధకర్మకృతత్వాత్తదవసానేనాక్షహేతుత్వమేవవిద్యాయాఃమోక్షహేతుత్వమితిచెన్న - ప్రారబ్ధకర్మణాపిస్వప్నార్థవన్త్యాత్వేన నివ ర్తజ్ఞానేసతిస్థిత్వసంపత్తిః. ప్రవృత్తఫలస్యకర్మాశ యస్యముక్తేషుర్వేగక్షయాదివఫలక్షయాన్వివృత్తిరితిచెన్న- స్వాప్నశరవేగస్యేవమిథ్యాత్వేనబోధాదన న్నరంభోగానుపపత్తిః. సహిమమోక్షణక్షణవి వపురుషే ప్రబుద్ధేశరశ్చవేగశ్చాపాధితౌచ్యతః. యదివసిష్టాదీనాంసనివ ర్తజ్ఞానముదితం - తద్వ్యహేతుత్వశక్త్యాంకానాభావోనుతరామనారమ్భణీ యతా. — ఆపరతువసిష్టాదీనాందేహ న్నరీత్వ త్విదర్శనేనవిద్యాయాఃఅర్పిరాదినాఽపవర్గహేతుత్వవ్యభిచారశక్త్యానివారకంసూత్రంప్ర్యాచక్షతే. తన్నతే శ్రుతివిరోధేన్యత్యప్రామాణ్యేనసంశయాభావాత్ అధికరణానారమ్భస్తుల్యః. — అన్యేతుఅర్పిరాదిమాగ్రస్యముజుత్వా, దాదిత్యాదీనాంప రిభ్రమణీలత్వేనఅత్రనియమనానవస్థానా, దాక్షవేనసహదేవాశ్చిన్ద్రాః - కింతుయదాయత్రయక్షిప్తతి- సతత్రతదాచిన్ద్యభితిచార్య - శ్రు మతామపిసూర్యాదీనాం శరీరా న్నరేణమార్గానుగుణ్యిత్వపపత్తిర్మార్గానుగుణ్యేన సదాతేదేవాశ్చిన్ద్రనీయాభినిద్ధా న్నయన్తి. తదయం క్తం - కృతకర త్వాత్. దేవతాధికరణే *అనైక ప్రతిపత్తైర్వనాదితియుగపదనైక త్రవృత్తివిరోధోహిశరీరభేదేనపరిహృతః. యతోవిచారా న్నరాణ్యయుక్తాని- అ తపివాస్యసూత్రస్యవిదుషాదేహత్యయేసకలకర్మక్షయస్యవ్యభిచారశక్త్యావృథాపరత్వమేవయం క్తం. యత్ర న్నదేవయం క్తం- అతపివసామ్పరాయూ ధికరణశేషత్వమేవఫుటతభితినియమసూత్రాత్ ప్రాగైవపాఠస్సమీచినః. సనుఅనియమసూత్రాత్ పరత్వముపపద్యతే- విదుషాఽర్పిరాదినాఽపవ గ్రప్రాప్త్యదర్శనపరిహరపరత్వేసిసజ్జత్వపపత్తిః. నైవం- అర్పిరాదిగతేద్దేహన న్నరభావిత్యచి న్ననపరత్వాభావాత్ అనియమసూత్రస్య. సర్వవిద్యానిష్ఠ సాధారణత్వంహితేనసూత్రాణినిరూపితం. అభోవిద్యాఫలవిశేషస్యదేహపాతాన న్నరభావిత్యచి న్ననపరస్య * యూవదధికారమితిసూత్రస్యసామ్పరా యూధికరణశేషతయా పూర్వమేవపతనంయం క్తమ్.

అనియమాధికరణం సమాప్తమ్.

33॥ మా. శ్రీకృష్ణ అక్షరధియూంత్వవరోధస్సహస్యతద్భవాభ్యామాపసదవ త్తదుక్తం॥ శ్రీకృష్ణః అర్చిరాదిగతేస్సర్వవిద్యాసాధారణ్య
ముక్తం - తథాఽఘోరత్వాదేరపిసర్వసాధారణ్యం నిరూప్యతఇతిసంశ్చయః. పూర్వాధికరణే ప్రకరణంపూర్వపక్షఃపాతుః - అత్రాపితథేతివాసంశ్చయః.
(ప్రపశ్యప్రత్యనీకతాస్మరూపాఇతి) ప్రపశ్యప్రత్యనీకం- బ్రహ్మ. తస్యప్రపశ్యప్రత్యనీకత్వరూపస్వభావేన నిరూపకాఃఅఘోలత్వాదిభర్తృ

ఉతయత్ర శ్రూయతైతత్రివేతి. కింయుక్తం. యత్ర శ్రుతాస్తతైరివేతి. కుతః. విద్యాంతరస్య రూపభూతానాం గుణానాం విద్యాంతరస్య రూప త్వే ప్రమాణాభావాత్, ప్రతిషేధరూపాణామేషా మానందాదివత్స్వరూపావ గమోపాయత్వాభావా, చ్చ. అనన్దాదిభిరవగతస్వరూపేహి బ్రహ్మణి స్థూలత్వాదయః ప్రపంచార్థైః ప్రతిషేధ్యతై- నిరాలంబ్యనప్రతిషేధాయోగాత్.

ఏవం ప్రాప్తై ప్రచక్షుః (అక్షరధియంత్యవరోధశ్చి) అక్షరబ్రహ్మసంబద్ధినా మఘాలత్వాది ధియాంసర్వబ్రహ్మవిద్యాస్వవరోధః-సత్త్రిహణమిత్యర్థః. కుతః. (సామాన్యతద్భావాభ్యాం) సర్వేషాం పాస నేషాం పాస్యస్యాక్షరస్య బ్రహ్మణః సమానత్వా, దఘాలత్వాదినాం తత్స్వరూపప్రతీతౌభావా, చ్చ. ఏతదుక్తం భవతి- అసాధారణాకారేణ గ్రహణంహి వస్తునో గ్రహణం. నచ కేవలానన్దాదిబ్రహ్మణో సాధారణమాకారముపస్థాపయతి- ప్రత్యగాత్మస్య ప్యానన్దాదేర్విద్యమానత్వాత్. హేయప్రత్యసీకోహ్యోనన్దాదిర్బ్రహ్మణో సాధారణంరూపం. ప్రత్యగాత్మనస్తుస్వతో హేయవిరహేణోపి హేయసంబద్ధయోగ్యతా స్తి. హేయప్రత్య సీకత్వంచ చిదవిదాత్మకప్రపంచార్థభూతస్థూలత్వాదివిపరీతరూపం. అతో సాధారణాకారేణ బ్రహ్మేనుసంధధ తాస్థూలత్వాదివిశేషతజ్ఞానానన్దాద్యాకారం బ్రహ్మేనుసంధేయమితి అస్థూలత్వాదీనామానన్దాదివద్భ్రహ్మస్వ రూపప్రతీత్యన్తర్భావాత్ సర్వానుబ్రహ్మవిద్యాసుతతైవ బ్రహ్మేనుసంధేయమితి. గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వే దృష్టాన్తమాహ (ఔపసదవదితి) యథాజామదగ్న్యచతురాత్రపురోడాశాద్యుపసంధానభూతః సామవేదవతి తః * అగ్నిర్వై హేయాత్రం వేత్తి త్యాదికోమన్తః ప్రధానానువర్తితయా యాజుర్వైదికోపాంశుత్వేన ప్ర యుజ్యతే. తదుక్తం ప్రధమేకాణ్డే * గుణముఖ్యవ్యతిక్రమేతదగ్ధత్వాన్మభ్యేన వేదసంయోగశ్చితి.

ఇత్యర్థః. కిం ఘైత్రేయీ బ్రహ్మజే శ్రుతమస్థూలత్వాదికంతత్రైవికోపసంహార్యం- ఉత సర్వానువిద్యాను. అస్థూలత్వాదీనాం కిం బ్రహ్మసాధారణత యాతత్స్వరూపనిరూపకత్వం- ఉత కేవలజ్ఞానానన్దాదీనామితి. కిమస్థూలత్వాదికం వినా శఙ్కిత కృత్స్నవిషయావృత్తిప్రతీతిరస్తి- నేతి. అస్తిచేత్- కేవలజ్ఞానాదీనామేవనిరూపకత్వేనాస్థూలత్వాదేరనుపసంహార్యత్వం. సచేత్- స్వరూపనిరూపకత్వాత్ సర్వానూపసంహార్యత్వం. ప్రమాణాభావాత్- హేత్యభావాత్. వస్తుసామర్థ్యం ప్రమాణమాశక్త్యప్రతిషేధతి (స్వరూపేతి) స్వరూపావగమోపాయత్వాభావం వ్యూహితి (అనన్దాదిభిరితి) * ల బ్ధిరూపేకవ్యచిత్తిం చిత్తాదృగేవనిషిధ్యతే ఇత్యభిప్రాయః.

(అస్థూలత్వాదిధియమవరోధశ్చి) సర్వబ్రహ్మవిద్యాస్వస్థూలత్వాదికమనుసంధేయమిత్యర్థః. * సామాన్యతద్భావాభ్యామితి సముచ్చిత్యైకహేతుః. సర్వవిద్యానుబ్రహ్మనుగమంచేత్-కథమస్థూలత్వాదిగుణానాంతత్స్వరూపప్రతీత్యనుబద్ధిత్వమిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) అత్ర వివక్షితా ప్రతి తిర్నయోగకేనచిదాకారేణ ప్రతీతిః- అమిత్యావృత్తాకారేణ ప్రతీతిర్వివక్షితా- తాదృశప్రతీత్యన్తర్భావాస్థూలత్వాదీనామనైవేత్యాహ (అసాధారణితి) (ఆకారముపస్థాపయతి) స్వరూపముపస్థాపయతిత్యర్థః. హేయసంబద్ధభావః ప్రత్యగాత్మనోఽవ్యస్తి- తత్కథం హేయప్రత్యసీకానన్దాది బ్రహ్మణో సాధారణంరూపమిత్యత్రాహ (ప్రత్యగాత్మనస్త్వితి) బ్రహ్మణో హేయప్రత్యసీకత్వమసాధారణమస్తు- తత్రాస్థూలత్వాదికథమసాధారణమిత్యత్రాహ (హేయప్రత్యసీకత్వంచేతి) విపరీతరూపం. విరోధిరూపం. తత్తద్దేయశక్త్యావ్యావర్తకమిత్యర్థః. అస్థూలత్వాదివిశేషితేతి అస్థూలత్వాద్యుపేతత్వముక్తం. స్థూలత్వాదివిరోధశ్చానిలప్య ఆకారోఽస్థూలత్వాదిః- భావాన్తరస్యైవాభావశ్చార్థత్వాత్. అతవివహ్యస్థూలత్వంను సూక్ష్మశబ్దేనోక్తం శ్రుత్యన్తరే. అస్థూలత్వాదిధర్మైర్వధాయోగ్యంతత్త్వాద్యవృత్తిరవగత్త్వా అవత్సప్తప్రాణత్వాదిభిర్వియోధీనజ్ఞానప్రాణాయ త్తచేష్టితజీవవ్యావృత్తిః. అనంత్యసూక్ష్మత్వాదిభిర్నుక్తస్యాపివ్యవచ్ఛేదః. ఆనన్త్యేన సర్వవ్యవచ్ఛేదే శిశ్కితస్థూలత్వాదివ్యవచ్ఛేదస్తుత్తిర్విరోధ్యస్థూల త్వాదిభిరేవనిశ్చేదిత్యనన్త్యనుసంధేయత్వం. ఏతదధికరణార్థముపజీవ్యపూర్వమానన్దాదిష్యమలత్వంచ సహపరితం. * ఔపసదవదితవత్సమానదృష్టాన్తః కర్మవిషయః- దాష్టాన్తికంతూపాసనం- తస్మాద్దృష్టాన్తౌపజీవ్యమంశమాహ (గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వశ్చితి) జామదగ్న్యచతురాత్రం- జమ దగ్నినాముపరమస్థితం చతురాత్రం నామకర్మ. తత్ప్రపురోడాశద్రవ్యకోపసంధానభూతస్సామవేదపరితోమన్తః. * ఉచ్చైస్సామ్నోతివచనాత్ సామ వేదపరితత్వేన తస్య మన్తస్యోచ్చైర్రానేప్రాప్తేపి * ఉపాంశుయజుషేతుపాంశుపరితవ్యయజుర్వేదోక్తోపసత్కర్మకేషత్వేన తదనువర్తిత్వాదుపాంశు ప్రయోగః ప్రాప్తశ్చిత్యర్థః. (గుణముఖ్యవ్యతిక్రమశ్చి) వ్యతిక్రమః- విరోధః. యథా ప్రకరణాన్తరాధీతానామపి ప్రధానానువర్తిత్వం దృశ్యతే- తథా ప్రకరణాన్తరాధీతానామస్వస్థూలత్వాదిధర్మాణాం ప్రధానభూతధర్మగుణవృత్తిరుపపన్నేత్యర్థః. అయందృష్టాన్త అనన్దాదేరపితుల్యశ్చిత్యభిప్రాయః.

నన్వేపంసర్వా సుబ్రహ్మవిద్యాసుబ్రహ్మణవగుణిత్యా, గుణానాంచప్రధానానువర్తిత్వాత్, * సర్వకర్మాసర్వగర్భసర్వరసభిత్వా దేహజాతస్యప్రతివిద్యంవ్యవస్థితస్యావ్యవస్థాస్యాత్. తత్రాహ

౩౪॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ఇయదామననాత్॥ శ్రిః+శ్రిః ఆమననం-అభిముఖ్యేనమననం-అనుచింతనం-ఆమననాద్దేహియదేవగుణజాతంసర్వత్రానుసంధేయత్వేనప్రాప్తం-యదస్థూలత్వాదివిశేషితమానందాదికంయేనగుణజాతేనవినాబ్రహ్మస్వరూపస్యేతరవ్యావృత్తస్యానుసంధానంసంసమ్భవతి-తదేవసర్వత్రానువర్తనీయం. తచ్ఛేయదేవేత్యర్థః. ఇతరేతుసర్వకర్తృత్వాదయఃప్రధానానువర్తితోపిచింతనీయత్వేనప్రతివిద్యంవ్యవస్థితాః. అక్షరధ్వనికరణంసమాప్తమ్.

ఆనందరూప్రశక్తాహుః (నన్వేపమితి) అస్థూలత్వాద్యనేకగుణానాంబహుళాఃక్రూరానాంసర్వవిద్యానుగతత్వేతేషాం చాచుశ్యాత్, ప్రధానానువర్తితయాప్రాప్తానాంసర్వకర్తృత్వాదీనాంచానన్త్యా, దుశసంహారాశక్తిస్సాధిచాభిప్రాయః.

౩౪॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ఇయదామననాత్॥ శ్రిః+శ్రిః సూత్రస్యాక్షరార్థమాహ (ఆమననమిత్యాదినా) తాత్పర్యమాహ (యేనేతి) బ్రహ్మణోవ్యావృత్తాకారానుసంధానాయప్రాప్తంగుణజాతమియదేవత్యర్థః.

అత్రవరతు *సామాన్యతద్భావాభ్యాం- ప్రతిషేధముఖేనప్రతిపాదనప్రకారస్యసమానత్వా, దక్షరస్యబ్రహ్మభిన్నతయాప్రత్యభిజ్ఞానా, చేలియోజయన్తి. తతోఽపివరముక్తాధపరత్వం- నిదర్శనానుగుణ్యాత్. అక్రూరానాంప్రధానానువర్తిత్వేహినిదర్శనోపన్యాసః. భావాభావరూపభక్తవిశేషత్వాత్ *ఆనందాయఇత్యనేనసానరుక్తమిత్యాచుః. తదయంక్రం- సత్వాదివాక్యానామతద్వాప్యప్రతిపరత్వాభ్యుపగమాత్, తత్రాప్రిస్వరూపాతిక్రవావృత్తిరూపభర్తాసభ్యుపగమాత్, సకలేతరవ్యావృత్తస్వగుణస్వసత్వాదివాక్యప్రతిపన్నస్యవ్యవస్థేద్యవిశేషవాప్యప్రతిప్రతిపత్తౌ ప్రయోజనాభావా, చ్చ. సహిపాంసురాశ్చేదివిక్రస్యతన్నస్యపునఃపునఃప్రత్యేకపాంసువ్యతిరేచనేంచిత్ప్రయోజనం. *ముతంపిబహ్వా *ద్వాసుపస్థేతివాక్యయోద్విద్యాభేదాభేదవిషయం *ఇయదామననాదిసూత్రమధికరణానందరూపః- ఉభయోర్భిక్తృత్వమేకత్ర- వికస్యభోక్తృత్వ, మస్యస్యచాభోక్తృత్వ, మస్య త్రేతివిద్యాభేదముక్తాభిప్రాయేనావిరోధా, జ్ఞోహేదాసాధ్యతాదాత్మ్యప్రతిపాదనార్థత్వా, చ్చ రూపాభేదాద్విద్యైక్యమితుక్రం. తదయంక్రం-కమిన్యాయావిభిరదైకత్వస్య *గుహంప్రవిష్టావాల్మానావిత్వత్ప్రసిద్ధత్వాత్, సూత్రాక్షరాణాంతదసాధారణత్వాభావా, చ్చ. ఇయచ్చజ్ఞోహిదేశకాలస్వరూపసంస్థేయతాసాధారణః. కించ - యదాక్షేప్తిశ్రుత్యనుసారేణసత్త్వత్వత్వీయప్రత్యగాత్మపరత్వం *ద్వాసుపస్థేతివాక్యస్యాభిమతం - తదాద్వయోరవిజీవసద్వీతీయపరమాత్మపరత్వంవ్యాహతం. జీవసద్వీతీయపరమాత్మపరత్వేపిసానరుక్తముక్రం. సనుసానరుక్త్యం - తత్ప్రపంచనాథోహ్యయమారమ్భఇతిచేన్న - అధికరణానందరూపాప్యభానామిహప్రపంచనాత్, అస్యతేభ్యోనైషమ్యాభావా, చ్చ. కించ- *ఇయదితిసూత్రపదంపరద్విత్యసంస్థానవ్యవస్థేదమకాంతతోఽవగమయతి - తత్శ్చ *విశ్వమేవేదంపురుషః *మహాస్త్రిభుక్తైపురుషఇత్యాదిమజగదాకారవ్యవస్థేదేనవిద్యైక్యపరంసూత్రంకింసంస్యాత్. యదిసంస్థానవ్యవస్థేదకత్వమేవాభిమతం- తస్మి *మిలిథంబ్రహ్మమేతత్ *చతుష్పాత్ బ్రహ్మత్వాదిసంస్థానరూపాచిన్నబ్రహ్మపరవాక్యవిషయంకింసంస్యాత్. సర్వత్రభేదాభేదహేతవశ్యతాత్ప్రేక్షితంశక్యాః. అతోయథాకథంచిన్నిర్వహణాదవేక్షితార్థపరత్వంసాధ్యం. — సూత్రాక్షరానైకాన్త్యపునరుక్తిభ్యమేవాపరేషంపక్షేవ్యధికరణభేదోభ్యుదయః. —

అన్యేతు *సమ్భూతించినాశంచయన్తద్దేవోభయంసహ| వినాశేనమృత్యంతిర్వాసమ్భూత్యామృతమన్నతదతిసప్రపంచబ్రహ్మపాసనం, ప్రపంచనినాశావస్థసన్నాత్రబ్రహ్మపాసనం, చెందివిభిరయోరపిబ్రహ్మపాసనయోగ్యముచ్చయమాచుః. తత్రప్రాణాద్విపాసనంచసమ్భూతిరేవజగదేకదేశసమ్భుత్వాత్. *అస్థూలమిత్యాదినాఽభిహితంవినాశోపాసనంప్రాణాదిసమ్భూతిభిరపికింసముచ్చీయతే- నేతిన్తాయామవిశేషేణ *సమ్భూతించినాశంచేతిక్రతత్వాత్, వినాశధర్మిణోబ్రహ్మణిసాణాదిసమ్భూతిష్వభావేతత్రధర్మిణోబ్రహ్మణిసమాకృత్యోపాసనసమ్భవాత్, సర్వాభిస్సమ్భూతిభిరపివినాశస్సముచ్చీయతదతిపూర్వపక్షంకృత్వాగుణినోగుణానురోధిత్వాభావాత్ గుణానురోధేనగుణినోబ్రహ్మణస్సమాకర్షణాగాత్, గుణానామేవగుణానురోధిత్వాత్ బ్రహ్మణోఽసద్భావేవినాశస్యామ్యయోగాత్, బ్రహ్మసమ్భూతిభిరేవవినాశస్సముచ్చీయతదతివర్ణయన్తి. తదయంక్రం- సప్రపంచనిష్ప్రపంచబ్రహ్మపాసనసముచ్చయస్యప్రమాణమిరుద్ధత్వాత్. అక్షరవిద్యాకాణ్డీల్యవిద్యాదీనాంశ్రుతిస్వారస్యదనోన్యస్యనిరపేక్షోపాయత్వంహిప్రతీయతే. సముచ్చయశ్రుతిబలాత్తాసామన్యసాపేక్షత్వంకల్ప్యతదతిచేన్న - కల్పకస్యాథానందవిషయత్వేనాన్యథా సిద్ధత్వాత్, అథానందస్వస్వారసీకతయా విద్యానందస్వారస్యనుగుణతయాచాప్రకమ్యత్వాత్, సమ్భూతిశబ్దఃసమ్భవత్యనేనేతి సమ్భూతిరితి భృత్యత్వత్వామాద్యపరః- *వితమితిప్రేత్యాభిసమ్భవితాన్తి *బ్రహ్మలోకమభిసమ్భవానీతిప్రయోగాత్, *అభిసమ్భవితాన్తిత్వత్వమపురుషేణ *ఇతియస్యస్వాదధానవిచిత్తేత్యనేనచమార్గచిన్తాయాఃకార్యత్వస్యసూచితత్వా, చ్చ. వినాశశబ్దశ్చగుక్తతదమగ్నతదవినాశవిషయః. అతోమార్గస్యకర్తృవినాశస్యచచిన్తనంవిద్యాకర్తృత్వేనసముచ్చీయవిధీయతే. సప్రపంచసమ్భూతివినాశశబ్దయోః సప్రపంచనిష్ప్రపంచ బ్రహ్మస్వారస్యం, నాన్యతస్యథాసిద్ధప్రయోగః, యతస్సముచ్చయోనప్రామాణికః- అతపిపసంశయాభావాదనారమ్భజీయతా. *ఇయదామననాదిత్యత్రచసూత్రాక్షరాణామన్తే

౩౫॥ సూ. +శ్లో॥ అంతరాభూతగ్రామవత్స్వాత్మనోన్యథాభేదానుపపత్తిరితిచేన్నోపదేశవత్॥

బృహదారణ్యకఉపస్తప్రశ్నపవమామూయతే *యత్సాత్మాదపరోత్పాద్భిష్క్వయతత్సాత్మాస్తరః తన్నైవ్యాచక్ష్యేతి, - తస్యప్రతివచనం *యఃప్రాణేనప్రాణితీసతతత్సాత్మాస్తరోయోపానేనాపానితి సతతత్తేత్యాది, అతుప్తేనతేనపునఃపుష్టతహ *నదృష్టేద్ద్రష్టారంపశ్యేర్మత్రతేశ్చోతారంశృణ్వయానమతేన్నస్తారంపశ్యేథానవిజ్ఞాతేర్విజ్ఞాతారంవిజానీయాంపవతతత్సాత్మాస్తరౌతోన్యదార్థమితి. తథాతదనంతరంకహూశప్రశ్నైవైవమామూయతే *యదేవసాత్మాదపరోత్పాద్భిష్క్వయతత్సాత్మాస్తరఃతన్నైవ్యాచక్ష్యేతి, - ప్రతివచనంచ *యోశనాయాపిపాసేశోకంమోహంజరాంమృత్యుమత్యేతివపంహైతమాత్మానం విదిత్వాబ్రహ్మణఃపుత్రేషణాయాశ్చవిత్తేషణాయాశ్చేత్యాది * అతోన్యదార్థమిత్యంతం, తత్త్రసంశయ్యతే- కిమనయోర్విద్యాభేదోఽస్తి- నేతి, కింయుక్తం, భేదఇతి, కుతః, యావభేదాత్, ప్రతివచనభేదాన్రూపంభిద్యతే, ప్రశ్నయోకరూపేషప్రతివచనప్రకారోపాభేదేనోపలభ్యతే-పూర్వత్రప్రాగనాదీనాంకర్తాసర్వాస్తరాత్మత్యేనోచ్యతే- పరత్రాశనాయాపిపాసాదిరహితః, అతఃపూర్వత్రప్రాణితాదేహేద్దియబుద్ధిమనఃప్రాణవ్యతిరిక్తఃప్రత్యగాత్మోచ్యతే- పరత్రతుతదతిరిక్తేనాయాపిపాసాదిరహితఃపరమాత్మా, అతోరూపంభిద్యతే, భూతగ్రామవత్తత్ప్రత్యగాత్మనస్తస్యభూతగ్రామస్యసర్వస్యాస్తరాత్మత్యేన సర్వాస్తరత్వమప్యవపన్నం, యద్యపిప్రత్యగాత్మనఃసర్వాస్తరత్వంభూతగ్రామమాత్రాపేక్షత్వేనాపేక్షికం- తథాపితదేవగ్రాహ్యం, అన్యథాముఖ్యాస్తరాత్మపరిగ్రహణోభాత్పరమాత్మస్వీకారేప్రతివచనభేదోనోపపద్యతే, ప్రతివచనంహిపూర్వత్రప్రత్యగాత్మవిషయం- పరమాత్మనఃప్రాణితృత్వాపానితృత్వాద్యసమ్భవాత్, పరంచపరమాత్మవిషయం- అశనాయాద్యతీతత్వాత్, తదిదమాశఙ్కతే (అంతరాభూతగ్రామవత్స్వాత్మనోన్యథాభేదానుపపత్తిరితిచేదితి) అంతరా - సర్వాస్తరత్వేనప్రథమప్రతివచనంభూతగ్రామవత్స్వాత్మనః, భూతగ్రామవాత్- తదంతరఃస్వాత్మా, ప్రత్యగాత్మాసర్వాస్తరభిత్వచ్యతఇత్యర్థః, అన్యథా *యఃప్రాణేనప్రాణితీ * యోశనాయాపిపాసాద్యతీతఇతి ప్రతివచనభేదానుపపత్తిరితిచేత్.

కాన్యంపూర్వవత్, * ఋతంపిబంతా *ద్వాసుపరైతి వాక్యావగతయోర్భాగసశయోర్విధోవిరోధాన్నసమ్భాతిషు సముచ్చయఇతిచిచార్వభోగస్సహవిర్విషయతయా, అనశసస్యకర్తృఫలవిషయతయావాస్తర్వామిషరమాత్మవిషయతయావా, విరోధాభావాత్సమ్భాతిషుసముచ్చయఇతినీధాన్తవర్తనంచసమ్భాతిగాశ సముచ్చయాప్రామాణికత్వాదేవాసుపపన్నం, భోగానశయోర్విరోధస్సుఫత్త్రిన్యాయేనాప్రయోజ్యప్రయోజకభావేనవా ఋతపానసృవిరోధాభావాత్ పూర్వమెవపరిహృతః, అన్యథాతస్యాపరిహృతత్వే * గుహంప్రవిష్టావిత్వాద్యధికరణసిద్ధాన్తదౌఢ్యప్రసక్తౌత్, అతోఽధికరణభేదోఽనుపపన్నఇతి.....

అంతరధ్యధికరణంసమాప్తమ్.

౩౫॥ సూ. +శ్లో॥ అంతరాభూతగ్రామవత్స్వాత్మనోన్యథాభేదానుపపత్తిరితిచేన్నోపదేశవత్॥ +శ్లో॥ హేయప్రత్యసీకత్వం బ్రహ్మణోఽసాధారణంచేత్- అశనాయాద్యతీతత్వవిశిష్టంబ్రహ్మసాత్త్- ప్రాణితృత్వాదివిష్టమజీవస్సాద్విశిష్టాన్తయాసజ్జతి, ఉపస్తప్రశ్నశబ్దేనతత్ప్రకరణంవివక్షితం, కిముపస్తకహూశప్రశ్నప్రతివచనశ్చతోన్యవిద్యాభేదఃఉచవిద్యేక్యం, కింపూర్వత్రజీవఉపాసోఽన్యత్రపరఃఉతోభయత్రపరపివేతి, కిమత్రసర్వాస్తరత్వప్రాణితృత్వేదేహేజాగ్రదాద్యవస్థావేషే- ఉతానవచ్చిన్నే, *నదృష్టేద్ద్రష్టారమిదృష్టవ్యతిరిక్తత్వనిషేధఃఉతశ్రవణాదికర్తుజీవస్యమైవత్వనిషేధఇతి, యదాదృష్టిరూపతావ్యతిరేకనిషేధః- తదాతథాత్వస్యజీవేసమ్భవాత్సర్వాస్తరత్వప్రాణితృత్వయోరప్యాపేక్షికత్వేనపూర్వత్రజీవఉపాస్యఇతివిద్యాభిద్యతే, యదాశ్రవణాదికర్తురూపాస్యత్వనిషేధః- తదాసర్వాస్తరత్వప్రాణితృత్వయోరచ్యవచ్చిన్నతయాపూర్వత్రాపిపరపివోపాస్యఇతివిద్యేక్యమితి, రూపభేదాదికధముచ్యతే- ప్రశ్నోన్యేకరూపఇత్యత్రాహ (ప్రతివచనభేదాదితి) ప్రతివచనప్రకారేణహిప్రశ్నార్థోజ్ఞాయతఇతిభావః, తతఃకిమిత్యత్రాహ(అతఇతి)సర్వాస్తరత్వంకధమిత్యత్రాహ (భూతగ్రామవత్తేచీతి) అత్తశబ్దస్యపరమాత్మవాచిత్యవ్యావృత్త్యర్థం *స్వాత్మనభిత్వక్తం, స్వమేవాత్మాస్వాత్మా, సర్వాస్తరత్వమప్యాపేక్షికమస్యసమ్భవతీతిదర్శయితుం భూతగ్రామవచ్చిజ్ఞప్రయుక్తః, (యద్యపిత్వాది) ఆపేక్షికంసమ్భవతునామ- తథాప్యస్వరసమితిభావః, పరిహరతి (తథాపీతి) అనేకపదవిరోధేనైకపదస్సారస్యమనుపపన్నమిత్యర్థః, శక్త్యాఅనుత్సాత్రత్వమాహ (తదిదమితి) సూత్రభిజ్ఞంవ్యాచక్షే (అంతరత్వాదినా) సర్వాస్తరత్వేన ప్రతివచనంభూతగ్రామవత్స్వాత్మసమ్భవీతిత్యర్థః.

అస్త్రాస్తరం (నేతి) నవిద్యాభేదభివ్యక్తిః - ఉభయత్రపరవిషయత్వాత్ప్రశస్త్యప్రతిపదనయోః. తథా హి - *యత్సాక్షాదపరాత్సాక్ష్యాన్యాయత్యాసర్వాస్తరభిప్రశస్త్యావత్సరమాత్మవిషయవ- బ్రహ్మశబ్దస్య పరమాత్మసాధారణత్వేపి ప్రత్యగాత్మనృపికదాచిదుపచరితప్రయోగదర్శనాత్తద్వ్యావృత్త్యాపరమాత్మప్రతిపత్త్యర్థంయత్సాక్షాత్ప్రహ్మత్వివేకణంక్రియతే. అపరోక్షత్వమపి-సర్వదేశసర్వకాలసమ్బద్ధిత్వం *సత్యం జ్ఞానమనస్తంబ్రహ్మేత్యనస్తత్వేనావగతస్యపరమాత్మసమోపపద్యతే. సర్వాస్తరత్వమపి *యఃపృథివ్యాంఽపి పృథివ్యాఅస్తరభిప్రశస్త్యా *యతత్త్వనిత్యత్వాత్సర్వోస్తరభిప్రశస్త్యాస్తర్యామిణిపరమాత్మసమవసమ్భవతి. ప్రతిపదనమిత్యేవపరమాత్మవిషయం- *యఃప్రాణేనప్రాణితీతినిరుపాధికంప్రాణసస్యకర్తృత్వం పరమాత్మనవ- ప్రత్యగాత్మనస్సమస్తప్రాణసమ్ప్రీతికర్తృత్వాభావాత్. ఏవమజానతోషస్తేనప్రాణనేకకర్తృత్వమాత్రముక్తంమన్వానేనప్రత్యగాత్మనోపిసాధారణత్వంప్రతిపదనస్యమత్వాఅతుష్టేనపునఃపుష్టస్తంప్రతిప్రత్యగాత్మనోవ్యావృత్తంనిరుపాధికత్వేనప్రాణసస్యకర్తారంపరమాత్మనమాహ *నదృష్టేద్ద్రాస్తరం పశ్యేరిత్యాదిహ. ఇద్రియాధీనానాందర్శనశ్రవణమననవిజ్ఞానానాంకర్తారం ప్రత్యగాత్మానంప్రాణసస్యకర్తృత్వేనోక్తభిప్రశస్త్యాః- తస్యసమస్తముపార్జితం. ప్రాణనాదేరకర్తృత్వాత్. *కోహ్యేవాన్యాత్మాః ప్రాణ్యాత్ యదేషకాశఆనందోనస్యాదితిసర్వప్రాణిప్రాణనహేతుత్వంహిపరమాత్మనవవాన్యశ్రుతం. అతఃసూర్యప్రశస్త్యప్రతిపదనేపరమాత్మవిషయే. ఏవముక్తరేఅపి- అశనాయాద్యతీతత్వస్యపరమాత్మసాధారణత్వాత్. ఉభయత్ర *అతీత్యదార్థమిత్యవసంహారశ్చైకరూపః. ప్రశస్త్యప్రతిపదనావృత్తిస్తుకృత్సప్రాణిప్రాణనహేతుఃపరస్యబ్రహ్మణో ౨శనాయాద్యతీతత్వప్రతిపాదనాయ. తత్రదృష్టాస్తమాహ (ఉపదేశవదితి) యథాసద్విద్యాయాం *ఉతతమాదేశమప్రాప్యభిప్రశస్త్యానైసదుపదేశే *భగవాంస్త్యేవమేతద్భ్రూపీత్వీతి *భూయసపమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్వీతిప్రశస్త్య, *ఏహానిమావతదాశ్చ్యమిదంసర్వం తత్సత్యమితి ప్రతిపదనస్య, చభూయోభూయత్యస్త్యోబ్రహ్మణస్తత్త్వాహాశ్చ్యవిశేషప్రతిపాదనాయదృశ్యతే- తద్వత్. అతఃకన్యైవసర్వాస్తరభూతస్యబ్రహ్మణికృత్సప్రాణిప్రాణనహేతుత్వాశనాయాద్యతీతత్వప్రతిపాదనేనరూపైక్యాద్విద్యైక్యమ్.

అథస్యాత్ - యద్యప్యభేదప్రశస్త్యప్రతిపదనేపరబ్రహ్మవిషయే- తథాపివిద్యాభేదో ౨వర్జనీయః- ఏకత్రసర్వప్రాణిప్రాణనహేతుత్వేనోపాస్యం-ఇతరత్రాశనాయాద్యతీతత్వేనేత్యుపాస్యగుణభేదేన రూపభేదాత్, ప్రజ్ఞాభేదా, చ్చ- పూర్వత్రహ్యుపస్తంప్రస్తే- ఉత్తరత్రకహూళభి. తత్రాహ. ౩౬॥ సూ. +శ్చి+వ్యతిహరోవిశింషుక్తిహితరవత్॥ +శ్చి+ నాత్రవిద్యాభేదః - ప్రశస్త్యప్రతిపదనాభ్యామేకరూపార్థవిషయాభ్యామేకేనచవిధిపదేనై, కవాక్యత్వప్రతీతేః. ప్రశస్త్యయంతావత్సర్వాస్తరరాశ్చత్వవిశిష్టబ్రహ్మవిషయం. ద్వితీయప్రశ్నే *యదేవసాక్షాదపరాత్సాక్ష్యాన్యాయత్యాసర్వాస్తరభిప్రశస్త్యావత్సరమాత్మవిషయవ- బ్రహ్మశబ్దస్య పరమాత్మసాధారణత్వేపి ప్రత్యగాత్మనృపికదాచిదుపచరితప్రయోగదర్శనాత్తద్వ్యావృత్త్యాపరమాత్మప్రతిపత్త్యర్థంయత్సాక్షాత్ప్రహ్మత్వివేకణంక్రియతే. అపరోక్షత్వమపి-సర్వదేశసర్వకాలసమ్బద్ధిత్వం *సత్యం జ్ఞానమనస్తంబ్రహ్మేత్యనస్తత్వేనావగతస్యపరమాత్మసమోపపద్యతే. సర్వాస్తరత్వమపి *యఃపృథివ్యాంఽపి పృథివ్యాఅస్తరభిప్రశస్త్యా *యతత్త్వనిత్యత్వాత్సర్వోస్తరభిప్రశస్త్యాస్తర్యామిణిపరమాత్మసమవసమ్భవతి. ప్రతిపదనమిత్యేవపరమాత్మవిషయం- *యఃప్రాణేనప్రాణితీతినిరుపాధికంప్రాణసస్యకర్తృత్వం పరమాత్మనవ- ప్రత్యగాత్మనస్సమస్తప్రాణసమ్ప్రీతికర్తృత్వాభావాత్. ఏవమజానతోషస్తేనప్రాణనేకకర్తృత్వమాత్రముక్తంమన్వానేనప్రత్యగాత్మనోపిసాధారణత్వంప్రతిపదనస్యమత్వాఅతుష్టేనపునఃపుష్టస్తంప్రతిప్రత్యగాత్మనోవ్యావృత్తంనిరుపాధికత్వేనప్రాణసస్యకర్తారంపరమాత్మనమాహ *నదృష్టేద్ద్రాస్తరం పశ్యేరిత్యాదిహ. ఇద్రియాధీనానాందర్శనశ్రవణమననవిజ్ఞానానాంకర్తారం ప్రత్యగాత్మానంప్రాణసస్యకర్తృత్వేనోక్తభిప్రశస్త్యాః- తస్యసమస్తముపార్జితం. ప్రాణనాదేరకర్తృత్వాత్. *కోహ్యేవాన్యాత్మాః ప్రాణ్యాత్ యదేషకాశఆనందోనస్యాదితిసర్వప్రాణిప్రాణనహేతుత్వంహిపరమాత్మనవవాన్యశ్రుతం. అతఃసూర్యప్రశస్త్యప్రతిపదనేపరమాత్మవిషయే. ఏవముక్తరేఅపి- అశనాయాద్యతీతత్వస్యపరమాత్మసాధారణత్వాత్. ఉభయత్ర *అతీత్యదార్థమిత్యవసంహారశ్చైకరూపః. ప్రశస్త్యప్రతిపదనావృత్తిస్తుకృత్సప్రాణిప్రాణనహేతుఃపరస్యబ్రహ్మణో ౨శనాయాద్యతీతత్వప్రతిపాదనాయ. తత్రదృష్టాస్తమాహ (ఉపదేశవదితి) యథాసద్విద్యాయాం *ఉతతమాదేశమప్రాప్యభిప్రశస్త్యానైసదుపదేశే *భగవాంస్త్యేవమేతద్భ్రూపీత్వీతి *భూయసపమాభగవాన్విజ్ఞాపయత్వీతిప్రశస్త్య, *ఏహానిమావతదాశ్చ్యమిదంసర్వం తత్సత్యమితి ప్రతిపదనస్య, చభూయోభూయత్యస్త్యోబ్రహ్మణస్తత్త్వాహాశ్చ్యవిశేషప్రతిపాదనాయదృశ్యతే- తద్వత్. అతఃకన్యైవసర్వాస్తరభూతస్యబ్రహ్మణికృత్సప్రాణిప్రాణనహేతుత్వాశనాయాద్యతీతత్వప్రతిపాదనేనరూపైక్యాద్విద్యైక్యమ్.

* భూతగ్రామవత్సాక్ష్యనభిప్రాయార్థముక్త్యా *నేత్యుక్తేపరస్యేత్యర్థాదుక్తంభవతీత్యభిప్రాయార్థంహేతుమాహ (ఉభయత్రేతి) కథమిత్వపేదాయాంతంవివృణోతి (తథాహితి) సాక్షాత్ప్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వమేకోహేతుః. హేత్వస్తరమాహ (అపరోక్షత్వమపీతి) దేశకాలసన్నికర్షోహ్యపరోక్ష్యేవిద్యతే - తస్మాద్భ్రూహ్యో ౨పరోక్షత్వంనామసర్వదేశసర్వకాలసన్నిహితత్వమిత్వర్థః. (నిరుపాధికంప్రాణసస్యకర్తృత్వమితి) ప్రాణయిత్యత్వంవివక్షితం. నిరుపాధికశబ్దేనజీవవ్యావృత్తిః. సహితర్వానుగుణదేహేద్భియాదీనా మధిష్ఠాత్వేనకదాచిత్వాగిణియతా. నిరుపాధికప్రాణయిత్యత్వం పరమాత్మనవవేత్వపపాదయతి (ప్రత్యగాత్మనభి) పునః ప్రశస్త్యాస్థా న్నరవిషయత్వ శక్త్యాంఽపరిహరతి (ఏవమితి) (ఇద్రియాధీనానామితి) *దృష్టేద్ద్రాస్తరమితివ్యవదేశః ఓదనపాకంపదతీతివదితిభావః. పరమాత్మసర్వదాసర్వప్రాణిప్రాణయిత్యే శ్రుతిమాహ (కోహ్యేవాన్యాదితి) (ఉత్తరేఅపి) కహూళప్రశస్త్యప్రతిపదనేభివ్యక్తిః.....

(ప్రశ్నభేదాచ్చేతి) అత్రప్రశ్నద్వయసద్భావాద్విద్యాభేదస్సమ్భవతీత్యర్థః. ౩౬॥ సూ. +శ్చి+వ్యతిహరోవిశింషుక్తిహితరవత్॥ +శ్చి+ ప్రశస్త్యప్రతిపదనేకరూప్యంవిధిపదేక్యంచవివృణోతి (ప్రశస్త్యయమి

భయత్ర * సతతత్వాసర్వాంతరభిసర్వాంతరాత్మత్వవిశిష్టబ్రహ్మవిషయమేకరూపమేవ. విధిప్రత్యయశ్చే
 త్తరత్రైవిద్యశ్యతే *తస్మాద్భాగ్యుణఃపాణ్డీత్య నిర్విద్యంబాల్యేనతిష్ఠానేదితి. ఏవంసర్వాంతరాత్మత్వవిశిష్ట
 బ్రహ్మైకవిషయత్వేద్వయోరవధృతే సత్యేకస్మిన్నేవ సర్వాంతరాత్మత్వవిశిష్టబ్రహ్మణ్యుపాస్యే ఉపస్తక
 హూళయోరితరేతరబుద్ధివ్యతిహారకర్తవ్యః ఉపస్తస్యయాసర్వాంతరాత్మనోబ్రహ్మణస్సర్వప్రాణిప్రాణ
 నహేతుత్వవిషయాబుద్ధిః- సాకహూళేనాపిప్రప్రకార్యా- యాచకహూళస్యతస్యైవబ్రహ్మణోశ
 నాయాద్యతీతత్వవిషయాబుద్ధిః-సోషస్తేనాపికార్యా. ఏవంవ్యతిహారేకతేఉభాభ్యాంసర్వాంతరస్యబ్రహ్మ
 ణోజీవవ్యావృత్తిరవధృతాభవతి. ఏనంసర్వాంతరాత్మానంప్రత్యగాత్మనోవ్యావృత్తమవగమయితుం సర్వ
 ప్రాణిప్రాణన హేతుత్వాశనాయాద్యతీతత్వ ప్రతిపాదనేన విశింషన్తిహియాజ్ఞవల్క్యస్య ప్రతివచనాని.
 అతోబ్రహ్మణస్సర్వాంతరాత్మత్వమేవోపాస్యగుణః - ప్రాణనహేతుత్వాదయస్తుతస్యోపపాదకాః - నోపా
 స్యాః. ననూపాస్యగుణఃసర్వాంతరాత్మత్వమేవచేత్ - ప్రాణనహేతుత్వస్యఅశనాయాద్యతీతత్వస్యచప్ర
 ష్టోగ్వివృతిహృత్యాసంసాధానంకిమర్థం. తదుచ్యతే-సర్వప్రాణిప్రాణనహేతుత్వేనసర్వాంతరాత్మనిజీవాద్వ్యా
 వృత్తైబ్రహ్మణ్యుపస్తేనావధృతేనతికహూళేనజీవస్యసర్వాత్మనాలసమ్భావితేనస్వభావవిశేషేణ సర్వా
 త్తరాత్మవ్యావృత్తౌనుసంధేయభిక్తృత్వాపునఃప్రశ్నకింకరతః- యాజ్ఞవల్క్యపితదభిప్రాయమభిజ్ఞాయప్ర
 త్యగాత్మనోసమ్భావితమశనాయాదిప్రత్యసీకర్తవ్యముక్తవాక్. అతశ్చోపాస్యస్యవ్యావృత్తిప్రతీతిసిద్ధ్యర్థము
 భాభ్యాంపరస్పరబుద్ధివ్యతిహారకర్తవ్యః. (ఇతరవత్) యథేతరత్ర- సద్విద్యాయాంభూయోభూయఃప్ర
 త్యైవప్రతివచనైశ్చతదేవసద్బ్రహ్మవ్యవచ్ఛిద్యతే- నపునఃపూర్వప్రతిపన్నాద్భూతాంతరవిశిష్టతయోపా
 స్యంప్రతిపాద్యతే- తద్వత్.

తత్రాపిప్రశ్నప్రతివచనభేదేనతికథమైక్యమవగమ్యతఇతిచేత్. తత్రాపా

౩౭॥ సూ. +శ్లో॥ పైవహిసత్యాదయః॥ శ్లో॥ పైవహిసద్భూతాభిహితావరముకారణభూతావరా
 దేవతైవ * సేయందేవతైశ్చత * తేజఃపరస్యాందేవతాయామితిప్రకృతా *యథాసోమ్యమధుమధుకృతోనిస్తి
 స్త్వస్తీత్యాదిషుపర్యాయేషుసర్వేషాంపాద్యతే- యతః *వితదాత్మ్యమిదంసర్వంతత్సత్యంసతత్యైతిప్రశమవ

త్యాదినా) (విధిప్రత్యయశ్చేతి) అవిశేషపునశ్చరణంహిభేదహేతుః- అత్రతదభావాద్విద్యైక్యమితిభావః. * తిష్ఠానేత్-బ్రహ్మణితిష్ఠానేత్.
 నిస్సంబలేత. ఉపాసీతేత్యర్థః. (ద్వయోరవధృతఇతి) ద్వయోః- ఉపస్తప్రశ్నప్రతివచనకహూళప్రశ్నప్రతివచనరూపవాక్యయోః. (కర్తవ్యఇతి)
 వ్యతిహారస్యకర్తవ్యత్వం శ్చుత్యభిప్రేతమిహితిత్రాకారాధిపాయైర్వర్గః. వ్యతిహారవివృణోతి (ఉపస్తస్యేతి) వ్యతిహారస్య ప్రయోజనమాహ
 (ఏవమితి) వ్యావృత్తిబుద్ధిజనాథంప్రతివచనమితివదన్ * విశంషన్తిస్థాత్రంపదంవ్యావృత్తే (ఏనంసర్వాంతరాత్మానమితి) (అత్యంతాది) స
 ర్వాంతరాత్మత్వస్యగుణత్వైకస్యోపాస్యత్వాదూపశేదఃపశ్యతః. విద్యైకేపితైకానరవిద్యాయాజూషమన్యవాదివత్ ప్రప్రశ్నభేదస్సమ్భవతీతిస్పష్ట
 త్యాన్వకర్తృత్వం. వ్యావృత్తిబుద్ధిజనాయపరస్పరంబుద్ధివ్యతిహారకర్తవ్యః- తత్సర్వప్రాణిప్రాణనహేతుత్వాశనాయాద్యతీతత్వయోరవధృతరేణైవ
 వ్యావృత్తిబుద్ధిస్సాన్విదిత్యస్యతరేణిమిత్యభిప్రాయేణచోదయతి (నస్తితి) పరిహరతి (తదుచ్యతఇతి) కహూళస్యపునఃప్రశ్నస్సమ్భవతి- సర్వప్రాణి
 ప్రాణనహేతుత్వజ్ఞానేనవ్యావృత్తిబుద్ధ్యనుదయత్. యథోపస్తస్ససర్వప్రాణిప్రాణనహేతుత్వవైశద్యాయపునఃప్రశ్నః- తద్వత్. అన్యతరే
 ణవ్యావృత్తిబుద్ధౌద్వయోర్జాతాయాంపరస్పరబుద్ధివ్యతిహారోద్వయోరపివ్యావృత్తికర్తృభూయస్త్యహేతుకవ్యావృత్తిబుద్ధ్యుత్పత్తిశయజనాథమితిత్యభిప్రాయ
 యేనాహ (సర్వప్రాణితి) అతః - కహూళప్రశ్నస్యవ్యావృత్తివైశద్యార్థత్వదర్శనాత్. (వ్యావృత్తిప్రతీతిసిద్ధ్యర్థం) వ్యావృత్తికర్తృభూయస్తయా
 వ్యావృత్తిబుద్ధ్యుత్పత్తిశయార్థమిత్యర్థః. ఏవంధర్మభేదేనవరూపభేదాశక్త్యాకృతోవిద్యాభేదోనిరస్తః.

అభ్యుప్తానైవిద్యైక్యంసాపయిష్యన్సూత్రమవతారితుంశక్తామాహ (తత్రాపితి)

౩౭॥ సూ. +శ్లో॥ పైవహిసత్యాదయః॥ శ్లో॥ పైవహితి * సేనినిదేశః * సేయందేవతైశ్చతేతిసద్విద్యావాక్యానురోధాదితిభావః.
 (ఉపపాద్యతే) ప్రశ్నప్రతివచనముఖేనప్రతిపాద్యతఇత్యర్థః. తత్రాపికారణభూతాయాఃపరస్యాదేవతాయాంఏవోపాస్యత్వముపపాదయతి (యత
 ఇతి) పరమకారణత్వవిష్టదేవతైవోపాస్యా-కారణత్వోపయోగిగుణానాంసత్యత్వాత్సత్యజీవవిశేషాన్తర్యామిత్యాదిగుణానాంప్రతిపర్యాయమాప్య

ర్యాయోదితాస్స త్యాదయస్స ర్వేషుపర్యాయేషాపదోపసంహ్రీయంతే—కేచిత్తు *వ్యతిహరోవిశింషన్తి హీతరవత్ *నైవహిసత్యాదయఇతిసూత్రద్వయమధికరణద్వయంవర్ణయన్తి. తత్రసూర్వేణ *త్వంవాహమస్మిభగవోదేవతేఅహంవైత్వమసిభగవోదేవతేతద్యోహంసోసాయోసోసోహమితివాక్యజీవపరయోర్వ్యతిహారానుసంధానంప్రతిపాద్యతఇత్యుచ్యతఇత్యాహుః. తత్ *సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ*వితదాత్మ్యమిదంసర్వం *తత్త్వమసీత్యవగతసర్వాత్మభావవిషయత్వాదస్యవాక్యస్యనాత్రప్రతిపాదనీయమపూర్వమస్తీత్యనాదరణీయం. తత్తువత్సతే *ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచేతి. నచసర్వాత్మత్వానుసంధానాతిరేకేణపరస్మిన్ బ్రహ్మణి జీవత్వానుసంధానం, జీవేవపరబ్రహ్మత్వానుసంధానం, తథ్యంసంఘటనతి. ఉత్తరేణచసూత్రేణ *సయోహవైతన్మహద్యక్షంప్రథమజంవేదసత్యంబ్రహ్మత్వాదివాక్యప్రతిపాదితస్యసత్యోపాసనస్య *తద్యత్సత్యమసోసఆదిత్యోయసషవతస్త్విన్ద్యలేపురుషోయశ్చాయందక్షిణేక్షిన్నిత్యాదివాక్యప్రతిపాదితోపాసనస్యవైక్యంప్రతిపాద్యతఇతి. తదవ్యయంక్తం-ఉత్తరవాక్యేఅత్యుద్దిత్యస్థానభేదేనవిద్యాభేదస్యసూర్వమేవ *నవావిశేషాదిత్యనైనప్రతిపాదితత్వాత్. నచద్వయోరనయోర్వాప్యత్యాదిశరీరకత్వేనరూపవతోః *హన్తిపాస్తానంజహాతిచయపవంవేదేతిపృథక్సంయోగచూడ నావతోర్ద్వయోరుపాసనయోః *సయోహవైతన్మహద్యక్షంప్రథమజంవేదసత్యంబ్రహ్మేతిజయతీమాన్ కానితిసంయోగరూపాదిమత్తయోనిరపేక్షేణసూర్వేణైకనోపాసనేనాభేదస్సంఘటనతి. నచ *హన్తిపాస్తానంజహాతీగుణఫలాధికారత్వం-ప్రమాణాభావాత్. పూర్వేణైకవిద్యాత్వంప్రమాణమితిచేత్. న-ఇతరేతరాశ్రయత్వాత్. ఏకవిద్యాత్వేనిశ్చితేపూర్వఫలస్వైవ ప్రధానఫలత్వేనోత్తరయోఃఫలయోగ్యుణఫలత్వం-తయోగ్యుణఫలత్వేనిశ్చితేసతిసంయోగభేదాభావాత్పూర్వేణవిద్యైక్యమితీతరేతరాశ్రయత్వమిత్యేవమాదిభిర్యథోక్తప్రకారమేవసూత్రద్వయమ్.

అన్తరత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

బ్రత్యేనతత్రతాత్పర్యాదిత్యర్థః—పరోక్తప్రకారమనూద్యమామయః(కేచిత్త్వితీ)తస్యకథమర్థంవర్ణయన్తీత్యత్రాహ(తత్రేతి)సాపివక్తవ్యవివేక్యత్రాహ(తత్తువత్సత్యేతి)నను*సర్వత్రప్రశీఢావదోదాదిజగత్తాదాత్మ్యపరవాక్యవిషయం-ఆత్మేతిత్యాదికంతుజీవతాదాత్మ్యపరం. నాత్రసర్వాత్మభావఉచ్యతే-అపితుజీవబ్రహ్మణోరన్యోన్యధాదారోపణమితిచేత్తత్రాహ(నచేతి) (తథ్యంసంఘటనతి)గరుడాదిభ్యాసవదనదారోపణంచేత్-సదచపవరోపయః-తత్త్వజ్ఞానంహ్యసవరోపాయఇతిభావః. *త్వంవాహమస్మి*త్వాదేరయమగ్ధః-త్వంవాహమస్మి-త్వంశబ్దబుద్ధివిషయఃపరమాత్మేవాహంశబ్దబుద్ధివిషయః. అహంవైత్వమసి-అహంశబ్దబుద్ధివిషయవివత్వంశబ్దబుద్ధివిషయః. అస్మి, అస్తీ, తినిదైశావహంత్యంశబ్దప్రయుక్తౌ. ఆహంత్వంశబ్దాప్రవృత్తిమితితథేదాత్ బ్రహ్మచర్యమై. *తద్యోహమితి*త్వాదేరయమగ్ధః. అనన్తరసూత్రస్యపరోక్తార్థమనువదతి (ఉత్తరేణచేతి) నూడయతి (తదపీతి) తతఃకిమిత్వత్రాహ(నచేతి) *జహాతిచ-శరీరమిత్వభ్యాసహరః. ప్రథమంద్వయోరితిపదంవాక్యసరం. ద్వితీయంతూపాసనపరం. ద్వయోరపివాక్యయోర్భేదత్రవాక్యప్రతిపాద్యోపాసనయోర్విద్యాభేదస్యసాధితత్వాత్పరస్పరనిన్నవిద్యాద్వయోరపూర్వవాక్యోక్తసోపాసనస్వైక్యంసంఘటనతి. ఏకవిద్యాత్వేసాకాన్తతయాఽస్యస్వాత్-పుణక్యృథకసంయోగాదీనాముక్తత్వేనరాకాన్తత్వాద్యనైకవిద్యాత్వమిత్యర్థః. (నచేతి) గుణఫలం-అభ్యుపగమం. ప్రమాణాభావాత్-హేత్వభావాత్. ఉత్తరయోఃఫలయోః-పాపహానశరీరప్రమాణయోః, సంయోగభేదాభావాత్-ప్రధానఫలసంయోగభేదాభావాత్. (ఆత్మేవమాదిభిరేతి) అవిశేషేనసోక్తార్థోపపత్తయోఽభిప్రేతాః. ...

ఏవం *వ్యతిహరణి*త్యాదిసూత్రద్వయస్యయోజనాన్తరంనిరస్తం. ఆద్యసూత్రస్యయోజనాన్తరంపరైక్యతం. తేహి *అన్తరభూతగ్రామవత్సాత్పరణి*సూత్రంశక్త్యానిధాన్తవిషయంవర్ణయన్తి-అత్రద్విరామ్నానావిశేషాదవిశేషపునశ్శ్రవణన్యాయేనవిద్యానానాత్వంపూర్వపక్షీకృత్య-సాన్వత్సనోవిద్యైక్యంసాన్వత్-నహంత్వాసర్వాప్రసాసచ్ఛవతః-రదాహ్యేకస్యసర్వాన్తరత్వమాపేక్షికంసాన్వత్-యథాభూతగ్రామపురివ్యాధావదాదీనామాపేక్షికమన్తరత్వమితి. నైశద్వాగ్గంశబ్దావిశేషనిరాసార్థంచద్విరామ్నాసంఘటనచితినిధాన్తయన్తి. అత్రవ్యవహితాన్వయోఽభ్యాసహరభావశ్యంబ. ఆన్యన్తరేహాప్రతిపదనశబ్దమత్రమభ్యాసహర్యం. *అన్యథా*శబ్దోహిప్రకృతాదన్యథాత్వంబ్రూతే-నిధాన్తస్యప్రకృతత్వేనన్యథాశబ్దపూర్వపక్షవిషయభావమితివర్ణనతి. తతశ్చఅనభ్యుపగమ్యనూనేవిద్యాభేదేద్విరామ్నానానుపపత్తిరితివ్యాఖ్యానమస్మరసం. విద్యైక్యానభ్యుపగమచితిహిస్వరసార్థః-తదాచామ్నానభేదానుపపత్తేరితిహేతుర్నఘటతే. తస్మాత్ *ఇతిచేదిత్యన్తస్య*పూర్వపక్షవిషయత్వం, తతవిపాఖ్యైతత్వం, చయంక్తం. *భూతగ్రామవదితి*పదస్య*ఏకీదేవఇతి*శ్చత్వన్తరోక్తసర్వభూతాన్తరాత్మత్వనిదర్శనపరత్వేనయోజనాన్తరమప్యనుపపన్నం-నిధాన్తసూత్రత్వానుపపత్తేరేవ. *వ్యతిహరణి*త్యాదిసూత్రయోరధికరణాన్తరద్వయవిషయత్వనిరాసకణ్ఠోక్తః.

౩౨॥ సూ.

శ్రీకామాదీతరత్రత్రచాయతనాదిభ్యః॥ ధీఃఃఃః

చాన్దోగ్యేనైవ తే అభయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహరంపుణ్డరీకం వేశ్యనహరోస్మిన్నందరంతకాశస్త్ర
ప్రస్థానైవస్తదన్వేష్టవ్యమిత్యాది. వాజసనేయకేచ అసవాపషమహానజఅత్వాయోయంవిజ్ఞానమయఃప్రాశే
హయసహోన్వర్త్యదయతకాశస్త్రస్మిన్చైతేసర్వస్యవశీసర్వస్యేకానగిత్యాది. తత్రసంగయః - కిమనయోర్వి
ద్యాభేదః - ఉతనేతి. కింయుక్తం. భేదఇతి. కుతః. రూపభేదాత్. అపహతపాస్త్రత్వాదిగుణాత్కవిశిష్టతకాశ
శ్చాన్దోగ్యే ఉపాస్యః ప్రతీయతే - వాజసనేయకత్వాకాశేశయానోవశిత్యాది గుణవిశిష్టఉపాస్యః ప్రతీ
యతే - అతోరూపభేదా ద్విద్యాభేదః.

ఇతిప్రాప్తేప్రచక్షహేనభేదఇతి. కుతః. రూపభేదాత్. ఇతరత్రత్రచకామాద్యేవహిరూపం-వాజసనే
యకేచాన్దోగ్యేచసత్యకామాదివిశిష్టమేవబ్రహ్మపాస్యమిత్యర్థః. కుతపితదవగమ్యతే. (ఆయతనాదిభ్యః)
హృదయాంతనత్వసేతుత్వవిధరణత్వాదిభిస్తావచుభయత్రసేవవిద్యేతి సత్యభిజ్ఞాయతే. వశిత్యాదయశ్చవా
జసనేయకేత్రతాఃచాన్దోగ్యత్రత్రస్యగుణాత్కాన్యతమభూతస్యసత్యసజ్జల్పత్వస్యవిశేషావేతీనత్యసజ్జ
ల్పత్వసహచారిణాంసత్యకామాత్వాదీనామపహతపాస్త్రత్వపర్యవ్రాణాంసద్భావమవగమయన్తి. అతోరూపంన
భిద్యతే. సంయోగోపి అపరంజ్యోతిరుపసమృద్ధ్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతేఅభయంవై బ్రహ్మభవతీతిబ్రహ్మ
ప్రాప్తిరూపానభిద్యతే. ఆకాశశబ్దఃచాన్దోగ్యేవరమాత్మవిషయఇతి అదహరఉత్తరేభ్యఇత్యత్రనిర్ణీతం- వా
జసనేయకత్వాకాశేశయానస్యవశిత్యాదిశ్రవణాత్తస్యశయానస్యవరమాత్మత్వేసతి తదాధారాభిధాయిన
ఆకాశశబ్దస్య అతస్యాద్రేసుషీరంసూక్ష్మమితిహృదయాన్తర్గతస్యసుషీరశబ్దవాచ్యస్యాకాశస్యాభిధాయకత్వ
మవగమ్యతే. అతోవిద్యైక్యమ్.

ఆచరేమాభయత్రప్రతిపాద్యభేదమర్థసపరమధికరణమిచ్ఛన్తోజీవప్రతిపాదనస్యబ్రహ్మపానసార్థతయాతత్రపర్యవసానాత్ విద్యైక్యంఫలమిద
చన్తి. తదయంక్తం- పూర్వత్రాపుష్కకహేతుభిఃపరమాత్మపరత్వసిద్ధేర్జీవస్యప్రతిపాద్యత్వాదయోగాత్. స్వాత్మనోఽన్తరానాన్యస్సమ్మనతి- తదాభూత
గ్రామవదాపేక్షిత్యంసాన్యో- అతఃఉపదేశ్యభేదానుపపత్తిరితిచేన్న - ఉపదేశభేదవచనశబ్దభేదసభవితవ్యం - ఉపదేశద్వయానర్థక్యాదితియోజ
నాచక్షిప్తే- అత్రుతనజ్ఞోఽభ్యాహరాత్. — అన్యేతుసమ్మాత్మపాసనేషూభయేషంప్రాప్తిత్వాదీనా, మశనాయాద్యతీతత్వాదీనాం, చ
సముచ్చయార్థంబ్రహ్మైకత్వవిషయత్వేనవిద్యైక్యసమర్థసపరమాచయః. తత్రసముచ్చయసిద్ధ్యర్థత్వమయంక్తం - సమ్మాతినిశాశసముచ్చయస్యా
ప్రామాణికత్వాత్. అవ్యతిహరత్వాదీనాత్రద్వయస్యతత్త్వతయోజనాచభాష్యేజ్ఞైవసేనస్తా. అతద్యోహంసోసామోసాసోహమితిసాహసాధిక
రణ్యంపఘటశరావశబ్దయోవాంశద్వయవాచిత్యాదయంక్తం. అతపివ బ్రహ్మణాజీవత్వేఽచాక్షారహృద్దేశదిక్షాలాదీనాంబ్రహ్మణీప్రతిపత్తిః- జీవ
స్యబ్రహ్మత్వేతుజీవస్యజ్ఞానానందైశ్వర్యాదీనాంప్రతిపత్తిఃప్రయోజనమితిచాయంక్తం. ఘటశరావయోనివపరస్పరాసాధారణగుణానామస్యత్రాగు
నపత్రై, స్సాధారణగుణానాంచద్రవ్యత్వాదీనామివయత్తద్యుత్పన్నత్వదసామానాధికరణ్యప్రతిపాద్యత్వాభావా. చ్చ.....

ఆనరత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౩౩॥ సూ.

శ్రీకామాదీతరత్రత్రచాయతనాదిభ్యః॥ ధీఃఃఃః

ప్రాప్తిత్వాదీనామశనాయాద్యతీతత్వాదీనాంపదర్శి భేదాధా
వాన్విద్యైక్యంసమృద్ధతం - అత్రతుగుణాత్కస్యవశిత్యాదిగుణస్యచక్రభేదశబ్దయాసజ్జతిః. కిమప్రవిద్యాభేదః - ఉతఅభేదఇతి. చాన్దోగ్యేఽచ
చాచపాస్త్రత్వాదివిషయవిషయ, ముపాసనం- వాజసనేయకేవశిత్యాదివిజ్ఞానవిషయం.- ఉతోభయత్రాచహతపాస్త్రత్వాదివిషయవిషయమితి. య
వాజసనేయకేత్యసజ్జల్పత్వసహచారాదపహతపాస్త్రత్వాదీనాంప్రతిపత్తిరన్తి - నేతి. యదానాన్తిప్రతిపత్తిః - తదరూపభేదాద్విద్యాభేదః.
యదాత్వన్తిప్రతిపత్తిః - తదరూపభేదాద్విద్యైక్యం. ఆస్మిన్నధికరణేయోమాతీర్నిరానఃఫలితాభవద్యరి. ఆకాశాన్తర్వర్తిసోగుణత్వేనాకాశస్య
పరమాత్మత్వందహరాధికరణేదర్శితం - ఆకాశాన్తర్వర్తిసస్యతద్రవమత్వేనత్యాకాశస్యప్రసిద్ధాకాశత్వమత్రోచ్యతఇతిభిదా. (వశిత్యాదీతి) ఆది
శబ్దేన అసవాపషమహానజఇత్యుత్తదహరత్వవిరోధిమహత్త్వంచవివక్షితం. గుణాత్కచవిశిష్ట, వశిత్యాదిగుణవిశిష్ట, ఇతిధర్మభేదఉక్తః. ఆకాశం, ఆ
కాశేశయాన, ఇతిధర్మభేదఉక్తః. వివంధర్మతోభ్యతశ్చరూపభేదాద్విద్యాభేదఇత్యర్థః.

(ఇతిపా చక్షతి) * ఇతరత్రైతీపదవ్యాఖ్యానార్థం, ధర్మమాత్రస్యోపాస్యత్వవ్యాప్యత్వర్థం, చాహ (వాజసనేయకఇతి) (ఆకాశశబ్ద
త్యాది) ఆకాశశబ్దస్యభూతాకాశేప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్ తదేవస్యత్రస్యత్రప్రాప్తం. తత్రపరమాత్మాసాధారణగుణశ్రవణంప్రసిద్ధిప్రాచు

అథస్యాత్ - యమ క్తంవాజసనేయకేవశిత్యాదిభిస్సహసత్యకామత్వాదిసద్భావో ౭వగమ్యతభి
తి- తనోపపద్యతే- వశిత్యాదీనామేవతత్రపరమార్థతస్సద్భావాభావాత్. తదభావశ్చ *మనసైవా
నుద్రష్టవ్యం నేహనానాస్తి కించనమృత్యో సమృత్త్యమాప్నోతియభిహనానేవవశ్యతి ఏకదైవానుద్రష్ట
వ్యమేతదప్రమేయంధ్రువమితిప్రకృతేనవాక్యన*సపషనేతినేత్యాత్మైశ్యత్తరేణచోపాస్యస్యబ్రహ్మ
ణోనిర్విశేషత్వప్రతీతేరవగమ్యతే. అతోవశిత్యాదయోపిఘాలత్వాణుత్పవన్నిషేధ్యాభిప్రతీయన్తే.
అతపవచాన్తోగృహి సత్యకామత్వాదయోనబ్రహ్మణఃపారమార్థికాగుణా ఉచ్యన్తే. అతోపారమార్థి
కత్వాదేవంజాతీయకానాంగుణానామోత్పాద్ధేమాపాసనేషులోపభితి. తత్రాహ

౩౯॥ సూ. శ్లో॥ ఆదరాదలోపః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మగుణత్వేనప్రమాణాన్తరాప్రాప్తానాంగుణా
నామేషాంసత్యకామత్వాదీనాం*తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం*ఏషఆత్మావహతపాప్తావిజరోవిమృత్యుర్విశో
కోవిజఘతోపిపాససత్యకామసత్యసజ్జల్పః*సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః*ఏషసర్వేశ్వరపషభూతాధిపతీ
రేషభూతపాలపషసేతుర్విధరణ ఎషాం లోకానామసమ్మేదాయేత్యాదిభిరనయోః శ్రుత్యోరన్యాయచమో
త్యార్థోపాసనోపాస్యబ్రహ్మగుణత్వేనసాదరముపదేశాదేషామలోపః-అపితూపసంహారపవకార్యః. ఛాన్దోగ్యే
తావత్ *తద్యధిహత్యానమనువిద్యవ్రజన్వైతాంశ్చసత్యాన్తామా*తేషాంసర్వేషులోకేషు కామచారోభ
వతీతసత్యకామత్వాదిగుణవిశిష్టస్య బ్రహ్మణోవేదనంవిధాయ *అథయధిహత్యానమనువిద్యవ్రజన్వైతాం
శ్చసత్యాన్తామాంస్తేషాంసర్వేషులోకేషు కామచారోభవతీత్యవేదననిష్టాక్రియమాణాగుణవిశిష్టవేదనస్యాద
రందర్శయతి. తథావాజసనేయకే *సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః* *ఏషసర్వేశ్వరపషభూతాధిపతీరేషభూ
తపాలభిభూయోభూయవిశ్వర్యోపదేశాన్తుణేష్వాదరఃప్రతీయతే. ఏవమన్యత్రాపి. నచమాతాపితృసహ స్రే
భ్యోపివత్సలతరంశాస్త్రంప్రతారకవదపారమార్థికాన్నిరసనీయాగ్గుణాప్రమాణాన్తరాప్రతిపన్నానాద
రేణోపదిశ్యసంసారచక్రపరివర్తనేన పూర్వమేవబుద్ధిమ్యమాణాన్ముముక్షూభూయోపి భ్రమయితుమ
లం. *నేహనానాస్తికించన *ఏకదైవానుద్రష్టవ్యమితి-సర్వస్య బ్రహ్మకార్యత్వేనతదాత్మకత్వాదేకధా౭

భృన్యాపవాదకం - తచ్చాన్దోగ్యే౭ స్థితిత్రాకాశశబ్దస్యపరమాత్మపరత్వము క్తం. వాజసనేయకేవతదభావాత్ ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యమేవానువిధీయ
తత్త్వత్వః.....

అనంతరమాత్రశక్తామాహ (అథస్యాదితి) ఛాన్దోగ్యేదహరవిద్యాసగుణవిషయా - ఫలవి

శేషార్థగుణప్రతిపాదనపరత్వాత్. ఇయంతునిర్గుణవిద్యా - అతోనవిద్యైక్యమిత్వత్వః.

౩౯॥ సూ. శ్లో॥ ఆదరాదలోపః॥ శ్లో॥ ఆదరందర్శయతి (ఛాన్దోగ్యైత్యాదినా) (ప్రమాణాన్తరాప్రాప్తానామితి) అనేసనికే.
శార్థమనువాదత్వంనిరన్తరం, అపూర్వత్వరూపతాత్పర్యలింగంబో క్తం. యథాఅపూర్వతాతాద్రూప్యతోవిపర్యయతశ్చాచరిచ్చిత్తిరూప- తథాఫలమపి
స్వీకారాస్వీకారయోరనుమాలప్రతిపాలరూపం. తదుభయమపికామచారాకామచారాభ్యాము క్తం - భూయోభూయభిత్వభ్యాసాదర్శిత్య. (అవేద
సనిష్టాక్రియమాణా) గుణవిశిష్టవేదనముక్తావత్త్వవిషయావేదననిష్టాక్రియమాణేత్వత్వః. ఏవంసత్యకామత్వాదీనామపూర్వత్వం, వేదనేఫలశ్రవణం,
వేదనఫలకగనావేదననిష్టార్థమాప్యత్తిః- *ఏషసర్వేశ్వరభిత్వైత్యాద్యవృత్తి, శ్చ *తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం * తస్మిన్తామాస్సమాహితాభిత్వప్రమో
చసంహార, అర్థవాదః, అపూర్వత్వేనవిహితస్యనిషేధాయోగరూపోపపత్తి, రిత్యాదిభిరాదరార్థశ్యతత్త్వత్వః. వాజసనేయకే ప్యేవమాదికమాదరలి
ంగం బ్రహ్మస్యమిత్వభిప్రాయేణాహ (తథే) (చదమాతాపితృసహ స్రేభ్యైతి) గుణానాంప్రమాణాన్తరాప్రతిపన్నత్వాన్నిషేధార్థమనువాదభి
వక్తృవత్త్వః త్వత్వం. గుణకథనం సన్నివృత్యచేత్ - గుణనిషేధాపితథాస్యాత్. హితోపదేశప్రవృత్తశాస్త్రస్యవిప్రలమ్భకత్వమయం క్తం
చేత్ - సన్నివృతిత్వం. ఫలవిశేషార్థమన్యమానగుణారోపణమితిచేత్ - గుణనిషేధాపితథాస్యాత్. నిర్గుణవేదన
స్యానుద్రష్టవ్యంయరూపత్వాన్నారోపణమితిచేత్ - సగుణవేదనస్యాప్యపర్యోపాయరూపత్వాన్నాసదారోపణమితి. సగుణవేదనస్యాపర్యోపాయత్వక
థనంవిప్రతిపాదయితిచేత్ - వైర్గుణ్యకథనమపితథాస్యాత్. హితోపదేశప్రవృత్తస్యశాస్త్రస్యవిప్రలమ్భకత్వమయం క్తమితిచేత్ - తద్గుణప్రతి
పాదనేపితుల్యమిత్వభిప్రాయేణాపారమార్థికానిత్యాదివిశేషణము క్తం. *నేహనానాస్తిత్వాదేకో౭ గ్గత్యపేక్షాయాంప్రతిబద్ధిత్వేనపూర్వగన్ధాభిప్ర
తస్యగుణనిషేధస్యచరాభివృత్తినిర్వేషపరత్వప్రదసనార్థంసామాన్యనిషేధస్యవిహితవిశేషవ్యతిరక్తవిషయత్వాత్ *నేహనానాస్తిత్వాదేరప్రవృత్త
కనానాత్వనిషేధపరత్వమాహ (నేహత్వాదినా) * ఏకదైవానుద్రష్టవ్యం- కేషాంచిత్రదాచితోస్వనిష్కత్వమన్యపరత ప్రత్యంవాసమన్వయం - అపి

నుదర్శనంవిధాయాబ్రహ్మత్వకత్వేనపూర్వసిద్ధనానాత్వదర్శనంనిషేధతీత్యయమర్థః ప్రాగేవప్రపశ్యితః*స
ఏషనేతినేత్యాత్మత్వత్రచేతిశబ్దేనప్రమాణాంతరప్రతిపన్నంప్రపశ్యాకారంపరామృత్యనతథావిధం బ్రహ్మేతి
సర్వాత్మభూతస్యబ్రహ్మణః ప్రపశ్యావలక్షణత్వంప్రతిపాద్యతే. తదేవచానంతరముపపాదయతి *అగ్రా
హ్యాయానగృహ్యతేఅశీర్యోనహీశీర్యతేఅసజ్జోనహీసజ్యతేఅవ్యధితోనవ్యథతేనరిష్యతీతి. ప్రమాణాంతరగ్రా
హ్యవిసజాతీయత్వాత్ప్రమాణాంతరేణనగృహ్యతే - విశరణీయవిసజాతీయత్వాన్నరిష్యతే - ఏవముత్తర
త్రాసుసద్ధేయం. ఛాన్దోగ్యేపి *నాస్యజరయైతజ్జీర్వతినవధేనాస్యహస్యతేవతత్సత్వం బ్రహ్మపురమస్మికా
మాస్సమాహితాఇతిసర్వవిసజాతీయత్వం బ్రహ్మణఃప్రతిపాద్యతస్మికా సత్యకామత్వాదయోవిధీయతే. . . .

నన్నేవమపి *తద్యధిహాత్వానమనువిద్యవ్రజన్యైతాంశ్చసత్యాకామ- - - - - సర్వేషులో
కేషుకామచారోభవతి-సయదిపితృలోకకామోభవతీత్యాదినాసత్యకామాదిగుణవిశిష్టవేదనస్యసాంసా
రికఫలసమ్మన్తశ్రవణాన్ముముక్షోర్భక్త్యాప్రేప్సీర్నసగుణంబ్రహ్మపాస్యం. పరవిద్యాఫలంవ*ప
రంజ్యోతిరుపసమ్మద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతఇతీదమేవ. అతస్సత్యకామత్వాదయోబ్రహ్మప్రేప్సీ
ర్నోపసంహార్యాఇతి. అతః ఉతరంపతతి.

౮౦॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ఉపస్థితేతస్తద్వచనాత్॥ శ్రిః+శ్రిః ఉపస్థితిః - ఉపస్థానం. బ్రహ్మపాస
మ్మత్తిః. ఉపస్థితే - బ్రహ్మపాసమ్మన్నేసర్వబద్ధవినిర్ముక్తస్వేనరూపేణాభినిష్పన్నేప్రత్యగాత్మనిఅతఏవ-
ఉపసమ్మత్తైరేవహేతోస్సర్వేషులోకేషుకామచారఉచ్యతే *పరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యస్వేనరూపేణాభినిష్ప
ద్యతేఉత్తమఃపురుషఃసతత్రప్రత్యతిజక్షతీగ్రీడప్రమమాణః స్త్రీభిర్వాయానైర్వాజ్ఞాతిభిర్వానోపజనంస్త
రన్నిదంశరీరంసస్వరాడ్భవతితస్యసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతీతి. తదేతచ్ఛతుర్ధైపుణతరముపపాదయ
మ్యతే. అతస్సర్వేషులోకేషుకామచారస్యముక్తపభోగ్యఫలత్వాత్ ముముక్షోస్సత్యకామత్వాదయోగుణా
ఉపసంహార్యాః.

కామాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

కుపరమాత్మపరతస్త్రయైకరూప్యమేవద్రష్టవ్యమిత్యర్థః. * సఏషనేతినేతీత్యన్యవాక్యస్యప్రకరణానుగుణ్యాత్ ప్రపశ్యాసాజాత్యనిషేధపరత్వము
క్తం- * అథాతదేతోనేతినేతీత్యన్యవాక్యస్యేయత్రానిషేధపరత్వమపితత్ప్రకరణానుగుణ్యాదుక్తం. ఇహాత్కారస్యప్రకరణానుగుణ్యందర్శయన్
*అగ్రాహ్యఇత్యాదికంవ్యాచక్షే (ప్రమాణాంతరేతి) (ఛాన్దోగ్యేపి) అస్యజరయానబ్రహ్మజీర్వతీత్యర్థః.

అనంతరమాత్రశక్తామాహ (సన్నితి) సర్వలోకకామచారాదికంసాంసారికఫలం- * స్వే

సరూపేణాభినిష్పద్యతఇతి సాక్షాత్ముక్తిఫలంస్యాత్ - తద్విలక్షణత్వస్య శ్రవణాదిత్యర్థః.

౮౦॥ సూ. +శ్రిః+శ్రిః ఉపస్థితేతస్తద్వచనాత్॥ శ్రిః+శ్రిః (అతఏవపాసమ్మత్తైరేవహేతోరితి) ఉపసమ్మత్త్యనంతరంసర్వలోకకామచా
రకఫలాన్యైవత్వమనిప్రేతమిత్యర్థః. బ్రహ్మనుభవతోజీవస్య సర్వలోకకామచారాద్యపేక్షాకథంస్యాదివ్యత్రాహ (తదేతచ్ఛతుర్ధైపు
ణతః) అతఇతి)

వరేతుఛాన్దోగ్యస్థనత్యకామత్వాదిగుణజాతంవాజసనేయకే * సహావిషమహనిత్యత్రనమ్మధ్యతే- తత్రప్రతంహిత్యాదికంఛాన్దోగ్యేసమ్మ
భ్యతే- ఆయతనత్వనేతుత్వాదిసామాన్యాత్. ఛాన్దోగ్యేనగుణవిద్యావిషయీతా. వాజసనేయకేనిర్గుణవిద్యా- * అసజ్జోహ్యాయంపురుషఃనేతినేతిత్వాని
శ్రవణాత్. అతఃఛాన్దోగ్యేవనిష్పాదిసమ్మన్తపాసాగ్ధః. అన్యత్రసత్యకామత్వాదిసమ్మన్తస్తుతిపాపకల్మాషార్థః - ఉభయవిధాకాష్టాసమ్మవాత్,
బ్రహ్మణస్తద్గుణసమ్మన్తయోగ్యత్వా, దాయతనత్వాదిసామ్యబాహుళ్యా, ఛైవతి. తదయంక్తం- నిషేధస్యవిహితగుణవిషయత్వాభావేనసగుణనిర్గుణవి
భాగాభావాత్, *నేతినేతిత్యత్రాపి * అశీర్యోనహీశీర్యతే అసజ్జోనహీసజ్యతే అవ్యధితోనవ్యథతేనరిష్యతీత్యాదినిషేధానాం * విశోకావిజరోవిమృ
త్యురిత్వాదీనాంచతుర్థత్వా, ఛై. ఆయతనత్వాదిసామ్యేనస్తుత్వాకాష్టాయాసమ్మన్తశ్చానుపపన్నః-తథానతికాష్టిల్యవిద్యామైనానాంభారూపత్వ
సర్వకర్తృత్వాదీనామపిసమ్మన్తప్రసక్తాత్. తత్రాపిహ *ఏషమమత్వాంతర్బుధయే * జ్ఞాయాస్పృధివ్యాః * అవాక్యనాదరఇతిహృదయాయతన
త్వంమహత్త్వంనిషేధవత్త్వంచసమానం. అస్తుసమ్మన్తఇతిచేత్. పరస్పరభిన్నసర్వవిద్యోపాత్తగుణానాంసర్వత్రస్తుత్యర్థతయాసమ్మన్తప్రసక్తః- కా

౪౧॥ సూ.

శ్రీమద్భక్త తన్నిధారణానియమస్తద్భక్తైఃపుష్కలప్రతిబంధఃఫలం॥

*టమి త్యేతదత్తరముద్గ్రీధముపాసీ తేత్యాదీనికర్తృత్వా శ్రయాణ్యుపాసనానికర్తృభూతోద్గ్రీధాదిముఖే

రణత్వసత్వజ్ఞానాత్మకత్వవిభుత్వనిత్యత్వపతిత్వాదిమకెనచిద్రూపేణసామ్యస్య సర్వాసువిద్యాసుసద్భావా, దాకాజ్ఞాయాశ్చనివారకాభావాత్. స హ్యేతావతాగుణేనస్తుతిరలమివవస్థాపకమస్తి. స్వప్రకరణఙ్గుణేనై రాకాశ్చ్యం చెత్ -వాజసనేయకేపితుల్యం —అపరేతువినై క్యంసీధాస్తయ ప్రజపక్రమభేదమపివిద్యాభేదయ్య క్రిమాదుః. పరమాత్మలిజవత్ప్రకరణేషాపాస్యవిశేషణతయావాన్యావర్త్యతయావా మోక్షప్రదవ్యవస్థైశ్చైవ ర్యాపాధికతయావాజీవప్రతిపాదనస్యసజ్జతేస్తుచుస్సు లితత్వాత్ భాష్యేతదనుపన్యాసః. —అన్యేతుపహరవిద్యేతిసంజ్ఞాతదభావావభేదహేతుమా చుః. విరోధసంజ్ఞాస్తరాభావాత్ అవ్యవచేతకమాత్రంపదిద్యాభేదాయాలమిత్యనాదరః. ఆఖ్యాభేదోహివిద్యాభేదసాధకః. త్రయోష్యేతే *ఆదరాది త్యాద్యనస్తరసూత్రద్వయముధికరణాస్తరంప్రాణాగ్నిహృత్ప్రవిషయంవర్తయన్తి-*రద్యద్భక్తం ప్రభుమచూగచ్ఛేత్ తద్ధోమియంసంయమాచుతిం జుచుయాత్ ప్రాణాయస్మాహేత్యాద్యభ్య *యవితదేవవిద్యాసగ్నిహృత్ప్రంజుహృతిప్రతిపాదితంప్రభుమానతభక్తద్రవ్యకం ప్రాణాగ్ని హృత్ప్రంభోజనలోపేసినలుప్యతే - కింవదినాప్రతినిధిసాపినిర్వర్త్యతే - అతిభోజనేనభక్తక్షయే ప్రాణాగ్నిహృత్ప్రభుశమాశక్యతత్పరిహారాయమాప్రాభమ్యునిః. జాబాలశ్చతో * పూర్వోతిభ్యోష్టీయాద్యథావై స్వయంయచుత్వాగ్నిహృత్ప్రంపరన్యజుచుయాదేవంతదిత్యతిభోజన ప్రాగమ్యునిస్తనేనాదరదర్శనాచ్చ. సహిప్రాభమ్యులోపాసహస్రతిఃప్రాభమ్యువతోగ్నిహృత్ప్రస్యలోపంసహేత. సచభుజిప్రయ్యుక్తభక్తసం హాగాత్ భోజనలాపేలోపః - తచ్చ కౌణ్టిపాయినామగ్నిహృత్ప్రజ్వాగ్నిహృత్ప్రశ్చస్య నైయమికాగ్నిహృత్ప్రగతపయః ప్రభృత్యతిదేశాద్ధ త్వాత్ పయః ప్రభృతిషు ప్రాప్తేషు ద్రవ్యనియమాధత్వాత్ *రద్యద్భక్తమివివాక్యస్య. అతోభోజనాభావాత్ గుణభూతద్రవ్యలోపేపినాగ్నిహృత్ప్రలాపః-ఆదరాదితిపూర్వపక్షంకృత్వా-భోజన ఉపస్థితేమూమస్యతదగ్ధతసాధ్యతాప్రతీతే, ర్వాజినస్యామియోగధాన్యంసంసంయోజకత్వాబా దవతపరాధద్రవ్యసాధ్యానాంకర్తృప్రయోజకత్వాభావాత్, కౌణ్టిపాయినామగ్నిహృత్ప్రజ్వాప్రాణాగ్నిహృత్ప్రైగ్నిధ్వరణాదిభర్తామోగాత్. అగ్నిహృత్ప్రశ్చస్యవిభుత్వదేశకత్వాభావాత్, *ఆస్యమాహవనీయమిసామ్పాదికత్వదర్శనా, చ్చాగ్నిహృత్ప్రశ్చస్యనైయమికాగ్నిహృత్ప్రభ ర్వాతిదేశాద్ధత్వానావేన, తద్యద్భక్తమితివాక్యస్య ద్రవ్యవిశేషవిధానాధత్వాభావాత్-ఆదరవచనస్యాపిభోజనపక్షే ప్రాభమ్యురూపాజ్ఞవిధానాధతయా మూమలాపపరహారాధత్వాభావాచ్చ భోజనలోపేలోపఇతిధాస్తయన్తి. అన్యేతుప్రవ్యవేతాసమృద్ధేనాపూర్వకర్తృత్వావగమాత్ పరాధద్రవ్యని యమమాత్రమిః సాగ్రమ్యునిధానంచాతిభోజనేనభక్తక్షయే ప్రాణాగ్నిహృత్ప్రలోపపరహారాధమితిపూర్వపక్షమాచుః. అన్యర్తుల్యం. తదిదమ సుపసన్నం- ప్రాణాచుతిమాత్రవిషయత్వేలిచారస్యవిద్యాతదపయోగివిషయత్వాభావేనపాదసజ్జత్యభావాత్, ప్రాణాచుతిష్వగ్నిహృత్ప్రవృత్తి విషయత్వేనస్తరాధికరణస్యాయోగోద్గ్రీధామ్యుపాసనానామివానియమన్యనిర్ధతయాకృతకరత్వా, చ్చ. ఆమియోగోగ్నియంపమివాజినంధ్యాస యనాదేరప్రయోజకమిత్యనియతస్యాగ్నిహృత్ప్రవృత్తిచిక్షనస్యప్రయోజకత్వంహిదూరీత్యానితం. పూర్వపక్షహేత్వభావాచ్చ నారమ్భణీయ తా సచాదరవచనంహేతుః - తస్యసాధకత్వాప్రతీతే. పూర్వపక్షహేతవోపిహియావద్దార్యల్యనిశ్చయంసాధ్యసాధకతయాప్రతీయన్తే. కిమపి ధిభోజనప్రాగమ్యునిస్తరంహేతుః- ఉతప్రాణాగ్నిహృత్ప్రప్రాభమ్యం. సప్రభమః- నిస్తరస్యనిష్ఠితవిచరితాగ్ధవిధేయతావగమకత్వాత్. అపగోరణ నిష్టాహితస్త్రివ్యత్రైవిధేయతాంగమయతి. అతో2తిభోజనప్రాభమ్యునిస్తరంస్వామిభోజనప్రాభమ్యంగమయేత్ - సతుభక్తాలాభేపినిష్పాద్యతాం. స ద్వితీయః- ప్రాభమ్యునిధానస్యానుష్ఠానదశాయామప్రాభమ్యమాత్రనివర్తకత్వాత్. పరాధద్రవ్యసాధ్యస్యాప్రయోజకత్వంచవాజినస్తమపదపాం శుగ్రహణాదిషుపూర్వరాజ్ఞిర్ధం *పదకర్తృప్రయోజకత్వంసంయనస్యపరాధత్వాదితి. అతో2నారమ్భణీయతా.....

కామాద్యధికరణంసూచమ్.

౪౧॥ సూ. శ్రీమద్భక్త తన్నిధారణానియమస్తద్భక్తైఃపుష్కలప్రతిబంధఃఫలం॥ సత్యకామత్వాదీనాముపసంహార్యత్వముక్తం- చిన ముద్గ్రీధామ్యుపాసనానామినియమేనోపసంహార్యత్వమితిప్రసక్తాత్పక్షతిః. ఉద్గ్రీధోపాసనాదినికింసర్వక్రతుషుప్రాక్షణావహాతాదివన్నియమేనోపా దేయాని- ఉతగోదోహనాదినదనియమేనోపసంహార్యాజీవిచారః. కిమేతాని క్రత్వధాని - ఉతగోదోహనాదివత్ పురుషార్థభూతాని *యజ్ఞేతదే వంపేదయశ్చనవేదేత్యనియమదర్శనకింపురుషార్థతామవగమయతి-నేతి. వీర్యవత్తరత్వమృతికిమపాపక్షోక శ్రవణవదగ్ధవాదః- ఉతఫలవిధితి. అగ్ధవా దశ్చేత్ - *యజ్ఞేతదేవమిత్యాదివాక్యస్యపురుషార్థతావగమకత్వాభావేన క్రత్వగ్ధత్వాన్నియమేనోపాదేయతా. ఫలవిధిశ్చేత్-అనియమవాక్యస్యపు రుషార్థత్వగమకతయాగోదోహనతుల్యత్వాదుపాదానానియమః. ఉపాసనస్యనిధారణశబ్దవాచ్యత్వేహేతురయం- ఛాన్దోగ్య *కతమర్కతమత్సామ కతమఉద్గ్రీధఇతిమృత్య *వాగైవరాగ్నిసామితుగ్ధిగ్ధఇతినిధారణం. (టమి త్యేతదిత్వాది) క్రతుప్రకరణాదీతే *జుహ్వజుహూచితివాక్యేజు హూర్హోమసాధనత్వేనవిహితా. ప్రకరణాస్తరాధీతమపి *యస్యపర్వమయిజుహూర్భవతీతివాక్యంజుహూమనూద్యతస్యాపర్వమయత్వంవిదధాతి. తత్రజుహూద్వారాపర్వమయత్వమజ్ఞం- తద్వత్ప్రకరణాస్తరవిహితమపుపాసనముద్గ్రీధద్వారా క్రత్వజమిత్యర్థః. ఉద్గ్రీధాదివిషయస్యాపాసనస్యప్రక రణాస్తరాధీతస్యాపి క్రత్వజత్వంహినిరూప్యతే - తత్రప్రకరణాస్తరాధీతం క్రత్వజద్వారాతదజ్జభూతకించిద్విష్టాన్తిక ద్రవ్యమిత్యనిప్రాయోగ ప్రాక్ష

సజుహ్వదిముఖేనపద్మతాదివత్రా ద్విజత్వేన నిరూధానుష్ఠానానీత్యుద్ధాద్యపాసనసమ్బంధినో * యదేవవిద్య
యాకరోతిశ్రద్ధయోపనిషదాతదేవవీర్యవత్తరంభవతీతివర్తమాననిర్దేశస్యపద్మతాదిసమ్బంధ్యపాపక్షోకశ్రవణవ
త్పృథక్ఫలత్వ కల్పనామోగాతగ్రామము నియమేనోపసంహార్యాణీతి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుహే (తన్నిధారణానియమాశ్చితి) నిధారణం-నిశ్చయేనమనసోఽవస్థాపనం. ధ్యాన
మిత్యర్థః. తన్నిధారణానియమః - కర్మసూక్తిధాద్యపాసననామానియమః. కుతః. (తద్వైష్ట్యే) ఉపలభ్యతే
హ్యుపాసనానుష్ఠానానియమః- * తేనోభాకురుతాయత్యైతదేవం వేదయశ్చనవేదేత్యవిదుషోఽప్యనుష్ఠానవచ
నాత్. సచాగ్రత్వేనత్యుపాసనసామన్యసామన్యనియమాఉపపద్యతే. ఏవముపాసనసామన్యత్యైన్విశ్చితేనత్యుపాసన
విధేసలకాక్షాయాంరాత్రిసత్రన్యాయేనవీర్యవత్తరత్వంకర్మఫలాత్పృథక్ఫలమేవఫలమిత్యవగమ్యతే. కిమి
దంపీర్యవత్తరత్వం. కర్మఫలవ్యైవాప్రతిబంధః. ప్రతిబంధ్యతేహికర్మఫలంప్రబలకర్మావరఫలేనతావస్తంకాలం-
తదభావోఽప్రతిబంధికర్మఫలాత్స్వద్బలమునాత్పృథక్ఫలమేవఫలం. తదిదముచ్యతే (పృథక్ఫలప్రతిబంధఃఫ
లమితి) అతఃకర్మాక్షాత్రయాణామపి పృథక్ఫలత్వాగ్గోదోహనాదివత్రాగ్మసూక్తిధా ద్యపాసననామానియ
మేనోపసంహారః.

తన్నిధారణానియమాధికరణంసమాప్తమ్.

౪౨॥ సూ.

శ్లో॥ ప్రదానవదేవతదుక్తం॥

దహరవిద్యాయాం * తద్యత్తేహోత్తానమనువిద్యవ్రజ్యైతాంశ్చసత్యానామానితిదహరాకాశస్యస
రమాత్మసంఘాసనముక్త్యా * ఏతాంశ్చసత్యానామానితిగుణానామపిప్యసగుపాసనంవిహితం. తత్రసంశ
యః- గుణిన్ద్రనేపిత తద్గుణవిభిన్నతయాదహరసామన్యత్వేనన్తనమావర్తనీయం- ఉతనేతి. దహరాకాశస్యైవాప
హతపాస్తత్వాదీనాంగుణీత్వా, తస్యచసకృదేవానుసంధాతుంశక్యత్వా, ముణాథంతచ్చిన్తనంనావర్తనీయం.

జాదిమసత్వపిపర్వతాదృష్టైతితా. ఫలపాధనమేవహ్యనుష్ఠేయం-ఉపాసనస్యచపృథక్ఫలపాధనత్వేనత్యజ్యత్వముచపన్నమిత్యత్రాహ (కర్మాజ్ఞత్వేన
నిరూధానుష్ఠానానీతి) అఖలసామన్యజ్యత్వేనానుష్ఠానంనిరూహ్యత్యత్వర్థః. పృథక్ఫలపాధనత్వం శ్రుతమిత్యక్షాయాం * ససహపంక్షోకంశ్చణోతితపర్వత్వా
ద్భవాదివదిదమపృథక్భవాదృత్వాహ (ఉద్ధిధాద్యపాసనసమ్బంధ్యత్యాదిహ) (వర్తమాననిర్దేశస్యేతి) వర్తమానవన్నిర్దేశోయస్యేతిబహువ్రీహిః. వీర్య
వత్తరత్వస్యేత్యధ్యాహర్యం. * గోదోహనైసపశుకామస్యప్రణయేదిత్యత్రహినిప్రత్యయోఽస్తితితద్వ్యావృత్తిః. పశుకామస్యప్రణయససాధనత్వం
హిగోదోహనస్యవిధేయం- నాస్యస్య-అతఃఫలేదిదికటాక్షోఽస్తి - సతునాత్రవిద్యత్యత్వర్థః. ఫలస్యవాక్యావరణత్వాద్విప్రకర్షాశ్చప్రత్యేతి. ...

(ఏవంప్రాప్తైతి) అర్థవాదోక్తమపిఫలవిధ్యపేక్షితంస్వీకార్యమిత్యభ్యుపగమయితుంరాత్రిసత్రన్యాయేనేత్యుక్తం. (గోదోహనాదివచిల)
నియమేనోపాదేయంహ్యజ్యం. పశుకామనాఽస్తిచేత్ - గోదోహనోపసంహారః - సత్వస్యదా. అతోఽజ్యత్వాభావాత్ గోదోహనస్యక్రత్వద్వత్వం-
అపిబుధుమార్గత్వమేననిర్నితంకర్మకాణ్డే.

అన్యేషు * యదేవవిద్యయాకరోతికర్మజివిద్యాయానియమితత్వాత్ క్రత్వద్ధమితిపూర్వపక్షయక్రిమాము. తదయంక్తం-తరపాఫలాతిశయ
ప్రతీతే. నిద్యావతఃకర్మణోవీర్యవత్తరత్వాద్విద్యాహీనస్యకర్మణోవీర్యవత్త్వంహ్యనుజ్ఞాయతే. అతోవీర్యవత్తరత్వఫలసత్తాముపగమ్యతచ్చివణ
సూర్ధవాదత్వంపూర్వపక్షిణావాచ్యం. అర్థవాదత్వంచపేత్వస్తరణాజ్ఞత్వేనీధేవక్రత్వం - అతోఽవ్యభిచరితక్రతుసమ్బంధిపదార్థసమ్బంధిపదపూర్వప
క్షపేతుః.

తన్నిధారణానియమాధికరణంసమాప్తమ్.

౪౩॥ సూ.

శ్లో॥ ప్రదానవదేవతదుక్తం॥

పూర్వాధికరణంప్రసజ్ఞాన్నిరూపితం-అభతత్పూర్వదహరవిద్యావిషయనిరూపణం
క్రియత్యితిసంజ్ఞః. దహరవిద్యాయాంతత్తద్గుణిన్ద్రనేపిత తద్గుణవిభిన్నతయాదహరచిన్తనమావర్తనీయం- నేతి. కిందహరమాత్రచిన్తనేగుణవర్తహరచి
న్తనమపికృతం- నేతి. కృతంచేత్ - అనావర్తనీయం. సచేత్ - ఆవర్తనీయం. (దహరేత్యాది) కేవలీగుణిన్ద్రనేనామ- ఆసత్త్వాదివిజ్ఞస్వరూపచిన్త
నం. గుణాప్రకచిన్తనంగుణచిన్తనం. (తస్యచసకృదేవానుసంధాతుంశక్యత్వాదితి) సకృదేవ - తన్నేత్యర్థః. స్వరూపచిన్తనార్థంగుణచిన్తనార్థంచ
తన్నేతానుసంధాతుంశక్యత్వాదిత్యర్థః.

ప్రదానాధికరణం సమాప్తమ్.

~~* విజ్ఞానమయస్తా తద్గిరిబలీయ సదపి॥ ~*~*

(గుణవిష్టాకారస్వస్థిత్యాత్) గుణవిష్టాకారః- గుణసమృద్ధిరూపసముదాయవైశిష్ట్యః. తస్యస్వరూపమాత్రాద్విస్తత్వాత్. సహస్వరూపమాత్రంగుణానాంగుణీనశ్చనముదాద్యాభవతీత్యర్థః. (అచహతపాపాద్విజర ఇత్యాదినాగుణవిష్టతయాచోపాస్యత్వేనవిహితత్వాదితి) * అచహతపాపాద్విజర ఇత్యాదిశ్చక్షానాం గుణిపర్యవ్రాణిభాయిత్యాత్ * ఏతాంశ్చనత్యాన్కామానిత్యత్రాపి గుణిపర్యవ్రాణామేవ గుణానాముపాసనం చిహ్నంబుత్వర్థః.

పరేచాపరేచ భాద్లో గ్యవాజసనేయ కేవల భాగ్యత్వం వా గాదీనాం ప్రాణశ్శ్చేష్టోఽవధాంతే- అధిదేవమగ్నోదీనాం వాయుతితదేతమచాహ్య
ర్హవాయు ప్రాణమోఽప్రవైశ్యకావపుశ్చక్రి ననమితివృత్త్యపభక్తి ననంసేధా నయ ని అన్యేతువాజసనేయకే * తద్యత్సత్వమసాసరతిత్వోయవిషవి
తస్మిన్నజ్జ్యోతి పురుషోయశ్చాయంపక్షిణేషీన్నిత్యే తమదాహ్యత్వపూర్వపశ్చార్థపక్షనిధానైవద ని. తదయ క్తం- * సమృద్ధాదేవమన్యత్రాపీత్యత్ర
స్థానభేదేవిద్యాభేదస్యసమస్తత్వాత్. తస్యవిద్యాభేదహేతుత్వంవేద్యావైర్భూత్- వేద్యవిహిర్భూతేవి త్రిభేదాపాదకత్వానపవత్యైఃఅతోఽమావా
గ్యాయాం ఓఃపయసోః ప్రధానవ త్తస్రేణేతిపూర్వపక్షశ్చోఽనుపపన్నా- తత్ర హిస్త్రీవివాదైశ్చవినిోద్యేకభేదః- అత్ర మావాగ్యరూపభేదా త్ర
ప్రేణవి ననంశక్కునియం. స్థానద్వయవిశిష్టమేకమితిన్తాయజ్యతత్త్వలిచెన్న- విద్యాద్వయోత్తీర్ణత్వేనద్వయో ప్రజ్ఞానుష్ఠానానిధేః. తస్మాద్విద్యైక
త్వేనైతేషామగ్నోదీనాం ననంచారోయథోపపద్యతే- తథావిషయః ప్రదర్శనీయః- అతోపహరవిద్యాయామేవై దేవిన్తాయక్తా.

(ప్ర)దానాధికరణంసమాప్తమ్.

౪౩॥ సూ. శ్లో॥ లిక్ష్మణాయస్త్యుః ప్రద్ధిబీయః ప్రదపి ॥ ధీమతిః పూర్వప్రకృతవిద్యైకవాక్యత్వేనసజ్జతిః. (కింపూర్వప్రకృతేతి) పరవిద్యేతిదృష్టినిధివాన్యత్తిః. కింసర్వాసుపరవిద్యాను నారాయణవివాహస్యః - ఉతదహరవిద్యామాత్రే. కింనారాయణానువాకేసర్వవిద్యా నాముహస్యవిశేషునిధార్యతే- ఉతదహరవిద్యాయావప. కిమత్రదహరోద్దేశేననారాయణత్వవిధీయతే - ఉతసర్వవిద్యోపాస్యాద్దేశేనేతి. కింహృద యాయతనత్వశ్రవణమనురోధ్యవం - ఉతలిక్ష్మణాయస్త్యం. హృదయాయతనశ్రవణానురోధే - దహరోద్దేశేననారాయణత్వవిధానా న్నారాయణానువాకస్య దహరవిద్యామాత్రోపాస్యవిషయత్వాత్ తస్యామపనారాయణఉపాస్యస్యాత్. లిక్ష్మణాయస్త్యునురోధే - సర్వోపాస్యోద్దేశేననారాయణత్వవిధానాన్నారాయణానువాకస్యసర్వవిద్యోపాస్య విశేషునిధారికతయాసర్వాసుపరవిద్యాను నారాయణవివాహస్యతితి. * ఆత్మాగుహయాంనిహితోస్య జనౌరితిపూర్వానువాకేఆత్మశబ్దస్ఫురతః. అత్రాపి * ఆత్మానారాయణోపరక్షిత్యాత్మశబ్దశ్రవణాత్ దహరవిద్యామాత్రాస్య యీత్యర్థనిర్ణయం. ...

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుహే(లిङ्గభూయస్త్యాదితి)అస్యనిఖిలపరవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణార్థత్వేభూయాం
సిలిక్తానిదృశ్యైః. తథాహి-పరవిద్యాస్వక్షరశివశమ్భువరబ్రహ్మపరజ్యోతిఃపరతత్త్వపరమాత్మాదిశబ్దనిర్దిష్టము
పాస్యంవస్త్యిహతై రేవశబ్దైరనూద్యతస్యనారాయణత్వంవిధీయతే- భూయసీమవిద్యానుశ్రుతాననూద్యనా
రాయణత్వవిధానభూయస్త్యంనారాయణపవసర్వవిద్యాసూపాస్య మఘాలత్వాదిపిశేషితానన్దాదిగుణకంప
రంబ్రహ్మేతివిశేషనిర్ణయేభూయః-బహుతరంలిङ్గంభవతి. అత్రలిङ్గశబ్దశ్చిహ్నపర్యాయః. చిహ్నభూతంవాక్యం
బహుతరమస్తీత్యర్థః. తద్ధిప్రకరణాద్భవీయః. తదప్యుక్తంప్రథమకాణ్డే *శ్రుతిలిङ్గవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యా
నాంసమవాయేపరదౌర్బల్యమర్థవిప్రకర్షాదితి. యత్ప్రాక్తం *పక్షకోశప్రతీకాశమిత్యాదివచనందహరి శేషత్వము
స్యాసోద్యులయతీతి-తన్న- బలీయసాప్రమాణేనసర్వవిద్యోపాస్యనిర్ధారణార్థత్వేవధృతేనతిదహరవిద్యాయా
మపితస్యైవనారాయణస్యోపాస్యత్వేనతద్వచనోపపత్తేః. నచ * సహస్రశీర్షమిత్యాదిద్వితీయా నిర్దేశేనపూ
ర్వానువాకొదితోపాసినాసమ్భుత్తశబ్దనీయః*తస్మిన్యదస్త్యదుపాసితవ్యమిత్యుపాసిగతేనకృత్యైత్యయే
నోపాస్యస్యకర్తృణోభిహితత్వాత్తదుపాస్యేద్వితీయానుపపత్తేః. *విశ్వమేవేదంపురుషః * తత్త్వంనారా
యణఃపరఃఇత్యాదిప్రథమానిర్దేశాచ్చప్రథమాధేద్వితీయావేదితవ్యాః. * అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారా
యణఃస్థితః*తస్మాశ్చిఖాయామధ్యేపరమాత్మావ్యవస్థితః|సప్రప్త్యసశివసేన్ద్రఃసోక్షరఃపరమస్స్వరాడితినిర్దేశై
సర్వస్తాత్పరీనారాయణపవ సర్వత్రోపాస్యైతినిర్ణీయమానత్వాచ్చప్రథమాధేద్వితీయైతినిర్ణీయతే. ...
లిङ్గభూయస్త్యాధికరణంసమాప్తమ్.

(ఏవంప్రాప్తైతి) (చిహ్నపర్యాయైతి) సత్యశ్రుతిలిక్తాదిమలిङ్గమిత్యర్థః. (పక్షకోశేత్యాది) యథా : వితతత్త్వమిదం సర్వమితి
సామాన్యేనోక్తంబ్రహ్మత్వకత్వం * తత్త్వమసీలిజీవవిశేషనిగమితం- తథానారాయణపవసర్వవిద్యోపాస్యః - తస్మాదస్మిన్మవిద్యావిశేషే.సపిహ
పాస్యైతి విశేషేతత్ప్రదిర్భవమిత్యర్థః. (సహస్రశీర్షమిత్యాదితి) * యేనావృతంఖంచదివంమహింజేతివచ్చిప్రవృత్తిమితిభావః. విశ్వమేవేదమి
త్యాదినాప్రథమాధేద్వమేవ సమీకృతవాక్యైరుపపాదితం. ద్వితీయావిభక్త్యస్తవాక్యానుగుణం ప్రథమాస్తానివాక్యాఃకింననైయానీతిశక్త్యా
ముపరితనవాక్యైశ్చప్రథమాధేద్వముపపాదయతి (అన్తర్బహిశ్చైతి) ఉపాసీతేతివిభిషదాధ్యాహరశ్చస్యాదిత్యర్థనిర్ణయం. విద్యాదుపాసీతేత్యాదివిధా
యకపదరహితానంభవత్సర్వపరాణామనైకవాక్యానాం పర్యాయోచనయాసర్వవిద్యాసూపాస్య విశేషనిర్ధారణచరత్వమస్యానువాకస్మప్రతీయ
తే పూర్వానువాకోక్తదహరవిద్యాశేషత్వే పూర్వాపరవాక్యానామర్థస్వభావవిరోధః, విభిషదాధ్యాహరః, ప్రథమాన్తదానామస్వార్థస్యం, చ- స
ర్వవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణపరత్వే * యేనావృతంఖంచదివంమహింజేత్యాదివత్ ద్వితీయాన్తదమాత్మాస్వార్థస్యం - సత్య విభిషదాధ్యాహరః,
నాపిపూర్వాపరవాక్యన్యతార్థస్వభావవిరోధః. ననుప్రథమాధేద్వసలిపూర్వానువాకస్థైః* ఉపాసీతవ్యమితిపదేనాన్వయోఘటతే. నైవం - స్వార్థసి
కేసర్వస్తాత్పరత్వప్రతిపాదనైవ వాక్యస్యనిరాకాక్ష్యత్వేనత్యేపిపూర్వానువాకస్థపదాకర్షణేనాన్వయకల్పనామోగాత్. (సర్వస్తాత్పరీనారా
యణపివేతి) అస్యాన్వయమథిప్రాయః- కేచిత్ * నారాయణపరంబ్రహ్మైవాక్యేనారాయణపరమితిపదంనారాయణాత్పరమిత్వన్తరతసమాసంప
దన్తి. తదయంక్తం-ప్రాతిపదికేనవిభక్త్యర్థలక్షణాహిసమాసః-ముఖ్యాధ్యైసమ్మవతిలక్షణానుపపత్తేః, సమానైసినిషేదస్థపతిన్యాయేననారాయణపవస
మితిప్రథమావిభక్తిర్వికారోపపత్తేః, మహిషాపనిషది * నారాయణఃపరంబ్రహ్మైవాన్యసేన సమాసాద్భావగమాత్, అన్యథాపూర్వాపరవాక్యవిరో
ధాత్, * తత్త్వంనారాయణఃపరైతివిరోధాత్, శ్రుత్యన్తరవిరోధాత్, * సుపాంసుయిశ్చ్యాదిసూత్రేణవిభక్తిలోపేనాసమాసేనారాయణశబ్ద
స్యప్రథమాన్తత్వసాధుత్వాత్, చేతి. ఆత్మశబ్దశ్చ *ఆత్మావారెద్రచ్చవ్యః * ఆత్మావారదమేకవివ * ఆత్మసత్తకామాయ * ఆత్మానమేవలోకం
* తమనైకంధ్యాయగాత్మానమిత్యాత్మశబ్దస్యబహూపనిషత్సాన్ద్భోపాత్ తేవ్యపినారాయణస్యైవోపాస్యత్వసాధకః.

ఇతరేత్రయూపి *లిङ్గభూయస్త్యాదివిమాత్రముత్తరాధికరణశేషంనిర్దాస్తాదక్రమంవ్యాచక్షతే. * తాన్తైతానేవవిదేసర్వదాసర్వాదిభూ
తానిదిగ్విద్యైస్సపరైత్యాదిని భూయాంసిలిక్తాని- లిङ్గంచప్రకరణాద్భవీయైతి. *పూర్వవికల్పిత్యాదిపూర్వపక్షసూత్రద్వయం. తదయంక్తం-
లిङ్గేఉపస్యనైకర్బలప్రకరణేనపూర్వపక్షోత్థానామోగాత్. ననుసత్వామన్యస్యాంప్రాప్తాగుణవాదేనాప్యపపద్యమానంతర్లిङ్గంప్రకరణంబాధితు
మత్పతతిఇతిచేత్-తద్ధి*శ్రుత్యాదివిలీయస్త్యాదినిర్దాన్తదకాయామాదిశబ్దోపాత్తత్వందర్బలస్యలిङ్గస్యానుపపన్నం,ననుత త్రప్రాబల్యహేతుర్వివక్షీ
తతిఇతిచేత్- అశాబ్దత్వాత్. అభివ్రతతిచేత్. కథమథిప్రాయః. శ్రుతివిభక్త్యదైకానామన్యార్థదర్శనానంతరైకవాక్యత్వాదర్థాన్తరాప్రాపకత్వం-
అత్రతువిస్మయవిధ్యన్తరానుపలభ్యేర్నాగ్ధవాదత్వం- కింతు *వచనానిత్యపూర్వత్వాదిత్వాదినివిభిషకల్పనీయైతితిచేత్. తద్ధి *లిङ్గభూయస్త్యాదివిమా
త్రవైయర్థ్యం- అత్రాత్మసగీర్థాన్తహేతోన్తస్మాదబల్యస్యచసూత్రాదరసిద్ధత్వాత్. పృథగధికరణత్వేనుసప్రయోజనత్వం. *చర్యనాచ్చేత్యేతత్-

౪౮॥ సూ.

శ్రీభావ్యమ్ పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్ప్రియామానసవత్ ॥

వాజసనేయకే అగ్నిరహస్యేనునశ్చితాదయోఽగ్నయః స్రూయంతే * మనశ్చిత్తోవాక్చిత్తః ప్రాణచిత్తశ్చక్షుశ్చిత్తః శ్రోత్రచిత్తః కర్మచిత్తోఽగ్నిచిత్తః ఇతి. తత్త్రసంశయః - కిమేతేమనశ్చితాదయస్సామాన్యవిద్యారూపాఅగ్నయః క్రియామయక్రత్వనుప్రవేశేనక్రియారూపాః- ఆహూస్విద్విద్యామయక్రత్వనుప్రవేశేనవిద్యారూపాపవ. ఇతివిశయేక్రియారూపత్వంతావదాహ (పూర్వవికల్పాధ్యాదినా) విత్యాగ్నిత్వేనసంబుధితానామేషామనశ్చితాదీనాంక్రత్వనుప్రవేశసాకాక్షాణాం స్వదేశేక్రతువిధ్యభావా, త్పూర్వక్రమసద్వాఇదమగ్రతఃసిద్ధిత్వాది నేష్టకచితస్యాగ్నేప్రకృతత్వా, తస్యచక్రియామయక్రత్వవ్యభిచారిత్వేనతత్త్రక్రతుసన్నిధానా, తత్ప్రకరణగృహీతామనశ్చితాదయస్తేనేష్టకచితేనాగ్నినావికల్ప్యమానాః క్రియారూపాపవస్యః. విద్యారూపాణామపిక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశేనక్రియారూపత్వం మానసగ్రహవచుషపద్యతే. యథాద్వాదశాహే అవివాక్యేదశమేహనిమానసగ్రహస్య మనోనిష్పాద్యగ్రహణాసాదనస్తోత్రశస్త్రప్రత్యాహరణభక్షణత్వేనవిద్యారూపస్యాపిక్రియామయక్రత్వజ్జతయాక్రియారూపత్వం- తథేహేపి.

పూర్వోక్తలిజదర్శనాదివిచారచారేచామయః తదయం క్తం-లిజభూయస్తాదిత్యనేన * ప్రత్యాదిత్యాదిశబ్దేనచపునరుక్తైః * న్యక్షశ్చతమక్రమిత్వస్యక్రియామయప్రకరణాదుక్తైః స్యాత్ప్రత్యాజీకారో మనశ్చితాదీనాంస్వామయః - రాజమయప్రకరణావవేష్టేరుత్పన్నోద్భవ్యఇతి. తమక్తంభేదమక్షయే అవేష్టాయజ్ఞసంయోగాదితీత్రయోహ్యమయః. తతోపివిధికల్పనపరత్వముచితం-స్వాతంత్ర్యస్యాపివిధికల్పనమూలకత్వాత్. నహ్యవిహితస్యకస్యచిత్వాత్ ప్రసంగకముచగస్తం. — అగ్నేతుప్రజ్ఞానరశబ్దమేవమామయః - * యోఽగ్నేమధేనయజతేయఉవైసమేవంవేదత్యత్వమేధాద్యసాసనమశ్చమేధాదిభ్యఃప్రగతి. తతోపిశాస్త్రీల్యవిద్యాదిపరత్వంయం క్తం-ప్రతీతిత్రప్రత్యత్. మానసగ్రహస్థిత్యాదిసామాన్యేనక్రియాశేషత్వం-పురుషార్థత్వోపలభ్యేతేదర్శనరం - ససామాన్యాదితీత్రంపరేచాపరేచామయః. విద్యామయస్యక్రియామయప్రవేశసమ్భవమాత్రేదృష్టాంతత్వానా. సగ్రహస్యతత్త్రపరహణీయాభావా, దలిదేశహేతోఃపరహణీయత్వా, చ్యుతదయం క్తం. * సహిలోకాపత్తిరిత్యప్రైవమర్థమామయః-అపాపైలోలోఽగ్నిరిత్యత్రనహ్యగ్నేలోకస్వరూపతాపత్తిరితి. తతోపిపూర్వద్వైతస్సోపసాదకత్వంయం క్తం-హిశబ్దస్యావరసాత్. * పరజేవ్యత్ర - తాద్విగ్నం విద్యావిధిత్వమితివ్యాఖ్యాతం. తస్మాత్ప్రకృతత్వేనతచ్ఛబ్దాపస్తాప్యత్వాదాగాతదయం క్తమ్

లిజభూయస్తాదిత్యనేన * ప్రత్యాదిత్యాదిశబ్దేనచపునరుక్తైః * న్యక్షశ్చతమక్రమిత్వస్యక్రియామయప్రకరణాదుక్తైః స్యాత్ప్రత్యాజీకారో మనశ్చితాదీనాంస్వామయః - రాజమయప్రకరణావవేష్టేరుత్పన్నోద్భవ్యఇతి. తమక్తంభేదమక్షయే అవేష్టాయజ్ఞసంయోగాదితీత్రయోహ్యమయః. తతోపివిధికల్పనపరత్వముచితం-స్వాతంత్ర్యస్యాపివిధికల్పనమూలకత్వాత్. నహ్యవిహితస్యకస్యచిత్వాత్ ప్రసంగకముచగస్తం. — అగ్నేతుప్రజ్ఞానరశబ్దమేవమామయః - * యోఽగ్నేమధేనయజతేయఉవైసమేవంవేదత్యత్వమేధాద్యసాసనమశ్చమేధాదిభ్యఃప్రగతి. తతోపిశాస్త్రీల్యవిద్యాదిపరత్వంయం క్తం-ప్రతీతిత్రప్రత్యత్. మానసగ్రహస్థిత్యాదిసామాన్యేనక్రియాశేషత్వం-పురుషార్థత్వోపలభ్యేతేదర్శనరం - ససామాన్యాదితీత్రంపరేచాపరేచామయః. విద్యామయస్యక్రియామయప్రవేశసమ్భవమాత్రేదృష్టాంతత్వానా. సగ్రహస్యతత్త్రపరహణీయాభావా, దలిదేశహేతోఃపరహణీయత్వా, చ్యుతదయం క్తం. * సహిలోకాపత్తిరిత్యప్రైవమర్థమామయః-అపాపైలోలోఽగ్నిరిత్యత్రనహ్యగ్నేలోకస్వరూపతాపత్తిరితి. తతోపిపూర్వద్వైతస్సోపసాదకత్వంయం క్తం-హిశబ్దస్యావరసాత్. * పరజేవ్యత్ర - తాద్విగ్నం విద్యావిధిత్వమితివ్యాఖ్యాతం. తస్మాత్ప్రకృతత్వేనతచ్ఛబ్దాపస్తాప్యత్వాదాగాతదయం క్తమ్

౪౯॥ సూ. శ్రీభావ్యమ్ పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్ప్రియామానసవత్ ॥ ప్రకరణాద్భవీయసావాక్యేననారాయణానువాకస్యసర్వవిద్యాసాధారణ్యముక్తం - ఇహతుప్రకరణస్యబాధకాభావాన్సశ్చితాదయః క్రియామయక్రత్వనుప్రవేశేనఇతిశబ్దాయాసజ్ఞిః సోత్త్రనిర్దేశానురోధేనక్రియారూపాః- విద్యారూపా, ఇతినిర్దిష్టం. తద్వివరణం-క్రియామయక్రత్వనుప్రవేశేన-విద్యామయక్రత్వనుప్రవేశేనే, చి. మనశ్చితాదీనాంస్వరూపస్యవిద్యారూపత్వేహివిప్రతిపత్తిః- అజ్ఞిద్వారావిద్యారూపత్వేమవిప్రతిపత్తిః. అతస్మాత్త్రైక్రియాశబ్దోలాక్షణికః. క్రియామయక్రత్వజ్జతయాక్రియాః- తత్సమ్భవినభిత్వర్థః. కింమనశ్చితాదయః క్రియామయక్రత్వస్వయినః - ఉతవిద్యామయక్రత్వస్వయినః. కింక్షులిజవాక్యైః విద్యామయక్రతోవినియోగోఽవగమ్యతే - ఉతనైతి. కిమనుబద్ధాదిభిఃఅతిద్వైతభాస్వయాచ్చవిద్యావిధికల్పయః - ఉతనైతి. అకల్ప్యత్వే - తత్త్రశ్రుత్యాదినిర్దిహితాగామాగాత్ ప్రకరణవినియోగేన క్రియామయక్రత్వస్వయినస్సయః. విధేకల్ప్యత్వే - తత్త్రశ్రుత్యాదినిర్దిహితాగాత్, ప్రకరణస్వరూపత్వా, చ్య విద్యామయక్రత్వస్వయినఃస్యయః. యామయోనత్వాద్వికల్పేననిర్దేశః. సహి యామయోనమాత్రస్యక్రత్వనుప్రవేశేనతద్వాన్యత్వవిధినిర్దేశానిర్దేశేచ్యుక్తం. ఇక్షుకచిత్వాప్రకృతస్సాన్యత్ - తతఃకిం క్రియామయక్రత్వనుప్రవేశస్యేత్యత్రాహ (తస్యచేతి) క్రతుసన్నిధానం- బుద్ధిస్థత్వం. (సమ్బుధితానాం) తథాత్వేనానుసంహితానామిత్వర్థః. ఇక్షుకచిత్వాగ్నేజ్జతత్వేనమనశ్చితాదినిరవేక్షత్వాత్ నైషాం క్రియామయక్రత్వనుప్రవేశే ఇత్యత్రాహ (వికల్ప్యమానాఇతి) విద్యారూపాణాంక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశకథమిత్యత్రాహ (విద్యారూపాణామపి) గ్రహః- పాత్రవిశేషః. తస్యవిద్యారూపత్వముపపాదయతి (యథేతి) వివాక్యే- విగతవాక్యే. యద్వా- అవివాక్యే- వివిధవాక్యరహితే. మనోనిష్పాద్యోపయోగిత్వేనగ్రహస్యమానసత్వం- సహిస్వరూపేణవిద్యతే.

౪౫॥ సూ. శ్లో॥ అతిదేశాచ్చ॥ శ్లో॥ ఇతశ్చేష్టకచితేనాగ్నినామనశ్చితాదీనాంవికల్పః క్రియా రూపత్వంచావగమ్యతే. *తేషామేకైకపతావాకాయావాససాపూర్వఇతిపూర్వసేష్టకచితస్యాగ్నిర్వీర్యంమనశ్చితాదివ్యతిదిశ్యతే- తేనతుల్యకార్యత్వాద్వికల్పః. తతశ్చేష్టకచితవత్తతగ్రతునిర్వర్తనేనతదజ్ఞభూతాఃమనశ్చితాదయఃక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశేనక్రియారూపాపదేతి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుహే

౪౬॥ సూ. శ్లో॥ విద్యైవతునిర్ధారణార్థనాచ్చ॥ శ్లో॥ తుశబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి. యదుక్తంమనశ్చితాదయఃక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశేనక్రియారూపాపదేతి- నైతదస్తి. విద్యారూపాపదేతి. విద్యారూపక్రత్వస్వయినభివ్యర్థః. కుతః. (నిర్ధారణార్థనాచ్చ) నిర్ధారణంతావత్ *తేహైతేవిద్యాచితపవవిద్యాయాహైవైతపవం విదశ్చితాభవస్తీతి. వాఙ్మనశ్చక్షురాదివ్యాపారాణామిష్టకాదివచ్చయనానుపపత్తైర్మనసాసమాదితాగ్నిత్వేనవిద్యారూపత్వేసిద్ధపి *విద్యాచితపవ *విద్యయాహైవైతభిచావధారణంవిద్యామయక్రత్వస్వయేనవిద్యారూపత్వజ్ఞాపనార్థమితినిశ్చయతే. దృశ్యతేచాతైవైహంశేషీవిద్యారూపఃక్రతుః *తేమనసైవాధీయంతమనసైవాధీయంతమనసైషు గ్రహణగృహ్యంతమనసాస్తువంతమనసాశంసకాయతిగ్రంభయజ్ఞైకస్త్రియతేయతిగ్రంభయజ్ఞైయంకర్తృమనసేవతేషుమనోమయేషుమనశ్చిత్సుమనోమయమక్రియతేతి. ఇష్టకచితేవ్యగ్నిషుయతిగ్రయామయంయజ్ఞైయంకర్తృక్రియతే- తత్సనోనిర్వర్త్యేషుమనశ్చితాద్యగ్నిషుమనోమయమేవాక్రియతేతివచనాత్ క్రతురపివిద్యామయోఽత్రప్రతీయతే.

నన్వత్రవిధిపదాశ్రవణాత్ఫలసమ్బద్ధాప్రతీతేశ్చేష్టకచితాగ్నిపథాపితక్రియామయక్రతుప్రకరణాద్విద్యామయక్రత్వస్వయేనవిద్యారూపతైహంబాధ్యేత. నేత్యాహ

౪౭॥ సూ. శ్లో॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్తాచ్చనబాధః॥ శ్లో॥ శ్రుతిలింగవాక్యానాంప్రకరణాద్బలీయస్తేనశ్రుత్యాద్యవగతః క్రతురేహం తదన్వయశ్చదుర్బలేనప్రకరణేనబాధితుంనశక్యతే. శ్రుతిస్తావత్ *తేహైతేవిద్యాచితపవేతి. తాంవివృణోతి *విద్యయాహైవైతపవంవిదశ్చితాభవస్తీతి - విద్యయా-విద్యామయేనక్రతునాసమ్బద్ధామనశ్చితాదయశ్చితాభవస్తీత్యర్థః. *తాకాహైతానేవంవిదేశర్వదాసర్వాణిభూతాని చిన్మన్త్యపిన్మన్త్యపతభితిలింగం. వాక్యంచ *ఏవంవిదేశేన్వస్తీతి. సమభివ్యాహరోవాక్యం. ఏవంవిదేశ- విద్యామయక్రతుమతేసర్వదాసర్వాణిభూతానిచిన్మన్త్యపిన్మన్త్యర్థః. సర్వభూతకర్తృకంసర్వకాలవ్యాపిచయనంమనసాసమ్బదితంపరిమితకర్తృకాలక్రియామయేష్టకచితకార్యత్వాదేనక్రత్వనుప్రవేశసమ్భవమలభమానంవిద్యామయక్రత్వనుప్రవేశేలింగభవతి.

౪౮॥ సూ. శ్లో॥ అతిదేశాచ్చ॥ శ్లో॥ వీర్యం- కార్యకరత్వసామర్థ్యం. కముపకారంకుర్వన్మోషసశ్చితాదయోఽజ్ఞానీత్యత్రాహ (తుశ్చేతి) (ఏవంప్రాప్తై)

౪౯॥ సూ. శ్లో॥ విద్యైవతునిర్ధారణార్థనాచ్చ॥ శ్లో॥ (విద్యారూపక్రత్వస్వయినభి) సూత్రేవిద్యాశబ్దోలాక్షణికభివ్యర్థః. విద్యాచితపవేత్యేవమగ్నిరిహోపపదయతి (విద్యయాహైవైతభి) *దుర్బలాచ్యేతిసూత్రఖణ్డంవ్యాచక్షే. (దృశ్యతేచేత్వాదినా) (మనసైవైతి) *ఏషు- మనశ్చితాదిషు. యత్కించయజ్ఞైకర్తృక్రియతే- ప్రధానభూతంకర్తృక్రియతే. యత్కించయజ్ఞైయంకర్తృ- అజ్ఞభూతంకర్తృత్వర్థః.

అనంతరసూత్రశక్తామాహ (సస్వతి) విధిపదాశ్రవణేఫలసమ్బద్ధేనతివిధికల్పయతే- సోపినాస్తీత్యాహ (ఫలసమ్బద్ధాప్రతీతేశ్చేతి)

౫౦॥ సూ. శ్లో॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్తాచ్చనబాధః॥ శ్లో॥ (విద్యయేతి) ప్రయోజనతయాహేతుః. విద్యామయక్రతుసమ్బద్ధేనతన్నిర్వర్తనార్థమితిర్థః. వాక్యముపపాదయతి (సమభివ్యాహరభి) యథోక్తవిద్యామయక్రతుమత్సురుషస్యకృతేహ్యతానగ్నిత్వేనసర్వభూతానిచిన్మన్త్యర్థః. విజ్ఞత్వముపపాదయతి (సర్వభూతేతి) సర్వభూతకర్తృకత్వేనసర్వకాలవ్యాపిత్వేనచమనసానుసంహితస్యచయనస్యపరిమితకాలకర్తృక

యచ్చైదముక్తం విధిప్రత్యయాశ్రవణాత్ఫలసమ్మిథాప్రతీతేశ్చక్రియా
మయాతగ్రతారన్యోత్రవిద్యామయః క్రతుర్నసమ్మవతీతి. తత్రాహ

౪౮॥ సూ. +శ్లో॥ అనుబద్ధాదిభ్యఃప్రజ్ఞానరపుథక్త్వవద్వప్తశ్చతదుక్తం॥ +శ్లో॥ ఇష్టకచితా
స్వయినః క్రియామయాతగ్రతారన్యోద్యామయోఽయంక్రతుఃపుథక్త్వనఅనుబద్ధాదిభ్యఃపుథక్త్వహేతుభ్యో
౨వగమ్యతే. అనుబద్ధాః- యజ్ఞానుబద్ధిన్ గ్రహస్తోత్రశస్త్రాదయః*మనసైషు గ్రహలగ్నహ్యవైమనసాస్తువస్త
మనసాశంసన్నిత్యాదినాప్రతిపాదితాః. ఆదిశబ్దనశ్చ త్యాదయః పూర్వోక్తాగృహ్యవై. శ్చ త్యాదిభిస్సానుబ
ద్ధైఃవిద్యామయక్రతుఃపుథగవగమ్యత ఇత్యర్థః. (ప్రజ్ఞానరపుథక్త్వవత్) యథాప్రజ్ఞానరం- దహారవిద్యా
ది- క్రియామయాతగ్రతాః పుథగ్భూతంశ్చ త్యాదిభిరవగమ్యతే - ఏవమయమపి. ఏవంచానుబద్ధాదిభిఃపుథ
గ్భూతేవిద్యామయైవైవగతేసతివిధిఃపరికల్ప్యతే. దృష్టశ్చానువాదసరూపేషుకల్పమానావిధిః. తదుక్తం
*వదనానిత్యపూర్వత్వాదితి. ఫలంచ *తేషామేకైకఏవతావాక్యావానసాపూర్వఇత్యతిదేశాత్ స్వక్రతు
గ్వా రేణేష్టకచితస్యాగ్నైర్యత్ఫలం- తదేవమనశ్చ తాదీనామపిస్వక్రతుద్వారేణఫలమిత్యవగమ్యతే.

యత్పునరతిదేశేన తుల్యకార్యత్వావగమాత్క్రియామ
యక్రత్వనుప్రవేశో ౨వగమ్యత ఇత్యుక్తం - తత్రాహ

౪౯॥ సూ. +శ్లో॥ నసామాన్యదప్యపలభ్యైర్మత్వవన్నహిలోకాపత్తిః॥ +శ్లో॥ నావశ్యమతి
దేశాదవానరవ్యాపారస్యాపితుల్యతయాభవితవ్యం- యేనక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశఏవమాంస్యాత్. య
స్తాతగ్రస్తాచ్చిత్సామాన్యమాత్రాదతిదేశోపలభ్యైః. ఉపలభ్యతేహి *సపష ఎవమృత్పూర్వపషపతస్త్రికామణ్డలే
పురుషఇత్యాదిమసంహర్తృత్వాదిసామాన్యమాత్రాదతిదేశః. నహితత్రమణ్డలపురుషస్యమృత్యువత్తస్మాకాప
త్తిః- తద్దేశప్రాప్తిరపిభవతి- ఏవమిహాపిమనశ్చ తాదీనామిష్టకచితాగ్నివద్భావాతిదేశమాత్రేణేష్టకచితాగ్ని
దేశకూపక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశేనాపి నభవితవ్యం. అత ఇష్టకచితాగ్నైఃస్వక్రతుద్వారేణయత్ఫలం-
తదేవమనశ్చ తాదీనామపివిద్యామయక్రతుద్వారేణఫలమిత్యతిదేశాదవగమ్యతే.

క్రియామయైష్టకచితతుల్యకార్యతయా క్రత్వనుప్రవేశాసమ్మవోవిద్యామయక్రత్వనుప్రవేశేలిభిమిత్యర్థః. విద్యామయః క్రతుస్సర్వకాలవత్త్వై
నసర్వభూతకర్తృకత్వేనచానుసంధీయతే- అతస్తాదృశంచయనంతాదృశక్రత్వస్వయంతిభావః.....

అనన్తరసూత్రమవతారయితుంపూర్వముక్తంపూర్వపక్షహేతుమనువదతి (యచ్చేదమితి)

౪౮॥ సూ. +శ్లో॥ అనుబద్ధాదిభ్యఃప్రజ్ఞానరపుథక్త్వవద్వప్తశ్చతదుక్తం॥ +శ్లో॥ (దృష్టశ్చానువాదసరూపేషితి) ఫలసమ్మన్తశ్రవణా
ద్విధికల్పనంశ్చ తహానప్రసజ్యభయాద్ధిక్రియతే - తదత్రాపితుల్యం. సానుబద్ధైశ్చ త్యాదిభిర్విద్యామయక్రతారవగతత్వాత్ శ్చ తహానప్రసజ్య
రిహార్యంవిధిఃకల్పితఇతిభావః. కించ- అధికంఫలశ్రవణమప్యస్తీత్యాహ (ఫలంచేతి) (ఇష్టకచితస్యాగ్నైర్యత్ఫలమితి) ఫలకామసయాకృతంచేత్-
తత్ఫలప్రాప్తిః- అన్యథాచేత్ - ముక్తిఃఫలమితిభావః.

అనన్తరసూత్రశక్తామాహ (యత్పునరీతి)

౪౯॥ సూ. +శ్లో॥ నసామాన్యదప్యపలభ్యైర్మత్వవన్నహిలోకాపత్తిః॥ +శ్లో॥ (అవానరవ్యాపారస్య) క్రియామయక్రత్వనుప్ర
వేశస్యేత్యర్థః. తస్మాకాపత్తిరిత్యాఖ్యాయంచదం. తద్భజ్యైఃపూరకతయా౨ధ్యాహృతః. తద్వ్యాచక్షే (తద్దేశప్రాప్తిరితి) (అగ్నివద్భావాతిదేశ
మాత్రేణ) అగ్నివద్భావః- అగ్నితుల్యత్వం. (ఇష్టకచితాగ్నిదేశరూపేతి) దేశః- ఆశ్రయః. అజ్ఞస్యాశ్రయో౨జ్ఞీ. ఇష్టకచితాగ్నిజ్ఞీరూపేత్యర్థః...

ఏవం ప్రకరణాదపి ప్రబలైశ్చ త్యాదిభిర్విద్యామయక్రత్వజత్వముక్తం- అథ ప్రకరణాప్యయమర్థఉపహద్యతే.

౫౦॥ సూ. శ్లో॥ పరణచశబ్దస్యతాద్విధ్యంభూయస్తాత్త్వనుబధః॥ పరణచబ్రాహ్మణేనాస్యాపిమనశ్చితాద్వభిధాయనఃశబ్దస్యతాద్విధ్యం-తద్విధత్వం-విద్యామయప్రతిపాదిత్వమవగమ్యతే. పరణహిబ్రాహ్మణేన *అయంవావలోకపిషోగ్నిచితస్తస్యావపవపరిత్రితాత్వాదినా *సయోహైతదేవంవేదలోకంప్యణానమేనంభూతమేతత్సర్వమభిసమ్పద్యతఇతి పృథక్ఫలావిద్యైవవిధీయతే, తథావైశ్వానరవిద్యాదౌచవిద్యైవవిధీయతే, - అతోగ్నిరహస్యస్యప్రీయైకవిషయత్వంనాస్తి. ఏవంతస్మిన్విద్యామయామనశ్చితానయోబ్రహ్మదారణ్యకైనుబధవ్యాః - కిమర్థమిహోనుబధ్యతై. తత్రోచ్యతే (భూయస్తాత్త్వనుబధత్వతి) మనశ్చితాదిషుసమ్పదనీయానామగ్న్యజ్ఞానాంభూయస్తాత్త్వత్వనిధావిహోనుబధఃకృతః. పూర్వవికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౧॥ సూ. శ్లో॥ ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్॥ సర్వానుపరవిద్యాసూపాస్యోపాసనస్వరూపపదుపాసకస్వరూపస్యాపిజ్ఞాతవ్యత్వముక్తం * త్రయాణామేవనైవముపన్యాసఃప్రశ్నశ్చేతి. వక్ష్యతిచాస్యప్రత్యగాత్మనఃపరమాత్మాత్మకత్వేనానుసంధానం *ఆత్మైతి తూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచేతి.కిమయంప్రత్యగాత్మాజ్ఞాతాకర్తాభోక్తేహోముత్రసంజ్ఞారక్షమోనుసంధేయః- ఉతప్రజాపతివాక్యోదితాపహతపాస్తత్వాదిస్వరూపః. కింయుక్తం. జ్ఞాతృత్వాద్వ్యాకారమాత్రఇత్యేకేమన్యతై. కుతః. అస్యోపాసకస్యాత్మనఃశరీరేభావాత్, ఆత్మనశ్శరీరేవర్తమానస్యతాదృశమేవరూపం. తావతైవానుసంధానేనతత్ఫలసిద్ధ్యుపపత్తే, శ్చ. నహికర్తృస్వధిక్రతానాంస్వరూపి ఫలాగ్నినాంజ్ఞాతృత్వాద్వ్యతిరేకణఫలానుభవదశాయాంయాదృశంరూపం- తాదృశంరూపంసాధనానుష్ఠానదశాయామనుసంధాతవ్యం- తావతైవసాధనానుష్ఠానతత్ఫలయోగిన్సిద్ధే, రతిరిక్తానుసంధానేప్రయోజనాభావాత్, తదవిశేషాదిహాపితభేద. ననుచాత్ర * యథాక్రతురన్తికలోకపురుషోభవతితథేతః ప్రేత్యభవతీతివిశేషవచనాదపహతపాస్తత్వాద్వ్యాకారపవానుసంధాతవ్యత్వవగమ్యతే. నైవం- * తంయథాయథోపాసతఇత్యుపాస్యవిషయత్వాత్తస్య.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుషే

౫౨॥ సూ. శ్లో॥ వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్యాన్నతూపలభివత్॥ నత్వేతదస్తి-యజ్ఞా

౫౦॥ సూ. శ్లో॥ పరణచశబ్దస్యతాద్విధ్యంభూయస్తాత్త్వనుబధః॥ * ఏషలోకః- ధూమ్రః, ఆహ- సముద్రాః, పరిత్రతాః- పఃస్తరణాని, ఏతల్లాకంప్రణానం- *పూపాలనపూరణయోః. పూరయన్తం- భువం. ఏతదేవంవేద- లిక్తవ్యత్వయః, ఏతమ్గ్నింవేదేత్యర్థః. పూర్వవికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౧॥ సూ. శ్లో॥ ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్॥ పూర్వాధికరణంప్రాసక్తికం- అతస్తత్పూర్వాధికరణసంజ్ఞితి. తత్త్రసర్వవిద్యానుభవతవిహోపాస్యత్వముక్తం- తథాప్రత్యగాత్మాత్మనుసంధేయత్వతిసంజ్ఞితిసర్వాస్మిత్వాదినానూచితా. * త్రయాణామిత్యాదినూత్రే త్రయాణామితిపదుపాదోపేక్షాపేత్యపరంవ్యాఖ్యాతంభాష్యే- దీపసారయోపాస్యాపాసకాపాసనపరంవ్యాఖ్యాతం - ఏతదగ్నిప్రాణేజాహ (సర్వాస్మితి) సిద్ధాన్తేప్రత్యగాత్మనఉపాస్యకోటినియేషస్యవక్ష్యమాణత్వాత్తదపయోగిత్వేనాహ (వక్ష్యతిచేతి) సూత్రద్వయార్థోపజీవనేదేదమధికరణంప్రవర్తతేఇత్యర్థః. పరమాత్మశరీరత్వేనానుసంధేయఃప్రత్యగాత్మాకింజ్ఞాతృత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వమాత్రాకారోఽనుసంధేయః- ఉతాపహతపాస్తత్వాద్వ్యాకారః. కిం*యథాక్రతురితియథోపాసనప్రాప్తివచనంపరవిషయం- ఉతప్రత్యగాత్మవిషయమపిభవతీతి. *తంయథాయథోపాసతఇతిచచ్చబ్ధికింపరమాత్మమాత్రపరః- ఉతజీవశరీరకపరమాత్మపరఇతి. పరమాత్మమాత్రపరత్వే- యథోపాసనప్రాప్తివచనస్యపరవిషయత్వాద్జ్ఞాతృత్వాదిమాత్రాకారేణప్రత్యగాత్మాఽనుసంధేయః. జీవశరీరకపరమాత్మపరత్వే*యథాక్రతురితిప్రత్యేకేషణభూతజీవాంశవిషయత్వస్యాపిసమ్భవాదపహతపాస్తత్వాద్వ్యాకారోఽనుసంధేయస్యోచ్. శరీరస్వరూపంతాదృగస్తు - తతఃకింతథాఽనుసంధానస్యేత్యత్రాహ (తావతైవేతి) ఫలసిద్ధ్యుపపత్తిందర్శయతి (నహితి) తావతాఫలసిద్ధ్యనుపపత్తిముఖేనచాదయతి (ననుచేతి) విషయవ్యవస్థయాపరిహరతి (నైవమితి) (ఏవంప్రాప్తఇతి)

౫౨॥ సూ. శ్లో॥ వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్యాన్నతూపలభివత్॥ *వ్యతిరేకత్వత్వేభర్తృమాత్రస్యాఽనుసంధేయత్వశ్చాన్నివృ

౫౩॥ సూ. *శ్లో॥ అక్లావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదం॥

ఓమి త్యేతదక్షరముద్గ్రథముపాసీత *లోకేమవజ్ఞవిధంసామోపాసీత *ఉక్తముక్తమితివైప్రజావదైతః
దివమేవోక్తంభయమేవప్రథివీ * అయంచావలోకపషోఽగ్నిచిత్రత్యేవమాద్యాః క్రత్వక్లాశ్రయాఉపాసనా
భవన్తి. తాకింయాసుశాఖాసుశ్రాయన్తై- తాస్వేవనియతాః - ఉతసర్వాసుశాఖాసాగ్రీధాదిమసమ్భవ్య
స్త్రైతిచిచారః. సర్వవేదాస్తప్రత్యయత్యేస్థితేప్రతివేదంస్వరభేదాదుగ్రీధాదయోభిద్యస్త్రైతితత్రతప్రవ్యవ
తిష్ఠైరన్నితియత్రాశ్చాగ్ని. కింయుక్తం. వ్యవతిష్ఠైరన్నితి. కుతః. *ఉద్గ్రథముపాసీతేతిసామాన్యేనోద్గ్రథసమ్భవ
యాశ్రుతాయాస్తస్యామేవశాఖాయాం స్వరవిశేషయుక్తసోద్గ్రథవిశేషస్యసన్నిధానాత్తస్మిన్నేవవిశేషవ
ర్యవసానంయుక్తమితి- ఏవమాద్యాస్తాస్వేవశాఖాసువ్యవతిష్ఠైరన్నితి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షహే (అక్లావబద్ధాన్వితి) తుశబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి. నశుగ్రీధాద్యక్లావబద్ధా
ఉపాసనాస్తాస్వేవశాఖాసువ్యవతిష్ఠైరన్- అమితప్రతివేదంసమ్భవ్యేరన్- సర్వాసుశాఖాస్విత్యర్థః. హిశబ్దో
హేతా. యస్మాచ్ఛ్చైవోద్గ్రీధాద్యక్లామాత్రావబద్ధాః- తస్మాన్యత్రోద్గ్రీధాదయః- తత్రసర్వత్రసమ్భవ్యే
రన్. యద్యపిస్వరభేదేనోద్గ్రథవ్యక్తయోభిద్యస్తై-తథాపిసామాన్యేనోద్గ్రథశ్రుత్యాసర్వావ్యక్తయస్సన్నిహితా
ఇతినక్వచిద్వ్యవస్థాయాంప్రమాణమస్తి. సర్వశాఖాప్రత్యయన్యామేనచసర్వాసుశాఖాసుక్రతురేకః- అత
స్సర్వాసుశాఖాస్వేకస్యక్రతోస్సన్నిధానాత్క్రత్వక్లాభాతోద్గ్రీధాదయోపిసన్నిహితాఇతినైకస్య సన్నిధి
శేషోన్వీతినవ్యవస్థా.

స్వీకీతాద్యాకారావలప్తునేనచిద్రయితినిధాన్తః- తర్హిపూర్వపక్షేనిధాన్తయోరవైషమ్యమేవస్యాత్. మహారజనాద్యాకారేణతాదాత్మ్యానుసంధాన
మప్యయుక్తం-తస్మైశ్వరాకారత్వాత్. ఘటశరావయోవ, తుటశూపయోదైవదత్తయజ్ఞదత్తయోవ, చజీవేశ్వరయోస్తాదాత్మ్యానుసంధానతైఃసమ్భా
మ్యపాసనే. విశాకోపాసనేచాస్తిత్వముభయోరాకారభేదవిరుద్ధం - జీవప్రజ్ఞాతాత్మ్యజ్ఞానస్యజీవఘటతాదాత్మ్యానుసంధానస్యచవైషమ్యా
భావాత్. అసాధారణాకారానుసంధానేనావైషమ్యసిద్ధిః - సతాచసర్వసాధారణీ. సదస్మిత్యనుసంధానేవశాస్త్రైవైయర్థ్యం - సహ్యసదస్మిత్యేకత్వా
త్వానంజానాతి. అసాధారణాకారానుసంధానేచభేదవివాదుసంహితస్యాత్ - సతుతాదాత్మ్యం. అసాధారణాకారప్రతిపన్నయోగ్జీవపరయోస్సా
ధారణాకారానుసంధానమేవతాదాత్మ్యప్రతిపత్తిరితిచేత్ - రర్హిఖజ్జోముక్త్యోగౌరివదేకజాతీయత్వమేవానుసంహితంస్యాత్. తతశ్చతాదాత్మ్యవి
ధానవైయర్థ్యం- సహిసాధారణాకారవిధురంకించిద్భవ్యమస్తి- అస్మిత్యేవావలబ్ధవ్యభితిప్రతిష్ఠానాదిభావవిచారరాహిత్యవిషయా - సతుసన్తా
త్రంప్రహృత్యేవంపరా. అతీయధాభాష్యమేవాధికరణంయుక్తమ్.

శరీరేభావాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౩॥ సూ. *శ్లో॥ అక్లావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదం॥ యత్రయత్రబ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వం - తత్రతత్రశుద్ధజీవస్యో
పాస్యత్వముక్తం- ఏవంయత్రయత్రశాఖాసాగ్రీధానుప్రవేశః- తత్రతత్రసర్వత్రోద్గ్రీధాద్యపాసనానుప్రవేశోఽస్తి- నవతిశబ్దయాస్సజ్ఞః.
ఉద్గ్రీధాద్యపాసనానికంప్రతిశాఖంవ్యవతిష్ఠైరన్- ఉతనేతి *ఉద్గ్రథముపాసీతేతిత్వోద్గ్రథజ్ఞఃకిముద్గ్రథమాత్రవర్తతే- ఉతస్వరాదిభేదభిన్నోద్గ్రీధే. కిం
స్వరాదివిశేషవిజ్ఞానోద్గ్రథవ్యక్తస్సన్నిధిః- ఉతసర్వోద్గ్రీధవ్యక్తీనాంసన్నిధిరితి. వ్యక్తివిశేషస్యసన్నిధిశ్చేత్ - తస్యైవోద్గ్రీధజ్ఞవాచ్యత్వాత్తత్రచ్చాఖావి
శేషమాపాసనవ్యవస్థా. సర్వవ్యక్తీసన్నిధిశ్చేత్ - ఉద్గ్రీధజ్ఞస్యోద్గ్రీధమాత్రవాచిత్యాత్తద్విషయోపాసనానివ్యవతిష్ఠన్త్యైతి. అధికరణారమ్భయేషశ
శ్లాంపవిహరతి (సర్వవేదాన్వేతి) యథాకర్తవ్యోపాసనంచసర్వశాఖాస్వేకం - తథోద్గ్రీధస్యేకత్వాత్సర్వత్రోద్గ్రీధానుసారేణప్రాప్తవస్తుపాస
నానీత్యధికరణారమ్భయేషః. ఉద్గ్రీధాదీనాంస్వరభేదేనవ్యక్తీభేదాత్తత్రత్వస్వరవిశేషవిజ్ఞప్తవ్యక్తివిషయాఉపాసనాః - ఉతసర్వోద్గ్రీధవ్యక్తివిషయాఇతి
సంశయఃస్యాత్ ఇత్యాదేషసమాధిత్వర్థః. (తస్మిన్నేవవిశేషఇతి) లోకగామానయేత్వాదిమసామాన్యశబ్దానాంసన్నిహితవిశేషపర్యవర్తనదర్శనా
దిలిభావః.

(ఏవంప్రాప్తైతి) యస్మాచ్ఛ్చైవోద్గ్రీధాద్యక్లామాత్రవిషయాఃప్రతీయన్త్యైతి - తస్మాదిత్యర్థః. పూర్వపక్షయ్యక్తిమనూద్యమావయతి
(యద్యపితి) (సక్వచిద్వ్యవస్థాయాంప్రమాణమస్తి) గామానయేత్వాదిమసర్వవ్యక్తీనామానయనామోగ్యత్వంవ్యక్తివిశేషజ్ఞస్యవ్యవస్థాపకం-
సత్వసన్నిధిః- సామాన్యేనవ్యక్తీనాంధీప్రత్యాత్. దీప్తత్వంహిసన్నిధిః. అత్రతుతాదృశాద్యోగ్యత్వాదివ్యవస్థాపకాభావాచ్ఛబ్దస్యస్వతఃప్రాప్తంసర్వవ్య
క్తివిషయత్వంతిష్ఠతీతిభావః. సన్నిహితాః- బుద్ధిస్థాః. అనేనసన్నిధేర్వ్యవస్థాపకత్వమపానం- నిరజ్ఞానయాశబ్దశక్త్యాసర్వవ్యక్తీనాంబుద్ధిప్రత్యాత్. అ
థార్థస్వధావదపిసర్వోద్గ్రీధవ్యక్తీసన్నిధిమాహ (సర్వశాఖాప్రత్యయేతి) ఆశ్చిన్సన్నిధానాదక్షాన్యపిసన్నిహితానిభవన్తీత్యర్థః.

౫౪॥ సూ. శ్లోకః॥ మన్తాగ్రవిద్యావిరోధః॥ శ్లోకః॥ వాశబ్దశ్చాథే. ఆదిశబ్దేనజాతిగుణసభ్యసా
దృశ్యక్రమద్రవ్యకర్మాగృహ్యతై. యథామన్తాగ్రీనామేకైకశాఖాస్వాత్మానామపిశేషిణః క్రతొస్సర్వ
శాఖాస్వేకత్వేన యథాయథంశ్రుత్యాదిభిస్సర్వాసుశాఖాసువినియోగోనవిరుధ్యతే - తద్వదిహాప్యవిరోధః.
అక్షావబద్ధాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౫॥ సూ. శ్లోకః॥ భూముక్తత్రువజ్ఞాయస్త్యంతథాహిదర్శయతి॥ శ్లోకః॥

*ప్రాచీనశాలబౌపమస్యవత్త్వార్థవైశ్వానరవిద్యాఆత్మాతా. తత్రవైశ్వానరఃపరమాత్మాత్మై
లోక్యశరీరఉపాస్యశ్చక్రితః స్వగ్లోకాదిత్యవాయ్వాకాశాప్పుధివ్యవయవః. తత్రచద్యోర్మాధా- ఆదిత్యశ్చ
తమః- వాయుఃప్రాణః-ఆకాశస్సద్దేహః- మధ్యకాయిత్యర్థః. ఆపోవస్తిః- పృథివీపాదావిత్యవయవవిశేషః.
తత్రసంశయః- కిమస్యత్రైలోక్యశరీరస్యవృత్తస్యోపాసనంకర్తవ్యం- ఉతవృత్తస్యసమస్తస్యచ- అథసమ
స్తస్యవేతి. కింయుక్తం. వ్యవస్థేతి. కుతః. ఉపక్రమేవ్యస్తోపాసనోపదేశాత్. తథాహ్యుపదిశ్యతే- బౌపమ
స్యవాదయఃకిలోద్దాలకషస్థాః కేకయమశ్వపతిముపసద్య * ఆత్మానమేవేమంవైశ్వానరంసమ్ప్రీత్యభ్యేషితమే
వనాబ్రూహీతివప్రచ్ఛుః. సచతేభ్యఃప్రత్యేకంస్వోపాస్యాకమ్యప్రభృతీనుక్తవద్భ్యోమూర్ధాదిషువ్యవస్థా
పాసనంతత్రతత్రఫలంచాక్తవాః * అత్యంతంపశ్యతిప్రియంభవత్యస్య బ్రహ్మవర్చసంకులేయవతమేవమా
త్మానంవైశ్వానరముపాస్తేమూర్ధాత్వేషఆత్మనగతిఎషవైసులేజాఆత్మావైశ్వానరత్యాదినా. లేషులేషూపా
సనేషూపాస్యస్యవైశ్వానరత్వంచాహ. అతోవ్యస్తస్వోపాసనంకర్తవ్యం. పరత్ర * యస్త్యేతమేవంప్రాదేశ
మాశ్రమభివిమానమాత్మానంవైశ్వానరముపాస్త్యతి- మ్యప్రభృతిప్రదేశావచ్ఛిన్నమాత్రైవైశ్వానరేఉక్తి
స్యమూర్ధాద్యుపాసనస్యసమాసేనోపసంహారిత్యవగర్తవ్యం. — అపరఆహవమేవసమస్తస్యాప్యూపా
సనంకార్యమితి- పృథక్ఫలనిర్దేశాత్ * యస్త్యేతమేవంప్రాదేశమాశ్రమభివిమానమాత్మానంవైశ్వానరముపా
స్తేససర్వేషులోకేషుసర్వేషుభూతేషుసర్వేషాత్మస్వన్నమస్తేతి. ననైతావతావాక్యభేదః - యథాభూమ
విద్యోపక్రమేనామాద్యుపాసనంతత్ఫలంచాభిధాయ * ఏషశుచాఅతివదతియస్సత్యేనాతివదతీత్యాదినాభూ

౫౬॥ సూ. శ్లోకః॥ మన్తాగ్రవిద్యావిరోధః॥ శ్లోకః॥ వేదానైర్వత్సనాం*ఆగ్నేయైహూత్రంవెత్తిత్యాదిమన్తాగ్రాంవేదానైరపి
పృగ్, హూతృప్రతి, బహ్వృచపరితస్యయోజాతవివస్రధమోమసస్వానితిసూక్తస్య*ఆధ్వర్యవేనజనీయంశస్యమితివినియోగోవృత్తః * అజాగ్నిహ
మియిఅత్యుపదిష్టజానిస్తడుపదేశరహితేశాఖాభేదేశాగ్నవహాయామేదసానుబ్రూహీత్యాశ్రియతే. ఏవంగుణాదీనాంవినియోగోద్రష్టవ్యః. ప్ర
కరణాన్నానమాత్రైశాన్యత్రప్రవేశాధావేమన్తాగ్రీనామపిశాఖానరేప్రవేశోనస్యాదిత్యతిప్రసజ్జరూపస్కొఽభిప్రేతః. అవిరోధః- శాఖావిశేష
సాస్యాన్యత్రప్రవేశవిరోధావాదః. మన్తాగ్రీనాంశ్రుత్యాదిభిస్వినియోగాదవిరోధశ్చేత్ - ఇహాప్యర్థిధపదశ్రుత్యావినియోగాదవిరోధఇత్యభిప్రాయః.
ఏవం సర్వశాఖాసూక్తిధానువృత్త్యాసర్వశాఖినాముపాసనేవ్యధికారఃఫలమ్.

అక్షావబద్ధాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౭॥ సూ. శ్లోకః॥ భూముక్తత్రువజ్ఞాయస్త్యంతథాహిదర్శయతి॥ శ్లోకః॥ పూర్వాధికరణేఉద్గీర్ణాదికంప్రస్తుతం - తత్రసామావ
యవభూతోద్గీర్ణాదేస్సమస్తస్యవృత్తస్యోపాసనంశ్రుతీసిద్ధం - ఏవంవైశ్వానరవిద్యాయాంకింసమస్తస్వోపాసనంకార్యం- ఉతవృత్తస్య - ఉతోభ
యస్యేతిశక్తియాసజ్జతిః. స్వగ్లోకాదిమకింకిమవయవభూతమిత్యత్రాహ (తత్రచేతి). కింవైశ్వానరవిద్యాయాంవ్యస్తాపాసనవిధిః - ఉతవృత్తస్యస
మస్తస్యచ - ఉతసమస్తస్యేవ. కింప్రత్యవయవంఫలశ్రవణాత్ * యస్త్యేతమేవమిత్యుపాసనముదాయానువాదః - ఉతవృత్తేసమస్తేచఫలశ్రవ
ణాదుభయత్రవిధికల్పః- ఉతప్రత్యేకఫలశ్రవణమర్థవాదః. ఆద్యేవ్యస్తాపాసనవిధిః. ద్వితీయేఉభయవిధిః. తృతీయేసమస్తవైవవిధిః. * అత్య
న్నం- అన్నమితి. ప్రియంపశ్యతి- అస్యకులబ్రహ్మవర్చసంభవతీత్యన్వయః. వైశ్వానరోపాసనంచ్యుతక్రాంతం - తత్ప్రథంమూర్ధమాత్రోపాస
నోపదేశఇత్యత్రాహ (వైశ్వానరత్వంచాహేతి) * ఏతమేవమాత్మానంవైశ్వానరముపాస్త్యత్యాదిష్యిత్యర్థః. వ్యస్తాపాసనంవివక్షితంచేత్ - కథంసమ
స్తస్వోపసంహరణిత్యత్రాహ (పరత్రేతి) (వైశ్వానరఉక్తస్య) వైశ్వానరవిద్యాయేవోక్తస్యేత్యర్థః. — (అపరఆహేతి) పృథక్ఫలనిర్దేశాత్ - వ్య
స్తాపాసనఫలాత్పృథక్ఫలనిర్దేశాత్. వాక్యభేదః- మహావాక్యభేదః. అనేకార్థప్రతిపాదనేసత్వవివాక్ష్యైకత్వైవ్యస్తాపాసనమా (యథాభూమేతి) స
మస్తాపాసనంప్రధానప్రతిపాద్యం - వ్యస్తాపాసనంప్రసజ్జకమితి నవిరోధఇతిభావః.

మవిద్యాముపదిశ్య *సస్వరాధ్యవతితస్యసర్వైషులోకేషు కామచారోభవతీతితత్ఫలంచవ్యపదిశతి- తత్రభూ
మవిద్యాపరత్వేపివాక్యస్య- నామాద్యవాస్తవోపాసనంతత్తత్ఫలంచాగ్నేక్రియతే- తథాభిహేతి....

ఏవంప్రాప్తైభిరీయతేభూమోజ్ఞాయస్త్యమితి. భూమిః-విపులస్య-సమస్తస్యైవ-జ్ఞాయస్త్యం-
ప్రామాణికత్వమిత్యర్థః. ఏకవాక్యత్వావగతేః. తథాహి - *ప్రాచీనశాలదౌపమన్యవశ్యత్వపత్రమ్య *ఉ
ద్దాలకోహవై భగవంతాయమారుణి సుమ్మగ్రీమమాత్మానంవై శ్వానరమధ్యేతితంహస్తాభ్యాగచ్ఛామేతివై శ్వాన
రాశ్చబుభుత్సయాపమన్యవాదయః పశ్చిమహర్షయఃతముద్దాలకముపేత్యతత్రవై శ్వానరాశ్చవేదనమలభమా
నాస్తేనచసహశ్వపతింకేకయంవై శ్వానరాశ్చవేదనముపసక్తమ్య *అశ్వానమేవేమంవై శ్వానరంసమ్ప్రత్యభ్యే
షితమేవనోబ్రూహీతిపృష్ట్యాతత్సకాశాత్ పరమాత్మానంవై శ్వానరంస్వగ్గోకాది పృథివ్యశరీరముపాస్యమప
గమ్యతత్ఫలంచ సర్వలోకసర్వభూతసర్వాత్మాన్నభూతబ్రహ్మనుభవమవగతవస్త్యవశ్యత్వసంహారతోవాక్య
స్యైకత్వమవగమ్యతే. ఏవమేకవాక్యత్వేవగతేసత్యవయవవిశేషేషూపాస్తవచనంఫలనిర్దేశశ్చసమస్తోపా
సనైకదేశానువాదమాశ్రమితినిర్ణయతే. (త్రతువతి) యథా *వై శ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్ పుత్రై
జాతభివిహితస్యైవత్రతోరేకదేశాః *యదప్తకపాలోభవతీత్యాదిభిరనూద్యతై- తథాసమస్తోపాసనమేవ
న్యాయ్యం- సమస్తోపాసనం. తథాహిదర్శయతీయంశ్రుతిఃవ్యస్తోపాసనేఅనర్థంబ్రవతీ *మూర్ధాతేవ్యపతి
వ్యద్యన్తాంనాగమిష్యతి, *అన్తోభవిష్యసియన్తాంనాగమిష్యతిత్యా, దికా. అత్యదమవ్యపాస్తం- యన్నా
మాద్యుపాసనసామ్యముక్తం- తత్రహినామాద్యుపాసనేవ్యవస్థాసశ్రుతిః, నామాద్యుపాసనేభ్యోభూమో
పాసనస్యాతిశయితఫలత్వంశ్రుతం *ఏవతువాఅతివదతియస్సత్యేనాతివదతీతి. తతపతత్రభూమవిద్యాపర
త్వేపివాక్యస్య-నామాద్యుపాసనానాంసఫలానాంవివక్షితత్వం- అన్యథాతిశయితఫలత్వనిమిత్తాతివాదేన
భూమవిద్యాస్తుత్వనుపపత్తేః. అతస్సమస్తోపాసనమేవన్యాయ్యమ్.
భూమజ్ఞాయస్త్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౬॥ సూ.

శ్లో॥ నానాశబ్దాదిభేదాత్ ॥ ౫౬॥

ఇహబ్రహ్మవిద్యాస్సర్వాః బ్రహ్మప్రాప్తిరూపమోక్షైకఫలాఃసద్విద్యాభూమవిద్యాదహరవిద్యోపకోస
లవిద్యాశాబ్దీల్యవిద్యావై శ్వానరవిద్యానప్రమయవిద్యాక్షరవిద్యాదికామిక శాఖాగతాశ్శాఖాన్తరగతా, శ్చోదా

(ఏవంప్రాప్తభి) భూమశబ్దాధర్మిపరః. వైశ్వానరాత్తజ్ఞానూన్ప్రతిద్యుపధివ్యాద్యవయవవిచ్ఛిన్నవిచ్ఛిన్నపాసనతత్ఫలంపదేశాదేకవాక్యత్వ
మవగతం. (అనువాదమాశ్రమితి) నముదామోపాసనతత్ఫలవివక్షితే- తదన్తర్వతతేకదేశోపాసనతేకదేశఫలకధనమువాదఇత్యర్థః. సమస్తోపాస
నఫలసర్వదేశసర్వకాలవర్తిసమస్తభోగ్యజాతంహ్యన్తర్వతనిదిదర్శయతుంఫలైకదేశానువాదకృతః- సతుతథానుష్ఠేయమిజ్ఞాపయతుం- ఇతరథా
వాద్యభేదాత్. వ్యస్తాపాసనేప్రత్యవాయకధనాచ్చయథోక్తపిపాధ్యే. (అత్యదమేవమితి) అనర్థాశ్రవణమేకంవైషమ్యమిత్యర్థః. వైషమ్యన్తర
మాహ (నామాద్యుపాసనేభ్యభి) నామాద్యుపాసనానాంభూమవిద్యోపయోగిత్వమస్తి- ఆధికస్యప్రతియోగిత్వేనావేషితత్వాత్. అతిశయితఫలశ్ర
వణమస్తు- తతఃకమిత్యత్రాహ (తతపివై) వివక్షితత్వముపసాదయతి (అన్యథేతి) ఏవమర్థాన్తరాణాంప్రధానార్థోపయోగిత్వాన్నవాక్యభేదోభూ
మవిద్యాయాం- అత్రతూపాసనానామన్యోన్యోపయోగిత్వాభావాద్వాక్యభేదస్త్విత్యేవేత్యర్థః. అత్యదమేకరణార్థోపసంహరః. జ్ఞాయస్త్యస్త్యైవ
విచ్ఛిన్నస్తాపాసనపక్షేపిసూత్రకారాభిమతభిచేన్న- వాక్యభేదాదిప్రసక్తాత్. జ్ఞాయస్త్యస్త్యైవప్రామాణికత్వాభిప్రాయేణాపుపపన్నః. ...
త్రతువతి- దర్శపూర్ణమాసప్రభృతిషుసామస్తేనసాధ్యప్రధానస్యైకస్యవివక్షితత్వవదితపరవాచకతే. తతోపిభాష్యక్తవ్యస్తాపాసనసూత్రానుమతిమపిష్యన్తే. తదయంక్రం
చితః- సాదృశ్యప్రకర్షాత్. — క్రతోరన్తోపచయాత్పలోపచయవదిత్యన్యే. తేవ్యస్తాపాసనసూత్రానుమతిమపిష్యన్తే. తదయంక్రం
జ్ఞాయస్త్యస్త్యైవస్యాసాధిభేదోక్తత్వాత్, ఏకైకోపాసననిర్దాయాఇతరప్రశంసార్థత్వాభిప్రాయకల్పనాగౌరవా, తస్యచగృహస్యత్వాభా
వేనుపపత్తే.

భూమజ్ఞాయస్త్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౬॥ సూ.

శ్లో॥ నానాశబ్దాదిభేదాత్ ॥ ౫౬॥ పూర్వవిద్యావిశేషవిషయవిస్తాకృతా-ఇదానీంసర్వవిద్యావిషయవిస్తాక్రియతఇతి

సన్దృశ్యే. (అక్షరవిద్యాదికాభి) అవిశదైకస్యాసోవివక్షితః. సూత్రేపి-శబ్దాదిభేదనద్భావత్. ఉదాహరణం-విషయఇత్యర్థః. కింసర్వాసాంపరవిద్యా

హరణం- అన్యః ప్రాణాద్యేకవిషయఫలా, శ్చ. కిమత్రవిద్యైక్యం - ఉతవిద్యాభేదభిసంశయ్యతే. అత్రైవాసాంపరస్పరభేదేసమర్థితేన త్యేకస్యాదహరవిద్యాదికాయాస్సర్వవేదాస్తప్రత్యయన్యాయః. కింయుక్తం. విద్యైక్యమితి. కుతః. వెద్యస్యబ్రహ్మణికత్వాత్. వెద్యంహివిద్యాయారూపం అతోహపైక్యాద్విద్యైక్యమితి.

ఏవంప్రాప్తైభిధీయతే (నానేతి) నానాభూతావిద్యాః. కుతః. శబ్దాదిభేదాత్. ఆదిశబ్దనాభ్యాససఘ్నగుణస్పృశ్రియానామధేయానిగృహ్యతే. శబ్దాంతరాదిభిరప్రవిధేయభేదపేతవా ౨నుబద్ధభేదాఃదృశ్యతే. యద్యపివేదోపాసీతేత్యాదయః శబ్దాఃప్రత్యయావృత్త్యభిధాయినః, ప్రత్యయాశ్చబ్రహ్మైకవిషయాః, - తథాపితత్త్వక్రణోదితజగదేకకారణత్వాపహతపాస్తత్వాది విశేషణవిశిష్టబ్రహ్మవిషయప్రత్యయావృత్త్యవబోధినఃప్రత్యయావృత్తిరూపాః విద్యాభిన్దన్తి. బ్రహ్మప్రాప్తిరూపఫలసమృద్ధ్యపాసనవిశేషాభిధాయీనిచ నిరాకాక్షాణివాక్యానిప్రతిప్రకరణం విలక్షణవిద్యాభిధాయీనీతినిశ్చీయతే. అస్మిన్నథే * శబ్దాంతరైకత్వభేదభిత్వాదిభిః పూర్వకాజ్ఞోదితైస్సూత్రైస్సిద్ధపిపునరిహప్రతిపాదనం వేదాస్తవాక్యాన్యవిధేయజ్ఞానపరాణీణి కున్యప్తినిరసనాయ. అతోవిద్యాభేద ఇతిస్థితమ్.

శబ్దాదిభేదాధికరణంసమాప్తమ్.

నాన్వైక్యం - ఉతభేదః కింసర్వాసాంబ్రహ్మకర్తృత్వముక్తిఫలకత్వానిశేషాదైక్యంన్యాయ్యం-కింవిద్యానాంప్రత్యక్షణిశేషవిశిష్టతయాప్రతానాంతావతానిరాకాక్షత్వాద్భేదోన్యాయ్యః. స్రగమేవిద్యైక్యం. ద్వితీయేవిద్యాభేదః. పానరుక్త్యశబ్దాంపరిహరతి (అత్రైవాసామిత్యాదిసా)అవిశేషపునశ్చవణస్యప్రకరణభేదస్యచవిద్యాభేదపేతుత్వేనైవసతిహివిద్యానిశేషాణాంభేదాభేదవిచారావతారః- తస్మాదలోక్తమర్థముపజీవ్యపూర్వంసర్వవేదాస్తప్రత్యయన్యాయ-౨వతారిత్వ-తదపేక్షితఃపరస్పరభేదో౨త్రనిరూప్యతఇత్యర్థః. అవిశేషపునశ్చవణస్యప్రకరణభేదస్యచభేదపేతుత్వేకర్తృకాజ్ఞానిధిపేతపదపాదసమవిధేయభూతవాక్యార్థజ్ఞానమాత్రోపాయత్వనిరాసార్థమితిదంస్వయమేవవత్త్వతి (కింయుక్తమితి) రూపైక్యంభలైక్యంచపూర్వపక్షపేతుః. ...

(ఏవంప్రాప్తభి) విధేయం - సాక్షంప్రధానంకర్తృ. అనుబద్ధాః - తదేకదేశభాత్వర్థాదయః. శబ్దాదయో౨నుబద్ధభేదపేతుత్వేనప్రధానవిధేయభేదపేతవత్త్వర్థః. (యద్యపీత్యాది) విషయైక్యేపిభాత్వర్థభేదాద్రూపభేదోమాభాదితిప్రత్యయావృత్త్యభిధాయినఇత్యుక్తం. యజతిదదావిజాకామాత్వాదయోవిన్నాతతమైవలూకేభ్యుత్పన్నాః- అతశ్చాన్త్రైవితేస్సార్థభూతానుబద్ధభేదజ్ఞాపకాః. ఉపాసనధ్యానాదిశబ్దాఃవికాల్పతమైవపున్యన్నాః- వేదనోపాసనాదిశబ్దాశ్చసామాన్యనిశేషభావేనైకార్థవిషయాః- తత్కథమనుబద్ధభేదజ్ఞాపకత్వమిత్యర్థః. (తథాపీతి) *అన్తైవవిశేషాహినిరాకారతయానియమిత్యనిప్రాయః. నస్యేవంసతిరూపభేదాత్తోవిశేషః. ఉచ్యతే- యాగధానపూజామేషుద్రవ్యప్రహణేషామనేపిదేవతోద్దేశపరస్వత్వాపాదనదేశవిశేషవిశిష్టప్రహణగోచరతయాంయజత్వాదిశబ్దానాంవిన్నాతతమైవత్తత్రానూపవిశేషవిశిష్టప్రత్యయావృత్త్యవబోధత్వముపాసనాదిశబ్దానాంప్రత్యక్షరణావగతానాం. తత్రైకైకవిద్యాశ్రవణవేదయాంతేమాముపాసనాదిశబ్దానాంవిలక్షణప్రత్యయావృత్తిబోధకత్వావగమేభ్యుత్పత్తిస్థానీయః - శుశ్రూత్వాసాంవిద్యానాంభేదాభేదబుభుత్వాయాంవిలక్షణార్థతయాబుద్ధిస్థాఉపాసనాదిశబ్దాశ్చపూర్వరస్థానీయాభితితథోఽనిరుచచాదాత్. ఏవంరూపభేదశ్చోక్తావతి. తేప్రప్రాప్తిప్రకరణభేదఉక్తః. అత్రైవతద్గతప్రతిపాదనస్యప్రయోజనమాహ (అస్మిన్నీతి) (అవిధేయజ్ఞానపరాణీతి) అత్రనిర్విశేషవిషయజ్ఞానపరత్వమపినిరసనీయమనుసంధేయం. బహ్వాధికరణేషుబహునిస్సూత్రైర్విస్తరేణోక్తార్థస్యసజ్జిహేణస్తారణం కున్యప్తినిరసనంచప్రయోజనం. ...

అన్యేషు - ఆత్మాసంవిద్యాదివిషదనస్యద్రవ్యనిష్ఠత్వా, ద్వైశత్యేనవిసౌలిఖయాస్తరాసచ్ఛువేనప్రాక్షణావళూతాదీనామివావాస్తరావృత్త్యభేదాభావేకర్తృభేదాభావా, దాత్తనత్యైకత్వా, ద్విద్యైక్యమియ్యుక్త్యా - ఆత్మనఃకార్యాస్తరాసచ్ఛువేనసమృద్ధాత్తనావిద్యాదితి విపరీణామస్యన్యాయ్యత్వాత్, భావాన్తప్రాధాన్యే సతిసాధ్యానామపూర్వాణాంభేదేనభిన్నమబ్ధానాంశ్రవణాదిప్రత్యయానాంభేదోపపత్తే, ద్విద్యాభేదభివదన్తి, *తథాపీతి* శ్రోతవ్యోమనవ్యభిజ్ఞభేదాదితిసూత్రంచయోజయన్తి. తదయంక్తం-రాగప్రాప్తతయా౨నూదితయోశ్చవణమననయోన్విధేయేనధ్యానేకైక్యశబ్దానుదయత్. అరవివనిధాన్తేసాధ్యాపూర్వభేదాక్షేకారణభేదసమర్థనంచాయుక్తం. తేషాంవిధేయత్వేపిదైక్యశబ్దా-శ్రవణాదిస్వరూపభేదస్యలూకేర్థత్వాత్, అజ్ఞాతప్రతితిశ్చతాగ్రప్రతిష్ఠాపననైశద్యరూపకార్యభేదస్యప్రసిద్ధత్వా, శ్చ.

శబ్దాదిభేదాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౭॥ సూ.

శ్రీమద్భక్త వికల్పాధికరణప్రసంగే ॥ శ్లో॥

బ్రహ్మప్రాప్తిఫలానాం సద్విద్యాదహరవిద్యాదీనాం నానాత్వము క్తం - ఇదానీమాసాం విద్యానామైకస్మిన్ బ్రహ్మప్రాప్తియోజనవత్త్వేన సముచ్చయోపి సమ్భవతి - ఉత ప్రయోజనాభావాద్వికల్పవేదవిశయే - కింయు క్తం. సముచ్చయోపి సమ్భవతీతి. కుతః. ఏకఫలానాం భిన్నస్తాగ్రానామపి సముచ్చయదర్శనాత్. దృశ్యతే శ్రోత్ర్యకర్తృబుద్ధ్యాదేనాసనానామగ్నిశాలా ప్రవర్తమాన్త మాసాదీనాంతస్యైవ స్వగ్రస్య భూయస్త్యాపేక్షయైకప్రకారే సముచ్చయః - ఏవమిహాపి బ్రహ్మసంభవభూయస్త్యాపేక్షయా సముచ్చయోపి సమ్భవతీతి.

ఏవం ప్రాప్తే ప్రసక్తి హే-వికల్ప ఏవ-సముచ్చయ సమ్భవతీతి. కుతః. అపి శిష్టఫలత్వాత్. సర్వాసాం హి బ్రహ్మవిద్యానామనవభిక్తాతశ్చ యాన్త బ్రహ్మసంభవభవం ఫలవశవిశిష్టం గ్రూయతే. * బ్రహ్మవిదాపోక్షిపరం * సునో బ్రహ్మణతన్త్రోగ్రీయస్య చాకామహతస్య * యదావశ్యం వశ్యతే తస్మాద్భంగ ర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం. తదావిద్యాకపుణ్యపాపేవిధూయ నిరర్జునం పరమం సామ్యము పైతృత్వాదిభ్యః. బ్రహ్మసిన్ధుస్య పరిస్యచస్వయం నుభూయమానం సవభిక్తాతశ్చ యాన్త భవతి. సచ రావృకో బ్రహ్మసంభవవశయా విద్యయా ౭వాప్యతేజేత్ - కిం న్యయోనీ సముచ్చయ సమ్భవః. స్వగ్రాదేన్విదేశతః కాలతః స్వరూపతశ్చ పరిమితత్వేన తప్రచేత్త్యపేక్షయా భూయస్త్యై సమ్భవాత్తద్భిన్ సముచ్చయ సమ్భవతి - ఇహ తు తద్విపరీతస్వరూపే బ్రహ్మణి చిన్న సమ్భవతి. సర్వాశ్చ విద్యాః బ్రహ్మసంభవవిరోధ్యనాదికర్తృవిద్యానిరసనముఖేన బ్రహ్మప్రాప్తిఫలాభిత్వవిశిష్టఫలత్వాత్ సర్వాసాం వికల్ప ఏవ.

బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరిక్తఫలాస్త్ర విద్యాస్వగ్రాదిఫలకర్తృవ్యవస్థేష్టం వికల్పైరన్ - సముచ్చయైరన్వా - తాసాం పరిమితఫలత్వేన భూయస్త్యాపేక్షా సమ్భవాత్. తదాహ

౫౮॥ సూ. శ్రీమద్భక్త కామ్యాస్త్రయథా కామం సముచ్చయైరన్న వాసూర్వ హేత్వ భావాత్ ॥ శ్లో॥ అ

పరిమిత ఫలత్వా భావాదిత్యర్థః. వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్.

౫౯॥ సూ. శ్రీమద్భక్త వికల్పాధికరణప్రసంగే ॥ శ్లో॥ అన్యస్థానికరణే న్యసవిద్యా ౭ని ప్రతా. సజ్జమాహ (బ్రహ్మప్రాప్తి) భేదసిద్ధి హి సమచ్చయైకత్వరూపణం యు క్తమితి భావః. కిం సర్వాసాం సముచ్చయః - ఉత వికల్పః. కిం బ్రహ్మప్రాప్తిరేకమాహ - ఉత స్వగ్రస్య ప్రాప్తివిద్వేషదేవి. వైలక్షణ్యం - లదవేషయా సమచ్చయః. వికల్పావే - వికల్పః. ...

రాధాశై - (పరమం సామ్యము వైతేత) అనవభిక్తాశ్చ యాన్తం బ్రహ్మస్వసవృశానందదాత - తతో ౭ని కానన్త స్యాభావాన్మధూయ నవవేదో సమ్భవగర్భభావః. బ్రహ్మసంభవస్వరూపత్వం దర్శయతి (బ్రహ్మసిం) కాన్తద్విద్యాః విరోధినిరసనోపక్షేణాః - కాన్తద్భక్తిప్రాప్తిభావః - అతస్సముచ్చయ సమ్భవత్యత్రాహ (సర్వాశ్చ విద్యాభి) ...

అనేనమాత్రేణ సజ్జమా త్తరమాత్రాగ్ధం సందేషేణాహ (బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరిక్తఫలా స్తితి)

౬౦॥ సూ. శ్రీమద్భక్త కామ్యాస్త్రయథా కామం సముచ్చయైరన్న వాసూర్వ హేత్వ భావాత్ ॥ శ్లో॥ అన్యస్థానికరణే న్యసవిద్యా ౭ని ప్రతా. సజ్జమాహ (బ్రహ్మప్రాప్తి) భేదసిద్ధి హి సమచ్చయైకత్వరూపణం యు క్తమితి భావః. కిం సర్వాసాం సముచ్చయః - ఉత వికల్పః. కిం బ్రహ్మప్రాప్తిరేకమాహ - ఉత స్వగ్రస్య ప్రాప్తివిద్వేషదేవి. వైలక్షణ్యం - లదవేషయా సమచ్చయః. వికల్పావే - వికల్పః. ...

విద్యానామైకరూపణం సమాధానాత్ ప్రకరణమితి వే. తదయు క్తం - సమాధానాత్ ప్రకరణవిద్యాశరీరాన్తర్భావాత్, తస్యచ ఫలభావే పితృప్రణయశ్చ విశిష్టవిషయతయా భిన్నరూపత్వా, వ్యతిక్లాపనపత్యై. సాత్వేత్కారస్యైకరూపత్వేన నిర్వృత్త్యనన్తరభావి బ్రహ్మసంభవవైషమ్యశ్చోనిరాసేన విశాసముచ్చయైరసాదాగాచ్ఛబద్ధసవృత్తిపూర్వక బ్రహ్మసంభవఫలైకరూప్యం వత్తవ్యం. — అన్యేతు సమ్భూత్యపాసనవిషయం విచారమాహుః. తదయు క్తం - సమ్భూతివిశాసవిభాగవిభక్తాపాసనసముచ్చయస్యాప్రామాణికత్వోపపాదనాత్. తెచ-అయేచేమేరణ్యఇత్యత్ర దేవయానవభగస్య ఫలత్వేనోపాదానాదే కానికారపరిగ్రహితత్వాదాగ్నేయాదీనామివ సముచ్చయఇతి పూర్వపక్షం కృత్వా - అగ్నేయాదీనామివ ప్రకరణైకాన్తకారవాత్త్వేనాభావాదిభిః ప్రతి ప్రకరణం నిరాకర్తాణాం విద్యానామిభ్యమ్మన్తానుపపత్యై, అయేచేమేరణ్యదివాక్యస్యగతిభిః పరత్వేన బ్ర

౫౯॥ సూ.

అజ్ఞేమయథాశ్రయభావః॥

ఉద్గీధాదిత్రత్వజ్ఞేష్వాశ్రితాః *ఓమి త్యేతదక్షరముగ్ధీభముపాసీతేత్యాదికావిద్యాఃకిముద్గీధాదివత్స-
త్వర్థతయాక్రతుసునియమేనోపాదేయాః - ఉతగోదోహనాదివత్పురుషార్థతయాయథాకామివివేచయే-
యమేనోపాదేయాఃఇతియత్తం. ననుచాసాంపురుషార్థత్వేనానియమఃప్రతిపాదితః *తస్మిన్ధారణానియమస్త-
ప్తప్రేమసృజ్యప్రతిబద్ధఃఫలమివ్యత్ర. సత్యం- తదేవదృఢయతుంజైస్త్రిన్దిగదర్శనైర్యుక్త్యాచాక్షిప్యతే. త-
స్మా *తేనోభావపురుషభివ్యవహర్యనాప్యభక్త్యలత్వముత్తం. ఉపాసనాశ్రయభూతోద్గీధాదివచుపాసనా
నానివ్యవహరయోపాదాన నియమేబహవోపాదవఉపలభ్యంతే - నహ్యత్ర *గోదోహనేనవశుకామసృప్ర-
ణయేపిత్వాదివచుపాసనావిధివాక్యే ఫలసమ్బద్ధఃస్మయతే. *ఉద్గీభముపాసీతేత్యుద్గీధాదిసమ్బద్ధిత్యైవ
పాసనంప్రదీయతే. *యదేవవిద్యయాకరోతిశ్రద్ధయోపనిషదాతదేవపీర్వవత్తరమితివర్తమానావదేశయావవా-
క్యాత్తద్గీధసలసమ్బద్ధిజ్ఞాయతే - స్వవాక్యేనైవావ్యభిచరితశ్రీతుసమ్బద్ధ్యుద్గీధాదిసమ్బద్ధేనైర్జాతత్రత్వగ-
భావస్యనాత్వాత్తర్థవర్తమానసలసమ్బద్ధిదైవోద్గీధాదమాత్రంస్యాత్ - అపావగ్లోకశ్రవణాదివత్. అతో-
యథోద్గీధాదయఉపాసనాశ్రయాఃత్రత్వజ్ఞతయాప్రయోగవిధినానియమేనోపాదీయంతే- తథాతదాశ్రితా-
శ్చోపాసనాత్తత్వజ్ఞత్రత్వజ్ఞభూతాభినియమేనోపాదేయావవ

సూత్రానైరసూర్యమానసంయోగైరకారవాక్యర్వాభావాత్, వికల్పికాదోషేదిహప్రాప్తయశ్చితానామివవికల్పభిత్వానుభవః. తదయత్తం- *విధయభి-
వేద్యాదుభిస్తాభూతైవైవ తస్మాదాసతే వేదాదుభిస్తాభూతైవైవ సీపితృయోగభవభవత్వేనోపాదానేపిప్రత్యేకంసాధనత్వేనవిలాసానామిష్టాజ్ఞా-
నావత్సానియమిద్యాదిసామిసంబద్ధిత్వైకభవసాధనత్వశ్చాదుత్థానా, దధికారవాక్యభేదాదిభిఃప్రత్యేకమేకరూపభవసాధనత్వేనైర్జాతత్రత్వస్యవ-
త్వేనైవభావనియమసూత్రవర్యాం జ్యోతిష్టోమవర్ణపూర్వమానసవిజ్ఞాదానామివసముచ్చయోశ్చాక్షాయః జర్మివారత్వా, చ్చ. అతస్మైవావిద్యభ-
వత్వేనసూత్రాత్వా. నమస్మిన్తస్మాదసత్వే పూర్వపక్షేప్రత్యేకం నిరవేక్షసాధనత్వం నిర్ధానినస్సాధ్యంస్యాత్ - తత్రచ : అవిద్యభవత్వాదితి-
హేతుర్నానుభవః - సాధ్యుభవత్వాత్. అవిద్యంభవం ప్రతినిరవేక్షసాధనత్వంహిసాధ్యం. తద్దేవోద్గీధప్రత్యాభిచేత్ - ఉపాసనాశ్రయైర్జాత, ర-
విజ్ఞానసూత్రవర్యాం, సూత్రాస్సార్థవ్యం, చస్యాత్. అతోయథాభాష్యమేవాధ్యః.----- ఇతరేనర్వే *కామ్యాన్విత్వాదిసూత్రమధికరణానరమా-
నాభి- అనరమాద్యం - అవిద్యభవత్వాదావస్యస్థుటత్వాత్. సూత్రప్రయోజనంతువిద్యాత్వసామాన్యప్రసక్తవికల్పనివారణం, కామ్యానువిద్యా-
నుమానసాన్యసేన సామాన్యతోసమావృత్త్యాదిముముద్భవత్యుచితప్రయోజనం - విద్యాత్వక్రతుసమ్బద్ధ్యధానాముద్గీధాద్యపాసనానాం క్రతుభ-
వత్వం, నమోద్గీధాదుభవభూతయోద్గీధాదుగుణ్యవనికల్పనముచ్చయోద్వ్యాశ్రయణమ్.

వికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౯॥ సూ. అజ్ఞేమయథాశ్రయభావః॥ యథాకామవిచారేనసజ్జిరభిప్రేతా. యథాకామం వికల్పస్సముచ్చయో-
వాసానాదివిముక్త్యం- అభోద్గీధాదిత్రాయథాకామముపాదేయా- నవేసంశయాత్సజ్జిరభి. కిముద్గీధాద్యపాసనాని క్రతుమనియమేనోపాదేయా-
ని- ఉపాసనానియమే. కింప్రత్యేకోద్గీధాదిముగ్ధేన వర్తత్వాదివత్ క్రత్వర్థాని - ఉపలభ్యత్రవణాత్ పురుషార్థభూతాని. కింగోదోహనాదీనాం పురుషార్థ-
త్వంస్వవాక్యేభవసమ్బద్ధ్యత్రవణాత్ - ఉత క్రతుఫలాత్పృథక్ఫలసమ్బద్ధ్యత్రవణాత్. స్వవాక్యేభవత్వపురుషార్థత్వంచేత్ - తదభావేనపర్వత్వాది-
భవత్వప్రత్యేకభవసంభవసేవోపాదేయతా. పృథక్ఫలసమ్బద్ధ్యత్రవణమాత్రాచ్యేత్ - ఉద్గీధాద్యపాసనానామపిపృథక్ఫలతయపురుషార్థత్వాన్ననియ-
మేనోపాదేయతా. పాసనత్వేనవోచయతి (సస్థితి) పరహరతి (సత్సంబంధేవతి) సజ్జిరభివేదాధికరణానరమభ్యేతాప్రం- అతోసతత్రక్యతమి-
త్యధ్యం తప్రొద్దాంతమాహ (తత్రహితి) అత్ర తద్విచరితహేతుబహుత్వమాహ (ఉపాసనేతి) (నహ్యత్రేతి) గోదోహనసృప్రవాక్యేశ్రూయమాణం
సృజ్యభవసాధనత్వమస్థితిరోధి - అత్రచువాక్యాత్తర్థత్వేన ఫలసమ్బద్ధ్యసృజ్యభవత్వప్రతిపత్తిత్వాదధాదమాత్రమితితదజ్ఞత్వవిరోధీత్యధ్యః. విరోధ్య-
భావఉత్తరః- అనుదూరహేతుమాహ (ఉద్గీధమితి) ఉద్గీధతాద్వితీయాశ్చుతిరహనసృజ్యత్వేనప్రమాణం- వీహ్యదిగతాప్రొక్షణాదేవేత్యధ్యః.
ఫలసమ్బద్ధ్యసృవాక్యాత్తర్థత్వంబర్హయతి (యదేవతి) వర్తమానావదేశః - వర్తమానవ్యవదేశః. స్వవాక్యసైఫలసమ్బద్ధ్యత్రాపివిధికటాక్షిసాన్యాత్ -
వాక్యాత్తర్థత్వసానినాస్తీధావః. ఫలితమద్ధమాహ (స్వవాక్యేనైవేతి) నిర్జాతః- నిశ్చితః. ప్రయోగవిధిః- అనుష్ఠాపకత్వదశాపన్నవిధిః. నతుజ్ఞాపకా-
వద్ధ్యః. యథాస్వవాక్యావగతఫలసమ్బద్ధ్యప్రకరణానరథసాన్యవ్యవధిచరితక్రతుసమ్బద్ధిజాహాసమ్బద్ధేనజ్ఞాతక్రత్వజ్ఞభావస్యపర్వత్వసాన్యాపావగ్లోక-
శ్రవణభవద్ధవాదమాత్రంస్యాత్ - అతఃపర్వత్వంనియమేనోపాదేయం- తేదేవమిత్యధ్యః.

౬౦॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శిష్టిః- శాసనం. విధానమిత్యర్థః * ఉద్గీతముపాసీతేత్యుద్గీతాధ్యాయోపాసనవిధానాచోపాదాననియమః * గోదోహనేనపశుకామస్యప్రణయేదిత్యాదివద్విధివాక్యే ౭ధికారాంతరాశ్రవణాదుగీతాద్యజ్ఞభావపవహివిధేయఇతిగమ్యతే.

౬౧॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ * హిమవత్పదనాద్వైవాపిదుర్గీతమునుసమాహరతీత్యుపాసనస్యసమాహరణియమోద్యత్యతే. దురుద్గీతం- వేదనవిహీనముద్గీతం. వేదనహీనావస్థేనసమాధానంబ్రువత్తస్యనియమేనోపాదానందర్శయతి.

౬౨॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ * ఉపాసనగుణస్య- ఉపాసనాశ్రయస్యప్రణవస్యసోపాసనస్య * తేనేయంత్రయీవిద్యావర్తతేఽమిత్యాశ్రావయత్యోమితిశంసత్యోమిత్యగ్దాయతీతిసాధారణ్యశ్రుతేచోపాసనసమాహరోగమ్యతే. * తేనేతిప్రకృతపరామర్శాత్సోపాసనపవప్రణవస్సర్వత్రసంచరతి - అత ఉపాసనస్యప్రణవసహభావనియమదర్శనాచోద్గీతాద్యుపాసనానాముగీతాదివన్నియమేనోపాదానమ్.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే.

౬౩॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ * నచైతదస్తి - యదుద్గీతాద్యుపాసనానాంక్రతుమూద్గీతాదివదుపాదాననియమఇతి. కుతః. (తత్సహభావాశ్రుతేః) ఉద్గీతాద్యభావాశ్రుతేరిత్యర్థః. అజ్ఞభావేహిసహభావనియమోభవతి. యద్యపి * ఉద్గీతముపాసీతేత్యన్వికాపదసముదాయే౭ధికారాంతరంనప్రతీయతే - తథాపితదనంతరమేవ * యదేవవిద్యయాంకరోతిశ్రద్ధయోపనిషదాతదేవవీర్యవత్తరం. భవతీతివిద్యాయాఃక్రతువీర్యవత్తరత్వంప్రతిసాధనభావఃప్రతిపాద్యతే- తేనక్రతుఫలాత్ప్రకగ్భూతఫలసాధనభూతా

౬౪॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ * పూర్వాయుక్తిరుక్తా - వ్యాప్తిరూపాహియ్యుక్తిః. విధివాక్యస్థలసమ్మేషేషజ్ఞత్వాభావః, విధివాక్యస్థలవిరహే౭జ్ఞత్వం, చహిదర్శితం. అథలిక్షానిప్రదర్శ్యతే. గోదోహనస్యాప్యజ్ఞత్వప్రసంగఇత్యత్రాహ (గోదోహనేనేతి)

౬౫॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ * సమాహరణః- సమాధానం. కథంద్యత్యత్యత్యత్రాహ (దురుద్గీతమితి)

౬౬॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ * ఉపాసనార్థత్వవివక్షయాతదాశ్రయస్యగుణత్వవ్యవహారః. (సమాహరణోగమ్యత్యతి) సమాహరణః- అనువృత్తిః. సోపాసనప్రణవానువృత్తిసోపాసనానువృత్తిర్గమ్యత్యత్యర్థః. తదపపాదయతి (తేనేతి)

౬౭॥ సూ. శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ శ్రీకృష్ణాశాసనానుక్రమీభాష్యమ్ * ఫలితమర్థమాహ (ఉద్గీతాద్యభావాశ్రుతేరితి) కథమయమర్థఇత్యత్రాహ (అజ్ఞభావేహితి) సహభావమాత్రస్యపూర్వమపి జాన్యజ్ఞీకృతత్వాత్సహభావనియమఇత్యుక్తం. సహభావనియమపివాజ్ఞత్వం. అజ్ఞత్వవిరోధిసృజకృతసాధనత్వంసూత్రాభిప్రేతం గోదోహనవాక్యసామ్యప్రతిపాదనేనతదపపాదయతి (యద్యపితి) న్నవాక్యస్థత్వంవాక్యాంతరస్థత్వంచప్రయోజకం-విశిష్టావిశిష్టావేవప్రయోజకౌ. పర్ణతాపిధివాక్యేలిప్యద్వయమస్తి- పర్ణతాయాఅపాపక్షోకశ్రవణంప్రతిసాధనత్వాశ్రవణా, త్ఫలస్యవాక్యాంతరస్థత్వా, చ్చ. గోదోహనవాక్యేత్వన్యతరవిశిష్టవివ - ఫలస్యస్వవాక్యేశ్రవణాత్ పశుంప్రతిగోదోహనస్యసాధనతామాత్రస్యకల్ప్యత్వాత్. వివం పర్ణతాపిధివాక్యేలిప్యద్వయసద్భావాద్వాక్యస్వరసేధాజ్ఞత్వజాభామాగాత్తత్ఫలశ్రుతిరర్థవాదః- వివంగోదోహనవాక్యేత్వన్యతరవిశిష్టాభావాత్తత్ఫలసాధనత్వమజ్ఞత్వవిరోధి. వివమన్యతరవిశిష్టాభావసాధర్మ్యత్వద్వదిదమపిసృజకృతసాధనత్వమేవోపాసనస్యప్రతిపాదయతీతిగోదోహనపపాసనమపిక్రత్వజ్ఞం. అతీవిశిష్టద్వయాభావనైషమూర్త్యర్థతావాక్యవగ్నేదంక్రత్వజ్ఞతాంప్రతిపాదయతీత్యర్థః. జాహ్నుఃప్రకృతిద్రవ్యాకాక్షా౭స్తి- నైవముద్గీతాదినాముపాసనాకాక్షా౭స్తి, - పర్ణతాయాలక్రియారూపత్వాత్క్రత్వమప్రవేశకాక్షా౭స్తి- నైవముపాసనానాంక్రియారూపత్వేనావ్యవధానేనపురుషార్థసంస్పర్శా, దితిచపర్ణతానైషమ్యంసేధం. అధికారాంతరం- ఫలాంతరసాధనత్వం. (సాధనభావఃప్రతిపాద్యత్యతి) అనేనగోదోహనవాక్యేసాధనభావకల్ప్యఇత్యన్యతరవిశిష్టానుచితః. వివం తత్సామ్యసమృద్ధకృతసాధనతయైవోద్గీతవిద్యావిహిత్యాహ (తేనేతి) తతఃకిమిత్యతే

విద్యా ఉద్దీధముపాసీతేతిక ర్తవ్యతయావిధీయతే. క్రతుఫలాత్పృథగ్భూతఫలసాధనతయా ౨వగతస్యాపాసనస్య క్రత్వగ్భూతోద్దీధాగ్భూతయావినియోగోనోపపద్యతే. అతఉపాసనస్యాశ్రయాపేక్షాయాంసన్నిహితఉద్దీధాశ్రయమాత్రంభవతి. ఉద్దీధశ్చక్రత్వగ్భూతభిక్రతుప్రయోగోద్దీధాద్యాశ్రయేఉపాసనే క్రత్వధికారిణ ఎవ క్రతోర్విర్యవత్తరత్వేచ్ఛానిమిత్తమిదమధికారాంతరమితి క్రతుషు తదుపాదాననియమః. వీర్యవత్తరత్వంచక్రతుఫలస్యప్రబలకర్తాంతరఫలేనాప్రతిబంధిత్యుక్తం. క్రతోరవిశమ్భితఫలత్వమిత్యర్థః. పక్షతాదీనాంతు ఋదేవవిద్యయాకరోతి - తదేవవీర్యవత్తరంభవతీవిద్యాయాఃఫలసాధనత్వవదపావస్థోక్తవ్రతాదిఫలంప్రతిసాక్షాత్సాధనభావోనశ్రుతభిక్రత్వగ్భూతజహ్నోద్వ్యగ్భూతయావినియోగావిరోధాత్తదగ్భూతానాం ఫలాంతరసాధనభావకల్పనా నుపపత్తైస్త్రఫలశ్రుతిరథవాదమాత్రంస్యాత్.

౬౮॥ సూ. శ్లో॥ దర్శనాచ్చ॥ శ్లో॥ దర్శయతిచశ్రుతిరుపాసనోపాదాననియమం ఋషవం విధవైబ్రహ్మయజ్ఞంయజమానంసర్వాంశ్చర్షిజోభిరక్షతీతి- బ్రహ్మణోవేదనేనసర్వేషాం రక్షణంబ్రవతి. ఉద్ధాతృప్రభృతీనాంవేదనస్యానియమేసత్యేతదుపపద్యతే. అనేనలిజ్ఞేన పూర్వోక్తానాం సమాహారాదిలిక్తానాంప్రాయికత్వమవగమ్యతే. అతోనియమ ఏవేతిస్థితమ్.

యథాశ్రయభావాధికరణంసమాప్తమ్.

యేయాముపాసనస్య క్రత్వజ్జత్వమయ్యుక్తమిత్యాహ (క్రతుఫలాదితి) * ఉద్దీధముపాసీతేతుపాసన స్తోద్దీధశేషత్వం ప్రతీయతఇత్యత్రాహ (అరఉపాసనస్యేతి) (ఆశ్రయమాత్రంభవతి) నకుశేషీత్యర్థః. యథా గోదోహనంకింసమ్మన్దిపశుసాధనమిత్యపేక్షాయాంప్రణయసమ్మన్దితి ప్రణయసంసమ్మన్దిమాత్రతయాప్రతీయతే - తథాకింషయముపాసనంవీర్యవత్తరత్వసాధనమిత్యపేక్షాయామన్దిగ్రహశ్రయమాత్రంభవతీత్యర్థః. ఉపాసనస్యపృథక్ఫలసాధనత్వే ౭ధికార్యస్తరానుష్ఠేయతాస్యాదిత్యత్రాహ (ఉద్దీధశ్చేతి) యథా క్రత్వధికారిణవివశకుకామనానిమిత్తమధికారాంతరంభవతిగోదోహనే- తద్వదత్రాపీత్యర్థః. ఉద్ధాతృప్రస్థితమపుపాసనంయజమానస్యైవఫలప్రదం. వీర్యవత్తరత్వస్యపృథక్ఫలతాందర్శయతి (వీర్యేతి) పక్షతావాక్యవైషమ్యమాహ (పక్షతాదీనాంత్యేతి) ఫలస్యవాక్యాంతరస్థేనవిశమ్భిఃసప్తతయానకణ్డోక్తః. ఫలసమ్మన్దస్య విశమ్భిద్వయోపకూతత్వేనావిరోధిత్వాదజ్ఞతయావినియోగాత్, అజ్ఞత్వేనవిపృథక్ఫలకల్పనా ౭యోగాత్, తత్రఫలశ్రుతిరథవాదః- అత్ర పునరన్యతరవిశమ్భిసామ్యాత్ పృథక్ఫలసాధనత్వేనోపాసనస్యపురుషార్థతయా క్రత్వగ్భూతాభావాన్తోపాదాననియమజత్వేర్థః.

౬౯॥ సూ. శ్లో॥ దర్శనాచ్చ॥ శ్లో॥ పూర్వసూత్రేపూర్వపక్షయ్యిర్నిరాకృతా- అత్రలిక్తానిప్రతిపక్ష్యతే. అనియమస్యప్రదర్శితత్వముపాదయతి (ఉద్ధాతృప్రభృతీతి) *యజమానంసర్వాంశ్చర్షిజోభిరక్షతీత్యత్రయజమానసంరక్షణం క్రతుఫలాప్రతిబంధకరణాదిభిరితి మస్తవ్యం. ఉద్ధాతృప్రభృతీవేదనఫలంహి క్రతుఫలాప్రతిబంధాది- తస్య బ్రహ్మఖ్యైర్షిజేందనేననిర్ధానత్యాంఘ్యధాతృప్రభృతీవేదనానియమసిద్ధిః (సమాహారాదిలిక్తానాంప్రాయికత్వమవగమ్యతఇతి) ఆదావేవక్రతుఫలాప్రతిబంధాద్గోహనసంసమ్మన్దితంచేత్- వేదనవిరహితోద్దీధేన మాధానంకర్తవ్యమిత్యర్థః. సోపాసనప్రణవసహభావనియమదర్శనమపితథానమ్మన్దితక్రతావేవ. యద్వా- * తేనేతసోపాసనప్రణవపరామర్శః- అపిచప్రణవమాత్రపరామర్శః. ఉద్దీధసమ్మన్దితయోపాసనవిధానం- నతూద్దీధవిశేషణతయేత్వనేనశిష్టిశ్చ పరిహృతా. ...

పరేతుకిముద్గీధాదిప్రత్యయాస్సముచ్చియేరక - కింయథాకామంస్మరితిచారయన్తి. పురుషార్థత్వేయథాకామమనుష్ఠేయత్వం *కామ్యాస్మయథాకామమితిసిద్ధం- అతఃపురుషార్థత్వతదభావవిషయవిచారయన్తి. *తత్సహభావాశ్రుతేరితి- *గ్రహంవాగ్గ్రహిత్యాచమసంవోన్నీయస్తోత్రముపాకరోస్సతమనుశంసతిప్రస్తాతస్సామానిగాయరూపారేతద్యజేత్వాదినాస్తాత్రాదీనాంపరస్పరసహభావశ్రుతేః- ఇహతథానశ్రాయతఇతిచాచుః. లిక్తాదీనామపృథ్విభావేప్రమాణత్వాత్ సహభావాశ్రవణమాత్రేణనాజ్ఞత్వేనివృత్తిః. సహభావాశ్రుతిర్వినియోగప్రమాణాభావప్రదర్శనార్థాదిచేత్ - సహభావశబ్దేనస్మియమరూపమజ్ఞత్వముపస్థాప్యవినియోజకప్రమాణాభావేనతద్వ్యధానపరత్వంసూత్రస్యతతోపివరం. — అన్వేతు *శిష్టేశ్చ- *యదేవవిద్యయాకరోతిత్వగ్భూత్యంశిష్టతఇత్యాచుః. తతోపివరం *ఉద్దీధముపాసీతేతివిధానపరత్వం- శిష్టిశబ్దస్యవిధానేస్వాదరస్యాత్, *యదేవవిద్యయేత్వత్రవిధిపదాశ్రవణా, చ్చ *దర్శనాచ్చ- *తేనోభాకురుతఇత్యనియమదర్శనాదితివ్యాచక్షతే. తదయన్తం- : తద్ద్యక్షేరిత్యనేనపునరుక్తత్వాత్.

యథాశ్రయభావాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౦౬ శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయాం క్తశ్రీభాష్యమ్.—తృ-అ. తృ-పా.—౨౬. యథాశ్రయభావాధికరణమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే
తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

—శ్లోకాంతః—

ఇతి శ్రీహరితమలికవాగ్విజయిసూనునా శ్రీరజ్జరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమధిగత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన
శ్రీసుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

—శ్లోకాంతః—

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.



సముదితాధికరణసంఖ్య - ౧౦౮.— సముదితసూత్రసంఖ్య - ౪౧౭.



శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమచ్చ తప్ర కాళికాయుక్త శ్రీభాష్యమ్.

తృతీయా ధ్యాయే— చతుర్థః పాదః.

పురుషార్థాధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ.

శ్లోకః పురుషార్థాతశ్చబ్దాదితిబాదరాయణః॥ శ్లోకః

గుణోపసంహారానుపసంహారఫలావిద్యైకత్వనానాత్వవివాదాత్ - ఇదానీవిద్యాతఃపురుషార్థః - ఉతవిద్యాత్కాతర్కణ్యతీవిద్యతే. కింయుక్తం. అతః. *విద్యాతఃపురుషార్థాదిభిగవాబాదరాయణోపన్యతే. కుతః. (శబ్దాత్) దృశ్యతేహౌపనిషదశబ్దోవిద్యాతఃపురుషార్థంబ్రవత్ *బ్రహ్మవిదాపోతిపరం *వేదాహమేతం పురుషంమహేంద్రమాదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్ తమేవంవిద్యానమృతభవాభవతినాన్యః పథావిద్యతేయనాయ *యథానద్యఃస్యస్తమానాస్సుమైత్రైస్తంగచ్ఛన్తినామదూపేవిహాయ. తథావిద్యానామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యమిత్యాదిః.

అత్రపూర్వపక్షీప్రత్యవతిష్ఠతే.

౨॥ సూ. శ్లోకః శేషత్వాత్పురుషార్థవాదోయథాన్యేష్యతిజైమినిః॥ శ్లోకః నైతదేవం-యద్విద్యాతఃపురుషార్థావాప్తిశ్చబ్దాదవగమ్యతఇతి. నహ్యేష. *బ్రహ్మవిదాపోతిపరమిత్యాదిశబ్దోవేదనాత్పురుషార్థావాప్తిమవగమయతి- కర్తృసుకర్తృభూతస్యాత్మనోయాథాత్మ్యవేదనప్రతిపాదనపరత్వాత్. అతఃకర్తృస్సం

౧॥ సూ. శ్లోకః పురుషార్థాతశ్చబ్దాదితిబాదరాయణః॥ శ్లోకః పూర్వపాదేనాస్యాధికరణస్యసజ్జతిమాహ (గుణేతి) ఉపాసనచింతనస్తరమజ్ఞచింతనంక్రియతఇతిపాదసజ్జతిరథసిద్ధా. తత్రవిద్యాయాలజ్జిత్యేసమితదజ్ఞచింతనంకార్యం- తస్మాదజ్ఞచింతనోపయోగిత్యేనవిద్యాయాలజ్జిత్యంప్రభుమాధికరణనిరూప్యతే. కింవిద్యాతఃపురుషార్థః ఉతవిద్యాత్కాతర్కణ్యతీ. కింవిద్యాక్రతుకర్తృభూతాత్మసంస్కారద్వారేణక్రత్వద్ధా- ఉతాపునరావృత్తిఫలసాధనతయాపురుషార్థా. కిం *బ్రహ్మవిదాపోతిత్వాదయఃఫలవిధయః- ఉతార్థవాదాః. పరవిద్యానుకర్తృభూతోజీవః - ఉతతదన్యఃపరమాత్మా. కిమాచారదర్శనాదిజ్ఞానుగృహీతం * తత్త్వమస్మాదిసామానాధికరణ్యముపాస్యస్యజీవావగమవగమయతి - నేతి. కిమిదంలిజ్ఞమనైకాన్రికం- నేతి. అనైకాన్రికత్వాభావేతదనుగృహీతసామానాధికరణ్యనోపాస్యస్యజీవావాగమవగమత్పరవిద్యానాంస్వకర్తృభూతజీవసంస్కారత్వాదాత్మజ్ఞానఫలశ్రుతేరర్థవాదతయాపురఫలసాధనత్వాభావాద్విద్యాక్రత్వద్ధితదజ్ఞకాతర్కణ్యతఃపురుషార్థస్యేత్. లిజ్ఞస్యానైకాన్రికత్వేతదనుగృహభావేనసామానాధికరణ్యస్యజీవానతిరేకానవగమకత్వాత్పరవిద్యానాంజీవకర్తృత్వాభావేతత్సంస్కారత్వాభావాదాత్మవిద్యాఫలశ్రుతేరర్థవాదత్వాభావేనపురఫలసాధనతయాపురుషార్థత్వాద్విద్యాతఃపురుషార్థసిద్ధిస్యేత్. ఇదంవసిద్ధాన్తాపక్రమం. విద్యాయాఃపూర్వపాదేప్రస్తుతత్వాదతశ్చబ్దేనసోక్తా. *బ్రహ్మవిదాపోతితివాక్యేవిద్యయాప్రాప్యవాప్తిరుక్తా. *వేదాహమిత్యత్రవిద్యాయాఃబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుత్వంప్రతిబంధనివృత్తిద్వారకమిత్యర్థః. తత్రబ్రహ్మణోవిగ్రహాదివిశిష్టత్వముపాయాన్తరనిషేధశ్చసిద్ధః. ఉభయమప్యభిహితం *యథానద్యఇతివాక్యే.

ద్వితీయసూత్రప్రభృతిపూర్వపక్షవిషయం. తదాహ (అత్రేతి)

౨॥ సూ. శ్లోకః శేషత్వాత్పురుషార్థవాదోయథాన్యేష్యతిజైమినిః॥ శ్లోకః వ్యాచక్షే (నైతదిత్యాది) (నహిత్యాది) * ఆదిత్యోయాపఇత్యాదిష్యవనతాత్పర్యమిత్యర్థః. కుతఇత్యతః (కర్తృస్సితి) వ్రీహ్యదేఃప్రాక్షణాదివద్విద్యాఅత్తనశ్చేషత్వేనావగతా * అత్తాజ్ఞాతవ్యతి- * అధీత్యస్మాస్యస్మితిజ్ఞానమపికర్తృశేషత్వేనావగతం. - వ్రీహ్యదిశేషభూతప్రాక్షణాదేఃక్రతుశేషత్వంద్వారభూతవ్రీహ్యదేఃక్రతుశేషత్వేనైవయథోపపద్యతే- తథాఅత్తశేషభూతజ్ఞానస్యకర్తృశేషత్వమాత్మనఃకర్తృశేషత్వేనోపపద్యతఇతిజ్ఞాతవ్యఅత్తాక్రతుశేషభూతవివకర్తృశేషభూతత్వంచకర్తృసుకర్తృభూతస్యాత్మనః - సచాత్మాజీవవివేచితత్వరూపప్రతిపాదనపరంవేదాన్తవాక్యజాతమిత్యర్థః. అత్తజ్ఞానస్యపురఫలసాధనత్వాన్నకర్తృజ్ఞత్వమిత్యత్రాహ (అతఇతి) *అత్తావాఅరేద్రవ్యఇత్యాదిషు * స్వాభ్యామోధ్యేతవ్యఇతివదాత్తనకర్తృత్వావగమాత్ జ్ఞానేనసంస్కార్య

స్తారద్వా రేణవిద్యాయాః క్రతు శేషత్వాత్తత్రసల శ్రుతిరర్థవాదమాత్రం- యథా న్యేషు వ్రవ్యాదిష్టితిజై
మినిరాచార్యోమన్యతే. తమ క్తం. * ద్రవ్యగుణసంస్తారకర్మసుపరాధత్వాత్ఫలశ్రుతిరర్థవాదస్యాదితి. నను
చకర్మసుకర్మజ్ఞివాదన్యోముముతుభిః ప్రాప్యతయా వేదా నైషు వెద్యఉపదిశ్యత ఇతి. ప్రాగేవోపపాదితం * నే
తరీనుపపత్తైః * భేదవ్యవదేశాచ్చ * అనుపపత్తైస్తునశారీరః * ఇతరపరామర్శాత్సత్యిచేన్నాసమ్భవాదిత్యే
వమాదిభిస్సూత్రైః. తదేవ బ్రహ్మ*తత్త్వమస్యాదిసామానాధికరణ్యేనజీవాదనతిరిక్తమిత్యేతదపి * అధికంతు
భేదనిదైశాదిత్యేవమాదిభిర్నిరస్తం. సామానాధికరణ్యనిదైశశ్చ * వితదాత్మ్యమిదంసర్వం * సర్వంఖల్విదం
బ్రహ్మైతిచేతనాచేతనసాధారణః*యఃపృథివ్యాంతిష్ఠ*యత్యనితిష్ఠన్నిత్యాదినావగతతత్త్వదాత్మతయావ
స్థితినిబద్ధనఇతి * అవస్థితేరితిశాశక్యత్వైత్యాదిభిరుపపాదితం. తత్స-ధంకర్మసుకర్మరాత్మనోయాధాత్మ్యవ
దేశపరావేదా న్తశబ్దాఇతివిద్యాయాఃకర్మాత్వంప్రతిపాద్యతే. ఉచ్యతే- వెదా న్తవాక్యేష్వేవవిద్యాయాఃక
ర్మప్రాధాన్యం సూచయద్భిక్తిజ్ఞైస్తదుపబృంహితసామానాధికరణ్యనిదైశేనచవేదా న్తశబ్దాద్దేహాతిరిక్తజీవస్వ
రూపయాథాన్యేవదేశపరాఇతిబలాదభ్యుపగమనీయమితిపూర్వపక్షిణోభిప్రాయః. ననుచకర్మసంసార
రముభేనవిద్యాయాఃక్రత్వసుప్రవేశోనశక్యతేవక్తం- కర్తుగ్లోకికవైదికసాధారణత్వేనావ్యభిచరితక్రతుసమ్బ
ద్ధిత్వాభావాత్. నైవం-లోకికస్యకర్మణికర్తుదైహాదవ్యతిరిక్తత్వేప్యవపత్తే, దైహాతిరిక్తైత్యాత్మస్వరూపస్య
క్రతావేవోపయోగా, తత్త్వరూపప్రతిపాదనముభేనక్రత్వసుప్రవేశోనవిరుధ్యతే. అతోవిద్యాయాః క్రతు
శేషత్వాన్నాతఃపురుషార్థః.

కానిపునస్తానిక్లాని - యదుపబృంహితసామానాధికరణ్యనిదై

శేన వెదా న్తశబ్దాజీవస్వరూపపరాఇతి నిర్ణీయన్తే. తత్రాహ

3॥ సూ. *శ్లో॥ ఆచారదర్శనాత్॥ శ్లో॥ బ్రహ్మవిదాంప్రాధాన్యేనకర్మస్వేవాచారోదృశ్య
తే. అశ్వపతిఃకెకయఃకిలాశ్చవిస్తమస్తద్విజ్ఞానాయోపగతాంస్తాన్సపీతప్రత్యాహ *యత్యమాణోహవైభగ
వస్తోహమస్తీతి. తథాజనకాదయోబ్రహ్మవిదగ్రసరాఃకర్మనిష్ఠాఃస్మృతిమదృశ్యన్తే *కర్మనైవహిసంసిద్ధిమాస్థి
తాజనకాదయః *ఇయాజసోపిసుబహూయజ్ఞాజ్ఞానవ్యపాశ్రయఇతి. అతోబ్రహ్మవిదాంకర్మప్రధానత్వద
ర్శనాద్విద్యాయాఃకర్మస్వరూపవేదనరూపత్వేనకర్మాత్వమేవేతినవిద్యాతఃపురుషార్థః.

లింగమిదం- ప్రాప్తిరుచ్యతామిత్యత్రాహ.

త్వం- అతోయజ్ఞాదేవ్యోహ్యదిద్వారాప్రాక్షణాదివద్విద్యాపికర్మసంస్కారరూపతయాకర్మశేషభూతా. తన్నాద్యధావ్యభిచరితక్రతుసమ్బద్ధి
జామాద్వారాక్రతుశేషభూతపద్మత్వస్యాపాద్యోకశ్రవణమర్థవాదః - తద్వదవ్యభిచరితక్రతుసమ్బద్ధికర్మద్వా రావిద్యాయా. క్రతుశేషభూతా
యాఃఫలశ్రుతిరర్థవాదఇత్యర్థః. ప్రకరణానరాధీతాయావిద్యాయాఃక్రతుశేషత్వమపిపద్మత్వమనుపపన్నం. ఆదిశబ్దవివరణార్థమాహ (తమక్రమితి)
చోదయతి (నస్తితి) అచేతనేనేవచేతనేనాపిస్వరూపైక్యానుపపత్తిర్యోతనార్థం *వితదాత్మ్యమిదంసర్వం * సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మైతివాక్యద్వయోపా
దానం. ఏవంజీవవిలక్షణస్యప్రతిపాద్యమానత్వేనజీవప్రత్యభిజ్ఞానానాత్తద్వారావిద్యాయాఃకర్మాత్వమనుపపన్నమిత్వర్థః. పరిహరతి (ఉచ్యతే
అ) (వేదా న్తవాక్యేష్వేతి) ద్వయాజీవవిలక్షణపరత్వేనోక్తేష్వేవేతిభావః. లిక్లాసుగ్రహత్వామానాధికరణ్యమపిస్వరూపైక్యపరమిత్యాహ (తమ
చ్యుంహితేతి) చోదయతి (ననుచేతి) నహ్యస్యశేషమస్యశేషంభవతి- తదసాధారణమేవహితదత్తం- కర్తావలౌకికవైదికకర్మసాధారణః - ఆత్రేకస్తర
వ్యభిచరితక్రతుసమ్బద్ధిత్వాభావాజ్ఞానూపప్రత్యభిజ్ఞానాస్తీనతద్వారాక్రత్వజ్ఞత్వమిత్వర్థః. పరిహరతి (నైవమితి).....

అనస్తరమాత్రమవతారయతి (కానీతి)

3॥ సూ. *శ్లో॥ ఆచారదర్శనాత్॥ శ్లో॥ గుణముఖ్యమోర్విరోధేముఖ్యానుగుణంగుణోనేయః - నతుగుణానుగుణంముఖ్యోనేయః.
అస్మాత్కర్మణోవిద్యాయాశ్చప్రసజ్జకర్మణోఽనుష్ఠానంతస్యప్రాధాన్యేనైవోపపద్యతే- అతోవిద్యాకర్మాజ్ఞమిత్యర్థః.

అనస్తరమాత్రమవతారయతి (లిజ్జమితి) ప్రాప్తిః- ప్రమాణతస్సిద్ధిః. అనుగ్రాహకముక్తం-

అనుగ్రాహ్యమభిధీయతామిత్యర్థః. అగమప్రమాణస్యశ్రుతిలిక్లాదమోఽనుగ్రాహకాః.

౪॥ సూ. శ్లోకే తచ్చుతేః॥ శ్లోకేః శ్రుతిరెవహివిద్యాయాఃకర్మాగ్రత్వమాహ * యదేవవిద్యయాకరోతిశ్రద్ధయోవనిషదాతదేవవీర్యవత్తరంభవతీతి. నేయంశ్రుతిఃప్రకరణాదుద్గతమాశ్రయియేతివ్యవస్థాపయితుంశక్త్యా - యతఃప్రకరణాచ్ఛ్రుతిర్బలీయసీ - *యదేవవిద్యయాకరోతీతివిద్యామాశ్రయిషయాహీయంశ్రుతిః.....

౫॥ సూ. శ్లోకే సమన్వారమ్భణాత్॥ శ్లోకేః *తంవిద్యాకర్మణీసమన్వారభేతేభివిద్యాకర్మణోస్సాహిత్యంచదృశ్యతే- సాహిత్యంచోక్తైనన్వాయేనవిద్యాయాఃకర్మాగ్రత్వేనత్యేవభవతి.

౬॥ సూ. శ్లోకే తద్వతోవిధానాత్॥ శ్లోకేః విద్యావతఃకర్మవిధానాద్విద్యాకర్మాగ్రమిత్యవగమ్యతే. *అచార్యకులాద్వేదమధీత్యయథావిధానంగురోఃకర్మాతిశేషేణాభిసమావృత్యకుటుమ్బేశుచోదేశఇత్యాదౌ- *వేదమధీత్యేత్యధ్యయనవతఃకర్మాణివిదధదధావబోధవర్యవ్రాధ్యయనవతపవవిదధాతి. అథావబోధవర్యవ్రాధ్యయనమితిస్థాపితం. అతాబ్రహ్మవిద్యాపికర్మసువినియంతైనపుకప్పలాయావకల్పతే.....

౭॥ సూ. శ్లోకే నియమాత్॥ శ్లోకేః ఇతశ్చనవిద్యాతఃపురుషార్థః- *కుర్వన్నైవేహకర్మాణిజీవీషేచ్ఛతంసమాఇత్యాన్యవిదఃపురుషాయుషస్యసర్వస్యకర్మసునియమేనవినియోగాత్కర్మణవపలమిత్యవగమ్యతే- విద్యాతుకర్మాగ్రమితి.....

ఏవంప్రాప్తేప్రచక్షుషే

౮॥ సూ. శ్లోకే అధికౌపదేశాత్తుబాదరాయణస్వైవంతద్వర్షనాత్॥ శ్లోకేః తుశబ్దాత్పూర్వ్యావృత్తః విద్యాతపవపురుషార్థః. కుతః. (అధికౌపదేశాత్) కర్మసుకర్తుర్జీవాద్దేయప్రత్యనీకానవధికాతిశయాసభ్యేయకల్యాణగుణాకరత్వేనాధికస్యాథావరభూతస్య పరస్యబ్రహ్మణోవేద్యతయోపదేశాత్ భగవతోబాదరాయణస్యవిద్యాతఃఫలమిత్యేవమేవమతం. లిక్తానితిప్రస్తు- వేద్యతయోపదేశస్తతావతార్తుఃప్రత్యగాన్యోఽధికస్యైవ. కథం. (తద్వర్షనాత్) ప్రత్యగాన్యోశుద్ధేశుద్ధేష్యసమ్భావనీయానన్తగుణాకరస్యవేద్యస్యనిరస్తనిభిలహేయగర్భస్యస్వసంకల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్యసర్వశక్తేర్వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యాన

౯॥ సూ. శ్లోకే తచ్చుతేః॥ శ్లోకేః విద్యయేతిత్వతీయాశ్రుత్యాగ్రత్వంగమ్యతే. (నేయమిత్యాది)తతఃకిమిత్యత్రాహ(యదేవవి)...

౧౦॥ సూ. శ్లోకే సమన్వారమ్భణాత్॥ శ్లోకేః అన్వారమ్భణం- స్వర్గః. తేనసమ్బద్ధోవివక్షితః. సాహిత్యంకర్మణావిద్యాజ్ఞే పుష్పచర్యత్యత్యత్రాహ (ఉక్తైనన్వాయేనేతి) కర్తురాత్మనఃకర్తృశేషత్వమాచారదర్శనమిత్యాదికన్యాయశబ్దేనవివక్షితమ్.

౧౧॥ సూ. శ్లోకే తద్వతోవిధానాత్॥ శ్లోకేః * అతిశేషేణిశ్శేషమిత్యర్థః. అధ్యయనవతఃకర్మాణివిదధీత - తతఃకింజ్ఞానస్యకర్మాగ్రత్వత్యత్యత్రాహ (అథావబోధవర్యవ్రాధ్యయనవతపవతి) అర్థజ్ఞానపర్యవ్రాత్తంకథమిత్యత్రాహ (అథావబోధేతి) (స్థాపితం) భాష్యేప్రాభాకరైశ్చశ్రుతేరవివక్షితాధ్యత్వాదిదోషపహారార్థమిత్యర్థః. స్వాత్మాజుహుయాదిత్వకైహిహమామస్మినాజ్ఞకస్మాత్ - తథేదమపీతిభావః. నహిక్రతుజ్ఞానస్యతదనుష్ఠానమర్థం- అపిత్వనుష్ఠానస్యానుష్ఠేయజ్ఞానమర్థంస్యాత్ - తద్వదిహపి.

౧౨॥ సూ. శ్లోకే నియమాత్॥ శ్లోకేః కృత్స్నస్యాయుషః క్రతుశేషత్వాన్తథ్యేప్రాప్తమనృత్సర్వంతథ్యేషభూతమిత్యర్థః. ఇమానిపూర్వపక్షసూత్రాణి.....

ఉత్తరమాత్రమవతారయతి (వివంప్రాప్తఇతి)

౧౩॥ సూ. శ్లోకే అధికౌపదేశాత్తుబాదరాయణస్వైవంతద్వర్షనాత్॥ శ్లోకేః కథంవిద్యాతఃఫలం- విద్యాయాఃకర్మాగ్రత్వేలిక్తానిదర్శితానిహిత్యత్రాహ (లిక్తానితిప్రస్తుతి) తద్వర్షనాదితిసూత్రఖడ్గోపాదానం. ఉపాసనవాక్యోపయోగిత్వాత్ స్వరూపపరవాక్యానాం- వేదనోపదేశవాక్యే

స్తస్యజీవాధిపస్యకృత్సప్రశాసితఃపరస్యబ్రహ్మణోవేదనోపదేశవాక్యేషుదర్శనాత్. *అపహతపాష్టావిజః
రోవిష్యత్సర్వైశోకోవిజిఘ్నత్సోపిపాసన్సత్యకామస్సత్యసజ్జాల్పః *తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతితతై
జోస్సృజత *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ *వరాస్యతఃక్రిద్వివిదైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ *సపకౌబ్ర
హ్మణాతనన్దః *యతోవాచోనివర్తంతేఅప్రాప్యమనసాసహానన్దంబ్రహ్మణోవిద్వాత్నవిభేతికుతశ్చనేతి *ప
షసద్వైశ్వరీపవభూతాధిపతిరేషభూతపాలపషసేతుర్విధరణః * సకారణంకరణాధిపాధిపానచాస్యకశ్చిజ్జని
తానచాధిపః *ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగాగ్నిసూర్యాచన్ద్రీమసావిధృతౌశిష్టతఃఏతస్యవా అక్షరస్యప్ర
శాసనేగాగ్నిద్యావాపృథివ్యావిధృతేతివృతః *భీమాస్తాద్వాతఃపవతేభీమోదేతిసూర్యఃభీమాస్తాద్గ్నిశ్చైన్ద్రీశ్చ
మృత్యుర్ధావతిపశ్చమథిత్యాదిషు. తస్మాద్వేదనోపదేశశబ్దేషుకర్తుః ప్రత్యగాత్మనఃఖద్యోతకల్పస్యావిద్యాది
హేయస్సమృద్ధయోగ్యస్య గన్ధోపినాస్తీతిపరమపురుషవిషయాయావిద్యాయాస్తత్ప్రాప్తిరూపమమృతత్వం
తస్మాత్తస్మాదయమాణంఫలమితివిద్యాతఃపురుషార్థాధిపతిమహాత్మమ్.....

లిక్తాస్యపినిరస్యతై.

౯॥ సూ. తుల్యంతుదర్శనం॥ తుల్యంతుదర్శనం అనుక్రమ్యబ్రహ్మవిదాంకర్మానుష్ఠానదర్శనాద్విద్యా
కర్మాగ్నిమితి- తన్న-విద్యాయాఅనన్తతేపితుల్యందర్శనం - బ్రహ్మవిదాంకర్మానుష్ఠానదర్శనమనైకాక్షికమిత్య
ర్థః. అననుష్ఠానస్యాపిదర్శనాత్. దృశ్యతేహి బ్రహ్మవిదాంకర్మత్యాగః *యిషయఃకావషేయాఃకిమథ్థావయ
మధ్యేష్యామహేకిమథ్థావయంయత్యైషమహాథిత్యాదౌ. అతో బ్రహ్మవిదాంకర్మత్యాగదర్శనాన్నవిద్యాకర్మా
గ్నం. కథమిదముపపద్యతే- బ్రహ్మవిదాంకర్మానుష్ఠానమననుష్ఠానంచ. ఫలాభిసంధిరహితస్యయజ్ఞాదికర్మణోబ్ర
హ్మవిద్యాగత్వాత్తథావిధస్యకర్మణోనుష్ఠానదర్శనముపపద్యతే. వక్ష్యతిచ *సర్వాపేతౌచయజ్ఞాదిశ్రుతే
రశ్వవదితి. ఫలార్థస్యతస్యైవయజ్ఞాదేకకర్మణోమోక్షైకఫలబ్రహ్మవిద్యావిరోధిత్యాత్తస్యాననుష్ఠానదర్శనము
పపన్నతరం. విద్యాయాకర్మాగ్నేకర్మత్యాగఃకథమపి నోపపద్యతే.

యదుక్తంశ్రుత్యైవవిద్యాయాకర్మాగ్నేత్వమువగమ్యతఇతి- తత్రాహ.

౧౦॥ సూ. అసార్వత్రికీ॥ ససర్వవిద్యావిషయంశ్రుతిః - అపితూర్ణీధవిద్యా
విషయైవ- *యదేవవిద్యయాకరోతీతియచ్ఛబ్దస్యానిర్ధారితవిశేషస్య *ఉర్ణీధముపాసీతేతిప్రస్తుతోర్ణీధవిశేషని

ష్టిత్వం. స్వరూపవరవాక్యోక్తగుణానాముపాసనానైకీతత్వాదిత్యర్థః. శుద్ధ్యశుద్ధ్యభయావస్థావస్థాసానీయానంతర్యామిగుణాఃపృథ్వైప
రిన్యబ్రహ్మణ్యత్యైవ. ఉక్తగుణవిశిష్టత్వేప్రమాణమాహ(అపహతపాష్టావిజః)జుహూవత్కర్తృతాత్మనఃప్రత్యభిజ్ఞానేసతిహితద్వారావిద్యాయాకర్మా
గ్నేత్వం- వేదనోపదేశవాక్యేషుజీవవిత్తస్యప్రతిపాద్యమానత్వేనజీవప్రత్యభిజ్ఞానాభావాన్నతద్వారావిద్యాయాకర్మాగ్నేత్వమితిప్రమాణంఫల
మపిసాగ్ధవాదరూపం- తస్మాద్విద్యాయాపృథక్ఫలనాథనత్వేననక్రత్వర్థత్వం- కింతుపురుషార్థత్వమేవేత్యర్థః.

ఉత్తరసూత్రాణాంకృత్యమాహ (లిక్తాస్యపీతి)

౯॥ సూ. తుల్యంతుదర్శనం॥ అనైకాగ్నికశబ్దేనానియతత్వముచ్యతే.*కిమథ్థాకింప్రయోజనాః. ఆజ్ఞితేహ్యననుష్ఠానం
నోపపద్యతఇతిభావః. అనుష్ఠానాననుష్ఠానేవ్యాపారేత్యభిప్రాయేణాహ (కథమితి) పరిహరతి (ఫలాభిసంధితి) భవత్పక్షమివేయంవ్యాపారిత్యాహ
(విద్యాయాఇతి) బ్రహ్మవిద్యాఫలానామర్థవాదత్వేనమోక్షాభ్యుపగమనభ్యుపగమాన్నోక్షైకఫలంకర్మానుష్ఠేయం- త్రివర్గఫలంత్వననుష్ఠేయమితివిభా
గానుపపత్త్యావ్యాకృతిస్తవేత్యర్థః.

అనంతరసూత్రశక్తామాహ (యదుక్తమితి)

౧౦॥ సూ. అసార్వత్రికీ॥ ప్రకరణామృతిర్బలీయసీత్యుక్తమితిశక్తాయాంవికషదసామర్థ్యంహి శ్రుతిః- అత్రచసా

శ్చత్వాత్ .నహియత-రోతి-తద్విద్యయేతిసమ్బద్ధ్యతే-యదేవవిద్యయాకరోతి-తదేవవీర్యవత్తరమితి-విద్యయా శ్రీయమాణంయచ్ఛబ్దేననిర్దిశ్యతస్యహివీర్యవత్తరత్వముచ్యతే.

యచ్ఛేదము క్తం * తంవిద్యాకర్తృణీసమన్వారభేతేఇతి విద్యా కర్తృణో సాహిత్యదర్శనా ద్విద్యాకర్తృత్వమితి - తత్రాహ.

౧౧॥ సూ. *శ్లోః* విభాగశ్శతవత్॥ శ్లోః* తంవిద్యాకర్తృణీసమన్వారభేతేఇత్యత్రోక్తేనన్యా యేనవిద్యాకర్తృణోర్భిన్నఫలత్వాద్విద్యాస్వస్త్వేఫలాయసమన్వారభతే-కర్తృచస్వస్త్వేఫలాయేతివిభాగోద్రష్ట వ్యః. (శతవత్) యథాయేత్రరత్నవిక్రయిణంశతద్వయమన్వేతీత్యుక్తేత్రార్థంశతం- రత్నార్థంశతమితివిభాగఃప్రతీయతే - తథేహపి.

౧౨॥ సూ. *శ్లోః* అధ్యయనమాత్రవతః॥ శ్లోః* యదుక్తంవిద్యావతఃకర్తృవిధానాద్విద్యాకర్తృత్వమితి- నైతద్యుక్తం- *వేదమధీత్యేత్యధ్యయనమాత్రవతోవిధానాత్. నచాధ్యయనవిధిరెవార్థబోధేప్రవర్తయతి - ఆధానవదధ్యయనస్యాక్షరరాశిగ్రహణమాత్రేపర్యవసానాత్. గృహీతస్యచస్వాధ్యాయస్యఫలవత్కర్తృత్వవబోధిత్యదర్శనాత్తన్నిష్ఠయపలతదర్థవిచారేపురుషఃస్వయమేవప్రవర్తతే - తతఃకర్తృత్వజ్ఞానే

చర్చ్యంనాస్తీత్యభిప్రాయేహాహ (నహితి) యత్కరోతితద్విద్యయేత్యుక్తేవిద్యాయాఃఅర్థత్వంవిహితంస్యాత్ - నవతథాఽన్వయః-యదేవవిద్యయా కరోతి-తదేవవీర్యవత్తరమివ్యవస్థయః. తథాసోయచ్ఛబ్దానూదితస్యవిద్యయాక్రియమాణస్యప్రాపకప్రమాణాకాక్షాయాంప్రకరణస్సహితోద్దిగ్ధవిద్యా *యదేవవిద్యయేతివిద్యాశబ్దంసజ్ఞోచయతి- అతోఽనువాచరూపత్వాత్ ప్రమాణానరసాపేక్షత్వేనస్వతోఽర్థనిశ్చయసామర్థ్యాభావాత్. విద్యున్మేలికపశుకపదసామర్థ్యరూపాశ్రుతిర్నభవతిత్యర్థః.

అన నరమాత్రస్యశక్తామాహ (యచ్ఛేదమితి)

౧౧॥ సూ. *శ్లోః* విభాగశ్శతవత్॥ శ్లోః* సమన్వారమృణశ్రుతిస్సంసారికఫలవిద్యాకర్తృత్వమితి. విద్యాస్వఫలప్రదానాయాన్వేషికర్తృచస్వఫలప్రదానాయేత్యర్థః. బ్రహ్మవిద్యాతదజ్ఞకర్తృత్వమితివాస్యాదియంశ్రుతిః. విద్యా *నేహాభిక్రమనాశోక్తిమన్యాయాత్ సారథావసానముదానాయాన్వేషి- కర్తృచజ్ఞానప్రరేపివిద్యోత్పాదనాయాన్వేషితీత్యర్థః.

౧౨॥ సూ. *శ్లోః* అధ్యయనమాత్రవతః॥ శ్లోః* (ఆధానవదితి) *అగ్నినాదధీతేత్యత్రాధానేనాన్వేష్యమాద్యత్వమాత్రముక్తం- నచాత్ర క్రతువినియోగః- శబ్దస్యతావన్నాత్రేప్రసిద్ధిస్సారస్యాత్ - తథాఽత్రాపీత్యర్థః. వివంశజస్వారస్యముపపాదితం-అధార్థానుపపత్తిపరిహరయతి (గృహీతస్యచేత్ర) ప్రవర్తకాభావాగ్నిమాంసాయాలనారమృణీయత్వంహ్యనుపపత్తిః- సాపిరాగతః ప్రవృత్త్యాపరిహృతీత్యర్థః. శ్రుతేరవివక్షితార్థత్వమపిపరిహృతంభవతి. అధ్యయనవిధిః ప్రయోజనపర్యవసాయిత్వమపిపరమృణయోపపద్యతే - అర్థజ్ఞానపర్యవత్వపక్షవదితి. కర్తృవబోధిత్వదర్శనాదిత్వాపాతప్రతిబరుచ్యతే. తత్ర కర్తృశక్తమత్వాత్ ప్రథమంకర్తృవిచారణవద్యతే. ఆపాతప్రతీత్యాప్రవృత్తావపి *అక్షయ్యంహవైచాతుర్తాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి *విజ్ఞానఘనవివేకేభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్వేవానువినశ్యతిత్వాదిభిర్వాక్యకులతయానకేవలం బ్రహ్మచారివచ-కర్తృవిచారిపికర్తృవ్యవహర. అధ్యయనవిధేరర్థజ్ఞానపర్యవత్వే *వేదమధీత్యస్సన్నిత్యధ్యయనాన నరంసమావర్తన్యతేర్వాధితత్వాగ్నిమాంసాశ్రవణస్యావసరఃస్యాత్ - రాగతః ప్రాప్తానావసరఇతిచెన్న- క్తాప్రత్యయస్సమానకర్తృకత్వపూర్వకాలత్వమాత్రపరః - నత్వాన నర్యపరః- అతోనవిరోధః. అన నైవేషిస్వోపయోగ్యర్థజ్ఞానస్యావసరప్రదవివధిః- యథా క్రతువిధిరర్థజ్ఞానాదేః సకేవలంస్మృతినిర్ధానమాప్యతి- శ్రుతినిర్ధాచ- *అధిత్వాభిసమాప్యత్యేతిహిహూయతే-అతోనాధ్యయనవిధిర్వాచతే. కించ-శ్రుతిస్మృతోన్విరోధవివక్షి-యేనాధ్యయనాధికభావస్సాన్విత- ఉభయత్రాప్యధ్యయనశబ్దస్యార్థజ్ఞానపర్యవత్వేవాఽక్షరగ్రహణపర్యవత్వేవాతుల్యార్థత్వాత్. సమాప్యత్రస్యాగ్నిమాంసాశ్రవణావసరఃప్రావయితునివస్యాదేవ. యావదర్థజ్ఞానంహితేషివచనాదనుష్ఠానమపుష్పపద్యతే - యథా బ్రహ్మచర్యే. నచతావతామిమాంసానైరపేక్ష్యం - హితేషిణామాప్రత్యనిశ్చయార్థంస్వయంశిష్యాణాముపపాదనార్థంచ శ్రవణోపపత్తిః. నచాధ్యయనజన్యజ్ఞాననిరపేక్షంహితేషివచనాదనుష్ఠానేఅపశూద్రాధికరణవిరోధః- హితేషివచనాదనుష్ఠానేపిమన్త్రబ్రహ్మణివేషిణాంకృత్సవేదస్యపజప్యత్వా, త్రస్యచాధ్యయనేనైవసమాప్యత్వాత్, అధ్యయనస్యబోధనయనాజ్ఞకత్వాత్, ఉపనయనస్యత్రైవిధికాధికారత్వా, చ్చూడాదేరుపనయనానధికారాదనుష్ఠానానుపపత్తిః. * నశూద్రాయ

ప్రవర్తతే-మోక్షార్థీ చ బ్రహ్మజ్ఞానభూతినవిద్యాకర్మాజ్ఞం. యద్యప్యధ్యయనవిధిరైవాథావబోధే ప్రవర్తయతి- తథాపినవిద్యాకర్మాజ్ఞం- అర్థజ్ఞానాదధాన్తరత్వాద్విద్యాయాః. యథాజ్యోతిష్తోమాదికర్మస్వరూపవిజ్ఞానాత్ఫలసాధనభూతంతత్రాన్యనుస్థానమధాన్తరం- తథా_ర్థజ్ఞానరూపాద్బ్రహ్మస్వరూపవిజ్ఞానాదధాన్తరమేవధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యాపురుషార్థసాధనభూతావిద్యేతినతస్యాఃకర్మసమృద్ధగర్భోవిద్యతే.

౧౩॥ సూ. శ్లోకః నావిశేషాత్॥ ధీః శ్లో. యచ్ఛక్తం *కుర్వన్నేవేహకర్మాణీత్యాత్మవిదంజ్ఞానాద్వ్యావర్త్యయావజ్జీవంకర్మానుస్థానేనియమయతీతి- తన్నోపపద్యతే- (అవిశేషాత్) నవ్యాయంనియమః ఫలసాధనభూతస్వతన్త్రోద్ధవిషయభూతివిశేషహేతురస్తి- విద్యాగ్రభూతకర్మవిషయతయాపుష్పతైః. *కర్మజ్ఞైవహిసంసిద్ధిమాస్థితాజనకాదయభూతచవిదుషస్త్యాప్రయాణాదుపాసనస్యానువర్తమానత్వాత్.....

ఏవమర్థస్యాభావ్యేనచోద్యంపరిహృత్య *కుర్వన్నేవేహకర్మాణీత్యస్యావ్యాకర్మసార్థమాహ.

౧౪॥ సూ. శ్లోకః స్తుతయేనుమతిర్వా॥ ధీః శ్లో. వాశబ్దో_వధారణార్థః. *ఈశావాస్యమిదంసర్వమితివిద్యాప్రకరణాద్విద్యాస్తుతయేసర్వదాకర్మానుస్థానానుమతిరియం. విద్యామాహాత్మ్యాత్సర్వదాకర్మకుర్వన్నపినలిప్యతేకర్మభిరితిహివిద్యాస్తుతాభవతి. వాక్యశేషశ్చైవమేవదర్శయతి *ఏవంత్యయినాన్యథేతో_స్తిసకర్మణాలిప్యతేనరభితి. అతానకర్మాజ్ఞంవిద్యా.

౧౫॥ సూ. శ్లోకః కామకారేణచైకే॥ ధీః శ్లో. అపిచైవమేకేశాఖనఃకామకారేణబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠస్యగార్హస్థ్యత్యాగమధీయతే *కింప్రజయాకరిష్యామోయేషాంనోయమాన్యాయంలోకభితి. విదుషోవిరక్తస్యకామకారేణగార్హస్థ్యకర్మత్యాగం_బ్రువదిదంపచనంబ్రహ్మవిద్యాయాఃకర్మానగ్గత్వందర్శయతి - యజ్ఞాదికర్మాజ్ఞత్యేహివిద్యాయాః - విద్యానిష్ఠస్యకామకారేణగార్హస్థ్యత్యాగోనసమ్భవతి. అతో_నవిద్యాకర్మాజ్ఞమ్.

మరిందద్యాత్_సచాస్యోపదిశేద్ధర్మమిత్యాదినిషేధాచ్చహద్రా_దేర్నిపదిశన్తి. అతో_భ్యయనవిధేరగ్గజ్ఞానపర్యస్తత్వాభావాదభ్యయనవత్కర్మవిధానేష్యగ్గజ్ఞానస్యకర్మవిధిశేషత్వాభావాన్నవిద్యాకర్మాజ్ఞమిత్యర్థః. అర్థజ్ఞానపర్యస్తత్వంవిధేరభ్యయగమ్యపరిహరతి (యద్యపీతి) (అర్థజ్ఞానాదధాన్తరత్వాత్) అభ్యయనశబ్దవాచ్యవ్యతిరక్తత్వాద్విద్యాయా_ఇత్యర్థః. సహ్యగ్గజ్ఞానస్యజ్యోతిష్టోమాదికర్మ_శేషభూతం- విపరీతంహితత్- ఏవంకా_స్త్రిజస్యజ్ఞానముపాసనాభ్యాసాద్విద్యాయా_శ్చేషభూతమిత్యర్థః.

౧౬॥ సూ. శ్లోకః నావిశేషాత్॥ ధీః శ్లో. పూర్వపక్షీ_క్తస్య *కర్మజ్ఞైవేత్యాదివచనస్యాపివిద్యాజ్ఞభూతకర్మవిషయత్వమభిప్రేత్యా_చ (కర్మజ్ఞైవహితి) తస్యయావజ్జీవమనువృత్తిరజ్ఞినఉపాసనస్యానువర్తమానత్వాదుపపన్నేత్యాహ (విదుష_స్త్వితి).....

ఉత్తరసూత్ర_సజ్జలిమాహ (ఏవమితి) అర్థస్యాభావం- విద్యాయా_అర్థజ్ఞానాదధాన్తరత్వంకర్మాతికర్మవృత్తాకత్వంచ.

౧౭॥ సూ. శ్లోకః స్తుతయేనుమతిర్వా॥ ధీః శ్లో. *ఈశావాస్యమితి- ఈచ్ఛబ్దస్తృప్తియా_స్తః- ఈశా. తేనవాస్యం. యద్వా- ఈశేనావాస్యం- ఈశ్వరపరతన్త్రమిత్యర్థః. *సరే- సరమతభూతసరః- నిస్సర్జః. తస్మి_ఇతో_ఽన్యథానా_స్తి- సరేత్వయినకర్మలిప్యతేఇతితో_ఽన్యథానా_స్తి- ఇదుమేవతత్త్వం- సస్తుతిమా_త్రమిత్యర్థః.

౧౮॥ సూ. శ్లోకః కామకారేణచైకే॥ ధీః శ్లో. గార్హస్థ్యత్యాగమధీయతే_ఇత్యభ్యాసాః. (యజ్ఞాదీతి) సహ్యజ్ఞమవలమ్బ్యగ్గజ్ఞానస్యాగమపద్యతే - తస్మాత్సాత్త్వస్యకర్మ_ఽ_జ్ఞైత్వంనా_స్తిత్వార్థః.

౧౬॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. పుణ్యాపుణ్యరూపస్య సమాప్తసాంసారికమఃఖిమూలస్య కర్తృణాం బ్రహ్మవిద్యయోపపత్త్యంతప్రతివేదాంతమధీయతే *భిద్యతేహృదయస్థశ్చిద్యవైసర్వసంశయాః। క్షీయంతేచాస్యకర్తృణామప్రకృత్యై పరావరణిత్యాదికం. తద్విద్యాయాః కర్తృణామేన సర్వజ్ఞతే.

౧౭॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. తైష్వగ్నిహూత్రదర్శపూర్ణమాసాదికగ్నాభావా, చ్చనవిద్యాకర్తృత్వం. సమాధ్వైరతస అశ్రమాచన వైష్వ-*యావజ్జీవమగ్నిహూత్రంజుహూతీత్యాదినాగ్నిహూత్రదర్శపూర్ణమాసాదీనాం యావజ్జీవాధికారశ్రుతేః, శ్రుతివిరుద్ధానాం స్మృతీనాం చాప్రామాణ్యాత్. అత ఆహ (శబ్దేహిత) వైదికపవహిశబ్దేతేస్య శ్యవై *శ్రయోధర్మసగ్నాః *యేచేమరణ్యే శ్రద్ధాతపతత్వపాసతే * ఏతమేవప్రవాజినోలోకమిచ్ఛంతే ప్రసజన్తిత్యాదౌ. యావజ్జీవశ్రుతిస్త్యవిరక్తవిషయా.

౧౮॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. పరామర్శంజైమినిరచోదనాచ్చావవదలిహి॥ శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. పరామర్శంజైమినిరచోదనాచ్చావవదలిహి॥ యదివం*శ్రయోధర్మసగ్నాధికార్యాదైదిశేశబ్దేఽధ్వైరతస అశ్రమాద్యశ్యవై- అతస్తైస వైష్వవేతి-నైతమపవద్యతే - యతః *శ్రయోధర్మసగ్నాధికార్యాదిమవాక్యేషు తేషామాశ్రమాణాం పరామర్శమాశ్రంక్రియతే - అనువాదమాశ్రమత్యర్థః. కుతపతత్. (అచోదనాత్) అవిధానాదిత్యర్థః. సహ్యశ్రుతిపితృజ్ఞానప్రాయతే. *శ్రయోధర్మసగ్నాధికార్యాదినాహి ప్రకృతం ప్రణవేన బ్రహ్మపాసనంస్తాయతే - *బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేత్యుచసంహారాత్. అతోఽన్యార్థమనువాదమాశ్రమశ్రుతియతే తేషామాశ్రమాణాం. *యేచేమరణ్యే శ్రద్ధాతప తత్వపాసత ఇతిచదేవయానవిధిపరత్వాత్ ప్రాపినాశ్రమాదైవిధిసమ్భవః. అపిచాపవదలిహి శ్రుతరాశ్రమాదైవిధిం * వీరహోవాపవదేవానాం యోగ్నిముద్వాసయత ఇత్యాదికా. అత యోధర్మరతస అశ్రమానసక్తీజైమినిరాచార్యోపన్యతే.

౧౯॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః॥ శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః॥ కుతః. (సామ్యశ్రుతేః) ఉపాదేయతయాభిమత్యహాశ్రమసామ్యంహి తేషామప్యాశ్రమాణాం ప్రాయతే. *శ్రయోధర్మసగ్నాధికార్యాధికారభ్యుత్పన్నసంస్థాత్వేన ధృతయాసంసేర్తనంగృహస్థాశ్రమస్యేతరేషాం చ సమానం. అథగృహస్థాశ్రమస్యానువాదః ప్రాప్తాసత్వా సేవభవతీతితస్య ప్రాప్తిరవశ్యాభ్యుపేత్యేతిమతం - తదితరేషామపి సమానం - అన్యత్రాభినివేశాత్. సచగాన్ధ్యేభ్యుత్పన్న *యజ్ఞోధ్యయనం దానంతపోబ్రహ్మచర్యమిహ సర్వైశ్చబైరభిధీయతే - బ్రహ్మచర్యరహితోబ్రహ్మహస్థ్యైర్వసమ్యవాదితియత్తి - *శ్రయోధర్మసగ్నాధికారిత - శ్రీశ్మేనసంగృహ్య *ప్రథమోద్దితీయస్తృతీయఇతివిభాగవచనానుపపత్తేః. అతః *యజ్ఞోధ్యయనం దానమితిగృహస్థాశ్రమఉద్యతే. అధ్యయనశబ్దోవేదా

౧౬॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. (తస్మిన్కర్తృత్వపరావరణిత్యాదికా) అగ్రప్రధానోద్దేశః. ఇత్యావ్యవహారరూపమనుష్ఠానకర్తృత్వం. (తద్విద్యాయా ఇతి) సహ్యజ్ఞేనాశ్రితఉపమరక్తపవద్యతే- తస్మాదనుష్ఠానోద్దేశమయస్యకర్తృణానాద్యుత్పత్త్యం.

౧౭॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. స్మృతిష్య శ్రమాశ్రుతియంతస్య రాహ (శ్రుతివిరుద్ధానాని) *భర్తృసన్తా- భర్తృశ్రయాః. ఆశ్రమాః.

౧౮॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. పరామర్శంజైమినిరచోదనాచ్చావవదలిహి॥ శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. పరామర్శంజైమినిరచోదనాచ్చావవదలిహి॥ అన్యార్థం- బ్రహ్మపాసనస్త్యర్థమ్.

౧౯॥ సూ. శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతే॥ శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాయా క్రమశ్రీభాష్యమ్.— తృ-అ. చ-పా.— ౧. పురుషార్థాధికరణమ్. అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతే॥ ఆశ్రమశబ్దాధర్మపరః. సుత్యవతయానువాదసామ్యంశ్రమాణాదైవిధిసామ్యంహాభయంనూత్రాప్రేతం. ఆశ్రమాదైవిధిసామ్యంవక్తవ్యం- తదేవనాన్తి - గాక్ష్యధర్మాణామేవేర్థవాదిత్యాశబ్దతే (సచగాన్ధ్యేతి) పరిహరతి (త్రయఇతి) వ్యాఖ్యానాదైవిధిసామ్యంవక్తవ్యం (ఆతాయజ్ఞ ఇతి) బ్రహ్మసంస్థాశ్రమసామ్యం

భ్యాసవరః తపశ్శబ్దేనవై భానసపారి నా జ్యయోర్గ్రహణం - ఉభయోఃతపఃప్రధానత్వాత్. తపశ్శబ్దోహి
కాయశ్చైతరూఢః-సచద్వయోరపిసమానః. బ్రహ్మచారిధర్మవవబ్రహ్మచర్యశబ్దేనాభిధీయతే. *బ్రహ్మసంస్థో
ఽమృతత్వమేతీతివరత్రస్రా యమాణోబ్రహ్మసంస్థశబ్దోయాగికఃసర్వాశ్రమసాధారణః - సర్వేషామాశ్ర
మిణాంబ్రహ్మసంస్థాసమ్భవాత్. బ్రహ్మణిసంస్థా-సంస్థిలిః-బ్రహ్మసంస్థత్వం. తచ్చసర్వేషాంసమ్భవత్యేవ.
బ్రహ్మనిష్ఠావికలాః కేవలాశ్రమిణఃపుణ్యలోకభాజః-తేష్యేవబ్రహ్మనిష్ఠోఽమృతత్వభాగ్యవతి. తదేతద్విస్మష్ట
యి క్తంభగవతా వరాశరేణ *ప్రాజాపత్యంబ్రహ్మణానామిత్యారభ్య *బ్రహ్మసంస్థానినాం స్మృతమిత్య
స్తేనవన్తానామాశ్రమాణాంచ కేవలానాంబ్రహ్మలోకప్రాప్త్యస్తంఫలమభిధాయ *ఏకాన్తినస్సదాబ్రహ్మ
భ్యాయినోయోగినోహియే. తేషాంతత్పరమంస్థానంయద్యైవశ్యక్తిసూరయఇతితేష్యేవ బ్రహ్మనిష్ఠానాంబ్ర
హ్మప్రాప్తిమభివదతా. అతోగృహస్థాశ్రమతుల్యాఃఉర్ధ్వరేతసలశ్రమాఅపిదృశ్యంత ఇతితేష్యనుష్ఠేయాః.
*యేచేమేరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతఇలిచ - అరణ్యఇలితపఃప్రధానాశ్రమప్రాప్త్యపేక్షత్వాద్దేవయానవి
ధానస్య తత్రా పితత్వాప్రీతిరక్లేకరణీయా.

పరామర్శవత్తేవిధానవత్తేచ గృహస్థాశ్రమతుల్యమేషామప్యనుష్ఠేయత్వ మిత్యప
పాద్యవిధిరేవాయమాశ్రమాణాం సర్వేషాంనానువాద ఇత్యుపపాదయితుమాహ.

౨౦॥ సూ. *శ్లో॥ విధిర్వాధారణవత్ ॥ *వాశబ్దోఽవధారణార్థః. విధిరేవా యమాశ్ర
మాణాం. (ధారణవత్) యథాదిష్టేగ్నిహూతై *అథస్తాత్సమిధంధారయన్ననుగ్రవేచుపరిహి దేవేభ్యో
ధారయతీత్యత్రానువాదసహపాదపివాక్యమపరిధారణస్యాప్రాప్తత్వాద్విధిరాశ్రీయతే. తదుక్తం శేషల
క్షణే *విధిస్తధారణేపూర్వత్వాదితి. తథాఽత్రాప్త్యప్రాప్తత్వాద్విధిరేవాశ్రయణీయః. *బ్రహ్మచర్యం
సమాప్యగృహీభవేత్ గృహాద్వసీశూత్వాప్రవ్రజేత్ యదివేతరథాబ్రహ్మచర్యాదేవప్రవ్రజేత్ గృహాద్వా
పనాద్వాయదహలేవ విరజేత్తదహలేవప్రవ్రజేతిజాబాలానామాశ్రమవిధిమసంతమివకృత్యైతేష్యన్యపరే
ష్యపివాక్యేష్యైశ్రమప్రాప్తిరవశ్యాశ్రయణీయేత్యపపాదితం. ఏవమాశ్రమాంతరవిధానాదృణ శ్రుతిర్యావజ్ఞీ
నశ్రుతిరపవాదశ్రుతిశ్చావిరక్తవిషయాపదెతివేదితవ్యాః. అన్యాశ్చబ్రహ్మవిదః కర్మణామాప్రయాణాదవశ్య
కర్తవ్యతావిధానిన్యఃశ్రుతయఃస్మృతయశ్చస్వస్వాశ్రమధర్మవిషయాః. అతఉర్ధ్వరేతస్సుచబ్రహ్మవిద్యావి
ధానాద్విద్యాతఃపురుషార్థాధినిష్ఠమ్

పురుషార్థాధికరణంసమాప్తమ్.

మరియ. సరైర్వాభ్యుత్పత్తిః- తద్వ్యాప్త్యుత్పత్తిమాహ (బ్రహ్మసంస్థఇతి) యాగికః- యాగికత్వాత్. అసేన*క్లేషావయవశక్త్యైవేత్యాద్యుత్పత్త
యాప్త్యాసంస్తజ్జస్యచతుర్థాశ్రమపరత్వానుపపత్తిరుక్తా- అధానుపపత్త్యాపితథాఽర్థోవర్ధనీయఇత్యాహ (సర్వేషామితి) తస్మాప్తేవశ్రుతౌ
*పుణ్యలోకభాజఇత్యుక్తం- తద్వ్యాప్త్యే (బ్రహ్మనిష్ఠాదికలాఇలి) (తదేవదిత్యాది) అభిదధతాపరాశరేత్యన్వయః. *యేచేమేరణ్యఇత్యాది
వాక్యస్య దేవయానవిధిపరత్వాదాశ్రమవిధిపరత్వాభావఉక్తిః పూర్వపక్షీణా - తత్పరిహరతి (యేచేమేరణ్యఇతి) దేవయానవిధానార్థం కృతో
న్యనువాదోవానసప్రసారీ వ్రాజ్యయోఃప్రమాణాంతరస్రాప్రసాపేక్షఇలిత త్రాపివిధిరస్యైవేత్యర్థః.

ఉ తరసూత్రసభ్యతిమాహ (పరామర్శవత్తేతి)

౨౦॥ సూ. *శ్లో॥ విధిర్వాధారణవత్ ॥ *వాశబ్దోఽవధారణార్థః. ఇయమస్మింత్సూత్రేకృత్యాచిత్రేత్యాహ (బ్రహ్మచర్యంసమాప్తేత్యాదినా) ఋణ
శ్రుతిః *త్రివిరుణావాజాయతఇత్యాదికా. అపవాదశ్రుతిః *వీరహవాపిషదేవానాంయోగ్నిముద్వాసయతఇత్యేషా. *సఖ్యైవంవర్తయ
నాన్వదాయుషమిత్యాదికాఃఆశ్రమవిశేషధర్మానువృత్తిపరాః శ్రుతమాపిత త్రదాశ్రమిణాంత తద్ధర్మానువృత్తిపరాః సత్త్వాశ్రమాంతరధర్మాణాం
బ్రహ్మవిద్యాభ్యర్చనవిరోధిన్యఇత్యాహ (అన్యాశ్చేతి) అధికరణార్థముపసంహరతి (అతఇతి) ఉర్ధ్వరేతసాంబ్రహ్మవిద్యావిధానేవిద్యాయాగృహ
స్థాశ్రమధర్మంప్రత్యభిత్వాభావేనపుత్రకృతసాధనత్వాత్ విద్యాతఃపురుషార్థనిధిత్వర్థః.

౨౧॥ సూ.

శ్రుతిమా ప్రముపాదానాదితేనాపూర్వత్వాత్ ॥

ఇదమిదానిందిన్యతే *సపరసానాంరసతమఃపరమఃపరాధ్యోప్త మోయఉద్గీర్ణభితిపవంజాతీయకాని
వాక్యానిక్రత్వవయవభూతోద్గీర్ణాదిస్తుతిమా ప్రపరాణి- ఆహూస్విదుద్గీర్ణాదిమరసతమాదిప్రతిపాదానాన్థా
నీతి. అత్రప్రతిపాదితముపాసనపరత్వమగ్గీకృత్యోపాసనస్యపురుషార్థత్వేనక్రతుమాపాదానానియమఉక్తః.
కింయుక్తం. స్తుతిమా ప్రపరాణితి. కుతః. ఉద్గీర్ణాద్యుపాదానాత్. క్రత్వజ్ఞభూతానిహ్యుద్గీర్ణాదీన్యపాదాయ
తేమారసతమాదిత్వంప్రతిపాదితం. యథా జుహోదీనాంపుధివ్యాదిత్వంప్రతిపాదయతోవచనస్య *ఇయ
మేవజుహూఃస్యగ్గోలోక ఆహవసీయఇత్యాదికస్యతత్తుతిమా ప్రపరత్వం-తథేహాపి. తదిదమాశఙ్క-తే (స్తుతి
మాప్రముపాదానాదితేదితి) ఉద్గీర్ణాద్యుపాదానాత్తుతిమా ప్రమేవైషాంవాక్యానాంవివక్షితమితిచేత్.

అత్రోత్తరం (నాపూర్వత్వాదితి) నస్తుతిమా ప్రత్వముపపద్యతే. కుతః. (అపూర్వత్వాత్) అప్రా
ప్తత్వాత్. నహ్యుద్గీర్ణాదయోరసతమాదితయాప్రమాణాన్తరేణప్రతిపన్నాః - యనతత్పాశ్రయస్యబుద్ధ్యత్వ

అతరేత్రయోపి : విభాగశ్చలవదిత్యేతత్పురుషభేదేనవిభాగపరమామః-ఆభ్యాంశతందేయమిత్వత్రైవభ్యాశదేకస్య-పభ్యాశదస్యస్వేలివిభాగవది
తి తదయుక్తం - *తందిద్వాకర్మణీసమన్వారభేతేత్యైకసి, స్నేహపురుషద్వయారన్వారమృణ ప్రతీతే ప్రదక్షిణోధేనవిభాగవృద్ధిరసీయత్వాత్. —
చచివాసరేవఅభ్యయస్సార్థావబోధవర్తనతామిచ్చన్తోమాత్రశబ్దస్యవేదాననీధమాత్మజ్ఞానంవ్యవచ్ఛేద్యమితితస్యనకర్మకేషతేత్యామః. తచ్చాయు
క్తం. సూత్రాన్వారస్యా, దధావబోధవర్తనతాయోజనస్వారస్యార్థానుపపత్తివరహవిధ్యవత్త్వా, చ్చ. — త్రయోపి : నావిశేషాదితిసూత్రం
విగుఢవిషాయంనియమబలవిధియేషావాదవిద్వద్విషయాయం *కుర్వస్నేవేనియమబలవిధివ్యాచక్షతే. తదప్రయంక్తం - బ్రహ్మవిద్య, ప్రకృతత్వాత్.
అతస్యత్ర ప్రకర్మవిషయత్వేవిశేషాభావాత్ విద్యాజ్ఞకర్మపరత్వేనాపినియమోపపత్తిరూపతయావ్యాఖ్యానంయుక్తం. — అస్యేవ. పరామర్శం
భేదినిత్యాద్యధికరణాన్తరంపక్షంవి. తదవితాదగ్యనైరవ్యాఖ్యానమయుక్తం. — పరత్వైకాధికరణ్యుచితవ *విధిర్వాధారణవదిత్య
య. * త్రయోధర్మస్స-ధాత్యైకాదేవయేతశ్చభావనధమాత్రపరః - బ్రహ్మసంస్థశబ్దవిప్రీత్యా, ద్వాచీ - త్రయాణాంపుణ్యలోకభాక్త్యముక్త్యా
బ్రహ్మసంస్థస్యామృతత్వప్రాప్తివచనాత్. యథాదేవతత్వంజ్ఞదత్తోమస్తప్రజ్ఞా - అన్యతరోమహాప్రాజ్ఞిత్యుక్తైవిష్టుమిత్తోమహాప్రాజ్ఞిత్యుక్తం
స్యాత్ - సత్యం, దత్తః - తద్వదితి. తదనుపపన్నం - తదశ్చబ్దవ్యవధమాత్రపరత్వేనబ్రహ్మసంస్థశబ్దస్యయాగికత్వసమ్మవేనప్రాక్షణీయాలోప
ప్రాజ్ఞిరూధికల్పనానుపపత్తేః ప్రకృతాశ్రమత్రయమాత్రావలమృతత్వేనాస్యవచనస్యవిప్రీత్యామృతత్వప్రాప్తౌ ప్రమాణత్వాభావప్రస
క్త్యాత్ ఆత్మః * తేషాంబుద్ధేషాంభూతానాంత్రిజ్యేవవీజాస్యజ్జంబీవజముద్భిజ్జమిత్యవధారణేనత్యసీన్వేదజోద్భిజ్జయోవానవధారణలేతశ్చబ్దేనా
మద్వయస్యప్రసేవోపాదానోపపత్తేః, పుణ్యలోకభాక్త్యామృతత్వయోనైషేవాశ్రమేషువిద్వదవిద్వద్విషయత్వేనోపపత్తేః, *ప్రాజ్ఞాపత్యంగ్య
మానామిత్వాదస్యత్వైకాధ్యా, చ్చఆశ్రమవరుప్రయవిధిః. నచకర్మావరుద్ధత్వేనాశ్రమాన్తరాణామాత్మానుసన్ధానానవకాశః-కర్మావరుద్ధకా
లపాదయత్వాత్ సహిసస్వస్థిచయారాత్రైకపాసీతేవిధిః. అన్యధాజనకాదీనామాత్మవేదనాదపవర్తనప్రాప్తివచనానుపపత్తేః. ఉభయభావనాస్థి
గోచరకాన్తరైరైర్యంగ్యంచస్యాత్. యత్తుదేవతత్వంజ్ఞదత్తోమస్తప్రజ్ఞా - అన్యతరోమహాబుద్ధిరితినిదర్శనం - తత్రాపికాలభేదేనయజ్ఞదత్తాదివిషయ
త్వంయుజ్యతే. బృహస్పత్యైకబుద్ధిం - తత్రధర్మ్యవరోపధాపకాన్తరశబ్దనమృవాహరాద్యోగికస్యమహాబుద్ధిశబ్దస్యకర్మ్యవరోపత్వంయుక్తం - ఇ
యచుబ్రహ్మసంస్థశబ్దారేకేణోకేచ్యుసమర్పకపదాభావాత్ ప్రకృతివిషయస్యమేవస్యాత్.
పురుషార్థాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౧॥ సూ. శ్రుతిమా ప్రముపాదానాదితేనాపూర్వత్వాత్ ॥ అనన్తరాధికరణద్వయంప్రాసక్తికం. బ్రహ్మసంస్థత్వ

గమనూపరత్వంపూర్వపక్షీకృత్యాశ్రమద్వయవ్యభిచాసముక్తం - వివంస్తుతిప్రసక్త్యాశ్రవతమత్వప్రతిపాదకవాక్యానిస్తుతిపరాణి- ఉతనేతిశక్తాజా
యతభితిప్రాసక్తిసగ్గుః. పూర్వంసప్తానాంరసానాంప్రతిపాదితత్వాత్ ఉద్గీర్ణాద్యమరసత్వం * సపరసానామిత్వాదివాక్యానికముద్గీర్ణాదిస్తుతి
మాప్రపరాణి- ఉతోద్గీర్ణాదిమరసతమాదిప్రతిపాదితరాణి. కిమేషుమర్థవాదత్వసమాశ్రయణంన్యాయ్యం - ఉతవిధిపరత్వం. అపూర్వత్వంకింవిధి
త్వముపపదయ- సేవి. సచేత్ - అర్థవాదత్వస్యన్యాయ్యత్వాత్స్తుతిపరాణి. అవగమయతిచేత్ - విధిపరత్వస్యన్యాయ్యత్వాత్ శ్రవతమత్వాదిప్రతిపాదిత
రాణి. ఉద్గీర్ణాద్యుపాసనాంపురుషార్థత్వంప్రాగుక్తం - తత్కృత్యుపాసనసంశయఇత్యత్రాహ (అత్రప్రతిపాదితమితి) ఉద్గీర్ణాద్యుపాదానాది
త్యేతద్విద్యుతోతి (క్రత్వజ్ఞేతి) తరకిమిత్యత్రాహ (యథేతి) ననుక్రత్వజ్ఞోపాదానపూర్వకప్రతిపాదనంస్తుతిశ్చేత్ - క్రత్వజ్ఞభూతానాపాదానపూర్వ
కపక్షతాప్రతిపాదనమిస్తుతిస్సాన్యత్. నైవం - క్రత్వజ్ఞోపాదానపూర్వకస్యపురుషేషాధయతుమశక్యగుణప్రతిపాదనంస్యైవస్తుతిరూపత్వాత్. శ
క్త్యాఅనుత్సానత్రతామాహ (తదిదమితి) ఉక్తమర్థంసూత్రాత్తరేషుదర్శయతి (ఉద్గీర్ణాదితి)
(అత్రోత్తరమిత్వాది) * అపూర్వత్వాదిత్యేతద్వాచ్యతే (అప్రాప్తత్వాది) తదనుపపదయతి (సహితి) స్తుతిప్రమాణాన్తరప్రాప్తగుణానువా

త్వద్ధం రసతమాదిత్వేనానూద్యోరణ. నచోద్ధాదివిధిరత్ర సన్నిహితః- యేన * ఇయమేవజహూఃస్వగ్గో
లోక ఆహవసీయ ఇత్యాదివ త్తదేకవాక్యత్వేన యయాకయాచనవిధయా తత్తుతివరత్వమాశ్రీయేత. అతః
క్రతువీర్యవత్త్వాదిఫలసిద్ధ్యర్థముద్ధాదిమరసతమాదివృత్తివిధానమేవన్యాయ్యమ్.

౨౨॥ సూ. * శ్లో॥ భావశబ్దాచ్చ॥ శ్లో॥ * ఉపాసీతేత్యాదిభావశబ్దాచ్చవిధివరత్వమేవన్యాయ్యం. విధిప్రత్యయయ్యుక్తిహిక్రియాశబ్దోవిధేయమేవస్వాగ్రమవగమయతి. తస్మాదుపాసనవిధానాద్ధాపతా
శ్మితయః.

స్తుతిమాత్రాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౩॥ సూ. * శ్లో॥ పారిష్లవాద్ధాఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్॥ శ్లో॥ * ప్రతద్దనోహవైదేవోదానిరిష్టస్యప్రియంధామోవజగామ * శ్వేతకేతుర్గూరుణేయఆసేత్యేవమాదీ
నివేదానైష్వాఖ్యానానికిం పారిష్లవప్రయోగాద్ధాని - ఉతవిద్యాపితేషప్రతిపాదనాద్ధానీచింతాయాం- * ఆ
ఖ్యానానిశంసస్తీత్యాఖ్యానానాం పారిష్లవేనియోగా న్నవిద్యాప్రధానత్వం న్యాయ్యమితీచేత్. ...
న- సర్వాఖ్యానాని * పారిష్లవప్రయోగేనవినియోగమర్హత్. కుతః. విశేషితత్వాద్వినియోగ
స్య. * ఆఖ్యానానిశంసస్తీత్యుక్తౌతత్రైవ * మనుర్వైవస్వతోరాజేత్యాదినామన్వాదీనామాఖ్యానాని విశే
ష్యతై-అతస్తేషామేవ తత్రవినియోగఇతిగమ్యతే. తస్మాన్నసర్వవేదానైష్వాఖ్యానశ్రుతయఃపారిష్లవప్రయో
గాద్ధాః- అపితువిద్యావిధ్యద్ధాః.

చేనవా- అక్రాంతగుణవిధానేనవా- ముఖ్యవృత్తుపథాపిగుణానప్యవేవ త్వద్వరొపసీగుణాన్వయేనవా- క్రియతే. అక్రాంతమాత్రాంతరా
గుణాననాదరూపవృత్తుపథత్రోపేయన్నాత్రైకజ్ఞాత్వం. తద్వస్తాక్రాంతగుణవిధానేనస్థితియంస్యాత్- యద్ద సమత్వాదికభవయిష్యే- ఉద్ధా
చేరసమత్వాదికత్వస్యామోగ్యత్వా, దయోగావ్యర్థస్యచిధామకత్యత్వాత్, తద్విధానేనస్తుత్తుపథవైదికపరిహరస్య త్రైధాకేత్రాభివ్రేణ.
సనుముఖ్యాధానోగ్యత్వేనతి * ఇయమేవజహూఃత్యాదిపదవృత్త్యద్వరొపసీగుణాన్వయేనస్థితిస్యాత్, యరిష్టయాపేక్షాన్వయాదోగ్యస్యానిర
సమత్వాదేవారోపణస్యకత్యత్వాచ్చుష్టివిధిః- తస్మి * ఇయమేవజహూఃత్యాదిపదవృత్తివిధిస్యాత్, అక్రామా (నచోద్ధాదివిధి) ఆదిశబ్దేన
పద్మానిధిసామన్యాదికంగృహ్యతే. (యయాకయాచనవిధయా) ముఖ్యవృత్త్యైవత్వం. * ఇయమేవేత్యాదివాక్యస్యకర్తృవిధిప్రకరణస్మిథానాత్
* సున్నవత్వేనవాక్యత్వేనాకృతేదస్తునేవ్యత్యతిన్యాయాదేకవాక్యత్వసిద్ధ్యర్థమముఖ్యవృత్త్యైవత్వమక్రతం- అన్యతురథాసన్నితత్వాభావేనై
కవాక్యత్వాభావాత్ స్తుతిత్వానుపపత్తిర్యర్థః సూత్రవ్యాఖ్యానమధికరణాద్దేనసమయం (అత్యంత)

పూర్వపక్షయుక్తిపరిహారా- స్వపక్షసాధకపేయరసప్రమాత్రేణాధీయతే.

౨౪॥ సూ. * శ్లో॥ భావశబ్దాచ్చ॥ శ్లో॥ ఉద్ధాదివిధిరత్రాభావకరేపూర్వమాత్రే- ఆత్ర తూపాసనవిధేస్తద్భావకీచ్యతే. భావం
క్రియా. విధిప్రత్యయయ్యుక్తిభావశబ్దో2 ప్రవివక్షీర్య.
స్తుతిమాత్రాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౫॥ సూ. * శ్లో॥ పారిష్లవాద్ధాఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్॥ శ్లో॥ ఇదమపి క్రాంతకమధికరణం రసమాదివార్తానాంస్తుత్వద్వత్వంపూ
ర్వపక్షేక్యలోకసంసరత్వంసావితం- ఏవం ప్రతద్దనాదీన్యాఖ్యానానికింస్తుత్వద్ధాని- ఉతపారిష్లవాద్ధానీ- శిశ్మయ సజ్జతి. పారిష్లవా- ఆఖ్యానాని.
ఇహపారిష్లవశబ్దేనాఖ్యానశంసనంవివక్షీతం. * శ్వేతకేతుర్గూరుణేయఇత్యాదివాక్యానికింపారిష్లవప్రయోగాద్ధాని - ఉతవిద్యానిధానాద్ధాని. కింపారి
ష్లవేనర్వాఖ్యానానాంవినియోగః- ఉతమన్వాద్యాఖ్యానానామేవే. కిం * ఆఖ్యానానిశంసస్తీత్యాఖ్యానశబ్దేనసర్వాఖ్యానశరః. ఉతమన్వాద్యాఖ్యా
నశరః. కిమాఖ్యానపితేషామన్వాదమాఖ్యానశబ్దస్యవిశేషవరతామవగమయతి- నేతి. నచేత్- ఆఖ్యానశబ్దస్యసర్వాఖ్యానశరతయాసర్వేషాంతత్ర వినియ
క్తత్వాత్ సర్వాఖ్యానానిపారిష్లవాద్ధానిన్యుః. విశేషవరతామవగమయతీతే - ఆఖ్యానశబ్దస్యమన్వాద్యాఖ్యానవిశేషపరియతయాతేషామేవపారి
ష్లవేనియోగాత్ శ్వేతకేతుర్గూరుణాదీవిద్యావిధానాద్ధానిన్యుః. (విద్యావిశేషప్రతిపాదనాద్ధాని) స్థావకత్వేనప్రతిపాదనాద్ధానిత్వం. ...
(విద్యావిధ్యర్థాభి) విద్యావిధేషేవకతయాశేషభూతాభివ్యర్థః. ప్రకరణపాత్రమాత్రానభ్యుపగమేఆఖ్యానానన్వృదశకృత్వంచస్యాత్.

౨౪॥ సూ. ॐ శాంతిః శాంతిః శాంతిః ॥ * అత్మావాలరేంద్రప్రవృత్తత్యాది విధినై
 క వాక్యతయోపబద్ధాచ్చాఖ్యానానాం-విద్యావిధ్యద్ధాన్యేవ తానీతిగమ్యతే-యథా * సోరోదీదిత్యేవమాదేశకర్త
 విధ్యర్థత్వం- సహరిష్టచార్థత్వమ్.

పారిశ్రామికాధికరణం సమాప్తమ్.

౨౪॥ సూ.

❦❦❦ అతపవచాగ్నిస్తనాద్యనపేతా॥ ❦❦❦

ప్రతిప్రసక్తాదవాచరసక్తతివిశేషేనార్థవ్యయంతిత్వం. విద్యావస్త్ర ఊర్ధ్వరేతసతప్రమిణ స్ఫుటిత్యు
త్తం *ఊర్ధ్వరేతస్సుచళజ్జేహీత్యాదిభిన్నాద్యైః - ఇదానీమూర్ధ్వరేతసోయజ్ఞావ్యభావాదవగ్నికా విద్యానన
ప్రభతీత్యాశక్త్యాహ.

(అతపవచాగ్నిస్థనాద్యనపేక్షేతి) యత ఊర్ధ్వ రేతసాశ్రమిణో విద్యాసమ్మన్విత్వేన శ్రుత్యాపరి
గృహ్యాలై * బ్రహ్మసంఘోఽమృతత్వమేతి * యోచేమేరజ్యేష్ఠాతపశ్చిత్వాపాసతే * ఏతమేవప్రవాజినో
లోకమిచ్ఛంతఃప్రప్రజన్తి * యదిచ్ఛన్తౌబ్రహ్మచర్యం చరన్తీత్యాదికయా - అతపవార్ధ్వ రేతస్సువిద్యా అ
గ్నిస్థనాద్యనపేక్షా. అగ్నిస్థనం - అగ్నాధానం. ఆధానపూర్వకాగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణ మాసాదికగ్నాన
పేక్షాతేషువిద్యా. కేవలస్వాశ్రమవిహితకర్తాపేక్షేత్యర్థః.

అగ్నిష్టనాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౧౬॥ సూ.

సర్వాపేతౌచయజ్ఞాదిశు, తెరశ్రవత్ ॥

యదివిద్యా యజ్ఞాద్యనపేక్షైవామృతత్వంసాధయతి - తస్మిన్మహాస్థేష్వపి తదనపేక్షైవసాధయతుమర్హతి. యజ్ఞాదిశ్రుతిరపి *వివిదష స్తీతిశబ్దాత్రార్థణోపేదనాన్యతాంనప్రతిపాదయతీతి. ...

అతలహ (సర్కాపేయేతి) యజ్ఞాదిసర్వకర్తాపేయేవవిద్యాకర్తవత్సుగృహపైష్ట్యం. కులం. (యజ్ఞాదిశ్రు

అర॥ సూ. శ్లో॥ తద్ధాత్రైజవాకోపబద్ధాత్ ॥ శ్లో॥ ఉపబద్ధః - అన్వయః (యథేతి) హింసాదక్షిణ్యత్వవాక్యేనైకవాక్యతదాపస
ద్ధాత్ శ్లో॥ రోహిణీత్యేనవాదోక్తబద్ధసద్భవమిత్త్యర్థః.....

పారిశ్రామికరణంసమాప్తమ్.

౧౫॥ మా. శ్లో॥ అతవివచాగ్నిధనాద్యసవేత్॥ వ్యాఖ్యాతయారధికరణయాః ప్రాసక్తికత్వమాహ (స్తుతిప్రసక్తాదితి) ఆస్మా
ధికరణస్య ప్రధమాధికరణేన సన్ధిమాహ (విద్యావస్తతి) (అశక్త్యాపేతి) సూత్రచరబృహ్మబోధోత్పత్తిభావః. కింఽపి వ్రాజాం బ్రహ్మవిద్యాధికా
రాఽస్తి- నేతి. కింయజ్ఞాజ్ఞితైవవిద్యా- ఉతా శ్రమప్రయత్నధర్మాగ్నికా. కిమూర్ధ్వరేతసాంవిద్యాసమ్మన్తప్రతిపాదకవాక్యాని విద్యాయా ఆ శ్ర
మధర్మాజ్ఞకత్వమవగమయన్తి- నేతి. నచేత్- యజ్ఞాద్యజ్ఞకత్వాద్విద్యాయాంఽపి వ్రాజామనధికారః. అవగమయన్తిచేత్- ఆ శ్రమధర్మాజ్ఞకతయా
ఽపి వ్రాజాం బ్రహ్మవిద్యాధికారః.

అతశ్చ ద్వార మాహ (యత ఇతి)

పరేష్విదగనూ త్రమాద్వాధికరణఫలనిగమనపరమాచూః- అతఏవ- విద్వాతఃపురుషార్థత్వాద్విద్యద్యయూఫలాత్పత్రానకర్మావేషేతి. ఇదంచనిగమనముత్పత్తావేవకర్మావేషేత్సనస్తరసూత్రేవక్తుమితి. ఆదిదంమన్వఫలత్వాల్ అనాదరణీయం. పూర్వపక్షేయ్యుక్త్యస్తరేసమ్మవత్సజ్జితేవసతిత్స్విరాసవరత్వంహిసప్రయోజనం. ఊర్ధ్వరేతత్ర శ్రమవద్ధావహిసన్నత్వాల్ అతత్యతివరామర్శయోగ్యశ్చ.....

అగ్ని ననాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨౬॥ సూ. శ్లో॥ సర్వావేదోపయజ్ఞాదిశ్రుతేరక్ష్మవత్ ॥ శ్లో॥ సజ్జతిఃస్ఫుటా. కింగృహస్థపయజ్ఞాదికర్మవతోవిద్యాయామధికారః. ఉతతద్రూపితస్యేతి. యజ్ఞాదికర్మవిద్యాశ్చం- నేతి. *యజ్ఞేనేత్యాదిశ్రుతివిద్యాక్షతరూపయజ్ఞాదికర్మవినియజ్ఞై- నేతి. కింకర్మణోవిద్యోత్పాదకత్వం సజ్జతి- నేతి. అనన్యువే- చినియోగాభావాత్ యజ్ఞాద్యేవిద్యాశ్చత్వాభావాత్ తద్రూపితస్యగృహస్థవిద్యాధికారస్పష్టవేత్. సజ్జతివేదో- చినియోగాద్యజ్ఞాదేవిద్యాశ్చతయాతత్వతోగృహస్థవిద్యాధికారః. (యజ్ఞాదిశ్రుతిరసీతి) ఇచ్చానాధనత్వంవదంతిభావః. ...

(యజ్ఞాదిసర్వకర్మాభిషేకాదు) సూత్రప్రతిజ్ఞాపదానంతరశ్చవహ్నినైవధారణార్హమితిభావః.

రేః) *తమేతంవేదానువచనేనబ్రాహ్మణావివిదిషన్తియజ్ఞేనదానేనతపసానాశకనేత్యాదినాయజ్ఞాదయోహివిద్యాక్లత్వేనసూయనై. యజ్ఞాదినావివిదిషన్తి-వేదితుమిచ్ఛన్తి. యజ్ఞాదిభిర్వేదనంప్రాప్తుమిచ్ఛన్తీతిత్యర్థః. యజ్ఞాదీనాంజ్ఞానసాధనత్వేనత్యేవయజ్ఞాదిభిర్జ్ఞానంప్రాప్తుమిచ్ఛన్తీతివ్యవచేశఉపవర్గతే-యథాలిస్నేననసాధనత్వేనత్యసినాజిహంసస్తీతివ్యవచేశః. అతోయజ్ఞాదీనాంజ్ఞానసాధనత్వమవగమ్యతే. జ్ఞానంచవాక్యార్థజ్ఞానాదర్శారభూతంధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యంవిశదతమప్రత్యక్షతాపన్నస్మృతిహపంనిరతిశయప్రియమహరహరభ్యాసాభేయాతిశయమాప్రయాణాదనువర్తమానంమోక్షసాధనమిత్యుక్తమస్మాభిః సూర్వమేవ. వత్కుతచ *ఆవృత్తిరసకృదువచేశాదిత్యాదినా.ఏవంరూపంచధ్యానమహరహరనుష్ఠీయమానైర్నిత్యనైమిత్తికకర్మభిఃపరమపురుషారాధనరూపైఃపరమపురుషప్రసాదద్వారేణజాయత్యతియజ్ఞాదినావివిదిషన్తీతిశాస్త్రేణప్రసపాద్యతే. అతఃకర్మవత్సగృహస్థేషుయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికసర్వకర్మాపేక్షావిద్యా. (అశ్వవత్) యథాగమనసాధనభూతోఽశ్వఃస్వపరికరబద్ధపరికర్యాపేక్షః-ఏవంమోక్షసాధనభూతాపివిద్యానిత్యనైమిత్తికకర్మపరికరాపేక్షా. తదిదమాహస్వయమేవభగవాన్ *యజ్ఞోదానంతపఃకర్తనత్యాజ్యంకార్యమేవతత్ | యజ్ఞోదానంతపశ్చైవపావనానిమనీషీణాం *యతఃప్రవృత్తిర్భూతానాంయెనసర్వమిదంతతం | స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్యసిద్ధివిస్తతిమానవ ఇతి.

సర్వాపేక్షాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. శ్లోకః శమదమాద్యపేతస్యోత్తరధాపితుతద్విధేస్తదన్తతయాతేషామవ్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ ॥ శ్లోకః గృహస్థస్యశమదమాదీన్యప్యనుష్ఠేయాని-ఉతనేతిచింతాయాం-ఆస్తరబాహ్యకరణవ్యాపారరూపత్వాత్-కర్మానుష్ఠానస్య, శమదమాదీనాంతద్విధిపరితరూపత్వాత్, చ్ఛాననుష్ఠేయాని. ...

(జ్ఞానసాధనత్వేనైవేతి) పరమసాధ్యేచ్ఛయావినా ౭వాస్తరసాధ్యేషుప్రవృత్తిర్విషద్యతే-యథాస్వరేచ్ఛయావినాస్వగ్రాధ్యక్షాదాప్రవృత్త్యనుచితైః వివేకజ్ఞానేచ్ఛయావినాతదన్తచ్ఛాసిద్ధ్యర్థప్రవృత్త్యనుచితైః, సంజాతజ్ఞానేచ్ఛస్యచెచ్ఛాసిద్ధ్యర్థప్రవృత్తిరైవేత్యే. చ్ఛయజ్ఞాదేచ్ఛాసాధనత్వం నోపదవ్యత్యతిభావః. జ్ఞానస్యసంజ్ఞాద్యపేక్ష-వాక్యాదేవతదత్తతైరిత్యత్రాహ (జ్ఞానంచేతి) (ఆప్రయాణాదనువర్తమానమితి) అస్మిన్ ౭నువృత్త్యా తదన్తస్వకర్మణా ౭నువృత్తిరపేక్షితేతిభావః. యజ్ఞాదిషుప్రవృత్తిర్యోవధానవిరోధినీసాత్-ప్రవృత్తిరావచ్ఛాదిత్యత్రాహ (ఏవంచంచేతి) అవృత్తద్వారోపకారకత్వాన్నోపద్యత్యర్థః. ...

అశ్వవత్-రథచర్యాదాగ్ని ౭ శ్వేనలాక్షలాకర్షణేయజ్యతే-తథాఫలాత్పత్రానకర్మాపేక్షత్యతిపరేవ్యాచక్షతే. ఫలాత్పత్రావనపేక్షత్వేప్రామాణికేఘృతృతావపేక్షేవసూత్రప్రతిపాద్యా- *సర్వాపేక్షేతిప్రతిజ్ఞాతత్వాత్. అతఃపరోక్తవ్యాఖ్యానంస్థిరం.-ఆపరేతువిద్యాయా.ఫలాత్పత్రావనగ్రాహకత్వేనయజ్ఞాద్యపేక్ష ౭స్తి-నేతివిచార్యలస్తితిధానైవస్తి. యజ్ఞాదివాక్యేఫలసిద్ధావపేక్షప్రతిభావాత్-వెదనసాధనత్వమప్రంహితత్రావగమ్యతే-తేనవిద్యాయాఃఫలసిద్ధాపుపకారకత్వం-అశాబ్దత్వాత్. *నిచాయ *తస్మిన్కర్మక్షే *తమేవంవిద్యానిత్యాదిభిరుత్పన్నస్వవేదనస్యమోక్షసాధనత్వేనాన్యపేక్షత్వప్రతినిష్ఠారస్యచతదనుచనన్తం.-ఆస్మేతువిద్యాయాయజ్ఞాద్యపేక్షత్వేపరిప్రాజాంవిద్యానధికారప్రసక్తాగృహస్థేషుయజ్ఞాద్యనపేక్షేతిపూర్వపక్షంకృత్వా-గృహిణాంపరిప్రాజాంచాచారేసమానేపిసజ్జలివృత్తిరూపపారిప్రాజ్యస్యగార్హస్థ్యస్థాననిష్ఠత్వాత్, కర్మత్సన్నివృత్తిరూపజాగ్రాహ్యస్యపారిప్రాజ్యయోగసమాగ్రహణవిధిక్లౌషపత్యైః, పరిప్రాజకేషువిద్యాయామనపేక్షితస్యయజ్ఞాదికర్మణాగృహిష్యపేక్షేయజ్యత్యతిసూత్రద్వయమేకాధికరణంవర్తయన్తి. తదయుక్తం-అధికరణభేదవైవేచయ్యుక్తత్వాత్. తథాహి-కిముఖయంసిద్ధానసూత్రం-తస్మిన్యతిష్ఠనపేక్షేయా, గృహిష్యపేక్షేయా, శ్వచరస్పరతాదర్శాభావాత్సాధ్యవ్యయంసాత్. తదానీమైకాధికరణ్యమయుక్తం. యద్యచ్ఛేత-ఆద్యంసూత్రంపూర్వపక్షవిషయం-యతిష్ఠనపేక్షత్వాత్గృహిష్యనపేక్షేత్యేవమర్థపరమితి. తన్న-యతిషుయజ్ఞానపేక్షువిద్యాధికారస్యాధికరణాస్తరసాధ్యత్వాత్, తస్యతత్త్వాలపూర్వపక్షస్యచైకసూత్రప్రతిపాద్యత్వేవాక్యభేదప్రసక్తా, చ్ఛ. *జిర్హరేతస్సుచశబ్దేహిత్వత్రైవిధత్వమర్థసమాధిప్రాయికమితివనవాచ్యం-విద్యానజ్ఞత్వసమర్థవోపక్షేణస్యసూత్రస్యవిద్యాధికారసమర్థనైతాత్పర్యవసాగౌరవప్రసక్తాత్. అరటిద్యసూత్రస్యాధికరణాస్తరత్వంయుక్తం. తథాసత్త్వస్తరధికరణాలపూర్వపక్షహేతురర్థసిద్ధిసాన్యత్. అతోఽధికరణభేదస్సావసానికప్రాచ్యః.

సర్వాపేక్షాధికరణంసమాప్తమ్.

౨౭॥ సూ. శ్లోకః శమదమాద్యపేతస్యోత్తరధాపితుతద్విధేస్తదన్తతయాతేషామవ్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ ॥ శ్లోకః సజ్జలిః పూర్వపక్షోత్థాన

ఇతి ప్రాప్తఉచ్యతే - యద్యపి గృహస్థకరణవ్యాపారరూపకర్తృసుప్రవృత్తిః - తథాపి సవిద్యాంశమద మామ్యుపేతః స్యాత్. కుతః (తదగతయా తద్విధేః) విద్యాజ్ఞతయా తేషాం విధేః * తస్మాదేవం విచ్ఛాన్తో దాస్త ఉపరత స్తితి తుస్సమాహితో భూత్వాన్యే వాత్మానం పశ్యేదితి. విద్యోత్పత్తైశ్చైత్రసమాధానరూపత్వేన వృక్ష పరికరత్వాచ్ఛమాదీనాం - విద్యానిర్వృత్తయే తేషాం - శమాదీనామవశ్యానుష్ఠేయత్వా, చ తాన్యవ్యనుష్ఠే యాని. నచ కరణవ్యాపారతద్విపర్యయరూపత్వేన కర్తృణాం శమదమాదీనాంచ పరస్పరవిరోధః - భిన్నవిషయ త్వాత్. విహితేషు కరణవ్యాపారః - అవిహితేషు ప్రయోజనశూన్యేషు చ తదుపశమశ్చితి. నచ కరణవ్యాపార రూపకర్తృసువర్తమానస్య వాసనావశాచ్ఛమాదీనాముపాదేయత్వాసమ్భవః - విహితానాం కర్తృణాం పరమపు రుషారాధనతయా తత్ప్రసాదద్వా రేణ నిఖిలవిపరీతవాసనోచ్ఛేదహేతుత్వాత్. అతాగృహస్థస్య శమదమాద యోష్యనుష్ఠేయాః.

శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౦॥ సూ.

శ్రీశ్రీశ్రీ సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే తద్దర్శనాత్ ॥ శ్రీశ్రీశ్రీ

వాజినాం ఛన్దోగానాంచ ప్రాణవిద్యాయాం * నహవాఅస్యానన్నం జగ్గంభవతినానన్నం పరిగృహీతం భవతి * నహవాపవం విదికించనానన్నంభవతీతి ప్రాణవిదః సర్వాన్నానుమతిస్సజీర్త్యతే. కిమియం సర్వా న్నానుమతిః ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య సర్వదా - ఉత ప్రాణాత్యయాపత్తా వితి విశయే - విశేషానుపాదానాత్సర్వదా. ఇతి ప్రాప్తఉచ్యతే (ప్రాణాత్యయ ఇతి) చ శబ్దోఽవధారణే. ప్రాణాత్యయాపత్తా వేవేత్సర్గః. కుతః (తద్దర్శనాత్) దృశ్యతేహ్యన్యత్ర బ్రహ్మవిదామపి ప్రాణాత్యయాపత్తా వేవ సర్వాన్నాభ్యనుజ్ఞా - కింపునః

ముఖేన స్ఫుటా. కింవిద్యానిష్ఠగృహస్థశమాదీన్యపాదేయాని - ఉత నేతి. కింయజ్ఞాదీనాం శమాదీనాంచ విరోధోఽస్తి - నేతి. కిమత్ర విధియమానాకరణ వ్యాపారోపరతిరూపశా నిర్వహ్యాదివ్యతిక్రవాపారకా నిః - ఉత సర్వవ్యాపారకా నిః. సర్వకా నిశ్చేత్ - విరోధాదనుపాదేయాని. నచేత్ - అవిరో ధాద్వగృహస్థాప్రసాదేయాని.

(యద్యపీత్యాది) విహితత్వాత్, దృష్టముఖేనోపకారకత్వా, చ శమాద్యనుష్ఠేయమిత్యర్థః. (అవిహితేషు ప్రయోజనశూన్యేషుచేతి) శ రికారణాగ్నితపోజసాదివ్యావృత్త్యర్థం ప్రయోజనశూన్యేషు త్యక్తం. యద్వా - అవిహితేషు - అవిహితా ప్రతిషిద్ధేషు. ప్రయోజనశూన్యేషు - ముముక్షోః ప్రయోజనశూన్యానికామ్యకర్తాః - తేషు త్యర్థః.

పరేత్విదం సూత్రం పూర్వాధికరణేన నర్పవ్యవ్యాచక్షతే - యజ్ఞేన వివిదిష. నీతివర్తమానాపదేశతయా సయజ్ఞాదివిధిః - కింతు యజ్ఞాదివిధికరణేషు హాభాగా విద్యేతి విద్యాస్మితి త్యాశఙ్క్య - వివం యజ్ఞాద్యనవేత్యాయామపి శమాద్యుపేతస్సాన్యత్ - శమాదీనాం విధానాత్, విహితానామవశ్యానుష్ఠేయ త్వాత్, యజ్ఞాదీనిచానుష్ఠేయాని - వివిదిషాసంయోగస్యాప్రాప్తయేన విహితత్వాత్. తానిదాహ్యతరాణి - శమాదీనితు సత్త్వానన్నసాధనానీతి. శ ఙ్గాతాపవయుతా - యజ్ఞాద్యవేక్షయా శమాదేవ్వీరోభాభావాత్. తతశ్చ * తథాపీతి నైయర్థ్యం. వివిదిషాసంయోగస్యాప్రాప్తయాయజ్ఞాదేరవ్యను ిష్ఠ్యయత్వమివ తీతమబ్రాహ్మచ. పూర్వమాత్రవివక్షితస్యాశ్రకధనమితిచెన్న - తతోపి పరంపూర్వమాత్రస్య సుత్యర్థతాపరత్వం విహితవివిదిషాసంయో గసమర్ధనపరతయా వ్యాఖ్యానం. వివిదిషాగ్ధత్వంచాయుక్తమిత్యుక్తం. తదభ్యుపగమేపి యజ్ఞాదీనాం శమాదీనాంచ ఉపాదేయతాసమర్ధనస్య మిధస్తాద భ్యాభావాత్ సూత్రద్వయసైక్యకాధికరణ్యమయ్యుక్తమ్.

శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్.

౨౦॥ సూ. శ్రీశ్రీశ్రీ సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే తద్దర్శనాత్ ॥ శ్రీశ్రీశ్రీ బ్రహ్మవిదాం శమాదయోఽనుష్ఠేయా ఇత్యుక్తం - తత్ర భోజననియమరూపశ్శమవిశేషోఽస్తి - నచేతి చార్వత ఇతి నన్దతి. ప్రాణవిదస్సర్వాన్నానుమతిః కిం సర్వదా - ఉత ప్రాణసంశయాపత్తా. కిం బ్రహ్మవిద ఉచస్తస్య ప్రాణసంశయోపత్తుచ్ఛిష్టానుమతిదర్శనం ప్రాణవిదః సర్వాన్నానుమతీరాపద్విషయత్వమవగమయతి - నేతి, నచేత్ - సర్వదానుమతి స్సాన్యత్. బ్రహ్మవిదోపి ప్రాణసంశయేనుమతిమవగమయతిచేత్ - కైముత్యనీత్యా ప్రాణవిదః సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణసంశయాపత్తా వేవస్యాత్. ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్యాపి సర్వాన్నానుమతేః దర్శనాద్బ్రహ్మవిదః కింపున సర్వాన్యనిర్ధాన సర్వాన్నానుమతిరితి పూర్వపక్షః. సూత్రం ప్రాణవిద్యామాత్ర విషయం - తథాపి బ్రహ్మవిదస్నానుమతిః పూర్వపక్షేఽభిప్రేతా.

ప్రాణవిదః. ఉపస్తకిలచాక్రా యణోబ్రహ్మవిద గ్రేసరొమటచీహతేషుకురుషుదుర్భిక్షమాషి తేష్యభ్యగ్రా
మేవసన్ననశనేన ప్రాణసంశయమాపన్నః బ్రహ్మవిద్యానిష్పత్తయై ప్రాణానామనవసాదమాకాక్ష్యమాణ ఇ
భ్యంకుల్కాషాఖాదంతంభిక్షమాణస్తేనచ *ఉచ్ఛిష్టేభ్యో న్యేనవిద్యంతఇతిప్రత్యుక్తఃపునరపి *ఏతేషాంమేదే
హీత్యుక్త్వాతేనచేభ్యోచ్ఛిష్టేభ్యఆదాయదత్తాకాకుల్కాషాక ప్రతిగృహ్యేనుపాన ప్రతిగ్రహమిభ్యేవాధితః
*ఉచ్ఛిష్టంమేపీతంస్యాదితివదంశ్చాక్రాయణః *కిమేతేకుల్కాషాలనుచ్ఛిష్టేఇతిఇభ్యేనపర్యనుయుక్తః *నవా
అజీవిష్యమిమానఖాదకాకామోమఉదపానమితి - కుల్కాషాఖాదనెస్వస్యప్రాణసంశయాపత్యైస్తావన్నాత్ర
ఖాదనేనధృతప్రాణస్యస్వస్వోచ్ఛిష్టోదకపానంకామకారితంనిషిద్ధంస్యాదిత్యుక్త్వాస్వఖాదితశేషంజాయాయై
దత్త్వాతయాచరక్షితానసరెద్యుర్యాజనేనాజ్ఞిజీషయాజగిమిషుఃపునరపి ప్రాణసంశయమాపన్నస్తానేవేభ్యో
చ్ఛిష్టేభూతాస్వోచ్ఛిష్టేభూతావర్యుషితాంశ్చఖాద- అతోబ్రహ్మవిదామపి ప్రాణసంశయపవసర్వాన్నా
నుమతిదర్శనాదప్రావిశేషేణ కీర్తితమపి ప్రాణవిదస్సర్వాన్నీనత్వంప్రాణాత్యయాపజ్ఞావేవేతి నిశ్చయతే.

29|| సూ. *ఉచ్ఛిష్టే అబాధాచ్చ|| *ఉచ్ఛిష్టే అహరశుక్లాసత్త్వశుద్ధిఃసత్త్వశుక్లాద్రువాన్మృతిరి
తిబ్రహ్మవిద్యోత్పత్తౌవాహరశుద్ధివిధానాబాధాదపిబ్రహ్మవిదాం సర్వాన్నీనత్వమాపద్విషయమవగమ్యతే.
ఏవంబ్రహ్మవిదామతిశయితశక్తీనామపిసర్వాన్నీనత్వస్యాపద్విషయత్వాత్ప్రాణవిదోల్పశక్తేసర్వాన్నాను
మతిరాపద్విషయైవ.....

30|| సూ. *ఉచ్ఛిష్టే అపిస్తర్యతే|| *ఉచ్ఛిష్టే అపిచ-ఆపద్విషయమేవసర్వాన్నీనత్వంబ్రహ్మవిదామ
న్యేషాంచస్తర్యతే *ప్రాణసంశయమాపన్నోయోన్నమత్తియతస్తతః । లిప్యతేనసపాపేనపద్మపశ్రమివా
మృసేతి.

31|| సూ. *ఉచ్ఛిష్టే శబ్దశ్చాతోకామకారే|| *ఉచ్ఛిష్టే యతోబ్రహ్మవిదామన్యేషాంచ సర్వాన్నీన
త్వమాపద్విషయమేవ- అతపవసర్వేషామకామకారేశబ్దః - కామకారస్యప్రతిషేధకఃశబ్దోవర్తతే. అస్తిహి
కతానాంసంహితాయాంకామకారస్యప్రతిషేధకఃశబ్దః *తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంసపిబతిపాప్తనానోత్సృ
జాఇతీతి. పాప్తనాసంస్పృష్టోనభవానీమత్వాబ్రాహ్మణఃసురాంసపిబతీత్యర్థః.
సర్వాన్నానుమత్యధికరణంసమాప్తమ్.

మటచీ. అశ్వవృష్టిః. ఇభమర్హతిభ్యః-హస్తిభ్యః. కుల్కాషః-మాషవిశేషః. బ్రహ్మవిదామపిసర్వాన్నానుమతిః ప్రాణాత్యయై-కింపునర్దుర్బల
ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్యేతికైముత్యన్యాయాన్సిద్ధాంతః.

29|| సూ. *ఉచ్ఛిష్టే అబాధాచ్చ|| *ఉచ్ఛిష్టే పూర్వసూత్రేబ్రహ్మవిదనుస్థానదర్శనాత్కైముత్యన్యాయఉపపాదితః - అత్రబ్రహ్మవిద్వి
షయవచనేనసపివకైముత్యన్యాయఉపపాదితః.

30|| సూ. *ఉచ్ఛిష్టే అపిస్తర్యతే|| *ఉచ్ఛిష్టే నకేవలంసర్వాన్నానుమతేర్బ్రహ్మవిద ఆపద్విషయత్వాత్ప్రాణవిదఆపద్విషయత్వంకల్పం-
సర్వేషామపిస్తృతోకకర్తృత్వమేవేతిభావః.

31|| సూ. *ఉచ్ఛిష్టే శబ్దశ్చాతోకామకారే|| *ఉచ్ఛిష్టే బ్రాహ్మణశబ్దస్యాసభుచితవృత్తిత్వాత్ బ్రహ్మవిదామపీదంవాక్యంసాధారణం- కిం
పునఃప్రాణవిదఇతిభావః.

• పరేచాపరేపసర్వాన్నానుజ్ఞానంకింశమాదివత్విద్యాజ్ఞంవిధీయతే- ఉత్తస్తుత్యర్థంసజ్జీర్ణత్యతఃపిచార్య- ఉపదేశస్యప్రవృత్తికరత్వోపప
త్తేః ప్రాణవిద్యాసన్నిధానాత్, అజ్ఞవిధిః - భయోభక్త్యాద్యం *నహింస్యాదివత్విశేషకాస్త్రబాధ్యమితిపూర్వపక్షంకృత్వా - విధాయకాభావా

౩౨॥ సూ.

శ్రీమద్భక్త విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్తృపి॥

యజ్ఞాదికర్తృజ్ఞికాబ్రహ్మవిద్యేత్యుక్తం - తానిచయజ్ఞాదీనికర్తృణ్యముముఁగుణాకేవలాశ్రమిణాప్యను
ష్ఠేయాని- ఉత నేతిచింతాయాం- విద్యాక్షానాంసతాంకేవలాశ్రమశేషత్వేనిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః ప్ర
సజ్యతఇతియజ్ఞాదీనాంకేవలాశ్రమధర్మత్వంససమ్భవతి.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (ఆశ్రమకర్తృపీతి) ఆశ్రమస్యకర్తృపిభవతి. కేవలాశ్రమిణాప్యనుష్ఠేయానీత్య
ర్థః కుతః *యావజ్జీవమగ్నిహూత్రంజుహూతీత్యాదినావిహితత్వాత్ - జీవసమిత్తతయానిత్యవద్విహి
తత్వాదిత్యర్థః.

తథాచవిద్యాగతయా * తమేతంవేదానువచనే నేత్యా

దినావిహితత్వాద్విద్యాశేషతయాప్యనుష్ఠేయానీత్యాహ.

౩౩॥ సూ.

శ్రీమద్భక్త సహకారీత్వేనచ॥

విద్యోత్పత్తిద్వారేణవిద్యాసహకారితయాప్యను

ష్ఠేయానిఅగ్నిహూత్రాదీనామివజీవనాధికారస్వగౌరవవినియోగవృథత్వేనోభయార్థత్వంసవిరుధ్య
తఇత్యర్థః.

సర్వస్వాన్నానుజ్ఞావిధిః- కింతుసర్వంప్రాణస్యాన్నమితివిజ్ఞానప్రశంసార్థోఽర్థవాదః- ప్రాణాత్మయేహిసర్వాన్నానుజ్ఞాదృశ్యతే - ససర్వదేతివ్యాచ
క్షతే. తదయంక్తం - సూత్రేఽర్థవాదశబ్దాధ్యాహారేణప్రతిజ్ఞాయావర్తనీయత్వాత్. భాష్యోక్తయోజనాయాంహిప్రాణాత్మయశబ్దేనైవప్రతిజ్ఞా
పూర్ణా. — అస్మేతుకింసర్వాన్నానుమతిఃక్రియతే - ఉతార్థవాదఇత్యుపోద్ఘాతవిచారంకృత్వా - జ్యేష్ఠ్యశ్రేష్ఠ్యగుణకప్రాణవిద్యాజ్ఞాతస్యస
ర్వంప్రాణస్యాన్నమితిజ్ఞానస్య ఫలత్వాత్తదక్షిరథవాదమాత్రమితిపూర్వపక్షంకృత్వా *సర్వమిదంప్రాణస్యాన్నమితివాక్యసామర్థ్యాత్ విభేకల్పస్య
త్వా, దప్రతీతవిజ్ఞానతద్విధికల్పనాఽయోగాత్యోగకేచిదన్నేనప్రాణారక్షితవ్యవిధివిధినిశ్చిత్య- శ్చాత్పాద్యైద్యుచారమాఘః-కిమియంసర్వా
న్నానుమతిసర్వదా - ఉతప్రాణాత్మయఇతి. అవిశేషాత్సర్వదేవిపూర్వపక్షః అప్రతిజ్ఞాన్నేనాన్యదారక్షణనిధిఃప్రాణాత్మయఇతినిర్ధానకృతః.
తత్రోపోద్ఘాతచింతాయామప్రతీతవిజ్ఞానతద్విధికల్పనగౌరవంతమక్తమయంక్తం - *సహకారీవాదకింమేఽన్నంభవిష్యతీత్యుక్తే +యత్క్రిందిదమ
శ్చభృతాకమభ్యస్తతేన్నమితుక్త్యా * సహకారివంవిదికించనానన్నమితి - వివంవిచ్ఛదైవవదసస్యాభిహితత్వాత్. అత ఏవాశ్రుతస్యప్రాణరక్షణ
స్యతద్విధేశ్య కల్పనమప్యయంక్తమ్.

సర్వాన్నానుమత్యధికరణంసమాప్తమ్.

౩౨॥ సూ.

శ్రీమద్భక్త విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్తృపి॥

అవానరసజ్జతిమాహ (యజ్ఞాదీతి) పరమప్రకృతేనసజ్జతిరిత్యర్థః. కింవిద్యా

జ్ఞానాతాన్యాశ్రమకర్తృపీకేవలాశ్రమిణాప్యనుష్ఠేయాని- నేతి. కిమేషాంవిద్యాజ్ఞత్వేకేవలాశ్రమాజ్ఞత్వంసమ్భవతి- నేతి. కింకేవలాశ్రమాజ్ఞత్వే
నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధఃప్రసజ్యతే- నేతి. ఆశ్రమాజ్ఞత్వేవిద్యాజ్ఞత్వేచకర్తృనరత్వమస్తి- నేతిచ. కర్తృనరత్వేసత్యనేకస్యకర్తృణావినియోగపు
ర్భత్వాభావేననిత్యానిత్యసంయోగవిరోధప్రసజ్యతేకేవలాశ్రమాజ్ఞత్వాసమ్భవాదముముఁగోరసనుష్ఠేయాని. కర్తృనరత్వంనాస్తిచేత్ - వినియోగపు
ర్భత్వేననిత్యానిత్యసంయోగవిరోధాభావాత్కేవలాశ్రమాజ్ఞత్వసమ్భవాత్కేవలాశ్రమిణాప్యనుష్ఠేయాని.(నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధఇతి) యావ
జ్జీవమనుష్ఠానం, మోక్షేచ్ఛానుగుణమనుష్ఠానం, చవిరుద్ధమిత్యర్థః. కేవలాశ్రమధర్మత్వం- ముముక్షురహితాశ్రమధర్మత్వం. ఆశ్రమిణాసోద్యమ
శ్చేత్ - కేవలశబ్దోఽముముక్షుపరః.

(అనుష్ఠేయానీత్యర్థఇతి) యజ్ఞాదీనికర్తృజ్ఞిత్యధ్యాహరః.

అనేససజ్జతముత్తరసూత్రార్థమాహ (తథాచేతి)

౩౩॥

శ్రీమద్భక్త సహకారీత్వేనచ॥

సముచ్చయవ్యాప్యత్వ్యర్థంవిద్యోత్పత్తిద్వారేణత్వక్తం. నిత్యానిత్య సంయోగవిరోధమాశక్త్యా

హ (అగ్నిహూత్రాదీనామివేతి) (వినియోగవృథత్వేన) వినియోగః- కేషత్వజ్ఞాపకవిధిః. వినియోగవృథత్వదర్శనేన నిత్యానిత్యసంయోగవిరో
ధపరిహరస్సూత్రద్వయఫలం- సత్వేకస్య - వినియోగత్వైకత్వేనాద్యితత్వాత్.

తద్వదేవకర్తాద్రత్యమపినాస్తీత్యాహ.

3౪॥ సూ. శ్లో॥ సర్వధాపితవోభయలిక్తాత్॥ శ్లో॥ సర్వధా - విద్యార్థత్వేఽత్రమాథ త్వేపితవయజ్ఞాదయఇతిప్రతిపత్తవ్యం- నకర్తృస్వరూపభేదత్యర్థః కుతః. (ఉభయలిక్తాత్) ఉభయస్య ప్రత్యయజ్ఞాదిశబ్దైః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యవినియోగాత్, కర్తృస్వరూపభేదేప్రమాణాభావా, చ్చ.....

3౫. సూ. శ్లో॥ అనభిభవంచదర్శయతి॥ శ్లో॥ *ధర్మైణపాపమపనుదతీత్యాదిభిశ్చతానేవ యజ్ఞాదిధర్మవిద్విశ్యతైర్విద్యాయాఅనభిభవం- పాపకర్తృభిరుత్పత్తిప్రతిబద్ధాభావందర్శయతి. అహరహరసు స్త్రీయమానైర్విద్యాదిభిర్విశుద్ధైః కర్తృభ్యైః ప్రత్యహంప్రకృత్యమాణావిద్యోత్పద్యతే. అతస్తేపవోభయత్ర యజ్ఞాదయః.....

విహితత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

3౬॥ సూ. శ్లో॥ అన్తరాచాపితుతద్వప్తేః॥ శ్లో॥

చతుర్థామాశ్రమిణాంబ్రహ్మవిద్యాయామధికారోఽస్తి, విద్యాసహకారిణఃఆశ్రమధర్మా, ఇతిచోక్తం- యెపునరాశ్రమానన్తరావర్తనైవిధురాదయః- తేహంబ్రహ్మవిద్యాయామధికారోఽస్తి-నవేతివిశయే-ఆశ్రమ ధర్మైకైర్తవ్యతాకత్వాద్విద్యాయాః, అనాశ్రమిణాంచాశ్రమధర్మాభావా, న్నాన్త్యధికారః.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (అన్తరాచాపిత్వేతి) తుశబ్దఃపక్షవ్యాప్త్యర్థః. చశబ్దోఽవధారణే.అన్తరావర్త నూనానాం-అనాశ్రమిణామపివిద్యాయామధికారోఽస్త్యేవ. కుతః. (తద్వప్తేః) దృశ్యతేహిరైక్వభీష్టుసంవ ద్వాదీనామనాశ్రమిణామపిబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వం. నచాశ్రమధర్మైరేవవిద్యానుగ్రహఇతిశక్యంవత్తుం- *యజ్ఞై నదానేనతపసానాశకేనేతిదానాదీనామాశ్రమేష్వనైకాన్తికానామప్యనుగ్రహకత్వశ్రవణాత్. యథోర్ధ్వ

ఉత్తరసూత్రకృత్యమాహ (తద్వదితి)

3౭॥ సూ. శ్లో॥ సర్వధాపితవోభయలిక్తాత్॥ శ్లో॥ అగ్నిహూత్రశబ్దసృతుల్యత్వేపికుణ్డపాయినామయనాగ్నిహూత్రే *మాన చ్చుహూత్రంజాహూతీవిహితేస్వరూపభేదోదృశ్యత్యత్యత్రాహ (కర్తృస్వరూపభేదేప్రమాణాభావాచ్ఛేతి) కర్తాద్రత్యపుదాసస్యతస్మైజాను స్థానంభమ్.....

3౮॥ సూ. శ్లో॥ అనభిభవంచదర్శయతి॥ శ్లో॥ అదిశబ్దోయజ్ఞాదివాక్యవరః. అజ్ఞత్వంవదతా * యజ్ఞేనదానేనేత్యాదినాయజ్ఞాది బహునిష్ఠైః- అజ్ఞత్వేనకించిత్రాంవదద్వాక్యమయియజ్ఞాదిపర్యాయశబ్దైఃసన్నివృత్తత్యర్థః. (దర్శయతి) శ్రుతితితిశేషః. కించిత్రాంవివృణోతి (అహరహరం)

*సర్వావేద్యేతివిద్యాజ్ఞత్వముక్తం- *సహకారత్వేనచేతిఫలవిరోధినిరసనేసమసముచ్చయశ్చక్షత్వస్యే. విద్యాయాపివప్రతిబద్ధకనివర్తన శాస్త్రవశాత్. బ్రహ్మప్రాప్తిర్నిత్యతయాసాధ్యత్వానుపపత్తేః, సహభావశ్రవణస్యాజ్ఞభావవిషయతయా ౭గ్యధానిర్ధత్వా, చృతభావిభాగకల్పనమ యుక్తం. సూత్రభేదస్తుశబ్దాభేదనిబద్ధనః. *ఉభయలిక్తాదితి- *తమతంవేదానువచనేన *అనాత్రితకర్తృఫలమిత్యాదిశ్రుతిలిక్తాత్స్మృతిలిక్తాచ్చసీ ధ్ధవజ్ఞాసరూపాదిత్యాహుః తతోపిశ్రుతావేవవాక్యద్వయేప్రత్యభిజ్ఞాపనపరత్వంయుక్తం-అనన్యత్వస్యసాధ్యత్వాత్.....

విహితత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

3౯॥ సూ. శ్లో॥ అన్తరాచాపితుతద్వప్తేః॥ శ్లో॥ అవాన్తరసజ్జతిమాహ (చతుర్థామితి) కించిధురాదీనాంబ్రహ్మవిద్యాధికారోఽ స్తి- నేతి. కింతేహంసాక్షిబ్రహ్మవిద్యోపసంహరసామర్థ్యమస్తి- నేతి. కిమాశ్రమణాంసాధారణధర్మాగ్నికావిద్యాభవతి-నేతి. *తపసాబ్రహ్మచర్యే జాత్యాదివినియోగోపబృంహితం నైకాద్విగాంవిద్యానిష్ఠత్వదర్శనంవిద్యాయాస్సాధారణకర్తృజ్ఞకత్వమవగమయతి- నేతి. నచేత్ - సాధారణధర్మా జ్ఞకత్వాసమృతాత్ సాక్షివిద్యోపసంహరసామర్థ్యేనవిధురాదీనామసాధికారః. అవగమయతిచేత్ - సాధారణధర్మాజ్ఞకత్వేనవిద్యాయాః- తపససం హరసామర్థ్యాత్విధురాదీనాంబ్రహ్మవిద్యాధికారః. విధురః- మృతదారః. ఆదిశబ్దాపాత్రికృతదారః.

(నచేతి) ఆశ్రమధర్మానుపపత్తౌవర్ణధర్మైరనుగ్రహఉపపద్యత్యత్యర్థః. అనైకాన్తికానాం - అనియతానామ్.....

రేతస్సువిద్యానిష్ఠత్వదర్శనాదగ్నిహేమాత్రాదివ్యతిరిక్తైరేవవిద్యానుగ్రహఃక్రియతే- తథానాశ్రమిష్వపివిద్యాదర్శనాదాశ్రమానియతైర్దహపవాసదానదేవతారాధనాదిభిర్విద్యానుగ్రహశ్శక్యతేకర్తుమ్.....

32॥ సూ. +శ్రిః+ అపిస్త్యతే॥ శ్రిః+ అపిచ-అనాశ్రమితామపిజపాదిభిరేవవిద్యానుగ్రహఃస్త్యతే*జపేనాపిచసంసిధ్యేర్భాగ్యహోనాత్రసంశయః|సుర్యావస్యన్నవాకుర్యాన్వైత్రాప్రాప్త్యాణుచ్యత ఇతి. సంసిధ్యేత్-జపాద్యనుగృహీతయావిద్యయాసిద్ధౌభవతీత్యర్థః.....

33॥ సూ. +శ్రిః+ విశేషానుగ్రహశ్చ॥ శ్రిః+ నకేవలంన్యాయస్త్రిభ్యామయమర్థస్సాధనీయః-సూర్యతేచానాశ్రమనియతైర్ధర్మవిశేషైర్విద్యానుగ్రహః*తపసాబ్రహ్మచర్యేణత్రధయావిద్యయాత్మానమన్విష్యేదితి.....

34॥ సూ. +శ్రిః+ అత స్త్వితరజ్జ్యాయోలిక్తాచ్చ॥ శ్రిః+ తుశబ్దోఽవధారణే. అతః-అనాశ్రమిత్యాదితరత్-అశ్రమిత్వమేవజ్యాయః. అనాశ్రమిత్వమాపద్విషయం-శక్త్యత్యాశ్రమిత్వమేవోపాదేయమిత్యర్థః. భూయోధర్మకాల్పధర్మకయోరతుల్యకార్యత్వాత్. (లిక్తాచ్చ) స్తుతేరేవేత్యర్థః. స్త్యతేచశక్తంప్రత్యాశ్రమస్యోపాదేయత్వం*అనాశ్రమితీప్యేత్తుదిసమేకమపిద్విజిత్యాదినానివృత్తబ్రహ్మచర్యస్యమృతభార్యస్యచైరాగ్యేసదిదాలాభావత్.....

విధురాధికరణంసమాప్తమ్.

35॥ సూ. +శ్రిః+ అపిస్త్యతే॥ శ్రిః+ *బ్రాహ్మణః-బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠః. అత్రజపాదిసావిద్యానుగ్రహఃకథంజ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ (జపాద్యనుగృహీతయేతి).....

36॥ సూ. +శ్రిః+ విశేషానుగ్రహశ్చ॥ శ్రిః+ విశేషజ్ఞంనమాసంచవ్యాచక్షే (ధర్మవిశేషైర్విద్యానుగ్రహ ఇతి).....

ఆశ్రమానియతధర్మైరేవానుగ్రహఉపపద్యతేచేత్-ఆశ్రమప్రాప్తిక్షమైర

పితాశ్రమాఉపేక్ష్యరక్-తతశ్చయజ్ఞాదిశ్రుతివైయర్థ్యంస్యాదిత్యత్రాహ.

37॥ సూ. +శ్రిః+ అత స్త్వితరజ్జ్యాయోలిక్తాచ్చ॥ శ్రిః+ (భూయోధర్మకాల్పధర్మకయోరతుల్యకార్యత్వాదితి) శక్తంప్రత్యతుల్యకార్యత్వాదిత్యర్థః. సూతేరనుమాపకత్వాత్స్మృతిర్నిజశబ్దేనోచ్యతే. ఆపచ్ఛబ్దాగ్రహణ (నివృత్తబ్రహ్మచర్యస్యేతి) పారివ్రాజ్యవ్యాప్త్యర్థగ్రహణ (అనైరాగ్యసతీతి) బ్రహ్మనిష్ఠత్వమయాయినైరాగ్యంనామ-లోకానరజన్తానరభోగ్యనైరవేక్ష్యం-అత ఇదమనైరాగ్యమవిరుద్ధం. యద్యాగార్హస్థ్యధర్మశ్రద్ధా అనైరాగ్యం.

పరేచాపరేచ*అపిస్త్యత ఇతిసూత్రంసంవర్తదీనామాశ్రమబహిష్కరణచర్యాన్వరణపరంవ్యాచక్షతే- *విశేషానుగ్రహశ్చేత్యేతత్*జప్యేనైవతుసంసిధ్యేదిత్యనేనసాధారణధర్మవిశేషైఃవిద్యానుగ్రహసంబంధవరం, *అనేకజన్తసంసిద్ధిఇతిపూర్వకృతశుక్యతైర్విద్యానుగ్రహపరం, చవ్యాచక్షతే. తదయంక్షం-విద్యాయాస్సాధారణధర్మానుగ్రహ్యత్యేనగ్నచరణస్యవిరుద్ధత్వాత్. సహింసచర్యానామసర్వాశ్రమసాధారణధర్మః. సతుక్యవిచిచ్ఛేదితః. అతస్మాత్తద్వయస్యసాధారణధర్మానుగ్రహపరశ్రుతిస్మృతివిషయత్వంయంక్షం. ఉన్నతచర్యాన్వరణేనాశ్రమానవేక్ష్యత్వంసీధ్యతీతిచెన్న-ఉన్నతచర్యాయః*జనేనావసతోయోగియోగసిద్ధించవిస్తతీజనావమానజనితయోగసిద్ధయైస్వప్రకర్షాచాపదనాథత్వాత్, దృష్టేనపువత్సదృష్టకల్పనస్యాన్యాయ్యత్వాత్, విధ్యంతరాదర్శనా, చ్ఛాదనార్థతయాపుష్పపన్నేనోన్నతాచరణేన విద్యాయాఆశ్రమవైరవేక్ష్యకల్పనాయోగాత్, తత్కల్పనస్య*అత స్త్వితరజ్జ్యాయ ఇత్యనన్తరసూత్రవిరోధా, దనాశ్రమిత్వనిషేధకవచనానన్తరవిరోధా, చ్ఛ. *లిక్తాచ్చేత్యేతస్య*అగ్నేగృహపతేసుగృహపతిఃతేనైతిబ్రహ్మవిత్పుణ్యకృతైజసశ్చైతిగార్హస్థ్యప్రాశస్త్యముకశ్రాంతలిక్తా, దనాశ్రమనిద్రాపరస్మృతిలిక్తా, చేత్సర్థమామః. తత్రజ్యాయస్త్యప్రతీతేరనుభూత్వాచ్ఛ్రీతలిక్తానాదరః.....

విధురాధికరణంసమాప్తమ్.

౪౦॥ సూ. శ్లో॥ తద్భూతస్యతునాతద్భూవజైమినేరపినియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః॥ శ్లో॥

నైస్థికవైఖానసపరివ్రాజకాశ్రమేభ్యఃప్రచ్యుతానామపిబ్రహ్మవిద్యాయామధికారోఽస్తి - నేతి. చిన్తాయాం- విధురాదిపదనాశ్రమైకానైర్దానాదిభిర్విద్యానుగ్రహసమ్భవాదస్త్యధికారః. ...

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (తద్భూతస్యతునాతద్భూవజై) తుశబ్దఃపక్షవ్యాప్త్యర్థః. తద్భూతస్య-నైస్థికాద్యాశ్రమనిష్ఠస్యనాతద్భూవః. అతథాభావః- అనాశ్రమిత్వేనావస్థానంసంసమ్భవతి. కుతః. తద్రూపాభావేభ్యోనియమాత్. తద్రూపాణి- తేషాం- నైస్థికాదీనాంరూపాణి- వేషాః. ధర్మాభివ్యక్తః. తేషామభావాః- తద్రూపాభావాః. తేభ్యఃశాస్త్రైర్నియమాత్. నైస్థికాద్యాశ్రమప్రవిష్టాన్వాశ్రమధర్మనిష్ఠభ్యోనియచ్ఛుసీశాస్త్రాణి *బ్రహ్మచార్యాచార్యులవాసీత్యతీయోత్యస్తమాత్మానమాచార్యకులెవసాదయన్నితి, *అరణ్యమియాత్తతోనపునరేయాదితి, *సన్యస్యాన్నినపునరావర్తయేదితి, చ. అతోవిధురాదిపదనైస్థికాదీనామనాశ్రమిత్వేనావస్థానాసమ్భవాన్నతానధికరణిబ్రహ్మవిద్యా. జైమినేరపీత్యవిగానందర్శయన్ముక్తంస్వాభిమతందృఢయతి.....

అధస్యాత్-నైస్థికాదీనాంబ్రహ్మచర్యాత్ప్రచ్యుతానాంప్రాయశ్చిత్తాదధికారస్సమ్భవతి. అస్తి చ ప్రాయశ్చిత్తమధికారలక్షణేనిరూపితం *అవకీర్ణిపశుశ్చతద్వదితి. అతఃప్రచ్యుతబ్రహ్మచర్యస్య ప్రాయశ్చిత్తసమ్భవాత్ప్రాయశ్చిత్తోబ్రహ్మవిద్యాయామధికరిష్యతీతి. తత్ప్రమా.

౪౧॥ సూ. శ్లో॥ నచాధికారికమపిపతనానుమానాత్తదయోగాత్॥ శ్లో॥ అధికారలక్షణోక్తమపిప్రాయశ్చిత్తంనైస్థికాదీనాంతద్భూప్రమానంసంసమ్భవతి. కుతః. (పతనానుమానాత్తదయోగాత్) నైస్థికాదీనాంప్రచ్యుతానాంపతనస్తృతేస్తస్యప్రాయశ్చిత్తస్యాసమ్భవాత్ *ఆరూఢోనైస్థికంధర్మంయస్తుప్రచ్యవతేద్విజః। ప్రాయశ్చిత్తంనపశ్యామియేనశుద్ధ్యేత్యుచ్యతేహేతి. అతోఽధికారలక్షణోక్తంప్రాయశ్చిత్తమితరబ్రహ్మచారివిషయమ్.....

౪౨॥ సూ. శ్లో॥ ఉపపూర్వమపీత్యేకభావమశనవత్తదుక్తం॥ శ్లో॥ నైస్థికాదీనాంబ్రహ్మ

౪౦॥ సూ. శ్లో॥ తద్భూతస్యతునాతద్భూవజైమినేరపినియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః॥ శ్లో॥ విధురాదేర్విద్యాధికార ఉక్తః - అనాశ్రమిత్యసామ్యాత్ ఆశ్రమభ్రష్టానామపివిద్యాధికారఇతిశబ్దాయాసద్భృతిః. వైఖానసః-వానప్రస్థః. కిం నైస్థికాద్యాశ్రమభ్రష్టానాంబ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్తి - నేతి. కిమేషాంసాధవిద్యోపసంహారసామర్థ్యమస్తి - నేతి. కిమేషాంప్రాయశ్చిత్తాత్కుచిత్వంసమ్భవతి - నేతి. కిం యోబ్రహ్మచారిశ్రీయముపేయాదివిమాతం ప్రాయశ్చిత్తంసర్వబ్రహ్మచారివిషయం- ఉత్తనైస్థికాదివ్యతిరీక్తవిషయం * ప్రాయశ్చిత్తంసపశ్యామితి ప్రాయశ్చిత్తాభావస్తరణం కింప్రాయశ్చిత్తస్యవ్యతిరీక్తబ్రహ్మచారివిషయతామవగమయతి- నేతి. సచేత్- ప్రాయశ్చిత్తసర్వవిషయంయశుద్ధిసమ్భవేనసామర్థ్యాధికారః. అవగమయతిచేత్ - ప్రాయశ్చిత్తస్యఉపకుర్వాణవిషయతయాశుద్ధేరసమ్భవేనాసామర్థ్యాత్ బ్రహ్మవిద్యాసాధికారః. ... *బ్రహ్మచారిత్వాదిక్రమితినైస్థికవిషయా.....

అనస్తరమాత్రమవతారయతి (అధస్యాదితి) అధికారలక్షణ-షష్ఠ్యధ్యాయే. * అవకీర్ణిపశుః- గర్దభః. * బ్రహ్మచార్యవకీర్ణిరైర్వతంగర్దభకూలభేదేత్యుక్తం- బ్రహ్మచర్యభ్రష్టానవకీర్ణి- బ్రహ్మచర్యం- శ్రీనియతి. సాగృహస్థవ్యతిరీక్తానాంత్రయాణామపితుల్యా- తస్మాత్తేషామవకీర్ణిప్రాయశ్చిత్తంకర్తవ్యమితిపూర్వపక్షీణోఽభిప్రాయః.

౪౧॥ సూ. శ్లో॥ నచాధికారికమపిపతనానుమానాత్తదయోగాత్॥ శ్లో॥ తద్భూతాధికారికప్రాయశ్చిత్తంకించిషయమిత్యత్రాహ (అత ఇతి) యఉపకుర్వాణ బ్రహ్మచారిభ్రష్టః- తద్విషయమవకీర్ణిప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః.

౪౨॥ సూ. శ్లో॥ ఉపపూర్వమపీత్యేకభావమశనవత్తదుక్తం॥ శ్లో॥ ఇదంచోద్యమాత్రం. బ్రహ్మచర్యప్రచ్యవసస్య మహాపాతకేషుఅపరిగణితత్వాత్, ఉపకుర్వాణ బ్రహ్మచారిణః శ్రీనియమాత్రమస్యాపాతకాద్భరతస్యప్రాయశ్చిత్తకథనా, తస్యచనైస్థికాదివ్యతిరీక్తాత్,

చర్యప్రచ్యవనముపపూర్వం- ఉపపాతకం- మహాపాతకెవ్వపరిగణితత్వాదితత్వప్రాయశ్చిత్తస్యభావం- విద్యమానతామప్యేకేతాచార్యామన్యనే. (అశనవత్) యథామధ్యశనాదినిషేధస్తత్ప్రాయశ్చిత్తంచోపకార్యాస్యనైస్త్రికాదీనాంచసమానం. తదుక్తంప్రతికారైః *ఉత్తరేషాంచైతదవిరోధీతి. గురుకులవాసినాయ దుక్తం - తత్స్వాశ్రమావిరోధ్యత్తరేషామప్యాశ్రమిణాం భవతీత్యర్థః. తద్వదిహాపిబ్రహ్మచర్యప్రచ్యవనే ప్రాయశ్చిత్తసమ్మవాద్యుద్ఘాత్యాద్యాయోగ్యతాప్యస్తి.....

౪౩॥ సూ. +శ్రిః+ బహిస్తాభయథాపిష్టృతేరాచారాచృ॥ +శ్రిః+ తుశద్దోమతానైరవ్యావృత్త్యర్థః. ఉపపాతకత్వేనుహాపాతకత్వేప్యేతేబహిర్భూతాపవబ్రహ్మవిద్యాధికారిభ్యః. బ్రహ్మవిద్యాయా మనధిక్యతాఇత్యర్థః. కుతః. (స్మృతేః) పూర్వోక్తాత్ పతనస్మరణాత్. యద్యపికల్మషనిర్హరణాయకైశ్చిద్వచనైఃప్రాయశ్చిత్తాధికారోవిద్యతే- తథాపికల్మషాధికారానుగుణశుద్ధిహేతుప్రాయశ్చిత్తంసంభవతి- *ప్రాయశ్చిత్తంసంభవశ్యామియేనశుద్ధ్యేతన్మహాతిస్త్వతేరిత్యర్థః. (ఆచారాచృ) విశిష్టాహినైస్త్రికాదీభ్రాహ్మణ్యే తప్రాయశ్చిత్తానవివర్జయన్తి - తేభ్యోబ్రహ్మవిద్యాదికంనోపదిశన్తి. అతస్తేషాంనాస్తిబ్రహ్మవిద్యాయామధికారః.

తద్భూతాధికరణంసమాప్తమ్.

ప్రాయశ్చిత్తంప్రాప్తమిత్యర్థః. *ఉత్తరేషాంచైతదవిరోధీత్యన్త్రైతచ్ఛబ్దేపూర్వోక్తధర్మాక్ ప్రాయశ్చిత్తంచపరామృతం. స్వాశ్రమావిరోధిత్వేన శ్రీసంసారాదినిమిత్తప్రాయశ్చిత్తాదేర్మహాస్థాదిష్టనాపాతార్థః.

సిద్ధాంతసూత్రమాహ.

౪౩॥ సూ. +శ్రిః+ బహిస్తాభయథాపిష్టృతేరాచారాచృ॥ +శ్రిః+ +ఉభయధేతిపదంవ్యావృత్తే (ఉపేతి) అతిదేశవచనైఃప్రాయశ్చిత్తంప్రాప్తం, పతనస్మృతిశ్చైన్ది-తయోఃకథంవిరోధఃపి ప్రియతత్వత్రాహ(యద్యపితి) కర్మశక్తిస్త్రీయా- ప్రత్యవాయకరీ, వైదికకల్మషికారప్రతిబంధకరీ, సజాతీయకర్మరుచికరీ, చేతి. తత్ప్రకానిచ్చిత్తానిశక్తిత్రయవినిశాశాని-కానిచిదస్యతమశక్తివినిశాశాని. అత్రాతిదేశపతనస్మృతివిరోధేతిదేశస్మృతిఃప్రత్యవాయజనశక్తివినిశాశకంప్రాయశ్చిత్తమాహ-పతనస్మృతిస్తువైదికకల్మాషాధికారశక్తివినిశాశకప్రాయశ్చిత్తాభావమాహ - * యేనశుద్ధ్యేదిత్యుక్తత్వాత్. తస్మాదవిరోధః. అతోఽతిదేశసిద్ధప్రాయశ్చిత్తేనరకానుభవలాభవైసత్వపితనస్మృతివచనాన్నబ్రహ్మవిద్యాధికారఇత్యర్థః. ఆచారాచ్యేతిసూత్రఖండోపాదానం. వర్జనఫలమాహ (నోపదిశన్తి) *అనాశ్రమిణామిష్టేదిత్యనాశ్రమిత్వంనిషిద్ధం- ఆశ్రమశ్రంశోపినిషిద్ధః- ఏవంనిషిద్ధసమానైకథమైకత్రవిద్యాధికారో, ౭స్యత్రానధికారః. ఉచ్యతే - అనాశ్రమిణామపివిద్యాధికారశ్లాఘ్యత్వంచ శ్రుతం- ఆశ్రమస్మృతానాంతునతథేతివిశేషఇతి.

పతేతుమభ్యుత్సేత్యేకం సూత్రంపుష్కలధికరణంవదన్తి - తత్ప్రార్థ్యరేతసామాశ్రమప్రత్యవరోహః ప్రామాణికః - నవేతిసంకేతేబ్రహ్మవిద్యాధికారసిద్ధ్యర్థం. పూర్వాశ్రమధర్మస్వనుష్ఠానచిక్షిర్యూరంగాదినావాసమ్మవతీత్యుక్త్యానియమశ్రుత్యాతదప్రామాణికత్వంసిద్ధాంతయన్తి. *నచాధికారికమపీత్యధికరణానరంనైస్త్రికాదీనామాశ్రమభ్రష్టానాంప్రాయశ్చిత్తసమ్మవాసమ్మవతిషయంవదన్తోఽసమ్మవతిసిద్ధాంతయన్తియదాఆశ్రమభ్రష్టానాంప్రత్యవాయవనానిదృశ్యన్తే, ప్రాయశ్చిత్తాసమ్మవోపిసంశయాస్పదంభవతి, - తదాకథం భ్రంశస్యసద్భావేప్రమాణవిరుద్ధత్వేచసన్తేహః-అతస్యస్తేహావాద్విచారోఽనుపపన్నః. అతః *నాతద్భావఇతిసూత్రమపిమూలవిచారోహేతుగర్భం. —వికాధికరణ్యమిచ్ఛతాంఅపరేషామపిప్రచ్ఛుతిరస్తి-నేతివిచారశక్తిక్త్యాయాదనుపపన్నః. — అన్యేషామపితద్భూతసూత్రస్యపుష్కలధికరణత్వంసంశయాభావాదయత్నం. *ఆశ్రమాదాశ్రమంగచ్ఛేదిత్యేవిశేషవచనాత్, పతనవచనస్యానాశ్రమిత్వరూపేణప్రచ్యవనవిషయత్వసమ్మవా, చ్చవిచారఇతిచెన్న - *సన్యసాగ్నింసమనరావర్తయేత్త్యాశ్రమప్రత్యవరోహనిషేధశ్రుతిఃస్ఫుటార్థతయాసమ్మవితార్థానరస్మృతివచనేసన్దేహానుదయూత్. అవిదితనిషేధవాక్యస్యసన్దేహాదయఇతిచేత్-అవిదితస్మృతివచనస్యసన్దేహాభావాదనారమ్భఃస్యాత్. విదితస్మృతివచనస్యాదితనిషేధవాక్యస్యసన్దేహఇతిచేత్-త్వేతత్తదేకదేశాజ్ఞాననిమిత్తసన్దేహానన్త్యాదనన్తాధికరణత్వంప్రసజ్యః. *నచాధికారికమితి-ఉద్వర్ధితసామాశ్రమభ్రష్టానాంప్రాయశ్చిత్తాభావన్మరణాత్విద్యానధికారఇతిపూర్వపక్షమాత్రంకృత్వా*వార్ధకీకత్వంవ్రతాచ్యుతిరితివ్రతస్మృతేరుపపాతకత్వాత్, మధ్యశనోపపాతకప్రాయశ్చిత్తస్యాత్పాపిప్రాప్తివర్జణా, ఛ్యోతస్యాప్యవతీర్ణిప్రాయశ్చిత్తస్యబ్రహ్మచారిత్వసామాన్యేననైస్త్రికాదీభ్రాహ్మణ్యేకత్వాత్, *వాసప్రస్థాదీత్యేదేకకృందాద్వదశరాత్రంవర్ష

౪౪॥ సూ.

శ్లో॥ స్వామినఃఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః॥ శ్లో॥

కర్తాశ్చ శ్రయాణ్యుగ్ధిధామ్యపాసనానికింయజమానకర్తృకాణి-ఉతర్విక్ర-ర్తృకాణీతిచింతాయాం-
యజమానకర్తృకాణీత్యాత్రేయోమన్యతే. కుతః. (ఫలశ్రుతేః) వేదాన్తవిహితేషుదహరాద్యపాసనేషుఫ
లోపాసనయోరేకాశ్రయత్వదర్శనా, దిహచక్రతుఫలాప్రతిబద్ధరూపస్యాగ్నిధోపాసనఫలస్వయజమానాశ్ర
యత్వశ్రవణా, దివ్యధిః. సచగోదోహనాదివదక్తాశ్రయత్వేనయజమానకర్తృకత్వాసమ్భవః-గోదోహనాది
ముహ్యద్వర్ణకర్తృకప్రణయనాశ్రయగోదోహనాపాదానమన్యేనాశక్యం- ఇహతూగ్ధాత్మకర్తృకపున్దిశే
తస్యాగ్నిధాదేరసతమత్వానుసంధానంయజమానేనైవకర్తుంశక్యతే.....

ఇతిప్రాప్తైభిధీయతే.

౪౫॥ సూ.

శ్లో॥ అర్విజ్యమిత్యోమలోమిస్తస్మైహిపరిక్రియతే॥ శ్లో॥ అర్విజ్యం-ముత్వి

జకర్తృగ్ధిధామ్యపాసనమిత్యోమలోమిరాచార్యమన్యతే. కుతః. తస్మైహి-ప్రయోజనాయముత్విక్రమిక్రి
యతే. ఫలసాధనభూతస్యసాక్ష్యశ్రతోరుపాదానాయత్వధిః. కర్తృవిధిషు *ముత్విజోవ్యవీతే *ముత్వి
గోధ్యవక్షిణాందదాతీతిముత్విక్ర-ర్తృకత్వశాస్త్రైఃఫలసాధనభూతంసాగ్ధాంకర్తృముత్విక్రమస్మేయమిత్వవ
గవ్యతే - తదన్తర్గతానికాయాకానిమానసానిచకర్తృణీముత్విక్ర-ర్తృకాణ్యేవ. సచశక్త్యశక్తీతస్యనిబద్ధనం.

నేదిత్యాదివచనాత్, ప్రాయశ్చిత్రాభావన్యతేఃప్రాయశ్చిత్రగౌరవాశిప్రాయత్వసమ్భవా, చ-ప్రాయశ్చిత్రాభావనరణస్యమూలాదర్శనా, తత్ప్రద్వా
వనరణస్యబ్రహ్మచారీత్వాదిరూపసామాన్యన్యాయమూలత్వేనశాస్త్రసంస్పర్శసమ్భవాత్, *శాస్త్రప్రవాతస్సమిత్తత్వాదిన్యాయేనశాస్త్రసంస్పర్శ
వర్జప్రాంత్యా, త్ప్రాయశ్చిత్రేనబ్రహ్మచిద్యాధికారఇతి *ఉపపూర్వమితిసూత్రేణనిర్ధాత్రయస్యనేయ. *ఉపపూర్వమపీత్యేక*బహిష్కారభయభావీతి
సూత్రస్వరూపవిరోధాత్తదయంతం. ఏకఇతివదేనపూర్వపక్షత్వం, రుశబ్దసంధ్యావృత్తి, రుభయభాశబ్దసంధీయత్వేఅపసీయత్వేచబహిష్కా
ర్యత్వం. హిప్రతీయతే ప్రాయశ్చిత్రాభావనరణస్యనశాస్త్రసంస్పర్శఇత్వప్రయంతం - బాధకాభావేశ్రుతిమూలత్వనిధిః. శాస్త్రసంస్పర్శప్రప్రా
యశ్చిత్రనరణంబాధకమితిచెన్న- *యేనశుభ్యేదితప్రాయశ్చిత్రాభావనసమ్యక్సద్ధిహేత్వభావవిషయత్వాత్, ప్రాయశ్చిత్రసద్భావనసమ్యక్సత్వకల్పన
నిర్వణవిషయత్వేనాప్యవపత్తేఃఅధికారాపాదకప్రాయశ్చిత్రసద్భావానవగమకతయా, చవిరోధాభావాత్ బాధకత్వానుపపత్తేః. అనన్యధానిర్దంహి
బాధకం. *బహిష్కారభయభావీతిసూత్రమకృతప్రాయశ్చిత్రానామాశ్రమభ్రష్టానామనధికారసమగ్ధనపరమధికరణానరంభరయన్తి. తదవ్యయంతం-
సంశయాభావాత్. ప్రాయశ్చిత్రతోపిశుద్ధాసందిగ్ధాయామకృతప్రాయశ్చిత్రతయానిర్ణీతాశుద్ధీనాంకథంబ్రహ్మచిద్యాధికారసమ్భావనా. సను *ఇ
న్దనాధమకుష్టాణాంద్రుమాణామవశాత్సమిత్యాదేరుపపాతకత్వాత్, తాదృశంకుర్వతామితరైస్సంవ్యవహారాదిశాస్త్రీయానుస్థానాదిదర్శనాత్, ఆ
శ్రమభంగస్యాప్యవపాతకత్వాదిశేషా, తస్యంశయఇతిచేత్. తస్మాదధికారఇతినిర్ధానోఽనుపపన్నః- అశుక్లద్రుమశాతనాదికారిషుకర్తృకా
రాసంవ్యవహారరూపహేత్వభావసృభవద్ధిరేవోక్తత్వాత్. ఉపపాతకత్వస్సగురుతరపాపకారిషుపేతుసద్భావఇతిచేత్-తస్మిన్తేషుపూర్వోక్తన్యాయేన
సంశయాభావాదేవానారమ్భణీయతా.....

తద్భూతాధికరణంసమాప్తమ్.

౪౬॥ సూ.

శ్లో॥ స్వామినఃఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః॥ శ్లో॥ ఇదమధికరణంప్రాసజ్జికం. ఉపాసనానుస్థాత్రసమస్తాత్మవిభాగప్రసజ్జే

నోద్విధోపాసనాదేరనుస్థాత్రసమస్తాత్మవిభాగచింతాయత ఇతిసజ్జతిః. కర్తృశ్చ శ్రయాణ్యుపాసనానికింయజమానకర్తృకాణి-ఉతముత్విక్ర-ర్తృకా
చి.కిందహారాద్యపాసనానామివఫలికర్తృకత్వంన్యాయం- ఉతగోదోహనాదేరివర్విక్ర-ర్తృకత్వం. కింగోదోహనాదిషుముత్విక్ర-ర్తృకత్వంయజ
మానేనాశక్యోపాదానతయా-ఉతసాజ్జప్రధానానుస్థానాయముత్విక్రమిక్రియశ్రవణాత్. అశక్యతయాచేత్-తదభావాత్ఫలికర్తృకతోవ్యవపత్తేయ
జమానకర్తృకత్వం. చుక్రియణశ్రవణాచ్యేత్-గోదోహనాదాదివర్విక్ర-ర్తృకత్వస్యన్యాయత్వాత్ముత్విక్ర-ర్తృకత్వం. ఉద్విధామ్యపాసనా
నిత్వకైఉపాసనస్యకర్తృత్వంమూఢాదితికర్తృశ్రయాణీత్వత్వం. (సచేత్వాది) ప్రణయనస్యాన్వర్ణకర్తృకత్వాత్తదాశ్రయస్యగోదోహన
స్యాపాదానంయజమానేనఫలాశ్రయభూతేనాపిక్రతుమశక్యం- అత్రతుశక్యత్వాత్ఫలాశ్రయవివకరైత్యర్థః.

నిర్ధానసూత్రమాహ.

౪౭॥ సూ.

శ్లో॥ అర్విజ్యమిత్యోమలోమిస్తస్మైహిపరిక్రియతే॥ శ్లో॥ తస్మైప్రయోజనాయేతిచతుర్థివ్యాఖ్యానం. ఫలసాధనేత్యా

దినాతచ్ఛబ్దవ్యాఖ్యానం. *చుక్రియత్యేత్యేతద్వివృణోతి (కర్తృవిధిషు) తతఃకిమిత్వత్రాహ (తదన్తర్గతానీతి) (సచశక్త్యశక్తీతస్యనిబద్ధనమితి) స

యద్యపున్దిధామ్యపాసనంపురుషార్థః-తథాపిత్రత్వధిక్యతాధికారత్వా, తగ్రితోశ్చసాక్ష్యముత్పత్తిక-ర్తృ
కత్వాత్, *యదేవవిద్యయాకరోతి-తదేవవీర్యవత్తరమితియుత్పత్తిక-ర్తృకక్రియోపయోగిత్యేనవిద్యాయా
స్తదేకకర్తృకత్వశ్రవణాత్, యుత్పత్తిక-ర్తృకాణ్యేతాని. దహరాదిమూపాసనముయుత్పత్తిక-ర్తృకత్వా
శ్రవణాత్, *శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరీతిన్యాయా, చ్చఫలికర్తృకత్వమేవ.
స్వామ్యధికరణంసమాప్తమ్.

౪౬॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః సహకార్యస్తరవిధిఃపక్షేణతృతీయంతద్వతోవిధ్యాదివత్ ॥ శ్రిఃశ్రిః

* తస్మాద్బ్రాహ్మణఃపాణ్డిత్యంనిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేత్ బాల్యంచపాణ్డిత్యంచనిర్విద్యాభమునిర్విద్యత్ర
బాల్యపాణ్డిత్యవన్మోహవిపరీతీయతే-ఉతానూద్యత్యతివిశయే-మానపాణ్డిత్యశబ్దయోజ్ఞానార్థత్వాత్ *పా
ణ్డిత్యంనిర్విద్యేతివిహితమేవజ్ఞానం *అభమునిర్విద్యనూద్యతే - విధిశబ్దానన్యత్ప్రాయత్యతి. ...
ఏవంప్రాప్తైబ్రాహ్మః (సహకార్యస్తరవిధిరితి) తద్వతః - విద్యావతః. (విధ్యాదివత్) విధీయతేఇతి
యజ్ఞాదిస్సర్వాశ్రమధర్మశమదమాదిశ్చవిధిశబ్దేనోచ్యతే. ఆదిశబ్దేనశ్రవణముననేగృహ్యతే. సహకార్యస్తర
విధిరిత్యత్రాపి-విధీయత్యతివిధిః. సహకార్యస్తరంవిధిశ్చేతిసహకార్యస్తరవిధిః. ఏతదుక్తంభవతి-యథా

హియుత్పత్తిజాన్తేనక్రియమాణమస్తేనకర్తృమత్యక్యంతస్మాద్ద్యుచననిబద్ధనంగోహాసేవికకర్తృకత్వమిత్యర్థః. అజ్ఞత్వేనహియుత్పత్తిక-ర్తృకత్వం-నే
చిమ్యమిత్యాహ (యద్యపీతి) పరిహరతి (తథాపీతి) యుత్పత్తిక-ర్తృకకర్తృకమగ్నిత్వేనప్రాక్షణాదివదిదమపియుత్పత్తిక-ర్తృకం-అగ్ర్యప్రాయన్యా
యాదిభ్యశిప్రేత్వాహ (కర్తృకత్వేతి) (యదేవవిద్యయేతి) యుత్పత్తిక-ర్తృకకర్తృకావీర్యవత్తరత్వసాధనభూతాయాః విద్యాయాఃకర్తృకత్వే
యామస్తరభగిహరణన్యాయేనాసన్నర్విక-ర్తృకత్వంన్యాయ్యమితిన్యాయోపేతాత్ * విద్యయాకరోతివాక్యస్వారస్యాచోచ్చేదీధామ్యపాసనాని
యుత్పత్తిక-ర్తృకాణ్యేత్యర్థః. *ఏవంవిచ్ఛేదైవప్రయజ్ఞంయజమానంసర్వాంశ్చర్విజోభిరతుతి * తస్మాదుపావైవంవిచుద్ధాతాబ్రూయాత్ప్రతేకామ
మగాయానీశ్వారివాత్యైఃయుత్పత్తిక-ర్తృకవేదనఫలస్యయజమానగామిత్వప్రతిపాదనంతుపేతుతయా-2నుసంధేయం-తస్యన్యాసాధిధానువా
దిరూపత్వాత్తన్నులయుక్తిమాత్రమేవోక్తంభాష్యే. దహరాదిముఖలికర్తృకత్వేకోవిశేషఇత్యత్రాహ (దహరాదిప్యితి) యుత్పత్తిక-ర్తృకత్వాశ్ర
వణంశ్రేషఃమ్యమిత్యర్థః. తచ్చరీవణమన్యత్తఫలిక-ర్తృకత్వస్వాపవాదకమ్
స్వామ్యధికరణంసమాప్తమ్.

౪౭॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః సహకార్యస్తరవిధిఃపక్షేణతృతీయంతద్వతోవిధ్యాదివత్ ॥ శ్రిఃశ్రిః పూర్వంయజ్ఞాదిశ్చమాదిశ్చవిద్యాసహకారీనిరూ
పిర్యః ఇదానీంసహకార్యస్తరంనిరూప్యత్యతిసజ్జతి. అధికరణాస్తరానితుసజ్జతివిశేషప్రాప్తాని. మనసస్యప్రవృత్తిరూపత్వేవిధ్యానాలమ్బనశుభాశ్రయ
గోచరత్వేనారంభాచరేభ్యోయజ్ఞాదిభ్యశ్చమాదిభ్యశ్చవిలక్షణత్వాదతథోదరత్వసాధనత్వేనయజ్ఞాదిః శమాదీంశ్చనిరూప్యపశ్యాన్మనసనిరూప్యతే. శు
భాశ్రయగోచరత్వేనైతత్వజ్ఞాదేశ్చమాదేశ్చమధ్యేనిరూపణభావః. విద్యాసహకారిత్వసామ్యాత్తదుభయతదనుబద్ధినిద్రాస్తరంనిరూపణంప్రాప్త
యిత్తుక్తంభవతి. కిమస్మిన్నాశ్మేమానంవిధీయతే-ఉతానూద్యత్యతి. కింపాణ్డిత్యమేవమానం-ఉతాధానరంమనసరూపమితి. కింమనసంవిధాతుంయో
గ్యం-ఉతనైతి. కింమనసన్యజ్ఞాదిశ్రుతివిరోధో-2స్తి-ఉతనైతి. కింమనసంకర్మానుష్ఠానప్రతిషేధకం-ఉతనైతి. స్వప్రకరణేప్రకరణాత్తరేచకతిప
యాశ్రమధర్మానుక్తిరనన్యకరానుష్ఠానప్రతిషేధకత్వముపోద్బలయతి-ఉతనైతి. కింతిపయోక్తిరనుక్తానాదరమూలైవస్యాత్-ఉతానుక్తప్ర
చర్యనాథాచస్యాదితి, యదాకతిపయోక్తిరనుక్తానాదరమూలైవస్యాత్-తదానీంతత్ప్రకరణభేదేనస్వాశ్రమధర్మాణామనుక్తత్వావిశేషాదనాదర
గర్భాతదనుక్తిమనసస్యాశ్రమధర్మప్రతిషేధకత్వముపోద్బలయతితత్ప్రతిషేధకత్వేననన్యయజ్ఞాదిశ్రుతివిరుద్ధత్వేనవిధాతుమయోగ్యత్వాన్యై న
శ్చోమనసపరత్వామోగేనప్రాప్తపాణ్డిత్యానువాదీతిమానమనూద్యత్యతిఫలంస్యాత్. యదాకతిపయోక్తిరనుక్తదర్శనార్థాపిభవేత్-తదానీంతత్ప్ర
కరణభేదేనాశ్రమధర్మాణామనుక్తత్వావిశేషేష్యనుక్తరనాదరగర్భత్వాభావాత్తదుక్తిరనస్యాశ్రమధర్మప్రతిషేధకత్వంనోపోద్బలయతిమనస
స్యతదప్రతిషేధకతయాంయజ్ఞాదిశ్రుతివిరోధాభావేనవిధాతుంయోగ్యత్వాత్ మానశబ్దోనవాక్యాస్తరప్రాప్తపాణ్డిత్యానువాదీతిమానస్యవిధేయత్వంభ
లంస్యాత్. *తద్వతః-విద్యావర్యత్వతీయం-మానంసహకార్యస్తరరూపోవిధిః-సహకారిత్వేనవిధేయం, యజ్ఞదానశమదమాదివత్. పక్షేణ-ప్రకృ
ప్తమనసశిలేవానాదౌప్రయోగదర్శనాదితిసూత్రార్థః. (మానపాణ్డిత్యశబ్దయోజ్ఞానార్థత్వాదితి) మానశబ్దస్యమనసార్థత్వాత్, మనసస్యశ్రవణప్ర
తిష్ఠార్థజ్ఞానవిశేషరూపత్వాత్, పక్షితశబ్దస్యవిద్వద్విషయతాప్రసీధే, శ్చమానపాణ్డిత్యశబ్దయోజ్ఞానార్థత్వం. ...
తద్వత్యతివ్యాఖ్యేయంపదం, విధిశబ్దంవ్యాచక్షే. (విధీయత్యతి) పదార్థాఉక్తాః-అభనూత్రస్యవాక్యార్థమాహ (ఏతదితి)

* తమేతంవెదానువచనేన బ్రాహ్మణావిదిషన్త్యైజ్ఞేనదానేనేత్యాదినా *శాస్త్రోదాంతాత్మాదినాచసహకారీయజ్ఞాదిశ్శుద్ధమాదిశ్చవిధీయతే, యథాచ *శ్రోతవ్యోమస్తవ్యఇతిశ్రవణమననేచార్థప్రాప్తేవిద్యాసహకారిత్వేనగృహ్యేతే,-తథా *తస్మాద్బ్రాహ్మణఃపాణ్డీత్యంనిర్విద్యేత్యాదినాపాణ్డీత్యంబాల్యంమానమితిత్రితయంవిద్యాయాస్సహకార్యస్తరంవిధీయతఇతి. మానంచపాణ్డీత్యాదగ్ధాస్తరమిత్యాహ (పక్షేణేతి) మునిశబ్దస్యపక్షేణప్రకృష్టమననశీలేవ్యాసాదౌప్రయోగదర్శనాత్ మానంచపాణ్డీత్యబాల్యయోర్ద్వయోస్తృతీయం. యద్యపి*అథమునిరిత్యత్రవిధిప్రత్యయోనశ్రూయతే-తథాపిమానస్యాప్రాప్తత్వాద్విధేయత్వముక్తీకరణీయం అథమునిఃస్యాదితి. ఇదంచమానంశ్రవణప్రతిష్ఠాద్ధాన్తననాదగ్ధాస్తరభూతముపాసనాలక్ష్మినస్యపునఃపునస్సంశీలనం- తద్భావనారూపం. తదేవంచాకార్యః- *బ్రాహ్మణః- విద్యావానాన్పాణ్డీత్యంనిర్విద్య-ఉపాస్యంబ్రహ్మణత్వంపరిశుద్ధంపరిపూర్ణంచవిదిత్యా. శ్రవణమననాభ్యాంప్రాప్తం వెదనంప్రతిలభ్యేత్యర్థః. తచ్చభగవద్భక్తీకృతసత్త్వవిషుద్ధికృతం-యథోక్తం *నాహంవెదైరిత్యారభ్య *భక్త్యాత్వనస్యయాశక్యః-శ్లాఘాతుమితి. శ్రుతిశ్చ*యస్యదేవపరాభక్తిః *నాయమాత్మాప్రవచనేనేత్యాదికా. బాల్యేనతిస్థాసేత్ - బాల్యస్వరూపంచానస్తరమేవవక్ష్యతే. బాల్యంచపాణ్డీత్యంచనిర్విద్యాథమునిస్సాన్యత్-బాల్యపాణ్డీత్యేయథావదుపాదాయపరిశుద్ధపరిపూర్ణైబ్రహ్మణీమననశీలోభవేత్ నిదిధ్యాసనరూపవిద్యావాప్తయః. ఏవమేవత్రితయోపాదానేనలబ్ధవిద్యోభవతీత్యాహ *అమానంచానంచనిర్విద్యాథబ్రాహ్మణఇతి. అమానం- మానెతరసహకారికలాపః. తంచమానంచయథావదుపాదదానోవిద్యాకాష్టాంతదేకనిష్పాద్యాంలభేత్యర్థః *సబ్రాహ్మణఃకేనస్యాదితి- ఉక్తాదుపాయాతి- మన్యోఽప్యపాయోస్తీతిపుష్టే*యేనస్యాత్తేనదృశపవతి - యేనమానపర్యంతేనబ్రాహ్మణఃస్యాదిత్యుక్తం- తేనైవేద్యశఃస్యాత్ - నకేనావ్యన్యేనోపాయేనైతిపరిహృతం. అతస్సర్వేషాశ్రమేషుస్థితస్యవిదుషోయజ్ఞాదిస్వాశ్రమధర్మవత్పాణ్డీత్యాదికంచమానత్వతీయంవిద్యాయాస్సహకార్యస్తరవిధీయతే.

అథస్యాత్ - యదిసర్వేషాశ్రమేషుస్థితానాంవిదుషాంతతదాశ్రమధర్మసహకారిణీమానత్వతీయసఖివావిద్యాబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనముచ్యతే- కథంతర్హితావౌశ్యే *అభిసమావృత్యకుటుమ్బేశుచాదేశిత్యారభ్య *సఖిత్వేనవర్తయన్యావదాయుషంబ్రహ్మలోకమభిసమ్మద్యతేనచపునరావర్తతఇతియావదాయుషంగార్హస్థ్యధర్మైఃస్థితదర్శనముపపద్యతే. అతఆహ.

౪౭॥ సూ. *శ్లో॥ కృత్సృభావాత్సృహిణోపసంహరః॥ శ్లో॥ తుశబ్దశ్చోద్వ్యంవ్యావర్తయతి. (కృత్సృభావాత్) కృత్సృభావాత్. కృత్సృష్టాశ్రమేషువిద్యాయాస్సద్భావాత్ సృహిణోష్యస్తీతి తేనోపసంహరః- తస్మాత్సర్వాశ్రమధర్మప్రదర్శనార్థోసృహిణోపసంహరఇత్యభిప్రాయః.

తత్తే తస్మిన్నపివాక్యే *బ్రాహ్మణఃపుత్రైషణాయాశ్చవిత్తైషణాయాశ్చలోకైషణాయాశ్చప్యృణాయాశ్చభిక్షాచర్యంచరతీతిపారివ్రాజ్యైకాస్తధర్మంప్రతిపాద్య *తస్మాద్బ్రాహ్మణఃపాణ్డీత్యం నిర్విద్యేత్యాదినాపారివ్రాజ్యధర్మస్థితిహేతుకమానత్వతీయసహకారివిధానంప్రదర్శనార్థమిత్యాహ.

౪౮॥ సూ. *శ్లో॥ మానవదితరేషామప్యవదేశాత్॥ శ్లో॥ సర్వేషణావినిర్ముక్తస్యభిక్షాచరణపూర్వకమానోపదేశఃసర్వేషామాశ్రమధర్మాణాంప్రదర్శనార్థః. కుతః. ఏవంవిధమానోపదేశవదితరేషామాశ్రమేషామపి *త్రయోధర్మసగ్ధాఇత్యారభ్య*బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతీతిబ్రహ్మప్రాప్త్యుపదేశాత్.

౪౯॥ సూ. *శ్లో॥ కృత్సృభావాత్సృహిణోపసంహరః॥ శ్లో॥

౫౦॥ సూ. *శ్లో॥ మానవదితరేషామప్యవదేశాత్॥ శ్లో॥ (ఏవంవిధమానోపదేశవత్) సర్వేషణావినిర్ముక్తస్యభిక్షాచరణపూర్వకమానోపదేశవదిత్యర్థః....

పరేతువిద్యాసహకారిణీమానస్యబాల్యపాణ్డీత్యవద్విధిః. *గార్హస్థ్యమాచార్యకులంచమానంవానప్రథమితిప్రయోగాన్మునిశబ్దస్యచతుర్థాశ్రమ

ఉపపాదితశ్చ పూర్వమేవ బ్రహ్మసంస్థశబ్దః సర్వాశ్రమసాధారణఇతి. అతస్సుస్థూక్తం యజ్ఞాదిసర్వా శ్రమధర్మవత్సానత్యతీయః పాణ్డిత్యాదిర్విద్యాసహకారిత్వేన విధీయత ఇతి.
సహకార్యస్తరవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్.

పరత్వవ్యవచ్యేదా యాహ * తృతీయమితి - తృతీయమిదం మానం. జ్ఞానాని శయరూపమిత్యర్థః. విద్యావత్త్వేనాప్రప్తీ త్వే వాలికయః - కింఛిదన్యేత్రాహ * పక్షేణ - యస్మిన్ యే ధేదవర్సన సాబల్యా ద్విబోధకమైవ దశాయామేకత్వజ్ఞానస్య నాలికయః - తస్మిన్ నైషవిధిః- దర్శనూర్మమాసవిధ్యాదావభిధివత్. మోక్షే శ్రమే బాల్యాది ప్రథానాని ధాన్యోగ్యహిణోపసంహారః కథమిత్యత్రాహ * కృత్స్నభావానుగృహిణాః సహారణి - గృహిణయజ్ఞాదికర్త్యాణ్య, హింసేన్ద్రియసంయమనాది, చ యథాసంస్థవనిద్యనై - అతస్మై నోపసంహారః - సరుగాన్వన్యమాత్ర పర్యవసానాదితి. మానగాన్వన్య శ్రమద్వయోపనానాదితరాశ్రమాభావశక్త్యాంపు దస్యతి * మానవదితరేషామపుపదేశాదితి - యథామానగాన్వన్య శ్రమాప్రామాదిక - తథా వానప్రస్థగురుకులవాసావపి- ఉపదేశావశేషాత్. బహువచనం తత్తదవా నరవృత్తిహావేషయేతివర్ణయన్తి. తత్ర తావత్ షష్ఠీసమాసాదపిసహకార్యస్తరవిధీయమితియంక్తం- * విద్యాదివదితివిధిశబ్దవ్యవిధేయవాచిత్యాత్, తత్రైకరూపుభ్యోచితత్వాత్, చ. తస్మాదివిధానవాచిత్యే షష్ట్యనాధ్యాహరప్రసక్తః. తృతీయవిధిశబ్దయోసామాధికరణ్యేన త్యైకవాక్యత్వంసాత్ - ర్వత్వేతు తస్మాత్తృతీయం మానవిధీయత ఇతివాక్యభేదకల్పనంసాత్. తచ్చనిష్ప్రయోజనం. కించ- * విద్యాదివదితివిధిశబ్దస్య విద్యాజ్ఞభూతయజ్ఞాదిశమాదిపరత్వంయంక్తం- అభిమాత్రేదృష్టా నైవమర్షణాదపి విద్యాజ్ఞత్వేదృష్టా నైవమర్షణాచిత్యాత్. * పక్షేణేత్యత్ర భేదవర్సన సాబల్యాదతిశయోవిధేయత్యధ్యాహారాదపివాసాదాప్రయోగాదిత్యధ్యాహరాచిత్యాత్, జ్ఞానార్థస్యముచిత్యనైవత్వేవవిషయత్వేషేతోర్వక్తవ్యత్వాత్. విద్యావ తోఽతిశయప్రాప్తే రవిధేయత్వశక్త్యాపాకరణీయేతిచెన్న - అతిశయమాత్రవాచిత్యాభావాన్మనిశబ్దస్య. శుభాశ్రయమనసంహివిధేయం - తత్కామిష ప్రయోగాత్, మానశబ్దస్యధ్యానసమాధిపర్యాయత్వాభావాత్, తత్త్వవిషయశేషసంశీలనంహిమనసం- నతునిరస్తరన్వృత్తిః, నచసమాధిః. తచ్చవిద్యావ తస్మిన్విమితిచెన్న- తద్వత్తతిశయవస్య సార్థవిధివిషయత్వాత్. తచ్చానుక్తసహకారిసావేషత్వాదవగమ్యతే. బ్రాహ్మణశబ్దశ్రవణాతివాచి- * అగ్ర బ్రాహ్మణఇత్యుక్తే. జాతిర్నిప్రాగేవనిధా. * కృత్స్నభావాదిత్యనైవమాత్రస్య చెతరాశ్రమసద్భావపరత్వమయంక్తం- * విధిర్వాధారణమదిత్యత్రాశ్రమవిధీనాముపపాదితత్వాత్. యదాత్రాశ్రమాస్తరస్యవిద్యాజ్ఞత్వేవిరోధపరిహారపరం * కృత్స్నభావాదిత్యనైవమాత్రం- తదాప్రదర్శనార్థతయావ్యాఖ్యానైవమూచీనము తరంసాత్-నతుగృహ్యైకత్వంకృత్స్నత్వంకృత్స్నబ్రహ్మచర్యమానాదిసద్భావపరత్వేనవ్యాఖ్యానే. అతవివకథంగృహిణఃకృత్స్నమిత్యాశబ్దానానవచ్చమాదీనామపిగృహమేధినిఉపదేశాదితి-కార్యోన్వయపాదకత్వేనతృతీయమాత్రస్యవ్యాఖ్యానమప్యయంక్తం-పూర్వమాత్రస్యగృహ్యైకత్వంకృత్స్నధర్మపరత్వాభావాత్. —అన్యేతు * విధిమేవదిత్యామునిర్భవతీతివాక్యాన్తత్రకార్యా, త్పూర్వపాదసాన్యత్ - బ్రాహ్మణసాహచర్యాచ్చ * అధమునితివిద్యాభిరక్తిర్రమితిపూర్వపక్షంకృత్వా- మానం నామపారివ్రజ్యంవిధీయతే- * గాన్వన్యమాచార్యకులంమానంవానప్రస్థమితి ప్రయోగాత్, భవతీత్యధ్యాహారాదప్యపూర్వతయాభవదిత్యధ్యాహరస్యయంక్తత్వాత్, పూర్వత్ర * వ్యుత్థాయాభియేచర్యంచరతీతి పారివ్రజ్యప్రస్తావాత్. స్తుతేశ్చవిధ్యర్థత్వాచ్చ * మునిర్భవతీత్యత్రాపిలయమేవార్థఇతి. బ్రాహ్మణమపిసవిద్యాభలం-కింతుసహకార్యస్తరవిధేయం. తచ్చసర్వాశ్రమధర్మపరిత్యాగరూపం- జుర్వాసస్సంవర్తాదీనాంసగ్నచర్యాదర్శనాత్, * నైవాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి త్తయధైకతాసమతాసత్యతాచ. శీలంభృతిర్దృఢనిధానమార్జవంతతస్తతశ్చోపరమఃక్రియాభ్యుత్థితభారతవచనాత్. ఇదంచసయతీనామేవ-సంవర్తనైవాన్విజ్యకరణదర్శనాదినిధానయన్తి. బాల్యపాణ్డిత్యావేషయాతృతీయంమానంసత్యవదసమ్మేయం- కింతుపక్షేణ-ఇచ్చయాచికల్పన. విద్యాదివత్- * అభయద్వజ్జత్యావేషత ఇత్యాదివాక్యోక్తయజ్ఞేచ్ఛసత్రాయణాశకాయనారణ్యాయనాదివత్. తెషుమానస్యపరస్తాత్ గాన్వన్యస్యామరణాచ్చవశాత్. ఛాన్యోగ్యహిణోపసంహారత త్రవిద్యాపరికరసద్భావాత్-నతుమానబ్రాహ్మణ్యదారవిహితత్వాదితిచాము. * మానవదిత్యధికరణాస్తరం- బ్రహ్మచర్యవానప్రస్థయోః సవిద్యాజ్ఞత్వం-అవిధానాదిపూర్వపక్షంకృత్వా * తమేతమిత్యాదివాక్యేవేదానువచనతపోనాశకశబ్దైర్వాక్యాన్తత్రబ్రహ్మచారిణాంవానప్రస్థానామపుపదేశాద్విద్యాజ్ఞత్వమితినిధానయన్తి- అత్రబ్రాహ్మణ- ఫలకీర్రమితిపూర్వపక్షోఽనుపపన్నః- జ్ఞానవ్యతిరేకేణఫలవిశేషవాచిత్యాప్రతీతే. జ్ఞానమేవచేత్ ఫలం- తస్మిన్పాణ్డిత్యానుపాదఇతిపూర్వపక్షోయంక్తః. పారివ్రజ్యవిధినిధానోపమపపన్నః- * వ్యుత్థాయభియేచర్యంచరతీతిపూర్వమేవవిహితత్వాత్. లిఖాద్యశ్రవణముఖయత్రతుల్యం. విధికల్పనంతుతత్త్రేవాచితం- బహ్వర్థసాధారణమనిశబ్దాదపితత్రపారివ్రజ్యగుర్భుతప్రతీతే. సచ బ్రాహ్మణ్యంనామసర్వాశ్రమధర్మపరిత్యాగః- అశాబ్దత్వాత్. * తతస్తతశ్చోపరమఃక్రియాభ్యుత్థితవచనంతుతాకీవాపరివషయతయోపపన్నం. సంవర్తాదీనాంసగ్నచర్యావచనంసర్వాశ్రమధర్మపరిత్యాగప్రమాణం - జనావమానకృతయోగసిద్ధయైస్సప్రకర్షచ్ఛాదనార్థతయాపుపపన్నత్వాత్, ఆన్విజ్యకరణేనగాన్వన్యపరిత్యాగావగమాత్, ఆశ్రమధర్మాణామాత్మధ్యానస్యైవచ్చన్నానుష్ఠానసమ్మవా, చ. తథాహిస్తరన్తి * యంససన్తంసచాసన్తంనాశ్రుతంసబహుశ్రుతం | ససువృత్తంసదుర్వృత్తంవెదకచ్చిత్ప్రాహ్మణః | నూభర్తాక్రితోవిద్యాసజ్ఞానచరితంచరేత్ | అన్ధవజ్జడవస్త్రైవమూకవచ్చమహించరేదితి, ద్వితీయసూత్రేగృహిణోపసంహారస్య నిర్వాహ్యత్వాదాద్యనాత్రే * పక్షేణితిపారివ్రజ్యస్యవికల్పేనోపాదేయత్వం

రక. సూ.

❦❦❦ అనావిష్క-ర్వన్నన్యయాత్ || ❦❦❦

*తస్మాద్బ్రహ్మణఃపాజ్ఞిత్యంనిర్విద్యబాప్యనతిస్థానే దిత్యత్రవిమూఢాల్పముపాదేయతయా శ్రుతం. బాలస్యభావః- కర్మ-బాల్పం. బాలభావస్యవయోఽవస్థావిశేషస్యానుపాదేయత్వాత్-తైవేహగృహ్యతే. తక్రింబాలస్యకర్మ- కామచారాదికంసర్వంవిమూఢోపాదేయం- ఉతదమ్భాదిరహితత్వమేవేతివిశయ- విశేషాభావాత్సర్వముపాదేయం. నియమశాస్త్రాణిచవిశేషవిధిన్నానైనబాధ్యంత్యితి.

ఏకం ప్రాప్తై భిషీయతే (అనావిమల-ర్హస్మితి) బాలస్యయత్స్వభావానావిమల-రూపంకర్త-తమ
పాదదానోపకైతవిద్యాక. కుతః. (అన్వయాత్) తస్యైవాన్వయాత్. *బాల్యనతిష్ఠాసేదిత్యస్మిన్విధౌతస్యై
వహ్యస్వయంసమ్యవః- ఇతరేషాంవిద్యావిరోధిత్యశ్రవణాత్ *నావిరతౌదుశ్చరితాన్నాశాన్తౌనాసమాహితః।
నాశాన్తమానసోవాపి ప్రజ్ఞానైనైనమాపుయాత్ *అహరశుద్ధౌసత్త్వశుద్ధిరిత్యాదిషు.

అనావిష్క-రాధికరణం సమాప్తమ్.

५०॥ सु.

[illegible]

ద్వివిధావిద్యా-అభ్యుదయఫలా, ముక్తిఫలా, చ. తత్రాభ్యుదయఫలాన్వసాధనభూతైఃపుణ్యకర్మభిః
పుణ్యకర్మానంతరమేవఉత్పవ్యతే- ఉతానంతరం కాలాంతరేవేత్యనియమఇతిసంశయః. పూర్వకృతైఃపుణ్యక
ర్మభిర్ద్వివిద్యాకాజాయతే-యథోక్తంభగవతా *చతుర్విధాభజనైమాంజనాన్సుకృతినోద్భవతి. సాధనైర్వృ
త్తైఃకర్మభిఃకర్మభావాదనంతరమేవ...

చానమర్దనీయం- విద్యాజ్ఞత్విసగార్థః ధ్యస్తా మాణికత్వబుద్ధౌ సత్త్వాంపారి వ్రాజ్యనియమశక్తానుపపత్తిః. *తద్వరదత్వస్యవిద్యావరదతివ్యాఖ్యానము
చిరం- నకుచాన్యసాక్ష్యత్వవరదతి-విద్యాయాః ప్రకృతత్వాత్, పారి వ్రాజ్యనియమస్యాసమర్దనీయత్వా, చ్చ. యతో మానవ్రాజ్యణశబ్దానపారి
వ్రాజ్యసర్వా శ్రమధర్మత్వాపరా-కింతుశుభా శ్రయమనననిధిధ్యాససూభవరా-అతవివరయారనియతత్వమప్యనుపపన్నం. సర్వానువిద్యానుశుభా
శ్రయమననస్యాపక్షితత్వాత్, ఉపాసనస్యనిధిధ్యాసనరూపత్వా, చ్చ. ద్వితీయసూత్రనిర్వాహాదత్తోత్తరః. బ్రహ్మచర్యవాస ప్రక్షణార్థిద్యాజ్ఞ
త్వసింహుపకలయా-ఽధికరణై ర్దరత్వంచ *హానవదితినూ త్రస్యాయుక్తం- *సర్వాపేక్షేత్వత్రివ *తమేతవిత్వానివా క్త్యేనవిద్యాయాసర్వా శ్రమ
ధరా పకలయస్యమర్దనీయత్వాత్.

సహకార్య సరవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్.

౪౯॥ సూ. అభివృద్ధి అనాదిమృత్యువృద్ధయాత్ ॥ శ్రీకృష్ణః సద్భక్తిః సుఖటా. చాల్వోపాదానేతి కామచారాదికమభ్యుపాదేయం- ఉతమా
న్యాదిష్యు-రణమేవ. కింబాల్వతబ్ధిః సర్వబాలకర్తృపరః - ఉతమాతాత్పాన్యానిష్కారరూపబాలస్వభావవిశేషపరః. *నాఽరతృజ్ఞత్వాదిశ్చుతిః
చృష్టస్యానావిష్కారపరతామవగమయతి- నేతి. సచేత్ - సర్వబాలకర్తృపరతయా బాల్వశబ్దస్య - కామచారాద్యేఉపాదేయత్వం అవగమయతి
అనాదిష్కారపరతయా బాల్వశబ్దస్య - దక్షుద్ధిరాహిత్యమేవోపాదేయంస్యాత్. సమకథం రాగస్రావ్యస్య కామచారాద్యేభేదయత్వశ్చ. నై
రాగస్రావ్యముతుగమనాద్యేయమనార్థవిధానదిర్భనాత్. ఋతుగమనం నాన్యత్ర నిషిద్ధం - రాగస్రావ్యనిషిద్ధం కథం విధేయమితిచెప్ప - ప
సంకథాననద్బాల్వవిధానస్య సమ్మతితత్వాత్. (నియమకాస్మాగిణీచేచి) నియమకాస్మాగిణీ చుద్ధవిద్యుతిరి కవిమయానీతిభావః. ...

రాధానరహూ (నివం ప్రాప్తతి) (పాలశ్రోతి) స్వధావః - అభిజనశుద్ధ్యాదిః నియమశాస్త్రాణాం బ్రహ్మవిద్యతీర్తి క్షవిషయత్వంపరిహృతం-
 పితదాశ్రమస్మిన్మనోజేషతోసంయమదర్శనాదిత్యర్థః.....

అనావిష్కారాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౮॥ సూ. +త్వికా+త్వికా+విహికమప్రస్తుతప్రతిజన్తేతద్దర్శనాత్॥ త్వికా+త్వికా+అజ్ఞచిన్మాకృతా-ఆజ్ఞనిష్ఠానీధిసమయానిరూపృతజ్ఞతీసద్భూతిః. కిన్దోహి-
కఫలూపాసనసంస్థనాథనపుణ్యకర్తానానరమేవోత్పద్యతే-ఉతాననరంకాలానరవేత్సనియమః. కింతదత్సత్తే-ప్రతిజన్తస్సమ్భవతి-నేతి. నచేతే-ఆ-
ననరస్సనియమః. సమ్భవేత్సనియమః. ఉద్గిఛామ్యపాసనరహితయజ్ఞాదిసుకృతైర్విద్యానిష్ఠత్వావయంవిచారః. విద్యాయాఃపుణ్యశాతుకత్వేనీధ్యేహ్య-
యంవిచారజత్సత్తాహ (యథోక్తమితి).....

విహికాధికరణం సమాప్తమ్.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే (ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబద్ధఇతి) ఐహికం- అభ్యుదయఫలముపాసనం- అప్రస్తుతప్రతిబద్ధే- అప్రస్తుతే ప్రబలకర్తా నైరప్రతిబద్ధై సత్యనైరం, ప్రతిబద్ధై సతితదుత్తరకాల, మిత్యనియమః. కుతః (తద్దర్శనాత్) దృశ్యతేహి ప్రబలకర్తా నైరణకర్తృఫలప్రతిబద్ధాభ్యుపగమః శ్రుతౌ- *యదేవవిద్యయాకరోతి శ్రద్ధయోపనిషదాతదేవవీర్యవత్తరమిత్యుగ్గీభవిద్యాయ క్తస్యకర్తృణఃఫలాప్రతిబద్ధశ్రవణాత్..... ఐహికాధికరణంసమాప్తమ్.

౫౧॥ సూ. ॐ ఏవంము క్షిఫలానియమస్తదవస్థావధృతేస్తదవస్థావధృతేః॥ ॐ

ముక్షిఫలస్యాభ్యుపాసనస్యస్వసాధనభూతైరతిశయితకర్తృభిరుత్పత్తావేవమేవకాలానియమః- తస్యోపిపూర్వవత్ప్రతిబద్ధాభావప్రతిబద్ధసమాప్తిరూపావస్థావధృతేః- అత్రాపితస్యహేతోస్సమానత్వాదిత్యర్థః. సర్వేభ్యః కర్తృభ్యోముక్షిఫలవిద్యాసాధనస్యకర్తృణః ప్రబలత్వాత్ప్రతిబద్ధాసమ్భవ ఇత్యధికాశఙ్కా. తత్రాపిబ్రహ్మవిదపచారాణాంపూర్వకృతానాంప్రబలానాంసమ్భవాత్ప్రతిబద్ధసమ్భవఇతిపరిహారః. ద్విరుక్తీరధ్యాయపరిసమాప్తింద్యోతయతి. ముక్షిఫలాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే
తృతీయస్యాధ్యాయస్యచతుర్థఃపాదః.

— ॐ —
సమాప్తశ్చాధ్యాయః.



౫౧॥ సూ. ॐ ఏవంము క్షిఫలానియమస్తదవస్థావధృతేస్తదవస్థావధృతేః॥ ॐ సజ్జతిఃస్ఫుటా. కింము క్షిఫలముపాసనంస్వసాధనకర్తానైరమేవోత్పద్యతే- ఉతానైరంకాలానైరవేత్యనియమః. కింపరవిద్యాసాధనాత్కర్తృణఃప్రబలకర్తానైరంసమ్భవతి- సేతి. అసమ్భవేనియమః. సమ్భవేత్వనియమఇతి. ముక్షిఫలజ్ఞాబహువ్రీహిః. ఉద్గీర్ణాద్యుపాసనసహితయజ్ఞాదినిష్పద్యపరవిద్యానిష్పతివిషయోఽయంచారః. తస్యహేతోః- పూర్వోక్తహేతోః. ...

అధికాశఙ్కాపూహ (సర్వేభ్య ఇతి) భగవత్ప్రీత్యుచితయహేతుత్వేన ప్రబల్యన్నతత్ప్రతిబద్ధమస్తీతిశఙ్కా. ...

బ్రహ్మవిదపచారఃప్రతిబద్ధకఇతిపరిహారః. ...

ఇతరే త్రయోపీదమధికరణద్వయంవిద్యాసాధనానైరంవిద్యోత్పత్తివిషయం, నిష్పన్నాయాంవిద్యాయాంతథ్యలభూతముక్తివిషయం, చవర్ణయన్తి. తత్రచలేరుః ఐహికమిత్యుత్పద్యోత్పత్తిరప్రతిబద్ధై సత్యస్మిన్ జన్మనిస్యాత్-అన్యథాఅన్యత్రైతిసిద్ధాస్తయన్తి. తత్రవిచారవైహికోపాసనవిషయత్వాభావమాత్రేవిరోధః. తత్త్వనైరంకాలానైరవేత్యనియమః. అనైరంకాలానైరవేత్యనియమః. ముక్షిఫలజ్ఞేవైవత్సర్వనికర్తృకృతకర్తృత్వేష్యద్విశేషప్రతినియమఃఫలత్వాత్సమ్భవతీత్యాశఙ్కాపరిహర్యతే- ముక్తైరకరూపత్వావధృతేరిత్యే. ఉచ్యతే-ఉత్కర్షణికర్తృకృతవిశేషప్రతినియమఇతికింస్వరూపగతవిశేషః - ఉతవిశిష్టావిశిష్టరూపవిశేషవిషయీతః. సప్రథమః- ఇహోపజ్ఞతత్వాత్. చతుర్థస్యచతుర్థపాదేహితస్యనిరూప్యతా. నిరూప్యతేచ *సమ్భవ్యావిర్భావఇతి. ద్వితీయేపికింవిద్యాయామనిష్పన్నాయాంవిశిష్టావిశిష్టవిచారః- ఉతనిష్పన్నాయాం. ప్రథమేవర్తకానిష్పత్తౌనివర్తనీయతైఃప్రసక్తాభావేనవిశిష్టనిశ్చయాదనారమ్భః. ద్వితీయేవనిష్టాదీనామాధికారికాణాంవిద్యావతామపివిశిష్టస్వపూర్వంసమగ్ధితత్వా, దిదానీంతనానాంబ్రహ్మజ్ఞానవతాం దేహపాతవిశిష్టా, చ్చవిశిష్టావిశిష్టరూపవిశేషప్రతినియమనిరాసోఽనుపపన్నః. అతఃపాసనభేదేనైవాధికరణవర్ణనంయం క్తం.— అపరేతువిద్యాఫలమాత్మపరొత్త్యంకిమైవావజన్మని- ఉతేహైవాన్యత్రవేత్యనియమఇతివిచార్య-పూర్వాధికరణేనానియమఇతిసిద్ధాస్తయన్తి. అనస్తరచ- ఆపరోక్ష్యేసతితద్దేహపాతేనాత్మః - ధర్మసమాత్రైకర్మక్షయప్రతేతిపూర్వపక్షంకృత్వా - ఆపరోక్ష్యేతా

రతమ్యసమ్మవాత్ తత్రవాఽన్యత్రవెత్సనియమః. మోక్ష నైవకరూపః- పరమాత్మావస్థాహిముక్తిరవధృతత్యాచుః. తెషామపిమోక్షైకరూపత్వంసి
ద్ధానశ్చేత్- పూర్వవదసజ్జతిఃపునరుక్తిశ్చ. విశమ్భావిశమ్భసమ్భవేనిరూపే యావదధికారమిత్యనేగతార్థత్వా, దనారమ్భణీయతా. సంశయా
భావా, చ. ఆపరోక్ష్యమాత్రేముక్తికస్యకేసమ్భావ్యతే.—— అన్యేతుసాక్షాత్కారసాధనానీహేవాప్రతిబంధే- సతితుప్రతిబంధేఽన్యత్రజనని
సాక్షాత్కారంజనయన్తితిపూర్వాధికరణేఽశ్చిత్త- చరమాధికరణబ్రహ్మసాక్షాత్కారఫలస్యముక్తేస్తవైహవసాసాధావిత్వంస్వతః- సతితుప్రతిబంధేజన్మా
నరే - ఆధికారికేషువసిష్టాదిషుముక్త్యవస్థావధృతేః. అయంచన్యాయఃకర్మఫలసుస్వర్గాదిషుచ. సూత్రకారణ ప్రసక్తాదిహప్రతిపాదితత్వా
చుః. ఏషామపిచరమాధికరణనిర్ధానస్యప్రాగేవనిర్ధారయాఽనికరణత్వయవిభాగానుపపత్తిఃపూర్వవదనునందేయా. యజ్ఞాదికర్మఫలానామిహాచార
స్తునసూత్రవివక్షితః - ముక్తిఫలశబ్దాపాదానాత్. నహి * ఫలమతఃపశ్యేదేవత్వాధారణశబ్దనిర్దేశః. అనపేక్షితత్వాదభిప్రాయకల్పనంచానుపప
న్నం. యజ్ఞాదీనాంవిద్యాభ్యాదవేక్షితమితిచేత్ - తర్హస్వసూత్రేణకృతమిత్యనపేక్షితత్వం అత ఉపాసనభేదవిషయతయైవాధికరణత్వయవర్తనం
యముక్తమితి.

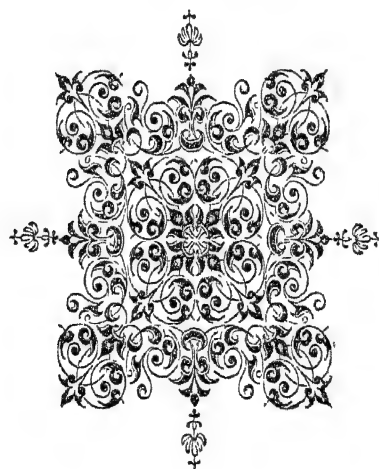
ముక్తిఫలాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీహరితతులతిలకవాగ్విజయనూననా శ్రీరజరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ నేదవ్యాసాపరనామధేయేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమగిత శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన
శ్రీగుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.

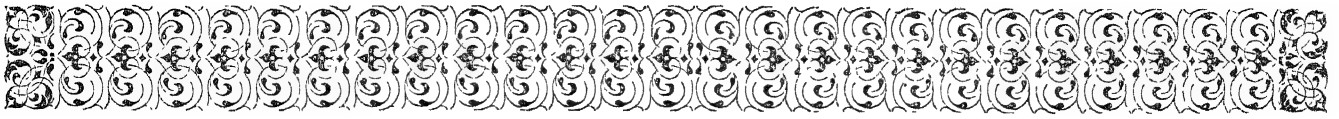
సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

—శ్లోకః—

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౧౨౩.— సముదితసూత్రసంఖ్య- ౪౬౮.



శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయు క్రతీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే— ప్రథమః పాదః.

ఆవృత్త్యధికరణమ్.

— ❧ —

౧॥ సూ.

❧ ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ ॥ ❧

తృతీయే ౭ థ్యాయే సాధనై సుహవిద్యా చిత్రితా - అధేదానీం విద్యాస్వరూపవిశోధనపూర్వకం విద్యాప
లంబి న్యతే. తత్ర *ప్రహ్లాదిదాహోతిపరం *తమేవం విద్యాత్వా తిమ్మత్యుమేతి *బ్రహ్మవేదబ్రండ్తే వభవతి *య
దాపశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణమిత్యాది వేదాంతవాక్యేషు బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనతయా విహితం వేదనంకింసకృత్కృ
తమేవశాస్త్రార్థః-ఉతాసకృదావృత్తమితీ సంశయః. కియం క్తం. సకృత్కృతమితి. కుతః *బ్రహ్మవేదబ్రండ్తే వ
భవతీతి వేదనమాత్రస్యేవ విధానాత్, అసకృదావృత్తౌ ప్రమాణాభావాత్, నచావభూతాదివద్వేదనస్య బ్రహ్మ
పరోక్ష్యం ప్రతిదృష్టోపాయత్వా ద్యావతాగర్యమావృత్తిరితి శక్యం వత్తుం- వేదనస్య దృష్టోపాయత్వా భావాత్.
జ్యోతిష్టోమాదికర్మాణి, వేదాంతవిహితంచ వేదనం, పరమపురుషారాధనరూపం - ఆరాధితాచ్చ పరమపురుషా
ర్థగర్భకానుమోక్షాభ్యుపరూపాన్తా వాప్తిరితిహి *సలమతి ఉపపత్తేరిత్యత్ర ప్రతిపాదితం. అతో జ్యోతిష్టోమాదివ
ద్యధాశబ్దం సకృత్కృతమేవశాస్త్రార్థః.

ఇతి ప్రాప్తే ప్రచక్షుహే (ఆవృత్తిరసకృదితి) అసకృదావృత్తమేవ వేదనం శాస్త్రార్థః. కుతః. (ఉపదేశాత్) థ్యానోపాసనపర్యాయేణ వేదనశబ్దేనోపదేశాత్. తత్పర్యాయత్వంచ విద్యుపాప్తి థ్యానతీనామేకస్మి
న్విషయే వేదనోపదేశపరవాక్యేషు ప్రయోగాదవగమ్యతే. తథాహి - *మనోబ్రహ్మత్యుపాసీతే త్యుపాసినో
పక్రాంతోర్థః *భాతిచ తపతి చ కీర్తయశసా బ్రహ్మవర్చసే నయపవం వేదేతి విదినాపసంహ్రీయతే, - తథా *య
స్తద్వేదయత్యవేదసమయైతదు క్త ఇత్యుపక్రమే విదినో క్తం రైక్వస్య జ్ఞానం *అనుమతాంభగవోదవతాంశా

౧॥ సూ. ❧ ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ ॥ ❧ అథ్యాసకృతిమాహ (తృతీయ ఇతి) తృతీయే పాదద్వయేన ప్రథమముపాసనో
పయోగవాహ్యవిషయతై తృత్యభగవత్ప్రస్తావనసహితోర్నిరూపణీయం హి నిరూపితం. తృతీయే విద్యాభేదాభేదచింతా. చతుర్థే ౭౦ గచి నైతి తృతీయా
థ్యానయేనైవ నిరూపితే తృత్యభి. చతుర్థభుమేవ ప్రధానః ప్రతిపాద్యం. విద్యావిషయే పూర్వమనిరూపితాంశశ్చ నిరూప్యతే- ఆన్యసాధ్యస్యేదంసాధన
మితి సాధ్యసాధనభావసమ్మన్వజ్ఞాపనార్థం, భక్షిరూపాపన్నజ్ఞానస్య ప్రీతిరూపతయా ఫలకోటినివేశజ్ఞాపనార్థం, ద. కర్మయోగాపేక్షయా చ సాధ్యత్వదు
క్షీప్యత్ర చిన్త్యతే. (తత్ర త్యాది) కిం వేదాంతవిహితవేదనం సకృత్కృతశాస్త్రార్థః-ఉతాసకృదావృత్తమితి. కిం *బ్రహ్మవిదాహోతి త్యాదిభిర్వేదన
మాత్రం నిధీయతే- ఉత నిది థ్యాసనం. కిమత్ర విదిశబ్దోన్మానమాత్రపరః - ఉతోపాసనపరః. ఉపక్రమోపసంహారాభ్యాం వాక్యాన్తరాచ్చ ఉపాసన
పరత్వవిదిశబ్దైర్వచనమ్యతే- సేతి. సచేత్ - ఉపాసనపరత్వాధావేన వేదనమాత్రం నిధీయత ఇతి సకృత్కృతశాస్త్రార్థః. అవగమ్యతేచేత్ - విదిశబ్దస్యో
పాసనపరత్వాన్నిది థ్యాసనపరం వేదనం విహితమిత్వం సకృదావృత్తమేవశాస్త్రార్థః. ఆవృత్తౌ ప్రమాణాభావే దృష్టపయోగే మ్మవృత్తిః క్రియత ఇత్యత్రా
హ (సచేత్) అదృష్టపాయత్వం నిధానినైవోక్తమిత్యాహ (జ్యోతిష్టోమాదితి)

సిద్ధాంతమాహ (ఇతి ప్రాప్త ఇతి) (థ్యానోపాసనపర్యాయేణ వేదనశబ్దేనైతి) అత్ర నిమిత్తభేదే వ్యేకార్థపర్యవసాయిత్వం పర్యాయత్వం వివ
క్షితం. పర్యాయత్వం తథామిత్యత్రాహ (తత్పర్యాయత్వంచైతి) *కీర్తి- పరత్వవిషయప్రధా. యశః - సౌలభ్యప్రధా. తాధ్యాంభాతి- బ్రహ్మవ
ర్చసేనోపపత్తిత్యభి. యథాభక్తిస్నేహకౌపరత్వసౌలభ్యవిషయాభిద్యతే- తథా కీర్తియశసీ- *స్నేహముపేషరమారాజక- భక్తిశ్చ నియతావీరేత్యత్ర
హితథాద్యత్యతే. రజ్జునవాచినారాజకశబ్దేన వీరశబ్దేన చ స్నేహభక్తి సౌలభ్యపరత్వవిషయే అవగమ్యతే. *నాభయోనిసహస్రే ష్విత్వత్ర *తేషు తేషు
చ్యుతాభక్తిరితి, తత్రైవ ప్రకరణ *యాప్రీతిరవివేకానామితి, చపత్యతే. తథా కీర్తియశసార్థదః. *యస్తద్వేద- యోవేదితా. యత్యవేద - య
చ్చవేద్యం- సమయైతదు క్తః- సవేదితారైక్వః, తద్వేద్యం బ్రహ్మ, చోభయం మయోక్తమిత్వభి. పుల్లిజ్జనిరైశోరైక్వాభిప్రాయేణ. *అనుమతాంభాది-

శియాం దేవతాముపాస్మత్త్యుపాసినోపసంప్రియతే. తథా *బ్రహ్మవిదాపౌతిపరమి త్యాదివాక్యసమా
నాద్ధేషువాక్యేషు *ఆత్మావాలరేద్రప్రవ్యః శ్రో తవ్యోమన్తవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః *తతస్తుతంపశ్యతినిఘ్రంశంధ్యా
యమానశిత్యాదిషుధ్యాయతినావేదనమభిధీయతే. ధ్యానంచచిన్తనం. తచ్చస్తృతిసన్తతిరూపం - నస్తృతిమా
త్రం. ఉపాస్తిరపితదెకార్థః - ఏకాగ్రచిత్తవృత్తివైరస్తర్యేస్రయోగదర్శనాత్. తమభయైకాధ్యాదసకృదా
పృత్తీసన్తతస్మృతిరీహ *బ్రహ్మవేదబ్రహ్మవభవతి *జ్ఞాత్వాదేవంముచ్యతేసర్వపావైరిత్యాదిషువేదనాదిశ
జ్ఞైరభిధీయతగతినిశ్చీయతే.

౨॥ సూ. శ్లో॥ లింగాచ్చ॥ లింగంస్తుతిః స్తుతేశ్చాయమగ్ధోఽవగమ్యతే. స్తుర్యతేహిమో
తసాధనభూతంవేదనంస్తుతిసంతతిరూపం *తస్మాత్ప్రపత్యయైకానంతతిశ్చన్యనిష్ఠుహః॥ తద్భావనంప్రథ
మైష్ట్యజ్ఞైర్జేర్నిష్యద్భ్యతేతథేతి. తస్మాదనకృదావృత్తమేవవేదనంశాస్త్రార్థః.....
ఆవృత్త్యభిరణంసమాత్తమ్.

శేషమనాశీకృత్యం:- *వ్యవహారాశ్చవినుత్రాతే. (ఉపసంప్రయతి) ఉపక్రమోజ్జిహ్వాదనూద్యతఇత్సర్థః. ఏకైకత్రవిద్యుపాసోరేకా
 స్థిరమయమాః ప్రయోగోద్యుతః- అథానేకత్రప్రదేశభేదేనైకైకస్యప్రయోగంబర్హయతి (తథేతి) అత్ర *భాగోవాచున్రస్థాదివిస్యామోఽభి
 ప్రేత. క్షాయమానశబ్దాపదానేన *నిదిభానీతవ్యద్యత్ర సస్పృశ్యయస్యేష్యమానప్రధానత్వంబర్హితం. క్షాయవిసావేదనముచ్యతాం - ర
 పఃకిమసక్తదాప్యత్రైత్యత్రాహ (భానంచవిదనమితి) *దైవవివ్రాయామితిపాథాత్. అసక్తదాప్యత్రత్వంవిశ్లేషేత్యుపపద్యత్యతితద్వాన్వత్తస్య
 గ్రహమా (అసక్తదాప్యత్రపక్షత్వవిరితి).

౨॥ మా. శ్లోకము ల్లిష్టాచ్చ॥ శ్లోకము ల్లిష్టశబ్దంబ్యాదప్తే (లిష్టంన, లిరితి)

పరచాపరచ శ్రవణమనననిధి ధ్యానసానామాప్య విరపేక్షితావా- నేతిచారయన్తి. తదయం క్రం- శ్రవణమననయోరాగ ప్రాప్త్యేనయా
పద్ధునిక్యయంతదావ రసస్య ప్రాప్తత్యాత్. * అసక్యత్వం హేత్వం శనివయమాహుః- * శ్రోతవ్యేషు నవ్యానిధి ధ్యానితవ్యవత్సవకదేశాదితి.
తదయం క్రం- శ్రోతవ్యాదిశబ్దేతేకస్యావృత్త్యావాత్. ఉపదేశ క్రియా యా ఆవృత్తివక్షి తేతిచేత్. తద్విసక్యచ్చ్యవజనసక్యన్తనసేనకృన్విది
ధ్యానసేనచతస్యోపదేశస్య సఖతయాతేహం ప్రత్యేకావృత్తౌ ప్రమాణత్వాభావత్. తేహమాత్మసాక్షాత్తారాధ్యత్వాదైవతుమ్యధాపహతస్యేవద్య
ప్రార్థత్వాదావృత్తినిర్ధితిచేత్ తద్వి- * అసక్యత్వపదేశాదితి హేతురహేతుస్యాత్- దృష్టార్థత్వాదిత్యేవసూత్రయితవ్యం. అసక్యచ్ఛబ్దస్యావృత్తినిశేష
గత్వంతుసఖం- ఆవృత్తిశబ్దస్యద్విప్రే- ప్రత్యయమాత్రజాపితార్థత్వాత్. ఆవృత్తిశబ్దాపరొక్ష్యేవృష్టహయః- సక్యచ్ఛృతాద్యాక్యాదప్ర
చిత్సాన్యధస్యావ రసేనసమ్యక్ప్రతిపత్తిదర్శనాత్- తదాపరాత్వంచబద్ధసవృత్తౌ దృష్టాపాయః- రజ్జాపరాక్ష్యేణసర్వశ్రమనివృత్తిదర్శనా, దితిచాయం
క్రం- * ఊతుః ప్రసాదాద్వితకేకః * మద్భక్తస్సర్వదుర్గాదిమత్ప్రసాదా త్రివృత్తిప్రసక్త్యైవ నిర్విరాధాత్. జ్ఞానవేదశశ్చాన్వితవాక్యాన్యేవనివ
యః- సరుధ్యానాదిశబ్దాన్వితాని- ధ్యానాదిపదానామాప్య త్తప్రత్యయవిషయత్వేనంశయాభావత్. ఆత్మనోసత్వాపరాధత్వాభ్యుపగమాన్నతదా
వృత్తిసాధ్యం. బద్ధనివ రక్తనాథైర్ధారపునవాకృజన్యప్రత్యయావృత్త్యాభవతి- జ్యోతిష్టామదివాక్యార్థప్రత్యయావృత్తిప్రదర్శనాపరాత్వ హేతుత్వా
భావాత్, ఏకశ్చద్వితీయవాక్యజన్యప్రత్యయావృత్త్యావస్త్రైకత్వాపరాక్ష్యేభావా, వృ. తిమిరాద్యపగమజాయతఇతిచేత్. తత్తుచక్షుషజాయతే-న
తుచక్షుశ్చత్వప్రత్యయావృత్తిమాత్రత్- తదనుగ్రహితావేకశ్చద్వితీయవాక్యాద్వా. తిమిరాదిస్థానీయదోషాభేదవాసనాచేత్-తత్తవ క్రవ్యంసర్వం
ప్రాగేహ క్రం. నిరుణ బ్రహ్మణోవేద్యత్వాభావత్ * బ్రహ్మవేద్యత్వాదివాక్యసాంక్షిక్షుర. తత్తక్మనాపాహేనసమ్యక్చిత్తయోదయాయ శ్ర
వణాద్యావృత్తినిధేయా- తదనుష్టానసా న్దరియతతయానిరుణ బ్రహ్మప్రత్యయావృత్తినిశేషత్వేనంశయా- క్రువానుస్కృతినిర్ధాత్. విజాతీయ
ప్రత్యయావృవహతప్రత్యయసన్తానంహి క్రువానుస్కృతిః. భేదోమిథ్యా- నిర్విశేషజ్ఞప్తిమాత్రంసత్యమితిభావనాయాఃవిజాతీయప్రత్యయసమ్య
ధాన్మక్రువానుస్కృతినిధిః. సమాధివిధిశ్చానుపపన్నః- సమాధోమనసః ప్రశయోనామబహిర్య్యాపారానర్హత్వం- సతుమిహాశఃఅనుపపన్నత్వాత్. బ
ద్ధనివ రక్తంవాక్యార్థజ్ఞానం మనోవిహాశరూపసమాధిజన్యంవా- జనకంవా. న ప్రధమః- మనసోవాశేవాక్యస్యజ్ఞానజనకత్వాయోగాత్. శబ్దోహిమ
నసాగృహ్యమాణవివార్థజ్ఞానంజనయతి. నన్వితీయః- వాక్యార్థజ్ఞానస్యకృత్ప్రపంచమిథ్యాత్వవిషయస్యదేహేకైతే మనోమాత్రప్రశయహేతు
త్వానుపపత్తేః, పునర్ననఉత్పత్త్యనుపపత్తి, శ్చ, సహజ్ఞాననివృత్తసంధ్యస్యపునరుదయః. పూర్వంజ్ఞాననివృత్తస్యాపిరజ్ఞానస్య స్వేవపశ్చాదుదయోపప
త్తినిచేత్- తద్విబద్ధస్యాపిపునరుదయప్రసక్తః. దోషానివృత్త్యార్థజ్ఞానస్యపునరుదయస్యమృతే- తదభావాద్భక్తస్యపునరుదయాభావఇతిచేత్. మ

ॐ శ్రీతిరుపగచ్చన్దిగ్రామాయ నమః ॥ ॐ

ఏవంప్రాప్తైభిషీయతే (ఆత్మేతిత్వితి) తుశబ్ద౨వధారణే. ఉపాసితురాప్యైత్యేవోపాస్యం. ఉపా
సితాప్రత్యగాత్పాస్యశరీరస్యస్వయంయథాఆత్మా-తథాస్వాత్మనోపిపరంబ్రహ్మీత్యైత్యేవోపాసీతేత్యర్థః. కు
తః. ఏవంహయ్యవగచ్ఛన్తిపూర్వేఉపాసితారః*త్వంవాఅహమస్మిభగవోదేవతేఅహంవైత్వమసీతి. ఉపాసితు
రథౌన్తరభూతంబ్రహ్మూపాసితారోఽహమితీతథమభ్యుపగచ్ఛన్తీత్యత్రాహ (గ్రాహయైశ్చేతి) ఇమమర్థ
మవిరుద్ధముపాసిత౯గ్రాహయన్తిశాస్త్రాని-తాఽప్రత్యుపపాదయన్తీత్యర్థః-*యత్యనితిష్ఠన్నాత్మనోఽస్త
ర్యాయమాత్మానవేదయన్యాత్మాశరీరంయతత్పానమస్తర్యాయమయతిసతతత్పాన్తర్యావ్యమృతఇతి, తథా*స

సోనివ రక్షకస్వాపివాక్యార్థజ్ఞానస్యతోషనివ రక్షత్యాత్మనర్హనసఉత్పత్త్యనుపపత్తిః. క్రియావిశేషేణమనఃప్రళయః- నరువాక్యార్థజ్ఞానేనేతిచెన్న-
ఉత్పాదకక్రియావిశేషేభావేనమనఉత్పత్త్యనుపపత్తిః. కించ-మనఃప్రళయస్యవాక్యార్థజ్ఞానోత్పత్తివిరోధిత్వానుముషోస్సమాధికరవ్యస్సాన్విత-
ముక్తస్యసర్వజ్ఞత్వేపా-త్తనభగవదూభాసుసద్ధానేనాన-వ్రమఃఖిత్వమితిచెన్న- స్వసంసరణస్యభగవల్లీలాత్వానుసద్ధానస్యనుభూషత్వాత్. నమము-
క్తస్యానందాభిక్యేసార్వజ్ఞస్యహీయత- అలిశయితానస్తస్యమాహనత్వదర్శనాదిచెన్న- తమోగుణసంమిత్రణప్రయుక్తత్వానోచానత్వస్య. మనో-
హిగుణత్రయూత్పత్తం.----- ఇతరేత్రయోవిఃఖిల్లాచ్చైరిసూత్రమేవంవ్యాచక్షతే- ఖర్జురబహుత్వంపర్యావరయేదితి - బహువు త్రతామైరక్షి-
బహుత్వోపాసనపరేవాక్యేఅవ్యతిశయోపాసనానువాదశ్చావృతౌలిక్యమితి. ఏకస్త్విన్దినేసకృచ్చిత్తనేపి దినభేదేనావృత్తిమాత్రేణావ్యవ్యతిశయ్యప-
దేశోపపత్తేర్నిరస్తావృతౌలిక్యత్వాదాగాత్తదనాదరః.----- అన్యేత్విమందిచారమహంగ్రహూపాసనవ్యతిరక్తివిషయమామః - తస్యధ్యానఫల-
సాక్షాత్కారవర్యవ్రత్యాదావృత్తినీధేరితి. తదయంత్తం- తస్యసాక్షాత్కారవర్యవ్రత్తే, అన్యేషామతత్పర్యవ్రత్తే, చనియామకాభావాత్. ప్రక్షవ్యతా-
శ్రుతిహిసర్వోపాసనసాధారణే. కించ- అహమగ్ధకూత్రసాక్షాత్కారోనిత్యనిధిఇతివోపాసనాభ్యతా. ఈశ్వరతాదాత్మ్యంఘటస్యశరావత్సవదతాత్త్వి-
కమితిశబ్దప్రతీతిమాత్రనిధస్యతస్యసాక్షాత్కారఉపపద్యతే.

ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్.

౩॥ సూ. ఆత్మైకతావశ్యవిగ్రహయన్నిచః శ్లో॥ ఉక్తస్యాసక్యదాప్యత్రస్యోపాసనస్యోపాస్యం బ్రహ్మకీముపాసితర
స్యతః - ఉతతన్వైవ్రాతైరిశక్త్యాంయంవ్యతికరోపదేశజ్ఞాపనాయుత్సాహప్రకృతవాక్యస్థాత్మశబ్దార్థనిరూపృతభిసంక్షేపిః. (ఆత్మత్వేనతి) ఆత్మశబ్దః
స్వవాచీ. ఆత్మత్వేన- అహమర్థసామానాధికరణ్యేన. అన్యత్వేన- వైయధికరణ్యేనేత్యర్థః. అధవా- ఆత్మశబ్దశ్చరీరప్రతిసమ్పన్నపరః. ఆత్మత్వేన- జీవం
ప్రతిశరీరత్వేన. అన్యత్వేన- శరీరశరీరీభావసమ్పర్థశాన్యత్వేనేత్యర్థః. ఏవంసతిబ్రహ్మోపాసనవిధిఃకేవలప్రతివిధిః - ఉతనేతిఫలఫలిభావః. ముముక్షోః
కింబ్రహ్మవైయధికరణ్యేనోపాస్యం- ఉతసామానాధికరణ్యేన. కిముపాస్యంబ్రహ్మోపాసితరస్యత్వేనోపాస్యం- ఉతాత్మత్వేన. కిమాత్మత్వేనోపాసనే
*పుష్కగాత్మానమితిహితపుష్కక్త్యానుసన్ధానవిరోధఃప్రసజ్యతే-నేతి. ప్రసజ్యతేచేత్-అన్యత్వేనోపాసనం. నచేత్-ఆత్మత్వేనోపాసనమితి. నను*అం
తోనానావ్యవదేశాదిత్యాదిమజీవపరయోశ్చరీరశరీరీభావే, శరీరవాచిశబ్దానాంశరీరపర్యవ్రాధిభావే, వచిచ్ఛేదయథావస్తూపాసనేవకర్తవ్యకథంసంకయో
ద్ధానం. ఉచ్యతే- అహమర్థసామానాధికరణ్యేనవైయధికరణ్యేనచబ్రహ్మోపాసనానివిహితాని. శాష్టిబ్రహ్మవిద్యాదిమసమానాధికరణోపాసనేమవ్యధికర
ణోపాసనేష్వస్వయంవిచారోఽనుపయంత్యస్తాత్. యత్రసామానాధికరణ్యోపాసనేప్రతివిధిత్వశ్చోనమ్పవతి- *యేన్నంబ్రహ్మోపాసతే
*యేప్రాణంబ్రహ్మోపాసతే*విజ్ఞానంబ్రహ్మచేత్వేతత్వాదిమజీవేబ్రహ్మర్పణవిధిదర్శనాత్, *ఆత్మత్వేవతివాక్యైత్యతికరణదర్శనా, చ్యుత
స్వదృషివిధిత్వశ్చాప్యదాసార్థమారమ్భణీయత్వమితి. (అయథాభూతాస్తాదితి) సంసారిత్వప్రాప్తిస్యాదిత్వర్థః.

రాధానమాహ (ఏవం ప్రాప్తజతి) సామానాధికరణ్యఫలితమర్థమాహ (స్వశరీరస్వస్వయమితి) (ఉచగచ్ఛన్తి) గత్యధ్ధాఃబుధ్యధ్ధాః ఉపాస తథ్యత్సర్థః. *త్వంబాహమహి- అహంబుద్ధిరహంశబ్దత్వత్పర్యవసాయినా. అహంశబ్దయోగాదు త్రమపురుషః. అహంవైత్వమనీ - అహంబుద్ధిశబ్ద పర్యవసానభూమి స్వం. త్వంశబ్దయోగాన్మభ్యమపురుషః. ఉభయస్త్రిన్వాత్వేఅహంత్వంశబ్దప్రయోగైశ్చపిఅహంశబ్దార్థతాత్పర్య వివక్షయో త్రమ పురుషః- త్వంశబ్దార్థతాత్పర్యేణమభ్యమపురుషః. అహంత్వం- త్వమహమితిసామానాధికరణ్యేనాథ్యైమిర్థమన్వనీతిపదప్రయోగఇతిచేత్. ఉచ్య తే- అస్తిధాతోస్సత్త్వాచ్యుర్జ్జ- తేనేదంతాదాత్వ్యంయమైమిదిద్యుతంభవతీతి. ఉపపాదకశాస్త్రాజిదర్శయతి (యజత్సనీతి) *సన్మూలాభిత్యాదా

లాసోమ్యేమాస్సర్వాఃప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాః ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం *సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మత
జ్జలానితి, చ - సర్వస్యవిదవిద్యస్తునప్రజ్ఞత్వాత్తల్లత్వాత్తదనత్వాత్తన్నియామ్యత్వాత్తచ్ఛరీరత్వాచ్చసర్వ
స్యాయమాత్మా - అతస్సతతత్వా - అత్యాయధాప్రత్యగాత్మనఃస్వశరీరంప్రత్యాత్మత్వాన్యైవోహంమనుష్యోహ
మిత్యనుసద్ధానం- తథాప్రత్యగాత్మనోఽప్యాత్మత్వాత్పరమాత్మనస్తస్యోప్యహమి త్యేవానుసద్ధానంయన్తమితి.
ఏవం శాస్త్రైరుపపాదితం సర్వబుద్ధీనాంబ్రహ్మైకనిష్ఠత్వేనసర్వశబ్దానాం బ్రహ్మైకనిష్ఠత్వమభ్యుపగచ్ఛంతః
*త్వంవాతహమస్మిభగవోదేవతేఅహంవైత్వమసిభగవోదేవతేఇతివ్యతికరణోక్తవంతః. ఏవంచ * అథయో
ఽన్యాదేవతాముపాస్తైఅన్యోసావన్యోహమస్మీతినసవేదఅకృతోఽహ్యేషఆత్మైవోపాసీత *సర్వంతంప
రాదాద్యోఽన్యత్రాత్మన సర్వంవేదేత్యాత్మత్వాననుసద్ధాననిషేధః, * పృథగాత్మానంప్రేరితారంచమత్వే
తిపృథక్త్వానుసద్ధానవిధానంచావిరుద్ధం. అహమితిస్వాత్మతయాఽనుసద్ధానాదన్యత్వానుసద్ధాన నిషేధోరక్షి
తః, - స్వశరీరాత్స్వాత్మనోఽధికత్వానుసద్ధానవత్స్వాత్మనోపిపరమాత్మనోఽధికత్వానుసద్ధానాత్పృథక్త్వాను
సద్ధానవిధానంచరక్షితం, అధికస్యబ్రహ్మణఃప్రత్యగాత్మనతత్వత్వా, తస్యచబ్రహ్మశరీరత్వాన్నిషేధవా
క్యే *అకృతోఽహ్యేషఇత్యుక్తం. అతఉపాసితరాత్మత్వేనబ్రహ్మోపాస్యమితిస్థితమ్.
ఆత్మత్వోపాసనాధికరణంసమాప్తమ్.

వహిసదాయతనత్వతదనత్వాభ్యామాత్మత్వసిద్ధిః *సమ్మలాభిత్యాదివాక్యోపేతస్య * యతత్తనీత్యాదివాక్యస్యార్థమాహ (సభ్యసేత్రి) కార్యకారణ
భావకార్యకారణభూతజగద్బ్రహ్మసామానాధికరణ్యోపయోగః- అత్రతుకుద్దస్వరూపజీవసామానాధికరణ్యోపయోగశరీరశరీరభావవచ. నియామ్య
త్వంహిశరీరలక్షణత్వేనోక్తం. యన్తమిత్యవపాదయన్తీత్యన్వయః. ఏవం చేత్యాదినామికత్వపుథక్త్వక్రమోన్యరవిరోధమాహ. తద్వివిచ్యదర్శయతి
(అహమితి) గుణగుణరూపార్థద్వయసద్భావాభిప్రాయః ఛేదక్రమయః- తత్రద్వయారసిస్వనిష్ఠత్వంనా సీత్యన్వతరస్యప్రకారినిష్ఠత్వాన్యభూ
తవస్తునస్వనిష్ఠత్వనిషేధవరాః అభేదక్రమయఇతిభాగఇత్యర్థః. తదవపాదయతి (అధికసేత్రి) * ఆకృత్యైః- అపూర్వః. గుణజాత్రచరత్వేచన
పూర్వః- విశిష్టవివచనార్థః. ఈదృశాపూర్వవిచనంగుణగుణిభేదేనత్యేవోపపద్యతఇత్యర్థః. ఏవంశరీరాత్మభావగోచరస్యసామానాధికరణ్యస్యాప్రామా
ణికత్వానుపపన్నత్వయోరధావాన్మోక్షఫలక్రవణాచ్చసద్బ్రహ్మవిధిత్వమిత్యుక్తంభవతి. అధికరణార్థముపసంహరతి (అతఇతి)

పరేమజీవపరమోరైక్యంసిద్ధాంతయన్తి. తత్రవిరుద్ధభర్మణాగావైక్యానుపపత్తిః, ఈశ్వరస్యజీవత్వేఽఈశ్వరాభావప్రసక్తః, జీవసేత్వరత్వే
భాప్రస్యాధికారివహః, అహంకఃఖేత్యాదిప్రత్యక్షవిరోధ, శ్చేతిపరిచోద్య-ఈశ్వరాభావంతస్యప్రామాణికత్వాత్పరిహరన్తి. తదయన్తం- ప్రామా
ణికపరిత్యాగప్రసక్తఇతిచోదితేప్రామాణికత్వాదితిపరిహారాయోగాత్. సహిప్రసజ్ఞానీయవిచర్యయప్రతిజ్ఞానేనప్రసజ్ఞకథర్కపరిహరన్తి. యతే-సర్వత
రోచ్ఛేదప్రసక్తో, ప్రసజ్ఞకప్రసజ్ఞానీయవ్యాప్తైరభగ్నత్వా, చ. తత్త్వావభోధాత్వాగిగకారిలాభఇత్యధికారివహంపరిహరన్తి. తదవ్యయన్తం-
ఈశ్వరస్యసర్వజ్ఞత్వా, నిర్విశేష చిన్మాత్రస్యజ్ఞాతృత్వాభావా, జ్ఞాతుశ్చ స్వనాశస్యాభురుషార్థత్వాత్ శాస్త్రప్రద్యేషవత్వేన, చత్రయాణామ
పృథికారానుపపత్తిః. శ్రవణాహ్మర్షంస్వనాశాసభిజ్ఞత్వాద్దన్యుభూయిష్టమాగ్రాసభిజ్ఞవదవతరీతిచేన్న-అక్రమేతిశాస్త్రేసాగతానాంసర్వక్షణి
కత్వవన్తాయావాదినాంముక్తేర్జ్ఞాప్రనాశత్వస్యప్రసిద్ధిప్రామర్యేణకాప్రభీరుత్వాల్లోకస్య. ప్రత్యక్షోదీనాంసంసార్యాత్కవిషయత్వాచవిరోధఇతి
చాయన్తం- నియమేనహేయాసర్వలదర్శయోర్నియమేనశ్చక్రాసర్వలదర్శయోశ్చశమహిషయోరైక్యవిరోధస్యావర్జనీయత్వాత్. దుఃఖయోగస్యమి
ధ్యాత్వాదవిరోధఇతిచాయన్తం-మిథ్యాభూతహేయాసర్వలదర్శయోర్నియోధస్యావర్జనీయత్వాత్. మహిషవిషయమపిత్వన్తేమిథ్యా-చభాషిశశదుహి
షయోస్వరూపవిరోధోఽభ్యుపగతః. సమస్వాత్మశశమహిషయోస్వస్వావస్థాయామేవవిరోధః- సప్రబోధే-విషయస్యనిష్ఠత్వత్వాత్. ఏవమవిద్యా
నిష్ఠత్రాదుఃఖనిష్ఠత్వేనపరమోర్నస్వభావవిరోధఇతిచేత్. తస్మిన్వాత్మశశమహిషయోరైక్యవైశ్వరయోరుభయోరపివిశాశవివిరోధనిర్వాహకఃస్యాత్.
రతశ్చైశ్వరసత్వత్వక్రమితిరోధః. స్వభావవిరోధాచ్చచిహ్నః-యావత్ప్రత్యాకంవిరోధస్యావస్థితత్వాత్. యదిప్రభాధేవిపరస్యహేయాసర్వత్వంతిష్ఠ్యే
వ-జీవస్యహేయార్థత్వమేవనివర్తతఇత్యుచ్యేత-తథాపిజాగ్రదనుభూతశశస్వాత్మమహిషయోరైక్యవనతయోరైకత్వసమ్భవః- సత్రయాహేయాసర్వః-ఈ
శ్వరః-విశాశాత్తదనర్హజీవఇతివిద్యమానదకాయాంహేయార్థత్వతదనర్హత్వయో, ద్విసాశిత్వాదిసాశిత్వయో, శ్చవిరోధస్యావస్థితత్వాత్. ఈశ్వరత్వం
పరమాధ్యక్షే- నిర్విశేషత్వహం. సచేత్- ఈశ్వరాభావః. ఐశ్వర్యాదిగుణాభావేస్వరూపమవతిష్ఠతఇతిచేత్- రజితత్వనిష్ఠత్రావపృథిక్సాసమవతిష్ఠత
ఇతికత్తిరూపైశ్వరయోరవైషమ్యమేవస్యాత్. జీవైశ్వరైకత్వవిధీనాందృష్టివిధిత్వంపూర్వపక్షఆశంక్య- భేదనిషేధాత్తదయన్తమితిపరిహృతం. తద
వ్యయన్తం- దృష్టుపాసననిష్ఠస్యభేదానుసద్ధానేప్రత్యవాయపరతయాపిభేదనిషేధక్రమ్యుపపత్తేర్భేదతాత్వికత్వాబాధకత్వాత్. సహిగరుడాత్మ
నోచ్ఛేదదృష్టావిషంసనశ్యతీతిగరుడసరేర్దైగికత్వంతాత్వికంస్యాత్. — హేయాసర్వత్వతదర్శయోస్వభావవిరోధస్యావర్జనీయత్వాదపరేషాం

౪॥ సూ.

శ్లో॥ న ప్రతీకేన హి సః ॥

నునో బ్రహ్మైశ్వర్యపాసీత * సయోనామ బ్రహ్మైశ్వర్యపాస్తథ త్యాది ప్రతీకౌపాస నేష్వప్యైశ్వర్యానుస
ద్ధానంకార్యం - ఉత నేతి చింతాయాం - * నునో బ్రహ్మైశ్వర్యపాసీతేతి బ్రహ్మైశ్వర్యపాసనత్వసామ్యా, ద్భ్రహ్మైశ్వ
శ్చపాసితురాత్మత్వా, దాత్వైశ్వర్యోపాసీతేతి....

ఏవం ప్రాప్తైభిరీయతే (న ప్రతీక ఇతి) ప్రతీకేనాత్మత్వానుసద్ధానంకార్యం. (న హి సః) న హ్యుపా
సితురాత్మాప్రతీకః. ప్రతీకౌపాసనమప్రతీకపవోపాస్యః - న బ్రహ్మ. బ్రహ్మతుతత్తద్భవీవిశేషణమాత్మ -
ప్రతీకౌపాసనంహినామ - అబ్రహ్మణీ బ్రహ్మదృష్ట్యానుసద్ధానం. తత్రోపాస్యస్య ప్రతీకసోపాసితురాత్మ
త్వాభావాన్నతథానుసద్ధేయమ్.

నన్వత్రాపి బ్రహ్మైశ్వర్యపాస్యం - బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వసమ్మవేషనతదీనామ ఉత నానామల్పకత్తీ
నాంచోపాస్యత్వాశ్రయణస్యాన్యాయత్వాత్. అతోమనతదిదృష్ట్యా బ్రహ్మైశ్వర్యపాస్యమితి. తత్రాపా

౫॥ సూ. శ్లో॥ బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షణాత్ ॥ మనతదిదృష్ట్యా బ్రహ్మదృష్టిరేవ యతా - న బ్ర
హ్మణోమనతదిదృష్టిః - బ్రహ్మణోమనతదిభ్యుత్కర్షణాత్, లేషాంచవివర్యయాత్, ఉత్కర్షణేహిరాజనిభృత్వ
దృష్టిః ప్రత్యవాయకరీ - భృత్యేషురాజదృష్టిరభ్యుదయాయ.
ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్.

అన్యస్య సుపదన్వః. — అన్యేషాంతుగరుణోహమితివదీశ్వరోహమితిజ్ఞానస్వాతత్వవిషయత్వాదతత్త్వజ్ఞానాన్తోక్షస్యాత్, యథోపాస్యం
అమిలితుత్రావపి త్రాన్యరుగమస్యాత్, యదీదమహమితిసత్తేకోపాస్యీతియతే- తదయం క్తం- ఆత్మనత్వస్యలోకనిధత్వాత్తత్త్వానుసద్ధాన
స్యావిభేదయత్వాత్. నియంత్రంశేభోక్త్రంశస్యసదాకారైకత్వమనుసద్ధేయమితి. ఘటేనాపితాదృశైక్యంసమానమితివస్యసరమార్గాత్
త్వంఘటాతకర్వతుల్యంస్యాత్, ఇగలోబ్రహ్మైకత్వంసమానమితివత్వంస్యాత్.
ఆత్మత్వోపాసనాధికరణం సమాప్తమ్.

౬॥ సూ. శ్లో॥ న ప్రతీకేన హి సః ॥ ఆత్మత్వేనోపాసనముక్తం - తత్ప్రతీకౌపాసనేనై - సేవిశక్యాయాసద్భిః. కిం * నునో
బ్రహ్మైశ్వర్యపాసనేష్వత్వత్వేనానుసద్ధానంకార్యం - ఉత నేతి. లేషాపాస్యంకిముపాసితురాత్మా - నేతి. కిం బ్రహ్మణః ప్రతీకదృష్టిపశేష
ణం - ఉత ప్రతీకస్య బ్రహ్మ - దృష్టివిశేషణమితి. ప్రతీకస్యదృష్టివిశేషణత్వే - బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వాత్ తస్యచాత్మత్వాత్ తత్రాపాస్యత్వేనానుసద్ధా
నంకార్యంస్యాత్. బ్రహ్మణః ప్రతీకదృష్టివిశేషణత్వే - ప్రతీకస్యేవోపాస్యత్వాత్ తస్యోపాసనం ప్రత్యాత్మత్వాభావాదాత్మభీర్నకార్యాస్యాత్.
(మనత్రత్వాది) (బ్రహ్మైశ్వర్యపాసనత్వసామ్యాదితి) బ్రహ్మశబ్దనిర్దేశాద్బ్రహ్మైశ్వర్యపాస్యం - అతో బ్రహ్మైశ్వర్యపాసనత్వసామ్యామిత్యర్థః.
(ఏవం ప్రాప్త ఇతి) ప్రతీకౌపాసనేభ్యుపాస్యం బ్రహ్మ - తవోపాసితురాత్మా - అతో బ్రహ్మైశ్వర్యపాసనత్వసామ్యాదాత్మేభ్యుపాస్యమితి త్రా
హ (ప్రతీకౌపాసనేష్వతి) తస్మిన్ బ్రహ్మశబ్దనిర్దేశఃకథమివ్యత్రాహ (బ్రహ్మత్వేతి)

అనన్తరమాత్రశక్తామాహ (నన్వతి)

౭॥ సూ. శ్లో॥ బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షణాత్ ॥ అచేతనమనః ప్రభృతేరుపాస్యత్వాసంభవోనిమానిదేవతోపాస్యత్వేనపశ్యతి ఇ
తిభాష్య.
ఇతరేత్రమోషి * బ్రహ్మదృష్టిరితిమాత్రమధికరణాన్తరమాహుః - నియామకాభావాహ్నార్వశమ్ముత్కర్షణాద్విధాన్తమాహుః. తదయం క్తం -
తాదర్శ్యతైరన్తర్యాభ్యామైకాధికరణ్యసిద్ధేః. — పరేతు * న ప్రతీక ఇత్యత్ర సిద్ధాన్తయక్తిమేవమాహుః - ప్రతీకానాం బ్రహ్మభిన్నత్వాత్తస్యా
ప్యాత్మత్వమితిచేత్. వికారస్యరూపోపమత్వైరబ్రహ్మత్వంస్యాత్ - యథాజీవస్యజీవభావప్రవిలయేన బ్రహ్మత్వం, స్వస్థిక్తస్యతదాకారోపమత్వైరస్వ
ర్గాత్మకత్వం. ఏవంస్వరూపోపమత్వైరప్రతీకవైవాధావాత్తస్యాత్మత్వమేవనస్యాదితి. తదయం క్తం - జీవస్య బ్రహ్మశరీరతయాతత్పర్యవర్త్యేనజీ
వభావప్రవిలయేనవినా బ్రహ్మతాదాత్మ్యసిద్ధితత్ప్రతీకానామపి బ్రహ్మశరీరత్వాపవత్తైరన్తరభావప్రసక్తాభావాత్. — అపరేతు * వాసోదదా
తి * అనోదదాతీత్యత్ర తన్మతాస్థానామివమనతద్యుపాసనే బ్రహ్మణోద్భవత్వాభావాదనుపాస్యత్వమితి. తదయం క్తం - తత్తత్తన్మతాస్థానానిర్దేశాభా

❦❦❦ అదిత్యాదిమతయశ్చాక్షుడపపత్రైః॥ ❦❦❦

ఇతిప్రాప్తైభిరీయతే (ఆదిత్యాదిమతయశ్చాన్యైశ్చ) చశబ్దోఽవధారణః. శ్రత్వశ్చేఉన్తిధాదావాది
 త్యాదిప్రప్తయపవకార్యాః. కుతః. (ఉపపత్తైః) ఆదిత్యాదీనామేవోత్కృష్టత్వోపపత్తైః. ఆదిత్యాదిదేవతారా
 భనద్వా రేణాహితర్కణామపిఫలసాధనత్వం- అతస్తద్వైష్ణవస్తీర్తిధాన్యశ్చే.

వా, దిహతు బ్రహ్మసామానాధికరణ్యై, చృద్వష్టానైవబ్రహ్మతే అతోనాదరః. నసద్వష్టివిధిత్వేనీధేహి బ్రహ్మవా-మనోవాదృష్టివిశేషణమితిత
యః - ప్రతీతస్యాపి బ్రహ్మశరీరతయాతత్త్వేనాననవరత్వేనమృతతత్త్వేనాననరత్వాక్లేకారేణ బ్రహ్మణాదృష్టివిశేషణత్వపరం ద్వితీయ
సూత్రంఘటలే. ఉచ్యతే - ఇతిరణవైయక్యం, హేరుః. ఉద్దేశ్యత్వత్వాపశనప్రథమనిర్దేశనవిశేష్యతావగమ, శ్చ. త్వచిప్రతీకతద్వితీయావి
భక్త్య రహితాత్మ్యం.....

॥ సూ. + శ్రిః + శ్రిః + ఆదిత్యాదిమతయశ్చక్షుశచపత్రైః || శ్రిః + శ్రిః + దేవతాయాఉత్కర్షాదృష్టివిశేషణత్వము క్తం - తపత్కర్షాదేవేణకర్తృ
 వివాత్కర్తృశ్చక్షుర్యాయా2వా నరసజ్జతిః. క్రత్వజ్ఞా శ్రయోపాసనేమహిమిత్యాదాపుద్గీభదృష్టిః-ఉతోద్గీధాదావాదిత్యాదిదృష్టిః. ఫలసాధనతయో
 త్కర్షణిమాచిత్యాదే- ఉతోద్గీధాదే. ఉద్గీధాదేశ్చేత్- ఆదిత్యాదాపుద్గీధాదిదృష్టిః-ఆదిత్యాదేశ్చేత్-ఉద్గీధాదావాదిత్యాదిదృష్టిః-కార్యాస్యాత్.
 ససఫలసాధనత్వం దేవతాయాఇతిపూర్వమనర్థం శిసవివైసంభూతింగమయతి- తత్కర్షముద్గీధాదేఫలసాధనత్వశ్చక్షుర్యాయాపూర్వపక్షోత్థానం. స
 త్వం - ఫలసాధనతయోవిహితత్వాత్ప్రధానస్యకర్తృణః కాష్టానాంజ్వాలావద్దేవతా ప్రీతిరవా నరవాసపరమా త్రమిత్యస్తా ధాన్యమాశక్యతే. బ్ర
 హ్మమిషదాదిత్యాదిమతయోపేతచక్షుర్థః. *మనో బ్రహ్మత్వపానీతేత్వ త్తోపాస్యం ప్రథమనిర్దిష్టం - దృష్టివిశేషణంచరమనిర్దిష్టం- ఏవమత్రాపి
 యఏవసాచపత్రముద్గీభమిత్యుద్గీభస్యచరమనిర్దిష్టకాత్సదృష్టివిశేషణం- దేవతాయాయదృష్టత్రయోగాత్ప్రమాన్యోన్విదైశ్యత్వమిత్యపిపూర్వపక్ష
 యుక్తిరనివ్రేతా. అఫలేభ్యః-అఫలసాధనైభ్యః.

పరేచూర్ణిభాదిత్యాదీనాంద్యప్తివిశేషణత్వమనియమేనస్యాత్ - నియామకాభావాదితపత్రార్వపక్షమూహుః. నియామకసద్భావాత్తదనాద
రః. ఏవంపత్రార్వపక్షే నరమాహుః - ఉద్రిధాదీనాంకర్తృసమాయితయాక్రియారూపాణాంఫలసాధనతయోత్కర్షః. * ఇయమేవర్తన్తిస్సామేత్వ
ప్ర. ఆదేశదస్యామృత్యుధ్యాభంసామేతిరుక్సమత్యేనపుధివ్యగ్న్యధిధానంచ ఋక్సమాధ్యాసనిబద్ధసం- డ్ త్తరిహిరాజాధ్యాసాద్రాజకబ్ధి-సరా
క్షేక్షత్వశబ్దః-తత్ప్రక్షత్వధ్యాసాభావాత్. * లోకేషుపశ్యువిధంసామోపాసీతేతిలోకానామధికరణత్వేనవాత్తత్రక్తస్వక్షాధ్యాసః. * పృథివీహి
క్షారఇతిప్రథమనిదైశాచ్యపుధివ్యావృద్ధితేనహిక్షారత్వాదిదృష్టివిధితిపూర్వపక్షః సేతవఉపస్యాం. * యదేవవిద్యయాకరోతి. తదేవవీర్యవత్తరమితి
విద్యయాకర్తృణోవీర్యవత్తరత్వంశ్రుతం- నసిద్ధరూపద్రవ్యస్య- అతఃఆదిత్యాదిమతిభిరుద్రిధాదికర్తృస్వతిశయఉపపద్యతే-నచూర్ణిభాదిమతిభిరాదిత్యా
దిసాం. కర్తృణోహ్యపూర్వసన్నికర్ష- సత్వాదిత్యాదీనాం- ఆసాధిత్యకరణత్వాదాగాత్. అతఃకర్తృస్వతిశయాపహత్వా, దాదిత్యాదిప్రధానకర్తృ
ఫలస్యాదిత్యాదిప్రాప్తిలక్షణత్వోపలక్ష్యతయా, చాదిత్యాదీనాంప్రాధాన్యం. * ఓమిత్యేతదక్షరముద్గ్రహముపాసీతేత్వపక్రమేద్వితీయాశ్రుతోన్యధి
భాదిరుపాస్యత్యేనావగతః. * ఇయమేవర్తిత్యేనకారోపక్లేషాదృచిపృథివీత్వంవిధేయమవగతం. * యఏవంవిద్వాన్నామగాయతీత్యక్షాశ్రయవిజ్ఞానము
పసంహృతం. అతఃఆదిత్యాదేర్దృష్టివిశేషణత్వం. పుధివ్యామృత్యుబ్దోహక్షణికఃసమృద్ధమాత్రమవేక్షతే-నచూత్కర్తృమితిసత్సన్నిబద్ధసః. సామాత్మనాలోక
ముపాసీతేతివిభక్తిద్వయవిచరిణామాదపిలాకాత్తనాసామోపాసీతేతిసప్రమీమాత్రవిచరిణామోవరం. * పృథివీహిక్షారఇత్యాదిక్రమోబహూపవత్తస్
సూరోఽననేయః. అతోఽక్షేప్యేదిత్యాదిదృష్టివిధిరేసిద్ధాన్తయి. * ఉపపత్తిరితి-కస్యోపపత్తిరిత్యవేదీయాముత్కర్తృస్వపూర్వమాత్రప్రకృతత్వాత్త
స్యోపపత్తిరితివ్యాఖ్యానముచితం. సత్వద్ధాన్తరస్య ఉత్పత్తశ్చప్రాగుత్పక్షణః. కర్తృస్వతిశయాధాయకత్వేనఫలాత్మకత్వేనచప్రాధాన్యముత్పత్తా
న్తరతం. ఉద్రిశేనోపక్రమః, సామ్యోపసంహర, శ్చసర్వేషుదేవతాదృష్టివిధిసంసుగతాదివిధ్యావకవవహేతుర్యాప్యేఽభిహితః. * లోకేషుపశ్యువి

2 || సూ.

ఆసీనస్సమ్భవాత్ ||

మోక్షసాధనతయా వేదాంతాస్త్రైర్విసితంజ్ఞానంధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యమసక్యదావృత్తంసన్త
తస్మిన్మహిమిత్వత్తం. తదనుతిష్ఠన్నాసీనశ్చయానన్తిష్ఠన్గచ్ఛన్చవిశేషాభావాదనియమేనానుతిష్ఠేత్. ...
ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (ఆసీనఇతి) ఆసీనఉపాసనమనుతిష్ఠేత్. కుతః (సమ్భవాత్) ఆసీనస్యైవహ్యే
కాగ్రచిత్తతాసమ్భవః. స్థితిగత్యోఃప్రయత్నసాపేక్షత్వాత్, శయానేచనిద్రాసమ్భవాత్, పశ్చాద్ధధార
ణప్రయత్ననివృత్తయోసాపాశ్రయేఆసీనఃకుర్యాత్.

ధంసామ * సప్రవిధం సామేత్యాదిమవిభక్తిద్వయవిచరితామాభావాదేవలాకస్య దృష్టివిశేషణతోపపాదనంమన్దం. సహిద్వితీయావిభక్త్యర్థోఽనన్వీ
తః. లాకాదిశబ్దానాందేవతాపరత్వేప్రామాణికేసత్వత్కర్తృదేవదేవతాయాదృష్టివిశేషణత్వం-సచేద్యథాప్రతిపన్నస్త్వికారేష్యవిరోధః. * పృథివీ
హిశ్చారిత్యాదిరవ్యేతేనవ్యాఖ్యాతః. అతోభాష్యక్తప్రకారణసారతరయం క్త్యభిప్రాయంసూత్రం. — అన్యేతులసాధనతయోక్తాదేవపు
ర్వపక్షంకృత్యావవంసిద్ధాంతమాచుః- ఉగ్రీథాదిష్వాదిత్యాదిదృష్టిః - కర్తృసమ్మద్వ్యర్థేమాపాసనేష్వధిక్యతాధికారోపపత్తే. ఆదిత్యాదీనాంకర్తృజ్ఞప్త
జ్ఞాపాస్యత్వేహిక్రత్వధిక్యతేనైవకర్తృవ్యవస్థనియమానస్యాత్. తన్నియమశ్చ * యదేవవిద్యయాకరోతిత్రిశుత్వాఽవగమ్యతే. * యవివాసాతపతితము
గ్రీథముపాసీత * యవివాయంముఖ్యః ప్రాణనముగ్రీథముపాసాశ్చక్రిరిత్యాదిమయచ్ఛబ్దయోగప్రాథమ్యాఖ్యాముద్దేశ్యత్వావగమాదాదిత్యాదీనా
ముపాస్యత్వమితిచెన్న- ఓమిత్యేతదక్షరముగ్రీథముపాసీతేత్తుగ్రీథోపాస్యతాయాఉపక్రమనిర్దత్వా, త్క్రత్వధిక్యతాధికారోపపత్తే, శ్చ. కర్తృసమ్మద్ధి
వ్యతిరక్తఫలవ్యజ్ఞాన్తితేమాపాసనేషు * లోకేషుపశ్చవిధంసామేపాసీతేత్యాదిమక్రత్వధిక్యతాధికారసమ్మన్దేప్రమాణాభావాన్నక్రత్వజ్ఞేషుదేవ
తాదృష్టిరినియమః. తత్రైవనిర్వాహః- త్రివిధముపాసనం-భూతార్థ, మధ్యాన, స్వప్న, దితి. భూతార్థం-యథార్థవిషయం. సతతక్రించిన్నిరూప్యం.
అధ్యాసః- అన్యస్మిన్నస్వభూతార్థాధ్యాసః. యథా- ఉగ్రీథేఽశురపాపవిధ్వంససాదయః ప్రాణధర్మా, భయతమోపశమాత్వాదయఃఆదిత్యధర్మాః, అన్య
సాదృశ్యానుసంధానంసమ్మత్. యథా- పశ్చవిధత్వంప్రవిధత్వాద్యనుసంధానం. తచ్చవాక్యేనైవోపపాదనాదవగమ్యతే. అధ్యాససమ్మత్ప్రతినికృష్టత
ధర్మతత్వాదృశ్యవిషయేచేత్- ఉపాస్యనికృష్టంకృతంస్యాత్- ఉత్క్రష్టగతధర్మతత్వాదృశ్యవిషయేచేత్-ఉపాస్యముత్క్రష్టంకృతంస్యాత్. తతో
మహత్క్రష్టమేవాపాస్యం. తత్రదృష్టివిశేషణనిర్ణయస్తూపక్రమాపసంహారవాక్యశేషప్రాథమ్యయచ్ఛబ్దయోగమహత్వాద్యనురోధేనవర్జనీయః.
* లోకేషుపశ్చవిధంసామేపాసీతేత్యాదిమసామప్రతియోగికంసాదృశ్యంలోకేషువిధీయతే- ప్రథమనిర్దిష్టత్వాత్సప్రమాణ్యాసాచ్ఛ. సామశబ్దసా
మసాదృశ్యపరః. లాకసామశబ్దయోరన్యతరస్యలక్షణాయాఅవర్జనీయత్వేపినాన్నిలోకసాదృశ్యేవిధిత్వేసప్రమీనఘటతే. * ఇయమెవగ్నిత్యత్రాపిపృథి
వ్యాఋగాత్కత్వంవిధిత్వం- నిర్దేశప్రాథమ్యాత్, ఏవకారాస్వయన్య * ఉత్తరఏవవెదిత్యత్రవ్యభిచారాత్, పృథివ్యేనాన్యర్గస్తీతివాక్యశేష
శ్చేత్-పృథివ్యాఋగాత్కత్వంవిధేయంస్యాత్-ఋక్పృథివ్యేనాన్యర్గివాక్యశేషశ్చేత్-ఋచఃపృథివీత్వవిధానంస్యాత్. కర్తృసమ్మద్ధ్యర్థో
పాసనవ్యతిరక్తేషు-సకర్తృజ్ఞేషుదేవతాదృష్టినియమః. కర్తృసమ్మద్ధ్యర్థేమాపాసనేషు- క్రత్వజ్ఞేషుదేవతాదృష్టిరినిస్థితిరితి. అత్రాపిక్రత్వజ్ఞవ్యతిరక్తేషు
దేవతాదృష్టినియమాధావృత్తంసంపన్నః- అధ్యాససమ్మతోర్వికృష్టధర్మసాదృశ్యవిషయత్వానుపపత్తేఃస్వయమేవప్రతిపాదితత్వాత్. అతోక్రత్వజ్ఞ
విషయేష్యతద్విషయేషుచోపాసనేషుదేవతావివక్షేయోఽస్యవ్యక్తత్వేదేవతాయాఉత్కర్తృదేవదృష్టివిశేషణత్వం - వివక్షేవిరహేయథాశ్రుతాస్త్రీ
కారశ్చయంక్ర ఇతిఉత్కర్తృదేవోపపత్తిశబ్దవివక్షితోపేతుర్భవితుమర్హతి - అర్థస్వభావాత్ప్రకృతత్వాచ్చ. అతస్సర్వతోత్కర్తృనైవ దృష్టివిశేష
ణత్వేప్రయోజకత్వాత్క్రత్వధిక్యతానుష్ఠేయత్వమప్రయోజకమిత్వపపత్తిశబ్దసాత్క్రష్టతోపపత్తిపరత్వముక్తంభాష్యే. క్రత్వజ్ఞవిషయేషు
క్రత్వధిక్యతానుష్ఠేయత్వమప్యభ్యుచ్చయపేతుస్స్యాత్ - సర్వత్రాప్రకృతానుగుణమేవదృష్టివిశేషణత్వనిర్ణయాయుక్తః.....
ఆదిత్యాదిమత్యధికరణంసమాప్తమ్.

2 || సూ. ఆసీనస్సమ్భవాత్ || అవాన్తరసజ్జిమాహ (మోక్షేతి) అనన్తరాధికరణయోఃప్రాసక్తికత్వాత్పరమప్రకృతే
సప్రధానభూతేనబ్రహ్మపాసనేసజ్జతిరుక్తా. యద్వా - దృష్టుపాసనానామవ్యాససాపేక్షత్వేప్యాసనసమర్థసహితోరైకాగ్రస్యాద్యాధికర
ణసమర్థతత్వాత్సజ్జతిరుక్తా. కిమాసీనశ్చిన్తయేత్- ఉపాసీనశ్చయానన్తిష్ఠన్చన్వేతి. కింగమనాదిమధ్యానంసమ్భవతి-నేతి. సమ్భవతిచేత్ - ఆస
నానియమః. ససమ్భవతిచేత్ - తన్నియమః. — ఉపాసనసమ్మవాదిత్యతోవ్యేకాగ్రతాసమ్మవాదిత్యుచితం- ఉపాసనసమ్మవాదిత్యుక్తేపి కథమిత్వ
పి శబ్దాయాపికాగ్రతాప్రాయణశమయితవ్యత్వాత్, * యత్రైకాగ్రతేత్యేకాగ్రతాయాస్సన్నిహితత్వాద్యోగ్యత్వాచ్చ. — * ఉపవి
శ్యాసనేయజ్ఞాదితినైవవివక్షయమానుమాలతాభిప్రాయతాంమత్వాపూర్వపక్షీప్రత్యవతిష్ఠతే. ...
తదవశ్యంభావాత్తత్పరిహరః.

౮॥ సూ. శ్లో॥ ధ్యానాచ్చ॥ శ్లో॥ నిదిధ్యాసితవ్యఇతిధ్యానరూపత్వాదుపాసనస్య- ఏకా గ్రవిత్తతావశ్యంభావినీ. ధ్యానంహివిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితమేకదిన్తనమిత్పుక్తమ్.

౯॥ సూ. శ్లో॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య॥ శ్లో॥ నిశ్చలత్వంచాపేక్ష్యపృథివ్యన్తరితాదిషుధ్యాన వాచాయక్తిర్వశ్యతే ధ్యాయతీవపృథివీధ్యాయతీవాన్తరిక్షంధ్యాయతీవద్యౌః ధ్యాయక్తివాపోధ్యాయక్తివప ర్వతాఇతి. అతఃపృథివీపర్వతాదివదేకాగ్రవిత్తయానిశ్చలత్వముపాసకస్యాసీనస్యైవసమ్భవేత్.

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ స్మరన్తిచ॥ శ్లో॥ స్మరన్తిచాసీనస్యైవధ్యానం * శుచాదేశేప్రతిష్ఠావ్యక్తిర మాసనమాత్మనః। నాత్యుచ్చితంనాతినిచంచేలాజినకుశోత్తరం। తత్రైకాగ్రంఘనఃకృత్వాతదిత్యైస్త్రియత్ర యః। ఉపవిశ్యాసనేయజ్ఞ్యాద్యోగమాత్మవిశుద్ధయఇతి.

౧౧॥ సూ. శ్లో॥ యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్॥ శ్లో॥ ఏకాగ్రతాతిరిక్తదేశకాలవిశేషా శ్రవణాదేకాగ్రతానుకూలాయోదేశఃకాలశ్చ- సపవోపాసనస్యదేశఃకాలశ్చ. * సమేశుచాదేశేశరూప హ్నివాలుకావివర్జితఇతివచనమేకాగ్రతైకాన్తదేశమాహ- నతుదేశంనియచ్ఛతి- * మనోనుకూలఇతివాక్య శేషాత్.

ఆసీనాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ. శ్లో॥ ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టం॥ శ్లో॥ తదిదముపవర్గసాధనముక్తలక్షణముపాసనమేకాహపవసమ్వాద్యం - ఉతాప్రయాణాత్ప్రత్యహముసు వర్తనీయమితివిశయ- ఏకస్మిన్నైవాహనిశాస్త్రార్థస్యకృతత్వాత్తావతైవపరిసమావసీయం.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (ఆప్రయాణాదితి) ఆమరణాదనువర్తనీయం. కుతః. (తత్రాపిహిదృష్టం) ఉ పాసనోద్యోగప్రభృత్యాప్రయాణాన్తథ్యేయఃకాలః- తత్రసర్వరాపిదృష్టముపాసనం * సఖిత్వేవంవర్తయ న్యావదాయపంబ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతేఇతి.

ఆప్రయాణాధికరణంసమాప్తమ్.

౮॥ సూ. శ్లో॥ ధ్యానాచ్చ॥ శ్లో॥ ధ్యానాదిభావప్రధాననిర్దేశఇత్యుపాయేణోక్తంధ్యానరూపత్వాదిరి. స్థితిగతోర్విజాతీ యప్రత్యయసమ్భవాత్తదేకాగ్రవిరోధిత్యాదికమిత్వన్యః.

౯॥ సూ. శ్లో॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య॥ శ్లో॥ ఆపఇతి- స్థిరంతటాకాదిజలంవివక్షితం. నిశ్చలత్వమత్రసామ్యంవివక్షితం. నిశ్చలత్వ మైకాగ్రావృద్ధవతి- తచ్చాసీనస్యైవ- గత్యాదోవిజాతీయప్రత్యయసవలసమ్భవాదిత్వన్యః.

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ స్మరన్తిచ॥ శ్లో॥ సకేవలమర్థసామర్థ్యాత్ - వచనాదపితత్విద్ధిరిత్వన్యః.

౧౧॥ సూ. శ్లో॥ యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్॥ శ్లో॥ (సపవోపాసనస్యదేశఃకాలశ్చేతి) తిధిసక్షత్రాదినియమానాస్తత్వ గ్నః- వర్ణాశ్రమధర్మావిరుద్ధకాలవిశేషసమ్భవాత్. ఆసనసహచరితోదేశాదిరవ్యైకాగ్రనిర్దేశర్థమపేక్ష్యతే- కింపునరాసనమితిసూత్రాభిప్రాయః.

ఇతరేత్రయోపియత్రైకాగ్రతేతీనాత్రమధికరణాన్తరమాచుః - వైదికకర్మసుదేశకాలాదినియమదర్శనాచుదగయనాచిగ్రహ ఇతిపూ ర్వపక్షంకృత్వాసనియమఇతిసిద్ధాంతయన్తి. ఉత్తప్రకారేణపూర్వాధికరణశేషత్వోపపత్తేర్వాధికరణాన్తరత్వంయక్తమ్.

ఆసీనాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౨॥ సూ. శ్లో॥ ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టం॥ శ్లో॥ సజ్జత్యాదిస్ఫుటం. ఉక్తలక్షణముపాసనంకిమేకస్మిన్నహనికర్తవ్యం- ఉ తాప్రయాణాదితి. కిమేకదినానుష్ఠానేనశాస్త్రార్థస్యకృతత్వం- నేతి, కృతత్వంచేత్-ఏకస్మిన్నహనికర్తవ్యం. నచేత్-ఆప్రయాణాత్కర్తవ్యమితి.

౧౩॥ సూ. శ్లోకః తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినిశౌతద్వ్యపదేశాత్ ॥

ఏవంవిద్యాస్వరూపంవిశోధ్యవిద్యాఫలం చిన్తయితుమారభతే. బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తాపురుషస్యోత్తర పూర్వాఘయోరశ్లేషవినిశౌక్రమ్యతే. *తద్వ్యాధాపుషు-రపలాశఆపోనస్తివ్యవైపవమేవంవిదిపాపంకర్తనశ్శి వ్యతే *తప్యేవాత్మాపదవిత్తంవిదిత్వానకర్తృణాలిప్యతేపాపకనేత్యుత్తరాఘశ్లేషః. తద్వ్యాధేషికరూలమగ్నో ప్రోతంప్రమాయైవంహాస్యసర్వేపాప్తానఃప్రమాయస్తే *క్షీయనైచాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టేవరావరణితి సూర్వాఘవినిశః. ఏతావశ్లేషవినిశౌచవిద్యాఫలభూతాపుషపద్యతే-నెతిసంశయః. కింయుక్తం. నోపపద్యతే ఇతి. కుతః. *నాభుక్తంక్షీయతేకర్తృకల్పకోటిశచైరపీత్యాదిశాస్త్రవిరోధాత్. అశ్లేషవినిశవ్యపదేశస్తుమోక్ష సాధనభూతవిద్యావిధాయివాక్యశేషగతఃకథంచిద్విద్యాస్తుతిప్రతిపాదనేనాప్యపపద్యతే. నచవిద్యాపూర్వోత్తరాఘయోఃప్రాయశ్చిత్తతయావిధీయతే. యేనప్రాయశ్చిత్తేనాఘవినిశఉచ్యతే. విద్యాహి *బ్రహ్మవి దాహ్నోతివరం *బ్రహ్మవేదబ్రహ్మోవభవతీతిబ్రహ్మప్రాప్త్యపాయతయావిధీయతే. అతోవిద్యార్థవాదోఽయ మఘవినిశాశ్లేషవ్యపదేశఇతి.

పరేతుసాక్షాత్ప్రతాత్తతత్త్వస్యానియోజ్యత్వాదనువర్తయేదితిశాసనమశక్యం - అతోఽభ్యుదయఫలాపాసనవిషయేయంచినైతి. తదయు క్తం - యావదాయుషమేవంవర్తయన్ప్రకృలోకమనిసమృద్ధ్యతేనపపునరావర్తతే *స్థాయణాప్రమాదాదురమభిధ్యాయితేత్యత్రాపునరావృత్తి లక్షణమోషసాధనవిద్యాస్వేవాప్రయాణాదనువృత్తేశ్శుచిత్వాత్. యావచ్ఛరీరపాతంశాస్త్రవశ్యత్వాదనియోజ్యఇతిచాయుక్తం. అనిమప్రత్య యస్యమోక్షహేతుత్వదర్శనాత్, తదాపయికాహరణధ్యాదిసాక్షేత్వాత్, చృణాస్త్రవశ్యత్వమవర్జనీయం. సచానిమప్రత్యయశాస్త్రముముక్షుఃప డయం - ముముక్షువిషయతయైవ ప్రతిపాదితత్వాత్. *ప్రయాణకాలేమననేత్యారభ్యః సతంపరంపురుషముత్తైవివ్యమితిచ్యుత్యతే. సచసాక్షా త్కృతతత్త్వస్యభేదదర్శనాభావాన్నానిమప్రత్యయాపేక్షేతిపావ్యం - దేహపోషణాదిమప్రవృత్తిదర్శనాత్. తేషువిధ్యాత్వజ్ఞానమస్థితైత్. త థాప్యనిమప్రత్యయఃకార్యపివ - తద్వైకల్యేనహ్యదిభరతస్యమృగత్వప్రాప్తిః. సచతస్యదేహాదిమిధ్యాత్వధీర్వాస్థితపావ్యం - విప్రజననిఘా రాన్విజ్ఞానాతిక్రజ్ఞానాభావాత్. అతశ్చాస్త్రవశ్యత్వమస్యైవ. కింవ - కిమిదమశాస్త్రవశ్యత్వంనామ. కిముచ్ఛార్యమాణమపిశాస్త్రంభేదదృష్ట్యా వాస్తవశృణోతి - ఉతశ్శబ్దస్మస్థిసాధ్యం సత్యేతి - ఉతసత్త్వామపృథక్సతీతా బ్రాహ్మణ్యాదుపాధ్యైరర్చ్యత్వాదేశాభావాన్నాపాంకర్తవశ్యఇతి జా నాతి. అగ్నేసతీతేదికింనానుష్ఠతి - ఉతానుష్ఠితోసప్రత్యయః - ఉతేష్టానిప్రప్రాప్తివృత్తిసేచ్ఛతీతి. సప్రధమద్వితీయా - ప్రతిబుద్ధతత్త్వానాం వసిష్ఠాదీనామప్రక్షిప్తమృత్తిదర్శనాత్. సత్యతీయః-అత్తనిబ్రాహ్మణ్యాదుభావేప్రపాధేరనివృత్తత్వాత్, తదభావజ్ఞానవతాంవసిష్ఠజనకభీష్మాదీనా మనుష్ఠానదర్శనా, చ. సచతుర్థః- అజ్ఞస్యాననుష్ఠితోపశాస్త్రవశ్యత్వప్రసక్తాత్. సపంచమః- అదిభరతాదీనాం ప్రత్యవాయదర్శనాత్, విప్ర జన్మని *సతాంమార్గమూషయన్నితివచనా, చ. సషష్ఠః- అముముక్షుత్వప్రసక్తాత్. బన్ధనివృత్తిచాహిముముక్షుః. ముక్తస్యసముక్షుడేతిచేన్మ యదాద్యుపశమాయప్రవృత్తిదర్శనాత్. అతోఽనువృత్తివివశ్యత్వాదాప్రయాణాత్పరవిద్యానువర్తనీయా. - అగ్నేతుసాక్షాత్కరణఫ లత్వాదుపాసనస్యతత్త్వత్వత్వమితిపూర్వపక్షయన్తి. తదయుక్తం - పరమపురుషస్థితిఫలకత్వాదుపాసనస్య, ప్రీతేశ్వయథాశాస్త్రమనుష్ఠానజన్య త్వాత్, అతశ్చాస్త్రార్థసక్తతత్వాదిత్వేనపూర్వపక్షయన్తిర్భుక్తా. ఆతపనసిద్ధావేషిసాక్షాత్కారమాత్రఫలకత్వాభ్యుపగమేనానిమప్రత్యయసిద్ధ్య గ్ధమనువర్తనీయతోక్తిరపిసయన్తా - కింతుయథాశాస్త్రమనుష్ఠానసిద్ధయేఽనువర్తనీయత్వమేవవక్తవ్యమ్.....

ఆప్రయాణాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౩॥ సూ. శ్లోకః తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినిశౌతద్వ్యపదేశాత్ ॥ వేటికాశజ్జతిమాహ (ఏవమితి) ఉపాయఘా తోపాసనస్యోపాన్యనిరతిశయప్రియత్వేనస్వయమపి ప్రియరూపత్వాదుపేయరూపత్వమప్యస్తీత్యత్రతస్మిరూపణంకృతం. *దశ్యమానోమహూర ఙ్గః సవివేదాత్తనోగాత్రంతత్స్మృత్యాన్యదదసంస్థితః *తచ్ఛిత్తవిమలాక్షుడక్షీణపుణ్యచయస్తదేత్యాదిభిఃప్రీతిరూపత్వంహ్యవగమ్యతే. (బ్రహ్మవి ద్యాప్రాప్తావతి) బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తిః - సాక్షాత్కారావధాపాసనలభిర్వివక్షితా. *తస్మిన్దృష్టేక్షీయస్తదైతిహివిషయవాక్యం. ప్రాప్తిఃఉపక్ర మః. విద్యాప్రాప్తిశబ్దసాధారణ్యాత్ ప్రపదనస్యత్తైరపిరోశితకః. సంజ్ఞిస్తుస్యపూర్వాఘసాశ్లేషాయోగాద్వినిశాశివ - ఉత్తరాఘస్యశ్లేషవివేతి యోగ్యతావశ్యాద్విధాగః. అశ్లేషవినిశ ప్రతీతిసంశయాభావాత్తయోరుపపత్త్యనుపపత్తివిషయస్సంశయఉక్తః. కిమిదమఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లే షవినిశాశాస్త్రమవతః సేతి. కిమశ్లేషవినిశాస్త్రేయథాశ్రుతార్థపరే - ఉత *నాభుక్తంక్షీయతేఇత్యనేనవిరోధాత్ విద్యాస్తుత్యర్థతయానేయే. కిమ శ్లేషవినిశాశాస్త్రయో, రభుక్తకర్తాపక్షయశాస్త్రస్య, చవిరోధపివ - ఉతావిరోధస్యవృత్తి. విరోధపివచేత్ - విద్యాస్తుత్యర్థత్వాదశ్లేషవినిశాస మ్యవః. అవిరోధసమ్యవేశాస్త్రస్యయథాశ్రుతార్థపరత్వాదశ్లేషవినిశసమ్యవఇతి. నాభుక్తమితిపూర్వపక్షోపన్యాసః. అసనుభవపిక్తశ్చాం ప్రాయశ్చిత్తేనవినిశోద్యత్యతఇత్యత్రాహ (సచేతి)

ఏవం ప్రాప్తైభీయతే (తదధిగమభి) విద్యాప్రాప్తాపురుషస్య విద్యామాహాత్మ్యాదు త్తరపూర్వా
ఘయోరన్తేషవి నాశాపుపవద్యేతే. కుతః. ఏవంవిధంహి విద్యామాహాత్మ్యమన్వగమ్యతే- *ఏవంవిధపాపకర్తృన
స్యతే *ఏవంహాస్యసర్వేపాచ్ఛానఃప్రదూయన్త ఇత్యాదివ్యవదేశాత్. నచ *నాభుక్తంక్షీయతేకర్తృత్వేన
నశాస్త్రేణాస్యవిరోధః- భిన్నవిషయత్వాత్. తద్ధికర్తృణాంఫలజననసామర్థ్యప్రణీమపిషయం- ఏతత్ప్రాప్తన్నా
యావిద్యాయాః ప్రాక్ప్రతానాంపాత్తనాంఫలజననశక్తివినాశసామర్థ్య, ముత్పత్త్యమానానాంచఫలజనన
శక్తుత్పత్తిప్రతిబద్ధకరణసామర్థ్యం, చప్రతిపాదయతీతిద్వయోర్విషయోభిద్యతే. యథాఅగ్నిజలయోరౌష్ణ్య
సన్నివారణసామర్థ్యవిషయయోద్వయోఃప్రమాణయోరపివిషయభేదాత్ప్రమాణ్యం - ఏవమత్రాపీతినక
శ్చిద్విరోధః. అఘస్యాన్తేషకరణం- వైదికకర్తా యోగ్యతావాసనాప్రత్యవాయహేతుశక్తుత్పత్తిప్రతిబద్ధక
రణం. అఘానిహిత్యతాపురుషస్యవైదికకర్తా యోగ్యతాం, సజాతీయకర్తాన్తరారహ్యరుచిం, ప్రత్యవా
యం, చమర్వత్. అఘస్యవినాశకరణం- ఉత్పన్నాయాస్తచ్చైర్వి నాశకరణం. శక్తిరపిపరమపురుషప్రీతి
రేష. తదేవంవిద్యావేదితుర్వేద్యాత్మస్థప్రియత్వేనస్వయమపినిరతిశయప్రియాసతీవేద్యభూతపరమపురుషా
రాధనస్వరూపానూర్వక్యతాఘసంచయజనితపరమపురుషప్రీతింవినాశయతి, నైవవిద్యాస్యోత్పత్త్యుత్తరకా
లభావ్యఘనిమిత్తపరమపురుషప్రీత్యుత్పత్తించప్రతిబద్ధాతి. తదిదమన్తేషవచనంప్రామాదికవిషయంమన్త
వ్యం- *నావిరతౌదుశ్చరితాదిత్యాదిభిశ్చస్త్రైరాప్రయాణాచహరహరుత్పద్యమానాయాఉత్తరొత్తరాతిశయ
భాగిన్యాఃవిద్యాయాఃదుశ్చరితవిరతినిష్పాద్యత్వావగమాత్.

తదధిగమాధికరణంసమాప్తమ్.

(ఏవం ప్రాప్తభి) *నాభుక్తమిద్యదివచనవిరోధంపరచరం (నచేతి) అత్ర శక్తిశబ్దకర్తానుస్థానజనితభగవన్నిగ్రహపరః భిన్నవిషయత్వే
నచచసారవిరోధేవప్రాప్తనమాహ (యథేతి) అశేషవిగాశావవృణోతి(అఘస్యేతి)ఉత్పత్త్యమానాయాఃఉత్పత్త్యమానస్యకర్తృత్వస్వకార్యకరణశక్తే
ప్రతిబద్ధోన్తేషః. ఉత్పన్నస్యకర్తృణఃఉత్పన్నాయాఃకార్యకరణశక్తేర్వి నాశకరణంవినాశశక్త్యర్థః. శక్తిశబ్దార్థమాహ (శక్తిరపితి) ఏతదుపపన్నమి
త్వాహ (తదేవమితి) బ్రహ్మస్వభవస్యస్వరూపాప్రత్యేవాసాధ్యత్వాత్ ప్రతిబద్ధనివృత్తిరూపసాధ్యేప్రాయశ్చిత్తరులైవబ్రహ్మవిద్యా. స్వర్ణాదే
స్యాన్వత్వాత్ తత్సాధనస్యకర్తృణాం ప్రతిబద్ధసవర్తకత్వం - అత్రకుప్రతిబద్ధనివృత్తేరేవసాధ్యత్వాత్ విద్యాయాస్తద్భేతుత్వంయంక్రమిత్వర్థః. తస్మి
బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠభావప్రవేశ్యత్వంసాధ్యత్వ త్రాహ (తదిదమితి)ననుబ్రహ్మవిద్యాఅపిపాపప్రాయశ్చిత్తత్వవచనాత్కృత్రాదీనామిబుద్ధిపూ
ర్వపాపసవర్తకత్వమపిస్యాత్. నైవం- సామాదికాఘప్రాయశ్చిత్తేనైవపద్విధానాత్. *అపిచెత్వాతకంకించిద్వ్యగీగుర్యాత్ప్రమాదరః | యోగ
మేవనిష్ఠేతనాస్యంయజ్ఞంసమాచరేదితిహ్యుచ్యతే. ననుపూర్వంశరీరపాతాననరంకర్మక్షయఉక్తః- అత్రరూపాసనారమ్భేకర్మప్రహణముక్తం-
కఠినిముచపద్యతే. ఉచ్యతే- ఉపాసనారమ్భసమాప్త్యర్థవత్ప్రీతివిశేషాభిప్రాయత్వాదధికరణద్వయావిరోధః. ఉపాసనారమ్భప్రీత్యపరమాత్మా
చక్రమాప్రాప్తపాపకస్యాఘంక్షమిష్టామితిసజ్జల్పయతి- సమాప్తాతుతే ప్రమితసజ్జల్పయతి. అతాన్తధికరణద్వయార్థఉపపన్నః. ...

చరమజ్ఞానస్యావిధేయత్వేనకర్మక్షయోద్దేశవిద్యాయాః ప్రాయశ్చిత్తకర్మపద్విధానాధావాత్తయాకథంకర్మక్షయఉక్తత్యాశజల్పస్యసగు
విద్యాయాంతావద్విధానమగ్ని- నిర్గుణవిద్యాయామపిపన్నసామర్థ్యాల్లర్మక్షయః - కాలత్రయేషినాహంకర్తాభోక్తేత్వవగమాదితరీహరన్తి. తద
యంక్షం- నాహంకర్తానాహంభోక్తేజ్ఞానసర్వపిచన్ద్రసేవకన్ద్రకేసస్వదేహం లిప్సతస్తుదతశ్చపురుషస్యలేపతోదకర్మకృతసుఖదుఃఖాన్వయదర్శనాత్.
సామెత్కారవతోససుఖాద్యన్వయభిచెన్న- *ప్రత్యానకాలేరాజేన్ద్రాప్రసేహేయతిరోహిత్యలియోగప్రత్యాసేదేహాసుఖదుఃఖాద్యన్వయస్యప్రామా
నికత్వాత్ నిర్గుణవిద్యాయాంప్రామానికత్వాచ్చవన్ద్యాసుతస్యన్యానిపహరవద్వర్థఃప్రయాసః. కర్మఫలభోగానవశ్యంభావేదేశకాలనిమిత్తావే
దోమోక్షభిప్రూర్వక్షీణోక్తే-తథాచెత్కర్మఫలవదనిత్యత్వప్రసజ్జభినిద్ధాన్వినాచరిహరన్ద్యానుచపన్నః. నివర్తజ్ఞానోదయాననరభావిన్యాఅవిద్యా
నివృత్తేరనిత్యత్వప్రసజ్జాత్. ప్రాగవ్యవిద్యానివృత్తిరశ్చిచేత్- శాస్త్రవైయర్థ్యం. — అపరేకు *నాభుక్తమిదనరణమిదద్విషయమిత్వాముః.
తద్వాప్త్యక్రవిషయవ్యవస్థాఫలం-విద్యాయాఃకర్తృణాంఫలాత్పాదనశక్తివినాశసామర్థ్యేచ్యుక్తేకర్తృణాంఫలజననసామర్థ్యంవిద్యారహితేషుభవతీతిజ్ఞా
యతే. అవిద్యద్విషయత్వమాలెన్తేభిహితేరద్విషయత్వంనీత్యతీతిభాష్యమూలయ్యుక్తిర్హ. — అన్యేత్వాముః- అఘఫలంద్వివిధం - లేపావిపాక
శ్చేతి. తత్రలేపః- అప్రాపయత్వం. స్నానాద్యపనేయం, విపాకః - సరకపాతాదిః. సుకృతస్యాపిలేపః - మహత్త్వపక్షిపావనత్వకాపానుగ్రహసా
మర్థ్యకామ్యకర్మరుచిరూపః. విపాకః - స్వర్గాదిః. తత్రమహత్త్వంనామ *సంపగతోక్షత్రియవైశ్యాహత్వాబ్రహ్మభావభిత్తి *అగ్నివైద్యక్షితస్త
స్మాదేసంసోపస్సృకేదిత్యవగమ్యతే. తత్రలేపః - స్వసామర్థ్యప్రమాతంఫలం. విపాకః - వైయోగికఫలం. ఏవంజ్ఞానస్యాపిస్వసామర్థ్యప్రభావితం,

ఉత్తరపూర్వాఘయోర్విద్యయా అగ్నేషవి నాశాపుక్తా - ఇతరస్య - పుణ్యస్యాపిపవం - ఉత్తైస్సన్యాయే నాగ్నేషవి నాశౌవిద్యయాస్యాతాం - విద్యాఫలవిరోధిత్య సామాన్యాద్వ్యపదేశాచ్చ. భవతిచవ్యవదేశఃఉభేసు కృతదుష్కృతేనిద్విశ్య *సర్వేపాప్తానోతోనివర్తంత్యితి, *తత్సుకృతదుష్కృతేధానుత్యితి, చ. ముముక్షోర నిష్టఫలత్వాత్సుకృతస్యాపిపాప్తశబ్దేనవ్యవదేశః.

సుకృతస్యాపిచాస్త్రీయత్వా, తత్ఫలస్య కేషాంవిదిష్టత్వదర్శనా, చ్యవిద్యయాఅవిరోధశబ్దాంనివర్తయితుమతిదేశః.

సనువిదుషోపి సేతికర్తవ్యతాకోపాసననిర్వృత్తయేవృష్ట్యాన్నిదిఫలానీష్టాన్యేవ - కథం తేషాంవిరోధాద్వి నాశఉచ్యతే. తత్రాహ (పాతేత్స్వితి) శరీరపాతేతు తేషాంవి నాశః. శరీరపాతాదూర్ధ్వంతువిద్యానుగుణదృష్టఫలానిసుకృతానిశస్యస్తీత్యర్థః.

ఇతరాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౫॥ సూ. *శ్లో॥ అనారంభకార్యేపవతుపూర్వేతదవధేః॥ శ్లో॥

బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తైఃపూర్వోత్తరభావి నాసుకృతదుష్కృతయోరగ్నేషవి నాశాపుక్తా. తతఃపూర్వభావి నోసుకృతదుష్కృతయోఃకిమవిశేషేణవి నాశః - ఉతానారంభకార్యయోరేవేతివిశయః- *సర్వేపాప్తానోతోనివ దూయంత్యితివిద్యాఫలస్యాపిశేషశ్రవణా, ద్విద్యోత్పత్త్యుత్తరకాలభావిన్యాశ్చ శరీరస్థితేకులాలచక్రభ్రమణాదివత్సంసారవశాదప్యవపత్తే, రవిశేషేణ.

వాక్యద్వయంసుకృతదుష్కృతాగ్నేషవి నాశపరం - ఉతదుష్కృతమాత్రాగ్నేషవి నాశపరం. కిమత్రపాపకర్మశస్త్రోనిషిద్ధపరః - ఉతవిద్యావిరోధిఫలక ర్మపరః. *సర్వేపాప్తానైతివాక్యంకింపాపశబ్దస్యవిద్యావిరోధిఫలకర్మపరతామవగమయతి - సేతి. *ససుకృతంసదుష్కృతంసర్వేపాప్తానోతోనివ ర్తంత్యితిహిమాయతే. సచేత్ - పాపశబ్దస్యనిషిద్ధమాత్రపరతయావాక్యయోఃదుష్కృతమాత్రాగ్నేషవి నాశపరత్వాన్నసుకృతాగ్నేషవి నాశసమ్భవః. అవగమయతిచేత్ - పాపశబ్దస్యవిద్యావిరోధిఫలకర్మపరత్వేనవాక్యయోఃసుకృతదుష్కృతాగ్నేషవి నాశపరత్వాత్పూర్వోత్తరసుకృతయోరగ్నేషవి నాశస మ్భవఇతి. ఏవంశబ్దంవ్యాచక్షే (ఉత్తేసేతి) ఉత్తంస్యాంయవివృణోతి (విద్యాఫలేతి) ఏవంశబ్దేనపూర్వసూత్రానుకృతవ్యవదేశశబ్దార్థముసపా దయతి (భవతిచేతి) పుణ్యస్యాపిపాప్తశబ్దావ్యవృత్తిశ్రుతిందర్శయతి (ఉభేఇతి) ఉభయోఃపృథగభిధానేశ్రుతిమాహ (తత్సుకృతేతి) ...

అతిదేశస్యాధికాశక్తామాహ (సుకృతస్యేతి) ...

సూత్రఖణ్డాంతరస్యశ్లోమాహ (సన్వితి) విద్యానుగుణదృష్టఫలానిష్ఠివ్యవచేత్ - తానిశరీరపాతాదూర్ధ్వంసస్యస్తీత్యర్థః. ...

పరేచాపరేచ *పాతేత్స్వితిసూత్రఖణ్డమేవంవ్యాచక్షతే - అగ్నేషవి నాశనిష్ఠైర్దైహపాతేముద్గిరవశ్యంభావిని - తుశబ్దావసధారణఇతి. తస్మిన్సూ యోజనం - సర్వబన్ధకవిరహేమోక్షస్యవక్ష్యమాణప్రకారేణనిస్సంశయత్వాత్, సర్వప్రార్థకర్తాసపక్షయేసతిదేహసాతేమోక్షస్యోపనితనాశికరణవిరుద్ధత్వా, చ్య. — అన్యైత్వేనాధికరణేనాగ్నేషమాత్రాతిదేశః - నవినాశాతిదేశఇతివదన్తి. తదయం క్తం - చినాశాశ్రవణరూపహేతోరనిద్ధ త్వాత్, పాప్తశబ్దవైశిష్ట్యోభయవాచిత్యోపపాదనా, చ్య. దేహక్షణ్ణాతిభిఃపరిగ్రహదవినాశఇతిచేన్న - ద్విషడ్భిఃపరిగ్రహేణదుష్కృతస్యాప్యవి నాశ ప్రసక్త్యాత్ సుకృతస్యాగ్నేషానామ - కామ్యకర్మరుద్యనుత్పత్తిః. పక్షిపావనత్వాదిలక్షణమాహత్వస్యస్మతువిద్యయావిరోధాభావాన్నాగ్నేషః. ఏవం స్వసామర్థ్యప్రభావితంజ్ఞానఫలనిరూపితం - కదాత్పి నైమోగికఫలంసుకృతదుష్కృతప్రమాణమిత్యపేక్షయామాహ *పాతేత్స్వితి - దేహపాతవివేత్య ర్థఇత్యాచుః. *పాతఇత్యస్యవ్యాఖ్యానమనుపపన్నం - నిష్ఫలత్వాదేవ. తచ్చ *సామ్యరాయఇత్యత్రప్రాగుక్తత్వాత్. అపేక్షితాకథనంచ - భా ష్యక్షశక్తాయాఃపరిహరణీయత్వాత్. అతోయథాభాష్యమేవాద్యః.

ఇతరాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౫॥ సూ. *శ్లో॥ అనారంభకార్యేపవతుపూర్వేతదవధేః॥ శ్లో॥ అనారంభకార్యేపవతుపూర్వేతదవధేః॥ (బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తైరితి) (తతఃపూర్వభావి నోః) బ్రహ్మవిద్యోత్పత్తిపూర్వభావిరోధ్యర్థః. కింపూర్వసుకృతదుష్కృతేఅవిశేషేణసశ్యతః - ఉతానారంభకాలే. కిం *సర్వేపాప్తానైతిసర్వశబ్ద స్వాదస్యానురోధాన్యాయ్యః - ఉత *తస్యతావదితివిష్ణుశ్రుత్యనురోధః. కింకులాలచక్రభ్రమణవత్ కర్మవి నాశసంస్తారేణశరీరధారణముపపద్యతే - సేతి. కిమిశ్వరప్రీత్యప్రీతివ్యతిరేకేణసంస్తారకల్పనాయాంప్రమాణమస్తి - సేతి. అస్తిచేత్ - తేనశరీరధారణాపపత్తేఃసర్వశబ్దస్వాదస్యానురో ధస్యన్యాయ్యత్వాదవిశేషేణసశ్యతః. సచేత్ - సంస్తారేణశరీరధారణాయాగాతీవిశిష్టశ్రుత్యనురోధేనానారంభకాలేవివసత్వత్యేతిధ్యతి. ...

ఇతి ప్రాప్తే చ్యవే (అనారభకార్యేవ తు పూర్వే ఇతి) విద్యోత్పత్తేః పూర్వే సుకృతమష్యుతే అనార
భకార్యే- అప్రవృత్తే ఫలెవ విద్యయా నశ్యతః. కుతః. (తదవధేః) *తస్య రావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అ
భసమృత్యు ఇతి శరీరపాతవిశమ్భావధిశ్చ తేః. న చ పుణ్యానుణ్యకర్తృజన్య భగవత్ప్రీత్యప్రీతివృత్తే కణశరీరస్థిత
హేతుభూత సంసార-సద్భావే ప్రమాణమస్తి.

అనార్యకార్యాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౬॥ సూ.

ॐ॥ అగ్ని హోమా త్రాదిభుత తాకర్యామైవ తద్వర్జనాత్ ॥ ॐ॥

*ఇతరస్యావ్యవహారసంక్షేపభివిత్యబలాత్సకృతస్యావ్యసంక్షేప ఉత్తః. అగ్నిహోతాత్రాక్షీనాంత్య
 బ్రహ్మచికానాంస్వాశ్రమ ధర్మాణామపిసకృతత్వసామాన్యేనతత్ఫలస్యావ్యవహరచ్ఛతో ౭నమహానైహాప్త
 ఉచ్యతే.

(అగ్నిహోత్రాత్మదిద్వితి) తుశబ్దస్సుకృతాంతరేభ్యోవిశేషణార్థః. అగ్నిహోత్రాద్యాస్త్రిమధర్మాః
 ఫలాశ్లేషాసమ్భవాదనుష్ఠేయావహ. తదసమ్భవశ్చతత్తాగ్రార్యాధత్వాత్తైషాం. విద్యాఖ్యతార్యాయైవహిపిదు
 షోఽగ్నిహోత్రాద్యస్థానం. కథమిదమవగమ్యతే (తద్దర్శనాత్) దృశ్యతేహి *తమేతంవేదానువచనేన
 బ్రాహ్మణావివిషత్తియజ్ఞేనదానైతపసానాశకే నేత్యాదినాగ్నిహోత్రాదీనాంవిద్యాసాధనత్వం. వి
 ద్యాయాశ్చాప్రయాణాదభ్యాసాధేయాతిశయాయా అహరహరుత్పాద్యత్వాత్తదుత్పత్తిర్వర్థమాత్రమకర్తృ
 ప్యహరహరనుష్ఠేయమేవ - అన్యథాఆశ్రమకర్తృలోపేనూషితాంతరణస్యవిద్యోత్పత్తిరేవసన్యాత్.....

యదితిగ్ని-పహు-త్రాదిసాధుకృత్యావిద్యోత్పత్త్యర్థాః, విద్యోత్పత్తైఃప్రాచీనంచ
సుకృతం *యావత్సమ్మాతముషిత్వా *ప్రాప్యోస్తంకర్మణ్యత్యసభవేనవిసత్తం, భు
క్తశిష్టంచప్రా రద్ధిఫలం, - *సుహృదస్సాధుకృత్యామిత్యస్యకొవిషయః. తత్రాహ.

౧౭॥ సూ. అథో న్యాపిహ్య కేహముభయోః॥ అతః అగ్నిహోత్రాదిసాధుకృ

సర్వమిథ్యాత్వపాదినామిదమధికరణంవిరుద్ధం- సార్థభక్తర్మణిఃపిమిథ్యాత్వేనవాధాత్ జ్ఞాతృసంపజ్ఞైః. ద్విచక్షుఃకానైవచక్షుఃసాగ్రహేతం. ప్రప్రప్తభుసృతర్మణికులాలచక్రవగవదస్తరాశేప్రతివిధ్యాసమృనభృత్యపిదరుక్తం-స్వాపృక్షులాలచక్రభ్రమణవత్-ద్వివియతజేషుబోధేనతితద్వైగగ్యపాధితత్వదర్శనాత్. సంస్థారాజైహధారణంచేత్ - క్షీణాయపాదువిదుపాదుపిదేహధారణంస్యాత్.....

అనార్యకార్యాధికరణం సమాప్తమ్

[illegible]

రాధాప్రస్తు (అగ్నిహోతా త్రాదిత్విత్యాది) తర్హిసకృదనుష్ఠేయమిత్యుప్రహ (విద్యాయాశ్చేతి)

ఉత్తరసూత్రస్యోక్తామాహ (యద్యస్మిహేవాత్రాదీతి) (సుహృదస్సాధుకృత్యామిత్యస్యకోవిషయఇతి) ఉత్తరపాపకృత్యాం సా
భక్తఫలత్వాత్, సారబ్ధఫలత్వాభావాత్, విద్యాధ్యత్వాభావా, చ * ద్విషస్త్రేపాపకృత్యామిత్యస్యోత్తరాఘంబిషయస్సౌచితిమత్వానుకూదస్స
ధుకృత్యామిత్యస్యకోవిషయబ్రతుక్త్వమ్.....

౧౭॥ సూ. శ్లోకములు ఆంధ్రాభివృద్ధికి ప్రయోజనపడేవిగా ఉన్నాయి. శుక్రం, భుజ్యమానం, భోగ్యమాణం, ప్రతిబద్ధకలం, పరినిర్మితం.

త్యాయాఃవిద్యోత్పత్త్యథాయాఃఅన్యాపి-విద్యాధిగమాత్పూర్వోత్తరయోరుభయోరపిపుణ్యకర్తృణోఃప్రబల కర్తృప్రతిబద్ధఫలాసాధుకృత్యానంతాసమ్భవత్యైవ- తద్విషయమిదమేకేహంశాఖనాంవచనం *తస్యపుత్రా దాయముమయన్తసుహృదసాసధుకృత్యామితి. విద్యయాన్లైషవివాశశ్రుతిశ్చతద్విషయా.

అనుష్ఠితస్యాపికర్తృణఃఫలప్రతిబద్ధసమ్మహంపూర్వోక్తంస్తూరయతి.

౧౦॥ సూ. *శ్రిశ్లో॥ యదేవవిద్యయేతిహి॥ *యదేవవిద్యయాకరోతి - తదేవవీర్యవత్తర మిశ్యుర్నీగవిద్యాయాఃప్రభుఫలాప్రతిబద్ధఫలత్వవచనెనానుష్ఠితస్యాపికర్తృణఃఫలప్రతిబద్ధసూచ్యతేహి. అతా ఏనుషోన్యస్థితప్రతిబద్ధఫలవిషయం *సుహృదసాసధుకృత్యామితిశాట్యాయనికమ్.
అగ్నిహోత్రాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

తప్రకార్యకృతిం, ఉక్తాచ్యవ్యద్వన్నాదిహేతోకృతం, ప్రతిబద్ధఫలంకర్తృప్రి - తద్విషయా *సుహృదసాసధుకృత్యామితిశ్రుతిరన్లైషవివాశశ్రుతి శ్చేత్త్యర్థః.

ఆనంతరసూత్రసప్తతిమాహ (అనుష్ఠితస్యాపి) (పూర్వోక్తంస్తూరయ

తీతి) *పుష్కల్యప్రతిబద్ధఫలమితిసూత్రేణకర్తృత్వమత్రస్తూరయతీత్యర్థః.

౧౦॥ సూ. *శ్రిశ్లో॥ యదేవవిద్యయేతిహి॥ *యదేవవిద్యయాకరోతి (సూచ్యతేహితి) అయంహిశబ్దః *పుష్కల్యప్రతిబద్ధఫలమిత్వత్రహిశబ్దవనోపప ద్విప్రసిద్ధిబోధకః. కింభూషపాదితప్రసిద్ధిబోధకః....

పరేతు *తత్పార్యయేతి- జ్ఞానస్యయత్కార్యం- మోక్షః- తదర్థమితివ్యాఖ్యానం- జ్ఞానకార్యస్యమోక్షస్యకర్తృకార్యత్వవిద్యోత్పత్తిద్వారే జ్యేష్ఠావచారికమివదన్తి. తతోవరంజ్ఞానాఖ్యకార్యయేతివ్యాఖ్యానం. ఉత్పన్నేసమ్యగ్ధర్మసేవిదుక్త్యాన్తవశ్యత్వాభావాద్విద్యాయాః ప్రాగనుష్ఠితకర్తృవిషయంతథార్యార్థత్వాధిభానం యద్వా- సగుణవిద్యానుకర్తృత్వానతివృత్తిర్విద్యోత్పత్తావపితస్యాగ్నిహోత్రాదినమ్మహాత్ తద్విషయమి లిచాహుః. తదన్-సమ్యగ్ధర్మవతామపి ప్రత్యహమస్తకరణశుద్ధ్యగ్ధమగ్నిహోత్రాదేరనువర్తనీయతాయాః *సఖ్యత్వవంశరయన్యావదాయుషమి తిశ్రుతినిర్ణత్యాత్, సగుణనిగుణవిద్యావిభాగస్యాప్రామాణికత్వా, చానుపపన్నం. *అతోన్యాపీతి-సాధుకృత్యావాక్యంకామ్యవిషయమిత్వాహుః. *యదేవవిద్యయేతిసూత్రమధికరణానంతరమాహుః- *తేనోభావరుత్యుక్తైతదేవంవెదయశ్చనవేదేత్యుద్గీర్ణాదివిద్యాసంయుక్తమనంయుక్తంచకర్క. తప్రతివిద్యాసంయుక్తంచకర్కప్రకృత్యం. *బ్రాహ్మణాయదద్యాదిత్యుక్తతేషి *విద్యాంవత్వతేదద్యాన్నమూర్ఖాదేతివిశిష్టవిషయత్వసిద్ధివత్ *య జ్ఞేనేత్యవిశేషణాక్రేపివిద్యాసంయుక్తవిశిష్టకర్కవిషయత్వసిద్ధిద్వైద్యాసంయుక్తకర్కణవివజ్ఞానాగ్ధత్వమితిపూర్వపక్షంకృత్యా- *తదేవవీర్యవత్తరమి తిశ్రవణాద్విద్యావిధురసస్సవీర్యవత్త్వమాత్రంగమ్యతఇతితావదపకారహేతుత్వాదవిశేషణాసంయుక్తమపికర్కజ్ఞానార్థమనుష్ఠాయమితినిర్ధానయ త్. తదయుక్తం- *యజ్ఞేనేత్యవిశేషశ్రవణాద్వేదానువచనదానాదీనామివవిద్యావిధురసస్యయజ్ఞసృజ్ఞానార్థత్వప్రతీతే. యజ్ఞపైవ్యహుఃశ్రావణాసాసనం - సదానాదే. *బ్రాహ్మణాయేత్యుక్రేపివిశిష్టణావత్ప్రసిద్ధిమతిత్యుక్తం- *దానమశ్రోత్రియేయథా *అశ్రోత్రియేశ్రాద్ధ నిధిరేషువల్లమిత్వాదినిషేధవచనానంతరవాసితమనస్సృతతైకార్థ్యాద్విశేషవిషయత్వప్రతీతిః- సతువచనానంతరంవేదే. ఇహతువాక్యానంతరణవి ద్యావిధురయన్తస్యజ్ఞానార్థత్వప్రతిషేధాదర్శనాత్యజ్ఞవిశేషవిషయప్రతీత్యభావవిన- యథా *స్వర్గకామాయజేత : యజ్ఞేనదేవేభ్యఃఇత్యాది మునిద్యాసంయుక్తయజ్ఞాప్రతీతిః. అతఃపూర్వపక్షేనుత్థానాదనారమ్భణీయతేవ. — అపరేతు*తత్పార్యయ-అపవర్తాయేఽసముచ్చయపర మాహుః. తదయుక్తం- జ్ఞానకర్కసముచ్చయస్యాప్రామాణికత్వాత్. తెచ*యదేవవిద్యయేతిసూత్రముపైక్షీపత. తదయుక్తం-యదాపరోక్తయో బదైవస్యాత్తదాహ్యసర్వకృత్యం - ప్రతిబద్ధకర్కబోధనరూపప్రయోజనసద్భావాదపరేహంమతిమాన్వయమేవబోధ్యతేతం — సముచ్చయస్యాప్రా మాణికత్వవిషేషాన్యేషామపితుల్య. అన్యేతువిద్యాసహకారణాంకరణాదివిద్యయాప్రహణసమ్భవనాయాపివాభావాత్ విద్యాధిగమాత్ప్రగ్జ్ఞానా న్తరేచానుష్ఠితకామ్యవ్యతిరక్తనిత్యైవమితికర్కవిషయమిదమధికరణంవ్యాపక్షతే. రాజనియోగానుష్ఠాయనాంసమానప్రాప్తివత్స్వాధికారార్థా నామప్యగ్నిహోత్రాదీనామనన్తోవానంతరఫలంభవతీత్యప్రహణమితినిర్ధానయన్తి. *యతత్సామేవలోకముపానైవహేత్యుక్తక్షీయతఇతివచ సమత్ప్రమాణయన్తి- *యస్యతుఖలుసంస్కారాణామేకదేశోపయజ్ఞావత్సగుణాభసబ్రహ్మణస్సాయజ్యంసాలోక్యంచగచ్ఛతీతిగర్భసంస్కారాదేరపవర్తార్థత్వవిషయస్యతుల్యబృంహితత్వాత్ప్రగ్జ్ఞానస్థితస్యాపవర్తార్థత్వసిద్ధితి. తదయుక్తం-ఉదాహృతవచనస్యవిద్యాధిగమాత్ప్రగ్జ్ఞానస్థితక ర్కవిషయత్వేస్వరసతః ప్రామాణ్యాభావాత్, కథంచిదాపాద్యమానస్యానుపపన్నత్వా, చ్చ కర్తృత్వమమతాఫలవిషయత్రివిధత్వాగాభావేకర్కణో ఽపవర్తార్థత్వాదయోగా, ద్వేదాన్తజ్ఞానాత్పూర్వంత్రివిధసత్త్వాగానుపపత్తైశ్చతదాన్యస్థితస్యాపవర్తార్థత్వాదయోగాత్. విద్యాసహకారణాంకథం

౧౯॥ సూ.

భోగేనత్వితరక్షపయిత్యాధసమృద్ధతే॥

యయోఃపుణ్యపాపయోరన్యేషవినిశానృతా- తాభ్యామితరెతరభిక్తా ర్యేపుణ్యపాపేకింవిద్యాద్యోనిశరీరావసానై - ఉతతచ్ఛరీరావసానైశరీరాన్తరావసానైవేత్యనియమిత్యనిశయః- *తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యతితచ్ఛరీరవిమోక్షావసానత్వశ్రవణాత్తదవసానై.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (భోగేనత్విత) తుశబ్దేషక్షవ్యావృత్త్యర్థః. ఇతరే - అరభిక్తార్యే పుణ్యపాపే ప్సారభిఫలభోగేనక్షపయిత్యాతత్ఫలభోగసమాప్త్యనంతరంబ్రహ్మసమృద్ధతే. తేచపుణ్యపాపేషశరీరభోగ్యఫలచేత్ - తచ్ఛరీరావసానైసమృద్ధతే- అనేకశరీరభోగ్యఫలచేత్ - తదవసానైసమృద్ధతే- భోగేనైవక్షపయితవ్యత్వాదారభిఫలయోఃకర్తృణాం. *తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఇతిచభోగేనతయోఃకర్తృణాంవిమోక్షఉచ్యతే- దేహావధినియమాశ్రవణాత్. తదేవంబ్రహ్మవిద్యాయాఃస్రాగనుష్ఠితమభుక్తఫలమనారభిఫలంపుణ్యపాపరూపంకర్మానాదికాలసంచితమనంతరవిద్యామాహాత్మ్యాద్విసశ్యతి - విద్యారమ్భోత్తరకాలమనుష్ఠితంచనశ్శిష్యతి. తత్రపుణ్యరూపంసర్వంవిచక్షుస్సహృదోగృహ్లాన్తి- పాపంచద్విషన్తఇతినిరవద్యమ్. ఇతరక్షపణాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

—*—*—*—*—*—*—

విద్యయాప్రహణాశ్చేతిచెన్న - అక్షేషవినిశానృతిబలసవిద్యాసహకారత్వనిశ్చయస్యప్రతిబద్ధత్వాత్తద్విషయశ్రుతేర్ధవాదత్వాత్ప్రయోగోపపత్తేః. పరవిద్యాకార్యమపిజనయన్వియజ్ఞాదయః - కింపునస్వర్గమితిహిస్తోతుంశక్యం. అతఃప్రాగనుష్ఠితవిషయత్వమనాదృత్యవిద్యత్వమ్భూత్యశ్రమభర్తృవిషయత్వాత్ప్రయోగంయత్తం. *అతఃస్వాతీతిసూత్రేణప్రహణవచనంవినియోగవచనంచకామ్యవిషయమిత్యుక్తే-మోక్షార్థంకర్తృతునప్రహీయతే- కింతాన్తబ్రహ్మలయాత్తమనుగచ్ఛతి- వివంకామ్యానిజ్ఞానానిచదేహానైప్రహీయంతే- నిత్యానిజ్ఞానానివిద్యాంసమనుగచ్ఛన్తీకర్తృనుజ్ఞానానుచవిభాగముక్త్యా- నిత్యానిజ్ఞానానిసన్తీతిశబ్దామాపాద్య- తత్పరహరచరం * యదేవవిద్యయేతిసూత్రంవ్యాచక్షతే - కర్తృసమృద్ధ్యర్థంవిజ్ఞానంహిహితం. తత్రకామ్యకర్తృసమృద్ధ్యర్థంవిజ్ఞానంప్రహీయతే- మోక్షార్థకర్తృసమృద్ధ్యర్థంవిజ్ఞానమనుగచ్ఛతీతి. అత్రబ్రాహ్మ-మోక్షార్థంకర్తృవిద్యాంసమనుగచ్ఛతీత్యేతస్సుముఖేశ్వరమదేహపాతే- ఉతతద్వ్యతిరక్తదేహపాతే. ప్రథమేకత్వేనాయంవిభాగః- జ్ఞానకర్తృసమృద్ధ్యనిరస్తయావిద్యోత్పాదసమాప్తచితార్థస్యకర్తృణామోక్షార్థమనుగచ్ఛత్యై. ద్వితీయేతు - కృత్స్నగుకృతడుష్టుతప్రహణాభావాత్కామ్యంకర్తృప్రహీయతే - మోక్షార్థమనుగచ్ఛతీతివిభాగోఽనుపపన్నః. యతఃకర్తృణాంవిద్యాజ్ఞత్వమేవ- సమోక్షార్థత్వం- అతవివమోక్షార్థకర్తృసమృద్ధ్యర్థంవిజ్ఞానమనుగచ్ఛతి - కామ్యకర్తృసమృద్ధ్యర్థంవిజ్ఞానంప్రహీయతఇతిచవిభాగోఽనుపపన్నః. ననుముముఖేశ్వరమేతరదేహపాతేవిద్యాజ్ఞకర్తృసమృద్ధ్యర్థంవిజ్ఞానమనుగచ్ఛతి- ఇతరత్ప్రహీయతఇతివిభాగపరంసూత్రంసాధితిచేత్. చరమదేహపాతాత్పూర్వమశేషగుకృతడుష్టుతప్రహణాభావేనగుకృతసమృద్ధ్యర్థజ్ఞానస్యాపిప్రహణాయోగాత్. ఉపకార్యానుగమాననుగమానుగమోహ్యుపకారకానుగమాననుగమా. అతవివమోక్షార్థకర్తృసమృద్ధ్యర్థంవిజ్ఞానానుగమస్తయోత్ప్రేక్ష్యతే అతఃప్రతిబద్ధఫలసాధుకృత్యోపపాదసమాకాక్షి తమితత్పరత్వమేవసూత్రస్యయత్కమ్.

అగ్నిపేహాత్రాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. భోగేనత్వితరక్షపయిత్యాధసమృద్ధతే॥ సజ్జతిఃస్ఫుటా. అరభిక్తార్యేపుణ్యపాపేకింవిద్యాద్యోనిశరీరావసానై - ఉతతచ్ఛరీరావసానైదేహాన్తరావసానైవేత్యనియమః. కిం *తస్యతావదితివాక్యంవిద్యాద్యోనిశరీరావసానైసమవగమయతి - ఉతశరీరమతస్త్రికృత్యఫలభోగావసానైసమవగమయతీతి. ప్రథమ- విద్యాద్యోనిశరీరావసానైత్వం. ద్వితీయేత్వనియమః.

పూర్వపక్షపేతుంపరిహరతి (తస్యతావదితి) *యావన్నవిమోక్ష్యతితత్తదేహాన్తదవధిశ్చనశ్చతౌ. *ధర్మాత్వాశరీరమకృతంకృతాత్మేత్వత్రశరీరంశ్రుతం - అవధిస్తునశ్చతః. శరీరమిత్యేకవచనమపిజాతివిషయం- * అశ్వజవరోమాణివిధూయపాపమితిపూర్వభిజ్ఞప్తపాపశబ్దైకవచనవిద్యునిస్థాయేణదేహావధినియమాశ్రవణాదిత్వత్వం. అస్మిన్వాదేబహ్యధికరణాత్కార్యస్యగుహత్వాయాహ (తదేవమితి)

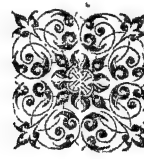
పరేతు *అనారభిక్తార్యేఇత్యత్రయద్వ్యవర్తితం- తస్యకర్తృణామయప్రకారందర్శయతీదంసూత్రమిత్యాచూః. తత్ప్రయోజనశూన్యత్వాదనాపరణీయం - అనారభిక్తార్యయోర్జ్ఞానదాహ్యత్వేఽభిహితేతితరయోగ్నిభోగేనక్షయః స్ఫుటః. — అపరేతుకర్తృత్వస్యావిద్యామూలత్వా

ద్విచక్షుషాన్యైవై భోక్తృత్వానమ్మహా, ద్విచక్షుశరీర ప్రదైకకర్మణోదేహ స్వరోహథా * తస్యతావదేవతి శ్రుతివశేన భోగాసమ్మహా, చ్చ ప్రార్థనాం జ్ఞానేనైవక్షయభిపూర్వపక్షంకృత్వా- * తస్య తావదిత్యవశేషతస్యకర్మణోజ్ఞానదాహ్యత్వాదాగా, ద్విచక్షుషి గుణదుఃఖానుభవదర్శనం ప్రార్థనోగానుగుణాదిద్యాలేశానువృత్తే రభ్యుపగస్తవ్యత్వాత్, * తస్యతావదితి ప్రారంభసర్వకర్మక్షయవధిపరత్వోపపత్తేః, అత ఏవ ప్రార్థనాదేహ స్వరోహథాజ్ఞానదాహ్యత్వాత్ శ్రయణాదాగా, చ్చ భోగేనైవక్షయభిపూర్వత్వాత్ నయ ని. తదయు క్తం- * అనారంభకార్యేపివేత్స త్ర సమస్తైశ్చాత్. ఏవకార్యోహి ప్రార్థనసృజ్ఞానదాహ్యత్వం. తచ్చ * తస్యతావదిత్యవధి శ్రవణేన సమర్థం. అచ్యుతార్థకర్తృత్వాత్ శ్రుత్వస్య- తదభావాద్యోగానుపపత్తిః పరిహరణీయేతిచేత్. యదిసాపేక్షార్యా - తస్మిన్ త్రైవివహిత్యా. బహుశ్రేష్ఠిరప్సరిహారస్యాధిప్రాయితత్వం వక్తవ్యం-చ త్రైవివవక్తవ్యం క్తం- సాధ్యసిద్ధ్యపయోగస్యావిశిష్టతయాతదౌపయికాధానాంత్రైవివవక్తవ్యత్వాత్ యుక్తిరపినిర్మలా-జక్షీర్ణి డనమహాభిముఖైశ్చరంబ్రహ్మపశుమృగసౌఖికైర్వత్స శ్రవణేనసానిద్యాపూర్వకత్వాభావాత్. కర్మభుభోగాదికైర్వత్సంబోహానికమిలి పూర్వపక్షయుక్తైర్మూలతయానారంభణీయతా. అతః * అనారంభకార్యైశ్చ త్ర ప్రార్థనసృజ్ఞానాశ్యత్వే నిర్దేహవశేనైవచిన్తనీయత్వం యుక్తం. — అస్మేతుపి కస్యాపి కర్మణోబహుశరీర ప్రదర్శనమ్మహాత్, తస్యతావదిత్యసృజ్ఞానకర్మక్షయవధిపరత్వోపపత్తేః, వ్యాసాదీనాంపునర్జన్యదర్శనా, చ్చవిద్యాద్యానిశరీరావసానర్వనియమాధావంపూర్వపక్షీకృత్య-విద్యాద్యానిశరీరావసానే ప్రార్థనాపి కర్మణోవిరతవ్యాపారత్వా, ద్విరతవ్యాపారస్యానారంభతుల్యత్వేనవిద్యానిశ్యత్వాత్, * తస్యతావదితివాక్యస్యతద్దేహవధిపక్షయత్వోపపత్తే, ర్వాసాదీనామూహికాకర్తృత్వాదవరవాపారేణ పూర్వకర్మజైవబహుశరీర గ్రహణోపపత్తే, శ్చవిద్యాద్యానిశరీరావసానర్వనిధా. నయ ని. తదయు క్తం- విద్యాద్యానిశరీరావసానే ప్రార్థనకర్మణోవిరతవ్యాపారత్వే ప్రమాణాభావాత్. ప్రత్యుతవ్యాసాదీనాంబహుదేహపరిగ్రహస్తద్విరుద్ధపక్షభ్యతే. తేషాంకర్మణోవిరతవ్యాపారత్వేనస్మృతిపన్నే తదితలేషామేకస్మిన్విద్యాద్యానిశరీరావసానర్వనియమాధావనివసిధానీక ర్తవ్యం. సహివిద్యాద్యానిశరీరాద్యావన్నవిమోక్ష్యభిప్రాయతే. తస్మాద్విద్యాద్యానిశరీరావసానర్వనియమాధావనివసిధానీక ర్తవ్యం.

ఇతరక్షపణాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితతులకవాగ్విజయిసూనునా శ్రీరజరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమర్థిత శ్రీమద్భగవద్ రామానుజవిరచితకారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన
శ్రీగురుగోపాలాచార్యవిభీతాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౧౩౪. — సముదితసూత్రసంఖ్య- ౪౫౭.



శ్రీ మతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే— ద్వితీయః పాదః.

వాగధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ.

శ్లోకః వాఙ్మనసేదర్శనాచ్చద్వాచ్ఛ॥ శ్లోకః

ఇదానీంవిదుషోగతిప్రకారంచినైయితుమారభతే. ప్రథమంతావదుత్కృష్టిశ్చిన్ద్యతే. తత్రైదమామ్నాయతే *అస్యసోమ్యపురుషస్యప్రయతోవాఙ్మనసేసమ్మద్యతేమనఃప్రాణేప్రాణైజసితేజఃపరస్యాండేవతాయామితి. అత్ర *వాఙ్మనసేసమ్మద్యత ఇతివాచోమనసేసమ్మత్తిశ్రుతికింవాగ్వత్తిమాత్రవిషయా- ఉతవాగ్వషయేతివిశయే- వృత్తిమాత్రవిషయేతియుక్తం. కుతః. మనసోవాక్పక్వతిత్వాభావాత్తత్రవాక్స్వరూపసమ్మద్యసమ్భవాత్. వాగాదివృత్తీనాంమనోధీనత్వేనవృత్తిసమ్మత్తిశ్రుతికథంచిదుపపద్యత ఇతి.

ఏవంప్రాప్తైభిధీయతే (వాఙ్మనసీతి) వాక్స్వరూపమేవమనసేసమ్మద్యతే. కుతః. (దర్శనాత్) దృశ్యతేహివాగ్నియిఉపరతేపిమనఃప్రవృత్తిః. వృత్తిమాత్రసమ్మత్వాపితుపపద్యత ఇతిచేత్. తత్రాహ (శబ్దాచ్యేతి) *వాఙ్మనసేసమ్మద్యత ఇతివాక్స్వరూపసమ్మత్తావేవహిశబ్దః- నవృత్తిమాత్రసమ్మత్తా. నహితదానీంవృత్తిపరమేవాగ్నియంప్రమాణాన్తరేణోపలభ్యతే- యేనవృత్తిమాత్రమేవసమ్మద్యత ఇతిచ్యుతే. యదుక్తంమనసోవాక్పక్వతిత్వాభావాద్వాచోమనసేసమ్మత్తిర్నిపపద్యత ఇతి - తత్ *వాఙ్మనసేసమ్మద్యత ఇతిచనాచ్చనసావాక్సంయుజ్యతే - నతుతత్రలీయత ఇతిపరిహారప్రవృత్తిమ్.

౨॥ సూ.

శ్లోకః అతపవసర్వాణ్యను॥ శ్లోకః

యతోవాచోమనసాసంయోగమూర్తం సమ్మత్తిః-నతులయః-అతపవవాచమనుసర్వేషామిద్రియాణాంమనసేసమ్మత్తిశ్రుతిరుపపద్యతే *తస్మాదుపశాన్తతేజాఅపునర్భవమిద్రియైర్మనసేసమ్మద్యమానైరితి.

వాగధికరణంసమాప్తమ్.

౧॥ సూ. శ్లోకః వాఙ్మనసేదర్శనాచ్చద్వాచ్ఛ॥ శ్లోకః శరీరస్థితిసమయేయద్విద్యాఫలం- తదుక్తం - అభగతుపక్రమశ్చిన్ద్యత ఇతిపాదసభ్యః గతేరుపక్రమః- ఉక్తాన్తి. సాచీన్ద్యతే. కిమియంసమ్మత్తిర్వాగ్వత్తివిషయా - ఉతవాక్స్వరూపవిషయే. కింవాక్స్వరూపముఖ్యాన్తపఃగ్రహణపశ్యతి- నేతి. కిమియంసమ్మత్తిర్లయరూపా- ఉతవ్యాపారనివృత్తిపూర్వకసంయోగరూపేతి. ఇన్ద్రియాన్తరస్వత్తిచచనంకిలయపరత్వేపుష్పపద్యతే- ఉతసంయోగపరత్వపితేతి. యదాలయపరత్వేపుష్పపద్యతే - తదాసమ్మత్తిర్లయరూపతయావాక్స్వరూపముఖ్యాన్తపఃగ్రహణాగార్హమృతిర్వృత్తివిషయాస్యాత్. యదాసంయోగపరత్వపిహపశ్యతి-తదాసమ్మత్తిస్సంయోగరూపత్వేనవాక్స్వరూపముఖ్యాన్తత్వమృతిస్త్వరూపవిషయాస్యాత్. (కుత ఇత్యాది) కారణేహిలయః- నవాచోమనఃకారణం-తత్ప్రవృత్తిరేవకారణంమన ఇతివృత్తివిషయాసమ్మత్తిరిత్యర్థః. వాగ్వత్తిత్వేవాగాశ్రయభూతా- నమనః- అతస్తద్వృత్తిహేతుత్వరూపవ్యాపారస్యమనసీలయ ఇత్యస్వారస్యానిప్రాయేణకథించిదిత్తుక్తం.

(వాఙ్మనసీతి) వాక్స్వరూపత్వేనాచార్యత్వేనాచార్యత్వమనసీలయవాచీ, సంయోగవాచీ, చ. లయవాచీత్వేప్రసిద్ధిప్రచుర్యాత్సంయోగవాచిత్వమనసీలయవాచిత్వమయ్యుక్తం. పూర్వపక్షిణోపిలయవాచిత్వమయ్యుక్తం- ఉపాదానేహిలయః. వాగ్వత్తిత్వాగేహిదానం- మనఃప్రసిద్ధిత్తం. ఏవంవాక్స్వరూపముఖ్యాన్తయారుభయోరపిలాక్షణికత్వాస్వారస్యప్రసజ్జపూర్వపక్షే. అస్మాకంతుసమ్మత్తిశబ్దాస్వారస్యసేవనవాక్స్వరూపవిషయేదైత్యర్థః. (దృశ్యతేహితి) ప్రవృత్తివ్యాపారంమనః-నివృత్తివ్యాపారంవాగ్నియం. తత్రప్రవృత్తిస్వకార్యేమనసీనివృత్తిస్వకార్యం- తత్ప్రవృత్తిస్వకార్యే-న్తరతంభవతీనవ్యాపిరస్తి- అతోవృత్తిమాత్రసమ్మత్తాపివాగ్నియోపరమేమనఃప్రవృత్తిదర్శనముపపద్యత ఇతి. *దర్శనాచ్చద్వాచ్యేతిద్వయమప్యేకోహేతుః.

౨॥ సూ.

శ్లోకః అతపవసర్వాణ్యను॥ శ్లోకః

(వాచమను) వాచసన్యాదిత్యర్థః.

వాగధికరణంసమాప్తమ్.

౪॥ సూ.

శ్రీః శ్రీః సోధ్యతే తదుపగమాదిభ్యః॥ శ్రీః శ్రీః

యథా *వాఙ్మనసేనమృత్యుతేమనః ప్రాణాదివచనానురోధేనమనః ప్రాణయోరేవవాఙ్మనసయోస్స మృత్తిః- తథా *ప్రాణస్తేజసీతివచనాత్తేజస్యేవప్రాణస్సమృత్యుతే....

ఇతి ప్రాప్తఉచ్యతే (సోధ్యతే ఇతి) సః- ప్రాణః అధ్యతే- కరణాధిపేజీవేనమృత్యుతే. కుతః. (తదుపగమాదిభ్యః) ప్రాణస్యజీవోపగమస్తావచ్ఛూయతే *ఏవమేవేమమాత్మానమన్తకాలేనర్యైప్రాణాలభిసమాయస్తీతి. తథాజీవేనసహప్రాణస్యాత్మాగ్ర్యైః శూయతే *తముత్మాగ్రమన్తప్రాణోనూత్మాగ్రమతీతి. ప్రతిస్థావజీవేనసహశూయతే *కస్మిన్నుత్మాగ్రత్వతాగ్రన్తోభవిష్యామికస్మిన్వాప్రతిష్ఠితే ప్రతిస్థాస్యామీతి. ఏవంజీవేనసంయుజ్యతేనసహతేజస్సమృతీరిహ *ప్రాణస్తేజసీత్యుచ్యతే- యథాయమునాయాః గర్భయాసంయుజ్యసాగరగమనెపియమునాసాగరంగచ్ఛతీవచోనవిరుధ్యతే-తద్వత్.

అధ్యాయాధికరణంసమాప్తమ్.

౫॥ సూ.

శ్రీః శ్రీః భూతేషుతచ్ఛ్రుతేః॥ శ్రీః శ్రీః

*ప్రాణస్తేజసీతిజీవసంయుక్తస్యప్రాణస్యతేజసీసమృత్తిరుక్తా. సాసమృత్తిఃకింతేజోమాత్రై- ఉతసంహతేషుసర్వేషుభూతేష్వీతివిశయే-తేజోమాత్రశ్రవణాత్తేజసి....

ఇతి ప్రాప్తఉచ్యతే (భూతేష్వీతి) భూతేషుసమృత్యుతే. కుతః. (తచ్ఛ్రుతే) *పృథివీమయఆపాహయస్తేజోమయఇతిజీవస్యసంజ్ఞారతస్సర్వభూతమయత్వశ్చుతేః.

క్షాచానుపశన్నా-ప్రాణశబ్దస్యాహక్షారవరత్వంపూర్వపక్షయతామనభిమతం-పూర్వపక్షవిరుద్ధత్వాచ్చక్షాయాః. పూర్వపక్షసాధకయ్యక్త్యాధిక్యమూలాచ్యుధికాశక్షా-మనసోఽహక్షారలీనత్వేముఖ్యప్రాణాత్పృథగిన్ద్రియాత్క్రమణంహివిరుధ్యతే. తస్మాద్విచారాధికశక్తేయభావాభ్యుపేషోపపన్నే. మనోధికరణంసమాప్తమ్.

౬॥ సూ.

శ్రీః శ్రీః సోధ్యతే తదుపగమాదిభ్యః॥ శ్రీః శ్రీః సజ్జతిఃస్ఫుటా. కింప్రాణస్తేజసీసమృత్యుతే-ఉతజీవే. కిం *ప్రాణస్తేజసీతివాక్యం

జీవసమృత్తిపూర్వకతేజస్సమృత్తిపరం- ఉతకేవలతేజస్సమృత్తిపరం. జీవసమృత్తిపూర్వకతేజస్సమృత్తిపరత్వే *ప్రాణస్తేజసీతివాక్యస్వారస్యహియతే- నేతి. హియతేచేత్- వాక్యస్యకేవలతేజస్సమృత్తిపరత్వాన్నజీవేనమృత్తిః. నహియతేచేత్- జీవసమృత్తిపూర్వకతేజస్సమృత్తిపరత్వాద్వాక్యస్యప్రాణస్యజీవేనమృత్తిః. (యథేత్యాది) ...

ఉపగమః- సచ్ఛ్రుద్ధో. తేజశ్చబైసభూతమాత్మైంశకాఃవివక్షితాః. ఆదిశబ్దవివక్షితార్థమాహ (తథేతి) అన్యేనసంయుజ్యపచాఢానర సమృద్ధేవ్యసృతరవాచిశబ్దనిర్దేశదృష్టానమాహ (యథేతి) ...

ఇతరే త్రయోష్యశ్చుతత్వాదితిపూర్వపక్షపేతుమాచుః. పేత్వస్తరేసమృత్యుత్రవణమాత్రస్యాపేతుత్వాదగ్ర్యప్రాయన్యాయోభాష్యేవర్శితః. నిధానైవసృష్ణత్వాటలీపుత్రగమనస్యమధురావవథానేసృష్ణత్వాటలీపుత్రగమనవవహరోదృష్టాన్తితః. తతోపిగక్షాసాహిత్యకణ్ఠాక్షిరహిలయమునాసాగరగమనవవహరదృష్టాన్తఉచితః- పాటలీపుత్రగమనేసృష్ణముధురయోస్సహగమనాభావాత్, ఇహతుసహగమనసద్భావాత్, గక్షాస్థానీయజీవాపేక్షయాయమునాస్థానీయస్యప్రాణస్యగుణభావా, చ. సహవస్థానస్యశ్రుతిం *సవిజ్ఞానోభవతీత్యుదాహరన్తి-విజ్ఞాయతేఽనేనైతిచుర్వత్సావిజ్ఞానానీన్ద్రియాణి- నేన్ద్రియఇత్యర్థః. తస్యావిశదార్థత్వాత్ప్రతిష్ఠావిషయశ్రుత్యనరముదాహృతంభాష్యే.....

అధ్యాయాధికరణంసమాప్తమ్.

౭॥ సూ.

శ్రీః శ్రీః భూతేషుతచ్ఛ్రుతేః॥ శ్రీః శ్రీః సజ్జతిఃస్ఫుటా. కిమత్రభూతానరసంసృప్తతేజస్సంయోగః- ఉతతేజోమాత్రసంయోగఇతి. కింతేజశ్చబైసజోమాత్రపరః- ఉతభూతానరసంసృప్తపరః. కిం * పృథివీమయఆపోమయఇత్యాదివాక్యంయ్యుపపదనైకభూతసంసర్గందర్శయతి- నేతి. కింతివృత్తరణశ్రుతిఃపృథ్వీకరణస్మృతిశ్చసంహతానామేవకార్యసామర్థ్యందర్శయతి- నేతి. నచేత్- * పృథివీమయఇత్యాదినాయోగపద్యప్రదర్శనాభావేనతేజశ్చబైసజోమాత్రపరతయాతేజోమాత్రసంయోగస్సాన్యత్. దర్శయతేచేత్- పృథివీమయత్వాదిశ్రుత్యాంయ్యుగపదనైకభూతసంసర్గప్రదర్శనైవతేజశ్చబైసజోభూతానరసంసృప్తతేజఃపరతయాభూతానరసంసృప్తతేజస్సంయోగస్సాన్యత్.

(సర్వభూతమయత్వశ్చుతేరితి) భూతమాత్రప్రకృతేసీసామర్థ్యాద్భూతమయత్వపరామర్శిత్వనిర్ధిస్తచ్ఛబ్దస్యఫలితేతిభావః.....

నను తేజఃప్రభృతిష్యైకైకస్మిన్ త్రమేణసమ్మతావపి

* పృథివీమయఇత్యాదికాశ్రుతిరుపపద్యతే. అతః

౬॥ సూ. *జ్యోతిః* నైకస్మిన్ దర్శయతోహి॥ *జ్యోతిః* నైకస్మిన్ - ఏకైకస్యకార్యాక్షమత్వాత్. చ
ర్యయతోహ్యక్షమత్వం శ్రుతిస్త్యతీ. *అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణితాసాంత్రివృతం
త్రివృతమేకైకాంకరవాణీతినామరూపవ్యాకరణయోగ్యత్వాత్రివృతరణముపదిశ్యతే, *నానావీర్యాః
వృథగ్భూతాఃతతస్తైసంహతింవినా| నాశక్తువత్ప్రజాస్సృష్టాసంసమాగమ్యకృత్సృజః| సమేత్యాన్యోన్యసం
యోగంపరస్పరసమాశ్రయాః| మహదాద్యావిశేషాంతాహ్యణ్ణముత్పాదయంత్యితి, అతః *ప్రాణస్తేజసీతి
లేజశ్చైవైసఖూరాంతరసంస్పృష్టమేవతేజోభిధీయతే. అతోభూతేష్యేవసమ్మతిః.....
భూతాధికరణంసమాప్తమ్.

౭॥ సూ. *జ్యోతిః* సమానాచాస్మత్పుష్కరమాదమృతత్వంచానుపోష్య॥ *జ్యోతిః*
ఇయమర్కాగ్ర్యైకింవిద్వదవిదుషోస్సమానా- ఉతావిదుషపవేతిచింతాయాం- అవిదుషపవేతిప్రాప్తం.
కుతః. విదుషోఽత్రైవామృతత్వవచనా, దుత్కాగ్ర్యైవభావాత్, విదుషోహ్యత్రైవామృతత్వంశ్రావ్యతే*య
చాసర్వేప్రముచ్యంతేకామాయేస్యహృదిస్థితాః | అథమర్వోఽమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్చుత్యితి. ...

అన నరసూత్రశక్తామాహ (నస్తితి)

౮॥ సూ. *జ్యోతిః* నైకస్మిన్ దర్శయతోహి॥ *జ్యోతిః* ఇచ్చేత్తేషు త్రివృత్త్యేషువాభూతేష్యైకమేవకార్యసమర్థం - నత్వత్రివృ
త్త్యతమేకైకకార్యసమర్థం- *ఆపఃపురుషవచసోభవస్తీత్యత్రత్రివృత్త్యతానామేవాపాంకార్యకరత్వదర్శనాత్. అజహల్లక్షణయాతేజశ్చైవ
త్రివృత్త్యతాస్మాతసూక్ష్మాంశానాహ.
అత్రపరేచాసరేచ *నైకస్మిన్నితీసూత్రానమేకమధికరణంవర్ణయన్తి - కథంతస్య * ప్రాణనైజసీతిశ్రుతిరీత్యపేక్షాయాంతస్మిన్రాహర్థం
*భూతేషుతస్యైతేతిసూత్రం-సః ప్రాణసమ్మక్టైభ్యక్షస్తేజసచిహ్నభూతేషువర్తత్యితివగ నవ్యం-తస్యైతే- * ప్రాణనైజసీతిశ్రుతేతివ్యాఖ్యా
య-తావతా ప్రాణస్యసాక్షాత్తేజఃప్రాప్తిశ్రుతివిరోధస్యాపరిహృతత్వాత్సృష్టుపాటలీపుత్రదృష్టానైవిరోధంశమయన్తి. ఏకమేవతేజఃశ్రాయతే-
నఘాతానరమిత్యపేక్షాయాం *నైకస్మిన్నితీసూత్రమవతారయన్తి. *దర్శయతః-ప్రశ్నప్రతివచనే *ఆపఃపురుషవచసఃఇతివ్యాఖ్యాతం త్రావ్యత్
కత్వాని. *పృథివీమయఆపోమయః * అహోన్యమాత్రావిశాశ్చోదశాధానాంకుయాఃస్యతాః| తాభిస్సాగ్ధమిదంసర్వంసమ్మవత్యసూత్రావ్యితి
శ్రుతిచ్చత్రివిద్యయత్యితివేతి. * భూతేష్యైతిసూత్రేదృష్టానైకకణ్ఠోక్త్యావాత్ అభిప్రాయకల్పనాయాంసాక్షాత్తేజసమ్మత్రిశ్రుతివిరోధపరిహ
రోదృష్టానైప్రాప్తయకల్పనంచ *సోధ్యక్షితిసూత్రపివకర్తృయంత్రం- తత్రజీవసమ్మతిపరతాయాఃస్ఫుటత్వాత్, *భూతేష్యైతిసూత్రేజీవసమా
తప్రాణనిద్రాభావాత్, భూతశ్చబృహద్రబమయవచసాస్వరస్వేససర్వభూతసంసర్గపరత్వస్యస్ఫుటత్వాత్, తత్రచక్రుదసనీయశక్తాభేదసద్భావాదధికర
ణభేదస్యన్యాయత్వాత్, సను *నైకస్మిన్నిత్యనేనపునరుక్తిరించెన్న- తస్యచక్రుదసనీయశక్తానైకసోఽప్యన్తత్వాత్. ——— అన్యేత్వధికరణభేదం
వర్ణయన్తివ *తస్యైతేతి- * ప్రాణనైజసీతిశ్రుతేతివ్యాచక్షతే. తదయన్త్రం- తత్రతేజోమాత్రశ్రవణసూర్యపక్షబీజతయాతస్మిన్నివారణక్షమ
ర్వాభావాత్. అతః *పృథివీమయఇత్యాదిశ్రుతిరేవతత్రాదాహర్యా. అతః *నైకస్మిన్నిత్యత్రివృత్త్యరణపచ్చికరణవాక్యేవివాదాహర్యేవ
జ్ఞాగ్నివిద్యావాక్యస్య *దశాధానామిత్స్యతేశ్చపునస్సమ్మవతివయతయాచిద్వదవిదుషోస్సమానత్వాభావాత్భాష్యేతదనాదరః.
భూతాధికరణంసమాప్తమ్.

౯॥ సూ. *జ్యోతిః* సమానాచాస్మత్పుష్కరమాదమృతత్వంచానుపోష్య॥ *జ్యోతిః* సజ్జతిఃస్ఫుటా. కిమియముక్త్యాన్విర్విద్వదవిదుషోస్సమా
నా - ఉతావిదుషపవేతి. తయోర్ద్వమాయస్మత్పుత్యమేతితిశ్రుతిఃకింవిదుషక్షత్వాన్విమవగమయతి - నేతి. కిమేషాశ్రుతిరీత్యతత్వశ్రుత్యుక్త్యాన్వి
స్తినిషేధశ్రుతిభ్యాంవ్యాహర్యతే- నేతి. ఇహమృతత్వంకిమహల్లేషవిశాశరూపం- ఉతసర్వబద్ధమోక్షరూపం, సపిఠ్యమానాచోత్కాన్విన్వికింశరీరా
పాదానా- ఉతశరీరాపాదానేతి, చ. యదేహమృతత్వంసర్వబద్ధనిర్మోక్షరూపం, ఉత్కాన్విన్విశ్చశరీరాపాదానా, - తదాచిద్విషయశ్రుతిభ్యాం*త
యోర్ద్వమాయన్తిశ్రుతేర్వ్యాఖ్యాతాదవిదుషపవేతిత్కాన్విన్వి. యదేహమృతత్వమహల్లేషవిశాశరూపం, నిషిద్ధోత్కాన్విన్విశ్చశరీరాపాదానా, - త
దాచిద్విషయశ్రుతిభ్యాం * ఉర్ద్వమాయన్తిశ్రుతేరవిరోధాద్విదుషోపుత్కాన్విన్విసా ౭వగమయతీతిఉత్కాన్విన్విద్వదవిదుషోస్సమానాన్యాయత్.
పూర్వపక్షహేతుమాహ(విదుషితి)

పవం ప్రాప్తైః భిక్షియతే (సమానాచాసృత్యపక్రమాదితి) విదుషోప్యాసృత్యపక్రమాదుతాగ్నిస్త్రీ
స్సమానా. ఆసృత్యపక్రమాత్ - ఆగత్యపక్రమాత్. నాడిప్రవేశనాత్పాగిత్యర్థః. విదుషోపిహినాడివిశేషే
ణోతగ్నిస్యగతిఃస్థాయతేశతంచైకాచహృదయస్యనాడ్యస్తాసాంమూఢానమభినిస్సృతైకాతయోర్ద్వమా
యన్నమృతత్వమేతివిష్యజ్జన్యాఉతగ్నిమణేభవక్రీతి. పవంనాడివిశేషేణగతిశ్రవణాద్విదుషోప్యతాగ్నిస్త్రీరవ
ర్జనీయా. సాచనాడిప్రవేశాత్పాగిశ్చేషాశ్రవణాత్సమానా. తత్ప్రవేశదశాయాంచవిశేషఃస్థాయతే * తే
నప్రద్యోతేనైషఆత్మానిమాగ్నిమతిచతుషోవామూఢావాఅన్యేభ్యోవాశరీరదేశేభ్యఇతి. శతంచైకాచహృ
దయన్యేత్యనయాశ్రుత్యైకాధ్యాన్మాధోనిమగ్నిమణంవిష్యద్విషయం. ఇతరదవిష్యద్విషయం. యదుక్తంవి
దుషోఽతైవామృతత్వంక్రౌవ్యతఇతి-తత్రోచ్యతే (అమృతత్వంచానుపోష్యేతి) చశబ్దోఽవధారణే. అనుపో
ష్య- శరీరస్థియాదిసమృద్ధమదగ్ధైవయదమృతత్వం-ఉత్తరపూర్వాశుయోరగ్లేషవివాశరూపంప్రాప్యతే-
తమచ్యతే * యదాసర్వేప్రముచ్యంతేఇత్యాదికయాశ్రుత్యైత్యర్థః. * అత్రబ్రహ్మసమశ్చుతఇతిచ - ఉపాస
నవేళోయాంయోబ్రహ్మనుభవః- తద్విషయమిత్యభిప్రాయః.

౮॥ సూ. శ్లో॥ తదాపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్ ॥ శ్లో॥ అవశ్యంచతత్ - అమృతత్వమదగ్ధదే
హసమృద్ధస్యైవేతివిజ్ఞేయం. కుతః. (అపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్) అపీతిః-అవ్యయః. బ్రహ్మప్రాప్తిః. సా
చార్చిరాదినామారణదేశవిశేషంగత్వేతివత్స్యతే. ఆతదవస్థాప్రాప్తేఃసంసారః - దేహసమృద్ధపక్షణోహివ్య
వదిశ్యతే * తస్యతావదెవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసమృత్స్యఇతి, * అశ్వఇవరొమాణివిధాయపాపంచద్ధృ
ఇవరాహూస్తుభాత్ప్రముచ్యఃసూత్యాశరీరమకృతంకృతాత్పాబ్రహ్మణోకమభిసమ్భవానీతి, చ.....

౯॥ సూ. శ్లో॥ సూక్ష్మంప్రమాణతశ్చతథోపలభ్యే ॥ శ్లో॥ ఇతశ్చవిదుషోపిబద్ధోనాశ్రవిదగ్ధః-
యతస్సూక్ష్మంశరీరమనువర్తతే. కుతఇదమవగమ్యతే. (ప్రమాణతతథోపలభ్యే) ఉపలభ్యతేహిదేవయానేన
పథాగచ్ఛతోవిదుషః * తంప్రతిబ్రూయాత్ సత్యంబ్రూయాదితిచద్దగ్నిమసాసంవాదవచనెనశరీరసద్భావః-అ
తస్సూక్ష్మశరీరమనువర్తతే. అతశ్చబద్ధోనదగ్ధః.

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ నోపమదైనాతః ॥ శ్లో॥ అతః * యదాసర్వేప్రముచ్యంతేకామాయోస్యహృది
స్థితాః. అథమర్త్యోమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్చుతఇతిచనంబద్ధోపమదైనామృతత్వంచదతి.....

రాధాశ్చై- (విష్వతి) : అన్యఃనాద్యోవిష్యద్విత్తతాః- తాశ్చముముక్షూణాముత్క్రమణాధాఇత్యర్థః. * తేనప్రద్యోతేన- ప్రకాశేన. * త
స్యశ్చాతస్యహృదయస్యాగ్రంప్రద్యోతతేతేనైషఆత్మానిమాగ్నిమతిపూర్వంశ్రుతే. మూర్ధ్నినిమాగ్నిమతిపరిపూర్ణయానాడ్యాప్రకాశతద్వా
రనినిష్క్రమణమిత్యర్థః- వస్తునామగ్ధ్యాత్. (అనుపోష్య) * ఉపదాహఇతిధాతుః.

౮॥ సూ. శ్లో॥ తదాపీతేస్సంసారవ్యవదేశాత్ ॥ శ్లో॥ ఉత్కాగ్రస్తస్యాపిగచ్ఛతస్సూక్ష్మశరీరసమృద్ధాదాపీతేస్సంసారఇత్యభిప్ర
యః. బ్రహ్మణస్సర్వగతత్వాదత్రైవిదిబ్రహ్మప్రాప్తమితీశజ్ఞావ్యాప్యత్వైర్థమాహ (సాచార్చిరాదినేతి).....

౯॥ సూ. శ్లో॥ సూక్ష్మంప్రమాణతశ్చతథోపలభ్యే ॥ శ్లో॥ పూర్వమూత్రాభిప్రేతసూక్ష్మశరీరసమృద్ధైప్రమాణమిహాచ్యతే.

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ నోపమదైనాతః ॥ శ్లో॥ జీవన్ముక్తినిరాచిక్షేదాతిశయాదిదంసూత్రముక్తం. ఉపాసనవిధానా. తస్యాప్రయాణావ
సృప్తిశ్రుతే, రుక్మావిశ్రుతే, రుక్మిరాదిపూర్వశ్రుతే, రైశవిశేషప్రాప్త్యాసర్వబద్ధవిమోక్షశ్రుతే, రీద్యశానేకశ్రుతీనాంబాధప్రసక్తాత్ప్రత్యక్ష
విరోధాచ్ఛజీవన్ముక్తిరనుపపన్నేతిభావః. తదుక్తంభగవతాఅపస్తమ్బేన * వేదానిమంలూకమముంచపరిత్యజ్యాత్సానమన్విచ్ఛేద్యద్ధేమప్రాచణంత

౧౧॥ సూ. +శ్చిః+ అన్యైవచోపపత్తైరూహ్లా॥ శ్చిః+ అన్య - సూత్మశరీరస్యక్వచిద్విద్యమాన త్వోపపత్తైర్విదుషఃప్రక్రాంతమరణస్యమరణాత్ప్రగూహ్లాహ్లా లేశరీరక్వాచితో ఉపలభ్యతే. నచస్థూలస్యే వశరీరస్యామూహ్లా- అన్యత్రానుపలభ్యఃతతశ్చోష్ణణఃక్వచిదుపలభిర్విదుషసూత్మశరీరస్యోత్పత్తిః సద్వేదగన్యతే. తస్మాద్విదుషోప్యాస్మత్సవక్ర మాత్మమానోత్పత్తిరితిసుస్థూక్తమ్.

పునరపివిదుషఉత్పత్తిర్నసమ్భవతీత్యాశక్యపరిశ్రయతే

౧౨॥ సూ. +శ్చిః+ ప్రతిషేధాదితేననశరీరాత్స్వప్తోహ్యేకేషాం॥ శ్చిః+ యదుక్తంవిదుషో ప్యుత్పత్తిస్సమానేతి- తస్మోపపద్యతే - విదుషఉత్పత్తిప్రతిషేధాత్. తథాహి - *సపతాస్తేజోమా త్రాస్సమభ్యాదదానోహృదయమేవాన్వపక్రామతీతుపక్రమ్య *తేనప్రద్యోతేనైషతత్తానిహోమృతితము తాగ్రియంతప్రాణోనూతాగ్రిమతీత్యవిదుషఉత్పత్తిప్రకారమభిధాయ *అన్యన్నవతరంకల్యాణతరం రూపంకురుత ఇతిదేహోన్తరపరిగ్రహంచాభిధాయ *ప్రాప్యోన్తంకర్తృణస్తస్యయతిగంచేహకరోత్యయంతస్మా గ్నాకాత్పునరేత్యస్తేలోకాయకర్తృణఇతికామయమానఇత్యవిద్విద్విషయంపరిసమాప్య * అథాకామయమా నోయోకామోనిహోమృత ప్రకామత్యకామఃసతస్యప్రాణాఉత్పత్తిమృత్ప్రేక్షావసకాబ్రహ్మేష్యేతీతివిదు షఉత్పత్తిఃప్రతిషేధ్యతే. తథా పూర్వత్రుతరభాగప్రశ్నేపివిదుషఉత్పత్తిప్రతిషేధోద్భవ్యతే * అప పునర్మృత్యుంజయతీతివిద్వాసంప్రస్తుత్య *యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచయత్రాయంపురుషోమ్రీయతేఉదస్మా త్ప్రాణాఃక్రామన్త్యాహోమనెతిపృథః * నేతిహోవాచయ్యాజ్ఞవల్క్యో2త్రైవసమవలీయతైసఉచ్ఛయ త్యాధ్వాతోమృతఃశేతఇతి. అతో విద్వానిహేవామృతత్వంప్రాప్నోతీతిచేత్. తన్న- శారీరాత్- ప్రత్యగా త్మనఃప్రాణానాముత్పత్తిర్న్యత్రప్రతిషేధ్యతే- నశరీరాత్. * నతస్యప్రాణాఉత్పత్తిమస్తీత్యత్ర తచ్చ బ్దేన *అథాకామయమానఇతిసకృతశ్శరీరపవరామృత్యతే- నాశ్రుతంశరీరం. *తస్యేతిషష్ఠ్యాప్రాణానాం సమృద్ధితేనశారీరానిర్దిష్టః- నతూత్పత్తిస్త్యపాదానత్వేనఉత్పత్తిస్త్యపాదానంశరీరమేవేతిచేత్. న- అపాదానాపేక్షాయామశ్రుతాచ్చరీరాత్సమృద్ధితయా శ్రుతస్యాత్మనపవసన్నిహితత్వేనాపాదానతయాపి గ్రహ్యత్వాత్. కిచ్చ- ప్రాణానాం జీవసమృద్ధితయైవప్రజ్ఞాతానాం తత్సమృద్ధకథనేప్రయోజనాభావా

చ్ఛాస్త్రైర్విప్రపిషద్ధంబుద్ధేచేత్ యేషప్రాపణమిహేవనమఃఖముపలభేతేతి. శాస్త్రైరితిబహువచసేనానేకశాస్త్రవిరోధోపపత్తిః. విప్రపిషద్ధం. విశే షస్త్రిపిషద్ధం. ప్రకరణసమవస్థసమబలేన సత్తిరోధః- కాలాత్యయాపదిష్టవదధికబలెనవిరోధః. అనేకశాస్త్రవిరోధాదిభిభావ్యః.....

౧౧॥ సూ. +శ్చిః+ అన్యైవచోపపత్తైరూహ్లా॥ శ్చిః+ స్థూలశరీరస్యాహ్లాసార్వత్రికః- *సన్తాపయస్సందేహమాపదతలమనకమితి శ్రు తేః అరఉత్థానైక్వాచిత్రుణ్ణాసూత్మశరీరస్యక్వాచిత్రత్వేన-తత్త్రైవసర్వదేహవ్యాప్తిగ్నిభూయాః క్రమేణాపసంహితయమాణత్వాదిత్యర్థః.

(పునరపి) పూర్వమిహమృతత్వమునిబద్ధనఉత్థాన్త్యసమ్భవోపపత్తి తః - అథోత్థాన్నిరీషేధమునిబద్ధన ప్రదసమ్భవః పరిహితభిత్వర్థః.

౧౨॥ సూ. +శ్చిః+ ప్రతిషేధాదితేననశరీరాత్స్వప్తోహ్యేకేషాం॥ శ్చిః+ (యదుక్తమిత్యాది) *తేజోమాత్రాః - భూతమాత్మం శాక్. హృదయమేవాన్వపక్రామతి- హృదయాన్నిష్ఠామతీత్యర్థః. *తేనప్రద్యోతేనేత్యాదివాక్యస్యకథమవిద్వదుత్థాన్నివరత్వమితిచేత్. ఉచ్యతే- చరురుఖలోకగమ్యుపాసకస్యార్పిరాదికాంగతింపూర్వపక్షీమస్యతే - సమముక్తస్య. తస్మాదవిదుషఉత్పత్తింపూర్వపక్షే. సిద్ధానేతివిద్విద్విషయమేవేదంవాక్యం. *అకామయమానోయోకామోనిష్ఠామఇత్యత్ర పుత్రవిత్తవిషయేషజాత్రయరాహిత్యంవివక్షితం. * ఉదస్మాత్ప్రాణాఃక్రా మన్తి- ఉత్థాన్త్యస్తీత్యన్వయః. సమవలీయతై- అత్రైవ- శరీరలీయనభిత్వర్థః. సఉచ్ఛయత్యాధ్వాతః- వాయునాపూరితఃఉచ్ఛ్వాసోభవతీత్యర్థః. (తస్మేత్యాది) సకృతపరామర్శనప్రచ్ఛజ్ఞశరీరపరత్వాత్ తస్మాత్ప్రాణామత్థాన్నిరుచ్యతభిత్వర్థః. చోదయతి (తస్యేతి) షష్ఠ్యంతప్రచ్ఛజ్ఞనిర్దిష్ట శ్చారీరో2స్తు- తత్సమృద్ధినాం ప్రాణానాముత్థాన్త్యపాదానంశరీరమేవేత్యర్థః. షష్ఠ్యాఉపకరణోపకరణీత్వలక్షణసమృద్ధపరత్వమభ్యుపగమ్యపరిహరతి (నేతి). అశ్రుతస్యధర్మిణ, ప్రస్థాపాదానత్వస్య, చోభయోఃకల్పిత్యాదపిసిద్ధరూపస్యైవపత్తిణిఅపాదానత్వమాత్రకల్పగంయుక్తమిత్యర్థః. షష్ఠ్యా ఏవాపాదానత్వపరతామాహ (కించేతి) ప్రాణానాంజీవసమృద్ధకథనైరర్థ్యాత్, షష్ఠ్యాఅపాదానవాచకత్వా, చ్చశారీరపవాపాదానమిత్యర్థః. నా

త్యున్నమాత్రవాచిన్యావ్యస్తాఅపాదానమేవవిశేషభినిశ్చీయతే - యథానటస్యశృణోతీతి. నచాత్రవివదిత
వ్యం-స్పష్టోహ్యేకేహంమాధ్యన్తినానామామ్నాయే శారీరీజీవపవాపాదానమితి *యోకామోనిషా-మఆప్త
కాను ఆత్మకామోనతస్మాత్ప్రొణాడతాగ్రమున్నీతి. శారీరాత్ప్రొణానాముతాగ్రన్నిప్రసక్తాభావాత్తన్ని
షేధోనాపవద్యతభిచేన్న- * తస్య తావదేవవిరమితివిదుషశ్శరీరవియోగకాలేబ్రహ్మసమ్మత్వచనేన ప్రా
ణానామపితప్తికాలేశారీరాద్విదుషోవియోగఃప్రసజ్యతే - తతశ్చ దేవయానేనపథాబ్రహ్మసమ్మత్తిరోపప
ద్యతభితి * నతస్యప్రాణాడతాగ్రమున్తి - దేవయానేనపథాబ్రహ్మప్రాప్తైఃప్రాణ్ణినాద్విదుషోపిప్రాణానవి
న్తిస్యస్తీత్యుచ్యతే. ఆర్తభాగప్రశ్నోపియదావిద్వద్విషయః- తదాలయమేవపరిహారః- సత్త్వవిద్వద్విషయః-
తత్రప్రశ్నప్రతివచనయోఃబ్రహ్మవిద్యాప్రసక్తాదర్శనాత్. తత్రసిగ్రహాతిగ్రహయాపేణన్త్రియేన్త్రియార్థ
స్వభావో, ౨ పామగ్న్యన్నత్వం, మ్రియమాణస్యజీవస్యప్రాణాపరిత్యాగో, మృతస్యనామవాచ్యకీర్త్యనువృ
త్తి, ప్రస్యచపుణ్యపాపానుగుణగతిప్రాప్తి, రిత్యేతేర్థాఃప్రశ్నపూర్వకంప్రత్యుక్తాః. తత్రచ * అపసర్వత్వం
త్యుంజయతీతి-అపామగ్న్యన్నత్వజ్ఞానాదగ్నిజయపవమృత్యుజయఉచ్యతే. అతోనాత్రవిదుషఃప్రసక్తః. అవి
దుషస్తప్రాణానుతాగ్రన్నివచనం- ఘోలదేహవత్ప్రొణానముచ్చన్తి- అపితుభూతసూక్ష్మవజ్జీవంపరివ్యజ్యగ
చ్ఛన్తీతిప్రతిపాదయతీతినిరవద్యమ్.

౧౩॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః స్మర్యతేచ॥ శ్రిఃశ్రిః స్మర్యతేచవిదుషోపిమూర్ధన్యనాడ్యోతాగ్రన్తిః*ఉద్ధృ
మేకఃస్థితస్తేహంయోభిత్వాసూర్యమణ్డలం । బ్రహ్మలోకమతిక్రమ్యతేనయాతిపరాంగతిమితి.....
ఆసృత్యుపక్రమాధికరణంసమాప్తమ్.

యమర్థఃకథంచిదర్థానుగుణ్యావగమ్యః- ఆపితుకణ్ఠోక్తశ్చత్వాహ (నచాత్రేతి) (స్పష్టోహ్యేకేమితి) వ్యాఖ్యేయంపదద్వయంవ్యాకృష్టే (మాధ్య
న్తినానామితి) యథా *యోకామోనోపిత్వత్వవిజ్ఞానశబ్దస్సమానప్రకరణస్థేన *యతత్సన్నిత్యన్నిత్యాత్మశబ్దేనాత్మసరోనిర్వయతే-తథా *తస్యేతిష
ప్ర్యవచనం *తస్మాదితిపశ్యమ్యవచనేనపశ్యమ్యర్థంనిశ్చీయరత్వత్వర్థః. చోదయతి (శారీరాదితి) ప్రసక్తస్యహిప్రతిషేధః-అత్రతదభావాన్ననిషే
ధాపవత్ప్రతిత్వర్థః. పరిహరతి (నేతి) (శరీరవియోగకాలే) ప్రార్థకర్తృహేతుకచరణశరీరవియోగకాలఇత్యర్థః. తదానీంశారీరాత్ప్రొణానావియోగ
స్వాసప్రత్యేసహితన్నిషేధఃకార్యఇత్యత్రాహ (తతశ్చదేవయానేనైతి) *నతస్యప్రాణాఇత్యస్సార్థమాహ (నతస్యేతి) (ఆర్తభాగేత్యాది) (గ్ర
హాతిగ్రహయాపేణ) గ్రహాః- పాత్రవిశేషః. తత్ప్రవృత్తమతిగ్రహః. తద్రూపేణ. ఆకర్షకరజ్జుతత్వమాకృష్టరూపేణవా. అపామగ్న్యన్నత్వం- అ
గ్నిరపాంధుకత్వానుసంధానంపిహితంఫలవిశేషాయ. *ఉదస్మాత్ప్రొణాఃక్రామన్తిత్వాదినాజీవస్యప్రాణాపరిత్యాగకథనం. *అపసర్వత్వత్వం
జయతి- మృత్యుశబ్దేనావ్యవస్థితమజయతి. *ఉదస్మాదిత్వాద్యవిద్వద్విషయంచేత్ - కథంప్రాణానుత్తాగ్నివచనమిత్వత్రాహ(అవిదుషఃస్థితి)...

౧౩॥ సూ. *శ్రిఃశ్రిః స్మర్యతేచ॥ శ్రిఃశ్రిః *ఉద్ధృమేకఃస్థితస్తేహంయోభిత్వాసూర్యమణ్డలం. తెహం - నాడీవిశేషశాం. ...
పరేతు *సమానాచేత్వాదిసూత్రమేకంపుధగధికరణయన్తి - నిర్గుణబ్రహ్మవిదఇవసగుణోపానకస్యాప్యమృతత్వప్రాప్తిశ్రవణేన పునర్భవా
భావాత్పునర్భవహేతుభూతభూతాశ్రయవిజ్ఞాన్తాగ్నిస్సగుణనిష్ఠస్యాపిసమృద్ధి - విద్యాప్రకరణమాత్మాగ్నికథనంస్యాపాదివత్సర్వప్రాణిసా
ధారణాత్ప్రాన్త్యనునాదస్తేజస్సమ్మిస్థానభూతపరదేవతాతాదాత్మ్యప్రతిపాదనార్థమితిపూర్వపక్షంకృత్వా - అవిదుషస్సగుణవిదుషశ్చ సమానో
త్తాగ్నిర్వాడీప్రవేశాత్పూర్వమితిసిద్ధాంతయన్తి. నిర్గుణవిద్యాయాఅప్రాచూచికత్వాదేవతవయన్తి. *తదానీంశారీరాత్ప్రొణానావియోగ
*తేజఃపరస్యాందేవతాయామితిసాధ్యక్షస్యప్రాణస్యసకరణగ్రామస్యతేజఃసాత్యైకప్రశయఉచ్యతే - బ్రహ్మణస్సర్వప్రకృతిత్వాత్తత్రల
యోపపత్తేరితిపూర్వపక్షంకృత్వా - జ్యోతిష్టేజాదివిధానవిద్యాశాస్త్రైర్యధ్యాదిభిఃస్సుమప్తిప్రయవన్నాత్వైకైకైర్నిర్ధాన్తయన్తి. తదవ్యయ
త్వం- కృతకరత్వాత్. *సపివతుకర్తానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యైత్యత్ర గుణప్రానిరూపితోహ్యయమర్థః. సచశక్తాన్తరమస్తి. అతదకాధికరణ్యమేవయన్తి
త్వం. ఇయంచతేహంసూత్రయోజనా- తచ్చతేజోభూతాన్తరసంస్పృహన్తంసూక్ష్మం- నాడీవిక్రమణశ్రుతిరూపప్రమాణాత్సూక్ష్మముపలభ్యతే - అ
తపివపార్వస్తేజసపలమౌఘామూర్తానరాప్రతిఘాతశ్చేతి. *అతపివ- సూక్ష్మాత్వాత్ఘోలదేహాపమద్దేననోపమృద్యతభితి. ఇదమధికరణమవిదుషల
త్యైకలయాభావసమర్థనార్థంచేత్ - *సూక్ష్మామిత్యాదిసూత్రప్రయమసపేక్షితం- సూక్ష్మదేహసమర్థనస్యానుపయాగాత్, భూతసూక్ష్మసంసర్గస్యప
జ్ఞాగ్నివిద్యాయాంనిరూపితత్వా, చ్చ. నన్వవిదుషలత్యైకలయాభావేతస్యసూక్ష్మదేహవతోనిస్సరతేజపలమృద్యతప్రసక్తఃపరిహారవ్యభిచేన్న- వె

శ్రీమద్భుతప్రకాశికాయంత్రీభాష్యమ్.—చ-అ. ద్వి-పా.—౧. ఆస్మత్కృపత్రమాధికరణమ్.

రాధాదిష్టానారవిరసాన్యవృత్త్యత్వేనైకేకధంబృత్త్యశక్త్యాభవత్. యవ్యపికన్యచిత్వాస్యాత్ - అతిమన్దతయానపహర్తవ్యా. యవ్యపిచహర్తవ్యా-అత
దన్తరప్రతిపత్తావత్ప్రతిపహర్తవ్యా. కృతకర్తవ్యసౌక్యతత్వాదేవసర్వవిదమనజ్ఞతం. *ప్రతిపేధాదితేనైవశారీరాదిభూర్వపక్షసూత్రంకృత్యా
*స్పష్టాహ్యకేమితినిర్ధానసూత్రంకాజయన్తి. తత్తావదక్షరాననుగుణం- హిశబ్దేనపూర్వోక్తపాదకర్తవ్యప్రతిపే. *స్పష్టాహ్యకేమితి - ఆ
ర్థభాగప్రశ్నప్రతిపదనవాక్యముదాహరన్తి. అత్రప్రాణానుత్థానిరేరపుతత్వాదావశక్త్యాంశమయితం *అత్రైవసమవలీయప్రతిప్రాణవిలయ
ఉత్తః *అన్యాదిసకారీరావశ్యమవ్యతే- *సకలవ్యయతీత్యవ్యయనాదిభర్తృత్వే. తదైకార్థ్యాత్ - సతస్మాత్ప్రాణాఉత్థానిమనీత్యత్రాపిశరీరా
దుత్థానిన్యైర్భూతైః *సత్సాదిత్యస్యసకృతపరామృతిత్వేషభేదోపచారాదువ్యయనాదిమతోదేహాన్వేషనిర్దేశః - ఆర్థభాగప్రశ్నార్థ్యాత్, అ
ప్రాప్తస్యపే. ధానాగా, వ్య. సచకారీరాదుత్థానిన్యైఃప్రాణైరిన్ది- అతస్మాననిపేధ్యా. వాక్యసామర్థ్యస్యంచసాన్యత్ - కామయమానసోత్థానిన్ది
ముత్త్వా *అథాకామయమానభిత్వకామయమానంపుచ్చిర్నిశ్చితసాన్యపుత్ర- మణాపదేహిష్యభగవ్యసచేకోపక్రమోద్ధానజన్యవత్సాన్యత్. *స
తిస్సప్రాణాభియవ్యవగతసమృద్ధమాత్రస్యకరణత్వకరణిత్యాదిలక్షణవిశేషపర్యవసానసిద్ధైః *సతస్మాత్ప్రాణాభివాక్యాన్తరావగతవిశేషపర్యవసా
నాకాక్షాచనాన్తి. తత్రచతచ్ఛబ్దశరీరపరభిర్యుక్తం. *సర్వతేచేతిసూత్రేణ * సర్వభూతాత్సహజస్యసమ్యగ్భూతానీవశత్యః | దేహపిమాన్యము
హ్యనిహ్యపదస్యపదైషిణభినిపేదవ్యతిరేకతైత్యాచుః. శుకసాన్యదిత్యమట్టలప్రాప్తినిర్దేశదేహతాన్యగాయ - సమముక్తేర్నార్థగమనాపేక్ష
యేతిచాచుః. అత్రప్రామాన్య- నిర్గుణవిద్యాయాంఅథావా, నిర్గుణప్రాప్త్యాథావా, వ్యసగుణనిష్ఠవివరవిద్యానిష్ఠః. సద్విద్యాదివ్యవ్యాసద్వాద్యనుగ
మాత్, *అభవాయయూరదక్షరమణిగమ్యతభిగమ్యక్రమ్యః సర్వజ్ఞసర్వవిదిత్యామననాత్, పరంజ్ఞాతిరుపసమ్యన్తస్యజ్ఞతాద్యామననాత్,
సకృంజ్ఞానమిత్యత్రసర్వకామవిశిష్టప్రాప్త్యనుభవదర్శనా, వ్య. సరవిద్యానిష్ఠాన్వేషనసర్వవేదాన్తాగతిమామనన్ది *అన్యచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరం
జ్ఞాతిరుపసమ్యద్య *తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమతి *తేనప్రద్యోతేనైషతాన్యనిష్ఠామృతమృతానామూర్ధ్వనా *యత్రాసౌకేశాన్దోషవిరుతే
వ్యపోహ్యోగక్షకపాలేభిః * సచితమేవసీమానంవిదాన్వేతయాద్వారాప్రాపద్యతేనైషాదివృత్తిరైషామృత్యుప్రకమ్య *సయవివవిద్యానస్తా చ్ఛరీరభే
దాదూర్ధ్వముత్క్రమ్యముష్టిన్స్వరేలోకేసర్వాన్తామానాప్తైఃమృతస్సమభవత్ *అపునర్భవాయకాశంభినతికాశంభిత్యాన్తీర్షకపాలంభినతిశీర్ష
కపాలంభిత్యాప్యధింభినతిత్యాకర్థ్య * ఆకాశంభిత్యాన్తవ్యక్తంభినతి-అక్షరంభినతి- మృత్యుంభినతిమృత్యున్వైషవరేదేవవికీభవతి. యదుక్తమా
ర్థభాగప్రశ్నార్థ్యాత్సర్వవిద్యయనామానవాక్యసామర్థ్యసాన్యప్రాప్తనిపేధానాగతిశేషపర్యవసాననైరాకాక్ష్యోర్నిష్ఠానిర్విరుషభిః - తదయ
క్తం. తథాహి- ఆర్థభాగప్రశ్నవిద్యవిద్యయత్యాథావాత్తదైకార్థ్యమనపేక్షితం. తత్రసస్యప్రాచీనాధారణః. తత్రచ *అన్యత్ప్రాణాః త్రా
మన్యతేనైప్రశ్నోనశరీరాదుత్థానిన్దివిషయః- కిన్తశారీరాత్ - శరీరేప్రాణస్థితృభావేన తతఉత్థానిరేరస్పృగ్ధత్వాత్. అతఃప్రతిపదనమహిరీరా
దుత్థానిన్దివిషయం. * అత్రైవస-జీవేసమవలీయన్తై- సంస్కృజ్యన్తే. *సకలవ్యయతీత్యభేదోపచారాదుహమభిమానవిషయదేహానిర్దేశః- యథాపర
పక్షే *యోకామానిష్ఠామృతప్రకామతత్కామః సతస్మాత్ప్రాణాఉత్థానిమనీత్యవృద్ధినిర్దేశః. అతోవిద్వర్సకరణస్యనతదైకార్థ్యాపేక్షే. ఆర్థ
భాగప్రశ్నవిద్యవిద్యయత్యేహిరీరవిషయత్వంద్యోతం. వాక్యసామర్థ్యస్యంచనాన్తి - కామయమానాకామయమానయోస్సమానాయామపు
త్యైవైలక్ష్మసాప్రస్థావతత్పద్మావరూపతైషమ్యకృతత్వాద్వాక్యభేదస్య. సకామనిష్ఠామవిషయతయాప్రకరణభేదః-నోత్థానిన్యనుత్థాని
న్దివిషయతయా- *కామయవివంపురుషభిత్వప్రకమ్య *భిత్తుకామయమానభిత్వపసంభృత్య *అథాకామయమానభిత్వప్రస్తావాత్ తయో
శ్చనైషమ్యంప్రహ్లాప్రాప్తితదభావాభ్యాం-నోత్థానిన్దితదభావాభ్యామితివాక్యసామర్థ్యస్యసిద్ధిః. అప్రాప్తనిపేధాపినాన్తి-అర్థప్రాప్తవిషయత్వాన్నిపే
ధిస్య. సర్వభాగప్రత్యయన్యాయేనసర్వానువిద్యానుదేహాపాతసమయోగుకృతమద్భ్యుత్తప్రహణముక్తంభవతి-అతోభోక్తవాభావేనలోకాన్త
రగమనాభావాత్విరుషలోకాన్తరగత్యాపయకప్రాణాదివిశ్లేషశ్చారీరసాన్యధవశాత్ప్రాప్తః. అతశ్చారీరాదుత్థానిరేరప్రప్రాప్తప్రతిపేధాసాన్యది
రాదిగత్యుపపత్త్యర్థం. పశ్యవగతస్యసమృద్ధసౌకర్యపరకాశంభరణిత్యాదిలక్షణమృద్ధవిశేషపర్యవసానేనమృతత్వపిక్షత్త్రమణసాన్యపాదానాపేక్షేయాం
సన్నిహితవైవాపాదానత్వకల్పనోపపత్త్యైవశేషసాకాక్ష్యస్యసమృద్ధమాత్రసాన్యకాక్షితాపాదానత్వవిశేషపర్యవసానంన్యాన్యం- నర్వనాకాక్షితేక
రణ్యకరణిత్యాదిరూపే. ఆపాదానసాన్యకాక్షితత్వాదేవచ్చాగవశున్యాం-ద్వాక్యాన్తరావగతాపాదానవిశేషపర్యవసాయిత్యంచన్యాన్యం. యత
ఉత్థానినిపేధఃశురౌనాన్తి-అతవివ *సర్వతేచేత్యత్రాపిక్షత్థానిన్దివిషయన్యైవచనమేవోదాహరన్యం. *దేహపిమాన్యముహ్యన్తివచనంత్యత
ద్విషయత్వాదనుదాహరన్యం. తచ్చనగనిపేధపరం-కిన్తగతేర్దురవగమత్వపరం-తథాపరపక్షేనోపయోగత్వాచ్చనోదాహరన్యం. తస్యచగనిపేధపర
త్వాభావాపాక్షధర్మవివగతిధానాదవగమ్యతే *తేతీర్థ్యాన్తద్రంజన్యవిశన్దివిమలంసభః| తతస్తాంతుకృతీంత్సర్వాన్సూర్యోవహతిరగ్నిభిః| పద్మతన్వవ
దావిశ్వప్రహస్యవిషయాన్స్యౌప| తత్రతాన్యవహన్యాన్యః ప్రతిగ్రహణిభారతవీతరాగాన్యతీంత్సిద్ధాన్తిధియాన్యైకాన్తప్రహానాన్తి| సూక్ష్మస్థిత
స్సుగ్ధిశ్చస్సుఖస్సర్వశ్చభారత| సస్తానాంమయతాన్తైర్జలోకాన్తచ్ఛతియశ్శుభాన్తి| సతాన్యహతికాన్తైయతమనఃపరమాంగతి| తమోవహతిలోకేక
రజసోపరమాంగతి| రజోవహతిరాజేన్ద్రసత్త్వస్యపరమాంగతి| సత్త్వంవహతిశుద్ధాత్మాపరంనారాయణంప్రభుం| ప్రభుర్వహతిశుద్ధాత్మాపరమా
త్మానమాత్మనా| పరమాత్మానమాసాద్యతద్యుభాయతమానసాః| అమృతత్వాన్యకల్పన్తేననివర్తన్తిచాభిభో| పరమాసాగతిపార్థనిర్వహ్యనాంమహత్త్వ
నాన్తి| ఆత్మాకేవతాన్తాన్తైర్వైయత్రగత్యానశోచతి| శుద్ధశంపరమంస్తానంగిరయాన్తే-నతాద్యశాభితి. యత్తుకుశాత్తనంవిశిష్టదేహతాన్యగాయ

౧౪॥ సూ.

శ్రీభాష్యే తానిపరేతధావ్యహా॥ శ్రీభాష్యే

సకరణగ్రామః స పాణికరణాధ్యక్షః ప్రత్యగాత్మా ఉత్కృష్టాన్తివేదాయాం తేజఃప్రభృతి భూతసూ
త్యేషు సమన్వయతత్త్వైర్ముక్తం. సైషా సమన్వయైర్విచారేన విద్యతా శబ్దాభివ్యక్తం. తానిపునర్జీవపరిష్కృతా
భూతసూత్యైః కిం యథా కర్మయథా విద్యం చ స్య కార్యయగచ్ఛన్తి - ఉత పరమాత్మని సమన్వయతత్త్వైర్విచారే
సమన్వయపరమాత్మ సమన్వయైర్విచారేన విద్యతా శబ్దాభివ్యక్తం. తానిపునర్జీవపరిష్కృతా
భూతసూత్యైః కిం యథా కర్మయథా విద్యం చ స్య కార్యయగచ్ఛన్తి...

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే (తానిపరేతధావ్యహా) తానిపరస్మిన్నాత్మని సమన్వయతైః కుతః. తథావ్యహా శ్రుతిః శ్రీ
జీవరస్యోం దేవతాయామితి. యథాహ శ్రుతిస్తదనుగుణం కార్యం కల్పయిష్యమిత్వర్థః. సమన్వయప్రత్యయయోర్య
థాపరమాత్మ సమన్వయైర్విచారేన విద్యతా శబ్దాభివ్యక్తం. తానిపునర్జీవపరిష్కృతా
భూతసూత్యైః కిం యథా కర్మయథా విద్యం చ స్య కార్యయగచ్ఛన్తి...

పరసమన్వయధికరణం సమాప్తమ్.

౧౫॥ సూ.

శ్రీభాష్యే అవిభాగోపచనాత్॥ శ్రీభాష్యే

సేయం పరమాత్మని సమన్వయైః కిం ప్రాకృతలయవత్కారణాపత్తిరూపా - ఉత * వాఙ్మనసే త్యాదివచన
భాగరూపేతి వినాయాం - పరమాత్మనస్సర్వైషాం యోనిభూతత్వాత్కారణాపత్తిరూపా. ...

సమన్వయకృతా హేతుయైః తదవ్యయైః కం - * దృష్టాంతాః ప్రవృత్తీ స్తీతిగతాని తాంసాం మార్గస్య దృష్టాంతాభిధానాత్, * భూతైః సమన్వయభూతైః
త్యాదివాహి కైరేవ వాచసాన్యైః కృతా, చ. పూర్వశరీరేణ సూర్యమణ్డూప్యసంయోగ ప్రభావజ్ఞాననాథమిత్వైర్ముక్తం * దర్శయిత్వా ప్రభావం స్వమి
* సర్వభూతాంతో భవదిత్యజ్ఞానేన సర్వభూతవ్యాప్తిరూపా - నర్వంశావశ్యోపశ్యోమి సర్వభూతాని సర్వభూతాని తైః. - అన్యేషాం ప్రాప్త
యోగ్యాం రాజ్యైర్నైకభం ప్రతిషేధత్యైతదేవం చ పరమైః. నా త్ర శారీరాదత్తాని నిఃప్రతిషేధ్యతే. కిం * అత్ర ప్రమాణమశ్నుత ఇతి వక్తుమన
వాదః. సంజాతవిద్యః పురుషః ప్రార్థనకాదవత్తాని ప్రాణోజీవదాయామేవ బ్రహ్మనుభవతీత్యర్థ ఇతి. తదవిరుద్ధం. తథాపి తదనారేకారణమస్తి
శారీరాదవత్తాని ప్రమాణవాదేనా త్ర బ్రహ్మపరోక్ష్యాభిధానేగత ప్రతిషేధశక్త్యా పరమరస్సి ధ్యేత్ - తథాపి * శారీరాత్ సమన్వయకృతాని వచనా
త్ర కారణ్య- శారీరాదత్తాని నిర్భక్త్యాభావ ప్రాప్త ప్రతిషేధత్యైర్వాభిప్రాయ ఇతి...

అస్మత్ప్రపక్షమాధికరణం సమాప్తమ్.

౧౬॥ సూ. శ్రీభాష్యే తానిపరేతధావ్యహా॥ శ్రీభాష్యే అవాస్తవసత్త్వమాహ (సకరణేతి) (సైషేతి) పూర్వం * సమానాచార్యమనన్త
మాదిత్యాది ప్రవేశాచూర్వం మునుషసంసారిణోర్నతస్సమానత్వముక్తం - తత్ర వత్సమానాధికరణద్వయ ప్రతిపాద్యాయాం పరమాత్మ సమన్వయ
ముక్తస్యా సత్త్వనా సత్త్వవిగాసంనాస్తి. యతః పూర్వాధికరణ ప్రతిపాదితాద్ధనివది ప్రతిపత్తిః - అతః * తదోక్తో గ్రంథాలసమిత్యేతస్మాత్పూర్వాధికరణ
ప్రతిపాద్యేర్న విద్యదవిచారేన సమన్వయే * తానిపరేతధావ్యహాత్వైర్విచారేన విద్యతా శబ్దాభివ్యక్తం. తానిపునర్జీవపరిష్కృతా
భూతసూత్యైః కిం యథా కర్మయథా విద్యం చ స్య కార్యయగచ్ఛన్తి - ఉత పరమాత్మని సమన్వయతత్త్వైర్విచారే
సమన్వయపరమాత్మ సమన్వయైర్విచారేన విద్యతా శబ్దాభివ్యక్తం. తానిపునర్జీవపరిష్కృతా
భూతసూత్యైః కిం యథా కర్మయథా విద్యం చ స్య కార్యయగచ్ఛన్తి...

రాధాస్తే - (తథావ్యహా శ్రుతిరితి) * వాఙ్మనసే సమన్వయతత్త్వైర్విచారేన విద్యతా శబ్దాభివ్యక్తం. తానిపునర్జీవపరిష్కృతా
భూతసూత్యైః కిం యథా కర్మయథా విద్యం చ స్య కార్యయగచ్ఛన్తి...

పరసమన్వయధికరణం సమాప్తమ్.

౧౭॥ సూ. శ్రీభాష్యే అవిభాగోపచనాత్॥ శ్రీభాష్యే సత్త్వపూర్వపక్షపుచ్చ్యేతే (సేయమిత్యాదినా) కిమియం సమన్వయైర్విచారేన
తానిపరేతధావ్యహా, కిం * తేజఃపరస్యామితి వచనస్య కారణాపత్తిపరత్వం న్యాయం - ఉతావిభాగమాత్రపరత్వమితి. ప్రథమేయయావత్త్వం. ద్వితీయే
త్వవిభాగరూపత్వం. ...

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (అవిభాగఇతి) అపృథగ్భావః పృథగ్భావహాదానర్హసంసర్గఇత్యర్థః కుతః (వచనాత్) * తేజఃపరస్యాంచేవతాయామిత్యత్రాపి * వాఙ్మనసేసమృద్ధతఇత్యతస్సమృద్ధతఇతి వచనస్యానుషక్త్యా, త్రస్యచసంసర్గవిశేషవాచిత్యాత్, అనుషక్తస్యాభిధానవైరూప్యేప్రమాణాభావా, చుతా-౧౨న్తివేళా యాంకారణావస్థిప్రయోజనాభావా, త్పునస్తత్రావ్యక్తాదిస్మృత్యైవచవాచ్ఛ,
అవిభాగాధికరణంసమాప్తమ్.

[illegible][illegible]

౧౬॥ సూ. తదోకోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారోవిద్వాసామధ్యాత్మచేచ్ఛే { షగత్యనుత్పత్తియోగాచ్చ హోద్ధానుగృహీత శ్శతాధికయా॥ }

ఏవంగత్యపక్రమావధివిద్వదవిదుషోస్సమానాకారఉత్పాన్నిప్రకారఉత్పాన్ని-ఇదానీంవిదుషోవిశేషఉచ్యతే. తత్రైదమామ్నాయతే *శతంచైకావహృదయస్యనాడ్యస్తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృజైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వజ్జన్యాఉత్క్రమణేభవన్తీతి. అనయానాడినాంశతాధికయా మూర్ధన్యనాడ్యైవవిదుషోగమనం- అన్యాభిరేవచావిదుషోగమనమిత్యయంనియమఉపపద్యతే- నెతిసంశయః. కింయుక్తం. నియమోనోపపద్యతే. కుతః. నాడినాంభూయస్త్యాదతిసూక్ష్మాత్వాచ్చమర్వివేచతయా పురుషేణోపాదాతుమశక్యత్వాత్. *తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్వజ్జన్యా ఉత్క్రమణేభవన్తీతియాదృచ్ఛికీ ముత్క్రమణేనువచతీతియుక్తమితి.

ఏవం ప్రాప్తైశ్చక్షుషే (శతాధికయేతి) విద్వాశతాధికయామూర్ధన్యయైవనాడ్యోత్పాన్నిమతి. నచాస్యాఃవిదుషోదుర్వివేచత్వం-విద్వాహిపరమపురుషారాధనభూతాత్యర్థప్రియవిద్వాసామధ్యాద్విద్వాశేషభూతతయాత్మనో ౭త్యర్థప్రియగత్యనుత్పరణయోగా, చ్చప్రసన్నైనహోద్దేనపరమపురుషేణానుగృహీతోభవతి. తతశ్చతదోకః- తస్య- జీవస్యస్థానం- హృదయంఅగ్రజ్వలనంభవతి. అగ్రజ్వలనంప్రకాశనంయస్య- శబిదమగ్రజ్వలనం. పరమపురుషప్రసాదాత్ప్రకాశితద్వారోవిద్వాంస్తాంనాడింవిజానాతీతితయావిదుషోగతిరుపపద్యతే.

తదోకోధికరణంసమాప్తమ్.

దయస్యపరదేవతాప్రాజ్ఞాత్మశబ్దవాచ్యఃపరమాత్మానామేశ్వరభవ. తత్రలయోముఖ్యిభిత్వనుపపన్నం - ఈశ్వరాంశస్యనిమిత్తకారణత్వాత్. అస్య యోనావపిలయోదృష్టభిచేన్న- భిన్నాద్యవస్థతన్వాదీన్ప్రతి సాయేదనుపాదానజ్యేష్ఠప్రణాడ్యోపాదానత్వాత్ప్రధివాః- తత్రలయఉపపన్నః - ఈశ్వరఃప్రణాద్యాపిసభూతకరణగ్రామోపాదానమిసతత్రముఖ్యలయసమ్మవః. సన్మాత్రలయభిచేన్న - తస్యపరదేవతాప్రాజ్ఞాత్మశబ్దవాచ్యత్వాభావా, దంశత్రయవ్యతిరేకేణసన్మాత్రస్యకస్యచిద్భటశరావాద్యవస్థమృదవస్థానానభ్యుపగమా, చ్చ తస్మాల్లయభినిర్ధాన, తస్యేవముఖ్యత్వే ౭భ్యుపగతేసర్వస్వయోనాపరమాత్మనిలయభిత్వ, వ్యనుపపన్నం. వచనమ్ *వాఙ్మనోమదన్యథానిర్ణత్యాదస్యయోనాలయే ప్రమాణంసాన్. అనన్తచిచాధిరణేస్థూలభేదనివృత్త్యాజీవవదవిభాగితియత్ - తన్నిరూపణీయం. భూతకరణానాంమహాప్రశయవద్వివాశస్తావదసభ్యుపగతః - లోకానరగ్నాన శ్రవణాత్. సూక్ష్మశక్తిభేదావశేషస్థూలభేదవిశేషనివృత్తిర్నామకింమనుష్యాదిసన్నివేశప్రమాణం- ఉతపుధివీత్వాది ప్రమాణం. సప్రథమః- సంస్థానాపగమస్య ప్రత్యక్షతయాసిరూపణీయత్వాభావాత్. నద్వితీయః - లోకానరగమనానుపపత్తే. యదినివృత్తస్థూలాకారాణాంపరమాత్రస్యనుత్పత్తిర్నిరూప్యా- సాను *తానిపరభిత్వత్రనిరూపితేతినిరూపణీయాభావాదవిభాగాధికరణానారమ్భనివన్యాత్.

అవిభాగాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౭॥ సూ. తదోకోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారోవిద్వాసామధ్యాత్మచేచ్ఛే { షగత్యనుత్పత్తియోగాచ్చ హోద్ధానుగృహీత శ్శతాధికయా॥ } అవానరసప్రతిమాహ (వివచిరి)

ఉత్పాన్నిప్రహ్లాడిసమ్మత్రివిద్వదవిదుషోస్సమానాకారఉత్పాన్ని-ఇదానీంవిదుషోవిశేషఉచ్యతే. తత్రైదమామ్నాయతే *శతంచైకావహృదయస్యనాడ్యస్తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృజైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వజ్జన్యాఉత్క్రమణేభవన్తీతి. కిం *తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్వజ్జన్యా ఉత్క్రమణేభవన్తీతియాదృచ్ఛికీ ముత్క్రమణేనువచతీతియుక్తమితి.

తస్య హేతస్యహృదయస్యాగ్రంప్రణోతతేతేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మానిష్ఠామతీతిదంవాక్యమత్రాక్షేపితం - పూర్వత్రోపాత్తత్వాన్నాత్మదాహృతమ్.

తదోకోధికరణంసమాప్తమ్.

౧౭॥ సూ.

శ్రీభాష్యే రత్నమసారీ॥

విమలహృదయాచ్ఛతాధికయామూర్ధస్యనాద్యానిర్గతస్యాదిత్యరశ్మీననుసృత్యాదిత్యమణ్డలగతిః శ్రూయతే *అథయత్రైతవస్త్వచ్ఛరీరామతాగ్రముత్యజైతైరెవరశ్మీభిరూర్ధ్వమాత్రమతః. తత్తరత్నమసారేణైవేత్యయంగతినియమస్సమ్భవతి- నెతిచిన్తాయాం- నిశిమృతస్యవిమలహృదయరత్నమసారాసమ్భవాదనియమః. చనన్త పక్షప్రాప్తవిషయం.

ఇతిప్రాప్తఉచ్యతే (రత్నమసారీతి) రత్నమసార్యేవవిద్వాన్మూర్ధ్వంగచ్ఛతి. కుతః *అతైతైరేవ రశ్మీభిరిత్యవధారణాత్. పాక్షిక త్వేహ్యేవకారోఽనర్థకఃస్యాత్. యదుక్తంనిశిమృతస్యరత్నమసమ్భవాద్రశ్మీననుసృత్యగమనంనోపపద్యతే- తన్న- నిశ్యపిసూర్యరత్నమసారస్సమ్భవతి - లక్ష్యతేహినిశ్యపినిదాఘసమయేఉచ్ఛోపలభ్యా రశ్మీసద్భావః. హేమంతావృతహిమాభిభవాద్ద్వైతవిరోధానుపలబ్ధః. సూర్యతేజనాదీ రశ్మీనాంసర్వదాఽన్యోన్యాయః*తద్యథామహాపకృతతఉభౌ గ్రాహగచ్ఛతీహంచాముంచపవమేవైతదిత్యస్యరత్నయఉభౌలాంకగచ్ఛత్తీమంచాముంచ అముష్మాదాదిత్యాత్పృతాయనైత ఆసునాదీషు సృష్టాః ఆభ్యోనాదీ భ్యఃప్రతాయనైతేముష్మిన్నాదిత్యేసృష్టాఇతి. తస్మాన్నిశ్యపిరశ్మీసమ్భవాన్నిశిమృతానామపివిమలహృదయరత్నమసారేణైవబ్రహ్మప్రాప్తిరస్మ్యేవ.

రత్నమసారాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౮॥ సూ.

శ్రీభాష్యే నిశి నెతిచెన్నసమ్భవస్యయావదైహభావిత్యాద్దర్శయతిచ॥

ఇదమిదానించిన్యతే- విమలహృదయస్యబ్రహ్మప్రాప్తిరస్మి- నేతి. యద్యపినిశాయాంసూర్యరశ్మీసమ్భవాద్రత్నమసారేణగతిర్నిశాయామపిసమ్భవతి- తథాపినిశామరణస్యశాస్త్రేషుగర్భితత్వాత్పరమపురుషార్థలక్షణబ్రహ్మప్రాప్తిర్నిశామృతస్యసమ్భవతి. శాస్త్రేషుదివామరణంప్రశస్తం- వివరీతంనిశామరణం, *దివాచశుక్లపక్షృడౌరాయణమేవచ. ముమూర్షతాం ప్రశస్తానివివరీతంతుగర్భితమితి. దివామరణనిశామరణయోః ప్రశస్తత్వవివరీతత్వేచోక్తమాధమగతిహేతుత్వేనస్యాతాం - అతో నిశిమరణమధోగతిహేతుత్వాన్నబ్రహ్మప్రాప్తిహేతురితిచేత్.

తన్న-విమలహృదయస్యసమ్భవస్యయావదైహభావిత్యాత్. ఏతదుక్తంభవతి- అనారబ్ధకార్యాణామధోగతి

౧౭॥ సూ. శ్రీభాష్యే రత్నమసారీ. శ్రీభాష్యే అపా నరసజ్జలిఃస్ఫుటా. కింరత్నమసారేణగమననియమోవిమలహృదయస్యమ్భవతి- నేతి. కిం *రశ్మీభిరూర్ధ్వమాత్రమతఃఇతివాక్యంపాక్షికగమనానువాదకం- ఉతనియమవిధిపరం. కిం నిశిప్రేతస్యరత్నమసారేణగమనంసమ్భవతి - నేతి. కింనిరరత్నయస్సమ్భవతి- నేతి. సచేత్ - నిరరత్నమసారాసమ్భవాచ్ఛ్రీపాక్షికగమనవాదకతయానియమాసమ్భవః. సన్తిచేత్ - నిరరత్నమసారసమ్భవాచ్ఛ్రీత్వేనియమవిధిపరతయారత్నరేఖగతినియమసమ్భవః.

పూర్వపక్షముక్త్యుద్ధానమాహ (ఉచ్యతే) ఉచ్ఛోపలబ్ధయాగృరశ్మీసద్భావేసత్వస్యనకారస్థిరుపపద్యతే- రశ్మీనామల్పత్వాత్. యథోద్భృతాగ్నౌప్రదేశేసూక్ష్మగ్న్యవయవస్యభావోజ్ఞేయపదావపి సూక్ష్మగ్న్యవయవైర్వత్తిమిరంసంస్యతే - తద్వదితి. *నాదీషుసృష్టాః - సంఘాతాత్సృష్టాః.

రత్నమసారాధికరణంసమాప్తమ్

౧౮॥ సూ. శ్రీభాష్యే నిశి నెతిచెన్నసమ్భవస్యయావదైహభావిత్యాద్దర్శయతిచ॥ శ్రీభాష్యే సజ్జలిఃస్ఫుటా. కింనిశిమృతస్య విమలహృదయస్య బ్రహ్మప్రాప్తిసమ్భవతి - నేతి. కింనిశామరణస్యాధోగతిహేతుత్వంనిశిమృతస్య బ్రహ్మప్రాప్త్యభావంజ్ఞాపయతి- నేతి. నిశామరణనిష్టావచనంవిమలహృదయస్యాధారణం-ఉతావిద్యద్విషయమితి. సాధారణత్వే- నిశామరణస్యాధోగతిహేతుత్వేన బ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమా, నిశిమృతస్యన బ్రహ్మప్రాప్తిః. అవిద్యద్విషయత్వే-నిశామరణస్యాధోగతిహేతురయా బ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమాన్నిశిమృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తిస్యాత్.

పూర్వపక్షముక్త్యుద్ధానమాహ (తన్నేతి) ప్రారబ్ధకర్మణోఽనేకదేహహేతుత్వసమ్భవాత్కథంకర్మసమ్మేధస్యయావదైహభావిత్యం, - ప్రారబ్ధసమాప్తిరన్త- అభ్యుత్థానానికర్తానినన్తి, - కర్మణోయావదైహభావిత్యేనకథంనిశామరణస్యాధోగతిహేతుత్వంపరిహృతం, - తథాచననిశామరణనిష్టావచనస్యకాగతి, రిత్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) దివానిశావిభాగనిరవేక్షం ప్రారబ్ధకర్మావసానేమోక్షశ్రవణాత్ *తస్యతావదేవచిరమితివా

హేతుభూతానాం కర్తృణాంవిద్యాసమ్బద్ధేనైవవినాశా, దుత్తరేషాంచాన్యేషా, త్వాన్విభక్తకార్యస్యచచరమదే
హావధిత్యా, ద్భృష్టహేత్వభావాద్విదుషోనిశామృతస్యాపిబ్రహ్మప్రాప్తిస్సిద్ధైవ. దర్శయతిచక్రతిః *తస్యతా
వదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసమ్మత్సృజతి. *దివాచశుక్లపక్షశ్చైత్యాదివచనమబద్ధద్విషయమ్. ...
నిశాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ.

అతశ్చాయనేపిదక్షిణే॥

నిశామృతస్యాపివిదుషో బ్రహ్మప్రాప్తాయోహేతురుక్తః - తతపవహేతాదక్షిణేవ్యయనేమృతస్యబ్ర
హ్మప్రాప్తిస్సిద్ధా. ...

అథికాశజ్ఞానం - *అథయోదక్షిణేప్రమీయతేపిత్యణామేవమహిమానంగత్వాచన్ద్రమసస్సాయుజ్యం
గచ్ఛసీతిదక్షిణాయనమృతస్యచన్ద్రప్రాప్తిశ్రవణా, చన్ద్రప్రాప్తానాంచ *తేషాంయదాతక్షర్యవైత్యదే
తమేవాధ్యానంపునర్నివర్తంత్యతి పునరావృత్తిశ్రవణాత్, భీష్మాదీనాంచబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానాముత్తరాయణ
ప్రతీతౌదర్శనా, దక్షిణాయనమృతస్యబ్రహ్మప్రాప్తిర్నసమ్భవతీతి. ...

పరిహారస్తు - అవిదుషాంపిత్యయాణేనపథాచన్ద్రప్రాప్తానామేవపునరావృత్తిః - విదుషస్తుచన్ద్రప్రాప్త
స్యాపి*తస్మాన్ప్రకృతోమహిమానమాప్నోతీతివాక్యశేషాత్తస్య దక్షిణాయనమృతస్యచన్ద్రప్రాప్తిఃబ్రహ్మ
ప్రపిత్సతోవిశ్రమహేతుమాశ్రమితిగమ్యతే. వాక్యశేషాభావేవిపూర్వోక్తాదేవబద్ధహేత్వభావాత్విదుషశ్చ
న్ద్రప్రాప్తస్యాపిబ్రహ్మప్రాప్తిరనివార్యా, భీష్మాదీనాంయోగప్రభావాత్ స్వచ్ఛన్ద్రమరణానాంధర్మప్రవ
ర్తనాయోత్తరాయణప్రాశస్త్యప్రదర్శనార్థస్తథావిధాచారః.....

కృణునాత్తం. నన్వప్రశస్తకాలేనిమృతంశరీరంసచరమంస్యాత్ - చారమ్యేసిద్ధేహిబ్రహ్మప్రాప్తిస్సిద్ధిః. నైవం - *అథయోదక్షిణేప్రమీయతేపి
త్వాణామేవమహిమానంగత్వేత్వార్థశ్చ *తస్మాద్భ్రహ్మణామహిమానమాప్నోతీతి దక్షిణాయనాప్యప్రశస్తకాలమృతస్యాపి బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవ
ణాదప్రశస్తకాలమరణేనహేతునాచరమదేహత్వంసంపాద్యం. అతోయథోక్తవివాదాంతి ...

ఇతరేత్రయోపేదంసూత్రద్వయమపిరశ్మ్యనుసారనియమవిషయమేకమధికరణమాహుః - నిరదిరశ్మయోగసనీతిచేన్న - నాదీరవిరశ్మసమ్మత్త
స్యయోవదైహాధానిత్వాత్. తథా *అముష్యాదాదిత్యాత్ప్రతాయ నైతిక్రుత్తిర్నయతీతిమోక్షయన్తి. నయదినిరవిరశ్మయఃస్మ్యుః - చన్ద్రసినిమృత
స్యబ్రహ్మప్రాప్తిర్నస్యాత్. తస్యరవిరశ్మయనేత్యే - దివాపితేన్ద్రనాగమనసమ్భవాదశ్మ్యనుసారశాస్త్రవైయర్థ్యం - రాత్రౌమృతస్యబ్రహ్మ
ప్రాప్తిర్నాస్యాత్. మానూదితినవాచ్యం - ఓద్యాయాఃపాక్షికఫలతయాతత్రప్రవృత్త్యనుపపత్తే. యావదయంప్రతీక్షణకల్పవమస్యయంకం
సంహవత్తివేనననావదాదిత్యంగచ్ఛేదితైశ్చాన్యవగమాదిత్యవసాదయన్తి. నిశామృతస్యబ్రహ్మప్రాప్తిర్నస్యాదిత్రనన్ద్రోసామరణనిష్ఠావచనమ
వదన్యమానానాంసాన్విత్వాత్. విద్యాయాఃపాక్షికఫలత్వంచనిశామరణస్యవిద్యానిష్ఠత్వధావనిబద్ధనత్వాశ్రయణేనచరమృతంస్యాత్. ఆతో౭వే
క్షితంనిమృతస్యమోక్షసమర్థమితదన్వధికరణభేదోన్యాయః. నాదీరవిరశ్మసమ్మత్తనియమానిధానమపేక్షితమితిచేత్. నన్వం - తస్యప్రప్రతిజ్ఞా
యామపేక్షితత్వాదానిప్రాయితత్వవర్ణనముచితం - అన్యథా౭వేక్షితాధాన్తరప్రతిజ్ఞాయాఉపపత్తేజ్ఞాననిహితత్వప్రసక్తాత్. ప్రతిజ్ఞాహేతోన్వ
యభావారాధ్యానిప్రాయితత్వకల్పనాదపిపూర్వప్రతిజ్ఞాపవత్తిమాత్రస్యానిప్రాయితత్వకల్పనంన్యాయమితి.....
నిశాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౯॥ సూ. అతశ్చాయనేపిదక్షిణే॥ అవాన్తరసజ్ఞతిఃస్మృతా. కిందక్షిణాయనమృతస్యాపివిదుషోబ్రహ్మప్రాప్తిస్సమ్మ
దై - నేతి. కిం * అథయోదక్షిణాదిదక్షిణాయనమృతస్యచన్ద్రప్రాప్తివచనంబ్రహ్మప్రాప్త్యభావంగమయతి - నేతి. చన్ద్రప్రాప్తానామావృత్తివచనంకిం
విద్వదిద్వత్వాధారణం - ఉతాదిద్వద్విషయమితి. కింభీష్మాదీనాంకాలప్రతీయేకాలవిధానసర్వరణసహకృతసామాన్యశ్రుత్యనురోధేనసాధారణత్వస
మాశ్రయణంన్యాయం - ఉత * బ్రహ్మణామహిమానమితివాక్యశేషానురోధేనాదిద్వద్విషయత్వసమాశ్రయణంన్యాయమితి. సాధారణ్యాశ్రయణే
న్యాయ్యేసతి - ఆవృత్తివచనస్యసాధారణ్యేనబ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమకతయానబ్రహ్మప్రాప్తిః. అదిద్వద్విషయత్వాశ్రయణేన్యాయ్యేసతి - ఆవృత్తి
వచనస్యాదిద్వద్విషయతయా *అథయోదక్షిణాదివాక్యస్యబ్రహ్మప్రాప్త్యభావావగమకత్వాత్ దక్షిణాయనమృతస్యవిదుషోపిబ్రహ్మప్రాప్తిస్స్యాత్.
(దక్షిణాయనమృతస్యేతి) *ఉదగయనేప్రమీయతే * దక్షిణేప్రమీయతేతత్వత్త ధామాదిహర్షతిజ్ఞాభావాత్, బ్రహ్మప్రాప్తివచనా,
చ్చార్పిరాదిగృహ్యవమరణకాలవిశేషణమగ్రేసమ్మానవిశేషకగృత్యత్వర్థః.....

ననుచవిదుషోముమూర్క్షాః ప్రతిపునరావృత్త్యపునరావృత్తి హేతుత్వేన కాలవిశేషవిధిర్వ్యతే
 *యత్ర కాలేత్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః । ప్రయాతాయా నితంకాలంవత్సోమిభరతర్షభ ।
 అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లఃషణ్మాసాడత్రరాయణం । తత్ర ప్రయాతాగచ్ఛన్తిబ్రహ్మబ్రహ్మవిదోజనాః । ధూ
 మోరాత్రిస్తథాకృష్ణఃషణ్మాసాదక్షిణాయనం । తత్ర చాస్త్రిమసం జ్యోతిరోగీ ప్రాప్యనివర్తతే । శుక్లకృ
 ణ్ణేగతీహ్యేతేజగతశ్శాశ్వతేమతే । ఏకయాయాన్యనావృత్తిమన్యయావర్తతేపునరితి । తత్రాహ

౨౦॥ సూ. *జ్యోతిః* యోగినః ప్రతిస్త్యర్యేతేస్తార్తైవైతే॥ *జ్యోతిః* నామముమూర్క్షాః ప్రతిమరణ
 కాలవిశేషోపాదానంస్వర్యతే- అపితుయోగినః- యోగనిష్ఠాః ప్రతిస్తార్తై- స్మృతివిషయభూతే- స్మర్తవ్యేదే
 పయానపితృయానాఃఖ్యేగతీస్త్యర్యేతే-యోగాగతయానుదినంస్మర్తుం- తథాహ్యుపసంహరః *నైతేస్మతీపా
 ర్థిజానన్యోగీముహ్యతికశ్చన । తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయక్తోభవాన్జనేతి । *అగ్నిర్జ్యోతిః* *ధూమోరాత్రి
 రితిచ దేవయానపితృయాణే ప్రత్యభిజ్ఞాయేతే । ఉపక్రమేచ *యత్ర కాలేత్వతి కాలశబ్దఃకాలాభిమానిదేవతాతి
 వాహికపరః- అగ్నాదేఃకాలత్వాసమ్భవాత్ । అతః *తేర్చిషమభిసమ్భవ స్తీతివిహిత దేవయానానుస్మృతి
 రశ్రవణద్యనిష్ఠాః ప్రతివిధీయతే- నముమూర్క్షాః ప్రతిమరణకాలవిశేషః.

దక్షిణాయనాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థస్యాధ్యాయస్యద్వితీయఃపాదః.

—*జ్యోతిః*—

ఉత్తరసూత్ర శక్త్యామాహ (నన్వీతి)

౨౦॥ సూ. *జ్యోతిః* యోగినః ప్రతిస్త్యర్యేతేస్తార్తైవైతే॥ *జ్యోతిః* స్మార్తైవైతిసా త్రంపదం. తద్వ్యావృత్తే (స్మృతీతి) *యోగయ
 క్తోభవ- మార్గానుసంధానరూపయోగయక్తోభవేత్వర్థః. అన్యథానుసంధానభావప్రసక్తాత్. (యత్ర కాలేత్వతి) మధ్యే ఉపసంహరేచ మార్గవిధానపర
 ర్షదర్శనాన్తహావ్యస్థానస్యోపక్రమోదాధ్యతత్వత్వప్రాప్యేణ * అగ్నిర్జ్యోతిఃత్వాదివచనముక్తం. * యోగిసంభవితా త్రయోగిశబ్దశ్చతుర్థభగవ
 జుపాసకసాధారణః- భక్తియోగస్యతేషాం సాధారణత్వాత్. తత్రముముక్తేదైవయానానుసంధానం, విశ్వరూఢియోగిసంభవితృయానానుసంధానం, మి
 తివిధీయత్యతి. సుతౌగతిద్వయంవిహితం-తదనుసంధానమ త్రవిధీయత్యత్యర్థః. (నముమూర్క్షాన్వీతిమరణకాలవిశేషఇతి) విధీయత్యత్యర్థః.

అత్ర పరచాపరేచ *యోగినః ప్రతిస్తూత్రమేవంవ్యాచక్షతే- యోగినః ప్రతిస్తార్తైవైతిసా త్రంపదం- తద్వ్యావృత్తే (స్మృతీతి) *యోగయ
 క్తోభవ- అత్యంతేషాంపాసకేషానావతరతి యదితత్రాపికాలవాచికశబ్దఃకాలాభిమానిదేవతాపరః- తదానశ్రుతివిరోధఇతి. అగ్నాదీశబ్దానాం
 కాలవాచిత్యాభావేన, *నైతే స్మతీఇతినిగమనా, చ్చ కాలవిధిపరత్వాదాగాత్ విషయవ్యవస్థయానిర్వాహేనాభాష్యేనావృత్తః — అస్యే
 ణ్విదంసూత్రమేవంవ్యాచక్షతే- యోగినః- ప్రాణాయామేనవాయువిజయపరాః. యోగినః ప్రత్యేతావయవరూపకాలాన్త్యర్యేతే- తేహిశక్తువస్యే
 వస్వచ్ఛదైవమరుమరుర్తుంచేతి. తదయుక్తం- ప్రశస్తకాలేమరన్యమితివిధిచ్ఛేత్-అగ్నాదీశీరనన్యవిఫలత్వాత్, *నైతేస్మతీఇతివక్తవా, చ్చు
 రిన్విదూరప్రత్యభిజ్ఞాభజ్జప్రసక్తాచ్చ,

దక్షిణాయనాధికరణంసమాప్తమ్,

ఇతి శ్రీహరితకులలికవాగ్విజయినానునా శ్రీరజ్జరాజదివ్యాజ్ఞాల్లభ వేదవ్యాసాపరనామభేయేన
 శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమర్చిత శ్రీమద్భగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన
 శ్రీసుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్యద్వితీయఃపాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.





శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయుక్తశ్రీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే— తృతీయః పాదః.

అర్చిరాద్యధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ.

అర్చిరాదినాతత్ప్రసాదేః॥

విమలఉత్తాస్త్రస్యనాడివిశేషేణహస్తానుగ్రహగ్రత్యుపక్రమఉక్తః-తస్యగచ్ఛతోమార్గదాసంక్లీయతే. తస్మాత్తీర్థమార్గప్రకారాఃబహుధాఅమాయంతే-ఛాన్దోగ్యేతావత్*యథాపుష్కరపలాశఅపానస్లిష్యంతే. ఏవమేవంవిదిపాపంకర్తనస్లిష్యతేఇత్యుపక్రమ్యబ్రహ్మవిద్యాముపదిశ్యమామ్యతే*అథయదుచాస్మించ్ఛవ్యం కుర్వంతియదుచనార్చిషమేవాభిసంస్థువంతిఅర్చిషోహరహ్నాపూర్వమాణపక్షమాపూర్వమాణపక్షౌద్యాః పడుదజ్జైమాసాంస్తామాసేభ్యఃసంపత్సరంసంపత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రీమసంచన్ద్రీమసోవిద్యతం తత్పురుషోమానవస్సపనాబ్రహ్మగమయత్యేషదేవపథోబ్రహ్మపథఃఏతేనప్రతిపద్యమానాఇమంమానవమావర్తంతావర్తంతేనావర్తంతేఇతి, తథాతత్రైవాక్షమే*అథైతేరేవరశ్మిభిరూర్ధ్వమాక్రమతఇతి, కాషీతకిన్శ్చదేవయానమార్గమన్యథాధీయతే*సపతరదేవయానంపథానమాపద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతిసవాయులోకంసవరుణలోకంసఅదిత్యలోకంసఇన్ద్రీలోకంసప్రజాపతిలోకంసబ్రహ్మలోకమితి, తథాబృహదారణ్యకే*యపవమే తద్విదుర్యచేమేరణ్యేత్రాధాంసత్యముపాసతేతేర్చిషమభిసంస్థువంతి అర్చిషోహరహ్నాపూర్వమాణపక్షమాపూర్వమాణపక్షౌద్యాః పఞ్చాసానుదజ్జాదిత్యపతిమాసాన్తాసేభ్యోదేవలోకం దేవలోకాదాదిత్యమాదిత్యా ద్వైద్యతంవైద్యతాత్పురుషోమానవస్సపత్యబ్రహ్మలోకాగమయతీతి, తత్రైవపునరన్యథా*యదావైపుగుషోస్తాగ్నికాత్ప్రేతిసవాయుమాగచ్ఛతితస్మైసతత్రవిజిహీర్షతేయధారథచక్రస్యఖండేనసఙ్కర్షమాక్రమతేసరిదిత్యమాగచ్ఛతితస్మైసతత్రవిజిహీర్షతేయధాదుష్టుభేఖమిత్యాది, తత్రసంశయః- కిమర్చిరాదిరేకపవమార్గఅభిశ్శుతిభిఃప్రతిపాద్యతఇతితేనైవబ్రహ్మగచ్ఛతివిద్యా- ఉతతస్మాదన్యేన్యత్రమాగ్నాఇతితైర్వానేనవేత్యనియమఇతి. కింయుక్తం. అనియమఇతి. కుతః. అనేకరూపత్వానైరపేక్ష్యోచ్చేతి. ...

ఏవంప్రాప్తైభిధీయతే (అర్చిరాదినేతి) అర్చిరాదిరేకపవమార్గస్సర్వత్రప్రతిపాద్యతే-అతోర్చిరాదినైవగచ్ఛతి. కుతః. (తత్ప్రసాదే) తస్యైవసర్వత్రప్రసాదే. ప్రసాదే- ప్రసాదే- తస్యైవసర్వత్రప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యధః. ప్రత్యభిజ్ఞానాత్పవమార్గస్సర్వత్రన్యూనాధికభావేనప్రతిపాద్యతఇతివిద్యాగుణోపసంహారవదన్యత్రోక్తానామన్యత్రోపసంహారఃక్రియతే. ఛాన్దోగ్యేతావదుపసంహారవిద్యాయాంపశ్యాద్వివిద్యాయాం

౧॥ సూ. అర్చిరాదినాతత్ప్రసాదేః॥ పాదసజ్జతిమాహ (విమలఉత్తా) బ్రహ్మవిద్యోమార్గఇతివర్ణయితుం*యథాపుష్కరపలాశఇత్యాద్యుదాహృతం. *శవ్యం- శవయోగ్యంసంస్తారం. యత్- యది. శవసంస్తారంయదికుర్వంతి- యదిచశకుర్వంతి- అర్చిషమేవతేఅభిసంస్థువంతి- ప్రాప్తువంతీత్యర్థః. ఉదత్- అదిత్యఇత్యధాహర్యం. ఛాన్దోగ్యేర్చిరాదికాగతిశ్శాసితే- కాషీతకిన్శ్చదేవలోకాదికా- బృహదారణ్యకైవ్యర్చిరాదికా- తత్రైవవాయువాదికాచ. *అడప్పరం- వాద్యవిశేషః. (అన్యత్ర) విద్యావ్రతే. కింవిద్యావ్రతేర్చిరాదినైవమార్గైగచ్ఛతి- ఉతతతోమార్గావ్రతేవేత్యనియమః. కింసర్వవిద్యాన్వేకమాగ్నామయతే- ఉతనానామార్గాఇతి. కింక్రమాస్తరామ్నానానామార్గసమాశ్రయణంన్యాయ్యం- ఉతాదిత్యాదిప్రత్యభిజ్ఞానేనమార్గైకత్వాశ్రయణంన్యాయ్యమితి. నానామార్గాశ్రయణస్యన్యాయ్యత్వే- నానావిద్యాసునానామార్గామ్నానాదనియమః. మార్గైకత్వాశ్రయణేన్యాయ్య- సర్వవిద్యాసుమార్గైకత్వామ్నానాదర్చిరాదినైవేతినియమః. (అనేకరూపత్వాదితి) అనేకక్రమభేదక్రమిభేదశ్చవివక్షితః...

(ఏవంప్రాప్తైభి) క్రమక్రమిభేదాత్కథంమార్గైకమిత్యత్రాహ (సర్వత్రైతి) ప్రత్యభిజ్ఞానందర్శయతి (ఛాన్దోగ్యేతావదితి) (అల్ప

చైకరూపవహ్నాయతే, వాజసనేయకేచపశ్చాద్వివిధ్యాంతతై వార్చిరాదిరల్పాన్తరతమ్నాయతే-అ
తస్తత్రాపిసపవేతిప్రతీయతే, అన్యత్రాపిసర్వత్రాగ్నాదిత్యాదయఃప్రత్యభిజ్ఞాయతే.....
అర్చిరాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౨॥ సూ. శ్లోకః వాయుమబ్జాదవిశేషవిశేషాభ్యాం॥ శ్లోకః

అర్చిరాదినైవగచ్ఛన్దివిద్వాంసంభిత్తుక్షం. తత్రార్చిరాదికేమాదైభవోగాఃసాదిత్యయోరన్తరా
శేసంవత్సరసుధీయతేఃసాసేభ్యఃసంవత్సరంసంవత్సరాదాదిత్యమితి. వాజసనేయనస్తతయోరేవాన్తరాధే
దేవలోకం యాసేభ్యోదేవలోకందేవలోకాదాదిత్యమితి. ఉభయత్రాపిమార్గస్యైకత్వాదుభావుభయప్రస
సంహార్య. తత్రమాసాదూర్ధ్వమభిహితయోస్సంవత్సరదేవలోకయోఃపశ్చిమ్యాభిహితస్యత్రోతక్రమస్య
తుల్యత్వేపి యాసేభ్యోహరహ్మతపూర్వమాణపక్షమాపూర్వమాణపక్షాద్యాకషణదక్షిణిమాసాన్తానిత్యధిక
కాలానాన్యూనకాలభ్యుత్తరత్తరత్వేననివేశరర్చనాత్సంవత్సరస్వేవమాసాన్తరంబుద్ధౌవిపరివృత్తైః సం
వత్సరపవమాసాదూర్ధ్వంనివేశయితవ్యఇతితతఃకర్తవ్యం. దేవలోకఇతినిశ్చీయతే. అన్యత్ర వాజసనేయనః యదా
వైపురుషోస్తాన్లోకాన్తైస్త్రిసవాయుమాగచ్ఛతి తస్మైసతత్రవిజిహీర్షతేయథారథచక్రస్యఖంతేనసఙ్కర్ష
మాక్రమతేసరిదిత్యమాగచ్ఛతీత్యాదిత్యాత్పూర్వంసంవాయుమధీయతే- కాషీతకినస్తు యాసేభ్యోదేవయానంప
థానమాపద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతీసంవాయులోకమిత్యగ్నిలోకశబ్దనిర్దిష్టాదర్చిషఃపరంసంవాయుమధీయతే. తత్ర
కాషీతకినాంపాతక్రమేణార్చిషఃపరత్వేనప్రాప్తస్యవాయోర్వాజసనేయనాం యాసేభ్యోదేవయానం యాసేభ్యోదేవయానం
సరిదిత్యమాగచ్ఛతీత్యాదీర్ధ్వశబ్దనిర్దిష్టత్రోతక్రమేణపాతక్రమాద్భూతీయసారిదిత్యాత్పూర్వంప్రవేశోనిశ్చీయ
తే. అతరిదిత్యాత్పూర్వంసంవత్సరాదూర్ధ్వందేవలోకోవాయుశ్చప్రాప్తా. తత్రేదంచిత్యతే - కిందేవలో
కోవాయుశ్చార్ధాన్తరభూతాయభేష్టక్రమేణవిద్వాంసభిగచ్ఛేత్ - ఉతానగ్ధాన్తరత్వేనసంవత్సరాదూర్ధ్వందేవ

న్తరభూతి) సంవత్సరశబ్దస్థానేదేవలోకశబ్దవిధావః. (సర్వత్ర) బహుషు ప్రదేశేష్యత్వర్థః. పరవిద్యానుబ్రహ్మప్రత్యభిజ్ఞానేపిగుణానన్యాదవసం
హారాదశక్యత్యితివిద్యైక్యాసమ్మత్యః- మార్గాన్వయినాంపథానాంద్వాదశసభ్యోన్తర్యుతత్వాచ్చినామోగ్యతయాగ్నాదీప్రత్యభిజ్ఞానుగుణ్య
సమాప్త్యమితిహిదా

అత్రపరేమభిన్నసిద్ధ్యాశేషత్వా, చ్చభిన్నత్వం-అతైతేదేవరశ్మిభిర్వవధారణా, యావత్తేననస్తావదాదిత్యం గచ్ఛేదితితైస్త్రువచ
నా, షష్ఠిపూర్వపక్షయంతీరాము. భిన్నవిద్యాశేషత్వేపిగుకృతమక్ష్మతప్రహణిన్నత్వాదర్శనాన్తరాయాతమనేయే. యాసేభ్యోదేవయానం
వివక్షేదేవకారమాత్మస్యప్రమాణనిర్దేశకత్వాదాగాద, ర్చిరాదీనాం దేవతాత్వేనమార్గదైర్ధ్యహేతుత్వాదావేనతైస్త్రువిరోధఇతి, ర్చనా
సా --- అన్యేరు - యేవత్వారంభయోదేవయానాఇతిమన్త్రవర్ణాదేవతాత్వపరమాచ్యపూర్వపక్షమాచ్యు. అర్చిరాదికా, వాయువిదికా,
యోగ్యత్వాదేవేతిసూర్యాదికా, రశ్మిమతి, దేవలోకవతి, వరుణలోకాదిమతి, చేచతుర్థయాధిక్యాదముముక్షువిషయత్వాచ్చేదనసంవత్సరాధిః మ
న్త్రవర్ణాచ్యుతామరాత్మమ్యాభిప్రాయావా - ఐహికపాశుకసౌమికదార్పణపాశుకగత్యభిప్రాయావా.....

అర్చిరాద్యధికరణంసమాప్తమ్.

౩॥ సూ. శ్లోకః వాయుమబ్జాదవిశేషవిశేషాభ్యాం॥ శ్లోకః సప్తవింశతి. సంవత్సరాదిత్యయోగ్యధ్యస్తాప్రావా యుదేవలోకాది
మనియరక్రమేణనివేశయితవ్య- ఉతనేతి. కింవాయుదేవలోకశబ్దావధాన్తరపరా- ఉతనేతి. కిందేవలోకశబ్దస్యదేవావాసపరత్వంన్యాయ్యం- ఉ
రవామోచైవగృహర్వశ్రవణానురోధనవాయుపరత్వంన్యాయ్యం. దేవావాసపరత్వేన్యాయ్యై - తయోశ్చబ్ధయోరధాన్తరపరత్వాదన్యాయ్యతక్రమేణనివ
ేశః వాయుపరత్వేనసతి-అథాన్తరపరత్వాభావాదనియతక్రమేణనివేశాభావస్సన్యత్. (అర్చిరాదినైవేత్యాది) సంశయంపక్షంవిషయంకోదయవి (త
త్రేత్యాదినా) ప్రత్యర్థసాతప్రకృతిముఖ్యకాణ్డైక్రమప్రమాణాని. తత్రప్రాతిపదికాభిహితోవిభక్తిభిహితశ్చక్రాతపివ్యేత్ర పశ్చిమ్యాభిహ
తంసంవత్సరదేవలోకయోర్వాసాదూర్ధ్వమపిశిష్టం. తత్రసంవత్సరస్యమాసాదూర్ధ్వమపిశిష్టేఅధికకాలానాన్యూనకాలాన్తరంబుద్ధౌవిపరివృత్త
వోధికహేతురస్మి-అతోమాసాన్తరంసంవత్సరప్రాప్తః, ర్చితకర్తవ్యమాదిత్యాత్పూర్వందేవలోక, ఇతిస్థితం. బృహదారణ్యకైస్యత్రాదిత్యాత్పూ
ర్వంసంవాయుఃస్మృతః- కాషీతకినాత్వేన్మైశ్వరత్వేనవరుణాత్పూర్వత్వేనవాయుఃపాతక్రమనిర్ధః. తత్రపాతక్రమాద్భూతీయసావాజసనేయకొక్తత్రా
తక్రమేణపాతక్రమప్రాప్తస్యాగ్నినన్తరత్వస్యబాధితత్వాదాదిత్యాత్పూర్వమేవవాయుఃప్రాప్తః, దేవలోకశ్చప్రాప్తః-తత్రసంశయఇత్యర్థః.

లోకం సంతం వాయుమభిగచ్ఛేదితి. కింయుక్తం. భిన్నార్థత్వం - ప్రసిద్ధేః. భిన్నార్థత్వేచ్ఛార్థశబ్దేనపశ్యమాన్
చోభయోస్సంవత్సరాదిత్యాస్తరాతే శ్రుతిక్రమేణప్రాప్తత్వాద్విశేషభావాచ్చయధేక్షం. ...

ఇతి. ప్రాప్తఉచ్యతే (వాయుమబ్ధాదితి) వాయుం సంవత్సరాదూర్ధ్వమభిగచ్ఛేత్. కుతః. అవిశేషవి
శేషభావ్యాం వాయోరేవ నిర్దిష్టత్వాత్. దేవలోకశబ్దాహ్వాదిశేషేణ - సామాన్యేనదేవానాం లోకాభివ్యక్తేననూ
పేదేన వాయుమభిగచ్ఛేత్ - సవాయుమభిగచ్ఛతి తస్మై సతత్రైతి వాయోర్హోవిశేషేణ వాయుమభిగచ్ఛేత్. అతోచేన
లోకవాయుశబ్దభావ్యాం అవిశేషవిశేషభావ్యాం వాయోరేవాభివ్యక్తేన సవత్సరాదూర్ధ్వం వాయుమేవాభిగ
చ్ఛేత్. కాపీతకినాం వాయులోకశబ్దశ్చగ్నిలోకశబ్దవద్వాయుశ్చాలోకశ్చేతి వ్యుత్పత్త్యా వాయుమేవాభి
గచ్ఛేత్. వాయుశ్చదేవానామావాసభూతభివ్యక్త్యుత్పత్త్యుచ్యతే. *యోయం వవతపషణ్డేవానాంగృహీతృ. ...

వాయుధికరణం సమాప్తమ్.

౩॥ సూ.

శ్లో॥ తటితోధివరుణస్సమృద్ధాత్ ॥

కాపీతకినాం *సవతం దేవయానం పథానమావద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతి సవాయులోకం సవరుణలోకం
సతిదివ్యలోకం సత్సర్వలోకం సప్రజాపతిలోకం సప్రహ్లాలోకమిత్యైర్గ్నిలోకశబ్దస్యాత్మికః పరాయత్వేన
ప్రాధమ్యమవగతం - వాయోశ్చ సంవత్సరాదూర్ధ్వం నివేశఉక్తః. ఆదిత్యస్యాప్యర్చప్రాప్తపాతక్రమబాధేన
*దేవలోకాదాదిత్యమాదిత్యావృద్ధిమసమిలిమాజసనేయకోక్త్యుక్తిక్రమాద్దేవలోకశబ్దాభిహితాద్వాయో

మాసేభ్యోదేవలోకం దేవలోకాదాదిత్యమితిదేవలోకస్య ఆదిత్యాత్సర్వత్వం పశ్యమ్యుపహరం - *సర్వత్వం ప్రచుర్యతి వాయోరాదిత్యాత్సర్వ
త్వం ప్రపదవిధానిభవం. (విశేషభావాచ్చేతి) యథా - పూర్వం సంవత్సరస్య మాసానంతరత్వేన పశ్యమిమా త్రాచకోఽధికకాలానాం సూర్యకాలోర
ర్భవేభ్యోహేరురుక్తః - పథా ౨. త్ర. శ్రుతి ప్రమాణాదగతం ప్రమాణం నాస్తీత్యర్థః. ...

సీద్ధాస్తరూహ (వాయుమితి) అవిశేషవిశేషభావ్యాం - సామాన్యవిశేషభావ్యాం. దేవలోకశబ్దాసామాన్యశబ్దః - వాయుశబ్దావిశేషః. లోకపరస్య
ద్యావృత్త్యర్థమాహ (వాయుస్సాదితి) ఉక్తస్యావయవార్థస్య ప్రామాణికత్వం దర్శయతి (వాయుశ్చదేవానామితి) సను - సంవత్సరభివ్యక్తే దేవా
నాం పూర్వప్రసంగేభ్యోదేవలోకశబ్దస్య సంవత్సరవిషయత్వం నిరస్యాత్. నైవం - సంవత్సరస్య దేవపురత్యాత్వేనైవ ప్రత్యాత్మికం, వాయోదేవ
గృహస్వగృహ స్తవత్వాదవాస్తవప్రమాణేన వాస్తవస్వీకారస్య స్యాద్యత్వాచ్చ. జ్యోతిర్వయత్యప్తవైమానీకదేవతాగణస్య వాయుపాశభృతర్వాన్
వాతాదైవగృహ స్థంబియధార్థః. ...

పరదాడతేచామః - మాసానంతరమర్థక్రమాత్ సంవత్సరం - చక్షరవరం దేవలోకం - చక్షరవరం వాయుమితి, *వాయుమబ్ధామిమా త్ర నిర్దేశ
శ్చాన్వోగ్యత్వం ప్రత్యేయః - రత్ర సంవత్సరస్య పరిత్యాదితి. తదయుక్తం - దేవలోకవాయుశబ్దయోగ్యామాన్యవిశేషమావైకార్థత్వేన పృథక్పృథక్ భేదక
ల్యనానుచనత్వే. దేవలోకామాన్యత్వం వాయోమితి శేషవిశేషభావ్యాం కాదాదిత్యమితి త్రాతక్రమభివ్యక్త. దేవలోకస్య సూత్రేణాసాదిత్యత్వం వస్యాత్ -
వాతాం రథామార్గస్థివికరణాదవస్య, సూత్రాంతరాధావా, చ్చ. నవైకైర్దైన్యాయశ్చ క్తవ్యవివ - *సదృశ్యమాత్రిమలే సతిదివ్యమాగచ్ఛతి

దేవలోకాదాదిత్యమితి త్రాతక్రమసామాన్యో భవతి ససంశయః. వాయుదేవలోకదూరేకత్వేన ససంశయసమ్యక్. అతఏవ - అవిశేషవిశేషభావ్యామి
తి సూత్రాదవస్య వాయోరగ్నిస్యవత్సర్వేకత్వమితి షాధావా, దాదిత్యాత్సర్వత్వేనాదృశ్యత్వేన విశేషావగమా, చ్యేతి వ్యాఖ్యానమప్యయ్యుక్తం. అ
లోయధాదాద్యమేవ సూత్రార్థః - అన్యైస్తు వాయుకిమగ్నైరుచరినేకయితవ్యః - ఉరసంవత్సరస్యేష - ఉర ఆదిత్యస్యాభివ్యక్తేన సరితయ
ఉక్తః. తదచరురం - అగ్నేరానంతరమయస్తావనస్తం - తస్య సతత్రమప్రతిపన్నస్య త్రాతక్రమేణ స్ఫుటవాథాత్. సంశయోఽన్తరవ్యయం వా
యుదేవలోకాదాదిత్యేన నుత్థితం స్యాత్ - అరః పృథక్త్వేన కత్వేన సంశయతవ్యే. వికత్వేనియమేన వాయుప్రాప్తి - పృథక్త్వేన కత్వేన వాయుప్రాప్తి
శ్చ ఫలం. అత స్స హేతుకస్య ఫలస్యం శయోభాష్యే క్తవివద్యాయాత్.

వాయుధికరణం సమాప్తమ్.

౩॥ సూ.

శ్లో॥ తటితోధివరుణస్సమృద్ధాత్ ॥

విద్యుత్సమృద్ధానురోధఉపపన్నః - నేతి. ఆనుచపత్రాయధాపాతనివేశః - ఉపపత్రవిద్యుతోఽధినివేశః. కాపీతకినామిత్యాదినావత్సమాతార్థత్వే
ద్యాయపూర్వోక్తాభ్యధ్యక్షయతి. తత్రార్చిషః ప్రాధమ్యే, వాయోసంవత్సరాదూర్ధ్వత్వే, ఆదిత్యస్య వాయోరూర్ధ్వత్వే, చ కాపీతకినాకాన్విత్యానం
విగతవిషయేరస్య దృశ్యం చాపనిరూపితాంశనిరూపణీయాంశ ప్రదర్శనార్థేన కాపీతకినామిత్యాదినా. (ఆదిత్యస్యాపీతి) అత్ర - కాపీతకినావత్స

రుపరినివేశస్థితిః. ఇదానీంవరుణేష్టాదీషుచింతా. కిమతేవరుణాదయోధాపాతంవాయోబూర్ధ్వం నివేశయి
తవాః- ఆ బూహిస్విద్విద్యుతోఽభీతివేయే-అర్చిఃప్రభృతిషుసర్వైషు అర్చిషోహరిత్యాదిప్రతిప్రమోషరో
భా,ద్విద్యుతఃపరస్తా చ్చ అభీషురుషోమానవస్సపనాకాబ్రహ్మగమయతీతివిద్యుత్పురుషస్యబ్రహ్మగమయితృత్వ
ప్రపణా, చ్చసర్వత్రావకాశాభాదేనాప్రాప్తావోపదేశావైయథ్యాయావశ్యంకస్యవిద్యాభ్యత్వే- పాతక్ర
మానురోఽనేనాయోరనంతరం వరుణోనివేశయితవ్యః - వాయాదిత్యయోఃప్రమస్యబాధితత్వేనైవప్రజా
పతీఅపిహ్యత్రైలోకనివేశయితవ్యః.

ఇతిప్రాస్తఉవ్యతే (తటితోధిపరుణఇతి) వరుణస్తావద్విద్యుతఉపరిష్టాన్నివేశయితవ్యః. కుతః. (సన్న్య
స్తాత్) మేఘాదరవర్తిత్వాద్విద్యుతోవరుణేనసమ్బంధోలోకవేదయోఃప్రసిద్ధః. ఏతదుక్తంభవతి - వరుణాదీ
నాముపదేశావైయథ్యాయ్యిద్వినివేశయితవ్యత్వేనపి పాతక్రమాదధిక్రమస్యబలీయస్తాద్విద్యుతోఽధిపరు
ణోనివేశయితవ్యః. తతశ్చమానవస్యగమయితృత్వంవ్యవధానసహమిత్యవగమ్యతే. తస్యచవ్యవధానసహ
త్వా, దిద్వాగ్రదేశ్యపదిప్తస్యావశ్యనివేశయితవ్యస్యవరుణాదుపర్యుపదిష్టత్వా, దాగన్తానామనైనివేశయితవ్య
త్వా, చ్చ వరుణాదుపరిష్టాదిర్నివేశయితవ్యఇతి.

వరుణాధికరణంసమాప్తమ్.

౪॥ సూ. అతివాహికాస్తలికాత్ ॥

ఇదమిదానీందివ్యతే- కిమర్చిరాదయోమార్గచిహ్నభూతాః- ఉతభోగభూమయః- అథవావిదుషాం
బ్రహ్మప్రెక్షతామతివోధారఇతి.కింతావచ్యుక్తం. మార్గచిహ్నభూతాఇతి. కుతః. ఉపదేశస్యతథావిధత్వాత్.
దృశ్యతేహిలోకే గ్రామాదీకా ప్రతిగస్తూతామేవం విధోదేశితైరుపదేశః - ఇతిలోకమగ్రమ్యాముకంవృక్షుషు
ముకాంసదీపముకంచపర్వతపార్శ్వంగత్వాముకంగ్రామంగచ్ఛేతి. అథవా- భోగభూమయపతా
స్సయః - కాలవిశేషతయాప్రసిద్ధానామహరాదీనాంమార్గచిహ్నత్వానుపపత్తే, రస్యస్యచమార్గచిహ్నభూత
వ్యైతేమానుసభిధాయకత్వాత్, భోగభూమిత్వంచ అపతపివలోకాయదహారాత్రాణ్యర్థమాసామాసా

(ఉపదేశావైయథ్యాయేతి) క్రమిదాధావశిక్రమిదాధోన్యాయ్యితిభావః. (ఇన్ద్రియజాపతీఅపిహ్యత్రైవనివేశయితవ్యావతి) వరుణాయస్వనంతరే
సరిజన్ద్రియజాపత్యోరస్యర్చనీవేశేక్రమద్వయభక్తిస్సాన్విత-తస్మాదేకక్రమమాత్రభజ్జేనతయోరపి క్రమిణాస్సావకాశత్వంయం క్రమితిభావః....
(వరుణస్తావదిత్యాది) దిద్యు, చ్చవరుణాభిమానవిషయంజలం,చమేఘాదరస్థం-త ప్రవిద్యుతఃస్ఫుటతరదృశ్యత్వాత్, సలిలస్యతథాదృశ్యత్వా
భావా, చ్చసలిలస్యవిద్యుతఉపరిష్ఠితిస్సమ్యక్. ఏవమభిమానవిషయయోస్య ద్విధానురూపమభిమానిదేవతయో రపిసమ్బంధోన్యాయ్యితితటిదభిమానినా
ర్థ్యంజలాభిమానీవరుణఇతిభావః. కించ- ద్యుష్టగర్జనప్రధివీక్రమేణదగ్గర్యస్వరాదనవరస్థ- తటిత్రతోఽగ్రధస్తాత్-తటిత్పురుషస్యోపవరుణామేఘా
దరే. తటిత్సమ్బంధోఽస్తు - తేనపారక్రమందాధత్వాకథంతతిమపఃవరుణనివేశః, కథంవేద్యప్రజాపత్యోస్త్రావకాశః, ఇత్యత్రాహ (ఏతదు
క్తమిది) ఆర్థక్రమవ్యపాతక్రమాబ్జలీయనైవవరుణస్యపటిమచరివేశః- కౌషిచకిపారక్రమానురోధాత్, ఆగన్తానామనైనివేశయితవ్యత్వరూపాస్త్రి
మాంసానీధిన్యాయా, శ్చేన్ద్రియజాపత్యోర్వరుణాపనివేశః. తటితోగమయితృత్వావ్యవధానాయవరుణస్తటితఃపూర్వనివేశ్యః- తథాసతిమేఘా
దరసమ్బంధరూపార్థకమేషిస్సాదితిచెన్న - తథాసతీన్ద్రియజాపత్యోర్వధాపాతంవరుణతటిన్యధ్వనివేశేఽర్థక్రమభక్త్యాత్. తటిదానస్త్యేవరుణేన్ద్రి
యజాపతీనాంపాతక్రమభక్తిప్రసక్తః - తస్మాత్పాతక్రమానురోధేనార్థక్రమానువిధానేసమ్భవతినపాతక్రమభక్తోయంక్తః. తటితోగమయితృత్వ
మవ్యవధాతమితిస్మరంతం - తస్మాత్సర్వగమయ్యత్వంవ్యవధానసహమిత్యయమేవక్రమభక్తిర్ధృ. అత్రాన్యదాచార్యాణాంవరదమిత్రాణామయం
లోకః- అర్చిరహస్యితివయే,నదగయనాద్వమరుదర్శేన్ద్రాకా. అపివై న్యుతవరుణేన్ద్రియజాపతీనాతివాహికానామరితి.

వరుణాధికరణంసమాప్తమ్.

౪॥ సూ. అతివాహికాస్తలికాత్ ॥ అపాస్తరసజ్జతిఃస్ఫుటా. కిమర్చిరాదయోమార్గచిహ్నభూతాః-ఉతభోగభూమయః-ఉ
తాతివోధారఇతి. కింతాకోపదేశప్రక్రమానురోధాన్యాయ్యః-కిం * ఏతపివలోకాయదహారాత్రాణ్యర్థమాసామాసాబుతవ స్సంవత్సరఇతివా
క్యానురోధోయంక్తః-ఉతగమయితృత్వతిక్రమానురోధచిత్తః.ఆద్యేమార్గచిహ్నత్వం, ద్వితియేభోగభూమిత్వం. తృతీయేత్వాతివాహికత్వం.(అథవేత్వాది)
భోగభూమిత్వస్యావ్యవకాశ్యద్వాఇత్యత్రాహ (ఏతపివలోకాఇతి) లోకాఅహరాదిజప్తవాచ్యాఇత్యస్యావకస్యాస్యర్థఇతిపూర్వపక్షేణాహ్యదయం.

[illegible]

యద్యేవం *తత్పురుషోమానవస్సపనాఽబ్రహ్మగమయతీతివైద్యుతస్యేవపురుషస్యబ్రహ్మగమయ
త్యస్వస్మైతేర్విద్యుతఃపరేషాంవరుణాదీనాంకథమాతివాహికత్వేనాన్వయఇత్యతః
౫॥ సూ. తస్మాద్వైద్యుతేనైవతతస్తచ్చురీతే॥ ౬॥ తతః - విద్యుత ఉపరివైద్యుతేన - అ
మానవేనైవాతివాహికేనవిదుషామాబ్రహ్మప్రాప్తైర్దమనం. కుతః. (తచ్చురీతే) * సపనాఽబ్రహ్మగమ
యతీతి ఉన్వేయగమయిత్యత్వస్మైతే. వరుణాదయస్త్యనుగ్రాహకాశ్చి తేషామప్యాతివాహికత్వేనాన్వయో
విద్యుతపః.

అతివాహికాధికరణంసమాప్తమ్.

[illegible]

శరీరమిందపడినాతివదిరాభి - సగుణిపాసకవిషయమిత్వేతావత్తుపూర్వమేవ ప్రత్యుక్తం. తేషామపరీషంచపక్షేపపాదసప్రకారమైచ
 ద్యుమేవ - సతూపపాద్యుద్దమ్యం. * సమిసాక బ్రహ్మగమయతీతిగమయతురమానవత్సందర్శయతి. ఇదంచవిశేషణంచూపగమయిత్యవ్యవచేద
 కర్తావత్ పూర్వేషాంచూపసర్వేసగమయిత్యేతిప్రతి. అమానవత్సందాను-మనోద్వేకాతిగత్వం. అచేతనానామగ్నాదీనాంగమయిత్యత్వాయాగాత్, సపి
 స్త్రిచరణగ్రామస్యోత్థాన్తస్యాపిన్వాతప్రేక్షగగమనామోగా, దస్పిరాద్యభిమానినోదేవాఅత్తనోగమయితారోఽభ్యుపగస్తవ్యాఇతి. అమానవజన్మస్య
 గమాగిరత్వేపివ్యవచేద్యస్యమానవత్సంగమయేత్ - సగుగమయిత్యత్వం. విశేషణంహిన్వప్రత్యసీకాకారయోగంవ్యవచేద్యస్యదర్శయతి-సత్వాకారాస్త
 రసావ్యం. వస్త్రసూసంహదాదిదర్శనాద్యనాటురణత్వమపిదుర్వచం. అతస్తదనాదరః. — అస్మేతువరుణస్థతిత్వపుష్టోవర్షద్వారకః-సత
 స్యనాఽయాదిత్యాభ్యామపిమల్యః- * బాయుదైవ్యస్థాగతిశేరస్మాద్వాయుప్రమృతాదివోవృష్టిరితి, * యాభిరాదిత్యస్తవతిరశ్విభిస్తాభిఃపర్జన్వోవర్షతీతి, చ
 తయోర్వృష్టిశేతుర్వశ్రవణాత్. తతశ్చతేవబాగ్ధక, మేణవిద్యుతఉపరివేశనాదపిపాతక్రమసహకృతార్థక్రమపదాదిత్యస్యాగస్తాద్వరుణానివేశన
 యఇనిస్థాన్తయన్తి. * తటితోధీతిసూత్రంవిద్యుతఉపరివరుణానివేశనరంవ్యాఖ్యాతం. తత్రనాఽయాదిత్యురటిద్విసమృద్ధస్యమానతయాఽతిప్రసజ్జపహ
 రార్థంశక్త్యాస్తరమేవదుపస్యంతం- * సమిసాక బ్రహ్మగమయతీతిశ్రవణాద్విదుమేమనోననేతవ్యత్వంప్రతీయతేసతుస్వయంగస్తృత్వం. తత్త్రప్రజాపతి
 స్త్రిశ్చచేతనత్వాత్స్వస్వలోకావధినేతారా- విద్యుతస్త్యచేతనత్వాదిస్త్రిలోకావధినేతృత్వానుపపత్తైర్నేతృవిశేషాకాక్షాయాంచరుణస్థవిద్యుత్సమృద్ధ
 త్యాస్తీత్యాకాక్షాసహకృతాత్సమృద్ధాద్విద్యుతఉపరివరుణానివేశనియఇవ్యుత్తా-తర్హర్చిరాదీనామపవ్యచేతనత్వేననేతృత్వానుపపత్తైస్త్రాపినేతృభిర
 నైర్వర్చిరవ్యమితశక్త్యాసహకారార్థమర్చిరాదీనాంచేతనత్వేననేత్రస్తరనైరాకాక్ష్యప్రతిపాదకం* ఆతిపాహికాఇత్యాదిసూత్రంవ్యాఖ్యాతం. అన్తికాసూ
 త్రేమార్గపర్వత్వంభోగధామిత్యంచార్చిరాదీనాంచూర్వపక్షీకృత్యదేవతాత్వంసమర్థితం- తలవకారిణాం * గుహనిదేవోసీత్వాదిశ్చతా * తమగ్నిరభి
 ప్రవహతితంచాయరభిప్రవహతీత్యాదిసూత్రాభివ్యగ్నిర్వాయరస్తరిక్షలోకోదిశోఽపహరాతైర్ధమాసామాసా ఋతవస్సంవత్సరోదివ్యగధర్వా

౬॥ సూ.

శ్రీభాష్యే కార్యంబాదరిత్యగత్యుపపత్తేః॥ శ్రీభాష్యే

అర్చిరాదివైవగచ్ఛతివిద్వాన్, అర్చిరాదిరమానవాన్తత్సగణాతివాహికోవిద్వాంసంబ్రహ్మగమయతీ, త్యుక్తం. ఇదమదాసీందివ్యతే- కిమయమర్చిరాదికోగణఃకార్యంహిరణ్యగర్భముపాసీనాన్నయతి - ఉతపరబ్రహ్మపాసీనానైవ- అథపరబ్రహ్మపాసీనాన్, ప్రత్యగాత్మానంబ్రహ్మత్వకతయోపాసీనాం, త్యేతివిశయే- కార్యముపాసీనానైవగమయతీతిబాదరితాచార్యోమన్యతే. కుతః. అస్య - హిరణ్యగర్భముపాసీనస్యైవగత్యుపపత్తేః. నహిపరిపూర్ణంసర్వజ్ఞంసర్వగతంసర్వాత్మభూతంపరంబ్రహ్మపాసీనస్యతత్ప్రాప్తయోదెతాస్తరగతిరుపపద్యతే- ప్రాప్తత్వాదేవ. నిత్యప్రాప్తపరబ్రహ్మవివయాదిద్యానివృత్తాన్తమేవహివరవిద్యాకార్యం. కార్యంతుహిరణ్యగర్భభూవంబ్రహ్మపాసీనస్యపరిచ్ఛిన్నదేశవర్తిప్రాప్త్యప్రాప్త్యర్థంగమనముపపద్యతే. అతోర్చిరాదిరాతివాహికగణస్తమేవనయతి.

స్వరూపాద్యైవాదిత్యుత్పత్తిమాణత్వానివాహికాణామనైచపివైతేర్చిరాదయః- తత్తన్నామభేద్యక్రమప్రత్యక్షానలిక్ష్ణాత్ - యదానామేవమహిమానంగత్వాదిత్యస్వసాయజ్యంగచ్ఛతివిమమతత్రసాయజ్యస్తాత్తిర్చిరాదీనాంబేవతాత్వేలిక్ష్ణం. అతోసరప్రసేత్త్రస్తూపేదే- విజ్యుతస్తవేచరసాయనవేదే- నీలిరస్వాఉపనిషత్సానేతేతిపూర్వపక్షంపంచమాప్యసిద్ధాస్తవచ్యుతే- వైద్యతేనైవేతిసాలె. ౧. : ఉచ్యతేవైద్యుతంవైద్యుతాత్మరుమహానవవిర్యబ్రహ్మలాకాన్తమయతీత్యమానవన్యపురుషస్యబ్రహ్మలాకాన్తమయత్యుత్పత్తేజ్యుతస్యాపాదానంబ్రహ్మలాకాన్తమయతీ- అతోవిద్యుదభిమానిపురుషవైద్యుత-సప్తబ్రహ్మలాకాదర్వాచీనేమలాకేమనేతేతిప్రతీతం-అతోసేత్త్రస్తరగిరాకాన్తత్వాద్విజ్యుతయథాశ్రుతివామోరుపర్యేవవర్తతే-సతురస్యాస్తిసేత్త్రస్వమిరిసిద్ధాస్తసూత్రంవర్తయన్తి. అత్రచ్యుతే-అదిత్యాదగస్తాద్భుతానివేశనస్యసిద్ధానిరత్యంతావదయక్తం-పారక్రమాన్తక్రమయూరుభదారాఃకైత్రతక్రమబాధ్యత్వాత్. *సవాయుమాగచ్ఛతిసైస్రత్రనిజహీర్వతేయధారభవక్రస్కంఖంతేనోర్ధ్వగాక్రమలేసాదిత్యమాగచ్ఛతీతి, *ఉచలకాదాదిత్యమితి, చవాదారనవరూపాదిత్యస్యత్రాతక్రమసాప్రత్యాత్తేరయార్థే *సవాయులోకంసమరుణలోకంసలలిత్యలోకమితిపాతక్రమానురోధేసమరుణివేశనంహిస్తాతక్రమబాధింసాన్త. ఏతమక్తంభవం-వాయుదిత్యయార్థే, రుద్రాశ్చ, చమరుణివేశనమర్థక్రమసాప్రత్య- రత్రవాయుదిత్యయార్థక్రమస్యత్రాతక్రమబాధితత్వాదవాభిత్తార్థక్రమణితీతకపంచమరుణివేశనమయక్తమితి. కింధ- ఆర్థక్రమానుగూహితపాతక్రమణక్రమనిర్మయకర్తవ్యేవృద్ధిహేతుత్పత్తికారణక్రమసంబంధే *సాదిత్యలోకంసప్తస్థిలోకంసప్రజాపతిలోకమితిపాతక్రమణాదిత్యాదుపరిచ్ఛిన్నినివేశనప్రసక్తః. : అదిత్యాచ్చన్త్రమసమితిస్తాతక్రమవిరోధాత్తదయక్తమితిచేత్- తూర్వద్యుతత్రాతక్రమనిరోధాద్వాదయార్థంపంచమరుణివేశనమయక్తం. యత్కౌర్రక్రమానిరోధాద్విజ్యుతపరంపంచమరుణివేశనమయక్తం-అతిపవ - ఏతతోద్భితిద్ధాస్తసూత్రంసమపూర్వపక్షవిషయం. అతపవ *అతివాహికాణాత్వాదిహస్తద్వయసాధికరణాస్తరంభవిరుద్ధ్యతీతస్యపరోక్తయోజనాననుపపన్నా.

అతివాహికాధికరణంసమాప్తమ్.

౬॥ సూ. శ్రీభాష్యే కార్యంబాదరిత్యగత్యుపపత్తేః॥ శ్రీభాష్యే అవాన్తరసప్తతిహా (అర్చిరాదివైవేతి) (కార్యహిరణ్యగర్భముపాసీనాని
 ౧) కార్యోపాసకస్యకార్యప్రాప్తి, పరోపాసకస్యపరప్రాప్తి, శ్చతత్ప్రతిస్థానయసిద్ధా - అతఉపాసిత్రవిశేషేన్నిలెస్తానిసప్తపాదాత్, సంతయస్యఉపాసిత్యభేదమూలత్వాత్, *సమినానియపాసిత్యాణాంప్రతిపన్నత్వా, చ్చఉపాసీనానియథ్యాప్యతం. నయ-పంచసిద్ధాస్తసూత్రాదాకృత్యం. కిమర్చిరాదికోగణఃకార్యహిరణ్యగర్భముపాసీనానైవనయతి- ఉతపరంబ్రహ్మపాసీనానైవ- ఉతపరంబ్రహ్మపాసీనాన్, ప్రత్యగాత్మానంబ్రహ్మత్వకతయోపాసీనాం, త్యేతి. కింపరబ్రహ్మపాసీనాన్వేగంబ్రహ్మలోకకర్తాపుపపద్యతే-సేతి. బ్రహ్మపాసీనానామేవగమయత్యేవైద్యుతంపరిచ్ఛిన్నవిజ్యుతేమేషత్వాదివాక్యసామన్యస్యమస్తి - సేతి. యదానోపపద్యతే- తదాకార్యముపాసీనానైవనయేత్. యదాగంబ్రహ్మలోకకర్తాపుపపద్యతే, యదాచ*తద్యుత్పత్తిమిత్యాదివాక్యసామన్యస్యమస్తి-తదాబ్రహ్మపాసీనానైవనయేత్. యదానామన్యస్యగనాస్తి-తదాపరంబ్రహ్మపాసీనాన్, ప్రత్యగాత్మానంబ్రహ్మత్వకతయోపాసీనాం, త్యేనయేత్. ఉపాసినయతోర్ధ్వయోరపికర్తహిరణ్యగర్భః (కార్యముపాసీనానిత్యాది) సర్వగత్వాద్భిహ్మాణముతైతత్ప్రాప్త్యర్థంసక్వచిత్తవ్యం. సర్వగతత్వేపిదేశవిశేషప్రాప్తినేవజానాతి- నాన్యమిదిసనియమాన్తస్తి- యేనక్వచిత్తవ్యం - సర్వజ్ఞత్వాత్. క్వచిత్త్రాణ్యణగుణాస్తాదిః-క్వచిదపూర్తిరితినతదగ్గంసవ్యం- సర్వత్రపరిపూర్ణత్వాత్. సమృద్ధివేశనమూదనాయనాన్యత్రగవ్యం-సర్వాత్కత్వాదివిశేషజ్ఞానాంతాత్పర్యం. నిత్యప్రాప్తిశ్చేత్- ఉపాసనావైయర్థ్యమిత్యత్రాహ (నిత్యప్రాప్తేతి)

౭॥ సూ. విశేషితత్వాచ్చ॥ విశేషితత్వాచ్చ॥ *పురుషోమానవపత్యబ్రహ్మలోకాన్తమయతీతిలోకశబ్దేనబహువచనేనచలోకవిశేషవర్తనం హిరణ్యగర్భముపాసీనమేవామానవోగమయతీతివిశేష్యతే. కించ-
*ప్రజాపతేస్సభాంవేత్ప్రపద్యఇతికార్యస్య హిరణ్యగర్భస్యసమీపగమనమర్పిరాదినాగతోభిసన్ధ్యై. .

నన్వేపం * తత్పురుషోమానవస్సపనాన్ బ్రహ్మగమయతీత్యయం నిగైశోనాపపద్యతే-
హిరణ్యగర్భనయనెహిసపనాన్ బ్రహ్మణంగమయతీతినిగైష్టవ్యంస్యాత్. అతఃపా.

౮॥ సూ. సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశః॥ *యోబ్రహ్మణంవిదధాతీతి హిరణ్యగర్భస్యప్రథమజత్వేనబ్రహ్మసామీప్యాత్తస్యబ్రహ్మశబ్దేనవ్యపదేశఇతిగత్యనుపపత్తివిశేషణాదిభిరుక్తైర్లైతుభిర్నిశ్చయితఇత్యర్థః.

అథస్యాత్ - అర్చిరాదినా హిరణ్యగర్భప్రాప్తా * ఏషదేవపథో బ్రహ్మపథ ఏతేన ప్రతిపద్యమాసాశిమంమానవమావర్తంనావర్తనై * తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమే తీత్యమృతత్వప్రాప్త్యపునరావృత్తివ్యపదేశోనాపపద్యతే - హిరణ్యగర్భస్యకార్యభూతస్య ద్విపరార్థకాలావసానేవినాశశాస్త్రాత్, * ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాః పునరావర్తి నాన్తు నేతివచనాద్దిరణ్యగర్భంప్రాప్తస్యపునరావృత్తైరవర్తనీయత్వాత్, ఇత్యత్రాహ.

౯॥ సూ. కార్యాత్వయేతదధ్యక్షేణసహితఃపరమభిధానాత్ విశేష్య కార్యస్య - బ్రహ్మలోకస్యాత్వయేతదధ్యక్షేణ- హిరణ్యగర్భేణాధికారికేణావసితాధికారేణ విదుషాసహస్వయమపిత్రాధికతవిద్యుఃఅతః- కార్యాన్యబ్రహ్మలోకాత్పరంబ్రహ్మప్రాప్తోతీత్యర్పిరాదినాగతస్యామృతత్వప్రాప్త్యపునరావృత్త్యభిధానాత్, * తేబ్రహ్మలోకేతుపరాంతకాలపరామృతాత్పరిముచ్యంతిసర్వైతివచనా, చ్చావగమ్యతే.

౧౦॥ సూ. స్మృతేశ్చ॥ స్మృతేశ్చైవమథోవగమ్యతే *బ్రహ్మణాసహతేసర్వైసంప్రాప్తైప్రతిసంచరే. పరస్యాదైక్యతాత్మానఃప్రవిశంతిపరంపదమితి. అతఃకార్యముపాసీనమేవార్చిరాదికోగణోనయతీతిబాదరెన్తతమ్.

అత్రజై మిసింపతా వ్రరపరిగ్రహేణప్రత్యవతిష్ఠతే.

౭॥ సూ. విశేషితత్వాచ్చ॥ విశేషితత్వాచ్చ॥ *ఏతంబ్రహ్మలోకంసవిన్దన్తీత్యాదిమకర్తధారయస్వీకృతః తద్వాన్వయత్వార్థంబహువచనేనచేత్సుక్తం. బహువచనానలొకశబ్దతాత్పర్యం.

ఉ త్తరసూత్ర శక్తామాహ (నస్వతి)

౮॥ సూ. సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశః॥ (గత్యనుపపత్తివిశేషణాదిభిరి) అదిశబ్దేన బ్రహ్మేతినిధ్యోపపత్తిమనోషసంస్పృహితా. కార్యేకారణోపపాదఇత్యర్థః.

ఉ త్తరసూత్ర శక్తామాహ (అథస్యాదితి)

౯॥ సూ. కార్యాత్వయేతదధ్యక్షేణసహితఃపరమభిధానాత్ విశేష్య అయమన్యకథమవగతఇత్యత్రాహ (తేబ్రహ్మలోకఇతి) *పరామృతాత్ - పరామృతంప్రాప్య. ల్యుట్లోపేషామితిపూర్వపక్షీణోభిప్రాయః.

౧౦॥ సూ. స్మృతేశ్చ॥ *పరస్య బ్రహ్మయమః.

(అత్రై) పతా వ్రరపరిగ్రహేణ-పూర్వపతావైవ్రరపరిగ్రహేణ. సమకృత్సాధితైశ్చర్థః.

౧౧॥ సూ. శ్లో॥ పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్॥ శ్లో॥ పరంబ్రహ్మసాసీనా నర్పిరాదిర్నయ తేతి జైమినరాచార్యోమన్యతే. కుతః. (ముఖ్యత్వాత్) *తత్పురుషోమానవస్సపనాబ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మశబ్దస్యపరస్మిన్నేవబ్రహ్మణిముఖ్యత్వాత్. ప్రమాణాన్తరేణకార్యత్వనిశ్చయేన త్యేవహిలాక్షణికత్వం యుక్తం. సచగమనానుపపత్తిః ప్రమాణం - పరస్యబ్రహ్మణస్సర్వగతత్వేపివిమోచిశిష్టదేశగతవ్యైవావిద్యానివృత్త్యాన్తర్గతం. యథాహివిద్యోత్పత్తిర్వర్ణాశ్రమధర్మశౌచాచారదేశకాలాద్యపేక్షా*తమేతంవేదానువచనేన త్యాదికౌస్త్యోపగమ్యతే-తథానిశ్చేషావిద్యానివర్తనయాపవిద్యానివృత్తిరపివిశిష్టదేశగతినాపేక్షాచిగతాస్త్యనివార్యతే. విమషఉహ-౧౨౨ప్రతిపేధాదితూపూర్వమేవపరిహారం. యత్తు*బ్రహ్మలాకానితిటాకశబ్దబహువచనాభ్యాంపితేషణాతా-ర్యభూతహిరణ్యగర్భప్రతీతితి- తదయుక్తం-నిషాదభవత్యాయేనబ్రహ్మైవలాభో బ్రహ్మలాకభితికర్తృధారయస్యేవయుక్తత్వాత్, అర్థస్యచైకత్వేనిశ్చిదేబహువచనస్య*అదితిఃపాశానితివచనచైః. పరస్యబ్రహ్మణఃపరిపూర్ణస్యసర్వగతస్యసత్యసజ్జాప్యస్య స్వేచ్ఛాపరికల్పితాఃస్వాసాధారణాలప్రాకృతాశ్చలాకావాచ్యవాయనసన్ని- ప్రతిస్తృతీహాసపురాణప్రామాణ్యాత్.

౧౨॥ సూ. శ్లో॥ పరమనాచ్చ॥ శ్లో॥ సర్వయితచక్రతఃమూర్ధస్యనాన్యానిమగ్రస్యదేవయా నేనగతస్యపరస్యప్రాప్తిం *ఏషసంప్రసాదోస్తాచ్చరీరాత్సముఖాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేదాభిసంపద్యతేతి.

యదుక్తం *ప్రజాపతేసుభాంవేత్సప్రపద్యత్యర్చిరాది
నాగతస్య కార్యేప్రత్యభిసంధిర్వశ్యతేతి- తత్రోక్తరం.

౧౩॥ సూ. శ్లో॥ సచకార్యేప్రత్యభిసంధిః॥ శ్లో॥ సచాయం ప్రత్యభిసంధిః కార్యే హిరణ్యగర్భే- అభితుపరస్మిన్నేవబ్రహ్మణి-వాక్యశేషే *యశోహంభవామి బ్రాహ్మణానామితత్సాభిసంధాతుస్సర్వావిద్యావిమోకపూర్వకసర్వాత్మభావాభిసంధానాత్, *అశ్వభవరోమాణివిగూయపాపంచన్ద్రభవరాజుగూగ్నుభాత్పముచ్య. గూత్వాశరీరమకృతంకృతాత్బ్రహ్మలాకమభిసంధువామీత్యభిసంధ్యావ్యస్యబ్రహ్మలాకస్యాకృతత్వశ్రవణాత్, సర్వబంధవినిర్మోకస్యచసాత్మాచ్ఛ్రవణాత్, అతఃపరమేవబ్రాహ్మణాసాసీనమర్చిరాదిరాశివాహికోగణోనయతీతిజైమినైర్మతమ్.

ఇదాసీంబాదరాయణస్తుభగవాన్స్వమతేనసిద్ధాన్తమాహ

౧౪॥ సూ. శ్లో॥ పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్॥ శ్లో॥ (విద్యానిష్పత్తిః) విద్యాహిస్వభూహాత్త్వాత్సాత్మశరీరస్థితి హేతురనువర్తతే చిన్మాస- నిష్పత్తిః- కార్యకరత్వావస్థాపత్తిః. యద్వా- నిష్పత్తిః- నితరాంవిరాసః. సాగతినాపేక్షేత్యర్థః. నిత్యత్వేపికాలవిశేషావేషవత్సర్వవిద్యేసి దేశవిశేషావేషాయతైహావః. నిత్యముక్తతయాకాలవిశేషావేషానచేత్-శాస్త్రవైయధ్యంప్రత్యక్షవిరోధశ్చ. ఉత్తాన్త్యనుపపత్త్యానవిరిచేత్. తత్రాహ (విమషఇతి) (యత్విత్వాది) (నాత్వనాయనసన్ని) ననసన్ని- నిషేధప్రసక్తోనాన్ని సన్దేహ. అత్యర్థంసన్దేహవేత్సర్వ. పరమవ్యోమశబ్దాదీనాంహృదయగుహాదిస్థానపరత్వాసాదనైసలోకవిశేషాపూర్వాయుక్తః- *క్షయంతపస్యరజసఃపరాక * హిరణ్యయేషతోశేషిరజంబ్రహ్మనిష్కళం । తచ్చ భ్రంజ్యోతిషాంజ్యోతిస్తద్యత విదోవిదురితి । తదక్షరేపరమేవ్యోమకాంత్యాదిభిర్దురపహ్నవత్వాదిప్రమాణదాగ్ధ్యంవిమక్షీతమ్.

౧౫॥ సూ. శ్లో॥ పరమనాచ్చ॥ శ్లో॥ ఉత్థాయాపసంప్రవచనేనదేవయా నేనసాన్నిధిః.

ఉత్తరమాత్రశక్తామాహ (యదుక్తమితి)

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ సచకార్యేప్రత్యభిసంధిః॥ శ్లో॥ ఉపపాదకవాక్యవసాత్పరస్మిన్నేవేత్యుక్తమ్.

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతిబాదరాయణఉభయథాచదోషాత్తత్కృతుశ్చ॥ శ్లో॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్ - ప్రతీకాలమ్బనవ్యతిరేకానయత్యర్చిరాదిరాతినాహికొగణ్యతి భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే. ఏతదుక్తంభవతి- కార్యముపాసీనాన్నయతీతినాయంపక్షస్సమ్భవతి, పరమేవోపాసీనానిత్యయమపి నయమోనాస్తి, నచ ప్రతీకాలమ్బనానపినయతి. అపిశుయెపరంబ్రహ్మపాసతే, యేచాత్మానంప్రకృతివి యుక్తంబ్రహ్మాత్మకముపాసతే, - తానుభయవిధాన్నయతి - యేతుబ్రహ్మకార్యావృత్త్యాతనామాదికంవస్తుజే వస్తుదిక్షునివర్తేదిదృష్టివత్ బ్రహ్మదృష్ట్యా - కేవలంవాతత్తద్వస్తూపాసతే - సతాన్నయతి. అతః పరంబ్ర హ్మపాసీనా, నాత్మానంచప్రకృతివియుక్తంబ్రహ్మాత్మకముపాసీనా, న్నయతీతి. కుతః. (ఉభయథాచదో షాత్) కార్యముపాసీనాన్నయతీతివత్తే * అస్తాచ్చరీరాత్మముణ్ణాయపరంజ్యోతి రుపసమ్బద్యేత్యాదికాః శ్రుతయఃప్రసక్తేయః - పరమేవోపాసీనానితీనియమే * తద్యత్తథేంద్రియేచేమేరణ్యేత్రధ్వాతపశ్యత్యుపాసతే తేర్మిషకాభిసమ్మనప్రతిపజ్ఞాగ్నివిదోర్చిరాదిర్గణోనయతీతిశ్రుతిఃప్రసక్తే - అతఃఉభయస్మిన్నపివత్తేదో షఃస్యాత్. తస్మాదుభయవిధాన్నయతీతి. తదేతదాహ (తత్కృతుశ్చేతి) తత్కృతుః - తథోపాసీనస్తతైవ ప్రాప్నోతీత్యర్థః. * యథాక్రతురప్తికాణోకపురుషోభవతితథేతఃప్రత్యభవతి * తంయథాయథోపాసత్యతి న్యాయాత్, పజ్ఞాగ్నివిదోప్యర్చిరాదినాగతిశ్రవణాత్, అర్చిరాదినాగతస్యబ్రహ్మప్రాప్త్యపునరావృత్తి ప్రవణా, చ్యు. అతపవతత్కృతున్యాయాత్ప్రకృతిపిన్నిక్తబ్రహ్మాత్మకాత్మానుసంధానంసిద్ధం. నామాదిప్రాణ పర్యంతప్రతీకాలమ్బనానాం రూపయవిధ శ్రుతిసిద్ధోపాసనాభావా, దవిక్షిప్రోపాసనే తత్కృతున్యాయా, చ్చార్చిరాదినాగతర్చిప్రాప్తిశ్చనవిద్యతే.

తమిమంవిశేషంశ్రుతిరేవదర్శయతీత్యాహ.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ విశేషంచదర్శయతి॥ శ్లో॥ *యావన్నామోగతంతత్రాస్యయథాకామ చారోభవతిత్యాదికాశ్రుతిర్నామాదిప్రాణవర్యస్తప్రతీకముపాసీనానాంగత్యనపేక్షం పరిమితఫలవిశేషంచద ర్శయతి. తస్మాదవిద్యిశ్రంకేవలంవాచిద్వస్తుబ్రహ్మదృష్ట్యాతద్వియోగేనచయఉపాసతే- సతాన్నయతి- అ

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతిబాదరాయణఉభయథాచదోషాత్తత్కృతుశ్చ॥ శ్లో॥ అప్రతీకాలమ్బనవ్యతిరేకం ప్రతీకాలమ్బనాన్ - రంసయతీవ్యతాన్ జైమినిమతాన్ సిద్ధాన్తిమతస్యకావిశేషభవ్యత్రాహ (ఏతదుక్తమితి) కార్యముపాసీనోప్రతీకాల మ్బనః నామాదిషు బ్రహ్మదృష్ట్యాపాసితస్సప్రతీకాలమ్బనః. (సచప్రతీకాలమ్బనానతి) అప్రతీకాలమ్బనశబ్దోద్యుక్తుపాసనపరమాహ- గోవింద ర్చనాయాత్. ప్రతీకాలమ్బనవ్యతిరేకమేపిచర్చిరాదిగతజైమినికోక్తా- ప్రతీకాలమ్బనవ్యతిరేకత్వోపాధిర్యమతాన్ సర్వాన్నయతీతి సిద్ధాన్తి మచరించుచేద్య. (కార్యముపాసీనాన్నయతీతినాయంపక్షభి) హిరణ్యగర్భోపాసీనామాచర్చిరాదిగతరమపన్నా- అర్చిరాదినాగతస్యచర బ్రహ్మప్రా ప్తే. సహాహిరణ్యగర్భోపాసకస్యచర బ్రహ్మప్రాప్తిః- యథోపాసనంహిఫలం. తస్మాచ్ఛిరాదినాపర బ్రహ్మపాసకపివగచ్ఛతి- సకార్యోపాసకభక్త్య ర్థం తదావృతశ్రుతివార్యశ్రుతసన్నయోరన్యతరస్యప్రతీకాలమ్బనత్వాత్ * అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి ప్రతిజ్ఞాసంవ్యాహతమిర్యత్రాహ (ప జ్ఞాగ్నిం) రత్రప్రతిపన్నయోరుభయోరపిప్రతీకాలమ్బనత్వంసాధయతుంసూత్రకారః * తత్కృతుశ్చేత్యక్తవానిత్యర్థః. * తద్యత్తథేంద్రియేచే మేరణ్యేత్రధ్వాతపశ్యత్యుపాసత్యత్వపజ్ఞాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యార్చిరాదిగతి శ్రవణా, త్రయాగతస్యబ్రహ్మప్రాప్త్యపునరావృత్తిశ్రవణాత్, ఫలస్యచ యథోపాసనభావిత్వా, చర్చిరాదినా బ్రహ్మప్రాప్తిఫలాపాసననిష్ఠపజ్ఞాగ్నివిద్యానిష్ఠ బ్రహ్మపాసకపివ. తత్ర * తద్యత్తథేంద్రియేచేమేరణ్యేత్రధ్వాతపశ్యత్యుపాసత్య, అపిభాగాన్యథానుపపత్వాస్వాత్మవిశిష్ట బ్రహ్మపాసనం, బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసనం, చేతికల్ప్యం- బ్రహ్మప్రాప్త్యా నుగుణ్యాత్, పృథగ్విధేకాలైయద్యా, చ్యేత్యర్థః. కేళుసరత్రప్రతీకాలమ్బనాభివ్యత్రాహ (నామాదీ)

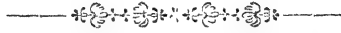
౧౯॥ సూ. శ్లో॥ విశేషంచదర్శయతి॥ శ్లో॥ *యావన్నామోగతంతత్రాస్యయథాకామ చారోభవతిత్యాదికాశ్రుతిర్నామాదిప్రాణవర్యస్తప్రతీకముపాసీనానాంగత్యనపేక్షం పరిమితఫలవిశేషంచద ర్శయతి. తస్మాదవిద్యిశ్రంకేవలంవాచిద్వస్తుబ్రహ్మదృష్ట్యాతద్వియోగేనచయఉపాసతే- సతాన్నయతి- అ

పీతుపరంబ్రహ్మహంసీనా, నాత్మానంచప్రకృతివియక్తంబ్రహ్మజ్ఞేకముహంసీనా, నాతివాహికోగణోనయ
తీతిసిద్ధమ్.....

కార్యాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.



అప్రపరహంపూర్వపక్షమాత్రాద్యైవసిద్ధావసూత్రాది. పరంజైమినిత్యాదిసూత్రత్రయంపూర్వపక్షవిషయం. తత్తుస్యాధికరణరీతివి
రొహితుస్త్రకారానిప్రాయవిరుద్ధం. సత్యసిద్ధావోపక్రమేధికరణసిద్ధావ్రావసానత్వంసర్వత్రదృశ్యం-సశుభూర్వపక్షేవసానత్వం. పరవిద్యాప్ర
కరణగతితీర్థసంస్తుభ్యర్థమిత్వంపపన్నం. అన్యథలతయోవగమ్యమానానన్యస్తుత్వంపపత్తైః. గతిర్నిసగుణవిద్యాఫలత్వేనమతా యత్తా క్తం * ప్రజా
పతేస్సామిత్వత్రకార్యప్రత్యభిసద్ధిరుపపద్యతే - * తేయదవరేతపూర్వవాక్యవిచ్ఛేదాత్. ప్రకరణాన్నివివాదేబలియసిద్ధిరి - తదయంక్తం-
యశోహంభవామిద్రాహ్మణానామితనర్వాత్వత్వకీర్తనాత్, సగుణబ్రహ్మణస్సర్వాత్వత్వకీర్తనానుపపత్త్యా, చరరప్రకరణావిచ్ఛేదభరియతః. స
చవాచ్యంసగుణేబ్రహ్మణిసర్వకామత్వాదిపమపాసనార్థంప్రశంసార్థంపాతదితి. తత్రపూర్వాపరవాక్యయోఃపరవిషయత్వేనవగమ్యమానేమధ్యగ
తవాక్యస్యపదప్రతీర్వాఅగ్నిసానిచ్ఛేదితిపదయోగ్యాభ్యర్థేనదర్శితత్వాత్, ప్రజాపతీశబ్దస్యపరవిషయత్వేసి. ప్రజాపతీశ్చరతిగర్భాలనరతివత్ప్ర
యోగోపపత్తైః, పరవిషయత్వకార్యవిషయత్వయోగేకవాక్యత్వానుపపత్త్యావాక్యభేదకల్పనప్రసక్తాత్, ఏకవాక్యత్వేనమృతవాక్యభేదాదయోగా,
చ్చప్రత్యభిసద్ధిరుపపన్నం. పరబ్రహ్మణవివరణకకల్యాణగుణకస్యసర్వావరాత్వత్వాన్నర్వాత్వత్వకీర్తనస్యప్రశంసార్థత్వమప్యయంక్తం. య
త్తాక్తం- విభోర్జనవ్యత్వానుపపత్తిః, భూగతేనప్రదేశానరగమనవత్ప్రయోగధ్యాద్యవస్థాపత్తివచ్చాంశభేదేనావస్థాభేదేనచగ్రవస్థావోననుపప
న్నః- నిరంశత్వాదవస్థాభేదసూత్యత్వాచ్చబ్రహ్మణః, గన్తుశ్చజీవస్యబ్రహ్మణయవత్వేతద్వికారత్వేచతత్ప్రపంచసత్త్వభావాద్యమసమయంక్తం, మధ్య
మపరమాణత్వేననిత్యత్వాదనుత్వేకత్వన్నశరీరవేదనానుపపత్తేవాగ్నిత్వేగత్వంపపత్తేశ్చనమార్గమనం, సంసారాత్వసంపారబూధ్యభిష్టాదనిర్మూః
కాదేస్వరూపనాశ, ఇత్యాదితర్కబలం * పరంజైమినిత్యాదిసూత్రాణాంపూర్వపక్షవిషయతేతి. తదప్యయంక్తం- గ్రామాదిగతేనబ్రహ్మసం
యోగాగ్ధత్వాభావాదగ్నిరాదిగతే. నిశ్శేషప్రతిబద్ధనివృత్తిర్ధామిసా. తస్మాత్సకాలాపేక్షేవదైశాపేక్షేయజ్యతే. * యావన్నవిమోక్ష్యంతికాలాపే
క్షేచమ్యవలభ్యతే పరమాణవికల్పనగమనానుపపత్తిరపరవిద్యాఫలత్వేసిప్రశజేదిన్యవ్యాహతః. సచగతేర్నిధ్యాత్వేనతత్రోపపత్తిః- విభుత్వస్యగతి
మాత్రవిరోధిత్వాత్. సత్యగమనమవిభుత్వవిరోధీతీతేన- దృష్టానాభావాద్వాన్యప్రసక్తిః. విభుత్వగత్యోన్మిరోహామయమేనాభిన్నాధారత్వలక్ష
ణః. తత్శబ్దయప్రవిభుత్వావశః- తత్రైవసత్యగతచర్వానాన్మిరోహోన్మియేత. సచవిభుత్వానాశ్రయఘటాదినిష్కంగమనంత్వన్నతేనత్వం - తస్మాద్భతి
మాత్రవిభుత్వవిరోధీత్వవ్యాఖ్యానోపపత్తిః. అణుత్వేకత్వన్నదేహవేదనానుపపత్తావపితుల్యవ్యాఖ్యానం. తత్రాపివాప్రవక్తత్వన్నవేదనసైన్యవాణి
త్వవిరోధిభిరేతే. పూర్వపక్షేనాభావాద్వాన్యప్రసక్తిః. ప్రబాప్రభావన్నాయేనానుపపత్తిరపినాస్తీతిప్రగోహోక్తం. సంసారత్వస్యపరమాధ్యై
పిస్వరూపత్వాభావాదనిర్మూఃస్వరూపనాశాసన్యాతాం. యత్తుసంసారస్యకర్మనిమిత్తత్వే- సూక్ష్మచరాకసమ్భవా, త్కర్మత్వశ్చైసద్భావా, చ్చని
శ్శేషకర్మక్షయోనుపపత్త్యాదిజ్యేతం- తత్ * జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాభిజన్మాసామ్యురుతభిరేతాన్త్రబలా, దీక్షవరప్రసాదద్వారానవరసీయత్వాన్నో
పపన్నం. యాతుస్యపక్షేకూటోపపత్తిః- సాచప్రాగేవవ్యస్తా. * అప్రతీకాలమ్భనానిపుగ్ధగధికరణయన్తి - సగుణబ్రహ్మవ్యతిరేక్షవికారాలమ్భ
నాఃప్రతీకాలమ్భనాః. తేషాంపిత్యయాణతృతీయస్థానసమ్భగ్ధాభావాత్, ప్రతీకవిశేషణత్వేనబ్రహ్మణోపుపాసితత్వాత్, * యేచమేరణ్యేతత్త్ర
తేషామపుపాదానాత్, సర్వాన్వికారాలమ్భనాసమాసహబ్రహ్మలోకంసయతీతిపూర్వపక్షంకృత్వా- ప్రతీకాలమ్భనాన్వర్ణయతి, తద్వ్యతిరేకాన్వి
కారాలమ్భనాన్వయతీ, తుభ్యంయథాగ్రహ్యపక్షమేదోషేభావాదితియోజయన్తి. తత్రతావదధికరణభేదోననుపపన్నః. త్రిశిరస్మైవిచారేజైమిని
పక్షస్యసిద్ధాన్యేకదేమరత్వాత్, * అప్రతీకాలమ్భనానిత్యసాక్షేన్సిద్ధావసూత్యా, చ్చాధికరణభేదానుపపత్తిః. * ఉభయథావదోషేదితిపర్య
టాణత్వాదదోషాదితిపదమనుపపన్నం. * ఉభయథావదోషాదిత్యధానాచిత్వంచ - స్వపక్షేదోషేభావమాత్రాదపిపరపక్షేదోషేభావాటనంహిస్వప
క్షదార్ధ్యహేతుః. — అపరేతు * సామిష్యత్వతద్వ్యవదేశభిర్యవం పూర్వపక్షముక్త్యాసిద్ధానంవస్తుమవరాచిన్తానరపరం * కార్యాత్మయ
ఇత్యేతద్వాన్యపక్షతే - కార్యబ్రహ్మప్రాప్తానాం పునరావృత్తిరస్తి- * తేషామిహాసపునరావృత్తిరి వాజసనేయకెభహశబ్దశ్రవణా, తస్యకల్ప
విషయత్వా, త్కల్పాన్వరేచావృత్తిరితపూర్వపక్షంకృత్వా * శ్వేభూతేనిర్వనేదితి శ్వేభూవన్యేససర్వకల్పానామిహాశ్చద్వార్థత్వాదిశేషా, దన్యథా
నావృత్తిస్సాన్తి - ఇహస్యాతివాక్యభేదప్రసక్తాత్, * ఏకయాంయోన్యనావృత్తిమన్యయావరతే పునరితుక్తవైషమ్యాభావప్రసక్తా, చ్చ
కార్యబ్రహ్మప్రాప్తానామిహావృత్తిరి - అతస్తత్వామధ్యాత్వార్థాత్వయేతదధ్యక్షేణసహ పరబ్రహ్మప్రాప్తిత్వేననిర్ణీయ- * పరంజైమి

సరిత పూర్వోక్తస్య పూర్వపక్షస్య నిర్ధానమాహుః. తత్ర చా ప్రతీకాలమ్బనాత్ - ప్రతీకాలమ్బనమతిత్రాత్ కార్య బ్రహ్మపాసకాత్, పర
బ్రహ్మపాసకాం, శృనయతి. హిరణ్యగర్భహంభవిష్ణుమితి ప్రవృత్తాః కార్య బ్రహ్మపాసకాః. ఉభయేషా మప్యర్పిరాదిమాదైవగతిః - ఋత
యోర్ధ్వమాయ నిత్యాది శ్రుతేః, పర్యుష్కవిద్యా పశ్చాద్వివిధ్యయోః కార్య బ్రహ్మపాసకస్సార్పిరాది శ్రవణాత్, కార్య బ్రహ్మవిద్య శ్రమ
ముక్తి - అతీనావృత్తిః. పరబ్రహ్మవిదస్తుసద్యోముక్తిః. అర్పిరాదిపాసత్వలోకమతిక్రమ్యకారణే బ్రహ్మజీవాత్మదేహస్య కరణానాం చ ప్రవి
యయతి ఋతరంజై మినిరిత్యనేననవిరోధః. బ్రహ్మజీవిభుత్వేపికార్యమద్వైతాతిక్రమరూపాగతిః. భీవత్సస్సాపాధికత్వాద్విద్యమనమేవగతిరితి సద్రాన్
యన్తి. తత్ర హిరణ్యగర్భం ప్రాప్తానాం సర్వేషామపునరావృత్తిశ్చేదయుక్తా - బ్రహ్మ లోకగతానాం త్వేతమహాభిషాదీనాం పునరావృత్తిసరణాత్. త
త్ర ర్హస్యానినామపునరావృత్తిశ్చేత్ - అభిమతా. యత్తహిరణ్యగర్భో హంభవిష్ణుమితికార్య బ్రహ్మపాసీనానామప్యర్పిరాదిగత్యాతత్పాప్తిరితి - చి
యముక్తం - హిరణ్యగర్భస్య తే త్ర జ్ఞతయంతమసాసకానామమృతత్వప్రాప్త్యభావాదేవ అర్పిరాదిగర్హుడుపపత్తేః. తస్య వకార్యత్వకర్తవ్యత్వాదుపా
స్యత్వాదిచముమురుపపాదిరం - అత నమపాసకానామ ప్రతీకాలమ్బనత్వమయముక్తం. జాపకోపాఖ్యానే బ్రహ్మకాయం చ విశతోజాపకస్య బ్రహ్మ
యూనిశ్చాక్రస్య మూర్ధన్యనాద్యానిద్భ్యుక్రిమణానాదర్పిరాదిగత్యభావః స్ఫుటకరః. * అభవానేచ్ఛతత్ర బ్రహ్మకాయనిషేధణం | ఉత్తామతివ
చారస్థితిభూతోనిచామయతితి బ్రహ్మకాయనిషేధణమనిచ్ఛతోముక్తిచారస్థతయోక్త్రముణవచనాచ్చహిరణ్యగర్భం ప్రాప్తువతో నార్పిరాదిగ
తిః అర్పిరాదినా ప్రాప్త్యర్థం చన చరురుఖిలోకస్థోపపద్యతే - నారదాదీనామాదిత్యమద్వైతమనిత్వా బ్రహ్మలోకగమనవర్తనాత్, * అపునర్భవాయకం
భిన్ త్రికోశంభిత్వాకీర్తన పాలంభిన తీతుప క్రమ్యఋవృధివంభిన తితిపోభిన తీత్వారభ్య * ఆప్యక్తంభిన త్ర్యక్షరంభిన తిమృత్యుంభిన తీత్యభిధానాత్, బ్ర
హ్మైతదావరణాద్భూత్యాపరత్వాదప్యక్తాత్మకతనసాం, చ. నరరీరాదు స్రవిషవృద్ధ్యాదీనాం భేదసం త్రో చ్యతే - జ్ఞానంభిన త్రిక్షరకమాంభిన త్రి
త్యభిధాయపృథివ్యాదిభేదన ప్రతిపాదనస్య పాపాద్భిరకూహలహరణవిషయతాయాలవ్యసీయత్వాత్. జాపకోపాఖ్యానే * ద్వాదశాంముక్తం
ప్రసిద్ధమైతిముక్తప్రాప్త్యస్య పరమాస్థానస్మగుణ త్రయోద్భిర్భత్వాభిధానాత్, సకాలస్తత్రైవ సృభుత్సైరాకాలకాల్పత్వ ప్రతిపాదనాత్, బ్ర
హ్మలోకస్య చ ప్రాప్తం త్వేనగుణ త్రయోద్భిర్భత్వామోగాత్, ద్విపరాచావసానత్వేనాకాలకాల్పత్వామోగాత్, అతవివ * అక్షరేవ సేవ్యగుర్భుత్వ
తరస్య శ్రవణవిరోధా, చ్యుతమనఃపరత్వాద్యయోగా, వ్యవచయముఖిలోకార్పిరాది ప్రాప్త్యై. కార్య బ్రహ్మపాసకాత్ పర బ్రహ్మపాసకాం
చ్యవయిర్యుభయభావోద్భవాభ్యావనమనుపపన్నం - విచముభయభావావచివదోపాత్. ససకారణం - కారణంతు త్వేయకలికాన్యోపాసకాని ప్రతి
పిభ్యతే. క్రమముక్త్యభ్యసగమనవిరోధకలచేన్న - అర్పిరాదిగతస్య క్రమముక్త్యభ్యసగమనవిరోధకలచేన్న. * సపనాత్ బ్రహ్మగుయయిరితి ప్రతిపా
ద్యమేణమయతితి. హిరణ్యగర్భాదీనాం మోక్షానుభవత్వాభావాదేవ చ పాసకానామప్యర్పిరాదిగత్యయోగాప్రైవంపాద్యభ్యాతుమయముక్తం. కార్యోపా
సకస్సావ్యర్పిరాద్యస్యయేవదర్పయ్యవిన్యాదరం ప్రమాణిరితిచేన్న - కారణత్వవిలానాకాణాదికదానాం ప్రసిద్ధాగవరత్వాభావవర్తరాప్త్యర్థం చ
సపస్యావ్యసాస్యసమర్థకత్వస్య కార్యపరత్వానీకైః. విగ్రహద్యస్వయాత్కార్యత్వమిరిచేత్ - విగ్రహవిగ్రహయోగస్యైవ కారణత్వసాసకత్వాత్. -
అన్యేత్వాదాం - కార్యం బ్రహ్మహిరణ్యగర్భలోకః ఋతరంజావరంచేత్పుప క్రమ్యఋససాభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకమితి ప్రమాణదర్శనాత్, సర్వ
గుణస్య పర బ్రహ్మజోక్తవ్యత్వామోగాత్, పర్యుష్కవిద్యామోగా ప్రాప్తపద్యయేదిరేషవ త్వదర్శనా, ద్విర్యాగర్హసామాప్తేన హంకస్య బ్రహ్మశక్తి
మావ్యభ్యావరణై, శ్చలోక ప్రాప్తిరీతపూర్వపక్షంకృత్వా - బ్రహ్మశక్తిముఖ్యత్వా. లోకస్య హిరణ్యగర్భస్య సమచరమాద్యైః ప్రాప్త్యర్థేషాగర్హపక్ష
యదక్షిణాంసమ్మనా, ముక్తానాం చతురుఖిలయాపి బ్రహ్మలోకేభోగాభ్యుపగమా, ద్విర్యాగర్హకారంపరం బ్రహ్మజనయతీగీర్ధానయన్తి. అర్ప
చరురుఖిలోక ప్రాప్తిరేవనిర్దాహం - తత్రాప్రశయాద్యోగః - తల్లోకనాశేన త్విలాకేతురరాభావాన్తోక్ష్యతివాదచేమతం - బ్రహ్మలోకప్రా
ప్త్యన నిరమేవ బ్రహ్మజిలయం - తేనైవనాశం - తతశ్చగుహ్యాకారిత్వావతోపమానభోగతా - బ్రహ్మలోకేనేకరాకాశ ప్రాప్తి - చ త్రైవగోగతి
శ్చోమనేరభిప్రాయతమషట్త్వయైవ మ్యంకయ్యరంభవతి. * అప్రతీకాలమ్బనాని - తిం సర్వేపుపాసకాదేవయానేన బ్రహ్మలోకంయన్తి - ఉచ
నేనిగ్రా. చిత్తదేవయానేనగతాంస్యర్వాసమానవనరంబ్రహ్మహిరణ్యగర్హాభ్యుంసయతీ - ఉతనేతి. * ద్వేస్థితీలశృణంపిన్వనామహాదేవానాముత
మర్త్యునానిమాన్ద్యుర్వం ప్రతిబోధయ ఋతిభయయైవదానేసరసనాలాకంజయన్తి తేనామహుసంవిశ స్థితీప్రేమకావణం భూమాది ప్రాప్తిశ్రవ
ణాత్పర్యంతం సర్వపాసకానామ త్తరహారస్యచా నత్వా, చ బ్రహ్మవిదాంపశ్చాన్వీలప్రభృతినామప్యర్పిరాది శ్రవణాత్. * విషపథా బ్రహ్మ
జోగమతిత్తైస్థైరి బ్రహ్మజుష్టుణ్యకృత్తైశ్చశక్తైః తైః సాఖ్య పశ్చాద్వివిధ్యభృతీపుణ్యకృతాం బ్రహ్మజీవా రగమనదర్శనాత్, * తయంవావవి
మగ్నితపత్రాదీదిత్యాన్వయపాసేష్యవిదేవయాన శ్రవణాత్, * విద్యయేవతదారోహ సయ త్రకామానరాగతాః ఇత్యై బ్రహ్మలోకప్రాప్తి
శ్రవణా, చ్యసర్వపాసకానాం దేవయాన ప్రాప్తిశ్చిద్ధాయాం - సపనానివిశేషేణోక్తా దేవయానేనగతాన్ సర్వాసమానవో బ్రహ్మగుయ
తితిపూర్వపక్షంకృత్వా - ఋతావస్థామోగతమిత్యాదిఫలప్రాప్తి బ్రహ్మలోకస్య దేవయానాపేక్షేయాం ప్రమాణభావాన్సర్వేషం దేవయా
నప్రాప్తిరితిస్థేషభ్యాన్వితిత్పరభృతినామ బ్రహ్మవిదామపి బ్రహ్మలోకప్రాప్తయూ ప్రమాణశిద్ధానాం లోకవాసమా త్రమేవ - సతత్రత్యచతుర్ము
ఖప్రాప్తిః. బ్రహ్మవిదామేవచతుర్ముఖప్రాప్తిః - విచముభయభావావేదోపాభావాత్, సర్వేషాం బ్రహ్మప్రాప్తే బ్రహ్మశక్తిస్య కార్యవచనత్వపరవచన
త్వేచోభయదాపి బ్రహ్మవిదాభివరణమ్యుపలబ్ధ మిరరరేపం బ్రహ్మవిద్యుపలబ్ధం, చేతిదోషప్రసక్తాత్, తతశ్చతక్రమన్యాయవిరోధాత్. అ
తాదేవయానేన బ్రహ్మలోకగతేష్వ బ్రహ్మజిహోన బ్రహ్మగుయతే - బ్రహ్మవిద్యుగయతే - అ బ్రహ్మజిహోపిత త్రలబ్ధజ్ఞానాశ్చేత్ - క్రమేణము

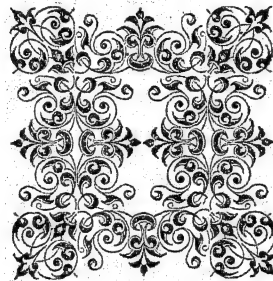
చ్యవై-యథావహ్యగ్నివిదః, యథాచచిత్యాగ్నివిదః. ఇతీహానయన్తి. ఆత్ర ఋతుః- కార్యం బ్రహ్మబ్రహ్మలోకః- చతుర్ముఖః పరం బ్రహ్మత్వ
యుక్తం- రసాస్పృశ్యజ్యత్వ శ్రవణానాహితేన కార్యబ్రహ్మైర్వావగమాత్. సచత్రబ్రహ్మగుణానాంజ్ఞానానైశ్వర్యాదీనాం నిత్యావిర్భూత
త్వాత్పరమాత్మత్వం - వెదాపహారాదిమజ్ఞానశక్త్యైశ్వర్యాదీనాంపరిమితత్వదర్శనాత్, యోగాధీనభగవత్సాక్షాత్కారత్వతదాహితసర్వ శక్తిత్వదర్శ
నా, జఃభంభావనానయోగానుపాస్యత్వావగమా, చ్య. * బ్రహ్మవిశ్వోకతమస్వయమ్భూషణ జాపలిన్సంవత్సరఇతి, *సంవత్సరసావాదిత్యోయ
విషాదిత్యే పురుషస్సపరమేష్టీ బ్రహ్మత్వేత్వా, దిశ్రుతయన్తు బ్రహ్మణ్ణాదరవ దైత్యద్యుభాతివిశేషనిర్వాహకత్వాభిప్రాంతయాననిరజ్ఞుజైశ్వర్యే
స్వమాణం. * హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతేత్వాద్యస్త్రంత్యాకాశప్రాణాదివాక్యతుల్యన్యాయత్వాదుపపత్త్యస్తవైశ్వరమపురుషపరమితిసమర్థితం. ఆ
పరమం ప్రత్యేకదర్శితైర్వానన్యాయైర్దైవయానమార్గస్యచతుర్ముఖలోకప్రాప్తిహేతుత్వమయ కమితన్నసిద్ధాన్తే ననుమత్తవ్యం. ప్రాదనదీప్యతే
సంస్థానాదియోగోచరతుర్ముఖోకత్వేస్వమాణం- తలవకారసామ్ని *సప్తమో బ్రహ్మలోకఇత్యుపక్రమ్య *ఉత్పరస్మాదతాపరస్మాత్పరస్యప్రీ
యాదగవాచతుర్థాత్ । సహస్రస్థానేవిభృతేదృఢక్రేయత్రదేవానామధిదేవతావైతచతుర్ముఖలోకాత్పరతః పరత్ర సహస్రస్థానావిష్టస్థానవి
శేషావగమాత్. అతస్సత్యలోకచతుర్ముఖయోగైవయానప్రాప్త్యత్వపర బ్రహ్మత్వాభావో చతుర్ముఖలోకెగుణాద్భూతాదిర్భావ, ఆప్రశయాన్తుకా
నాంత్రావస్థానం, తతఃపరమాకాశప్రాప్తి, రిత్యనుపపన్నం అనన్తరంచా బ్రహ్మవిదోపిదేవయానేనగచ్ఛన్తీతిసయ్యుక్తం- *సవిహాక బ్రహ్మగ
మయతీతి దేవయానగతానా ముకేషేణ బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవణాత్. నరభ్యాగ్నిదాం బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రవణం * సవిహానితివాక్యసంక్షోచకం-
తేషామ బ్రహ్మవిద్వేస్వమాణానరాభావాత్, దేవయానగతి శ్రవణేనైవతత్రాపి బ్రహ్మవేదసస్యకల్పవ్యాత్, చిత్యాగ్నివిదాం ప్రకరణదేవయా
నశ్రవణం ప్రాసక్తికమసేనయాత్పరవిద్యా ప్రకరణాన్వయిస్యాత్, * తేనైవ బ్రహ్మవిత్పుణ్యకృతైజసశ్చైత్యత్ర బ్రహ్మవిద వివచదా న్తరవి
శేష్యత్వసమ్భవాత్ రదశినా బ్రహ్మవిదాం దేవయానగతౌ ప్రమాణం. * ద్వేసృతీత్యణవ మిత్వ తద్విత్వావధారణమపినాస్తిన్నగ్ధే ప్రమాణం-
* ఆద్యమేయశ్చైవదానేనోవాక్యస్సపరవిద్యావ్యతిక్రమేః ప్రదర్శనార్థత్వసమ్భవాత్. వివం సర్వత్ర బ్రహ్మవేదనకల్పన, ప్రకరణాల్పజ్ఞానీ,
సామానాధికరణ్య, ప్రదర్శనార్థత్వా, దిభినిర్వాహసమ్భవాన్నకాచిదపి శ్రుతిర బ్రహ్మవిదాందేవయానగమనే ప్రమాణం. అతవివదేవయానగతాస్స
ర్వాన్వా- సవేతిచిన్తారవకాశా. హిరణ్యగర్భమేవపరం బ్రహ్మమన్వానస్య - నా బ్రహ్మవిదాంపర బ్రహ్మప్రాప్తి, ప్రత్రగుణాద్భూతాదిర్భావా భృ
హ్మసమాసభోగః, తత్రపర బ్రహ్మప్రాప్తానామపునరావృత్తి, రితిసర్వమిదమనుపపన్నం-అ బ్రహ్మవిదాంశ్వేతమహాభిషక్తైవత ప్రభృతీనాం బ్రహ్మస
భాయామానీకాప్రతిపాదనాత్, త్సుప్తిపాసాకామాద్యభివపునర్జన్మప్రతిపాదనా, చ్య. శ్వేతాదీనామ బ్రహ్మవిత్త్వంచపునరావృత్త్యేవసిద్ధం. స
స్వ బ్రహ్మవిదాందేవయానేనపర బ్రహ్మప్రాప్తిరెవనివార్యతే, సతుపర బ్రహ్మప్రాప్తిమాత్రం. అమానవేనసంసారందేవయానగత బ్రహ్మవిదామ
వ- నాస్యేషాం. అమానవసీతానామేవపునరావృత్తిః- నాస్యేషాం బ్రహ్మప్రాప్త్యానాం. అతస్సర్వముపపన్నమితి. వైవం- * నాన్యఃపథా అయనా
యవిద్యతఇతి బ్రహ్మవిద్వ్యతిక్రమానాం బ్రహ్మప్రాప్తినిషేధాత్. తత్రాప్య బ్రహ్మవిదాందేవయానేన బ్రహ్మప్రాప్తినిషేధ్యతే- స బ్రహ్మప్రాప్తి
మాత్రమితిచేత్. తద్వ్య బ్రహ్మవిత్తయాఅభిమతానాంపజ్ఞాగ్నివిదాందేవయానగతిర్నస్యాత్. యద్యుచ్యేత - విశిష్టమిహనిషేధ్యం- అ బ్రహ్మవి
దాందేవయానవిష్ట బ్రహ్మప్రాప్తిర్నాస్తి. తస్మాద బ్రహ్మవిదాం బ్రహ్మప్రాప్తిధురదేవయానగతి, దైవయానగతిధుర బ్రహ్మప్రాప్తి, శోచప
ద్యతఇతి. తదయ్యుక్తం- *అయనాయైత్యేతావన్మాత్రస్యశ్రుతత్వాత్, దేవయానేన బ్రహ్మణ్యత్వభ్యాసః ప్రసక్తా, చ్య. సనునాభ్యాహారాపే
తై- అయనంచేత్- దేవయానపూర్వకం బ్రహ్మకర్తృకంచవిదితమితిచేన్న-త్వయాదేవయానవిధుర బ్రహ్మప్రాప్తే, ర్భృహ్మప్రాప్తిధురదేవయాన
గతే, శ్చాభ్యుపగతత్వాత్. కించ- అయనశబ్దస్యకస్సశ్లోచః- యేనవిశిష్టాయనవివక్షియేత్. అ బ్రహ్మవిదాందేవయానగమనశాస్త్రం, బ్రహ్మ
ప్రాప్త్యానాంకేషాం చిత్తునరావృత్తిశాస్త్రం, చేతిచేన్న - తయోస్తద్విషయత్వేనయనశబ్దసంక్షోచః - తత్సంక్షోచతయోస్తద్విషయత్వమిత్యనోన్యన్యా
శ్రయప్రసక్తాత్. తస్మాద్యన్తిత్వతే శ్రుత్యసంక్షోచశాస్త్రద్వయాధ్వ త్వంచ-తదేవోపపన్నమితితావకఃపక్షోననుపపన్నః. కించ- సర్వైరితరై రధి
కరణభేదోవర్జితః. తదయ్యుక్తం- నూత్ర కారణైలివిరోధాత్. అస్మించ్చాస్త్రేసర్వత్ర బాదరాయణకీర్తనస్యముష్య న్తరమతవ్యావృత్తి వివక్షేమూల
త్వంతావద్దృశ్యతే- * తమపర్యపిబాదరాయణస్య మ్భవాదిత్యత్రకర్తృకాణ్ణ దేవతాధికరణ ప్రసిద్ధజైమినిమతాదైవషమ్యవివక్షయాబాదరాయణకీర్త
నందృష్టం, *మధ్వాదిష్యసమ్భవాదసాధికారంజైమినిః *భావంతబాదరాయణోన్మిహి, *ధర్మంజైమినిః * పూర్వంతుబాదరాయణః, *శేషత్వాత్పు
రుషార్థవాదోయథాస్యేష్వితిజైమినిః * అధికౌషదేశాతుబాదరాయణదైవవంతద్దర్శనాత్, *పరామర్శంజైమినిః * అనుష్ఠేయందాదరాయణ, స్సా
మ్యశ్రుతే, రిత్యధికరణేషుపూర్వసూత్రోపస్యప్రముష్య న్తరమతవ్యావృత్త్యర్థంబాదరాయణకీర్తనస్యదృష్టం, యత్రముష్య న్తరమతమక్షీకృతం-
తత్రనబాదరాయణకీర్తనందృష్టం - యథా * అనుష్ఠితేర్పాదరిః, * సమ్యజ్జైరితిజైమినిః, * సుకృతమహ్మతేవివేతతుబాదరిః, *అవస్థితేరితికాశ
కృత్సన్తి, *తమృతస్యతునాతద్భావాజైమినేరపి, * ఆర్విజ్యమిత్యేదులూమి, రిత్యాదిమ, ఋష్యస్తరాణాంవిధావిరుద్ధేషుమతేషుపరమస్యాస్త్రీ
కారాత్ బాదరాయణమతస్యసృధక్తీర్తనాభావశ్చర్యప్టః- *ప్రతిజ్ఞాసిద్ధిక్షమాత్కరణ్యః *అవస్థితేరితికాశకృత్సన్తి, *తమపరమజ్ఞాన్తేరితికార్యా
జినిః * సుకృతమహ్మతేవివేతతుబాదరిః, *స్వామిసంఖలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః * ఆర్విజ్యమిత్యేదులూమి, ఇత్యాదిమసూత్రేషు, అతోబాదరా
యణకీర్తనంముష్య న్తరమతవైషమ్య ప్రదర్శనార్థం. ఉభయశబ్దశ్చోపస్యస్తాకారద్వయపరదృష్టః- *ఉపపూర్వమపీత్యైకే * విహిస్తూభయధాపి,
*అభావంబాదరిః *భావంజైమినిః *ద్వాదశాహవరుణవిధ, మితిచ. వివముభయశబ్దస్యకీర్తితమతద్వయవ్యావృత్త్యర్థత్వదర్శనా, బ్యాదరాయ

ణకీ ర్నస్యఋష్యస్తరమతవైషమ్య ప్రదర్శనార్థత్వాత్, అతపివధోషశబ్దస్యసంభూయకత్వాయోగా, చృత్రిశిరస్కవిచారాస్తదైకార్థవిషయత్వం *కార్యంబాదరిత్యాదినా త్ర సముదాయస్యస్వరసతః ప్రతిపన్నమితియ క్తమైకాధికరణ్యం. *దర్శనాచ్చేతిసూత్రే * తద్యోర్ధ్వమాయక్ *తస్య తావదేవతివాక్యంజతతైరుదాహృతం. తతోపి *పరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యైతివాక్యోదాహరణంసఫలం - అస్యవాక్యస్యసాక్షాత్కృతపరత్వసమ్మతిప త్వాక్రమముక్తివిషయత్వేననిర్వాహస్యానుపపన్నత్వా, ద త్రచశరీరాదుత్థాన శ్రవణేనార్చిరాదిగతవిషయత్వస్యదురపమ్నవత్వా, చృ.

కార్యాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితకులతిలకవాగ్విజయిసూనునా శ్రీరఙ్గరాజదివ్యాజ్ఞాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమధిగత శ్రీమద్భగవద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన శ్రీసుదర్శనసూరిణావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౧౫౦. — సముదితసూత్రసంఖ్య-౫౨౨.



శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమచ్చతప్రకాశికాయు క్రతీభాష్యమ్.

చతుర్థాధ్యాయే— చతుర్థః పాదః.

సమృద్ధ్యావిర్భావాధికరణమ్.

—శ్లోకః—

౧॥ సూ.

శ్లోకః సమృద్ధ్యావిర్భావస్వేనశబ్దాత్ ॥ శ్లోకః

పరంబ్రహ్మపాసీనానా, మాత్మానంచ ప్రకృతియి క్తంబ్రహ్మత్వకముపాసీనానా, మర్చిరాదినా
మాగ్నేణా పునరావృత్తిలక్షణాగతిరుక్తా- ఇదాసీంముక్తానామైశ్వర్యప్రకారంచిత్తయితమారభతే. ఇదమా
మూయతే * ఏవమేవైషసంప్రసాదోస్తాచ్చరీరాత్సముఖ్యాపరంజ్యోతిరుపసమృద్ధ్యస్వేనరూపేణాభిసం
ద్యతఇతి. కింస్తాచ్చరీరాత్సముఖ్యాపరంజ్యోతిరుపసమృద్ధ్యస్వదేవాదిరూపవత్సాధ్యేనరూపేణ సమృద్ధో
సేనవాక్యేన ప్రతిపాద్యతే- ఉతస్వాభావికస్యస్వరూపస్యావిర్భావఇతిసంశయే- సాధ్యేనరూపేణ సమృద్ధి
తియుక్తం. అన్యథాహ్యపురుషార్థావబోధిత్వంమోక్షశాస్త్రస్యస్యాత్ - స్వరూపస్యస్వతోఽపురుషార్థత్వద
ర్శనాత్. నహిసుషుప్తాదేహేద్వియవ్యాపారేమాపరతేమకేవలస్యాత్స్వరూపస్యపురుషార్థసమృద్ధోభ్యుత్ప
తే. నచదుఃఖనివృత్తిమాత్రంపరంజ్యోతిరుపసమృద్ధ్యపురుషార్థః- యేనస్వరూపావిర్భావపవ మోక్షఇత్యు
చ్యేత- *సపకోబ్రహ్మణఆనందః శ్రీశ్రియస్యచాకామహతస్య *రసంహ్యేనాయంలభ్యానద్దేభవద్యాదిభ్యో
ముక్తస్యసుఖానన్ద్యశ్రవణాత్. నచాపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపవైతస్యమేవాస్యస్వరూపం-తచ్చసంసారదశాయా
మవిద్యయాతిరోహితంపరంజ్యోతిరుపసమృద్ధ్యస్యావిర్భవతీలికక్యంవక్తం- జ్ఞానస్వరూపస్య తిరోధానాసమృ
వాత్. ప్రకాశపర్యాయస్యజ్ఞానస్య తిరోధానంతద్విదాశపవేతిహిపూర్వమేవోక్తం. నచప్రకాశమాత్రస్యా
నన్దతాసమృద్ధవతి- సుఖస్వరూపతాహ్యేనన్దస్వరూపతా. సుఖస్వరూపత్వంచాత్మతోఽనుకూలత్వం-ప్రకాశమా
త్రాత్మవాదినకస్యప్రకాశోఽనుకూలవేదనీయోభవేదితిప్రకాశమాత్రాత్మవాదినకథంచిదప్యానన్దస్వరూ
పతాదురుపపాదా. స్వరూపాపత్తిమాత్రేచసాధ్యే- స్వరూపస్యనిత్యనివృత్త్యాదుపసమృద్ధ్యస్య *స్వేన

౧॥ సూ. శ్లోకః సమృద్ధ్యావిర్భావస్వేనశబ్దాత్ ॥ శ్లోకః సాదసర్వలిమహా (పరంబ్రహ్మత్వాదిహ) ఏషయవాక్యే నచచతుర్థావధ
రత్తిత్రవణాత్అపునరావృత్తిలక్షణ్యుక్తం. కిం *అస్తాచ్చరీరాదిత్వాదివాక్యేముక్తస్వసాధ్యేనరూపేణసమృద్ధ్యప్రతిపాద్యతే- ఉతిస్వాభావికస్వ
రూపావిర్భావః. కింస్వరూపావిర్భావపరత్వేమోక్షశాస్త్రస్యపురుషార్థావబోధిత్వంసమృద్ధవతి- నేతి. కింస్వరూపస్యస్వతోఽపురుషార్థత్వంసమృద్ధ
వతి- నేతి. కింసాన్దస్వరూపస్యతిరోధానంసమృద్ధవతి- నేతి. కింవిర్భావపరత్వేఽభినిష్పత్తిశబ్దచైత్యుక్తమితి- నేతి. చ. యదాచైత్యుక్తం, యదాచి
రోధానాసమృద్ధ్యవేనస్వతోఽపురుషార్థానన్దాదాగాత్ శాస్త్రస్యపురుషార్థపర్యవసాసం, - తదాసాధ్యేనరూపేణసమృద్ధ్యప్రతిపాద్యస్యాత్ యదా
నానిష్పత్తివ్యవధేశచైత్యుక్తం, యదాచితిరోధానసమృద్ధ్యవేనస్వతోఽపురుషార్థానన్దత్వోపపత్తేఃమోక్షశాస్త్రస్యపురుషార్థపర్యవసాసం, - తదాస్వా
భావికరూపావిర్భావఃప్రతిపాద్యస్యాత్. రూపేణ-ఆకారేణ. (నచదుఃఖనివృత్తిమాత్రంపరంజ్యోతిరుపసమృద్ధ్యపురుషార్థఇతి) అ.త్రాయంధా
నః-దుఃఖనివృత్తిమాత్రంమోక్షశ్చేత్ - సంసారనిర్వేశకస్యాత్ - పురుషార్థాపురుషార్థమిత్యుక్తాత్. దుఃఖనివృత్తిస్సుఖప్రాప్తిశ్చేత్పైవృత్తి, సుఖని
వృత్తిదుఃఖప్రాప్తిశ్చానిష్టేవృత్తి, తత్తదుఃఖనివృత్తిశ్చేత్పైవృత్తి, సుఖనివృత్తిశ్చేత్పైవృత్తి, దిష్టానిష్టమిత్యోమోక్షసంసారమల్యఇతి-తస్మాత్పురుషార్థా
పురుషార్థమిత్యోనమోక్షపవేతి. స్వరూపభూతస్యనాపరిచ్ఛిన్నస్యానన్దస్యతిరోధాననివృత్తతథాత్వంప్రకాశతత్వమిత్యుక్త్యర్థఇత్యత్రాహ (నచేతి) త
దుపపాదయతి (జ్ఞానస్వరూపస్యేతి) తిరోధానతస్మిన్వత్త్వోస్సమృద్ధ్యవేతిపురుషార్థరూపత్వంస్వరూపస్యప్రతిపాదయతి (నచప్రకాశేతి) (కన్యేతి)
అనుకూలత్వంనామసప్రతియోగికోధర్మవిశేషః- ప్రకాశవదిత్యర్థః. అన్యథాఽనుకూలత్వమేవనస్యాదితిభావః. నకేవలంతర్కవిరోధః- శ్రుతివిరోధశ్చే
త్యాహ (స్వరూపాపత్తి) (అనర్థకంస్యాత్) అభినిష్పత్తిశబ్దానర్థకమిత్యర్థః. స్వేనశబ్దఃకథమిత్యత్రాహ (స్వేనేతి) స్వకన్యాఽసాధా

రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతివచనమనర్థకంస్యాత్. అతోఽపూర్వేణసాధ్యేనరూపేణసమ్బద్ధ్యతే. ఏవంచ *అభినిష్పద్యత ఇతివచనంముఖ్యార్థమేవభవతి. *స్వేనరూపేణేత్యప్యానదైకాదైనస్వాసాధారణేనాభి నిష్పద్యత ఇతి సన్దేహత ఇతి.

ఏవంప్రాప్తైప్రచక్షుహే (సమ్మద్యావిర్భావ ఇతి) అయంప్రత్యగాత్కార్పిరాది నాపరంజ్యోతిరుప సమ్మద్యయందశావిశేషమాపద్యతే-స్వరూపావిర్భావరూపః-నాపూర్వాకారోత్పత్తిరూపః. కుతః. (స్వేనశబ్దాత్) *స్వేనరూపేణేతివిశేషణోపాదానాదిత్యర్థః. అగస్త్యకవిశేషపరిగ్రహేహి *స్వేనరూపేణేతివిశేషణమనర్థకంస్యాత్ - అవిశేషణేపితస్యస్వకీయరూపత్యసిద్ధేః.

యత్తా క్తం స్వరూపస్య నిత్యప్రాప్తత్వాత్ * ఉపసమ్మద్యాభినిష్పద్యత ఇతివచనమనర్థకమితి- తత్ప్రస్తరం.

౨॥ సూ. +శ్చిః+శ్చి ముక్తఃప్రతిజ్ఞానాత్ ॥ శ్చిః+శ్చిః కర్తృసమ్బద్ధతత్కృతదేహోపనిర్ముక్తఃస్వాభావికరూపేణాపస్థితోత్ర *స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇతివచనం-అతోనిత్యప్రాప్తస్యాపిస్వరూపస్యకర్తృరూపావిర్భావరోహితస్యతిరోధాననివృత్తిరత్రాభినిష్పత్తిరుచ్యతే.కుతః. (ప్రతిజ్ఞానాత్) సాహిప్రతిపాద్యతయాప్రతిజ్ఞాతా. కుత ఇదమవగమ్యతే. *యత్యైతిప్రకృతంప్రత్యగాత్కానంజాగరితాద్యవస్థాత్రితయవినిర్ముక్తం, ప్రియాప్రియహేతుభూతకర్మారబ్ధశరీరవినిర్ముక్తం, చప్రతిపాదయితుం *ఏతంత్యేవతేభూయోనువ్యాఖ్యాస్యామీతిపునఃపునరుక్త్యా * ఏవమేవైషసంప్రసాదోస్తాచ్ఛరీరాత్పముఖ్యాయపరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇతిభావనాత్. అతఃకర్తృణాసమ్బద్ధస్యపరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యబద్ధనివృత్తిరూపాముక్తీఃస్వేనరూపేణాభినిష్పత్తిరుచ్యతే. స్వరూపావిర్భావేష్యభినిష్పత్తిశబ్దోద్భవ్యతే - యుక్త్యాఽయమభినిష్పద్యత ఇతిత్యాదిషు.....

రణ్యపరః- నత్వసాధ్యత్వపరః- అభినిష్పత్తివచనాత్. స్వరూపేణాభినిష్పద్యతే- రూపవిశిష్టతయాసాధ్యత ఇతి- రూపంసాధ్యమిత్యర్థః. (ఏవంచేతి) స్వశబ్దాభినిష్పత్తిశబ్దాభినిష్పత్తివచనముఖ్యావిత్యర్థః.

రాధానందంసూత్రముపాదత్తే (సమ్మద్యేతి) (యందశావిశేషమితి) దశా- అవస్థా. జ్ఞానవికాసస్వకాలికేషేషైకావాదవస్థాత్వం, జ్ఞానస్వవికాసాక్షాత్వాత్సాధికత్వం. (స్వేనరూపేణేతివిశేషణమనర్థకంస్యాదితి) కథమానర్థక్యం- స్వాసాధారణ్యంహ్యుక్తమిత్యత్రాహ (అవిశేషణేతి) *పరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యాభినిష్పద్యత ఇతితత్సమ్బద్ధాదేవతదసాధారణత్వంసిద్ధం- నహ్యస్యస్వరూపేణానోభినిష్పద్యతే. అతస్తత్సమ్బద్ధాదేవతదసాధారణ్యంసిద్ధ మితిస్వేనపదమనర్థకంస్యాదిత్యర్థః.

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (యత్తా క్తమితి)

౨॥ సూ. +శ్చిః+శ్చి ముక్తఃప్రతిజ్ఞానాత్ ॥ శ్చిః+శ్చిః *ముక్త ఇతిప్రతిజ్ఞాఖండ్యంవాచ్యతే (కర్తేతి) తతఃకిమిత్యత్రాహ (అత ఇతి) పూర్వమసిద్ధాయాస్తిరోధాననివృత్తైర్వాచకత్వాదభినిష్పత్తిశబ్దోనానర్థక ఇత్యర్థః. * ప్రతిజ్ఞానాదితిహేతుంవాచ్యతే (సాహితి) సా - తిరోధాననివృత్తిః. నివృత్తితిరోధానంస్వరూపంప్రతిజ్ఞాతమితిభావః. తథాప్రతిజ్ఞాతమితికథమవగమిత్యాహ (కుత ఇదమితి) (యత్యైత్యాది) జాగ్రదాద్యవస్థానూచ్యమానానుప్రత్యవస్థం * ఏతంత్యేవతేభూయోనువ్యాఖ్యాస్యామీతిప్రతిపర్యాయముక్తస్తేనతచ్ఛబ్దస్యప్రకృతపరామర్శిత్వాత్, * యత్యైత్యాదినాప్రకృతస్యాపమాతపాక్షత్వాదిగుణకత్వా, దపమాతపాక్షత్వాదీనాంచజాగ్రదాద్యవస్థానూచ్యమానా, గుణాప్తయోక్తస్వాభావికరూపకథనమేవప్రతిజ్ఞాతం- శ్రోతురాశయపరీక్షార్థంజాగరాదికథనం. తస్మాత్ * వ్యాఖ్యాస్యామీతిక్తంవాఖ్యాతవ్యరూపం స్వాభావికమేవేత్యర్థః. తతః కిమిత్యత్రాహ (అతఃకర్తృణేతి) అభినిష్పత్తిశబ్దోకథంవాచక ఇత్యత్రాహ (స్వరూపావిర్భావేతి) (నిష్పద్యత ఇతిత్యాదిషితి) అదిశబ్దేన * విచార్యచపునఃపునః ఇదమేకంగునిష్పన్నమిత్యాదిప్రయోగోవివక్షితః. ఏవమయమగ్ధస్వాధ్యత ఇతిసిద్ధిపర్యాయత్వేనప్రయోజ్యమానోఽభినిష్పత్తిశబ్దావిర్భావస్యాపివాచక ఇత్యర్థః.....

యచ్చైక్త మాత్మస్వరూపస్య సుమస్తావపురుషార్థత్వదర్శనాత్స్వరూపావి
ర్భావే మోక్షానాస్త్రస్యాపురుషార్థావబోధిత్వంస్యాదితి కృత్వా దేవాద్యవస్థావ
త్సుఖసమృద్ధ్యవస్థా నైరప్రాప్తిరభిన్నత్వీతి - తత్ప్రత్యక్షం.

3 || సూ. శ్లో॥ అత్మాప్రకరణాత్ || శ్లో॥ స్వరూపేణైవాయమాత్మా అపహతపాశ్చత్వాది
సత్యసజ్జల్యత్వపర్యంతగుణకః ప్రకరణాదవగమ్యతే - *యత్యాపహతపాశ్చావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవి
జఘత్సోపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసజ్జల్యభిహిప్రజాపతివాక్యప్రక్రమః ఇదంచప్రకరణంప్రత్యగాత్మవిష
యమితి * ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్త్విత్యత్రప్రతిపాదితం. అతోపహతపాశ్చత్వాదిస్వరూపపవాయ
మాత్మాసంసారదశాయాంకర్మాఖ్యావిద్యయాతిరోహితస్వరూపః పరంజ్యోతిరుపసమద్యావిర్భూతస్వరూపా
భవతి. అతఃప్రత్యగాత్మనోపహతపాశ్చత్వాదయఃస్వాభావికాగుణాః పరంజ్యోతిరుపసమన్నస్యావిర్భవంతి-
నోత్పద్యంతే. యథోక్తంభగవతాశౌనకేనాపి*యథానక్రియతేజ్యోత్సాహలప్రత్యక్షానాన్తేజోదోషప్రహా
ణాన్నజ్ఞానమాత్మనఃక్రియతేతథా. యథోదపానకరణాత్క్రియతేజలామ్బరం. సదేవనీయతేవ్యక్తిసుతస్స
వృషఃకుతః! తథాహేయగుణధ్వంసాదవబోధాదయోగుణాః! ప్రకాశ్యనైవజన్యనైనిత్యావవాత్సనోహితభి.
అతోజ్ఞానానందాదిగుణానాంకర్మణాత్సనిజుగదితానాం పరంజ్యోతిరుపసమద్యకర్మరూపబద్ధక్షయవికాస
రూపావిర్భావోనానుపపన్నాతిసుష్మాక్తం సమద్యావిర్భావభితి.

సమద్యావిర్భావాధికరణంసమాప్తమ్.

ఉత్తరసూత్రశక్తామహ (యచ్చైక్తమితి)

3 || సూ. శ్లో॥ అత్మాప్రకరణాత్ || శ్లో॥ పరమాత్మవిషయంహీదంవాక్యమిత్యత్రాహ (ఇదంచేతి) స్వాభావికత్వేనర్వదోపలభ్యే
ర్వమేగుణాద్యత్రాహ (అత్యభి) ఆనన్దచ్చేత్ - శౌపాధికాకారసమృద్ధ నిబద్ధనోపభవతి. సంసారదశాయాంస్వాభావికానన్దస్యతిరోహిత
త్వాదోపాధికరూపసమృద్ధసాక్షేత్ ఆనన్దయోగోభవతి. అతపివసుషప్తాచానన్దాయోగః సత్త్వానన్దస్యాపాధికాకారహేతుత్వస్వాభావాత్. తిరోహా
సనివృత్తోస్వాభావికవివానన్దవిద్యవత్తితి - స్వరూపావిర్భావపరత్వేమోక్షానాస్త్రస్యాపురుషార్థావబోధిత్వమిత్యభ్యంతి.

పరచాపరేచ *పరంజ్యోతిరితిజ్యోతిశ్చద్విస్యభౌతికపరత్వశక్త్యా యామాత్మవిషయత్వప్రతిపాదకం * అత్మాప్రకరణాదినిసూత్రంవ్యాచక్ష
తే తదయంక్తం-అస్మాభిర్నరారాకరకెన్ద్విరత్వాత్, తైశ్చ*జ్యోతిర్దర్శనాదిత్యత్రసమృద్ధితత్వా, చృభౌతికవిషయత్వశక్త్యానుదయాదకశక్త్యాహే
త్వభావాత్. అతోపురుషార్థత్వపరిహారపరత్వంయంక్తం. అనన్ద్యాహారేనూత్రవైయధ్యాత్వత్పరిహారార్థోఽన్ద్యాహారోపదోషయ - అపితుగు
ణామైవ. తస్మిన్శ్చన్యాయ్యేసత్త్వాత్సమృద్ధితయాశ్రుతగుణవాచిపదాన్యాహారోన్యాయ్యః. కఃపునర్విశేషఃపూర్వాపస్తాతజ్జితశక్త్యా యాంద్వితీయ
సూత్రమవతారయన్తి. తత్రపరేప్రజ్ఞాన్యః- కింకాల్పనికాకారంవత్త్రిస్వరూపంవా- తదతిక్తంచేతి. అద్యేమోదోషాయవైయధ్యం. ద్వితీయే
నివృత్తిర్భావాననవా. బాధ్యాచేత్ - అపునరావృత్తిశ్రుతివిరోధః. అబాధ్యాచేత్ - పరమాత్మవిశేషవత్త్వం. నివృత్తిర్జడావా- సవా. జడాచేత్ -
అజడస్యజడభర్తవ్యంన్యాత్. తతశ్చభవద్భిరుక్రాపివదోషాన్మున్యః, విజాతీయనానాత్వంచస్యాత్, అజడాచేత్ - సజాతీయనానాత్వంచస్యాత్. సాచ
నివృత్తికస్తేప్రకాశతే. యదిబ్రహ్మణః- తదయంక్తం - సాంసారభవస్వభావస్యావిద్యయావిసాద్యన్యాసుభవరూపత్వవిరోధాత్. యదిస్వస్యైతదా
నన్ద్యగర్భద్వయప్రసక్తః- అన్యేతుపరంజ్యోతిరుపసమన్నస్యజ్ఞాదైవజాద్విలక్షణసాంసారికఫలప్రాప్త్యయంముక్తజ్జితపూర్వచక్షుంకృ
త్వా- ముక్తాత్మప్రతిపాదనప్రతిజ్ఞానాత్, జ్ఞానాదేస్సాద్భూత్వికతోపపత్తే, శ్చసిద్ధానచరమధికరణానరం ద్వితీయసూత్రంవ్యాచక్షతే. తద
యంక్తం- *సజ్జల్యదేవతమ్భ్రతేత్యత్రపిత్వలాకాదిస్మప్తేనన్ద్యసజ్జల్యమూతాయాకపాదయ్యమాణత్వాత్ అత్రవక్తవ్యాభావా, దగ్ధప్త
విసజ్జితైరపూర్వాసుత్వాత్సామ్యరామేవిధూతకర్మత్వాచ్చ పరంజ్యోతిరుపసమన్నస్యసంసారిత్వశక్త్యానుదయాత్, అభిన్నమన్నరూపంకిమప
హతపాశ్చత్వాదివిశిష్టస్వరూపం - ఉత్తజ్ఞానాదినిష్పాదనశక్తిరితిచారే - పూర్వంకర్మసమృద్ధభాజఃపాశ్చప్రాగ్రహవప్రధ్వంసాత్సనాభావరూపా
పహతపాశ్చత్వాద్యయాగాత్తదావిర్భావానుపపత్తేజ్ఞానాదిశక్తిరిత్యుత్పాదకంకృత్వా - పుణ్యపాపహేతుభూతవ్యాపారచిరభృతదేహేన్ద్రియశోకాది
హేతుషుసేవ్యపిపాపజరాదుత్పత్తిప్రతిబద్ధశక్తేర్నిత్యాయాఃసాక్షిరోభూతాయాఅవిర్భావోపపత్తే, ర్జ్ఞానాదిశక్తేరపిసత్త్వసజ్జల్యత్వాదవిర్భా
వా, చృపహతపాశ్చత్వాదిలక్షణంస్వరూపమితిసిద్ధానచరమధికరణానరంత్వీతియంసూత్రంవ్యాచక్షతే. తదయంక్తం- అపహతపాశ్చత్వాదిలక్షణం
స్వరూపమితివ్యవస్థాపితసతి * ప్రాప్త్యాణజైమినిరిత్యధికరణస్యానుత్థానప్రసక్తాత్. అతోపురుషార్థాభిన్నత్వవచనవైయధ్యశక్త్యాపరిహార
పరత్వమేవసూత్రద్వయస్యన్యాయ్యమ్.

సమద్యావిర్భావాధికరణంసమాప్తమ్.

౪॥ సూ.

అవిభాగేనదృష్టత్వాత్ ॥

కిమయంపరంజ్యోతిరుపసంస్పన్నసర్వబద్ధవినిర్ముక్తః ప్రత్యగాత్మాస్వాత్మానంపరమాత్మనఃపృథగ్భూత మనుభవతి - ఉతతత్ప్రకారతయాయదవిభక్తమితివశయే- *సాక్షాత్సర్వాకామాసమాప్రప్త్యాణావివశ్యి తా *యదాపశ్యఃపశ్యతేరుక్తవర్ణంకర్తారమీశంపురుషంబ్రహ్మయోనిం తదావిద్వాపుణ్యపాపేవిధూయని రజ్జునఃపరమంసామ్యముమైతి *ఇదంజ్ఞానమపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతః సగ్ధేవోవజాయంతేప్రళయే నవ్యధన్విచగిత్యాదిశ్రుతిస్త్రుతిభ్యాం ముక్తస్యపరణసాహిత్యసామ్యసాధర్మ్యవగమాత్ పృథగ్భూతమనుభవతి.

ఇతిప్రాస్తఉచ్యతే (అవిభాగేనైతి) పరస్మాన్సగ్ధిహింసాత్మానమవిభాగేనానుభవతిముక్తః కుతః (దృష్టత్వాత్) పరబ్రహ్మపసంస్పత్వానివృత్తావిద్యాతిరోధానస్యయాధాతభ్యేనస్వాత్మనోదృష్టత్వాత్. స్వాత్మనఃస్వరూపంహి *తత్త్వమసి *అయమాత్మాబ్రహ్మ *వితదాత్మ్యమిదంసర్వం *సర్వంభిర్విదం బ్రహ్మేత్యాదిసామానాధికరణ్యనిర్దేశైః, *యతత్సరిత్వన్నాత్మనోఽన్తరాయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరం యతత్మానమన్తరాయమయతిసతతత్మాన్తర్యామ్యమృతః *అన్తఃప్రవిష్టశ్శస్తాజనానాంసర్వాత్మేత్యాదిభి, శ్చపరమాత్మాత్మకంతచ్చరీరతయాయతత్ప్రకారభూతమితిప్రతిపాదితం *అవస్థితేరితికాశకృత్సృజ్యత్ర-అతా ౭విభాగేనాహంబ్రహ్మేస్త్వేవానుభవతి. సామ్యసాధర్మ్యవ్యవదేశోబ్రహ్మప్రకారభూతవైవప్రత్యగాత్మ నఃస్వరూపంతత్వమితి-దేవాదిప్రాకృతరూపప్రహణేనబ్రహ్మసమానశుద్ధింప్రతిపాదయతి. సహశ్రుతిస్త్వే వంభూతస్యప్రత్యగాత్మనఃప్రకారణాబ్రహ్మణాసహతద్దణానుభవంప్రతిపాదయతీతినకశ్చిద్విరోధః. బ్రహ్మ ప్రకారతయాయదవిభాగోక్తైః *సజ్జలం దేవతచ్ఛ్రీతేరిత్యాది, నవిరుధ్యతే-అధికస్తభేదనిర్దేశాత్ *అ ధికోపదేశాదిత్యాది,చ.

అవిభాగేనదృష్టత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౪॥ సూ. అవిభాగేనదృష్టత్వాత్ ॥ అవాన్తరసజ్జతఃస్వస్థా. ముక్తకిమిత్వానంపరమాత్మనఃపృథగ్భూతమనుభవతి - ఉత రత్ప్రకారతయాయదవిభక్తం. కింసాహిత్యసామ్యసాధర్మ్యవచనాన్యవిభాగేనానుభవేవిరుధ్యతే- నేతి. కింప్రకారభూతవైవసాహిత్యాధికముపపన్నం- నేతి. సచేత్- తద్వచనవిరోధాత్ పృథగ్భావేనానుభవః. ఉపపన్నంచేత్- తద్వచనవిరోధాదవిభాగేనానుభవః. యథావస్థితస్సోపాస్యత్వే, యథోపాసనభావిత్యేచఫలస్య, స్థితేకథంపూర్వపక్షోద్ధానమితశ్చాన్యాయంసహశ్రుతిసామ్యశ్రుతిసాధర్మ్యస్పృతీనాంబలా తత్క్రతున్యాదా౭పాది తత్వత్వనిప్రాయేణపూర్వపక్షమాహ (సహబ్రహ్మజేతి) శ్రుతేర్భేత్ప్రసాహిత్యపరత్వంపూర్వపక్షీణామతం. సామ్యసాధర్మ్యవ్యవదేశానాథభేదనివత్తయాప్రయత్నై - అపిరూపాహృతశ్రుతిస్త్రుతివచనస్థత్వాత్ప్రయత్నై. సామ్యస్వపారమ్యేనప్రకారప్రకారిణావాదియవై యమ్యం బధావస్థా యామేవేతిపూర్వపక్షీణా౭భిప్రాయః...

(అవిభాగేనైతి) యాథాతభ్యేనస్వరూపందృష్టమున్తు- రతఃకిమిత్వత్ప్రాహ (స్వాత్మనఃస్వరూపంహితి) స్వరూపైకవ్యాప్యత్వస్థగ్భూతా (యతత్సరితి) (అహంబ్రహ్మేస్త్వేవానుభవతి) అహమగ్ధస్యతత్త్వస్యనైవేతత్వద్విధిబియోశ్చతత్త్వస్యనైవేతత్త్వత్వాత్తథాత్వేనానుభవతీత్యర్థః. (సక శ్చిద్విరోధః) సహశ్రుతేర్భేద్యసాహిత్యపరత్వా, దృగ్భేద్యసాహిత్యస్యబ్రహ్మవర్తనైవేపిసమ్యువా, తత్త్వస్యనైవేనానుభవేనవిరోధత్యర్థః. ఉత్తప్రకారవివాదిభాగః- సహస్వరూపైకమవిభాగః- తథాసతిపూర్వాపరవైఖ్యేనాదిత్యాహ (బ్రహ్మప్రకారతయైతి)...

చరేత్వత్ర, *సతత్ర,చరేత్వత్యధికరణాధికరణ్యభావేనో, పసమ్మత్తైకర్తకర్తృభావేన, చభేదంపూర్వపక్షీకృత్య- *తత్త్వమనీత్యాదివాత్యైః పరమాత్మనోదృష్టత్వా, దృఢాదర్శనంభలత్వా, న్నదీసముద్రనిదర్శనాదిభి, శ్చావిభాగంస్థానయన్తి. *స్వేమహిమ్నిశ్రుతిస్థితఇతివత్ *సతత్ర,చ రేత్వత్యాదీనామగ్ధః. అస్మిన్మతేపరదివ్యాప్రకరణస్థానాంముక్తభేదశ్రుతీనాంగుణానుభవశ్రుతీనాంచాముఖ్యార్థత్వమితి - తాసామభేదశ్రుతీనాం చముఖ్యార్థత్వానుగుణఃపక్షవివచనబలః. భేదశ్రుత్యముఖ్యార్థత్వదోష౭పరేమేమపిసమానః. దౌపాధికనామరూపప్రహణేనసంక్షేపేదృష్టానోనదీసముద్రఘటకరకాకాదిరితిసర్వముపపన్నం. అన్యేతు *సహబ్రహ్మణా *యథోదకంశుద్ధేశుద్ధమానీక్రంతాదృగే వేత్వత్ర, తాదృత్వముక్తం- నతుతద్భావః. *సర్వేష్వాత్మస్వన్నమతీత్యాదిభేదవ్యవదేశా, ముక్తస్యస్వపరవిజ్ఞానవత్తయాసాధ్యప్రళయయారివవిభాగశక్తి మత్రయానిర్వాహయోగాత్, *శుకస్సర్వగతోభూత్వాసర్వాత్మాసర్వతోముఖః ప్రత్యభాషతధర్మాత్మాభోశజ్ఞానానునాదయన్నిత్యసర్వాత్మభూ తస్యాపిసమ్యుపజాదిదర్శనా, ద్వేదానైవేమ *యవివంవేదాహంబ్రహ్మస్థితనిద్రదంసర్వంభవతీత్యాత్మాతోముక్తస్యసర్వాత్మభావస్సంక్షేపమాత్ర

౫॥ సూ.

బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః॥

ప్రత్యగాత్మనఃపరంజ్యోతిరుపసమ్మద్యనివృత్తిరొధానస్య స్వరూపావిర్భావపవేత్తుక్తం- తత్రయేన
 స్వరూపేణాయమావిర్భవతి- తత్స్వరూపంశ్రుతివైవిధ్యాద్విచార్యతే. కిమపహతపాష్టత్వాదికమేవాస్యస్వ
 రూపమితీతేనరూపేణాయమావిర్భవతి- ఉతవిజ్ఞానమాత్రమేవేతితేనరూపేణ-అథోభయోరవిరోధభిత్వభయ
 రూపేణేతి. కింతావత్ప్రీతం. బ్రాహ్మణజైమినిరాచార్యమన్యతే. బ్రాహ్మణ-అపహతపాష్టత్వాదిశత్య
 ర్థః. అపహతపాష్టత్వాదయోహిదహరవాక్యేబ్రహ్మసమ్బద్ధితయాశ్రుతాః. బ్రాహ్మణేతిమతోఽవగమ్యతే.
 (ఉపన్యాసాదిభ్యః) ఉపన్యస్యనైహిబ్రహ్మగుణాఃఅపహతపాష్టత్వాదయఃప్రత్యగాత్మనోపిప్రజాపతివాక్యే
 *యతత్పాహతపాష్టత్వాదినా * సత్యసజ్జల్పిత్యనైవ. ఆదిశబ్దేనసత్యసజ్జల్పత్వాదిగుణాయత్యాఃజ
 ఙ్గణాదయః *జక్షతీర్షదప్రమమాణభిత్వాదివాక్యవగతావ్యవహారాగృహ్యంతే. అతఏభ్యఃఉపన్యాసాదిభ్యః
 ప్రత్యగాత్మనోవిజ్ఞానమాత్రస్వరూపత్వంనసమ్మపతీతిజైమినేర్చితమ్.

మితిపూర్వపక్షంకృత్వా- భోక్తృభోగ్యైశ్చైర్జలవత్, క్షీరేనీరవ, దవిభాగంగచ్ఛతి - నామరూపప్రవిలయప్రతిపాదనసామానాధికరణ్యాధ్యం,
 *చరేవ్యయైశ్చర్యపికంభవస్తీత్యాదిశ్రుతే, శృ. శక్తిభేదస్యవిద్యమానత్వాత్ భేదవాదాఅవిరుద్ధాః. అవిభాగావత్తావపిస్వరసమ్మాధఉపపన్నః-సు
 షుప్తావివరకణాధీనజ్ఞానత్వేనత్యుపరతరణత్వాభావత్. అతఃస్థితిపివసర్వాత్తభావేశశీరభేదేనవిహత్రుమిచ్ఛతిచేత్ - విహరతిస్థిత్యాద్రయస్తి. అన్తిక్
 పక్షేపూర్వపక్షేద్ధాన్వయస్యకర్తృత్వమత్రేణభేదః- సత్వర్థతః- స్వవరసమ్మాధవిభాగశక్త్యసంపదమాత్, తత్కార్యసమ్మాధస్యప్రభవ్యవహారాణాంచవిద్య
 మానత్వాత్, కదాచిదసమ్మాధేనాపివిజ్ఞతీతీతే. తదయం క్తం- కరణానమేక్షజ్ఞానస్యసజ్జల్పచకాభావత్. యద్యప్యసమ్మాధః- తథాపిసుషుప్త
 త్తనాంపరస్పరైక్యాభావాత్తద్వన్నావిభాగః. దేహద్యుపాధిసమ్బద్ధాన్నచరస్పరైక్యమితిచేత్-త్వేనూహ్యేచిత్తత్వాదివభేదోదరపక్షానః. అచితశ్చక్తి
 మాత్రశేషత్వాభావాన్నావాపత్తత్వాత్తస్మాద్భేదఇతిచేత్. తస్మిన్సమ్మాధేపితస్మిన్స్వరాత్సర్వజ్ఞాద్భేదస్సాన్వయేవ- అన్యతరఃరసిభేదకథర్కస్యవిద్య
 మానత్వాదేవ. కించ- యద్యయితనిర్దిరవిభాగః- అన్యత్పిదానాభ్యుపగమస్సాన్వయే. సహ్యభ్యుత్తభేదనివృత్తిః- బ్రహ్మజ్ఞానపక్షప్రసక్తాత్, నాస్యేపా
 ణికభేదనివృత్తిః- భాస్కరమతాదవిశేషసాతాత్. నాస్యేకసముదాయాద్రూపావః- దేవదత్తస్యపరిషత్తామానాధికరణ్యవత్ *సజ్జలంసర్వమితిసా
 మానాధికరణ్యస్యముఖ్యత్వాదయోగాత్. నాపిసర్వభాభేదనివృత్తిః- శక్తితోభేదస్యాభ్యుపగమాత్. విభాగశక్తివ్యతిరక్తభేదాభవఇతిచేత్. కింతదాచి
 భాగోనాస్తి- కింతువిభాగశక్తిరేవేతిమతం. తన్న- అణుత్వస్యస్థితత్వాత్. అణుత్వంత్యక్తం- సవా. త్యక్తంచేత్- సర్వపక్షుటమహిభరాదీనామివస్వరూ
 పగతపమాణవిరహేణయయాభ్యుపగమేస్వరూపానిత్యత్వమేవస్సాన్వయే. సచేత్- విభాగశక్తివ్యతిరక్తభేదస్యస్థితోనావిభాగః. కించ- విభాగశక్తివ్యతిరక్త
 నిత్యభేదానభ్యుపగమే- విభాగశక్త్యాకదాచిదాత్మానంవిభజ్యవిహరన్ముక్తఃకింపూర్వముక్తపితాత్మావా - రామకృష్ణాదివత్సరమాత్మైకదేశోవేతివిశయ
 సతి- ఇదానీముద్భూతశీకరస్యపూర్వప్రతీనశీకరాంతానస్యత్వ నిశ్చయస్యేవదేవదత్తాత్మానస్యత్వనిశ్చయస్యదుష్కరత్వాన్ముక్తైశ్చరాంశి - సజ్జలం
 స్సాన్వయే. తతశ్చకదాచిత్తుక్తస్యాపిజగద్వాప్తపారసమ్మవస్సాన్వయే. ఈశ్వరస్సర్వజ్ఞత్వాత్, క్తిమాత్రావశేషమపిముక్తమనశ్శీర్ఘంజానాతీతజగద్వాప్త
 పారప్రసజ్జఇతిచేత్. తద్వ్యసజ్జీర్ఘతయాజ్ఞానంభేదకాకారేణినాస్వరూపభేదసావినాఽనుపపన్నమితివిభాగశక్తివ్యతిరక్తభేదాభావరూపావిభా
 గోఽనుపపన్నః. భోక్తృభోగ్యైశ్చరాణాంవిరుద్ధస్వభావత్వాత్తముక్తస్యతైరవిభాగోఽప్యనుపపన్నః. అతఃపూర్వపక్షేద్ధివనీర్దిర్బరుపపాదా.....
 అవిభాగైసదృష్టత్వాధికరణంసమాప్తమ్.

౫॥ సూ. బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః॥ అవాద్రరసజ్జతిమాహ (ప్రత్యగాత్మనఇతి) ప్రథమాధికరణేనసజ్జతిరి
 త్యర్థః. (అపహతపాష్టత్వాదికమేవేతి) ఏవకారేణస్వప్రకాశత్వవ్యాప్త్యి. (విజ్ఞానమాత్రమేవేతి) మాత్రశబ్దేనఅంశతోజాడ్యప్రదాసః. ఏ
 వకారేణగుణాక్షకప్రదాసః. కింగుణాక్షకవిశిష్టమేవాస్యస్వరూపం - ఉతవిజ్ఞానమాత్రమేవ - ఉతోభయంస్వరూపం. కింగుణాక్షకవైశిష్ట్యాన
 మాత్రస్వరూపత్వవిషయశ్రుత్యోప్రబల్యదౌర్బల్యవిభాగోయజ్యతే- నేతి. తయోఃకిమవిరోధస్సమ్మవతి- నేతి. *విజ్ఞానఘనపితేత్వవధారణంకింగు
 ణాద్రరంభ్యావర్తయతుంశక్తి- నేతి. యదాఽవధారణంగుణాద్రరంభ్యావర్తనక్షమం - తదానీమవిరోధాసమ్మవేనప్రబల్యదౌర్బల్యవిభాగాశ్రయ
 ణస్యన్యాన్యత్వాత్పపిద్వయపక్షపేక్షయాఽన్యతరస్వరూపత్వనిర్దిః. యదానన్యావర్తనక్షమం - తదావిరోధాభావేనప్రబల్యదౌర్బల్యవిభాగాశ్ర
 యణస్యాన్యత్వాత్పపిద్వయస్వరూపత్వం. అపహతపాష్టత్వాదేకథంబ్రహ్మత్వమిత్వత్రాహ (అపహతపాష్టత్వాదయోహితి) వ్యవహారాః-
 ప్రవృత్తయః, (సేవమ్మపతీతి) స్వరూపంజడం- జ్ఞానత్వేజ్ఞానాద్యాశ్రయత్వాదయోగాదిభిభావః.

౬॥ సూ. శ్లోకః చిత్తన్యాత్రైతదాత్మకత్వాదిత్యోడులోమిః॥ శ్లోకః చైతన్యమాత్రమేవాత్మ
సఃస్వరూపమితితనరూపేణావిర్భవతీత్యోడులోమిరాచార్యోమన్యతే. కుతః. (తదాత్మకత్వాత్) తావన్నాత్రా
త్మకత్వాదస్యప్రత్యగాత్మనః. * సయథాపైథవఘనోనస్తరోబాహ్యః కృతోన్మరసఘనపవ. ఏవంవాలరెయ
మాన్యానస్తరోబాహ్యః కృత్సఃప్రజ్ఞానఘనపవ * విజ్ఞానఘనపవత్యవధారణాత్ విజ్ఞానమాత్రమేవాస్యస్వ
రూపమిత్యవగమ్యతే. అతోఽస్యగుణాస్తరాభావాత్ * అపహతపాష్ట్యాదయఃశబ్దాఃవికారసఖదుఃఖాద్య
విద్యాత్మకధర్మవ్యావృత్తిపరాభిచిత్తన్యాత్రరూపేణావిర్భవతీత్యోడులోమెర్నతమ్.....

సమ్మతిభగవాన్ బాదరాయణఃస్వమతేనసిద్ధాస్తమాహ.

౭॥ సూ. శ్లోకః ఏవమపుష్పన్యాసాత్పూర్వభావాదవిరోధంబాదరాయణః॥ శ్లోకః ఏవమపి-విజ్ఞాన
మాత్రస్వరూపత్వప్రతిపాదనేసత్యపిత్యకామత్వాదీనాంసూర్యోక్తానాంగుణానాంఅవిరోధంబాదరాయణ
ఆచార్యోమన్యతే. కుతః. (ఉపన్యాసాత్పూర్వభావాత్) ఔపనిషదాత్ *యతత్పహతపాష్ట్యాద్యుపన్యా
సాత్ప్రమాణాత్ సూర్యేషాం- అపహతపాష్ట్యత్వసత్యకామత్వాదీనామపిభావాత్-విద్యమానత్వాత్. తుల్య
ప్రమాణకానామితరైతరబాధోనయుజ్యతఇత్యర్థః. నచవస్తువిరోధాదపహతపాష్ట్యత్వాదీనామవిద్యాపరికల్పిత
త్వంన్యాయ్యం-విశేషాభావాద్విపరీతంకస్తాన్మభవతీతీన్యాయాత్. తుల్యబలత్వేహ్యశక్యస్యావధారణస్యాస్య
పరత్వమేవన్యాయ్యం. ఏవమప్యవిరోధఇత్యభ్యుపగమ్యవదన్- జ్ఞానమాత్రమేవాస్యస్వరూపంనాన్యత్-చిద
స్తీత్యయమర్థః * విజ్ఞానఘనపవత్యాదిభిర్నప్రతిపాద్యతఇతిమన్యతే. కస్తర్హి*విజ్ఞానఘనపవత్యవధారణార్థః.
కృతోన్మపాష్ట్యాజడవ్యావృత్తిస్వప్రకాశః-నాన్యాయత్తప్రకాశఃస్వల్పాపిప్రదేశోఽస్తీత్యయమగ్ధోవాక్యాదే
వసువ్యక్తిః*సయథాపైథవఘనోనస్తరోబాహ్యఃకృతోన్మరసఘనపవ. ఏవంవాలరెయమాన్యానస్తరోబాహ్యః
కృత్సఃప్రజ్ఞానఘనపవతీ. నచైవంప్రత్యగాత్మనోధర్మిస్వరూపస్యకృత్సఃస్వవిజ్ఞానఘనత్వేష్యపహతపాష్ట్యత్వ
సత్యసజ్జల్పత్వాదిధర్మసమ్మద్ధోవాక్యాన్తరావగతోవిరుధ్యతే- యథాపైథవఘనస్యకృత్సఃస్వరసఘనత్వే
రసనేద్వీయావగతేవత్సురాద్యవగతాః రూపకాతీన్యాదయోనవిరుధ్యంతే. ఇదమత్రవాక్యతాత్పర్యం-యథా

౬॥ సూ. శ్లోకః చిత్తన్యాత్రైతదాత్మకత్వాదిత్యోడులోమిః॥ శ్లోకః (తేనేతి) సూత్రేభాష్యచత్వరీయాన్మరైశ్చబోవచారికః.
(వికారసుఖదుఃఖాదీని) ఆదిశబ్దాదుషేషైర్గుహణం. *విజరత్నత్వాదిపదానినిర్వికారత్వపరాధి. విశోకః- నిర్దుఃఖః. సత్యకామః-సత్యం- అకాదాచి
త్వంసుఖమస్యేతిసత్యకామపదంకాదాచిత్వంసుఖరాహిత్యపరం- నతునిత్యసుఖత్వపరం- సత్యసద్గుణః- ఉపేక్షారహితః. నఘ్నశబ్దకస్యత్వ
సద్గుణః. మోక్షేనసద్గుణైస్సరహితైర్వివాహైర్వపరైర్ధ్యః.....

౭॥ సూ. శ్లోకః ఏవమపుష్పన్యాసాత్పూర్వభావాదవిరోధంబాదరాయణః॥ శ్లోకః విజ్ఞానమాత్రప్రతిపాదనపరత్వాపాతప్రతితిఃవి
జ్ఞానఘనపవత్యాదివాక్యస్యాభ్యుపగమ్యవదహరతి (ఏవమపిత్వాదినా) *అపహతపాష్ట్యాద్యితివాక్యేసత్యపితత్పూర్వకక్షీకృత్వకన్యాడులోమిమత
చుదిరితమితశజ్ఞాయాంసూత్రతాత్పర్యమాహ (తుల్యప్రమాణకానామితి) ఏవకారకస్యచిద్వాక్యస్యశేషభూతతయాసస్వరస్థాగ్రప్రతిపాదకః-
అవధారణీయసాపేక్షత్వాదవధారణస్య. అతశ్శేషభూతైవకారస్వరస్థాయినశేషభూతపదహతభద్రఃకార్యః- అపితుశేషిణమభిజ్ఞానశేషభూతభ
జ్జివవకార్యః. తస్మాదేవకారస్వరస్థాగ్రవాక్యాన్తరగతాగుణానభజ్జనియాభిచిద్వాన్యరూపత్వమపహతపాష్ట్యాదికంచ తుల్యప్రమాణకత్వాదేవ
కారభజ్జేనాపీన్వీకరవ్యమిత్యర్థః. (నచవస్తువిరోధాది) వస్తువిరోధః- జ్ఞానస్వజ్ఞానాస్తరాశ్రయత్వాసమ్మతః. సకింవాన్వయైర్భేదీయతే- ఉతస్త్రి
తిబలాత్. వ్యాన్వయేతే-జ్ఞానంకస్యచిద్గుణభూతంవ్యవస్థితిబ్రహ్మచతథాస్యాత్. శ్రుతిప్రతిపన్నత్వాన్నగుణభూతమితిచేత్-తతపివశ్రుతిబలాద్గుణా
శ్రయత్వమప్యగ్గీత్రీయతాం. యత్తునజ్ఞానంజ్ఞానాస్తరాశ్రయమితి-తన్నజ్ఞానత్వప్రయుక్తం- అపితుగుణభూతజ్ఞానత్వప్రయుక్తం. ఆత్మనస్తుగుణ
త్వాభావాద్జ్ఞానస్వరూపస్యాపిజ్ఞానాశ్రయత్వేవ్యాప్తివిరోధాపిసాస్తీత్యనుసంధేయం. (విశేషాభావాదితి) ఉభయమపిశ్రుతిసిద్ధత్వాదిశేషాన్నాన్యోన్యస్య
పాదకం-పాదకంచేత్-చిదర్యయేనస్యాదిత్యర్థః. అశక్యస్య- గుణాస్తరాభావోనిర్వోధముశక్యస్య. అన్యపరత్వం- అవిరుద్ధార్థాన్తరపరత్వం. అభ్యుపగ
మ్యవదతస్తాత్పర్యమాహ (ఏవమపితి) అపహతపాష్ట్యాద్విదిరుద్ధాగ్రప్రతిత్వభావంమన్యతఇత్యర్థః. తమేవబోధ్యపూర్వకముపపదయతి (కస్తర్హిత్వా
దినా) వాక్యాదేవసువ్యక్తత్వంవాక్యైకదేశభూతప్రజ్ఞానాన్యోన్యపాదయతి (సయథేతి) అత్తనస్సర్వత్రివిజ్ఞానఘనత్వంసాధ్యత్- తతఃకేవిగుణ
శ్రయత్వస్యేత్యతఆహ (నచైవమితి) *సయథేతిప్రజ్ఞానాన్యోన్యవిరోధకభమవగతఇత్యత్రాహ (యథేతి) దృష్టాన్తవాక్యతావధారణస్యకోద్యః.

రసవత్సప్తప్రళాదిమత్వగాదిప్రదేశభేదేనరసభేదేసత్యపిన్దవ్యమనస్యసర్వతైగికరసత్వం- తథాన్యో
పిసర్వత్రవిజ్ఞానస్వరూపత్వం-స్వప్రకాశస్వరూపత్వమిత్యర్థః.....
బ్రాహ్మధికరణంసమాప్తమ్.

౧॥ సూ. శ్లో॥ సజ్జల్యాదేవతచ్ఛ్రీః॥ శ్లో॥ శ్లో॥

ముక్తిఃపరంబ్రహ్మసమమద్యజ్ఞానస్వరూపం పమాతపాశ్చల్యాదిసత్యసజ్జల్యత్వవర్యస్తగుణక
విర్భవతీత్యుక్తం. తమధికృత్యతస్యసత్యసజ్జల్యత్వప్రయుక్తావ్యవహారాఃప్రాయస్తే *సతత్రవర్యేతిజతు
తీగ్రహప్రమాణఃస్త్రీభిర్వాయానైర్వాజ్ఞాతిభిర్వేతి. కిమస్యజ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిఃప్రయత్నాన్తరసాపేక్షా-
ఉతపరమపురుషస్యేవసజ్జల్యమాత్రాదేవభవతీతివశయే - లాకేరాజాదీనాంసత్యసజ్జల్యత్వేనవ్యవప్రి
యమాణానాం కార్యనిష్పాదనైప్రయత్నాన్తరసాపేక్షత్వదర్శనాదస్యాపిభాషాపేక్షా.

తస్మాదప్రవృత్త్యాంశశ్చక, ఇత్యత్రాహ (ఇదమత్రవాక్యతాత్పర్యమితి) ప్రదేశభేదేబద్ధత్వంవ్యావర్త్యమిత్యర్థః. విజ్ఞానస్వరూపత్వమిత్యేతద్వాచ
స్తే (స్వప్రకాశస్వరూపత్వమితి)

సచేతుర్వీరియంసూత్రమేవంవక్యంనై- జ్ఞానమాత్రస్వరూపత్వేపిసత్యసజ్జల్యత్వాదీనాంవ్యావహారికత్వాదవిరోధంబాదరాయణామన్యత
ఇతి తదయుక్తం - వ్యావహారికత్వాశ్రయణస్యవిరోధఫలత్వేనఅవిరోధమాత్రప్రణయసస్యనిష్ప్రదాజనత్వాత్. సమ్యవత్సవీరోధాదుభయసార
మాన్యవిరోధఫలభూతవ్యావహారికత్వాశ్రయణామోగాత్, సత్యకామత్వాదీనాంభావ్యభావపరత్వేననిర్వాహే2భిమతేతేషాంపదానామముఖ్య
త్వా. చ్చ - అపనైరవిరోధః - అస్యేషాంపక్షేసన్యాత్రరూపేణసర్వాత్కథావేనస్తి తపివాస్యేనవిభాత్రసూపేణనాశరీరవద్రావిహర
తీరియదుక్తం - తన్నిరూప్యం కింస్వరూపంసర్వాత్కథావేనతియతి - విసర్వతాజ్ఞానేనాధిస్థితశరీరావహరతీర్యభిప్రాయః - తత్తస్వరూపస్యసర్వాత్క
థావే2నుపపన్నః - అమత్వాత్. తత్ప్రహజేనసన్యాత్రబ్రహ్మతాపత్తిజలబిద్ధోబ్ధిస్తుప్రహజేనసముద్రతాపత్తిబల్యా - తత్తస్యజ్ఞానామస్య
తరక్షస్యతూర్వప్రవీణిన్యవేషాశ్రయత్వనిర్ధారణవద్విసర్వలోజ్ఞానస్యముక్తాత్వవిశేషాశ్రయత్వనిర్ధారణా మోగాన్యముక్తావహరతీర్యవస్తుంయు
క్తం ననుముక్తస్యాత్కథావోనామజలబిద్ధోస్యముద్రావనభేదకాకారప్రహజేనసంయః - కింతుక్షీరనీరస్యేనభేదకాకారాప్రహజేనసంసర్గః. తస్య
చస్వరూపస్యనిసర్గణశ్చోచవిభాగావిభాగవియయాశ్చక్తయస్యనై. అతోవిభాగశక్త్యావిభక్తవికడేకోవిహరతీతిచేత్. విభక్తాంశఃకించిదన్యూభావి-
ఉతాహమితి. ఆద్యేచసో2ంశో2నాదిశ్చేత్ - భర్తృభూతనిత్యజ్ఞానవికాసాద్యభ్యుపగమాదస్పృహియవపక్షస్సాన్యత్. సాదిశ్చేత్ - ప్రత్యగజ్ఞాతేశ
స్యపరాక్రయాపరిణామాన్వికారత్వశ్రుతిభిర్భి. అహమితిభావీతిచేత్ - తస్మాహమితిభావసూచకస్యవిభక్త్యాంశస్యఅంశాన్తరంగిభిదన్యూభావి-
ఉతాహమితి. ఆద్యేతదోరాత్మాన్తరత్వం, విభక్త్యాంశస్యాదిమత్వం, ధ్రువవైకస్యపరిణామిర్వం, చస్యాత్. ద్వితీయేచపరస్పరాపేక్షయా
2హమితిభావసూరావంశేకిమహంహంబోధేతసముచ్చయార్థాభవతః - కిమహమేవేతి ఆద్యేమిథోభేదకభర్తృగ్రహణేననాసముచ్చయారథాసామో
గాత్వ్యావర్తకభర్తృగ్రహణంస్యాత్, జీవాన్తరవ్యవచ్ఛేదాద్భావ్యగ్రహణంచస్యాత్. తత్రైదన్యూవాన్యవై, రహన్యూకత్వం, చపక్తవ్యం- అ
తపికంప్రత్యేకస్యాహన్యూభిదన్యూచభానందియభేదత. సముచ్చయారన్యూమహమేవేతిభావీతిచేత్ - తస్మిన్భేదకభర్తృభావాద్విభక్త్యవదో2గ
శాన్యస్సాన్యత్. అధిష్ఠేయదేహభేదసమృద్ధపవభేదకాకారఇతిచేన్న - భర్తృభూతజ్ఞానసమృద్ధేనాపికగవరణాదీనామివాధిష్ఠేయత్వోపపత్తి. అప
స్యవాత్త్రరూపేణసర్వాత్కథావేనావస్థాన, మస్యేనవిభక్తరూపేణనాశరీరవద్రావిహరణం, చానుపపన్నం.

బ్రాహ్మధికరణంసమాప్తమ్॥

౧॥ సూ. శ్లో॥ సజ్జల్యాదేవతచ్ఛ్రీః॥ శ్లో॥ శ్లో॥ అవాన్తరసజ్జతిమాహ (ముక్తఇతి) *విజ్ఞానఘనపివేతివత్ * సజ్జల్యాదేవేత్వవ
భారణస్యసజ్జల్యచశజ్జల్యచసజ్జతిరభిప్రేతా. (ప్రయత్నాన్తరేతి) ప్రయత్నశబ్దస్సజ్జల్యవ్యతిరిక్తవ్యాపారపరః, సత్యసజ్జల్యత్వంకింప్ర
యత్నాన్తరసాపేక్షం- ఉతనేతివిశయఇత్యర్థః. ముక్తస్యకింజ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిఃప్రయత్నాన్తరసాపేక్షా- ఉతసజ్జల్యమాత్రమూలా. కిమస్యసత్యస
జ్జల్యత్వంరాజాదీనామివభవతి- ఉతపరమపురుషస్యేవ కిం *సజ్జల్యాదేవేత్వవభారణంరాజాదితుల్యతానివర్తయతుం ప్రభవతి-నేతి. కిమిశ్వ
రసజ్జల్యవన్యత్తసజ్జల్యస్యామోఘత్వంసమృద్ధతీతి. కిమస్యజ్ఞాత్యాదయోవ్యాపారాభుణ్యపాపరూపతయాబద్ధకాభవన్తి-నేతి. బద్ధకాశ్చేత్-
తత్సజ్జల్యస్యకర్మాధీనప్రతిఘాతసమృద్ధవేనేశ్వరవత్తత్సజ్జల్యస్యామోఘత్వాభావేనావభారణస్య రాజాదితుల్యతానివర్తనాక్షమత్వాన్ముక్తస్యజ్ఞా
త్యాదిప్రాప్తిఃప్రయత్నాన్తరసాపేక్షాస్యాత్. యదాబద్ధకానభవన్తి-తదాముక్తాత్వనాకర్మాధీనప్రతిఘాతసమృద్ధవేనశుశ్వరవదమోఘసజ్జల్యత్వస
మృదేనావభారణస్యరాజుతుల్యత్వనివర్తనక్షమత్వాన్ముక్తస్యజ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిస్సజ్జల్యమాత్రమూలాస్యాత్. (అన్యూపితత్వాపేక్షేతి)జ్ఞాత్యాదిప్రాప్తిః
ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షేత్యర్థః. *సజ్జల్యాదేవేత్వేనకారము*విజ్ఞానఘనపివేతివదయోగవ్యవచ్ఛేదపరః-సత్యస్యమోగవ్యవచ్ఛేదపరఇత్యభిప్రాయః.

౯॥ సూ. శ్లో॥ అతపవచానన్యాధిపతిః॥ యతోముక్తస్సత్యసజ్జల్పః-అతపవచానన్యా
 ధిపతిశ్చ. అన్యాధిపతిత్వంహివిధినిషేధయోగ్యత్వంవిధినిషేధయోగ్యత్వేహిప్రతిహతసజ్జల్పత్వంభవేత్-
 తతస్సత్యసజ్జల్పత్వప్రత్యేవానన్యాధిపతిత్వంచసిద్ధం. అతపవచఃసస్వరాశ్శవతీత్యుక్తమ్.....
 సజ్జల్పాధికరణంసమాప్తమ్.

చరేతునకుల్నా దెవపి త్రాదిన్పుణ్నపిముకొలెననాన్దిపతిః- సేస్వామిసంగుక్కల్పయితీతేతదగ్గరమననాన్దిపతిశబ్దమాచును. తత్రకోహేతుః. సాన్దిపారతన్యస్యాపునుషార్థత్వాదితిచేత్ - పిత్రాదిపారతన్యస్యితితుల్యం. పిత్రాదయః ప్రియంకరాశ్చస్యః - అతస్తత్సజ్జల్పబితిచేత్ - తత్వాదిసోపమత్వం. అతోనాయమర్థఙ్గపవన్తః. - అపరపామపితుల్యయమయపవతిః. - అన్యేతుః అతపివేతిహత్ర ముక్తకరణానరమాచుః - సర్వేశ్వరత్వపరవాక్యైర్గుక్తస్యాపీశ్వరోఽధిపతిలిపూర్వపక్షంకృత్వా - ముక్తస్యసత్యసజ్జల్పాదేనాస్యాధిపతిత్వాచుః. కథం. యః ఖాహేతుమిరహేణముతైతదాపాదనాదాగాత్, యఃఖాసద్భావాదెవతస్మిన్ రూపాదాగాత్, స్వతఃపీఠానన్తరయారదాపాదన తస్మిన్ రూపాదాగాత్, ప్రవృత్తస్యచిహితే, నివృత్తస్యప్రవర్తనే, చప్రవృత్తినివృత్తివిషయసజ్జల్పయోగోమృత్యుప్రసక్తా, చ. అథయేన్యథావిదరస్యరాజాసప్తేక్షయ్యులోకాభవస్తీత్యస్యరాజవతఃక్షయ్యులోకచాందర్భయన్నాత్మవిదోఽనస్యరాజత్వందర్భయతి. *సస్యరాఢ్యవతీత్యాదెచ్చాయమేవాగ్గతి. అత్ర, యామః- అధిపతిశబ్దస్యశేషివాచిత్యమనియతంచేత్ - తదప్రతిషేధ్యం - శేషులక్షణస్యముక్తాత్మనివిరోధాసమ్భవాత్. యదినియస్తృత్వంవివక్షి తం- తచ్చముక్తంప్రతిసమ్మనత్వేవ. తథాహి - నియమనశబ్దేనయదినియమనసామాన్యంవివక్షితం- తదాధారణమపితదన్తరతత్వేనవివక్షితంస్యాత్. తత్తావదప్రతిషేధ్యం - *సగుణాకసమతీత్రితాకబ్రహ్మభూయాయకల్పతే బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహమితవనాత్. గేష్వచ్చయావరప్రవృత్తినివృత్త్యోరుత్పాదనరూపనియమనవిశేషాయదివివక్షితః- తత్ప్రతిషేధస్తావత్స్వపక్షవ్యాఘాతకః- జగద్వాస్యపారవర్జమిత్యత్ర - ఈశ్వరాధీనంముక్తస్య సజ్జల్పాదిప్రవర్తతే- అస్యజగద్వాస్యపారవర్జితిషేషస్వభోగాద్దేమనిత్యంసజ్జల్పభూయాత్, మాభూత్తత్సజ్జల్పవిరుద్ధేషుజగద్వాస్యపారేష్వే, త్యపవన్తప్రధానసమయవితేశ్వరస్సజ్జల్పయతీత్యభ్యుపగమాత్. అపవర్తతదానోత్తరకాలేతుతతాదధీనమితిచేన్న- జగద్వాస్యపారవిషయసజ్జల్పాన్తప్రతిప్రతిబద్ధేతత్ప్రతిబద్ధతేశ్వరసజ్జల్పస్యనిత్యస్యవాతాసంజాతస్యవావిద్యమానత్వస్యాపేక్షితత్వాత్. సహిప్రతిబద్ధకాసన్నిధౌకార్యప్రతిబద్ధసమ్మతః. అథమతం- ప్రాథమికసజ్జల్పజన్యకశ్చిదతిశయోముక్తాత్మగతస్సర్వదాజగద్వాస్యపారంప్రతిబద్ధాతి- సతదేశ్వరనియామ్యత్వం- సహ్యతిశయాధాయకానాంనియస్తృత్వం- ఆధాయకవినిశేష్యాకాతిశయస్యకార్యకరత్వదర్శనాదితి. తన్న- కల్పనాగౌరవప్రసక్తాత్. ఈశ్వరసజ్జల్పజన్యాతిశయస్యస్థాయిత్యాభ్యుపగమాదపివరంహీశ్వరసజ్జల్పమైస్త్వైసప్థాయితీవ్యవహరి. అతస్త్వవచనవ్యాఘాతః. సర్వేశ్వరత్వవాచిక్రతి

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ అభావంబాదరిరాహపేయం॥ శ్లో॥

కింము క్తస్యదేహేద్విగ్రియాణినసన్తి- ఉతసన్తి- అథవాయథాసజ్జల్పంసన్తినసన్తిచేతివశయే- శరీరే
ద్విగ్రియాణామభావంబాదరిరాహార్యోమన్యతే. కుతః (అహపేయం) *నహవైసశరీరస్యసతఃప్రియాప్రియ
యోరపహతిరస్తి॥ అశరీరంవావసన్తంనప్రియాప్రియోస్పృశతగతి- శరీరస్యద్భేదఃఖస్యోవర్జనీయత్వమభి
ధాయ *అస్మాచ్ఛరీరాత్సముష్ణాయపరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతగతిము క్తస్యాశరీరత్వం
హ్యహశ్రుతిః.

౧౧॥ సూ. శ్లో॥ భావంజైమినిర్వికల్పమననాత్॥ శ్లో॥ ముక్తస్యశరీరేద్విగ్రియాభావంజైమి
నిరాచార్యోమన్యతే. కుతః (వికల్పమననాత్) వివిధకల్యావికల్పః వైవిధ్యమిత్యర్థః. *సపకథాభవతిత్రి
ధాభవతిషడ్భాగానస్తథేత్యాదిశ్రుతేః ఆత్మసపకథాస్యాచ్ఛేద్యస్యానేకధాభావాసమ్భవాత్ త్రిధాభావాదయః
శరీరనిబద్ధనాశ్చత్యవగమ్యతే. అశరీరత్వవచనంతుకర్తృనిమిత్తశరీరాభావపరం - తదేవహిశరీరంప్రియాప్రియ
హేతుః.

భగవాంస్తుబాదరాయణః స్వమతేనసిద్ధాస్తమాహ.

స్వారస్యభజ్యస్యాత్. *యస్యాత్మాశరీరమిశ్రుతివిరోధశ్చ- కాస్తాస్తాప్రసనియామ్యంహిశరీరం. సచాత్మకజ్జాబద్ధమాత్రపరః - సర్వదేవసర్వ
భూతానాంబద్ధానాంతన్నియామ్యత్వస్యాక్తత్వాత్. నాపుస్తకరణవిషయః - అముఖ్యత్వాదాత్మశబ్దస్య, *రామసనీతిపృథ్విత్వనేసపునరుక్తత్వా
చ్చ. *యేనయేనథాతాగచ్ఛతితేనతేనసహగచ్ఛతీతిముక్తస్యపరమాత్మానువిధానశ్రుతివిరోధశ్చ నిత్యస్వరసాపేక్షత్వమిక్వరప్రమితినిత్యపదాన్య
తపరమాణాదిసుసర్వసమ్ప్రతిపన్నత్వాత్సమ్భవతి.

సజ్జల్పాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౦॥ సూ. శ్లో॥ అభావంబాదరిరాహపేయం॥ శ్లో॥ (యథాసజ్జల్పమితి) అనేనసజ్జల్పర్హితా. కింము క్తస్యదేహేద్విగ్రియాభావ
సన్తి-ఉతసన్తి-ఉతయథాసజ్జల్పంసన్తినసన్తిచేతి. తదర్థం *సపకథాభవతిత్వాదిశ్రుతిశరీరత్వశ్రుతింసంక్షోచయితుంశక్నోతి-నేతి. కిం *సపకథా
భవతిత్వాదిశ్రుతిర్ముక్తస్యశరీరత్వంప్రతిపాదయితుంప్రభవతి-ఉతస. ప్రతిపాదనేపికింసశరీరత్వమాగ్రంప్రతిపాదయతి-ఉతతస్యైచ్చత్వమప్యవగ
మయతి. తదర్థం *పకథాభవనత్రిధాభవనాదికంముక్తస్యశరీరేణవిదానసమ్భవతి-ఉతస. అసమ్భవేచముక్తస్యబ్రహ్మనుభవైకభోగస్యతద్వ్యతిరక్తదే
హసర్గాదవిచ్ఛాదికంసమ్భవతి- నేతి. అణోజ్జీవస్యానేకశరీరపరిగ్రహస్సమ్భవతి- నేతిచ. యదా2నేకశరీరపరిగ్రహానసమ్భవతి, యదాచశరీ
రేణవిదానపిత్రిధాభవనాదికముపపద్యతే-తదా *సపకథాత్వాదివాక్యస్యశరీరప్రతిపాదకత్వాభావేనాశరీరత్వశ్రుతిసంక్షోచనానామద్వైత్యుక్తి2శ
రీరపివస్యాత్. యదా2శరీరప్యనేకశరీరమోగస్సమ్భవతి, యదాచశరీరేణవిదానత్రిధాభవనాదికముపపద్యం, బ్రహ్మనుభవైకభోగస్యదేహసర్గాదవిచ్ఛా
దిచ్ఛాచసస్యాత్, - తదాశరీరస్యావశ్యాపేక్షితత్వాదిచ్ఛాదీనాన్వయవృత్తకత్వాభావాచ్చతత్ప్రతిపాదకవాక్యేనాశరీరత్వశ్రుతిసంక్షోచేసతిముక్తస్య
శరీరపివస్యాత్. యదా2నేకశరీరపరిగ్రహానసమ్భవతి, అనేకధాభవంచశరీరసాపేక్షం, బ్రహ్మనుభవైకభోగస్యదేహసర్గాదవిచ్ఛాచసమ్భవతి, -
తదానీమైచ్చశరీరప్రతిపాదనమేణ *సపకథాభవతిత్వాదివాక్యేనాశరీరత్వశ్రుతేసంక్షోచేసతిముక్త్యుక్తేచ్యంసంక్షోచశరీరశ్చస్యాది. (శరీరే
ద్విగ్రియాణామభావమితి) అథావప్రతిసమ్భృతిమిత్యపేక్షాయాం *తస్యభావగతిమాత్రస్తతఃశబ్దేనప్రతియోగివిశేషాంగమత్యభావః. ! శరీరసమ్పద్య
గతి) శరీరత్వప్రయుక్తందుఃఖహేతుత్వమితిభావః. ఏవమశరీరపితేత్యేకపక్షః.

౧౧॥ సూ. శ్లో॥ భావంజైమినిర్వికల్పమననాత్॥ శ్లో॥ అత్రశరీరవాచిశబ్దానశ్రుతభిర్యత్రాహ (ఆత్మసపకథాస్యైతి) ద్విధాశబ్దా
దీనాంభర్తృభేదపివస్వారస్యం- *తదన్యమకరోద్విభేత్యాదిప్రయోగాత్, ద్రవ్యత్వపుధివీత్వాదిజాతసంహారాదిగుణావస్థానరూపనియాసహస్రా
న్వితేపిఘటేద్విధాత్రిధానహస్రధా2భూతిప్రయోగాభావా, చ్చ. తథాపృథ్వినిస్వరూపభేదాసమ్భవాత్ శరీరద్వాభకరేత్యర్థః. తస్యశరీరత్వ
శ్రుతిఃకథమిత్యత్రాహ (అశరీరత్వవచనంత్వితి) స్వవాక్యేనైవతమపపాదయతి (తదేవహితి) ప్రియాప్రియహేతుతయాశరీరస్యనిఓధాత్. ప్రి
యాప్రియమోశ్చకర్తృశలత్వాత్, కర్తృత్వశరీరవిషయోనిపేధగత్యర్థః. అతస్యశరీరత్వశ్రుతేవారకాభావాత్, కాదాచిర్కలహేత్వస్తరూపకైశ్చ
సర్వదాసశరీరత్వంభవతిమితిమాత్రాభిప్రాయః.

౧౨॥ సూ. శ్లో॥ ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోతః॥ శ్లో॥ సజ్జల్యాదేవత్యైత
దతశ్చైవనపరామ్యశ్యతే. అతపవ - సజ్జల్యాదభయవిధం - సశరీరమశరీరంచముక్తంభగవాన్బాదరాయ
ణోమన్యతే - ఏవంచాభయీశ్రుతిరుపపద్యతే. (ద్వాదశాహవత్) యథా *ద్వాదశాహమృద్ధికామాడు సే
యః *ద్వాదశాహేనప్రజాకామంయజయేదిత్యుపైతియజతిచోదనాభ్యాంసజ్జల్పభేదేనసప్రమహీనంచ
భవతి.....

యదాశరీరాద్యుపకరణవత్త్వం - తదాతానిశరీరాద్యు
పకరణాని స్వేనైవసృష్టానీతినాస్తి నియమ ఇత్యాహ.

౧౩॥ సూ. శ్లో॥ తస్యభావేన్ద్యవదుపపత్తే॥ శ్లో॥ స్వేనైవ సృష్టతనుప్రభృత్యుపకరణా
భావేపరమపురుషస్యష్టైరుపకరణైర్భోగోపపత్తేఃసత్యసజ్జల్యాదేపిస్వయంససృజతి. యథా స్వప్నే *అధర
ధారభయోగావళస్సృజతేఇత్యారభ్య *అధవేశవ్రాపుమగరిణ్యఃప్రవర్త్యఃసృజతేసహికతైతి *యప
మసుప్తేషుజాగ్ర్రికామంకామంపురుషోన్మిమాణః తదేవశుక్రంతద్భ్రహ్మతదేనామృతముచ్యతే తస్మిన్కలా
కాశ్చిత్తాస్సర్వేతదనాత్యైతికశ్చనేతిశ్చశ్వరస్యష్టైరభాద్యుపకరణైర్జీవోభుజైతథాముక్తపిలీలాప్రవృత్తేనే
శ్వరేణస్యష్టైఃపితౄలోకాదిభిర్గీలారసంభుజై.

౧౪॥ సూ. శ్లో॥ భావేజాగ్రద్వత్॥ శ్లో॥ స్వసజ్జల్యాదేవసృష్టతనుప్రభృతీ పితౄలోకాద్యు
పకరణభావేజాగ్రత్పురుషభోగవస్తుక్తిలీలారసంభుజై. పరమపురుషోపిలీలార్థందశరథవమదేవాదిపితౄలూకా
దికమాత్మనఃసృష్ట్యాతైర్మనుష్యభర్తృలీలారసంయథాభుజై - తథాముక్తానామపిస్వలీలాయైపితౄలోకాదికం
స్వయమేవసృజతికదాచిత్, కదాచిచ్ఛముక్తాఃసత్యసజ్జల్పత్వాత్పరమపురుషలీలాస్త్యతస్వపితౄలూకాది
కంస్వయమేవసృజన్తీ, తిసర్వముపపన్నం.

౧౫॥ సూ. శ్లో॥ ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోతః॥ శ్లో॥ అతపదంవ్యాచచ్ఛే (సజ్జల్యాదేవేతి) త్రిభావనాదే
ధ్వాదశాహాయాంసత్యసజ్జల్పత్వశ్చుతిరేవపూరయతి - వ్యాసాదానరేషుపితౄనామౌరుత్వశ్చవదేనానిత్యాదివిధానః సూత్రస్యభావ్యాధ్యహ
హ (అతపనేతి) ఉభయం శుద్ధిసశరీరత్వాశరీరత్వశ్చుతివక్ష్యతే. అశరీరత్వశ్చుతికర్తృతశరీరశరత్వముక్తం - కర్తృతశరీరాభావశ్చసర్వదా
౭. శ్చి - చత్వరం దాదివశరీరత్వేనా ప్రమాణం. వైవం - ప్రమాణయావివక్షితత్వాభావత్. సత్యసజ్జల్పాదివాక్యానుగృహీతయాసశరీరత్వ
శ్చుత్వాద్యభేదభరీరత్వేచాభ్యుపగతేసత్యశరీరత్వశ్చుతిరప్యర్థవతీ, సశరీరత్వశ్చుతిరప్యథాతాస్యాదివిధానార్థః. (సజ్జల్పభేదేన) సత్రత్వేనహి
నత్వేనప్రమాణేనచ సత్ప్రమాణంవేషేముసజ్జల్పభేదోనియామకఇత్యర్థః. బహుయజమానసజ్జల్పత్వత్రం. వికస్యసజ్జల్పాదహీనమ్.

పూర్వసూత్రసంఘముత్తరసూత్రార్థసంక్షిప్తసూత్రమవతారయతి(యదేతి)

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ తస్యభావేన్ద్యవదుపపత్తే॥ శ్లో॥ (పరమపురుషస్యష్టై) అద్వారకస్యష్టైర్యర్థః. (భోగోపపత్తేతి) దేహాదిస్యష్టై
ర్భృహనుభవానన్ద్యుపత్వే, చతపివరదిచ్ఛాద్యసమ్మతే, ౭భ్యుపగమ్యమానేపివికభావనాదిక్రవణబలాత్తదనుగుణప్రకారపరికల్పనేనసర్వాపేచా
న్యాయ్యాదివిధానః. (యదేతి) అస్యనిర్వాహస్యోచిత్యప్రదర్శనాగ్గంసూత్రేనన్ద్యవృష్టాదోపాదానమిత్యుప్రయోగాసార్థత్వమాహ.

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ భావేజాగ్రద్వత్॥ శ్లో॥ సూత్రంబోజయతి (స్వసజ్జల్యాదేవేతి) ననుముక్తస్యపితౄదిసర్వసావేక్ష్యేబ్ర
హ్మనుభవాదసృజరత్వం, బ్రహ్మణిభోగ్యతావైకత్వం, పితౄదీచ్ఛాయాఅకర్మకృతత్వం, చనస్యాదితిశ్శ్లోయామాహ (పరమపురుషావేతి) పితౄలా
కాదిస్యష్టైర్భగవద్గీలాస్త్యైర్తత్వేనిదర్శనందశరథాదిస్మృతిః. తదన్ద్యుతత్వాదేవపితౄదిస్యష్టావపిముక్తస్యనబ్రహ్మనుభవాదసృజరత్వం. బ్రహ్మసమ్మ
న్దీలీలావిశేషస్యానుకూలత్వం బ్రహ్మణః ప్రియతమత్వాదిత్యనిబద్ధనం. అతపిననబ్రహ్మణఃసామ్యత్వవైగుణ్యం. ముక్తాత్మనాంపితౄదీచ్ఛాయా
అకర్మకృతత్వంభగవతోవసుదేవాదికల్పనేచ్ఛాయాజ్ఞతోపపన్నమిత్యర్థః.

నన్వాత్మైః పరిమాణభిత్వం. కథమనేకశరీరేష్యేకస్యానోరాత్మాభిమానసమ్భవభిత్వత్రాహ

౧౫॥ సూ. శ్లో॥ ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి॥ శ్లో॥ యథాప్రదీపస్త్యేకస్త్యేకస్మిన్ జేశవర్తమానస్యస్వప్రభయాదేశాన్తరావేశః- తథాత్మనోష్యేకదేహస్థితస్త్యేకస్వప్రభాయాపేదవైతస్యేన సర్వశరీరావేశోనానుపపన్నః॥ యథాచైకస్మిన్నపిదేహేహృదయాద్యేకప్రదేశవర్తనోపవైతస్యవ్యాప్త్యాసర్వ స్మిన్దేహాతత్వాభిమానః- తద్వత్. ఇయాన్విశేషః- అముక్తస్యకర్తృణాసజ్జగత్తజ్ఞానస్యదేహాన్తరేష్వాత్మా భిమానానుగుణావ్యాప్తిర్నసమ్భవతి-ముక్తస్యత్వసజ్జగత్తజ్ఞానస్య యథాసజ్జగత్ప్రమాత్వాభిమానానుగుణా, వ్యాప్తిరిదమితిగ్రహణానుగుణా, చనానుపపన్నా. తథాహిదర్శయతి॥ వాలాగ్రతభాగస్యతథాకల్పితస్య చ॥ భాగోజీవస్సవిజ్ఞేయస్సచానన్వాయకల్పితభి. అముక్తస్యకర్తృనియామకం - ముక్తస్యతుస్వేచ్ఛేతివిశేషః.

ననుపరంబ్రహ్మప్రాప్తస్యాన్తరబాహ్యజ్ఞానలాపందర్శయతి శ్రుతిః * ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వ క్తోనబాహ్యంఽపిచనవేదనాన్తరమితి. తత్కథంముక్తస్యసార్వజ్ఞ్యముచ్యతే. తత్ప్రాప్తరం.

౧౬॥ సూ. శ్లో॥ స్వాప్యయసమ్ప్రత్యైరన్యతరాపేక్షమావిష్కృతంహి॥ శ్లో॥ నేదంవచనం ముక్తవిషయం- అపితుస్వాప్యయసమ్ప్రత్యైరన్యతరాపేక్షం. స్వాప్యయః-సుషుప్తిరిత్యుక్తం. సమ్ప్రత్యైశ్చమరణం. *వాఙ్మనససమ్బద్ధతత్త్వార్థభ్యః * తేజఃపరస్యాందేవతాయామితచనాన్తయోశ్చోవస్థయోఃప్రాజ్ఞ ప్రాప్తిర్నిస్సమ్బాధత్వంచవిద్యేతే. అతస్తయోరన్యతరాపేక్షామిదంవచనం. సుషుప్తిమరణయోర్నిస్సమ్బాధత్వం, ముక్తస్యచసర్వజ్ఞత్వం, మావిష్కృతంహిశ్రుత్యా- *నాహఖల్వయమేవంసమ్ప్రత్యానంజానా త్యయమహమస్మీతితో ఏవేమానిభూతాని వినాశమేవాపీతౌభవతినాహమశ్రభోగ్యంపశ్యామితి - సుషుప్తివేళాయాంనిస్సమ్బాధత్వముక్త్యా తస్మిన్నైవవాక్యముక్తమధికృత్య *సవాపవదివ్యేన చతుషామనసైరాకామాకాపశ్యకరమతేయఏతేబ్రహ్మాణోకృతినర్వజ్ఞత్వముచ్యతే, తథా *సర్వంహపశ్యఃపశ్యతినర్వమాప్నోతిసర్వశక్తిచస్సుత్రమేవసర్వజ్ఞత్వముచ్యతే, తథామరణేచనిస్సమ్బాధత్వం *ఏతేభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్యేవానువినశ్యతీత్యుక్తం. నపశ్యతీత్యర్థః. అతఃప్రాజ్ఞేనాత్మనేతివచనంస్వాప్యయసమ్ప్రత్యైరన్యతరాపేక్షమ్.

అభివాధికరణంసమాప్తమ్.

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (సన్నితి)

౧౭॥ సూ. శ్లో॥ ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి॥ శ్లో॥ అత్రవత్తవ్యంసర్వం *గుణాద్వాగృహణిత్యత్రాపేక్షితత్వానః క్తం. స్వరూపస్త్యేకదేశస్థత్వేపిధర్మస్యప్రదేశాన్తరేకార్యకరత్వమాత్రందృష్టాన్తోపజీవ్యం. తస్మిన్ స్వస్వరూపాజ్ఞానేనాధిష్ఠిత్యత్రాహ (ఇయానితి) (ఆత్మాభిమానానుగుణా) ప్రవర్తకత్వశక్తివిశిష్టత్వర్థః. ఆత్మాభిమానోహిశరీరత్వాభిమానః-తదేకప్రవర్తకత్వంశరీరత్వమితి ఇదమితిగ్రహణానుగుణా- ప్రకాశకత్వశక్తిరుక్తా. (తథాహిదర్శయతి) స్వరూపానుభవే, జ్ఞానేనానేకశరీరత్వోపపత్తౌ, చశ్రుతిరస్మిత్వర్థః. ఆముక్తేష్వపిసౌభర్యాదిష్వనేకశరీరపరిగ్రహేద్యత్యే- ముక్తస్యకోభేదః, ముక్తోనేకశరీరపరిగ్రహడుమశ్చేత్ - భూర్వాచస్థాయామపికరోత్సి, త్యత్రాహ (అముక్తస్యకర్తృతి).....

ఉత్తరసూత్రశక్తామాహ (సన్నితి)

౧౮॥ సూ. శ్లో॥ స్వాప్యయసమ్ప్రత్యైరన్యతరాపేక్షమావిష్కృతంహి॥ శ్లో॥ సతాసోమ్యరదాసమ్ప్రసోభవతిత్యాదిభిఃసావే బ్రహ్మసమ్ప్రతిఃప్రసీధేతిమృతౌబ్రహ్మసమ్ప్రతివిషయంప్రమాణమాహ (తేజఃపరస్యామితి) అస్యవాక్యస్యమరణవిషయత్వంసోపనాయ *వాఙ్మనససీత్యాదికముక్తం. బ్రహ్మసమ్ప్రతినిర్భోధత్వయోనదాసమ్ప్రవేగతిహ్యస్యవాక్యస్యతయోరన్యతరపరత్వమితశక్త్యావ్యాప్త్యర్థగదాహ (తయోశ్చావస్థయోరితి) ఇతివచనాద్విద్యేతేభిత్వస్వయః॥ సూత్రభిజ్ఞాన్తరంవ్యాచక్షే (సుషుప్తీతి) సతాసోమ్య *తేజఃపరస్యాందేవతాయామితచతుషుప్తిమరణయోర్భ్రహ్మసమ్ప్రతిశ్రుతిశ్చానుసంధేయా.

౧౭॥ సూ. శ్లోకః జగద్వ్యాపారవర్ణంప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ॥ శ్లోకః

కింము క్తవ్యైశ్వర్యం-జగత్సృష్ట్యాది-పరమపురుషాసాధారణంసర్వైశ్వరత్వమపి-ఉతతద్రహితంకేవలపరమపురుషానుభవవిషయమితిసంశయః. కింయుక్తం. జగదీశ్వరత్వమపీతి. కుతః. నిరజ్ఞానంపరమంసామ్యముపైతీతిపరమపురుషేణపరమ సామ్యావత్త్రుతేః సత్యసజ్జల్యత్వత్రుతేశ్చ. సహిపరమసామ్యసత్యసజ్జల్య

*సజ్జల్యదేవత్యసేవమనస్సిద్ధేశ్వరీరేన్ద్రియవిషయాయంచారణమనైరుక్తం. శరీరాభావపక్షేనభోగానుపపత్తిః- అత్ర దృష్టాంతః *సజ్జవదితి- తత్ర శరీరావస్థానంమనోవస్థానాయ- సభోగాయ- శరీరస్థితేరస్యధానిధత్వాదితి *తస్యభావత్యస్యాన్తరమామయః. తత్ర మనస్సప్రప్తావీశ్వరస్యేవతత్వామ్యావస్థస్యముక్తస్యమనోనపేక్షసజ్జల్యపపత్తిస్సజ్జల్యావస్థానస్సిద్ధిరనుపపన్నా. స్వప్నేచేశ్వరస్యప్రదేహదినద్వావస్థప్రామాణికత్వాన్మనోబూతైరభోగోపపత్తేనస్వప్నోద్భవస్తాదస్యాత్. — అపరేతుస్వప్నేమానసభోగస్య త్రానికృతత్వా, చ్చరీరభోగస్యకర్తృత్వత్వా, స్వప్నస్యత్రానికర్తృణారథావా, బోధిగానస్యభవంపూర్వపక్షీకృత్య * మనసైతాకామా *సపికథాభవతిత్వాదిశ్రుతేః, స్వప్నేకేవలమనసాభోగదర్శనా, చ్చత్రానికర్తృణారథావేషిభోగస్పృహంరాధాప్రయః * తస్యభావత్యధికరణానరమామయః. తత్ర తాదర్శ్యనైరన్తర్యాభ్యామధికరణానరత్వమయుక్తం. ఉశ్వరస్యప్రదేహలాభాదేవమనసైవభోగేపిదృష్టాంతః. — అస్యేన్ద్రియాధికరణ్యంవదంతః- స్వప్నేమనసైవరూపరసాద్యనుభవాద్యప్రయః- స్వప్నధీశ్చనసృతిః- కింత్వనుభవః- రోషనదినత్వాద్భాగ్నిః- ముక్తస్యయోగసంవిత్త్వాద్యధానిధత్వామయః. తదపిపూర్వవద్దత్తేతరం. అతఃఉశ్వరస్యప్రదేహవత్స్వేప్రామాణికేనసత్యస్వభాగరాధాప్రయైకేవేశ్వరప్రయత్నస్సజ్జత్య, జీవవాసరద్వారకేశ్వరప్రయత్నస్సజ్జత్య, భిప్రాయాదితియుక్తం. తమపన్యాసశ్చదేహస్పృహజీవపరయోరభిప్రాయాదిరోధజ్ఞానసార్థత్యయియుక్తం — * ప్రదీపవదావేగత్యాదిహత్రద్వయమధికరణానరమితరేత్రణూపివర్తియన్తి. *సపికథాభవతిప్రధాభవతితియుక్తస్యప్రానిశరీరానిసాలభజ్ఞాకావన్నిరాత్మకానినిర్మనస్కాని-అత్తనోమనసశ్చభేదానుపపత్తిరపిపూర్వపక్షంకృత్వా - మనసపికత్వేవేకమనోమనస్సీసమసాన్యసరాశిసత్యసజ్జల్యత్వా త్వప్రప్త్యాపాధిభేదనభిససన్నాత్వా తాన్యసాధిభూతాన్యదిత్వం. తత్రైకంవిజానీయాదిత్వాదిర్భుక్తస్యద్వితీయదర్శనాభావాదనేకశరీరాధిష్ఠానలక్షణైశ్వర్యానుపపత్తిపరహరం *స్వాప్రయస్సమస్తోస్థితిసూత్రం. సుఖప్రాప్తేవల్యచద్వితీయదర్శనాభావః. తదధికారవశాత్తదావిఘ్నతంహి. సగుణవిద్యావిపాకస్సన్ధ్యగౌరవదవస్థాన్తరమితరేత్రైశ్వర్యోపపత్తిరపిచేద్యావత్. తత్ర తాదర్శ్యనైరన్తర్యాభ్యామధికరణభేదానుపపత్తిః. మనస్సప్రప్తావీశ్వరస్యేవమనోనపేక్షసజ్జల్యపపత్తిః, అత్తభేదస్యాన్తరణిపాధికత్వాభావా, చైత్రకమనోమూలత్వనిర్భయోఽత్యంతానుపపత్తిః. సగుణవిద్యాయావపరవిద్యాత్వాత్, సామోన్యేద్యైవపరవిద్యాభుత్వా, ద్విజ్ఞానప్రతిషేధస్యస్వాప్రయత్రేవల్యవిషయత్వం, మైశ్వర్యస్యసగుణవిద్యావిపాకత్వవచనం, చానుపపత్తిం. — అపరేతుసుఖప్రత్యానివిషయాదిజ్ఞానప్రతిషేధత్యయి. తత్ప్రతిషేధిరుద్ధాంశః ప్రాగేవప్రత్యుక్తః - అత్తభేదస్యనిరపాధికత్వాత్. — అస్యేతులంకారనేకశరీరవృత్తయోగా, న్నహత్వేషిభృత్యాదిశరీరవృత్తేరపురుషార్థత్వా, స్వత్తానాంముక్తాన్తరానుపసర్గసత్వా, దముక్తానాంమోక్షస్థానారోహణాయోగా, చ్చబీనాన్తరావేశాయోగాన్ముక్తస్యశరీరానినిరాత్మకానీతిపూర్వపక్షంకృత్వా - విధాగశ్చైయోగాన్ముక్తావసరమాణాదాత్రసహస్రాత్ప్రత్యై. *అత్తనాంతుసహస్రాణివిహూనిభరత్కథం. యోగీకుర్యాద్భలంప్రాప్యతైశ్చసర్వైర్గహించరేదిత్వత్వాసక్తోచవిభాగాదిశక్తైర్చ్యుతత్వా, త్వేషిమశరీరేష్వహఃకారకణాత్, స్త్రియశరీరేష్వహఃకారకణాకరణయోర్విరోధాభావాత్, భృత్యాదిశరీరేషుచైతన్యప్రధానంసర్వభావాఃకారకణా, త్రధామటస్థపురుషస్యజీవసహస్పేర్వస్థిజీవత్వేనానుపయుక్తాదంశాద్విభజ్య తత్తచ్చరీరేష్వత్వప్రవేశసోపపత్తి, శ్చసాత్కరానీనిధానయన్తి. తత్రముక్తానాంచరస్వరగుణభావాభావేశ్వరానుసంచరణాయసంసారమణ్డలపిత్రాదిసజ్జల్యసంభవతిత్వముక్తానాంమోక్షస్థానారోహణానుపపత్తిర్నవక్తవ్యా. అతఏవభృత్యాదిశరీరేష్వసుప్రవేశస్యాపురుషార్థత్వాదితినవక్తవ్యం. అవిభక్తనామరూపజీవసమాహుష్యుచరీరేణహటస్థపురుషానుపసర్గత్వాహుషిక- జీవసమాహుష్యయతయావచనోపపత్తిః. యత్త్వైకస్మాజ్జీవాదాత్తసహస్రసజ్జల్యసంవిభాగశ్చైమత్వాదితి - రతూర్వమేవనైరయం. *అత్తనాంతుసహస్రాణీత్యత్రాత్మశబ్దోదేహవచనత్యతద్యచనంవిభాగశ్చైత్రమాణం. స్త్రియశరీరేష్వహఃకారకణాకరణే - భృత్యాదిశరీరేషుచైతన్యప్రధానంసర్వభావాఃకారకణాకరణాకరణయోర్విరోధాభావకల్పనాచనిర్ములా. భృత్యాదిభావస్యానిష్ఠత్వాత్స్వయమేవాహుష్యుచరకణాభావశ్చైత్ - శరీరసమ్బుద్ధత్వైవనుభవేషుపేతుత్వదర్శనాచ్చరీరస్థిరపిసస్యాత్. స్వేచ్ఛాయత్రతయాశరీరస్యనుభవేషుపేతుత్వంచేత్ - భృత్యాదిభావేనాన్యైర్వేషితుల్యమ్.

అథావాధికరణంసమాప్తమ్.

౧౭॥ సూ. శ్లోకః జగద్వ్యాపారవర్ణంప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ॥ శ్లోకః సత్యసజ్జల్యతావిచారరూపత్వాత్సజ్జతిరర్థసిద్ధా. (జగత్సృష్ట్యాదిసర్వైశ్వరత్వం) సర్వైశ్వరత్వప్రకారోహిస్సృష్ట్యాదిః. (పరమపురుషానుభవవిషయం) తదనుభవాన్తర్గతశరీరసర్వాదివిషయం. కింముక్తస్యజగద్వ్యాపారవిషయమైశ్వర్యమస్తి-నేతి. పరమసామ్యసత్యసజ్జల్యత్వశ్రవణంకింముక్తైశ్వర్యస్యజగద్వ్యాపారవిషయత్వమవగమయతుంశక్నోతి - నేతి. కింజగన్నియమనస్యముక్తైశ్వర్యాన్తర్భావే *యతోవాదమానీత్వాదిబ్రహ్మలక్షణవాక్యంవిరుద్ధతే-నేతి. కింముక్తస్యస్థిప్రకరణాస

తేనెనీర్వెళ్ళరాసాధారణజగన్నియమ నేనవినోపపద్యేతే- అతస్సత్యసజ్జ- బృత్వపరమసామ్యోపపత్తయోగమ
స్తజగన్నియమనరూపమపిము క్తప్రేళ్ళర్వమితి....

పవన ప్రాప్తై ప్రచక్షుహే (జగద్ద్యావపారవర్జమితి) జగద్ద్యావపారః-నిఖలచేతనాచేతనస్వరూపస్థి
తిప్రవృత్తిభేదనియమనం. తద్వద్దంధరస్తనిఖలతరొధానస్యనిర్వాణ్యజబ్రహ్మసుభవరూపంముక్త్యైశ్వర్యం. కు
తః. (స్రకరణాత్) నిఖలజగన్నియమనంహిపరంబ్రహ్మప్రకృత్యాహ్మయతే *యతోవాగ్నిమానిభూతానిజా
యనైయెనజాతానిజీవనియత్ప్రియవ్యభిసంవిత్ నితద్విజిజ్ఞానస్వతద్భిష్టాతి. యద్యేతన్నిఖలజగన్నియమ
నంముక్తానామపినాథారణంస్యాత్ - తతత్తదంజగదీశ్వరత్వరూపంబ్రహ్మలక్షణంసంసృజచ్ఛతే-అసాధారణస్య
హిలక్షణత్వం. తథా*సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయంతదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయెయెతితతైజో
స్సృజత *బ్రహ్మవాగ్నిదమేకమేవాగ్రఆసీత్ తదేకంసన్నవ్యభవత్ తచ్చేయోరూపసత్వస్సృజతక్షత్రంయూ
న్యేతానిజీవక్షత్రాణి ఇద్దోవసుసోసీమోరుద్రః పర్జన్యాయమోమృత్యురీశానగ్ని *ఆత్మావాగ్నిదమేకమేవా
గ్రఆసీత్ నాన్యత్గ్రంచనమివత్ సశుక్షతలోకాన్నుసృజాగ్నిసగ్నిమాకలోకానస్సృజత *ఏవోహమేనారాయ
ణఆసీన్నుబ్రహ్మనెనానోనేమేద్యావాపుధివీనక్షత్రాణినాసోనాగ్నిర్మసోమోనసూర్యః సుపకాకీనరమేతత
స్యధ్యానాన్తస్థైక్యకాకన్యాదశేన్ద్రియాణీత్యాదిషు, *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠకాపుధివాన్తరభిర్యారభ్య *య
ఆత్మనితిష్ఠన్నిత్యాదిషు, చనిఖలజగన్నియమనంపరమపురుషంప్రకృత్యైవశ్రూయతే. (అసన్నిహితత్వాచ్చ)
నచైతేమనిఖలజగన్నియమనప్రసక్తేషుముక్తస్యసన్నిధానమస్తి - యెనజగద్ద్యావపారస్తస్మావీస్యాత్. ...

౧౫॥ సూ. *జ్ఞానో ప్రత్యయోపదేశాన్నైవేనాధికారికమణ్ణులస్థోక్తిః॥ ॥ ॥ * సస్వరాశ్చ
వతితస్యసర్వైశ్చలూకేషుకామచారోభవతి * ఇమాన్కాలోకాన్కామాన్నీకామయాప్యసంసంపరన్నితిప్రత్యక్షే

స్థితానైసజగద్వాప్తపారస్య బ్రహ్మలక్షణత్వాత్త్రయణంసన్ధ్యాయం - ఉతిము క్తస్యవికారలోకానుసంచరణ శ్రవణసజగన్నియమసస్య బ్రహ్మలక్షణ
త్వాత్త్రయణంసన్ధ్యాయం. కింము క్తస్యవికారలోకానుసంచరణంనియమసార్థం - ఉతకేవలభోగాత్. కేవలభోగాత్తద్వికింయు క్తస్యాపరిస్థిత్వా
సన్తత్వవిరోధిస్యాత్ - ఉతసేతి. అత్ర రుదర్థోవిచారశ్రీవిధ్యః - కింవికారలోకానాంభోగాసత్వత్వేనానందానిత్యతాసాన్త - ఉతసేతి కింవికారలోకా
నాంభోగ్యత్వంవికారాత్కతత్వాత్ - ఉత బ్రహ్మవిభూతిత్వాత్, కించ - కింము క్తస్యాసాన్త ప్రవృత్తిహానత్వ? కల్పమాసాదయతి - ఉతసేతి. సాన్త
ప్రవృత్తింసాన్త ప్రవృత్తిరూపత్వాదానందావహం - ఉరాత్కానిమానురూపత్వాత్, కించ - అస్యతప్రవృత్తిసాన్తావృత్తిస్సమృద్ధిమతి - సేతి కిమనావృత్తిబ్ర
హ్మతూర్వాస్యాత్మీయ్యసలత్వేశ్రుతిమచ్చిరాభిప్రాయా - ఉతముఖ్యార్థా. కింము క్తాత్మానావత్తనవిషయస్సజ్జుప్తఈశ్వరస్యసమృద్ధిమతి - ఉతసమృద్ధి
తీతి. యదానసమృద్ధిమతి- రహానావృత్తిశ్రుతేర్భూనిప్రాయత్వేనావృత్తిస్సమృద్ధివాదానన్తఃపరిస్థిత్వతే, సాన్త ప్రవృత్తింసాన్త ప్రవృత్తిరూపత్వాత్సమృద్ధి
సంచేత్ - తత్త్వైకల్యాదానన్తకల్పం, వికారలోకానాంవికారాత్కతతయభోగ్యత్వే - రుదర్థోత్తావదానన్తప్రవృత్తిం, - అత్ర, కేవలభోగాగ్ధర్వా
జనవికారలోకానుసంచరణస్సనియమసార్థత్వాజ్జగద్వాప్తపారస్య బ్రహ్మలక్షణత్వాత్త్రయణంసన్ధ్యాయంసన్తబ్రహ్మలక్షణత్వాగ్నావేనమతిభోగాత్ కే
మసామ్యాది శ్రవణస్యముక్తైస్త్వేజగద్వాప్తపారాత్తర్వావాసగమకత్వాజ్జగద్వాప్తపారాదయన్తైస్త్వైర్వర్తంము క్తస్యసమృద్ధిమతి - యదానావృత్తి
విషయస్సజ్జుప్తఈశ్వరస్యసమృద్ధిమతి- రహానావృత్తిశ్రుతేర్భూత్వేనావృత్తిస్సమృద్ధివాదానన్తఃపరిస్థిత్వం, యదానావృత్తిప్రవృత్తిరూపానా
నురూప్యాత్మసమృద్ధిమతి- రహాముక్తైవత్వాత్కానిమానానురూపత్వాత్సాన్త ప్రవృత్తిం - రత్వైర్వర్తల్యావాన్తకల్పం, యదానావృత్తిరహా
ముక్తభోగ్యత్వంబ్రహ్మవిభూతితయా- రహావికారరూపస్యానిత్యత్వేసిసర్వావస్థానుమాతోబ్రహ్మవిభూతిత్వసాన్తకేయత్వేనానందానిత్యత్వం, - వి
వందికారలోకానుసంచరణస్సనియమసార్థత్వాదావేతిఅపరిస్థిత్వాసన్తత్వావిరోధాత్కేవలభోగాగ్ధతయారహానావృత్తిమతి, బ్రహ్మ
ణత్వాత్త్రయణస్య సన్ధ్యాయత్వాత్తనమామ్యాది శ్రవణస్యముక్తైస్త్వేజగన్నియమసాన్తర్వావాసగమకత్వాజ్జగద్వాప్తపారాదయన్తైస్త్వైర్వర్తం
సాన్త. యది కిమనావృత్తిశ్రుతాదిత్వధికరణానరం - రహానావృత్తిస్సమృద్ధినిచారపరస్సర్వాప్రధానసంస్థేయ. అయ్య సమృద్ధిమతిస్సమృద్ధి
శ్రోషమాగీతి రుక్మవృత్తిః

పూర్వపక్షముత్పాదార్థావహాన (జగదితి) (నిర్వాణజప్రక్షునుభవమాపం) యథానష్ఠితప్రక్షునుభవమాపమ్యుక్తః. సప్రస్థితేరనియమ
నభవేదరూపత్వాజ్జగద్వాణిశారవ్యక్తిః. *తవ్య- చున్యః. ప్రతానతత్వాత్. *నదీప్రతికాన్యః.....

౧౮॥ పూ. శ్రీకృష్ణ ప్రత్యక్షోపదేశాన్మృతీచక్రాకారికయద్విజ్ఞాతైః॥ శ్రీకృష్ణ కామాన్మృతకామరూపిన్ సర్వలోక సంపాకత

ణ- శ్రుత్యాముక్తస్యజగద్వ్యాపారఉపదిశ్యతే- అతానజగద్వ్యాపారవర్ణమితిచేత్. తన్న- (అధికారికమణ్డలస్థాంత్రే) అధికారికాః- అధికారేషునియతాహిరణ్యగర్భదయః. మణ్డలాని- తెషాంలోకాః. తత్త్వాః-భోగాఃముక్తస్యాకర్తవ్యశ్యసృభవనీత్యయమర్థః*తస్యసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతీత్యాదిసోచ్యతే. అకర్తప్రతిహతజ్ఞానోముక్తోవికారలాకాః బ్రహ్మవిభూతిభూతాననుభూయయథాకామంతృప్తవృత్తిత్యర్థః. తదేవంవికారాస్తర్వర్తినఃఅధికారికమణ్డలస్థాః సర్వాభోగాఃబ్రహ్మవిభూతిభూతాననుభవతీత్యనేనవాక్యేనోచ్యతే- నజగద్వ్యాపారః.

యదిసంసారివస్తుక్తోపివికారాస్తర్వర్తినోభోగాభుజ్జే- తర్హిబద్ధస్యే

వస్తుక్తస్యాప్యస్తవదేవభోగ్యజాతమల్పంచస్యాత్. తత్రాహ.

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ వికారావర్తచతధాహిస్థితిమాహ॥ వికారే- జన్మాదికేనవర్తతఇతివికారావర్తి. నిర్ధూతనిఖిలవికారంనిఖిలహేయప్రత్యసీకల్యాణైకతానంనిరతిశయానందంవరంబ్రహ్మసవిభూతికంసకలకల్యాణగుణమనుభవతిముక్తః - తద్విభూత్యస్తర్వత్త్వేనవికారవర్తినాంలోకానామపి ముక్తభోగ్యత్వం. తథాహివరస్త్వికాబ్రహ్మజీనిర్వికారైనవధికాతిశయానందేముక్తస్యానుభవితృత్వేనస్థితిమాహశ్రుతిః*యదాహ్యేవైషవతస్త్విన్నదృశ్యేనాత్యైర్నిరుక్తైరిలయనేభయంప్రతిష్ఠాంవిస్తతేఅథసోభయంగతోభవతి*రసోవైసఃరసంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానస్తిభవతీత్యాదికా. తద్విభూతిభూతంచజగత్తతైరివవర్తతే- *తస్త్వికాలోకాశ్చిత్తాస్సర్వేతమనాత్యేతికశ్చనేతిశ్రుతేః. అతస్సవిభూతికంబ్రహ్మనుభవస్త్వికారాస్తర్వర్తినఃఅధికారికమణ్డలస్థానపిభోగాభుజ్జితి *సర్వేషులోకేషుకామచారిత్యాదిసోచ్యతే- నముక్తస్యజగద్వ్యాపారః.

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ దర్శయతశ్చైవంప్రత్యక్షానుమానైః అస్యప్రత్యగాత్మనోముక్తస్యనియామ్యభూతస్యనియస్తృభూతపరమపురుషాసాధారణంజగద్వ్యాపారరూపంనియమనంసమృతవతీత్యుక్తం- నిఖిలజగన్నియమనరూపావ్యాపారఃపరమపురుషాసాధారణఇతిదర్శయతః శ్రుతిస్తృతి. భీమాస్తాద్వాతఃపవతేభీషోదేహిసూర్యఃభీమాస్తాదగ్నిశ్చైన్ద్రోశ్చమృత్యుద్ధావతిపశ్చాదుతి, *సతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనోగార్గిసూర్యాచన్ద్రమసోవిధృతౌతిష్ఠతఇత్యాది, *తథా- ఏషసర్వేశ్వరఏషభూతాధిపతిరేషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణఏషాంలోకానామసంభేదాయతి, చ శ్రుతిః. స్మృతిరపి *మయాధ్యక్షేణప్రకృతిసూయతేసచరాచరంహేతునానేనకాన్తైయజగద్ధిపరివర్తతఇతి, *విష్ణుభావామిదంకృత్సమేకాంశేనస్థితోజగదితి, చ. తథాముక్తస్యసత్యసజల్పత్వాదిపూర్వకస్యాప్యానస్తస్యపరమపురుషవసహేతురితిశ్రుతిస్తృతీదర్శయతః *ఏషహ్యేవానస్తయాతి *మాంచయోవ్యభిచారేణభక్తియోగేనసేవతే। సగుణానమతీత్యైతాఃబ్రహ్మభూతాయకల్పతే। బ్రహ్మణోహిప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్యచ। శాశ్వతస్యచధర్మస్యనుభవ్యైకాన్తికస్యచేతి. యద్య

వజ్రాగ్రతస్తదగ్గతస్త్వంసీద్ధమితిముక్తస్యేశ్వరత్వచిహ్నాదతిపూర్వపక్షీత్థానం. ప్రత్యక్షేణతి - వ్యాఖ్యేయస్య వ్యాసేనోపాదానం. తద్వ్యాపరీక్షే (శ్రుత్యేతి) వికారలాకాః- కార్యభూతలోకాః. వికారశబ్దోధర్మపరః. హేయతీతస్యముక్తస్యహేయాస్పదవికారలాకభోగావేత్యేకభుక్త్యత్రాహ (అకర్తాతి) భగవద్విభూతిత్వేనాత్యస్తభోగ్యతాస్యాదిత్యర్థః. ఏవం *కామాన్నీత్యాదిశ్రుతివాక్యంవ్యాఖ్యాతం. ఉక్తశ్రుతివాక్యార్థప్రతిపాదకస్యమాత్రస్యాగ్గంనిగమయతి (తదేవమితి)

ఉత్తరమాత్రశబ్దామాహ (యదీతి)

౧౯॥ సూ. శ్లో॥ వికారావర్తచతధాహిస్థితిమాహ॥ ముక్తస్యసవిభూతికబ్రహ్మనుభవితృత్వేనస్థితివచనాత్సర్వత్రకామచారాదమూఢవస్తి- సనియస్తృత్వాదికమిత్యర్థః.

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ దర్శయతశ్చైవంప్రత్యక్షానుమానైః *బ్రహ్మణోహిప్రతిష్ఠాహమితి- బ్రహ్మ- జీవః. అమృతం - మోక్షం. శాశ్వతభర్తృః- జ్ఞానం. సుఖం-ఆనందః. అస్యాగ్గతస్త్వంసీద్ధమితిపూర్వపక్షీపరతి (యద్యపీత్యాదినా) తస్య - అపహతపాశ్చత్వాది

వ్యవహారపాష్టత్వాదిస్మర్యసజ్జలత్వపర్యంతో గుణగణః ప్రత్యగాత్మనఃస్వాభావికపవావిర్భూతః-తథాపితస్య తథావిభత్వమేవపరమపురుషాయ త్తంతస్యనిత్యస్థితశ్చ తదాయతాః. పరమపురుషస్త్యేతన్నిత్యతాయానిత్యేష్ట త్యాన్నిత్యతాయానర్తతత్తతినకశ్చిద్విరోధః. ఏవమేవపరమపురుషభోగోపకరణస్యలీలోపకరణస్యచనిత్యతయా శాస్త్రాగ్రగతస్యపరమపురుషస్యనిత్యేష్టత్వాదేవతథాఽవిధానమస్తీతి శాస్త్రాదవగమ్యతే. అతోముక్తస్యసత్య సజ్జలత్వంపరమపురుషసామ్యంచజగద్వాపారవర్ణమ్.....

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చ॥ శ్లో॥ బ్రహ్మయాథాత్మ్యానుభవరూపభోగ మాత్రేముక్తస్యబ్రహ్మసామ్యప్రతిపదనాచ్చలిక్ష్ణాజగద్వాపారవర్ణమిత్యవగమ్యతే *సాక్షుతేసర్వాకా మాకాససాబ్రహ్మణావిపశ్చితేతి. అతోముక్తస్యపరమపురుషసామ్యంసత్యసజ్జలత్వంచపరమపురుషసాధా రణాఖిలజగన్నియసునత్రత్యాను గుణ్యేనవర్ణనీయమిజగద్వాపారవర్ణమేవముక్తైశ్వర్యమ్.

యదిపరమపురుషాయ త్తంముక్తైశ్వర్యం-తన్నితస్యస్వతంత్ర్యే

నతత్సజ్జలత్వస్యపునరావృత్తి సవస్థవాశజ్జ-త్యత్రాహ

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ అనావృత్తిశ్చదానావృత్తిశ్చదాత్॥ శ్లో॥ యథానిఖిలహేయప్రత్యనీకక ల్యాజైకతానోజగజ్జన్మాదికారణంసమస్తవస్తువిలక్షణస్వరస్వస్థస్మర్యసజ్జలత్వఃఆశ్రితవాత్సల్యైకజలధిఃపరమ కారుణికోనిరస్తసమాభ్యుధిక్సమాభవఃపరబ్రహ్మేశిధానఃపరమపురుషోస్తీతిశాస్త్రాదవగమ్యతే - ఏవమహారహ రసృష్టియమానవణ్ణాత్రమథత్వానుగృహీతతయపాసన గూఢతత్సమారాధనప్రీతిఃఉపాసీనాన నాదికాలప్రప్య త్తాసస్తదుస్తరకర్తృసంచయరూపావిద్యాంధినివర్త్యస్వయాథాత్మ్యానుభవరూపానవధికాలితయానద్వంప్రా పయ్యపునరావర్తయతీత్యపిశబ్దాదేవావగమ్యతే. శబ్దశ్చ *సనిత్యేవంవర్తయన్యావదాయమంబ్రహ్మలోక మభిసవ్యద్యతేనచపునరావర్తతత్తత్వాదికః. తథాచభగవతాస్వయమేవోక్తం *మాముపేక్ష్యపునర్జన్మదుఃఖా లయమశాశ్వతం। నాపునర్న్యమహత్త్వానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః। ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాఃపునరావర్తినోన్మన్।

గుణస్య తథావిభత్వం- స్వాభావికత్వం తస్య-ప్రత్యగాత్మనూపస్యనిత్యస్థితీ ప్రదాయతైత్వర్థః తజ.పపానయతి (పరమపురుషస్థితి) ముక్తస్య రూపతద్యత్యత్వంపరసజ్జలత్వాయ త్తనిత్యత్వం- అన్యదపినిత్యంవస్తుతదధీనస్థిత్యాదికమిత్యాహ (ఏవమితి) ముక్తస్యనియన్త్యానావానాన్వరస్వ వైకల్యం - స్రుత్యుతరత్వోచ్చల్యమేమ సర్వేషామిస్వాత్మాభిమానానుగుణభోగ్యవ్యవసాతద్వివర్యయవ్యవస్థాచ- తథాశుభుషణశ్వాదిషుభ్యశ్చతే. తస్మాదాత్మనావిర్భూతయథావస్థితస్యరూపస్యశేషత్వమేవస్వాభావికంరూపమపరాత్మయంతస్యశేషపరమపురుషపరరామేవప్రియతమంసాత్- విద్వివర్యయైత్యత్వమత్యున్నానిప్రమేవ. తస్మాన్నానస్తవైకల్యం- అపిచులత్వోచ్చల్యమేవ.....

౨౦॥ సూ. శ్లో॥ భోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చ॥ శ్లో॥ (బ్రహ్మాత్మాది) సవివందిత్యైషాంభూతానామతోభవంయథైషాదేవ తైవనయథైతాందేవతాంసర్వాణిభూతాన్యవస్థినహ్యేవమేవందిదంసర్వాణిభూతాన్యవస్థితేనోపిత్యైవదేవతాన్మసాయన్యంస లోకతాంతుయన్తి త్యాదివాక్యాన్యప్యభిప్రేతాని. *భాగోవామన్త్రవర్ణాదిన్యాయాత్మాచూన్యేనావగతంసామ్యంభోగసామ్యేచ్ఛేతాదృశసామ్యవిశేషవర్యవస్యతి తిథావః. పరమాత్మసీయామ్యత్వాదిప్రత్యానుగుణ్యాచ్చాయమర్థభివదన్నధికరణార్థముచసంచారతి (అతత్తలి)

అనన్తరమాత్రంశక్తాముఖేనావతారయతి (యదీతి) ఆపునరావృత్తిక్రమిహక్షికవిష

యా - ఈశ్వరస్వాతంత్ర్యైకస్య చిదనావృత్తిసమ్యవదితచ పూర్వవత్స్యభిప్రాయః.

౨౧॥ సూ. శ్లో॥ అనావృత్తిశ్చదానావృత్తిశ్చదాత్॥ శ్లో॥ (యథేత్యాది) భగవతాముక్తస్యాపరిత్యాజ్యతోష్టపపాదనాగ్ధం, ము క్తస్యబ్రహ్మనుభవజిహ్వసానదయజ్ఞాపనాగ్ధం, ప్రామాణికత్వేద్యప్రాసాదీగ్ధం, చనిఖిలహేయప్రత్యనీకత్వాదుగుణాక్షరం. అనేనసప్తత్రిశ్శా వ్యాప్యత్వగ్ధంనిరస్తసమాభ్యుధిక్సమాభవఃపరబ్రహ్మేశిధానఃపరమపురుషోస్తీతిశాస్త్రాదవగమ్యతే. * సయదిపిత్వలోకకామజ్యత్వాప్యక్తభగవత్సరిచరణార్థవిగ్రహవాప్యత్వగ్ధం * పునర్జన్మదుః ఖాలయమశాశ్వతమితివచనముపాత్తం. దుఃఖాలయత్వాదివిశేషజాభావేవ్యేతదైకార్థ్యంస్యాదిత్యభిప్రాయేణ *పునర్జన్మసజ్జలత్వతదవచనముదాహృ తం. అనేనఆవృత్తికర్తృత్వానభవతి- *ఇమాకలోకానిత్యుక్తకామసంచారాదివిఫలితం. పునరావృత్తిహేతుత్వేనసమృద్ధి తానిధారాంస్యాశక్య

మాముపేత్యతుకౌ నైయపునర్జన్మనవిద్యతత్తి. నచోచ్చిన్నకర్తృబద్ధస్యాసంభూచితజ్ఞానస్యపరబ్రహ్మేనుభవైకస్య
భావస్యతదేకప్రియస్యానవధి కాతిశయానందంబ్రహ్మేనుభవతో ౭న్యాపేతౌతదధారమ్భుద్యసమ్భవాత్పున
రావృత్తిశఙ్కా. నచపరమపురుషస్సత్యసజ్జ-ల్పౌ౭త్యర్థప్రియంజ్ఞానంలభ్యాకదాచిదావర్తయిష్యతి-యవ
మాహ*ప్రియోహిజ్ఞానినోత్యర్థమహంసచమమప్రియః|ఉదారాస్సర్వపవైతేజ్ఞానిత్వాత్వైవమేమతం| ఆస్థిత

పరిహరతి (సహిత్యాదిగా) ప్రమాణస్యానుగ్రహకర్తృకృతార్థతాంపాధాన్తర్యయతి. స్వేచ్ఛావా-కర్తృవా-భగవత్సజ్జల్పావా-ప్రయమేవ
పునరావృత్తిహేతుకయాసమ్భవతః. తత్ర స్వేచ్ఛాకర్తృభ్యామవృత్తిశక్త్యాంపరిహరతి (సచేతి) (చదధారమ్భుద్యసమ్భవాదతి) కర్తృవిద్యమానంచేత్-
సజ్జాతీయకర్తృత్వదార్యుచిహాపాంపాసనాకమపజనయతద్వారాకర్తృత్వరంకారయతి-కర్తృణస్సవాసనస్సపిన్వత్వాత్కర్తృత్వదారాసమ్భవాత్క
ర్తృపునరావృత్తిహేతుః, అసహజకాతిశయానందభగవదనుభవవైకతానస్యనాన్యాపేతే, తిస్సస్వయంస్వస్యపునరావృత్తిహేతు, రిత్యర్థః. భగవత్సజ్జల్పస్యపు
నరావృత్తిహేతుత్వంపరిహరతి(సచేతి)ముక్తాన్యునర్వావర్తయిష్యమీతిసజ్జల్పానాసృభాస్యాదిత్యభిప్రాయేణసత్యసజ్జల్పభిత్వత్వం. జ్ఞానినో౭త్య
ర్థప్రియత్వాద్వప్రధానమల్లయః. అత్యర్థప్రియత్వే ప్రమాణంపర్యయతి (యవమహాపేతి) ఏవంసచోచ్చిన్నేత్వాదినాఅపునరావృత్తిశ్రుతిరనుగ్ర
హరత్యర్థః, ఉచ్యతే. — పరేతు * ప్రత్యక్షోపదేశాదిత్యత్ర * ఆహ్వానిత్యాద్యవిద్యుదావృత్త్యసవిత్తమణ్డలాదిస్థానేభుభోగోక్తైః జగద్వ్యాపా
రభిత్వాత్ముః. స్వారాజ్యశక్త్యవరమాకాశావస్థానేత్యుపపత్తిస్తస్యానుపాదానం. సర్వలాక క్రమణశక్త్యాబిజత్వాదిమాకౌలా కానిత్యాద్యపాదానము
చితం-తేనహిరణ్యకైశ్వర్యంపరిహరతమి. వికారరూపం, వికారోత్తరంపరిత్యము క్తం, పరంబ్రహ్మ-ద్విధాహిస్థితిమాహ * పాదోన్యేతి. * సతత్ర సూ
గోభూతి * సర్వాసయతేహార్యభిప్రాయేనమానేతవికారావర్తయిష్యతివ్యాచక్షతే. కిమర్థంసూత్రద్వయమితిచేత్-వికారాలమ్భనా
నాంన్యైకారపరమాప్రాప్తిరనుపపత్తి - అతత్ప్రకృత్యాదిత్యభిప్రాయేనాచిహాము. ఇదమపివికారాలమ్భనానప్రాప్తువనీత్యభ్యాసరసాపేక్ష
త్వాదనుపపత్తిం. అభ్యాసంపేక్షజగద్వ్యాపారవర్జనస్యానుపపత్తిః, సూత్రద్వయం. పరంబ్రహ్మవని-సగుణైఃసరితగ్రహమేశ్వర్య, మితిజ్ఞాననాథమి
తిచేత్-అదిహారాభిప్రాయకల్పనమేవవోచ్యతే. * పథాహిస్థితిమాహేత్యత్యైవనిష్ఠికారస్యరూపవిషయశ్రుతినామపివిషయీతత్వేత్యుపస
రస్యరూపవిషయశ్రుత్యుపాదానయర్థంప. విశ్వర్యంచేత్-అస్తవత్-తస్మాదావృత్తిరిత్యభిప్రాయేనాసార్థం * అనావృత్తిశక్త్యాదితిమాత్రమితి-ని
ర్గుణప్రాప్తవావృత్తిశక్త్యాంబిభావాదిత్యాచ్యుః. తదయం క్తం-అకర్తృకృతసహజైశ్వర్యేవిశ్వర్యత్వాదావృత్తిశక్త్యాంబుత్తరత్వాత్. అతఃపారా
ధీసగృతావృత్తిశక్త్యావృత్తాసరస్వమేవయం క్తంసూత్రస్య. సగుణవిషయిత్వంచాయం క్తం-నిర్గుణప్రాప్తైరప్రామాణికత్వాద్విశేషణయర్థం.
నిర్గుణప్రాప్త్యభావాదేవాప్రాప్త్యైశక్త్యానుచయశ్చానుపపత్తిః. — అపరేతువేదాస్తవము క్తస్యభేదేనావస్థానంమనస్యమానానాంమతమభ్యుపగ
మ్యత త సావధికైశ్వర్యమితిప్రతిపాదనార్థమిదమధికరణమిత్యాచ్యుః. తత్ర పరేషావిషయాత్ప్రయోజనా. అస్తిన్నతేషికారప్రయోగతాత్మై
శ్వర్యప్రయోగదావృత్తిస్యాదేవ-అవిభాగపక్షపిహనావృత్తిత్యాహ * అనావృత్తిశక్త్యాదితిత్యాచ్యుః. తత్తావదయం క్తం-అప్రామాణికపక్షస్యనిర
సరమేవహిక క్తవ్యం-సతుపదభ్యుపగమేననిర్వాహః. సావధికైశ్వర్యప్రతిపాదనమేవతస్మిన్సరసమితిచేన్న-ప్రతీకాలమ్భనోపాసనానాంసావధికైశ్వర్యే
తగ్గతేషానిరస్తత్వాదావాత్. అప్రామాణికత్వసమర్థసంహిరసనం. సావధికైశ్వర్యం ప్రామాణికంచేత్-కథంతస్యనిరాసః అనావృత్తిసూత్రమ
విభాగపక్షపిదేవ్యత్వాం-అవిభాగశబ్దస్యాప్రకృతత్వాత్. అర్థస్యభావాదవిభాగపక్షవిషయత్వమితిచేన్న-అక్షరపరమవ్యోమగతానాంముక్తానామై
శ్వర్యప్రచుత్త్యసమ్భవాదేవార్థస్యభావానిర్ధా. వికారలోకాత్తత్వేశ్వర్యం ప్రధ్వస్తమితిచేత్. తతఃకిం-ఈశ్వరస్యేవదానిమప్రచుత్తగుణాష్టకత్వా
దపరిహిన్నాసన్వత్వోపపత్తిః. సహజగత్ప్రయోగిశ్వరస్యైశ్వర్యభజ్జః. తథాతదవస్తవదనుభవరూపమేశ్వర్యంముక్తానామపిసత్ప్రత్యేత. అతఃసూ
త్రాసంభూతి. సమరసాగపక్షేసావధికైశ్వర్యప్రసక్తోవిషయీతః-సతుతత్వక్షునిర్వాహభిచేన్న-జగద్వ్యాపారవర్జిత్యప్రసక్తిభిహాత్రిశత్యాదావాత్.
యథా * విత్తోపబంధ్యమవల్లిప్రసక్తిః * కృత్స్నప్రసక్తిరిత. తస్మాత్సూత్రస్వారస్యవిరోధః. * వికారావర్త్యాదిసూత్రద్వయవైయర్థ్యాతి
హరయతాదోషఃపూర్వవత్. అవిభాగపక్షేవాకధంజక్షత్ప్రీడనమహాణః * సజ్జల్పాదేవాన్యపితరస్యముత్తమస్త్యాద్యైశ్వర్యముపపద్యతే. కి
మిశ్వరవ్యాపారవిషయభిన్నస్యము క్తస్య క్తీడాత్వేనోచ్యతే-ఉతవ్యాపారానరాణి. ప్రధమేబద్ధస్యాపిరదభిన్నత్వాదీశ్వరవ్యాపారావిషయీ
శ్వర్య. ఉపాధితోభిన్నత్వాదిచేత్. తద్దైశ్వరస్యాపితేవాపారాలీలాసమ్యుః-తస్యాపిసవిత్తమణ్డలాద్యపాధిర్భిన్నత్వాత్. భిన్నత్వేపిసర్వజ్జన్యలీలా
త్వేనసర్వత్రప్రచుత్త్యసత్తత్తిచేత్-తద్దైశ్వరవ్యాపారేష్వపి ప్రత్యభిసంధానాదోషభిత్వేనలీలాత్వంతద్వ్యాపారాణాంసంసృత్. ఏవంముక్తానామపి
శ్వరాదగ్భిన్నత్వాద్యప్రత్యభిసంధానాద్యుపాధిత్వమితితేషామవిభాగపక్షపిహనావృత్తి. యదీశ్వరవ్యాపారాద్వ్యాపారాస్తరాణిముక్తానాంలీలా-తద్దైవ్యా
పారాస్తరత్వమాత్ప్రయభేదాత్సృత్-అస్యభేదవ్యాపారాసరికేణ ప్రాగు కథోషప్రసక్త్యాత్. ఆత్మయభేదేనవ్యాపారాస్తరత్వముత్తైశ్వరవి
భాగపక్షపక్షాభిప్రాయేనాస్తి. — అస్యేతువర్తయన్తి-ప్రకరణాదితి-యత్యైశ్వర్యాదిముక్తప్రకరణస్యభోగోచరత్వాన్నజగద్వ్యాపారభి.
* అసన్నిహితత్వాత్-స్పృష్టిప్రకరణేష్వసన్నిహితత్వాత్. పరమాకాశస్థస్యముక్తవికారస్థానేష్వసన్నిహితత్వాదితి. * ప్రత్యక్షోపదేశాదితి - * అ
హ్వానిత్యాద్యవిద్యుదావృత్త్యపదేశాన్నరితగ్రహంముక్తస్యైశ్వర్యమితిచేత్-ఆధికారికపదావచ్ఛేదకదేశవిశేషేషుహిరణ్యగర్భసాయజ్యగతస్యతదభిసంభో
గోక్తే. సతుపరమాకాశస్థస్యేతి. * వికారావర్తీతి-పరమేవ్యోమగతాసంభూతభితిముత్తైశ్వర్యస్యపరమాకాశస్థస్యవికారస్థానావర్తయిష్యతానావర్తనపి

స్పృహాయుక్తాత్మామామేవానుత్తమాంగతిం | బహూనాంజన్మనామనైజ్ఞానవాణామాంప్రపద్యతే | వాసుదేవస్స
ర్వమితిసమహాత్మాసుదుర్లభఇతి. సూత్రాభ్యాసశ్శాస్త్రపరిసమాప్తింద్యోతయతీతిసర్వంసమజ్ఞానమ్. ...
జగద్వ్యాపారవర్జాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితేశారీరకమీమాంసాభాష్యే

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

—*~*~*~*

సమాప్తశ్చాధ్యాయః || శాస్త్రంచసమాప్తమ్.

శ్లో

అమితేరామానుజాయనమః.

శ్రీమతేనిగమాన్తగురవేనమః.

అభిస్తుతాస్సుగమ్భీరాగామానుజమునేర్గిరః | దర్శయస్తుప్రసాదేనస్వంభావమఖిలందృఢమ్ ||



వజగదనుప్రవేశాదిరితి. *దర్శయస్తుత్వైవమితి- యత్పురాణమాకాశంత్రమెస్థానంకుర్వతః పునర్భవాయేత్వాదిశ్రుతిస్సృతిశ్చపరమాకాశస్థితిం
దర్శయతఇతి. *సోశ్చుతఇతిభోగమాత్రసామ్యలిక్ష్ణాచ్చసజగద్వ్యాపారః. *ఇమంమానవమావర్తం *తేషుబ్రహ్మలాకెషుపరావతోవసన్వితేషా
మిహానపునరావృత్తిరితిఇమంశబ్దహశబ్దవిశేషితత్వాద్బ్రహ్మలాకగతానామన్యస్త్రిన్యానవఆవృత్తీపునరావృత్తిశ్చాంభుదస్యతి *అనాన్యత్రిశ్చబ్దాదితి-
ఇమంశబ్దహశబ్దాసన్నిహితత్వమాత్రావలమృనౌ- నతువ్యక్తివిశేషపరా. శ్రుతేరీత్యాపరత్వప్రసక్తాత్. అతీనావరాస్తరేపునరావృత్తిః. మానవల
వర్తజన్మాభావోఽనావృత్తిశ్చైవోచ్యతే- గమనమాత్రంప్రతిషిధ్యతే- అతః *సర్వేషులాకెషుకామచారోభవత్ప్రదోషః. బ్రహ్మలాకగతానాం
మానవావర్తగమనంస్వదేశాత్పరదేశగమనవదుపపన్నం. తస్మాన్నబ్రహ్మలాకగతానామిహాపునర్జన్మేత్యనావృత్తిరుపపన్నా. తదేవంముక్తస్యశ్వర్యం
నిరవగ్రహమితి. తత్రబ్రాహ్మ- ముక్తప్రకరణభోగప్రతిపాదనస్యహేతుతయోక్తిర్విఫలా- తావతాజగద్వ్యాపారంప్రతిషేధాత్. ౧. కారణాసేచ్ఛ
సన్నిహానాదితీచాయుక్తం- అన్వినూత్రేముక్తస్యస్వదేశాత్పరదేశగమనవత్సర్వలాకసంచరణస్యాభ్యుపగమాత్, *ఇమాకాలోకానితిశ్రుతత్వా.
చ్చ. ఆదిత్యేత్రజ్ఞస్యహరణ్యగర్భసౌఖ్యయభావనాస్థితస్యముక్తప్రాప్త్యత్వాదీయాగా, న్ముక్తస్యతత్పారతన్యాయోగా, చ్చద్వితీయమాత్రార్థోఽను
పపన్నః. వికారస్థాసేసంచరణాభ్యుపగమాదేవలనవరసూత్రద్వయాద్ధోఽనుపపన్నః. *తథాహిస్థితిమాహేత్యస్య *ప్రత్యక్షైనుమాసేఇతిప్రత్య
క్షశబ్దైపునరుక్తిశ్చ. శ్రుత్యవరవిషయఃప్రత్యక్షశబ్దఇతిచేన్న- వికార్యవిషయానేకశ్రుత్యుపాదానస్యసూత్రభేదసాక్షేత్వాత్వాత్, అద్భావే
చసూత్రావరాణామపికరణప్రసక్తౌ, చ్చ. యదితత్సూత్రద్వయంముక్తైశ్వర్యస్యపరమాకాశస్థితిమాత్రపరం- తన్నిరవగ్రవైశ్వర్యవిరుద్ధం. య
దితత్ప్రేవావస్థానపరం- తదావికారస్థానసంచరణతదభ్యుపగమవిరోధః. అన్వినూత్రస్యచేహదిశబ్దానాంసన్నిహితార్థమాత్రపరయోఽన్వసిన్నా
వర్తేపునరావృత్తిశ్చాంభుదాసపరత్వంచానుపపన్నం- వైదికశబ్దానామనిత్యవ్యక్తివిశేషవాచిత్యశక్త్యాః *సమాధానామరూపత్వాదిత్యత్రేవసరస్త
త్వేనాత్రతచ్ఛక్త్యాఃవివానుత్థానాత్. అతఃశ్వరపారాధీన్యప్రయుక్తశక్తేవాత్రపరిహర్తవ్యా. సాచక్షుషవిప్యతా. అతోయథాభాష్యమే
వాధికరణవర్ణనంయుక్తం. — (ఇతిసర్వంసమజ్ఞానమితి) సర్వశబ్దేనభేదశ్రుత్యభేదశ్రుతిఘటకశ్రుతిగుణాదివిధిమేధశ్రుతిభగవత్ప్రసాస్వాతన్యాయై
దిపరవాక్యప్రత్యక్షేదీన్యభిప్రేత్యతేషాంసామజ్ఞానముక్తం. ఇతిశబ్దోఽఖిలభువనేత్యాదిభాష్యైకాశేషార్థపరామర్శి. సర్వశబ్దేనానుదాహృతశ్రుతిసర్వ
లితిహాసపురాణచాంశితదనుగ్రాహకతర్కజాతంచవివక్షితం. తేషామనయాదిసామజ్ఞానస్యంద్రష్టవ్యం. ఉక్తార్థవాధికత్వేనైవప్రమాణతత్త్వా
పరైఃప్రయుక్తాః - తేషాంసర్వేషాంపరిహారోఽత్రాన్వైవ-వితదనవర్తూతార్థానాస్తి. తస్మాదుక్తప్రకారేణవాధికప్రమాణతర్కపరిహారశ్చాను
నన్ధేయఇత్యభిప్రాయేణఇతిసర్వంసమజ్ఞానమిత్యుక్తమ్.

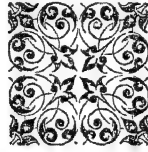
జగద్వ్యాపారవర్జాధికరణంసమాప్తమ్.

ఇతి శ్రీహరితమలలికవాగ్విజయిసూనునా శ్రీరక్షరాజదివ్యాష్టాలబ్ధ వేదవ్యాసాపరనామధేయేన
శ్రీమద్వరదాచార్యపాదసేవాసమధిగత శ్రీమద్భగవద్ద్రామానుజవిరచితశారీరకమీమాంసాభాష్యహృదయేన
శ్రీసుదర్శనసూరిజావిలిఖితాయాం శ్రుతప్రకాశికాయాం చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

— ❦ —

సమాప్తశ్లోకాధ్యాయః- శాస్త్రంచపరిసమాప్తమ్.



సముదితాధికరణసంఖ్య- ౧౫౬.— సముదితసూత్రసంఖ్య-౫౮౫.



శుభ్ర పత్రిక.

పు-సం.	చ-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.	పు-సం.	చ-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
౧	౩	బృహిత	బృహిత	౧౨	౧౦	ప్రథమమథాతో	ప్రథమం *అథాతో
"	౧౮	మిథో	మిథో	"	"	అథవా- అథాతో	అథవా- *అథాతో
౨	౩౫	క్షిప్త	క్షిప్త	"	౧౫	ప్రథమప్రతిజ్ఞా	ప్రథమప్రతిజ్ఞా
౩	౭	ప్రథాన	ప్రథాన	"	౧౬	ప్రాథమ్య	ప్రాథమ్య
"	"	దీక్షః దీక్ష-	దీక్షః దీక్ష-	"	౨౫	తత్వేనా	తత్వేనా
౪	౨౧	భయార్చ్య. సుభేద	భయార్చ్య. సుభేద	"	౩౦	భేదః. పూర్వ	భేదః. పూర్వ
౫	౨౦	శబ్దలన ప్రర్యే	శబ్దలన ప్రర్యే	"	౩౧	నిష్ఠ	నిష్ఠ
"	౨౨	వ్యాఖ్యేయ	వ్యాఖ్యేయ-	"	౩౬	జుహూతి, *ఆహవ	జుహూతి * ఆహవనీ
"	"	వ్యాఖ్యానం	వ్యాఖ్యానం.	"	"	నీయే జుహూతి. *న	యే జుహూతి - *న
"	౩౩	జైయ్యర్థ	జైయ్యర్థ	"	"	హింసాత్.	హింసాత్
"	౩౬	త్యోక్తార	త్యోక్తార	"	౩౭	కర్మణ్యున్. *ఆతో	కర్మణ్యున్ *ఆతో
౬	౫	స్థాపితం. బ్రహ్మ	స్థాపితం బ్రహ్మ	"	౩౮	శేషత్వం.	శేషత్వం-
"	౩౨	విభాగోథాతో	విభాగః *అథాతో	౧౩	౧	శాస్త్రమథాతో	శాస్త్రం *అథాతో
౭	౨౩	సాధన	సాధన	"	౨	త్యోరభ్యానావృత్తి	త్యోరభ్య *అనావృత్తి
"	౨౫	వద్యమా	వద్యమా	"	౩	తద్వత్. దెవతా	తద్వత్. దెవతా
"	౩౨	త్వనిర్ణయా	త్వనిర్ణయా	"	౨౧	మర్దంతరా	మర్దాంతరా
"	౩౬	షష్ఠ్య	షష్ఠ్య	"	౨౪	హితే. తాభ్యా	హితేతాభ్యా
౮	౧	బృహత్స్వ	బృహత్స్వ	"	౨౭	జైమినే	జైమినే
"	"	బృహత్స్వం	బృహత్స్వం	"	౨౮	తత్వబుద్ధి	తత్వబుద్ధి
"	౧౫	బృహత్స్వం	బృహత్స్వం	"	౨౯	త్యత్రస్థైకా	త్యత్రస్థైకా
"	౧౭	తత్వతా	తత్వతా	"	"	భిధానాతో	భిధానాతో
"	౨౧	బ్రహ్మయతి	బ్రహ్మయతి	"	౩౦	త్రస్థ	త్రస్థ
"	"	ద్వలహ్మణ	ద్వలహ్మణ	౧౪	౪	నిర్ధయే	నిర్ధయే
"	"	బృహ్మణ	బృహ్మణ	"	౩౧	శ్రమయోగ్య	శ్రమయోగ్య
"	౨౨	బృహ్మణత్వ	బృహ్మణత్వ	"	౩౬	ప్రస్తుతా	ప్రస్తుతా
"	౨౩	బృహ్మణత్వం	బృహ్మణత్వం	"	౩౮	నిర్ధిః	నిర్ధిః
"	౨౪	వత్వం	వత్వం	౧౫	౪	దితి. ప్రతి	దితిప్రతి
"	౩౫	బృహత్స్వ	బృహత్స్వ	"	౨౦	ఇత్యాత్తనే	ఇత్యాత్తనే
"	౩౬	త్రసరేణు	త్రసరేణు	"	౨౫	విపక్షితః	విపక్షితః
"	౩౮	బృహత్స్వగుణ	బృహత్స్వగుణ	"	౨౬	ఇత్యత్ర స్మరితేత్యాది	ఇత్యత్ర *స్మరితేత్యాది
౧౦	౧౦	అన్యథా	అన్యథా	"	౨౯	ప్రాయార్థత్వే	ప్రాయార్థత్వే
"	"	జైయ్యర్థాతో	జైయ్యర్థాతో	"	౩౦	చే. వైశం.	చేత్. వైశం.*
"	౨౫	వ్యాహరేణతాకిక	వ్యాహరేణతాకిక	"	౩౨	సంక్రారవిశిష్టమాణ	సంస్కారవిశిష్టమాణవకసిద్ధి
"	౨౯	వాఖ్యేయ	వాఖ్యేయ	"	"	వకసిద్ధి	
"	"	జిజ్ఞాసేతి	జిజ్ఞాసేతి	"	౩౩	నిష్ఠ	నిష్ఠ
"	౩౧	తత్త్విర్భగ్	తత్త్విర్భగ్	౧౬	౫	త్యో. చ్చ	త్యో. చ్చ.
"	౩౬	సన్నత	సన్నత	"	౭	విభి	విభి
"	౩౮	సన్నతనిర్దేశో	సన్నతనిర్దేశో	"	౮	విశేషవద్యతే	విశేషవద్యతే
"	౪౦	మాక్షిపతితతోపి	మాక్షిపతితి. తతోపి	"	౧౦	నిష్ఠః	నిష్ఠః
౧౧	౫	సన్నత	సన్నత	"	౧౪	విచ్ఛిన్న	విచ్ఛిన్న
"	"	జ్ఞాథాతో	జ్ఞాథాతో	"	౧౭	యథాప్రీహి	యథా *ప్రీహి
"	౬	ప్రథానాదితత్వానా	ప్రథానాదితత్వానా	"	౨౯	ననుకర్మత్వ	ననుకర్మత్వ
"	౧౦	వేదాధ్య	వేదాధ్య	"	౩౧	ప్రసిద్ధిః	ప్రసిద్ధిః
"	౨౩	గ్రన్థేన	గ్రన్థేన	౧౭	౧౫	*యథాగ్ని	యథా *అగ్ని
"	౨౭	ప్రబంధ	ప్రబంధ	"	౧౭	త్రిథా	త్రిథా
"	౩౬	తస్యేష	తస్యేష	"	౨౨	నిర్ధిః	నిర్ధిః
"	౩౮	ద్యా *సర్వే	ద్యా. *సర్వే	"	"	స్మర	స్మర
౧౨	౨	బ్రూమః. అథాతో	బ్రూమః. *అథాతో				

పు-సం.	చ-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.	పు-సం.	చ-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
..	౨౮	రుణద్విజవ	రుణద్వి- జవ	..	౨౫	జ్ఞానస్య	జ్ఞానస్య
..	౩౫	జత్వేన	జత్వేన	..	౨౬	పాశ్చేః॥పాశ్చేరితిపా	పాశ్చేః*
౧౮	౬	స్వధానుపపత్త్యేవ	స్వధానుపపత్త్యేవ			రాస్తరం॥	
..	౭	నాథాతో	న *అథాతో	ముచ్యతేః	ముచ్యతే
..	౨౨	త్రావణస్య	త్రావణస్య	..	౩౮	స్ఫుటా	స్ఫుటా
..	౩౭	ద్విధి	ద్విధి	౨౮	౧	తమేవ	తమేవం
..	౩౯	భక్త్యో	భక్త్యో	..	౭	సత్సంజ్ఞాన	సత్సంజ్ఞాన
౧౯	౮	వినియోగః	వినియోగః.	..	౯	తమవేతి-	తమవమితి
..	౧౦	క్రియ- తేతద్వత్	క్రియతే- తద్వత్	..	౧౨	గర్వా, దతర్హో	గర్వా,దతర్హో
..	౧౮	చిత్త్రపస్య	చిత్త్రపస్య	..	౧౬	ఖలవత్సం. శ్రువ్య	ఖలవత్సం, చ. శ్రువ్య
..	౩౪	తథేత్యర్థః చశ్చజ్ఞా	తథేత్యర్థః చశ్చజ్ఞా	..	౧౭	మోక్షోపత్తౌ	మోక్షోపత్తౌ
..	౩౯	జత్వం	జత్వం	..	౨౦	మిత్యర్థః	మిత్యర్థః
..	..	జత్వ	జత్వ	..	౨౧	వెదనం	వెదనం
౨౦	౧	పరీక్ష్య	పరీక్ష్య	..	౨౬	వాక్యేన	వాక్యేన
..	౩	తత్వతో	తత్వతో	..	౨౮	త్యక్తం-	త్యక్తం.
..	౪	మితి*ప్రోదాచప్రబూ		వికల్పః.	వికల్పః-
		యాదిత్యర్థః.బ్రహ్మ	మితి *బ్రహ్మ	స్తాత్.	స్తాత్,*
..	౫	రాద్భవ	రాద్భవ	..	౩౨	అస్తరస్థోపాయ	(అస్తరస్థో పాయతా
..	..	నాస్యః	నాస్యః			తామితి)	మితి)
..	౬	సాక్ష. వేదా	సాక్షివేదా	..	౩౪	సముచ్యయేన	సముచ్యయేన
..	౨౩	జత్వ	జత్వ	..	౩౬	శబ్దః	శబ్దః.
..	౨౫	స్థిర	స్థిర	..	౩౭	వివిదిహత్వత్వ	వివిదిహత్వత్వ
..	౨౯	సప్తసరి	సప్తసరి	౨౫	౬	వివేకశః	వివేకః
..	౩౪	ననుచేతి	ననుచేతి	..	౧౫	శంక్యాహ	శక్యాహ
౨౧	౧౩	భవతి	భవతి	..	౧౬	రూపావియోనిస్సు-	రూపావిస్సు-
..	..	ర్భిహ్	ర్భిహ్	వాక్యార్థజ్ఞానో	వాక్యార్థజ్ఞానో
..	౧౫	తద్వైవ	తద్వైవ	..	౨౧	అర్థస్వభావాదేవ	అర్థస్వభావాదేవ
..	౧౮	సర్వా	సర్వా	..	౨౩	పూర్వవృత్తత్వం	పూర్వవృత్తత్వం
..	౨౮	భిధేయాః	భిధేయాః	..	౨౪	వృత్తాస్తర	వృత్తాస్తర
..	౩౦	ముపానీతే	ముపానీతే	..	౩౧	అపారమాగ్ధికం	అపారమాగ్ధికం
..	౩౨	వైయర్థ్యం	వైయర్థ్యం	..	౩౨	బద్ధశ్చ	బద్ధశ్చ
..	౩౪	జ్ఞానమిత్యత్రాహ	జ్ఞానమిదమిత్యయానజ్ఞా	..	౩౩	అపారమాగ్ధికత్వా	అపారమాగ్ధికత్వా
			తమిత్యర్థః.అత్రకింప్రథా	..	౩౯	వివిదియాపామితి	వివిదియాపామితి
			నప్రతిపాద్యంజ్ఞానమిత్య	౨౬	౬	చిన్న	చిన్న
..	౩౭	తయోక్తం-	తయోక్తం. [త్రాహ	..	౭	వివర్ధన	వివర్ధన
౨౨	౨	నసాక్ష	నసాక్ష	..	౮	సంహతి	సంహతి
..	౧౧	క్షీతస్య	క్షీతస్య	..	౧౩	ప్రతిబద్ధ	ప్రతిబద్ధ
..	౨౧	సముచ్యయకి.	సముచ్యయః.	..	౧౭	కరణతత్త్వాప్రవేశ	కరణతత్త్వాప్రవేశ
..	౨౯	పరమితి	పరమితి	౨౭	౨	లిక్ష్వాదిభిర్భాగక	లిక్ష్వాదిభిర్భాగక
..	౩౪	ద్యావే, చప్రాప్త	ద్యావే, ప్రాప్త	..	౩	జ్ఞానోత్పత్తియ	జ్ఞానోత్పత్తియ
..	..	వృష్టాస్తే. దాష్టాస్తి	వృష్టాస్తే, దాష్టాస్తి	..	౬	జ్ఞానభాగ్యత్వా	జ్ఞానభాగ్యత్వా
..	౩౫	స్వేవ	స్వేవ	..	౨౧	ప్రసక్తాత్	ప్రసక్తాత్-
..	౩౭	సిద్ధాస్తి	సిద్ధాస్తి	..	౨౨	తద్వైవ	తద్వైవ
..	౩౯	చ్యుత్యతో. ధ	చ్యు. శబ్దతో, ధ	..	౨౩	స్థితి	స్థితి
..	౪౦	జ్ఞాన	జ్ఞాన	..	౩౪	త్సింహా	త్సింహా
౨౩	౪	జ్ఞాన	జ్ఞాన	..	౩౯	సేవ్యత్వే	సేవ్యత్వే
..	౧౩	ముఖయథా	ముఖయథా	వాక్యార్థ	వాక్యార్థ
..	౧౭	వలమృన	వలమృన	౨౮	౪	స్వనిజ్ఞానీకవ్య	స్వనిజ్ఞానీకవ్య
..	౨౧	దాబాధ	దాబాధ	..	౫	విద్యుజ్ఞాయ	విద్యుజ్ఞాయ
..	౨౫	సమృద్ధా	సమృద్ధా	..	౧౧	సామాన్యశబ్దః	సామాన్యశబ్దః.

పు-సం.	ప-సం.	అనుధం.	శుద్ధం.	పు-సం.	ప-సం.	అనుధం.	శుద్ధం.
"	11	జైహ్వముత్తరై	జైహ్వముత్తరై	33	3	త్రదత్తయే	త్రదత్తయే
"	"	కేవలపదేశ	కేవలపదేశ	"	11	నోపవద్యతే	నోపవద్యతే
"	32	విధిత్వనిశ్చయ	విధిత్వనిశ్చయ	"	12	సుక్ష్మయత్వపు	సుక్ష్మయత్వపు
14	1	సంహర	సంహర	"	13	చశ్చజ్ఞా	చశ్చజ్ఞా
"	3	యపివంవెద	యపివంవెద*	"	33	తల్లభి	తల్లభి
"	"	త్యేవాపానీత	త్యేవాపానీత*	"	34	సముచ్చయే	సముచ్చయే
"	4	దేవతా	దేవతా	"	"	దర్శయతు	దర్శయతు
"	"	స్పృతి	స్పృతి	34	1	సత్త్వ	సత్త్వ
"	11	యద్వా-	యద్వా*	"	11	త్యాత్వికా	త్యాత్వికా
"	13	వాదవత్.	వాదవత్	"	12	యేనసవికారా	యేన-సవికారా
30	1	దౌర్బల్య	దౌర్బల్య	"	13	జ్ఞాయతే.	జ్ఞాయతే*
"	"	తదోర్బహర	తదోర్బహర	"	14	సావేద్యత్వేన	సావేద్యత్వేన*
"	2	ప్రామాణ్యత్వా	ప్రామాణ్యత్వా	"	15	సజ్ఞార్థోద్ధృతి	సజ్ఞార్థోద్ధృతి
"	11	యోగాచ్చ.	యోగాచ్చ	"	31	జైన్యం.	జైన్యం
"	11	పుథగుపాయత్వం-	పుథగుపాయత్వం.	"	32	వివవిరోధి.	వివవిరోధి,
"	12	పశ్యతే	పశ్యతి	34	4	కర్తౌ.	కర్తౌ.
"	13	సముచ్చయే.	సముచ్చయే	"	5	క్రత్యుదరం-	క్రత్యుదరం
"	14	అతఃప్రదేశ	అతఃప్రదేశ	"	16	మృత్యుం (జ్ఞానో	(మృత్యుంజ్ఞానోత్పత్తిని
"	15	సిద్ధి	సిద్ధి	"	"	త్పత్తివిరోధిత)	రోధిత)
"	"	తస్మాద్వాప్తిహ్మణః	తస్మాద్వాప్తిహ్మణః	"	17	పక్షా	పక్షా
"	16	సిద్ధత్వాత్	సిద్ధత్వాత్	"	18	*సత్వేతం	సత్వ *వితం
"	"	యిష్యతే	యిష్యతే*	"	31	యదనుక్తం	యదనుక్తం-
"	31	సత్వాత్	సత్వాత్	"	32	విద్యాజ్ఞంకర్త-	విద్యాజ్ఞంకర్త.
31	1	మిత్యుక్తం*	మిత్యుక్తం.*	"	"	పాపం, చ	పాపం, చ.
"	2	ప్రతిదర్శనా	ప్రతిదర్శనా	"	34	కామచేతి ప్రతిప	కామచేతి. ప్రతిపదం
"	3	ప్రతిదర్శనరూపా	ప్రతిదర్శనరూపా	"	"	దంయదభిధేయం	యదభిధేయం-
"	11	వృత్త్యా	వృత్త్యా	32	1	నిరోధిత్వే	నిరోధిత్వే
"	12	సిద్ధా	సిద్ధా	"	2	యథార్థ	యథార్థ
"	13	వ్యాప్త్యుత్పత్తి	వ్యాప్త్యుత్పత్తి	"	3	పాశబ్ద	పాశబ్ద
"	14	వేదసముపాసనం	వేదసముపాసనం	"	"	చశ్చజ్ఞా	చశ్చజ్ఞా
"	15	విచిన్న	విచిన్న	"	11	తస్మాద్దరా యా	తస్మాద్దరా యా
"	34	పుధివ్యాం	పుధివ్యాం	"	12	నిమిత్త	నిమిత్త
"	"	పుధీమాత్రే	పుధీమాత్రే	"	13	ఉన్నినీపాథానివ	ఉన్నినీపాథానివ
"	35	దర్శయతి.యమే	దర్శయతి (యమేవైష	"	14	వర్ధయతి	వర్ధయతి
"	"	వైష ఆత్మావృణుతేతే	ఆత్మా వృణుతేతేవై	"	34	వర్ధయతి	వర్ధయతి
"	"	వైవలభ్యత్యుక్తమితి.	వలభ్యత్యుక్తమితి)	"	"	వృథప్రజ్ఞాః	వృథప్రజ్ఞాః
35	1	స్పృహస్య	స్పృహస్య	"	35	సరణితవతత్ర	సరణితవ. తత్ర
"	2	తత్త్వ	తత్త్వ*	"	"	కర్మబ్ది	కర్మబ్ది,
"	3	ప్రియాయస్య	ప్రియాయస్య-	"	"	నాశయతి-	నాశయతి, తిచ
"	4	తమేవ	తమేవం	"	36	కర్మదేవతా	కర్మదేవతా
"	5	తత్త్వేన	తత్త్వేన	"	37	సాదగు	సాగు
"	"	పరంతప	పరంతప*	"	38	ప్రకణ	ప్రకణ
"	11	నిత్యగ్ధః.	నిత్యగ్ధః.*	"	39	సోదాన	సోదాన
"	12	ప్రీతిమత్వ	ప్రీతిమత్వ	"	"	ప్రస్తు	ప్రస్తు
"	13	మత్వ	మత్వ	32	1	మపనుదతి	మపనుదతి.
"	14	నిరుపధికా	నిరుపధికా	"	2	ఇదానీం	ఇదానీం
"	15	పర్యాయత్వం	పర్యాయత్వం.	"	11	యజ్ఞోదానంతపః	*యజ్ఞోదానంతపః
"	36	బృహ్మణో	బృహ్మణో	"	"	*యజ్ఞోదానం	యజ్ఞోదానం
"	"	బృహ్మణీ	బృహ్మణీ	"	12	సూత్రం	సూత్రం.
"	"	తత్త్వతో	తత్త్వతో	"	33	తత్త్వస్మయై	తత్త్వస్మయై
"	37	వేదైరిత్యనేన	వేదైరిత్యనేన	"	34	నహ్యపాత	నహ్యపాత

పు-సం.	ప-సం.	అనుధం.	కుధం.	పు-సం.	ప-సం.	అనుధం.	కుధం.
౩౮	౫	వివేకస్య	వివేకస్య	౪౬	౧౨	బస్యః	బస్యః
"	౬	శ్రేయసిద్ధిః	శ్రేయసిద్ధిః	"	౧౩	ప్రపజ్ఞా	ప్రపజ్ఞా
"	౮	శ్రవణాపయః	శ్రవణాపయః	"	౧౪	ఆదిత్యో	*ఆదిత్యో
"	౧౧	చుస్సంపాద్యతి	చుస్సంపాద్యతి	"	౨౦	ఆదిత్యోయాపజ్ఞతి	*ఆదిత్యోయాపజ్ఞతి
"	౨౪	తదపాదేయమితి	తదపాదేయమితి	"	౨౬	ద్వాభ్యత్వం	ద్వాభ్యత్వం
"	౨౭	మిమాంసాయా	మిమాంసాయా	"	"	మిత్యత్వత్తి	మిత్యత్వత్తి
"	౩౧	వివిత్	వివిత్	"	౨౭	ప్రసర్వైకభ్యయం	ప్రసర్వైకభ్యయం
"	౩౨	సత్వా	సత్వా	"	౩౫	పాథిత్యే	పాథిత్యే
"	౩౩	రైరాకాశ్యేణ	రైరాకాశ్యేణ	"	"	ప్రాబల్యమితి	ప్రాబల్యమితి *
"	౩౭	విరహాప	విరహాప	౪౭	౧౦	జక్షన్క్రిడ	జక్షన్క్రిడ
౩౯	౬	సూత్రస్య	సూత్రస్య	"	౨౨	తైయ్యర్థస్య	తైయ్యర్థస్య
"	౧౭	ద్యుప్సర్	ద్యుప్సర్	"	౨౬	గుణాస్యత్వ	*గుణాస్య
"	౨౭	దర్శనార్థ	దర్శనార్థ	౪౮	౧	భిద్యం	భిద్యం-
"	౨౮	కర్మసమృద్ధస్య	*కర్మసమృద్ధస్య	"	౨౦	తథాహి	తథాహి
"	౩౧	నీత్యర్థః (ఇతిద్వైతా)	నీత్యర్థః ఇతిద్వైతా.	"	౨౪	ద్విరోధి	ద్విరోధి
"	౩౩	ప్రతిపాదితం	ప్రతిపాదితం.	"	౨౪	భక్త్య	భక్త్య
"	"	రూపాణీతి.	రూపాణీతి	"	౩౦	భక్త్యం	భక్త్యం
"	౩౫	ఉభయావేక్షయా	ఉభయావేక్షయా	"	౩౬	తథాపి	తథాపి
"	౩౮	విద్యాజ్ఞ	విద్యాజ్ఞ	"	౩౮	గజ్ఞాపద	గజ్ఞాపదే.
౪౦	౧౫	విరోధా	*విరోధా	"	౪౧	నిశ్చయః	నిశ్చయః.
"	౧౬	పుష్కగాత్మా	*పుష్కగాత్మా	౪౯	౭	వాప్యత్త	వాప్యత్త
"	౧౮	క్రియావా	*క్రియావా	"	౧౩	ప్రతితీరితి	ప్రతితీరితి
"	౨౪	తత్త్వైయ్యర్థస్య	తత్త్వైయ్యర్థస్య	"	౩౧	తత్త్వమసాద్వి	*తత్త్వ
"	౩౦	ప్రథమం	ప్రథమం	"	౩౪	వాప్యత్తయ	వాప్యత్త
"	౩౧	జ్ఞాత్రాదయః	జ్ఞాత్రాదయః.	"	౪౦	ద్వాభ్య	ద్వాభ్య
"	"	స్వగతావా	స్వగతావా.	౫౦	౪	వైకార్థ్యం	వైకార్థ్యం
"	౩౪	వత్సవ	వత్సవ	"	౨౦	విక్యం.	విక్యం.
"	౩౬	మిథ్యాత్వం	మిథ్యాత్వం	"	"	భేద	భేద్య.
"	౩౭	ప్రకృతే	*ప్రకృతే	"	౨౨	కాథ్యేన	కాథ్యేన
"	౩౮	నేహనానాస్తీ	*నేహనానాస్తీ	"	౨౮	తమిశ్వరాణాంపర	*తమిశ్వరాణాంపర
౪౧	౧	అథ	అథ			మంమహిశ్వరం	మంమహిశ్వరం*
"	౬	పశ్యతి	పశ్యతి			సకారణం	సకారణం
"	౧౬	ప్రథమ	ప్రథమ	౫౧	౬	వృత్తత్వాత్.	వృత్తత్వాత్
"	౧౭	ప్రపజ్ఞానాత్	ప్రపజ్ఞానాత్.	"	౨౪	గజ్ఞాపద	గజ్ఞాపద
"	౩౫	మేకవాక్యస్యాయ	మేకవాక్యస్యాయ	"	౩౬	సిద్ధిపతిజ్ఞాదే	సిద్ధిపతిజ్ఞాదే
౪౨	౪	*యేతు	యేతు	"	౩౮	శేషస్యమాణికత్వే	శేషస్యమాణికత్వే
"	౧౮	(వేదురప్రేతి)	(వేదురప్రేతి)	"	"	తత	తత
"	౨౦	శరీరాణ్యుచ్యతే	శరీరాణ్యుచ్యతే.	"	౩౯	ప్రసజాత్	ప్రసజాత్
"	౩౩	అభ్యుదే	అభ్యుదే	"	"	తతశ్చక్తి	తతశ్చక్తి
౪౩	౩	సత్త్వానాంసతామన్యత	సత్త్వానామన్యత	౫౨	౨౩	పరిహరతి	పరిహరతి
"	౫	అనాది	అనాది	"	౩౨	వ్యవహర	వ్యవహర
"	౬	సుప్తా	సుప్తా	౫౩	౧౨	వః	వః.
"	౨౫	విభక్త్యాదినా	విభక్త్యాదినా.	"	౨౮	(అన్యథాస్వరూప	అన్యథాస్వరూప
"	౩౮	వత్స్వస్తికింమహి	*వత్స్వస్తికిం *మహి			మేవస్యాత్)	మేవస్యాత్)
౪౪	౩౭	సిద్ధయే	సిద్ధయే	"	౩౧	జాతియా	జాతియా
"	౩౮	గ్రాహయన్విత *ఆ	గ్రాహయన్విత - ఆ	౫౪	౧	ననుచ.	ననుచ
"	"	త్వేత్వేవాపాసిత	త్వేత్వేవాపాసిత	"	౩	వాప్యత్తి	వాప్యత్తి
౪౫	౨౦	పాథకత్వ	పాథకత్వ	"	౨౪	మాషయతి	మాషయతి
"	౨౫	విలమ్యాభ్యాం	విలమ్యాభ్యాం	"	౨౫	ధాన్తరేణాపి	ధాన్తరేణాపి
"	౩౧	మిత్యర్థః	మిత్యర్థః	"	౨౯	మానస్య	మానస్య
"	౪౦	వత్స్వం	వత్స్వం	౫౫	౧౩	ఇత్యర్థః	ఇత్యర్థః

సం. ప-సం.	అక్షరం.	శబ్దం.	పు-సం. ప-సం.	అక్షరం.	శబ్దం.
1	య	యజ్ఞతి	౩౩	వి	వివసం
2	త	తదన నరమితి	34	భే	భేదా
3	భా	భావాద్ధర్మి	౩౫	మి	మిదంమంశ
4	నా	నాస్పృహ	౩౬	ని	నియమ్య
5	వ్య	వ్యజ్ఞక	౩౭	శే	శేషత్వవిషయ
6	రూ	రూపాదివదితి	౩౮	య	యత్వ
7	ని	నిర్ణయః	౩౯	స	సత్వం
8	శ్ర	శ్రయణం	40	వ	వద్రూపాదిరవ
9	గ్రా	గ్రాహ్యం	41	ని	నిష్ఠా
10	ది	దిక్పతీయం	42	ప	పవత్రా
11	ధ	ధర్మః	43	ప్ర	ప్రత్య
12	త	తయో	44	స	సేన
13	య	యత్న	45	స	సజ్జ
14	స్	స్మృతి	46	య	యథేత్యా
15	స్మ	స్మృతి	47	ప్ర	ప్రసజ్జ
16	త్రి	త్రికా	48	వి	విషయత్వ
17	భా	భూతా	49	శే	శేషత్వాత్
18	న	నర్హత్వాత్	50	స	సద్భవ
19	ప్ర	ప్రతిసంబధ్దా	51	దో	దోతయతి
20	కా	కారానర	52	నా	నాగ్ధత్వా
21	వి	వికానర	53	వృ	వృత్తే
22	వ	వదితి	54	స	సన్నిత్య
23	య	యజ్ఞాతి	55	స	సదభూ
24	వ	వపుష	56	భే	భేదా
25	దృ	దృష్టాన	57	అ	అత్తా
26	క	కర్తృత్వా	58	న	నతి
27	వ్య	వ్యజ్ఞి	59	శ	శత్యా
28	(అ)	(అవిక్రయజ్ఞతి)	60	నా	నానై
29	నా	నాహుత్వాది	61	ప్ర	ప్రత్య
30	అ	అనాత్మనాహుత్వార్	62	ప్ర	ప్రత్య
31	స	సస్య	63	ప	పక్షికా
32	వ్య	వ్యజ్ఞక	64	ర	ర్య
33	నా	నాహుత్వయ	65	రై	రై
34	జ్ఞ	జ్ఞాన	66	భా	భావాత్
35	త్వా	త్వాత్	67	ప్ర	ప్రస
36	ప్ర	ప్రసాదేన	68	వ	వచ్చి
37	భా	భూతిత్వం	69	మ	మహా
38	దో	దోషధయనా	70	పా	పానరు
39	మ	మనుభావానాం	71	జ్ఞ	జ్ఞాన
40	వ	వచ్చి	72	ప్ర	ప్రత్యా
41	సా	సాధ్యమితి	73	వి	విజ్ఞతా
42	వి	విభాగాత్	74	ప్ర	ప్రతి
43	ప్ర	ప్రజ్ఞ	75	స	సమత్వం
44	య	యతేతి	76	త	త్యా
45	మా	మాత్ర	77	ని	నియమ
46	త్వా	త్వాత్	78	ప్ర	ప్రతీతి
47	మి	మితి	79	జ	జా
48	గ్ర	గ్రహాత్	80	వి	విహయ
49	జ్ఞ	జ్ఞతా	81	ల	లజ్జ
50	జ్ఞ	జ్ఞత	82	న	నా

పు.సం.	వ.సం.	అనుధం.	శుద్ధం.
22	29	లిజ్జ	లిజ్జ
"	30	విషయా	విషయా
"	31	క్షణ్ణా	క్షణ్ణా
22	1	ప్రతీయ	ప్రతీతంచేత్ - సంవేదన విషయోఽఘటాదిరపికా లానవచ్చిన్నః ప్రతీయ
"	3	యంతీతి	యంతీతి
"	2	మూర్ఖా	మూర్ఖా
"	11	(వివమవేతి)	(వివమతి)
"	12	ద్విషయా	ద్విషయ
"	13	లబ్ధి	లబ్ధి
"	30	కుస్సాభనమిత్తుక్త	కుస్సాభనమిత్తుక్త
"	33	ముచ్యతే	ముచ్యతే
22	11	సరణ	సరణ
"	12	రహితావా	రహితావా
"	31	ఇయస్త	ఇయస్త
"	33	ఇతి	ఇతి
"	40	యథాఘటస్య	ఘటస్య
22	11	తమః	తమః
"	31	జ్ఞాత్రోః	జ్ఞాత్రోః
"	32	జ్ఞానస్య	జ్ఞానస్య
20	1	త్రైజే	త్రైజే
"	13	సంవి	సంవి
"	30	ప్రకాశః	ప్రకాశః
"	31	క్షోప	క్షోప
"	"	దిత్వా	దిత్వా
"	31	నిర్దేశో	నిర్దేశో
"	32	త్యక్తః	త్యక్తః
"	"	అయమామర్థః	అయమామర్థః
20	1	వ్యవహారా	వ్యవహారా
"	11	రత్నం	రత్నం
"	"	నిరోధా	నిరోధా
20	1	అత్మా	అత్మా
"	12	స్వత	స్వత
"	31	యన్య	*యన్య
"	33	నిపుణశ్చక్షో	నిపుణః *శ్చక్షో
"	34	త్వాదేతా	త్వాదేతా
"	35	ప్రమాణ్యం	ప్రమాణ్యం
23	4	జ్ఞోత	జ్ఞోత
"	31	శక్త్యాహ	శక్త్యాహ
24	1	ప్రభయా	స్వప్రభయా
"	3	త్వోచ్చ	త్వోచ్చ
"	"	భర్త్యాత్	భర్త్యాత్
24	11	త్వక్రమః	త్వక్రమః
"	12	ఉద్యంతం	*ఉద్యంతం
"	13	యవ	యవ
"	31	పుష్కల	పుష్కల
24	11	దాక్షాన్తి	దాక్షాన్తి
"	31	జ్ఞానత్వ	జ్ఞానత్వ
"	32	ప్రసక్తాత్	ప్రసక్తాత్

పు.సం.	వ.సం.	అనుధం.	శుద్ధం.
22	11	యాజ్ఞా	యాజ్ఞా
"	12	పగమాత్	పగమాత్
"	13	ముక్తంపరపత్నే	ముక్తం. పరప
"	14	వాక్యాపజా	వాత్. దూషక
"	31	ఉత్తజ్ఞా	ఉత్తజ్ఞా
"	"	ప్రసాదితి	ప్రసాదితి
"	"	ఇహస్వాత్మా	ఇహస్వాత్మా
24	11	స్వపత్నేనాత్మ	స్వపత్నే. అనాత్మ
"	12	భిక్షణ్యం	భిక్షణ్యం
"	31	తాదృశా	తాదృశా
24	31	వైప్రది	వైప్రది
20	1	నిత్యత్వం	నిత్యత్వం
"	31	ఉతాపార	ఉతాపార
20	3	అదర్శావదివ	అదర్శావదివ
"	4	శాస్తాగార	శాస్తాగార
"	11	త్యాభ్యుపగమాత్	త్యాభ్యుపగమాత్
"	13	సంసంభవతి	సమ్యవతి
"	14	జ్ఞాతృత్వ	జ్ఞాతృత్వ
"	15	జ్ఞానజ్ఞాత్రోః	జ్ఞానజ్ఞాత్రోః
"	16	జ్ఞాతృత్వ	జ్ఞాతృత్వ
"	17	జ్ఞాతృత్వస్య	జ్ఞాతృత్వస్య
"	18	చర్మనాథం	ప్రచర్మనాథం
"	19	అనుదితానస్తమిత	(అనుదితానస్తమిత
"	"	స్వరూపప్రకాశం	స్వరూపప్రకాశం)
"	30	సభ్యుపగమే	సభ్యుపగమే
"	33	భిక్ష్య	భిక్ష్య
"	34	భిక్ష్యవ్రాపేదే	భిక్ష్యవ్రాపేదే
20	1	అనుభవాస్తరా	అనుభవాస్తరా
"	4	పాద్యత్వా	పాద్యత్వా
"	12	చానుసంపన్న	చానుసంపన్న
"	13	కర్తృ	కర్తృ
"	31	త్వాభావాత్	త్వాభావాత్
"	32	మిత్యర్థః	మిత్యర్థః
20	4	నాహం	నాహం
"	11	స్మృతుస్తా	స్మృతుస్తా
"	12	నిద్ర	నిద్ర
22	11	యథా	యథా
"	12	నాహం	నాహం
22	11	తేనుమహం	*తేనుమహం
24	11	హేతురహంకారః	హేతుః. అహంకారః
24	12	మితి	మితి
"	31	జ్ఞాన	జ్ఞాన
20	4	పురుషాగో	పురుషానరంగో
"	11	గమ్యత ఇత్య	గమ్యత ఇత్య
"	12	భిక్ష్య	భిక్ష్య
"	31	విరుద్ధః	విరుద్ధః
20	11	ఉత్తజ్ఞాన	ఉత్తజ్ఞాన
20	3	భిక్ష్య	భిక్ష్య
"	40	జ్ఞానో	జ్ఞానో

పు-సం.	ప-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
౧౦౪	౧	త్యాచ్య	త్యాచ్య
"	౧౩	గగనకు సుమవదితి	(గగనకు సుమవదితి)
౧౦౫	౩	యెనా	*యెనా
"	౧౪	జైయ్యర్థ్యం	జైయ్యర్థ్యం-
"	౩౯	సోమ్యవం	సోమ్యవం
౧౦౬	౨౦	శనేతు	సనేతు
"	౩౯	పుత్రం	పుత్రం
౧౦౭	౨౬	ప్రసక్తా	ప్రసక్తా
౧౦౮	౩౩	మవర్జనియ	మవర్జనియ
౧౧౦	౨౬	జ్ఞాతు	జ్ఞాతు
౧౧౧	౧౩	ప్రప	ప్రప
"	౧౬	రూపాధి	రూపాధి
"	౧౮	సరాస్య	సరాస్య
"	౩౪	అశీర్వాద	అశీర్వాద
౧౧౩	౭	సంహృత	సంహార
"	౧౦	జైమిని	జైమిని
"	౨౪	నితి	నితితి
౧౧౪	౧౦	రమ్మతె	రంసమతె
"	౨౬	మిత్యర్థ	మిత్యర్థ
"	౨౮	జ్ఞానం చోపాసనా	(జ్ఞానం చోపాసనా
"		త్వకమితి	త్వకమితి)
"	౪౦	వేద్యాయాం	వేద్యాయాం
౧౧౫	౯	బహుధా	బహుధా
"	౨౦	త్రాతి	త్రాతిది
"	౨౪	తత్త్వవత్	తత్త్వత్వవత్
"	౩౦	భేత్వత్తం	భేత్వత్తం
౧౧౬	౧౪	యోర్నియా	యో. నియా
"	౨౦	*ససవెద	ససవెద
"	"	తేత్ర్య	తేతి. ఐ
"	౨౧	నార్థత్వం.	నార్థత్వం
"	"	ధ్యానేన	ధ్యానే
"	౨౭	నిర్వాహణ	నిర్వాహణ
౧౧౭	౩	వేతి	వేతి.
"	౬	విదైక్య	విదైక్య
"	౯	భేదః	భేదః
౧౧౮	౮	యోగాపత్తోవిష	యోగాద్విషయ
"		య	
"	౨౪	ఉపాకస్య	ఉపాసకస్య
౧౧౯	౩౧	కదాచనేతి	*కదాచనేతి
౧౨౦	౧	లేశా	లేశా
౧౨౧	౧	*సంభతైతి	సంభతైతి
"	౩	*వసన్తి	వసన్తి
౧౨౩	౩౧	త్యాదిత్య	త్యాదిత్య
"	౩౩	సిద్ధ్యవ	సిద్ధ్యవ
౧౨౫	౪	ప్రధానం	ప్రధానం
"	౨౧	ప్రయోగానుసా	ప్రయోగాను
"	౨౬	దనురోధే	*దనురోధే
౧౨౭	౨౨	భృగికః	భృగికః
౧౨౮	౨౩	శక్త్యా	శక్త్యా
"	౩౭	శక్త్యా	శక్త్యా

పు-సం.	ప-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
౧౨౯	౧	జిజ్ఞా	జిజ్ఞా
"	౧౩	పురాణ	పురాణ
"	౧౭	నీర్భృతి	నీర్భృతి
"	౨౩	వత్స్యం	వత్స్యం
"	౩౨	ప్రతిరిప్య	ప్రతిరిప్య
౧౩౦	౭	సాత్త్విక	సాత్త్విక
౧౩౧	౧౦	లైజేచ	లైజేచ
"	"	ద్వితీయ	ద్వితీయ
"	౨౯	జగద్ధాతా	జగద్ధాతా
"	౪౦	బాధక	బాధక
౧౩౨	౧౧	సజ్జాన	సజ్జాన
"	౧౮	పంజ్చమీ	పంజ్చమీ
౧౩౩	౨	వైయ్య	వైయ్య
౧౩౪	౧౫	విధాః	విధాః
"	౨౭	పురుషవ్యక్త	పురుషవ్యక్త
౧౩౫	౧౮	పురుషవ్యక్త	పురుషవ్యక్త
"	"	పురుషః	పురుషః
౧౩౬	౩౨	ప్రధానః	ప్రధానః
౧౩౮	౮	రస్య	రస్య
"	౧౧	నీయః	నీయః
"	౧౮	ఇత్త్యర్థః	ఇత్త్యర్థః
"	౩౧	పద్మాది	పద్మాది
౧౩౯	౨౬	లక్ష్యేనాహం	లక్ష్యేనాహం
౧౪౦	౭	నశ్చత్వా	నశ్చత్వా
"	౨౦	జిస్తు	జిస్తు
"	౩౪	విశేషం	విశేషం
౧౪౧	౩౦	రంభ	రంభ
౧౪౨	౧౨	ర్షశ్చ	ర్షశ్చ
"	౩౧	అతస్సామ్య	అతస్సామ్య
౧౪౪	౨౫	త్వక్షిణ	త్వక్షిణ
"	౨౭	*అయంచ	అయంచ*
"	౩౪	జంతుషు	జంతుషు
౧౪౫	౮	వాక్తం	వాక్తం.
"	౨౩	పున	పున
౧౪౬	౩	త్వత్త్వం	త్వత్త్వం
"	౨౧	రంభే	రంభే
"	౨౪	శక్త్యా	శక్త్యా
౧౪౮	౮	కల్పన	కల్పన
"	౨౩	వచ్చిన్నా	వచ్చిన్నా
"	౩౪	పల్లవ	పల్లవ
౧౪౯	౧౬	పితృ	పితృ
"	౩౭	తస్సామ్య	తస్సామ్య
"	౪౦	బాధో	బాధో
౧౫౦	౫	వాఘ్యా, సా	వాఘ్యాసా
"	౨౩	రూపజ్ఞాన	రూపజ్ఞాన
౧౫౧	౫	స్వభక్త	స్వభక్త
"	౨౦	భక్త	భక్త
౧౫౪	౨౦	సామ్యమిత్య	సామ్యమిత్య
"	౨౨	మంగీ	మంగీ
"	౨౮	భే	భే

పు-సం.	ప-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
౧౫౬	౧౫	ధిషాన	ధిష్ఠాన
౧౬౭	౧౭	వాచ్య	వాచ్యత్వ
౧౧౫	౧౮	గమానా	గమనా
౧౧౮	౧౯	బహ్మణా	బ్రహ్మణ
౧౫౬	౬	ల్యుటోర్వము	ల్యుటోబము
౧౭౯	౭	విధానాత్త్వా	విధానాత్త్వ)గవ
౧౮౯	౧౫	జ్యోతి	జ్యోతి
౩౧౮	౧౦	సహి	సహి
౩౩౨	౩౨	బ్రహ్మ	బ్రహ్మవ
౩౮౪	౧౫	సప్త	సప్త
౩౯౧	౧౫	విరోధాదృష్ట	విరోధాదృష్ట
౩౯౯	౩౧	ముక్తాత్మన	ముక్తాత్మన
౪౦౯	౯	కీర్త్యతే	కీర్త్యతే
౪౧౩	౧౧	ప్రధాన	ప్రధాన
౪౧౦	౧౦	విద్వాన్ప్రహ	విద్వాన్ప్రహ
"	౩౩	తస్మిప్రతి	తస్మిప్రతి
౪౧౧	౩౮	షష్ఠ్య	షష్ఠ్య
౪౧౮	౩౯	కర్తాప్ర	కర్తాప్ర
౪౧౯	౧౧	జుపురు	పురుష
"	౩౭	కర్త	కర్త
౪౩౦	౧౦	అధాన్వినా	అధాన్వినా
౪౫౧	౩౨	యిష్యమ	యిష్యమ
౪౫౪	౩	త్రయాణ	త్రయాణ
"	౪౧	వైష్వ	వైష్వ
౪౫౭	౩౭	ప్రదర్శనో	ప్రదర్శనో
౪౭౭	౧౧	వాఖ్యాన	వాఖ్యాన
౪౮౫	౩౭	అతోఽవ	అతోఽవ
౪౯౦	౯	కాకర	కాకర
"	౩౪	కిమత	కిమత
౫౦౪	౧౧	బ్రహ్మణో	బ్రహ్మణో
౫౧౧	౯	తేహమిదం	తేహమిదం
౫౧౩	౧౭	తద్వద్బ్రహ్మణో	తద్వద్బ్రహ్మణో
౫౬౧	౪౧	తుల	తుల్య
౫౬౪	౧౦	ఉతి	ఉతి

పు-సం.	ప-సం.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
౫౭౨	౨౩	వాయుజ్యోతి	వాయుజ్యోతి
౫౭౫	౩౯	నేతీనేతి	నేతీనేతి
౫౭౮	౩౧	వపుష్టువే	వపుష్టువే
౫౮౩	౧౬	వివిశేష	విశేష
౫౮౭	౧౮	దివివచనం	దివివచనం
౫౯౬	౨౩	త్యక్త	త్యక్త
"	౩౪	కైక	కైక
"	౩౬	జాత్వ	జాత్వ
౫౯౯	౧౪	తత్త్వా	తత్త్వా
౬౦౬	౨౪	దశిష్ట	దశిష్ట
౬౧౫	౫	మస్తప్రాణో నూ	మస్తప్రాణో నూ
		త్వాంమతి	త్వాంమతి
౬౧౭	౧౪	వాహ్	వాహ్
"	౩౫	సునువపస్మి	సునువపస్మి
౬౨౦	౩౮	పుచ్యతే	పుచ్యతే
౬౩౯	౧౩	పుకృష్ట	పుకృష్ట
"	౧౬	వర్తమానో	వర్తమానో
౬౪౭	౨	కించిత్త్వ	కించిత్త్వ
"	౧౬	సామాన్య	సామాన్య
౬౪౯	౧	అద్యున	అద్యున
౬౫౬	౨౭	యాజ్ఞో	యాజ్ఞో
"	౩౦	తతస్థ	తతస్థ
౬౬౧	౧౬	తతోపు	తతోపు
"	౧౦	రసదృవతి	రసదృవతి
౬౮౪	౨	పాణ్డ్యత్వనిర్విద్యం	పాణ్డ్యత్వనిర్విద్యం
"	౨౪	అన్యే, తి	అన్యే, తి
౬౯౩	౩౪	శ్చత్వరు	శ్చత్వరు
౭౯౮	౧౮	శక్తియాస్పద్యతి	శక్తియాస్పద్యతి
౭౧౪	౨	బ్రహ్మసంస్థా	బ్రహ్మసంస్థా
౭౨౦	౧౪	శక్తైసర్వా	శక్తైసర్వా
౭౨౩	౫	ర్వాప్రహ్మణో	ర్వాప్రహ్మణో
౭౨౮	౧౦	శక్యో-	శక్యో-
౭౩౧	౩౪	ఉతేహ౨వా	ఉతేహ౨వా
౭౩౩	౧౫	ఫలమతి	ఫలమతి
౭౩౮	౨౯	రుక్మామ	రుక్మామ



